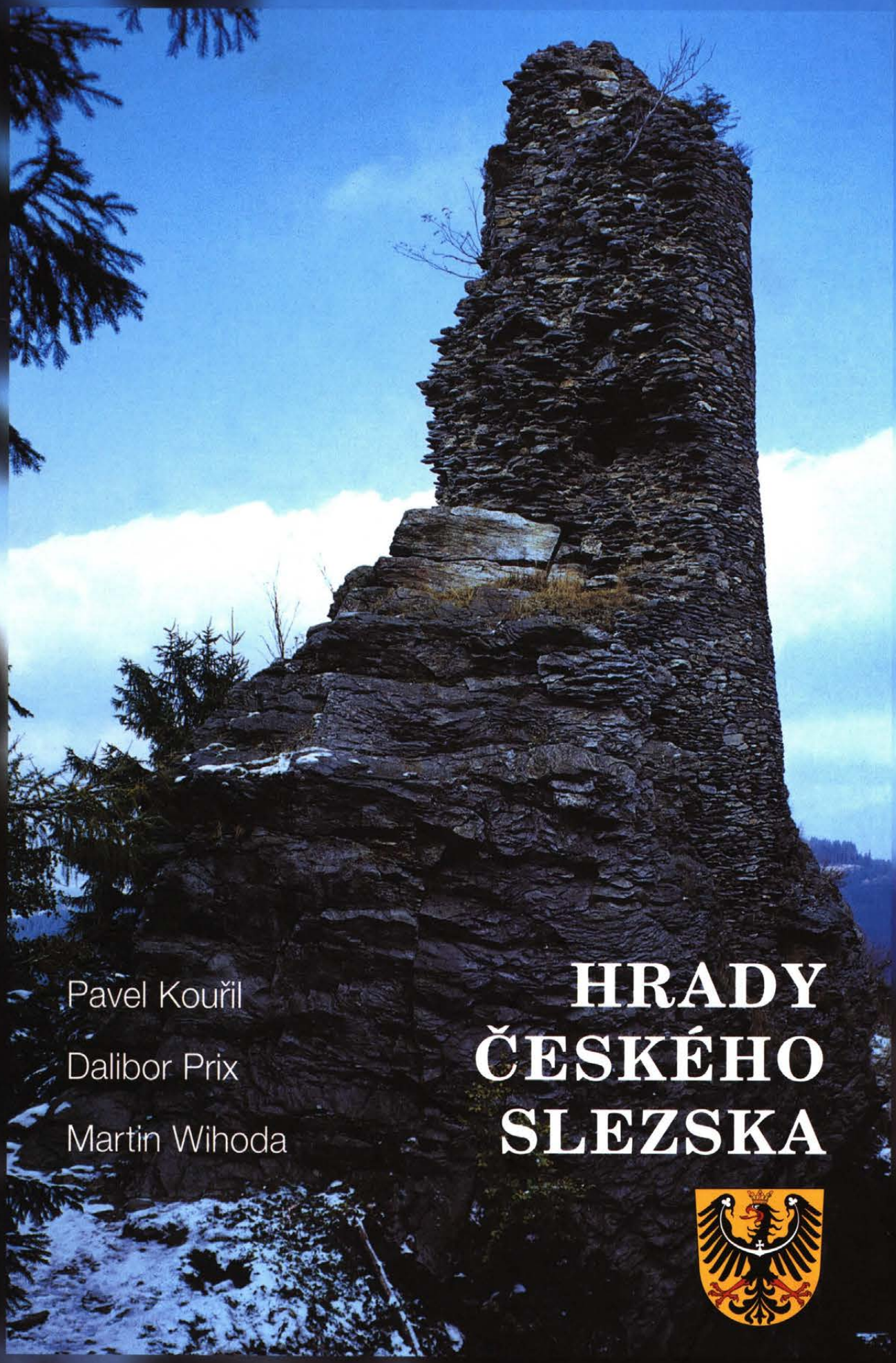

Pavel Kouřil

Dalibor Prix

Martin Wihoda

HRADY ČESKÉHO SLEZSKA

Vydáno s podporou Grantové agentury České republiky
v rámci projektu 404/96/0711 „*Hrady českého Slezska*"

Pavel Kouřil - Dalibor Prix - Martin Wihoda

HRADY ČESKÉHO SLEZSKA

Brno - Opava
2000

Archeologický ústav Akademie věd ČR Brno

Recenzoval:
Doc. PhDr. Zdeněk Měřínský, CSc.

© Pavel Kouřil - Dalibor Prix - Martin Wihoda 2000

Zemím Koruny české

Obsah

Úvodní poznámka ... 9

Úvod ... 13

Současný stav a úkoly výzkumu ... 17

Katalog ... 27
Bruntál ... 29
Cvilín ... 38
Edelštejn ... 71
Freudenštejn ... 86
Frýdberk ... 100
Frýdek ... 111
Fulnek ... 120
Fulštejn ... 133
Fürstenwalde ... 151
Heraltice ... 156
Hradec u Opavy ... 166
Javorník ... 199
Kaltenštejn ... 209
Koberštejn ... 227
Krnov ... 238
Landek ... 245
Leuchtenštejn ... 254
Luginsland ... 265
Medlice ... 278
Opava ... 284
Přerovec ... 293
Quingburg a Drakov ... 306
Rychleby a Pustý zámek ... 313
Slezská Ostrava ... 336
Štítina ... 345
Vartnov ... 352
Vikštejn ... 373
Weisenštejn - Rabenštejn ... 387
Zátor ... 393

Historické souvislosti ... 399
Moravsko-slezské pomezí do konce 12. století ... 401
Holasicko na prahu historické epochy ... 401
Mezi českým a polským státem ... 404
Připojení Holasicka k českému státu ... 414

Opavsko v proměnách 13. věku ... 417
Od provincie k údělu ... 417
Zrod církevního velkostatku ... 427
Ve stínu zavinuté střely ... 433

Sto let prosperity 439
Synové Beliala 439
Loupež v údolí Bílého potoka 448
Vévoda bez vévodství 452
Válečník, diplomat a hospodář 465
Konec starých časů 475
Na periferii zájmu mocných 477

Opavsko v pozdním středověku 481
Krize a vzestup v době předhusitské 481
Ve víru husitských válek 485
Ztráty a ztráty 490
Pod nadvládou konvertity 497

Krnovsko pod vládou posledních Přemyslovců 509
Obtížné dědictví 509
Zápas o Bruntálsko 511
Boj o navrácení Krnovska 512
Ve válkách s husity a v době bezvládí 517
Až do hořkého konce 522

Jesenicko a jeho hrady 531
Opory biskupské moci 531
V kališnickém ohrožení 532
Mezi pozdními středověky 538

Těšínské hrady v pozdním středověku 543
Ztráta hradu v Ostravě 543
Vzrůst významu hradu ve Frýdku 544
Hrady v české části Těšínska v rukou místní nobility 545

Hmotná kultura 549
Keramika 552
Kovové předměty 556
Výrobky z kosti, parohu a skla 561

Zhodnocení 563

Rodokmen opavských Přemyslovců 584

Soupis pramenů a literatury 586
Seznam zkratek 586
Prameny 588
Literatura 593

Rejstřík jmenný a místní 610

Anglické resumé 625

Německé resumé 635

Úvodní poznámka

„Habent sua fata libelli." *Slavný a s oblibou také častěji citovaný výrok Terentiana Maura v záhlaví by snad mohl působit poněkud omšelým dojmem a jsme si také vědomi, že se v očích mnohých vystavujeme nemalému riziku možného nařčení z laciného a možná i samoúčelného plagiátorství. Přesto se však domníváme, že právě tato kratičká glosa o knihách, jež mají své osudy, plně vystihuje složitý posun od prostého výčtu opevněných sídel na moravsko-slezském pomezí až k pokusu o syntetickou fresku středověkých dějin jedné ze zanedbávaných zemí svatováclavské Koruny české.*

Terentianovu poznámku ovšem vnímáme i jinak. Předkládaná práce je totiž v některých svých částech druhou redakcí, neboť původní rukopis vzal dokonale za své v průběhu katastrofálních povodní roku 1997. Nejsme si sice jisti, zda a jakým způsobem záplavy ovlivnily výslednou podobu díle, nicméně dozajista nepochybíme, připomeneme-li, že by ani jedna verze nevznikla bez velkorysé a všestranné podpory řady institucí. Především je nutno zmínit Grantovou agenturu České republiky, která financovala základní výzkum a část publikačních a edičních nákladů. Nemalým díkem jsme zavázáni Archeologickému ústavu Akademie věd České republiky v Brně. Vážíme si rovněž vstřícného postoje někdejšího děkana Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě doc. dr. Jaroslava Bakaly; svou hřivnou přispěla také Matice slezská. S povděkem vzpomínáme na laskavé porozumění, jež nám zpřístupnilo četné archivní a muzejní depozitáře. Velkou oporou nám byl ředitel Zemského archivu v Opavě dr. Karel Müller a Mgr. Karel Maráz, správce aparátu českého diplomatáře při Ústavu pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Zásluhou předčasně zesnulého Mgr. Zdeňka Brachtla jsme mohli prostudovat archeologický materiál v Jeseníku, svůj drahocenný čas nám věnovala i dr. Vlasta Šikulová z archeologického oddělení Slezského zemského muzea v Opavě. Cenné rady nám nezištně poskytl dr. Petr Vojtal z Ústavu historie a muzeologie Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě. Rádi zde zmiňujeme příjemnou spolupráci s muzejními pracovníky v Bruntále, Zlatých Horách, zámku Jánský vrch, Ostravě a ve Frýdku-Místku, právě tak jako nezištnou pomoc starosty obce Bílá Voda na Jesenicku pana Miroslava Kociána nebo podíl studentů Slezské univerzity v Opavě na terénním výzkumu. Nemůžeme však pominout ani obrazovou přílohu, jež se dílem zrodila na kreslicích stolech Hany Pravdové i Jany Koudelové.

V závěru, byť ne na posledním místě, vzdáváme dík našim nejbližším.

Pavel Kouřil - Dalibor Prix - Martin Wihoda

ÚVOD

SOUČASNÝ STAV A ÚKOLY VÝZKUMU

ÚVOD

Historie Slezska v nejširším slova smyslu, třetí země Koruny české, stála v moderní době a bohužel v některých ohledech dodnes stojí v pozadí zájmu české historiografie. Příčiny tohoto jevu, kdy nezřídka šlo o umělé a programové potlačování fenoménu Slezsko, zde nechceme a ani nemůžeme podrobněji rozebírat. Můžeme však jednoznačně konstatovat, že jeho jižní část, dnešní tzv. české Slezsko, tvořící nevelké území, je celkem jako stvořeným pro vykreslení relativně vyčerpávajícího a komplexního obrazu jeho dějin v období vrcholného středověku; to již ostatně dávno pochopila německá, ale i polská historická věda. Právě tento vývojový úsek, ve kterém se rodila a dominovala panská sídla – zvláště pak hrady je tedy obsahem předkládané knihy. Neznamená to však, že je zde řešena pouze problematika kastelologická, jakkoliv ta představuje její hlavní a nesporně nejdůležitější náplň. Nelze ji totiž vytrhnout z obecně vývojového historického kontextu, a proto je tu vcelku podrobně a z nových úhlů pohledu podán rovněž historický vývoj země, třebaže i v něm zůstává hrad tím základním a vůdčím motivem.

Chceme-li v této práci hovořit o hradech vrcholného středověku a obecně i o situaci v 13. - 15. století, je nezbytné alespoň stručně charakterizovat zdejší region, pokud jde o přírodní podmínky a povahu osídlení ještě před touto epochou. Studované území lze tedy podle přirozených sídelně-geografických podmínek rozdělit ve dvě základní části – dva subregiony. První subregion představuje kompaktní osídlení na jihovýchodním okraji Slezské nížiny, s převládajícími vysoce úrodnými půdami na sprašových hlínách, případně i na spraších. Na východě jej můžeme vymezit tokem Odry (přibližně od jejího soutoku s Opavou u Ostravy-Svinova po soutok s Kłodnicí u Kiędrzeszyna), na severu snad hranicí rozšíření úrodných půd (zhruba linie Kozlí-Głogówek a dále na severozápad směrem na Korfantowo a Włodary), na jihu pak severním okrajem Jeseníků. Na západě je hranice nejasná, neboť odtud nemáme dosud takřka žádné nálezy; můžeme jen předpokládat, že v území mezi Osoblahou a Kladskou Nisou, kde se původně široký a relativně kompaktní pás sprašových půd zužuje, případně rozpadá v menší celky, osídlení patrně řídlo. V každém případě se alespoň prozatím lokality nápadně koncentrují v povodí levobřežních oderských přítoků – Opavy, Pštiny s Trojou, Straduně a středního toku Osoblahy, tedy v podstatě v odersko-osoblažském meziříčí. Jde o území od počátku neolitu až dodnes osídlené relativně hustě a v zásadě i kontinuálně. Můžeme je označit za staré nebo lépe řečeno tradiční sídelní území.

Zbytek vymezeného regionu – druhý subregion – lze pendantně klasifikovat jako netradiční sídelní území. Společnou charakteristikou jeho částí je obvykle méně příhodné klima a vyšší poloha; nadmořskou výšku do 300 m n. m. má pouze podmáčená oderská niva, Orlovská tabule (přibližně dnešní Karvinsko) a další, rozlohou celkem zanedbatelné okrajové partie Podbeskydské pahorkatiny a Moravské brány. Rozhodujícím faktorem, který povahu osídlení podmiňoval, byly však nejspíše podmínky pedologické, totiž skutečnost, že zde převažují středně až méně úrodné štěrkovité, jílovité nebo písčité půdy, vytvořené na rozličných uloženinách obvykle pleistocenního stáří. Sprašové hlíny se sice na různých místech také objevují, např. i v Nízkém Jeseníku, většinou ale ve vyšších polohách a v ostrovech o nevelké rozloze. V každém případě byla celá tato oblast součástí pásma takřka souvislého lesa, táhnoucího se v šířce několika desítek kilometrů od Rychlebských hor a masivu Kralického Sněžníku na severozápadě až do povodí Kysuce na jihovýchodě. Tento obrovský lesní komplex známe ještě z hradištní doby v podstatě nedotčený jakožto pomezní hvozd, oddělující Slovany moravské od slovanských kmenů pozdějšího Slezska, ale ne vždy zcela pustý. Proti oblastem kompaktního osídlení na spraších a sprašových hlínách však lze konstatovat některé zásadní rozdíly.

Jde o osídlení velmi řídké, mající většinou podobu drobných enkláv, sestávající z jedné či několika málo osad daleko od sebe rozptýlených v jinak souvislém lese. Dočasnost a nestabilita je dalším výrazným znakem osídlení. Rys principiální kontinuity od neolitu do dnešní doby, příznačný pro tradiční sídelní území, zde nelze prokázat a ani dosti dobře předpokládat; základ skutečně stabilního osídlení položila až středověká kolonizace ve 13. století. To dovoluje charakterizovat osídlení pomezního lesa nejen jako enklávové, ale též jako diskontinuitní a účelové a vzhledem k osídlení sprašových oblastí v okolí jako sekundární – odvozené.

Osidlování pomezního lesa nebylo pouze zemědělskou „kolonizací", a to nejspíše ani v dobách, kdy se osídlení zdá být relativně intenzivní. Prvotní příčiny byly asi rozličné – hospodářské i společenské – a mohly se případně různě kombinovat. Význam však měly pravděpodobně dvě věci – jednak exploatace přírodního bohatství hvozdu (těžba surovin, lov apod.), jednak komunikační důležitost některých částí lesního pásu.

To druhé platí především o příslušné (severní) partii mezihorské proluky mezi Českým masivem a Karpaty, již můžeme také označit za severní část Moravské brány (v širším smyslu). Zeměpisná poloha ji totiž přímo předurčovala k průběhu trasy jedné z nejvýznamnějších severojižních spojnic evropského pravěku a raného středověku, jak to ostatně dokazují i archeologické nálezy už od paleolitu. Z tohoto hlavního koridoru, jímž se procházelo nejspíše

po obou stranách Odry, ale mimo její nivu, jistě odbočovalo několik vedlejších komunikací, především v západním směru, využívajících říčních údolí a náhorních plošin Nízkého Jeseníku; náznaky jejich existence jsou ale prozatím v archeologickém materiálu nepatrné, takřka žádné. Pomezním lesem však procházely i další spojnice, s hlavní trasou v mezihorské proluce přímo nesouvisející. Především je obecně uznávána klíčová úloha Jablunkovského průsmyku, spíše však jen na základě jeho vynikající zeměpisné polohy; jedinou archeologickou indicií pro komunikaci tímto pásem je totiž dosud enormní koncentrace nálezů římských mincí v jeho severozápadním předpolí. Zřetelněji je průběh jiné komunikační trasy dokumentován na západním okraji regionu ojedinělými nálezy a depoty, stoupajícími proti proudu Vidnávky a Bělé a naznačujícími spojení Slezské nížiny s horním Pomoravím průsmyky Hrubého Jeseníku – zcela jistě Ramzovským a Černohorským sedlem.[1]

Geomorfologicky vzato české Slezsko v sobě zahrnuje – bráno od západu k východu – Rychlebské hory, Žulovskou pahorkatinu, Zlatohorskou vrchovinu, části Hrubého a Nízkého Jeseníku, Opavskou pahorkatinu, části Ostravské pánve, Podbeskydské pahorkatiny (Těšínská pahorkatina), Moravskoslezských a Slezských Beskyd a brázdu Jablunkovskou s nadmořskou výškou kolísající v rozmezí 183-800 m.[2] Z hlediska klimatu jde většinou o oblast mírně teplou. Celé území náleží k úmoří baltskému a je odvodňováno Odrou, která odvádí vody jak z jesenické, tak i z beskydské oblasti a vytváří nejdůležitější říční osu, vpravdě páteř této oblasti.[3]

Důležitá a v mnoha směrech rozhodující úloha je v práci přisuzována také archeologii, bez níž si již dnes nelze představit seriózní řešení dané problematiky. Pochopitelně že nejsou opomíjeny ani další základní přístupy – především stavebně historický a uměleckohistorický, které doplňují poznatky sfragistiky, numismatiky i dalších disciplín z oblasti pomocných věd, ale i oborů přírodovědných a technických. To je svým způsobem věc, se kterou se v rozsáhlejších studiích o hradech – obzvláště pokud se našeho území týká – nesetkáváme příliš často. Víceoborový přístup však považujeme v současné době za jediný možný a správný. Naznačený široký interdisciplinární záběr lze ovšem srozumitelně pojednat především v rámci menších územních celků a při angažovanosti většího počtu badatelů. Týmová práce je zde příkazem dne, není v silách jednotlivce všechny řešené otázky v rozumných časových relacích vyčerpávajícím způsobem a přitom kvalitně zvládnout. Proto i tato práce, ve které český čtenář vlastně poprvé dostává do rukou česky psanou monografii o slezských hradech, je dílem kolektivním, splácejícím určitý dluh, jež vůči této tematice a Slezsku máme. Přiznáváme, že se nerodila lehce. Byly to roky postupné přípravy a poznávání regionu, stovky hodin strávených v terénu, zvláště v období vegetačního klidu, doprovázené diskusními večery, místy velmi ostrými, desítkami dnů studia v muzejních sbírkách, archivech, knihovnách atd. Taková je ovšem povaha vědecké práce a i předkládanou publikaci považujeme za práci vědeckou. Neznamená to ovšem, že je určena pouze a výhradně badatelské obci. Ba naopak, snažili jsme se, aby se v ní orientoval a našel poučení i běžný čtenář zajímající se o danou problematiku. Proto jsme volili – především v doprovodné nekatalogové části publikace – takovou, jak alespoň doufáme, přijatelnou formu, v níž je vlastní text svým způsobem odlehčen a doprovázen pod čarou bohatým poznámkovým aparátem, se kterým se čtenář, nebude-li to považovat za vhodné, nemusí zatěžovat.

To už se ale dostáváme ke koncepci a struktuře celé monografie. Ta volně navazuje na publikaci vyšlou v polovině 90. let, zaměřenou na slovanské osídlení českého Slezska (zvláště na hradiska) od příchodu Slovanů až po období zásadních strukturálních změn v průběhu 13. století.[4] Proto také, pro lepší pochopení zvláště vzniku a vývoje hradních sídel, jsou i v naší knize nejdůležitější poznatky z této studie stručně sumarizovány, samozřejmě s přihlédnutím k novým výsledkům jak terénního výzkumu, tak i odborného zpracování včetně inovované historické interpretace. Chronologický rámec, jak jsme již výše naznačili, tvoří na straně jedné především horizont nejstarších hradů, vzniklých před polovinou 13. století, a na straně druhé období česko-uherských válek v 60.-70. letech 15. věku, kdy byla podstatná část slezských fortifikací dobyta a poškozena, často však zcela vyvrácena; z těchto událostí se zdejší hrady již nikdy nevzpamatovaly.

Za základ naší práce považujeme její katalogovou část, v níž je prezentováno 31 lokalit (obr. 1), přičemž některé více než sporné (např. Dívčí hrad či Taubenschlösser) nebyly odůvodněně do seznamu pojaty a ani v doprovodném textu s nimi nepracujeme. Dlouho jsme hledali optimální formu katalogu, když inspirací nám byla mimo jiné i bohatá literatura především z německy mluvících zemí.[5] Nesnažili jsme se ovšem pasivně převzít některý z možných modelů

[1] K problematice srv. zejména V. JANÁK - P. KOUŘIL, *Problémy a úkoly archeologie v českém Slezsku a na severovýchodní Moravě*, ČSZM-B 40, 1991, s. 196-199. TÍŽ, *Stav a perspektivy archeologie ve Slezsku*, Pravěk NŘ 1, 1991, s. 28-29.

[2] T. CZUDEK, Geomorfologické členění ČSR. Brno 1972.

[3] J. DEMEK a kol., *Geomorfologie českých zemí*. Praha 1965. TÍŽ, *Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny*. Praha 1987. V. VLČEK, *Zeměpisný lexikon ČSR. Vodní toky a nádrže*. Praha 1984.

[4] P. KOUŘIL, *Slovanské osídlení českého Slezska*. Brno – Český Těšín 1994.

[5] Tak např. naposledy G. C. MARTINIC, *Burgen & Schlösser in Österreich. Von Vorarlberg bis Burgenland*. Wien 1996. T. BITTERLI - WALDVOGEL, *Schweizer Burgenführer mit Einschluss des Fürstenthums Liechtensteins*. Basel – Berlin 1995

či vzorů, nýbrž vycházeli jsme důsledně především z možností a vypovídací schopnosti materiálu, který jsme měli k dispozici. Z následných úvah a kombinací se pak zrodila výsledná podoba a členění jednotlivých hesel. Jejich hlavičku tvoří název lokality a její zařazení do současného územněsprávního členění, to znamená, že je zde uveden okres a katastrální území, na němž se sledované opevnění nachází; doplňuje ji časové určení předpokládané doby vzniku hradu. V případě, že má hrad více názvů, je na prvním místě uveden vždy ten, který považujeme za nejoptimálnější a s nímž operujeme i v dalším textu. Následuje oddíl nazvaný *Historické zprávy*, ve kterém jsou soustředěny veškeré dostupné písemné zmínky (přímé i nepřímé) dotýkající se studovaného objektu; pokud žádné písemné zprávy neexistují anebo nebyly dosud nalezeny, je to vždy uvedeno. Zpravidla nejobsáhlejší pasáž, přítomná v každém hesle, je nazvaná *Popis objektu a archeologické nálezy*. Je v ní pojednána poloha hradu, terénní konfigurace a samozřejmě vše podstatné až do nejmenších detailů o vlastním sídle a jeho současném stavu. Pokud byly k dispozici archeologické nálezy, jsou ve většině případů vyčerpávajícím způsobem zpracovány a vyhodnoceny

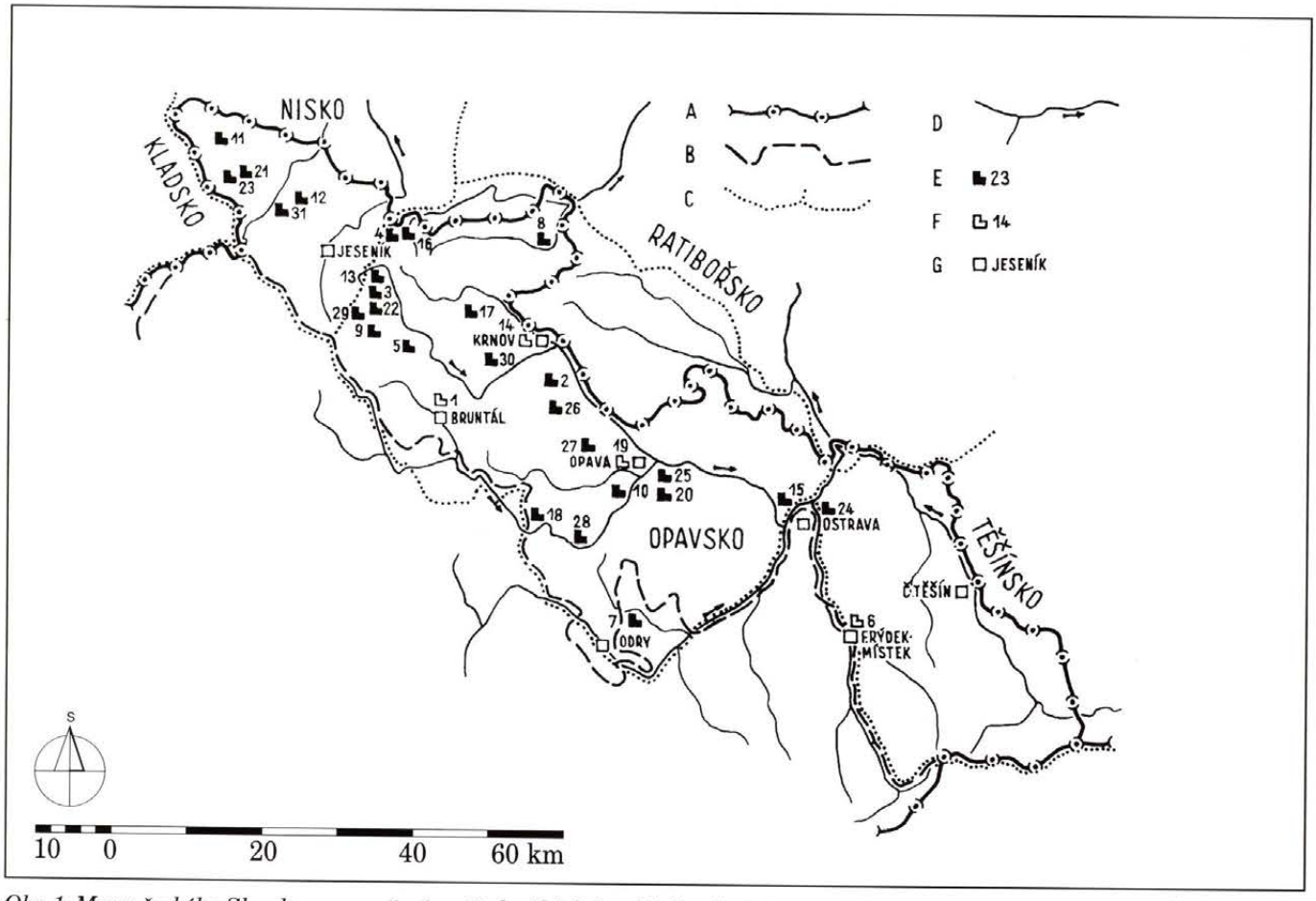

Obr. 1: Mapa českého Slezska s vyznačením středověkých hradů: A – dnešní státní hranice, B – historická hranice Čech, Moravy a Slezska, C – hranice středověkých knížectví, D – vodní toky, E – hrad, F – městský hrad, G – orientační body. 1 – Bruntál, 2 – Cvilín • Lobenštejn • Šelenburk, 3 – Drakov, 4 – Edelštejn, 5 – Freudenštejn, 6 – Frýdek, 7 – Fulnek, 8 – Fulštejn, 9 – Fürstenwalde, 10 – Hradec u Opavy, 11 – Javorník • Jánský vrch, 12 – Kaltenštejn, 13 – Koberštejn, 14 – Krnov, 15 – Landek, 16 – Leuchtenštejn, 17 – Luginsland, 18 – Medlice, 19 – Opava, 20 – Přerovec, 21 – Pustý zámek, 22 – Quingburg, 23 – Rychleby, 24 – Slezská Ostrava, 25 – Štítina, 26 – Vartnov, 27 – Velké Heraltice, 28 – Vikštejn, 29 – Weisenštejn - Rabenštejn, 30 – Zátor, 31 – Žulová • Frýdberk.

anebo CH. HERRMANN, *Wohntürme des späten Mittelalters auf Burgen im Rhein – Mosel – Gebiet.* Espelkamp 1995, který každé katalogové heslo člení v ideálním případě až do deseti oddílů (srv. kupř. Gemünden, s. 137-141). Z dřívějších pak H. - W. HEINE, *Studien zu Wehranlagen zwischen junger Donau und westlichen Bodensee.* Stuttgart 1978 či W. MEYER, *Burgen von A bis Z. Burglexikon der Regio.* Basel 1981 a dále také A. SCHNEIDER, *Die Burgen in Kreis Schwäbisch Hall.* Stuttgart 1995.

s odkazem na jejich uložení. Tato část je doprovázena bohatou kresebnou a fotografickou dokumentací jak fortifikace, tak i archeologického materiálu. V případech, kde se nám to zdálo únosné a možné, jsme se pokusili o střízlivou kresebnou rekonstrukci, když jsme vycházeli především z půdorysných plánků, pořízených většinou pomocí polygonální sítě a pásma, v menší míře i geodetickým zaměřením.[6]

Za závažný pasus považujeme i pojednání o ikonografii a dokumentaci objektu, ve kterém jsme se snažili podchytit veškerá relevantní známá a dostupná dosavadní zobrazení a plánky s tím, že v jeho závěru je vždy řečeno, kdy bylo pořízeno, případně upraveno odjinud převzaté, námi předkládané půdorysné zaměření. Heslo je ukončeno seznamem literatury. Usilovali jsme, aby byl relativně úplný, aby v něm byly uvedeny všechny práce, kde je lokalita nějakým způsobem, vždy však výhradně ve spojení s hradní problematikou, eventuálně s archeologickými nálezy, zmiňována. Je jisté, že se tak do soupisu dostala díla kvalitnější i méně hodnotná a že některé tituly se zákonitě objevují ve více heslech. Jsme si rovněž vědomi, že se nám asi zcela nepodařilo vyčerpávajícím způsobem shromáždit veškerou literaturu k jednotlivým fortifikacím. O některých článcích (je jich minimum) sice víme, ale nebyli jsme je schopni i přes značné úsilí získat, jiné nám mohly skutečně uniknout. I tak však seznamy představují doposud nejrozsáhlejší korpus literatury ke slezským hradům. Protože je na konci každého hesla přehledně uvedena patřičná literatura a nebylo zde tudíž zapotřebí provázet text poznámkovým aparátem, rozhodli jsme se použít zkrácený – archeologický či přírodovědný způsob citace. Tolik tedy ke katalogu.

Ten je doprovázen několika vybranými kapitolami. V úvodní, katalogu předcházející, jsme se pokusili charakterizovat současný stav výzkumu opevněných sídel v českých zemích, zvláště pak ve Slezsku a nastínit další úkoly bádání. V následujících pasážích se dotýkáme důležitých mezníků ve vývoji regionu od jeho vstupu na historickou scénu v průběhu 9. století až po pokročilý 15. věk, v němž právě česko-uherský konflikt znamenal pro Opavsko a Těšínsko významný historický přelom. Na dnešním území českého Slezska se totiž ve středověku rozkládaly větší či menší části čtyř samostatných politických útvarů. Největší díl zaujímalo vévodství opavské, z něhož se vydělilo v roce 1377 knížectví krnovské; menší část Opavska a přibližně polovina Krnovska v současnosti leží na polském teritoriu. Tam přísluší i větší díl středověkého těšínského vévodství s hlavním městem Těšínem, stejně jako podstatný kus niského knížectví.

O způsobu a úrovni každodenního života na slezských hradech vypovídá rovněž oddíl věnovaný hmotné kultuře, vycházející z výsledků archeologických výzkumů a podrobného rozboru získaného inventáře. Závěr práce pak tvoří sumarizující pohled na slezská opevněná sídla a jejich postavení ve vývoji hradní architektury. Za účelný a pro rychlou orientaci nezbytný považujeme rejstřík místní i osobní, který společně s použitou literaturou je zařazen na samý konec knihy.

Co říci závěrem? Doufáme a chceme věřit, že publikace přispěje svým dílem k lepšímu poznání a pochopení slezské země a jejích opevněných sídel, že je alespoň malým vkladem do celkového obrazu středověké historie a kultury českých zemí a potažmo i širšího středoevropského prostoru. V době, kdy nám památky, zvláště hrady, doslova mizí před očima, podáváme zprávu o jejich současném stavu, ale i o místě, významu a úloze jež plnily v době svého rozkvětu, o umu, rozhledu a sebevědomí jejich stavitelů – našich předků. Po monografii o slovanském osídlení považujeme knihu o slezských hradech za jakýsi druhý, volný díl celku, jehož další části zaměřené na drobná středověká opevnění, církevní architekturu a snad i města bychom chtěli, budou-li k tomu dostatečné síly a přející prostředí, v budoucnu uvést do života.

[6] K jak diametrálně rozdílným rekonstrukcím jedněch a týchž objektů může bez patřičné znalosti terénu dojít, demonstrovala v roce 1996 názorně i výstava v Mikulovském muzeu, kde byly mimo jiné podány pokusy o hmotovou rekonstrukci hradů Cvilína, Freudenštejna, Fulštejna, Fürstenwalde, Kaltenštejna a Vikštejna.

SOUČASNÝ STAV A ÚKOLY VÝZKUMU

Česká kastelologie prodělala zvláště za posledních více než 20 let významný posun vpřed a dá se říci, že se zařadila na jedno z čelních míst v rámci evropského kontinentu.[1] Měla se ovšem o co opřít a na co navázat, zejména pokud jde o samotné Čechy, kde především monumentální dílo Sedláčkovo, jakkoliv svým způsobem jednostranně orientované, představující dodnes v mnoha směrech nepřekonaný korpus, ji zajistilo i v mezinárodním měřítku srovnatelné postavení v mladém rozvíjejícím se oboru.[2] Po určitém útlumovém období se českým fortifikacím postupně znovu dostávalo „přízně" od konce 60. let, kdy se začínají uskutečňovat i první rozsáhlejší archeologické výzkumy.[3] Jejich výsledkem byly převážně dílčí poznatky, týkající se stavebně historického vývoje jednotlivých objektů, ale také poznání specifické hmotné kultury a s tím související hledání chronologických kritérií jejího datovaní. Často se však jednalo o lokality hodnocené solitérně jen z určitých aspektů, s pominutím řešení celé šíře nezbytných základních i marginálních otázek.[4] Zároveň se průběžně zúročovala dlouholetá badatelská píle D. Menclové, kulminující v jejím dvousvazkovém díle o českých hradech.[5] Jakkoliv musíme stát před touto syntézou, která si vydobyla uznání i v zahraničí, v hluboké úctě, přece jen nelze zcela přejít skutečnost, že vycházela převážně z umělecko-historického pojetí hodnocení hradní architektury a tím poněkud jednostranně formovala její obraz.

Od průběhu 70. let se začíná prosazovat takový směr studia, který se při zapojení metod příbuzných historických oborů, ale i směrů přírodovědných snaží hrad pojímat komplexně jako fenomén vzniklý zákonitostí historického vývoje, na jehož utváření se podílela řada vzájemně se ovlivňujících a podmiňujících faktorů. Postupně je tak opouštěn dosti častý pohled na hrad jako na samostatnou izolovanou a z kontextu vytrženou jednotku a hledá se jeho místo a postavení v sídelní struktuře; začíná se prosazovat tzv. strategie regionu, studující veškeré objekty v předem vymezené oblasti.[6] Tyto trendy jsou patrny zvláště v pracích

[1] Souhrnně o postavení české kastelologie, jejích kořenech a genezi naposledy T. DURDÍK, *Česká kastellologie v evropských souvislostech*, AR L, 1998, s. 784 –789. TÝŽ, *Současný stav výzkumu hradů v Čechách*, AHP 1, 1995, s. 45-68. TÝŽ, *Zum gegenwärtigen Stand der Burgenforschung in Böhmen*, Château Gaillard XV, 1995, s. 127-141.

[2] A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého I-XV*. Praha 1927-1937. Srv. také H. UHTENWOLDT, *Burgenwesen und frühmittelalterliche Geschichte in Böhmen,* Zeitschrift für Geschichte der Sudetenländer 6, 1942-43, s. 16-41, kde uvedena patřičná starší literatura.

[3] Tyto aktivity jsou neodmyslitelně spjaty především se jménem A. Hejny, který archeologicky zkoumal jak opevněná sídla doby přemyslovské, tak i klasické vrcholně středověké fortifikace, ať už to byly např. Bolkov, Bradlo nebo Veleš ín, zvláště však Vizmburk. Srv. k tomu bibliografii A. Hejny od J. RATAJE – AR XXXII, 1980, s. 563-568 a J. BRYCHOVÉ – AR XXXIX, 1987, s. 227-228. V současnosti jediný od roku 1973 víceméně systematicky zkoumaný hrad v Čechách – Křivoklát, pomineme-li pochopitelně Pražský hrad, zcela zřetelně ukazuje klíčovou úlohu archeologie při získávání pravdivého a uceleného obrazu o našich nejstarších hradních dispozicích – naposledy T. DURDÍK, *Lucemburský Křivoklát ve světle archeologického výzkumu*, AH 22, 1997, s. 217-228, tam další bohatá literatura. Dlouholeté výzkumy mají za sebou ovšem kupř. také Horšovský Týn, Jindřichův Hradec, Kalich, Kozí Hrádek, Přimda, Sión, Tachov anebo Týřov.

[4] Nutno zdůraznit, že ne všechny kladené otázky mohly být v té době seriózně zodpovězeny a nezřídka se i tápalo v tom, na co se ptát, k čemu směřovat, jaké metody používat. Šlo o přirozený vývoj etablujícího se oboru, hledajícího – a to nejen u nás – své místo v širokém spektru historických disciplín, s nimiž je spjat těsnou vazbou. Tento proces není pochopitelně zdaleka ukončen a stále se vynořují nové a nové problémy. Stručně k tomu i k aktuálnímu stavu výzkumu T. DURDÍK, *Česká kastellologie*, s. 784. Dále pro německou jazykovou oblast např. J. ZEUNE, *Burgen – Symbole der Macht*. Regensburg 1996, s. 13, zvláště kapitola *Die moderne Burgenforschung*, s. 58-157, W. MEYER, *Burgenforschung im dialektischen Wechselspiel von Ausgrabung und Konservierung*, in: Die Burgenforschung und ihre Probleme, Fundberichte aus Österreich, Materialheft A2, Wien 1994, s. 105-111, v Rakousku územně omezeně G. ARTNER - T. KREITNER - M. KRENN, *Zum Forschungstand der Burgenarchäologie in Österreich mit besonderer Berücksichtigung Niederösterreichs*, in: Die Burgenforschung und ihre Probleme, Fundberichte aus Österreich, Materialheft A2, Wien 1994, s. 9-21. Nejnověji H. W. BÖHME u. a., Hrsg., *Burgen in Mitteleuropa I. Ein Handbuch*. Stuttgart 1999, s. 16-37. Stejně tak v Polsku L. KAJZER - J. SALM, *Polnische Forschungen über die Burgen im Gebiet des ehemaligen Deutschordenstaates. Eine Bilanz der letzten 50 Jahre*, Castrum Bene 5, 1996, s. 73-95. Pro Francii velmi stručně a dílčím způsobem naposledy např. J. MESQUI, *Châteaux et enceintes de la France médiévale*. Paris 1991, s. 9-11.

[5] D. MENCLOVÁ, *České hrady I, II*. Praha 1972.

[6] T. DURDÍK, *Současný stav výzkumu*, s. 46-47.

Knihovna
ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV
AV ČR, BRNO, v.v.i.

T. Durdíka a především F. Gabriela, směřujících od dílčích spíše analytických výkladů k syntetizujícímu pojetí.[7] Zároveň je ovšem konstatováno, že stále české kastelologii chybí to základní, totiž vyčerpávající korpus českých hradů, vycházející ze současného stupně poznání.[8]

Výše nastíněným požadavkům však zdaleka neodpovídají všechny zejména v posledních letech vydávané publikace, jejichž úroveň je dosti variabilní a většinou jde o jakési soupisy feudálních sídel všech typů bez hlubšího rozboru na menších územních celcích, nezřídka se teritoriálně opírající o současné územně-správní členění.[9]

Na rozdíl od Čech nebyla na Moravě hradům a fortifikacím obecně v podstatě až do 70. let našeho věku věnována odpovídající pozornost. Morava dlouho postrádala a vlastně až do současnosti ve větší míře postrádá základní kompendia typu prací Sedláčkových, Menclové či Durdíkových. Přitom ovšem nelze říci, že by zde zájem o tuto problematiku nějak výrazněji stagnoval, spíše tu převládala orientace na jednotlivé lokality a menší geografické celky. Pustíme-li ze zřetele díla F. J. Schwoye,[10] G. Wolneho,[11] která nejsou speciálně zaměřena na hradní problematiku, F. Sartoriho,[12] jež některé moravské ale i slezské lokality z pohledu rakouské monarchie zmiňují, případně i práci F. Hebera,[13] která, i když nedosáhla kvalit svého českého pendantu, je již cele věnována moravským hradům, nemůžeme pominout čtyřsvazkový korpus A. Prokopa, v němž se hradní architektuře dostává poměrně dosti značné pozornosti.[14] Nelze také přejít rozsáhlé dílo Piperovo z počátku století, referující o některých fortifikacích z českých zemí, tedy i o opevněních moravských a slezských.[15]

Vybrané lokality se objevily rovněž v postupně vycházejících svazcích Vlastivědy moravské (jejich počet přesahuje

---

[7] Dnes už desítky Durdíkových článků na dané téma lze nalézt v různých domácích i zahraničních časopisech a sbornících, s pravidelností na stránkách Archaeologia historica – 23 svazků a Castellologica bohemica – 6 svazků. Syntetické práce pak představují T. DURDÍK, *České hrady*. Praha 1984, stále nejednoznačně přijímané TÝŽ, *Kastellburgen des 13. Jahrhunderts in Mitteleuropa*. Praha 1994 a jejich český doplněný ekvivalent *Hrady kastelového typu 13. století ve střední Evropě*. Praha 1998, zaměřující se na jediný vyhraněný dispoziční typ a zcela jistě i TÝŽ, *Encyklopedie českých hradů*. Praha 1995, se stručným nástinem vývoje hradní architektury v Čechách. S netrpělivostí je očekávána již dlouho avizovaná monografie T. DURDÍKA a P. BOLINY, *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*. Praha. Ve středu pozornosti F. Gabriela a jeho spolupracovníků stojí zejména oblast severních Čech, kde jsou výsledky jejich snažení prezentovány nikoliv v obecných a vágních kategoriích na rozsáhlém území, nýbrž metodou předem zvoleného vzorku na menších sídelně geografických celcích s maximálním využitím písemných a hmotných pramenů, s přihlédnutím ke struktuře a vývoji osídlení, k terminologickým otázkám, onomastickým poznatkům atd. Zcela oprávněně je zde akcentována nezastupitelná role archeologie a jsme toho názoru, že je to právě ta cesta, kterou by se měla současná kastelologie v našich zemích přednostně ubírat – srv. např. příspěvky v CB 1, 1989, s. 125-138; CB 2, 1991, s. 23-52; CB 3, 1993, s. 7-46; CB 4, 1994, s. 27-62; CB 5, 1996, s. 7-10; CB 6, 1998, s. 69-106; AH 6, 1981, s. 33-62; AH 11, 1986, s. 143-152; AH 15, 1990, s. 261-274; AH 16, 1991, s. 279-292; AH 23, 1998, s. 193-201. F. Gabriel, Hrad Lipý. Praha 1997. Nutno ovšem podotknout, že se seriózními studiemi mnoha dalších autorů se lze setkat především opět na stránkách CB, ale i méně frekventovaných titulů, jakými jsou např. Hláska, vycházející od roku 1990, anebo Ročenka Klubu Augusta Sedláčka, která předcházela CB. K významu archeologie také W. MEYER, *Frühe Adelsburgen zwischen Alpen und Rhein,* NSBV 57, 1984, s. 70.

[8] T. DURDÍK - F. KAŠIČKA - B. NECHVÁTAL, *Hrady, hrádky a tvrze na Písecku.* Písek 1995, s. 11. T. DURDÍK, *Současný stav výzkum,* s. 46.

[9] I tak je zde nepochybně viditelný kvalitativní posun k lepšímu ve srovnání s pěti díly „proslulé" edice *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 1981-1988, týkajícími se teritoria vlastních Čech. Srv. např. F. MUSIL, *Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí*. Ústí nad Orlicí 1995. J. ÚLOVEC, *Hrady, zámky a tvrze na Chebsku*. Cheb 1998. F. MUSIL - L. SVOBODA, *Hrady, zámky a tvrze okresu Rychnov nad Kněžnou*. Ústí nad Orlicí 1998. Stranou ponecháváme monografie D. Líbala, které českou problematiku sledují spíše okrajově. D. LÍBAL, *Burgen und Festungen in Europa*. Prag – Hanau 1993, zvláště s. 23, 38-39, 62-71, 103-111, 142-147. TÝŽ, *Castles and Fortifications of Britain and Europe*. Prague 1992.

[10] F. J. SCHWOY, *Topographie vom Markgrafthum Mähren I-III*. Wien 1793-1794.

[11] G. WOLNY, *Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert I-VI*. Brünn 1835-1842, kde jsou uvedeny i některé námi sledované lokality jako např. Medlice - V. Band, s. 486, anebo Fulštejn - VI. Band s. 669-670, 678.

[12] F. SARTORI, *Die Burgvesten und Ritterschlösser der österreichischen Monarchie I-VIII*. Brünn 1819-1820. V rozsáhlém díle, které bylo vydáno ještě jednou v roce 1839, jsou zohledněny některé významné moravské lokality - např. Bítov, Buchlov, Blansko, Boskovice, Cornštejn, Děvičky, Doubravice, Holštejn, Hodonín, Nový hrad, Pernštejn, Templštejn, Veveří a další, není zde ovšem reflektována problematika slezská.

[13] F. HEBER, *Mährens Burgen und ihre Sagen*. Prag 1848.

[14] A. PROKOP, *Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehungen I-IV*. Brünn 1904. Ze Slezska např. Javorník – III, s. 677 a Fulštejn – II, s. 377. Stručně k charakteristice jeho díla M. PLAČEK, *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku*. Praha 1996, s. 12. Zmínit musíme i dosud poměrně málo využívanou Prokopovu práci *Burgen und Schlösser Mährens*. Brünn 1888, čítající téměř 270 volně ložených listů formátu A3 s vyobrazením moravských hradů a zámků i jejich interiérů.

[15] O. PIPER, *Österreichische Burgen I-VIII*. Wien 1902-1910. Ze Slezska uveden Cvilín a Vikštejn.

60 titulů topografické části); snaha V. Pinkavy[16] byla utlumena v zárodku, když kvalita jeho dílka nebyla právě nejvyšší a realizován byl vlastně pouze první svazek zamýšlené vícedílné práce. Výrazné pozornosti se moravským opevněným sídlům (včetně pravěkých a slovanských hradisek) dostalo díky osobnosti I. L. Červinky. Tento badatel přes dílčí studie[17] dospěl až k určitému sumarizujícímu, byť ne zcela vyváženému pohledu na středověká opevněná sídla. Jeho rukopis se nedočkal svého vydání.[18]

Ve 30. letech vstoupil razantním způsobem na pole bádání o středověkých fortifikacích a zvláště pak hradech, jesenický rodák – Němec H. Weinelt, jehož činnost se ve stručnosti pokusíme zhodnotit v pasáži týkající se Slezska. V souvislosti s Moravou musíme ovšem konstatovat, že se výrazně dotkl její severozápadní části, kde po řadě časopiseckých příspěvků monograficky zpracoval opevněná sídla na Moravskotřebovsku a Šumpersku.[19] V poválečných letech, kdy stála na Moravě a s ní pochopitelně i v českém Slezsku problematika výzkumu hradní architektury a opevněných sídel poněkud stranou zájmu, se v Německu v úplnosti objevilo dílo B. Ebhardta[20] (první část vyšla již v roce 1939), v němž byla i pasáž věnovaná sudetským, českým a moravským hradům, ve které se autor opřel především o starší, v naprosté většině německy psané práce. Tak lze ostatně traktovat i spíše historicky a stavebně historicky pojatou nevelkou a povrchní monografii Hubalovu, nepřinášející nic nového a zásadního.[21] Kratičké heslovité informace o některých fortifikacích z českých zemí lze nalézt také ve čtyřdílném lexikonu německých hradů a zámků od C. Tillmanna[22] a rovněž v nejnovějším půdorysném slovníku německých hradů F. - W. Kraheho.[23]

Na samém počátku 70. let obohatila odbornou literární produkci o moravských (ale i slezských) hradech studie D. Menclové,[24] avšak úrovně svého českého protějšku zdaleka nedosáhla a ani dosáhnout nemohla, když byly zveřejněny vlastně jen základní teze připravované rozsáhlejší monografie. I v tomto případě, stejně jako u českých hradů, preferovala autorka především umělecko-historická kritéria vidění problematiky; i tak však byl její počin významným impulzem pro zvýšení zájmu o moravské hrady i jakýmsi solidním odrazovým můstkem dalšího bádání.

Skutečně se od druhé poloviny 70. let začaly množit příspěvky s tematikou opevněných sídel, vycházející jak z povrchových průzkumů, stavebně a umělecko-historických výzkumů, tak zejména z archeologických aktivit.[25] Určitým vyvrcholením zájmu o drobná opevněná sídla šlechty pak byla publikace V. Nekudy a J. Ungera.[26] První archeologické výzkumy byly prováděny ve 30. letech, a to zvláště na Drahanské vrchovině – Smilovo hradisko, Starý Plumlov, Ježův hrad anebo Melice, a dostalo se jim i vcelku seriózní publikace, včetně půdorysných a vrstevnicových plánků i vyobrazení archeologického materiálu.[27] Poté se ve větší

[16] V. PINKAVA, *Hrady, zámky a tvrze moravské, Severní Morava – Olomoucko*. Brno 1927.

[17] Např. I. L. ČERVINKA, *Pravěká hradiska na Moravě*. Kroměříž 1896, s. 1, 11. TÝŽ, in: Časopis vlasteneckého spolku musejního v Olomouci 31, 1914, s. 69-102; 39, 1927, s. 88-95; 40, 1928, s. 69-76; 41-42, 1929, s. 153-160; 43, 1930, s. 84-94.

[18] Pod názvem *Zapomenuté hrady, hrádky a tvrze moravské*. Brno 1942, je uložen v archivu Archeologického ústavu AV ČR v Brně. Přestože jsou v titulu uvedeny i hrady, je zaměřen převážně na drobná středověká opevnění, nechybí odkazy na prameny a základní literaturu.

[19] H. WEINELT, *Grundriß der Schönhengster Burgenkunde*. M. Trübau 1937.

[20] B. EBHARDT, *Der Wehrbau Europas im Mittelalter I, II*. Stollhamm 1958. Ze Slezska např. Žulová anebo Javorník. Rozhodujícím činitelem pro vytvoření podoby hradu byl pro něj tvar staveniště, odtud také jeho typologické členění a terminologické označení.

[21] E. HUBALA, *Burgen und Schlösser in Mähren*. Frankfurt am Main 1965.

[22] C. TILLMANN, *Lexikon der deutschen Burgen und Schlösser I-IV*. Stuttgart 1958-1961. Ze Slezska uvedeno téměř 50 lokalit.

[23] F. - W. KRAHE, *Burgen des deutschen Mittelalters*. Augsburg 1996. Tato víceméně slovníková práce je však plná omylů i nesmyslně upravených, špatně orientovaných a v nepřesném měřítku provedených půdorysů a setkala se se značnou kritikou jak v samotném Německu, tak i u nás. Srv. J. ZEUNE, Burgen und Schlösser I, 1995, s. 77-78. Z. MĚŘÍNSKÝ, *Moravské a slezské hrady v lexikonu půdorysů hradů německého středověku*, VVM XLIX/2, 1997, s. 196-209.

[24] D. MENCLOVÁ, *Beitrag zur Typologie der mährischen Burgen*, SPFFBU-F, 14-15, 1971, s. 97-127.

[25] Studie a články rozdílného obsahu a úrovně, v některých případech i s vazbou na písemné prameny a jejich rozbor, byly nejčastěji publikovány na stránkách AH, VVM, CB, PV, ČSM, JM, SM, ale i méně frekventovaných regionálních časopisů. Jejich autory byli renomovaní badatelé i laičtí zájemci – M. Plaček, P. Kouřil, Z. Měřínský, J. Kohoutek, J. Unger, R. Procházka, J. Doležel, J. Bláha, V. Goš, L. Konečný, J. Novák, J. Karel a další. První sumarizující přehled zveřejnil Z. MĚŘÍNSKÝ, *Přehled dosavadního stavu fortifikací 11. až počátku 16. století na Moravě a ve Slezsku (hradiska a hrady)*, AH6, 1981, s. 147-197.

[26] V. NEKUDA - J. UNGER, *Hrádky a tvrze na Moravě*. Brno 1981. Přestože se v názvu objevuje pouze Morava, jsou zde reflektovány i lokality slezské, i když ne tak vyčerpávajícím způsobem jako v některých oblastech moravských.

[27] J. BLEKTA, *Smilovo hradisko a Starý Plumlov*, Ročenka Národopisného a průmyslového musea města Prostějova a Hané XI, Prostějov 1934, s. 9-31. TÝŽ, *Ježův hrad*, Ročenka Národopisného a průmyslového musea města Prostějova a Hané XIII, Prostějov 1936, s. 61-71. J. ZHÁNĚL, *Biskupský hrad Melice I-III*, Zprávy Vlastivědného muzea ve Vyškově č. 71, 1967, s. 1-34; č. 72, 1967, s. 37-63; č. 73, 1971, s. 1-24.

míře snaha po poznání hradní architektury projevuje, jak již řečeno, až od let 70., kdy se počíná uskutečňovat řada výzkumů různého charakteru od běžné terénní prospekce přes drobnější sondážní výkopy až po rozsáhlé systematické výzkumy, z nichž některé pokračují až do současnosti. Můžeme tu poukázat na takové lokality, jakými jsou kupř. Bítov, Brumov, Bukov, Helfštýn, Hukvaldy, Lukov, Náměšť na Hané, Obřany, Olomouc, Plumlov, Pustiměř, Sovinec, Strálek, Špilberk, Šternberk u Telče, Tepenec, Úsov, Veveří, Znojmo a řada dalších, patřících jak k zeměpanským, tak i ke šlechtickým, eventuálně biskupským lokacím.[28] Pouze dva hrady byly soustavně zkoumány s cílem odkrýt je v úplnosti, totiž Rokštejn u Jihlavy a Lelekovice u Brna. Jsou dokladem toho, jak systematický komplexně pojatý výzkum zásadním způsobem promlouvá do představ o podobě, utváření i jednotlivých fázích vývoje těchto sídel a poznání života na nich.[29]

Po některých obsáhlejších studiích shrnujících problematiku opevněných sídel na Moravě a ve Slezsku[30] se objevily i první monografické práce věnované vybraným regionům anebo jednotlivým lokalitám.[31] Nesporným završením této vývojové fáze poznání moravských a slezských hradů byla pak rozsáhlá lexikonová práce Plačkova, která – přes dílčí výhrady, jež je možno k ní vznést – poprvé sumarizovala výsledky moravskoslezské kastelologie do ucelené monografické podoby.[32] Stala se jistou oporou a východiskem dalšího výzkumu, nezbytnou příručkou moderního bádání o hradech v tomto prostoru.

České Slezsko, představující jižní část historického celku Horního Slezska, která zůstala po vratislavském míru roku 1742 součástí rakouské monarchie a později v redukované podobě samostatného československého a nejnověji i českého státu, je na hradní architekturu poměrně bohaté. Týká se to především jeho většího západního dílu, tvořeného jižními úseky bývalých knížectví opavského a niského, kde je koncentrace opevněných středověkých sídel, zvláště hradů, skutečně značná. Je pochopitelné, že tyto fortifikace, nacházející se většinou v ruinách, přitahovaly vcelku velmi záhy pozornost místních téměř výhradně německy píšících vlastivědných badatelů, což našlo svůj výraz i v neobyčejně bohaté literární produkci. Zřejmě nejstarší, relativně seriózní pojednání o některých z nich nalezneme již ve specializovaném díle K. A. Müllera,[33] popisujícího s různou intenzitou a úrovní hrady a zámky v Prusku, přičemž v pasáži obírající se Slezskem jsou zahrnuty i lokality z jeho tehdejší rakouské části. Spíše epizodickou, avšak ještě starobylejší zmínku o trojici hradů v okolí Zlatých Hor (Leuchtenštejn, Edelštejn, Koberštejn) máme k dispozici v urbáři zlatohorského panství z roku 1687.[34] O Wolného topografii, kde jsou uvedeny některé lokality z moravských enkláv ve Slezsku již byla řeč, stejně jako o díle A. Prokopa a O. Pipera. Přejdeme-li některé práce obecného charakteru,

---

[28] Základní přehled a patřičná literatura uvedena ve studii P. KOUŘIL - Z. MĚŘÍNSKÝ - M. PLAČEK, *Opevněná sídla na Moravě a ve Slezsku – vznik, vývoj, význam, funkce, současný stav a perspektivy dalšího výzkumu*, AH 19, 1994, s. 121-151, kde jsou rovněž zmíněny i akce zaměřené na stavebně historické průzkumy jednotlivých objektů. K tomu velmi stručně také J. UNGER, *Archäologische Bauforschung in Mähren in den letzten zehn Jahren*, in: Die Burgenforschung und ihre Probleme, Fundberichte aus Österreich, Materialheft A2, Wien 1994, s. 151-154. Z novější literatury můžeme doplnit J. KOHOUTEK, *Výzkum hradu Helfenštejna v Moravské bráně*, AH 22, 1997, s. 235-247. TÝŽ, *Druhá etapa archeologického výzkumu hradu Sovince*, ČSZM-B, 46, 1997, s. 12-25. R. PROCHÁZKA, *Svitávka – Hradisko v 11. - 15. stol.*, CB 4, 1994, s. 231-236.

[29] K Rokštejnu naposledy sumárně Z. MĚŘÍNSKÝ, *Rokštejn, mittelalterliche Burg im Kreis Jihlava – Iglau. Ergebnisse der archäologischen Forschungen in den Jahren 1981-1992*, in: Die Burgenforschung und ihre Probleme, Fundberichte aus Österreich, Materialheft A2, Wien 1994, s. 97-104.

[30] P. KOUŘIL - Z. MĚŘÍNSKÝ - M. PLAČEK, Opevněná sídla, s. 121-151.

[31] J. KOHOUTEK, *Hrady jihovýchodní Moravy*. Zlín 1995, tak např. zhodnotil výsledky svých dlouhodobých výzkumů v této důležité části země, jakkoliv zde prezentovaný pokus o postižení vývoje zdejších opevněných sídel v průběhu 12. - 15. století nelze považovat za nejoptimálnější a definitivní. Dále kupř. B. SAMEK a kol., *Pernštejn – středověký hrad na jižní Moravě*. Brno 1996.

[32] M. PLAČEK, *Hrady a zámky*. Práce se setkala v ojedinělých případech s přehnanou a někdy neoprávněnou kritikou – srv. P. BOLINA, *Zamyšlení nad některými aspekty publikace M. Plačka Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku*, CB 6, 1998, s. 475-484. Zcela záměrně tu opomíjíme dva svazky již v době vydání koncepčně zastaralého a četnými chybami zatíženého kolektivního díla *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I, Jižní Morava*. Praha 1981, sv. II, *Severní Morava*. Praha 1983, které se setkaly se záporným hodnocením. Srv. např. diskusní příspěvky Z. MĚŘÍNSKÉHO, sv. I., VVM XXXVI, 1984, s. 90-94 a P. KOUŘILA - Z. MĚŘÍNSKÉHO - M. PLAČKA, sv. II, VVM XXXVII, 1985, s. 93-97 uveřejněné pod stejným názvem jakým je kolektivní dílo uvedeno.

[33] K. A. MÜLLER, *Vaterländische Bilder I. Die Burgfesten und Ritterschlösser Schlesiens – beider Antheile, so wie der Grafschaft Glatz*. Glogau 1837.

[34] Zápis pořídil K. J. Handtke v urbáři Zlatých Hor z roku 1687, opis z roku 1796. ZA Opava, fond Velkostatek Zlaté Hory 1600-1945, inv. č. 1, sign. Nis. I. 5c, fasc. 1.

které obsahují v rozličném množství a kvalitě také jednotlivé informace o hradech,[35] nemůžeme ponechat stranou dvě průkopnické monografie minulého století, již zcela programově zaměřené na opevněná sídla; pocházejí z pera O. Vuga[36] a především A. Petera.[37] Prvně jmenovaný autor zasáhl naše území jen okrajově (Javornicko), A. Peter však svoji pozornost vcelku rovnoměrně rozložil na celé teritorium tehdejšího rakouského Slezska. V jeho dvousvazkovém díle nalezneme 35 hradů i zámků, přičemž solidní popis je nezřídka doplněn cennými informacemi o archeologických nálezech; bohužel postrádáme jakákoliv vyobrazení či plánky.

Po tomto určitém prvotním souhrnu se zájem začal více soustřeďovat na jednotlivé lokality a jejich preciznější poznávání, což do jisté míry souviselo i s novoromantismem, který byl ve zdejším víceméně německém prostředí (zvláště pokud jde o západní Slezsko) a v souvislosti se vznikem a upevňováním sjednocené Německé říše spjat s výrazně nacionálním podtextem.[38] Vznikající spolky, kupř. nejznámější *Mährisch – schlesischen Sudeten-Gebirgs-Verein*, začaly s nebývalou aktivitou mapovat hradní zříceniny a co více, podnítily zájem o tuto problematiku mezi širokou veřejností. Došlo i k prvním archeologickým odkryvům a s tím souvisejícím úpravám a dostavováním stávajících reliktů. Zvláště intenzivně byly na samém počátku 20. století výkopové práce prováděny na hradě rychlebském, a to zásluhou B. Königa a G. Stumpfa (blíže viz katalogové heslo Rychleby). Ve vlastivědné literatuře se objevuje řada článků s touto tematikou (srv. opět jednotlivá hesla katalogu) a od 20. let začíná nová generace německých historiků i jazykovědců, kterou zde prezentují především J. Pfitzner,[39] K. Berger,[40] W. Latzke[41] anebo E. Schwarz,[42] přinášet v mnoha směrech inovované pohledy na nejstarší historii severomoravského a slezského regionu se zvláštním zaměřením na kolonizační proces a vznik měst. Je pochopitelné, že jejich zájmu neunikla ani problematika hradů i dalších opevněných sídel, byť to nebyla ona, která poutala jejich pozornost nejvíce.

Jí se naopak upsala jiná výrazná a třeba říci, že i rozporuplná postava působící vědecky na severní Moravě a ve Slezsku – již výše zmíněný H. Weinelt.[43] Přestože tento badatel, školením historik, zajímající se ovšem i o německý jazykozpyt a německý národopis (*Volkskunde*), zůstal po studiích v Praze, věnoval moravskoslezskému pomezí – Sudetům prioritní pozornost. Přes široký záběr, který měl, směroval své úsilí především k poznání panských sídel, zvláště pak hradů. Jeho, vzhledem k dožitému věku (padl v necelých 33 letech jako příslušník zbraní SS na východní frontě s průstřelem hlavy u Charkova), neobyčejně rozsáhlá bibliografie, čítající více než 80 položek, svědčí na první pohled o značném nasazení v badatelském úsilí i v terénních aktivitách.[44] Při bližším pohledu a s odstupem času však zjišťujeme, že zdaleka ne ve všech případech lze jeho přístup považovat za seriózní.

Weinelt se při studiu a hodnocení hradní architektury

---

[35] Např. G. BIERMANN, *Geschichte des Herzogthums Teschen*. Teschen 1893. TÝŽ, *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*. Teschen 1874. F. SLÁMA, *Vlastenecké putování po Slezsku*. Praha 1886. TÝŽ, *Oesterreichisch Schlesien. Landschafts-, Geschichts- und Kulturbilder*. Prag 1887. J. LOWAG, *Führer für Würbenthal und Umgebung*. Würbenthal 1888. V. PRASEK, *Historická topografie země Opavské I, A-K*. Vlastivěda Slezská II/1. Opava 1890. TÝŽ, *Dějiny knížetství těšínského až do r. 1433*. Opava 1894.

[36] O. VUG, *Schlesische Heidenschanzen, ihre Erbauer und die Handelstraßen der Alten*. Grottkau 1890. V publikaci je třeba mimo jiné vyzvednout a ocenit zdařilé půdorysy, případně i řezy vybraných fortifikací.

[37] A. PETER, *Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesien I*. Teschen 1879. TÝŽ, *Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesien II*. Teschen 1894. Peterova kniha *Das Herzogthum Schlesien*. Wien 1884, se řadí do kategorie obecnějších pojednání, i když i zde jsou zprávy o některých lokalitách.

[38] Šlo zejména o zdůrazňování německosti zakladatelů hradů a měst, vyzvedávání německé kolonizace, ale např. i osobní přítomnosti předních středověkých německých minesengrů na zdejších hradech, jakými byli kupř. Walther von der Vogelweide anebo Hartmann von der Aue atd. Srv. také H. W. BÖHME u. a., ed., *Burgen*, s. 23-24.

[39] J. PFITZNER, *Grundsätzliches zur Siedlungsgeschichte*. Prag 1929. TÝŽ, *Geschichte der Bergstadt Zuckmantel in Schlesien bis 1742*. Zuckmantel 1924.

[40] K. BERGER, *Die Besiedlung des deutschen Nordmährens im 13. und 14. Jahrhunderte*. Brünn 1933.

[41] W. LATZKE, *Die Besiedlung des Oppalandes im 12. und 13. Jahrhundert*, ZVGS 72, 1938, s. 44-135.

[42] E. SCHWARZ, *Zur Namenforschung und Siedlungsgeschichte in den Sudetenländern*. Reichenberg 1923. TÝŽ, *Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle*. München – Berlin 1931. TÝŽ, *Sudetendeutsche Sprachräume*. München 1935.

[43] Weineltovu osobnost a jeho dílo zhodnotil nedávno ve vcelku seriózní a objektivní studii J. ÚLOVEC, *Herbert Weinelt a jeho výzkumy panských sídel*, CB 5, 1996, s. 11-22. Základní data a informace jsou v souvislosti s jeho úmrtím uvedeny také v jednoznačně nacionálně laděné zprávě J. PFITZNERA, *Herbert Weinelt und Karl Vogt – dem Gedächtnis zweier Frühvollendeter*, Zeitschrift für Geschichte der Sudetenländer 6, 1942-43, s. 370-377.

[44] Musíme zde ovšem upozornit na skutečnost, že v neobvykle širokém spektru odborných a regionálních časopisů i denního tisku, které měli Němci za 1. republiky k dispozici, publikoval řadu stejných nebo jen dílčím způsobem obměněných statí vícekráte.

(v první fázi zejména z jeho rodného Jesenicka) teoreticky opřel o dnes již klasické celoživotní dílo Schuchhardtovo,[45] které na etnickém principu vytvářelo a definovalo jednotlivé typy opevněných sídel (normanský, saský, franský typ). Na těchto jen lehce modifikovaných základech, postavil také svoji teorii vzniku a vývoje hradů především v kolonizovaných oblastech českých zemí, když zde „nalezl" franský či normansko-franský typ a také typ saský.[46] Do takto vytvořeného schématu potom dosazoval jednotlivé lokality s tím, že dokonce vymezil ještě jakýsi zvláštní typ nazvaný sasko-slovanský, aby osvětlil na některých lokalitách přítomnost domácích (ovšem jednoznačně předkolonizačních) prvků jak v architektuře, tak i ve hmotné kultuře.[47] Vcelku kriticky se k Weineltovým teoriím postavili již jeho současníci, zvláště H. Reuter,[48] ale i K. Vogt[49] a také B. Ebhardt,[50] který, ač rovněž víceméně jednoznačně preferoval německý původ hradní architektury v českých zemích, vycházel z jiných základních premis při jejím vzniku.[51] Později to byl zejména Z. Gardavský[52] a také D. Menclová.[53] Podle Weinelta byli Slované (a tedy i Češi) v pevnostním stavitelství vždy jen žáky – učni Němců (eventuálně Sasů) a slovanské (české) hrady jsou prý pouhou kopií (*Abbild, Abklatsch*) německých předloh.[54]

Na druhou stranu však dlužno Weineltovi přiznat, že jako první (třebaže v mnoha případech značně povrchně) zmapoval gros slezských fortifikací a u většiny z nich pořídil i schematické plánky doplněné základním popisem a následnou různě kvalitní interpretací, když hrad chápal většinou jako celek tvořený komplexem jednotlivostí.[55] Weinelt také jako jeden z mála tehdejších badatelů uznával a byl ochoten akceptovat i archeologické prameny a z nich plynoucí závěry a opírat se o ně. Vždy však tíhl pokud možno k jejich vyššímu stáří a přidržoval se těch názorů, které kladly archeologický materiál, v rozporu se skutečností, do období, kdy zde ještě žádná opevněná sídla stát nemohla.[56] Vyslovil rovněž původní myšlenku požadující vytvoření katalogu sudetských hradů, respektive všech panských sídel (*Sudetendeutsches Burgenbuch*) jako nezbytného předpokladu jejich dalšího zpracování a zhodnocení.[57] Z uvedeného je tudíž snad zřejmé, že osobnost Weineltova, jakkoliv kontradiktní, zanechala ve výzkumu zejména slezských opevnění výraznou a nesmazatelnou stopu, k níž bude muset každý, kdo se chce vážně zdejšími fortifikacemi zabývat, přece jen přihlédnout.[58]

V souvislosti s hradní architekturou nemůžeme nezmínit ještě jednu osobnost, která se zasloužila o její poznání,

[45] C. SCHUCHHARDT, *Die Burg im Wandel der Weltgeschichte*. Potsdam 1931.

[46] H. WEINELT, *Probleme schlesischer Burgenkunde, gezeigt an den Burgen des freiwaldauer Bezirkes*. Breslau 1936. Je zřejmé, že Schuchhardtův pohled mu mimo odbornou stránku evidentně konvenoval i nacionálně a ideologicky.

[47] Takto hodnotil např. hrady Freudenštejn, Cvilín anebo Velké Heraltice, a dokonce i Fürstenwalde – viz katalog, kde je u některých hesel problém blíže rozebrán a uvedena patřičná literatura. Dále také H. WEINELT, *Die Herkunft der westfalischen Wasserburgen*, DMSH 22, 1936, s. 202-205. TÝŽ, *Schlesische Burgen. Zur Burgenkunde der Hotzenplotzer Enklave*, JL 10, 1936, s. 89-93. TÝŽ, *Burgen und Siedlung in Sudetenschlesien*, Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im Gesamtschlesischen Raume 9, 1937, s. 33-44. TÝŽ, *Gedanken zur sudetendeutschen Burgenkunde*, Sudetendeutsches Jahrbuch 1937, s. 25-30. TÝŽ, *Was uns heimatliche Burgen sagen*, Bundeskalender 41, 1937, s. 94-97. TÝŽ, *Burgenbau und Kolonisation im mitteldeutschen Osten*, Auslandsdeutsche Volksforschung sv. 2, seš. 3, 1938, s. 366-373. TÝŽ, *Die Burgenformen der Sudetenländer*, Bundeskalender 43, 1939, s. 73-77. TÝŽ, *Die Turmhügelburg im Ostsudetenland*, MAGW, 1940, s. 342-361. TÝŽ, *Zwei südschlesische Turmhügel*, Deutsche Volksforschung in Böhmen und Mähren 1, 1940, s. 258-264. TÝŽ, *Zur Burgenkunde*, ZVGS 75, 1941, s. 28-34 a další statě.

[48] ZVGMS 39, 1937, s. 87-88.

[49] Zeitschrift für Sudetendeutsche Geschichte 1, 1937, s. 74-75.

[50] B. EBHARDT, Der *Wehrbau Europas*, zvláště s. 389-398.

[51] Srv. pozn. 20 a také reakci Weineltovu, *Zur Burgenkunde*, s. 28-34, s níž víceméně souhlasil i H. UHTENWOLDT, *Burgenwesen*, s. 19, pozn. 10, který rovněž zaujal k Ebhardtovu dílu, pokud jde o české země, spíše negativní stanovisko. Ve své předcházející studii *Die Burgverfassung in der Vorgeschichte und Geschichte Schlesiens*. Breslau 1938, se jen okrajově dotkl českého Slezska, neboť vrcholně středověké hrady již nebyly předmětem jeho studia.

[52] Z. GARDAVSKÝ, *Známe skutečnou podobu slezských hradů? Úvaha nad hradem Fulštejnem*, SlSb 61, 1963, s. 285-292.

[53] D. MENCLOVÁ, *Beitrag zur Typologie*, především s. 99-101.

[54] H. WEINELT, *Gedanken*, s. 26. TÝŽ, *Schlesische Burgen. Burg Freudenstein*, FL 15, 1935, s. 18. TÝŽ, *Schlesische Burgen. Die Schellenburg und ihre Bedeutung für die Frühgeschichte*, JL 10, 1936, s. 10 a mnohé další články.

[55] Weineltovy skici či terénní plánky jsou skutečně v některých případech velmi nepřesné a zavádějící, výjimečně (jako např. u Fulštejnu) zcela nepoužitelné. Srv. také P. KOUŘIL - M. PLAČEK, *Revizní průzkum hradů Quingburgu a Koberštejna, okr. Bruntál*, AH 11, 1986, s. 221-230.

[56] Např. Freudenštejn, Leuchtenštejn, Rychleby atd. Srv. P. KOUŘIL, *Die Burg Freudenstein in Schlesien und ihr Hinterland*, in: Život v archeologii středověku, Praha 1997, s. 390.

[57] H. WEINELT, *Gedanken*, s. 30. TÝŽ, *Burgen und Siedlung*, s. 44.

[58] Weineltovy výsledky využil již jeho současník F. KUBITZA ve stručném a nepříliš kvalitním přehledu severomoravských a slezských fortifikací, nazvaném *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens*, DMSH 24, Heft 9-12, 1938,

terénního technika a laboranta Slezského muzea v Opavě W. Titzeho, pocházejícího z Města Albrechtic. Titze, ač neprofesionál a člověk odborně neškolený, projevil neobyčejný cit pro terén a potřeby archeologické práce. Jemu vděčíme za četné sběry a provedené archeologické výzkumy, provázené na svoji dobu a ve srovnání s některými jinými (např. Cvilín či Vartnov) překvapivě dobrou dokumentací; takto můžeme s jistou rezervou hodnotit i jeho ojedinělé projevy v odborné literatuře.[59] Uskutečnil regulérní výzkumy např. na hradech Leuchtenštejnu, Koberštejnu, Vartnovu či Luginslandu i na dalších, především městských lokalitách; jím získané nálezy byly ukládány ve Slezském muzeu. Válečné události však citelně zasáhly i muzejní sbírky a vnesly chaos do jejich režimu. Sbírky byly sice s velkou námahou a nasazením po válce znovu uspořádány, avšak jejich část, pocházející pochopitelně i z fortifikací, nebylo možno dohledat; to se týká i některých odkryvů W. Titzeho.[60]

Vedle něho má svůj podíl na poznání slezských hradů také krnovský stavitel G. A. Horny, jenž bezmála jedno desetiletí prováděl archeologický výzkum na cvilínském kopci,[61] a rovněž A. Frieben, F. Schwach a E. Kuntscher z Úbla, kteří kopali na hradě Vartnově v 1. polovině let 30.[62] Okrajově zasáhl do této problematiky sérií informativních novinových článků v prvních desetiletích 20. století ještě H. Silesius[63] a ve 40. letech epizodicky i O. Wenzelides.[64]

S definitivním odchodem H. Weinelta ze scény nastává zhruba dvacetiletí nezájmu o slezská opevněná sídla,[65] přerušené až na samém počátku 60. let několika statěmi Z. Gardavského,[66] jimiž autor poměrně výrazně promluvil do problematiky sudetských hradů a poprvé z české strany poukázal na neudržitelnost některých Weineltových teorií a závěrů.[67] Gardavského aktivity byly v té době ojedinělým pokusem o oživení zájmu o zanedbaný region a jeho památky, který kupř. na polské straně přibližně ve stejném časovém horizontu našel výraz ve vcelku solidní práci pojednávající o hradech polského Slezska z pera B. Guerquina.[68]

---

s. 149-167, a také G. GRUNDMANN s H. UHTENWOLDTEM v již poněkud vyváženější a šířeji koncipované, i když opět otevřeně pangermánsky laděné práci *Die schlesischen Burgen*. Breslau 1944. Druhý z uvedených autorů vydal ještě začátkem 80. let monografii *Burgen, Schlöser und Guthäuser in Schlesien I.* Frankfurt am Main 1982, v níž je ovšem z území českého Slezska zastoupeno jen minimum lokalit. Stejně tak publikace H. SIEBERA, *Burgen und Schlösser in Schlesien*. Frankfurt am Main 1962 s dobrou obrazovou dokumentací, avšak s chybějícím poznámkovým aparátem a použitou literaturou neuvádí z našeho území žádnou lokalitu. Že stále chybí moderní zpracování problematiky slezských fortifikací dokládají dodnes odbornou i vlastivědnou literaturou přebírané Weineltovy závěry a plánky – např. F. - W. KRAHE, *Burgen*. S tímto jevem se ovšem nezřídka setkáváme i v domácí produkci, naposledy v již zmiňovaném kolektivním díle *Hrady, zámky a tvrze*, sv. I-II.

[59] Např. W. TITZE, *Ausgrabung auf dem Burgwall Luginsland*, Sudeta, Neue Folge 2, 1941, s. 64-79.

[60] Titze po odsunu působil v letech 1948-1975 jako terénní technik v bavorském zemském úřadu pro památkovou péči se sídlem v Norimberku a po odchodu na odpočinek pobýval v Schongau, kde zemřel ve vysokém stáří v roce 1993. Srv. B. FROBEL, *Burgruine Koberstein*, in: Zuckmantel mit den Dörfern Hermannstadt, Endersdorf, Obergrund, Niedergrund und Reihwiesen, Bietigheim – Bissingen 1995, s. 483-484. V tomto příspěvku jsou použita i Titzeho sdělení uvádějící a upřesňující množství a pestrost dnes již neexistujících nálezů z hradů Leuchtenštejnu a Koberštejnu.

[61] Situaci tu ovšem neobyčejně komplikuje fakt, že z tohoto výzkumu neexistuje žádná dokumentace – pokud byla vůbec prováděna – a rovněž získané nálezy tvoří dnes jeden promíchaný celek bez bližšího určení, chybí jakékoliv, byť sebekratší zhodnocení prováděných výkopů. Použitelné je Horneho celkové zaměření lokality.

[62] Odkryté pozůstatky kamenné architektury byly opět zaměřeny G. A. Hornym. Srv. L. JISL, *Počátky archeologického bádání ve Slezsku a opavská muzea*, in: 150 let Slezského muzea, Ostrava, 1964, s. 127.

[63] H. SILESIUS, *Schlesische Neuigkeiten aus vergangenen Tagen. Alte Burgen und Schlösser in Österr. Schlesien*. TÝŽ, *Die Nachbarburgen unserer Schellenburg*. Uvedeny hrady Cvilín, Edelštejn, Frýdberk, Frýdek, Fulštejn, Javorník, Kaltenštejn, Vartnov, Vikštejn, Zátor a některé další.

[64] O. WENZELIDES, *Ruinen und Burgen im Altvaterland*, Deutsche Post 1943. TÝŽ, *Heimatgeschichte IV. Unsere Heimat in Stadt und Land*. Troppau 1922, uvedl kratičké nepodstatné zmínky o slezských hradech, převzaté většinou od A. Petera. Rovněž rukopis A. VOGELA, *Kurze Geschichte der Schlösser und ehemaligen Burgen im Bezirke Freiwaldau, Österr.-Schlesien* z roku 1915, uložený na uměleckohistorickém oddělení SZMO, nepřináší – až na drobnosti – nic převratného.

[65] Jedinou výjimku představuje studie A. TURKA a L. JISLA, *Ostravsko za česko-uherské války ve světle písemných pramenů i archeologických nálezů*, ČSM-B, III, 1953, s. 1-24, ve které je hradům i dalším opevněným sídlům věnována pozornost v souvislosti s tažením Matyáše Korvína do Slezska v roce 1474; např. Cvilín, Fürstenwalde, Luginsland, Vartnov, Vikštejn, Zátor.

[66] Z. GARDAVSKÝ, *Reálný obraz dvou největších hradů na Jesenicku*, Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci č. 88, 1960, s. 140-144. TÝŽ, *Funkce a význam neznámých hradů u Javorníka*, Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci č. 95, 1961, s. 1-8; TÝŽ, *Zámek Javorník*. Olomouc 1961. TÝŽ, *Hradní dvojice Pustý hrad a Rabenštejn u Vrbna*, Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci č. 101, 1962, s. 17-23. TÝŽ, *Známe skutečnou podobu*, s. 285-292.

[67] Ne se všemi vývody a interpretacemi Gardavského lze ovšem bezvýhradně souhlasit – viz jednotlivá hesla katalogu, přesto však v globálu znamenaly uvedené příspěvky nesporný krok vpřed.

[68] B. GUERQUIN, *Zamki Śląskie*. Warszawa 1957 (zmiňuje Edelštejn a Kaltenštejn) a rozšířené vydání TÝŽ, *Zamki polskie*. Warszawa 1984.

O některé zdejší hrady, ale i zámky projevil o něco později ještě zájem již zmiňovaný E. Hubala[69] a rovněž citovaná D. Menclová.[70] Vynechat bychom neměli ani opavského rodáka J. Krásného, který od poloviny 50. let až do své smrti v roce 1986 zaměřil, zakreslil a zdokumentoval množství slezských i moravských hradů, zámků a tvrzí a zajímal se rovněž o hraniční kameny a tzv. smírčí kříže. Jeho pozůstalost, uložená v Zemském archivu v Opavě, je svědkem píle a rozhledu tohoto skromného člověka.[71]

Nový zájem o opevněná sídla všech typů začíná opětně nabývat na intenzitě až na počátku 80. let a trvá v podstatě do současnosti. Souvisí s nástupem nové generace badatelů, již úžeji spjatých s regionem a také patřičně vzdělaných. Ve větším měřítku se na stránkách renomovaných časopisů i mezinárodních sborníků počínají objevovat články a studie zaměřené zpočátku k jednotlivým lokalitám, později již řešící rozsáhlejší územní celky s hradní architekturou až po první přípravné studie, zahrnující celé české Slezsko;[72] pozornost je věnována také vybraným zástupcům hmotné kultury tohoto vyššího sociálního prostředí.[73] Při výzkumu panských sídel, zvláště pak v jeho západní části, je preferována tzv. strategie regionu, když toto území představuje v raném a vrcholném středověku sui generis „uzavřený" historicko-geografický celek se svébytným vývojem, zejména v rozsáhlých kolonizovaných oblastech. Je zde patrná snaha po uplatnění moderních trendů současné evropské kastelologie a úsilí o získání maximálního množství poznatků za daných, ne zcela příznivých podmínek. Prudce se snižující vypovídací hodnota slezských fortifikací, vyvolaná jak objektivními příčinami, tak zejména lidským faktorem,[74] je však varovným mementem a ve velmi blízké budoucnosti se může lehce stát, že již nebude co zkoumat.[75] I to byl jeden z důvodů, proč tato práce, mapující stav a situaci slezských hradů v závěru 2. tisíciletí, vlastně vznikla.

Je bezpochyby na místě položit si otázku, co dále. Odpověď není a nemůže být jednoznačná. Z pohledu vědeckého existuje strategie, tedy představa, jakou cestou se ubírat vpřed, přičemž je evidentní, že hlavní tíha výzkumu bude v budoucnu spočívat víceméně především na archeologii. Víme, které lokality a proč by měly být zkoumány (provizoria s omezeným časovým intervalem bytí – Přerovec, Luginsland, případně Freudenštejn, nejstarší zeměpanské lokace – Cvilín i nejstarší šlechtické hrady – Fulštejn, hrady vrcholného středověku – Leuchtenštejn, Fürstenwalde apod.), na druhé straně jsme si ovšem rovněž vědomi skutečnosti, že za současného stavu české archeologie a jejího materiálního zabezpečení to sotva bude v nejbližší době možné. Za dané situace dáváme proto přednost památkovému zabezpečení stávajících objektů, podmíněnému vyhotovením vyčerpávající dokumentace včetně geodetického zaměření,

---

[69] E. HUBALA, *Burgen und Schlöser.*

[70] D. MENCLOVÁ, *Beitrag zur Typologie,* s. 97-127.

[71] K. MÜLLER, *Slezské a moravské hrady v pozůstalosti J. Krásného*, Zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka – Hláska VII, č. 3, 1996, s. 35-36.

[72] Výběrově lze např. uvést P. KOUŘIL - M. PLAČEK, *Hrad Luginsland a jeho úloha v kolonizaci Krnovska*, ČSM – B 34, 1985, s. 114-127. TÍŽ, *Revizní průzkum hradů. TÍŽ, Edelštejn a Leuchtenštejn – dva hrady u Zlatých hor, okr. Bruntál*, ČSM-B 37, 1988, s. 29-35. TÍŽ, *Vznik, vývoj a funkce čtyř hradů v okolí Vrbna pod Pradědem, okr. Bruntál*, ČSM-B 37, 1988, s. 241-251. P. KOUŘIL, *Hrad Vartnov a jeho postavení ve vývoji hradů na Opavsku*, in: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc., Brno 1988, s. 284-304. TÝŽ, *Opevněná feudální sídla na Javornicku*, Severní Morava 61, 1991, s. 3-6. TÝŽ, *Slovanské hradisko a středověký hrad*, in: Landek – svědek dávné minulosti, Ostrava, 1996, s. 46-55. TÝŽ, *Die Burg Freudenstein.* P. KOUŘIL - Z. MĚŘÍNSKÝ - M. PLAČEK, *Mährische und schlesische Burgen des 13. Jahrhunderts in mitteleuropäischen Zusammenhängen*, Castrum Bene 1, 1990, s. 229-246. TÍŽ, *Opevněná sídla na Moravě a ve Slezsku – vznik, vývoj, význam, funkce, současný stav a perspektivy dalšího výzkumu*, AH 19, 1994, s. 121-151. M. WIHODA, *K počátkům feudálního sídla ve Velkých Heralticích, okres Opava*, ČSM-B 38, 1989, s. 148-154. P. KOUŘIL - M. WIHODA, *Die Burgen Böhmisch Schlesiens – ihre Entstehung, Funktion und Stellung in der Siedlungsstruktur*, in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech – zamek, Wrocław, 1996, s. 67-84. TÍŽ, *Přerovec – k počátkům opevněných šlechtických sídel ve Slezsku*, in: Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy, Brno 1997, s. 204-218. TÍŽ, *Hrad Edelštejn v sídelní a mocenské struktuře západního pomezí Moravy a Slezska*, CB 6, 1998, s. 341-362. P. KOUŘIL - D. PRIX - M. WIHODA, *Městské hrady v českém Slezsku*, AH 22, 1997, s. 249-272. TÍŽ, *Středověké fortifikace a „Jesenická stezka" v údolí Černé Opavy*, AH 23, 1998, s. 111-131.

[73] Kupř. V. GOŠ, *Vzácná zbroj z hradu Rychleby*, Severní Morava 31, 1976, s. 51-53. TÝŽ, *Soubor železných předmětů a zbroje z hradu Rychleb ve Slezsku*, VVM XXVIII, 1976, s. 293-300. Z. BRACHTL - V. GOŠ, *Unikátní palná zbraň z Rychleb*, Severní Morava 57, 1989, s. 47-48. Z. BRACHTL, *Kovové a kostěné předměty z hradu Kaltenštejna*. Šumperk 1995.

[74] V poslední době takřka masové nelegální výkopy, často s použitím detektorů kovů, různé trampské „aktivity" atd. devastují většinu lokalit v nebývalé míře a ve zrychlujícím se tempu. Není to však zřejmě jen záležitost ryze česká, s obdobným „přístupem" se setkáváme kupř. i v tak vyspělých zemích jakou bezesporu představuje Švýcarsko. Srv. W. MEYER, *Notgrabung und Raubgrabung - Die Archäologie in der Krise,* NSBV 63, 1990, 16. Band, zejména s. 53-54.

[75] K problematice srv. starší avšak stále platnou práci T. DURDÍKA, *Vypovídací hodnota českých hradů jako historického pramene a její současný stav*, in: Metodologické problémy československé archeologie, Praha 1982, s. 142-151.

celkových i analytických plánů, komplexní excerpce pramenů i literatury atd. Citlivé odstranění bylinného krytu a střízlivé zpevnění dochovaného zdiva (ne však dostavování) by pak měly být prvními reálnými kroky v praxi. S tím souvisí i hledání možností, jak alespoň minimalizovat vandalské zásahy do terénu i stojící architektury, což rovněž považujeme za jednu z priorit. Obě naznačené základní cesty – vědeckou i památkovou – nelze bohužel prozatím provádět v těsné součinnosti. Doufáme však, že k tomu v budoucnu nepochybně dojde a že se tak i naše snažení stane dobrým základem a východiskem uvažovaných postupů a napomůže záchraně těchto skvělých a nenahraditelných památek, jež vtiskly celému zdejšímu převážně hornatému kraji zatím nesmazatelný charakter a šarm.

KATALOG

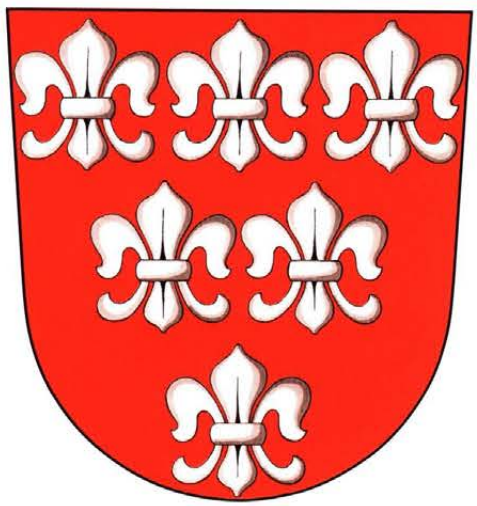

BRUNTÁL

okres Bruntál, katastrální území Bruntál
první polovina 15. století

Historické zprávy

8. 1. 1432

Před krnovským zemským soudem převedla paní Ludmila z Heřmínov své dědictví po matce v Heřmínovech na svého manžela Jiřího z Bruntálu (ZDK I, f. 28: „*...lydmylla z herwynowicz...wlozyla gest Girgowe muzy swemu z Bruntale swe swsseczko dyedyeczstwye czsoz ona gma w herwynowiczich...*"). Z predikátu pana Jiřího lze opatrně usuzovat, že mohl být pověřen opavsko-ratibořskými vévody Mikulášem V. a Václavem správou bruntálského distriktu a nelze zcela vyloučit, že střediskem správy mohl být městský hrad vybudovaný snad za husitských válek. Jiří z Bruntálu však v 50. letech 15. století zemřel a vdova Ludmila postoupila své heřmínovské věno vzdáleným bratrancům ze Zátora (ZDK I, f. 40a: „*...pany lidmilla z Bruntale...*").

23. 4. 1459

Správce Bruntálska pan Bernard Bírka z Násile potvrdil listinou vydanou v Bruntále, Janovi, řečenému *Siβino*, prodej rychty v Dolním Václavově Joklovi Uhlířčinu (WEINELT H.: 1939b, s. 166-167, č. 1: „*...Ich Bernhardt Bierckhe von Nossidel, wohnende auff Freudenthal...*"). Zdá se pravděpodobné, že pan Bernard, současně držitel hradu a panství Vartnova, sídlil při svých pobytech v Bruntále na hradě a že správu Bruntálska podržel až do srpna 1474.

16. - 29. 8. 1474

Tzv. Černá legie uherského a českého krále Matyáše Korvína dobyla Bruntál a vyplenila Bruntálsko, patrně v odvetu za nepřátelský postoj krnovského vévody Jana Staršího Opavsko-Ratibořského a zejména jeho bruntálského hejtmana Bernarda Bírky vůči králi (TUREK A. - JISL L.: 1953, s. 8: „*...brachte* [tj. Matyáš Korvín] *auch an sich Freudental...*"). Existoval-li vskutku v Bruntále už tehdy hrad (?), byl asi během bojů vážně poškozen.

1474

Král Matyáš předal Bruntálsko do zástavy svému spojenci, ale zároveň synovci Bernarda Bírky, Janovi z Vrbna (srv. G-M II, s. 527-528, č. 73).

1477

Po smrti Jana z Vrbna († v říjnu 1477) převzali zástavu bruntálského panství jeho synové Bernard, Jindřich a Mikuláš z Vrbna, kteří drželi statek nedílně až do r. 1513. V r. 1496 jim zástavu potvrdila krnovská kněžna Barbora Opavsko-Ratibořská (G-M II, s. 531-532, č. 78). Je pravděpodobné, že bratři z Vrbna, kteří sídlili v Bruntále, užívali jako rezidenci bruntálský hrad. Jejich hejtmanem v Bruntálsku byl Zikmund z Dobroslavic (srv. k 23. 5. 1486 ZDK I, f. 48: „*...Slowutny panossie zigmund z dobrosslawicz, wty czassi Starosta Bruntalsky...*").

6. 3. 1506

Barbora Opavsko-Ratibořská, kněžna krnovská, a Jiří ze Šelnberka a Kosti dali vložit hrad Bruntál s městem a celým dominiem do krnovských zemských desk jako svobodné zboží bratřím Bernardovi, Jindřichovi a Mikulášovi z Vrbna (ZDK I, f. 65a-66: „*...kuprawemu Zpuppnemv Diediczstwj Bruntal Zamek β miestem...*"). V písemných pramenech je tak poprvé nesporně doložena existence bruntálského hradu. Z kontextu zároveň vyplývá, že hrad byl původně zeměpanským objektem, který Vrbnové nabyli v rámci zástavy panství.

Popis objektu a archeologické nálezy

Městský hrad v Bruntále byl vystavěn nad severním okrajem konce temene táhlé, ploché a široké ostrožny, sevřené ze dvou stran smyčkou Černého potoka a chráněné od jihu zářezem údolí nevelké vodoteče zvané německy *Beckenseiffen*. Tuto strategicky výhodnou polohu zaujalo už někdy ve 2. čtvrtině 13. století zeměpanské město Bruntál. Jeho konsolidované osídlení nedovolilo vybudovat později vzniklý hrad přímo v městském areálu a fortifikace proto byla vklíněna za upravený městský příkop do kouta sevřeného z jihu městem a ze severu pro město životně důležitým kanálem, přivádějícím do města a městských příkopů vodu z Černého potoka *(tzv. Mühlgraben* nebo též *Mährischgraben;* obr. 2). Právě vyšší poloha, potřeba kontroly strouhy, která zároveň napomáhala obraně, těsný kontakt s městem a starší sídelní tradice na tomto místě, kterou dokládají archeologické nálezy (viz níže), vedly k situování opevnění do těchto míst. Fortifikace se tak po vzoru dalších vévodských hradů v regionu (v Opavě a Krnově) přimkla k městskému obvodu a vytvořila podstatný bod jeho obrany (obr. 3).

Jádro hradu, které zůstalo obsaženo v objektu dnešního pozdně barokního zámku, vystavěného řádovým stavitelem F. A. Neumannem s dílčím využitím poněkud staršího projektu G. F. Ganse (1755 - 1756 a 1766 - 1769; FIDLER P.: 1967, s. 18-21; INDRA B.: 1986, s. 271), mělo půdorys přibližně čtvrtkruhové výseče. Stejně jako v Opavě nebo Krnově došlo v místech styku s městským obvodem zřejmě k demolici starého hradebního okruhu ze 13. století, k částečnému zasypání příkopů a konvexnímu vydutí nového hradního příkopu proti městu. Materiál získaný hloubením nového příkopu hradu byl použit k planýrování staveniště a zřejmě i tímto způsobem se mohly do hradního areálu dostat některé z nejstarších keramických zlomků, kladených do 2. půle 13. století, jež se našly převážně v sekundární poloze (BŘÍZA S.: 1978, s. 111; KOUŘIL P.: 1981, s. 48).

Zděné konstrukce gotického hradu se ve stávající stavbě prozrazují jednak materiálem a technologií (lomové kamenné zdivo poměrně pečlivě horizontálně skládané), jednak tloušťkou, která u obvodové hradby dosahuje 2,3 - 2,6 m. Důležitým pramenem našich znalostí jsou plány starého renesančního zámku vypracované před rokem 1766 F. A. Neumannem a vyobrazení objektu z doby kolem roku 1579 na tzv. mapě bruntálského panství a Wernherově vedutě města z roku 1737. Hradební zeď, ztotožněná na severozápadní a severovýchodní straně s městským opevněním, je dochovaná po celé délce a zřejmě v původní síle zejména na severozápadní straně. Dále pravděpodobně v celé délce, avšak v místy zeslabené tloušťce na severovýchodní straně a ve dvou úsecích, přerušených průrazem barokního reprezentativního vstupu do zámku, a v místy zeslabené, místy naopak plentami pozměněné síle také na třetí straně, uzavírající hrad proti městu. V této čelní hradbě, dochované jako vnitřní nádvorní strana zámeckého průčelního křídla, se západně od průjezdu zachovalo mezi přízemím a patrem prosté schodiště v síle zdiva, přístupné z nádvoří a interpretované např. P. Fidlerem (1967, s. 10) jako výstup na ochozy hradby. I když v dnešní podobě se nelze jednoznačně vyjádřit k jeho stáří, Neumannovy plány starého zámku odkazují schodiště nejméně do doby renesančních přestaveb (1557, 1597). Představa obtížnosti druhotného vylámání takového schodiště v mase hradebního zdiva pak zřejmě dává za pravdu úsudku o jeho původnosti. Přitom skutečnost, že síla hradby svědčí pro vrcholový ochoz a že si absence staré gotické zástavby při čelní zdi vynucovala přístup na její ochozy, se zdá jen potvrzovat přesvědčení o původnosti tohoto dílu schodiště. Ve výšce podlah 1. patra byla hradba v celém západním úseku odbourána už koncem 16. století (kolem 1597) a nahrazena subtilnějším renezančním zdivem. Do výše podlah 2. patra se dochoval jen její východní díl. Bohužel dnes už žádný další prvek gotické průčelní hradby o její původní podobě nevypovídá. Jen ze schematického vyobrazení hradu z doby kolem roku 1579 zjišťujeme, že v místech hradní brány s padacím mostem, kterou nahradil renesanční portál a po roce 1766 dnešní barokní průjezd, byla hradba vyvinuta ve vysokou štítovou zeď patřenou střílnami a cimbuřím. S podobným řešením, tj. zvýšením hradby nad bránou a proti městu, se setkáváme také např. v Opavě. Neumannův plán však přináší ještě jeden pozoruhodný poznatek - z vnitřní strany byla původní hradba západně od brány opatřena třemi segmentově do nádvoří vydutými „věžicemi", jejichž účel a stáří jsou nejasné. Na okraj podotýkáme, že patrně do jisté míry obdobnou pozdně gotickou až renesanční věžici, obrácenou dovnitř objektu, známe z jádra hradu Fulštejna u Osoblahy.

Severozápadní téměř rovný úsek hradby, zachovaný do výše podlah 2. patra zámku, byl zpevněn celkem pěti mohutnými opěrnými pilíři, které zvyšovaly stabilitu zdiva nad zaniklým příkopem, který musíme předpokládat i na této straně fortifikace. Zevnitř se k severní polovině hradby přikládal podélný palác, zastřešený (podle kresby z doby kolem roku 1579) vysokou valbovou střechou. Jádro obdélného paláce se dochovalo dodnes a už v 16. století jej respektovalo i rozšiřování zástavby hradu za Hynka Staršího Bruntálského z Vrbna, jak o tom svědčila rozdílnost úrovní podlah tohoto křídla (Neumannův bokorys starého zámku). Starý palác vymezuje především rozsah tří severních kamenných valeně zaklenutých sklepů, kterým zůstal zachován samostatný přístup. Zda k původnímu hradnímu paláci náležela i jižní dvojice užších sklepů, nelze rozhodnout pro absenci prvků vhodných k dataci. Podle Neumannových plánů a starší ikonografie se jeví pravděpodobným, že už gotický palác byl třípodlažní; nad polozapuštěnými sklepy, suplujícími zároveň přízemí, bylo 1. a 2. patro; o jejich vnitřním utváření tušíme jen málo. Zdá se, že původní gotickou nárožní komoru v 1. patře respektuje dodnes renesančně překlenutá místnost. Směrem k jihu pak následoval sál a další komora a možná ještě čtvrtá místnost. Analogické členění mohlo být i ve 2. patře, avšak rozsáhlé renesanční a barokní adaptace, dobrý stavební stav zámku

Obr. 2: Bruntál. Katastrální plán z roku 1836 s vyznačením zámku (šrafovaně), církevních objektů (husté tečkování) a městské zástavby (řídké tečkování).

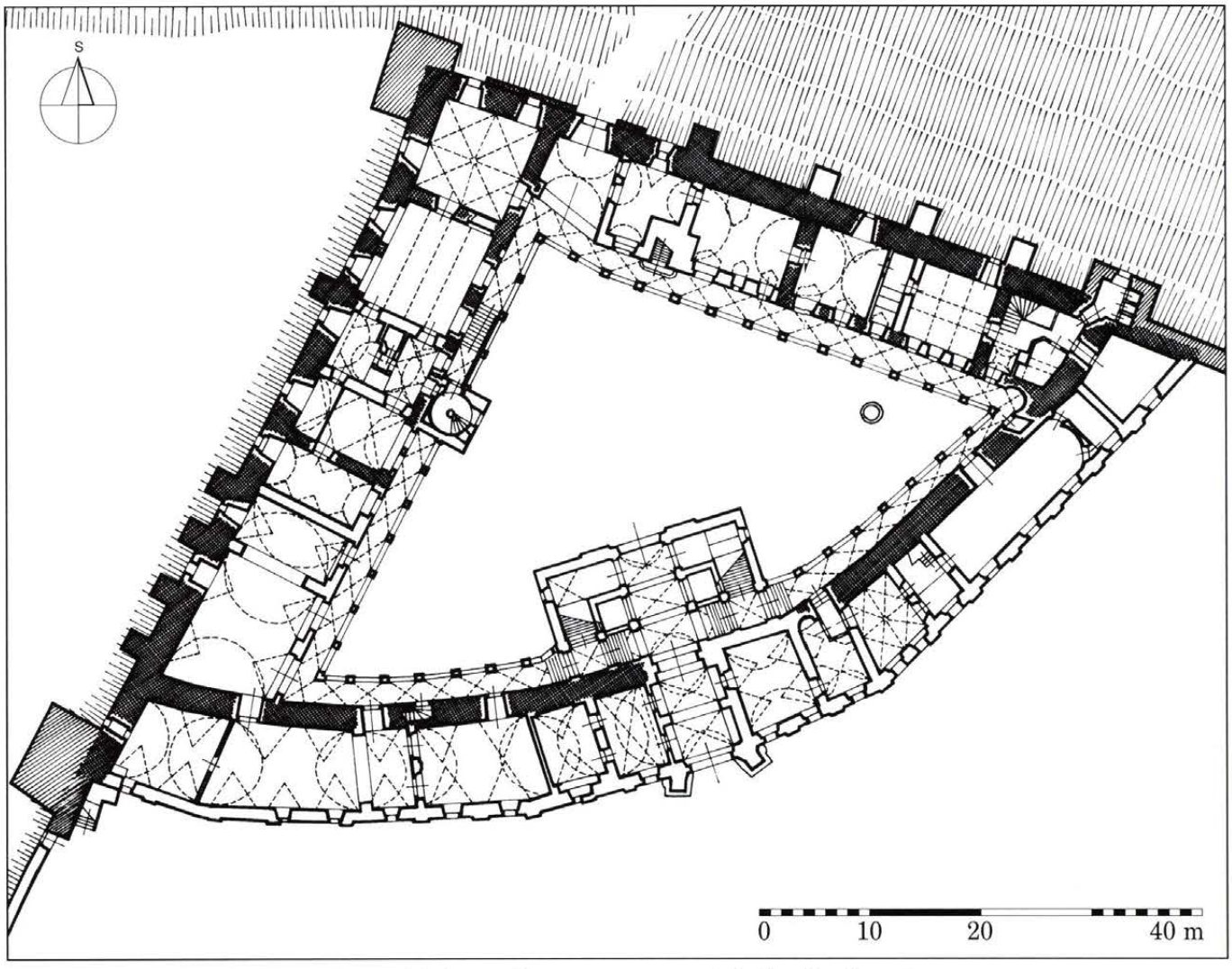

Obr. 3: Bruntál. Půdorys přízemí bruntálského zámku s vyznačením gotické fáze (šrafovaně).

a v minulosti při opravách promarněné příležitosti pro hloubkové stavebně historické průzkumy nedovolují žádná apodiktická tvrzení.

Ještě mnohem nejistější je potvrzení vcelku logického předpokladu starších badatelů (např. WEINELT H.: 1937a, s. 36; FIDLER P.: 1967, s. 10) o středověkém původu celého severovýchodního křídla, které však mělo být jen jednopatrové a sloužit jako provozní zázemí hradu. M. Plaček (1996, s. 101) totiž soudil, že pozdně gotické fázi náleží jen jižnější polovina křídla přisazeného k rovnému úseku obvodové hradby, která se na této straně (i když po renesančních úpravách) dochovala do výše podlah 2. patra, a B. Samek (1994, s. 268) dokonce vůbec nepředpokládal zachování středověkých zdiv žádného z objektů uvnitř hradeb. Existenci nepodsklepeného gotického křídla jednoznačně dokládá nerovnost východního úseku čelní hradby, který respektuje středověkou budovu svou šířkou odpovídající dochovanému severovýchodnímu křídlu. Tím však vyvrací úvahy o primárnosti obvodové hradby a dodatečném vložení vnitřní zástavby hradu. Žádné podrobnější konsekvence však za dnešního stavu znalostí a do provedení hloubkových stavebně historických průzkumů o tomto křídle vyvozovat nelze. Stejně tak prozatím není možné, jakkoliv se to zdá logické a pravděpodobné, potvrdit středověký původ studny ve východním koutě nádvoří, kterou na tomto místě zaznamenala už Neumannova dokumentace předbarokního stavu zámku.

Bruntálský středověký hrad však nespoléhal jen na ochranu obvodovou hradbou. Jeho severní nároží zpevňovala věž s obdélným půdorysem, byla přisazena k severozápadní hradbě tak, že umožňovala flankování obou postranních kurtin, postřelování širokého třičtvrtěkruhového prostoru před hradem a ochranu přítoku vodního kanálu k městským příkopům. Zároveň kryla výpadovou branku v místech dnešního průjezdu ze zámku do zahrad, na kterou navazoval můstek přes pravděpodobný příkop kolem paty hradu (srv. BŘÍZA S.: 1978, s. 111) a přes strouhu. Věž, jak vyplývá z Neumannových plánů a dnešního stavu, byla v přízemí plná, bez vnitřního prostoru. V patrech měla poměrně

subtilní zdi (jen cca 1,3 - 1,5 m silné) prolomeny čtyřmi renesančními okny (snad na místech menších gotických) a byla dostupná vždy z kouta nárožní místnosti paláce. Původně převyšovala korunu zdiva, avšak již kolem roku 1766 byla v havarijním stavu a při barokní přestavbě byl její zbytek završen samostatnou jehlancovou střechou.

Další analogická věž byla připojena poblíž západního nároží. Zde obvodová hradba hradu plynule navazovala na pozdně gotický úsek městských hradeb, na něž byl hrad napojen. K tomuto úseku hradby, vysunuta 4,5 m před čelo hradního jádra, byla přidružena druhá věž, rovněž s obdélným půdorysem a plným přízemím. Už při renesančních úpravách byla snesena až po toto přízemí a přetvořena v jakousi podnož pro střeleckou baštu, jak dokládá Neumannova dokumentace i absence věže na nejstarších vedutách města. F. A. Neumann renesanční baštu opět odstranil a upravil torzo věže ve vyhlídkovou terasu. Věž vystupovala původně zcela před hradby, a dovolovala tak účinnou flankovací obranu obou přilehlých kurtin. Otázkou však zůstává, byla-li původně vůbec funkčně spojena s jádrem hradu a jak z něj byla dostupná (snad jen po ochozu hradby nebo pouze z parkánu).

Podoba obou věží a jejich návaznost na pozdně gotický úsek hradeb s klíčovými střílnami (jak jej dokumentuje např. pohled na Bruntál od severu z konce 18. století; FIDLER P.: 1967, s. 14-15) prozrazuje zcela jednoznačně jejich časovou i věcnou souvislost s obnovou městských hradeb v 15. století, kdy ostatně byla podobná věž s obdélným půdorysem doplněna k městské hradbě ze 13. století i na protilehlé jižní straně města.

Třetí věž při východním nároží hradního jádra je mladšího původu - renesanční. Měla subtilní zdivo, vnitřní obdélný prostor již v úrovni přízemí, odlišné proporce a zámek převyšovala osmibokou nástavbou, snesenou teprve v letech 1755 - 1763. Tyto její znaky ji zcela jednoznačně přiřazují k renesanční věži na nádvoří zámku, kterou snad započal stavět už kolem roku 1556 Jan Starší z Vrbna a nechal dokončit jeho syn Hynek Starší (WEINELT H.: 1937d, s. 10; FIDLER P.: 1967, s. 10; PLAČEK M.: 1996, s. 101; KOUŘIL P. - PRIX D. - WIHODA M.: 1997, s. 257, považovali za součást středověkého hradu všechny tři věže, kdežto SAMEK B.: 1994, s. 268 správně rozpoznal dodatečný renesanční původ východní věže).

Vnější fortifikační prstenec pak doplňovaly příkopy, na severozápadě a severovýchodě totožné s příkopy města. Archeologická sondáž prozatím naznačuje existenci příkopu neznámé šíře, hloubky a tvaru na severovýchodní straně (srv. BŘÍZA S.: 1978, s. 111), zatímco mohutný, cca 18 - 20 m široký příkop proti městu, existující ještě v polovině 18. věku, známe převážně z Neumannovy dokumentace. Ta však nedovoluje spolehlivě určit, zda vyzdění stěn příkopů bylo středověkého původu nebo zda souviselo až s vybudováním nového zděného mostu přes příkop v 16. století, kdy také nad jeho vnější hranou vyrostla obranná zeď s průjezdem vnější brány a branskou, nejméně patrovou budovou na její východní straně. Nicméně nápadné nepravidelnosti renesančního hlavního traktu, přistavěného k vnější straně původní čelní hradby během 2. půle 16. století, stejně jako značná šíře příkopu a jeho odstup od středověkého čela hradu, dovolují jednoznačně usuzovat na existenci středověkého parkánu před čelní hradbou. Zalamované hlavní průčelí zámku tak dodnes respektuje linii průběhu zaniklé gotické parkánové zdi, která posilovala obranyschopnost fortifikace.

*

Bez hloubkového stavebně historického a důkladného archeologického průzkumu se lze o středověkém bruntálském hradě vyslovovat jen velmi podmíněně a s vědomím, že budoucí zjištění mohou předložený názor podstatně korigovat. Přesto je zřejmé, že dispozice fortifikace je ve vztahu k městu až druhotná, a to navzdory sporadicky doložené lidské činnosti v místě již ve 2. polovině 13. věku. Vznik hradu v jeho zjistitelné středověké podobě souvisí až s obnovou přilehlého úseku městského opevnění v 15. století. Přitom nelze bezpečně rozhodnout, zda hrad vznikl dříve a související části městských hradeb později, nebo naopak byl hrad do kouta městského opevnění, které ovšem primárně s hradem zde počítalo, vložen v bezprostřední návaznosti. Situace hradu ve vztahu k městu nápadně připomíná pozici městského hradu v Opavě a též v Krnově. Jednoduchá podoba pevnosti, jejíž skromnou počáteční zástavbou byl podsklepený dvoupatrový palác při severozápadním obvodu a další budova přilehlá k severovýchodní hradbě, opět připomíná situaci v Krnově, kde byl hlavní palác rovněž na straně odvrácené od města a přisazený k obvodové hradbě. Naproti tomu zvýšení čelní hradby, vyklenutí čela hradu a posílení opevnění parkánem a mohutným příkopem obrácenými proti městu mají velmi blízké analogie v Opavě, jakkoliv i v Krnově byl kladen podobný důraz na zesílení opevnění proti městskému osídlení. V Bruntále tak máme patrně co do činění s jakousi hybridní formou městského hradu s malým rozsahem vnitřní obytné a provozní zástavby a bez velké věže, zato s důrazem na fortifikaci objektu proti městu, vycházející nejspíše z koncepce krnovského hradu, avšak doplněné flankovacími věžicemi (či věžemi ?; o jejich původním vyvinutí a vnitřním uspořádání víme jen málo) a obohacené o prvky užité rovněž u městského hradu v Opavě.

*

Archeologie prozatím neposkytla k poznání středověké podoby hradu významnější doklady. Nečetné výkopy, provedené v areálu zámku v souvislosti s rozvodem elektrického proudu v 2. polovině 70. let našeho věku, zvláště v místnosti pod schodištěm a v jihozápadní části zámeckého nádvoří (méně již v jihovýchodním nároží), přinesly jen omezené množství archeologických nálezů – zejména keramiky, přičemž případná stratigrafie, a tedy ani pozůstatky staršího intaktního osídlení nebyly zaznamenány; tak lze ostatně traktovat i záchranný archeologický výzkum uskutečněný na nádvoří v bezprostřední blízkosti původní jižní hradby

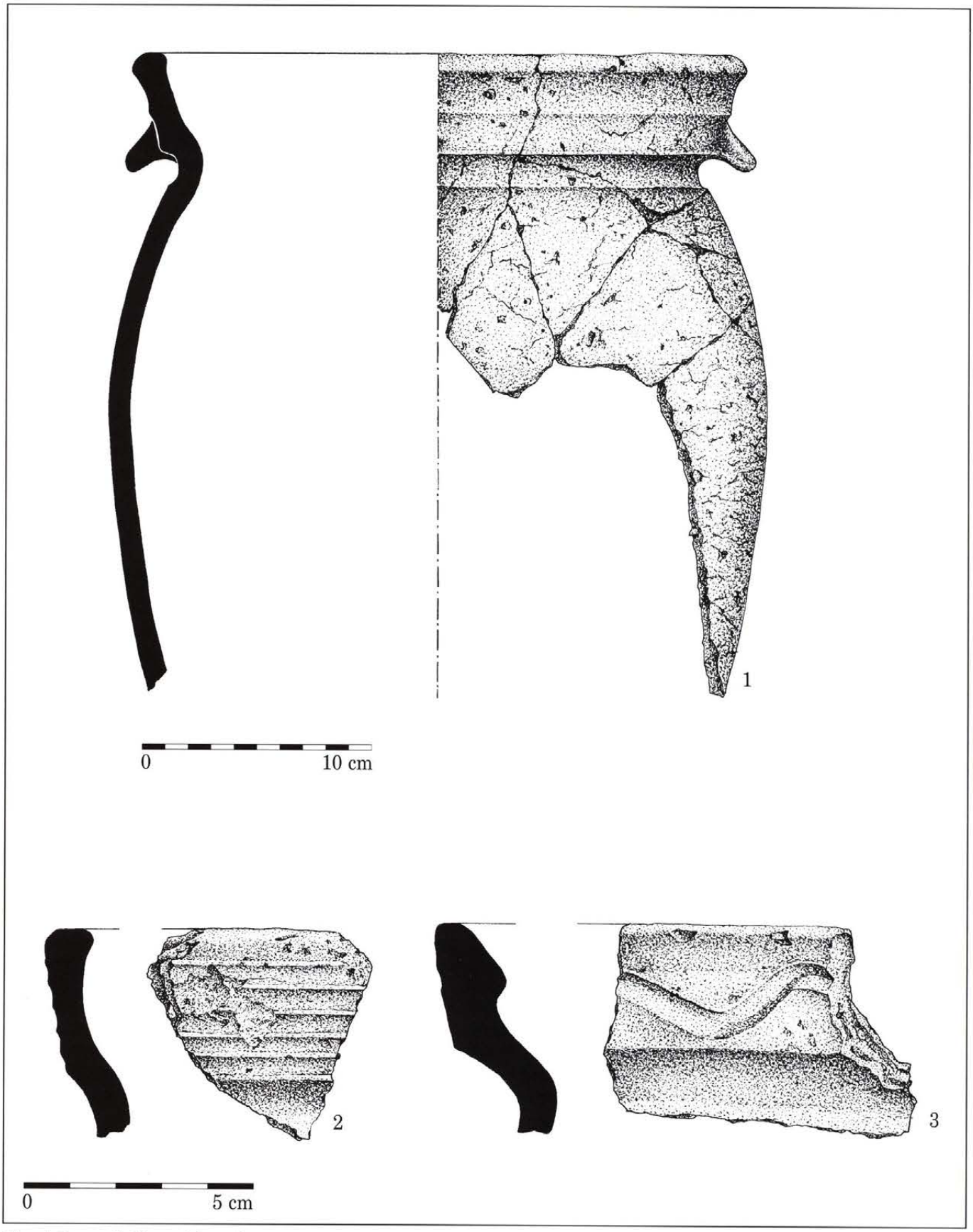

Obr. 4: Bruntál. Keramické nálezy.

v místech, kde je dnes situována kaple (KOUŘIL P.: 1981, s. 48). Nepoměrně rozsáhlejší kolekce archeologických artefaktů byla však získána v roce 1984 při stavbě dílen v prostoru zámecké zahrady, tedy vně vlastního jádra zámku na severovýchodní straně a již za příkopem (14.-15. století); menší množství poskytly i sledované výkopy trasy vodovodu a kanalizace v témže prostoru, vedené od vnější hradební zdi.

Mezi keramickými zlomky širokého časového rozpětí (až po 18.-19. století), pocházejícími z prostoru nádvoří, lze zaznamenat – i když spíše ojediněle - také artefakty (okraje, výdutě i dna) spadající do horizontu 2. půle 13. věku (obr. 4:2,3), jakkoliv v kontextu s nimi převažuje materiál hlásící se většinou do století 14. a 15. (obr. 4:1). Charakterizují je vysoké římsovité okraje, často na vnější plošce zdobené obvodovými žlábky nebo jednoduchou širokou vlnicí, středně hrubá hmota s kaménky bez příměsi tuhových zrnek a šedá až tmavošedá barva vypálení; dna jsou zcela výjimečně opatřena značkou, výdutě zdobeny mělkými obvodovými žlábky. Dokládají sídelní aktivitu v průběhu 2. poloviny 13. století buď na místě samém, anebo je možno hypoteticky uvažovat, jak již bylo výše naznačeno, že se sem dostaly také v souvislosti s hloubením širokého příkopu, vymezujícího fortifikaci proti městu (?).

Ikonografie a dokumentace

Nejstarším známým vyobrazením hradu je schematický nákres na tzv. mapě bruntálského panství z doby kolem roku 1579 (PESCHKE A.: 1934, s. 40-41; obr. 5). Hrad je zde zachycen v pohledu od města a na kresbě zřetelně dominuje zvýšená čelní zeď, prolomená vysokou bránou s padacím mostem. Nad ní jsou zachyceny střílny a cimbuří. Po stranách

Obr. 5: Bruntál. Schematické zobrazení zámku podle mapy bruntálského panství z roku 1579.

je hradba nižší, opatřená rovněž střílnami nebo okny, a v pozadí palác s valbovou střechou a dvěma okny v bočním průčelí. Je zřejmé, že náčrt, bohužel nevalné vypovídací hodnoty, představuje podobu hradu před podstatnými přestavbami ve 2. polovině 16. století.

Z 2. čtvrtiny 18. století pochází Wernherův pohled na město od jihu, zaznamenávající zámek už v renesanční podobě, kterou mu vtiskli Bruntálští z Vrbna (FIDLER P.: 1967, s. 2). Objektu dominuje renesanční věž na nádvoří, opatřená ovšem barokní cibulí. Vpravo je vidět rovněž druhou renesanční věž s původní střechou z 16. věku, identickou se sníženou věží při východním nároží zámku. Zalomené, výškově vyrovnané jižní průčelí už je výsledkem postupné přístavby hlavního křídla pány z Vrbna, zakrývajícího gotické čelo hradu. Flankovací věže či věžice již hmotu zámku nepřevyšují a na kresbě (ani rytině provedené podle ní) se neuplatňují.

Mimořádně cenným dokladem o podobě bruntálského zámku před barokní přestavbou je konvolut 7 plánů stavitele Franze Alexandra Neumanna, uložených před válkou v centrálním archivu řádu německých rytířů ve Vídni, datovaných rokem 1768 (WEINELT H.: 1936, 51; 1937d, s. 9-11 a 34-35; FIDLER P.: 1967, s. 17), zachycujících však poněkud starší stav objektu, asi k roku 1765 nebo 1766. Jedná se o půdorys přízemí se suterény pod severozápadním palácem, dále půdorys 1. a 2. patra, bokorysy vnějších fasád a návrhy nového řešení. Plány starého stavu s pečlivě zakreslenými trhlinami ve zdivu dokumentují zchátralý stav zámku. Jsou opatřeny orientační růžicí a měřítky a podávají formou vpisků informaci o funkcích jednotlivých místností. Oproti známému stavu dobře dokládají z poloviny již zasypaný mohutný příkop před zámkem včetně mostu přes něj, zdi před příkopem, bránu a branskou budovu u ní. Dále prozrazují, že tehdy ještě neexistovalo jihovýchodní rameno arkádového ochozu v nádvoří. Dokumentují odlišný rozsah a podobu kaple a řadu dalších rozdílů proti dnešnímu stavu (např. snesené renesanční arkýře v jižním a severovýchodním průčelí v 1. patře, vzhled bosovaného portálu hlavní brány, některé později stržené komíny, nástavbu bašty na západní věžici atp.). Poměrně věrně zachycují rozličné tloušťky zdiv, což dovoluje verifikovat předbarokní původ úseků obvodové hradby a některých dalších prvků (kupř. schodiště v síle zdiva).

Zbarokizovanou podobu zámku, prakticky totožnou s dochovaným stavem, pak podává celá řada více nebo méně věrných zobrazení na vedutách města z konce 18. a 19. století (přetištěny např. u FIDLER P.: 1967, s. 14-15; KUČA K.: 1996, s. 349; KOUŘIL P. - PRIX D. - WIHODA M.: 1997, s. 260).

V roce 1935 vypracoval Franz Würml na základě půdorysné dispozice Weineltovy (1936, s. 51; 1937d, s. 9, 12) rekonstrukci vzhledu středověkého bruntálského hradu, kterou později publikoval i P. Fidler (1967, s. 12 - 13) a jež se také objevila v Německu vydané práci věnované Bruntálu a jeho nejbližšímu okolí (GOTTWALD A. - RÖSSLER H.: 1990, s. 32); Weineltův zjednodušený půdorys s měřítkem a poněkud

nepřesnou orientací, uložený v archivu německého hradního spolku, použil ještě v 90. letech i F.-W. Krahe (1996, s. 196) v lexikonu hradů německého středověku. U půdorysu autor zřejmě nezvažoval možnost, že samostatně dostupné užší dva sklepy na jižní straně paláce mohou být mladší, jak ostatně naznačovala i rozdílná úroveň podlah, zaznamenaná podrobnými plány F. A. Neumanna. Palác proto rekonstruoval jako pětiprostorový a třípodlažní. Všechny místnosti nejnižšího podlaží představil jako křížově sklenuté, ač sklepy si dodnes uchovaly původní valené klenby. Severovýchodní křídlo považoval za středověké v celé délce včetně 1. patra. Na hradbách patrně správně alespoň místy navrhl kryté ochozy, avšak čelní hradbu výškově nečlenil a opatřil v rozporu s vyobrazením z doby kolem roku 1579 cimbuřím po celé délce. Schodiště v síle zdiva patrně za středověké nepovažoval, na rozdíl od subtilní renesanční věže připojené ve skutečnosti dodatečně kolem roku 1600 k východnímu nároží hradu. Parkán před hradem nepředpokládal a příkop tudíž posunul blíže k jádru, opět v rozporu s Neumannovou dokumentací. Přesto je Würmlovo rekonstruované podání hradu výtvarně natolik sugestivní, že svedlo ještě P. Fidlera při verbální rekonstrukci středověkého bruntálského hradu k některým tvrzením nemajícím jinou oporu.

V roce 1994 přinesl analytický půdorys přízemí zámku, zpracovaný na základě moderního zaměření, soupis moravských a slezských památek z pera B. Samka (1994, s. 268), opatřený měřítkem i orientací. Bohužel však chybí specifikace vyznačených vývojových fází, a tak lze jen usuzovat, že autor obezřetně za středověké považoval pouze obvodové hradební zdi a severní věžici. Samkem publikovaný půdorys pak s úpravami převzal i M. Plaček (1996, s. 101), který však rekonstruoval složitěji etapy stavebního vývoje. Pozdně gotickému období přiřadil severní část paláce (v rozsahu tří samostatně dostupných sklepů), dále jihovýchodní polovinu severovýchodního křídla a na ni navazující východní subtilní věž.

B. Samkem podané zaměření také bylo s úpravami využito jako podklad pro nyní nabízený plán.

Literatura

- **BŘÍZA, S.,** 1978: *Záchranný výzkum Bruntál - zámek 1976 (okr. Bruntál)*, PV 1976, s. 111.
- **EBHARDT, B.,** 1958: *Der Wehrbau Europas im Mittelalter II/1.* Stollhamm.
- **FIDLER, P.,** 1967: *Bruntál.* Praha.
- **GOTTWALD, A. - RÖSSLER, H.,** 1990: *Freudenthal und seine Kreisgemeinden.* Esslingen-Hegensberg.
- **HUBALA, E.,** 1965: *Burgen und Schlösser in Mähren.* Frankfurt am Main.
- **INDRA, B.,** 1986: *Krnovští barokní architekti Andreas a Jiří Fridrich Gansové, Michal Clement a jejich stavby,* ČSM-B 35, s. 265-281.
- **JAWORSKI, K.,** 1996: *Die Ritterorden in Schlesien. Archäologische Quellen,* Castrum Bene 5, s. 61-72.
- **KOUŘIL, P.,** 1981: *Středověké nálezy ze zámku Bruntál (okr. Bruntál),* PV 1979, s. 48.
- **KOUŘIL, P.,** 1993: *Středověká kolonizace na severovýchodní Moravě a ve Slezsku a její odraz v archeologických pramenech,* AH 18, s. 141-150.
- **KOUŘIL, P. - PRIX, D. - WIHODA, M.,** 1997: *Městské hrady v českém Slezsku,* AH 22, s. 249-272.
- **KRAHE, F.-W.,** 1996: *Burgen des deutschen Mittelalters.* Augsburg.
- **KUBITZA, F.,** 1938: *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens,* DMSH 24/7-8, s. 149-167.
- **KUČA, K.,** 1996: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I,* A-G. Praha.
- **MACHYTKA, L.,** 1961: *Bruntál.* Olomouc.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z.,** 1981: *Přehled dosavadního stavu výzkumu fortifikací 11. až počátku 16. století na Moravě a ve Slezsku,* AH 6, s. 147-197.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1991: *Vývoj hradní architektury na Moravě a ve Slezsku od husitských válek do 1. třetiny 16. století,* AH 16, s. 215-232.
- **MÜLLER, K. A.,** 1837: *Vaterländische Bilder. Die Burgfesten und Ritterschlösser Schlesiens (beider Antheile), so wie Grafschaft Glatz.* Glogau.
- **PESCHKE, A.,** 1934: *Die Karte der Herrschaft Freudenthal um 1579,* FL 14, s. 37-42.
- **PLAČEK, M.,** 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku.* Praha.
- **PLAČEK, M. - MĚŘÍNSKÝ, Z.,** 1992: *Die Burgen Mährens im Spätmittelalter,* Castrum Bene 2, s. 276-295.
- **PRASEK, V.,** 1911: *Bruntál = Freudenthal,* VMO XVII, s. 32-33.
- **ROKYTA, H.,** 1970: *Die böhmischen Länder.* Salzburg.
- **SAMEK, B.,** 1994: *Umělecké památky Moravy a Slezska 1, A/I.* Praha.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Severní Morava.* Praha.
- **STELLWAG-CARION, F.,** 1863: *Gedenk-Buch der Schicksale Freudenthals und seiner Umgebung.* Freudenthal.
- **THANNABAUR, J.,** 1931: *Schloß Freudenthal,* FL 11, s. 32-36, 39-41, 50-53.

- **TKÁČ, V.,** 1993: *Morava. Slezsko. Země kulturních pokladů.* Opava.
- **TUREK, A. - JISL, L.,** 1953: *Ostravsko za česko-uherské války ve světle písemných pramenů i archeologických nálezů,* ČSM-B III, s. 1-24.
- **WEINELT, H.,** 1936: *Probleme schlesischer Burgenkunde, gezeigt an den Burgen des freiwaldauer Bezirkes.* Breslau.
- **WEINELT, H.,** 1937a: *Burgen und Siedlung in Sudetenschlesien,* Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamtschlesischen Raume 9, s. 33-44.
- **WEINELT, H.,** 1937d: *Schlesische Burgen. Burg und Schloß Freudenthal im Wandel der Geschichte,* FL 17, s. 2-5, 9-12, 29-31, 33-39.
- **WEINELT, H.,** 1938: *Das deutsche Oppaland und das angrenzende deutsche Nordmähren als Wehrbaulandschaft,* Der Burgwart 39, s. 21-31.
- **WEINELT, H.,** 1938a: *Die sudetenschlesische Herrschaft Freudenthal um 1579,* Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamtschlesischen Raume 10, s. 35-64.
- **WEINELT, H.,** 1938b: *Zur deutsch - mährisch - schlesischen Burgenkunde,* Der Burgwart 37, s. 45-52.
- **WEINELT, H.,** 1939b: *Drei Urkunden zur südschlesischen Volksgeschichte,* Zeitschrift für sudetendeutsche Geschichte 3, s. 166-173.
- **WEINELT, H.,** 1942a: *Die alte Strasse von Leobschütz nach Mährisch- Neustadt,* Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums, Neue Folge II, s. 5-42.
- **WEISER, E.,** 1930: *Reise- und Wanderbuch.* Freudenthal.

CVILÍN
LOBENŠTEJN, ŠELENBURK

okres Bruntál, katastrální území Krnov
druhá čtvrtina 13. století

Historické zprávy

11. 4. 1253

V lokační listině města Horního Benešova, kterou vystavil královský podkomoří Beneš, svědčí: „...*Curoldus, castellanus, Wirschko, Pribislaus gener Curoldi, ...Henrico quondam iudice in Lobenstein...*" (CDB IV-1, s. 458-460, č. 267; SUB III, s. 62-63, č. 80; PRASEK V.: 1891, s. 49-50). Jindřichův predikát sice napovídá, že se bezesporu jednalo o bývalého rychtáře ve vsi Úvalno, avšak literatura ve vzácné shodě předpokládá, že název Lobenstein převzala osada od blízkého hradu. Naznačená úvaha přinejmenším indikuje souvislost mezi kastelánskou hodností zmíněného Kurolda a hradem Cvilínem. Existenci hradu před r. 1262 dále nepřímo dokládá i zmínka z 8. 3. 1430 (KR, s. 130, č. 465).

1265 - 1268

Královský podkomoří a znojemský purkrabí Beneš se dostal do sporu s českým králem Přemyslem Otakarem II., který dal Beneše internovat na hradě Veveří a následně popravit (Dalimil 2, s. 404; srv. CDB V-1, s. 640-642, č. 432; CDB V-2, s. 108-109, č. 547). Český král patrně konfiskoval část Benešových držav na Opavsku, snad včetně hradu Cvilína. Benešovi synové avšak udrželi rodové sídlo Branici.

21. 1. 1278

Na zemském sněmu v Brně byli přítomni stejnojmenný syn popraveného podkomořího Beneše a jeho strýc Milota z Dědic (CDB V-2, s. 576-578, č. 858: „...*Benessius filius Benessii de Branicz...*"). Citovaná zmínka současně napovídá, že hrad Cvilín zřejmě ovládal král Přemysl. Srv. dále SUB IV, s. 248, č. 374: „...*dominus Miloto et Benessius filius fratris sui...*".

31. 8. 1279

Beneš z Branice je poprvé připomenut s predikátem z Úvalna (MSL, s. 32-34, č. 11: „...*dominus Bonosius de Chumlow...*"; srv. také KEJŘ J.: 1969, s. 45-47, č. 1). Rozsah rodové držby Benešoviců poněkud komplikují majetkoprávní vztahy k hradu Cvilínu, neboť ves i pevnost nesly stejný název (Lobenštejn), a není tedy jasné, zda se Beneš a jeho mladší bratr Vok po smrti Přemysla Otakara II. ujali správy hradu (srv. k 10. 5. 1280 SUB IV, s. 258-259, č. 390; CDM IV, s. 238-239, č. 175: „...*Wocko frater Benessii...*"; k 19. 9. 1281 SUB IV, s. 285-286, č. 428: „...*Benesius de Lobenstein...*"; k r. 1281 SUB IV, s. 290,č. 435: „...*Benesius de Lobensteyn...*"; k 27. 8. 1282 SUB V, s. 27-28, č. 30: „...*Beneschius de Branicz...*"; k 28. 8. 1282 SUB V, s. 29-30, č. 32: „...*dominus Benessius de Branicz filius quondam domini Benessii de Czwilin burchrauii Znoymensis bone memorie...*"; k 23. 3. 1283 SUB V, s. 44-45, č. 51: „...*Benesyo de Brenyzh...*"; k 7. 8. 1283 SUB V, s. 51-52, č. 63: „...*Benesius de Lobenstein...*"; k 1. 12. 1284 RBM II, s. 575-576, č. 1333: „...*Wocho de Lobenstayn...*"; k 18. 5. 1288 SUB V, s. 297-298, č. 380: „...*Beneschius dictus de Branicz... et Wockonis dilecti filii nostri...*"; k 26. 5. 1288 SUB V, s. 298-299, č. 382: „...*Benesio de Lobenstein...*"; k 22. 6. 1288 SUB V, s. 299-300, č. 384: „...*Benessio de Lobenstain...*"; k 29. 3. 1289 SUB V, s. 323-324, č. 417: „...*Benesius dictus de Branicz et de Lobenstein...et Wockonis dilecti filii nostri...*"; k 15. 5. 1293 CDM IV, s. 402, č. 317, RBM II, s. 692, č. 1611: „...*Benessio de Branicz...*").

23. 3. 1283

Opavský vévoda Mikuláš I. uspořádal na svém (?) hradě Cvilíně zemský sněm (SUB V, s. 44-45, č. 51: „...*Actum Lobnstn...*").

23. 3. 1288

V donační listině paní Adelheidy pro hrobnické johanity svědčí cvilínský purkrabí Bohdal (SUB V, s. 294-295, č. 373: „...*Bohdalus burcravius de Czevelin...*"). V této souvislosti je dále nutno upozornit, že r. 1280 a r. 1297 v listinách olomouckých biskupů Bruna a Dětřicha, vystavených na moravsko-slezském pomezí, vystupoval jejich man (?) Heřman z Lobenštejnu, který bývá někdy spojován s hradem Cvilínem (SUB IV, s. 258-259, č. 390; CDM V, s. 72-74, č. 73).

8. 3. 1302

Benešovické dominium na západním Opavsku spravoval poslední známý člen rodové větve pánů z Branice - Beneš spolu s prastrýcem Milotou z Dědic a jeho synem Tobiášem (CDM V, s. 133-134, č. 129: „...*Ego Mylota de Beneschow vnacum dilecto filio me Thobia archidiacone Grecensi et nepote meo Benesio de Benessow...*"; CDM V, s. 134-135, č. 130).

3. 7. 1318

Panství pánů z Branice bylo začleněno do správní struktury obnoveného opavského vévodství. Hrad Cvilín s dominiem nepochybně přešel do rukou vévody Mikuláše II. (srv. k 28. 5. 1322 CDM VI, s. 154-155, č. 206; k r. 1340 FL 1934, s. 28, č. 4; k 22. 7. 1340 ZA Opava, Urbář krnovský 1535, f. 269-269a; k 28. 6. 1342 MSL, s. 112-113, č. 68).

1354 - 1357

Opavský vévoda svěřil purkrabský úřad na Cvilíně Janovi, synovi zesnulého krnovského fojta Petra. K Janovi srv. k 18. 1. 1353, kdy spolu s bratrem Otou a synovcem Janem koupil za 120 hřiven grošů ves Babice u Znojma (ZDB I-2, s. 17, č. 97, f. IXa: „...*Henzlino filio aduocati de Jagrdorf Henzlino et Ottoni suss patruis...*"); dále k 16. 4. 1354 (MVB II, s. 99, č. 235: „...*Johannes de Jegerdorf...*"); k 26. 5. 1357 (MVB II, s. 247, č. 625 a s. 248, č. 626 a 627: „...*Johannes de Lobenstain...*"); k 16. 8. 1360 (MVB II, s. 448-449, č. 1120: „...*Johannes de Lobensteyn frater germanus Pauli episcopi Frisingensis...*") a k 20. 12. 1370 (ZA Opava, Urbář krnovský 1559, f. 75: „...*Otto et Henslinus fratres de Lobenstain...*"). Jan zastával úřad patrně až do své smrti krátce po r. 1370.

9. 3. 1371

Po skonu Mikuláše II. Opavsko-Ratibořského připadl hrad Cvilín jeho synu Janovi, který se uvedeného dne zavázal i za své nezletilé bratry Václava a Přemka vyplatit nevlastnímu bratru Mikuláši III. 200 kop grošů z komorních příjmů hradu v Krnově, z půlky města Bruntálu a z poloviny hradu Cvilína. Přitom bylo upřesněno, že pojištění splátky zahrnuje také příjmy ze služeb a manství vázaných k uvedeným třem lokalitám (G-M II, s. 481-482, č. 20: „...*daz halbe haus Lobinstein von dinste und manschafte wegin,...*").

1370(?) - 1374

Správu hradu převzal bratr Jana z Lobenštejna - Oto se synovcem Janem. K Otovi srv. k 18. 1. 1353 (ZDB I-2, s. 17, č. 97, f. IXa); k 8. 4. 1358 (MVB II, s. 302, č. 768: „...*Otto fratres germanus* [Pavla z Krnova] *episcopi Gurcensis miles...*"); k 20. 12. 1370 (Urbář krnovský 1559, f. 75); k 24. 4. 1374 (ZEMEK M. - TUREK A.: 1983, s. 200, č. 127); k 18. 4. 1377 (CDS VI, s. 197-200, č. XV); dále k 21. 4. 1377, kdy Oto jako vážený šlechtic byl členem komise dělící severozápadní polovinu Opavska mezi vévody Jana I. a Mikuláše III. (CDS VI, s. 200-201, č. XVI: „...*herr Otto vom Lobenstein...*") a naposledy k 30. 7. 1379 (OA Bruntál, Konfirmace práv a privilegií města Krnova, f. 14a-19: „...*Otten von Lobenstein...*"). K Janovi srv. k 18. 1. 1353 (ZDB I-2, s. 17, č. 97, f. IXa); k 18. 4. 1377 (CDS VI, s. 197-200, č. XV); k 11. 11. 1383 (MINSBERG F.: 1828, s. 235-238, č. II/C.3: „...*Herr Hanko von dem Taubenstein...*"); k 4. 12. 1383 (MINSBERG F.: 1827, s. 129-131, č. I/F.7: „...*Herr Hanke von dem Lobenstein...*"). K vypořádání Janova dědictví viz nedatovaný dopis převoryše kláštera dominikánek v Ratiboři (ZA Opava, SSA Listiny, sign. A XV-2, č. 404: „...*etwen her Hensil von dem Lobinsteyn...*").

18. a 21. 4. 1377

Při dělení Opavska mezi syny vévody Mikuláše II. připadl hrad Cvilín s příslušným manstvím v Úvalně, držený pány Otou a Janem z Lobenštejna, pod svrchovanost opavsko-ratibořského vévody Jana I. (CDS VI, s. 197-200, č. XV: „...*herr Hensel vnd herr Otto mit dem Lobinstain...*"). Polovina hradu, na níž byly vázány splátky Mikuláši III., byla však na základě dohody z 9. 3. 1371 mezi opavskými Přemyslovci přičleněna k hlubčickému údělu.

1384

Vévoda Jan II. Ratibořský prodal svou čtvrtinu Opavska s polovinou hradu Cvilína opolskému vévodovi Vladislavovi (ZA Opava, Pozůstalost W. Latzkeho, sign. 100, fasc. 7; CDS VI, s. 15, č. 69). V této době držel hrad spolu s Janem z Lobenštejna jeho příbuzný Petr. Srv. k 24. 8. 1380 (KR, s. 111-112, č. 409, pozn. 1: „...*Petir von Lobenstein...*"); k r. 1381 (ZDOl I-4, s. 126, č. 31: „...*ad manus Petri de Czwillin...*") a k 14. 6. 1381, kdy listinou vystavenou na hradě prodal svůj dvůr v Dolních Trmanticích (PRIX D.: 1995, s. 53, č. I: „...*Petir her vom lobenstein...geschreben ist off meine haws lobinstein...*"). Na Krnovsku v téže době vystupoval také další člen rodu - Pavel (srv. k 27. 2. 1385 PRIX D.: 1995, s. 54, č. II: „...*Paul von Lobenstein...*").

1385

Vévoda Mikuláš III. svěřil hrad krátce do správy svých příbuzných, kozelsko-olešnických knížat Konráda II. a Konráda III. Ti se 4. 4. 1385 ve smyslu úmluvy z 1. 3. 1374 zavázali vévodovi Přemkovi Opavskému vrátit Hlubčicko s hradem,

pokud by Přemek vyplatil finanční pohledávky upsané kozelsko-olešnickým Konrádům jeho bratrem Mikulášem (CDS VI, s. 15, č. 70: „...*das haus Lobenstein...*").

28. 2. 1390

Moravský markrabí Jošt v dohodě s vévodou Janem II. Opavským a Ratibořským vykoupil od Vladislava Opolského Krnovsko za 11.200 kop grošů i s polovinou hradu Cvilína v ceně 500 kop (CDM XI, s. 511-513, č. 589: „...*als von wegen der lehen, des halben teiles der vesten zu Lobenstein...*"; G-M II, s. 494-495, č. 29; srv. také k r. 1397 FL 1932, s. 24, č. 3).

9. 7. 1394

Po smrti Mikuláše III. převzal Hlubčicko s hradem Cvilínem vévoda Přemek I. Opavský (KR, s. 111, č. 409 a s. 112, č. 410; srv. k 24. 3. 1420 ZA Opava, Urbář krnovský 1535, f. 163a-164a nebo k 8. 3. 1430 KR, s. 130, č. 465). Zároveň patrně obnovil Mikulášovu dohodu s markrabím Joštem o respektování přičlenění hradu k Hlubčicku (?).

24. 3. 1420

Přemek I. Opavský potvrdil svému purkrabímu na Cvilíně - Hartlu Tunklovi směnu rychty v Úvalně za dvůr v Dobešovách s Adamem Bítovským ze Džbánců. Zároveň upřesnil, že Adam bude povinen na výzvu purkrabího sloužit k hradu v brnění a pancíři a s jedním zbrojným koněm v ceně 3 kop grošů (ZA Opava, Urbář krnovský 1535, f. 163a-164a: „...*Herttel tunckel Burggraff vnnsers hauses Lobennstains, vnnd zu dem Zeitten, erbrichter Inn vnnserm dorff. zum Lobennstain... Adam, seine erben vnnd auch nachKomlingen dienen soll, oder diennen sollen, zu dem offt genanttenn vnnsernn haus Lobennstain mit Einem pferd vonn dreyen schocken groschenn, mitt einen Banczer mitt Einem Armbrost...*"). K Hartlu Tunklovi na Krnovsku a Hlubčicku srv. např. k 8. 3. 1411 (CDS VI, s. 31, č. 124); k 20. 9. 1416 (MINSBERG F.: 1828, s. 133-136, č. I/I.10). Viz též WOLNY G.: 1862, s. 357.

8. 3. 1430

Olomoucká konzistoř rozhodla spor o podací právo ke kostelu v Bližčicích a povrdila, že patronát tamější fary náležel k hradu Cvilínu, ovládanému vévodou Přemkem I. Opavským (KR, s. 130, č. 465: „...*das Patronatsrechte von jeher dem Schlosse Lobensteyn alias Czwilin zukomme...*").

2. 2. 1434

V rozporu s Přemkovou závětí si jeho synové rozdělili opavské vévodství. Hlubčicko sice dostal druhorozený Mikuláš IV., avšak zdá se, že vrchní práva na hrad Cvilín podržel nejstarší z bratří Václav II. (?), KR, s. 136-137, č. 481.

1435

Před 23. 4. 1435 získal Hlubčicko vévoda Václav II. Opavský (KR, s. 140, č. 488).

1436 - 1445

Snad v rámci vyrovnání a usmíření, kterým byl ukončen válečný střet mezi Přemyslovci, opavským vévodou Václavem II. a Mikulášem V. Ratibořským, byl začleněn hrad Cvilín zpět do Krnovska a stal se sídelním hradem vévody Mikuláše, který zde 19. 11. 1445 vystavil privilegium pro rychtáře v Plšti (ZA Opava, Urbář krnovský 1559, f. 59a-60a: „...*gegeben ist auf dem Lobenstein...*"). K válečným akcím na podzim 1436 srv. BIERMANN G.: 1874, s. 201 a MINSBERG F.: 1828, s. 137-142, č. I/L.12. K obtížnému usmiřování sporu knížat srv. LC III, s. 503, č. 330; s. 512, č. 390 a s. 514, č. 400).

22. 12. 1452

Po smrti Mikuláše V. převzal do r. 1456 správu Krnovska i s hradem Cvilínem Mikulášův bratr Václav Ratibořský a po jeho skonu Mikulášova vdova Barbora se synem Jan Starším, vévodou opavským, ratibořským a krnovským (srv. BIERMANN G.: 1874, s. 226).

29. 1. 1457

Na hradě Cvilíně uzavřel polský král Kazimír Jagellonský s vévodkyní-vdovou Barborou a Janem Starším Krnovským smlouvu o přátelství a vzájemné podpoře (srv. BIERMANN G.: 1874, s. 226).

1461 - 1474

Hrad byl sídlem krnovského vévody Jana. Srv. např. k 4. 10. 1471 (Za Opava, Urbář krnovský 1535, f. 153a-154: „...*Geben vnnd geschriebenn, vffm Lobenstain...*" nebo k 3. 10. 1493 ZA Opava, SSA Listiny, sign. B XXI-4, č. 442). Hrad byl spravován hejtmanem Vrochněm z Bulovic, srv. např. 19. 6. 1463 (ZDK I, f. 46: „...*przednamy wrochnem z bulowicz wtu*

chwyly starostu czwylnskemv...". K Vrochněmu srv. též k 6. 11. 1442 CDS VI, s. 65-66, č. 213; k 3. 5. 1463 ZDK I, f. 44 a k 4. 10. 1471 ZA Opava, Urbář krnovský 1535, f. 153a-154). Vrochně pak v úřadě vystřídal Jindřich Šlechta z Vysoké, doložený jako cvilínský hejtman 26. 1. 1473 (OL V, s. 6-8, č. 103: „*...herren Hincko von der Weissok, der zeit zwinglings haubtman...*"). Na Cvilíně zároveň úřadoval krnovský zemský hejtman Vavřinec z Bitkova (srv. ZA Opava, SSA Listiny, sign. A XVIII-7, č. 432 a sign. A XVIII-24, č. 433).

srpen 1474

Vojska českého a uherského krále Matyáše Korvína dobyla hrad Cvilín, na kterém se bránil vévoda Jan Krnovský (SRS XIII, s. 146, 148; srv. TUREK A. - JISL L.: 1953, s. 8, pozn. 44: „*...Die Statt Jägerndorf mit dem Schlosz Lobenstein brachte er an seine Hand...*" a s. 12). Dne 30. 8. 1474 v polním ležení u Albrechtic musel zajatý vévoda Jan Starší králi postoupit Krnovsko i s patrně poškozeným hradem Cvilínem Matyášovu hejtmanovi v Horním Slezsku Janu Bělíkovi z Kornic. Hrad nadále zůstal sídlem zeměpánů a správy Krnovska. Mezi lety 1493 - 1521 byl opraven a přestavován Jiřím z Šelnberka a Kosti (odtud pochází novější název hradu - Šelenburk). Znovu pak byl přestavěn v r. 1530 (srv. k 8. 11. 1529, kdy Jiří Hohenzollern z Ansbachu, markrabí braniborský a pán krnovský, žádal krnovské stavy, aby přes zimu zařídili dodávky vápna a písku na hrad Cvilín tak, aby se na jaře r. 1530 mohlo začít s velkou přestavbou hradu a jeho dalším opevňováním (ZA Opava, SSA Listiny, sign. B I-5, č. 489).

Popis objektu a archeologické nálezy

Na jednom z posledních výběžků Brantické vrchoviny, zvedajícím se nad inundačním pásmem řeky Opavy, přibližně 3 km jihovýchodně od Krnova, stával v nadmořské výšce 422,8 m pevný hrad Cvilín zvaný také Lobenštejn anebo Šelenburk. Jeho poloha dovolovala jak kontrolu důležité stezky probíhající údolím podél řeky z Opavy do Krnova a dále do Slezska, tak širokého okolí. Místo ke stavbě opevnění nebylo vybráno náhodně, neboť tradice osídlení zde sahá až hluboko do pravěku a konfigurace terénu s některými zachovalými fortifikačními prvky přímo vybízela k situování hradu do této polohy (srv. WEINELT H.: 1935b, s. 37).

Středověkému hradu předcházelo rozsáhlé hradisko z období slezské fáze komplexu lužických popelnicových polí, mající tvar nepravidelného protáhlého oválu, obepnutého valem v celkové délce 2400 m; maximální šířka a největší délka ohrazeného prostoru činí 400 x 900 m (KIENEL J.: 1934, s. 13; PAVELČÍK J.: 1958, s. 40). Val je v současnosti místy již značně setřelý a nevýrazný, v některých úsecích – zvláště na západní a jihozápadní straně je jeho průběh dosti nejasný a diskutabilní (obr. 6). Je zřejmé, že především v jihozápadním dílu byl veden tak, aby se dostal co možná do nejtěsnějšího kontaktu s protékajícím potokem, jediným přirozeným zdrojem vody. Ve vývratech a zvířecích norách zahloubených do tělesa valu je možno získat četný keramický materiál a pozorovat dočervena propálenou zeminu a slinuté přepálené kameny mající až struskovitou povahu, svědčící o dřevito-kamenité konstrukci valu alespoň v některých jeho částech, o velmi vysokém žáru a násilném zániku (k problematice průběhu a konstrukcí valů tohoto období srv. PODBORSKÝ V. a kol.: 1993, s. 312-314). Snad právě některý z takto zachovaných úseků měl na mysli F. Sláma (1886, s. 492), když v minulém století při popisu Cvilína uvedl: „*...Nalezena tu zeď po prastarém způsobu z kamene slitá, a to tak, že zakladatel hradu dal bezpochyby napřed nastavěti kameny a potom v nich mezery vyplniti drobnými kaménky. Potom založili u toho oheň a pálili zeď až se svařila v jednu skálu na způsob cihel přepálených a ve škvarek srostlých...*". Takovouto situaci ostatně mimo jiné přibližně ve stejné době zaznamenal na jižním konci západního valu i sondážní archeologický výzkum (KULKA R.: 1889, s. 21). Na „spečené" valy upozornil také J. Kienel (1934, s. 13-14), který dokonce poukázal na analogickou situaci zjištěnou na hradisku ve Víně na Osoblažsku, o němž dnes víme, že je slovanského původu (KOUŘIL P.: 1994, s. 11-17). Rovněž H. Weinelt (1937b, s. 506) se zmiňuje o tom, že v posledních letech byly na více místech provedeny řezy valem, při nichž byl získán bohatý střepový materiál; výsledky těchto aktivit stejně jako celého výzkumu nebyly však nikdy zveřejněny.

Není vyloučeno, a zdá se to být vcelku pravděpodobné, že nezvykle rozlehlý opevněný areál slezské kultury byl ještě před výstavbou vlastního středověkého hradu využit také v době hradištní, i když pochopitelně zdaleka ne v celém rozsahu. Slovanské osídlení se tu snad soustředilo jen do nejvyšší, tj. severní části uzavřeného prostoru, který při využití stávajících valů na severozápadní a severovýchodní straně vydělilo v samostatný okrsek pomocí příkopů a valů na protilehlých stranách (?). Tento předpoklad považujeme za možný a podporují jej některé indicie, jakkoliv zcela apodikticky to tvrdit nelze. Pomineme-li poněkud rozpačité výsledky archeologického výzkumu, o kterém se ještě podrobněji zmíníme, i strategicky velmi příhodnou polohu, jsou to především samotné archeologické nálezy pocházející z prostoru hradu, vyčleněné z rozsáhlých nezpracovaných a nepublikovaných sbírkových fondů, které připouštějí názor o existenci slovanského hradiska (?) v prostoru cvilínského kopce. Weineltovu představu, vycházející z nesprávného výkladu závěrů výzkumu a mechanického přejímání Schuchhardtovy teorie a jeho idejí o vývoji středověkých opevnění, že se zde totiž jedná o typický slovanský

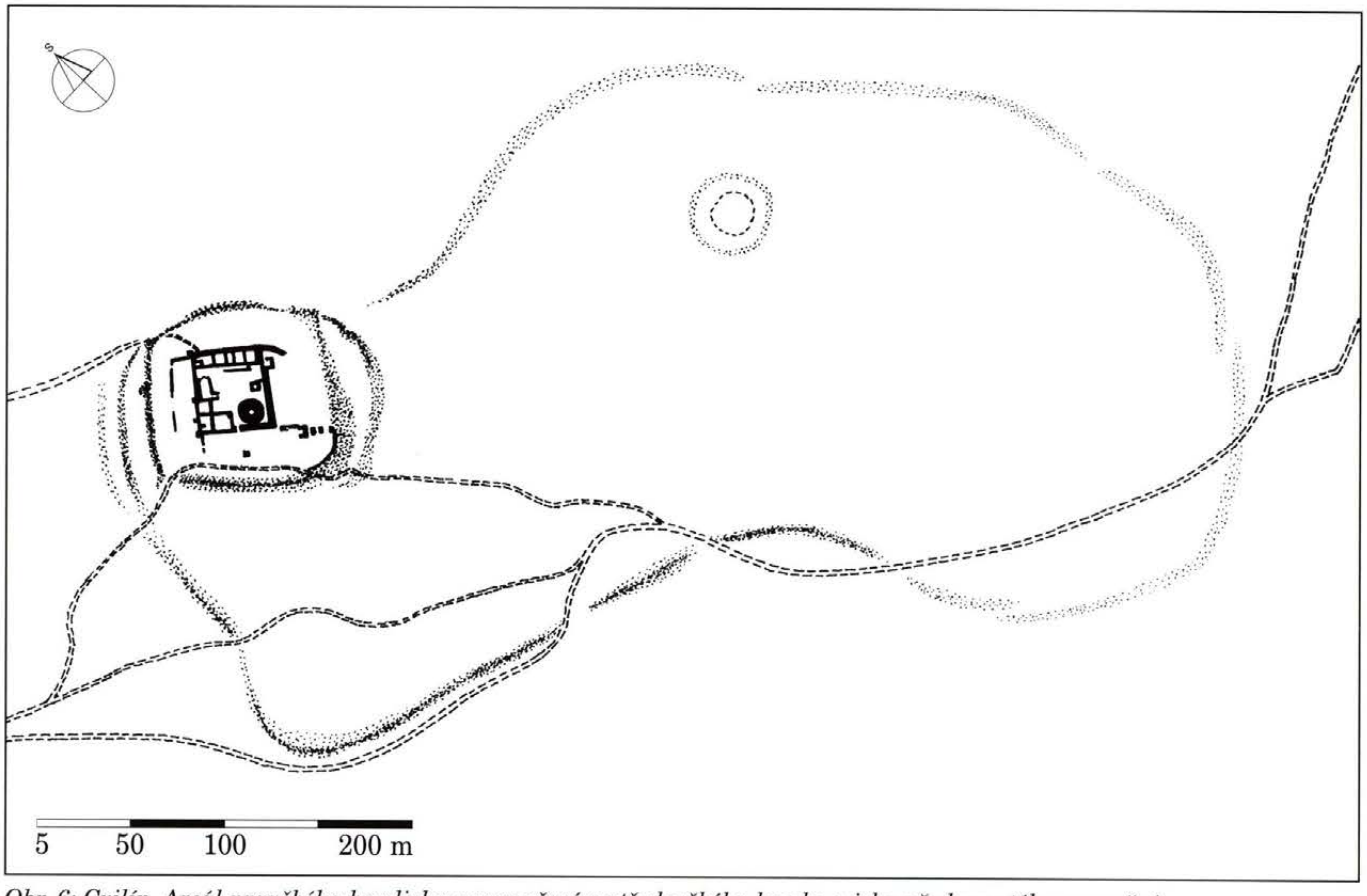

Obr. 6: Cvilín. Areál pravěkého hradiska s vyznačením středověkého hradu a jeho předsunutého opevnění.

„Kopfburg" či „Herrenburg" (v tomto případě kmene Holasiců), ponecháváme stranou, neboť je nepřijatelná a autorovi nebyly navíc v době psaní a publikování obou jeho základních statí na toto téma ještě známy jakékoliv slovanské nálezy (WEINELT H.: 1934a, s. 279; 1937b, s. 506; srv. k tomu ÚLOVEC J.: 1996, s. 17); na to koneckonců upozornil, třebaže zřejmě z jiných než vědeckých pohnutek, také H. Uhtenwoldt (1938, s. 27).

Vedle nevelké kolekce keramických zlomků, hlásících se do 10. - 11. století a podle sdělení V. Šikulové ze Slezského zemského muzea v Opavě skutečně pocházející z prostoru hradu (KOUŘIL P.: 1988, s. 302), jsou to i ojedinělé fragmenty zjištěné při rámcovém studiu keramiky přináležející mladohradištnímu období. Také H. Weinelt (1942a, s. 9 - 10) se později zmiňoval o tom, že v jeho rukou bylo v držení pozdně hradištní zboží z Cvilína, i když dnes jsou tyto artefakty nezvěstné (srv. také KOUŘIL P.: 1994, s. 47). L. Jisl, který byl s cvilínským materiálem obeznámen nejdůvěrněji, vyčlenil několik střepů z 11. - 12. století, dále železnou sekerku s tulejkou, vrchlíkovitý železný talíř, interpretovaný jako miska slezského typu, a publikoval i zlomky zásobnice, které kladl do 10. století (JISL L.: 1952, s. 43; 1957, s. 4 - 5). Rovněž A. Peter (1879, s. 9) při popisu nálezů z hradu uvádí evidentně pravěké a již plně středověké nálezy, ale i některé předměty, jako např. hroty střel s křidélky, které by mohly pocházet z hradištní periody.

Ať už tedy připustíme existenci slovanského hradiska nebo ne, je nesporné, že separovaná (?) plocha byla někdy v průběhu prvé poloviny 13. století využita ke stavbě kamenného hradu, jehož pozůstatky v dnešní podobě jsou výsledkem rozsáhlých terénních odkryvů a nevelkých restauračních prací provedených ve 30. letech.

Vlastní hrad, téměř obdélného tvaru, přibližných rozměrů 72 x 54 m, orientovaný delší osou ve směru severozápad – jihovýchod, byl oddělen od okolního terénu ve skále vytesaným příkopem (obr. 7). Jeho šířka se na třech stranách při vrcholu pohybuje kolem 25 m, avšak na jižní a jihovýchodní přístupové straně dosahuje až 35 m. Zde je patrné pečlivé vyzdění kontreskarpy z lomového kamene z důvodů zajištění rozšířené nástupní plošiny valu před vstupem na most do hradu. Původně snad ploché rovné dno příkopu, místy až 9 - 10 m široké, mělo na přístupové straně dvojnásobný rozměr. Na východní straně, nad prudkým srázem, zůstalo postupné prohlubování a zvětšování příkopu ve středověku nedokončeno.

Předsunutý okružní val, kopírující průběh příkopu, je dnes v koruně 2 - 4 m široký. Na jižní straně se jeho temeno rozšiřuje ve zmíněnou nástupní plošinu, širokou až 12 m. Další rozšíření, asi pozdního původu, je patrné také na severovýchodní straně nad srázem a terénní pozůstatky

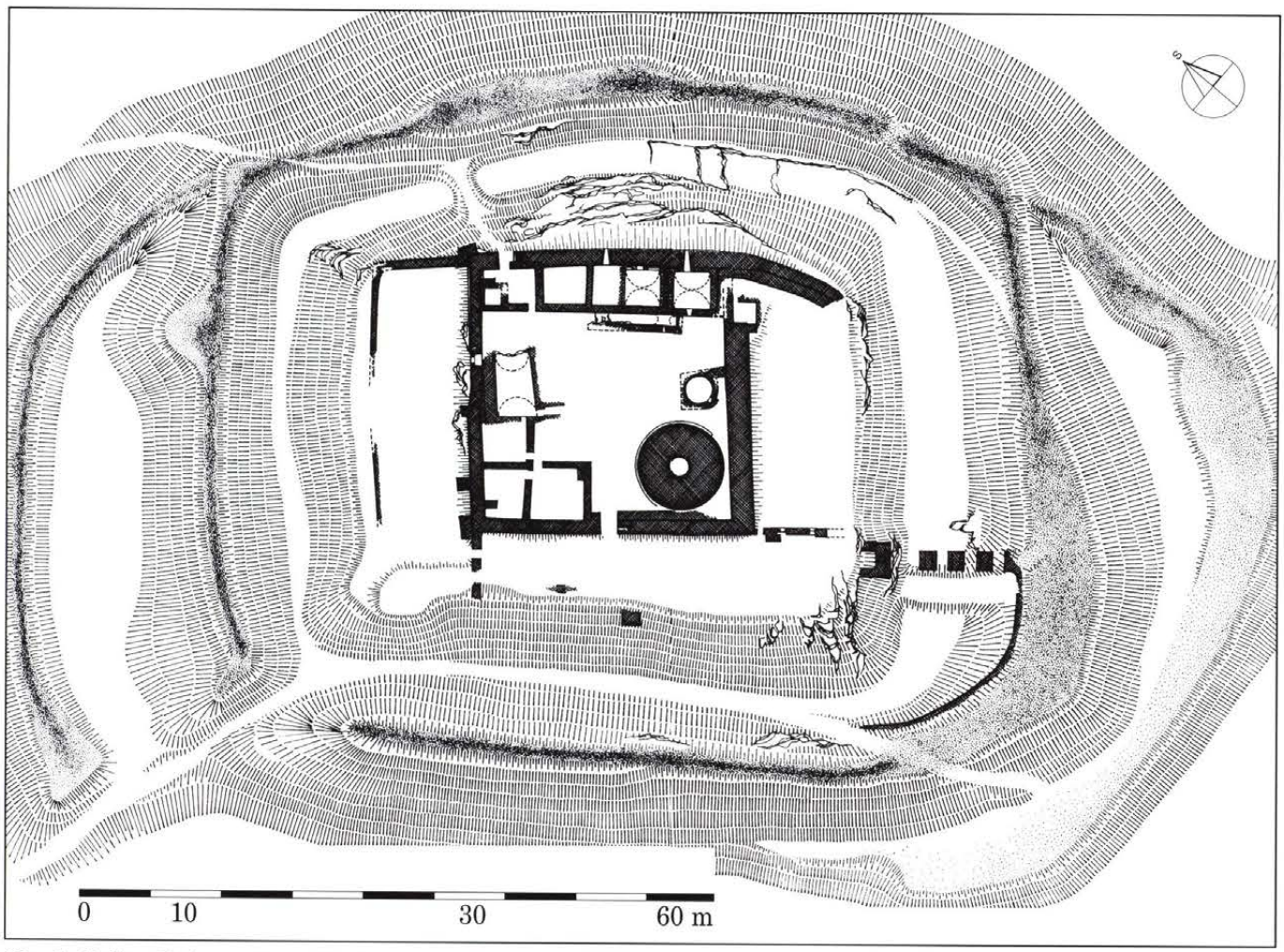

Obr. 7: Cvilín. Půdorysné zaměření.

zjevně pozdně gotické, sypané střelecké či dělostřelecké bašty se zachovaly i v severním úseku valu. Okružní val je v jižním ohbí zjevně sekundárně porušen cestou z 19. století. Na jižní straně, ve směru přístupu od vsi Úvalna, vymezoval nižší, většinou rozvezlý, a proto dnes v koruně až 9 - 10 m široký druhý val malé terasovité předhradí podkovovitého tvaru. Stopy jeho případné zástavby tu však nejsou v současnosti patrné, výzkum zde nebyl prováděn. Další dva níže položené 25 m dlouhé podpůrné valy, táhnoucí se přibližně ve směru východ – západ, zesilovaly obranu hradu v druhém přístupovém směru od Krnova po hřebeni kopce. Prvý je od hlavního valu nejvíce vzdálen cca 50 m a je v základně 10 m a v koruně asi 1 m široký. Na severovýchodním konci se přimyká k okružnímu valu. Nejvzdálenější (celkově čtvrtý) val hradu je od předchozího oddělen příkopem při vrcholu 6 m, u dna cca 1 m širokým. Dno příkopu je proti koruně třetího valu v hloubce 5 - 6 m. Poslední val měří v patě 4,6 m a na temeni 1,5 - 2 m. Třetí i čtvrtý val jsou vcelku velmi dobře zachovalé, bez archeologického průzkumu si však nejsme jisti, jde-li o záležitost pravěkou, středověkým opevněním využívanou, nebo až pozdně středověkou, třebaže pravěký původ se pro prostorovou návaznost na výše uvedený pravěký valový systém jeví pravděpodobnější.

Samotný kamenný hrad, takřka ortogonální dispozice, vydělující se z tvaru centrálního plató, má rozměry 44,5/43,2 x 41,4/43,9 m. Byl usazen na temeni kopce tak, že ze tří stran – jihovýchodní, jihozápadní a severozápadní – zůstal prostor pro široký parkán. Jádro hradu je obklopeno mohutnou obvodovou hradbou, zachovanou do nestejné výškové úrovně. Nejvyšší je na přístupové straně, kde činí téměř 9 m nad úroveň současného terénu. Zde a v přilehlém jihozápadním úseku dosahuje hradba síly 3,8 - 4,0 m a 3,2 - 3,6 m. Přitom je zřejmé, že na jihozápadní straně byla odbourána a nadstavěna slabší zdí o síle 2,5 m. Podobně silná je i hradební zeď na zbývajících stranách (2,1 - 2,35 m na severo- a jihozápadě a 2,5 - 2,9/3,3 m na severovýchodě). Nejmasivnější původní úsek hradby na jihovýchodní straně je charakteristický pečlivým, oboustranně lícovaným vyzděním výhradně z místního lomového kamene na kvalitní vápennou maltu. Vnitřní prostor mezi lícemi zdi je „vylit" směsí malty a kamení. Pro slabší úseky hradby je příznačné

nedodržování řádkovací techniky a přimíchání druhotně použitých opracovaných tufitových fragmentů nebo silných gotických cihel do zdiva. Přibližně uprostřed jihozápadní strany je v hradbě zbytek 2,7 m širokého vstupu s dochovanými kapsami pro zasouvání závory v ostění. Archeologický výzkum zde dále zjistil speciálně upravený kamenný práh s tzv. točnicemi pro otvírání dvoukřídlých zaniklých vrat brány. Další vstup do jádra hradu patrně existoval v jeho východním nároží, kde je mohutná hradební zeď ukončena 6,8 m před kolmou severovýchodní hradbou a zesílena stavebně provázaným pilířem. Ve volném prostoru jsou evidentní pozůstatky tzv. vlčí jámy o šířce 3,4 m a délce 2,8 m. V jejím severním koutě je patrný zbytek 1,05 m širokého sestupu. Třetí vstupní otvor, vedoucí původně patrně na přiložené schodiště klesající do zadního parkánu, se nachází v severozápadní zdi. Je segmentově sklenutý, široký 2,1 m a vysoký dnes jen 2,05 m (spodní část byla druhotně zazděna parapetní zdí a vstup proměněn v okno). Je zasazen v segmentem překlenuté nice hluboké 1,7 m, v jejímž boku je dosud zachována kapsa pro závoru.

V jižním koutě nádvoří hradu je 8,5 m vysoké torzo mohutného bergfritu – největšího v české části Slezska. Válcová věž o průměru 14 m spočívá na základovém soklu (s okosenou tufitovou římsou), 0,15 m širokém. Síla zdí dosahuje 5,3 m, průměr vnitřní šachty 3,1 - 3,2 m. Šachta, v současnosti hluboká 6 m, byla v roce 1934 vyčištěna až na rostlou skálu do hloubky 10 m. Technika zdění věže je stejná jako u masivní čelní zdi. Na vnějším plášti jsou zřetelné, přibližně 0,8 m vysoké pásy, prozrazující postup prací při její výstavbě. Věž je od čelní hradby vzdálena jen 0,8 m a původně se patrně dotýkala jihozápadní hradební zdi.

V bezprostřední blízkosti věže, ve vzdálenosti přibližně 2 m od čelní hradby, se kterou je spojena 1,7 m silnou příčkou, se nachází ve skále vylámaná studna, kterou odhalil až archeologický výzkum. Má přibližně kruhový tvar o průměru cca 4 m a je pečlivě vyzděna z lomového kamene. Byla vybrána do hloubky 18 m, když v 9 m (?) se již narazilo na vodu (ANONYM: 1934, s. 33; 1934a, s. 71). Její ústí bylo obezděno zhruba 1,1 m širokým věncem z lomového zdiva jako základem pro přestřešení.

Na protější straně nádvoří u severozápadní hradby stál pravděpodobně nejstarší hradní palác, původně přisazený k později stržené obvodové hradbě i na této straně široké 3,7 m. Zachovala se z něj jen suterénní část přibližně obdélného půdorysu 9,1/9,5 x 5,5/6,3 m, zasekaná částečně do skalního podloží. Sklep byl zřejmě podélně valeně zaklenutý a vstupovalo se do něj z nádvoří klesajícím šíjovým zděným koridorem širokým 1,45 m s dochovaným odstupněním portálku. Vyústění přístupové šíje do jižního kouta sklepa přisvětlovalo štěrbinové okénko se stoupajícím parapetem, jehož levá špaleta zůstala v jihozápadní zdi. Dnes bohužel již nelze říci, kolik měl palác nadzemních podlaží a jak byla členěna.

Západní úsek nádvoří vyplňoval tříprostorový mladší, pozdně gotický nebo renesanční objekt (nejspíše purkrabství?) na půdoryse L, jehož stavba zaslepila zmíněné sklepní okénko. Stavení je dílem provázáno s druhotnou slabší obvodovou hradbou, dílem však k jejímu zdivu jen přiléhá. Jeho severovýchodní prostora, šířkově přibližně navazující na starý palác, byla z nádvoří dostupná průchodem širokým 1,2 m, situovaným v 1,05 m silné nádvorní zdi v jižním koutě. Nebyla však propojena s nárožní místností (8,3/8,1 x 7,0/6,05 m), v níž byl na dilatační spáru k obvodové zdi přisazený 1,9 m dovnitř místnosti vystupující pilíř nejasného účelu (snad související s nějakým kuchyňským nebo otopným zařízením). Poslední, zato největší místnost (8,9/8,3 x 8,45/8,3 m) navazovala na koutovou prostoru kolmo, podél jihozápadní hradby. Z nádvoří byla dostupná 1,25 m širokým průchodem a teprve z ní se dalo podobným průchodem vejít do nárožní místnosti. Ve východním koutě největší prostory zůstal zachován obdélný fundament krbu. Obvodové zdivo silné 1,1 m i neprovázaná dělicí příčka stavení nejsou příliš kvalitně vyzděny, v základech jsou použity silné gotické cihly (tzv. buchty) a sekundárně vezděné tufitové opracované články, někdy se stopami starších omítek nebo vápenných nátěrů.

Nejdelší obytné stavení na hradě, bezpochyby pozdně gotický hlavní palác, se rozložil podél celé severovýchodní hradby. Byl podsklepen jen v jižní části dvojicí původně valeně sklenutých suterénních prostor, do nichž se sestupovalo úzkou chodbou (1,8 - 2,2 m) ve zděném přístavku, přiloženém k nádvorní stěně paláce. Chodba byla původně podélně valeně zaklenutá, zachoval se však jen jižní konec klenby s nepřesným oválným okulem, částečně prosekaným v obezděném skalním suku, přisvětlujícím nejzazší úsek chodby; 5,3 m před koncem klesající chodby se v její severovýchodní zdi (totožné s nádvorní zdí paláce) silné 1,05 m, nachází půlkruhem zaklenutý, 1,4 m široký průchod do severnějšího z obou sklepů (6,4/6,5 x 5,8/6,4 m). Jeho dno bylo částečně zasekáno do skalního podloží. Posunuto mírně k severu od středové osy severovýchodní zadní stěny obvodové hradby (v suterénu silné 3,25 m) se zachovalo štěrbinové, segmentově završené okno (1,05 x 0,5 m) s dovnitř široce rozevřenou špaletou (1,2 x 1,25 m), v jejímž záklenku jsou intaktně užity masivní gotické cihly (24 x 13 x 8,5/9 cm). V jihovýchodní zdi sklepa, silné 1,1 m, je opět 1,4 m široký, půlkruhově zaklenutý průchod do nepatrně menší jižnější suterénní místnosti (6,2/6,4 x 5,4/5,6 m). I její valená klenba je prolomená a upozorňují na ní jen zbytky klenebních čel a patek. Podobně jako předchozí sklep i tento suterén byl osvětlen štěrbinovým okénkem v hradbě s široce rozevřenou špaletou, z něhož jsou patrné jen zbytečky ostění. V protější nádvorní zdi o síle 1,2 m bylo těsně pod vrcholem klenby druhé větrací okénko se strmým parapetem a zužující se špaletou, širokou 1,22 m.

Přízemí tohoto paláce bylo čtyřprostorové a jeho obvodové zdi o tloušce 0,95 - 1,3 m byly od okružní hradby (v této úrovni silné 2,6 - 2,9 m) odděleny dilatačními spárami, zatímco některé z dělicích příček, silných 0,9 - 1,2 m, jsou s hradbou provázané. Nad jižním sklepem se nacházela

půdorysně shodná místnost. Severně navazoval velký sál (11,3 x 6,4/6,8 m), přesahující spodní druhou sklepní prostoru o více než 4 m k severu. Byl osvětlen segmentově sklenutým štěrbinovým okénkem v hradbě (0,5 x 1,25 m) v dovnitř rozevřené špaletě (1,25 x 1,25 m), umístěným poměrně nízko nad podlahou nepodsklepené části. Třetí místnost (7,1/6,7 x 6,55/6,1) byla přístupná přímo z nádvoří průchodem v jižním koutě, z něhož zůstala zachována jen část severnější špalety. Konečně do poslední místnosti v severním nároží hradu, dostupné opět vchodem (širokým 1,15 m) v jižním koutě přímo z nádvoří, byla vložena patrně kuchyně s pecí (2,7 x 2,65 m), opřená o recentně obnovený vtažený pilíř, široký 1,4 m a hluboký 2 m. Průlom v hradbě, respektive v zadní zdi této místnosti, do kterého dnes ústí stezka pro pěší, je evidentně druhotně proražen. Dnes již nelze říci, jak byl palác vysoký, zda jedno-, dvou- nebo dokonce třípatrový. Na jeho druhotný vznik poukazuje jak méně kvalitní zdění z lomového kamene, spojovaného drobivější „chudší" maltou, intaktní užívání gotických cihel nebo jejich zlomků v záklencích i ve zdivu, jakož i provázání stavby s hradbou, v níž jsou zazděny opracované, sekundárně použité kusy tufitových ostění a armovacích kvádrů, tak skutečnost, že jižní čelo paláce zaslepilo starou bránu ve východním nároží hradu.

Hradní jádro obklopil na třech stranách parkán, široký na jihovýchodě 11, respektive až 16 m, na severozápadě 11 - 15 m a na nejdelší boční straně 8 - 13 m. Podle značně rozkolísané tloušťky jednotlivých úseků parkánové hradby lze usuzovat, že nevznikl najednou. Nejmohutnější byla parkánová zeď ve východní části hradu, poblíž nejstarší brány. Její základ (silný 3,1 - 3,3 m) je provázaný s nejspodnější partií stejně silné severovýchodní hradby jádra. Při přestavbě fortifikace a v souvislosti s výstavbou nejdelšího paláce však byla zeď ve výšce cca 1,6 - 2 m nad dnešní úrovní terénu zeslabena na tloušťku 1,6 m. Na protějším, severozápadním nároží jádra se k okružní hradbě, zesílené druhotně nárožním opěrákem, připojovala hradba severozápadního úseku parkánu, silná 1,6 m, která se po 11 m mírně zaobleným nárožím stáčela podél okraje vrcholového plató. Zde však navazuje parkánová zeď o síle jen 0,8 m. O mocnosti parkánové zdi na jihozápadní straně nevíme nic určitého, protože se zachovala jen v podobě krátkých pruhů suti. Byla však asi v polovině délky, přibližně naproti vstupu do jádra z této strany, zesílena kolmo do příkopu vysunutým vysokým zděným pilířem, umožňujícím flankování, o šířce 3 m a zachované délce vysunutí 2,6 m. Svislá zadní strana pilíře, vzniklá po stržení parkánové hradby, nasvědčuje předpokladu o dodatečném připojení pilíře.

Parkán byl vnitřně členěn na tři zóny. Zadní úsek na severozápadě, dosažitelný výše zmíněným schodištěm z jádra hradu, byl od bočního oddělen 1,6 m silnou zdí s cca 1,5 m širokou brankou. Ta není stavebně provázaná s vlastní obvodovou hradbou jádra, ale respektuje zesilovací nárožní pilíř. Je tedy zřejmé, že i tato zeď, předělující parkán, je až pozdně gotického nebo renesančního původu. V západním nároží této parkánové části je dosud patrný terénní relikt nějakého objektu, není jisto, zda např. provozní budovy nebo bašty související s obranou linií hradu. Protilehlý jihovýchodní a boční, jihozápadní úsek parkánu od sebe oddělovala velká protáhlá pozdně gotická branská budova, kryjící vstup do hradu. Zůstalo z ní zachováno pouze torzo severovýchodní zdi, prolomené dvěma, jen ve zbytcích zachovalými štěrbinovými okénky, přisvětlujícími původně průjezd, navazující na vstupní bránu. Průjezd končil na severozápadě portálem, z něhož se dochoval jen zbyteček východního ostění. Tento pilíř ostění portálu průjezdu je však na dilatační spáru přizděn k 1,1 m silné nekvalitně zděné severovýchodní obvodové zdi branské budovy, která pokračuje ještě 1,4 m severozápadním směrem k západnímu nároží jádra hradu. V tomto prodloužení pak byl vytvořen 1,2 m široký portál, spojující obě jižní části parkánu.

Šířku vlastní branské budovy, od níž vedla jihozápadním parkánem přístupová cesta k jihozápadnímu vstupu do hradního jádra, neznáme. Jediná dochovaná severovýchodní zeď průjezdu je však oddálena o cca 2 m od dobře zachovaného polopilíře přístupového mostu přes příkop, širokého 5,5 m. Za pravděpodobného předpokladu, že most ústil do brány situované v ose branské budovy, by její šíře dosahovala cca 11,7 m. Zmíněný polopilíř, připojený v čele branské budovy a sloužící jako opěra padacího mostu, je tvořen třemi zdmi silnými 1,15 - 1,2 m a jeho vnitřní prostor (dnes 3,4 x 3,3 m) fungoval patrně jako tzv. vlčí jáma nebo alespoň jako její prodloužení. Čelo polopilíře bylo patrně dodatečně zesíleno směrem do příkopu přizdívkou o síle 0,8 m.

Most přes příkop byl nesen dvěma pilíři (3,3 x 2,3/2,6 a 3,15 x 2,3/2,5 m), vyzděnými z lomového kamene, na odstupněných soklech vzdálenými od sebe 2,35 a 2,2 m, respektive v úrovni soklů jen 2,2 a 1,85 m. Trosky třetího pilíře vyplňují zbývající část příkopu, širokou cca 5 m, jehož vnější, již výše zmíněná kontreskarpa byla v místech nástupu na most patrně zesílena opět v podpůrný polopilíř.

V nejširší části příkopu, východně od mostu, se měla nacházet i druhá hradní studna, spíše však cisterna. Její pozůstatky nejsou dnes již zřejmé, faktem však zůstává, že tato místa jsou stále zavodněná a podmáčená.

Celkový obraz lokality by nebyl úplný, kdybychom pominuli předsunuté opevnění, dříve označované jako „Schwedenschanze" (obr. 8). Nachází se ve vzdálenosti cca 250 m jihovýchodně od hradu, na hraně svahu klesajícího poměrně prudce ke korytu Hájnického potoka, stále v rámci pravěkého, valem vymezeného areálu. Jádro opevnění má tvar nepravidelného kruhu o průměru 28 - 29 m a obíhá je plytký příkop, široký 8,5 m. Následný, místy již dosti rozvezlý val má šíři 10 m. Terén kolem celé vnější paty valu povlovně klesá, pouze na severozápadní straně je v rovině. Několika malými sondami na temeni středového plató byla získána nevýrazná kolekce oboustranně polévaných keramických zlomků (některé kusy jsou zdobeny „kukačkou"), kterou lze rámcově klást do 17. století (KOUŘIL P.: 1981, s. 47). Vznik tohoto útvaru je tedy možno vidět - alespoň pokud lze dle keramických artefaktů soudit - až v souvislosti

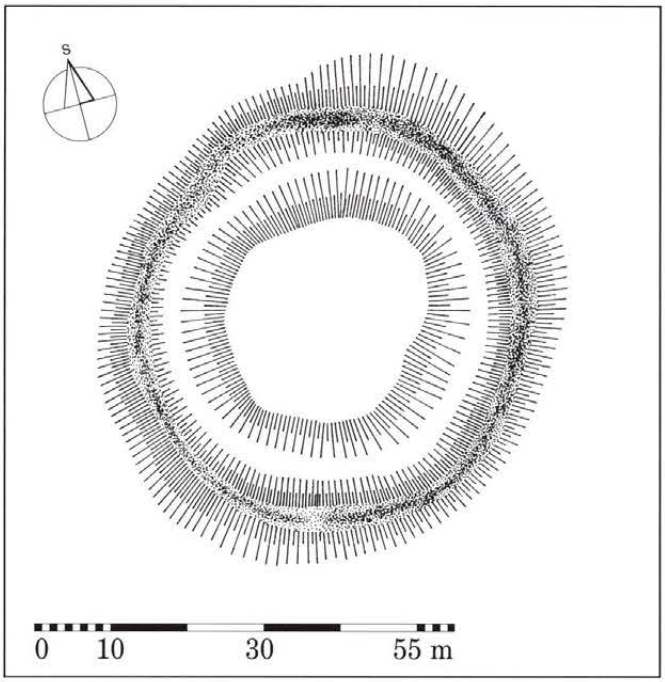

Obr. 8: Cvilín. Předsunuté opevnění.

s událostmi 30leté války, i když např. H. Weinelt (1936g, s. 10) jej považoval za pozdně středověký dřevito-hlinitý hrádek, mladší sice než vlastní hrad, ale vzniklý nejspíše někdy v 15. století. Později uvedl, že jsou na něm ještě patrny sporé pozůstatky obranné stavby a že při zkušebních výkopech byla získána keramika, avšak výhradně jen z doby bronzové; správně opevnění klasifikoval jako tzv. *Vorwerk* středověkého hradu (WEINELT H.: 1937b, s. 506-507).

*

Hrad Cvilín, jak se zachoval a jak jej známe díky archeologickým odkryvům, je zjevně v celku a převaze dochovaných struktur pozdně gotickou či renesanční pevností, vzniklou usilovnou stavební činností Jana a Jiřího z Šelnberka a Kosti na přelomu 15. a 16. století, podstatně doplněnou dostavbami a úpravami markrabího Jiřího z Hohenzollernu. Přesto lze v objektu relativně dobře rozlišit jeho nejstarší jádro, a tedy pozůstatky hradu z 1. půle 13. století.

Tomuto prvotnímu zděnému hradu (pro absenci chronologicky citlivějších architektonických článků těžko říci, zda jej klasifikovat ještě jako pozdně románský nebo již raně gotický) přináležela mohutná 3,2 - 4 m silná, původně patrně značně vysoká (přes 9 m) obvodová hradba jádra. Byla založena na mírně lichoběžníkovém, téměř ortogonálním půdorysu a obkroužena přibližně obdélníkovým, poněkud nepravidelným příkopem se zaobleným východním nárožím. Přitom ze tří stran byl ponechán kolem jádra rozlehlý ochozový prostor, využitý nejméně na jihovýchodní straně jako cca 11 m široký parkán, obehnaný zprvu zdí stejně mohutnou, jako byla hradba vlastního jádra (3,3 m). Integrální součástí této prvé fáze byl, mimo studnu na nádvoří, rozměrný, valeně sklenutý suterén nejstaršího paláce uprostřed severozápadní zdi, umístěný na nejchráněnějším místě areálu (obr. 9). Pokud byl palác nad terénem víceprostorový, spíše dvou- než tříprostorový, rozvinul se směrem do severního koutu dispozice, jak prozrazuje při přestavbě v 16. století zaslepené okénko v jihozápadní zdi sklepa. Z nádvoří vedl do sklepa sestup zděnou šíjí, typově analogický podobnému objektu na hradě Rychlebech, rovněž ještě ze 13. století. Dominantní obrannou stavbou tohoto hradu byl mohutný bergfrit o průměru 14 m, situovaný na přístupové, jižní straně. Pod jeho kontrolou se po překonání příkopu, asi v místech pozdějšího mostu, zprvu mocně opevněným parkánem přicházelo k vstupní bráně do jádra, umístěné ve východním nároží hradu a sevřené parkánovou a hlavní hradební zdí. Tato brána z obrysu jádra vystupovala ve formě jakési hranolové branské věže (nejisto zda převyšující hlavní hradbu či nikoliv) a v průjezdu byla zabezpečena tzv. vlčí jámou, která předpokládá její překlenutí padacím mostem. Tato stará brána, při pozdně gotické přestavbě Cvilína zaslepená novým palácem a zazděná, existovala ještě ve 30. letech 19. století (ZA Opava, Velkostatek Krnov, katastrální mapa Krnova).

Již jsme upozornili, že ve skladebném rozvrhu nejstaršího cvilínského jádra hradu jsou na prvý pohled nápadné dva chronologicky současné dominantní prvky: pravidelná téměř ortogonální dispozice jádra a monumentální válcová věž v jejím koutě. Nad tímto nepříliš často se vyskytujícím regulérním půdorysem se pozastavila už D. Menclová (1971, s. 110; 1972, s. 38-39; srv. také MĚŘÍNSKÝ Z.: 1981, s. 171; KUTHAN J.: 1982, s. 205-206), která jej, stejně jako např. u středomoravského Šternberku, považovala za typologicky blízký tzv. severoněmeckým kastelům (k problematice tohoto „typu" naposledy kriticky BILLER T.: 1986, s. 21-28; okrajově také DURDÍK T.: 1998, s. 155-156), vyznačujících se pravidelným půdorysem s jednou čtverhrannou věží, umístěnou zpravidla v nádvoří, ojediněle i věží válcovou. V případě Cvilína však pro jeho odlehlost a absenci zjistitelných souvislostí zřejmě nelze takto přímočaře uvažovat, jakkoliv je zřejmé, že regulérnost půdorysu, vyděleného z podstatně většího plató, vybízejícího svým tvarem a rozměry spíše k odlišné kompozici jádra, je důsledkem jasného, předem promyšleného záměru. Ten spojoval, na rozdíl od D. Menclové, J. Kuthan zprvu (1982, s. 206) s českým prostředím a s vlivem pravidelných hradů krále Přemysla Otakara II. s obvodovou zástavbou (později, KUTHAN J.: 1994, s. 86-87, již tuto tezi nezastával). Tomu však, interpretujeme-li dobře historické zmínky a archeologická zjištění, odporuje raná doba vzniku fortifikace, spojitelná spíše ještě s dobou českého krále Václava I. Zdá se tedy, že při úvahách o genezi hradní koncepce je prozatím předčasné neakceptovat možné souvislosti pravidelného půdorysu také s podunajským prostředím. Reálné se pak zdá považovat cvilínskou dispozici za místní variantu kombinace hradů s pravidelným obvodem a raných hradů bergfritového typu.

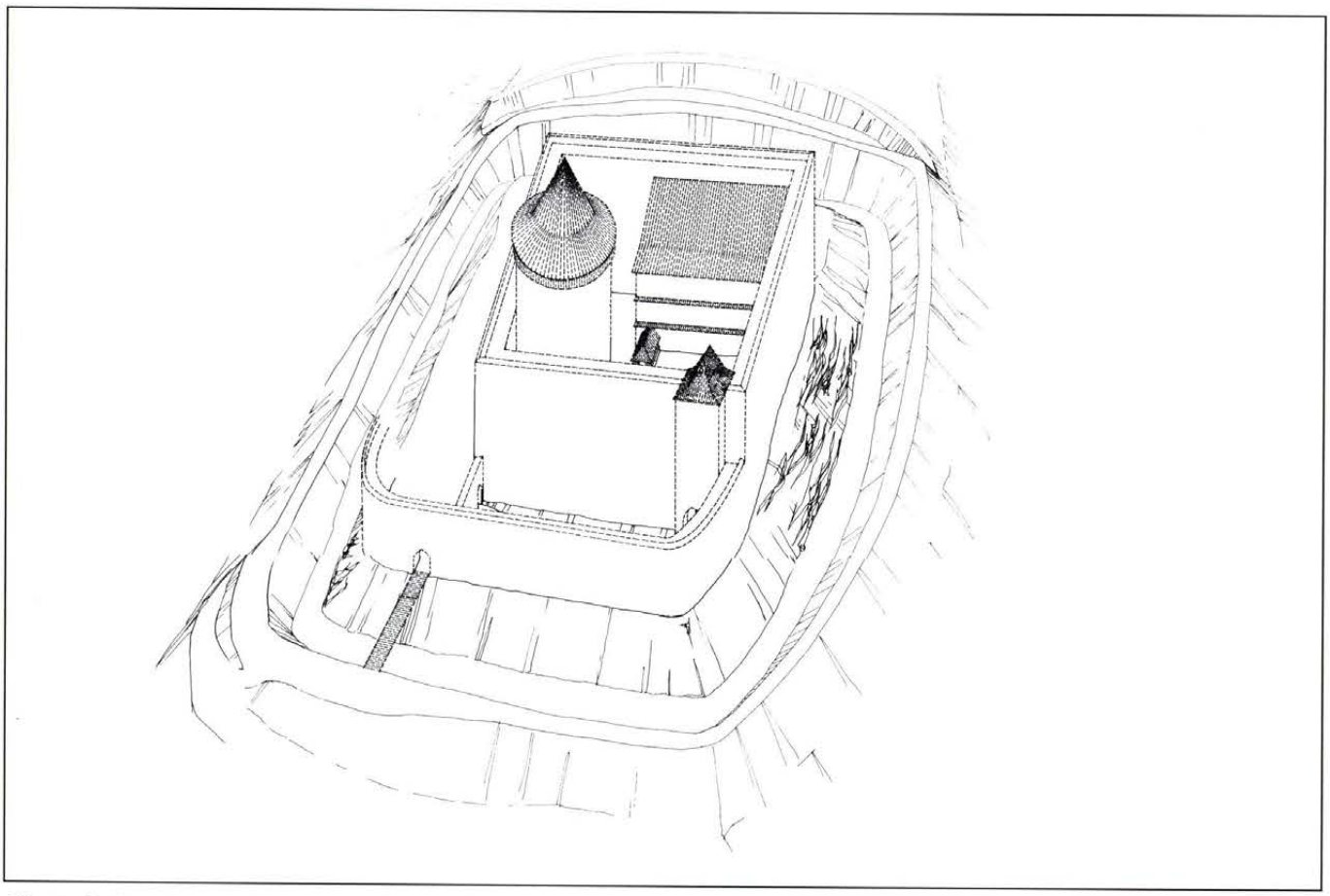

Obr. 9: Cvilín. Pokus o hmotovou rekonstrukci (13. století).

Při jeho vniku by tak eventuální severoněmecké nebo naopak podunajské podněty nehrály jednostrannou iniciační úlohu. Na jen vzdálenou inspiraci vyspělými severoněmeckými nebo podunajskými hrady totiž poukazují určité archaické až primitivní rysy Cvilína, zejména neobyčejná mocnost hradebních zdí, svědčící v raném 13. století na okraji českého státu spíše o tápavém přístupu stavebníka i stavitelů ke stavbě kamenných hradů.

Samotný bergfrit se se svými parametry hlásí ještě k 1. polovině 13. věku, i když největší moravské válcové věže tohoto období, např. Břeclav, Špilberk anebo Olomouc či Bítov (zde s břitem), měly jednoznačně obytný charakter, podmíněný rozměrnějším vnitřním interiérem (srv. např. PLAČEK M. - PROCHÁZKA R.: 1986, s. 162-164; KOUŘIL P. - MĚŘÍNSKÝ Z. - PLAČEK M.: 1994; CEJNKOVÁ D. - LOSKOTOVÁ I. - PLAČEK M.: 1995, s. 125-128; PLAČEK M.: 1996, s. 27). Také použití klasové techniky zdění základových partií, údajně zaznamenané při archeologickém výzkumu (nevíme ovšem, v kterých místech), by nasvědčovalo vyššímu stáří prvotního hradu, jakkoliv její chronologická průkaznost je - zejména na základě dlouhodobého přežívání nejen v lidovém prostředí – někdy zpochybňována (srv. MENCL V.: 1980, S. 11-12; VARHANÍK J.: 1995, s. 250). Na tomto místě – pomineme-li Pražský hrad – lze např. připomenout válcovou věž z 1. poloviny 13. století o průměru 9,5 m na hradě Starém Hroznatově na Chebsku, jejíž vnitřní prostor a vnější pata byly vyzděny klasovou vazbou (MENCL V. - BENEŠOVSKÁ K. - SOUKUPOVÁ H.: 1978, s. 37-38; DURDÍK T.: 1995, s. 268; ÚLOVEC J.: 1998, s. 219), dále Vítkův Hrádek, kde je opus spicatum použito v nádvorní zdi paláce z 1. půlky 13. století (DURDÍK T.: 1995, s. 312), nebo hradbu hradu Tetína z poloviny 13. věku (PLAČEK M.: 1987, s. 27; DURDÍK T.: 1995, s. 386). Na Moravě je tato technika použita v plášti břitové věže na hradě Bítově, kladené do závěru 1. půle 13. století. Zjištěna byla také ve zdivu z doby kolem poloviny 13. věku na hradě Veveří (MĚŘÍNSKÝ Z. - PLAČEK M.: 1989, s. 241).

Nejstarší jádro Cvilína pak mělo zřejmě vliv na podobně strukturovaný, jen o málo mladší, blízký šlechtický hrad ve Velkých Heralticích (WIHODA M.: 1989, s. 148-154), který lze nejspíše považovat za jakési miniaturizované napodobení zeměpanského Cvilína. Nepochybně přispělo k rozvoji jak hradů s pravidelným obvodem, tak fortifikací bergfritového typu na pomezí Moravy a Slezska.

Zajímavým detailem svázaným se stavbou nejstaršího kamenného jádra hradu je užití tufitových prvků (římsa soklu bergfritu a patrně i jinde, jak nasvědčuje jejich druhotné použití), které náleží k prvním dokladům exploatace

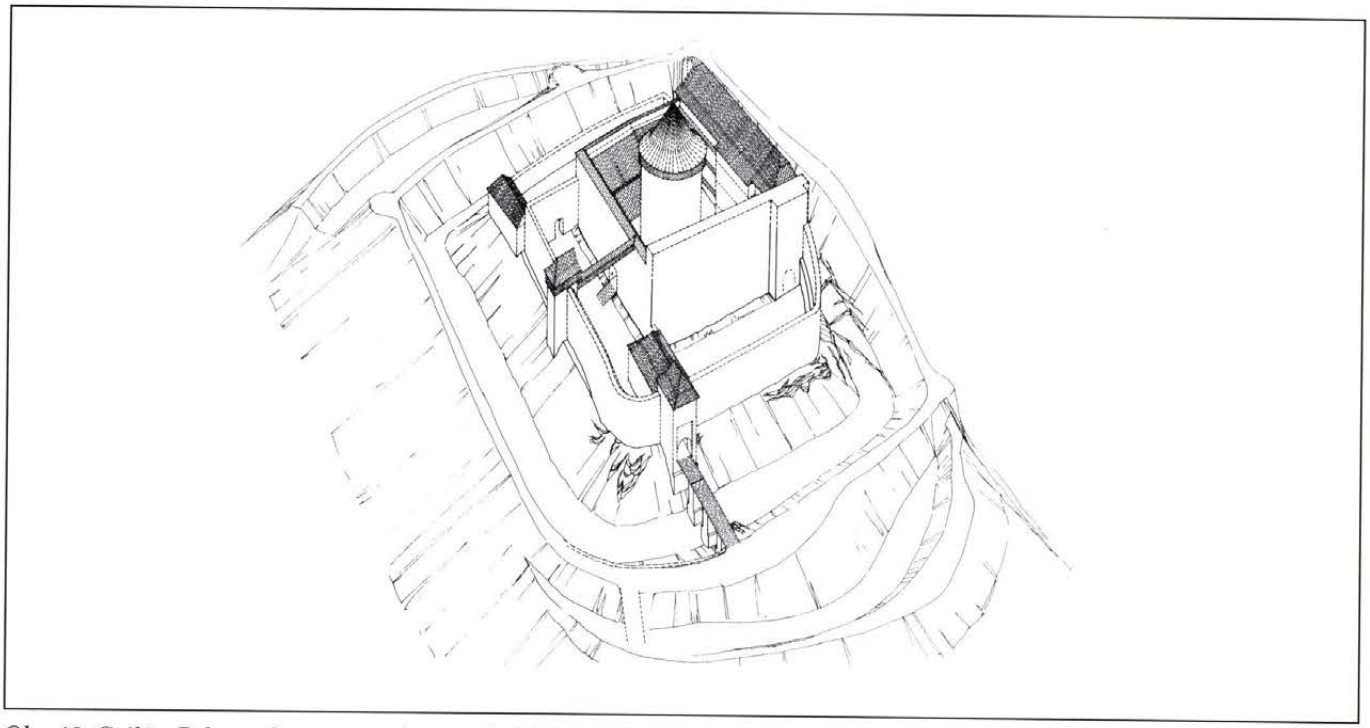

Obr. 10: Cvilín. Pokus o hmotovou rekonstrukci (15. / 16. století).

této vyvřeliny v oblasti. Víme-li, že stavitelé nejstarších románských kostelů v okolí (Kostelec u Krnova, Holasovice nebo Staré Město u Bruntálu) ještě tento materiál nepoužívali a sporadicky jej zaznamenáváme vedle pískovce teprve v kostele sv. Petra a Pavla v Opavě – Jaktaři z let 1241 - 1245/1246, zdá se, že ani doba výstavby hradu nebude příliš předcházet přelomu 30. a 40. let, eventuálně 40. léta 13. století.

Zda hrad setrval v původní podobě po celý zbytek 13., 14. a většinu 15. století, nelze říci. S ohledem na jeho postavení v rámci zeměpanských fortifikací opavského vévodství je reálnější uvažovat o drobných přestavbách nebo alespoň údržbových pracích. Ty však prozatím nejsme schopni rozlišit.

Teprve v roce 1474 byl hrad při dobývání Černou rotou Matyáše Korvína snad těžce poškozen, a to natolik, že následné přestavby přistoupily ke stržení velké části hlavní hradby a jejímu nahrazení subtilnější, povětšinou kolem 2,5 m silnou, novou hradbou. Rovněž patrně nedošlo k obnově starého paláce, ale k vybudování většího, nového, podél severovýchodní zdi, který zaslepil starou, zřejmě podstatně poškozenou bránu, kterou Šelnberkové nahradili novým vstupem v protilehlé jihozápadní hradbě (obr. 10). Komunikační schéma hradu se tak o 90° otočilo, přičemž však zůstala zachována klíčová kontrolní pozice bergfritu a situování hlavního paláce na straně protilehlé vstupu. Při nové bráně byl vystavěn rozměrný tříprostorový objekt, asi pukrabství, možná využívané i jako místo občasného konání sněmů krnovských stavů a jako úřední dům krnovských hejtmanů (?). Dále došlo k demolici větší části masívní parkánové zdi a jejímu nahrazení subtilnějšími, 0,8 - 1,6 m silnými parkánovými hradbami. Parkán byl předělen příčkami na tři samostatné úseky, o jejichž využívání zatím nevíme nic bezpečného. Jisté je, že malá šířka průchodů v dělicích zdech (1,5 a 1,2 m) zřejmě nedovolovala vjíždění větších povozů do jihovýchodní a severozápadní zóny parkánu. V souvislosti s jeho výstavbou byla zbudována branská budova na konci přístupového mostu přes okružní příkop.

Současně byl prohlubován hlavní příkop, v němž byl lámán kámen nutný k přestavbám, typologicky blízký některým mohutným pozdně gotickým nebo renesančním příkopům v širším okolí (např. Vikštejn, Edelštejn, případně Fulštejn), které pro své gigantické rozměry mohly být výsledkem jen dlouhodobých prací při soustředění nemalého počtu pracovních sil, motivovaného především válečnými událostmi konce 15. století a akutně pociťovaným tureckým nebezpečím v 16. věku. Zároveň se v této době zvětšovaly a zpevňovaly valy, jejichž obranná potence byla posilována na nejsnáze napadnutelné straně (od Krnova) střeleckými nebo dělostřeleckými baštami v nároží parkánu (?) a na hlavním valu. I tento obranný systém má některé soudobé analogie, především na přibližně současné přestavbě hradu Fulštejna; v oblasti byl předznamenán pokročilým vnějším opevněním Edelštejna z poloviny 15. století.

*

Výše podaný popis hradního celku by nebyl možný bez archeologického výzkumu, který zde v letech 1933 (zahájen 1. května) až 1942 s různou intenzitou prováděl krnovský stavitel G. A. Horny. Výsledky svých odkryvů bohužel nepublikoval, k dispozici není žádná dokumentace (pokud byla vůbec prováděna) a také získaný materiál, uložený

zejména v muzeích v Opavě a Krnově, byl v závěru válečných událostí dosti poškozen a v některých případech i kontaminován nálezy z jiných lokalit. A tak se o terénních pracích a výzkumem nabytých artefaktech dovídáme toliko z kratičkých zpráv uveřejňovaných víceméně pravidelně v Jägerndorfer Ländchen, případně i různých novinových článků, především však ze studií Weineltových.

I když zřejmě nelze vyloučit Weineltovu osobní snad opakovanou přítomnost na lokalitě, vycházel při interpretaci výsledků výzkumu jednoznačně z osobních sdělení (ústních i písemných) G. A. Horneho, zvláště pak z jeho dopisu z 15. 2. 1935. V něm Horny informuje o tom (bez udání přesného místa, nivelity atd.), že ve větší hloubce zjistil rozsáhlé spálené vrstvy pocházející z dřevěného hradu. Ten měl být vystřídán hradem kamenným – snad z 1. poloviny 13. století, jehož zdivo bylo spojováno jen hlínou, nikoliv maltou; na rozdíl od dnešní pravidelné dispozice, měl údajně spíše kruhový tvar. Současné zdivo stojí prý na starších základech provedených klasovou vazbou *(opus spicatum)*. Jak už jsme naznačili, považoval Weinelt nejstarší dřevěnou (?) stavbu za slovanskou a její vznik datoval do doby kolem roku 1000 (WEINELT H.: 1934a, s. 279; 1935b, s. 37; 1936g, s. 11; 1937b, s. 506; 1938, s. 24; 1942a, s. 9-10; srv. také MENCLOVÁ D.: 1971, s. 109).

Z Horneho dlouholetých výzkumů tedy pochází na slezské poměry skutečně nebývalé množství archeologických nálezů, pohříchu bez jakýchkoliv stratigrafických údajů. Jen v opavském zemském muzeu je jich evidováno na 11 413 kusů a přibližně polovina tohoto množství je uložena i ve sbírkách krnovských; několik desítek keramických zlomků je inventováno také v muzeu bruntálském. Část keramických artefaktů věnoval opavskému muzeu v dubnu roku 1942 sám G. A. Horny, jiné obdržel z jeho soukromé sbírky dne 21. 3. 1950 L. Jisl. Bohatý, především keramický fond je neobvykle rozmanitý a rovněž kovové předměty vykazují v globále vysokou kvalitu. Při studiu získaných artefaktů jsme byli vedeni snahou – v souladu s chronologickým zaměřením naší práce – vyčlenit především nejstarší keramiku a zachytit její vývoj až do pokročilého 15. století, a to společně s vybranými metalickými nálezy.

Přejdeme-li onu již zmiňovanou kolekci keramických zlomků z 10. - 11./12. věku, které snad budou v dohledné době V. Šikulovou publikovány, a také Jislovy údaje, jež ovšem dnes není možno verifikovat (předměty nelze dohledat), máme k dispozici pouze ojedinělý střepový materiál hlásící se do mladohradištní, respektive pozdně hradištní periody (obr. 11:1). Více je již zastoupeno zboží odpovídající polovině a průběhu 2. půle 13. století, charakteristické silnějším střepem místy se zrnky tuhy ve středně hrubé ostřené hmotě s kaménky, vypálené převážně do šedohnědé barvy. Patří výhradně hrncům s římsovitým okrajem, zdobeným na vnější plošce širšími obvodovými žlábky, vlnicemi anebo klasickým radélkem; stejná výzdoba, doplněná šikmými kapkovitými vseky, se objevuje i na těle nádob (obr. 12; 13:2; 14:2, 3). Dna jsou v některých případech opatřena značkou, vždy v podobě kříže v kruhu, případně samostatným křížem (obr. 11:4).

Převažující masu nálezů 14. až počátku 15. století ovšem představuje typická šedě pálená redukční hrnčina s okraji formovanými převážně do podoby jednoduchého či složitějšího okruží, zřejmé jsou i přechodné exempláře (obr. 11:2; 13:1; 14:4; 15; 16:1-4; 18:2). Většinou dobře obtáčený střep ze středně hrubého ostřeného těsta nese povětšinou výzdobu obvodovými rýhami anebo žlábky, často v kombinaci s jednoduchou vlnicí, zejména však vtlačovaným ornamentem. V „okruží" jsou provedeny i robustnější spíše zásobnicovité tvary, výjimečně s rytými značkami na těle, klasické zásobnice chybí (obr. 13:1; 17).

Mladší keramiku prezentují již příznačné ovalené nebo jinak utvářené okraje hrnců a hrnků (obr. 11:5; 14:1; 16:5), dále pánve – trojnožky, mající jemně plavený cihlový střep nezřídka s hnědou polevou na vnitřní straně, případně úlomky loštických pohárů, vždy bez oušek (obr. 19:1).

V průběhu 14. - 15. století mají vysoké zastoupení džbány (obr. 20), zejména však poháry – někdy netradičně tvarované a velmi tvrdě pálené, připomínající kameninu (např. v podobě mnicha; obr. 18:3,4; 19:2; 21). Poměrně dosti je i zvonovitých poklic s knoflíkovitým držadlem se stopami odříznutí i podsýpky, mís a misek. Přítomny jsou také přesleny včetně polévaných kusů; kupodivu postrádáme červeně malovanou keramiku. Velmi hojný je i kachlový materiál, představovaný staršími režnými komorovými kachli (i menšího formátu), např. s čelní vyhřívací stěnou s loveckým motivem jelena se psem apod., vycházejícími zřetelně z jedné dílny (obr. 22; obr. 23). Mladší skupinu kachlů prezentují již polévané exempláře – ponejvíce zelenou polevou - anebo kusy s rostlinnými motivy (obr. 24).

Z technické keramiky můžeme zmínit tavicí tyglíky, kahánky nebo již avizované přesleny; stavební keramiku zastupují úlomky prejz, ale kupř. i cihla s otiskem dětské nožky. V menšině jsou střepy skleněných nádob a předměty z parohu a kosti.

Soubor železných předmětů, z valné části ještě nekonzervovaný, čítá více než 1000 jednotlivých kusů, z nichž však nezanedbatelnou část reprezentují „mladé" předměty 16. - 17. století. Pochopitelnou převahu má stavební železo (především hřeby a hřebíky různých typů, oka s trnem, petlice, skoby, závěsy, kloubové panty atd.), doplněné uzavíracími mechanismy (zámky, klíče, kování zámků).

Poměrně výraznou skupinou jsou také artefakty vážící se k výstroji koně a jezdce a rovněž militária. Relativně početné zastoupení mají ostruhy širokého časového rozpětí od exemplářů s prohnutými parabolickými rameny, vybíhajícími do špice a ukončenými jednostranným či zdvojeným očkem, s krátkým rozeklaným krčkem s ozubeným kolečkem, patřící zřejmě 2. polovině 13. - 14. století, až po vyspělé honosné kusy s prolamovanými rameny a extrémně dlouhým krkem, ukončeným ozubeným kolečkem na stěžejce, přináležející již pokročilému 15. a 16. věku (obr. 25:3-5,7).

Pokud jde o třmeny, máme k dispozici spíše vyvinutější jedince 14. - 15./16. století hruškovitého tvaru (obr. 26:4, 6).

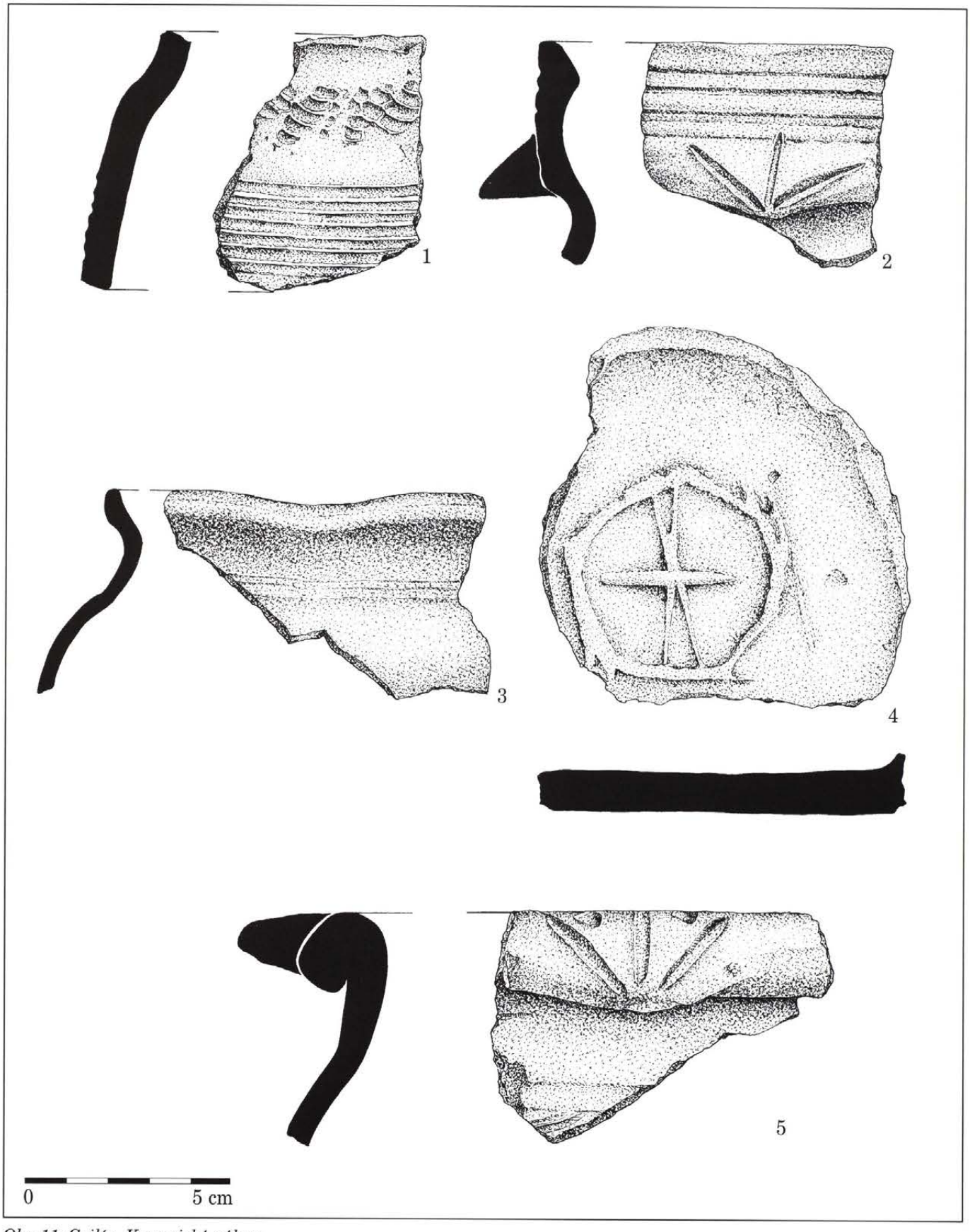

Obr. 11: Cvilín. Keramické nálezy.

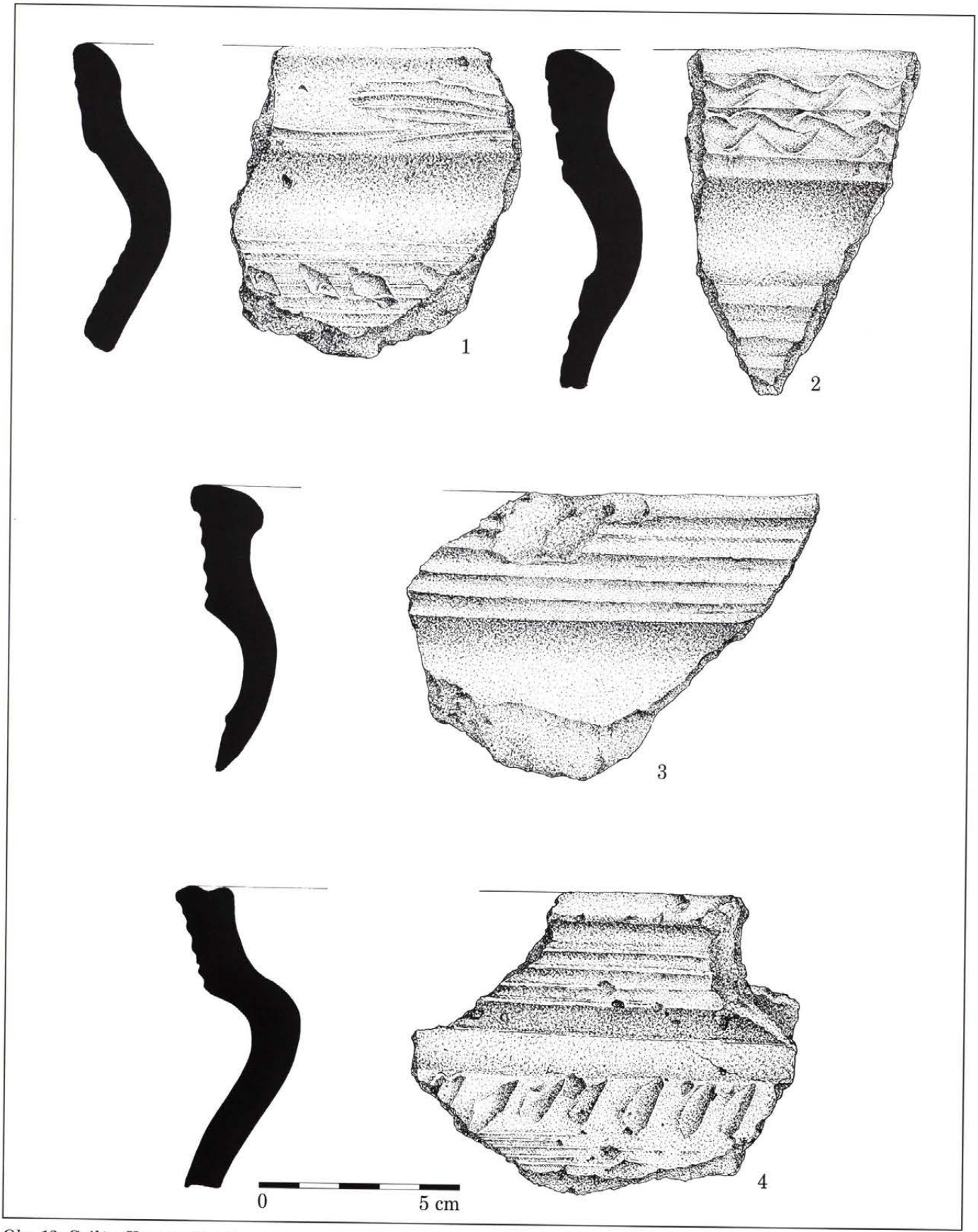

Obr. 12: Cvilín. Keramické nálezy.

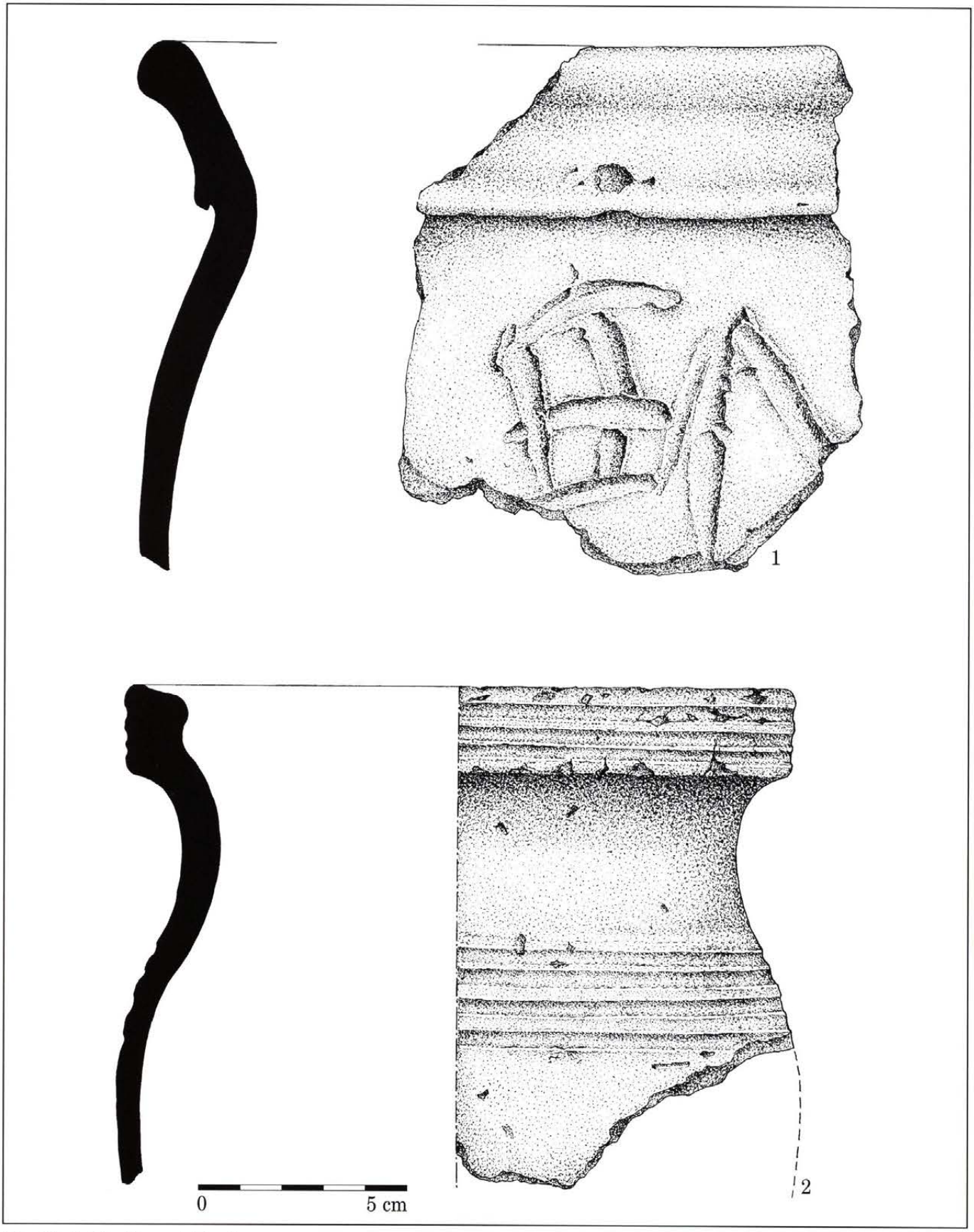

Obr. 13: Cvilín. Keramické nálezy.

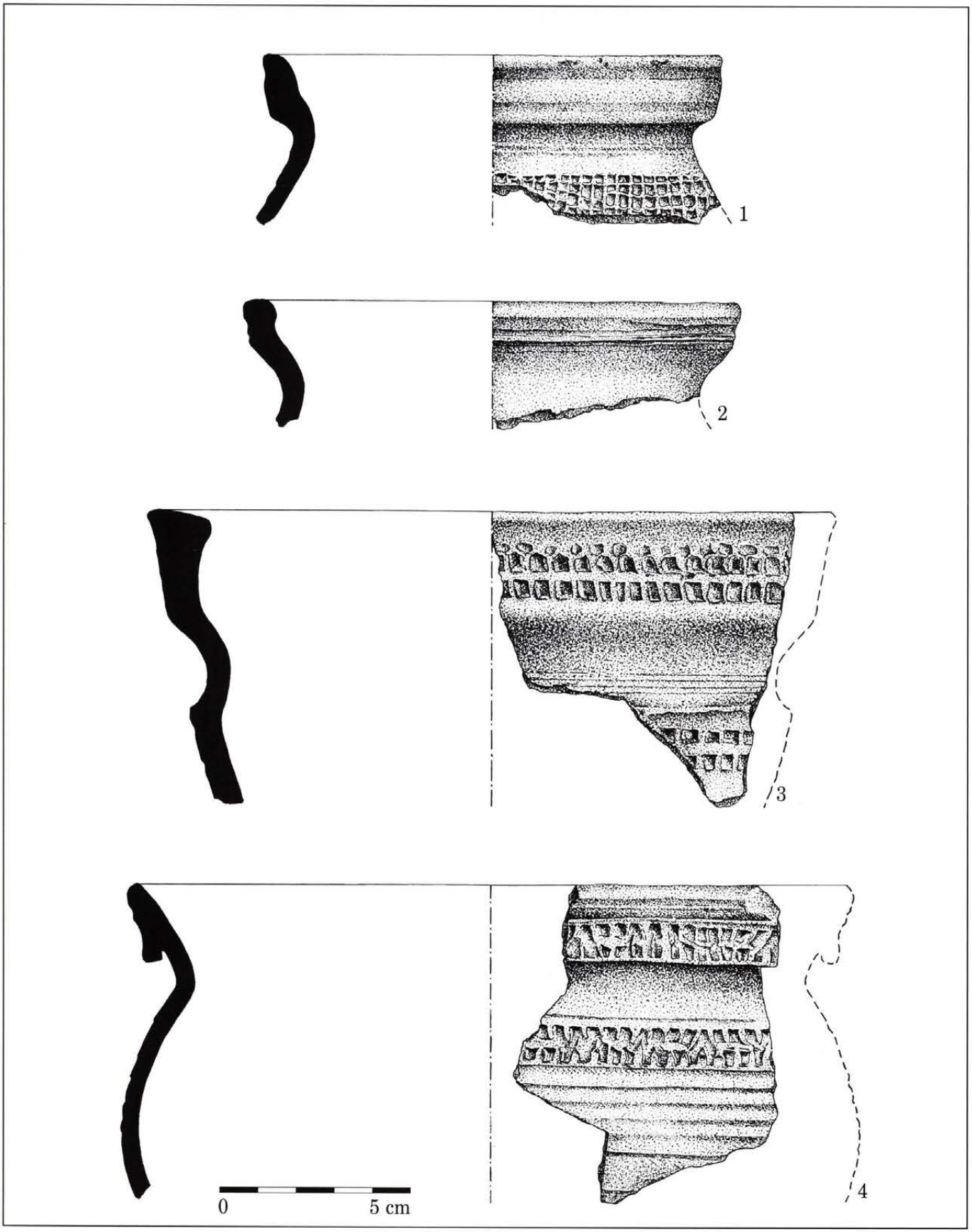

Obr. 14: Cvilín. Keramické nálezy.

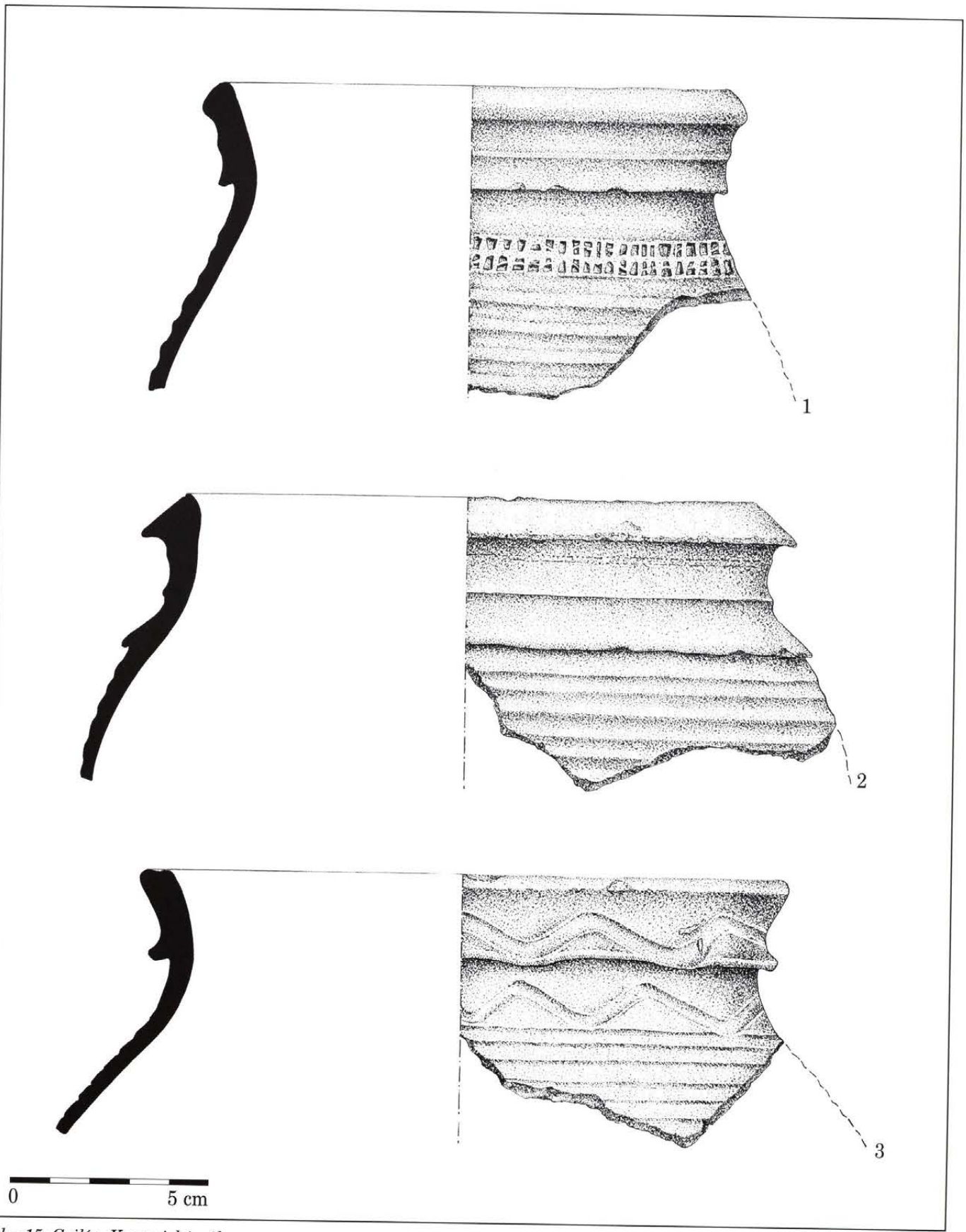

Obr. 15: Cvilín. Keramické nálezy.

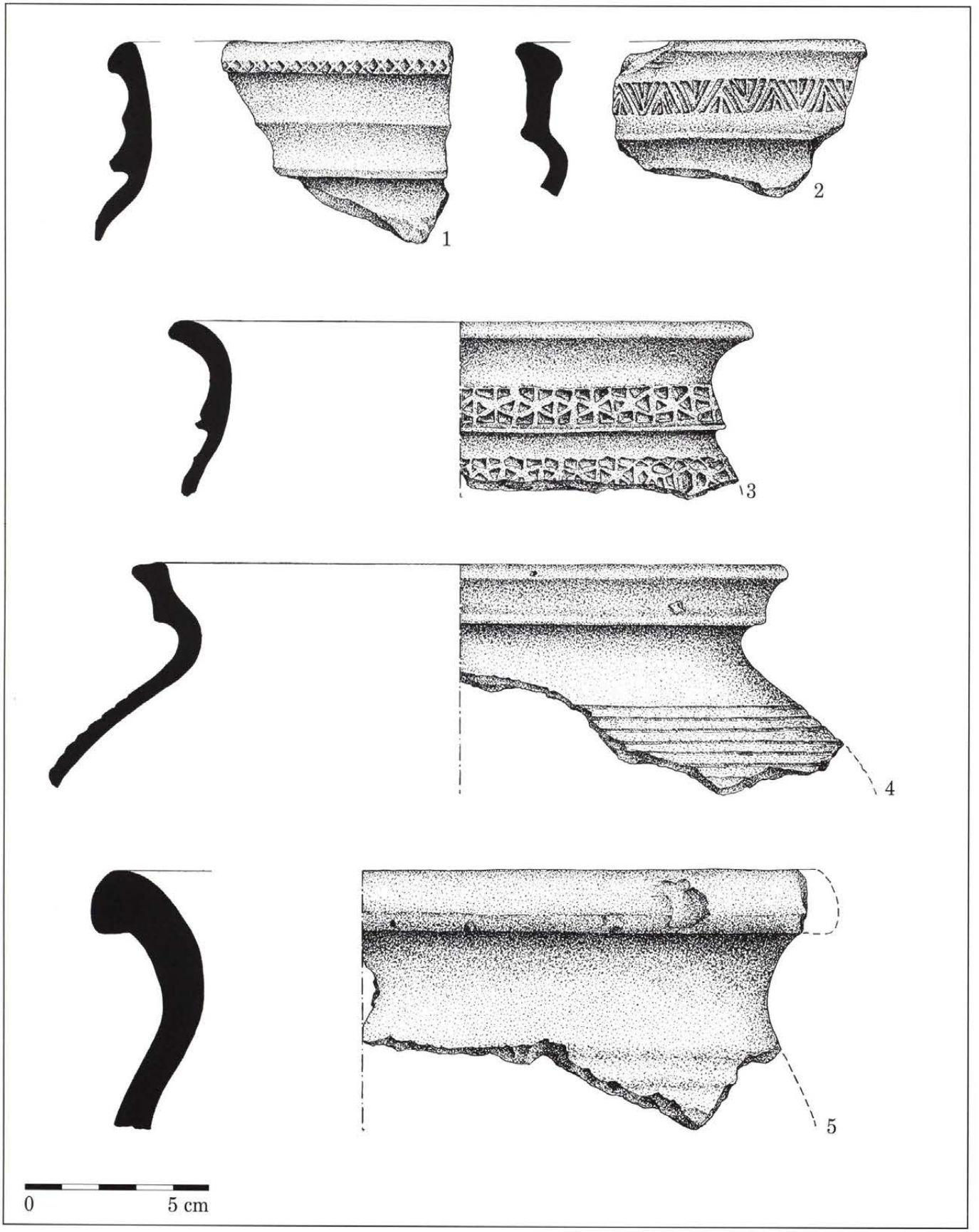

Obr. 16: Cvilín. Keramické nálezy.

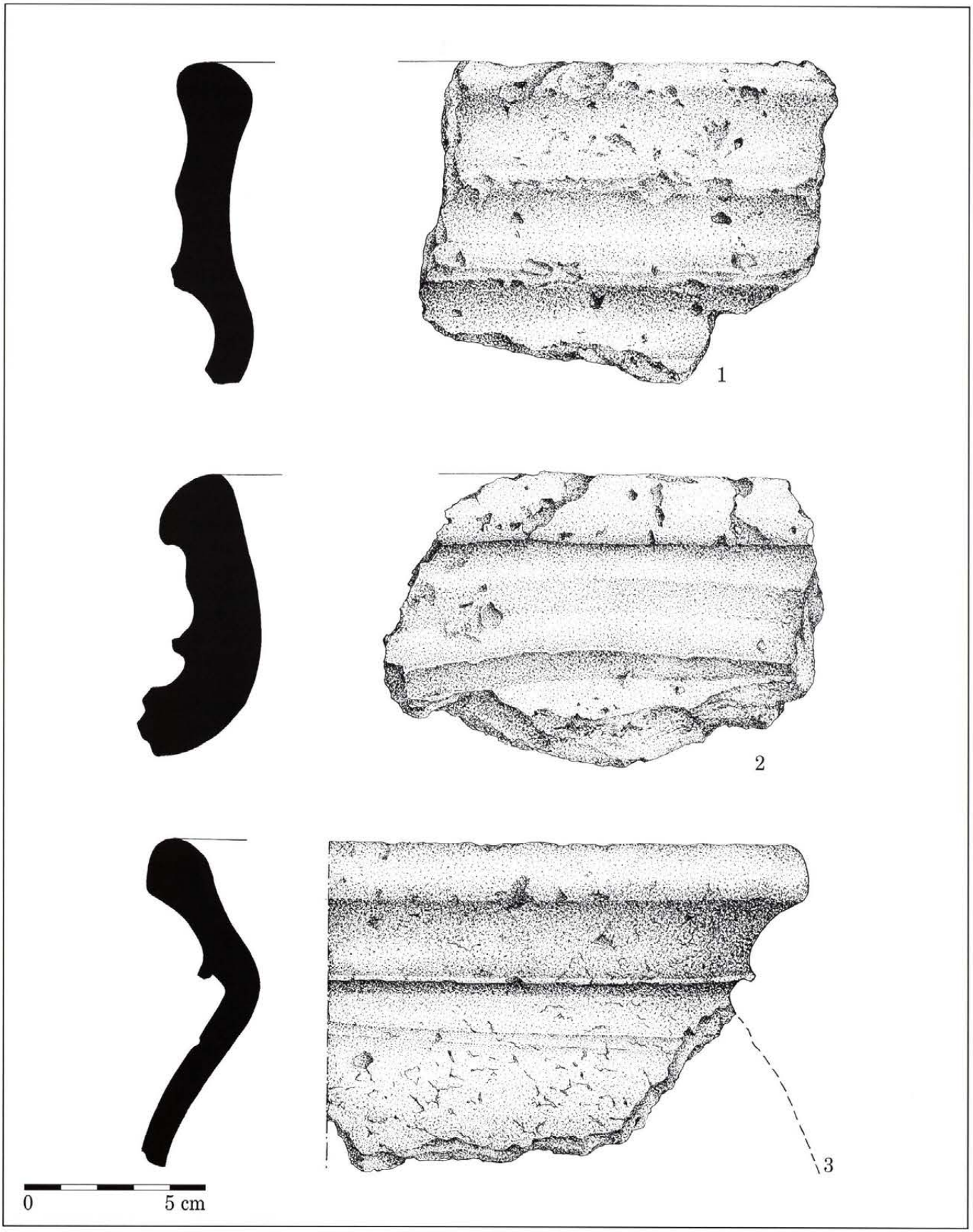

Obr. 17: Cvilín. Keramické nálezy.

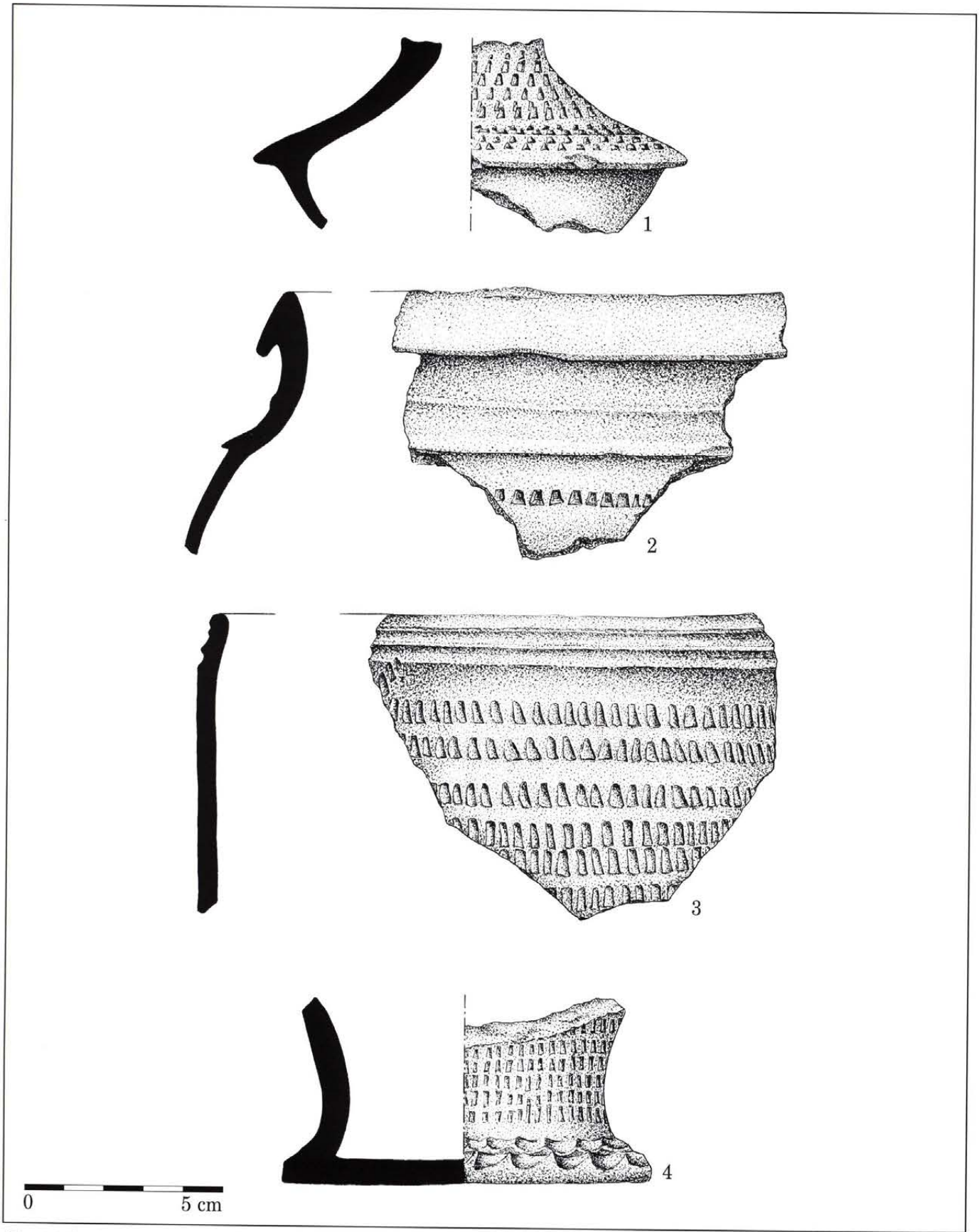

Obr. 18: Cvilín. Keramické nálezy.

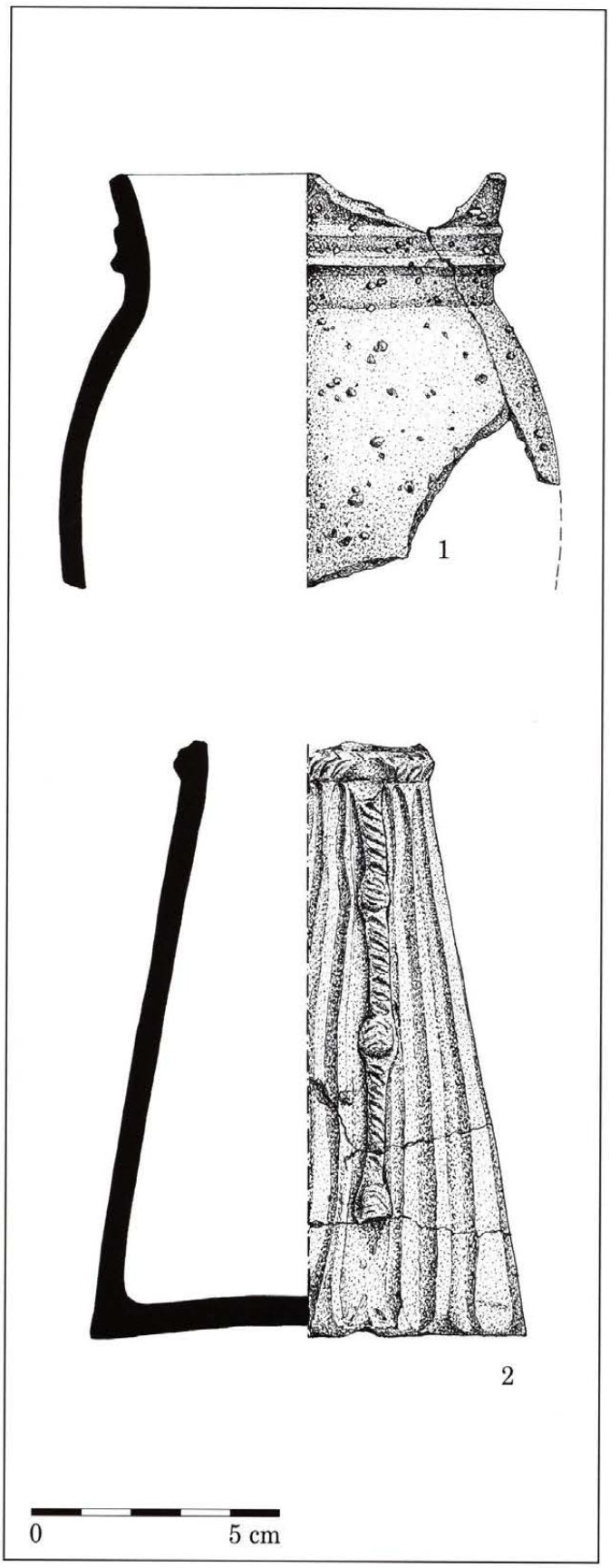

Obr. 19: Cvilín. Keramické nálezy.

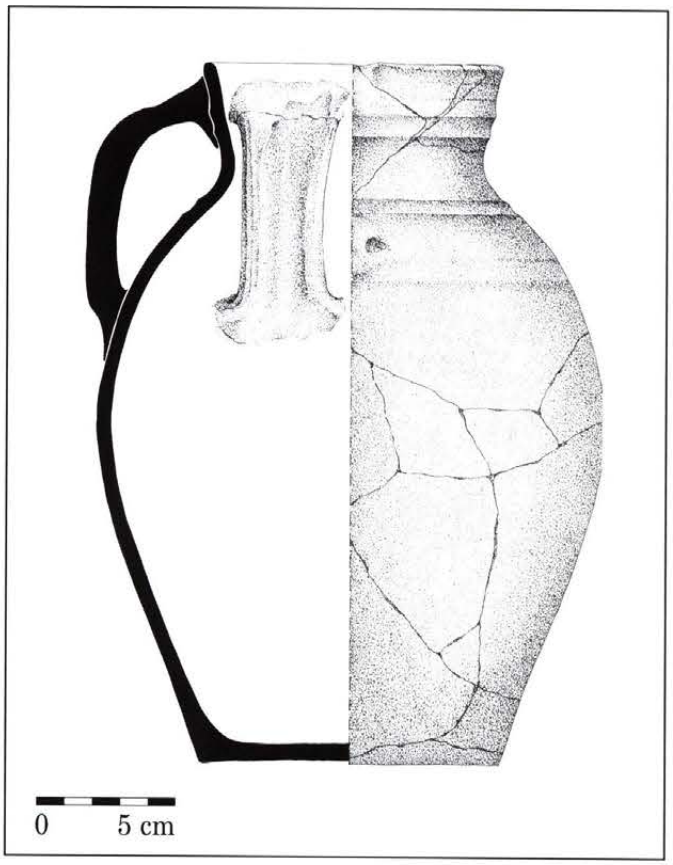

Obr. 20: Cvilín. Keramický džbán.

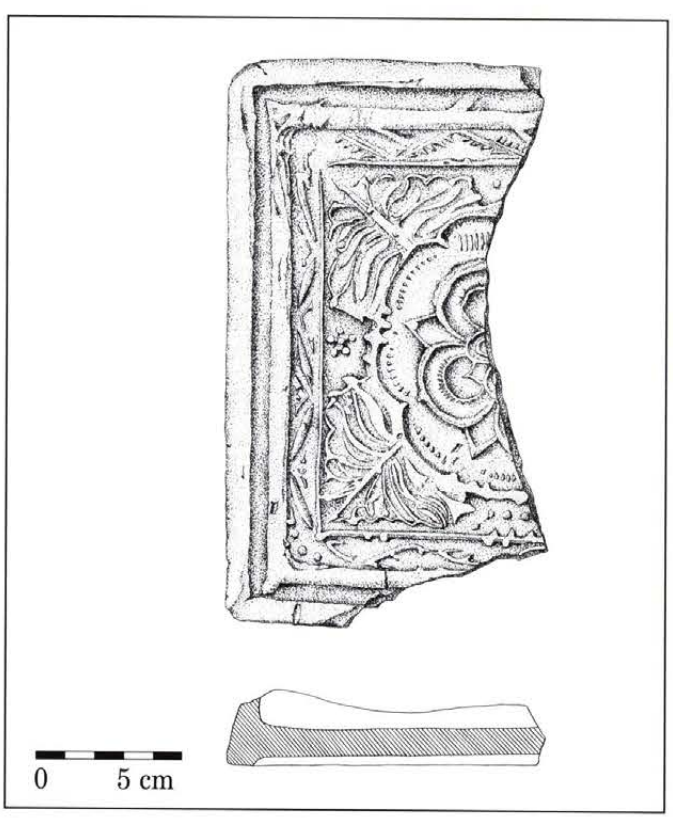

Obr. 24: Cvilín. Komorový kachel.

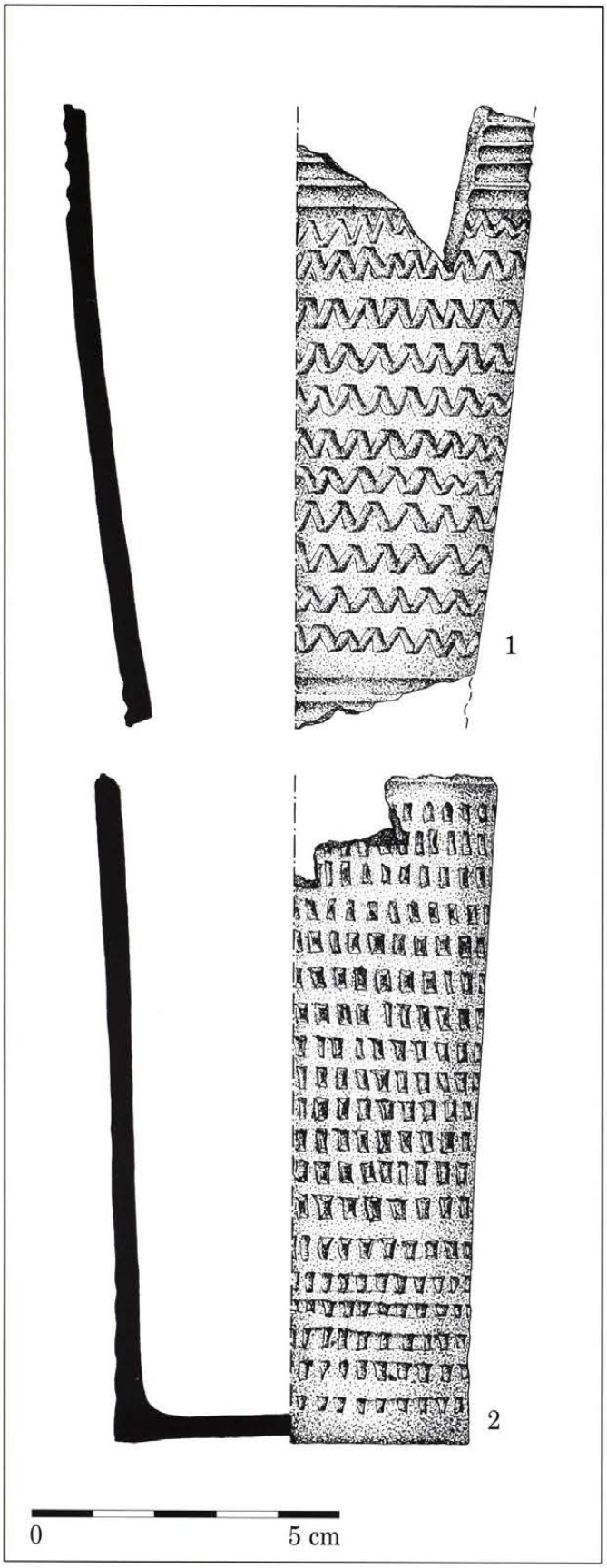

Obr. 21: Cvilín. Keramické poháry.

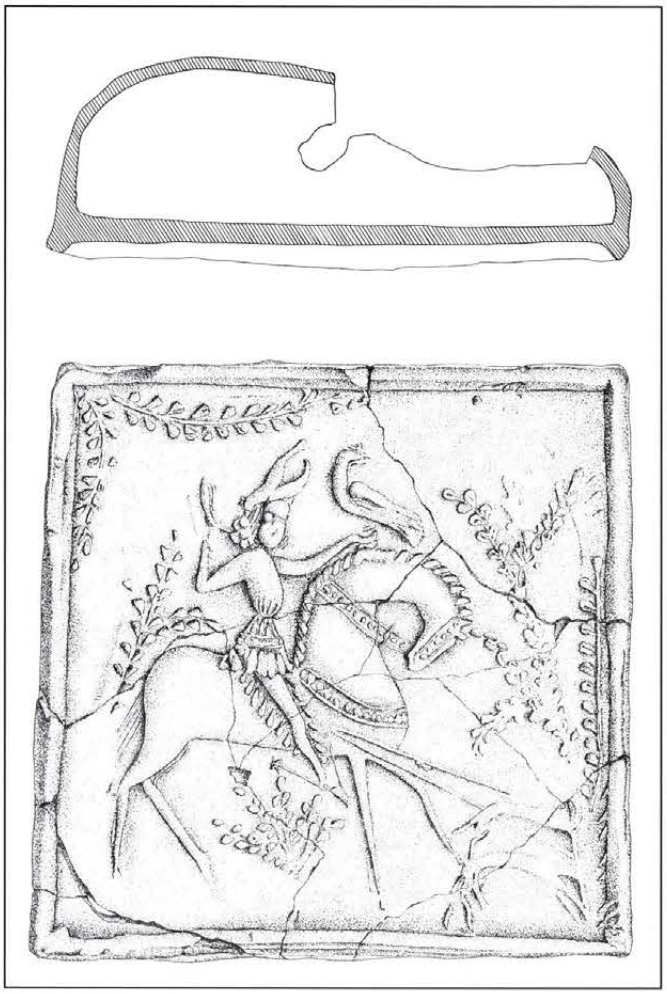

Obr. 22: Cvilín. Komorový kachel.

Obr. 23: Cvilín. Komorový kachel.

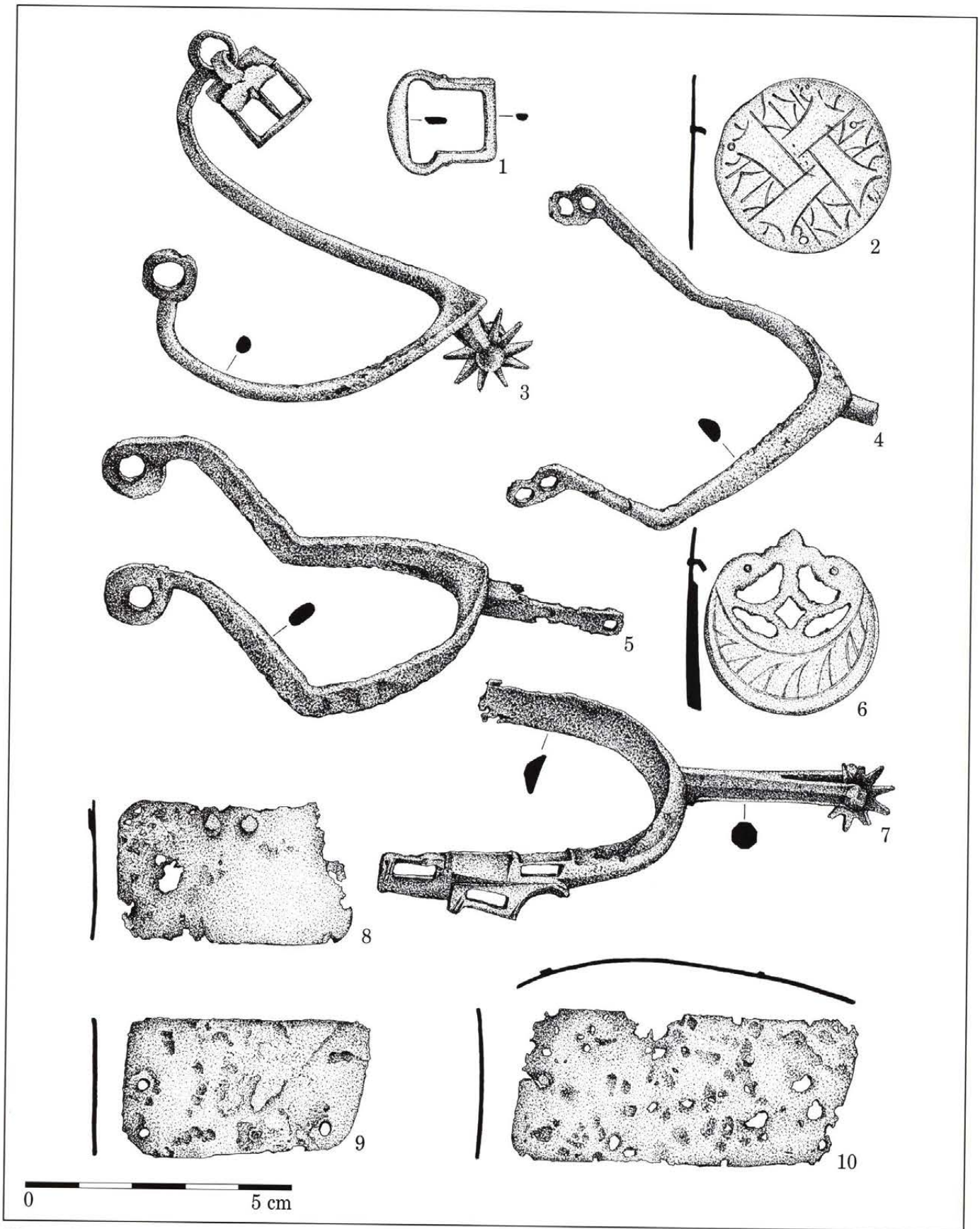

Obr. 25: Cvilín. Kovové nálezy.

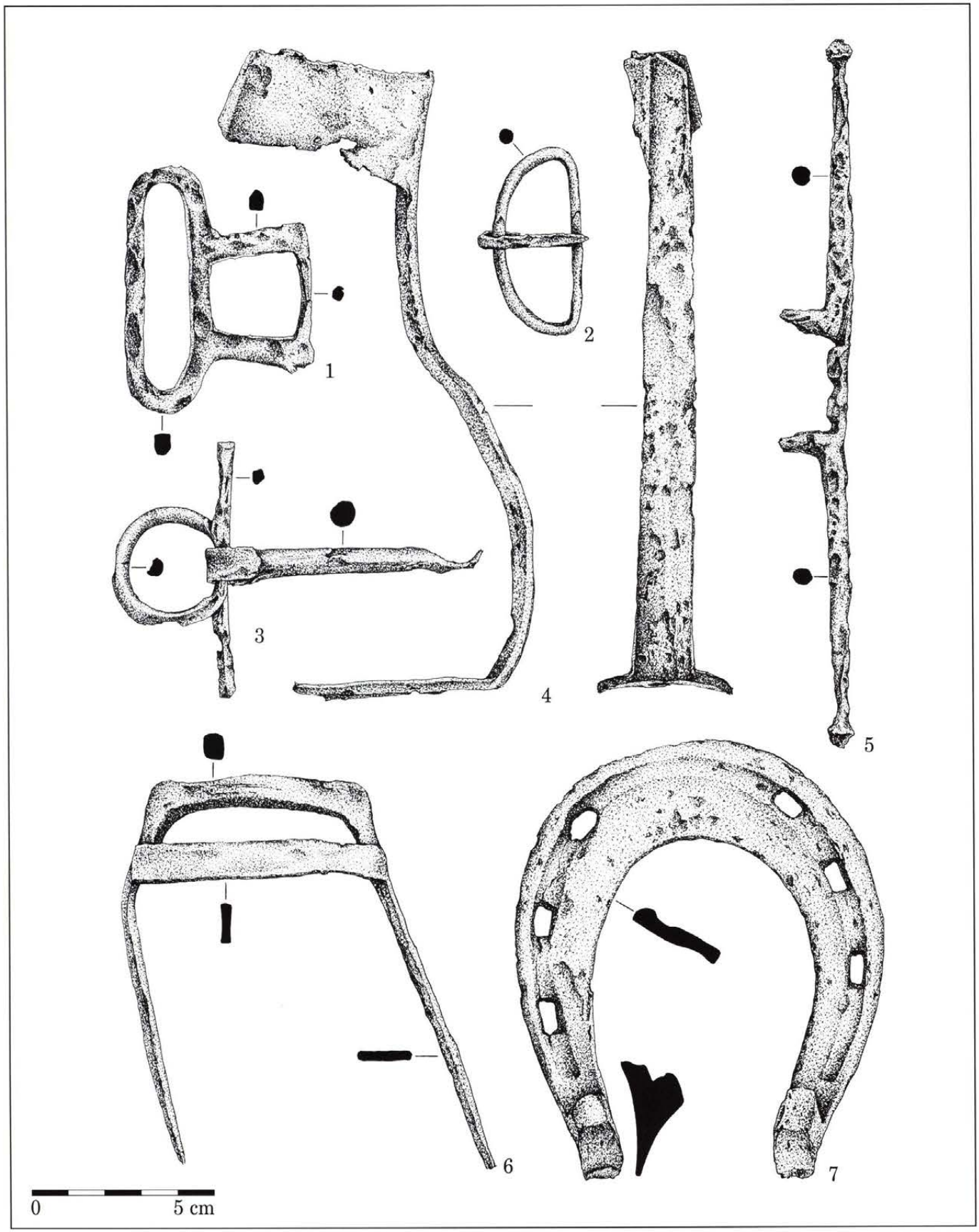

Obr. 26: Cvilín. Kovové nálezy.

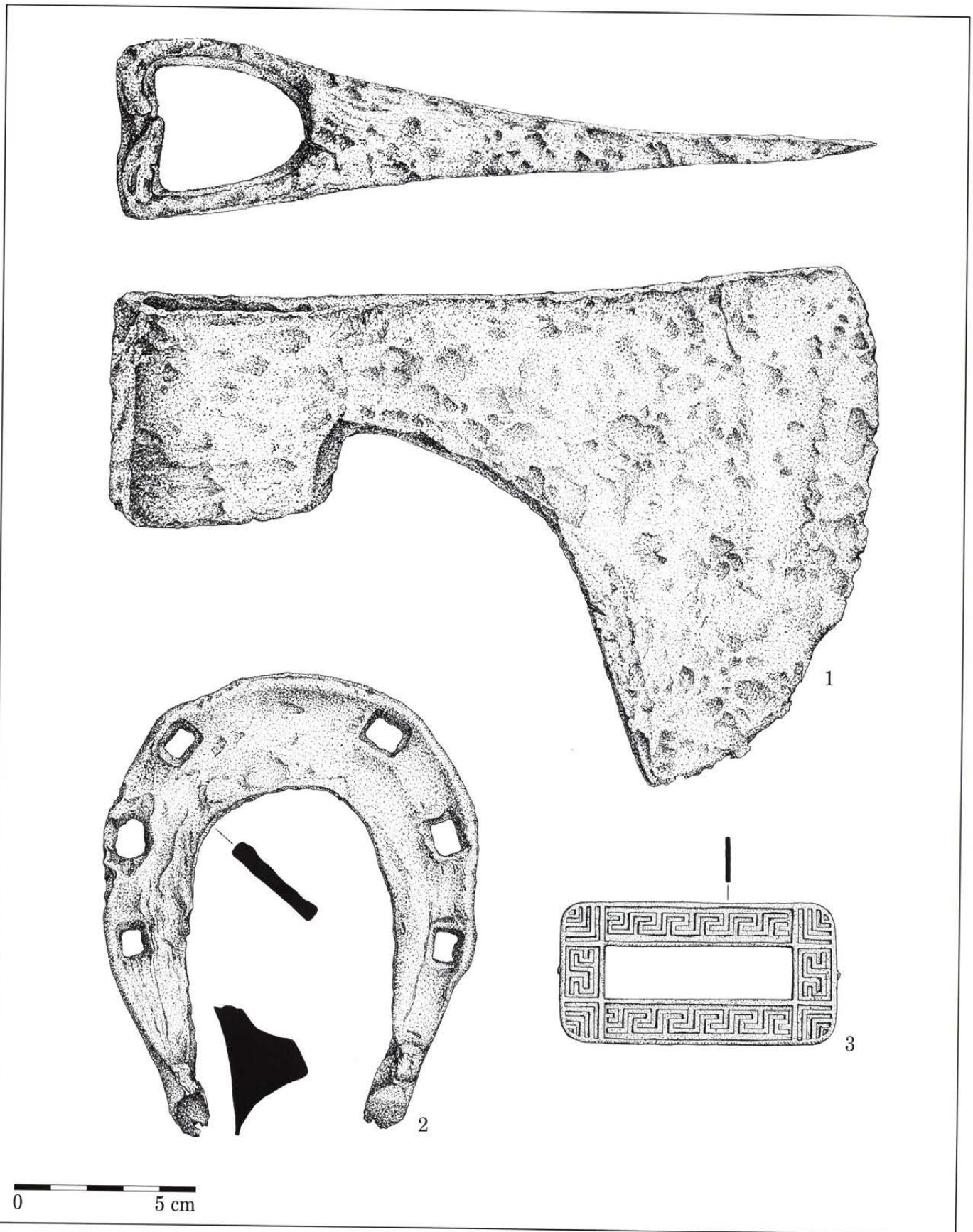

Obr. 27: Cvilín. Kovové nálezy.

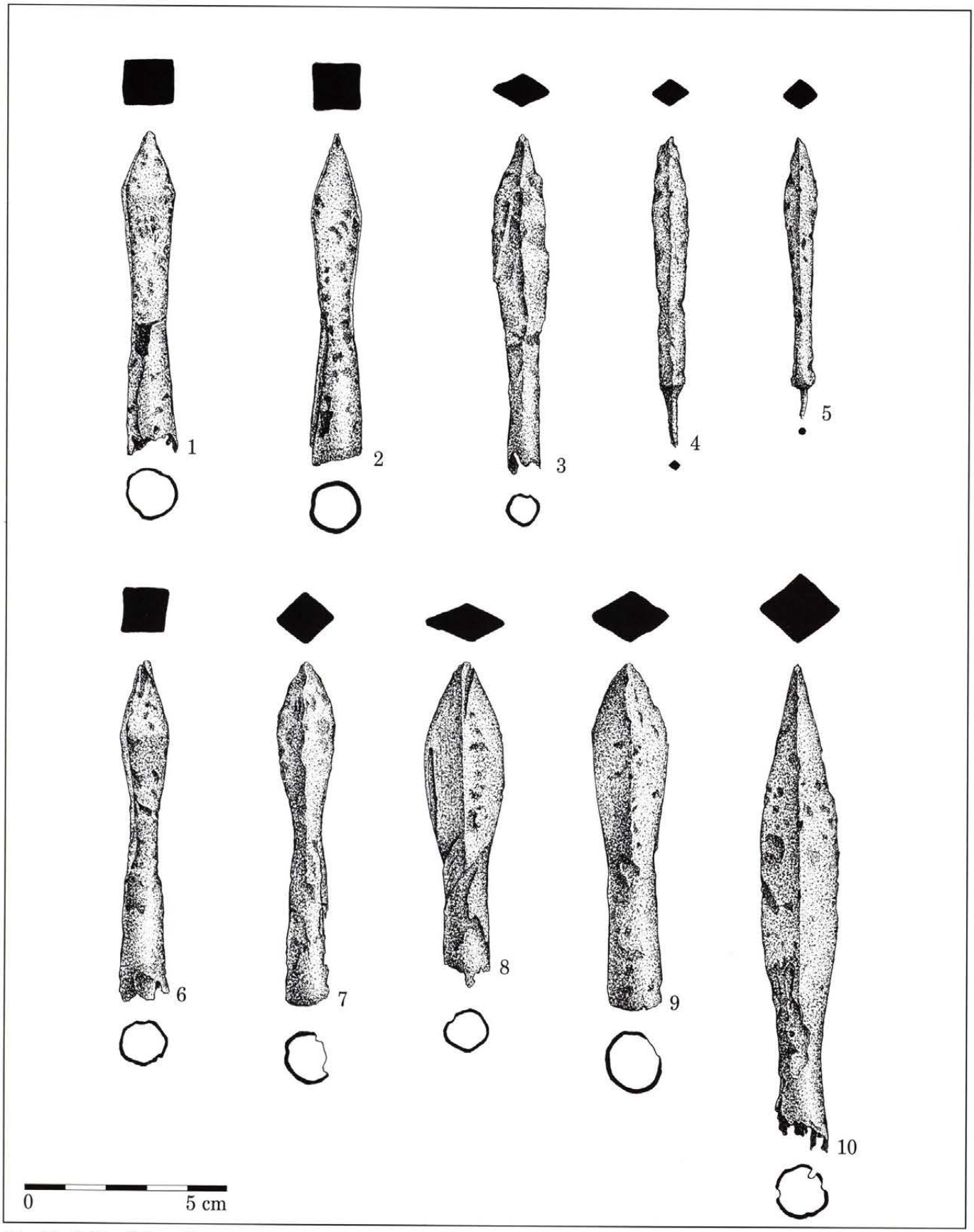

Obr. 28: Cvilín. Železné hroty šípů.

Četná jsou i udidla, případně jejich části, přičemž zcela převažují stíhlová kloubová s tyčinkovitými udítky a kroužky, na něž jsou v ojedinělých případech napojeny krátké postranice (obr. 26:3); výjimečně se objeví i typ udidla pákového. Vcelku bohaté zastoupení mají také podkovy, mezi nimiž převládají středně velké kusy s lichoběžníkovitými ozubami bez hmatce a třemi otvory ve žlábku na každém rameni (obr. 26:7; 27:2). Množství přezek značné tvarové variability a různorodého použití je provedeno jak v železe (obr. 26:2), tak i v ušlechtilejším kovu – v tom případě často s výzdobou (obr. 25:1, 27:3); s výstrojí souvisejí rovněž zdobená mosazná či bronzová, někdy prolamovaná kování, upevněná drobnými nýtky nejspíše ke koženému podkladu (obr. 25:2, 6). Součástí destičkové zbroje jsou i dochovalé nevelké tenké plátky s nýty anebo otvory po nich (obr. 25:8-10).

Starší literatura ovšem uvádí mnohem početnější nálezy brnění, zřejmě ze závěrečné fáze existence hradu, včetně fragmentů železných a mosazných krunýřů, hledí apod. Zcela zachovalé brnění (od ostruh až po přilbu) pocházející z Cvilína se údajně nacházelo na úvalenské dědičné rychtě, avšak již v 2. půli 19. století bylo ztraceno (PETER A.: 1879, s. 10); část měděné přilby je známa i z Hornyho výzkumu (ANONYM 1934, s. 88; 1936, s. 12).

Co se militárií týká, naprostou převahu mají hroty šípů, jichž máme k dispozici téměř 150 kusů. Jejich drtivá většina je opatřena tulejkou a představují robustnější tvary, patřící střelám kuše; jen malá část evidentně subtilnějších hrotů je ukončena trnem a byla jako součást šípů používána patrně při střelbě z luku (obr. 28); s kuší souvisí i napínák její tětivy. A. Peter (1879, s. 9) znal z hradu také nálezy železných kopí, z nichž část byla jistě středověká (se čtyřhrannou tulejí), u ostatních nelze o jejich stáří jednoznačně rozhodnout. Některé z nalezených seker (obr. 27:1) mohly v případě potřeby jistě sloužit jako zbraň, nicméně jejich primární použití bylo jiné. Z průběžně uveřejňovaných zpráv o archeologických pracích se také dovídáme, že bylo vyzvednuto množství kamenných koulí do velkých praků a později i děl, ale také ústí hlavně pušky (ANONYM 1934, s. 88; 1936, s. 12; 1936a, s. 29). Ze zánikového horizontu nepochybně pocházejí části mušket a bajonetů, pušek a kulek do nich i dvojitých hákovnic (PETER A.: 1879, s. 9; TUREK A. - JISL L.: 1953, s. 23). Z dalších kovových předmětů můžeme ještě zmínit četné nože s kostěnými střenkami.

Cvilínský soubor by si po patřičné konzervaci nepochybně zasluhoval podrobné vyhodnocení, které by mimo jiné jistě rozmnožilo naše znalosti o hmotné kultuře jednoho z nejvýznamnějších středověkých hradů své doby a zároveň by poskytlo i kvalitní srovnávací materiál.

Při výzkumu bylo získáno i několik mincí - většinou ovšem až ze 17. století, případně ještě mladších. Zmínka o brakteátech z 12. (!) a 13. století, objevených při čištění sklepních prostor (neurčeno blíže kde), budí poněkud rozpaky. Nevíme, zda nejde náhodou o záměnu s Přemkovými jednostrannými „dutými" haléři (PAPOUŠEK F.: 1955, s. 2-4; 1957, s. 1-4; 1-3), neboť mincování na Cvilíně dokládají i dvě nedávno V. Šikulovou rozpoznaná železná razidla, uložena ve sbírkách Slezského zemského muzea (nepublikováno). Táž badatelka zmiňuje i nález zlatého 18karátového prstenu - zničeného za válečných událostí v roce 1945, který G. A. Horny v letech 1933-1939 vyzvedl ze středověkých vrstev a jež byl W. Kudlichem datován do 15. století (ŠIKULOVÁ V.: 1993, s. 14-15).

Velmi zajímavý nález byl učiněn v sutinách hradu v roce 1864, kdy bylo vyzvednuto dnes nezvěstné pečetidlo velikosti čtvrtkrejcaru s kruhovým nápisem *„Si(gillum) Voc(o)nis Ottonis copiosi"* a středovým štítkem nesoucím nápis *„Otto"* (PETER A.: 1879, s. 10). Z Cvilína pochází ještě další pečetidlo o průměru 2,5 cm, uložené v Zemském archivu v Opavě. Ve středovém štítku je umístěna trubka a polovina tzv. štenýře, kruhový nápis je dílem nečitelný; je zřejmé, že motiv vychází ze znaku města Krnova.

Ikonografie a dokumentace

Patrně nejstarší zobrazení hradu představuje dosud nepublikovaná žánrová rytina J. A. Delsenbacha z roku 1722, zachycující tzv. „Červený dvůr" a stádo koní pod zříceninou Šelenburku. Pokud se dá z kopie staré fotografie, nacházející se v archivu umělecko-historického oddělení Slezského zemského muzea v Opavě, rozpoznat, je zde patrný destruovaný bergfrit, palác stejné výškové úrovně s atikou (?) a hradební zeď.

Další nezveřejněná skica pochází z 20. srpna roku 1787, jejím autorem je Ch. Springer z Krnova a byla objevena v biskupském zámeckém archivu na Jánském vrchu v Javorníku archivářem R. Fitzem (WEINELT H.: 1936, s. 27-28). Cvilín je na ní prezentován jako kvadratická stavba obehnaná příkopem, bergfrit s kruhovým vnitřním prostorem je ovšem vnímán jako čtyřhranná budova opírající se o hradební zeď. Zřetelné jsou spodní části vnějších zdí palácových budov, vnitřní hradní brána a také most přes příkop.

Docela slušnou představu o tom, jak vypadalo jádro hradu před zahájením výkopových prací, dávají kresby H. Kinzera z let 1880, 1884, 1900 a 1915 (obr. 29), uveřejněné v Jägerndorfer Ländchen (JL 7, 1933, s. 66; JL 8, 1934, s. 1, 69). Zpodobňují trosky fortifikace stojící na odlesněném kopci, tj. nízký bergfrit a štítovou zeď (relativně nejlépe zachovalé prvky), torza hradební zdi i solitérně stojící pilíř ve svahu příkopu na jihozápadní straně; rozeznatelný je i příkop a následný val. Můžeme jen litovat, že se nedochovala Kinzerova pozůstalost, ve které se mimo jiné údajně nalézal i rukopis jeho práce o Šelenburku v rozsahu 57 stran a 40 vyobrazení (KOBER E.: 1933, s. 73). Srovnáme-li nejstarší pohledy na hrad z 18. století a kresby Kinzerovy, je evidentní, že během jednoho století došlo k nápadnému a razantnímu úbytku zdiva. Na tomto stavu se nepochybně „podepsala" výstavba císařské silnice z Opavy do Krnova, prováděná v roce 1830 a 1831, kdy bylo značné množství kamene z hradu sneseno a použito do jejích základů (PETER A.: 1879, s. 10; ANONYM 1936, s. 106).

Obr. 29: Cvilín. Pohledy na zříceninu hradu od H. Kinzera z let 1880, 1884, 1900 a 1915.

První kvalifikovaný plánek Cvilína včetně příkopu a valu, zveřejnil ve své práci o rakouských hradech O. Piper (1909, s. 109) a třebaže je vcelku jednoduchý, zřejmě vystihl stávající stav; jednotlivé části jsou označeny písmeny, je udáno měřítko, avšak sever je špatně vyznačen (chyba 90°). Zcela beze změn, tedy i s chybnou orientací a také bez měřítka, jej přejal ve 30. letech H. Weinelt (1934a, s. 278-279), avšak autorizoval ho svým jménem. Tak si počínal i pokud jde o celkovou situaci zobrazující pravěký valový systém, hrad i předsunuté opevnění, kterou zjednodušil a zjevně převzal od H. Kinzera. Piperův náčrt o téměř 90 let později využil i F. - W. Krahe (1996, s. 540-541), ovšem s již tradičně zmatečnými údaji.

Poněkud vylepšený rozvrh hradního půdorysu otiskl v roce 1935 opět H. Weinelt (1935b, s. 37), který již věrněji zachytil tvar jádra a poprvé zaznamenal konfiguraci nevýrazného předhradí i studnu v příkopu; čísly 1 - 7 vyznačil nejdůležitější prvky hradního areálu, které vysvětlil v legendě pod obrázkem, opatřeným měřítkem, ale bez orientace. Opět vydal nepřepracovaný celkový plán Kinzerův, který potřetí uvedl do literatury i v roce 1937, a to společně s dobře provedeným orientovaným předsunutým opevněním (WEINELT H.: 1937b, s. 507).

Kinzerův plánek jádra hradu - velmi kvalitně zhotovený a s přesným vyznačením severu - se totiž objevil v krnovském vlastivědném časopisu již v roce 1933 a lze mít za to, že byl, stejně jako souhrnné pojetí sídelního komplexu, vytvořen někdy ve 20. letech, rozhodně ještě před zahájením výzkumu (KINZER H.: 1933, s. 81). Patří k nejvýstižnějším a je zjevné, že autor byl s lokalitou důvěrně obeznámen; k písmenům označujícím základní díly hradního areálu však nebyl bohužel zveřejněn vysvětlující text.

Všechna další vyobrazení již vycházejí z výsledků výzkumu a zaměření G. A. Horneho (uloženo v Slezském zemském muzeu v Opavě), které v detailech, méně již podstatnějších záležitostech doplňují (okna, předhradí, realističtější průběh valů a příkopu atd.). Poprvé se takovýto plán ukázal v encyklopedii moravských a slezských hradů a zámků (PLAČEK M.: 1996, s. 123) a poté též v samostatné studii o slezských hradech (KOUŘIL P. - WIHODA M.: 1996, s. 74). Samotný bergfrit byl i součástí srovnávací tabulky půdorysů věží moravských a slezských hradů 13. století (KOUŘIL P. - MĚŘÍNSKÝ Z. - PLAČEK M.: 1990, s. 238; MĚŘÍNSKÝ Z. - PLAČEK M.: 1991, s. 91; PLAČEK M.: 1996, s. 27).

Také zde prezentovaný půdorys, podmíněný pečlivou terénní rekognoskací a verifikací všech měřitelných údajů, se v zásadě opírá o výše zmíněná zaměření a jeho podrobný popis je podán ve vlastním textu.

Jediný pokus o kresebnou rekonstrukci podoby hradu v 15. století předložil na základě Horneho výzkumů v letech 1933-1935 člen umělecko-historické sekce rakouského hradního spolku – učitel Franz Würml z Krummnussbaumu v Dolním Rakousku (srpen 1935; obr. 30). Jakkoliv lze mít k jeho pojetí řadu výhrad (srv. WEINELT H.: 1936, s. 28), jde de facto o jediné publikované zobrazení slezské fortifikace podané na základě svědomitého zaměření a především archeologického výzkumu. S autorovým svolením ho uvedl ve známost H. Weinelt (Rundschau 1. 1. 1936), od kterého jej nejspíše převzal také F. Kubitza (1938, příloha).

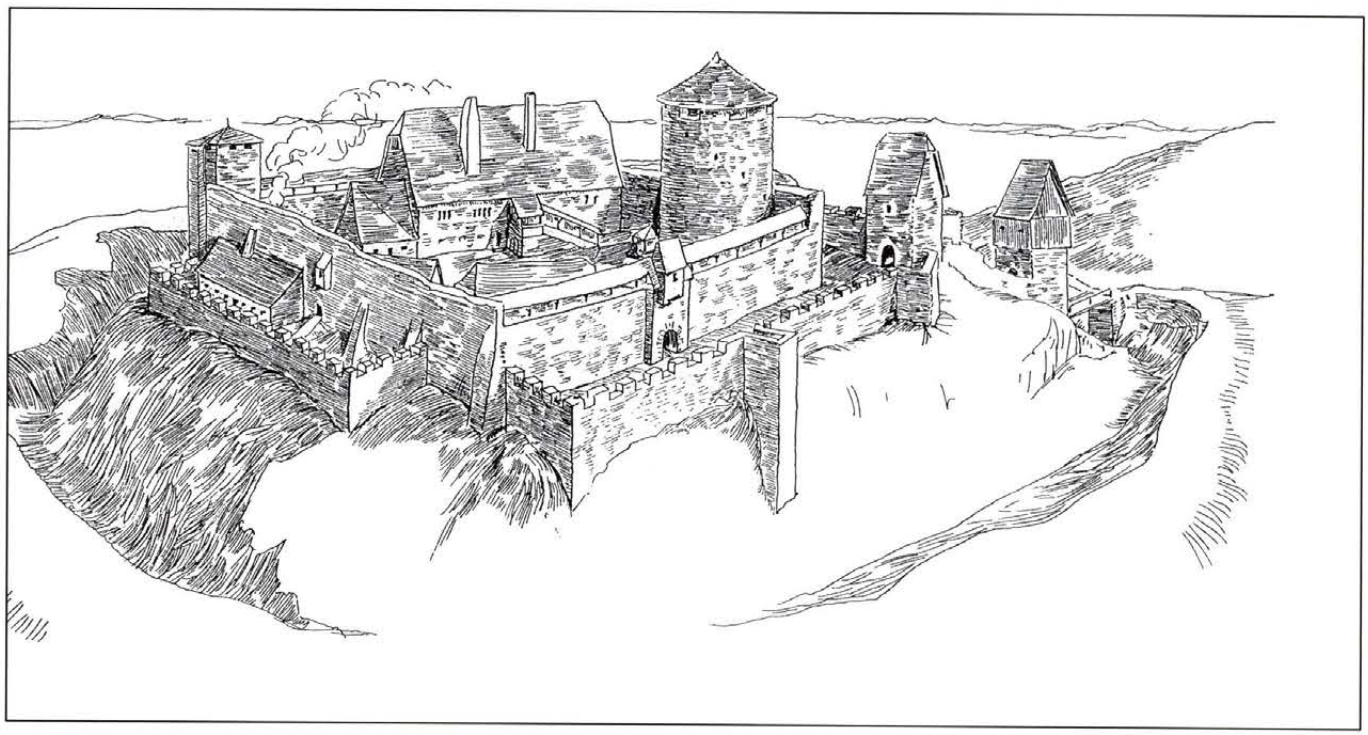

Obr. 30: Cvilín. Kresebná rekonstrukce hradu v 15. století od F. Würmla z roku 1935.

Literatura

- **ANONYM,** 1933: *Die Schellenburg,* JL 7, s. 65-66.
- **ANONYM,** 1934: *Schellenburg,* JL 8, s. 33.
- **ANONYM,** 1934a: *Die Freilegungsarbeiten in der Schellenburg*, JL 8, s. 71.
- **ANONYM,** 1934b: *Schellenburg*, JL 8, s. 88.
- **ANONYM,** 1935: *Freilegung der Schellenburg,* JL 9, s. 20.
- **ANONYM,** 1935a: *Schellenburg*, JL 9, s. 68.
- **ANONYM,** 1936: *Fundgegenstände von der Schellenburg*, JL 10, s. 12.
- **ANONYM,** 1936a: *Die Schellenburg*, JL 10, s. 29-30.
- **ANONYM,** 1936b: *Die Schellenburg*, JL 10, s. 106.
- **BARTSCH, A.,** 1885: *Die Burgruine Lobenstein, Jädorf, Ausflug in die Umgebung Jägerndorfs. Eine Reiseskizze in 5 Bildern*, Altvater I/5-8.
- **BIERMANN, G.,** 1874: *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf.* Teschen.
- **EBHARDT, B.,** 1958: *Der Wehrbau Europas im Mittelalter II/1.* Stollhamm.
- **GRUNDMANN, G. - UHTENWOLDT, H.,** 1944: *Die schlesischen Burgen.* Breslau.
- **JISL, L.,** 1952: *Slovanský kmen Holasiců ve světle archeologických nálezů*, ČSM-B II, s. 33-64.
- **JISL, L.,** 1957: *K nejstaršímu osídlení krnovského okresu,* Krnovsko 1, s. 1-5.
- **KEJŘ, J.,** 1969: *Počátky města Krnova.* Krnov.
- **KIENEL, J.,** 1934: *Die Schellenburg und der Burgberg sowie ihre vorgeschichtlichen Umwallungen*, JL 8, s. 1-3, 11-14, 21-23, 27-28.
- **KINZER, H.,** 1933: *Prähistorische Siedlungsstätte in der Umgebung der Schellenburg*, JL 7, s. 81.
- **KOBER, E.,** 1933: *Die Schellenburg im Jahre* 1815, JL 7, s. 73-76.
- **KOBER, E.,** 1933a: *Die Schellenburg*, JL 7, s. 82-84.
- **KOBER, E.,** 1937: *Die Schellenburg und die Burg Wartenau nach dem Landbuch v.J. 1531*, JL 11, s. 35-38.
- **KÖNIGER, E.,** 1931: *Der Burggraf und Erbrichter von Lobenstein Hartlieb (Hartel) Tunkel und sein Geschlecht*, JL 6, s. 45-48.
- **KOUŘIL, P.,** 1981: *Hrad Cvilín - předsunuté opevnění*, PV 1979, s. 47.

- **KOUŘIL, P.,** 1988: *Hrad Vartnov a jeho postavení ve vývoji hradů na Opavsku,* in: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc., Brno, s. 285-304.
- **KOUŘIL, P.,** 1993: *Středověká kolonizace na severovýchodní Moravě a ve Slezsku a její odraz v archeologických pramenech,* AH 18, s. 141-150.
- **KOUŘIL, P.,** 1994: *Slovanské osídlení českého Slezska.* Brno - Český Těšín.
- **KOUŘIL, P. - MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1990: *Mährische und schlesische Burgen des 13. Jahrhunderts in mitte leuropäischen Zusammenhängen,* Castrum Bene 1, s. 229-246.
- **KOUŘIL, P. - MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1994: *Opevněná sídla na Moravě a ve Slezsku (vznik, vývoj, význam, funkce, současný stav a perspektivy dalšího výzkumu),* AH 19, s.121-151.
- **KOUŘIL, P. - PLAČEK, M.,** 1986: *Revizní průzkum hradů Quingburgu a Koberštejna (okr. Bruntál),* AH 11, s. 221-230.
- **KOUŘIL, P. - WIHODA, M.,** 1996: *Die Burgen Böhmisch Schlesiens. Ihre Entstehung, Funktion und Stellung in der Siedlungsstruktur,* in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech - zamek, Wrocław, s. 67-84.
- **KRAHE, F. - W.,** 1996: *Burgen des Deutschen Mittelalters.* Augsburg.
- **KUBITZA, F.,** 1938: *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens,* DMSH 24/7-8, s. 149-167.
- **KULKA, R.,** 1889: *Beiträge zur Vorgeschichte Oesterreichisch-Schlesiens,* MAGW XIX, s. 13-24.
- **KUTHAN, J.,** 1982: *Architektura v přemyslovském státě 13. století. Cvilín (okres Bruntál) hrad,* in: Umění doby posledních Přemyslovců. Roztoky u Prahy.
- **KUTHAN, J.,** 1994: *Česká architektura v době posledních Přemyslovců. Města. Hrady. Kláštery. Kostely.* Vimperk.
- **MENCLOVÁ, D.,** 1971: *Beitrag zur Typologie der mährischen Burgen,* SPFFBU-F 14-15, s. 97-127.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z.,** 1981: *Přehled dosavadního stavu výzkumu fortifikací 11. až počátku 16. století na Moravě a ve Slezsku (hradiska a hrady),* AH 6, s. 147-197.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1991: *Anfänge der Burgsteinarchitektur in Mähren und Schlesien und ihre mitteleuropäischen Wechselbeziehungen,* ČMM LXXVI, vědy společenské, s. 85-106.
- **MINSBERG, F.,** 1828: *Geschichte der Stadt Leobschütz. Beitrag zur Kunde oberschlesischer Städte.* Neisse.
- **MÜLLER, K. A.,** 1837: *Vaterländische Bilder I. Die Burgfesten und Ritterschlösser Schlesiens (beider Antheile), so wie Grafschaft Glatz.* Glogau.
- **NEKUDA, V. - REICHERTOVÁ, K.,** 1968: *Středověká keramika v Čechách a na Moravě.* Brno.
- **PAVELČÍK, J.,** 1958: *Sídliště lidu se slezskou kulturou v Úvalně,* PV 1958, s.40.
- **PETER, A.,** 1879: *Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesien.* Teschen.
- **PETER, A.,** 1884: *Das Herzogthum Schlesien.* Wien.
- **PETER, A.,** 1923: *Die Burgruine Lobenstein oder die Schellenburg,* Die Heimat 1, s. 33-34.
- **PIPER, O.,** 1909: *Österreichische Burgen VII.* Wien.
- **PLAČEK, M.,** 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku.* Praha.
- **PLAČEK, M. - MĚŘÍNSKÝ, Z.,** 1992: *Die Burgen Mährens im Spätmittelalter,* Castrum Bene 2, s. 276-295.
- **PLAČEK, M. - PROCHÁZKA, R.,** 1986: *K problematice opevněných sídel přelomu raného a vrcholného feudalismu na Moravě,* AH 11, s. 159-170.
- **PRASEK, V.,** 1891: *Dějiny kraje Holasovského čili Opavského do r. 1318.* Vlastivěda slezská I/1.Opava.
- **PRIX, D.,** 1995: *Páni z Krnova a Lobenštejna na středověkém Opavsku,* AHM-C 1/1994, s. 43-58.
- **PŘIHODA, R.,** 1932: *Zur Typologie und Chronologie mittelalterlichen Pfeilspitzen und Armbrustbolzeneisen,* Sudeta VIII, s. 43-67.
- **SAMEK, B.,** 1994: *Umělecké památky Moravy a Slezska 1, A/I,* Praha.
- **SLÁMA, F.,** 1886: *Vlastenecké putování po Slezsku.* Praha.
- **SLÁMA, F.,** 1887: *Oesterreichisch Schlesien. Landschafts-, Geschichts- und Kulturbilder.* Prag.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Severní Morava.* Praha.
- **ŠIKULOVÁ, V.,** 1993: *Vysvětlení ke středověkému prstenu z Holasovic,* ČSZM-B 42, s. 13-16.
- **TUREK, A. - JISL, L.,** 1953: *Ostravsko za česko-uherské války ve světle písemných pramenů i archeologických nálezů,* ČSM – B III, s. 1-24.
- **UHTENWOLDT, H.,** 1938: *Die Burgverfassung in der Vorgeschichte und Geschichte Schlesiens.* Breslau.
- **ÚLOVEC, J.,** 1996: *Herbert Weinelt a jeho výzkumy panských sídel,* CB 5, s. 11-22.
- **WEINELT, H.,** 1934: *Die Burgen des Würbenthaler Gebietes,* FL 14, s. 47-52.
- **WEINELT, H.,** 1934a: *Die Schellenburg, ein Musterbeispiel einer slawischen Herrenburg,* DMSH 20, s. 277-280.
- **WEINELT, H.,** 1935b: *Die schlesische Burgen Adelsburg, Saubsdorf und Schellenburg,* Der Burgwart 36, s. 35-38.
- **WEINELT, H.,** 1936: *Probleme schlesischer Burgenkunde, gezeigt an den Burgen des freiwaldauer Bezirkes.* Breslau.
- **WEINELT, H.,** 1936g: *Schlesische Burgen. Die Schellenburg und ihre Bedeutung für die Frühgeschichte,* JL 10, s. 10-12, 18, 27-28.

- **WEINELT, H.,** 1937b: *Frühgeschichtliche Wehranlagen bei Jägerndorf,* Der Oberschlesier 19, s. 501-507.
- **WEINELT, H.,** 1938: *Das deutsche Oppaland und das angrenzende deutsche Nordmähren als Wehrbaulandschaft,* Der Burgwart 39, s. 21-31.
- **WEINELT, H.,** 1939: *Das Werden der ostmitteldeutschen Kulturlandschaft Freudenthal,* Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung 3, s. 598-631.
- **WEINELT, H.,** 1940: *Forschungen zur Volksthumsgeographie des südschlesischen Stammesgebietes.* Reichenberg – Leipzig.
- **WEINELT, H.,** 1942a: *Die alte Strasse von Leobschütz nach Mährisch-Neustadt,* Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums, Neue Folge II, s. 5-42.
- **WOLNY, G.,** 1862: *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften I/4.* Brünn.

(Je velmi pravděpodobné, že ke kratším zprávám bez uvedení autorství, uveřejněným výhradně v Jägerndorfer Ländchen a v soupisu literatury označeným jako Anonym, lze dosadit jméno tehdejšího správce krnovského muzea a hlavního redaktora časopisu - profesora Ernsta Kobera.)

Důležitější novinové články vztahující se k výzkumu hradu

Historische Funde in Schlesien bei den Restaurierungsarbeiten an der Ruine Schellenberg, Prager Mittag 22. 9. 1933.
Wertvolle Funde. Bei der Renovierung einer schlesischen Burgruine, Mährisch-Schlesisches Tagblatt 26. 9. 1933.
Ausgrabungen auf der Schellenburg, Deutsche Post 1. 11. 1933.
Schellenburg, Jägerndorfer Bezirkszeitung 16. 5. 1934.
Die Ausgrabungen auf der Burgruine Schellenburg, Neues Tagblatt 24. 6. 1934 (R. Přihoda).
Die Ausgrabung der Schellenburg, Jägerndorfer Zeitung 15. 9. 1934.
Die Ausgrabung der Ruine Schellenburg, Silesia (Abendblatt) 21. 9. 1934.
Ausgrabung der Ruine Schellenburg bei Jägerndorf, Jägerndorfer Zeitung 27. 9. 1934.
Und neues Leben blüht aus den Ruinen, Neues Tagblatt 8. 9. 1935 (F. Würml).
Die Ausgrabungen auf der Schellenburg, Rundschau 1. 1. 1936 (H. Weinelt).
Die Ausgrabungen auf der Schellenburg, Das Volk 10. 4. 1936.
Die Ausgrabung der Burgruine Schellenburg, Jägerndorfer Bezirkszeitung 17. 7. 1937.
Die Ausgrabungsarbeiten auf der Schellenburg, Jägerndorfer Bezirkszeitung 21. 8. 1937.

Obr. 31: Cvilín. Letecký pohled na hrad.

Obr. 32: Cvilín. Torzo válcové věže.

Obr. 33: Cvilín. Severozápadní obvodová zeď jádra. Před ní suterén nejstaršího paláce.

Obr. 34: Cvilín. Jižní kout suterénu mladšího paláce.

EDELŠTEJN

okres Jeseník, katastrální území Zlaté Hory
třetí čtvrtina 13. století

Historické zprávy

27. 1. 1224

Papež Honorius III. upozornil českého krále Přemysla Otakara I., že markrabě Vladislav Jindřich násilím obsadil zlaté doly, které byly majetkem vratislavského biskupství (CDB II, s. 244-245, č. 254: „... *possessiones quasdam ecclesie sue, in quibus aurifodine consistunt* ..."). Listina sice neobsahuje přesnější geografické údaje, nicméně je velmi pravděpodobné, že se jednalo o Zlatohorsko, a protože Vladislav Jindřich 12. srpna 1222 zemřel, muselo k záboru dojít před tímto datem (srv. blíže PFITZNER J.:1923, s. 19-20; ZUBER R.: 1972, s. 29).

31. 8. 1263

Vratislavský biskup Tomáš I. stanovil rozsah fojtského distriktu v Hlucholazích, jehož součástí byl i desátek v horách „... *contra Cucmantel et Vrudental* ..." (SUB III, s. 296-297, č. 449). Strohá formulace však zároveň nenaznačuje, že by v blízkosti Zlatých Hor existoval významný zeměpanský hrad.

1. 11. 1266

V listině olomouckého biskupa Bruna pro Dětřicha z Brocku svědčí Oto z Linavy (CDB V-1, s. 715-716, č. 483: „... *Otto de Lyuonia* ..."). V písemných pramenech se tak poprvé objevilo jméno nejstaršího známého správce hradu Edelštejna. Přihlédneme-li ještě ke zmínce z r. 1275 (CDB V-2, s. 453-455, č. 779: „... *Henricus de Lynow* ..."), pak můžeme předpokládat, že páni z Linavy alespoň ve třetí čtvrtině 13. století patřili rovněž k manům olomouckého biskupství.

6. 9. 1281

Mikuláš I. Opavský postoupil vratislavskému biskupství hrad Edelštejn s podhradím (Zlatými Horami) jako náhradu za škody, které diecézi způsobil Oto z Linavy se svými bratry (SUB IV, s. 282-283, č. 424: „... *de castro lapideo, quod Edilsteyn dicitur ...cum suburbio, quod Zukemantil dicitur* ..."; SUB IV, s. 283-284, č. 425 a srv. také SUB IV, s. 285-286, č. 428). Zároveň nechal na vůli biskupově, zda hrad bude užívat nebo rozboří.

11. 9. 1281

Vratislavský kníže Jindřich IV. potvrdil Mikulášovu donaci (SUB IV, s. 284-285, č. 426).

29. 7. 1284

Vratislavský biskup Tomáš II. pověřil svého kancléře Petra, aby před baronskou radou hájil zájmy biskupství proti Jindřichovi IV. Vratislavskému, který se snažil ovládnout hrad Edelštejn a již dříve poškodil opevnění biskupského Otmuchova a Nisy (SUB V, s. 108-109, č. 133: „... *super demolicione municionis castri Otmuchouiensis et plancarum in Nyza civitate, que sunt ecclesie nostre specialia, et darem sibi castrum Edilsteyn* ...").

30. 7. 1284

Vratislavský biskup Tomáš II. exkomunikoval vévodu Jindřicha IV. pro zábor velké části biskupských statků v otmuchovské kastelánii (SUB V, s. 109-111, č. 135).

4. 8. 1284

Vratislavský biskup Tomáš II. požádal o pomoc proti Jindřichovi IV. českého krále Václava II. a připomenul, že hrad Edelštejn leží na českém území (SUB V, s. 117, č. 145: „... *ut ei demus castrum Edilsteyn, in quo nichil iuris habet, cum pertineat regno vestro* ..."). Ve stejný den byly sepsány listy pro hnězdenského metropolitu Jakuba a krakovského biskupa Jana Muskatu, kterého biskup informoval o setkání vratislavského knížete s Mikulášem Opavským (SUB V, s. 114-116, č. 143; s. 116-117, č. 144).

13. 8. 1284

Vratislavský biskup Tomáš II. prostřednictvím mistra Miroslava intervenoval u papežské kurie. Kromě značných škod v Otmuchově a Nise poukázal na protiprávnost nároků vévody v případě Edelštejna, neboť hrad se nacházel na českém území (SUB V, s. 118-119, č. 148: „... *castro Edilsteyn, quod non est de ducatu vestro set de regno Boemie* ...").

18. 4. 1285

Vratislavský biskup Tomáš II. zpravil opolského vévodu Kazimíra o dobytí Otmuchova Jindřichem IV., a protože se těžiště válečných akcí přesunulo k Edelštejnu, vyzval vévodu k intervenci u Mikuláše Opavského (SUB V, s. 162-163, č. 198).

19. 4. 1285

Vratislavský biskup Tomáš II. vyslal lehnického arcijáhna Štěpána k Jindřichovi IV. s prosbou, aby přestal obléhat Edelštejn a vyklidil otmuchovský hrad (SUB V, s. 163, č. 199). Srv. také Štěpánův list z 22. 4. 1285 (SUB V, s. 164-165, č. 202).

20. 4. 1285

Biskup Tomáš II. vyrozuměl hnězdenského arcibiskupa Jakuba a českého krále Václava II. o posledních událostech a upozornil na tažení Jindřicha IV. k Edelštejnu (SUB V, s. 163-164, č. 200; s. 164, č. 201).

25. 4. 1285

Vratislavský biskup Tomáš oznámil mistru Petrovi, že hrady Otmuchov a Edelštejn padly do rukou Jindřicha IV. (SUB V, s. 168-169, č. 207; srv. také s. 169, č. 208; s. 169-170, č. 209).

16. 6. 1286

Vratislavský biskup Tomáš sdělil Jindřichovi IV. podmínky, za nichž by byl ochoten uzavřít příměří. Jako první uvedl navrácení hradů Otmuchova a Edelštejna (SUB V, s. 218, č. 279: „... *Ut primo restituantur castra Otmuchow et Edelsteyn, sicut occupata fuerunt ...*"). Dále srv. SUB V, s. 218-219, č. 280; s. 221-222, č. 285; s. 222-223, č. 286 a s. 233, č. 293).

1. (?) 4. 1287

Smírčí komise projednala předběžný obsah smlouvy mezi Jindřichem IV. a Tomášem II. a mimo jiné doporučila restituci hradů Otmuchova a Edelštejna (SUB V, s. 254, č. 325: „... *In primis dominus dux Wrat(islauiensis) restituet castra Otmuchow videlicet et Edilstein ...*"). Srv. také SUB V, s. 273-274, č. 351. Vévoda podmínky nepřijal.

10. 8. 1287

Vratislavský biskup Tomáš II. obnovil interdikt nad Jindřichem IV. a poukázal na neústupnost vévody ve sporu o Edelštejn a Otmuchov (SUB V, s. 275-277, č. 354: „... *idem dominus dux deterius provocatus castrum ecclesie Otmuchow et aliud castrum Edilstein, quod fuit et est eidem ecclesie pignori obligatum ... in suo dominio occupavit generaliter et adhuc detinet occupata ...*").

6. 1. 1288

Vévoda Jindřich IV. se před obléhanou Ratiboří překvapivě smířil s biskupem Tomášem II. (srv. např. WELTZEL A.: 1861, s. 51).

23. 6. 1290

Jindřich IV. Vratislavský krátce před svou smrtí rezignoval na zeměpanská práva v zemi niské a otmuchovské ve prospěch vratislavského biskupství (SUB V, s. 346-348, č. 452).

26. 6. 1290 - 1309

Po smrti Jindřicha IV. Edelštejn zřejmě opět ovládl Mikuláš I. Opavský (srv. k r. 1306 PFITZNER J.: 1923, s. 30-31; s. 36*).

1309 - 1318

Hrad patrně nominálně náležel zeměpánům Opavska (?) - českému králi Jindřichu Korutanskému, lehnickým vévodům a poté českému králi Janu Lucemburskému.

3. 7. 1318

Mikuláš II. Opavský složil lenní slib do rukou českého krále Jana Lucemburského a ujal se vévodství, tedy i vlády nad hradem (G-M II, s. 467-469, č. 9).

8. 7. 1339

Mikuláš II. Opavský snad pod nátlakem postoupil hrad Edelštejn s okolím českému králi (CDM VII, s. 177-178, č. 244; G-M II, s. 469-470, č. 11: „... *oppidum Zuckenmantel cum Hermanstat oppido et Arnoltstorff villa cum castro Edelnstein necnon aliis pertinenciis et aurifodinis ...*").

21. 8. 1361

Císař Karel IV. připojil Zlatohorsko i s hradem Edelštejnem zpět k opavskému vévodství a obnovil tak vrchnostenská práva Mikuláše II. nad hradem (CDS VI, s. 187-188, č. VIII; CDM IX, s. 189, č. 256; G-M II, s. 478-479, č. 17: „... *quod predicta videlicet opidum Czukmantel et castrum Edelstein cum omnibus eorum pertinenciis de corpore tui ducatus Opavie dudum fuerunt ...*").

18., 21. 4. 1377

Rozhodnutím smírčí komise byl hrad Edelštejn prohlášen za formální centrum severní části opavského vévodství, kterou po losování převzal Mikuláš III. Opavsko-Hlubčický (CDS VI, s. 197-200, č. XV; s. 200-201, č. XVI; PRASEK V.: 1890a, s. 3-24; G-M II, s. 484-489, č. 23; s. 490-491, č. 24: „... *vnnd dasselbe haubt Edelstein ist mit der kure gefallen vnnsern gnedigen herrn hertzog Niclas mit der zugehorung ...*").

4. 4. 1385

Mikuláš III. postoupil před uvedeným datem (srv. k 1. 3. 1374 CDS VI, s. 12, č. 53; G-M II, s. 482, č. 21) dědický nárok na svůj díl Opavska svým synovcům Konrádovi II. a Konrádovi III., vévodům olešnicko-kozelským. Ti se 4. 4. 1385 zavázali vévodovi Přemkovi I. Opavskému postoupit všechna Mikulášova zboží i s hradem Edelštejnem za podmínky, že jim bude splaceno dlužné věno Mikulášovy matky Hedviky Olešnické v částce 2.500 kop grošů (CDS VI, s. 15, č. 70; G-M II, s. 493, č. 28).

9. 7. 1394

Bez dědiců zemřel vévoda Mikuláš III. Vlády v Hlubčicích (a patrně i na Edelštejně?) se ujal Přemek I. Opavský, kterému se podařilo postupně vyrovnat většinu pohledávek kozelských knížat. Nejpozději v závěru r. 1407 plně disponoval Hlubčickem a Zlatohorskem (CDS VI, s. 28, č. 113).

10. 5. 1409

V notářském zplnomocnění zástupce vévody Přemka Opavského svědčil edelštejnský purkrabí Jindřich Glaubis (ZDOp I, s. XXI-XXII: „... *Heynrico Glawbis burgravio castri Edilstein ...*"; CDM XIV, s. 108, č. 118).

2. 2. 1434

V rozporu se zněním testamentu Přemka Opavského přistoupili jeho synové k novému dělení opavského vévodství. Hrad Edelštejn s Hlubčickem přešel pod správu Mikuláše IV. (CDS VI, s. 55-57, č. 188; G-M II, s. 505-506, č. 41).

1434/1435

Hlubčicko se Zlatohorskem ovládl na úkor Mikuláše IV. jeho starší bratr Václav II. Opavský (srv. KAPRAS J.: 1908, s. 30).

3. 4. 1440

Václav II. Opavský a Hlubčický postoupil Bolkovi Opolskému hrad Edelštejn a městečko Zlaté Hory jako záruku za dluh 800 kop grošů s dodatkem, že ponese veškeré náklady v případě stavebních úprav nebo soudních sporů (CDS VI, s. 63-64, č. 205; s. 64, č. 206; G-M II, s. 506, č. 43).

15. 4. 1455

Bolko Opolský vyhověl prosbě zlatohorských měšťanů o renovaci starých privilegií, zničených požárem na hradě Edelštejnu (PFITZNER J.: 1923, s. 18*-20*: „... *ihre briefe ihrer gerechtigkeit, die sie gehabt haben, auf unserem schlosse Edlstein verbrant sind ...*").

1455 - 1460 ?

Václavův syn Jan Opavský a Hlubčický se pokusil vykoupit zadlužený majetek, ale nedokázal již uhradit rozsáhlou přestavbu hradu Edelštejna (CDS VI, s. 84, č. 259; srv. také s. 216-217, č. XXVII a G-M II, s. 518-519, č. 60).

15. 8. 1460

Po Bolkově smrti převzal Opolsko jeho bratr Mikuláš, který se dohodl s českým králem Jiřím z Poděbrad na prodeji svého dílu Opavska s hradem Edelštejnem a Zlatými Horami za 28.000 zlatých (CDS VI, s. 79, č. 248; G-M II, s. 507, č. 45).

22. 8. 1465

Mikuláš Opolský postoupil Jiřímu z Poděbrad hrad Edelštejn s příslušenstvím (CDS VI, s. 89-90, č. 273; srv. také CDS VI, s. 214, č. XXV).

16. 3. 1466

Hrad Edelštejn spravoval Jan ze Žerotína (SRS VII, s. 115: *„...Eo tempore ille Zerotinsky hereticus in Edilstein residens ...“*).

13. - 16. 7. 1467

Vratislavský biskup Jošt z Rožmberka využil bojů v Dolním Slezsku a nečekaným přepadem obsadil Edelštejn. Po několika dnech dal hrad zbořit (SRS VII, s. 136: *„... episcopus Wratislaviensis obtinuit castrum Edilstein alias Paskenstein* (sic!) *expugnatum, quod intercepit locavit et possedit ...“*; srv. také G-M II, s. 512, pozn. 2).

21. 5. 1472

Syn krále Jiřího - Viktorin se vzdal veškerých nároků vázaných k rozbořenému hradu Edelštejnu ve prospěch svého bratra Jindřicha (AČ VI, s. 508, č. 104).

9. 10. 1474

Český a uherský král Matyáš Korvín předal vratislavskému biskupství hrad Edelštejn a Zlaté Hory (G-M II, s. 511-513, č. 56).

23. - 30. 11. 1477

Vratislavský biskup Rudolf provedl majetkoprávní vyrovnání s Jindřichem Starším Münsterberským, který souhlasil s prodejem Zlatohorska za 1.600 uherských zlatých (G-M II, s. 513-516, č. 57; s. 516-517, č. 58).

Popis objektu a archeologické nálezy

Na jednom z posledních výběžků Hrubého Jeseníku, na tzv. Příčném vrchu, se nad Zlatými Horami ve výšce 685 - 697 m n. m. nacházejí pozůstatky snad nejmohutnějšího slezského hradu - Edelštejnu. Ten zaujal dominantní hřeben klínovitého tvaru severojižní orientace, zvaný také Zámecký vrch (*Schlossberg,* někdy rovněž *Annaberg*), z východní, západní a severní strany ohraničený prudkými svahy, u jejichž paty tečou dvě bezejmenné, nepříliš výrazné vodoteče vlévající se po soutoku při okraji města do řeky Prudníku. Tato téměř ideální poloha se širokým rozhledem daleko do slezských rovin, umocněná relativní blízkostí důležitého komunikačního tahu, přímo vybízela k umístění opevnění do tohoto prostoru. Tak zde vznikla fortifikace, jejíž rozlehlost a monumentálnost - byť je v současnosti zděné architektury jen poskrovnu - budí obdiv a úctu k jejím stavitelům.

Vlastní hrad, delší osou orientovaný ve směru sever - jih, má maximální rozměry 190/200 x 123 m, včetně systému impozantních valů a hlubokých příkopů (obr. 35). Jeho jádro sestává ze dvou částí situovaných v nestejných výškových úrovních. Pro přehlednější popis jsme je označili jako horní a dolní hrad. Zastavme se nejdříve u výše položeného horního hradu, tvořícího jižní díl dispozice. Má tvar trojúhelníku s lehce vyklenutou přeponou, přičemž jeho obvod tvoří rozpadlé zdivo, jehož šíři lze odhadnout na cca 2 m. Na nejvyšším místě, na jižní straně, zřejmě stál, vetknut do obvodové hradby, bergfrit, jakkoliv musíme připustit, že nejsme dnes schopni zachytit alespoň část jeho půdorysu či vnější anebo vnitřní líce zdiva. Avšak umístění a přibližně kruhový tvar destrukce i mohutný suťový kužel, zabírající značnou plochu jádra, dovolují snad takto uvažovat. Informace uváděná v literatuře, že válcová věž měla průměr 7 m, je chybná a vychází z povrchní interpretace Weineltova údaje (WEINELT H.: 1936, s. 40; SPURNÝ F. a kol.: 1983, s. 65). Pouze A. PETER (1879, s. 95) hovoří o tom, že v jeho době, tzn. před téměř sto dvaceti lety, byly ještě viditelné zbytky mocné strážní věže, avšak kterou věž měl na mysli, nevíme.

Skryt za bergfritem byl k jihozápadní hradbě přisazen patrně dvouprostorový palác, jehož severní stěnu taktéž tvořila hradební zeď, vypínající se nad dolním hradem. Orientační vnější rozměry paláce činí 26 x 12 m, přičemž lze předpokládat dvě až tři podlaží. Další zděné budovy se nacházely ve zbývajících nárožích, to jest v severovýchodním a jihozápadním, a také zde tvořila obvodová hradba jejich vnější stěny. V případě prvně jmenovaného se jedná o nepříliš jasný, rovněž zřejmě dvoudílný půdorysný rozvrh; malou sondou byla totiž v úseku dlouhém 1,5 m obnažena velmi kvalitně vyzděná zeď probíhající ve směru východ – západ v místě, kde kolmo na ni byla na spáru přizděna další zeď – příčka, jdoucí k severu. Sonda vedená do hloubky téměř 1 m zachytila po 60/70 cm zřetelný, 15 - 20 cm široký ústupek nejspíše pro podlahu, čemuž by nasvědčovala i propálená vrstva nad tímto odsazením, pokračující směrem dovnitř objektu. Předpokládané rozměry jsou opět toliko přibližné – 20 x 12 m. Stavba umístěná v jihozápadním nároží byla jednoprostorová, rozměrů cca 18 x 10/11 m. Mezi oběma budovami se těsně u východní hradby nalézala kruhová, nasucho, respektive na hlínu vyzděná cisterna o průměru 1,6 - 1,7 m a síle zdiva přibližně 30 cm, obsypaná v šířce 1,1 m písčitým zásypem okrové barvy. Střed jádra hradu byl nejspíše volný.

Dolní hrad, či lépe řečeno předhradí, nepravidelného obdélného tvaru, ležící zhruba 5 - 7 m pod úrovní současné

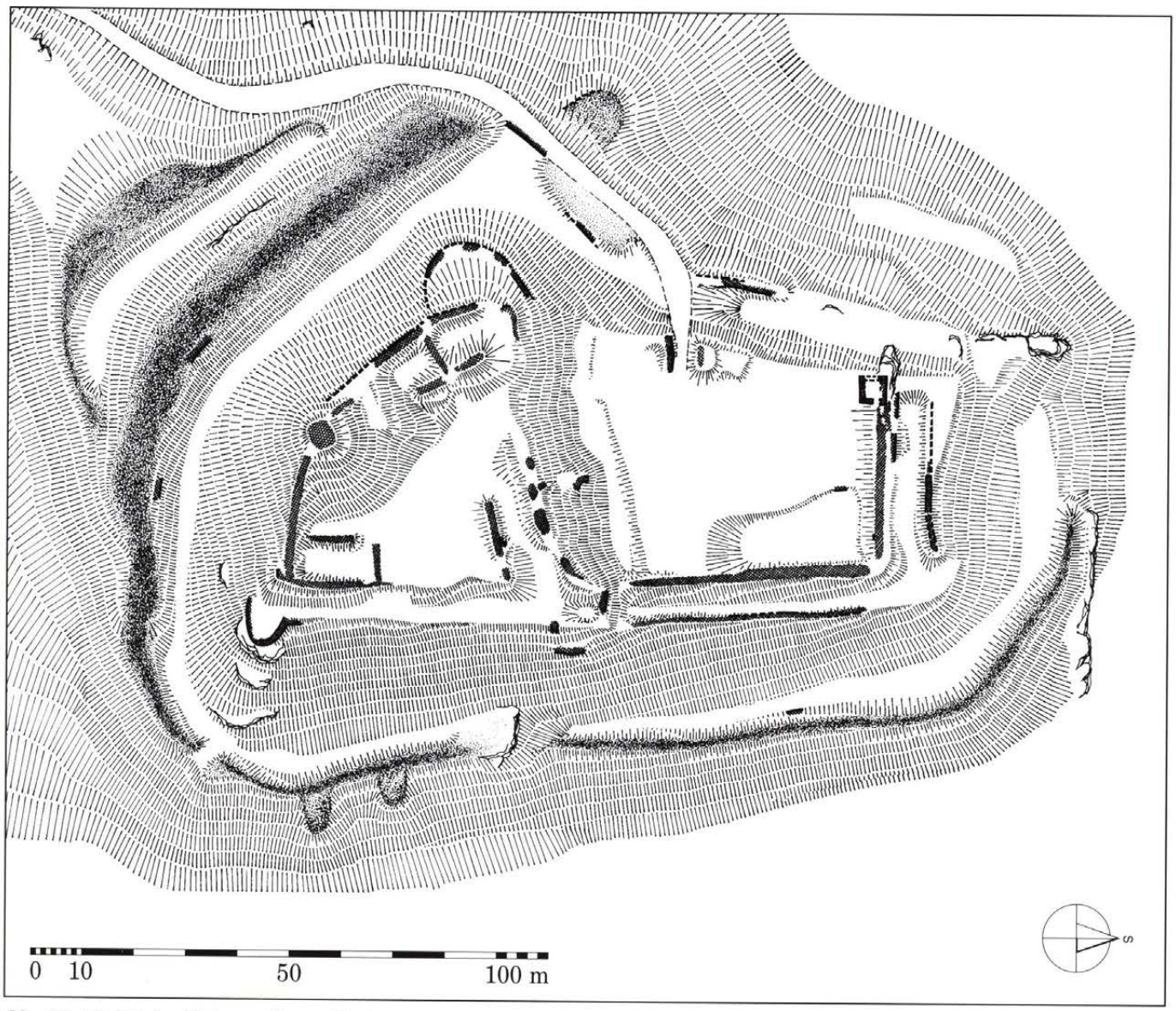

Obr. 35: Edelštejn. Půdorysné zaměření.

koruny valu (zdi) oddělujícího oba oddíly, má mírný sklon k severu a na jeho víceméně rovném povrchu jsou patrny jen nevýrazné deprese; největší z nich je v severovýchodní části a zdá se, že byla ohraničena a tak v rámci tohoto areálu vydělena kamennou zdí. Celý prostor, přimykající se na jihu k hornímu hradu, obepínala obvodová zeď relativně nejzřetelnější a nejmohutnější na severní straně, kde dosahuje šíře snad až 4 m. Přibližně v poloviční síle ji lze předpokládat i na straně východní, téměř zcela ji pak postrádáme na západě. Pouze v místě vstupu, v místě 3,4 m široké brány s lícovanou jižní stranou tu vystupuje poněkud výrazněji nad povrch; v blízkosti této brány byla údajně v minulém století ještě patrna studna (PETER A.: 1979, s. 95). Torzo nárožní věže v severozápadním rohu předhradí, téměř čtvercového půdorysu rozměrů 5,75 x 6 m, o síle zdí 0,68 - 0,8 m, s armovaným vstupem ve východní stěně 1,07 m širokým, stojí v těsné blízkosti příkopu, na skalním výchozu. Je dosti pravděpodobné, že jde o záležitost novodobou z počátku tohoto století (WEINELT H.: 1936, s. 50; FROBEL B.: 1995, s. 479), jakkoliv své opodstatnění by zde měla. V současné době je stavba značně destruována, celá západní stěna se po zimě 1994/95 zbortila.

V mladším období byla obranyschopnost horního i dolního hradu posílena vybudováním parkánu se zdí z nasucho kladených kamenů cca 1,1 - 1,2 m silnou, poněkud lépe rozpoznatelnou zejména na východní a severní straně předhradí, kde je rovněž patrný nevýrazný příkop, zhruba 2,5 - 3 m široký; vzájemný styk obou zdí je tu arci poněkud nejasný.

Pokud jde o horní hrad, byla zde parkánová zeď zasazena do svahu a provázána s dovnitř otevřenou baštou v jihozápadním nároží, kterou nelze vyloučit ani na protějším severovýchodním nároží, kde se na ni nejspíše napojila k jihu stoupající parkánová zeď dolního hradu. Třetí bašta,

respektive její sporé pozůstatky, avšak mnohem větších rozměrů, vysunutá 13 m do příkopu, se nachází i na západní straně, nad přístupovou komunikací. Není tu však součástí parkánového systému, nýbrž je přímo přizděna k hradební zdi za palácem. Parkánová zeď je ovšem místy zřetelná také na západě, kde částečně fixuje konstantní šíři přístupové cesty a těsně před vlastním vstupem uhýbá v délce asi 20 m a šířce 7 - 8 m směrem do příkopu a vytváří tak plošinu – terasu, využitelnou pro odstavení povozů; val zde chybí. Na jihu nebyl parkán nutný a nebylo vlastně možné jej tu ani zbudovat, neboť mohutný a hluboký, při dně cca 5,5 m a při vrcholu až 25 m široký příkop, vytesaný ve skále, měl velmi strmé stěny. Tento příkop, jehož vnější líc byla vzhůru ke koruně valu vyzděna opět zřejmě z nasucho kamenů v síle 1,1 - 1,2 m, směrem k východu povlovně klesá a přibližně ve stejných dimenzích probíhá i po celé východní a dílem i severní straně hradu, kde přechází v plochou terasu. Na východě je příkop – stejně jako následný val – porušen rozsáhlejší skalnatou plošinou, která mohla být – vzhledem k existenci destruovaného zdiva – zastavěna.

Lehce vyklenuté těleso valu je nejmohutnější na nejvíce ohrožené jižní a jihozápadní straně, kde dosahuje v koruně šíře až 10 m; nelze vyloučit, že zde (na tomto velmi ohroženém úseku) mohla stát, tak jako na opačné severní straně, štítová zeď (?). Důležitost nástupního prostoru je tu zdůrazněna ještě dalším šíjovým příkopem a poněkud nižším kratším valem.

Val, kopírující příkop na východní (obr. 36) a severní straně, je zjevně subtilnější (v koruně zhruba 3 m). Za pozornost stojí dvě z něho vybíhající půloválné plošiny (půdorysně podobné baštám), vysunuté co nejblíže nad nižší vzdálenější úsek přístupové komunikace, které snad mohou souviset s dělostřelbou. Tato komunikace po vrstevnici vystoupala od severu – od Zlatých Hor – až k počátku předpolí hradu, kde se spojila s cestou jdoucí od jihu z Heřmanovic. Odtud pak byla vedena po západní hraně hřebene odbočka, víceméně stabilní šíře, vstupující branou na předhradí, odkud pokračovala další branou do horního hradu.

Jediná poněkud lépe zachovalá bašta na jihovýchodní straně je vyzděna z lomového kamene spojovaného kvalitní maltou, přičemž její jižní polovina je zcela zničena (obr. 37). Torzo zdiva, v němž jsou patrny otvory po kůlech lešení, je zachovalé do výše 5,6 m z vnější strany a 2,3 m ze strany vnitřní, která je částečně vyplněna drobnou kamenitou sutí; zdivo má sílu 1 m, v místě vyklenutí 1,2 m. Ve stojící části jsou dochovány střílny šikmo skloněné směrem do příkopu (65 x 60 cm, 55 x 30 cm, 60 x 37 cm); ty sloužily ke střelbě z ručnic. Bašta byla vícepodlažní a na rozdíl od její mohutnější kolegyně ji patrně nelze spojovat s dělostřelbou; té však naopak mohl vyhovovat jazykovitý výběžek, vysunutý ze západní hrany hřebene v blízkosti vstupu (?).

Zbývá dotknout se ještě předpolí fortifikace. To má tvar nepříliš členité oválné plošiny, kterou obíhá přístupová cesta. Od hradu je odděleno již popsaným dvojnásobným valem a zřejmě nedokončeným, přibližně 5 m širokým příkopem (u dna 1 m), vysekaným ve skále. Na povrchu jsou v menší míře viditelné zbytky lomového kamene, lze připustit, že i toto místo mohlo být osídleno.

*

Interpretujeme-li (ostatně ve shodě s veškerým starším bádáním) monumentální suťový kužel v čele horního hradu správně jako destruovanou válcovou věž, pak Edelštejn zřejmě náležel k reprezentantům bergfritových dispozic z poslední třetiny 13. století, které jsou v jeho okolí, v jesenické části moravsko - slezského pomezí, zastoupeny poměrně často (srv. blízký Leuchtenštejn, Koberštejn, Kaltenštejn, Frýdberk a patrně i Javorník). Nejstarší jádro Edelštejnu s dvouprostorovým palácem přisazeným k obvodové hradbě v sousedství bergfritu na přístupové straně má rozměrové a částečně i dispoziční obdoby patrně na Leuchtenštejně, jakkoliv tam stál válcový bergfrit v obtočení smyčky ještě vnitřní hradby. Nejstarší etapě existence hradu Edelštejna můžeme zřejmě dále připsat cisternu při východní hradbě a zárodek okružního příkopu horního hradu s předsazeným valem; není jisto, zda také některou z dalších budov v jádře. Předhradí, posazené poněkud netradičně v zákrytu za vlastním hradem na plochém konci ostrožny, bylo jistě využíváno od počátku, spíše však jen s nějakým provizorním ohrazením.

Patrně teprve postupně ve 14. a 15. století, kdy hrad byl správním a sídelním střediskem hlubčického údělu opavských vévodů (v letech 1377/80-1394, 1434-1435/1440) a centrem zlatohorského panství zastaveného v letech 1440-1460/65 opolským vévodům, došlo k rozšiřování zděné zástavby jednak na předhradí, jednak ve vlastním horním hradě. Zde snad už ve 14. věku došlo k zahuštění zástavby některou (nebo i oběma?) budovou v jižním nebo severovýchodním nároží a přístavbou branské budovy, vysunutou z obvodu nad severní část okružního příkopu jádra. Je možné, že současně se začal obklopovat zděnou hradbou i dolní hrad.

Až teprve polovině 15. století a iniciativě zkušeného válečníka, agilního opolského vévody Bolka (1440 - po 1458) můžeme připsat rozsáhlou přestavbu hradu a jeho obepnutí věncem progresivního opevnění se střeleckými a dělostřeleckými baštami, jehož pokrokovost nemá na moravsko - slezském pomezí obdoby (obr. 38). Rozsáhlá přestavba zvětšila hodnotu hradu natolik, že opavský vévoda Jan již nebyl schopen zástavu vyplatit. Tehdy došlo k dobudování mohutného opevnění předhradí, jehož severní hradba dosáhla snad až čtyřmetrové tloušťky. Zatímco zřejmě pozvolna zanikal severní úsek starého příkopu kolem jádra, včleněný do opevněného dolního hradu, byly naopak prohlubovány okružní příkopy, jejichž stěny byly vyzděny patrně nasucho kladenými kamennými plentami. A to především na přístupové straně, kde se zároveň s hloubením příkopu zvětšoval čelní val, dovolující rozestavení těžších palných zbraní na rozšířeném plochém temeni. Vévodovy požadavky na účinnou dělostřeleckou obranu hradu vyústily ve zřízení bastionů zpevňujících okružní val před příkopem. Přístup

Obr. 36: Edelštejn. Val a příkop na východní straně.

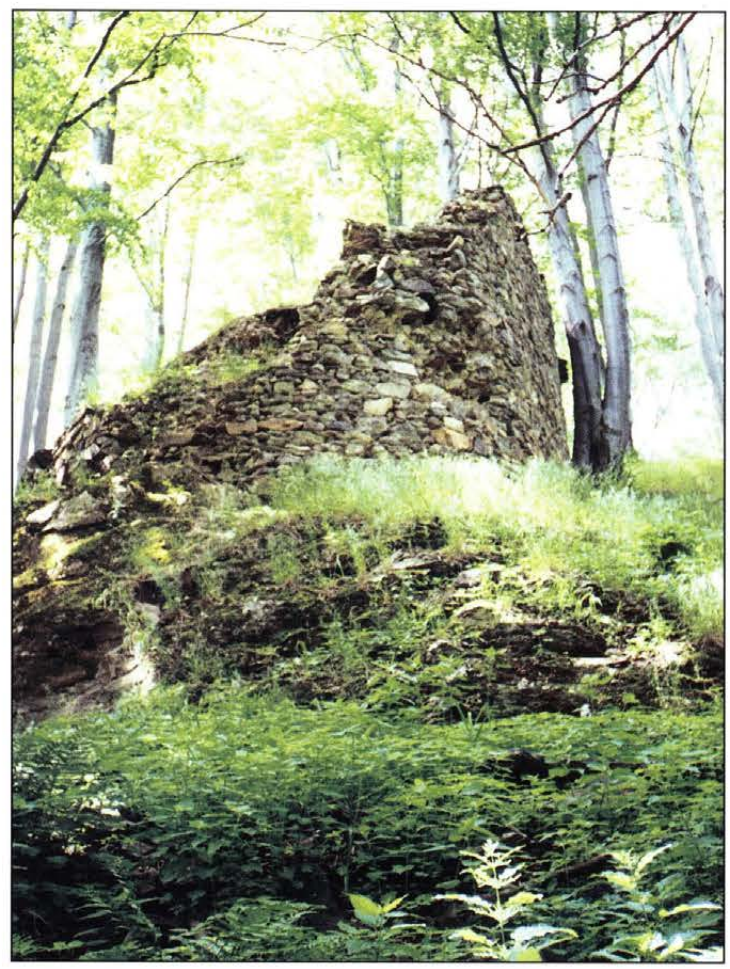

Obr. 37: Edelštejn. Střelecká bašta na jihovýchodní straně.

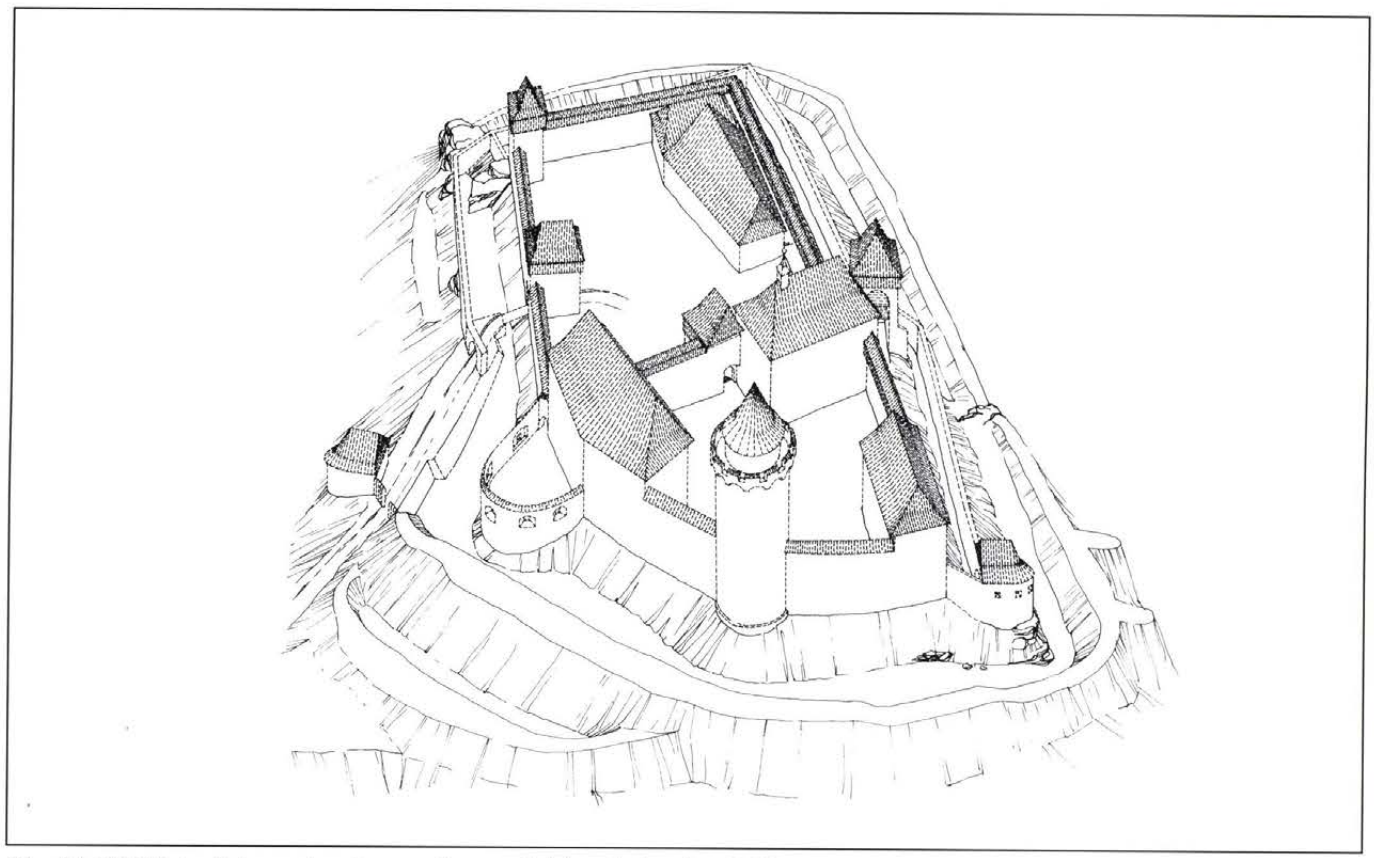

Obr. 38: Edelštejn. Pokus o hmotovou rekonstrukci hradu k roku 1467.

k hradu byl palebně pokryt z bastionu na západě, který sevřel mezi sebe a čelní val prosmýknutí cesty do hradu kolem paty valu, a dále z mohutné dělostřelecké bašty, která se přimkla k obvodové hradbě horního hradu. Další, menší bastiony se rozložily na jihovýchodě, kde jednak chránily bok čelního valu a tuto stranu pevnosti, jednak mohly postřelovat vzdálenější úsek hlavní přístupové komunikace od Zlatých Hor. Jejich týl a zároveň jižní nároží horního hradu navíc hájila podkovovitá střelecká bašta. Zřejmě s postupnou proměnou hospodářského předhradí v silně opevněnou součást hradu bylo bezprostřední ekonomické zázemí vytlačeno před pevnost, před druhý, vnější val na plošině na temeni ostrožny, kde jsou patrné pozůstatky terénních úprav a snad i zděných staveb. Předpokládat můžeme i prozatím přesněji neurčitelné úpravy ve vlastním horním hradě. Právě Bolkova přestavba Edelštejnu vytvořila z hradu jednu z nejpokročilejších slezských pevností poděbradské doby. Zdá se, že Bolkova aktivita byla natolik významná, že vtiskla hradu i alternativní pojmenování *Paskenstein* (tj. asi Palkenstein = Bolkův hrad). Zatím nelze bezpečně posoudit, zda přestavba byla iniciována požárem hradu před rokem 1455 nebo požár zasáhl hrad už v době probíhajících úprav. Vědomí značné vojenské síly hradu po Bolkově rekonstrukci se stalo Edelštejnu osudným. Jakmile připadl do rukou utrakvistického krále (1465), využili slezští katolíci první příležitost a již roku 1467 pevnost totálně zničili, aby nemohla sloužit nepřátelům.

*

Na rozdíl od dřívějších konstatování, že není ke studiu téměř žádný archeologický materiál (KOUŘIL P. - PLAČEK M.: 1988, s. 31), disponujeme v současnosti vcelku slušnou kolekcí keramických artefaktů, doplněnou nemnohými železnými předměty. Jde o nálezy, jež byly získány dvěma malými sondami v roce 1996 v místech, která byla poškozena svévolnými výkopci, zjevně v souvislosti s hledáním metalických předmětů pomocí detektorů kovů. Tato místa se nacházejí v areálu horního hradu. První sonda u východní obvodové hradby zachytila tzv. cisternu a poskytla 151 kusů keramických zlomků a neúplnou ostruhu, druhá, kterou byla zjištěna vnitřní příčka budovy v severovýchodním nároží (srv. výše), 471 zlomků, několik hrotů střel a hřebíků. Celek byl doplněn nálezy z povrchových sběrů, učiněných příznivci zlatohorského muzea, kam byl veškerý materiál předán. V úvahu byly vzaty i starší sporadické sběry uložené v bruntálském muzeu, které byly získány v prostoru hradního jádra a v roce 1934 údajně předány H. Weineltovi (1936, s. 44). O výzkumu prováděném s podporou zlatohorské pobočky sudetského horského spolku zpravuje i E. Hetfleisch (1931, s. 279; srv. také WEINELT H.: 1936, s. 40-41), kam se však nálezy poděly, nevíme. Velmi zajímavou

zprávu však uveřejnil na počátku 90. let B. Frobel (1991, s. 14; 1995, s. 479). Informuje v ní o skutečnosti, že na počátku roku 1944 byl na hradě proveden malý výzkum, kterým byl zpod kořenů vyvráceného buku získán soubor železo – především hřebíků, hrotů střel, seker a dalších blíže nespecifikovaných předmětů, takže vznikla domněnka, že se jedná o kovárnu. Sám Frobel nalezl v roce 1982 v severovýchodním nároží jádra, na místě ilegálního výkopu, jak tvrdí, zvířecí zuby a keramiku údajně z 13. - 15. století, kterou odvezl do Německa (!) a jež je nyní uložena v pamětní místnosti v Bietigheimu.

V sumě můžeme tedy pracovat s téměř 700 keramickými zlomky patřícími v naprosté většině kuchyňské keramice; jsou tu zastoupeny hrnce a hrnky, mísy a misky, džbány, poháry, poklice, ale kupř. i cedník (obr. 39:2). Jen výjimečně shledáváme kahánky anebo fragmenty kachlí, z nichž některé lze přiřadit nádobkovitým tvarům s pravoúhlým ústím.

V téměř stovce okrajových fragmentů převládají ty, jež jsou formovány do tvaru okruží (více než polovina; obr. 39:1; 40; 41:6, 8), časté jsou i okraje vně vyhnuté, zesílené a zaoblené (obr. 41:3-5), na vnitřní straně nezřídka s odsazením pro poklici. Vcelku slabší zastoupení mají typické římsovité exempláře s náběhem k okruží, ojediněle i se zrnky tuhy ve hmotě a pouze redukčně pálené (obr. 41:1-2, 7, 9). Zanedbatelné procento rovněž představují vysoké přímé okraje patřící džbánům. V mase nálezů jsou pochopitelně

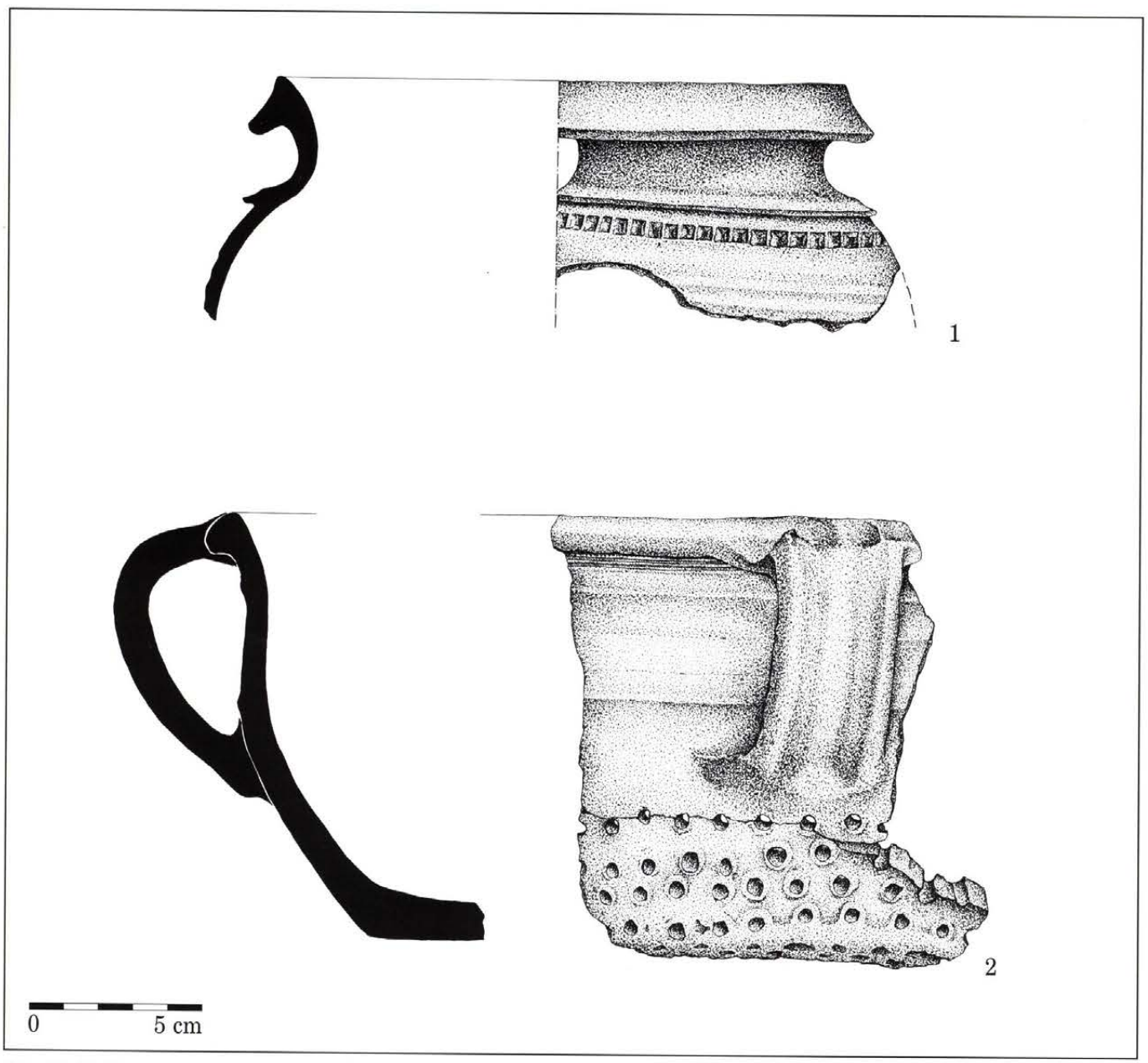

Obr. 39: Edelštejn. Keramické nálezy.

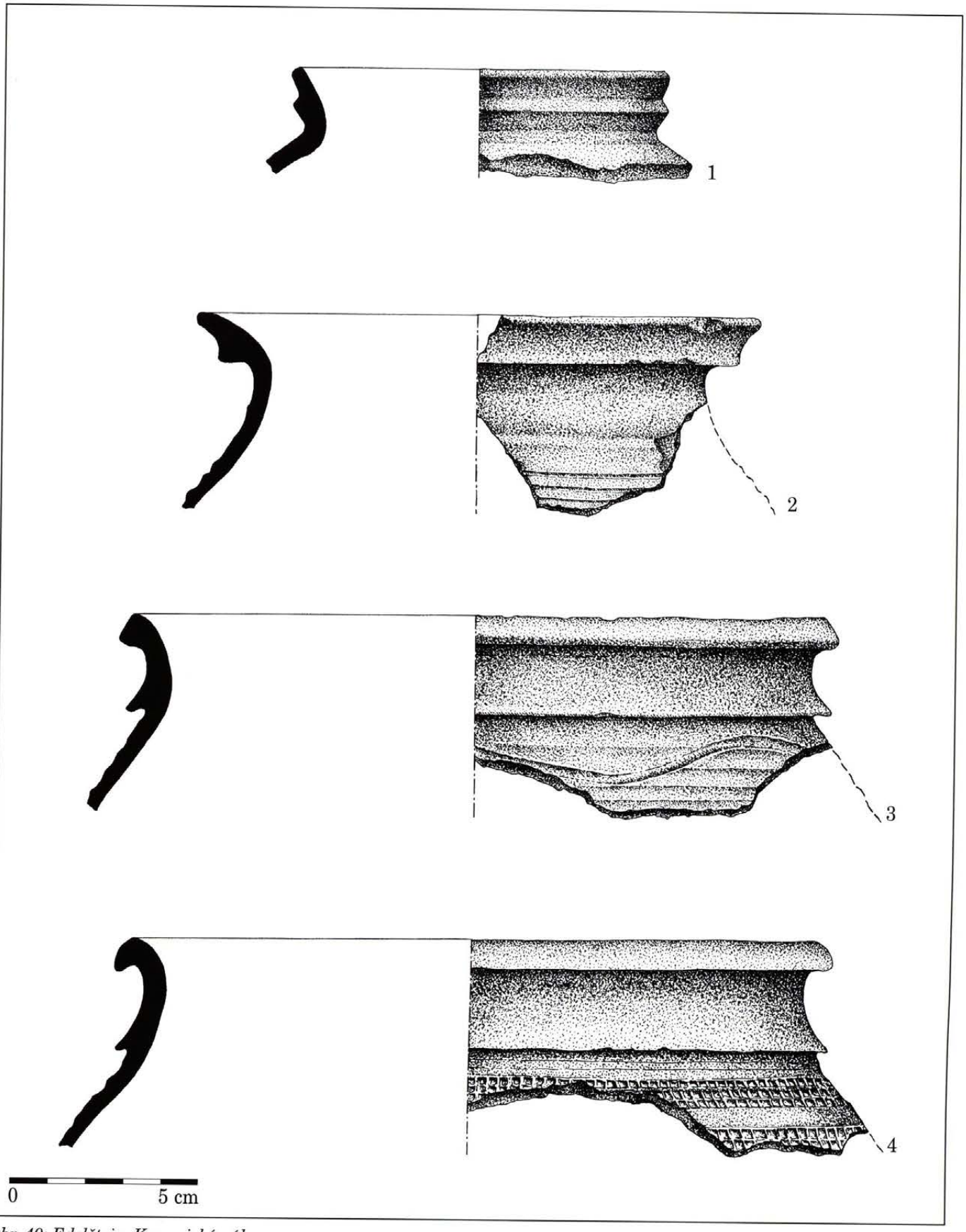

Obr. 40: Edelštejn. Keramické nálezy.

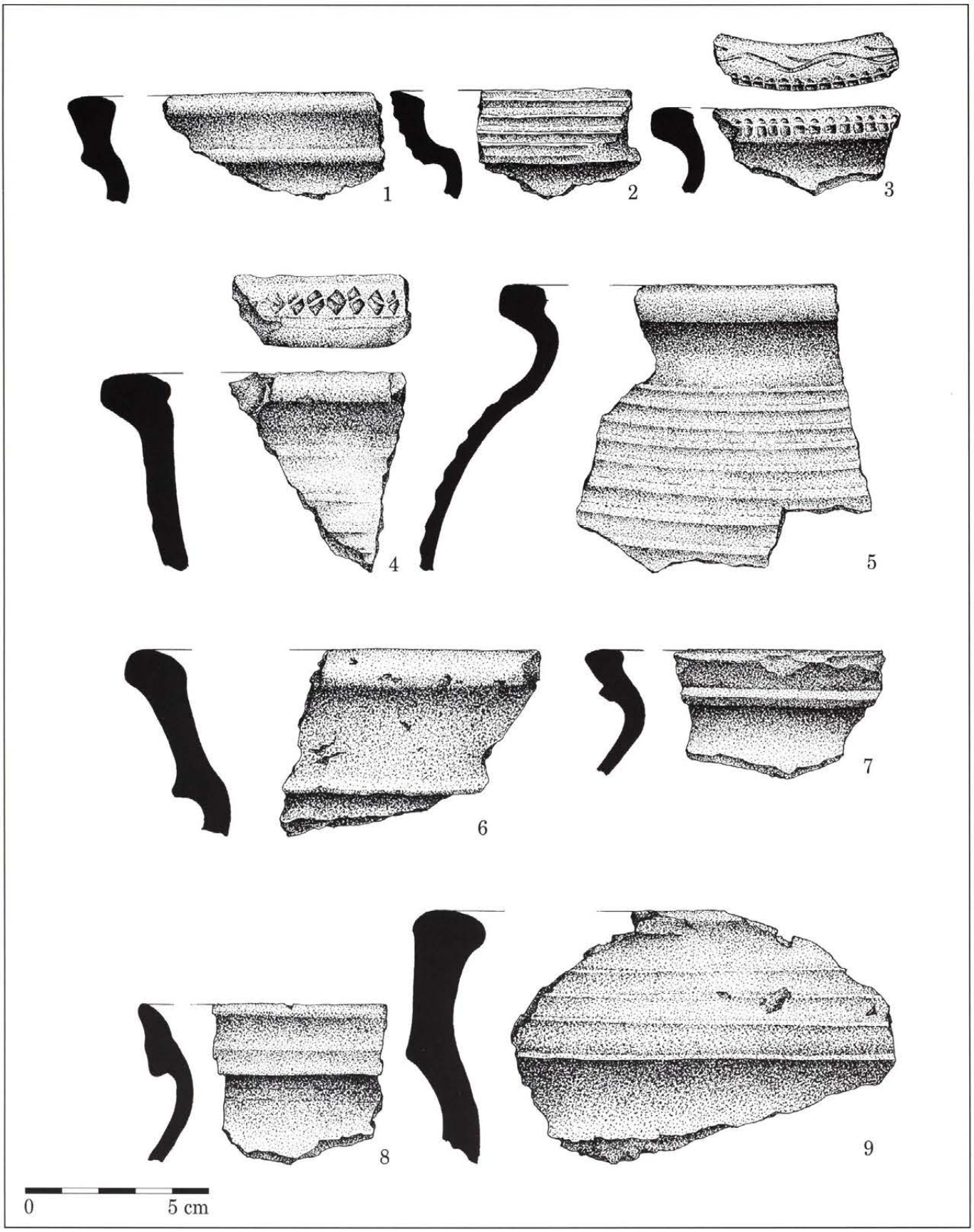

Obr. 41: Edelštejn. Keramické nálezy.

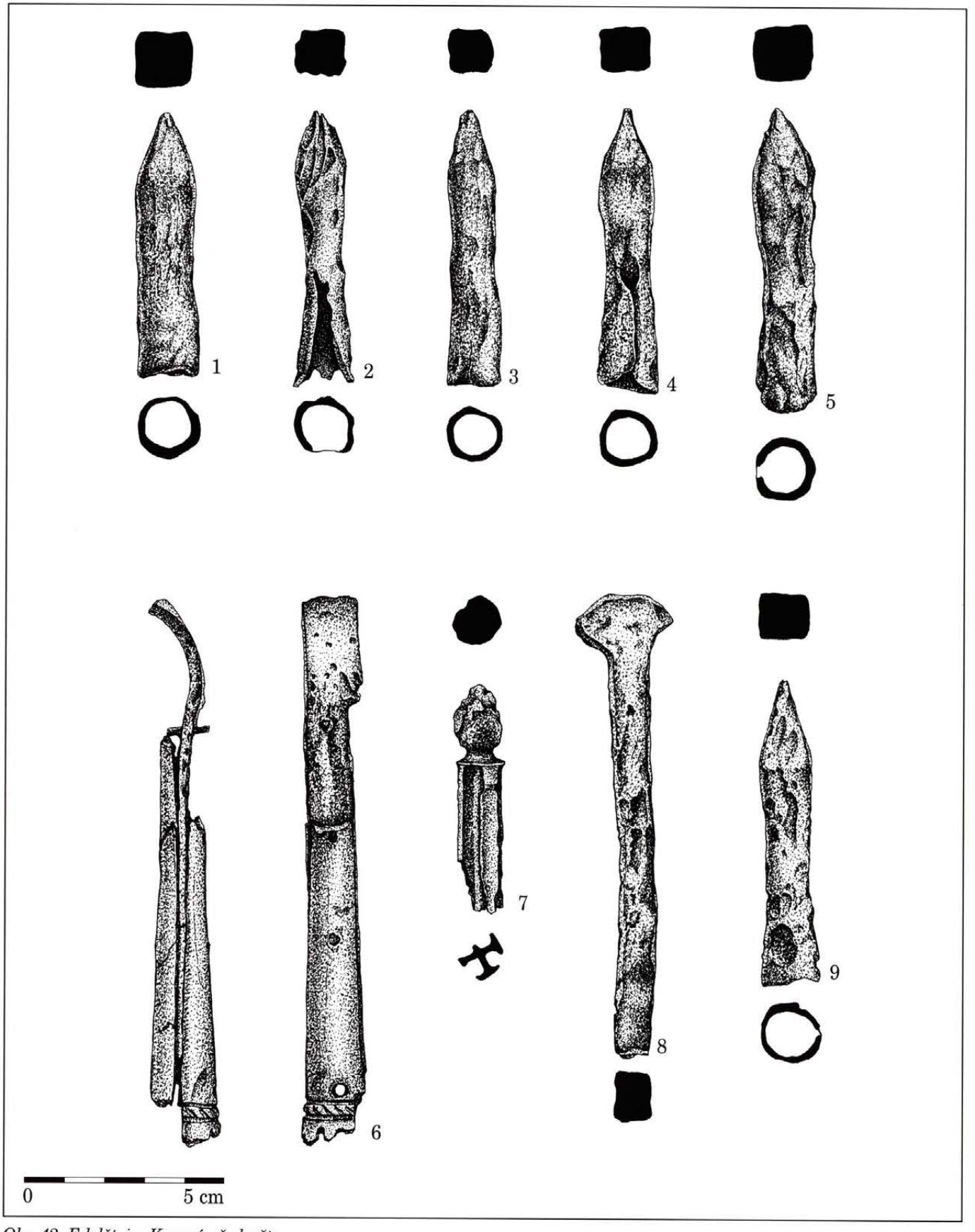

Obr. 42: Edelštejn. Kovové předměty.

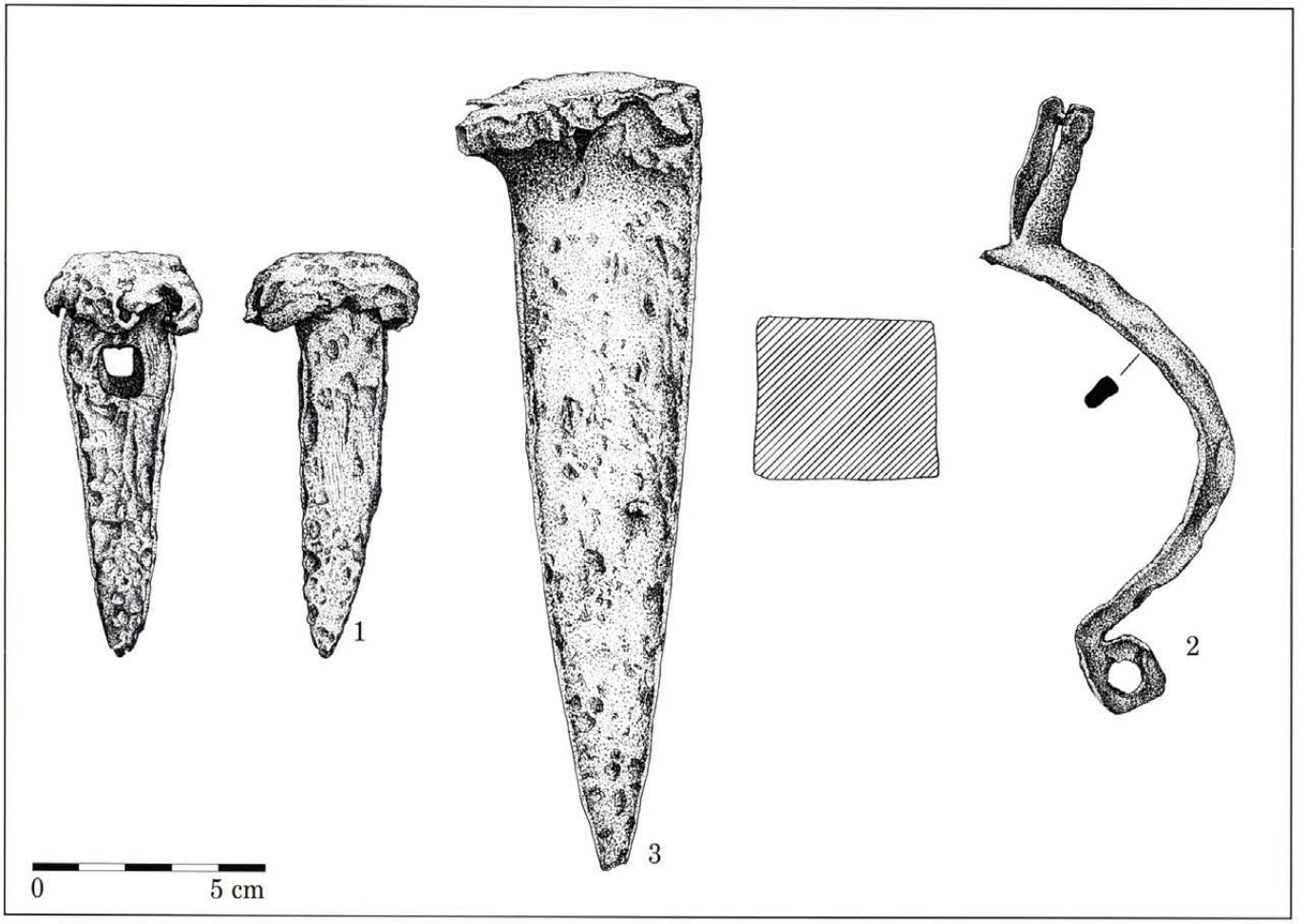

Obr. 43: Edelštejn. Kovové předměty.

nejčastěji přítomny výdutě, které jsou spíše tenkostěnné a kvalitně - tvrdě až zvonivě pálené. Hmota je převahou středně hrubá až jemnější ostřená, barva vypálení ponejvíce šedá se svými odstíny, častý je ovšem i světlý béžový střep. Zcela výjimečně se setkáme se světle hnědou polevou na vnitřní straně nádob. Téměř uniformní výzdobu prezentují různě široké, vždy spíše mělčí obvodové žlábky (šroubovice), sporadicky lze zaznamenat jednoduchou širokou vlnici anebo radélko, a to i na vnější, někdy horizontálně seříznuté plošce okrajových zlomků mís a hrnců. U den, pokud se dalo rozpoznat, byla konstatována jak podsýpka, tak i odříznutí. Celý soubor můžeme vročit do 14. a 15. století, poprvé máme ale co do činění s artefakty, jakkoliv nečetnými, u nichž je možný přesah do závěru století 13. K samotným počátkům hradu však, zdá se, ani ony ještě nepromlouvají.

Železných předmětů, jak již bylo řečeno, není mnoho; nejčastěji se objevují hřeby a hřebíky různých typů (obr. 42:8) a také militária, zastoupená však toliko masivnějšími hroty střel kuše s tulejkou (obr. 42:1-5,9). Připomenout můžeme i neúplný klíč do válečkového zámku, poškozený „příborový" nůž opatřený zdobenou kostěnou střenkou a také část ostruhy s prohnutým parabolickým raménkem zakončeným jednoduchým očkem a delším rozeklaným krčkem se stěžejkou, na které však chybí kolečko (obr. 43:2). Je evidentní, že máme před sebou nálezy spadající do pokročilého středověku, nejspíše vyspělého 15. stol. Za pozornost také stojí tzv. hornická želízka, vyzvednutá z příkopu na východní straně fortifikace (obr. 43:1,3). V cisterně byla nalezena i část hrubě tesané kamenné koule o průměru 15 - 20 cm a opracované pískovcové ostění, v příkopu před jižním čelem hradu byla pak v kamenité suti rozpoznána dvě kvadratická tufitová neprofilovaná ostění.

Ikonografie a dokumentace

Nejstarší publikovaný terénní náčrt, pořízený v roce 1934, pochází od H. Weinelta a patří k jeho nejvíce schematickým - zjednodušeným zobrazením, jakkoliv základní půdorysný rozvrh v podstatě souhlasí (WEINELT H.: 1936, s. 39; 1937, s. 34). Weinelt se tu pokusil svým způsobem prezentovat podle svých představ „ideální" stav, když vyznačil zdivo i všude tam, kde zjevně není. Základní části fortifikace popsal přímo v plánku. Pravděpodobné je jeho zakomponování bergfritu do čelní hradební zdi, postrádáme

zde ovšem zakreslení dalších dvou bašt horního hradu (v jeho pojetí *Hauptburg*). Spíše jen tušil budovy umístěné podél vnitřních stěn zdí hradního jádra, a proto tento prostor vyznačil pouze šrafováním. Přibližně do poloviny průběhu východní hradební zdi situoval subtilní věžici o vnitřním průměru 1,8 m, jde však nepochybně o cisternu zjištěnou v její těsné blízkosti sondážním výkopem. Zcela pominul ortogonální nárožní věž dolního hradu (nazývá jej *Hinterburg*), kterou považoval zřejmě oprávněně za recentní záležitost, nevyznačil ovšem zcela zřetelný vstup – bránu na západní straně, ani komunikaci do ní ústící. V příkopu táhnoucím se na východní straně zachytil zhruba v polovině jeho délky silně poškozený kruhový útvar o vnitřní světlosti 1,5 m, který s jistou rezervou pokládal za studnu; dnes již není možné toto místo přesně verifikovat. Weineltův plánek nepostrádá měřítko, avšak sever je poněkud vychýlen. V nezměněné podobě byl použit ještě v 90. letech německou vlastivědnou literaturou (FROBEL B.: 1991, s. 13), ale nalezneme jej i v lexikonu německých hradů, kde je paradoxně, bez udání měřítka a jakékoliv orientace, ještě více zjednodušen (KRAHE F. - W.: 1996, s. 161).

Vcelku oprávněné kritice podrobil výsledky Weineltova snažení Z. Gardavský, který v roce 1960 uveřejnil své vlastní zaměření lokality z roku 1958, a třebaže je rovněž dosti schematické, nepostrádá téměř žádný z primárních atributů fortifikace, včetně měřítka a správné orientace (GARDAVSKÝ Z.: 1960, s. 141). Zaráží jen poněkud, že i on vložil do východní hradební zdi horního hradu kruhovou věžici, která má v jeho pojetí dokonce stejné rozměry jako předpokládaný bergfrit. Pod ním (v hradním jádru) vyznačil jakýsi menší kruhový objekt, jež není možno v současnosti identifikovat. Věrohodně naznačil komunikační schéma, avšak ani on již nenalezl v příkopu na východní straně Weineltem avizovanou studnu. Mylně ale předpokládal parkánovou zeď i před jižním, respektive jihozápadním vyklenutým čelem hradu.

Téměř po 30. letech od Gardavského zveřejnění byl vyhotoven nový plánek opevnění, který poměrně věrně zachytil většinu rozpoznatelných pozůstatků kamenné architektury i celkovou terénní konfiguraci (KOUŘIL P. - PLAČEK M.: 1988, obr. 1); jeho součástí je rovněž řez provedený v podélné ose přibližně ve směru sever - jih. Jde o první půdorysné zobrazení fortifikace podané v reálných prostorových dimenzích, které bylo bez úprav využito i v práci o hradech a zámcích na Moravě a ve Slezsku (PLAČEK M.: 1996, s. 148) a také ve studii dotýkající se hradní architektury na území českého Slezska (KOUŘIL P. - WIHODA M.: 1996, s. 79).

Zde předkládané situační zobrazení je výsledkem několikadenního pečlivého terénního měření, podmíněného vytvořením polygonální sítě. Mapuje stav lokality k roku 1996 a doplňuje dosavadní poznatky řadou zásadnějších i detailních pozorování.

Literatura

- **FROBEL, B.,** 1991: *Von den Burgen unseres Zuckmantler Gebietes - Burg Edelstein,* Zuckmantler Heimatbrief 23, Folge 89, s. 9-15.
- **FROBEL, B.,** 1995: *Zuckmantel mit den Dörfern Hermannstadt, Endersdorf, Obergrund, Niedergrund und Reihwiesen.* Bietigheim-Bissingen.
- **GARDAVSKÝ, Z.,** 1960: *Reálný obraz dvou největších hradů na Jesenicku,* Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci č. 88, s. 140-144.
- **GUERQUIN, B.,** 1957: *Zamki Śląskie.* Warszawa.
- **GRUNDMANN, G. - UHTENWOLDT, H.,** 1944: *Die schlesischen Burgen.* Breslau.
- **HETFLEISCH, E.,** 1931: *Fundübersicht des nordwestlichen Schlesiens,* in: Altvater-Festschrift zur 50-Jahrfeier des Sudetengebirgsvereines, Freiwaldau, s. 268-281.
- **HOFFMANN, J. E.,** 1894: *Ruine Edelstein bei Zuckmantel,* Altvater XII /1, s. 63-64.
- **KOUŘIL, P.,** 1988: *Hrad Vartnov a jeho postavení ve vývoji hradů na Opavsku,* in: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc., Brno, s. 285-304.
- **KOUŘIL, P. - PLAČEK, M.,** 1988: *Edelštejn a Leuchtenštejn - dva hrady u Zlatých Hor, okres Bruntál,* ČSM-B 37, s. 29-35.
- **KOUŘIL, P. - WIHODA, M.,** 1996: *Die Burgen Böhmisch Schlesiens. Ihre Entstehung, Funktion und Stellung in der Siedlungsstruktur.* in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech - zamek, Wrocław, s. 67-84.
- **KOUŘIL, P. - WIHODA, M.,** 1998: *Hrad Edelštejn v sídelní a mocenské struktuře západního pomezí Moravy a Slezska,* CB 6, s. 341-362.
- **KÖNIG, B.,** 1924: *Burgruine Karpenstein,* Die Heimat 2, s. 9-12.
- **KRAHE, F. - W.,** 1996: *Burgen des deutschen Mittelalters.* Augsburg.
- **KUBITZA, F.,** 1938: *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens,* DMSH 24/9-12, s. 149-167.
- **KUTZER, P.,** 1914: *Burg Edelstein,* Jahres-Bericht des Neisser Kunst- und Alterthums-Vereins 17 (1913), s. 27-32.
- **MENCLOVÁ, D.,** 1971: *Beitrag zur Typologie der mährischen Burgen,* SPFFBU-F 14-15, s. 97-127.

- **MĚŘÍNSKÝ, Z.,** 1981: *Přehled dosavadního stavu výzkumu fortifikací 11. až počátku 16. století na Moravě a ve Slezsku (hradiska a hrady),* AH 6, s. 147-197.
- **MICKLITZ, O.,** 1906: *Die Burgruine Edelstein u. Geschichte Zuckmantels,* Nordmark-Kalender für das Deutsche Volk in Schlesien XI, s. 112-117.
- **MÜLLER, K. A.,** 1837: *Vaterländische Bilder I. Die Burgfesten und Ritterschlösser Schlesiens (beider Antheile), so wie Grafschaft Glatz.* Glogau.
- **PETER, A.,** 1879: *Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesien.* Teschen.
- **PETER, A.,** 1884: *Das Herzogthum Schlesien.* Wien.
- **PFITZNER, J.,** 1924: *Geschichte der Bergstadt Zuckmantel in Schlesien bis 1742.* Zuckmantel.
- **PLAČEK, M.,** 1990: *Fortifikace ke kontrole a zajištění středověkých komunikací,* AH 15, s. 203-216.
- **PLAČEK, M.,** 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku.* Praha.
- **PRASEK, V.,** 1890: *Historická topografie země Opavské I, A-K.* Vlastivěda slezská II/1. Opava
- **SLÁMA, F.,** 1886: *Vlastenecké putování po Slezsku.* Praha.
- **SLÁMA, F.,** 1887: *Oesterreichisch Schlesien. Landschafts-, Geschichts- und Kulturbilder.* Prag.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Severní Morava.* Praha.
- **WEINELT, H.,** 1936: *Probleme schlesischer Burgenkunde, gezeigt an den Burgen des freiwaldauer Bezirkes.* Breslau.
- **WEINELT, H.,** 1936b: *Zur deutsch-mährisch-schlesischen Burgenkunde,* Der Burgwart 37, s. 1-8.
- **WEINELT, H.,** 1937: *Mittelalterliche Grenzburgen in Schlesien,* Sudetendeutsche Monatshefte 1,s. 32-37.
- **WEINELT, H.,** 1937a: *Burgen und Siedlung in Sudetenschlesien,* Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamtschlesischen Raume 9, s. 33-44.
- **WEINELT, H.,** 1938: *Das deutsche Oppaland und das angrenzende deutsche Nordmähren als Wehrbaulandschaft,* Der Burgwart 39, s. 21-31.
- **WEINELT, H.,** 1939: *Das Werden der ostmitteldeutschen Kulturlandschaft Freudenthal,* Deutsches Archiv für Landes- u. Volksforschung 3, s. 598-631.
- **WEINELT, H.,** 1939c: *Die Grenzen der Rodungslandschaft Freudenthal in der Kulturgeographie,* Zeitschrift für sudetendeutsche Geschichte 3, s. 12-29.
- **WEINELT, H.,** 1940: *Forschungen zur Volkstumsgeographie des südschlesischen Stammesgebietes.* Reichenberg-Leipzig.
- **WEINELT, H.,** 1942: *Der mittelalterliche Wehrbau einer ostmitteldeutschen Rodungslandschaft.Die Burgen des Kreises Freiwaldau im Ostsudetenland,* Deutsches Archiv für Landes- u. Volksforschung 6, s. 148-168.
- **WEINELT, H.,** 1942a: *Die alte Strasse von Leobschütz nach Mährisch-Neustadt,* Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums, Neue Folge II, s. 5-42.
- **WELTZEL, A.,** 1861: *Geschichte der Stadt Ratibor.* Ratibor.
- **ZUBER, R.,** 1972: *Osídlení Jesenicka do XV. století.* Opava.

FREUDENŠTEJN

okres Bruntál, katastrální území Vrbno pod Pradědem
polovina 13. století

Historické zprávy

Lokalita není zmiňována písemnými prameny. Pouze mapa bruntálského panství z doby kolem roku 1579 zachycuje zříceninu hradu s názvem *„Friedenstein"* (PESCHKE A.: 1934, s. 40-42).

Popis objektu a archeologické nálezy

Jeden z nejstarších slezských hradů, relativně nejníže položený ze čtveřice fortifikací obklopujících dnešní Vrbno pod Pradědem, zaujal recentním lomem porušený, úzký konec hřebene s nejvyšší kótou 595 m n. m., v klínu tvořeném soutokem dvou dnes bezejmenných potoků, které se ovšem v ústech německého obyvatelstva před rokem 1945 nazývaly Lauterseifner Wasser a Reimertalbach. Poloha hradu v těsné blízkosti dnešní silnice (2 km jihozápadně od Karlovic) spojující Vrbno pod Pradědem s Bruntálem a navazující na původní středověkou stezku byla ze strategického hlediska ve své době nesporně velmi příhodná, i když samotné umístění fortifikace nebylo právě ideální.

Jednodílná dispozice tvaru protáhlého oválu, téměř 55 m dlouhá a 9 - 18 m široká, byla obepnuta mohutnou lícovanou hradební zdí 2,7 m silnou, vystavěnou z místního kamene - lámané ruly, spojovaného kvalitní maltou (obr. 44; 45). Zeď, vystupující přibližně 0,6 m nad úroveň současného terénu, je zřetelná zvláště na severozápadní, severní

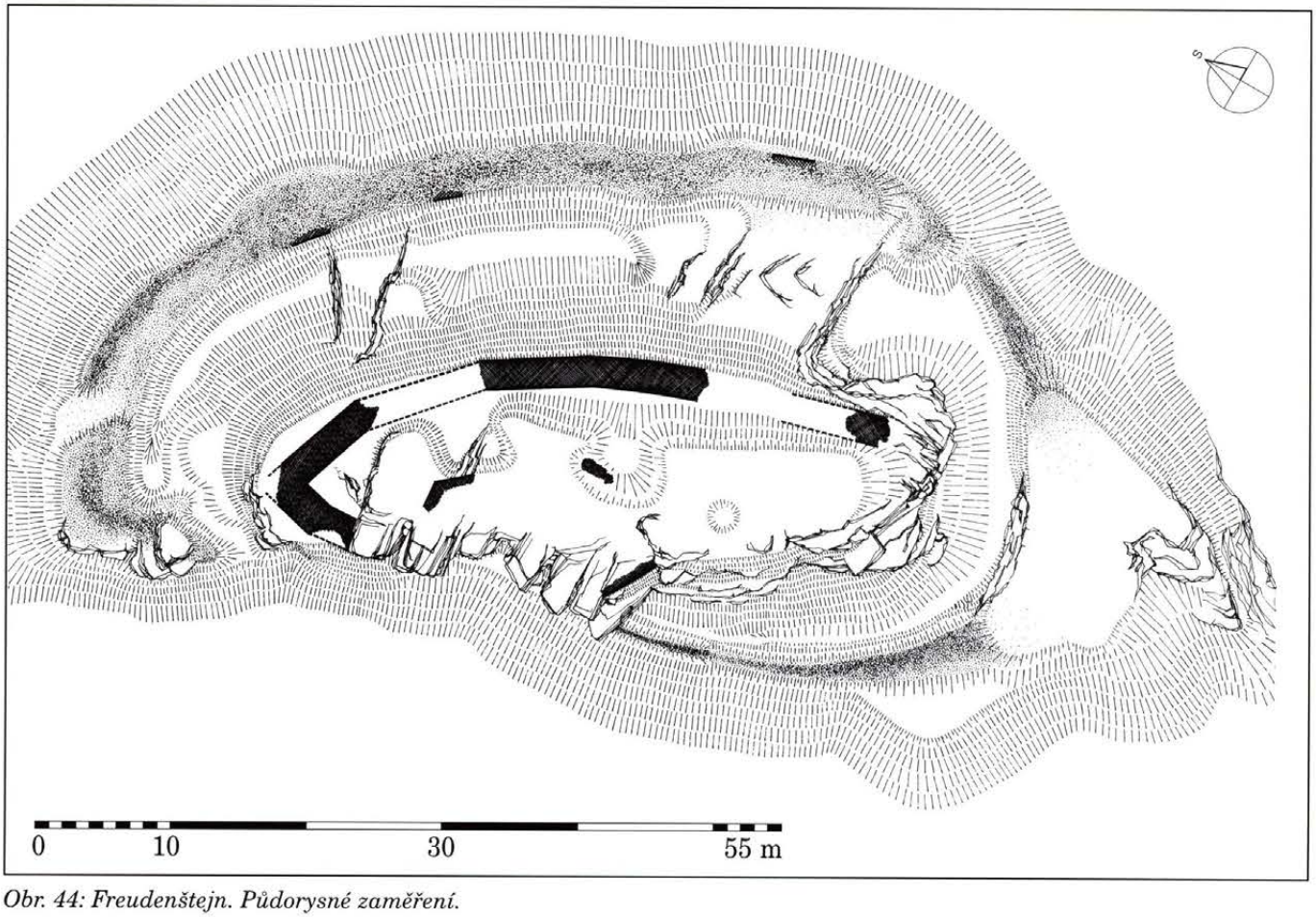

Obr. 44: Freudenštejn. Půdorysné zaměření.

Obr. 45: Freudenštejn. Pozůstatky obvodové hradby na jihozápadní straně.

a severovýchodní straně, kde vytváří směrem proti přístupu ostrý břit. Zbývající obvod byl tvořen kombinací rozeklaných skalnatých výchozů hřebene a zdiva, které vyplňovalo mezery mezi nimi. Je zřejmé, že tíhu obrany nesla právě tato obvodová hradba, neboť pozůstatky eventuální věže - bergfritu nebyly ani při vcelku již rozsáhlých odkryvech zjištěny. Rovněž sporé stopy základů zděné architektury uvnitř takto vymezeného areálu svědčí spíše pro subtilnější budovy. Ostatně bezvěžovou dispozici indikuje i schematický nákres na mapě bruntálského panství z doby kolem roku 1579.

Hradní jádro bylo obklopeno příkopem, jehož současná šířka kolísá mezi 6,3 - 13,0 m a jehož stěny byly vyzděny z nasucho kladených lomových kamenů. Příkop byl na východní straně přerušen uměle upravenou plošinou rozměrů cca 10 x 10 m, vystupující z jeho dna, k níž bylo možno po mohutném, v koruně až 4 m širokém, předsazeném valu dojet i s povozy. Teprve zde musel být vstup do prostoru uvnitř hradeb. Je přirozené v těchto místech také předpokládat hospodářské využití valu a příkopu.

*

Hrad se řadí k raným příkladům kamenné hradní architektury, jejíž dispoziční typologické začlenění nelze precizovat. Tíhu obrany nesla především soustava tvořená okružním valem s příkopem a mohutnou obvodovou hradbou. Vnitřní zástavba byla patrně poměrně jednoduchá a při případné obraně asi neměla hrát podstatnější roli. V tomto důrazu na obvodovou linii opevnění zřejmě ještě doznívá pozdně hradištní tradice (?). Za současného stavu poznání se zdá, že za strukturální analogii (i když v konkrétní podobě odlišně řešenou) bychom mohli považovat zejména Přerovec u Opavy a snad i hrad Luginsland, kde však asi byla brána v přízemí hranolové věže.

Přístupová komunikace byla vedena velmi pravděpodobně od jihu proti proudu vodoteče a mělkým sedýlkem na severozápadní straně vystoupala na úroveň opevnění. Zde byla směrována na temeno valu, po němž pokračovala až k místu předpokládaného vstupu do hradu, vstupu tvořeného patrně jen otvorem v hradbě.

*

Lokalita již v minulosti lákala – a dodnes přitahuje – mnohé, zvláště amatérské badatele a výkopce, takže je k dispozici poměrně slušná kolekce archeologických artefaktů, avšak v naprosté většině případů bez udání bližších nálezových okolností a řádné dokumentace. Na seriózní archeologický výzkum hrad stále ještě čeká. Přesto si lze na základě některých dosavadních poznatků udělat alespoň rámcovou představu o stratigrafických poměrech, zejména v jihozápadní části fortifikace. Od současného nivó až do hloubky 0,3 a místy až 0,5 m je tu uložena tmavě hnědá humózní zemina, promísená drobnější kamennou sutí. Pod ní se nachází 30 - 50 cm mocná vrstva šedé prachovité hlíny, místy přecházející do zčernalých pásem prosycených uhlíky, pocházejícími z jedle bělokoré (Abies alba sp.); na rozhraní uvedených vrstev byla zaznamenána největší kumulace nálezů. V hloubce 0,8 - 1,0 m byla zjištěna patrně podlaha či dlažba, tvořená plochými kameny s bílou povrchovou

patinou, uloženými do jílovité podmazávky. Hlouběji až do cca 1,6 m byly konstatovány velké kamenné plotny a jemný písčitý materiál vyplňující prostor mezi nimi, ale již bez nálezů.

Získaný archeologický materiál představuje významný celek, v němž dominují keramické artefakty, jakkoliv ani soubor železo co do počtu a rozmanitosti není zanedbatelný. Keramika - vyzvednutá výhradně ve zlomcích, je zastoupena téměř 1 900 kusy a lze říci, že jde již o reprezentativní kolekci s dostatečnou vypovídací hodnotou. Z morfologického hlediska jsou tu přítomny hrnce a hrnky, které zjevně převládají, dále mísy a misky (obr. 46:2, 4), džbány, zvonovité poklice s knoflíkovitým držadlem (obr. 50:1) i konvice s výlevkou (obr. 50:2). Kamnářská keramika je prezentována nádobkovitými kachlemi, technická je zastoupena kahánky.

Okraje tvoří bezmála 23% z celkového množství keramiky. V jejich profilaci převažují formy klasického okruží (56,8%; obr. 46:1,3; 49:8), i když poměrně hojné jsou i vyšší římsovité tvary (14,8%; obr. 47; 48:1-5), včetně okrajů majících náběh k okruží (14,2%; obr. 48:6-7). Nepoměrně méně je přímých okrajů patřících džbánům (6%; obr. 50:3), část nelze jednoznačně určit (4,5%) a zbytek zastupují jinak tvarované exempláře. Výdutě, představující 68,6% všech keramických nálezů (obr. 49:1-7), jsou větším dílem nezdobené (55%), u den (7,6%) je pak v mírné převaze podsýpka nad odříznutím. V jednom případě byla zaregistrována na „tuhovém" dně značka v nízkém reliéfu v podobě kříže v kruhu (obr. 50:4). Skladba hlíněného těsta je poměrně jednotná, většina nádob je vyrobena ze středně hrubé až jemnější ostřené hmoty (zvláště u džbánů) s příměsí kaménků (cca 1-2 mm). Pouze u některých římsovitých okrajů a k nim přináležejícím výdutím a dnům, pocházejícím spíše z masivnějších nádob, byla použita jako příměs tuha, a to ve formě zrnek. Toto tuhové zboží, často ještě opatřené oboustrannou hnědou až hnědobéžovou engobou, tvoří toliko 2,2% z celkového počtu keramických nálezů. Naprosto převažuje šedá až šedohnědá barva vypálení. Světle béžový, respektive cihlový střep je v menšině (6,2%). Kvalita výpalu je obecně vzato velmi dobrá. Pro některé vyspělé zlomky je charakteristické tvrdé až zvonivé vypálení. Většina střepů je tenkostěnná, jejich síla se pohybuje v rozmezí 3 - 5 mm u džbánů a 5 - 7 mm u ostatních tvarů. U zásobnicovitých forem kolísá mezi 9 - 10 mm. Výzdoba je povýtce uniformní, ponejvíce se setkáváme s různě širokými a hlubokými obvodovými žlábky (šroubovice), někdy v kombinaci s vtlačovaným ornamentem. Klasické radélko se tu objevuje zcela výjimečně. Rovněž ojedinělá je také široká vlnice, zpravidla umístěná na vnější plošce římsovitých okrajů, stejně jako šikmo kladené kapkovité vseky a dolíky na hrubší keramice. Sporadické je i červené malování v podobě linky na světlém zboží. Za plastickou výzdobu můžeme považovat zvlněné okruží vzniklé jeho pravidelným přehnutím směrem vzhůru, případně i prstováním zdobené okraje ucha džbánu. Co se týká způsobu výroby, je nálepová technika i vytáčení přibližně v rovnováze. Zjištěná ucha jsou pásková, většinou jednou, řidčeji dvakrát prožlabená. V některých případech se vyskytly na zesílených okrajích mís a misek značky v podobě dolíku, případně křížku.

Kovové předměty prezentují vcelku rozsáhlý komplex, i když jejich část, zmiňovaná především ve starších pracích, je dnes nezvěstná. Ke ztraceným patří kupříkladu údajně bronzové, 16 g těžké, puncované závaží, dokládající používání pákových závažových váh, z nichž byla novějšími výkopy získána neúplná bronzová, na vnitřním okraji vybíjenými kroužky zdobená mistička o průměru asi 10 cm s otvorem pro uchycení (obr. 51:1). Z nálezů z barevných kovů lze ještě zmínit bronzovou prolamovanou rozetu se dvěma zachovanými nýtky, sloužící nejspíše jako okrasa postroje (obr. 51:2), a drobná, taktéž bronzová, obdélná kování, u nichž není vyloučena souvislost s knižní vazbou (obr. 51:4; srv. MĚCHUROVÁ Z.: 1989, s. 473-488).

Z železných artefaktů převažují hřebíky různých typů (včetně tzv. šindeláků a podkováků), méně hojně je zastoupeno stavební kování. S uzamykáním dveří souvisejí dva válečkové zámky (obr. 52:3) a zřejmě i některé další předměty, jejichž funkce není zatím ovšem příliš jasná. Militária jsou prezentována pěknou kolekcí hrotů střel luku a kuše s trnem i tulejkou (v jedné zjištěny pozůstatky šípu z jedlového dřeva; obr. 53; 54; 55:2-4), ale i masivním hrotem se širokou kónickou tulejí, snad součástí střely do balisty (obr. 55:1). Patrně sem můžeme přiřadit také těžkou sekeru, přestože její užití bylo všestrannější. Druhý exemplář (útlejší) je možné pokládat spíše za nástroj řemeslnický (obr. 55:6).

Z výstroje koně a jezdce se zachovaly podkovy a jejich zlomky; pokud se dalo rozpoznat, byly vždy s ozuby a bez hmatce (obr. 52:2). Dále kloubová udidla bez postranic (obr. 52:4), část hřebla (obr. 55:5), ostruha s výrazně prohnutými rameny ukončenými kruhovým očkem a s rozeklaným trnem, v němž bylo uchyceno hvězdicovité kolečko. Konečně dva třmeny kruhového tvaru těla s kosodélným a oválným stupadlem (obr. 52:1; 56), fragment destičkové zbroje s nýtem, ale i třmenovité přezky, jejichž použití bylo stejně jako např. u nožů univerzálnější. K zemědělskému nářadí se hlásí neúplný srp, u některých fragmentů zatím nelze spolehlivě říci k jakému účelu sloužily.

Nalezeny byly i výrobky z kosti, a to zlomek původně dvoustranného třívrstvého hřebene (obr. 51:3) a část lehce prohnutého úzkého páskového obložení, jednostranně zdobeného rytým vegetabilním ornamentem s nýtkem z téhož materiálu, který je upevňoval nejspíše na dřevěný podklad (obr. 47:1).

Uvedený archeologický materiál - především keramiku - můžeme vročit do průběhu 2. poloviny 13. století a věku následujícího s tím, že jej zřejmě nelze klást příliš za rok 1350. Z kovových artefaktů jsou to pak zvláště třmeny, patřící k těm exemplářům, které jsou příznačné pro 13. věk (zejména jeho druhou polovinu), případně i pro začátek století následujícího, kdy již však představují formy vycházející z obliby (ŚWIĘTOSŁAWSKI W.: 1990, s. 49-50), a také neúplná mistička vah s vybíjenou výzdobou při vnitřním okraji, mající své dosti přesné analogie rovněž ve 13. století na značné části evropského teritoria (STEUER H.: 1997, s. 29 sq.).

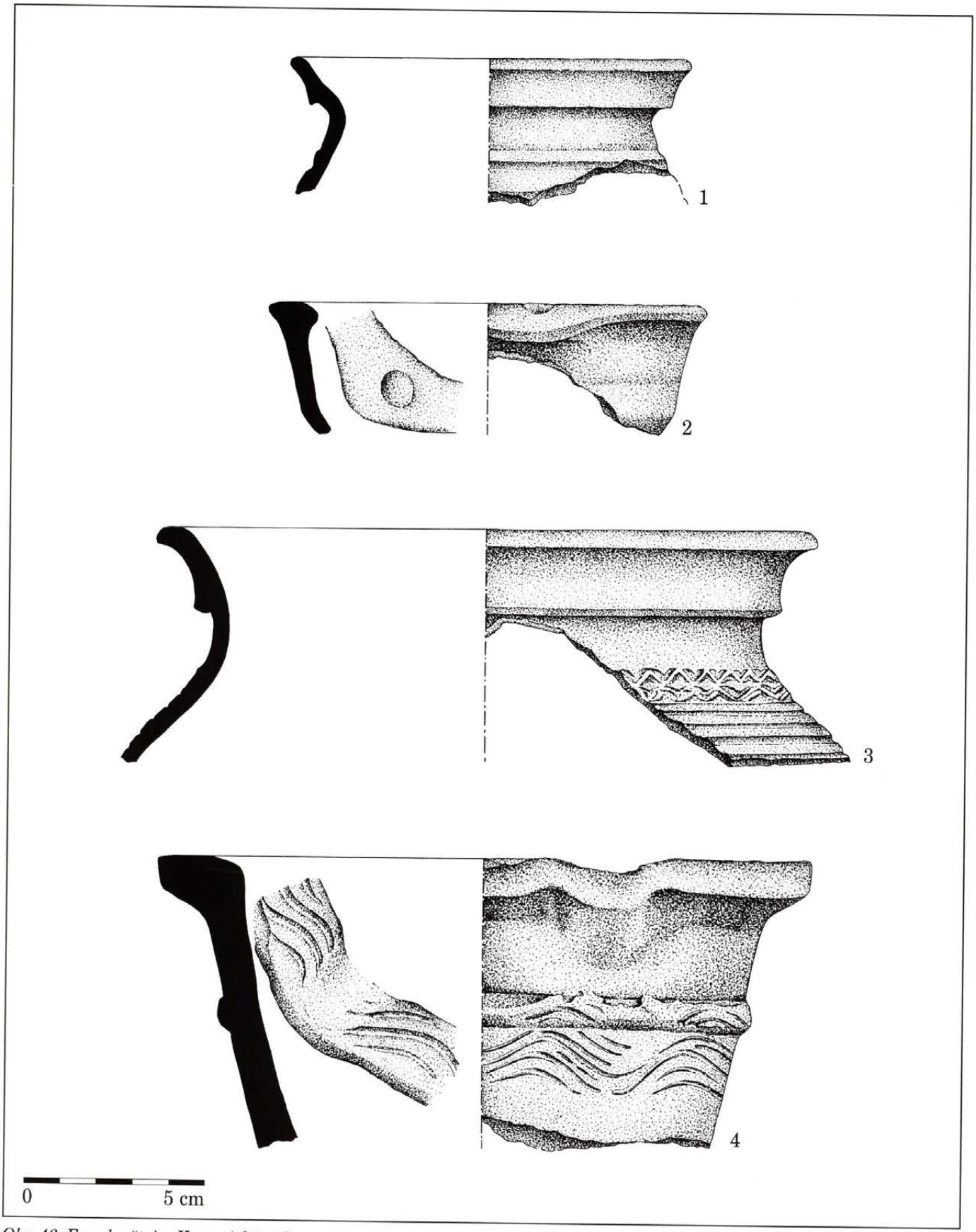

Obr. 46: Freudenštejn. Keramické nálezy.

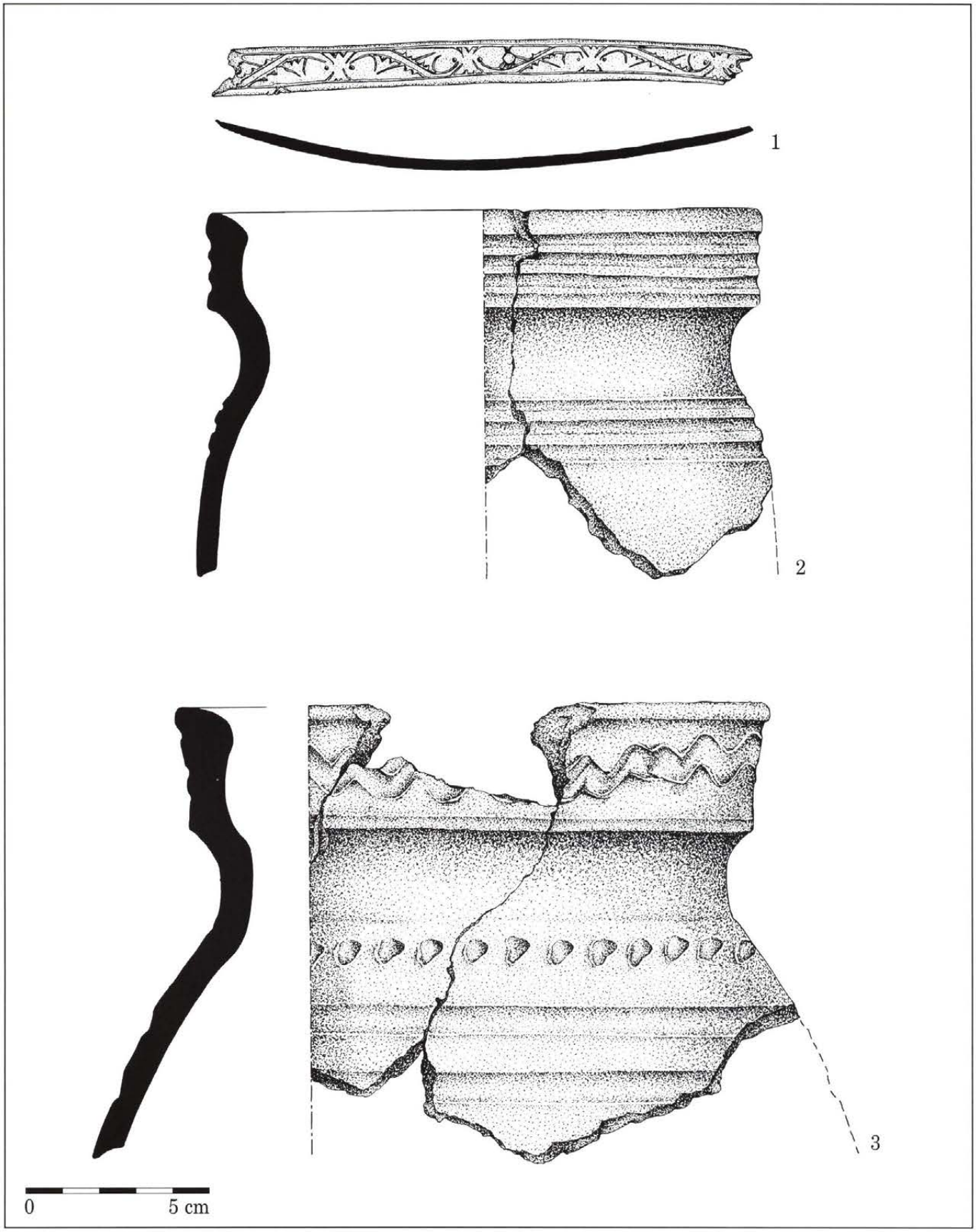

Obr. 47: Freudenštejn. Keramické nálezy a kostěné obložení.

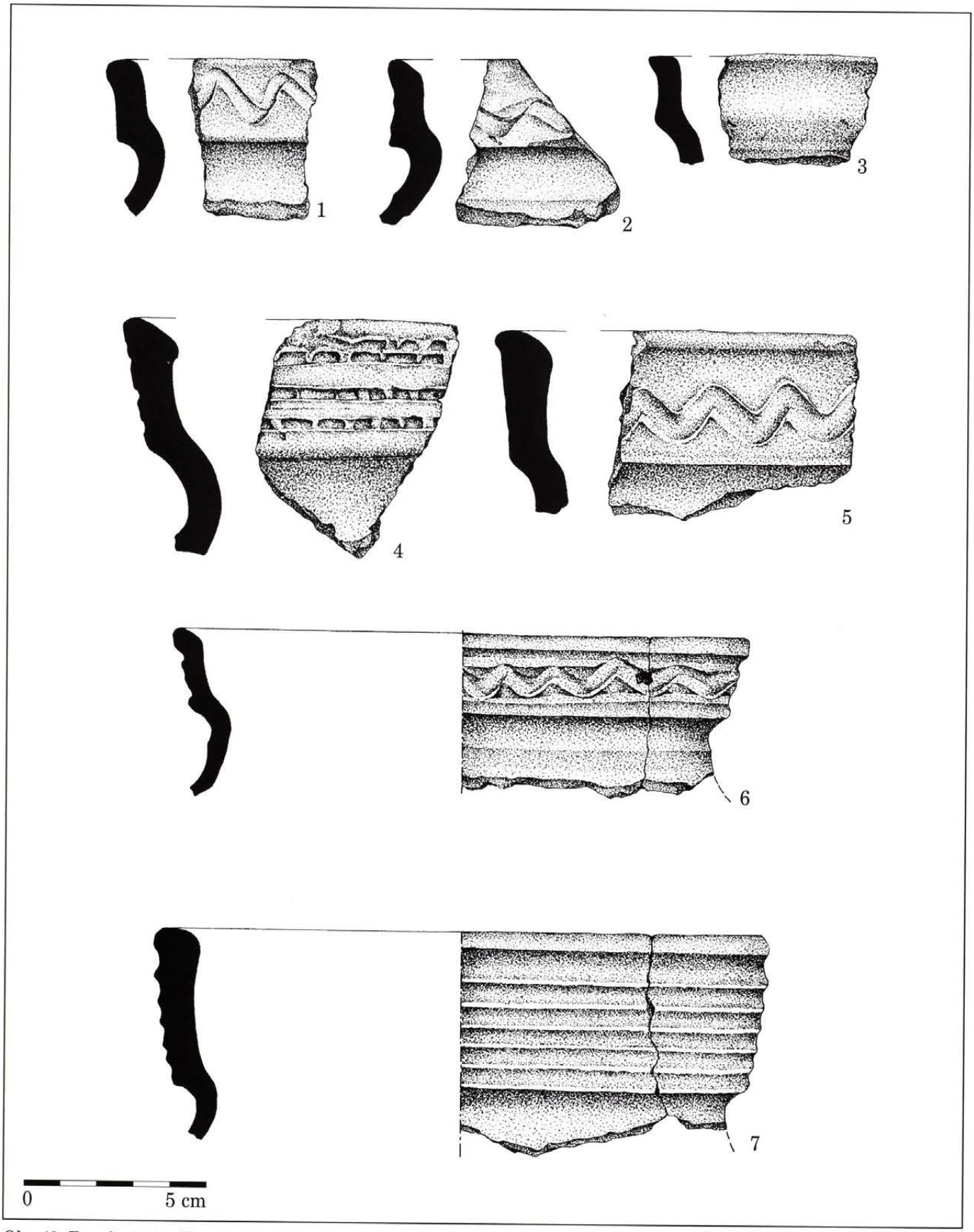

Obr. 48: Freudenštejn. Keramické nálezy.

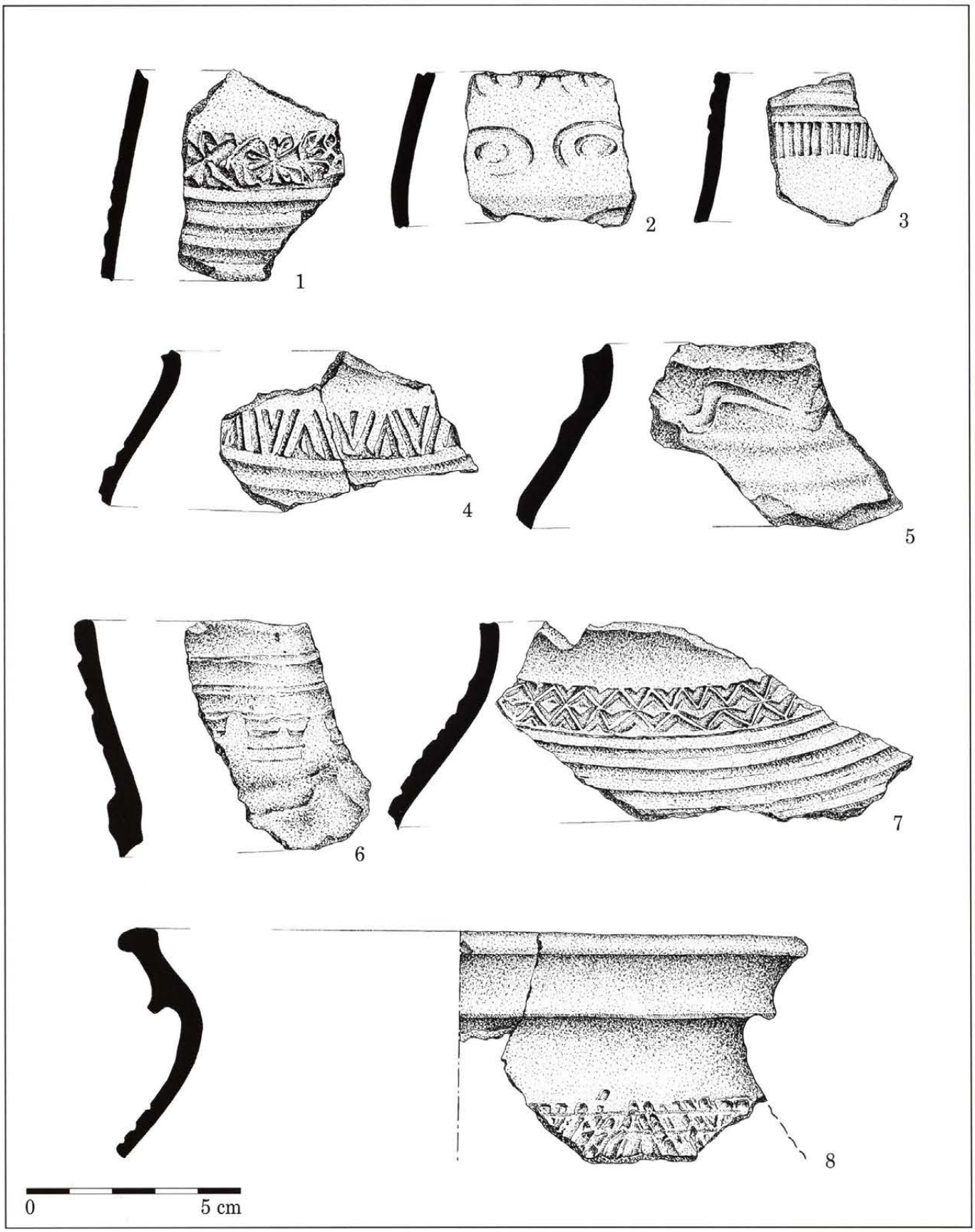

Obr. 49: Freudenštejn. Keramické nálezy.

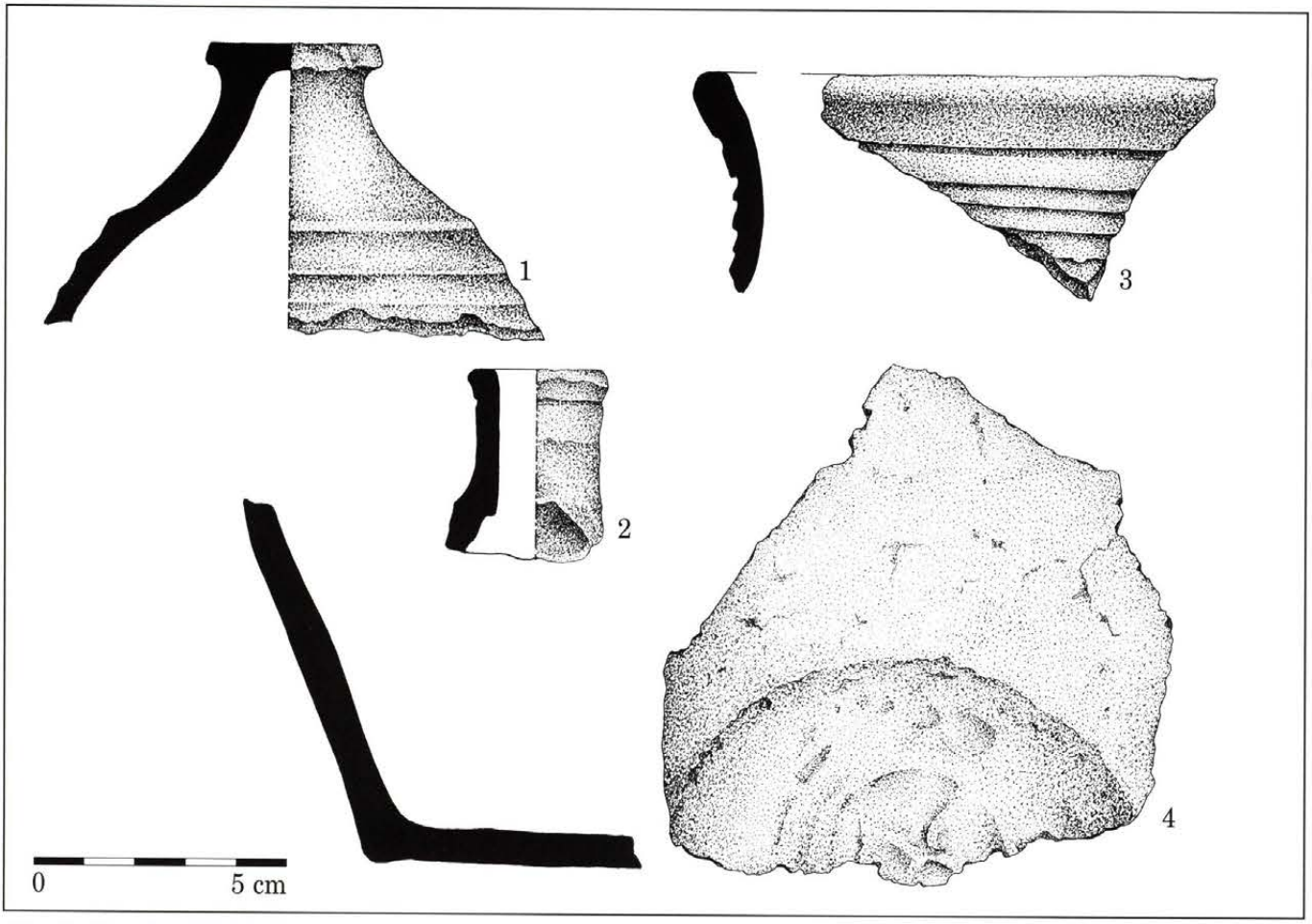

Obr. 50: Freudenštejn. Keramické nálezy.

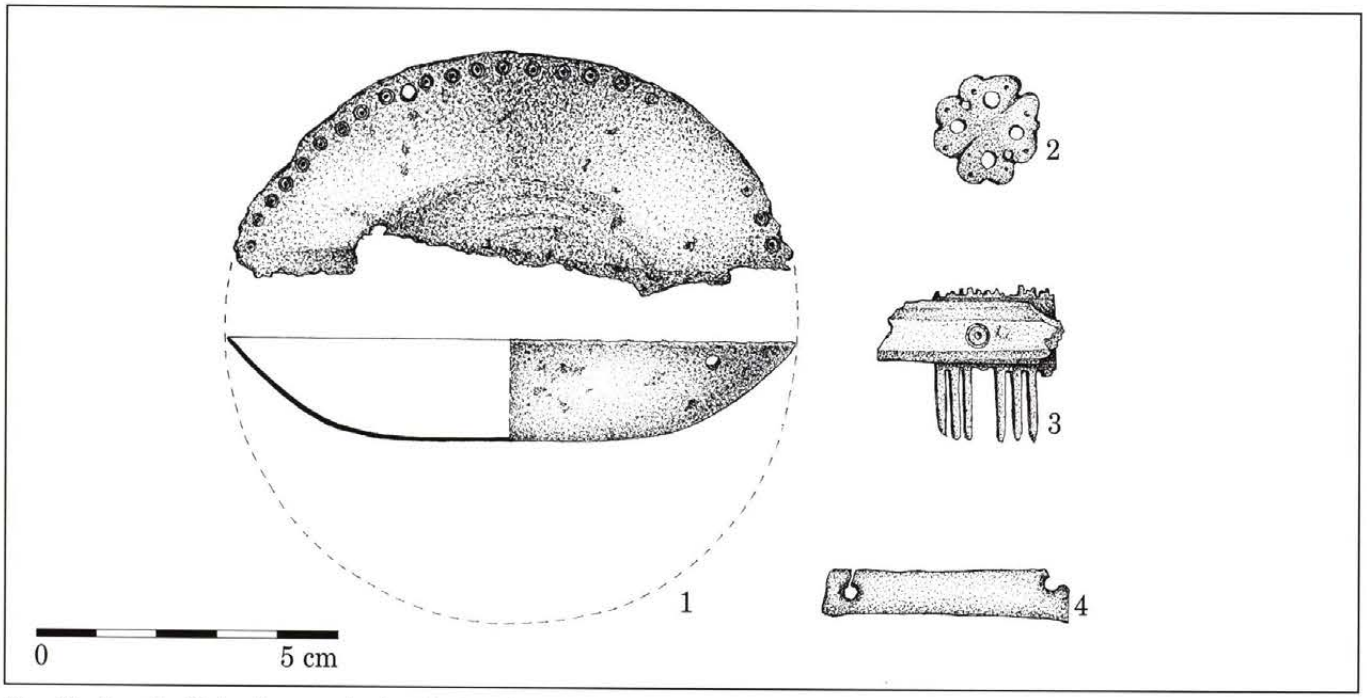

Obr. 51: Freudenštejn. Bronzové a kostěné předměty.

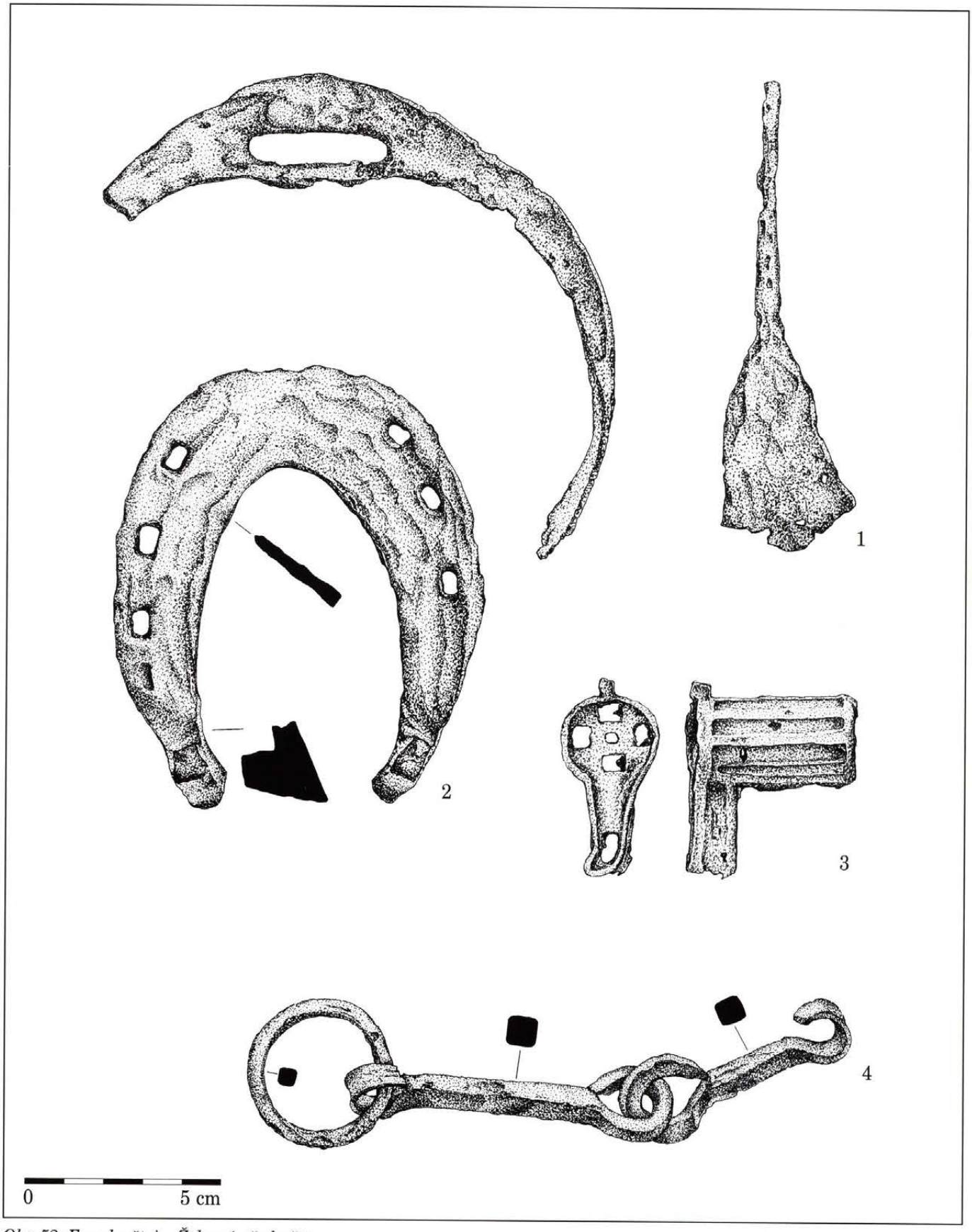

Obr. 52: Freudenštejn. Železné předměty.

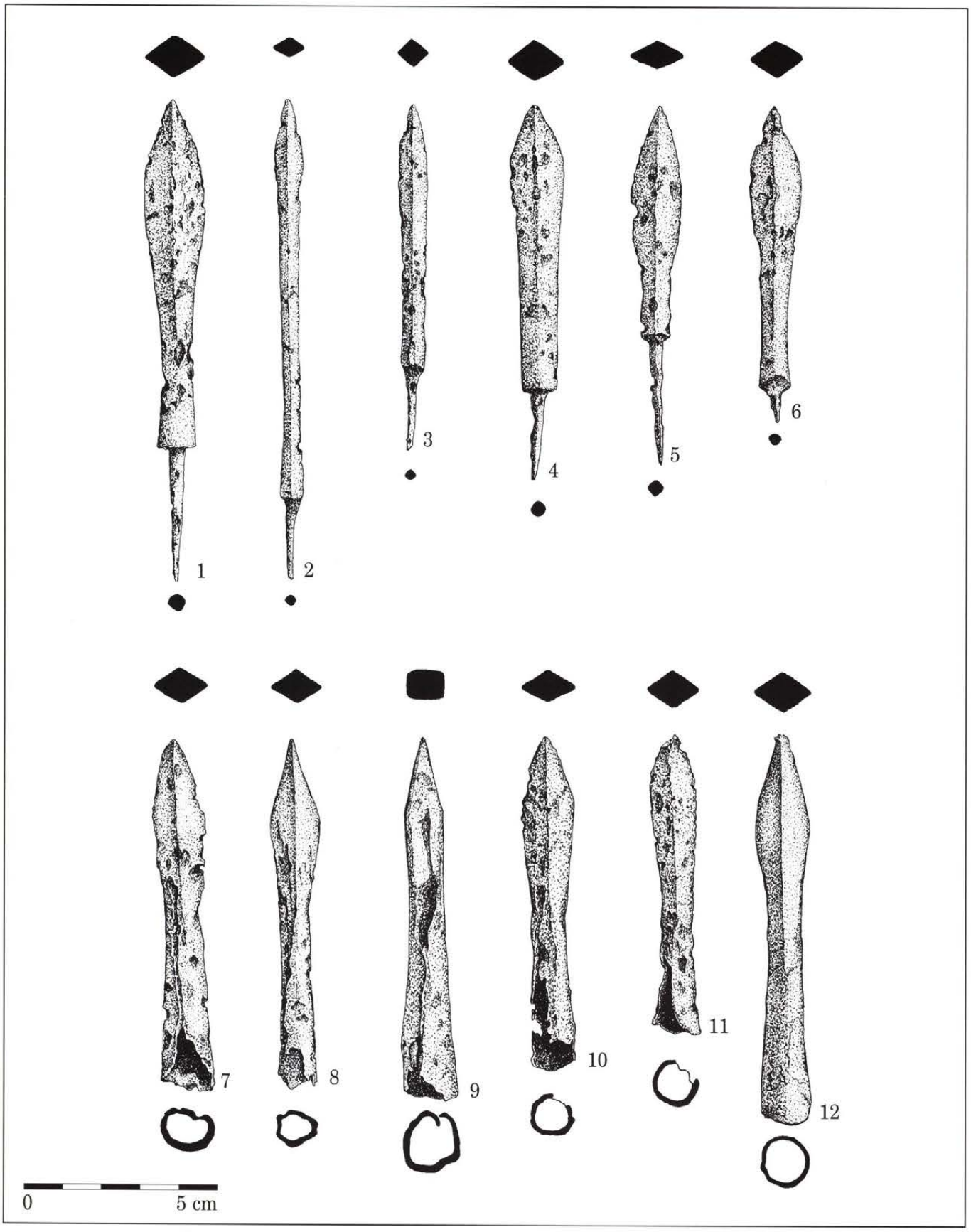

Obr. 53: Freudenštejn. Železné hroty šípů.

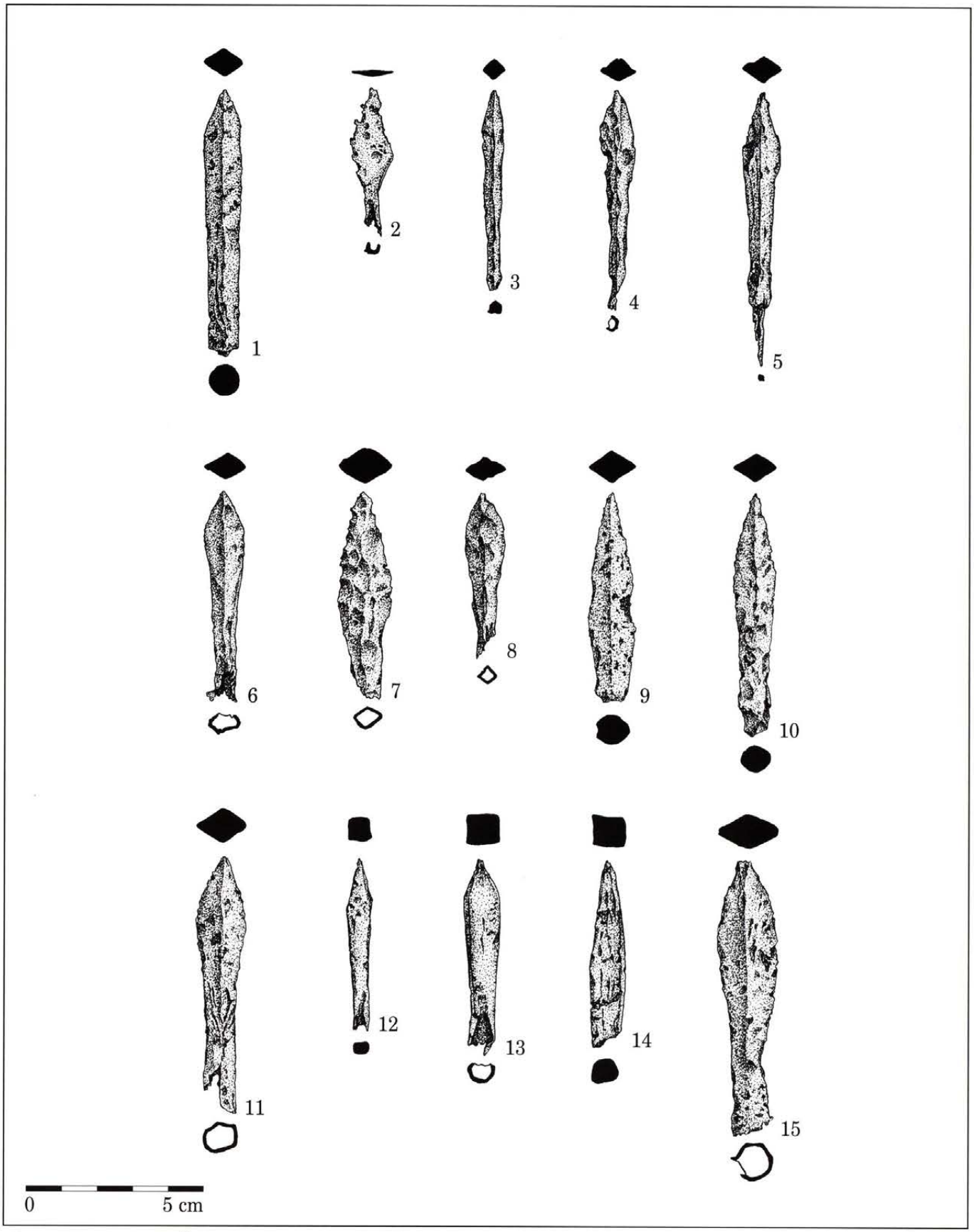

Obr. 54: Freudenštejn. Železné hroty šípů.

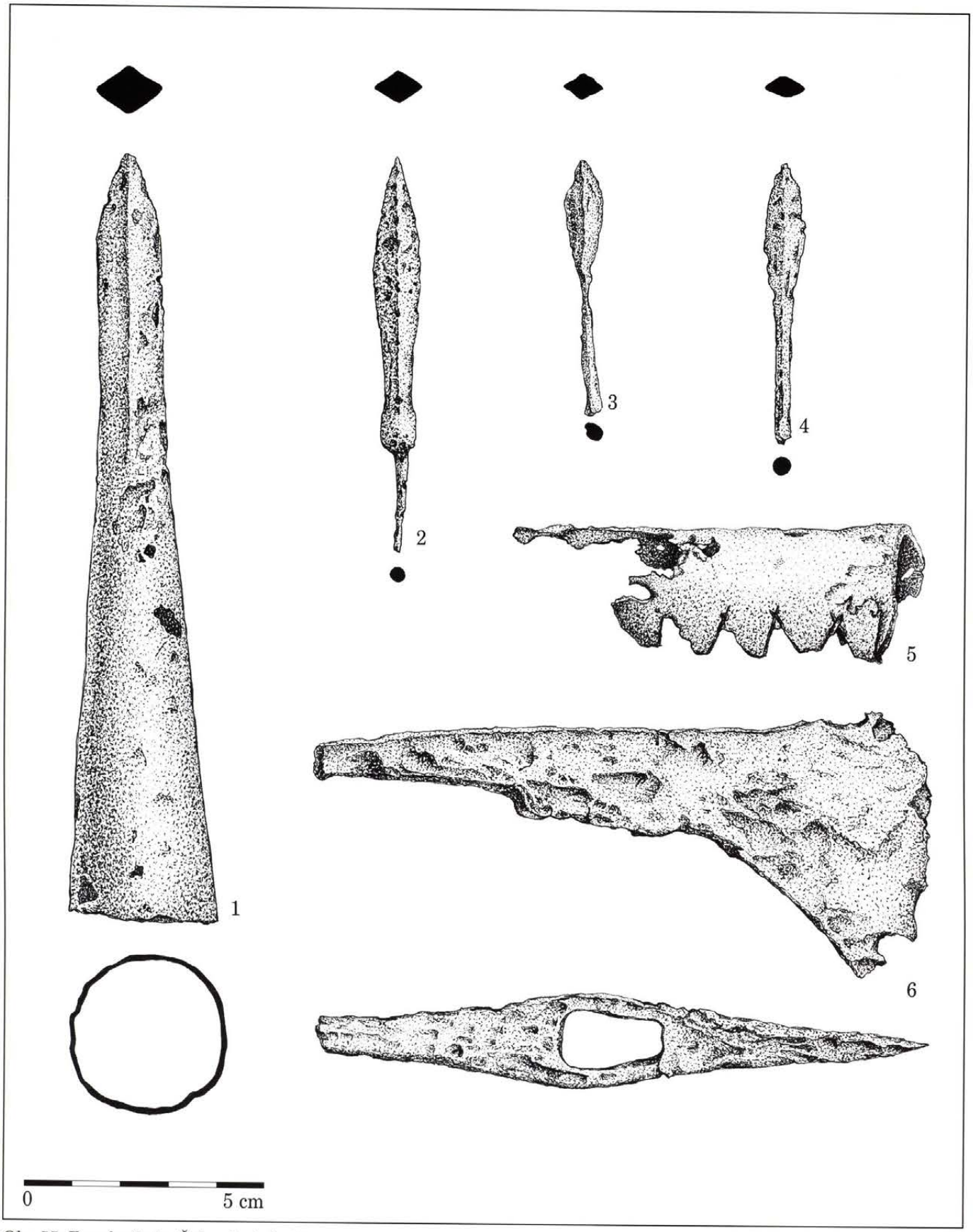

Obr. 55: Freudenštejn. Železné předměty.

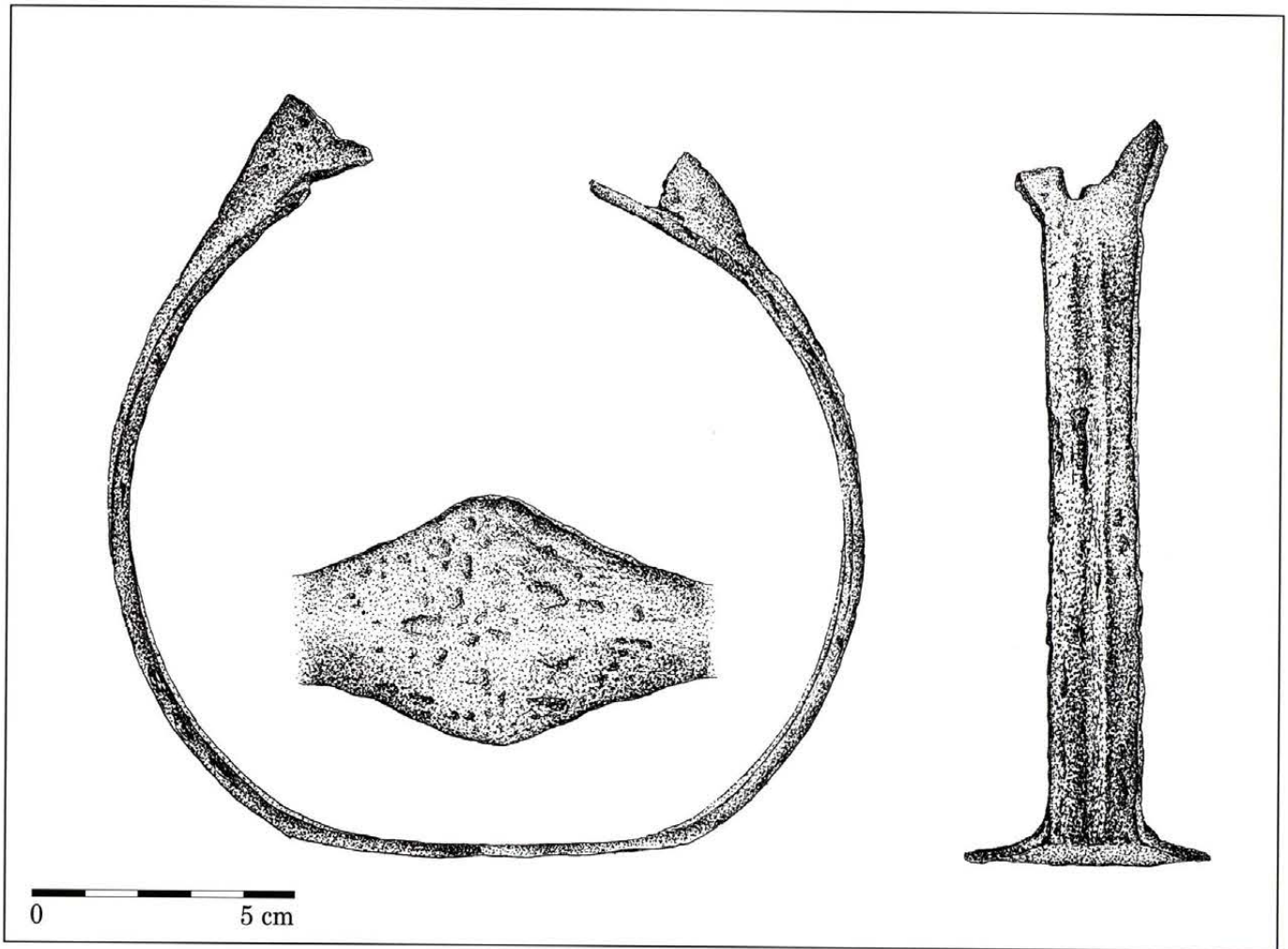

Obr. 56: Freudenštejn. Železný třmen.

Ikonografie a dokumentace

První moderní schematické zobrazení pozůstatků hradu pořídil v roce 1934 H. Weinelt, a to se poté dočkalo několikanásobného zveřejnění. Sám autor je publikoval třikrát, vždy jen s nepatrnými a z hlediska vypovídacích možností nepodstatnými, spíše formálními úpravami. V nejstarších pracích (WEINELT H.: 1935c, s. 19; 1936h, s. 91) vepsal slovy do vlastního plánku, kde se jedná o příkop, val a hradní jádro. Písmeny a-d pak označil místa, která pokládal za zvláště důležitá a jež osvětlil v textové části (např. zachovalé zdivo, vyústění přístupové komunikace na val, možné zesílení opevnění). Zřejmě však lokalitu prohlédl jen zběžně, neboť ještě dnes zjevné substrukce jeho terénní skica nezachytila. Totéž zaměření s nahrazením verbálního popisu čísly, odstraněnými písmeny a zkráceným měřítkem uveřejnil i v roce 1937, avšak doplnil je významným pendantem, totiž překreslením velmi zjednodušeného nákresu fortifikace *(Friedenstein)* převzatého z nedávno objevené mapy bruntálského panství, pocházející patrně z roku 1579 (WEINELT H.: 1937, s. 36).

Z tohoto vyobrazení nelze vyvozovat dalekosáhlé závěry, snad lze jen konstatovat, že se značnou dávkou pravděpodobnosti se jednalo o bezvěžovou dispozici. Kresba představuje s maximální abstrakcí podanou jakousi „blokovou" zástavbu na kopci, jíž dominuje objekt vzdáleně připomínající snad chátrající palác s velkými otvory dvou bývalých oken. Z kresby je dále patrné, že hrad byl již delší dobu před rokem 1579 ruinou. Obě Weineltovy kresby se pak beze změn objevily i v práci Kubitzově (KUBITZA F.: 1938, s. 167).

S odstupem více než padesáti let bylo uskutečněno nové zaměření (s akcentem položeným na relativně přesný tvar, průběh a proporcionalitu jednotlivých prvků hradního areálu) a vyznačení veškerého zjištěného zdiva. Součástí byl i řez provedený v podélné ose (KOUŘIL P. - PLAČEK M.: 1988, s. 241). Tento plánek byl použit i v encyklopedické práci o moravských a slezských hradech (PLAČEK M.: 1996, s. 151). Nejnovější, vcelku precizní zmapování celého objektu bylo realizováno v roce 1995. Při něm byla zohledněna i hradební zeď o síle 2,7 m, odkrytá amatérskými výkopy, a skutečný vzhled ruiny, včetně jednotlivých skalních výchozů (KOUŘIL P.: 1997, s. 383).

Literatura

- **GRÖGER, T.,** 1938: *Von der Karlsthaler Burg,* FL 18, s. 25-30, 33-37.
- **JISL, L.,** 1952: *Slovanský kmen Holasiců ve světle archeologických nálezů,* ČSM-B II, s. 33-64.
- **KOUŘIL, P.,** 1988: *Hrad Vartnov a jeho postavení ve vývoji hradů na Opavsku,* in: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc., Brno, s. 285-304.
- **KOUŘIL, P.,** 1997: *Die Burg Freudenstein in Schlesien und ihr Hinterland,*in: Život v archeologii středověku, Praha, s. 383-393.
- **KOUŘIL, P. - PLAČEK, M.,** 1988: *Vznik, vývoj a funkce čtyř hradů v okolí Vrbna pod Pradědem (okres Bruntál),* ČSM-B 37, s. 241-251.
- **KOUŘIL, P. - MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1990: *Mährische und schlesische Burgen des 13. Jahrhunderts in mitteleuropäischen Zusammenhängen,* Castrum Bene 1, s. 229-246.
- **KOUŘIL, P. - MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1994: *Opevněná sídla na Moravě a ve Slezsku (vznik, vývoj, význam, funkce, současný stav a perspektivy dalšího výzkumu),* AH 19, s. 121-151.
- **KOUŘIL, P. - WIHODA, M.,** 1996: *Die Burgen Böhmisch Schlesiens. Ihre Entstehung, Funktion und Stellung in der Siedlungsstruktur,* in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech-zamek, Wrocław, s. 67-84.
- **KUBITZA, F.,** 1938: *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens,* DMSH 24/9-12, s. 149-167.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1988: *Nástin vývoje hradní architektury vrcholného středověku na Moravě a ve Slezsku do období husitských válek,* AH 13, s. 217-249.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1991: *Anfänge der Burgsteinarchitektur in Mähren und Schlesien und ihre mitteleuropäischen Wechselbeziehungen,* ČMM LXXVI, vědy společenské, s. 85-106.
- **PESCHKE, A.,** 1934: *Burg Freudenstein,* FL 14, s. 37-42.
- **PLAČEK, M.,** 1990: *Fortifikace ke kontrole a zajištění středověkých komunikací,* AH 15, s. 203-222.
- **PLAČEK, M.,** 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku.* Praha.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Severní Morava.* Praha.
- **WEINELT, H.,** 1934: *Die Burgen des Würbenthaler Gebietes,* FL 14, s. 47-52.
- **WEINELT, H.,** 1935c: *Schlesische Burgen. Burg Freudenstein,* FL 15, s. 17-23.
- **WEINELT, H.,** 1935d: *Schlesische Burgen. Die Landesburg Fürstenwalde,* FL 15, s. 83-88.
- **WEINELT, H.,** 1936: *Probleme schlesischer Burgenkunde, gezeigt an den Burgen des freiwaldauer Bezirkes.* Breslau.
- **WEINELT, H.,** 1936h: *Die Burgruine Freudenstein,* Deutsches Jahrbuch für Böhmen, Mähren und Schlesien 26, s. 89-93.
- **WEINELT, H.,** 1936i: *Neue Funde von Freudenstein,* FL 16, s. 101-103.
- **WEINELT, H.,** 1936j: *Die Sage vom Schloßberg bei Karlsthal in Schlesien,* Sudetendeutsche Zeitschrift für Volkskunde 9, s. 163-165.
- **WEINELT, H.,** 1937: *Mittelalterliche Grenzburgen in Schlesien,* Sudetendeutsche Monatshefte 1, s. 32-37.
- **WEINELT, H.,** 1937a: *Burgen und Siedlung in Sudetenschlesien,* Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamtschlesischen Raume 9, s. 33-44.
- **WEINELT, H.,** 1938: *Das deutsche Oppaland und das angrenzende deutsche Nordmähren als Wehrbaulandschaft,* Der Burgwart 39, s. 21-31.
- **WEINELT, H.,** 1938a: *Die sudetenschlesische Herrschaft Freudenthal um 1579,* Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamtschlesischen Raume 10, s. 35-64.
- **WEINELT, H.,** 1938c: *Wüste Dörfer des Oppalandes in der Volksüberlieferung,* Mitteilungen der schlesischen Gesellschaft für Volkskunde XXXVII, s. 113-137.
- **WEINELT, H.,** 1939: *Das Werden der ostmitteldeutschen Kulturlandschaft Freudenthal,*Deutsches Archiv für Landes- u. Volksforschung 3, s. 598-631.
- **WEINELT, H.,** 1939c: *Die Grenzen der Rodungslandschaft Freudenthal in der Kulturgeographie,* Zeitschrift für sudetendeutsche Geschichte 3, s. 12-29.
- **WEINELT, H.,** 1940: *Forschungen zur Volksthumsgeographie des südschlesischen Stammesgebietes.* Reichenberg - Leipzig.
- **WEINELT, H.,** 1940a: *Die Turmhügelburg im Ostsudetenland,* MAGW LXX, s. 342-361.
- **WEINELT, H.,** 1942a: *Die alte Strasse von Leobschütz nach Mährisch-Neustadt,* Zeitschrift des mährischen Landesmuseums, Neue Folge II, s. 5-42.

FRÝDBERK
ŽULOVÁ

okres Jeseník, katastrální území Žulová
závěr 13. století

Historické zprávy

1290/1310 ?

Soupis majetku vratislavského biskupství připomíná ves *„Sestrechowitz"* o rozloze 24 lánů, v níž si Jan Wüstehube postavil hrad Frýdberk (CDS XIV-A, s. 21-22, č. 168: *„...Sestrechowitz habet XXIIIJ mansos, sed Johannes Wisthub fecit castrum nomine Vridebergk..."*).

1318 ?

Podle údajů formulářové sbírky Arnolda z Protzanu Wüstehubové napadli kostel v Pačkově, kde zabili nebo poranili řadu osob a zdejšího fojta i se synem odvlekli na svůj hrad (CDS V, s. 37-38, č. 49: *„...advocatum nostrum et ecclesie nostre de Paczkaw et filium violenter et ignominiose tractos de ecclesia ad castrum suum [*Frýdberk *?] abduxerunt ..."*). Srv. také CDS V, s. 34-37, č. 48; s. 38-39, č. 50; s. 40, č. 51; s. 55-56, č. 70; s. 65-66, č. 81 a CDS XVIII, s. 81, č. 3794).

7. 12. 1325

Jan, řečený Wüstehube, vystavil na Frýdberku listinu, kterou rozmnožil majetky cisterciáckého kláštera ve slezském Kamenci (CDS X, s. 105-106, č. 132: *„...Actum et datum in Vredeberk ..."*; srv. také s. 106, č. 133 a s. 100-101, č. 129).

1326/1340 ?

Wüstehubové z neznámých příčin postoupili hrad Frýdberk rodu Haugviců (srv. blíže ZUBER R.: 1972, s. 38-39).

21. 7. 1340

Jindřich Haugvic v přítomnosti frýdberského purkrabího Jindřicha z Ledlova odměnil svého leníka Peczolda krčmou a pozemky v Horních Heřmanicích, k nimž však byla vázána dědičná služba zbrojným koněm v ceně čtyř kop grošů (CDS XXX, s.128, č. 6473).

8. 5. 1351

Jindřich z Ledlova je zmíněn v úřadě frýdberského purkrabího (CDS X, s. 179-180, č. 223: *„...Henrico de Lydlow burggravio Fredebergensi ..."*; srv. také s. 178-179, č. 222).

26. 7. 1358

Jindřich a Václav Haugvicové prodali vratislavskému biskupství hrad a panství Frýdberk za 3 100 kop grošů (G-M II, s. 219-223, č. 26: *„...castrum Fredeberg a domino Heynczcone milite et Venceslao dictis de Hugewicz fratribus ... pro ecclesie nostre Wratislaviensis dictique capituli et subditorum nostrorum ... pro tribus millibus et centenario marcarum grossorum Pragensium ... iure hereditario et improrium seu proprietatem perpetuo habendum tenendum et etiam possidendum ..."*). Srv. také listiny z 26. 9. 1358 (G-M II, s. 31-33, č. 32; s. 33-36, č.33).

1. 5. 1368

Hrad Frýdberk spravoval purkrabí Mikuláš *„Pokelerii"* (NLB, s. 35, č. 75).

2. 10. 1374/1375

V hodnosti frýdberského purkrabího je doložen Konrad *„Borsnicz"* (NLB, s. 93, č. 528; s. 102,č. 597).

19. 9. 1377

Purkrabí *„Pacuschius"* potvrdil svým svědectvím platnost kupní smlouvy na fojtství v městečku Frýdberku (NLB, s. 120, č. 722).

cca 1420

Podle vratislavského rejstříku úroků a příjmů biskupství příslušely k hradu platy z Bukovic (Registrum Wratislaviense censuum, s. 236, č. 2: *„...Bvthilsdorf habet XV mansos, de quibus scultetus habet II mansos, de quibus seruit. Mansi vero residui sluunt iuxta graciam censum ad castrum Fridebergk..."*), Bernartic u Javorníka (Registrum Wratislaviense censuum, s. 249, č. 3: *„... Item ultra ecclesiam ascendendo ad montana sunt XIIIJ mansi positi pro VIJ et quilibet soluit XIIIJ scotos annuatim et septem mensuras triplicis grani ad castrum Fridebergk ..."*) a Horních Heřmanic (Registrum Wratislaviense censuum, s. 251, č. 14: *„... Alii mansi rusticales ex pacto soluunt in festo Bartholomei VJ marcas IIJ fertones et sex mensuras triplicis annone ad castrum Fridebergk..."*). Majetkové zázemí hradu tvořily rovněž lesy, nicméně jak prozrazuje samotný soupis, přinášela těžba dřeva jen malý zisk (Registrum Wratislaviense censuum, s. 255, č. 5: *„... In Fridebergk sunt magne silue, sed raro quis emit ibi ligna..."*).

17. 6. 1421

„Maczke Thanefeld" se souhlasem vratislavského biskupa Konráda převzal k dočasnému užívání hrad Frýdberk a zavázal se respektovat právní nároky a požadavky vratislavského biskupství i kapituly (G-M II, s. 246, č. 47: *„... das haws Fredeberg und feste mit allen pflegen und czugehorungen als eynem houptman mit derselben houptmannschaft ..."*).

4. 3. 1422

V listině vratislavského biskupa Konráda vystupuje mezi svědky *„Maczke Tanefeld houptman zu Fredeberg"* (G-M II, s. 248-249, č. 49).

12. - 30. 3. 1428

Husitské oddíly napadly niské knížectví, ale zdá se, že hrad Frýdberk nepatřil k obléhaným lokalitám (srv. blíže GRŰNHAGEN C.: 1872, s. 130-160).

18. - 20. 8. 1444

Funkci frýdberského purkrabího vykonával Mikuláš *„Menholt"* (G-M II, s. 252-255, č. 56).

1. 8. 1446

„Seiffrid Wadewitz" z Langenbrocke, kterému byl svěřen hrad Frýdberk, složil slib věrnosti vratislavskému biskupství (G-M II, s. 271-272, č. 66).

1. 9. 1449

Vratislavský biskup Petr postoupil Mikuláši Meinholtovi hrad Frýdberk i s příslušenstvím jako záruku na dluh 1 100 kop grošů (G-M II, s. 274-275, č. 69).

22. 11. 1459

Vratislavský biskup Jošt svěřil hrad Frýdberk formou dědičného léna do rukou Mikuláše Kotulínského, ale ponechal si předkupní právo do výše 500 kop grošů (G-M II, s. 276, č. 71).

Popis objektu a archeologické nálezy

Nad městečkem Žulovou (obr. 57; 58) pod Rychlebskými horami (Žulovská pahorkatina), na nízké ostrožně klínovitého tvaru, při soutoku potoků Stříbrného a Vápenného (dříve nazývaných Schlippe a Weide; MÜLLER K. A.: 1837, s. 131; PETER A.: 1879, s. 111), stával středověký hrad, ze kterého se výrazněji dochovala jen jeho dominanta - mohutná válcová věž (obr. 59), dnes součást kostela sv. Josefa, jehož výstavba byla dokončena roku 1810. Kostelu předcházela existence pivovaru, který zde byl v roce 1703 umístěn do dílem rekonstruovaných budov chátrajícího hradu, zpustlého za třicetileté války.

Vcelku příkré svahy na severní, západní a východní straně vytvářely přirozenou, jen obtížně zdolatelnou překážku, kde nebylo nutno a vlastně ani možno budovat valový systém, a tak pouze na straně jižní – přístupové – musela být šíje přerušena ve skále vylámaným příkopem. Jeho šířka při vrcholu činí přes 30 m, v současnosti upravené dno má kotlovitý tvar a vede přes něj kamenný most z poloviny 19. století. Jeho pilíře obsahují podstatně starší, v průřezu eliptické nosníky zaniklého mostu. Západně, vedle jižní paty mostu, je ve skalnaté stěně příkopu rozsedlina, kterou je přístupné jeho dno. Ve skalách svírajících soutěsku jsou patrny zasekané kapsy pro ukotvení trámů snad příčného lehčího zahrazení přístupu do příkopu.

Nejstarší hradní jádro mělo nepravidelný oválný tvar maximálních rozměrů 45 x 37,5 m, delší osou bylo orientováno

Obr. 57: Frýdberk. Katastrální plán z roku 1836 s vyznačením pozůstatků středověkého hradu (černě), kostela a předhradí (husté tečkování) a městské zástavby (řídké tečkování).

Obr. 58: Frýdberk. Letecký pohled na hrad a městečko.

ve směru sever – jih a bylo vymezeno 2 m silnou obvodovou hradební zdí, vyskládanou z lomového kamene, zachovalou na straně západní i východní a přesně kopírující hranu ostrožny (obr. 60). V hradbě jsou na západní straně dvě obdélná malá okna či větrací průduchy s horizontální delší osou. Mělce za vnější špaletou jsou v nich osazena kamenná ostění, prozrazující, že atypické otvory vznikly současně se stavbou hradby. Tato hradba, zpevněná z vnější strany ještě osmi s ní provázanými pilíři, je v kratičkém úseku zřetelná (vnější líc) také na severní straně. Posloužila jako základové zdivo presbytáře klasicistního kostela. Právě zde, v zákrytu za válcovou věží, můžeme předpokládat situování paláce přisazeného k obvodové hradbě. Jeho umístění dokládají také plány pořízené v roce 1796 zednickým mistrem F. Krausem z Vidnavy v souvislosti s předpokládanou přestavbou pivovaru (WEINELT H.: 1936, s. 112-113; 1936b, s. 48; 1936k, s. 1-3). Z plánů rovněž vyplývá, že další budova, navazující na palácovou stavbu, stála v severozápadním ohbí hradeb v těsné blízkosti věže. O obou zcela zlikvidovaných staveních nelze bez archeologického výzkumu v současnosti říci téměř nic. Jen z Krausových plánů je zřejmé, že palác měl vnější rozměry cca 12 x 5 m a v době jejich pořízení byl v přízemí trojprostorový, přičemž průchody v příčkách zjevně nebyly původní a i zaslepení jedné z nik v obvodové zdi východnější dělicí příčkou naznačuje její dodatečné vložení. Kolmé, menší křídlo mělo orientační rozměry asi 10 x 4 m a ani Krausovy plány nic neprozrazují o jeho vnitřním uspořádání.

Jádru dominuje původně volně stojící podstatná část hradního bergfritu, tvořící dnes fundament kostelní zvoniční věžové nástavby (obr. 61; 62). Věž je vzdálena cca 3 - 3,5 m od hradební zdi. Představuje jednu z mála dobře zachovaných velkých hradních válcových věží na území českého Slezska (spolu s bergfritem ve Velkých Heralticích). Její průměr činí v místě odsazeného soklu v přízemí 11,1 m a síla zdiva dosahuje téměř 4 m. Ve vyšších patrech se zeď zužuje na 3,5 - 3,25 m, takže vnitřní prostor má průměr 4,1, respektive v posledním dochovaném patře 5 m. Je vyzděna z drobnějšího lomového kamene, poměrně dobře lícovaného. Jen zmíněný sokl má krycí okosenou římsu z velké části osazenu precizně přitesanými bloky kamene. Věž patrně ani před opravou v polovině 16. století nebyla omítnutá; jen malta vyhřezlá ze spár byla hrubě rozetřena po vnějším povrchu. Vysoké přízemí, podklenuté v dolní části při stavbě kostela cihlovým průchodem do lodi valenou klenbou s lunetovými výsečemi, vrcholilo kupolí se středovým okulem. Původně zřejmě nebylo z exteriéru dostupné. Teprve z patra, kdysi ploše krytého dřevěným stropem, po němž se zachovaly ve zdivu kapsy pro uložení trámů, stoupalo schodiště v síle zdiva výše. Na schodiště se nastupuje z valeně zaklenuté předsíně. Klenba si uchovala otisky šalovacích prken. Předsíň bylo možné proti interiéru věže uzavřít nedochovanými dveřmi, osaditelnými do originálního tupě lomeného, na vnější hraně okoseného granitového portálku (1,95 x 0,78 m vnitřní světlost; obr. 63). K zajištění dveří sloužila závora, po níž zůstaly opět kapsy ve zdivu. Stejný portálek (1,87 x 0,69 m vnitřní světlost) byl osazen v nástupu z předsíně na vlastní schodiště (obr. 64). I on byl uzavíratelný dveřmi ze strany komunikace, zajišťovanými opět závorou zasouvanou do zachovaného lůžka. Schodiště s kamennými stupni je zaklenuto křivou valenou stoupavou klenbou. Jeho horní část přisvětluje drobné střílnové okénko v nice (1,15 x 0,65 m světlost) se zděnou lavicí, tvořící oporu pozorovateli nebo střelci. Schodiště ústí do původního 3. patra opět autentickým gotickým portálkem (1,76 x 0,65 m vnitřní světlost). Původně z něj bylo možné štěrbinovým průduchem kontrolovat prostor jihovýchodně mezi věží a vstupem do hradu. Čtvrté patro pak muselo být dostupné dřevěným vnitřním schodištěm nebo žebříkem. Zaniklé 5. patro neslo kdysi kamenné krakorce, na nichž spočíval původně zděný ochoz s cimbuřím na koruně věže, známý dnes již jen z barokní podoby obecního znaku. Nedochovaný primární vstup do věže byl nepochybně v úrovni těsněji pod podlahou 1. patra, jak prozrazuje krátký, druhotně zaslepený úsek schodiště, ještě klesajícího z nejnižší podesty. Nástup do věže tedy zřejmě směřoval od budovy sousedící s hradním palácem nebo vedl z koruny obvodové hradby západně od věže.

Obr. 59: Frýdberk. Válcová věž, dnes součást kostela sv. Josefa.

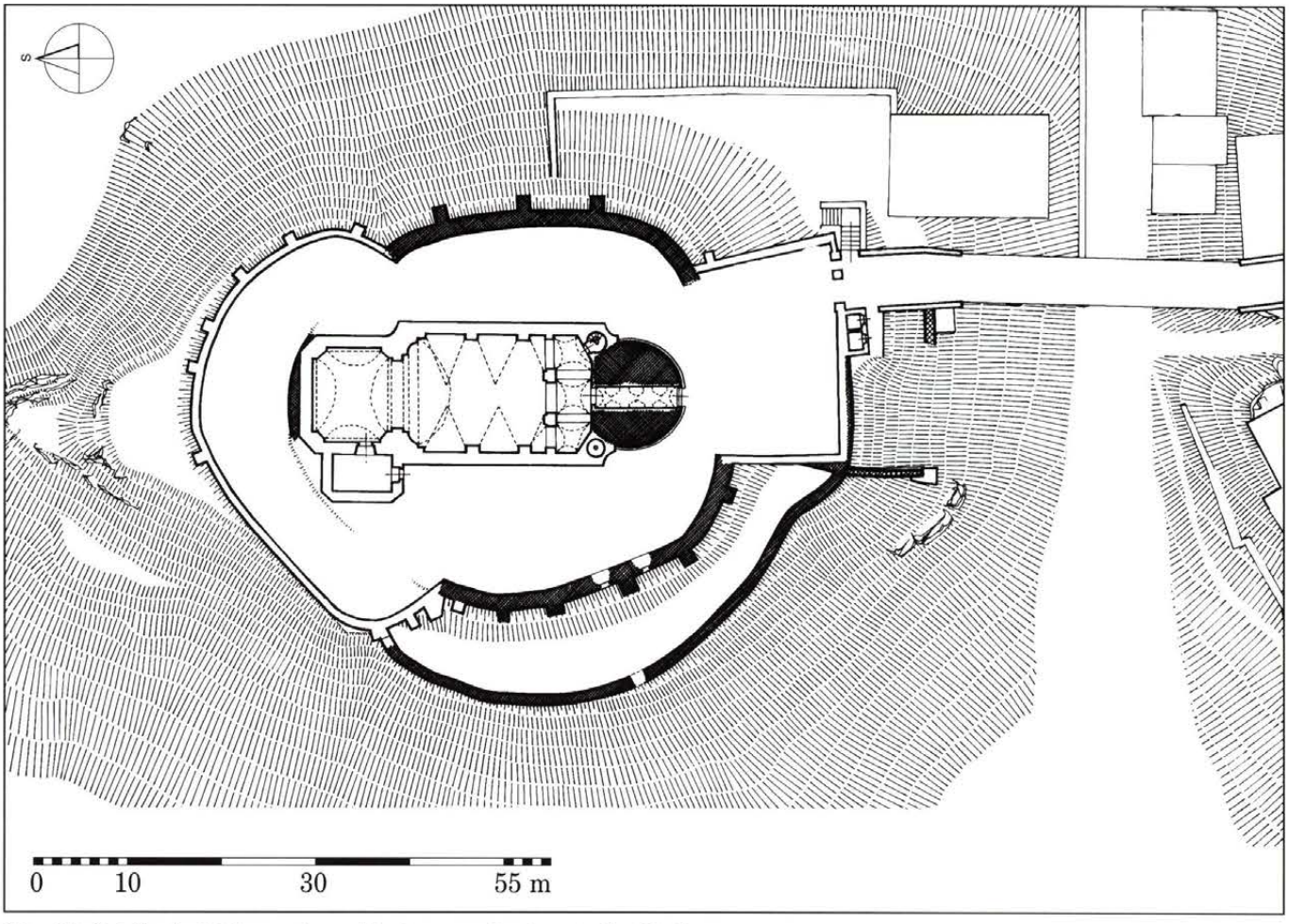

Obr. 60: Frýdberk. Půdorysné zaměření s vyznačením středověké fáze.

Hradní jádro bylo nejméně na jižní a západní straně obklopeno parkánem širokým 7 - 10,5 m. Parkán obíhala zeď z lomového kamene, silná cca 1,5 m, opatřená na západě později zaslepenou výpadovou brankou. Na jižní, přístupové straně byl rozšířený parkán oddělený a uzavřený a vytvářel zde samostatně hájitelný prostor, posilující ochranu brány v hlavní hradbě a vyústění přístupového mostu. Patrně druhotně byl tento úsek parkánu ještě rozšířen do vnitřního svahu příkopu přihrádkem, vymezeným poměrně subtilní kamennou zdí na západě a v torze i na jihu (silnou 1,1 m, z vnitřní strany odstupněnou a zužující se jen na 0,7 m), jejíž jihozápadní nároží zpevňuje dodatečný kamenný opěrák. Zbytky parkánu na východní, velmi strmé straně ostrožny, zaznamenané M. Plačkem (1996, s. 151-152), nejsou dnes pod novodobou úpravou zahradních teras bezpečně ověřitelné. Jako novodobá se jeví rovněž obvodová zeď severního rozšíření jádra hradu na konci ostrožny, zesílená celkem devíti opěrnými pilíři. Poté, kdy došlo na severu k destrukci obvodové hradby jádra, velmi pravděpodobně až v souvislosti se stavbou pivovaru (Krausovy plány rozšíření nezachytily), byl obezděný prostor zvýšen navážkami a jádro tak rozšířeno. Přitom nevylučujeme, že chráněné území za stísněným hradním jádrem, dostupné nejspíše parkánem, mohlo být využíváno už ve středověku.

Před příkopem na jižní, přístupové straně navazovalo na hrad pravděpodobně ohrazené předhradí, které se později stalo součástí městečka Frýdberku-Žulové, ležící v údolí pod hradem. Osu předhradí, v jehož obvodových terasních zdech identifikoval M. Plaček (1996, s. 151-152) substrukce středověkého opevnění, tvoří trojúhelné „náměstíčko", rozšiřující cestu k mostu a do hradu, odpojující se od lokálně důležité stezky z Jeseníku na Vidnavu, Otmuchov a Pačkov.

*

Hrad Frýdberk představuje klasické bergfritové schéma, ve kterém zvláště H. Weinelt (1936k, s. 1-2) viděl jasný saský vzor a vliv; označil proto typ hradu jako *„Ringmauertyp"* (WEINELT H.: 1942, s. 167). Weineltovy klasifikace se v podstatě přidržel i B. Ebhardt (1958, s. 398), který jej traktoval jako tzv. *„Rundling"*. V zásadě však jde v nejstarší fázi o jednoduché dispoziční řešení, blízké či srovnatelné s dalšími přibližně soudobými fortifikacemi na Javornicku anebo v širší

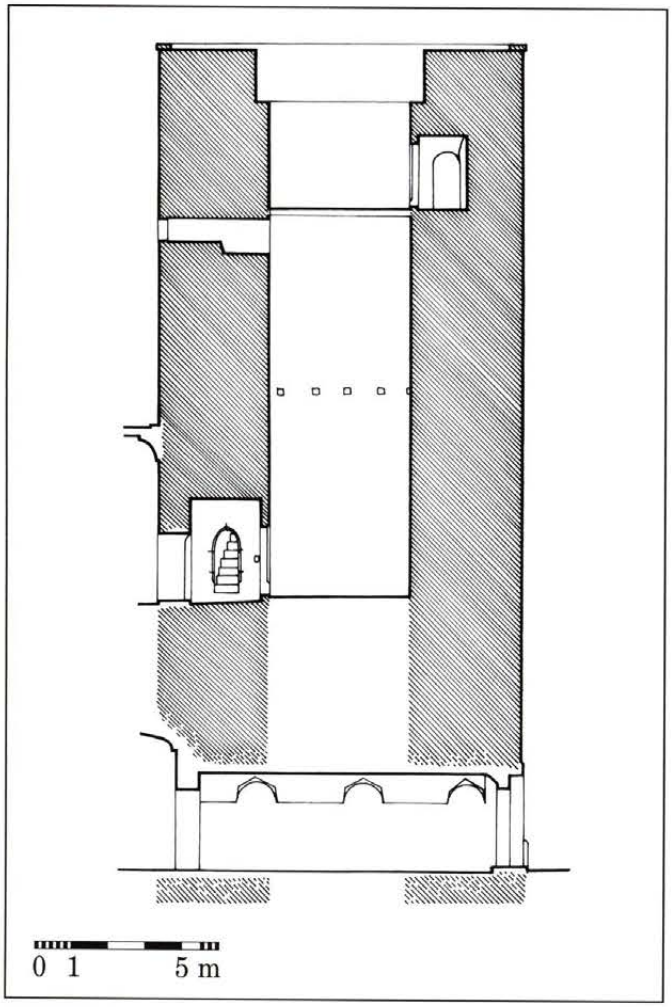

Obr. 61: Frýdberk. Svislý řez válcovou věží.

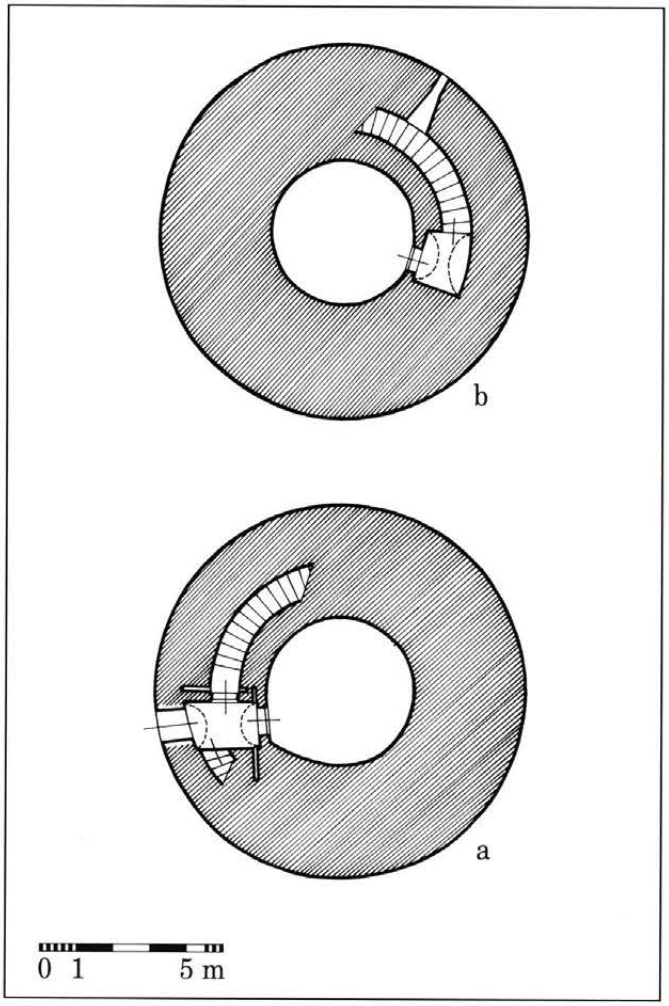

Obr. 62: Frýdberk. Příčné řezy v úrovni 1. patra (a) a 3. patra (b).

jesenické oblasti, ať už vycházejí ze stavební činnosti Wüstehubů, Haugviců, případně i dalších stavebníků (jádra hradů Kaltenštejna, Rychleb nebo Kolštejna – dnes Branné). Charakteristický je – převážně, i když ne vždy – přibližně oválný tvar hradního jádra s volně stojícím bergfritem, za nímž je skryta palácová stavba (obr. 65).

Snad už původně bylo jádro obklopeno parkánem, čemuž by mohl nasvědčovat jeho vztah k příkopu. V případě absence parkánu by byl totiž příkop neúměrně vzdálen od vlastního jádra. Teprve sekundárně (v 15. století ?) zřejmě došlo k rozšíření parkánu na přístupové straně o obezděný přihrádek, posilující obranu citlivé paty mostu při jeho vyústění do hradu (obr. 66). Zůstává nejasné, jak byl hrad zásoben vodou.

*

Archeologický materiál pocházející z hradu je velmi ubohý, třebaže starší literatura uvádí, že při výkopech ve sklepeních a zazdívání jakési podzemní chodby byly opakovaně vyzvednuty zlomky nádob, zámků, klíčů, třmenů, koňské výstroje, dvou mincí a dalších předmětů (PETER A.: 1879, s. 113). Ostatně i H. Weinelt (1942, s. 167) upozorňuje, že na lokalitě lze ve větším množství nasbírat keramické zlomky, ale také kovové věci; zmiňuje i tu a tam ležící opracované kamenické články. Rovněž E. Hetfleisch (1931, s. 274) ve svém přehledu archeologických nálezů ze severozápadního Slezska hovoří o hrotech šípů, kyrysech a dokonce o jezdeckém hrobu s nádobami (?) objevenými v areálu fortifikace.

V současné době však máme bohužel k dispozici pouze miniaturní kolekci výlučně keramických nálezů, uložených v jesenickém muzeu, které lze jen velmi rámcově datovat do 14. - 15./16. století (obr. 67). Z tohoto kontextu nevybočuje ani nedávno získaný komorový kachel (obr. 68), jehož čelní vyhřívací stěnu zdobí heraldický motiv a který lze klást k výše uvedené časové hranici. Artefakty, které by byly v souladu s nejstaršími písemnými zprávami, nejsou k dispozici a případný archeologický výzkum je tu z důvodu existence fungujícího hřbitova v dohledné době nemyslitelný.

Ikonografie a dokumentace

Již zmíněné plány hradního jádra od zednického mistra Krause z Vidnavy, které byly v jediném roce třikrát publiko-

vány H. Weineltem, se staly základním podkladem i pro zhotovení situačního schematického plánku fortifikace (WEINELT H.: 1936, s. 112-113; 1936b, s. 48; 1936k, s. 1-3); publikovaná kopie ve dvou případech s měřítkem, ale bez vyznačení severu je opatřena čísly jednotlivých složek opevnění (1 - 10), vepsanými do půdorysu a objasněnými v legendě. Weineltova plánová rekonstrukce, opírající se o Krausovo podání, je pak následující: k přibližně kruhovému jádru s lehce zploštělými liniemi na východní a západní straně, ve kterém je vyznačen bergfrit, palác a s ním související budova, se přimyká ohrazený parkán, členěný ve tři samostatné oddíly (severní, západní a jižní). V čelní partii hradební zdi, naproti přemostění, je naznačena brána, před parkánem šíjový příkop a stávající most. Všechny prvky hradního areálu jsou popsány přímo v plánku, který je opatřen měřítkem, avšak postrádá orientaci; přes některé proporční nedostatky a zaznamenání průběhu zdiva i tam, kde dnes chybí, patří k těm zdařilejším, jež od Weinelta známe. Jeho verzi, uveřejněnou v časopise Burgwart (1936b, s. 45-52), převzal v půdorysném lexikonu německých hradů o 60 let později i F. - W. Krahe (1996, s. 198).

Přibližně z konce 60. nebo počátku 70. let 20. století pochází vcelku věrný náčrt půdorysu hradu z pozůstalosti D. Menclové; opírá se o neznámé moderní zaměření. Autorka v něm křížkovaně vyznačila analyzované nejstarší jádro hradu (obvodová hradba a velká věž) a šrafovaně zakreslila podle ní mladší fázi vnějšího prstence opevnění (parkánová zeď a přihrádky na jihu a severu dispozice). Problémem je skutečnost, že v plánové analýze není místy rozlišováno mezi zachycením skutečného stavu lokality a autorčinou rekonstrukcí. Parkánové zdi jsou tak protaženy i do míst, kde se ve skutečnosti po nich nedochovala ani stopa.

V roce 1996 se v literatuře objevilo nové zaměření lokality s měřítkem a orientací (pořízené M. Wihodou v létě 1986), navazující na plán z pozůstalosti D. Menclové a verifikující jej, které zachytilo současný stav. Je v něm čárkovaně naznačeno předpokládané umístění starších budov, vycházející z Krausových plánů, i původní průběh zdiva; nechybí taktéž naznačení spádu terénu (KOUŘIL P. - WIHODA M.: 1996, s. 81).

Zatím poslední celkové půdorysné schéma předložil ve své práci o moravských a slezských hradech a zámcích

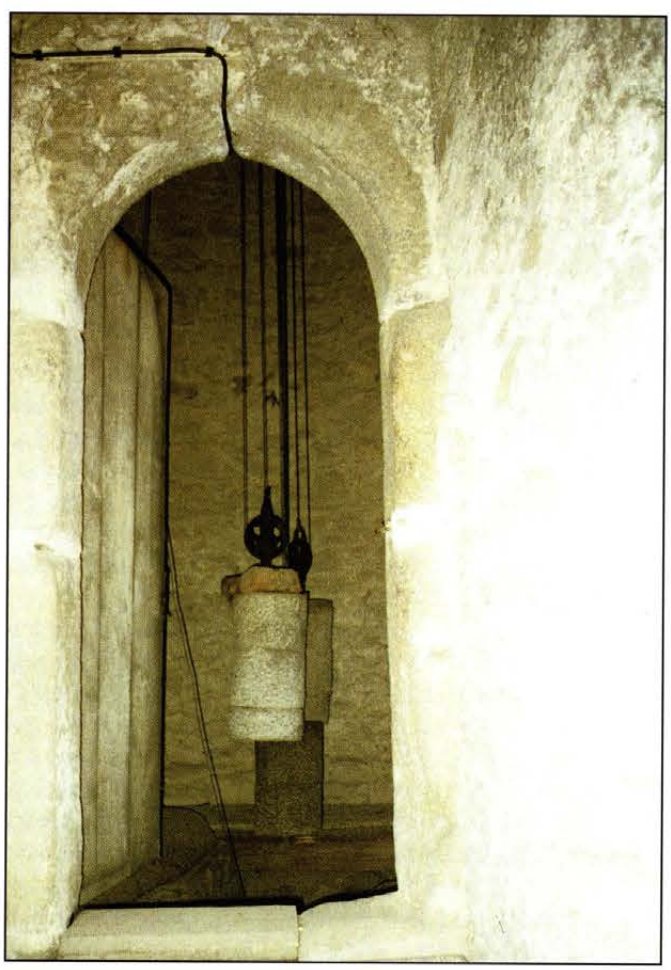

Obr. 63: Frýdberk. Portál v úrovni 1. patra válcové věže.

Obr. 64: Frýdberk. Nástupní portál (na schodiště) v úrovni 1. patra válcové věže.

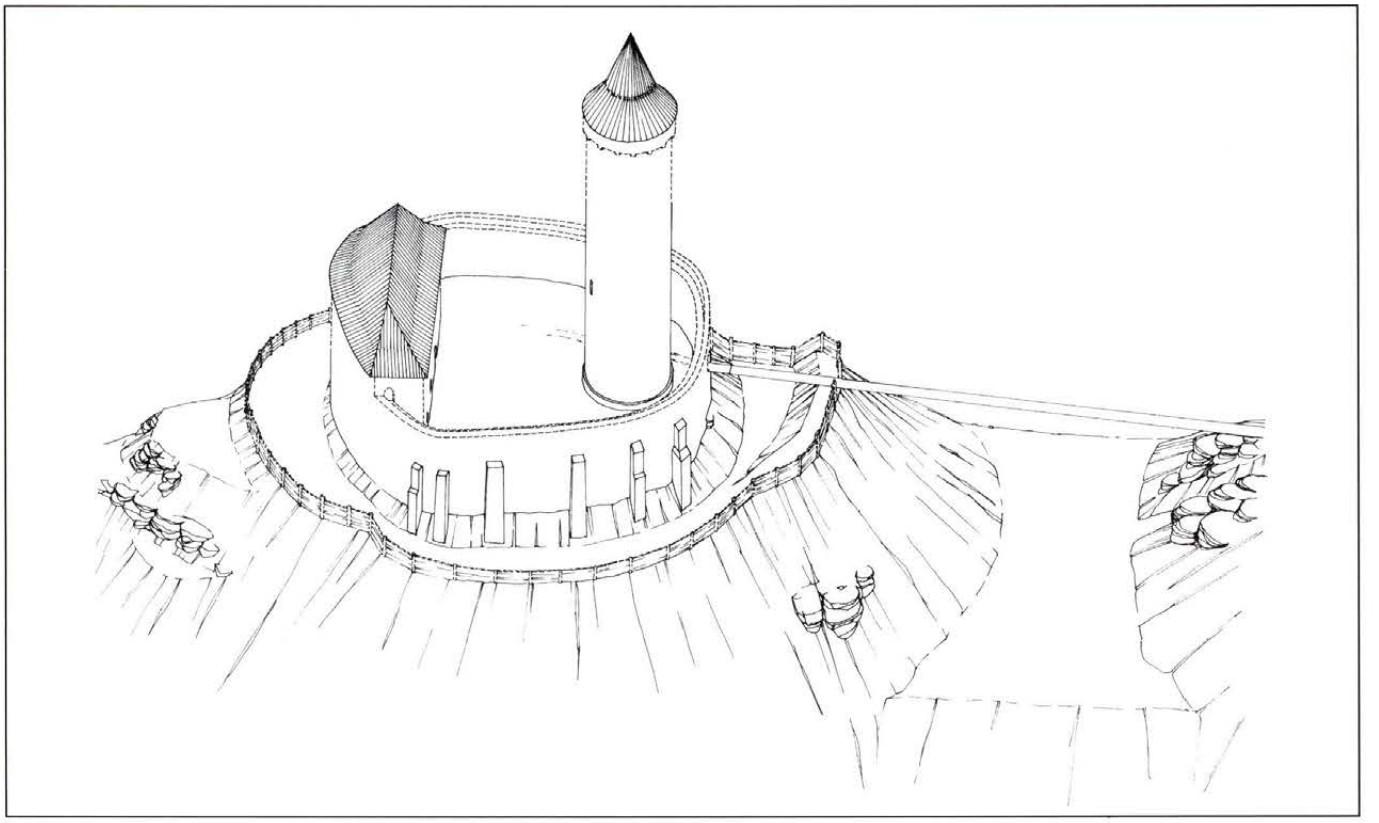

Obr. 65: Frýdberk. Pokus o hmotovou rekonstrukci hradu k roku 1300. Varianta s lehčím opevněním parkánu.

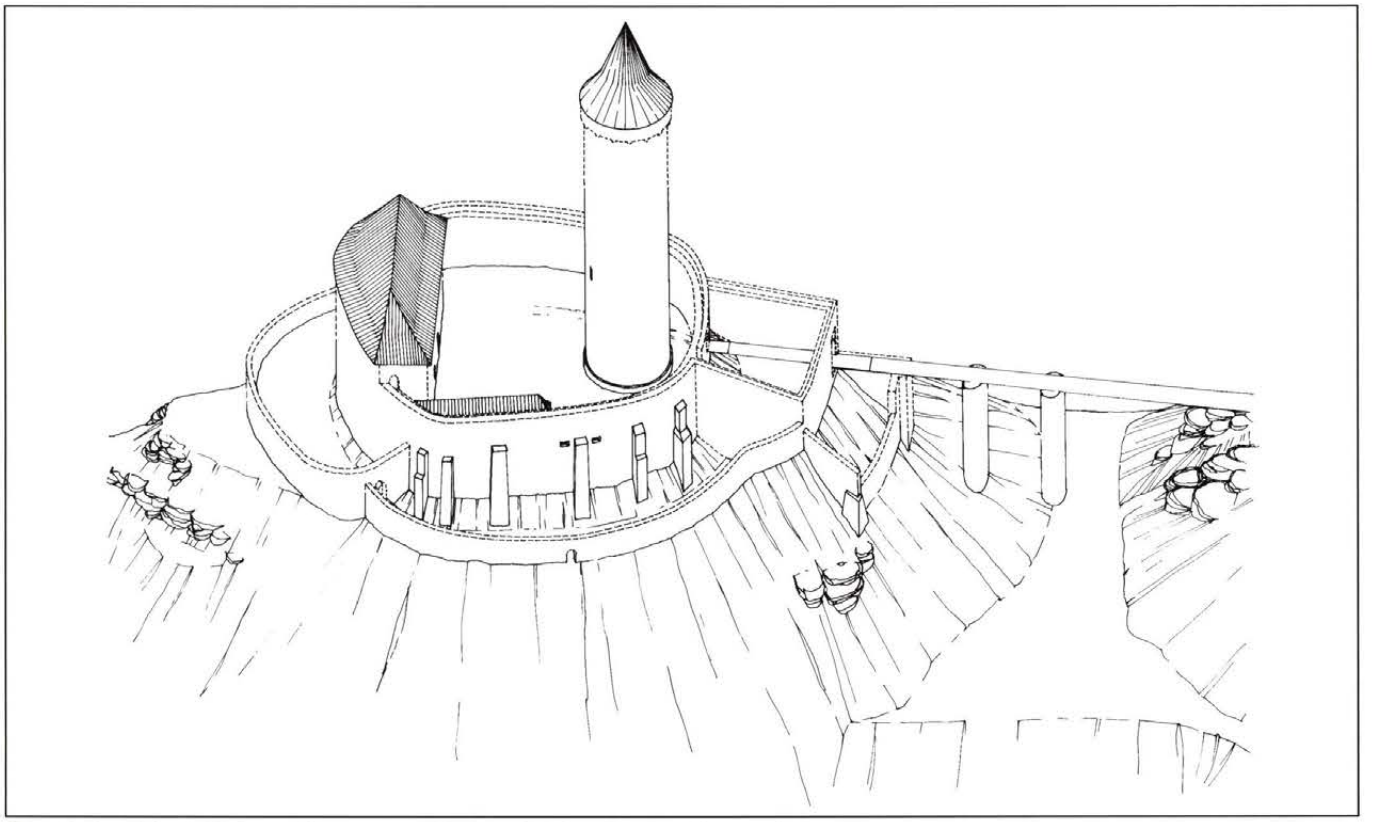

Obr. 66: Frýdberk. Pokus o hmotovou rekonstrukci hradu v 15./16. století.

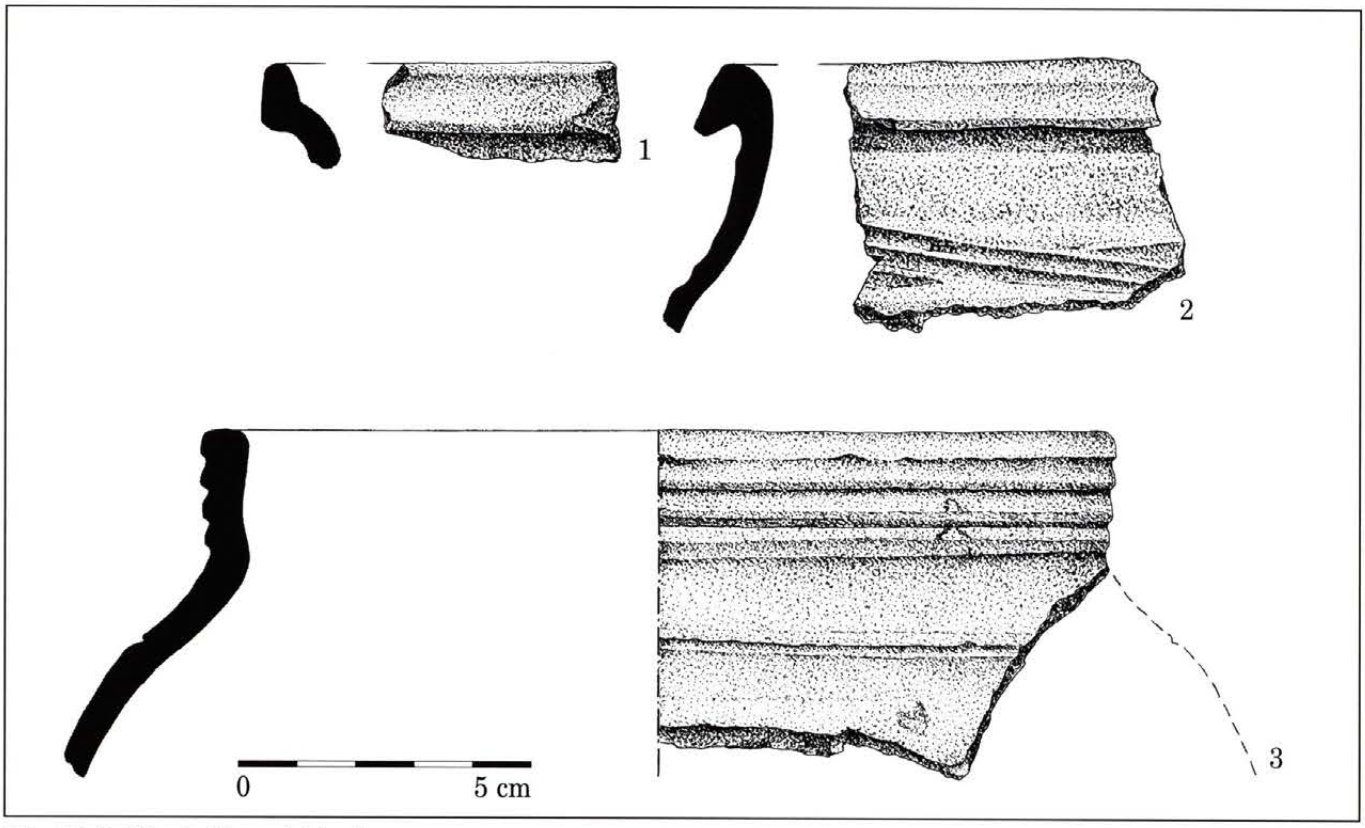

Obr. 67: Frýdberk. Keramické nálezy.

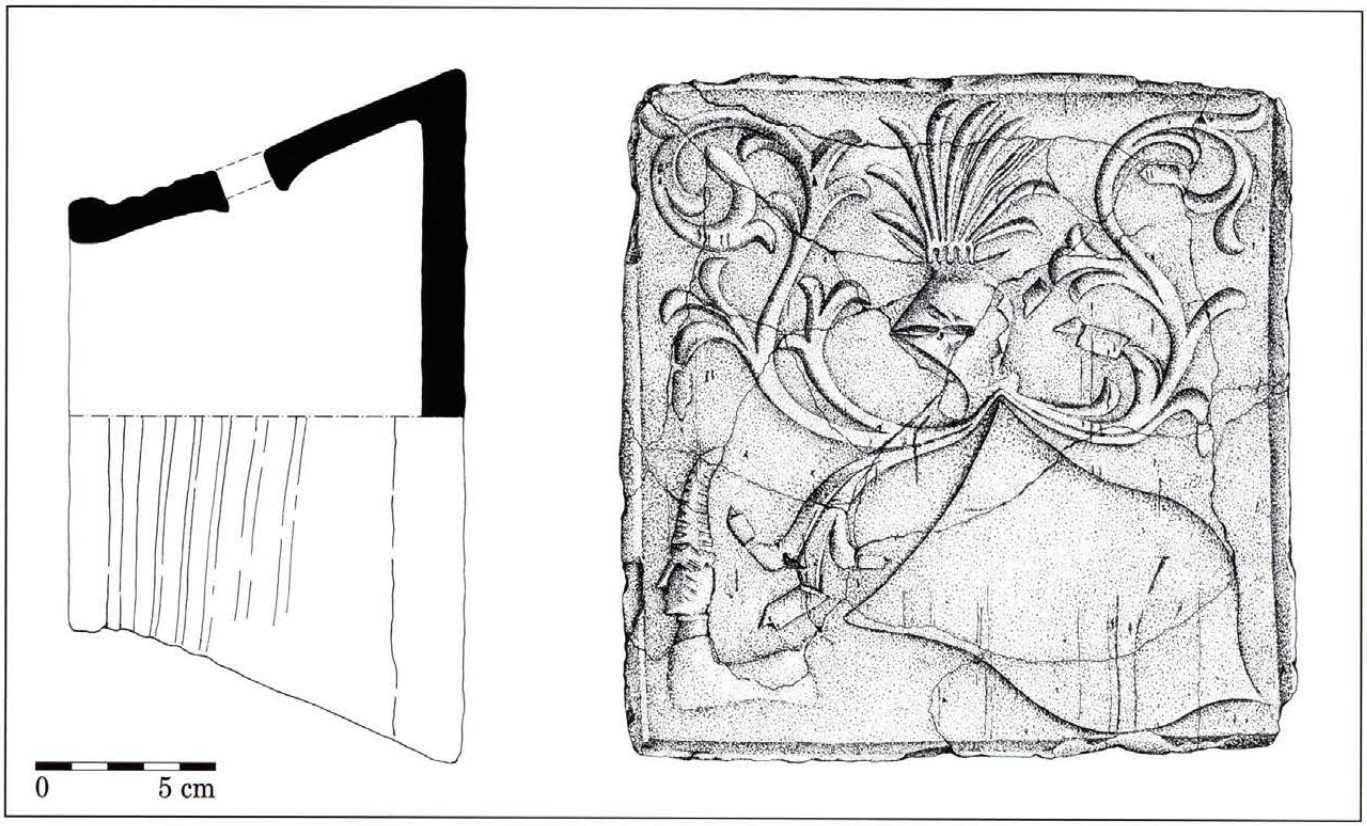

Obr. 68: Frýdberk. Komorový kachel.

M. Plaček (1996, s. 152). Mimo výstižné zpodobnění arey vlastního hradu je zde poprvé znázorněno i fortifikované předhradí, průběh a zbytky zdiv (?) v prudkém srázu pod východní hradbou jádra a rovněž jazykovitý upravený výběžek na severní straně fortifikace, který autor patrně v rozporu s analýzou D. Menclové a dnešním stavem objektu (zato ve shodě s H. Weineltem) rovněž interpretuje jako pozůstatek středověké stavební fáze. Graficky jsou vyjádřeny jednotlivé vývojové etapy (zdivo středověké, pravděpodobně středověké, novodobé i současná zástavba), přičemž však u středověkého hradu není rozlišeno, zda je dílem jednorázové výstavby nebo postupného rozšiřování.

Námi předkládaná situace hradu vychází dílem ze starších podkladů (zejména plánu z pozůstalosti D. Menclové a kvalitního částečného zaměření M. Wihody z roku 1986), především pak z nového zaměření současného stavu. Na jejich základě byl učiněn také pokus o rekonstrukci původního vzhledu fortifikace i následného vývoje ve středověku, výkladově v některých partiích alternativní k nejpravděpodobnější verzi předložené v textu.

Určitou představu o podobě hradu Frýdberku před jeho přestavbou v pivovar – otázkou je, do jaké míry vystihující realitu – si můžeme utvořit i na základě nejstaršího prozatím známého ikonografického pramene – otisku městské pečeti (znaku) Žulové z roku 1722 (obr. 69). Jejím ústředním motivem je totiž zřícenina hradu s malým stromkem vyrůstajícím z vrcholu válcové věže. Koruna věže nese vysazený zděný ochoz s cimbuřím. Bergfrit je zde částečně skryt za poměrně vysokou rozpadající se hradební zdí, opatřenou dvěma průchody, za níž se nachází vyšší zastřešená budova. Na mladší modifikované pečeti z roku 1820 s již poněkud idealizovaným ztvárněním hradu je pak zřetelný řádkový charakter kamenného zdiva (či pozdně gotická iluzivní omítková bosáž ?) a také dva před věž předstupující vysoké objekty se sedlovou střechou, okny a vstupy, asi již stylizovaně reflektující pivovarské budovy.

Obr. 69: Frýdberk. Městská pečeť z roku 1722, skutečná velikost.

Literatura

- **ANONYM,** 1924: *Friedeberg,* DMSH 10, s. 5-10.
- **CETWIŃSKI, M.,** 1996: *„Synowie Beliala". Z dziejów rycerstwa śląskiego w 1. połowie XIV wieku na przykładzie dziejów zamku Friedeberg i jego właścicieli,* in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech - zamek, Wrocław, s. 21-25.
- **EBHARDT, B.,** 1958: *Der Wehrbau Europas im Mittelalter II/1.* Stollhamm.
- **GRÖGER, F.,** 1913: *Friedeberg. Eine geschichtliche Darstellung von Burg, Stadt und Pfarrei Freideberg, veröffentlich zur Jahrhundert - Feier der selbständigen Pfarrgemeinde Friedeberg.*Freiwaldau.
- **GRUNDMANN, G. - UHTENWOLDT, H.,** 1944: *Die schlesischen Burgen.* Breslau.
- **GRÜNHAGEN, C.,** 1872: *Hussitenkämpfe der Schlesier 1420-1435.* Breslau.
- **HETFLEISCH, E.,** 1931: *Fundübersicht der nordwestlichen Schlesiens,* in: Altvater - Festschrift zur 50 - Jahrfeier des Sudetengebirgsvereines, Freiwaldau, s. 268-281.
- **KETTNER, A.,** 1923: *Friedeberg,* Die Heimat 1, s. 86-88.
- **KOUŘIL, P.,** 1993: *Středověká kolonizace na severovýchodní Moravě a ve Slezsku a její odraz v archeologických pramenech,* AH 18, s. 141-150.
- **KOUŘIL, P. - MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1990: *Mährische und schlesische Burgen des 13. Jahrhunderts in mitteleuropäischen Zusammenhängen,* Castrum Bene 1, s. 229-246.
- **KOUŘIL, P. - PRIX, D. - WIHODA, M.,** 1997: *Městské hrady v českém Slezsku,* AH 22, s. 249-272.

- **KOUŘIL, P. - WIHODA, M.,** 1996: *Die Burgen Böhmisch Schlesiens. Ihre Entstehung, Funktion und Stellung in der Siedlungsstruktur,* in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech - zamek, Wrocław, s. 67-84.
- **KRAHE, F. - W.,** 1996: *Burgen des deutschen Mittelalters.* Augsburg.
- **KUBITZA, F.,** 1938: *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens,* DMSH 24/7-8, s. 149-167.
- **MENCLOVÁ, D.,** 1971: *Beitrag zur Typologie der mährischen Burgen,* SPFFBU-F 14-15, s. 97-127.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z.,** 1981: *Přehled dosavadního stavu výzkumu fortifikací 11. až počátku 16. století na Moravě a ve Slezsku (hradiska a hrady),* AH 6, s. 147-197.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1988: *Nástin vývoje hradní architektury vrcholného středověku na Moravě a ve Slezsku do období husitských válek,* AH 13, s. 217-249.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1991: *Anfänge der Burgsteinarchitektur in Mähren und Schlesien und ihre mitteleuropäischen Wechselbeziehungen,* ČMM LXXVI, vědy společenské, s. 85-106.
- **MÜLLER, K. A.,** 1837: *Vaterländische Bilder I. Die Burgfesten und Ritterschlösser Schlesiens (beide Antheile), so wie Grafschaft Glatz.* Glogau.
- **PETER, A.,** 1879: *Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesien.* Teschen.
- **PLAČEK, M.,** 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku.* Praha.
- **SLÁMA, F.,** 1886: *Vlastenecké putování po Slezsku.* Praha.
- **SLÁMA, F.,** 1887: *Oesterreichisch Schlesien. Landschafts-, Geschichts- und Kulturbilder.* Prag.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Severní Morava.* Praha.
- **WEINELT, H.,** 1936: *Probleme schlesischer Burgenkunde, gezeigt an den Burgen des freiwaldauer Bezirkes.* Breslau.
- **WEINELT, H.,** 1936b: *Zur deutsch-mährisch-schlesischen Burgenkunde,* Der Burgwart 37, s. 45-52.
- **WEINELT, H.,** 1936k: *Die Burg Friedeberg in Schlesien,* ZDVGMS 38, (Sonderabdruck), s. 1-9.
- **WEINELT, H.,** 1937a: *Burgen und Siedlung in Sudetenschlesien,* Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamtschlesischen Raume 9, s. 33-43.
- **WEINELT, H.,** 1940: *Forschungen zur Volksthumsgeographie des südschlesischen Stammesgebietes.* Reichenberg - Leipzig.
- **WEINELT, H.,** 1942: *Der mittelalterliche Wehrbau einer ostmitteldeutschen Rodungslandschaft,* Deutsches Archiv für Landes- u. Volksforschung 6, s. 148-168.
- **ZUBER, R.,** 1972: *Osídlení Jesenicka do XV. století.* Opava.
- **ZUBER, R.,** 1976: *Hrad Žulová.* Vlastivědné zajímavosti č. 140, Šumperk.

FRÝDEK

okres Frýdek-Místek, katastrální území Frýdek-Místek - Frýdek
druhá čtvrtina 15 století (?)

Historické zprávy

1305 (?)

Rejstřík desátků vratislavského biskupství zmiňuje ve své těšínské části ves *„Jannutha"* (CDS XIV-C, s. 112), kterou literatura s jistými rozpaky ztotožnila s osadou Jamnicí (BAKALA J.: 1971, s. 111-130; BAKALA J.: 1982, s. 37-44). Písemné prameny tak poprvé připomínají bezprostředního předchůdce města a hradu Frýdku.

18. - 24. 2. 1327

Těšínský vévoda Kazimír I. uznal svrchovanost českého krále Jana Lucemburského a v Opavě a Bytomi přijal v léno mimo jiné *„...Jamnicz opid(um) cum municionibus..."* (LT I-1, č. 40; č. 41). Obrat *„munitium"* ovšem nemusí být vnímán jako první spolehlivý doklad existence hradu, neboť ve stejných dokumentech jsou termínem *„castrum"* označeny hrady v Těšíně a Ostravě, a zdá se tedy, že brod přes řeku Ostravici u Jamnice mohlo chránit jen méně významné opevnění (BAKALA J.: 1982, s. 41-42).

1. 4. 1337

V listině svídnického vévody Bolka svědčil Jindřich *„von Imnitz"* (CDS XXIX, s. 153-154, č. 5882). Z písemnosti ovšem není jasné, zda se jednalo o Jamnici, která předcházela Frýdku, nebo o jinou lokalitu, ani zda šlo o osobu šlechtického nebo měšťanského původu.

10. 9. 1339

V průběhu sporu mezi vratislavským biskupem Nankerem a českým králem Janem byl uveden do správy některých sporných obročí kněz Mikuláš z Frýdku (CDS XXX, s. 92-94, č. 6340: *„...Nicolaus de Fredek..."*; s. 141-143, č. 6520). Změna místního názvu je literaturou zpravidla považována za nepřímý doklad městské lokace na katastru Jamnice. Strohý záznam však jinak zcela vylučuje další úvahy nad opevněním u města.

1353

Privilegium Kazimíra I. Těšínského zachycuje dílčí správní obvod se sídlem ve Skočově (ZA Opava, SSA-Listiny, sign. B V-1, č. 605; PRASEK V.: 1894, s. 133-134; BAKALA J.: 1971, s. 128, pozn. 59). Obdobný úřad spojuje s Frýdkem i listina těšínského vévody Bolka II. z 27. 9. 1450 (LT I-2, č. 207: *„...que serviles terrigenarum ad districtum Frideczkemu pertinentes..."*), a přihlédneme-li k nespornému významu a tradici města, není vyloučeno, že lokace i rozmach Frýdku souvisely s výstavbou provinciální správy. Polovina 14. století, resp. závěr vlády vévody Kazimíra (1316 - 1358), tak alespoň formálně reprezentují vhodný mezník v genezi stejnojmenného hradu.

1402 - 1416

Frýdek se stal centrem spojeného frýdecko-místeckého vévodského panství (LC I, s. 68, č. 389; LT I-2, č. 115; LT I-2, č. 138).

7. 3. 1423

Vévoda Bolko I. Těšínský propůjčil frýdeckým měšťanům rozsáhlá privilegia a svobody, aniž by jakýmkoliv způsobem vymezil vztah městské obce a literaturou „předpokládaného" (?) zeměpanského hradu v bezprostřední blízkosti (LT I-2, č. 152; PRASEK V.: 1894, s. 176-178).

24. 8. 1434

Těšínští vévodové Václav, Vladislav, Přemek II. a Bolko II. zastavili Arnoštovi Tvorkovskému z Polské Ostravy hrad a panství Frýdek za 500 kop grošů (LT I-2, č. 168: *„...zámek Frýdek i což k tomu následuje..."*). Pomineme-li, že dokument obsahuje první (!) výslovnou zmínku o frýdeckém hradě, pak je písemnost zajímavá i mimořádně pečlivým výčtem podmínek vázaných k správě hradu, což současně potvrzuje význam pevnosti v obraně jižních hranic těšínského vévodství. Není tedy vyloučeno, že hrad Frýdek vznikl na místě starší lehčí fortifikace až v průběhu 2. čtvrtiny 15. století v souvislosti s účastí těšínských Piastovců v bojích s husity (PRASEK V.: 1894, s. 186-188; BAKALA J.: 1992, s. 21-22). Zástava měla podle smlouvy vypršet v r. 1437.

1442 - 1447

Frýdecké panství snad formou zástavy spravoval Mikuláš, řečený Maršálek, z Dubovce (LT I-2, č. 186; č. 199).

25. 8. 1450

Těšínští vévodové Václav, Vladislav a Přemek II. schválili bratru Bolkovi postoupení hradu Frýdku a měst Frýdku a Fryštátu s příslušenstvím Bolkově manželce Anně věnem v hodnotě 6 000 uherských zlatých (LT I-2, č. 204: *„...die slos, land und stete Fredek und Freistad..."*). Dne 27. 9. 1450 pak Bolko převedl věno na Annu (LT I-2, č. 207: *„...castrum Fridek..."*). K frýdeckému obvodu tehdy náleželo 13 manských vsí – Sedliště, Dobrá, Skalice, Řepiště, Vratimov, Soběšovice, oboje Bludovice a Těrlicka, Žermanice, Životice a Domaslavice (srv. též BAKALA J.: 1982).

1463

Český král Jiří z Poděbrad na žádost těšínského vévody Přemka II. konfirmoval privilegia města Frýdku. Listina současně potvrzuje návrat frýdecké državy mezi komorní statky těšínského vévodství (LT I-3, s. 8-9, č. 231).

3. 4. 1471

Frýdecké dominium dočasně užíval Jan Buřej z Klvova (LT I-3, s. 17, č. 242).

5. 4. 1474

Těšínská kněžna Žofie připojila svůj souhlas k dílčí smlouvě na půl těšínského vévodství, kterou uzavřeli Přemek II. Těšínský a jeho synovec Kazimír II. (LT I-3, s. 26-27, č. 253).

5. 4. 1480

Kazimír II. Těšínský zastavil frýdecké panství za 2 200 uherských zlatých Janovi Labuti z Křtin (LT I-3, s. 43, č. 276).

Popis objektu a archeologické nálezy

Hrad Frýdek zaujal dominantní postavení na temeni nepravé terénní ostrožny nad pravým břehem řeky Ostravice a její údolní nivy, jejíž okraj pod návrším sleduje od středověku mlýnský náhon přivádějící vodu z říčky Morávky. Místo s dalekým rozhledem, oddělené od zvlněného zázemí mělkým sedlem, které zabralo město Frýdek (obr. 70), umožňovalo vynikající optickou kontrolu jak brodu přes Ostravici na důležité dálkové obchodní cestě z Moravy do Malopolska, tak i širokého úseku moravsko-těšínské zemské a státní hranice. Bezesporu právě výtečná strategická poloha podstatně spolurozhodovala o situování jak hradu, tak i města v jeho zázemí.

Dnešní frýdecký zámek, který v sobě skrývá skrovné pozůstatky nevelké středověké fortifikace, je složen ze dvou základních částí - kompaktního jádra, svírajícího ze všech stran komorní nádvoří, a zástavby lemující jen ze tří stran příčně položené předhradí, jehož branou je objekt dostupný přímo z frýdeckého náměstí; zámek tak dnes tvoří jeho západní frontu. Volný prostor před průčelím zástavby přední části však upozorňuje, že už původně bylo předhradí od tržiště odděleno nějakým bezpečnostním koridorem, nejspíše příkopem nebo alespoň ploty.

Zmíněná zástavba, obklopující nepravidelné víceboké předhradí později několikráte upravované a rozšiřované, pochází až z průběhu 1. poloviny 17. století, jak dokládá mimo jiné znak Jiřího z Oppersdorfu a jeho manželky Estery Barbory z Meggau nad vstupní raně barokní branou (SAMEK B.: 1994, s. 439). Ostatně popis zámku z roku 1580 ještě o jakékoliv trvalejší zástavbě na předhradí mlčí. Přitom archeologická sondáž prokázala v prostoru předhradního nádvoří existenci středověkého příkopu, který zanikal pod navážkami pozvolna až v průběhu 2. poloviny 15. či spíše v 16. století.

Vlastní jádro zámku zaujímá v ose východ – západ protáhlou dispozici, jejíž střed tvoří nepravidelné, téměř obdélné drobné nádvoří o rozměrech cca 10 x 24 m (obr. 71). Dnes je obklopeno ze západu, severu a východu patrovým renezančním arkádovým loubím, z něhož jsou dostupné jednotlivé místnosti přilehlých křídel. Jižní stranu zaujímá dvoupatrová budova původního paláce, doplněná směrem k západu mladší renezanční dostavbou z doby po roce 1584, iniciovanou v rámci přestavby hradu v renezanční zámek Bartolomějem Bruntálským z Vrbna. Palác, odlišitelný nápadnými nepravidelnostmi ve vztazích k okolní zástavbě i síle zdiv, byl původně patrně dvouprostorový. Velký východní sál, sklenutý valenou klenbou, doplňovala na západě příčně valeně zaklenutá menší místnost. V patrech již dnes nelze bez hloubkových stavebně historických průzkumů spolehlivě posoudit autenticitu alespoň části vnitřního členění.

Středověkému hradu lze dále připsat rovněž dvoupatrové východní vstupní křídlo, převýšené uprostřed hranolovou čtyřpatrovou věží s barokní cibulovou střechou. Těleso věže mírně předstupuje před líc východního křídla. Na jeho středověký původ poukazuje jen lomená arkáda valeně sklenutého průjezdu do jádra hradu, který se nachází v podvěží, a pozdně gotická okosená kamenná ostění malých obdélných

Obr. 70: Frýdek. Katastrální plán z roku 1836 s vyznačením zámku (šrafovaně), kostela (husté tečkování) a městské zástavby (řídké tečkování).

Obr. 71: Frýdek. Půdorysné zaměření s vyznačením středověkých fází.

oken v horních podlažích věže. Průjezdná věž je po stranách doplněna velkými valeně sklenutými místnostmi jak v přízemí, tak v patrech. Ty si v přízemí uchovaly rovněž patrně původní valené klenby, v severní z místností však porušené druhotnou vestavbou reprezentačního schodiště z roku 1733. Interiéry v patrech a fasády křídla s raně barokními sdruženými okny a nárožní štukovou bosáží jsou produktem razantních úprav v 17. věku, proběhnuvších ve dvou etapách (1636 - 1644 a po 1688), ukončených v roce 1692 osazením honosného krbu v tzv. rytířském sále. Drobná analytická sonda, provedená v přízemí východního křídla arkádového ochozu, dokládá zdivo křídla z lomového kamene, spojovaného sice hrubou, avšak kvalitní vápennou maltou.

Otázkou zůstává, zda také východní vystupující úsek severního jednopatrového křídla jádra můžeme připsat ještě pozdně gotickému období (jak soudí SAMEK B.: 1994, s. 439 a PLAČEK M.: 1996, s. 152), nebo zda se jedná o první fázi již renesanční přestavby Bartoloměje z Vrbna. Valeně sklenuté prostory jeho přízemí však žádný typicky pozdně gotický detail neprozrazují.

Zcela jistě až z konce 16. věku pochází prodloužení severního křídla k západu a čtveřice místností západního, rovněž jen patrového křídla, které se vyznačují dispoziční pravidelností, nápadně chybějící u východních částí hradního jádra. Zámecká kaple Panny Marie, připojená k západnímu křídlu, byla vystavěna až roku 1644 a obnovena spolu s mladší sakristií po požáru mezi lety 1688 a 1719, kdy byla obnovená kaple znovu konsekrována.

Skalnatou klesající opyš na západní straně jádra obíhá kamenná, patrně ještě pozdně gotická zeď, obklopující malý dvorek. V jejím severozápadním nároží je raně barokní gloriet (před 1688), využívající substrukcí okrouhlé věžičky. Literatura ji považuje za středověkou (SAMEK B.: 1994, s. 439). I tady však absence jakéhokoliv chronologicky citlivějšího slohového prvku znemožňuje jednoznačný soud, jakkoliv by zde její umístění mělo strategickou logiku.

*

Stavebně historický rozbor dispozice objektu, posouzení skrovných architektonických detailů, které s jistými rozpaky

můžeme připsat pozdní gotice, a omezené sondy, dokládající středověký původ lomového kamenného zdiva nádvorních zdí východního a severního křídla, poskytují jen málo podkladů pro ucelenější závěry o středověkém frýdeckém hradě. Zdá se, že se původně jednalo o poměrně malou fortifikaci, jejímiž hlavními složkami byla kamenná hradba obklopující nepravidelné pětiboké nádvoří (do něhož byl druhotně vestavěn arkádový ochoz), dvouprostorový palác připojený zevně k hradbě na jihovýchodní straně, velká vstupní branská budova, respektive východní trojtraktové křídlo s průjezdnou věží uprostřed a možná i nepravidelný patrový objekt při severovýchodním nároží. Všechny obytné a provozní budovy byly k hradbě připojeny zvenčí, což si vynutily malé rozměry nádvoří. Na západě mohl na jádro navazovat níže na opyši položený přihrádek, snad provozního charakteru, se strážní válcovou věžičkou v severozápadním nároží. Obrana hradu byla dále posílena vnějším příkopem na přístupové straně směrem k městu. Jádro středověké dispozice by se tak velmi blížilo nedalekému ostravskému hradu, se kterým Frýdek spojuje kromě zakladatele – těšínských zeměpánů – také volba obdobné terénní pozice. Proti úvahám o blízké době vzniku, které nabízí jak základní podobnost obou opevnění, tak určitý výklad písemných pramenů, hovoří však skutečnost, že ve Frýdku neskýtá žádný slohově uchopitelný prvek oporu pro datování předcházející 15. století. Klíč k řešení tak patrně leží v soustředěných hloubkových stavebně historických průzkumech a v archeologickém výzkumu.

Přístup do hradu byl jednoznačně už od počátku veden ze sedla na východě, tedy z prostoru středověkého tržiště města Frýdku. Do hradu se vstupovalo po přemostění příkopu, který respektoval východní vstupní křídlo, průjezdem v podvěží. Zapuštění vstupní arkády průjezdu může indikovat existenci padacího mostu přes příkop. Západní přihrádek, fungoval-li již v pozdní gotice, pak musel být dostupný dalším průjezdem v západní hradbě jádra.

*

Archeologické nálezy vztahující se k frýdeckému zámku pocházejí ze dvou nepříliš rozsáhlých záchranných archeologických výzkumů uskutečněných v letech 1981 a 1995. V prvním případě došlo při úpravách a výkopech v suterénní místnosti (č. 17) západního křídla zámku (snižování podlahy) k obnažení zdi z lomového a říčního kamene, spojovaného dobrou maltou, se třemi odlišitelnými stavebními fázemi a k zachycení 2,2 m mocného souvrství, tvořeného 7 vrstvami; pouze ve 3 nejvyšších se ovšem nacházel archeologický materiál – keramika, zlomky obtížně identifikovatelných železných předmětů, úlomky kostí, maltovina a drobné uhlíčky.

Keramický materiál, tvořený povýtce fragmenty hrnců, hrnků, mís, poklic, trojnožek i džbánu, je roben nálepovou technikou i vytáčením, s převládající šedou barvou vypálení a jejími odstíny (obr. 72; 73:1, 3 - 5). Některé silnostěnné zlomky jsou zhotoveny z hrubší hmoty s kaménky (2 - 3 mm). Výzdoba spočívá v převážně obvodovém žlábkování, ojediněle

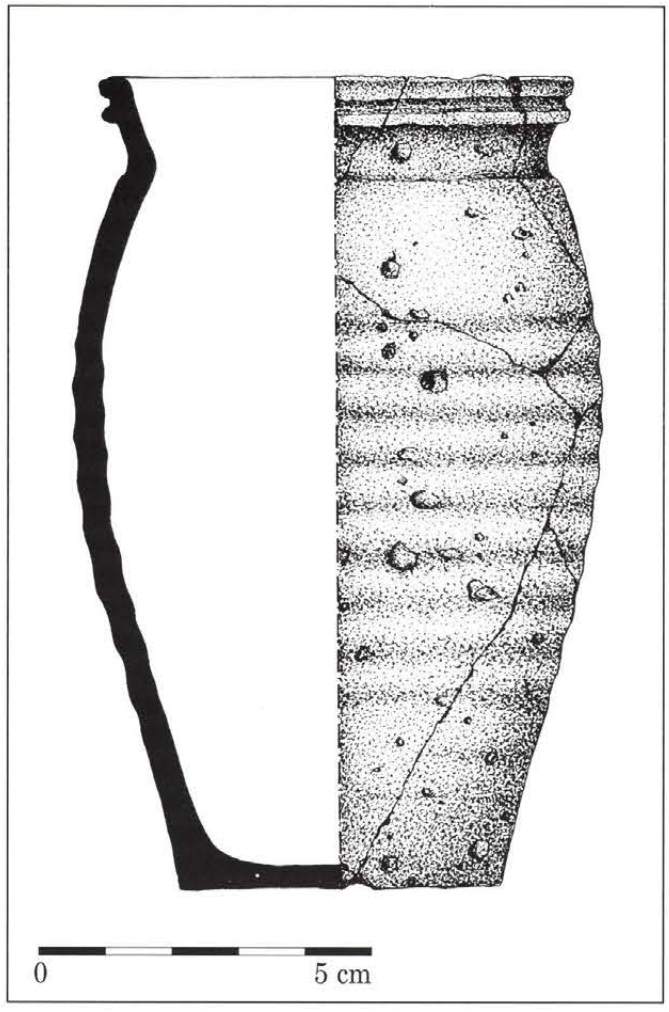

Obr. 74: Frýdek. Loštický pohár.

se vyskytlo i radélko; v některých případech se na vnitřní straně střepů objevila hnědá poleva, u trojnožek – pánví hnědozelená a zelená. Všechna dna nesla stopy odříznutí, ucha jsou pásková, prožlabená. Zaregistrováno bylo rovněž loštické zboží (obr. 73:2, 7; 74) a část zdobené nepolévané obkladové dlaždice (obr. 73:6) obdélného tvaru (KOUŘIL P.: 1983, s. 56). Soubor lze rámcově vročit do 14. - 15. století, některé zlomky z vrstvy č. 2 snad i do závěru století 13.

Archeologický výzkum v roce 1995 probíhal v souvislosti s výkopy pro kanalizaci v prostoru dnešního 1. nádvoří. Podařilo se zachytit příkop o předpokládané šířce 9 - 10 m a hloubce cca 5 m, oddělující opevnění od městského okrsku; jiné fortifikační prvky nebyly sondáží zaznamenány. Příkop byl na základě rozboru získaného materiálu – převážně kachlového, zasypáván zřejmě postupně, i když ne v příliš dlouhém časovém úseku. Nejmladší zlomky pocházejí z počátku 17. století, nejstarší artefakty, prezentované ovšem kamnářským zbožím, u něhož předpokládáme poměrně dlouhou životnost, lze snad vročit již do průběhu 2. půle 15. století či spíše na přelom 15. a 16. věku (KOUŘIL P. - PRIX D. - WIHODA M.: 1997, s. 258; KRUŤOVÁ M.: 1998, s. 46 - 47).

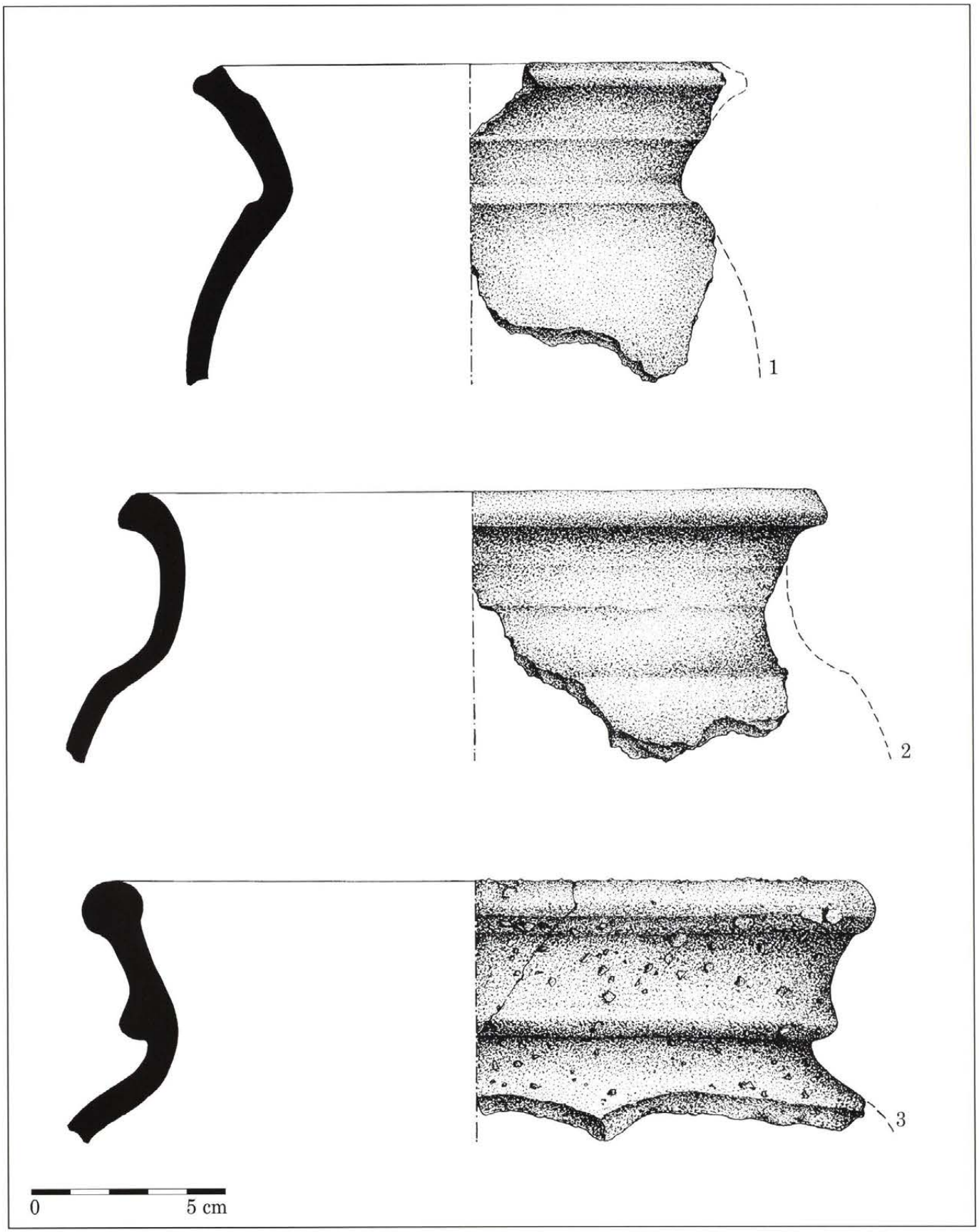

Obr. 72: Frýdek. Keramické nálezy.

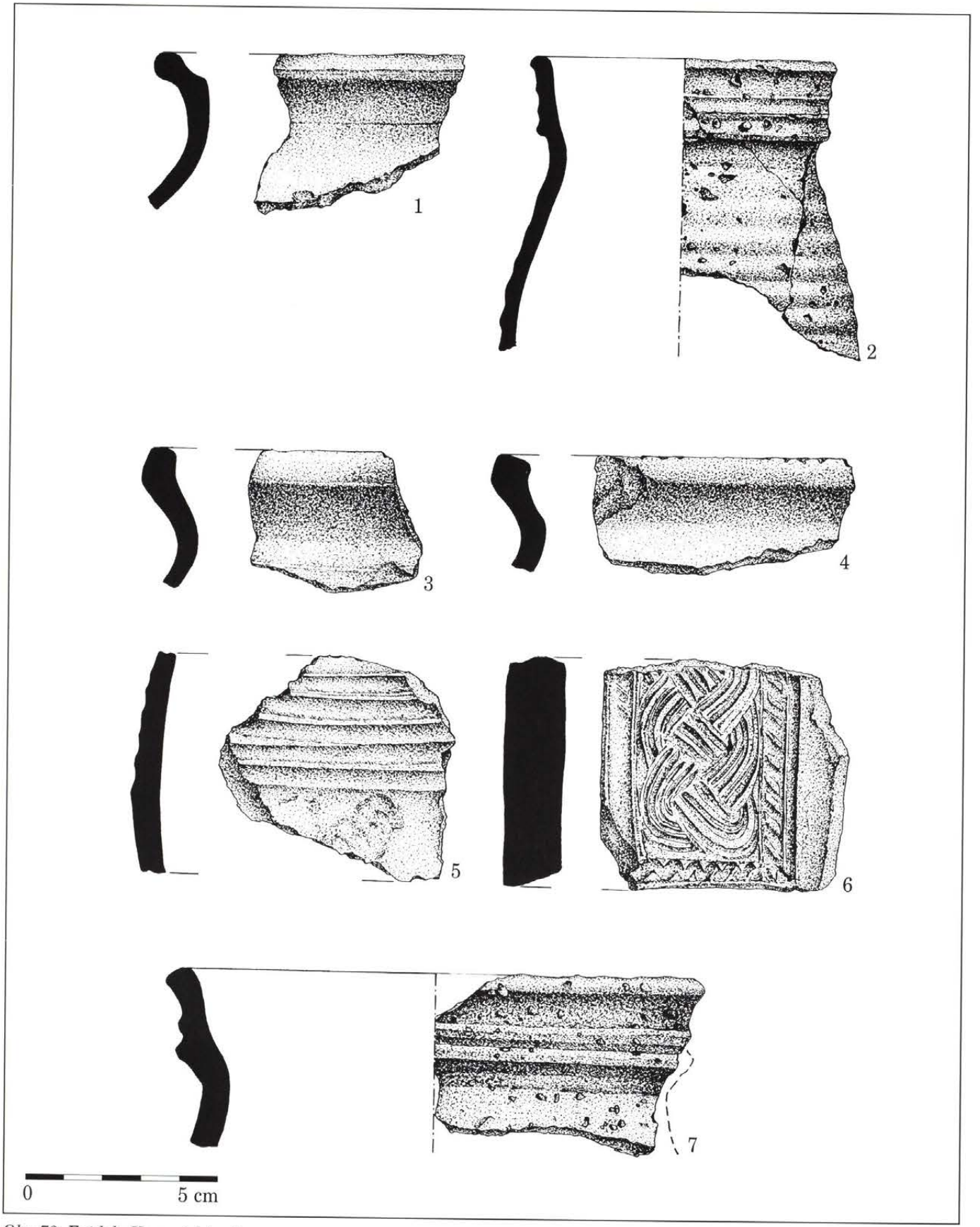

Obr. 73: Frýdek. Keramické nálezy.

Ikonografie a dokumentace

Frýdecký hrad v jeho středověké podobě nemáme dokumentován žádným známým ikonografickým materiálem. Nezbývá proto než se spokojit s několika vedutami města ze 17. a 18. století, které přibližují vzhled objektu už po četných renesančních a raně barokních přestavbách a úpravách. K nejstarším dostupným pohledům na objekt náleží zakreslení města na mapě hukvaldského panství z roku 1695 (KOUŘIL P. - PRIX D. - WIHODA M.: 1997, s. 261; obr. 75), kde je zámek podán od jihovýchodu. Objektu dominuje výškově zhruba vyrovnaná zástavba vlastního původního hradního jádra s průjezdnou věží v čele, na kresbě opatřenou pozdně renesanční nebo barokní cibulovou střechou. Věž převyšuje sedlové střechy zámeckých křídel jen zcela nepatrně. V zástavbě jádra dále zaujme renesanční západní křídlo se dvěma velkými okny a z obrysu jádra tehdy stále ještě markantně vystupující starý gotický palác na jižní straně dispozice. Na hradbách zadního přihrádku je zakreslen velký pavilon s kupolovým zastřešením. Předhradí již bylo zastavěno zděnou architekturou, v níž se nad vjezdem z města nebo v jeho blízkosti tyčila další věž s novověkou bání. Schematické linky naznačují existenci vnějšího zděného opevnění. Dobře je však vystižena pozice zámku vysunutého na konec ostrožny nad údolí Ostravice.

Bohužel prakticky bez významu pro poznání sledovaného objektu je Wernherova veduta poutního kostela ve Frýdku, zachycující i město. Zámek je na ní úplně vpravo zakreslen jako vysoká budova s valbovou střechou, v jejímž čele stojí hranolová věž s jehlancovou střechou. Zbytek zakrývá vegetace a městská zástavba (WIECEK A.: 1957, s. 23).

Prakticky s dnešním stavem shodné je zjednodušené zachycení půdorysu zámku na katastrální mapě Frýdku z roku 1836, které dokládá, že podstatný stavební vývoj objektu byl ukončen v 18. věku.

Teprve v poslední době byla publikována řada věrohodných zaměření objektu. Z nich vyniká zejména půdorys přízemí zámku, publikovaný L. Mlčákem v roce 1980 (MLČÁK L.: 1980, s. 127), opatřený měřítkem a velmi přesně vystihující i řadu nepravidelností v utváření postupně nakupených součástí stavby.

V roce 1994 otiskl opět precizně zaměřený a vykreslený půdorys přízemí zámku B. Samek (1994, s. 439).

Další plán frýdeckého zámku, tentokrát však jen jeho jádra bez zástavby předhradí, zato s analytickým vyznačením skutečného i předpokládaného průběhu původní obvodové hradby a nejstaršího dvouprostorového paláce na jižní straně, uveřejnil L. Svoboda v roce 1995 (SVOBODA L.: 1995, s. 373). Půdorys přízemí, zpracovaný, jak autor uvádí, s využitím plánů z archivu Okresního muzea ve Frýdku-Místku, má měřítko i orientaci.

Poslední půdorys zámku v odborné literatuře publikoval M. Plaček v roce 1996 (PLAČEK M.: 1996, s. 153). Ten vyšel z podkladů B. Samka, avšak plán opatřil novým měřítkem a orientací a především analytickým rozfázováním vývoje objektu. Ve shodě s L. Svobodou považoval i M. Plaček za nejstarší obvodovou hradbu gotického jádra a vně vysunutý dvouprostorový palác na jižní straně. Za mladší, pozdně gotickou fázi označil v jádře křídlo s věží s průjezdem a branou a též další dvouprostorový objekt vysunutý k severu. Z téže doby pochází podle něj i dodatečný zpevňující opěrák při jižním nároží starého jižního paláce a obvodová jihozápadní zeď úseku předhradí se dvěma pilíři, navazující na nejstarší palác. Dále autor ještě rozlišuje v půdoryse renesanční a raně barokní etapy.

Zde předložený půdorys přízemí zámku vychází z porovnání a využití jak Mlčákem publikovaného plánu, tak Plačkova analytického půdorysu.

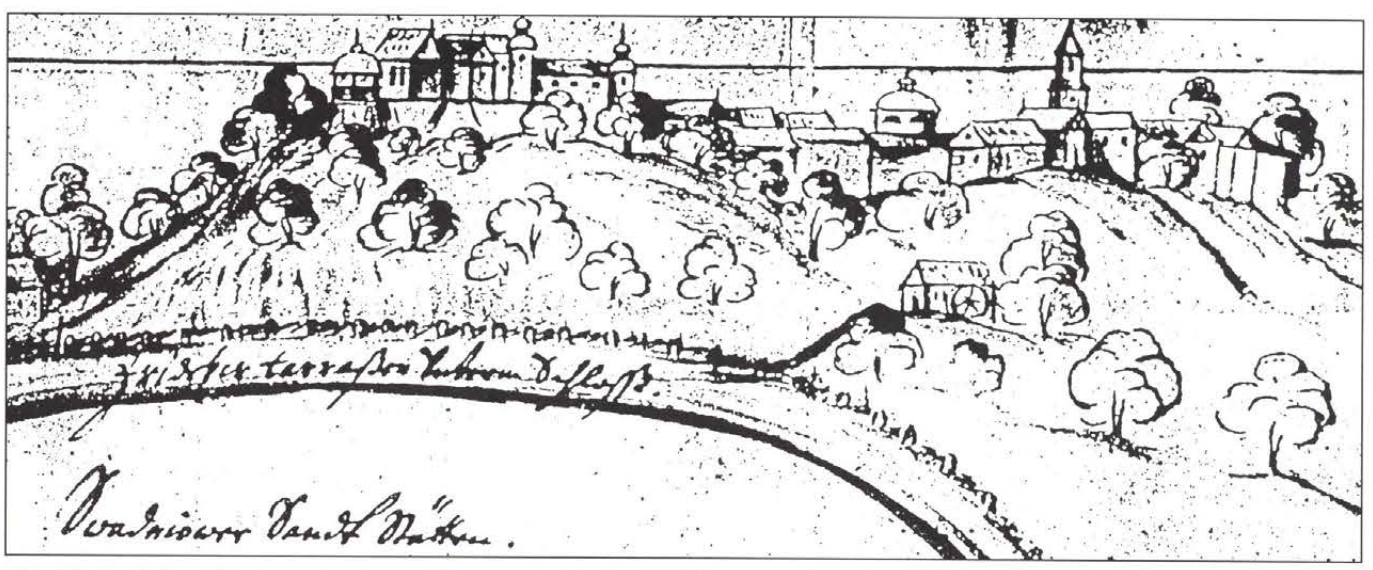

Obr. 75: Frýdek. Pohled na zámek a město na mapě hukvaldského panství z roku 1695.

Literatura

- **ANONYM,** 1898: *Die Schlösser Teschen und Friedek.* Teschen.
- **BAKALA, J.,** 1971: *Komentář k bádání o počátcích města Frýdku,* ČSM-B XX, s. 111-130.
- **BAKALA, J.,** 1982: *Osídlení Frýdecka a Jablunkovska v období vrcholného feudalismu. Kulturně historický místopis.* Frýdek-Místek.
- **BAKALA, J.,** 1992: *Středověké Těšínsko do roku 1450,* in: Nástin dějin Těšínska. Ostrava-Praha, s. 17-30.
- **ELIÁŠ, J. O.,** 1975: *Historický a stavební vývoj frýdeckého zámku.* Nepublikovaná práce. Praha.
- **ELIÁŠ, J. O.,** 1978: *Frýdek-Místek – zámek. Stavebně-historický průzkum II. etapa.* Nepublikovaná práce. Praha.
- **FINDINSKÝ, K.,** 1876: *Dějiny města Frýdku.* Frýdek.
- **HAVLAS, F.,** 1893: *Zámecká kaple ve Frýdku,* VMO 3, s. 1.
- **KOUŘIL, P.,** 1983: *Středověké nálezy z frýdeckého zámku (okr. Frýdek-Místek),* PV 1981, s. 56.
- **KOUŘIL, P. - PRIX, D. - WIHODA, M.,** 1997: *Městské hrady v českém Slezsku,* AH 22, s. 249-272.
- **KÖNIGOVÁ - KUDĚLKOVÁ A.,** 1953: *Soupis stavebních památek v Ostravském kraji,* SlSb 51, příloha II, s. 3-36.
- **KRUŤOVÁ, M.,** 1998: *Kachlový soubor ze zámku ve Frýdku – Místku.* Nepublikovaná bakalářská diplomová práce. Opava.
- **KUBITZA, F.,** 1938: *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens,* DMSH 24/7-8, s. 149-167.
- **KUČA, K.,** 1996: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I,* A-G. Praha.
- **MLČÁK, L.,** 1980: *Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Frýdek-Místek.* Ostrava.
- **PETER, A.,** 1894: *Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesien.* Teschen.
- **PLAČEK, M.,** 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku.* Praha.
- **PRASEK, V.,** 1894: *Dějiny knížetství těšínského až do r. 1433.* Vlastivěda slezská III/1. Opava.
- **SAMEK, B.,** 1994: *Umělecké památky Moravy a Slezska 1, A/I.* Praha.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II,* Severní Morava. Praha.
- **SVOBODA, L.,** 1995: *O plášťových hradech,* AH 20, s. 355-388.
- **ŠKUTA, V.,** 1968: *Z historie frýdeckého zámku,* Těšínsko 2-3, s. 31-34.
- **ŠKUTA, V.,** 1974: *Frýdecký zámek kdysi a dnes,* Těšínsko 1, s. 27-29.
- **WIECEK, A.,** 1957: *Česká města v kresbách B. B. Wernera,* ČSM-B VI, s. 1-45.

FULNEK

okres Nový Jičín, katastrální území Fulnek
druhá polovina 13. století

Historické zprávy

26. 2. 1293

Oldřich z Lichtenburka a Milíč z Cítova společně prodali rychtu ve vsi Děrném u Fulneka rychtáři Tylmanovi. Prodej se uskutečnil v přítomnosti pana Albera, patrně vévodského purkrabího na Fulneku, a vévodova služebníka Šelika (SUB VI, s. 79, č. 92: *„...testibus ... dominus Alber de Vulneck, miles ducis Nycolai ... Schelico famulus ducis..."*). Listina je nejstarším dochovaným pramenem zachycujícím nepřímo vévodský (?) hrad Fulnek.

2. 7. 1316

Český král Jan Lucemburský při pobytu na hradě Fulneku vystavil privilegium pro zeměpanské město Krnov (CDM VI, s. 74, č. 105: *„...datum in Fulnek..."*).

3. 7. 1318

Vévoda Mikuláš II. Opavský složil českému králi Janovi lenní slib a převzal vévodství opavské, tedy asi i hrad Fulnek (srv. CDM VI, s. 108-109, č. 136).

1318/1324

Fulnecko i s hradem Fulnekem získal Vok I. z Kravař, strýc vévody Mikuláše II. (TUREK A.: 1940, s. 238). Panství s hradem pak náleželo rodu až do r. 1434.

1327/29 - 1330/31

Vokovi mladší synové – Jan a Drslav – společně drželi otcovské dědictví (srv. k r. 1329 CDM VI, s. 292-293, č. 378; s. 294-295, č. 381; k r. 1330 CDM VI, s. 305-306, č. 398).

17. 8. 1332

Po rozdělení rodových statků připadlo Drslavovi I. z Kravař Fulnecko s hradem a Bílovecko (srv. CDM VI, s. 338-339, č. 442). Dále srv. k r. 1337 (CDM XV, s. 37-38, č. 45; též s. 38, č. 46); k r. 1340 (CDS II, s. 140-141, č. 35). K Drslavovi z Fulneka a Kravař srv. dále k r. 1351 (CDM VIII, s. 56, č. 90); k r. 1353 (CDM VIII, s. 150, č. 187); k r. 1354 (CDM XV, s. 52-53, č. 66).

1355

Bratři Jan z Kravař a Drslav z Fulneka uzavřeli spolek na svá zboží, včetně hradu Fulneka (ZDOl I-1, s. 20, č. 405: *„...Dominus Johannes de Crawar cum fratre suo domino Drsslao congressi sunt cum bonis videlicet Castro Gyczin et cum castro Helfenstayn, et cum Fulnek, et aliis municionibus..."*). K Drslavovi z Fulneka srv. dále k r. 1356 (ZDOl I-1, s. 8, č. 186; ZDB I-3, s. 29, č. 186); k r. 1357 (KR, s. 86, č. 319); k r. 1358 (CDM IX, s. 79, č. 99).

7. 10. 1359 - 1365

Drslav z Kravař je doložen v úřadě královského hejtmana na Frankenštejně (RBM VII-2, s. 204-205, č. 312: *„...Dirslaw von Crauer, von kgl. Mt hauptmann zu Frankenstein..."*). Úřad zastával až do své smrti (srv. k r. 1364 CDS X, s. 210-211, č. 254: *„...Dyrzlaus de Crawar capitaneus Frankinsteynensis maiestate regia Boemie..."* a s. 211, č. CCLV: *„...Dirzlaus de Crawar capitaneus Frankenstenensis maiestate regia Bohemie..."*; k r. 1365 MVB III, s. 333-335, č. 552: *„...Dirslaus de Crawir, nobilis regni Bohemie et Frankenstenensis ducatus capitaneus generalis..."*). K Drslavovi dále k r. 1359 (CDM XV, s. 65-66, č. 79); k r. 1360 (RBM VII-3, s. 381-382, č. 621; KAVKA F.: 1993, I, s. 163); k r. 1363 (CDM XV, s. 73-74, č. 91; SÚA Praha, ŘM Listiny, Jo XXXIX Op. 18, č. 2000; RBM VII-5, s. 851-852, č. 1401); k r. 1364 (SÚA Praha, ŘM Listiny, Jo XXXIX Op. 20, č. 2002; CHF, f. 10); k r. 1365, kdy byl označován jako císařský důvěrný rádce (MVB III, s. 293-294, č. 518: *„...Nobilis Stirslai consiliarii domestici..."*; s. 311, č. 520: *„...nobili Dirslao de Crawar, consiliario domestico..."*; s. 328-329, č. 546; s. 333-335, č. 552 a s. 349, č. 578).

1365 - 1369

Po smrti Drslava z Kravař drželi jeho statky, tedy i Fulnek, nedílně synové Vok, Beneš, Drslav II. a Lacek, spolu se strýcem Janem (srv. k r. 1366 CDM XV, s. 86, č. 105; k r. 1369 CDM X, s. 102-103, č. 77). Bratři sídlili na Fulneku

(srv. k r. 1369 CDM XV, s. 103-104, č. 121: *„...Wockoni, Beneschio et Ladisslao fratribus de Crawar et dominis in Fulnek..."*). Po skonu strýce Jana z Kravař si Drslavovi synové rozdělili rodové dědictví. Fulnecko s hradem a Bílovecko obdržel Drslav II. z Kravař a Fulneka (*1346/47), původně otcem určený ke kněžské dráze, srv. k r. 1365 (MVB III, s. 293-294, č. 518: *„...Stirslao nato nobilis Stirslai de Crawar consiliari domestici, clerico..."*; s. 328-329, č. 546: *„...Dirslai clerici..."*; s. 349, č. 578: *„...Dilecto filio Dirslao, nato dilecti filii nobilis viri Dreslai de Crawar, clerico Olomucensis dioc. ..."*).

10. 8. 1371

Drslav II. z Kravař, dědic a pán Fulneka, prodal měšťanům v Bílovci svůj dvůr u Slatiny. Listina byla vydána *„...Datum castro meo Fulneck..."* (KR, s. 97, č. 360). Existence hradu je tak nesporně doložena písemnými prameny. K Drslavovi II. srv. dále k r. 1371 (ZDOl I-2, s. 66, č. 159); k r. 1372 (CDM X, s. 181-182, č. 157: *„...Drslay de Fulnek, dicti de Crawar..."*; CDM XV, s. 115-116, č. 137; s. 118, č. 140).

7. 6. 1372

Úřad Drslavova purkrabího na Fulneku zastával Beneš z Brandýsa (CDM XV, s. 115-116, č. 137: *„...Benessio de Brandis ibidem in Fulnek castellano..."*). Znovu je purkrabí Beneš dosvědčen 19. 11. 1372 (CDM XV, s. 118, č. 140: *„...dominus Beneschius tunc burgkravius in Fullnek..."*).

19. 11. 1372

Drslav *„de Cravars et dominus in Fullnek"* prodal Mikuláši Krátkému z Lukavce rychtu v Děrném u hradu Fulneka s příslušenstvím, mezi kterým byl uveden i mlýn o dvou kolech, který dala postavit Drslavova matka Alžběta ze Šternberka pod hradem (CDM XV, s. 118, č. 140: *„...iudicium nostrum in villa Tirnavia prope castrum Fullnek sita cum ... molendinum cum duobus rotis, quod domina Elisabetha piae recordationis mater nostra dilecta sub prenominato castro duxit construendum..."*).

1372/73

Drslav uzavřel spolek na fulnecké zboží se svým starším bratrem Vokem Jičínským z Kravař. Srv. k 27. 3. 1373 (CDM X, s. 207-208, č. 185: *„...domini Wocconis de Crawar alias de Fulnec..."*); k r. 1374 (CDM XV, s. 132-133, č. 160: *„...Wocco de Crawar alias dictus de Fulnek..."*). Drslav nadále sídlil na Fulneku a spravoval své fulnecké dominium, srv. k r. 1378 (CDM XV, s. 158-159, č. 185: *„...Dirslaus de Fulnek..."*; CDM XV, s. 162, č. 188: *„...nobili Dyrslao de Crawar dicto de Fulnek..."*; TUREK A.: 1940, s. 31 a s. 212); k r. 1380 (CDM XV, s. 175, č. 203: *„...Dirslaus de Cravar dominus in Fulnek..."*).

1374

Bratři Drslav II. Fulnecký, Vok Jičínský a Fulnecký, Beneš Krumlovský a Lacek Helfštýnský z Kravař sjednali spolek na všechna svá zboží (ZDOl I-2, s. 81, č. 446). Ke společné činnosti bratří srv. k r. 1376 (CDM XI, s. 27-28, č. 29); k r. 1378 (CDM XV, s. 158-159, č. 185; s. 160-162, č. 187).

18. 4. 1377

Drslav Fulnecký z Kravař *(„Herr Dislau von Crawar, Herr zu Fulnekh", „herr Dirslaw von Crawarn herr zu Folleneck")* byl určen za jednoho z osmi rozhodčích, kteří byli pověřeni rozdělením země opavské mezi syny vévody Mikuláše II. Pan Drslav II. s hradem Fulnekem a příslušným zbožím připadl pod svrchovanost mladších vévodů Václava I. a Přemka I. (CDS VI, s. 195-197, č. XIV: *„...Herr Dislaw von Crawar mit dem hause vnd mit der Stat Fulnek vnd mit allem seinen guttern..."*; srv. též PRASEK V.: 1890a, s. 10, kde je i pokus o rekonstrukci výčtu vsí příslušejících k panství).

1380

Po smrti Drslava II. (po 10. 1. 1380) převzal hrad Fulnek s panstvím jeho bratr Vok Jičínský, který přibral na zboží ještě svého bratra Beneše Krumlovského z Kravař (srv. CDM XV, s. 180-181, č. 210: *„...Wocko et Beneschius fratres uterini de Crawar..."*; srv. též TUREK A.: 1940, s. 31). Oba bratři pak 14. 11. 1380 dojednali spolek na všechny své statky se zbylým sourozencem Lackem Helfštýnským z Kravař (CDM XV, s. 180-181, č. 210).

1380/1381

Vok Jičínský přepustil Benešovi držbu Fulnecka. Srv. k 14. 6. 1381, kdy listinou vydanou na Fulneku Beneš Krumlovský urovnal dluh svého zemřelého bratra Drslava II. u opavských klarisek (RBMV IV, s. 298-299, č. 708: *„...datum Fulnek..."*). K Benešově držbě Fulnecka srv. dále k 24. 4. 1383, kdy listinou vydanou na Fulneku pustil právo odúmrti městu Bílovci a vsi Radotínu (KR s. 108, č. 398: *„...Geben zu Fulnek..."*); k 25. 4. 1385, kdy listem vystaveným na Fulneku daroval měšťanům fulneckým právo užívat městské příkopy jako rybníky (KR, s. 109, č. 401); k 26. 8. 1388 (TUREK A.: 1940, s. 238, příl. II); k 17. 9. 1388, kdy daroval městu Fulneku právo odúmrti (TUREK A.: 1940, s. 32). Dne 29. 9. 1389 založil

ve Fulneku rodový klášter augustiniánů-kanovníků (CDM XI, s. 484-486, č. 570; CDM XV, s. 256-258, č. 294 a s. 259-260, č. 295). Srv. dále k r. 1391 (CDM XII, s. 47-48, č. 57) a k 23. 8. 1392, kdy listinou vydanou na Fulneku, spolu se syny Benešem IV. a Janem prodal platy z Jerlochovic a města Fulneka tamějšímu klášteru augustiniánů (CDM XII, s. 84-85, č. 101).

1381 - 1389

Beneš je doložen písemnými prameny v úřadě mistra komory římského krále Václava IV. Lucemburského. Srv. k r. 1381 (RBMV IV, s. 298-299, č. 708: *„...Nos Benessius de Crawar Romani Regis Camere magister..."*) a královského rádce (AII 2, s. 641-642, č. 982). Dále k r. 1383 (CDM XI, s. 561-564, č. 14: *„...Benessius de Crawar Romanorum regis camere magister..."*); k r. 1389 (CDM XI, s. 484-486, č. 570: *„...Benessius de Crawar, dominus in Chrumpnaw, Romani regis camere magister..."*).

1384

Beneš Krumlovský s Petrem ze Šternberka, Petrem Plumlovským z Kravař a Petrem Strážnickým z Kravař uzavřeli vzájemný nástupnický spolek na všechny své statky pro případ úmrtí některého z nich (ZDOl I-4, s. 142, č. 347).

29. 9. 1389

Součástí vybavení hradu Fulneka byla kaple, jejíž obstarávání svěřil Beneš Krumlovský fulneckým augustiniánům. Zároveň daroval klášteru pozemek na hradním vrchu (CDM XI, s. 484-486, č. 570: *„...capellam in castro ipsis donamus...pomerium ex opposito monasterii in monte castri..."*). Ke kapli srv. též k r. 1437 (TUREK A.: 1940, s. 39).

1390/91

Beneš Krumlovský přibral na Fulnecko svého mladšího bratra Lacka Helfštýnského z Kravař, srv. k 19. 11. 1391 (CDM XII, s. 45-46, č. 55); k 10. 12. 1391 (CDM XII, s. 47-48, č. 57); k 23. 8. 1392 (CDM XII, s. 84-85, č. 101); k 1. 6. 1397 (CDM XII, s. 363-364, 4. 399).

1398 - 1399/1400

Po smrti Beneše Krumlovského převzal dědictví, tedy i Fulnecko, jeho syn Jan (DVORSKÝ F.: 1910, s. 60-61). Ten v r. 1399 vstoupil ve spolek na všechny své statky s příbuznými Lackem II. a Vokem Jičínskými z Kravař (ZDOl I-6, s. 231, č. 923 a č. 924). Spolek však brzy pozbyl platnosti.

1400 - 1415

Fulnecko spravoval za nezletilého Janova syna Beneše VI. jeho prastrýc Lacek Helfštýnský z Kravař, od r. 1411 zemský hejtman moravský, který občas na hradě sídlil (DVORSKÝ F.: 1910, s. 61-63). Srv. k r. 1403 (CDM XIII, s. 250, č. 239); k r. 1408 (CDM XIV, s. 36-37, č. 29 a s. 37, č. 30). Dne 2. 11. 1413 udělil Lacek městu Fulneku privilegium na výčep piva a další výsadou ve prospěch města z 2. 9. (snad r. 1413) omezil konkurenci řemeslníků v okolí města (TUREK A.: 1940, s. 32-33; KR, s. 130-131, č. 466 – zde s mylným vročením do r. 1430). K r. 1414 (RBMV IV, s. 259, č. 618). Věno ve Fulneku však podržela současně i babička Beneše VI. – Anežka, která ve městě pod hradem r. 1400 založila špitál Všech svatých (MVB V-2, s. 904, č. 1612; CDM XIII, s. 505-506, č. 470 a JUROK J.: 1983, s. 342).

21. 1. 1403

Lacek Helfštýnský z Kravař vydal na hradě Fulneku potvrzení starší listiny Albrechta ze Šternberka pro městečko Dvorce (CDM XIII, s. 250, č. 239).

21. 12. 1407

Purkrabím na Fulneku byl Lerll, který v zastoupení svého pána Lacka z Kravař vystavil Petrovi z Bohumína dlužní úpis (CDM XV, s. 399-400, č. 459: *„...Lerll purkrabie z Fulneka..."*).

12. 4. 1416

Beneš VI. Krumlovský z Kravař a na Fulneku potvrdil městu Fulneku privilegia, která mu daroval jeho poručník Lacek Helfštýnský v r. 1413. Svědčili Mikuláš Strus z Račína, fulnecký purkrabí, a hradní kaplan Jan. (TUREK A.: 1940, s. 34). K Mikuláši Strusovi srv. též k r. 1428 (KR, s. 127, č. 456); k r. 1431 (ZDOp II-1, s. 2, č. 1, f. 1); k r. 1433 (AČ XV, C. XX, s. 181-184, č. 82) a k r. 1440 (KR, s. 149, č. 519).

28. 8. 1416

Beneš VI. listinou vydanou na Fulneku přepustil svému městu Klimkovicím právo odúmrti (TUREK A.: 1940, s. 34). K Benešově držbě Fulneka srv. také k r. 1417 (LC II, s. 510, č. 598); k r. 1419 (AČ I, s. 147-148, č. 11); k r. 1420 (LC II, s. 617: *„...Benessio de Crawarn alias de Fulnek..."*) a ZDOp II-1, s. 15, č. 6, f. 3; s. 29, č. 264, f. 23a.

1422/23

Po smrti Beneše VI. připojil jeho dědic, Jan IV. Jičínský z Kravař Fulnecko i s hradem ke svému dominiu a držel je až do své smrti v r. 1434. Srv. k r. 1424 (ZDOp II-1, s. 12-14, č. 2, f. 1); k r. 1429 (KR, s. 127, č. 457 a č. 458; TUREK A.: 1959, s. 8; LOSERTH J.: 1880, s. 98, č. 4 a č. 5); k r. 1433 (KR, s. 136, č. 480); též RS/ZDOp I-1, s. 47, č. 448 a 449, f. 47; s. 48, č. 462, f. 49a.

6. 2. 1423

Fulneckým purkrabím byl Drslav z Ochab (TUREK A.: 1940, s. 114).

31. 3. 1426

Jan IV. Jičínský a jeho úředníci, fulnecký purkrabí Silvestr („*Silvester Burggraf von Fulnek*") a starojický hejtman Jan Helm, potvrdili úmluvu mezi městem Bílovcem a fulneckým klášterem (KR, s. 125, č. 451). K purkrabímu Silvestrovi srv. též k r. 1433 (AČ XV, C.XX, s. 181-184, č. 82).

1427

V lednu r. 1427 bylo město Fulnek dobyto a vypáleno husitskými oddíly vedenými Janem Tovačovským z Cimburka (BARTOŠ F. M.: 1936, s. 104; analýzu situace podal JUROK J.: 1985, s. 32-33). Nicméně podle J. Juroka hrad Fulnek, hájený Silvestrem z Kralic, útoku odolal (JUROK J.: 1985, s. 33).

11. 5. 1429

Jan z Kravař listinou vystavenou na hradě Fulneku osvobodil husity vypálené město Fulnek na 6 let od placení dávek a povinností (TUREK A.: 1959, s. 8; LOSERTH J.: 1880, s. 79, č. 3).

3. 9. 1432

Jan IV. Jičínský upravil podmínky zajištění věna své manželky, opavské kněžny Anežky. Přitom ji přiřkl jako sídlo hrad Fulnek (ZDOp II-1, s. 24-25, č. 46, f. 13-14: „*...hrad Fulnek k gegiemu prziebitku a bidleny...*").

17. 3. 1433

Jan IV. Jičínský z Kravař sepsal na hradě Fulneku svou závěť, ve které odkázal své ženě Anežce Opavské hrad Fulnek s příslušným zbožím (AČ XV, C.XX, s. 181-184, č. 82: „*...hrad Fulnek s tiem zboziem, czoz k tomu slussie...*"). Kromě toho Jan poručil vyplatit čeledi na hradě Fulneku odměnu 10 kop grošů a fulneckému purkrabímu Machoňovi 30 kop grošů (AČ XV, C.XX, s. 181-184, č. 82: „*...Machniowi purgrabie fulneckému...*").

1434

Po smrti Jana IV. Jičínského z Kravař podržela hrad Fulnek spolu s celým fulnecko-bíloveckým panstvím Janova vdova, kněžna Anežka Opavská, která se záhy znovu provdala za Jiřího Lukovského ze Šternberka na Odrách (srv. RS/ZDOp I-1, s. 24, č. 214, f. 18; AČ VI, E.VII, s. 499, č. 25 a č. 26; AČ XVI, C.XXII, s. 100, č. 42). Anežka spolu s manželem a švagrem Lackem Lukovským ze Šternberka neuznali celou řadu odměn, zástav a úpisů pánů z Kravař ve prospěch okolní drobné šlechty a jednotlivé statky na Fulnecku zabrali mocí (srv. např. LC III, s. 545, č. 607; s. 618, č. 1073), ačkoliv v zemi platil lantfrýd.

1436

Opavští vévodové Václav II. Hlubčický a Arnošt vznesli před zemským soudem v Opavě právem odúmrti nároky na fulnecko-bílovecký statek, kromě věna kněžny Anežky (RS/ZDOp I-1, s. 24, č. 214 a č. 218, f. 18). Vévodové, k nimž se přidal jejich bratr Vilém a řada místních šlechticů, kterým dlužil nemalé částky už zesnulý Jan IV. z Kravař, tak rozpoutali sérii vleklých soudních pří táhnoucích se dlouho do r. 1448 (RS/ZDOp I-1, s. 24, č. 215, f. 18; s. 25, č. 229, f. 18a; s. 25-26, č. 231, f. 19; s. 26, č. 235, f. 20; s. 28, č. 255, f. 22a; s. 29, č. 264, f. 23a; s. 32, č. 300, f. 27; LC III, s. 538, č. 559; s. 545, č. 607; s. 618, č. 1073; RS/ZDOp I-2, s. 81, č. 151, f. 18a).

1437

Po smrti kněžny Anežky převzal správu jejího věna, tj. hradu Fulneka s dílem města, Jerlochovicemi, Butovicemi, Kujavami, Stachovicemi a částí Valteřovic, její manžel, Jiří ze Šternberka na Odrách a jeho bratr Lacek Lukovský ze Šternberka (srv. RS/ZDOp I-1, s. 24, č. 215, f. 18; LC III, s. 538, č. 559; s. 545, č. 607). Zbytek fulnecko-bíloveckého zboží vysoudili opavští vévodové.

25. 5. 1437

Jiří Lukovský ze Šternberka daroval svému služebníkovi ševci Hanzlovi zahradu nad klášterním sadem ve Fulneku, zatíženou povinností odvodu platu 4 grošů ročně ve dvou termínech ke kapli sv. Marie Magdalény na fulneckém hradě (TUREK A.: 1940, s. 39).

1438

Fulnecko bylo pleněno polskými vojsky, avšak hrad Fulnek nebyl dobyt (TUREK A.: 1940, s. 43).

1440

Po skonu Jiřího ze Šternberka převzal správu fulneckého věna kněžny Anežky i s hradem Fulnekem na základě spolku Jiřího bratr Lacek Oderský ze Šternberka (srv. LC III, s. 696, č. 332: *„...když hradu Fulneku sstupovali ... tak hrad sstúpen..."*). Toho však už 15. 5. 1440 obeslali vévodové Václav II., Arnošt a Vilém Opavští před zemský soud pro neoprávněný zábor statku (srv. RS/ZDOp I-1, s. 32, č. 300, f. 27; s. 37, č. 357, f. 35; s. 38-39, č. 367, f. 36a). Lacek vedl z hradu Fulneka drobnou loupežnou a záškodnickou válku se svými odpůrci v okolí, srv. k r. 1441 (RS/ZDOp I-1, s. 39, č. 370, f. 37; s. 41, č. 401, f. 40a a LC IV, s. 443, č. 858).

13. 12. 1441

Vévodové opavští vyhráli soudní spor s Lackem Oderským ze Šternberka o panství oderské a fulnecké (RS/ZDOp. I-1, s. 41, č. 400, f. 40a); obě panství byla tehdy oceněna na 16 000 hřiven grošů ve prospěch zeměpánů. Zdá se však, že vévodové své nároky fakticky neprosadili, ale uzavřeli s Lackem blíže neznámou dohodu, podle které Lacek ještě nejméně do r. 1444 zboží užíval (srv. TUREK A.: 1940, s. 40).

1441/44 - 1451/53

Fulnecko drželi opavští vévodové Václav II. a Vilém (srv. TUREK A.: 1940, s. 40) a po nich Václavův syn, Hanuš Opavský *„dominus hereditarius in Fulnek"*, který v r. 1448 obnovil privilegium na rychtu v Gručovicích (TUREK A.: 1940, s. 40) a v r. 1450 výsady staroveského rychtáře (TUREK A.: 1940, s. 40).

1444/48 - 1451

Opavští vévodové Václav II. a Vilém zastavili Albrechtovi ze Sovince díl Fulnecka (patrně i s hradem ?) jako náhradu dluhů, které měli u Albrechtova otce, Petra Sovineckého (srv. RS/ZDOp I-1, s. 49, č. 465, f. 50; s. 52, č. 485, f. 54; s. 55, č. 505, f. 57a; přehledně TUREK A.: 1940, s. 40).

1451/53 - 1454

Fulnek ovládal vévoda Jan Zbožný z Opavy, Hlubčic a Fulneka (KR, s. 167, č. 576).

1454 - 1464

Panství s hradem Fulnekem získal od vévody Jana Zbožného rytíř Jan Krumsín z Lešan (AČ VI, E.VII, s. 502, č. 49; AČ XVI, C.XXII, s. 131-132, č. 75). K jeho držbě Fulnecka srv. dále k 12. 3. 1458 (TUREK A.: 1940, s. 41); k 19. 2. 1464 (TUREK A.: 1940, s. 41); k 20. 2. 1464 (KR, s. 175, č. 603); k 21. 2. 1464 (RS/ZDOp I-2, s. 67, č. 30, f. 3); k 5. 5. 1464 (RS/ZDOp I-2, s. 74, č. 94 a 95, f. 9a); k 23. 5. 1464 (KR, s. 176, č. 605).

1464

V souvislosti s chystaným prodejem Fulnecka Janem Krumsínem vznesl své nároky na zboží, oceněné na 6 000 hřiven grošů, opavský kníže Přemek II., kanovník krakovský a vratislavský (srv. k 21. 2. 1464 RS/ZDOp I-2, s. 67, č. 30-32, f. 3; též RS/ZDOp I-2, s. 72, č. 67, f. 7a; k 1. 5. 1464 RS/ZDOp I-2, s. 73, č. 79, f. 8a). Do sporu však zasáhl český král Jiří z Poděbrad, který 23./24. 5. 1464 přiměl znesvářené strany, vévody Přemka II. a Jana Zbožného a Jana Krumsína, k souhlasu s tím, že se podvolí královu rozhodnutí (RS/ZDOp I-2, s. 77, č. 125 a 126, f. 15). Jiří vzápětí obratně, avšak bezcharakterně využil příhodné situace a po uznání legálnosti prodeje Fulnecka bratřím Zdeňkovi a Janovi Kostkům z Postupic od obou posledně jmenovaných panství i s hradem dne 28. 8. 1464 odkoupil pro sebe a své syny Viktorina, Hynka, Jindřicha a Bočka z Kunštátu (TUREK A.: 1940, s. 42).

30. 12. 1464

Úřad fulneckého hradního hejtmana zastával Jan z Jestřabí, který v hodnosti setrval až do své smrti v r. 1490 (TUREK A.: 1940, s. 114).

1468

Synové krále Jiřího zastavili fulnecký statek s hradem za 3 000 uherských zlatých Janovi ze Žerotína (SEDLÁČEK A.: 1914, s. 268, č. 1819).

1469

Zástava hradu a panství Fulneka byla Janovi ze Žerotína a jeho synu Petrovi zvýšena na 7 000 zlatých a potvrzena doživotně (SEDLÁČEK A.: 1914, s. 268, č. 1822).

1469 - 1499/1500

Hrad Fulnek s panstvím držel Jan Starší Bohatý ze Žerotína, srv. k 16. 4. 1470 (TUREK A.: 1940, s. 43 a 47); k 12. 6. 1472 (AČ VI, E.VII, s. 508-509, č. 105; AČ XVI, C.XXII, s. 177-178, č. 140); k 6. 10. 1494 (ŠVÁBENSKÝ M.: 1982, s. 21-23).

10. 8. 1475

Vévodové opavští a münsterberští, Viktorin, Jindřich a Hynek, odprodali zastavené fulnecké dominium s hradem Janovi Bohatému ze Žerotína do vlastnictví, a to včetně vrchních zeměpanských práv a svobodné volby, zda statek vloží do opavských nebo moravských zemských desk (ZDOl II-1, s. 36-37, č. 258; TUREK A.: 1940, s. 43). K Janovi z Žerotína a jeho držbě Fulneka srv. dále např. k r. 1475 (ZDOp II-2, s. 87-88, č. 96, f. 23; s. 88, č. 97, f. 24); k r. 1476 (KN/ZDOp I-4, s. 117, č. 31, f. 9; ZDOp II-2, s. 94-95, č. 118, f. 28); k r. 1479 (KP/ZDOp I-3, s. 104, č. 91, f. 17; s. 105, č. 105, f. 19;).

1475 - 1476

Jan z Žerotína doložen písemnými prameny v úřadě zemského hejtmana na Opavsku, dosazeného vévodou Viktorinem (KN/ZDOp I-4, s. 115, č. 20, f. 4; s. 116, č. 22, f. 7; s. 116, č. 25, f. 7a; RS/ZDOp I-5, s. 131, č. 17, f. 5).

1480

Jan Bohatý vložil do olomouckých zemských desk *„hrad Fulnek"* s městem Fulnekem, právy, užitky a vesnicemi Butovicemi, Kujavami, Stachovicemi, Hladkými Životicemi, Suchdolem, Vražným, Valteřovicemi, Gručovicemi, Kletným, díly Pohoře, Jestřabího, Vlkovic a pustou vsí *Kolcziffy,* dále *„many swe, kterez k tomu zamku mám"* – Mikuláše Fulštejna z Bílovce na manství Pohořílkách, Mikuláše Fulštejna ze Slavkova a Studénky na díle Slatiny, Jana Jestřabského na díle Jestřabího a Pohoře, Jana Čapka na manství ve Valteřovicích a Jana Třicátníka z Vojetína – a konečně klášter augustiniánů a jeho zboží (ZDOl II-1, s. 37, č. 259). Hrad i dominium, jehož rozsah ovšem doznal později řady korekcí, tak přestaly být součástí opavského vévodství.

Popis objektu a archeologické nálezy

V dominantní poloze na hřbetě strmé ostrožny, obtékané prudkým ohybem Husího potoka v místech, kde se slévá s Gručovkou, byl vystavěn hrad Fulnek (obr. 76; 77). Strategicky brilantně zvolená poloha v severním předpolí Moravské brány, dovolující daleký rozhled říčními údolími, předurčila fortifikaci významnou úlohu v oblasti a přispěla k brzkému založení stejnojmenného města na terase Husího potoka pod hradem.

Hrad Fulnek zaujal na vysokém hřbetě ostrožny pozici v místech přechodu jejího pozvolného klesání severním směrem v prudší spád. Na jižní straně byl proto oddělen od táhlého hřebene mohutným, postupně hloubeným, avšak dnes již téměř neznatelným šíjovým příkopem, který spolu s předsunutým valem, opatřeným na koruně palisádou se dvěma, patrně roubenými baštami, tvořil první linii obrany. Oba fortifikační prvky, které přežily záměrné boření hradeb v roce 1655-1660, prováděné na příkaz generála Montecucciolliho, a byly asanovány až v roce 1716, dobře zachytil ještě plán fulneckého zámku z doby kolem roku 1710 (PLAČEK M.: 1996, s. 153).

Velký palác vlastního gotického hradu, totožného s pozdějším tzv. Horním zámkem, se v organismu jediného existujícího křídla zámku (ostatní objekty byly strženy po katastrofálním požáru 5. 4. 1801) zachoval zčásti dodnes (obr. 78). Zaujímal téměř celý východní bok nepravidelného lichoběžníkového areálu se zaobleným jihovýchodním nárožím. Mohutný, atypicky dlouhý obdélný objekt o rozměrech 48 x 10 m byl vyzděn z lomového kamene spojovaného kvalitní maltou. Nejméně jihozápadní nároží bylo armováno precizně tesanými pískovcovými kvádry, z nichž jeden nese dodnes kamenickou značku (obr. 79). Původně byla budova podsklepena jen na severu. Valeně sklenutý suterén (8,28/8,30 x 6,28/6,34 m) byl zčásti zasekán do podložní skály. Teprve druhotně, asi až v 16. nebo 17. století, byla kamenná klenba v jihovýchodním koutě proražena a následně cihlami doklenuta. Zprvu byl totiž sklep dostupný jen z nádvoří klesajícím šíjovým přístupem, na který navazovaly ještě čtyři schody ve sklepě. Vstup je rámován ostře lomeným

Obr. 76: Fulnek. Katastrální plán z roku 1833 s vyznačením zámku (šrafovaně), církevní architektury (husté tečkování) a městské zástavby (řídké tečkování).

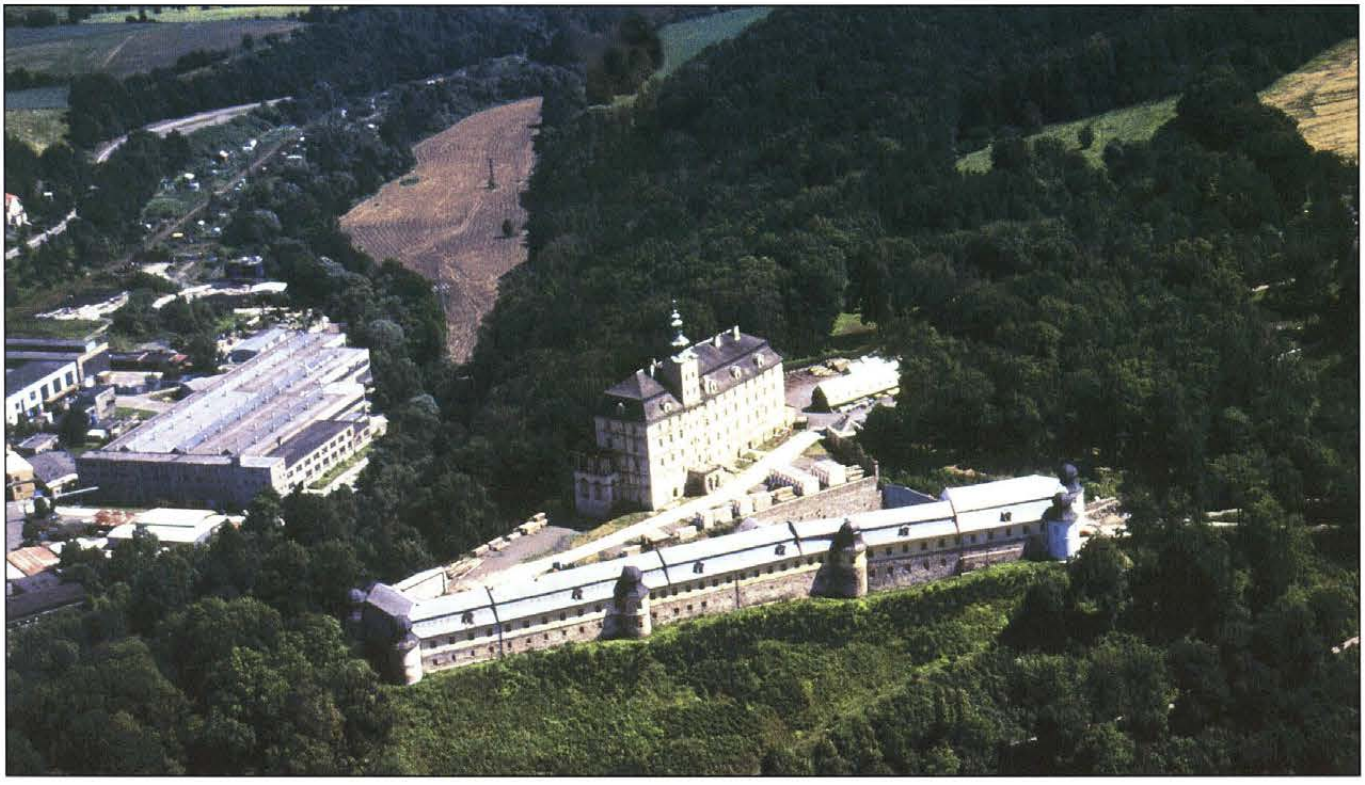

Obr. 77: Fulnek. Letecký pohled na zámek.

gotickým portálem ze železitého slepence s okosenou vnější hranou a náznakem zaslepeného otvoru pro závoru za ostěním (obr. 80). Sekundárně byl portál necitlivě prosekáním částečně rozšířen a později nabílen vápnem. Asi 0,9 m nad portálem je poněkud jižně mimo osu obdélné okno s kamenným neprofilovaným ostěním a stopami po vylomené mříži, které osvětlovalo neznámý prostor (snad schodiště v síle zdiva ?) již nad patou klenby suterénu. Ostatní suterénní místnosti, přístupné samostatnou valeně sklenutou úzkou chodbou, byly zřejmě vyhloubeny až dodatečně. Jsou navzájem propojeny půlkruhově završenými průchody. Poslední, jižní místnost s hranolovým pilířem ve středu je – na rozdíl od valených kleneb ostatních sklepů – zaklenuta soustavou dvou souběžných valených kleneb prokrojených lunetami dvou arkád rozepjatých mezi stěnami a pilířem. Podlahy suterénů dodnes tvoří jen dusaná hlína. Oba jižní suterény jsou spoře osvětleny od východu štěrbinovými průduchy; třetí okno v západní zdi jižní prostory bylo zaslepeno druhotným rozšířením paláce asi koncem 15. století. Zvýšené přízemí paláce bylo zřejmě pětiprostorové. O nejstarším výškovém vyvinutí budovy ani komunikačním schématu paláce nás však již žádné další stopy na stavbě neinformují.

Koncem 15. století, za Jana Bohatého ze Žerotína, zprvu straníka krále Jiřího z Poděbrad, později stoupence a vojevůdce jeho soka Matyáše Korvína, došlo k rozsáhlé přestavbě starého paláce (obr. 81). Objekt se stal nejméně dvoupatrovým. Jeho nádvorní stěnu členily dřevěné pavlače, připomínané k roku 1587, kdy z horní z nich spadl opilý sedlák a zabil se, což dává tušit výšku objektu. Místnosti prvého patra byly tehdy dostupné z pavlače pískovcovými, precizně tesanými obdélnými portály s okosenou vnější hranou. Dva z nich, směřující do druhé a třetí místnosti (počítáno od jihu), se dochovaly dodnes. Protože však při úpravách hradu v letech 1630-1633 za Václava Bruntálského z Vrbna, kdy byly do sálů prvého patra vloženy dosud dochované honosné pozdně renesanční klenby, byly téměř o 1 m sníženy úrovně podlah (bylo totiž eliminováno původní gotické zvýšené přízemí), došlo k prosekání prahů obou portálů a jejich částečnému zazdění, díky čemuž se zachovaly. Současně s adaptací staré části paláce došlo k přístavbě jižního rozšíření; palác se zde stal dvoutraktovým. Přístavba, jejíž severovýchodní nároží je už v úrovni prvého patra stavebně provázáno se zdivem starého paláce, měla podlahy asi o 0,75 m výše než sousední přestavěný objekt, jak o tom svědčí situování zazděného obdélného okna v severní zdi s okoseným pískovcovým ostěním, které směřovalo na pavlač. Další přístavbou, která obohatila dosud strohý kvádr paláce, byla hranolová věž s valeně zaklenutým přízemím vsazená do kouta mezi nádvorní stěnu paláce a branskou budovu na severu hradní dispozice. Přízemí, v němž se nyní ocitl původní vstup do sklepa ze 14. věku, bylo vybaveno při jižní stěně zděnou rampou, usnadňující obsluhu šikmo vedené, valeně zaklenuté střílny v jižní zdi věže, která dovolovala kontrolu příchodu k nově vyhloubeným sklepům a umožňovala postřelování prostoru nádvoří před palácem. O uspořádání vyšších pater věže nic bližšího

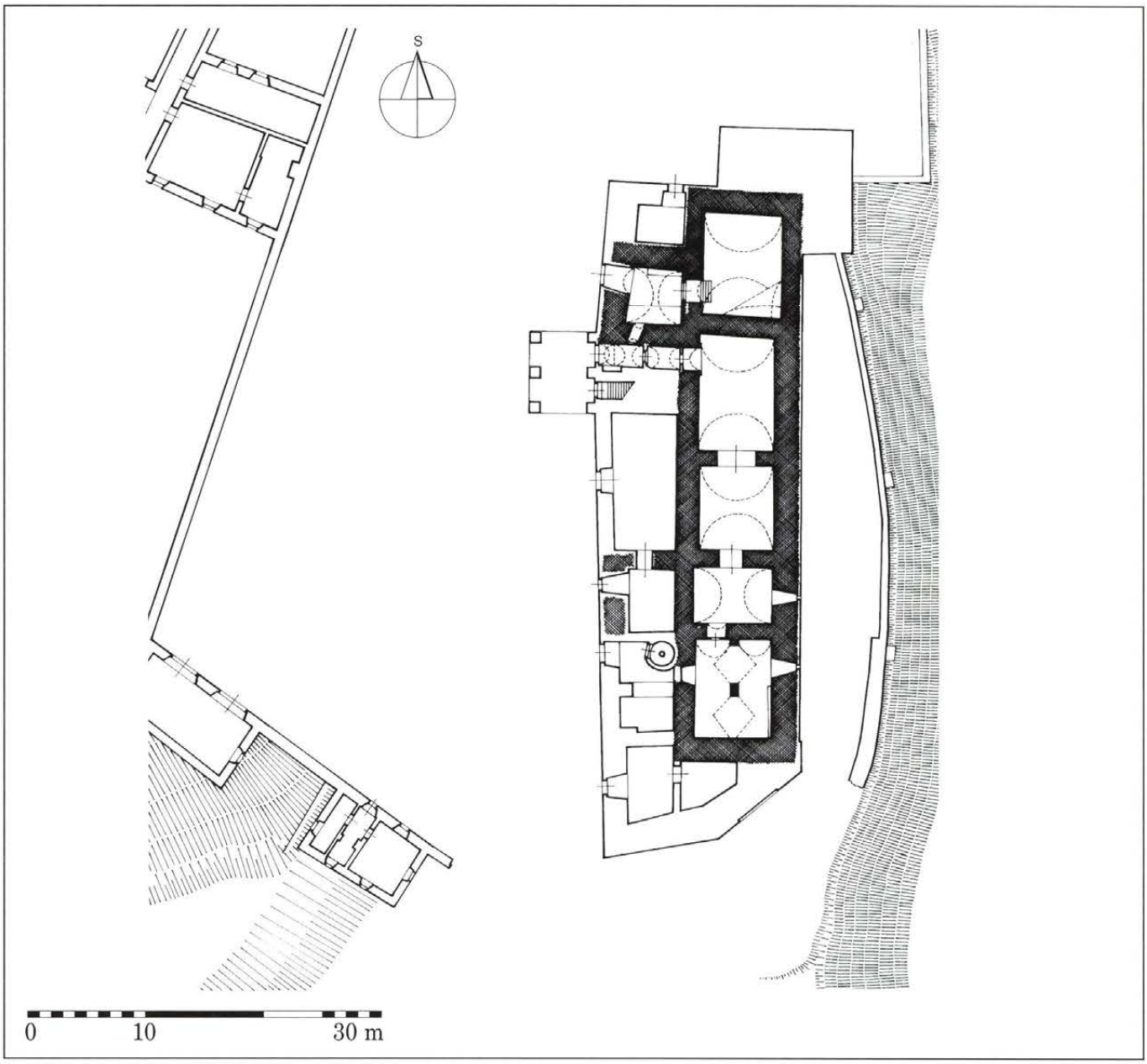

Obr. 78: Fulnek. Půdorysné zaměření Horního zámku s vyznačením gotické fáze (šrafovaně).

nevíme, zdá se však, že se nejednalo o dochovanou věž v jejím těsném sousedství, kterou dal – jak informoval dnes už snesený nápis – v roce 1633 zvýšit a okrášlit Václav Bruntálský a o které ve svém deníku k roku 1655 Jan František z Vrbna poznamenal, že byla nejvyšší a že se z ní o Velikonocích shazoval na nádvoří kozel (TÁZLAROVÁ M.: 1973, s. 59-60). I tato věž, zakreslená už na Herbertově vedutě Fulneku z roku 1730 (srv. např. SAMEK B.: 1994, s. 454) se zřítila po požáru v roce 1801 a poté ji dal Karel Čejka z Badenfeldu v letech 1802-1803 při rekonstrukci zámku vystavět znovu, o čemž se zmiňuje nápis zazděný dnes na nádvoří tzv. dolního zámku. Žerotínova věž tedy původně nemusela příliš přesahovat objekt paláce, který ostatně byl Václavem z Vrbna zvýšen o třetí patro. Žádné další pozůstatky gotického hradu dnes již nejsou bezpečně rozlišitelné. Jako velmi pravděpodobně středověké se jeví už jen segmentové torzo 1,35 m silné kamenné parkánové zdi obkružující jihovýchodní nároží paláce, na severu snad už v letech 1655-1660 odbourané a doplněné subtilní barokní zídkou.

*

Při úvahách o podobě gotické fortifikace, z níž se dochovalo jen jádro paláce, zařaditelné podle portálku do sklepa a s přihlédnutím ke kamenické značce nejspíše do průběhu 14. věku, modifikované Žerotínovým rozšířením na konci

Obr. 79: Fulnek. Armované jihozápadní nároží Horního zámku.

15. století, a snad zbytek parkánové zdi, se nelze obejít bez plánu z doby kolem roku 1710 z norimberského archivu, který do literatury uvedl M. Plaček (1996, s. 153). Z něj je zřejmé, že popsaný palác zaujímal téměř celý východní bok hradu. Krátké severní čelo zabrala hranolová branská budova s průjezdem v přízemí, rozšířená někdy později (nejspíše až v 16. století) směrem k jihu průjezdnou přístavbou. Severní část západní strany hradu zaujal obdélný kratší palácový objekt, vyztužený do svahu nejméně čtyřmi opěrnými pilíři. Jižní stranu uzavírala obvodová hradba a celek obtáčel parkán se zdí, jejíž zbytek se snad dochoval na jihovýchodě. Hrad tak snad s maximální opatrností můžeme klasifikovat nejspíše jako dvoupalácový, zřejmě bez samostatné útočištné věže. O stáří zbývající zástavby, obklopující ze tří stran nádvoří, nelze jednoznačně rozhodnout; k obezřetnosti nutí zprávy o rozsáhlých renesančních přestavbách a úpravách Fulneku v letech asi 1576-1594 a 1630-1633. Jistě však středověkého původu byl stále rozšiřovaný a prohlubovaný mohutný jižní příkop a jemu předsazený val.

Přístup do hradu byl veden od města šikmo po západním svahu ostrožny. Patrně již ve středověku zprvu procházel hospodářským předhradím, které se rozložilo - podobně jako třeba na Edelštejně - v zákrytu za hradem na opyši na severním konci ostrožny. Odtud se pak procházelo průjezdem branské budovy do vlastního hradu, z jehož nádvoří byl dostupný i suterén nejstaršího východního paláce. Kudy byl

Obr. 80: Fulnek. Vstupní středověký portál do suterénu Horního zámku.

veden přístup do parkánu, není zcela jasné, protože však parkán neprobíhal kolem hradu nepřerušeně, ale připojoval se po stranách k předsunuté branské budově, nelze vyloučit, že jeden ze vstupů do něj mohl zprostředkovat právě objekt brány. Poněkud nejasné (ve vztahu ke zprávám o rozsáhlých demolicích středověkého hradního opevnění v 17. a přestavbě po požáru počátkem 19. století) zůstává zachycení průchodu do parkánu a přepažující zdi v něm při jižních nárožích paláce na plánech z období mezi světovými válkami. I když síly zdiva v těchto místech na plánech odpovídají tloušťce zdi torza pravděpodobného gotického parkánu, kloníme se spíše k mínění o jejich pozdějším původu.

*

Z areálu fulneckého zámku nemáme k dispozici žádný archeologický materiál, který by vypovídal o jeho nejstarších vývojových fázích, ale kupodivu neexistují ani nálezy z období mladších.

Ikonografie a dokumentace

Protože fulnecký hrad byl už záhy na sklonku 15., v 16., 17. a 18. století přestavován, a navíc po katastrofálním požáru 5. dubna 1801 v letech 1802 -1803 z podstatné části zejména v původním jádru demolován, lze k úvahám o jeho středověké podobě využít jen velmi skromný zlomek známého ikonografického materiálu. Předně je to už výše zmíněný situační plán města i se zámkem a okolím z doby kolem roku 1710 (Stadtarchiv der Reichstadt Nürnberg; PLAČEK M.: 1996, s. 153. Ten v proporcích vcelku věrně zachycuje půdorys objektu, včetně mohutného šíjového příkopu na jižní straně se zdí uzavírající jej na východní straně a rozsáhlého širokého valu nasypaného ještě před příkopem, na jehož vrcholu probíhala linie palisády se dvěma čtvercovými, dovnitř otevřenými baštami. Ze způsobu jejich zakreslení se zdá, že se jednalo o roubené dřevěné konstrukce, eventuálně o sypané bašty vymezené tenkými plentami. Vzhledem na historické zprávy o demolici původního středověkého opevnění v polovině 17. století je pravděpodobné, že oba tyto opevňovací prvky (val i příkop) jsou výsledkem zásahů ze 17. století, které upravily jejich středověký vzhled. Vlastní jádro hradu, obtočené z jihu a východu parkánovou hradbou, bylo tvořeno podle plánu přibližně paralelními podélnými paláci při západním a východním boku hradu. Plán zachytil jak v letech 1630-1633 zvýšenou (a kolem roku 1710 jedinou) věž v místech dnešní zámecké věže, tak i tehdy ještě otevřené arkádové pavlače v jejím sousedství. Při jižním konci východního paláce zaznamenal lichoběžníkový přístavek (zbořen 1802-1803). Počátkem 19. století zcela demolovaný západní palác byl podle plánu zpevněn na západní straně

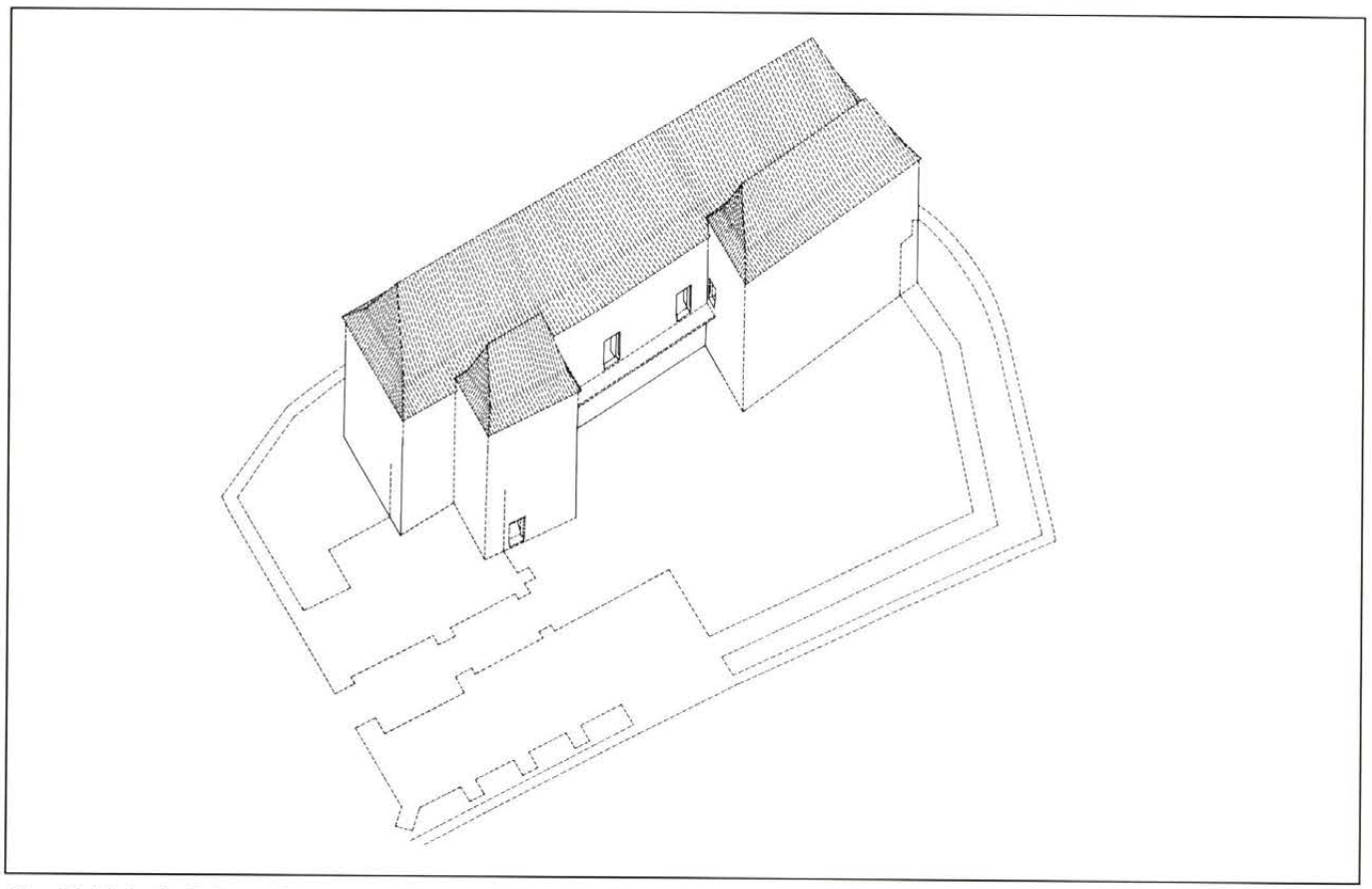

Obr. 81: Fulnek. Pokus o hmotovou rekonstrukci paláce Horního zámku v 15./16. století.

čtyřmi opěráky. Směrem k jihu bylo snad druhotně prodlouženo jeho jižní nároží, jež zesiloval jednak diagonální opěrák, jednak půlválcové těleso objektu nejasného účelu, nejspíše však renesanční bašty nebo věže (?). Vstup do západního paláce z nádvoří mezi oběma paláci kryla obdélná předsíň zhruba v ose budovy. Naproti ní, směrem do parkánu, byl palác rozšířen o obdélný přístavek, který považujeme za nejdříve pozdně gotický, spíše však renesanční nebo barokní, neboť přerušil průběh parkánu. Na severu bylo jádro přístupné průjezdem s bránou v přízemí hranolové věže (zmiňované jinými prameny) připojené k boku západního paláce. Možná sekundárně byl průjezd směrem do nádvoří prodloužen a překlenut severním křídlem, které spojovalo severní části obou paláců. Na severu byl nájezd do brány chráněn obdélnou zděnou přístavbou, zasazenou kolem roku 1710 do již zaniklého severního příkopu jádra hradu. V severozápadním a severovýchodním nároží parkánu, před čelo hradního jádra, byla vestavěna (patrně druhotně ?) obdélná stavení. Plán zachytil dále již kolem roku 1710 rozsáhlou zástavbu předhradí, tzv. dolního zámku, u které však nedokážeme rozlišit eventuální středověké, respektive pozdně gotické části. Celá opyš se smyčkou přístupové cesty byla tehdy obehnána hradbou napojující se na východní a západní nároží parkánové zdi jádra. V místech její návaznosti na jádro na východě zakreslil autor plánu zevně přistavěnou obdélnou dlouhou budovu (upomínající např. na stáje), již tehdy destruovanou. Objekt je částečně patrný dodnes, nevykazuje však stopy staršího než raně barokního původu. Severní nároží hradby předhradí byla již tehdy chráněna válcovými baštami. Třetí bašta se pojila k severozápadní linii opevnění. Bašty, přestavěné na věže, jsou rovněž v jádře doposud dochovány. Po celé severozápadní straně byla k hradbě přistavěna obdélná zástavba, končící zhruba v severní třetině délky západního paláce jádra, kde v místech mladšího objektu (stojícího doposud) byla situována obdélná branská budova. Dále jižním směrem, kolem přístupového úseku cesty do hradu, byla vysunuta nejpřednější mohutná obdélná branská budova, opět s průjezdem předěleným třemi branami, shodná s dnešním čelním křídlem dolního zámku.

Věrohodnost plánu potvrzuje jak konfrontace s existujícím stavem, tak i s časově blízkými vedutami města s fulneckým zámkem v pozadí. Mezi nimi důležité místo zaujímá kresba G. Herberta z roku 1730 (např. SAMEK B.: 1994, s. 454), která zaznamenala sledovaný objekt v pohledu od západu. Zástavba tzv. dolního zámku, rozsahem odpovídající norimberskému plánu, má výrazně renesanční až barokní charakter. Známé informace rozšiřuje zejména v oblasti původního hradního jádra. Z veduty vyplývá, že zástavba jádra byla výškově sjednocená a po dostavbě 3. patra opatřená v letech 1630-1633 renesanční atikou, kterou dříve někteří badatelé mylně interpretovali jako cimbuří (např. SPURNÝ F. a kol.: 1983, s. 71). Pouze vestavba do parkánu uprostřed délky západního paláce byla dosud o podlaží nižší. Z hranolu jádra tak vystupovala jen věž, zvýšená v letech 1630-1633 Václavem z Vrbna, která byla již v roce 1730 opatřena cibulovou barokní bání, již volně zkopíroval i Karel Čejka z Badenfeldu v letech 1802-1803. Fulnecký zámek tak v 1. polovině 18. století představoval ve svém utváření a vzhledu především barokní stavbu, v níž byly na prvý pohled zřejmě rozlišitelné snad ještě prvky z doby renezančních přestaveb, ale o podobě gotického hradu již vypovídal jen značně omezeně. V podobném duchu lze interpretovat pohled na zámek od severu z roku 1722, který přinesl i zakreslení tehdy ještě existujících palisád nebo plotů kolem objektu na severní a západní straně a podél přístupové cesty. Doplnil tak naše představy o podobě a fungování zámku počátkem 18., nejvýše koncem 17. věku. O středověké podobě fulneckého hradu však opět nic přesnějšího nevypovídá.

Tento stav, dále po požáru a demolicích počátkem 19. století ochuzený především o podstatnou část zástavby jádra, pak zachytila i ostatní známá zobrazení města se zámkem v pozadí nebo samotného zámku (např. půvabná veduta Františka Richtera z roku 1824; kopie s chybným popisem: *„Die Burg von Fulnek von Süden"*, neboť zámek je zakreslen od severu, je uložena v tzv. Braunově archivu v Slezském zemském muzeu v Opavě, č. 82.2/712).

Z počátku 20. století pak pochází důležité půdorysné zaměření v měřítku 1:250, nadepsané *„Schloss Fulnek"*, zakreslující jak celý objekt, tak zvláště čtyři půdorysy paláce tzv. horního zámku, označené přípisem *„Oberes Schloss"* s číslovanými místnostmi a některými kótami. Plány se prakticky shodují s dnešním stavem, respektive se stavem k roku 1985, tj. před zahájením novodobých demolicí.

O něco mladší je pak zaměření půdorysu celého zámku v úrovni 1. patra, opatřené směrovou růžicí, měřítkem a signované JH. I ono vcelku věrně zaznamenalo tehdejší stav objektu.

Posun v poznání středověkého hradu pak umožnilo Plačkovo překreslení norimberského plánu (PLAČEK M.: 1996, s. 153), v němž autor rozlišil zástavbu existující kolem roku 1710 a stojící dodnes od partií stržených v letech 1802-1803 a částí dostavěných po roce 1710. Jeho náčrtu nechybí měřítko ani orientace.

Námi předložený půdorys hradního jádra se opírá o zaměření z počátku 20. století, podstatně verifikované a zpřesněné terénním průzkumem a doměřením v letech 1996 a 1997. Nabídnutý pokus o rekonstrukci hradu po přestavbě Janem Bohatým ze Žerotína pak byl umožněn z podstatné části díky publikaci Plačkova náčrtu, využívajícího norimberský plán a jeho kopii, kterou autor uvedl v českých zemích ve známost.

Literatura

- **DVORSKÝ, F.,** 1910: *O starožitném panském rodě Benešoviců II. O rodě pánů z Kravař.* Brno.
- **HUBALA, E.,** 1965: *Burgen und Schlösser in Mähren.* Frankfurt am Main.
- **INDRA, B.,** 1958: *K stavebním a uměleckým dějinám zámku Fulneku v 16. a 17. století,* Vítkovsko 2, s. 5-6.
- **INDRA, B.,** 1966: *K renesančnímu stavitelství na severovýchodní Moravě a ve Slezsku,* ČSM-B 15, s. 128 - 148
- **INDRA, B.,** 1975: *Ke vzniku galerie podobizen římských císařů na fulneckém zámku koncem 16. století,* VSONJ 16, s. 25-27.
- **JUROK, J.,** 1983: *K sociálně ekonomickému vývoji severovýchodní Moravy před husitskou revolucí,* in: Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 12, Ostrava, s. 320-344.
- **JUROK, J.,** 1985: *Moravský severovýchod v husitské revoluci,* VSONJ 35, s. 28-53.
- **KAVKA, F.,** 1993: *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378). Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika I-II.* Praha.
- **KLEMENT, J.,** 1914: *Alte Denkmäler in Fulnek,* JMNK IV, s. 22-26.
- **KÖNIGOVÁ-KUDĚLKOVÁ, A.,** 1955: *Umělecké památky města Fulneku,* in: Fulnek. Sborníček, Fulnek. s. 14-16.
- **KUBITZA, F.,** 1938: *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens,* DMSH 24/9 - 12, s. 197 - 209.
- **KUČA, K.,** 1996: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I, A-G.* Praha.
- **PLAČEK, M.,** 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku.* Praha.
- **SAMEK, B.,** 1994: *Umělecké památky Moravy a Slezska 1, A/I.* Praha.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II,* Severní Morava. Praha.
- **TÁZLAROVÁ, M.,** 1973: *K stavebním dějinám fulneckého zámku,* VSONJ 11, s. 57-63.
- **TUREK, A.,** 1940: *Fulnecko. Vlastivěda moravská II.* Brno.
- **TUREK, A. - HLUBINKA, M.,** 1965: *Fulnek.* Ostrava.

FULŠTEJN

okres Bruntál, katastrální území Bohušov - Ostrá Hora
polovina 13. století (?)

Historické zprávy

22. 2. 1249

V listině olomouckého biskupa Bruna pro Havla z Lemberka, vystavené v Jablonném v Podještědí, svědčí biskupský stolník Herbord. Písemné prameny tak současně poprvé spolehlivě dokládají aktivitu Herborda z Fulštejna ve službách Bruna ze Schaumburku na území tehdejšího českého státu (CDB IV-1, s. 264-265, č. 161). V úřadě stolníka mindenského biskupa ve Westfálsku, v němž získal předpoklady k zastávání postu i konexe s biskupem Brunem, je však Herbord doložen již v letech 1241 a 1244 (UM, s. 94, č.347: *„...Hartberti dapiferi..."* a s. 99, č. 359: *„...Herbordus dapifer de Vvlmen..."*).

11. 12. 1251

Herbord z Fulštejna vedl ve slezské Olavě diplomatická jednání jménem olomouckého biskupa Bruna (CDS VII-2, s. 9-10, č. 779: *„...Herbordus dapifer domini episcopi Olomucensis..."*).

léto 1253

Rusko-polské oddíly, vedené knížaty Danielem Haličským, jeho synem Lvem a Vladislavem Opolským, napadly Opavsko. Po bezvýsledném útoku na Opavu vojsko vypálilo okolí města a dále hrad Násile, ale neuspělo při obléhání města Hlubčic. Do bojů se zapojil také Herbord z Fulštejna (Ipatijevskaja letopis PSRL II-3, s. 188-192; NOVOTNÝ V.: 1928, s. 842-844). Relativně obsáhlou relaci lze také chápat jako první nepřímou zmínku o existenci hradu Fulštejna, protože letopisec zdůraznil, že Herbord nehájil město Osoblahu.

1254 - 1255 (?)

Před 21. 12. 1261 byla v Elbinku zlistiněna pozoruhodná, byť asi nenaplněná donace pruského komtura Hartmoda z Grumbachu, který přenechal Herbordovi z Fulštejna jako dědičné léno hrad Wessenburg. Smlouva prozrazuje, že se Herbord připojil k tažení českého krále Přemysla Otakara II. do Prus (CDB V-3, s. 176, č. 1229; srv. PAPROCKÝ B.: 1593, fol. 405a-406).

6. 11. 1255

Biskup Bruno se souhlasem olomoucké kapituly a podle ministeriálního práva magdeburského arcibiskupství postoupil svému stolníkovi Herbordovi z Fulštejna polovinu hradu Fulštejna s podmínkou, že propůjčený díl bude i nadále spjat s úřadem biskupského jídlonoše. Současně Herbord obdržel náhradou za škody, které utrpěl při obraně Osoblažska za rusko-polského vpádu, dvě blízké vsi ve Slezsku a biskup mu potvrdil lénem osady Rudoltice a Bohušov poblíž hradu a Slavkov u Opavy (CDB V-1, s. 112-114, č. 56: *„...villam Glesin...et villam Thomaz...in Polonia sitas,...villam Rodolueswalt... et villam Godeuerdestorp... et villam Zlawecowe...et medietatem castri Wlmensten, que perpetuo ad dapiferatus officium pertinebit..."*). Z listiny dále vyplývá, že Herbord se zavázal uvolnit z manství kláštera v Mölenbecku v Mindensku své syny Jana, Dětřicha a Herborda (II.) a povolat je na Moravu do služeb biskupa Bruna.

1264 - 1269/70

Herbord z Fulštejna, nepochybně v souvislosti s Brunovou hodností štýrského hejtmana, zastával úřad zemského sudího ve Štýrsku. Společně se svým příbuzným, Dětřichem z Fulmu, kastelánem ve Freisachu (1264) a později purkrabím v Offenburku (před 1275), vytvořili páteř přemyslovské správní organizace ve Štýrsku (srv. k 1. 2. 1264 CDB V-3, s. 213, č. 1297 a s. 213-214, č. 1298; k r. 1264 CDB V-3, s. 216, č. 1302; k 1. 5. 1265 CDB V-1, s. 652-654, č. 441; k 14. 10. 1265 CDB V-3, s. 243-244, č. 1352; k 11. 11. 1267 CDB V-3, s. 271, č. 1403; k 1. 12. 1268 CDB V-3, s. 287, č. 1433; k 2. 12. 1268 CDB V-3, s. 288, č. 1435; k 20. 12. 1268 CDB V-3, s. 289, č. 1436; k 16. 4. 1269 CDB V-3, s. 298, č. 1454; k 25. 4. 1269 CDB V-3, s. 298-299, č. 1455; k 28. 6. 1269 CDB V-3, s. 304, č. 1465; k 16. 8. 1269 CDB V-3, s. 307, č. 1471 a k 20. 8. 1269 CDB V-3, s. 308, č. 1474). Srv. také k 10. 4. 1272 CDB V-3, s. 359, č. 1561a; k 26. 1. 1275 CDB V-3, s. 405). Do Štýrska s Herbordem dočasně přesídlili i jeho dospělí synové Jan, Ekerik, Herbord (II.) a Jindřich *„de Brukke"*, kteří 23. 3. 1264 v Grazu připojili svůj souhlas k prodeji rodového statku u Rinteln ve Westfálsku (WUB VI, s. 240, č. 799; CDB V-3, s. 216, č. 1302).

3. 2. 1265

Herbord z Fulštejna se zdržoval v Praze (CDB V-1, s. 639-640, č. 431), kde mu český král Přemysl Otakar II. potvrdil svobodnou dědičnou držbu koupených vsí Křanovic, Štěpánkovic a dalších v opavské provincii s výsadami, jichž se zde dostalo Vokovi z Rožmberka, soudní imunitou a právem povýšit Křanovice na město podle hlubčického práva (CDB V-1, s. 640-642, č. 432).

1. 11. 1266 (?)

Biskup Bruno navštívil hrad Fulštejn a datoval zde listinu, kterou potvrdil bratřím Dětřichovi a Janovi (z Fulštejna) léno ve vsi Matějovicích na Osoblažsku (CDB V-1, s. 715-716, č. 483: *„...dilecto sibi Theoderico de Broka, famulo suo...et fratris tui Johannis, militis nostri..."*). Aktu byli přítomni stolník Herbord z Fulštejna se synem Janem a Herbordovi vnuci (?), Jindřich a Jan *„de Broka"*. Zároveň biskup v Osoblaze vystavil v Herbordově doprovodu další antedatovanou listinu, hlásící se k 1. 8. 1251, pro svého služebníka Bertolda (CDB IV-1, s. 383-384, č. 219; KKK, s. 133-135).

2. 4. 1267

Herbord z Fulštejna vedl diplomatickou misi související s kanonizací sv. Hedviky a prohloubením česko-slezských vztahů během nedospělosti vévody Jindřicha IV. ve slezské Vratislavi (SUB IV, s. 23-24, č. 16: *„...Herbordus de Wlmenstein..."*).

7. 5. 1268

Herbordův syn Ekerik z Fulštejna se před uvedeným datem, jako úředník salcburského arcibiskupa a slezského vévody Vladislava, podílel na vévodské správě města Nisy, avšak některé své kompetence přenesl na dědičného fojta v Münsterberku (SUB IV, s. 53, č. 59).

6. 12. 1269

Herbord se ve službách biskupa Bruna zúčastnil jednání v Ketři, kde jsou mezi svědky doloženi i jeho synové Henning a Konrád (CDB V-2, s. 189-191, č. 597: *„...dominus Herbordus dapifer, dominus Henningus filius eius, dominus Conradus filius eius..."*), kteří působili nadále na moravsko-slezském pomezí, zatímco se snad starší Herbordův syn, Herbord (II.) z Trabergu zdržoval převážně ve Štýrsku a Rakousích (srv. CDB V-3, s. 308, č. 1474: *„...Herbordus de Fvlmstein, Herbordus de Traberch filius suus..."*) a další příbuzný Dětřich z Fulštejna opustil světskou dráhu a stal se kanovníkem (1272 - 1281) a posléze (1284) kustodem olomoucké kapituly (srv. CDB V-2, s. 312-314, č. 677; s. 350-351, č. 706; s. 368-369, č. 718; s. 381, č. 724; s. 382-384, č. 725; s. 384-385, č. 726; s. 393-395, č. 733; s. 395-396, č. 734; s. 403-404, č. 740; s. 476-477, č. 793; s. 557-558, č. 845; SUB IV, s. 248-249, č. 375; s. 285-286, č. 428; CDM IV, s. 236-237, č. 173; s. 245-248, č. 181; s. 251-252, č. 185 a s. 286-288, č. 218).

25. 11. 1273

Listina biskupa Bruna pro mohelnického fojta Hermanna zmiňuje jako biskupského stolníka Herbordova syna Jana z Fulštejna, zřejmě dočasně zastupujícího krátkodobě nepřítomného otce (?), CDB V-2, s. 367, č. 717: *„...Joannes de Phulstein dapifer noster..."*.

6. 12. 1273

Herbord z Fulštejna je v doprovodu svých synů Jana, Herborda (III.) a Waltera opět doložen v úřadě biskupova jídlonoše (CDB V-2, s. 368-369, č. 718: *„...Herbordus de Fullmenstein dapifer noster et Iohannes filius eius, ...Herbordus et Waltherus fratres de Fulmenstein..."*). Srv. též k r. 1275 (CDB V-2, s. 487-488, č. 800: *„...Herbordo de Fullinstein..."*).

30. 4. 1275

Biskup Bruno se souhlasem olomoucké kapituly prodal Ekerikovi z Fulštejna, jeho dědicům a jeho bratru Janovi polovinu hradu Fulštejna za 250 hřiven opavské váhy. Listina je velmi pozoruhodným dokumentem líčícím relativně podrobně vznik a osudy hradu. Biskup připomenul, že v dobách jeho příchodu do diecéze (1248) svěřil ves Bohušov Ekerikovu otci, stolníkovi Herbordovi a povolil mu, aby si zde vystavěl hrad. Herbord postavil polovinu hradu, druhou půlku však nechal vybudovat Bruno za Herbordovy pomoci. Biskup ale současně dal stavět hrad v Osoblaze, avšak po jeho dokončení usoudil, že dvě pevnosti blízko sebe jsou pro biskupství přebytečné. Proto na přímluvy, vida Ekerikovy věrné služby, uvolil se prodat jeho rodině i dosud biskupskou polovinu fortifikace se všemi právy a menzální vsí Dolními Povelicemi. Za to se však museli Ekerikův otec a bratr vzdát svých podílů ve městě Osoblaze a Ekerik, jeho bratr Jan i jeho dědicové byli z titulu držby hradu zavázáni manskou věrností biskupství (CDB V-2, s. 453-455, č. 779). Z privilegia nevyplývá, že by v podmínkách lenní držby zbylé poloviny hradu Herbordem z Fulštejna došlo

k nějakým změnám. Obsah smlouvy se vymyká běžným lenním vztahům v olomouckém biskupství a patrně proto – spolu se zvýšením výkupní sumy na 300 hřiven stříbra – si Ekerik vyžádal její potvrzení českým králem Přemyslem Otakarem II. v Praze dne 2. 6. 1275 (CDB V-2, s. 455-456, č. 780).

26. 8. 1278

V bitvě na Moravském poli zahynul Herbordův stejnojmenný syn (Ottokars Österreichische Reimschronik, MGH Deutsche Chroniken V-1, s. 217-218). K Herbordově skonu srv. též k 30. 6. 1309 (CDM VI, s. 19, č. 23), kdy za něj bratr Konrád zřídil záduší v kostele v Hrozové. Osiřelý vnuk Herbord (III.) Traberger se definitivně přesunul na moravsko-slezské pomezí.

1279 - 1280

Herbord z Fulštejna, spolu se syny Janem, Konrádem a Henningem náleželi k předním osobnostem v okruhu biskupa Bruna a královny – vdovy Kunhuty (srv. k r. 1279 RBM II, s. 520, č. 1199; KR s. 35, č. 127; SUB IV, s. 244, č. 367; k 13. 10. 1279 SUB IV, s. 248, č. 374: *„...Herbordus Vvllenstein et filius suus Henningus..."*; k 18. 10. 1279 SUB IV, s. 248-249, č. 375: *„...dominus Herbordus dapifer noster Ioannes et Conradus filii ipsius..."*; k r. 10. 5. 1280 SUB IV, s. 258-259, č. 390: *„...dominus Herbordus, dapifer de Fullenstein, et Iohannes filius ipsius..."*).

1281

Bratři Jan, Ekerik, Konrád, Henning, Dětřich a Jindřich z Fulštejna podpořili restituční snahy vévody Mikuláše I. Opavského po jeho návratu z uherského zajetí a vstoupili do jeho služeb. Zkušený Jan se stal vévodovým stolníkem, Konrád komořím a Jindřich vedoucím kanceláře. Srv. k 6. 9. 1281 (SUB IV, s. 282-283, č. 424: *„...Hanigo et Erricho de Vlmenstain..."*), k 19. 9. 1281 (CDM IV, s. 259-260, č. 194: *„...Heningus de Vvllenstein. Conradus de Vvllenstein, camerarius noster, ...Theodoricus de Wvllenstein, plebanus de Brunna et fratres suus Henricus, notarius noster..."*); k r. 1281 (CDM IV, s. 259-260, č. 200: *„...Iohannes dapifer noster, ...Conradus camerarius noster ...per manus Henrici nostri cancellarii..."*); k 23. 3. 1283 (SUB V, s. 44-45, č. 51: *„...Iohanne de Crenowyzh..."*); k 23. 3. 1288 (SUB V, s. 294-295, č. 373: *„...dominus Herbordus dapifer, Heningus filius eius..."*); k r. 1289/1290 (Das St. Pauler Formular, s. 25-26, č. 2: *„...Theodoricus, subdiaconus Herbordi militis de Volnstein quondam filius..."*; srv. též Das St. Pauler Formular, s. 34-35, č. 13 a s. 35, č. 14).

1288

Herbord z Fulštejna požíval značné vážnosti na Opavsku, kde pečetil důležité dokumenty vévody Mikuláše I. Opavského a představitelů místní nobility – srv. k 23. 3. 1288 (SUB V, s. 294-295, č. 373: *„...sigillo dapiferi H(erbordi)..."*) a k 22. 6. 1288 (SUB V, s. 299-300, č. 384), kdy opis na Herbordově pečeti informuje o vlastníkově dignitě nejvyššího moravského komořího (+ S. HERBORDI.SVMMI.CAMERARII.MORAVIE). Pozoruhodná hodnost byla patrně spjata s výkonem komornické funkce v olomoucké provincii (JAN L.: 1997, s. 335).

1288

Po smrti Herborda z Fulštejna se jeho synové podělili o rodové statky. Jan, který již v r. 1283 držel Křanovice (SUB V, s. 44-45, č. 51), se v roce 1285 vrátil do Westfálska a křanovické zboží převzal Henning, srv. k r. 1288, kdy Henning nadal kostel v Křanovicích (SUB V, s. 316, č. 409; PRASEK V.: 1893, s. 33). Křanovický statek pak podrželi Henningovi dědicové, kteří se psali z Křanovic, a Pusové z Fulštejna (srv. např. k 25. 5. 1302 CDS XVI, s. 304, č. 2710a: *„...Herbordus iunior dictus Puss, dominus in Cranowicz..."*, nebo k 10. 8. 1313 CDM IX, s. 378, č. 8: *„...Herbordus de Fullenstein..."*). Konrád získal Koberno a Hrozovou (srv. k 30. 6. 1309 CDM VI, s. 19, č. 23: *„...Conradus de Cobern, heres in Grasaw..."*), Walter podržel léno v Ketři s alodní a manskou částí Velkých Petrovic (LB I-1, s. 7, f. M V.1: *„...Circa Keczerz Waltherus de Fulmen..."*), zatímco Ekerik a jeho synovec Herbord III. Traberger podrželi obě poloviny hradu Fulštejna.

1283 - 1302

Ekerik se uplatňoval v politickém životě na severní Moravě a ve Slezsku ve službách olomouckých biskupů, opavského vévody Mikuláše I. a knížete Bolka Opolského. Srv. k 25. 7. 1283, kdy jednal ve Vratislavi s vévodou Jindřichem IV. (SUB V, s. 50-51, č. 61: *„...Ekerico de Wlmsteyn..."*); dále k 14. 4. 1288 (CDM IV, s. 345-346, č. 266; SUB V, s. 295, č. 376: *„...Ekkerici de Vulmensteyn..."*); k 26. 5. 1288 (SUB V, s. 298-299, č. 382: *„...Ekrico de Wlmstein..."*); k r. 1295 (CDS VII-3, s. 208-209, č. 2343: *„...comes Ekerikus de Wulinsten..."*); k 25. 5. 1296 (CDS VII-3, s. 235, č. 2421: *„...Eckericus de Vullinsteyn, miles ducis..."*); k 9. 12. 1296 (CDS VII-3, s. 242, č. 2444: *„...Eckrich miles de Fullstein et eius filius Johannes canonicus Wratislaviensis..."*); k 3. 7. 1302 (CDM V, s. 143-144, č. 137: *„...Ekkricus de fullenstein..."*).

11. 2. 1297

Olomoucký biskup Dětřich pod podmínkou trvalé věrnosti olomouckému biskupství vyhověl prosbě Herborda III. z Fulštejna, který v případě, že zemře bez dědiců, požádal o převod lenních statků, které držel (včetně hradu Fulštejna), na syny svého strýce Ekerika (CDM V, s. 60-61, č. 62: *„...Herbordus dictus Traberger de Fullenstein, noster feodalis...filii patrui eius Eckerici..."*). Důležitému aktu, ilustrujícímu rodovou sounáležitost, svědčil i Herbordův strýc Dětřich (*„...T. de fullenstein canonicus Olomucensis..."*). K Dětřichovi a jeho bratru Jindřichovi srv. též k 20. 10. 1301 (CDM V, s. 131-132, č. 127); k r. 1307 (CDM VI, s. 1, č. 1) a k r. 1316 (CDM VI, s. 72-73, č. 102).

22. 6. 1310

Olomoucký biskup Jan VI. v souladu se zněním listiny biskupa Dětřicha z 11. 2. 1297 po bezdětné smrti Herborda III. Trabergera postoupil lénem Ekerikovu synovi Herbordovi IV. hrad Fulštejn i s příslušenstvím (CDM VI, s. 29-30, č. 37: *„... bona ipsa feudalia in Castro Fullinstein cum omnibus pertinentiis suis... domini Herbordi filii Ekrici de Fullinstein, fratruelis ipsius Herbordi de Traberch..."*). Biskup tak stvrdil koncentraci držby celého hradu v rukou příslušníka hlavní z větví Fulštejnů. Nejstarší Ekerikův syn Jan se totiž věnoval duchovní dráze kanovníka (1293 - 1300), kancléře (1301) a nakonec kustoda vratislavské katedrály (1301 - 1333), srv. CDS VII-3, s. 192, č. 2295: *„...Janussius Ecrichi..."*; CDS VII-3, s. 235-236, č. 2423; s. 242, č. 2444; s. 279, č. 2573; s. 284, č. 2589; s. 285, č. 2592; s. 290-291, č. 2608; CDS XVI, s. 6, č. 2632; s. 9, č. 2646; s. 13-14, č. 2660; s. 23-24, č. 2696; s. 32, č. 2724; s. 39, č. 2744; s. 118, č. 2969; s. 137, č. 3034; s. 142, č. 3050; s. 159, č. 3103; s. 215, č. 3257; s. 229, č. 3307; CDS XVIII, s. 63, č. 3726; s. 315-316, č. 4587; s. 316, č. 4588; CDS XXII, s. 15, č. 4652; s. 16, č. 4653 a č. 4654; CDS X, s. 111, č. 140; CDS XXII, s. 62-63, č. 4834; s. 70-71, č. 4854; s. 80, č. 4889; s. 104, č. 4971; s. 117, č. 5008; s. 136, č. 5065; s. 137, č. 5068; s. 159-160, č. 5144; s. 185, č. 5222 a s. 187, č. 5229. K smrti Herborda III. v r. 1310 srv. také PAPROCKÝ B.: 1593, f. 406, který ovšem zaměnil Herborda s jeho příbuzným, olomouckým proboštem, zesnulým v r. 1369.

1317 - 1320

V soupise lén olomouckého biskupství je na Osoblažsku připomenut Herbord IV. z Fulštejna se synem Janem. Manské statky zde měli také jejich příbuzní, Albrecht z Křanovic a Jindřich z Fulštejna (LB I-1, s. 7, f. M V. 1: *„...Herbordus de Fullenstein, Ienissius filius suus, Hartlebus de Fullenstein, Henricus de Fullenstein..."*). Připojená poznámka informuje o značné hegemonii rodu v oblasti, kde Fulštejnové svévolně užívali i sobě podřízená léna, ustavená v menzálních vsích.

1. 9. 1341

Aleš z Fulštejna, který se s bratry Janem a Jindřichem ujal po smrti Herborda IV. dominia hradu Fulštejna, vystupoval v roli svědka v Opavě v okruhu vévody Mikuláše II. (CDM VII, s. 251-252, č. 352: *„...Alsianus de Fulnstein..."*). Čtvrtý z bratří, Herbord, nastoupil duchovní dráhu a zaujal post olomouckého kanovníka (1345 - 1359), katedrálního kustoda (1360 - 1362) a nakonec kapitulního probošta (1364 - 1369) a zemřel 27. 9. 1369 (srv. k 1. 3. 1345 CDM VII, s. 432, č. 590; k 23. 2. 1357 KR, s. 86, č. 319; k 6. 2. 1360 MVB II, s. 420, č. 1054; k 14. 4. 1362 CDM IX, s. 203, č. 276; k 21. 6. 1362 CDM IX, s. 209-210, č. 283; k 21. 9. 1364 MVB III, s. 230-231, č. 391; k 10. 10. 1366 CDM IX, s. 364-365, č. 450; k 10. 6. 1367 CDM X, s. 9-10, č. 10; k 14. 11. 1369 MVB III, s. 749-750, č. 1144; srv. též PAPROCKÝ B.: 1593, f. 230). K úmrtí Herborda IV. a jeho ženy Markéty srv. k 10. 10. 1366 (CDM IX, s. 364-366, č. 450).

1351

Aleš z Fulštejna získal od olomouckého děkana Vítka statek Ždánice na jižní Moravě (ZDOl I, s. 8, č. 187: *„...Alsyconi de Fulstayn..."*) a s bratrem Janem zakoupil zboží Židlochovice (ZDB II, s. 14, č. 26: *„...domino Alsoni de Fulstayn et Johanni de Zidlochowicz..."*), které však záhy (v r. 1353) oba odprodali moravskému markrabímu Janu Jindřichovi (ZDB II, s. 18, č. 111: *„...Alsych et Johan. fratres de Fulnstayn..."*). Srv. také Alšovu veřejnou činnost na Moravě (19. 3. 1351 účast na zemském sněmu v Olomouci, CDM VIII, s. 44, č. 77: *„...Alssone de Fulstayn..."*; k r. 1361 ZDB IV, s. 45, č. 12 nebo k r. 1365, kdy byl jmenován spřízněným Ramfoldem Stošem z Hlubčic poručníkem jeho dětí ve statcích Stošů na Brněnsku, ZDB IV, s. 66, č. 267: *„...Alsiconi de Fylnsteyn..."*).

1351 - 1361/66

Aleš z Fulštejna náležel k významným osobnostem v okruhu opavského vévody Mikuláše II., srv. k 1. 9. 1351 (CDM VIII, s. 82-83, č. 114: *„...Alsiconis de Fulnsteyn..."*); k 25. 5. 1356, kdy se účastnil zemského sněmu v Opavě (SÚA Praha, ŘM Listiny, sign. Jo XXXIX Op. 10, č. 1992: *„...alsiconis de fulmsteyn..."*); k 23. 4. 1357 (CDM IX, s. 45-46, 4. 59: *„...Alsiconis de fulmsteyn..."*); k 26. 6. 1361 (CDS II, s. 162-163, č. 54: *„...hern Alschykes von Fullensteyn..."*).

1353 - 1364

Aleš z Fulštejna je připomínán v aktovém materiálu manského soudu v Kroměříži, zpravidla jako přísedící a svědek soudních jednání (srv. k r. 1353 LB II-1, s. 4, f. 97: *„...Alschiko de Fulnsteyn...."*; k r. 1357 LB II-1, s. 15, f. 104a; k r. 1358 LB II-1, s. 19, f. 108; k 11. 11. 1364 LB II-1, s. 32, f. 1: *„...Alschikone de Fylstayn..."*).

před 1354

Aleš z Fulštejna získal od Michaela z Vlašimi, bratra olomouckého biskupa Jana, lénem hrad Šostýn na severovýchodní Moravě s příslušným zbožím (LB II-1, s. 20-21, f. 108a). V složité soudní při se však sporného statku na lenním soudě 1359 vzdal (LB II-1, s. 20-21, f. 108a: *„...Alschoni de Fulnstein in vendicione castri Schaunstayn ac bonorum ad ipsum castrum spectancium..."*).

21. 6. 1362

Aleš z Fulštejna se zavázal spravovat ves Rusín, kterou získali Fulštejnové od Ramfolda Stoše a kterou určil Alšův bratr Herbord, olomoucký kustod, pro vydržování provozu kaple sv. Anny při katedrále (CDM IX, s. 209-210, č. 283). Listinu zpečetil také další Alšův a Herbordův bratr – Jindřich (*„...Henricus de Fullenstein frater domini Herbordi..."*), vystupující na Opavsku již od r. 1357 (LB II-1, s. 14, f. 104: *„...Heynricum dictum Wulnsteyn de Oppavia..."*; srv. dále k 26. 6. 1361 (CDS II, s. 162-163, č. 54: *„...hern Heynrichs von Fullensteyn..."*); k r. 1361 (ZDB IV, s. 45, č. 12: *„...Henrici de Fylnnsteyn..."*); k 6. 5. 1364 (CDM IX, s. 274-275, č. 368: *„...Henrici de Fulnstein..."*) a k 18. 7. 1368 (CDM X, s. 36-38, č. 45: *„...Heynrico Fullinsteyn..."*). Donaci vsi Rusína kapli sv. Anny Herbord opět upřesnil 10. 10. 1366 (CDM IX, s. 364-366, č. 450).

1366 (?) - 1371

Po smrti Alše z Fulštejna spravovali fulštejnské léno zřejmě jeho synové Herbord V. a Štěpán, s nimiž se v r. 1371 dostal do sporu jejich ministeriál a biskupský man Konrád, rychtář v Jindřichově (LB II-1, s. 44, f. 7a: *„...dominum Stefkonem et Herbordum fratres..."*). K Alšovým synům srv. také LB II-1, s. 48-49, f. 9a.

1372

Po smrti dědiců Alše z Fulštejna se manského zboží s hradem Fulštejnem ujal po soudním sporu s biskupem Janem Alšův synovec Jindřich (I.) z Fulštejna (LB II-1, s. 48-49, f. 9a: *„...bona feodalia,... que reliquit olim Alschiko de Fullenstein, patruus eiusdem Henrici dum moriretur, et post eum omnes heredes eius similiter interirent..."*).

1368 - 1385

Jindřich z Fulštejna zaujal vlivné postavení na Opavsku v okruhu vévody Jana I. Opavsko-Ratibořského (srv. k 18. 7. 1368 CDM X, s. 36-38, č. 45: *„...Heynrico Fullinestein..."*; k 3. 3. 1372 OL I, s. 20-24, č. 8: *„...Heynrico Fullynstein..."*) a později na Krnovsku v blízkosti Vladislava Opolského (srv. k 27. 2. 1385 Konfirmace práv a privilegií města Krnova, f. 11a-14a; PRIX D.: 1994, s. 54, příl. II). R. 1377 byl jmenován členem komise, která provedla rozdělení Opavska na čtyři díly mezi syny vévody Mikuláše II. (srv. k 18. 4. 1377 CDS VI, s. 195-197, č. XIV: *„...Herr Heinrich von Fulnstain..."*; CDS VI, s. 197-200, č. XV: *„...herr Heinrich von Folnstain...."*; k 21. 4. 1377 CDS VI, s. 200-201, č. XVI: *„...herr zu Fulinstein..."*). Jindřichovou manželkou byla Anna z Kunštátu, sestra Smyla a Bedřicha z Kunštátu (srv. k 25. 7. 1381 CDM XI, s. 202, č. 228 a CDM XV, s. 187-189, č. 219).

1378 - 1392

Jindřich z Fulštejna působil ve službách olomouckých biskupů Jana IX., Petra III., Mikuláše a Jana X. a v letech 1382 - 1390/1392 zastával úřad biskupského hejtmana (srv. k r. 1378LB II-1, s. 71, f. 20a: *„...domino Henrico de Fullensteyn..."*; k r. 1380 LB II-1, s. 87, f. 28; s. 90, f. 29a; k r. 1382 LB II-1, s. 95, f. 31a; s. 95-96, f. 31a; s. 96, f. 31a; s. 97, f. 32a; s. 99, f. 33a: *„...Henrico Fullenstein capitaneo..."*; k r. 1383 LB II-1, s. 100, f. 34; s. 101, f. 34; s. 102, f. 34; s. 104, f. 35a-36; s. 105, f. 36a; k r. 1384 LB II-1, s. 110, f. 39; k 17. 12. 1384 CDM XI, s. 311-312, č. 339; k r. 1385 LB II-1, s. 116, f. 42a; k r. 1386 LB II-1, s. 121, f.44a; s. 123, f. 46; s. 124, f. 46a; k r. 1389 CDM XI, s. 453, č. 535; LB II-1, s. 131, f. 51a-52; s. 132, f. 53; CDM XI, s. 463-464, č. 546; CDM XV, s. 251-252, č. 288; LB II-1, s. 138, f. 68; CDM XV, s. 260, č. 296; LB II-1, s. 140, f. 68a; CDM XI, s. 490-492, č. 577; LB II-1, s. 141, f. 69; CDM XI, s. 505-506, č. 583; s. 506, č. 584; LB II-1, s. 142, f. 69a; k r. 1390 CDM XV, s. 262, č. 301; s. 270-271, č. 308; LB II-1, s. 148, f. 63a; CDM XI, s. 538, č. 622; LB II/1, s. 151, f. 65a, s. 152, f. 66; k r. 1391 LB I-2, s. 15, f. 11a; LB II/1, s. 154, f. 72; s. 155, f. 72a; CDM XII, s. 8, č. 13; LB II-1, s. 157, f. 73; CDM XII, s. 13-14, f. 20; LB I-2, s. 10, f. 2a; LB II-1, s. 159, f. 74; s. 162, f. 76a; s. 164, f. 78; CDM XII, s. 26, č. 32; s. 28, č. 35; LB II-1, s. 165, f. 78a; s. 168, f. 79a; CDM XII, s. 34-35, č. 45; s. 35, č. 46; CDM XV, s. 288, č. 329; s. 289-290, č. 331; s. 290, č. 332; LB II-1, s. 171, f. 81; k r. 1392 LB II-1, s. 177, f. 83a, s. 179, f. 85a.

1389

Olomoucký biskup Mikuláš povolil vzájemný nástupnický spolek na lenní statky držené Jindřichem z Fulštejna a jeho příbuzným Herbordem z Ketře (CDM XI, s. 506, č. 584). Spolek byl zjevně uzavřen kvůli nebezpečné době a vleklým válkám na Moravě, Jindřichovu pokročilému věku a zároveň nízkému věku jeho synů Jindřicha II. a Herborda VI.

cca 1389

V soupise lén olomouckého biskupství je výčet vsí, které (nebo jejichž části) držel k hradu Fulštejnu pan Jindřich I. (LB I-2, s. 17, f. 17a: *„...Henricus Fullenstein..."*). Jednalo se o Bohušov *(Porziczie)*, Hrozovou *(Hrozowa)*, Víno *(Weyn)*, Piskořov *(Pikorzaw)*, Dolní Povelice *(Pawlowicz retro castrum)*, Horní Povelice *(Paruum Pawlowicz)*, Koberno *(Koberna)*, Petrovice *(Peterwicz)*, Kašnice *(Tassenberg)*, dvůr v Matějovicích s příslušenstvím *(in villam Mathei curiam et quidquid ibi habet)*, pusté Walteřovice *(Waltersdorff)* a osady Rudoltice *(Rudolswald)*, Jindřichov *(Heinrichsdorff locatam)* a Slezské Pavlovice *(Dewtsch-Pawlowicz)*, ve kterých byla léna hledící k hradu Fulštejnu.

8. 1. 1393

Po smrti Jindřicha z Fulštejna se v jeho dědictví uvázala Jindřichova vdova s nedospělými syny Jindřichem II. a Herbordem VI., kterou pro starý dluh pana Jindřicha ve výši 103 hřiven grošů pohnal k manskému soudu do Kroměříže jejich soused, Mikuláš Stoš z Widbachu a Hošťálkov (LB II-1, s. 184, f. 89: *„...relictam strenui domini Henrici de Filnstayn et pueros, quos habet..."* a s. 190, f. 92). Na obranu vdovy a sirotků se však postavil 25. 6. 1393 fulštejnský man Anderlin z Rudoltic (LB II-1, s. 190, f. 92). Vdova se zároveň před soudem ohradila proti tomu, že Herbord z Ketře, který se na základě smlouvy z r. 1389 převzal poručnickou správu statku, zcizil z dědictví 22 hřiven grošů, kuše, brnění a další zbroj. Vdova si též stěžovala, že markrabí Prokop a biskup zanedbali ochranu sirotků a že biskup pod záminkou správy sirotčího majetku zabral i její vdovské věno (LB II-1, s. 191-192, f. 93).

1399

Jindřichův starší stejnojmenný syn dosáhl plnoletosti (srv. k 24. 10. 1399 CDM XV, s. 346, č. 396: *„...Heinricus de Fullenstein..."*) a převzal fulštejnské zboží s hradem.

1403

Jindřich II. z Fulštejna složil manskou přísahu z fulštejnského lenního statku do rukou olomouckého biskupa Lacka z Kravař (LB I-3, s. 22, č. 55, f. 111: *„...Gyndrzich de Porzieczie suscepit feudum a nobis super bonis ibidem in Porzieczie et singulis pertinenciis ad ipsa bona prestititque etc. ..."*). Z neznámých příčin je tak poprvé v dochovaných pramenech zboží nazýváno podle vsi Bohušova a nemáme jistotu, zda hrad Fulštejn pan Jindřich fakticky držel. K Jindřichovi II. srv. dále k 23. 6. 1405 (CDM XV, s. 380-381, č. 437: *„...Fulstain..."*); k r. 1406 (LB I-3, s. 23, č. 77 a 79, f. 112); k 19. 7. 1406 (LB I-3, s. 24, č. 82, f. 112a); k 16. 6. 1409 (CDS XXXIII, s. 29-30, č. 6); k 28. 1. 1413 (LB I-5, s. 36, č. 9, f. 19: *„...Henrico Fulstein de Porziczie..."*); k 1. 3. 1416 (LB II-2, s. 303-304, f. 69a).

1410

Jindřich II. z Fulštejna se se svým příbuzným Otou zúčastnil na polské straně tzv. velké války s řádem německých rytířů v Prusku a bitvy u Grunwaldu (ŠTĚPÁN V.: 1990, s. 13).

8. 3. 1411

Jindřich II. byl vévodou Přemkem I. Opavským určen poručníkem Anny, vdovy po Jindřichovi Klodebokovi z Pomorčovic (CDS VI, s. 31, č. 124: *„...Heinrich Fulstein von Gotfredisdorf..."*). Na Opavsku pak vystupoval ve veřejných záležitost častěji, srv. např. k 19. 12. 1413, kdy marně na opavském zemském soudu hájil dědictví sirotků po Bavorkovi z Potštátu a Násile (ZDOp II-1, s. 4-5, č. 12, f. 2); k 8. - 11. 3. 1419 (ZDK I, f. 16). Jindřichův bratr Herbord VI. vstoupil do služeb uherského a českého krále Zikmunda Lucemburského, stal se purkrabím Nového hradu u Kunratic (1419-1420), vedl diplomatické mise ve Slezsku (1421) a v r. 1424 byl králem odměněn za věrné služby právem výkupu hradu Rabštejna na Moravě, srv. KAFKA F.: 1998, s. 87; k 9. 6. 1421 (GRÜNHAGEN C.: 1872, s. 51); k 13. 7. 1421 (CDS VI, s. 49, č. 166); k únoru 1424 (SEDLÁČEK A.: 1914, s. 123, č. 863, f. 134).

červen 1424

V blízkosti hradu Fulštejna se rozpoutaly prudké boje mezi prohusitským pomocným sborem litevského knížete Zikmunda Korybutoviče, který se marně pokoušel obsadit hrad v Osoblaze, a slezskou katolickou stranou, k níž náležel i Jindřich z Fulštejna. Není však jasné, zda konflikt zasáhl i hrad Fulštejn (GRÜNHAGEN C.: 1872, s. 89).

10. - 12. 3. 1428

Husité za svého tažení do Slezska obsadili a vypálili město Osoblahu, z něhož již dříve uprchlo obyvatelstvo (HÖFLER C.: 1863, s. 90; GRÜNHAGEN C.: 1872, s. 131 - 132). Jakkoliv hrad Fulštejn není výslovně zmíněn mezi dobytými místy, je možné, že válečná kampaň zasáhla i fulštejnské dominium, protože Jindřich z Fulštejna zachovával věrnost olomouckému biskupství, opavskému knížeti Přemkovi I., a tedy i králi Zikmundovi (SRS VI, s. 63 - 64, č. 88; s. 66 - 67, č. 90; s. 67 - 69, č. 90; s. 73, č. 97; s. 172 - 173; srv. také k 6. 11. 1429 OL III, s. 21 - 26, č. 43: *„...d. Henrico de Fulstein..."*; SLADKÝ V.: 1910, s. 3).

31. 7. 1431

Jindřich z Fulštejna se zúčastnil v Opavě obnovení zemských desek (ZDOp II-1, s. 11 - 12, f. 1), do nichž bylo později zaneseno také jeho ručitelství ve věci věna Anny a Markéty z Násile (srv. k 19. - 22. 12. 1431 ZDOp II-1, s. 22 - 23, č. 38, f. 11: *„...Gindrzich z Fulsteyna..."* a s. 23, č. 41, f. 11: *„...Fulsteyn z Porzieczie..."*).

17. - 20. 9. 1432

Poslem k zemským deskám opavským byl vévodou Přemkem určen pan Jindřich Sup z Fulštejna (ZDOp II-1, s. 26, č. 49, f. 15: *„...Heinricus Supp de Fulstein..."*). Ačkoliv nedostatek pramenů zatemňuje genealogické souvislosti, z kontextu dalších zpráv a nového příjmení usuzujeme, že se jednalo o Jindřichova syna Jindřicha III. Supa z Fulštejna, který po dosažení plnoletosti převzal správu rodového dominia s hradem.

2. 2. 1434

Při dělení opavského knížectví připadly statky pana Jindřicha z Fulštejna, totiž vsi Hynčice a díl Malých Stibořic, k hlubčickému údělu Mikuláše IV. (CDS VI, s. 55 - 56, č. 188: *„...Pan Gindrzich Fulsteyn..."*). Podíl ve Stibořicích zvětšil Jindřich Sup za válečných časů úvěrováním opavského vévody Václava II. (srv. k 1. 5. 1438 KR, s. 145 - 146, č. 505).

1436 - 1465

Opavské a krnovské zemské desky a lenní knihy olomouckého biskupství zachycují aktivitu Jindřicha Supa z Fulštejna. Srv. k 16. - 19. 12. 1436 (ZDOp II-1, s. 37 - 38, č. 91, f. 25); k 18. 12. 1437 (LB II-2, s. 322, f. 6 a s. 323, f. 7a); k 13. - 16. 3. 1443 (ZDOp II-1, s. 49, č. 148, f. 34a); k 25. 9. 1444 (LB I-3, s. 100 - 101, č. 51, f. 53 - 53a); k 7. 2. 1446 (LB I-3, s. 54, č. 187, f. 35a); k 23. 2. 1446 (LB I-3, s. 55, č. 196, f. 36a; s. 102, č. 61, f. 56a - 57); k 27. 6. 1446 (LB I-3, s. 54, č. 190, f. 36); k 14. - 17. 12. 1446 (ZDOp II-1, s. 51, č. 160, f. 37); k 28. 4. 1450 (RS/ZDOp II-1, s. 51, č. 160, f. 37); k 28. 4. 1450 (RS/ZDOp I-1, s. 52, č. 490 a 491, f. 54a); k 18. 5. 1451 (RS/ZDOp I-1, s. 53, č. 496 a 497, f. 56); k 15. 6. 1451 (RS/ZDOp I-1, s. 54, č. 502, f. 57); k 27. 11. 1456 (RS/ZDOp I-1, s. 60, č. 542 a 543, f. 63a); k 16. 9. 1461 (LB II-2, s. 329, f. 14); k 16. 12. 1461 (LB II-2, s. 330, f. 16); k 17. 12. 1461 (LB I-5, s. 80, č. 80, f. 11); k 12. 3. 1462 (LB II-2, s. 333, f. 18a); k 3. 5. 1463 (ZDK I, f. 44); k 22. - 25. 2. 1464 (ZDOp II-2, s. 69 - 70, č. 45, f. 12; s. 72 - 73, č. 55, f. 13a); k 19. - 22. 12. 1464 (ZDOp II-2, s. 77 - 78, č. 70, f. 16a - 17 a s. 78, č. 72, f. 17); k 25. 1. 1465 (RS/ZDOp I-2, s. 75, č. 115, f. 12). Srv. dále k 6. 10. 1445 (CDS XV, s. 256, č. 183).

25. 6. 1437

Jindřich z Fulštejna složil lenní přísahu olomouckému biskupovi Pavlovi z Miličína (LB I-3, s. 42, č. 57, f. 25: *„...Henricus de Ffulstein s(uscepit) o(magium) de castro Ffulstein de villis infrascriptis..."*).

26. 6. 1446

Jindřich Sup z Fulštejna se souhlasem biskupa zajistil své manželce Anně z Messenpeku věno ve výši 500 hřiven grošů na lenním zboží hradu Fulštejna (LB I-3, s. 102, č. 62, f. 57 - 57a).

1446

Jindřich Sup přikoupil k fulštejnskému dominiu pozemky u Bartultovic od opavského fojta Mikuláše (RS/ZDOp I-1, s. 43, č. 418, f. 42a).

9. 6. 1448

Jindřich Sup z Fulštejna vystavil na hradě Fulštejně privilegium pro klášter magdalenitek v Hlubčicích, jehož patronát náležel od třetí čtvrtiny 14. století pánům z Fulštejna. Klášter obdaroval důchody ze vsi Rusína. Aktu svědčili fulštejnský purkrabí Hanušek, Jindřichův kaplan Beneš, farář v Bohušově, a Matyáš, správce a sudí fulštejnských statků (MINSBERG F.: 1828, s. 265 - 268, č. B.H. 17: *„...Ich Heinrich Supp, anders Fullenstein genannt, auf dem Fullenstein gesessen..."*).

21. 7. 1456

Jindřich Sup z Fulštejna složil lenní přísahu z držby hradu a panství Fulštejna do rukou olomouckého biskupa Bohuše ze Zvole (LB I-3, s. 70, č. 76, f. 132: *„...Henricus Supp de Phulsstein suscepit homagium de Phulstein cum suis pertinenciis sibi et heredibus suis...".*

6. 7. 1459

Jindřich Sup z Fulštejna vystupoval jako svědek při prodeji poloviny města Bytomi těšínským vévodou Václavem (CDS VI, s. 78, č. 244).

10. 2. 1460

Jindřich z Fulštejna přijal od nového olomouckého biskupa Tasa Černohorského z Boskovic hrad a panství Fulštejn v léno (LB I-5, s. 71, č. 2, f. 1). Vzápětí, dne 11. 2. 1460, biskup svolil, aby Jindřich pojistil své druhé manželce Kateřině ze Zvole věno ve výši 500 hřiven grošů na hradě Fulštejně a příslušném zboží s podmínkou, že vdova bude užívat hrad i s dominiem jen do vyplacení věnné zástavy (LB I-5, s. 110 - 111, č. 3, f. 83a - 84). Dne 13. 2. 1460 pak ještě potvrdil zvláštní výsadu, že si Jindřich smí vybrat poručníky fulštejnského lenního statku, pokud by jeho děti nebyly zletilé (LB I-5, s. 111, č. 4, f. 84a).

srpen 1474

Osoblažsko se proměnilo v jedno z kolbišť česko-uherského zápasu. Slezské katolické oddíly v čele s opavským vévodou Viktorinem oblehly a dobyly Dívčí hrad (SRS XIII, s. 146, č. 183; s. 148, č. 186). Osoblahu měl v zástavě Matyášův straník Jan ze Zvole, švagr Jindřicha Supa, a protože Fulštejnové současně zachovávali věrnost katolickému biskupovi Tasovi a stáli tedy na straně krále Matyáše Korvína, je velmi pravděpodobné, že blízký hrad Fulštejn zůstal stranou válečných událostí.

5. 1. 1476

Matyáš Korvín odměnil Jana z Vrbna majetkem v hodnotě 1200 uherských zlatých za statečnost projevenou při dobývání hradu Fulštejna (SEDLÁČEK A.: 1916, s. 128). Prostá skutečnost, že se Matyášovi stoupenci násilím zmocnili hradu, který ještě v pozdním létě roku 1474 náležel k opěrným bodům katolické opozice, naznačuje, že se na Osoblažsku alespoň dočasně prosadila jagellonská strana.

1477 - 1478

Po smrti Jindřicha Supa z Fulštejna převzali hrad a biskupské léno bratři Jiří, Václav a Jindřich Supové z Fulštejna (srv. k 2. 2. 1478 CDS VI, s. 102, č. 308: *„...Girzik Sup z Fulssteyna...").* Bratři drželi manství v nedílu a po složení lenní přísahy si dne 21. 4. 1479 dali potvrdit jeho držbu olomouckým biskupem Tasem (LB I-5, s. 92, č. 192, f. 30a).

Popis objektu a archeologické nálezy

Nad vsí Bohušovem, cca 5 - 6 km jižně od Osoblahy, se nad korytem stejnojmenné říčky, tekoucí paralelně s železniční tratí spojující Osoblahu s Třemešnou, zvedá nepravá ostrožna nesoucí pozůstatky kdysi rozsáhlého a mocného hradu (obr. 82). Jeho rozlehlost, poměrně dlouhá doba trvání a propracovaný, neobyčejně mohutný a relativně složitý obranný systém nemají v rámci slezských středověkých fortifikací obdoby. Proto také byly vznik, vývoj, podoba i funkce tohoto hradu hodnoceny z různých, často velmi protichůdných pohledů, ať už máme na mysli např. práce Weineltovy (1936l; 1936m; 1937e; 1937f) anebo na ně reagující studii Z. Gardavského (1963). Oba autoři, kteří tedy nejpodstatněji zasáhli do představ o této fortifikaci, však vycházeli z některých neopodstatněných premis, což platí především o H. Weineltovi. Předpokládali mimo jiné, že celý hradní komplex je záležitostí středověkou, případně středověkou a raně novověkou, což je ovšem, zdá se, hypotéza mylná.

Jsme totiž toho názoru, že tu jde o původně pravěké hradisko s impozantním valovým systémem, které bylo později – díky své znamenité strategické poloze a dobře zachovalým obranným prvkům – druhotně využito ke stavbě středověkého hradu a jež má v námi sledovaném prostoru relativně četné analogie. K této domněnce nás vedou následující úvahy a skutečnosti: Není zřejmě příliš reálné předpokládat, že by stavebník, byť zde šlo o společný projekt nesporně významného šlechtice (Herbord z Fulštejna zastával úřad biskupova jídlonoše, s nímž byla držba hradu spojena, od roku 1264 zastupoval často králova štýrského místodržícího a v letech 1268-1269 byl štýrským sudím) a olomouckého biskupa Bruna v částečně nově kolonizované oblasti, byl schopen v krátké době investovat značné finanční prostředky do tak náročné stavby, podmíněné při velkém rozsahu rovněž přítomností nezanedbatelného

Obr. 82: Fulštejn. Letecký pohled na hrad a jeho fortifikační systém.

počtu pracovníků. Taktéž údržba celého areálu a zejména vydržování silné a stabilní posádky, nutné k osazení a zabezpečení dlouhých linií valů a příkopů, vyžadovala vysoké náklady a nároky na lidský potenciál. I kdybychom připustili, že obranná soustava vznikla až později, v souvislosti s rozvojem dělostřelby, případně v kontextu s třicetiletou válkou (jak zvažoval Z. Gardavský a podle něj SAMEK B.: 1994, s. 86), museli bychom konstatovat, že by nebyla v této době příliš účinná ani funkční, když se, zvláště pokud jde o předhradí, nacházela hluboko pod hradním jádrem; ostatně opevnění bylo možno mnohem snáze ohrozit z táhlé plošiny jihovýchodně od hradu.

Na druhou stranu nálezy – keramické artefakty doplněné nečetnými pazourkovými čepelemi, učiněné jak na ploše hradního jádra, tak i v tělese nezvykle mohutných valů bez zjevné vnitřní konstrukce, poškozených druhotně proraženou cestou – nás vedou k domněnce, že celé valové opevnění vzniklo v období kulturního komplexu lužických popelnicových polí, a to nejspíše ve slezské fázi kultury slezsko-platěnické, tedy v pozdní době bronzové (cca 1000 - 750 př. n. l.). Takováto znamenitě opevněná sídla, situovaná ve strategicky výhodných polohách a prezentující určitá ekonomicko-správní centra větších, snad již kmenových oblastí, vytvářela ucelený systém fortifikací, sledující důležité obchodní a strategické komunikace. Můžeme připomenout relativně blízké a dobře opevněné hradisko v Krnově - Kostelci (Pfaffenberg), zřejmě stejným způsobem jako na Fulštejně, tedy trojnásobným valem na severozápadní straně chráněné opevnění na cvilínském kopci nad Úvalnem s pozdějším středověkým hradem, ale i fortifikovanou ostrožnu v Hradci nad Moravicí, využitou od 8. století Slovany a poté rovněž románsko-gotickým kamenným hradem (KOUŘIL P.: 1992, s. 34).

Lokalita, orientovaná delší osou ve směru severovýchod – jihozápad (obr. 83), dosahuje délky bezmála 320 m (měřeno od vnější paty hlavního valu ke konci vnějšího valu č. 3 na předhradí), přičemž vlastní jádro nepravidelného oválného tvaru, obkroužené hlubokým příkopem a následným valem, má maximální rozměry 106 x 55 m. Je členěno příčným, lehce obloukovým a nepříliš hlubokým příkopem na dvě části tak, že po severozápadní straně byl ponechán jen úzký, 5 - 6 m široký pás spojující oba separované díly. Vzniklý „přední hrad" byl na přístupové severovýchodní straně zpevněn zřejmě silnější hradbou, po níž se zachoval jen rozvezlý suťový val. Rozdělení centrálního plató považujeme za sekundární středověkou záležitost, jak prozrazuje malá hloubka příkopu, nápadně odlišná od monumentálního okružního příkopu. Menší, uzavřený prostor nepochybně lépe vyhovoval požadavkům na založení opevněného sídla.

Jádro (obr. 84) převyšuje dnes u dna cca 2 m, na vrcholu až 20 m široký okružní příkop o přibližně 7 m a mohutný následný, v koruně 2 m, v patě místy 19 - 38 m široký val o 1 - 2 m. Podíváme-li se blíže na nečetné relikty zdiva, jež jsou zachovány především v prostoru hradního jádra, musíme bohužel konstatovat, že s nejstarším, původním středověkým opevněním mají pramálo společného. To, co dnes můžeme spatřit, jsou převážně pozůstatky jeho totální přestavby, provedené nejspíše až někdy v poslední třetině 15. nebo průběhu 16. století po předchozím zplanýrování

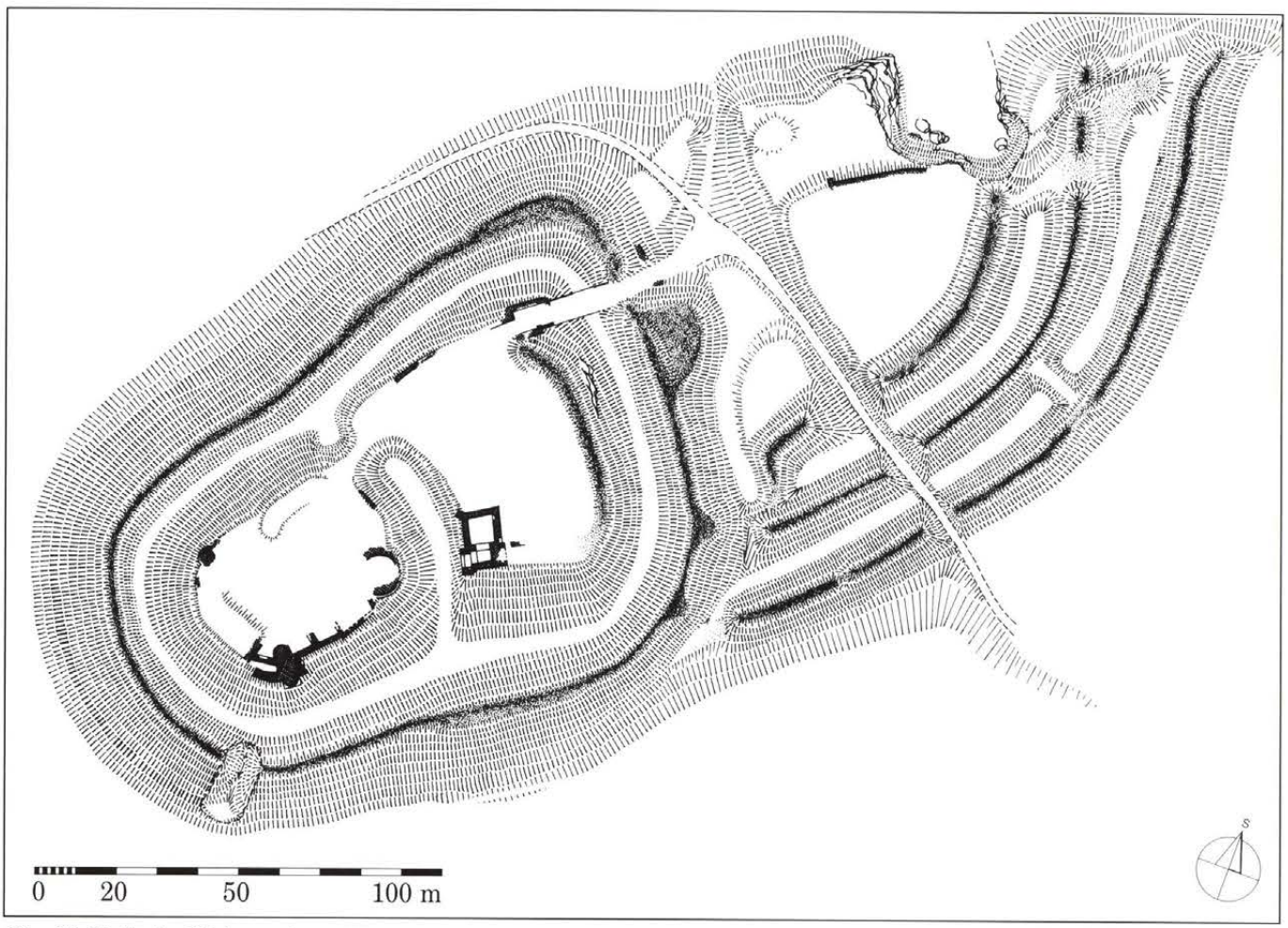

Obr. 83: Fulštejn. Půdorysné zaměření.

téměř celé stavební plochy. Později docházelo jistě k dalším úpravám až do definitivního zániku fortifikace v důsledku třicetileté války, kdy se stala neobyvatelnou. Ostatně i Z. Gardavský (1963, s. 289) se domníval, že z původního hradu, který ovšem považoval za dřevěnou stavbu, se nedochovalo nic, avšak stávající zdivo jádra jako celek považoval – podle našeho soudu nesprávně – za vzniklé již na přelomu 13. a 14. století.

Zadní oválná část hradního jádra byla na jihovýchodě vymezena tříprostorovou budovou. Zachovala se z ní převážně vnější obvodová kamenná zeď o síle 0,95 - 1,3 m, v níž jsou rovněž intaktně použity cihly a druhotně také kusy opracovaného tufitu. Zeď, dobře dochovaná až do výšky přes 3,5 m, spočívá na kamenném soklu, který ji na vnější straně přesahuje přibližně o 0,15 m. Jsou v ní průduchy o průměru 0,2 m. Příčky vymezující a rozdělující obě jižní místnosti jsou zavázány do obvodové zdi. Dilatační spára ve středu dělicí zdi, málo zřetelná spára v přilehlém koutě jižnější místnosti a vnější předsazení a dilatace severní prostory prozrazují, že objekt vznikal postupně vestavováním mezi velkou „věž" ve východním nároží „zadního hradu" a menší věžici v jeho jižním nároží. Nejprve byl zbudován lichoběžný nebo kosodélný velký dům v sousedství velké „věže" (vnější délka východní zdi činí 11,0 m) s jihovýchodní vnější zdí silnou 0,95 m, severovýchodní vnější zdí silnou 0,85 m a jižní boční zdí s tloušťkou jen 0,65 m a následně jižnější dvoutrakt. Přitom nejdříve byla vystavěna střední místnost (široká 4,5 m) s boční zdí silnou 0,8 m a teprve nakonec (avšak v rámci jednoho záměru) byla do zbývajícího prostoru vsazena opět nepravidelná jižní místnost s vlastní, 0,8 m širokou boční zdí proti střední místnosti a s plentou kolem přilehlého boku věžice. Právě provázání plenty věžice s obvodovou zdí ukazuje, že se zástavbou celého jihovýchodního boku hradního jádra se počítalo už od počátku přestavby pevnosti.

Budova (není jisto, zda se jednalo o palác?) se ve východním zaoblení „zadního hradu" dotýkala tzv. velké „věže". Okrouhlý plochý pahorek, zvedající se přibližně do výše 3 m nad úroveň současného povrchu centrálního nádvoří, s pozůstatky zdiva byl dosud téměř ve všech pracích zabývajících se Fulštejnem zcela jednoznačně traktován jako bergfrit. Jeho vnější průměr činí 11,5 - 12,0 m, světlost téměř 6,5 m. Mohutný sokl předstupuje na jižní straně o 0,8 m. Je zřejmé, že pokud bychom skutečně uvažovali

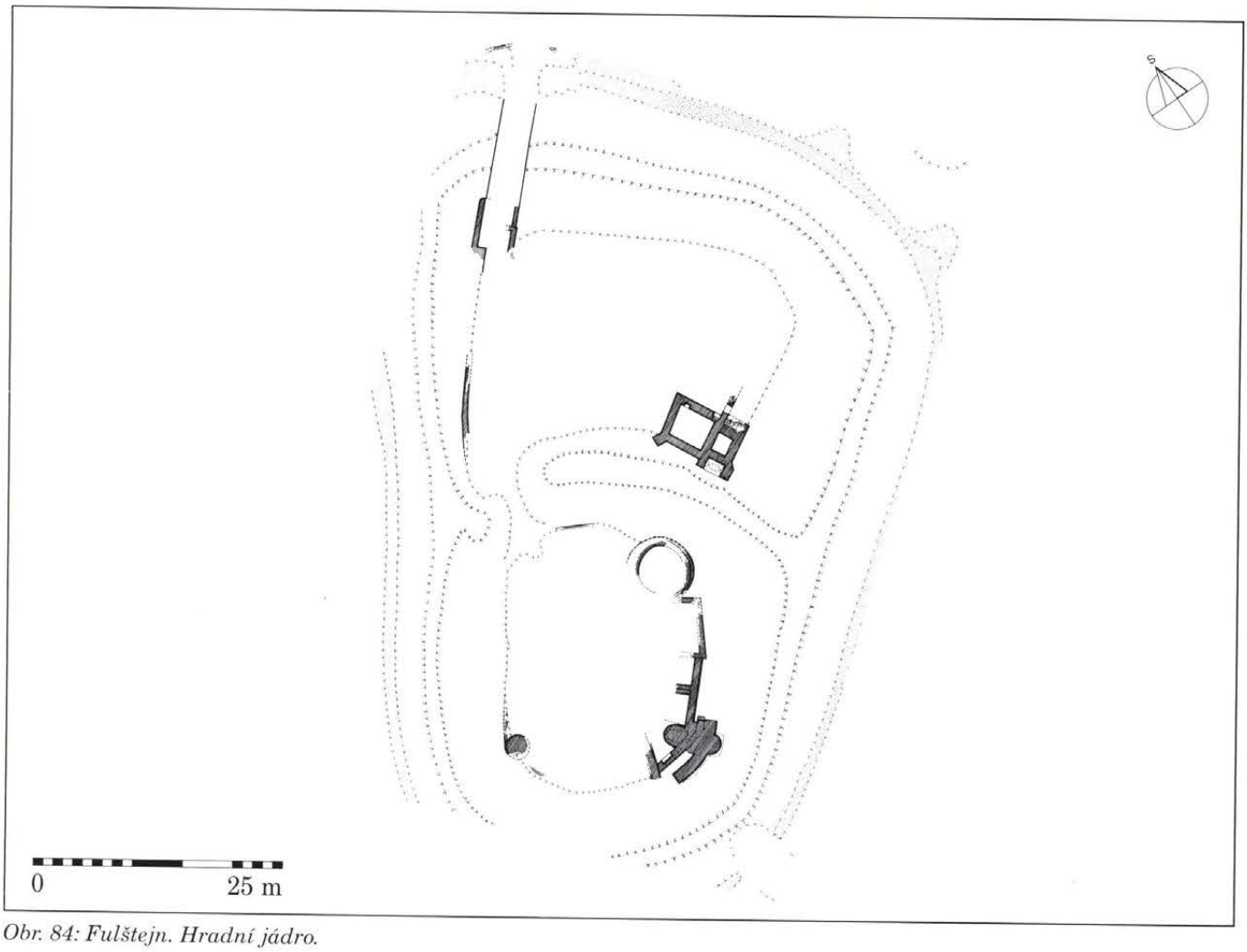

Obr. 84: Fulštejn. Hradní jádro.

o útočištné věži, měli bychom před sebou dosti nezvyklý případ mírně eliptického bergfritu s neobyčejně velkým vnitřním prostorem již v základových partiích. Přidáme-li k tomu zjištění, že v bázi této stavby jsou primárně použity i cihly (27/27,5 x 13 x 8 cm) a že také malta koresponduje s tou, jež je použita i u ostatní dochované architektury, pak zřejmě nebudeme daleko od pravdy, budeme-li také ji považovat za objekt vzniklý až po česko-uherských válkách; přitom nevylučujeme – a ze strategického hlediska to má určité opodstatnění – že právě v těchto místech se mohl eventuální původní bergfrit nacházet.

Jižní nároží „zadního hradu" mezi výše popsanou budovou a zadním palácem obíhala kamenná, cihlami prostoupená zeď silná 1,46 m. K její vnitřní straně se připojuje plná zaoblená a s obvodovou zdí provázaná věžice, spočívající na odsazeném soklu, vystavěná opět z kamene, cihel a prejzů; nemá půdorys zcela kruhový a v její současné koruně jsou zbytky částečně rovnostěnného interiéru. Delší osa, měřená od čela hradební zdi k místu jejího maximálního vyklenutí, činí 4,25 m, největší šířka vnitřního prostoru v koruně 1,9 m. Plná část věžice byla součástí pozdně gotického nebo spíše renesančního interiéru půdorysně nepravidelné místnosti sklenuté nízkou cihlovou segmentovou klenbou. Část klenby, ukotvená do zdiva věžice, a klenební čelo na vnitřní straně obvodové hradby jsou dodnes patrny. Součástí interiéru místnosti byla i segmentově překlenutá nika v hradební zdi, hluboká 0,4 m.

Za mladší vývojovou fázi lze považovat štítovou zeď dlouhou 15 m a ještě dnes vysokou 8,5 m, předsazenou do svahu před zeď obvodovou v jižním zaoblení hradu (obr. 85). Zeď silná 1,85 - 2,05 m je v ose s vnitřní plnou věžicí zesílena půlválným vyklenutím (rovněž charakteru půlválcové věžice), vybíhajícím maximálně 1,9 m z jejího čela. Spočívá na kvadratickém, dnes erozí podemletém předzákladě. Ve zdivu z lomového kamene se objevují cihly a v dobré maltě i úlomky prejzů; v čele věžice ve výšce téměř 7 m od základové spáry je zazděna žulová koule o průměru 30 cm. Štítová zeď je před obvod hradu předsazena 1,5 - 1,85 m. Meziprostor byl druhotně – zřejmě z vojenských a statických důvodů – vyplněn nepříliš pečlivě loženým zdivem se zřejmými oboustrannými spárami. Vznikla tak ucelená plošina široká téměř 5 m.

Obr. 85: Fulštejn. Štítová zeď mladší vývojové fáze hradního jádra.

Jižní obvodová hradba byla na západě přizděna k boční zdi patrně obdélného paláce (?), který lemoval jihozápadní stranu „zadního hradu". Palác byl vysunut z obvodu hradu nad okružní příkop. Dnes je z něj viditelný jen 5,3 m dlouhý úsek zmíněné jihovýchodní boční zdi, silné 1,75 m. Je vyzděna z lomového kamene a cihel a směrem dovnitř hradu mírně zalomena tak, že rozšiřuje interiér klenuté místnosti při věžici. Zeď nasedá na 4,15 m dlouhý rovný úsek starší zdi, v níž je nápadná absence cihel. Zdá se tedy, že v tomto případě by mohlo jít o skromný pozůstatek starého gotického paláce asi ze 14. století (?), který byl při přestavbě hradu koncem 15. věku využit jako základové a dílem přízemní zdivo palácové novostavby. Starší původ jádra objektu ostatně potvrzuje zřetelná dilatační spára, dokládající, že hradba byla na tomto místě připojena sekundárně k objektu paláce. Terénní situace naznačuje, že podélný palác byl nejméně 6 m široký a cca 15 m dlouhý.

Další, ne zcela zachovalou plnou věžici o průměru 4,2 m, opět převážně zataženou do prostoru uvnitř zalamující se hradby, registrujeme na východní straně „zadního hradu", kde její vnější plášť tvoří součást obvodové zdi. Nad pravoúhlým soklem, provázaným s hradbou, vyrůstá oblé těleso věžice ze smíšeného lomového a cihelného zdiva. Nejspíše z důvodů zvýšení její stability nad prudkým svahem příkopu líc soklu směrem vzhůru mírně šikmo ustupuje.

Jižně od věžice jsou na hraně plató patrny zbytky obvodové hradby. Její poslední, dnes viditelný úsek v délce 5,2 m je zasazen do severovýchodního svahu nad mělký příkop oddělující zadní a přední část jádra hradu.

„Přednímu hradu" v současné době dominují pozůstatky palácové renesanční budovy (obr. 86), považované K. Larischem mylně za pozdně románskou kapli, stojící naproti tzv. „bergfritu" přímo nad příkopem v jižním rohu přední části jádra (GARDAVSKÝ Z.: 1963, s. 291; MENCLOVÁ D.: 1971, s. 108). Jedná se o dvouprostorovou stavbu se zdmi silnými 1,1 - 1,4 m, ukotvenou třemi pilíři ve svahu příkopu. Větší severní místnost ne zcela pravoúhlého půdorysu (6,35/6,8 x 5,9/6,0 m) měla rovně zastropené přízemí, dostupné z nádvoří ve východním koutě vstupem s lícovaným ostěním, zřejmě druhotně proraženým. V její severovýchodní, výrazně destruované zdi je nízko umístěný, 1,0 m široký a 0,7 m hluboký výklenek a v severozápadní zdi byl původní, půlkruhově překlenutý, 1,8 m široký a 3,2 m vysoký vstup. Místnost v patře byla otevřena směrem do dělicího příkopu vysokým, půlkruhově zaklenutým oknem s oboustranně rozevřenou špaletou a renesančním kruhovým oknem v severozápadní zdi. Menší jižní obdélná místnost (3,8 x 3,0 m) je s větším sálem spojena půlkruhovou arkádou. V její jižní zdi jsou patrny zbytky mělké niky. K západu se v patře (úroveň jeho podlah nekorespondovala s úrovní podlahy vedlejšího sálu) otevírá další půlkruhově sklenutou arkádou do arkýře nad příkopem, neseného valenou klenbou rozepjatou mezi opěrnými pilíři. Arkýř obsahoval drobnou obdélnou místnost (1,6 x 3,5 m)

Obr. 86: Fulštejn. Arkýř renezančního paláce.

s půlkruhově zaklenutou nikou v jižní stěně. Do příkopu se arkýř otevíral oknem s kolmým ostěním, z něhož se zachoval jen spodní parapet. Na severovýchodě navazovala na menší místnost zeď prolomená průchodem s kolmým ostěním. Palác, který byl v průběhu doby zjevně několikrát opravován, je vystavěn z lomového kamene za použití cihel, které se nacházejí i v základech.

„Přední hrad" byl zřejmě obkroužen obvodovou zdí silnou 1,1 m, jejíž úsek v délce 7,0 m je dosud zachovaný nad okružním příkopem na severozápadní straně.

Vstup do jádra v severním nároží „předního hradu" byl zabezpečen 6,2 m širokým a nejméně 35,1 m dlouhým koridorem, začínajícím ještě před hlavním valem. Po průchodu průkopem ve valu lemovaným zdmi, z nichž zůstaly jen hromady suti, se vstupovalo na valeně podklenutý most přes příkop. Mostní oblouk byl z obou stran později uzavřen zdmi a prostor pod ním vytvořil obdélnou místnost přístupnou od severu, ze dna příkopu. Za mostem procházela přístupová cesta (sevřená 1,0 a 0,8 m silnými parapetními zdmi) průjezdem v branské budově. Zde byla vedena šikmo tak, že na severní straně průjezdu zůstal 1,9 m hluboký kout, usnadňující provoz a obsluhu. Komunikace pak dále pokračovala podél obvodové hradby do jádra hradu. Technika zdění a charakter zdiva je totožný s ostatními zjištěnými relikty; druhotně jsou použity typické pozdně gotické cihly (tzv. „buchty").

Z jižní strany kontroloval přístup ke vstupnímu koridoru mohutný, uměle nasypaný jazykovitý výběžek, vybíhající z hlavního valu na severovýchodním úseku jeho průběhu, bezpochyby pozůstatek dělostřelecké bašty. Další dvě menší sypané bašty byly připojeny k čelu hlavního valu na východní straně, kde umožňovaly optickou a palebnou kontrolu valů a příkopů předhradí.

Vlastní předhradí, chráněné na severozápadě srázem nad řekou Osoblahou a na východě trojitou linií mohutných valů s mezilehlými příkopy pravěkého původu, je dnes proťato novodobou úvozovou cestou, prokopanou skrze valy. Mělo protáhlý tvar a jeho vyšší úroveň byla obehnána hradbou z lomového kamene, relativně dobře dochovanou v délce 22,5 m na severozápadní straně. Její východní úsek bohužel pohltil novodobý kamenolom, který nepochybně zmenšil nižší plošinu a zničil i konec vnitřního valu. Na západě je hradba na spáru přizděna k torzu kolmé, 1,2 m silné zdi, směřující k severozápadu. Zdivo hradby neobsahuje žádné cihly a jeho poněkud odlišný charakter od zástavby jádra dovoluje uvažovat o jejím zařazení již do 14. století, což nepřímo podporují nálezy keramických zlomků v její blízkosti.

Impozantní sestava tří mírně prohnutých, původně pravěkých valů zajišťovala předhradí na přístupové straně. Vnitřní val (č.1), dlouhý 94 m, mající současnou šířku v koruně 2,5 m, v patě pak 15 m, je na svém jihozápadním konci ostře zahnut, jako by se chtěl napojit na střední val. Jako jediný nese na svém temeni pozůstatky evidentně mladé, raně novověké zdi z lomového kamene a cihel, spojované nekvalitní žlutou písčitou maltou, zachované jen v krátkém úseku nad úvozovou cestou. Střední val (č. 2) má délku 147,5 m, šířku v koruně 1,5 m a v základně 13,5 m. Na svém severním konci je dvakrát přerušen, přičemž druhé povlovné snížení je úzkým koridorem svázáno s vnitřním valem. Třetí, vnější val (č. 3) měří 151,5 m, v koruně má šířku 2 - 3 m, u paty 13,5 m a je zhruba o 2 m nižší než val střední. V místě jeho maximálního vyklenutí je propojen s prostředním valem. Nedotýká se opevnění hradního jádra, od něhož jej dělí příkop. Oba příkopy mezi valy mají v přítomnosti kotlovité, 3 - 3,5 m široké dno, ležící cca 3 - 4,5 m pod vrcholky valů.

*

Shrneme-li výše uvedené poznatky, dospíváme k několika podstatným zjištěním. Středověký hrad zaujal a využil areál zřejmě pravěkého hradiště. To by mohlo vysvětlovat poměrně rané zmínky o hradě (už z let 1255, 1275), které vcelku vylučují, že by biskup Bruno i ve spolupráci s Herbordem z Fulštejna mohli vystavět v krátkém mezidobí (1248/49-1255) zcela nový hrad, rozsahem shodný se stávajícím opevněním, jak se domnívali někteří starší badatelé.

Ze středověkého zděného hradu pánů z Fulštejna se dodnes dochovala patrně jen část hradby předhradí, zlomek

základové substrukce boční zdi zadního paláce na „zadním hradě" a snad poloha velké „věže". Pro zařazení identifikovaných reliktů do 13. století dosud nemáme zhola žádnou oporu a zdá se pravděpodobnější uvažovat o jejich vzniku spíše v průběhu 14. století. O typologickém zařazení hradu nelze do provedení rozsáhlých archeologických výzkumů, které by mohly odkrýt jeho dispozici ze 13. - 1. poloviny 15. století, říci nic přesnějšího. Toliko to je již dnes zřejmé, že gotický hrad obsadil jak plochu tzv. „zadního hradu", tak i předhradí.

*

Teprve někdy na sklonku 15. nebo spíše v průběhu 16. století došlo k radikální postupné přestavbě zřejmě nejprve „zadního hradu", kde byla znovu vyzdvižena tzv. velká „věž". Následně došlo k výstavbě velké budovy při jihovýchodním okraji plató, lehce vysunuté nad příkop. Snad až poté následovala přestavba zadního paláce, rovněž vysazeného přes okraj plošiny nad příkop, a teprve potom výstavba obvodní hradby se zataženou věžicí, další věžicí na západní straně a sklenutou místností mezi jižní věžicí a zadním palácem. Dále se pokračovalo vestavbou střední místnosti při jihovýchodním okraji hradu a vzápětí bylo zastavěno zbylé místo mezi obytnou budovou a jižní vtaženou věžicí.

Pravděpodobně souběžně byl prohlubován okružní příkop kolem jádra, vršen dále val a posilováno opevnění. Před jižní nároží „zadního hradu" byla přistavěna štítová zeď s třetí známou věžicí.

Zřejmě až v pokročilém 16. nebo na prahu 17. století došlo k přestavbě „předního hradu", kde byl vybudován dodnes relativně dobře zachovalý objekt nad příkopem, oddělujícím přední a zadní část jádra. Nejpozději tehdy bylo čelo hradu doplněno dělostřeleckými baštami, z nichž nejmohutnější kryla také nově zbudovaný přístup do jádra. Dnešní přístupová cesta, porušující soustavu valů předhradí, je jednoznačně záležitostí až moderní doby a taktéž stezka pro pěší, vedená po hraně svahu ze severní strany od železniční trati, je nepochybně pěšinou novodobou. Původní komunikace zřejmě povlovně vystoupala od severovýchodu (od vsi) k severnímu konci nejdelšího, tj. vnějšího valu a podle něj postupovala až do míst jeho maximálního vyklenutí. Někde zde jej patrně překračovala a přes úzkou šíji vstoupila na korunu středního valu. Odtud nikoliv přímočaře, nýbrž zpět po jeho temeni se vrátila k severovýchodu, kde překonala zvýšené dno příkopu a přes vnitřní val dosáhla plochy výše položené části předhradí, kterým procházela již vcelku přímo ke vstupnímu koridoru a branské budově hradního jádra. Asi až v souvislosti s neklidnou prvou polovinou 17. století došlo k posílení vnějších obranných linií výstavbou zdi na koruně vnitřního valu předhradí.

*

Z rozsáhlého areálu fulštejnského hradu máme k dispozici paradoxně velmi malé množství archeologického materiálu, pomineme-li na povrchu se nacházející četné úlomky prejzů, polévaných kachlů a výjimečně i keramických zlomků, patřících ovšem až zánikovému horizontu 17. století.

Ze starších nálezů je jen několik málo fragmentů keramiky zastoupeno ve fondech Slezského zemského muzea v Opavě; ty jsme doplnili povrchovými sběry pod zdí na nižší části předhradí. Pouze zde se totiž kupodivu koncentrují zatím nejstarší zjištěné artefakty, jež lze vročit nejspíše do průběhu 14. století s možností přesahu do věku následujícího (obr. 87; 88:1-2, 4). Jde o okraje ve tvaru jednoduchého okruží a výdutě, zdobené vtlačovaným ornamentem, obvodovými žlábky i vlnicí, vypálené do šedé barvy a jejích odstínů. Velmi drobné střípky středověkého stáří se místy rovněž nacházejí i na koruně středního valu předhradí. V roce 1983 byl (neznámo na kterém místě) získán i zásuvný klíč s lamelami (obr. 88:3), silně zkorodovaný hrot šípu s tulejkou a velmi velká masivní podkova; předměty jsou uloženy v bruntálském muzeu.

Ikonografie a dokumentace

Nejstarší známý schematický plánek hradu s měřítkem a vyznačením severu byl uveřejněn v roce 1936 H. Weineltem dle skici F. Fornera (WEINELT H.: 1936l, s. 592). Bohužel musíme konstatovat, že představuje snad to nejslabší, co od Weinelta známe, a nejen kresebně, ale i interpretačně patří k jeho největším omylům. Při sledování popisu a výkladu se vnucuje otázka, zda Weinelt na lokalitě vůbec byl. V případě, že ano, musela to být návštěva velmi krátká a povrchní, jakkoliv připouštíme, že správná orientace v terénu – zvláště v době vegetační – je velmi obtížná, a vyžaduje proto několikerou opakovanou přítomnost. Nezvyklá členitost terénu, „změť" valů, příkopů i různých plošin, společně s německým původem stavebníka přivedly H. Weinelta k absurdní myšlence, že se tu jedná o aplikaci principů vestfálského vodního hradu s rozvětveným příkopovým systémem do výšinné polohy (pro srovnání uvádí orientační situaci vestfálského Lüdinghausenu podle O. Pipera - WEINELT H.: 1936l, s. 595). Zobrazení, v němž jsou některé části hradního půdorysu označeny velkými a zbytky stojící architektury malými písmeny, postrádá proporcionalitu. Předhradí, chráněné třemi, ne dvěma valy, dělené na šest částí (A, B, C, D, E, G, přičemž díly C, D, E, G nesly dle něj obranné stavby), naprosto neodpovídá reálné situaci. Rovněž druhotně proražená cesta valovým systémem nevystihuje na kresbě její současný průběh. Za primární přístupovou komunikaci je neprávem považována stezka *(Fußweg)*, jdoucí od severu jižním směrem přímočaře do hradního jádra.

Hradní jádro, které je ve zvětšené podobě se zvláštním měřítkem a orientací zachyceno samostatně (WEINELT H.: 1936l, s. 594), má příliš pravidelný tvar s rovnými úseky hradeb a zaoblenými nárožími. Průběh hradby, který je zjevně idealizován, je vyznačen i tam, kde po ní není ani památky, což se poté projevuje i v rozmístění ostatních prvků. Naopak chybí fundament kruhové, plné „nárožní" věžice na

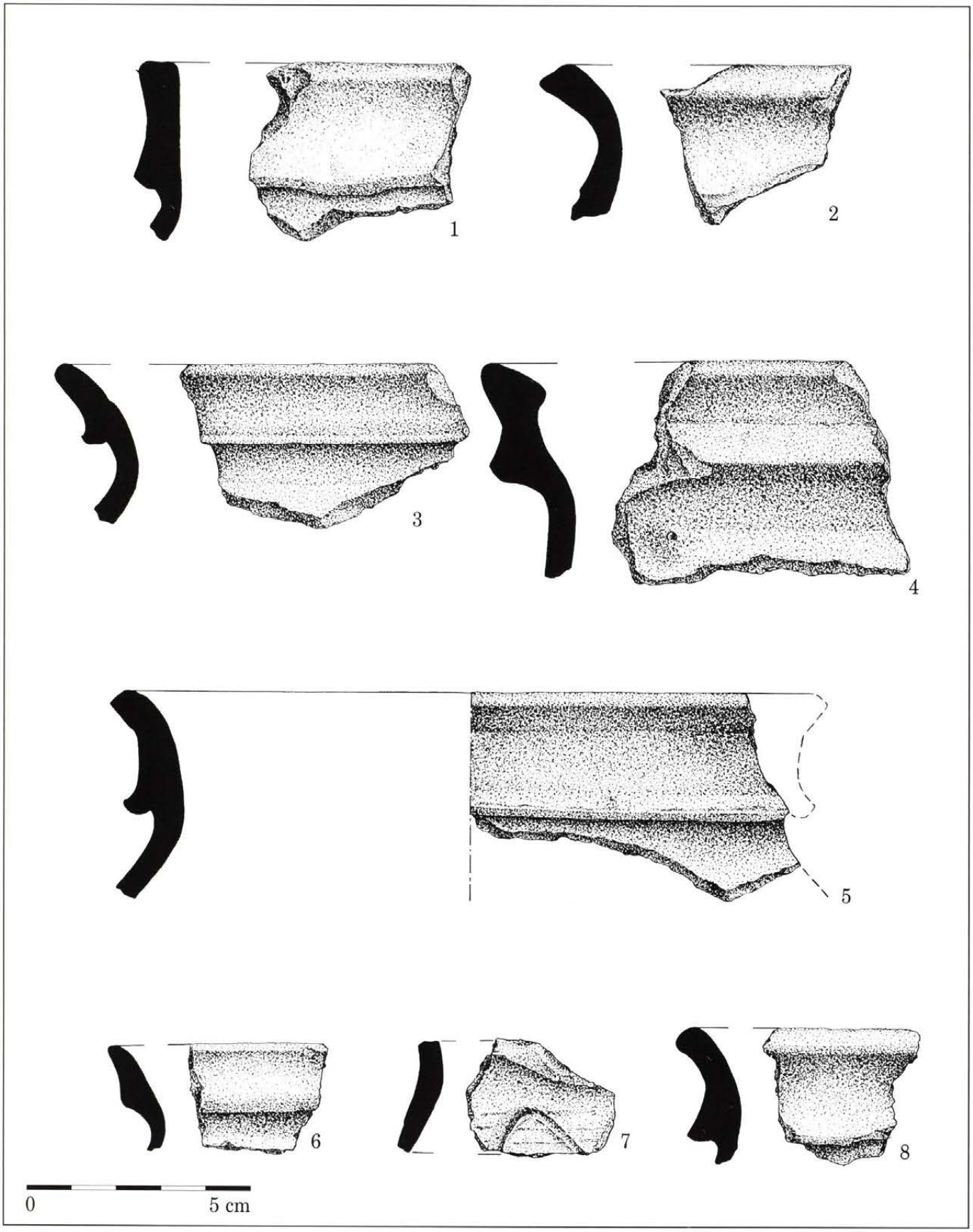

Obr. 87: Fulštejn. Keramické nálezy.

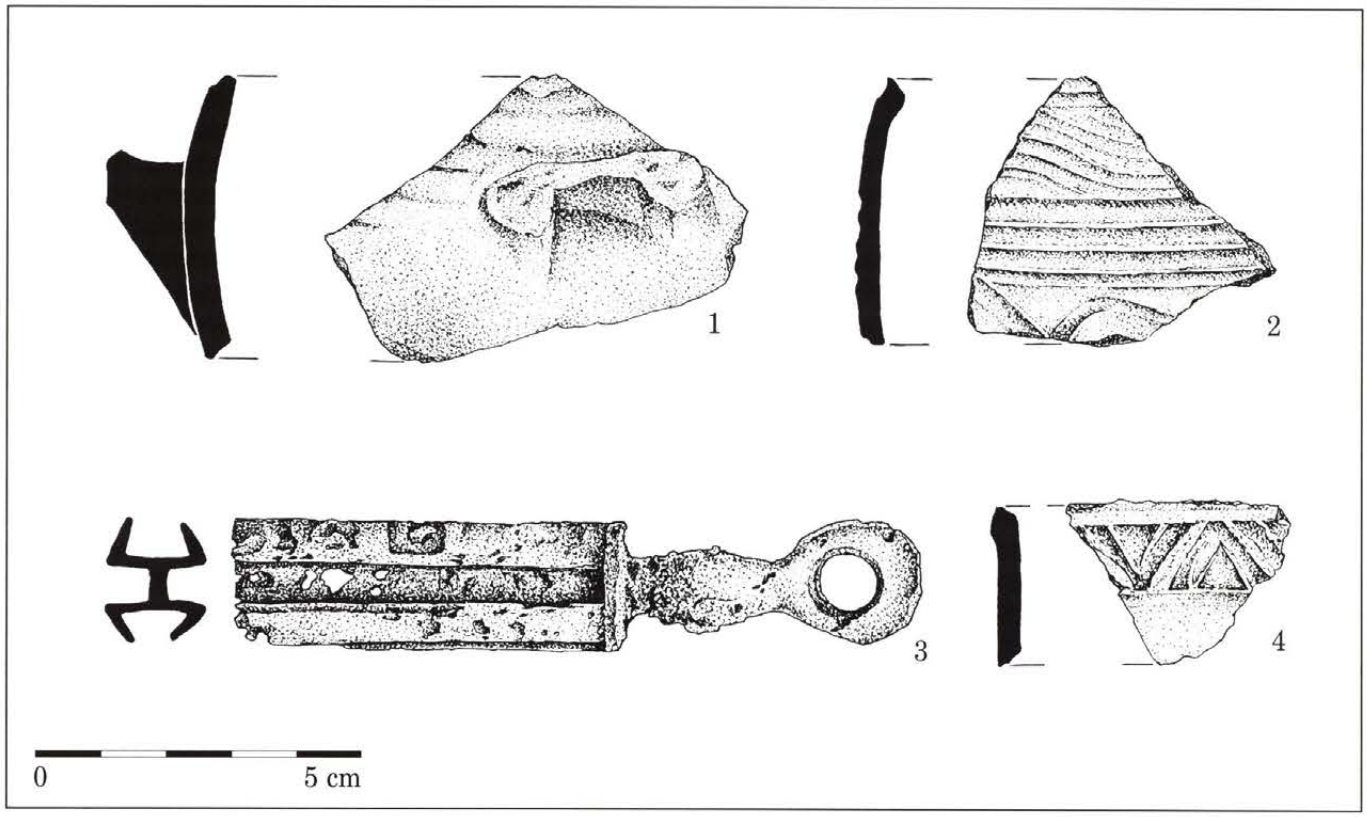

Obr. 88: Fulštejn. Keramické a kovové nálezy.

západě, který je dodnes naprosto zřejmý. Za bergfrit Weinelt zcela mylně označil subtilní plnou vtaženou věžici na straně jižní, třebaže mu byla divná její naprosto nezvyklá poloha na nejchráněnějším místě, jakkoliv rozměry, způsob zdění a použitý materiál ho příliš nezarazily. Za ni situoval štítovou zeď, ovšem bez nápadného půlválného zesílení věžicí. Vyvýšené místo ve východním „nároží", kde mohla stát hlavní věž nejspíše, přisoudil neznámé stavbě, podél celé západní hradby umístil obytnou budovu.

Tzv. palác, stojící nad nepříliš hlubokým příkopem v přední části jádra, je v celkovém plánku zjevně proporčně předimenzován a odlišně členěn než v detailnějším provedení. I tak však půdorysně naprosto neodpovídá skutečné situaci, kterou velmi dobře zachytil již v roce 1919 K. Larisch, když pořídil v měřítku 1 : 100 kvalitní zaměření tohoto objektu – v jeho podání pozdně románské kaple (dokumentace uložena ve Slezském zemském muzeu v Opavě). V nevelké vzdálenosti od objektu je nevýrazná terénní deprese, kterou Weinelt a Forner považovali za místo hradní studny, což je ovšem značně diskutabilní vyložení existující situace. Vcelku odpovídajícím způsobem zachytil autor branskou budovu a naznačil i přemostění příkopu.

Celkový plán převzal beze změny v roce 1938 F. Kubitza (1938, s. 199), Weinelt ho však kupodivu, i když to bylo dosti často jeho zvykem, již vícekráte nepublikoval. Půdorys s měřítkem a orientací zveřejněný v lexikonu německých hradů možná dílem z Weinelta vychází (?), třebaže jej autor výslovně nejmenuje a za zdroj uvádí archiv německého hradního spolku (KRAHE F.-W.: 1996, s. 202). Jde o velmi jednoduchou skicu, na které chybí předhradí, okružní val a příkop kolem jádra i další důležité prvky. Za bergfrit je opět považována plná věžice před štítovou zdí, k níž jsou udány zcela nesmyslné parametry – průměr 7 m a síla zdi 2,1 m.

Vpravdě zdrcující, nutno však říci, že v mnoha směrech oprávněné kritice podrobil Weineltův Fulštejn Z. Gardavský, avšak i on sám se dopustil některých fatálních omylů (GARDAVSKÝ Z.: 1963, s. 285-292). Gardavský ovšem ke škodě věci nepředložil klasické terénní zaměření, nýbrž chyby Weineltovy dokumentoval na schematizovaném srovnávacím blokdiagramu svého a jeho půdorysu, se shodnou orientací a měřítkem, avšak s pominutím směrových a situačních „detailů"; v obou diagramech jsou rozhodující části dispozice označeny písmeny anebo grafickými značkami, osvětlenými v legendě. Pokud jde o hradní jádro, dobře postřehl, že je celé obkrouženo příkopem a následným valem; vystihl rovněž lépe jeho tvar a rozmístění základních architektonických prvků. Vícekráte zalomená hradba spíše odpovídá skutečnosti, zachyceny jsou obě plné věžice i relativně správný tvar štítové zdi (chybí však vyplnění prostoru mezi ní a hradební zdí). Pravděpodobný bergfrit je situován na vyvýšeninu nad mělkým příkopem naproti budově nad dělicím příkopem, jehož půdorys je prodloužen východním směrem. Taktéž rozdělení jádra na „přední" a „zadní hrad"

přímou linií hradby není příliš pravděpodobné, odvážně působí i členění celého branského přístupového koridoru. Do příkopu na jižní straně nelogicky umístěná studna a před ní předsazené valové opevnění, navazující na stávající mohutný okružní val, postrádají jakoukoliv oporu v terénní situaci.

Jestliže připustíme současnému stavu vcelku odpovídající zobrazení hradního jádra, pak v případě předhradí musíme konstatovat autorův naprostý omyl. Pravidelný obdélný útvar předhradí, členěný ve dvě regulérní části, z nichž větší představuje kamennou hradbou obehnanou citadelu, oddělenou příkopem od menšího areálu, chráněného po celém obvodu valem, vůbec neodpovídá skutečnosti a vytváří falešnou představu o tvaru a fungování této části hradní dispozice. Zcela vymyšlený je i valový systém chránící předhradí ze tří stran (!) a rovněž přímočarý směr přístupu není pravděpodobný. Přivítat lze ovšem vyobrazení velké „věže", obou vtažených věžic i vnější věžice štítové zdi v jednotném měřítku 1:300, objektu tzv. paláce na předním hradě, jakož i prostorové studie – rekonstrukce hradního jádra, vycházející z obou rozdílných zaměření.

Kvalitní náčrt lokality v odpovídajících prostorových dimenzích, se zachycením stávajícího zdiva, měřítkem a orientací, byl nově pořízen v 80. letech tohoto století (PLAČEK M. - PROCHÁZKA R.: 1986, s. 165). Vystihuje vyčerpávajícím způsobem dané poměry v celku i detailech, snad jen v případě vnitřního valu na předhradí není zcela přesný. Téměř beze změny byl použit B. Samkem v roce 1994 (SAMEK B.: 1994, s. 86). Jedinou podstatnější odchylkou je chybná, o 180° obrácená orientace. Ve stejné podobě se objevil také v encyklopedii moravských a slezských hradů a zámků (PLAČEK M.: 1996, s. 154) a bez předhradí byl použit i ve studii o slezských hradech (KOUŘIL P. - WIHODA M.: 1996, s. 75). Samotný tzv. „bergfrit" byl pak ještě dvakrát publikován ve srovnávací tabulce věží moravských hradů 13. století (KOUŘIL P. - MĚŘÍNSKÝ Z. - PLAČEK M.: 1990, s. 238; MĚŘÍNSKÝ Z. - PLAČEK M.: 1991, s. 91).

Zde předkládané zaměření vychází ze situační skici Plačkovy, kterou v řadě detailů upřesňuje a doplňuje dílčím doměřením, opíraje se přitom i o výsledky leteckého snímkování.

Literatura

- **BOLINA, P.,** 1986: *Ke vlivu biskupa Bruna ze Schaumburka na vývoj moravské hradní architektury,* AH 11, s. 175-187.
- **GARDAVSKÝ, Z.,** 1963: *Známe skutečnou podobu slezských hradů ? (Úvaha nad hradem Fulštejnem),* SlSb 61, s. 285-292.
- **GEBAUER, A.,** 1898: *Burg Füllstein,* Altvater XVI/4, s. 37.
- **GRÖGER, T.,** 1901: *Geschichtliche Mitteilungen über Füllstein und dessen Burgruine,* ZVGS 35, s. 258-270.
- **GRÜNHAGEN, C.,** 1872: *Hussitenkämpfe der Schlesier* 1420-1435. Breslau.
- **CHOWANETZ, J. - WURST, A.,** 1890: *Der Hotzenplotzer Schulbezirk.* Jägerndorf.
- **CHRIST, A.,** (b. d.): *Burg Füllstein.* Stadt Olbersdorf.
- **CHRIST, A.,** (b. d.): *Geschichte der Entstehung u. Entwicklung des Bezirkes Hotzenplotz (Mährische Enklave).* Würbenthal.
- **JAN, L.,** 1997: *Moravští podkomoří v době Václava II.,* ČČH 95, s. 315-348.
- **JISL, L.,** 1957: *K nejstaršímu osídlení krnovského okresu,* Krnovsko 1, s. 1-5.
- **KOUŘIL, P. - MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1990: *Mährische und schlesische Burgen des 13. Jahrhunderts in mitteleuropäischen Zusammenhängen,* Castrum Bene 1, s. 229-246.
- **KOUŘIL, P. - WIHODA, M.,** 1996: *Die Burgen Böhmisch Schlesiens. Ihre Entstehung, Funktion und Stellung in der Siedlungsstruktur,* in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech-zamek, Wrocław, s. 67-84.
- **KÖNIGOVÁ - KUDĚLKOVÁ, A.,** 1953: *Soupis stavebních památek v Ostravském kraji,* SlSb 51, příloha II, s. 3-32.
- **KRAHE, F. - W.,** 1996: *Burgen des deutschen Mittelalters.* Augsburg.
- **KUBITZA, F.,** 1938: *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens,* DMSH 24/9-12, s. 197-209.
- **MENCLOVÁ, D.,** 1971: *Beitrag zur Typologie der mährischen Burgen,* SPFFBU-F 14-15, s. 97-127.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1988: *Nástin vývoje hradní architektury vrcholného středověku na Moravě a ve Slezsku do období husitských válek,* AH 13, s. 217-249.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1991: *Anfänge der Burgsteinarchitektur in Mähren und Schlesien und ihre mitteleuropäischen Wechselbeziehungen,* ČMM LXXVI, vědy společenské, s. 85-106.
- **MÜLLER, K. A.,** 1837: *Vaterländische Bilder I. Die Burgfesten und Ritterschlösser Schlesiens (beider Antheile), so wie Grafschaft Glatz.* Glogau.
- **NOVOTNÝ, V.,** 1928: *České dějiny I/3. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I.* (1197-1253). Praha.
- **PLAČEK, M.,** 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku.* Praha.
- **PLAČEK, M. - PROCHÁZKA, R.,** 1986: *K problematice opevněných sídel přelomu raného a vrcholného feudalismu na Moravě,* AH 11, s. 159-170.
- **PRASEK, V.,** 1890: *Historická topografie země Opavské I, A-K.* Vlastivěda slezská II/1. Opava.

- **PROKOP, A.,** 1904: *Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung II.* Wien.
- **SAMEK, B.,** 1994: *Umělecké památky Moravy a Slezska 1, A/I.* Praha.
- **SLADKÝ, V.,** 1910: *Opavsko za válek husitských II.* XXVI. program c. k. gymnasia s českou řečí vyučovací v Opavě, s. 9-26.
- **SLÁMA, F.,** 1886: *Vlastenecké putování po Slezsku.* Praha.
- **SLÁMA, F.,** 1887: *Oesterreichisch Schlesien. Landschafts-, Geschichts- und Kulturbilder.* Prag.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II,* Severní Morava. Praha.
- **ŠTĚPÁN, V.,** 1990: *Účast žoldnéřů z českých zemí (zejména Slezska a severní Moravy) ve „velké válce 1409-1411" zachycená prameny z velmistrovského archivu řádu německých rytířů,* ČSM-B 39, s. 1-15.
- **WEINELT, H.,** 1936l: *Die Burg Füllstein,* Der Oberschlesier 18, s. 591-595.
- **WEINELT, H.,** 1936m: *Schlesische Burgen. Zur Burgenkunde der und Siedlungsgeschichte Hotzenplotzer Enklave,* JL 10, s. 89-93.
- **WEINELT, H.,** 1937a: *Burgen und Siedlung in Sudetenschlesien,* Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamtschlesischen Raume 9, s. 33-44.
- **WEINELT, H.,** 1937e: *Was uns heimatliche Burgen sagen. Zur Burgenkunde des Olmützer Bistumslandes in Schlesien,* Bundeskalender 41, s. 94-97.
- **WEINELT, H.,** 1937f: *Gedanken zur sudetendeutschen Burgenkunde,* Sudetendeutsches Jahrbuch, s. 25-30.
- **WOLNY, G.,** 1842: *Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert. VI. Iglauer Kreis und mährischen Enklaven.* Brünn.

FÜRSTENWALDE

okres Bruntál, katastrální území Vrbno pod Pradědem
druhá čtvrtina 14. století

Historické zprávy

24. 8. 1348

Opavský vévoda Mikuláš II. povolil Janu Bruxerovi obnovit městečko *„...Gesenke ... sub castro nostro Furstenwalde ..."* (CDS XX, s. 40, č. 102; RS I, s. 278, č. 784).

18. a 21. 4. 1377

Smírčí komise označila hrad za formální centrum západní části opavského vévodství, která měla připadnout losem jednomu z Mikulášových synů. Hrad Fürstenwalde tak přešel pod správu Jana I. Opavsko-Ratibořského (CDS VI, s. 197-200, č. XV a s. 200-201, č. XVI; G-M II, s. 484-489, č. 23 a s. 490-491, č. 24; srv. PRASEK V.: 1886, s. 3-24).

1380

Po smrti vévody Jana I. převzali dědictví jeho synové Jan II. Železný a Mikuláš Opavsko-Ratibořští.

1384

Jan II. Železný zastavil Krnovsko a Bruntálsko s hradem Fürstenwalde opolskému vévodovi Vladislavovi, což 23. 3. 1385 potvrdil český král Václav IV. (CDS VI, s. 15, č. 69; G-M II, s. 492, č. 27).

10. 4. 1397

Zásahem moravského markrabího Jošta vrátil Vladislav Opolský vyplacený hrad Fürstenwalde a Bruntálsko Janovi II. (G-M II, s. 495-496, č. 30).

1. 10. 1405

Jan II. Železný se dohodl s bratrem Mikulášem, že hrad bude i po rozdělení Bruntálska na dvě části spravován společným nákladem (CDS II, s. 48-50, č. 49). Dělící komise navrhovala hrad zastavit. Pokud by tak vévodové neučinili, měli se v jeho držbě vždy po roce střídat. Držiteli měl druhý vždy přispět částkou 24 hřiven grošů ročně na údržbu hradu a vydržování osmičlenné posádky. Jako přímé příslušenství hradu je výslovně uváděna velká louka poblíž místa zv. *„Gesenekwert"*.

15. 10. 1437

Při rozdělení otcovského dědictví mezi Janovy syny Mikuláše V. a Václava podržel Bruntálsko starší Mikuláš Opavsko-Ratibořský (CDS VI, s. 59-60, č. 195).

1469 - 1474

Uherský a český král Matyáš Korvín postupně obsadil Opavsko, Bruntálsko a Krnovsko. V průběhu bojů pravděpodobně zanikl hrad Fürstenwalde (TUREK A. - JISL L.: 1953, s. 13).

1474(?)

Král Matyáš Korvín postoupil Bruntálsko zástavou pánům z Vrbna (G-M II, s. 527-528, č. 73).

Popis objektu a archeologické nálezy

Na Zámecké hoře (obr. 89), situované v klínu tvořeném soutokem Střední a Bílé Opavy, se nad městem Vrbnem pod Pradědem ve výšce 854 m n.m. tyčil kamenný hrad, z něhož se do dnešních časů dochovaly jen nevýrazné zbytky zděné architektury, četné terénní deprese i stopy po úpravách skalnatého podloží, svědčící o značném úsilí i ambiciózním záměru jeho stavitelů.

Protáhlý vrchol severovýchodo - jihozápadní orientace, vyvýšený nad široké sedlo oddělující jej od jihozápadním směrem pokračujícího horského masivu, byl cele využit pro stavbu opevněného sídla (obr. 90). Nejvyšší bod skalnaté rulové kupy nesl dvouprostorovou budovu - věžovitý palác,

jehož celkový půdorys nebyl – vzhledem ke konfiguraci terénu – zcela pravidelný a z něhož se dílem dochovaly základové partie zdiva o šíři 1,9 - 2,0 m a část dělicí příčky 1,2 m silné (obr. 91). Zdivo bylo vcelku pečlivě vyskládáno, jakkoliv vrstva malty nebyla příliš mocná ani kvalitní, lícovalo, avšak nedodržovalo řádkovací techniku. Celkové rozměry této budovy činily nejspíše 15,0 x 12,5 m, přičemž jihozápadní strana byla z výše uvedených důvodů o něco kratší. Vnitřní prostor měřitelné části byl 5,1 x 9,3 m.

Vlastní hradní jádro pokračovalo ve směru podélné osy hřebene na jihozápad, kde se poněkud rozšiřovalo a bylo ukončeno 2,0 m silnou hradební zdí, stojící na samém okraji skaliska a původně zabezpečující rovněž jižní hranu centrálního plata, přimykajíc se tu nejspíše k tělesu věžovité stavby. Tato zeď vytvářela jakýsi „štít" proti sedlu – proti straně přístupu. Za ní byly skryty další objekty, z nichž se poměrně nejjasněji rýsuje protáhlé stavení navazující na ústřední věžovitou stavbu. Další lze předpokládat na jižní plošince pod ním.

Ohradní zeď, kopírující hranu temene Zámecké hory (nižší terénní zlom) a vycházející ze severního nároží paláce, byla na severovýchodní straně vedena po lehce vyklenutém valu, který zde přetínal úzkou šíji a stáčel se k jihu, kde byl ukončen. V místě jeho zakončení a návaznosti na jižní průběh cca 0,85 m silné ohradní zdi byla velmi pravděpodobně umístěna menší branská budova, zabezpečující vstup do samostatného chráněného prostoru, vymezeného především valem a severovýchodním čelem palácové stavby. Mohla zřejmě sloužit rovněž jako ústupová či výpadová branka z areálu hradu, a to východním směrem po vrstevnici k dnešnímu Vrbnu. Zeď dále plynule pokračovala západním a po měkkém zaoblení severozápadním směrem a končila u paty skaliska pod hradební zdí vlastního jádra. Tu byl s největší pravděpodobností zbudován hlavní vstup, do kterého ústila přístupová komunikace vedoucí mělkým sedlem. Blíže se ovšem k zástavbě v této důležité části hradní dispozice nelze vyjádřit, neboť původní situace je zde výrazně porušena v souvislosti s budováním tarasů serpentinové turistické stezky. Je třeba se zmínit i o dvou samostatných skalnatých výběžcích v ohbí ohradní zdi na jižní a severní straně, na nichž mohly stát z oválu hradby vystupující věžice, umožňující flankování. Lze rovněž připustit, že i relativně rovná plocha vně vyklenutého valu byla nějakým způsobem – snad hospodářsky – využívána.

*

Hrad je patrně představitelem fortifikací sdružujících hlavní obrannou a obytnou stavbu do jednoho objektu v podobě věžovitého paláce (obr. 92). Druhým podstatným prvkem obrany pak byla mohutná hradba obepínající jádro a zejména na jihu patrně vytvářející snad zvýšený ochranný štít, který v souvislosti s konfigurací terénu chránil věžovitý palác především z přístupové strany. Vlastní dispozice se pak dále podřizovala členitému staveništi, které dovolilo vytvořit pod palácem chráněné vnitřní nádvoří, zřejmě s alespoň dílem kamennou zástavbou při vstupu. Toto jádro

Obr. 89: Fürstenwalde. Letecký pohled na Zámeckou horu.

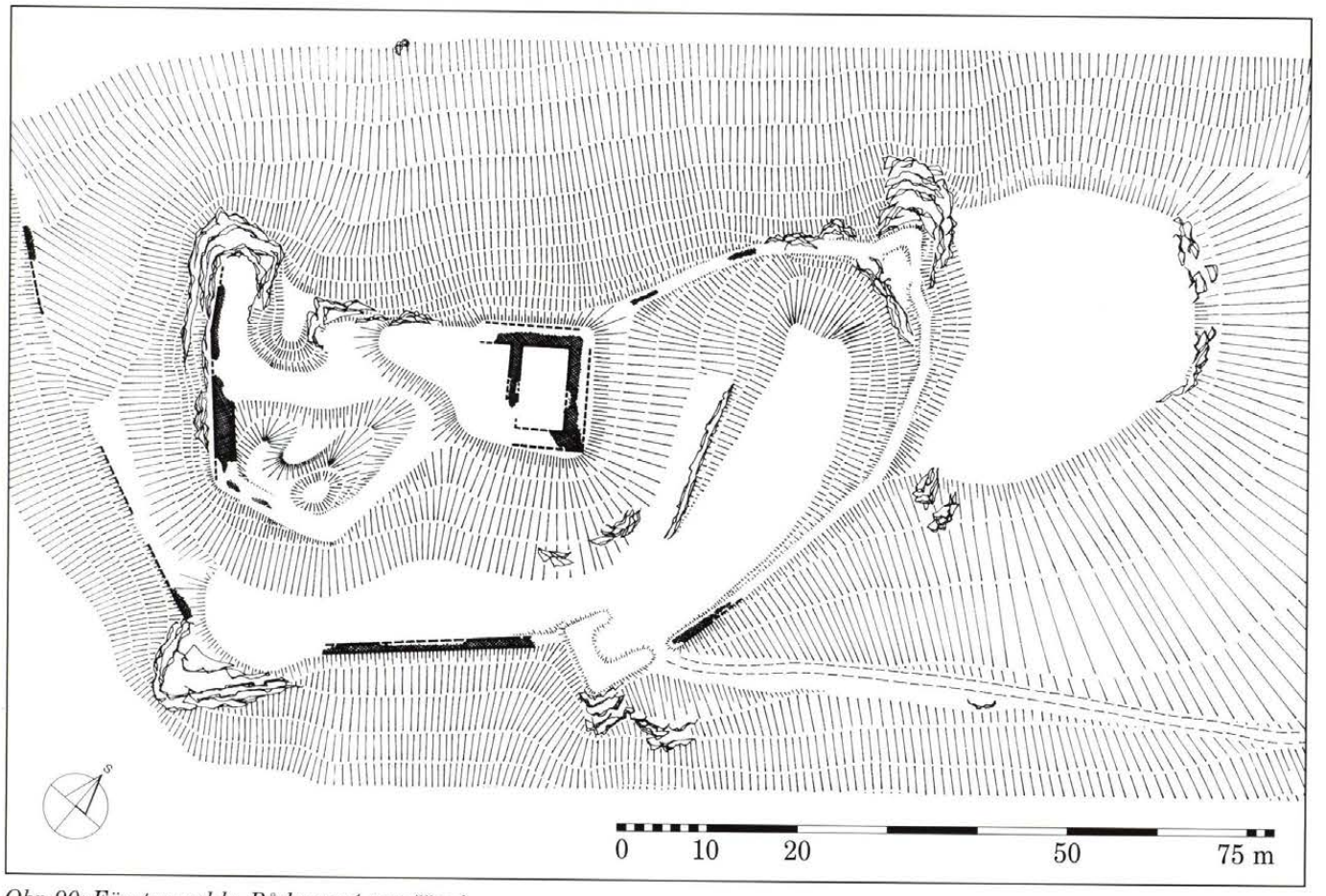

Obr. 90: Fürstenwalde. Půdorysné zaměření.

Obr. 91: Fürstenwalde. Terénní deprese v místě věžovitého paláce.

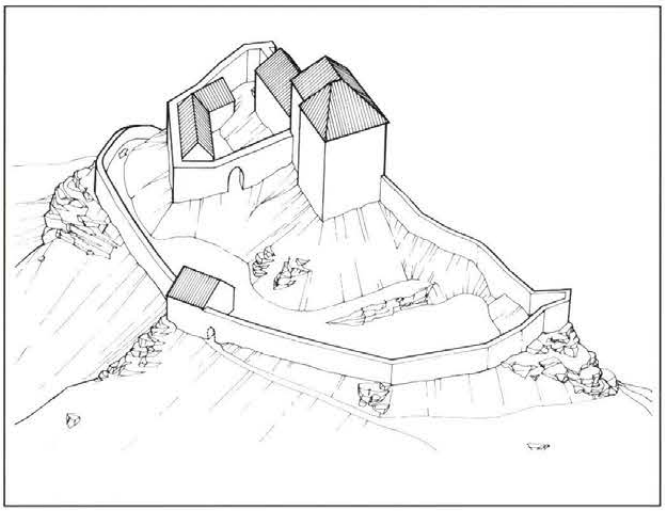

Obr. 92: Fürstenwalde. Pokus o hmotovou rekonstrukci.

pak rozšiřovala nepravidelná, valem a zdí obklopená plocha vnějšího, provozního nádvoří, o jehož zástavbě si však za současného stavu nelze učinit jasnější představu.

*

Archeologické nálezy jsou bohužel více než sporé. Velmi malá kolekce keramických artefaktů, pocházející z povrchových sběrů a uložená v bruntálském muzeu, se rámcově hlásí do 14. - 15. století. Poněkud více je nálezů skel – většinou fragmentů okenních terčíků. Zaznamenány byly rovněž dva železné hřeby.

Ikonografie a dokumentace

Hrad, od česko-uherských válek patrně neobývaný, neopravený a nezadržitelně pustnoucí, byl zakreslen kolem roku 1579 (obr. 93) do mapy zachycující stav a hranice bruntálského panství (PESCHKE A.: 1934, s. 40-42). Vyobrazení hradu je zde jen velmi schematické, náznakové a navíc zastíněné pozdějším vpiskem čísla 10. Ukazuje objekt na vrcholu Zámecké hory, jemuž dominovala velká, nejspíše palácová stavba. Toto vyobrazení překreslil H. Weinelt (1937a, s. 36), který na mapě viděl na temeni hory rozpadající se, mohutnou ohradní zdí obklopený velký palác na obdélném půdoryse se sníženou zadní partií, otevřený v podélné zdi dvěma velkými okny. Užší čelní stěnu zaznamenal bez oken.

Z roku 1614 měla údajně pocházet kresba hradu označeného jako „Neu-Fürstenwalde" (otištěna u LOWAG J.: 1929, s. 56), kterou regionální němečtí historikové vesměs spojovali se zobrazením sledovaného hradu na Zámecké hoře. Už H. Weinelt však věrohodnost této identifikace i samotného zobrazení, které je dle něj mnohem mladšího data a zachycuje zcela jiný objekt, popřel (WEINELT H.: 1935d, s. 87-88).

Hrad je dále zaznamenán na mapě údolí řeky Opavy z roku 1719 (publikována pod označením *„Das Oppatal ober Karlsthal bis Dittersdorf samt Landschaft bis Lichtenwerd"* jako příloha článku A. Peschkeho *Der Goldlegen im Oppatale und der Umgebung im 16. und 17. Jahrhundert*, FL 15, 1935, s. 43), kde se na vršku Zámecké hory nezřetelně rýsuje centrální, jakoby věžovitý objekt, obepnutý nižší obvodovou hradbou, zvýrazněnou jakousi krycí stříškou. Toto vyobrazení, působící dojmem, že hrad byl počátkem 18. věku obýván nebo alespoň udržován, lze jen obtížně interpretovat. Mladší písemné prameny se o nějakých opravách objektu nezmiňují. Zdá se proto pravděpodobné, že se jedná pouze o fiktivní doplňky autora mapy.

Z prvé poloviny 20. století, zejména z pera místních badatelů pocházejí první popisy hradních trosek, doprovázené u H. Weinelta i půdorysnými zaměřeními hradu. Nákres situace, kterou na Zámecké hoře Weinelt údajně viděl, publikoval např. v roce 1935 (WEINELT H.: 1935d, s. 85). Jeho kresba zachycuje obvodovou hradbu téměř v celém průběhu, včetně nástupu od mělkého sedla zhruba západně od hradu. V místech – podle něho mírného lomu průběhu hradby na jihovýchodní straně měla stát strážní věž. Další měla být na skalnaté vyvýšenině v severním úseku hradního obvodu. Na vrcholu viděl jednoprostorovou obdélnou budovu, kterou označil jako obytnou věž. Obdélný palác se měl užší stranou napojovat na zmiňovanou věž. Vnitřní jádro hradu zakreslil obklopené dalším prstencem hradby. Pokus o rekonstruovaný půdorys k roku 1460 zveřejnil týž autor ve stejném roce (WEINELT H.: 1935e, s. 107). Svá pozorování doplnil zakreslením tří bran, obdélného stavení na předhradí a obdélnou věží na skalnatém výběžku na západním okraji hradního jádra. Z tohoto půdorysu pak odvodil i poměrně podrobnou rekonstrukci hradu, které dominuje vysoká, štíhlá, hranolová věž a mohutný, nejméně dvoupodlažní palác. Celek je obklopen hradbou s krytými zděnými ochozy a protknutou oblými flankovacími věžemi. Weineltovy půdorysy a rekonstrukce se staly na poměrně dlouhou dobu uznávanou dokumentací lokality (WEINELT H.: 1937, s. 36).

Verifikovaný půdorys hradu naposledy přinesli v roce 1988 P. Kouřil a M. Plaček (1988, s. 245) a byl použit včetně zobrazení ruiny na mapě bruntálského panství z roku 1579 i v encyklopedii moravských a slezských hradů a zámků (PLAČEK M.: 1996, s. 155). Zde předložené zakreslení je výsledkem kombinace jejich plánku se zaměřením z roku 1987, upravované v roce 1994.

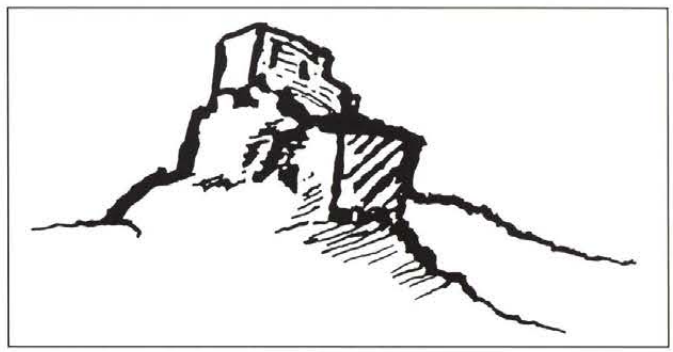

Obr. 93: Fürstenwalde. Schematické zobrazení torza hradu podle mapy bruntálského panství z roku 1579.

Literatura

- **KOUŘIL, P.,** 1993: *Středověká kolonizace na severovýchodní Moravě a ve Slezsku a její odraz v archeologických pramenech,* AH 18, s. 141-150.
- **KOUŘIL, P. - MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1994: *Opevněná sídla na Moravě a ve Slezsku (vznik, vývoj, význam, funkce, současný stav a perspektivy dalšího výzkumu),* AH 19, s. 121-151.
- **KOUŘIL, P. - PLAČEK, M.,** 1988: *Vznik, vývoj a funkce čtyř hradů v okolí Vrbna pod Pradědem (okres Bruntál),* ČSM-B 37, s. 241-251.
- **KOUŘIL, P. - WIHODA, M.,** 1996: *Die Burgen Böhmisch Schlesiens. Ihre Entstehung, Funktion und Stellung in der Siedlungsstruktur,* in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech – zamek, Wrocław, s. 67-84.
- **KUBITZA, F.,** 1938: *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens,* DMSH 24/9-12, s. 198-209.
- **LOWAG, A. F. - LOWAG, J.,** 1928: *Würbenthal, seine Entstehung und seine Schicksale,* FL 8, s. 69-72, 73.
- **LOWAG, J.,** 1929: *Ruine Neu Fürstenwalde bei Würbenthal,* FL 9, s. 55-56.
- **PESCHKE, A.,** 1934: *Burg Freudenstein,* FL 14, s. 37-42.
- **PESCHKE, A.,** 1935: *Der Goldlegen im Oppatale und der Umgebung im 16. und 17. Jahrhundert,* FL 15, 1935, s. 43.
- **PETER, A.,** 1894: *Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesien.* Teschen,
- **PLAČEK, M.,** 1992: *Die Entwicklung der mährischen Burgen im 14. Jahrhundert,* Castrum Bene 2, s. 296-314.
- **PLAČEK, M.,** 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku.* Praha.
- **PRASEK, V.,** 1886: *Fürstenwalde,* Troppauer Zeitung 101.
- **PRASEK, V.,** 1890: *Historická topografie země Opavské I, A-K.* Vlastivěda slezská II/1. Opava.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Severní Morava.* Praha.
- **TUREK, A. - JISL, L.,** 1953: *Ostravsko za česko-uherské války ve světle písemných pramenů i archeologických nálezů,* ČSM-B III, s. 1-24.
- **WEINELT, H.,** 1934: *Die Burgen des Würbenthaler Bezirkes,* FL 14, s. 47-52.
- **WEINELT, H.,** 1935d: *Schlesische Burgen. Die Landesburg Fürstenwalde,* FL 15, s. 83-88.
- **WEINELT, H.,** 1935e: *Die landesfürstliche Burg Fürstenwalde,* Deutsches Jahrbuch für Böhmen, Mähren und Schlesien 25, s. 105-109.
- **WEINELT, H.,** 1936: *Probleme schlesischer Burgenkunde, gezeigt an den Burgen des freiwaldauer Bezirkes.* Breslau.
- **WEINELT, H.,** 1936h: *Die Burgruine Freudenstein,* Deutsches Jahrbuch für Böhmen, Mähren und Schlesien 26, s. 89-93.
- **WEINELT, H.,**1937: *Mittelalterliche Grenzburgen in Schlesien,* Sudetendeutsche Monatshefte 1, s. 32-37.
- **WEINELT, H.,** 1937a: *Burgen und Siedlung in Sudetenschlesien,* Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamtschlesischen Raume 9, s. 32-37.
- **WEINELT, H.,** 1938: *Das deutsche Oppaland und das angrenzende deutsche Nordmähren als Wehrbaulandschaft,* Der Burgwart 39, s. 21-31.
- **WEINELT, H.,** 1938a: *Die südschlesische Herrschaft Freudenthal um 1579,* Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamtschlesischen Raume 10, s. 35-64.
- **WEINELT, H.,** 1938c: *Wüste Dörfer des Oppalandes in der Volksüberlieferung,* Mitteilungen der schlesischen Gesellschaft für Volkskunde XXXII, s. 113-137.
- **WEINELT, H.,** 1939: *Das Werden der ostmitteldeutschen Kulturlandschaft Freudenthal,* Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung 3, s. 598-631.
- **WEINELT, H.,** 1939a: *Volkskunde und Wüstungforschung. Grundsätzliches, gezeigt an einem südschlesischen Beispiel,* Zeitschrift für Volkskunde 48, Neue Folge 10, s. 265-288.
- **WEINELT, H.,** 1939c: *Die Grenzen der Rodungslandschaft Freudenthal in der Kulturgeographie,* eitschrift für sudeten deutsche Geschichte 3, s. 12-29.
- **WEINELT, H.,** 1940: *Forschungen zur Volksthumsgeographie des südschlesischen Stammesgebietes.* Reichenberg - Leipzig.
- **WEINELT, H.,**1942a: *Die alte Strasse von Leobschütz nach Mährisch-neustadt,* Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums, Neue Folge II, s. 5-42

HERALTICE

okres Opava, katastrální území Velké Heraltice
třetí čtvrtina 13. století

Historické zprávy

8. 3. 1255

V privilegiu krále Přemysla Otakara II. pro židovské obce vystupoval mezi svědky Vojslav z Lublic („...*Weiczlob von Lubliz...*"). Písemné prameny tak poprvé zachycují jméno nejstaršího známého majitele Heraltic na Opavsku (CDB V-1, s. 85-88, č. 41). Srv. také Přemyslovu listinu z 29. 3. 1262 (CDB V-1, s. 471-474, č. 316).

2. 2. 1265

Vojslav (*zde Borzlaus*) byl poprvé uveden s predikátem „...*de Horoltstorff...*" (CDB V-1, s. 640-642, č. 432).

4. 9. 1269

Vojslav z Heraltic („...*Woyzlaus de Heroltiz...*") spolu s jinými svědky garantoval hodnověrnost smlouvy mezi velehradským klášterem a opavským měšťanem Hermannem Lohenem (CDB V-2, s. 182-184, č. 592).

9. 1. 1281

V listině Alberta ze Šternberka pro klášter Hradisko u Olomouce svědčil Trutvín z Heraltic (CDM IV, s. 242-244, č. 179: „...*Trutwinus de Heroltiz...*"), který byl patrně dědicem a nástupcem Vojslava z Lublic a Heraltic. Srv. také zmínky k r. 1283 (CDM IV, s. 276-277, č. 209; SUB V, s. 51-52, č. 63) a k r. 1288 (CDM IV, s. 349-350, č. 271).

26. 5. 1288

V privilegiu vévody Mikuláše I. Opavského pro opavské měšťany byl naposledy v dochovaných pramenech připomenut Trutvín z Heraltic (SUB V, s. 298-299, č. 382: „...*Trutwino de Heroschidorf...*").

1288 - 1295/96

Snad po Trutvínově smrti (?) Heraltice nezdědil jeho bratr Vítek (doložen již v polovině r. 1288 „... *domino Trutwino et fratre suo Witigone ...*", CDM IV, s. 349-350, č. 271) a páni z Lublic Heraltice ztratili. Heraltické zboží, avšak bez Košetic, patrně se souhlasem vévody Mikuláše I. dočasně převzal bývalý komoří Protiva z Doubravice a Vlkovic, připomínaný na Opavsku v r. 1279 (srv. CDM IV, s. 229-230, č. 168), 1281 (CDM IV, s. 259-260, č. 194) a 1293 (CDM IV, s. 402, č. 317).

1295/1296

Podle údajů Svatopavelského formuláře vévoda Mikuláš I. odňal Protivovi z Doubravice heraltické panství a postoupil ves i s hradem svému bratru, vyšehradskému proboštu a královskému kancléři Janovi. V písemných pramenech je tak poprvé zachycena existence hradu (Das St. Pauler Formular, s. 38-39, č. 21: „...*villam nostram cum castro vulgariter dictam Herolutz ...*").

26. 8. 1296 - 1330 (?)

Po Janově smrti a v souladu s běžnou praxí Heraltice zřejmě přešly zpět do rukou zeměpánů – krále Václava II., Václava III., vévody Mikuláše I. Opavského, krále Jindřicha Korutanského, vévodů lehnických, krále Jana Lucemburského a vévody Mikuláše II. Opavského. Nicméně F. Ens usoudil, že majetek byl spravován velehradským klášterem (ENS F.: 1836, s. 262; WEINELT H.: 1935f, s. 75).

8. 5. 1330

Bořuta z Heraltic („...*Borzuta de Heroltouicz...*"), původem z Bystřice na Olomoucku, potvrdil svým svědectvím donaci pánů z Kravař pro opavské klarisky (CDM VI, s. 305-306, č. 398). Bořutův zájem o veřejné záležitosti v následujících letech napovídá, že se v Heralticích usadil nedlouho před r. 1330 (srv. dále CDM VI, s. 324-325, č. 423).

1337 - 1349

Bořuta z Heraltic je doložen v úřadě komořího soudu země Opavské: „...*Borsutha de Herolticz camerarius zcude in Oppauia...*" (CDM VII, s. 661-662, č. 940 a dále srv. CDS II, s. 136-137, č. 30; s. 141-143, č. 36; s. 143-146, č. 37; MSL, s. 112-113, č. 68).

8. 1. 1360

Po smrti Bořuty z Heraltic převzal dědictví *„...iuvenis Borzutha de Heroltowycz..."*, který je poprvé připomínán v souvislosti se sporem o nedaleké Štáblovice (LB II-1, s. 21-22, f. 109). Dále srv. zmínky k r. 1360 (LB II-1, s. 22, f. 109: *„...domino Borzuthe iuveni de Stabendorf..."*; s. 23, f. 110) a k r. 1363 (LB II-1, s. 29, f. 110).

20. 5. 1371

„...domina relicta Borzuthonis ..." žádala plat ve Štáblovicích, což naznačuje, že Bořuta mladší z Heraltic zemřel před uvedeným datem (srv. blíže LB II-1, s. 47, f. 8a; s. 53, f. 11).

18. a 21. 4. 1377

Z tzv. dílčích listin země Opavské vyplývá, že Heraltice vlastnil Bořutův syn (?) Alšík, který byl členem dělicí komise a jeho malé panství - hrad a ves Heraltice, Malé Heraltice a díl Jarkovic - připadlo ke krnovskému dílu vévody Jana I. (*„...Alschick mit Herolticz der festen vnd dem dorffe, mit wenigem Herolticz vnd was er hat zu Jerckowicz ..."*, CDS VI, s. 195-197, č. XIV; s. 197-200,č. XV a s. 200-201, č. XVI; PRASEK V.: 1890a, s. 3-24). Srv. též k r. 1378 (CDM XV, s. 162, č. 188).

1377 - 1383/1390

Alšík z Heraltic zastával úřad zemského komořího na Krnovsku (Konfirmace práv a privilegií města Krnova, f. 14a-19: *„...Alschiken von heralticz, Kammerer der zuden zu Jägerndorff..."* k 30. 7. 1379). Srv. též RBMV IV, s. 301, č. 715). Alšíkův syn Jan byl v r. 1396 zapsán na Právnické fakultě Karlovy univerzity (MHUC II-1, s. 46: *„...Joannes filius Alschichonis de Herralcowicz ..."*). V té době však už asi nedisponoval rodovým majetkem na Opavsku.

1390

Heraltický statek držel Jindřich z Drahotuš, který ve sporu s olomouckým biskupem Mikulášem o práva v Litultovicích postoupil své nároky synovci (?) Čeňkovi (LB II-1, s. 143, f. 70a; s. 144, f. 61: *„...Henricus de Heraltowicz ..."*).

po 1390 - 1411

Heraltice vlastnil Čeněk z Drahotuš, který však nejpozději od r. 1409 postupně zastavil nebo rozprodal podstatnou část statku (ZDK I, f. 2; f. 2a; f. 3a; f. 6; f. 7; f. 7a; f. 10).

16. - 19. 12. 1411

Čeněk z Drahotuš zastavil hrad Heraltice se šesti lány bez jedné čtvrti, tři krčmy a dvě pusté zahrady za 120 kop grošů na tři roky Zbyňkovi Hřivnáčovi z Hněvošic, purkrabímu na Vikštejně. V zástavní smlouvě byly specifikovány podmínky též pro případ, že by Zbyněk po dobu zástavy na hradě něco stavěl nebo opravoval (ZDK I, f. 9 a f. 10a: *„...das haws heralticz mit sechs hubin erbis an ein firteil drei creczim vnd czwene wuste gartin..."*).

1411/14 - 1420

Hrad a díl statku Heraltice držel do své smrti Zbyněk Hřivnáč z Hněvošic († těsně před 4. 6. 1420), srv. ZDK I, f. 19.

1420 - 1439

Heraltické panství po otci zdědili bratři Zbyněk Hřivnáč z Heraltic a Petr, kteří v r. 1421 přikoupili k statku za 25 hřiven grošů další alodní dvůr a mlýn ve Velkých Heralticích (ZDK I, f. 22a-23; srv. ZDK I, f. 15a a f. 23). Srv. k r. 1431 (ZDK I, f. 27 a f. 27a). V r. 1432 připojil Zbyněk Hřivnáč k dominiu ještě zástavu v Držkovicích (ZDK I, f. 28 a f. 28a).

1437

Zbyněk Hřivnáč z Heraltic postoupil hrad a ves Velké Heraltice s mlýny a rybníky a s tzv. Jarkovským mlýnem Petrovi Ślevicovi. Smlouva byla do zemských desk vložena až 23. 12. 1439 (ZDK I, f. 30a: *„...Hrad. weß welike Heraltytze ... s Mlyny, Rybnyky ...y s tym Mlynem gesto slowe Jarkowsky..."*). Srv. k r. 1437 spolek bratří Petra a Hanuše Šleviců na heraltický statek (ZDK I, f. 31a). V r. 1439 Petr a Hanuš spolek na všechna svá zboží, včetně Heraltic, rozšířili i na strýce Mikuláše Šlevice z Kravař a jeho děti (ZDK I, f. 31a).

1437/39 - 1451/53

Heraltický statek držel do své smrti Petr Šlevic z Heraltic. Srv. k r. 1442 (ZDK I, f. 34a), k r. 1451 (ZDK I, f. 39a).

1451/53

Po Petrově smrti vykonával za jeho nezletilé děti poručnickou správu strýc Hanuš Šlevic ze Sosnové (ZDK I, f. 41).

21. 3. 1453

Hanuš Šlevic ze Sosnové se svolením vévody Václava Opavského a Ratibořského určil jako poručníky Petrových dětí Jindřicha Šlevice z Kravař a krnovského zemského hejtmana Václava Mejska z Brantic. Ti se po 5. 8. 1455 (srv. FR s. 168) ujali správy heraltického zboží (ZDK I, f. 41), kterému vládli ještě r. 1461 (ZDK I, f. 43a).

1461 - 1464

Heraltický statek převzal po dosažení plnoletosti Pavel Šlevic z Heraltic, syn Petra Šlevice.

18. 9. 1464

Pavel Šlevic z Heraltic postoupil hrad a ves Velké Heraltice s dvorem, Jarkovským mlýnem, polovinou vsi Horních Životic, Sosnovou s dvorem a Býkov svým švagrům – panu Zbyslavovi z Tvorkova, krnovskému zemskému komořímu, a jeho bratru Absolonovi (ZDK I, f. 44a: *„...wess Welike Heralticze s hradem z dworem ... y z mlynem gesto slowye Jarkowsky y z puol zywoticz hornich ... sosnowu z bykowem ... z dworem...“*).

1464/65

Bratři z Tvorkova se rozdělili o nabytý statek tak, že Absolon převzal Sosnovou s Býkovem, zatímco Heraltice podržel komoří Zbyslav (ZDK I, f. 45a).

5. 3. 1465 - 1474/80

Heraltické panství s hradem bylo v rukou komořího Zbyslava z Tvorkova a z Heraltic (srv. údajně k r. 1490 – datum je ale zřejmě mylné – MA Opava, Listiny C, sign. XXIII/1, inv. č. 212; dále též ZA Opava KPN II-1, f. 115 a 126-128; TESAŘ P.: 1917, s. 95).

29. 8. 1480

Hrad a panství Heraltice nabyl krátce před uvedeným datem od zadlužených pánů z Tvorkova Hynčík Bírka z Násile (ZA Opava KPN II-1, f. 1– půhon Arnošta z Tvorkova na Hynčíka pro nedoplacení 800 zlatých z r. 1484). Bírkovým purkrabím na Heralticích byl Jan Čech z Lipovce (TESAŘ P.: 1917, s. 89; dále např. k r. 1485 KPN II-1, f. 53; k r. 1486 ZDK I, f. 46a: *„...Hynczik Bierka z nassile Ana heralticzich...“*). Hynčík připojil zpět k statku v r. 1492 Malé Heraltice (ZDK I, f. 51). Rytíři z Násile pak drželi hrad, ves Velké Heraltice s kostelním patronátem a dvorem, ves Malé Heraltice a Jarkovský mlýn až do r. 1522, kdy Hynek Bírka panství prodal Bernardovi z Vrbna na Bruntále.

Popis objektu a archeologické nálezy

V poměrně nevýhodné poloze, v místech, kde pozvolna klesající plochý jižní svah východního výběžku Světlé hory (v nadmořské výšce asi 335 m) je ohraničen prudkým srázem údolí Heraltického potoka, východně od středu vsi Velké Heraltice, se ve hmotě převahou barokního zámku (obr. 94) dochovalo jádro gotického hradu. Obranná nepříhodnost místa, poplatná zřejmě původně snaze o pohodlný kontakt hradu s vesnickým osídlením (náves je vzdálena jen 200 m západně a druhotná vesnická zástavba dnes prakticky zaplnila středověkou proluku mezi hradem a obcí) a patrně v rané době i malým zkušenostem s budováním fortifikací šlechtou, byla jen částečně vyvažována pozicí dovolující účinnou kontrolu a profitování z cesty spojující zeměpanská města Bruntál a Opavu. Vlastní místo na hraně srázu, zvolené pro hrad (strukturální analogie poskytují polohy některých románských velmožských dvorců, např. Bukovce v západních, či Vince ve středních Čechách), tedy muselo být od počátku proti terénu stoupajícímu k severu vymezeno příkopem lemujícím plochu na všech třech stranách. Jeho zbytky, ovšem důkladně překopané a upravené v důsledcích postupného rozšiřování hradu, jeho proměny v renesanční a barokní zámek a v důsledku adaptace barokní zahrady za zámkem v park kolem roku 1830, jsou patrné ještě na východní a severovýchodní straně.

Pravidelné, téměř obdélné jádro hradu, přestavěné koncem 16. století, znovu v letech cca 1672-1676 stavitelem Lorenzem Nicolou (INDRA B.: 1996, s. 1-4) a upravované v 18. a 19. století, je situováno rovnoběžně s hranou srázu, delší osou ve směru východ - západ (obr. 95; 96; 97). Jeho rozměry jsou 37,35/34,0 x 20,1/23,7 m. Dodnes mu dominuje mohutná válcová věž vetknutá do severozápadního nároží dispozice (obr. 98; 99). Je vystavěna z místního lomového kamene, z droby. Zevně je opatřena barokním omítkovým pláštěm. Její průměr činí 9,4 m, síla zdiva 3,6 m a průměr vnitřní válcové šachty 1,8 m v přízemí a 2,2 m po dvou odstupněních vnitřního líce (pro osazení zaniklých dřevěných

Obr. 94: Heraltice. Západní průčelí barokního zámku.

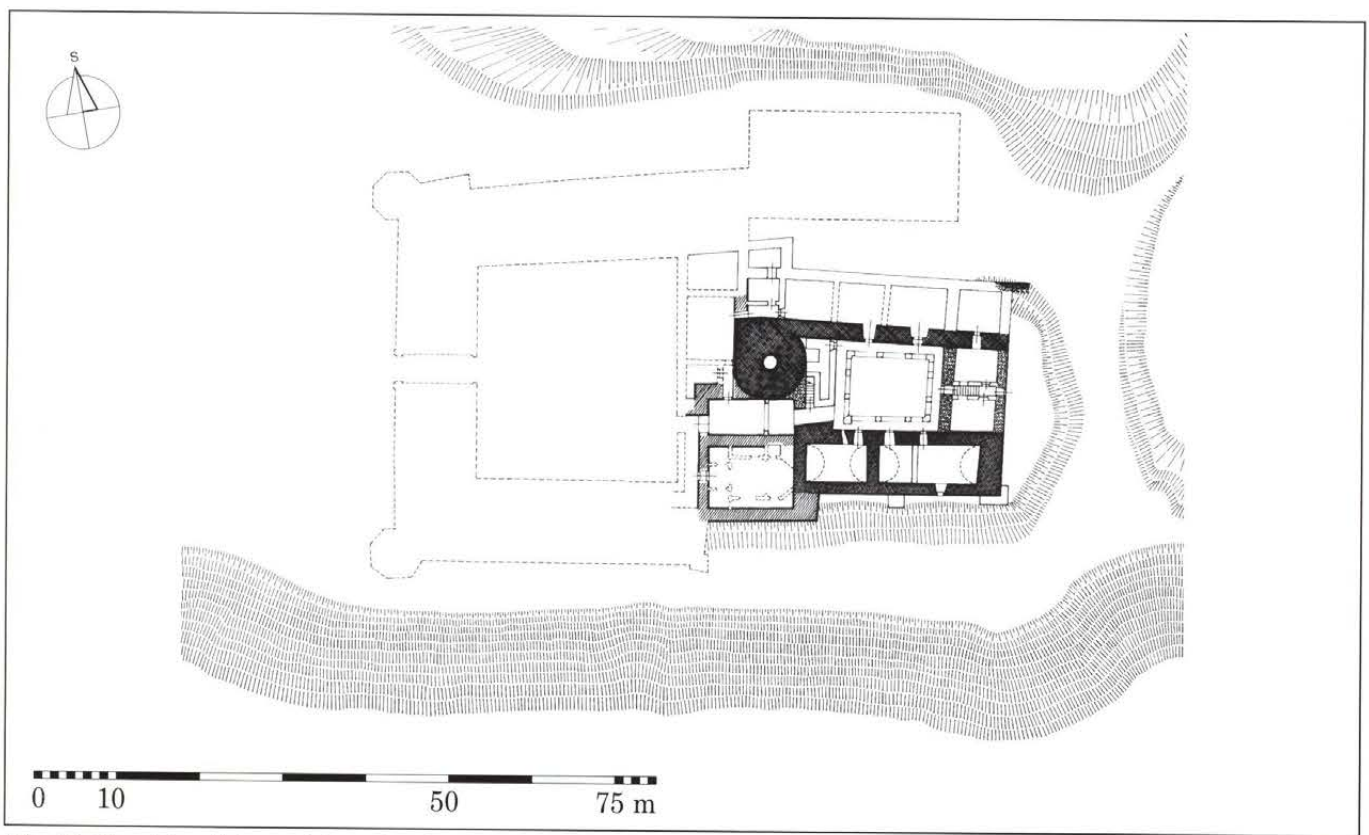

Obr. 95: Heraltice. Schematické zakreslení půdorysu barokního zámku s vyznačením jádra gotického hradu.

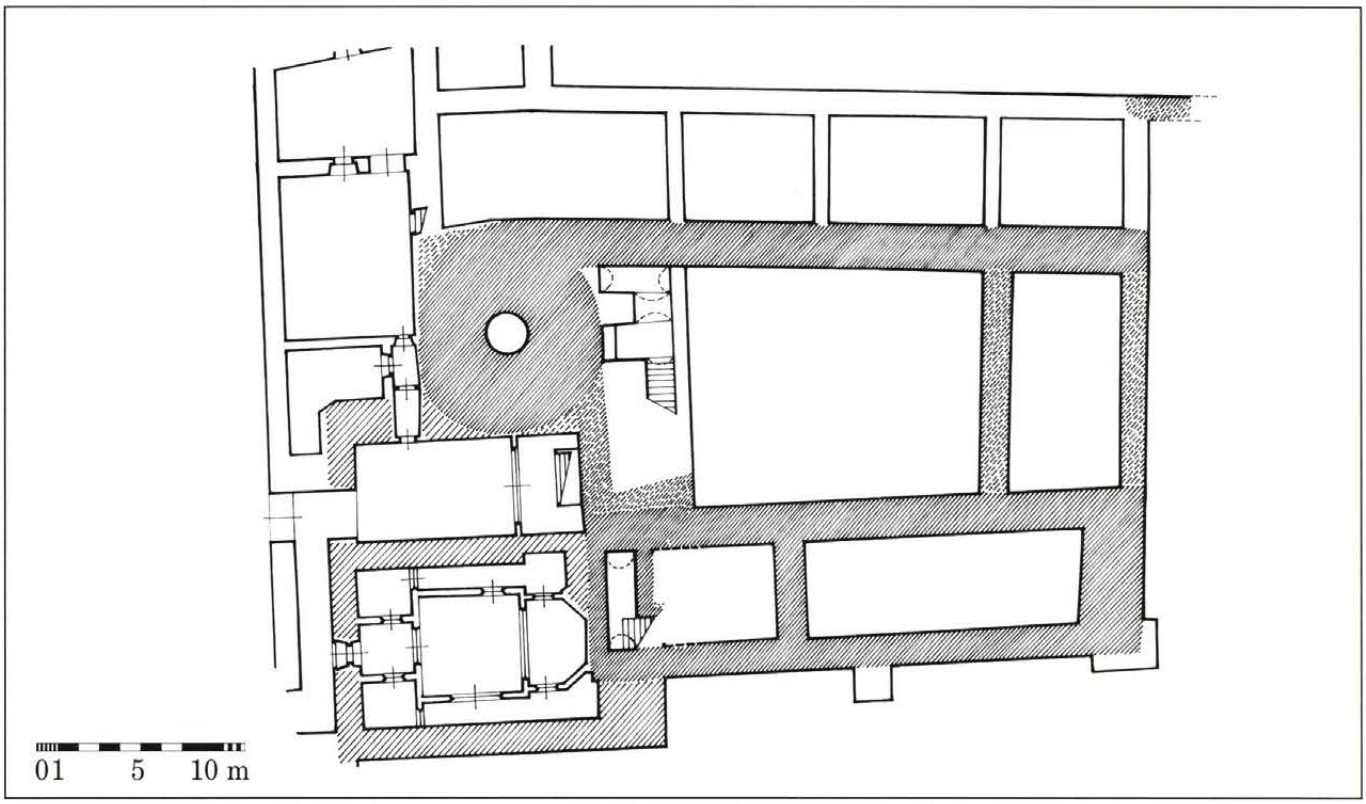

Obr. 96: Heraltice. Půdorysné zaměření v úrovni přízemí.

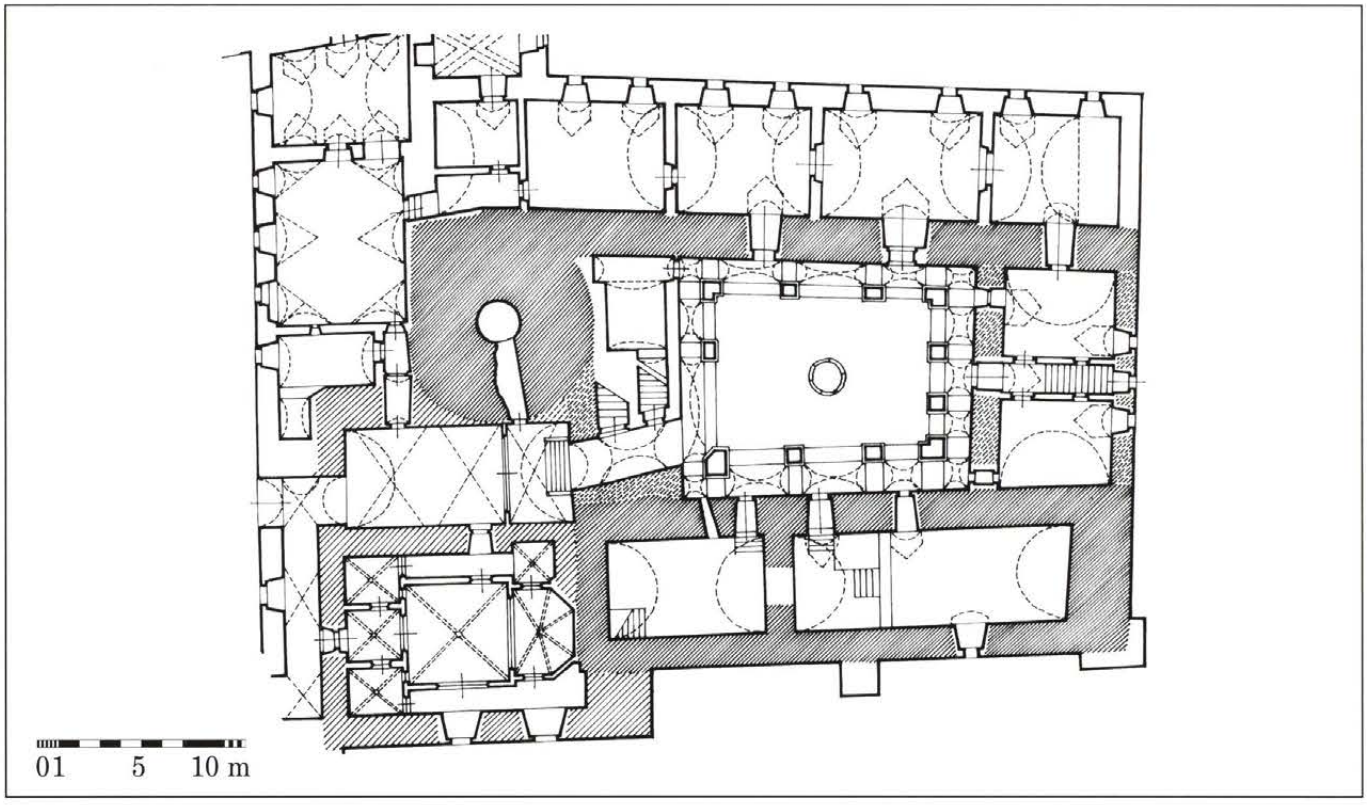

Obr. 97: Heraltice. Půdorysné zaměření v úrovni sklepů.

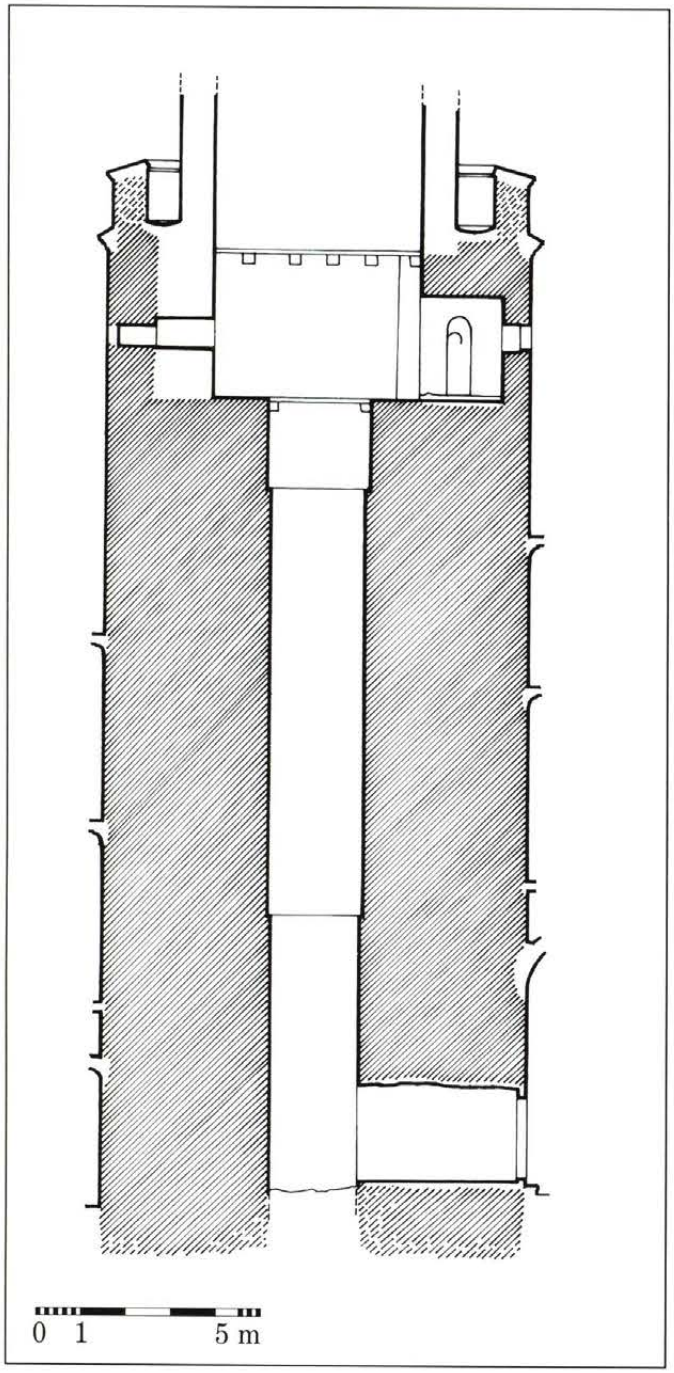

Obr. 98: Heraltice. Svislý řez válcovou věží.

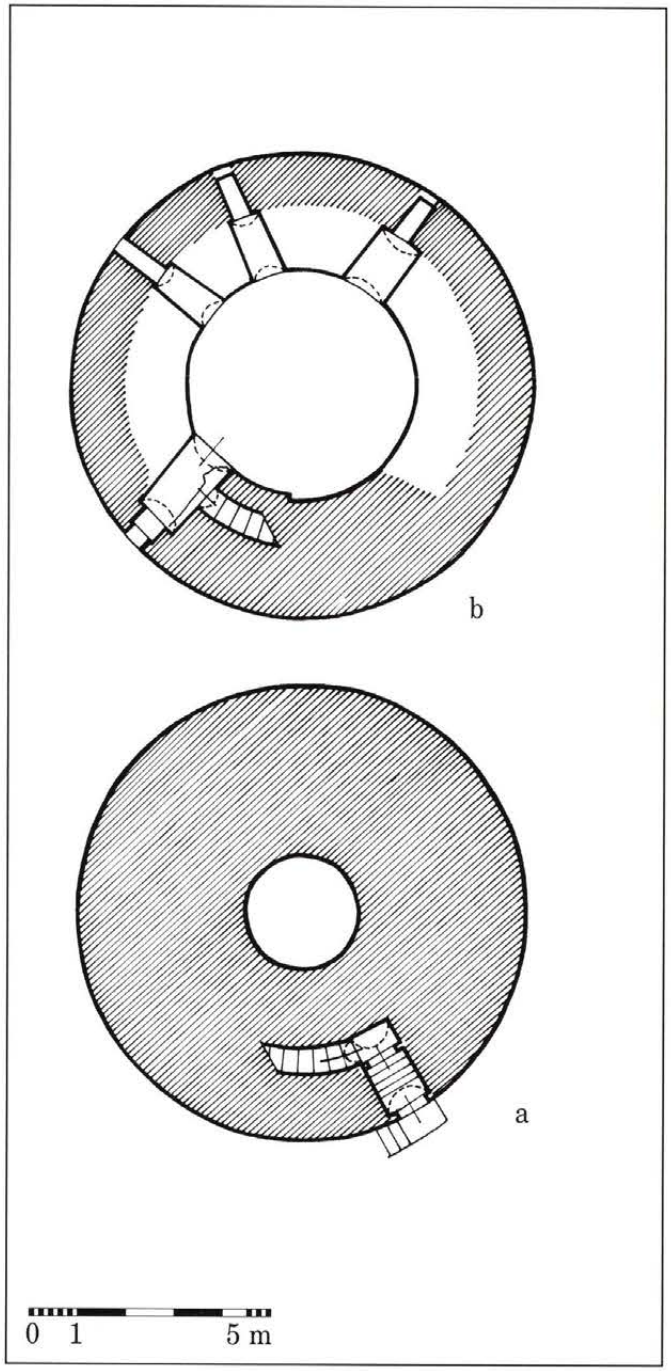

Obr. 99: Heraltice. Příčné řezy v úrovni 2. patra (a) a 3. patra (b).

podlah 1. a 2. patra). Ve výši asi 17 m nade dnem šachty se vnitřní světlost pronikavě rozšířila a vestavbou zde vznikla kolem roku 1675 kruhová místnost o průměru 6,3 m, sloužící hraběti Jiřímu Štěpánovi Bruntálskému z Vrbna jako domácí kaple. Nad ní pak bylo ještě další barokní patro (tzv. rondel). Do věže se vstupovalo patrně z ochozu hradby ve výšce asi 14 m druhotně barokně upraveným portálkem. V něm stoupaly čtyři stupně na sklenutou podestu uzavřenou sekundárně (kolem roku 1675) osazenými dveřmi. Z podesty do kruhové místnosti pak vede dalších 10 schodů úzkého, valeně sklenutého schodiště v síle zdiva věže (obr. 100). Schodiště ústí do komory vstupem s druhotně vylámaným portálem. Podesta před zaniklým portálkem je osvětlena od jihovýchodu drobným střílnovým okénkem v zaklenuté nice. Další obdobná tři okna (dvě později zaslepená) s vnitřními špaletami (v baroku upravenými), míří k severu, severozápadu a západu. Původně dovolovala optickou kontrolu fortifikačně citlivého prostoru povlovného svahu před hradem, kdežto okno na podestě schodiště směřovalo do prostoru před branou hradu. Ve výšce asi 20 m vrcholí gotická báze věže barokně přestavěným ochozem, nad kterým ční barokní nástavba s hodinovým strojem a cibulovou bání.

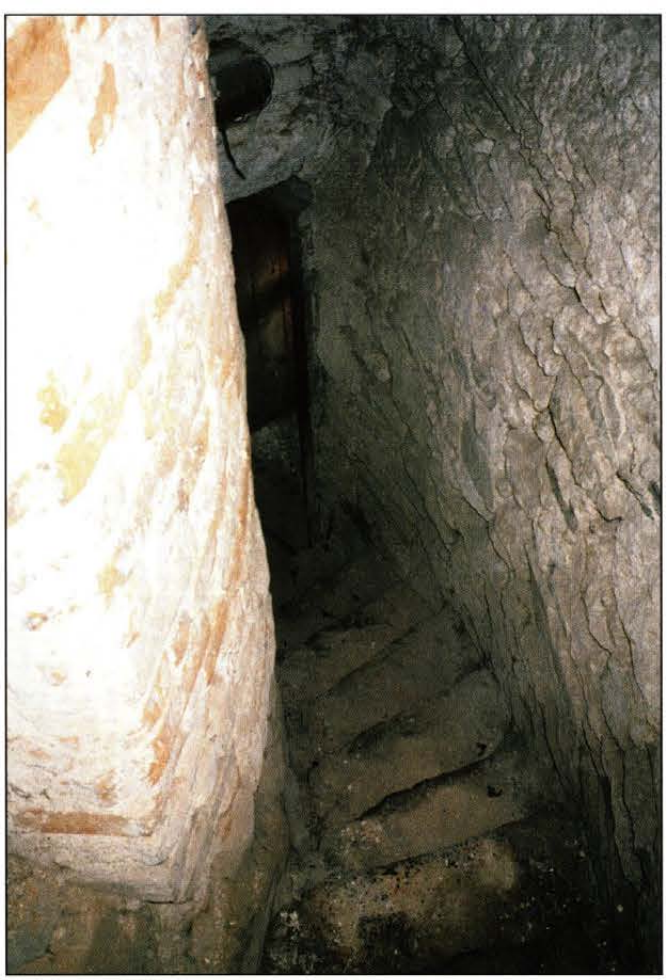

Obr. 100: Heraltice. Schodiště v síle zdiva válcové věže.

Mimo věže se z původního hradu dochovalo zdivo paláce, situovaného na nejchráněnější straně nad srázem. Obdélná jednotraktová budova o rozměrech cca 26 x 8 m zaujímá celou jižní stranu dispozice. Jižní, západní a východní zeď - obvodová hradba z lomové droby, jen místy vyspravovaná cihlami - je silná 2,0 - 2,3 m; nádvorní zeď paláce má v přízemí šířku 1,8 m. Střed jižní strany a jihovýchodní nároží paláce posilují proti sesuvu ze svahu asi dodatečné, renesanční nebo barokní opěrné pilíře. Polozapuštěný suterén budovy je dvouprostorový, dělený 1,3 m silnou původní příčkou. Delší východní sklep byl druhotně valeně sklenutý cihelnou klenbou v 70. letech 17. století. Nerovnosti prozrazující dodatečné vylámání ložné spáry pro osazení klenby jsou na severní zdi dobře patrné. Novodobá podlaha má dnes dvě úrovně spojené několika stupni. Z jihu i z nádvoří je suterén osvětlen dvěma malými okny s renesančně upravenými špaletami. Z nádvoří do něj v severozápadním koutě vede neprofilovaný pískovcový půlkruhový portál s obvodovou drážkou na vnitřní straně pro zapadnutí dveří a se dvěma otvory po dveřních závěsech. Podobný charakter má i sousedící západní, rovněž raně barokně podélně valeně sklenutý sklep. Původně byl dostupný průchodem uprostřed dělicí zdi, zaslepeným později cihlovou zazdívkou. Dnes do něj lze vstoupit z nádvoří novodobě upraveným vchodem v severovýchodním koutě. Přibližně ve středu severní zdi se dochovalo původní drobné, šikmo směřující střílnové okénko s kamennou špaletou. Zajímavá je situace v západní části prostoru, kde barokně upravené schodiště klesá do hlubší etáže sklepa - malé, severojižně orientované valeně sklenuté prostory, částečně zapuštěné pod západní zeď paláce. Původní účel je dnes již nezřetelný (chráněný přístup k zaniklému zdroji vody ?, úschovna specifického artiklu ?). V renesančně sklenutém zvýšeném přízemí (fakticky v úrovni 1. patra ostatních raně barokních křídel) a v neklenutých místnostech 1. patra již jen masivní kamenné zdi připomínají středověký původ budovy. Jediným architektonickým detailem prozrazujícím, že gotický hradní palác se v jádře dochoval až téměř po korunu zdiva, je pozdně gotický obdélný profilovaný portálek v podstřeší u bergfritu. Mělká, dole pravoúhle zalomená profilace jeho ostění je svědectvím úprav hradu v polovině 16. století za pánů z Vrbna.

Palác s věží propojovala a jádro hradu chránila mohutná, původně nejméně na západě až 14 m vysoká a přes 2,0 m silná kamenná hradba. Je dochována v celé své délce na severní straně gotické dispozice, kde v současnosti tvoří nádvorní zeď raně barokního severního křídla, přistavěného kolem roku 1672/76 k hradbě zevně do částečně zasypaného příkopu (INDRA B.: 1996, s. 2-3). Zde také byla v přízemí i patře ze strany barokní arkádové chodby druhotně prolomena řadou průchodů do místností severního křídla. Slabší síla smíšeného zdiva na východě, mezi severní linií hradby a palácem, naznačuje, že zde byla původní gotická hradba stržena a nahrazena novými konstrukcemi v 16. případně v 17. věku.

Jihovýchodní nároží paláce je dnes zpevněno druhotným opěrným pilířem, který překryl torzo kamenné zdi prodlužující východním směrem bok hradu. Nepatrný zbytek,

mající skromný pendant v protilehlém severovýchodním nároží hradního jádra, stavebně provázaný se zdivem hlavní hradby, je snad pozůstatkem nějakého bočního přihrádku, jehož rozsah, podobu ani funkci zatím nelze upřesnit. V 16., případně 17. století byla plošina vzniklá destrukcí prvku využita jako podklad nástupu do zahrad, doložených zde k roku 1682 (INDRA B.: 1996, s. 3).

Do kouta sevřeného předsunutou hlavní věží a západní zdí paláce, mezi nimiž je dodnes na místě původní brány do hradu druhotně barokně překlenutý šikmý průjezd z vnějšího nádvoří na vnitřní, byla vestavěna mohutná, od konce 17. věku dvoupatrová branská budova. Její severní díl obsahuje v přízemí prodloužený průjezd do vnitřního nádvoří; Ten je sklenutý dvěma poli křížových raně barokních kleneb. Dobu adaptace a zvýšení dosud prozrazuje v severní zdi osazená pískovcová reliéfní deska, původně se jistě nacházející v supraportě portálu průjezdu, s erbem Bruntálských z Vrbna a letopočtem 1676, dílo sochaře Johanna Andrease Anratha (INDRA B.: 1992, s. 240; 1996, s. 3-4). Zřetelný výškový rozdíl mezi úrovní vnějšího a vnitřního nádvoří (i dnes více než 1,6 m) překonává v průjezdu skloněná podlaha a sedm schodů. Velká jižní místnost v přízemí branské budovy byla před rokem 1900 přestavěna v pseudogotickou kapli.

V letech 1679-1681 byly položeny základy zděných budov předního zámku, obklopujícího velké nádvoří v místech původního předhradí na západě. Součástí této stavební fáze jsou obvodové zdi jižního a dílem i vnější zeď západního křídla a jádro polygonální renesanční věžičky v jihozápadním nároží (INDRA B.: 1996, s. 4-7; PLAČEK M.: 1996, s. 357 však považoval tyto partie za pozdně gotické). Přední patrový zámek byl potom celkově dostavěn po roce 1767, kdy byla zbudována i severozápadní nárožní věžička - typicky severomoravsko-slezského renesančního a barokního symetrického zámeckého uspořádání (INDRA B.: 1996, s. 9-10). Před průčelím předního zámku byl obnoven mělký příkop, pravděpodobně již původně ohraničující hospodářské předhradí, překonávaný nyní pozdně barokním cihlovým mostem, o kterém se zmiňuje ještě H. Weinelt (1935f, s. 73).

*

Heraltický hrad je přes malé rozměry původního jádra zajímavou a poměrně vyspělou ukázkou raného šlechtického opevněného sídla (obr. 101). Lze jej přiřadit k hradům bergfritového typu, kde podstatnými složkami jednoduché dispozice jsou mohutná útočištná věž, palác v chráněné poloze a obvodová hradba s branou uzavírající jádro. Vnější prstenec opevnění pak povětšinou tvoří příkop, případně i předsunutý val. S určujícími prvky tohoto hradního typu (s výjimkou valu) se dodnes setkáváme v Heralticích. Důkladnější prohlídka a analýza plánů objektu dnešního zámku však naznačuje, že hradní jádro nevzniklo najednou, ale postupně.

V prvé, nejstarší fázi ze třetí čtvrtiny 13. věku (započaté zřejmě už mezi lety 1255-1265), kterou spojujeme s Vojslavem z Lublic a Heraltic, byla vystavěna mohutná válcová věž (dochovaná do výše téměř 20 m), přes 2 m silná obvodová hradba vymezující pravidelný, obdélníkový areál hradu a jádro dlouhého obdélného paláce. Vytříbenost půdorysu, jakož i některých detailů (především nástup do věže přístupný z ochozu hradby nad vstupní branou ve značné výšce a navazující schodiště v síle zdiva) prozrazují, že stavebník se v zásadě inspiroval významnou zeměpanskou hradní stavbou v okolí, totiž cca 10 km vzdáleným jádrem hradu Cvilína. Nelze vyloučit ani možnost, že Vojslav díky kontaktům se svým sousedem, královským podkomořím Benešem ze Cvilína a stykům s dvorským prostředím krále Přemysla Otakara II. získal ke stavbě své rezidence v Heralticích stavitele činného při budování cvilínského hradu. Palác, dílem zasekaný do podložní skály, měl dvouprostorový polozapuštěný suterén, jehož obě místnosti byly zpočátku kryty zřejmě trámovými stropy. Už původně byla v západní části suterénu zahloubená, dílem valeně překlenutá menší prostora nejasného účelu. Nad jen mírně (oproti dnešnímu stavu navýšenému zásypy nad raně barokním zaklenutím sklepů) zvýšeným přízemím jednotraktového paláce byla dvě patra, přístupná asi z pavlačí.

Vstup do hradu vedl v konečném úseku od západu - od vesnice - a po průchodu plochou využitelnou jako předhradí a překonání hradního příkopu (jeho pozůstatkem je dosud terénní deprese na východě za palácem) ústil do hradu branou v hradbě, sevřenou ze severu předsunutou věží a z jihu palácem. Důmyslně situovaný vstup a prostor před ním byly kontrolovatelné jednak z ochozu hradby a věže, jednak střílnou ze schodiště do kruhové místnosti věže a zevnitř hradu též v případě nouze šikmým štěrbinovým okénkem ze západního suterénu paláce. Další tři střílny v místnosti věže pomáhaly ovládat prostor předhradní plochy a nevýhodného severního povlovně stoupajícího svahu. Zřejmě již původně byl na zadní (východní) kryté straně hradu nevelký přihrádek, obklopený kamennou zdí nejasné tloušťky, výšky a průběhu.

Hrad v této podobě patrně přečkal bez větších změn zbytek 13. a 14. století. Nevíme, zda byly realizovány úvahy o stavebních úpravách hradu obsažené v deskových vkladech z roku 1411, avšak patrně ještě v 15. století byla brána hradu (dosud jen otvor v hradbě) posílena mohutným branským objektem, vestavěným částečně do příkopu před západní čelo paláce, kombinujícím obranné a obytné funkce, kterými se výrazně rozšířila užitná plocha místností. Hranolová budova sice chránila vlastní bránu, která se i s posledním úsekem mostu ocitla uvnitř, zároveň však podstatně omezila flankovací možnosti velké věže. Lze předpokládat, že dílem znehodnocený příkop na západě byl přeložen před branskou budovu. Kdo byl jejím stavebníkem, dnes bohužel nelze pro nedostatek písemných pramenů určit. Není vyloučeno, že to byl už Zbyslav z Tvorkova (u kterého však nevíme, zda zadlužení, které jej přivedlo až k bankrotu, vzniklo v důsledku angažovanosti v česko-uherských válkách nebo právě stavební činností v Heralticích,

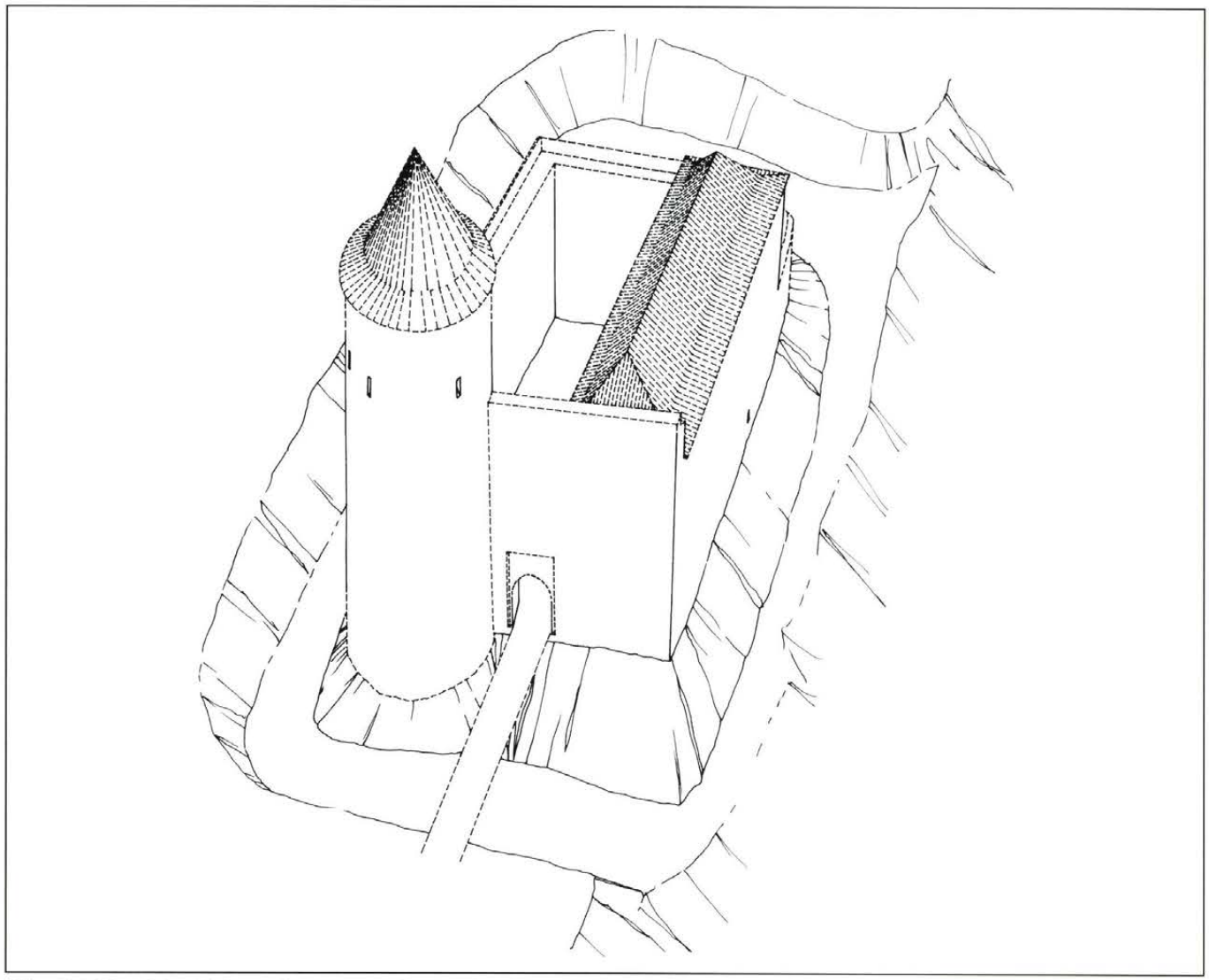

Obr. 101: Heraltice. Pokus o hmotovou rekonstrukci (počátek 14. století).

kde okleštěné dominium, znehodnocené dílčími rozprodeji statku Čeňkem z Drahotuš, nemohlo významnější stavební činnost saturovat), eventuálně Hynčík Bírka z Násile.

*

Jakákoliv archeologická zjištění, ale i nálezy z prostoru dnešního heraltického zámku bohužel chybí.

Ikonografie a dokumentace

Z doby kolem roku 1900 pochází zaměření zámku, které nedávno otiskl B. Indra (1996, s. 14). Pečlivě provedený půdorys přízemí zachytil stav prakticky shodný s dnešní situací. Autorovi však zjevně nebyl dostupný interiér velké věže, který proto jen přerušovaně zakreslil jako lehce lichoběžníkový. I přes některá zjednodušení (např. v podání sklepů, respektive zapuštěného přízemí, původního gotického paláce) je k analýze středověkého hradu využitelný pro vcelku věrné rozlišení rozličných tlouštěk zdiva. Na druhou stranu poučným pro poznání přestaveb a úprav v 18. a 19. století je srovnání plánu s inventářem pozůstalosti hraběte Jiřího Štěpána z Vrbna, sepsaným na Velkých Heralticích ve dnech 3. - 10. 3. 1682. Inventář totiž obsahuje podrobný výčet všech místností zámku s určením jejich tehdejší funkce krátce po přestavbě jádra hradu ukončené v roce 1676 a tehdy ještě nedokončené adaptaci branské budovy (inventář uložen v ZA Opava, fond: Knížecí úřad zemského hejtmanství v Opavě, inv. č. 1121; podrobný výtah podal INDRA B.: 1996, s. 2-3).

Prakticky bezcennou pro bližší poznání heraltického hradu je situační skica zámku s vyznačením polohy věže, kterou doprovodil svůj příspěvek H. Weinelt (1935f, s. 73). Weinelt sice správně poznal, že věž je původním hradním bergfritem, avšak v jejím nitru zjevně nebyl a další části gotického hradu nerozpoznal. Výpověď jeho plánu navíc znehodnocuje neadekvátní podání terénu, které navozuje

dojem, že objekt stojí v rovině a nikoliv na okraji velmi strmého srázu nad potokem.

Prvým, kdo podal publikované svědectví o nitru bergfritu a dosud nejpodstatnější studii o středověkém jádře hradu, byl M. Wihoda (1989, s. 148-154). Jeho článek doprovází orientovaná terénní skica s vyznačením hrany údolí potoka, gotického jádra hradu a pozůstatků příkopu kolem něj; dále půdorys jádra v úrovni přízemí s rozlišením původu zdiv, řez středověkou částí věže s určením stavebních etap a konečně půdorys věže v úrovni barokní kaple, rovněž s vyznačením barokních úprav. Poslední tři výkresy nepostrádají měřítko. Zobrazení východní části zámeckého jádra s vyznačením nejstaršího zdiva bylo ještě jednou použito i v nedávno vyšlém přehledu slezských hradů (KOUŘIL P. - WIHODA M.: 1996, s. 77).

Naposledy uveřejnil analytický plán přízemí zámku, vypracovaný J. Svobodou, v roce 1996 M. Plaček (1996, s. 357). Autor předložil zpřesněné zaměření opatřené měřítkem a orientací, v němž vyznačil zdivo raně gotického jádra, avšak bez přesného vykreslení interiéru bergfritu. Vcelku správně vymezil rozsah pozdně gotické přístavby branské budovy. M. Plaček se sice důvtipnou, ale nepodloženou domněnkou J. Svobody, který za pozdně gotické považoval i vyznačené části předního barokního zámku, nechal svést k interpretaci zjevných nepravidelností této části (vzniklých však devadesátiletou pauzou v její výstavbě, srv. INDRA B.: 1996, s. 1-15) jako prvku středověkého rozšiřování hradu za Hynčíka Bírky z Násile. Za nedostatek jinak nejpřesnějšího dosud publikovaného zaměření lze označit absenci zakreslení terénní situace, zejména dobře pozorovatelného zbytku okružního příkopu na východě.

Literatura

- **ENS, F.,** 1837: *Das Oppaland, oder der Troppauer Kreis III.* Wien.
- **HEINZ, H.,** 1964: *Barockschlösser in Schlesien. Herzogtümer Troppau-Jägerndorf.* Jahrbuch des Adalbert Stifter Vereins in München VIII.
- **INDRA, B.,** 1992: *Příspěvky k biografickému slovníku výtvarných umělců na Moravě a ve Slezsku v 16. až 19. století,* ČSZM-B 41, s. 234-244.
- **INDRA, B.,** 1996: *Přestavba starého a stavba nového zámku ve Velkých Heralticích koncem 17. a 18. století,* ČSZM-B 45, s. 1-15.
- **KOUŘIL, P. - MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1990: *Mährische und schlesische Burgen des 13. Jahrhunderts in mitteleuropäischen Zusammenhängen,* Castrum Bene 1, s. 229-246.
- **KOUŘIL, P. - WIHODA, M.,** 1996: *Die Burgen Böhmisch Schlesiens. Ihre Entstehung, Funktion und Stellung in der Siedlungsstruktur,* in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech – zamek,Wrocław, s. 67-84.
- **KÖNIGOVÁ - KUDĚLKOVÁ, A.,** 1953: *Soupis stavebních památek v Ostravském kraji,* SlSb 51, příloha II, s. 3-32.
- **KUBITZA, F.,** 1938: *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens,* DMSH 24/9-12, s. 197-209.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1991: *Anfänge der Burgsteinarchitektur in Mähren und Schlesien und ihre mitteleuropäischen Wechselbeziehungen,* ČMM LXXVI, vědy společenské, s. 85-106.
- **NEJEDLÝ, V.,** 1998: *Přehled restaurátorských prací realizovaných v České republice v roce 1996,* ZPP LVIII, příloha 1.
- **NEKUDA, V. - UNGER, J.,** 1981: *Hrádky a tvrze na Moravě.* Brno.
- **PLAČEK, M.,** 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku.* Praha.
- **PRASEK, V.,** 1890: *Historická topografie země Opavské I, A-K.* Vlastivěda slezská II/1. Opava.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Severní Morava.* Praha.
- **TESAŘ, P.,** 1917: *Nejstarší dějiny enklav moravských na Opavsku 3. Litultovice,* VMO 23, s. 59-119.
- **WEINELT, H.,** 1935f: *Schlesische Burgen. Burg Groß-Herrlitz,* FL 15, s. 73-77.
- **WEINELT, H.,** 1937a: *Burgen und Siedlung in Sudetenschlesien,* Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamtschlesischen Raume 9, s. 33-44.
- **WEINELT, H.,** 1938: *Das deutsche Oppaland und das angrenzende deutsche Nordmähren als Wehrbaulandschaft,* Der Burgwart 39, s. 21-31.
- **WIHODA, M.,** 1989: *K počátkům feudálního sídla ve Velkých Heralticích, okres Opava,* ČSM-B 38, s. 148-154.

HRADEC u Opavy

okres Opava, katastrální území Hradec nad Moravicí
polovina 11. století (?)

Historické zprávy

1039

Český kníže Břetislav I. dočasně ovládl Vratislavsko a Opolsko v povodí řeky Odry (Kosmas II, 2-5, MGH SRG, s. 82-90; Gallus I, 19, MPH, s. 42-44; Annales Altahenses maiores, MGH SRG, s. 28: *„...et nihil plus Bolanie vel ullius regalis provinciae sibimet submittere, nisi duas regiones, quas ibi meruit suscipere..."*).

1050 (?)

Polský kníže Kazimír obnovil piastovskou svrchovanost nad podstatnou částí Slezska (Annales Altahenses maiores, MGH SRG, s. 46-47: *„... Tum accusatur Kazemer dux Bolaniorum, quod vi sibi usurparit provinciam datam ab imperatore Boiemorum duci..."*).

22. 5. 1054

Quedlinburský mír kodifikoval polské územní zisky ve Slezsku. Český souhlas byl ovšem vázán na roční tribut ve výši 500 hřiven stříbra a 30 hřiven zlata a je velmi pravděpodobné, že Přemyslovci udrželi rovněž malou enklávu na Holasicku v okolí hradu Hradce (Annales Altahenses maiores, MGH SRG, s. 50; Kosmas II, 13, MGH SRG, s. 101).

1060 (?)

Polský kníže Boleslav Smělý zaútočil na české předpolí v Horním Slezsku a pokusil se dobýt pohraniční hrad Hradec (Gallus I, 22, MPH, s. 48: *„...Nam cum in proncipio sui regiminis et Polonis et Pomoranis imperaret, eorumque multitudinem ad castrum Gradec obsidendum innumerabilem congregaret, sue contumatie negligencia non solum castrum habuit, verum etiam Bohemorum insidias vix evasit..."*). Písemné prameny tak poprvé výslovně připomínají existenci hradu Hradce.

3. 2. 1078

V zakládací listině hradišťského kláštera je zmiňována celní stanice nedaleko Hradce (CDB I, s. 82-85, č. 79: *„...de via vero, que ducit ad Poloniam iuxta civitatem Gradecz..."*).

1093

Český kníže Břetislav II. vyplenil levobřežní Slezsko až po Hlohov a posunul tak hranici českého vlivu na řeku Odru (Kosmas III, 1, MGH SRG, s. 161-162). Patrně téhož roku (1093 ?) snad v odvetu zpustošilo polské vojsko v čele s palatinem Šetěchem a Boleslavem Křivoústým severní Moravu (Gallus II, 10, MPH, s. 76).

1096

Český kníže Břetislav II. rozbořil hrad Bardo nad řekou Nisou, aby východněji postavil novou pevnost Kamenec; není vyloučeno, že ve stejné době ovládl také hrad Ratiboř na pravém břehu horního toku řeky Odry (Kosmas III, 4, MGH SRG, s. 164-165).

1104 (?)

Polské oddíly vydrancovaly olomoucký úděl, ale na ústupu (snad nedaleko Hradce ?) utrpěly krvavou porážku (Gallus II, 25, MPH, s. 92-93).

1108

Polský kníže Boleslav III. Křivoústý odrazil výpad Moravanů ke Kozlí a opět se zmocnil Ratiboře (Gallus II, 45, MPH, s. 115-116). Úspěšný protiútok citelně redukoval české ambice v Horním Slezsku a zdá se, že Přemyslovci uhájili pouze bezprostřední okolí hradu Hradce.

1115

Dvoudenní červencová schůzka na řece Nise mezi Boleslavem III. Křivoústým a českým knížetem Vladislavem I., Soběslavem I. a Otou II. Olomouckým vyústila v příměří, které respektovalo mocenskou převahu Polska ve Slezsku (Kosmas III, 41, MGH SRG, s. 213-215).

1132

Piastovská intervence v Uhrách narušila stabilitu středoevropských poměrů. Nepřehledná situace obratem poznamenala česko-polské vztahy, neboť Soběslav I. napadl a vypálil značnou část Slezska (Kanovník vyšehradský, FRB II, s. 216). Válečné akce tak opět zvýšily strategický význam pohraničního hradu Hradce.

1133

Moravská hotovost opanovala a zničila hrad Kozlí na řece Odře (Annales Gradicenses et Opatovicenses, FRB II, s. 395; Kanovník vyšehradský, FRB II, s. 216). Hrad Hradec patrně vytvářel spolehlivé zázemí útočících oddílů.

1134 - 1135

Český kníže Soběslav I. opakovaně vyplenil část Slezska až po řeku Odru (Kanovník vyšehradský, FRB II, s. 218-219).

10. - 15. 8. 1135

Boleslav III. Křivoústý využil říšského sjezdu v Merseburgu a smířil se s knížetem Soběslavem I. (Kanovník vyšehradský, FRB II, s. 222-223).

30. 5. 1137

Mírová dohoda Soběslava I. s Boleslavem III. Křivoústým potvrdila platnost stávajícího mocenského uspořádání (Kanovník vyšehradský, FRB II, s. 228). Hrad Hradec byl zřejmě začleněn do přerovské provincie a začal plnit funkci českého opěrného bodu v ovládané části Holasicka (CDB I, s. 417-421, č. 402).

16. 6. 1160

Z privilegia českého krále Vladislava I. pro hradišťské premonstráty vyplývá, že se u Hradce stále vybíralo mýto (CDB I, s. 194-197, č. 208: *„...De via vero, que ducit ad Poloniam iuxta civitatem Gradek..."*).

1183 (?)

Falzum z poloviny 13. století, vycházející však zřejmě z pravé písemnosti knížete Bedřicha, označuje hrad Hradec s pustým majetkem o rozloze jednoho poplužího v Modlejovicích – Kobeřicích za součást přerovské provincie (CDB I, s. 417-421, č. 402: *„...Confirmo etiam terram desertam in Modleiouic ad unum aratrum in provincia Prerouensi, pertinentem ad castrum Hradec; terra autem eadem vocatur Koberic..."*). Srv. také CDM IV, s. 402, č. 317.

26. 12. 1195

V listině olomouckého údělníka Vladimíra, která byla datována v Opavě, vystupuje mezi svědky velmož Semislav z Morkovic (CDB I, s. 317-318, č. 353). Zpráva o prodeji újezdu zvaného Semislav na jižním Opavsku v zázemí hradu Hradce z r. 1238 pak nepřímo naznačuje, že Semislav mohl působit v provinciální správě na Holasicku snad ve funkci hradeckého kastelána (?) (CDB III-1, s. 215-216, č. 174: *„...quendam circuitum cum omnibus attinenciis ... Szemislav vulgariter nuncupatum, in Holacensi districtu...Sunt autem termini prenominati circuitus...usque ad silvam Gradeczensem..."*).

1201

Hrad Hradec byl podřízen správním orgánům nově vytvořené holasické provincie (CDB II, s. 18-21, č. 22).

1224

Český král Přemysl Otakar I. v přítomnosti hradeckého kastelána Vítka (*„...Witko castellanus de Gradecz..."*) postoupil opavským měšťanům osady *„Napsdicari et Drahul"* a upozornil, že obě vesnice náležely hradu Hradci (CDB II, s. 256-257, č. 265: *„...et ab hac parte aquae Hosdnicz nomine ea bona, quae ad nostrum castrum, Gradecz videlicet, cum omnibus suis attinentiis pertinebant, scilicet Napsdicari et Drahul..."*).

27. 11. 1228

V listině českého krále Přemysla Otakara I. pro velehradský klášter svědčil hradecký kastelán Diviš (CDB II, s. 319322, č. 321: *„...Dewiz castellanus de Graez..."*).

25. 9. 1233

V donačním privilegiu moravského markrabího Přemysla pro langheimský klášter je připomenut hradecký kastelán Milíč (CDB III-1, s. 50-51, č. 50: *„...Milich burgravius Gradicensis..."*).

1234

Úřad purkrabího na Hradci vykonával velmož Mileta (CDB III-1, s. 112-113, č.97: *„...Myleta de Gradez..."*), který je r. 1235 zmiňován v hodnosti soudce na Opavsku (CDB III-1, s. 129-133, č. 107: *„...Mileta iudex de Oppavia..."*).

15. 8. 1234

Hrad Hradec spravoval purkrabí Vok (CDB III-1, s. 82-83, č. 76: *„...Wocko burgrabius de Gradez..."*). Srv. též k 27. 12. 1233? (CDB III-1, s. 53-54, č. 53: *„...Wocko burgravius..."*).

2. 10. 1234

Titul hradeckého purkrabího krátce užíval Prkošův syn Přibyslav (CDB III-1, s. 90-93, č. 85: *„...Pribizlaus filius Pircos burgravius Gradensis..."*).

28. 3. 1235

V listině moravského markrabího Přemysla pro zábrdovický klášter je mezi svědky z Opavska připomenut *„...Beneda de Grex..."* (CDB III-1, s. 129-133, č. 107), zřejmě hradecký purkrabí (?). K Benedovi, synu Vojenovu, a jeho bratru Vojenovi srv. k r. 1232 (CDB III-1, s. 23-24, č. 25) a k r. 1234 (CDB III-1, s. 112-113, č. 97).

1236

Hradecký purkrabí Vok, syn Borutův, potvrdil svou přítomností věcnou správnost konfirmace moravského markrabího Přemysla pro řád johanitů (CDB III-1, s. 176, č. 141: *„...Voko filius Boruth burgravius de Gradech..."*).

16. 5. 1240

Hradecké kastelánství držel Ratibor z Deblína (CDB III-2, s. 311-312, č. 232: *„...Ratibor castellanus de Gradez..."*).

9. 7. 1254 - 2. 6. 1266

Purkrabský úřad vykonával Ratiborův syn Janáč z Deblína (CDB V-1, s. 68-70, č. 30: *„...Genzone castellano Gradcensi..."*; s. 79-81, č. 38: *„...Iaenzzo purchgravius de Graez..."*; s. 130-132, č. 69: *„...Iancho burgravius de Gradech..."*; s. 153-158, č. 84: *„...Ienchzo castellanus Gradcensis..."*; s. 419-421, č. 283: *„...Iaenzo burcravius de Gretz..."*; s. 458-459, č. 308: *„...Iencho purcravius Gradicensis..."*; s. 698-700, č. 472: *„...Nezamisl, Iencho, Bohussie Olomucensis, Gradicensis, Prerouiensis burchravii..."*).

1256 ?

Generální soupis johanitských privilegií z r. 1519 upozorňuje na dnes již ztracenou konfirmaci řádového majetku hrobnické komendy, kterou dal vystavit český král Přemysl Otakar II. na hradě Hradci (CDM VII, s. 760, č. 111; KR s. 23, č. 78).

4. 7. 1269

Nemanželský syn českého krále Přemysla Otakara II. – Mikuláš je poprvé uveden jako *„...dominus Opauie..."* (CDB V-2, s. 180-181, č. 590). Srv. také CDB V-2, s. 204-206, č. 606 z r. 1270: *„...Nycolaus dominus Opauie..."*. Titul byl zřejmě spjat s užíváním výnosu zeměpanských statků na Opavsku, tedy patrně i Hradce.

24. 11. 1271

Český král Přemysl Otakar II. daroval opavským měšťanům 40 lánů lesa u hradu Hradce (CDB V-2, s. 275-276, č. 647:*„...de silva circa Gredz..."*). Srv. také SUB IV, s. 106, č. 147; CDM IV, s. 85-86, č. 54.

22. - 30. 6. 1277

Na Hradci se uskutečnila diplomatická jednání mezi českým králem Přemyslem Otakarem II. a norimberským purkrabím Friedrichem (GERBER E.: 1912-1913, s. 54). Zda se na schůzku *„...in Grec..."*, avizovanou českým panovníkem už krátce po 9. 5. 1277, dostavil i pozvaný javorsko-svídnický vévoda Boleslav, není doloženo (CDS VII-2, s. 228, č. 1531). Z Hradce se český král odebral do Vratislavi, odkud se těsně před 15. 8. 1277 vrátil zpět na Hradec u Opavy, kde dále připravoval jednání s bytomskou kněžnou Helenou (GERBER E.: 1912-1913, s. 54).

1279 - 1281

Hrad Hradec se stal oblíbeným sídlem královny-vdovy Kunhuty (SUB IV, s. 244, č. 367; s. 248, č. 374; s. 270, č. 404).

31. 8. 1279

Kunhuta *„...Bohemiae regina et domina terrae Oppaviae..."* datovala na Hradci privilegium pro krnovské měšťany (SUB IV, s. 244, č. 367: *„...Actum et datum in Gracz..."*).

13. 10. 1279

Královna-vdova Kunhuta *„...domina terre Oppauie..."* v přítomnosti hradeckého purkrabího Kuny z Kunštátu (*„...Kuno butgravius in Gretz..."*) potvrdila patronátní práva johanitů ke kostelu v Hlubčicích. Listina byla vydána na Hradci (SUB IV, s. 248, č. 374: *„...Actum et datum in Gretz..."*). Srv. také CDM IV, s. 229-230, č. 168.

11. 2. 1281

Hradeckým purkrabím byl Záviš z Falkenštejna, jemuž úřad svěřila královna-vdova Kunhuta *„...domina Opauie..."* (SUB IV, s. 270, č. 404: *„...Zauissius noster purcravius de Gredz..."*). Srv. také CDM IV, s. 264, č. 199.

6. 9. 1281

Mikuláš I. Opavský urovnal spor mezi vratislavským biskupem Tomášem II. a vévodou Jindřichem IV. Vratislavským a zapojil se tak do mocensko-politického systému na moravsko-slezském pomezí. Úspěšná intervence je zároveň první zcela spolehlivou zprávou o Mikulášových osudech po bitvě na Moravském poli 26. 8. 1278. (srv. blíže SUB IV, s. 282-283, č. 424; s. 283-284, č. 425; s. 284-285, č. 426).

18. - 20. 2. 1284 (?)

Český král Václav II. přenechal Opavsko na tři léta nevlastnímu bratru Mikulášovi (G-M II, s. 462-465, č. 5; RBM II, s. 598-599, č. 1393). Text smlouvy se ovšem dochoval pouze v podobě formulářové písemnosti. Zdá se, že nejpozději v důsledku smlouvy převzal vévoda Mikuláš I. do své správy hrad Hradec. Vzájemná antipatie mezi králem a jeho nevlastním bratrem však dílem přetrvávala dále; srv. k r. 1287 (Formulář biskupa Tobiáše, s. 7, č. 10).

3. 4. 1284

Mikuláš I. Opavský přislíbil opavským měšťanům, že bude respektovat starší privilegia a že si v Opavě nepostaví opevněné sídlo. Smírčí listina ukončila vleklou válku mezi vévodou a městem a obsah listiny současně naznačuje jisté sblížení mezi Mikulášem a českým králem Václavem II. Srv. dále SUB V, s. 64-65, č. 83: *„...ac fratris nostri W(encezlai) dei gratia heredi regni Boemie..."* nebo CDM IV, s. 285-286, č. 217.

26. 1. 1285

Mikuláš I. Opavský upevnil na schůzce v Chebu spojenectví s římským králem Rudolfem a nevlastním bratrem Václavem II. (KR s. 40-41, č. 144; s. 41, č. 145 a SUB V, s. 146, č. 178).

18. 11. 1285

Český král Václav II. navštívil hrad Hradec a schválil zde donaci mistra Wernera ve prospěch olomouckého biskupství (SUB V, s. 198-199, č. 249: *„...Datum in Gretz..."*). Srv. také CDM IV, s. 300-302, č. 229.

8. 6. 1286

Mikuláš I. Opavský propůjčil hradišťským premonstrátům výsadu svobodného průchodu celní stanicí u hradu Hradce po dobu každého šestého týdne v roce. Obrat *„...nostri beneficiarii sive thelonearii in ipso Hradecz..."* potvrzuje, že opavský vévoda se souhlasem krále Václava II. ovládl zeměpanský hrad Hradec (SUB V, s. 213-214, č. 270; CDM IV, s. 319-320, č. 244).

1287

Český král Václav II. potvrdil hradeckému faráři Jindřichovi (*„...Henrico, plebano in Grecz..."*) a jeho následovníkům úřad mincovního notáře v Opavě a osvobodil vsi hradeckého kostela od placení komorních dávek (CDM V, s. 285, č. 82). Z pozdějších dob je známo, že farní kostel sv. Václava v Hradci stál v areálu zeměpanského hradu.

23. 3. 1288

V úřadě hradeckého purkrabího vystupuje Mikulášův úředník Strachota (SUB V, s. 294-295, č. 373: *„...Strachota burcravius de Gredce..."*). Srv. také CDM IV, s. 348-349, č. 270.

18. - 20. 5. 1288

Mikuláš I. Opavský uspořádal na hradě Hradci zemský sněm (SUB V, s. 299-300, č. 384: *„...cum quibus horis sive diebus*

curiam nostram terre nostre generalis placiti generaliter edictam in castro nostro Grecz haberemus..."). Srv. také CDM IV, s. 349-350, č. 271.

29. 6. 1289

Opatovický opat Časta prodal slezskému vévodovi Bolkovi majetek v hodnotě 240 hřiven stříbra, splatných na hradě Hradci dne 8. 9. 1286 (SUB V, s. 326-327, č. 423: „*...Quam pecuniam dominus dux Bolko et sui tres milites nobis in festo nativitatis beate Marie virginis proxime venturo in Grecz solvere promiserunt...*").

15. -20. 8. 1289 (?)

V Opavě a na hradě Hradci konal český král Václav II. porady se slezskými vévody a svým bratrem Mikulášem (Formulář biskupa Tobiáše, s. 152, č. 192 a s. 153, č. 193: „*...datum in Grecz...*"; SUB VI, s. 273-274, č. 348).

1290

Mohučský arcibiskup Gerhard na prosbu českého krále Václava II. potvrdil výsledek sporu mezi Dětřichem z Fulštejna a notářem Václavem o farní kostel na hradě Hradci (Das St. Pauler Formular, s. 25-26, č. 2: „*...ecclesiam in Hrediz...*"). Ke sporu srv. též Das St. Pauler Formular, s. 34-35, č. 13 a s. 35, č. 14. K hradeckému faráři Václavovi srv. též k r. 1295 Das St. Pauler Formular, s. 20-21, č. 34.

1290

Patrně na podzim r. 1290 potvrdil Mikuláš I. opavským měšťanům starší privilegia, včetně 40 lánů lesa u hradu Hradce, které městu daroval již Přemysl Otakar II. v r. 1271. Vévoda Opavským přidal ještě ves Skřípov a dalších 20 lánů z hradeckých lesů (SUB V, s. 379-380, č. 492: „*...villam nostram Crsypaw nomine cum viginti laneis silvosis ad castrum nostrum Grecz pertinentibus...*"). Srv. také CDM IV, s. 371-372, č. 293 a CDB V-2, s. 275-276, č. 647.

15. 5. 1293

Mikuláš I. Opavský postoupil švagrovi Zbyslavovi z Bohuslavic tři vsi na Přerovsku a zdůraznil, že statky tvořily součást dominia hradu Hradce (SUB VI, s. 92, č. 317: „*...quod nos villas nostras Sucowicz, Lubezwari, et in Tirnauia, quantum ad nos pertinere dignoscitur in prouincia Prerouiensi, ad nos ratione castri Grecz pertinentes...*"). Srv. také CDB I, s. 417-421, č. 402, a poznámku k r. 1183 a k r. 1334 (CDM VII, s. 18, č. 24: „*....duos laneos in villa Schukowicz, qui olim ad Castrum nostrum Grecz quodam speciali iure pertinebat...*").

1295 - 1303/1306

Český král Václav II. pověřil Mikuláše I. Opavského správou Krakovska a Velkopolska. Hrad Hradec opět přešel mezi bezprostřední královské državy (KR, s. 48-49, č. 169; s. 53, č. 188).

14. 12. 1295

Shromáždění patnácti italských biskupů udělilo kostelu sv. Václava na hradě Hradci čtyřicetidenní odpustky. Současně olomoucký biskup přidal kostelu dalších 40 dní odpustků (KR, s. 49, č. 170).

26. 12. 1295

Olomoucký biskup Dětřich postoupil mistru Ambrožovi doživotně mimo jiné biskupský podíl na výnosech mýta u Hradce (CDM V, s. 57-58, č. 58: „*...theloneum in Grecz...*").

17. 4. 1298

Český král Václav II. za svého pobytu na Hradci povolil hlubčickým měšťanům skupování svobodného šlechtického majetku (CDM VI, s. 371, č. 8: „*...Datum in Gretz...*"; KR, s. 51, č. 179).

1306

Mikuláš I. Opavský po návratu z Polska převzal vévodství opavské, ale po třech letech byl ze země vytlačen (CDM V, s. 209-210, č. 198; s. 210-211, č. 199; KR, s. 54, č. 192; CDM VI, s. 6, č. 7; CDM VII, s. 793, č. 175).

1309 - 1311

Hrad Hradec a vévodství opavské byly v zástavě lehnicko-vratislavských knížat Boleslava, Jindřicha a Vladislava (Chronicon Aulae regiae I, 109, FRB IV, s. 178). Krajní doložená data jejich vlády 24. 12. 1309 a 17. 8. 1311 srv. blíže CDS XVI, s. 155, č. 3092 a s. 199, č. 3218.

1309 ? - 1311

Hrad Hradec spravoval kastelán Jindřich ze Sedlic, uvedený do úřadu patrně při první cestě vévody Boleslava do Opavy koncem podzimu 1309 (k vévodovým cestám srv. CDS III, s. 27; též r. 1310 CDS III, s. 29 a k r. 1311 CDS III, s. 30-32).

11. 6. 1311

Lehnicko-vratislavští vévodové Boleslav, Jindřich a Vladislav se v Olomouci zavázali vydat českému králi Janu Lucemburskému opavské vévodství, jakmile jim vyplatí zástavní sumu 8.000 hřiven grošů dlužného věna Boleslavovy manželky Markéty Přemyslovny. Zároveň slíbili, že jejich hradecký kastelán Jindřich Sedlic po vyrovnání závazků bez překážek postoupí hrad Hradec do rukou českého krále (CDM VI, s. 39-40, č. 52; CDS XVI, s. 195, č. 3209, kde je správná identifikace kastelána: „... *Henricus de Sylicz Castellanus dicti Castri Grecz prope civitatem Oppaviam ...*"). Na podzim 1311 Hradec přešel do rukou krále Jana.

? - 5. 1. 1316

Král Jan postoupil lénem hrad Hradec Janovi z Vartemberka. Ten se při vzpouře Ronovců postavil proti králi a odmítl mu hrad vydat (Chronicon Aulae regiae I, 126, FRB IV, s. 230). Po Janově smrti a potlačení rebelie však pevnost připadla patrně zpět králi (srv. Janovu cestu na Opavsko - 2. 7. 1316 doložen ve Fulneku CDM VI, s. 74, č. 105) a v letech 1316-1318 zůstal Hradec královským hradem.

3. 7. 1318

Mikuláš II. Opavský složil v Praze lenní přísahu věrnosti českému králi Janovi a právoplatně se ujal opavského vévodství. Hradec se stal jeho sídelním hradem spravovaným purkrabími (CDM VI, s. 108-109, č. 136). Dále srv. k r. 1331 (CDM VII, s. 863, č. 277); k r. 1334 (CDM VII, s. 9, č. 11; s. 18, č. 24); k r. 1340 (Urbář krnovský 1535, f. 269-269a); k r. 1357 (RBM VI-3, s. 343-344, č. 613); k r. 1360 (SÚA Praha, ŘM Listiny, Jo XXXIX Op. 13, č. 1995); k r. 1361 (CDS II, s. 162-163, č. 54; s. 163, č. 55); k r. 1362 (RBM VII-3, s. 668-669, č. 1108); k r. 1363 (SÚA Praha, ŘM Listiny, Jo XXXIX Op.19, č. 2001; CDS II, s. 32-33, č. 38; TUREK, A.: 1952, s. 256, č. 4); k r. 1364 (CDM IX, s. 274-275, č. 368; SÚA Praha, ŘM Listiny, Jo XXXIX Op. 21, č. 2003; SÚA Praha, ŘM Listiny, Jo XXXIX Op. 20, č. 2002); k r. 1365 (SÚA Praha, ŘM Listiny, Jo XXXIX Op. 22, č. 2004; KR s. 93, č. 344) .

22. 2. 1320

V úřadě hradeckého purkrabího doložen Přesek (starší z Lichnova), s nimž velehradský opat Friedrich uzavřel smlouvu o obnovení zpustlé vsi Darkovic u Hlučína s dvorem, rybníkem a mlýnem (CDM VI, s. 122-123, č. 156: „... *Przescho purchrauius de Grecz ...*"). K Přeskovi a jeho lichnovské držbě srv. k r. 1340 (FL 14, s. 28). Zda byl hradeckým purkrabím až do své smrti v r. 1342, nevíme.

22. 7. 1345

Pavel, purkrabí hradecký, spolu se zemským hejtmanem Heynkem z Hlubčic a radou města Opavy urovnali spor mezi opavskými řezníky a tamějšími Židy (CHF, f. 9-9a: „... *Pavlico purgravius in Grecz tunc tempore ...*").

1350 (?)

Hradeckým purkrabím byl Macek z Domoradovic (srv. k r. 1357 RBM VI-3, s. 343-344, č. 613: „... *Maczkonis de Damrawicz prius etiam nostri purgravii in Grecz ...*").

cca 1355 - 1356/7

Purkrabský úřad na Hradci zastával Vojslav ze Zbyslavic (srv. k r. 1357 RBM VI-3, s. 343-344, č. 613: „... *Woyslai de Zbislowicz, quondam purgravii nostri in Grecz ...*").

12. 7. 1357

Mikuláš II. Opavský vydal listinu ve prospěch farního kostela sv. Václava na hradě Hradci, v níž dodatečně souhlasil se starší donací obilných desátků z některých pozemků pod hradem hradnímu kostelu a vzdal se vévodských nároků na všechny desátky ze všech polností hradeckého kostela ležících kolem řeky Moravice od kopců u vsi Žimrovic až za zemský příkop k malému mlýnu a po ves Branku, které byly dříve v pateru zrna odváděny vévodům a hradeckým purkrabím (RBM VI-3, s. 343-344, č. 613: „... *conferimus et donamus plenas et integras decimas de universis agris prius habitis et in posterum habendis, per nos et purgravios nostros, praesentes et futuros, colendos perhenniter de quinque granis, videlicet siligine, tritico, hordeo, avena et pisis...*").

1357 - 1359/61

Vévodským purkrabím na Hradci byl Slavata z Plště a Útěchovic. Srv. k r. 1357 (RBM VI-3, s. 343-344, č. 613: „... *Slawatae de Picz, protunc purgravii nostri ...*"); k r. 1359 (RBM VII-2, s. 131-132, č. 204: „... *Slabatha de Vchechowicz purgrauius Castri nostri ducalis in Grecz ...*"; CDM IX, s. 90-91, č. 117: „... *Slabathe de auczechouicz pugrauii nostri in grecz ...*");

16. 8. 1360

V areálu vévodského hradu Hradce stál starý farní kostel sv. Václava, pro který žádal vévoda Mikuláš II. papežskou kurii o odpustky (MVB II, s. 445-446, č. 1114: „... *pro ecclesia parrochiali s. Wenceslai in ducali castro in Grecz Olomucensis dioc. ...*"). Srv. k 7. 6. 1362 (SÚA Praha, ŘM Listiny, Jo XXXIX Op. 14, č. 1996: „... *franczcisci plebani in Grecz castri ducalis, prothonotarii nostri* (tj. vévody Mikuláše II.) ..."; RBM VII-4, s. 725-726, č. 1192).

30. 1. 1362

V úřadě hradeckého purkrabího je zachycen Petr, řečený Rokyta. Spolu s ním svědčil na listině vévody Mikuláše II. i zástupce purkrabího Čeněk z Dětřichovic (RBM VII-3, s. 668-669, č. 1108: „... *Petri dicti Rokyta, purgravii pronunc castri nostri Graecz, et Czenkonis de Dytrychdorff, vicepurgravii ibidem ...*").

8. 12. 1365 - 1377

Hradec byl jedním ze sídelních hradů opavského a ratibořského vévody Jana I. Srv. k r. 1372 (KR s. 99, č. 367); k r. 1373 (OL I, s. 24-28, č. 9).

18. 4. 1377

Komise dělící opavské vévodství mezi syny Mikuláše II. ustanovila hrad Hradec hlavou údělu mladších vévodů Václava I. a Přemka I. (CDS VI, s. 197-200, č. XIV: „... *haupthaus Grecz ...*"). Mimoto jsou v listině uvedena manství v Plesné, Pustkovci a Benkovicích, příslušná k Hradci (tamtéž: „... *die selbe knechte die do siczen zu Plesin vnd zu Puskowicz ie gehoren auch mit zu Benusch gen Grecz ...*").

1377 - 1381

Hradec byl společným rezidenčním sídlem vévodů Václava I. a Přemka I. Opavských, srv. k r. 1378 (OL I, s. 34-37, č. 14); k r. 1379 (RBMV IV, s. 29, č. 6; OL I, s. 37-40, č. 15); k r. 1380 (MA Opava, Listiny, sign. III/2, č. 6; sign. III/3, č. 7; srv. KR s. 106, č. 391; s. 106-107, č. 392).

1381 - 1383

Po smrti bratra Václava I. držel Hradec vévoda Přemek I. sám, srv. k r. 1382 (SÚA Praha, ŘM Listiny, Jo XXXIX Op. 25, č. 2007).

16. 3. 1383

Vévoda Přemek I. Opavský musel pro značné zadlužení zastavit hrad Hradec se vším příslušenstvím svým věřitelům, pánům Vokovi Jičínskému a Lackovi Helfštýnskému z Kravař (ZA Opava, SSA Listiny, sign. A I-16, č. 7; KR s. 107, . 396; CHF f. 19-20: „... *festin Gracz mit seiner zugehorungn ...*"). Bratři z Kravař se zároveň při převzetí hradu zavázali městu Opavě, že hrad neodtrhnou od města a vévodství a nepředají žádnému jinému vévodovi než zpět Přemkovi, jakmile jim složí výkupní sumu na jejich hrad Starý Jičín. Srv. též úmluvu Voka, Lacka z Kravař, opavské šlechty a města Opavy s moravským markrabím Joštem o vyrovnání dluhů, pokud by získal vévodství opavské z 9. 4. 1383 (MA Opava, Listiny, sign. III/5, č. 9; KR s. 107-108, č. 397).

1383/1403 (?)

Hradec s příslušným panstvím byl v zástavě pánů z Kravař. Snad už před 29. 7. 1403 vévoda Přemek vyplatil Hradec ze zástavy, srv. OL II, s. 6-8, č. 19.

1403/1407 - 1433

Hradec byl jedním ze sídelních hradů Přemka I. Opavského.

3. 4. 1407

Přemek I. Opavský vydal na Hradci listinu ve prospěch svého mana v Kylešovicích - Mikuláše Bulače (SÚA Praha, ŘM Listiny, Jo XXXIX Op. 1, č. 1983: „... *gebin ist zu Grecz ...*"). Listina patrně dokládá před tímto datem obnovenou Přemkovu držbu Hradce. Srv. dále k r. 1408 (KR s. 116, č. 424); k r. 1411 (CDS VI, s. 29-30, č. 118); k r. 1412 (OL II, s. 13, č. 22); k r. 1413 (CDS VI, s. 33, č. 132; TUREK A.: 1952, s. 256-257, č. 6); k r. 1417 (CHF, f. 29-29a; OL II, s. 38-39, č. 32); k r. 1420 (ZA Opava, Urbář krnovský 1535, f. 163a-164a; KR s. 121-122, č. 442); k r. 1427 (KR s. 126, č. 453); k r. 1433 (KR s. 133-134, č. 475) a k l. 1410-1435 (ZA Opava, SSA Listiny, sign. A XVIII-27, č. 423).

10. 5. 1409

Přemkovým pukrabím na Hradci byl Mikuláš Švab ze Stibořic (ZDOp I, s. XXI-XXII: „... *Nicola Schwab burgravio castri Grecz...*").

únor 1428

Za tažení husitů do Slezska byl Hradec svěřen vévodou Přemkem nejstaršímu synovi Václavu II. Opavskému. Ten se však asi 25. - 28. února 1428 pod hradem vzdal husitské převaze bez boje (SLADKÝ V.: 1910, s. 4-5; KR s. 127, pozn. 2: „... *dux Wenceslaus Oppaviensis cum civitate Hlubschicz et Hradecz subdidit se benivole eis [husitů] ...*"; SRS VI, č. 91, č. 93; HÖFLER C.: 1863, s. 90). Hrad tak byl patrně uchráněn dobytí, poškození, případně vypálení.

18. 9. 1433

Vévoda Přemek učinil na Hradci v předtuše smrti testament, podle něhož měli Opavskem vládnout nedílně všichni jeho synové, kteří měli zároveň svorně držet všechny zeměpanské hrady s výjimkou Vikštejna, tedy i Hradec (CDS VI, s. 54-55, č. 187). Pouze Mikuláš IV. měl po dobu válek držet vlastní úděl a pevnosti. Vévoda zanedlouho (28. 9. 1433) na Hradci zemřel.

28. 9. 1433 - 1434

Hradec drželi Přemkovi synové Václav II., Mikuláš IV., Arnošt a Vilém. Bratři společně obnovili 21. 1. 1434 privilegium na manskou rychtu s dvorem v Kylešovicích Konrádu Beyarovi. Držitelé manství byli povinni sloužit na hradě Hradci v případě potřeby jedním střelcem a jedním zbrojným koněm (ZA Opava, SSA Listiny, sign. A XXVI-2, č. 12; KR s. 136-137, č. 481).

2. 2. 1434

Vévodové si rozdělili Opavsko na čtyři části (CDS VI, s. 55-56, č. 188).

2. 2. 1434 - 1446

Hradec zůstal jako sídelní hrad v rukou nejstaršího vévody Václava II. Opavského, srv. k r. 1435 (OL III, s. 38-40, č. 49; KR s. 140, č. 488; SÚA Praha, ŘM Listiny, Jo XXXIX Op. 30a, č. 2013); k r. 1436 (KR s. 142, č. 494); k r. 1438 (KR s. 145, č. 504; s. 145-146, č. 505); k r. 1439 (KR s. 146, č. 509); k r. 1440 (CDS VI, s. 63, č. 203; KR s. 147-148, č. 515); k r. 1441 (KR s. 150, č. 521); k r. 1442 (KR s. 152, č. 528; s. 152-153, č. 530); k r. 1445 (TUREK A.: 1952, s. 257, č. 7).

1446 - 1451/53

Po smrti vévody Václava II. převzali hrad a jeho příslušenství asi společně Václavovi synové Hanuš Opavský a Jan Opavský a Hlubčický, srv. k r. 1446 (TUREK A.: 1952, s. 257, č. 8); k r. 1448 (TUREK A.: 1952, s. 257, č. 9 a č. 10); k r. 1450 (KR s. 160, č. 558; srv. BIERMANN G.: 1874, s. 206-207).

1454 - 1461 (?)

Po Hanušově smrti se jeho dílu Opavska i Hradce ujal Václavův mladší syn Jan Opavský a Hlubčický, srv. k r. 1457 (KR s. 170, č. 586); k r. 1459 (ZA Opava, SSA Listiny, sign. A XXVI-6, č. 25; KR s. 170, č. 587); k r. 1460 (TUREK A.:1952, s. 257, č. 11); k r. 1461 (TUREK A.: 1952,s. 257-258, č. 12; s. 258, č. 13; s. 258, č. 14).

1459 - 1461

Purkrabím vévody Jana na Hradci byl Jan Čapek z Kroměšína a z Valteřovic. Srv. k 13. 7. 1459 (ZA Opava, SSA Listiny, sign. A XXVI-6, č. 25); k 30. 1. 1461 (TUREK A.: 1952, s. 258, č. 13) a k 22. 5. 1461 (TUREK A.:1952, s. 258, č. 14). Mimoto srv. k r. 1460 a 1461 (TUREK A.: 1952 s. 257, č. 11 a s. 257-258, č. 12).

1461/1463

Vévoda Jan prodal hrad Hradec s panstvím českému králi Jiřímu z Poděbrad, srv. ZDOp I-2, s. 68, č. 39, f. 4a: „... *kniez Jan Oppawsky a Hlubcziczky ... kralowie Mti swuoy oddiel w Oppawie a Hradecz prodal ...*".

1463/4 - 1465

Hradec byl královským hradem Jiřího z Poděbrad.

16. 12. 1465

Český král Jiří udělil lénem svým synům Viktorinovi, Jindřichovi a Hynkovi hrad Hradec, třetinu Opavy a příslušné území vévodství opavského (G-M II, s. 508, č. 50: „... *ducatus Oppaviensis, videlicet castrum Hradecz et terciam partem civitatis Oppavie ...*"). Srv. KAPRAS J.: 1909, s. 37.

9. 3. 1472

Synové krále Jiřího se rozdělili o rodové držby. Opavsko s Hradcem podržel opavský vévoda Viktorin (G-M II, s. 153-156, s. 159).

1472 - 1485

Hrad byl zeměpanským hradem vévody Viktorina. Ten dal s povolením českého krále Vladislava II. asi ze 17. 6. 1474 zapsat své druhé manželce, těšínské kněžně Žofii, věno na hradě Hradci a třetinu města Opavy (SEDLÁČEK A.: 1914, s. 292, č. 33). Viktorinovým purkrabím na Hradci byl Albrecht Kavan z Dědibab, srv. k 21. 9. 1476 (ZA Opava, SSA Listiny, sign. A XXVI-13, č. 51).

16. 12. 1473

Kylešovskou tvrz a dvůr s mlýnem a rychtou propustil vévoda Viktorin na přímluvu Jana Kyjovce z Lukavce bratřím Jiřímu a Petrovi z Liptyně z manství v pozemskou držbu. Při vkladu do zemských desk byla zmíněna povinnost manů sloužit jedním zbrojným koněm na Hradci (ZDOp II, s. 86-87, č. 95, f. 22a-23: *„...A s thoho sluzbu osazowati ma gednym strzelczem giezdnym na Hradecz ..."*).

Popis objektu a archeologické nálezy

Na jednom z posledních výběžků Nízkého Jeseníku – při staré cestě z Moravy do Polska – byl na ostrožně jazykovitého tvaru s nadmořskou výškou 330 - 360 m, chráněné z východu, západu a severu strmými svahy a pod nimi tekoucími řekou Moravicí a potokem Hradečnou, zbudován středověký hrad. Jeho název Hradec převzalo i na původním předhradí se konstituující městečko, dnešní Hradec nad Moravicí. Ostrožna, jejíž značnou část v současnosti zabírá komplex zámeckých budov (tzv. Bílý zámek, Bílá věž a Červený zámek; obr. 102; 103), byla ovšem osídlena již hluboko v pravěku (eneolit – kultura nálevkovitých pohárů a kultura s kanelovanou keramikou, lužická a slezská fáze komplexu popelnicových polí) a poté (zhruba od poloviny 8. stol.), Slovany. Slovanské hradisko, s kontinuálním vývojem až do 13. století, vystřídala přibližně v jeho polovině kamenná fortifikace (srv. KOUŘIL P.: 1994, s. 18-32).

O její původní podobě jsme toho dlouho příliš nevěděli, třebaže pozůstatky zvláště obvodového zdiva jsou dodnes dílem skryty ve hmotě Bílého zámku – čtyřkřídlé uzavřené dispozice, jejíž současný stav je po několikerých přestavbách (především renesanční) výsledkem radikálních změn po požáru v roce 1796, kdy byla zcela přebudována v empírovém slohu (KOUŘILOVÁ D.: 1981, s. 6).

Teprve od poloviny 80. let našeho století v souvislosti

Obr. 102: Hradec u Opavy. Letecký pohled na hradeckou ostrožnu s komplexem zámeckých budov.

Obr. 103: Hradec u Opavy. Letecký pohled na tzv. „Bílý zámek".

s probíhající generální opravou celého zámeckého areálu byly na lokalitě prováděny v návaznosti na stavební a výkopové práce moderní archeologické výzkumy. Ty přinesly – společně se staršími odkryvy (NOVOTNÝ B.: 1956) – nová zásadní, ale i podružnější zjištění jak o osídlení celé ostrožny, tak i pokud jde o vlastní dispozici středověkého hradu. Abychom lépe pochopili a zároveň dokumentovali poznatky, ke kterým jsme při rekonstrukci jeho původní podoby dospěli, považujeme za nezbytné alespoň ve stručnosti a heslovitě anotovat základní výsledky těch výzkumných prací, ve kterých byl dotčen právě hradní areál.

- 1956: před severním křídlem zámku, ve vzdálenosti cca 12 m od čelní fronty, byla regulérním archeologickým výzkumem zjištěna hranolová věž vnitřních rozměrů 5,0 x 5,0 m o síle pilířovitých zdí 3 m a 4,8 m na severozápadní straně, vystavěná z lomového kamene a kvalitní malty; dochovalá výška 2,95 m, na dně zbytky maltové podlahy, na severozápadní vnitřní stěně pozůstatky cca 5 cm silné omítky; zásyp, překrytý kamennou destrukcí, obsahoval mladohradištní keramiku, kosti a železnou strusku; severně od věže byl objeven příkop (P3), shledán prudký zlom terénu na severozápadě

- 1985: výkop pro kanalizaci v délce 350,0 m, šířce a hloubce 2,0 - 3,0 m, veden od příkopu P1 (před farním kostelem sv. Petra a Pavla) přes náměstí a kolem východního křídla zámku k tzv. Bílé věži; celkem zachyceny 4 příkopy (P1 - P4; obr. 104), přičemž čtvrtý příkop byl pravěký; konstatovány rozsáhlé úpravy 18. - 19. století, jen místy zaznamenáno středověké, výjimečně i pravěké osídlení; v prostoru jihovýchodního nároží zámku odkryta soustava zdí bez vzájemné provázanosti, ta byla zbudovaná z lomového kamene a žluté písčité malty o síle 1,6 m; prostor mezi nimi vyplněn navážkou s nejmladší keramikou 2. půle 13. století (obr. 105; 106; 108), ale také bronzovou esovitou záušnicí (∅ 4 cm) a železným hrotem střely s křidélky (obr. 107)

- 1986: výkop pro kanalizaci ve vnitřním nádvoří zámku o šířce a hloubce cca 2,0 m; ve vzdálenosti 5 m od jižní stěny severního křídla odhalen mladohradištní (?) příkop (P5) šíře 7,8 m a dosažené hloubky 1,0 - 1,2 m; výplň tvořily přepálené ojediněle lícované přisekávané kameny, často až struskovité povahy, z nálezů jen železné silně přetavené kopí, žádná keramika; po 12,0 m (tj. 17,0 m od jižní stěny) zjištěn prudký, téměř kolmý zlom terénu jdoucí do hloubky 3,2 m (příkop či přirozený lom?), vyrovnaný na úroveň severní části nádvoří až po požáru na konci 18. století (na podloží zlomky keramiky 17./18. století); 4,5 m (severně směrem do nádvoří) od vnitřní stěny jižního křídla vypreparováno značně poškozené torzo zdi z lomového kamene na maltu o síle 0,8 - 1,0 m, původně zřejmě značně mohutnější; před severozápadním nárožím zámku – v souvislosti s úpravou terénu – obnaženy 2 zdi, obě o síle 2,5 m, vyskládané z relativně pečlivě opracovaného lomového kamene

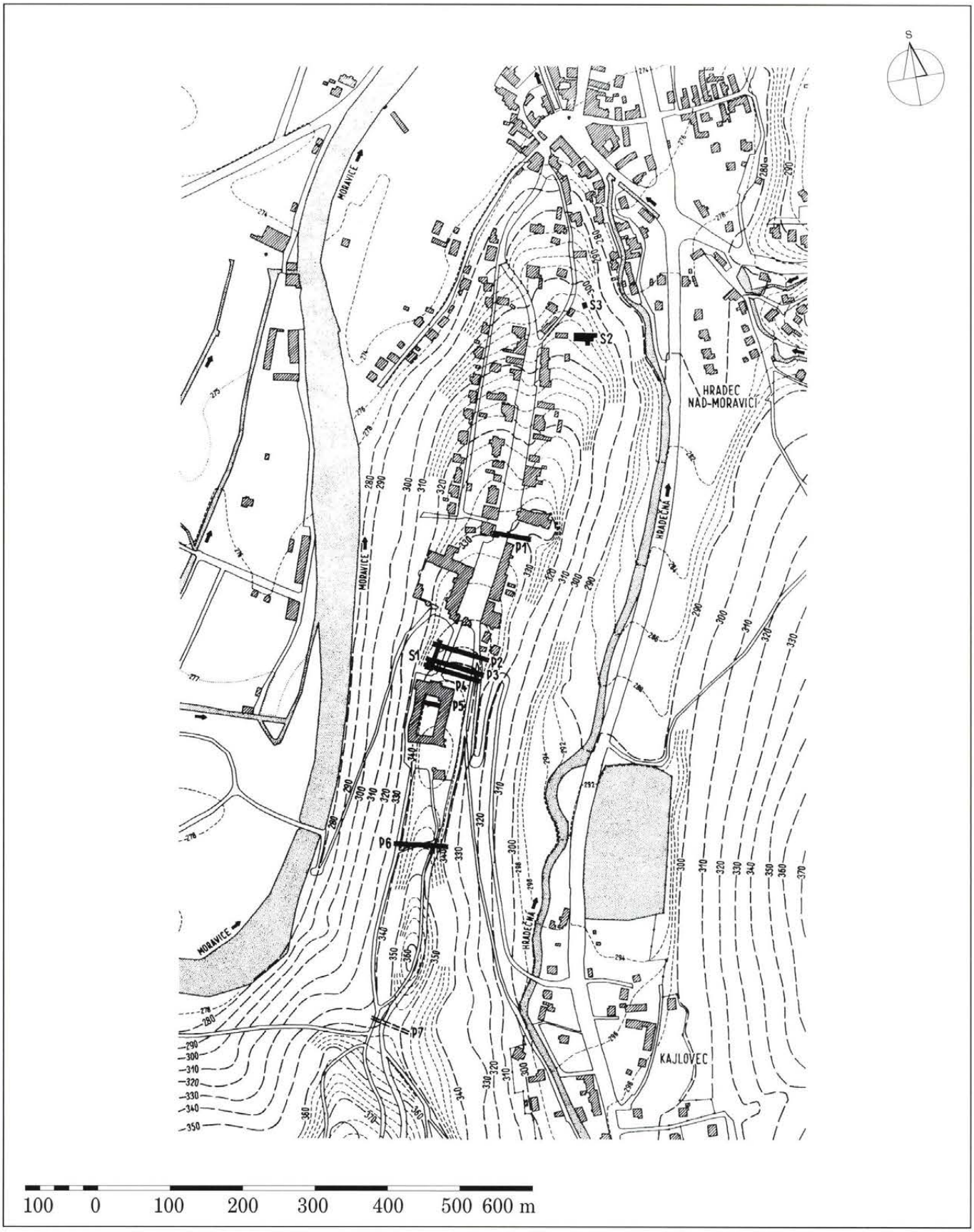

Obr. 104: Hradec u Opavy. Současná zástavba hradecké ostrožny s vyznačením archeologicky zjištěných příkopů.

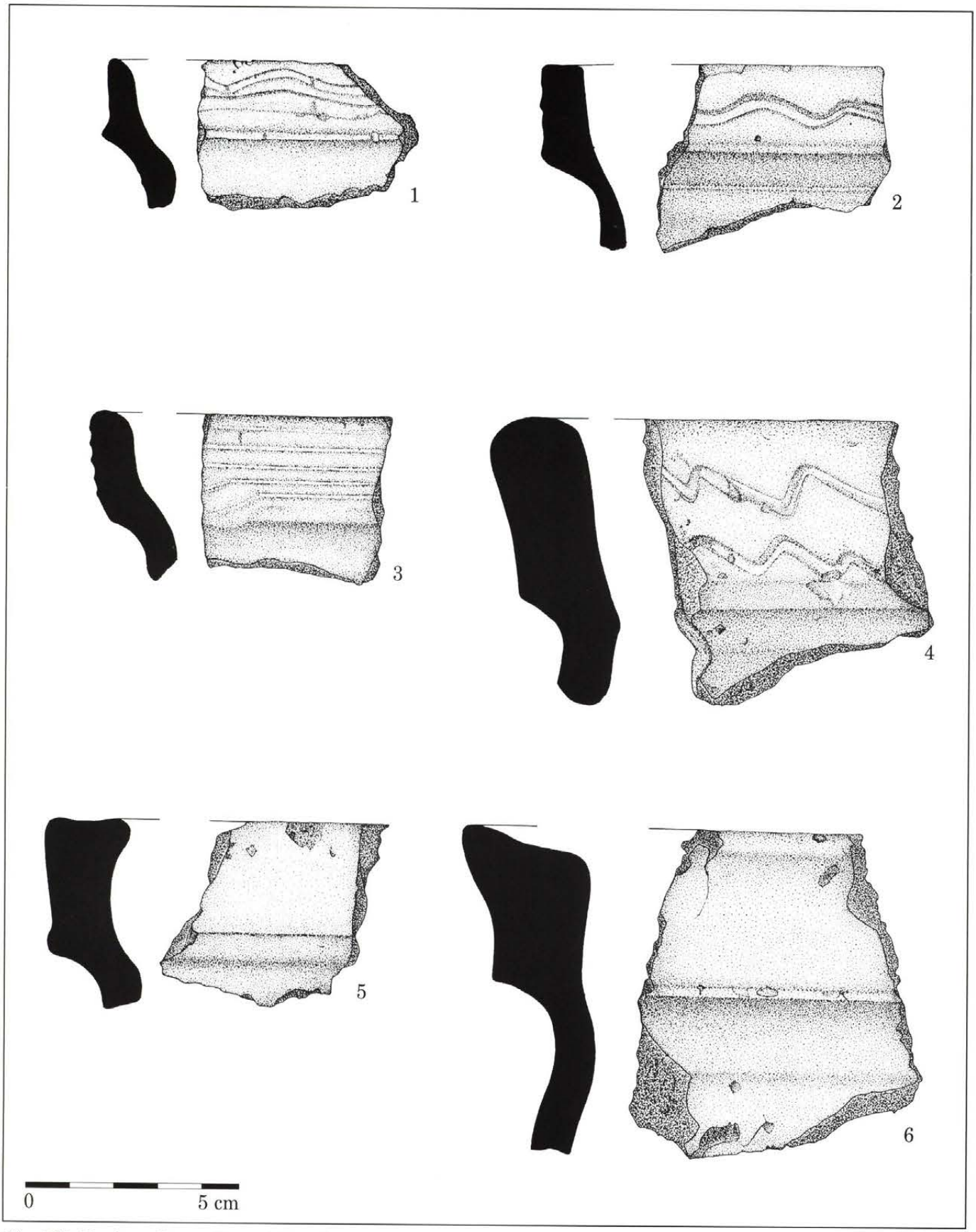

Obr. 105: Hradec u Opavy. Keramické nálezy.

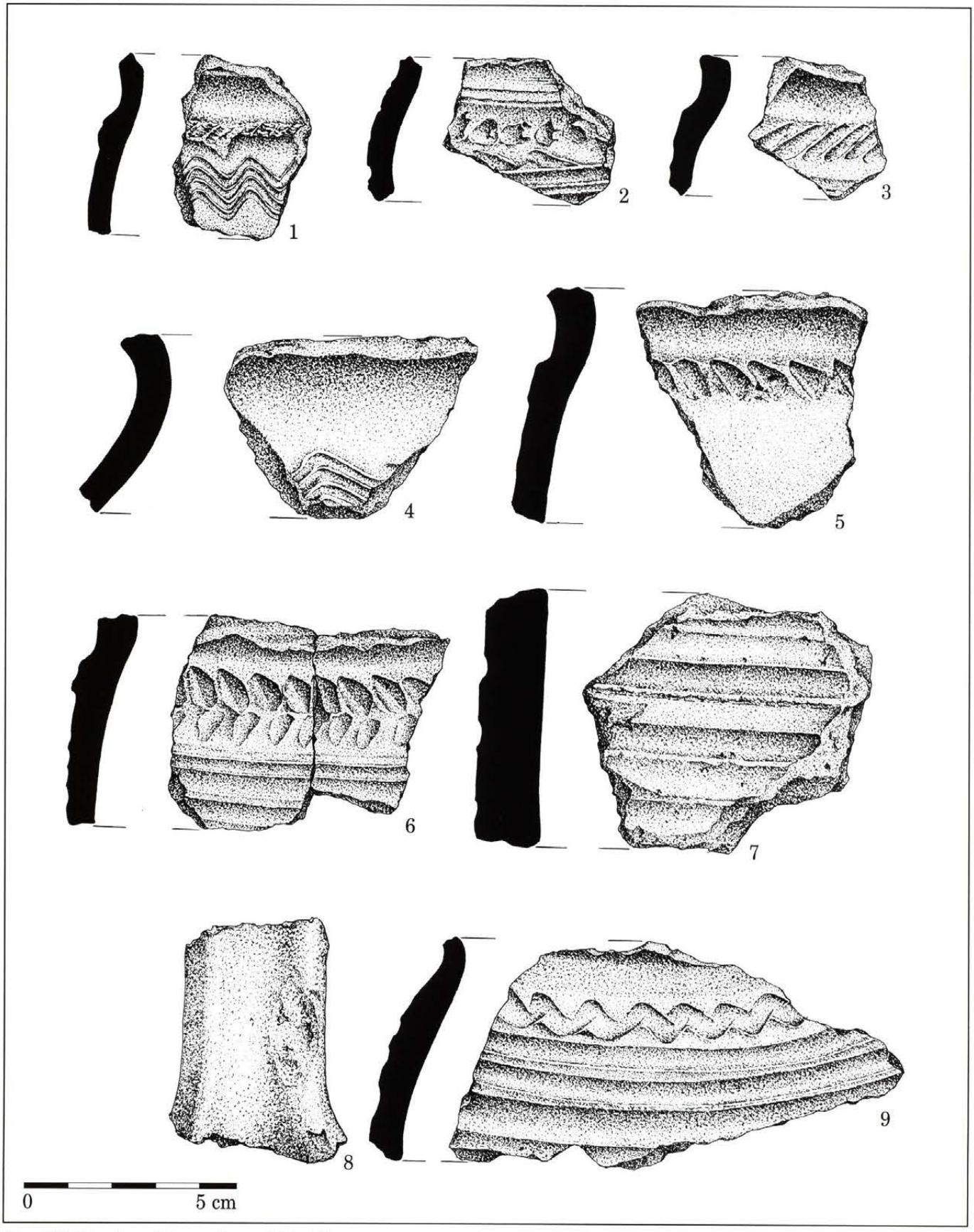

Obr. 106: Hradec u Opavy. Keramické nálezy.

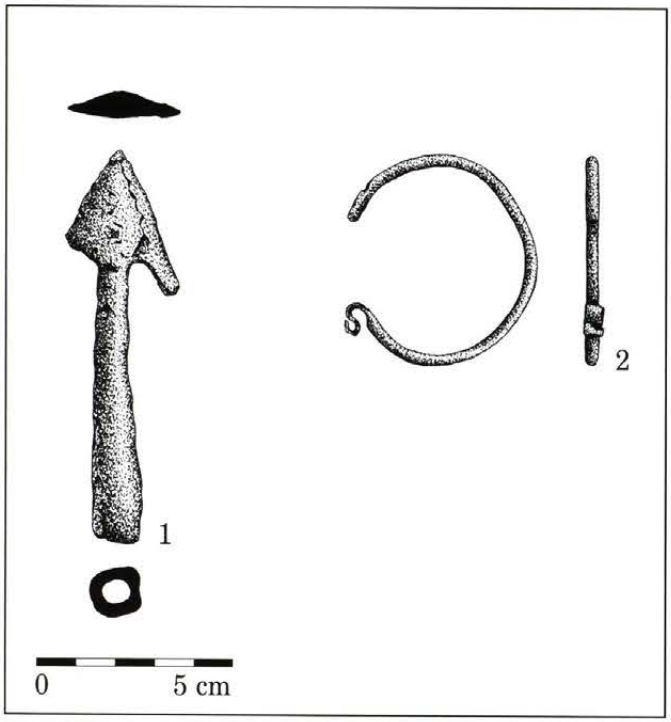

Obr. 107: Hradec u Opavy. Bronzová záušnice a železný hrot.

spojovaného kvalitní maltou; zeď „A", vycházející téměř z dnešního nároží zámku, se dvakráte pravoúhle lomí (poprvé po 6,0 m) a směřuje k hranolové věži; základová spára se nachází v hloubce 3,55 m od úrovně současného povrchu, zachovalá výška zdi včetně odsazeného soklu (1,2 m) činí 2,85 m; zeď spočívá na kamenné drti (0,45 m) a propálené kulturní vrstvě (0,3 m) s keramikou 11./12. – poloviny 13. století; zeď „B", stejného charakteru, běží téměř rovnoběžně se zdí „A" ve vzdálenosti cca 4,0 m; základová spára v hloubce 3,6 m od úrovně dnešního terénu leží na zvětralé skále (0,1 m), dochovalá výška zdi je 2,3 m (1,2 m lícované zdivo, 1,1 m nelícované zdivo – v něm intaktně použita cihla 11,5 x 7 cm); zeď protíná kulturní souvrství se třemi rozeznatelnými vrstvami s keramikou 10./11.-12./13. století (obr. 109; 110; 111; 112; 113; 114), se zuhelnatělými semeny a uhlíky; sondou před severním průčelím zámku, vedenou kolmo na vstupní portál, byla zachycena v úseku dlouhém 2,3 m zeď na maltu, porušující černou kompaktní vrstvu s nálezy 11. – poloviny 13. století (obr. 115; 116), jejíž šířku nebylo možno zjistit

- 1988: mezi jihovýchodním nárožím zámku a tzv. Bílou věží odkryta hradební zeď 2,35 m široká a maximálně 3,12 m vysoká, oboustranně lícovaná a dvakráte odsazená, spojovaná maltou oranžové (lososové) barvy; vnitřní prostor měla vyplněn – stejně jako u odkrytých zdí na severní straně - nepravidelně kladenými kameny prolitými maltou; tato zeď, vybíhající z jihovýchodního nároží jako pokračování původní hradby (dnes skryté v základových partiích vnější stěny východního křídla zámku), se ve vzdálenosti 21,0 m lomila směrem k Bílé věži; v místě napojení jižního traktu zámku k ní je zřetelná dilatační spára; hradba byla zapuštěna do základové rýhy a přisypána navážkou s materiálem 11. – poloviny 13. století (obr. 117; 118), mladší keramické zlomky nezjištěny; ke zdi na spáru přisazeny 3 místnosti (A, B, D - viz plánek) o síle zdiva 1,2 - 1,35 m, přičemž místnosti B a D, dělené příčkou na spáru a původně snad stejných rozměrů, mohou být poněkud starší než místnosti A a C; místnost D druhotně porušena vodárenskou věží, místnost A jižní stěnou stávajícího zámku
- 1989: ve třetím, jižním suterénu západního křídla zámku obnažena 1,4 m široká a 2,4 m dlouhá zeď z lomového kamene na maltu, ukotvená na skalnatém podloží, probíhající paralelně (východ – západ) s jižní zdí místnosti ve vzdálenosti 1,0 m od ní; negativ této odbourané zdi je zachován také na východní stěně; zásyp místnosti byl nejspíše jednorázový, s nejstarší keramikou 13. - 14. století, nejmladší zlomky patří 17. - 18. století; zřejmě jde o stejnou zeď, zjištěnou na nádvoří v roce 1986
- 1990: v prostoru mezi jižním křídlem zámku a příkopem P6 položeno v úseku dlouhém 79,0 m 8 sond, vedených vždy ve směru východ - západ; jejich délka se pohybovala v rozmezí 10,5 - 20,5 m, šířka kolísala kolem 1 m, rozestupy mezi nimi činily 5 - 12 m; sondami č. 1 a 2 zachycena v délce 3,75 m obvodová hradba při západním okraji ostrožny, směřující k jihozápadnímu nároží zámku; dobře vyskládané oboustranně lícované zdivo se mírně lomilo k jihovýchodu a spočívalo na ještě starší zdi (nejde o sokl) velmi pečlivě vyzděné a zřejmě brzy snesené; ohradní zeď byla pak posunuta o 1,0 - 1,5 m západněji; ke zdi na spáru přiléhaly 2 místnosti, z nichž místnost blíže k jižní zdi zámku byla zlikvidována pozdější oranžerií; evidentně mladé rozpadlé zdivo, spočívající na cihlových základech bylo ještě zaznamenáno sondami č. 4 a 5; v úseku mezi 4. a 7. sondou, tedy 44. a 65. m od jižního čela zámku (již za Bílou věží), konstatována zjevná až 2,5 m hluboká, snad uměle upravená deprese příkopovitého charakteru; zjištěno pokračování hradební zdi (2,15 - 2,2 m silné) mezi jihovýchodním nárožím zámku a Bílou věží, zasazené již do svahu a černé kulturní vrstvy s nejmladší keramikou z doby kolem poloviny 13. věku a přisypané z vnitřní strany do výšky téměř 2,5 m dočervena propálenou zeminou (destrukční vrstvou); v souvislosti s instalací kotelny do suterénu východního křídla zámku prolomena v prvních dvou místnostech od jihu nádvorní (tj. západní) stěna; jižní zeď místnosti č. 1 tu byla přizděna na spáru k obvodové hradbě; v místnosti č. 2 (terén dorovnán navážkou s nejmladšími zlomky z 2. půle 13. století) zachyceny v jižní části 1,6 mširoké základy zdi téměř se dotýkající stávající jižní stěny a jdoucí ve směru východ – západ; západní stěna ukotvena v substrukci, v jejích základech druhotně použity tufitové články

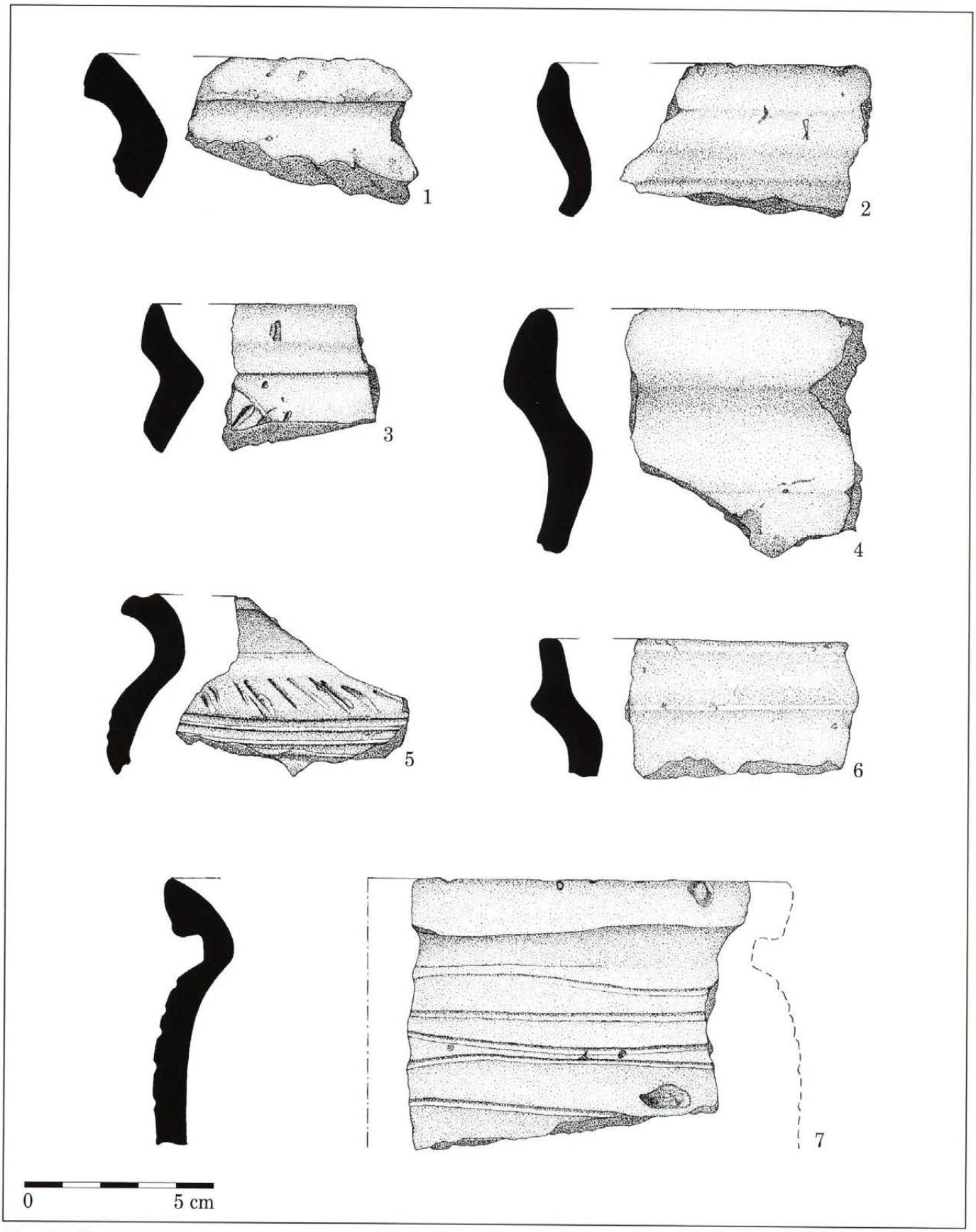

Obr. 108: Hradec u Opavy. Keramické nálezy.

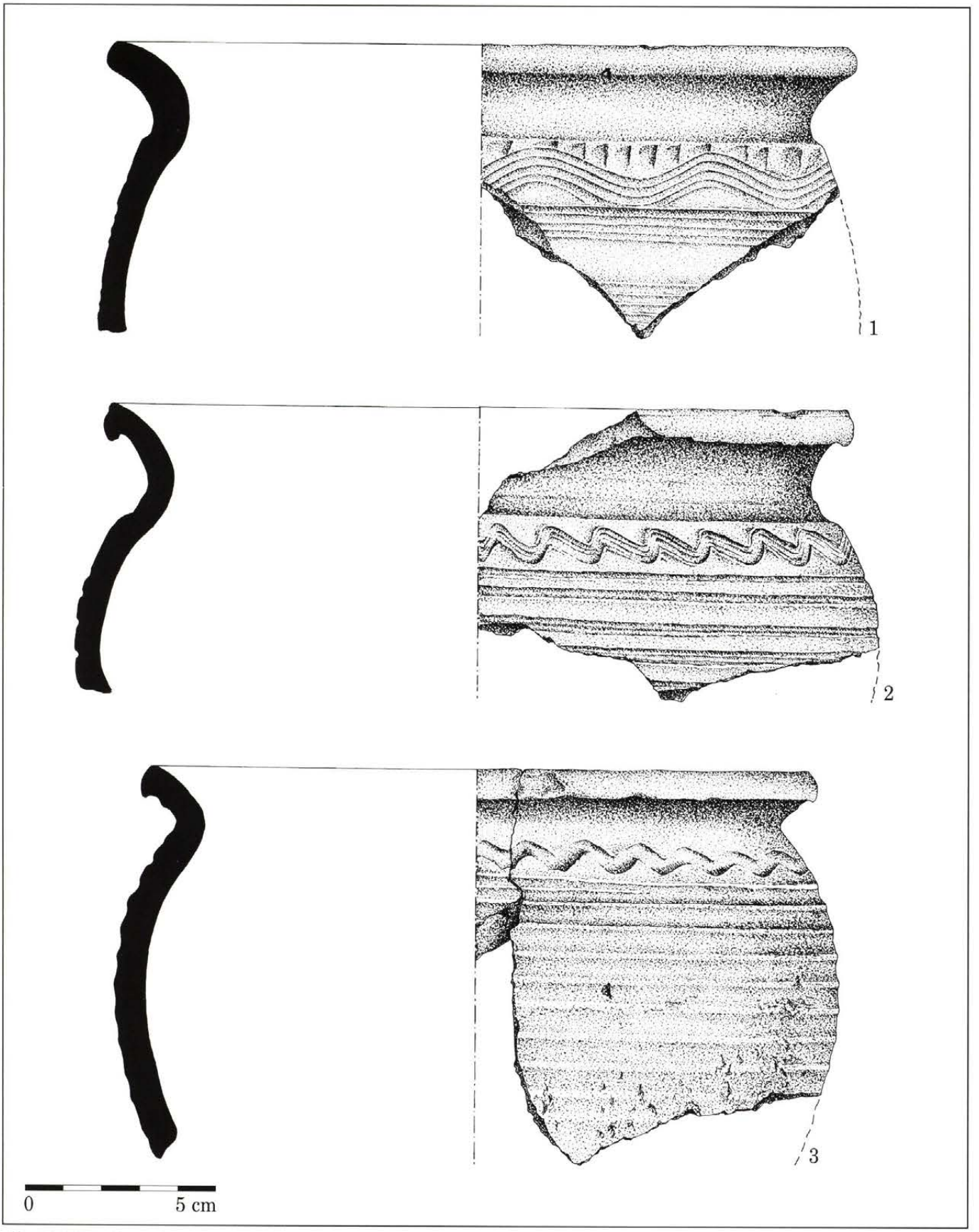

Obr. 109: Hradec u Opavy. Keramické nálezy.

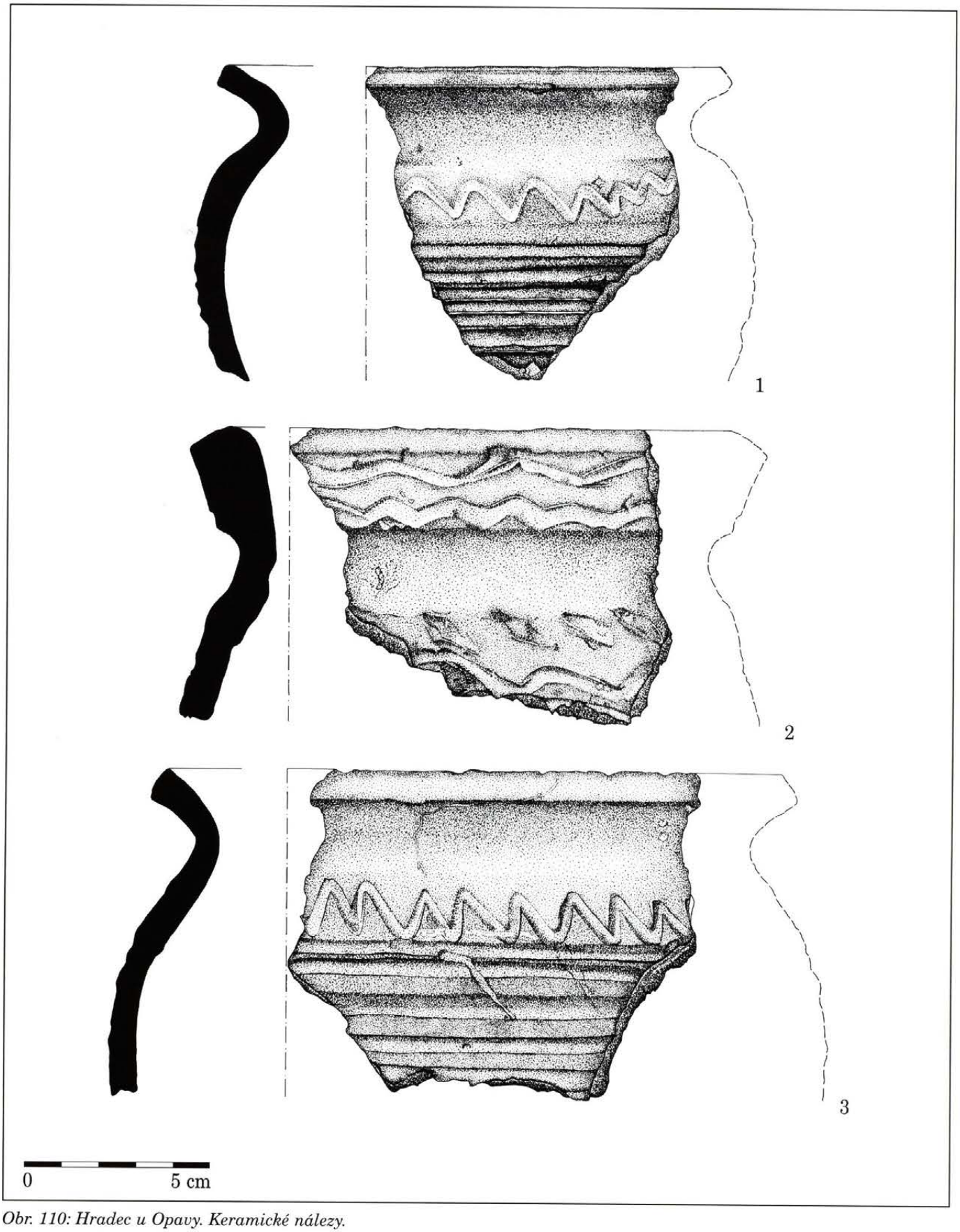

Obr. 110: Hradec u Opavy. Keramické nálezy.

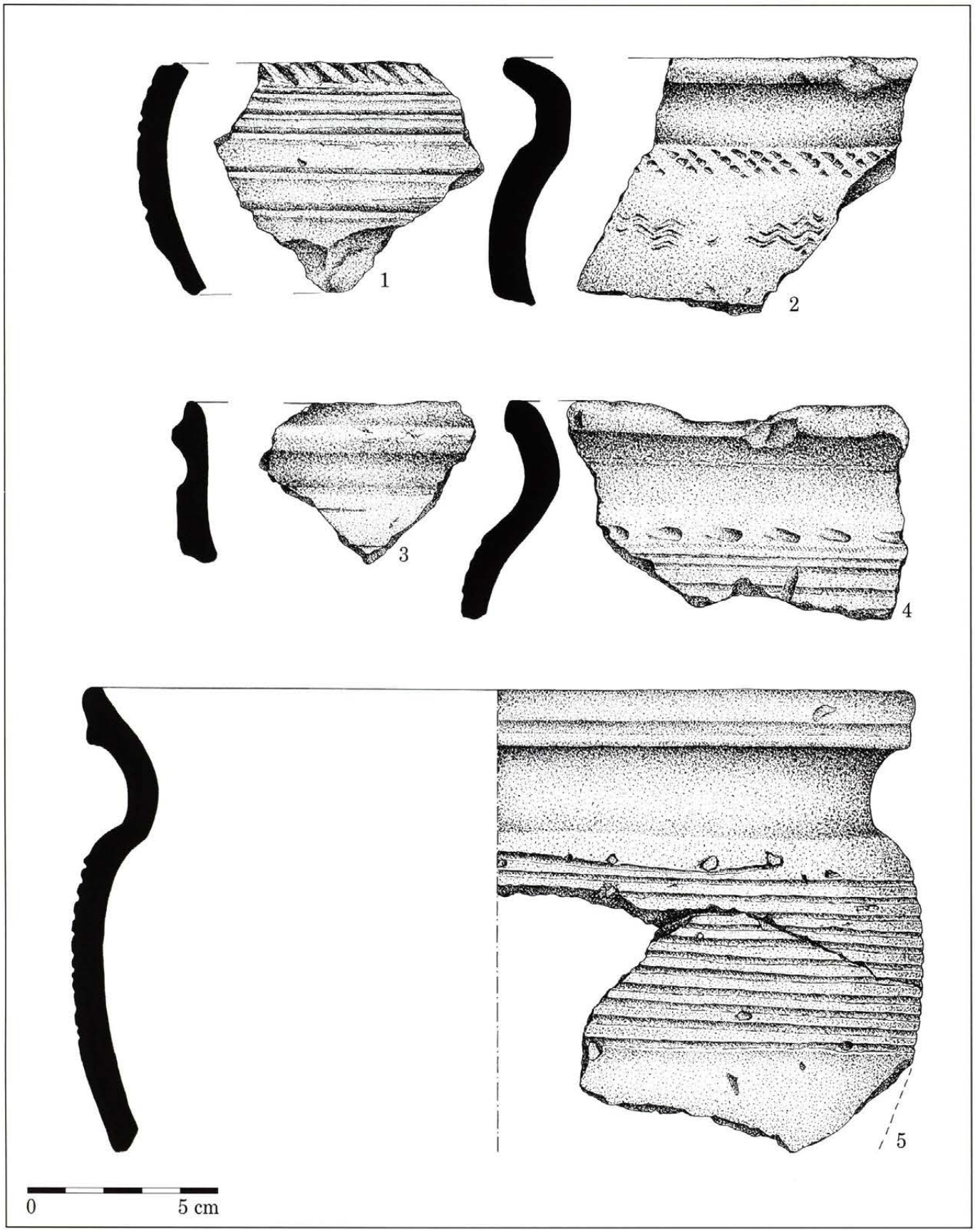

Obr. 111: Hradec u Opavy. Keramické nálezy.

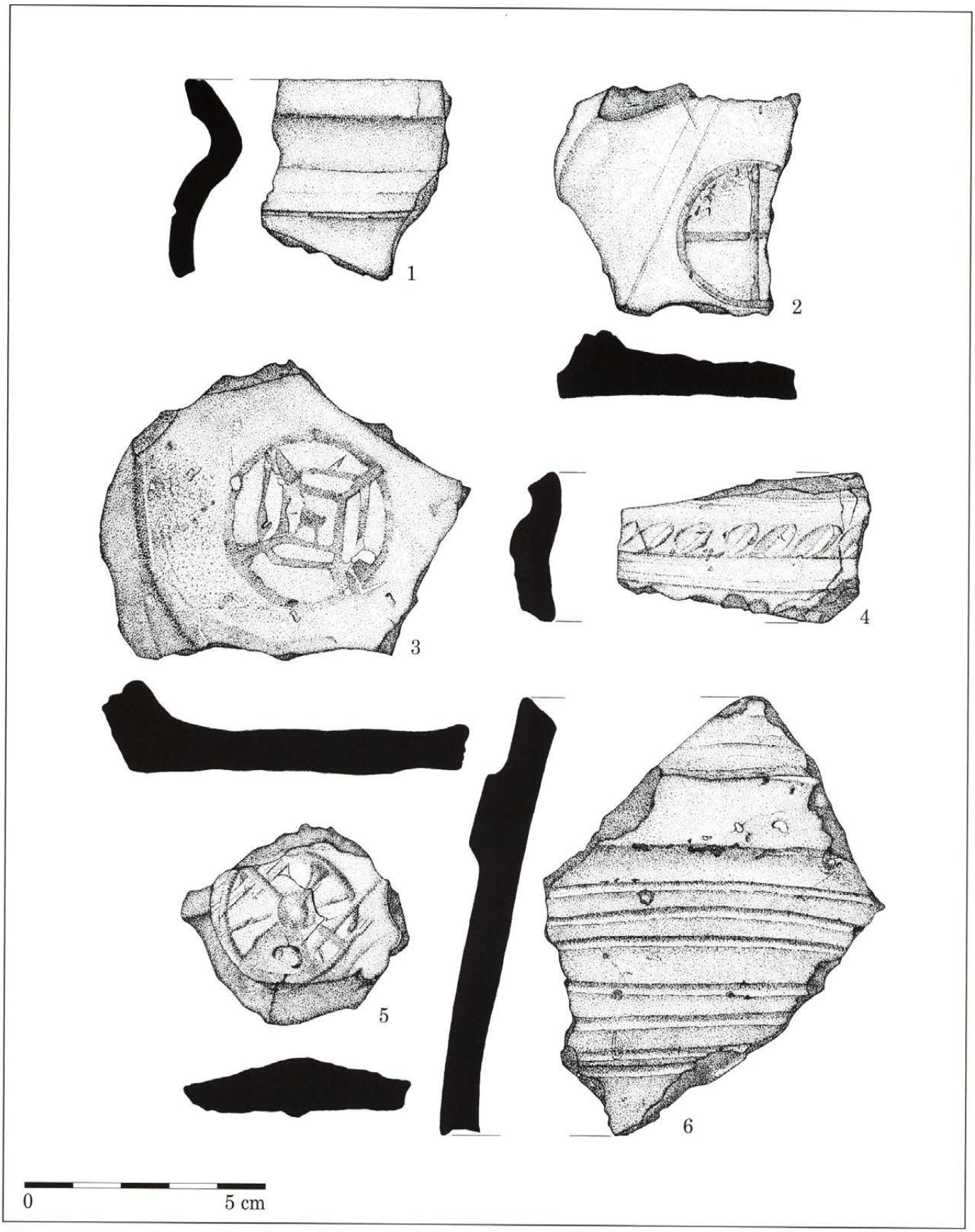

Obr. 112: Hradec u Opavy. Keramické nálezy.

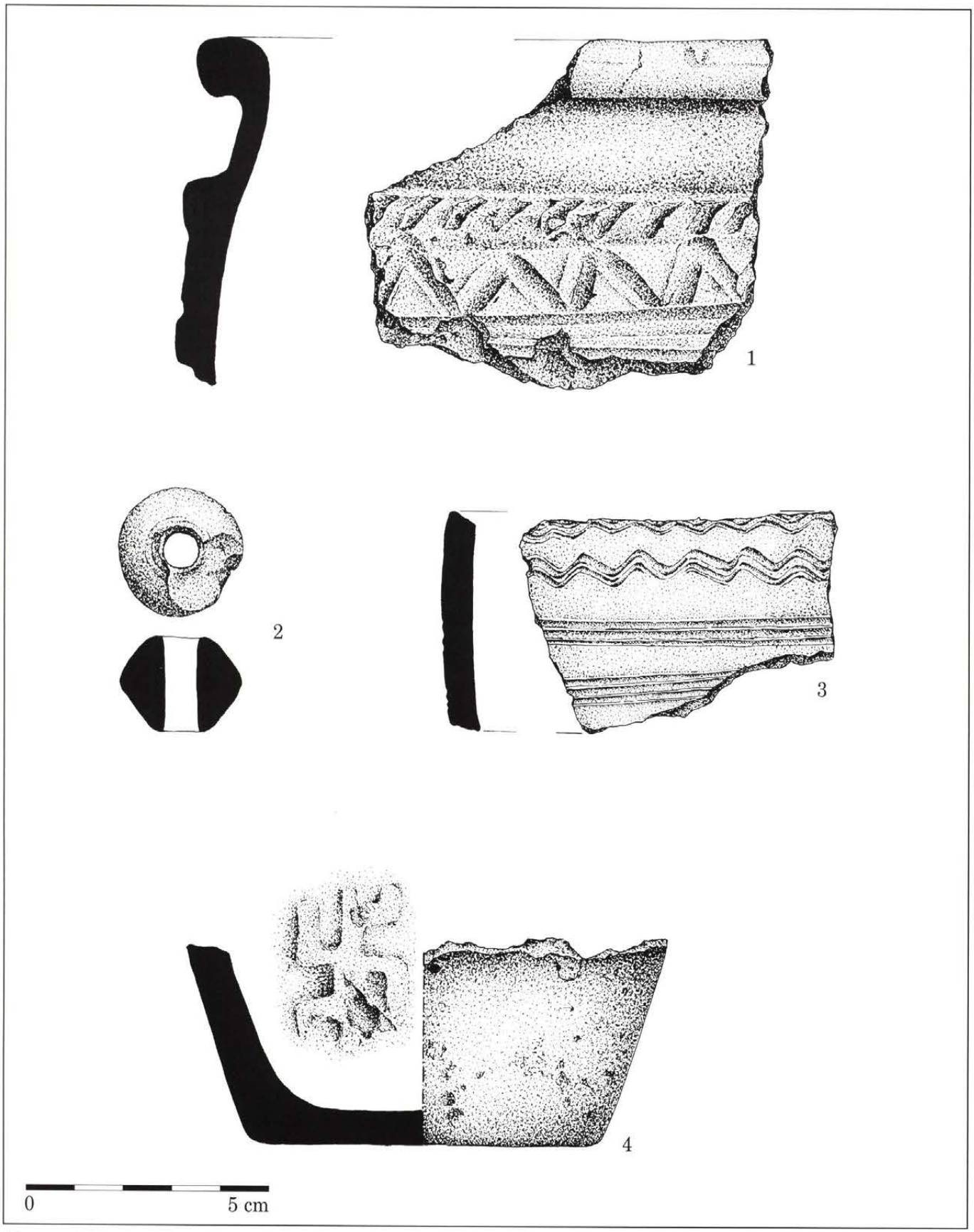

Obr. 113: Hradec u Opavy. Keramické nálezy.

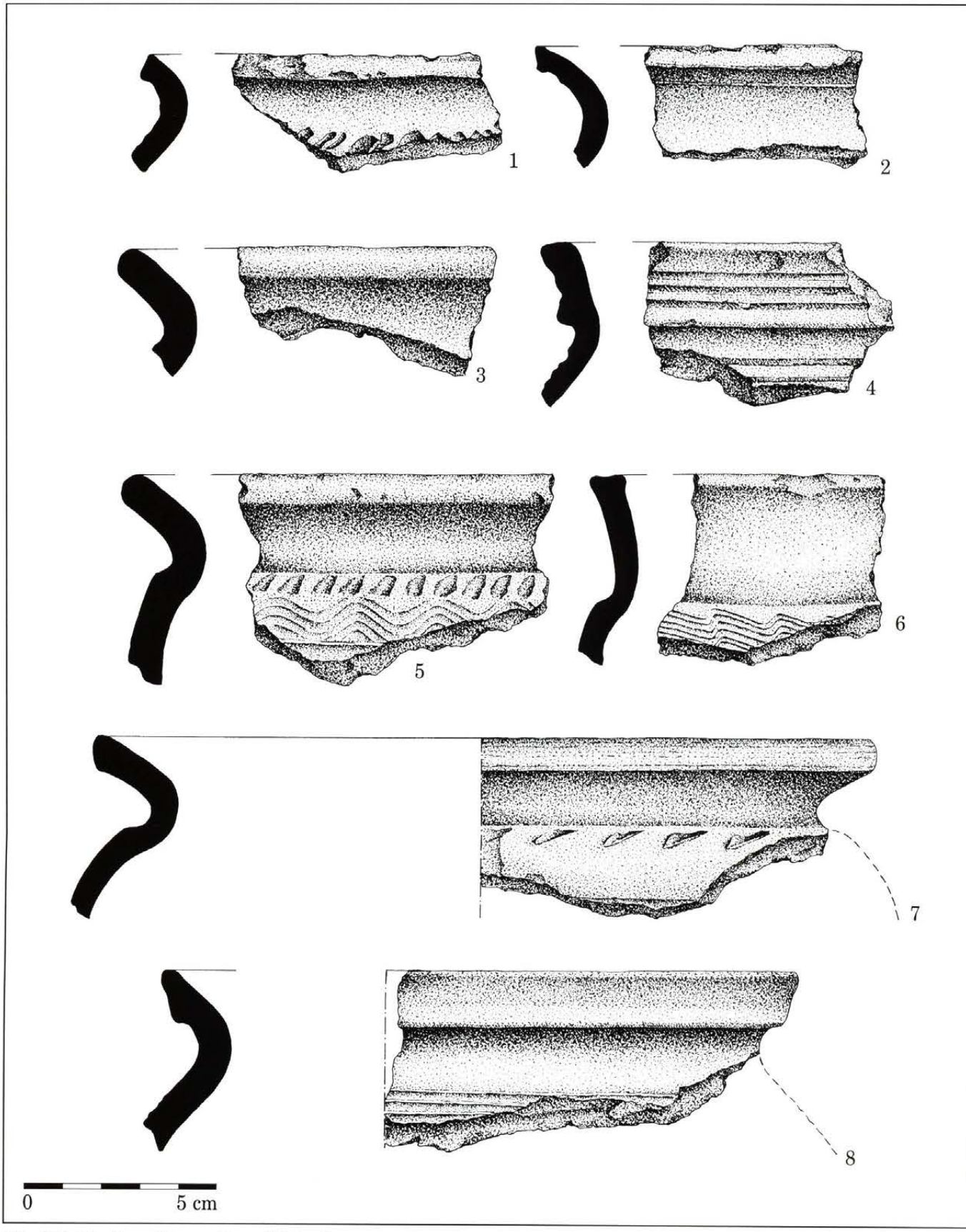

Obr. 114: Hradec u Opavy. Keramické nálezy.

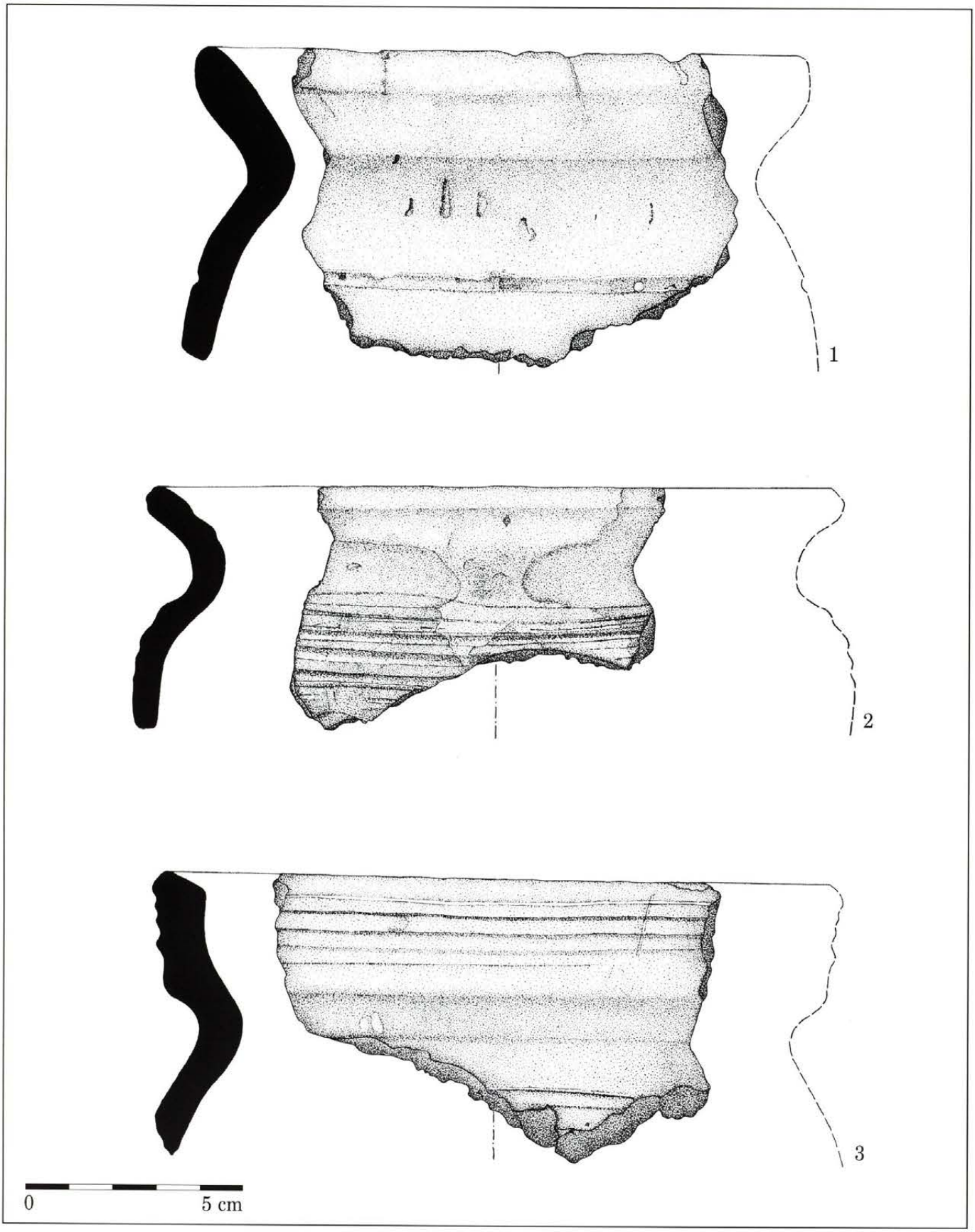

Obr. 115: Hradec u Opavy. Keramické nálezy.

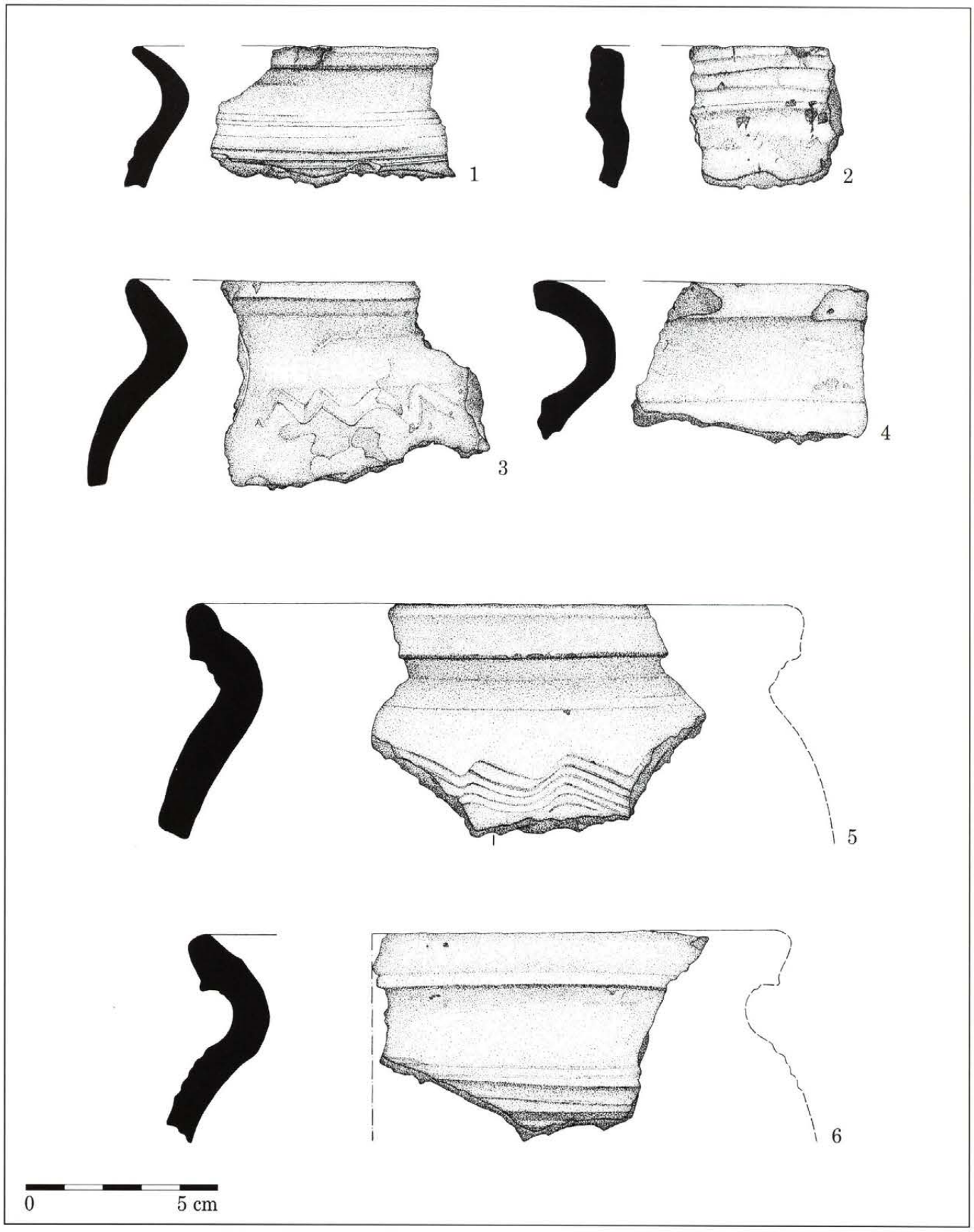

Obr. 116: Hradec u Opavy. Keramické nálezy.

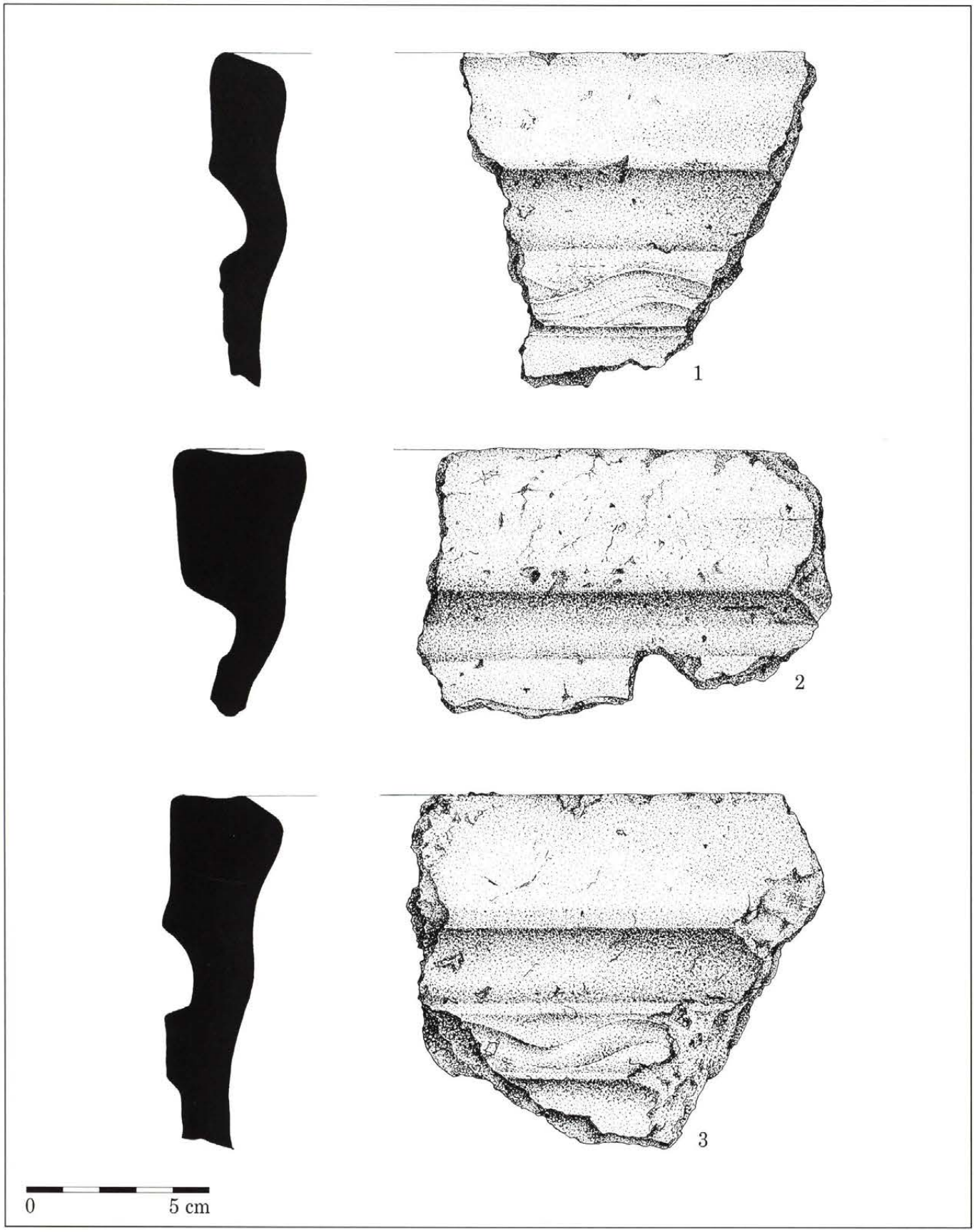

Obr. 117: Hradec u Opavy. Keramické nálezy.

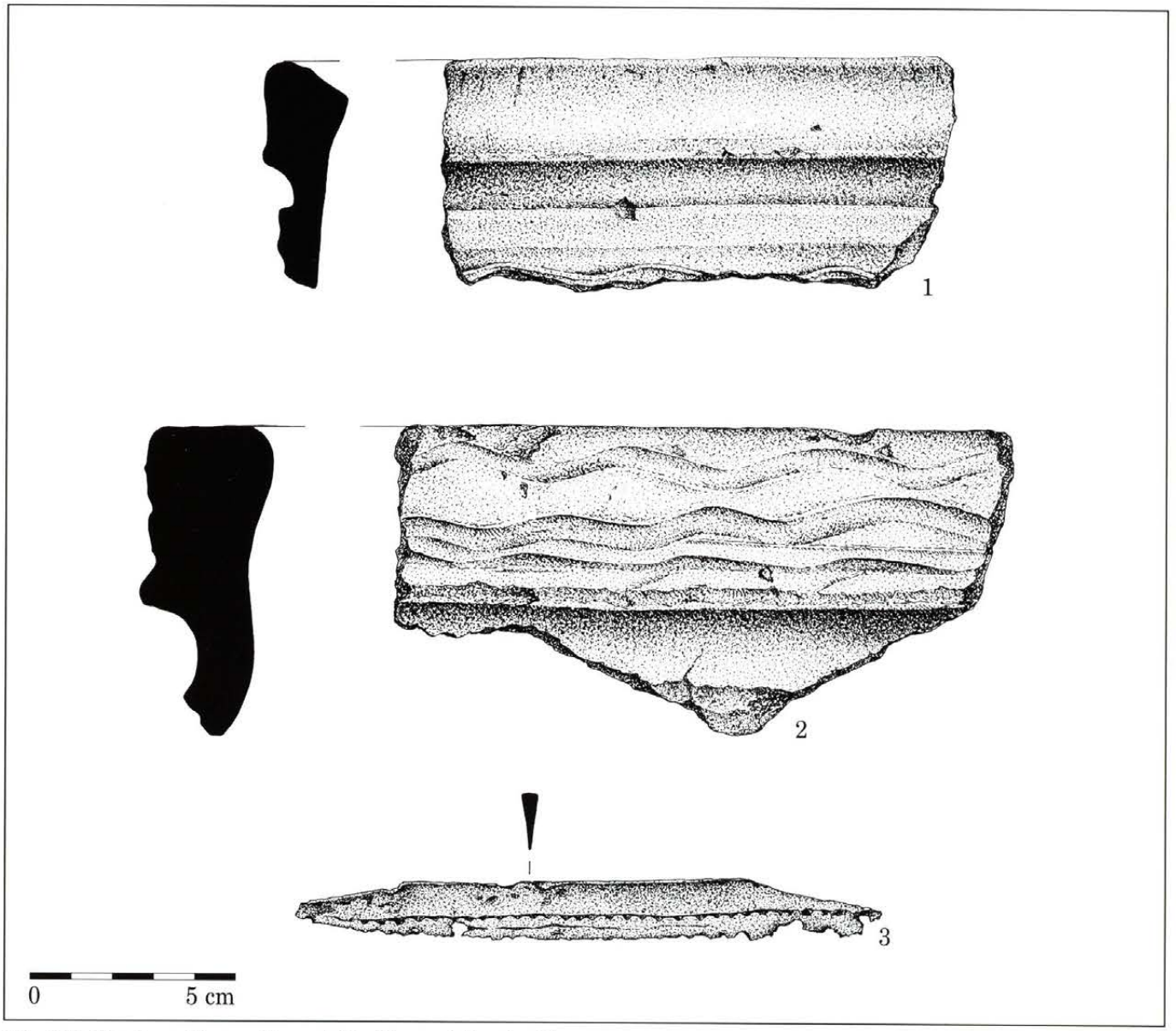

Obr. 118: Hradec u Opavy. Keramické nálezy a železný nůž.

- 1991/1992: zkoumána místnost při západní hradbě, situovaná ve vzdálenosti 11,5 m od jižního čela zámku; k západní hradbě o zachovalé výšce 5,05 m a šířce 2,12 m, vyzděné dílem řádkovací technikou z lomového kamene na oranžovou maltu a stojící ve výšce 1,0 - 1,5 m na odsazeném soklu ukotveném v základové rýze, přisazena na dilatační spáru valeně sklenutá místnost; nepravidelný, téměř čtvercový tvar vnitřních rozměrů 6,7/6,9 x 7,0 m v jihovýchodním rohu porušen opěrákem mladší oranžerie; stěny, vyskládané spíše z drobných kamenů, vzájemně provázány, nerovné skalnaté dno nese stopy úprav; v jižní stěně patrný cihlový segment klenebního oblouku druhotně proraženého vstupu 2,2 m širokého a 2,1 m vysokého; hradební zeď a stejně tak i západní část severní zdi místnosti porušovaly ještě starší velmi kvalitní zdivo neznámé šíře, opět spojované oranžovou maltou, předstupující před stávající hradbu východním směrem o 1,0 - 1,5 m; jeho jihozápadní, tj. vnější stěna chybí, neboť byla zničena stavbou mladší hradby; zeď s vnitřní lícovanou stěnou zachovalá do výše 0,7 - 1,55 m byla založena v základové spáře přesahující zeď o 0,2 - 0,4 m; vzniklý prostor, vyplněný sypkou hlínou s kameny, bez nálezů; nečetné zlomky keramiky z přelomu 13. - 14. století nalezeny ovšem v základové rýze mladší hradební zdi; datují její vznik do stejného časového úseku

- 1993: výzkum v prostoru před jižním křídlem zámku; při západní hraně ostrožny objevena pečlivě vyskládaná zeď délky 6,2 m a šířky 1,25 m (s bílou vápennou maltou), napojující se na starší hradební zeď (s oranžovou

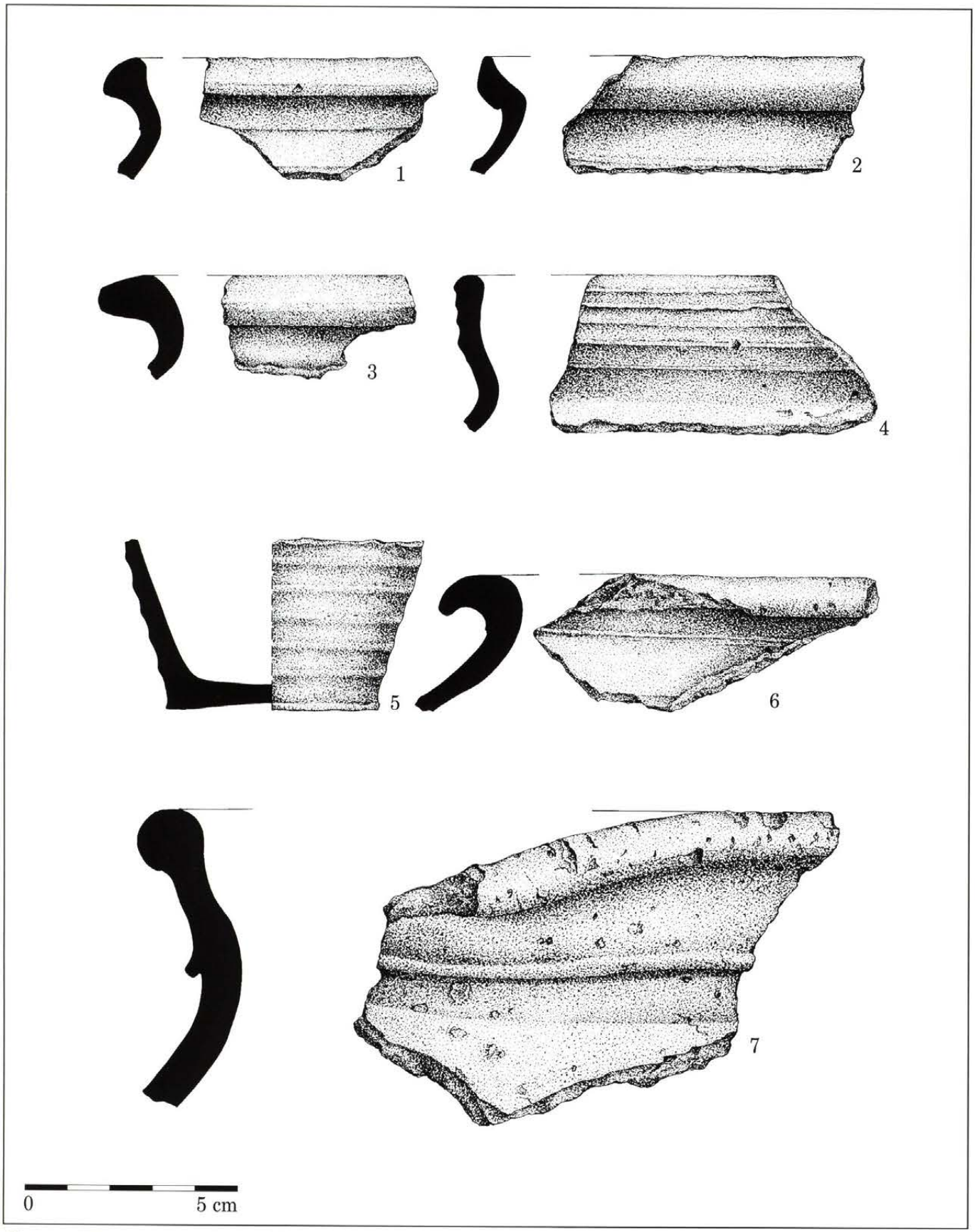

Obr. 119: Hradec u Opavy. Keramické nálezy.

maltou) a částečně stojící na jejích základech; v místech naproti Bílé věži odkryta soustava subtilnějších zdí (0,8 m silných), vytvářející pravoúhlý prostor s dusanou (maltovou?) podlahou, jehož vnitřní stěnu délky 3,9 m a šířky 1,3 m představuje pokračování zdi s bílou maltou

- 1994: sonda vedena od jižního průčelí zámku v délce 56,0 m (šířka 0,8 - 0,9 m, hloubka 0,3 - 2,5 m) směrem jižním; ve vzdálenosti 43,5 m odkryta kamenná hradba usazená ve schodovitě vylámaném podloží, s lícovanou severní a strženou jižní vnější stěnou, stávající šíře 1,4 - 1,5 m se středem vyplněným nepravidelně kladenými kameny a maltou; za ní prudký pokles – skála vylámaná (?) až na hloubku 2,7 m, přičemž původní hloubky nedosaženo; na 56. m terén opět stoupá vzhůru
- 1995: v souvislosti s instalací elektrické rozvodné ústředny v severním křídle zámku v přízemí druhé místnosti vpravo od vstupu vybrána její výplň až na skalnaté podloží v hloubce 3,6 - 3,9 m; nalezeny keramické zlomky 11. - 14. století; obnažené zdi (jižní, východní a severní) založeny v nestejné výškové úrovni a vzájemně provázány, lomové zdivo spojováno kvalitní vápennou maltou, v základech jižní zdi použita gotická cihla.

Z uvedeného je zřejmé, že archeologické nálezy jsou prezentovány především keramikou, výjimečně kovovými předměty, jejíž časové rozpětí je ve většině případů ohraničeno 10. - polovinou 13. století, přičemž převahu mají artefakty související s 12. - 13. věkem; méně je již zlomků patřících století 10. - 11. a sporadicky je zastoupeno i zboží středohradištní. Spíše ojediněle se v prostoru hradního jádra setkáváme s mladšími exempláři, pomineme-li ovšem evidentně „mladý" materiál (17./18. století), pocházející z jižní části stávajícího hradního nádvoří; s vyspělou vrcholně středověkou keramikou se kupodivu častěji dostáváme do styku mimo vlastní hrad, relativně hojnější je zvláště v nestratifikovaných vrstvách (navážkách) před jeho severním průčelím (obr. 119).

V okrajové profilaci převládají dvojkónické tvary a zejména nižší i vyspělé (vysoko vytažené) tvary římsovité, nacházíme ovšem i vně vyhnuté a různým způsobem seříznuté exempláře s výrazně prožlabaným hrdlem odsazeným od těla, související zřejmě s nejstarší fází osídlení této části ostrožny. Ve středně hrubé až hrubší hmotě s kaménky (u zásobnicovitých tvarů) je v menším množství u některých zlomků přítomna tuha, některé kusy nesou na vnější i vnitřní straně engobu okrově hnědé, ale i hnědobéžové a béžové barvy. Příznačná je mladohradištní výzdoba šikmými vseky a kapkovitými dolíky, případně i otiskem kolku, nezřídka v kombinaci s obvodobým žlábkováním. Dna jsou relativně dosti často opatřena plastickou značkou, v nezanedbatelném množství se vyskytují i nižší zdobené plastické lišty. Barva vypálení je většinou šedá, ale také okrově hnědá či hnědobéžová.

Pokusíme-li se sumarizovat výsledky archeologických výzkumů i umělecko-historických průzkumů, samozřejmě v kontextu s vybranými písemnými a ikonografickými prameny, začne se nám přece jen poněkud konkrétněji vybavovat představa podoby nejstarší kamenné románsko-gotické fortifikace na hradecké ostrožně (obr. 120).

Je nepochybné, že původní hradba je dodnes skryta v základových partiích vnějších stěn západního a východního křídla současného zámku, a to po celé jejich délce, místy až do úrovně přízemí; zdá se, že v těchto úsecích hradební zeď kopírovala hranu skalnaté ostrožny. Archeologicky bylo její plynulé pokračování zjištěno po obou stranách ostrožny směrem jižním, k příkopu P6. Jestliže na západě se de facto opět držela hrany příkrého svahu a byla zde ukotvena v regulérní základové spáře, na straně východní již byla zasazena do mírnějšího svahu a přisypána navážkou s nejmladším materiálem - keramickými zlomky z doby kolem poloviny 13. století, na níž místy spočívala dočervena propálena destrukční vrstva; došlo tak k rozšíření využitelné plochy centrálního plata o 3 - 4 m. Zeď pokračovala směrem k Bílé věži, pod níž mizí; její výstup se nepodařilo zachytit. Oba hradební úseky (západní i východní) byly zděny stejnou technikou a spojovány totožnou maltou. Zjištěný směr jejich průběhu naznačuje, že se zhruba na úrovni středu Bílé věže spojily, jak o tom koneckonců svědčí i kratičký úsek zde obnaženého zdiva, a vytvořily tak uzavřený prostor. Situaci na západní straně ovšem komplikuje ještě starší, poměrně brzy snesená zeď, na níž hradba spočívá. Nelze proto zcela vyloučit možnost, jakkoliv pravděpodobnost není příliš vysoká, že tato zeď a zeď „B", zaznamenaná před severozápadním nárožím, mohou představovat jednu a tutéž hradbu a časově být synchronní s hradbou východní. Je možno snad připustit, že její původní založení bylo nikoliv na hraně, ale níže v prudkém svahu a zeď mohla být po nedlouhém čase zcela destruována a poté nahrazena novější již výše položenou, třebaže situace na jihu tomu příliš neodpovídá. Statické poruchy zdiva jsou ovšem dodnes na této straně zámku poměrně časté a této úvaze by vcelku odpovídaly i nálezy učiněné v základové spáře mladší hradební zdi.

Je dosti pravděpodobné, že v místě jihovýchodního průběhu hradby byla do ní zakomponována nejspíše hranolová věž, jejíž umístění v tomto prostoru nepostrádá logiku, neboť po úbočí východního svahu byla vedena přístupová komunikace; její základy jsou možná ještě skryty ve hmotě stojící Bílé věže (srv. níže popis z roku 1549 a 1570, vyobrazení na mapě z roku 1692 i mapu z roku 1780). Ihned za hradbou na jižní straně byl konstatován prudký zlom terénu a je téměř jisté, že se zde nacházel dosud neznámý příkop předcházející jižněji položenému příkopu P6.

Na protější severní straně (nedaleko současného vstupu) byla odkryta masivní, nakoso postavená hranolová věž, k níž směřují a na níž byly zřejmě napojeny dvě zdi vycházející evidentně z dnešního severozápadního nároží zámku a svými parametry (šířka 2,5 m) odpovídající nejstaršímu hradebnímu zdivu; existence a případné napojení obdobného zdiva, běžícího k severovýchodnímu nároží, nebylo výzkumem shledáno, ale je třeba upozornit, že právě

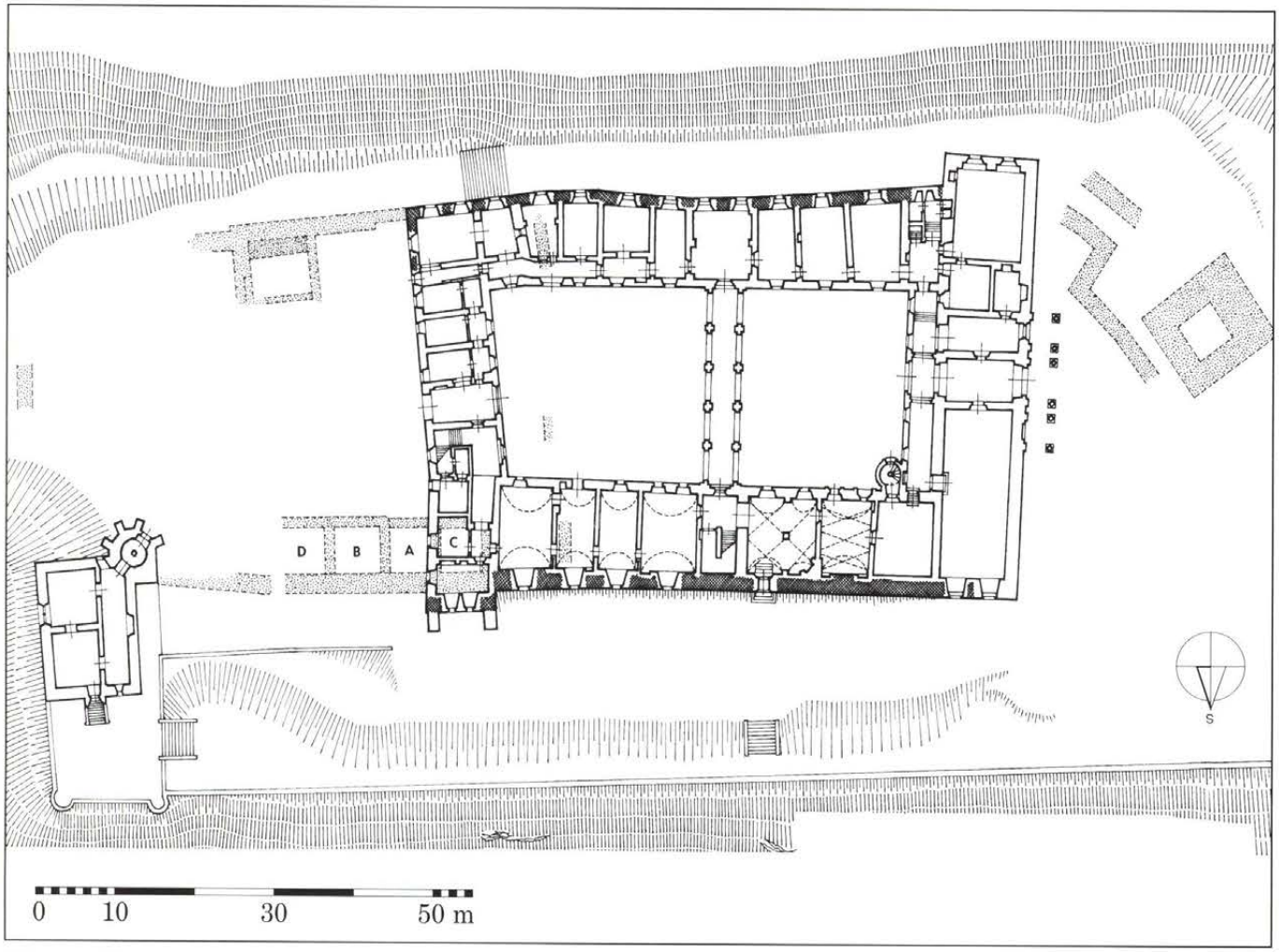

Obr. 120: Hradec u Opavy. Půdorysné zaměření Bílého zámku s vyznačením středověkých fází (mřížkovaně) a archeologicky zjištěných situací (tečkovaně).

v těchto místech v minulosti probíhaly jedny z nejrozsáhlejších terénních úprav.

Je možno připustit, že k nejstarší fázi mohly patřit i místnosti zapuštěné do navážky a přizděné na spáru k východní hradební zdi za jižním křídlem, stejně jako místnost odkrytá při západní hradbě na protější straně (?). Nejasné zůstává časové zařazení a průběh zdi či zdí odkrytých v kratičkých úsecích v jižní části nádvoří a v suterénech druhé a třetí místnosti východního a západního křídla, stejně jako torzo zdi neznámé šíře objevené v těsné blízkosti severního vstupu do zámku.

Důležitý moment představuje zjištění náhlého, téměř kolmého lomu terénu v severní polovině nádvoří, naznačující, že jižní část dispozice byla až do závěru 18. století situována cca o 3 m níže; tomu odpovídá i situace pozorovaná při hloubení jihozápadní části nádvoří v souvislosti s instalací kotelny. Stranou ponecháváme příkop rozpoznaný v nejsevernější části nádvoří (P5), který považujeme spíše za záležitost mladohradištní.

Na základě výše uvedených poznatků se nám tedy dílčí nejstarší podoba hradu jeví následovně: Fortifikace zaujala nejužší část hřebene severojižní orientace v maximální délce 130 - 135 m a šířce 45 - 47 m. Tvořila ji mohutná obvodová hradba 2,1 - 2,5 m silná, navazující na severozápadě a zřejmě i jihovýchodě na masivní hranolové věže; z obou stran – severní a jižní – byla jištěna třemi, respektive dvěma šíjovými hlubokými a širokými příkopy. Jižní, větší díl dispozice byl v nižší úrovni než menší vyvýšená část severní a byly zde při hradbě umístěny zděné budovy, alespoň na jižní straně časově přibližně shodné s výstavbou hradební zdi; jednalo-li se o provozní anebo sídelní objekty, nejsme schopni rozpoznat. Jak vypadalo a fungovalo komunikační schéma mezi oběma hradními okrsky, prozatím rovněž nevíme, více nemůžeme říci ani o další zástavbě a případném detailnějším členění. Jediný zachovalý a průkaznější gotický prvek představuje tufitový, v současnosti zazděný portál s prožlabeným a okoseným ostěním, datovaný do 14. století a umístěný patrně v původní poloze v západní zdi jižního průjezdu zámku; proto byl některými autory právě do těchto míst situován také původní gotický palác (srv. KOUŘILOVÁ D.:

1981, s. 1). Vše tudíž prozatím nasvědčuje tomu, že v rozsáhlejší snížené jižní části dispozice musíme hledat nejstarší jádro hradu.

Ikonografie a dokumentace

Ke starším vývojovým fázím hradeckého zámku neexistuje téměř žádná ikonografie a dokumentace. První schematické zobrazení zámeckého objektu v pohledu od severozápadu můžeme spatřit až na Helwigově mapě Slezska z roku 1561. Jde však evidentně jen o symbol opevněného sídla, s jeho skutečnou podobou nemá nic společného; nízká, nejspíš roubená stavba se vstupním přístavkem a vysokou, patrně sedlovou střechou, ohraničenou jakýmsi ochozem, tu spíše odpovídá představě drobného středověkého opevnění.

Mnohem větší vypovídací hodnotu má již výsek z Vischerovy mapy Moravy z roku 1692 (obr. 121), kde je v pohledu od východu zachyceno městečko Hradec v hradbách s kostelem sv. Petra a Pavla s vysokou věží s cibulovou bání, před nímž (zřejmě na hraně příkopu) je situována čtverhranná věž s vysokou špičatou střechou, plnící patrně funkci branské budovy. Vlastní zámek je prezentován východním křídlem s pěti prolomenými obdélnými okny v 1. podlaží a tzv. hodinovou věží nad průjezdem na severu. Důležité je zaznamenání průběhu obvodové hradby a zvláště mohutné hranolové věže se stanovou střechou (?) a dvěma podélnými otvory (okny?) nad sebou v jihovýchodní fasádě; za věží, na jižní straně, je dobře zřetelný prudký pokles terénu. Jedná se nepochybně o onu velkou věž, o které hovoří v roce 1549 Barbora Gočová v popisu stavebních prací proběhlých na zámku v letech 1531-1535 a poté ještě zmiňovanou při deskripci zámku z roku 1570 (TUREK A.: 1952a, s. 142). V této souvislosti je třeba upozornit, že v listě B. Gočové je vzpomenuta i tzv. červená věž, umístěná na protější severní straně: *„Item nejprve dala sem zeď okolo zámku Hradce... zgruntu vyzdíti... tu od červené věže ...". „Item na druhé straně sem dala zeď obehnati... až k velkej věži..."*

V předsíni podvěží kostela sv. Petra a Pavla je umístěn v mramoru provedený epitaf Kašpara Pruskovského z Pruskova, od roku 1585 dědičného majitele hradeckého panství. V jeho levém horním rohu je v nízkém reliéfu spodobněno v pohledu od zámku hrazené městečko, kde dominantní stavbu představuje právě kostel, o jehož přestavbu se Pruskovský zasloužil; nelze jej tedy považovat za pohled na zámek (KOUŘILOVÁ D.: 1981, s. 14).

Vcelku důležité informace lze o městečku i zámku vyčíst také z mapy vojenského mapování z roku 1780, provedené v měřítku 1:28 800, kterou do literatury uvedl T. Grim (1990, s. 187). Je zde mimo jiné zobrazen přemostěný příkop, verifikovaný archeologickým výzkumem, oddělující městečko od zámku. Prostor mezi příkopem a tělesem zámku vyplňovalo ohrazené nádvoří, na severozápadní straně zesílené baštou. K jižnímu křídlu zámku se zde rovněž přimyká hradební oblouk osazený na jihovýchodě dosud neznámým objektem patrně obdélníkového tvaru (pozůstatek věže?).

Poměrně četná je již ikonografie ilustrující mladší fáze stavebních obměn objektu. Jde o soubor grafických listů, kreseb a obrazů ze sbírkového fondu zámků Hradce nad Moravicí a Raduně.

Nejstarší je olejomalba krajiny s vedutou zámku od malíře Kesselheima, který na Hradci působil jako učitel kreslení dětí Eduarda Lichnovského v letech 1826-1829. Zachycuje objekt z nadhledu od jihu včetně empírových přístaveb koníren, vozoven a skleníků v místě někdejšího malého dvora za jižním křídlem. Od téhož autora pochází ještě jedna obdobná, ale pozdější olejomalba s upravenou jižní fasádou oranžerie, členěnou řadou vysokých arkád namísto předchozích obloukových oken.

Shodné řešení fasády je zachyceno na vedutě zámku z nedatovaného a autorsky neurčeného portrétu knížete E. Lichnovského (umírá v roce 1845), kde je zámecké sídlo zvěčněno z nadhledu v pohledovém úhlu od jihozápadu. Na vedutě na olejomalbě z doby mezi lety 1845-1848 – portrétu Felixe Lichnovského – je zámek pojat již spíše pohledově ze západní strany a v kontextu scenérie s prudkým svahem ostrožny nad řekou Moravicí.

Další ikonograficky ucelený materiál představují litografické listy Jakuba a Rudolfa Altů, vídeňských krajinářů, kteří zpracovali na zakázku Roberta Lichnovského soubor pohledů na zámek v krajinné kompozici, samostatných exteriérových pohledech s žánrovými doplňky a interiérových zákoutích. Vydalo jej nakladatelství Rau ve Vídni v roce 1855.

Na všech uvedených zobrazeních je zachycen v zásadě již stavebně ukončený typ zámecké architektury s renezanční dispozicí a v empírové úpravě včetně přístavby za jižním křídlem, realizované v rámci celkového přebudování zámku Johannem Mihatschem z Krnova po požáru v roce 1796. Tehdy byl také zlikvidován fortifikační systém zrušením hradeb, městských zdí a stržením rohových věží, snesena byla i hodinová věž na severu.

Materiály technické povahy, tj. plány, rozkresy architektonických detailů, výrobní výkresy, opět dokládají pouze mladší stavební etapy od poloviny 19. století. Z hlediska stavební geneze objektu je podstatná fragmentálně a pouze ve fotokopiích dochovaná část plánové dokumentace Bílého zámku. Jednak jde o návrhy stavitele Karla Klumpnera z Fulneku, datované k roku 1845 – půdorysy 1. a 2. NP, nákres průčelí a řez severním křídlem s přístavbou chodby do nádvoří - a dále o plány přestavby, jak je zamýšlel, podepsal a datoval v roce 1861 Karel Lüdecke z Vratislavi a jak byly s menšími korekcemi provedeny.

Mylným čtením plánů bez konfrontace s dalšími fakty (předchozí stav, sondy) byla na jihovýchodním nároží zakreslena věžice, interpretovaná celou generací badatelů (např. KOTRBA V.: 1961; POCHE E.: 1949, s. 379-380, TUREK A.: 1971, s. 8, 15) jako fragment staré hradní kaple nebo pozůstatek velké věže – donjonu; ve skutečnosti šlo o nerealizovaný návrh Lüdeckeho. Oba stavitelé reprezentují navazující stupně historizující vlny: K. Klumpner zahájil

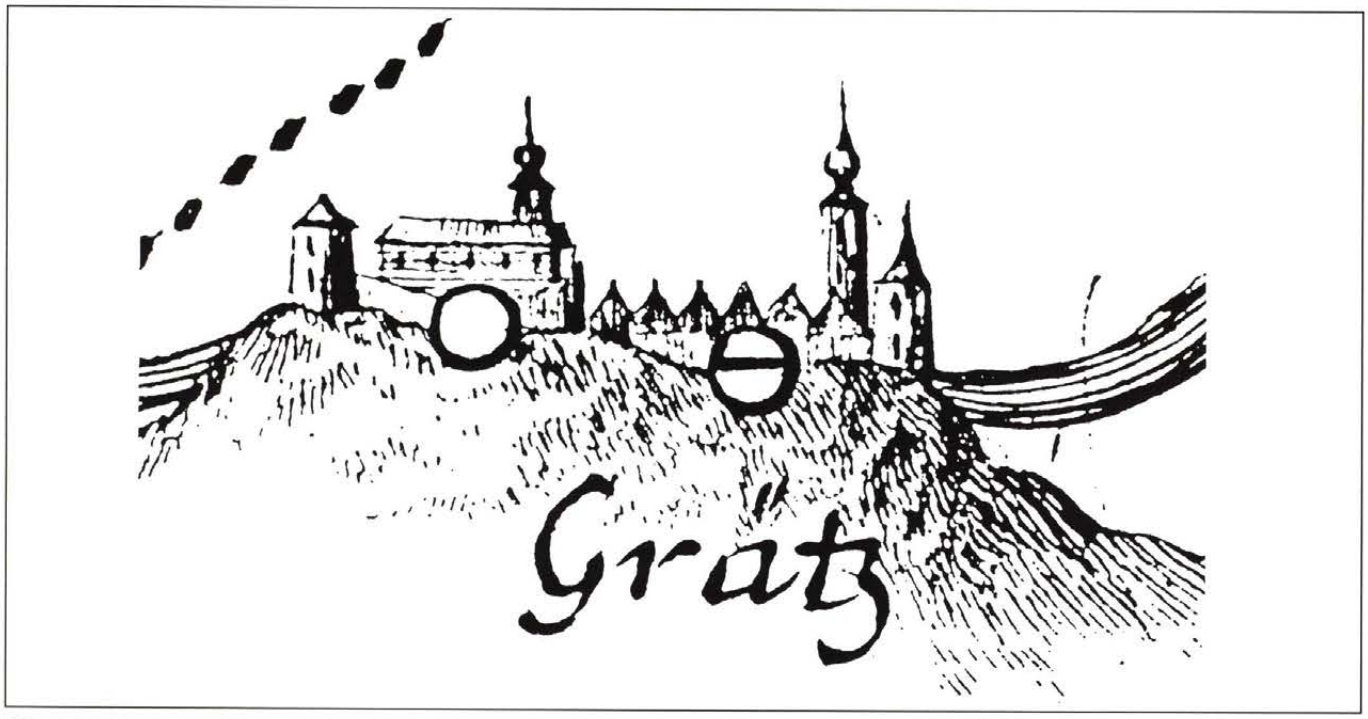

Obr. 121: Hradec u Opavy. Výsek z Vischerovy mapy Moravy z roku 1692 se zobrazením městečka a zámku Hradce.

úpravy nádvoří v duchu romantických gotických impulzů a K. Lüdecke je dokončil včetně přístavby věže a arkádové chodby do nádvoří a zásadní úpravy interiérů v intencích tvarosloví pozdního gotikou inspirovaného historismu.

Originální a velmi obsáhlou plánovou dokumentací (deponovanou v ZA Opava, Velkostatek Hradec, 1786 - 1946) jsou doloženy historicky nejmladší zásahy podle signovaných návrhů F. Händela z Výmaru, datovaných mezi lety 1885 - 1891, které na vlastním Bílém zámku byly sice minimální, plně se však rozvinuly na stavbě tzv. Bílé věže.

Celkový záměr stavby nového komplexu skleníků za jižním křídlem plně v duchu vládnoucího historismu dokládá nesignovaná a nedatovaná, patrně však Händelova kolorovaná kresba tužkou, uložená ve sbírkách Správy zámků Hradce nad Moravicí a Raduně. Realizován byl pouhý fragment této koncepce – solitérní Bílá věž, prostor po odbouraných empírových stavbách zůstal volný. Krystalizující situaci dokládá v perspektivním průhledu na věž podél východního křídla ještě jeden návrh na časově a autorsky neurčeném akvarelu, patrně opět z ruky F. Händela.

Sevřením areálu Bílého zámku hradební zdí s hlavní dvouvěžovou vstupní branou, náležející již k souboru budov Červeného zámku, se koncem 19. století uzavírá architektonický vývoj lokality. Tato etapa je doložena jednak řadou kreseb a variantních studií signovaných a datovaných mezi lety 1872-1874, v originálech uložených v Institutu architektury ve Vratislavi, jejichž autorem je duchovní tvůrce areálu – architekt Alexis Langer z Vratislavi, a dále množstvím výrobních výkresů z let 1879-1895 z ruky F. Händela, uložených v Zemském archivu v Brně, který vedl a usměrňoval vlastní realizaci (KOUŘILOVÁ D.: 1997, s. 112-116).

Celkové dálkové záběry na zámek a pseudoslohové úpravy interiérů jako dokumentace životního stylu Lichnovských na počátku 20. století představuje fotoalbum z roku 1902, které na knížecí objednávku provedl Florián Gädel z Opavy.

V roce 1996 byl publikován M. Plačkem (1996, s. 167) analytický plán půdorysu tzv. Bílého zámku s využitím výsledků dosud zveřejněných archeologických výzkumů.

Purkrabský úřad na hradě Hradci

Soupis kastelánů

?	*Semislav z Morkovic*
1224	Vítek
1228	Diviš
1233	Milíč
1234	Vok
1234	Přibyslav, syn Prkošův
1234	Mileta
1235	*Beneda*
1236	Vok, syn Borutův
1240	Ratibor z Deblína
1254-1266	Janáč z Deblína
1279	Kuna z Kunštátu
1281	Záviš z Falkenštejna
1288	Strachota
1311	Jindřich ze Sedlic
1320	Přesek z Lichnova
1345	Pavel
1350?	Macek z Domoradovic
1355-1357?	Vojslav ze Zbyslavic
1357-1359/61	Slavata z Plště a Útěchovic
1362	Petr, řečený Rokyta
	Čeněk z Dětřichovic (zástupce purkrabího)
1409	Mikuláš Šváb ze Stibořic
1459-1461	Jan Čapek z Kroměšína a Valteřovic
1476	Albrecht Kavan z Dědibab

Sporné, respektive hypotetické kastelánství je odlišeno kurzivou.

Literatura

- **BAKALA, J.,** 1965: *Počátky česko-polských styků a nejstarší dějiny Hradce u Opavy*, ČSM-B 14, s. 97-106.
- **BIERMANN, G.,** 1874: *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf,* Teschen.
- **GRIM, T.,** 1990: *Zámek v Hradci nad Moravicí podle mapy z roku 1780,* ČSM-B 39, s. 187.
- **GRUNDMANN, G. - UHTENWOLDT, H.,** 1944: *Die schlesischen Burgen.* Breslau.
- **HUBALA, E.,** 1965: *Burgen und Schlösser in Mähren.* Frankfurt am Main.
- **JANÁK, V.,** 1987: *Archeologický výzkum v Hradci nad Moravicí (okr. Opava),* PV 1985, s. 60-61.
- **JANÁK, V.,** 1989: *Raně středověký opevňovací příkop v Hradci nad Moravicí,* PV 1986, s. 67-68.
- **JANÁK, V. - KOUŘIL, P. - JAROŠOVÁ, L.,** 1993: *Středověké souvrství v Hradci nad Moravicí (okr. Opava),* PV 1989, s. 99-100.
- **JISL, L.,** 1952: *Slovanský kmen Holasiců ve světle archeologických nálezů,* ČSM–B II, s. 33-64.
- **KAPRAS, J.,** 1909: *O státoprávních poměrech Opavska,* VMO 17, s. 17-53.
- **KOTRBA, V.,** 1961: *Hradec u Opavy.* Ostrava.
- **KOTRBA, V.,** 1962: *Hradec – slezské kulturní středisko, státní zámek a památky v okolí.* Praha.
- **KOUŘIL, P.,** 1983: *Mittelalterliche und neuzeitliche Funde in Hradec nad Moravicí (Bez. Opava),*PV 1981, s. 59.
- **KOUŘIL, P.,** 1988: *Hrad Vartnov a jeho postavení ve vývoji hradů na Opavsku,* in: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc., Brno, s. 285-304.
- **KOUŘIL, P.,** 1989: *Záchranný výzkum v Hradci nad Moravicí (okr. Opava),* PV 1986, s. 66.
- **KOUŘIL, P.,** 1991: *Slovanské osídlení opavského a těšínského Slezska (stručný přehled stavu výzkumu),* ŠPP 2, s. 97-105.
- **KOUŘIL, P.,** 1993: *Hradec nad Moravicí a jeho archeologický výzkum,* in: Český stát na přelomu 12. a 13. století, Opava, s. 90-93.
- **KOUŘIL, P.,** 1993: *Středověká kolonizace na severovýchodní Moravě a ve Slezsku a její odraz v archeologických pramenech,* AH 18, s. 141-150.
- **KOUŘIL, P.,** 1994: *Slovanské osídlení českého Slezska.* Brno-Český Těšín.
- **KOUŘIL, P.,** 1998: *Frühmittelalterliche Befestigungen in Schlesien und Nordmähren,* in: Frühmittelalterliche Burgenbau in Mittel- und Osteuropa, Bonn, s. 349-358.
- **KOUŘIL, P. - JANÁK, V.,** 1991: *Záchranné archeologické výzkumy v Hradci nad Moravicí (okr. Opava),* PV 1988, s. 53-54.
- **KOUŘIL, P. - MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1994: *Opevněná sídla na Moravě a ve Slezsku (vznik, vývoj, význam funkce, současný stav a perspektivy dalšího výzkumu),* AH 19, s. 121-151.
- **KOUŘIL, P. - WIHODA, M.,** 1996: *Die Burgen Böhmisch Schlesiens. Ihre Entstehung, Funktion und Stellung in der Siedlungsstruktur,* in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech – zamek, Wrocław, s. 67-84.
- **KOUŘILOVÁ, D.,** 1981: *Stavební vývoj zámku Hradec nad Moravicí,* PaP, č. 1, s. 1-17.
- **KOUŘILOVÁ, D.,** 1986: *Výsledky stavebně historického a umělecko-historického výzkumu zámku v Hradci nad Moravicí,* SPPSK 7, s. 104-127.
- **KOUŘILOVÁ, D.,** 1997: *Tvůrčí podíl architekta Alexise Langera z Vratislavi na stavbách areálu Červeného zámku v Hradci nad Moravicí,* in: Kamenná kniha, Sborník k romantickému historismu - novogotice, Sychrov, s. 112-116.
- **KÖNIGOVÁ - KUDĚLKOVÁ, A.,**1953: *Soupis stavebních památek v Ostravském kraji,* SlSb 51, příloha II, s. 5-32.
- **KRZEMIEŃSKÁ, B.,** 1980: *Konala se roku 1060 polská výprava na Hradec u Opavy? Z politických počátků Vratislava II.,* FHB 2, s. 77-128.
- **KUBITZA, F.,** 1938: *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens,* DMSH 24/9-12, s. 197-209.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z.,** 1981: *Přehled dosavadního stavu výzkumu fortifikací 11. až počátku 16. století na Moravě a ve Slezsku (hradiska a hrady),* AH 6, s. 147-197.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z.,** 1986: *Morava v 10. stol. ve světle archeologických nálezů,* PA LXXVII, s. 18-80.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z. -PLAČEK, M.,** 1988: *Nástin vývoje hradní architektury vrcholného středověku na Moravě a ve Slezsku do období husitských válek,* AH 13, s. 217-249.
- **MÜLLER, K. A.,** 1837: *Vaterländische Bilder I. Die Burgfesten und Ritterschlösser Schlesiens (beider Antheile), so wie Grafschaft Glatz.* Glogau.
- **NOVOTNÝ, B.,** 1956: *Archeologický výzkum Hradce u Opavy (okr. Opava),* PV 1956, s. 59-63.
- **NOVOTNÝ, B.,** 1959: *Archeologický výzkum Hradce u Opavy,* SlSb 57, s. 447-463.
- **NOVOTNÝ, B.,** 1966: *Hradec près d'Opava (Moravie),* in: Investigations archéologiques en Tchécoslovaquie, Prague, s. 242.
- **OPRAVIL, E.,** 1992: *Rostlinné zbytky ze středověkého hradu v Hradci nad Moravicí,* ČSZM-A 41, s. 97-104.
- **PARCZEWSKI, M.,** 1982: *Płaskowyż głubczycki we wczesnym średniowieczu.* Warszawa – Kraków.

- **PAVELČÍK, J.,** 1971: *Slovanské objekty v Hradci u Opavy (okr. Opava),* PV 1970, s. 54.
- **PAVELČÍK, J.,** 1980: *Slawische Funde in Hradec nad Moravicí (Bez. Opava),* PV 1977, s. 80.
- **PETER, A.,** 1894: *Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesien.* Teschen.
- **PLAČEK, M.,** 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku.* Praha 1996.
- **POCHE, E.,** 1949: *Umělecko-historický průzkum Hradce u Opavy,* SlSb 47,s. 379-380.
- **ROHEL, J.,** 1955: *Hradec v podání kronikářů,* in: Listy z Hradce, Opava.
- **RZEHAK, E.,** 1907/8: *Zur alten Geschichte der ehemaligen Burg und Stadt Grätz a.d. Mohra, von 1031 bis 1500,* ZGKÖS 3, s. 65-83.
- **SAMEK, B.,** 1994: *Umělecké památky Moravy a Slezska 1, A/I.* Praha.
- **SLÁMA, F.,** 1886: *Vlastenecké putování po Slezsku.* Praha.
- **SLÁMA, F.,** 1887: *Oesterreichisch Schlesien. Landschafts-, Geschichts- und Kulturbilder.* Prag.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Severní Morava.* Praha.
- **TUREK, A.,** 1952a: *K stavebnímu vývoji zámku Hradce,* SlSb 50, s. 141-144.
- **TUREK, A.,** 1960: *Z minulosti Hradce a panství hradeckého.* Opava.
- **TUREK, A.,** 1971: *Dějiny zámku Hradec.* Ostrava.
- **WEINELT, H.,** 1939: *Das Werden der ostmitteldeutschen Kulturlandschaft Freudenthal,* Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung 3, s. 598-631.
- **WIHODA, M.,** 1989: *Ekonomické zázemí Hradce nad Moravicí na střední Moravě v 13. století,* ČMatM 108, s. 77-87.
- **WIHODA, M.,** 1997: *Mocenský zápas českého a polského státu v 11. a 12. století,* SPFFBU-C 44, 1997, s. 5 - 15.
- **WIHODA, M.,** 1997a: *Přemyslovská expanze v horním Slezsku a vznik holasické provincie,* AHM 3/1997, s. 34 - 43.

JAVORNÍK
JÁNSKÝ VRCH

okres Jeseník, katastrální území Město Javorník
přelom 13. a 14. století

Historické zprávy

cca 1290

Soupis majetku vratislavského biskupství zmiňuje ves *„Jawornik"* o rozloze 40 velkých lánů, z nichž dva patřily kostelu a šesti disponoval zdejší fojt, který vlastnil také krčmu a mlýn (CDS XIV-A, s. 18, č. 140).

26. 6. 1291?

Středověké falzum z první čtvrtiny 14. století, opírající se však o pravé listiny z let 1268 - 1291, připomíná osadu Bernartice *„...prope Jawirnik ..."* (SUB VI, s.359-361, č. 462; BAKALA J.: 1993, s. 192-208).

5. 7. 1295

Vratislavský biskup Jan Romko obvinil vévodu Bolka I. Svídnického z neoprávněného vybírání mýta v biskupské vsi Travné. Poloha celní stanice zároveň naznačuje, že vévoda nepochybně ovládal i Javorník (SUB VI, s. 163-164, č. 204: *„...Dicit eciam, nos novum pedagium sive theloneum in villa ecclesie, dicta Cruthewalde, statuisse et ab hominibus ecclesie per captivitatem pecuniam extorsisse..."*). Srv. také rozsudek krakovského biskupa Jana Muskaty z 13. 4. 1296 (SUB VI, s. 204-207, č. 254).

27. 11. 1307

V listině braniborského markrabího Heřmana svědčí javornický kastelán Richolf (CDS X, s. 64, č. 87: *„... Richolfo castellano de Jawirnich ..."*). Písemné prameny tak poprvé spolehlivě zachycují existenci hradu.

11. 2. 1348

Vévoda Bolek II. Svídnický přenechal svůj vlastnický podíl na Javorníku vratislavskému biskupství (G-M II, s. 211-212, č. 19: *„...castrum Jawirnik, ... quod alias est et erat feudum ecclesie (!) per nos in maiori parte et partim eciam per venerabilem patrem dominum Priczlaum episcopum Wratislaviensem pro ipso successoribus et ipsa ecclesia Wratislaviensi comparatum ..."*). Ve stejný den vévoda potvrdil, že na dobu svého života obdržel hrad Javorník z rukou biskupa Přeclava z Pogarel (UGB, s. 304-305, č. 277: *„...daz wir dazselbe Hues czu Jawirnik von dem Bischofe Hern Preczlaw und von der Kirchen czu Breczlaw haben czu eyner Gnaden, alzo lange alz wyr leben, unde globen in guten Truwen ..."*; srv. také G-M II, s. 212-213, č. 20).

13. 7. 1363

Příbuzný vévody Bolka – Matyáš Trencz se souhlasem vratislavského biskupa převzal kastelánský úřad na hradě Javorníku a zavázal se k jeho složení nejpozději do dvou let po smrti Bolka II. Svídnického (NLB, s. 29, č. 51).

11. 4. 1369

Matyáš Trencz vystupoval v okruhu manů vratislavského biskupství (NLB, s. 40, č. 110).

20. 6. 1371

Papež Řehoř XI. pověřil poznaňského biskupa vedením procesu s vévodou Jindřichem Nemodlínským, který se s pomocí Matyáše Trencze zmocnil hradu Javorníka (G-M II, s. 228-229, č. 31: *„...quod dictus Mathias dolose fraudulenter et proditorie dicto duci et eius gentibus suo nomine recipientibus dictum castrum nocturno tempore aperuit et gentes ipsas recepit, eis dicto episcopo ignorante castrum huiusmodi prodiciose tradendo ..."*).

20. 7. 1371

Zemské desky v Nise zachycují majetkoprávní změny v Javorníku, a je tedy pravděpodobné, že hrad i s okolím opět přešel pod správu vratislavského biskupství (NLB, s. 54, č. 230; srv. k 13. 6. 1373 NLB, s 74, č. 393).

13. 11. 1376

Šimon *Sagittarius* prodal Mikuláši Lesovi pozemky v Javorníku, k nimž byla vázána povinnost chránit hrad jedním střelcem s kuší (NLB, s. 113, č. 670).

27. 7. 1382

Vratislavský biskup Václav schválil převod alodní državy v Bílém Potoce na Ondřeje *Cluge* a připomenul novému majiteli službu jedním koněm v ceně 4 kop grošů, jakmile si to vyžádá situace na hradě Javorníku (NLB, s. 182, č. 1224).

10. 3. 1418

Vratislavský biskup Konrád svěřil hrad Javorník purkrabímu Glocreanovi z Rachnova (G-M II, s. 246, č. 46: *„...Glocrean von Rachenaw burggrefe des hawses czu Jawirnik ...“*).

cca 1420

Z rejstříku úroků a příjmů vratislavského biskupství vyplývá, že k hradu příslušely platy z Javorníka (Registrum Wratislaviense censuum, s. 239, č. 28: *„...Jawornik, ubi est castrum, est villa sub castro, habet LX mansos, de quibus scultetus habet II mansos. Residui soluunt censum ad castrum ...“*), Uhelné (Registrum Wratislaviense censuum, s. 241, č. 47: *„... Sorksdorf habet XX mansos et pertinet ad castrum Jawornigk...“*), Bílého Potoka (Registrum Wratislaviense censuum, s. 243, č. 62: *„...Weysbach habet XXXIIJ mansos, de quibus ecclesia habet IJ mansos. Item V mansi sunt liberi et ceteri soluunt et maldratas ad castrum Jawornigk...“*) a Travné (Registrum Wratislaviense censuum, s. 250, č. 9: *„...Crutenwalde habet XL mansos ... Seruicia, si qui sunt, spectant ad castrum Jawornigk ...“*). Soupis připomíná rovněž lesní výnosy patřící hradu, obhospodařované purkrabím (Registrum Wratislaviense censuum, s. 255, č. 6: *„... Ad castrum Jawornigk pertinent multe silue et utiles et burgrauius castri uendit singulis annis aliquando pro XX marcis, aliquando magis...“*).

8. 11. 1426

Papež Martin V. rozmnožil statky cisterciáckého kláštera v Kamenci, který utrpěl značné ztráty za vpádu husitských oddílů na počátku r. 1426. Notářský zápis, datovaný mezi 10. a 15. 2. 1427, dále uvádí, že kořist byla převezena na hrad Javorník, kde ji spatřil zdejší farář Bartoloměj (SRS VI, s. 49, č. 67; CDS X, s. 281-293, č. 333: *„...quia testis de castro Jawirnik vidit ipsos emulos christiane fidei equos, vaccas, stamina pannorum, lectisternia et alias res dicti monasterii prope dictum castrum Jawirnik ...“*). Je ovšem málo pravděpodobné, že by husité obsadili hrad již na počátku r. 1426, a zdá se tedy, že zajímavá glosa vypovídá spíše o událostech z března 1428 (srv. blíže GRÜNHAGEN C.: 1872, s. 144-146).

12. - 30. 3. 1428

Husité napadli niské knížectví a zmocnili se zde řady opevněných míst. K zabraným lokalitám zřejmě patřil i hrad Javorník (SRS VI, s. 58-59, č. 80; s. 59, č. 81; s. 60-61, č. 83; s. 63-64, č. 88; s. 64-66, č. 89; s. 66-67, č. 90; s. 67-69, č. 91; s. 73, č. 97 a s. 160).

13. 9. 1432

Vratislavský biskup Konrád vyplatil husitským posádkám odstupné ve výši 10 000 kop grošů (SRS VI, s. 112-114, č. 163; s. 114-116, č. 164 a G-M II, s. 250, č. 52).

(28. ?) 4. 1435

Vratislavský biskup Konrád upozornil kapitulu na špatný stav niského knížectví. Obsáhlá relace prozrazuje, že hrad Javorník ležel v troskách a byl spravován formou zástavy Pelkanem z Kalkova (SRS VI, s. 143-146, č. 210: *„... Desgleichen ist Jauernik ohne Kaisers Wissen, mit eurem Willen gebrochen worden ... Dem Pelkan ist der Kaldenstein mit viel Gütern versetzt ... als Patzkau, Weidenau, und was gen Jauernik gehört hat ...“*).

16. 5. 1441

Vratislavský biskup Konrád vyňal Javorník z pravomoci kaltenštejnského purkrabího (G-M II, s. 250-251, č. 53).

1445

Vratislavský biskup Konrád ocenil věrné služby Jana Switlinga doživotním důchodem z Javorníku (DAL II, s. 147).

25. 3. 1464

Po smrti Jana Switlinga vratislavský biskup Jošt propůjčil městečko a ves Javorník svému maršálkovi Mikuláši Streitovi (G-M II, s. 278, č. 74).

13. 7. 1482

Vratislavská kapitula přijala slib nového biskupa Jana IV. Rotha, který ještě v závěru 15. století zahájil rozsáhlou rekonstrukci hradu Javorníka (G-M II, s. 289-290, č. 87).

Popis objektu a archeologické nálezy

Na samém konci jedné z vysokých ostrožen Rychlebských hor, jimiž zasahuje vrch Štít v meziříčí potoků Javorníka a Račího potoka do slezských rovin, se tyčí hrad Javorník, později zvaný Johannisberg, nebo též Jánský Vrch (obr. 122). Ač v relativně nízké nadmořské výšce (310 m), přece hrad na úzkém konci ostrožny, vypínající se severovýchodním směrem nad pozdější město Javorník, nepřehlédnutelně dominuje celému kraji (obr. 123). Je zdaleka viditelný a zároveň je z něj obsáhlý výhled po krajině.

Od pozvolna k severovýchodu se svažujícího širokého hřbetu zmíněné ostrožny je vlastní hradní areál oddělen mohutným šíjovým příkopem, jehož vylámání do skalnatého podloží je zčásti patrné dodnes. Dno příkopu má dosud v nejužším místě šířku 13 m, na vrcholu dosahuje rozteče 31 m. Vnější, jižní stěna příkopu má při vrcholu přes 10 m výšky. Po stranách se příkop vytrácí do svahů ostrožny; na východě však bylo ukončení ve 3. čtvrtině 18. století převrstveno násypy k dostavěným terasním zdem a do navážek byly vystavěny po roce 1796 klasicistní hospodářsko-správní objekty (kočárovna, stáje atd., podstatně upravené v letech 1929-1939). Z konfigurace terénu je zřejmé, že příkop původně obíhal hrad i z východní strany, jak ostatně doložil sondážní průzkum Z. Brachtla v roce 1996, který zachytil jeho vnitřní stranu v přízemí pozdně gotické branské budovy na východě. Tady ovšem zcela zanikl pod druhotnými navážkami, které vyplňovaly postupně v průběhu renesance, baroka a ještě mezi lety 1796-1800 rozšířený, již původně snad hospodářsky využívaný a komunikační prostor předhradí, vymezený po obvodu barokními až klasicistními terasními kamennými zdmi. V těchto zdech jsou při severovýchodním nároží pod rokokovým pavilonovým domkem z roku 1776 (bývalou oranžerií) obsaženy substrukce středověké obvodové hradby předhradí. Tu dobře dokládá mimo jiné též starší vyobrazení zámku z poloviny 18. století od F. B. Wernhera, které zde zachycuje zbytky cimbuří na koruně zdiva a v jihovýchodním nároží mohutnou vystupující baštu, patrně z konce 15. či z 16. století, dnes zaniklou.

Vlastní hrad má severojižně protáhlý, nepravidelně klínový tvar, jehož nároží jsou tvořena oblou pozdně gotickou baštou na severu, později přestavěnou v zámeckou kapli, dále torzem mohutného, v půdoryse mírně eliptického bergfritu na jihozápadě a konečně zaobleným čelem gotického paláce ve zbývajícím nároží (obr. 124). Monumentálně působící, sevřená, výškově přibližně vyrovnaná hmota dnešního zámku (původního hradního jádra) je doplněna na jižní straně (směrem do příkopu) dvoupatrovou pozdně barokní přístavbou (z let 1767-1795), překrývající torzo bergfritu s dalšími menšími provozními domky a dílnami z 18. až 19. století

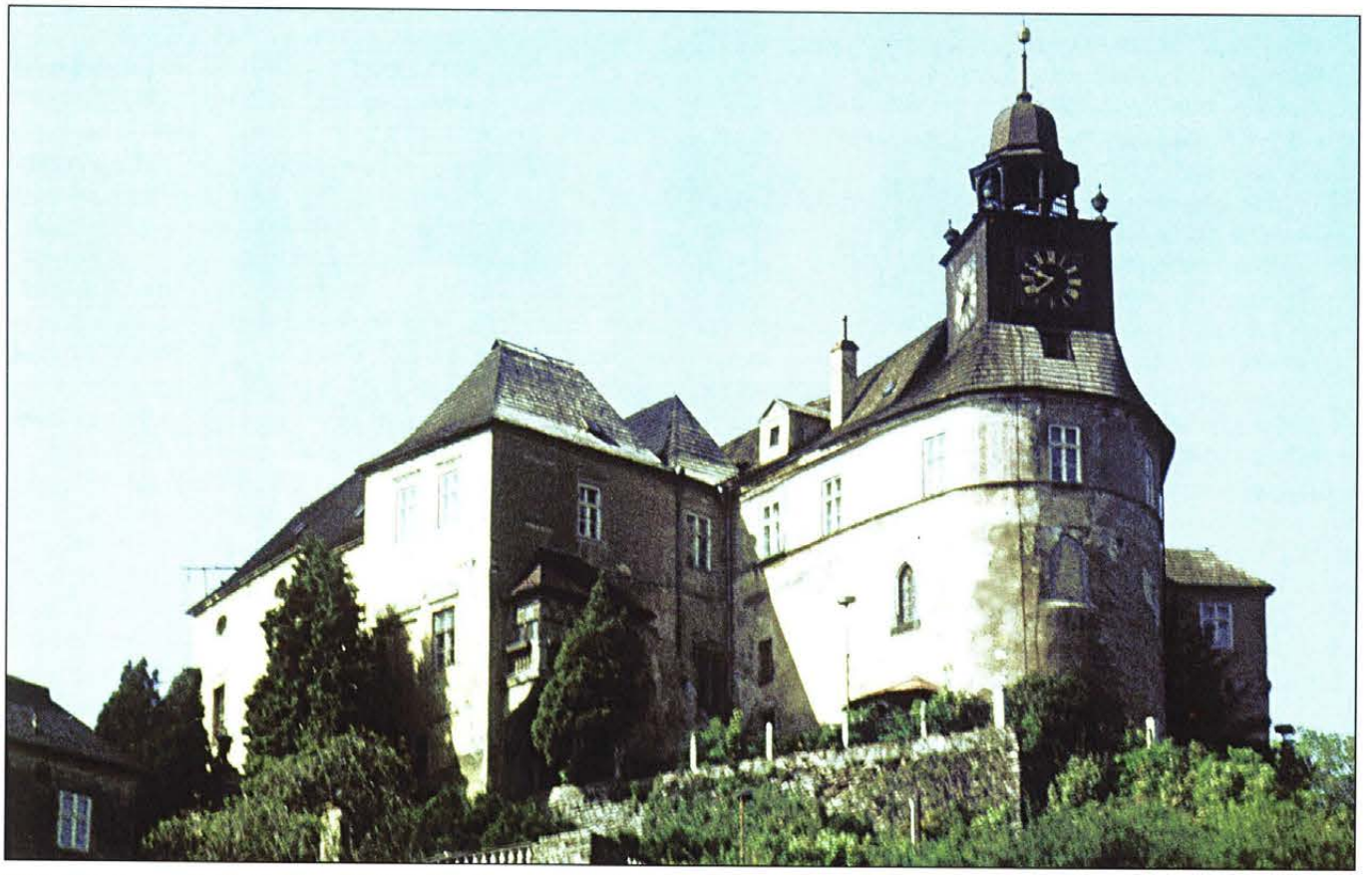

Obr. 122: Javorník. Pohled na dnešní zámek z prostoru javornického náměstí.

Obr. 123: Javorník. Letecký pohled na zámek Jánský Vrch a městečko Javorník.

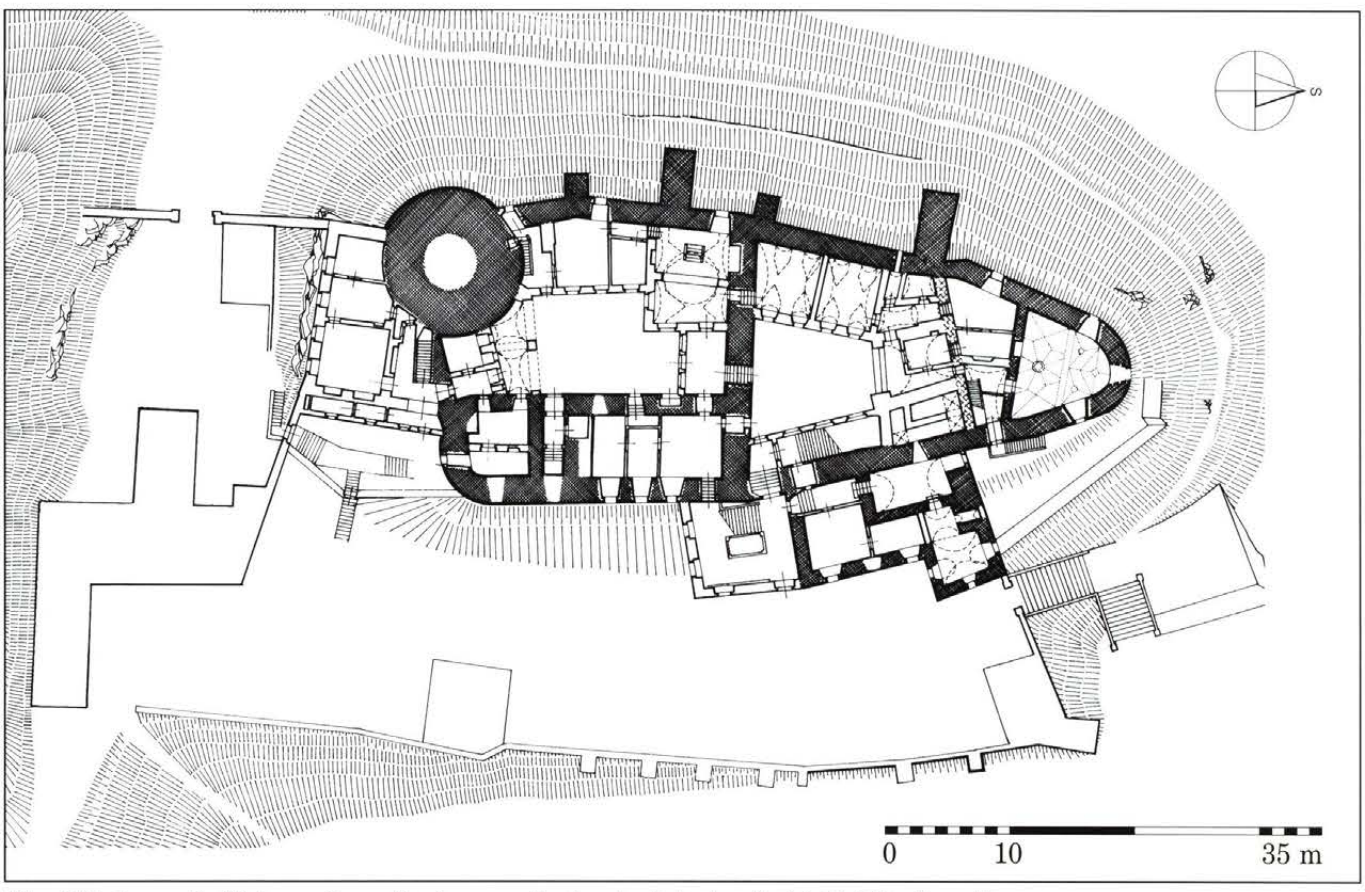

Obr. 124: Javorník. Půdorysné zaměření s vyznačením starších stavebních fází (šrafovaně).

Obr. 125: Javorník. Pohled na jihozápadní nároží zámku.

při dně příkopu. Na východě se k jádru hradu, do kouta mezi palác a branskou budovu, vtěsnal vstupní klasicistní trakt s reprezentačním schodištěm z let cca 1796-1801.

Vlastní hrad se dělí na dvě nestejné poloviny s rozdílnou výškovou úrovní, podmíněnou patrně částečně klesajícím terénem. Vyšší jižní díl má pětiboký půdorys. Z jeho jihozápadního nároží vystupuje nad příkop již zmíněné torzo bergfritu. Zbytek mohutné věže o delším průměru 9,9 m dosahuje dodnes výšky přes 8 m. Tloušťka zdiva věže činila přes 3,5 m. Horní část věže, jejíž výška odhadem jistě přesahovala 25 m, byla snesena po roce 1770, údajně na popud proslulého operního skladatele Karla Ditterse z Ditterdorfu. Pozůstatek vnitřní úzké eliptické šachty o světlosti jen asi 2,60 m, zakreslené na zaměření hradu z roku 1934, je dnes nepřístupný.

Skrze silně narušené omítky na vnější západní straně je zřejmé, že věž je stavebně provázaná s mohutnou obvodovou hradbou, silnou na západě 1,45 - 1,6 m a na severu 1,8 m. Hradba byla patrně už původně zpevněna na západě (nad prudkým svahem ostrožny) dvěma nízkými sešikmenými opěráky, které měly posílit její stabilitu (obr. 125). Sekundárně témuž účelu sloužily i dvě mohutné, v půdorysu obdélné obranné věžice, nesoucí na své koruně původní podsebití, umožňující flankovací střelbu podél kurtin celého západního boku hradu. V původní podobě se dochoval jen obranný ochoz na jižní věžici, zatímco prostora na severní věžici byla barokně v roce 1766 přestavěna. Pozdně gotický ochoz, navazující na obrannou chodbu a původně obíhající celý „horní hrad", je vysazen na žulových krakorcových konzolách a má pětiboký půdorys. Smíšené zdivo nese originální polovalbový krov. Uvnitř se zachovala patrně prvotní podlaha z cihelných dlaždic. Ochoz je otevřen třemi sekundárně upravenými střeleckými okénky. Vlastní obalová hradba jádra hradu patrně nebyla na západní straně původně prolomena žádnými okny, ta stávající jsou převahou barokní. Snad jen štěrbinový průduch v přízemí, v sousedství severní věžice, by mohl být pozdně gotický nebo renesanční. Na severu vytvářela zaoblená obalová hradba mohutnou dělostřeleckou baštu kontrolující opyš a městečko pod hradem. Bašta byla otevřena v přízemí dvěma (k severozápadu a severovýchodu), v patře třemi (k severozápadu, severu a severovýchodu) velkými a vysokými střílnami se šikmým ostěním. Otvory v přízemí jsou dnes zazděné, v patře byly opatřeny pseudogotickými kamennými šambránami v souvislosti s přestavbou bašty v letech 1847 - 1848 v pseudogotickou kapli, která nahradila starší, renezanční kapli, situovanou sem patrně již před rokem 1616. Na východě obalovou hradbu většinou překrývá pozdně gotická branská budova a přistavěný klasicistní vstupní objekt s reprezentačním schodištěm. Jižní část východní hradby je ztotožněna s vnější zdí hradního paláce „horního hradu", který má na jihu zaoblené čelo. Primárními součástmi obvodové hradby je rovněž vyklenutá čelní zeď hradu na jihu mezi čelem paláce a bergfritem, která je ovšem k bergfritu přizděna na dilatační spáru (KAŠPÁRKOVÁ S. a kol.: 1995, s. 178), a mohutná zeď rozdělující hrad na horní a dolní část. Na koruně této dělicí zdi se dodnes dobře dochoval na granitových krakorcích (údajně přivezených počátkem 16. století z demolovaného hradu Kaltenštejnu, srv. PAUPIE A.: 1930, s. 6)

vysazený obranný hrázděný ochoz, tvořící pokračování ochozu západní hradby a její jižnější věžice. Letopočet 1766 prozrazuje, že ochoz kontrolující dolní nádvoří a vstup do „horního hradu" byl považován za smysluplný a údržbyhodný ještě biskupem Schaffgotschem v pozdním baroku, kdy byla přestavěna jeho vnější zeď. Jak sděluje vyobrazení hradu od F. B. Wernhera asi z poloviny 18. věku, existoval tehdy ochoz se střílnami i na koruně zdí východního paláce.

Vlastní „horní hrad" je přístupný pozdně gotickými žulovými obdélnými portály (s okosenou vnější hranou) uzavírajícími stoupající průjezd. Nad vnějším průjezdem je pamětní deska dokládající dokončení přestavby hradu biskupem Janem Thurzem v roce 1509. Žulou vydlážděné nádvoří je sevřeno na východě hradním palácem, vyzděným z lomového kamene promíšeného úlomky pozdně gotických cihel (tzv. buchet). Jeho suterén, přístupný z jihovýchodního koutu nádvoří drobným lomeným granitovým portálkem s okosenou vnější hranou, zaujímají pozdně gotické sklepy, bohužel přestropené v roce 1906 při úpravách paláce a hradu a s vybetonovanými podlahami. Z původní pozdně gotické výbavy se zde zachoval jen druhotně osazený, obrácený sedlový portálek. V přízemí je dochováno původní členění paláce na velkou obdélnou severní místnost, úzký schodišťový koridor a nepravidelnou jižní místnost, dodnes dostupnou jednoduchým lomeným portálkem s cihlovým ostěním z nádvoří. Sál i menší místnost jsou druhotně přepříčkované při zásazích v baroku v 19. a 1. polovině 20. století. V 1. patře se uchovalo sice rovněž základní autentické prostorové členění shodné v zásadě s přízemím, i tady je však čitelnost originální dispozice narušena barokními a klasicistními vloženými příčkami. Jeho místnosti byly dostupné z vnější pavlače, jejíž otisky odhalil stavebně historický průzkum (KAŠPÁRKOVÁ S. a kol.: 1995, s. 177). Druhé patro (dobře doložené Wernherovou vedutou) je pak zcela pozdně barokně přestavěno, jak už při pohledu zvenčí naznačuje horizontální dilatační spára prozrazující demolici i nádvorní obvodové zdi paláce nad 1. patrem. Mimo zmíněných pozdně gotických portálků se na paláci nedochovaly žádné další středověké vstupní nebo osvětlovací otvory. Všechna okna byla barokně a novodobě upravena. Jižní a západní stranu nádvoří „horního hradu" zabraly patrové renesanční a barokní dostavby.

Ani v dolní části hradu dnes nejsou zřetelné žádné pozůstatky jeho případné vnitřní provozní nebo obranné zástavby, nelze však vyloučit, že zdi uzavírající vestavěnou pseudogotickou kapli a asymetrický prostor k ní na jihu přiléhající obsahují substrukce pozdně gotických zdí, které nesly přepatrování původní dělostřelecké bašty (?). Drobné nádvoří s žulovým dlážděním je sevřeno mohutnou manýristickou patrovou budovou v severní polovině „dolního hradu" asi z let 1616-1617, kdysi otevřenou honosnou arkádovou chodbou mezi bočními křídly s cennými renesančními štíty, z nichž se zachoval jen severní. K západní straně se připnula barokní provozní budova, zatímco východní bok nádvoří lemuje pozdně klasicistní dostavba spojovací chodby se schodištěm z 3. čtvrtiny 19. věku.

Naproti tomu relativně dobře se dochovalo jádro branské budovy připojené k „dolnímu hradu" na východě. Budova byla dvoutraktová. Severnější křídlo, vystupující více do prostoru po boku hradu, vyzděné z lomového zdiva a úlomků cihel, obsahuje v současném přízemí (původně však v patře) obdélnou místnost, lemující obvodovou hradbu jádra, s původní valenou klenbou, spojenou s menší komorou autentickým pískovcovým pozdně gotickým sedlovým portálem. Jeho okosené ostění je obráceno do větší místnosti a naznačuje, že vysunutá severní část křídla mohla sloužit jako samostatně hájená jednotka. Ta byla vysazena nad valeně zaklenutý průjezd do hradu, který zde překračoval příkop a v němž byl zakotven padací most, na jehož zaniklou existenci poukazuje jedna dochovaná točnice nad vjezdem. Na severní straně provázelo průjezd obranné dvouetážové schodiště, zaklenuté stoupavou klenbou z cihlových segmentových pasů. Směrem k severu bylo schodiště otevřeno klíčovými střílnami (dochována jen východnější, druhá střílna je druhotně vylámaná) v segmentově překlenutých cihlových nikách, které dovolovaly palebné pokrytí koutu mezi branskou budovou a baštou a severovýchodního předpolí hradu, kam vyúsťovala i výpadní branka ze schodiště, doložená průzkumem (KAŠPÁRKOVÁ S. a kol.: 1995, s. 179). Patro branské budovy s dochovaným obvodovým zdivem a původními jednoduchými obdélnými okny s okosenou kamennou šambránou pak spojovalo schodiště v síle obvodové hradby „dolního hradu" s obrannými ochozy na koruně hradeb. Vnitřní členění 1. patra je poznamenáno vložením barokních příček. Třetí pozdně gotické patro branské budovy, které - včetně hrázděného ochozu se střílnami – dokládá ještě Wernherova veduta hradu, bylo strženo v pozdně barokním období a nahrazeno novostavbou.

*

Shrneme-li poznatky získané stavebně historickými průzkumy (srv. též KAŠPÁRKOVÁ S. a kol.: 1995), musíme konstatovat, že veškeré nejstarší dochované konstrukce hradu pocházejí až z doby pozdně gotické přestavby z posledního dvacetiletí 15. a prahu 16. století (obr. 126), ukončené podle nápisové desky biskupem Janem Thurzem v roce 1509. Prokazuje to jak jednolitý charakter smíšeného, i když převahou lomového kamenného zdiva jádra s vtroušenými silnými pozdně gotickými cihlami, tak tvarosloví gotických portálků, krakorců, střílen, valených kleneb i obranných ochozů, jež se na stavbě nacházejí. Přesto je z konfigurace terénu zřejmé, že původní hrad (přibližně z přelomu 13. a 14. věku) nemohl zaujímat podstatněji odlišnou dispozici. Naopak se zdá velmi pravděpodobné, že při pozdně gotické přestavbě byl respektován dispoziční plán staršího hradu a možná bylo využito i jeho základové zdivo. Existovala-li vskutku základní dispoziční shoda mezi raně a pozdně gotickým hradem (nutno ovšem u rané fortifikace pravděpodobně eliminovat vnější branskou budovu na východě a zřejmě i severní zaoblení hradby s baštou, na jejíž pozdně gotické dosazení k půdorysu hradu by mohly poukazovat i nerovnosti

na západní straně), potom náležel nejstarší hrad k tzv. bergfritovým typům a měl by četné soudobé analogie v okolí. Vysunutí hradního jádra s palácem a bergfritem vstříc přístupové komunikaci a odsunutí provozního úseku hradu do jejich zákrytu by rovněž korespondovalo s analogickým řešením blízkého Edelštejna a v méně nápadné míře u Leuchtenštejna; je známo např. také z Medlic.

Tento nejstarší, nedochovaný hrad však byl po těžkém poškození za husitských válek a následném dlouhodobém chátrání postupně zcela stržen a nahrazen pozdně gotickou novostavbou, jejíž jádro zůstalo dobře dochováno (obr. 126). Jednotnost hradního jádra a pozdní dobu jeho výstavby prozrazuje provázanost bergfritu s obvodovou hradbou na západě, stavební provázání flankovacích věžic s touto hradbou, dále provázanost zdiva paláce s dělicí hradbou, logické funkční návaznosti jednotlivých úseků hradu, jakož i originální (nikoliv druhotné) osazení typicky pozdně gotických portálků do zdiva přízemí hradního paláce. Hrad tvořila protáhlá, přibližně trojúhelníková dispozice, obalená vysokou obvodovou hradbou, opatřenou na svém vrcholu částečně dochovanými hrázděnými obrannými ochozy, které vybíhaly i na vysunuté věžice na západní straně a jimiž byla opatřena i nová branská budova, vestavěná do příkopu na východní straně hradu. Z jižní linie obvodové hradby vystupovala velká věž a zaoblené čelo paláce „horního hradu", položeného výše než původně mnohem nižší úroveň nádvoří dolní části hradního jádra. Pendantem obranných nárožních prvků na jihu věže a čela paláce byla severní patrová dělostřelecká bašta, vysunutá nad samý konec ostrožny nad městečko. Hlavní obytnou budovou byl palác na východní straně „horního hradu", dodnes relativně dobře dochovaný do úrovně 1. patra. Byl-li hrad obklopen parkánem s hradbou, jak naznačuje konfigurace terénu na jihu a severovýchodě a výpadová branka ze schodiště v branské budově, nelze s jistotou říci. Veškeré pozorovatelné zbytky zídek v případné linii parkánové hradby jsou mladšího, nejčastěji pozdně barokního původu.

Hrad byl přístupný od městečka Javorníku cestou stoupající po úbočí ostrožny zhruba ve stejné trase jako dnešní příchod. V konečné fázi (po spojení se stezkou od hradu Rychleb) přicházel k javornické fortifikaci od jihu a po překročení mohutného šíjového příkopu směřoval opevněným pozdně gotickým předhradím podél paláce k branské budově. Valeně zaklenutým průjezdem nad příkopem v branské budově se přecházelo do níže položené dolní části hradu, původně zřejmě jen s lehčí, provozní zástavbou. Teprve z dolního nádvoří bylo možno strmě – pod kontrolou střeleckého ochozu na příčné hradbě rozdělující hrad – vystoupat do průjezdu vedoucího na horní nadvoří.

*

Starší zámecká archeologická sbírka není příliš rozsáhlá

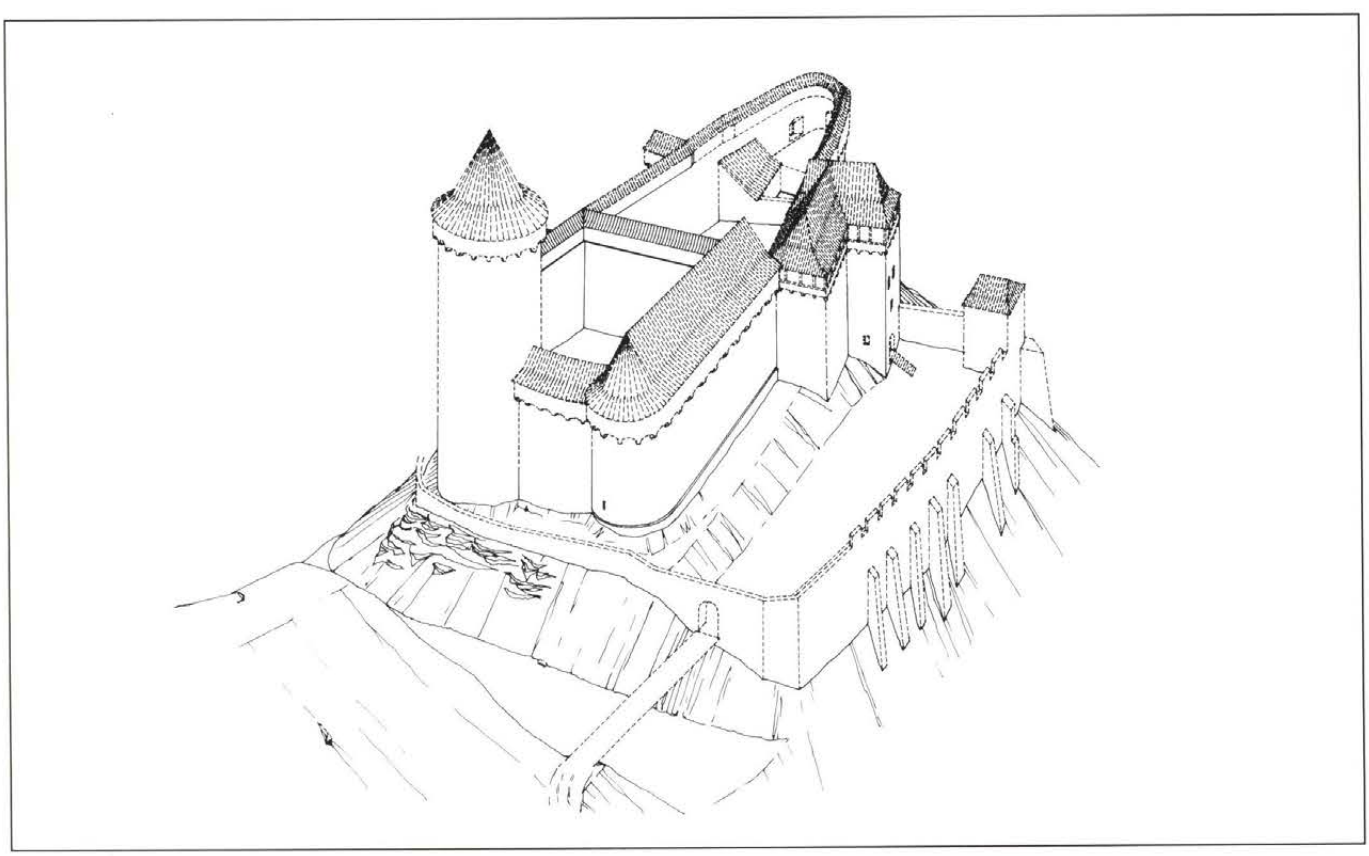

Obr. 126: Javorník. Pokus o hmotovou rekonstrukci stavu na počátku 16. století.

a navíc nelze u většiny předmětů spolehlivě zjistit, ze které většinou blízkých lokalit vlastně pocházejí (různá místa v samotném Javorníku, Rychleby, Pustý zámek apod.). A tak můžeme javornickému hradu na základě snad věrohodných údajů v inventární knize přisoudit jen několik málo středověkých hrotů s trnem i tulejkou (obr. 222:1, 2), patřících střelám kuše, dva železné nožíky a nevelký nevýrazný soubor keramických artefaktů, rámcově zařaditelných do 14. - 16. století; nálezy pocházejí z výkopů učiněných v hradním areálu v 1. polovině 30. let 20. věku (BRACHTL Z.: 1985, s. 32-37; 1992, s. 42-46).

V roce 1995 byl v souvislosti se stavebně historickým průzkumem zámku zahájen také zjišťovací výzkum archeologický, jenž s nevelkou intenzitou pokračuje až do současnosti (1998). Prozatím byly stručnou formou publikovány jen výsledky první výzkumné sezony (BRACHTL Z.: 1997, s. 202; 1998, s. 134-136), ze kterých se dovídáme, že byl sice poněkud rozmnožen pramenný fond – často nálezy uloženými v druhotné poloze (fragment ostruhy s kolečkem, hroty s tulejí, nůž, klíč, keramika), avšak zásadnější poznatky k vývoji a stavební podobě hradu zatím nepřinesly. Za závažné můžeme ovšem považovat pozorování, že se prozatím nejstarší, jakkoliv nepříliš výrazná kulturní vrstva s materiálem 14. - 15. století nacházela přímo na skalnatém podloží. Dosud nezveřejněn zůstává objev tzv. vlčí jámy v místě původního vstupu do hradního jádra na severovýchodě a příkopu, obíhajícího jádro ze strany východní (laskavé sdělení Z. Brachtla).

Ikonografie a dokumentace

Z doby těsněji před polovinou 18. století pochází poučná veduta zámku Jánský Vrch vyrytá podle předlohy F. B. Wernhera (obr. 127). Zachycuje pohled na městečko a dílem ves Javorník od severovýchodu. Nad osídlením je zřejmě dosti věrně, i když poněkud předimenzovaně, zakreslen javornický zámek ještě před rozsáhlými přestavbami biskupa Filipa Gottharda Schaffgotsche, započatými v roce 1766 (publikován např. u PLAČEK M.: 1996, s. 179). Vyobrazení nastiňuje dojem dosud nepříliš přestavbami dotčené pozdně gotické pevnosti. Hrad je sevřenou, výškově vyrovnanou, i když dosti pročleněnou hmotou se složitou soustavou převážně valbových a polovalbových střech. Z nich vystupuje jedině hranolová věž s barokní cibulovou bání nad kaplí, vestavěnou do severní bašty, snížená teprve v roce 1800. Zazdívka čelní střílny v baště prozrazuje instalaci oltáře uvnitř kaple, a tedy znovu i funkci prostoru. Druhé, později v 18. století snesené patro severního konce hradu je na rytině dosud opatřeno řadou okének zřejmě podstřešního ochozu. Směrem k východu z obrysu hradu – v souladu se skutečností i dnešním stavem – vystupuje objekt branské budovy se třemi okny v průčelí a hrázděným obraným ochozem vysazeným na krakorcích na koruně zdiva. Shodný ochoz tehdy ještě existoval nad hradním palácem a obíhal i jeho – na kresbě nepříliš zdařile podané – zaoblené čelo.

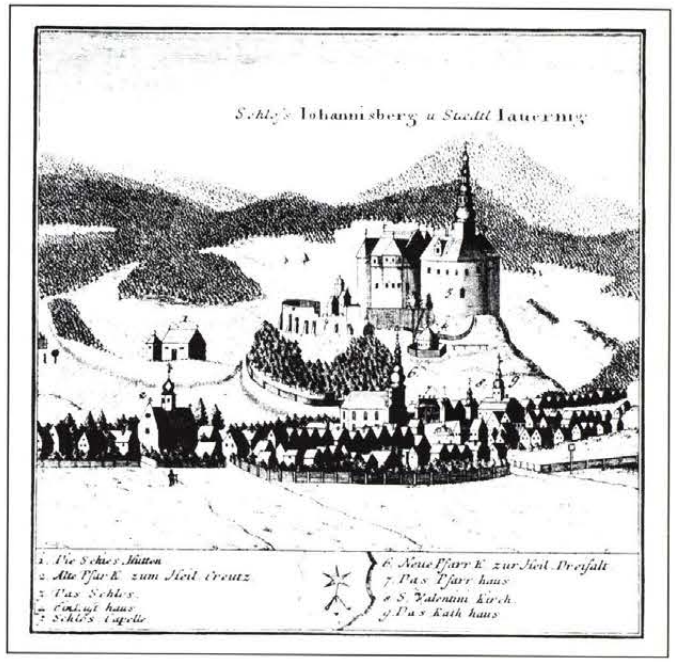

Obr. 127: Javorník. Wernherova veduta zámku Jánský Vrch z 1. poloviny 18. století.

Absence vyčnívajícího bergfritu na kresbě dokládá jeho snížení již před polovinou 18. věku. Cenné je zakreslení východního předhradí, opevněného hradbou místy s cim buřím, vybaveného renesančním pivovarem ze 17. století (z něhož se do dnešní doby dochoval pouze sklep pod pozdně barokní zahradou na místě předhradí) a zpevněného na jihovýchodním nároží mohutným dělostřeleckým rondelem nebo baštou. Podle kresby tehdy ještě stále existovaly kolem hradu úseky palisád a plotů.

Především výtvarnou kvalitou je významná i další, často publikovaná litografická veduta zámku v zimní krajině podle předlohy H. Kalivody (publikována např. SPURNÝ F. a kol.: 1983, s. 109). Zobrazuje Jánský Vrch v pohledu od severozápadu a zachycuje stav v podstatě shodný s dnešním.

Seznam plánové dokumentace chované v archivech města Vratislavi zpracoval K. Pawlik (PAWLIK K.: b. d.) a vytěžila jej S. Kašpárková ve stavebně historickém průzkumu zámku. Mezi známou plánovou dokumentací (ZA Opava, Zemědělsko-lesnický archiv, KŘ Jánský Vrch, i. č. 7863/1-10) vyniká poměrně podrobný konvolut zaměření zámku z 1. ledna 1934, vypracovaný javornickým stavitelem Franzem Denkem v měřítku 1:200 s vyznačením severu, obsahující jak půdorysy všech etáží, tak řezy objektem. Vpisky do plánu jsou určeny pouze hornímu a dolnímu nádvoří, všechny místnosti jsou označeny arabskými číslicemi. Cenné jsou výškové kóty na řezech. Plány zachycují stav prakticky shodný s dnešním. Na zaměření potom navázal F. Denk v letech 1934-1937 sérií rekonstrukcí jak dílčích částí hradu (např. renesančního paláce na severní straně „dolního hradu", pavlačí a ochozů v jižním úseku „horního hradu"), tak celku pro středověkou etapu jeho existence.

Ta je sice velmi propracovaná a sugestivní, řada prvků (např. vstupní branský objekt předhradí nad příkopem nebo palác s arkádovou chodbou v podstřeší na severní straně „dolního hradu") však nemá oporu v dochovaných strukturách hradu.

Přibližně z téže doby pochází sice dílčí, avšak velmi cenné nedatované plány branské budovy při východním boku hradu, které vypracoval javornický stavitel H. Bartsch. Jejich hodnotu zvyšuje solidní okótované zaměření zejména obranných schodišť se střílnami, lemujících ze severní strany průjezd do hradu. Tužkou je pak v plánu zaznamenáno zjištění zaslepené arkády průjezdu a lůžek krakorců, které vynášely ochoz na koruně zdiva. Zřejmě se jedná o nálezy učiněné přímo v době zpracovávání plánů.

Z tohoto zaměření zjevně vycházel před rokem 1993 i B. Kiehr z PÚ v Ostravě, který vypracoval stavebně historickou analýzu objektu a jeho památkové vyhodnocení v měřítku opět 1:200. To se stalo přílohou stavebně historického průzkumu z roku 1995 (KAŠPÁRKOVÁ S. a kol.: 1995). Velmi hodnotná je skutečnost, že i když nikoliv důsledně, přece jen se v půdorysech průzkum a analýza doplňují a sdělnou formou dokládají jak stupeň poznání hradu, respektive zámku, tak názor autorů na jeho genezi. Plány jsou opatřeny vyznačením severu, místnosti číslovány podle jednotlivých křídel a barevně jsou vyznačeny základní stavební etapy nebo stupeň památkového ohodnocení. Z analýzy a průzkumu vyplývá, že autoři považovali za raně gotickou základní dispozici hradu – obalovou hradbu a bergfrit s palácem do výše 1. patra. A to přesto, že se - jak bystře postřehla autorka průzkumu – na stavbě nedochoval zhola žádný detail nebo prvek, který by se s raně gotickou fortifikací dal bezpečně spojovat (KAŠPÁRKOVÁ S. a kol.: 1995, s. 197), a že veškeré architektonické středověké články náleží až pozdně gotickému období. Pozdně gotické přestavbě pak analýza i průzkum přiřadily dodatečně připojené flankovací věžice, střední dělicí hradbu, dochované úseky obranných ochozů na korunách hradeb a branskou budovu. Stalo se tak navzdory zjištěním, učiněným v sondách, a autorčině verbálnímu připuštění, že se neprokázala posloupnost přístaveb ani flankovacích věžic k obalové hradbě, ani dělicí hradby k paláci (KAŠPÁRKOVÁ S. a kol.: 1995, s. 177-179). Za nepozornost lze v analytických plánech považovat vyznačení spojovacího jižního křidélka „horního hradu" mezi palácem a bergfritem jako v jádře pozdně gotického.

V roce 1996 publikoval tzv. hrubé vývojové schéma zámku M. Plaček (1996, s. 180). I on snad vycházel z Denkova zaměření a analytické rekonstrukce půdorysu z 19. 2. 1937, jak by naznačovaly drobné nepřesnosti ve vedení obalové hradby na severozápadě. Z vkreslené analýzy objektu je zřejmé, že ve shodě s F. Denkem za raně gotické považoval všechny hlavní komponenty hradního jádra – obalovou hradbu, bergfrit, palác se zaobleným čelem a jedinou střední příčkou i dělicí hradbu mezi „horním" a „dolním hradem". Pozdní gotice připsal východní branskou budovu, obě západní věžice a nádvorní zeď jižního spojovacího křidélka.

Stejně tak H. Weinelt (1936b, s. 2), opíraje se o dlouhodobá stavebně historická pozorování tehdejšího zámeckého správce M. Müllera, vyhotovil vcelku instruktivní orientovaný plánek s měřítkem, znázorňující 1. patro hradu v jeho původní – gotické podobě. Nejstarší středověké fázi již přisoudil v podstatě stávající základní dispoziční řešení včetně bergfritu, paláce se zaobleným čelem a „štítovou" zdí mezi nimi, horního a středního nádvoří i zadního hradu, ale také branské budovy na severovýchodě; oba západní pilíře, nesoucí na vysutých krakorcích strážní místnosti, sice traktoval jako poněkud mladší záležitost, avšak přesto ještě středověkou (vše vyznačeno čísly 1 - 9 přímo v nákresu s vysvětlením v textu). O tento půdorysný rozvrh, ovšem s chybnými údaji o bergfritu, se v 90. letech našeho věku v lexikonu německých hradů opět opřel i F. - W. Krahe (1996, s. 311).

Ve stejném roce (1936) uvedl Weinelt do literatury téměř totožnou půdorysnou dispozici středověkého hradu (bez měřítka), zasazenou již do současného rozvržení zámeckého areálu, se solidním vyznačením terénní konfigurace a podrobným popisem (WEINELT H.: 1936, s. 32). Součástí plánku je také vyznačení přístupové komunikace vedené mostem přes příkop od jihu a zaznamenání tzv. studeného sklepa na jižní straně za šíjovým příkopem; Weinelt nevyloučil možnost, že tu mohlo původně jít o starší hranolovou věž.

I námi předložené plány vycházejí z korigovaného zaměření z roku 1934. Navržené vyznačení nejstarších pozdně gotických partií hradu vychází z opakovaných prohlídek v letech 1995 a 1996, umožněných laskavostí hradní správy, jakož i odečtení poznatků ze sond, které zůstaly na stavbě odhalené po průzkumu S. Kašpárkové.

Literatura

- **BRACHTL, Z.,** 1985: *Katalog archeologické sbírky zámeckého muzea v Javorníku,* in: Informační zpravodaj členů Sm. pobočky čs. spol. archeologické při ČSAV, duben, s. 29-38.
- **BRACHTL, Z.,** 1992: *Archeologické nálezy z areálu zámku v Javorníku,* in: Informační zpravodaj, Česká archeologická společnost – pobočka pro severní Moravu a Slezsko, květen, s. 42-46.
- **BRACHTL, Z.,** 1997: *Javorník (okr. Šumperk),* PV 1993-1994, s. 202.
- **BRACHTL, Z.,** 1998: *Zjišťovací výzkum na zámku Jánský Vrch v Javorníku, okres Jeseník,* in: Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1995 roku, Katowice, s. 134-136.

- **EBHARDT, B.,** 1958: *Der Wehrbau Europas im Mittelalter II/1.* Stollhamm.
- **FILIPOVÁ, M. - ŠNOBLOVÁ, H.,** 1981: *Průvodcovský sylabus zámku Jánský Vrch u Javorníku.* Nepublikovaná práce. Šumperk.
- **GARDAVSKÝ, Z.,** 1961: *Zámek Javorník.* Olomouc.
- **GRUNDMANN, G. - UHTENWOLDT, H.,** 1944: *Die schlesischen Burgen.* Breslau.
- **GRÜNHAGEN, C.,** 1872: *Hussitenkämpfe der Schlesier 1420-1435.* Breslau.
- **HUBALA, E.,** 1965: *Burgen und Schlösser in Mähren.* Frankfurt am Mein.
- **HOŘEJŠÍ, J. - VACKOVÁ, J.,** 1980: *Kniha o pozdně gotickém umění v Čechách. Dialog s autorským kolektivem.* Umění XXVIII, s. 521-529.
- **KAŠPÁRKOVÁ, S. a kol.,** 1995: *Stavebně historický průzkum zámku Jánský Vrch u Javorníka.* Nepublikovaná práce. Olomouc.
- **KETTNER, A.,** 1907: *Von der schlesischen Wartburg Schloß Johannesberg,* Altvater XXV/1, s. 1.
- **KOUŘIL, P.,** 1991: *Opevněná feudální sídla na Javornicku,* SM 61, s. 3-6.
- **KOUŘIL, P. - MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1990: *Mährische und schlesische Burgen des 13. Jahrhunderts in mitteleuropäischen Zusammenhängen,* Castrum Bene 1, s. 229-246.
- **KOUŘIL, P. - WIHODA, M.,** 1996: *Die Burgen Böhmisch Schlesiens. Ihre Entstehung, Funktion und Stellung in der Siedlungsstruktur,* in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech-zamek, Wrocław, s. 67-84.
- **KRAHE, F. - W.,** 1996: *Burgen des deutschen Mittelalters.* Augsburg.
- **KUBITZA, F.,** 1938: *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens,* DMSH 24/7-8, s. 149-167.
- **MELZER, M.,** 1970: *Zámek Jánský Vrch.* Šumperk.
- **MELZER, M. - SCHULZ, J. a kol.,** 1993: *Vlastiveda šumperského okresu.* Šumperk.
- **MENCLOVÁ, D.,** 1971: *Beitrag zur Typologie der mährischen Burgen,* SPFFBU-F 14-15, s. 97-127.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1988: *Nástin vývoje hradní architektury vrcholného středověku na Moravě a ve Slezsku do období husitských válek,* AH 13, s. 217-249.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1991: *Anfänge der Burgsteinarchitektur in Mähren und Schlesien und ihre mitteleuropäischen Wechselbeziehungen,* ČMM LXXVI, vědy společenské, s. 85-106.
- **MÜLLER, K. A.,** 1837: *Vaterländische Bilder I. Die Burgfesten und Ritterschlösser Schlesiens (beider Antheile), so wie Grafschaft Glatz.* Glogau.
- **PACHL, H. a kol.,** 1983: *Jauernig und das Jauerniger Ländchen.* Regensburg.
- **PAUPIE, A.,** 1930: *Die Erbauung des Schlosses Johannesberg. Jauernig als Bergstadt.* Jauernig.
- **PAWLIK, K.,** 1995: *Dokumentacja historyczno - architektoniczna zamku na Janowej Górze koło Jawornika w archiwach we Wrocławiu.* Nepublikovaná práce. Wrocław.
- **PAWLIK, K.,** b. d.: *Przyczynek do dziejów zamku na Janowej Górze koło Jawornika i muzeum zamkowego w XX. wieku.* Nepublikovaná práce.
- **PETER, A.,** 1879: *Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesien.* Teschen.
- **PLAČEK, M.,** 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku.* Praha.
- **PROKOP, A.,** 1904: *Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehungen II.* Wien.
- **SLÁMA, F.,** 1886: *Vlastenecké putování po Slezsku.* Praha.
- **SLÁMA, F.,** 1887: *Oesterreichisch Schlesien. Landschafts-, Geschichts- und Kulturbilder.* Prag.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Severní Morava.* Praha.
- **UHTENWOLDT, H.,** 1938: *Die Burgverfassung in der Vorgeschichte und Geschichte Schlesiens.* Breslau.
- **WEINELT, H.,** 1936: *Probleme schlesischer Burgenkunde, gezeigt an den Burgen des freiwaldauer Bezirkes.* Breslau.
- **WEINELT, H.,** 1936b: *Zur deutsch-mährisch-schlesischen Burgenkunde,* Der Burgwart 37, s. 1-8.
- **WEINELT, H.,** 1936g: *Schlesische Burgen. Die Schellenburg und ihre Bedeutung für die Frühgeschichte,* JL 10, s. 10-12.
- **WEINELT, H.,** 1937: *Mittelalterliche Grenzburgen im Schlesien,* Sudetendeutsche Monatshefte, s. 32-37.
- **WEINELT, H.,** 1937a: *Burgen und Siedlung in Sudetenschlesien,* Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamtschlesischen Raume 9, s. 33-44.
- **WEINELT, H.,** 1939c: *Die Grenzen der Rodungslandschaft Freudenthal in der Kulturgeographie,* Zeitschrift für sudetendeutsche Geschichte 3, s. 12-29.
- **WEINELT, H.,** 1942: *Der mittelalterliche Wehrbau einer ostmitteldeutschen Rodungslandschaft,* Deutsches Archiv für Landes- u. Volksforschung 6, s. 148-168.
- **ZUBER, R.,** 1966: *Jesenicko v době feudalismu do r. 1848.* Ostrava.
- **ZUBER, R.,** 1972: *Hudební minulost Jánského Vrchu.* Šumperk.
- **ZUBER, R.,** 1977: *Javorník.* Vlastivědné zajímavosti č. 152, Šumperk.

KALTENŠTEJN

okres Jeseník, katastrální území Černá Voda
závěr 13. století

Historické zprávy

3. 7. 1284

V listině vratislavského biskupa Tomáše II. je připomenuta ves Stará Červená Voda *(Rothuaser)*. Písemné prameny tak poprvé zachycují bezprostřední okolí hradu, který však vznikl až v průběhu následujícího desetiletí (SUB V, s. 92-94, č. 117).

30. 7. 1284

Vratislavský biskup Tomáš II. exkomunikoval vévodu Jindřicha IV. Vratislavského a poukázal na systematické poškozování biskupských práv v zemi otmuchovské, kde byla zabrána řada osad včetně Staré Červené Vody (SUB V, s. 109-111, č. 135: *„...Roithwaser..."*).

1290 (?)

Soupis majetku vratislavského biskupství zmiňuje ves Černou Vodu o rozloze pouhých 8 lánů, s krčmou a mlýnem (CDS XIV-A, s. 17, č. 133: *„...Nigra Aqua habet VIIJ mansos, scultetus habet J, thabernam, molendinum; remanent VIJ..."*). Stručná relace zjevně zaznamenala všechny významnější položky na katastru obce, a je tedy velmi pravděpodobné, že hrad Kaltenštejn ještě nestál.

5. 7. 1295

Vévoda Bolko I. Svídnický upozornil vratislavského biskupa Jana, že hrad Kaltenštejn, vybudovaný nepřáteli církve, vykoupil za vlastní peníze (SUB VI, s. 163-164, č. 204: *„...ymmo duo castra in territorio Nyssensi constructa quorum ununi, videlicet in Bela, nos ob defensionem terre recognoscimus contruxisse, alterum vero in Kaldensteyn edificatum per inimicos ecclesie, precibus et precio redemisse..."*).

13. 4. 1296

Podle rozsudku krakovského biskupa Jana, kterým byl formálně ukončen spor mezi Bolkem I. Svídnickým a vratislavským biskupem Janem Romkem, mělo dojít k demolici nového (!) hradu Kaltenštejna nebo k jeho předání do rukou vratislavského biskupa (SUB VI, s. 204-207, č. 254: *„...demolicione duorum castrorum noviter constructorum in Bela et in Kaldensteyn..."*).

13. 10. 1299

V hodnosti kaltenštejnského purkrabího je doložen bratr vratislavského biskupa Jana rytíř Dětřich (SUB VI, s. 294-295, č. 376; s. 315, č. 410; s. 373-375, č. 475).

30. 1. 1307

Vratislavský biskup Jindřich z Vrbna se souhlasem kapituly prodal majetek biskupství v hodnotě 645 kop grošů, aby mohl vyplatit zastavený hrad Kaltenštejn (CDS XVI, s. 103-104, č. 2924; s. 137, č. 3034; NLB, s. 18, č. 4). Srv. k 10. 2. 1309 (NLB, s. 19, č. 5). Srv. také SRS XII, s. 34).

18. 2. 1345

Vratislavský biskup Přeclav z Pogarel potvrdil, že kanovník Mikuláš Bancz odkázal biskupství polovinu hradu Kaltenštejna, o němž dále prohlásil, že je mocně opevněný, vznešený, velmi užitečný a výnosný pro niskou zemi, a proto se rozhodl odkoupit i zbývající část za 500 kop grošů od Deyna z Frankenštejnu a bratří Apeczka a Mikuláše, kteří jej získali za stejnou cenu od Rüdigera Haugvice (G-M II, s. 210-211, č. 18: *„...quod predictum castrum Kaldensteyn forte potens castrum est et nobile, ymo multum utile ac proficuum terre Nisensi..."*).

13. 6. 1368

Hrad Kaltenštejn spravoval purkrabí (?) Peczko (NLB, s. 35-36, č. 77).

cca 1420

Podle vratislavského rejstříku úroků a příjmů biskupství příslušely k hradu platy ze Staré Červené Vody (Registrum Wratislaviense censuum, s. 251, č. 20: *„...Et soluunt per VI mensuras avene ad castrum Caldensteyn..."*) a ze vsi

Jindřichovice u Vidnavy (Registrum Wratislaviense censuum, s. 250-251, č. 13: *„...In termino purificacionis totidem et carnispreuio totidem et per maldratas triplicis grani, que frumenta pertinent ad castrum Caldensteyn..."*).

21. 6. 1423

Kaltenštejnský purkrabí *„Cuncze Thamme von Seidelicz"* složil slib věrnosti vratislavskému biskupství (G-M II, s. 249, č. 50).

12. - 30. 3. 1428

Husité napadli niské knížetství a obsadili zde řadu opevněných míst (Javorník, Otmuchov, Vidnavu). Zdá se však, že hrad Kaltenštejn zůstal v rukou purkrabího vratislavského biskupství (SRS VI, s. 58-59, č. 80; s. 59, č. 81; s. 60-61, č. 83; s. 63-64, č. 88; s. 64-66, č. 89; s. 66-67, č. 90; s. 67-69, č. 91; s. 73, č. 97 a s. 160).

cca 28. 4. 1435

Vratislavský biskup Konrád oznámil kapitule, že Pelkan z Kalkova převzal formou zástavy hrad Kaltenštejn a mnoho jiných statků v okolí (SRS VI, s. 143-146, č. 210: *„...Dem Pelkan ist der Kaldenstein mit viel Gütern versetzt, die nach Otmuchau zum Schlosse gehören sollen, als Patzkau, Weidenau, und was gen Jauernik gehört hat..."*).

11. 3. 1441

Oddíly vratislavského biskupa po krátkém obléhání opanovaly hrad Kaltenštejn a zajaly zde Zikmunda Rachnu, který se provinil únosem dcery královského hejtmana Půty z Častolovic a lstí se zmocnil hradu. Zikmund Rachna byl krutým způsobem na hradě umučen (SRS XII, s. 54-55: *„...Anno domini 1442 (sic!) Sigismund Rachna castellanus Novi castri obtinuit castrum ecclesie Kaldenstein per quandam traditionem...Eodem tempore sabbatho ante reminiscere, videlicet in profesto sancti Gregorii, dominus episcopus obtinuit castrum suum Kaldenstein Sigismundo Rachna crudeliter ibidem interfecto..."*).

16. 5. 1441

Vratislavský biskup Konrád postoupil úřad kaltenštejnského purkrabího Hanuškovi z Mušína za roční odměnu ve výši 100 kop haléřů a 36 maldrů žita, ječmene a ovsa (G-M II, s. 250-251, č. 53).

1. 9. 1443

Biskup Konrád přijal demisi kaltenštejnského purkrabího Gabriela Speyla, aby vzápětí hrad zastavil vratislavské kapitule za 300 hřiven grošů. Z protokolu dále vyplývá, že byl pořízen inventář hradní výzbroje, k níž patřily dvě houfnice, čtyři píšťaly, šest kop šípů a půl sudu prachu. Stálou posádku tvořilo 14 osob včetně kastelána a jeho zástupce, kteří mohli povolat ještě čtyři střelce z okolních vesnic. Důkladná revize však odhalila značnou zchátralost hradu. Celkovou rekonstrukci vyžadovala první, druhá a třetí brána. Zároveň mělo dojít k výměně kování vrat u čtvrté brány. Bylo nutno opravit šlapací kolo k čerpání vody, které obsluhovali osadníci z Kobylé, střechy na koňských stájích a zděném mlýně. Naopak v dobrém stavu byl hradní pivovar (OA Šumperk, Pozůstalost B. Königa; G-M II, s. 251, č. 54; DAL I, s. 210-211).

21. 12. 1455

Vratislavský biskup Petr jmenoval Kryštofa z Czesschdorfu doživotním kastelánem na hradě Kaltenštejně. Případné dědické nároky pozůstalých měl urovnat obnos ve výši 100 uherských zlatých, který se zavázal vyplatit biskup (G-M II, s. 275-276, č. 70).

20. 11. 1460

Mikuláš Meinholt se souhlasem vratislavského biskupa Jošta z Rožmberka vyměnil panství Frýdberk za hrad Kaltenštejn s příslušenstvím jako zástavu za dluh 1 100 kop grošů (G-M II, s. 276-277, č. 72).

29. 6. - 22. 12. 1466

Hrad Kaltenštejn se stal vězením vratislavského probošta Jana Deustera (SRS XII, s. 83).

31. 8. 1470

Mikulášův syn Hynek Meinholt přijal nabídku vratislavského biskupa Rudolfa a vrátil hrad Kaltenštejn za 2 700 uherských zlatých a dočasnou správu města Vidnavy s okolím (G-M II, s. 280-283, č. 78). Biskup vzápětí, 1. 9. 1470, přenechal hrad vratislavskému kanovníkovi, knížeti Přemkovi II. Opavskému (G-M II, s. 283-284, č. 79). Přemek pověřil správou Kaltenštejna Kunce z Elsterberka (G-M II, s. 284-285, č. 81).

30. 8. 1471

Vratislavský biskup Rudolf povolil knížeti Přemkovi, aby vyměnil Kaltenštejn za hrad Vrbno u Otmuchova (G-M II, s. 284, č. 80).

1. 9. 1472

Biskup Rudolf odstoupil hrad Kaltenštejn zástavou Hynkovi Meinholtovi a současně přislíbil vyrovnat dědické pohledávky ve výši 2 700 uherských zlatých (G-M II, s. 284-285, č. 81). Dne 18. 3. 1473 *„Heyncko von Meynholt uffin Kaldensteyne gesessen"* datoval na Kaltenštejně list pro svého švagra Mikuláše Unwirde (SRS XIII, s. 106, č. 144). Srv. též k 12. 8. 1482 (CDS VI, s. 114, č. 343; s. 216-217, č. XXVII: *„...Hynken von Meinholdt Rytter auf dem Caldenstain gesessen..."*).

1. 2. 1473

Rudolf, biskup vratislavský, propůjčil Hynkovi Meinholtovi horní právo pro Kaltenštejn a okolí (CDS XX, s. 92-93, č. 214: *„...herr Hyntko Meynholt, ritter uffm Caldensteyn gesessen..."*). Avšak dne 4. 4. 1479 biskup Rudolf povolil vratislavským měšťanům dolování v horách u Kaltenštejna a Frýdberku (CDS XX, s. 102-103, č. 235: *„...uf unser kirchen gutern und gebirgen, es sey czum Caldensteyne ader ken Fredberg gehorende..."*).

3. 6. 1497

Vratislavský biskup Jan se souhlasem kapituly prodal hrad Kaltenštejn i s příslušenstvím za 2 700 uherských zlatých Hynkovu zeti Jindřichovi z Tetova (G-M II, s. 290-291, č. 88).

10. 4. 1499

Vratislavský biskup Jan Roth potvrdil Jindřichovi z Tetova doživotní držbu hradu Kaltenštejna (G-M II, s. 291, č. 89).

1512

Bartoloměj Stein připomenul ve svém díle *„Descripcio tocius Silesie et civitatis regie Vratislaviensis"* hrad Kaltenštejn s poznámkou, že byl rozbořen vratislavským biskupem (SRS XVIII, s. 25). Zničení hradu proti vůli vratislavské kapituly (v r. 1505 ?) je zpravidla kladeno do souvislosti s přestavbou hradu Javorníka na sklonku episkopátu Jana IV. Rotha, kdy měl administrátor biskupství Jan Thurzo za 1 400 zlatých hrad vykoupit (DAL I, s. 213; ZUBER R.: 1966, s. 228).

Popis objektu a archeologické nálezy

Na katastru Černé Vody, východně od městečka Žulové, na osamoceném, od horského masivu odděleném nevysokém kopci s poměrně plochým, povlovně klesajícím temenem, který dominuje širokému údolí Černého potoka, stával mohutný středověký hrad. Solitérně situovaná skalní kupa a na ní ještě dnes vysoko k nebi čnící rozeklané torzo válcové věže (obr. 128) inspirovaly zdejší obyvatelstvo k pojmenování tohoto útvaru biskupskou čepicí (*Bischofsmütze*, někdy ovšem také vidlička – *Gabel*); v lidovém podání se tu zjevně odrazil název instituce a jejího představitele, vlastníka hradu i okolních majetků – vratislavského biskupa.

Kaltenštejn prezentuje jeden z mála slezských hradů, na kterém se do dnešních dnů zachovala alespoň část zděné architektury. Na nejvyšším místě hradního kopce bylo položeno jádro fortifikace, tvořené v nejstarší fázi bergfritem, dvoudílným palácem a hradební zdí se vstupní branou. K němu se snad již v tomto období přimykalo na severozápadě patrně dvoudílné schodovitě klesající předhradí, doplněné později parkánovou hradbou, kopírující dílem patu pahorku, dílem zasazenou ve svahu. Jádro nepravidelného vejčitého tvaru, orientované delší osou ve směru východ-západ, mělo maximální rozměry 45 x 30 m (obr. 129; 130; 131).

Pečlivě vyzděný bergfrit, jehož polovina byla odstřelena při demoličních pracích na samém počátku 16. století, měl průměr 10,6 m při světlosti vnitřní šachty 1,97 m (obr. 132; 133; 134; 135). V základové partii je znatelné dvojnásobné odsazení soklu, zdi byly „vylity" drobnějším kamením a maltou; jednotlivé stavební vrstvy – šáry, široké 60 - 80 cm, oddělovala tenká vrstvička malty. Ve výšce 6 m od současného terénu je na severovýchodní straně zřetelný přibližně 2 m vysoký původně zaklenutý vstup s dochovalou pravou částí portálu. Za ní je patrný otvor pro zasunutí závory zabezpečující tento vchod do věže z vnitřní strany. Totožná situace se segmentem portálu a otvorem pro závoru je i na protější straně vstupní chodby. V severní části pláště se zhruba ve výši 7 - 8 m od základové spáry nachází obdélný štěrbinový větrací otvor. Asi o 2 m výše se zdivo ztenčuje na šířku cca 2,0 m, čímž vznikl kruhový prostor o průměru přes 6 m, do nějž ústilo v síle zdi vedené točité schodiště; zachovalá špaleta v blízkosti tohoto vyústění svědčí o existenci okna. Lze předpokládat, že věž, jejíž dnešní výška dosahuje více než 20 m, měla původně nejméně tři podlaží.

Obr. 128: Kaltenštejn. Torzo válcové věže.

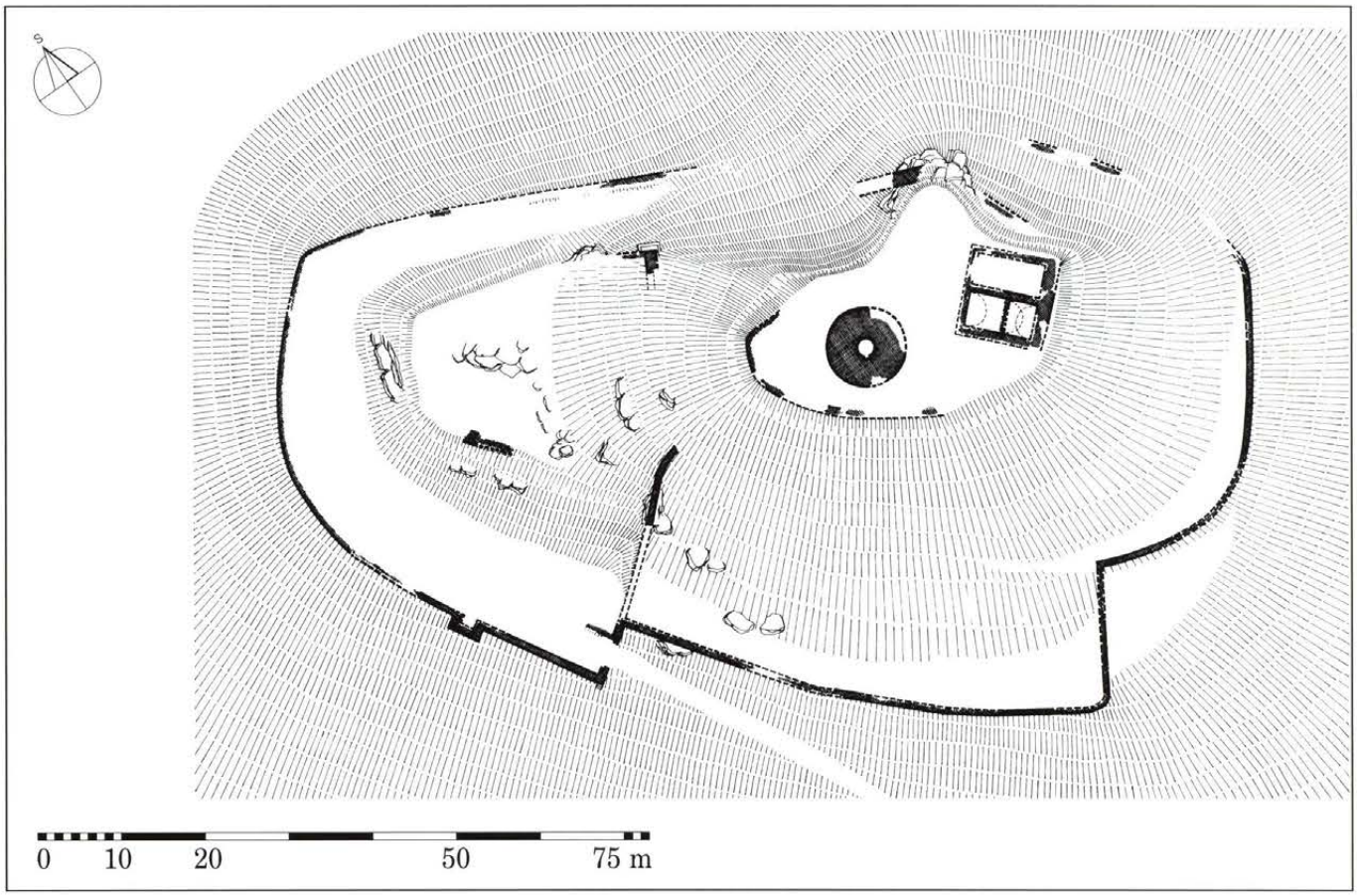

Obr. 129: Kaltenštejn. Půdorysné zaměření.

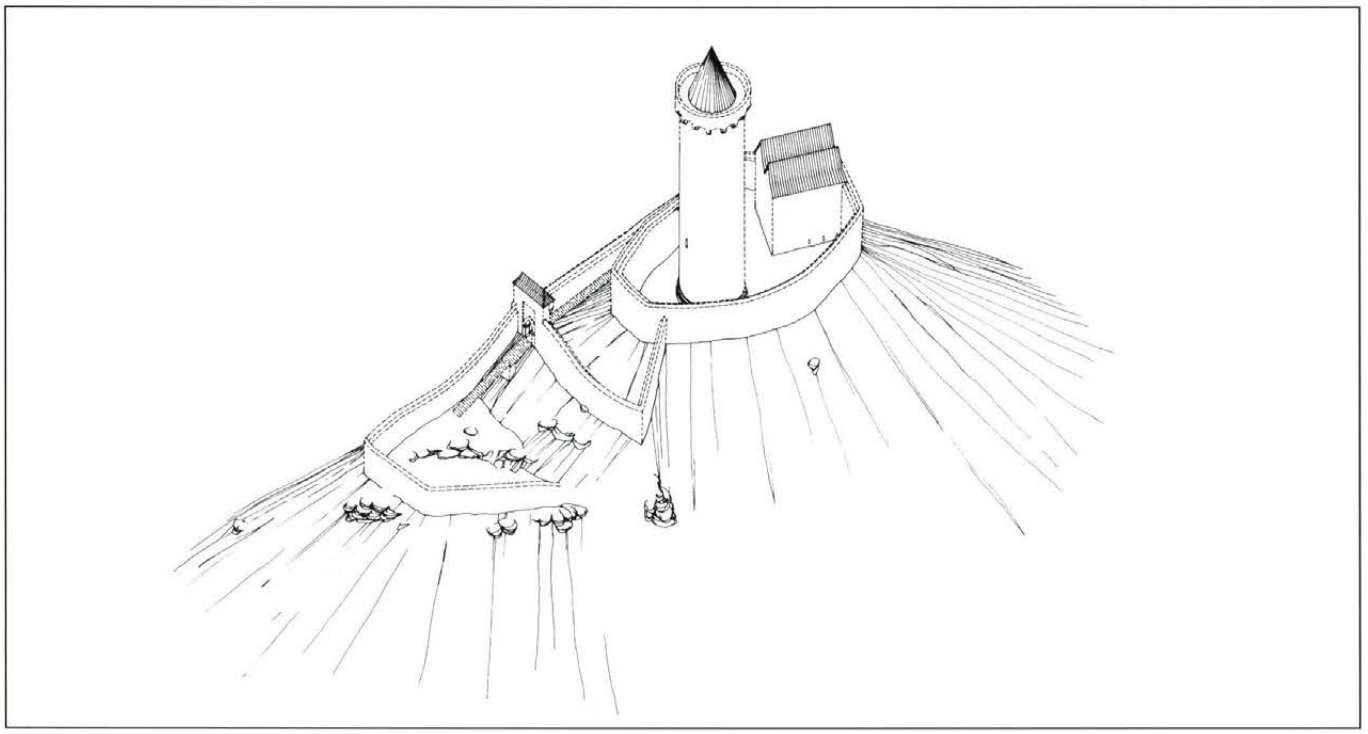

Obr. 130: Kaltenštejn. Pokus o hmotovou rekonstrukci (13. století).

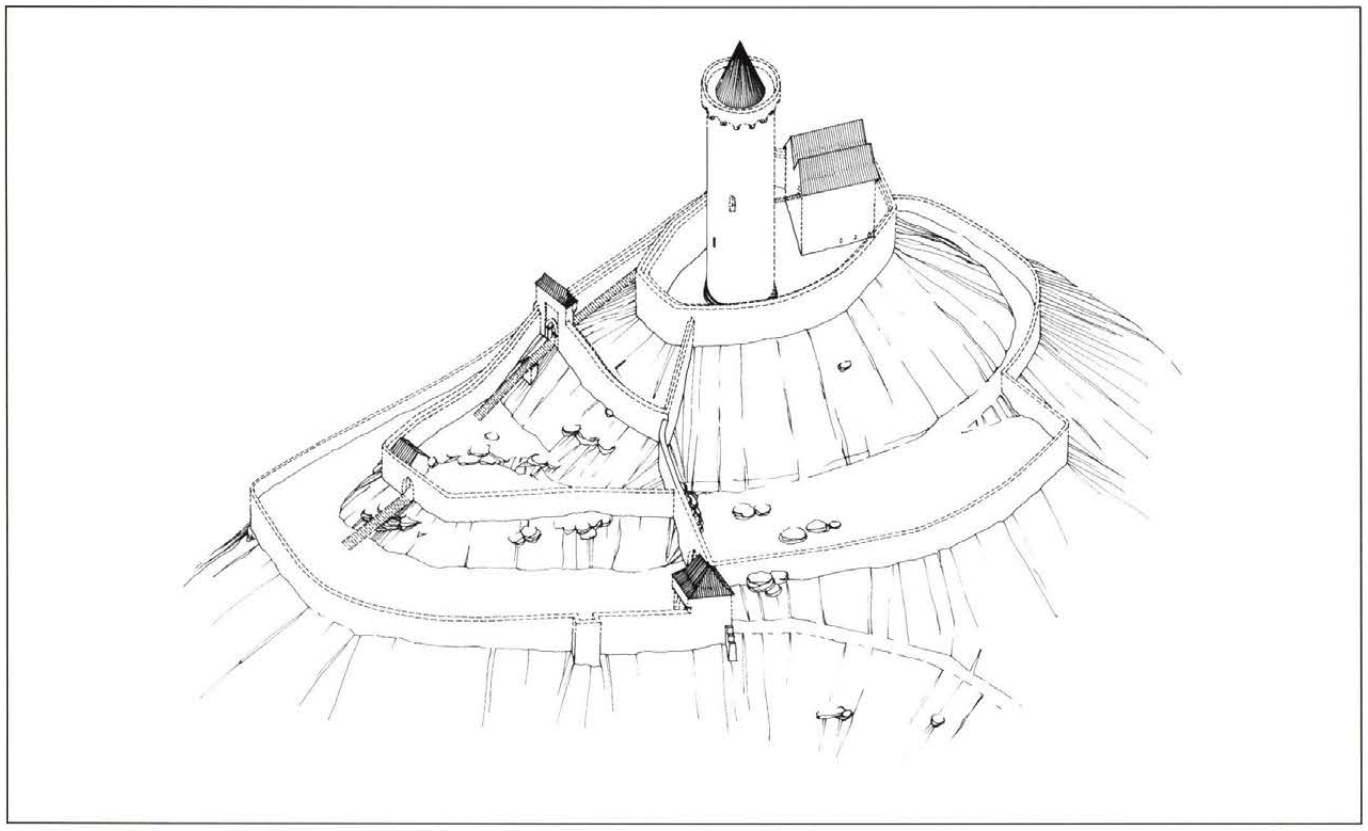

Obr. 131: Kaltenštejn. Pokus o hmotovou rekonstrukci (15. století).

Velmi neobvyklý objev byl učiněn na dně šachty bergfritu, zasekané do skalnatého podloží do hloubky 2,7 m a pečlivě vyzděné (obr. 136; 137). Ve vnitřním plášti na jihozápadní straně se totiž objevil 1,6 m vysoký, 0,6 m široký a 0,49 m hluboký výklenek s půlvalenou klenbičkou – nikou; jeho dno bylo překryto mohutným plochým kamenem. Po jeho odstranění se ukázal kruhový otvor vedoucí do podzemního, ve skále vylámaného prostoru – jakési čtyřhranné nakoso postavené a klášterní klenbou sklenuté malé 2,05 m vysoké, pečlivě vyzděné místnosti rozměrů 88/86 x 85/89 cm; předpokládáme její tezaurační účel; analogický případ neznáme.

Za věží stál, provázán s 2 m silnou obvodovou hradbou, dvoudílný palác, jehož jedna polovina byla podsklepena a valeně zaklenuta; obě obdélné části vnitřních rozměrů 9,5 x 4,6 m měly zdi silné 1,1 - 1,2 m, dělicí příčka byla silná 0,8 m. Hradební zeď obtáčející centrální plošinu směřovala ke skalnímu výchozu, kde na ní navazovala další zeď o šíři 2,05 m, ohraničující první předhradí. V místě dotyku prvního a druhého předhradí byla na severní straně umístěna branská budova, část jejíhož portálu s pravoúhle zalomenou, na spodu okosenou raně gotickou římsou je ještě viditelná (obr. 138). Jí se vcházelo na první předhradí a odtud další brankou (prolomenou v hradební zdi) do vlastního jádra. Zde byl patrně situován i vstup z ochozu do bergfritu.

Méně svažité druhé předhradí, zakončené téměř rovnou plošinou, bylo chráněno zdí přibližně 1,7 m silnou; kde byl vstup do tohoto oddílu, není ovšem příliš jasné.

Toto základní trojdílné uspořádání, jehož zděnou architekturu charakterizuje vcelku pečlivé a kvalitní provedení, obklopil později rozlehlý, na jižní straně snad zdvojený parkán, výrazně rozšiřující hradní areál a zabezpečující jej zvláště z jihu a ze západu; šířka jeho zdí, spojených opět velmi dobrou maltou, činí 1,1 m. Přístupová komunikace byla vedena od jihu, respektive jihovýchodu podél parkánové zdi a bránou širokou 2,9 m vstupovala do prostoru uvnitř hradeb (obr. 139). Na jihozápadě, poblíže této první vstupní brány, byla parkánová zeď v rovném úseku ještě zesílena dovnitř otevřenou flankovací „věžicí" o síle zdi 1,4 m, vystupující 1,65 - 1,9 m před její čelo. Hrad postrádal příkop.

Ze zprávy z roku 1443 se dovídáme (srv. také WEINELT H.: 1936, s. 107), že hrad měl čtyři brány, vlastní mlýn a pivovar, maštal pro ustájení koní a kolo k čerpání vody. Důležité jsou i zmínky o navrhovaných úpravách hradního jádra: bergfrit měl dostat kamennou střechu, spodní, nejspíše druhotně proražený vstup (!) do něj měl být zazděn a schody přemístěny na vnější stranu; s palácem měl být spojen zvláštní chodbou a druhá zeď měla být opatřena krytým ochozem a pravděpodobně v místě skalního výstupu předsunutou věží. Starší zprávy ještě uvádějí, že dnes již neexistující prohlubeň v blízkosti věže pokládala místní tradice za studnu a zmiňují se i o vyzděných chodbách v blízkém okolí hradu (PETER A.: 1879, s. 103).

*

Standardní archeologický výzkum nebyl na lokalitě

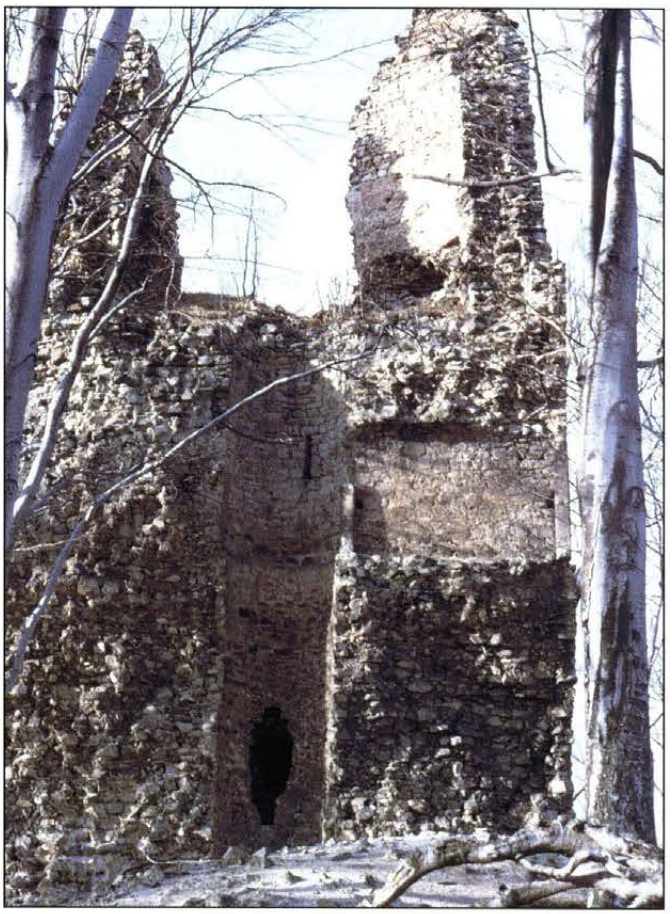

Obr. 132: Kaltenštejn. Pohled na vnitřní stranu válcové věže.

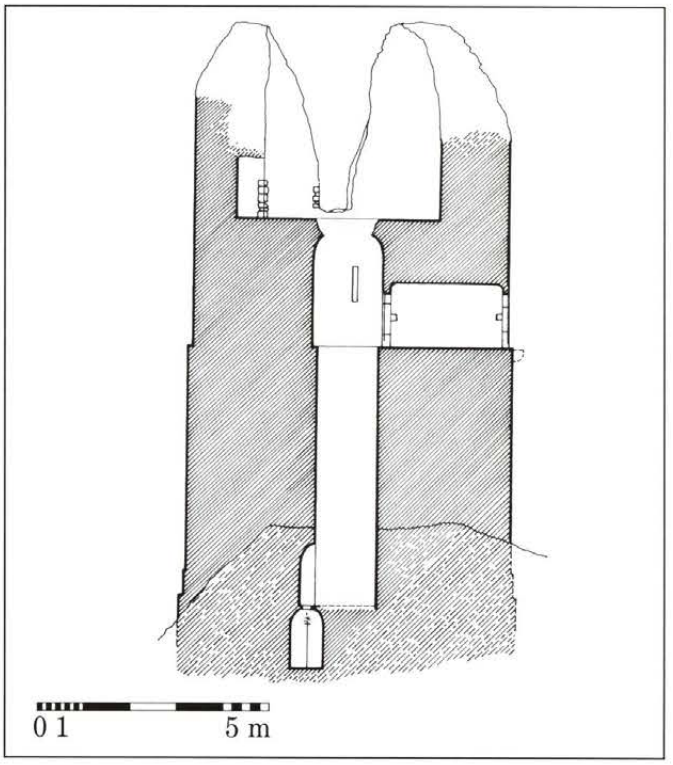

Obr. 133: Kaltenštejn. Svislý řez válcovou věží.

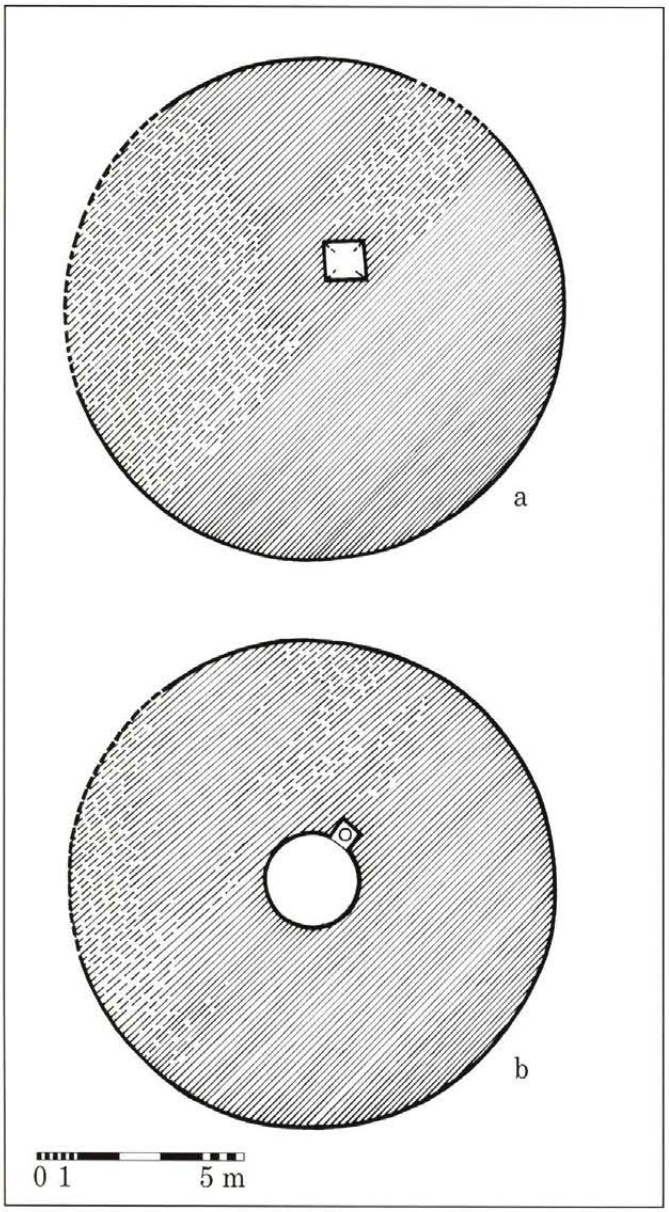

Obr. 134: Kaltenštejn. Příčný řez zaklenutou komůrkou pod válcovou věží (a) a v úrovni přízemí (b).

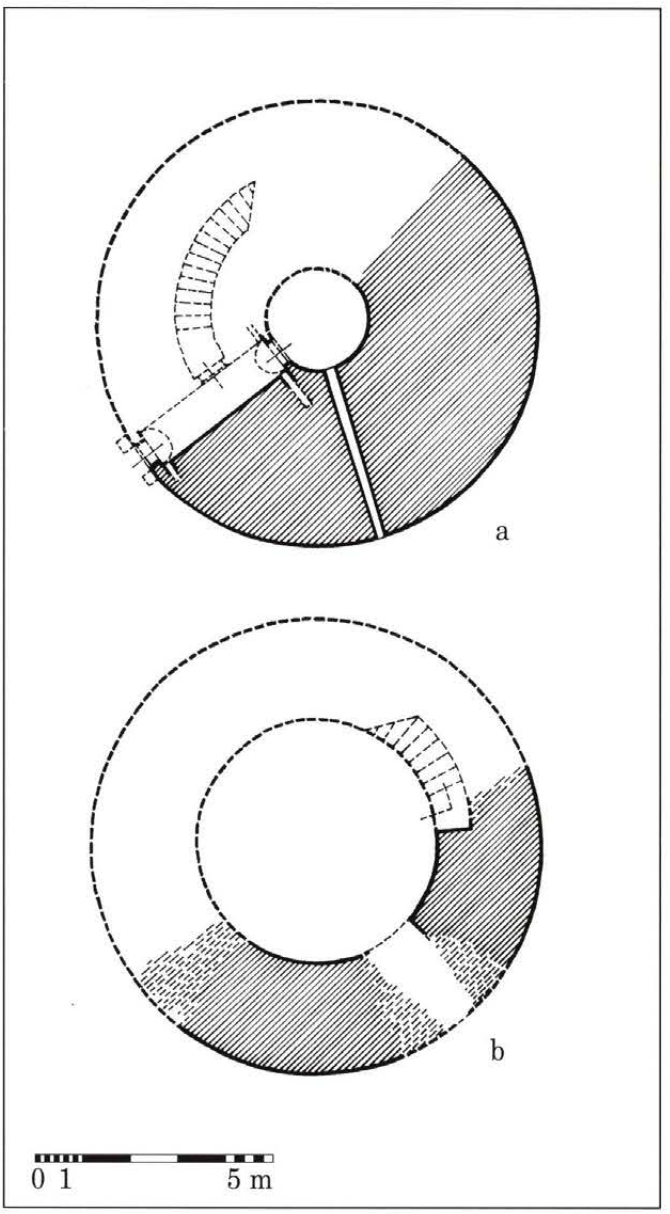

Obr. 135: Kaltenštejn. Příčný řez válcovou věží v úrovni 1. patra (a) a 2. patra (b).

Obr. 136: Kaltenštejn. Výklenek v suterénu válcové věže.

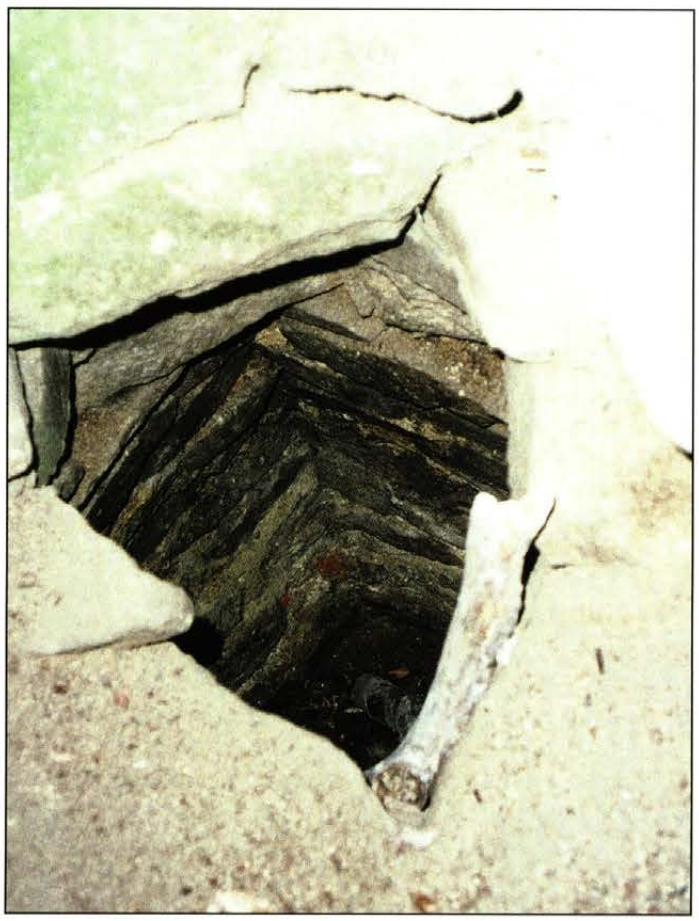

Obr. 137: Kaltenštejn. Komůrka pod válcovou věží.

Obr. 138: Kaltenštejn. Torzo druhé brány.

Obr. 139: Kaltenštejn. Pozůstatky vnější brány.

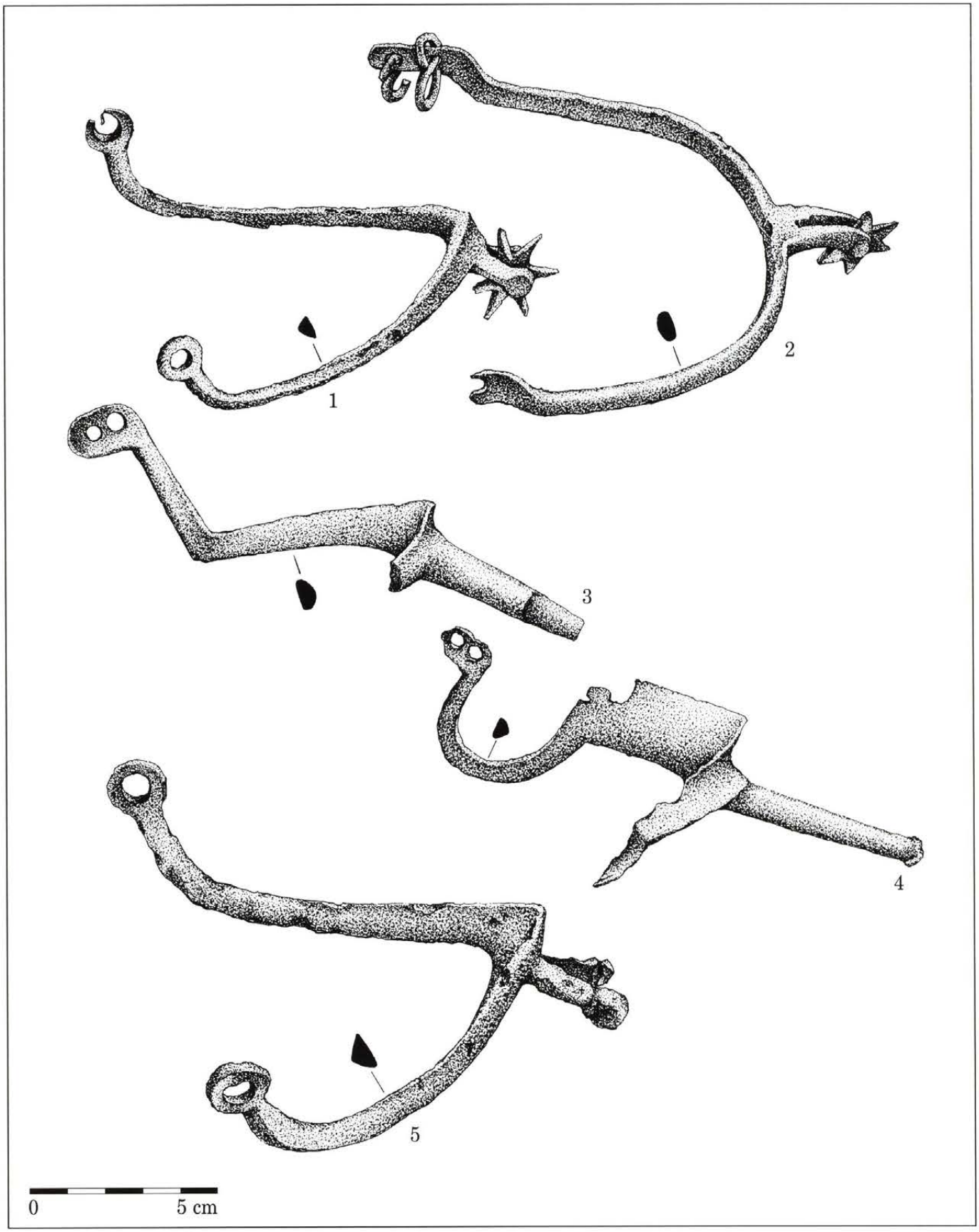

Obr. 140: Kaltenštejn. Železné ostruhy.

nikdy proveden, na povrchu je však možno spatřit větší množství drobných keramických zlomků pocházejících ze závěru jejího trvání. Literatura zmiňuje i relativní hojnost zvláště kovových nálezů - např. cínové mísy, hroty střel kuše, kopí, kulky do hlavní palných zbraní atd., které se však do dnešních časů nedochovaly (PETER A.: 1879, s. 103-104; WEINELT H.: 1936, s. 108). V opavském muzeu jsou z Titzeho sběrů z roku 1935 uloženy 4 hroty s tulejí a 1 třmen, na javornickém zámku 9 hrotů střel luku a kuše, fragment ostruhy a 2 podkovy (BRACHTL Z.: 1985, s. 37). Rozsáhlejší soubor nálezů byl získán až v roce 1992, kdy byla nelegálními výkopci vytěžena vnitřní šachta bergfritu až na lité maltové dno. Tito "archeologové" zanechali na místě více jak 3000 keramických artefaktů a téměř čtyři desítky kvalitních kovových předmětů; můžeme se jen domýšlet, co všechno bylo rozchváceno, když toto – z jejich pohledu zřejmě „málo lukrativní zboží" – bylo ponecháno na místě (BRACHTL Z.: 1995, s. 3; 1996, s. 80).

Většina kovových artefaktů byla zcela nedávno poměrně vyčerpávajícím způsobem zpracována (BRACHTL Z.: 1995), zde předkládáme jejich výběr se stručným zhodnocením. Výbava koně a jezdce je prezentována pěknou sestavou 9 kusů ostruh s širším časovým rozpětím od 2. půle 13. věku až po vyspělé 15. století (obr. 140). Jediný, poněkud poškozený třmen hruškovitého tvaru těla (obr. 141) se svým provedením hlásí rovněž do vyspělého středověku a takto lze klasifikovat i většinu ze 14 podkov (obr. 142:6) či jejich částí (14. - 15. století). K nepříliš častým nálezům patří neúplné rameno pákového udidla, plátované bronzovým plechem (obr. 142:7); jde o součást honosnějšího uzdění z průběhu 15. století, příznačného pro vyšší společenskou vrstvu.

Militária jsou zastoupena v podstatě rozsáhlou kolekcí hrotů střel kuše a snad i luku (44 kusů; obr. 143), přičemž převahu mají větší robustnější exempláře, související zřejmě se závěrečnou fází existence hradu. Mezi nimi vynikají 2 hroty s výraznými křidélky (obr. 142:1, 3), které však patrně nelze – vzhledem k jejich parametrům - považovat za součásti střel z katapulty – kluku (BRACHTL Z.: 1985, s. 14). Kolekci kovových předmětů ještě doplňují přezky, nože, křesadlo (obr. 142:5), hřebíky i masivní klince, skoby, železné pláty z kování dveří případně truhlic, kabelkové zámky (obr. 142:4), klíče (obr. 142:2), petlicová oka, průbojník i několik blíže neurčitelných fragmentů. Výrobky z kosti zastupuje obložení střenky nože se dvěma otvory pro nýty.

Rozsáhlý keramický soubor (celkem cca 3 500 zlomků) pochází v naprosté většině z konečné etapy života fortifikace, třebaže je k dispozici i několik starších kusů, hlásících se ještě do století 14. (okraje formované do tvaru okruží; obr. 144:2-4; 145:1). Keramiku 13. věku jsme nezaznamenali, i když H. Weinelt (1936, s. 108) několik kusů ze své sbírky takto datoval. Jsou tu přítomny téměř všechny typy stolní a kuchyňské keramiky, vyrobené převážně z jemně plavené ostřené hmoty vypálené do šedé barvy a jejích odstínů (obr. 144:1; 145:2-3); časté jsou i světlejší tóny, výjimečný není ani cihlový střep. Na vnitřní, méně již vnější straně nádob se objevuje světle hnědá, eventuálně zelenohnědá poleva. Výzdoba sestává povětšině z obvodových žlábků, ojedinělé jsou šikmé vseky na okraji anebo plastické zvlnění okraje; zaznamenáno bylo i červené a modré (?) malování na světlém – béžovém střepu. Opomenout nelze rovněž části nádobkovitých kachlů s pravoúhlým ústím, jakož i zlomky reliéfně zdobených vyhřívacích ploch kachlů komorových.

Celkově lze konstatovat, že veškerý archeologický materiál se hlásí do vyspělého 15. a dílem i 14. století, přičemž nelze vyloučit jeho přesah též do století 16.

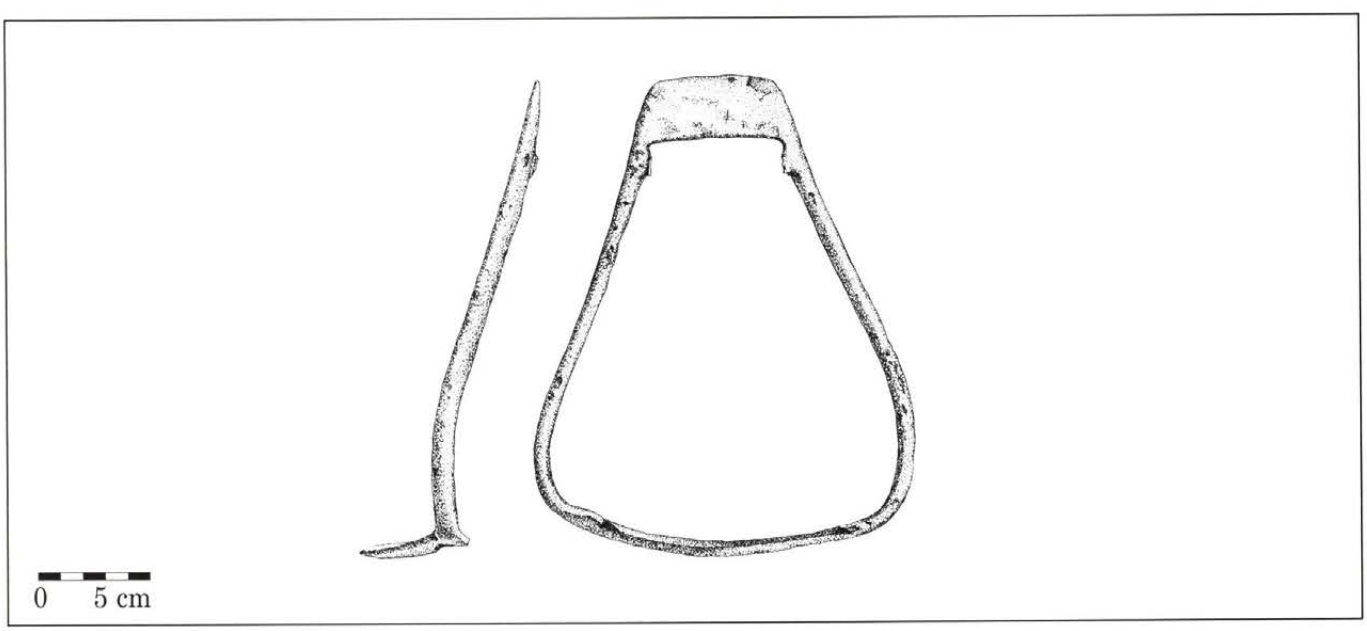

Obr. 141: Kaltenštejn. Železný třmen.

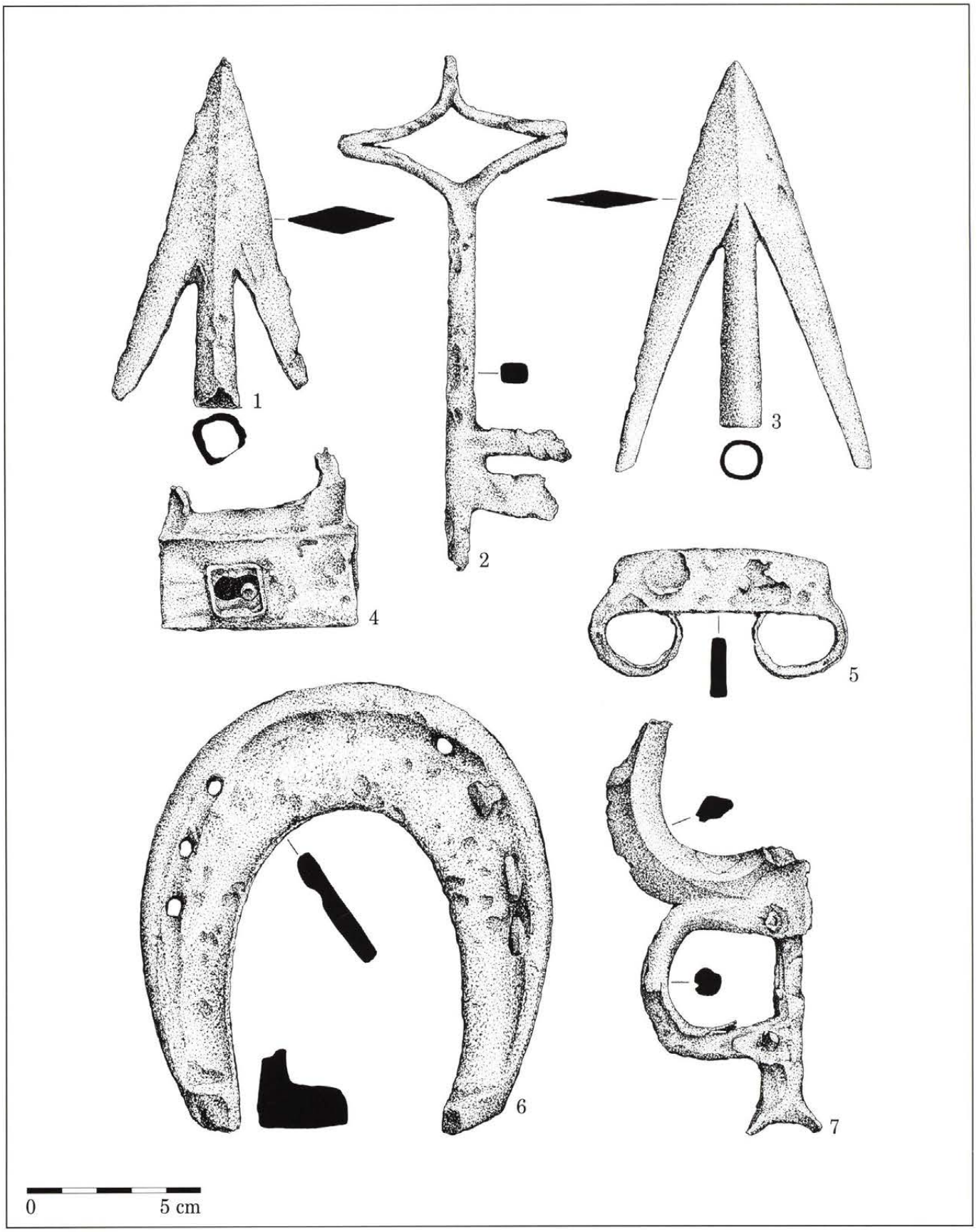

Obr. 142: Kaltenštejn. Železné předměty.

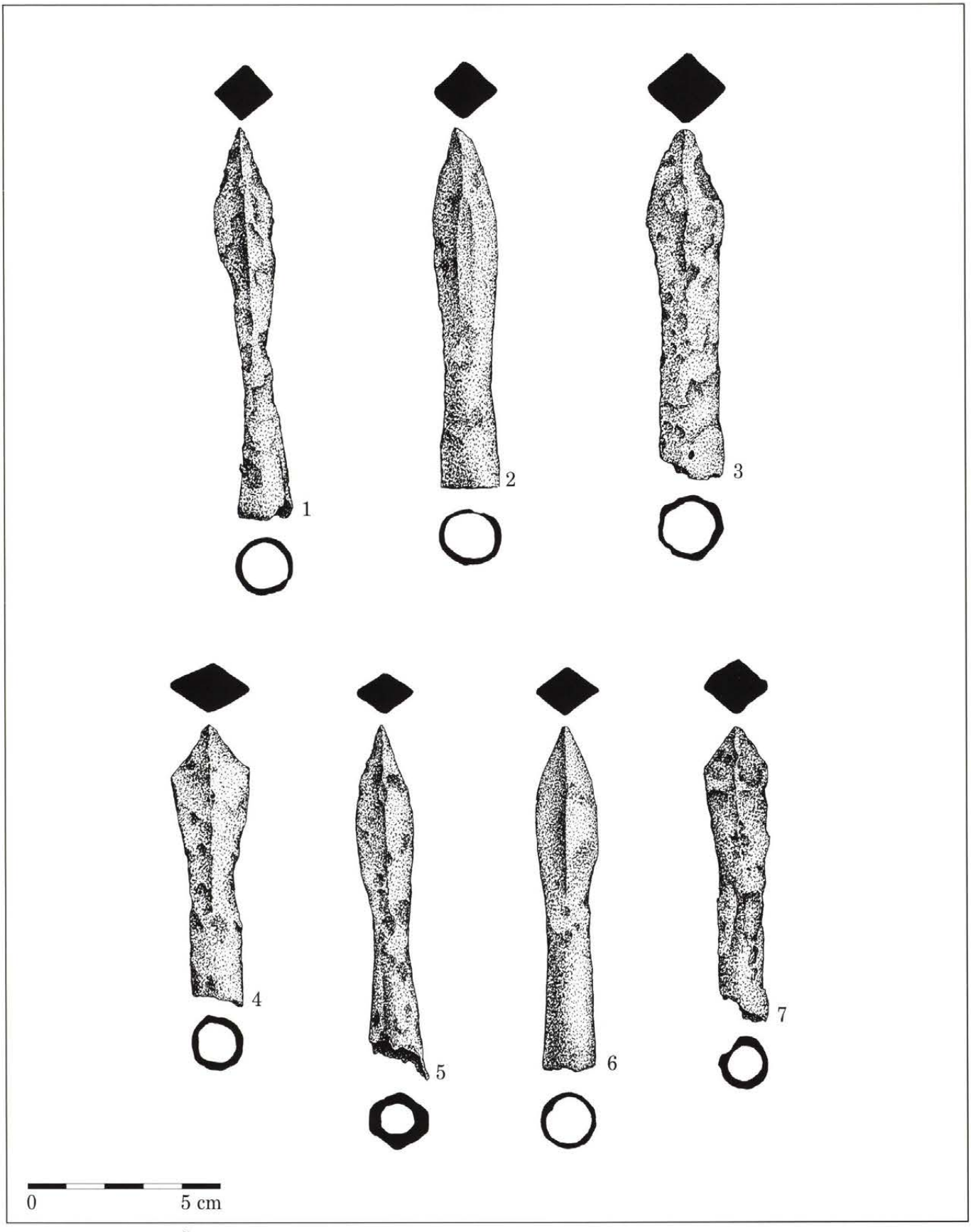

Obr. 143: Kaltenštejn. Železné hroty šípů.

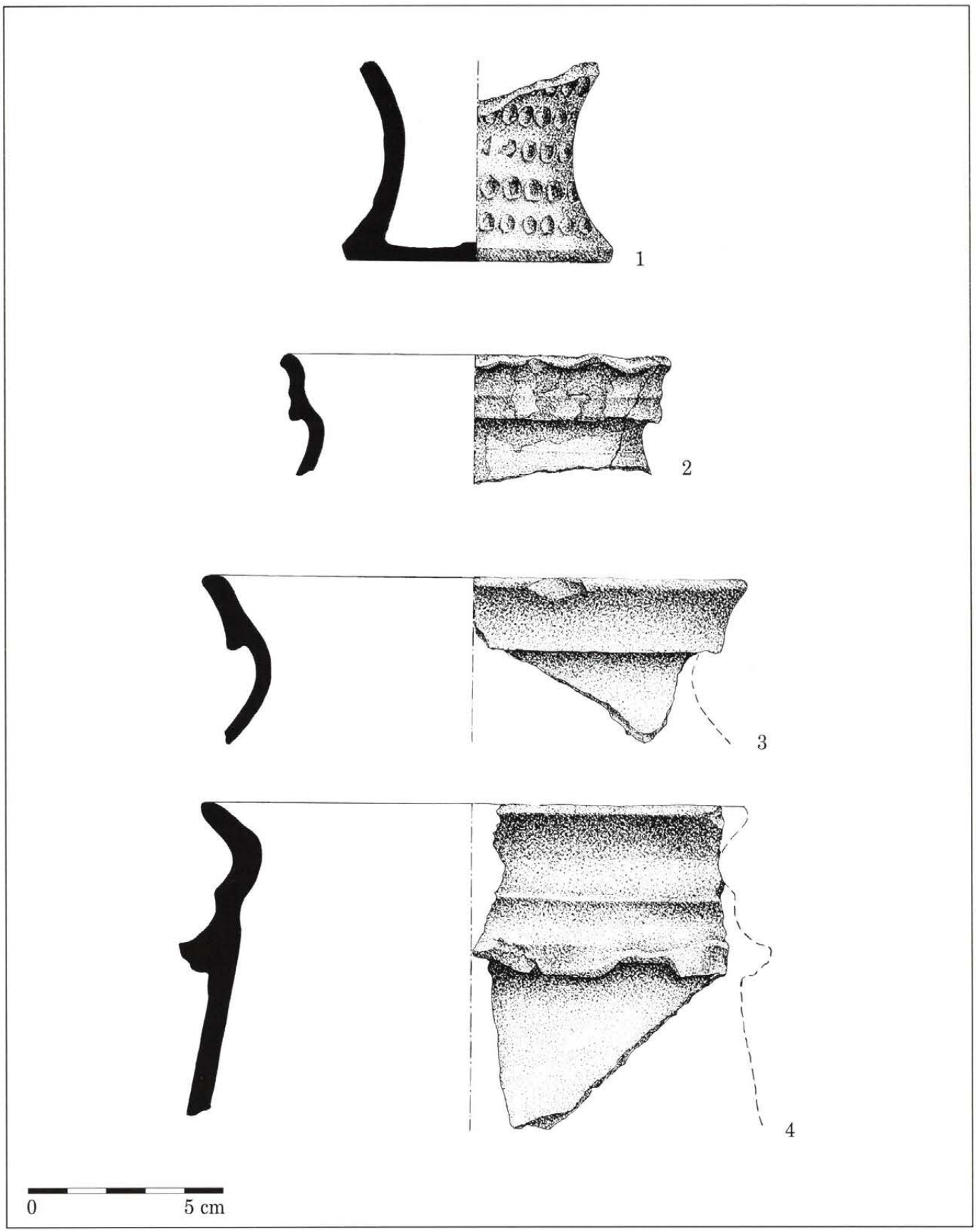

Obr. 144: Kaltenštejn. Keramické nálezy.

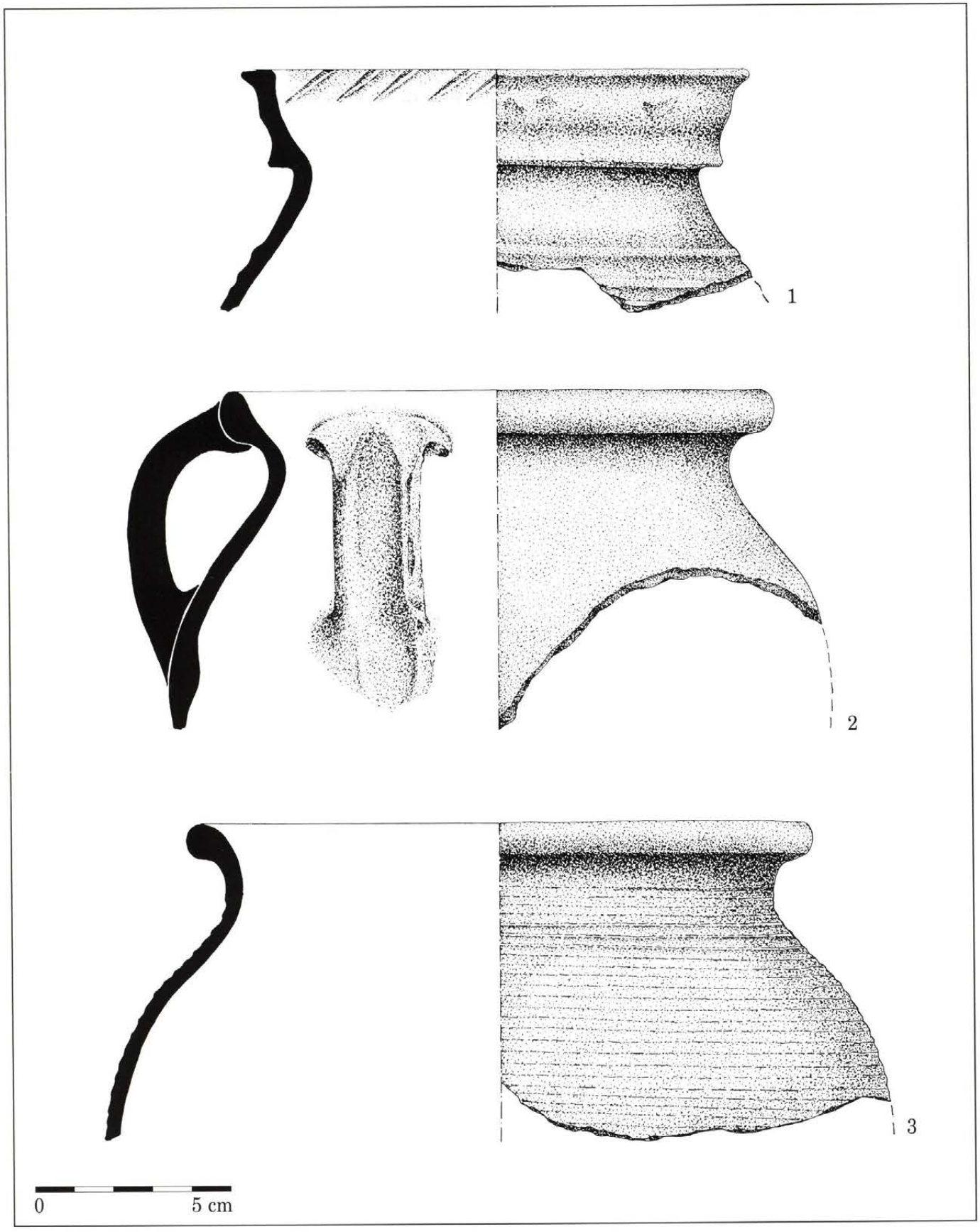

Obr. 145: Kaltenštejn. Keramické nálezy.

Předávací protokol z 1. září roku 1443

(uloženo v OA Jeseník, pozůstalost Bruno Königa)

Anno domini prima die Septembris in Nissa dominus episcopus Conradus recepit resignationem castri Caldensteyn de domino Gabrieli Speyl, et absolvit eundem a iuramento fidelitatis sibi prestito pro parte eiusdem castri, et obligavitidem castrum pro 300 marcis grossorum suo capitulo Wratislaviensi, prout in littera contractus obligacionis continetur, et idem castrum contulit dominis Petro Nowag preposito, Ottonis Bes archidiacono et Johanni Sneschewicz nomine dicti capituli Wrat.

Item tercia die Septembris dominus Joh. Sneschewicz recepit personaliter corporalem possessionem dicti castri, receptis a domino Gabrieli clavibus et re(*cep*)it subscriptas res in castro inventas per dominum Gabrielem:
primo duas *howffenicz,*
item quatuor *pyschall,*
item VI sexagenas *pheyl,*
item mediam lonnam de pulveribus,
item *marschil,*
item *eyne brewphanne,*
item *eyn Ressil,*
item *eyn eysernne phanne,*
item 2 *stucke steynsalcz* non magna;
Alia utensilia et victualia pertinent ad dominum Gabrielem.

Item braseatorium est reformatum, cum doleis etc.
Reformanda:
item rota pro fonte,
item prima porta, secunda et tercia et stuba cum secundam portam; interior porta quarta indiget reformacione in ferreamento ostio;
item molendinum, quod est muratum, indiget tecto, lapidibus interiori rota cum attinenciis, sed exterior rota adhuc valet;
item braseatorium novum per totum;
item stabulum pro equis et alii;
item sere;
item tecta quasi omnia indiget reformaciona;
item ut turris tegetur cum lapidibus;
item fieret transit de domo lapideo ad turrim, et quod inferius ostium muro clauderetur, et gradus qui est interius fieret exterius cum *czogebrocke;* hoc videtur su(*m*)btile et posset cum tribus marcis.
Item omnia predicta cesset pre reformari cum 30 marcis preter tegumentum turris, quod...
Item videtur, quod vigilia fieret in secundo muro, et quod valde utile ponerentur tres vel quattuor *postey* et tegeretur murus; hoc posset prfici cum 20 marcis.
Item proviedatur de sale, pulveribus, sagittis pro conservacione, de melle et aliis victualibus castri, in carnibus pro conservacione castri.

In castro manentes:
Spys burgravius;
Peter Krempnicz senior loco castelli;
Hanus Heyne, Reynold, Mycolasch Swydergal, Hannus Speyel, Lourencz Kekil, Hannus Molner, Jacob de Uprechtsdorff, Woytan, Peter Mochbern, Jorge vigiles;
item quattuor balistarii recepiuntur de villis his temporibus;
Jorge Hensil filiaster, Hensil minor;
coca cum duabus ancillis;
item plebanus in Rothwassir.

Item ea que exponentur pro edificiis et munificionibus castri in turri et alibi idem dominus pius solvat et satisfaciat capitulo, antequam tradetur castrum; similiter que comparantur pro defensione castri et conservacione, scilicet pulveribus, pixidibus, *pischoll*, balistis et aliis necessariis, quod predicta taxentur et fiat solucio taxe ante tradicionem castri.

Recepcio possessionis castri Kaldensteyn nomine capituli anno XLIII, prima Septembris.

V Nise dne 1. září léta Páně 1443 pan biskup Konrád přijal hrad Kaltenštejn z rukou pana Gabriela Speyela a zbavil jej slibu věrnosti, který byl vázán na držbu zmíněného hradu, a zastavil týž hrad za 300 kop grošů vratislavské kapitule, jak to dokládá zástavní listina, a předal hrad členům kapituly proboštu *Petro Nowag*, arcijáhnovi *Ottoni Bess* a *Johanni Schneschwicz.*

Dne 3. září pan *Joh. Schneschewiz* osobně navštívil majetky řečeného hradu, převzal od pana Gabriela klíče a níže uvedené věci:
předně dvě houfnice,
dále čtyři píšťaly,
dále šest kop šípů,
dále půl sudu prachu,
dále moždíř,
dále jednu pánev na vaření,
dále jeden kotlík,
dále jednu železnou pánev,
dále dva nevelké kusy soli;
jiné vybavení a proviant náleží panu Gabrielovi.

Dále je zřízen pivovar, se sudy etc.
K opravě:
dále kolo u pramene (studny),
dále brána, druhá a třetí a místnost u druhé brány; nejvnitřnější čtvrtá brána potřebuje nové kování,
dále mlýn, který je zděný, potřebuje novou střechu, nové kameny a vnitřní kolo, ale vnější je v pořádku,
dále je zcela nový pivovar,
dále stáje pro koně a jiné,
dále pila,
dále střechy potřebují všeobecně opravu,
dále nechť věž je pokryta kameny,
dále by měl být zřízen krytý průchod mezi kamenným domem a věží a nejspodnější vchod nechť je podezděn a schodiště, které vede z vnitřní na vnější stranu, nechť je nahrazeno padacím mostem; to se zdá laciné a vyžaduje náklady 3 kop.

Dále vše ostatní vyžaduje náklady 30 kop, vyjma střechy věže, která...

Zdá se vhodné zřídit na druhé straně hlásku a posílit obranu třemi nebo čtyřmi baštami a pokrýt (zastřešit) hradby. To by mohlo být provedeno za 20 kop.

Dále je nutno zásobit hrad pro případ obrany solí, prachem a šípy, medem a jiným hradním proviantem, masem.

Na hradě slouží:
Spys purkrabí
Peter Krempnicz kastelán
Hanus Heyne, Reynold, Mycolasch Swydergal, Hannus Speyl, Lourencz Kekil, Hannus Molner, Jacob de Uprechtsdorff, Woytan, Peter Mochbern, Jorge jako strážní; dále čtyři lučištníci jsou ihned povoláni z vesnic;
Jorge Hensil kmotřenec, *Hensil minor*,
kuchařka a dvě služky,
dále farář z Červené Vody.

Náklady na výstavbu a opevňování hradu na věži i jinde má převzít nejprve pan (biskup) a zaplatit než dojde k převzetí kapitulou. Právě tak to, co bude odvedeno na obranu a zastřešení hradu, totiž prach, nádoby, píšťaly, balisty a včetně jiných potřeb, by mělo být připočteno k obnosu před vydáním hradu.

Ikonografie a dokumentace

Nejstarší známé půdorysné zaměření Kaltenštejnu provedl v roce 1934 H. Weinelt a publikoval o dva roky později (WEINELT H.: 1936, s. 106). Plánek s měřítkem, nepřesně uvedenou orientací a popisem zaznamenal s větší či menší spolehlivostí hlavní pozůstatky kamenné architektury, avšak – jak již konstatoval Z. Gardavský (1960, s. 143) – byl „proporčně zkreslen - délkově zkrácen a šířkově nabobtnán". Sám však své vlastní zobrazení prezentoval jako půdorysnou rekonstrukci ideální podoby hradu vyspělého 15. století, aniž by přihlédl k reálné terénní situaci i k jednotlivým zachovalým prvkům (GARDAVSKÝ Z.: 1960, s. 142); to se týká zejména vlastního jádra, ale i vytvoření tří hradebních okruhů a umístění některých budov (o nichž hovoří zápis z roku 1443) do prostoru předhradí a parkánu. Rovněž naznačené komunikační schéma není zcela jednoznačné, neboť je pominuta brána, jejíž pozůstatky jsou ještě znatelné. V této souvislosti není ovšem zcela zřejmé, zda ony čtyři brány, o kterých je zmínka v citovaném textu, jsou tu počítány od vlastního vstupu směrem k bergfritu anebo naopak. Gardavského malé zobrazení nepostrádá měřítko a správnou orientaci.

Weineltovy skici se ovšem o 60 let později přidržel ve svém lexikonu německých hradů F.-W. Krahe (1996, s. 315), který ji však ještě více zjednodušil a uvedl i některé další chybné údaje.

Seriózní plánek s měřítkem, orientací, naznačenou terénní konfigurací a se zachycením téměř veškerých zbytků zdiva včetně utržených či odstřelených výraznějších bloků, byl odborné veřejnosti předložen v roce 1988 (MĚŘÍNSKÝ Z. - PLAČEK M.: 1988, s. 232). V nezměněné podobě anebo jen s nepatrnými a nevýznamnými úpravami byl poté použit i některými dalšími autory a objevil se i v souhrnné práci o moravských a slezských hradech (BRACHTL Z.: 1995, obr. 8; KOUŘIL P. - WIHODA M.: 1996, s. 82; PLAČEK M.: 1996, s. 190). Zde zveřejněný plánek vychází ze stavu lokality zaměřené v letech 1996 a 1997.

Literatura

- **BRACHTL, Z.,** 1985: *Katalog archeologické sbírky zámeckého muzea v Javorníku,* in: Informační zpravodaj členů Sm pobočky čs. spol. archeologické při ČSAV, duben, s. 29-38.
- **BRACHTL, Z.,** 1995: *Kovové a kostěné předměty z hradu Kaltenštejna.* Šumperk.
- **BRACHTL, Z.,** 1996: *Záchranný výzkum na hradě Kaltenštejn (o. Černá Voda, okr. Šumperk),* PV 1992, s. 80-81.
- **GARDAVSKÝ, Z.,** 1960: *Reálný obraz dvou největších hradů na Jesenicku,* Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci č. 88, s. 140-144.
- **GUERQUIN, B.,** 1957: *Zamki Śląskie.* Warszawa.
- **GRUNDMANN, G. - UHTENWOLDT, H.,** 1944: *Die schlesischen Burgen.* Breslau.
- **HETFLEISCH, E.,** 1931: *Fundübersicht des nordwestlichen Schlesiens,* in: Altvater-Festschrift zur 50- Jahrfeier des Sudetengebirgsvereins, Freiwaldau, s. 268-281.
- **KOUŘIL, P.,** 1993: *Středověká kolonizace na severovýchodní Moravě a ve Slezsku a její odraz v archeologických pramenech,* AH 18, s. 141-150.
- **KOUŘIL, P. - MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1990: *Mährische und schlesische Burgen des 13. Jahrhunderts in mitteleuropäischen Zusammenhängen,* Castrum Bene 1, 229-246.
- **KOUŘIL, P., - WIHODA, M.,** 1996: *Die Burgen Böhmisch Schlesiens. Ihre Entstehung, Funktion und Stellung in der Siedlungsstruktur,* in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech – zamek, Wrocław, s. 68-84.
- **KÖNIG, B.,** 1903-1904: *Ruine Reichenstein bei Jauernig, Österr.-Schlesien,* Oberschlesien 2, s. 113-116.
- **KÖNIG, B.,** 1904: *Geschichte und Führer von Jauernig und Umgebung.* Jauernig.
- **KÖNIG, B.,** 1904-1905: *Burgruine Karpenstein bei Landeck,* Oberschlesien 3, s. 317 -325.
- **KÖNIG, B.,** 1924: *Burgruine Karpenstein,* Die Heimat 2, s. 9-12.
- **KRAHE, F. - W.,** 1996: *Burgen des deutschen Mittelalters.* Augsburg.
- **KUBITZA, F.,** 1938: *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens,* DMSH 24/7-8, s. 149-167.
- **MENCLOVÁ, D.,** 1971: *Beitrag zur Typologie der mährischen Burgen,* SPFFBU-F 14-15, s. 97-127.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z.,** 1981: *Přehled dosavadního stavu výzkumu fortifikací 11. až počátku 16. století na Moravě a ve Slezsku (hradiska a hrady),* AH 6, s. 147-197.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1988: *Nástin vývoje hradní architektury vrcholného středověku na Moravě a ve Slezsku do období husitských válek,* AH 13, s. 217-249.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1991: *Anfänge der Burgsteinarchitektur in Mähren und Schlesien und ihre mitteleuropäischen Wechselbeziehungen,* ČMM LXXVI, vědy společenské, s. 85-106.
- **MÜLLER, K. A.,** 1837: *Vaterländische Bilder I. Die Burgfesten und Ritterschlösser Schlesiens (beider Antheile), so wie Grafschaft Glatz.* Glogau.

- **PETER, A.,** 1879: *Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesien.* Teschen.
- **PETER, A.,** 1884: *Das Herzogthum Schlesien.* Wien.
- **PLAČEK, M.,** 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku.* Praha.
- **PŘIHODA, R.,** 1932: *Zur Typologie und Chronologie mittelalterlicher Pfeilspitzen und Armbrustbolzeneisen,* Sudeta 8, s. 43-67.
- **SAMEK, B.,** 1994: *Umělecké památky Moravy a Slezska 1, (A/I).* Praha.
- **SKOMAL, J.,** 1885: *Ruine Kaltenstein in Schlesien,* Altvater I/5, s. 41.
- **SLÁMA, F.,** 1886: *Vlastenecké putování po Slezsku.* Praha.
- **SLÁMA, F.,** 1887: *Oesterreichisch Schlesien. Landschafts-, Geschichts- und Kulturbilder.* Prag.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Severní Morava.* Praha.
- **UHTENWOLDT, H.,** 1938: *Die Burgverfassung in der Vorgeschichte und Geschichte Schlesiens.*Breslau.
- **WEINELT, H.,** 1936: *Probleme schlesischer Burgenkunde, gezeigt an den Burgen des freiwaldauer Bezirkes.* Breslau.
- **WEINELT, H.,** 1942: *Der mittelalterliche Wehrbau einer ostmitteldeutschen Rodungslandschaft. Die Burgen des Kreises Freiwaldau im Ostsudetenland,* Deutsches Archiv für Landes- u.Volksforschung 6, s. 148 - 168.
- **ZEMAN, V.,** 1974: *Hrad Kaltenštejn (Hradisko).* Vlastivědné zajímavosti č. 113, Šumperk.
- **ZUBER, R.,** 1966: *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848.* Ostrava.

KOBERŠTEJN

okres Jeseník, katastrální území Zlaté Hory – Horní Údolí
přelom 13. a 14. století

Historické zprávy

Lokalita není zachycena známými písemnými prameny. Jen urbář zlatohorského panství z roku 1687 připomíná pustý hrad *„Koberstein"*, který si uchoval své staré jméno (ZA Opava, Urbář panství Zlatých Hor, s. 1: *„...haben annoch bis auf den heutigen Tag: als Leuchtenstein, Edelstein und Koberstein, ihre alte Namen behalten, aber ganz wuste..."*).

Popis objektu a archeologické nálezy

Přibližně 9 km severoseverozápadně od Vrbna pod Pradědem, jen necelé 4 km od hradu Quingburgu a poblíže osad Horního Údolí a Rejvízu, se na Zámeckém vrchu (934 m n. m.) v dominantní poloze s nadmořskou výškou 911 m a 210 m nad údolím Černé Opavy, která v oblouku obtéká patu hory, nacházejí vcelku rozsáhlé pozůstatky středověké fortifikace (obr. 146; 147). Vynikající rozhled do všech světových stran, zvláště pak k východu – k blízkým Heřmanovicím, a brilantní optická kontrola komunikační sítě, zejména důležité tzv. Jesenické stezky, probíhající údolím Černé Opavy přes sedlo pod Zámeckým pahorkem (716 m n. m.) poblíž hradu, kde odbočovala postranní větev cesty na Rejvíz a Jeseník, předurčily pevnost hrát závažnou úlohu v tomto prostoru. Velkorysé založení naznačuje, že fundátorem musel být mimořádně vlivný člověk; téměř jistě se jednalo o zeměpanskou záležitost.

K severu vysunutý skalní rulový výběžek spadající kolmo dolů k patě Zámeckého vrchu odvážně nesl v nejužším (8,5 m) a nejvíce vyvýšeném místě kamennou stavbu (obr. 148; 149), ze které se zachovalo jen torzo – cca 8 - 9 m vysoký, zaoblený střep zdiva se zřetelnou okenní špaletou v patře, obrácenou k severozápadu, původně interpretovaný a později i převážnou částí literatury akceptovaný jako pozůstatek bergfritu (např. PETER A.: 1894, s. 235; MICKLITZ O.: 1907, s. 152; WEINELT H.: 1936, s. 49; MENCLOVÁ D.: 1971, s. 114; SPURNÝ F. a kol.: 1983, s. 123 a další). Novější výklad však předpokládá, že se nejedná o bergfrit, nýbrž o zaoblené čelo přibližně 20 m dlouhé a směrem jižním se mírně rozšiřující, patrně tří až čtyřprostorové palácové stavby. Jako důkaz pro toto tvrzení jsou

Obr. 146: Koberštejn. Letecký pohled na Zámecký vrch.

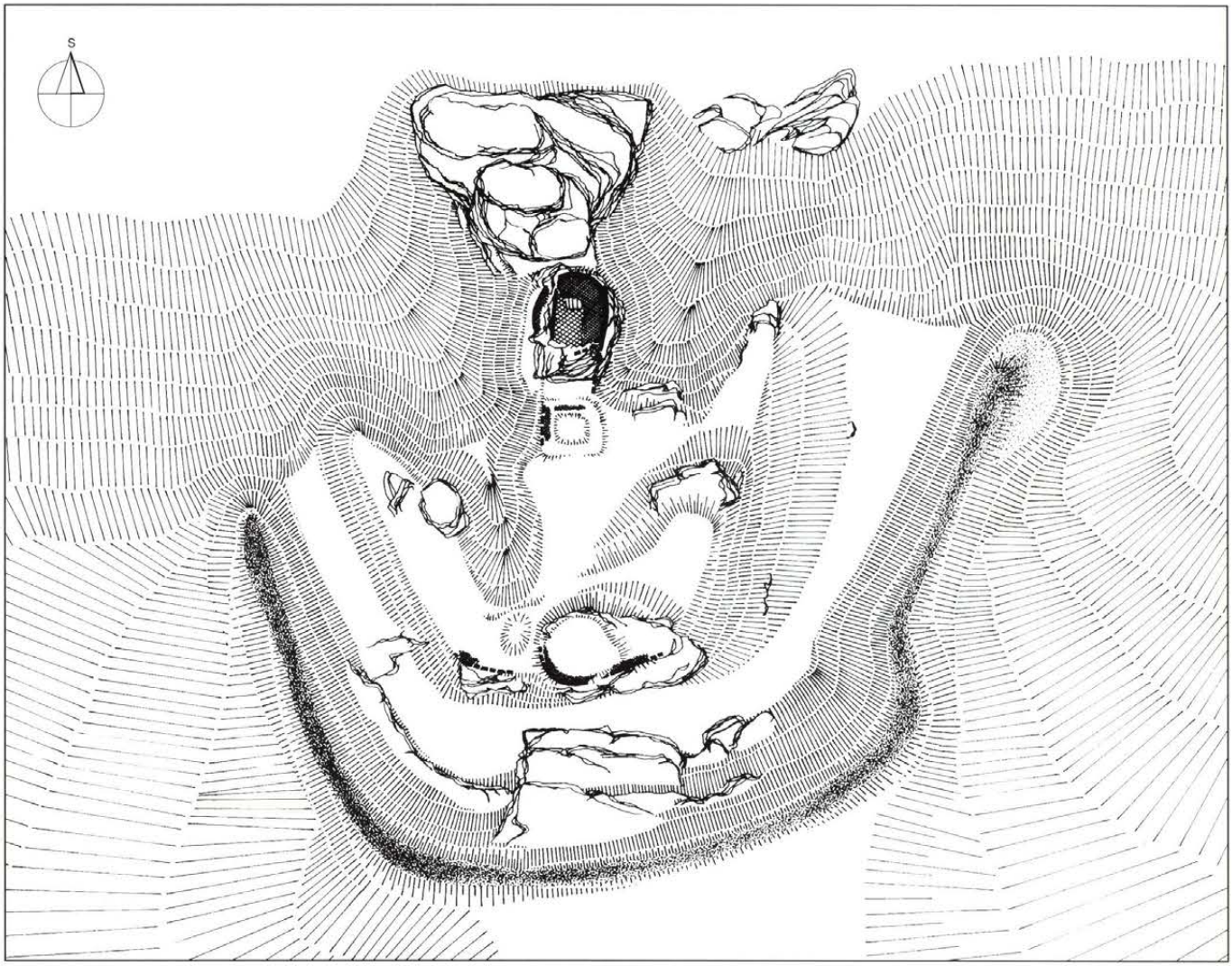

Obr. 147: Koberštejn. Půdorysné zaměření zámku s vyznačením středověkých fází.

uváděny rovné boční stěny (nejde tu o vnitřní prostor), do nichž přechází vyklenutí čela, pravoúhle formovaný interiér i zbytky zdiva pod skálou, které napovídají, že budova se neomezila jen na vlastní nevelkou plochu skaliska, ale rovněž nevýhodné situování uvažované válcové věže do této chráněné polohy (KOUŘIL P. - PLAČEK M.: 1986, s. 227). Proto také kupř. D. Menclová (1971, s. 114) a před ní i H. Weinelt (1936, s. 51; 1937, s. 36; 1938, s. 27; 1942, s. 154) měli za to (ovšem mylně), že palácová stavba byla skryta až za bergfritem, na poměrně rovném izolovaném skalisku, členěném do tří samostatných částí; absenci pozůstatků zdiva vysvětlovala D. Menclová tím, že palác byl buď dřevěný, anebo se zde uplatnila hrázděná technika.

Po podrobném terénním průzkumu, jakkoliv ke koruně zdiva střepu věže se nelze v přítomnosti dostat, předpokládáme ještě jinou možnost vyložení existující situace. Domníváme se totiž, že nelze vyloučit, že tu může jít o dvě vývojové, na sebe navazující fáze. V nejstarší zde byl skutečně zbudován klasický bergfrit o poněkud nepravidelném oválném půdorysu a průměru cca 10 m, vyzděný z lomového kamene. Jeho součástí byla základová partie lehce oblého zdiva na západní straně, považovaná někdy za parkánovou zídku (KOUŘIL P. - PLAČEK M.: 1986, s. 227). Interiér věže tvořila (alespoň v úrovni torza okénka) válcová místnost s kamenným schodištěm při vnitřním líci zdiva, z něhož se dochovaly jen čtyři hrubé rulové stupně.

Z důvodů dnes již jen obtížně zjistitelných – nejspíše ovšem z příčiny statických poruch – došlo ještě ve středověku k poškození věže a odtržení její jihozápadní poloviny, snad chybně nebo nedostatečně založené v prudkém svahu. V bezprostředně následující mladší fázi byl proto ke stavbě využit jen vlastní skalnatý suk. Zachovaná troska původní válcové věže byla podezděna rovným úsekem zdiva směřujícím k jihu. Stavební jizva vzniklá odtržením části věže je dobře pozorovatelná na západní straně, kde je užší zdivo mladší fáze hrubě zakotveno do nerovného torza bergfritu. Na východní straně je patrné, že nad svislou a rovnou částí mladšího zdiva, ve výšce asi 4 - 5 m, je zřetelný náběh

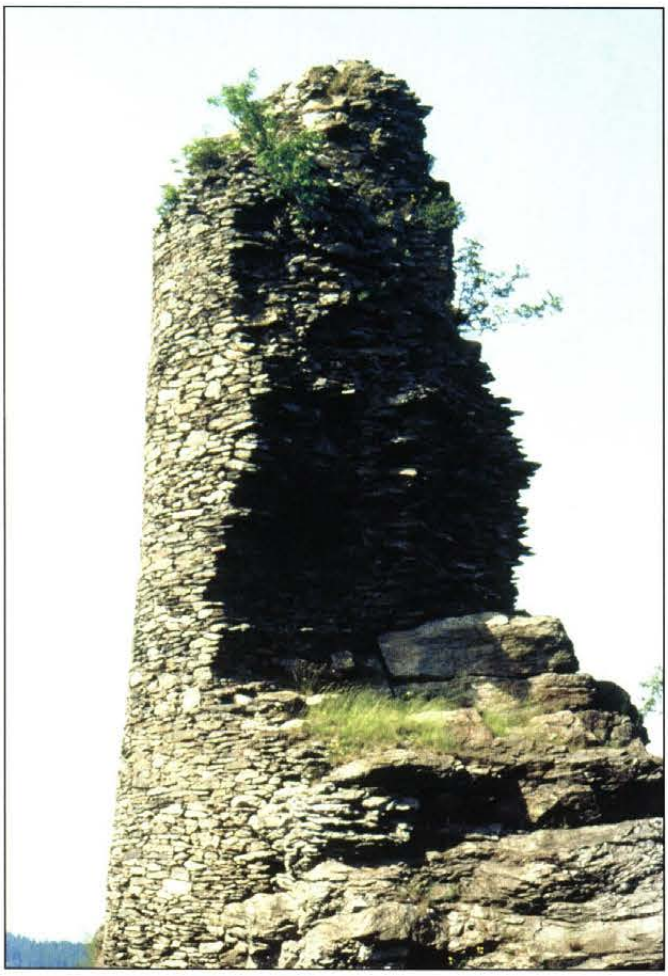

Obr. 148: Koberštejn. Dochovalý střep zdiva od jihovýchodu.

Obr. 149: Koberštejn. Dochovalý střep zdiva od severozápadu.

ke kruhovému či lehce oválnému tvaru původní věže. Navrhovanému vysvětlení by mohla napovídat i skutečnost, že v „podezdívce", jejíž (i na východě ne zcela dokonalé) napojení na oblý plášť bergfritu je místy pozorovatelné, byl v maltě nalezen drobný fragment béžové výdutě (2,5 x 2 cm) zastupující hrnčinu vyspělého 14. - 15. století. Přestavbou tak byl vytvořen mohutný spojovací „krček", široký jen 5,7 m, který připoutal ponechaný zbytek věže k paláci před bergfritem. Krček byl plně vyzděn, forma jeho horního ukončení však zůstává neznámá. Nutno ovšem připustit, že velmi kvalitní tvrdé maltové pojivo působí na první pohled u obou předpokládaných stavebních etap jednotně, což ale může být dáno užitím identického, patrně místního materiálu při jeho přípravě. Naznačenou utilitární úpravou tedy vznikla sevřená bloková asi 20 - 23 m dlouhá palácová stavba, jejíž závěr tvořila na jižní straně (již pod skalnatým sukem) původně patrně samostatně stojící přibližně čtvercová budova vnějších rozměrů 8,5 x 8,5 m, z níž se zachovala část základového zdiva.

Nepravidelně půloválné až podkovovité nádvoří s četnými depresemi, skalními výchozy i množstvím kamenné sutě chránila snad po celém jeho obvodu hradební zeď. Zřejmě nejmohutnější byla v čele hradu (na jižní straně) kde vypínajíc se na výrazném přisekaném skalisku kryjícím palác vytvářela zaoblený, částečně dovnitř jádra hradu zatažený útvar. Byla opět vyskládána z místní lomové ruly spojované písčitější vápennou maltou.

Hradní jádro odděloval od pozvolna stoupajícího terénu ve skále stupňovitě vysekaný příkop, při vrcholu široký 13 - 28 m, u dna 4 - 10 m. Dno příkopu od obou svých konců, ústících na severní straně nad příkrým srázem, se směrem ke svému středu mírně zvedá. Následný, v koruně 2 - 3 m široký val má maximální rozpětí 100 m, přičemž jeho východní závěr je nápadně rozšířen.

Přístup k hradu byl v konečné fázi veden podél hřebene od jihu, kde však přesně protínal val a překračoval příkop, není dnes možné bezpečně rozhodnout. Mohlo to být na východní straně opevnění, kde rozšířené těleso valu tvořilo snad manipulační plošinu před nástupem do jádra. Pravděpodobnější však je, že k překročení příkopu byla využita stupňovitě přisekaná široká skalní lavice vyčnívající do středu příkopu (analogicky jako na blízkém Leuchtenštejně). O tu mohl být opřen most ústící do jádra pod skalním sukem s torzem dovnitř zaobleného útvaru v čele

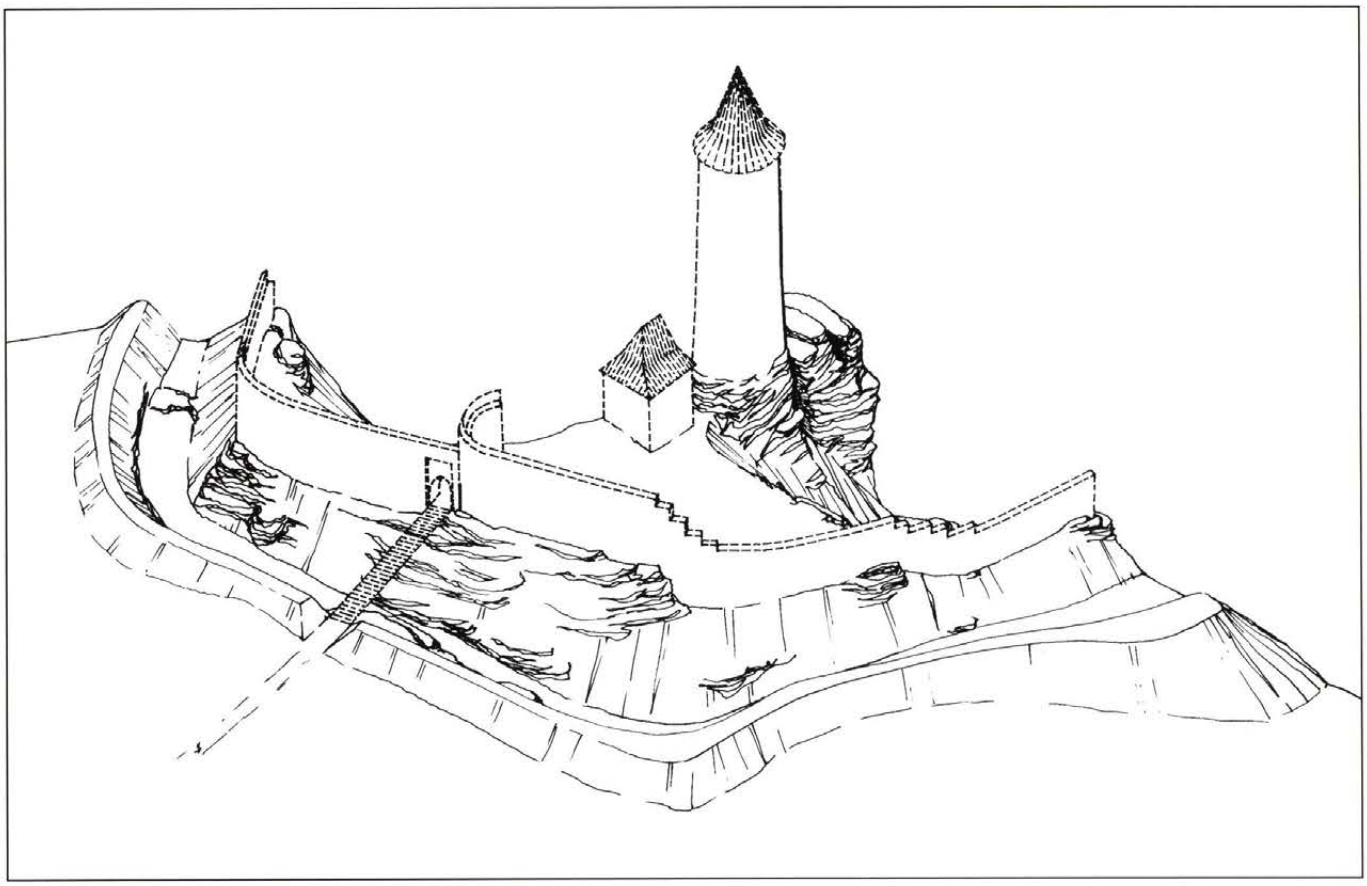

Obr. 150: Koberštejn. Pokus o hmotovou rekonstrukci (13./14. století).

fortifikace, jehož zatažená západní zeď pak svírala a kryla komunikaci směřující na plochu nádvoří před palácem.

*

Koberštejn zřejmě ve své původní podobě představoval klasické bergfritové schéma (obr. 150), tak typické právě pro starší slezské fortifikace (v bezprostředním okolí např. přibližně současný, v mnoha ohledech velmi podobný Leuchtenštejn, případně další, již vzdáleněji analogické dispozice bergfritových hradů – Edelštejn, Kaltenštejn, Frýdberk, atd.). Ze strategického hlediska nepříliš vhodné umístění bergfritu ovšem zřetelně vyvažovala možnost optické kontroly stezky vinoucí se v údolí a celého širokého okolí hradu. Spolu s vizuálně monumentálním demonstrativním působením fortifikace z této polohy daleko do kraje symbolizovala moc a sílu svého stavebníka na okraji jeho území. Z dnešního pohledu zjevný handicap vyplývající z netradičně řešené dispozice byl ovšem částečně eliminován předpokládanou mohutnou hradební zdí na přístupové straně, chránící a vykrývající hradní jádro, před kterou byl široký, hluboký, do boků vytažený příkop, umocněný vnějším valem.

V další vývojové fázi (obr. 151), spíše z nutnosti než z předem daného záměru vznikla bloková stavba, v jejímž čele na severní straně byl zakomponován zbytek původní válcové věže. Zrodila se tak zvláštní symbióza bergfritu a paláce, spojující atypickým způsobem oba prvky v jeden kompaktní celek. Pragmatické řešení vypovídá o relativně nízkých podílech na příjmech z mýta a cla na cestě pod hradem a jeho možného zázemí (není doloženo, pouze nepřímo lze dedukovat, že je mohla tvořit část výnosů vsi Olešnice pod hradem a podíly na lesním, eventuálně horním (?) hospodářství zlatohorského dominia), a tedy o omezeném zájmu zeměpánů na udržování pomezního horského hradu.

Jestliže je pravdivá zpráva, že roku 1905 zapálil blesk na Koberštejně zbytky ruiny a srazil i korunu bývalého bergfritu, musely být ještě na počátku tohoto věku zřejmě zachovány i některé dřevěné prvky hradu (MICKLITZ O.: 1907, s. 152; VOGEL A.: 1915).

*

Archeologický materiál, který máme k dispozici, čítá přibližně 2 500 keramických zlomků a více než 100 kovových, především železných předmětů. Soubor doplňují zvířecí kosti a výrobky z nich, železná struska (u některých kusů však není zcela jisté, jde-li o tento druh strusky) a část dna skleněné nádoby. Všechny nálezy pocházejí ze sběrů a jistě i menších výkopů prováděných ve 30. letech našeho století W. Titzem, který je v roce 1941 odevzdal do Slezského zem-

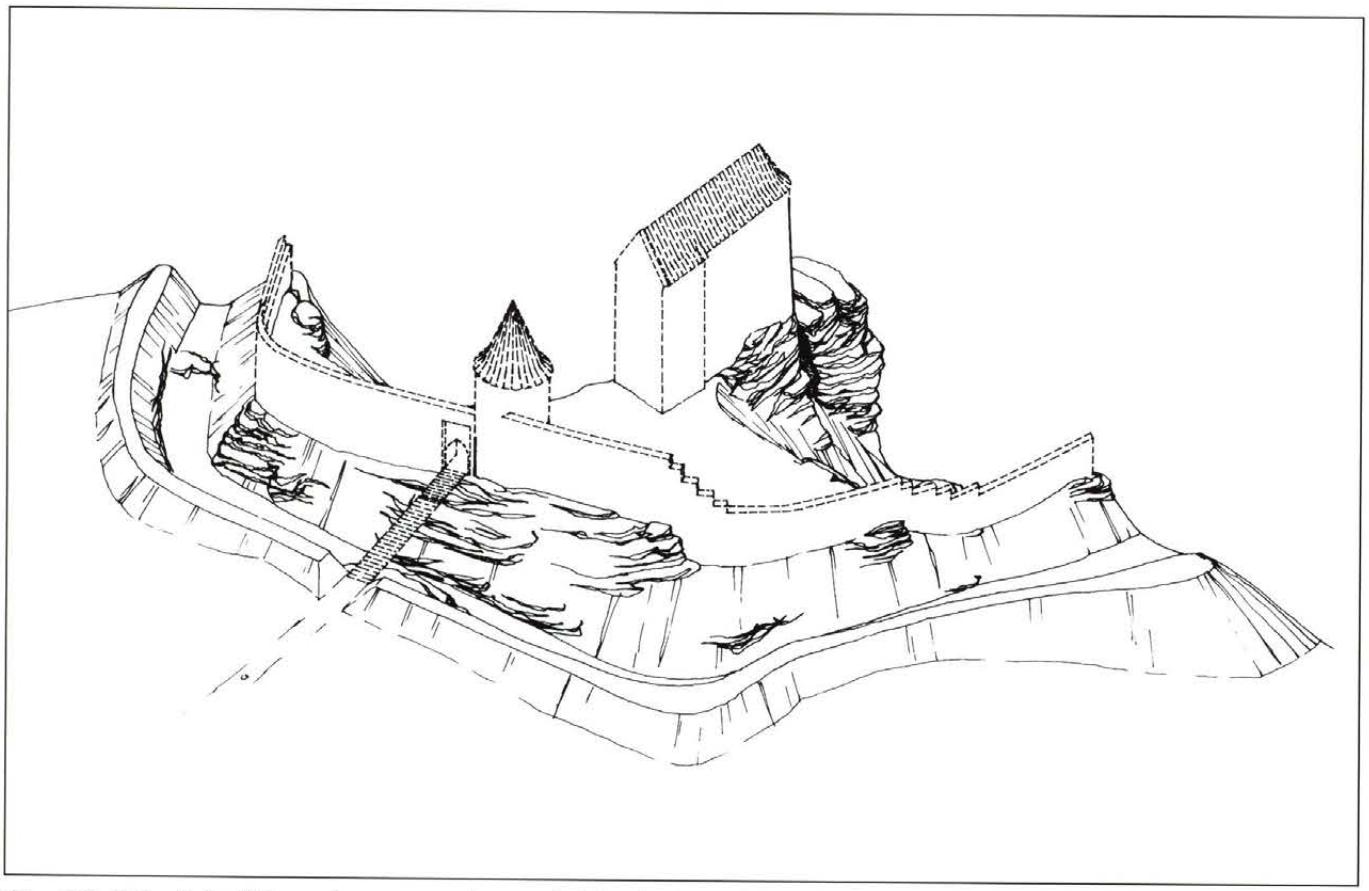

Obr. 151: Koberštejn. Pokus o hmotovou rekonstrukci (14./15. století).

ského muzea v Opavě (FROBEL B.: 1995, s. 484); nelze vyloučit, že W. Titze, který v období 1940-1942 zastával funkci terénního technika v muzeu, uskutečnil sondážní výzkum ještě na počátku válečných let. Několik drobných fragmentů keramických výdutí uložených v bruntálském muzeu představuje dar H. Weinelta. Ve sbírkách muzea v Jeseníku se nachází i železná sekera publikovaná již v roce 1931 E. Hetfleischem (1931, s. 279). Rozbor získaných uhlíků provedl E. Opravil (1964, s. 51-52), který zaznamenal výskyt místních dřevin – jedle, buku a javoru.

Z téměř 450 okrajových fragmentů představují okraje formované do tvaru jednoduchého okruží a jeho variant (patřící především hrncům) více než 90 %. Zbylou část zastupují vně vyhnuté a různě zesílené, ale i ovalené okraje. Minimálně jsou přítomny okrajové zlomky džbánů, zvonovitých poklic s knoflíkovitým držadlem, misek a snad i pohárů; vyšší římsovité tvary nebyly zaznamenány (obr. 152; 153; 154). Složení hliněného těsta nevybočuje z běžného normálu (středně hrubá ostřená hmota, často s kaménky 1 - 2 mm velkými), redukční i oxidační vypálení jsou přibližně v rovnováze. Ve výzdobě převládá obvodové žlábkování, někdy v kombinaci s jednoduchou či vícenásobnou vlnicí, nepříliš časté je použití radélka; na střepech jasných tónů se objevuje červené malování, zjištěna byla i světle hnědá poleva na vnější i vnitřní straně nádob. Převahu má nálepová technika a obtáčení, dna nesou stopy odříznutí i podsýpky, která ovšem převažuje. Veškerá ucha jsou pásková a prožlabená. Celou kolekci je možno vročit do průběhu 14. století a u některých artefaktů připustit přesah i do století následujícího. V žádném případě však nelze akceptovat Weineltovo datování již do časného 13. věku, respektive průběhu jeho 1. poloviny (WEINELT H.: 1936, s. 52; 1942, s. 154; 1942a, s. 34).

Z nevýrazné sbírky železných předmětů, ve které opět převažují hřeby a hřebíky různých typů, včetně tzv. šindeláků, lze upozornit na 5 fragmentů ostruh s kolečkem v krátkém krčku a s rameny ukončenými jednoduchým kruhovým otvorem (obr. 155:1-3, 5-6), zlomek destičkové zbroje (obr. 155:2, 4), tzv. kotvici (ježka; obr. 155:12) a na masivní železnou tesařskou sekeru (obr. 156; dále je možno zmínit rozličné stavební kování (objímky, petlicová oka, lavičníky apod.) i část hornického želízka (obr. 155:11). Postrádáme ovšem militária, jakkoliv sám Titze na počátku 90. let našeho století sdělil, že zde nalezl hroty šípů střel luku i kuše, ale také cínovou picí láhev anebo kostěný kruhový dětský cumlík (?) (FROBEL B.: 1995, s. 484).

Osteologické nálezy zastupují různé druhy zvířecích kostí včetně kančích klů, některé dlouhé kusy byly řezány a hlazeny. Vyzvednuta byla i velmi malá hrací kostka o stranách velikosti 7 - 8 mm, jejíž plošky jsou konkávně prohnuty.

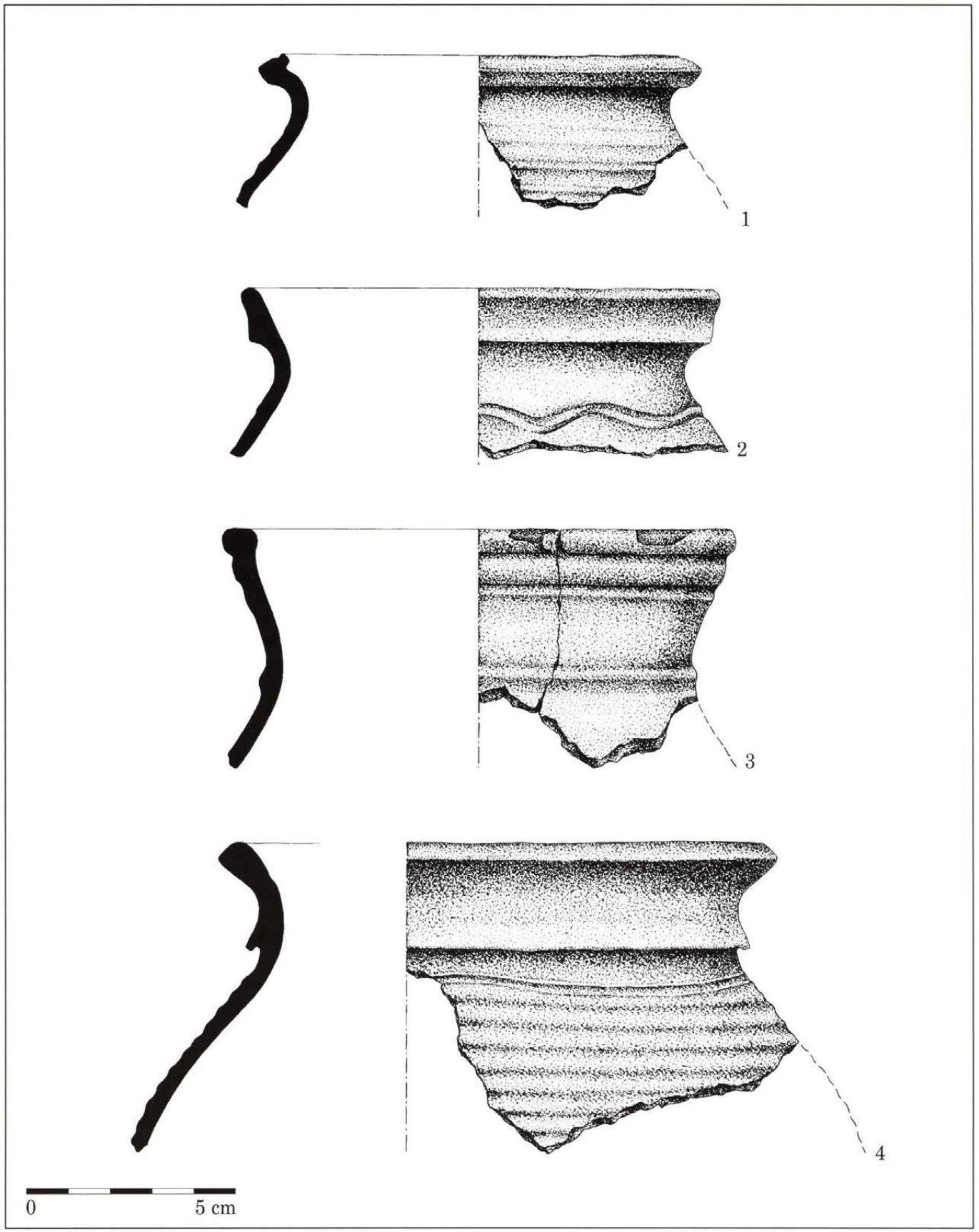

Obr. 152: Koberštejn. Keramické nálezy.

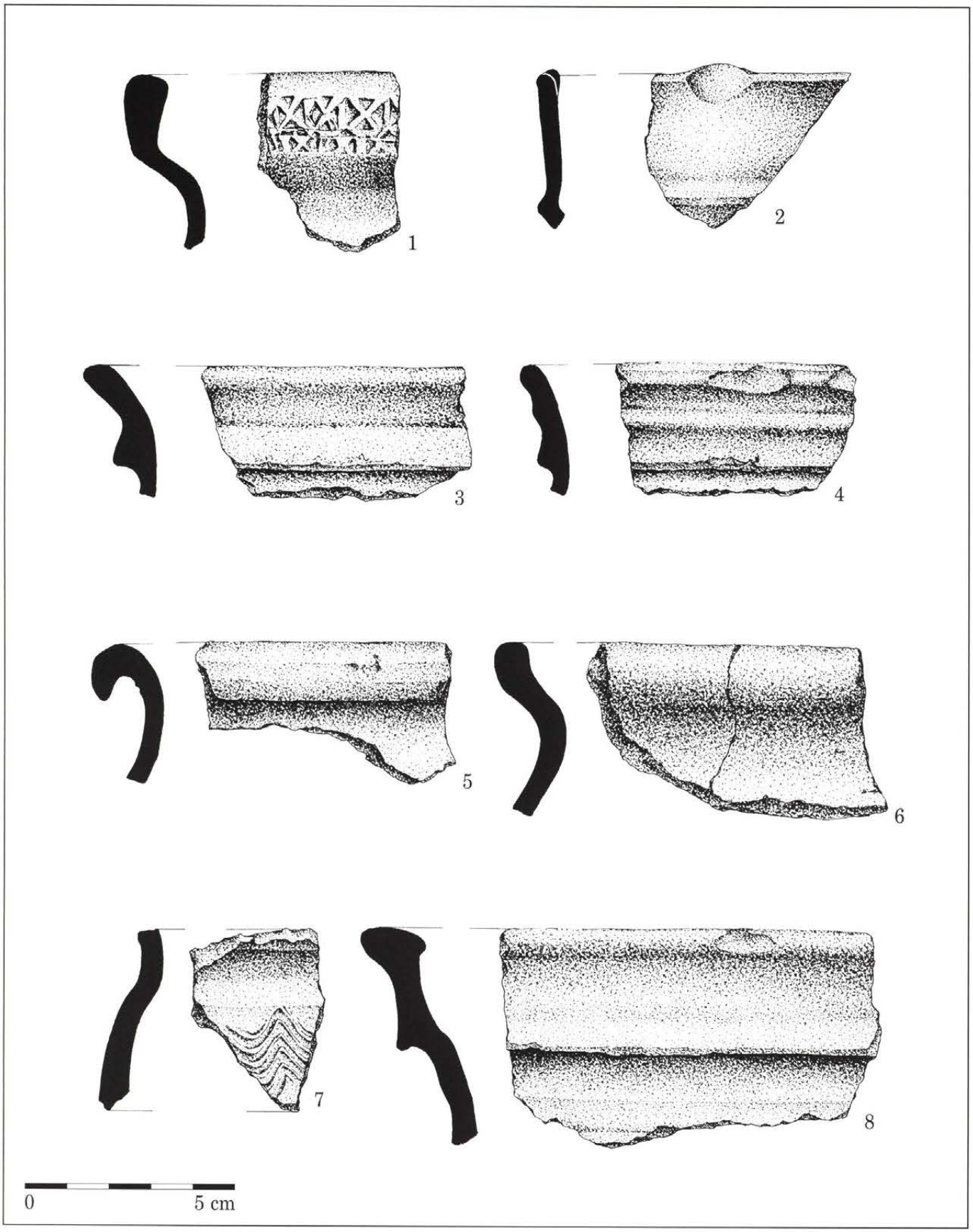

Obr. 153: Koberštejn. Keramické nálezy.

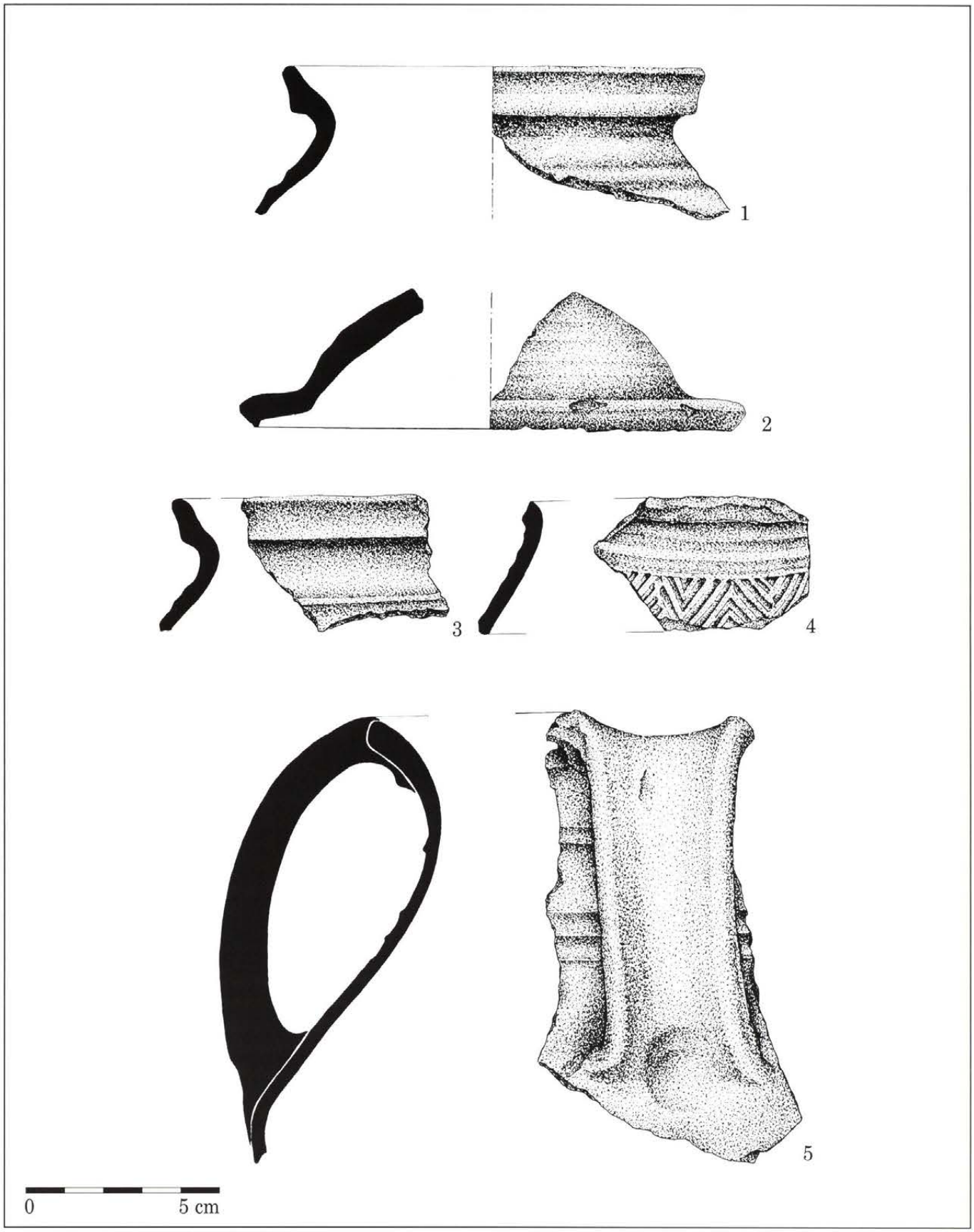

Obr. 154: Koberštejn. Keramické nálezy.

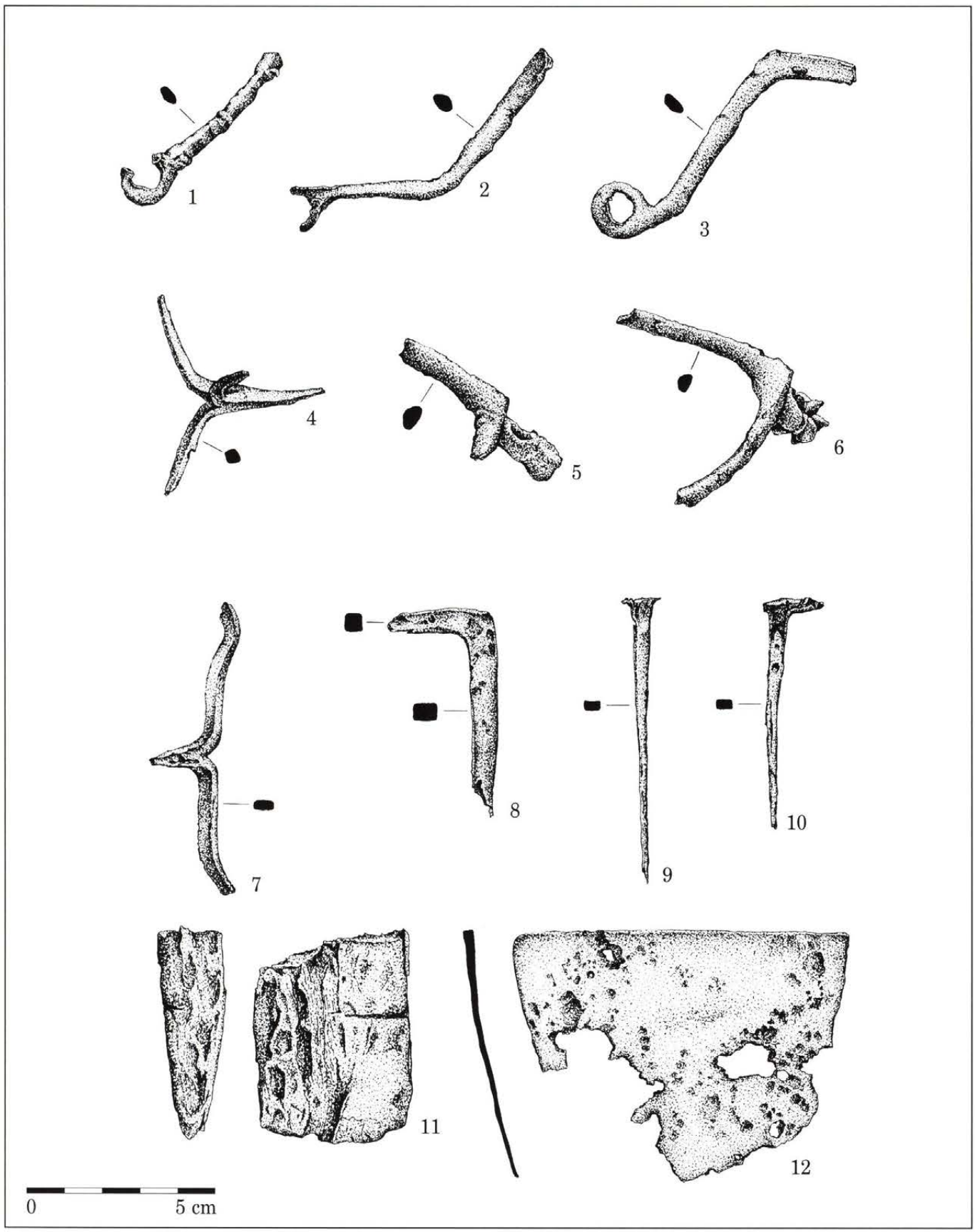

Obr. 155: Koberštejn. Železné předměty.

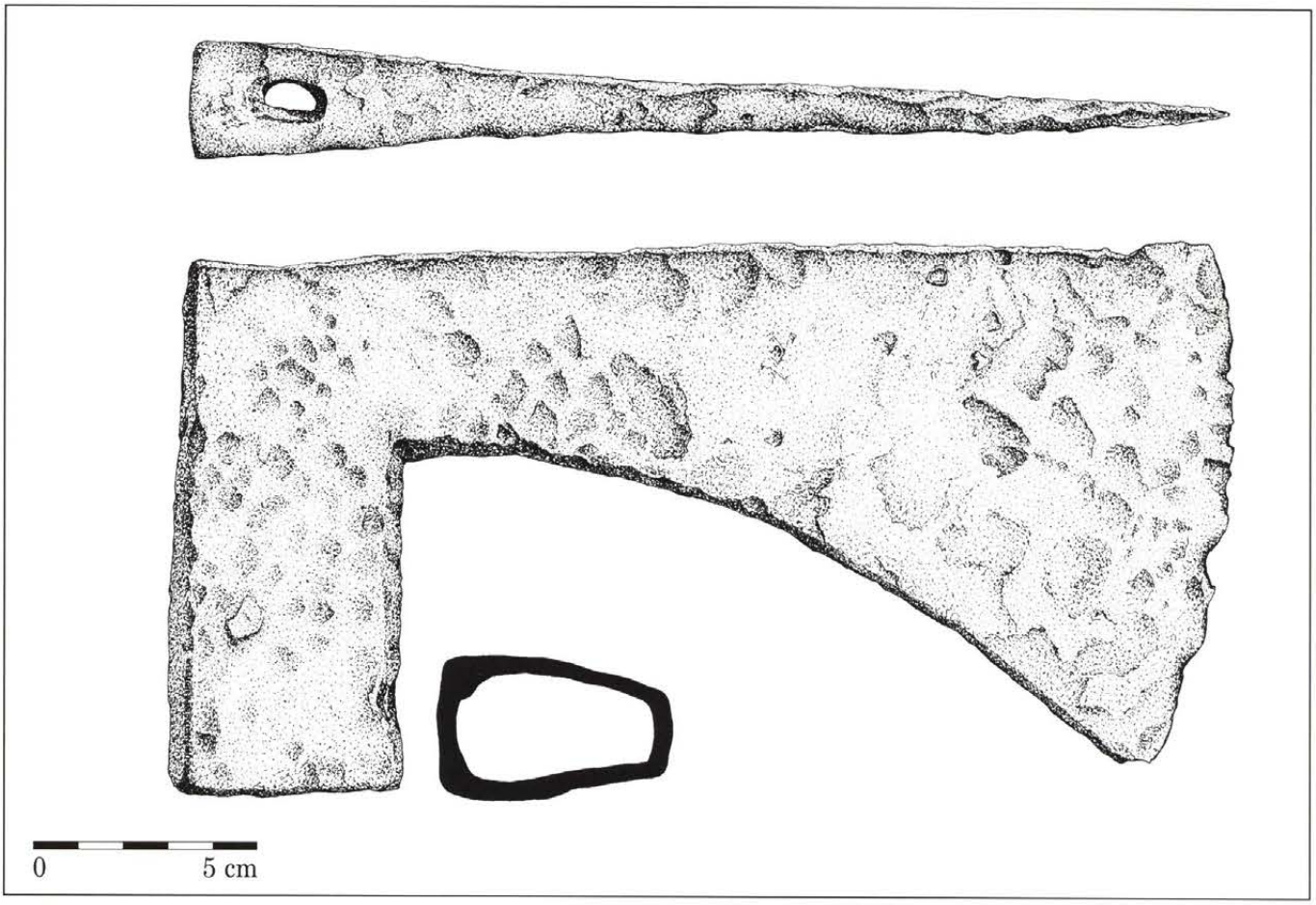

Obr. 156: Koberštejn. Železná sekera.

Ikonografie a dokumentace

Zámecký vrch s naznačením zříceniny hradu je zobrazen na nedávno objevené barevné mapě zlatohorského panství, zhotovené roku 1800 F. Scheibapselem a dnes uložené v centrálním archivu řádu německých rytířů ve Vídni (ŠTĚPÁN V.: 1997, s. 36). Kromě dominantní pozice hradní věže na výrazném skalním suku z ní žádné další podstatné konsekvence týkající se opevnění nelze vyvozovat.

První schematický plánek hradní zříceniny se správnou orientací a měřítkem byl zveřejněn v roce 1936 H. Weineltem (1936, s. 50), který jej pořídil zřejmě již o dvě léta dříve. Weinelt zde plně zobrazil tzv. bergfrit, avšak byl si vědom zploštění jeho obvodu na východní a západní straně. Hradní jádro obehnal zdí několikráte se ostře lomící a napojující se z obou stran na věž; vedl ji ovšem i tam, kde patrně být nemohla, zvláště pak na západní a severní straně. V příliš pravidelném příkopu vyznačil v blízkosti obou jeho severních konců schodovité překážky *(Sperrwall)*, zabraňující vstupu do něj, které dnes nejsou jasně zřetelné. Nepostřehl nebo nezaznamenal následný val kopírující celý průběh příkopu, vcelku věrně zachytil skalní plošinu za bergfritem. Jednotlivé zjištěné prvky hradního areálu popsal přímo do vyobrazení. V nezměněné podobě jej použil ještě jednou v práci o pohraničních slezských hradech (WEINELT H.: 1937, s. 35) a takto byl převzat i do studie Kubitzovy (KUBITZA F.: 1938, s. 163). Zveřejnění se dočkal ještě v 90. letech našeho věku v německé vlastivědné literatuře (FROBEL B.: 1995, s. 484), ale i v posledním lexikonu německých hradů, kde je ovšem zjednodušen a opatřen i chybnými údaji (KRAHE F .- W.: 1996, s. 333).

Nový zájem o slezskou hradní architekturu v 80. letech 20. století byl vyjádřen i novým zaměřením Koberštejnu (KOUŘIL P. - PLAČEK M.: 1986, s. 223). Vzniklý půdorys již mnohem lépe vystihl skutečnou situaci, když je podán v odpovídajících prostorových dimenzích, nepostrádá val, naznačení spádu terénu, zachycuje některé skalní výchozy a další zjištěné pozůstatky zdiva. Kladem je rovněž provedení řezu ve směru sever – jih. Tento plánek se objevil i v nejnovějším díle o hradech a zámcích na Moravě a ve Slezsku (PLAČEK M.: 1996, s. 192).

Poslední, zde prezentované zaměření bylo provedeno v letech 1996 a 1997. Vychází z předchozího plánu M. Plačka a doplňuje jej především o nově zaznamenané pozůstatky zděné architektury (zvláště v čelních partiích obvodové hradby, ale také u bergfritu) i o plastičtější vyjádření terénní konfigurace.

Literatura

- **FROBEL, B.,** 1995: *Zuckmantel mit den Dörfern Hermannstadt, Endersdorf, Obergrund, Niedergrund und Reihwiesen.* Bietigheim-Bissingen.
- **GRUNDMANN, G. - UHTENWOLDT, H.,** 1944: *Die schlesischen Burgen.* Breslau.
- **HETFLEISCH, E.,** 1931: *Fundübersicht des nordwestlichen Schlesiens,* Altvater – Festschrift zur 50-Jahrfeier des Sudetengebirgsvereines, Freiwaldau, s. 268-281.
- **KOUŘIL, P.,** 1988: *Hrad Vartnov a jeho postavení ve vývoji hradů na Opavsku,* in: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. V. Nekudy, CSc., Brno, s. 285-304.
- **KOUŘIL, P. - PLAČEK, M.,** 1986: *Revizní průzkum hradů Quingburgu a Koberštejna (okr. Bruntál),* AH 11, s. 221-230.
- **KOUŘIL, P. - WIHODA, M.,** 1996: *Die Burgen Böhmisch Schlesiens. Ihre Entstehung, Funktion und Stellung in der Siedlungsstruktur,* in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech-zamek,Wrocław s. 67-84.
- **KRAHE, F. - W.,** 1996: *Burgen des deutschen Mittelalters.* Augsburg.
- **KUBITZA, F.,** 1938: *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens,* DMSH 24/7-8, s. 149-167.
- **MENCLOVÁ, D.,** 1971: *Beitrag zur Typologie der mährischen Burgen,* SPFFBU-F 14-15, s. 97-127.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z.,** 1981: *Přehled dosavadního stavu výzkumu fortifikací 11. až počátku 16. století na Moravě a ve Slezsku (hradiska a hrady),* AH 6, s. 147-197.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1988: *Nástin vývoje hradní architektury vrcholného středověku na Moravě a ve Slezsku do období husitských válek,* AH 13, s. 217-249.
- **MICKLITZ, O.,** 1906: *Die Burgruine Edelstein und Geschichte Zuckmantels,* Nordmark-Kalender für das Deutsche Volk in Schlesien XI, s. 112-117.
- **MICKLITZ, O.,** 1907: *Die Burgruine Koberstein,* Nordmark-Kalender für das Deutsche Volk in Schlesien XII, s. 152-154.
- **OPRAVIL, E.,** 1964: *K poznání lesních porostů ve středověku,* ČSM-C III, s. 51-52.
- **PETER, A.,** 1884: *Das Herzogthum Schlesien.* Wien.
- **PETER, A.,** 1894: *Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesien.* Teschen.
- **PLAČEK, M.,** 1990: *Fortifikace ke kontrole a zajištění středověkých komunikací,* AH 15, s. 203-216.
- **PLAČEK, M.,** 1992: *Die Entwicklung der mährischen Burgen im 14. Jahrhunderts,*Castrum Bene 2, s. 296-314.
- **PLAČEK, M.,** 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku.* Praha.
- **SLÁMA, F.,** 1886: *Vlastenecké putování po Slezsku.* Praha.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Severní Morava.* Praha.
- **ŠTĚPÁN, V.,** 1997: *Neznámá mapa zlatohorského panství,* Vlastivědné listy 23, s. 36-37.
- **VOGEL, A.,** 1915: *Kurze Geschichte der Schlösser und ehemaligen Burgen im Bezirk Freiwaldau, Oesterr. – Schlesien.* Nepublikovaná práce.
- **WEINELT, H.,** 1934: *Die Burgen des Würbenthaler Gebietes,* FL 14, s. 47-52.
- **WEINELT, H.,** 1936: *Probleme schlesischer Burgenkunde, gezeigt an den Burgen des freiwaldauer Bezirkes.* Breslau.
- **WEINELT, H.,** 1937: *Mittelalterliche Grenzburgen in Schlesien,* Sudetendeutsche Monatshefte 1, s. 32-37.
- **WEINELT, H.,** 1937a: *Burgen und Siedlung in Sudetenschlesien,* Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamtschlesischen Raume 9, s. 33-44.
- **WEINELT, H.,** 1938: *Das deutsche Oppaland und das angrenzende deutsche Nordmähren als Wehrbaulandschaft,* Der Burgwart 39, s. 21-31.
- **WEINELT, H.,** 1939: *Das Werden der ostmitteldeutschen Kulturlandschaft Freudenthal,* Deutsches Archiv für Landes- u. Volksforschung 3, s. 598-631.
- **WEINELT, H.,** 1940: *Forschungen zur Volksthumsgeographie des südschlesischen Stammesgebietes.* Reichenberg-Leipzig.
- **WEINELT, H.,** 1942: *Der mittelalterliche Wehrbau einer ostmitteldeutschen Rodungslandschaft,* Deutsches Archiv für Landes- u. Volksforschung 6, s. 148-168.
- **WEINELT, H.,** 1942a: *Die alte Strasse von Leobschütz nach Mährisch-Neustadt,* Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums, Neue Folge II, s. 5-42.

KRNOV

okres Bruntál, katastrální území Krnov
první polovina 14. století (?)

Historické zprávy

9. 3. 1371

Vévoda Jan I. Opavský a Ratibořský pojistil splácení dluhů vévodovi Konrádovi Olešnickému jménem svým a svých nezletilých bratří Václava I. a Přemka I. na třech čtvrtinách vévodského hradu v Krnově a polovině města Bruntálu (G-M II, s. 481-482, č. 20: „... *in unsern vestin zu Jegirdorf in vnsern dreyin teilin* ..."). Zeměpanský hrad je poprvé zaznamenán v dochovaných písemných pramenech. Ze souvislostí vyplývá, že v rámci Krnova a jeho vikbildu hrál též správně-ekonomickou roli.

18. a 21. 4. 1377

Při dělení Opavska mezi syny vévody Mikuláše II. přiřkla dělicí komise po losování Krnov vévodovi Janovi I. (CDS VI, s. 197-200, č. XV: „... *die stat Jegerdorf* ..."; s. 200-201, č. XVI).

1380 - 1384

Po smrti vévody Jana I. přešla držba Krnova na jeho syna Jana II. Železného, vévodu opavsko-ratibořského. R. 1384 vévoda Jan II. prodal Krnovsko s Bruntálskem Vladislavovi Opolskému (ZA Opava, Pozůstalost W. Latzkeho, sign. 100/7). Srv. k tomu dodatečný souhlas krále Václava IV. s prodejem z 23. 3. 1385 (CDS VI, s. 15, č. 69) a listinu vévody Vladislava z 27. 2. 1385 (OA Bruntál, Konfirmace práv a privilegií města Krnova, f. 11a-14a; PRIX D.: 1994, s. 54, příl. II).

28. 2. 1390

Vévoda Vladislav Opolský prodal Krnov s celým příslušným obvodem moravskému markrabímu Joštovi za 11.200 kop grošů hotovosti složené ve dvou termínech a 11.031 kop a 6 grošů splatných do pěti let (CDM XI, s. 511-513, č. 589). Srv. k r. 1397 (FL 12, 1932, s. 24, č. 3; G-M II, s. 495-496, č. 30).

1390 - 1411

Krnov náležel markrabímu Joštovi. Srv. k r. 1390 (Konfirmace práv a privilegií města Krnova, f. 19-20a); k r. 1391 (CDM XII, s. 37-38, č. 49); k r. 1400 (OA Bruntál, Konfirmace práv a privilegií města Krnova, f. 20a - 22a); k r. 1403 (CDM XIII, s. 262-263, č. 249); k r. 1406 (ZDK I, f. 25); k r. 1407 (CDM XIII, s. 537, č. 500); k r. 1408 (CDM XIV, s. 9-10, č. 11; OA Bruntál, Konfirmace práv a privilegií města Krnova, f. 23-24); k r. 1409 (ZDK I, f. 5, č. 15) a též ZA Opava, SSA Listiny, sign A XX-7, č. 413.

18. 1. 1411

Po smrti markrabího Jošta přešlo Krnovsko jako odumřelé léno české koruny na českého krále Václava IV. Srv. k r. 1411 (ZA Opava, SSA Listiny, sign. A VI-4, č. 410; OA Bruntál, Konfirmace práv a privilegií města Krnova, f. 24-26a); k r. 1412 (ZDK I, f. 11, č. 39).

1419

Po zesnulém králi Václavovi převzal Krnovsko jeho bratr, římský, český a uherský král Zikmund. Srv. k r. 1420 (ZA Opava, SSA Listiny, sign. A VI-5, č. 415; KRAMPLOVÁ J.: 1969, s. 10).

23. 4. 1421

Král Zikmund Lucemburský směnil Krnovsko zástavně vévodovi Ludvíkovi Břežsko-Lehnickému za Trenčín (ZA Opava, SSA Listiny, sign. B XXI-1, č. 416; SEDLÁČEK A.: 1914, s. 163, č. 1170). Srv. k 15. 7. 1421 (ZA Opava, SSA Listiny, sign. A VI-6, č. 417; OA Bruntál, Konfirmace práv a privilegií města Krnova, f. 31-34).

po 15. 7. 1421

Jan II. Železný, vévoda opavský a ratibořský, vykoupil Krnovsko ze zástavy vévody Ludvíka Břežského. Srv. už k 18. 9. 1421, kdy na protihusitském sněmu v Grotkově bylo dohodnuto, že vévoda z Ratiboře vloží posádku 50 jezdců

do Krnova (GRUNHAGEN C.: 1872, s. 56-57); též k 16. 10. 1422 Ludvíkovu kvitanci Janovi na doplatek 8 664 kop grošů (ZA Opava, SSA Listiny, sign. B XXI-3, č. 420; G-M II, s. 503, č. 38).

15. 3. 1422

Český král Zikmund udělil město a hrad Krnov s příslušným obvodem Janovi II. v dědičné léno (ZA Opava, SSA Listiny, sign. B XXI-2, č. 418: *„... stat und slosse zu Jegersdorff ...dasselb sloss und stat Jegersdorf ...“*; G-M II, s. 502-503, č. 37). Srv. též k 20. 9. 1422 (ZA Opava, SSA Listiny, sign. A VI-7, č. 419; OA Bruntál, Konfirmace práv a privilegií města Krnova, f. 34-36). Krnov s hradem držel vévoda Jan až do svého skonu.

1425 - 1437

Po smrti Jana II. Opavského a Ratibořského přešla držba města a hradu na Janovy syny Mikuláše V. a Václava (srv. např. k r. 1430 ZA Opava, Urbář krnovský 1559, f. 74a - 75a; k r. 1437 KRAMPLOVÁ J.: 1969, s. 11).

27. 5. 1433

Velitelem vojenské posádky ve městě a snad i správcem hradu (?) byl patrně služebník vévody Mikuláše V. - Mikuláš Trache (HLAVÁČEK I.: 1981, s. 126, příloha 4: *„.....Nickel Trache gesessin zu Jegerdorff...“*).

15. 10. 1437

Bratři Mikuláš V. a Václav, vévodové opavsko-ratibořští, se rozdělili o ratibořsko-krnovské vévodství. Starší vévoda Mikuláš dostal Krnovsko, Bruntálsko, vartnovský a bavorovský statek, Plštinu a Rybnicko s Vladislavskem; *„... miesto Krnow ...“* bylo určeno „hlavou“ Mikulášova údělu (CDS VI, s. 59-60, č. 195).

22. 12. 1452

Po smrti vévody Mikuláše V. se jeho údělu ujal jako regent a poručník nezletilých synů Mikuláše V. – Mikulášův bratr - vévoda Václav (přehledně BIERMANN G.: 1874, s. 226).

29. 10. 1456

Po skonu vévody Václava přešla poručnická správa Krnova a země na Mikulášovu manželku, vévodkyni-vdovu Barboru Rokenberkovou z Krakova (přehledně BIERMANN G.: 1874, s. 225-227).

1461 - 1464

Krnovska se ujali společně Mikulášovi synové Jan Starší a Václav (srv. k r. 1461 ZDK I, f. 42a, č. 221 a f. 43, č. 223 a č. 224; přehledně BIERMANN G.: 1874, s. 226-227).

1464

Bratři Jan Starší a Václav, vévodové opavsko-krnovští, se rozdělili o rodové držby. Jan Starší podržel Krnovsko s městem a hradem a Vladislavsko (BIERMANN G.: 1874, s. 227).

23. - 30. 8. 1474

Český a uherský král Matyáš Korvín při válečném tažení na Opavsko obsadil Krnov (srv. TUREK A. - JISL L.: 1953, s. 8, pozn. 44 a s. 12-13). Správou země pověřil Jana Bělíka z Kornic (PRASEK V.: 1890, s. 497-498).

6. 4. 1490

Po smrti krále Matyáše Korvína se ujala vlády na Krnovsku dcera Mikuláše V. a sestra vévody Jana Staršího Krnovského – kněžna Barbora se svým manželem, vévodou Hanušem Osvětimským a Hlivickým. Na zemi si však jako na odúmrť po Janovi Starším činil nominální nárok český a uherský král Vladislav II. Jagellonský, který 3. 10. 1493 postoupil Krnovsko s městem Krnovem a hradem Janovi ze Šelnberka, nejvyššímu kancléři českého království (ZA Opava, SSA Listiny, sign. B XXI-4, č. 442; G-M II, s. 526-527, č. 71: *„... Jegersdorff stat und schloss und dem ganczen selben fürstenthumb ...“*; KRAMPLOVÁ J.: 1969, s. 12).

1523

V urbáři krnovské komory je hrad popsán jako dosti prostorný, vystavěný ze dřeva a kamene (ZA Opava, Urbář krnovský 1523, f. 5a: *„...Dwor a sidlo panske w tomz miestie item z dosti mnoho pokogi v stawynymi od drzywa y od kamenie ...“*).

Popis objektu a archeologické nálezy

Zeměpanský hrad v Krnově stával v jihovýchodní části městského areálu (obr. 157) v místech dnešního zámku, který se z hradu organicky vyvinul. Není zcela zřejmé, zda hradní okrsek byl od počátku situován uvnitř městského obvodu nebo zda byl sekundárně přisazen k původním hradbám města, vysazeného na magdeburském právu asi králem

Obr. 157: Krnov. Katastrální plán z roku 1836 s vyznačením zámku (šrafovaně), církevních objektů (husté tečkování) a městské zástavby (řídké tečkování).

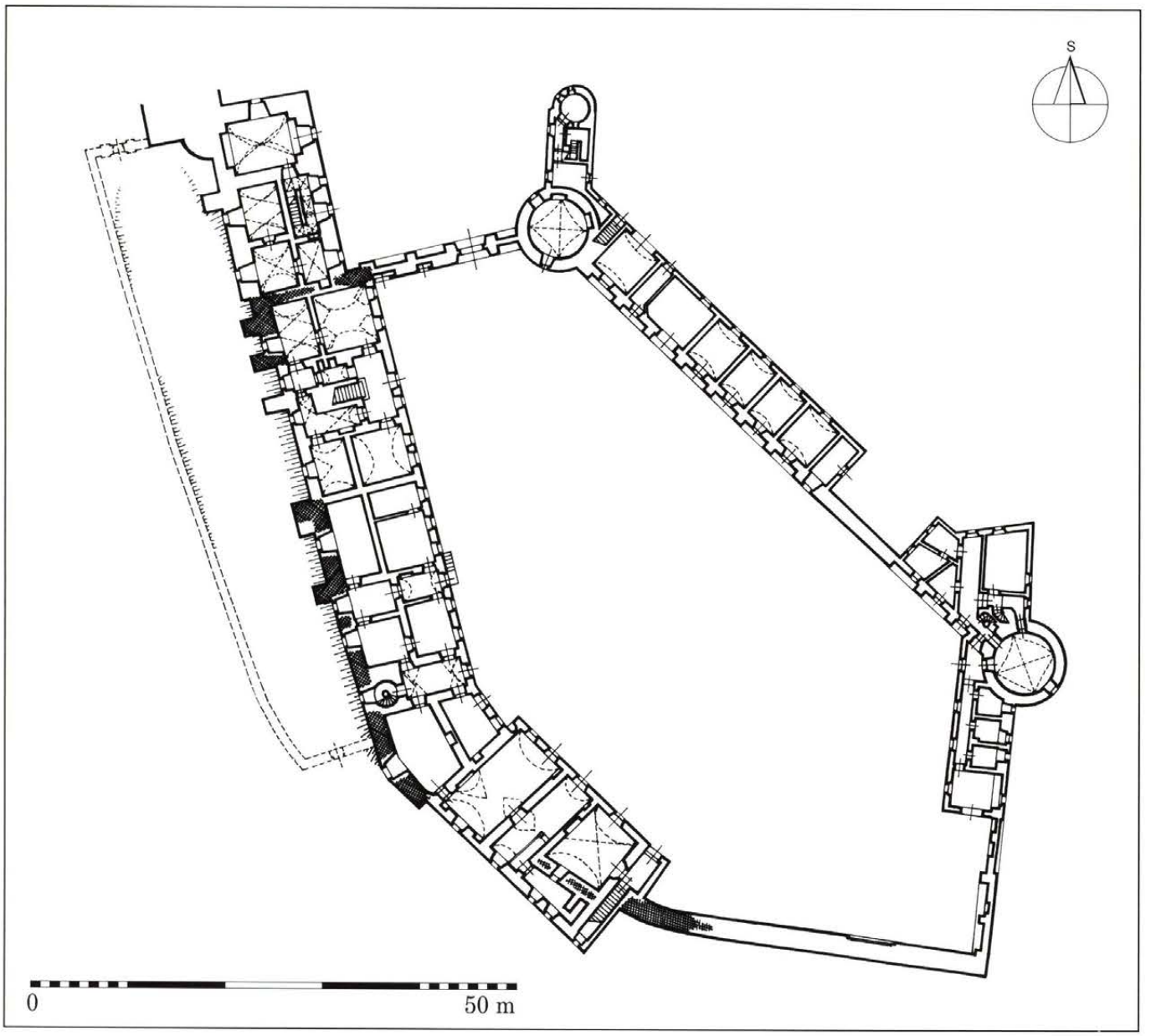

Obr. 158: Krnov. Půdorysné zaměření s vyznačením starších fází.

Václavem I. někdy mezi léty 1241-1253. V druhém případě bychom museli v souvislosti s přístavbou hradu předpokládat prolomení městského opevnění a jeho nahrazení příkopem a fortifikací, chránícími hradní areál proti městskému osídlení. Pozoruhodným detailem umístění hradu bylo jeho položení na mlýnskou strouhu, která protékala Krnovem a která tekouc středem hradního nádvoří zde byla překryta několika lávkami (patrno ještě na plánech města z 18. století – ZA Opava, Velkostatek Krnov, inv. č. 677).

Nepravidelný šestiúhelníkový tvar hradního areálu (obr. 158) je orientován delší osou ve směru severozápad - jihovýchod. Nynější zámek tvoří především dvě nestejně vysoká a nestejně široká obdélná obytná křídla svírající spolu tupý úhel. Obě křídla propojuje lichoběžníkový krček, výškově vyrovnaný s nižším jihozápadním barokním trojtraktovým křídlem, vybudovaný nad překlenutou vodní strouhou. Patrové křídlo (po zániku hradu Cvilína se zde scházel zemský sněm a soud) s krčkem, doplněné dnes po straně novodobými garážemi, bylo vystavěno na místě většinou zbořené části obvodové hradby a starších přízemních přístavků. Bylo podstatně přestavěno po polovině 18. století.

Sousedící, delší, vyšší, ale i užší hlavní křídlo, přistavěné k hradbě na západě, je podstatně starší. Je částečně podsklepené. V přízemí se zachovala řada podélných valených a hřebínkových renesančních a raně barokních kleneb. Obě patra mají převážně ploché stropy. V dnešní podobě se jedná o v jádře renesanční, podstatně po požáru v letech 1779 -1780 přestavěnou budovu (celkový náklad, zahrnující stržení

téměř celého 2. patra a jeho novou výstavbu i reparaci obydlí drába při věži a oktogonální věže, činil 5 155 zlatých 28 grošů; KÖNIGER E.: 1921, s. 64-65). Její vnější vzhled zachytila řada vedut Krnova, nejinstruktivněji patrně obraz města na mapě krnovského vévodství z druhé poloviny 17. století a Wernherův pohled z doby před polovinou 18. věku. Obě vyobrazení ukazují ještě renesanční vzhled paláce vystavěného hohenzollernským knížecím úředníkem Hanušem Ennychem z Ennychu po roce 1531, a to včetně (na přelomu 18. a 19. věku odbourané) arkýřové oktogonální věže nad jižním nárožím budovy a teprve v 19. století zbořeného schodišťového přístavku vysunutého do okružního příkopu. Lze předpokládat, že renesanční palác byl vybudován na místě gotického. Že se jedná o druhotnou přístavbu ke starší hradbě, prozrazuje jednak rozdílná síla zdiva, jednak dilatační spáry zjištěné místy mezi hradbou (tj. vnější obvodovou západní zdí paláce) a ostatním zdivem objektu.

Vlastní gotický hrad byl tedy obklopen cca 2,3 m silnou kamennou okružní hradbou. Její torza se dochovala jednak jako substrukce severní části a jižní poloviny obvodové západní zdi výše uvedeného renesačního paláce (severní cihlová, jen cca 1,5 m silná část zdi byla doplněna po zboření uvedeného schodišťového přístavku) včetně měkkého zalomení na jihu, kde tvoří zadní obvodovou zeď spojovacího krčku, jednak jako partie obvodové zdi uzavírající areál na jihu. Zde však byla kamenná hradba několikrát přestavována a po úsecích nahrazována už při velké renesanční přestavbě ve 2. čtvrtině 16. století. Této druhé fázi také náleží velký renesanční půkruhový, druhotně zazděný portál (porušení zdiva a jeho doplnění cihlovým, se segmentem překlenutou, dnes zaslepenou nikou, západně, pochází až z 19. věku). Další úseky okružní hradby proti městu na jihovýchodě - zde se dvěma vnitřními oblouky nesoucími později stržený renesanční arkádový hradební ochoz, na severovýchodě a severu s masivními válcovými jednopatrovými věžemi (obr. 159), vysunutými z obvodové linie ve východním a severním nároží – jsou již renesanční. Ostatní drobné provozní přístavky ve vnitřním areálu hradu pocházejí z 19.,většinou však až 20. století.

Vnější okruh opevnění představoval zaniklý příkop obíhající areál nejméně na třech stranách proti městu (na severovýchodní straně jeho existenci dokládá ještě ikonografie z 18. století). Koncem 18. a počátkem 19. věku tu byly příkopy zasypány a zevně k hradbě připojeny maštale, kočárovny a dílny. Na zbývajích vnějších stranách zahladily veškeré stopy po gotickém nebo renesančním uspořádání mohutné sypané valy a bastiony barokní prstencové fortifikace kolem města. Přístup do renesančního areálu byl veden od severu (dnes nelze říci, zda respektoval starší středověkou komunikaci). Ochoz hradby tu měl charakter representační arkádové galerie nad průjezdem brány, později zevně zazděné. Původně byl z obou stran ozdoben sgrafitovou renesanční výzdobou, která se (včetně datačního nápisu na vnitřní straně hradební zdi) dochovala částečně dodnes. Příchod k bráně je na východě lemován vysunutou menší válcovou věží, na západě v jádře renesančním

Obr. 159: Krnov. Zámecká brána s renezanční válcovou věží.

obdélným objektem purkrabství, suplujícím částečně rovněž předsunutý obranný bod. Jeho renesanční klenby v přízemí se dochovaly dodnes; valbovou střechu s korouhvičkami a vnější arkádovou chodbu v patře, navazující na arkádové ochozy renezančních městských hradeb, nám přibližují již jen starší veduty (především Wernherova).

*

Z hlediska hradního typu nelze radikálně renesančně a později přestavěný objekt spolehlivě zařadit. Zdá se, že se nejspíše mohlo jednat o nepravidelnou dispozici respektující (?) starší městský obvod, jejíž dominantou snad mohl být pouze palác, sdružující obrannou i obytnou funkci. Přiléhal asi k mohutné okružní kamenné hradbě, jejíž torza se uchovala dodnes. Fortifikaci možná už ve středověku doplňoval předsunutý příkop vyhloubený i na straně proti městu. Přes nádvoří už od počátku vedla mlýnská strouha, zajišťující hradu plynulý přísun vody. Velké prostorné nádvoří bylo patrně podmíněno správní a administrativní funkcí hradu a bylo využitelné druhotně i vojensky (např. v letech 1421 a 1422 byla v Krnově dislokována početná jezdecká posádka). Nejasné zůstává, kudy se do něj vstupovalo (od severu, shodně s renesančním příchodem ?), nicméně přímé spojení s městem je nanejvýš pravděpodobné.

*

Z areálu zámku, kde nebyly systematičtěji prováděny výkopové práce, nejsou známy takřka žádné relevantní archeologické nálezy. Přesto je zřejmé, že jedině soustředěný archeologický výzkum by mohl přinést podstatnější informace o původní gotické fortifikaci.

Ikonografie a dokumentace

Středověkou podobu hradu nemáme bohužel zachycenu ani plánovou dokumentací, ani vedutami. Nejstarší z pohledů na město Krnov, kde můžeme rozlišit zámek, ukazují již jeho renesanční podobu. Schleuenův pohled na město od severozápadu, který posloužil jako podklad rytiny připojené k mapě Krnovska z 2. poloviny 17. století, představil zámecký palác jako patrovou obdélnou budovu se dvěma schodišťovými rizality na západní straně vysunutými do příkopu a s polygonální nárožní arkýřovou věží osazenou na jihozápadním nároží stavby. Palác byl kryt sedlovou střechou mezi dvěma trojúhelnými štíty. Na severu se k němu připojovala patrová obdélná budova purkrabství s arkádovým ochozem pod sedlovou střechou na západě a trojicí drobných okének v patře na severu. Nad nimi bylo jedno okno ve štítě (přetištěno naposledy u BLUCHA V.: 1992, s. 16). Modernizovanou, poněkud však zjednodušenou verzi Schleuenovy veduty, která sloužila jako podklad, představuje i celkový pohled na město od severozápadu od F. B. Wernhera z 1. poloviny 18. století, zachycující opět schematicky krnovský zámek.

V detailech poněkud pozměněná je druhá Wernherova kolorovaná veduta Krnova od jihozápadu, která ukazuje polygonální arkýřovou věž na nádvorní straně dvoupatrového paláce, při jihovýchodním nároží objektu.

Podstatně důležitější je poněkud mladší Wernherova kresba nadepsaná *„Schlos in Jägerndorf"*, zaznamenávající vzhled zámku v půlce 18. věku při pohledu od jihozápadu. Za náspy barokního opevnění města se tyčil velký dvoupatrový obdélný palác s valbovou střechou s korouhvičkami, protknutou třemi komíny a vikýřem na jižní straně. Polygonální věž tu již není, ačkoliv bezpečně víme, že existovala ještě po požáru zámku 1. 4. 1779, kdy byla zahrnuta v plánech obnovy vypracovaných a podepsaných 4. 9. 1779 liechtenštejnským architektem Johannem Christofem Fabichem, podle nichž krnovský městský stavitel Heinrich Haucke uzavřel smlouvu na vztyčení nových krovů (i nad věží) s tesařem Augustinem Heidrichem (KÖNIGER E.: 1921, s. 64). Víme také, že byla snesena až mezi léty 1788 - 1803. Na západě, blíže k severnímu nároží paláce, byl hranolový schodišťový přístavek s okénkem v úrovni podesty mezi 1. a 2. patrem. Druhé patro paláce bylo na západě prolomeno šesti okny (dílem renesačními nebo raně barokními, sdruženými). Mezi okny při jižním konci byl drobný arkýřek. Na jižní straně byly dvě dvojice sdružených oken. Prvé patro mělo na západě tři okna, na jihu opět dvě dvojice sdružených oken. Směrem do příkopu byl palác při severozápadním nároží zesílen opěrným pilířem; druhý pilíř se rýsoval vedle něj, při schodišťovém rizalitu. Směrem k severu přiléhalo k paláci jednopatrové křídlo purkrabství se dvěma malými okénky na západě ve zvýšeném přízemí a arkádovým ochozem pod valbovou střechou s korouhvičkami. Jižně od paláce se na kresbě jeví linie okružní hradby, převýšená hranolovou věží s dlátovou střechou a oknem na jihozápadní straně. Za hradbou a věží jsou patrné střechy nějakých přístavků.

Bohužel jen pouhým symbolem bez reálného podkladu je dřevořezba imaginární veduty Krnova od Martina Helwiga, přetištěná ve Vratislavi v roce 1765 na mapě Slezska.

Mapa města Krnova a jeho okolí z 2. poloviny 18. století zaznamenala půdorysnou situaci zámku zhruba v jeho dnešním rozsahu. Palác a purkrabství již doplnilo jihozápadní nižší křídlo se spojovacím krčkem. Skrze nádvoří protékala mlýnská strouha, vytékající od jezu pod valchou z řeky Opavy a vinoucí se dále městem, kolem kláštera minoritů a špitálu sv. Ducha, za kterým ústila do barokního vodního příkopu kolem města. Ve východním a severním nároží hradního obvodu jsou zaznamenány renesanční válcové věže a mezi předsunutou věží při vstupu a purkrabstvím byl ještě rozepjat plot s brankou (ZA Opava, Velkostatek Krnov, inv. č. 677).

Anonymní pohled na město z 1. třetiny 19. století již zachytil zámek po klasicistní přestavbě po požáru roku 1779. Sjednocená budova paláce s valbovou střechou se vyznačovala pravidelnými řadami oken v obou patrech a sítí dekorativních lisén či pilastrů, které ozdobily západní průčelí.

Půdorysné dispozice krnovského zámku včetně stručného a obecného popisu se ve dvou případech dotkl také H. Weinelt (1936a, s. 3-4; 1936b, s. 1-2), který stavbu vcelku výstižně označil jako *„Burgschloß"*. Pro svůj výklad použil jednoduchou schematickou skicu z mapových příloh stabilního katastru z roku 1836, již zřejmě opatřil orientací, aniž však udal měřítko; v komentáři využil i nespecifikovaná starší vyobrazení, přičemž důraz položil na tři válcové věže umístěné na straně obrácené k městu. Vyslovil se pro relativně pozdější vznik předchůdce zámku a dosti přesné analogie shledával v městských hradech v Bruntále a v Kadani.

S odvoláním na B. Samka publikoval v roce 1996 půdorys přízemí zámku, opírající se patrně o stavební zaměření pořízené už před druhou světovou válkou (?), M. Plaček (1996, s. 201). Plánku nechybí orientace a měřítko. V rozporu se stavem po roce 1985 plánek zachycuje v jádře barokní zeď kolem zahrady na místě snad renesanční parkánové hradby (?), dále barokní, klasicistně upravený plot s brankou mezi předsunutou věží a bývalým purkrabstvím a některé provozní přístavky z 1. poloviny 20. století, zbořené v posledním dvacetiletí.

Literatura

- **BIERMANN, G.,** 1874: *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf.* Teschen.
- **BLUCHA, V.,** 1969: *Historie města Krnova.* Krnov.
- **BLUCHA, V. - WEISER, V.,** 1969: *Město Krnov (1269-1969).* Krnov.
- **BLUCHA, V.,** 1992: *Proměny Krnovska*, Krnovsko II/2, s. 12-18.
- **BLUCHA, V.,** 1992a: *Největší požár Krnova,* Krnovsko. II/3, s. 1-2.
- **GENSEREK, B.,** 1959: *Starobylý popis města Krnova,* Krnovsko 8, s. 12.
- **GRÜNHAGEN, C.,** 1872: *Hussitenkämpfe der Schlesier 1420-1435.* Breslau.
- **KÖNIGER, E.,** 1921: *Das Schicksal Jägerndorfs während des bayerischen Erbfolgekrieges 1778-1779,* ZGKS 16, s. 1-82.
- **KOŠÚTEK, M.,** 1981: *Krnov.* Krnov
- **KOUŘIL, P. - PRIX, D. - WIHODA, M.,** 1997: *Městské hrady v českém Slezsku,* AH 22, s. 249-272.
- **KUBALEC, B. - ZAPLETAL, L.,** 1959: *Geografie okresu Krnov.* Krnov.
- **KUBITZA, F.,** 1938: *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens,* DMSH 24/9-12, s. 197-209.
- **MÜLLER, K. A.,** 1837: *Vaterländische Bilder I. Die Burgfesten und Ritterschlösser Schlesiens (beider Antheile), so wie Grafschaft Glatz.* Glogau.
- **PLAČEK, M.,** 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku.* Praha.
- **SAMEK, B.,** 1994: *Umělecké památky Moravy a Slezska 1, A / 1.* Praha.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Severní Morava.* Praha.
- **TUREK, A. - JISL, L.,** 1953: *Ostravsko za česko-uherské války ve světle písemných pramenů i archeologických nálezů,* ČSM-B III, s. 1-24.
- **WEINELT, H.,** 1936a: *Schlesische Burgen. Schloß Jägerndorf,* JL 10, s. 1-2.
- **WEINELT, H.,** 1936b: *Zur deutsch-mährisch-schlesischen Burgenkunde,* Der Burgwart 37, s. 1-8.
- **WEINELT, H.,** 1942a: *Die alte Strasse von Leobschütz nach Mährisch-Neustadt, Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums,* Neue Folge, II. Band, s. 5-42.
- **ZAPLETAL, L.,** 1969: *Geografie města Krnova.* Krnov.

LANDEK

okres Ostrava-město, katastrální území Ostrava-Koblov
třetí čtvrtina 13. století

Historické zprávy

1253 - 1278 (?)

Odkaz na zakladatelské dílo českého krále Přemysla Otakara II. v listině Siegfrieda z Barutu pro hlučínské měšťany z 28. 1. 1303 napovídá, že Hlučín obdržel městská práva ještě před r. 1278. Úzká vazba mezi městem Hlučínem a hradem Landekem pak svádí k lákavé úvaze, zda ve stejné době nedošlo k výstavbě zeměpanské fortifikace (CDM VII, s. 783-784, č. 159: *„...concedimus et donamus cum omni vtilitate, sicut antea ab illustri Principe domino Rege felicis memorie Ottogaro habuerunt..."*). Srv. dále BAKALA J.: 1977, s. 110-111.

2. 8. 1297

Olomoucký biskup Dětřich a těšínský vévoda Měšek prostřednictvím Bolka Opolského upřesnili průběh moravsko-slezské hranice na řece Ostravici v úseku mezi Landekem a uherským pomezím (SUB VI, s. 248-250, č. 312: *„...quod ab aqua Odra, sub Landek fluente..."*; také SUB VI, s. 250-251, č. 313).

28. 1. 1303

Siegfried z Barutu datoval na svém (!) hradě Landeku listinu pro hlučínské měšťany. Mezi svědky je uveden Jindřich, řečený z Rotenburku, Siegfriedův purkrabí patrně na Landeku (CDM VII,s. 783-784, č. 159: *„...Datum apud Landek castrum nostrum..."* a *„...Henrico de Nicolsdorff, castellano nostro dicto de Rotinburk..."*). Písemné prameny tak poprvé výslovně připomínají existenci opevněného sídla.

25. 9. 1349

Opavský vévoda Mikuláš II. schválil donaci bývalého těšínského fojta Petra, nyní správce a pána hradu Landeka, učiněnou ve prospěch špitálu v Opavě (SÚA Praha, ŘM Listiny, sign. Jo XXXIX Op. 8, č. 1990: *„...quod Petrus dudum aduocatus Tessinensis...noster dilectus, rector et dominus castri Landek..."*; srv. CDM VII, s. 670-671, č. 960).

5. 8. 1359

Římský císař a český král Karel IV. povolil Mikuláši II. Opavskému, aby své manželce Jutě zapsal věnem hrad Landek s příslušným obvodem a město Hlubčice (RBM VII-2, s. 177-178, č. 273: *„...donavit et dedit easque ipsi super castro Landek et civitate Lubczicz...cum districtibus, territoriis, ..."*; též G-M II, s. 475-476, č. 15). Královská konfirmace současně prozrazuje, že vévoda plně obnovil svá vrchní a vlastnická práva nad hradem Landekem. Zda však těšínský fojt Petr z Warty udržel i nadále správcovství hradu, nelze jednoznačně potvrdit.

18. 4. 1377

Rozhodčí komise označila hrad Landek s jeho správním obvodem, do něhož náleželo město Hlučín a vsi Koblov, Markvartovice a Bobrovníky, za součást komorních statků spojeného údělu opavských knížat Václava I. a Přemka (CDS VI, s. 195-197, č. XIV: *„...vnd Landekh das hausz mit aller zugehorung, mit dem forwergk, mit welden, mit wisen, mit wassern vnd mit mullen, als von alters in seinen grenczen ist gelegen, vnd mit dem dorff Kobolaw vnd Margwarsdorff vnd Bowirnik, und die stat Hulczin mit grosen mul halb fur Hulczin..."*; G-M II, s. 487-489, č. 23B; PRASEK V.: 1890a, s. 10-14). Ze zápisu je zřejmé, že k bezprostřednímu ekonomickému zázemí hradu náležel hospodářský dvůr a několik mlýnů.

4. 4. 1385

Olešnicko-kozelští vévodové Konrád II. a Konrád III. slíbili Přemkovi Opavskému, že po vyrovnání dlužné sumy 2 500 kop grošů uvolní všechny državy, které jim dočasně svěřil vévoda Mikuláš III. Opavský. Soupis zadluženého majetku zahrnuje rovněž hrad Landek a město Hlučín, které tedy zřejmě Přemek po smrti své matky Juty († 1380) převedl na nevlastního bratra Mikuláše (CDS VI, s. 15, č. 70: *„...das haus Landeke mit der statt Hultzen..."*; G-M II, s. 493, č. 28). Po skonu Mikuláše III. v r. 1394 sice Přemek postupně vypořádal většinu závazků a dluhů, avšak Hlučínsko (asi i s hradem Landekem ?) vyplatit nedokázal a jeho nároky zde nepřesáhly hranice formálnosti. K svrchovanosti Konrada Staršího Olešnického a Konrada Kantnera nad Hlučínskem srv. např. k r. 1403 (KAPRAS J.: 1909, s. 27); k r. 1406 (KAPRAS J.: 1909, s. 27); k 10. 2. 1413 (OL II, s. 13-16, č. 23); k 14. 9. 1413 (OL II, s. 21-23, č. 27); k r. 1425 (KAPRAS J.: 1909, s. 27).

6. 9. 1459

Z konfirmační listiny českého krále Jiřího z Poděbrad vyplývá, že město Hlučín s příslušným obvodem podléhalo stále vrchnostenské správě olešnicko-kozelských knížat Konráda Kantnera a Konráda Bílého (G-M II, s. 60, č. 57). Srv. dále např. k 28. 10. 1467 (MA Ostrava, Listiny, č. A-12; KLITZNER J.: 1942, s. 5).

21. 12. 1474 (?)

Záhaňský opat Martin upozornil saské vévody Arnošta a Albrechta na dědický spor olešnicko-kozelských knížat Konráda Kantnera a Konráda Bílého. Podrobné relaci předcházel heslovitý výčet jejich společného jmění, k němuž patřilo také město Hlučín (G-M II, s. 74-78, č. 72). Srv. také k 22. 2. 1475(G-M II, s. 78-85, č. 73).

12. 8. 1482

Hornoslezský hejtman Jan Bělík z Kornic projednal na Hlučíně majetkoprávní vyrovnání mezi kněžnou Markétou Krnovsko-Ratibořskou a jejím bratrancem Janem Mladším Ratibořským (CDS VI, s. 113-114, č. 342). Držba Hlučína Janem Bělíkem (srv. též např. k 2. 3. 1484 CDS VI, s. 117, č. 358; k 22. 12. 1486 ZDOp II-3, s. 115-116, č. 7, f. 2-3a) zároveň napovídá, že král Matyáš Korvín (?) snad již nedlouho po r. 1474/1475 vyňal Hlučínsko z moci olešnicko-kozelských vévodů.

13. 1. 1492

Jan a Václav Bělíkové z Kornic pro značné dluhy a po dohodě s českým králem Vladislavem II. předali Hlučínsko hornoslezskému hejtmanovi, těšínskému vévodovi Kazimírovi (CDS VI, s. 131, č. 388; s. 131-132, č. 389; s. 132, č. 390-392). Král nařídil 22. 3. 1492 manům a obyvatelům Hlučínska, aby složili přísahu věrnosti Kazimírovi Těšínskému (CDS VI, s. 133, č. 399).

16. 2. 1495

Těšínský vévoda Kazimír prodal Hlučínsko opavskému zemskému hejtmanovi Janu Trnkovi z Ratibořan (G-M II, s. 527, č. 72), který však brzy poté postoupil Hlučín Baltazaru a Melicharovi Vlčkům z Dobré Zemice (srv. k 3. - 6. 6. 1498 ZDOp II-3, s. 139, č. 72, f. 23).

25. 2. 1506

Krnovská vévodkyně Barbora Opavsko-Ratibořská a Jiří z Šelnberka a Kosti přenechali veškerá práva opavských vévodů na Landek, Hlučín a Křanovice svým příbuzným Mikulášovi, Janovi a Valentinovi Opavsko-Ratibořským (CDS VI, s. 154-155, č. 462; G-M II, s. 533, č. 78). Deklarovaný nárok ovšem nedokazuje, že by Landek reprezentoval funkční sídlo. Absence přímých zpráv po celé 15. století a četná jednání na Hlučíně naopak signalizují úpadek tradičního správního centra v průběhu husitských nebo česko-uherských válek v letech 1469-1474.

26. - 29. 5. 1518

Bernard ze Zvole a na Hlučíně dal zapsat hlučínské panství do zemských desk i s pustým hradem Landekem (ZDOp II-3, s. 177, č. 163, f. 52: *„...své vlastní a dědické zbožie zámek a město Hlučín s pustým hradem Landekem..."*).

Popis objektu a archeologické nálezy

V Ostravě-Koblově, nad soutokem Odry s Ostravicí, která se do ní vlévá z pravé strany, v nadmořské výšce 281,5 m, takřka 90 m nad hladinou řeky, se prudce zvedá vrch Landek s vynikajícím rozhledem daleko k jihu a jihovýchodu, do předpolí Moravské brány. Jeho bezprostřední okolí bylo osídleno již v paleolitu a neolitu, poté v období komplexu lužických popelnicových polí, avšak na vlastním temeni bylo až někdy v 8./9. věku zbudováno slovanské hradisko, s kontinuitou osídlení (snad přerušenou) do století 11. - 12., které v průběhu 2. poloviny 13. století vystřídal zeměpanský kamenný hrad.

Hrad značně narušil původní konfiguraci terénu, i když zcela jistě využil stávající fortifikační systém, který nejspíše až tehdy doplnil soustavou šíjových příkopů, zjištěných na západní, respektive jihozápadní straně.

Jednodílné nečleněné a nerovné jádro s četnými povrchovými depresemi a maximálními rozměry cca 100 x 70 m má tvar nepravidelného oválu, směrem západním se mírně svažuje a zabírá plochu 0,61 ha (obr. 160); delší osou je orientováno ve směru východ - západ. Z jižní a částečně i jihozápadní strany je chráněno strmým skalnatým srázem a pod ním tekoucí řekou, na straně severní – poměrně dobře přístupné – bylo nutno vybudovat mohutný, ještě dnes monumentálně působící val; jeho současná délka činí 150 m, šířka při patě 17 - 18 m. Val se na jihovýchodní straně původně přimykal ke skalnatému srázu, dnes je ovšem v těchto místech již značně setřelý a nevýrazný, porušený patrně pozdějšími středověkými úpravami. Na straně severozápadní končil v úzké, k jihozápadu klesající šíji, členěné třemi příkopy. Všechny mají v přítomnosti kotlovité dno, přičemž délka prvního je 17 m, druhého 19 m a třetího 23 m.

Jistý náznak valu se zdá být i na severní straně plató, probíhající paralelně s 15 - 20 m širokým příkopem a hlavním valem. Ten byl ještě ze své vnější strany jištěn dalším příkopem,

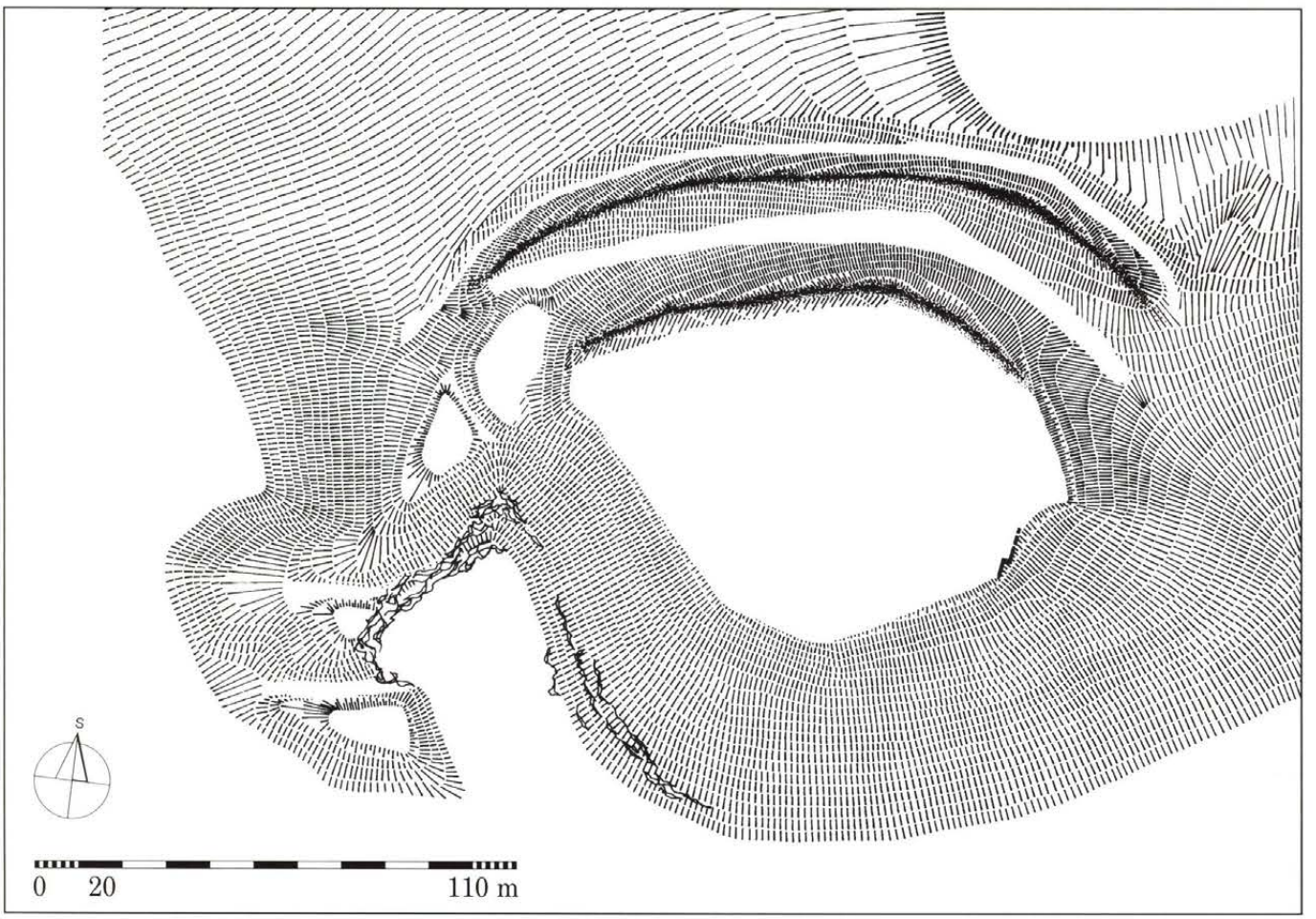

Obr. 160: Landek. Půdorysné zaměření.

přibližně 10 - 15 m širokým. Upravené plošiny na jižní i západní straně pod hranou hradního jádra nelze blíže časově zařadit. Přístupová komunikace byla vedena nejspíše ze strany severovýchodní mostem přes příkop, a to přibližně v těch místech, kde je i dnes příchod na lokalitu.

*

O dispozici hradu toho mnoho nevíme, v současnosti je patrný toliko jediný kratičký úsek zdiva vyskládaný z lomového kamene na maltu, zachovaný v jihovýchodní části. Můžeme-li však věřit starším údajům, měla mít fortifikace pravidelný ortogonální půdorys s věžemi v rozích. Takové založení by ovšem nerespektovalo konfiguraci terénu, respektive obrysy hradního plató. Na jižní straně dispozice byly při archeologické sondáži zjištěny zbytky maltových podlah; M. Plaček proto situoval do této chráněné polohy hradní palác (PLAČEK M.: 1996, s. 211). Hrad byl sice částečně úmyslně pobořen na příkaz opavských vévodů již někdy na počátku 17. století, když sloužil jako základna a útočiště různých lapků a protispolečenských živlů, přesto však ještě zhruba o 200 let později byly jeho hradby i vnitřní zástavba vcelku dobře rozpoznatelné. Definitivní dílo zkázy bylo pak dokonáno v průběhu 19. století pilnými občany okolních obcí, zvláště nedalekých Šilheřovic a Koblova, kteří rozebrali kamenné zdivo jako levný stavební materiál.

*

Sondážní archeologické výzkumy, provedené již ve 20. letech a poté v 50. i ve 2. polovině let 70. (1976, 1977) našeho věku, přinesly - nepočítáme-li slovanský materiál – řádově stovky středověkých artefaktů (uloženo v Ostravském a Slezském zemském muzeu), v naprosté většině keramických zlomků, avšak k podobě a předpokládaným vývojovým etapám hradu neřekly nic. Zde prezentovaný výběr se snaží postihnout jejich časové rozpětí, ale i tvarovou rozmanitost.

Zcela převažuje běžná kuchyňská a stolní keramika, zastoupená hrnci a hrnky, poháry, džbány, mísami, pánvemi a trojnožkami, ale také zvonovitými poklicemi s knoflíkovitým držadlem. Kamnářskou keramiku reprezentuje kachlové zboží, technickou osvěcovadla – kahánky (obr. 163:4) a také přesleny (i se žlutou polevou), dokládající přípravu příze a tkaní látek přímo na hradě, výtvarnou keramiku pak neúplná plastika jezdce na koni (obr. 164) a torzo koňského těla, jde evidentně o dětské hračky.

V okrajové profilaci hrnců převládají typy formované do tvaru okruží a jeho variant (obr. 161:2, 4; 163:1), v nevelké míře se objevují vyšší římsovité exempláře a tvary mající náběh k okruží

(obr. 161:1, 5; 162; 163:3); nejsou ovšem přítomny klasické ovalené okraje, pouze vně vyhnuté a různě zesílené. Složení hliněného těsta je standardní – středně hrubě ostřené, spíše výjimečně se setkáváme s jemnější plavenou hmotou vypálenou do cihlové barvy, a to u fragmentů opatřených polevou; tuha jako příměs nebyla zaznamenána. Obecně má převahu šedý střep, zlomky pálené do světlejších tónů jsou v menšině. Dna nesou stopy jak podsýpky, tak i odříznutí, ojediněle se vyskytla i plastická značka (obr. 163:2). Hlavní masu keramiky lze tudíž vročit do 14. - 15. věku, některé artefakty ovšem zřetelně tíhnou ke století předcházejícímu, a to především k jeho 2. polovině, ve které můžeme počítat i se vznikem hradu.

Z železných předmětů mají tradičně největší zastoupení hřeby a hřebíky různých typů, včetně tzv. šindeláků, stejně

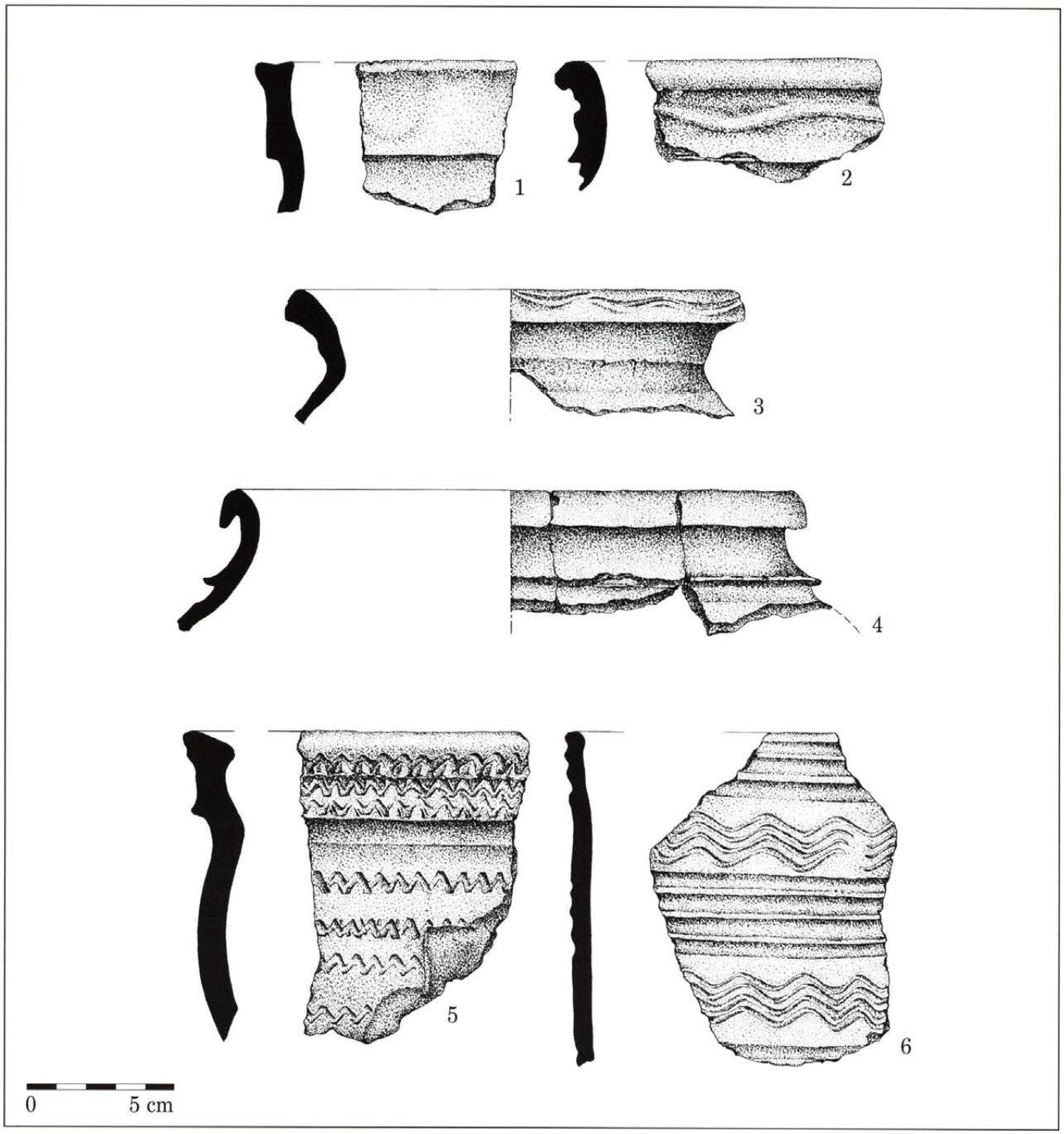

Obr. 161: Landek. Keramické nálezy.

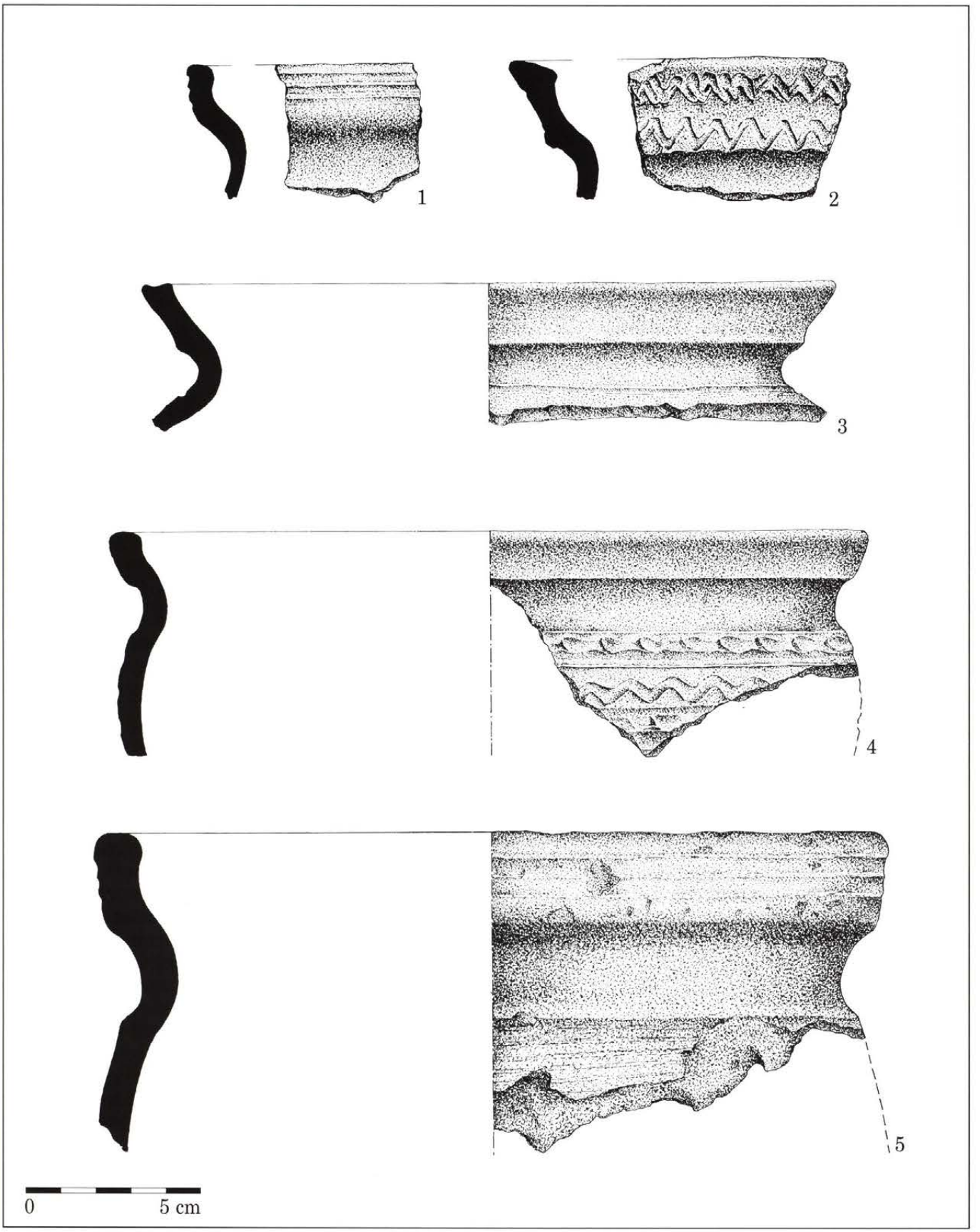

Obr. 162: Landek. Keramické nálezy.

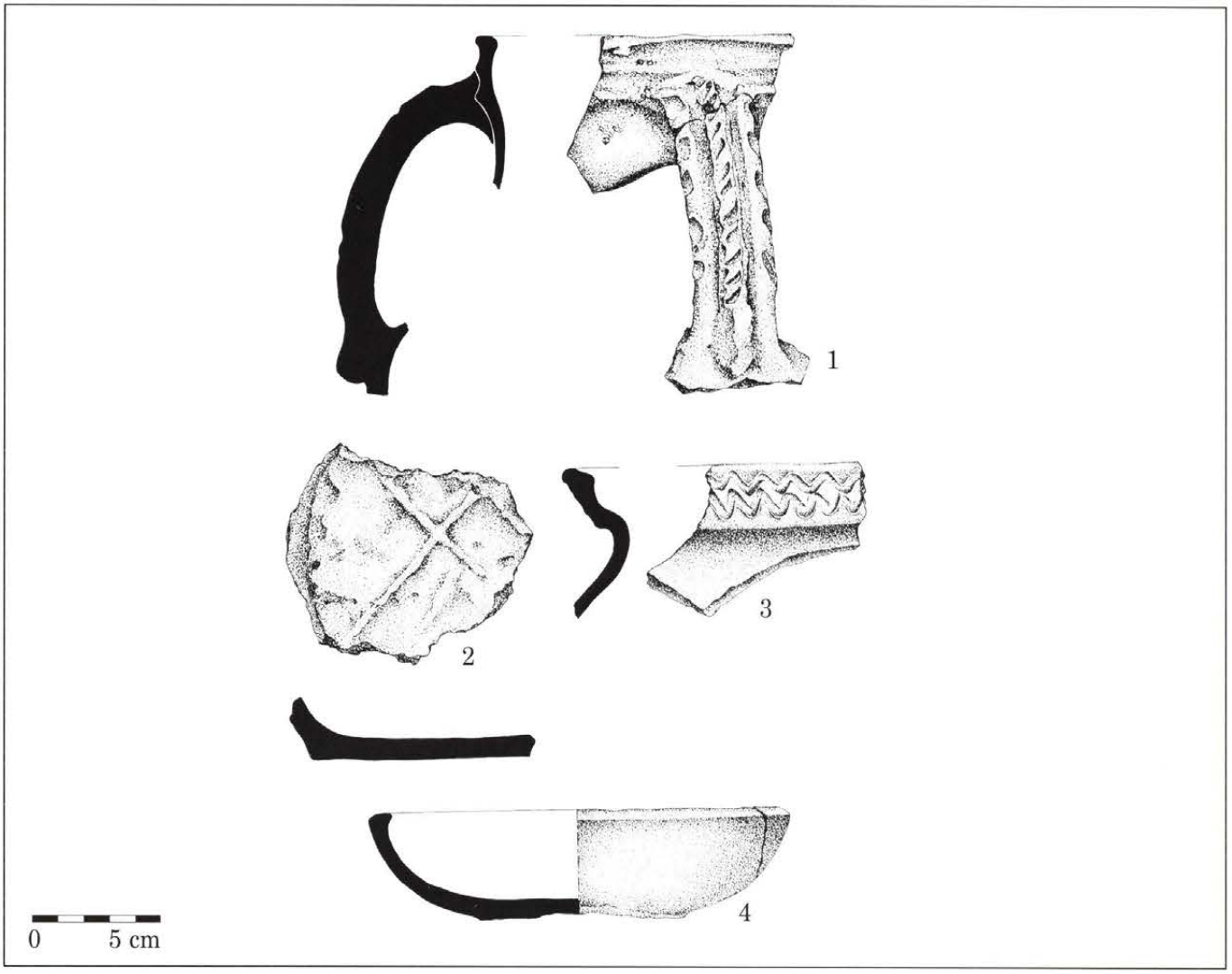

Obr. 163: Landek. Keramické nálezy.

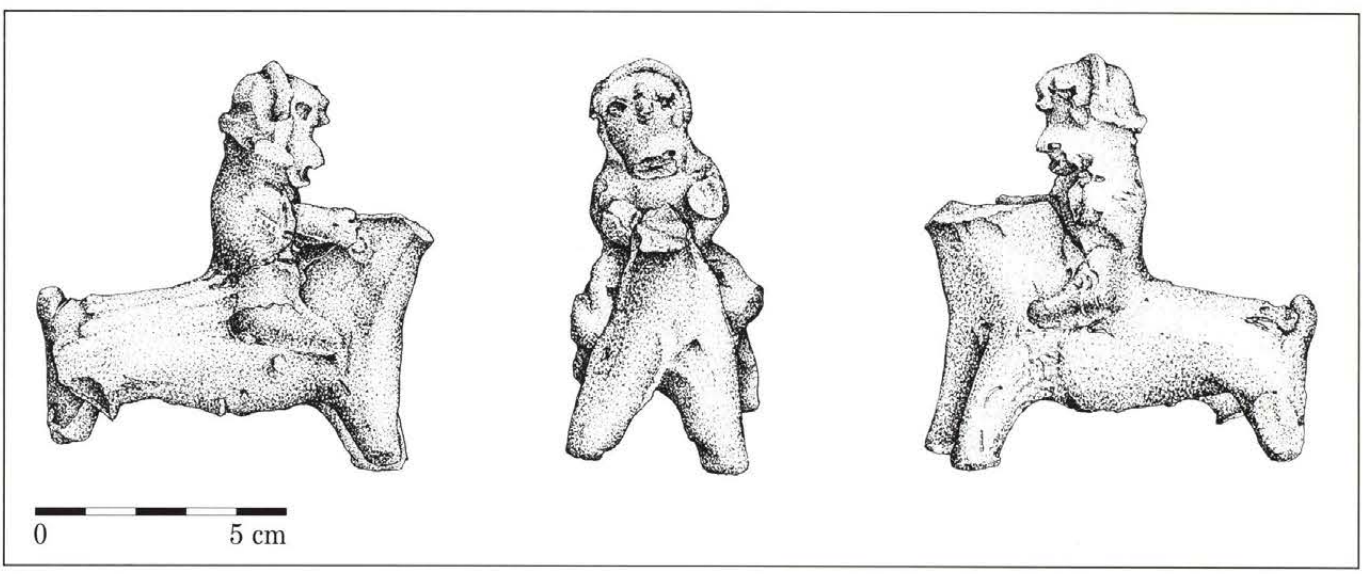

Obr. 164: Landek. Keramická plastika.

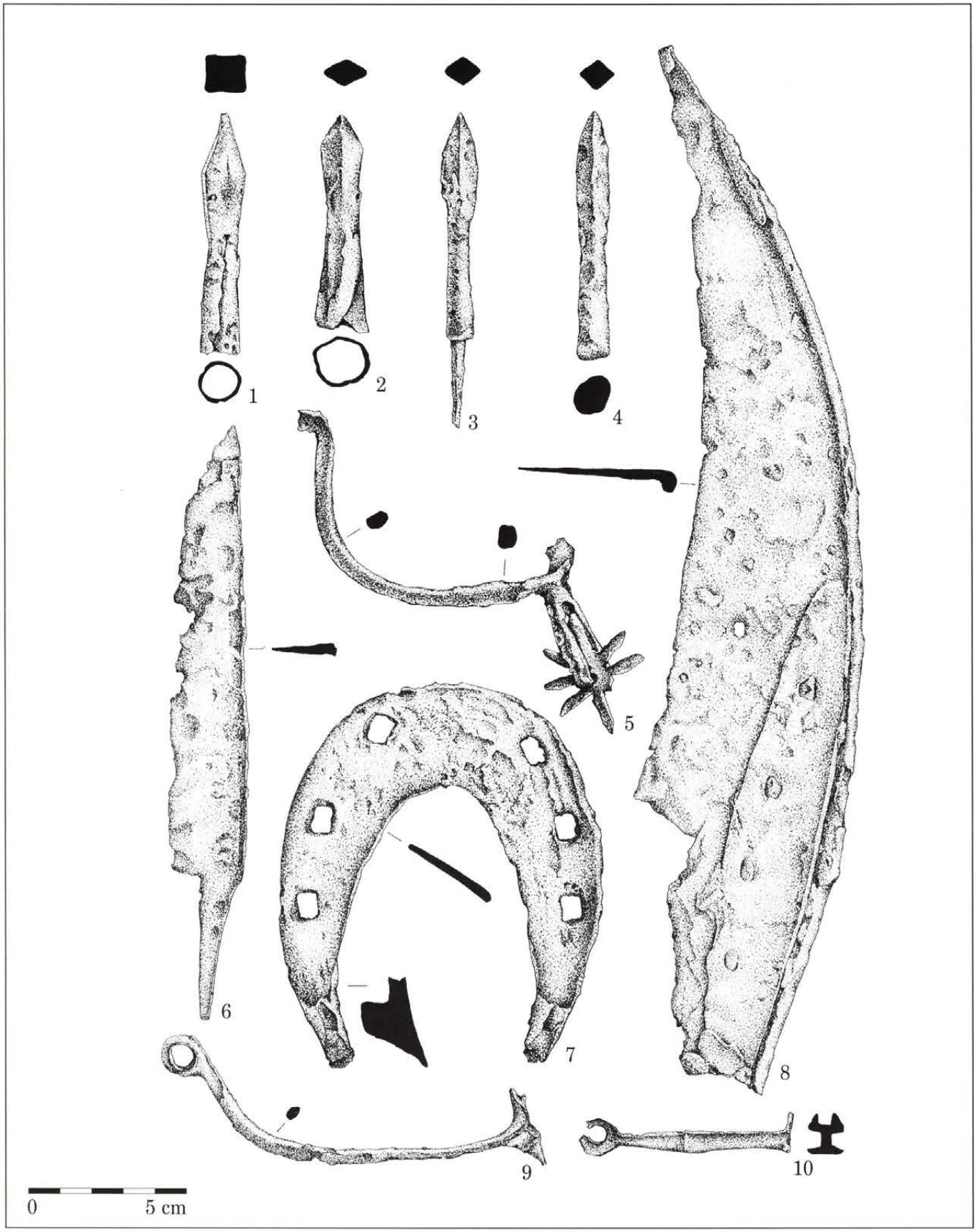

Obr. 165: Landek. Železné předměty.

jako rozličná stavební kování; s uzamykáním dveří, případně truhlic souvisí zásuvný lopatkový asymetrický klíč (obr. 165:10). K výstroji koně a jezdce přináleží zlomky udítek kloubových udidel, podkovy či jejich části bez hmatce, s lichoběžníkovitými ozuby a třemi otvory na každém rameni (obr. 165:7), ostruhy (většinou neúplné) s kolečky a jednoduchým kroužkovým ukončením ramen (obr. 165:5, 9), ale i fragmenty obtížně zařaditelného třmene . K militáriím lze přiřadit pouze masivnější hroty střel kuše s tulejkou i trnem (obr. 165:1-4). Zemědělské nářadí je prezentováno dvěma srpy s pilovitými zářezy a reparovanou kosou (obr. 165:8). Četnější přítomnost vykazují univerzálně použitelné nože (obr. 165:6).

Získány byly i doklady kosťené výrobky, představované úlomky dvoustranných třívrstvových hřebenů, jehlou, patrně spinadlem a blíže neurčitelným předmětem.

Ikonografie a dokumentace

Jediný známý plán lokality byl pořízen až v roce 1991, a to v kontextu s připravovanou studií o slovanském osídlení českého Slezska (KOUŘIL P.: 1994, s. 37). Podrobné vrstevnicové zobrazení s vyznačením valů, příkopů, terénních teras, archeologických sond i stávajícího zdiva středověkého hradu se poté v nezměněné podobě objevilo v monografii o Landeku (KOUŘIL P.: 1996, s. 46). V poněkud modifikované formě je provedené zaměření použito také v této práci.

Literatura

- **ADAMUS, A.,** 1927: *Dějiny města Ostravy.* Moravská Ostrava.
- **BAKALA, J.,** 1977: *Středověké osídlení pravobřežního Ostravska,* in: Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 9, Ostrava, s. 150-180.
- **BAKALA, J.,** 1996: *Středověké a raně novověké osídlení,* in: Landek - svědek dávné minulosti, Ostrava, s. 56-60.
- **ČERNÝ, F.,** 1939: *O Landeku - hradu na Hlučínsku,* Těšínský kalendář 18, s. 109-110.
- **GRUNDMANN, G.,** 1982: *Burgen, Schlösser und Guthäuser in Schlesien I.* Frankfurt am Main.
- **HOSÁK, L.,** 1963: *Nejstarší dějiny Ostravy a Ostravska,* in: Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 1, Ostrava, s. 26-68.
- **JANOŠÍK, R.,** 1978: *Hradiště Landek nad soutokem řeky Odry s Ostravicí,* in: Oderský mlýn. Zpravodaj vodohospodářské skupiny povodí Odry Kruhu přátel Technického muzea v Brně, s. 14-16.
- **KALUŽA, J.,** 1914: *Burg Landecke,* Oberschlesische Heimat 10, s. 112-122.
- **KAPRAS, J.,** 1909: *O státoprávních poměrech Opavska,* VMO 17, s. 17-53.
- **KOUŘIL, P.,** 1988: *Hrad Vartnov a jeho postavení ve vývoji hradů na Opavsku,* in: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc., Brno, s. 285-304.
- **KOUŘIL, P.,** 1994: *Slovanské osídlení českého Slezska.* Brno – Český Těšín.
- **KOUŘIL, P.,** 1996: *Slovanské hradisko a středověký hrad,* in: Landek – svědek dávné minulosti, Ostrava, s. 46-55.
- **KOUŘIL, P. - WIHODA, M.,** 1996: *Die Burgen Böhmisch Schlesiens. Ihre Entstehung, Funktion und Stellung in der Siedlungsstruktur*, in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech – zamek, Wrocław, s. 67-84.
- **KUBITZA, F.,** 1938: *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens*, DMSH 24/9-12, s. 149-167.
- **LUTSCH, H.,** 1894: *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien IV. Die Kunstdenkmäler des Reg. Bezirkes Oppeln.* Breslau.
- **MARUSCHKE, A.,** 1934: *Überreste alter Burgen und Wehrbauten in Oberschlesien,* Der Oberschlesier 16 s. 499-504.
- **MĚCHUROVÁ, Z.,** 1994: *Funde der kleinen mittelalterlichen Plastik auf dem Gebiet tschechischen Schlesiens,* AR XLVI, s. 618-626.
- **MĚCHUROVÁ, Z.,** 1995: *Výrobky z kostí z hradu na Landeku u Ostravy,* ČSZM-B 44, s. 193-197.
- **MĚCHUROVÁ, Z.,** 1995a: *Nálezy drobné středověké plastiky na území českého Slezska,* in: Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 17, Ostrava, s. 351-359.
- **MĚCHUROVÁ, Z.,** 1996: *Výrobky z kosti z hradu Landeka (obec Koblov, okr. Ostrava),* ČMM LXXXI, vědy společenské, s. 155-165.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z.,** 1981: *Přehled dosavadního stavu výzkumu fortifikací 11. až počátku 16. století na Moravě a ve Slezsku (hradiska a hrady),* AH 6, s. 147-197.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1988: *Nástin vývoje hradní architektury vrcholného středověku na Moravě a ve Slezsku do období husitských válek,* AH 13, s. 217-249.
- **MICHNA, P. J.,** 1978: *Přehled archeologických výzkumů na Moravě a ve Slezsku za rok 1977,* VVM XXX, s. 326-335.

- **MÜLLER, K. A.,** 1837: *Vaterländische Bilder I. Die Burgfesten und Ritterschlösser Schlesiens (beider Antheile), so wie Grafschaft Glatz.* Glogau.
- **PETER, A.,** 1894: *Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesien.* Teschen.
- **PLAČEK, M.,** 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku.* Praha.
- **PLAČEK, M. - MĚŘÍNSKÝ, Z.,** 1992: *Die Burgen Mährens im Spätmittelalter,* Castrum Bene 2, s. 276-295.
- **POHLUDKA, S.,** 1940: *Burg Landek an der Oder,* Ratiborer Heimat-Kalender 1941, Ratibor, s. 78-80.
- **RASCHKE, G.,** 1940: *Burgen im Ratiborer Land,* Ratiborer Heimat-Kalender 1941, Ratibor, s. 72-78.
- **SCHIRMEISEN, K.,** 1943: *Die Vorzeit des Mähr.-Ostrauer Raumes.* Mährisch Ostrau.
- **SLÁMA, F.,** 1887: *Oesterreichisch Schlesien. Landschafts-,* Geschichts- und Kulturbilder. Prag.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Severní Morava.* Praha.
- **ŠIKULOVÁ, V.,** 1966: *Dvacet let archeologické práce na území opavského okresu,* Opavsko 12, s. 27-32.
- **WELTZEL, A.,** 1890: *Besiedlungen des nördlich der Oppa gelegenen Landes I.* Leobschütz.

LEUCHTENŠTEJN

okres Jeseník, katastrální území Zlaté Hory
závěr 13. století

Historické zprávy

Pomineme-li urbář zlatohorského panství z roku 1687, který se zmiňuje o pustém hradě Leuchtensteinu (ZA Opava, Urbář panství Zlatých Hor, s. 1), pak nejsou známy žádné další přímé údaje. Písemné prameny však připomínají osadu *„Lichtenberg"*, o níž literatura obvykle soudí, že se nacházela v blízkosti hradu.

31. 8. 1263

Vratislavský biskup Tomáš I. uzavřel spor o desátky z nově kolonizovaného území na hranicích otmuchovské kastelánie, kde byla vysazena ves *„Lichtenberc"* (SUB III, s. 296-297, č. 449; ZUBER R.: 1972, s. 93).

28. 4. 1268

Z listiny slezského vévody Vladislava vyplývá, že osada *„Lichenberch"* tvořila součást fojtského distriktu v Hlucholazích (SUB IV, s. 52, č. 57).

cca 1290

Soupis majetku vratislavského biskupství uvádí lokalitu pod názvem *„Lichtenbark"* a *„Lytenbergk"*(CDS XIV-A, s. 13, č. 84 a 88).

cca 1420

Vratislavský rejstřík úroků a příjmů biskupství zmiňuje pustou ves *„Leuchtenberg"* v horách (Registrum Wratislaviense censuum, s. 253, č. 9: *„...Leuchtenbergk villa in montibus deserta..."*).

Popis objektu a archeologické nálezy

Nad Zlatými Horami, na severozápadním dosti strmém svahu zdejší terénní dominanty - Biskupské kupy (888,9 m n. m.), s vynikajícím rozhledem daleko k severu do slezských rovin, stával – ze strategického hlediska v nepříliš vhodné poloze – v nadmořské výšce cca 660 m nevelký hrad. Jeho nepravidelné, spíše lichoběžníkové jádro obklopoval téměř ze tří čtvrtin okružní příkop a za ním probíhající val. Západní stranu ohraničoval poměrně ostrý terénní zlom a následný prudký spád; umělé přerušení nebo zvýšení reliéfu tu zřejmě nebylo zapotřebí (obr. 166).

Val byl nejmohutnější na přístupové východní straně stejně jako na straně severní. Ještě dnes má v koruně šířku kolem 4,0 m a místy i více. Poněkud méně výrazný byl v jižní části, kde je tu a tam ještě patrné jeho obezdění z nasucho kladeného zdiva; odtud pokračoval východním směrem, navazuje zde na stoupající skalnatý terén. Rovněž příkop byl nejširší v místech, kde i val byl nejrozsáhlejší. Na jižní straně se jeví spíše nehluboký, plytký a úzký. V šíjové partii je nyní částečně zasypán a jsou v něm patrny bloky zdiva s průduchy, pocházející nejspíše ze stržené (nebo odstřelené ?) věže, a ponechané, snad přitesané výchozy skal, zřejmě sloužící jako opora uchycení mostu přes příkop (?).

Vlastní, nepříliš rozsáhlé a v nestejných výškových úrovních situované centrální plató maximálních rozměrů 50 x 45 m bylo vymezeno kamennou hradbou, jejíž pozůstatky jsou ještě zřetelné ve východním a dílem i severním úseku. Zdivo o tloušťce 1,55 m, kladené na dobrou vápennou maltu, bylo lícované. Dochovaný úsek má zjištěnou délku vnitřního líce 0,7 m a 2,0 m vnější strany. Směrem k přístupu je okružní hradba dvakrát zalomena (s dochovaným nárožím) a vytváří část vně vystupující obvodové zdi obdélného zděného objektu o prozatím neověřené síle zdiva. Budova byla – soudě podle terénních reliktů – členěna nejméně ve dvě (možná i tři) nestejně velké prostory. Směrem k severu se v terénu při obvodové hraně klesajícího plató rýsuje oválná deprese, částečně vylámaná do skály. Nejasná je situace na zbývající, poměrně strmě klesající ploše hradního areálu na severu a západě, kde je relativně nejrozlehlejší využitelná plocha. Vzhledem ke značnému množství suti a lomového kamene, koncentrovaného zejména

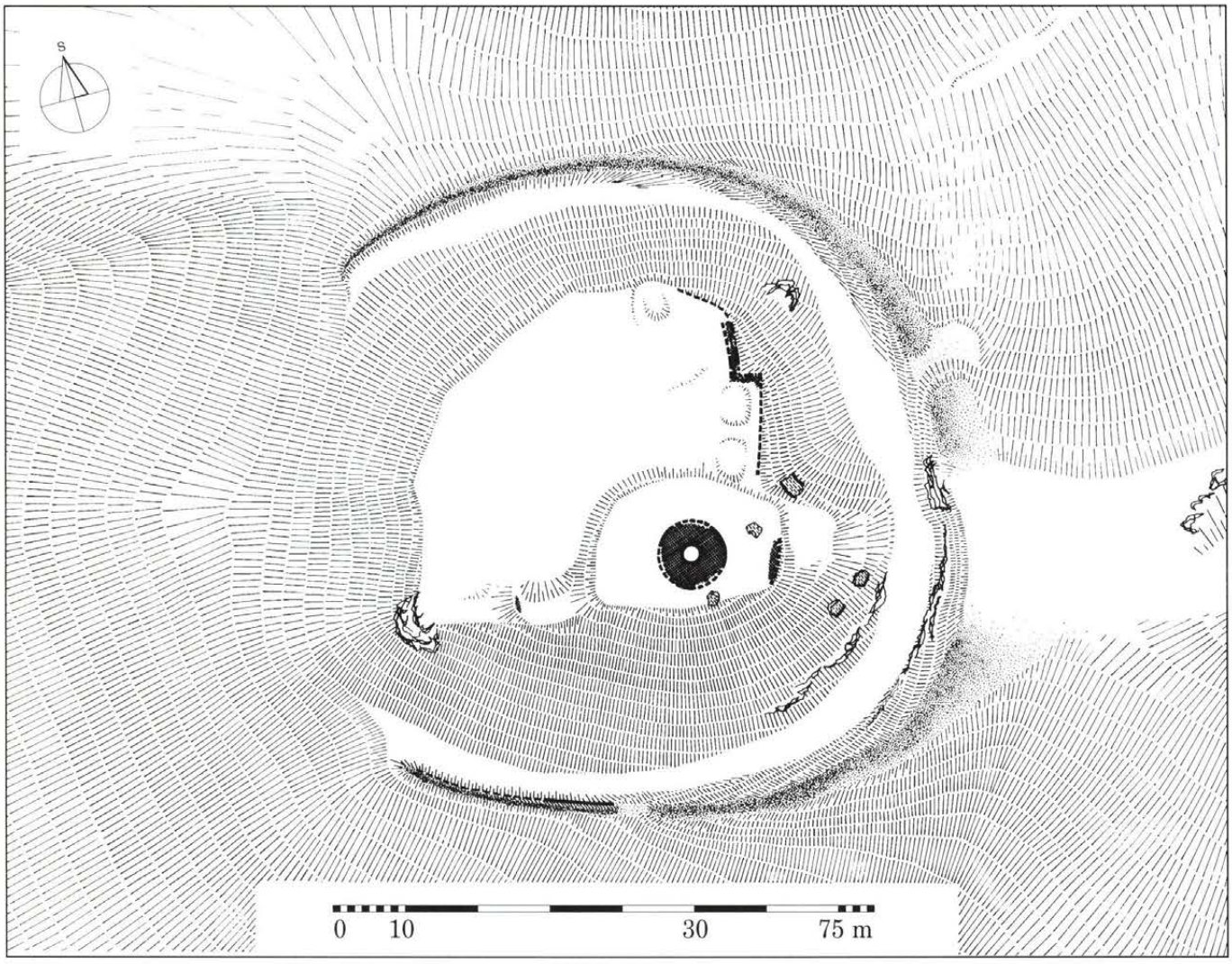

Obr. 166: Leuchtenštejn. Půdorysné zaměření.

při jižním okraji areálu, lze zde předpokládat další zděnou architekturu, jistě doplněnou dřevěnými přístavbami hospodářské povahy.

Na nejvyšším a zároveň nejexponovanějším místě areálu, na plošině oválného tvaru o rozměrech cca 27 x 18 m stála, zasekána do skalnatého podloží, válcová věž (obr. 167). Zachovalá hloubka její vnitřní šachty (měřená od stávající koruny k mísovitému dnu) činí 2,9 - 3,0 m. Dno bylo vydlážděno plochými lomovými kameny; sporý zbytek této „dlažby" zůstal zachován na jihovýchodní straně. Bergfrit o průměru 8,05 - 8,1 m a světlosti šachty 2,05 m charakterizuje pečlivé a kvalitní vyzdění. Případné další objekty v tomto okrsku velké věže nejsou zřejmé.

*

Hrad je typickým představitelem tzv. bergfritových dispozic (obr. 168). Méně obvyklé, i když nikoliv výjimečné (srv. blízký Edelštejn, v širším okolí hrady Javorník nebo Medlice) je situování velkého nádvoří se zástavbou při obvodu, v zákrytu za okrskem velké věže. Řešení je zde vynuceno pozicí hradu na poměrně prudce stoupajícím hřebeni hory. Bergfrit byl obtočen oválem hradby a spolu s ním mohl v případě potřeby fungovat jako samostatně hájitelný areál. Svažité velké nádvoří bylo obepnuto obvodovou hradbou připínající se k okrsku velké věže. Ke zdi obkružující nižší úroveň hradu byla zřejmě na jihu (v zákrytu za bergfritem) přiložena patrně z podstatné části zděná budova. Druhá obdélná víceprostorová alespoň dílem zděná budova vystupovala z hradebního okruhu na východě a zpevňovala tak čelo hradby na přístupové straně. Mezi ní a hradbou okrsku velké věže byla patrně sevřena vstupní brána do hradu, nebyla-li s následným průjezdem dokonce přímo součástí budovy. Téměř celý areál hradu (s výjimkou srázu na západě) byl obkroužen prstencovým valem a předsunutým příkopem, poměrně mohutně dimenzovanými hlavně na nejohroženější přístupové straně.

Přístup ke hradu od východu je vcelku nesporný. Svahem stoupající cesta překonala na východní straně

Obr. 167: Leuchtenštejn. Vnitřní šachta válcové věže.

korunu valu (zda je pozůstatkem průniku valem deprese severně od hřebene, je nejisté) a přemostěním vstupovala pod kontrolou věže předpokládanou branou do vnitřního areálu.

*

Z Leuchtenštejnu pochází poměrně bohatá kolekce archeologických nálezů. V Okresním muzeu v Bruntále je uložena sbírka ze sondáží provedených H. Weineltem v roce 1934 (WEINELT H.: 1937, s. 35), v opavském muzeu pak artefakty z výzkumů W. Titzeho, uskutečněných v letech 1936-1940, doplněné ještě sběry H. Freisinga. Sumárně se jedná o téměř tisíc keramických zlomků, z nichž na 400 kusů představují okrajové partie nádob. Železných předmětů, zastoupených převážně hřeby a hřebíky různých typů, je více než sto (104 kusy). Celý keramický soubor, který je – a to i vzhledem k rozsahu fortifikace – poměrně dosti reprezentativní a působí vcelku velmi jednotným dojmem. Z morfologického hlediska naprosto převládají hrnce a hrnky, v menší míře jsou zastoupeny džbány, téměř mizivě poháry, mísy či zvonovité poklice (obr. 170:4; 172:3). V okrajové profilaci zcela převažují tvary formované do podoby okruží (obr. 169:1-3; 170:1-3; 171:1-2, 4, 6-8), velmi sporadické jsou klasické římsovité okraje (obr. 169:4) stejně jako okraje vně vyhnuté a válcovitě až nálevkovitě seříznuté (obr. 171:3); přímé, eventuálně lehce vně vykloněné a zaoblené formy patří džbánům, případně pohárům (obr. 172:2).

Nevýraznou převahu má vytáčený střep, především silnější výdutě však vykazují výrobu nálepovou technikou. S tím souvisí i dvojí druh použitého keramického těsta, a to poměrně jemná ostřená hmota, často tvrdě až zvonivě vypálená, a hrubší hmota s kaménky. Dna nesou mírnou většinou stopy podsýpky, pásková prožlabená ucha jsou bez výzdoby. Barva vypálení je zpravidla šedá, ale často i okrově hnědá anebo hnědobéžová. Dosti uniformní výzdoba sestává z obvodového žlábkování, které doplňuje málo variabilní radélko a řídce i jednoduchá široká vlnice. Ojediněle se vyskytla tmavohnědá až hnědofialová poleva na cihlovém podkladě; červené, popřípadě hnědé malování nebylo zaznamenáno.

Gros materiálu lze klást do průběhu 14. století s možným, avšak nevýrazným přesahem do sklonku 13. století, u některých zlomků ovšem nemůžeme vyloučit ani vznik a užívání počátkem století 15. V žádném případě však nelze akceptovat datování Weineltovo, který zejména na základě vročení obdobné keramiky z hradu Rychleb G. Raschkem zařadil i nálezy z Leuchtenštejnu již do 1. poloviny 13. věku (WEINELT H.: 1935, s. 2; 1936, s. 48; 1937, s. 35).

Jak jsme již naznačili, nejsou kovové předměty druhově příliš rozmanité a taktéž z chronologického pohledu jsou zcela irelevantní. Kromě již zmíněných hřebů a hřebíků (obr. 174:1-2) je možno upozornit toliko na velmi dobře zachovalé železné plátky destičkové zbroje s nýty plátovanými zlatým plechem v počtu 6 kusů (obr. 173), hák na maso (obr. 174:4), zásuvný symetrický lopatkovitý klíč (obr. 174:3),

2 zlomky srpů (obr. 174:5) a hák na maso (obr. 174:4). Můžeme jen litovat, že nemáme k dispozici všechen materiál z Titzeho výzkumu, neboť podle jeho nálezové zprávy z 10. 4. 1941, uložené ve Slezském zemském muzeu v Opavě, vyzvedl z kulturní vrstvy mocné cca 30 cm mimo jiné i 15 hrotů střel kuše a luku, 4 zlomky podkov, 4 části ostruh a 4 části třmenů, 10 čepelí nožů, 2 přezky, údajně i čihadlo na lov ptáků apod. Uvedené nálezy byly s největší pravděpodobností ztraceny v závěru válečných událostí. Tyto údaje potvrdil W. Titze i v soukromém dopise v roce 1991, kde hovoří i o zbytcích šupinového pancíře (FROBEL B.: 1995, s. 483).

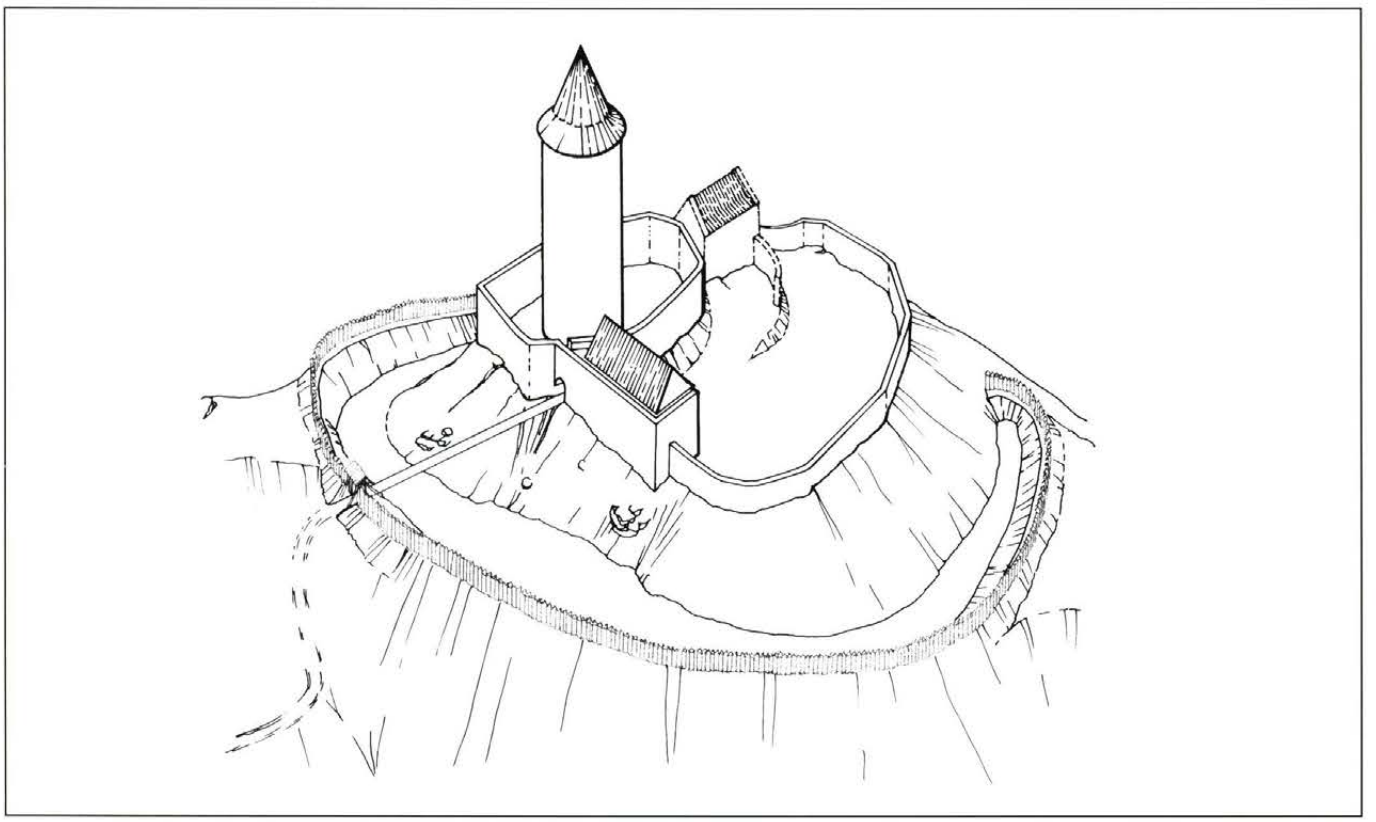

Obr. 168: Leuchtenštejn. Pokus o hmotovou rekonstrukci (počátek 14. století).

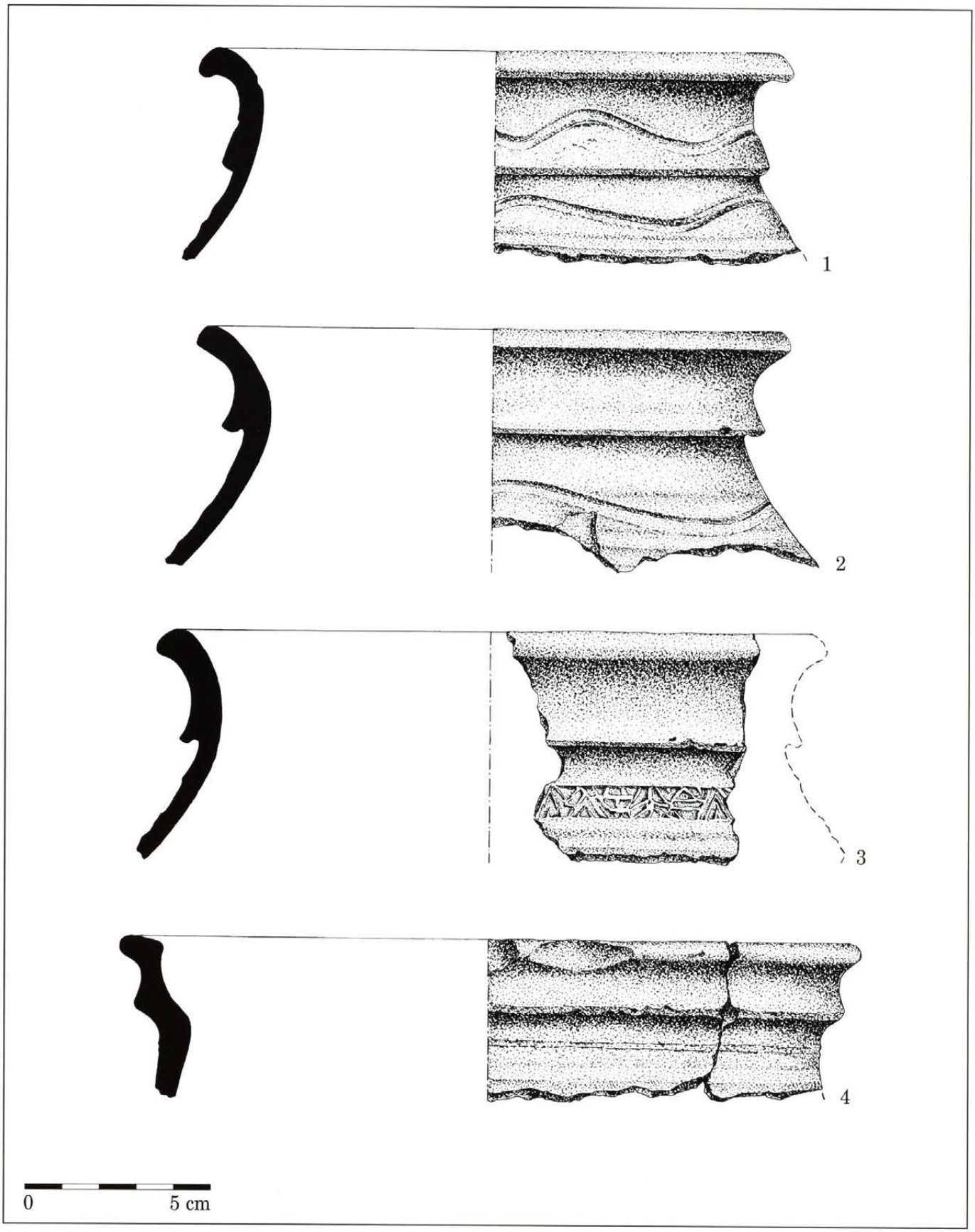

Obr. 169: Leuchtenštejn. Keramické nálezy.

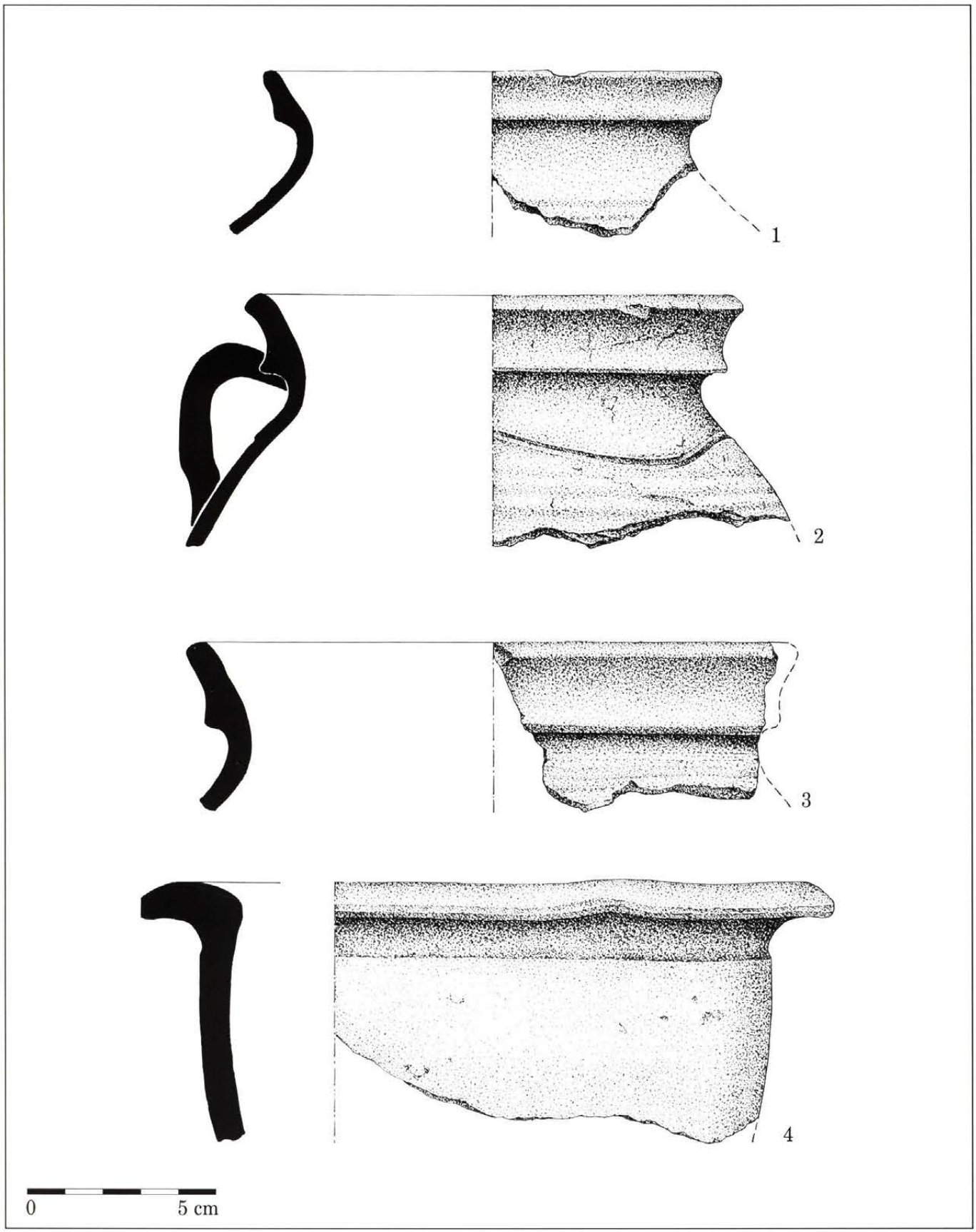

Obr. 170: Leuchtenštejn. Keramické nálezy.

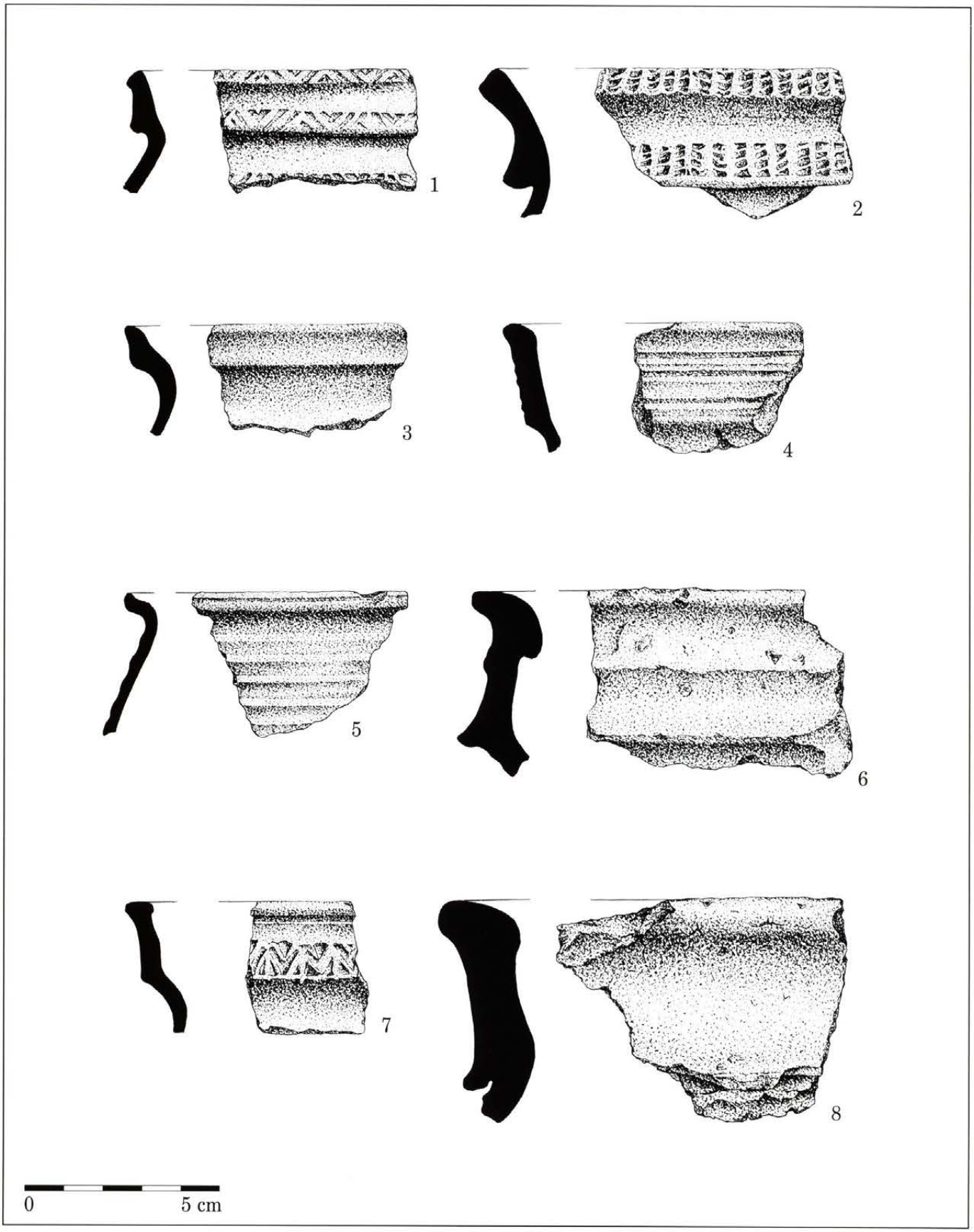

Obr. 171: Leuchtenštejn. Keramické nálezy.

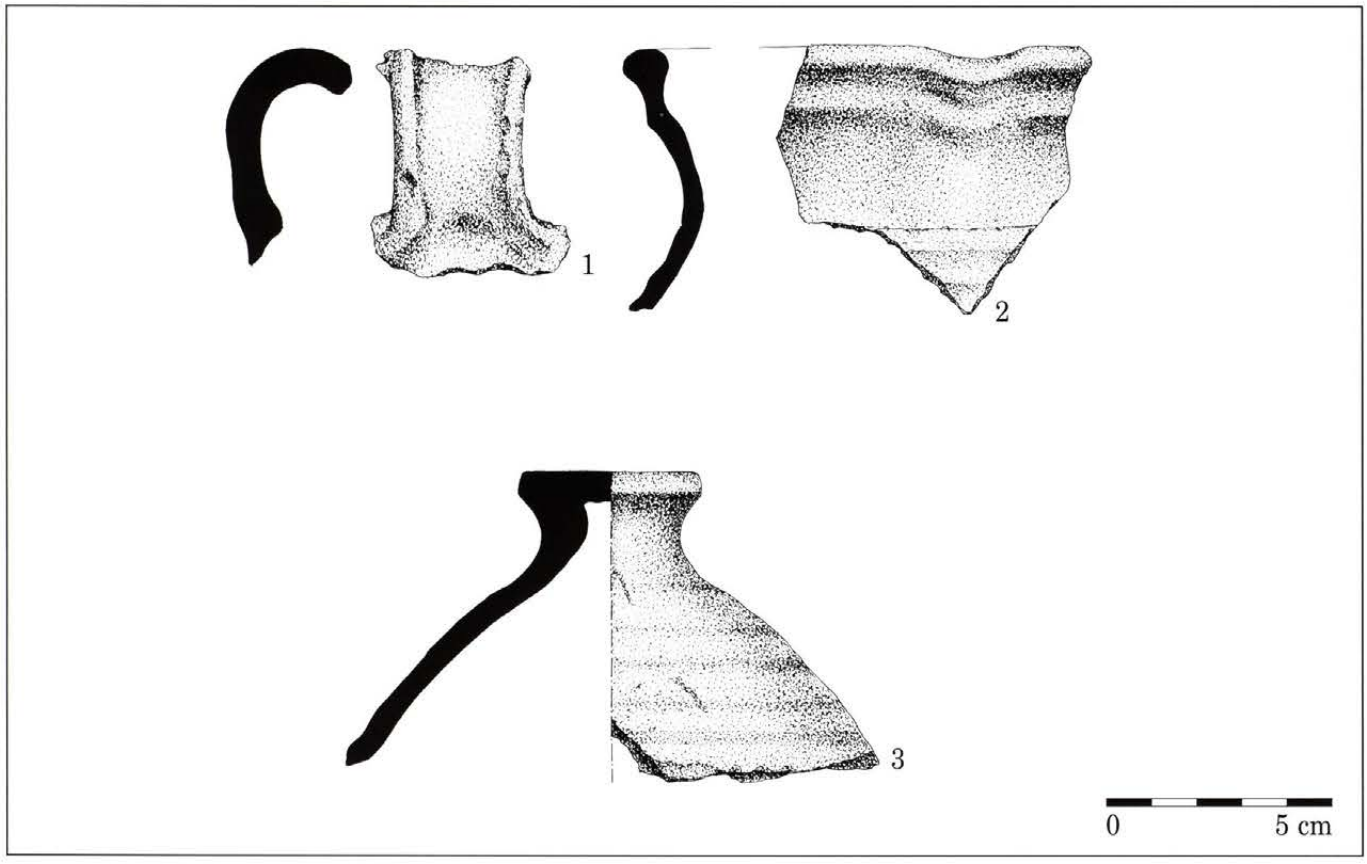

Obr. 172: Leuchtenštejn. Keramické nálezy.

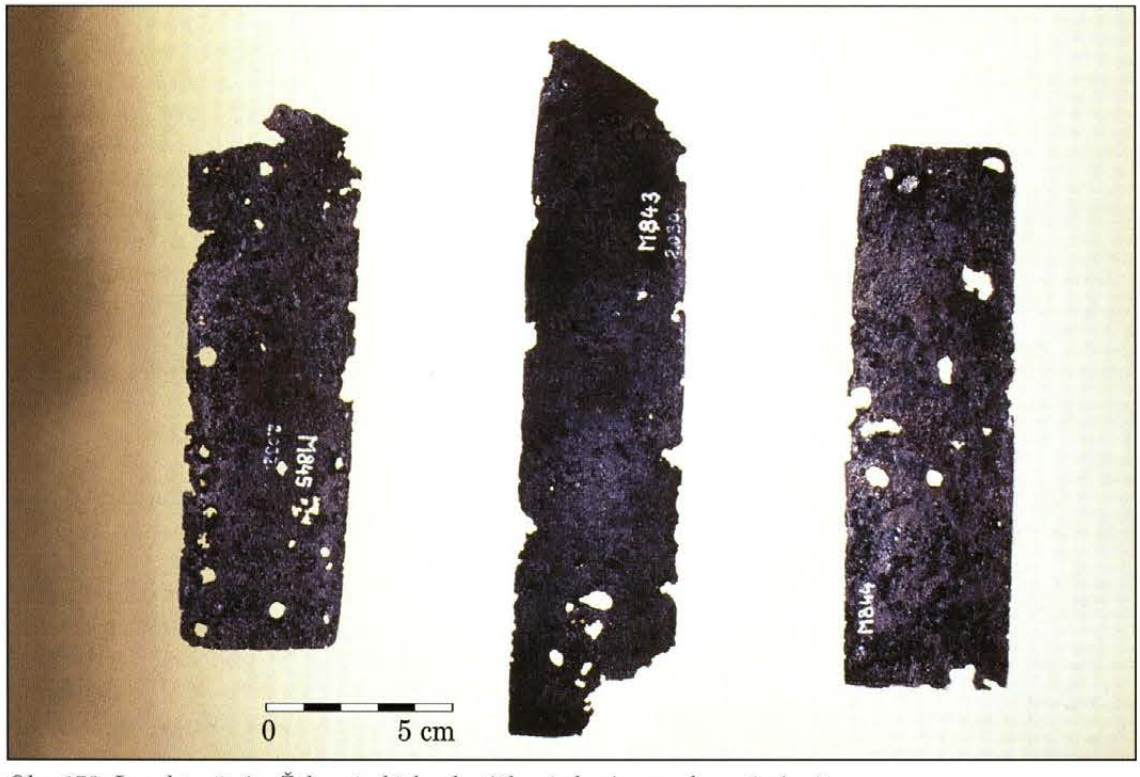

Obr. 173: Leuchtenštejn. Železné plátky destičkové zbroje s pozlacenými nýty.

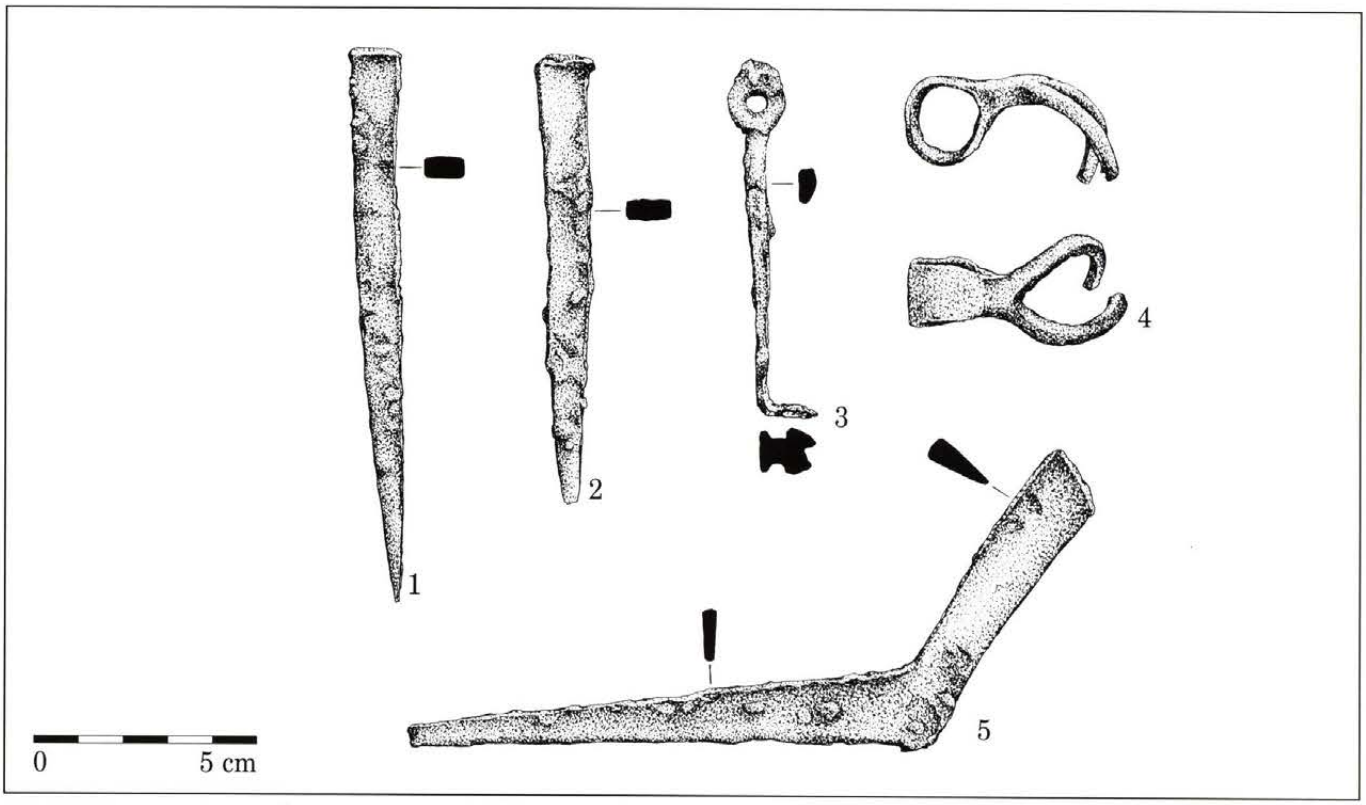

Obr. 174: Leuchtenštejn. Železné předměty.

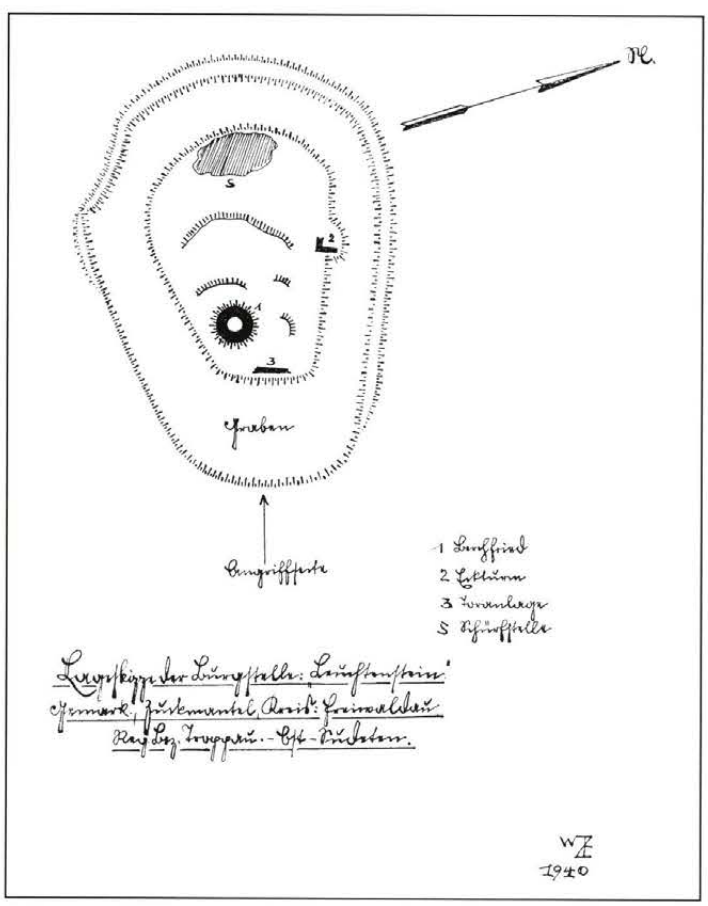

Obr. 175: Leuchtenštejn. Schematický plánek W. Titzeho z roku 1940 s vyznačením místa („Stelle S"), kde prováděl archeologický výzkum.

Ikonografie a dokumentace

Hrad, pobořený a zpustlý nejspíše během husitských tažení do Slezska, nebyl již obnoven. Enormní množství dochované kamenné sutě podporuje představu, že se lokalita nestala – tak jak to bylo typické pro řadu příhodněji položených zaniklých fortifikací – zdrojem levného stavebního materiálu.

První schematický plánek Leuchtenštejnu pořídil zřejmě během svých výkopů v roce 1934 H. Weinelt, který jej o rok později také publikoval (WEINELT H.: 1935, s. 1). Zjištěné, do pravého úhlu se lomící zdivo, vystupující podle něho něj z oválu hradby vlastního jádra, interpretoval s otazníkem jako ortogonální věž umožňující flankování. Poměrně věrně zakreslil bergfrit, velmi zjednodušeně pak val a příkop. Celkový tvar opevnění, vyjma centrálního plató, však příliš nevystihl. Stejný půdorys a také stejnou keramiku publikoval v dalším roce v monografickém zpracování fortifikací na Jesenicku (WEINELT H.: 1936, s. 46-47). Tentýž nezměněný plánek byl převzat o šedesát let později i německou vlastivědnou literaturou (FROBEL B.: 1995, s. 481) a nesmyslně upravený s chybnými údaji pod názvem *„Leuchtenstein – Orlik"* se objevil i v nejnovějším půdorysném lexikonu německých hradů (KRAHE F.-W.: 1996, s. 366).

Z Weineltova zaměření vyšel i laborant Slezského zemského muzea W. Titze, který jej obohatil zvýrazněním valového systému, zachycením dalších částí zdiva a zejména vyznačením místa *(Stelle S)*, kde prováděl archeologický výzkum (obr. 175). Je ovšem s podivem, že identifikoval val i tam, kde evidentně nebyl, totiž na západní straně. Jeho skica, kterou vyhotovil v roce 1940, je součástí kratické nálezové zprávy uložené, jak již řečeno, v opavském muzeu.

K nové verifikaci půdorysného zaměření došlo až v 80. letech tohoto století zásluhou M. Plačka a P. Kouřila. Hradní areál dostal skutečné stávající parametry, zvláště pokud jde o průběh valu a příkopu. Bylo zvýrazněno vnitřní dělení jádra a proveden řez opevněním přibližně ve směru východ – západ (KOUŘIL P. - PLAČEK M.: 1988, s. 30-31). O toto zaměření, které ovšem nebylo přejato do poslední práce o moravských a slezských hradech (PLAČEK M.: 1996: s. 218-219), se v zásadě opírá i zde prezentovaný plánek, který však přináší některá upřesnění pozůstatků obvodového zdiva.

Zajímavý ikonografický pramen představuje obraz neznámého autora, uložený ve sbírkách muzea v maďarském Veszprému, který zachycuje bitvu u Cukmantlu v roce 1779 v rámci rakousko-pruské tzv. bramborové války. Celkové kompozici tu dominuje Biskupská kupa, na níž je v místě fortifikace zcela zřetelná rozsáhlá holina respektující její polohu včetně nejbližšího okolí, jakkoliv samotné pozůstatky případné architektury tu zobrazeny nejsou (RAINER P.: 1990, s. 85).

Literatura

- **FROBEL, B.,** 1995: *Burgruine Leuchtenstein,* in: Zuckmantel mit den Dörfern Hermannstadt, Endersdorf, Obergrund, Niedergrund und Reihwiesen. Bietigheim-Bissingen.
- **HETFLEISCH, E.,** 1931: *Fundübersicht des nordwestlichen Schlesiens,* in: Altvater Festschrift zur 50-Jahrfeier des Sudetengebirgsvereins, Freiwaldau, s. 268-281.
- **KOUŘIL, P.,** 1993: *Středověká kolonizace na severovýchodní Moravě a ve Slezsku a její odraz v archeologických pramenech,* AH 18, s. 141-150.
- **KOUŘIL, P. - MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1994: *Opevněná sídla na Moravě a ve Slezsku (vznik, vývoj, výzkum, funkce, současný stav a perspektivy dalšího výzkumu)*, AH 19, s. 121 151.
- **KOUŘIL, P. - PLAČEK, M.,** 1988: *Edelštejn a Leuchtenštejn - dva hrady u Zlatých Hor, okres Bruntál,* ČSM-B 37, s. 29-35.
- **KOUŘIL, P. - WIHODA, M.,** 1996: *Die Burgen Böhmisch Schlesiens. Ihre Entstehung, Funktion und Stellung in der Siedlungsstruktur*, in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech - zamek, Wrocław, s. 67-84.
- **KOUŘIL, P. - WIHODA, M.,** 1998: *Hrad Edelštejn v sídelní a mocenské struktuře západního pomezí Moravy a Slezska,* CB 6, s. 341-362.
- **KRAHE, F. - W.,** 1996: *Burgen des deutschen Mittelalters.* Augsburg.
- **KUBITZA, F.,** 1938: *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens,* DMSH 24/9-12, s. 149-167.
- **MENCLOVÁ, D.,** 1971: *Beitrag zur Typologie der mährischen Burgen,* SPFFBU-F 14-15, s. 97-127.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z.,** 1981: *Přehled dosavadního stavu výzkumu fortifikací 11. až počátku 16. století na Moravě a ve Slezsku (hradiska a hrady),* AH 6, s. 147-197.
- **PFITZNER, J.,** 1924: *Geschichte der Bergstadt Zuckmantel in Schlesien bis 1742.* Zuckmantel.
- **PLAČEK, M.,** 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku.* Praha.
- **RAINER, P.,** 1990: *A bajor örökösödési háború zuckmanteli ütközetét ábrázoló festmény a veszprémi Laczkó Dezsö múzeumban,* in: Veszprémi Történelmi Tár I, s. 84-88.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Severní Morava.* Praha.
- **ŠTĚPÁN, V.,** 1997: *Neznámá mapa zlatohorského panství,* Vlastivědné listy 23, s. 36-37.
- **WEINELT, H.,** 1935: *Die Burgruine Leuchtenstein,* Altvater LIV/5-6, s. 1-3.

- **WEINELT, H.,** 1936: *Probleme schlesischer Burgenkunde, gezeigt an den Burgen des freiwaldauer Bezirkes.* Breslau.
- **WEINELT, H.,** 1937: *Mittelalterliche Grenzburgen in Schlesien,* Sudetendeutsche Monatshefte 1, s. 32-37.
- **WEINELT, H.,** 1937a: *Burgen und Siedlung in Sudetenschlesien,* Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamtschlesischen Raume 9, s. 33-44.
- **WEINELT, H.,** 1938: *Das deutsche Oppaland und das angrenzende deutsche Nordmähren als Wehrbaulandschaft,* Der Burgwart 39, s. 21-31.
- **WEINELT, H.,** 1939: *Das Werden der ostmitteldeutschen Kulturlandschaft Freudenthal,* Deutsches Archiv für Landes- u. Volksforschung 3, s. 598-631.
- **WEINELT, H.,** 1940: *Forschungen zur Volksthumsgeographie des südschlesischen Stammesgebietes.* Reichenberg - Leipzig.
- **WEINELT, H.,** 1942: *Der mittelalterliche Wehrbau einer ostmitteldeutschen Rodungslandschaft. Die Burgen des Kreises Freiwaldau im Ostsudetenland,* Deutsches Archiv für Landes- u. Volksforschung 6, s. 148-168.
- **ZUBER, R.,** 1972: *Osídlení Jesenicka do XV. století.* Opava.

LUGINSLAND

okres Bruntál, katastrální území Město Albrechtice - Burkvíz a Hošťálkovy - Vraclávek
třetí čtvrtina 13. století

Historické zprávy

Lokalita není zachycena známými písemnými prameny.

Popis objektu a archeologické nálezy

Nedaleko Města Albrechtic, mezi osadami Burkvíz a Vraclávek, se na poměrně plochém zalesněném hřbetu západo – východní orientace, v poloze s názvem Hradní vyhlídka (vrch), nacházejí sporé pozůstatky středověké fortifikace. Její umístění na nejvyšší kótě hřebene (654 m n. m.) umožňovalo dobrou optickou kontrolu údolí Opavice, kudy procházela důležitá stezka z Opavy přes Krnov na Prudník a Opole, ale také jasný přehled o dění v bezprostředním i vzdálenějším zázemí. Je pravděpodobné, že odtud bylo možno dohlédnout i na nedaleký hrad Cvilín nad Krnovem.

Hrad, jehož název či jméno (Luginsland, Lugsland, Lugswalde, ale také Schloßberg, Burghau anebo Burgwall) představuje označení novodobé, zaujal vrchol hřebene, kterému částečně přizpůsobil svoji dispozici. Sestává ze dvou základních částí - vlastního jádra a o něco menšího předhradí (obr. 176).

Ploché centrální plató nepravidelného oválného tvaru bez zjevných výraznějších terénních depresí, delší osou orientované ve směru severozápad – jihovýchod, má maximální rozměry 60 x 44 m a je obkrouženo příkopem a následným valem. Příkop, vysekaný ve skále, v současnosti s plytkým, plochým, 4 - 6 m (na severu jen 1,5 - 1,9 m) širokým a 2 - 4 m hlubokým dnem (při vrcholu má šíři 15 - 20 m), je bezpochyby z části zaplněn kamennou destrukcí ze sesuté

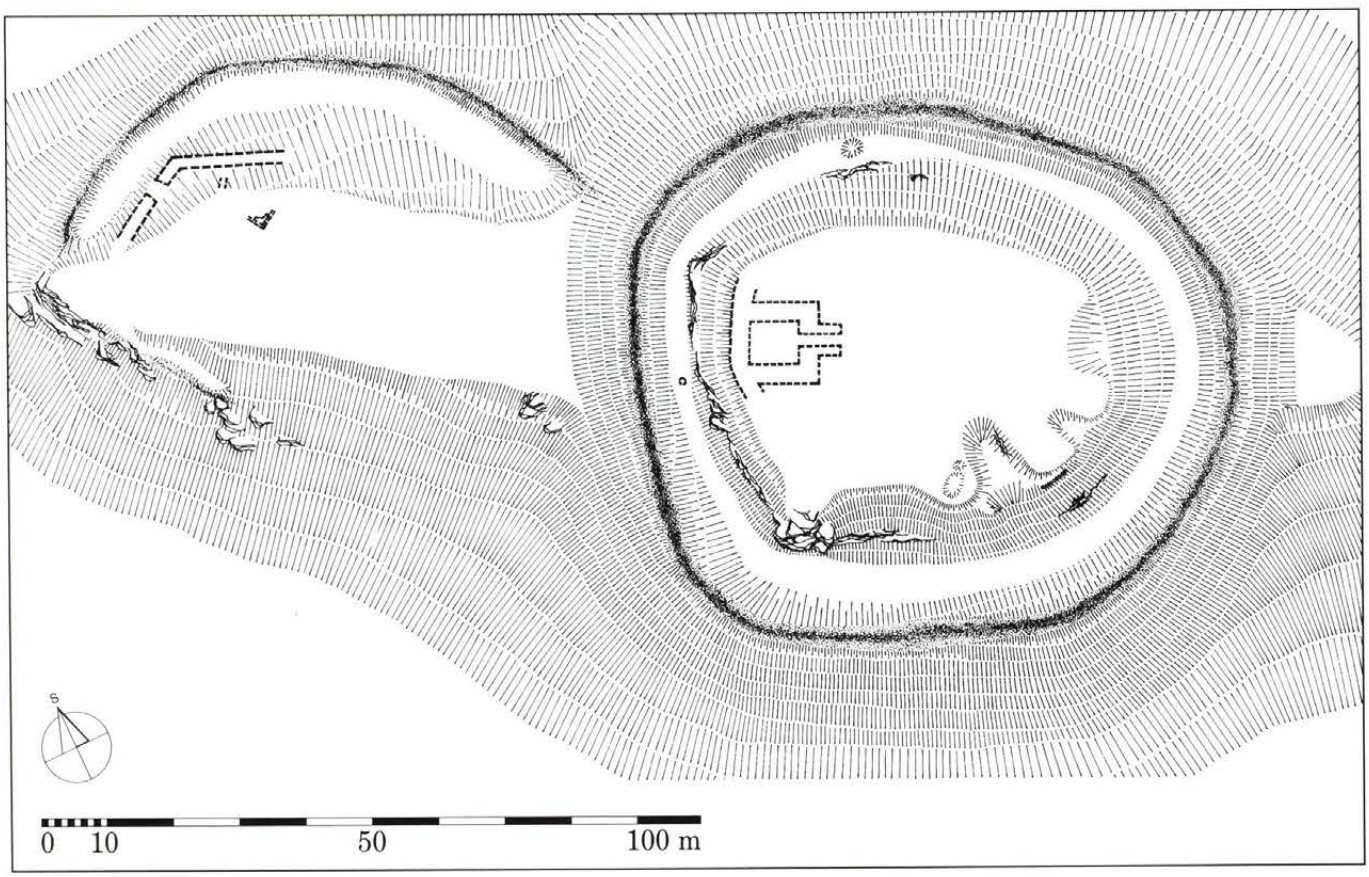

Obr. 176: Luginsland. Půdorysné zaměření s vyznačením archeologicky zjištěných situací (čárkovaně).

hradební zdi, zjištěné archeologickým výzkumem; jeho původní tvar byl zřejmě hrotitý. Dílem rozvezlý val s temenem dnes 2,5 - 3 m širokým byl zbudován z nalámaných, bez použití pojiva skládaných kamenů. O jeho mohutnosti svědčí suťový kužel, markantní zvláště na východní straně, kde vzdálenost od jeho paty k vnější hraně koruny valu činí 9 - 10 m.

V příkopu se nacházejí dva zvláštní zahloubené útvary, o nichž je nutno se zmínit. První je situován na severní straně a již A. Peter (1894, s. 193) na konci minulého století hovořil o tom, že se zde i za největšího sucha držela voda, která nikam neodtékala, a že zde tudíž nejspíše vyvěral pramen. Toto téměř kruhové zahloubení zachytil na svém řezu fortifikací v roce 1920 také G. Stumpf a rovněž jej označil jako pramen. Naproti tomu W. Titze, který zde, jak bude dále řečeno, prováděl o dvacet let později archeologický výzkum, pokládal uvedenou depresi za pozůstatek činnosti hledačů pokladů (?); patrně již tehdy (stejně jako nyní) nebylo toto místo zavodněno. Možná právě proto byla na západní straně v blízkosti vstupu vyzděna v příkopu studna o průměru 1 m a stávající hloubce 1,4 m, o které nepodává zprávu ani A. Peter a kterou nejspíše neznal ani G. Stumpf. Lze tedy asi souhlasit s Titzem, že jde o záležitost novodobou, snad z konce 20. nebo počátku 30. let tohoto století (TITZE W.: 1941-1942, s. 64); k čemu ovšem studna sloužila a byla-li vůbec dokončena, není příliš jasné.

Mnohem méně zřetelně je modelováno dnes hustě zalesněné předhradí vybíhající severozápadním směrem. Jeho téměř podkovovitý tvar (72 x 38 m), přimykající se k poněkud zploštělému valu hradního jádra, je vymezen a od hřebene oddělen místy již jen nevýrazným, mělkým, 5 - 7 m širokým a cca 1 m hlubokým příkopem a také značně setřelým v koruně maximálně 2 m širokým valem. Oba fortifikační prvky byly na západní straně porušeny novodobou přístupovou cestou, na jihu vyznívají u skalních výchozů a relativně prudšího srázu do ztracena. Využitelnost předhradí byla snížena probíhajícím hřebenem a jeho svahy i celkovou nerovností zdejšího terénu.

*

Lokalita – archeologicky zkoumaná – představuje jako jedna z mála ve Slezsku příklad, kdy archeologický výzkum byl provázen i kvalitní dokumentací a poté završen vcelku seriózní publikací, poplatnou pochopitelně době svého vzniku a uveřejnění (TITZE W.: 1941-1942, s. 64-79). V roce 1935 na předhradí a v září až říjnu roku 1940 na předhradí i centrálním plató zde provedl zjišťovací výzkum laborant Slezského muzea v Opavě W. Titze s následujícími výsledky:

Na předhradí byly odkryty základové partie obvodové, 2 m silné kamenné hradby, spojované jílem. Zeď zachycená v délce cca 32 m probíhala na severní straně těsně nad příkopem, pak se lomila v tupém úhlu a pokračovala směrem jihovýchodním, aniž respektovala vyklenutí příkopu a valu. V jejích základech (přibližně uprostřed) byly zaznamenány kůlové jámy po sloupech sloužících k vyztužení zdiva i možnému lepšímu fixování případné dřevěné palisády na jeho koruně (?). Zeď nebyla zapuštěna do základové spáry, nýbrž stála přímo na skalnatém podloží. Za ní, z vnější strany, byly vypreparovány dvě „odpadní" jámy, které poskytly bohatý archeologický materiál jak keramický, tak i železných předmětů. V severní frontě obvodové hradby byl zjištěn 3 m široký vstup – brána s armovaným ostěním, opět spojovaným jílem. Dvěma řezy přes val a příkop, provedenými v těchto místech, bylo dále rozpoznáno, že valná část zdiva se zřítila do původně hlubšího hrotitého až žlabového příkopu.

V prostoru vymezeném obvodovou zdí byly obnaženy základy rohové části kamenného objektu s výhní, o síle zdí 0,6 m. Množství železné strusky, uhlíků a popela, celých i neúplných podkov, hřebíků – podkováků, úlomků měděného plechu, ale i olověné kuličky o průměru 10 mm dovolují interpretovat toto zařízení jako kovárnu. Silná požárová vrstva (uhlíky a mazanice) byla ostatně konstatována na všech zkoumaných místech; zvláště zřetelná a mocná se však jevila v prostoru vstupu, což nasvědčuje existenci dřevěné branské budovy. Cesta vedoucí od brány k předpokládanému mostu přes příkop do hradního jádra byla dlážděna kameny, kterými byly vyplněny i nerovnosti terénu až do hloubky 0,9 m.

Na hradním plató se výzkum soustředil do jeho severozápadní části, do míst zjevné deprese, která byla původně považována za pozůstatek sklepení nebo šachty zasypané studny či cisterny. Po odstranění přepálených kamenů z hradebního zdiva odhalily výkopové práce přibližně 0,6 m mocnou destrukční vrstvu s hojností keramických zlomků i kovových předmětů, pod níž se nacházely fundamenty zděné budovy, vyskládané z lomového kamene bez použití malty a spočívající opět přímo na skále. Zdi silné zhruba 2,8 - 3 m vymezovaly přibližně obdélný, ne však zcela pravoúhlý zahloubený útvar, do něhož vedly od jihovýchodu z jádra do skály zasekané schody. Tento suterénní prostor čtyřhranného objektu, jehož jednu stěnu tvořila obvodová hradba, měl celkové vnější rozměry cca 13 x 14,3 m a představoval založení zřejmě vyšší centrální věžovité stavby. Mohutná požárová vrstva, přepálené kameny, mající až struskovitou povahu, a relativní četnost větších kusů lícované mazanice s otisky prken, ale také menších kousků trojúhelníkového průřezu ukazují na hrázděné zdivo (blokovou konstrukci) i násilné zničení jak věže, tak i celého opevnění. To podporují také nálezy učiněné v zahloubené části, kde byly kromě keramiky, hřebíků a hrotů, vyzvednuty i dva velké, 80 - 100 kg vážící zaoblené basaltové kameny (ale také menší koule 0,5 až 2 kg těžké z červeného kvarcitu), které byly pomocí velkého praku – blidy metány obléhateli do hradu. Žádný z těchto „projektilů" však nepochází z místního materiálu; na místo byly dovezeny. Je ovšem poněkud zarážející, že k dobývání hradu, který z dnešního pohledu nepůsobí dojmem příliš monumentální fortifikace, byly použity velké obléhací stroje. Na druhé straně však musíme připustit, že až 3 m silná a jistě i přiměřeně vysoká hradební zeď představovala společně s rozlehlým příkopem

a kamenným valem pro útočníky nepochybně dosti značnou překážku. Jiné stavby (kromě věže) nebyly zjištěny, náznaky „zídky" v jihovýchodní části nejsou příliš zřetelné.

Přístup ke hradu byl v konečné fázi veden po povlovně stoupajícím hřebeni od západu, kam ústila stezka odbočující z trasy Krnov – Albrechtice údolím proti proudu bezejmenné vodoteče. Do stejného prostoru byly jistě směrovány i přístupy z dnešního Vraclávku, případně z dalších lokalit ležících západně či jihozápadně od hradu (současné osady Česká Ves, Karlovice).Vstup do hradního jádra neprocházel věží, ale byl patrně situován v hradbě vedle ní. Hovoří pro to i snížení a zploštění valu v místech, kde se předhradí napojovalo na vlastní hrad. Samotné spojení je ovšem nejasné, i když je zřejmé, že přemostění příkopu i samotný vstup musely být nějakým způsobem ze severní strany chráněny.

Zdá se, že toto víceméně ploché bezprostřední zázemí v sedle na hřebeni bylo rovněž využíváno i zemědělsky, jak o tom svědčí kamenné mezní pásy zaniklých polních parcel; všiml si jich ostatně již A. Peter (1894, s. 194), který se zmiňuje o mechem porostlých kamenných řadách.

*

Výkopy W. Titzeho v letech 1935 a 1940 přinesly poměrně solidní archeologický materiál, čítající téměř 1 700 kusů keramických artefaktů a kolem 220 kusů kovových předmětů. Keramická kolekce, především okrajové zlomky, je dosti četná na to, abychom k ní mohli přihlížet při časovém zařazení lokality, a to i vzhledem k pečlivě vedenému výzkumu a precizní dokumentaci.

Celkově lze říci, že vyzvednutý soubor působí poměrně jednotným dojmem. Je vyroben převážně ze středně hrubé ostřené hmoty, často s drobnými kaménky (cca 1 - 2 mm), výjimečně se jako příměs objevují i zrnka tuhy. Charakteristická je nálepová technika, i když u některých artefaktů to nelze tvrdit bezpečně. Síla střepů se pohybuje mezi 4 - 9 mm, přičemž naprosto převládá rozmezí 5 - 6/7 mm. Pouze tuhové střepy ze zásobnicovitých tvarů, zhotovené ze středně hrubé až hrubší hmoty s kaménky (2 - 3 mm), opatřené na vnější straně engobou béžové i okrové barvy a často zdobené hustým obvodovým rýžkováním, jsou silnější (10 - 15 mm), jakkoliv se zde rovněž vyskytnou i poměrně tenkostěnné zlomky. Výzdoba je zcela uniformní, a to jen v podobě obvodových, různě širokých, více či méně mělkých žlábků, toliko ve čtyřech případech v kombinaci s jednoduchou a vícenásobnou vlnicí (obr. 182). V barvě vypálení poněkud převládá šedá a její odstíny (výjimečně černošedá), v menší míře je zastoupena béžová, hnědobéžová, okrová až okrově hnědá, zcela ojediněle byl zaznamenán světlý (světle béžový) střep. Některé kusy mají na vnější i vnitřní straně ocelový lesk, příznačný zejména pro džbány. V jednom případě byla zaregistrována na vnější straně výdutě značně setřelá poleva hnědé barvy. Mimoto byly ještě nalezeny tři části malé tenkostěnné nádobky z jemně plaveného těsta, vcelku tvrdě vypáleného do světle okrové barvy. Jde o její spodní část s hnědožlutou polevou vně i na odříznutém dně, o polévané ouško kruhového profilu a k ní patřící knoflíkovité držadlo zvonovité pokličky s průvrtem, polévané na obou stranách (KOUŘIL P. - PLAČEK M.: 1985, tab. I:16-18). Veškerá dna, pokud se dalo rozpoznat, nesla stopy podsýpky.

Okrajových zlomků bylo získáno cca 215 kusů (obr. 177) a zastupují v naprosté většině hrnce a hrnky, ojediněle džbány a snad i poháry, jeden patří míse, jeden zvonovité poklici a jeden zřejmě pochází z nádobkovité kachle. Pro džbány (obr. 181:5) svědčí i pásková prožlabená ucha (obr. 181:6), výjimečně zdobená šikmými vseky, v jednom případě s typickým kruhovým dolíkem v místě uchycení k tělu. Zcela převažují vysoké římsovité okraje či přechodné formy od římsovitých okrajů k okruží (obr. 178; 179; 180; 181:1-4), ojediněle se vyskytl i nízký římsovitý okraj s trojúhelníkovitou lištou. Klasické okruží chybí a ani jiný typ okrajů nebyl zaznamenán. Pokud se dalo vypozorovat, je římsovitá profilace provedena většinou v poněkud hrubší hmotě a zpravidla má rovněž okrovou či hnědobéžovou barvu vypálení. Co se týká tvarové rozmanitosti, je poměrně chudá, k výše uvedeným formám můžeme ještě přiřadit kahánky (obr. 181:7); jiné skupiny středověké keramiky nebyly zjištěny.

V sumě je možno konstatovat, že hrnčířské zboží odpovídá víceméně domácím trendům, mezi importy můžeme nejspíše zařadit pouze onu malou polévanou nádobku. Vezmeme-li tedy v úvahu jeho celkový charakter a zřejmou homogenitu, ale i dosavadní stupeň poznání středověké keramiky na severní Moravě a ve Slezsku, kde vysoké římsovité okraje jsou příznačné pro 2. polovinu 13. až počátek 14. století a klasické okruží se zde již kolem poloviny tohoto věku zcela prosadilo, lze keramické nálezy a tím i dobu trvání fortifikace položit shodně do 2. poloviny 13. až 1. půle 14. století s tím, že nejspíše v průběhu jeho 2. čtvrtiny a možná ještě i o něco dříve došlo s největší pravděpodobností k zániku hradu.

Kovových předmětů, jak jsme již uvedli, máme k dispozici 220 kusů a většinou nejsou příliš vhodné k preciznějšímu datování. Část se jich také zachovala pouze ve zlomcích, takže určení a interpretace jsou v některých případech problematické a nejisté. Více než polovinu představují hřeby a hřebíky různých typů včetně tzv. šindeláků a podkováků (114 kusů). Poměrně početnou skupinu tvoří i artefakty z vybavení stavebního, kde převládají nálezy vztahující se ke dveřím (závěsy, petlicová očka, lavičníky (obr. 183:6; apod.), s jejichž uzavíráním souvisí i válečkový zámek římského systému pájený mědí, v českých zemích rozšířený již ve 12. století.

K vybavení jezdce náleží 5 zlomků ramen ostruh s jednoduchým kruhovým ukončením (obr. 183:5), část stupadla třmene se středovým žebírkem (obr. 184:2) a zřejmě i některé z vyobrazených přezek (4 kusy; obr. 183:2-4). Výstroj koně zastupují kloubová symetrická udidla s kruhovými postranicemi (5 kusů; obr. 183:1) a 17 celých či ve zlomcích zachovalých podkov s vysokými štíhlými, spíše lichoběžníkovitými ozuby, ale bez hmatce i žlábku pro otvory (obr. 184:1, 3);

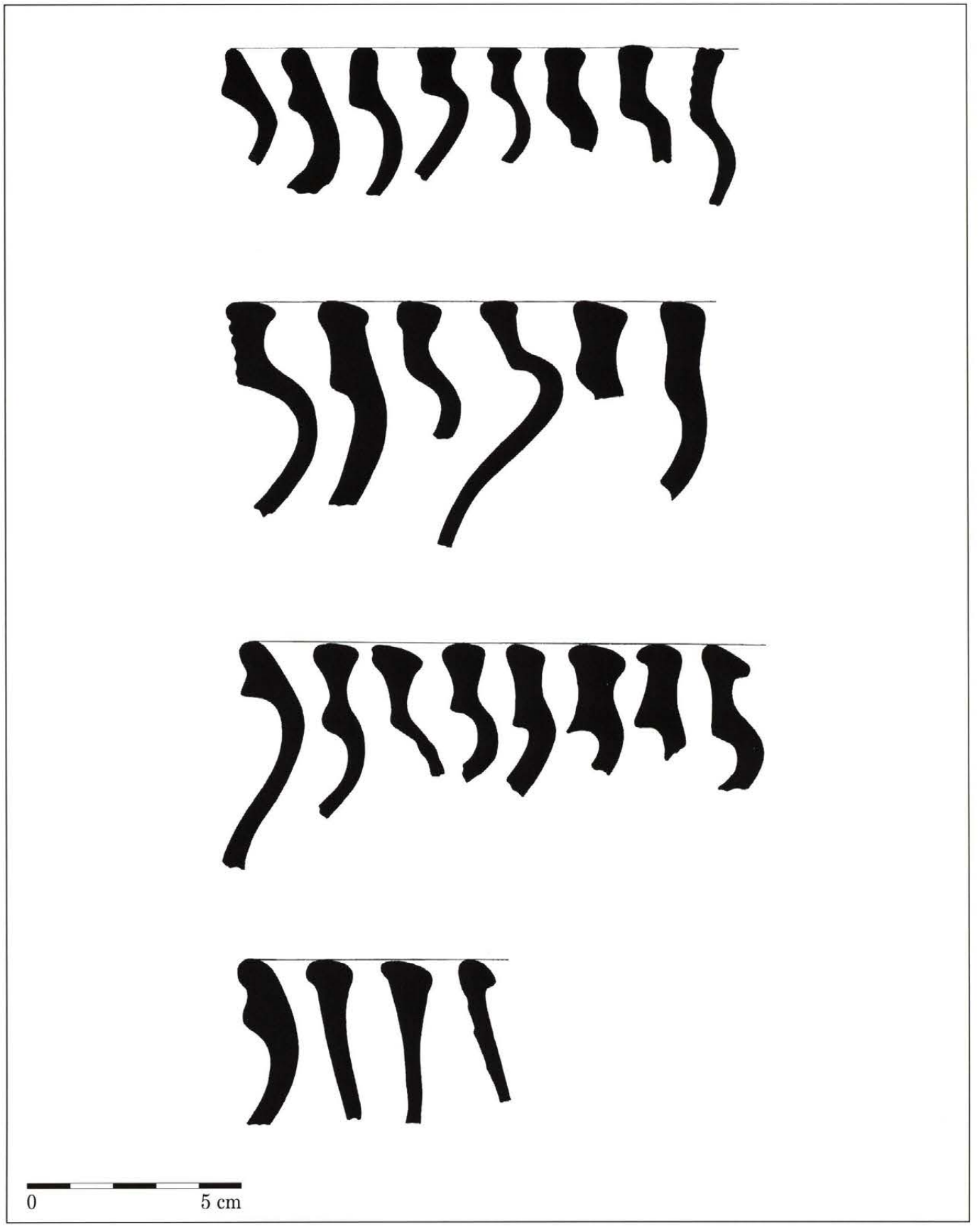

Obr. 177: Luginsland. Typy a varianty okrajové profilace keramiky.

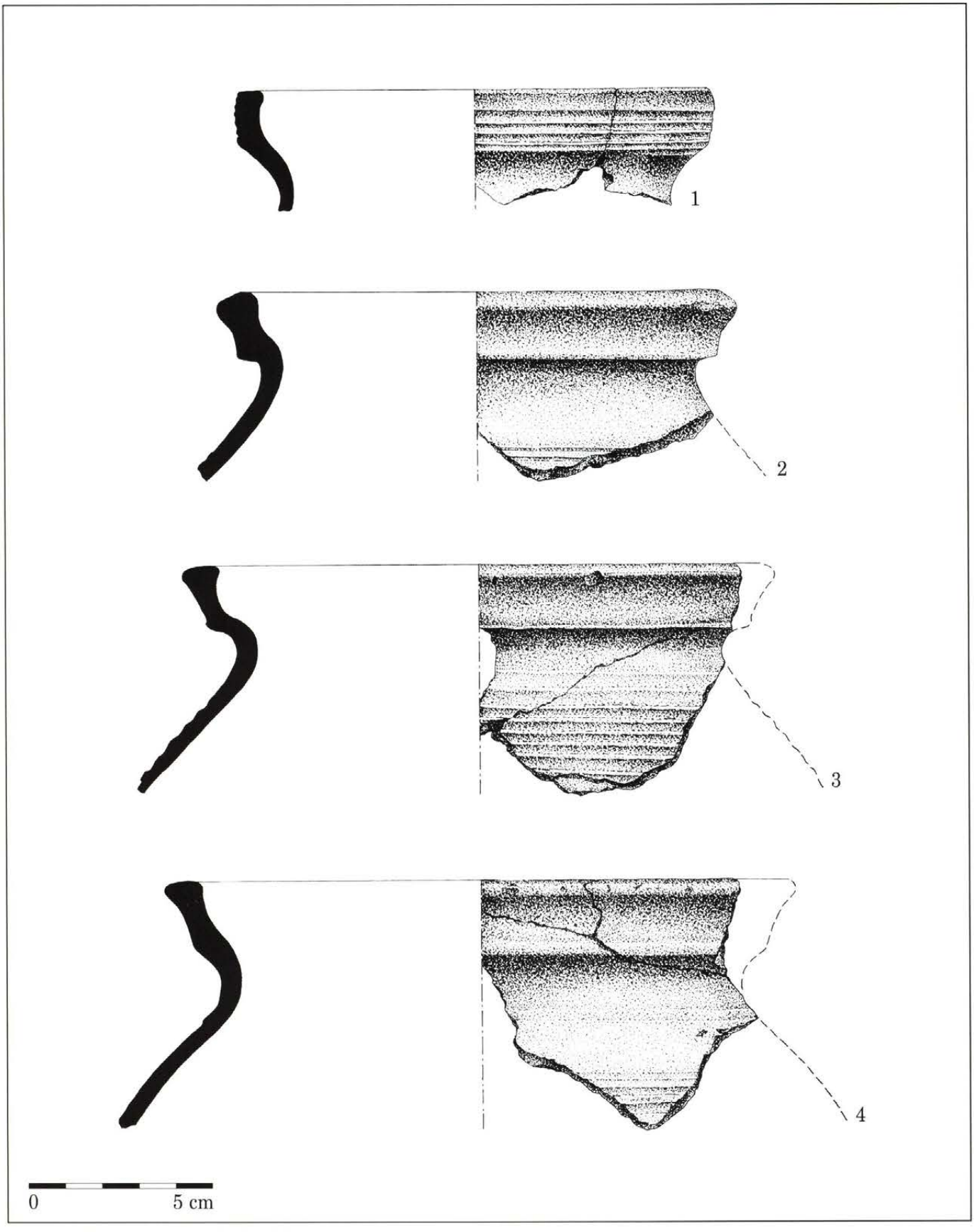

Obr. 178: Luginsland. Keramické nálezy.

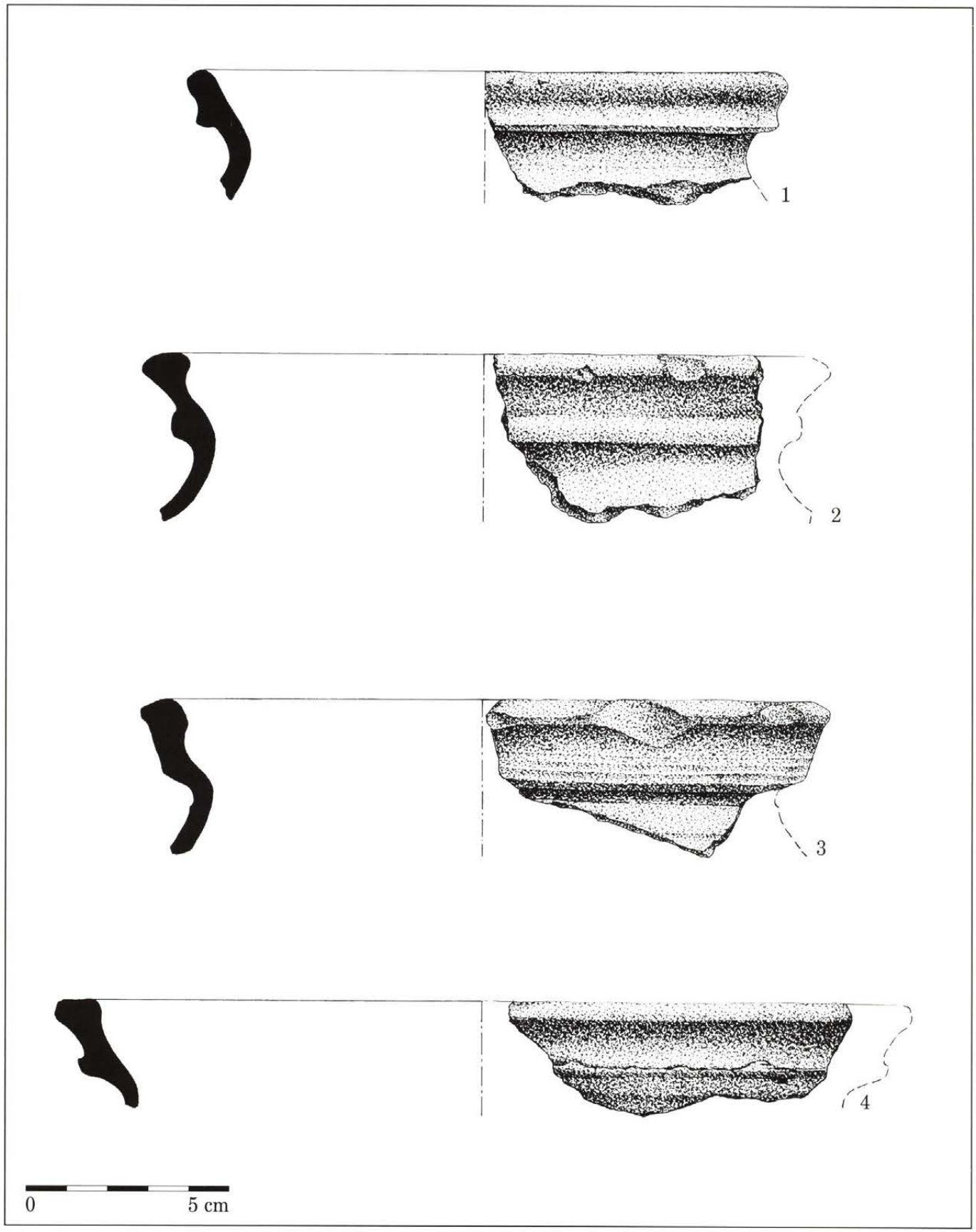

Obr. 179: Luginsland. Keramické nálezy.

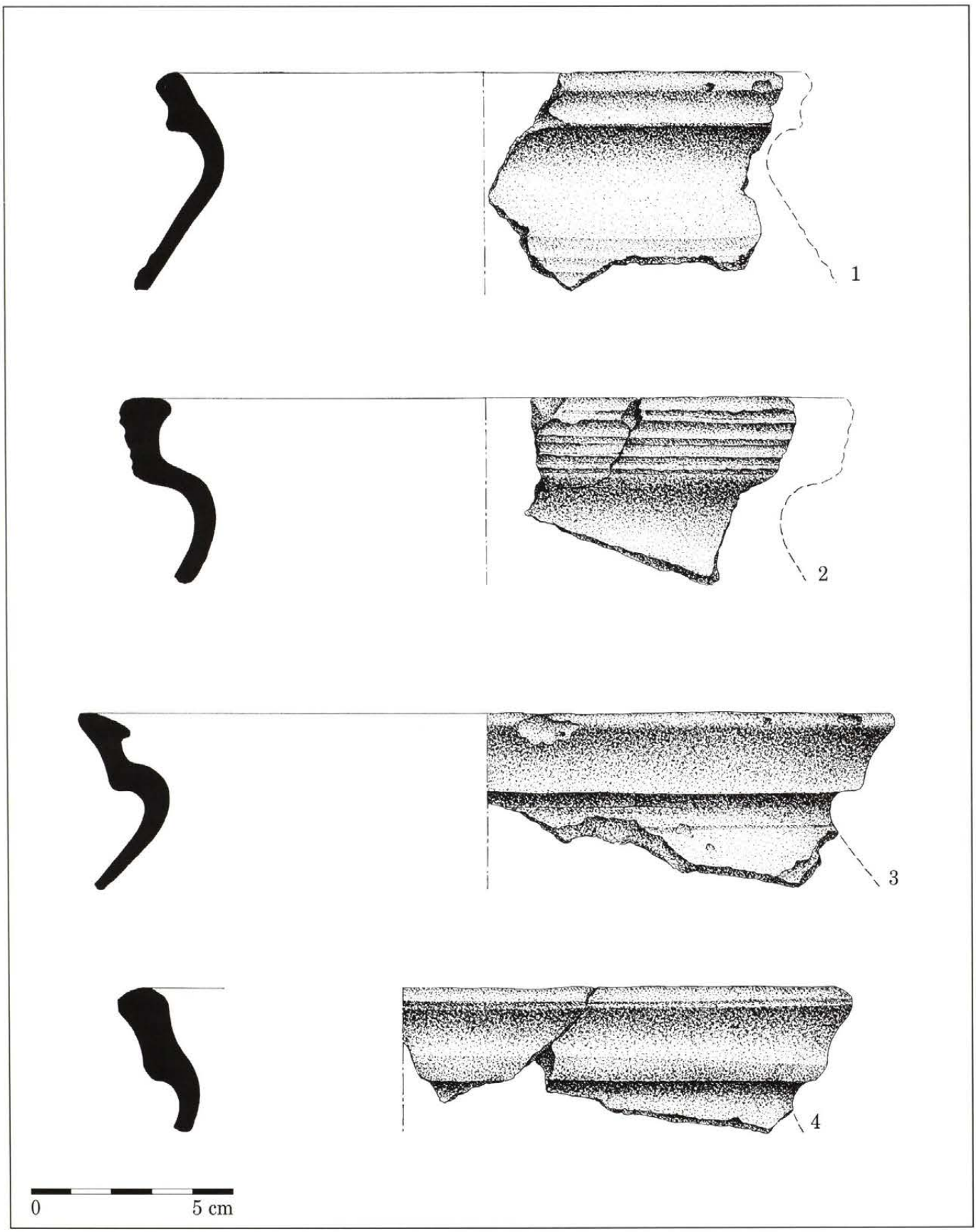

Obr. 180: Luginsland. Keramické nálezy.

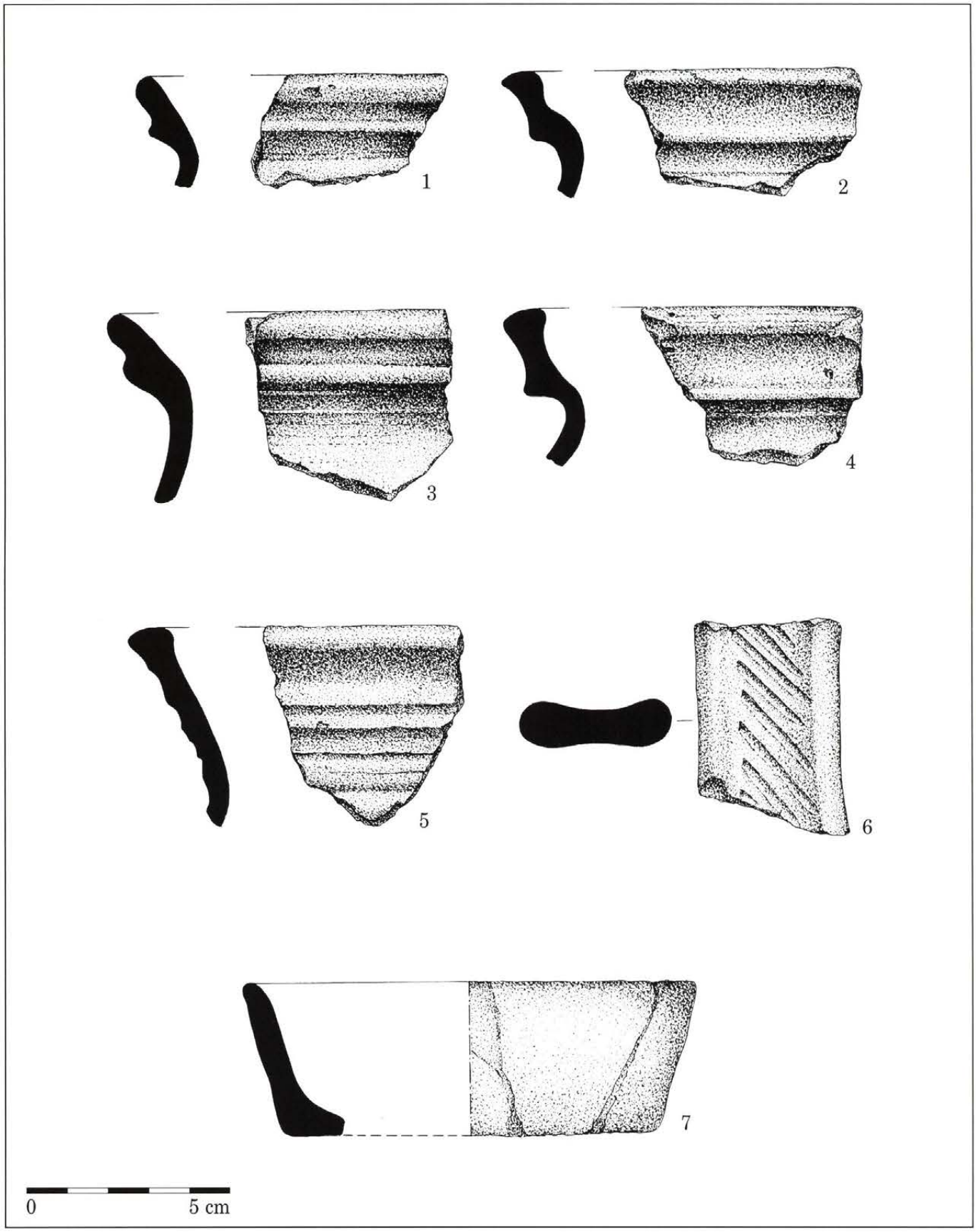

Obr. 181: Luginsland. Keramické nálezy.

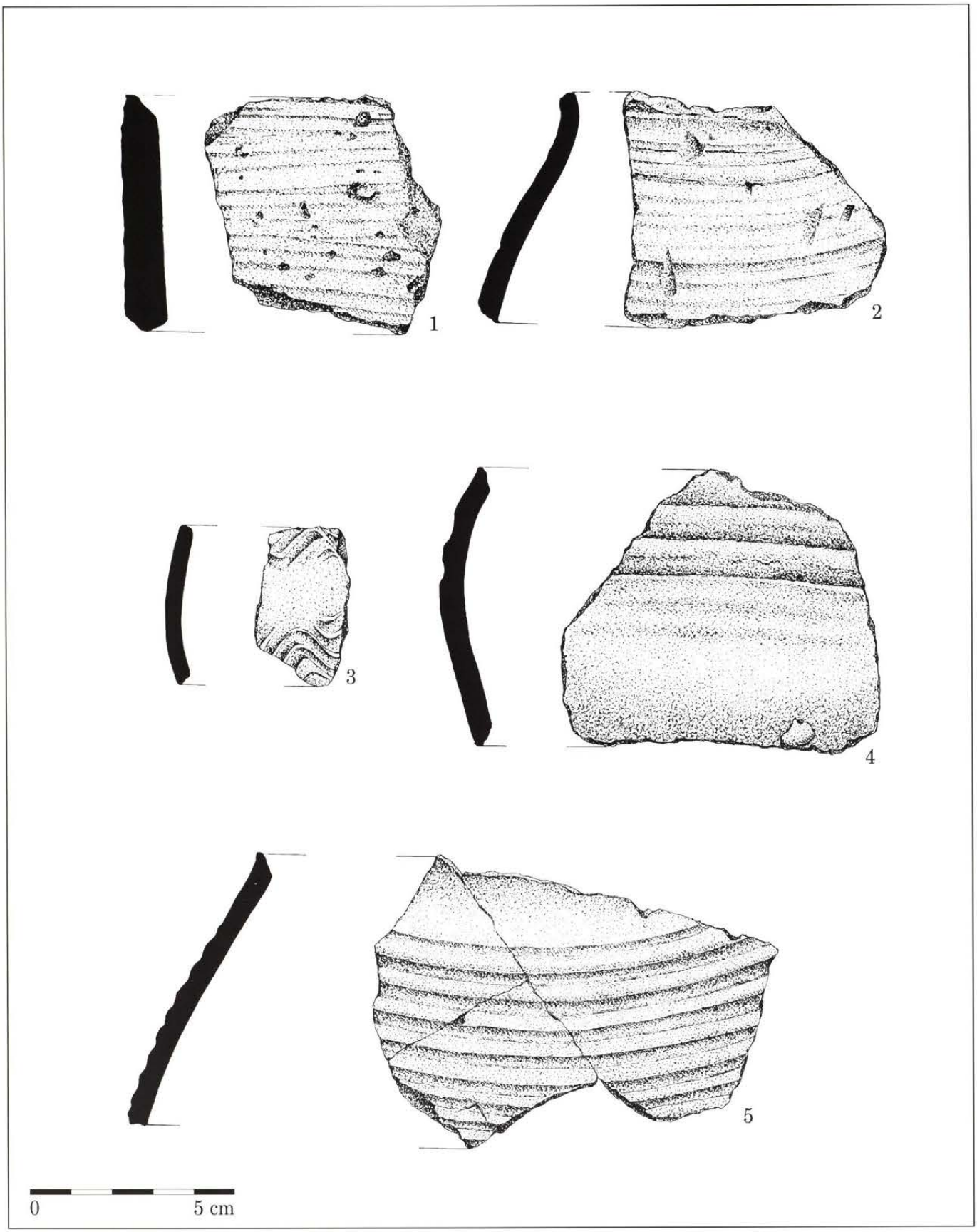

Obr. 182: Luginsland. Keramické nálezy.

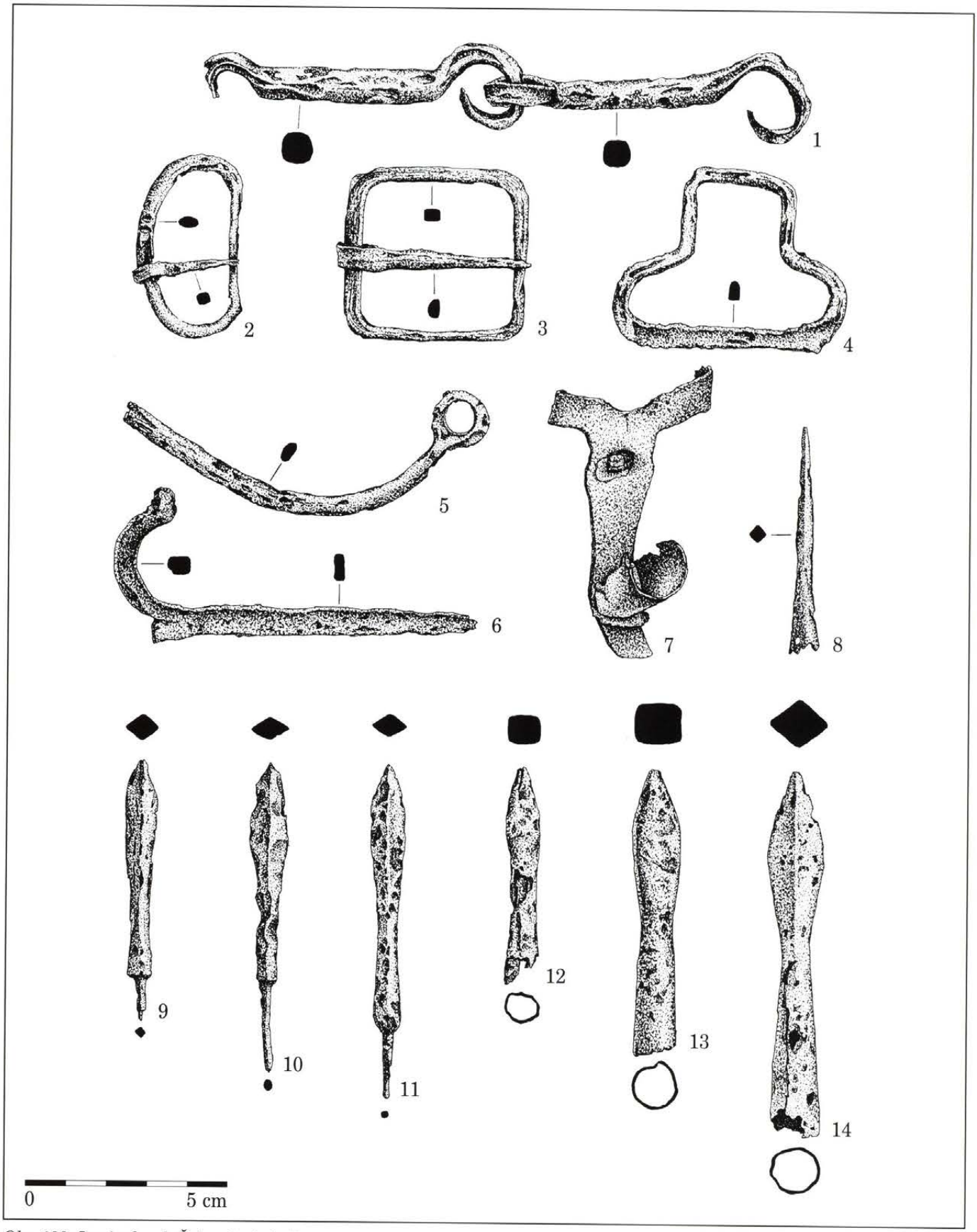

Obr. 183: Luginsland. Železné předměty.

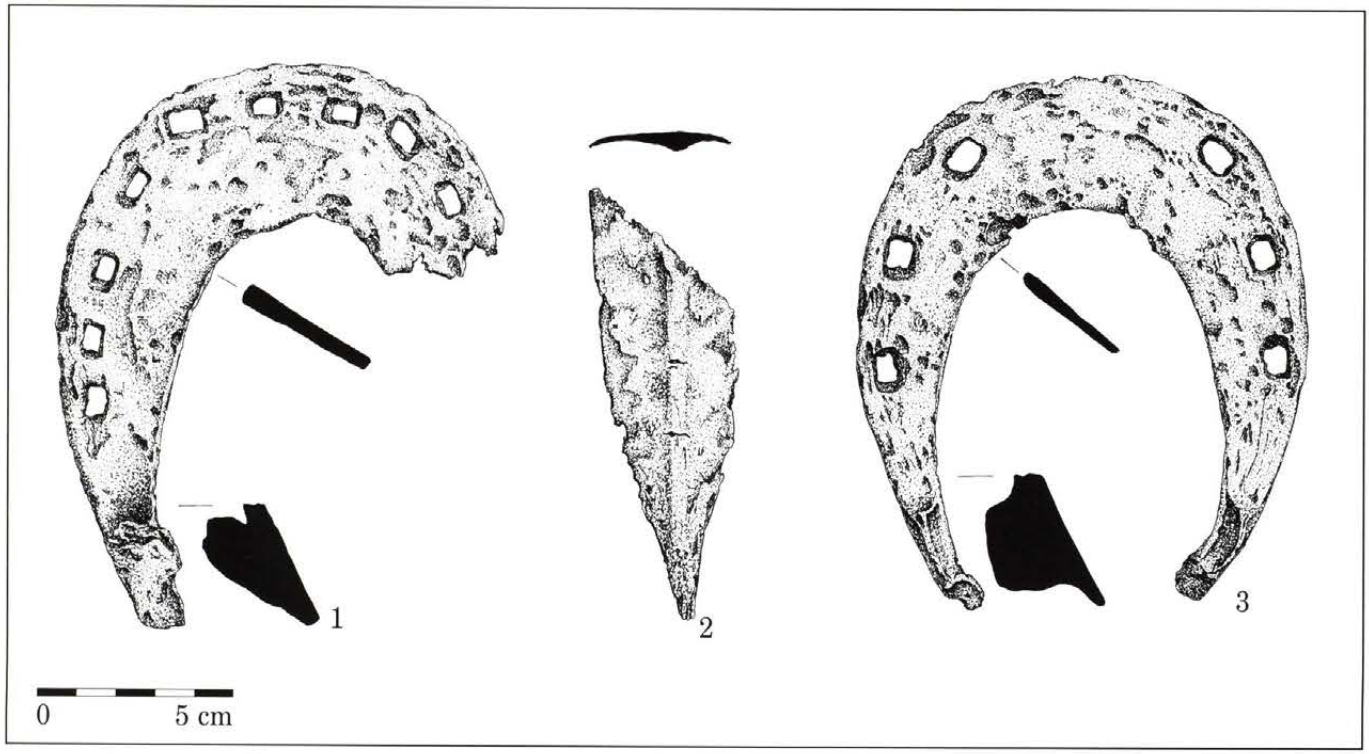

Obr. 184: Luginsland. Železné předměty.

jejich používání je možno vročit do 13. - 14. století (KAŹMIERCZYK J.: 1978, s. 89-97).

Mezi militária můžeme (kromě výše zmíněných kamenných koulí) zařadit pouze 13 spíše subtilnějších hrotů s trnem i tulejkou, patřících střelám luku a zřejmě i kuše (obr. 183:8-14); některé drobnější tvary byly jistě používány především k lovu drobné zvěře. Snad k tomuto účelu sloužila i ona olověná kulička o průměru 10 mm, která mohla být užita jako střelivo do upravené kuše – arcubalisty (ČABART J.: 1958, s. 33-34). S kuší souvisí i napínací hák její tětivy.

Za pracovní nástroje lze označit velmi dobře zachovalou tesařskou sekyru (obr. 185), masivnější kovadlinu, ale také 4 nože, jejichž využití bylo ovšem univerzálnější. Za zmínku ještě stojí předmět interpretovaný jako malý svícen (?) (obr. 183:7), bronzový a měděný plech, železná struska a také část tzv. hornického želízka.

*

Luginsland je typickým představitelem fortifikace vznikající ve složitých podmínkách doby kolem poloviny 13. století v nově kolonizovaných oblastech západního českého Slezska. Jednoduché provedení a celková dispozice, nevyužívající zcela možností daných terénem (zvláště na předhradí), stavební technika, kdy veškeré zdivo je spojováno toliko jílem anebo kladeno nasucho bez ukotvení v základové spáře, jeho zjevná předimenzovanost včetně použití kůlů pro zvýšení stability, to vše svědčí o jisté archaičnosti, chvatu při výstavbě, ale patrně také o nevelkých zkušenostech s budováním opevněných sídel. Rovněž samotný tvar hradního jádra, jakkoliv dílem vycházející z terénní konfigurace a jeho obepnutí oválnou hradební zdí, vyvolává společně s jejím provedením reminiscence na starší hradištní tradice (DURDÍK T.: 1983, s. 55-64). Základové partie mohutné, velmi pravděpodobně také obytné čtyřhranné věže s hrázděnou nástavbou, umístěné v exponované poloze, však nelze považovat za polozahloubenou zemnici s kamennou plentou (DOLEŽEL J.: 1994, s. 187), přestože některými autory jsou takovéto útvary, zvláště u hradů tzv. přechodného typu, tímto způsobem interpretovány (DURDÍK T.: 1987, s. 355-365). Jistě tu musíme zohlednit také finanční možnosti stavitele, ale i množství a kvalitu lidí, které měl k dispozici.

Vše napovídá tomu, že záměrem bylo urychlené zbudování opevněného sídla, třebaže provizorního charakteru, které mělo vedle hospodářské, obytné a samozřejmě vojenské funkce zajišťovat obsazené území. Tíhu obrany tu nesla především mohutná obvodová hradba, doplněná širokým příkopem a valem. Zřejmě tu můžeme – v souvislosti s existencí plužiny, nalézající se v těsné blízkosti hradu – uvažovat i o jakési refugiální úloze pro první kolonisty klučící les a obdělávající kamenitá pole. Luginsland byl tedy produktem kolonizačního procesu v jeho prvotní fázi, který měl dále rozvíjet a zabezpečovat.

V rámci českých zemí se s podobnými šlechtickými založeními prozatímní, neustálené povahy setkáváme v přibližně stejném časovém horizontu i v obdobných geografických podmínkách rovněž na jiných místech (Rožná, Bobrová, Osiky ?, Smilův hrad ?, Radkov, Rechenburk). Za nejbližší analogicky strukturované lokality pak můžeme považovat

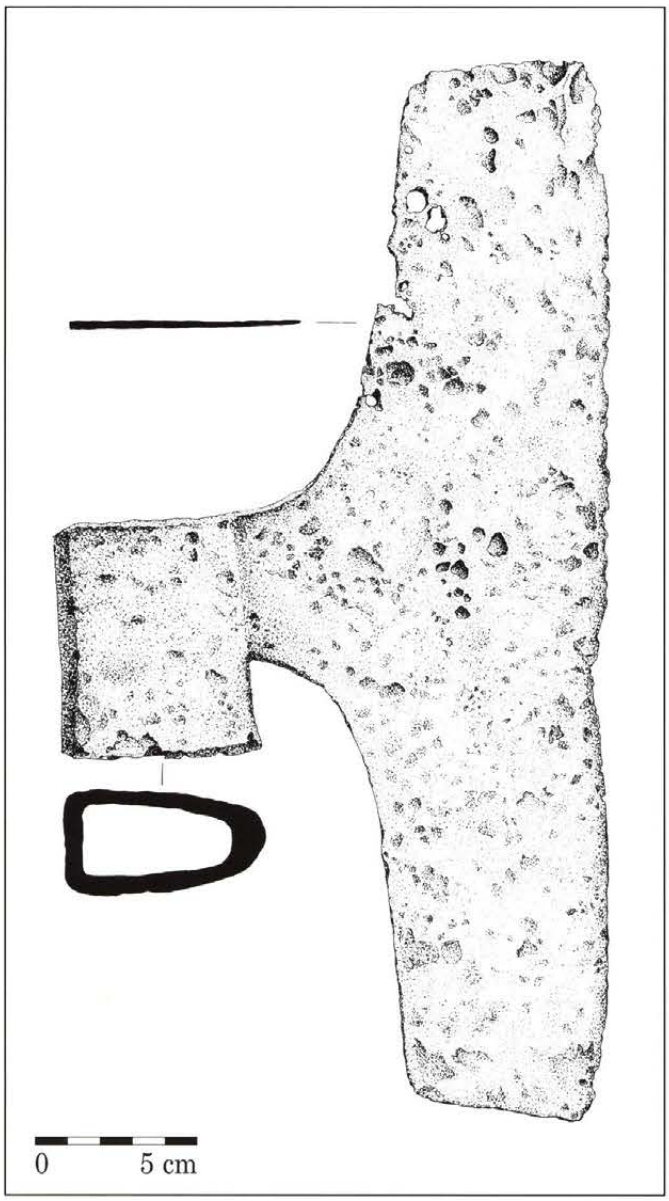

Obr. 185: Luginsland. Železná sekera.

nepříliš vzdálený zeměpanský kamenný Freudenštejn nedaleko Bruntálu (2. polovina 13. - polovina 14. století) a také Přerovec východně od Opavy, datovaný do průběhu 2. půlky 13. věku, i když zde prozatím postrádáme jakékoliv prvky kamenné architektury (KOUŘIL P. - WIHODA M.: 1997, s. 215-216).

Ikonografie a dokumentace

K Luginslandu existují, či lépe řečeno zřejmě existovaly tři základní plánky, z nichž dva byly uvedeny také do literatury. První a nejstarší pořídil patrně v roce 1920 G. Stumpf. Soudíme tak podle vyobrazení profilu lokality (bez předhradí) označené jako *„Wallburg am Schlossberg bei Burgwiese"*, signovaného iniciálami G. S. s letopočtem 1920, objeveného v pozůstalosti B. Königa a uloženého v jesenickém okresním archivu. Lze předpokládat, že bylo součástí půdorysného zaměření, které se však bohužel nedochovalo. Nalezený řez, vedený ve směru sever – jih bez udání měřítka, odpovídá skutečnosti, věrně je zachycen tvar příkopu, kamenitá struktura rozvezlého valu i ploché centrální plató.

Autorem druhého, poněkud schematického plánku z roku 1941 je autor výzkumu W. Titze (1941-1942, s. 66). Jeho skica nepostrádá měřítko a orientaci, důležité je zakreslení a popsání výkopem zjištěných skutečností a naznačení původního komunikačního schématu. Šíře příkopu i valu je však příliš pravidelná a neodpovídá zcela skutečnosti, chybí vyznačení zjevné deprese v severním průběhu příkopu i recentní studny před centrální stavbou. Toto zobrazení lokality bylo ve zjednodušené podobě a bez udání měřítka později použito i v průvodci po Jeseníkách (KNOZ V.: 1975, s. 129).

Konečně třetí terénní náčrt s měřítkem, orientací i zohledněním výsledků Titzeho výkopů vznikl roku 1984 (KOUŘIL P. - PLAČEK M.: 1985, s. 117). Oproti předchozímu je zde věrněji zobrazeno zejména hradní jádro a jeho členění, ale také průběh nestejně širokého příkopu a následného valu. Vyznačena je dnešní přístupová cesta, studna a zahloubení v příkopu, ale i krátký úsek „zdiva" jdoucí kolmo na jižní segment hradební zdi. Důležitou součástí je řez provedený přibližně ve směru severovýchod – jihozápad. Plánek byl ještě jednou, v téměř nezměněné podobě publikován v encyklopedické práci o hradech a zámcích na Moravě a ve Slezsku (PLAČEK M.: 1996, s. 115). Vícekráte byl ovšem zveřejněn samostatný půdorys výzkumem zjištěné věže, a to v rámci srovnávací tabulky půdorysné velikosti vybraných věží, především z moravských a slezských lokalit (PLAČEK M. - PROCHÁZKA R.: 1986, s. 160; KOUŘIL P. - MĚŘÍNSKÝ Z. - PLAČEK M.: 1990, s. 238; MĚŘÍNSKÝ Z. - PLAČEK M.: 1991, s. 91).

Poslední zaměření, provedené v letech 1996 a 1997, vycházející z předchozích půdorysných rozvrhů, mapuje relativně přesně současnou situaci a stávající konfiguraci včetně skalních výchozů. Pokud jde o předhradí, plánek jen lehce naznačuje dříve více zdůrazňované uzavření valu na jižní straně, které je dnes téměř neznatelné. V hradním jádru pak nebere v úvahu do řady srovnanou kamenitou suť při jeho jižním okraji, kterou bez ověření nelze považovat za zídku.

Literatura

- **DOLEŽEL, J.,** 1994: *Dvě málo známé středověké fortifikace Moravského krasu,* AH 19, s. 177-190.
- **JISL, L.,** 1957: *K nejstaršímu osídlení krnovského okresu,* Krnovsko 1, s. 1-5.
- **JISL, L.,** 1964: *Počátky archeologického bádání ve Slezsku a opavská muzea,* in: 150 let Slezského muzea, Ostrava, s. 121-129.
- **KNOZ, V.,** 1975: *Jeseníky - průvodce.* Praha.
- **KOUŘIL, P.,** 1988: *Hrad Vartnov a jeho postavení ve vývoji hradů na Opavsku,* in: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc., Brno, s. 285-304.
- **KOUŘIL, P.,** 1993: *Středověká kolonizace na severovýchodní Moravě a ve Slezsku a její odraz v archeologických pramenech,* AH 18, s. 141-150.
- **KOUŘIL, P. - MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1990: *Mährische und schlesische Burgen des 13. Jahrhunderts in mitteleuropäischen Zusammenhängen,* Castrum Bene 1, s. 229-246.
- **KOUŘIL, P. - MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1994: *Opevněná sídla na Moravě a ve Slezsku (vznik,vývoj, význam, funkce, současný stav a perspektivy dalšího výzkumu),* AH 19, s. 121-151.
- **KOUŘIL, P. - PLAČEK, M.,** 1985: *Hrad Luginsland a jeho úloha v kolonizaci Krnovska,* ČSM-B 34, s. 114-127.
- **KOUŘIL, P. - WIHODA, M.,** 1996: *Die Burgen Böhmisch Schlesiens. Ihre Entstehung, Funktion und Stellung in der Siedlungsstruktur,* in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech - zamek, Wrocław, s. 67-84.
- **KOUŘIL, P. - WIHODA, M.,** 1997: *Přerovec - k počátkům opevněných šlechtických sídel ve Slezsku,* in: Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy, Brno, s. 204-218.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1988: *Nástin vývoje hradní architektury vrcholného středověku na Moravě a ve Slezsku do období husitských válek,* AH 13, s. 217-249.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1991: *Anfänge der Burgsteinarchitektur in Mähren und Schlesien und ihre mitteleuropäischen Wechselbeziehungen,* ČMM LXXVI, vědy společenské, s. 85-106.
- **PETER, A.,** 1894: *Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesien.* Teschen.
- **PLAČEK, M.,** 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku.* Praha.
- **PLAČEK, M. - PROCHÁZKA, R.,** 1986: *K problematice opevněných sídel přelomu raného a vrcholného feudalismu na Moravě,* AH 11, s. 159-170.
- **SAMEK, B.,** 1994: *Umělecké památky Moravy a Slezska 1,* A/I. Praha.
- **SCHULIG, H.,** 1923: *Ein Heimatbuch für die Bezirke Jägerndorf und Olbersdorf.* Troppau.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Severní Morava.* Praha.
- **SVOBODA, L.,** 1995: *O plášťových hradech,* AH 20, s. 355-388.
- **TITZE, W.,** 1941-1942: *Ausgrabung auf dem Burgwall Luginsland,* Sudeta, Neue Folge 2, s. 64-79.
- **TUREK, A.,** 1981: *Z historie Hošťálkov a připojených osad do roku 1945,* in: Hošťálkovy, náš krásný domov 1281-1981, Hošťálkovy, s. 26-39.
- **TUREK, A. - JISL, L.,** 1953: *Ostravsko za česko-uherské války ve světle písemných pramenů i archeologických nálezů,* ČSM-B III, s. 1-24.
- **WEINELT, H.,** 1937b: *Frühgeschichtliche Wehranlage bei Jägerndorf,* Der Oberschlesier 19, s. 501-507.
- **WEINELT, H.,** 1938: *Das deutsche Oppaland und das angrenzende deutsche Nordmähren als Wehrbaulandschaft,* Der Burgwart 39, s. 21-31.
- **WEINELT, H.,** 1940: *Die Forschungen zur Volksthumsgeographie des südschlesischen Stammesgebietes.* Reichenberg - - Leipzig.
- **WEINELT, H.,** 1942a: *Die alte Strasse von Leobschütz nach Mährisch-Neustadt.* Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums, Neue Folge II, s. 5-42.
- **WIDIMSKY, W. R.,** 1928²: *Die Denkwürdigkeiten für und von Olbersdorf.* Jägerndorf. (F. Heißigem přepracované vydání z roku 1847).

MEDLICE

okres Opava, katastrální území Hořejší Kunčice
druhá polovina 13. století

Historické zprávy

1317 - 1320

Hrad Medlice s příslušenstvím držel lénem od olomouckého biskupství Zdeslav ze Šternberka (LB I-1: *„...Sdezlaus de Sternberch tenet castrum Medlicz cum pertinenciis suis..."*). Hrad je poprvé uveden v písemných pramenech.

1329/1332 - 1357

Po smrti Zdeslava ze Šternberka přešla lenní držba hradu patrně na jeho nejstaršího syna Štěpána.

1357 - 1359

Hrad snad drželi (?) Štěpánovi synové Zdeněk a Albert.

1359 - 1375

Po Zdeňkově smrti spravoval dědičné i lenní statky Albert ze Šternberka, kanovník olomoucký, biskup schwerinský (1360-1364), biskup litomyšlský (1364-1369, 1372-1380) a arcibiskup magdeburský (1369-1372), spolu se synovcem Petrem ze Šternberka. Na hradě Medlicích byli ustavováni purkrabí.

13. 12. 1375 - 1376

Po oddělení Petra ze Šternberka vládl moravskými statky biskup Albert sám (CDM XI, s. 4-7, č. 6 a s. 7-10, č. 7).

1376

Albert a Petr uzavřeli spolek na své majetky (srv. ZDOl I-3, s. 89-90, č. 3; s. 91-92, č. 4).

27. 2. 1376

Mezi svědky založení záduší za rodiče a předky pana Alberta ze Šternberka ve šternberském kostele jsou uvedeni také šternberští purkrabí hradů Šternberka a Medlic (CDM XV, č. 167, s. 137-138: *„... Johannes Skrzietek de Trpenowicz in Medlicz ... purggravii nostri..."*). Purkrabí Skřítek byl v Albertových službách již 18. 6. 1366 (srv. CDM IX, s. 351-352, č. 435: *„... Skrzyetkone de Trpyenowicz miles noster ..."*). Srv. též k r. 1385 (ZDOl I-4, s. 155, č. 613).

14. 1. 1380

Po smrti Alberta ze Šternberka převzal správu rodových statků, včetně lén olomouckého biskupství, Petr ze Šternberka.

19. 3. 1397

Petr ze Šternberka určil v testamentu těsně před svou smrtí – na základě nástupnického spolku z r. 1383 – svými dědici manželku, kněžnu Annu Opavskou, Petra Plumlovského z Kravař a Markvarta Veselského ze Šternberka (CDM XII, s. 347, č. 382; AČ I, s. 139-140, č. 3). Majetek byl značně zadlužený.

1397

Petr Plumlovský z Kravař převzal medlický lenní statek s hradem. Srv. k 15. 8. 1397, kdy prodal listinou, vystavenou v Hodoníně, rychtu ve vsi Kerharticích, patřící k hradu (CDM XV, s. 342, č. 369).

cca 1400

Petr Plumlovský, patrně pod tlakem dluhů po Petrovi ze Šternberka (?), přepustil hrad Medlice Hanuši Kapustovi z rodu Stošů. Srv. k 20. 8. 1402 (CDM XIII, s. 224-225, č. 215: *„... po smrti Hanušově řečeného Kapusta, někdy seděním na Medlicích ..."*).

1401/1402

Po smrti Hanuše Kapusty převzal léno Medlice zpět lenní senior, olomoucký biskup Jan Mráz a po něm biskup Lacek Jičínský z Kravař (?). Srv. LC I, s. 159, č. 215.

22. 7. 1403

Biskup Lacek pustil hrad Medlice s městečkem a vesnicemi Hořejšími Kunčicemi, Kerharticemi a Šternekem a panství Domašov nad Bystřicí se všemi právy (kromě odvodů biskupské menze) lénem svému příbuznému Petru Plumlovskému z Kravař (CDM XV, s. 368-369, č. 427: *„...hrad náš Medlice s městečkem, s vesmi, točíž Kunčice, Gerhartice, Sternek ... jakož to od starodávna k tomu hradu k Medlicím ... příslušije ...“*).

7. 11. 1408

Hrad Medlice, městečko Domašov nad Bystřicí s příslušenstvími a všechna ostatní zboží patřící olomouckému kostelu přijal v léno od nového olomouckého biskupa Konráda pan Petr z Kravař a z Plumlova (LB I-3, s. 24, č. 1, f. 7: *„...Nobilis dominus Petrus de Crawar alias de Plumlaw suscepit feudum super castro Medlycz et opido Domastat et singulis pertinenciis eius, et super illis omnibus bonis, que ab ecclesia Olomucensi in feudum tenet...“*).

16. 1. 1411

Po smrti Petra Plumlovského převzali jeho statky, snad včetně léna Medlic, společně jeho synové Jindřich a Beneš Plumlovští z Kravař.

26. 7. 1413

Bratři Jindřich a Beneš z Plumlova složili dodatečný manský slib do rukou administrátora olomouckého biskupství, antiošského patriarchy Václava Králíka z Buřenic ze všech lenních statků, které drželi, tedy asi i Medlic (LB I-3, s. 32, č. 85, f. 15a).

1417 - 1420

Po smrti bratra Beneše držel medlické zboží Jindřich z Plumlova.

1. 11. 1420

Jindřich z Plumlova, zemský hejtman moravský, padl při útoku na husity obsazený Vyšehrad.

1420 - 1434 ?

Hrad a panství možná podržel Jindřichův hlavní dědic Petr Strážnický z Kravař, případně Jindřichova sestra Eliška z Kravař, držitelka šternberského statku (srv. DVORSKÝ F.: 1910, s. 115).

1434/1437 - 1438

Šternberka – a patrně i hradu Medlic a příslušného lenního zboží (?) – se ujali společně synové Petra Strážnického – Václav a Jiří (srv. DVORSKÝ F.: 1910, s. 143).

1438 - 1466

Lenní statek Medlice náležel Jiřímu Strážnickému z Kravař.

3. 3. 1448

V Brně ve svém domě složil pan Jiří Strážnický z Kravař lenní slib za manská zboží, hrad Medlice s městečkem a vesnicemi Kerharticemi a Hořejšími Kunčicemi a dále za městečko Domašov nad Bystřicí a dominium k němu patřící do rukou olomouckého biskupa Pavla z Miličína (LB I-4, s. 58, č. 221, f. 117a: *„...dominus Georgius [de Crawar alias de Straznicz] ... de infrascriptis bonis videlicet castro Medlicz cum opido, item opidum Domastat cum villis ad prefatum castrum et opida pertinentibus...“*).

24. 2. 1455

Pan Jiří Strážnický z Kravař přijal medlické léno s hradem od nového olomouckého biskupa Bohuše ze Zvole (LB I-4, s. 67, č. 34, f. 128a: *„... Nobilis dominus Georgius de Crawarz et de Straznicz ... de castro Medlicz cum opido Domastat et singulis pertinenciis suscepit homagium“...*).

1466 - 1480

Po smrti Jiřího Strážnického z Kravař zdědily jeho statky Jiříkovy dcery Ludmila, Kunka, Johana a Alžběta, které držely rozsáhlá panství (včetně medlického dominia) v nedílu.

24. 6. 1480

Dcery Jiřího z Kravař daly do olomouckých zemských desk vložit smlouvu o rozdělení rodového majetku a dílčí cedule. *„...Medlice městečko, Kuncndorf ves, Gerhartice ves ...“* a Domašovský statek spolu se Šternberskem, Dvoreckem

a Berounskem podržela Ludmila z Kravař (ZDOl II-1. s. 8-10, č. 28), která zároveň vzala na spolek na všechny své držby svého druhého manžela, Jana Berku z Dubé a z Lipé (ZDOl II-1, s. 10, č. 31).

Popis objektu a archeologické nálezy

Na skalnaté ostrožně, značně vysoko nad levým břehem řeky Moravice (v současnosti nad údolní přehradou Kružberk; převýšení vrcholu hradní ostrožny nad hladinou dosud dosahuje téměř 150 m), v nadmořské výšce cca 500 m, na okraji dnes již opuštěné vsi Medlice, vysídlené a zrušené v roce 1965 (v 15. století však byly Medlice městečkem), stával hrad stejného jména, po kterém jsou v terénu patrny jen val a příkop a velmi skrovné pozůstatky zděných konstrukcí (obr. 186).

Vlastní jádro fortifikace ve tvaru nepravidelného lichoběžníku blížícího se až trojúhelníku je delší osou orientováno ve směru východ – západ (obr. 187). Má maximální rozměry 75 x 38 m a je schodovitě rozděleno ve dvě nestejně velké části zídkou z nasucho kladených kamenů; výškový rozdíl mezi oběma díly činí téměř 2 m. Zbytky zídky nejsou zjevné po celé délce a rovněž nelze jednoznačně říci, zda jde o původní anebo recentní (což je pravděpodobnější) záležitost; v každém případě však stávající situace nepochybně respektuje historické dispoziční členění jádra hradu.

Větší, výše položená část je dále ve směru příčné osy rozdělena ve tři nestejně velké, ve vzájemné poloze stupňovitě klesající plošiny (převýšení činí 1,2-1,3 m a 0,8 m) bez výraznějších depresí. Od východu prvá plošina o šířce 14 - 15 m (povlovně stoupající k hraně opevnění) představuje nejvýše situované místo celého areálu. Nelze vyloučit, že právě zde, v čele hradu, v místech předpokládaného přístupu a zároveň na nejvíce ohroženém místě, byla hradební zeď nejmohutnější. Za její pozůstatek můžeme dnes s jistou rezervou považovat zbytek bez spojovacího materiálu na sucho kladené zdi v nároží tohoto prostoru. Kratší úseky zdiva stejného charakteru byly zjištěny i na východní a severní straně zbývajících dvou plošin této části hradního jádra.

Níže situované plató, nečleněné a vcelku rovné, je opět ze severu obepnuto zbytky hradební zdi založené na skalnatém výchozu, kterou lze snad nejvíce ze všech sporých pozůstatků kamenných konstrukcí považovat za původní. Použité kameny z místního podloží jsou značně velké (na rozdíl od drobného lomového materiálu ostatních zdí) a nejsou kladeny nasucho, jakkoliv na vápno chudé, převážně písčitohlinité pojivo je běžné představě o standardní středověké maltě vzdálené.

Hradní jádro je ze severní a východní strany chráněno příkopem vysekaným ve skále, na východě nejširším. Na západě příkop ústí nad strmým svahem, hluboko pod nímž protékala v zařízlutém údolí řeka. Následný val, v koruně

Obr. 186: Medlice. Letecký pohled na terénní pozůstatky hradu a přilehlé osady.

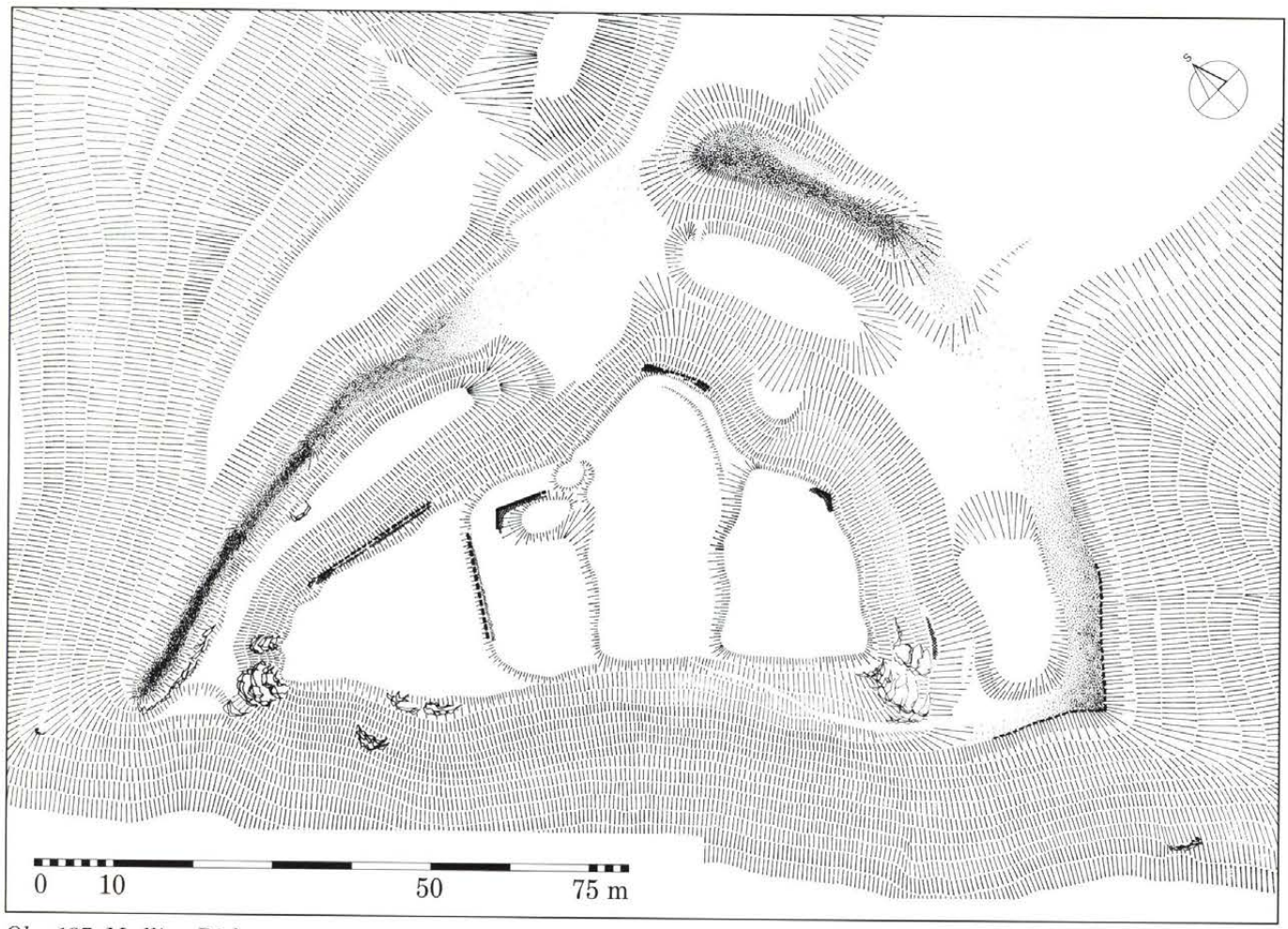

Obr. 187: Medlice. Půdorysné zaměření.

ještě dnes přibližně 2-3 m široký, je na několika místech značně porušen, zřetelně v souvislosti s pozdější výstavbou kamenných domů přilehlé vesnice v 19. a počátkem 20. století. Pod valem na severní straně je nejspíše uměle upravená plošina, ukončená u své paty terénní depresí nevýrazné vodoteče. Celá západní a jižní strana nemusela být – a patrně také nebyla nijak složitě fortifikována. Přirozenou ochranu tu tvořily prudký vysoký sráz a pod ním tekoucí řeka.

*

O případném vnitřním uspořádání a tedy ani o typologické klasifikaci hradu není možné v přítomnosti říci nic konkrétního Dispoziční typ zůstává bez archeologického výzkumu nejasný. Jisté je pouze to, že nejméně dvoudílná skladba byla obklopena obvodovou kamennou hradbou. V čele dispozice proti směru přístupu se nacházelo hradní jádro, situované nejvýše. Teprve za ním bylo nižší prostranství, které snad (?) můžeme pracovně klasifikovat jako hospodářskou a provozní část fortifikace. Analogické uspořádání s předsunutým hradním jádrem a hospodářskou částí v jeho zákrytu měly v českém Slezsku také hrady Edelštejn, Leuchtenštejn a Javorník. Množství kamenné destrukce a suti zejména na vyšší plošině prozrazuje, že i vnitřní zástavba hradního jádra byla z velké části kamenná; podle starších zmínek zde asi stála nejméně jedna z uváděných věží. Odstupňované jádro obklopoval společný příkop s předsunutým valem, chybějící však na nejstrmější straně hradní ostrožny.

Vedení přístupu do hradu zatím není zcela jasné. Nejspíše lze však předpokládat, že od trasy cesty (od severozápadu k východu) procházející vesnicí se z jejího středu odpojila komunikace k hradu, směřovaná na rovné prostranství před jeho východním čelem. Odtud se pak zřejmě přemostěným příkopem a branou vcházelo do prostoru uvnitř hradeb. Zánik fortifikace lze patrně spojovat s česko-uherskými válkami v sedmdesátých letech 15. století.

*

Archeologické výzkumy zde nebyly prováděny a ani pokusy o povrchové sběry nepřinesly téměř žádné pozitivní výsledky. Celý povrch lokality je dnes pokryt bylinným patrem včetně vzrostlých stromů. Plocha vlastního hradu byla ovšem v minulosti (v 19. – prvé půlce 20. století) intenzivně obdělávaná. Podle G. Wolneho (1839, s. 485) zde ještě roku 1839 bylo patrné základové zdivo a zbytky dvou

strážních věží; Wolny se zmiňuje i o tom, že na místě byly v jeho době nalézány šipky a kamenné kuličky. Na počátku tohoto století byla na hradě údajně viditelná také dobře zachovalá, 35 m hluboká studna, která však byla z bezpečnostních důvodů překryta kamennými plotnami a zaházena hlínou (WEINELT H.: 1936c, s. 90) tak důkladně, že dnes již není možno toto místo (je-li ovšem zpráva pravdivá) bez speciální aparatury identifikovat. H. Weinelt rovněž připomíná nálezy uložené před druhou světovou válkou v medlické škole: kopí, podkova, ostruha, hrot s trnem patřící střele z kuše. Dále zmiňuje své vlastní sběry, kdy po čerstvé orbě na jaře roku 1934 posbíral na ploše hradu keramické zlomky datované do 14. - 15. století a hrot střely s tulejkou (WEINELT H.: 1936c, s. 91). Ve Slezském zemském muzeu v Opavě je uložena velmi malá kolekce keramických artefaktů, již lze rovněž klást do 14. - 15. věku; doplňuje ji neúplný hrot střely (obr. 188).

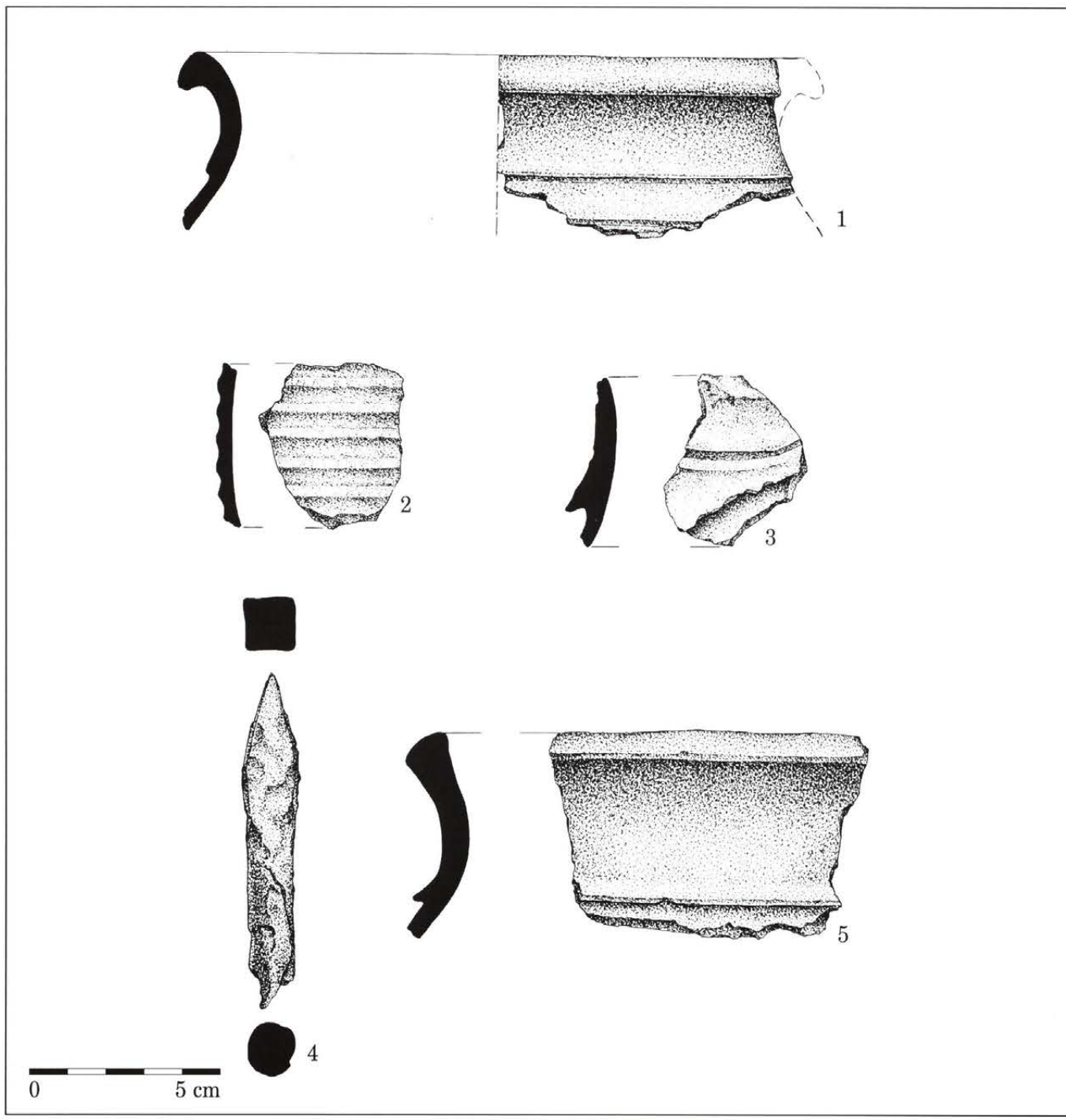

Obr. 188: Medlice. Keramické nálezy a železný hrot.

Ikonografie a dokumentace

K Medlicím dlouho existoval pouze jediný schematický plánek, pořízený zřejmě v roce 1935 H. Weineltem, který se ovšem dočkal bez jakýchkoliv úprav čtyřnásobné publikace (WEINELT H.: 1936c, s. 90; 1936d, s. 2; 1938, s. 29; KUBITZA F.: 1938, s. 202). Na rozdíl od současné situace, kterou zachytil terénní náčtr Plačkův (PLAČEK M.: 1996, s. 233), jsou na něm ještě patrny vcelku kompaktní úseky hradební zdi, dnes již z větší části zcela destruované, a to zvláště na nejvyšší přístupové plošině. Plánku však ve všech čtyřech případech chybí orientace. Ve srovnání s popisem G. Wolneho z doby před téměř sto lety, který zmiňuje základové partie dvou věží, je zde jasně zřetelný další výrazný úbytek pozůstatků kamenné architektury (WOLNY G.: 1839, s. 485-486). Zde předkládané detailní zaměření stavu fortifikace pochází z jara roku 1996.

Literatura

- **ANONYM,** 1889: *Burgruine Mödlitz*, Altvater VII, s. 25-26.
- **DVORSKÝ, F.,** 1910: *O starožitném panském rodě Benešoviců II. O rodě pánů z Kravař.* Brno.
- **KOUŘIL, P.,** 1988: *Hrad Vartnov a jeho postavení ve vývoji hradů na Opavsku,* in: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. V. Nekudy, CSc., Brno, s. 285-304.
- **KOUŘIL, P. - WIHODA, M.,** 1996: *Die Burgen Böhmisch Schlesiens. Ihre Entstehung, Funktion und Stellung in der Siedlungsstruktur,* in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech - zamek, Wrocław, s. 67-84.
- **KUBITZA, F.,** 1938: *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens,* DMSH 24/9-12, s. 197-209.
- **MENCLOVÁ, D.,** 1971: *Beitrag zur Typologie der mährischen Burgen,* SPFFBU-F 14-15, s. 97-127.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1988: *Nástin vývoje hradní architektury vrcholného středověku na Moravě a ve Slezsku do období husitských válek,* AH 13, s. 217-249.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1991: *Anfänge der Burgsteinarchitektur in Mähren und Schlesien und ihre mitteleuropäischen Wechselbeziehungen,* ČMM LXXVI, vědy společenské, s. 85-106.
- **PLAČEK, M.,** 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku.* Praha.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Severní Morava.* Praha.
- **WEINELT, H.,** 1936c: *Burg Mödlitz,* DMSH 22, s. 89-92.
- **WEINELT, H.,** 1936d: *Die Burgruine Mödlitz,* Altvater LV/3-4, s. 2-3.
- **WEINELT, H.,** 1938: *Das deutsche Oppaland und das angrenzende deutsche Nordmähren als Wehrbaulandschaft,* Der Burgwart 39, s. 21-31.
- **WEINELT, H.,** 1939: *Das Werden der ostmitteldeutschen Kulturlandschaft Freudenthal,* Deutsches Archiv für Landes- u. Volksforschung 3, s. 598-631.
- **WEINELT, H.,** 1940: *Die Forschungen zur Volksthumsgeographie des südschlesischen Stammesgebietes.* Reichenberg - - Leipzig.
- **WEINELT, H.,** 1940a: *Die Turmhügelburg im Ostsudetenland,* MAGW LXX, s. 342-361.
- **WEINELT, H.,** 1942a: *Die alte Strasse von Leobschütz nach Mährisch-Neustadt,* Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums, Neue Folge II, s. 5-42.
- **WEINELT, H.,** 1944: *Siedlung und Volkstum südlich des Altvaters.* Prag.
- **WOLNY, G.,** 1839: *Die Markgrafschaft Mähren. Olmützer Kreis V.* Brünn.

OPAVA

okres Opava, katastrální území Opava
konec 14. století

Historické zprávy

16. 3. 1383

Vok Jičínský a Lacek Helfštýnský, bratři z Kravař, prohlásili, že jim vévoda Přemek I. Opavský v nouzi zastavil hrad Hradec u Opavy s příslušným komorním panstvím (ZA Opava, SSA Listiny, sign. A I-13, č. 7; KR s. 107, č. 396). Přemek tak přišel o svůj sídelní hrad a vyvstala mu naléhavá potřeba zajistit si rezidenci (srv. též TUREK A.: 1971, s. 9).

17. 8. 1404

Český král Václav IV. Lucemburský potvrdil, že vévoda Přemek I. Opavský zapsal své manželce Anně z Lucka věnem hrad v Opavě s celým příkopem před ratibořskou bránou, lovení ryb, dva mlýny (z nich jeden v příkopě a druhý u branky) a ves Kylešovice (SEDLÁČEK A.: 1914, s. 71, č. 459, f. 82). Hrad je poprvé uveden v dochovaných pramenech. Z charakteristiky příslušenství je zřejmé, že hrad i s opevněním již určitou dobu fungoval.

1383/1404 - 1433

Hrad byl jedním ze sídel vévody Přemka I. Srv. k 8. 7. 1413 (OL II, s. 19-21, č. 26: „... *datum in castro nostro oppaviensi* ..."); k r. 1431 (ZDOp II-1, s. 11-12, č. 1, f. 1: „... *in novo castro* ...").

21. 11. 1431

Na hradě v Opavě byl konán zemský sněm, při němž byly obnoveny vévodou Přemkem zemské desky (ZDOp II-1, s. 11-12, č. 1, f. 1: „... *Actum ... in novo castro* ...").

17. 12. 1432

Na hradě v sále pro vévodovy dvořany zasedalo zemské právo, před kterým si v přítomnosti vévody Přemka zvolila svého poručníka Marle Schönwiczová z Hlinky (KR s. 133, č. 474; RS/ZDOp I-1, s. 17, č. 147, f. 12: „... *in nowo castro in stuba familie, ubi pro tunc fuit czawda post exustionem civitatis, et antequam liber terre renovatus et consumatus erat* ...").

28. 9. 1433 - 1434

Hrad náležel synům vévody Přemka Václavovi II., Mikuláši IV., Arnoštovi a Vilémovi.

2. 2. 1434

Bratři si rozdělili zemi opavskou. Dva díly Opavy s hradem a příslušná část vévodství připadly nedílně Arnoštovi a Vilémovi (CDS VI, s. 55-56, č. 188). Srv. k 20. 1. 1436 listinu vévodů Arnošta a Viléma ve prospěch jejich kaplana Sebalda Hartfausta z Holandska (MA Opava, Listiny, sign. A VII-1, inv. č. 204; OL III, s. 41, č. 51; KR s. 140-141, č. 490: „... *Actum et datum in castro nostro Oppaviensi* ...").

(březen ?) 1436

Vilém a Arnošt si rozdělili svůj díl vévodství opavského a města Opavy. Čtvrť s hradem připadla sice Vilémovi (srv. k 25. 4. 1436 OL III, s. 42-43, č. 52; KR s. 142, č. 493: „... *Datum in castro nostro Oppaviensi* ..."), avšak hrad patrně užívali oba bratři nadále společně.

1443

Vévoda Vilém Opavský se stal zároveň vévodou münsterberským a hejtmanem slezských landfrýdních vojsk a převážně přesídlil na hrad v Münsterberku. I nadále však vykonával svá vévodská práva ve vlastní části Opavska (srv. KR s. 158, č. 548; s. 159, č. 552; s. 162, č. 562 a č. 562a; s. 162, č. 563; s. 163, č. 564 a č. 565; s. 164, č. 567 a č. 568; s. 178-179, č. V; OL IV, s. 14-15, č. 72; s. 29, č. 78; s. 31, č. 79; s. 38-39, č. 85; s. 43-45, č. 87; s. 47-50, č. 88). Na hradě sídlil převážně asi vévoda Arnošt.

23. 10. 1452

Po smrti staršího bratra Viléma převzal jeho díl Opavska, města Opavy a hrad (spolu s vévodstvím münsterberským) jeho mladší bratr Arnošt Opavský.

1455/1457

Vévoda Arnošt prodal své díly vévodství opavského a města Opavy (patrně i s hradem) knížeti Bolkovi Opolskému (srv. k 27. 6. 1457 KR s. 170, č. 585; přehledně BIERMANN G.: 1874, s. 208-209).

15. 8. 1460

Díl Opavska s městem a asi i hradem vykoupil od Mikuláše Opolského, bratra a dědice vévody Bolka, český král Jiří z Poděbrad za 28 000 zlatých (CDS VI, s. 79, č. 248; též CDS VI, s. 89-90, č. 273).

16. 12. 1465

Král Jiří postoupil vévodství opavské lénem svým synům Viktorinovi, Jindřichovi a Hynkovi (G-M II, s. 156-158, č. 36; přehledně BIERMANN G.: 1874, s. 211-212), kteří je drželi společně do r. 1472.

9. 3. 1472

Při dělení rodového majetku podržel vévodství opavské s hradem Opavou nejstarší z bratří z Poděbrad – Viktorin (AČ I, C II., s. 300-306, č. 4: *„... město a hrad Opawa s těmi se wšemi zbožími a puožitky, jakžkoli mohliby jmenowáni býti, ježto k tomu Opawskému knieżetstwí přislušejí, a s tiem wším což nynie k Opawě drží se a požíwá, nic owšem nevyměňujíce ...“*; G-M II, s. 159, č. 38).

12. 5. 1485

Viktorin, vévoda opavský, se zavázal předat vévodství opavské s hradem a městem Opavou, hradem Hradcem s městečkem a vším příslušenstvím Janu Trnkovi z Ratibořan, který se měl ujmout zboží jménem českého a uherského krále Matyáše Korvína (AČ I, C.II, s. 313-134, č. 10: *„... město a zámek Opawský ...“*). Zároveň bylo stanoveno, že pokud vévoda Viktorin zanechá na svých hradech v Opavsku zásoby, děla a jinou výzbroj, bude králem dvojnásobně odškodněn. Teoretické posmrtné nároky na knížectví opavské *„... s městem a s hradem Opawú ...“* však Viktorin ještě 22. 8. 1487 převedl na svého bratra Jindřicha Staršího Münsterberského (AČ I, C.II, s. 316-317, č. 12).

Popis objektu a archeologické nálezy

Původně přemyslovský hrad v Opavě byl zbořen v rámci asanace města v prosinci 1891 až dubnu 1892. Dnes již po něm nezůstaly žádné patrné stopy, a protože větším dílem na jeho místě byla posléze postavena výstavní budova Slezského zemského muzea, je málo pravděpodobné, že by vzhled a historii hradu podstatněji osvětlil archeologický výzkum. Jeho podobu lze tedy jen nepřímo rekonstruovat na základě několika starších zaměření, popisů, vedut Opavy nebo přímo objektu a nemnoha dochovaných fotografií.

Hrad stával za středověkými hradbami Opavy, připojený k obvodu městského areálu na východě (obr. 189). Byl vystavěn na výspě vzniklé zasypáním části městských příkopů. Tato výspa byla obtočena vlastním vodním příkopem, který na jižní, východní a severní straně, doplněn předsunutým valem, nahradil původní městské opevnění. Na západě však byl hrad chráněn i proti městu vlastním vodním příkopem s obezděnými stěnami, napájeným rovněž vodou z městských příkopů. Předhradí, vysunuté proti městu, bylo opevněno dalším radiálně vinutým vodním příkopem. Všechny tyto fortifikační prvky byly radikálně upraveny při budování barokního prstence opevnění kolem města před polovinou 17. věku (obr. 190). Dřevěný most přes příkop na západní straně byl nahrazen zděným barokním mostem až v 18. století.

Vlastní, poměrně malý středověký hrad tvořil téměř čtvercový areál o rozměrech 31,5 x 36,8/37,0 m. Severní stranu zaujímal po celé délce obdélný trojprostorový palác. Středověký stav se v něm nejlépe do roku 1891 uchoval v suterénu, kde velkou obdélnou místnost provázely po stranách dvě menší prostory. Střední a východní část suterénu byly valeně sklenuté. Západní místnost měla rovný dřevěný strop (podle popisu zámku v urbáři z roku 1586, DRKAL S.: 1956, s. 154-155). Do sklepů se sestupovalo v 19. století druhotně vestavěným zděným schodištěm, které prorazilo klenbu střední prostory v jejím jihovýchodním koutě.

Přízemí paláce bylo původně členěné rovněž ve tři místnosti, sekundárně v baroku a v 19. století rozpříčkované. Směrem do nádvoří bylo proraženo čtyřmi obdélnými vstupy a třemi okny, k severu se otvíralo třemi obdélnými a čtvrtým sdruženým, renesančním, barokně upraveným oknem při severozápadním nároží (snad už z úpravy paláce v roce 1539 Oldřichem Cetrysem z Kynšperka ?; jistě před rokem 1586). V západní zdi byla úzká krátká chodba v síle zdiva (široká jen 0,6 m), přístupná z kouta západní místnosti paláce, směrem do barokní přístavby připojené k západnímu průčelí hradu, prolomená druhotným průchodem. Krajní místnosti v přízemí paláce měly rovné trámové, na rákos omítané stropy, ve střední místnosti byla podélná valená klenba.

První patro paláce mělo zřejmě původně jen dvoutraktové uspořádání (srv. popis z roku 1586, DRKAL S.: 1956, s. 155), po roce 1859 znejasněné vestavbami mladších

Obr. 189: Opava. Katastrální plán z roku 1836 s vyznačením zámku (šrafovaně), církevních objektů (husté tečkování) a městské zástavby (řídké tečkování).

dělicích příček, vymezujících úřední místnosti a chodby. Bylo dostupné barokním schodištěm vloženým do jihovýchodního kouta středního traktu. Ze severu bylo v 2. půli 19. století osvětleno opět sdruženým renesančním oknem a dvěma dalšími, barokními. Do nádvoří se otevíralo jen dvěma obdélnými okny. Všechny místnosti zde měly ploché stropy s omítanými podhledy.

Vnější obvodové zdi paláce byly silné 2,55 - 2,65 m v suterénu, cca 2,2 - 2,4 m v přízemí a kolem 2,05 - 2,1 m v patře. Nádvorní zeď byla podle zaměření vyhotoveného 28. 2. 1861 v přízemí a patře znatelně slabší, silná asi jen 1,7 m. Palác byl kryt vysokou valbovou střechou.

Na východní a západní straně přiléhala k obvodové hradbě mladší, renesanční (těsně před rokem 1586, kdy se mluví o nové komoře v patře západního křídla; DRKAL S.: 1956, s. 155), barokně přestavěná boční křídla, výškově sjednocená s palácem v roce 1683. Východní bylo uvnitř sekundárně rozčleněno před polovinou 19. století. V přízemí obou těchto křídel byly průjezdy, kterými se procházelo z města k východu směrem na Komárov. Místnosti zde byly vesměs s rovnými stropy, jen předsíň v západním křídle, přes kterou byl druhotně proraženým průchodem přístupný palác, měla valenou renesanční lunetovou klenbu a průjezd byl zaklenut podélnou valenou klenbou.

Poslední, jižní křídlo, protilehlé paláci, mělo v přízemí čtyřdílné členění, v 18. nebo 19. století v největší valeně zaklenuté místnosti dále rozdělené vestavbou vězení (po roce 1859). Postranní čtvercové komůrky (jihozápadní byla valeně sklenutá) představovaly přízemní prostory původních středověkých hranolových věží hradu. Síla jejich zdí zde kolísala mezi 1,9 - 3,4 m. V patře však už byly mladšími přestavbami stopy věží ve struktuře objektu setřeny.

Na západní straně byl hrad v 18. století (mezi léty 1725-1801) rozšířen na úkor původního příkopu, jehož vody omývaly obvodovou zeď, o patrovou přístavbu, otevřenou směrem k městu barokním portálem prodlouženého průjezdu do hradu, nesoucím kamenný erb stavebníka – Lichtenštejnů, a sedmi obdélnými okny. V patře pak bylo osm podobných oken. Přístavba byla uvnitř členěna na jednotlivé místnosti s plochými stropy; jen prodloužení průjezdu a sousedící místnost byly zaklenuté valenými klenbami s lunetovými výsečemi. Přístavba obsahovala též schodiště

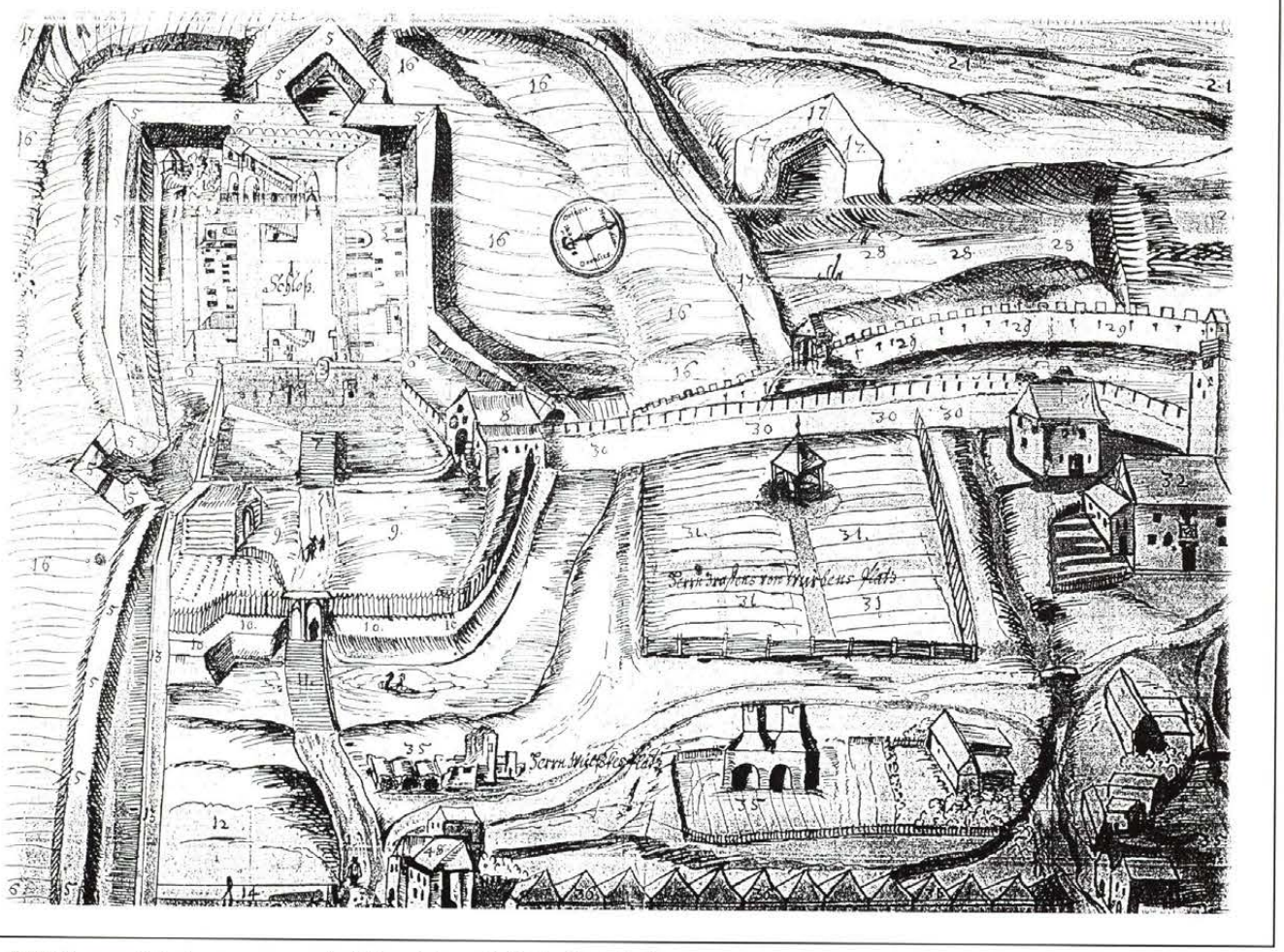

Obr. 190: Opava. Výsek z panoramatického plánu okolí Ratibořské brány z poloviny 17. století se zachycením opavského zámku.

dovolující propojení přízemí a patra a dvě menší schodiště v patře, vyrovnávající výšky podlah přístavby s úrovní etáží vlastního jádra hradu – zámku.

*

Středověkou podobu opavského hradu lze rekonstruovat jen nepřímo, analýzou dochované nepříliš bohaté dokumentace (obr. 191; 192; 193). Původní hrad, vystavěný vévodou Přemkem I. Opavským v částečně zasypaném městském příkopu, byl nevelkou kamennou stavbou, charakteristickou pravidelným čtvercovým půdorysem, palácem a dvěma nárožními, do obrysu hradu vtaženými věžemi. Palác s částečně zaklenutým trojprostorovým suterénem zaujímal celou severní stranu dispozice. Sklepy, pospojované průchody ve středech dělicích zdí, byly patrně původně přístupné chráněným schodištěm v síle západní palácové zdi. Na toto schodiště se vstupovalo ze severozápadního kouta západní místnosti v přízemí a bylo osvětlené drobným štěrbinovým okénkem v západní zdi paláce, nad vodami hradního příkopu. Vlastní přízemí mělo postranní místnosti kryté zřejmě povalovými stropy a jen střední prostora byla valeně zaklenuta (?). Do bočních místností přízemí se vstupovalo dvěma portálky z nádvoří a střední prostora snad byla dostupná (jako později ?) z východu. Jak bylo přízemí paláce původně osvětleno, nelze s jistotou říci. Jeho patro obsahovalo velký reprezentační sál zaujímající střední a východní část paláce. Patrně se jednalo o onu jizbu dvořanstva *(„stuba familie")* vzpomenutou při jednání zemského soudu v roce 1432. Na západě s ní sousedila obytná světnice vybavená arkýřovým prevétem, dobře zachyceným vyobrazeními z doby kolem roku 1650 a 1689, prozrazujícím funkci místnosti. Patro paláce bylo dostupné portálem, k němuž stoupalo vnější schodiště podél východní linie hradby (zachyceno ještě na plánu z doby kolem roku 1650). Zdivo paláce bylo převážně kamenné, alespoň některé profilované články byly zřejmě pískovcové (srv. DRKAL S.: 1956, s. 164).

V protilehlých koutech dispozice stály vtažené obranné hranolové věže (zachycené ještě na Willenbergově vedutě Opavy z přelomu 16. a 17. století). Přízemí alespoň jihozápadní věže bylo valeně sklenuté. Nevíme, jak byly vnitřní prostory věží osvětlené a zapojené do komunikačního schématu hradu. Jisté je jen tolik, že výška věží nepřesahovala

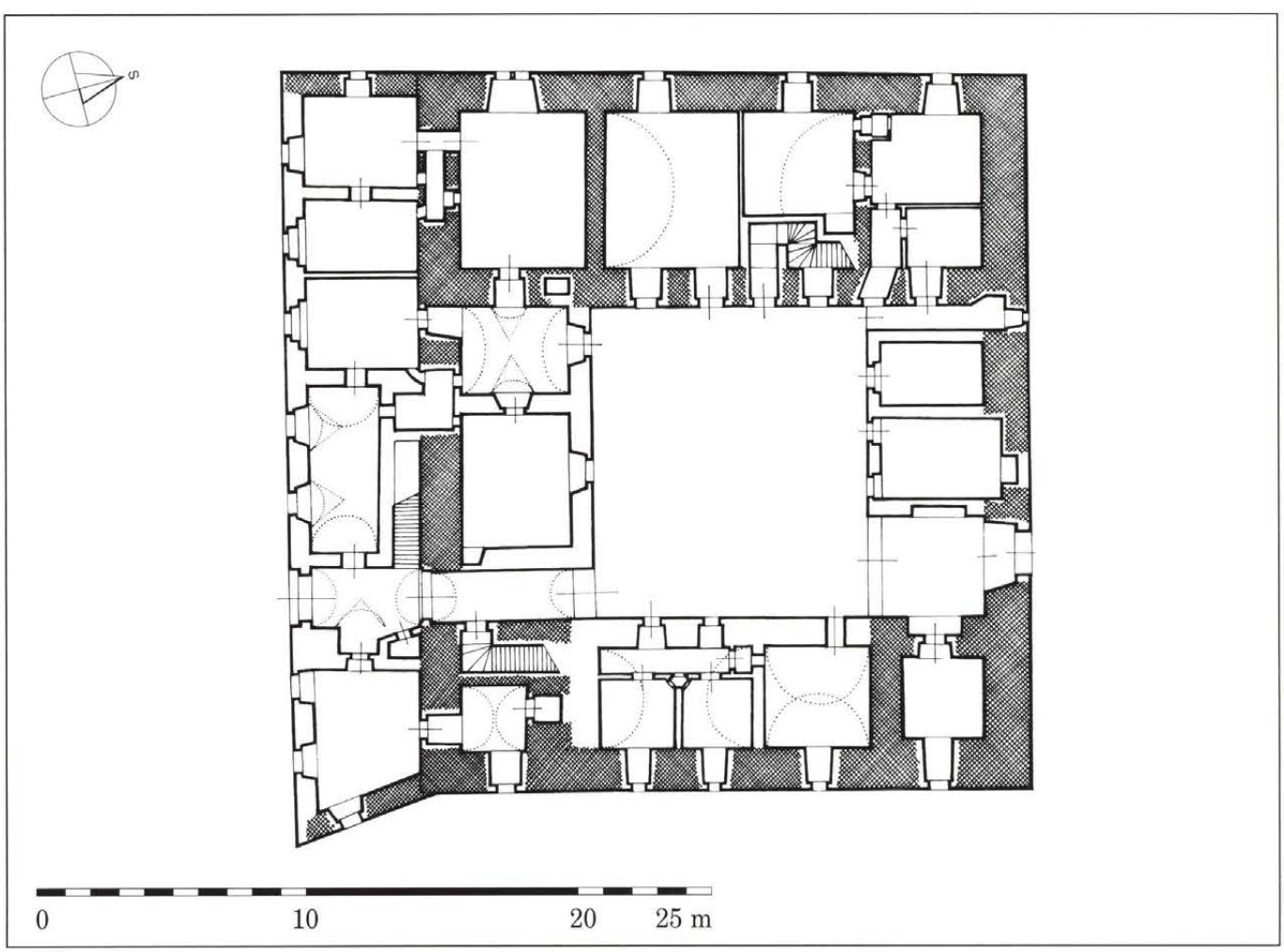

Obr. 191: Opava. Půdorys přízemí opavského zámku s vyznačením starších fází (mřížkovaně).

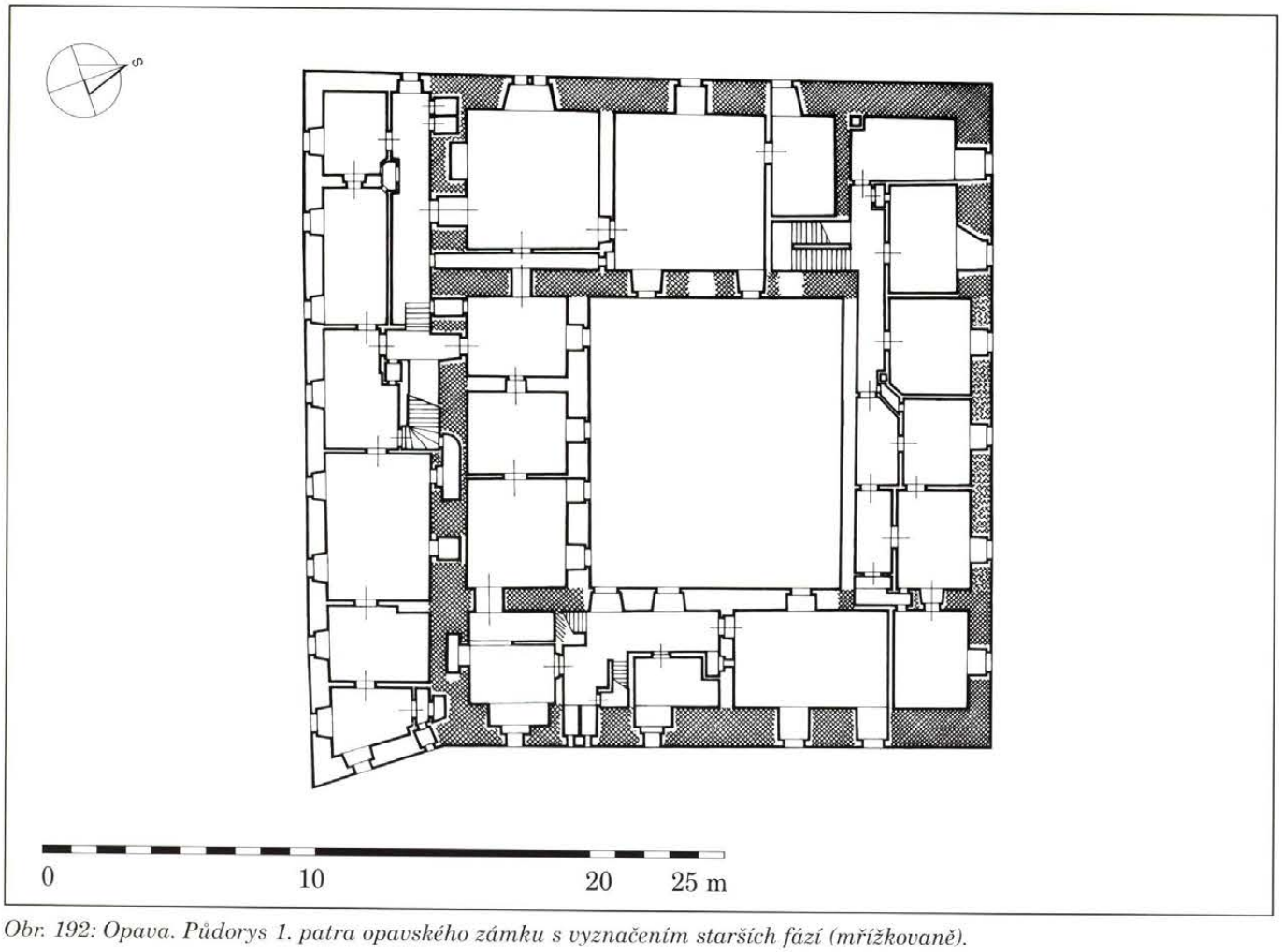

Obr. 192: Opava. Půdorys 1. patra opavského zámku s vyznačením starších fází (mřížkovaně).

o mnoho výšku patrového paláce (tj. cca 9 - 10 m) a že na přelomu 16. a 17. věku byly kryty asi sedlovými střechami, sevřenými pozdně gotickými nebo renesančními trojúhelnými štíty.

Tyto stavební dominanty hradu (palác a obě věže) spojovala navzájem téměř 2,5 m silná hradba, ukončená patrně původně jen nekrytým ochozem s cimbuřím nebo poprsní zdí (teprve v roce 1683 totiž bylo nařízeno, aby hradby byly opatřeny přestřešenými ochozy kurtin za barokní atikou; DRKAL S.: 1956, s. 157). Zdá se, že západní hradba, obrácená proti městu, byla původně vyšší než zdi na jižní a východní straně. V jejím přízemí, hned vedle jihozápadní věže, byla proražena brána do hradu, do které přes vodní příkop ústil dřevěný most. Menší výpadní branka (ještě kolem roku 1650 lomeně goticky sklenutá) byla v protilehlé hradbě a vedla na dřevěnou lávku přes vnější příkop ven z města.

Obranyschopnost hradu byla zvýšena jednak už zmíněným okružním příkopem, jednak na přístupové západní straně, proti městu předsazeným hospodářským předhradím. To bylo obehnáno samostatným vodním příkopem a vnitřním valem, zpevněným kolem roku 1650 ještě palisádou s dřevěnou vstupní branou se dvěma průchody – pro pěší a povozy. Na okraje předhradí a severozápadní nároží vlastního hradu se napojovaly také městské hradby, které vtahovaly celý hradní areál do obranného systému města. Krátká zeď (kolem roku 1650 s cimbuřím) přehrazující hradní příkop a propojující jihozápadní nároží hradu s hradním mlýnem zároveň vytvářela jakýsi chráněný koridor kolem přístupového mostu a brány.

Zůstává nejasné, zda popsaný rekonstruovaný vzhled hradu byl dílem jediné stavební etapy, kterou můžeme položit do let cca 1383/85 - 1404, nebo jednalo-li se o výsledek postupného rozšiřování vnější fortifikace kolem kvadratického jádra hradu v několika fázích v 15. a 16. věku. Snad nepochybíme, budeme-li usuzovat, že dalším zásahem do stavební podoby tohoto Přemkova jádra opavského hradu byla až adaptace některých jeho místností v roce 1539 zástavním držitelem Oldřichem Cetrysem z Kynšperka a že nejspíše tehdy došlo k zástavbě prostoru mezi věžemi přízemní zděnou provozní budovou.

*

Z prostoru opavského hradu nejsou známy žádné archeologické nálezy.

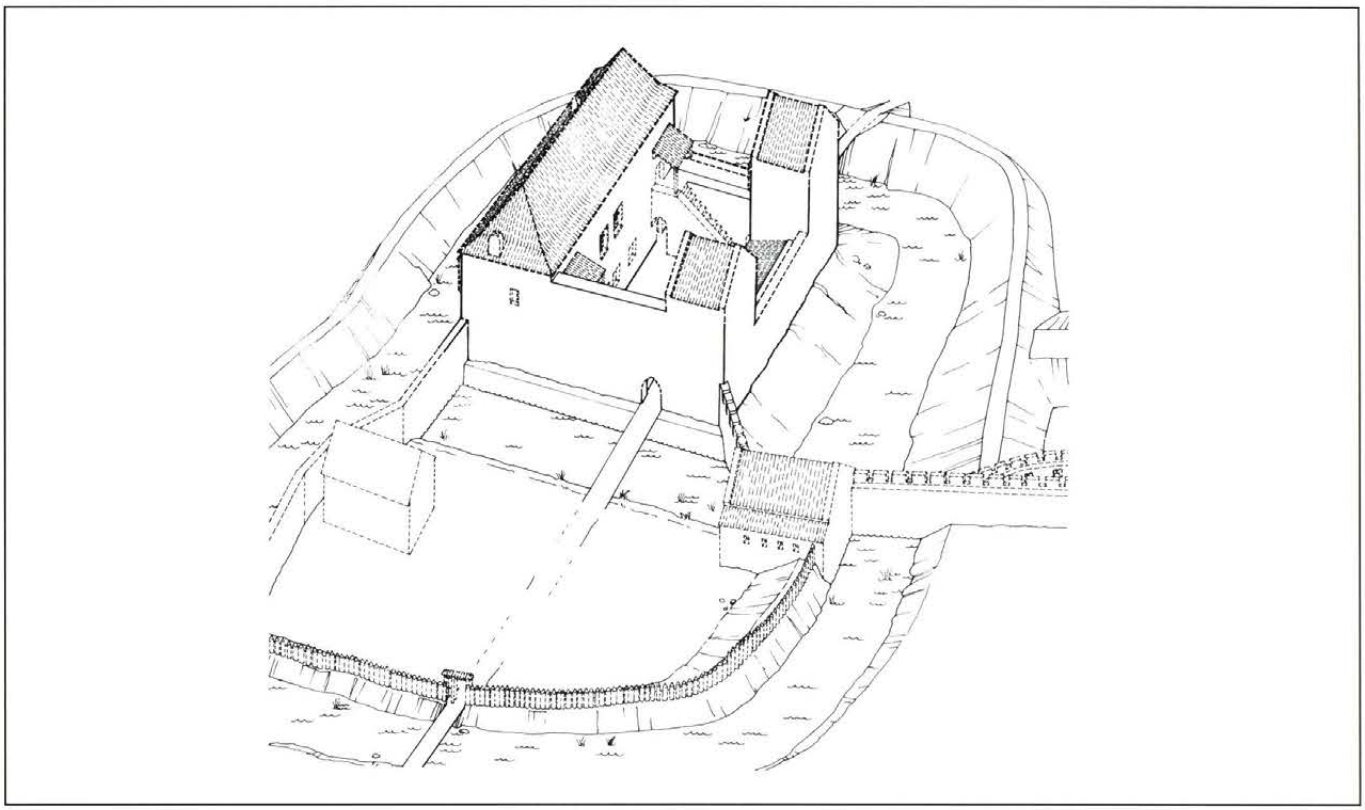

Obr. 193: Opava. Pokus o hmotovou rekonstrukci (15. století).

Ikonografie a dokumentace

Patrně nejstarší prozatím známé vyobrazení opavského hradu, ovšem již po úpravách, které zde provedl Oldřich Cetrys z Kynšperka, nám poskytuje veduta Opavy od Jana Willenberga z doby kolem roku 1590 nebo těsně po něm (obr. 194). Opavský hrad je na ní zachycen krajně schematicky v pohledu od jihozápadu (veduta byla publikována např. v knize Opava 1224-1974, Opava 1975). Dominantami sevřené stavby jsou jednak dvě nárožní věže s trojúhelnými štíty a dvěma etážemi oken, jednak shodně vysoký severní podélný palác se sedlovou střechou.

Značnou vypovídací hodnotu má plastická mapa východního úseku města z doby kolem roku 1650-1660, kterou do literatury uvedl Stanislav Drkal (1956, s. 156). Zámek je zde proveden jako papírová skládačka, takže podává informaci jak o půdorysu, tak i vzhledu všech vnějších i dvorních fasád (plán je uložen ve Slezském zemském muzeu, samostatná vysvětlující legenda k číslům se dochovala v Zemském archivu v Opavě, fond: Archiv města Opavy, inv. č. 1719, kart. 238). Podle plánu sestával zámek ze severního patrového paláce s dvojicí souběžných sedlových střech. Jeho jednoduché severní průčelí doplňoval prevétový arkýř v patře, z nádvoří se vstupovalo dvěma obdélnými vchody do přízemí. Mezi nimi se nacházela tři okna, čtvrté bylo v jihozápadním koutě. V patře byla z nádvorní strany čtyři velká obdélná okna a přístup do sálu za nimi zprostředkovalo strmé schodiště nesené dvěma arkádami, přisazené k východní hradbě a zastřešené pultovou střechou na dřevěných sloupcích. Další schodiště bylo v koutě mezi palácem a západním křídlem. Západní křídlo, v němž byl průjezd na dřevěný most přes vodní příkop směrem k městu, neslo na nádvorní straně arkýř na krakorcích a bylo pročleněno z nádvoří jen čtyřmi nevelkými okny. Také jižní křídlo mělo na nádvorním průčelí v patře arkýř na třech krakorcích, pod nímž byla zazděná arkáda s druhotným vstupem do přízemí bývalé jihovýchodní věže. Z nádvoří vedly do přízemí křídla ještě dva další obdélné vchody, v patře byla tři drobná okna a další dvě okénka osvětlovala podstřešní etáž. Do kouta mezi jižní a západní křídlo byl vsazen obdélný přístavek s dřevěnou obíhající pavlačí, krytou – společně s přístavkem a celým křídlem – pultovou střechou. Východní strana nádvoří tehdy ještě nebyla zastavěna. Hradba byla prolomena jen lomeným otvorem brány na můstek přes příkop směrem na Komárov. Vstup byl z nádvorní strany zasazen do vysoké lomené niky, v níž se zřejmě původně pohybovala padací mříž, v polovině 17. století již odstraněná. Korunu hradeb, opatřených ochozem se střílnami, završovala obloučková atika. Zámek byl od předhradí a města oddělen vodním příkopem, sevřeným zdmi s cimbuřím; zbylé tři strany chránily příkopy a šance raně barokního prstence opevnění kolem města, vybíhající východním směrem v mohutný kosodélný sypaný bastion, posilující ochranu výpadní brány. Také předhradí na straně do města, obklopené palisádou s dvoudílnou dřevěnou bránou a zaplněné jen stavbou

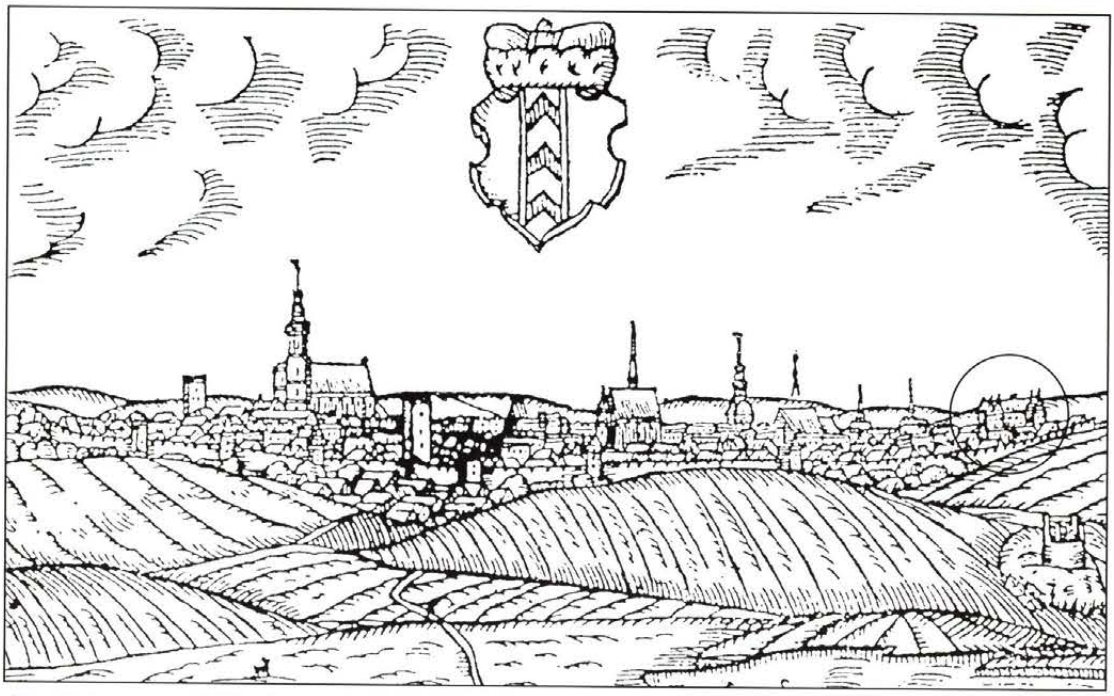

Obr. 194: Opava. Willenbergova veduta z doby kolem roku 1590.

zděné kuchyně, přestavěné v sýpku, bylo dosud proti městu zaštítěno vodním příkopem. V místech styku obou příkopů proti městu s městskými hradbami fungoval ještě starý mlýn.

Asi z počátku 90. let 17. století pochází známý, tzv. požární obraz Opavy (dnes ve Slezském zemském muzeu v Opavě), rozměrná olejomalba vzniklá zřejmě z popudu opavských jezuitů, zachycující v pohledu od severu katastrofální požár města v noci 24. května 1689. Hrad, který ohni unikl, je tu z ptačí perspektivy podán vcelku věrohodně jako obdélný pozdně renesančně přestavěný objekt, jehož celou severní stranu zaujímá patrový palác krytý dvěma souběžnými sedlovými střechami. Zbytek výškově vyrovnané zástavby, ozdobené obloučkovou atikou, tvoří obvodová křídla svírající malý dvůr. Zámek je obklopen vodním příkopem a zapojen do městských hradeb, jako celek s městem pak chráněn barokními šancemi. Přístupu od města sloužil dřevěný most. Rovněž prevétový arkýř v patře paláce se dvěma malými okénky je věrně zaznamenán. Kratší severní fasáda je rytmizována čtyřmi okenními osami, delší západní průčelí devíti okenními osami.

Podobně, avšak poněkud zidealizovaně a mnohem méně přesně je opavský zámek zakreslen na pohledu na město z ptačí perspektivy od severu, hlásícím se do roku 1692, ve skutečnosti však pocházejícím až z poloviny 18. století. Objekt zámku je zde v rozporu se skutečností zobrazen jako třípodlažní, se šesti (místo pěti) okenními osami s severním průčelí paláce. Příkop proti městu je zachycen bez vody, přístupový most jako podklenutý dvěma oblouky, avšak s dřevěnou mostovkou. Na koruně zdiva je schematicky podána obloučková atika (otištěno v publikaci Opava 1224-1974). Bohužel autor pohledu zjevně vycházel z opavského požárního obrazu, který jen v některých detailech modernizoval podle skutečností z poloviny 18. století, a tak nejsme s to poznat, zda vskutku mezi rokem 1689 a cca 1750 došlo k výstavbě zděného mostu přes příkop, nebo se jedná jen o autorskou licenci.

Na mladších pohledech na město Opavu z 18. století (zejména jde o veduty města na záhlavích výučních listů nebo Delsenbachův pohled na Opavu z doby kolem roku 1720) byl zámek zakreslen vždy velmi zjednodušeně jako blokový objekt s obloučkovou atikou a arkýřovým prevétem v patře paláce. Výpověď těchto obrázků je proto třeba brát se značnou rezervou, vcelku však potvrzují, že objekt nedoznal podstatných úprav.

Totéž lze říci o výtvarně zdařilých akvarelových vedutách městských částí od Franze Biely, zejména o jeho pohledu na východní obvod městských hradeb s kostelem sv. Janů z roku 1813 (otištěno např. v publikaci Opava 1224-1974), kde strohá, výškově vyrovnaná hmota zámku s hladkými fasádami zaujme jen novou jednotnou střechou.

Mimořádnou dokumentační cenu dnes již neexistující stavby proto mají nečetné fotografie z konce 19. století, jež zachycují zámek těsně před demolicí (uchovány ve fotoarchivu Slezského zemského muzea; snímek zámku od západu přetiskl DRKAL S.: 1956, příloha mezi s. 144 a 145) a které zaznamenávají zámek po utilitárních úpravách asi v polovině 19. věku, kdy už byl stržen severní arkýř a vjezd do objektu za zděným mostem rámoval velký raně klasicistní portál s erbem Lichtenštejnů.

Naštěstí byly v souvislosti s úpravami bývalého zámku v sídlo okresního úřadu pořízeny plány přízemí a 1. patra objektu (Zemský archiv v Opavě, fond: Zemská vláda slezská,

inv. č. 1015, kart. 147). Jsou vypracované J. Walterem a signované 28. 2. 1861; z nich vychází i námi nabídnutý půdorys. Plány byly opatřeny nadpisem *„Plan des Liechtenstein'schen Schlossgebaudes zu Troppau"*, měřítkem ve vídeňských sázích a popisem využití jednotlivých místností.

Tato cenná dokumentace je verifikována zaměřením zámku z doby těsně před jeho demolicí, které publikoval S. Drkal (1956, s. 160-162). Dokument obsahuje půdorys přízemí i patra a řez objektem, vedený od severu k jihu. Plány jsou kótovány a srovnáním se zaměřením z roku 1861 je možné postihnout drobné změny, k nimž v objektu došlo. Precizní zaměření rovněž dovoluje na základě rozdílných tlouštěk zdiv určit středověké a pravděpodobně středověké části stavby. Plány rovněž posloužily jako podklad pro námi předložené půdorysy a staly se i východiskem pokusu o rekonstrukci středověkého stavu.

Literatura

- **BIERMANN, G.,** 1874: *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf.* Teschen.
- **DRKAL, S.,** 1956: *Historie opavského zámku,* in: Sborník k 10. výročí osvobození města, Ostrava, s. 134-164.
- **KNEIFEL, R.,** 1805: *Topographie des k. k. Antheiles von Schlesien II/2.* Brünn.
- **KOUŘIL, P. - PRIX, D. - WIHODA, M.,** 1997: *Městské hrady v českém Slezsku,* AH 22, s. 249-272.
- **KUBITZA, F.,** 1938: *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesien,* DMSH 24/9-12, s. 197-209.
- **MÜLLER, K. A.,** 1837: *Vaterländische Bilder I. Die Burgfesten und Ritterschlösser Schlesiens (beider Antheile), so wie Grafschaft Glatz.* Glogau.
- **(PRASEK, V.):** 1891-1892: *Das fürstliche Liechtensteinische Schloß in Troppau,* Troppauer Zeitung, Nr. 278, 282, 285, 291 a 293; Nr. 23, 25, 39, 89 a 91.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Severní Morava.* Praha.
- **TUREK, A.,** 1971: *Dějiny zámku Hradce.* Ostrava.
- **WEINELT, H.,** 1936e: *Die Herkunft der westschlesischen Wasserburgen,* DMSH 22, s. 202-205.
- **WEINELT, H.,** 1937a: *Burgen und Siedlung in Sudetenschlesien,* Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamtschlesischen Raume 9, s. 33-44.
- **ZUKAL, J.,** 1912: *Paměti opavské. Črty kulturní a místopisné.* Opava.

PŘEROVEC

okres Opava, katastrální území Mokré Lazce
druhá polovina 13. století

Historické zprávy

7. - 10. 6. 1441

Opavský vévoda Václav II. postoupil Zbyňkovi Hřivnáčovi ze Štítiny *„... tu Lhotku, kterazz lezy podle hranicz Nowsedlisczich a Lazeczskych a Pustopolomskich ...“*. Citovaná relace je zároveň nejstarším popisem katastru, na němž se nachází Přerovec (ZDOp II-1, s. 46, č. 137, f. 32).

19. - 22. 12. 1492

Václav Hřivnáč z Heraltic přenechal Petru Stošovi z Kounic na Štítině *„...Lhotku pustú, kteráž leží nad Přerovcem ...“* (ZDOp II-3, s. 125-126, č. 37, f. 14a).

14. - 17. 12. 1513

Po smrti Petra Stoše z Kounic vdova Anna z Drahotuš a Volf z Kounic na Tvorkově prodali *„... tvrz Sčítinu a vsi Mokré Lazce a Novosedlice a Přerovec a Lhotky pusté ...“* Matyáši Bystřickému ze Studnic a na Štítině (ZDOp II-3, s. 166-167, č. 139, f. 44), který obratem vzal na zboží na spolek svého strýce Ondřeje (ZDOp II-3, s. 167, č. 140, f. 44a).

(23. 12. ?) 1536

Markéta ze Studnic vyznala před zemskými úředníky, že její zesnulý bratr Matyáš prodal *„... tverz Sčítinu s dvorem, ves Mokré Lastce, ves Novosedlice a Přerovec a Lhotky pusté ...“* Jindřichu Šípovi z Branice (ZDOp II-4, s. 228-229, č. 82).

1576/1577

Jiří Šíp z Branice upozornil zemské úředníky, že podle závěti bratra Jaroslava spravuje *„... pustý zámek Přerovec a při něm ves pustú Lhotku ...“* a pohnal před soud Mikuláše Tvorkovského z Kravař a na Štítině, který zmíněné statky protiprávně zabral (KPN/ZDOp I-12, f. 256; ZA Opava, Pozůstalost J. Zukala, inv. č. 191, s. 270-271).

Popis objektu a archeologické nálezy

Nedaleko Suchých Lazců a Nových Sedlic, v blízkosti osady Přerovce, jež je dnes rozdělena mezi obě uvedené vsi, v polesí Štítina, stávalo opevnění – nejspíše dřevohlinitého charakteru, na které upomíná vcelku zřetelná konfigurace terénu (obr. 195). Bylo situováno na ostrožně klínovitě vybíhající do údolí, v nadmořské výšce 385 m, nad soutokem dvou bezejmenných potoků, které tečou u její západní, respektive jihozápadní a severní paty. Fortifikaci tvoří jednodílné jádro nepravidelného oválného až lichoběžníkového tvaru maximálních rozměrů 50 x 40 m s následným příkopem a valem. Delší osou je orientováno ve směru východ – západ a k západu také mírně klesá. Je nerovné s poměrně četnými a někdy i dosti hlubokými depresemi, zvláště v jihovýchodní a východní části. Některé z depresí jsou zřejmě recentního původu a souvisí s prováděnými výkopy (obr. 196).

Na východní straně je opevnění odděleno od mírně stoupajícího hřebene šíjovým příkopem, částečně vylámaným ve skále, který je v těchto místech nejširší. Při vrcholu dosahuje šířky až 15,5 m, u dna pak 2,5 - 3,0 m. Na severní a severozápadní, poměrně obtížně přístupné straně, chráněné sráznými svahy ostrožny, je příkop naopak velmi mělký a jen 1,0 - 1,5 m široký. Nevýrazný je zde ovšem i následný val, mající v koruně šířku taktéž toliko 1,0 - 1,5 m. Převýšení centrálního plató tu činí 4,0 - 5,0 m, zatímco val převyšuje příkop jen o 0,5 - 0,8 m. V severovýchodním nároží, kde val sílí a plynule přechází ve stoupající terén, je zřejmé také nápadné rozšíření příkopu (obr. 197). Nelze vyloučit, že právě zde mohla ústit přístupová komunikace vedená v konečném úseku od severovýchodu. Závěrečnou část přístupu k fortifikaci po hřbetu ostrožny by mohla indikovat novověká alej listnatých stromů. V protějším severozápadním ohbí opevnění je příkop nejspíše druhotně přerušen, snad v souvislosti s těžbou dřeva. Ve vyklenutém západním čele je však opět širší – až 7,5 m při vrcholu a maximálně 2,0 m u dna, ale i hlubší – cca 3,0 m. Koruna valu nad strmým srázem je takřka ve stejné výši jako západní část vlastního jádra. Na jihu, kde je fortifikace vcelku nejhůře hájitelná, je val nejmohutnější. Temeno má šíři až 3,5 m, příkop při vrcholu 7,0 - 8,0 m a při dně 2,0 - 2,5 m. Příkop je zde také evidentně hlubší než na straně západní; v jihozápadním zaoblení

Obr. 195: Přerovec. Letecký pohled na lokalitu.

je pozorovatelné schodovité snížení terénu. Přerušení příkopu v šíři 3,0 m přibližně v polovině jeho délky je zřejmě původní a souvisí nejspíše s možností rychlého přístupu na val. Ten se v jihovýchodním nároží, kde je opět viditelné zvětšení příkopu, přimyká k východním směrem stoupajícímu hřebeni.

*

Typologicky nelze Přerovec jednoznačně zařadit. Jedná se strukturálně o raný typ hradu, u něhož spíše ještě dozní-vá pozdně hradištní tradice, než se prosazují progresivní prvky hradní architektury. I když nemáme k dispozici jednoznačné archeologické závěry (dosud byly prováděny jen nahodilé sondáže, systematický rozsáhlejší výzkum chybí), zdá se, že hrad neměl zděný bergfrit a hlavní tíhu obrany neslo obvodové ohrazení a především příkop s předsunutým valem. V konstrukci budov vnitřní zástavby se ve velké míře uplatňovalo dřevo kombinované s mazanicí (KOUŘIL P.: 1983, s. 57). Základní přístup do areálu hradu vedl pravděpodobně z hřebene ostrožny na severovýchodě po mostě přes příkop.

*

Lidová tradice si opevnění zafixovala jako „Zámčisko" – hradisko u Přerovce, zvané také *„šklanné zámčisko"* (PARMA R.: 1908, s. 64). V 16. a 17. století se u Suchých Lazců několikrát připomíná i les zvaný Přerovec (PARMA R.: 1906, s. 68).

První nálezy a zřejmě také výkopy byly na Přerovci, patřícímu kdysi do hrabyňského lesního revíru, učiněny již někdy před rokem 1905, neboť podle zápisu datovaného ve Vídni 22. 4. 1905, byly zde získané předměty císařským příkazem propůjčeny bruntálskému muzeu. Přesnější doba jejich nabytí není však známa. V roce 1913 prováděl na lokalitě „výzkum" lesmistr Friedel z Hrabyně, jehož objevy byly opět uloženy na zámku v Bruntále, v muzeu řádu německých rytířů, který byl v té době vlastníkem pozemku. Slezskému muzeu v Opavě byly postoupeny v roce 1921 pod podmínkou, že i nadále zůstanou majetkem řádu. Definitivně byly do sbírkového fondu (spolu s některými dalšími předměty označenými jako „starý muzejní majetek") zapsány až v roce 1954. Roku 1915 věnoval opavskému muzeu své nálezy také nadučitel Leo Černín, který na fortifikaci sondoval zřejmě i v roce 1930 a materiál nalezený v hloubce cca 15 cm daroval muzeu v roce 1950. L. Černín doprovázel také kustoda opavského muzea ing. V. Kargera, který na Přerovci provedl 16. 9. 1916 úřední výzkum (KARGER V.: 1917, s. 140). Vytěžené artefakty se staly součástí archeologických sbírek, stejně jako ty, které muzeu připsal v letech 1920 - 1921. Ojedinělé přírůstky byly převedeny rovněž z muzea Matice opavské (laskavé sdělení PhDr. V. Šikulové ze Slezského zemského muzea v Opavě; KARGER V.: 1922, s. 30-31; JISL L.: 1964, s. 126).

Keramické artefakty, nalezené v počtu několika desítek kusů, a to výhradně ve zlomcích, představují výrazně jednolitou kolekci. V její tvarové náplni převládají hrnce a hrnky, doplněné v menší míře formami zásobnicovými. Džbány, mísy, poklice, případně jiné zástupce kuchyňské keramiky tu postrádáme zcela, což ostatně v plné míře platí i pro další skupiny středověké keramiky.

Obr. 196: Přerovec. Půdorysné zaměření.

V okrajové profilaci hrají jednoznačně prim vyšší římsovité okraje, přecházející u některých kusů v prostá okruží (obr. 198; 199; 200; 201; 202); jiné utváření okrajových zlomků nebylo zaznamenáno. Jejich vnější plošky nesou velmi často výzdobu jednoduchou rytou širokou vlnicí či obvodovými rýhami a žlábky, v menší míře pak i šikmými záseky. Spíše ojediněle se s výzdobným motivem setkáváme i na horizontálně seříznutém vrcholu okraje. Obdobné zdobení se uplatňuje i na vlastním těle nádob, nezřídka v kombinaci s charakteristickými mělkými kapkovitými dolíky, eventuálně širokými vseky, umístěnými na přechodu hrdla v tělo.

Skladba hliněného těsta je rovněž značně jednotná. Znamená to, že zcela převažuje středně hrubá až jemnější ostřená hmota. Je příznačné, že právě u vyvinutějších tvarů – okruží je poněkud méně kvalitní. Pouze u silnějších střepů zásobnicovité povahy lze rozpoznat nepatrnou příměs drobných zrníček tuhy. Drcený grafit je ovšem ve větší míře zastoupen u klasických zásobnic, které jsou na vnější i vnitřní straně opatřeny engobou hnědobéžových a šedobéžových odstínů. Barva vypálení je převážně šedá, šedohnědá i okrově hnědá. U vyspělejších kusů má pak světlejší šedobéžový až šedobílý tón.

Korpus více než 140 železných předmětů je poměrně značně rozsáhlý a vcelku i dosti kvalitní, i když musíme konstatovat, že téměř jednu jeho třetinu tvoří jen hřeby a hřebíky různých typů (38 kusů), související se skupinou stavebního vybavení (celkem 54 kusů). Příznačná pro typ lokality je převaha nálezů, vážících se k výstroji koně a jezdce (62 kusů) a také militárií (13 kusů). Naopak zcela chybí zemědělské nářadí (KARGER V.: 1922, s. 31 však zmiňuje

Obr. 197: Přerovec. Šíjový příkop.

jak nálezy srpů, tak i radlice ?) a také řemeslnické nástroje jsou zastoupeny toliko vrtákem a polovinou výhňových (kovářských) kleští. K předmětům osobní výbavy pak řadíme 11 nožů nebo jejich částí, přičemž jeden dlouhý exemplář se střenkou se třemi otvory mohl být jistě použit i jako zbraň. Obecně ovšem nože patří k univerzálním nástrojům s mnohaúčelovým využitím. Dvě železné objímky mohou snad souviset s funkcí vozu, dva další předměty nelze blíže identifikovat.

Nejprve si povšimněme součástí koňské výstroje. Bylo zaznamenáno 19 celých či ve zlomcích zachovaných podkov různé velikosti (obr. 203:5-6). Všechny jsou bez hmatce a mají převážně úzké, ploché, většinou lichoběžníkové ozuby. Až na jeden extrémně velký případ se čtyřmi otvory jsou na každém rameni opatřeny pouze třemi otvory, jež však nejsou umístěny ve žlábku; ten všechny nalezené kusy postrádají. Jejich převažující část patří k jezdeckým podkovám. Kolekci lze datovat do druhé půle 13. století s možným přesahem do století 14. Odpovídá to dělení a časovému zařazení slezských exemplářů, provedeném J. Kaźmierczykem (1978, s. 86-103, 141-144), který tento typ podkov řadí do své VI. skupiny. Shodné poznatky vykazují kupř. i práce L. Belcrediho (1989, s. 456; tam i základní literatura) anebo Z. Měchurové (1995, s. 167 a 168), vycházející ovšem opět především z klasifikace Kaźmierczykovy.

O významu koně na lokalitě svědčí i množství získaných udidel, a to v celkovém počtu 7 kusů (obr. 203:2-3). Jsou tu zastoupeny typy s kloubovými symetrickými tyčinkovými udítky a s prostými kroužky v prstencových zachycovačích, ale také méně častý typ kloubového udidla, na jehož udítka jsou přímo napojeny kratší postranice (obr. 203:1). Dalších 6 jednoduchých kroužků téměř shodné velikosti přiřazujeme (s otazníkem) rovněž k udidlům, jakkoliv jsme si vědomi problematičnosti takového zařazení, zvláště neznáme-li bližší nálezové okolnosti. Obecně lze říci, že uvedené typy udidel jsou charakteristické pro 13. - 15. století, i když prosté tyčinkovité exempláře mohou být ještě starší (srv. BELCREDI L.: 1989, s. 456-457; MĚCHUROVÁ Z.: 1995, s. 160-161); k přesnějším chronologickým závěrům nejsou vhodné.

K odstranění nečistoty z těla koní a k ošetření jejich srsti sloužila hřebla (obr. 203:4), dnes již běžně nalézaný předmět na středověkých lokalitách; ten je zatím také bez určitějšího chronologického významu (srv. SLIVKA M.: 1981, s. 227-228). Dochovaly se tři neúplné kusy, a to vždy z ozubené pracovní části.

Ke koňskému postroji, ale také výstroji jezdce, náleží přezky (obr. 204:1-3, 5-6). Máme k dispozici celkem 16 exemplářů značné tvarové variability, jejichž použití bylo různorodé – od koňských postrojů, kam klademe většinu z nich (SLIVKA M.: 1981, s. 255-256), přes opasky, řemeny zbraní či brašen, spínání oděvů a obuvi až po upnutí ostruh apod. Přesnější funkční rozlišení je však u většiny nálezů nejisté.

Výstroj jezdce prezentují zejména ostruhy (obr. 205) a třmeny (obr. 206). Obě kategorie jsou relativně hojně zastoupeny. Pokud jde o ostruhy, máme k dispozici 7 neúplných kusů velmi podobného provedení. Mírně prohnutá až parabolická raménka půloválného, případně oválného

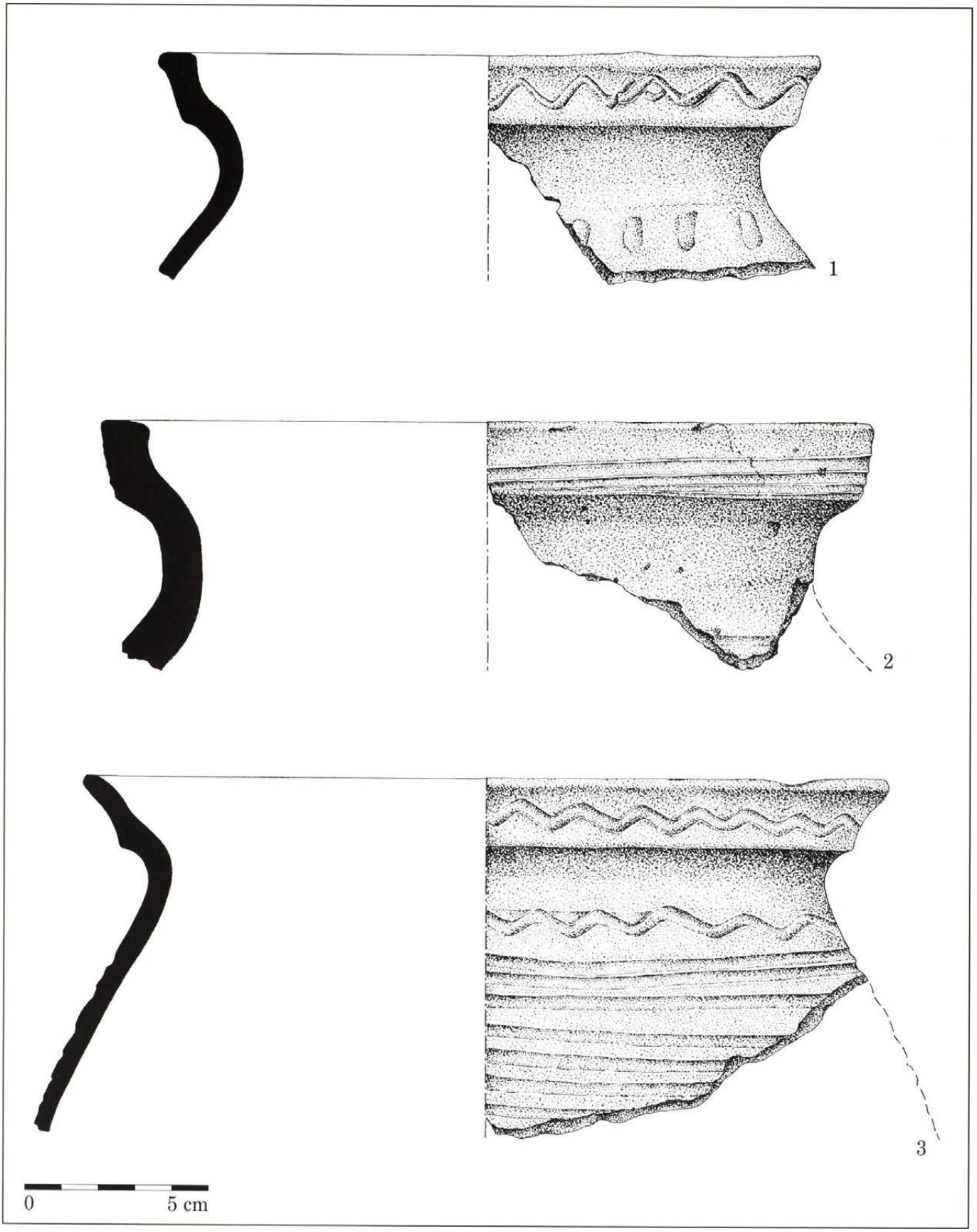

Obr. 198: Přerovec. Keramické nálezy.

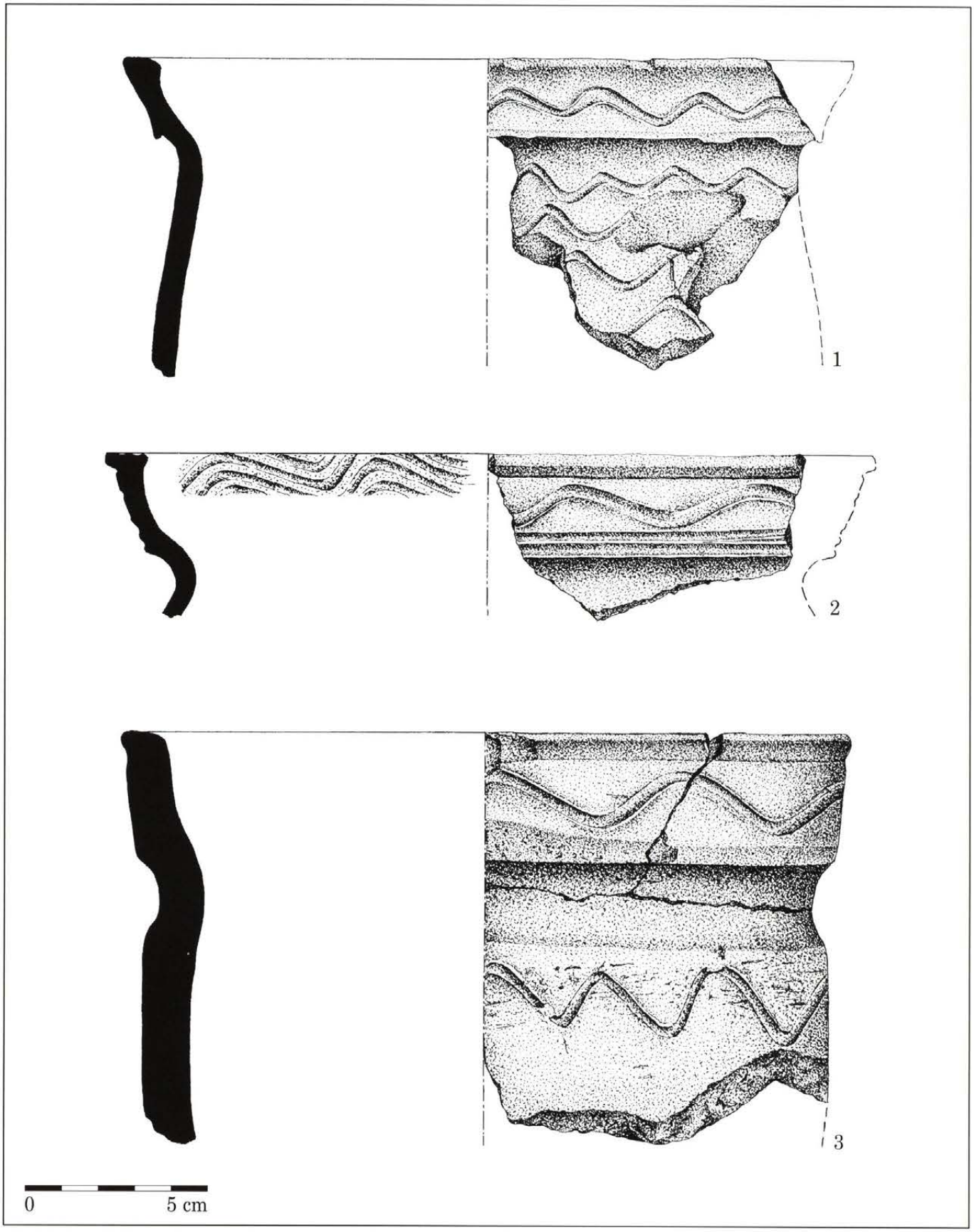

Obr. 199: Přerovec. Keramické nálezy.

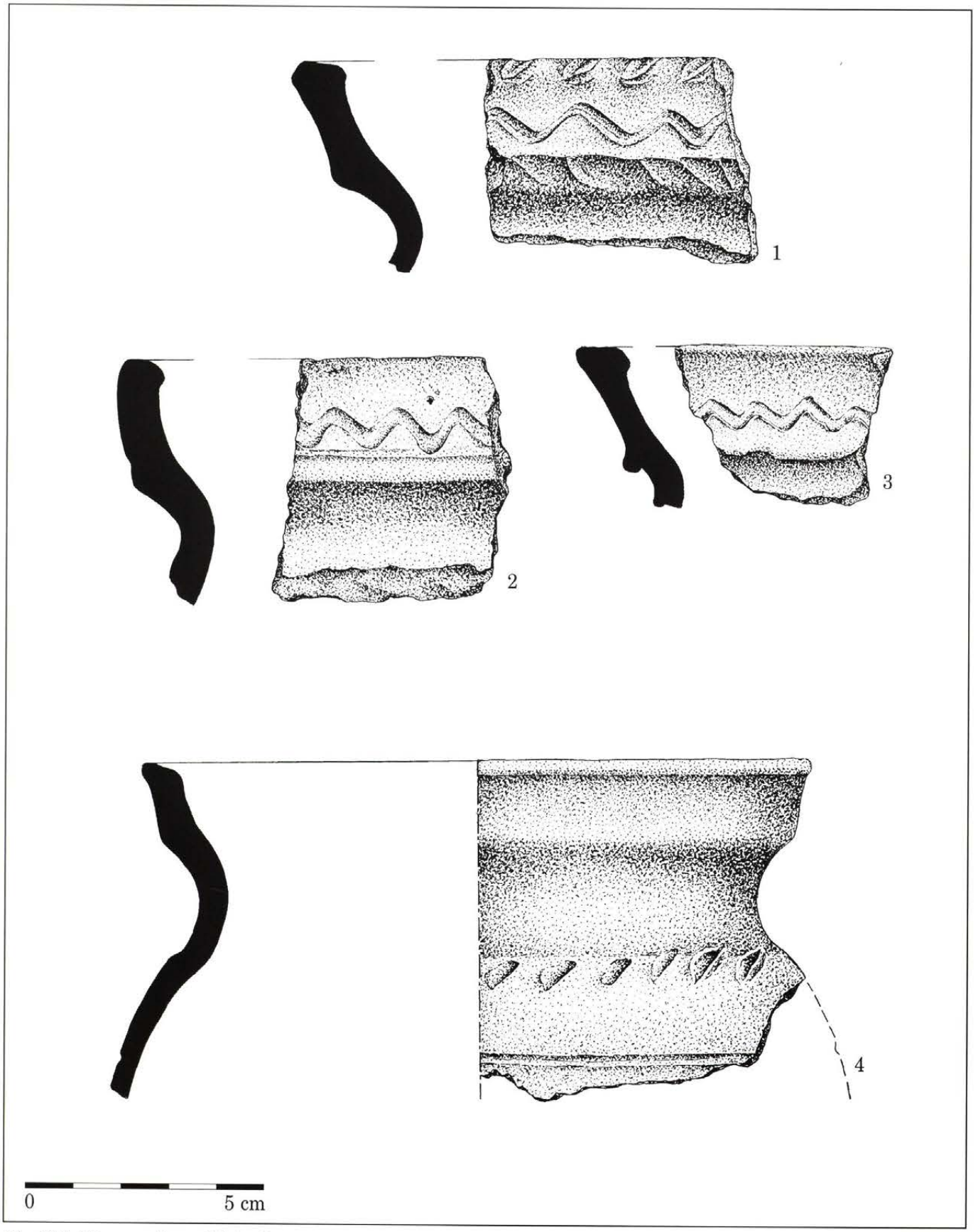

Obr. 200: Přerovec. Keramické nálezy.

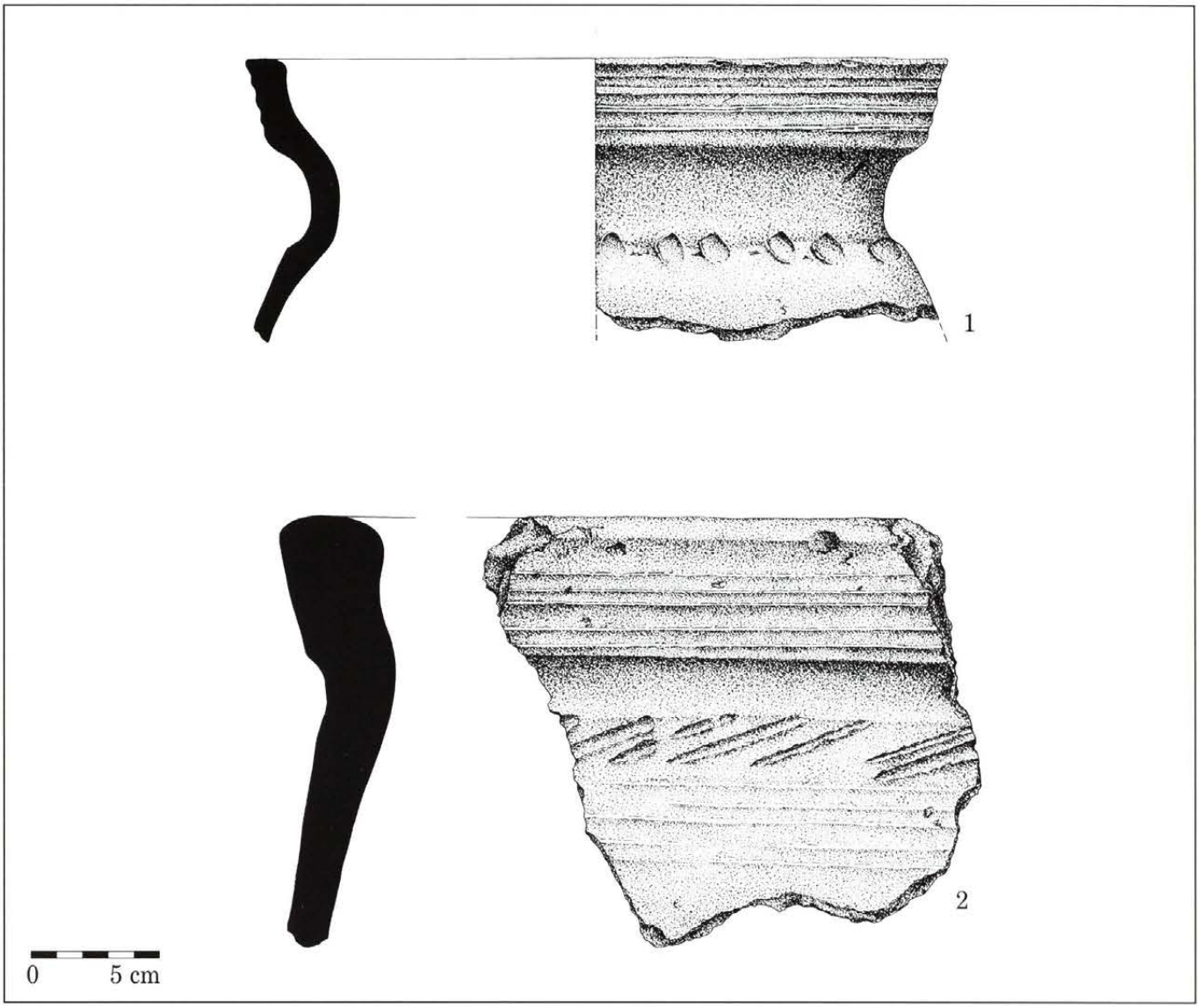

Obr. 201: Přerovec. Keramické nálezy.

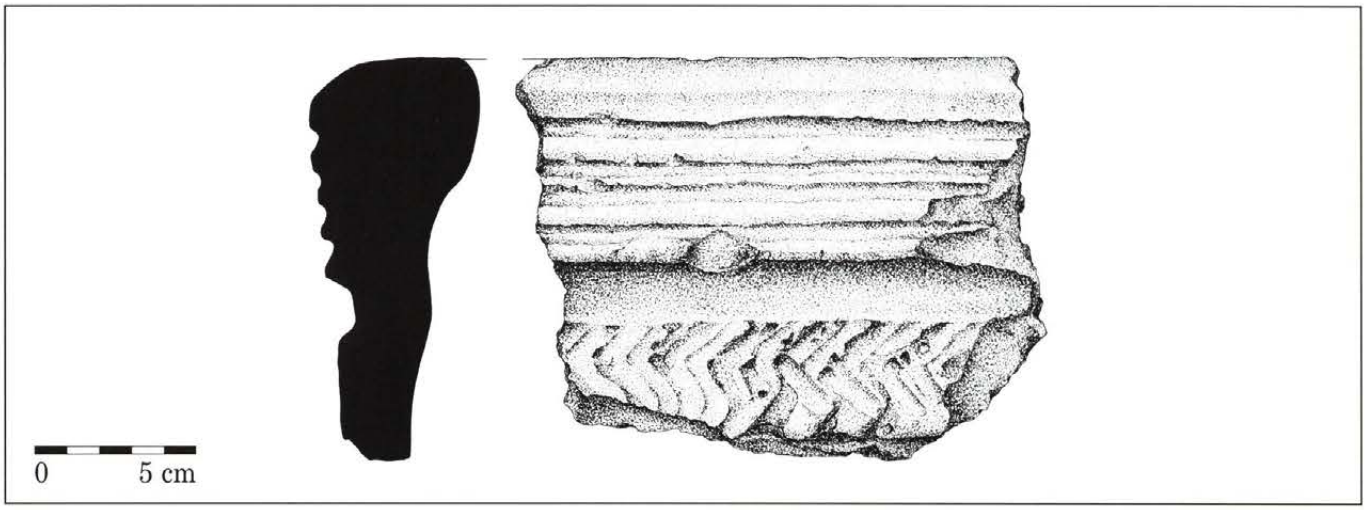

Obr. 202: Přerovec. Okraj zásobnice.

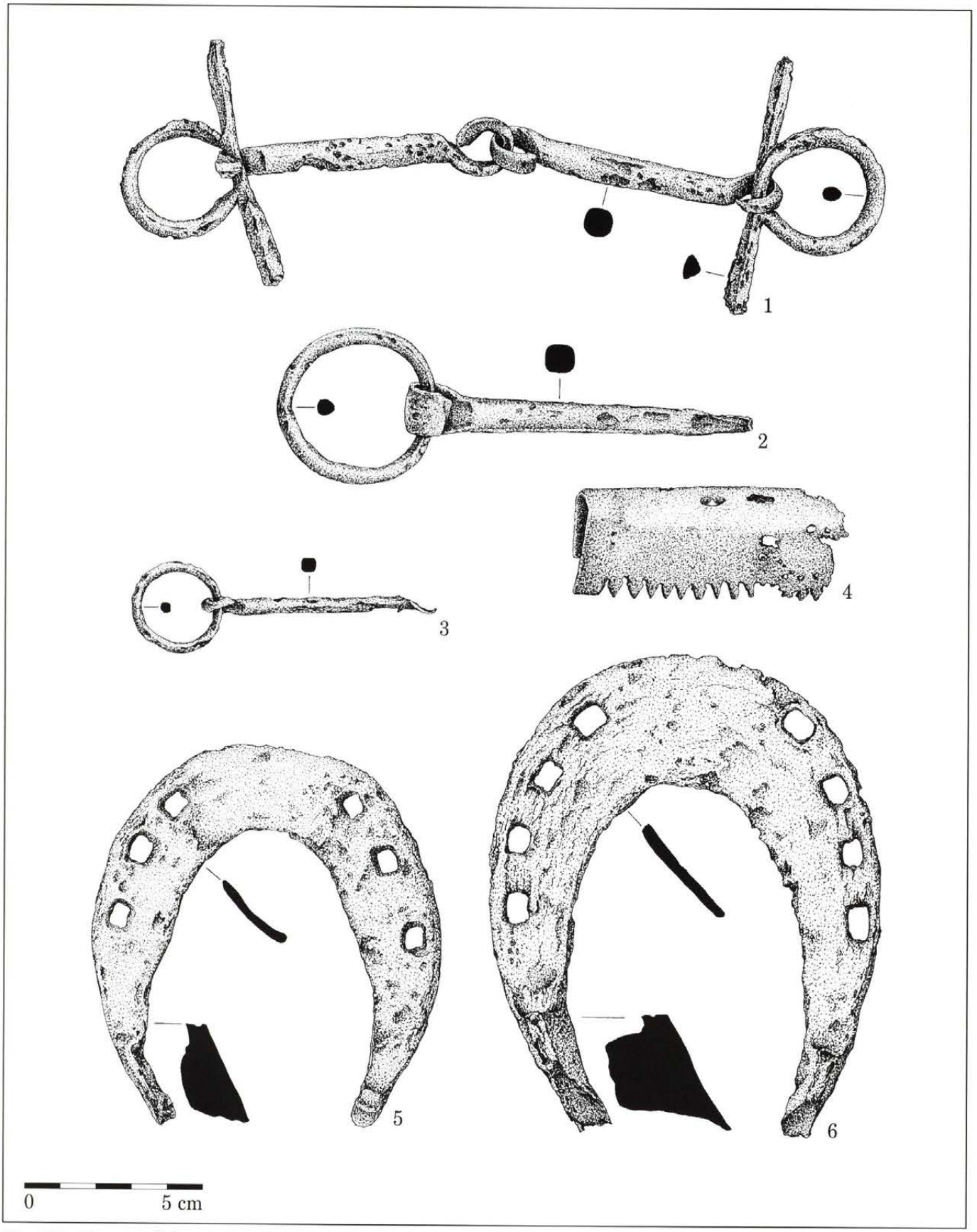

Obr. 203: Přerovec. Železné předměty.

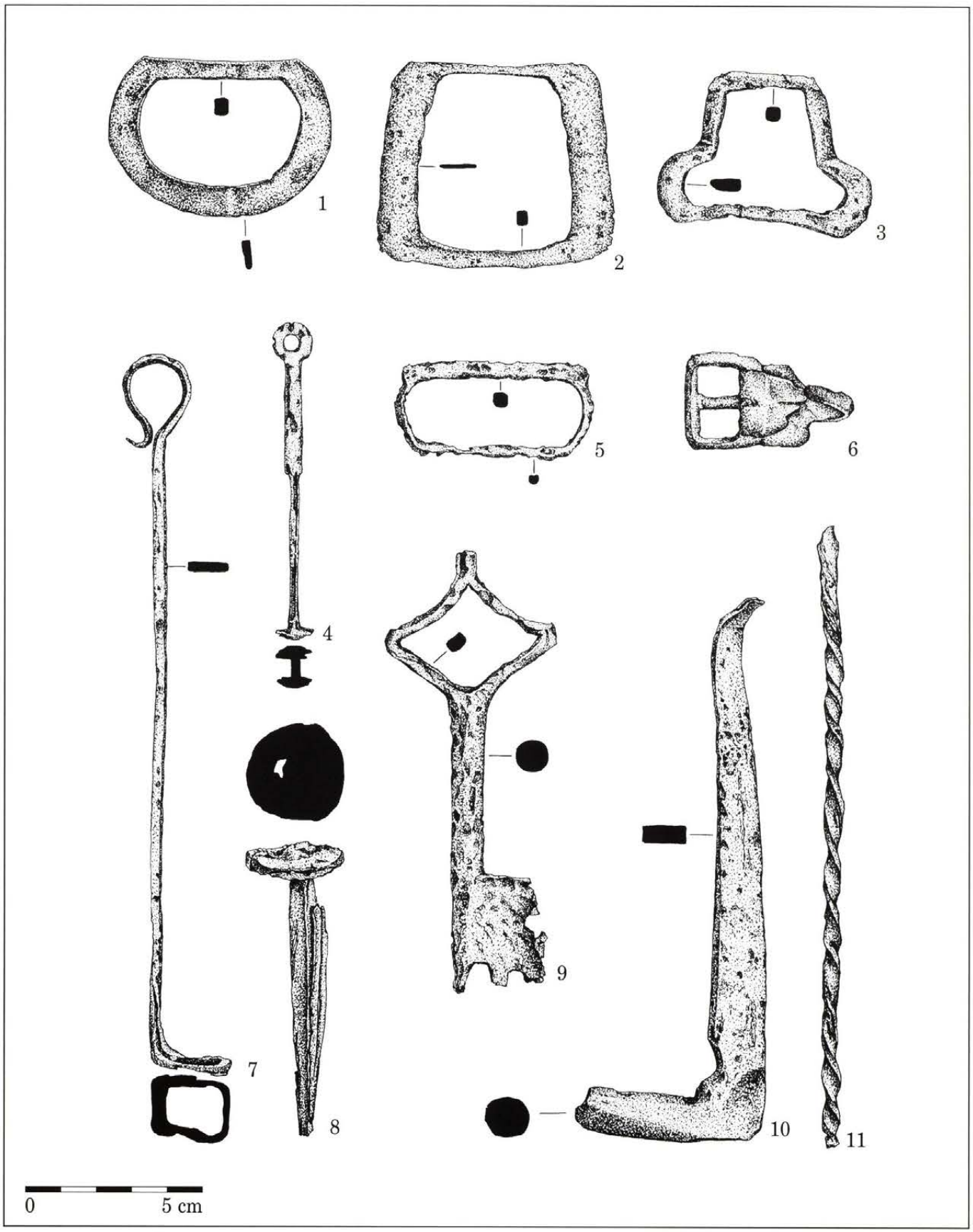

Obr. 204: Přerovec. Železné předměty.

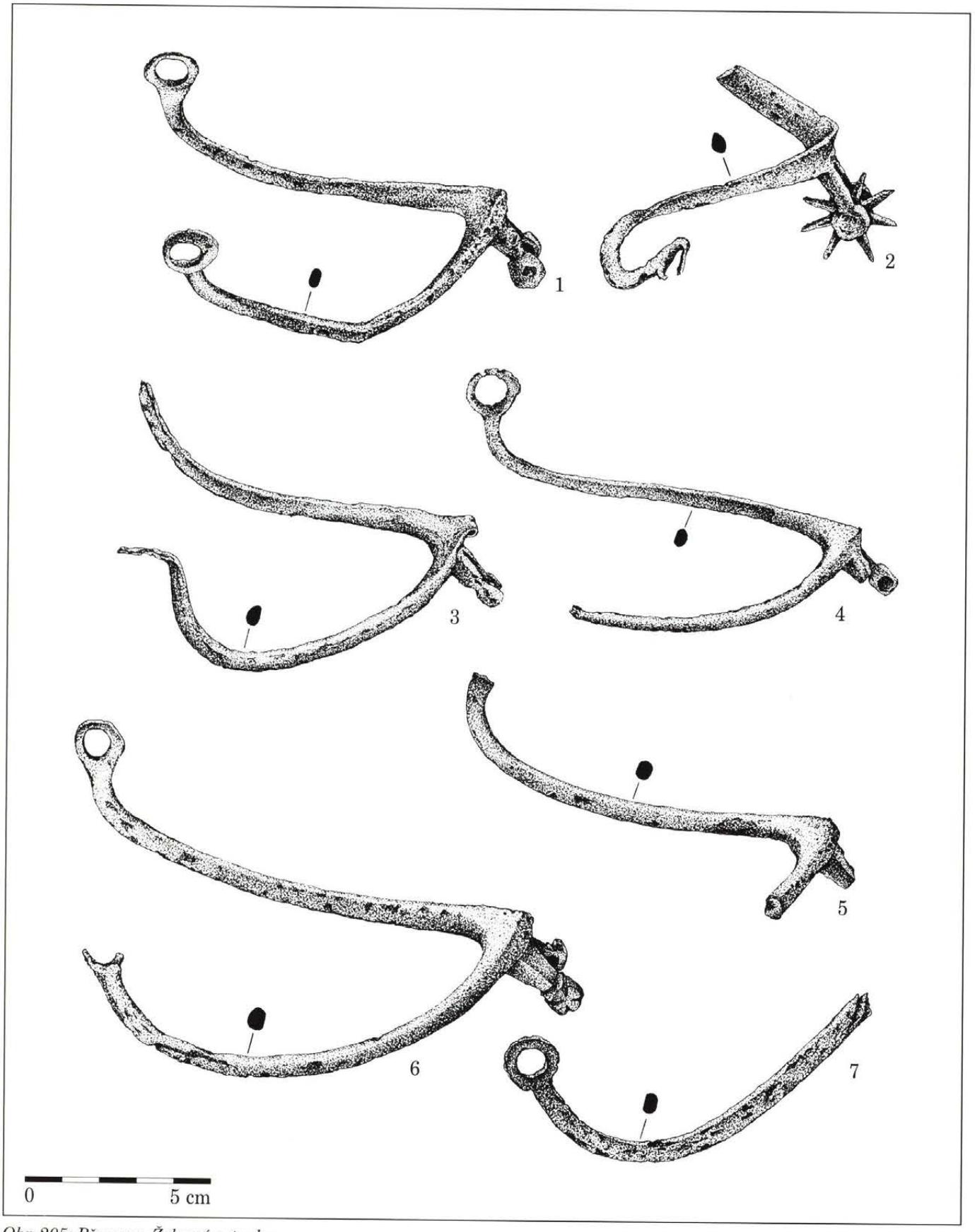

Obr. 205: Přerovec. Železné ostruhy.

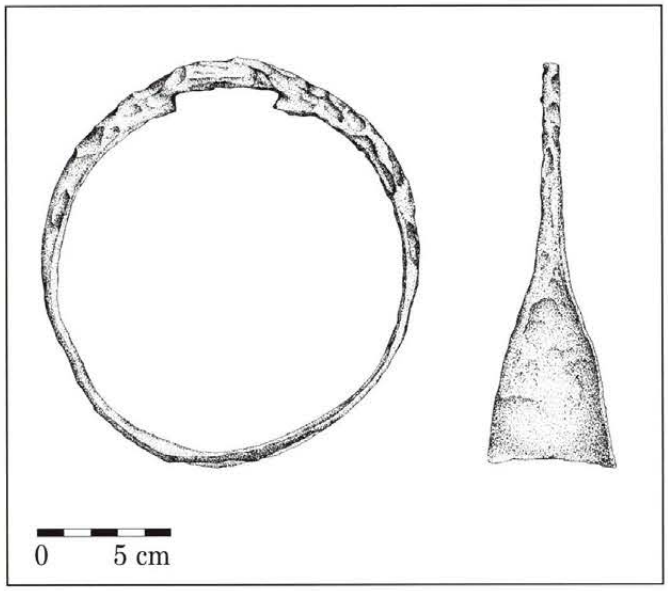

Obr. 206: Přerovec. Železný třmen.

průřezu jsou ukončena jedním kruhovým otvorem. Vcelku krátký rozeklaný krček (cca 2 cm dlouhý) je opatřen na stěžejce spíše menším kolečkem o různém počtu paprsků. Ukončení krčku bylo v některých případech velmi kvalitně plasticky ztvárněno (např. v podobě čtyřlístku). Uvedenými parametry se ostruhy hlásí k exemplářům příznačným zejména pro druhou polovinu 13. a částečně i 14. století, a to na velké části evropského teritoria (HILCZERÓWNA Z.: 1956, s. 62-69; SLIVKA M.: 1980, s. 245; NEKUDA V.: 1985, s. 136-137; BELCREDI L.: 1989, s. 458; MĚCHUROVÁ Z.: 1995, s. 168-170).

Co se týká třmenů, představují dva neúplné a jeden celý poměrně jednoduché kusy, které můžeme klasifikovat jako kruhové tvary s oválným stupadlem a prostým výřezem pro uchycení řemene. Jsou typické opět především pro druhou polovinu 13. století (ŚWIĘTOSŁAWSKI W.: 1990, s. 49-50).

K militáriím řadíme hroty šípů, z nichž 5 je s tulejkou, zbývajících 7 (velmi subtilních) je opatřeno řapem a přináleží zcela zjevně střelám luku, určeným nejspíše k lovu. Nepříliš často se vyskytující zbraň reprezentuje i 44,5 cm dlouhé štíhlé kopí – bodlo, rombického průřezu těla s otupenou špicí a úzkou, kratší (neúplnou ?) tulejí o světlosti 1 cm, nesoucí plastickou výzdobu (obr. 207). Tato výzdoba je obdobného provedení jako u jedné z ostruh. Jde jednoznačně o středověký artefakt připomínající dlouhá šídlová kopí používaná ve 13. - 15. století a snad později zvláště pěchotou (k problematice srv. KOUŘIL P.: 1988, s. 294-295).

Stavební vybavení je zastoupeno již zmíněnými hřeby a hřebíky, dále jednoramennými skobami, ale i oky s trnem. K uzamykání dveří sloužily klíče tří typů, a to jednoduchý hákovitý klíč (obr. 204:7), dále zásuvné symetrické lopatkovité klíče (obr. 204:4) a konečně otočný klíč s téměř kosočtverečným okem, plným dříkem a profilovanou bradou (obr. 204:9). Se všemi uvedenými typy se můžeme setkat ve

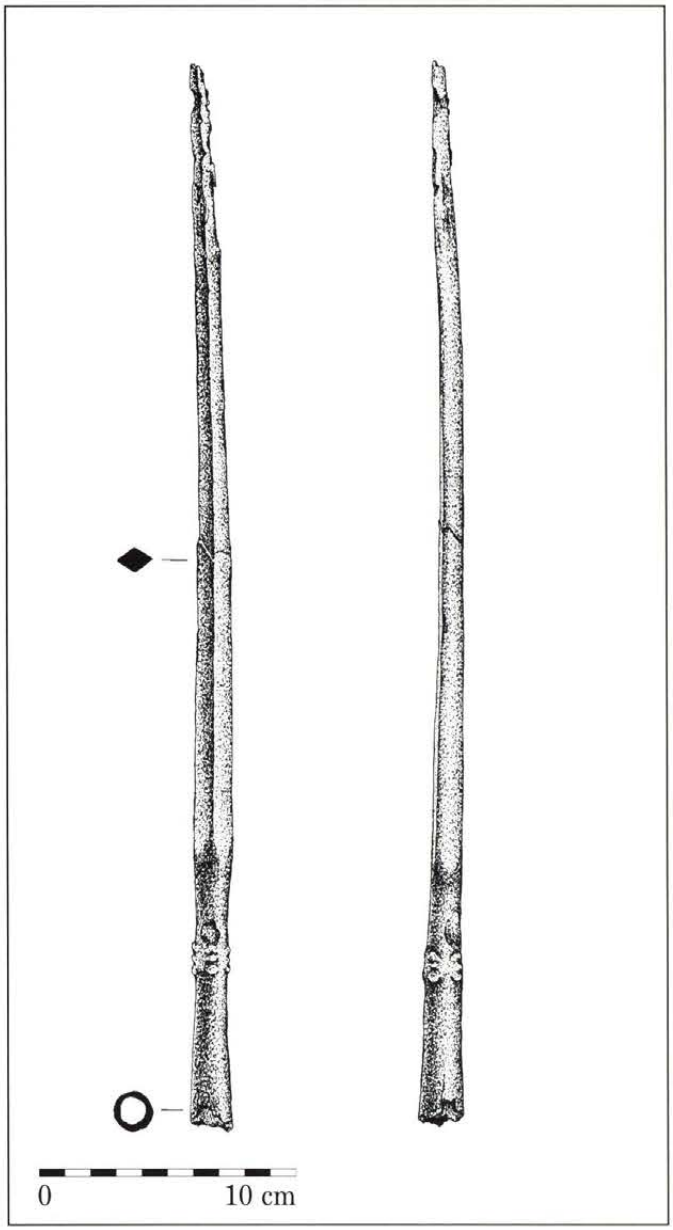

Obr. 207: Přerovec. Železné kopí.

13. i 14. století (BELCREDI L.: 1988, s. 463-466; KRAJÍC R.: 1991, s. 332-333). K závěsnému třmenovému pružinovému zámku náleží pak dvě neúplné pružin (obr. 204:8).

Jak jsme již naznačili, prezentuje keramický soubor homogenní celek nepříliš širokého časového rozpětí. Jsme toho názoru, že jej lze vřadit do průběhu druhé půle 13. století, když ohlasy pozdně hradištní tradice jsou tu u většiny zlomků ještě více než zřejmé. U některých artefaktů nevylučujeme ani možný přesah do století následujícího, jakkoliv asi nebyl nijak markantní. S uvedeným datováním keramiky koresponduje i časové zařazení kovových předmětů, zvláště pak těch, které jsou z chronologického hlediska přece jen poněkud citlivější, tedy především ostruh, třmenů a podkov.

Ikonografie a dokumentace

K veškerým starším výkopům a výzkumům postrádáme jakoukoliv terénní dokumentaci včetně plánků lokality, a tak můžeme spíše jen tušit (s větší či menší přesností), do kterých míst byly sondy situovány. Teprve v roce 1971 provedlo Ostravské muzeum v souvislosti s menší sondáží schematické zaměření celého objektu (WIEGANDOVÁ L.: 1972, s. 254). Vcelku věrohodně byl vystižen tvar opevnění, i když šíře příkopu a zejména valu příliš skutečnosti neodpovídá. Na vlastním centrálním plató byly zaznamenány relativně četné deprese a nerovnosti. Vzniklý plánek byl pak s nepodstatnými úpravami převzat i do první souhrnné práce o hrádcích a tvrzích na Moravě (NEKUDA V. - UNGER J.: 1981, s. 247). Na jaře roku 1996 bylo provedeno nové pečlivé geodetické zaměření fortifikace, jehož výsledkem je zde předkládané situační zobrazení.

Literatura

- **HOSÁK, L.,** 1938: *Historický místopis země Moravskoslezské VII. Opavský kraj.* Brno.
- **JISL, L.,** 1964: *Počátky archeologického bádání ve Slezsku a opavská muzea,* in: 150 let Slezského muzea, Opava, s. 121-129.
- **KARGER, V.,** 1917: *Kurzer Bericht über Vorgeschichtsforschung, prähistorische Funde und Grabungen in Österr. - Schlesien,* ZGKÖS 12, s. 139-140.
- **KARGER, V.,** 1922: *Die Vorgeschichtsforschung in Schlesien und die Ausstellung vor- und frühgeschichtlicher Altertümer im Schlesischen Landesmuseum 1921-22,* Separatabdruck aus dem Anzeiger des schlesischen Landesmuseums in Troppau 1/1-2, s. 1-32.
- **KOUŘIL, P.,** 1983: *Středověký hrádek Přerovec (k. ú. Nové Sedlice, okr. Opava),* PV 1981, s. 57.
- **KOUŘIL, P. - WIHODA, M.,** 1997: *Přerovec - k počátkům opevněných šlechtických sídel ve Slezsku,* in: Z pravěku do středověku. Sborník příspěvků k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy, Brno, s. 204-218.
- **NEKUDA, V. - UNGER, J.,** 1981: *Hrádky a tvrze na Moravě.* Brno.
- **PARMA, R.,** 1906: *Soupis samot, tratí atd. ze západního Slezska,* VMO 14, s. 66-69.
- **PARMA, R.,** 1908: *Soupis samot, tratí atd. ze západního Slezska,* VMO 16, s. 61-64.
- **PLAČEK, M.,** 1992: *Die Entwicklung der mährischen Burgen im 14. Jahrhunderts,*Castrum Bene 2, s. 296-314.
- **SKUTIL, J.,** 1946: *Z nejdávnější minulosti Slezska,* in: Slezsko, český stát a česká kultura, Opava, s. 13-26.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Severní Morava.* Praha.
- **WEINELT, H.,** 1940a: *Die Turmhügelburg im Ostsudetenland,* MAGW LXX, s. 342-351.
- **WIEGANDOVÁ, L.,** 1972: *Středověké tvrziště Přerovec u Štítiny (okr. Opava),* PV 1971, s. 119-120.

QUINGBURG a DRAKOV

okres Bruntál, katastrální území Heřmanovice
Quingburg - poslední čtvrtina 13. století
Drakov - 14. století

Historické zprávy

Lokality nejsou zmiňovány dochovanými písemnými prameny.

Popis objektů a archeologické nálezy

Quingburg. Ostrý, hrotitý výběžek Sokolích skal (obr. 208), vysunutý nad pozvolně se rozevírající údolí Černé Opavy mezi Drakovem a Mnichovem, cca 6 km severoseverozápadně od Vrbna pod Pradědem, nesl v nadmořské výšce 868 m opevněné sídlo, z něhož jsou dnes pozorovatelné toliko sporé pozůstatky zdiva a přitesávaný skalní terén. Strmě spadající stěny skal, zvláště severní a východní, zaručovaly takřka ideální bezpečnost, vynikající rozhled a dohled nad stezkou probíhající údolím podél vodoteče. Výtečná poloha rovněž umožňovala alespoň opticky kontrolovat prostor směrem k blízkému hradu Koberštejnu a ještě blíže ležící celní stanici Drakovu stejně jako severovýchodně za horským hřbetem položené Heřmanovice s jejich drobným opevněním; všechny tři uvedené fortifikace byly z Quingburgu velmi dobře viditelné. V případě Drakova nebylo větším problémem zajišťovat jeho faktickou bezpečnost.

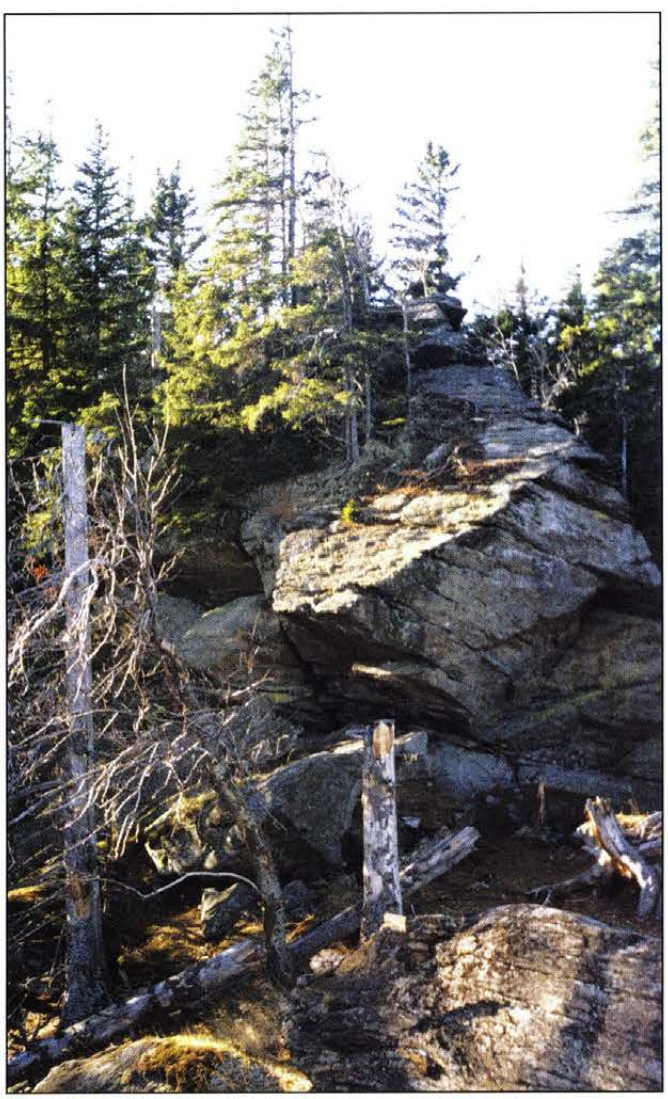

Obr. 208: Quingburg. Skalnatý suk nesoucí hradní jádro.

Samotný hrad, jehož dispozice důsledně vychází z možností daných konfigurací terénu, byl na přístupové západní a jihozápadní straně oddělen od mírně stoupajícího hřebene uměle upravenou 8 - 10 m širokou průrvou – příkopem, ze severní strany zabezpečenou a ukončenou přepažující zídkou. Takto vzniklý okrsek mohl být hospodářsky využit, zvláště když solitérně stojící skalisko nad ním, tvořící jeho západní stěnu, chránilo – vzhledem ke své výšce – opevnění před napadením z této strany.

Vlastní hradní jádro bylo situováno na třech samostatných, ve vzájemné geografické poloze schodovitě klesajících skalnatých kupách (obr. 209). Jejich propojení bylo možné pouze soustavou žebříků nebo dřevěných schodišť. První a nejrozlehlejší byla na severní straně obepnuta 2,3 m silnou zdí. Rozsedlinu na jihozápadě uzavírala jiná, lehce vyklenutá zeď, široká 2,85 m. Zdá se, že na takto upravené základně stála budova ne zcela ortogonálního půdorysu (obr. 210). Objekt mohl mít snad palácovitý, méně pravděpodobně věžovitý charakter. Jeho ideální rozměry činily přibližně 20 x 12 m. Zdivo bylo vcelku velmi dobře vyzděno a spojováno kvalitní maltou s hojnými hrudkami vápna, což je ostatně pro tuto lokalitu příznačné.

Nevelká plocha druhého skaliska dovolovala postavit zde jedinou stavbu pravoúhlé dispozice, z níž se dochovalo torzo jihovýchodního nároží o síle zdi 2 m. Celkové maximální rozměry tohoto stavení, patrně věže, lze odhadovat na 6 x 5,5 m. Pod ní se ke skalisku na jižní, nejvíce ohrožené

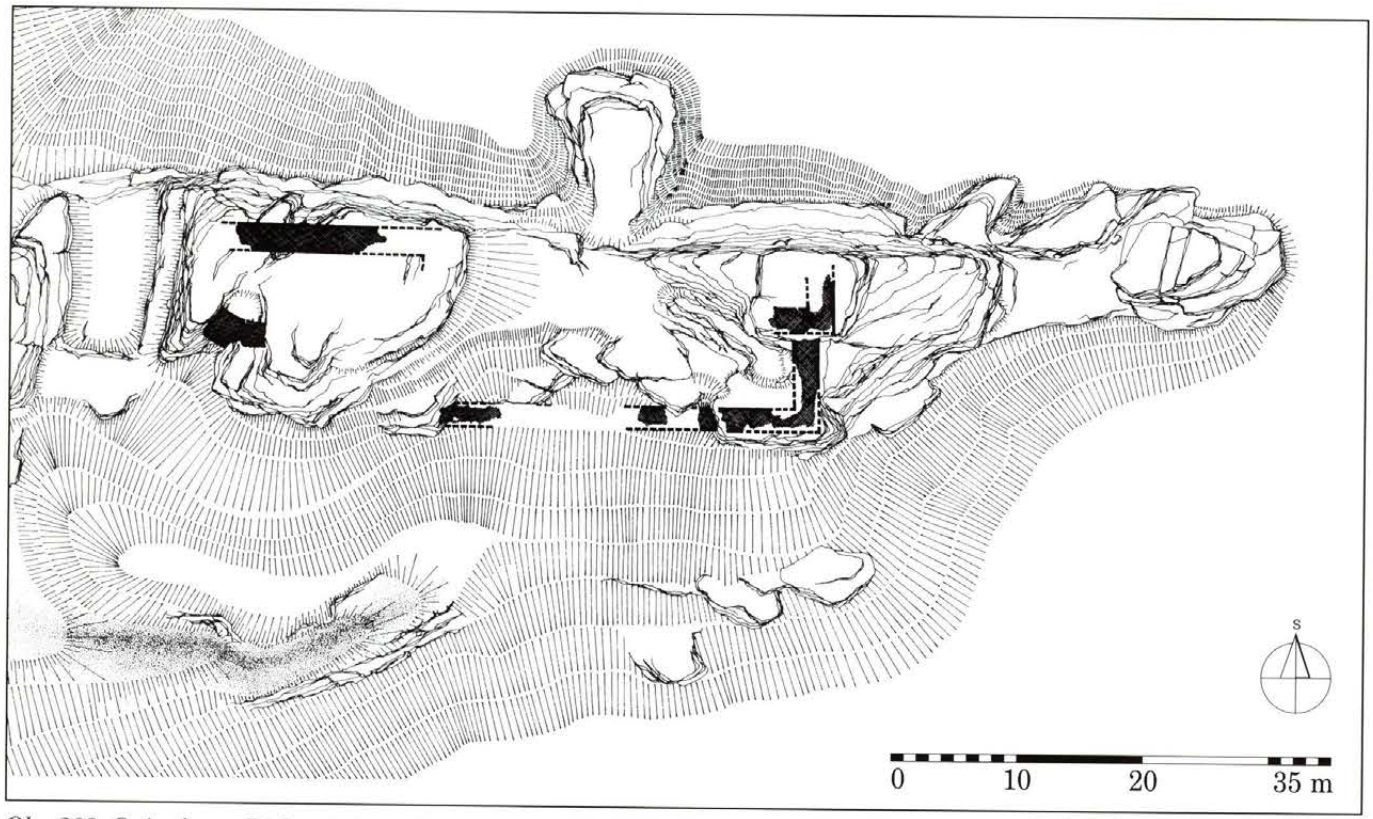

Obr. 209: Quingburg. Půdorysné zaměření.

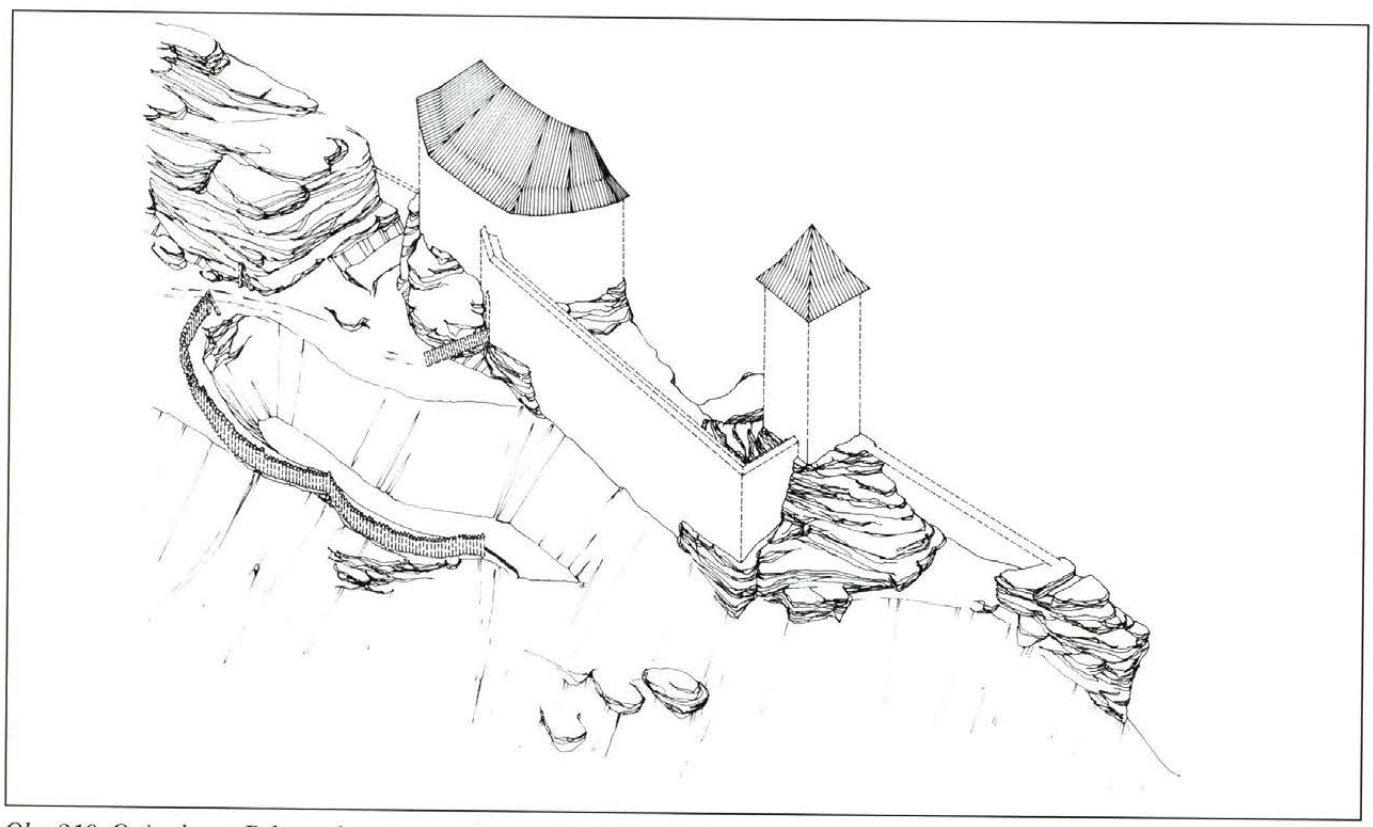

Obr. 210: Quingburg. Pokus o hmotovou rekonstrukci (14. století).

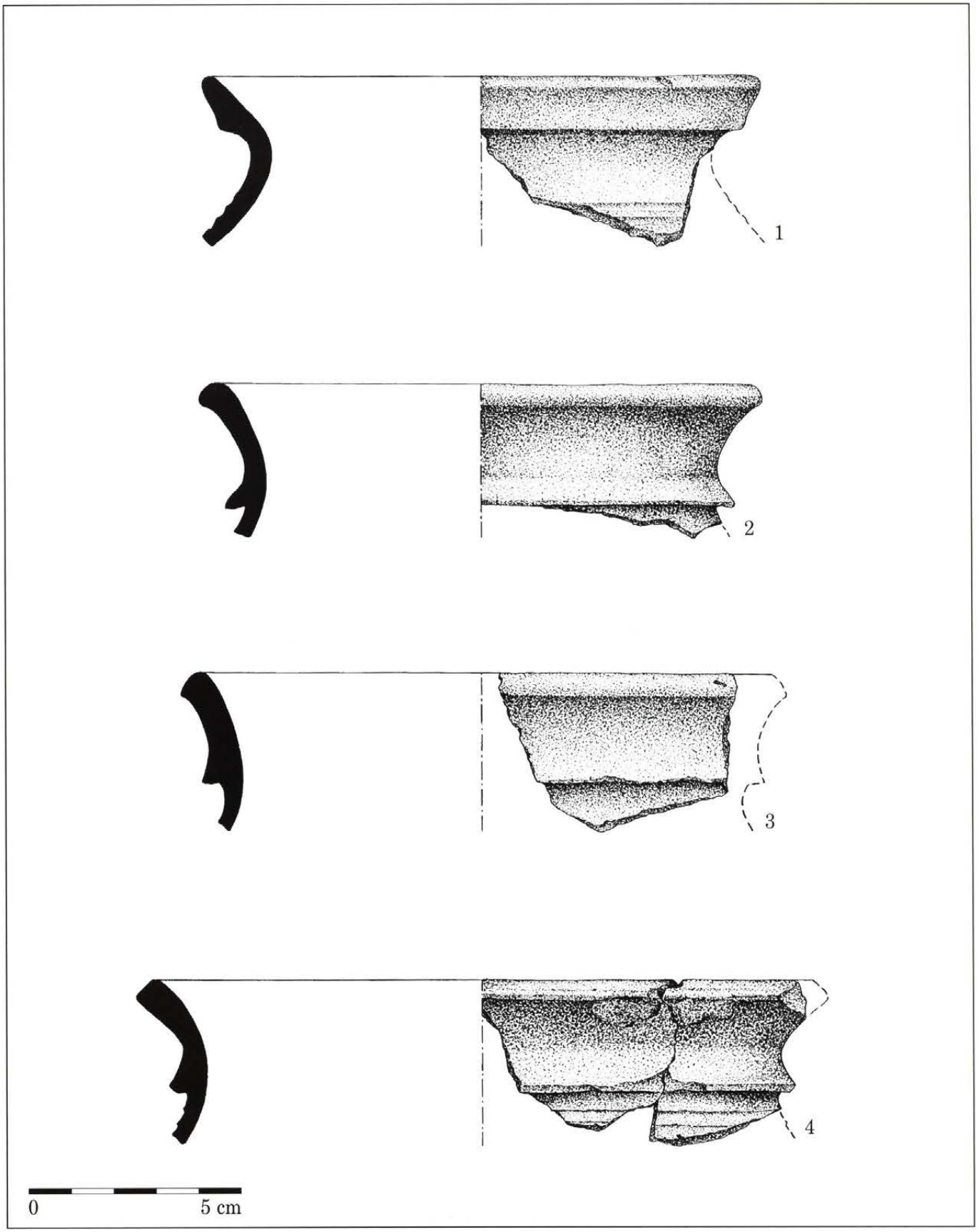

Obr. 211: Quingburg. Keramické nálezy.

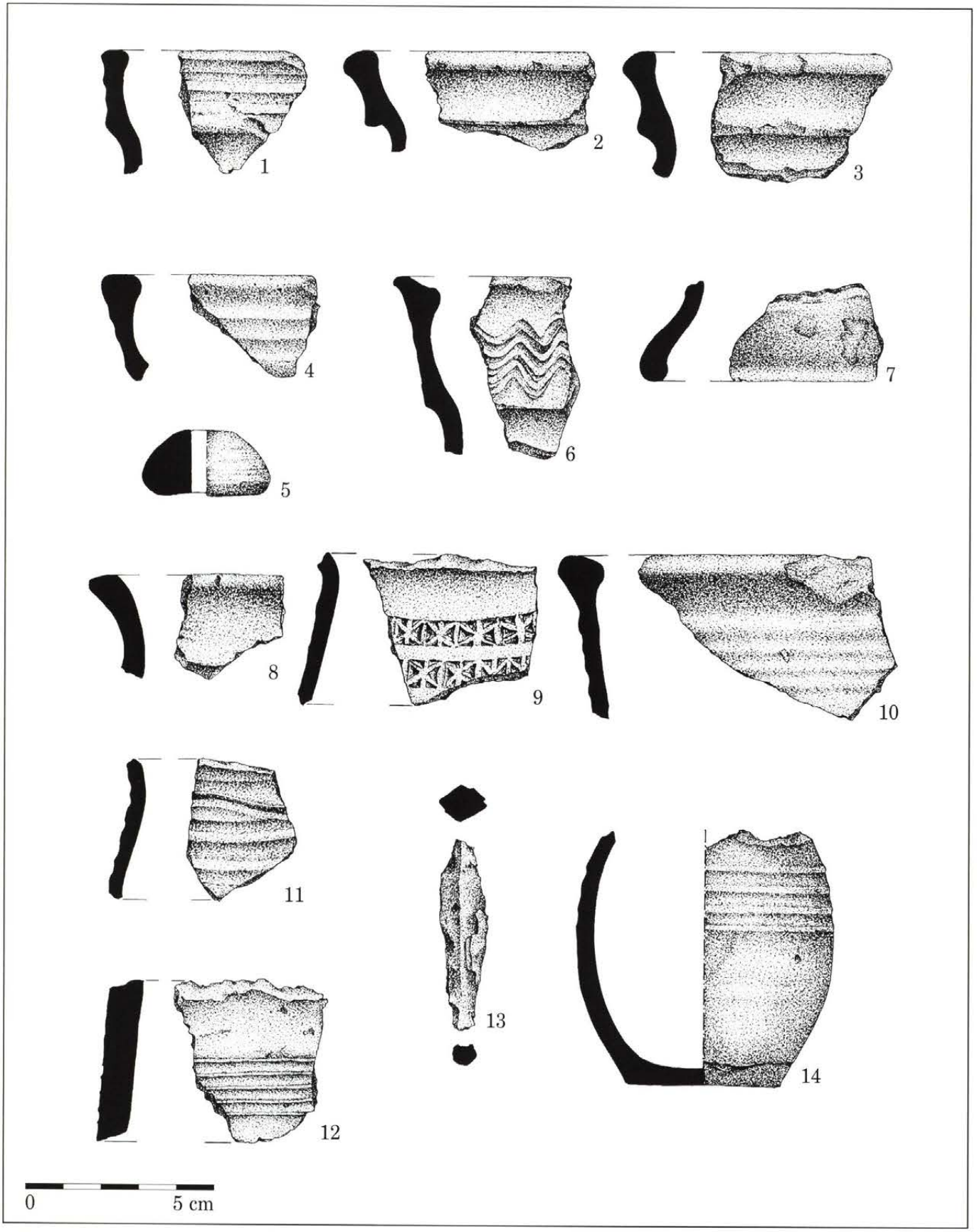

Obr. 212: Quingburg. Keramické nálezy a železný hrot.

straně připojovala 2 m silná hradba, zalamující se ve vzdálenosti 5 m od skaliska v pravém úhlu západním směrem a zhruba po 35 m se napojující na první kupu. Vzniklo tak intimní uzavřené nádvoří, v jehož východní části (pod věží) je patrná výrazná deprese, snad pozůstatek cisterny. S ní mohl souviset i žlábek 14 - 25 cm široký a 23 - 30 cm hluboký, vytesaný do povrchu nádvoří, který je odvodňoval a zároveň umožňoval naplňovat uvažovanou cisternu, umístěnou v nejnižší části hradu.

Konečně třetí skalisko, nejzazší cíp celého masivu, postrádá sice v současnosti jakékoliv pozůstatky zděné architektury, avšak jeho rovná, upravená plošina a vynikající strategická poloha dovolují reálně uvažovat o tom, že také zde mohla být umístěna nějaká, nejspíše opět věžovitá stavba.

Přístupová komunikace byla vedena podél jižní strany fortifikace po upravené vrstevnici, ohraničené novodobou zídkou z nasucho kladených kamenů, a branou v hradbě spojující první a druhé skalisko, vstupovala do areálu hradu.

*

Archeologický materiál ze starších i novějších sběrů, uložený v bruntálském muzeu, je prezentován především keramickými artefakty. Jde v podstatě o jednolitý soubor většinou šedé, respektive šedohnědé barvy vypálení (obr. 211; 212); béžový střep je méně častý. Hmota je převážně středně hrubá, ostřená, často s kaménky (1 - 2 mm), výjimečně se zrnky tuhy. Převažuje výzdoba obvodovými žlábky (úzké a hluboké i širší a mělké), zaznamenáno bylo rovněž zdobení radélkem. Při výrobě se uplatnily obě techniky, avšak nálep převládá nad vytáčeným zbožím. Okraje jsou běžné profilace a patří hrncům a džbánům. K nejstarším se hlásí poměrně vysoké římsovité exempláře opatřené engobou a zdobené mělkým žlábkováním na vnější plošce (obr. 212:1-3). Dna nesou stopy podsýpky, stejně jako knoflíkovitá držadla zvonovitých poklic. Nalezen byl též kamenný přeslen. Železné předměty jsou zastoupeny dvěma hroty, z nichž subtilnější s trnem patří střele luku a neúplný masívnější s tulejkou střele kuše (obr. 212:13), dále poškozenou střenkou nože s otvorem pro nýt a kovaným hřebíkem. Celkově lze kolekci vročit do závěru 13. až 14. století s tím, že její eventuální zmnožení může přinést jistou korekci dosavadního datování.

Ze starších, dnes ovšem již nezvěstných nálezů učiněných v 50. letech minulého století, je třeba ještě připomenout kovové součásti koňské výstroje a neglazované nádoby z písčité hlíny (PETER A.: 1894, s. 238).

Ikonografie a dokumentace

Průměrný plánek s měřítkem a poněkud vychýlenou orientací z lokality, zaměřené v roce 1934, uvedl do literatury H. Weinelt (1936, s. 53). Poměrně dobře vystihl konfiguraci terénu i rozsah a dimenze zachovalého zdiva, avšak nezaznamenal třetí, horizontálně upravenou a nad údolí nejvíce vysunutou skalnatou kupu; přímo do nákresu pak popsal jednotlivé části hradního areálu. Svoji terénní skicu téměř beze změn zveřejnil ještě jednou, a to ve studii o pohraničních slezských hradech (WEINELT H.: 1937, s. 35); takto byla přejata i do Kubitzova přehledu opevněných sídel na severní Moravě a ve Slezsku (KUBITZA F.: 1938, s. 167); z této práce pak zřejmě čerpal v půdorysném lexikonu německých hradů také F.-W. Krahe (1996, s. 479).

K novému zaměření hradní zříceniny došlo v roce 1984 (KOUŘIL P. - PLAČEK M.: 1986, s. 221), přičemž byla zohledněna její celková dispozice včetně východní zasekané plošiny, relativně přesného průběhu příkopu i valu a zachycena byla rovněž nasucho vyskládaná zídka na přístupové straně, zřejmě recentního původu. Výsledný plánek byl M. Plačkem (1990, s. 207) využit i ve studii o fortifikacích sloužících ke kontrole a zabezpečení středověkých cest.

O toto zobrazení se v zásadě opírá i zde prezentované zaměření z roku 1996, vedené snahou o postižení plastičnosti terénu, o precizaci zachovalých úseků zděné architektury, ale také např. sypaného valu na jižní straně.

Literatura

- **GRUNDMANN, G. - UHTENWOLDT, H.,** 1944: *Die schlesischen Burgen.* Breslau.
- **JISL, L.,** 1957: *K nejstaršímu osídlení krnovského okresu,* Krnovsko 1, s. 1-5.
- **KOUŘIL, P. - PLAČEK, M.,** 1986: *Revizní průzkum hradů Quingburgu a Koberštejna (okr. Bruntál),* AH 11, s. 221-230.
- **KOUŘIL, P. - WIHODA, M.,** 1996: *Die Burgen Bömisch Schlesiens. Ihre Entstehung, Funktion und Stellung in der Siedlungsstruktur,* in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech - zamek, Wrocław, s. 67-84.
- **KRAHE, F.-W.,** 1996: *Burgen des deutschen Mittelalters.* Augsburg.
- **KUBITZA, F.,** 1938: *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens,* DMSH 24/7-8, s. 149-167.
- **PETER, A.,** 1894: *Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesien.* Teschen.
- **PLAČEK, M.,** 1990: *Fortifikace ke kontrole a zajištění středověkých komunikací,* AH 15, s. 203-216.
- **PLAČEK, M.,** 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku.* Praha.
- **SAMEK, B.,** 1994: *Umělecké památky Moravy a Slezska 1, A/I.* Praha.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Severní Morava.* Praha.
- **WEINELT, H.,** 1934: *Die Burgen des Würbenthaler Gebietes,* FL 14, s. 47-52.

- **WEINELT, H.,** 1936: *Probleme schlesischer Burgenkunde, gezeigt an den Burgen des freiwaldauer Bezirkes.* Breslau.
- **WEINELT, H.,** 1937: *Mittelalterliche Grenzburgen in Schleisen,* Sudetendeutsche Monatshefte 1, s. 32-37.
- **WEINELT, H.,** 1937a: *Burgen und Siedlung in Sudetenschlesien,* Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamtschlesischen Raume 9, s. 33-44.
- **WEINELT, H.,** 1938: *Das deutsche Oppaland und das angrenzende deutsche Nordmähren als Wehrbaulandschaft,* Der Burgwart 39, s. 21-31.
- **WEINELT, H.,** 1939: *Das Werden der ostmitteldeutschen Kulturlandschaft Freudenthal,* Deutsches Archiv für Landes- u. Volksforschung 3, s. 598-631.
- **WEINELT, H.,** 1942: *Der mittelalterliche Wehrbau einer ostmitteldeutschen Rodungslandschaft,* Deutsches Archiv für Landes- u. Volksforschung 6, s. 148-168.
- **WEINELT, H.,** 1942a: *Die alte Strasse von Leobschütz nach Mährisch-Neustadt,* Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums, Neue Folge II, s. 5-42.

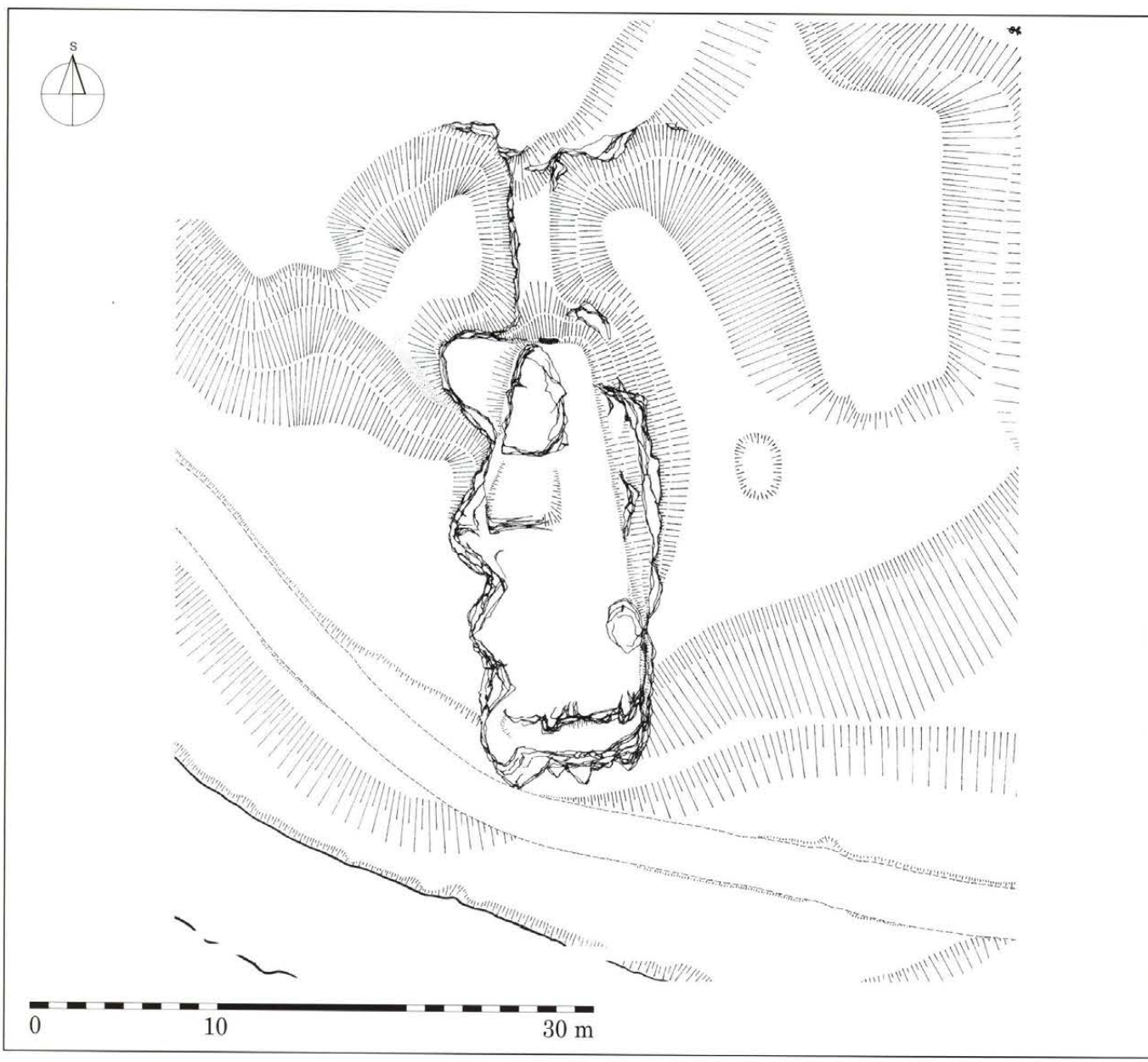

Obr. 213: Drakov. Půdorysné zaměření.

Drakov. Přibližně 4 km jihozápadně od obce Heřmanovice a necelý kilometr severozápadně od samoty Drakov proti proudu Černé Opavy se na jejím levém břehu, pouhých 8 m od vlastního řečiště, zvedá takřka solitérně stojící skalnatý suk, který byl využit pro stavbu opevnění. Protáhlé skalisko téměř 23 m dlouhé, necelých 9 m široké a až 10 m vysoké, vybíhající z mírně stoupajícího plata do říční nivy, bylo od plošiny odděleno 10 - 12 m širokým příkopem podkovovitého tvaru (obr. 213). Příkop byl přerušen na severozápadní straně skalnatou šíjí a na straně západní uzavřen náznakem valu. Mezi skálou a řekou jsou dodnes patrny stopy staré zaniklé komunikace, dobře viditelné zvláště na nízké říční terase západně od fortifikace.

Povrch skalnatého suku byl uměle srovnán a v místě vstupu na severní straně mírně snížen; v těchto místech se dochovaly nepatrné zbytky zdiva přilepeného ke skalisku. Ty napovídají, že zde bylo použito i zděných konstrukcí, zřejmě úseku obvodové hradby na nejvíce ohrožené straně nebo alespoň objektu brány. Jinak ovšem jako převažující stavební materiál bylo upotřebeno dříví, o čemž mimo jiné svědčí i zhruba 1,5 cm silná vrstvička uhlíků nepravidelně rozprostřená na temeni skaliska, signalizující zároveň také způsob zániku opevnění. Blíže vstupu jsou na povrchu suku rozeznatelné dvě víceméně nepravidelné terénní deprese asi 20 - 30 cm hluboké; zřejmě pozůstatky zástavby v těchto místech. Zjištění dalších objektů není bez archeologického výzkumu možné, lze jen konstatovat, že strmé stěny suku – s výjimkou povlovnější strany severozápadní – byly jistě zvýšeny umělou nástavbou, nejspíše palisádou nebo dřevěným plotem.

Přístup do opevnění byl veden po široké stoupající rampě z východní strany a od severu přemostěním příkopu, s využitím v něm ponechané skalnaté šíje, vstupoval do vlastního areálu.

*

Archeologické nálezy chybí; k dispozici máme toliko jeden jediný nedávno nalezený keramický zlomek, který je však bezpečně středověkého stáří a jejž rámcově můžeme zařadit do 14. až 15. století.

Ikonografie a dokumentace

První a doposud jediný plánek fortifikace s měřítkem, orientací a řezem, vedeným ve směru sever – jih, byl vyhotoven až v polovině 80. let našeho století (KOUŘIL P. - PLAČEK M.: 1985, s. 197). Je na něm znázorněn ke korytu řeky vysunutý skalnatý suk nesoucí kratičký úsek dochovalého zdiva někdejšího opevnění na přístupové straně, dále blízká vodoteč i průběh stezky, ještě dnes místy patrný; vcelku zdařile je ztvárněna také konfigurace nejbližšího okolí. Zaměření bylo M. Plačkem (1990, s. 210) použito ještě jedenkráte a v nezměněné podobě je převzal do svého encyklopedického díla také B. Samek (1994, s. 476).

Zde předkládané zobrazení, vycházející ze skici Plačkovy a Kouřilovy i z revizního zaměření v roce 1996, pouze v detailech upřesňuje původní plán.

Literatura

- **KOUŘIL, P. - PLAČEK, M.,** 1985: *Dvě neznámé drobné středověké fortifikace na Bruntálsku,* ČSM- B 34, s. 193-200.
- **PLAČEK, M.,** 1990: *Fortifikace ke kontrole a zajištění středověkých komunikací,* AH 15, s. 203-216.
- **LOWAG, J.,** 1888: *Führer für Würbenthal und Umgebung.* Würbenthal.
- **SAMEK, B.,** 1994: *Umělecké památky Moravy a Slezska 1, A/I.* Praha.

RYCHLEBY a PUSTÝ ZÁMEK

Rychleby - okres Jeseník, katastrální území Javorník - Město Javorník
počátek 14. století
Pustý zámek - okres Jeseník, katastrální území Uhelná
první polovina 14. století

Historické zprávy

Lokality nejsou zmiňovány dochovanými písemnými prameny.

Popis objektů a archeologické nálezy

Rychleby. Vysoko nad levým břehem Račího potoka, na skalnatém, ke korytu vodoteče vysunutém a příkře dolů spadajícím výběžku Přilbového vrchu jsou v nadmořské výšce 425 m dodnes vcelku zřetelně zachovány kamenné pozůstatky středověkého hradu (obr. 214). Ten střežil průběh stezky, probíhající úzkým a z obou stran horským masivem sevřeným údolím směrem od Javorníku na Karpno (hrad Karpenštejn) do Kladska. Hrad neznámého jména přijal své pojmenování podle názvu pohoří, ve kterém se nachází – Rychlebské hory (v německé mutaci Reichensteiner Gebirge – Reichenstein). Jeho pendantem, situovaným na protější straně údolí, bylo menší dřevohlinité opevnění nazývané Pustým zámkem, s nímž jej poutá – jak bude osvětleno v dalším textu – příčinná vazba. Soustavu fortifikací tu ještě doplňovalo – předsunuto poněkud před vstup do údolí – drobné středověké opevnění - hrádek, zajišťující patrně místní kutací práce a plnící snad i funkci jakési celnice (KOUŘIL P.: 1991, s. 5).

Nevelké jednodílné, nepravidelně oválné jádro rychlebského hradu maximálních rozměrů 41,05 x 27,5 m, delší osou orientované ve směru severovýchod – jihozápad, je po celém svém obvodu obepnuto cca 2,6 m silnou obvodovou zdí (obr. 215). Tato zeď z lomového kamene s lícovanou vnější i vnitřní stranou byla vyplněna menšími kameny prolitými vápennou maltou. Měkce a plynule kopírovala terén, aniž by byly patrny nápadné zlomy, hrany či nároží. V jí vymezeném prostoru se v nejstarší vývojové fázi nacházel bergfrit, palác a snad také – přisazena na severu k obvodové hradbě – menší plná (?) kruhová stavba o průměru 3,5 m, vystupující v současnosti přibližně 0,4 - 0,5 m nad terén, interpretovaná původně jako pec – otopné zařízení (KÖNIG B.: 1910, s. 47; STUMPF G.: 1915, s. 76). Již H. Weinelt (1936, s. 26)

Obr. 214: Rychleby. Letecký pohled na lokalitu nad údolím Račího potoka.

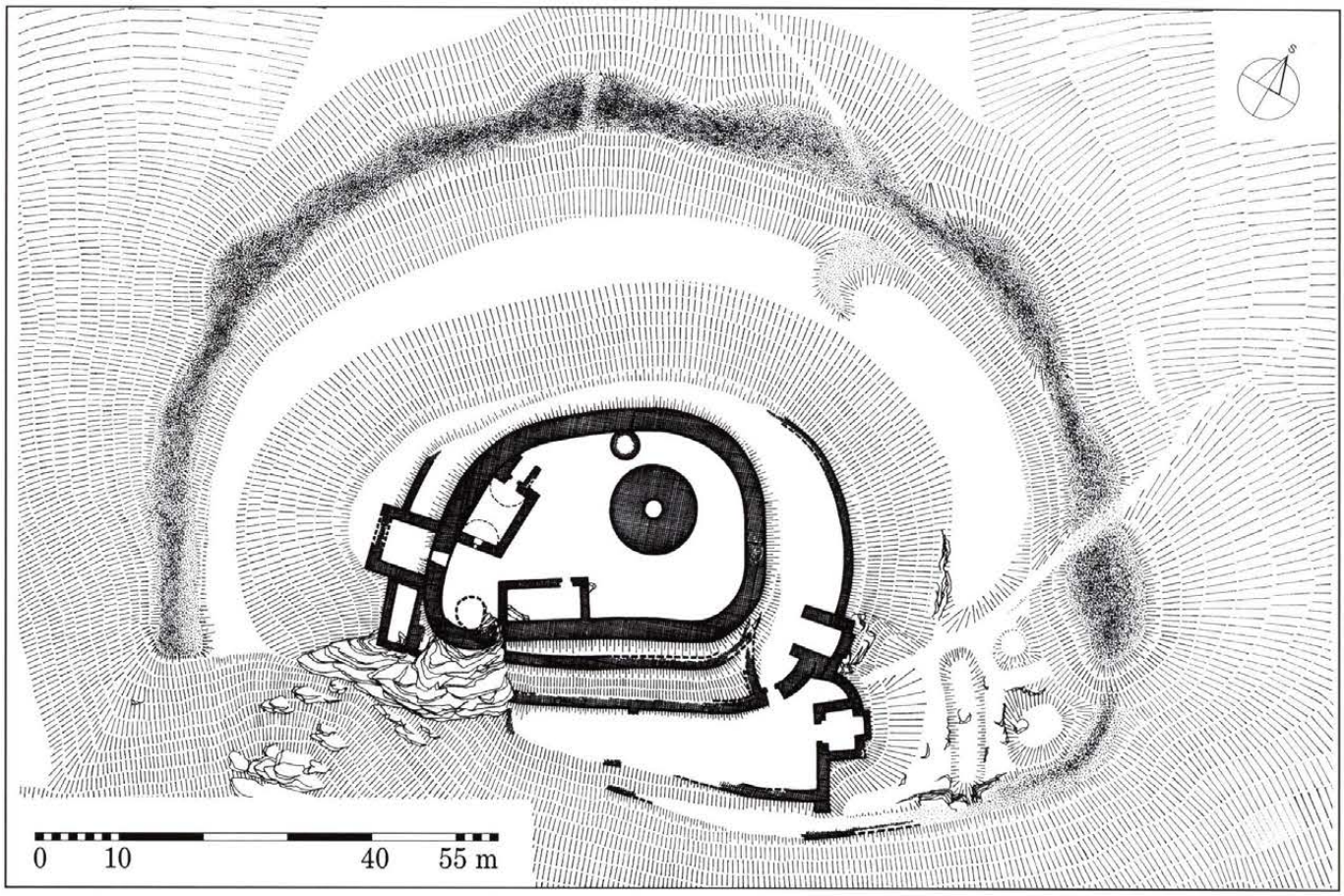

Obr. 215: Rychleby. Půdorysné zaměření.

pokládal však její účel za nejasný. Dnes se domníváme, že mohlo jít spíše o studnu anebo cisternu (?). Plocha nádvoří byla údajně vydlážděna křemencovými valounky spojovanými maltě podobným červeným a bílým pojivem (KÖNIG B.: 1903-1904, s. 114; 1904, s. 104). Takto definované původní jádro bylo ze tří stran chráněno ve skále vysekaným příkopem a následným mohutným valem. Pouze na jihu, respektive jihovýchodě tvořil prudký skalnatý, místy téměř kolmý sráz nepochybnou záruku bezpečnosti. Šíře příkopu dnes kolísá mezi 7,5 - 15,5 m u jeho dna, hloubka činí cca 7,0 - 9,0 m. Temeno valu kolísá v rozmezí 4,0 - 9,2 m, přičemž na jihozápadní straně se val poněkud zužuje a snižuje, nejširší je naopak v místě vyústění přístupové komunikace na východě, kde vytváří nástupní plošinu; doznívá pak v subtilnější podobě na jihovýchodě, napojuje se tu na terasní zídku související již s mladší fází existence fortifikace.

Samotný bergfrit (obr. 216) byl umístěn v severovýchodní části centrálního plató nad předpokládaným vstupem do prostoru uvnitř hradeb. Jeho torzo, rok od roku stále více se rozpadající (o průměru 10,25 m a vnitřní světlosti 2,0 m) je vyzděno stejnou technikou jako hradební zeď za použití nepříliš kvalitní písčité malty. U věže, založené v nestejné výškové úrovni, jsou z vnější strany zřejmá tři schodovitá odstupnění, z nichž nejvyšší vrcholí soklovou římsou provedenou z kvalitně opracovaných okosených žulových kvádrů (STUMPF G.: 1915, obr. 10). Tento konstrukční prvek – často za použití stejné horniny, ale kupř. i tufitu – je ostatně charakteristický i pro některé jiné slezské bergfrity. V síle zdi bylo patrně vedeno točité schodiště, jakkoliv v důsledku moderních úprav není jasné, ve kterých místech byly (byly-li vůbec) jeho pozůstatky zjištěny. Dnešní schody jsou z důvodů lepšího výstupu na upravenou, cca 3,5 - 4,0 m vysokou spodní partii věže vedeny z úrovně současného terénu. Zbytek svislého ostění (náznak vstupu?) na severovýchodní straně směrem k předpokládanému ochozu se zdá být umístěn dosti nízko. Výklad jeho původní funkce proto zůstává nejasný. Ostění okénka v jihovýchodním plášti je evidentně druhotně osazeno. Odtokový spádový kanálek na dně vnitřní šachty, o kterém hovoří starší literatura, již není zjevný (STUMPF G.: 1915, s. 78).

Skryt za bergfritem stál na západní straně, přizděn na spáru k obvodové zdi, jednodílný palác téměř obdélného tvaru, rozměrů 7,3/7,5 x 4,5 m o síle zdi 1,1 - 1,2 m; jeho lomové zdivo bylo opět spojováno typickou písčitou maltou a později vyspravováno gotickými cihlami. Z paláce se zachovala původně podélně valeně klenutá suterénní místnost se svažitým, kdysi rovněž valeně sklenutým vstupem šířky 1,9 m a délky 2,5 m na severní straně. Vstupní

Obr. 216: Rychleby. Torzo válcové věže.

šíji s místností spojoval portálek široký 1,02 m, zasazený do dovnitř šikmo se rozšiřující špalety pro zaniklé dveře. V ostění vstupního portálku byl druhotně osazen žulový opracovaný článek s okosenou hranou. Na protilehlé jižní straně je zbytek okénka se šikmým stoupajícím parapetem zužující se špalety, které bylo ovšem při „úpravách" výkopy obnaženého zdiva doplněno a zrestaurováno.

Takto tedy zřejmě vypadala prvotní, nejstarší dispozice hradu s tím, že přístup byl veden – stejně jako po pozdějších úpravách – od východu, respektive severovýchodu na val, odkud po přemostěném příkopu anebo přímo příkopem vystoupala stezka dále pod bergfrit, kde se s největší pravděpodobností nacházela vstupní branka (obr. 217).

Postupem doby docházelo z hospodářských, ale zejména z bezpečnostních důvodů k dalšímu rozšiřování hradního areálu, jehož jednotlivé etapy však nejsme schopni zcela jednoznačně rozpoznat, předpokládáme však, že nešlo o akci jednorázovou (obr. 218). Především byly z vnější strany ohradní zdi na západní a jihozápadní straně přistavěny již do svahu na spáru dvě budovy, jejichž vzájemná provázanost není úplně jasná a o nichž se soudilo, že představovaly stáj a kuchyň. S kuchyní je jistě možno u menší obdélné stavby souhlasit, v případě stáje je však nutno projevit určitou opatrnost, když vcelku kvalitně vystavěné, poměrně pevné stavení, vystupující téměř jednou třetinou své hmoty před parkánovou zeď a umožňující flankování i přiměřené ovládání západního prostoru, mohlo mít zcela odlišnou funkci; upozornit tu musíme i na její možnou propojenost přes hradbu s palácem. Ostatně k ustájení koní byl dostatek bezpečného místa jak mimo vlastní jádro, tak i na jeho ploše. Do této budovy téměř čtvercového půdorysu vnitřních rozměrů přibližně 6,0 x 6,0 m a síle zdí 1,3 - 1,5 m byl v hradební zdi druhotně prolomen kónický vstup, údajně zaklenutý polévanými cihlami (KÖNIG B.: 1923, s. 105). Menší stavení, ukryté za větší budovou, mělo rozměry 7,3 x 2,6 m a sílu zdí 0,86 - 1,1 m. Je zajímavé, že právě v těchto popisovaných místech bylo nalezeno jednoznačně největší množství hrotů střel kuše, případně i luku a z této strany byl tudíž také předpokládán největší nápor útočníků.

Vnitřní areál byl doplněn obdélnou nepodsklepenou stavbou 9,0 x 4,0 m se zdmi silnými 0,95 m, jež byla přizděna na spáru k obvodové hradbě na jižní straně, která byla v celém jižním úseku nadstavěna 0,77 m širokou mladší zdí, podepřenou z vnější strany třemi pilíři; podle výzkumu tu původní hradební zeď schodovitě klesala. Vstup do této budovy z nádvoří (v šíři 1,1 m) byl v blízkosti jejího severního nároží. Jižně od ní, v oblé smyčce hradby, nad prudkým srázem, je dnes upravená vyhlídková plošina v podobě přibližně kruhové masivní stavby o průměru 4,0 m, v níž vede točité schodiště. Jde-li o původní záležitost či romantickou přístavbu, je v současnosti obtížné rozhodnout, i když literatura uvádí, že první dva schody byly nalezeny údajně in situ (STUMPF B.: 1912, s. 113; 1915, s. 76; WEINELT H.: 1936, s. 26). Nelze tedy vyloučit, že tu mohl být situován přístup na hradební ochoz, po němž bylo možno dosáhnout vstupu do patra paláce a patrně i bergfritu. V její těsné blízkosti, 0,8 m od dnešní úrovně terénu, je v tělese hradby výklenek s monolitickým překladem – nika, 0,84 - 0,95 m

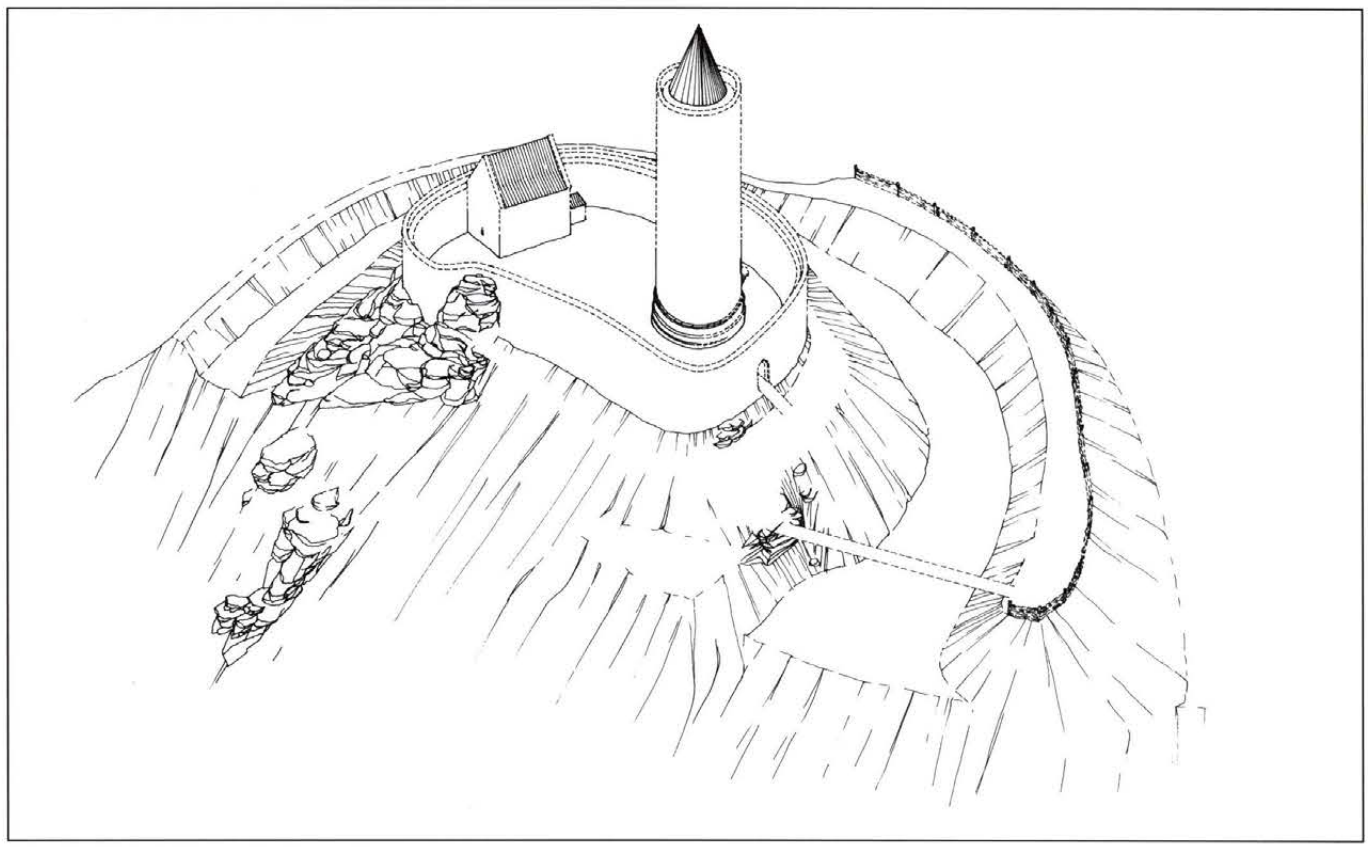

Obr. 217: Rychleby. Pokus o hmotovou rekonstrukci první stavební fáze (13./14. století).

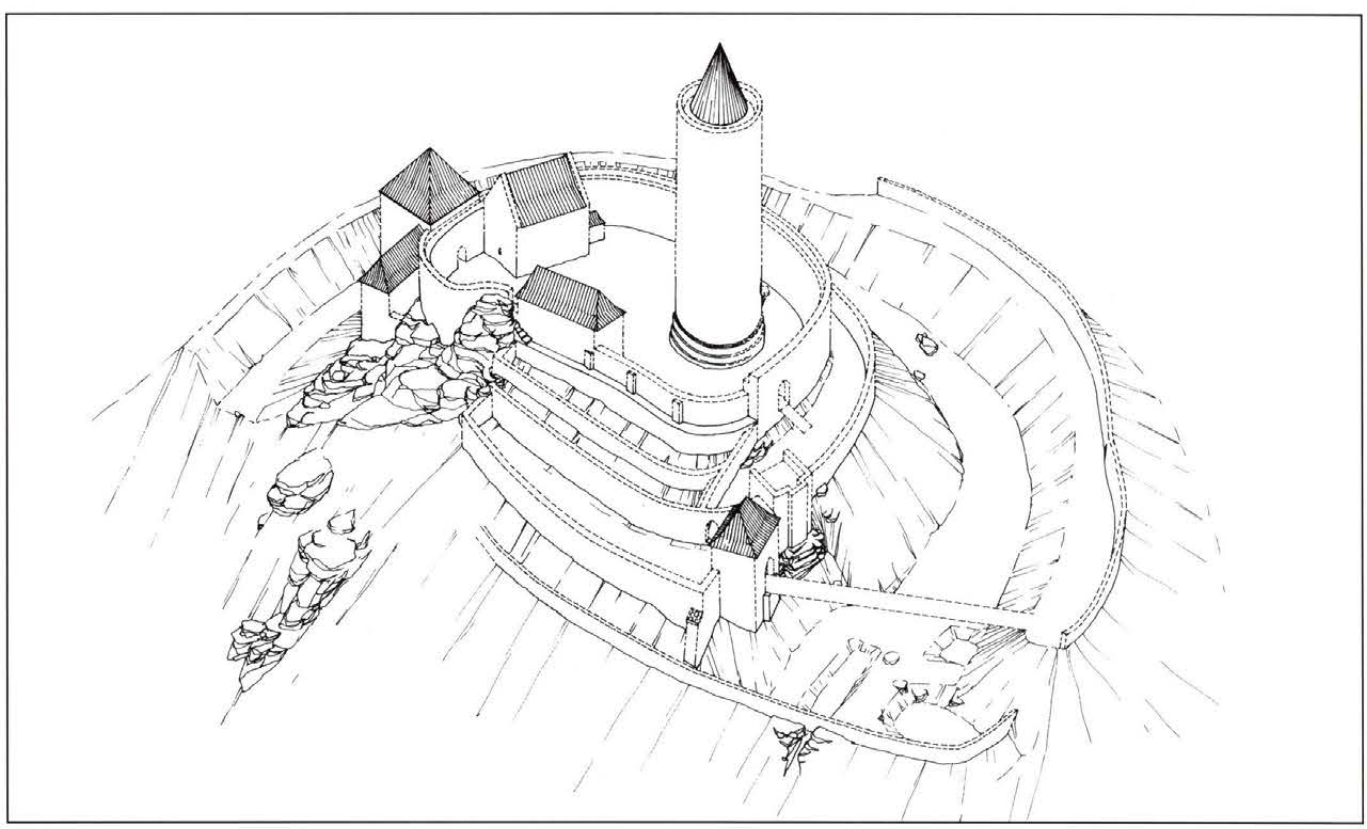

Obr. 218: Rychleby. Pokus o hmotovou rekonstrukci mladší vývojové fáze (14./15. století).

Obr. 219: Rychleby. Parkánové zdi na jihovýchodní straně.

hluboký, 0,6 m široký a 0,63 m vysoký; jeho vnitřní prostor je vyzděn gotickými cihlami. Mezi touto nikou a vstupem do již zmíněné budovy vestavěné do parkánu bylo ještě druhotně proraženo úzké okno.

Parkánová zeď šíře 0,9 - 1,1 m, respektující tvar jádra, založená ve svahu a vyzděná na maltu z lomového kamene, ještě dobře rozpoznatelná na západní a severozápadní straně, ohraničila parkán o šířce 1,6 - 10,0 m; jinde je však natolik porušena, že beze stopy zmizela. Vychází na západě od dvou předsunutých místností, se kterými je provázána a končí na jihu pod mladším obdélným stavením, kde je ovšem parkán zdvojen a terasovitě upraven (obr. 219). Síla výše položené parkánové zdi činí 1,5 m, spodní zeď, zpevněná uprostřed z vnější strany přisazeným pilířem, měla zřejmě totožné rozměry, i když není možné její přesné změření. Vymezený prostor (mající šíři 4,7 m) byl na východní straně uzavřen příčnou zdí přimykající se zde ke skalisku.

Z oválu parkánové zdi vybíhala na východě branská budova (obr. 220), jištěná výše položenou, částečně před tuto zeď vysunutou, v čelní partii zesílenou a dovnitř otevřenou „věžovitou" stavbou o síle zdi 1,4 m, umožňující rovněž flankování; podle zde nalezených malých železných kroužků, sloužících k uvazování (?), uvažoval G. Stumpf (1912, s. 113) o tom, že její suterén mohl být využíván jako psinec. Zeď (1,35 m) navazující na bránu a kopírující hranu svahu vytvářela pod zdvojeným parkánem malé uzavřené lichoběžníkovité předhradí max. délky 22,2 m a max. šířky 5,7 m, zabezpečené ještě další zdí o neznámé šíři, položenou níže ve svahu a táhnoucí se až k vyústění příkopu. Z tohoto předhradí se kónicky zužující brankou s druhotně rekonstruovaným pískovcovým okoseným portálem,

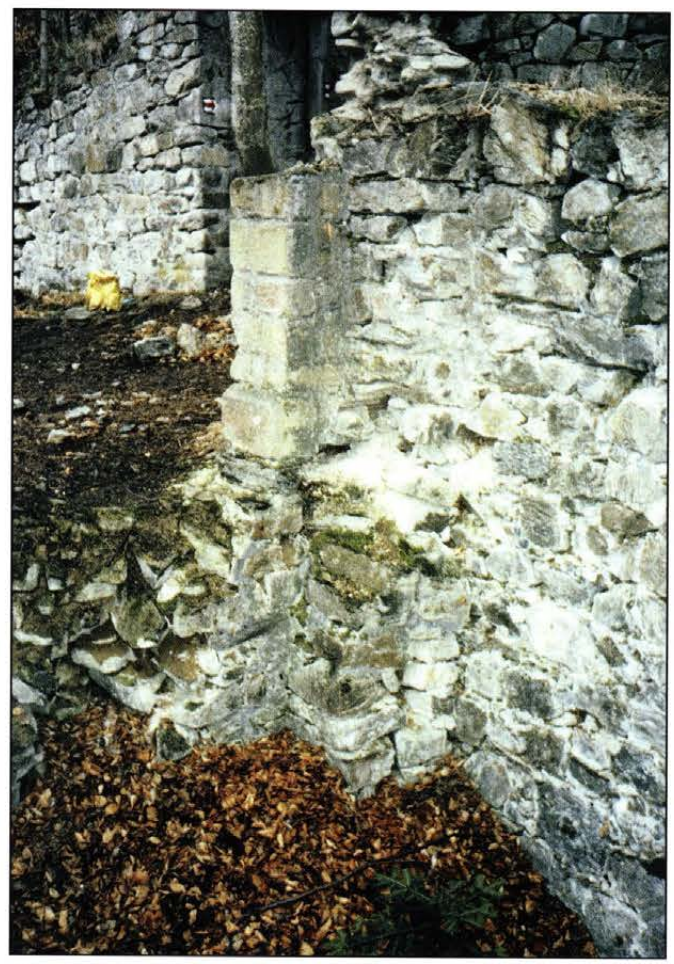

Obr. 220: Rychleby. Pozůstatky branské budovy a vlčí jámy.

prolomenou v ohybu parkánové zdi, vycházelo na úroveň hradního jádra.

Branská budova se zdmi silnými cca 1,1 m a vnitřními rozměry 4,5 x 5,0 m byla opatřena tzv. vlčí jámou a pomocí padacího mostu spojena s protější 9,2 m širokou nástupní plošinou, nacházející se na koruně valu ve vzdálenosti cca 27,7 m, přičemž převýšení nad dnem příkopu činilo zhruba 5,0 m. Výzkumem odhalené a ještě dnes částečně zachovalé dva kruhové otvory o průměru 0,32 m v úrovni prahu jejího vnitřního vstupu, postrádající ovšem své pendanty v protější (vnější) stěně, sloužily pro ukotvení trámů nesoucích dřevěnou podlahu překrývající část suterénního prostoru; patrně však nesouvisí s funkcí padacího mostu. O něco výše položený kruhový otvor o průměru 0,21 m, zapuštěný cca 0,7 m hluboko do vnitřní zdi, je nejspíše pozůstatkem po poněkud subtilnějším trámku, který snad nesl užší lávku překlenující celý prostor nad vlčí jámou.

*

Výše popsaná situace je výsledkem terénních odkryvů a restauračních prací, které proběhly v letech 1903-1904 a 1909-1910 (KÖNIG B.: 1923, s. 105; PŘIHODA R.: 1929, s. 109). Výzkum a konzervaci odkrytých reliktů prováděla javornická sekce Moravskoslezského horského sudetského spolku pod vedením finančního rady (jinde uvedeno finančního revizora či pokladníka) B. Königa. Celou akci podporoval (zřejmě také finančně) vratislavský biskup kardinál G. Kopp. Podle G. Stumpfa (1915, s. 74) bylo obnažené zdivo přibližně o 1/3 zvýšeno a zarovnáno. Bohužel plánek, na kterém bylo toto novodobé dozdění barevně odlišeno a který měl být uložen ve Slezském zemském muzeu v Opavě, je dnes nezvěstný. Před započetím výkopových prací měla ruina podobu dvou oddělených pahorků, ohraničených téměř zasypaným (!) okružním příkopem (PETER A.: 1894, s. 248). Rozsah prací musel být tedy skutečně značný, nemáme ovšem k dispozici žádnou dokumentaci, která by nám řekla něco bližšího o jejich průběhu, ale i o nálezových okolnostech nesporně kvalitního a rozmanitého archeologického materiálu.

Ten se naneštěstí do dnešních časů dochoval toliko v torzu a můžeme jen litovat, že některé, často unikátní nálezy, které známe ze starších prací, např. zlatý florén Jana Lucemburského, tesák se střenkou spojovanou pěti zlatými nýty, kopí, ostruhy, zámky apod., nejsou již k dispozici (KÖNIG B.: 1904, s. 104; 1923, s. 105; ANONYM: 1908/9, s. 38). Původně byly po konzervaci ve Vratislavi *(Schlesisches Museum für Kunstgewerbe und Altertümer)* uloženy na radnici v Javorníku, nyní jsou jejich trosky soustředěny v okresním muzeu v Jeseníku, část rovněž v opavském muzeu a na javornickém zámku (BRACHTL Z.: 1985, s. 38); ve zdejší sbírce je pohříchu již nemožné rozlišit ty artefakty, které jsou skutečně z Rychleb, třebaže početná kolekce, zvláště několika desítek hrotů střel luku a kuše, o které jsou relativně četné zprávy, bude asi z hradu pocházet.

Tento neúplný soubor kovových předmětů, zvláště pak některých z nich, se dočkal již vícekráte své publikace. Pozornost poutala především ojedinělá sestava železných plátků destičkové zbroje v celkovém počtu 20 kusů, pocházejících minimálně ze dvou kabátců (obr. 224:2). Odborné veřejnosti je poprvé představil R. Přihoda (1929, s. 109-112), který znal 16 kusů a datoval brnění (Spangenharnisch) do 2. poloviny 13. století. Znovu se jimi podrobně zabýval V. Goš (1976, s. 293-296; 1976a, s. 51-53; 1977, s. 31), jenž ve sbírkách zámku v Javorníku objevil další čtyři lamely a na základě zjištěných analogií dospěl k závěru o výrobě a používání tohoto typu zbroje především v 2. půli 14. věku.

V jeho pracích jsou ovšem zohledněny i další železné artefakty vztahující se k hradu. Mezi nimi převažují předměty vážící se k výstroji koně a jezdce (obr. 224:1) a také militária (obr. 222:3). Tři třmeny, z nichž dva mají hruškovitý tvar těla (obr. 221:2) a jeden víceméně kruhový (obr. 221:1), jsou opatřeny širším stupadlem a průvlečkou pro uchycení řemene. Kruhové exempláře byly používány ve středoevropském prostoru v rozmezí 2. poloviny 13. až počátku 15. století, protáhlé tvary jsou pak charakteristické zejména pro období od poloviny 14. do poloviny století 15. (ŚWIĘTOSŁAWSKI W.: 1990, s. 52, 58). Ostruha s prohnutými rameny ukončenými dvěma otvory a poměrně delším krčkem se hlásí do pokročilého středověku. Podkovy, zastoupené třemi exempláři, jsou opatřeny klínovitými ozuby, postrádají hmatec, otvory pro hřeby nejsou – až na neúplný kus (obr. 222:4) – umístěny ve žlábku. Dvě hřebla vykazují propracovanější konstrukci úchytné části.

Skupinu militárií reprezentují zvláště hroty střel kuše a snad i luku (?) dochované v počtu 17 kusů (obr. 223). Jde však většinou o masivnější jedince nezřídka s výrazně otupenou špicí (PŘIHODA R.: 1932, s. 54 ad.). Z vyobrazení jsou známa i dvě štíhlá kopí a také tři sekery, jejichž použití bylo ovšem povýtce univerzální (HETFLEISCH E.: 1931, s. 280).

K jedinečným nálezům patří objev jednoduché železné, 11 cm dlouhé (vnitřní délka 9,5 cm) ruční palné zbraně kónického těla o průměru kruhového ústí 3,4 cm s jamkou v týlní části a malým kruhovým otvorem - zápalným kanálkem ve svrchním plášti (obr. 225). Tato hlaveň formovaná do tvaru osmihranu představuje nejstarší horizont palných zbraní a lze ji nejspíše klást již do závěru 14. století (BRACHTL Z. - GOŠ V.: 1989, s. 48).

K zemědělskému nářadí se hlásí dva srpy (obr. 222:5) bez pilovitých zářezů na ostří, stavební vybavení je zastoupeno závěsem a kováním dveří, hrubším otočným čepem a hřebíky. K uzamykání sloužily tři nalezené klíče, z nichž dva lze označit jako otočné s kruhovým okem, dutým dříkem a profilovanou bradou, třetí souvisí s tzv. válečkovým zámkem.

Rovněž sbírka keramických artefaktů získaná při výkopech se dochovala značně neúplně, nevelká kolekce, čítající cca 200 zlomků, je uložena v jesenickém muzeu. V okrajové profilaci naprosto převládá jednoduché okruží (obr. 226; 227; 228), chybí římsovité formy i pokročilejší tvary vyspělého 15. století. Světlé zboží je přibližně v rovnováze s redukčně

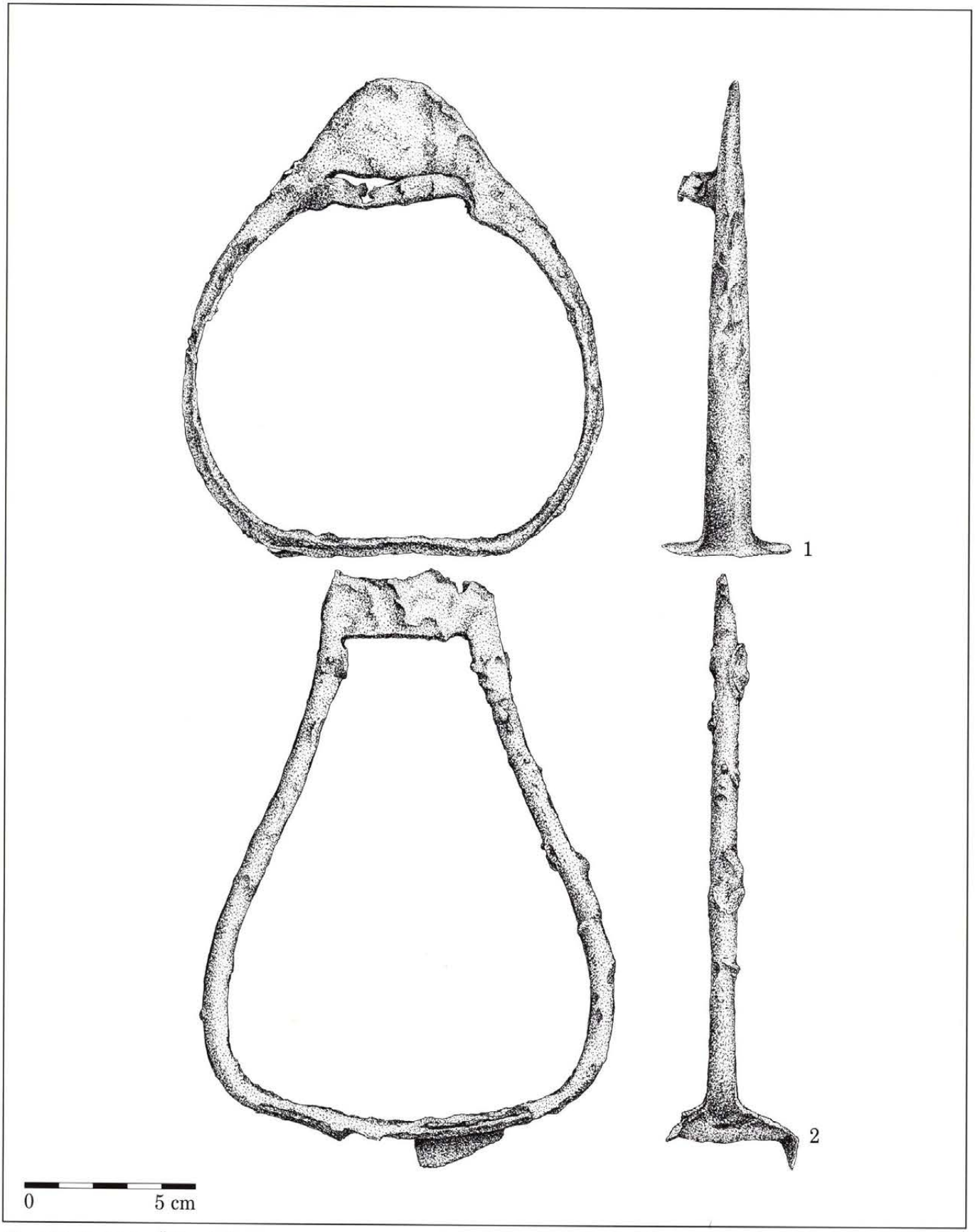

Obr. 221: Rychleby. Železné třmeny.

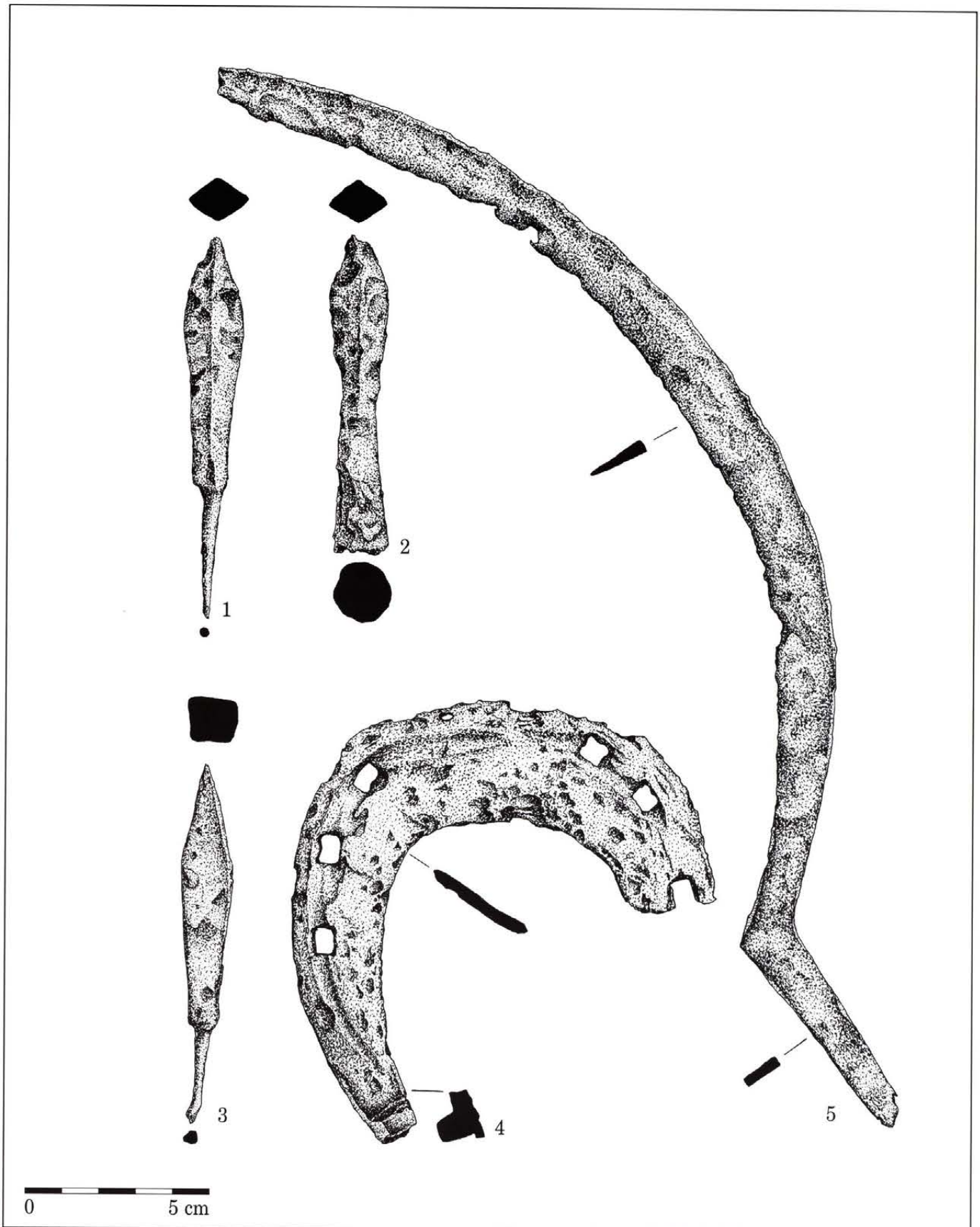

Obr. 222: Rychleby (3 - 5), Javorník (1 - 2). Železné předměty.

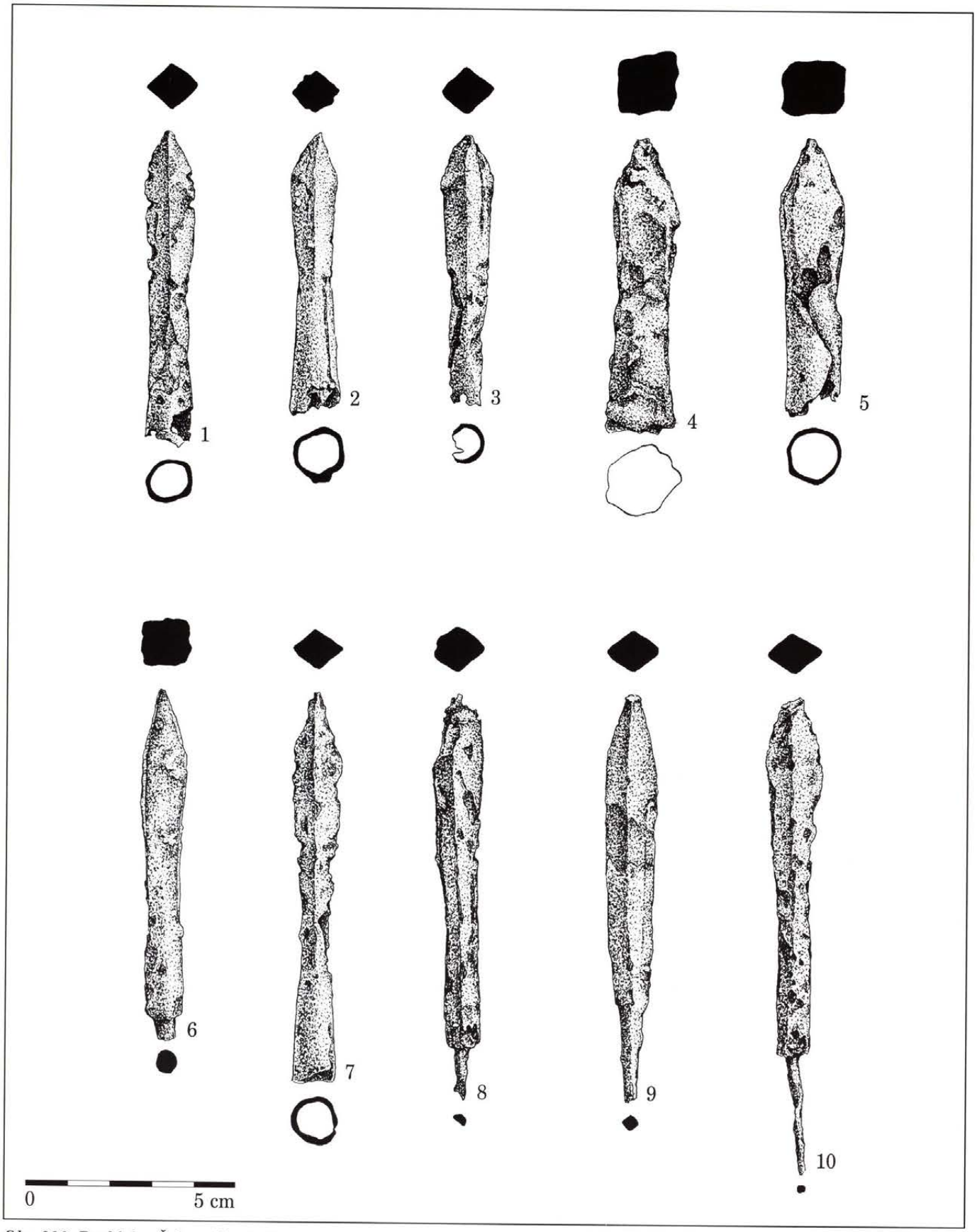

Obr. 223: Rychleby. Železné hroty šípů.

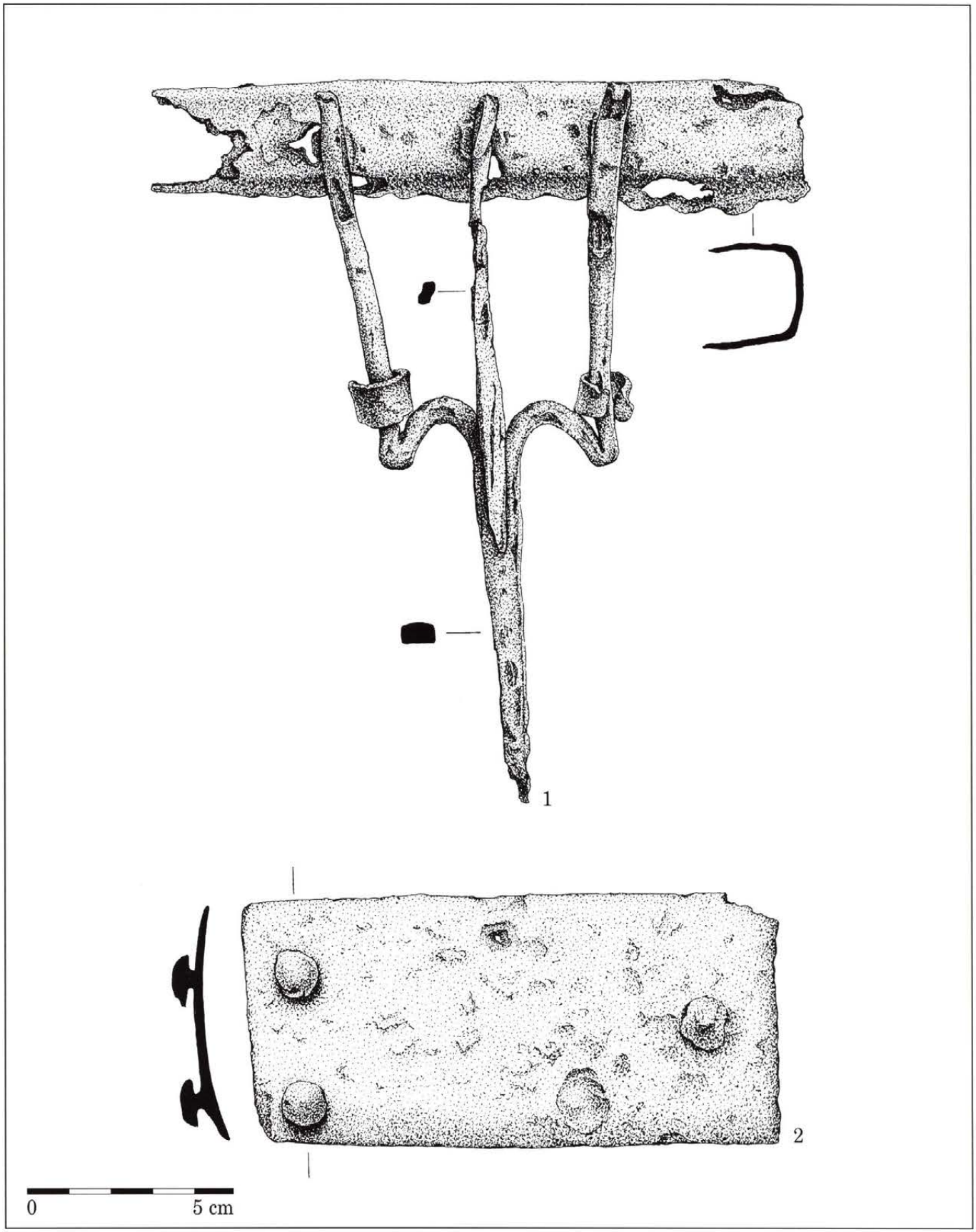

Obr. 224: Rychleby. Železné předměty.

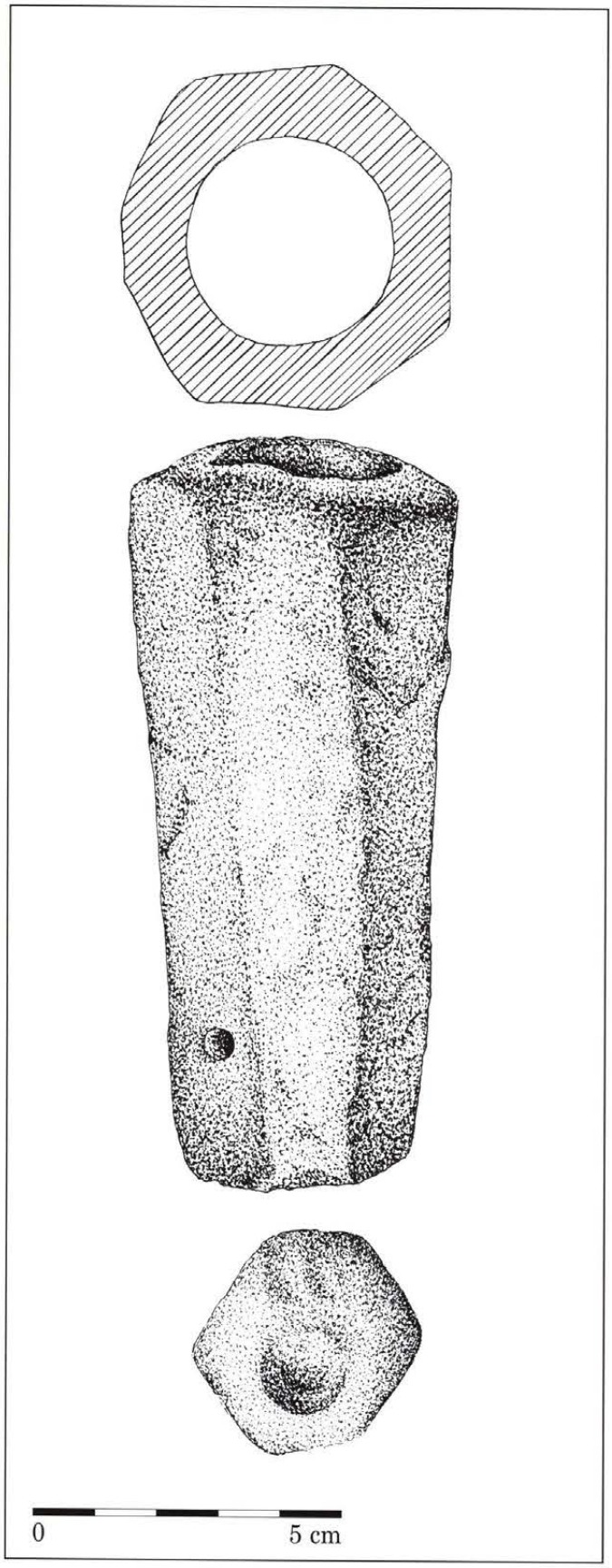

Obr. 225: Rychleby. Železná ruční palná zbraň.

vypalovaným, převládá středně hrubá ostřená hmota s kaménky, výjimečný je cihlový střep. Z morfologického hlediska jsou zastoupeny zejména hrnce a hrnky, mizivěji pak ostatní kuchyňská keramika – džbány (obr. 229:1), poklice (obr. 229:2), mísy i poháry, dna jsou opatřena převážně podsýpkou. Uniformní výzdoba sestává povětšině z obvodových žlábků (šroubovice), někdy v kombinaci s širokou jednoduchou vlnicí; na střepech světlých tónů se tu a tam objeví červené, respektive červenohnědé malování v podobě linky.

Celý soubor je možno vročit do 14. století s připuštěním nevelkého přesahu za spodní i horní časovou hranici a stejně tak lze zařadit i chronologicky průkaznější kovové předměty. Raschkeho a Weineltovo datování nejstarších keramických zlomků na počátek, případně do 1. poloviny 13. století bylo mylné; podle tehdejšího znalce německé středověké keramiky K. Strauße měla keramika blíže spíše časnějšímu 14. století. V současném materiálu neshledáváme přímou přítomnost zboží západní provenience, o které hovoří H. Weinelt, když mimo jiné upozorňuje i na velký střep porýnské kameniny nacházející se v jeho sbírce (WEINELT H.: 1936, s. 28). Spálené kostry hovězího dobytka, koní, prasat, psů apod., spolu s množstvím zbytků zjevně použitých zbraní svědčí o náhlém přepadu a následném úplném zániku celé fortifikace.

Zmínit bychom ještě měli nález žerna z červeného pískovce (KÖNIG B.: 1904, s. 104) a zvláště pak zcela ojedinělý předmět pocházející pravděpodobně rovněž z Rychleb – tzv. Menasovu ampuli (JISL L.: 1950, s. 102-103; obr. 230; 231). Jde o plochou lahvičku téměř kruhového tvaru těla o průměru 6,5 cm a šířce 1,7-1,8 cm, které chybí ouška a hrdlo. Je vyrobena z velmi jemně plavené zvonivě vypálené hlíny hnědobéžové až okrově hnědé barvy připomínající kameninu. Na obou plochých stranách je v nízkém reliéfu identické schematické vyobrazení sv. Menase, křesťana a poustevníka umučeného za císaře Diokleciána, v orodujícím gestu a oděného ve splývající krátké tunice. Z pravé i levé strany jeho hlavy je křížek, u nohou mu leží z každé strany stylizovaný velbloud. Obrazec je zasazen do kruhu a orámován dalším kruhem, ohraničujícím celou využitelnou plochu ampule; v mezikruží je výzdoba perlovcem. Náplní lahvičky měla být voda ze zázračného pramene tryskajícího u světcova hrobu v Egyptě, kterou si poutníci brali s sebou na cesty.

Ikonografie a dokumentace

Zaměření lokality provedl a první plánek vyhotovil – na základě odkryvů B. Königa – velmi pravděpodobně stavební inženýr G. Stumpf. Jak již bylo řečeno, jeho originál se nedochoval. Stumpf v sobě nezapřel zeměměřiče, jeho půdorysné zobrazení je pečlivé a precizní, věrně vystihl i konfiguraci okolního terénu, plánek patří k nejlepším, které máme ze Slezska k dispozici (STUMPF G.: 1912, s. 112). Je vypracován v měřítku 1:200, nechybí mu řez provedený v podélné ose, jednotlivé části a prvky hradního

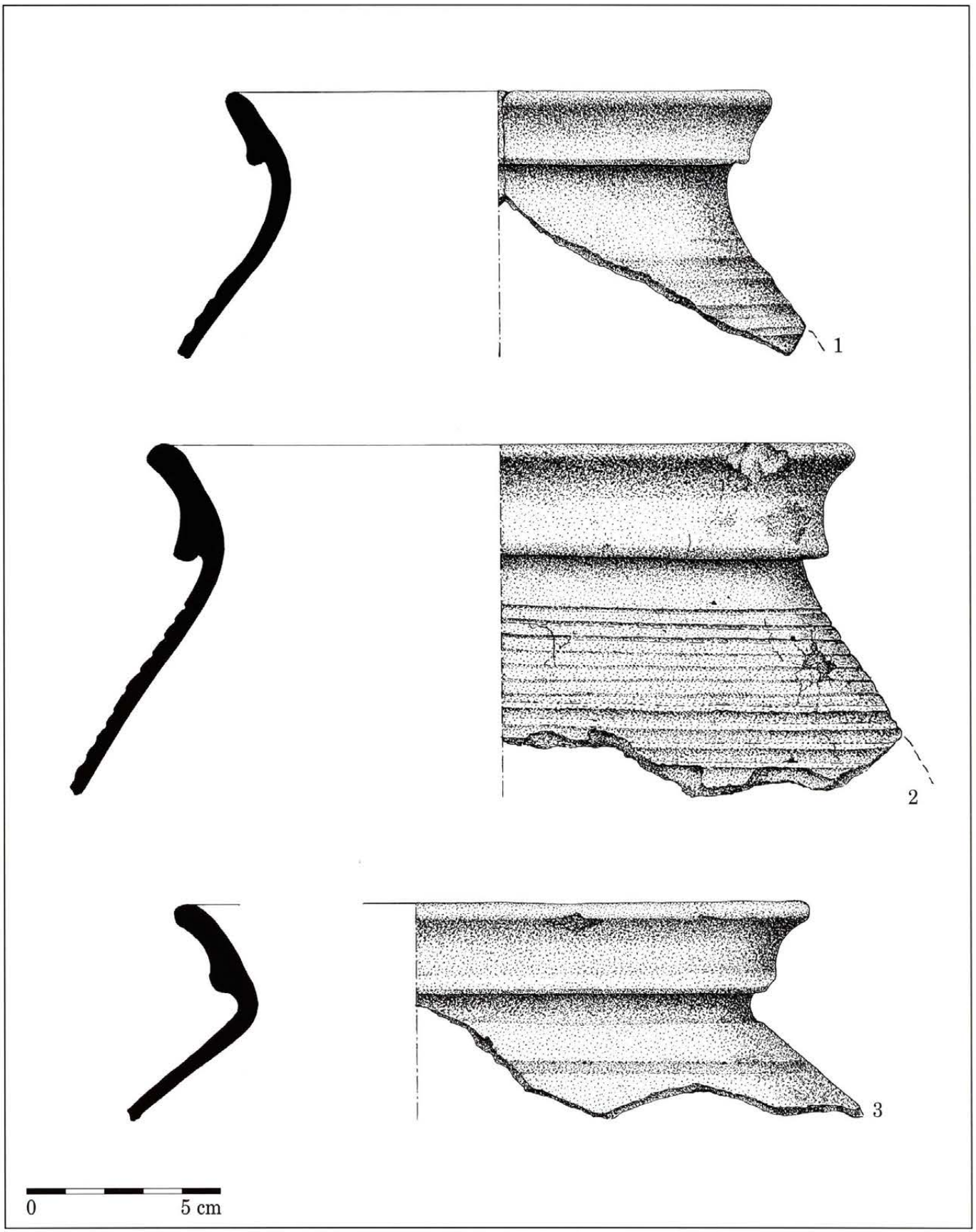

Obr. 226: Rychleby. Keramické nálezy.

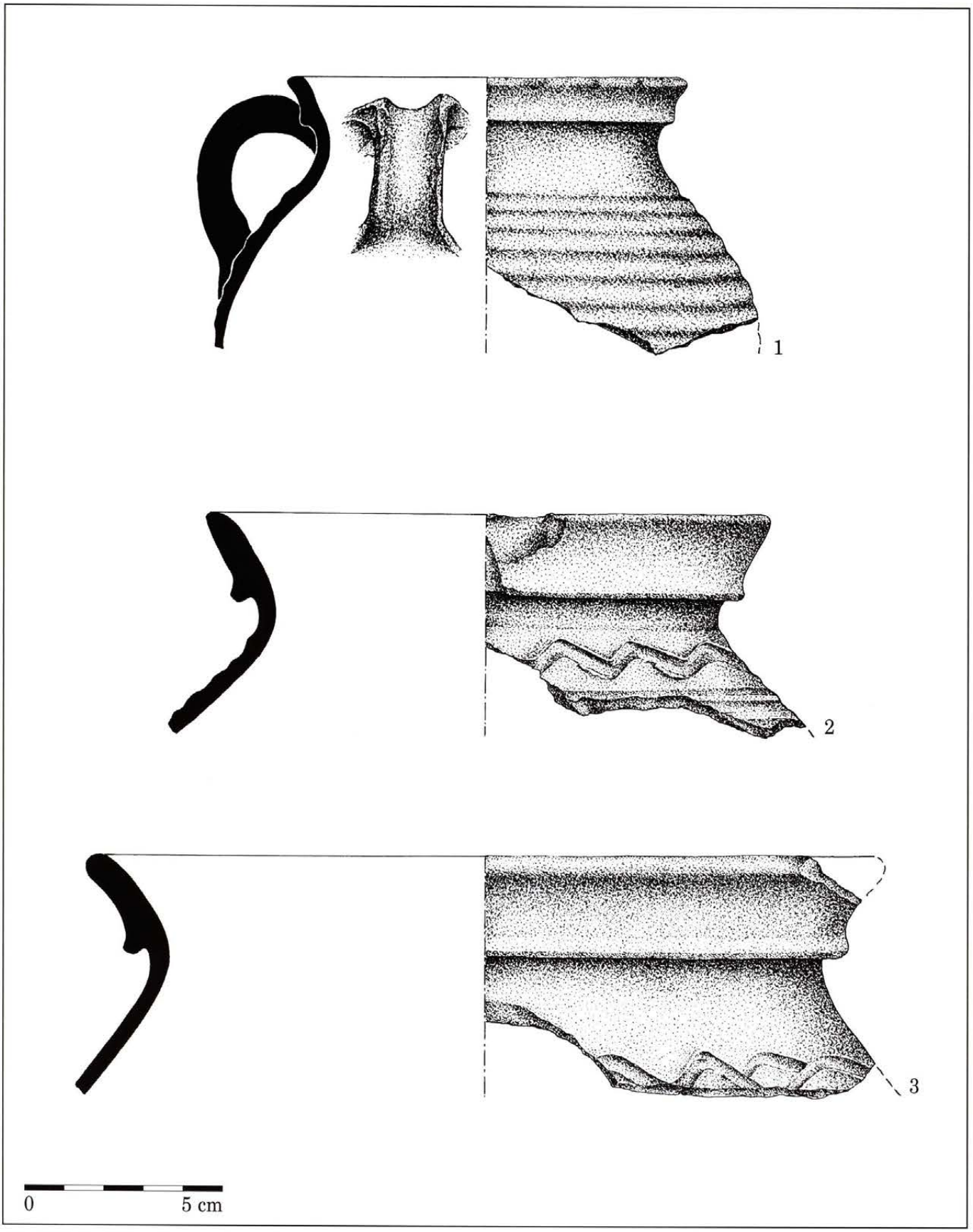

Obr. 227: Rychleby. Keramické nálezy.

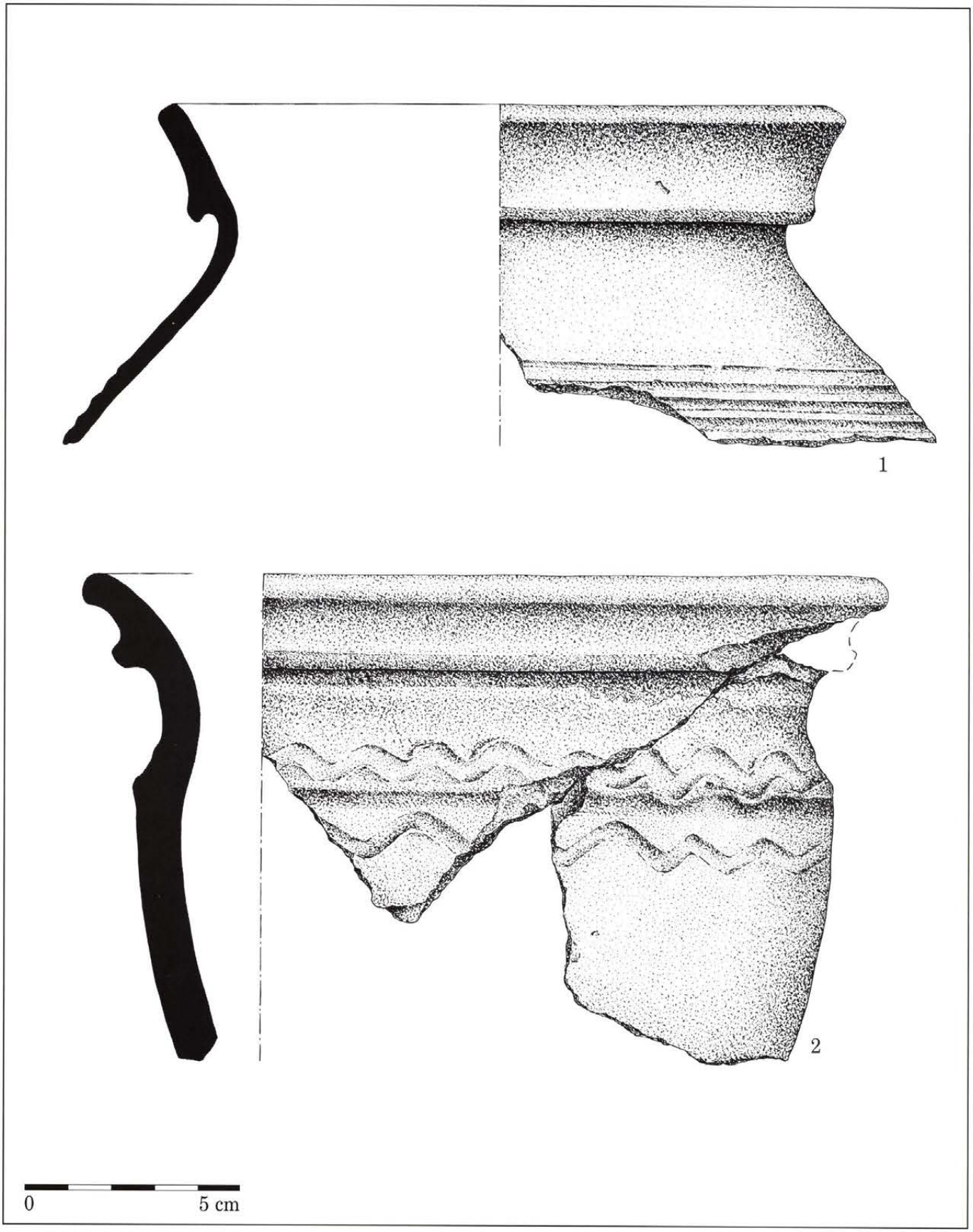

Obr. 228: Rychleby. Keramické nálezy.

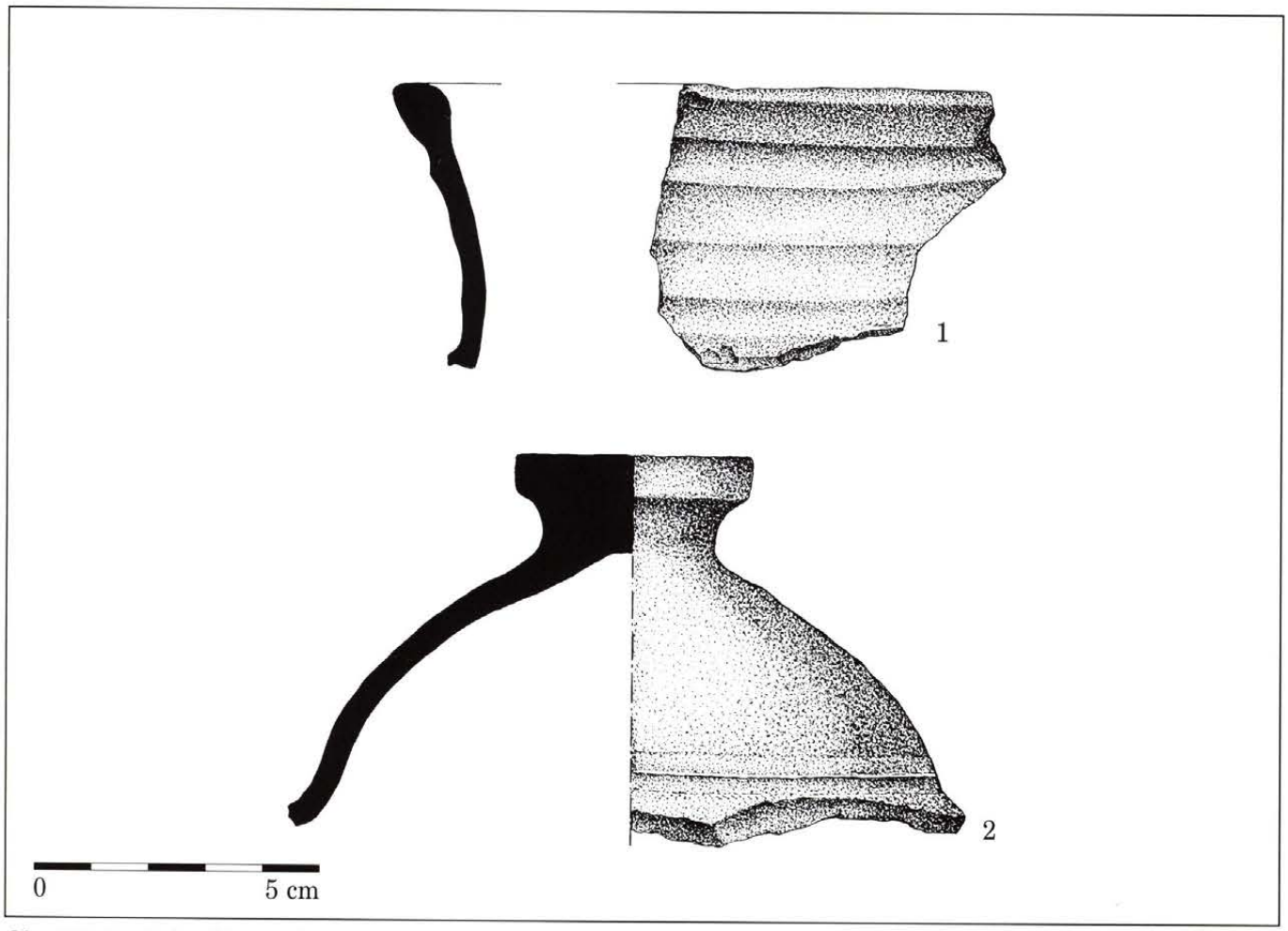

Obr. 229: Rychleby. Keramické nálezy.

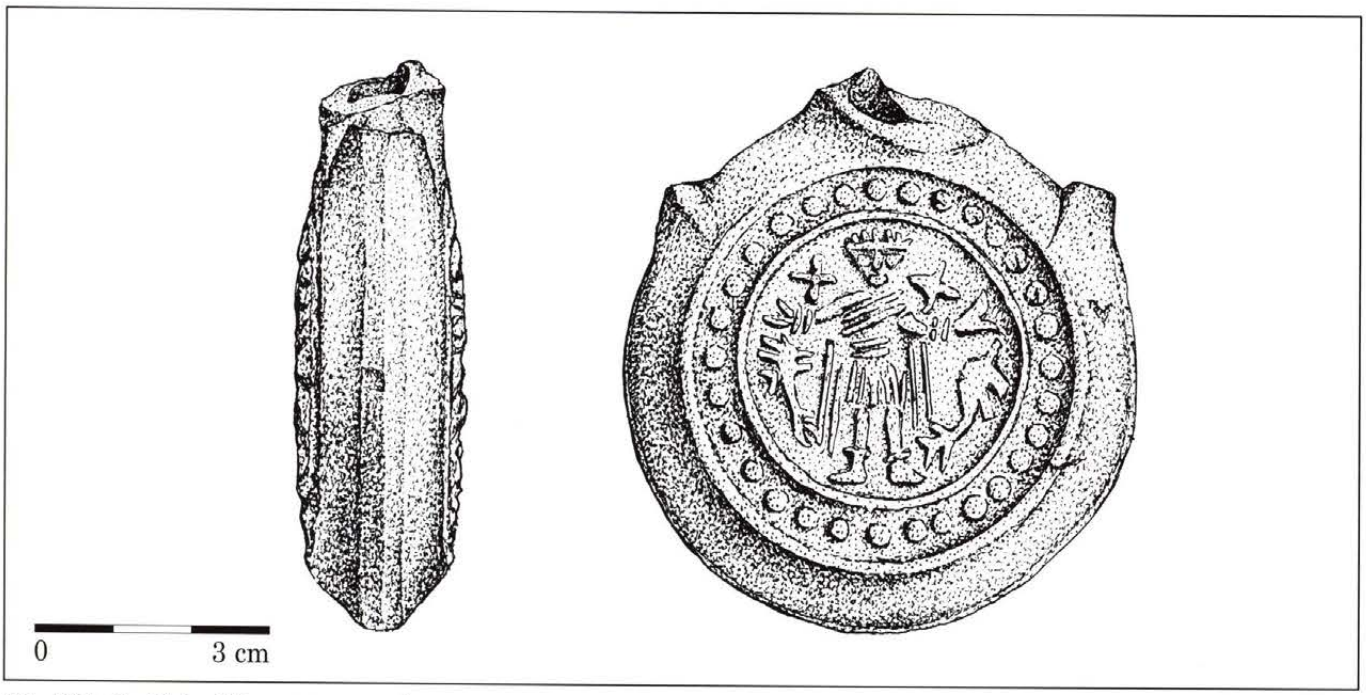

Obr. 230: Rychleby. Menasova ampule.

Obr. 231: Rychleby. Menasova ampule.

areálu jsou z důvodu přehlednějšího popisu označeny písmeny, akcentovány jsou i současné přístupové stezky a cesty; jen vyznačení orientace, umístěné na malém předhradí, se poněkud ztrácí.

Tentýž plánek v přehlednější, tedy zvětšené podobě použil i o tři roky později (STUMPF G.: 1915, s. 72); nedostává se mu sice měřítka a výškového převýšení, na druhé straně jsou však již zřetelnější výškové kóty a tmavší barvou jsou podle Königových údajů zvýrazněny i doplněné části zdiva.

Stumpfův projekt dosti podstatně zjednodušil a bez měřítka do své práce o hradech na Jesenicku převzal H. Weinelt, který opět z důvodu instruktivnějšího popisu využil alfabetického označení jednotlivých částí (WEINELT H.: 1936, s. 25). Stejný půdorys publikoval ještě jednou, tentokráte již bez písmen vložených do obrázku, avšak s vyznačením zaklenutého suterénu palácové stavby (WEINELT H.: 1937, s. 33). Zcela beze změn zužitkoval Weineltovu úpravu – jakkoliv se odvolává na Stumpfa – ve svém stručném, spíše slovníkovém přehledu severomoravských a slezských hradů F. Kubitza a o 60 let později v práci o hradech německého středověku také F. - W. Krahe, jenž k miniaturnímu vyobrazení připojil měřítko a naznačil spád terénu (KUBITZA F.: 1938, s. 165; KRAHE F. - W.: 1996, s. 495).

Nový plánek s pokusem o analýzu hradního půdorysu předložil nedávno ve své encyklopedii moravských a slezských hradů M. Plaček. Jeho rozfázování vývoje hradního areálu je – s výjimkou nejstaršího jádra – poněkud problematické a diskutabilní, na terénním náčrtu chybí kruhová stavba za bergfritem i terasní zídka ve svahu pod předhradím (PLAČEK M.: 1996, s. 308).

Zde předkládané, relativně přesné zaměření současného stavu, provedené v letech 1996 a 1997, zaznamenává po důkladné prohlídce veškeré zjištěné zdivo bez ohledu na případné vývojové fáze; téměř kruhová masivní stavba ve smyčce hradby je z výše uvedených důvodů naznačena pouze čárkovaně. Pokus o rekonstrukci podoby fortifikace v nejstarší a následující fázi či fázích v kontextu s popisem dává snad zřetelnou představu o jejím vývoji.

Literatura

- **BRACHTL, Z.,** 1985: *Katalog archeologické sbírky zámeckého muzea v Javorníku,* in: Informační zpravodaj členů Sm pobočky čs. spol. archeologické při ČSAV, duben, s. 29-38.
- **BRACHTL, Z. - GOŠ, V.,** 1989: *Unikátní palná zbraň z Rychleb,* SM 57, s. 47-48.
- **DITTRICH, H.,** 1912: *Funde aus der Ruine Reichenstein bei Jauernig und Nachrichten über diese Burg,* Jahres-Bericht des Neisser Kunst- und Altertumsvereins XV/1911, Neisse, s. 60-64.
- **GARDAVSKÝ, Z.,** 1961: *Funkce a význam neznámých hradů u Javorníka,* Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci č. 95, s. 1-8.
- **GOŠ, V.,** 1976: *Soubor železných předmětů a zbroje z hradu Rychleb ve Slezsku,* VVM XXVIII, s. 293-300.
- **GOŠ, V.,** 1976a: *Vzácná zbroj z hradu Rychleby,* SM 31, s. 51-53.
- **GOŠ, V.,** 1977: *Vzácná destičková zbroj z Rychleb,* Vlastivědné listy č. 2, s. 31.
- **GRUNDMANN, G. - UHTENWOLDT, H.,** 1944: *Die schlesischen Burgen.* Breslau.
- **HETFLEISCH, E.,** 1931: *Fundübersicht des nordwestlichen Schlesiens,* in: Altvater-Festschrift zur 50-Jahrfeier des Sudetengebirgsvereins, Freiwaldau, s. 268-281.
- **JISL, L.,** 1950: *Příspěvek k poznání kulturních styků Slezska ve středověku,* SlSb 48, s. 102-103.
- **KETTNER, A.,** 1908: *Ausgrabungen einer schlesischen Burg,* Altvater XXVI/3, s. 84.
- **KETTNER, A.,** 1910: *Von der Ruine Reichenstein,* Altvater XXVIII/4, s. 42.
- **KÖNIG, B.,** 1900: *Ruine Reichenstein bei Jauernig,* Altvater XVIII/1, s. 101-102.
- **KÖNIG, B.,** 1903-1904: *Ruine Reichenstein bei Jauernig, Öster.- Schlesien,* Oberschlesien 2, s. 113-116.
- **KÖNIG, B.,** 1904: *Geschichte und Führer von Jauernig und Umgebung.* Jauernig.
- **KÖNIG, B.,** 1910: *Ruine Reichenstein bei Jauernig,* ZGKS V, s. 47-49.
- **KÖNIG, B.,** 1923: *Ruine Reichenstein bei Jauernig,* Die Heimat 1, s. 104-106.
- **KÖNIG, B.,** 1924: *Burgruine Karpenstein bei Landek,* Die Heimat 2, s. 9-12.
- **KOUŘIL, P.,** 1991: *Opevněná feudální sídla na Javornicku,* SM 61, s. 3-6.

- **KOUŘIL, P.,** 1993: *Středověká kolonizace na severovýchodní Moravě a ve Slezsku a její odraz v archeologických pramenech,* AH 18, s. 141-150.
- **KOUŘIL, P. - MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1994: *Opevněná sídla na Moravě a ve Slezsku (vznik, vývoj, význam, funkce, současný stav a perspektivy dalšího výzkumu),* AH 19, s. 121-151.
- **KOUŘIL, P. - WIHODA, M.,** 1996: *Die Burgen Böhmisch Schlesiens. Ihre Entstehung, Funktion und Stellung in der Siedlungsstruktur,* in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech - zamek, Wrocław, s. 68-84.
- **KRAHE, F. - W.,** 1996: *Burgen des deutschen Mittelalters.* Augsburg.
- **KUBITZA, F.,** 1938: *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens,* DMSH 24/9-12, s. 149-167.
- **MENCLOVÁ, D.,** 1971: *Beitrag zur Typologie der mährischen Burgen,* SPFFBU-F 14-15, s. 97-127.
-**MÜLLER, K. A.,** 1837: *Vaterländische Bilder I. Die Burgfesten und Ritterschlösser Schlesiens (beider Antheile), so wie der Grafschaft Glatz.* Glogau.
- **PETER, A.,** 1884: *Das Herzogthum Schlesien.* Wien.
- **PETER, A.,** 1894: *Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesien.*Teschen.
- **PLAČEK, M.,** 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku.* Praha.
- **PŘIHODA, R.,** 1929: *Der Reichensteiner Spangenharnisch,* Zeitschrift für historische Waffen- -und Kostümkunde, Neue Folge 3 (12), s. 109-112.
- **PŘIHODA, R.,** 1932: *Zur Typologie und Chronologie mittelalterlicher Pfeilspitzen und Armbrustbolzeneisen,* Sudeta VIII, s. 43-67.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Severní Morava.* Praha.
- **STUMPF, G.,** 1912: *Ruine Reichenstein,* Altvater XXX/1, s. 111-114.
- **STUMPF, G.,** 1915: *Ruine Reichenstein bei Jauernig,* ZGKÖS X, s. 73-78.
- **STUMPF, G.,** 1926: *Wallburgen und Schanzen in der Umgebung von Jauernig,* Altvater XLV/5, s. 3-4.
- **VUG, O.,** 1890: *Schlesische Heidenschanzen, ihre Erbauer und die Handelstraßen der Alten.* Grottkau.
- **WEINELT, H.,** 1936: *Probleme schlesischer Burgenkunde, gezeigt an den Burgen des freiwaldauer Bezirkes.* Breslau.
- **WEINELT, H.,** 1937: *Mittelalterliche Grenzburgen in Schlesien,* Sudetendeutsche Monatshefte 1, s. 32-37.
- **WEINELT, H.,** 1937a: *Burgen und Siedlung in Sudetenschlesien,* Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamtschlesischen Raume 9, s. 33-44.
- **WEINELT, H.,** 1942: *Der mittelalterliche Wehrbau einer ostmitteldeutschen Rodungslandschaft. Die Burgen des Kreises Freiwaldau im Ostsudetenland,* Deutsches Archiv für Landes- u. Volksforschung 6, s. 148-168.
- **ZUBER, R.,** 1975: *Hrad Rychleby v Račím údolí.* Vlastivědné zajímavosti č. 133, Šumperk.

Pustý zámek. V Račím údolí, nedaleko od vstupu do něho směrem od Javorníku, vybíhá z horského masivu nad pravým břehem vodoteče impozantní skalnatý výběh, ze kterého je znamenitý výhled daleko do niské nížiny a jenž zároveň poskytoval i dobrý přehled o dění na cca 1 - 1,5 km vzdušnou čarou vzdáleném hradě Rychlebech. Na něm bylo přibližně ve stejné výšce jako rychlebský hrad zbudováno opevnění, pod nímž procházela podél Račího potoka údolím středověká komunikace, po zpevnění v první polovině 16. století ještě dnes v terénu místy dobře viditelná. Původní název není znám, později se hradu dostalo označení Pustý zámek *(Wüstes Schloß).*

Ze strategického hlediska – pomineme-li zjevně preferovanou pozorovací a signální funkci – nebylo umístění fortifikace právě nejideálnější. Přístupová strana byla totiž v důsledku klesání horského hřebene do údolí položena o něco výše než vlastní opevnění. Jeho jednodílné jádro (obr. 232) ve tvaru nepravidelného oválu, maximálních rozměrů 30,5 x 26,2 m, delší osou orientované ve směru sever - jih, chráněné ze severu a východu strmými skalnatými srázy, se sice poněkud zvedalo nad nejbližší okolí, avšak toto převýšení bylo nedostatečné. Proto muselo být zajištěno (zvláště na jižní a jihozápadní straně) neobvykle širokým podkovovitým příkopem s plochým dnem (v nejužším místě o šířce 13,7 m). Přibližně v jeho středu byla ponechána 2,0 - 2,2 m široká terénní lavice, zvedající se 1,5 - 2,5 m nad dno příkopu a spojující jeho vnější okraj s vlastním jádrem fortifikace. Toto vcelku atypické řešení přístupu (bez použití přemostění) nenasvědčuje příliš tomu, že by bylo ve větší míře počítáno s možností delší aktivní obrany vůči nepříteli. Nelze ostatně vyloučit, že rovné dno příkopu mohlo sloužit hospodářským či provozním účelům. Po překonání příkopu se po plošině široké 4,9 - 5,0 m, kopírující patu centrálního plató na jihozápadní a západní straně, dosáhlo ve směru severním jeho nejzazšího konce, kde se v blízkosti skalního suku vystupovalo do vnitřního areálu. Na této komunikačně využitelné plošině je v její severozápadní části ještě zjevný, i když nevýrazný náznak valu ze sypané drobné kamenné sutě. Celá plošina pak mohla být proti příkopu a svahu ohraničena např. palisádovým plotem (?).

Vlastní jádro (obr. 233) má nerovný povrch s nečetnými, většinou mělkými depresemi, z nichž nejvýraznější, nápadně pravidelná (o vnitřních rozměrech 2,4 x 2,5 m) se nachází v jeho jižní části na hraně přímo nad vstupem. Nejsou

zde ale patrny žádné pozůstatky případné kamenné architektury, místy se však na ploše jádra vyskytují shluky kamenů (lehce přepálených ?), které jsou hojné zejména v suťovém kuželu na severovýchodě. Nelze tudíž vyloučit, že po obvodu mohla být vystavěna zídka z nasucho kladeného lomového zdiva. Zástavba byla nejspíše dřevěná, případně dřevohlinitá, což by mohla potvrzovat i zpráva, že ještě na počátku 2. poloviny 19. století zde ležely sporé zbytky ztrouchnivělých trámů, jakkoliv doba od zániku fortifikace se zdá být pro jejich uchování přece jen dosti dlouhá (KÖNIG B.: 1900, s. 102).

*

Typologicky lokalitu nelze zařadit. Její dispozice i podoba zástavby, tak jak ji strohé poznatky dovolují rekonstruovat, naznačují, že se jednalo o jednoduchý objekt podřízený konfiguraci terénu a stavěný bez nároků na trvanlivé zděné konstrukce. Mimo příkop (překonávaný po archaicky působící terénní lavici, která má určité vzdálenější analogie např. na hradě Freudenštejně u Bruntálu nebo Přerovci u Opavy, kde arci předpokládáme kromě ní i přemostění příkopu navazující na hlavní vstup), skromný náznak drobného valu na západě (možná jen rozsypané, původně nasucho kladené zídky ?) a uvažovanou obvodní zídku centrální plošiny neměla fortifikace podstatnějších obranných prvků. Úvahy o věžové stavbě nad výše uvedenou pravidelnou depresí (GARDAVSKÝ Z.: 1961, s. 4) zatím nelze dostatečně podložit; při malých rozměrech terénního reliktu by se však muselo jednat o velmi subtilní nízkou konstrukci, nehrající z hlediska obrany příliš vážnou roli.

*

Až do nedávné doby bylo z Pustého zámku známo jen mizivé množství keramických zlomků. H. Weinelt (1936, s. 31) dokonce na základě vlastního nálezu jediného okraje, který datoval do 1. poloviny 13. století, kladl dobu vzniku opevnění (podle něho v souladu i s některými jinými důležitými indiciemi) do stejného časového úseku. Teprve v posledních letech (1994, 1995) v souvislosti s těžbou dřeva, kdy došlo k poškození velmi plytké, přibližně 5 cm mocné kulturní vrstvy, byl získán početnější, výhradně keramický materiál (cca 600 kusů), v němž mají zcela převahu drobné fragmenty výdutí.

Téměř stovka okrajů je formována v naprosté většině do tvaru jednoduchého okruží (obr. 234; 235:1-5; 236:3-4; 237),

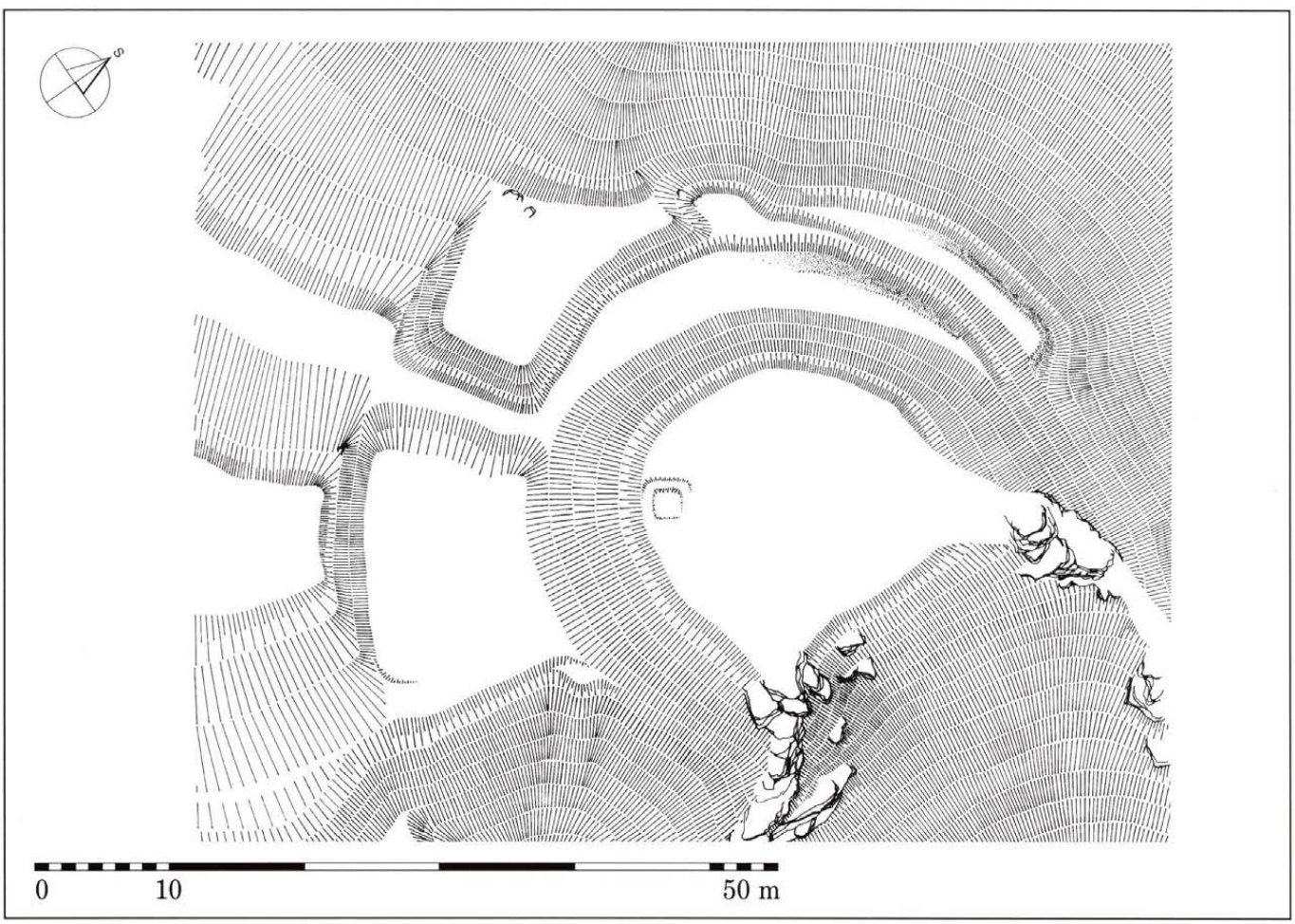

Obr. 232: Pustý zámek. Půdorysné zaměření.

pouze jeden zlomek je vodorovně vyložený a jeden přímý (obr. 236:2). Výzdoba – především na výdutích – sestává výhradně z obvodových žlábků (obr. 235:6), u některých kusů světlých tónů se objevuje červené malování v podobě linky. Hmota je obecně středně hrubá, ostřená, převažuje světle šedá, světle béžová a šedobéžová barva vypálení. Dna, pokud se dalo rozpoznat, byla podsypávána, u zanedbatelného množství nelze vyloučit odříznutí. V souvislosti se džbány lze upozornit na páskové prožlabené ucho (obr. 236:1). Z morfologického hlediska naprosto převažují hrnce a hrnky, spíše výjimečně je tu zastoupena mísa, džbán (obr. 236:2) a poklice. Vytáčené tenkostěnné zboží, v kontextu s oxidačním, kvalitním způsobem vypálení, převládá nad masivnějšími kusy utvářenými nálepovou technikou; redukčně pálený šedý, respektive tmavošedý střep je v menšině.

Uniformní, typologicky neobyčejně chudý celek působí výrazně jednotným dojmem a signalizuje nedlouhý časový úsek trvání fortifikace někdy v průběhu 14. století, spíše však už v jeho 1. polovině (?).

Ikonografie a dokumentace

Nepříliš „atraktivní" Pustý zámek se dočkal svého prvního plánku – spíše terénního náčrtku – teprve v roce 1935, publikován byl však až o rok později (WEINELT H.: 1936f, s. 137). Tato orientovaná skica bez měřítka zachytila poměrně věrně tvar jádra i skalních výchozů, již méně přesně průběh příkopů a okružní plošiny s náznakem valu, schematicky byl znázorněn spád terénu; do jednotlivých částí půdorysu bylo slovy vepsáno, co představují. Totéž vyobrazení použil jeho autor (WEINELT H.: 1936, s. 29) i v monografii o hradech na Jesenicku s tím, že velmi jednoduše naznačil určitou členitost centrálního plató. Původní půdorysný rozvrh bez jakýchkoliv změn pak převzal do svého kompendia opět F. Kubitza (1938, s. 164).

Na samém počátku 60. let tohoto století věnoval lokalitě pozornost Z. Gardavský (1961, s. 4). Jeho malý šablonovitý situační plánek bez vyznačení spádových ploch, avšak s měřítkem a poněkud vychýlenou orientací je rozčleněn na 11 úseků a částí, které jsou popsány v doprovodném textu. Tvůrce však ponechal zřejmě poněkud více pracovat svoji fantazii, když zaznamenal jednostranný okružní val i tam, kde není, zcela jednoznačně hovořil o nárožním věžišti, v příkopu viděl skalní pilíř bývalého příjezdního mostu apod.; v sumě lze říci, že nákres je lehce zavádějící.

Zde předkládané zaměření, ze kterého vychází i textová část, bylo provedeno v roce 1996 na základě M. Wihodou zpracovaného nepublikovaného podkladu a mapuje skutečný stav lokality k tomuto datu.

Obr. 233: Pustý zámek. Pohled na centrální plató.

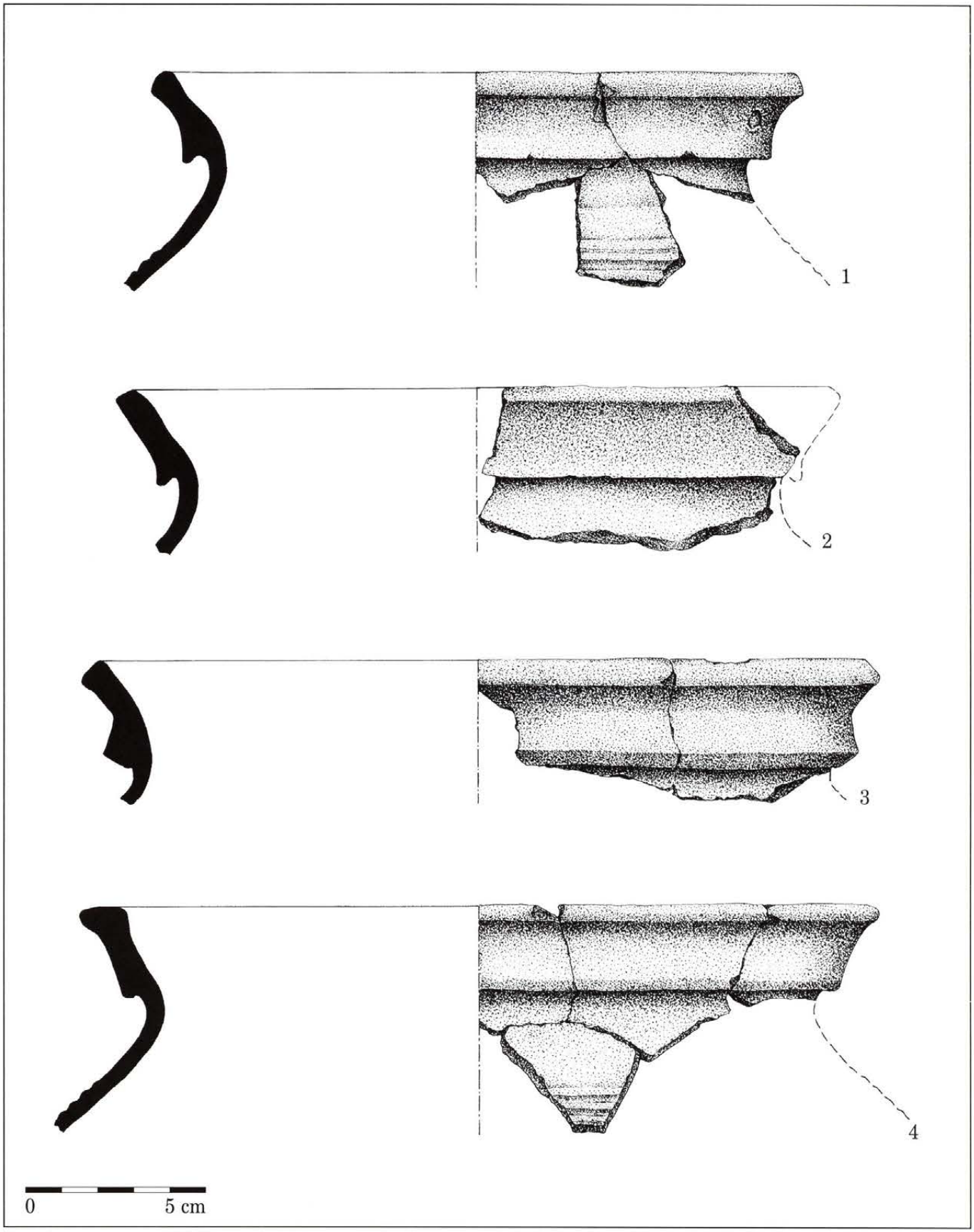

Obr. 234: Pustý zámek. Keramické nálezy.

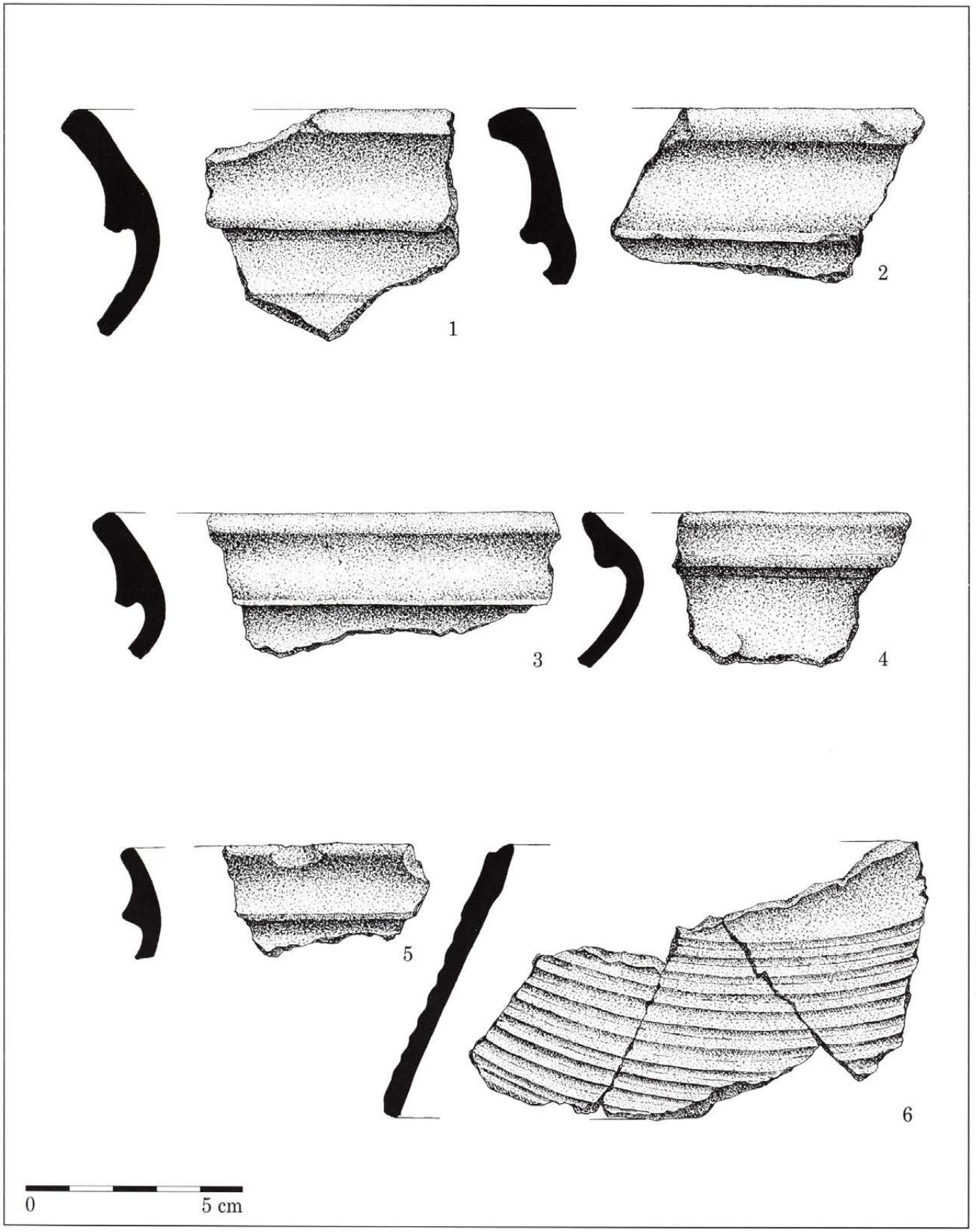

Obr. 235: Pustý zámek. Keramické nálezy.

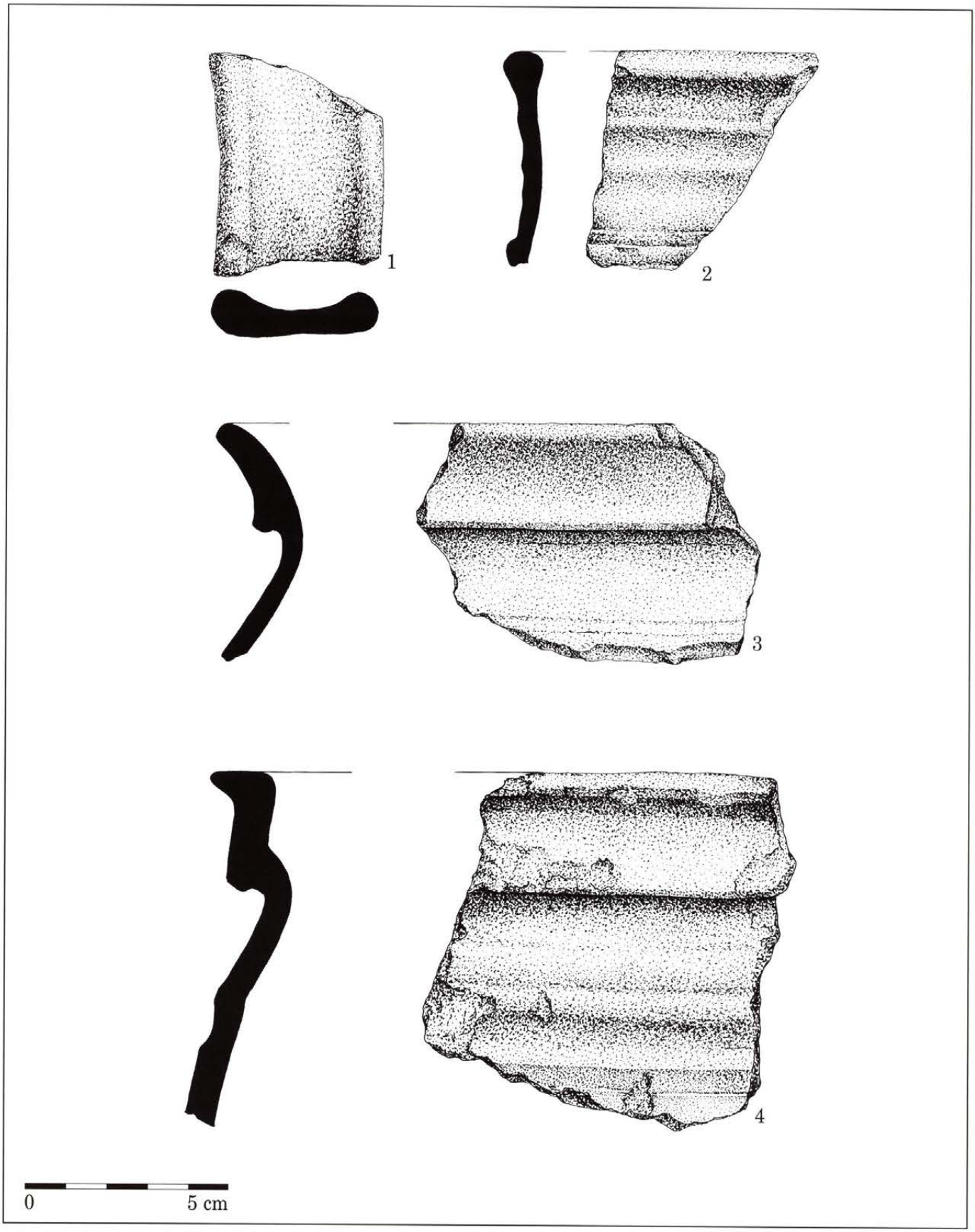

Obr. 236: Pustý zámek. Keramické nálezy.

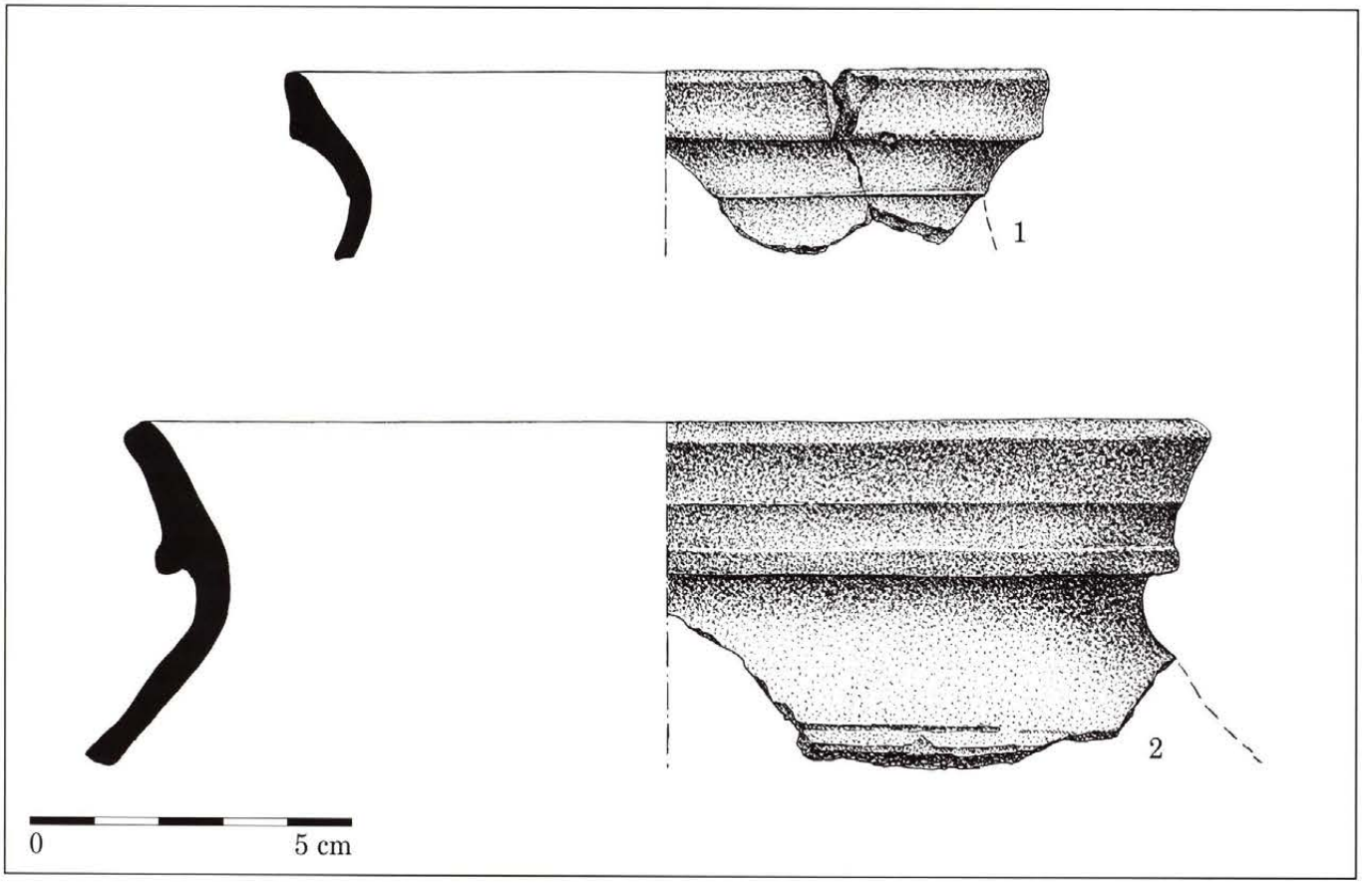

Obr. 237: Pustý zámek. Keramické nálezy.

Literatura

- **BRACHTL, Z.,** 1995: *Záchranný výzkum na Pustém zámku v Račím údolí u Javorníku (okr. Šumperk)*, in: Informační zpravodaj členů České archeologické společnosti pro severní Moravu a Slezsko, prosinec, s. 60-61.
- **BRACHTL, Z.,** 1997: *Javorník (okr. Šumperk), Pustý zámek, Račínské údolí u Javorníku*, PV 1993-1994, s. 201-202.
- **GARDAVSKÝ, Z.,** 1961: *Funkce a význam neznámých hradů u Javorníka,* Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci č. 95, s. 1-8.
- **KOUŘIL, P.,** 1991: *Opevněná feudální sídla na Javornicku,* Severní Morava 61, s. 3-6.
- **KOUŘIL, P. - WIHODA, M.,** 1996: *Die Burgen Böhmisch Schlesiens. Ihre Entstehung, Funktion und Stellung in der Siedlungsstruktur,* in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech - zamek, Wrocław, s. 68-84.
- **KÖNIG, B.,** 1900: *Ruine Reichenstein bei Jauernig,* Altvater XVIII/1, s. 101-102.
- **KÖNIG, B.,** 1903-1904: *Ruine Reichenstein bei Jauernig, Öster.- Schlesien,* Oberschlesien 2, s. 113-116.
- **KÖNIG, B.,** 1904: *Geschichte und Führer von Jauernig und Umgebung.* Jauernig.
- **KÖNIG, B.,** 1923: *Ruine Reichenstein bei Jauernig,* Die Heimat 1, s. 104-106.
- **KUBITZA, F.,** 1938: *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens,* DMSH 24/9-12, s. 149-167.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Severní Morava.* Praha.
- **STUMPF, G.,** 1926: *Wallburgen und Schanzen in der Umgebung von Jauernig,* Altvater XLV/5, s. 3-4.
- **VUG, O.,** 1890: *Schlesische Heidenschanzen, ihre Erbauer und die Handelstraßen der Alten.* Grottkau.
- **WEINELT, H.,** 1936: *Probleme schlesischer Burgenkunde, gezeigt an den Burgen des freiwaldauer Bezirkes.* Breslau.
- **WEINELT, H.,** 1936f: *Das „Wüste Schloß" bei Jauernig, eine Burg aus Erde und Holz,* DMSH 22, s. 136-138.
- **WEINELT, H.,** 1937: *Mittelalterliche Grenzburgen in Schlesien,* Sudetendeutsche Monatshefte 1, s. 32-37.
- **WEINELT, H.,** 1937a: *Burgen und Siedlung in Sudetenschlesien,* Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamtschlesischen Raume 9, s. 33-44.
- **ZUBER, R.,** 1975: *Hrad Rychleby v Račím údolí.* Vlastivědné zajímavosti č. 133, Šumperk.

SLEZSKÁ OSTRAVA
POLSKÁ OSTRAVA

okres Ostrava-město, katastrální území Ostrava-Slezská Ostrava
poslední třetina 13. století

Historické zprávy

2. 8. 1297

Na schůzce v Ostravě, kterou zprostředkoval vévoda Bolko Opolský, upřesnili olomoucký biskup Dětřich s piastovským vévodou Měškem Těšínským sporný průběh zemské hranice mezi Moravou a Slezskem, kterou i nadále měla tvořit řeka Ostravice. Mezi svědky v doprovodu vévody Měška je jmenován i Heřman řečený Speher, kastelán ostravského hradu (SUB VI, s. 250-251, č. 313: *„...comite Hermanno dicto Speher, castellano Ostrauiensi..."*; srv. SUB VI, s. 248-250, č. 312). Z kontextu dokumentu a jeho svědecké řady je zřejmé, že ostravský hrad byl důležitou zeměpanskou pevností v západním Těšínsku.

25. 1. 1312

Ostravský kastelán Drslav ukončil vleklou válku s městem Opavou a opavskou šlechtou (CHF,f. 8: *„...inter Derslaum de Ostrawa Polonia et Oppavienses..."*), ve které v zájmu českého krále Jana terorizoval území a přívržence odbojného opavského knížete Mikuláše II.

18. 2. 1327

Těšínský vévoda Kazimír uznal svrchovanost českého krále Jana Lucemburského a v Opavě přijal od něj Těšínsko v léno. Význam ostravského hradu podtrhuje znění listiny, v níž jsou jen Těšín a Ostrava označeny jako významné zeměpanské hrady (LT I-1, č. 40: *„...videlicet Tesschyn civitate cum castro, Freyenstat et Belicz civitatibus, Zchotschow et Jamnicz opidis cum municionibus et Ostravia castro..."*) Srv. též stvrzovací listinu krále Jana, vystavenou 23. 2. 1327 v Bytomi (LT I-1, č. 41).

28. 1. 1332

V listině, kterou vévoda Kazimír Těšínský obnovil privilegium pro šoltýství v Hrušově, svědčil také ostravský kastelán Drslav (CDM VII, s. 866-867, č. 286: *„...Dirizlao nostro castellano in Ostrauia..."*), zřetelně totožný se stejnojmenným kastelánem uváděným k r. 1312.

15. 8. 1380

Krátce po smrti Petra z Warty vykoupil těšínský vévoda Přemysl dědičné fojtství v Těšíně z rukou jeho syna Pavla z Warty a odškodnil Pavla postoupením dosud vévodského hradu Polské Ostravy se vsí Kunčičky (PRASEK V.: 1894, s. 145: *„...das Hauß zur Wendischen Ostra..."*; srv. BAKALA J.: 1977, s. 155, pozn. 9). Pavel pak držel hrad s nevelkým dominiem až do své smrti krátce po r. 1390 (srv. k 26. 9. 1389 PRASEK V.: 1894, s. 149: *„...Paul von der Windischen Ostra..."*). K Pavlově osobnosti souhrnně OL I, s. 37-40, č. 15, pozn. 1. Už před 21. 12. 1388 však Pavel odstoupil část Kunčiček pánům z Tvorkova, z nichž Mikuláš a jeho bratranec Jan z Křižanovic prodali své podíly ve vsi těšínskému zemskému hejtmanovi Petrášovi z Golašovic (LT I-1, č. 105).

1391/1409 - 1426

Ostravský hrad získal Milota z Tvorkova, jeho syn Mikuláš a synovci Jan a Ondřej. Z nich Ondřej, v r. 1405 zastupující královský hejtman v Kladsku (CDS II, s. 24-25, č. 28; CDS X, s. 258-259, č. CCCVII), se usadil na Ostravě, zatímco Jan převzal rodové majetky na Ratibořsku. Ondřej panství cílevědomě rozšiřoval. Již 23. 4. 1409 získal od těšínského vévody Bolka ves Petřvald (LT I-2, č. 126) a 25. 8. 1411 koupil se souhlasem vévody od Ješka z Kornic i blízké Bartovice (PRASEK V.: 1894, s. 161; BAKALA J.: 1977, s. 165 a pozn. 18). Dne 16. 7. 1413 je doložen jako přísedící zemského soudu v Těšíně (LT I-2, č. 130; srv. též k 19. 7. 1413 LT I-2, č. 131). K lokálně významné osobnosti Ondřeje z Tvorkova srv. dále k 7. 2. 1387 (CDS II, s. 224-226, č. 75c); k 4. 3. 1399 RBMV IV, s. 162-166, č. 377); k 26. 4. 1405 (CDS X, s. 258-259, č. CCCVII); k 16. 7. 1405 (CDS II, s. 24-25, č. 28); k 26. 11. 1416 (WELTZEL A.: 1861, s. 422-427); k 3. 7. 1417 (LC II, s. 526, č. 627); k 17. 12. 1420 (RS/ZDOp I-1, s. 11, č. 90, f. 7) a srv. také DĚDKOVÁ L.: 1997, s. 9-14. Nedlouho

před r. 1417 obsadili Ondřej s bratrancem Milotou z Kravař hrad Hluboký u Olomouce s příslušným zbožím (srv. k 11. 12. 1417 LC II, s. 538, č. 691; k 8. 1. 1418 LC II, s. 551-552, č. 271; k 4. 6. 1418 LC II, s. 569, č. 805 a k 25. 6. 1418 LC II, s. 575, č. 315) a před r. 1420 koupil Ondřej od Miloty i rozsáhlé panství s hradem Obřany pod Hostýnskými vrchy na Moravě (srv. LC III, s. 504, č. 337). Ondřej držel hrad Ostravu s panstvím ještě 11. 11. 1426 (LT I-2, č. 160).

1428

Město Ostravu, jehož obyvatelstvo uprchlo už při husitském tažení do Slezska na přelomu února a března, obsadili v létě 1428 husité a začali se zde opevňovat. Dne 26. 8. 1428 však byli útokem vojsk slezských vévodů donuceni Ostravu vyklidit (GRÜNHAGEN C.: 1872, s. 159; JUROK J.: 1985, s. 34-35). Zdá se, že hrad v Polské Ostravě na protějším břehu husité neovládli.

1427/1434

Hrad a panství převzali po smrti Ondřeje Tvorkovského jeho synové Arnošt, Ondřej, Jan a Zbyněk Tvorkovští z Polské Ostravy (srv. k 24. 8. 1434 PRASEK V.: 1894, s. 186-189 a LT I-2, č. 168: *„...Arnošt z Tvorkova a z Polské Ostravy...Ondřej, Zbiněk a Jan, také z Tvorkova a z Polské Ostravy..."*). Arnošt z Tvorkova však 24. 8. 1434 získal za půjčku 500 kop grošů od těšínských vévodů hrad a panství Frýdek a přesídlil tam (PRASEK V.: 1894, s. 186-189), zatímco Zbyněk převzal po otci moravské statky, kde se usadil (srv. např. k r. 1437 LC III, s. 468, č. 200; s. 504, č. 37). Na ostravském hradě tak zůstali trvale sídlit jen Ondřej (srv. např. k 15. - 18. 9. 1434 (ZDOp II-1, s. 32, č. 71, f. 20a: *„...Ondrzey z Tworkowa a z Polske Ostrawy..."*) a Jan, ačkoliv formálně všichni bratři drželi zboží v nedílu. K Ondřejovi, který absolvoval právnickou fakultu pražské univerzity (v r. 1415 je registrován mezi plátci studijních poplatků, SPURNY J.: 1834, s. 56), srv. dále k r. 1431 (ZDOp II-1, s. 12-14, č. 2, f. 1-2; s. 18, č. 19, f. 7); k 9. 1. 1431 (ZDK I, f.27); k 2. 2. 1441 (LT I-2, č. 180); k 15. 6. 1446 (ZDK I, f. 35a); k 14. 12. 1446 (ZDOp II-1, s. 50, č. 156, f. 36; s. 50-51, č. 157, f. 36; s. 51, č. 158, f. 36) a k 16. 6. 1451 (ZDOp II-2, s. 60-61, č. 13, f. 4).

12. 9. 1440

Těšínští vévodové Vladislav a Přemysl II. svolili bratřím Ondřejovi a Janovi Tvorkovským z Polské Ostravy k svobodné dispozici s hradem a celým panstvím, k němuž tehdy náležely vsi Polská Ostrava, Petřvald, Bartovice, Kunčičky, Michálkovice a Radvanice (BAKALA J.: 1977, s. 166 a pozn. 25).

10. 12. 1446

Štěpán z Vartnova pohnal k olomouckému zemskému soudu Jana Čapka ze Sán a obvinil jej, že bezdůvodně a v době platného zemského míru opakovaně přepadl Štěpánovy poddané v Sudicích, Sudice vypálil a kořist odvlekl na svůj hrad Ostravu. Podle Štěpánova tvrzení k útokům došlo v době tažení polského krále Kazimíra, tj. už v roce 1438 (LC III, s. 549, č. 629: *„...na svuoj zámek na Ostravu..."*). Hrad Polská Ostrava však tehdy ještě nominálně náležel pánům z Tvorkova, a je tedy možné, že Čapek jej obsadil násilím a svůj zisk si pojistil až po 12.9. 1440 dodatečným zakoupením panství, patrně od Jana z Tvorkova. Srv. k 24.4. 1453 (JUROK J.: 1998, s. 216-217, č. 14: *„...tvrz Polskú Ostravu s vesnicemi, ... tak jakož pan Jan nebožčík Čapek od pana Jana kúpil..."*).

24. 4. 1453

Ostravský hrad s příslušným dominiem, které získal po smrti Jana Čapka jeho zeť Jan Talafús z Ostrova, nový majitel zastavil na dva roky za 1000 uherských zlatých Janu Tršickému z Doloplaz (JUROK, J.: 1998, s. 216-217, č. 14).

20. 7. 1476

Přemysl II. Těšínský prodal hrad Polskou Ostravu s příslušným panstvím, k němuž se počítaly vsi Ostrava, Bartovice, Petřvald, Radvanice, Michálkovice, Kunčičky, Muglinov a díl Hrušova, Václavu Hřivnáčovi z Heraltic, synovci Ondřeje z Tvorkova (LT I-3, č. 380).

Popis objektu a archeologické nálezy

V bezprostřední blízkosti soutoku řeky Ostravice a jejího pravobřežního přítoku říčky Lučiny byl někdy v průběhu 2. poloviny 13. století, spíše však až v jeho závěrečných decéniích zbudován středověký hrad opolských, respektive těšínských Piastovců. Byl situován původně na příhodné skalnaté vyvýšenině nad řekou, zřejmě poblíž brodu v místech, kde Ostravici překračovala jedna z větví tranzitních obchodních stezek v severním předpolí Moravské brány. Zároveň v době svého vzniku střežila fortifikace i slezsko-moravskou zemskou hranici, oddělující těšínské vévodství od domén biskupů olomouckých a vévodů opavských.

Slezskoostravský hrad, který v průběhu věků doznal na jedné straně radikálních přestaveb i méně náročných stavebních úprav a na straně druhé se nevyhnul rovněž četným devastacím, se bohužel v moderní době netěšil přílišnému zájmu vlastivědných ani profesionálních pracovníků. Neexistuje téměř žádné souhrnné, ale ani dílčí zpracování týkající se zvláště jeho dispozičního a stavebního vývoje, chybí dostatečná dokumentace i popis objektu; nelze ovšem zcela vyloučit, že se určité starší doklady mohou ještě nacházet např. v rodinném archivu posledních majitelů zámku – hrabat Wilczků – v rakouském Kreuzensteinu. O neblahém osudu zámku ovšem rozhodla především těžba černého uhlí a s ní související poddolování a poklesy půdy, a to až o více než 15 m. Definitivní dílo zkázy pak dovršil necitlivý přístup orgánů státní správy jak v nedávné minulosti, tak i žel v současnosti, kdy zmizely a nadále mizí i poslední podstatné zbytky zděné architektury. Patří proto k nesporným zásluhám Z. Gardavského, tehdejšího pracovníka Státního ústavu pro rekonstrukce památkových měst a objektů v Olomouci, že v roce 1975, vlastně na poslední chvíli, pořídil poměrně zevrubnou fotodokumentaci chátrající a rozpadající se památky. Půdorysné zaměření přízemí tehdy ještě obývaného zámku, ale i 1. patra bylo předtím provedeno v roce 1919 (JIŘÍK K.: 1987, s. 170-171).

Nejstarší část zámeckého areálu – původní jádro gotického hradu nepravidelného obdélného až lichoběžníkovitého půdorysu, obestavěné cca 2,5 m silnou zdí z lomového kamene na maltu, bylo umístěno na mírně vyvýšené plošině, jejíž rozměry jsou udávány 90 x 70 m (obr. 238). Je pravděpodobné, že jádro bylo obehnáno příkopem. Objekt byl několikráte přestavován, přičemž zřejmě jeden z prvních hlubokých zásahů do jeho podoby provedl Jan Sedlnický z Choltic, který jej ve 30. - 40. letech 16. století přebudoval v renesanční zámek. Gotický fundament stavby, ale i (snad gotické?) tvarosloví některých prvků byly patrné ještě v 1. polovině 19. století.

Je zřejmé, že hrad neměl bergfrit a že jeho hlavní centrální budovou byly dva věžovité, nejméně třípodlažní paláce (obr. 239) v severovýchodním a východním nároží, doplněné později dalšími palácovými a provozními trakty na jižní a západní straně, takže nakonec zde ve středověku vznikla trojkřídlá bloková dispozice s malým nádvořím a valeně klenutým vjezdem od východu, zabezpečeným v 16. století branskou budovou. Síla zdí obou věžovitých paláců kolísá od cca 2,5 m na severu a východě přes asi 2 m na jihu až po 1,7 m u relativně

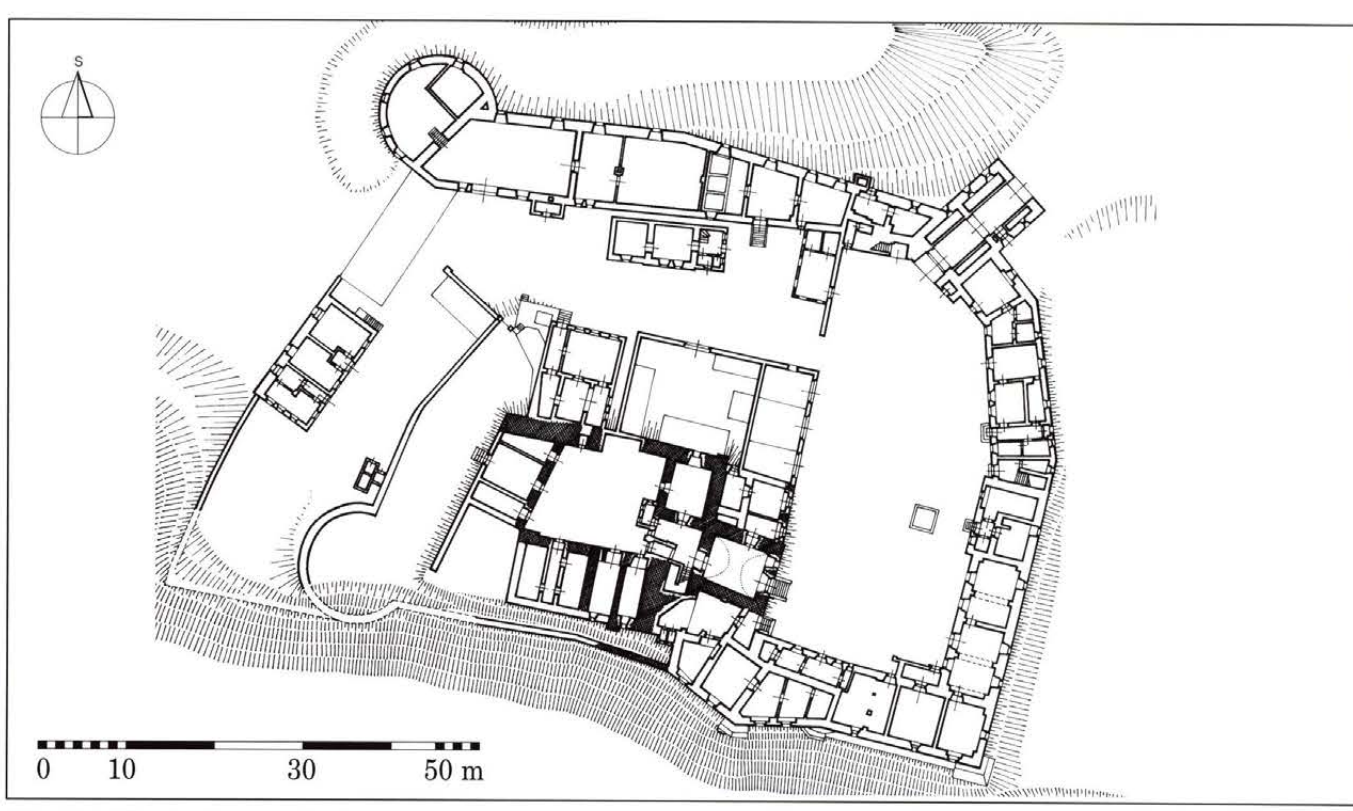

Obr. 238: Slezská Ostrava. Půdorysné zaměření s vyznačením středověkých fází.

nejchráněnější západní nádvorní strany. Bohužel pozdější přestavby a devastace hradu dnes již nedovolují provést kvalifikovaný stavebně historický průzkum gotického jádra a ani případný výzkum archeologický by patrně nepřinesl podstatnější výsledky, neboť jádro hradu je prokleslé, z velké části stržené a zplanýrované a zbylé části velmi nešetrně „restaurované".

Z rozboru Gardavského fotodokumentace však vysvítá, že z části původní (tj. z doby před Sedlnického radikální přestavbou) zbyly pouze severovýchodní a severozápadní úseky mohutné obalové hradby jádra a přízemí severovýchodního věžovitého paláce, kde v 70. letech našeho století ještě existoval autentický lomený pískovcový portálek obrácený do hradního nádvoří. Zbývající patra paláce byla zejména z vnitřní strany zcela přestavěna v 18. století. To dokládají četné fragmenty renesančních kamenných ostění, použité druhotně jako konstrukční prvky. Ještě složitější byl zřejmě vývoj východního dvouprostorového věžovitého paláce, který byl patrně už Janem Sedlnickým stržen až po základy a vystavěn znovu se sekundárním použitím gotických kamenných článků, ale např. i čtvercových podlahových dlaždic. Především segmentové zbytky okoseného, původně lomeného ostění portálku nebo okna, ze kterých bylo vyskládáno renesanční okénko vedle vstupu do paláce z nádvoří, můžeme přiřadit k výbavě středověkého hradu. Ostatní části jádra (branská budova s klenutým průjezdem sevřeným oběma věžovitými paláci, přístavba dalších traktů na jihu a torza západní budovy) jsou zřetelně mladší a přináleží až dalším renesančním a barokním fázím přestaveb hradu. Otázkou však zůstává, zda náhodou nejsou pozůstatkem již středověkého hradu zbytky kamenné parkánové zdi, která obklopovala jádro nejméně na východě a jihu.

Prstenec vnějšího opevnění (charakteristický mohutnou branskou věží a dvěma velkými střeleckými bastiony v severozápadním a jihozápadním nároží) jakož i obvodovou provozní, administrativní i obytnou zástavbu v tomto prostoru můžeme připsat rovněž až přestavbám a rozšiřování zámeckého areálu v 16. století a následným úpravám v 18. - 19. století.

*

Na počátku 70. let našeho století provedlo sice na lokalitě v průběhu tří sezon (1971-1973) Ostravské muzeum zjišťovací výzkum, který přinesl více než 1 400 keramických zlomků včetně kachlového materiálu a rovněž menší množství kovových předmětů, avšak k nejstarší podobě hradu, případně k jednotlivým vývojovým etapám ve středověku mnoho neřekl. V roce 1971 to bylo v tzv. předsíni, tj. v průjezdu, v místě vstupu do hradního jádra mezi věžovým palácem a jižním křídlem, v letech 1972-1973 pak byla zkoumána plocha na nádvoří před branskou budovou, kde byla položena sonda A rozměrů 3 x 18 m, orientovaná ve směru jihozápad – severovýchod.

Časové rozpětí získaných, z valné části nestratifikovaných nálezů je velmi široké a zahrnuje úsek od závěru 13. století v podstatě až po současnost s tím, že největší procento především keramických artefaktů spadá do 16. - 17. věku (WIEGANDOVÁ L.: 1973, s. 88). Byly z nich proto vybrány zvláště takové fragmenty, které mohou pomoci přiblížit

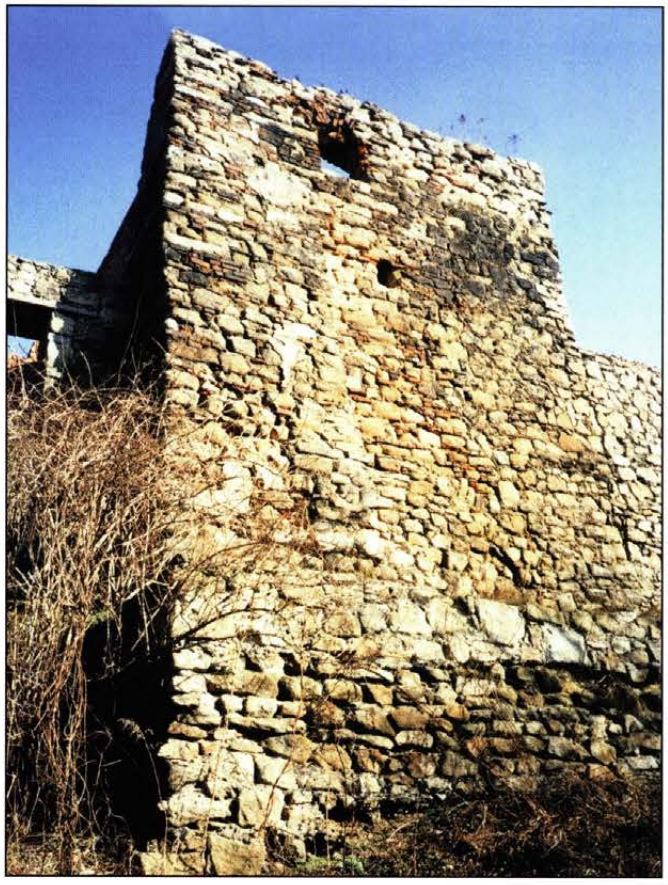

Obr. 239: Slezská Ostrava. Věžovitý palác v severovýchodním nároží.

samotné počátky hradu. Takovéto zlomky byly vyzvednuty zejména v tzv. předsíni, zdá se, že z jednoho místa a snad i v původním uložení (?); jsou částečně druhotně přepálené a představují prozatím nejstarší zjištěný keramický horizont (obr. 240; 241:1-5). Prezentují je, i když v menším množství, typické vyšší římsovité okraje, doplněné formami majícími již náběh k okruží. Hmota je středně hrubá, ostřená, s kamén-ky (1 - 2 mm), barva vypálení zahrnuje spíše světlejší tóny (oxidační výpal), okraje ve tvaru okruží již mají klasickou šedou barvu. Převažuje výzdoba obvodovými žlábky, vtlačovanými dolíky i šikmými vseky, výjimečně se objeví i vlnice (obr. 241:6-7). Z morfologického hlediska patří hrncům, hrnkům i džbánům (obr. 242), lze je datovat do závěrečných decénií 13. a do průběhu 14. věku a evidentně jsou v souladu s nejstaršími písemnými zprávami vztahujícími se k opevnění; horizont vyspělého 14. - 15. století sonda již zřejmě ve větší míře nezachytila.

Z dalších předmětů, pocházejících z výkopů na nádvoří (sonda A), je možno upozornit na symetrické kloubové udidlo s kruhovými postranicemi (obr. 241:8), ale i zlomky čelních vyhřívacích stěn komorových kachlů s motivem sv. Jiří (cca polovina 15. století; obr. 243:1) a muže s přilbou (cca kolem roku 1500; obr. 243:2). Poukázat musíme i na starší sdělení J. Bukovanského (1901, s. 87), že při bourání rytířského sálu a při výkopech ve sklepeních se přišlo mimo jiné i na železné šípy, meče a další blíže nespecifikované předměty.

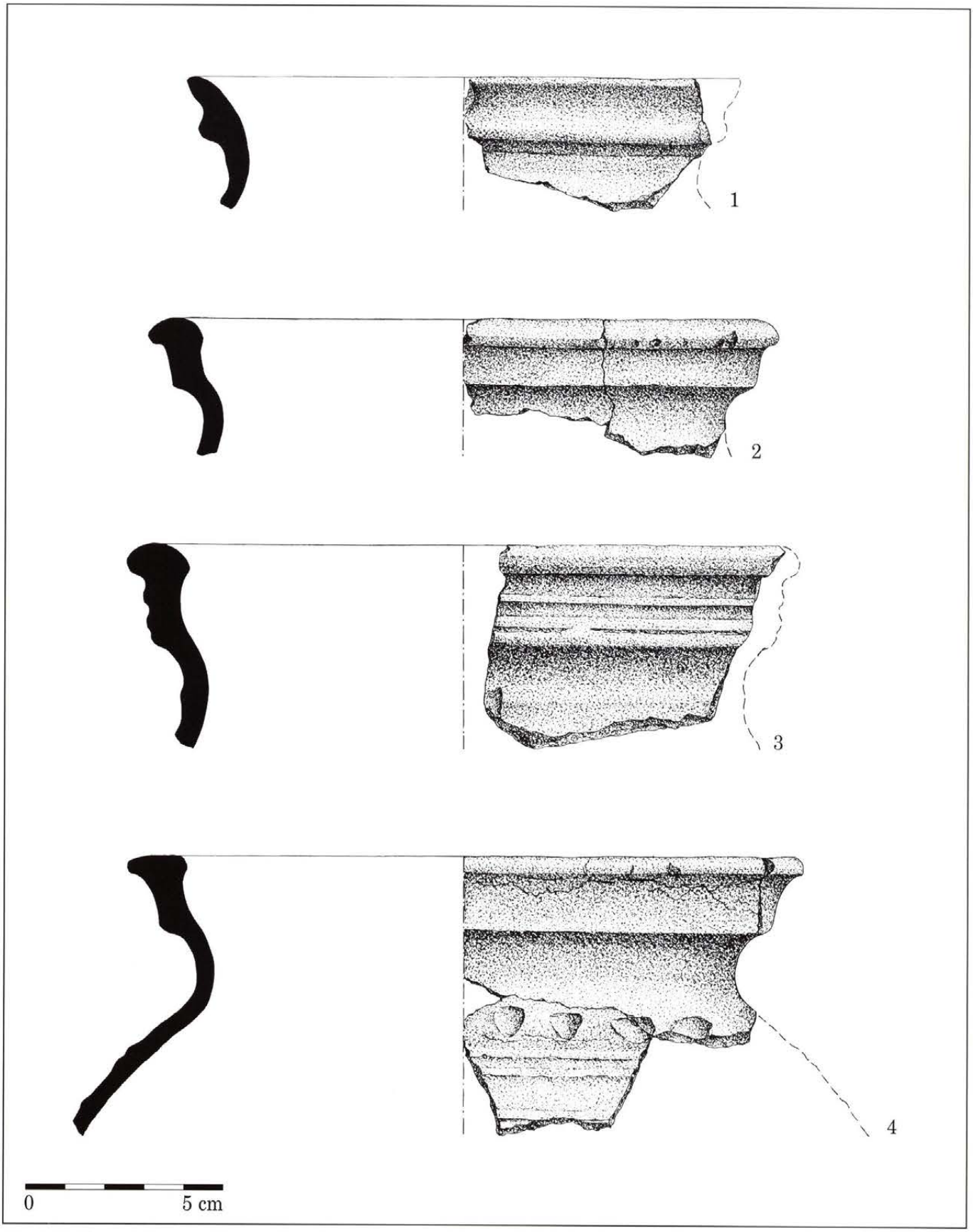

Obr. 240: Slezská Ostrava. Keramické nálezy.

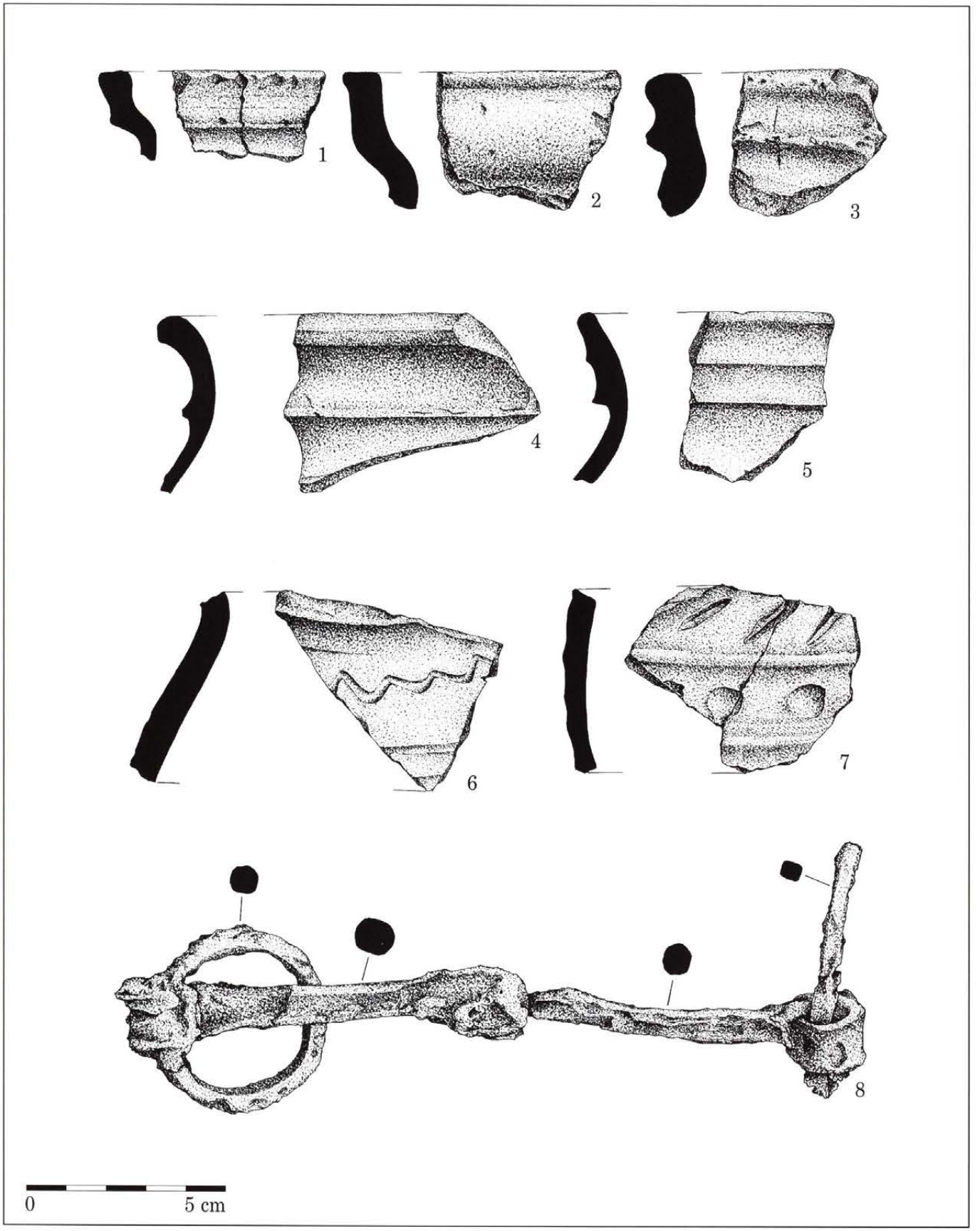

Obr. 241: Slezská Ostrava. Keramické nálezy a železné udidlo.

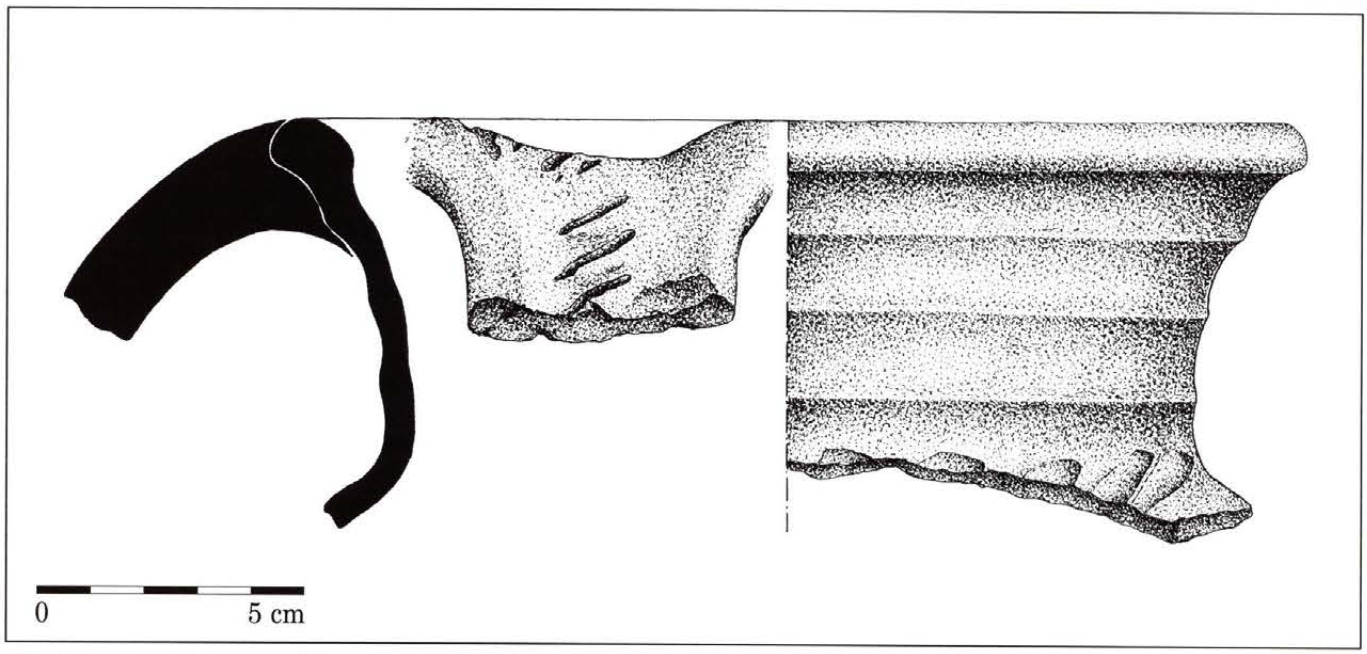

Obr. 242: Slezská Ostrava. Horní část keramického džbánu.

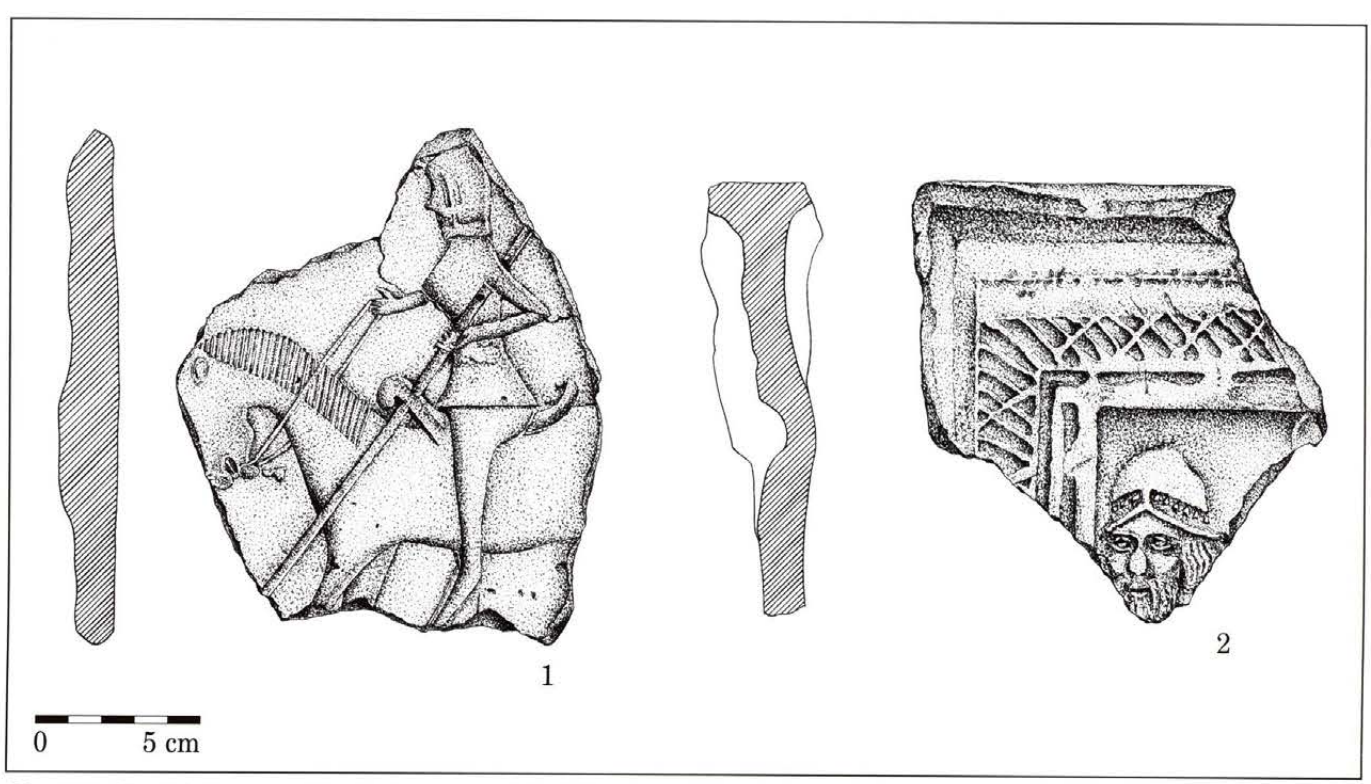

Obr. 243: Slezská Ostrava. Zlomky komorových kachlů.

Ikonografie a dokumentace

Zdá se, že slezskoostravský hrad poprvé zachytila velmi schematická veduta namalovaná ve 2. polovině 16. století na jižní zdi boční lodi městského kostela sv. Václava v Ostravě. Představuje snad (?) zjednodušeně podanou novou vstupní věž vnějšího obranného okruhu hradu, tehdy korunovanou cimbuřím. Zbytek vzhledu hradu je bohužel pro podstatné poškození malby nečitelný (HLUBINKA M.: 1975, s. 368-369).

Jistou představu o podobě nejstarších partií zámku nám dává i vyobrazení z roku 1855 od J. Alta (JIŘÍK K.: 1987). Objekt je na něm zakreslen od západu, v pohledu přes soutok Ostravice s Lučinou. Vlevo je patrná vstupní branská věž předhradí s postranním západním křídlem. Vzhled věže v podstatě odpovídá stavu, v němž se dochovala do našeho století. Ve středu veduty je pak vysoké jádro fortifikace, které představuje severovýchodní a k němu kolmý východní věžovitý palác. Původní proluka mezi nimi je zcela zastavěna tzv. branskou budovou a všechny tři části jsou kryty dvojicí k sobě kolmých valbových střech. Autorovo podání prozrazuje odbourání západního traktu jižního věžovitého paláce, a tedy podstatnou destrukci hradního jádra už před ničivým požárem zámku 30. listopadu 1872. Přízemní západní obdélné křídlo tehdy ještě bylo sedlově zastřešeno a funkční. Je pozoruhodné, že prakticky stejný stav se uchoval i po uvedeném požáru a že jádro v nepříliš změněné podobě sloužilo ještě kolem roku 1920, kdy je zachytila dobová fotografie neznámého autora v pohledu od jihu přes tok Lučiny (SPURNÝ F. a kol.: 1983, s. 211). Kromě tehdy dobře zachovalé zástavby jižní strany předhradí (opravena a přestavěna po požáru koncem 19. věku) ukazuje především hradní jádro. Východní věžovitý palác s rozšířenou tzv. branskou budovou byl pokryt společnou valbovou střechou. Západní trakt tohoto paláce byl v úrovni 2. patra zcela, v úrovni 1. patra převahou odbourán. Jeho torzo, adaptované koncem 19. století, bylo kryto pultovou stříškou. Střechy tehdy ještě měla i přízemní zástavba zbytku jižní a západní strany hradního jádra. V podstatně větší výšce než dnes dosud existoval úsek parkánové zdi pod věžovitým palácem.

Rovněž pohled na zámek dalšího, nám neznámého autora 19. století (SLÁMA F.: 1886, s. 104) vypovídá o sevřené blokové dispozici původního hradního jádra.

Jak jsme již naznačili, máme v kopii nejstarší známý zachovalý plán zakreslující stav slezskoostravského zámku k roku 1919. Byl pořízen v měřítku 1:200 autorem, jehož signaturu se nepodařilo rozluštit. V legendě jsou rozlišeny a v plánku graficky vyznačeny čtyři vývojové etapy (nejstarší část, starší část, mladší část a nejmladší část), aniž by ovšem byly alespoň rámcově časově zařazeny. Jednotlivé místnosti jsou popsány přímo v plánku, k poznání geneze objektu však zaměření není právě nejpřínosnější.

Další známé zaměření (avšak jen vstupní části) bylo realizováno až v roce 1961. Detailní plán celého areálu v měřítku 1:50 pak vyhotovil v roce 1974 Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů v Praze; další dvě zaměření v měřítku 1:50 a 1:200 – rovněž seriózně provedená – pocházejí z let 1980 a 1989 a byla pořízena pro potřeby tehdejšího Krajského ústavu státní památkové péče a ochrany přírody v Ostravě (vše nyní uloženo v Památkovém ústavu Ostrava). Veškerá dokumentace zachycující stav lokality k uvedeným datům však stejně jako v případě plánu hlásícímu se k roku 1919 k objasnění vývoje fortifikace podstatně nepřispívá.

Z hlediska relativně přesné deskripce pozůstatků hradu a pochopení základních momentů jeho vývoje je tak použitelný toliko stručný popis a velmi šablonovité zobrazení hradního celku od Z. Gardavského, vytvořené v rámci zmíněné fotodokumentace v roce 1975 (uloženo v PÚ Ostrava). Gardavský rozeznává osm základních komponent vytvářejících podobu tohoto celku, který nazývá „horním hradem". Rozlišuje tu hranolovou neboli hlavní věž, věžovitý palác, jižní palác, západní palác, záchodový rizalit, předbraní, hlavní hradbu a vnější opevnění. Spojnici mezi „horním hradem" a níže položeným „dolním hradem" vytvářel podle něho tzv. styčný objekt, zabudovaný do dříve volného nároží „horního hradu". „Dolní hrad" pak prezentují především destruované budovy v jeho centrální části.

Literatura

- **ADAMUS, A.,** 1925: *Z dějin Slezské Ostravy.* Moravská Ostrava.
- **BAKALA, J.,** 1977: *Středověké osídlení pravobřežního Ostravska,* in: Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 9, Ostrava, s. 150-180.
- **BIERMANN, G.,** 1863: *Geschichte der Herzogthums Teschen.* Teschen.
- **BUKOVANSKÝ, K. J.,** 1878: *Polská Ostrava a okolí.* Olomouc.
- **BUKOVANSKÝ, K. J.,** 1901: *Dějiny Polské Ostravy.* Polská Ostrava.
- **DĚDKOVÁ, L.,** 1997: *Obraz madony ze Slezské Ostravy,* ZPP LVII/1, s. 9-14.
- **GRÜNHAGEN, C.,** 1872: *Hussitenkämpfe der Schlesier 1420-1435.* Breslau.
- **HLUBINKA, M.,** 1975: *Významné objevy při stavebně historickém průzkumu kostela sv. Václava v Ostravě,* in: Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 8, Ostrava, s. 365-378.

- **HOSÁK, L.,** 1963: *Nejstarší dějiny Ostravy a Ostravska,* in: Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 1, Ostrava, s. 26-68.
- **HOSÁK, L.,** 1964: *Ostrava a její okolí v době předhusitské,* in: Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 2, Ostrava, s. 60-81.
- **HOSÁK, L.,** 1966: *Ostrava a její okolí v husitském revolučním hnutí a za jeho doznívání do počátku 16. století,* in: Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 3, Ostrava, s. 41-87.
- **JIŘÍK, K.,** 1987: *K historii hradu ve Slezské Ostravě,* in: Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 14, Ostrava, s. 156-186.
- **JUROK, J.,** 1985: *Moravský severovýchod v husitské revoluci,* VSONJ 35, s. 28-53.
- **KUBITZA, F.,** 1938: *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens,* DMSH 24/9-12, s. 149-167.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z.,** 1981: *Přehled dosavadního stavu výzkumu fortifikací 11. až počátku 16. století na Moravě a ve Slezsku (hradiska a hrady),* AH 6, s. 147-197.
- **PETER, A.,** 1879: *Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesien.* Teschen.
- **PLAČEK, M.,** 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku.* Praha.
- **POPIOŁEK, F.,** 1915: *Orłowa i Ostrawa, zarys ich dziejów.* Cieszyn.
- **PRASEK, V.,** 1894: *Dějiny knížetství těšínského až do r. 1433.* Vlastivěda slezská III/1, Opava.
- **SLÁMA, F.,** 1886: *Vlastenecké putování po Slezsku.* Praha.
- **SLÁMA, F.,** 1887: *Oesterreichisch Schlesien. Landschafts-, Geschichts- und Kulturbilder.* Prag.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Severní Morava.* Praha.
- **WELTZEL, A.,** 1861: *Geschichte der Stadt Ratibor.* Ratibor.
- **WIEGANDOVÁ, L.,** 1972: *Středověký hrad ve Slezské Ostravě (okr. Ostrava),* PV 1971, s. 102-103.
- **WIEGANDOVÁ, L.,** 1973: *Výzkum na slezskoostravském hradě (okr. Ostrava),* PV 1972, s. 88-89.

ŠTÍTINA

okres Opava, katastrální území Štítina
počátek 14. století

Historické zprávy

27. 8. 1282

V Opavě byl ukončen spor mezi premonstrátskou kanonií z Hradiska u Olomouce a rodem Benešoviců, do něhož byl zapleten i Beneš ze Štítiny. Benešův predikát však není možno vnímat jako první spolehlivou zmínku o existenci zděného hradu (CDM IV, s. 270-271, č. 204: *„...Beneschius de Schytin..."*; srv. také SUB V, s. 27-28, č. 30). Ve stejný den opavský vévoda Mikuláš I. schválil donaci Beneše ze Štítiny, který postoupil olomouckému biskupství ves Skorotín, aby tak dosáhl zrušení své exkomunikace (CDM IV, s. 271-272, č. 205; SUB V, s. 28-29, č. 31). Z listiny současně vyplývá, že Štítina představovala sídlo i pro Benešovy bratry Voka a Jaroslava (k Jaroslavovi srv. též k r. 1278 CDM IV, s. 220, č. 159). Zdá se, že jádro rodového majetku východně od Opavy získal již Benešův otec Drslav (CDB V-1, s. 85-88, č. 41).

28. 3. 1283

V listině Mikuláše I. Opavského pro řád německých rytířů svědčili Drslavovi synové Vok a Jaroslav ze Štítiny (CDM IV, s. 276-277, č. 209; SUB V, s. 44-45, č. 51).

7. 8. 1283

Beneš ze Štítiny stvrdil svým svědectvím prodej pozemků Unčíkem z Vladěnína (SUB V, s. 51-52, č. 63).

26. 5. 1288

V privilegiu vévody Mikuláše I. pro opavské měšťany je připomenut Vok ze Štítiny (CDM IV, s. 354-355, č. 277; SUB V, s. 298-299, č. 382). Páni ze Štítiny i později vystupovali v okolí opavského knížete (srv. k r. 1288 CDM IV, s. 349-350, č. 271; SUB V, s. 299-300, č. 384; k r. 1290 CDM IV, s. 371-372, č. 293; SUB V, s. 379-380, č. 492; k r. 1293 CDM IV, s. 402, č. 317).

25. 1. 1312

Snad po smrti (?) svých bratrů Beneše a Voka spravoval rodový majetek Jaroslav ze Štítiny (TUREK A.: 1952, s. 256, č. 2), srv. dále k 22. 2. 1320 (CDM VI, s. 122-123, č. 156).

2. 11. 1327

Beneš ze Štítiny se souhlasem svých bratří Voka a Jana postoupil rychtu ve vsi Vodce se všemi právy Čáslavovi a jeho dědicům. Prodejní smlouva je zároveň prvním spolehlivým dokladem veřejné aktivity nové generace pánů ze Štítiny (ZA Opava, Urbář krnovský 1559, f. 267a-268).

1329 - 1340

Vok ze Štítiny, dílem ve službách opavského vévody Mikuláše II., se aktivně zapojil do mocenského a politického dění na moravsko-slezském pomezí (srv. k 16. 4. 1329 CDM VI, s. 294-295, č. 381; k 8. 5. 1330 CDM VI, s. 305-306, č. 398; k 17. 2. 1337 CDM VII, s. 872-873, č. 300 a CDS II, s. 136-137, č. 30; k 19. 8. 1340 CDM VII, s. 873-874, č. 302 a CDS II, s. 140-141, č. 35).

1350 - 1366

Po Vokově smrti převzal vůdčí roli v klanu jeho bratr Beneš ze Štítiny, který je 27. 5. 1364 doložen jako komoří země opavské (SÚA Praha, ŘM Listiny Jo XXXIX Op. 20, č. 2002: *„...Benessii de czythyn camerarii czude terre oppauiensis..."*). Srv. dále k 16. 4. 1329 CDM VI, s. 294-295, č. 381; k 8. 5. 1330 CDM VI, s. 305-306, č. 398; k 2. 6. 1350 CDM XV, s. 46-47, č. 60; k 5. 5. 1363 RBM VII-5, s. 850-851, č. 1399; k 15. 3. 1366 CDM XV, s. 88-89, č. 107).

1366 - 1370 (?)

Poslední z bratrů – Jan řečený ze Štítiny – zřejmě neudržel rodové sídlo ve Štítině a svým dědicům bratrům – Albrechtovi a Boleslavovi – postoupil jen statek v Bravanticích (srv. k 4. 6. 1370 LB II-1, s. 42, f. 6a: *„...Palka de Brawanczicz..."*; k 7. 6. 1372 CDM IX, s. 185-186, č. 162 a CDM XV, s. 115-116, č. 137: *„...domini Johannis dicti Scitina..."*).

17. 10. 1380

Albrecht a Bolko z Bravantic se svým predikátem přihlásili k příslušnosti k rodu pánů ze Štítiny, což potvrzuje i rodový erb známý z jejich pečetí. Titul ovšem v sobě neobsahoval restituční nároky (CDM XV, s. 179-180, č. 209: *„...Elblinus et Pelka germani de Bravanticz dicti de Stiten..."*). Dále srv. k 18. 4. 1377 CDS VI, s. 195-197, č. XIV; CDM XV, s. 180-181, č. 210; SÚA Praha, ŘM Listiny, Jo XXXIX Op. 25, č. 2007). V r. 1382 Albrecht z Bravantic zastával významný úřad opavského zemského hejtmana (ZA Opava, Pozůstalost W. Latzkeho, sign. 100, fasc. 7).

18. 4. 1377

Před uvedeným datem vévoda Jan I. Opavský postoupil Štítinu Janovi z Bítova (CDS VI, s. 195-197, č. XIV: *„...Herr Heinz von Eschuben / Jorg von Tschitteln mit derselben vesten, mit Lask, mit Newosedlicz vnd was er hat do zum durren Lesk..."*; PRASEK V.: 1890a, s. 10-13; srv. ZUKAL J.: 1909, s. 55-62). Dílčí listina země opavské je současně nejstarším spolehlivým pramenem, který dokládá existenci hradu Štítiny.

1381 - 1383 (?)

Vévoda Přemek I. donutil Jana z Bítova k prodeji Štítiny jeho bratrovi Aleši Zlámanci. Příčinou vynuceného prodeje byla údajně Janova neschopnost uhájit štítinský hrad, považovaný za jednu ze zemských pevností, v případě ohrožení (srv. výpověď svědků z 26. 5. 1444, ZA Opava, SSA, sign. A XXVI-3, č. 18; dále z 9. 5. 1456, ZA Opava, SSA, sign. A XXVI-4, č. 22 a konečně z 3. 4. 1464, ZA Opava, SSA, sign. A XXVI-10, č. 31; ZUKAL J.: 1909, s. 55-62). Jan se musel spokojit se skromným zajištěním v Suchých Lazcích (srv. 3. 6. 1383, RBMV IV, s. 301, č. 715: *„...Yesscke de Suchy Lask..."*). Aleš Zlámanec je v písemných pramenech naposledy zaznamenán k 20. 2. 1410 (ZDK I, f. 5a).

15. - 18. 3. 1413

Po Alšově skonu Štítinu převzal jeho bratr Mikuláš, farář v Plšti (RS/ZDOp I-1, s. 3, č. 1, f. 1a: *„...dominum Nicolaum de Sczetyny..."*; srv. k 9. 5. 1456 ZA Opava, SSA, sign. A XXVI-4, č. 22).

1413 - 1420 (?)

Bratři Oneš Kyjovec a Jan z Lukavce koupili tvrz Štítinu s příslušenstvím od kněze Mikuláše z Bítova (ZA Opava, SSA, sign. A XXVI-4, č. 22; ZUKAL J.: 1909, s. 55-62). Srv. už k 1.3. 1413 (RS/ZDOp I-1, s. 3, č. 4, f. 1a: *„...Item Petrzik de Pyeschcz citat Johannem et Kyowczonem super Sczetyna de X marcis minus lotone a opowieda IV marcas et citat ipsos super eo, quod loqui habet ad ipsos et ad bona Sczetyna..."*).

17. 12. 1420

Štítinu držel cvilínský purkrabí Hartel Tunkel (RS/ZDOp I-1, s. 11, č. 90, f. 7a: *„...Tunkel z Sczetyny..."*). K Hartlovu vlastnictví Štítiny srv. dále k 6. 11. 1429 (KR, s. 129, č. 461); 26. 8. 1433 (KR, s. 133, č. 475); 18. 9. 1433 (CDS VI, s. 54-55, č. 187) a svědectví z 15. 7. 1459 (ZA Opava, SSA, sign. A XXVI-7, č. 26) a 3. 4. 1464 (ZA Opava, SSA, sign. A XXVI-10, č. 31).

10. 6. 1432

Hartel Tunkel snad pro finanční tíseň (?) zastavil Čeňkovi z Tvorkova štítinský statek (ZDOp II-1, s. 23, č. 42, f. 11; srv. též svědectví z 3. 4. 1464, ZA Opava, SSA, sign. A XXVI-10, č. 31). Čeněk však vlastnil Štítinu jen tři měsíce, neboť ve dnech 17. - 20. září Hartel vykoupil zboží zpět (ZDOp II-1, s. 26, č. 51, f. 15). Téhož dne připsal Hartel své manželce Nyze věno na Štítině ve výši 300 kop grošů (ZDOp II, s. 26, č. 52, f. 15).

2. 2. 1434

Před uvedeným datem Hartel Tunkel prodal Štítinu s panstvím Zbyňkovi Hřivnáčovi z Heraltic (CDS VI, s. 55-56, č. 188; srv. k 15. - 18. 9. 1434, ZDOp II-1, s. 32, č. 70, f. 20), který současně zapsal na tvrzi Štítině a dominiu své ženě Kateřině věno ve výši 300 kop grošů (ZDOp II-1, s. 32, č. 71, f. 20). Opavský zemský komoří Zbyněk Hřivnáč je dále v držení Štítiny doložen např. 2. 9. 1437 (SÚA Praha, ŘP Listiny, sign. 36, č. 2382); dále 16. - 19. 12. 1439 (ZDOp II-1, s. 37, č. 90, f. 25); 18. 2. 1439 (RS/ZDOp I-1, s. 32, č. 296, f. 26a); k 18. 5. 1440 (RS/ZDOp I-1, s. 34, č. 322, f. 31a; s. 37, č. 353, f. 35a); k 30. 12. 1441 (RS/ZDOp I-1, s. 40, č. 391, f. 39b) a svědectví z 13. 7. 1459 (ZA Opava, SSA, sign. A XXVI-6, č. 25) a 3. 4. 1464 (ZA Opava, SSA, sign. A XXVI-10, č. 31).

14. - 17. 12. 1446

Vdova Kateřina z Tvorkova přenechala štítinské panství Tasovi z Bítova (ZDOp II-1, s. 50, č. 156, f. 36). Srv. dále 31. 5. 1447 (ZDOp II-1, s. 51-52, č. 161, f. 37) a svědectví z 3. 4. 1464 (ZA Opava, SSA, sign. A XXVI-10, č. 31).

1447 - 1452

Hrad s příslušným zbožím získal opavský vévoda Vilém, který jako purkrabího na Štítinu dosadil opavského měšťana Jana Pražáka Srv. svědectví Jana Pražáka z 15. 11. 1463 (ZA Opava, SSA, sign. A XXVI-9, č. 29). Po smrti vévody Viléma převzal štítinský statek jeho bratr – vévoda Arnošt Opavský.

28. 5. 1461

Opavský vévoda Arnošt postoupil Jaroslavovi Stošovi z Posutic a jeho dědicům *„...twrz Sczytinu, Mokre Lascze a Nowosedlicze..."* s příslušenstvím (ZDOp II-2, s. 68, č. 40, f. 11). Pan Jaroslav současně dal do zemských desk zapsat své ženě Alžbětě na hradě Štítině věno ve výši 300 hřiven grošů (ZDOp II-2, s. 68, č. 41, f. 11; srv. též ZDOp II-2, s. 78, č. 72, f. 17). K držbě Štítiny Jaroslavem Stošem srv. také k 23. - 26. 5. 1464 (RS/ZDOp I-2, s. 66, č. 8, f. 1a); k 30. 5. 1464 (ZDOp II-2, s. 76, č. 65, f. 15); k 19. - 22. 12. 1464 (ZDOp II-2, s. 77, č. 70, f. 16-17); k r. 1464 (RS/ZDOp I-2, s. 75, č. 112, f. 11b; RS/ZDOp I-2, s. 79-80, č. 142, f. 17a; RS/ZDOp I-2, s. 87, č. 168, f. 25b; RS/ZDOp I-2, s. 88, č. 177 a 178, f. 26b-27a); k 22. 1. 1465 (RS/ZDOp I-2, s. 75, č. 113, f. 11b); k 4. 3. 1465 (RS/ZDOp I-2, s. 75-76, č. 117, f. 13b); k 18. - 21. 2. 1467 (ZDOp II-2, s. 79-80, č. 78, f. 18); k 31. 10. 1472 (ZDOp II-2, s. 97-99, č. 127, f. 30-31) a k 23. 5. 1473 (RS/ZDOp I-3, s. 129-130, č. 10, f. 3a-3b).

15. - 18. 12. 1473

Před zemské úředníky předstoupila paní Eliška z Mohelna, vdova po Jaroslavovi Stošovi z Posutic, a požádala o vklad spolku se svými syny Jiřím, Janem a Petrem Stoši z Kounic na své štítinské věno (ZDOp II-3, s. 82, č. 84, f. 19). Srv. dále k 16. 5. 1478 (ZDOp II-2, s. 97-99, č. 127, f. 30-31).

Popis objektů a archeologické nálezy

Štítinský hrad dnes již neexistuje. Byl zbytečně a bezohledně zbořen v říjnu 1988. Místo, které po objektu zůstalo, je dosud nezastavěné a dovoluje alespoň představu o terénním situování objektu. Fortifikace stála v údolní nivě řeky Opavy v nadmořské výšce 238 m. Rovinatý terén západně, severně a východně od hradu, vymezený obloukem řeky, byl ve středověku pokryt rybníky, z nichž velký, severně od hradu, existoval, i když neosazen rybí násadou, ještě v roce 1652. V roce 1664 už byl ale zaniklý a roku 1672 již nesl tradiční název „Suchý" (ZUKAL J.: 1912, s. 361-362). Vzdálenější menší rybník severozápadně se dochoval dodnes. Směrem od jihu, kudy k hradu a kolem něj k brodu nebo mostu přes řeku Opavu vedla cesta, chránila hrad mlýnská strouha odbočující z řeky a napájející jak rybníky, tak i příkopy kolem pevnosti, před nimiž byl předsunutý val. Zbytky opevnění na jižní a západní straně zachytil ještě plán z roku 1893 a byly patrné až do roku 1988. Na jihozápadní straně měly v roce 1981 relikty valu, vysoké asi 1 m, šířku 9 m v patě a 4,5 m na koruně. Jeho pozůstatky na severovýchodní straně měly tehdy šířku cca 3,5 m. Šíře příkopu na jihozápadní straně napojeného na mlýnskou strouhu činila asi 11 m.

Vlastní hrad, přestavěný pronikavě už v 16. a znovu v 17. století v renesanční zámek, upravovaný v 18., 19. i první polovině 20. století, byl čtyřkřídlou budovou s vnitřním obdélným nádvořím (obr. 244; 245). Hlavní a vstupní východní i obě boční křídla byla patrová s podkrovním polopatrem. Dodatečné západní křídlo bylo přízemní.

Hlavní křídlo mělo lehce, dvojím zalomením vyklenuté čelo. Jeho jižní, trojprostorová část, odsazená drobným ústupkem od navazujícího jižního traktu, byla podsklepena. Sklepy měly kamenné obvodové zdivo a patrně později vložené valené cihlové klenby s výsečemi. Do severozápadního kouta středního sklepa bylo druhotně vestavěno mladší, klasicistní schodiště z konce 18. věku. Přízemí bylo rozděleno průjezdem ve dvě nestejné části. Do průjezdu se vjíždělo po náspu, který nahradil starší most přes příkop, a to od východu velkým vjezdem s rovným překladem na místě renesančního otvoru, po kterém zůstal zachován cihlový segmentový odlehčovací pas. Ostění brány s vpadlinou pro padací most bylo po stranách armováno kamennými kvádry a cihlami. Zjevně tedy už původně bylo určeno pro omítnutí, zřejmě zdobené rytou a škrabanou sgrafitovou bosáží, na kterou navazovalo sgrafitové kvádrování, ve zbytku dochované na ploše průčelí nad vjezdem a v roce 1981 ještě v drobných zbytečcích na nádvorních průčelích. Po jižní straně vjezdu byla úzká, nízkým půlobloukem zaklenutá soudobá branka pro pěší, s vlastní neširokou vpadlinou pro samostatnou kratší padací lávku. I její ostění bylo dílem armováno pískovcovými kvádry. Celou vstupní pasáž s oběma bránami svíraly po stranách polopilíře vytvořené šikmým zúžením okolního zdiva. Průjezd byl uvnitř zaklenutý valenou renesanční hřebínkovou klenbou se styčnými výsečemi a původně se do nádvoří otvíral půlkruhovou, široce okosenou kamennou renesanční arkádou. Prodloužení průjezdu v mladší přístavbě, která na místě původních pavlačí rozšířila středověké jednotraktové křídlo, mělo rovný omítaný strop a průjezd je opouštěl cihlovou půlkruhovou klasicistní arkádou. Část křídla jižně od průjezdu zaujímala velká obdélná místnost, druhotně překlenutá dvěma poli pruských kleneb na segmentových pasech. Zbytek části křídla mezi touto místností a průjezdem vyplňovala počátkem

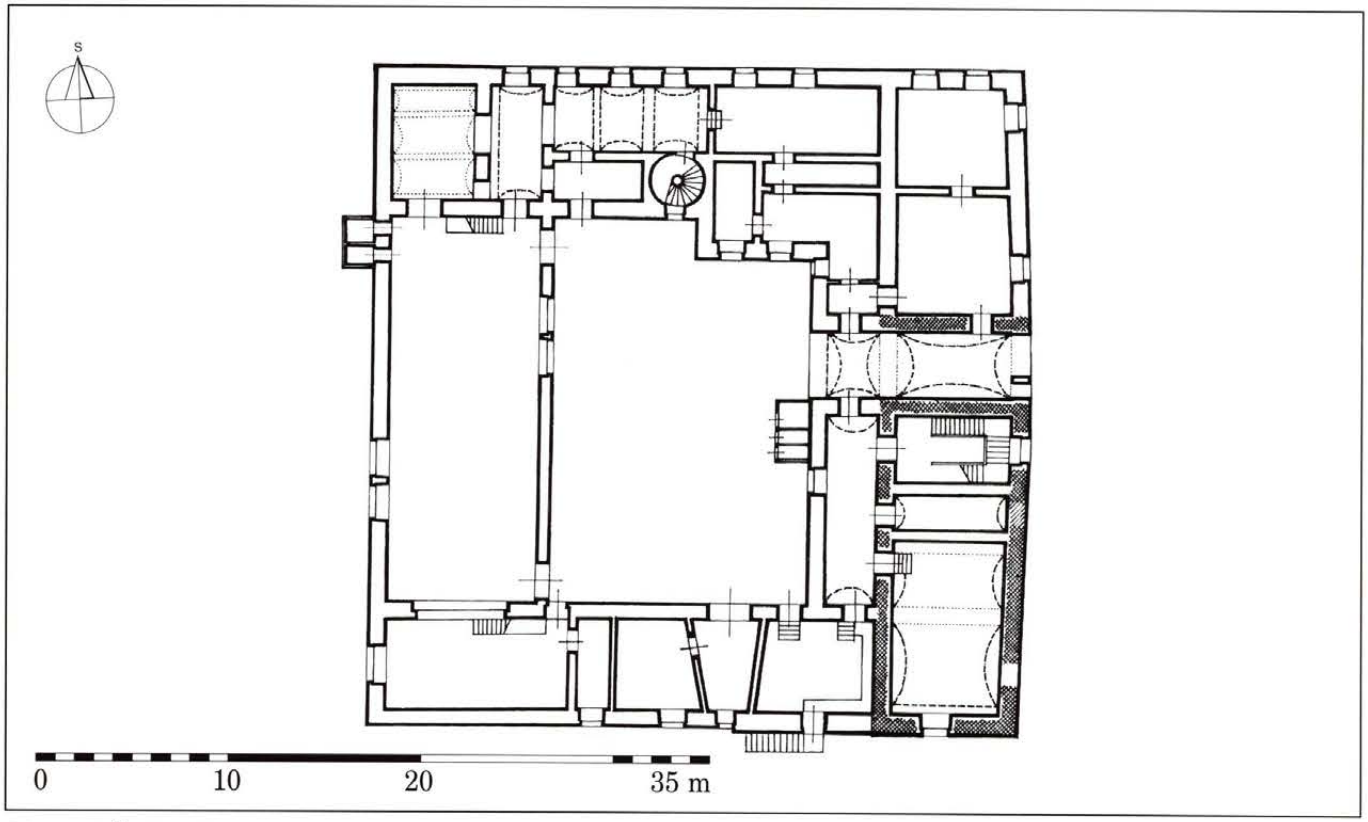

Obr. 244: Štítina. Půdorysné zaměření s vyznačením nejstarší fáze v úrovni přízemí.

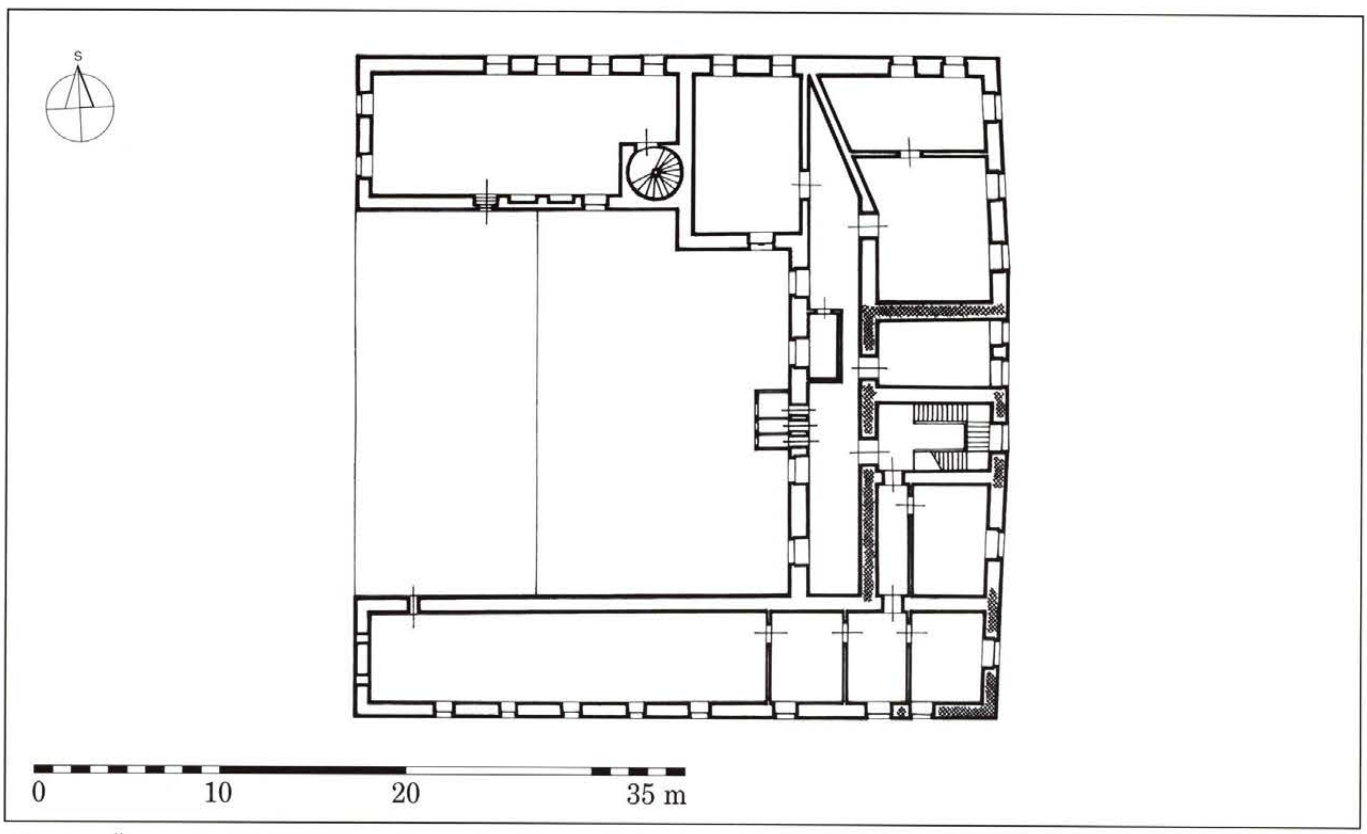

Obr. 245: Štítina. Půdorysné zaměření s vyznačením nejstarší fáze v úrovni 1. patra.

20. století úzká komora opět s polem pruské klenby, vzniklá vydělením z velké prostory druhotně vloženou příčkou, a obdélná místnost, do níž bylo sekundárně vestavěno klasicistní tříramenné hlavní schodiště do patra s obdélným zrcadlem, vymezeným čtyřmi pilíři. Severně od průjezdu byly dvě nestejně velké místnosti s plochými stropy. V patře, osvětleném od východu vysokými obdélnými okny s cihlovými odlehčovacími segmentovými oblouky nad překlady, byly místnosti s rovnými stropy s rákosovými omítanými podhledy. Podstřešní polopatro (rovněž s plochými stropy) bylo osvětleno nízkými čtvercovými okénky na místech starších kruhových renesančních oken, která zůstala na stavbě zachována ještě i po klasicistní přestavbě, jak dokládá Bielův akvarel z roku 1814, a zanikla až koncem 19. věku.

Jižní boční křídlo, výškově vyrovnané už v renesanci s křídlem hlavním, bylo ve všech třech úrovních neklenuté, v přízemí sekundárně v 19. a 20. století rozdělené subtilními příčkami v řadu menších místností, v patře a podstřeší proměněné v halový prostor sýpky se záklopovým stropem na mohutných trámech v 1. patře. Jižní průčelí bylo sedmiosé, prolomené v přízemí novodobým obdélným vstupem, po jehož stranách byla vysoká obdélná okna, zatímco v patře a polopatře osvětlovala sýpku uvnitř nízká čtvercová okénka. V jeho úzkém dvouosém západním průčelí se dochoval do demolice roku 1988 zlomený pískovcový překlad a svislá ostění na hraně okoseného renesančního okna. Nad oknem nebyl cihlový segmentový vylehčovací pas, jako tomu bylo u oken ve východním křídle, a plynulé zavázání okenního ostění potvrzovalo současnost vzniku okolního kamenného zdiva s oknem. Jeho výškové umístění spolu s řadou kamenných kvádrů osekané kordónové římsy nad ním prozrazovaly, že úroveň renesančních podlah neodpovídala zachovanému výškovému rozčlenění křídla z 18. století. Torzo podobného obdélného zazděného renesančního portálku v 1. patře na nádvorním průčelí křídla, pozorovatelného dobře ještě v roce 1981, připomínalo existenci zaniklé dřevěné pavlače, ze které byly dosažitelné vedle sebe řazené místnosti jednotraktu.

Severní průčelí s bočním křídlem, opět výškově vyrovnaným s křídlem hlavním, bylo v přízemí a patře prolomeno celkem deseti okenními osami, z nichž čtyři východní, svým umístěním prozrazující nižší úroveň podlah, přináležely ještě hlavnímu křídlu a jeho renesančnímu rozšíření, které předcházelo výstavbu severního křídla. Okna v přízemí a patře byla obdélná, shodná s okny hlavního průčelí, v podstřešním patře zde byla opět řada čtvercových okének. Tak jako hlavní a jižní křídlo i severní ukončovala vysazená korunní římsa. Západní místnosti v přízemí byly zaklenuté pruskými klen-

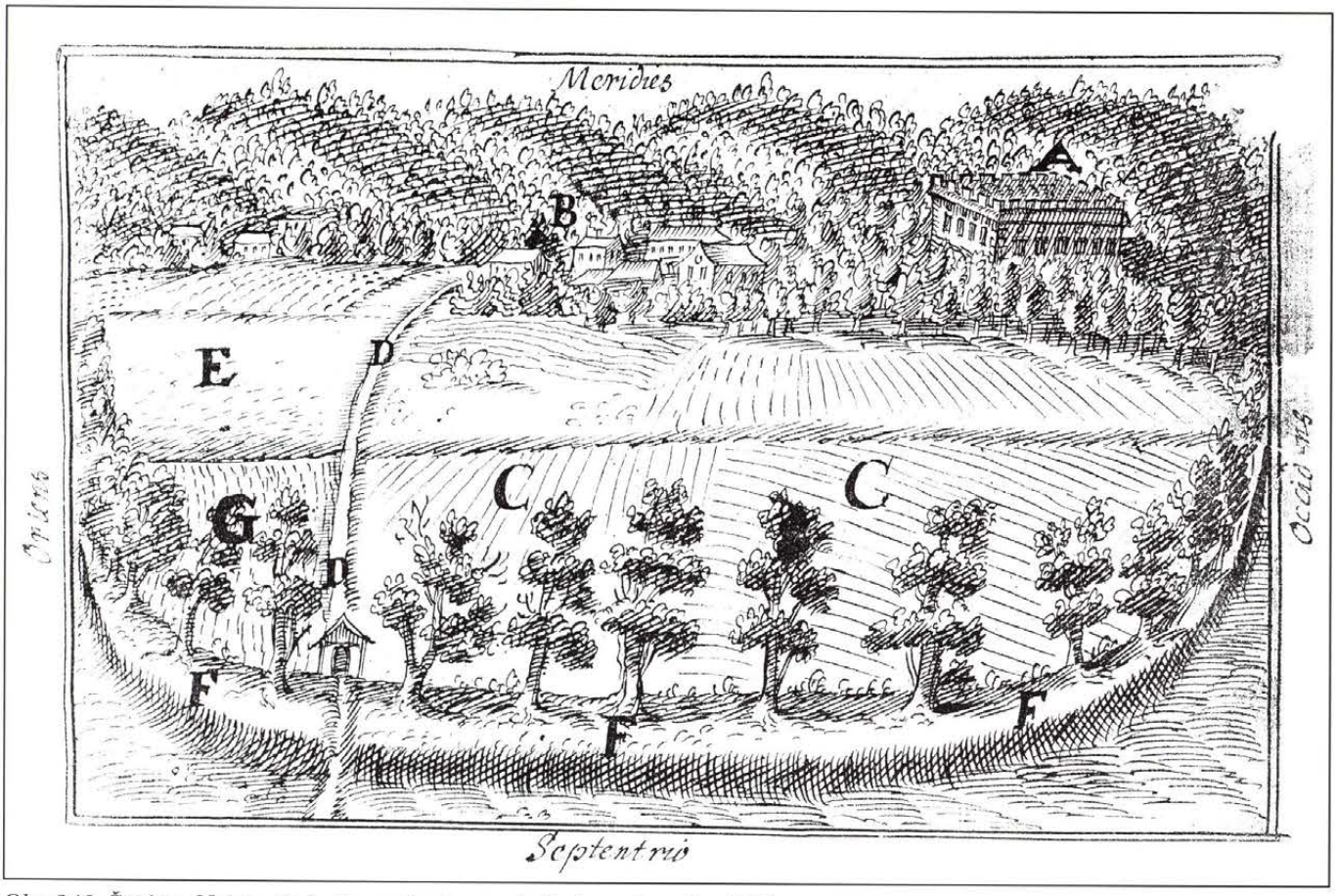

Obr. 246: Štítina. Nejstarší dochované zobrazení zámku asi z roku 1671.

bami z konce 18. věku, ostatní měly rovné stropy s omítanými rákosovými podhledy.

Poslední – západní křídlo, dodatečně vestavěné mezi konce bočních ramen dispozice zámku, bylo jen jednopatrové s rovnými omítanými stropy, druhotně přestavěné v tělocvičnu a taneční sál.

*

Ke středověkým součástem štítinského hradu můžeme podle rozboru dispozice a použitého materiálu, souhlasně s M. Plačkem (PLAČEK M. - KEPRT R.: 1996; PLAČEK M.: 1998, s. 423), přiřadit trojici sklepů pod jižním dílem hlavního křídla (původně zřejmě neklenutých?) s kamennými obvodovými zdmi a jim rozsahem odpovídající, rovněž převahou kamenné zdivo přízemí a částečně i patra. Je pravděpodobné, že v přízemí byl v místech renesančního průjezdu ze 16. století už původní gotický vjezd do hradu, i když všechny jeho architektonické detaily pocházejí až z doby razantní přestavby objektu v polovině 16. věku. Nevíme, jak bylo toto křídlo v přízemí a patře uvnitř členěno a osvětleno. Všechny okenní otvory, a to i zazděné v přízemí, byly totiž až renesanční, a navíc přebudované a zvýšené při klasicistní přestavbě tvrze v zámek v 18. století. Ostatně i z renesanční fáze známe jen zbytek jediného kamenného ostění okna s prostě okosenou vnitřní hranou a pouze z veduty z 2. poloviny 17. století srovnané s Bielovým akvarelem z roku 1814 lze dedukovat, že klasicistní okna byla povětšinou na místě renesančních. Přitom situace v západním průčelí ukazuje, že alespoň zde nebyly renezanční rozvrh oken ani výška pater důsledně respektovány.

Protože kritérium, podle kterého R. Keprt (srv. PLAČEK M. - KEPRT R.: 1996, s. 5) rozlišil více gotických fazí ve vývoji objektu – totiž příslušnost kamenného zdiva ke gotickým etapám a cihlového k renesančním – je nespolehlivé a nelze je bezpečně podepřít žádným jiným architektonickým důkazem a dále protože smíšená zdiva bočních křídel i severního dílu hlavního křídla vykazují organickou souvislost se vzácně dochovanými renesančními prvky z poloviny 16. století, máme za to, že na základě dosavadních znalostí o objektu není možné žádnou další součást hradu označit za gotickou. Na druhé straně je vysoce pravděpodobné, že renesanční přestavba respektovala alespoň zhruba rozsah a obrys gotického areálu, v němž nová zděná křídla postupně nahradila starší objekty nebo vyplnila proluky mezi nimi a hlavním křídlem a především využila vnější gotický obranný systém okružního příkopu a valu. Snad tedy nepochybíme, budeme-li i gotickou Štítinu považovat za pravidelnou čtyřstrannou dispozici. Na východní přístupové straně byl obdélný podsklepený palác s průjezdem na nádvoří v krajním úseku. Do průjezdu ústil padací most přes příkop, připomenutý kuriózní zmínkou k 24. únoru 1601, kdy na vladyku Arnošta Litvice ze Starého Roudna, který přicházel po mostě do hradu, z oken v 1. patře plival mentálně retardovaný štítinský majitel Janák Tvorkovský z Kravař (ZUKAL J.: 1912, s. 349). Patro paláce mělo zřejmě místnosti dostupné z pavlače na nádvorní straně, kterou nahradila dřevěná renesanční pavlač s vyřezávanými sloupy z 16. století, zmíněná v roce 1652. Teprve při renesanční přestavbě dostal výškově vyrovnaný trojkřídlý objekt charakteristickou renesanční atiku s cimbuřím, známou z veduty z roku 1671.

Pokud rekonstruujeme podobu gotické Štítiny správně, představovala by objekt analogický spíše tvrzím a její přiřazení k hradům bychom mohli opřít o situování mimo vesnické osídlení (osada u hradu, zvaná v roce 1570 Vystrkov a v 17. století Trúbky, nebyla regulérní vesnicí, ale jen skupinou služebných domků) a o roli, kterou jako zemská pevnost hrála už koncem 14. věku, ale dokonce ještě za 30leté války. Předpokládaná pravidelnost půdorysu by měla už ve 13. století předstupně v utváření jader hradů Cvilína nebo Heraltic a ve 14. století pendant např. v blízkém opavském hradě.

*

Na Štítině, respektive na tvrzišti, které po ní zbylo, nebyl prováděn archeologický výzkum a prozatím odsud neznáme žádné středověké archeologické nálezy.

Ikonografie a dokumentace

Nejstarší známé vyobrazení Štítiny přináší zakreslení sporných pozemků na dně bývalého rybníka severovýchodně od hradu pořízené asi v roce 1671 (obr. 246) jako ilustrační příloha soudního střetu mezi opavskými dominikány a štítinským majitelem baronem Janem z Bocku v letech 1668-1669 (ZA Opava, HÚKO, č. kart. 212, sign. 69, c. 1012; publikováno v poměrně zdařilé reprodukci F. Böhma v ZUKAL J.: 1912; též KANIOVÁ P.: 1996, obr. 1). Na vedutové perokresbě v pohledu od severovýchodu je za obdělanou půdou na dně vysušeného rybníka a za štěpnicí vidět v pozadí štítinský hrad. Mohutný hranolový objekt má přízemí zakryté vegetací. Nad kordonovou římsou je patrné až 1. patro s řadou obdélných oken s nadokenními římsami na severní straně. Nad okny patra jsou kruhové otvory osvětlující tehdy podstřešní polopatro. Nároží hradu jsou zdůrazněna kvádrovým armováním. Objekt (na kresbě na všech čtyřech stranách) vrcholí mohutnou vysazenou korunní římsou, která nese atiku s jednotlivými stínkami cimbuří. Připojená litera A je v legendě pod kresbou vysvětlena textem: *„die Burg Stettin"*. Před hradem, přibližně v místech zástavby kolem dochované renesanční kaple sv. Marie Magdaleny, je zakreslena osada Trúbky.

Z roku 1814 pochází akvarelový pohled na Štítinu od Františka Biely (sbírky Slezského zemského muzea v Opavě, inv. č. 14.202; KANIOVÁ P.: 1996, obr. 2), tentokrát od jihovýchodu, jenž ukazuje objekt už po klasicistní přestavbě, která jej opatřila novými zvětšenými okny (v sedmi osách na jižní straně) se štukovými profilovanými šambránami a fasádami pokrytými nad horizontální pasovou bosáží členěným parterem sítí širokých lisén, nesoucích pásovou římsu pod podstřešním polopatrem, tehdy ještě s kruhovými

okny. Instruktivní je zde zejména věrné zachycení mírného prohnutí východního čela objektu, dřevěného mostu přes zaplavený příkop s vyzděnou podnoží jeho východní paty, zbytku už sníženého vnějšího valu a pozoruhodný technický detail – vahadlo s návazným korytem, transportující užitkovou vodu z mlýnské strouhy do zámku.

Kolem roku 1890 pořídil K. Staepfer kresebný podklad pro litografii zaznamenávající průčelí štítinského zámku od východu. Dřevěný most do objektu byl již nahrazen náspem ústícím do pravoúhlé brány průjezdu a půlkruhové branky pro peší. Obdélná okna 1. patra i čtvercová okénka polopatra ukazovala stav bez podstatných změn zachovaný až do roku 1988 (KANIOVÁ P.: 1996, obr. 3), verifikovaný též např. fotografií zámku od severovýchodu z doby kolem roku 1906 (archiv Slezského zemského muzea v Opavě) nebo konvolutem fotosnímků z let 1961-1988, pořízených postupně L. Plavcem, H. Kunzovou a M Hlubinkovou a uložených ve fotoarchivu Památkového ústavu v Ostravě.

Dne 6. května 1893 opavský stavitel August Bartel podepsal situační zaměření v měřítku 1:1000 a příčný profil novostavby ležáckého sklepa s ledárnou před zámkem pro štítinský pivovar. Protože však zachytil širší vztahy novostavby, dochoval se nám tak i situační plán Štítiny (identifikovaný vpiskem „*Burg*") s relikty širokého čtvrtkruhu příkopu na západní a jižní straně, s torzem předsazeného valu a se štěpnicí ve zbytcích příkopu po obou stranách vjezdového náspu (ZA Opava, Velkostatek Štítina - Hrabyň, č. kart. 196, č. 7a) a nákres ještě širších vztahů, včetně dvora za mlýnskou strouhou v měřítku 1 : 2880, rovněž signovaný A. Bartelem v roce 1893 (tamtéž; srv. též KANIOVÁ P.: 1996).

Ze 70. let 20. století pochází nedatované a nepodepsané zaměření objektu v měřítku 1: 200 a situační nákres 1 : 1000 (MÚ Opava, stavební archiv, Štítina - čp. 1) zaznamenávající půdorys zámku v úrovni přízemí a 1. patra a dva příčné řezy. Plány, ačkoliv jsou poněkud schematické, jsou cenné zejména pro vepsané funkční označení jednotlivých místností v této době. Protože se jedná o poměrně instruktivní a přehlednou dokumentaci, využili jsme ji jako podkladu pro dále nabídnuté upravené zobrazení.

V roce 1985 pořídili zaměření objektu Robert Keprt a Oldřich Veverka. Vynesení v měřítku 1: 400 se však tato dokumentace dočkala až v roce 1996 v rámci stavebně historické analýzy objektu od Miroslava Plačka (PLAČEK M. - KEPRT R.: 1996, plány B 1 - B 8). Zaměření je z dosud představených plánů nejblíže realitě zejména v detailech, v celku však došlo k mírnému nadsazení vyklenutí východního křídla a posunutí větrné růžice. Kromě záznamu značně devastovaného objektu, ve kterém už byla demolována celá řada vnitřních příček, zachycujícího poprvé také trojici sklepů pod nejstarší částí východního křídla zámku a pokračujícího půdorysy přízemí, 1. patra a podstřešního polopatra (tzv. 2. patro, plán B5), je soubor cenný i pokusem o stavebně historickou analýzu R. Keprta, který rozlišil celkem 3 gotické stavební fáze; renesanční a klasicistní etapu a úpravy v období historismu (tedy 19. století) a 20. století. Slohové hodnocení vykazuje patrně ve starších etapách mírný obsahový posun a přičítá gotice nejméně jednu strukturálně renesanční fázi (tj. jižní křídlo).

Literatura

- **KANIOVÁ, P.,** 1996: *Tvrz Štítina.* Nepublikovaná práce. Opava.
- **LAMPRECHT, A.,** 1969: *Jak vznikl název obce Štítina,* SlSb 67, s. 535-536.
- **PLAČEK, M. - KEPRT, R.,** 1996: *Zámek Štítina. Stavebně historická analýza.* Nepublikovaná práce.
- **PLAČEK, M.,** 1998: *Tvrze ve zdech moravských zámků,* AH 23, s. 415-426.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Severní Morava.* Praha.
- **VOJTAL, P.,** 1993: *Tragédie štítinské tvrze,* VL 19, s. 28-30.
- **WEINELT, H.,** 1936e: *Die Herkunft der westschlesischen Wasserburgen,* DMSH 22, s. 202-205.
- **ZUKAL, J.,** 1909: *Spor pánů Štítinských s pány Sucholazeckými o les a rybník nad Novosedlicemi v první polovici 15. století,* VMO 17, s. 55-62.
- **ZUKAL, J.,** 1912: *Paměti opavské. Črty kulturní a místopisné L. 0 zámku Štítině a příslušenstvu jeho.* Opava.

VARTNOV

okres Opava, katastrální území Úblo-Pocheň
první třetina 14. století

Historické zprávy

28. 6. 1342

V Opavě na listině vévody Mikuláše II. ve prospěch Přeska mladšího z Lichnova svědčí Denhard z Warty (MSL s. 112-113, č. 68: „... *Deynhardi de Wart* ..."). Poprvé je tak na Opavsku doložen člen vlivného rodu pánů z Warty, možných zakladatelů hradu, který snad po nich přejal jméno kombinované s charakteristikou bažinatého území, v němž byl vystavěn – Wartenau.

1342/1349

Možní držitelé hradu, páni z Warty, se stali purkrabími na vévodském hradě Landeku (CDM VII, s. 670-671, č. 960). Hrad Vartnov přešel do držby pánů z Holštejna.

25. 5. 1356

Sněmu v Opavě se mezi zemskými pány zúčastnil i Vok z Holštejna (SÚA Praha, ŘM Listiny, Jo XXXIX Op. 10, č. 1992: „... *Bockonis de Holnsteyn* ..."). Vzhledem k jeho účasti na sněmu lze předpokládat, že Vok již držel hrad Vartnov, ačkoliv to přímo doloženo není. Srv. k r. 1357 (UDO I, s. 341-342, č. 1308), kdy svědčí Vok z Holštejna v listině vévody Mikuláše II. pro řád německých rytířů.

1342/49 - 1371 ?

Vartnovské zboží patrně držel Vok z Holštejna.

1371 ? - 1417

Hrad a panství převzal po otcově smrti Vokův syn Štěpán z Holštejna a Vartnova. Srv. Štěpánovu činnost na Moravě k r. 1377 (CDM XI, s. 53-54, č. 63); k r. 1379 (ZDOl I/3, s. 117, č. 510); k r. 1381 (CDM XI, s. 188-189, č. 210); k r. 1382 (ZDOl I/4, s. 136, č. 233, 242 a 244); k r. 1384 (CDM XI, s. 289, č. 318; ZDOl I/4, s. 141, č. 344; s. 145, č. 410; s. 148, č. 463); k r. 1385 (CDM XI, s. 320, č. 346; s. 330, č. 363; ZDOl I/4, s. 151, č. 534); k r. 1386 (CDM XI, s. 343-344, č. 384; CDM XV, s. 217, č. 256; ZDOl I/4, s. 161, č. 739; s. 162, č. 761; s. 164, č. 780; ZDOl I/5, s. 167, č. 1; LC I, s. 69, č. 393); k r. 1387 (CDM XI, s. 369, č. 413; s. 373-374, č. 419; ZDOl I/5, s. 170, č. 55; s. 171, č. 68; LC I, s. 66, č. 374); k r. 1388 (RBMV IV, s. 65-66, č. 102); k r. 1389 (CDM XI, s. 455-456, č. 537; ZDOl I/6, s. 175, č. 1); k r. 1405 (LC I, s. 121, č. 74); k r. 1406 (LC I, s. 141, č. 38); k r. 1407 (LC I, s. 252, č. 642; LC II, s. 111, č. 472; s. 118, č. 509 a 510); k r. 1411 (LC I, s. 371-372, č. 1147; s. 372, č. 1148; s. 378, č. 1184; s. 385, č. 370); k r. 1412 (ZDOl I/8, s. 295, č. 22; s. 310, č. 297; LC II, s. 379, č. 65; s. 382; s. 385-386, č. 23); k r. 1415 (LC II, s. 472, č. 429); k r. 1416 (LC II, s. 487, č. 177) a k r. 1417 (ZDOl I/9, s. 332, č. 18).

1376

Štěpán z Vartnova uzavřel v Olomouci před zemským právem spolek na svá moravská zboží s bratry Půtou a Janem Kropáčem z Holštejna (ZDOl I/3, s. 103, č. 232: „... *Stephanus de Holstayn dictus de Wartnaw* ..." a č. 233 a 234: „... *Stephanus de Wartnow*...). Jméno hradu je tak poprvé uvedeno v dochovaných písemných pramenech.

18. 4. 1377

Výrokem rozhodčí komise v tzv. „dílčích listech země Opavské" připadly statky pana Štěpána z Vartnova k údělu vévody Jana I. Statek, jehož rezidencí byl hrad Vartnov a hospodářským a správním střediskem město Benešov (Horní), dále tvořily vsi Brumovice, Loděnice, Úblo, polovina Leskovce nad Moravicí, Jelení (CDS VI, s. 197-200, č. XV: „... *Steffan mit Wartennaw der festen, mit Bronsdorf, mit Lodonicz, mit Vbla, mit Beneschaw der stat, mit halb Spachowicz, mit Wockendorf di gutter alle als sie in iren grenczen sein gelegen* ..."), Kočov u Bruntálu (srv. k r. 1437 a 1438 LC III, s. 573, č. 793; s. 583, č. 833 a s. 634-635, č. 221; k r. 1448 LC III, s. 677, č. 1335) a patrně nejmenované nebo už zpustlé osady Jamník, Hvozdnice, Hartmannsdorf, Rudelsdorf a Schwarzendorf (?).

1379/1381?

Štěpán z Vartnova se oženil s Eufemií z Potštátu, srv. k r. 1409 (ZDK I, f. 2a, č. 5: „... *domina Offka conthorali domini Steffani de wartnaw* ..."), získal věnem větší část městečka Sudic s tvrzí a usadil se na Opavsku. Srv. k r. 1379 – Štěpán

svědčil v listině vévody Jana I. pro město Krnov (OA Bruntál, Konfirmace práv a privilegií města Krnova, f. 14a-19); k r. 1381 (LB II-1, s. 94, f. 31), kdy jej pověřil poručnickou správou svých dětí Vavřinec z Litultovic. Štěpán se zároveň soudil s Hanušem Saxem z Ketře o 40 hřiven grošů. Dále k r. 1382 (LB II-1, s. 98, f. 33; s. 99, f. 33), kdy se Štěpán z Vartnova soudil před manským soudem v Kroměříži s Mukstošem ze Štáblovic; k r. 1385 – Štěpán svědčil v listině vévody Vladislava Opolského pro město Krnov (OA Bruntál, Konfirmace práv a privilegií města Krnova, f. 11a-14a) a k témuž r. 1385 (LB II-1, s. 114, f. 41a), kdy Štěpán pohnal k soudu pro 20 hřiven grošů svého souseda Vavřince Kosíře z Litultovic a soudil se s Jindřichem z Drahotuš (LB II-1, s. 117, f. 43). Dále k r. 1410 (ZDK I, f. 8); k r. 1414 (ZDK I, f. 12); k r. 1416 (ZDK I, f. 14a) a k r. 1417 (ZDOl I-9, s. 339, č. 134).

1417

Po smrti Štěpána z Vartnova (nedlouho před 9. 3. 1417) přešel vartnovský statek na jeho jediného syna Štěpána mladšího z Holštejna a Vartnova (srv. k r. 1411 LC I, s. 371-372, č. 1147; k r. 1412 LC II, s. 379, č. 65; k r. 1415 LC II, s. 472, č. 429: „...*Štěpán z Vartnova ... Poručníka činím syna svého Štěpána z Vartnova ...*"; k r. 1421 LC III, s. 77, č. 346 a 348).

9. 3. 1417

Paní Eufemie, vdova po Štěpánu z Vartnova („... *Nobilis domina Offka. relicta quondam Nobiliß Steffani de wartnaw ...*"), vzala na spolek na své věno, zajištěné chotěm na Brumovicích, Úble, mlýně (pod hradem) a v Sudicích, svého syna Štěpána z Holštejna a dcery (ZDK I, f. 16; f. 16a).

1421

Hrad Vartnov s příslušejícím panstvím odprodal Štěpán z Vartnova (snad pod nátlakem?) vévodovi Janu II. Železnému Opavsko-Ratibořskému. Těžký konflikt se zeměpány nebyl urovnán ještě v letech 1446-1447 (srv. ZA Opava, SSA Listiny, sign. A XVIII-25, inv. č. 425) a skončil odstoupením zbylé Štěpánovy držby v Sudicích švagrovi matky Eufemie – Bernardu Bírkovi z Násile na Vartnově 26. 9. 1447 (ZDK I, f. 37) a po r. 1448 i ztrátou pustnoucího dědictví v Kočově ve prospěch spřízněných pánů ze Sovince. Štěpán odešel na Moravu, kde za 1 000 kop grošů koupil od bratrance Voka z Holštejna hrad Cimburk u Koryčan (viz listinu krále Zikmunda Lucemburského z 10. 9. 1429 AČ VII, E.XI. s. 584-585, č. 39; srv. též např. k r. 1437 LC III, s. 155, č. 719; s. 472, č. 227).

1421 - 1425

Hrad s panstvím byl komorním statkem opavsko-ratibořského vévody Jana II. a byl spravován vévodskými hejtmany.

6. 3. 1422

Hejtmanem na Vartnově byl Ondřej (LB II-2, s. 316, f. 81: „... *Ondrzeg starosta z Wrattnowa ...*"), který se zakoupil na biskupském lenním statku v Dolních Životicích u Opavy. K jeho osobě srv. k r. 1434 (ZDK I, f. 28a) a k r. 1435 (ZDK I, f. 30a).

1425 - 1437

Hrad náležel Mikuláši V. a Václavovi, vévodům opavsko-ratibořským, synům Jana II. Železného.

1426 - 1427

V úřadě hejtmana na Vartnově je doložen Mikuláš z Vartnova. K r. 1426 (ZA Opava, SSA Listiny, sign. A XVIII-43, inv. č. 422) a k r. 1427 (PESCHKE A.: 1935, s. 31-32: „... *Mikulasch Hauptmann vf Wartnow ...*").

15. 2. 1427

V listině vévody Mikuláše V. Opavsko-Ratibořského, vydané v Rybniku pro fojta Bartoše v Horním Benešově, se konstatuje, že k povinnostem fojta náleží odvádění dvou kamenů loje z řeznických lávek, náležejících fojtovi, na vévodský hrad Vartnov (PESCHKE A.: 1935, s. 31: „... *vf vnser Haus gein Wartnaw...*").

15. 10. 1437

Při dělení vévodství opavsko-ratibořského mezi Mikuláše V. a Václava přidělila šlechtická komise vartnovský komorní statek knížeti Mikulášovi (CDS VI, s. 59-60, č. 195: „... *Wartnowsky zbozij ...*").

1437 - 1447

Hrad a příslušné vsi držel vévoda Mikuláš V. Ten panství postoupil r. 1447 zřejmě výsluhou Bernardu Bírkovi z Násile, patrně s ohledem na jeho loajalitu a proslulé vojenské schopnosti. Dne 26. 9. 1447 Bernard Bírka z Násile na Vartnově koupil od Štěpána mladšího z Vartnova a Cimburka jeho držbu v městečku Sudicích (ZDK I, f. 37: „... *Bernhardus Bierka*

de Nasile alias de Wartnow ... Bernhard Bernka z Nasile siedenym na Wartnowie ..."; ZDK I, f. 37). Hrad s příslušným majetkem jsou tak poprvé zachyceny v Bernardově držbě.

1447 -1461/72

Majitelem hradu a panství byl Bernard Bírka z Násile. Srv. k r. 1451 (ZDK I, f. 39; f. 39a); k r. 1455 (LB I-4, s. 68, č. 49, f. 129a); k r. 1456 (CHF, f. 48-48a); k r. 1457 (ZDK I, f. 40a, f. 41). Podle hradu se podepsal naposledy v r. 1461 (LB I-4, s. 76, č. 48, f. 68a).

1462 - 16. 6. 1471

Bernard Bírka doložen jako hejtman knížectví opavského, dosazený českým králem Jiřím z Poděbrad. Srv. např. k r. 1462 (CHF, f. 10a); k r. 1464 (CDS VI, s. 88-89, č. 271 a s. 89, č. 272; ZA Opava, SSA Listiny, sign. A XV-8, inv. č. 37, sign. A XV-12, inv. č. 38; sign. A XVIII-23, inv. č. 43); k r. 1466 (CDS VI, s. 91, č. 278); k r. 1471 (AČ IV, B. IX, s. 451-454, č. 11); přehledně TESAŘ P.: 1917, s. 78-82.

1471/72 - 1481/83

Bernard Bírka z Násile byl českým králem Vladislavem II. ustaven královským komorníkem (AČ IV, s. 263, č. 1: „... *Bernhardo Bierka de Nasile, camerario regio ...*"); dále k r. 1472 (AČ IV, D. IX, s. 264, č. 2 a 3; s. 265, č. 4 a 5; s. 265-266, č. 6; s. 269, č. 11; s. 271-272, č. 15); k r. 1473 (AČ IV, D. IX, s. 275-276, č. 24; s. 277-278, č. 27); k r. 1474 (AČ IV, D. IX, s. 280, č. 31; s. 282-283, č. 36; s. 287-288, č. 42; s. 289-290, č. 46; s. 290-291, č. 47); k r. 1475 (AČ IV, D. IX, s. 291-292, č. 49; s. 292-293, č. 51; s. 300-301, č. 63; s. 301-302, č. 65); k r. 1476 (AČ IV, D. IX, s. 310-311, č. 82; s. 314-315, č. 88; s. 315, č. 89); k r. 1479 (AČ IV, D. IX, s. 326-328, č. 105); přehledně TESAŘ P.: 1917, s. 80-82.

1469 - 1474

Za česko-uherských válek byl hrad dobyt, vypálen a rozbořen (TUREK A. - JISL L.: 1953, s. 15-20). Zda byli tehdy ještě jeho vlastníky Bernard Bírka se synem Hynčíkem, nelze říci, i když je to pravděpodobné.

1523

V urbáři krnovské komory se uvádí rozbořený hrad Vartnov (ZA Opava, Urbář krnovský 1523, f. 4a: „... *Zamek woborzeny slowie Warthnow ...*"), poplužní dvůr před hradem a přímé hradní příslušenství – zahrada, štěpnice, louky určené ke sklizni píce, lesy na rovině i v kopcovitém terénu, potok s dostatkem ryb a rybník přímo pod zchátralým hradem.

Popis objektu a archeologické nálezy

Nad osadou Pocheň, v malebném širokém údolí na pravém břehu potoka Čižiny (dříve také zvaného Lichnovský potok), na osamoceně stojící skalní kupě s převýšením cca 12 m nad okolním terénem (kóta 329,3 m), se nacházejí pozůstatky nevelké středověké fortifikace (obr. 247; 248). Pahorek, jehož oválné ploché temeno maximálních rozměrů 52 x 35 m bylo po celém obvodě obepnuto 2,25 - 2,6 m silnou plášťovou zdí, je delší osou orientován ve směru jihozápad – severovýchod. Obvodová zeď se zřetelným ústupkem základového soklu je dobře patrná zvláště na západní straně opevnění. Nelze vyloučit její zesílení a zvýšení na přístupové jižní straně. Po celém vnitřním obvodu je možno předpokládat dřevěné podsebití – ochoz. Zdivo, spojované poměrně kvalitní maltou, lícuje; ojediněle jsou použity gotické, tvrdě vypálené a ručně uhlazované cihly s charakteristickými žlábky, tzv. prstovky. Paralelně s obvodovou hradbou probíhá v jihovýchodním a jihozápadním úseku vcelku subtilní, jen 0,8 - 1,0 m silná zeď se zbytky menších podpěrných pilířů, zasazená již do svahu a vymezující kdysi zřejmě uzavřený parkán široký 2,5 - 3,0 m. Napojuje se na věžovou bránu s děleným, původně zaklenutým vstupem, vysunutou z oválu hradby v délce 8,0 m, jejíž pozůstatky v šířce rovněž 8,0 m jsou v terénu dosud dobře patrné. Objekt brány s příčkou dělící průjezd, silnou 1,05, resp. 1,3 m, byl – stejně jako hradba a parkánová zeď – kvalitně vyzděn. Šířka průjezdu branou činila 2,8 m, zatímco šíře západně položeného průchodu pro pěší jen 1,4 m. Dochované ústupky zdiva uvnitř průjezdu i průchodu vyznačují polohu zaniklých trámových podlah, vyrovnávajících dílem do skály zasekaná dna obou prostor.

Vlastní hradní jádro je rozděleno vloženou, 1,55 - 1,7 m silnou a 28,9 m dlouhou zdí. Je patrně mladší, obsahuje i druhotně použité opracované tufitové články a gotické cihly. Probíhá od severozápadu k jihovýchodu a není již tak kvalitně vyzděna. Není také stavebně provázaná s obvodovou hradbou a jsou v ní zřejmé zazděné otvory. Dělí jádro hradu na dvě nestejné části. Ve větší z nich stála (přizděna na dilatační spáry k západnímu úseku okružní hradby) dvoutraktová budova s předsunutým krytým vstupem. Ze severovýchodní místnosti, přístupné z chodby v přístavku vstupu portálkem s dochovaným tufitovým prahem, byl v plášťové hradbě patrně druhotně

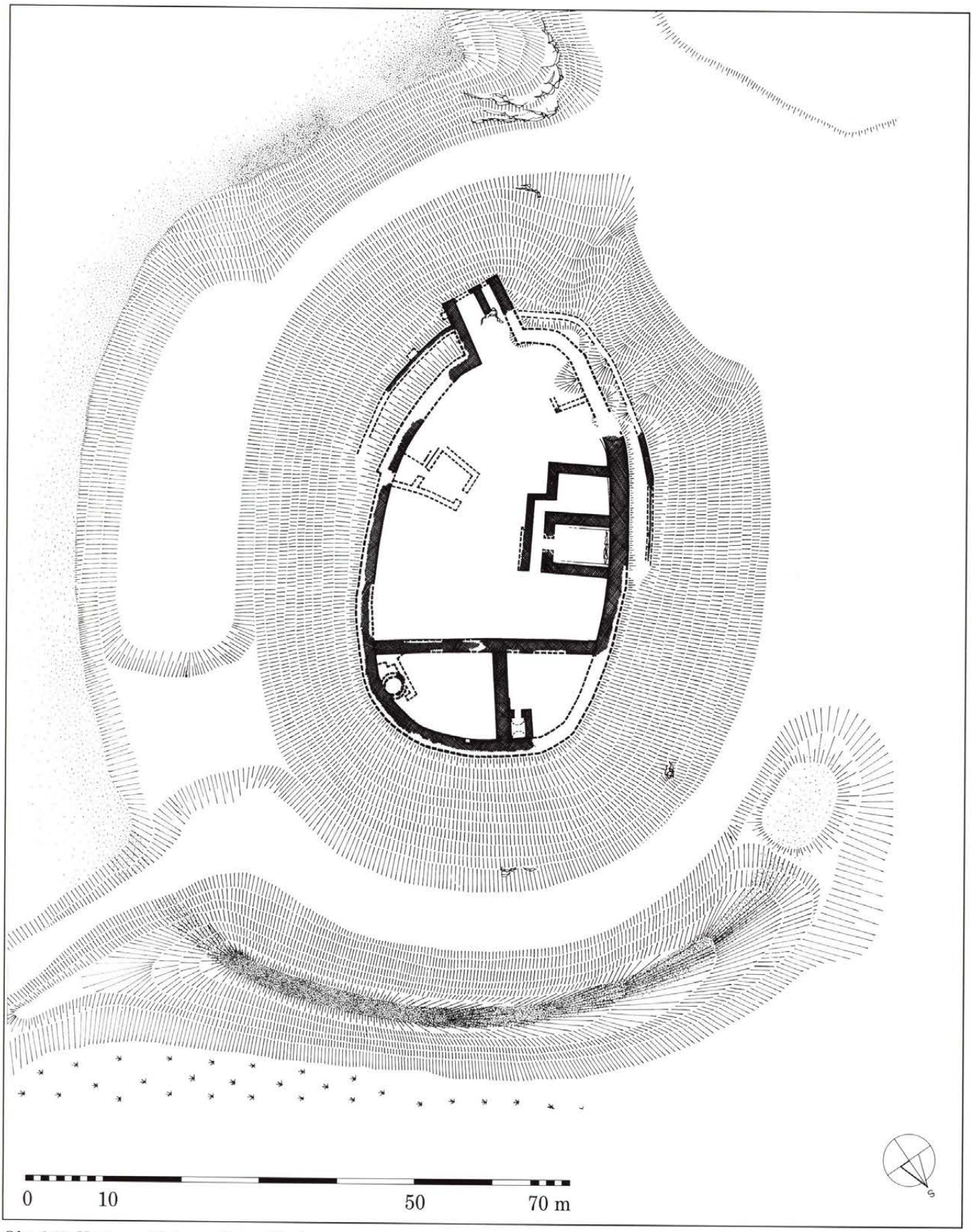

Obr. 247: Vartnov. Půdorysné zaměření.

Obr. 248: Vartnov. Hradní pahorek se sporými pozůstatky zděné architektury.

prolomen otvor, později zazděný. Obě místnosti snad byly původně podélně valeně sklenuty. Měly trámové podlahy osazené na vnitřních ústupcích zdiva, které opět (jako v průjezdu brány) vyrovnávaly nerovnosti částečně do skalnatého podloží zasekaného dna místností. Vnitřní rozměry místností činí 5,05/5,15 a 5,20 m šířky x 6,7 a 7,0 m délky. Síla obvodových zdí a zdi dělicí kolísá mezi 1,25 a 1,55 m. Vstupní přístavek obsahuje chodbu, ze které byly obě přízemní místnosti přístupné. Zároveň patrně nesl pavlač dostupnou zaniklým dřevěným schodištěm, umožňující vstup do místností v patře či patrech budovy. Úsek nádvoří mezi touto budovou a dělící zdí jádra hradu byl zřejmě nezastavěný, i když zcela jisté to není.

Nevelké ortogonální stavení o předpokládané síle zdí necelý 1 m stálo také v bezprostřední blízkosti brány, západně od vjezdu. Podle starších údajů (srv. KOUŘIL P.: 1988, s. 286) mělo do objektu klesat schodiště o 13 pískovcových stupních. Tento úsek hradního kopce byl však porušen recentní destrukcí terénu. Další nepříliš jasná budova čtvercového až lichoběžníkového půdorysu s poměrně zřetelně naznačeným vstupem (snad kuchyně) byla umístěna v jihovýchodním okrsku areálu, nedaleko vstupu, u hradby, se kterou údajně měla být spojena. Její vnitřní prostor o stranách 4,4/5,5 x 5,5/5,2 m ohraničovala zeď, opět necelý 1 m silná. Na jihovýchodní straně provází objekt torzo úzké valeně zaklenuté chodbičky, nebo spíše kanálku širokého jen 0,5 m. Zbývající plocha nádvoří větší části jádra hradu byla, zdá se, bez další stabilní zástavby.

Druhá, menší část vlastního hradu, zabírající přibližně čtvrtinu celkové rozlohy jádra, byla vyplněna vnitřním dvorkem a patrně palácem přiléhajícím k severnímu vyklenutí obvodové hradby. Zachovala se z něj menší, přízemní, valeně kamennou klenbou s otisky šalovaní sklenutá místnost (s vnitřními rozměry 2,9 x 1,8 m) s lomeným gotickým vstupem v ose, přizděná k plášťové hradbě na dilatační spáru. Její původní účel neznáme, zdá se však, že vzhledem k rozměrům, přístupu zevnitř paláce, absenci oken a ke klenbě mohla plnit funkce skladovací. Východní boční zeď paláce, silná 1,6 m, měla podle starších zaměření (srv. KOUŘIL P.: 1988, s. 286) v jižním úseku tufitový vstupní portál. Snad z tohoto paláce pochází i blok kvalitně kamenicky opracovaného pískovcového okenního nebo portálového ostění, jehož hranu profiloval jemný stlačený hruškový prut, na který se napojoval široký výžlabek. Profil se hlásí do sklonku 14., spíše však do 15. století. Dvorek po východním boku paláce byl vybaven roubenou, původně zastřešenou studnou s kamenným obložením a vnitřním průměrem 2,05 m. V severní partii obvodové hradby je patrná vertikální vyzděná drážka hluboká 0,38 m a široká 0,40 m; západně od ní, mezi drážkou a boční zdí paláce, byl tufitový odtokový kanálek, procházející hradbou. Zbytky přístupového portálu a snad dvou dalších otvorů byly dříve patrné v dělicí zdi jádra hradu.

Hradní kopec byl obtočen mohutným příkopem. Na přístupové jižní straně je příkop vysekaný ve skále při dně široký 4,0 m (na severozápadě činí šířka příkopu 7,0 m, na

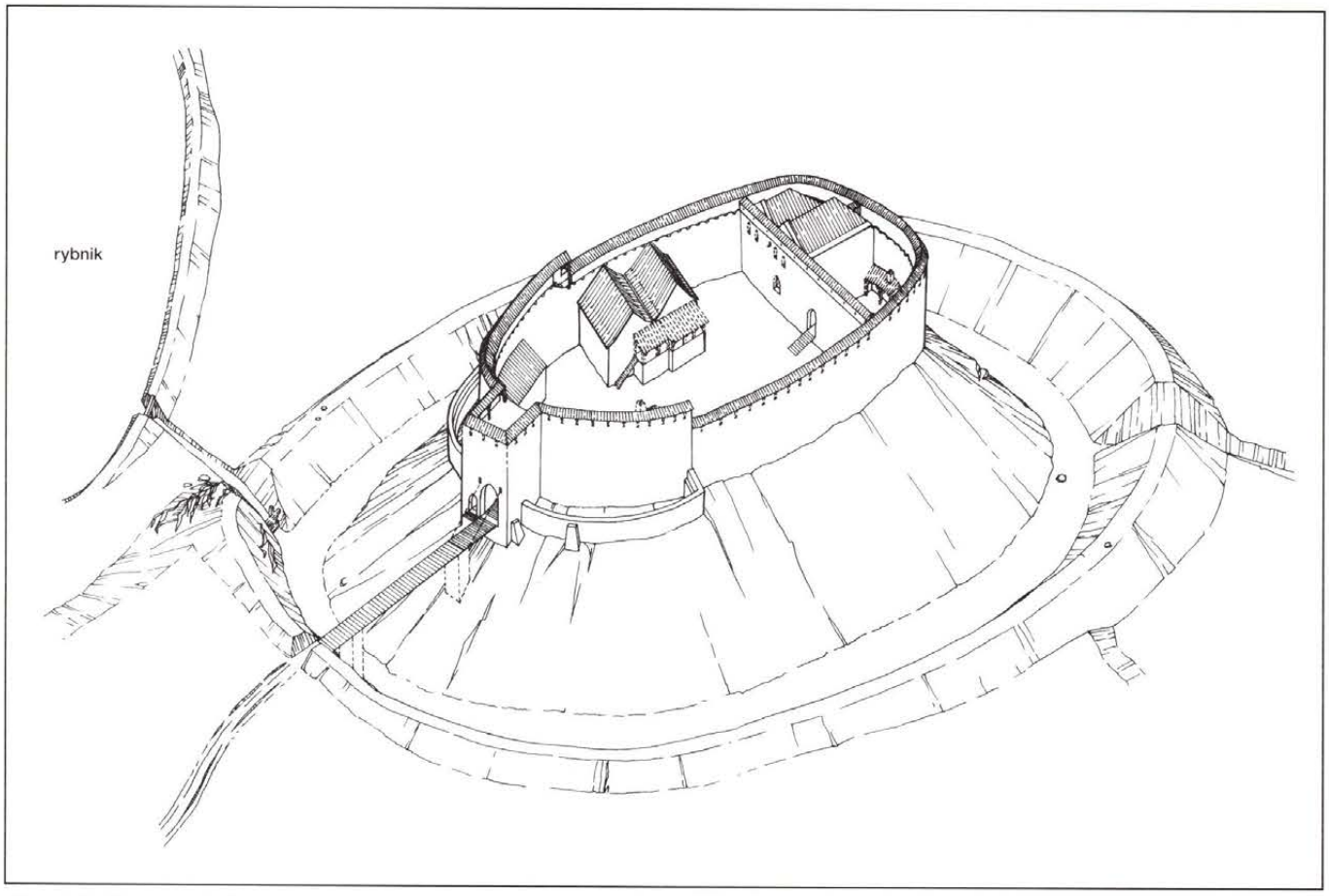

Obr. 249: Vartnov. Pokus o hmotovou rekonstrukci (15. století).

východě až 13,0 m). Za příkopem následoval val, na jižní straně již nevýrazný, dobře však dochovaný na severní a severovýchodní straně. Je navršen z kamenů a hlíny, 5,0 - 6,0 m vysoký a v koruně místy až 3,0 m široký. Na jižní straně val spolu s příkopem odděloval hrad od předpokládaného předhradí s hospodářským dvorem. Odtud se také přemostěním příkopu vstupovalo a vjíždělo do prostoru uvnitř hradeb. Na zbývajících stranách příkop a val separovaly vlastní hrad od otevřeného plochého údolí s protékajícím potokem a zvyšovaly tak jeho pasivní bezpečnost, neboť samotné umístění fortifikace nebylo i přes poměrně značnou strmost svahů právě nejideálnější. Na jihozápadní, západní a severní straně obtékala hrad Čižina, při které byl ve středověku jihozápadně od fortifikace rybník (v roce 1523 již zpustlý), z něhož mohl být v případě potřeby zavodňován příkop. Na severu a severovýchodě komplikovaly přístup ke hradu mokřady.

*

Vartnov náleží k reprezentantům hradů s tzv. plášťovou zdí (obr. 249). Poměrně dobře čitelná dispozice jej řadí k nejstarším příkladům tohoto hradního typu v českém Slezsku a do typologické blízkosti nepříliš vzdáleného, patrně však poněkud mladšího hradu Vikštejna. Vlastní mohutná plášťová

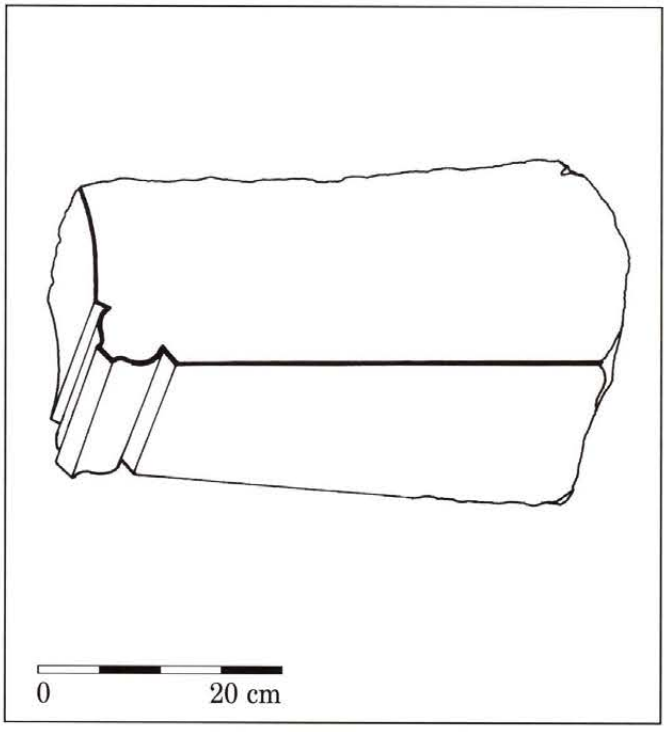

Obr. 250: Vartnov. Fragment ostění s hruškovým prutem.

hradba tvořila ovál, ze kterého jen na nejvíce přístupné jižní straně vybíhala věžová brána, do níž ústil most přes příkop. Vojensky citlivý vstupní objekt, situovaný přímo proti přístupu k hradu, byl fortifikačně posílen jednak zesílením zdiva segmentu vlastní plášťové hradby (možná i jejím mírným zvýšením, jako tomu bylo později na Vikštejně), jednak předsazením parkánu. Pasivní roli při kontrole přístupu k hradu a potažmo jeho obraně mohl sehrát také poplužní dvůr před hradem, jehož středem byla vedena přístupová cesta k Vartnovu. Vnitřní zástavbu tvořil dvouprostorový objekt při západní straně, doplněný snad kuchyní (nebo kovárnou?) a další zahloubenou provozní stavbou a vlastním separovaným palácem s dvorkem se studnou.

Zdá se, že takto představená hradní dispozice však nebyla výsledkem jednotného vývoje, nýbrž dvou stavebních fází. V prvé, kterou klademe do počátku 14. století, vznikl ovál plášťové zdi s bránou a dvouprostorovým objektem na západě. Snad už tehdy byl hrad vybaven i tzv. kuchyní. Vlastní rezidenční palác se patrně nacházel na místě dnešního a hrad musel mít studnu, jistě v místech studny stávající. Současně asi vznikal i příkop a předsazený val. Pro tuto fázi je charakteristické užívání tufitu jako materiálu architektonických prvků. Nacházíme jej totiž in situ např. v prahu portálu do místnosti v dvouprostorové budově.

Ve druhé fázi, patrně až v 15. století, došlo k předělení hradního jádra a separaci palácového okrsku s dvorkem s hájenou studnou a současně k přestavbě paláce. Dělicí zeď totiž obsahuje druhotně použité tufitové články pocházející asi ze staršího demolovaného objektu a je vsazena mezi obvodovou hradbu na zřetelné dilatační spáry. Jako materiál pro architektonické články paláce byl tentokrát zvolen dovážený jemnozrnný pískovec, jak dokládá nejen fragment ostění s hruškovým prutem (nalezený v suti mimo palác; obr. 250), ale i další pískovcové ostění s okosenou hranou v komoře paláce. Soudíme-li správně podle používaného materiálu, patří až do této etapy úprav hradu i zahloubený objekt u brány se schodištěm z pískovce. Nejpozději tehdy vznikla na hradě situace dovolující uvažovat o dvouprostorové budově jako o objektu hradního purkrabství.

*

Zájem o lokalitu spadá již do minulého století, kdy byly z Vartnova známy i nečetné archeologické nálezy, kupř. hroty střel, kopí, kamenné i železné koule, zbytky dělových hlavní apod. (PETER A.: 1879, s. 87). Ze samotného počátku našeho století máme k dispozici zprávy hovořící o lámání a odvozu kamene používaného občany z Pochně ke stavbě domů, ale také ke zpevnění cesty z Pochně do Úbla; zřejmě došlo i k odtěžování hradního pahorku. Další zmínky z 20. let tohoto století od inženýra G. Stumpfa, kustoda pravěkých sbírek opavského muzea, zpravují o obvodovém lomovém zdivu hradu a vrstvě propálené mazanice, silně promísené slámou a s otisky štípaného dřeva, ležící na zbytcích hradební zdi pod drny (KOUŘIL P.: 1988, s. 289). O ojedinělých artefaktech nalezených v sutinách hradu (halapartna, sekáč aj.) se zmiňuje i H. Kinzer (1928, s. 78; 1931, s. 48).

První nevelká archeologická sondáž byla uskutečněna v roce 1929, avšak hlavní výkopové práce proběhly až v letech 1933-1934. Přestože byly vedeny laicky a nepříliš systematicky, přinesly odkrytí zbytků kamenné architektury ve značném rozsahu i množství, svým způsobem často unikátních nálezů (TUREK A.- JISL L.: 1953, s. 16). Stratigrafická pozorování nebyla bohužel prováděna a není k dispozici ani výkopový deník. Kladem akce však bylo vcelku pečlivé geodetické zaměření stavitelem G. A. Hornym, který několik sezon řídil výzkum i na blízkém hradě Cvilíně (JISL L.: 1964, s. 127). Nálezy byly průběžně odevzdávány do archeologických sbírek opavského muzea a poslední ze školní sbírky v Úble převzal od vedoucích výkopových prací A. Friebena a E. Kuntschera v roce 1942 muzejní laborant W. Titze, který zde v tomto roce vedl úřední výzkum. Nevelká část získaných předmětů se dostala i do krnovského muzea, část byla zničena v roce 1945. Do Slezského muzea v Opavě byla roku 1978 převezena i menší sbírka Weineltova, deponovaná v bruntálském muzeu (KOUŘIL P.: 1988, s. 289).

Výzkumy a povrchovými sběry byla tedy získána slušná kolekce zejména keramických zlomků, čítající dnes přes 1 300 kusů. Některé z nich byly již orientačně publikovány s poukazem na důležitost celého souboru pro studium středověké keramiky 14. a 15. století na severní Moravě a ve Slezsku (NEKUDA V. - REICHERTOVÁ K.: 1968, s. 261-270).

Okraje keramických nádob, chronologicky nejcitlivější složka souboru, jsou reprezentovány více než 300 zástupci, tudíž dostatečným množstvím vhodným pro statistické zpracování. Patří většinou kuchyňské keramice (obr. 252; 253; 254; 255; 256; 257; 258), především hrncům a hrnkům (celkem 243 kusů, srv. obr. 251:1-33), v menší míře džbánům (obr. 251:34-35), miskám a mísám (obr. 251:36-42), pohárům (obr. 251:43-44), pánvím (obr. 251:45), ale také nádobkovým kachlům (obr. 251:46; 259) a kahánkům (obr. 251:47-48). Pokud jde o hrncovité tvary, převládá v jejich okrajové profilaci jednoznačně okruží (téměř 50%; obr. 252:2-3), méně je okrajů ovalených (18%), šikmých a vodorovně vyložených. Nevýznamně jsou zastoupeny vyšší římsovité formy (obr. 252:1). Co se týká způsobu výroby, byly zaznamenány obě techniky, přičemž lze konstatovat, že vytáčený, spíše tenkostěnný střep mírně převažuje. Hmota je zpravidla středně hrubá, ostřená s kaménky (o velikosti 1 - 2 mm), u římsovitých okrajů a zásobnicových tvarů jsou u některých fragmentů ojediněle přimísena i zrnka tuhy. V menší míře je zastoupen jemně plavený cihlový střep. Celkově ovšem dominuje světlá – béžová barva vypálení (zvláště u okruží), u tvrdě až zvonivě pálených kusů má okrově hnědý až hnědošedý tón. Méně je přítomno redukčně vypalované zboží. Vyspělé ovalené okraje mají často lesklý skořicový až okrově hnědý povrch a poněkud připomínají kameninu. Poleva, obvykle na vnitřní straně nádob, je tmavohnědá, ale i hnědozelená. Souvisí většinou s pánvemi a menšími hrnky. Převahu mají odříznutá dna a pásková prožlabená ucha. Ve výzdobě hrají prim motivy ryté a vtlačované, přičemž je zřejmé, že kolkovaný ornament zcela převládá (obr. 260).

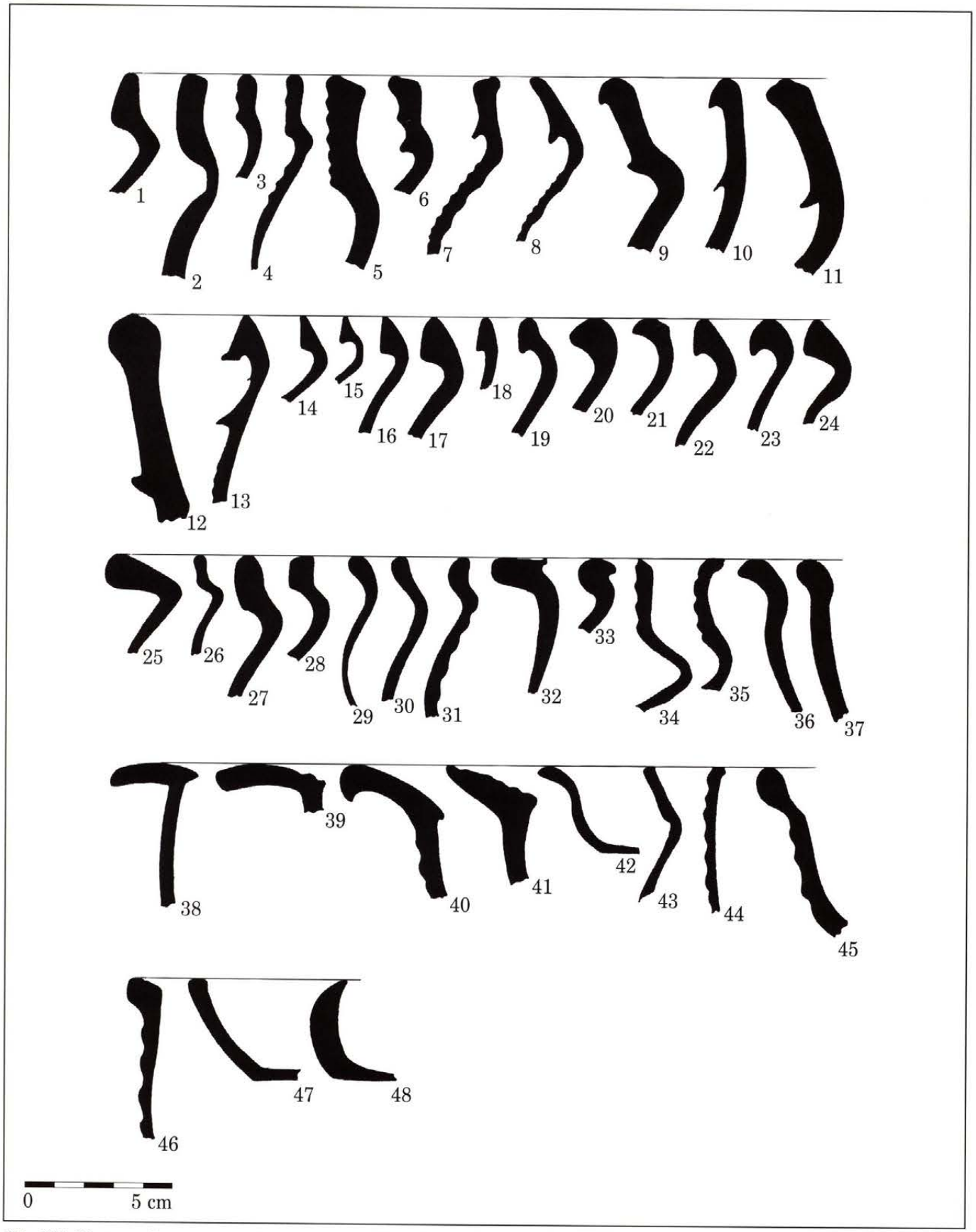

Obr. 251: Vartnov. Typy a varianty okrajové profilace keramiky.

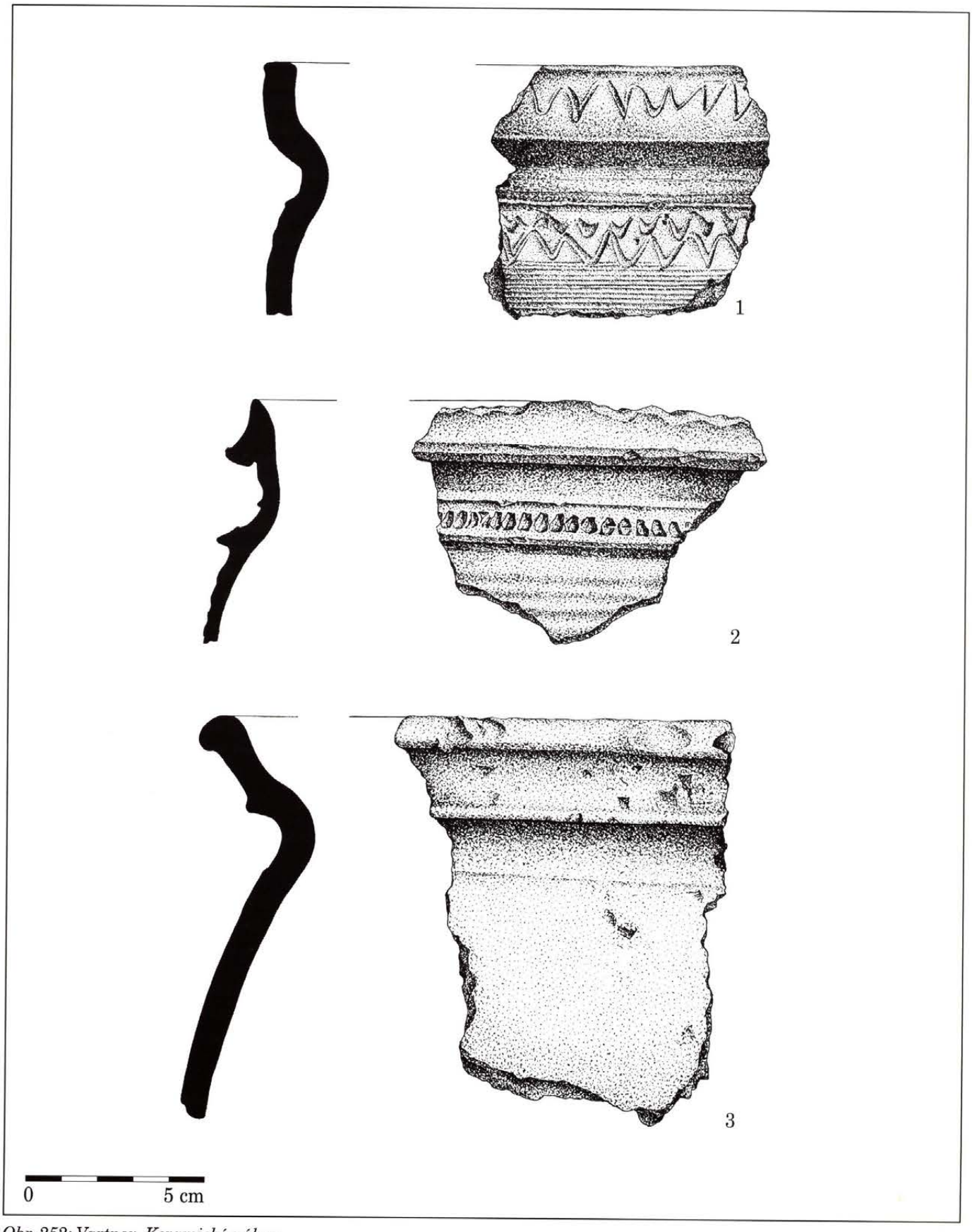

Obr. 252: Vartnov. Keramické nálezy.

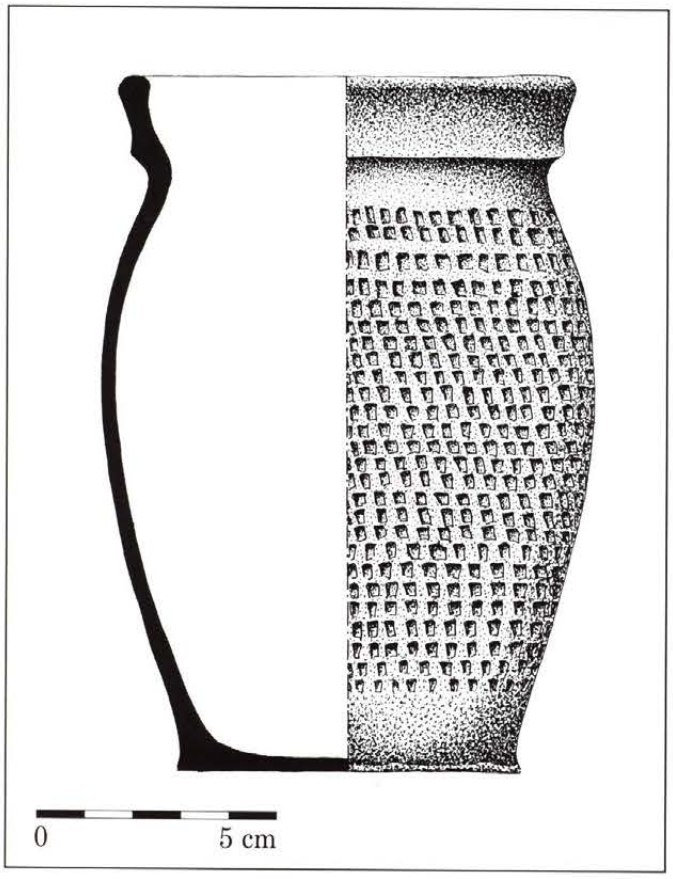

Obr. 253: Vartnov. Keramická nádoba.

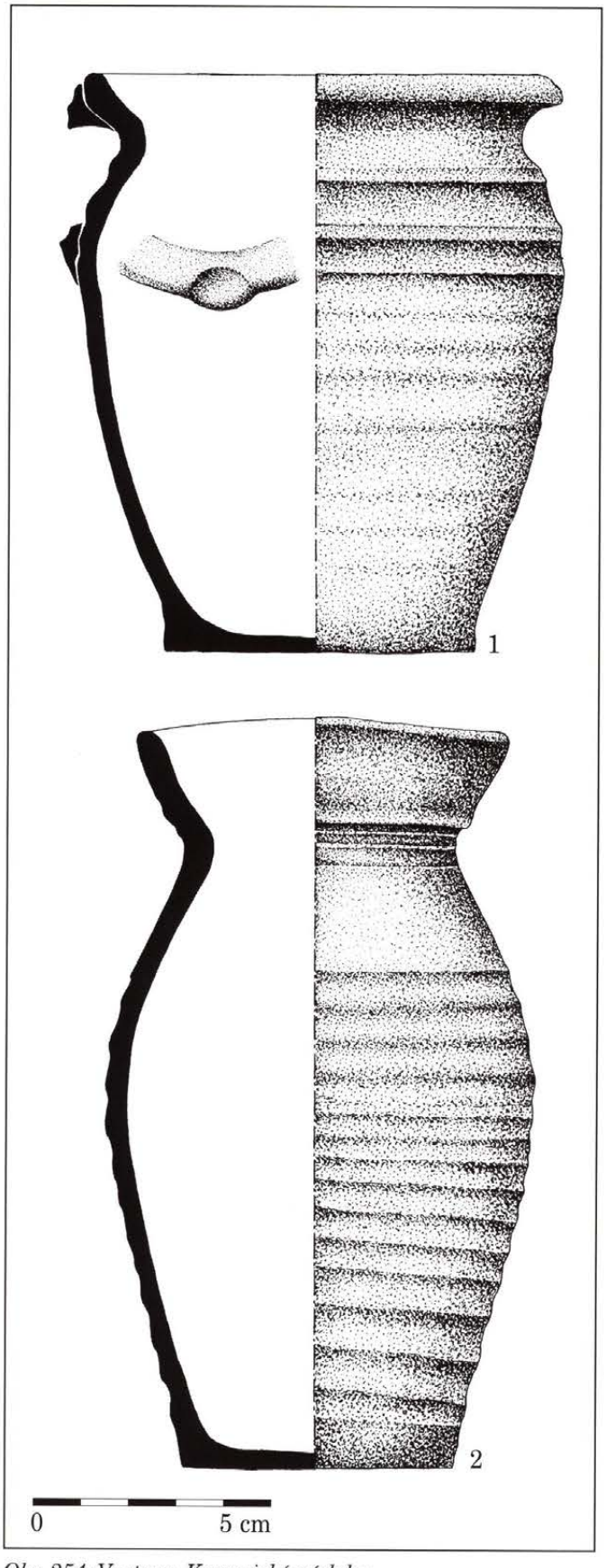

Obr. 254: Vartnov. Keramické nádoby.

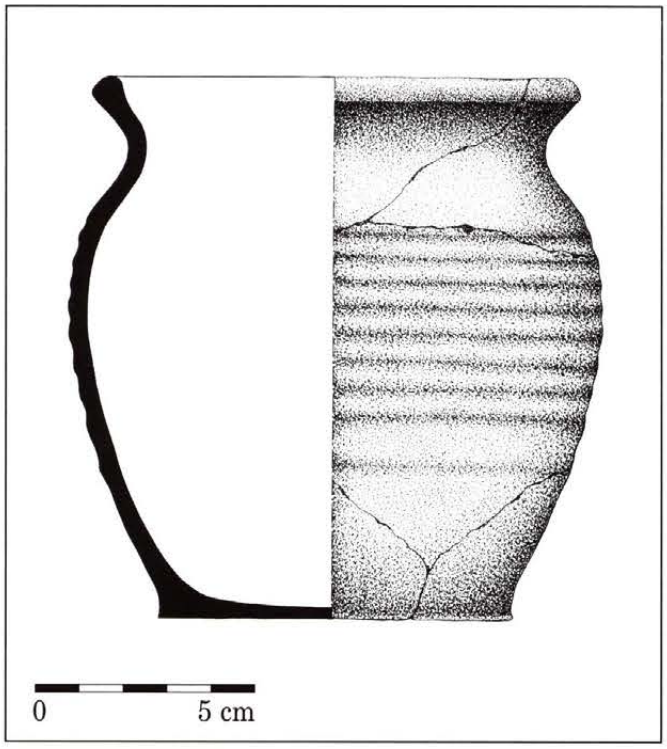

Obr. 255: Vartnov. Keramická nádoba.

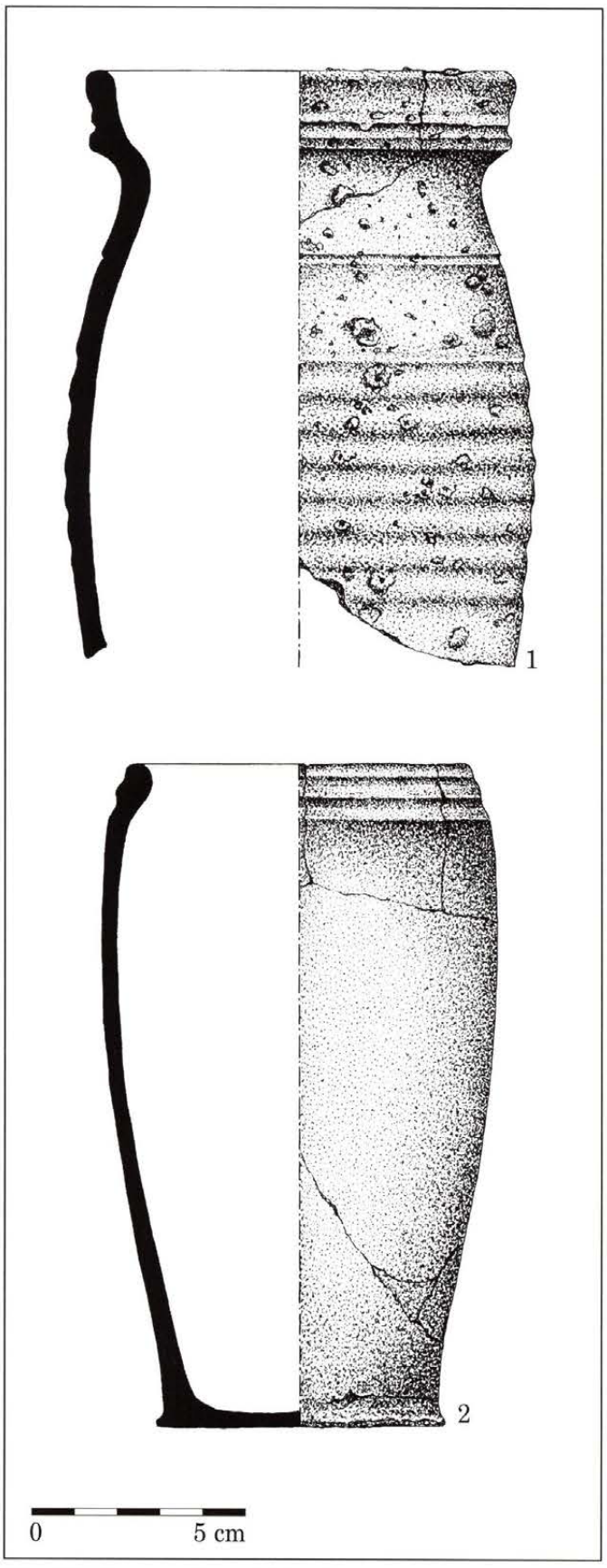

Obr. 256: Vartnov. Keramické nálezy.

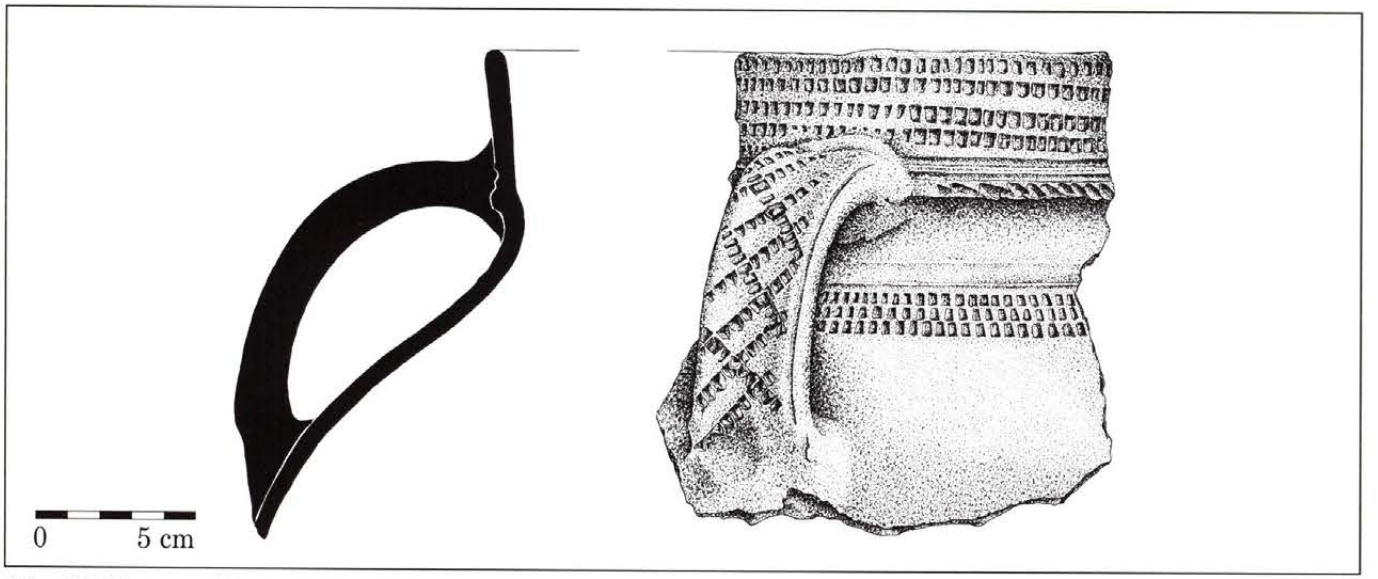

Obr. 257: Vartnov. Okrajová část džbánu.

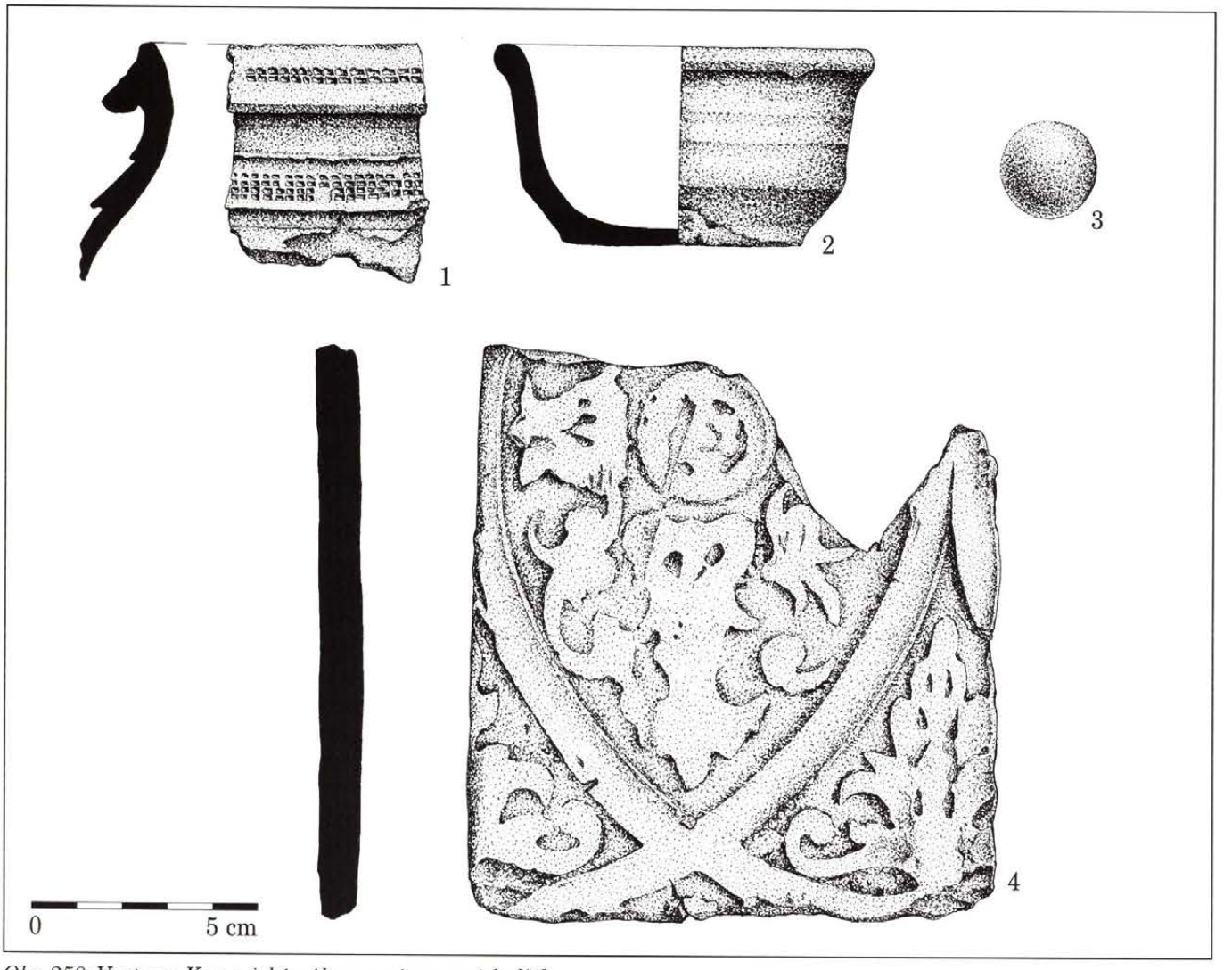

Obr. 258: Vartnov. Keramické nálezy a vápencová kulička.

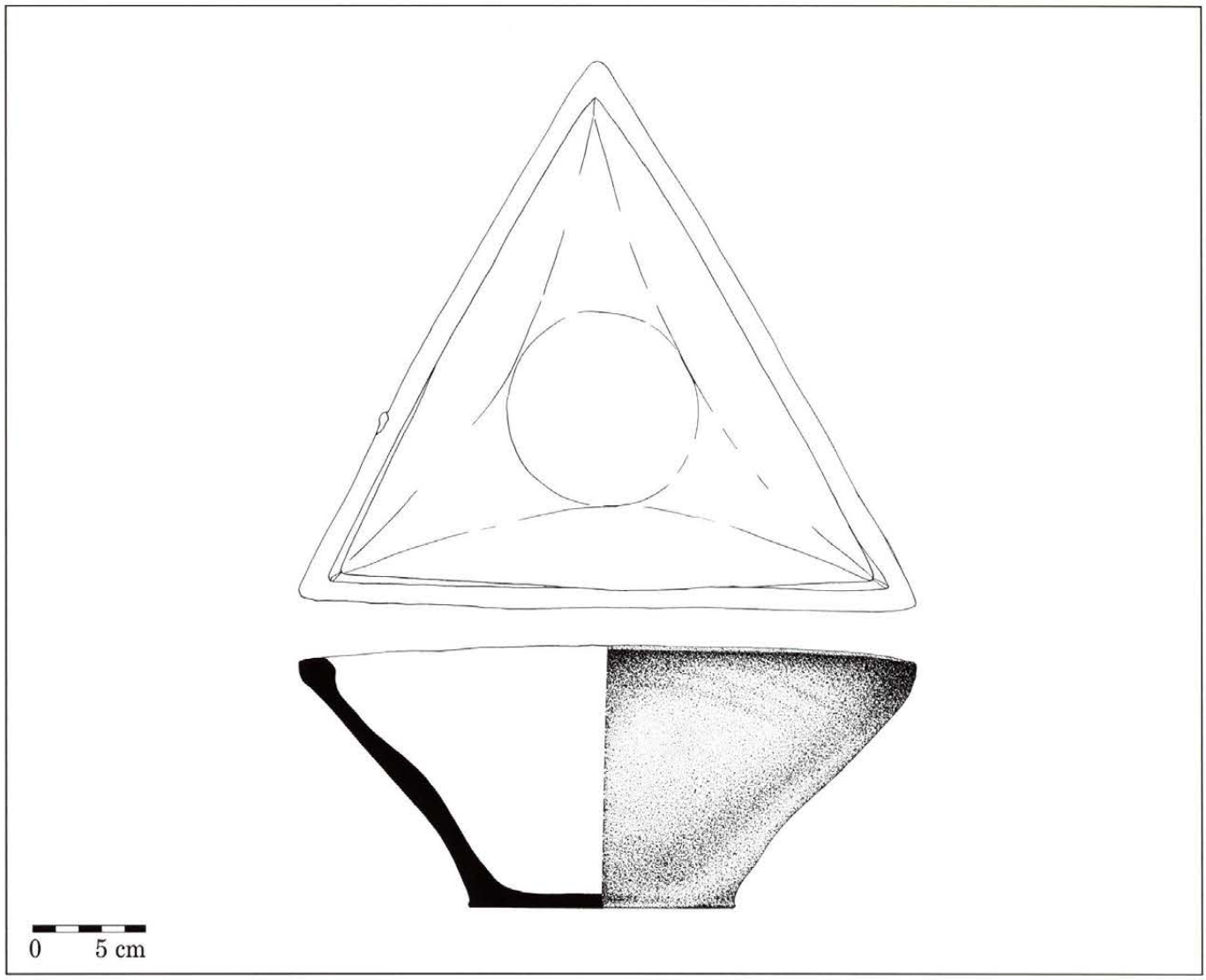

Obr. 259: Vartnov. Keramický kachel.

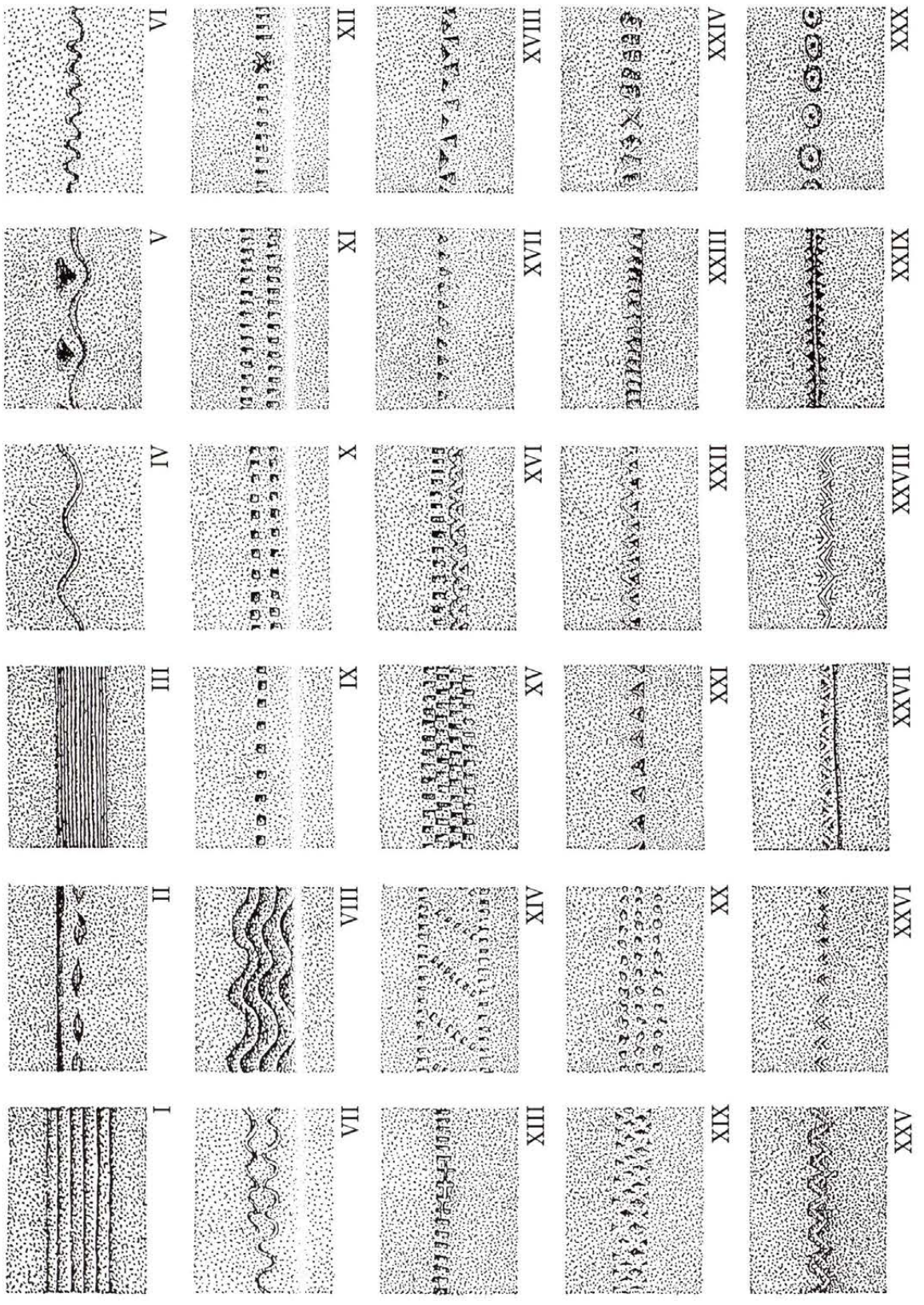

Obr. 260: Vartnov. Ryté a vtlačované výzdobné motivy na keramice.

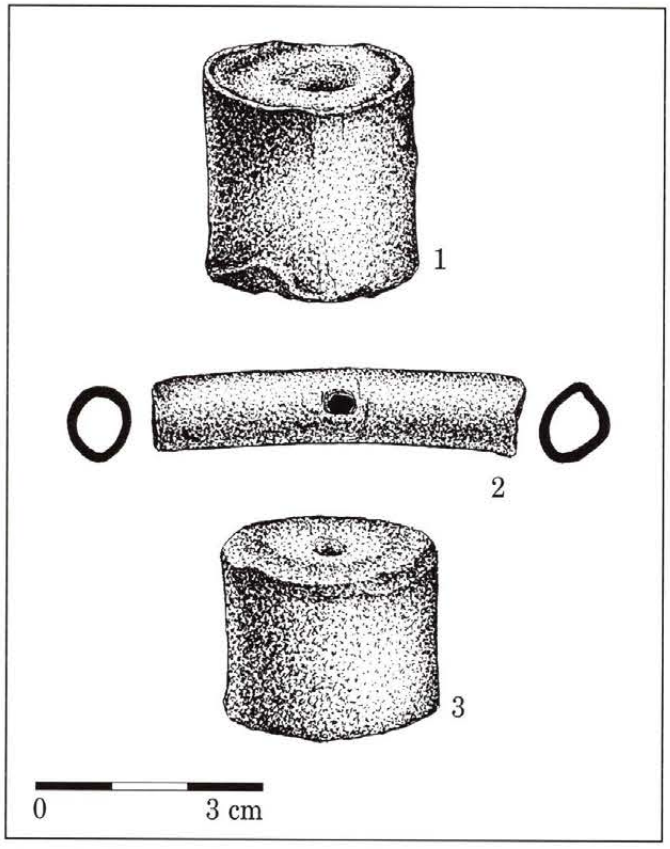

Obr. 261: Vartnov. Olověné projektily a kostěná dutá píšťalka.

Plastické zdobení nebylo zaregistrováno, výjimečně je světlý střep opatřen červeně malovanou linkou.

Z ostatních keramických nálezů lze upozornit na zlomky loštických pohárů (obr. 254:1) i hrnců, zvonovité poklice, pokladničku, cedník, přeslen nebo neúplnou terakotovou obkladačku zdobenou reliéfní ornamentikou (obr. 258:4). Celý soubor se hlásí do 14. století a věku následujícího, přičemž za horní hranici můžeme považovat období česko-uherských válek, snad rok 1474. Mladší materiál již není přítomen. Některé ojedinělé fragmenty mohou být sice starší 14. století, zřejmě však bez zásadnějšího vlivu na datování doby vzniku fortifikace, kterou klademe do jeho prvých decénií.

Výzkumem byly získány i některé další předměty, např. kostěné duté píšťalky či vábničky (obr. 261:2), zlomek kostěné na povrchu hlazené střenky nože se dvěma otvory pro nýt, vápencová kulička (obr. 258:3), část tufitové koule o průměru 15 cm, kamenný brousek, cihly s otisky psí tlapky, ale i 7 mincí. Z nich nejstarší jsou groše krále Václava IV., nejmladší pak vídeňský fenik vévody Albrechta V., patrně z 30. let 15. století.

Znamenitý korpus takřka 300 kusů představují kovové artefakty hlásící se většinou již do závěrečné fáze existence hradu. Svědčí o tom zvláště bohatě zastoupená militária a předměty vážící se k výstroji jezdce a koně, a to jak například udidla (obr. 262:3) a hřebla (obr. 263:2), vyspělé tvary třmenů (obr. 262:6; 264:2-3; srv. ŚWIĘTOSŁAWSKI W.: 1990, s. 58-60) a ostruh (obr. 262:1-2), tak i pozůstatky destičkové zbroje (obr. 263:6) anebo většinou robustnější, často otupené hroty s tulejí, patřící střelám z kuše, získané v počtu téměř 200 kusů (obr. 263:1, 3-5; 264:1; TUREK A. - JISL L.: 1953, s. 16). Zcela jistě pak lze se zánikovým horizontem spojovat nález zlomku osmihranné hlavně pušky či ručnice odlité z bronzu (obr. 265:1), olověné projektily (obr. 261:1, 3) patrně z hákovnice a unikátní železné kování „berana" o váze 13 kg, původně zřejmě 10 - 12 m dlouhého. Dále železný, velmi dobře zachovalý palcát (obr. 266), napínák tětivy kuše (obr. 262:7), záštitu tesáku (obr. 262:4) nebo čtyřramennou hvězdici (obr. 262:5) aj.

Hrubě tesané, až 80 kg vážící kamenné koule vypovídají o použití velkých praků při obléhání hradu, stejně jako menší kamenné koule (ale i jedna železná) dovolují uvažovat o zapojení lehčích obléhacích strojů, snad katapultů („kluků"), balist a možná i děl do dobývání pevnosti. K jedinečným objevům pak patří 103 cm dlouhé štíhlé železné kopí, dříve považované za tzv. franské ango ze 6. - 7. století. Představuje však jednoznačně středověkou zbraň používanou ve 13. - 15. století a snad i později pěchotou (JISL L.: 1952, s. 57; KOUŘIL P.: 1988, s. 294-295).

Vcelku slaběji jsou v nálezovém fondu přítomny řemeslnické nástroje, téměř mizivě zemědělské nářadí (zlomky dvou srpů). Více je nálezů patřících kování dveří a stavebnímu kování. Z osobní výbavy lze upozornit na bronzové prolamované, rytím zdobené nákončí opasku se dvěma nýty pro uchycení. U některých fragmentů je interpretace nejasná a diskutabilní.

V sumě však lze říci, že vartnovská kolekce kovových předmětů prezentuje důležitý celek pro poznání hmotné kultury 15. století (zvláště jeho 3. čtvrtiny) ve vyšším sociálním prostředí, mající i svůj nesporný význam chronologický. Soubor je přínosný rovněž pro poznání soudobého válečnictví, zejména způsobu dobývání opevněných sídel.

Ikonografie a dokumentace

První plánky, schematicky zobrazující situaci Vartnova a nejbližšího okolí k rokům 1474 (vyvrácení hradu; obr. 267), 1668 (založení osady Pochně; nejstarší obecní pečeť pochází z roku 1674) a 1932 (před archeologickým výzkumem), vyhotovil v letech 1932-1933 zemědělský inženýr H. Horny z Úvalna. Je na nich patrno základní půdorysné členění hradu včetně fortifikačního systému, ale také znázornění valu a příkopu, které obklopovaly vlastní ves Pocheň a jejichž pozůstatky byly ještě v roce 1945 místy dobře čitelné. Tato dokumentace je součástí poměrně rozsáhlé rukopisné práce o Vartnovu, uložené dnes v Městském muzeu v Krnově.

Výsledky archeologického výzkumu vlastního jádra zaměřil v průběhu výkopových prací stavitel G. A. Horny a vzniklý plánek je opět součástí krnovského rukopisu.

Z tohoto zaměření snad (?) vycházel i H. Weinelt, i když některé architektonické prvky buď upravil, nebo i vynechal (např. ortogonální stavení, tzv. kuchyni, parkánovou zeď), anebo v době, kdy případně sám pořizoval nákres, nebyly

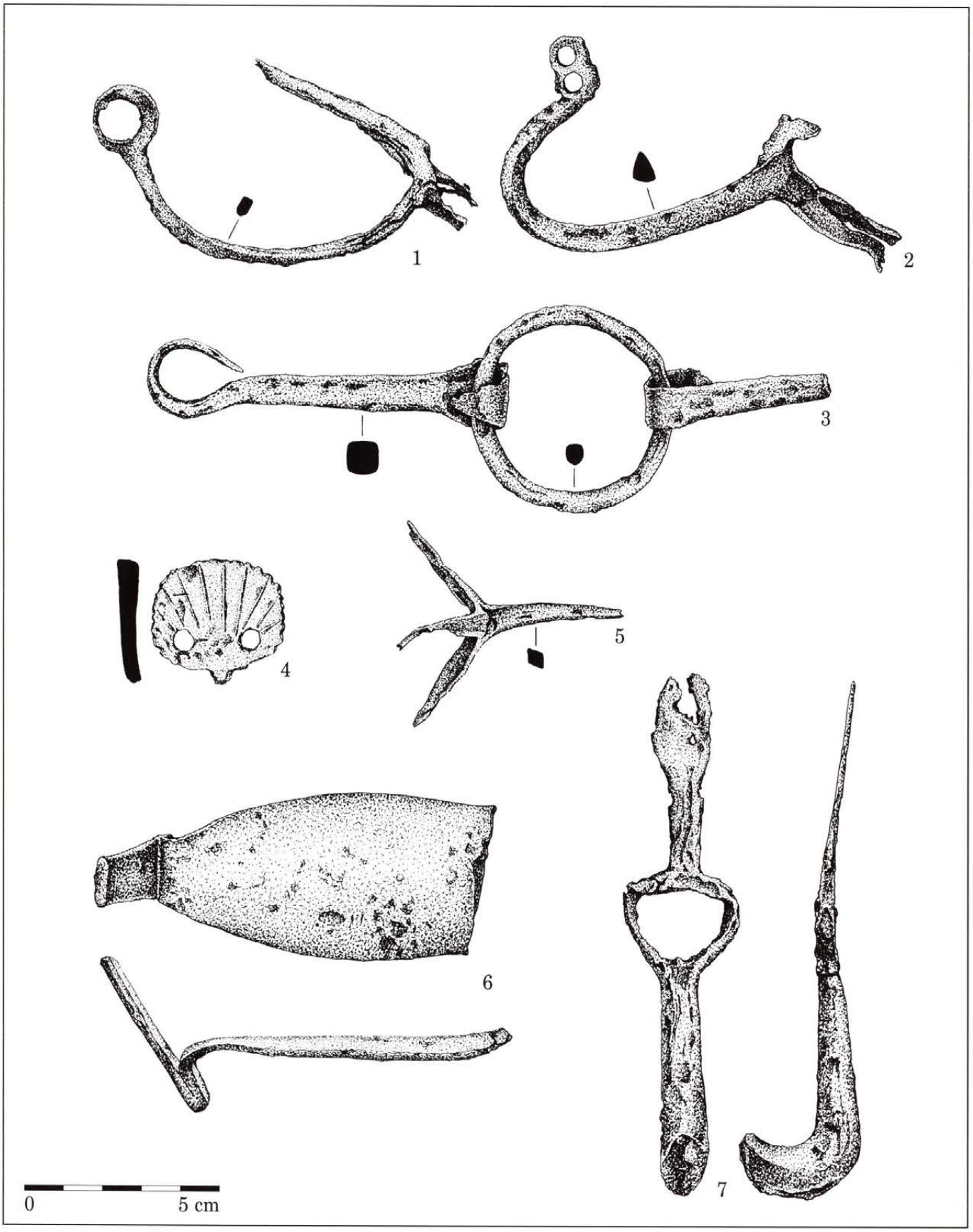

Obr. 262: Vartnov. Železné předměty.

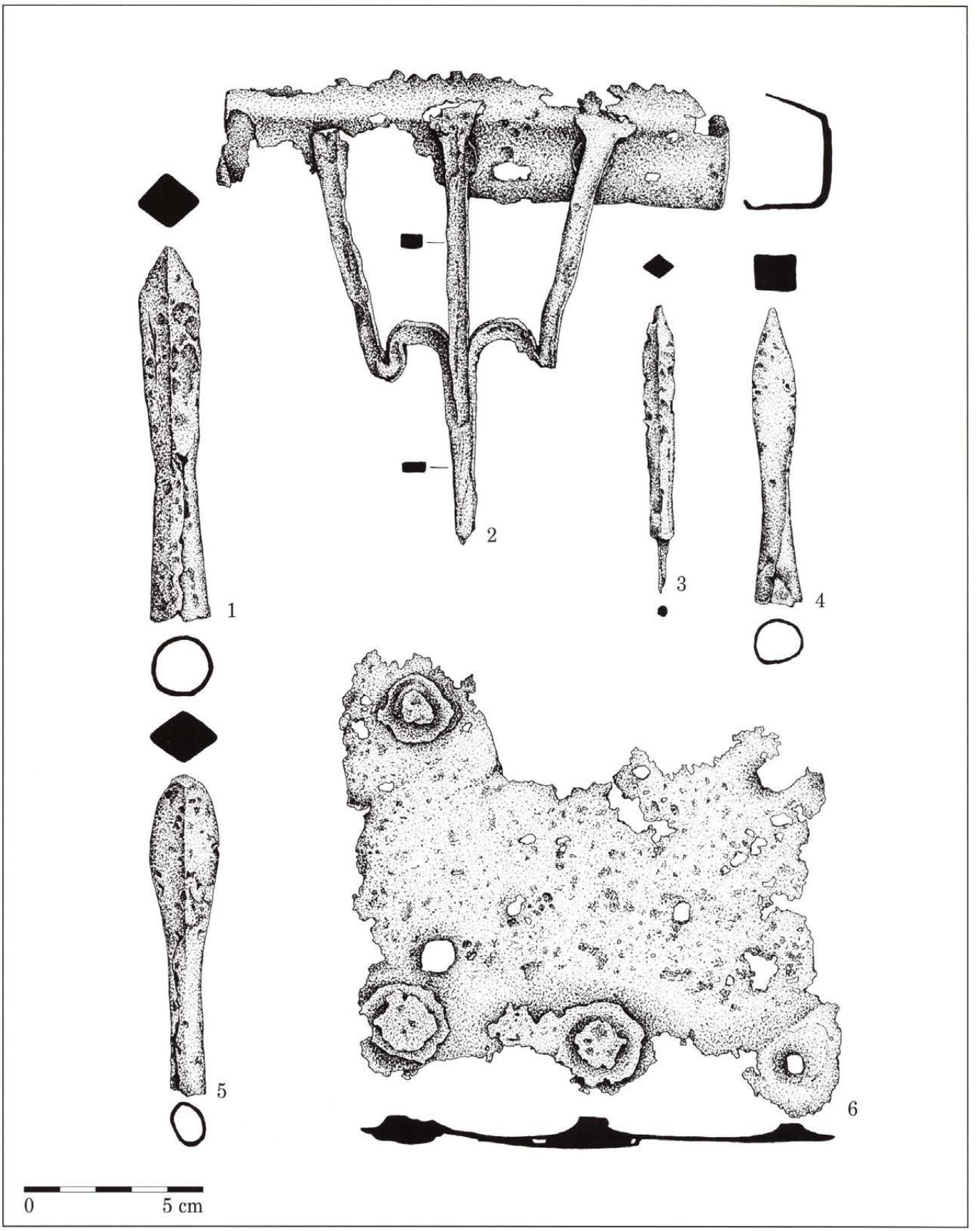

Obr. 263: Vartnov. Železné předměty.

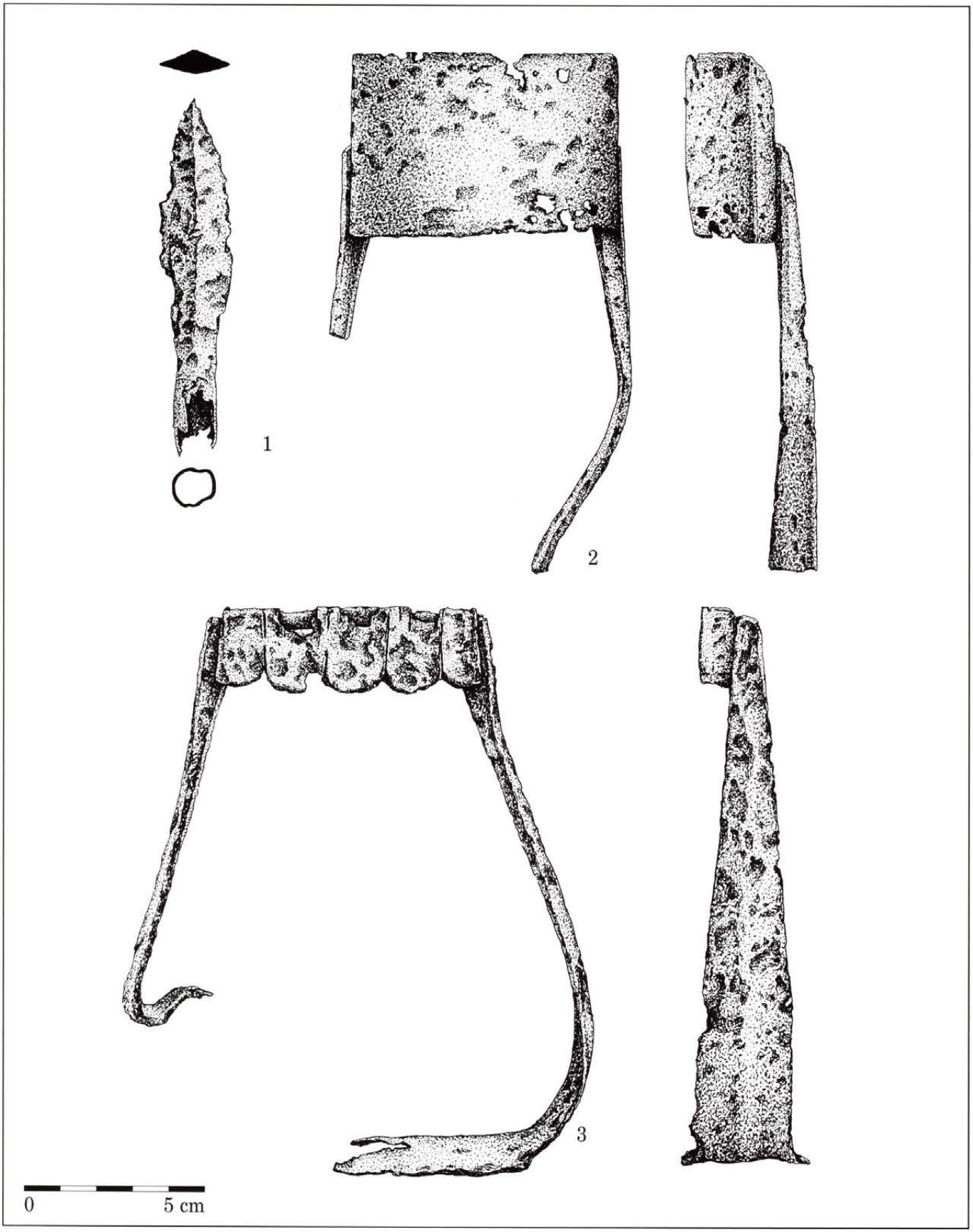

Obr. 264: Vartnov. Železné předměty.

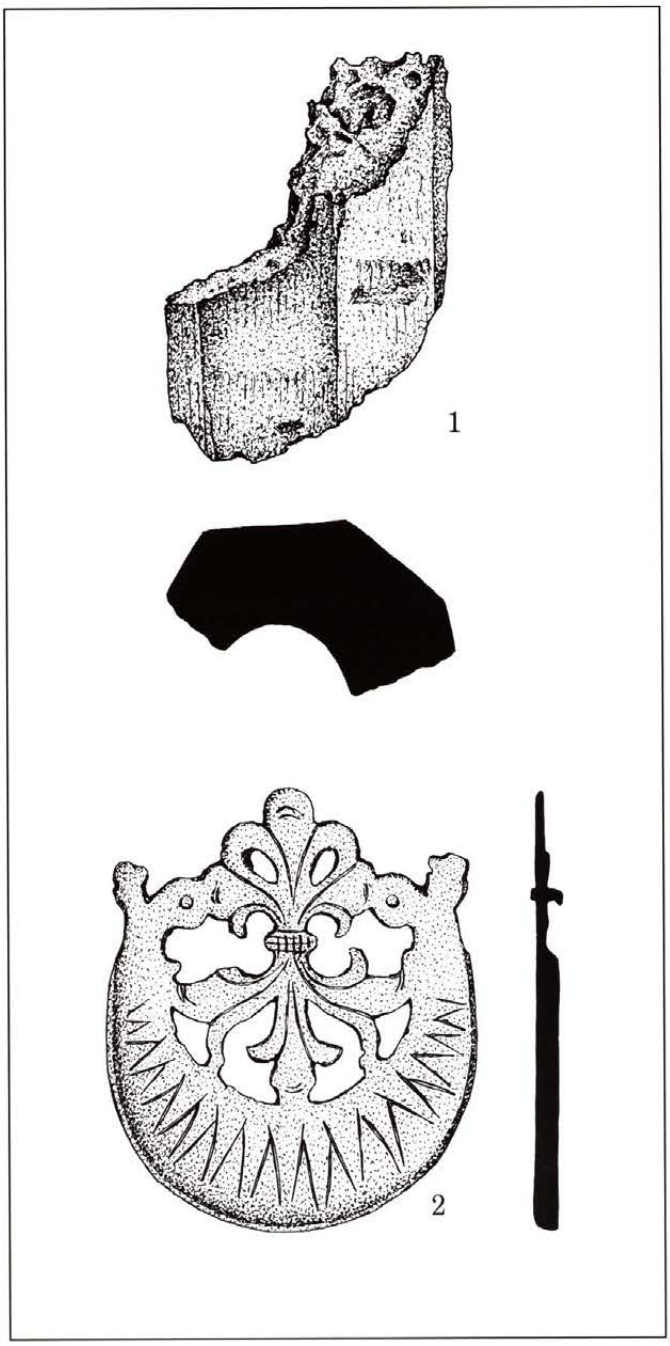

Obr. 265: Vartnov. Bronzový zlomek hlavně pušky a bronzové kování.

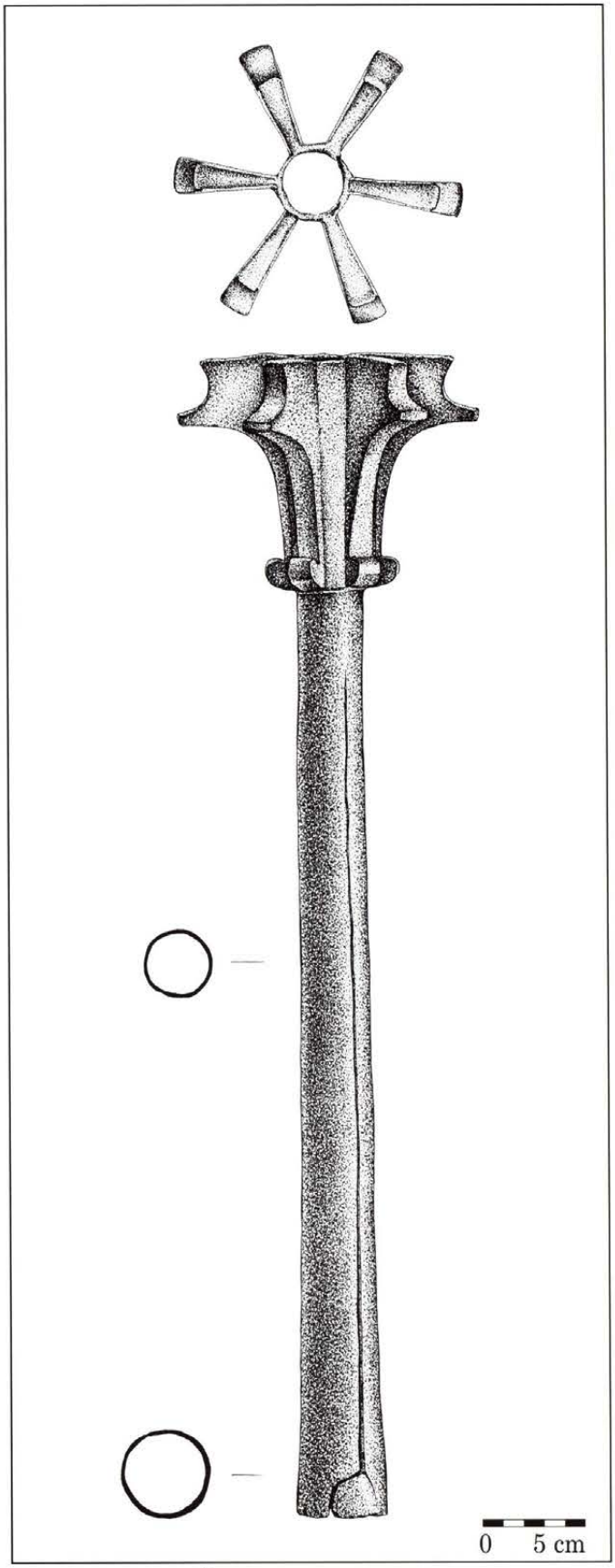

Obr. 266: Vartnov. Železný palcát.

již tak zřetelné, aby je mohl zaznamenat (WEINELT H.: 1938, s. 25). Weineltův půdorys, avšak s chybným průvodním textem, byl zohledněn i v nejnovější práci o hradech německého středověku (KRAHE F. - W.: 1996, s. 640). Originál zaměření hradu od G. A. Hornyho však převzal do své práce o Vartnovu o padesát let později P. Kouřil a ve svém samizdatovém dílku také pocheňský rodák F. Schneider (KOUŘIL P.: 1988, s. 286; SCHNEIDER F.: 1988, s. 8). Naposledy byl vzpomenut i v přehledné studii o slezských hradech v roce 1996 (KOUŘIL P. - WIHODA M.: 1996, s. 76).

Stav lokality na konci 80. let našeho století s již dosti změněnou situací zachytila (avšak bez čelního valu a příkopu) terénní skica M. Plačka, použitá i v posledním souhrnném díle o moravských a slezských hradech a také v soupisu uměleckých památek Moravy a Slezska (KOUŘIL P. - MĚŘÍNSKÝ Z. - PLAČEK M.: 1990, s. 245; SAMEK B.: 1994, s. 267; PLAČEK M.: 1996, s. 356). Zde prezentované půdorysné zaměření s valy a příkopy bylo provedeno v roce 1996.

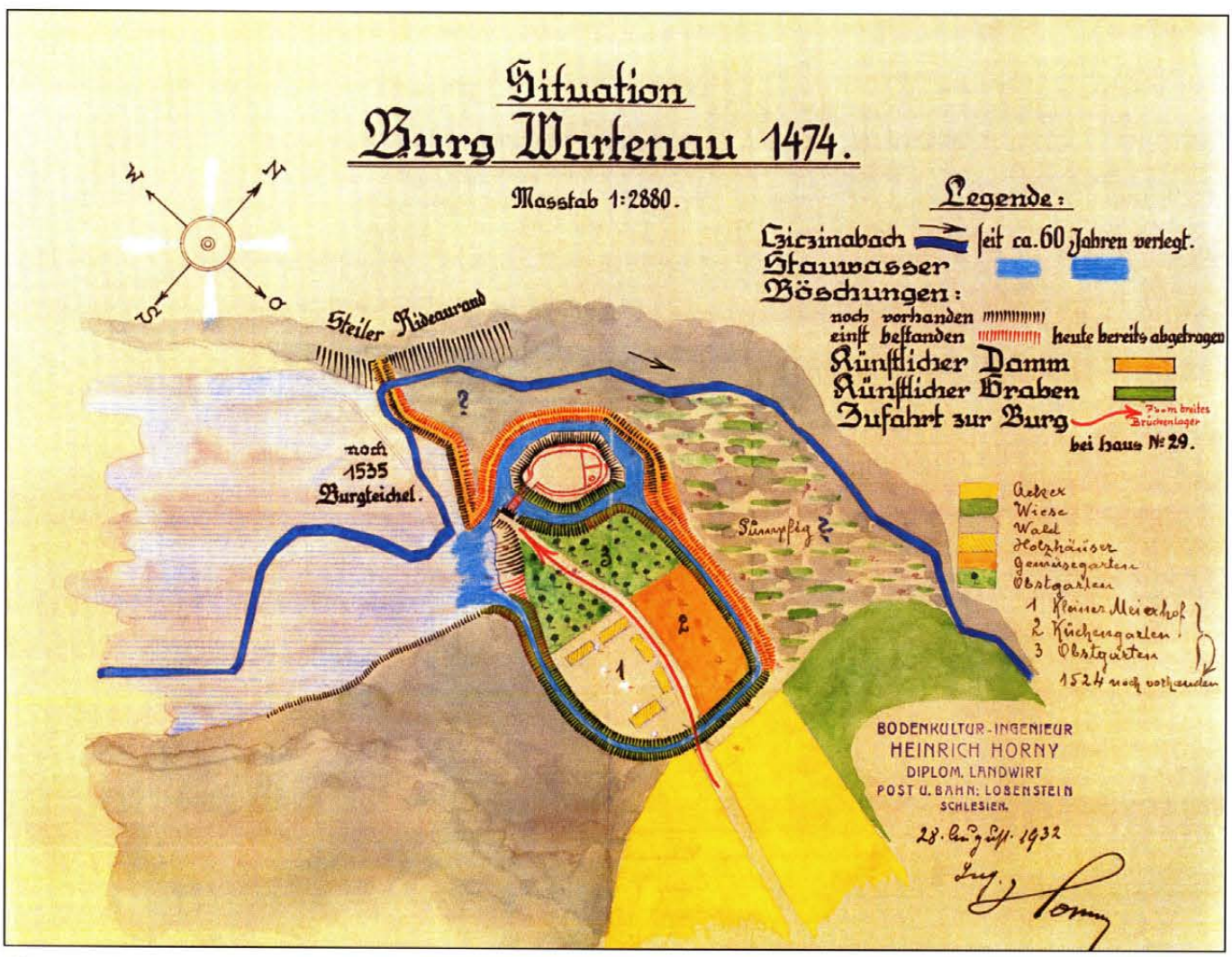

Obr. 267: Vartnov. Situace hradu a nejbližšího okolí k roku 1474 podle představ H. Hornyho.

Literatura

- **GRUNDMANN, G. - UHTENWOLDT, H.,** 1944: *Die schlesischen Burgen.* Breslau.
- **JISL, L.,** 1952: *Slovanský kmen Holasiců ve světle archeologických nálezů,* ČSM-B II, s. 33-64.
- **JISL, L.,** 1957: *K nejstaršímu osídlení krnovského okresu,* Krnovsko 1, s. 1-5.
- **JISL, L.,** 1964: *Počátky archeologického bádání ve Slezsku a opavská muzea,* in: 150 let Slezského muzea, Ostrava, s. 121-129.
- **KINZER, H.,** 1928: *Fund von der Ruine Wartenau,* JL 3, s. 78.
- **KINZER, H.,** 1931: *Ruine Wartenau,* JL 6, s. 48.
- **KOBER, E.,** 1934: *Wartenau,* JL 8, s. 37-40.
- **KOBER, E.,** 1937: *Die Schellenburg und die Burg Wartenau nach dem Landbuch v. J. 1531,* JL 11, s. 35-38.
- **KOUŘIL, P.,** 1988: *Hrad Vartnov a jeho postavení ve vývoji hradů na Opavsku,* in: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc., Brno, s. 285-304.
- **KOUŘIL, P. - MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1990: *Mährische und schlesische Burgen des 13. Jahrhunderts in mitteleuropäischen Zusammenhängen,* Castrum Bene 1, s. 229-246.
- **KOUŘIL, P. - MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1994: *Opevněná sídla na Moravě a ve Slezsku (vznik, vývoj, význam, funkce, současný stav a perspektivy dalšího výzkumu),* AH 19, s. 121-151.
- **KOUŘIL, P. - WIHODA, M.,** 1996: *Die Burgen Böhmisch Schlesiens. Ihre Entstehung, Funktion und Stellung in der Siedlungsstruktur,* in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech - zamek, Wrocław, s. 67-84.
- **KRAHE, F.-W.,** 1996: *Burgen des deutschen Mittelalters.* Augsburg.
- **KUBITZA, F.,** 1938: *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens,* DMSH 24/9-12, s. 198-209.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z.,** 1981: *Přehled dosavadního stavu výzkumu fortifikací 11. až počátku 16. století na Moravě a ve Slezsku (hradiska a hrady),* AH 6, s. 147-197.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1988: *Nástin vývoje hradní architektury vrcholného středověku na Moravě a ve Slezsku do období husitských válek,* AH 13, s. 217-249.
- **NEKUDA, V. - REICHERTOVÁ, K.,** 1968: *Středověká keramika v Čechách a na Moravě.* Brno.
- **PETER, A.,** 1879: *Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesien.* Teschen.
- **PETERSEN, E.,** 1939: *„Fränkische" Sperfesten des 6. bis 7. Jahrhunderts an den Sudetenpässen,* Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit 15, s. 130-134.
- **PLAČEK, M.,** 1992: *Die Entwicklung der mährischen Burgen im 14. Jahrhundert,* Castrum Bene 2, s. 296-314.
- **PLAČEK, M.,** 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku.* Praha.
- **PŘIHODA, R.,** 1932: *Zur Typologie und Chronologie mittelaterlicher Pfeilspitzen und Armbrustbolzeneisen,* Sudeta VIII, s. 43-67.
- **PŘIHODA-LEIPA, R.,** 1934: *Die Ausgrabungen auf den Burgruinen Wartenau und Schellenburg,* Neues Tagblatt č. 74, 20. 5. 1934.
- **SAMEK, B.,** 1994: *Umělecké památky Moravy a Slezska 1, A/I.* Praha.
- **SCHNEIDER, F.,** 1988: *Geschichte und Leben im Wartenauer Land in Pochmühl.* Pochmühl-Nürnberg.
- **SLÁMA, F.,** 1887: *Oesterreichisch Schlesien. Landschafts-, Geschichts- und Kulturbilder.* Prag.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Severní Morava.* Praha.
- **SVOBODA, L.,** 1995: *O plášťových hradech,* AH 20, s. 355-388.
- **TESAŘ, P.,** 1917: *Nejstarší dějiny enklav moravských na Opavsku 3. Litultovice,* VMO 23, s. 59-119.
- **TUREK, A. - JISL, L.,** 1953: *Ostravsko za česko-uherské války ve světle písemných pramenů i archeologických nálezů,* ČSM-B III, s. 1-24.
- **WEINELT, H.,** 1936e: *Die Herkunft der westschlesischen Wasserburgen,* DMSH 22, s. 202-205.
- **WEINELT, H.,** 1937b: *Frühgeschichtliche Wehranlagen bei Jägerndorf,* Der Oberschlesier 19, s. 501-507.
- **WEINELT, H.,** 1938: *Das deutsche Oppaland und das angrenzende deutsche Nordmähren als Wehrbaulandschaft,* Der Burgwart 39, s. 21-31.
- **WEINELT, H.,** 1939a: *Volkskunde und Wüstenforschung. Grundsätzliches, gezeigt an einem südschlesischen Beispiel,* Zeitschrift für Volkskunde 48, Neue Folge 10/3,s. 265-288.
- **WEINELT, H.,** 1940: *Die Forschungen zur Volksthumsgeographie des südschlesischen Stammesgebietes.* Reichenberg - Leipzig.
- **WEINELT, H.,** 1940a: *Die Turmhügelburg im Ostsudetenland,* MAGW LXX, s. 342-361.
- **WEINELT, H.,** 1942a: *Die alte Strasse von Leobschütz nach Mährisch-Neustadt,* Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums, Neue Folge II, s. 5-42.

VIKŠTEJN

okres Opava, katastrální území Radkov-Dubová
druhá třetina 14. století

Historické zprávy

27. 8. 1282

Jedním z osmi zvolených arbitrů ve sporu Benešoviců s klášterem Hradisko u Olomouce byl pan Jan z Radkova, pravděpodobně bratr (?) Trutvína z Lublic a Vítka z Vítkova (CDM IV, s. 269-270, č. 204: „...*Johannes de Ratkow...*"), vlastník vsi Radkova, na jejímž katastru byl později vystavěn hrad Vikštejn.

22. 6. 1288

Mezi svědky listiny vévody Mikuláše I. Opavského pro hrobnické johanity jsou zaznamenáni Trutvín z Lublic a Heraltic a jeho bratr Vítek (SUB V, s. 299-300, č. 384: „...*domino Treutwino et fratre suo Witigone ...*"). Poprvé je tak zachycen v písemných pramenech zakladatel městečka Vítkova (srv. k r. 1301 CDM V, s. 131-132, č.127) a rodové moci pozdějších pánů z Vikštejna.

28. 8. a 9. 10. 1369

Mezi svědky jednání manského soudu olomouckého biskupství je uveden pan Vítek ze Šostýna. Jde o nejstarší známý doklad o později bezpečně doloženém držiteli hradu Vikštejna (LB II-1, s. 39, f. 4a, f. 94: „... *domino Withkone de Sawnstayn ...*"; srv. k r. 1377 LB II-1, s. 66, f. 18).

18. 4. 1377

Komise osmi rozhodčích, která rozdělila opavské vévodství mezi syny Mikuláše II. a jejímž členem byl pan Vítek z Vítkova („...*Herr Wythe von der Weitenstat ...*"), začlenila statky pana Vítka, jejichž středisky bylo město Vítkov s hradem Vikštejnem, do údělu mladších knížat Václava a Přemka. K městu a hradu náležely Dolní (a Horní) Ves, Klokočov, Lhotka u Vítkova, Čermná a Radkov s Melčí. Pan Vítek mimoto držel Košetice a díl Kobeřic (CDS VI, s. 195-197, č. XIV: „... *Herr Withe mit der Stat Witenstat vnd mit dem Hause vnd mit dem dorff mit Glogoczendorf, mit dem klainen Nicoschaw, Czirmena, Radekuow mit der melcze, mit Scoschottendorf mit Scoberwicz ...*"; srv. CDS VI, s. 197-200, č. XV). Hrad je tak poprvé zachycen v písemných pramenech.

1377/1379

Hradu a panství se ujali Vítkovi synové – bratři Bernard, Václav a Jan z Vikštejna.

13. 12. 1379

Bratři Bernard a Václav z Vikštejna („... *Bernhard et Wenceslaus fratri de Witkenstein ...*") byli pohnáni k manskému soudu v Kroměříži Petrem, měšťanem opavským, o 20 hřiven grošů. (LB II-1, s. 85, f. 27). Bratři se však do Kroměříže 17. 6. 1380 nedostavili (LB II-1, s. 89, f. 29).

před 14. 3. 1382

Bernard s Václavem se rozdělili o otcovské statky tak, že Václav převzal panství hradu Šostýna na Moravě („... *Wenceslaus dominus in Schauensteyn ...*"), zatímco Bernard podržel vikštejnské zboží („... *dominus Bernhardus miles in Witkensteyn...*"). Bratři však nadále jednali v dohodě. Srv. CDM XV, s. 194, č. 225.

1384 - 1385

Bernard z Vikštejna, spolu s dalšími šlechtici z okolí ve službách hlubčického vévody Mikuláše III. Opavského, pustošil země vévody opavského a ratibořského Jana II. (srv. ŠTĚPÁN V.: 1991, s. 3-4). V jeho okolí se pravděpodobně „zaučoval" vojenskému řemeslu také Bernardův bratranec Jan Sokol.

1385/1390

Po Václavovi z Vikštejna a Šostýna se Bernard ujal také správy moravského lenního panství olomouckých biskupů – Šostýna, z něhož udržoval styky s Polskem (ŠTĚPÁN V.: 1991, s. 4-5). Srv. též k r. 1391 (LB II-1, s. 157, f. 73).

před 9. 9. 1394

Zemřel Bernard z Vikštejna a Šostýna (srv. CDM XII, s. 315, č. 342). Vévoda Přemek I. Opavský, který se v r. 1385 sblížil s ratibořským vévodou Janem II., hrad Vikštejn a panství konfiskoval. Pozůstalí páni z Vikštejna odešli na Moravu; Jan na statek Buk, Záviš na Šostýn, jejich bratranci Vaněk z Vikštejna a Jan Sokol na Březník a hrad Lamberk na Jihlavsku.

1394 - 1433

Vikštejn byl zeměpanskou pevností vévody Přemka I. Opavského. Hrad a statek byly nadále spravovány vévodovými purkrabími.

9. 9. 1394

Vévoda Přemek I. disponoval panstvím a jako odškodné za postavení kaple u Opavy daroval opavskému faráři les u hradu (MA Opava, Listiny, sign. IV-4, inv. č. 193; KR s. 112-113, č. 411).

1411

Zbyněk Hřivnáč z Hněvošic, purkrabí na Vikštejně, se ujal jako zástupce Pavla Stoše z Posutic před moravským soudem jeho sporu s Vaňkem z Černé Hory (LC I-2, s. 374, č. 1161: *„...pan Hřivnáč starosta Vitstanský ...“*).

1432

Purkrabím na Vikštejně byl Jindřich Kosíř z Litultovic (ZDOp II-1, s. 24, č. 43, f. 10: *„...Gyndrzich Kosyerz z Litoltowicz, purkrabye na Wiksstenye ...“*). TESAŘ P.: 1917, s. 73, soudil, že Jindřich Kosíř zůstal pukrabím až do své smrti počátkem r. 1436.

18. 9. 1433

Vévoda Přemek I. ve svém testamentu vykázal po své smrti své ženě vévodkyni Heleně Bosenské za vdovské sídlo hrad Vikštejn s panstvím (CDS VI, s. 54-55, č. 187: *„...hrad Wickenstein sewssij gegij zbrogi a farychawen ...“*).

28. 9. 1433 - 1435

Hrad a panství držela do své smrti vévodkyně-vdova Helena.

1435 - 1452

Hradu a panství se ujali synové vévody Přemka, Vilém a Arnošt (*„...Wilhelm und Ernst Gebrüder, Herzoge und Herren zu Troppau und Witkenstein...“*), kteří obnovili rychtáři v Čermné privilegium na rychtu (KR s. 140, č. 487). Podle něho byl rychtář mimo jiné povinen odvádět ulovenou vysokou zvěř purkrabímu na Vikštejně.

1435 - 1440/46

Podle P. Tesaře (1917, s. 73) se po smrti svého otce stal purkrabím na hradě Václav Kosíř z Litultovic.

1447

Jindřich Křístek z Moravice, purkrabí na Vikštejně, přepadl Václava z Doloplaz na Štramberce a kořist odvlekl na Vikštejn (RS/ZDOp I-2, s. 46, č. 446, f. 46b).

1452-1461

Po smrti vévody Viléma zůstal majitelem hradu a panství vévoda Arnošt Opavský.

1455

Hrad spravoval purkrabí Budivoj z Moravice a Vikštejna, bratr Jindřicha Křístka, pohnaný 13. 5. 1455 Hanušem Bomblarem k zemskému soudu v Opavě (RS/ZDOp I-2, s. 59, č. 539, f. 63b). Srv. k r. 1456 (RS/ZDOp I-2, s. 60, č. 544, f. 64a a s. 61, č. 555, f. 66a).

1461

Vévoda Arnošt nechal vložit do zemských desk hrad a panství Vikštejn za věrné služby Budivojovi z Moravice (RS/ZDOp I-2, s. 62, č. 563, f. 67a: *„...Wikstein s geho zbozim...“*).

1461 - 1466?

Hrad s panstvím náležel Budivoji z Moravice (srv. k r. 1462 CDS VI, s. 84, č. 259; k r. 1463 ZA Opava, SSA Listiny, sign. A XXVI-9, inv. č. 29). Podle A. Turka a L. Jisla (1953, s.2-3) se Budivoj asi r. 1466 údajně vzepřel českému králi Jiřímu z Poděbrad jako pánu na Opavsku a v nastalých bojích padl.

1466/1471

Vikštejnské zboží bylo králem konfiskováno a jako přímé manství českého krále svěřeno Hynčíku Bírkovi z Násile (srv. TESAŘ P.: 1917, s. 89).

18. 1. 1473

Hynčík Bírka z Násile a Vikštejna doložen v držbě hradu a panství (TESAŘ P.: 1917, s. 88-89).

1474?

Hynčík odmítl vydat hrad opavskému vévodovi Viktorinovi. Proto byl vévodou zajat a uvězněn. Na hradě se však dále bránila Hynčíkova manželka s hradními many, Janem Dětochem ze Šumvaldu na Těchanovicích a Janem Čapkem z Valteřovic na Domoradovicích (TESAŘ P.: 1917, s. 88-89).

srpen 1474

Hrad Vikštejn, označený kronikářem za lupičský zámek („...*brachte* [král Matyáš] *auch an sich Witchenstein* [a další lokality – Plšť a Branici], *die alle Raubschlösser waren* ..."; citováno dle TUREK A. - JISL L.: 1953, s. 8, pozn. 44, srv. s. 15), obsadil při svém tažení na Opavsko král Matyáš Korvín.

1474 - 1503

Hynčík Bírka obhájil svá práva na držbu hradu a panství před vévodou Viktorinem a Vikštejn zůstal v jeho rukou až do jeho smrti.

1473 - 1478 ?

Hynčíkovým purkrabím na hradě byl patrně Jan Stoš z Deštného a Kounic na Kružberku. V r. 1478 Jan ze Zvole totiž pohnal k opavskému soudu Hynčíka Bírku z Násile za to, že dovolil Janu Stošovi učinit v příměří nájezd z hradu Vikštejna („...*z zamku sweho Wiksteyna* ...") na ves Kozmice, kterou Stoš vypálil (KP/ZDOp I-4, s. 103, č. 82, f. 16a).

Popis objektu a archeologické nálezy

Na katastru obce Radkov-Dubová, jižně od osady Dubová (dříve Horní Vikštejn), vysunuty nad konec táhlé, pozvolna klesající vysoké a mohutné ostrožny vypínající se nad smyčkou toku řeky Moravice, stojí v nadmořské výšce cca 435 m rozsáhlé pozůstatky hradu Vikštejna (obr. 268).

Vlastní jádro kamenného hradu na skalnaté vyvýšené kupě s ústředním nádvořím je směrem k jihu doplněno dalším, zhruba obdélným nádvořím, obklopeným ze tří stran ruinami obytných a provozních staveb, na které směrem k severu navazuje původní parkánová, později obvodová hradba obepínající třetí, vnější nádvoří s dalšími budovami (obr. 269). Dále k severu pak následuje hlavní přemostěný příkop, přetínající ostrožnu a předsunuté raně novověké opevnění s vnějším příkopem. Obranný systém hradu, jedné z největších fortifikací na Opavsku, doplňovalo k jihovýchodu vysunuté zařízení nejasné podoby, situované na malém skalisku, vzdáleném od okraje jádra přibližně 100 m a položeném v nadmořské výšce asi o 25 m nižší než hradní jádro. Celková délka opevnění činila přes 260 m a maximální šířka přes 70 m.

Jádro a nejstarší část pevnosti tvořil nevelký středověký hrad nepravidelně oválného tvaru, jakoby obalený masivní plášťovou zdí, jejíž síla kolísá mezi 1,5 m na nejslabším místě u východního průchodu do původního parkánu a 3,1 m v čele dispozice, kde se jádro tupě zahroceným břitem obracelo proti směru příchodu k hradu (obr. 270; 271). Plášťová zeď na bočních stranách vysoká asi 6,0 - 8,5 m zde byla formou jakéhosi štítového čela, chránícího za ním skrytý vnitřní areál hradu, zvýšena o nejméně 4,5 m. Toto čelo mělo nároží armovaná většími bloky kamene. Jeho síla směrem vzhůru stále klesala ústupky pro uchycení vnitřních konstrukcí, které spolu s nedochovanou zdí, uzavírající jej směrem dovnitř hradu, vytvářely z čela dojem mohutné věže, zmiňované roku 1640. V úrovni 2. nadzemního podlaží činila tloušťka čelní zdi 2,2 m, v úrovni 3. nadzemního podlaží pak již jen 0,9 - 1,0 m. Koruna zdiva čela se nikde nedochovala. Ve směru předpokládaného ohrožení bylo čelo v úrovni 2. nadzemního podlaží prolomeno třemi střílnami. Po jedné střílně východně a jedné západně od břitu čela zůstaly jen vylámané otvory v torzu hradby, dobře je však dochována druhá západní klíčová střílna (obr. 272). Její tufitové ostění (světlý ∅ 0,26 m, světlá výška 0,45 m, hloubka 0,27 m), sesazené ze dvou kusů kamene, je na vnitřní hraně okoseno. Z vnější strany lícuje střílna se zdivem štítového čela, z vnitřní byla zasazena do šikmého výklenku u střílny širokého 0,67 m a u vnitřního líce zdi 1,15 m. Výklenek je zaklenut segmentovou klenbou, v níž jsou použity silné gotické cihly. Přístup ke střílnám umožňovala podlaha opřená o ústupek vnitřního líce štítového čela a položená na trámech stropu 1. nadzemního podlaží jeho vnitřní zástavby. Jejich existenci prozrazuje dosud devět zachovaných kapes ve zdivu (zbytek zanikl v důsledku destrukce kamenného

Obr. 268: Vikštejn. Letecký pohled na zříceninu hradu.

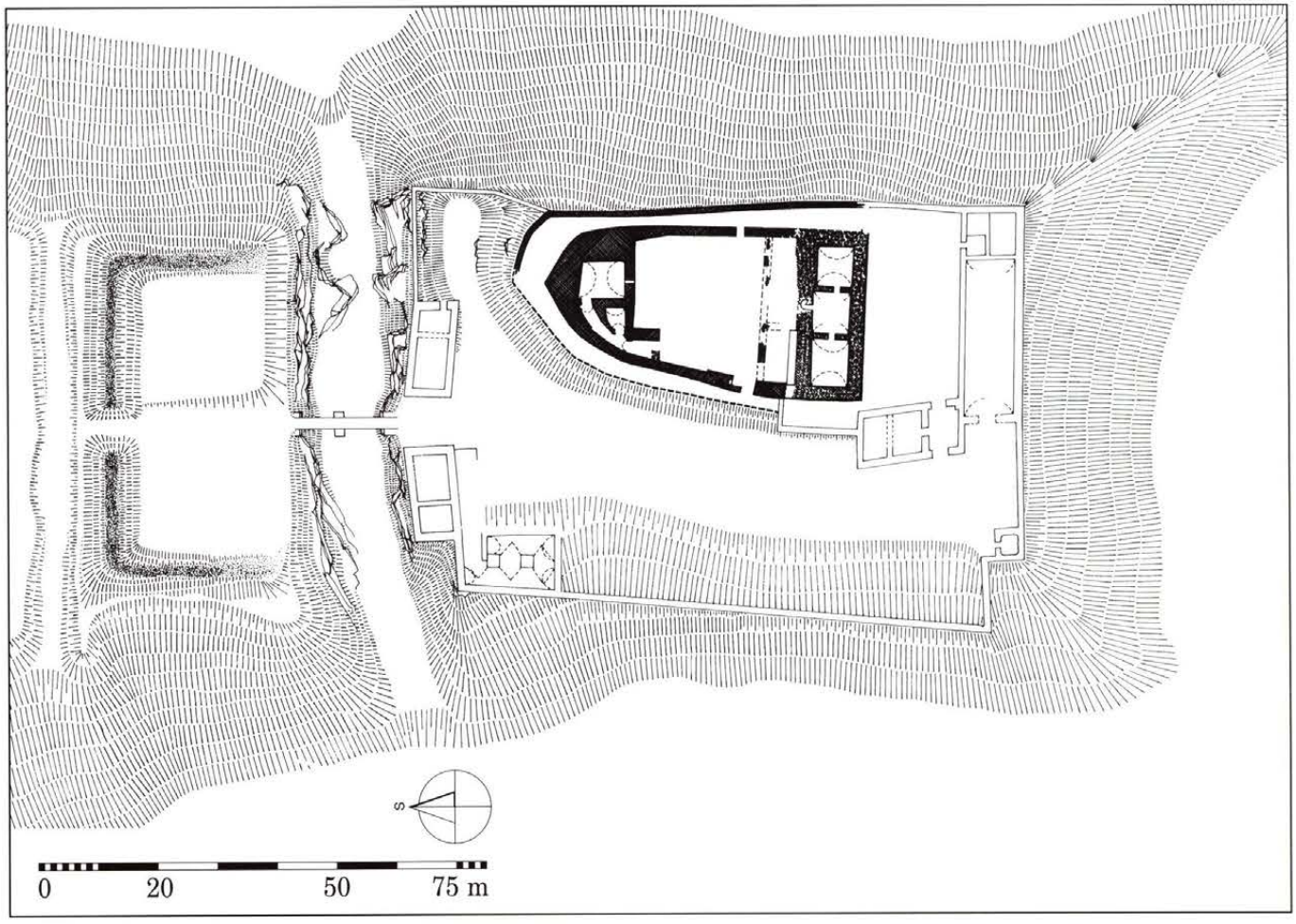

Obr. 269: Vikštejn. Půdorysné zaměření.

Obr. 270: Vikštejn. Pohled na hradní jádro.

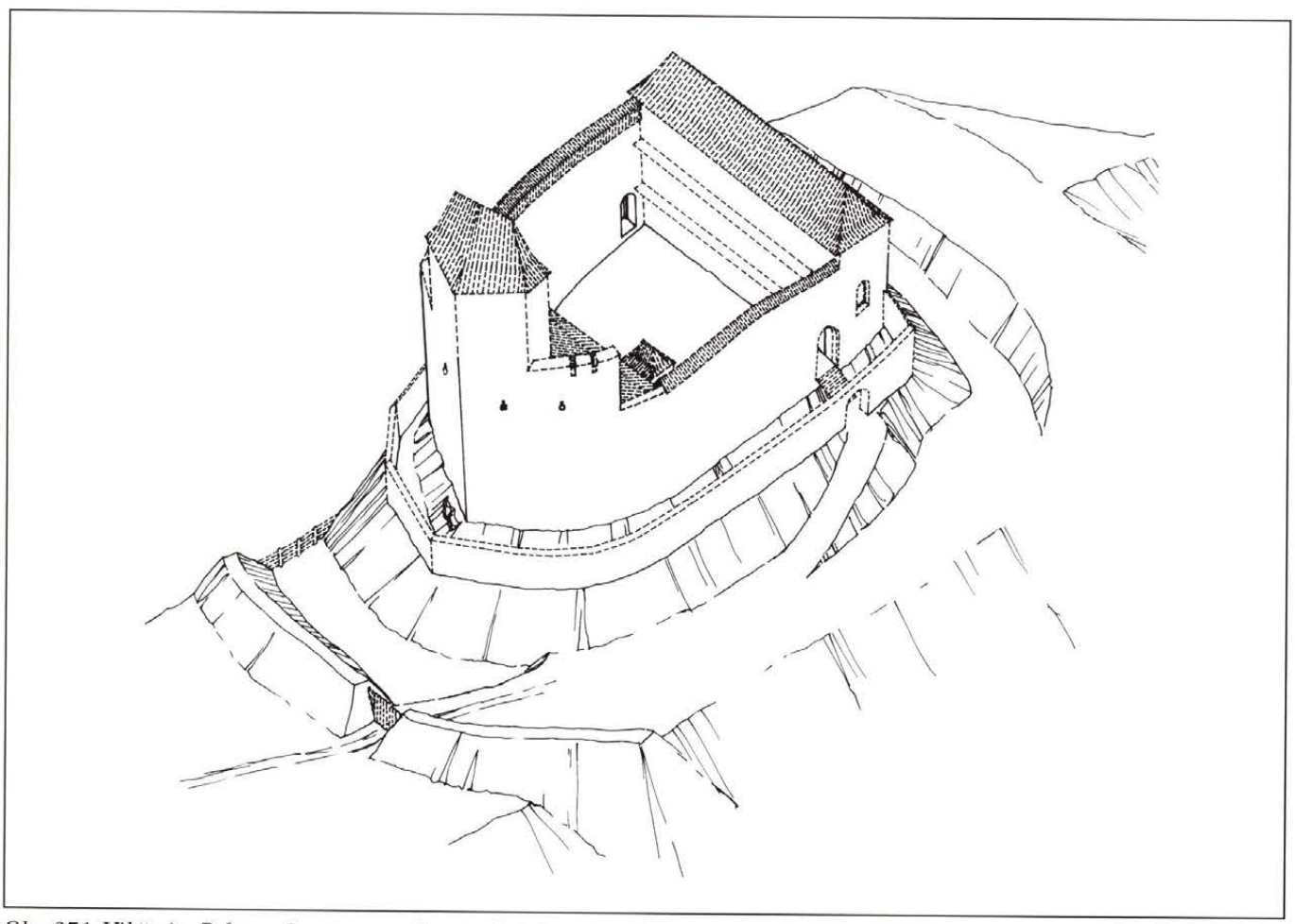

Obr. 271: Vikštejn. Pokus o hmotovou rekonstrukci (15. století).

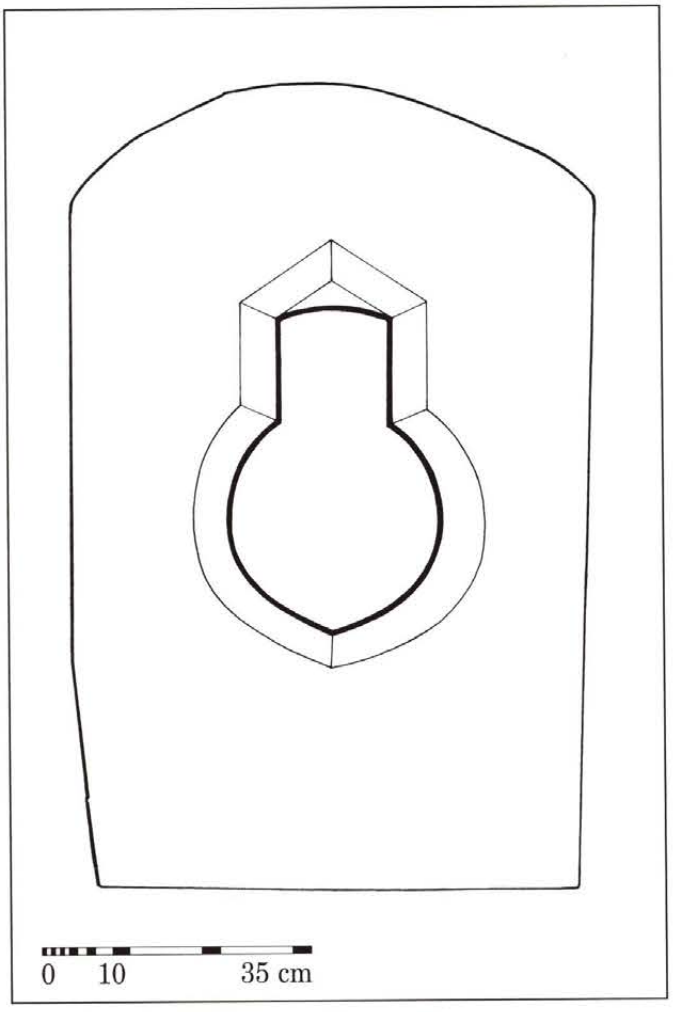

Obr. 272: Vikštejn. Západní klíčová střílna.

líce zdiva hradu). Z vnější strany zeje v čele ve výšce asi 3,0 m nerovná horizontální jizva, snad pozůstatek neúspěšného raně novověkého pokusu o likvidaci opevnění.

Vnitřní zástavba této části hradu byla nejméně čtyřpodlažní. Suterén (obr. 273a), částečně zasekaný do jižní strany skalnatého drobového výchozu, obsahuje velký, lichoběžníkový, valeně sklenutý sklep (6,5/7,5 x 5,9/6,1 m). Z nádvoří, z vnitřku hradního jádra, jej osvětlovalo štěrbinové větrací okénko v ose jižní zdi (šířka při vnitřním líci 0,73 m) s šikmým, prudce stoupajícím parapetem. Druhotně bylo opatřeno recentním půlkruhovým cihlovým záklenkem ve vnějším líci zdiva. Kamenná valená klenbička se však částečně dochovala uvnitř. Sekundárně cihlami přezděné, avšak již původně půlkruhové ostění jediného vstupu do sklepa se nachází v jeho západní stěně, při jejím severním konci. Valená klenba (vysoká přes 4,5 m) je radiálně vyskládána (stejně jako zdivo) z místní lomové droby prolité kvalitní vápennou maltou, vyhřezlou ze spár a jen hrubě rozetřenou po povrchu zdiva. Přístup do velkého sklepa zajišťuje valeně sklenutá, nepravidelně podél obvodové čelní hradby se zalamující chodba (šířka kolísá mezi 1,65 - 2,0 m, výška dosahuje ve vrcholu klenby průměrně 2,0 m). Její podlaha směrem k východu ze suterénu stoupá; částečně je tvořena přisekaným skalnatým podložím, částečně je zanesena hlínou. Postupnost zaklenutí dodnes dokládají úskoky jednotlivých klenebních dílů (šárů). Kout sevřený křivým průběhem chodby a k jejímu ústí kolmým velkým sklepem vyplňuje menší, opět valeně sklenutý sklípek s nepravidelným, k západu se zužujícím půdorysem (1,8/3,3 x 4,3/4,6 m), původně neosvětlený, přístupný půlkruhově zaklenutým průchodem z chodby (šířka 1,56 m). Portál do suterénu, situovaný při západní straně jádra, kryla 4,65 m hluboká lichoběžníková předsíň. Její strop patrně zároveň tvořil podestu přístupu do vyšších podlaží vnitřní zástavby čela. K obvodové hradbě byla přisazena na dilatační spáru.

Prvé nadzemní podlaží (obr. 273b), původně povýšené cca 2,0 m nad úroveň nádvoří, sestávalo z většího, východního pětistěnného sálu (max. vnitřní šířka 8,1 m, hloubka 8,55 m), odděleného od západní prostory příčkou silnou 0,91 m. Do této prostory je zasazen zděný, v půdoryse trojúhelný fundament nejasného účelu, snad základ točitého klenutého schodiště uváděného k roku 1640, případně otopného zařízení (?). Svým vklíněním rozděluje prostoru na přední obdélnou místnost (8,3 x cca 2,1 m) a zadní lichoběžníkovou komoru. Dnes již omítek zbavené líce zdiva obvodové hradby mají dochovány řady otvorů po kůlech lešení.

Vnitřní členění 2. nadzemního podlaží (obr. 273c) zůstává nejasné (podle popisu hradu z roku 1640 zde měla být předsíň, kuchyně a sklenutá ložnice – stopy klenby však nelze potvrdit), stejně tak členění dalšího patra, z jehož obvodových zdí zůstala jen torza.

Vlastní plášťová zeď jádra od čela směrem k jihu zřejmě zachovávala horizontální linii koruny bez ohledu na pozvolna klesající terén. Vnitřní nádvoří se k jihu poněkud rozšiřovalo (šířka u zástavby čela činila 17,2 m, na protilehlé straně 25,4 m, střední délka nádvoří měřila 24,1 m). Hradba byla prolomena dvěma průchody. Větší, snadno dovolující průjezd vozů do nitra hradu (světlost v nejužším místě 2,02 x přes 4,2 m; síla hradby u něj činí 1,93 m na severu a dokonce 2,5 m na jihu), půlkruhově sklenutý, měl kdysi gotické tufitové vnější ostění, později vytrhané. Směrem dovnitř se pozvolna rozšiřuje. Jeho práh byl původně (před prolomením) více než 1 m nad dnešní úrovní nádvoří. V polovině výšky se v jižní stěně uchovala kapsa pro zasunutí závory. Protější severní ostění má vylomenou vnitřní líc; zachované torzo lícování zdiva nasvědčuje existenci nějakého výklenku v blízkosti portálu. Pata hradby je zde zesílena obdélným nízkým soklem vystupujícím před hradbu 0,3 m, širokým 3,8 m. Druhý, menší průchod, rovněž půlkruhem završený (šíře 1,12/1,56 m, hloubka 1,5 m, výška necelé 3 m), byl sekundárně zbaven gotického lomeného tufitového vnějšího ostění. I v jeho severním boku se dochovala 1,8 m hluboká kapsa pro závoru vrat. Směřoval do parkánu. Oproti hlavnímu vchodu do jádra hradu byl poněkud posunut k severu.

Zdá se, že už původně byl jižní konec hradního jádra uzavřen rovně. Závěr tvořil velký obytný palác (cca 25,4 m

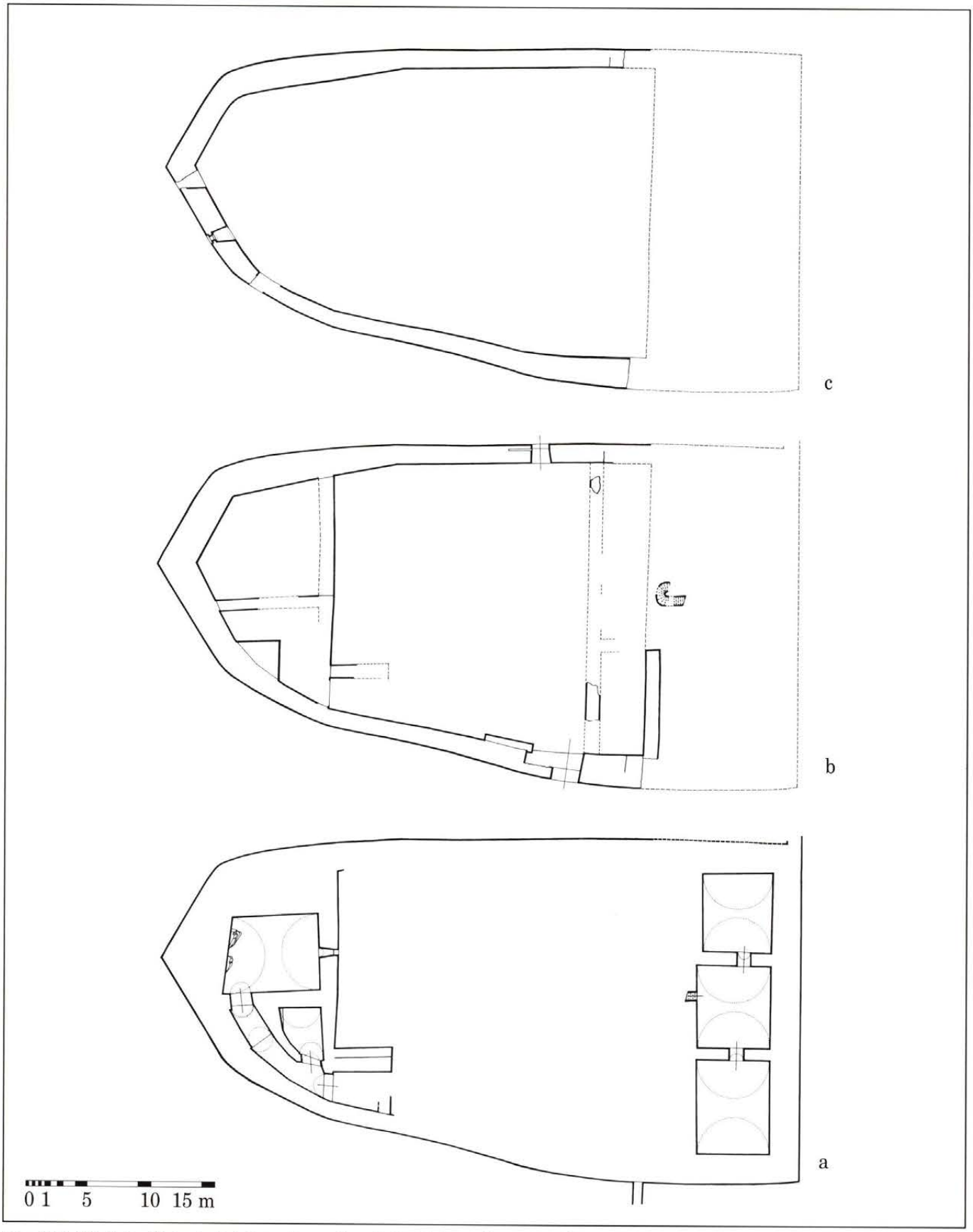

Obr. 273: Vikštejn. Suterén (a), 1. nadzemní podlaží (b), 2. nadzemní podlaží (c).

dlouhý a jen asi 4,7-5,3 m široký), z něhož se udržely jen trosky přízemních zdí navazujících hned na hlavní vstup do jádra hradu. Směrem k západu byl palác otevřen do vnějšího nádvoří velkým oknem, po němž v plášťové zdi zůstala jen neforemná díra. Dokládá, že palác byl nejméně patrový (podle popisu z roku 1640 byl palác po renesanční přestavbě čtyřpodlažní). Poněkud nerovná dilatační spára na východě a návaznost torz zdiv na západě nasvědčují, že při renesanční přestavbě byl starý gotický palác stržen a nahrazen novostavbou rozšířenou do starého, ve skále vylámaného zadního příkopu, který přetínal ostrožnu a chránil hradní jádro od jihu. Hloubku tohoto příkopu lze odhadnout na více než 3,5 m, šířka při vrcholu značně přesahovala 6 m, při dně jistě 5 m.

Jádro obíhal dodnes částečně čitelný parkán. Na východní straně, nejvíce chráněné strmým bokem ostrožny, kam se pro povahu terénu již nemohla rozšiřovat renesanční přestavba hradu, byl široký jen 1,64 až 3,25 m. Při jihovýchodním nároží zvětšeného starého gotického paláce byla v něm umístěna přepažující příčka napojující parkán na jádro. Její zbytek nedovoluje rozhodnout, zda v ní byl průchod, či zda v 16. a 17. století už parkán nebyl průchozí po celém svém běhu. Síla parkánové zdi, dosahující dodnes výšky místy přes 2,2 m, kolísala kolem 1 m. Stejně jako jádro hradu i parkánová zeď byla vyzděna z místní lomové droby na relativně kvalitní vápennou maltu. Na severu, kde se parkán zatáčel kolem břitu čela jádra, jeho šířka stoupala na 2,9 - 5,35 m. Na severovýchodě a východě byl při renesančním rozšíření hradu parkán odbourán a jen z konfigurace terénu lze vyčíst, že podél boku jádra se mohla jeho šíře pohybovat kolem 2 - 4 m.

Konečně posledním, bezpečně zjistitelným prvkem obrany starého gotického hradu na severu byl šíjový příkop přetínající ostrožnu před parkánem. Byl vylámán do skalnatého podloží a jeho šířka v koruně dnes dosahuje necelých 16 m, u dna 5,5 m a dochovaná hloubka proti úrovni parkánu přesahuje 3,5 m. V příkopu měla být podle záznamu z roku 1640 studna zásobující hrad vodou. Její původ nutno položit do spojitosti s existencí gotického hradu a před renezanční rozšíření, které přivedlo do hradu vodu vodovodem přemosťujícím hlavní příkop.

*

Gotický hrad lze tedy vtěsnat mezi hrady s plášťovou zdí, kam byl dosud běžně řazen (KOUŘILOVÁ D.: 1978, s. 2; PLAČEK M.:1982, s. 337; MĚŘÍNSKÝ Z. - PLAČEK M.: 1988, s. 235; KOUŘIL, P.: 1988, s. 298; SVOBODA L.: 1995, s. 381), jen s určitými výhradami. Vlastní obalová zeď byla relativně nízká a zadní palác ji patrně převyšoval. V čele byla kombinována s mohutnou vysokou štítovou zdí, za níž se rozkládala vícepodlažní stavba, charakterizovaná v roce 1640 jako nahoře klenutá věž. Jádro bylo patrně již od počátku obehnáno parkánem a sevřeno mezi dva šíjové příkopy. Přístupová komunikace byla vedena zřejmě už původně po hřbetě ostrožny, tedy od severu, kam byl natočen i břit štítové zdi. Překročila prvý příkop a podél západního boku

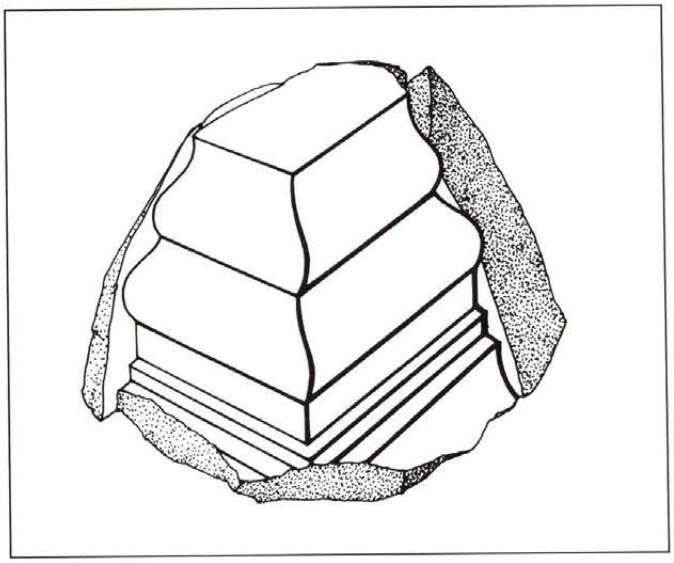

Obr. 274: Vikštejn. Renesanční patka.

hradu prošla až k hlavní bráně, před níž musela být ještě branka v parkánové zdi. Velkým portálem prošla dovnitř na nádvoří, ze kterého se dalo vstoupit jak do zadního paláce, tak do přední věžovité stavby za štítovou zdí a protilehlým východním průchodem i do parkánu. Relativně vyspělá dispozice, pokročilá stavební technika, zejména nápadné půlkruhové záklenky portálů – prvek charakteristický mimo jiné pro stavební družinu působící v poslední třetině 14. století v Opavě při úpravě západního průčelí minoritského kostela sv. Ducha a při stavbě kostela Panny Marie v nedaleké vsi Deštném – jakož i mlčení písemných pramenů o hradě před počátkem poslední čtvrtiny 14. století naznačují vcelku poměrně pozdní výstavbu fortifikace až někdy kolem poloviny 14. století. Původně šlo o mocensko-správní středisko vikštejnského dominia, tvořeného městečkem Vítkovem a řadou okolních vsí, a o rezidenční sídlo na Opavsku relativně mocného šlechtického rodu pánů z Vikštejna.

Snad už na přelomu pozdní gotiky a renesance (roku 1554, respektive 1582 a po něm) došlo k podstatným přestavbám hradu. Ty byly patrně zahájeny stržením zadního gotického paláce (viz výše) a jeho nahrazením novostavbou rozšířenou do starého zadního příkopu gotického hradu. Staticky nejistá torza zdí starého paláce byla překročena segmentovými pasy vynášejícími zdi novostavby. V jejím středu byl ponechán sklenutý průjezd do starého jádra, po jehož stranách bylo jednak vřetenové schodiště do sklepů, tvořených třemi valeně sklenutými prostorami propojenými půlkruhovými průchody, a do vyšších podlaží budovy, jednak klenuté místnosti (kuchyně, jídelna, další kuchyňka a velká komora v přízemí, velký sál, světnice s komorou a východně klenutá světnička, komora a další velká světnice s komorou). Výše se pak nacházely provozní místnosti v podstřeší, sloužící jako sýpky (podle popisu z roku 1640). Takto rozšířený palác uzavíral ze severu druhé nádvoří.

Na jižní straně druhého nádvoří byla před třicetiletou válkou vystavěna 30,3 m dlouhá a asi 9,5 m široká provozní budova, jejíž suterén tvořila téměř 25 m dlouhá stáj pro 32 koní, přístupná z vnějšího třetího nádvoří vchodem na místě pseudorenesančního recentního vstupu. Původně byla valeně sklenutá. Ve východním konci budovy stála malá pekárna a světnička. Zvýšené přízemí s podlahou nesenou trámy, po nichž se v obvodové zdi uchovaly kapsy, bylo členěno na prostornou předsíň, velkou světnici a komoru. Vápenné omítky vnitřní stěny negativně vymezují zřícenou příčku. Místnosti byly osvětleny velkými okny se segmentovými záklenky. Podkroví bylo opět užíváno jako sýpka.

Třetí, západní stranu druhého nádvoří uzavírala renesanční branská budova, nárožím se dotýkající dlouhého provozního (právě popsaného) stavení. Podle záznamu z roku 1640 byl průjezd brány klenutý. Z jeho severního boku se dalo vstoupit do velké komory a menší místnosti za ní. Tato budova s fragmentárně dochovanými původními renesančními omítkami (iluzivní bosáž na severozápadním nároží dodnes patrná) měla být v roce 1640 ještě dvoupodlažní.

K severu na tuto branskou stavbu navazovala velká kovárna, vestavěná do původního parkánu gotického hradu. Směrem do třetího vnějšího nádvoří byla otevřena třemi dodnes dochovanými termoregulačními a komunikačními arkádami (funkce stavby doložena písemně 1640) v obvodové zdi jen 0,8 m silné.

Rozsáhlý prostor západně od hradního jádra, zahrnující popsané renesanční rozšíření na jihu i starý příkop se studnou na severu, s původně nepříznivě prudkým sklonem svahů ostrožny byl obklopen vnější renesanční obvodovou hradbou. Klesání terénu bylo poněkud zmírněno navážkami k východní linii ohrazení, pokud možno vyměřeného ortogonálně bez ohledu na konfiguraci ostrožny. Tato hradba, prolomená na východě řadou raně novověkých střílen, byla v úskoku svého jižního průběhu doplněna věží. V dnešní podobě jde o romantickou novostavbu z 20. století na místě zaniklého objektu, u něhož nelze bez archeologického ověření ani rozhodnout, zda měl kruhový nebo kvadratický půdorys. Věž v této poloze původně kontrolovala cestu stoupající od mostu přes Moravici kolem hradu směrem k Opavě. V severozápadním koutě renesanční hradby je dochován rozsáhlý suterén hospodářského stavení (roku 1640 to byl pivní sklep), sklenutý na dva masivní kamenné pilíře dvojicí podélných, valených, lunetami prolomených kleneb. Široké přístupové schodiště sem klesalo podél severní stěny tvořené obvodovou hradbou. Z přízemí otevřeného k jihu třemi malými okny se zachovala pouze západní obvodová zeď. Objekt zřejmě souvisí s dalšími úpravami v období pozdní renesance po roce 1611. Konečně novou renesanční bránu do hradu z roku 1582 v severním průběhu obvodové hradby vnějšího opevnění lemovaly dvě třípodlažní budovy, jež každé podlaží měly členěno na větší a menší místnost. Suterény byly sklenuté, z kleneb ale zůstaly jen otisky. Přízemí západní budovy sloužilo jako vrátnice, u východní budovy jako stáj pro deset koní. I prvá nadzemní podlaží měla být sklenuta. Patra ploše zastropená (zůstaly kapsy po osazení stropních trámů) a osvětlená velkými okny se segmentovými vnitřními záklenky pak zaujímaly světnice a komory pro hradní úřednictvo, čeleď a posádku.

Před nejvíce ohroženým severním průčelím hradu byl před nově vystavěnou renesanční bránou vyhlouben, respektive ve skále vylámán impozantní příkop, přetínající celou přístupovou šíji ostrožny. Jeho šířka na dně dosahuje místy až 9,5 m, u vrcholu je až 20 m, hloubka ve středu přesahuje 14 m. Příkop, sloužící patrně jako kamenolom pro velkolepou renesanční přestavbu pevnosti, musel být hlouben řadu let. Postupnost jeho lámání prozrazují schodovité ústupky dna a stěn. Byl přemostěn přibližně v příčné ose. Stávající železný most je novodobý (z počátku 70. let 20. století), je však nesen kamennými pilíři, jejichž jádro je alespoň částečně renesanční.

Patrně teprve v období třicetileté války bylo zbudováno násypové hliněné předsunuté opevnění před renesančním příkopem, ve 2. čtvrtině 17. století asi ještě prohlubovaným. Pravidelný obdélníkový tvar předsunutého opevnění, jakýchsi barokních „bastionů", chráněný sypaným valem a protnutý uprostřed přístupovou cestou k mostu do hradu, nedovoluje položit vznik tohoto zařízení hlouběji do minulosti. Před opevněním, sloužícím k oddálení nepřítele od vlastního hradu, je dosud patrný mělký, převážně zasypaný, předsazený příkop. Hrad se po těchto úpravách proměnil v mohutnou pevnost, jejíž životaschopnost musela být z obav před nepřítelem ukončena roku 1646 demolicí vlastní posádkou.

Konečně zbývá se zmínit o zadním opevnění, situovaném na skalnaté kupě pod hradem, vysunutém nad smyčku cesty stoupající od mostu (či dříve od brodu) přes Moravici. Místo o průměru cca 15 m je od klesajícího hřbetu ostrožny odděleno mělkým šíjovým příkopem (max. dochovaná hloubka asi 1 m, šířka u dna něco přes 1 m a 2-3 m u vrcholu). Kruhové jádro zařízení (∅ cca 12 m) má ve skále vylámaný nepravidelný střed. Stopy zděné zástavby nebo jiné pozůstatky uspořádání dnes nejsou patrné. Nelze vyloučit, že místo mohlo být k strážním účelům využíváno již středověkým hradem.

*

Regulérní archeologický výzkum nebyl v moderní době na lokalitě nikdy proveden. Přesto existuje poměrně slušná kolekce nálezů, pocházející z navážek z hradních sklepů, zasypaných v minulém století. Sklepy byly čištěny v roce 1972 v souvislosti s přípravnými pracemi ke stavebním úpravám hradu, materiál je deponován ve Slezském zemském muzeu v Opavě (ŠIKULOVÁ V.: 1973, s. 87).

Je pravděpodobné, že zavážení sklepů lze vidět ve spojitosti s „vykopávkami", o kterých hovoří A. Peter (1879, s. 28; 1884, s. 60), uskutečněnými pravděpodobně někdy v průběhu 2. půle 19. století. Byly při nich údajně získány ostruhy značné velikosti, pozůstatky koňské výstroje, šipky, kopí, dokonce čepele mečů, různé hřebíky, dveřní zámky, kamenné závaží se železným okutím, ale také kovadlina a další nářadí z bývalé kovárny. Dále autor zmiňuje stříbrné mince a dobře zachovalé, barevně glazované kachle; uvádí, že se v tzv.

hladové věži *(Hungerthurm)* nacházejí lidské kosti a upozorňuje na podzemní únikovou chodbu z hradu, v 50. letech 19. věku ještě částečně otevřenou, v době vydání jeho díla již zaplněnou a nefunkční. Bohužel musíme konstatovat, že Peterem avizované archeologické artefakty nejsou v současnosti k dispozici, do muzejních sbírek se získaný soubor v úplnosti patrně nikdy nedostal. Snad z něj pochází honosné bronzové udidlo, bronzová přezka a železný moždíř (obr. 275:1-3), uložené v depozitech Slezského zemského muzea v Opavě. Lze je klást nejspíše až do 16. - 17. století.

Do tohoto období spadá i valná část několika tisíc keramických zlomků, doplněná nálezy železných hřebíků, rozličných kování, podkov, udidel, kopí, skla i zvířecích kostí. V kolekci zcela převažuje kachlový polévaný materiál, jen málo fragmentů je neglazovaných – režných (obr. 276:6). Rovněž střepy nádob jsou většinou opatřeny hnědou, žlutohnědou či temně fialovou polevou. Pouze několik zlomků můžeme dávat do kontextu s předpokládaným vznikem hradu v průběhu 1. poloviny 14. století, ojedinělé kusy mohou být pak zřejmě ještě o něco starší (obr. 276:1-2). Připomenout je možno i polévaný přeslen (obr. 276:4), dva stříbrné groše (Karel IV. a Václav IV.), ale také masivní železné hřeby a další stříbrnou minci; vše bylo vyzvednuto z příkopu při stavbě mostu (KRÁL J.: 1973, s. 88).

V roce 1985 byl – patrně při úpravách parkánu západně od hradního jádra – získán nevelký soubor železných předmětů (35 kusů), v němž dominují hroty šípů s tulejí a otupenou špicí (obr. 276:5; 277:1-10), ale i hřebíky a hřeby různých typů (obr. 277:12-13); zastoupeny jsou rovněž zlomky podkov s ozuby bez hmatce (obr. 277:14), různé stavební kování, objevena byla také lamela z destičkové zbroje se zachovalými nýty (obr. 277:11). Celek doplňuje drobný mosazný visací zámeček (obr. 276:3).

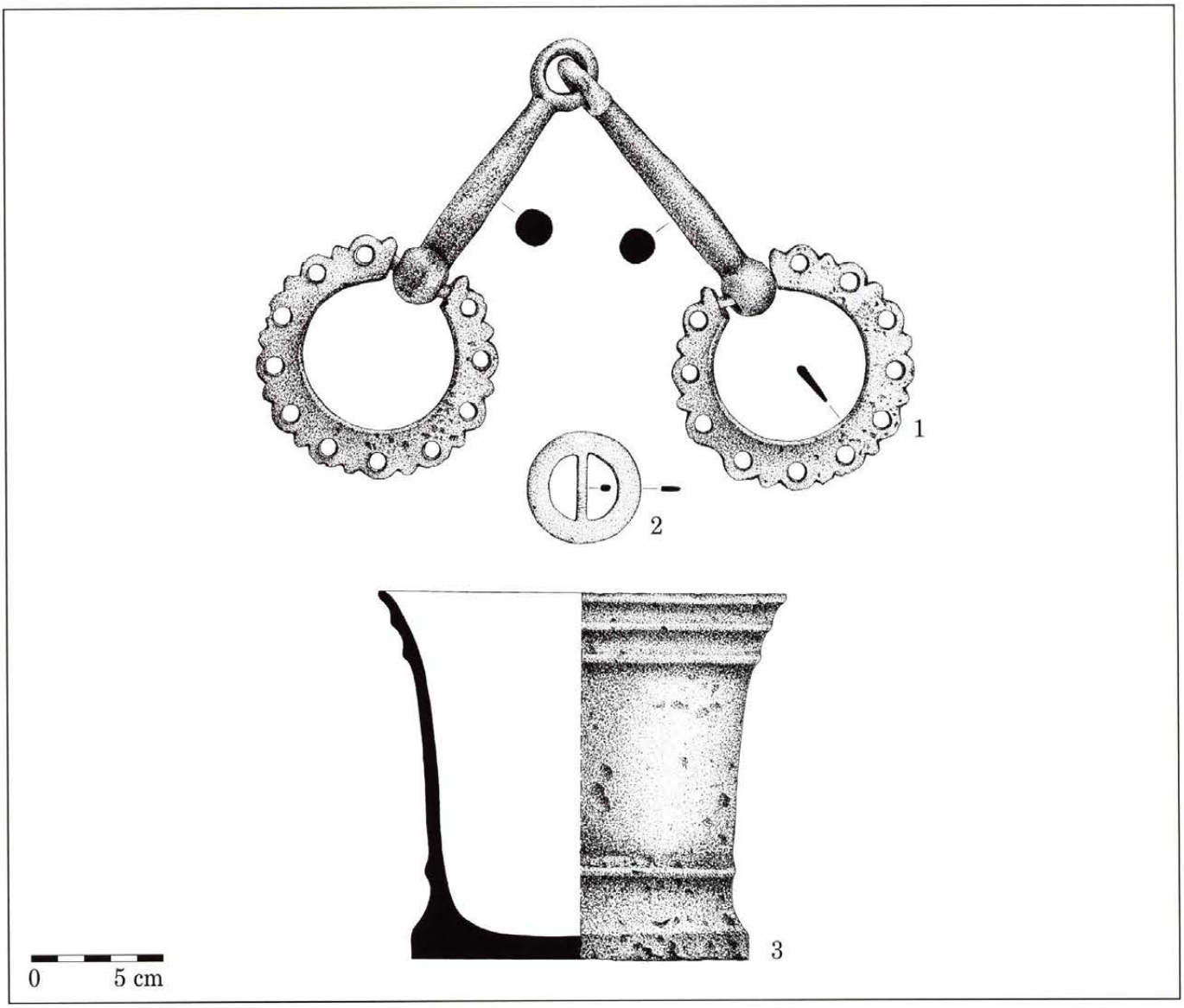

Obr. 275: Vikštejn. Bronzové udidlo, bronzová přezka a železný moždíř.

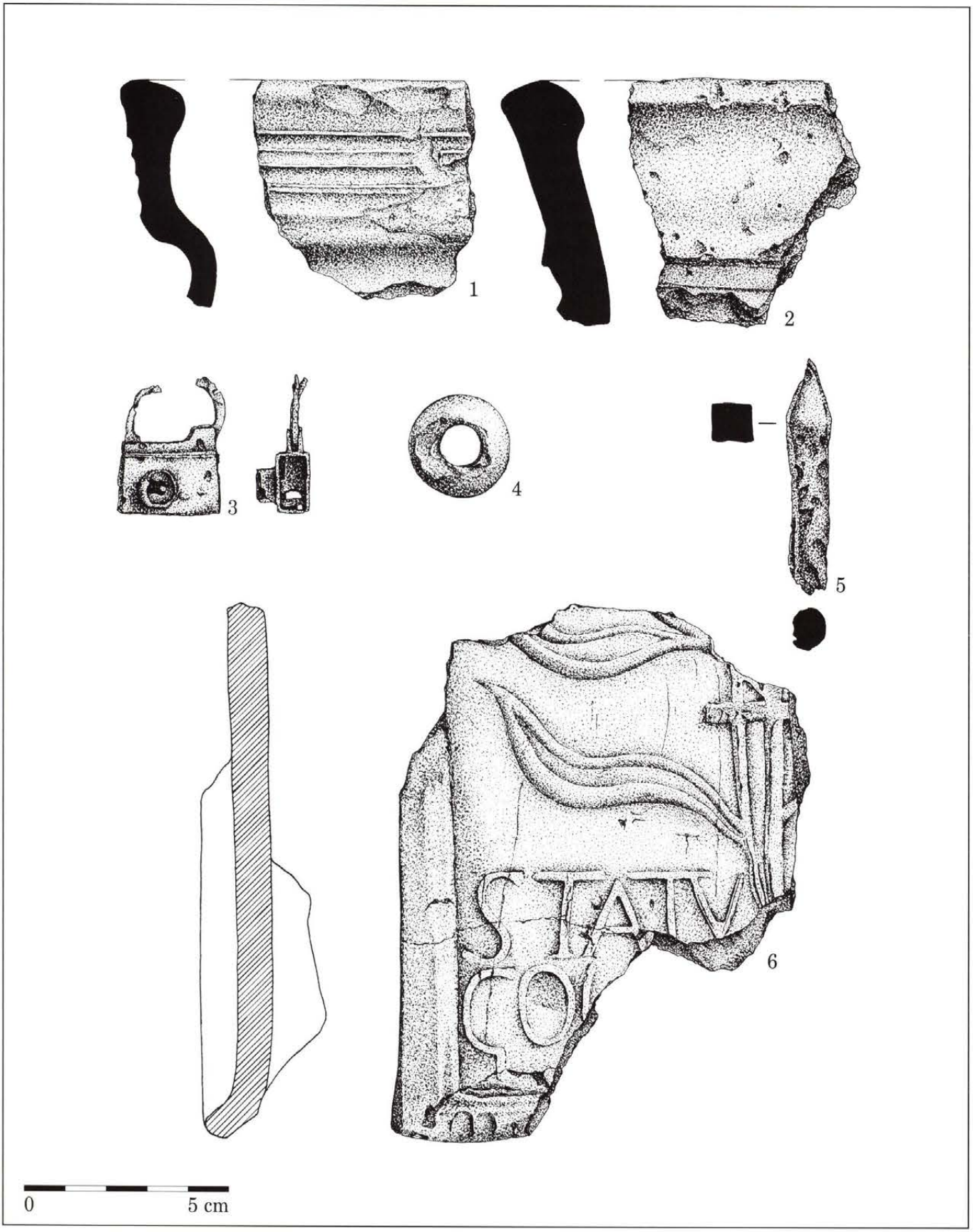

Obr. 276: Vikštejn. Keramické a kovové nálezy.

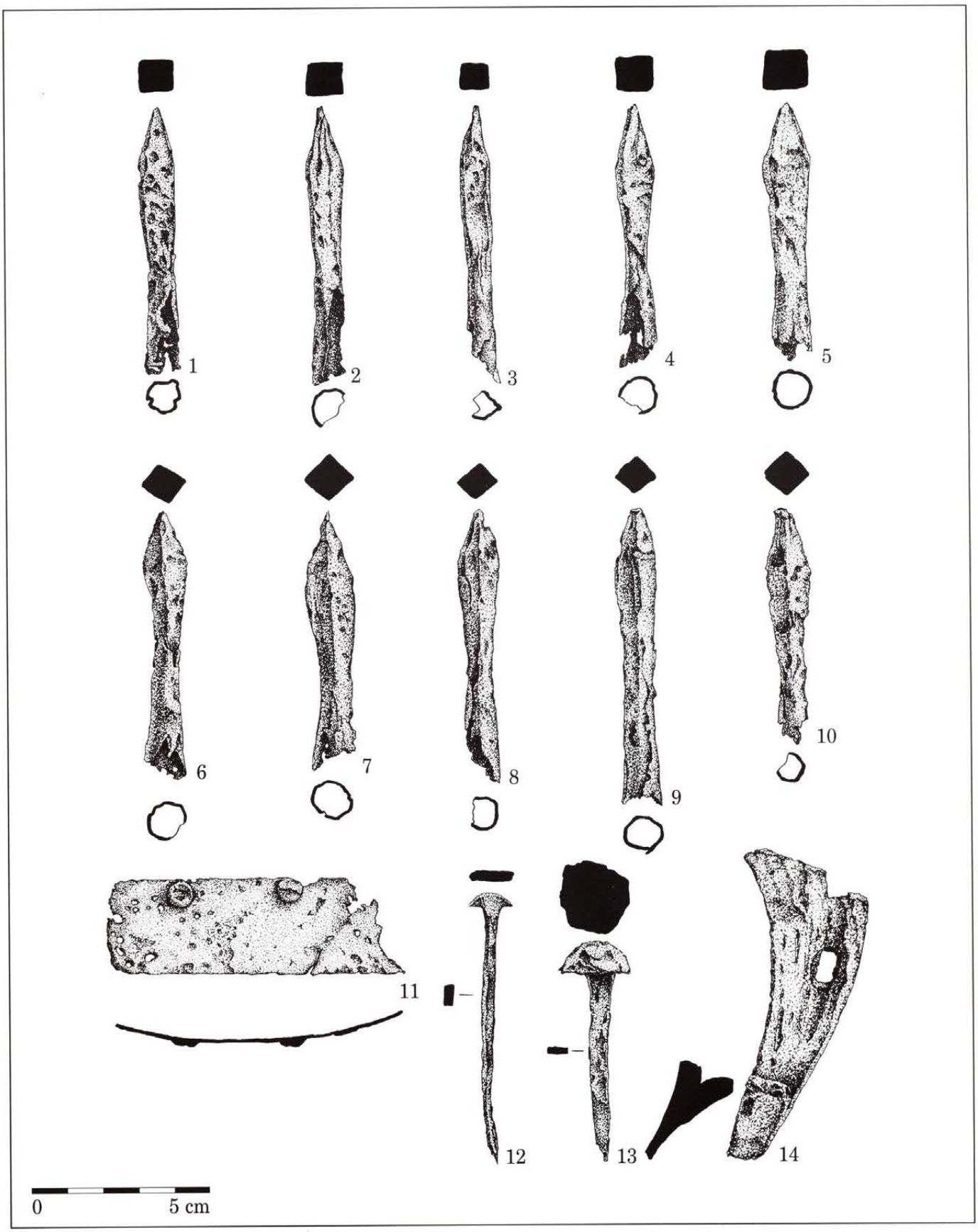

Obr. 277: Vikštejn. Železné předměty.

Ikonografie a dokumentace

Nejstarší, vcelku velmi dobře provedený plánek hradu byl publikován v roce 1903 (PIPER O.: 1903, s. 261). Je na něm zachyceno veškeré zachovalé zdivo, příkopy i val, schematicky je vyznačen rovněž spád terénu. Jednotlivé části hradního areálu jsou označeny písmeny (celkem 17 položek) a v textu popsány v logické návaznosti. Zaměření nepostrádá orientaci, chybí však měřítko. Půdorys v téměř nezměněné podobě byl o třicet let později použit i v monografii o dějinách města Vítkova (ULLRICH J.: 1933, s. 65). Na rozdíl od originálu zde není zaznamenána brána či branská budova, kterou se vstupovalo do hradního jádra (u), a také tzv. dolní věž (m) nemá kruhový, nýbrž ortogonální tvar. I v tomto případě se musíme obejít bez měřítka. K Piperovi a jeho půdorysu se téměř po stu letech v lexikonu hradů německého středověku vrátil i F. - W. Krahe (1996, s. 663), již tradičně ovšem v klasicky simplifikované podobě, i když tentokráte s měřítkem. Ještě o něco dříve jej analyzoval i M. Plaček (1982, s. 337), a to v rámci srovnávací tabulky půdorysného a komunikačního schématu hradů s plášťovou zdí.

Poněkud zjednodušený plán bez orientace, provedený v měřítku 1:500, s naznačením vrstevnic i předsunutého opevnění na jihovýchodní straně, se objevil také v malé brožurce o Vikštejnu ze 70. let našeho století (KOUŘILOVÁ D.: 1978); byl převzat z německého originálu vyhotoveného H. Liebischem. V jejím novém rozšířeném vydání z roku 1991 je však již vyznačen sever a rovněž vrstevnice jsou okótovány (KOUŘILOVÁ D. - OPRAVIL E.: 1991, s. 11). Pozoruhodné je, že tzv. dolní věž zakresluje jako válcovou, shodně s Piperovým podáním, ale v rozporu s dnešní podobou.

Poslední kvalitní zaměření hradu s měřítkem, orientací, vývojovým schématem (14., 15., 16. století, moderní úpravy) uveřejnil M. Plaček (1996, s. 366); pokud jde o vlastní jádro, síla zdí více varíruje.

Zde předkládané situační zobrazení bylo provedeno na základě rekognoskace terénu v letech 1996 a 1997 a zachycuje tudíž současný stav hradu.

Literatura

- **ANONYM,** 1898: *Burg Wigstein,* Altvater XVI/2, s. 15-16.
- **HOSÁK, L. - SCHULZ, J.,** 1967: *K počátkům města Vítkova a Vítkovska,* SlSb 65, s. 105-109.
- **CHOCHOLATÝ, F.,** 1978: *Hrad Vikštejn a jeho držba v údobí opavských Přemyslovců,* Zpravodaj ostravské pobočky GHSP II, č. 4, Ostrava, s. 88-92.
- **KLOSE, E.,** 1923: *Wigstadtl,* Die Heimat 1, s. 70-71.
- **KLOSE, E.,** 1927: *Die Burgruine Wigstein,* Das deutsche Kuhländchen 9, s. 27-29, 43-45.
- **KLOSE, E.,** b.d.: *Geschichte und Sagen der Burg Wigstein.* Wigstadtl.
- **KOUŘIL, P.,** 1988: *Hrad Vartnov a jeho postavení ve vývoji hradů na Opavsku,* in: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc., Brno, s. 285-304.
- **KOUŘIL, P. - WIHODA, M.,** 1996: *Die Burgen Böhmisch Schlesiens. Ihre Entstehung, Funktion und Stellung in der Siedlungsstruktur,* in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech - zamek, Wrocław, s. 67-84.
- **KOUŘILOVÁ, D.,** 1975: *Hrad Vikštejn,* Vlastivědné listy 1/2, s. 20-22.
- **KOUŘILOVÁ, D.,** 1978: *Hrad Vikštejn.* Opava.
- **KOUŘILOVÁ, D. - OPRAVIL, E.,** 1991: *Vikštejn - památky a příroda.* Opava.
- **KRAHE, F. - W.,** 1996: *Burgen des deutschen Mittelalters.* Augsburg.
- **KRÁL, J.,** 1973: *Nález mince a hřebů na Vikštejně, obec Radkov-Dubová (okr. Opava),* PV 1972, s. 88.
- **KRESTA, J.,** 1957: *Vítkov a Vikštejn. Malá kronika města a hradu.* Vítkov.
- **KRESTA, J.,** 1958: *Hrad Vikštejn,* Vítkovsko 1/1, s. 12.
- **KRESTA, J.,** 1958a: *Kdy byl založen hrad Vikštejn,* Vítkovsko 1/2, s. 14.
- **KUBITZA, F.,** 1938: *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens,* DMSH 24/9-12, s. 197-209.
- **MENCLOVÁ, D.,** 1972: *České hrady I.* Praha.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z.,** 1981: *Přehled dosavadního stavu výzkumu fortifikací 11. až počátku 16. století na Moravě a ve Slezsku (hradiska a hrady),* AH 6, s. 147-197.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1988: *Nástin vývoje hradní architektury vrcholného středověku na Moravě a ve Slezsku do období husitských válek,* AH 13, s. 217-249.
- **MÜLLER, K. A.,** 1837: *Vaterländische Bilder I. Die Burgfesten und Ritterschlösser Schlesiens (beider Antheile), so wie Grafschaft Glatz.* Glogau.
- **PETER, A.,** 1879: *Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesien.* Teschen.
- **PETER, A.,** 1884: *Das Herzogthum Schlesien.* Wien.
- **PIPER, O.,** 1903: *Österreichische Burgen II.* Wien.
- **PIPER, O.,** 1912[3]: *Burgenkunde.* Würzburg.

- **PLAČEK, M.,** 1982: *K problematice hradů s plášťovou zdí na Moravě,* AH 7, s. 335-351.
- **PLAČEK, M.,** 1992: *Die Entwicklung der mährischen Burgen im 14. Jahrhundert,* CastrumBene 2, s. 296-314.
- **PLAČEK, M.,** 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku.* Praha.
- **SAKREIDA, R.,** 1933: *Hrad Vikštejn.* Radkov.
- **SLÁMA, F.,** 1886: *Vlastenecké putování po Slezsku.* Praha.
- **SLÁMA, F.,** 1887: *Oesterreichisch Schlesien. Landschafts-, Geschichts- und Kulturbilder.* Prag.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Severní Morava.* Praha.
- **SVOBODA, L.,** 1995: *O plášťových hradech,* AH 20, s. 355-388.
- **ŠIKULOVÁ, V.,** 1973: *Nálezy z hradu Vikštejna, obec Radkov-Dubová (okr. Opava),* PV 1972, s. 87-88.
- **ŠTĚPÁN, V.,** 1991: *Hrad Šoštýn v polských pramenech ze 14. a 15. století,* VSONJ 47, s. 3-7.
- **TESAŘ, P.,** 1917: *Nejstarší dějiny enklav moravských na Opavsku 3. Litultovice,* VMO 23, s. 59-119.
- **TUREK, A. - JISL, L.,** 1953: *Ostravsko za česko-uherské války ve světle písemných pramenů i archeologických nálezů,* ČSM-B III, s. 1-24.
- **ULLRICH, J.,** 1933: *Geschichte der Stadt Wigstadtl.* Wigstadtl.
- **ZUKAL, J.,** 1908-1909: *Urbar der Herrschaft Wiegstein 1640,* ZGKÖS 4, s. 1-16.

WEISENŠTEJN - RABENŠTEJN

okres Bruntál, katastrální území Vrbno pod Pradědem
poslední čtvrtina 13. století

Historické zprávy

1318 - 1342 (?)

Ze dvou nedatovaných zápisů opavského formuláře vyplývá, že Ulman z Linavy oloupil a povraždil poddané (vratislavského?) biskupa a se svou kořistí i zajatci se stáhl na hrad *„...weyssensteyn...“*. Poškozená strana se proto obrátila s prosbou o pomoc na (opavské?) měšťany, kteří prostřednictvím zemského hejtmana Heynka z Hlubčic vyzvali vévodu Mikuláše (II.), aby zjednal úplnou nápravu (NK ČR Praha, Opavský formulář, f. 78; 80). Krvavý incident lze rámcově vložit mezi léta 1318, kdy se vlády na Opavsku ujal Mikuláš II., a 1342, kdy nový vratislavský biskup Přeclav z Pogarel uzavřel spojeneckou smlouvu s českým králem Janem. Přihlédneme-li ovšem k aktivitě Heynka z Hlubčic, který je roku 1327 připomínán v hodnosti hejtmana opavského vévodství (CDS XXII, s. 30, č. 4704), a k osobnosti Ulmana z Linavy, jenž se nejpozději od roku 1331 pohyboval v okolí knížete Mikuláše II. (CDM VI, s. 324 - 325, č. 423), pak není vyloučeno, že se popsaná epizoda odehrála již ve dvacátých letech 14. století. Umístění hradu na komorním zboží spolu s hraniční a celní funkcí objektu dále napovídá, že Ulman z Linavy ovládal údolí Bílého potoka z titulu zeměpanského purkrabího.

Popis objektů a archeologické nálezy

Weisenštejn. Přibližně 5 km severozápadně od Vrbna pod Pradědem, v ostře zařezaném údolí Bílého potoka (dříve německy Weißen Seifenbach) se nedaleko jeho ústí do Střední Opavy nachází na svazích příkře spadajících od vrcholové plošiny dvou krajinných dominant – Pytláka (1040 m n. m.) a Loupežníka (1020 m n. m.) solitérně stojící skaliska. Dvě z nich byla využita pro stavbu opevnění, situovaných v nevelké vzdálenosti od sebe a svázaných rovněž příčinnou vazbou.

Níže ležící Weisenštejn (dříve německy *Wüstes Schloß* či *Weißenseifenburg*, romantiky v 19. století pojmenovaný též Weißenburg), vzdálený cca 300 m jihozápadně od Rabenštejnu (730 m n. m.), zaujal opracovaný skalní blok (kolmé stěny dosahují dosud výšky asi 8 - 18 m nad terénem), jehož stavebně využitelná plocha má ve dvou výškových úrovních téměř pravidelný čtvercový tvar o rozměrech 17,5 x 17,0 m (obr. 278). Severní a zároveň nižší část byla po obvodu ze tří stran obestavěna mohutnou 3,3 až 3,7 m silnou pečlivě vyzděnou zdí, spojovanou dobrou vápennou maltou (obr. 279). Na čtvrté straně jí uzavírala méně robustní středová zeď (délky 8 m, tloušťky 1,9 m), ukončená armovaným vstupem, rozdělující zároveň povrch temene na dvě poloviny. Vznikla tak severní obdélná budova, snad palácového charakteru, zřejmě ještě vnitřně členěná. Svědčí pro to menší, nejspíše čtvercová místnost (3,7 x 3,7 m) rýsující se v terénu v západní části budovy. Subtilnější (?) zídka, napojující se na západní čelo „palácové“ stavby a vycházející na vyšší plató, stejně jako mělká deprese patrná v těchto místech dovolují i ve zvýšené části předpokládat zděnou architekturu, možná

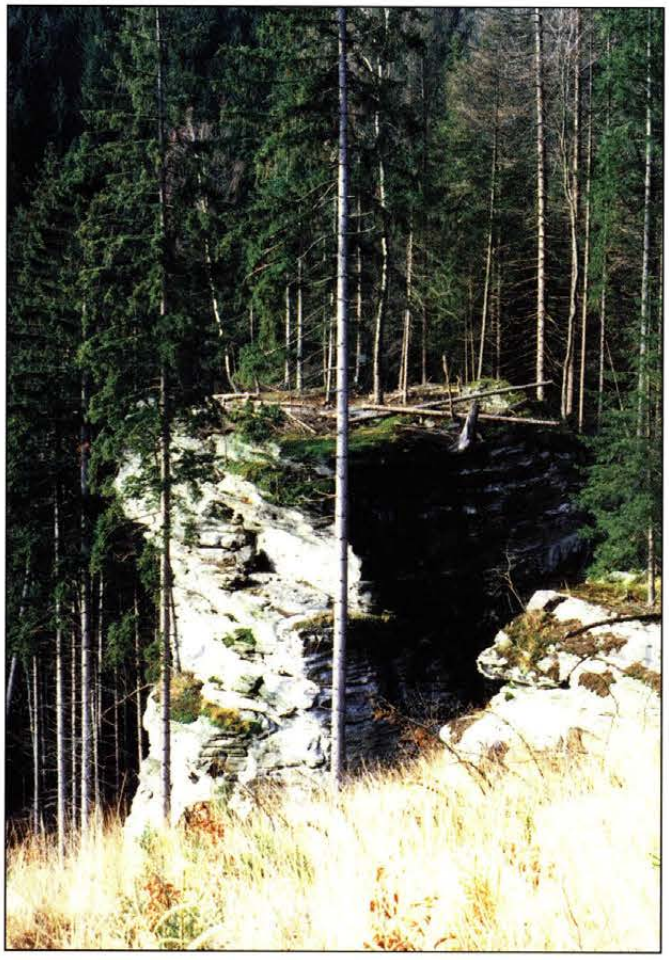

Obr. 278: Weisenštejn. Skalisko nesoucí pozůstatky hradu.

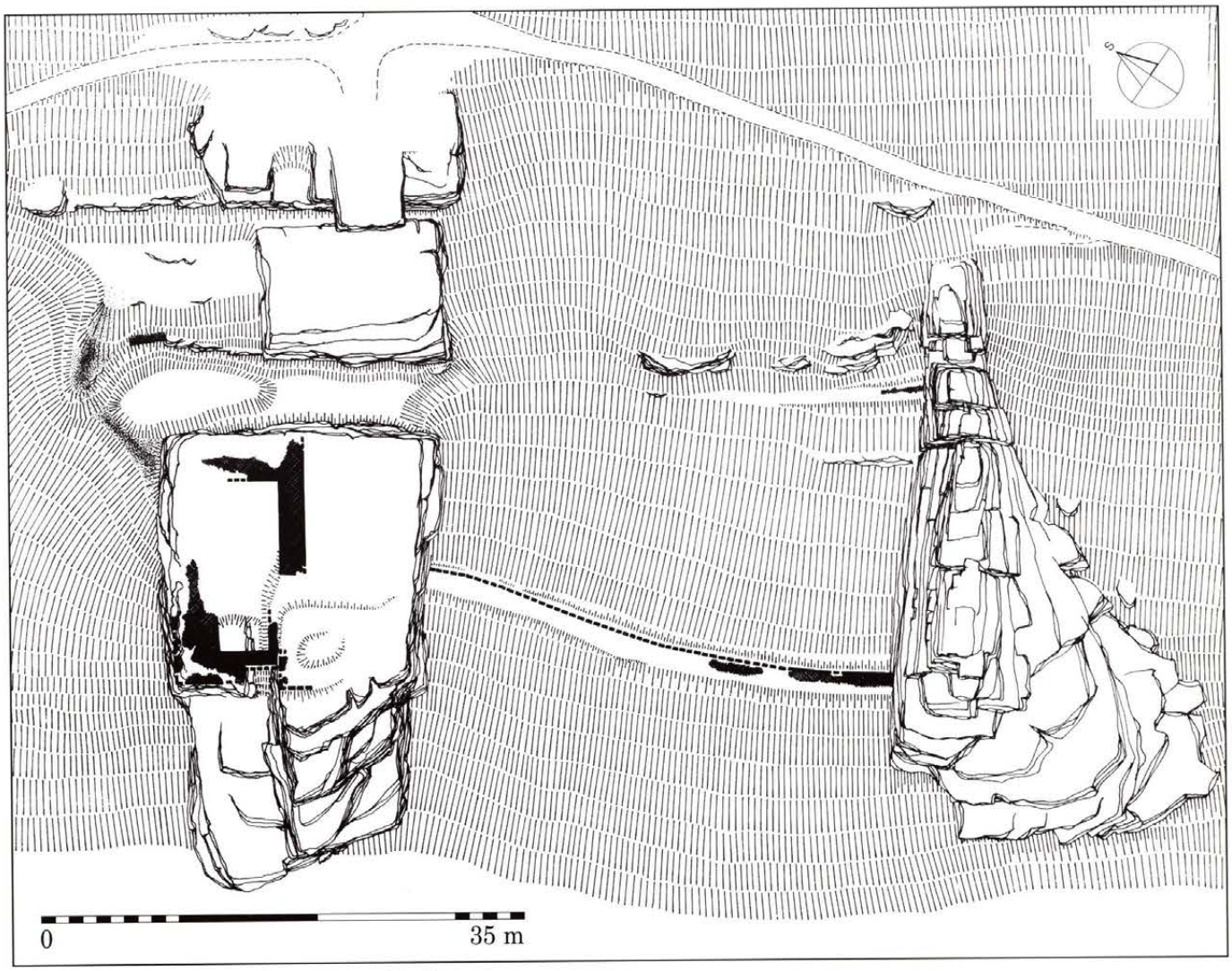

Obr. 279: Weisenštejn. Půdorysné zaměření.

věžovitého typu. Zbývající plocha – asi s výjimkou vlastního vstupu – byla pravděpodobně volná, nezastavěná.

Popsané jádro bylo odděleno od zadní upravované plošiny nástupní skály příkopem přes 5 m širokým (uměle rozšířenou přirozenou průrvou), který byl přemostěn částečně pomocí přisekaného rulového krakorce, téměř 2 m dlouhého. Příkop, patrně na severní straně uzavřený, přecházel na jihu v samostatný okrsek, ohraničený dvěma nasucho kladenými zdmi, přimykajícími se k další odděleně stojící skalní kupě. Vznikl tak ohrazený svažitý prostor nepochybně hospodářského účelu. Snad mohl sloužit jako místo odpočinutí, případně zevrubnější kontroly projíždějících kupeckých družin.

Celý komplex byl přístupný ještě dnes v terénu rozpoznatelnou stezkou odpojující se od hlavní komunikace vedoucí údolím Bílého potoka. Stezka vystoupala nad opevnění, kde byla v mírném spočinku směrována jak do vlastního hradu, tak do hospodářského zázemí. Jak a zda vůbec bylo vnitřně propojeno toto zázemí s hradem na skále, nelze bezpečně říci.

*

Archeologický materiál – až na několik velmi drobných a nevýrazných keramických zlomků získaných povrchovým sběrem převážně na temeni skalního suku a datovatelných rámcově do 14. - 15. století – bohužel neznáme.

Rabenštejn. Výše položené opevnění nazývané Rabenštejn (810 m n. m.) a nesoucí nevýrazné pozůstatky zděné architektury (obr. 280) je poměrně velmi malé a dispozičně značně jednoduché. Zaujalo dvojklanný protáhlejší výchoz, delší osou orientovaný ve směru severovýchod – jihozápad, oddělený od skalnaté plošiny rozsedlinou uměle upravenou v příkop, při dně široký cca 1,7 m (obr. 281). Vyšší skalnatý suk nesl jedinou stavbu se základovou spárou v nestejné úrovni – hranolovou věž rozměrů 6,15 x 8,75 m s vnitřním prostorem 2,37 x 2,5 m o nestejné síle zdí; zvláště severozápadní strana se svými 3,7 m byla předimenzována. Zdivo bylo vcelku pečlivě vyzděno a spojeno kvalitní vápennou maltou.

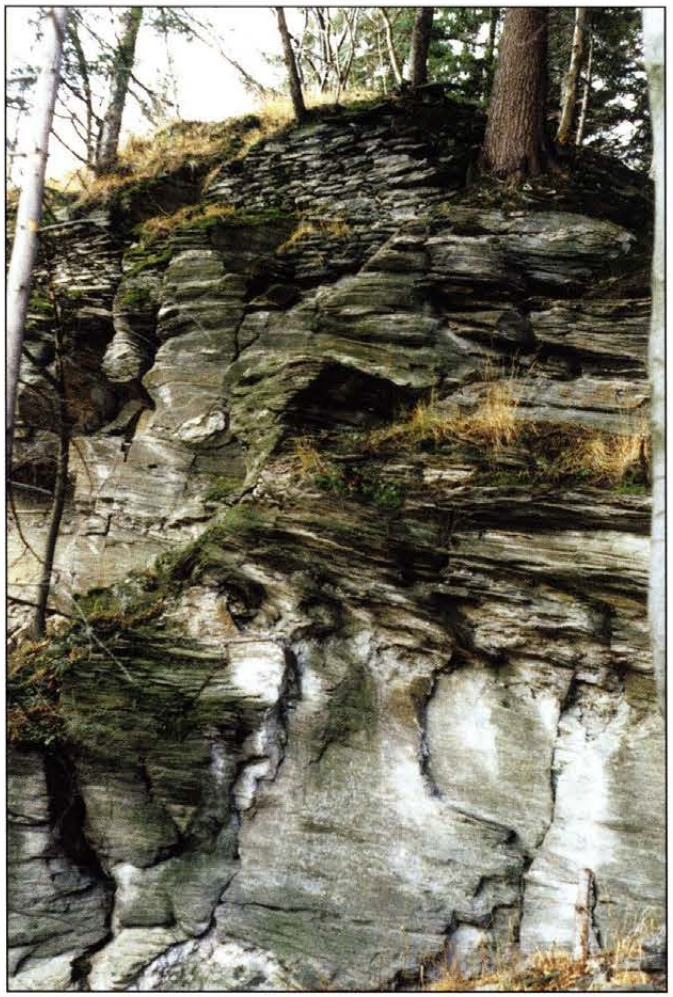

Obr. 280: Rabenštejn. Skalisko nesoucí pozůstatky zděné architektury.

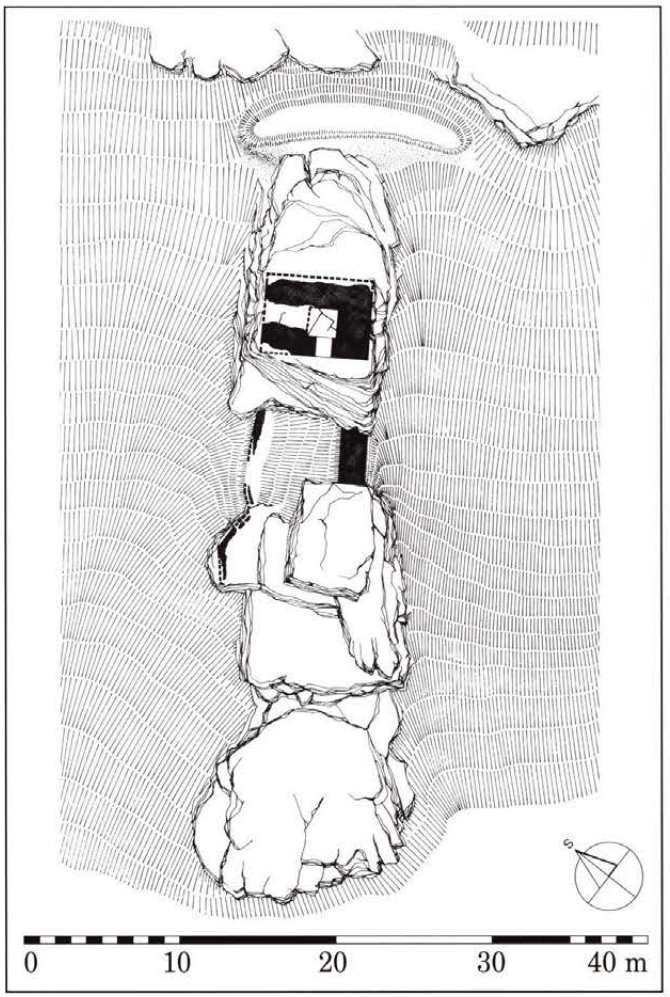

Obr. 281: Rabenštejn. Půdorysné zaměření.

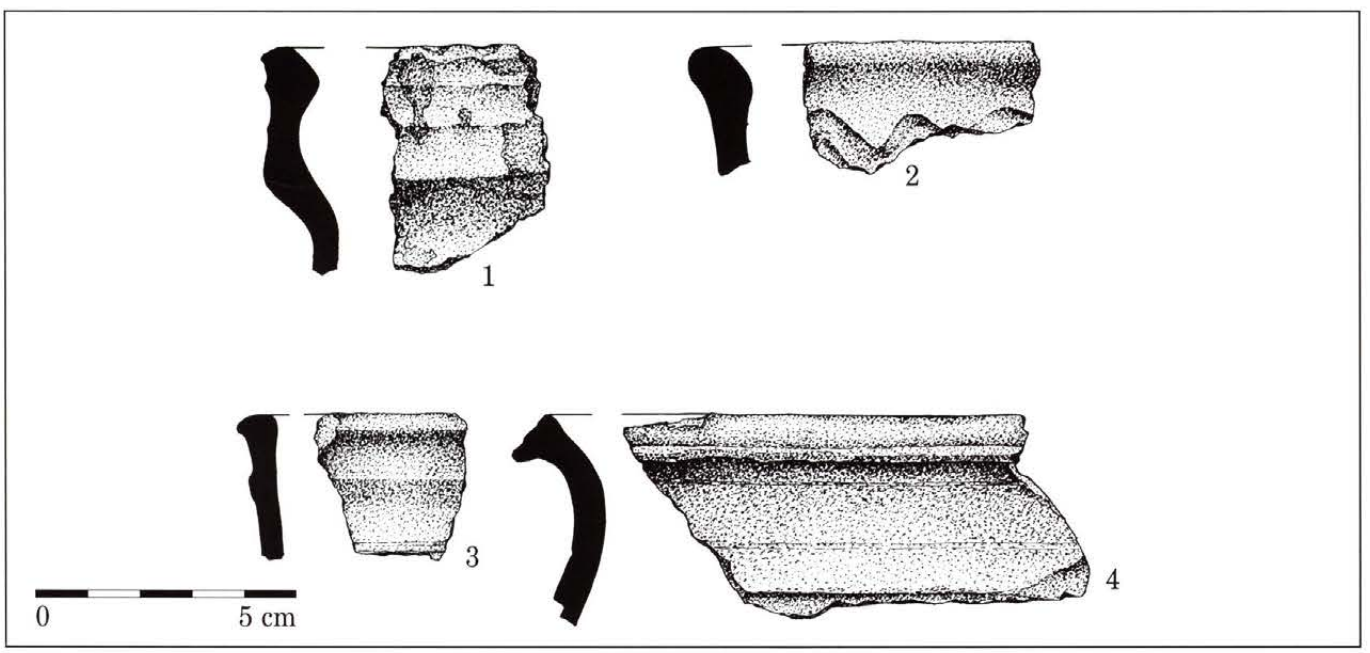

Obr. 282: Rabenštejn. Keramické nálezy.

Vyskládaný vstup do věže na jihozápadní straně je recentního původu; starší literatura jej nezná.

Druhý vrchol s téměř kolmými stěnami je vzdálen od prvního 8,5 m. Upravované temeno obdélného tvaru o stranách 6,0 x 8,5 m, v současnosti prosté jakýchkoliv stop zdiva, bylo zřejmě opatřeno jen poprsní zídkou, možná v kombinaci s dřevěnou nástavbou. A to přesto, že zde byl již dříve konstatován povlak malty a krátký základ kamenné zdi, který byl dáván do souvislosti s další věží – hláskou. Takovéto zdvojení však nemělo opodstatnění, neboť výborný rozhled byl jak z částečně dochovalé věžové stavby, tak i ze samotné plošiny.

Oba vrcholy byly u paty spojeny zdí 2,15 m silnou, založenou na šíji na jihovýchodní straně, a prostor mezi nimi byl uzavřen patrně poněkud subtilnější protilehlou zdí kopírující hranu skaliska. Nelze vyloučit, že byla využita i dvě níže položená víceméně horizontální plató.

Do věže se nejspíše vstupovalo přemostěním příkopu z přístupové cesty stoupající serpentinovitě od níže položeného Weisenštejnu. Druhá stezka pak snad mohla přicházet od severu, respektive severozápadu po hřebeni pohoří. Dvorek mezi skalisky byl asi dostupný přímo z cesty; o vzájemném propojení věže, objektu na plošině druhého suku a dvorku nelze říci nic bezpečného.

*

Teprve nedávno (v zimě 1995) byla na svahu pod opevněním získána povrchovými sběry sice nečetná kolekce archeologických artefaktů – výlučně keramiky, avšak se slušnou vypovídací hodnotou. Nejstarší zlomky můžeme vročit do průběhu 2. půle, eventuálně závěru 13. věku, ostatní fragmenty jsou příznačné pro století následující (obr. 282).

Ikonografie a dokumentace

Vůbec první zobrazení pozůstatků obou fortifikací se v literatuře objevilo již tradičně zásluhou H. Weinelta (1935, s. 65, 67). Obě terénní skici se však soustřeďují pouze na vlastní jádra opevnění, aniž bylo alespoň částečně zohledněno také jejich bezprostřední okolí, což zvláště v případě Weisenštejnu poněkud zkresluje představu o jeho celkové rozloze a dispozici. Na pláncích s měřítkem, avšak bez orientace, u kterých z dnešního pohledu udivuje rozsah a pravidelnost oboustranně lícovaného zdiva, jsou jednotlivé části opevněných areálů označeny pro lepší orientaci v textu písmeny (A-E respektive A-C). V nezměněné podobě byla zaměření použita autorem i v jeho stěžejním díle o jesenických hradech (WEINELT H.: 1936, s. 56, 58) a o něco později (v měřítku 1:1000) rovněž ve studii týkající se opevněných sídel na Opavsku (WEINELT H.: 1938, s. 25). Zakreslení Weisenštejnu zužitkoval ve svém přehledu i F. Kubitza (1938, s. 162) a v 90. letech je akceptoval (včetně půdorysu Rabštejnu), přestože již bylo publikováno modernější zaměření, také F.-W. Krahe (1996, s. 480, 682).

V závěru 80. let představili M. Plaček a P. Kouřil (1988, s. 248) nové plánky obou lokalit, a to již s mnohem přesněji pojatou konfigurací terénu, s vyznačením skutečného průběhu zachovalého zdiva i zachycením pozůstatků původní středověké stezky. U Weisenštejnu byl rozpoznán a zaznamenán poměrně rozlehlý, oboustranně ohraničený uzavřený příhrádek, spojující skalní suk nesoucí opevnění se solitérně čnějícím skaliskem na jihovýchodě, ale i nástupní plošina východně hradního jádra, upravená pro přemostění příkopu; také u Rabštejnu byl mimo jiné zdůrazněn nástupní prostor přes příkop na severovýchodní straně i reálný průběh spojovacího krčku mezi protilehlými konci rozeklané skály. Náčrty obou lokalit ve stejném provedení zveřejnil M. Plaček (1990, s. 212; 1996, s. 292-293) rovněž v příspěvku zabývajícím se kontrolou a zajištěním středověkých komunikací i v přehledné encyklopedii hradů a zámků na Moravě a ve Slezsku.

Námi předkládané půdorysné rozvrhy obou fortifikací a jejich nejbližšího okolí čerpají z výše uvedených zaměření a jsou doplněny poznatky získanými podrobnou terénní rekognoskací.

Formulářová sbírka města Opavy

(UK Praha, fond rukopisů, V A6)

f 78a

Sinc*(er)*o p*(re)*misso *(ser)*uic*(i)*o . O(..)a vlma*(nus)* de Lynauia . stante p*(er)*loquio c*(um)* reu*(er)*endo d*(omi)*no - - E*(pisco)*po ho*(min)*es ip*(s)*i*(us)* nulla diffidaci*(ci)*one p*(re)*missa spoliauit cepit et int*(er)*fecit . de Castris weysensteyn . p*(rae)*dam magna*(m) (con)*mittendo et ad castru*(m)* reu*(er)*tenda *(et)* Rogam*(us)* n*(ost)*ri c*(aus)* a S*(er)*uitii q*(ua)*t*(enu)*s v*(i)*ris salutarib*(us)* inductib*(u)*s d*(omi)*n*(u)*m v*(i)*r*(u)*m ducem Ny*(colaum)* informetis . ademendam ablator*(um)* et satisfacc*(i)*o*(n)*em d*(omi)*no q*(uod)* in ducat

Předesíláme upřímnou oddanost. Dovolujeme si Vás obtěžovat žalobou na Ulmana z Linavy, který oloupil, obral a povraždil důvěřivé lidi ctihodného pána biskupa a poté, co zabral velkou kořist, vrátil se na hrad Weisenštejn. Žádáme proto v naší věci službu a odškodnění našeho pána, který uvádí... a pokud jste již byli zpraveni zachráněnými lidmi (našeho) pána, (informujte?) i úředníky vévody Mikuláše (II.)

f. 80

Ad l*(itte)*ras Ciui*(u)*m de tali loco . p*(re)*misso S(..)inc*(er)*o n*(ost)*ro beniuolo vob*(is)* responde*(re)* *(con)*sulim*(us)* in hac u*(er)*ba . honestissimi ac fidelissimi viri . p*(re)*missa s*(er)*mone n*(ost)*re in om*(n)*ib*(us)* p*(ro)*mptissima . scire debetis . q*(uod)* veheme*(n)*t*(er)* minis sicut deus nouit ex toto corde vob*(is)* et v*(i)*ris *(con)*dolemus sup*(er)* om*(n)*ib*(us)* in*(com)*modis et molestiis nob*(is)* in v*(est)*ra l*(itte)*ra intimatis sig*(ni)*ficantes v*(est)*re exp*(er)*te fidelitati pro certo . q*(uod)* una cu*(m)* n*(ost)*ro Capit*(aneo)* d*(omi)*no heyneko*(nem)* de Lubschicz iam vma vice p*(ro)* Vlmano de Lynawia nusim*(us)* secu*(m)* valae acrit*(er)* pro lib*(er)*ac*(i)*one v*(i)*ro*(rum)* *(con)*tini*(um)* captinor*(um)* loq*(uien)*tes . qui se ad n*(ost)*ra v*(er)*ba . heu par*(um)* con*(er)*t*(er)*e curat eo . q*(uod)* n*(oste)*r Capit*(aneus)* p*(re)*d*(ic)*tus . similit*(er)* et nos sui reuera sum*(us)* om*(n)*ino inpotentes . et hoc ip*(s)*i d*(omi)*no n*(ost)*ro duci et n*(ost)*ro Capit*(aneo)* ac etia*(m)* nobis et om*(n)*ib*(us)* nob*(is)* *(con)*finantib*(us)* . nou*(er)*itis etia*(m)* esse *(con)*t*(ra)*ri*(um)* minus sup*(ra)*modu*(m)* . / N*(i)*c*(olaus)* d*(omin)*us n*(oste)*r dux ad p*(ri)*us in t*(er)*ra sua n*(ostr)*o (..) peh(..)olor *(con)*stitut*(us)* . qui tame*(n)* nob*(is)* *(con)*tra hoc male (com)m(u)ne ip(s)ar(um) t(e)rar(um) de aliq(io) grat (i)oso remedio p(er)uidet*(ur)* / Et vltra hec om*(n)*ia in*(qui)*bust(..) ip*(s)*e D*(omi)*n*(u)*s Heyneko n*(oste)*r Capit*(aneus)* .. et nos similit*(er)* vob*(is)* et om*(n)*ib*(us)* v*(i)*ris cu*(m)* honore auxiliares e*(ss)*e pot*(er)*im*(us)* . hoc sum*(us)* p*(er)*ati fate*(or)* in q*(ui)*ncu(..) n*(ost)*re sufficiu*(n)*t vires . s*(ecundu)*m om*(n)*em valitudi*(n)*em n*(ost)*rar*(um)* rer*(um)* similit*(er)* et p*(er)*sonar*(um)* . *(et)* Rogam*(us)* vt hanc suspic*(ci)*onem a cordib*(us)* v*(i)*ri abst*(er)*g*(er)*e velitis . q*(uod)* si n*(oste)*r Capit*(aneus)* et nos vellem*(us)* . q*(uod)* h*(aec)* om*(n)*ia b*(o)*n*(a)* possent conendari . quia hec mala lib*(e)*ntissime cu*(m)* aliis fidelit*(er)* hom*(in)*ib*(us)* et cu*(m)* n*(ost)*ro Capit*(aneo)* . in absentia d*(omi)*ni n*(ost)*ri Ducis interimere vellem*(us)* . si nobis inpotentia p*(er)*hibendi (..)es enormitates nob*(is)* re(..)gnaret*(ur)* . Dat*(um)*...

K dopisu obce z téhož místa. Předesíláme naši upřímnost Vaší laskavosti a odpovídáme Vám poté, co jsme se poradili následujícím způsobem. Nejctihodnější a nejvěrnější pánové, předesíláme naší rozmluvě, že nám dáváte ve všem nejochotnější poznání, neboť naléhavě a ve vší upřímnosti (z celého srdce) hledáte spravedlnost (umenšeného Boha) a právě Vám a (Vašim) lidem vyjadřujeme soustrast nad vší škodou a obtížemi lidí (které jsme poznali) z Vašeho listu, jenž se vyznačoval zkušeností Vaší věrnosti. Protože jeden (z nás) mluvil s naším hejtmanem, panem Heynkem z Hlubčic a přimlouval se za osvobození lidí zajatých Ulmanem z Linavy, který se o naše slova ještě nedávno jen málo horlivě staral a takto pokračuje ve zdraví i dále. A stejně jako se snažil náš prve řečený hejtman i my jsme se činili, ovšem marně. A nyní tedy po našem vévodovi a našem hejtmanovi a nás a našich městech znovu nikdo nezdolal škůdce, a to ani Mikuláš (II.), náš pan vévoda, nejpřednější v zemi své... Ale přece nám uznal špatnost té posádky a jejich držav a nařídil, aby byl pan Heynko, náš hejtman, připraven pomoci nám, jakož i Vám a všem lidem se ctí. A ten shromáždil ochotné muže a dále učinil vše ku prospěchu věcí a podobně osob. Zpravujeme Vás tedy, že (naši) srdnatí lidé zatraší ozbrojence a že náš hejtman i my se dáváme na pochod, abychom opět získali všechno zboží, které bylo zabráno špatností, a s jinými věrnými a naším hejtmanem se ochotně vydáme na pochod, v nepřítomnosti našeho pana vévody, vyhubit (škůdce) tak, (abychom) podali a vybojovali průkazný doklad naší ochoty. Dáno...

Literatura

- **ANONYM,** 1885: *Die Ruinen der Weißenburg (das Wüste Schloß) in Weißenseifen bei Würbenthal,* Altvater I/9, s. 5.
- **GARDAVSKÝ, Z.,** 1962: *Hradní dvojice Pustý hrad a Rabštejn u Vrbna,* Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci č. 101, s. 17-23.
- **KOUŘIL, P. - PLAČEK, M.,** 1988: *Vznik, vývoj a funkce čtyř hradů v okolí Vrbna pod Pradědem (okres Bruntál),* ČSM-B 37, s. 241-251.
- **KOUŘIL, P. - PRIX, D. - WIHODA, M.,** 1998: *Středověké fortifikace a „Jesenická stezka" v údolí Černé Opavy,* AH 23, s. 111-131.
- **KOUŘIL, P. - WIHODA, M.,** 1996: *Die Burgen Böhmisch Schlesiens. Ihre Entstehung, Funktion und Stellung in der Siedlungsstruktur,* in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech – zamek, Wrocław, s. 67-84.
- **KUBITZA, F.,** 1938: *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens,* DMSH 24/7-8, s. 149-167.
- **PETER, A.,** 1894: *Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesien.* Teschen.
- **PLAČEK, M.,** 1990: *Fortifikace ke kontrole a zajištění středověkých komunikací,* AH 15, s. 203-216.
- **PLAČEK, M.,** 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku.* Praha.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Severní Morava.* Praha.
- **WEINELT, H.,** 1934: *Die Burgen des Würbenthaler Gebietes,* FL 14, s. 47-52.
- **WEINELT, H.,** 1935g: *Schlesische Burgen. Das Wüste Schloß und der Rabenstein bei Einsiedel,* FL 15, s. 65 - 71.
- **WEINELT, H.,** 1936: *Probleme schlesischer Burgenkunde, gezeigt an den Burgen des freiwaldauer Bezirkes.* Breslau.
- **WEINELT, H.,** 1937: *Mittelalterliche Grenzburgen in Schlesien,* Sudetendeutsche Monatshefte 1, s. 32 - 37
- **WEINELT, H.,** 1937a: *Burgen und Siedlung in Sudetenschlesien,* Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamtschlesischen Raume 9, s. 33-44.
- **WEINELT, H.,** 1938: *Das deutsche Oppaland und das angrenzende deutsche Nordmähren als Wehrbaulandschaft,* Der Burgwart 39, s. 21-31.
- **WEINELT, H.,** 1939: *Das Werden der ostmitteldeutschen Kulturlandschaft Freudenthal,* Deutsches Archiv für Landes- u. Volksforschung 3, s. 598-631.
- **WEINELT, H.,** 1942: *Der mittelalterliche Wehrbau einer ostmitteldeutschen Rodungslandschaft,* Deutsches Archiv für Landes-u. Volksforschung 6, s. 148-168.
- **WEINELT, H.,** 1942a: *Die alte Strasse von Leobschütz nach Mährisch-Neustadt,* Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums, Neue Folge II, s. 5-42.

ZÁTOR

okres Bruntál, katastrální území Zátor-Loučky
první polovina 14. století

Historické zprávy

28. 6. 1342

V listině vévody Mikuláše II. Opavského pro Přeska mladšího z Lichnova svědčil Bohuš ze Zátora (MSL s. 112-113, č. 68: *„... Bohussius de Sifridzdorf ..."*). Poprvé je tak v dochovaných písemných pramenech zachycen předek větve moravských pánů z Lomnice usazené na Opavsku. Bohuš se prozatím podepsal podle vsi Seifridesdorfu, podle jejíhož paralelního českého názvu Zátor převzal své pojmenování i hrad.

20. 1. 1367

Zátorským zbožím vládli společně potomci patrně pana Bohuše – Bohuš II., Znata a Znata mladší, kteří společně prodali bratřím Hankovi a Bartošovi rychty v Zátoře a Loučkách (MSL s. 154-155, č. 97: *„...Bohuscho, Snetho necnon Sneto iunior, heredes villarum Seyfridisdorf necnon Wysen ..."*). K Znatovi srv. též k r. 1370 (LB II-1, s. 41, f. 6).

1367/1377

Páni ze Zátora se rozdělili o rodové statky. Vsi Loučky, Čakovou, snad Bretnov a patrně hrad Zátor (?) podržel Bohuš II. K jeho osobě srv. též k r. 1385 (OA Bruntál, Konfirmace práv a privilegií města Krnova, f. 11a - 14a).

18. a 21. 4. 1377

Při dělení Opavska mezi syny vévody Mikuláše II. připadlo celé zátorské zboží, zřejmě i s hradem (?), k dílu vévody Jana I. Opavsko-Ratibořského (CDS VI, s. 197-200, č. XV: *„... Sator gar..."*; CDS VI, s. 200-201, č. XVI). Vztahovalo-li se ve 14. století jméno Zátor skutečně k hradu, pak zápis představuje nejstarší známý doklad o existenci hradu a prozrazuje jeho správní úlohu v rámci dominia.

21. 5. 1393

Bohuš II. je v soudním sporu vedeném společně s Petrem z Lichnova proti Pavlíkovi ze Sovince poprvé uveden s predikátem *„... de Sator,... de Zathora..."*, tedy snad podle hradu (LB II-1, s. 188, f. 91). Ke sporu řešenému ještě 4. a 25. 6. 1393 srv. LB II-1, s. 189, f. 91a a s. 190, f. 92a. K Bohušovi dále srv. k r. 1394 (CDM XV, s. 306-308, č. 350); k r. 1397 (CDM XII, s. 374-375, č. 414; CDM XV, s. 318-319, č. 363 a s. 320-321, č. 364); k r. 1399(CDM XII, s. 455-464, č. 524; MVB V-2, s. 803-806, č. 1476); k r. 1400 (CDM XIII, s. 3-5, č. 4); k r. 1404 (ZDK I, f. 1, a f. 7); k r. 1407 (ZDOl I-7, s. 265, č. 425); k r. 1409 (ZDK I, f. 3; f. 4); k r. 1410 (ZDK I, f. 7; f. 8); k r. 1411 (ZDK I, f. 15); k r. 1413 (KPN/ZDOp I-1, s. 4, č. 12, f. 1a); k r. 1415 (KPN/ZDOp I-1, s. 7, č. 42, f. 3a); k r. 1416 (ZDK I, f. 15); k r. 1418 (KPN/ZDOp I-1, s. 9, č. 62, f. 5); k r. 1420 (KPN/ZDOp I-1, s. 11, č. 90, f. 7; ZDK I, f. 20).

1420 - 1429/1430

Po smrti Bohuše II. ze Zátora převzali panství jeho synové Jan Znata, Pavel a Jan ze Zátora (doloženi k r. 1404 ZDK I, f. 1; k r. 1409 ZDK I, f. 3; k r. 1410 ZDK I, f. 7a; k r. 1416 WELTZEL A.: 1861, s. 427; ZDK I, f. 14; k r. 1430 CDS XV, s. 4-5, č. 2).

27. 2. 1431

Zátorským zbožím disponoval již jen Pavel ze Zátora. Jeho bratr Jan, kanovník v Ratiboři a probošt kolegiáty sv. Kříže ve Vratislavi, měl zde však zajištěn dědický podíl (ZDK I, f. 27a).

1429/30 - 1451

Zátor s panstvím držel Pavel ze Zátora, srv. k r. 1432 (ZDK I, f. 28); k r. 1435 (ZDK I, f. 30; f. 30a); k r. 1437 (CDS VI, s. 59-60, č. 195); k r. 1439 (KPN/ZDOp I-1, s. 33, č. 307, f. 28; ZDOp II-1, s. 40, č. 103, f. 27); k r. 1441 (ZDOp II-1, s. 46, č. 138, f. 32); k r. 1442 (ZDK I, f. 34a; CDS VI, s. 65-66, č. 213); k r. 1446 (ZDK I, f. 35; f. 35a); k r. 1451 (ZDK I, f. 39; f. 39a).

1451/1453

Po smrti Pavla ze Zátora přešel hrad a panství Zátor na jeho syny Bohuše III., Jana a Kryštofa (srv. k r. 1453 ZDK I,

f. 40a), kteří drželi statek nedílem. Srv. též k 10. 3. 1464, kdy prodali rychtu v Bretnově Janu Biffarovi (ZA Opava, Urbář krnovský 1535, f. 270-270a).

1474

P. Kouřil a M. Plaček se domnívali, že hrad Zátor byl dobyt vojsky uherského a českého krále Matyáše Korvína (KOUŘIL P. - PLAČEK M.: 1986, s. 304).

1477/1480

Po Janovi ze Zátora (zemřel nedlouho před 15. 12. 1480, LC VI, s. 58, č. 342) připadlo zátorské dominium jeho nezletilému synovi Zikmundu z Lomnice a Zátora. Srv. též k r. 1492 (LC V-2, s. 476), kdy jej poháněla k olomouckému zemskému soudu jeho sestřenice Žofie z Vartnova.

22. 9. 1491

Nezletilý Zikmund ze Zátora uzavřel spolek na své dědictví po otci, totiž na všechno zátorské zboží, se svým otčímem Janem Kralickým z Lomnice a na Cimburce, který uvedeného dne přijal pastorka Zikmunda z Lomnice a ze Zátora na spolek na tvrz se vsí Zátorem a veškerým příslušenstvím (ZDK I, f. 50: *„...Stim z buozim Zattorskim Gmenowittie ß Twrzy Sewsy ß zattorem y stim wssechnym z Buozim..."*). Protože se jednalo o majetkových změnách celého dominia, které Zikmund zdědil, nelze vyloučit, že pod obratem „tvrz" se skrývá hrad Zátor, který by tak byl poprvé výslovně jmenován v písemných pramenech.

13. 4. 1492

Zikmund Lomnický ze Zátora prodal panství svému otčímovi Janovi Kralickému (ZA Opava, SSA Listiny, sign. A I-5, č. 437). Do zemských desk byl prodej vložen 21. 9. 1492 (ZDK I, f. 49).

8. 3. 1498

K panství hradu Zátora patřily vsi Zátor, Loučky, Čaková a Bretnov, jak vyplývá z vkladu věna Janem Kralickým ze Zátora do krnovských zemských desk jeho manželce Markétě Hradecké ze Zbraslavic (ZDK I, f. 54a: *„...Jan z Kralitcz ana Zathorze ...wklada...iiij centum florenow...wiena...Na zamku Zathorze Ana wsech Zathorze. luczcze Czakowie Bratnowie, y na wssem z Buozij zathorskem, tczoz ktomu od staradawna przislusselo..."*).

Popis objektu a archeologické nálezy

Na katastru obce Loučky (dnes součást Zátora), přibližně 1,5 km severozápadně od jejího středu, stával až do 16. století v nadmořské výšce cca 500 m na konci táhlého, úzkého ostrohu, tzv. Zátorského vrchu, vybíhajícího směrem do údolí řeky Opavy a obtékaného z jihovýchodní strany Hradským potokem, hrad, na který dnes upomíná pouze nevýrazná konfigurace terénu a velmi skrovné pozůstatky kamenné architektury.

Nerovné hradní jádro téměř obdélného tvaru o rozměrech 50 x 35 m s četnými depresemi i skalnatými výstupky je obklopeno – s výjimkou příkré severní strany – plytkým příkopem, pouze na východě poněkud širším a hlubším (obr. 283). Zde byla skalnatá šíje uměle přeťata a oddělila od vlastní fortifikace jihovýchodní konec hřebene s menší rovnější plošinou, snad strážně a vojensky využívanou. Následný, již značně setřelý val je na západní straně téměř neznatelný. Končil - stejně jako příkop vyúsťující nad prudkým svahem – u severní hrany opevnění. Ta zde byla zpevněna parkánovou zídkou z nasucho kladených plochých kamenů, jejíž šíři nelze bez odkryvu zjistit. Torzo náběhu zídky na severovýchodě hradního jádra naznačuje, že zřejmě přehrazovala i ústí příkopu do stráně. Poměrně dobře je parkán rozeznatelný v jihozápadní části hradního areálu, kde za ním z vnější strany probíhá malý val (snad pozůstatek zídky?). Ten se směrem k východu přimyká k vlastnímu jádru; na východě, kde je příkop vylámaný ve skále dnes nejhlubší, parkán chybí. Nelze vyloučit, že vcelku rovný prostor mezi dvěma skalnatými suky před vlastním hradem na západě mohl sloužit hospodářským účelům, stejně jako ta část svahu na severní straně, kde terén jen velmi povlovně klesá.

*

K vnitřní zástavbě hradu se nelze bez archeologického výzkumu blíže vyjádřit; značně pravděpodobná je absence bergfritu, a tak hlavní obrannou i obytnou stavbou byl asi jen nějaký palác. Povrch hradního jádra členily nevýrazné terasy upravené přisekáním skalních výstupů. Přístup k hradu byl veden od západu, podél vrcholu hřebene, který byl v nepravidelných intervalech členěn snad umělými zářezy. Do hradu vstupoval přemostěním příkopu. Nápadným rysem fortifikace je snaha o pravidelnost půdorysu hradního jádra, vymezeného obvodovou hradbou, vyzděnou (stejně jako parkánová zídka) z místního kamene, částečně získaného zřejmě při hloubení příkopu. Okružní val byl snad doplněn

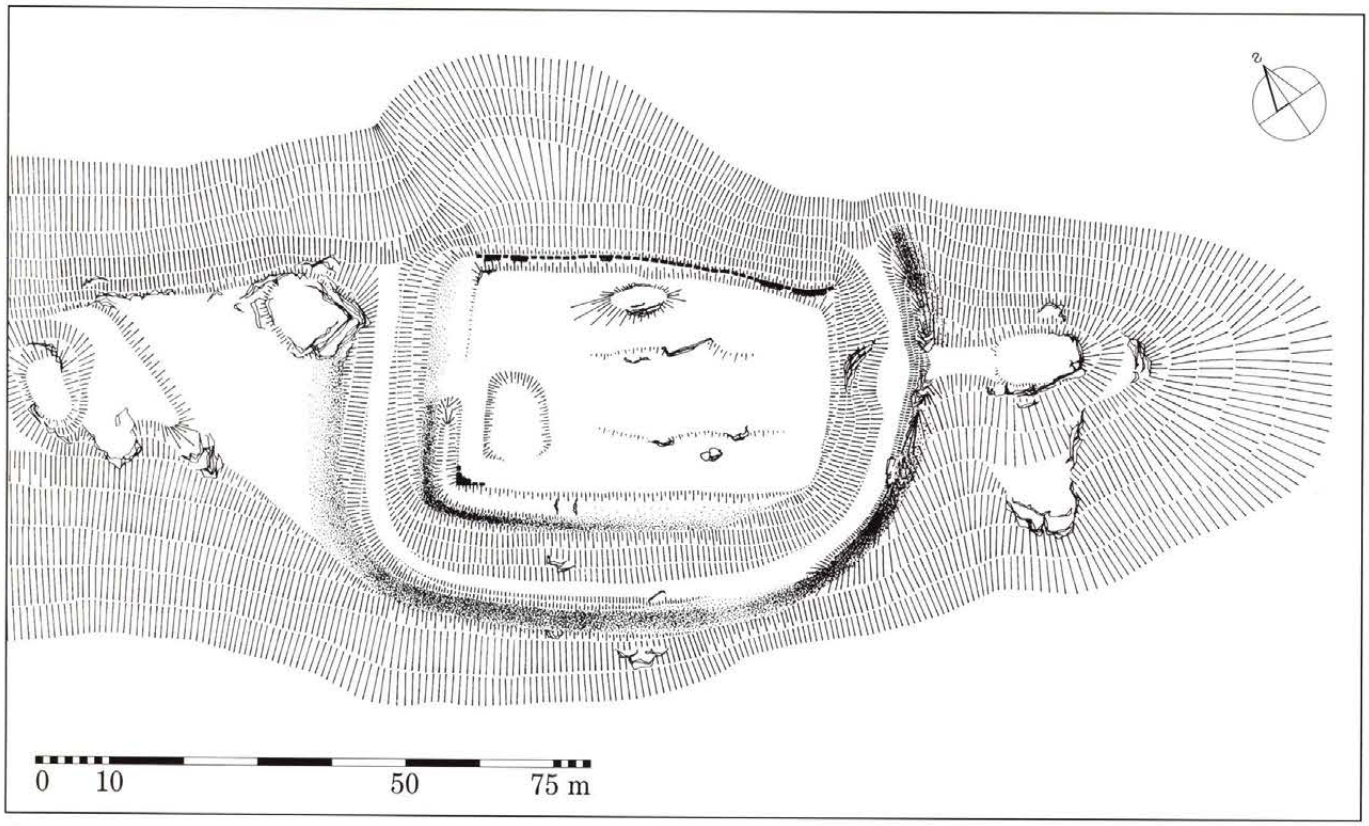

Obr. 283: Zátor. Půdorysné zaměření.

na temeni palisádovým plotem (zůstává otázkou, zda se jedná o palisádový plot uváděný jako funkční ještě v roce 1535, kdy jej podle urbáře měli poddaní za povinnost udržovat v dobrém stavu; srv. WEINELT H.: 1935a, s. 91-93).

*

Archeologický materiál, čítající na padesát keramických artefaktů a tři železné předměty, byl získán v suťovém kuželu na severním svahu fortifikace. Další zlomky pocházejí z povrchového sběru na východní části vrcholového plató. Keramika je většinou vytvářena nálepovou technikou, spíše ojediněle jsou tenkostěnné zlomky – patřící zřejmě džbánům – vytáčeny. Převládá středně hrubá ostřená hmota s příměsí kaménků (cca 1-2 mm), výjimečně se objeví zrnka tuhy. V barvě vypálení převažuje šedá a její odstíny, poměrně častý je ovšem také hnědobéžový střep. Výzdoba je zcela uniformní, a to v podobě mělkých obvodových, širších či užších žlábků, případně i hustých rýžek (obr. 284; 285:1). Mezi sedmi okrajovými fragmenty jsou čtyřikrát zastoupeny vysoké římsovité tvary s náběhem k okruží (obr. 284:2, 4). Dna, pokud se dá rozpoznat, nesou stopy podsýpky. Kolekci lze rámcově vročit do 14. století, spíše však do jeho první poloviny, s možností přesahu do sklonku 13. věku.

Železné předměty jsou zastoupeny symetrickým kloubovým udidlem bez postranic (obr. 285:2), hřebíkem s neúplnou příčnou T hlavicí a masivnějším železným plátem nejasného účelu.

Ikonografie a dokumentace

Dokumentace dotýkající se hradu Zátora není příliš rozsáhlá. Dosud byla publikována vlastně jen tři šablonovitá půdorysná zeměření zcela jednoduchého provedení. Autorem prvního, velmi prostého situačního zobrazení, znázorňujícího jen vlastní jádro hradu bez vyznačení zbytků kamenné architektury a věrnějšího zachycení terénní konfigurace, byl H. Weinelt, který jej v lehce modifikované podobě použil ještě jednou, a to v rozsáhleji koncipované práci o středověkých fortifikacích na Opavsku (WEINELT H.: 1937c, s. 3; 1938, s. 26). Třetí zveřejněné zaměření bylo pořízeno až v roce 1986 a na rozdíl od předchozího zaznamenalo alespoň na dvou místech pozůstatky zdiva spojovaného nekvalitní, značně zvětralou maltou a zachytilo situaci v bezprostředním okolí centrálního plató (KOUŘIL P. - PLAČEK M.: 1986, s. 303).

Z tohoto zaměření vycházel i nejnovější, zde prezentovaný plánek s vyznačením zjištěných reliktů parkánové zdi, vnitřního nároží obdélného areálu, příkopu a valu, mapující stav v polovině 90. let našeho věku.

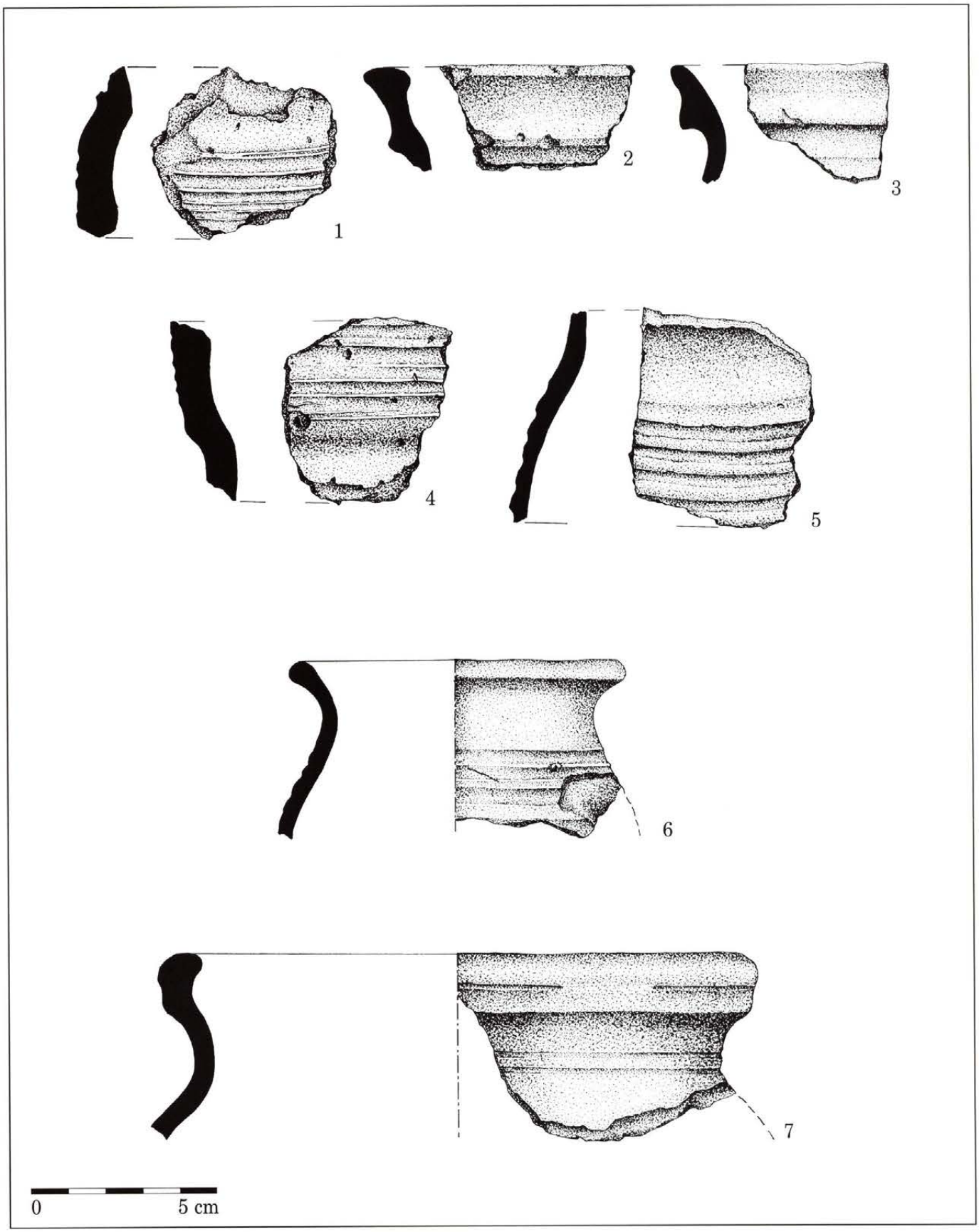

Obr. 284: Zátor. Keramické nálezy.

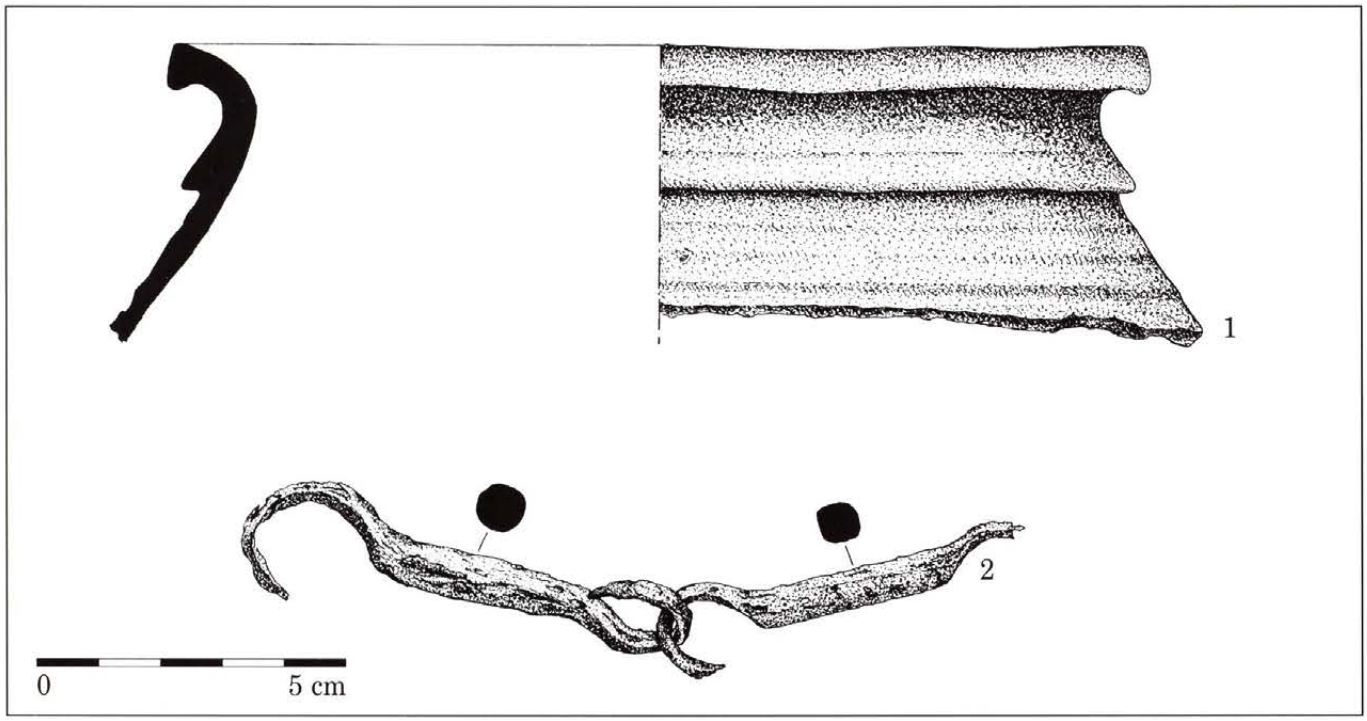

Obr. 285: Zátor. Keramický okraj hrnce a neúplné železné udidlo.

Literatura

- **BERGER, K.,** 1933: *Die Besiedlung des deutschen Nordmährens im 13. und 14. Jahrhunderte.*Brünn.
- **GELDNER, R.,** 1926: *Aus dem Gemeinde-Gedenkbuche von Seifersdorf,* JL 1, s. 38-39.
- **GELDNER, R.,** 1930: *Die Aufteilung des herrschaftlichen Meierhofes in Seifersdorf,* JL 5, s. 2-5.
- **KOBER, E.,** 1934: *Die Seifersdorfer Burg Zator*, JL 8, s. 44-47.
- **KOUŘIL, P.,** 1985: *Archäologische Feststellung auf der Burg Zátor (Bez. Bruntál),* PV 1983, s. 68.
- **KOUŘIL, P.,** 1988: *Hrad Vartnov a jeho postavení ve vývoji hradů na Opavsku,* in: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc., Brno, s. 285-304.
- **KOUŘIL, P. - PLAČEK, M.,** 1986: *Hrad Zátor u Louček (okr. Bruntál),* VVM XXXVIII, s. 303-306.
- **KUBITZA, F.,** 1938: *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens,* DMSH 24/9-12, s. 197-209.
- **MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M.,** 1988: *Nástin vývoje hradní architektury vrcholného středověku na Moravě a ve Slezsku do období husitských válek,* AH 13, s. 217-249.
- **PETER, A.,** 1879: *Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesien.* Teschen.
- **PETER, A.,** 1884: *Das Herzogthum Schlesien.* Wien.
- **PLAČEK, M.,** 1992: *Die Entwicklung der mährischen Burgen im 14. Jahrhundert,* Castrum Bene 2, s. 296-314.
- **PLAČEK, M.,** 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku.* Praha.
- **SCHULIG, H.,** 1923: *Ein Heimatbuch für die Bezirke Jägerndorf und Olbersdorf.* Troppau.
- **SPURNÝ, F. a kol.,** 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Severní Morava.* Praha.
- **WEINELT, H.,** 1935a: *Burg Zator und Feste Seifersdorf,* JL 9, s. 91-93.
- **WEINELT, H.,** 1937b: *Frühgeschichtliche Wehranlagen bei Jägerndorf,* Der Oberschlesier 19, s. 501-507.
- **WEINELT, H.,** 1937c: *Die Burg Zator bei Wiese,* Altvater LVI/11-12, s. 2-3.
- **WEINELT, H.,** 1938: *Das deutsche Oppaland und das angrenzende deutsche Nordmähren als Wehrbaulandschaft,* Der Burgwart 39, s. 21-31.
- **WEINELT, H.,** 1939a: *Volkskunde und Wüstenforschung. Grundsätzliches, gezeigt an einem südschlesischen Beispiel,* Zeitschrift für Volkskunde 48, Neue Folge10/3, s. 265-288.
- **WEINELT, H.,** 1940: *Die Forschungen zur Volksthumsgeographie des südschlesischen Stammesgebietes.* Reichenberg - Leipzig.
- **WEINELT, H.,** 1942a: *Die alte Strasse von Leobschütz nach Mährisch-Neustadt,* Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums, Neue Folge II, s. 5-42.
- **WELTZEL, A.,** 1861: *Geschichte der Stadt Ratibor.* Ratibor.

HISTORICKÉ SOUVISLOSTI

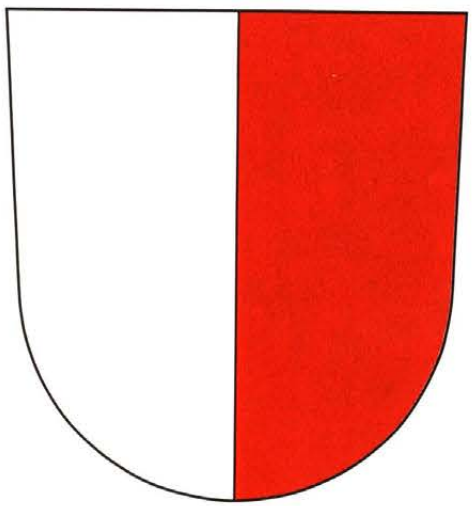

MORAVSKO-SLEZSKÉ POMEZÍ DO KONCE 12. STOLETÍ

Holasicko na prahu historické epochy

Moravsko-slezské pomezí vstoupilo do historické epochy relativně pozdě a především nenápadně. První spolehlivé údaje totiž nabízí až anonymní kompilace z poslední třetiny 9. století, pro níž se v evropské historiografii vžil název *„Bavorský geograf"*. Krátký spis lze obecně charakterizovat jako orientační soupis sídel a krajin severně od Dunaje, přičemž tento nadmíru stručný výčet zahrnuje bezmála šest desítek názvů, mnohdy jen obtížně lokalizovatelných. Dva z nich, Opolany a Holasice, je však možno bez problémů spojit s jižním Poodřím a z krátkého komentáře dále vyplývá, že Opolané ovládali dvacet a Holasici pět hradských obcí (obr. 286).[1] Latinský termín *„civitas"* bohužel ponechává příliš široký prostor k bujným spekulacím a současná literatura se shoduje pouze v jeho nejednoznačné interpretaci. Snad se jednalo o skutečná sídelně-správní centra jednotlivých kmenů, ale zároveň není zcela vyloučeno, že autor díla chtěl takto upozornit na velikost, respektive význam jemu blíže neznámých slovanských etnik. Strohý odkaz na pouhých pět správních středisek řadí Holasice spíše k těm méně významným; ostatně mnohé naznačují i místní jména. Jestliže Opolsko se stalo všeobecně srozumitelným synonymem pro Horní Slezsko, pak termín Holasicko byl užíván

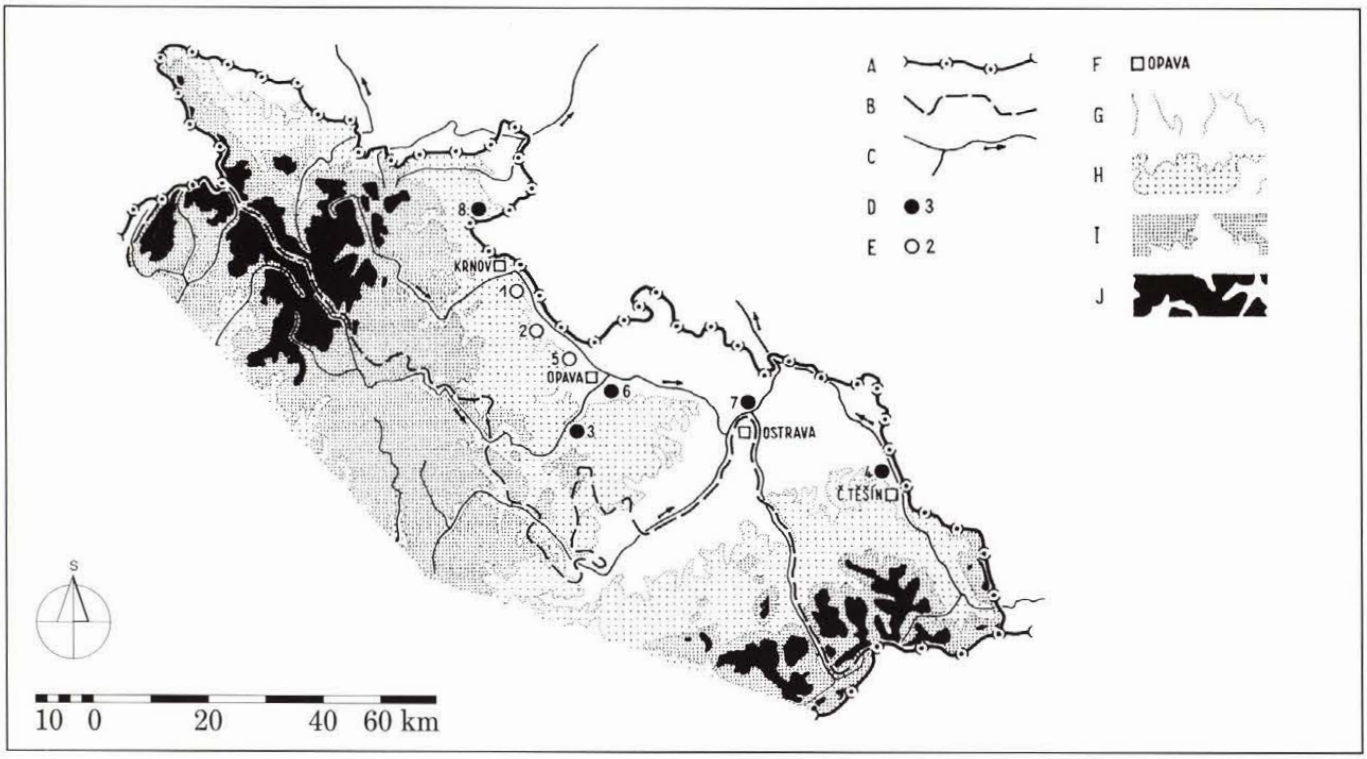

Obr. 286: Mapa českého Slezska s vyznačením zjištěných a předpokládaných slovanských hradisek: A – státní hranice, B – historická hranice Čech, Moravy a Slezska, C – vodní toky, D – zjištěná hradiska, E – předpokládaná hradiska, F – orientační body, G – území s nadmořskou výškou do 300 m, H – území s nadmořskou výškou od 300 m do 500 m, I – území s nadmořskou výškou od 500 m do 750 m, J – území s nadmořskou výškou nad 750 m.
1 – Cvilín, 2 – Holasovice, 3 – Hradec nad Moravicí, 4 – Chotěbuz-Podobora, 5 – Opava-Jaktař, 6 – Opava-Kylešovice, 7 – Ostrava-Koblov-Landek, 8 – Víno.

[1] Srv. blíže *Descriptio civitatum ad septentrionalem plagam Danubii*. Rozpravy Československé akademie věd 66, 1956, s. 3: *„...Opolini, civitates XX., Golensizi, civitates V."*
[2] CDES I, s. 84-102, č. 35: *„...In quibus hec propriis duximus exprimenda vocabulis: civitates, castella, villas, curtes et plebes Trecen, Tescin, Gradice(m) Golensicezke, Otemochov..."*

toliko ve spojení s piastovskou kastelánií,[2] na přelomu 12. a 13. století označoval jednu z přemyslovských provincií[3] a ještě před polovinou 13. věku zanikl, neboť provincie přejala název svého skutečného centra, kterým bylo město Opava.[4]

Jakkoliv skromným a nespolehlivým se dnes jeví pramenný fundament dalších úvah, přece jen není nutno pochybovat o existenci opevněných sídel bezprostředně spjatých s poněkud záhadným kmenem Holasiců. Jedním z nich je hradisko ve Víně na Osoblažsku, jehož počátky datoval regulérní archeologický výzkum do pokročilého 7. století. K nejstaršímu horizontu slovanských fortifikací, byť až z přelomu 8. a 9. věku, náleží ještě Hradec u Opavy a hradiska v Ostravě-Koblově a Chotěbuzi-Podoboře (obr. 287).[5]

Nejzápadněji položené hradisko ve **Víně**, s vnitřní plochou

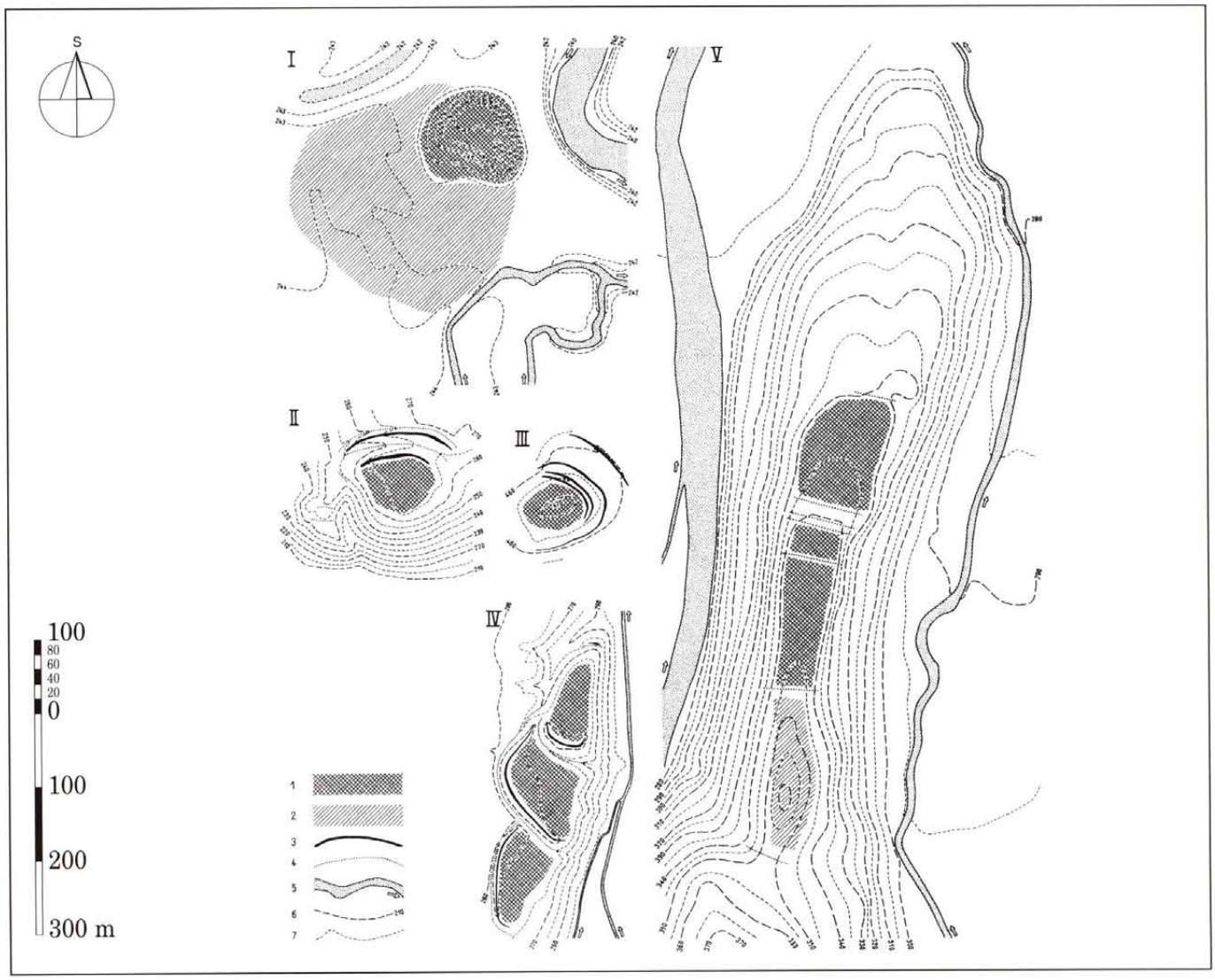

Obr. 287: Slovanská hradiska zjištěná na území českého Slezska zakreslená ve stejném měřítku: 1 – osídlená plocha, 2 – předpokládaná osídlená plocha, 3 – val, 4 – příkop, 5 – vodní toky, slepé rameno, 6 – vrstevnice po 10 m, 7 – vrstevnice po 5 m event. 1 m.
I – Kylešovice, II – Landek, III – Víno, IV – Chotěbuz-Podobora, V – Hradec nad Moravicí.

[3] Srv. např. CDB II, s. 18-21, č. 22: „*...decimam episcopo dari in provincia Golassizch...*" k roku 1201; s. 104-106, č. 110: „*...in Golessicenzi provinciis...*" k roku 1213; s. 151-152, č. 161: „*...villam quandam in Holachiz...*" k roku 1218.
[4] Srv. např. CDB II, s. 179-180, č. 195: „*...in Opauiensi provincia...*" k roku 1220.
[5] Srv. blíže P. KOUŘIL, *Frühmittelaterliche Befestigungen in Schlesien und Nordmähren*, in: Frühmittelatreliche Burgenbau in Mittel- und Osteuropa, Bonn 1998, s. 349-358.

o rozloze 0,5 ha, přináleží ke středně velkým fortifikacím. Je chráněno trojnásobnými valy, jejichž báze je v šíři 2 m zasekána do skalnatého podloží. Jestliže u prvních dvou kratších valů, oddělených ve skále vysekaným příkopem, si nejsme jisti typem případné vnitřní konstrukce, spíše se zdá, že ji postrádaly, u valu třetího, vzniklého snad později (8.-9. století ?), můžeme již konstatovat jednosměrný dubový rošt, nejspíše prostupující čelní kamennou plentu širokou 0,8-1 m. Vzhledem ke skutečnosti, že na ploše centrálního plató nebyla zachycena kulturní vrstva ani žádný objekt a také se zřetelem ke zjevně skryté poloze lokality v terénu předpokládáme, že měla především refugiální charakter. Její relativně časná datace se opírá zejména o keramický materiál, který se zřetelně odlišuje od artefaktů z 8. a 9. století.[6]

Klíčovou roli v mocenském uspořádání moravsko-slezského pomezí sehrálo opevnění na ostrožně v **Hradci u Opavy**, osídlené již v eneolitu a poté v období slezské fáze komplexu lužických popelnicových polí. Se slovanskou přítomností tu lze kalkulovat minimálně od poloviny 8. věku, ačkoliv existence hradiska není pro tuto dobu spolehlivě prokazatelná. Poznatky získané archeologickým výzkumem však vcelku jednoznačně dokládají nepřerušenou kontinuitu osídlení, a to až do vzniku kamenného hradu v době kolem poloviny 13. století. Sedm archeologicky zjištěných příkopů, z nichž jeden je zřetelně pravěkého původu, svědčí o promyšleném fortifikačním systému v jednotlivých fázích vývoje lokality a bohatý archeologický materiál vypovídá o pulzujícím životě sídliště i čilých dálkových kontaktech.[7]

Severní předpolí Moravské brány, této základní spojnice evropského jihu a severu, kontrolovala při jejím ústí dvojice význačných opevněných bodů. Na soutoku Odry s Ostravicí to bylo hradisko landecké, pod nímž probíhala jedna větev komunikačního tahu jdoucího podél Odry dále k severu, a fortifikace v Chotěbuzi-Podobořе, zaujímající skvělou strategickou polohu při brodu přes řeku Olši a střežící výstup z koridoru při jeho východním okraji.[8]

Hradisko v **Ostravě-Koblově**, situované na vrchu **Landeku** s výtečným rozhledem daleko k jihozápadu, bylo na základě archeologického materiálu zbudováno někdy v průběhu 8. století, nejspíše však až v jeho druhé polovině. Zabírá poměrně malou plochu 0,61 ha v podobě jednodílného jádra, které ze severní strany chránil mohutný, téměř 160 m dlouhý val, mající dnes v patě šířku 17-18 m; oddělen byl od centrálního plató hlubokým příkopem, přibližně 10 m širokým. Na severním okraji jádra lze nadto sledovat náznak druhého valu, probíhajícího paralelně s valem hlavním. Archeologické nálezy, zvláště pak keramika, připouštějí úvahu o kontinuálním osídlení až do 11-12. století, nicméně fragmenty 10. věku nejsou příliš průkazné. Také zde byl někdy v průběhu třetí čtvrtiny 13. století zbudován středověký zeměpanský hrad, který – podobně jako na Hradci – využil stávající fortifikační systém.[9]

Bezesporu nejlépe prozkoumanou lokalitou ve Slezsku je trojdílné výšinné hradisko v **Chotěbuzi-Podobořе** nedaleko Českého Těšína. Více než dvacet archeologických sezon přineslo řadu zajímavých objevů, z nichž je patrné, že fortifikaci o rozloze 1,8 ha charakterizuje v době hradištní dvoufázové osídlení, přičemž opevnění vzniklo v průběhu druhé půle 8. století a přetrvalo až do přelomu 9. a 10. věku. Po jisté časové cézuře se osídlení, nikoliv ovšem v původním rozsahu, opět aktivovalo v závěru prvního tisíciletí a definitivně vzalo za své před polovinou století 11. V té době již prosperovalo nově vzniklé centrum na Zámecké hoře v Těšíně, které se zřejmě již v závěru (?) 10. věku stalo střediskem piastovské kastelánie, aby se posléze – stejně jako Hradec u Opavy – vyvinulo ve středověký hrad, zde s mohutným bergfritem v čele.[10]

Fortifikační systém chotěbuzského hradiska tvořily mohutné valy a příkopy. Zvláště pak, pokud šlo o akropoli a první předhradí. Valový systém druhého předhradí, které se vydělilo nejpozději, však již dokončen nebyl. Východní stranu sídliště chránila řeka Olše. Valy na prvním i druhém předhradí byly sypané a neměly žádnou vnitřní konstrukci. Ze strany osídlené plochy byl val prvního předhradí fixován palisádovou stěnou z jedlových a dubových kulanů, přibližně dva metry vysokých. Vzhled vnější stěny však dosud není znám. Na akropoli důvodně předpokládáme dřevěnou nástavbu asi 6 m širokého valu.[11]

Dnes již desítky objektů různých typů i výrazná kulturní vrstva na chotěbuzském hradisku poskytly množství archeologických poznatků s vysokou vypovídací hodnotou pro řešení otázek spjatých s teritoriální příslušností Slezska v průběhu druhé poloviny 9. století. Nálezová situace, podpořená hodnotnými památkami hmotné kultury jižní

[6] Blíže a podrobněji srv. P. KOUŘIL, *Slovanské osídlení českého Slezska*. Brno - Český Těšín 1994, s. 11-17.
[7] Tamtéž, s. 18-32.
[8] P. KOUŘIL, *Severní předpolí Moravské brány a zásah velkomoravský*, in: Ślask i Czechy a kultura wielkomorawska, Wrocław 1997, s. 65-75; TÝŽ, *Schlesien in der Geschichte des böhmischen Staates des 9. bis 12. Jahrhunderts (archäologische Abhandlung-zusammenfassende Übersicht)*, in: Slezsko v dějinách českého státu, Opava 1998, s. 57-58.
[9] P. KOUŘIL, *Slovanské osídlení*, s. 36-42; TÝŽ, *Slovanské hradisko a středověký hrad*, in: Landek - svědek dávné minulosti, Ostrava 1996, s. 46-55; P. KOUŘIL - M. WIHODA, *Die Rolle des Meilenrechts in der Genese der ältesten landesfürstlichen Burgen und Städte Böhmisch-Schlesiens*, Castrum Bene 6, 1998, s. 167-194.
[10] W. KUŚ, *Sprawozdanie z badań archeologicznych średniowiecznej wieży cylindrycznej na Górze Zamkowej w Cieszynie, woj. Bielskie*, in: Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1995 roku, Katowice 1998, s. 125-133.
[11] P. KOUŘIL, *Slovanské osídlení*, s. 71-167 s úplným výčtem starší literatury. Dále srv. TÝŽ, *Archeologický výzkum na hradisku v Chotěbuzi-Podobořе v roce 1995*, in: Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1995 roku, Katowice 1998, s. 87-91; TÝŽ, *Chotěbuz-Podobora: Archeologický výzkum v roce 1996*, in: Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1996 roku, v tisku.

provenience (sekery, ostruhy, udidlo, náušnice atd.), zřetelně demonstruje přítomnost ozbrojené posádky Moravanů, včetně jejich rodinných příslušníků. Zdá se být totiž velmi pravděpodobné, že výsledkem vzrůstajícího moravského tlaku na sever, který mohl být realizován nejsnadněji právě prostřednictvím Moravské brány, bylo obsazení klíčových bodů v předpolí, tedy i hradiska v Chotěbuzi-Podoboře. Lokalita však nebyla zničena, nýbrž vojensky okupována a následně snad i využita k další velkomoravské expanzi do povodí řeky Visly. Svatoplukovo tažení do pozdějšího Malopolska alespoň nepřímo zaznamenala staroslověnská skladba *„Žitije Mefodija"*: *„...Velice mocný pohanský kníže se sídlem na Visle hanobil křesťany a činil (jim) příkoří. I vypraviv k němu poselství, řekl: „Bylo by dobré synu, aby ses dal pokřtít ze své vůle a ve své zemi, abys (pak) nebyl pokřtěn násilím v zajetí v cizí zemi; však si na mne (ještě) vzpomeneš." Což se i stalo..."*[12]

Moravský vliv v severním předpolí Moravské brány potvrdil i nedávný nález hrobu moravského bojovníka na Hradci u Opavy a především pak systematický výzkum slovanského mohylníku ve Stěbořicích. Zdejší pohřebiště vykazuje značnou podobnost a snad až totožnost s hmotnou kulturou vlastní Moravy (sekery, ostruhy, vědérka, šperky atd.). Ve slezském prostoru se však opět jedná o naprosto výjimečný korpus nálezů, a právě proto i zde lze reálně uvažovat o existenci moravské posádky, respektive moravské sídelní enklávy, případně o místní (tedy holasické) moravizované nobilitě.[13]

Obecně proto můžeme shrnout, že se moravsko-slezské pomezí krátce po svém vstupu do historické epochy ocitlo v mocenské sféře Velké Moravy. Poměrně nevýznamný kmen Holasiců nemohl klást účinný odpor silnému sousedovi a nejspíš v poslední třetině 9. století podlehl Svatoplukově moci. Moravský zábor zprvu postihl snad jen menší část povodí Opavy; možná, že východní oblasti byly obsazeny o něco později, nicméně nastíněná chronologie má spíše intuitivní charakter, neboť archeologicky, tím méně historicky není dosud spolehlivě prokázána. Ani to však nezpochybňuje základní předpoklad, že prostor severně od Jeseníků a Moravské brány tvořil součást Svatoplukovy říše. Tato interpretace neodporuje kupříkladu nejnovějším výzkumům v Dolním Slezsku, jež naznačují, že i zdejší relativně vzdálené území bylo pod určitým vlivem Velké Moravy.[14] Obdobné, byť zatím spíše ojedinělé náznaky vidíme také ve Velkopolsku, v pestřejší škále pak na lokalitách malopolských,[15] a to i tehdy, ponecháme-li stranou otázku církevních misií a christianizaci dobytých území.[16]

Mezi českým a polským státem

Pomineme-li krátké velkomoravské intemezzo, jehož vliv na další osudy Slezska byl spíše marginální, stalo se Poodří pevnou součástí středoevropského mocenského prostoru zásluhou českých Přemyslovců. Ambiciózní Boleslav I. opanoval někdy ve druhé polovině 10. století podstatnou část obchodní stezky směřující přes Prahu a Krakov dále na východ. Nutně tak musel obsadit rozsáhlé předpolí v povodí řeky Odry.[17] Dlouhodobé vzepětí ovšem vyčerpalo sílu mladého státu, jehož vratké základy neodolaly expanzi dravých Piastovců, a ještě v závěru století Poláci dobyli valnou českých držav.[18] Dá se snad předpokládat, že zřejmě až do likvidace české branné moci v Krakově v druhé polovině osmdesátých let 10. století bylo Holasicko pod svrchovaností pražského knížete.[19] V hmotné kultuře ovšem žádné jednoznačné důkazy

[12] *Žitije Mefodija*, MMFH II, s. 156. Srv. dále CDB I, s. 29-33, č. 30.

[13] Srv. blíže P. KOUŘIL, *Severní předpolí*, s. 65-68.

[14] K. JAWORSKI, *Znaleziska wielkomorawskie w Gilowie, Niemczy i Starym Książu na Dolnym Śląsku*, in: Śląsk i Czechy a kultura wielkomorawska, Wrocław 1997, s. 113-125; K. WACHOWSKI, *Północny zasięg ekspansji Wielkich Moraw w archeologicznych świetle badań*, in: Śląsk i Czechy i kultura wielkomorawska, Wrocław 1997, s. 21.

[15] M. BRZOSTOWICZ, *Elementy kultury wielkomorawskiej na wczesnośredniowiecznym grodzisku w Bruszczewie, woj. Leszczyńskie*, in: Śląsk i Czechy a kultura wielkomorawska, Wrocław 1997, s. 135-140; J. POLESKI, *Kontakty interregionalne mieszkańców Małopolski w VI-X wieku*, in: Śląsk i Czechy a kultura wielkomorawska, Wrocław 1997, s. 58-59; TÝŽ, *Kleinpolen im 8.-10. Jahrhundert. Bemerkungen zu den Beziehungen zwischen Kleinpolen und Böhmen, Mähren, Slowakei und Ungarn*, in: Mitteleuropa im 8.-10. Jahrhundert, Bratislava 1997, s. 18-22.

[16] G. LABUDA, *Czeskie chrześcijaństwo na Śląsku i w Małopolsce w X i XI wieku*, in: Chrystianizacja Polski południowej, Kraków 1994, s. 74-76; W. KORTA, *Prohor i Prokulf pierwsi biskupi misyjni w Malopolsce*, in: Słowiańszczyzna w Europie średniowiecznej, Wrocław 1996, s. 147-154; M. EGGERS, *Das Erzbistum des Method. Lage, Wirkung und Nachleben der Kyrillomethodianischen Mission*, München 1996, s. 130-135.

[17] CDB I, s. 92-95, č. 86 a také R. TUREK, *Listina Jindřicha IV. z 29. dubna 1086 (DH IV. 390) a její slovanská teritoria*, Slavia antiqua 22, 1975, s. 69-118.

[18] G. LABUDA, *O rzekomej utracie Krakowa przez Czechów w roku 999*, Slavia Occidentalis 20, 1960, s. 79-92; B. KRZEMIEŃSKA, *Krize českého státu na přelomu tisíciletí*, ČsČH 18, 1970, s. 497-532; H. LOWMIAŃSKI, *Początki Polski V.* Warszawa 1973, s. 511-575; L. A. TYSKIEWICZ, *Przyłaczenie Śląska do monarchii piastowskiej pod koniec X. wieku*, in: Od plemienia do państwa, Wrocław-Warszawa 1991, s. 121-152.

[19] Srv. blíže J. ŽEMLIČKA, *Expanze, krize a obnova Čech v letech 935-1055 (K systémovým proměnám raných států ve střední Evropě)*, ČČH 93, 1995, s. 205-222; TÝŽ, *Das „Reich" des böhmischen Boleslavs und die Krise an der Jahrtausendwende.*

českého vlivu, jako je tomu například v Opolí, Vratislavi a snad i Olomouci, neexistují[20] a stejná situace se jeví i v sousedním Malopolsku.[21] Současně chybí i výraznější nálezy severní provenience, prokazující funkčnost dálkových komunikací. Za import z jihu, tedy z moravského prostředí, můžeme ovšem pokládat některé keramické tvary provedené v tuhovém materiálu.[22] Jistou vazbu na polskou doménu lze pak spatřovat v závěru 10. a zvláště v 11., respektive 12. století, a to rovněž v keramické produkci (nádoby s cylindrickým hrdlem, výzdobné motivy). Je evidentní, že v průběhu celého 10. věku osídlení spíše stagnovalo. Přesto však došlo k obnově některých zničených pevností (Chotěbuz a snad i Landek ?), byť úroveň těchto staronových středisek nebyla srovnatelná s předchozím vývojem.

Hluboká krize českého státu vyvrcholila v prvních letech 11. století, nicméně říšský zásah roku 1004 alespoň formálně obnovil status quo a již za vlády knížete Oldřicha se Přemyslovci stali uznávanou regionální veličinou.[23] Mocenskou rovnováhu sil ve středoevropském prostoru narušila až hluboká krize polské státnosti ve třicátých letech 11. století. Mohutné vypětí podlomilo vnitřní jednotu piastovské monarchie a již Měšek II. jako dědic Boleslava Chrabrého čelil všeobecnému rozvratu. Brzy po jeho smrti roku 1034 vypuklo lidové povstání, které spolu s pohanskou reakcí smetlo zbytky státních struktur, a Měškův syn Kazimír musel opustit zemi.[24] *„...Zpozorovav to, ve čtvrtém roce svého knížectví kníže Břetislav uznal za nejlepší neodkládati naskytlou příležitost, jak by potýral své nepřátele, a dokonce se pomstil za příkoří, jichž se kdysi kníže Měšek dopustil na Češích, a to co nejrychleji; a se svými se poradiv, rozhodl se ně udeřiti..."*[25]

Kosmův úvodní komentář k Břetislavovu tažení do Polska roku 1039 zřejmě vystihuje všechny podstatnější motivy českého vpádu. Nadmíru úspěšná odveta ovšem nesla rysy jednoznačného triumfu a ten zase nebyl přijatelný pro říšskou diplomacii. Snad ještě roku 1039 kníže Kazimír s říšskou pomocí zahájil obnovu polského státu, přičemž římský král Jindřich III. osobně vedl vojenskou kampaň proti Břetislavovi I.[26] Roku 1041 také dosáhl rozhodného vítězství, ale mírová jednání v Řezně vyzněla pro českého knížete nadmíru příznivě a Břetislav si i nadále podržel teritoriální zisky v Polsku.[27]

Teprve stručná zmínka altašských análů upozornila na posun česko-polské hranice, a třebaže *„duas regiones"* neznámý kompilátor nijak blíže nelokalizoval, z dalších souvislostí vyplývá, že Břetislav I. patrně od roku 1039

Zur Charakteristik der früheren Staaten in Mitteleuropa, AR 47, 1995, s. 267-278; TÝŽ, *Čechy v době knížecí (1034-1198)*. Praha 1997, s. 41; J. SLÁMA, *Slavníkovci*, in: Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa, Praha 1998, s. 21-22 soudí, že k obsazení severní Moravy, Slezska i Malopolska došlo již za Boleslava I. před rokem 955. Naopak G. LABUDA, *Czeskie chrześcijaństwo na Śląsku i w Małopolsce w X i XI wieku*, in: Chrystianizacja Polski południowej, Kraków 1994, s. 80 předpokládá, že k tomu došlo mezi léty 987-989. K. T. WITCZAK, *Ludy i państwa slowiańskie w tzw. Księdze Josippon*, Slavia Antiqua 34, 1994, s. 82-84 uvažuje dokonce o roce 981.

[20] J. SLÁMA, *Slavníkovci - významná či okrajová záležitost českých dějin 10. století?*, AR 48, 1995, s. 214; P. RZEŹNIK, *K výzkumu keramického importu v raně městské Vratislavi*, AH 20, 1995, s. 591-592; TÝŽ, *Elementy poludniowe w ceramice śląskiej w IX-X wieku*, in: Śląsk i Czechy a kultura wielkomorawska, Wrocław 1997, s. 127-134; K WACHOWSKI, *Śląsk w dobie przedpiastowskiej*, Wrocław 1997, s. 63; J. BLÁHA, *Komunikace, topografie a importy ve středověku a raném novověku (7.-17. století) na území města Olomouce*, AH 23, 1998, s. 144-148.

[21] J. POLESKI, *Kontakty interregionalne mieszkańców Małopolski w VI-X wieku*, in: Śląsk i Czechy a kultura wielkomorawska, Wrocław 1997, s. 61; TÝŽ, *Kleinpolen im 8.-10. Jahrhundert. Bemerkungen zu den Beziehungen zwischen Kleinpolen und Böhmen, Mähren, Slowakei und Ungarn*, in: Mitteleuropa im 8.-10. Jahrhundert, Bratislava 1977, s. 23.

[22] Z. MĚŘÍNSKÝ, *Keramika 6. až poloviny 13. století na Moravě a její vztahy ke slezské oblasti*, ŠPP 2, 1991, s. 163; P. KOUŘIL, *Zu den Anfängen der Graphittonkeramik in Schlesien*, in: Internationale Tagungen in Mikulčice IV. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 9, Brno 1998, s. 46.

[23] B. KRZEMIEŃSKA, *Politický vzestup českého státu za knížete Oldřicha (1012 - 1034)*, ČsČH 25, 1977, s. 246-272.

[24] *Gallus* I,17-18, MPH NS II, s. 40-41.

[25] *Kosmas* II,2, MGH SRG NS 2, s. 83: *„...Quod animadvertens dux Bracizlaus quarto anno sui ducatus optimum fore ratus, ne differret ablatum occasionem calumpniandi suis inimicis, immo ulciscendi de illatus iniuriis, quas olim dux Mesco intulerat Boemiis, quantocius potuit, inito consilio cum suis eos invadere statuit..."*

[26] Srv. blíže M. PERLBACH, *Die Kriege Heinrichs III. gegen Böhmen 1039-1041*, Forschungen zur deutschen Geschichte 10, 1870, s. 427-465 a B. KRZEMIEŃSKA, *Boj knížete Břetislava I. o upevnění českého státu (1039-1041)*. Rozpravy ČSAV 89, 1979, s. 15-58.

[27] Úspěšnou výpravu Břetislava I. do Polska roku 1039 sice pečlivě zaznamenal *Kosmas* II,2-5, MGH SRG NS 2, s. 82-90 a z polské strany neméně tendenčně *Gallus* I,19, MPH NS II, s. 42-44, nicméně nějaké teritoriální změny zmiňují pouze *Annales Altahenses maiores*, MGH SRG [4.], s. 28: *„...et nihil plus Bolanie vel ullius regalis provinciae sibimet submitere, nisi duas regiones, quas ibi meruit suscipere..."* Srv. také B. KRZEMIEŃSKA, *Boj knížete Břetislava I.*, s. 59-66 a J. ŽEMLIČKA, *Expanze, krize a obnova Čech*, s. 205-222.

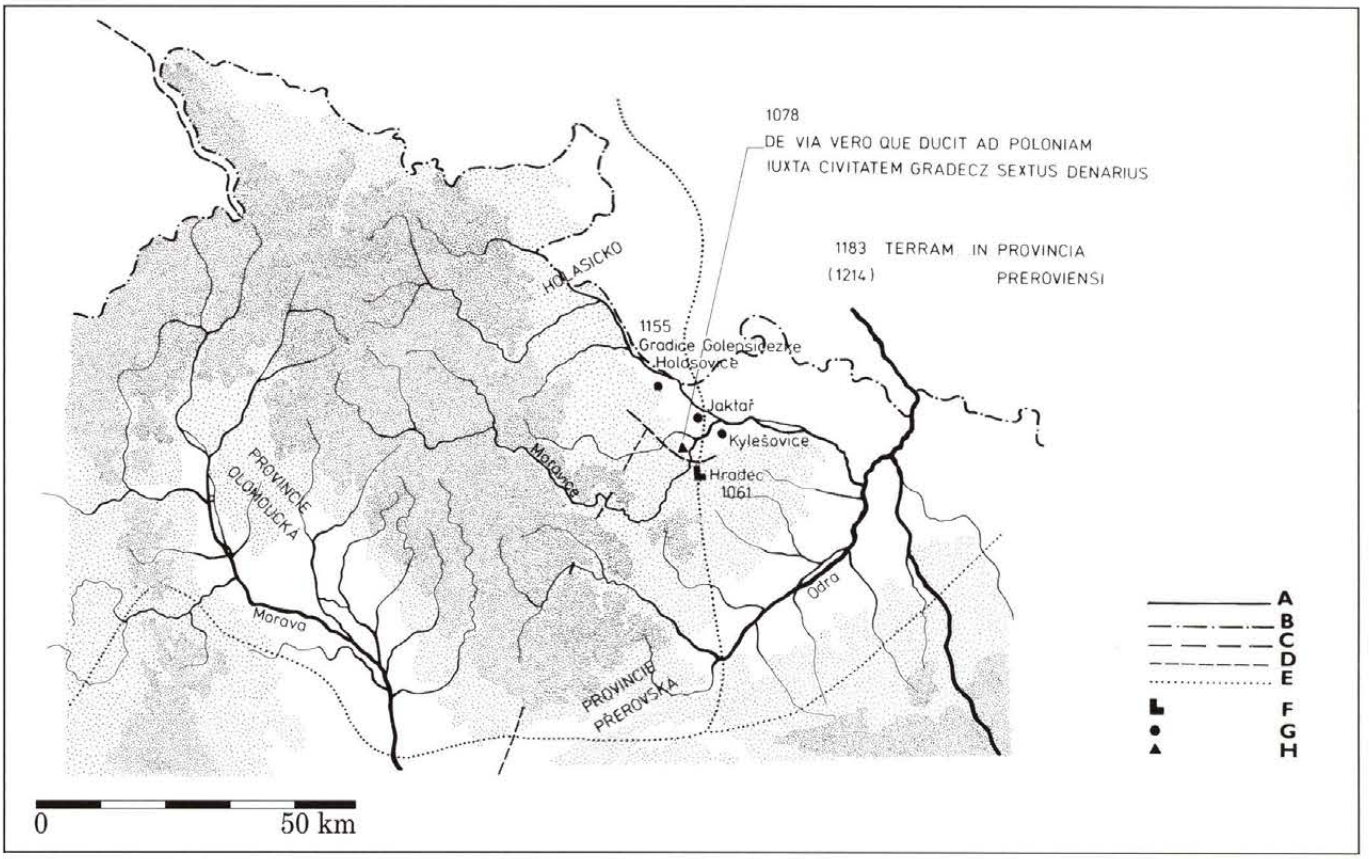

Obr. 288: Moravsko-slezské pomezí v 11. a 12. století: A – vodoteče, B – dnešní státní hranice, C – státní hranice v 11. a 12. st., D – hranice provincií, E – obchodní stezky, F – hradisko a pozdější hrad, G – hradiska, H – celní stanice.

ovládal Vratislavsko a Opolsko v povodí řeky Odry.[28] Rozlehlý zábor spolehlivě chránil severní přístupy na Moravu i do Čech, avšak Kazimír se nemínil Slezska vzdát a nedlouho před rokem 1054 se mu také podařilo vytlačit české posádky.[29] Plnou a bezpodmínečnou svrchovanost nad Slezskem však obnovit nedokázal. V květnu roku 1054 se v Quedlinburgu zavázal splácet roční tribut ve výši 500 hřiven stříbra a 30 hřiven zlata[30] a v českých rukou zůstala rovněž malá enkláva na Holasicku (obr. 288).

Quedlinburská dohoda nepochybně reprezentovala obecně přijatelný kompromis, který dočasně neutralizoval vzájemné územní nároky a nadto odpovídal říšským zájmům. Klíčová role Jindřicha III. v česko-polském sporu o Slezsko ovšem relativizovala váhu sjednaného příměří, neboť vyhrocený poměr obou států jinak nedoznal podstatnějších změn, a bylo tedy jen otázkou času, kdy dojde k novému konfliktu. První vážné neshody signalizuje již neúspěšný útok Boleslava II. Smělého, který na počátku své vlády, snad roku 1060, bezvýsledně obléhal Hradec u Opavy.[31] Likvidace skromného českého předpolí na Holasicku zjevně

[28] B. KRZEMIEŃSKA, *Duas regiones altašských análů z roku 1041*, in: Boj knížete Břetislava I., s. 67-70 sice po důkladném rozboru starší literatury usoudila, že *„duas regiones"* označují Holasicko a Vratislavsko, a jakkoliv shodný postoj zaujal ve své monografii i J. ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí*, s. 63, přesto si dovolujeme upozornit, že Holasicko a Vratislavsko reprezentovaly naprosto nesouměřitelné správní celky. Domnívám se proto, že altašské anály stručným odkazem na dva regiony pouze respektovaly tradiční uspořádání středověkého Slezska na Opolsko a Vratislavsko.

[29] *Annales Altahenses maiores*, MGH SRG [4.], s. 46-47: *„...Tum acussatur Kazemer dux Bolaniorum, quod vi sibi usurpavit provinciam datam ab imperatore duci..."*

[30] *Kosmas* II,13, MGH SRG NS 2, s. 101: *„...Urbs Wratizlau et alie civitates a duce Bracizlao reddite sunt Polonis ea conditione, ut quam sibi et suis succesoribus quingentas marcas argenti et XXX auri annuatim solverent..."* a dále *Annales Altahenses maiores*, MGH SRG [4.], s. 50: *„...Pentecoste Quitilingunburch imperator celebravit, quo ad se ducem Boiemicum ac Bolanicum evocat eosque post longissimam disceptationem inter se pacatos domum remittit..."*

[31] *Gallus* I,22, MPH NS II, s. 48: *„...Nam cum in principio sui regiminis et Polonis et Pomoranis imperaret, eorumque multitudinem ad castrum Gradec obsidendum innumerabilem congregaret, sue contumatie negligencia non solum castrum non*

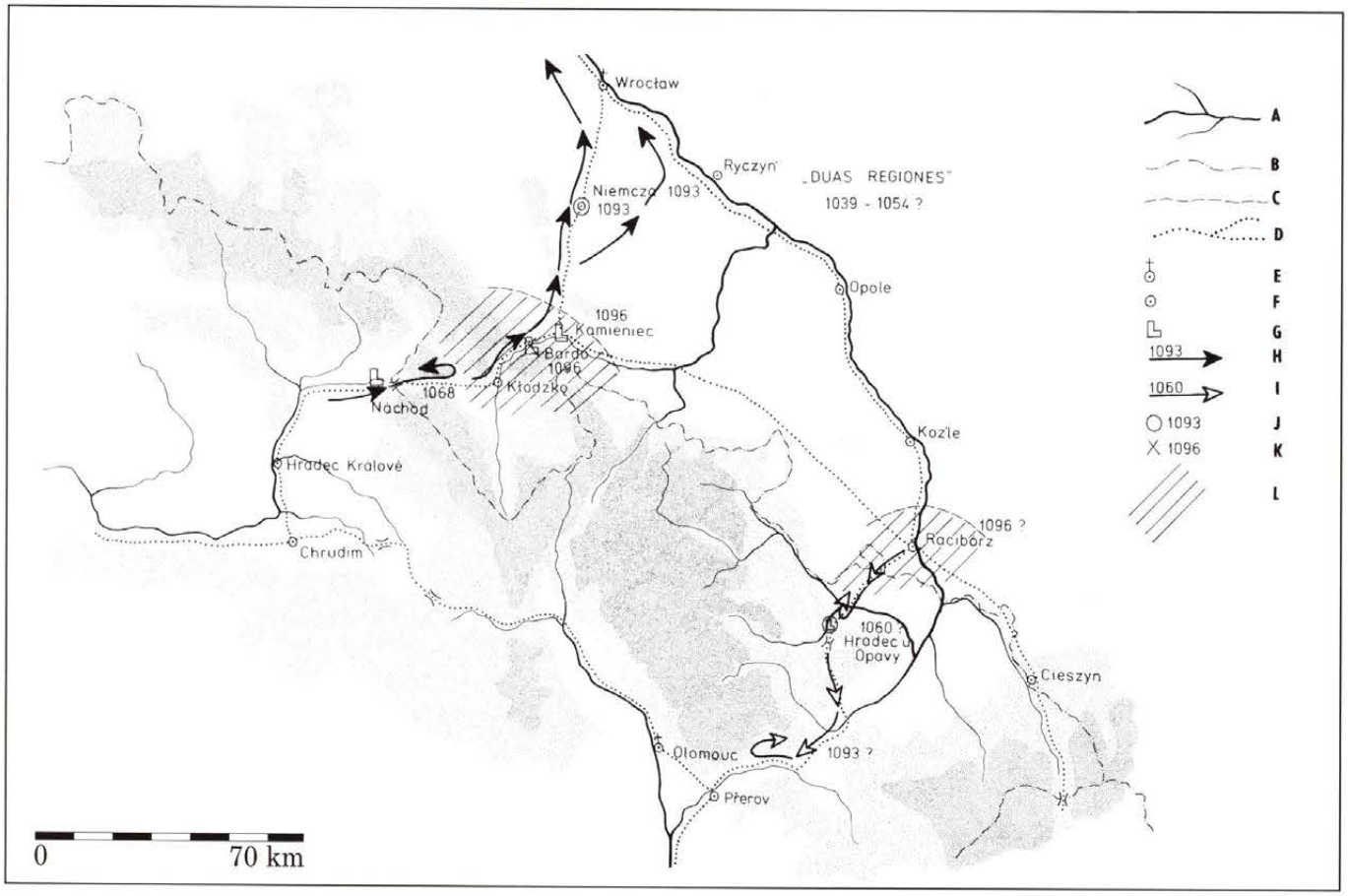

Obr. 289: Česko-polské boje na moravsko-slezském pomezí do konce 11. století: A – vodoteče, B – dnešní státní hranice, C – státní hranice do konce 11. století, D – obchodní stezky, E – sídla biskupství, F – správní centra, G – opevněná sídla (hradiska), H – české útoky, I – polské útoky, J – obléhané pevnosti, K – dobyté pevnosti, L – zpustošená území.

neuspokojovala mocenské ambice polského panovníka a v následujícím období se v centru jeho pozornosti ocitl ponižující poplatek. Drobné pohraniční výpady také záhy přesáhly únosnou mez, a proto v létě roku 1068 český kníže Vratislav svolal zemskou hotovost k tažení do Slezska. Vnitrodynastický rozkol sice zastavil nástup českých oddílů,[32] ovšem přetrvávající napětí v česko-polských vztazích vzbudilo pozornost římského krále Jindřicha IV., který se po vzoru svého otce pokusil zprostředkovat novou dohodu.[33] Jindřichovy záměry však zhatila neústupnost polské strany a jen nebezpečné povstání v Sasku odvrátilo přímou říšskou intervenci.[34] Sporné záležitosti byly nakonec urovnány diplomatickou cestou. Nečekaný obrat v polsko-českých vztazích lze patrně připsat vyhnání Boleslava II. Smělého

habuit, verum etiam Bohemorum insidias vix evasit..." B. KRZEMIEŃSKA, *Konala se roku 1060 polská výprava na Hradec u Opavy?* FHB 2, 1980, s. 77-119 sice zpochybnila tradiční vročení polského útoku a nápaditou analýzou politické situace ve druhé polovině 11. věku dospěla k závěru, že Boleslav Smělý zaútočil až roku 1071. Obávám se však, že zajímavá hypotéza příliš přeceňuje vliv boje o investituru na piastovskou zahraniční politiku, a proto respektuji původní dataci k roku 1060.

[32] *Kosmas* II,22-23, MGH SRG NS 2, s. 114-115.

[33] *Lamperti Annales*, MGH SRG [38.], s. 131-132: „*...Inter ducem Polenorum et ducem Beheimorum infestissima dissensio erat. Propter quod eos rex in civitatem Misene autumnali tempore* (tj. v září 1071) *evocatos durius corripuit et, ut deinceps suis singuli terminis contenti essent nec se vicissim temerariis incursionibus lacesserent, sub obtentu regiae maiestatis precepit; alioquin se hostem et vindicem expertus foret, qui prior alteri arma intulisset...*"

[34] *Lamperti Annales*, MGH SRG [38.], s. 147: „*...Ubi satis adminiculorum visum est, cunctis regni principibus expeditionem indixit in Polenos, id causae pretendens, quod Boemos contra vetitum suum bello impetissent et fines eorum ferro et igne infestassent...*" Obdobně srv. *Gallus* I,24, MPH NS II, s. 49-50.

[35] K vyhnání Boleslava II. srv. blíže *Gallus* I,27, MPH NS II, s. 52-53 a také T. GRUDZIŃSKI, *Bolesław Szczodry* I. Toruń 1953 a nověji TÝŽ, *Boleslaus the Bold and Bishop Stanislaus*. Warszawa 1985.

do Uher roku 1079,[35] protože jeho nástupce Vladislav Heřman udržoval s knížetem Vratislavem II. jednoznačně přátelské kontakty,[36] jakkoliv ten po své korunovaci roku 1085 užíval titulu polského krále.[37]

Politickou stabilitu středoevropského prostoru narušila až smrt českého krále Vratislava I. roku 1092. Vladislav Heřman snad pod vlivem palatina Šetěcha přestal odvádět pravidelný tribut. Naopak český kníže Břetislav II. ochotně poskytoval azyl četným nespokojencům.[38] Oboustranné provokace očividně směřovaly k ozbrojenému střetnutí. Roku 1093 český kníže vyplenil levobřežní Slezsko až po Hlohov[39] a nejspíš ve stejné době palatin Šetěch s Boleslavem III. Křivoústým napadli severní Moravu.[40] Válečné akce vcelku nic nevyřešily, ovšem nepokoje v Polsku donutily Vladislava Heřmana k úhradě dlužné částky.[41]

Splácení poplatku tvořilo podstatnou, nikoliv ovšem jedinou část smlouvy. Polský panovník „*...též odevzdal hrady, jež náleží ke kraji kladskému, svému synu Boleslavovi a rukou dáním a slibem věrnosti ho poručil knížeti Břetislavovi, aby poslouchaje svého ujce, v pokoji mohl držeti kraj od otce mu svěřený...*“[42] Formální českou svrchovanost ale obratem nahradila přímá správa. Roku 1096 Břetislav II. obsadil Kladsko, rozbořil piastovský hrad Bardo nad Nisou a východněji postavil novou pevnost Kamenec (obr. 289).[43]

Kladská kotlina výrazně posílila obranný systém českého státu a právě moravsko-slezské pomezí se na počátku 12. století proměnilo v dějiště vleklých bojů, jejichž příčinou byla vnitřní krize piastovské dynastie. Roku 1099 (?) padl dosud všemocný palatin Šetěch a kníže Vladislav Heřman ve snaze uklidnit zjitřené domácí poměry postoupil svým synům větší část Polska. Rodových neshod dokonale využil kníže Břetislav II., který o Vánocích roku 1099 jmenoval Boleslava III. Křivoústého svým mečníkem, a posílil tak český vliv na území Malopolska a Slezska.[44] Česká převaha ovšem neměla dlouhého trvání. Roku 1103 se český kníže Bořivoj II. neobratně zapletl do nástupnických sporů, když s podporou olomouckého údělníka Svatopluka zpustošil část Slezska.[45] Již následujícího roku polské vojsko vydrancovalo severní Moravu, ale na ústupu utrpělo krvavou porážku.[46] Ačkoliv ani opakovaný vpád pod osobním vedením Boleslava III. Křivoústého neměl valný úspěch, Svatopluk začal pomýšlet na odstranění neschopného bratrance Bořivoje II.[47]

Prvním krokem na cestě k pražskému stolci bylo zformování účelové koalice. Svatopluk i zde prokázal nevšední obratnost a dosáhl téměř nemožného. Nejpozději roku 1105 uzavřel spojeneckou smlouvu s Boleslavem III. Křivoústým. Ten se výměnou za slib, že obdrží všechny pohraniční hrady, zavázal k dočasnému vydržování Svatoplukových stoupenců, a navíc sjednal pomoc uherského krále Kolomana.[48]

---

[36] Srv. *Gallus* II,3, MPH NS II, s. 66-67: „*...Itemque de Bohemia tribus aciebus in auxilium evocatis, Pomoraniam invadit Wladislauus circa sancti sollempnia Michaelis...*“ Zajímavou glosu včlenil do své kroniky rovněž *Kosmas* II,36, MGH SRG NS 2, s. 133: „*...Anno dominice incarnationis MLXXXV. VIII. kal. Ian. obiit Iuditha coniunx Wladizlai ducis Poloniorum, que fuit filia Wratizlai ducis Boemorum...*“

[37] CDB I, s. 97-98, č. 90 a také *Kosmas* II,37, MGH SRG NS 2, s. 134-135. K dalším aspektům srv. R. NOVÝ, *Královská korunovace Vratislava II.*, NL 43, 1988, s. 129-144.

[38] *Kosmas* III,1, MGH SRG NS 2, s. 161-162 a také *Gallus* II,4, MPH NS II, s. 68-69. Obecněji pak B. KRZEMIEŃSKA, *Břetislav II. Pokus o charakteristiku osobnosti panovníka*, ČsČH 35, 1987, s. 722-731.

[39] *Kosmas* III,1, MGH SRG NS 2, s. 161-162: „*...Quam utique anno dominice incarnationis MXCIII, sui vero ducatus primo, ita crebis incursionibus demolitus est, ut ex ista parte fluminis Odre a castro recen usque ad urbem Glogov preter solum Nemci oppidum nullus habitaret hominum...*“

[40] *Gallus* II,10, MPH NS II, s. 76: „*...Sicut notum est, dux Wladislauus, senio gravis et etate, Setheo palatino comiti suum exercitum committebat, eumque pugnatorum vel terras hostium vastaturum deleggabat. Unde cum esset Morauiam invasurus, ivi cum eo puerulus solo nomine pugnaturus. Illa vice partem Morauie maximam destruxerunt, indeque predam multam et captivos adduxerunt, ac sine belli discrimine vel itineris redierunt...*“

[41] *Gallus* II,4-5, MPH NS II, s. 68-73 a II,7-8, MPH NS II, s. 74-75.

[42] *Kosmas* III,1, MGH SRG NS 2, s. 162: „*...dux idcirco civitates, que pertinent ad provinciam Kladzko nomine dictam, tradens filio suo Bolezlao committit eum per manus traditionem et fidei sponsionem duci Bracizlao quatenus obsequendo suo avunculo a patre sibi creditam cum pace possideret provinciam...*“

[43] *Kosmas* III,4, MGH SRG NS 2, s. 164: „*...Nam dux Bracizlaus eo tempore cum omni exercitu suo in Polonia super ripam fluminis nomine Nizam castrum eorum destructo nomine Brido longe inferius eiusdem fluvii similiter edificabat firmissimum castrum super altum scopulum, unde nomen traxit Kamenec...*“

[44] *Kosmas* III,9, MGH SRG NS 2, s. 170 a také T. GRUDZIŃSKI, *Podziały dynastyczne monarchii Piastowskiej w końcu XI i początkach XII w.*, Zapiski Historyczne 36, 1971, s. 367-405.

[45] *Kosmas* III,16, MGH SRG NS 2, s. 178-179 a *Gallus* II,24, MPH NS II, s. 91.

[46] *Gallus* II,25, MPH NS II, s. 92-93.

[47] *Gallus* II,26, MPH NS II, s. 93.

[48] *Kosmas* III,17, MGH SRG NS 2, s. 179-182 a také *Gallus* III,16, MPH NS II, s. 142-143: „*...Numquid non Bolezlaus pro Suatopolc Prage ponendo cum rege Vngarorum Columnanno Morauiam intarvit, silvas Bohemie rege redeunte penetravit...Insuper etiam Bolezlauus de Bohemia multos ad ipsum iam fugientes preocupaturos gratiam ipsum ducem foro speran-*

Nesourodé společenství se rozpadlo již po dvou letech. Boleslav III. Křivoústý realisticky odhadl pravé záměry svého dočasného spojence a přijal výrazně skromnější nabídku dosud ještě vládnoucího knížete Bořivoje II. Za cenu jediného hradu Kamence stáhl polské oddíly z Čech,[49] ale výměně panovníka přesto nezabránil. V květnu roku 1107 Svatopluk bez nesnází obsadil Prahu a samozřejmě se ani v nejmenším necítil vázán předchozí úmluvou. Již na podzim roku 1107 napadl preventivně Slezsko a vynutil si krátké příměří.[50] Klid zbraní prospěl především polské straně. Boleslav III. Křivoústý promptně obnovil alianci s uherským králem Kolomanem a po stabilizaci vnitřních poměrů soustředil u hranic značné síly.[51] Roku 1108 tak odrazil útok Moravanů na Kozlí a sám se zmocnil Ratiboře.[52] Povzbuzen příznivou situací pronikl až do východních Čech a v doprovodu vypuzeného knížete Bořivoje po tři dny bez překážek pustošil krajinu kolem Hradce Králové.[53] Alarmující zprávy zastihly Svatopluka po boku římského krále Jindřicha V. v ležení před Bratislavou. Bylo zjevné, že ani energický přesun do Čech nezvrátí polské vítězství, a ještě v Uhrách se tedy s Jindřichem V. dohodl na společné odvetě. Pečlivě připravená expedice však uvázla v močálech před Hlohovem, kde Svatopluk podlehl následkům nečekaného atentátu.[54]

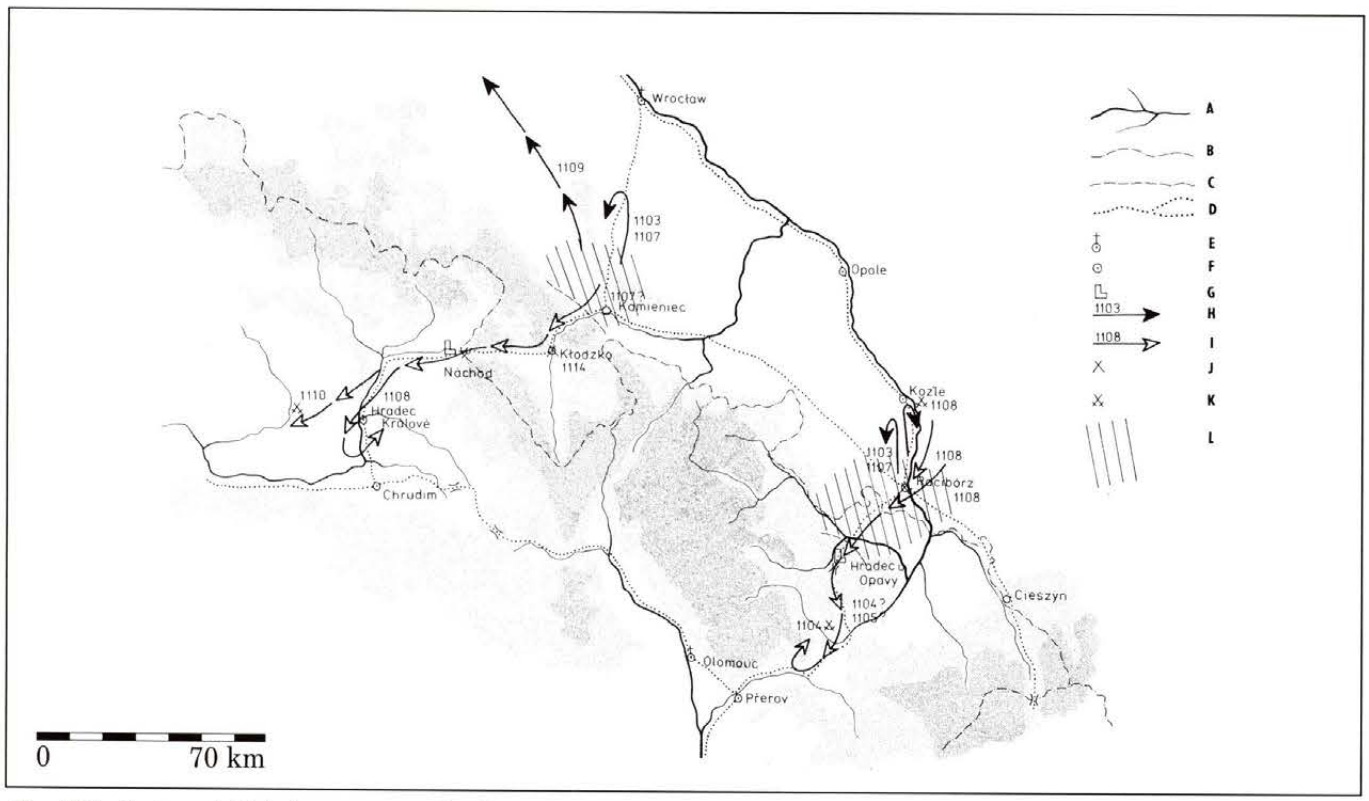

Obr. 290: Česko-polské boje na moravsko-slezském pomezí na počátku 12. století: A – vodoteče, B – dnešní státní hranice, C – státní hranice na počátku 12. století, D – obchodní stezky, E – sídla biskupství, F – správní centra, G – opevněná sídla (hradiska), H – české útoky, I – polské útoky, J – dobytá místa, K – bitvy, L – zpustošená území.

tes, et retinebat et pascebat, quia Suatopolc parvam terram, paucasque divitias tunc habebat..." Šířeji srv. K. MALECZYŃSKI, *Bolesław III Krzywousty*. Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1975.

[49] *Gallus* III,16, MPH NS II, s. 142-143: „*...Nec sic inde remearet, nisi Boriuoy castrum Kamencz pro paccione sibi daret...*"

[50] *Gallus* II,36-37, MPH NS II, s. 105-107.

[51] *Gallus* II,46, MPH NS II, s. 116: „*...Erat enim inter regem Vngarorum Colmannum et ducem Polonie Bolezlauum coniuratum, quod si regnum alterius imperator introiret, alter eorum interim Bohemiam prepediret...*"

[52] *Gallus* II,45, MPH NS II, s. 115-116.

[53] *Kosmas* III,22, MGH SRG NS 2, s. 188-190; *Annales Gradicenses et Opatovicenses*, FRB II, s. 392 a *Gallus* II,46, MPH NS II, s. 116.

[54] Neúspěšné tažení epickým způsobem zvěčnil *Gallus* III,2-16, MPH NS II, s. 129-143. Dále srv. také *Kosmas* III,27, MGH SRG NS 2, s. 195-197 a *Annales Pegavienses et Bosovienses*, MGH SS XVI, s. 250-251.

[55] Velmi podrobnou relaci zanechal *Kosmas* III,35-36, MGH SRG NS 2, s. 206-209.

Povážlivou řadu českých nezdarů rozmnožila ještě porážka knížete Vladislava I. v bitvě u Trutiny roku 1110,[55] jíž údajně předcházel neúspěšný český pokus o vpád do Slezska,[56] a vypálení Kladska roku 1114,[57] nicméně všeobecná únava tlačila obě strany k ústupkům. Konečně v červenci roku 1115 *„...se sjeli kníže Vladislav, jeho bratr Soběslav a bratranec Ota při toku řeky Nisy s knížetem polským Boleslavem k umluvenému sjezdu, a davše i přijavše mezi sebou přísahy, potvrdili smlouvy míru. Druhého dne, vyměnivše si navzájem nesmírné dary, vrátili se veselí do svých domovů..."*[58]

Dvoudenní schůzka na řece Nise obnovila podmínky mírové koexistence českého a polského státu. Více důvodů ke spokojenosti měl Boleslav III. Křivoústý, který ovládl horní tok řeky Odry a výhodně položeným hradem Kamencem dokonale zablokoval nebezpečná nástupiště v Kladsku. Kníže Vladislav I. sice uhájil malou enklávu na Holasicku chráněnou Hradcem u Opavy, ovšem piastovská převaha v poslední fázi letitého konfliktu viditelně oslabila přemyslovské ambice. Slezsko se tak stalo nespornou a nezpochybnitelnou součástí polské zájmové sféry (obr 290).

Tradiční rivalita se opět projevila až na počátku druhé třetiny 12. věku, nicméně v pozadí nového konfliktu již nebyly územní nároky jedné či druhé strany, ale polská intervence v Uhrách roku 1132. Vládnoucí kníže Soběslav I. sice před nástupem na vévodský stolec pravidelně nacházel spolehlivé útočiště u dvora Boleslava III. Křivoústého, ovšem v dané mocenské konstelaci neváhal porušit letité příměří a v říjnu roku 1132 vydrancoval *„...celou stranu té krajiny, která se nazývá Slezsko..."*[59] Také další české výpravy v letech 1133 a 1134 mířily především do Slezska, ale s výjimkou hradu Kozlí patrně nedocházelo k obléhání polských pevností.[60] Válečné operace zřetelně sloužily jako nátlakový prostředek českého knížete, a nevylučovaly proto možnost rychlého sblížení (obr. 291). Není tedy divu, že základní dohoda byla zřejmě uzavřena již na říšském sjezdu v Merseburku roku 1135 pod patronací císaře Lothara III.[61] Normalizační snahy pak o dvě léta později završilo květnové setkání Soběslava I. s Boleslavem III. Křivoústým *„...na hradě Kladsku, jenž stojí na pomezí českém, a učinili tam smlouvu o mír..."*[62]

Lakonická poznámka soudobého analisty, který byl jinak vášnivým obdivovatelem českého knížete Soběslava I., názorně dokumentuje skeptický postoj veřejného mínění k staronovému přátelství. Ostatně více než výmluvným svědectvím soudobých poměrů je aktivita samotného knížete Soběslava I., který neprodleně po smrti Boleslava III. roku 1138 obnovil některé pevnosti v pohraničí.[63] Přesto se právě v Kladsku podařilo zajistit dostatečné předpoklady pro mírové soužití obou států. Dosažený kompromis ovšem není nutno přeceňovat. Pozornost českých panovníků poutaly především říšské záležitosti a Polsko bylo oslabeno nešťastným testamentem Boleslava III., jenž stanovil, že po jeho smrti má vládnout každý ze synů v dědičném údělu, přičemž nejstaršímu přidělil hodnost seniora celé dynastie a držbu Krakovska a Sandoměřska.[64]

Seniorátní systém nesplnil svou funkci. Stal se naopak zdrojem četných svárů a nekonečných sporů, jež vyvrcholily roku 1146 vyhnáním nejstaršího Vladislava. Ten obratem požádal o pomoc římského krále Konráda III. a českého knížete Vladislava II. Vzpurné Piastovce pokořil až císař

---

[56] *Gallus* III,19, MPH NS II, s. 144-145.

[57] *Kosmas* III,40, MGH SRG NS 2, s. 213.

[58] *Kosmas* III,41, MGH SRG NS 2, s. 213-214: *„...Eiusdem anni mense Iulio dux Wladizlaus et frater eius Otto et Zobezlau iuxta fluenta amnis Nizam cum duce Poloniorum Bolezlau indictum conveniunt ad placitum atque inter se datis et acceptis sacramentis confirmant federa pacis. Altera autem die inmensis muneribus mutuatim ad invicem oblatis hylares ad proprios remeant lares..."* Srv. také B. KRZEMIEŃSKA, *Češi a Poláci v mínění svých nejstarších kronikářů*, in: Tisíc let česko-polské vzájemnosti 1, Opava 1966, s. 53-70.

[59] *Kanovník vyšehradský*, FRB II, s. 216: *„...Interea dux Sobieslaus...Poloniam cum exercitu suo XV Kal. Novembris intarvit, totamque partem illius regionis, quae Slezsko vocatur, penitus igne consupsit..."* a také *Annales Gradicenses et Opatovicenses*, FRB II, s. 395.

[60] *Annales Gradicenses et Opatovicenses*, FRB II, s. 395: *„...Anno 1133...Eodem anno Boemienses cum Moraviensibus quater Poloniam nemine resistente depopulando invaserunt. Prefati vero Moravienses innata sibi probitate edificiis urbis, que vulgo dicitur Kosli, exustis et funditus dirutis infinitam multitudinem utriusque sexus cum multis spoliis in captivitatem duxerunt..."* a dále *Kanovník vyšehradský*, FRB II, s. 216-218.

[61] Lotharovu náklonnost k českému knížeti s nezastíranou škodolibostí zdůraznil *Kanovník vyšehradský*, FRB II, s. 222-223. Střízlivější relaci obsahuje *Ottonis Frisingensis Chronicon* VII,19, MGH SRG [45.], s. 336.

[62] *Kanovník vyšehradský*, FRB II, s. 228: *„...Princeps Sobieslaus et dux Boleslaus in castro Kladsko, quod est in confinio Bohemiae, in festo pentecosten convenerunt, ibique foedus pacis inierunt, quo peracto ad propria redierunt..."*

[63] *Kanovník vyšehradský*, FRB II, s. 229-230.

[64] G. LABUDA, *Testament Bolesława Krzywoustego*, in: Opusculo C. Tymieniecki septuagenario dedicata, Poznań 1959, s. 171-194 a nověji S. GAWLAS, *Die Territorialisierung des Deutschen Reichs und die teilfürstliche Zersplitterung Polens zur Zeit des hohen Mittelalters*, Questiones medii aevi novae 1, 1996, s. 25-42.

[65] Vítězné tažení zaznamenal *Vincencius*, FRB II, s. 424-425 a také množství říšských pramenů, mezi nimiž vyniká *Rahewin* III,1-5, MGH SRG [46.], s. 167-170. K dalším souvislostem srv. R. HOLTZMANN, *Über den Polenfeldzug Friedrich*

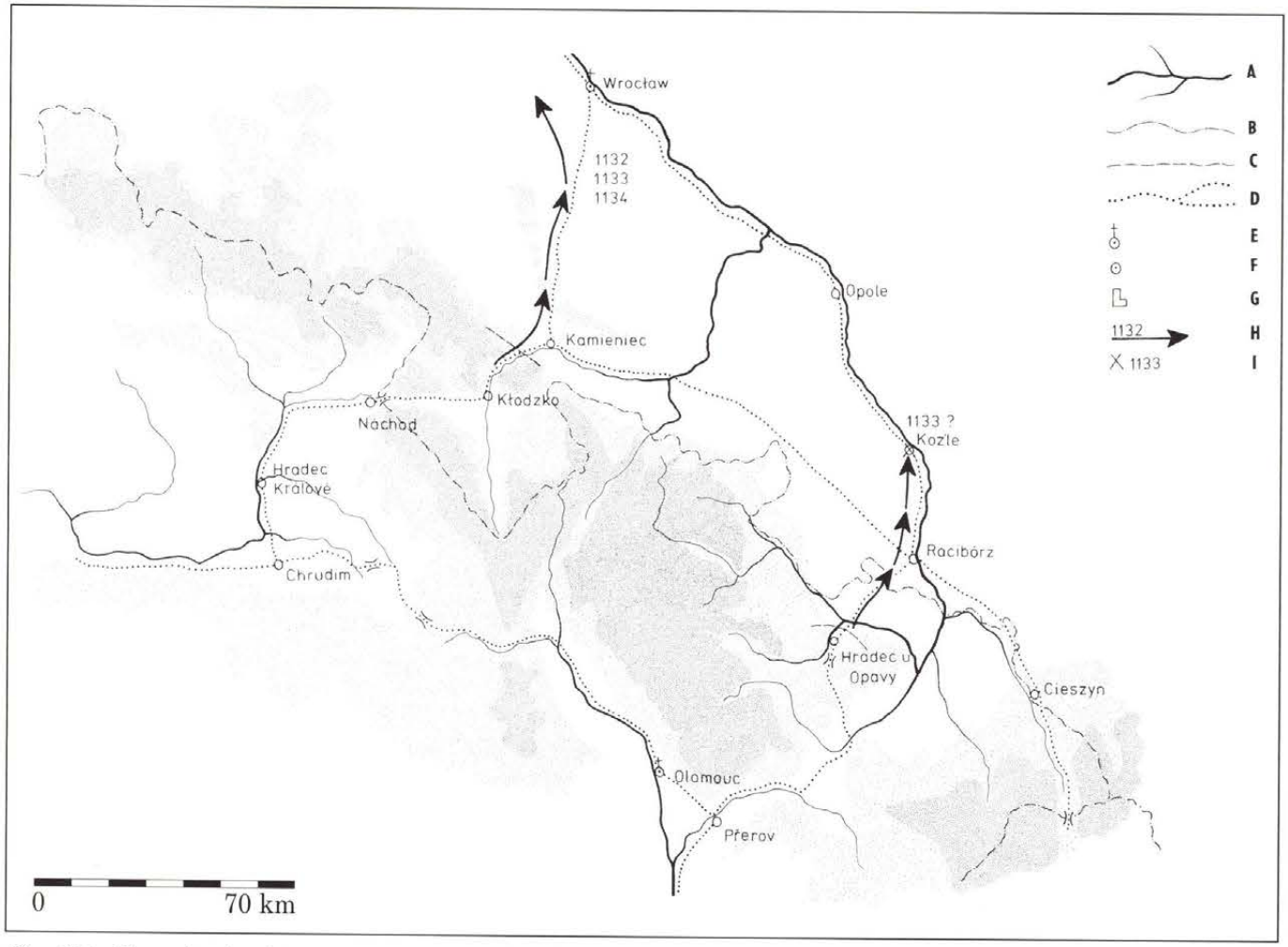

Obr. 291: Moravsko-slezské pomezí v polovině 12. století: A – vodoteče, B – dnešní státní hranice, C – česko-polské hranice v polovině 12. století, D – stezky, E – sídla biskupství, F – správní centra, G – opevněná sídla, H – české útoky, I – dobytá místa.

Friedrich I. Barbarossa roku 1157, jehož tažení do nitra Velkopolska zdatně podporovaly přemyslovské oddíly.[65] Českému panovníkovi jistě neunikla zjevná slabost letitých soupeřů, nicméně nezdá se, že by Vladislav využil své převahy k nové teritoriální expanzi. Korektní poměr někdejších rivalů tak alespoň ve druhé třetině 12. století nedoznal podstatnějších změn.

Stručná revize česko-polského zápasu v 11. a 12. století odhalila nápadný rozpor mezi úsilím válčících stran a dosaženými výsledky. Vleklý a v zásadě i nesmyslný konflikt zaměstnával a vyčerpával vládnoucí elity obou států po řadu desetiletí, ačkoliv hraniční linie až na zanedbatelnou výjimku v podobě nepatrné přemyslovské enklávy na Holasicku respektovala přirozené bariéry. Bylo by jistě nesmyslné, redukovat bezmála stoletý zápas na malicherný spor o nevelké, byť strategicky významné předpolí v Horním Slezsku, a proto skutečné příčiny letitého nepřátelství bude nutno hledat jinde; snad až na samotném počátku 11. věku, kdy se pod náporem Boleslava Chrabrého zhroutila říše prvních Přemyslovců a vědomí křivdy se stalo dominantní konstantou zahraniční politiky obrozeného českého státu. Jistou satisfakcí byla mimořádně úspěšná odveta knížete Břetislava I. roku 1039, avšak pád Hnězdna a ponižující translace ostatků sv. Vojtěcha, včetně dočasné ztráty Slezska vzbudily pocit bezpráví i na polské straně.[66] Oboustranné provokace se podařilo utlumit až v Quedlinburku roku 1054. Pod záštitou, ale i v zájmu říše Břetislav I. uznal piastovskou svrchovanost nad Slezskem výměnou za roční tribut

Barbarossas vom Jahr 1157 und die Begründung der schlesischen Herzogtümer, ZVGS 56, 1922, s. 42-55; J. GOTTSCHALK, *Vertreibung und Heimkehr 1146-1163. Eine Wende in der Geschichte Schlesiens*. Würzburg 1965; J. HAUZIŃSKI, *Polska i Królewstwo Niemieckie w II połowie XII wieku*, in: Niemcy - Polska w średniowieczu, Poznań 1986, s. 139-155.

[66] Srv. např. *Gallus* I,17-18, MPH NS II, s. 40-42.

ve výši 500 hřiven stříbra a 30 hřiven zlata. Subtilně formulovaný kompromis tak sice kodifikoval polský zábor, ovšem ponižující poplatek se stal zdrojem nekonečných problémů. Snad právě zde se nalézají kořeny zarputilého soupeření českého a polského státu.[67]

Trvalé napětí v česko-polských vztazích nezřídka přerůstalo v otevřené nepřátelství, přičemž valná část válečných akcí probíhala v relativně omezeném prostoru kladské kotliny a Moravské brány. Právě proto zde v průběhu 11. věku dochází ke zvláštnímu a ojedinělému jevu, kdy v poměrně velmi úzkém koridoru mezi dnešní Ostravou a Krnovem vznikla nová soustava hradisek, jejichž kumulaci lze bez nadsázky označit za naprosto ojedinělou. Pomineme-li starší centra na Landeku a Hradci u Opavy, pak fortifikační systém na moravsko-slezském pomezí snad ještě před polovinou 11. století doplnila hradiska v Opavě-Kylešovicích, Opavě-Jaktaři, Cvilíně nad Úvalnem a Holasovicích. Přesnější reflexi nastíněných poměrů bohužel citelně znesnadňuje pověstná torzovitost písemných pramenů. Primárním zdrojem informací jsou proto archeologické výzkumy, a to především v souvislosti s opevněním v Opavě-Kylešovicích.

Hradisko v **Kylešovicích**, založené v inundačním pásmu meandrující řeky Opavy, představuje (s výjimkou mladších Holasovic) jediné opevnění nížinného typu v českém Slezsku. Jeho jednodílné jádro, obehnané mocným valem širokým až 18 m s vnitřní roštovou konstrukcí (systém roštových překladek) a čelní kamennou plentou, bylo patrně nečleněné. Stavby obytného, hospodářského a snad i výrobního charakteru zde pravděpodobně stály na dřevěných pilotech. Starší fázi je možno klást do 10. - 11. století, přičemž nelze vyloučit ještě starší sídelní aktivity z věku 9., jež předcházely vzniku vlastního opevnění. Mladší fáze osídlení se vyznačuje nižší intenzitou a spadá do 11. - 12./13. věku, kdy po předpokládaném zničení pevnosti nedošlo k úplné rekonstrukci fortifikačních prvků. Domníváme se, že zejména v mohutnosti valu a způsobu jeho konstrukce, která není pro naše země typická, můžeme spatřovat severní, tedy polské vlivy. Existenci případného rozsáhlejšího předhradí (?) by mohl indikovat tzv. komárovský depot, nalezený v 80. letech minulého století při úpravě koryta řeky Moravice v blízkosti jejího soutoku s Opavou. Jde o poklad sekaného stříbra, související opět s polským prostředím. Zachovalo se z něj bohužel pouze 12 stříbrných denárů a stříbrná soška beránka (*Agnus Dei*) s přívěsky.[68]

Poněkud záhadným zůstává nezvykle rozlehlý opevněný areál hradiska v **Cvilíně** nad Úvalnem. Slovanské aktivitě předcházelo osídlení slezské fáze komplexu lužických popelnicových polí, jemuž náleží opevněná plocha o maximální šířce a délce 400 m a 900 m. Méně početné (?) slovanské obyvatelstvo proto využilo snad jen nejvyšší, tj. severní část chráněného okrsku, kde při využití stávajících valů na severozápadní a severovýchodní straně vznikl nový opevněný areál (?). Existenci slovanského hradiska připouštějí i samotné archeologické nálezy, jakkoliv část z nich se dnes nalézá v dosud nezpracovaných a nepublikovaných sbírkových fondech. Kromě nevelké kolekce keramických zlomků, hlásících se do 10. - 11. století a jež dle sdělení V. Šikulové z archeologického oddělení Slezského zemského muzea v Opavě skutečně pocházejí z prostoru cvilínského kopce, jsou to i ojedinělé fragmenty zjištěné při rámcovém studiu keramiky přináležející mladohradištnímu období. L. Jisl, který byl s cvilínským materiálem obeznámen nejdůvěrněji, vyčlenil několik střepů 11. - 12. století, dále železnou sekerku s tulejkou, vrchlíkovitý železný talíř a publikoval i zlomky zásobnice z 10. století.[69]

Obdobné rozpaky provázejí interpretaci významu Kostelního kopce v **Opavě-Jaktaři**. Současná, z hlediska terénní konfigurace nevýrazná podoba lokality v Jaktaři, se stávajícím funkčním hřbitovem při kostele sv. Petra a Pavla, zapříčiněná rozsáhlými zemními úpravami v průběhu věků, nedovoluje vyslovit zcela jednoznačné soudy o původní podobě a úloze zdejšího hradiska. Keramické artefakty však dokládají osídlení ostrožny již v 9. století, přičemž převahu má materiál mladohradištní z epochy 10. a 11. století. V této souvislosti je nutno upozornit na jedinečný nález spodní části železné přilby, který vypovídá vcelku přesvědčivým způsobem o strategickém významu lokality v bouřlivých poměrech 11. a 12. století.[70]

Mimořádné komplikace znesnadňují rovněž dataci valového systému v obci **Dívčí Hrad** na Osoblažsku. Sporých pozůstatků mohutného příkopu a valu si povšiml již H. Weinelt, jenž dále usoudil, že v místech dnešního renesančního zámku mohlo stávat slovanské hradisko.[71] Nutno však připomenout, že naprostá absence archeologických nálezů i písemných pramenů posouvají nastíněnou hypotézu do roviny pouhé spekulace.

Nevelkým množstvím nálezů se vyznačují v historické i archeologické literatuře vcelku dobře známé **Holasovice**. Archeologicky odkrytý zděný kostel, navazující na starší sakrální stavbu, a řadové kostrové pohřebiště naznačují jistý význam lokality ve 12. - 13. věku a možná i o něco dříve.[72] Funkci zdejšího sídliště dokládá proslulá konfirmační listina papeže Hadriána IV. pro vratislavské

[67] Srv. také M. WIHODA, *Mocenský zápas českého a polského státu v 11. a 12. století*, SPFFBU C44, 1997, s. 5-15.
[68] Srv. blíže P. KOUŘIL, *Slovanské osídlení*, s. 33-35 s vyčerpávajícím soupisem starší literatury.
[69] Srv. blíže L. JISL, *Slovanský kmen Holasiců ve světle archeologických nálezů*, ČSM-B, 2, 1952, s. 43; TÝŽ, *K nejstaršímu osídlení krnovského okresu*, Krnovsko 1, 1957, s. 4-5 a nověji P. KOUŘIL, *Slovanské osídlení*, s. 47.
[70] Srv. blíže P. KOUŘIL, *Slovanské osídlení*, s. 43-46.
[71] Srv. např. H. WEINELT, *Schlesische Burgen. Zur Burgenkunde und Siedlungsgeschichte der Hotzenplotzer Enklave*, JL 10, 1936, s. 92; TÝŽ, *Was uns heimatliche Burgen sagen. Zur Burgenkunde des Olmützer Bistumslandes in Schlesien*, Bundeskalender 41, 1937, s. 94.
[72] Srv. např. L. JISL, *Slovanský kmen Holasiců*, s. 44-45 a nověji srv. P. KOUŘIL, *Slovanské osídlení*, s. 48-49.

biskupství z 23. dubna roku 1155, z níž mimo jiné vyplývá, že Holasovice byly centrem jedné z piastovských kastelánií.[73]

Spolehlivý odkaz na správní úlohu holasovického střediska však poněkud kontrastuje s výpovědí archeologického materiálu. Kastelánské hrady v povodí řeky Odry vznikly většinou na konci 10. nebo na počátku 11. století, a jsou tedy výrazně starší. Kromě vojenské a hospodářské role zaujímaly rovněž významné postavení v dálkovém i místním obchodě,[74] nicméně nezdá se, že by Holasovice někdy přesáhly úzce, možná až příliš úzce regionální rámec. V tomto kontextu se jeví jako přirozenější centrum kastelánie hradisko kylešovické a nelze vyloučit, že jím také určitou dobu mohlo být a teprve později, po svém zničení či přechodu pod českou svrchovanost, byly za nové středisko zvoleny Holasovice, vzdálené přibližně 11 - 12 km. Nejednalo by se tu však o klasickou transformaci staršího kmenového hradiska v nově vzniklé kastelánské (hradské) centrum, tak jak ji vcelku běžně známe z českého, moravského, lužického nebo polského prostředí,[75] nýbrž o případ, kdy vznik nového správního střediska, bez zjevné návaznosti na starší osídlení, byl podmíněn a vyvolán poměrně rychle se měnící mocenskou situací v česko-polské kontaktní zóně.

Piastovské opěrné body svým počtem naprosto zastínily český fortifikační systém. Ten se opíral pouze o obtížně prostupný horský terén, ovšem rozhodujícím pilířem přemyslovského obranného valu byl Hradec u Opavy.

Hradec u Opavy přešel do české správy nejpozději roku 1039, kdy kníže Břetislav I. dočasně opanoval Vratislavsko a Opolsko v povodí řeky Odry.[76] Není již však jisté, zda se na Hradci nacházel kostel, jehož patrocinium sv. Jana Křtitele mělo údajně symbolizovat někdejší polské nároky na Moravu, a jen pro úplnost upozorňujeme, že obdobné spekulace nemají sebemenší oporu v historických pramenech.[77] Další osudy této pevnosti výrazně poznamenaly restituční snahy polského knížete Kazimíra, který ještě v polovině 11. století obnovil piastovskou svrchovanost nad podstatnou částí Slezska. Polské územní zisky kodifikoval i quedlinburský mír roku 1054 a Hradec se tak stal jedním z přemyslovských pohraničních hradů. Patrně roku 1060 odolal obléhání Boleslava II. Smělého.[78] V mírových dobách nadto chránil obchodní stezku a blízkou celní stanici, jejíž existenci výslovně dokládá již zakládací listina hradišťského kláštera z roku 1078.[79] Válečné operace v závěru 11. a v první třetině 12. století samotný Hradec patrně nijak bezprostředně neohrozily, jakkoliv v blízkém okolí došlo ke krvavým srážkám[80] a v průběhu bojů byla zpustošena severní Morava a část Horního Slezska.[81] Snad ještě před polovinou 12. století byl Hradec začleněn do přerovské provincie, kde se nacházela nejbližší sídelní komora, neboť úrodné části Holasicka zůstaly v rukou Poláků.[82]

Navzdory svému významu se Hradec nezařadil mezi provinciální centra a po správní stránce tak poněkud paradoxně nedosahoval úrovně holasovického, respektive kylešovického hradiska. Přesto se právě Hradec stal základnou a spolehlivým zázemím přemyslovských oddílů, které ještě před sklonkem 12. věku ovládly holasickou kastelánii a odsoudily tak piastovské opěrné body k rychlému zániku.

Zázemí hradisek a zároveň hlavní formu osídlení tvořily nepochybně otevřené osady, avšak jejich dosud zjištěný počet není nikterak závratný. Koncentrují se především na úrodných sprašových polohách, vždy v bezprostřední blízkosti vodotečí, až na výjimky v nadmořské výšce asi 250 - 300 m, a to zvláště v úrodném pásu podél řeky Opavy, dále pak ve výběžku osoblažském a sudickém. Z Těšínska však dodnes neznáme vůbec žádnou. Téměř na všech nebyly mimo keramiku nalezeny jiné předměty. Získaný fond je nadto kvalitativně i kvantitativně velmi nevyvážený a neskýtá oporu pro přesnější datování. Musíme proto i nadále konstatovat, že za současného stavu poznání

[73] CDES I, s. 84-102, č. 35: „...*Gradice(m) Golensicezke*..."

[74] S. MOŻDZIOCH, *Organizacja gospodarcza państwa wczesnopiastowskiego na Śląsku*, Wrocław - Warszawa - Kraków 1990; TÝŽ, *Funkcje gospodarcze grodów kasztelańskich w państwie wczesnopiastowskim*, Studia Lednickie 2, 1991, s. 29-33.

[75] J. SLÁMA, *Střední Čechy v raném středověku*. III. Archeologie o počátcích přemyslovského státu, Praehistorica XIV, Praha 1988, s. 80-84; J. FROLÍK, *Chrudim v 11. a 12. století*, in: Lokalne ośrodki władzy państwowej w XI-XII wieku w Europie Środkowo-Wschodniej, Wrocław 1993, s. 219-220; R. PROCHÁZKA, *K vývoji a funkčnímu rozvrstvení hradů v 11. - 12. stol. na Moravě*, in: Lokalne ośrodki władzy państwowej w XI-XII wieku w Europie Środkowo-Wschodniej, Wrocław 1993, s. 121-122.

[76] *Kosmas* II,2-5, MGH SRG NS 2, s. 82-90.

[77] J. BAKALA, *Počátky česko-polských styků a nejstarší dějiny Hradce u Opavy*, ČSM-B, 14, 1965, s. 106.

[78] *Gallus* I,22, MPH NS II, s. 48.

[79] *Gallus* II,25, MPH NS II, s. 92-93.

[81] Srv. blíže J. BAKALA, *Holasické pomezí v 11. a 12. století*, ČSM-B, 13, 1964, s. 105-117 a M. WIHODA, *Mocenský zápas*, s. 9-12.

[82] Srv. blíže M. WIHODA, *Ekonomické zázemí Hradce nad Moravicí na střední Moravě v 13. století*, ČMatMor 108, 1989, s. 77-87.

[83] P. KOUŘIL, *Slovanské osídlení*, s. 52-65 zmínil celkem 18 lokalit, k nimž přibyly další čtyři: Osoblaha, Brantice, Strahovice a Slavkov u Opavy, přičemž toliko ve čtvrtém případě byla regulérním výzkumem zachycena okrajová část polykulturního sídliště, mimo jiné také se zásobnicovitými (obilními) jámami s materiálem 8.-9. století a ojedinělými keramickými zlomky mladohradištního stáří, nacházejícími se ovšem v druhotné poloze.

nejsme schopni nastínit všední chod slovanské vesnice.[83] Torzovitý obraz slovanského osídlení doplňují i nečetná pohřebiště. Dvě z nich (Hradec a Holasovice) je možno přiřadit k plochým kostrovým nekropolím. Zbývající dvě (Hněvošice a Stěbořice) představují mohylníky.

Pro sledovanou časovou periodu je pro české Slezsko příznačné, že rozsah venkovského mladohradištního osídlení se většinou kryje se sídelními aktivitami středohradištními a není tudíž nikterak rozsáhlý. Jeho malá hustota odpovídá výzkumům v rámci širšího regionu a zvláště pak na přilehlém polském území. Podporuje tak hypotézu o jisté populační regresi v tomto kontaktním a zároveň nárazníkovém prostoru mezi rodícím se českým a polským státem.[84] Analogická situace charakterizuje rovněž oblast jižní Moravy, kde se ve stejném časovém úseku střetávaly zájmy české, uherské i říšské. Obdobné poměry lze ostatně sledovat v 11. - 13. století na pomezí polsko-ruském.[85]

Připojení Holasicka k českému státu

Posuzujeme-li vývoj na moravsko-slezském pomezí ve druhé polovině 12. století, pak nelze přehlédnout zásadní význam dvou písemností. Jestliže konfirmace papeže Hadriána IV. z 23. dubna roku 1155 řadí Holasovice („*...Gradice(m) Golensicezke...*") a tedy i Holasicko mezi piastovské kastelánie,[86] potom listina olomouckého údělníka Vladimíra z 26. prosince roku 1195 místem své datace („*...Datum in Opavia...*") zachycuje Holasicko v mocenské sféře českého státu.[87] Oba dokumenty zároveň reprezentují valnou část spolehlivých údajů, a nezbývá tedy než souhlasit s převládajícím, byť poněkud obecným závěrem, který klade anexi Holasicka mezi léta 1155 a 1195.

Vratké postavení pražského knížete a biskupa Jindřicha Břetislava a právě tak zjevná neschopnost olomouckých knížat Vladimíra a Břetislava, kteří vynikali snad jen svou bezvýznamností, však prakticky vylučují, že by k českému záboru mohlo dojít až v samotném závěru 12. století. Exponovaná poloha Holasicka naopak svádí k lákavé domněnce, zda se tak nestalo již v pozdním létě roku 1157, kdy český král Vladislav I. podpořil úspěšné tažení Friedricha I. Barbarossy do Slezska a Velkopolska. Slibný postřeh bohužel neodpovídá drobné, leč důležité poznámce v privilegiu krále Vladislava I. pro hradišťské premonstráty z 16. června roku 1160, z níž je patrné, že mýtní stanice byla stále umístěna nedaleko hradu Hradce.[88]

Mnohem zajímavější souvislosti poodhaluje falzum z poloviny 13. století, hlásící se však ke jménu knížete Bedřicha, který údajně roku 1183 konfirmoval johanitské državy na území českého státu, přičemž závěrečná část rozsáhlé dispozice popisuje řádový majetek na Holasicku: „*...Potvrzuji rovněž pustý majetek v Modlejovicích o rozloze jednoho poplužího v provincii přerovské, náležející hradu Hradci; týž pozemek je dále nazýván Kobeřicemi. Potvrzuji dále Hrobníky nad řekou, která se jmenuje Pština, i s příslušenstvím, jež z jedné strany sousedí s Hlubčicemi až po hranice Bohuchvalov a odtud směřuje k proutěnému mostu s názvem Bezstrejova hať a podél stezky až k místu Kozidol a odtud dále až k řece Milíč. A to vše bylo učiněno se souhlasem mého bratra Vladimíra...*"[89]

Citovaná pasáž zřetelně vycházela z nejméně dvou formálně odlišných předloh. Úvodní věta jen zběžně komentuje původ a polohu johanitských držav v Modlejovicích-Kobeřicích, ale druhá část odstavce s nápadnou pečlivostí kodifikovala rozsah hrobnického újezdu. Nepřehlédnutelné jsou také věcné nesrovnalosti. Neznámý padělatel označil Modlejovice-Kobeřice a také Hradec u Opavy za součást přerovské provincie, ačkoliv v polovině 13. století musel mít přinejmenším tušení o existenci holasické, respektive opavské provincie. Očividný lapsus proto nevypovídá ani tak o malé poučenosti písaře, jako spíše o obsahu pravé písemnosti knížete Bedřicha, což ale současně znamená, že český panovník disponoval nemovitým majetkem

[84] M. PARCZEWSKI, *Płaskowyż głubczycki we wczesnym średniowieczu*. Warszawa-Kraków 1982, s. 128-129; P. KOUŘIL, *Slovanské osídlení*, s. 65.

[85] Z. MĚŘÍNSKÝ, *Slovanská pohřebiště z 2. poloviny 10. až 1. poloviny 13. století na Moravě (stav výzkumu a jeho další perspektivy)*, in. IV. medzinárodny kongres slovanskej archeológie, Sofia 15.-22. septembra 1980. Zborník referátov ČSSR, Nitra 1980, s. 95; TÝŽ, *K problematice osídlení Znojemska a Bítovska v předvelkomoravském a velkomoravském období*, ČMatMor 74, vědy společenské, 1989, s. 111-120; TÝŽ, *K problematice nekropolí druhé poloviny 10. až počátku 13. století na Moravě*, in: Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy, Brno 1997, s. 88; M. PARCZEWSKI, *Początki kształtowania się polsko-ruskiej rubieży etnicznej w Karpatach*. Kraków 1991, s. 46.

[86] CDES I, s. 84-102, č. 35.

[87] CDB I, s. 317-318, č. 353.

[88] CDB I, s. 194-197, č. 208.

[89] CDB I, s. 417-421, č. 402: „*...Confirmo etiam terram desertam in Modleiouic ad unum aratrum in provincia Prerouensi, pertinentem ad castrum Hradec; terra autem eadem vocatur Koberic. Confirmo preterea Hrobeniky super fluvium, qui dicitur Pzina, cum suis attinentiis ex una parte Hlubehice termino iacente usque ad terminum Bohuhwalow et de hinc usque ad pontem virgis factum, qui dicitur Bezstreiowa hat, et ab his terminis semita et signa protenduntur usque in Kozidol et de inde eadem signa usque Milich fluvium protenduntur. Hoc autem factum est fratris mei Wladimiri assensu accedente...*"

na Holasicku ještě před rokem 1189.[90] Obdobný závěr samozřejmě neplatí pro hrobnickou enklávu, kterou johanitům postoupil až markrabě Vladislav Jindřich nedlouho před rokem 1222.[91] Neslučitelné rozdíly ostatně postřehl i falzátor, a snad právě proto verifikoval hrobnickou donaci neurčitým souhlasem fiktivního Bedřichova bratra Vladimíra.

Rozbor podvržené listiny s datem 1183 naznačil dosud opomíjenou vazbu mezi přemyslovským záborem v Horním Slezsku a vládou knížete Bedřicha. Zároveň však nelze zamlčet vážné námitky, jejichž podstatu vystihl již letopisec Jarloch, když přirovnal Bedřicha k *„...nezkušenému vozkovi..."*[92] Prvorozený Vladislavův syn vskutku nepatří k úspěšným osobnostem českých dějin, nicméně právě za druhé Bedřichovy vlády v letech 1179-1189 započal pozoruhodný vzestup mladého Přemysla Otakara I. Roku 1179 v hodnosti markraběte zastupoval zájmy svého bratra na Moravě, kde dočasně spravoval olomoucký úděl a eliminoval tak mocenské ambice znojemského Přemyslovce Konráda Oty.[93] O tři léta později se patrně nepřipojil k všeobecnému povstání proti Bedřichovi, neboť v polovině roku 1185 velel českým oddílům, které napadly a zpustošily Znojemsko a Bítovsko a v listopadu svedl s Konrádem Otou krvavou bitvu u Loděnice.[94]

Již pouhý výčet událostí prozrazuje, že se Přemysl těšil Bedřichově přízni a důvěře a snad si i vydobyl částečnou nezávislost. Nadto se častěji zdržoval na severní Moravě a ovládal relativně silnou družinu. Pokud tedy hledáme vhodné časové a politické souvislosti, za nichž mohlo dojít k lokální české expanzi v Horním Slezsku, pak zřetelně vystupuje do popředí dramatická perioda 1179-1182.[95]

Připojení Holasicka k českému státu předznamenalo rozklad zdejšího mocenského prostoru. Moravsko-slezské pomezí ztratilo svou mocenskou jednotu a ještě v závěru 12. století se zde vyprofilovaly tři relativně samostatné správně-politické celky. Nejzápadněji položené Otmuchovsko bylo ovlivňováno děním v Dolním Slezsku, Holasicko se stalo pevnou součástí přemyslovských držav a Těšínsko obrátilo svou pozornost k Opolsku a Krakovsku. Následoval úpadek piastovské správní soustavy, který vyústil v zánik valné části pohraničních pevností. Jistý význam si udržela pouze stará kastelánská centra Otmuchov a Těšín a na Holasicku pak Hradec u Opavy.

---

[90] Srv. také V. HRUBÝ, *Tři studie k české diplomatice*. Brno 1936, s. 121-127 a L. JAN, *Ivanovice na Hané, Orlovice a johanitský řád*, ČMatMor 111, 1992, s. 199-205.

[91] CDB IV-1, s. 104-104, č. 27.

[92] *Jarloch*, FRB II, s. 464: *„...inexperto aurigae..."*

[93] K náplni markrabského titulu srv. nověji M. WIHODA, *Vznik moravského markrabství*, ČČH 97, 1999, s. 456-457.

[94] *Jarloch*, FRB II, s. 506-507.

[95] Přirozený mezník tvoří nástup knížete Bedřicha na vévodský stolec v lednu roku 1179 (*Jarloch*, FRB II, s. 473-475), a předpokládáme-li existenci pravé listiny z roku 1183, pak možnou anexi Holasicka nutně ohraničuje povstání české šlechty roku 1182 (*Jarloch*, FRB II, s. 481). Dále srv. M. WIHODA, *Přemyslovská expanze v horním Slezsku a vznik holasické provincie*, AHM 3, 1997, s. 34-43 a také TÝŽ, *Decimam episcopo dari in provincia Golassizch*, JSFWUB, 38-39, 1997-1998, s. 19-31.

OPAVSKO V PROMĚNÁCH 13. VĚKU

Od provincie k údělu

Když na prahu 13. století český král Přemysl Otakar I. postoupil olomouckému biskupství desátky z holasické provincie, rozmnožil tak nejen příjmy vlivné církevní instituce, ale především demonstroval mocenskou převahu českého státu na moravsko-slezském pomezí (obr. 292). Důležité privilegium datované červencem roku 1201[1] je zpravidla vnímáno jako logické završení přemyslovské expanze do Horního Slezska, nicméně mocenské posuny většinou nevedly k okamžité změně církevních poměrů. Duchovní správa často vykazovala pozoruhodnou stabilitu a v této souvislosti je nutno upozornit, že až do poslední čtvrtiny 12. věku Holasicko tvořilo integrální součást vratislavské diecéze.

Naprostý nedostatek spolehlivých pramenů sice dokonale zatemňuje osudy církevní správy na sklonku 12. století, ovšem údajné privilegium knížete Bedřicha pro johanity z roku 1183 alespoň nepřímo naznačuje, že se zde snad pod ochranou českého panovníka pozvolna usazovaly duchovní instituce.[2] Piastovská reakce sice není známa, ačkoliv není asi příliš pravděpodobné, že by se dobrovolně zřekli úrodné a osídlené

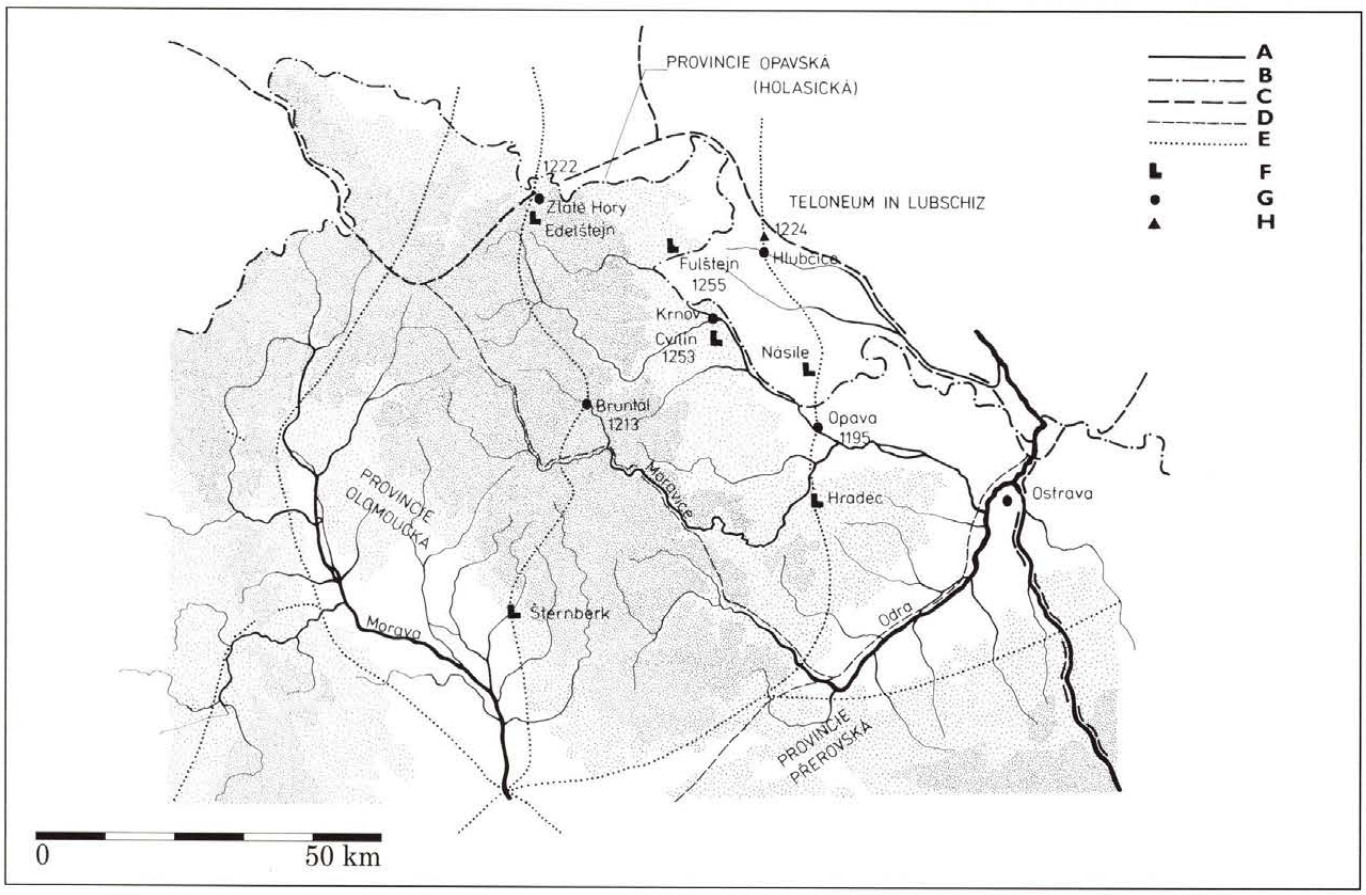

Obr. 292: Holasická provincie v 1. polovině 13. století: A – vodoteče, B – dnešní státní hranice, C – státní hranice v polovině 13. století, D – hranice provincií, E – obchodní stezky, F – opevněná sídla, G – sídliště, H – celní stanice.

[1] CDB II, s. 18-21, č. 22: „*...constitui decimam episcopo dari in provincia Golassizch undique per omnes villas meas et militum meorum, videlicet VI denarius de aratro, secundum ius ecclesiastice institucionis et antiquorum tradicionem patrum...*"

[2] CDB I, s. 417-421, č. 402 a také M. WIHODA, *Přemyslovská expanze v horním Slezsku a vznik holasické provincie*, AHM 3, 1997, s. 34-43.

oblasti. Obdobný postoj nejspíš zaujal i vratislavský biskup, jehož nároky přesvědčivým způsobem dokládala papežská konfirmace z roku 1155.[3] Český zábor však nepochybně znemožnil efektivní vybírání církevního desátku, a není proto zcela vyloučeno, že v nepřehledných poměrech značná část poplatků připadla místní nobilitě, respektive případným držitelům patronátních práv.[4]

Přemyslova listina z roku 1201 tedy v jistém smyslu ukončila letité „bezvládí". Význam tohoto privilegia však nelze přeceňovat, protože stále chybělo potřebné vyjádření vratislavského biskupa a v neposlední řadě i papežské kurie. Liknavý přístup polské strany je vůbec zarážející. Připustíme-li, že k českému útoku došlo nedlouho po roce 1178, pak dozajista schopný biskup Žiroslav II. (1170-1198) měl dostatek času k rozhodné intervenci.[5] K důsledné obhajobě zájmů vratislavské diecéze však přistoupil až ambiciózní biskup Vavřinec, který se v polovině 20. let 13. století obrátil na papeže s prosbou o pomoc.

Kuriální zásah nejspíš nebyl zcela nezbytný. Vavřinec znal olomouckého biskupa Roberta osobně, protože se v létě roku 1221, podobně jako biskup Robert, zúčastnil schůzky na Šacké hoře, kde se papežský legát Řehoř de Crescencio pokoušel urovnat spor Přemysla Otakara I. s pražským biskupem Ondřejem.[6] Čilé kontakty obou biskupství dokládá rovněž osoba olomouckého arcijáhna Radoslava, jenž na Opavsku vlastnil nemovitý majetek, a mohl mít proto osobní zájem na rychlém uzavření celého sporu.[7] Radoslav navštívil Vavřince již v květnu roku 1223[8] a zdržoval se ve Vratislavi ještě roku 1227,[9] což by mohlo znamenat, že obě strany připravovaly kompromis bez přímé účasti papežské kurie. Nedlouho po roce 1226 byli jmenováni nezávislí pozorovatelé, kteří postupně shromáždili výpovědi všech důležitých svědků.[10] Rozsudek byl vyhlášen papežem Řehořem IX. v červnu roku 1229, přičemž kuriální verdikt v zásadě respektoval „status quo".[11] Vavřinec snad obdržel jistou náhradu, neboť jeho poměr k Robertovi zůstal i nadále více než korektní.

Církevní spor o holasickou provincii představuje jen drobnou epizodu ve vývoji česko-polských vztahů. Přesto však právě tato nenápadná událost završila složitý proces postupného včleňování Holasicka do správního, a tedy i mocenského systému přemyslovského státu. Úspěšná intervence proto nepostrádá ani ryze světský rozměr a v sebevědomé pozici olomouckého biskupa se nepochybně promítala i tichá podpora českého krále a moravského markraběte. Konečně niterný vztah Přemysla Otakara I. k moravsko-slezskému pomezí přesvědčivě demonstruje nejen jeho zdařilá expanze v závěru třetí čtvrtiny 12. věku, ale také vnitřní uspořádání přemyslovské monarchie na prahu století 13. Ve smyslu Jarlochovy relace sice kníže Vladislav Jindřich v noci ze 6. na 7. prosince roku 1197 ustoupil svému staršímu bratru Přemyslovi „*...v ten způsob, že oba zároveň, onen na Moravě, tento v Čechách panovati budou a že oba jako jednoho ducha budou mít i jedno knížectví...*"[12] Sjednaná dohoda však dodržena nebyla a Vladislav Jindřich se po řadu let musel spokojit se zanedbatelným majetkem na jihozápadní Moravě, protože Olomoucko si po smrti posledních údělníků ponechal právě Přemysl Otakar I.[13] Moravské provincie byly zjevně pokládány za přirozenou součást královské domény a jako takové prošly rozsáhlou správní reformou. Snad ještě roku 1201 Přemysl vyňal Holasicko z přerovské provincie[14] a zahájil velkolepou přestavbu olomouckého hradu,[15] na níž navazovala neméně velkorysá reorganizace staré správy. Byl zřízen

---

[3] CDES I, s. 84-102, č. 35. Srv. také J. JUNGNITZ, *Die Grenzen des Breslauer Bistums*, DQSG III. Studien zur schlesischen Kirchengeschichte, Breslau 1907, s. 1-18.

[4] Srv. také J. BAKALA, *Holasické pomezí v 11. a 12. století*, ČSM-B, 13, 1964, s. 115.

[5] Srv. např. K. MALECZYŃSKI, *Historia Śląska. Tom I do roku 1763. Cześć I do połowy XIV w.*, Wrocław 1960, s. 363-366.

[6] CDB II, s. 200-203, č. 216; s. 203-205, č. 217. K dalším souvislostem srv. J. ŽEMLIČKA, *Spor Přemysla Otakara I. s pražským biskupem Ondřejem*, ČsČH 26, 1978, s. 559-586.

[7] CDB II, s. 354-356, č. 346. K osobnosti arcijáhna Radoslava srv. blíže M. ZEMEK, *Posloupnost kanovníků metropolitní kapituly u sv. Václava v Olomouci*, VVM 4, 1949, s. 133.

[8] CDB II, s. 240, č. 248 a č. 249.

[9] CDB II, s. 306, č. 307.

[10] CDB II, s. 291-292, č. 292 a s. 292, č. 293.

[11] CDB II, s. 332-334, č. 327.

[12] *Jarloch*, FRB II, s. 514-515: „*...licet haberet incomparabilem milliciam, cessit tamen hinc propter bonum pacis, inde propter affectum germanitatis, et confederatus est germano suo sub tali forma compositionis, ut ambo pariter, ille in Morauia, iste in Boemia principarentur et esset ambobus, sicut unus spiritus, ita et unus principatus...*" Dále srv. *Continuatio Admuntensis*, MGH SS IX, s. 588-589.

[13] Sifrid, syn olomouckého knížete Břetislava, kolem roku 1201 snad pod nátlakem vstoupil do olomoucké kapituly. Srv. blíže M. ZEMEK, *Posloupnost kanovníků*, s. 134.

[14] CDB II, s. 18-20, č. 22. Srv. také R. HORNA, *K dějinám centralisace Moravy na počátku XIII. století*. Sborník právnické fakulty University Komenského v Bratislavě 4, Bratislava 1929, s. 12-15.

[15] CDB II, s. 61-62, č. 66: „*...Procedente vero tempore princeps terre* (tj. Přemysl Otakar I.) *municionem quandam in monticulo ipso construxit et eandem ecclesiam muri ambitu circumclusit...*" Srv. dále P. MICHNA - M. POJSL, *Románský palác na*

úřad komorníka,[16] objevuje se specifická vrstva kastelánů, sudích a také nová skupina beneficiářů.[17] Český král, jako „*kníže Olomoučanů*" roku 1201,[18] nebo „*kníže Moravanů*" roku 1207,[19] štědře dotoval moravské církevní instituce. Úzkou vazbu královského dvora k severovýchodní Moravě naznačuje rovněž velké imunitní privilegium olomouckého biskupství z roku 1207[20] a také Přemyslova donační listina z roku 1209.[21] Jistý posun naznačují až dvě listiny z 31. prosince roku 1213. V první z nich markrabě Vladislav Jindřich vyňal johanitské statky"*...na celé Moravě...*" z pravomoci zeměpanských úředníků.[22] Propůjčené svobody obratem schválil Přemysl Otakar I., který dále upřesnil, že řádové majetky leží na Olomoucku, Znojemsku, Brněnsku a Holasicku.[23] Oba dokumenty zároveň představují spolehlivý mezník pro naplnění prosincové smlouvy a zdá se tedy, že Jarlochova upřesňující poznámka „*...že oba zároveň, onen na Moravě, tento v Čechách, panovati budou...*" bezvýhradně platí až od roku 1213. Přihlédneme-li ještě k Přemyslově privilegiu pro olomouckou kapitulu z roku 1209, pak k převzetí Olomoucka včetně holasické provincie markrabětem Vladislavem Jindřichem došlo někdy mezi léty 1209 a 1213.[24] Toto základní chronologické schéma lze dále zpřesnit ještě stručným odkazem na dramatické jarní měsíce roku 1212, kdy česká diplomacie čelila soustředěnému tlaku míšeňských Wettinů, jejichž ambice podporoval i císař Ota IV. Přemysl Otakar I. jistě tušil, že by případné domácí rozbroje snížily obranyschopnost českých zemí v očekávaných bojích. Nezbytná loajalita všech Přemyslovců se stala kategorickým imperativem a možná právě proto český král, snad v první polovině roku 1212, postoupil Děpoltovi III. strategicky významné Plzeňsko[25] a Vladislav Jindřich ve svých rukou soustředil správu všech moravských provincií. Nové uspořádání českého státu se zřejmě promítlo i v textu věhlasného privilegia „*Mocran et Mocran*" z 26. září roku 1212, jehož vydavatelem byl Friedrich II. Sicilský a příjemcem moravský markrabě.[26] Záhadný obrat „*...dáváme a potvrzujeme Mocran a Mocran se všemi právy a příslušenstvím svým....*" by snad bylo možno chápat jako písařskou chybu, kterou je nutno opravit na „*...dáváme a potvrzujeme Moravu a Moravu se všemi právy a příslušenstvím svým....*", přičemž „první" Moravu tvořilo Vladislavovo markrabství do roku 1209-1212? a „druhou" právě nabyté Olomoucko.[27]

Exkluzivní poměr mocenských elit k Holasicku nedoznal podstatnějších změn ani ve druhém decenniu 13. věku. Vladislav Jindřich i po roce 1212, respektive 1213 pokračoval v hospodářských a správních reformách svého bratra, které se záhy promítly v razantní proměně sociální struktury moravské společnosti. Nesmazatelnou pečeť celému následujícímu vývoji vtiskl především důrazný nástup měšťanů a měst. První naprosto spolehlivá zmínka o městském zřízení v českých zemích sice pochází až roku 1223, nicméně z obsahu písemnosti dále vyplývá, že uplynulo právě deset let od lokace Uničova, jehož obyvatelé se řídili městským právem podle vzoru města Bruntálu. Nejstarší městská sídliště v právním slova smyslu vyrůstala kupodivu spíše v pohraničí, což současně alespoň nepřímo naznačuje, že o proměně předkolonizačních osad v městské obce mohly rozhodovat politické zájmy státu. Excentrická poloha však bezesporu usnadňovala i obchodní kontakty s okolními zeměmi. Důsledné prolínání ekonomických a mocenských zájmů je ostatně typické pro moravsko-slezské pomezí, jehož nejasná hraniční linie se také stala zdrojem četných problémů. A jistě ne náhodou právě Holasicko zaujímá klíčové místo v genezi městského zřízení v českých zemích.[28]

Prvním institucionálním městem na území přemyslovské

Olomouckém hradě. Brno 1988, s. 110-111 a J. BISTŘICKÝ, *Na okraji glos k olomouckým otázkám*, AH 11, 1986, s. 111-116.

[16] CDB II, s. 17-18, č. 21: „*...Boguzlaus camerarius Morauiensis...*" a také J. KEJŘ, *O tzv. bezprostřední podřízenosti Moravy říši*, SAP 28, 1978, s. 256, pozn. 132.

[17] CDB II, s. 52-55, č. 59: „*...Bogutha et Heinricus frater eius iudex Olomucensis, Medlo castellanus Olomucensis...*"

[18] CDB II, s. 18-20, č. 22: „*...ego Premisl, miseratione divina opitulante rex Boemorum tercius et dux Olomucensium...*"

[19] CDB II, s. 56, č. 60: „*...ego Premizl, dei nutu tercius rex Boemorum et dux Morauorum...*"

[20] CDB II, s. 52-55, č. 59.

[21] CDB II, s. 79-80, č. 86.

[22] CDB II, s. 103-104, č. 109: „*...quod omnes possessiones, quas domus sancti Johannis in tota Moravia possidet...*"

[23] CDB II, s. 104-106, č. 110: „*...in tota Moravia, scilicet in Olomucensi, in Znoemensi, in Brenensi, in Golessicensi provinciis...*"

[24] J. KEJŘ, *O tzv. bezprostřední podřízenosti*, s. 256 datuje závěr přímé Přemyslovy vlády nad Olomouckem mezi léta 1208 a 1213, a to proto, že nedocenil význam donačního privilegia z roku 1209. Srv. také J. BISTŘICKÝ, *Nápis v ambitu velehradského kláštera*, VVM 43, 1991, s. 213.

[25] CDB II, s. 433-435, č. 386 a šířeji J. DEJMEK, *Děpoltici. K mocenskému postavení a osudům jedné vedlejší větve Přemyslovců*, MHB 1, 1991, s. 107-110.

[26] CDB II, s. 96-97. Č. 98: „*...concedimus et confirmamus Mocran et Mocran cum omni iure et pertinentiis suis...*"

[27] Srv. blíže M. WIHODA, *Mocran et Mocran*, ČČH 92, 1994, s. 213-227 a TÝŽ, *Vznik moravského markrabství*, ČČH 97, 1999, s. 453-475.

[28] Srv. blíže např. J. BAKALA, *Zrod městského zřízení na středověkém Opavsku*, ČSM-B, 26, 1977, s. 97-121 a nověji M. WIHODA, *Geneze městského zřízení na Moravě jako zakladatelské dílo markraběte Vladislava Jindřicha?* SPFFBU C5, 1998, s. 21-33.

monarchie je patrně Bruntál. Pomineme-li však uničovské privilegium, jehož údaje nadto nemají k Bruntálu bližší vztah, můžeme sledovat další osudy lokace až v samotném závěru 13. století.[29] Absence písemných pramenů dokonale zatemňuje nejen počátky městské obce, ale s jistotou nelze zodpovědět ani základní otázku, zda se jádro dnešního Bruntálu alespoň částečně překrývá s osadou z roku 1213. Literatura sice ve vzácné jednotě pokládá půdorys města za starobylý, ovšem ani opakovaná tvrzení nemusí být měřítkem spolehlivosti, a to tím spíše, že necelé tři kilometry severozápadně od centra leží ves Staré Město.[30]

Pouhý název[31] by byl samozřejmě příliš chatrným základem pro formulování a obhajobu translační hypotézy, ovšem dominantou Starého Města je i dnes pozdně románský kostel Panny Marie. Stavba, datovaná vstupním portálem do druhé třetiny 13. století, svou náročností i rozměry později konkurovala městskému chrámu v Bruntále, který se však začal budovat nejdříve na sklonku 13. věku a byl dokončen až kolem poloviny 14. století.[32] Církevní význam staroměstské fary přinejmenším zpochybňuje jednoznačnou identifikaci sídliště z roku 1213 s centrem Bruntálu, ale stejně tak neobstojí bezvýhradná lokalizace první obce do prostoru Starého Města, které dnes vykazuje pravidelný půdorys lánové vesnice.[33] Domníváme se proto, že městské právo zprvu „jen" chránilo aktivitu zvláštní skupiny obyvatelstva (zřejmě horníků) v neosídlené krajině v okruhu jedné středověké míle a nemuselo se tedy ihned projevit v typicky městském charakteru osady.

Obr. 293: Torzo pečeti města Bruntálu z 9. srpna roku 1287. Uloženo v norimberském státním archivu, fond Reichstadt Rothenburg, Urkunden 61. Skutečná velikost.

Vysazení Bruntálu pojistilo českou převahu v rozsáhlé důlní oblasti a současně také zablokovalo velkorysé kolonizační plány vratislavského biskupství v Hrubém Jeseníku. Nejspíš stejným způsobem bude nutno vnímat anexi biskupských držav na Zlatohorsku. Mocenské rozpory se pokusila urovnat římská kurie a v lednu roku 1224 papež Honorius III. upozornil Přemysla Otakara I., že nedávno zesnulý markrabě Vladislav Jindřich násilím obsadil církevní majetek, *„...na němž se nalézají zlaté doly..."*[34] Diplomatická intervence však zřejmě neměla kladný ohlas a další přemyslovský zábor ve Slezsku nedoznal podstatnějších změn. Vratislavský episkopát proto alespoň okázale ignoroval *„status quo"* a ještě roku 1263 biskup Tomáš I. formálně připojil k správnímu distriktu hlucholazského fojta oblast v horách *„...proti Cukmantlu a Bruntálu..."*[35]

Bruntálští měšťané nepochybně těžili z výhodné polohy na Jesenické stezce,[36] která spojovala Olomouc s Vratislaví a v Bruntále byla umístěna celní stanice.[37] Perspektivním zdrojem příjmů byl rovněž tržní monopol pro rozlehlé teritorium, jehož horní ráz dokládá i nejstarší dochovaná městská pečeť s obrazem horníka z roku 1287

[29] L. HOSÁK, *Počátky města Bruntálu*, Vlastivěda Severomoravského kraje - okres Bruntál, 1962, č. 2, s. 15-18.

[30] Srv. např. Z. LÁZNIČKA, *Půdorysy slezských měst*, SlSb 43, 1945, s. 81-99. Obdobné stanovisko zaujal F. HOFFMANN, *České město ve středověku*. Praha 1992 s. 104.

[31] CDS VI, s. 197-200, č. XV: *„...alden Freidintal..."* k roku 1377 a CDS II, s. 48-50, č. 49: *„...Aldinstat..."* k roku 1405.

[32] Srv. blíže D. PRIX, *Stavební vývoj kostelů Nanebevzetí Panny Marie (dříve sv. Václava) v Bruntále a Zvěstování Panny Marie ve Starém Městě u Bruntálu ve středověku*, ČSM-B, 40, 1991, s. 110-132.

[33] K širším souvislostem srv. W. KUHN, *Die Stadtdörfer der mittelalterlichen Ostsiedlung*, ZfO 20, 1971, s. 1-69 a J. BAKALA, *K otázce kontinuity osídlení v lokovaných městech opavské provincie*, ČSM-B, 22, 1973, s. 50-65.

[34] CDB II, s. 244-245, č. 254: *„...in quibus aurifodine consistunt..."*. K lokalizaci zlatých dolů srv. J. PFITZNER, *Geschichte der Bergstadt Zuckmantel in Schlesien bis 1742*. Zuckmantel 1927, s. 19-20 a nověji R. ZUBER, *Osídlení Jesenicka do počátku 15. století*. Opava 1972, s. 29.

[35] SUB III, s. 296-297, č. 449: *„...in montibus contra Cucmantel et Vrudental..."* Dále srv. R. ZUBER, *Osídlení Jesenicka*, s. 93 a J. J. MENZEL, *Die Schlesische Lokationsurkunden des 13. Jahrhundert. Studien zum Urkundenwesen, zur Siedlungs-, Rechts- und wirtschaftsgeschichte einer ostdeutschen Landschaft im Mittelalter*. Würzburg 1977, s. 391-392.

[36] *Descripcio tocius Silesiae et civitatis regie Vratislaviensi per M. Bartholomeum Stenum*, SRS XVII, s. 20-21: *„...dort führt eine steile Straße, das sogenannte Gesenke..."* Blíže srv. P. KOUŘIL - D. PRIX - M. WIHODA, *Středověké fortifikace a „Jesenická stezka" v údolí Černé Opavy*, AH 23, 1998, s. 111-131.

[37] CDM V, s. 57-58, č. 58: *„...theloneum in Grecz et in Wrewdintal..."*

(obr. 293).[38] Úzké sepětí lokace s důlním podnikáním však nepříznivě poznamenalo rozvoj městského zřízení. Kolísavá prosperita citelně oslabila ambice bruntálského patriciátu a městské radě se nepodařilo vykoupit ani dědičnou rychtu. Naopak o bohatství a sebevědomí bruntálských fojtů svědčí úspěšná kolonizace, kterou prováděli ve vlastní režii; již roku 1267 fojt Bertold pověřil Jindřicha z Valdova vykluče-ním lesa „*Lichtenwerde*" a vysazením vsi.[39] Konfirmace městských svobod roku 1306 a 1325 tak sice Bruntál řadí mezi privilegovaná zeměpanská města,[40] nicméně městská obec se ekonomicky i politicky prosadila jen v malém a nadto i velmi chudém regionu, jakkoliv právně až do roku 1352 plnila roli vrchní stolice magdeburského práva na severní Moravě.[41]

Snad ještě ve druhém decenniu 13. století se k institucionálním městům připojila i Opava (obr. 294). Spolehlivý terminus ante quem představuje listina krále Přemysla Otakara I. pro opavské měšťany z roku 1224. Adresa i konfirmační charakter písemnosti shodně vypovídají o vysoké právní kvalitě kvetoucí osady.[42] Nesporným dokladem hospodářského a správního významu této lokality je rovněž název opavská provincie, který se poprvé objevil roku 1220 a ještě před polovinou 13. století nahradil starší termín holasická provincie.[43] Vznik městské obce však nelze posunout před rok 1213, protože mateřskou stolicí magdeburského práva na severní Moravě se nestala Opava, ale Bruntál.[44] Léta 1213 a 1220 tak vymezují pravděpodobnou lokaci institucionálního města, jehož význam zřetelně odráží Přemyslovo privilegium z roku 1224.

Mocenské postavení opavského měšťanstva v místním měřítku zajišťovaly relativně rozsáhlé nemovité državy

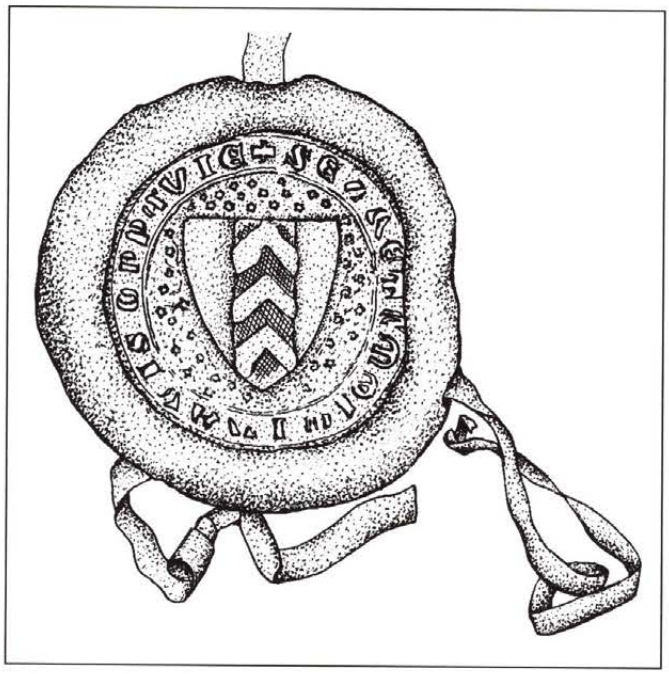

Obr. 294: Pečeť města Opavy z 13. července roku 1437. Uloženo v SOkA v Opavě, fond Archiv města Opavy, inv. č. 14, sign. VII-2. Skutečná velikost.

a především pak mílové právo: „*...nejprve jsme ustanovili a žádáme...že od příkopu řečeného města do jedné míle ať nepůsobí vůbec krčmy, ale ať jsou všechny odstraněny, s výjimkou těch, které jsou na církevních majetcích...*"[45] Pregnantní formulace včetně imunity pro církevní statky dále naznačuje, že mílové právo v daném případě hájilo

[38] W. LATZKE, *Die Besiedlung des Oppalandes im 12. und 13. Jahrhundert*, ZVGS 72, 1938, s. 74-75 upozornil na městskou pečeť s motivem horníka z roku 1405, ale v krátké poznámce zdůraznil starší původ typáře. K objevu pečeti srv. J. KREJČÍKOVÁ, *Nejstarší městská pečeť*, Náš domov 4, č. 11, 17. 6. 1993, s. 1 a 3 a také P. KOUŘIL - D. PRIX - M. WIHODA, *Středověké fortifikace*, s. 112-113. Městská pečeť je ovšem ohlášena již v listině bruntálského rychtáře Bertolda z roku 1267 (SUB IV, s. 14-15, č. 13: „*...Ut autem haec donatio stabilis perseveret, duplicis sigilli munimine, videlicet meo et etiam burgensium meorum, constitui roborandam...*"). Písemnost se však nezachovala v originále. Srv. také J. KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha 1998, s. 54, 61 a 104.

[39] SUB IV, s. 14-15, č. 13 a CDB V-2, s. 32-33, č. 489. K dalším souvislostem srv. W. LATZKE, *Drei Lichtenwerdener Urkunden aus dem XIII. und XIV. Jahrhundert*, ZGKS 18, 1924/25, s. 74-76 a také J. BAKALA, *K úloze fojta a lokačních listin*, FHB 1, 1979, s. 231-237.

[40] CDM V, s. 209-210, č. 198; CDM VII, s. 830, č. 231.

[41] W. WEIZSÄCKER, *Eindringen und Verbreitung der deutschen Stadtrechte in Böhmen und Mähren*, Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung 1, 1937, s. 95-109; TÝŽ, *Breslau als Oberhof mährischer Städte*, ZVGS 72, 1938, s. 25-43.

[42] CDB II, s. 256-257, č. 265 a také J. BAKALA, *Text nejstaršího dochovaného privilegia pro město Opavu*, Ročenka Okresního archivu v Opavě 1982, s. 44-47; TÝŽ, *K datu nejstarší dochované listiny pro město Opavu*, Ročenka Okresního archivu v Opavě 1988, s. 19-24.

[43] CDB II, s. 179-181, č. 195: „*...in Opauiensi provincia...*" K dalším souvislostem srv. J. BAKALA, *Holasická provincie a formování opavského vévodství*, ČSM-B, 18, 1969, s. 9-22 a také M. WIHODA, *Ekonomické zázemí Hradce nad Moravicí na střední Moravě v 13. století*, ČMatMor 108, 1989, s. 77-87.

[44] K lokaci města srv. dále J. BAKALA, *Počátky města Opavy*, ČSM-B, 23, 1974. Zvláštní číslo k 750. výročí města Opavy, s. 3-24 a TÝŽ, *Zrod městského zřízení*, s. 101-102.

[45] CDB II, s. 256-257, č. 265: „*...Inprimis statutimus et ab volumus inviolabiliter observari, quod a fossato prefate civitati infra unum miliare tabernae nullae prorsus fiant, sed omnes penitus deponantur, exceptis illis, quae sunt in dotibus ecclesiarum...*"

výlučně lokální ekonomické zájmy.[46] Nejdůležitější výsady však směřovaly k posílení role Opavy v dálkovém obchodu. Zrušené clo v Hlubčicích usnadnilo export zboží do Polska, přičemž klíčovou vývozní položkou bylo patrně víno: „...*ať opavský měšťan neplatí clo v Hlubčicích a ať neplatí ani tehdy, poveze-li víno k prodeji do Polska...*“[47] Finanční situaci opavského patriciátu pronikavě zlepšilo i právo volného prodeje nemovitého majetku[48] a snad také proto město obratem zastínilo jiné komunity na moravsko-slezském pomezí.

Nejasnou roli v urbanizaci opavské provincie sehrály Hlubčice. Roku 1224 se zde vybíralo clo na cestě do Polska, ale nejstarší doklad potvrzující městský charakter obce pochází až z roku 1253, kdy královský podkomoří Beneš ze Cvilína vysadil město Horní Benešov na hlubčickém právu.[49] Snad až příliš obecnou dataci „*ante 1253*“ lze dále zpřesnit jen hypoteticky, a to odkazem na konfirmační listinu Přemysla Otakara II. pro Hlubčice z 1. září roku 1275. Český král se v ní zmínil o privilegiu svých předchůdců, což J. Bakala možná až příliš odvážně interpretoval jako skrytou narážku na přátelskou spolupráci Vladislava Jindřicha s Přemyslem Otakarem I. a posunul tak faktickou lokaci města ještě před rok 1222.[50]

Opavská provincie se vskutku těšila mimořádné přízni markraběte, který zde anektoval zlaté doly vratislavského biskupa a uvedl na severozápadní exponovanou hranici německé rytíře[51] a johanity,[52] přičemž poloha řádových statků svědčí spíše o strategických než zbožných záměrech donátora. V těsném sousedství řádových držav se nalézaly také Hlubčice a je krajně nepravděpodobné, že by Vladislav Jindřich „přehlédl“ výhodnou polohu osady na dálkové obchodní stezce. Hlubčicím náležel rovněž primát apelační stolice,[53] nicméně ani specifické právní postavení, ani politické

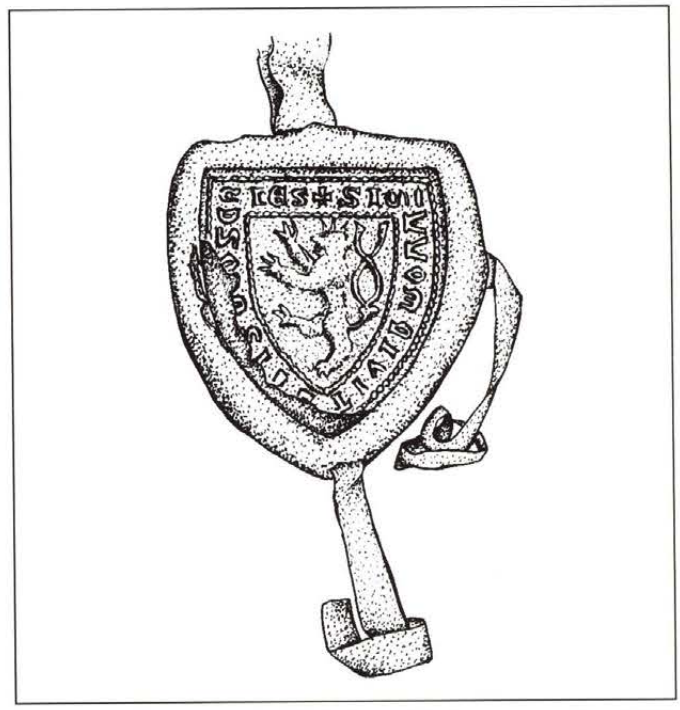

Obr. 295: Pečeť města Hlubčic z 13. července roku 1436. Uloženo v SOkA v Opavě, fond Archiv města Opavy, inv. č. 14, sign. VII-2. Skutečná velikost.

souvislosti explicitně nedokazují vznik města před rokem 1222. Přesto však nelze pochybovat, že hlubčická lokace svým mílovým právem stabilizovala zemskou hranici v souvisle osídlené oblasti s málo výrazným přírodním reliéfem (obr. 295).

Velmi omezenou vypovídací hodnotu má rovněž soubor písemných údajů k počátkům města Krnova. Obrat „...*újezd*

[46] J. BAKALA, *Monopolizace tržních vztahů a mílové právo ve městech severní Moravy a Opavska do počátků 15. století*, ČSM-B 22, 1973, s. 114-133.

[47] CDB II, s. 256-257, č. 265: „...*Et quod civis Oppaviensis in Lubschiz teloneum non persolvat, et tunc etiam non solvat, cum vinum ducit in Poloniam ad vendendum; cuicunque velit...*“ K obchodu s vínem a jeho významu pro ekonomický vzestup Opavy srv. blíže J. BAKALA, *Příspěvek o vývoji měšťanského patriciátu v Opavě.* (Opavské domy s právem k výčepu vína), ČSM-B 23, 1974, s. 20-37.

[48] Ibidem: „...*sua quoque bona secundum quod ipse possidet, dummodo sibi placeat, sine impedimento aliquo vendat libere...*“ K dalším souvislostem srv. J. BAKALA, *Venkovské statky měst a měšťanů na severní Moravě v předhusitské době*, ČSM-B 24, 1975, s. 106-118.

[49] CDB IV-1, s. 458-460, č. 267: „...*civitatem, que nuncupatur Benesch, contuli locandam in omnibus ius Lubzense habentem...*“ Srv. dále J. BAKALA, *Počátky těžby kovů v Nízkém Jeseníku a vznik Horního Benešova*, ČSM-B 21, 1972, s. 161-179.

[50] CDB V-2, s. 467-474, č. 790, 790*: „...*quod nos iustis supplicationibus universorum civium in Lubsiz, fidelium nostrorum de consueta mansuetudine annuentes, antiquatum quoddam ipsorum privilegium et iam pre senio maceratum, eis a nostris concessum predecessoribus renovari fecimus et ipsum de speciali gratia duximus confirmandum...*“ a J. BAKALA, *Zrod městského zřízení*, s. 102-104.

[51] CDB II, s. 36-37, č. 40; s. 229-232, č. 239 a M. WIHODA, *Příchod řádu německých rytířů do českých zemí*, ČSM-B 41, 1992, s. 7-10; TÝŽ, *Rozsah a struktura vlastnictví řádu německých rytířů na Opavsku ve 13. století*, ČSM-B 41, 1992, s. 97-102.

[52] CDB IV-1, s. 104-106, č. 27. Srv. dále J. ŠEBÁNEK, *Z problémů slezského kodexu*, SlSb 49, 1951, s. 1-16.

[53] K hlubčickému právnímu okruhu náležela města Horní Benešov, Vítkov, Fulnek, Odry, Budišov, Libavá, Křanovice a krátce Uherský Brod, Hranice a snad také Krnov. Srv. blíže T. GOERLITZ, *Das Leobschüzer Recht*, Der Oberschlesier 19, 1937, s. 380-389; TÝŽ, *Das flämische und fränkische Recht in Schlesien und ihr Widerstand gegen das sächsische Recht*, ZRG GA 57, 1937, s. 138-181.

Krnov..." v konfirmační listině krále Václava I. pro tišnovské cisterciačky z 27. dubna roku 1240 již sice potvrzuje střediskový ráz osady, která také dala název celé državě, ale v žádném případě nedokazuje městský ráz sídliště.[54] V lokační listině Horního Benešova je ovšem zmíněn krnovský fojt Sifrid. Jinak vágní termín „*advocatus*" literatura tradičně spojuje s existencí města, neboť ve stejném dokumentu svědčí venkovský (?) fojt Jindřich s titulem „*iudex*".[55] Je-li výchozí předpoklad správný, obdržel Krnov městská práva na přelomu první a druhé poloviny 13. věku, nicméně právě tak není vyloučeno, že někdejší „*iudex*" Jindřich byl ve skutečnosti soudcem na hradě Cvilíně a pak by se Krnov zařadil mezi královská města až v závěru druhé třetiny 13. století.

Vysazení Krnova na hraně staré sídelní komory je možno klást do přímé souvislosti s kolonizační aktivitou v severním podhůří Nízkého a Hrubého Jeseníku v horním povodí řek Opavy a Opavice. Prosperující královské město současně tlumilo mocenské ambice Benešoviců, kteří v závěru druhé třetiny 13. století opanovali rozsáhlé a nadto i kompaktní díly západního Opavska. Pak ovšem není nutno zdůrazňovat mimořádný význam krnovské lokace pro stabilitu zdejšího zeměpanského majetku.

Relativně malá vzdálenost Bruntálu a Krnova, řídké osídlení i nízký výnos důlního podnikání zřejmě od počátku limitovaly možnosti a perspektivy Horního Benešova, jehož počátky spolehlivě datuje jediné dnes známé lokační privilegium z 11. dubna roku 1253.[56] Původní královská fundace, provedená ovšem královským podkomořím Benešem z Cvilína, byla záhy připojena k rodovým statkům pánů z Benešova, a jakkoliv město v průběhu první třetiny 14. století přešlo do rukou opavských vévodů, nesehrálo již v dalším ekonomickém a správním vývoji podstatnější roli.

Snad ještě za vlády Přemysla Otakara II. byla zformována městská obec v Hlučíně. Vyplývá to alespoň z listiny Sigfrida z Barutu pro hlučínské měšťany z 28. ledna roku 1303, která se výslovně odvolává na zakladatelské dílo pátého českého krále, tedy právě Přemysla Otakara II.[57] Není již však zcela jasné, zda se tak stalo na samotném počátku jeho vlády, jak by tomu chtěla valná část vlastivědné literatury, nebo spíše až v průběhu let sedmdesátých. Excentrická poloha sídliště na východním pomezí Opavska a českého státu zároveň naznačuje, že i zde obec, vyjma funkce hospodářské plnila rovněž funkce etatizační.[58]

Ještě komplikovanější hádanku představují počátky Klimkovic. První písemná zpráva z roku 1364 potvrzuje jejich spjatost s pány z Kravař, nicméně heraldický lev v městském znaku i německý název „*Königsberg*" přinejmenším formálně připouštějí jistou oprávněnost obecné teze o původní královské lokaci snad někdy v poslední třetině (?) 13. věku. Bohužel jakékoliv další, byť i jen hypotetické spekulace naprosto znevažuje více než skromný okruh spolehlivých písemných pramenů.[59]

Jakkoliv torzovitá se nám dnes jeví pramenná základna k počátkům městského zřízení na moravsko-slezském pomezí, přece jen nelze pochybovat, že zrod měst na Opavsku úzce souvisí s cílevědomou hospodářskou a sídelní politikou přemyslovské dynastie v této strategicky významné kontaktní zóně. Právě proto není zcela vyloučeno, že se v rychlé genezi městského stavu promítaly mocenské zájmy českého státu. Excentrická poloha nově vysazovaných měst zároveň posilovala obchodní vazby k dynamicky se rozvíjejícímu Poodří, a není tedy divu, že ještě před poslední čtvrtinou 13. století Opavsko pokryla relativně hustá a nadto i kompaktní síť zeměpanských měst. Nový stav již nezanedbatelným způsobem ovlivňoval ekonomický i strategický potenciál provincie. V politickém smyslu však městské obce zůstávaly nesamostatné, neboť správa země i nadále zůstávala v rukou zeměpanských úředníků.

Specifický vývoj Holasicka v průběhu 12. věku výrazně poznamenal strukturu provinční správy, v níž zaujal významné místo hradecký kastelán, jehož úřad zřejmě zahrnoval i ochranu opavských Židů.[60] Prvním spolehlivě doloženým kastelánem je Vítek, který roku 1224 svou přítomností verifikoval obsah Přemyslova privilegia pro město Opavu.[61] Jisté indicie však napovídají, že hradeckým kastelánem a snad i Vítkovým předchůdcem mohl být Semislav z Morkovic, který se objevil v Opavě již v závěru roku 1195[62] a někdy v první třetině 13. století na Opavsku neznámým způsobem

[54] CDB III-2, s. 305-306, č. 227: „*...circuitum Kyrnow...*" a J. KEJŘ, *Počátky města Krnova*. Krnov 1968, s. 19-22 a také J. BAKALA, *Zrod městského zřízení*, s. 105.

[55] CDB IV-1, s. 458-460, č. 267: „*...Sifridus advocatus de Jegerdorf, Theodericus advocatus cum Henrico quondam iudice in Lobenstein...*"

[56] CDB IV-1, s. 458-460, č. 267 a J. BAKALA, *Počátky těžby kovů*, s. 161-179.

[57] CDM VII, s. 783-784, č. 159: „*...concedimus et donamus cum omni utilitate, sicut antea ab illustri Principe domino Rege felicis memorie Ottogaro habuerunt...*"

[58] Srv. blíže J. BAKALA, *Zrod městského zřízení*, s. 110-111 a také P. KOUŘIL - M. WIHODA, *Die Rolle des Meilenrechts in der genese der ältesten landesfürstlichen Burgen und Städte Böhmisch-Schlesiens*, Castrum Bene 6, 1999, s. 167-194.

[59] J. BAKALA, *K otázce kontinuity v lokovaných městech opavské provincie*, ČSM-B 22, 1973, s. 56-57; TÝŽ, *Zrod městského zřízení*, s. 109 a K. MÜLLER, *Nejstarší pečeť Klimkovic*, AHM C, 2, 1995, s. 110-111.

[60] CHF, f. 9-9a.

[61] CDB II, s. 256-257, č. 265: „*...Witko, castellanus de Gradecz...*"

[62] CDB I, s. 317-318, č. 353.

ovládl neosídlený újezd.[63] Kromě purkrabství písemné prameny dále připomínají existenci provinčního soudu, jemuž roku 1235 předsedal někdejší hradecký kastelán Mileta, vedle něhož se objevuje i provinční (?) písař Purkard.[64] Provinční soud se usadil ve městě Opavě, ovšem páteří zeměpanské správy byla soustava královských hradů, mezi nimiž zcela jednoznačně vynikal Hradec u Opavy.

Hradec u Opavy si i po svém začlenění do správního systému holasické provincie uchoval jistou nadřazenost, která se promítla v exkluzivitě zdejšího purkrabství. Kastelánský úřad tak nezřídka přecházel do rukou významných českých rodů. Pomineme-li již k roku 1224 zmiňovaného kastelána Vítka, pak k hradní posádce náležel patrně i lovčí Prosimír a snad také Luděk a Petr, jimž náležely drobné majetky (snad výsluhy?) v okolí města Opavy.[65] Roku 1228 byl hradeckým kastelánem Diviš,[66] o pět let později Milíč[67] a roku 1234 se v úřadě vystřídali Mileta,[68] Vok[69] a Přibyslav, syn Prkošův.[70] Následujícího roku přešlo purkrabství do správy Benedy,[71] roku 1236 se kastelánství ujal Vok syn Borutův,[72] avšak v roce 1240 úřad na jedno čtvrtstoletí ovládli páni z Deblína. Hradecké kastelánství zprvu držel Ratibor[73] a v letech 1254-1266 pak jeho syn Janáč.[74] Zdá se, že právě za pánů z Deblína došlo k zásadní přestavbě starší a zřejmě již ne zcela vyhovující fortifikace. Ta byla kolem poloviny 13. století poškozena požárem, po němž následovala razantní přestavba, která lokalitě vtiskla rysy klasického středověkého hradu.

Nejspíš již kolem poloviny 13. věku se ve staveniště proměnil rovněž opevněný areál lužického a snad i slovanského hradiska na vrchu **Cvilín** nedaleko Krnova. Vlastní jádro kamenného hradu, umístěné v nejvyšší část opevněného prostoru, bylo projektováno jako obdélník, v jehož jižním nároží byl umístěn bergfrit. Jednoznačně předimenzovaná stavba působí poněkud archaickým dojmem a ještě dnes vypovídá o malé zkušenosti architekta s výstavbou tohoto typu opevněných sídel. Zdá se, že dílo bezprostředně ovlivňoval královský podkomoří Beneš, který 11. dubna roku 1253 vystavil lokační listinu pro město Horní Benešov, v níž mimo jiné svědčí kastelán Kurold a Jindřich, bývalý soudce (?) na Lobenštejně.[75] Místní název *„Lobenstein"* pohříchu nelze blíže identifikovat. Mohl totiž označovat jak hrad, tak i blízkou ves Úvalno. Přípona *„stein"* však alespoň nepřímo naznačuje, že nad vesnicí již stál stejnojmenný hrad, a pak tedy není zcela vyloučeno, že Kurold vykonával svůj purkrabský úřad na hradě Cvilíně-Lobenštejnu. Benešovu skvělou kariéru rázně ukončily až spory s Přemyslem Otakarem II. Někdy v závěru šedesátých let 13. století byl Beneš internován a následně z ne zcela jasných důvodů popraven (nebo snad umučen?) na hradě Veveří.[76] Benešovické majetky na západním Opavsku s výjimkou rodového sídla Branice a jeho zázemí byly zřejmě konfiskovány a hrad Cvilín se tak stal součástí královské komory.

Starší slovanské fortifikační prvky využil rovněž hrad **Landek**, jehož poloha na soutoku řek Odry a Ostravice jistila zemskou hranici v severním předpolí Moravské brány.[77] Dnešní stav bohužel neposkytuje spolehlivou představu o původním rozvržení lokality, a tak jen starší popisy odkazují na pravidelnou dispozici s věžemi v rozích. Poněkud jasnější obraz nabízejí písemné prameny. V listině Siegfrieda z Barutu pro hlučínské měšťany z 28. ledna roku 1303 jsou připomenuta práva propůjčená Hlučínu králem Přemyslem Otakarem II.[78] Přímá vazba mezi městem Hlučínem a hradem Landekem, který byl situován na hranici mílového práva v místě dotyku s doménou olomouckých biskupů a těšínských vévodů, tak napovídá, že v souvislosti s lokací města došlo i k výstavbě zeměpanského hradu.

Zakladatelskému úsilí krále Přemysla Otakara II. bude nutno připsat i pohraniční hrad **Edelštejn** u Zlatých Hor. První výslovná zmínka sice pochází až z 6. září roku 1281, kdy Mikuláš I. Opavský přenechal hrad Edelštejn i s podhradím vratislavskému biskupství jako náhradu za škody, které utrpělo nájezdy

---

[63] CDB III-1, s. 215-216, č. 174: *„...quendam circuitum cum omnibus attinenciis...Szemislav vulgariter nuncupatur, in Holacensi districtu...sunt autem termini prenominati circuitus...usque ad silvam Gradeczensem..."*
[64] CDB III-1, s. 129-133, č. 107: *„...Mileta iudex de Oppavia...Purcardus notarius Oppaviensis..."*
[65] CDB II, s. 256-257, č. 265.
[66] CDB II, s. 319-322, č. 321: *„...Dewiz, castellanus de Graez..."*
[67] CDB III-1, s. 50-51, č. 50: *„...Milich burgravius Gradicensis..."*
[68] CDB III-1, s. 112-113, č. 97: *„...Myleta de Gradez..."*
[69] CDB III-1, s. 82-83, č. 76: *„...Wocko burgrabius de Gradez..."*
[70] CDB III-1, s. 90-93, č. 85: *„...Pribizlaus filius Pircos burgravius Gradcensis..."*
[71] CDB III-1, s. 129-133, č. 107: *„...Beneda de Grex..."*
[72] CDB III-1, s. 176, č. 141: *„...Voko filius Boruth burgravius de Gradech..."*
[73] CDB III-2, s. 311-312, č. 232: *„...Ratibor castellanus de Gradez..."*
[74] CDB V-1, s. 68-70, č. 30; s. 79-81, č. 38; s. 130-132, č. 69; s. 153-158, č. 84; s. 419-421, č. 283; s. 458-459, č. 308; s. 698-700, č. 472.
[75] CDB IV.1, s. 458-460, č. 267: *„...Curoldus, castellanus, Wirschko, Pribislaus gener Curoldi...Henrico, quondam iudice in Lobenstein..."*
[76] *Dalimil* 2, s. 404: *„...Pana Beneše káza u věži užéci..."*; *Ottokars Österreichische Reimschronik*, MGH Deutsche Chroniken V-2, s. 219, verš 16559-16562: *„...er gedâht daran zehant, daz im sîn bruoder was vrbrant, in dem turn datz dem Eichorn dâvon was ez gar verlorn..."* a také CDB V-1, s. 640-642, č. 432; CDB V-2, s. 108-109, č. 547.
[77] Srv. také CDM V, s. 72-74, č. 73.
[78] CDM VII, s. 783-784, č. 159.

Oty z Linavy a jeho bratrů.[79] Monumentální rozsah hradního opevnění i radikální zásah opavského vévody, který se pokládal za legitimního nositele zeměpanských práv, spolehlivě dokazuje, že Edelštejn náležel k soustavě královských hradů. Fortifikace strážila excentricky vysunuté Zlatohorsko, k němuž se patrně vztahuje glosa papeže Honoria III., který dne 27. ledna roku 1224 upozornil českého krále Přemysla Otakara I., že jeho nedávno zesnulý bratr moravský markrabě Vladislav Jindřich násilím obsadil zlaté doly v majetku vratislavského biskupa.[80] Není proto zcela vyloučeno, že alespoň provizorní ochranu zabraného území mohl zajistit již markrabě Vladislav Jindřich, naprostá absence archeologických i písemných pramenů posunuje však nastíněnou úvahu do ryze hypotetické roviny. Nadto privilegium vratislavského biskupa pro fojta v Hlucholazích z 31. srpna roku 1263, jehož součástí byl i desátek v horách „*...proti Cukmantlu a Bruntálu...*", ani náznakem nepřipomíná existenci nějakého významného královského hradu, a je tedy pravděpodobné, že Edelštejn vznikl až v průběhu třetí čtvrtiny 13. věku.[81]

Na hranici mílového práva města Bruntálu, jako opěrný bod v pohraniční moravsko-slezské zóně, vznikl krátce po polovině 13. století hrad **Freudenštejn**. Hlavní tíhu obrany nesla mohutná, nasucho kladená hradební zeď, přičemž jednoduchá dispozice navozuje dojem jistého provizoria. Poměrně skromná stavba chránila úsek Jesenické stezky a v nejistých mocenských poměrech uprostřed řídce osídlené krajiny plnila patrně správní i tezaurační úkoly, neboť v těsné blízkosti hradu jsou ještě dnes patrny pozůstatky kutacích prací. V neposlední řadě pak zajišťovala západní hranu mílového práva města Bruntálu a vytvářela relativně bezpečnou základnu pro další českou expanzi do nitra Hrubého Jeseníku. Lokalita sice není zachycena písemnými prameny, nicméně z kontextu historických událostí, počínaje vysazením Bruntálu roku 1213, vcelku jednoznačně vyplývá, že Freudenštejn byl zeměpanským hradem, přičemž archeologické nálezy datují jeho počátky do doby vlády krále Přemysla Otakara II. Nelze vyloučit, že bezprostřední lokací hradu byl pověřen bruntálský fojt Bertold, jenž roku 1267 vysadil i nedalekou ves Světlou.[82]

V obdobných podmínkách, tedy ve vzdálenosti jedné míle od nejbližšího města Krnova, na samotném okraji staré sídelní oblasti, byl založen hrad **Luginsland**. Také zde písemné zprávy zcela chybí, ale archeologické nálezy vymezují jeho existenci druhou polovinou 13. století a druhou čtvrtinou věku následujícího. Fortifikace, již jen svým rustikálním vzhledem i způsobem výstavby, odráží složité podmínky, za nichž kolem poloviny 13. století probíhala kolonizace horských oblastí na západním Opavsku. Luginsland byl tedy produktem kolonizačního procesu, který ve své prvotní fázi probíhal v režii zeměpána, a proto také zde lze předpokládat zeměpanský původ fortifikace.[83]

Není jistě nutno pochybovat, že hrady Luginsland a Freudenštejn v žádném směru nemohly konkurovat Hradci, Cvilínu nebo Edelštejnu. Přesto však nelze přehlédnout, že svého času, tedy ve třetí čtvrtině 13. století, sehrály klíčovou roli v kolonizaci západního dílu opavské provincie. Zdejší hornaté a až do poloviny 13. věku jen řídce osídlené území lákalo především horníky, jejichž centrem a zázemím se stal Bruntál.[84] Drsné klimatické podmínky a snad i translace města do výhodnější polohy sice poněkud zpomalily osídlovací aktivitu, nicméně již kolem poloviny 13. století pronikla na západní Opavsko druhá kolonizační vlna. Ta dotvořila a stabilizovala středověkou sídelní osnovu Bruntálska.[85]

Patrně souběžně, ne-li již o něco dříve se rozběhla zeměpanská kolonizační aktivita v okolí Krnova, která nejpozději v průběhu poslední čtvrtiny 13. století dosáhla okrajů krnovského vikbildu, a to jak v hornaté krajině podél levého břehu řeky Opavy, tak na dolním a středním toku Opavice.[86] Zdejší osídlovací proces se svými rysy nevymykal obdobné činnosti na Bruntálsku, přičemž ochranu nově vysazených vesnic na Krnovsku zajišťoval rustikálně vyhlížející hrad Luginsland.

Písemné i archeologické doklady k stavu a úrovni osídlení na západním Opavsku v prvních třech čtvrtinách 13. věku dozajista nejsou úplné, nicméně přesto nelze pochybovat, že se zde vytvořila souvislá sídlištní síť. Jejím správním, ekonomickým a patrně i strategickým centrem bylo město Bruntál. Severní hranu nově osídlované oblasti hájil hrad Luginsland, západní hrad Freudenštejn, jenž současně kontroloval nepřehledný úsek Jesenické stezky a možná plnil i tezaurační roli v perspektivním polymetalickém regionu. Hornické osady a blízké zlaté doly chránil také

[79] SUB IV, s. 282-283, č. 424: „...

[80] CDB II, s. 244-245, č. 254: „*...quod clare memorie...marchio Morauiensis possessiones quasdam ecclesie sue, in quibus aurifodine consistunt, per violentiam detinebat...*"

[81] Srv. blíže P. KOUŘIL - M. WIHODA, *Hrad Edelštejn v sídelní a mocenské struktuře západního pomezí Moravy a Slezska*, CB 6, 1998, s. 341-362.

[82] Srv. blíže P. KOUŘIL, *Die Burg Freudenstein in Schlesien und ihr Hinterland*, in: Život v archeologii středověku, Praha 1997, s. 382-393.

[83] Srv. blíže P. KOUŘIL - M. PLAČEK, *Hrad Luginsland a jeho úloha v kolonizaci Krnovska*, ČSM-B 34, 1985, s. 114-127.

[84] Srv. např. J. NOVÁK, *Vývoj dolování drahých a barevných kovů na severní Moravě do konce 16. století*, Hornická Příbram (sekce Z dějin evropské těžby), Příbram 1984, s. 265-272.

[85] Srv. blíže W. LATZKE, *Die Besiedlung des Oppalandes*, s. 44-135 a také H. WEINELT, *Die Flurnamen des Bezirkes Freudenthal*. Sudetendeutsches Flurnamenbuch 2, Reichenberg 1937, s. 36-37.

[86] Srv. blíže W. Latzke, *Die Besiedlung des Oppalandes*, s. 44-135.

monumentální hrad Edelštejn, jehož výstavba zřejmě souvisí s nejasným právním statusem Zlatohorska po násilném záboru zdejších nalezišť markrabětem Vladislavem Jindřichem nedlouho před rokem 1222. Protilehlou východní hranici opavské provincie zase strážil hrad Landek. Naopak především správní a reprezentativní úkoly uvnitř provincie náležely vůbec nejmohutnějším a patrně i nejvýstavnějším hradům Hradci a Cvilínu.

Vyvážený systém zeměpanských pevností ještě dnes vypovídá o prozíravosti přemyslovských králů a markrabat, nicméně ani tato zdánlivě dokonalá síť nevykrývala jihovýchodní cíp opavské provincie. Právě zde byl situován původně královský (?) hrad **Fulnek**, jehož existence je sice výslovně prokázána až k roku 1371,[87] ovšem svědectví pana Albera, vévodského purkrabího (?) na Fulneku posouvá vznik hradu ještě do závěru 13. věku[88]. V této souvislosti se nabízí poněkud odvážná hypotéza, zda Fulnek přece jen nebyl fundací Přemysla Otakara II.

Šest, případně sedm (?) zeměpanských hradů demonstrovalo na moravsko-slezském pomezí moc a sílu přemyslovské dynastie a v kombinaci s kompaktní soustavou prosperujících měst vytvořilo relativně stabilní mocenskou základnu, která mohla odolat i soustředěnému náporu. Že se nejednalo o planou hrozbu, dokázalo mongolské tažení do střední Evropy roku 1241, při němž byla zpustošena část Slezska a město Opava utrpělo jisté škody na nemovitém majetku.[89] Obecně rozšířená představa o strašlivém vydrancování slezských knížectví a obrovských škodách na Moravě však nemá sebemenší oporu v písemných či archeologických pramenech a nejspíš ji bude nutno opustit;[90] mimo jiné i proto, že pravým impulzem pro výstavbu fortifikací byl ničivý polsko-ruský vpád na Opavsko roku 1253.

Polsko-ruský útok na opavskou provincii sice představuje pouze jednu z mnoha kapitol vleklého zápasu Přemyslovců a Arpádovců o babenberské dědictví, nicméně v mocenském vývoji moravsko-slezského pomezí sehrál přímo fatální úlohu. Můžeme-li věřit ipatievskému letopisu, který je pro nás hlavním zdrojem informací, pak nejpozději na počátku června roku 1253 haličský kníže Daniel Romanovič se synem Lvem a knížetem Boleslavem Stydlivým navázali u hradu Kozlí kontakt s oddíly opolského knížete Vladislava. Spojená vojska poté bez nesnází překročila pohraniční říčku Pštinu, ovšem neprozřetelné rozdělení sil na dvě části bezmála ohrozilo další postup do nitra provincie. Zatímco ambiciózní Lev s početnými bojovníky loupil v podhůří, Ondřej z rodu Benešovičů připravil léčku, v níž zničil předvoj oslabeného Danielova vojska. Zajatci byli uvězněni na hradě Násile nedaleko Opavy, samotné město se však připravovalo na příchod rabujících oddílů Lva Haličského. Rozhodující útok započal následujícího dne. Polsko-ruské oddíly překročily řeku Opavu a obsadily předměstí. V urputném zápase byla spálena první brána, druhou zmužile hájil Ondřejův bratr Beneš, jenž s korouhví v ruce zastavil proud prchajících. Ani on však neodolal ruskému náporu. Ve zmatku se stáhl za třetí bránu, která tak zůstala otevřena a jen slabý zrak knížete Daniela zabránil naprosté katastrofě. Nadějný postup se zastavil a bylo zřejmé, že městské opevnění přesahuje možnosti útočníků. Daniel proto nařídil, aby bylo vydrancováno okolí města, s hlavními silami pak obsadil hrad v Násile. Povzbuzen chabým triumfem, pokusil se ještě dobýt město Hlubčice, které však mezitím posílil Beneš. Zjevný neúspěch kronikář alespoň částečně zahladil příběhem o údajné kapitulaci biskupského jídlonoše Herborta z Fulštejna, jenž Danielovi poslal svůj meč, čímž ovšem prokázal toliko neznalost západoevropské kultury, neboť právě takto rytíř vyzýval svého soka k souboji.[91]

Pozoruhodná relace navzdory tendenčnímu vykreslení hlavních bojů obsahuje řadu zajímavých údajů. Letopiscův komentář zcela jednoznačně prokázal, že polsko-ruské tažení ztroskotalo před opavskými a hlubčickými hradbami. Obě města také tvořila páteř české obrany, kterou dále doplňoval hrad v Násile. Význam této pevnosti je však přinejmenším sporný. Stávající terénní konfigurace nenaznačuje, že zde někdy stávalo nějaké opevnění, a proto asi nepochybíme, označíme-li hrad v Násile za dožívající fortifikaci druhořadého charakteru. Polsko-ruskému vpádu by snad mohl být

[87] KR, s. 97, č. 360: „*...datum in castro meo Fulneck...*"

[88] CDM IV, s. 398-399, č. 314: „*...dominus Alberus de Vulneck, miles ducis Nycolai...*"

[89] Vyplývá to z donační listiny markraběte Přemysla Otakara II. z 3. května roku 1247. Srv. blíže CDB IV-1, s. 201-203, č. 108: „*...civium nostrorum de Opauia, qui pro nobis et honore regni nostri nullatenus formidant exponere pluries res et corpus et prosperitate nostre terre, que in magna parte per destructionem Tatarorum est destructa...*"

[90] Srv. blíže především T. POKORA, *Mongolský vpád do Slezska a na Moravu v roce 1241. Několik poznámek na základě evropských a čínských středověkých pramenů*, in: Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci 62, 1973, s. 172-183; TÝŽ, *Mongolové ve Slezsku a na Moravě v roce 1241. (Dokončení)*, in: Středisko. Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci 1977, s. 98-110.

[91] *Ipatievskaja letopis*, PSRL II-3, s. 188-191. K dalšímu komentáři srv. V. PRASEK, *Dějiny kraje Holasovského čili Opavského*, Opava 1891, s. 51-54 a také V. NOVOTNÝ, *České dějiny I.3. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197-1253)*. Praha 1928, s. 842-844.

[92] Srv. blíže *Letopisy české*, FRB II, s. 293 a především *Příběhy krále Přemysla Otakara II.*, FRB II, s. 308-309. Dále pak CDB V-1, s. 81-83, č. 39; s. 99-101, č. 48 a také V. NOVOTNÝ, *České dějiny I.4. Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara (1253-1271)*. Praha 1937, s. 24-26 a nověji J. K. HOENSCH, *Přemysl Otakar II. von Böhmen. Der goldene König*. Graz 1989, s. 74-79.

připsán i požár, který kolem poloviny 13. století poškodil Hradec u Opavy. Právě tak nejasným se jeví obecný letopisců odkaz na boje v okolí Osoblahy, jenž alespoň formálně připouští existenci hradu Fulštejna.

Přemysl Otakar II. bezpochyby ocenil statečnost obránců i věrnost opavských a hlubčických měšťanů. Zpustošené provincii se patrně dostalo náležité pozornosti zeměpanských úředníků a možná i samotného krále, který se začal živě zajímat o dění v Polsku. Slavná výprava proti pohanským Prusům na přelomu let 1254 a 1255 jen umocnila věhlas českého krále[92] a piastovské državy se pozvolna proměnily v „tradiční" doménu přemyslovské diplomacie. O významu Opavy v české zahraniční politice mimo jiné svědčí Přemyslův pobyt ve městě po návratu z úspěšného tažení do Prus dne 6. února roku 1255[93] i generální sněm svolaný do Opavy na polovinu července roku 1256.[94] Osobní vztah Přemysla Otakara II. k opavské provincii poněkud paradoxně dokládá i osud jeho nemanželského, leč milovaného syna Mikuláše. Poté co mu roku 1260 zajistil legitimitu, byť bez nástupnických práv,[95] propůjčil Mikulášovi titul pána Opavy. Nezvyklá hodnost, jejíž užívání je poprvé spolehlivě doloženo dne 4. července roku 1269,[96] zřejmě neměla nic společného s pozdějším opavským vévodstvím a ve své podstatě asi symbolizovala nárok na výnos ze zdejšího zeměpanského majetku; konečně dispoziční práva zůstala v rukou Přemysla Otakara II., což mimo jiné potvrzuje i královské donační privilegium z roku 1271.[97] První kontakt však byl navázán, a právě na Opavsku v bouřlivých časech po tragické smrti Přemysla Otakara II. v bitvě na Moravském poli udeřila Mikulášova hvězdná hodina.

Zrod církevního velkostatku

Pozdní připojení Holasicka k českému státu a následný spor o církevní desátek poněkud zkomplikovaly pronikání církevních institucí do nové provincie, nicméně ještě před sklonkem 12. věku se zde usadili johanité. První naprosto hodnověrné údaje sice pocházejí až z 31. prosince roku 1213, kdy bylo řádové vlastnictví v olomoucké, znojemské, brněnské a holasické provincii osvobozeno od veškerých povinností vůči zeměpanským úředníkům,[98] ovšem z padělané listiny knížete Bedřicha, která se svou datací hlásí do roku 1183, vyplývá, že johanité někdy před rokem 1189 získali Modlejovice-Kobeřice, jež původně náležely k hradu Hradci.[99] Johanitský majetek na Opavsku nabyl jistého významu až v první třetině 13. století. Zásluhou moravského markraběte Vladislava Jindřicha rytíři nedlouho před rokem 1222 obdrželi poměrně rozsáhlou enklávu v blízkosti Hlubčic, přičemž exponovaná poloha darovaných nemovitostí napovídá, že Vladislav Jindřich dotoval řád se zjevným úmyslem právně stabilizovat zemskou hranici. Johanité alespoň zpočátku pokládali svou doménu za velmi perspektivní. Ještě v první třetině 13. století darovaný újezd kolonizovali a v říjnu roku 1243 nadto získali soudní a hospodářské výsady a mohli si v Hrobníkách vystavět opevněné sídlo.[100] Obdobné výsady řádu potvrdil i Přemysl Otakar II. roku 1263,[101] nicméně ve stejné době již hrobnická komenda čelila drtivé konkurenci města Hlubčic. Snad také proto johanité příliš nezasáhli do vnitřního vývoje opavské provincie.

Na počátku 13. století se na Opavsku etabloval i konkurenční řád německých rytířů. Opět se tak stalo zásluhou markraběte Vladislava Jindřicha, jenž s podporou svého bratra Přemysla Otakara I. stál u zrodu opavské komendy. Již 15. dubna roku 1204 papež Inocenc III. adresoval pražskému řádovému domu konfirmační privilegium, v němž bratřím potvrdil držbu blíže nespecifikovaného majetku v Opavě jako donaci moravského markraběte a českého krále.[102] Spíše obecně než přesně formulovaná dispozice Inocencovy listiny bohužel nabízí jen velmi povšechnou představu o skutečném obsahu donace. Oprávněný je snad úsudek L. Peřicha, který pod spojením *„majetky v Opavě"*

[93] Srv. blíže *Příběhy krále Přemysla Otakara II.*, FRB II, s. 309: *„...Princeps ergo Bohemiae venit Opaviam VIII Idus Februarii..."*

[94] CDB V-1, s. 153-158, č. 84: *„...publicata in colloquio generali in Oppauia..."*

[95] CDB V-1, s. 370-371, č. 239; s. 376, č. 244; s. 377, č. 245. K Mikulášově původu srv. blíže *František Pražský*, FRB IV, s. 351; *Pulkava*, FRB V, s. 143-144; s. 152-153 a také V. NOVOTNÝ, *České dějiny I.4*, s. 96-101; J. K. HOENSCH, *Přemysl Otakar II.*, s. 123.

[96] CDB V-2, s. 180-181, č. 590: *„...Nicolaus dominus Opauie..."* a také s. 204-206, č. 606: *„...Nycolaus dominus Opauie..."*

[97] CDB V-2, s. 275-276, č. 647.

[98] CDB II, s. 104-106, č. 110. Srv. také CDB II, s. 103-104, č. 109.

[99] CDB I, s. 417-421, č. 402.

[100] CDB IV-1, s. 104-106, č. 27: *„...und nicht allein jetzt genandte ding, sonder(n) wir bestatigen ihne auch das marktdorf und eine befestigung als zue erbauen aus königlicher gütigkeit..."* K listině srv. dále J. ŠEBÁNEK, *Z problémů slezského kodexu. Neznámá listina Václava I. pro hrobnické johanity*, SlSb 49, 1951, s. 1-16.

[101] CDB V-1, s. 583-584, č. 392 a také s. 584-585, č. 392*.

[102] CDB II, s. 36-37, č. 40: *„...possessiones, quas dilectus nobilis vir...marchio Morauie, domus vestre fundator, et quas karissimus in Christo filius noster...rex Boemorum illustris in Oppaua vobis pietatis intuitu concesserunt..."* Dále srv. M. WIHODA, *Příchod řádu německých rytířů do českých zemí*, ČSM-B 41, 1992, s. 7-10.

rozuměl pozemek v západní části osady, kde ještě v první třetině 13. věku vyrostl farní kostel Panny Marie.[103] Úplný výčet řádového jmění na Opavsku podává až konfirmace krále Václava I. z 12. května roku 1237. Němečtí rytíři tehdy vlastnili faru v Opavě se všemi právy a šest vesnic v okolí Hlubčic.[104] Místní jména (např. „*Crucerdorf*" nebo „*Smidesdorf*") ve zdejší katastrálně sevřené državě naznačují probíhající kolonizační činnost, která v jistém smyslu upevnila hraniční linii v severozápadním cípu opavské provincie.

Působení obou rytířských řádů na Opavsku se vyznačovalo řadou shodných rysů. Obě instituce dbaly na transparentní formu spolupráce s ústřední mocí a obě se také těšily stabilní přízni a podpoře panovnického rodu. Oboustranně prospěšnou spolupráci lze demonstrovat na ochraně zemské hranice v okolí Hlubčic. Není tím samozřejmě míněn poněkud romantický obraz rytíře v plné zbroji, jenž pod znamením kříže neohroženě hájí zájmy českého krále. Spíše zde působila přirozená autorita dvou mezinárodně uznaných a uznávaných institucí, které ke své činnosti ve středoevropském prostoru nepotřebovaly ani tak bašty nedobytných pevností, jako spíše administrativně správní střediska, jakými ve své době byly opevněná hrobnická komenda nebo sídlo německých rytířů v Opavě.

Nemalou zásluhu na hospodářském vzestupu Opavska je nutno připsat i klášterům. Pozoruhodný majetkový komplex zde vlastnila premonstrátská kanonie z Hradiska u Olomouce. Kromě krčmy v Opavě, připomínané roku 1201,[105] klášter ovládl rozsáhlý les Střelná na pomezí opavské a olomoucké provincie. Podle klášterní tradice se zde usadil poustevník Abraham, jenž s pomocí svých bratrů Ezaua, Izáka a Blažeje vystavěl v lese kostel sv. Jiří a pomýšlel snad i na založení nového kláštera.[106] Právě proto se roku 1229 stal hradišťským opatem, a jakkoliv po třech letech dobrovolně abdikoval,[107] les již zůstal v držení premonstrátů. Snad někdy v první třetině 13. věku klášter získal ves Oldřišov, přičemž zdejší probošt se stal i administrátorem klášterního majetku na Opavsku.[108] Další majetkovou expanzi však zpomalilo povstání markraběte Přemysla roku 1237, při němž kanonie utrpěla jisté ztráty.[109] Ty byly nahrazeny v březnu roku 1238, kdy markrabě klášteru postoupil ves (Pustou) Polom i s příslušenstvím.[110]

Hradišťským premonstrátům zdatně konkurovali velehradští cisterciáci. V srpnu roku 1220 jim olomoucký biskup Robert potvrdil držbu „*...Stěbořic se vším příslušenstvím v opavské provincii...*"[111] Za „vším příslušenstvím" se v daném případě skrýval rozlehlý, částečně osídlený újezd, táhnoucí se zhruba v poledníkovém směru od řeky Moravice až téměř k městu Opavě.[112] Ještě před polovinou 13. století zde bylo vysazeno dalších osm vesnic,[113] k nimž je nutno připočítat i klášterní statky na východním Opavsku. Již roku 1220 opavský měšťan Ekard se souhlasem markraběte Vladislava Jindřicha daroval cisterciákům dva lány u města Opavy s podmínkou, že je bude moci užívat i se svým synem Jakubem až do své smrti.[114] Skromný dar záhy doplnily další štědré odkazy.[115] Velkorysá přízeň jednotlivců i promyšlená hospodářská aktivita tak z Velehradu učinily jednu z nejbohatších církevních institucí v zemi a k roku 1270 klášterní velkostatek pouze na Opavsku zahrnoval více než dvacet osad nebo jejich dílů.[116] Mimořádná koncentrace majetku v opavské provincii si vynutila zřízení zvláštního úřadu se sídlem ve Stěbořicích, jehož správou byl pověřen vždy jeden

---

[103] Srv. blíže L. PEŘICH, *Ke vzniku města Opavy*, SlSb 52, 1954, s. 232-237 a nověji J. BAKALA, *Počátky města Opavy*, s. 20-21.

[104] CDB III-1, s. 199-200, č. 162: „*...parrochia Tropov cum omni iure suo; item Holaspiz cum appendiciis suis; Nyclowiz et Smidesdorf cum suis attinenciis; Crucerdorf, item Naschradiz cum omnibus appendiciis suis; item Sywonin cum omni iure suo...*" Dále srv. M. WIHODA, *Rozsah a struktura vlastnictví řádu německých rytířů na Opavsku ve 13. století*, ČSM-B, 41, 1992, s. 97-102.

[105] CDB II, s. 17-18, č. 21: „*...V*^{que} *tabernas: I*^{a} *in Olomuch, II*^{e} *Techelchih, III*^{e} *Nakel, IIII*^{e} *Bunouich, V*^{a} *in Oppaua...*"

[106] CDB II, s. 372-375, č. 356. Listina sice odkazuje na rok 1203, jedná se však o falzum z druhé poloviny 13. století, a zmíněnou kauzu lze proto obecně datovat do první třetiny 13. věku.

[107] Srv. dále M. ZEMEK, *Posloupnost kanovníků*, s. 133.

[108] CDB III-1, s. 69-71, č. 66.

[109] Srv. např. *Pulkava*, FRB V, s. 137 a také V. NOVOTNÝ, *České dějiny I.3*, s. 668-670.

[110] CDB III-1, s. 222-223, č. 179.

[111] CDB II, s. 179-181, č. 195: „*...Styboriz cum omnibus suis pertinentiis, in Opauiensi provincia constitutis...*"

[112] Rozsah stěbořického újezdu sice zachycuje toliko středověké falzum z poloviny 13. věku, nicméně popsané hranice klášterního majetku odpovídají obsahu jiných písemností. Srv. blíže CDB II, s. 425-428, č. 380: „*...Zdeboriz in provincia Oppaviensi cum nemore adiacente et omnibus attinentibus versus occidentem usque in torrentem, qui dicitur Morawize...*"

[113] CDB IV-1, s. 355-356, č. 194: „*...Stiboriz, Jeskendorf, Hlaweniz, Szadec, Jameniz, Ekkardisdorf, Hermansdorf, Bratrigsdorf, Mladotsderf...*" Součástí stěbořického újezdu byla rovněž ves Bohdanovy, jejíž existenci připomíná konfirmace olomouckého biskupa Bruna z 25. února roku 1265. Srv. blíže CDB V-1, s. 642-643, č. 433.

[114] CDB II, s. 207-208, č. 222.

[115] Srv. např. CDB IV-1, s. 355-356, č. 194; CDB V-2, s. 182-184, č. 592.

[116] CDB V-2, s. 204-206, č. 606: „*...cum villis inferius subnotatis, que sunt in Opauiensi provintia: Stiboriz, Iezdcowiz, Iemniz, Zadech, Hlamniz, Mladotiz, Bratsicowiz, Hermanstorf, Schonnebrvnne, Driscowuz, Ekhartstorf, Bohdanowiz, Darcowiz,*

z velehradských mnichů. Kupříkladu roku 1269 se o zdejší statky staral „správce dvora" bratr Jan.[117]

Menší, byť ne zcela zanedbatelné příjmy plynuly i jiným církevním institucím. Roku 1234 markrabě Přemysl postoupil oslavanským cisterciačkám poměrně výnosný patronát kostela v Nové Cerekvi[118] a propůjčil zábrdovickým premonstrátům pro ves Levice imunitu velehradského typu.[119] Snad ještě v závěru první třetiny 13. věku získal doubravnický klášter újezd Semislav na jižním Opavsku v hranicích *„...od lesa pana biskupa ve Slavkově a od Slavkova až po les hradecký a od tohoto až po les, který se nazývá Březová a od Březové až po Jedlovou a od Jedlové až po Střelnou a od Střelné až k řece, která se nazývá Deštná..."*[120] Březovské zboží však v neznámé době, jistě však ještě před sklonkem 13. věku, neznámým způsobem nabyli třebíčští benediktini, v jejichž režii také probíhala kolonizace, řízená snad březovským proboštem.[121] Spoře osídlené území zde krátce vlastnily i tišnovské cisterciačky, kterým dne 27. dubna roku 1240 král Václav I. daroval krnovský újezd, jehož centrum lze patrně spatřovat v sídlišti u kostela sv. Benedikta v Krnově-Kostelci.[122] Klášterní državy na Opavsku rozmnožil také znojemský kastelán Boček z Perneku, jenž svým testamentem ze 17. prosince roku 1255 odkázal žďárským cisterciákům dvě a půl vesnice u města Opavy.[123]

Klášterní majetky bezpochyby výrazně ovlivnily sociální i ekonomické poměry v opavské provincii, ovšem ani kompaktní dominia třebíčského, hradišťského a velehradského kláštera nemohla svým výnosem, organizací a vlivem soupeřit s olomouckým biskupstvím (obr. 296). Kromě čtyř osad v ketřské enklávě[124] a rozsáhlého, postupně osídlovaného území v sousedství stěbořického újezdu,[125] biskup vlastnil rovněž Osoblažsko, o jehož osudech nás zpravuje

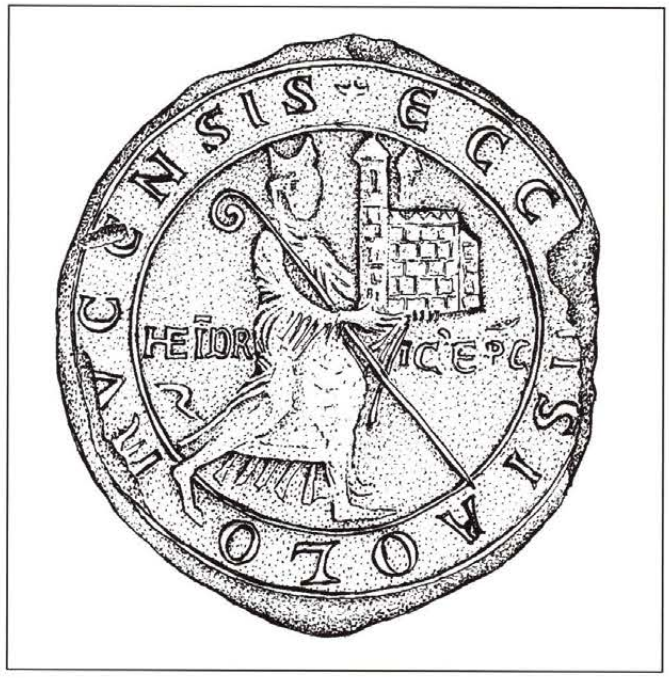

Obr. 296: Pečeť olomoucké kapituly z 29. března roku 1263. Uloženo v ZA v Opavě, pracoviště Olomouc, fond Lenní dvůr Kroměříž, inv. č. 30, sign. Q III a1. Skutečná velikost.

tzv. závěť olomouckého biskupa Bruna z roku 1267.[126] Z listiny, sepsané v předvečer druhé výpravy krále Přemysla Otakara II. do Prus, vyplývá, že ještě před Brunovým vstupem do diecéze na přelomu let 1247 a 1248 *„...král Přemysl Otakar, tehdy ještě chlapec a markrabě moravský, dal obsadit svým provinčním úředníkem a zemskými lovčími jakýsi les a nějaké vesnice u Osoblahy, které byly dříve v držení*

Seifridestorf, Mezina, Piesche, Bolatiz, Zaberzi, Chlebeschawe, Minus Hoschiz et Minus Ekharthowiz, in Turcho curie tres..." Dále srv. R. HURT, *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě I. (1205-1650)*. Olomouc 1934, s. 50-52.

[117] CDB V-2, s. 182-184, č. 592: *„...frater Iohannes prior de Saahr et frater Iohannes magister curie in Stiboriz monachi sacerdotes..."*

[118] CDB III-1, s. 111-112, č. 96.

[119] CDB III-1, s. 112-113, č. 97: *„...villam quondam Leuiz nomine monasteri de Zabirdouiz, sitem in Holachiz, sine omni exepcione ab universis servitutibus et honeribus specialibus sive communibus liberavi, libertatem sibi plenariam concedens secundum tenorem privilegiorum Velgradensis monasterii..."*

[120] CDB III-1, s. 215-216, č. 174: *„...quendam circuitum cum omnibus attinenciis, agris, pratis, pascuis, silvis, fluminibus et aliis cultis sive incultis, quocumque nomine cesneatur, Szemizlav vulgariter nuncupatur in Holacensi districtu...sunt autem termini prenominati circuitus tam in longotudine quam latitudine a silva domini episcopi in Zlawcob a Zlawcob usque ad silvam Gradezcensem et ab eadem silva usque terminos silve, que Brezaw nominatur, a Brezaw in Gedlaw, a Gedlaw usque in Zterylna, a Zterylna usque ad fluvium, qui Desna vulgariter nuncupatur..."*

[121] Srv. např. CDM V, s. 57-58, č. 58 a také V. PRASEK, *Historická topografie země Opavské*. Opava 1889, s. 67-71.

[122] CDB III-2, s. 305-306, č. 227: *„...cicuitum quendam in districtu Holaszcensi, Kyrnow vulgariter nuncupatum, cum omnibus appendiciis suis, willis, agris, pratis, silvis, fluminibus, et aliis cultis sive incultis..."*

[123] CDB V-1, s. 120-122, č 60: *„...iuxta civitatem Oppauiensem, scilicet Milhostowizi et Plesna villas et medietatem ville Pulsehe cum omni iure et attinentiis..."* Srv. dále CDB V-1, s. 128-129, č. 67 a také CDB V-2, s. 531-532, č. 830.

[124] Srv. CDB V-2, s. 75-82, č. 526; s. 210-212, č. 610; s. 341-342, č. 700.

[125] Srv. blíže CDB III-1, s. 215-216, č. 174; CDB IV-1, s. 204, č. 110; s. 383-384, č. 219; CDB V-1, s. 112-114, č. 56 a také D. PRIX, *Středověký kostel sv. Petra a Pavla v Opavě-Jaktaři*, ČSM-B 39, 1990, s. 112-122.

[126] Srv. CDB V-2, s. 75-82, č. 526 a také K. JIŘÍK (ed.), *Závěť olomouckého biskupa Bruna z roku 1269*. Ostrava 1967.

pana biskupa Roberta, a že tento újezd dal Ondřejovi; my pak v následující době za války, která byla mezi otcem a synem, týž újezd jsme ujali zpět ve svou moc, a když byl mezi nimi učiněn smír, týž újezd podle smlouvy o témž smíru měl nám zůstat nedotčený. Avšak po smrti pana krále staršího od téhož Ondřeje byla proti nám znovu začata soudní pře, podle rozhodnutí našeho nynějšího pána Ondřej, když jsme mu byli dali sto dvacet hřiven, ustoupil od svého práva a náš pán nám a našemu kostelu týž újezd navěky potvrdil..."[127] Doplníme-li Brunův výklad základní chronologií, pak je více než zjevné, že Osoblažsko přešlo do církevní držby někdy za episkopátu biskupa Roberta, tedy ještě před rokem 1240.[128] Asi o sedm let později nový markrabě Přemysl statek zabral a postoupil jej Ondřejovi z rodu Benešoviců (?).[129] Přemyslův odboj v letech 1248-1249 poskytl Brunovi vhodnou záminku k útoku a následnému záboru sporného majetku, nicméně teprve vysoké finanční odstupné, složené zřejmě ve druhé polovině roku 1253, legalizovalo územní nároky olomouckého biskupství.[130]

Oboustranně výhodný kompromis se vzápětí promítl v kolonizační aktivitě, jež alespoň částečně navázala na starší osídlení. Z Brunova testamentu je patrné, že zde ještě před rokem 1253 existovaly vsi Vysoká, Horní a Dolní Povelice, Sádek, Dívčí Hrad a Menší Hlinka. Z Brunovy iniciativy pak došlo k lokaci Petrovic, Janova, Jindřichova, Arnultovic, Bartultovic, Pitárné, Liptaně, Třemešné a Piskořova.[131] Soupis osad ovšem není úplný. Mezi starými i novými sídlišti chybí Osoblaha, snad proto, že byla povýšena na město.[132] Neméně zarážející je krátká glosa u Dolních Povelic, o nichž se v listině říká, že do Brunova příchodu byly vysazeny z poloviny.[133] Zdánlivý „nesmysl" asi bude nutno vyložit v majetkoprávním smyslu. Citovaná závěť nejspíš zachycuje toliko přímý biskupský majetek a druhou polovinu Dolních Povelic, právě tak jako i jiné ve výčtu chybějící statky, lze patrně označit za biskupská léna.

Brunův lenní systém představoval naprosto unikátní mocenský nástroj, který výrazně posílil vliv olomouckého biskupství ve středoevropském prostoru. Rozhodujícím předpokladem k vydržování tak nákladné soustavy byla ovšem existence kompaktního nemovitého majetku. Tuto základní podmínku splňovaly především biskupské državy v opavské provincii, která se ještě ve třetí čtvrtině 13. věku proměnila v lákavý cíl mnoha biskupských leníků. Jedním z nich byl biskupský maršálek Helembert de Turri, jenž dočasně spravoval osady Třemešnou a Liptaň, aby je roku 1256 vrátil Brunovi výměnou za slavičínský újezd.[134] Roku 1274 se na Osoblažsku usadil biskupský leník Achiles z Hemmenlhausen,[135] avšak zdaleka nejvýznamnější postavení si u biskupského dvora vydobyli páni z Fulštejna. První z nich, Herbort, v hodnosti biskupského jídlonoše doprovázel Bruna již v únoru roku 1249 za válečného tažení proti spojencům markraběte Přemysla,[136] a je tedy velmi pravdě-

[127] CDB V-2, s. 76-77: „*...ante introitum nostrum dominus noster Otakarus rex, tunc puer et marchio Morauie, quandam silvam et villas aliquas circa Hocenpla, que prius fuerant in possessione domini Ruberti episcopi, per provincialem suum et venatores terre occupari fecisset ipsumque circuitum Andree dedisset; nos tempore succedente in guerra, que erat inter patrem et filium, eundem circuitum recepimus, et dům facta fuit concordia inter ipsos, idem circuitus in ipsius concordie tractatu nobis salvus remanere debebat, set per mortem domini regis senioris ab eodem Andrea questione nobis renovata ad arbitrium domini nostri, qui nunc est, datis per nos centum et viginti marcis iuri suo cessit Andreas et dominus noster nobis et ecclesie nostre eundem circuitum perpetuo confirmavit...*"

[128] Srv. CDB III-2, s. 302-303, č. 225.

[129] Přemyslův markrabský titul je poprvé doložen listinou z 27. března roku 1247. Srv. blíže CDB IV-1, s. 198-199, č. 105: „*...Premizl, dei gracia marchio Morauie...*". Ve stejné listině svědčí i podkomoří Ondřej. Dále srv. CDB IV-1, s. 201-203, č. 108. Příslušnost (pod)komořího Ondřeje k rodu Benešoviců není však zcela prokázána.

[130] K odboji srv. blíže J. ŽEMLIČKA, *Odboj kralevice Přemysla v letech 1248-49 a jeho sociální zázemí*, ČsČH 33, 1985, s. 564-586.

[131] CDB V-2, s. 75-82, č. 526: „*...Sunt autem iste ville, quas in eodem circuitu posuimus extirpatas: Peterswalde, Ianestorph, Henrikestorph, Arnoldestorph, Bertoldestorph, Bicerne, Leuendal, Renfridestorph, Pizkerstorph, ville vero in eodem circuitu prius locate sunt hee: Wiztogh, Paulowiz, Minus totum et Paulowiz Maius dimidium, Zadik, Deuziz et Minus Glynik...*"

[132] Srv. blíže L. HOSÁK, *Středověká kolonizace Osoblažska*, ČSM-B, 14, 1965, s. 21-27 a nověji J. BAKALA, *Zrod městského zřízení*, s. 105-107 a také D. PRIX, *Kostel sv. Marie Magdalény v Osoblaze do konce středověku*, Umění 38, 1990, s. 254-265.

[133] CDB V-2, s. 75-82, č. 526: „*...ville vero in eodem circuitu prius locare sunt hee...Paulowiz Minus totum et Paulowiz Maius dimidium...*"

[134] CDB V-1, s. 146-148, č. 80: „*...iure feudali contulimus et conferre poteramus, quia nondum adhuc ecclesie nostre per nos collata fuerat, et pro aliis bonis quinquaginta videlicet mansis, quos iure locationis villarum Leuendal et Renuerdestorp possedisti, et pro duodecim mansis, quos tibi de bonis ecclesie nostre de gratia contulimus speciali, curaremus conferre tibi ducentos et decem mansos in districtu Zlawuzin iure feudali perpetuo possidendos...*" Srv. také CDB IV-1, s. 264-265, č. 161: „*...Helemberto marscalco nostro...*"

[135] CDB V-2, s. 395-396, č. 734: „*...damus et conferimus liberaliter et libenter in feodum capituli nostri accedente consensu villam integram Shadic, item in villa Mathei allodium unum et quartum medium mansum in ipsa villa...*"

[136] CDB IV-1, s. 264-265, č. 161: „*...Herbordo dapifero nostro...*"

podobné, že náležel k vůbec prvním Brunovým leníkům.[137]

Počáteční úzká, snad až intimní vazba podnikavého a schopného Herborta k biskupu Brunovi předznamenala skvělý politický vzestup pánů z Fulštejna (obr. 297). Někdejší stolník mindenského[138] a posléze olomouckého biskupa již v závěru roku 1251 zastupoval biskupa Bruna ve slezské Olavě.[139] O tři léta později hájil biskupské statky na Osoblažsku před vpádem polsko-ruských oddílů[140] a zúčastnil se rovněž prvního Přemyslova tažení do Prus na počátku roku 1255.[141] Ve druhé polovině šedesátých let, nepochybně ve spojitosti s Brunovou hodností štýrského hejtmana, zastával úřad zdejšího zemského sudího. Společně se svým příbuzným Dětřichem z Fulmu, kastelánem ve Freisachu, reprezentoval ve Štýrsku přemyslovskou moc.[142] Herbortův exkluzivní poměr k olomouckému biskupství doznal jistých změn až v souvislosti s koupí Křanovic a Štěpánkovic. Zmíněná država byla dne 3. února roku 1265 českým králem prohlášena za svobodnou a dědičnou. Přemysl Otakar II. nadto svolil k povýšení Křanovic na město v duchu hlubčického práva a propůjčil Herbortovi výsady, jichž se v opavské provincii dostalo Vokovi z Rožmberka.[143] Vlastnictví svobodného majetku nijak nezkalilo tradičně dobré vztahy k Brunovi. Roku 1267 Herbort vedl diplomatickou misi, která měla podpořit kanonizaci sv. Hedviky a prohloubit česko-slezské spojenectví.[144] Přežil také smrt svého stejnojmenného syna, jenž zahynul v bitvě na Moravském poli dne 28. srpna roku 1278,[145] a ještě roku 1288 zastával úřad nejvyššího moravského komořího.[146]

Výjimečné postavení Herborta z Fulštejna v lenním systému olomouckého biskupství se záhy promítlo ve stavbě rodového sídla hradu **Fulštejna**, jehož existenci spolehlivě dokládá Brunova listina z 6. listopadu roku 1255. Biskup se souhlasem olomoucké kapituly a podle ministeriálního práva magdeburského arcibiskupství Herbortovi postoupil polovinu hradu Fulštejna s podmínkou, že propůjčený díl bude trvale spjat s úřadem biskupského jídlonoše.[147] Herbort dále obdržel náhradu za škody způsobené polsko-ruským vpádem a sám se naopak zavázal, že vykoupí z manství mölenbeckého kláštera v Mindensku své syny Jana, Dětřicha a Herborta. Krátké upozornění na polsko-ruský vpád naznačuje, že Fulštejn mohl reprezentovat funkční sídlo již kolem roku 1253. Stejným způsobem lze interpretovat rovněž ipatievský letopis, který se zmiňuje o úmyslu napadnout buď Osoblahu, nebo Herborta (na hradě Fulštejně ?).[148] Počátky hradu Fulštejna však podrobně osvětluje až prodejní smlouva z 30. dubna roku 1275, z níž vyplývá, že Bruno se svolením kapituly prodal Ekrikovi z Fulštejna

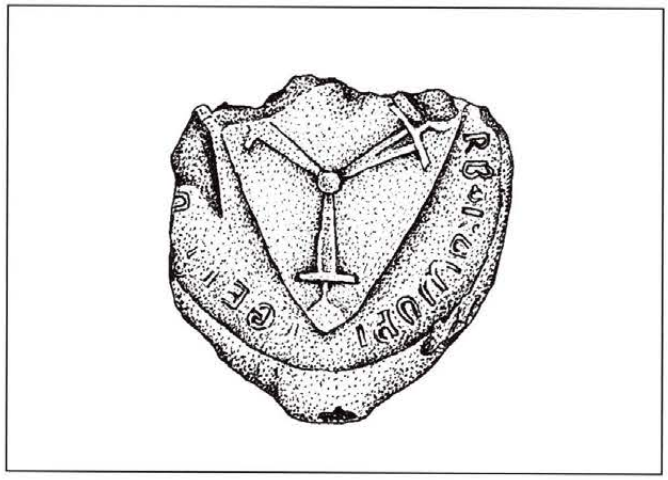

Obr. 297: Pečeť Herborta z Fulštejna z 6. listopadu roku 1255. Uloženo v ZA v Opavě, pracoviště Olomouc, fond Lenní dvůr Kroměříž, inv. č. 192, sign. R IV b1. Skutečná velikost.

[137] Srv. dále L. HRABOVÁ, *Ekonomika feudální državy olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století*. AUPO Facultas Philosophica 20, Historica 6, Praha 1964, s. 101-102.

[138] Srv. např. UM, s. 94, č. 347; s. 99, č. 359.

[139] CDS VII-2, s. 9-10, č. 779.

[140] *Ipatievskaja letopis*, PSRL II-3, s. 188-190.

[141] CDB V-3, s. 176, č. 1229.

[142] Srv. např. CDB V-3, s. 213, č. 1297.

[143] CDB V-1, s. 640-642, č. 432: „*...tibi et haeredibus tuis ad petitionem tuam in bonis tuis, quae in Oppaviensi provincia, in terminis regni nostri et sub jurisdictione nostra, venditis bonis et possessionibus tuis in partibus aliis, ut nostro fortius restringaris servitio, emptionis titulo jureque proprii, videlicet de Cranewitz et de Zepanovin villas, cum omnibus suis pertinentiis...*"

[144] SUB IV, s. 23-24, č. 16.

[145] *Ottokars Österreichische Reimschronik*, MGH Deutsche Chroniken V-1, s. 217-218, verš 16413-16429: „*...nâch kunic Ottacker gebot, von Fullenstein her Herbot, an den kunic von Rôme dranc. sêr er darnâch ranc, ob er im möht geschadet hân. daz wart vil wol understân. kunic Ruodolf liez dâ sehen, daz im manic êre was geschehen, in maniger herten strît, und daz er dâ und zaller zît, ze ritterschaft wol kunde, wand er sich an der stunde, an dem von Fullensteine rach: durch das helmes venster er im stach, niderhalp dem schophe beidiu ougen ûz dem kophe, daz er sich sterbens muost genieten...*" Srv. také CDM VI, s. 19, č. 23.

[146] SUB V, s. 299-300, č. 384. K obsahu hodnosti srv. blíže L. JAN, *Moravští podkomoří v době Václava II.* ČČH 95, 1997, s. 335.

[147] CDB V-1, s. 112-114, č. 56: „*...et medietatem castri Wlmensten, que perpetuo ad dapiferatus officium pertinebit...*"

[148] *Ipatievskaja letopis*, PSRL II-3, s. 190.

a jeho bratru Janovi polovinu hradu za 250 hřiven opavské váhy. Biskup dále připomenul, že v čase svého příchodu na Moravu roku (1248) svěřil ves Bohušov Ekrikovu otci (Herbortovi) a povolil mu, aby si zde vystavěl hrad. Herbort zbudoval jednu polovinu, druhou však nechal zřídit Bruno. Současně si ale vystavěl opevněné sídlo v Osoblaze a po jeho dokončení usoudil, že dvě pevnosti blízko sebe jsou pro výkon biskupského úřadu zbytečné.[149] S ohledem na věrné služby pánů z Fulštejna a četné přímluvy proto svolil k prodeji, výměnou za slib, že se Ekrik, jeho otec i bratr vzdají všech podílů ve městě Osoblaze a z titulu držby hradu budou i nadále vázáni lenním slibem.[150] Výpověď písemných pramenů klade počátky Fulštejna naprosto jednoznačně mezi léta 1249 a 1253/1255. Historický výklad bohužel dosud nemá dostatečnou oporu v archeologických nálezech. Mimo jiné i proto, že hradní jádro prošlo v pozdním středověku, snad na přelomu 15. a 16. století, totální přestavbou, jež téměř setřela půdorys Herbortova sídla. Přesto však nelze pochybovat, že původní středověký hrad zaujal a využil akropoli pravěkého hradiště, vzniklého patrně v období kulturního komplexu lužických popelnicových polí.

Obr. 298: Pečeť Jana Skřítka z Trpěnovic, purkrabího na hradě Medlicích z 25. března roku 1372. Uloženo v MZA v Brně, fond Augustiniáni Šternberk, A 3/6, inv. č. 590 a také ve sbírce odlitků ZA v Opavě, inv. č. 181. Skutečná velikost.

Herbort z Fulštejna bezpochyby nebyl jediným biskupským manem s vlastním sídlem, ovšem valná část biskupských leníků se spokojila s mnohem skromnějšími rezidencemi v podobě drobných opevněných sídel. Zbytky valu a příkopu i kamenná hradba s třemi dovnitř otevřenými baštami před renesančním zámkem v obci Dívčí Hrad sice naznačují existenci nějaké významnější fortifikace, nicméně dnes zřetelné obranné prvky náleží nejspíš až pozdnímu středověku či spíše renesanci.[151] Velmi skoupá výpověď písemných pramenů nadto vůbec ničím nenaznačuje, že by zde některý z Brunových ministeriálů vystavěl kamenný hrad.[152]

Bezmála shodné problémy komplikují dataci hradu **Medlice**. První zcela spolehlivé údaje obsahuje až zápis v lenních knihách olomouckého biskupství z let 1317-1320, z něhož je patrné, že hrad Medlice i s příslušenstvím spravoval Zdeslav ze Šternberka.[153] Místní jméno však odkazuje na Ludvíka z Medlic, jednoho z prvních olomouckých ministeriálů, který se v únoru roku 1249 – podobně jako Herbort z Fulštejna – podílel na potlačení odboje markraběte Přemysla.[154] Ludvík z Medlic se patrně stranil veřejného života, protože jen zřídka vystupoval jako svědek v Brunových listinách.[155] Nechyběl však při prodeji hradu Fulštejna roku 1275[156] a ještě roku 1283 se zúčastnil jednání ve Žďáru.[157] Jeho potomek Janáč z Medlic je dále připomínán jako držitel biskupského léna v Dolních Životicích.[158] Více než skromný obsah písemných zmínek i nevelké manství v Dolních Životicích napovídají, že páni z Medlic nepatřili k nejvýznamnějším biskupským leníkům. Pak ale není zcela vyloučeno, že se Ludvík nějakým způsobem toliko podílel na kolonizaci jižního dílu biskupského újezdu a neměl tedy nic společného se vznikem hradu. Nastíněnou hypotézu však poněkud zpochybňuje rytířský epos o křížové výpravě landkraběte Ludvíka Durynského. Toto dílo vzniklé na samotném počátku 14. věku se výslovně zmiňuje o Ludvíkovi z Medlic. Ten se měl údajně zúčastnit obléhání Akkonu roku 1189, být králem Václavem I. pasován na rytíře a usazen na Opavsku, kde se seznámil s autorem eposu.[159] Odmyslíme-li si nezbytnou epickou fabulaci a zmatenou chronologii, pak je velmi pravděpodobné, že se básník s Ludvíkem z Medlic skutečně setkal. Ludvík asi nebyl zcela bezvýznamným šlechticem a snad jen odlišný původ (Durynsko) zabránil jeho plnému začlenění do řad vestfálských ministeriálů. Naznačená spekulace tak alespoň nepřímo indikuje

[149] Pokud známo, biskup navštívil Fulštejn pouze jednou, a to asi 1. listopadu roku 1266, kdy zde datoval listinu pro Dětřicha a Jana z Fulštejna. Srv. blíže CDB V-1, s. 715-716, č. 483: „...*Datum in Fullenstein*...“

[150] CDB V-2, s. 453-455, č. 779; s. 455-456, č. 780.

[151] V letech 1473 a 1474 se Osoblažsko proměnilo ve válečné bojiště, na němž od počátku dominovaly slezské katolické oddíly v čele s opavským vévodou Viktorinem. V průběhu bojů byl obléhán a posléze i dobyt Dívčí Hrad. Srv. blíže SRS XIII, s. 111-112, č. 151; s. 123, č. 160.

[152] Jediným spolehlivým dokladem pro celé (!) 13. století je Brunův testament z roku 1267, v němž je zmíněna ves „...*Deuziz*...“, což mimo jiné znamená, že osada nepatřila k lenním statkům. Srv. blíže CDB V-2, s. 75-82, č. 526.

[153] LB I, Copiar I, s. 7, f. M VI', 1: „...*Sdezlaus de Sternberch tenet castrum Medlicz cum pertinenciis suis*...“

[154] CDB IV-1, s. 264-265, č. 161: „...*Luduwico de Medeniz*...“

[155] CDB IV-1, s. 383-384, č. 219: „...*Lwdwicus de Medniz*...“

[156] CDB V-2, s. 453-455, č. 779: „...*Ludwicus de Medlicz*...“

[157] CDM IV, s. 282-283, č. 215: „...*Luduicus de Medliz*...“

[158] LB I, Copiar I, s. 7, f. M VI', 1: „...*Ienczo de Medliz tenet villam Schonnenstein*...“

[159] *Die Kreuzfahrt des Landgrafen Ludwigs des Frommen von Thüringen*, MGH Deutsche Chroniken IV-2, s. 275, verš 5558-5569: „...*die der zît vor Akers hûten, dô die heiden ûze der stat, als mich der rede berihtet hât, ein ritter und er sagte diz, her Ludewic von Medlitz, geborn von Duringen lande; zu Troppouwe ich in erkande, aldâ nâhen bi der stat, gar rîchlich in behûset hât, der vierde kunic Watzelabe, von dem ich û gelesen habe; er machte inheimisch im den gast*...“

možnou existenci šlechtického sídla v Medlicích již ve druhé polovině 13. století (obr. 298).

Původní dispozici hradu citelně poznamenala čilá stavební aktivita v městečku Medlicích a blízkém okolí. Obdobná tragédie zasáhla do osudů města Osoblahy. Přes protesty památkářů a za porušení platných zákonů došlo na přelomu 50. a 60. let k radikální přestavbě městského centra. Zmizela nejen stará zástavba, včetně unikátního kostela sv. Marie Magdalény, ale také zbytky tzv. knížecího domu, jenž stával na západním okraji města v obvodu jeho hradeb, nedaleko vstupní Horní brány. Byl patrně totožný s oním opevněným domem připomínaným biskupem Brunem roku 1275.[160] Stavební podobu biskupského sídla zachytil Wernherův pohled na město z první poloviny 18. století. Jádro areálu tehdy tvořil vícepatrový hranolový dům s atikou nebo možná ochozem a blízko něj stojící mohutná válcová věž s vrcholovým ochozem na krakorcích, krytá vysokou kuželovou střechou. Věž musela být velmi vysoká a byla jedním z dominantních prvků v obraze města. Tzv. knížecí dům by proto mohl být označen za městský hrad, nicméně absence vlastního ekonomického zázemí a řídké návštěvy olomouckých biskupů takový výklad spíše relativizují.[161]

Brunova osoblažská rezidence se zřejmě nemohla srovnávat se sídlem pánů z Fulštejna. Přesto však symbolizovala dominantní postavení olomouckého biskupa mezi jinými církevními institucemi v opavské provincii. Ty se totiž zpravidla spokojily s podstatně skromnějšími objekty, které – s výjimkou johanitské komendy v Hrobníkách – většinou ani neměly nějaký strategický význam. Ryze administrativní funkce plnil například velehradský dvorec ve Stěbořicích, situovaný patrně nedaleko kostela sv. Mikuláše (dnes P. Marie), přičemž románský původ tohoto stavebního komplexu ještě dnes prozrazuje zazděný portál v severní stěně zdejší svatyně. Jen spekulovat můžeme o původním vzhledu dnes již zaniklých proboštství v Oldřišově a Březové, a tak přestože církevní instituce jen do konce vlády Přemysla Otakara II. získaly bezmála jednu třetinu rozlohy opavské provincie, iniciativa ve výstavbě opevněných sídel i nadále patřila zeměpánovi, k němuž se v průběhu druhé třetiny 13. věku připojila i místní šlechta.

Ve stínu zavinuté střely

Šlechtické alodní statky na Opavsku se po dlouhou dobu formovaly ve stínu silné provinciální správy, díky níž si moravská markrabata i čeští králové uchovali vliv na vývoj zdejší majetkové struktury. Geneze šlechtických panství na Opavsku proto nebyla ani dynamická, ani nápadná, přesto již nedlouho po připojení Holasicka k českému státu se v nové provincii usadila první skupina beneficiářů. Jedním z nich byl Semislav z Morkovic, jenž zřejmě zastával nějaký úřad na Hradci u Opavy a v této souvislosti se patrně zmocnil poměrně rozsáhlého, avšak převážně zalesněného území na jižním Opavsku.[162] Drobnější, a tedy jen málo perspektivní majetky zde ještě před rokem 1222 dočasně ovládli důvěrní rádcové markraběte Vladislava Jindřicha Lev z Klobouk,[163] Štěpán z Medlova[164] a Wernhard z Trnavy[165].

Excentrická poloha opavské provincie bezpochyby poněkud eliminovala zájem moravské aristokracie o zdejší nemovitosti, jež se tak mohly stát vítaným zdrojem příjmů nižší, v jistém smyslu „regionální" nobility. Existenci takových držav zachycuje již citované privilegium Přemysla Otakara I. pro město Opavu z roku 1224. Český král tehdy provedl řadu majetkoprávních transakcí, při nichž vyměnil Kravaře za Luďkovu ves Luboměřice a ta, společně se Slavkovem, náležejícím kdysi Petrovu synu, připadla opavským měšťanům, právě tak jako statky lovčího Prosimíra, který byl odškodněn polovinou vsi Lechsdorfu.[166] Na Opavsku lze nejspíš hledat i rodové kořeny velmože Budislava, jenž v roce 1256 vykonával úřad provinčního (?) soudce.[167] Významné mocenské posty zde v průběhu druhé třetiny 13. věku zaujali rovněž bratři Svrč z Násile a Vlk z Dobrotic,[168] jimž zdatně sekundovali páni z Lublic a Heraltic. Prvního z nich, Vojslava z Lublic, připomíná již velké privilegium

[160] CDB V-2, s. 453-454, č. 779: „...*quia in oppido nostro Hoczempla muro circumdato et fortiter munito domum quandam aput murum civitatis construximus pro nobis et nostris successoribus...*"

[161] P. KOUŘIL - D. PRIX - M. WIHODA, *Městské hrady v českém Slezsku*, AH 22, 1997, s. 260 a 263-264, obr. č. 18 a 19.

[162] CDB III-1, s. 215-216, č. 174: „...*circuitum cum omnibus attinenciis...Szemizlav vulgariter nuncupatur in Holacensi districtu...*"

[163] CDB III-1, s. 112-113, č. 97: „...*villam quondam Leuiz nomine monasterii de Zabirdouiz, sitem in Holachiz...*" K dalším souvislostem srv. M. WIHODA, *Geneze moravské šlechty*, AHMC2, 1995, s. 34-37.

[164] CDB II, s. 151-152, č. 161: „...*baroni meo domino Stephano et filiis eius...villam quandam in Holachiz, que Bogdonaue dicitur...*" a také M. WIHODA, *Geneze moravské šlechty*, s. 36, pozn. 59.

[165] CDM II, s. 129-130, č. 125 a také M. WIHODA, *Geneze moravské šlechty*, s. 35, pozn. 56.

[166] CDB II, s. 256-257, č. 265: „...*et aliam villam Lutconis, nomine Lubomirici, cum suis omnibus attinentiis, quam commutavimus cum alia villa nomine Crawar; item aliam villam, quae fuit filii Petri cum suis omnibus attinentiis, quae in vulgari Slawikowawes nominatur...bona Prosimiri venatoris, quae commutavimus cum dimidia villa nomine Lechsdorff...*"

[167] CDB V-1, s. 153-158, č. 84: „...*Bvdizlaus iudex Opauiensis...*"

[168] Jejich politickou aktivitu potvrzuje už listina markraběte Přemysla z roku 1234 (CDB III, s. 112-113, č. 97: „...*Zwerch, Vilk...*"), od roku 1255 již užívali predikátu (CDB V-1, s. 103-105, č. 50: „...*Schwercz de Nasyle, Welek de Dobroticz frater eius...*"; srv. také CDB V-2, s. 193-195, č. 599: „...*Lvpus de Dobroticz...*") a roku 1269 Svrč předsedal šlechtickému provinčnímu soudu (CDB V-2, s. 182-184, č. 592: „...*Zwirchs de Nazcil zudarius...*").

krále Přemysla Otakara II. pro židovské obce z 8. března roku 1255.[169] O deset let později již užíval nového predikátu. Psal se podle Heraltic, kde si patrně v závěru druhé třetiny 13. století vystavěl rodové sídlo.[170]

Nevelký soubor narativních pramenů sice formálně naznačuje, že na katastru obce **Velké Heraltice** byl ještě za vlády Přemysla Otakara II. zbudován kamenný hrad. První výslovnou zmínku však obsahuje až Svatopavelský formulář ze samotného sklonku 13. věku. Z písemnosti mimo jiné vyplývá, že opavský kníže Mikuláš I. někdy na přelomu let 1295 a 1296 odňal Protivovi z Doubravice heraltické panství v podobě stejnojmenné vsi a hradu, aby je vzápětí postoupil svému bratru, vyšehradskému proboštu a královu kancléři Janovi.[171] „Curriculum vitae" Protivy z Doubravice ale přinejmenším zpochybňuje, že by tento velmož měl k Heralticím nějaký bližší vztah, a je tedy velmi pravděpodobné, že dominium držel pouze dočasně, snad jako zástavu, respektive léno.[172] Předchůdcem Protivy z Doubravice byl Trutvín z Heraltic, připomínaný v letech 1281-1288, u něhož se zase předpokládá přímá dědická vazba na Vojslava z Heraltic.[173] Přijmeme-li tedy nastíněný výklad, pak výstavbu šlechtického sídla v Heralticích lze spojit s osobou Vojslava z Lublic a Heraltic, přičemž v nejstarší fázi byl zbudován bergfrit s podsklepeným palácem a silná obvodová hradba, vymezující pravidelný areál obdélného půdorysu. Poměrně vyspělá dispozice prozrazuje, že se majitel dal inspirovat blízkým Cvilínem, a právě vazba na dvorské prostředí opět ukazuje na Vojslava z Heraltic, který zřejmě náležel k Přemyslově elitní „železné" jízdě.[174]

Vojslav z Lublic a Heraltic dozajista udržoval čilé kontakty s pražským prostředím. Nezříkal se však ani svého podílu na řešení ryze lokálních problémů. Dne 4. září roku 1269 se v Opavě zúčastnil pře mezi velehradským klášterem a opavským měšťanem Heřmanem, řečeným Lohen, o majetky ve Velkých a Malých Hošticích. Samotné příčiny sporu ovšem nejsou zdaleka tak zajímavé jako svědečná formule, v níž se objevuje i provinční nobilita. Kromě již zmiňovaného Vojslava z Heraltic je zde připomenut šlechtický sudí Svrč z Násile, Mrakota z Kravař a Miroslav z Píště.[175] Pouhý soupis několika jmen bohužel vytváří jen velmi matnou představu o možnostech a ambicích místní aristokracie. Přesto se zdá, že nepochybíme, když budeme předpokládat, že opavská nižší šlechta vynikala snad jen svou relativní početností a až na několik málo výjimek nijak nezasahovala do mocenských poměrů na moravsko-slezském pomezí.

Přemyslovské zájmy na moravsko-slezském pomezí ztělesňovali zejména představitelé významných a bohatých rodů. Pomineme-li první vlnu moravských beneficiářů, spjatých především s moravským markrabětem Vladislavem Jindřichem, pak vyšší šlechta pronikala na Opavsko až kolem poloviny 13. věku a byla tedy bezprostředně vázána na ambiciózní záměry Přemysla Otakara II. Drobnější výsluhy zde krátce před rokem 1255 spravoval znojemský kastelán Boček, hrabě z Perneku.[176] Rovněž spor o exempční práva ve vsi Zlatníky roku 1256 mezi velehradským klášterem a Smilem z Bílkova prozrazuje, že i tento velmož spatřoval v Opavsku perspektivní teritorium.[177] Do dějin provincie se trvaleji zapsal také rod Bavorů ze Strakonic, jenž si zde snad v průběhu druhé třetiny 13. století vybudoval menší dominium,[178] a především pak Rožmberkové, kterým mimo jiné náležel primát ve vlastnictví světské državy, vyňaté z pravomoci provinčních úředníků.[179] Velkorysé výsady chránily rožmberskou enklávu na Prudnicku, kolonizovanou Vokem z Rožmberka již někdy v polovině 13. věku,[180] přičemž propůjčené svobody se staly vzorem i pro alodní

[169] CDB V-1, s. 85-88, č. 41: „...*Weiczlob von Lubliz*...". Srv. také konfirmaci téhož privilegia z roku 1262 (CDB V-1, s. 471-474, č. 316: „...*Wotczlaus de Lublich*...").

[170] CDB V-1, s. 640-642, č. 432: „...*Borzlao de Horoltstorff*..."

[171] *Das St. Pauler Formular*, s. 38-39, č. 21: „...*villam nostram cum castro vulgariter dictam Herolutz*..."

[172] Srv. blíže CDM IV, s. 229-230, č. 168; s. 259-260, č. 194; s. 402, č. 317.

[173] Srv. blíže CDM IV, s. 242-243, č. 179; s. 276-277, č. 209; s. 349-350, č. 271 a také SUB V, s. 51-52, č. 63; s. 298-299, č. 382.

[174] Srv. také M. WIHODA, *K počátkům feudálního sídla ve Velkých Heralticích, okres Opava*, ČSM-B 38, 1989, s. 148-154.

[175] CDB V-2, s. 182-184, č. 592: „...*Woyzlaus de Heroltiz, Zwirchs de Nazcil zudarius, Mracota de Crawarn, Mirozlaus de Piess milites*..."

[176] CDB V-1, s. 120-122, č. 60: „...*totam hereditatem meam, quam habeo iuxta civitatem Oppauiensem, scilicet Milhostowizi et Plesna villas et medietatem ville Pulsehe cum omni iure et attinentiis quibus ego possedi*..."

[177] CDB V-1, s. 130, č. 68.

[178] Srv. blíže V. PRASEK, *Historická topografie*, s. 11-14. Bavorovské panství je bohužel připomínáno až v srpnu roku 1340 (CDM VII, s. 873-874, č. 302; s. 875-877, č. 303; s. 877-879, č. 304). Bližší časové i věcné souvislosti, za nichž Bavoři ze Strakonic nabyli zdejšího majetku, proto nejsou známy a jen místní jména „*Bavorov*" napovídají, že zde tento rod působil a prováděl kolonizaci.

[179] CDB V-1, s. 640-642, č. 432: „...*damus et concedimus de speciali gratia consimilem libertatem, quam Wokoni de Rosenberch piae memoriae ac pueris suis dinoscimur concessisse in bonis eorumque per Oppaviensem provinciam constitutis...Conditiones Wokonis et puerorum suorum libertatem volumus per omnia concordare, videlicet ut homines dictarum villarum sive bonorum ad provinciale judicium non trahantur judexque provincialis, zudarius, camerarius et alii beneficiari, quocunque censeatur nomine, qui pro temporis fuerint, nullam penitus in eis judicandi vel aliquid faciendi occasione judicii habeant potestatem*..."

[180] CDB V-1, s. 298-300, č. 188: „...*item in terra Opauie villam unam nomine Kotchen de novo fundatam et plantatam cum omni suo iure et proventibus*..."

statky Herborta z Fulštejna.[181] Bavoři ze Strakonic i Rožmberkové tak bezesporu disponovali pozoruhodným jměním, ovšem přirozenou základnou obou rodů zůstávaly jižní Čechy, a protože Herbort z Fulštejna byl úzce napojen na lenní systém biskupa Bruna, vůdčí místo v šlechtické obci opavské provincie v průběhu 13. století zaujali páni z Benešova.

Benešovický zájem o moravsko-slezské pomezí nelze přesněji datovat. Závěť biskupa Bruna sice naznačuje, že se zde pokusili usadit možná již ve 40. letech 13. věku,[182] ale první naprosto spolehlivé údaje obsahuje až lokační privilegium Horního Benešova z roku 1253, v němž se královský podkomoří Beneš obecně zmínil o svých dědičných statcích v blízkosti nově založeného města.[183] Původ a rozsah těchto nemovitostí není znám, nicméně Brunova závěť i tradičně dobré vztahy pánů z Benešova k Přemyslu Otakarovi II. přinejmenším upozorňují, že jejich první zisky na Opavsku patrně souvisí s povstáním v letech 1248-1249.

Beneš jako královský podkomoří, respektive komorník nevynikal jen jako administrátor zeměpanského majetku.[184] Nemenší schopnosti osvědčil i na bitevním poli. Za polsko-ruského vpádu roku 1253 velel obráncům města Opavy.[185] V létě roku 1257 se zúčastnil nešťastného tažení do Bavor, přičemž dne 24. srpna uvízl u Mühldorfu na břehu řeky Innu, kde spolu s jinými pány po devět dnů odolával přesile útočníků a vynutil si tak svobodný odchod i se zavazadly.[186] Benešovy schopnosti bezpochyby imponovaly pražskému dvoru, jenž programově pěstoval kult rytířství. Tím spíše překvapuje nečekané Benešovo zatčení s následnou internací na hradě Veveří, během níž Beneš za neznámých okolností přišel o život.[187] Drastický zákrok je dnes obestřen legendami a při pověstné torzovitosti písemných pramenů asi nelze předpokládat, že by se někdy podařilo odhalit skutečné příčiny Benešova pádu. Poměrně přijatelné, byť jen hypotetické vysvětlení nabízejí Přemyslovy snahy o revindikaci zeměpanského majetku ve druhé polovině 60. let 13. století.[188] Je-li nastíněný směr úvah správný, pak není vyloučeno, že Beneš doplatil na svůj „velkorysý" přístup ke královským državám a že tvrdý rozsudek nějak souvisí s rozchvacováním zeměpanského majetku snad přímo na Opavsku. Jistě ne náhodou Benešův stejnojmenný syn a nástupce užitým predikátem neodkazoval na otcovo sídlo, na zeměpanský hrad Cvilín, ale na alodní rodové dominium v blízké Branici.[189]

Tragický osud podkomořího Beneše nepochybně poznamenal ambice jeho potomků Beneše II. a Voka, nicméně rodové statky na západním Opavsku patrně nedoznaly podstatnějších změn. Jejich přibližný rozsah šťastnou shodou okolností zachycují čtyři listiny. První z nich je již zmiňované privilegium pro Horní Benešov z roku 1253. Samotná písemnost bohužel obsahuje pouze obecné informace o probíhající kolonizaci na nějakém Benešovici ovládaném území.[190] Povšechnou představu o kvalitě a šířce osídlovacího procesu naštěstí zpřesňují dvě privilegia Beneše II. z Branice pro hradišťské premonstráty. Roku 1288 Beneš, se souhlasem své manželky Alžběty a syna Voka, postoupil klášteru patronátní práva ke kostelům v Horním Benešově a Životicích, a nadto se vzdal desátku z těžby kovů v okolí Horního Benešova, Razové, dnes zaniklé osady *„Schwarzendorff"*, Horních Životic, Jelení, Milotic a dnes zaniklé vsi *„Rabendorff"*.[191] Následujícího roku Beneš II. rozšířil svou donaci o patronáty u kostelů v Branici

[181] CDB V-1, s. 640-642, č. 432.

[182] CDB V-2, s. 75-82, č. 526: *„...ante introitum nostrum dominus noster otakarus rex, tunc puer et marchio Morauie, quandam silvam et villas aliquas circa Hocenpla...per provincialem suum et venatores terre ocupari fecisset ipsumque circuitum dedisset..."* Srv. také pozn. 132.

[183] CDB IV-1, s. 458-460, č. 267: *„...omnes tabernas circa ipsam civitatem existentes in nostra hereditate...item quotquot villas in nostra hereditate..."*

[184] Obě hodnosti byly často zaměňovány, aniž by to nějak determinovalo jejich náplň. Srv. blíže CDB IV-1, s. 371-372, č. 208; s. 376-377, č. 212; s. 439-441, č. 259; s. 441-444, č. 260; s. 458-460, č. 267; s. 479-480, č. 430; s. 565, č. 430; s. 565-566, č. 431; s. 575, č. 449; s. 582-583, č. 462; CDB V-1, s. 103-105, č. 50; s. 153-158, č. 84; s. 326-327, č. 208; s. 414-415, č. 278; s. 455-458, č. 307; s. 458-459, č. 308, s. 471-474, č. 316 a také L. JAN, *Moravští podkomoří*, s. 320-321.

[185] *Ipatievskaja letopis*, PSRL II-3, s. 188-191.

[186] Srv. blíže *Hermanni abbatis Altahensis Annales*, MGH SS XVII, s. 399 a také V. NOVOTNÝ, *České dějiny I.4*, s. 73-75.

[187] *Dalimil* 2, s. 404: *„...Pana Benešě káza u věži užéci..."* a také *Ottokars Österreichische Reimchronik*, MGH Deutsche Chroniken V-1, s. 219, verš 16559-16562. Je ovšem velmi sporné, zda Beneš ztratil život tak strašlivým způsobem. Srv. blíže J. ŠUSTA, *Kritické příspěvky k dějinám Přemysla II. Otakara*. I. *O pokutování některých pánův českých r. 1276*, ČČH 2, 1896, s. 203-209 a také J. ŠIMÁK, *Přemysl II. a panstvo české*, ČČH 30, 1924, s. 19-34.

[188] Dne 16. února roku 1268 Milota z Dědic označil svého bratra Beneše za zemřelého. Srv. blíže CDB V-2, s. 108-109, č. 547: *„...Mylotha frater condam Benesii..."*

[189] CDB V-2, s. 576-578, č. 858: *„...Benessius filius Benessii de Branicz..."*

[190] CDB IV.1, s. 458-460, č. 267: *„...item quotquot villas in nostra hereditate dicti iudices construere voluerint..."*

[191] SUB V, s. 297-298, č. 380: *„...ecclesiam in Beneschow in provincia Oppaviensi cum filia sua sita in Sybotndorff, in qua ius patronatus obtinemus...preterea omnium utilitatum, quae nos in predicta villa forensi Beneschow et in aliis villis, videlicet Razow, Schwarzendorff, Seiwetndorff, Wokendorff, Milotndorff, Vabendorff, contingunt in metallis montium..."*

a Úvalně, a to tak, že branický kostel byl církevně nadřazen osadě Bobolusky, úvalenský pak Býkovu, Dubnici a Hradecké Dubnici.[192] Součástí benešovického jmění byl rovněž Leskovec, připomínaný ovšem až v březnu roku 1302 jako vlastnictví Beneše III. z Branice.[193]

Výpověď písemných pramenů vcelku jednoznačně zachycuje úctyhodný majetek mezi řekami Moravicí a Opavou, jenž na východě hraničil se stěbořickým újezdem, na jihozápadě s městem Bruntálem a na severozápadě se zbožím tišnovského kláštera, případně již městem Krnovem. Směle pojatá hornická i venkovská kolonizace probíhala nejspíš v režii královského podkomořího Beneše a nepochybně vyžadovala alespoň minimální organizaci. Sídlem správních orgánů dost dobře mohl být Horní Benešov, a to proto, že Beneš svěřil vysazení města do rukou Erwiga a Quidona a zjevně počítal i s osídlováním blízkého okolí. Horní Benešov však neplnil rezidenční funkci. Ta, jak se zdá, alespoň v druhé třetině 13. věku připadla hradu Cvilínu[194] a po Benešově smrti nedlouho po 3. únoru roku 1265[195] Benešovicové přeložili své sídlo do blízké Branice na levém břehu řeky Opavy, kde si snad ještě v závěru vlády Přemysla Otakara II. vystavěli menší hrad, jehož pozůstaky jsou údajně skryty v areálu někdejšího pivovaru.[196]

Oslňující kariéra královského podkomořího bezpochyby ovlivnila i jiné členy benešovického klanu. Na Opavsko zamířil nejprve Benešův bratr Ondřej, který se také aktivně zapojil do válečných akcí za polsko-ruského vpádu roku 1253.[197] Zároveň sledoval své osobní zájmy na Osoblažsku, o něž vedl spor s biskupem Brunem. Nejpozději ve druhé polovině roku 1253 se ale spokojil s poměrně vysokým odstupným ve výši 120 hřiven a vyměnil tak namáhavé a nejisté budování vlastního dominia v pohraničí za těsný kontakt s královským dvorem v Praze.[198]

Vynikající postavení mezi Benešovici zaujímal rovněž Drslav, ačkoliv jeho přímý vztah k Opavsku prokazuje toliko jediná zmínka z roku 1255, kdy se mezi svědky objevuje jeho zkomolené jméno s přídomkem *„z Opavy"*[199] Nezvyklý predikát dozajista neměl nic společného s městskou správou a spíše vyjadřoval výkon některého z významných provinčních úřadů. Jinak by totiž nebylo vysvětlitelné, jak Drslavovi synové Vok, Zbyslav, Beneš, Jan a Jaroslav v poměrně krátké době přišli k rozsáhlým nemovitostem na východním Opavsku. Nejstarší Vok se roku 1269 usadil v Kravařích[200] a prostřednictvím své manželky Anny (?) byl zřejmě spřízněn s Mikulášem I. Opavským,[201] Zbyslav se zprvu psal podle Skorotína na Přerovsku,[202] který však ještě před srpnem roku 1282 postoupil Benešovi ze Štítiny,[203] neboť již od roku 1281 vlastnil Kouty, později také Bohuslavice a Dolní Benešov.[204] Benešovi připadla Štítina,[205] Jan a Jaroslav se většinou zdržovali v blízkosti starších sourozenců.[206] Partikulární tendence Drslavových potomků naštěstí nikdy nepřesáhly únosnou mez. Naopak, majetkové vyrovnání položilo stabilní základy mimořádně úspěšné spolupráce, a to nejen v otázkách dědických podílů, ale především v mocenské sféře. Drslavův odkaz se tak stal pomyslným svorníkem, který zajišťoval stabilitu a jednotu této benešovické linie.

---

[192] SUB V, s. 323-324, č. 417: *„...ecclesias in Branicz et Vualen, que dicitur Lobenstein, in provincia Opauiensi, in quibus ius patronatus obtinemus...item villa ad Branicensem ecclesiam pertinens Boboluski...item ville spectantes ad ecclesiam memoratam* (tj. Úvalno), *Bykow, Dubnicye et alia Dubnice de Hradecz, que sunt ab antiquo iure parrochiali ad iam dictam ecclesiam pertinentes..."*

[193] CDM V, s. 134-135, č. 130.

[194] Upozorňovala by na to poznámka z roku 1282 (SUB V, s. 29-30, č. 32: *„...dominus Benessius de Branicz filius quondam Benessii de Czwilin burchrauii Znoymensis bone memorie..."*).

[195] Tohoto dne (srv. blíže CDB V-1, s. 640-642, č. 432: *„...Benesio purcravio Znoimensi..."*) je Beneš naposledy připomenut mezi živými.

[196] H. KINZER, *Burg Branitz*, JL 7, 1933, s. 9-10; H. WEINELT, *Die alte Strasse von Leobschütz nach Mährisch-Neustadt*, Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums, Neue Folge 2, 1942, s. 10. Historicky bezcennou studii o Branici zpracoval rovněž J. DOBESZ, *Browar w Branicach - Przykład historyzującej architektury przemysłowej w XIX wieku*, Opolski informator konserwatorski, Opole 1981, s. 221-238.

[197] *Ipatievskaja letopis*, PSRL II-3, s. 188-189.

[198] Srv. CDB V-2, s. 75-82, č. 526: *„...set per mortem domini regis senioris ab eodem Andrea questione nobis renovata ad arbitrium domini nostri, qui nunc est, datis per nos centum et viginti marcis iuri cessit Andreas et dominus noster nobis et ecclesie nostre eundem circuitum perpetuo confirmavit..."* K dalším Ondřejovým osudům srv. F. DVORSKÝ, *O starožitném panském rodě Benešovicův*. I. *O Benešovicích - vyjímaje rod pánů z Kravař*. Brno 1907, s. 103-106.

[199] CDB V-1, s. 85-88, č. 41: *„...Dizlab von Troppaw..."*

[200] CDB V-2, s. 193-195, č. 599: *„...Wocko filius Dirsizlai de Krawar..."*

[201] *Pulkava*, FRB V, s. 144: *„...Generavit insuper ex eadem tres filias, quarum unam dedit domino de Strakonicz, secundam domino de Wartemberg et de Durrenholcz, terciam vero dedit domino Wockoni de Krawar..."* a *ibidem*, s. 152-153.

[202] CDM IV, s. 206-208, č. 148: *„...Sbislaus de Scorotin..."*

[203] CDM IV, s. 271-272, č. 205.

[204] CDM IV, s. 265-266, č. 200: *„...Zbyzlaus de Cchut..."*; CDM IV, s. 354-355, č. 277: *„...Sbyzlao de Bohuslawicz..."*; CDM IV, s. 402, č. 317: *„...Sbyzlao de Bohuzlawicz, dicto de Benessow..."*

[205] CDM IV, s. 271-272, č. 205: *„...Benessius de Schytin, filius quondam domini Dersizlai bone memorie..."*

[206] CDM IV, s. 347-348, č. 269; s. 402, č. 317.

Kořeny benešovických držav na východním Opavsku je nutno klást ještě před rok 1263, kdy Vok poprvé připomenul památku svého zesnulého otce.[207] Současně ale není zcela jasné, kde se nacházelo původní rodové sídlo. Drslavův titul ukazuje na město Opavu, Vokův zase na Kravaře. Z formálních důvodů nelze vyloučit ani Dolní Benešov. Nepřesvědčivý výčet ovšem svádí k lákavé úvaze, zda k již zmiňovaným lokalitám nepřipočítat i **Přerovec**, poměrně skromné opevnění dřevohlinitého charakteru nedaleko Štítiny, datované archeologickými nálezy právě do druhé poloviny 13. věku. Fortifikace sice působí poněkud rustikálním dojmem, zvláště pak, když na Opavsku ve stejné době výrůstal kamenný hrad v Heralticích, nicméně Přerovec mohl být jen dočasným provizoriem a po rozdělení majetku a vzniku hradu ve Štítině ztratila jakákoliv jeho další přestavba smysl.[208]

Benešovická aktivita na Opavsku se v průběhu třetí čtvrtiny 13. století dokonale zhmotnila v úctyhodném jmění, jež svou rozlohou a kompaktností kontrastovalo s absencí opevněných sídel. Pomineme-li hrad v Branici, o jehož vzhledu a stáří lze jen spekulovat, můžeme Benešovicům připsat toliko Přerovec, který se ovšem nemohl vyrovnat velkoryse projektovaným Heralticím. Mnohé proto naznačuje, že nízký počtu šlechtických hradů za vlády Přemysla Otakara II. neodrážel ani tak finančními možnosti české nobility, jako spíše opatrný postoj královského dvora, a to i v případech, kdy panovník souhlasil s vynětím šlechtických alodů z pravomoci provinčních úředníků. Čítankovým příkladem budiž Vokem z Rožmberka kolonizované Prudnicko. Navzdory častěji citovanému názoru, že si Vok v Prudniku postavil hrad „*Woggendrossel*“,[209] není dnes znám jediný spolehlivý pramen, který by jej umožnil datovat před rok 1420.[210] S obdobnou skepsí asi bude nutno posuzovat časné vročení fulštejnského hradu Fulnova u Křanovic.[211]

Přemyslovská expanze v závěru 12. století rázně zasáhla do politického a správního systému v Horním Slezsku. Odmyslíme-li si však rozdělení dříve jednotného prostoru do dvou mocenských sfér, pak připojení Holasicka k českému státu lze s mírnou nadsázkou označit za pouhou kosmetickou úpravu regionálních poměrů. Skutečný předěl v dějinách moravsko-slezského pomezí je nutno spojovat až s úžasnou vnitřní proměnou opavské provincie v prvních třech čtvrtinách 13. věku. Časná geneze zeměpanských měst, rozkvět důlního podnikání v okolí Zlatých Hor, Bruntálu a Horního Benešova a v neposlední řadě i široce pojatá venkovská kolonizace posunuly Opavsko do nové epochy. Dynamicky se rozvíjející společnost samozřejmě ovlivňovala provinciální správu, v níž se prosadila významná města, jakkoliv rozhodující vliv si ještě uchovala síť královských hradů. Klíčová role již tradičně připadla Hradci u Opavy, jemuž sekundoval hrad Cvilín. Ochranu provinční a zároveň i státní hranice zajišťoval Landek. Obdobnou funkci a nadto i tezaurační úkoly plnil hrad Edelštejn u Zlatých Hor. Hrady Freudenštejn a Luginsland zase souvisely s ochranou stezek a s osídlováním Nízkého a Hrubého Jeseníku. Specifické přírodní podmínky se zřejmě promítly v kompaktnosti zdejšího zeměpanského majetku. Západní Opavsko si tak až do pozdního středověku udrželo poměrně jednotný ráz.

V pozadí nesporného hospodářského rozkvětu opavské provincie ovšem nestáli jen zeměpanští úředníci. Nemalé zásluhy je nutno přiznat církevním institucím, mezi nimiž vynikají velehradští cisterciáci, premonstráti z Hradiska u Olomouce, třebíčští benediktini a především pak olomoucké biskupství. Není tedy divu, že ještě před sklonkem 13. století církev ovládala asi jednu třetinu zdejšího nemovitého majetku. Naprosto jiné poměry však panovaly ve výstavbě opevněných sídel. Snad královský regál, jenž přísně reguloval fortifikační aktivitu, snad i programová nechuť církevních ústavů ke zřizování nákladných pevností způsobily, že duchovní instituce za vlády Přemysla Otakara II. vlastnily na Opavsku nejvýše dva hrady (Fulštejn a Medlice), přičemž zrod obou fortifikací bezprostředně souvisel s lenním systémem olomouckého biskupa Bruna.

Ve stínu silné zeměpanské správy a bohatých církevních dominií se na Opavsku zformovaly i první šlechtické alody. Jejich význam však není nutno přeceňovat, protože šlechta vlastnila buď jen menší državy, nebo si k provincii nevytvořila bližší vztah. Jedinou výjimkou, potvrzující pravidlo jsou Benešovicové, kteří si zřídili sídlo v Branici a patrně také na Přerovci, ovšem první kamenný hrad si v provincii vystavěl Vojslav z Lublic a Heraltic.

Pestrá mozaika majetkoprávních vztahů vyniká zvláště ve srovnání s obdobnými poměry v někdejší otmuchovské a těšínské kastelánii. Jestliže na Nisku zásluhou vratislavských biskupů došlo v průběhu druhé poloviny 13. století k postupnému osídlení Rychlebských hor, pak na Těšínsku v podstatě až do počátku 14. věku žádná větší kolonizace neproběhla.

---

[207] CDB V-1, s. 569-570, č. 384: „...*Woccone, filio pie memorie Drslai...*“

[208] Srv. blíže P. KOUŘIL - M. WIHODA, *Přerovec - k počátkům opevněných šlechtických sídel ve Slezsku*, in: Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy, Brno 1997, s. 204-217.

[209] Srv. např. V. PRASEK, *Dějiny kraje Holasovského*, s. 77.

[210] Srv. např. CDS VI, s. 44, č. 156; s. 58-59, č. 194; s. 80, č. 249; s. 90, č. 274; s. 100, č. 303; s. 120-122, č. 361.

[211] Srv. blíže V. PRASEK, *Historická topografie*, s. 156-157.

STO LET PROSPERITY

Synové Beliala

Rychlé a namnoze i dramatické proměny opavské provincie bezpochyby demonstrovaly narůstající vliv českého státu v povodí řeky Odry, nicméně bylo by přinejmenším nekorektní spojovat hospodářské a sociální reformy výlučně s přemyslovskou dynastií, neboť obdobný převrat se s mírným časovým odstupem odehrál rovněž v otmuchovské kastelánii. Někdejší piastovský hrad ještě ve druhé třetině 12. věku přešel do správy vratislavských biskupů, což spolehlivě dokládá listina papeže Hadriána IV. z 23. dubna roku 1155, v níž je Otmuchov i s příslušenstvím výslovně označen za majetek biskupství.[1] Za povšechným odkazem na hradní příslušenství se nejspíš skrývalo osídlené území v okolí Otmuchova a zdá se, že původní donace nezahrnovala jižněji se nacházející pohraniční hvozd, který patrně zůstal v rukou zeměpána, tedy vratislavského knížete.

Nejasný rozsah pohraničního hvozdu, zvaného též preseka, se stal zdrojem četných různic, jež po bezmála jedno století blokovaly kolonizaci tohoto jinak velmi perspektivního prostoru. K dílčímu průlomu došlo za krátkého episkopátu biskupa Jaroslava, který se dohodl se svým bratrem knížetem Boleslavem Dlouhým a někdy mezi léty 1198-1201 získal blíže neznámý podíl na zeměpanských právech v oblasti preseky.[2] Ambiciózní plány vratislavského biskupství ovšem směřovaly k ovládnutí celé provincie. Jistě ne náhodou se právě vratislavský biskup nedlouho před rokem 1224 důrazně ohradil proti záboru zlatých dolů na moravsko-slezském pomezí a vynutil si tak kuriální intervenci u pražského dvora.[3] Narůstající sebevědomí vratislavských biskupů se promítlo i v listině Tomáše I. z 31. srpna roku 1263, v níž biskup připomenul, že jeho předchůdce Vavřinec postoupil jistému Vítkovi hlucholazské fojtství v zemi otmuchovské s úkolem chránit hranice vratislavské diecéze, neboť tato provincie již od počátku křesťanství tvořila zvláštní državu svatého Jana.[4]

Hrdá proklamace nepochybně symbolizovala vážný zájem biskupství o pohraniční hvozd, který však byl obecně pokládán za přirozenou součást domény vratislavských knížat a ti se lesa nemínili vzdát. Nadměrnou vstřícností ovšem nevynikal ani vratislavský biskup, jehož poměr k světským autoritám mnohdy přerůstal ve zlomyslné provokace. Právě takto lze chápat striktní vymáhání církevního desátku v nově kolonizovaných oblastech, což již roku 1217 pranýřoval papež Honorius III.[5] O čtyři léta později sice biskup Vavřinec připustil, že se podrobil blíže neznámému výroku smírčí komise,[6] nicméně učinil tak zjevně s neskrývanou nevolí, neboť již v březnu roku 1226 římská

[1] CDES I, s. 84-102, č. 35: „...*Hec predicta loca singula cum omnibus pertinentiis earum, terras quoque cultas et incultas, servos ac ancillas et cetera, que iuste et legitime eidem ecclesie pertinent...castellum Otomochov cum pertinentiis...*"

[2] *Chronicon Polono-Silesiacum*, MPH III, s. 637: „...*Quod videns Casimirus se interposuit et fratri Boleslai Mesiconi terram Ratiborgensem consignavit...et Jaroslao episcopo ordinato territorium Nisense, a patre obtinuit ac tempore vite sue ducatum Opolie...*"; s. 646: „...*Mesico, frater ejus, ratus solo Ratiburgensi territorio Jeroslaus Opoliensem ducatum tempore vite sue adeptus et deinde episcopus ordinatus a patre Nysense provinciam sibi et sancto Johanni assecutus...*" Krátká relace ovšem vznikla až v závěru 13. století a její obsah byl silně ovlivněn tehdejším sporem biskupa Tomáše II. s knížetem Jindřichem IV. Snad také proto neznámý analista zdůraznil držbu celé provincie a v této souvislosti je nutno připomenout, že J. PFITZNER, *Besiedlungs-, Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Breslauer Bistumslandes. I. Teil: Bis zum Beginne der böhmischen Herrschaft*. Prager Studien aus dem Gebiete der Geschichtswissenschaft. Reichenberg 1926, s. 419-422 označil citovanou zprávu za kronikářskou fabulaci. Dále srv. E. MAETSCHKE, *Das Chronicon Polono-Silesiacum*, ZVGS 59, 1925, s. 137-152; H. von LOESCH, *Zum Chronicon Polono-Silesiacum*, ZVGS 65, 1931, s. 218-238.

[3] CDB II, s. 244-245, č. 254. Dále srv. J. PFITZNER, *Die älteste Geschichte der Stadt Zuckmantel in Schlesien*, ZVGS 58, 1924, s. 1*-16*; TÝŽ, *Geschichte der Bergstadt Zuckmantel in Schlesien bis 1742. Mit besonderer Berücksichtigung der Stadt- und Bergrechtsgeschichte*. Zuckmantel 1924, s. 6-12 a nověji R. ZUBER, *Osídlení Jesenicka do počátku 15. století*. Opava 1972, s. 29.

[4] SUB III, s. 296-297, č. 449: „...*predecessor noster episcopus L(aurencius) cuidam viro strennuo Vitigoni, qui eosdem terminos retinens, et cultores terre circa illas partes ponens et, que sunt beati Iohannis, retineret et a violenciis eorum, qui indebite fines episcopatus Vratislauiensis niterentur occupare, secundum suam defenderet facultatem...*"

[5] SUB I, s. 110-111, č. 153: „...*Nobili viro H(enrico) duci Zlezie. Olim inter te ac venerabilem fratrum nostrum...Wratislauiensem episcopum super decimis prestandis a quibusdam Teutonicis, qui de novo ad illius terre inducti fuerant incolatum...*"

[6] SUB I, s. 152-153, č. 209: „...*Cribrum etiam unum de quolibet manso Teutonicali...contulimus, prout ab arbitris inter dominum nostrum ducem Henricum et nos in causa decimarum constitutis prius fuerat diffinitum...*"

kurie řešila novou stížnost knížete Jindřicha I. Bradatého.[7] Vleklé neshody obou suverénů dočasně utlumil až kompromisní verdikt papežského legáta Viléma z 5. ledna roku 1230, ačkoliv právě tento nález svým vyzněním upevnil biskupské nároky na otmuchovskou provincii.[8]

Zarputilé soupeření světské a církevní moci výrazně poznamenalo rovněž první léta dlouhého a nadmíru úspěšného episkopátu Tomáše I.[9] Radikální obrat nastal až v souvislosti s mongolským vpádem. V bitvě u Lehnice dne 9. dubna roku 1241 se zhroutily sny o sjednocení piastovských držav pod žezlem vratislavských knížat, přičemž tragická smrt Jindřicha II. Pobožného citelně otřásla autoritou zeměpanské správy i v samotném Slezsku.[10] Schopný a ctižádostivý biskup Tomáš I. poté snadno využil silné kolonizační vlny a ještě před polovinou 13. věku narušil dosud kompaktní pás pohraničního hvozdu. Dne 6. prosince roku 1248 uzavřel s rytířem Vrocivojem smlouvu na vyklučení „biskupského" lesa o rozloze 40 lánů u řeky Vlčice podle německého práva s podmínkou, že noví osadníci nebudou Němci, ale Poláci.[11] Zdánlivě absurdní dodatek ve skutečnosti nabízí zajímavé svědectví o soudobých majetkoprávních poměrech v otmuchovské kastelánii, protože preseka přes veškeré snahy vratislavského biskupství stále tvořila integrální součást zeměpanských statků a jakékoliv aktivity v pohraničí by proto mohly být vnímány jako narušení knížecích práv. Pak ale není zcela vyloučeno, že Tomáš I. hodlal otupit ostří předpokládané kritiky slovanským sídlištěm, které by svou existencí v případě nutnosti dokazovalo starobylost zdejšího osídlení a tedy i jeho příslušnost k biskupským statkům v otmuchovské kastelánii.[12] Obdobným způsobem Tomáš I. pojistil kolonizační úsilí v okolí Hlucholaz, když roku 1249 pověřil rytíře Smila vysazením vsi poblíž moravsko-slezské hranice s výhradou, že Smil i jeho potomci budou sloužit toliko vratislavskému biskupovi.[13]

Osídlovací proces, jehož ráz alespoň v nisko-otmuchovské zemi stále nápadněji ovlivňovalo vratislavské biskupství, dosáhl v závěru druhé třetiny 13. století takové úrovně, že v oblasti někdejšího pohraničního hvozdu bylo možno lokovat dvě menší města. Významnější z nich Vidnava, vznikla nejspíš roku 1268, ovšem zevrubnější představu o genezi městského zřízení v podhůří Rychlebských hor vytváří až zfalšované privilegium biskupa Tomáše II., hlásící se svou datací do roku 1291.[14] Samotný biskup přiznal, že jím vydávaná konfirmace čerpá ze starších údajů, jejichž zdrojem byla jednak písemnost knížete Jindřicha IV. Proba, jednak také nějaký dokument biskupa Tomáše I., který roku 1291 vlastnili synové a vnuci bývalého vidnavského fojta Rudgera, řečeného Heldore. A právě tento Rudger Heldore, označovaný v listině jako „*...zakladatel a lokátor města...*",[15] se nepochybně zasloužil o technickou realizaci celého projektu, jehož „duchovním" otcem byl nejspíš vratislavský biskup Tomáš I.[16] Snad ještě do závěru druhé třetiny 13. věku lze klást i počátky města Jeseníku. Střediskový význam obce dokládá již privilegium Tomáše I. pro biskupského služebníka „*Cursica*" z roku 1267.[17] Týž Kuřík (?) je připomínán ještě roku 1295, kdy „*...Gisla, vdova po Kuricomanovi, kdysi fojtu ve Vrienwalde,...*" spolu se svými syny prodala dědičné fojtství ve městě a vsi Jeseníku. Zjevnou vazbu mezi Kuříkem, jesenickým fojtstvím a vznikem města dále umocňuje zmínka o lokační listině, jež byla v držení Kuříkovy rodiny, což alespoň nepřímo potvrzuje, že město a ves (?) Jeseník z příkazu Tomáše I. jednoznačně založil biskupský fojt Kuřík.[18]

---

[7] SUB I, s. 191, č. 261: „*...vir dux Zlesie sua nobis insinuatione monstravit, quod venerabilis frater noster Wratizlauiensis episcopus homines volentes in sui ducatus finibus nemora et alia loca inculta inhabitare ac deducere ad culturam, adeo gravat indebitis exactionibus nomine decimarum contra terre consuetudinem...*"

[8] SUB I, s. 227-228, č. 308. Dále srv. W. IRGANG, *Zur Kirchenpolitik der schlesischen Piasten im 13. Jahrhundert*, ZfO 27, 1977, s. 221-240.

[9] Srv. blíže B. ZIENTARA. *Henryk Brodaty i jego czasy*. Warszawa 1997[2] a obecněji také J. MULARCZYK, *Władza książeca na Śląsku w XIII wieku*. AUW 603, Historia XL, Wrocław 1984.

[10] Mongolský vpád roku 1241 a jeho vliv na další vývoj piastovských držav důkladně zpracoval G. LABUDA, *Wojna s Tatarami w roku 1241*, PH 50, 1959, s. 189-224. Srv. také sborník příspěvků U. SCHMILEWSKI (ed.): *Wahlstatt 1241. Beiträge zur Mongolenschlacht bei Liegnitz und zu ihren Nachwirkungen*. Würzburg 1991.

[11] SUB II, s. 222, č. 352.

[12] Srv. také E. MAETSCHKE, *Der Kampf um den Grenzwald zwischen den Herzögen und Bischöfen von Breslau im 13. Jahrhundert*, ZVGS 62, 1928, s. 70 a také J. PFITZNER, *Besiedlungs-, Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Breslauer Bistumslandes*, s. 73-77. Bohaté spektrum starších názorů přehledně shrnul R. ZUBER, *Osídlení Jesenicka*, s. 31-32.

[13] SUB II, s. 240-241, č. 380. Dále srv. E. MAETSCHKE, *Der Kampf um den Grenzwald*, s. 70-71.

[14] SUB VI, s 359-361, č. 462. Dále srv. např. J. PFITZNER, *Besiedlungs-, Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Breslauer Bistumslandes*, s. 350-351 a nověji R. ZUBER, *Osídlení Jesenicka*, s. 94-97.

[15] SUB VI, s. 360 : „*...quod Rudgerus prescriptus dictus Heldore fundator et locator civitatis Wydna nomine...*"

[16] ..." Minuciózní rozbor listiny, včetně zpřesnění lokace na březen-květen roku 1268, podal J. BAKALA, *K otázkám geneze městského zřízení ve Vidnavě*, SlSb 93, 1995, s. 192-208.

[17] SUB IV, s. 34-35, č. 34: „*...Decima prefate ville nobis et nostris successoribus secundum consuetudinem villarum circa Wriwald iacencium persolvetur...*"

[18] SUB VI, s. 165-166, č. 206. Srv. také J. PFITZNER, *Besiedlungs-, Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Breslauer*

Velkoryse rozvržená kolonizace dosáhla svého pomyslného vrcholu v závěru třetí čtvrtiny 13. století. Dalšímu rozvoji sídlištní sítě však nepřály politické poměry. Chátrajícímu dědictví vratislavských Piastovců dodal nového lesku kníže Jindřich IV. Probus, jemuž se dostalo rytířské výchovy na dvoře Přemysla Otakara II. (obr. 299) a po osudové bitvě na Moravském poli se zjevně pokládal za jednoho z ochránců politického odkazu českého krále.[19] Ještě na podzim roku 1278 aspiroval na poručnictví Přemyslova nezletilého syna Václava a jen razantní zásah braniborského markraběte Oty V. zabránil slezským oddílům v obsazení Prahy.[20] Jindřichovi IV. se však podařilo ovládnout Kladsko a jako doživotní správce této provincie nutně navázal přímý kontakt s nově osídlenými državami vratislavského biskupství v oblasti někdejší preseky.[21] Knížeti dozajista nemohlo uniknout, že jižní část nisko-otmuchovské kastelánie je ve skutečnosti zcizeným zeměpanským majetkem, a zřejmě již v závěru roku 1281 se pokusil ovládnout sporné desátky.[22] Zda tak učinil pod vlivem svého rádce Bernarda z Kamence, jenž později vstoupil do služeb krále Václava II.,[23] není známo, nicméně již v lednu následujícího roku pod pokutou 5 000 hřiven stříbra složil přísahu, že přijme rozsudek papežského legáta biskupa Filipa z Ferma.[24] Očekával-li Jindřich IV. příznivý průběh soudního sporu, musel být nepochybně zklamán, neboť dne 10. srpna roku 1282 Filip z Ferma v nepřítomnosti obou

Obr. 299: Vratislavský kníže Jindřich IV. Probus přijímá odměnu jako vítěz rytířského turnaje. Rukopis Manesse, kolem roku 1300.

Bistumslandes, s. 351-353; R. ZUBER, *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848*. Ostrava 1966, s. 299-300 a TÝŽ, *Osídlení Jesenicka*, s. 64-77.

[19] Srv. blíže např. CDB V-2, s. 229-230, č. 625 a také K. WUTKE, *Über schlesische Formelbücher des Mittelalters*, DQSG 26, 1919, resp. RBM II, s. 989-990, č. 2282; 990-991, č. 2284. Dále srv. T. LÖSCHKE, *Die Politik König Ottokar's gegenüber Schlesien und Polen, namentlich in den letzten Jahren seiner Regierung*, ZVGS 20, 1886, s. 97-120; A. BARCIAK, *Czechy i ziemie południowej Polski w XIII oraz w początkach XIV wieku. Polityczno-ideologiczne problemy ekspansji czeskiej na ziemie południowej Polski*. Katowice 1992, s. 99-105.

[20] Srv. blíže J. ŠUSTA, *České dějiny II.1. Soumrak a zánik Přemyslovců a jejich dědictví*. Praha 1935, s. 293-297.

[21] Srv. blíže *Pulkava*, FRB V, s. 167; *Decem registra censuum Bohemica compilata*, s. 8. Obecněji pak B. ULANOVSKI, *Ueber die Erwerbung von Glatz durch Heinrich IV.*, ZVGS 16, 1882, s. 87-97 a B. WŁODARSKI, *Polska i Czechy w drugiej połowie XIII i początkach XIV wieku (1250-1306)*. Archiwum Towarzystwa naukowego we Lwowie, Lwów 1931, s. 88-90.

[22] Stalo se tak nejdřív ve druhé polovině měsíce září, neboť ještě 6. září se v Nise setkal s biskupem Tomášem II. Dále srv. SUB IV, s. 282-283, č. 424; s. 283-284, č. 425. Srv. také E. MAETSCHKE, *Der Kampf um den Grenzwald*, s. 75-77.

[23] Drobnou a spíše povrchní črtu věnovala Bernardovi K. CHARVÁTOVÁ, *Bernard z Kamenice, politik ve službách Václava II.*, ĎaS 20, 1998, s. 2-5. K jeho činnosti ve Slezsku na počátku sporu Jindřicha IV. s biskupem Tomášem II. srv. spíše SUB IV, s. 245-246, č. 368; s. 260-261, č. 392; s. 274, č. 409; s. 275, č. 411; s. 276, č. 412; s. 279-280, č. 419; s. 280-281, č. 420; s. 282-283, č. 424; s. 283-284, č. 425; s. 284-285, č. 426; s. 286-287, č. 430; SUB V, s. 1, č. 1; s, 1-2, č. 2; s. 5-6, č. 5; s. 6-7, č. 6; s. 12-14, č. 13; s. 17-18, č. 20.

[24] Jindřichova listina je datována 8. lednem roku 1282 (srv. blíže SUB V, s. 1, č. 1; s. 1-2, č. 2) a snad ještě v lednu se na legáta obrátil i vratislavský biskup (srv. SUB V, s. 3-5, č. 4).

stran označil za příčinu všech neshod vratislavská knížata a nařídil, aby Jindřich IV., jako jejich dědic a nástupce, uhradil biskupství částku 5 000 hřiven zlata.[25]

Absurdní obnos, jenž svou hodnotou výrazně přesahoval možnosti kteréhokoliv ze slezských Piastovců, ani v nejmenším nemohl zklidnit oboustranně přepjaté vášně. Snad také proto biskup Tomáš II. po bezmála dvě léta váhal a zveřejnil smírčí výrok až v předjaří roku 1284.[26] Jeho temná předtucha se naplnila o několik málo týdnů později. Jindřich IV. obvinil biskupství, že porušuje knížecí práva v oblasti pohraničního hvozdu, a ultimativně žádal vydání všech nově kolonizovaných osad na území někdejší preseky. Tomáš II. byl nucen opustit svou rezidenci a nejpozději na počátku května se uchýlil do Otmuchova, odkud mezi 12. a 25. květnem upozornil vratislavskou kapitulu a jiné církevní instituce v diecézi, že kníže pro neplnění sjednaných podmínek propadá exkomunikaci a peněžitému trestu ve výši jednoho tisíce hřiven zlata.[27]

Dramatický zápas, v němž se drsné násilí[28] prolínalo s jemnými finesami zákulisní politiky, vstoupil do své rozhodující fáze v létě roku 1284. Dne 3. července biskup Tomáš II. přiznal, že se Jindřichovi IV. podařilo opanovat desítky vsí v otmuchovské zemi a že se nejspíš chystá k obsazení celé kastelánie.[29] Vratislavský kníže se skutečně nemínil spokojit s ovládnutím venkova. Ještě v červenci napadl Otmuchov a Nisu a začal se živě zajímat o tehdy biskupský hrad Edelštejn.[30]

Hrad **Edelštejn** ovšem k biskupským državám v otmuchovské provincii *„de iure"* nepatřil, neboť jeho pravým vlastníkem byl český král.[31] Hrad i s blízkým okolím ve skutečnosti představoval „pouhou" zástavu, jež měla vyvážit škody způsobené řáděním edelštejnského kastelána (?) Oty z Linavy a jeho bratrů. V pozadí velkorysé donace stál Mikuláš I., který se takto zapojil do lokálních sporů a již 6. září roku 1281, tedy nedlouho po svém návratu z uherského zajetí, postoupil vratislavské diecézi Edelštejn i s podhradím.[32] Nezvykle štědrou náhradu poněkud překvapivě schválil také Jindřich IV. Probus, jenž se dne 11. září zavázal respektovat novou mocenskou situaci na Zlatohorsku.[33] Knížecí slovo platilo až do července roku 1284, kdy Jindřich IV. vyzval biskupa k vyklizení hradu. Edelštejn ovšem vázal pozornost obou nesmiřitelných soupeřů i v následujících měsících. Dne 4. srpna biskup Tomáš II. naléhavě žádal o pomoc u královského dvora v Praze a mimo jiné připomenul, že hrad leží na českém území.[34] Stejného dne zpravil o posledním vývoji událostí vratislavského děkana Jana Muskatu[35] a hnězdenského metropolitu Jakuba.[36] Ještě před polovinou srpna se Tomáš II. obrátil na papežskou kurii, aby prostřednictvím mistra Miroslava informoval shromážděné preláty o značných škodách v Otmuchově a Nise s důrazem na nespravedlivé majetkoprávní nároky knížete na hrad Edelštejn.[37] Mimořádně intenzivní diplomatická aktivita vratislavského biskupa se však nesetkala s významnějším ohlasem a Jindřich IV. mohl přejít do protiútoku. Již 18. dubna roku 1285 Tomáš II. oznámil Kazimírovi Opolskému, že vratislavský kníže dobyl Otmuchov, a protože se těžiště válečné kampaně přesunulo k Edelštejnu,

[25] SUB V, s. 23-27, č. 28. Srv. také E. MAETSCHKE, *Der Kampf um den Grenzwald*, s. 77.
[26] Srv. J. HORWAT, *Stosunki między książętami opolskimi a Henrykiem IV Probusem w latach 1278-1288*, Rocznik Muzeum w Gliwicach 6, 1990, Gliwice 1992, s. 13.
[27] Srv. blíže SUB V, s. 69, č. 88; s. 70, č. 89; s. 70-71, č. 90; s. 71-72, č. 91; s. 72, č. 92; s. 72-74, č. 93; s. 74-75, č. 94; s. 75, č. 95; s. 75, č. 96; s. 75-76, č. 97.
[28] Srv. např. SUB V, s. 191, č. 239 a také R. ZUBER, *Osídlení Jesenicka*, s. 35. SUB V, s. 92-94, č. 117; s. 109-111, č. 135 a E. MAETSCHKE, *Der Kampf um den Grenzwald*, s. 78-79.
[29] SUB V, s. 92-94, č. 117; s. 109-111, č. 135 a E. MAETSCHKE, *Der Kampf um den Grenzwald*, s. 78-79.
[30] SUB V, s. 108-109, č 133: *„...ad quorum idem dux presenciam per nuncium laycum oretenus nos citavit super demolicione municionis castri Otmuchouiensis et plancarum in Nyza civitate, que sunt ecclesie nostre specialia, et ut darem sibi castrum Edilsteyn..."*
[31] Srv. blíže s. 424-425.
[32] Srv. blíže SUB IV, s. 282-283, č. 424: *„...Nicolaus dei gracia dux Opauie filius quondam Othakari regis Boemie considerantes gwerram et discordiam, que vertebatur ex parte una inter Ottonem et frares suos de Lynauia homines et terram beati Iohannis Wratislauiensis diocesis de castro lapideo, quod Edilsteyn dicitur, inpugnantes et ex altera inter venerabilem patrem dominum Thomam dei gracia episcopum Wratislauiensem et homines sue ecclesie suas iniurias propulsantes..."* Dále srv. SUB IV, s. 283-284, č. 425 a také P. KOUŘIL - M. WIHODA, *Hrad Edelštejn v sídelní a mocenské struktuře západního pomezí Moravy a Slezska*, CB 6, 1998, s. 341-362.
[33] Srv. blíže SUB IV, s. 284-285, č. 426: *„...Nos igitur, qui bona pacis et concordie diligimus et dirigimus, quantum possibile nobis est, maxime, ut ecclesia Wrat(islauiensis) in suis iuribus de cetero non ledatur et dissensiones prius habite sopiantur, concordiam ipsam tenore presenciaum declaramus..."*
[34] SUB V, s. 117, č. 145: *„...Nosse enim debet vestra dignacio, quod consanguineus vester illustris princeps Henricus dux Slesie et dominus Wrat(islauie) petit a nobis, ut ei demus castrum Edilsteyn, in quo nichil iuris habet, cum pertineat regno vestro..."*
[35] SUB V, s. 114-116, č. 143.
[36] SUB V, s. 116-117, č. 144.
[37] SUB V, s. 118-119, č. 148: *„...et dando vobis, domine princeps, castro Edilsteyn, quod non est de ducatu vestro set de regno Boemie..."*

vyzval vévodu k intervenci u Mikuláše I. Opavského.[38] Biskup Tomáš II. sice apeloval na osobní přátelství Kazimíra a Mikuláše I., nicméně je více než sporné, zda pouhý osobní zásah opolského nebo opavského knížete mohl zvrátit poměr sil na bojišti, zvláště pak, když se ani jeden z nich nevyhýbal kontaktům s exkomunikovaným vévodou.[39] Samotný biskup ovšem zjevně předpokládal spíše zdrženlivý postoj obou suverénů, neboť hned následujícího dne vyslal do Vratislavi lehnického arcijáhna Štěpána, jehož ústy Jindřicha IV. požádal o vydání Otmuchova a uvolnění obléhaného Edelštejnu.[40] Konečně 20. dubna Tomáš II. nechal sestavit rovnou dvě obdobné relace. První z nich byla adresována hnězdenskému arcibiskupovi Jakubovi,[41] druhá pak českému králi Václavovi II.[42] Obdivuhodná zdatnost biskupských notářů, zoufalé výzvy a vzletné proklamace však nemohly zastavit postup Jindřichových oddílů, a tak 25. dubna biskup Tomáš II. uvědomil římskou kurii[43] a mistra Petra v Opolí, že hrady Otmuchov a Edelštejn padly do rukou vratislavského knížete.[44]

Obsazení hradu Edelštejnu triumfálním způsobem završilo válečnou kampaň vratislavského knížete, jenž na jaře roku 1285 opanoval všechna opevněná místa v otmuchovské kastelánii a odsoudil tak biskupa k nucenému pobytu v Ratiboři. Tomáš II. se však nevzdal. Dne 27. dubna zpřísnil exkomunikaci, rozšířil interdikt na všechny državy Jindřicha IV. a vyhlásil klatbu nad dosazeným správcem otmuchovského hradu.[45] Bezprostřední reakce knížecího dvora sice není známa, ale protože Jindřich IV. dosáhl všech deklarovaných cílů, snažil se nejspíš uzavřít příměří, jež by právně pojistilo jeho územní zisky. Vratislavský biskup naopak trval na úplné restituci církevního jmění a především na vydání Otmuchova a Edelštejnu.

Složitá jednání obou letitých soupeřů byla zahájena někdy v průběhu pozdního jara roku 1285, ale teprve v červnu a září následujícího roku biskup Tomáš II. zpřesnil své podmínky,[46] o nichž se dále rokovalo až do dubna roku 1287, kdy smírčí komise doporučila renovaci biskupských práv v celé otmuchovsko-niské zemi, přičemž mezi prvními měly být vráceny hrady Otmuchov a Edelštejn.[47] Konečný výrok byl pro Jindřicha IV. trpkým vystřízlivěním a nadto i ponižující urážkou. Následovala další vlna násilí a obnovení klatby biskupem Tomášem II. dne 10. srpna roku 1287.[48] Exkomunikační listina sice evokuje představu dusné atmosféry a odhodlané neústupnosti, nicméně samotný akt lze spíše označit za epilog tradičního nepřátelství vratislavských knížat a biskupů. Ještě v srpnu roku 1287 lehnický vévoda Jindřich V. zprostředkoval nové setkání Tomáše II. a Jindřicha IV.[49] a již v březnu následujícího roku biskup, jistě se svolením Jindřicha IV., vstoupil do bran města Vratislavi.[50] Pomyslné kolo Štěstěny se však zastavilo až o dvě léta později. Dne 23. dubna roku 1290 kníže Jindřich IV. v předtuše blížící se smrti svěřil „...*kostelu sv. Jana ve Vratislavi*..." zemi niskou a otmuchovskou a rezignoval tak na zdejší zeměpanská práva.[51]

[38] SUB V, s. 162-163, č. 198: „...*quod dominus dux Wrat(islauiensis) per minas ultimi supplicii incussas illis, qui castrum nostrum Otmuchow nomine nostro et nostre ecclesie observabant, ipsum castrum sibi optinet presentatum. Quo facto in continenti versus castrum Edilstein suum exercitus divertit*..."

[39] SUB V, s. 114-116, č. 143: „...*predictus dux in crastino statim convocatis ad se principibus, videlicet Opoliensi, Glogouiensi et duce Nicolao de Opauia, et militibus quampluribus indixit torneamentum in Niza civitate*..."

[40] SUB V, s. 163, č. 199: „...*Rogetis insuper et moneatis ipsum ducem, ut a castro Edilstein, quod vallavit, cum exercitu statim discedat, quod nec in dominio suo est nec aliquid iuris in ipso habet*..." Srv. také Štěpánovu odpověď z 22. dubna roku 1285 (SUB V, s. 164-165, č. 202).

[41] SUB V, s. 163-164, č. 200.

[42] SUB V, s. 164, č. 201.

[43] SUB V, s. 167-168, č. 206.

[44] SUB V, s. 168-169, č. 207: „...*Quo facto dictus dux ivit in continenti ad castrum Edilstein cum eodem exrcitu et illud similiter obtinuit*..." Srv. také SUB V, s. 169, č. 208.

[45] SUB V, s. 169-170, č. 209. Srv. také SUB V, s. 170-171, č. 210; s. 171, č. 211; s. 171-172, č. 212.

[46] SUB V, s. 218, č. 279: „...*Ut primo restituantur castra Otmuchow et Edelsteyn, sicut occupata fuerunt, cum toto territorio Otmuchouiensi et Nyzensi in eo státu, sicut tunc fuit*..." Srv. dále SUB V, s. 218-219, č. 280; s. 221-222, č. 285; s. 222-223, č. 286.

[47] SUB V, s. 223-227, č. 287. Soudní výrok byl vyhlášen v Opolí na počátku dubna roku 1287. Srv. blíže SUB V, s. 254, č. 325: „...*In primis dominus dux Wrat(islauiensis) restituet castra Otmuchow videlicet et Edilstein, civitates, villas et alias possessiones ecclesie*..."

[48] SUB V, s. 275-277, č. 354: „...*idem dux deterius provocatus castrum ecclesie Otmuchow et aliud castrum Edilstein, quod fuit et est eidem ecclesie pignori obligatum...in suo dominio occupavit generaliter et adhuc detinet occupata*..." Srv. také SUB V, s. 273-274, č. 351.

[49] SUB V, s. 277-278, č. 355; s. 278-279, č. 356; s. 279-280, č. 357.

[50] SUB V, s. 295, č. 374. Srv. také SUB V, s. 300-301, č. 386. Závěrečnou fázi sporu zpracoval W. SCHULTE, *Das Ende des Kirchenstreites zwischen dem Breslauer Bischof Thomas II. und dem Herzog Heinrich IV.*, ZVGS 39, 1905, s. 199-205.

[51] SUB V, s. 346-348, č. 452: „...*conferentes eidem libertatem in terra Nizensi predicta et Otmachouiensi tam in iudiciis quam moneta volentes, ut episcopi, qui pro tempore fuerint, inibidem plenum dominium perfectumque in omnibus habeant ius ducale*..." Srv. také SUB V, s. 348-349, č. 453 a J. PFITZNER, *Besiedlungs-, Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Breslauer Bistumslandes*, s. 133-166.

Jindřichův testament alespoň v právním smyslu ukončil vleklý zápas světské a církevní moci o někdejší otmuchovskou kastelánii, Tomáš II. však přinejmenším tušil, že udělené výsady ve zjitřených slezských poměrech nemusí přesáhnout rovinu pouhé formální proklamace, a proto obratem požádal papeže Mikuláše IV. o jejich konfirmaci.[52] Kuriální podpora bezpochyby zvýšila autoritu vratislavského biskupa, nicméně řada slezských Piastovců přijímala nové pořádky jen s krajním odporem a opovržením. Jeden z nich, Bolko I. Svídnický, navzdory hrozbě exkomunikace přímo zpochybnil platnost Jindřichovy závěti a někdy na podzim roku 1294 se otevřeně postavil do čela nespokojenců. Snad v listopadu prostřednictvím (?) svých ministeriálů zpustošil nisko-otmuchovskou zemi. Pohromě neunikl ani průvod vratislavského biskupa Jana, jenž dne 22. listopadu vyhlášením klatby nad útočníky s úspěchem napodobil svého předchůdce Tomáše II.[53] Na počátku června roku 1295 obě strany souhlasily se smírčím řízením, jež měl provést krakovský biskup Jan. V této souvislosti kníže Bolko I. doznal, že obsadil a „*...z legitimních příčin...*" rozbořil hrad v Otmuchově, k obraně země pak vystavěl hrad v Bělé, z rukou „*...nepřátel církve...*" vykoupil hrad Kaltenštejn, vypálil biskupský dvůr v Kalkově a zavedl clo ve vsi Travné na kladsko-slezském pomezí.[54] Soudní nález byl zveřejněn 13. dubna roku 1296 a dlužno podotknout, že v kontextu starších výroků nepřinesl mnoho nového.[55] Vratislavské biskupství s přehledem obhájilo již dříve definovaný status nisko-otmuchovské země. Jistou výjimku a současně i vážný problém ale představovala opevněná sídla, s jejichž existencí původní kastelánie nepočítala a biskup proto musel trvat na jejich zničení nebo alespoň bezpodmínečném ovládnutí.

Přísný verdikt zpečetil další osudy Bolkova hradu v Bělé. Naopak **Kaltenštejn** začal plnit roli zemské pevnosti a v následujících letech významně promlouval do spletitých osudů severního podhůří Rychlebských hor. Hradní jádro nepravidelného vejčitého tvaru o rozměrech asi 45 x 30 m, jež obsahovalo pečlivě vyzděný bergfrit o průměru 10,6 m a dvoudílný palác, paradoxně nechali vystavět „*nepřátelé církve*" a stalo se tak patrně nedlouho před rokem 1295. Poněkud neurčitý obrat zřejmě označoval rod Wüstehube, který se na Jesenicku usadil nejspíš v posledním decenniu 13. věku a s tichou podporou některého z Piastovců (?) zabral část nově kolonizovaného území v oblasti někdejší preseky.[56] Nejpozději na počátku července roku 1295 hrad vykoupil Bolko I. Svídnický,[57] který jej zase přenechal vratislavskému biskupství ve smyslu výroku krakovského biskupa Jana z 13. dubna roku 1296.[58] Kaltenštejn byl pak svěřen rytíři Dětřichovi, jenž se jako bratr vratislavského biskupa Jana těšil všeobecné důvěře nových vlastníků.[59] Vratislavské biskupství však nedokázalo ocenit význam hradu pro obranu niského knížectví, neboť Kaltenštejn sloužil především jako zástava a již v letech 1307-1309 biskup Jindřich z Vrbna se souhlasem kapituly vedl jednání o prodeji majetku v hodnotě 645 kop grošů, aby mohl vyplatit zadlužené sídlo.[60] Není tedy divu, že efektivní správu hradu záhy komplikovaly nepřehledné majetkoprávní vztahy, jejichž přibližnou strukturu zachycuje listina biskupa Přeclava z Pogarel z 18. února roku 1345, kdy jednu polovinu hradu vlastnil vratislavský kanovník Mikuláš Bancz; ten ji odkázal biskupství. Přeclav z Pogarel dále upozornil, že Kaltenštejn je mocně opevněný, vznešený, velmi užitečný a výnosný pro niskou zemi, a proto se rozhodl odkoupit i zbývající díl za 500 kop grošů od vratislavského děkana Apeczka, který spolu se svými bratry Deynem z Frankenštejnu a Mikulášem, získal polovinu řečeného hradu za 600 kop od Rüdigera Haugvice.[61]

Nákladná transakce alespoň dočasně zažehnala partikulární tendence na jednom z menších menzálních statků

---

[52] SUB V, s. 349-350, č. 454. Papež Mikuláš IV. vyhověl Tomášově prosbě dne 9. září 1290 (SUB V, s. 364-365, č. 476). Srv. dále také SUB V, s. 368-370, č. 480.

[53] SUB VI, s. 136-137, č. 170: „*...malefactores quidam dyabolo instigante procedentibus nobis nuper de Nisa versus Trebnitz...nec non qui terram Nisensem et Othmachoviensem...vastarunt et vastant spoliis, incendiis et rapinis...*"

[54] SUB VI, s. 163-164, č. 204: „*...castrum insuper Otmuchow, quod ex causis legitimis demoliri fecimus, ut asserit, moniti noluerimus reformare, ymo duo castra in territorio Nizensi constructa, quorum unum videlicet in Bela nos ob defensionem terre recognoscimus construxisse, alterum vero in Caldensteyn edificatum per inimicos ecclesie precibus et pretio redemisse, curiam eciam episcopalem in Calcow nobis remotis agentibus et absque nostra sciencia concrematam abductis animalibus et annonis de suis allodiis nos asserit concremasse. Dicit eciam nos novum pedagium sive theloneum in villa ecclesie dicta Cruthwald statuisse et ab hominibus ecclesie per captivitatem pecuniam extorsisse...*" Srv. také SUB VI, s. 159-160, č. 201.

[55] Srv. blíže SUB VI, s. 204-207, č. 254.

[56] Málo zdařilý portrét tohoto rodu se pokusil vytvořit M. CETWIŃSKI, „*Synowie Beliala*". *Z dziejów rycerstwa śląskiego w 1 połowie XIV wieku na przykładzie dziejów zamku Friedeberg i jego właścicieli*, in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech. Zamek, ed. K. Wachowski, Wrocław 1996, s. 21-25.

[57] SUB VI, s. 163-164, č. 204: „*...alterum vero in Caldensteyn edificatum per inimicos ecclesie precibus et pretio redemisse...*"

[58] SUB VI, s. 204-207, č. 254: „*...Quod unum de castris per ipsum noviter constructis in terra ecclesie prope Nyzam faciat demoliri et aliud reddat et assignet domino episcopo Wrat(islauiensi), quod Kaldensteyn wlgariter nuncupatur...*"

[59] SUB VI, s. 294-295, č. 376: „*...Theodrico milite fratre nostro castellano de Kaldsteyn...*"; s. 315, č. 410; s. 373-375, č. 475: „*...et fratribus nostris Theoderico castellano de Kaldensteyn...*"

[60] CDS XVI, s. 103-104, č. 2924; s. 137, č. 3034 a také NLB, s. 18, č. 4; s. 19, č. 5.

[61] G-M II, s. 210-211, č. 18: „*...quod predictum castrum Kaldensteyn forte potens castrum est et nobile, ymo multum utile ac proficuum terre Nisensi, que est Wratizlaviensis ecclesie patrimonium speciale...*"

a stala se tak vzorem pro další restituce. Snad ve stejné době, tedy ještě před polovinou 14. věku, upoutala Přeclavovu pozornost jihozápadní část niského knížectví s důležitou celní stanicí v Travné. Zdejší oblast krátce před rokem 1295 opanoval Bolko I. Svídnický, a jakkoliv krakovský biskup Jan v dubnu roku 1296 žádal úplnou renovaci biskupských privilegií,[62] vévoda dosáhl jistých ústupků. neboť na počátku 14. století ves Travnou i s mýtem držel jeho ministeriál Jindřich z Valdova, zatímco Vratislavi náležel pouhý desátek.[63]

Skromná država Jindřicha z Valdova se nacházela v exponované poloze na pomezí niského a svídnicko-javorského knížectví. Pouhá existence jednoho manství ovšem nemohla vyvážit ambice svídnického vévody, jenž proto někdy na přelomu 13. a 14. věku přistoupil k výstavbě hradu, který přejal jméno blízké osady **Javorník**. Pod tímto názvem je připomenut již v listopadu roku 1307, kdy v listině braniborského markraběte Heřmana svědčil javornický kastelán Richolf.[64] Nová pevnost, snad přímo s vědomím a souhlasem biskupa, strážila zemskou hranici i poměrně významnou stezku spojující Kladskou kotlinu s povodím řeky Nisy. Další cenné souvislosti odhaluje až smlouva Přeclava z Pogarel s Bolkem II. Svídnickým z 11. února roku 1348, v níž vévoda přiznal, že hrad byl a je lénem církve a že se tedy rozhodl přenechat svůj vlastnický podíl na Javorníku Přeclavovi z Pogarel výměnou za doživotní právo pobytu.[65] Nadto se zavázal, že na hrad nedosadí žádného purkrabího, jenž by dříve neslíbil věrnost vratislavskému biskupství.[66] Striktní požadavek sice teoreticky neutralizoval případné choutky dosazených správců, nicméně ani tato zdánlivě spolehlivá pojistka nezabránila Matyáši Trenczovi, aby se v závěru druhé třetiny 14. století nespojil s nemodlínským vévodou Jindřichem a nevydal mu hrad Javorník i s příslušenstvím.[67] Vratislavský biskup se proto obrátil na papeže Řehoře XI., který dne 20. června roku 1371 svěřil vedení procesu do rukou poznaňského biskupa.[68] Ten, jak se zdá, byl neobyčejně úspěšný, neboť již v červenci se ves Javorník objevila mezi vklady v zemských deskách, což alespoň nepřímo naznačuje, že hrad i s okolím opět přešel pod správu vratislavského biskupství.[69]

V Bolkovi I. Svídnickém právě tak jako v Jindřichovi IV. Probovi dožívala rytířská kultura doby Přemysla Otakara II., a jejich zápas s vratislavským biskupstvím lze proto vnímat jako razantní formu obrany knížecích práv v otmuchovské kastelánii. Vznešené proklamace se ovšem nezřídka snoubily s bezohledným kořistěním, které se po smrti svídnického vévody Bolka I. roku 1301 zvrhlo v naprostou anarchii. V chaosu oněch let vynikl rod s příznačným názvem Wüstehube, tedy *„pustý lán"*, jenž po celou první čtvrtinu 14. věku ovládal řadu osad v pásmu někdejší preseky a nezanedbatelným způsobem tak ovlivňoval dění v nisko-otmuchovském knížectví.

Nelichotivý predikát, včetně erbovního znamení v podobě tří vidlicovitě uspořádaných lilií provázených třemi (1,2) pětilistými růžemi,[70] neposkytuje právě jasnou představu o rodových kořenech pánů z Wüstehube (obr. 300). T. Jurek s nemalými rozpaky usoudil, že jejich původním sídlem byl nejspíš hrad Kolštejn v obci Branná na Opavsku (sic!)

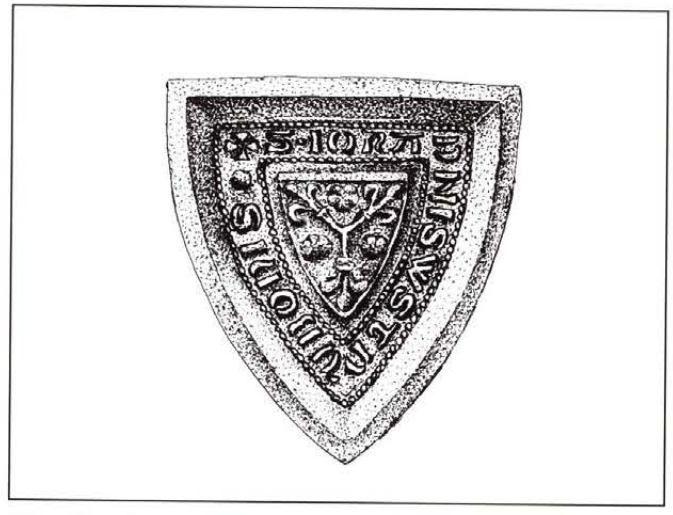

Obr. 300: Pečeť Jana řečeného Wüstehube z roku 1325. Zpracováno podle P. Pfotenhauera „Die Schlesischen Siegel von 1250 bis 1300 beziehentlich 1327". Breslau 1879, s. 36, tab. IX, č. 93.

[62] Srv. blíže SUB VI, s. 163-164, č. 204: *„...Dicit eciam nos novum pedagium sive theloneum in villa ecclesie dicta Cruthwald statuisse et ab hominibus ecclesie per captivitatem pecuniam extorsisse..."* a především pak SUB VI, s. 204-207, č. 254: *„...Quod pedagium sive teloneum in Cruchwald et in aliis bonis ecclesie non faciat nec recipiat dominus dux predictus..."*

[63] Srv. blíže CDS XIV-A, s. 22, č. 169: *„...Cruthenwalde habet XL mansos. Hinricus de Waldow tenet, decima est domini episcopi..."*

[64] Srv. blíže CDS X, s. 64, č. 87: *„...Richolfo castellano de Jawirnich..."*

[65] G-M II, s. 211-212, č. 19: *„...castrum Jawirnik in terra Nisensi situatum, quod alias est et erat feudum ecclesie per nos in maiori parte et partim eciam per venerabilem patrem dominum Priczlaum episcopum Wratislaviensem pro ipso successoribus et ipsa ecclesia Wratislaviensi comparatum..."*

[66] UGB, s. 304-305, č. 277: *„...daz wyr keyn Burcgrefen of dem vorgesprachen Huse czu Jawirnik nicht seczen sullen, her habe denne vor globyt an Arglist..."* Srv. také G-M II, s. 212-213, č. 20.

[67] G-M II, s. 228-229, č. 31: *„...quod dictus Mathias dolose fraudulenter et proditorie dicto duci et eius gentibus suo nomine recipientibus dictum castrum nocturno tempore aperuit et gentes ipsas recepit..."* Matyáš Trencz získal kastelánský úřad již roku 1363 (NLB, s. 29, č. 51) a jako příbuzný vévody Bolka II. byl zřejmě pokládán za spolehlivého správce.

[68] Srv. blíže G-M II, s. 228-229, č. 31.

[69] NLB, s. 54, č. 230. Srv. také NLB, s. 74, č. 393.

[70] Srv. blíže P. PFOTENHAUER, *Die schlesischen Siegel von 1250 bis 1300 beziehentlich 1327*. Breslau 1879, s. 36, tab. IX, č. 93.

a že tedy zřejmě pocházeli z Moravy.[71] Přihlédneme-li však k listině Bolka I. Svídnického z roku 1295, v níž se kníže zmínil o vykoupení Kaltenštejnu z moci „*...nepřátel kostela...*", pak není zcela vyloučeno, že se za anonymními škůdci mohli skrývat právě Wüstehubové.[72] První naprosto spolehlivé údaje se však objevují až na počátku 14. století. V letech 1303-1309 se Jan, řečený „*Vusthube*" pohyboval v okruhu svídnicko-fürstenberských ministeriálů.[73] Zároveň ale sledoval situaci v Čechách, kde mu rozhárané poměry za vlády Jindřicha Korutanského umožnily napadat východočeské statky zbraslavských cisterciáků, kterým pak nezbylo než vyplatit odstupné ve výši 40 hřiven.[74]

Drzé provokace záhy přesáhly únosnou mez. Snad roku 1313 se Jan Wüstehube, „*dědic na Kolštejně*" nepohodl s vratislavským knížetem Jindřichem VI. a dočasně ztratil svá léna v okolí Slezské Středy.[75] Asi ve stejné době došla trpělivost i vratislavskému biskupovi, jehož stížnost vyslechl samotný papež Kliment V., který dne 21. prosince roku 1313 vyzval magdeburského metropolitu, pražského a olomouckého biskupa, aby zamezili dalšímu rozchvacování držav vratislavského biskupství.[76] Není známo, zda se oslovení preláti ujali svěřeného úkolu. Výpověď písemných pramenů svědčí spíše o opaku, neboť drobné přepady v režii rodu Wüstehube citelně poznamenaly i závěr episkopátu Jindřicha z Vrbna. Ještě 6. května roku 1318 prodal kapitule majetek v hodnotě 100 kop s cílem získat finance na obranu církevního zboží v niském knížectví před nájezdy Wüstehubů.[77]

Zpupnou aroganci útočníků a bezmoc oloupených zvěčnil na stránkách své formulářové sbírky vratislavský kanovník Arnold z Protzan, jenž ve čtyřech obšírných relacích jménem vratislavského biskupa Jindřicha z Vrbna obvinil Jana a Jindřicha Wüstehube z drancování církevního vlastnictví v okolí Otmuchova, Nisy a Vanzova,[78] z napadení Pačkova, kde při bohoslužbách zranili nebo přímo zabili několik věřících a nadto zajali a na svém hradě uvěznili zdejšího fojta i jeho syna.[79] Tito, dle Arnolda „*synové Beliala*" a možná i heretici,[80] svou ničemností podporovali ve Slezsku kacířství, protože biskup Jindřich pro neustálé války nemohl opustit knížectví a čelit ve Vratislavi šířícím se bludům.[81]

Veřejně deklarovaná neústupnost však ani jedné ze stran nebránila v přímém vyjednávání, jehož komplikovaný průběh (bohužel bez jasné chronologie) zachycují dva nedatované listy Jindřicha Wüstehube, „*dědičného pána na Kolštejně*". Oba jsou adresovány niským měšťanům, přičemž v prvním Jindřich žádal ochranný glejt s platností čtrnácti dnů po svatém Janu,[82] v druhém naopak hrozil měšťanům pomstou za neuctivé chování, jehož se mu dostalo minulý čtvrtek v průběhu návštěvy biskupského dvora.[83] Letité předsudky a především pak vyhrocený vztah církve k rodu Wüstehube se podařilo překlenout až na sklonku první čtvrtiny 14. století, neboť v květnu a prosinci roku 1325 Jan řečený Wüstehube, se souhlasem manželky Alžběty a synů Jana a Jindřicha, postoupil klášteru v Kamenci část rodových držav. Nezvykle štědrou donaci zdůvodnil jednak škodami, které cisterciákům způsobil jeho zesnulý bratr

[71] T. JUREK, *Obce rycerstvo na Śląsku do połowy XIV wieku*. Poznań 1996, s. 307. In margine dodáváme, že M. CETWIŃSKI, „*Synowie Beliala*", s. 21-25 se nastíněnému problému elegantně vyhnul.

[72] SUB VI, s. 163-164, č. 204: „*...alterum vero in Caldensteyn edificatum per inimicos ecclesie...*"

[73] CDS X, s. 57-58, č. 78; CDS XVI, s. 41, č. 2751; s. 148-149, č. 3075.

[74] *Chronicon Aulae regiae*, FRB IV, s. 167: „*...Dedimus tunc Jesconi de Schiltberg, ut solum uno anno nobis parceret, marcas centum octaginta, Petro de Santbach ac suis amicis marcas sexaginta, Johanni Wusthub quadraginta, Vlrico de Brandeiz marcas triginta...*"

[75] CDS XVI, s. 252-253, č. 3384.

[76] CDS XVI, s. 253, č. 3385.

[77] CDS XVIII, s. 81, č. 3794. Srv. také CDS X, s. 84-87, č. 111.

[78] CDS V, s. 38-39, č. 50: „*...Cum Iohannes Wsthube et...frater eius una cum...de...necnon...de...cum aliis ipsorum conplicibus ausu sacrigelo terram et bona ecclesie nostre Wrat. in Othmuchoviensi, Nyzensi, et Wansoviensi territoriis inhumaniter destruxerint, et non cesset destruere spoliis, incendiis et rapinis, pauperes homines tam in ecclesiis quam cimiteriis capiendo, spoliando, et quoddeterius est miserabiliter et crudeliter occidendo...*" Srv. také CDS V, s. 34-37, č. 48.

[79] CDS V, s. 37-38, č. 49: „*...H. de...tamquam perdicionis et desperacionis filii modo noviter in Civitate ecclesie nostre et nostra Paczow absque omni causa et nulla contradiccione nobis facta manu armata in ecclesiam irruentes plures cives et homines ecclesie, qui pro audiendis divinis ad ecclesiam convenerant...crudeliter occiderunt, et demum pluribus vulneratis ad mortem, advocatum nostrum et ecclesie nostre de Paczkaw et filium violenter et ignominiose tractos de ecclesia ad castrum suum...abduxerunt...*"

[80] CDS V, s. 40, č. 51: „*...ut hidem filii Belial...*"

[81] CDS V, s. 55-56, č. 70: „*...Sane quamquam ad presens propter graves insidias et insultus predonum de...et quorundam pestilencium aliorum, qui terre nostre Othmuchoviensi et Nyzensi firmammentum ponunt horridis incendiis et rapinis, quibus sine intermissione resisti oportet, causis inevitabilibus prepediti inquisicioni huiusmodi pravitatis heretice non possumus personaliter interesse...*"

[82] CDS XVIII, s. 82, č. 3799.

[83] CDS XVIII, s. 82, č. 3798. M. CETWIŃSKI, „*Synowie Beliala*", s. 23 ovšem ctil tradiční, tedy obrácenou chronologii obou dokumentů.

Jindřich se synem Hankem, jednak také starostí o spásu své vlastní rodiny.[84]

Bezohledný teror rodu Wüstehube v průběhu pouhých tří desetiletí zcela rozvrátil správní strukturu v jižním dílu niského knížectví. Tristní úpadek autority vratislavského biskupství dozajista lze přičíst pasivitě a snad i neschopnosti Jindřicha z Vrbna, jenž zjevně nestačil na svůj úřad a nedokázal eliminovat řádění těchto sveřepých válečníků. Budiž však jedním dechem řečeno, že jméno Wüstehube budilo nemalý respekt i v českých zemích. Konečně rodovým sídlem byl hrad Kolštejn, jehož poloha na moravské straně zemské hranice přímo vybízela k loupeživým výpadům do Slezska, východních Čech i na severní Moravu, a jestliže se Wüstehubové nakonec prosadili v mocenské doméně vratislavského biskupství, pak možná také proto, že se vraceli do důvěrně známého prostředí, v němž se pohybovali asi již na sklonku 13. věku a mnohé, byť jen nepřímo, naznačuje, že některý z Wüstehubů si zde krátce před rokem 1295 nechal vystavět hrad Kaltenštejn.[85]

Shodným dispozičním uspořádáním v podobě oválného jádra s volně stojícím bergfritem, za nímž se skrýval palác, se vyznačuje rovněž hrad **Frýdberk**, jehož počátky souvisí s výboji Jana Wüstehube. První spolehlivý záznam v rejstříku desátků vratislavského biskupství totiž obsahuje údaje o zcizené biskupské vsi „*Sestrechowitz*" o rozloze 24 lánů, v níž si Jan Wüstehube zbudoval hrad jménem „*Vridebergk*".[86] Nedatovaný soupis biskupského jmění byl vypracován na základě starších záznamů někdy za episkopátu Jindřicha z Vrbna, tedy mezi léty 1302-1319,[87] a snad tedy nepochybíme, posuneme-li vznik hradu až do doby kolem roku 1310. Frýdberk zřejmě plnil funkci výchozího bodu i spolehlivého zázemí wüstehubských tažení. Možná, že právě tady byl uvězněn pačkovský fojt,[88] nicméně další přímá zpráva o hradu pochází až ze 7. prosince roku 1325, kdy Jan Wüstehube vystavil na Frýdberku listinu pro cisterciácký klášter v Kamenci.[89] Někdy po tomto datu, jistě však před 21. červencem roku 1340, přešel hrad do rukou Jindřicha Haugvice,[90] který ale na Frýdberku nesídlil a svěřil jeho správu purkrabímu Jindřichovi z Ledlova.[91] Synové a dědicové Jindřicha Haugvice, Heynko a Václav, pak již neodolali nabídce biskupa Přeclava z Pogarel, jenž dne 26. července roku 1358 odkoupil hrad a panství Frýdberk za ohromnou sumu 3100 kop grošů s odůvodněním, že z hradu vzešlo mnoho křivd a nepravostí.[92]

K okruhu wüstehubských hradů by snad bylo možno přiřadit i **Rychleby** v údolí Račího potoka. Fortifikace sice není zmiňována písemnými prameny, avšak archeologické nálezy lokalitu poměrně spolehlivě datují do závěru 13., respektive počátku 14. století. Velmi zajímavým se však jeví půdorysné schéma. Rychleby tak jako Kaltenštejn, Kolštejn nebo Frýdberk reprezentují typ jednoduché oválné dispozice se zataženým bergfritem a chráněným palácem; právě takové uspořádání nese pečeť wüstehubské stavební aktivity.[93] Je-li nastíněný směr úvah správný, pak rychlebský hrad jistil západní hranu wüstehubského dominia a současně strážil stezku směřující údolím Račího potoka k celní stanici v Travné. Tu sice na počátku 14. věku ovládal Jindřich z Valdova, nicméně roku 1358 byla součástí haugvické državy a formálně by tedy i ona, již jen svou příslušností k Frýdberku, připouštěla wüstehubskou přítomnost v západním cípu niského knížectví.[94]

Fortifikační systém v údolí Račího potoka doplňoval ještě nevelký objekt známý dnes pod názvem **Pustý zámek**. Drobné opevnění, jež zřejmě neslo pouze dřevěnou či dřevohlinitou zástavbu, svým umístěním na severovýchodní hraně Račího údolí s volným výhledem do niské roviny plnilo funkci jakési předsunuté hlásky rychlebského hradu, a protože archeologický materiál lze vročit do první poloviny 14. století, je možné, že toto sídlo, vybudované snad Wüstehuby, snad Haugvici, zaniklo nedlouho po majetkoprávních změnách v roce 1358.

V červenci roku 1358 Přeclav z Pogarel (obr. 301) úspěšně završil restituci církevního jmění v oblasti někdejšího pohraničního hvozdu a navázal tak na slavnou éru Tomáše II. Vratislavské biskupství vstoupilo do svého zlatého věku, nicméně právě tak nelze pominout, že tolik obdivovaná konsolidace biskupské menzy probíhala za nemalých finančních obětí. Jen v letech 1345-1358 Přeclav z Pogarel vyplatil obnos ve výši bezmála 4 000 kop a jako protihodnotu obdržel sice kompaktní, leč ekonomicky již nepříliš

[84] CDS X, s. 100-101, č. 129; s. 105-106, č. 132; s. 106, č. 133.
[85] Srv. blíže SUB VI, s. 163-164, č. 204 a také pozn. 72 na s. 446.
[86] Srv. blíže CDS XIV-A, s. 21-22, č. 168: „*...Sestrechowitz habet XXIIIJ mansos, sed Johannes Wisthub fecit castrum nomine Vridebergk...*"
[87] Sv. např. F. STOLLE, *Das antiquum registrum des Breslauer Bistums, eine der ältesten schlesischen Geschichtsquellen*, ZVGS 60, 1926, s. 133-156; E. MAETSCHKE, *Die Entstehung des Liber Fundationis*, ZVGS 77, 1943, s. 22-33; R. ZUBER, *Osídlení Jesenicka do počátku 15. století*, s. 38.
[88] CDS V, s. 37-38, č. 49: „*...advocatum nostrum et ecclesie nostre de Paczkaw et filium vilolenter et ignominiose tractos de ecclesia ad castrum suum...abduxerunt...*"
[89] CDS X, s. 105-106, č. 132: „*...Actum et datum in Vredeberk...*"
[90] CDS XXX, s. 128, č. 6473.
[91] Srv. např. CDS XXX, s. 128, č. 6473; CDS X, s. 179-180, č. 223: „*...Henrico de Lydlow burggravio Fredebergensi...*"
[92] G-M II, s. 219-223, č. 26: „*...ab hominibus et dominis dicti castri mala plurima sunt perpessi, sed eciam gentes et incole circumviciniarum terrarum depredacionibus et gravařminibus iniuriis multipliciter turbabantur...*"
[93] Hrad Kolštejn se svou polohou vymyká teritoriálnímu vymezení zkoumané problematiky. Půdorys hradu však byl publikován. Srv. např. B. SAMEK, *Umělecké památky Moravy a Slezska. 1. svazek A/I.* Praha 1994, s. 121.
[94] G-M II, s. 219-223, č. 26: „*...ipsi castro adiacentibus, cum prediis et villis videlicet...Krutinwalde...*"

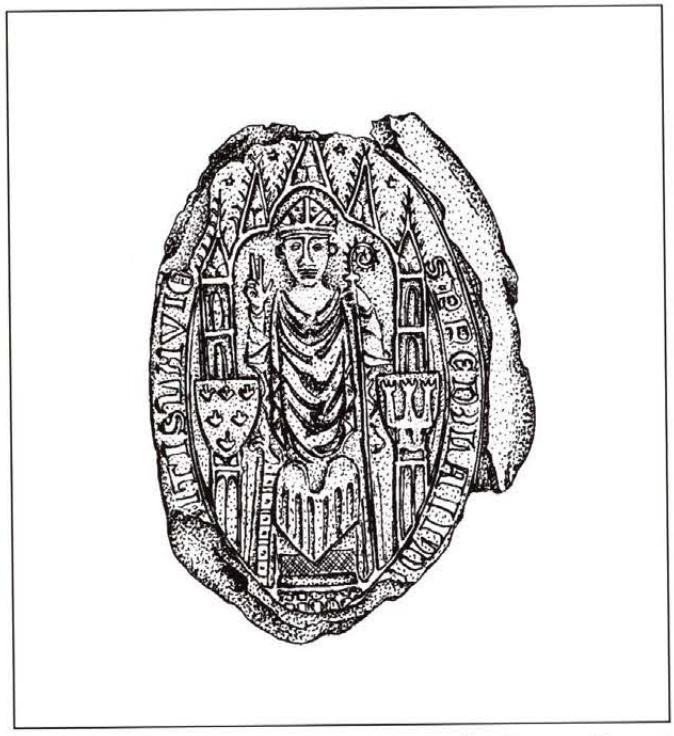

Obr. 301: Pečeť vratislavského biskupa Přeclava z Pogarel z 15. března roku 1374. Uloženo v SOkA v Jeseníku, fond Archiv fary Vidnava, inv. č. 1. Skutečná velikost.

perspektivní hornatou oblast na kladsko-slezském pomezí. Nadto byl nucen řešit vážný problém v podobě nevyvážené soustavy čtyř kamenných hradů. Nevhodně situované hradní dvojice Javorník-Rychleby a Kaltenštejn-Frýdberk kladly vysoké nároky na správní strukturu a především neúměrně zatěžovaly hospodaření okolních vesnic, jejichž výnos musel zajistit základní potřeby hradních posádek a často i nákladné stavební úpravy. Sídlištní síť se tak již v závěru druhé třetiny 14. století ocitla ve vážné krizi a bylo jen otázkou času, kdy se pracně shromážděný majetek rozplyne v nekonečné spirále rostoucích dluhů.

Loupež v údolí Bílého potoka

Tíživé bezvládí v jižním dílu niského knížectví na dlouhá léta ochromilo nejen všední život nově vysazených osad v pásmu bývalé preseky, ale také přirozenou vazbu slezského prostředí na Přemyslovci ovládaný prostor Hrubého Jeseníku. Zhoubná anarchie otřásla křehkou stabilitou tohoto spoře kolonizovaného území, jež bylo vystaveno drsnému nátlaku a nejednou i bezohlednému drancování.[95] Násilné excesy ohrožovaly rovněž bezpečnost lokálních komunikací a především pak provoz na dálkové obchodní stezce v údolí Černé Opavy. Zdá se, že právě nepřehledná, ne-li pak přímo kritická situace v nisko-opavské kontaktní zóně stála u zrodu pozoruhodného komplexu fortifikací, jenž nejspíš již na přelomu 13. a 14. věku poměrně spolehlivě kontroloval všechny důležitější horské průsmyky na moravsko-slezském pomezí. Tato dozajista úctyhodná soustava opevněných sídel však od počátku disponovala jen velmi skromným zázemím, jehož hodnotu dále snižoval převážně hornický charakter nejbližších vesnic. Pracně zbudované opěrné body byly proto odkázány na přepravní kapacitu komunikačního systému, k němuž se zřejmě pojí zmínka o celní komoře ve městě Bruntále z 28. prosince roku 1295[96] a také pozdní relace známého geografa počátku 16. století Bartoloměje Steina s popisem Jesenické cesty.[97]

Údolí Černé Opavy jako perspektivní spojnice Moravy a Slezska poměrně dlouho unikalo pozornosti mocenských elit českého a polského státu. K zásadnímu obratu došlo až na přelomu 12. a 13. věku. Narůstající zájem Přemyslovců o zdejší region dokládá především lokace města Bruntálu někdy kolem roku 1213[98] a stejným způsobem lze chápat zábor zlatých dolů moravským markrabětem Vladislavem Jindřichem nedlouho před rokem 1222.[99] Nepřehlédnutelná česká aktivita na Bruntálsku a Zlatohorsku ovšem neznamená, že by Přemyslovci cílevědomě směřovali k ovládnutí důležitých horských průsmyků. Svůdnějším a tedy i přitažlivějším cílem byla nepochybně slibná naleziště drahých kovů v tehdy jen řídce osídlených oblastech Nízkého a Hrubého Jeseníku.[100]

Hornickou kolonizaci v často až extrémních polohách do značné míry podmiňovala spolehlivá soustava cest a stezek. Nejvýznamnější z nich – Jesenická – procházela údolím Černé Opavy a již nedlouho po polovině 13. století vznikl v těsné blízkosti této komunikace hrad **Freudenštejn**, jehož osudy bohužel unikly pozornosti soudobých kronikářů, a tak pouze mapa bruntálského panství z roku 1579 uchovala původní název lokality.[101] Poloha fortifikace ovšem poměrně spolehlivě napovídá, že Freudenštejn zajišťoval bezpečnost

[95] Srv. např. vyplenění Zlatohorska na jaře roku 1285 (SUB V, s. 167-168, č. 206; s. 168-169, č. 207; s. 169, č. 208).
[96] CDM V, s. 57-58, č. 58: *„...theloneum in Grecz et in Wrewdintal..."* K dataci listiny srv. J. ŠEBÁNEK, *Studie o kanceláři Dětřicha, biskupa olomouckého (1281-1302)*, ČMatMor 50, 1926, s. 171-275 (zde především s. 181 a 221).
[97] *Descriptio tocius Silesie*, SRS XVII, s. 20-21: *„...dort führt eine steile Straße, da sogenannte Gesenke..."* Dále srv. také P. KOUŘIL - D. PRIX - M. WIHODA, *Středověké fortifikace a „Jesenická stezka" v údolí Černé Opavy*, AH 23, 1998, s. 111-131.
[98] CDB II, s. 237-239, č. 246.
[99] CDB II, s. 244-245, č. 254.
[100] Srv. např. J. NOVÁK - V. ŠTĚPÁN, *Vývoj dolování zlata ve zlatohorském rudném revíru do počátku 17. století*, Studie z dějin hornictví 15, 1984, s. 70-86; TÍŽ, *Těžba a rýžování zlata v Jeseníkách*, Vlastivědné listy 11, 1985, s. 30-32.
[101] A. PESCHKE, *Die Karte der Herrschaft Freudenthal um 1579*, FL 14, 1934, s. 37-42.

Jesenické stezky v nepřehledném a mocensky zřejmě ještě nevyhraněném prostoru.[102]

Ne všechna opevněná sídla v blízkosti Jesenické stezky měla bezprostřední, či přímo exkluzivní vztah k systému středověkých cest. Čítankovým příkladem tu může být Zlatohorsko, kde Přemysl Otakar II. patrně v závěru třetí čtvrtiny 13. věku dal vystavět hrad Edelštejn jako správní a tezaurační centrum výnosného distriktu a snad obdobné funkce lze předpokládat u Leuchtenštejnu, jenž byl vybudován s odstupem několika málo desetiletí, nejpozději však na počátku 14. století, na svahu protilehlé Biskupské kupy. Obě pevnosti přitom již jen svou existencí bezesporu chránily vyústění Jesenické stezky.[103]

Stoupající význam obchodního spojení přes údolí Černé Opavy na straně jedné a naopak vleklé nepokoje v sousedním niském knížectví na straně druhé ještě v posledních letech 13. věku prokázaly, že Freudenštejn a excentricky situovaný Edelštejn nemohou zaručit bezpečný průchod kupeckých karavan ani ochranu důležitého lokálního střediska „*Gesenke*" nad soutokem Černé, Bílé a Střední Opavy na katastrálním území dnešního Vrbna pod Pradědem.[104] Právě proto snad ještě na sklonku přemyslovské epochy doplnila stávající komplex fortifikací dvojice menších hradů. Severní a severovýchodní přístup k tomuto sídlišti hájil hrad Quingburg. Boční údolí Bílého potoka ve směru na Bukovice a Jeseník pak jistil Weisenštejn s výše vysunutou hranolovou věží později zvanou Rabenštejn.

Skromná kolekce archeologických nálezů posunuje genezi těchto objektů až někam do závěru 13. století, když výzkum písemných pramenů až donedávna nepřinášel relevantní výsledky. První vskutku zásadní údaje nečekaně nabídl důkladný rozbor formulářové sbírky města Opavy z druhé čtvrtiny 14. věku.[105] Ze dvou neúplných záznamů totiž vyplynulo, že tzv. Pustý zámek v údolí Bílého Potoka lze velmi pravděpodobně ztotožnit se zde připomínaným hradem **Weisenštejn**, který se někdy v první třetině 14. století dostal do rukou Ulmana z Linavy. Umístění hradu na komorním zboží,[106] spolu s celní a strážní funkcí objektu, jenž nadto postrádal přímé zemědělské zázemí, naznačuje, že Ulman ovládal údolí Bílého potoka z titulu zeměpanského purkrabího. Ctihodný úřad však naplnil zcela novým a nutno dodat, že i poněkud bizarním obsahem, neboť oba formulářové kusy shodně vypovídají, že Ulman přepadl, oloupil a povraždil poddané vratislavského (?) biskupa a s kořistí i zajatci se uchýlil na hrad „*...weyssensteyn....*" Krvavý incident v údolí Bílého potoka zjevně přesáhl lokální rámec a hrozil přerůst v nebezpečný konflikt. Poškození se obrátili s prosbou o pomoc na opavské (?) měšťany, kteří zase prostřednictvím zemského hejtmana Heynka z Hlubčic vyzvali opavského vévodu Mikuláše (II.) k zákroku proti škůdcům. Ulman z Linavy údajně ignoroval výzvy Opavských a měšťané se tedy dohodli s Heynkem z Hlubčic na ozbrojené intervenci.[107] Není již zcela jisté, zda k trestné výpravě skutečně došlo a zda byl Ulman vůbec nějakým způsobem potrestán, nicméně archeologický materiál prozatím nevylučuje možnost zániku hradní dvojice Weisenštejn-Rabenštejn v první polovině, respektive ve druhé čtvrtině 14. století, čemuž by odpovídal odkaz na Heynka z Hlubčic, jenž je připomínán v hodnosti zemského hejtmana roku 1327,[108] a Ulmana z Linavy, který se nejpozději od roku1331 pohyboval v blízkosti opavského vévody.[109]

Zánik opevněných sídel v údolí Bílého potoka mimo jiné indikuje pokles významu této vedlejší trasy Jesenické stezky v průběhu druhé čtvrtiny 14. věku, kdy zřejmě nabývala na významu její severní větev vedoucí údolím Černé Opavy. Zdejší úsek strážila dvojice opěrných bodů, o nichž písemné prameny bohužel opět mlčí. Starší z nich, **Quingburk**, kladou archeologické nálezy do závěru 13. století. Mladší **Drakov** využil plochu skalnatého suku nedaleko řečiště Černé Opavy v těsné blízkosti středověké komunikace a sloužil patrně jako opevněná celnice (?) a předsunutá hláska výše situovaného Quingburku.[110]

Impozantní rozhled do okolní krajiny a tedy i brilantní optická kontrola komunikační sítě charakterizují jen necelé 4 km vzdálený **Koberštejn**, jehož jméno nám uchoval pouze urbář zlatohorského panství z roku 1687.[111] Absence jiných písemných zmínek pohříchu

[102] Dále srv. P. KOUŘIL, *Die Burg Freudenstein in Schlesien und ihr Hinterland*, in: Život v archeologii středověku, Praha 1997, s. 382-393 a také s. 425.

[103] Srv. blíže P. KOUŘIL - D. PRIX - M. WIHODA, *Středověké fortifikace a „Jesenická stezka"*, s. 113-115; P. KOUŘIL - M. WIHODA, *Hrad Edelštejn*, s. 350-355.

[104] Osada někdy v první polovině 14. století zanikla, neboť kníže Mikuláš II. povolil Janu Bruxerovi obnovit městečko „*Gesenke*". Srv. blíže CDS XX, s. 40, č. 102.

[105] K rukopisu tzv. Opavského formuláře srv. blíže D. TŘEŠTÍK, *Miejski formularz Opawski z początku XIV wieku*, Śląski Kwartalnik Historiczny, Sobótka 15, 1960, s. 1-14; F. ŠIGUT, *Opavský formulář*, SlSb 59, 1961, s. 212-229; TÝŽ, *Opavský formulář*, SlSb 60, 1962, s. 97-107 a s. 389-396.

[106] Srv. blíže V. PRASEK, *Překlad s výkladem na dílčí listy země Opavské z r. 1377*, 7. Program českého vyššího gymnasia v Opavě, Opava 1890, s. 3-24.

[107] Srv. blíže *Opavský formulář*, f. 78 a 80 a také P. KOUŘIL - D. PRIX - M. WIHODA, *Středověké fortifikace a „Jesenická stezka"*, s. 128-129.

[108] CDS XXII, s. 30, č. 4704.

[109] CDM VI, s. 324-325, č. 423.

[110] Srv. blíže P. KOUŘIL - M. PLAČEK, *Dvě neznámé drobné středověké fortifikace na Bruntálsku*, ČSM-B, 34, 1985, s. 193-200; TÍŽ, *Revizní průzkum hradů Quingburgu a Koberštejna (okres Bruntál)*, AH 11, 1986, s. 221-230; P. KOUŘIL - D. PRIX - M. WIHODA, *Středověké fortifikace a „Jesenická stezka"*, s. 121.

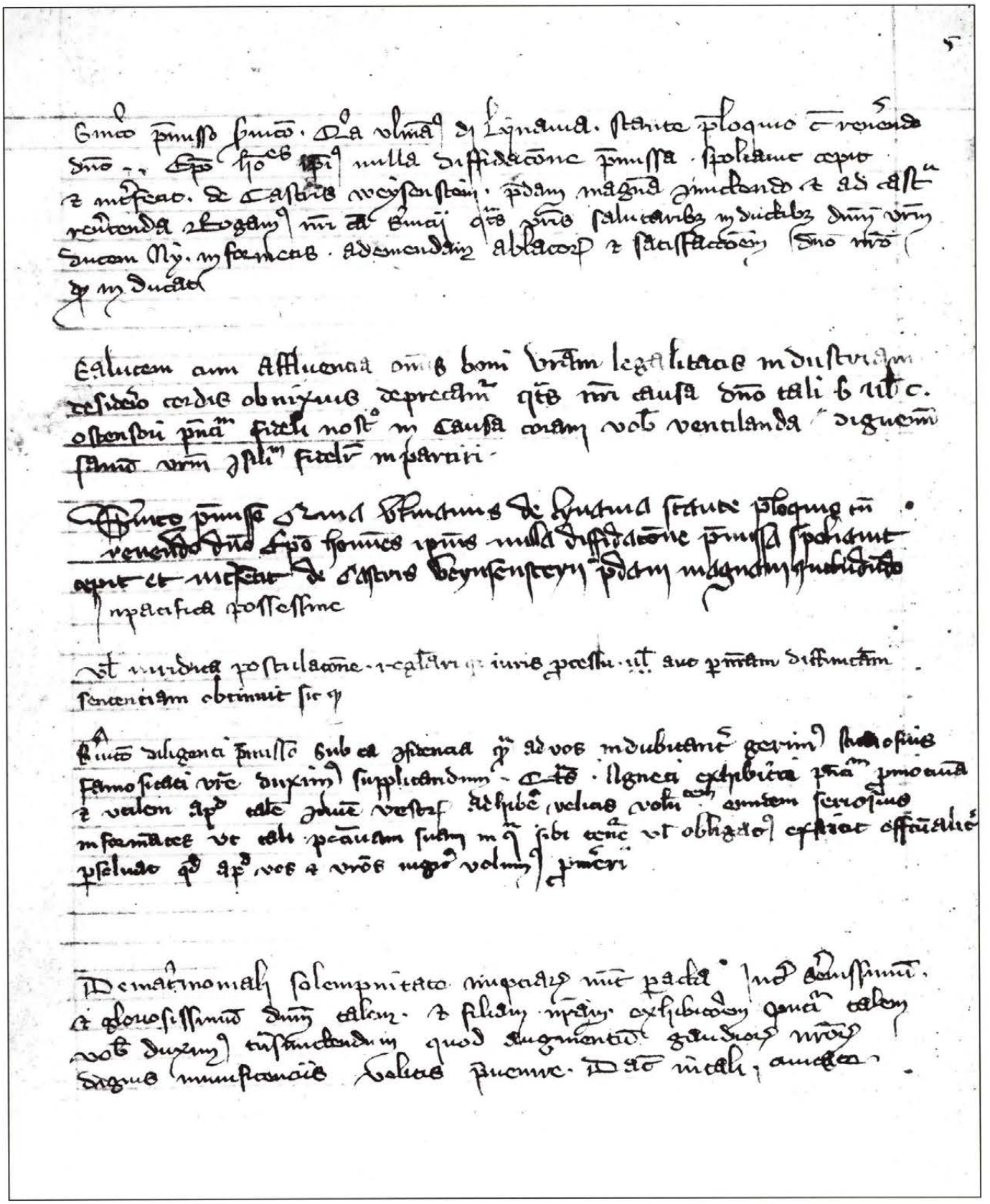

Obr. 302: Nedatované zápisy v Opavském formuláři z první poloviny 14. století se zprávou o oloupení kupců Ulmanem z Linavy nedaleko hradu Weisenštejna (srv. blíže katalogové heslo Weisenštejn - Rabenštejn). Uloženo v Národní knihovně ČR, odd. Rukopisů a starých tisků, fond Rukopisy, sign. V A6.

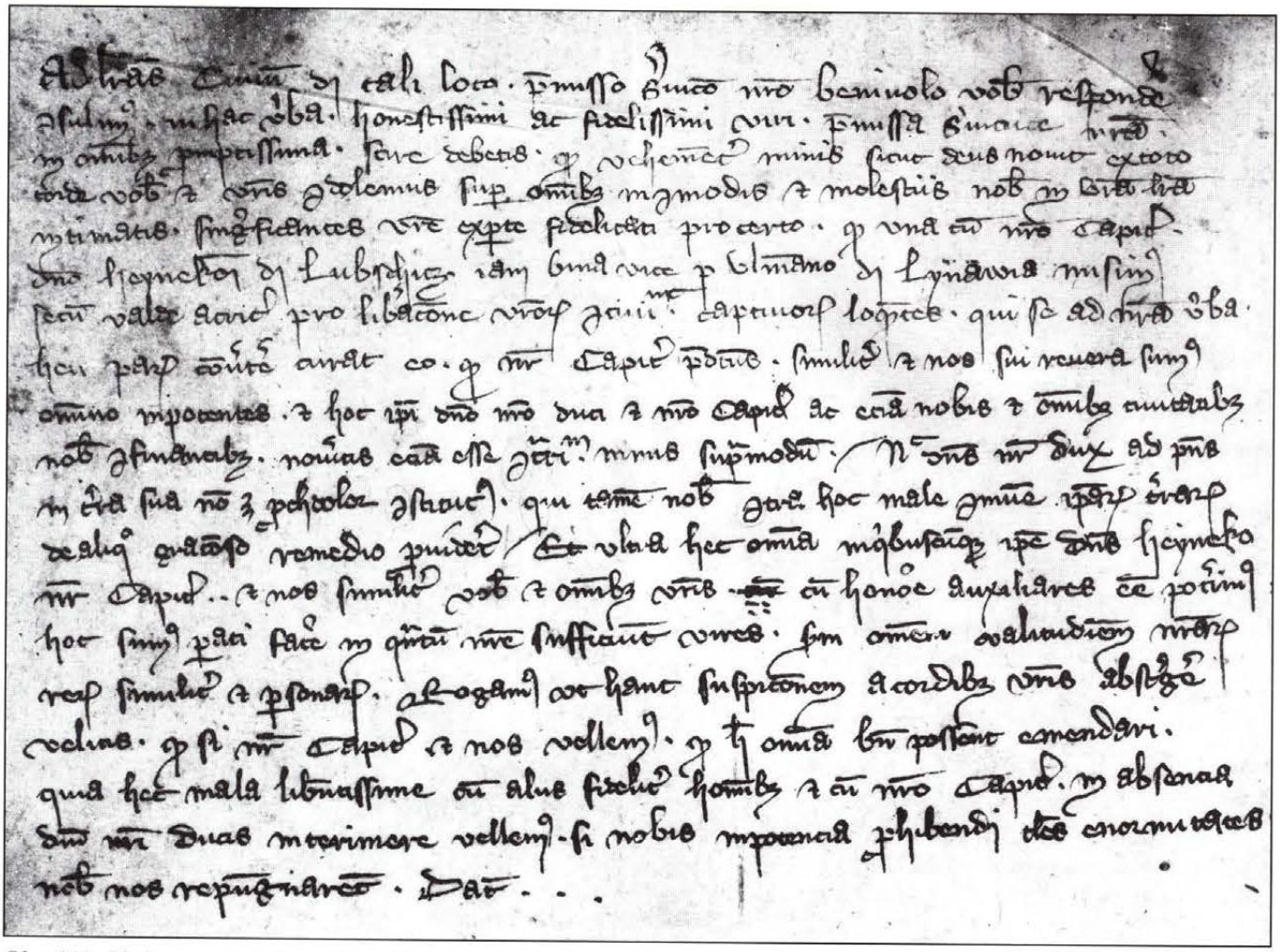

Obr. 302: Nedatované zápisy v Opavském formuláři z první poloviny 14. století se zprávou o oloupení kupců Ulmanem z Linavy nedaleko hradu Weisenštejna (srv. blíže katalogové heslo Weisenštejn - Rabenštejn). Uloženo v Národní knihovně ČR, odd. Rukopisů a starých tisků, fond Rukopisy, sign. V A6.

dokonale zatemňuje počátky hradu, a není proto zcela jasné, kdy a kým bylo sídlo založeno. Zvolená poloha opevnění však prozrazuje, že fundátorem musel být mimořádně vlivný člověk, což v údolí Černé Opavy ukazuje na opavského vévodu, jehož zájmy v oblasti citelně poškodilo předání Edelštejnu do rukou Tomáše II. roku 1281 a Koberštejn by podobně jako Leuchtenštejn mohl být jistou náhradou za ztracenou pevnost. Nelze však zcela vyloučit, že Koberštejn alespoň dočasně náležel do mocenské sféry niského knížectví a pak by mohl být pokládán za dílo některého ze slezských knížat, včetně biskupa vratislavského. Toliko pro úplnost dodejme, že se na Jesenicku po roce 1290 výrazně angažoval Bolko I. Svídnický, v jehož službách působila šlechtická rodina *„...von Kobershain..."*[112] Nastíněná hypotéza je samozřejmě jen jednou z možných, protože ve třicátých letech 14. věku se na Ratibořsku u dvora Mikuláše II. Opavského vyskytoval Herbord řečený Koberno,[113] a tak jistou představu o osudech tohoto sídla poskytuje pouze kolekce archeologických nálezů, kterou je možno vročit do 14. století.

Přehlédneme-li opět stručný nástin vývoje a úlohy fortifikací v údolí Černé Opavy, pak je více než patrné, že monumentální soustava hradů podél Jesenické stezky vznikala postupně, v závislosti na politických a mocenských potřebách hornatého prostoru na nisko-opavském pomezí. Pozoruhodný komplex opevněných sídel získal svou vrcholnou podobu ve třech základních fázích. První z nich je datována třetí čtvrtinou 13. století a spadá sem založení

[111] *Urbář panství Zlatých Hor*, s. 1.

[112] Srv. T. JUREK, *Obce rycerstwo na Śląsku*, s. 243.

[113] CDS II, s. 133-134, č. 27: *„...et Herbordi, qui cognominatur Coberno..."* Srv. také P. KOUŘIL - D. PRIX - M. WIHODA, *Středověké fortifikace a „Jesenická stezka"*, s. 121-122.

Freudenštejnu a Edelštejnu. Druhá fáze zjevně souvisí s rozvojem osídlení a částečně také s rozkladem zeměpanských struktur v sousedním niském knížectví a je zastoupena hradní dvojicí Weisenštejn - Rabenštejn a Quingburkem. S mírným časovým odstupem, snad již na přelomu 13. a 14. věku, doplnil stávající systém Koberštejn, když do stejné doby zřejmě sahají počátky hradu Leuchtenštejnu u Zlatých Hor.

Zevrubná reflexe politických a hospodářských souvislostí prokázala dominantní postavení Přemyslovců v strategicky velmi zajímavém prostoru Hrubého Jeseníku. Energická expanze českého státu se plně projevila právě při zakládání hradů, kde s výjimkou nejasných lokací Leuchtenštejnu a Koberštejnu nenacházíme, a to ani hypoteticky, jiného stavebníka než českého krále nebo opavského vévodu. Latentní slabinou tohoto zdánlivě dokonalého systému však byla jeho náročnost. Skromný potenciál řídce osídlené krajiny pokrýval jen zlomek nezbytných nákladů, jejichž smysl dále zpochybnila rychlá normalizace politických poměrů v niském knížectví. Není tedy divu, že řada hradů, mimo jiné i v souvislosti s reorganizací správy za Mikuláše II. Opavského, nepřečkala ani polovinu 14. století.

Vévoda bez vévodství

Přemyslova smrt na Moravském poli v osudný den sv. Rufa roku 1278 rázně zhatila mnohé plány a naděje přemyslovského domu.[114] Kvetoucí dědictví mrtvého krále se rázem ocitlo v nelichotivém postavení bezbranné kořisti, k níž se upínala lačná pozornost nejednoho z Rudolfových spojenců. Temné obavy se počaly naplňovat již v den bitvy, kdy zdivočelé tlupy lehké kumánské jízdy vydrancovaly moravské pohraničí. Bezuzdné řádění uherských oddílů ovšem křížilo taktické plány římského krále, jenž po několika málo dnech propustil valnou část svého vojska, včetně početného, leč krajně neukázněného kontingentu uherského krále Ladislava IV.,[115] a sám, jsa provázen pouhým zlomkem svých někdejších sil, postupoval na sever. Již nazítří tábořil u Valtic, odkud zpravil benátského dóžete Giacoma Contarini o svém triumfálním vítězství[116] a 28. srpna stanul na moravské půdě. V polním ležení u Dyjákovic, posléze u Ivančic a Rosic v průběhu měsíce září velkomyslně přijal hold moravské šlechty a s prozíravostí hodnou velkého státníka navázal přátelské kontakty s olomouckým biskupem Brunem.[117] Stranou nezůstal ani městský stav. Dne 20. září se Rudolfovi poddala Olomouc,[118] o devět dní později Hlubčice,[119] přičemž soudobá kolmarská kronika a především pak formulářová sbírka Rudolfova notáře Andrease de Rode přinejmenším naznačují, že obdobný slib složila i jiná moravská města.[120]

Poslední dny a týdny horkého léta roku 1278 se nesly ve znamení dynamické kampaně římského krále, před jehož majestátem se v pozoruhodně krátkém čase sklonila celá Morava. Sebevědomý Habsburk však mohl jít ještě dále. Mohl zpochybnit právní status markrabství jako dědičné přemyslovské domény s úmyslem rozmnožit vlastní rakouské državy, nicméně neučinil tak, a nejspíš tedy bude nutno odmítnout poměrně oblíbenou spekulaci, že Rudolf v době interregna cílevědomě směřoval k odtržení jihomoravských provincií.[121] Naopak daleko od pravdy nejspíš nebyl viktrinský opat Jan, jenž obhajoval dočasný zábor Moravy úhradou 40 000 hřiven stříbra vydaných římským králem na

[114] Za cenné rady a připomínky děkuji příteli L. Janovi, jenž mi ochotně umožnil nahlédnout do příslušných kapitol své dosud nepublikované disertační práce. Srv. blíže L. JAN, *Soudy, úřady a Morava ve 13. století. Několik kapitol z dějin správy země, zemského soudnictví a panovnické komory*. Brno 1999.

[115] *Continuatio Claustroneoburgensis sexta*, MGH SS IX, s. 745: „*...Ipso die obtenta victoria, Ungari quidam cum Comanis terram Moravie intrantes, in pluribus villis rapinas rerum et captivitatis hominum commiserunt. Rudolfus itaque rex Romanorum propter vitandam sedicionem inter Ungaros et suos, Ungaris et Comanis cum rapinis et captivis suis ad propria benivolenter remissis, post quam per quattuor dies quievisset, cum Australibus et Styriensibus et Swewis terram Moravie ingrediens, civitates et urbes et municionis cum baronibus suo dominio subuigavit...*“ Dále srv. *Continuatio Vindobonensis*, MGH SS IX, s. 710.

[116] Srv. blíže CDM VII, s. 773, č. 141 a také B. DUDÍK, *Mährens allgemeine Geschichte. VII. Vom Jahre 1278 bis in den August 1306*. Brünn 1876, s. 4-5.

[117] Srv. RI VI-1, s. 257-258, č. 1019 a také M. EISLER, *Geschichte Brunos von Schauenburg*, ZVGMS 11, 1907, s. 348-353.

[118] CDM IV, s. 217-218, č. 157.

[119] SUB IV, s. 228-229, č. 344.

[120] Srv. blíže *Chronicon Colmariense*, MGH SS XVII, s. 252: „*...Mortuo rege Bohemorum nomine Odacker, inravit rex Rudolf marchionatum Moraviae, terram volens totaliter devastare. Civitates communi consilio dominum regem Rudolffum pro domino receperunt, et infra mensem se et sua totaliter commiserunt, et sibi fidelitatem iuramento firmissime promiserunt...*“ V Rudolfově formulářové sbírce jsou zachyceny listiny pro Znojmo (CDM V, s. 264-265, č. 53) a Brno (CDM V, s. 266-267, č. 55; s. 267, č. 56). J. KREJČÍKOVÁ, *Rudolf Habsburský a moravská města v letech interregna 1278-1283*, SPFFBU C32, 1985, s. 149-158 označila obě písemnosti za slohová cvičení, nicméně její nadmíru kritický soud neobstojí ve světle pragmatických zásad habsburské politiky.

[121] Srv. např. F. GRAEBNER, *Böhmische Politik vom Tode Ottokars bis zum Aussterben der Přemysliden*, MVGDB 41, 1903, s. 314-316; J. B. NOVÁK, *K nové literatuře a nově nalezeným pramenům o Václavu II.*, ČČH 12, 1906, s. 48-49.

odražení nevyprovokovaného Přemyslova vpádu do Podunají v srpnu roku 1278.[122]

Pragmatické uspořádání moravských poměrů pod habsburským žezlem lze docenit snad jen ve srovnání se zjitřenou situací v Čechách. Nedlouho po osudné bitvě u Suchých Krut se královna Kunhuta obrátila na pražské měšťany a přední české velmože, aby jejím jménem požádali o pomoc braniborského markraběte Otu V. Dlouhého, který byl všeobecné pokládán za věrného Přemyslova stoupence. Ten neváhal a již v září obsadil Prahu, kde se záhy smutně proslavil nevídanou chamtivostí i neurvalým vystupováním, jehož nebyl ušetřen ani nezletilý dědic královského trůnu.[123] Příslovečného „oleje do ohně" přilil rovněž Jindřich IV. Probus, který s dravostí sobě vlastní prorazil až k Praze a zde (opět) s podporou královny Kunhuty vznesl nárok na poručnictví malého Václava.[124]

Urputný zápas „diadochů" se v prvních podzimních dnech naprosto vymkl jakékoliv kontrole a Rudolf, nechtěl-li zůstat zcela stranou, musel důrazně zasáhnout. Již na počátku října proto překročil zemskou hranici a nedaleko vilémovského kláštera vyčkal příchodu říšských posil. Pomocné oddíly v čele se salcburským arcibiskupem Friedrichem, biskupy Janem z Gurku, Janem z Chiemsee, Wernhardem ze Sekova a Gerhardem z Lavantu dorazily nejspíš 15. října, a nic tedy nebránilo dalšímu tažení ke Kolínu, kde se nacházely hlavní síly Oty V. Braniborského.[125] V následujících hodinách však došlo k události, jež ve svém důsledku poněkud zchladila přepjaté vášně všech zúčastněných. Snad 16. října Rudolf navštívil sedlecký klášter, aby se zde setkal s královnou Kunhutou, která jej přišla požádat o vydání Přemyslova těla. Dozajista oprávněný nárok ovšem pouze zastíral pravou příčinu schůzky, neboť tou byla prosba o ochranu před zvůlí braniborského markraběte.[126] Rudolf formálně souhlasil, nicméně ani pak nepokládal za nutné a účelné střetnutí na bitevním poli, a proto navrhl smírčí jednání. Pětičlenná komise, v níž samozřejmě nechyběl zkušený diplomat olomoucký biskup Bruno,[127] se obratem shodla na dočasném rozdělení přemyslovského dědictví a jakkoliv se znění této tzv. „sedlecké smlouvy" nedochovalo, soudobé prameny potvrzují, že se Ota V. Dlouhý stal poručníkem svého nezletilého bratrance Václava a na pět let převzal správu českého království. Jindřich IV. Probus dočasně ovládl Kladsko a v rozporu s úmluvami obsadil také Broumov s okolím. Konečně Rudolf se prozíravě spokojil s pětiletou držbou Moravy.[128]

Trudnomyslný povzdech neznámého letopisce, že z vůle krále Rudolfa došlo k *„rozptýlení království českého"*, zřejmě vystihuje momentální rozložení sil ve středoevropském prostoru, v němž nebylo místo pro samostatnou českou politiku. Královna vdova také neuspěla v poručnické otázce a jen chabou útěchou jí mohl být roční důchod ve výši 3 000 hřiven z opavské provincie.[129] Velkorysou apanáž však od počátku zatěžovaly nemalé pochybnosti, neboť tento plat ve skutečnosti náležel Přemyslovu nemanželskému synu

[122] Srv. blíže *Iohannis abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum*, MGH SRG [36.], s 236: *„...Anno Domini eodem Rudolfus post bellum procedens in Bohemiam...Et rapinis ac incendiis totam provinciam devastavit, dicens se XL milia marcarum habere velle, quas in hac causa belli provocatus ab Otakaro expedisset..."*

[123] Srv. např. *Continuatio Vindobonensis*, MGH SS IX, s. 710: *„...Cum autem versus Pragam vellet iter arripere, illustris Otto marchio de Brandenburch, qui post obitum avunculi sui regis Boemie civitates et castra in regno Boemie, thesauros quoque ipsius regis arripuerat, ei resistere mitebatur..."*; *Continuatio Claustroneoburgensis sexta*, MGH SS IX, s. 745: *„...Cives igitur Pragenses et suppani Bohemie, qui captivitatem evaserunt, marchionem Brandenburgensem cum 400 valleratis ad Bohemiam et Pargensem civitatem pro defensore datis stipendis evocarunt..."*

[124] Srv. především *Decem registra censuum Bohemica compilata*, s. 8-9: *„...Audita itaque de morte predicti domini Premisl, regis Boemie, fama incliti princeps et domini, dominus Henricus, qui dux Wratyslaviensis appellabatur, et dominus Otto, filius sororis predicti domini Premisl, regis Boemie, marchio Bramburgensis, exercitibus suis validissime congregatis, cum eis regnum Boemie protinus adierunt..."*

[125] Srv. blíže RI VI-1, s. 258, č. 1019a; s. 258, č. 1019b; s. 258-259, č. 1020a. Dále srv. *Ottokars Österreichische Reimschronik*, MGH Deutsche Chroniken V-1, s. 230.

[126] RI VI-1, s. 259, č. 1021; s. 259-260, č. 1023. Rudolfovo jednání s Kunhutou sice zachycují toliko formulářové kusy, nicméně literatura je v tomto případě pokládá za velmi věrohodné. Srv. také J. ŠUSTA, *České dějiny II.1.*, s. 295.

[127] Srv. blíže *Ottokars Österreichische Reimchronik*, MGH Deutsche Chroniken V-1, s. 235, verš 17717-17720: *„...an des jungen kuniges stat, bischolf Brûn, den sîn vater hât, kunic Ottacker von Bêheim, besunderlich in geheim..."* Členy komise byli dále bratranec braniborského markraběte Ota IV. *„Se šípem"*, hrabě Menhart Tyrolský, Friedrich, purkrabí norimberský a salcburský arcibiskup Friedrich s rozhodujícím hlasem. Srv. dále J. ŠUSTA, *České dějiny II.1*, s. 295.

[128] Srv. blíže *Příběhy krále Přemysla Otakara II.*, FRB II, s. 332-333: *„...Ex quibus Wylemow potissimum laesum est, quia circa ipsum rex Rudolfus cum omni sua potentia bis stetit, et Brandenburgensis marchio et duces Poloniae convenerunt...Facta est autem distractio regni Bohemiae et divisio iuxta placitum et voluntatem regis Rudolfi, electi Romanorum. Branburiensis marchio obtinuit Pragense castrum cum maiori parte Bohemiae, dux Polonie Kladsko provinciam..."* Dále srv. např. *Continuatio Vindobonensis*, MGH SS IX, s. 710; *Continuatio Claustroneoburgensis sexta*, MGH SS IX, s. 745; *Annales S. Rudberti Salisbugrensis*, MGH SS IX, s. 804.

[129] RBM II, s. 496, č. 1154: *„...Nos itaque praedictae dominae reginae precibus favorabiliter annuentes ei trium milium marcarum proventus et redditus assignatumus, et faciemus assignari, videlicet Opaviensem provinciam..."*

Mikuláši, jenž se po bitvě na Moravském poli ocitl v uherském zajetí[130] a v duchu rytířského kodexu nepochybně předpokládal, že jako legitimní „*pán Opavy*" uhradí potřebné výkupné právě ze svých opavských příjmů.[131]

Říjnové události byly pro Kunhutu více než trpkým zklamáním, nicméně v polovině února roku 1279 následovala cynická internace na Bezdězu a Opavsko se v očích těžce zkoušené královny proměnilo v bezpečnou oázu. Snad ještě na sklonku jara se Kunhuta odebrala do Prahy a odtud zamířila na jižní Moravu, přičemž veřejně deklarovala zájem o ostatky svého manžela, jež byly uloženy ve Znojmě. Lest se zdařila a královna, možná s vědomím a tichým souhlasem římského krále, změnila cíl plánované cesty a nejspíš uprostřed léta roku 1279 bez zjevných nesnází dosáhla hranic opavské provincie.[132]

Novým Kunhutiným sídlem se stal **Hradec u Opavy** a právě zde se pod ochranným dohledem olomouckého biskupa Bruna, jemuž bylo svěřeno místodržitelství v olomoucké a přerovské provincii,[133] zformoval malý dvůr, který matně odrážel někdejší věhlas „železného a zlatého krále". Ve druhé polovině roku 1279 se v blízkosti královny pohyboval její komorník Protiva z Borovska, hradecký purkrabí Kuno z Kunštátu, Všebor z Náměště, Matouš z Černé Hory a samozřejmě členové dvou místních šlechtických klanů; totiž Benešoviců, zastupovaných Milotou z Dědic, Benešem z Branice, respektive Úvalna a Vokem z Kravař a Fulštejnů, které reprezentovali Herbort z Fulštejna a jeho syn Henning.[134] Prvotní obdiv moravských velmožů však pozvolna přerostl v netajené rozhořčení, jehož příčinou nebyl nikdo menší, než démonický Záviš z Falkenštejna. Snad na sklonku roku 1280 se vetřel do Kunhutiny přízně a „*...začal jí býti nad ostatní rytíře ne tak ve službách ochotnější, jako v rozmluvách důvěrnější...a královna, jak říkají, ošálena od něho jakýmisy úskoky kouzelného umění, milujíc jej velmi prudce, brzy se snažila mu zalíbiti, odpustila mu ze srdce jeho provinění proti králi a ustanovila ho v denní družině svého dvora přednějším před ostatními...*"[135] Okouzlená královna vskutku podlehla šarmu ambiciózního Vítkovce. Již 11. února roku 1281 Záviš vykonával purkrabský úřad na Kunhutině hradě Hradci,[136] a nadto se stal intimním přítelem dosud žádoucí vdovy, která mu někdy před rokem 1284 povila synka jménem Jan.[137]

Hříšný svazek, tolik provokující veřejné mínění v zemi, otřásl autoritou bezhlavě zamilované královny, od níž se postupně odvrátila nejen církev, ale také valná část šlechtických rodů a bohatá zeměpanská města.[138] Možná, že právě zde lze hledat původ finančních zdrojů, jež ukončily Mikulášovo zajetí, byť samotný jeho návrat na Opavsko stále obestírá mnoho záhad a nejasností. Především není zřejmé, kdo a proč složil výkupné. Vyloučit asi můžeme olomouckého biskupa Bruna, neboť údajná intervence tohoto preláta náleží pouze Bočkově padělatelské fantazii.[139] Zajímavou stopu však nabízí jeden z Rudolfových formulářů,

---

[130] *Simonis de Kéza Gesta Hungarorum*, SRH I, s. 186: „*...Filius veri eius dux Nicolaus in Hungariam deducitus captivatus cum aliis captivis, baronibus, comitibus et militibus sine numero...*" K osobě kronikáře srv. blíže R. PRAŽÁK, *Legendy a kroniky Koruny uherské*. Praha 1988, s. 304-311 a také s. 324 a s. 335-337.

[131] Srv. blíže CDB V-2, s. 180-181, č. 590; s. 204-206, č. 606.

[132] Srv. blíže *O zlých letech po smrti krále Otakara*, FRB II, s. 348: „*...Adiecit adhuc petere licentiam veniendi in Pragam ad sororem Agnetem, et ea obtenta venit, et ibi rebus suis dispositis finxit se velle venire in Moraviam ad exequias mariti sui regis Otakari. Et arrepto itinere, cum deberet venire in Moraviam, divertit gressus suos in Opaviam...*"

[133] CDM IV, s. 231-233, č. 170: „*...Bruno, dei gratia episcopus Olomucensis, Olomucensis et Prerouiensis prouinciarum vicedomus...*"

[134] Srv. blíže SUB IV, s. 244, č. 367: „*...qui sunt dominus Prochinus de Borowek, dominus Cuno de Cunstat, dominus Egilota de Dodich, dominus Herbordus de Fullstein, dominus Wocco de Krawarz, dominus Bonosius de Chimlaw...*"; SUB IV, s. 248, č. 374: „*...Testes sunt hii: Herbordus de Wllenstein et filius suus Henningus, Kuno burgravius in Gretz, dominus Miloto et Benessius filius fratris sui, Protiwen kamerarius, Sheborius de Namish, Matheus de Shirnehor, Conradus de Praga, Rudgerus iudex de Lubschitz...*"

[135] Srv. blíže *Chronicon Aulae regiae*, FRB IV, s. 22-23: „*...Hic rege Ottakaro defuncto Chunigundam reginam in Morauia manentem adiit, cui non tam obsequiis prompcior quam colloquiis familiorum ceteris militibus esse cepit...Regina, ut aiunt, quibusdam artis magice ab ipso illusa fallaciis, ipsum arccius amans, sibi mox complacere studuit, et quod in regem deliquerat, ipsi indulgens ex animo eum inter cottidianam sue curie familiam prestanciorem ceteris deputavit...*" a také J. ŠUSTA, *Záviš z Falkenštejna*. III. *Záviš a Kunhuta*, ČČH 1, 1895, s. 287-298.

[136] SUB IV, s. 270, č. 404: „*...Zauissius noster purcravius de Gredz...*"

[137] *Chronicon Aulae regiae*, FRB IV, s. 23: „*...Diabolus igitur malarum concepcionum intentator sedulus voluptatis utriusque venenose fraudis sue opem adhibuit et inter reginam et Zewissium illicitarum nupciarum commercium consumari paranimphus subdolus procuravit. Ex hoc regina Zewissium usque ad mortem non deseruit, sed ipsius voluntati acquiescnens iugiter stando secum in Morauia filium ex eo habuit, quem Johannem proprio vocabulo in fonte sacri baptismatis appelavit...*" Srv. dále J. ŠUSTA, *Záviš z Falkenštejna*, s. 292-295.

[138] Naznačuje to alespoň svědečná řada Kunhutiny konfirmace pro hlubčické johanity z 11. února roku 1281 (SUB IV, s. 270, č. 404), která je mimo jiné poslední královninou písemností datovanou na Opavsku, v níž se objevují jména pouhých tří osob: Záviše, Voka z Kravař a mistra Wernera.

[139] Srv. blíže CDM IV, s. 238-239, č. 175 a také A. BOCZEK, *Mähren unter König Rudolph dem Ersten. Ein Beitrag zur Gechichte des fünfjährigen Zwischenreiches in den böhmischen Kronländern nach Otakars Tode 1278-1283, aus bisher unbenützten Quellen*. Prag 1835.

v němž římský král oznámil neznámému adresátovi, že omilostnil Přemyslova syna Mikuláše a že se za něj dokonce přimluví u českého krále.[140] Citovaná písemnost patrně nikdy nepřekročila práh královské kanceláře, nicméně snad nepochybíme, když budeme předpokládat, že Mikulášův příchod na Opavsko plně vyhovoval habsburské diplomacii, která se zjevnou nevolí sledovala sílící vliv Záviše z Falkenštejna.

Ať již Mikuláš vděčil za nově nabytou svobodu Rudolfově pragmatismu nebo „jen" nespokojenosti opavských „stavů", své stoupence rozhodně nezklamal a již v pozdním létě roku 1281 nenechal nikoho na pochybách, že Kunhutin okázalý titul „*...paní země opavské...*"[141] právě ztratil jakýkoliv reálný obsah. Dne 6. září roku 1281 Mikuláš navštívil Nisu, kde se hrdě přihlásil k památce zemřelého otce a jako vévoda opavský velkoryse odškodnil vratislavského biskupa Tomáše II. za bezpráví, jež diecézi způsobil edelštejnský kastelán Ota z Linavy.[142] Úspěšný zákrok dozajista zklidnil napjatou situaci na moravsko-slezském pomezí, nicméně Mikuláš sledoval především své vlastní zájmy. Vydáním hradu Edelštejna do správy vratislavského biskupa vévoda demonstroval výkon panovnických práv v opavské provincii, zasáhl proti zemským škůdcům, a nadto se v Nise ověnčil aureolou schopného diplomata. Suverenitu staronového vládce ctil i vratislavský kníže Jindřich IV. Probus. Společně s míšeňským proboštem Bernardem z Kamence, opavským komturem Jindřichem, Jindřichem z Kuenringu a Jindřichem „*...de Hapold...*", čili z Appoldy a Sedlic, nejen že garantoval platnost uzavřené dohody,[143] ale dne 11. září inzertně schválil Mikulášovo donační privilegium.[144]

V následujících dnech se před Mikulášem otevřely brány města Krnova. Opavského vévodu zde vítaly hojné zástupy věrných, mezi nimiž nechyběli Vok z Kravař a Beneš ze Cvilína, Blud z Jičína, Protiva z Vlkovic, ba ani nechvalně proslulí Ota a Oldřich z Linavy. Nevšední Mikulášově přízni se těšil košatý rod Fulštejnů. Kromě Henninga, Herborta Pusa a brněnského plebána Dětřicha se vévoda mohl spolehat na svého komorníka Konráda a notáře Jindřicha.[145] Do Krnova vážili cestu také opavští měšťané v čele s rychtáři Kraftem a Winandem, přičemž vévoda, jsa si dobře vědom klíčového významu této městské obce, dne 19. září ocenil vstřícnost Opavských platy a službami, jimiž mu byli povinnováni opavští Židé.[146] Ještě před sklonkem roku Mikuláše přivítaly zdi města Hlubčic, v nichž vévoda odměnil věrnost krnovských hostitelů, kteří jej ihned po návratu přijali za pravého pána a v přítomnosti dvou Benešoviců, totiž Voka z Kravař a Zbyslava z Kout, dvou Fulštejnů, tedy stolníka Jana a komorníka Konráda a konečně hlubčického fojta Rudgera a šesti jeho sousedů postoupil městu Krnovu 24 lánů lesa na svém zboží zvaném Opavice.[147]

Kníže Mikuláš si však předcházel i církevní instituce. Již od svých prvních dnů na Opavsku se těšil společnosti vzdělaného komtura Jindřicha, jenž spravoval opavskou komendu řádu německých rytířů[148] a v září se jako člen vévodské legace zúčastnil důležité schůzky v Nise. Nemalé zásluhy mistra Jindřicha se zřejmě zhmotnily 19. září roku 1281, kdy Mikuláš rozmnožil řádové jmění o patronát krnovského kostela.[149] Bratři se znamením černého kříže na bílých pláštích užívali přízně vévodského dvora i v následujících letech. Snad v březnu roku 1283 Mikuláš pověřil svého komorníka Voka z Kravař, aby prozkoumal nároky Alberta ze Šternberka na řádový les Lubušku. Dne 16. března Vok oznámil, že se Albert dostavil před provinční soud a zde se vzdal sporného majetku v rozsahu vymezeném kdysi Přemyslem Otakarem II.[150] Opavský vévoda se k složenému slibu vrátil ještě na provinčním sněmu konaném dne

[140] RI VI-1, s. 307-308, č. 1248.

[141] Srv. např. SUB IV, s. 244, č. 367: „*...Cunegundis dei gratia Bohemiae regina et domina terrae Oppaviae...*" z 31. srpna roku 1279. Naposledy pak SUB IV, s. 270, č. 404 z 11. února roku 1281.

[142] SUB IV, s. IV, s. 282-283, č. 424; s. 283-284, č. 425.

[143] SUB IV, s. 282-283, č. 424: „*...presentibus illustri principe domino Henrico duce Slesie et domino Wrat(islauie) consaguineo nostro, domino Bernhardo de Kamentz preposito Misnensi, fratre Henrico commendatore de Opauia, domino Chvryngerio, domino Heynrico de Apold pincerna ordinatoribus huius facti...*"

[144] SUB IV, s. 284-285, č. 426.

[145] SUB IV, s. 285-286, č. 428: „*...Testes sunt hii: Wocko de Crawar, Henningus de Wllenstein, Conradus de Wllenstein camerarius noster, Benesius de Lobenstein, Bludo de Tyzim, Prothivo de Wilouwe, Theodericus de Wllenstein plebanus de Brunna et frater suus Henricus notarius noster et Herbordus Puso de Wllenstein, Otto de Linauia et frater suus Vlricus...*"

[146] SUB IV, s. 286, č. 429.

[147] SUB IV, s. 290, č. 435: „*...dilectis fidelibus nostris civibus in Iegerdorfe propter merita devocionis eorum, qua se gratos nostre reddiderunt celsitudini et acceptos in eo, quod nobis ad terram nostram Opauie venientibus nos dominum eorum recognoscentes esse naturalem pie susceperunt et honorifice secundum exhigenciam eorum fidei et honorum, et etiam in recompensacionem laboris et serviciorum suorum, que post suscepcionem nostram nobis in debita exhibuerunt reverentia et honore...*"

[148] V srpnu roku 1282 je připomínán jako „*magister*" a „*doctor decretorum*". Srv. blíže SUB V, s. 28-29, č. 31; s. 29-30, č. 32.

[149] SUB IV, s. 285-286, č. 428.

[150] SUB V, s. 43-44, č. 50: „*...quod dominus Albertus dictus de Sternberk post longam disceptacionem cum fratribus de domo Thevtonica pro nemore dicto Lvbuska sana et incolomi mente necnon et maturato consilio coram nobis in iudicio provinciali*

Obr. 303: Avers jezdecké pečeti opavského vévody Mikuláše I. z 27. srpna roku 1282. Uloženo v ZA v Opavě, pracoviště Olomouc, fond Lenní dvůr Kroměříž, inv. č. 120, sign. R I b1. Skutečná velikost.

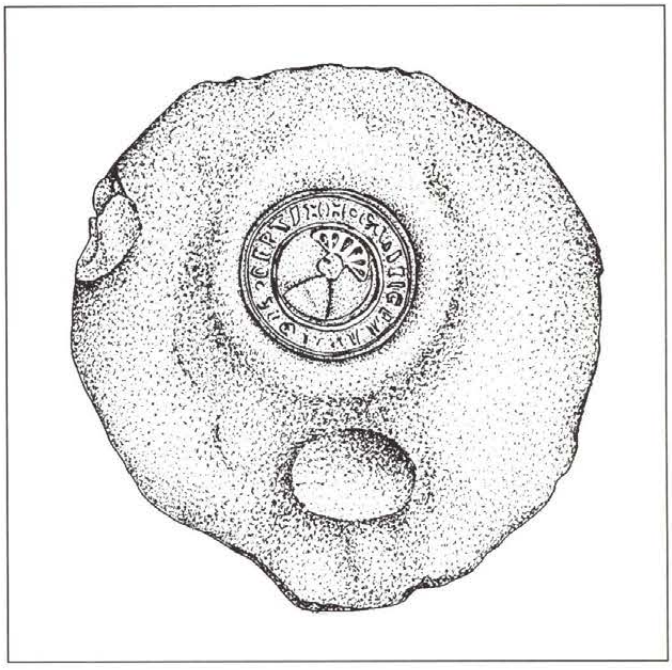

Obr. 303: Revers jezdecké pečeti opavského vévody Mikuláše I. z 27. srpna roku 1282 s otištěným sekretem. Uloženo v ZA Opavě, pracoviště Olomouc, fond Lenní dvůr Kroměříž, inv. č. 120, sign. R I b1. Skutečná velikost.

23. března na hradě Cvilíně, kde potvrdil platnost smírčího řízení, a obnovil tak vrchnostenská práva německých rytířů ke zmíněnému lesu.[151]

Všeobecné nadšení, jež provázelo první Mikulášovy kroky na opavské půdě, po čase vystřídala realita všedních dnů a s ní se dostavily první vážné problémy. Roku 1282 se vyhrotila dlouho tlumená nevraživost hlubčických měšťanů k johanitům v Hrobnikách, kteří již od dob Přemysla Otakara II. drželi patronát farního kostela v Hlubčicích.[152] Letitá nenávist Hlubčických přerostla v otevřené nepřátelství a to se projevilo přepadením a vydrancováním johanitské komendy. Mikuláš, ve snaze neztratit ani jednu ze soupeřících stran zprostředkoval příměří a posléze i finanční satisfakci ve výši 20 hřiven.[153] Perné chvilky knížeti připravil i rozvětvený klan Benešovičů, jejichž soukromá válka poškodila statky olomouckého biskupství a hradišťských premonstrátů. Také zde Mikuláš kráčel po křivolakých a nevyzpytatelných stezkách zákulisní diplomacie a na konci srpna roku 1282 svolal soudní zasedání do minoritského kláštera v Opavě (obr. 303). S vědomím olomouckého biskupa Dětřicha byl jmenován sbor rozhodčích. Církevní stav zastupovali olomoucký arcijáhen Friedrich a znojemský arcijáhen Oldřich. Světské zájmy hájili Pardus z Horky, Zbyslav z Kout, Jan z Radkova, Petr řečený Zub, Soběhrd z Želechovic a Protiva z Kunovic. Pečlivě připravenou scénu doplňovali kající nositelé erbu zavinuté střely – Vok z Kravař a jeho syn Beneš, Beneš z Branice a Beneš ze Štítiny. První výrok byl zlistiněn biskupem Dětřichem dne 27. srpna a obžalovaní členové rodu se jednomyslně zavázali, že již nebudou znepokojovat klášterní dominium, přičemž Vok z Kravař mohl dočasně užívat výnos z pěti a půl lánu ve vsi Budišovicích a Beneš z Branice se měl vzdát násilím obsazeného majetku v Branici a Kamenci.[154] Ve stejný den se smířil olomoucký biskup s Benešem ze Štítiny. Pod autoritou knížecí pečeti odvolal svou klatbu výměnou za Benešovu ves Skorotín[155] a konečně 28. srpna dosáhl absoluce i Beneš z Branice, jenž biskupství postoupil plat ve výši 12 hřiven, splatných jednou ročně ve vsi Býkově na Opavsku.[156]

cessit omni iuri, quod in nemore prefato habere videbatur, cum omnibus metis, que wlgo grenicie nuncupatur, quos terminos iam dicti fratres habuerunt in prenominato nemore tempore domini nostri regis Otakaronis..."

[151] SUB V, s. 44-45, č. 51.

[152] Srv. blíže SUB IV, s. 248, č. 374; s. 248-249, č. 375.

[153] SUB V, s. 33-34, č. 38.

[154] SUB V, s. 27-28, č. 30.

[155] SUB V, s. 28-29, č. 31.

[156] SUB V, s. 29-30, č. 32.

Mikulášova „spanilá jízda" po mocných královských městech v doprovodu špičkových představitelů světské i duchovní nobility nutně zpochybňovala samotné základy Kunhutiny moci. Snad také proto se starší historiografie upjala ke svůdné spekulaci, že se milenecký pár po neúspěšném zápase s Mikulášem stáhl do ústraní, kde *„...oba seděli tiše na Hradeckém hradě, veřejného života strastné té doby co nejméně se součastnivše..."*[157] Písemné prameny bohužel mlčí, nicméně sebevědomé vladaření opavského vévody v letech 1281-1283 alespoň nepřímo popírá, že by se Mikuláš dobrovolně vzdal Hradce u Opavy, snad nejvýznamnějšího hradu v provincii.[158] Pravdě bližší asi bude stručná relace zbraslavského opata Oty, který upozornil, že se Záviš po jistou dobu stranil veřejného života a pobýval na některých moravských hradech.[159] Příliš obecný odkaz sice nelze přeceňovat, neboť kronikář mohl mít na mysli právě Opavsko, ovšem právě tak není vyloučeno, že strohý zápis připomíná dobu, kdy Kunhuta se Závišem sídlili v některé z vítkovských pevností na Moravě.

Přiznáme-li nastíněné hypotéze jistou váhu, potom královna opustila provincii někdy ve druhé polovině roku 1281, a jestliže její osudy v následujících dvou letech unikly pozornosti soudobých letopisců, pak snad jen proto, že náhlé vzplanutí mladé a vášnivé vdovy postupně zastínila nekonečná řada přesmutných scén a katastrof. Stále hlasitěji, stále naléhavěji se ozývalo volání po kralevici Václavovi. Odpovědí však byly jen nehorázné požadavky braniborského poručníka. Teprve v květnu roku 1283, po složení záruk v podobě zástavy několika severočeských měst a hradů, dychtivě očekávaný Václav za nesmírného jásotu přihlížejících vstoupil do hradu sv. Václava, aby se ujal osiřelého trůnu českých králů.[160]

Vzrušená atmosféra hlavního města těžce zkoušené země se bezpochyby přenášela i do vzdálených provincií. Není však známo, zda se Mikuláš pokusil navázat kontakt s pražským dvorem, a mnohé svědčí spíše o pravém opaku. Opavský vévoda, jenž si přisvojil zeměpanský regál, nemohl počítat s příznivým přijetím, obzvláště poté, co nezkušený Václav neodolal osobnímu kouzlu matčina milence Záviše z Falkenštejna. Snad právě v tomto výhonku pětilisté růže uzrál vskutku ďábelský plán, který otřásl dosud nespornou autoritou knížete Mikuláše. Někdy na sklonku roku 1283 opustila Václavovu královskou kancelář listina, jíž se opavským měšťanům dostalo souboru důležitých výsad. Překvapený Mikuláš patrně velmi ostře protestoval a zřejmě se nechal strhnout k vyhlášení války. V přímé konfrontaci se silným a hrdým městem ovšem neuspěl a na jaře roku 1284 přistoupil na podmínky Opavských. Dne 4. dubna Mikuláš uznal platnost všech starších privilegií, včetně tolik zpochybňované listiny Václava II. s právem ražby mince, nuceného skladu a výkonu hrdelního práva, dále se zavázal, že si ve městě ani u hradeb nepostaví hrad a souhlasil s uhrazením škod spáchaných v průběhu bojů. Opavští měšťané naopak přislíbili, že se bez porady s jinými městy a šlechtou nezapojí do případného souboje Mikuláše s Václavem II.[161]

Mikuláš kapituloval a v čase konfliktu zjevně utrpěl jisté ztráty.[162] Rozsah a strukturu zmiňovaných škod dnes sice není možno odhadnout, nicméně archeologické nálezy prozrazují, že někdy v závěru 13. věku zanikl hrad **Přerovec**. Poloha této fortifikace na východní hranici mílového práva města Opavy i její příslušnost k benešovickým državám z ní na počátku roku 1284 učinily lákavý cíl a pevnost se tedy mohla stát opavskou kořistí.[163]

Truchlivou bilanci zbytečného sporu ovšem nelze poměřovat jen lokálními problémy. Válka s Opavou mimo jiné odhalila tajemství Mikulášovy třinácté komnaty, v níž opavský vévoda cudně ukrýval nejednu slabinu, včetně té nejpodstatnější, totiž pochybný obsah svého honosného titulu. Mikuláš se sice mohl odvolávat na autoritu zvěčnělého krále, zdá se však, že na počátku jara roku 1284 propadl jisté beznaději, která se i po staletích ozývá z poněkud osobně laděné narace jeho privilegia pro Opavské: *„...čas válek jako veliká vichřice a valící se příval rozbrojů, půtek, požárů a loupeží zachvátil všechny kouty naší země, ač k tomu všemu došlo bez příčiny, a takto byla země opuštěna obyvatelstvem i hospodáři..."*[164]

---

[157] Srv. např. F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě. II. Od roku 1253 až do roku 1403*. Praha 1894[4], s. 116.

[158] Jisté kontakty mezi Mikulášem a Závišem naznačuje i formulářová sbírka mistra Jindřicha Vlacha z konce 13. věku. Srv. blíže K. WUTKE, *Über schlesische Formelbücher*, s. 53-54.

[159] *Chronicon Aulae regiae*, FRB IV, s. 23: *„...Sewischius denique non tam indignacionem regis, quam iram regni nobilium expavescens venire in Bohemiam noluit, sed in municionibus quibusdam Morauie latenter se recepiens pro recuperacione status sui..."*

[160] Srv. blíže *O zlých letech po smrti krále Otakara II.*, FRB II, s. 366-367 a také ACRB I-1, s. 35-37, č. 23.

[161] SUB V, s. 64-65, č. 83.

[162] SUB V, s. 65: *„...nostris hominibus omnes lesiones ipsis illatas tempore guerre moderne indulgent omnimodis et relaxant..."*

[163] Dále srv. P. KOUŘIL - M. WIHODA, *Přerovec - k počátkům opevněných šlechtických sídel ve Slezsku*, in: Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy, Brno 1997, s. 204-217.

[164] SUB V, s. 64-65, č. 83: *„...Nam guerrarum tempestas valida et fluctuacio inundacionis, incendiorum et rapinarum nulla fere dissensionis materia preiacente per omnes terre nostre angulos ventilatur, ita quod propter invalescenciam tanti mali dicta terra nostra solitis et consuetis inhabitatoribus sive cultoribus videtur iam esse quasi privata..."*

Nedůtklivý poměr pražského dvora k emancipačním snahám opavského vévody poznamenal rovněž obsah dvou formulářových cvičení. První z nich vzniklo v prostředí pražské kapituly a vyplývá z něj, že biskup Tobiáš vystavil knížeti Mikulášovi ochranný glejt k cestě do Prahy. Zde se měl vévoda sejít s mladším bratrem Václavem.[165] Možná, že k nějaké schůzce obou sourozenců skutečně došlo, neboť slavný notář Jindřich Vlach zařadil do své sbírky text smlouvy, jež upravovala vztah českého krále k Opavsku, a to tak, že se Václav, počínaje svátkem sv. Jiří a při zachování všech svých práv, na tři léta vzdal provincie a po této lhůtě měl o dalším osudu země rozhodnout římský král Rudolf.[166]

Je-li výchozí úvaha správná a oba formulářové kusy opravdu náleží druhé polovině roku 1284, pak Mikuláš v poměrně krátkém čase zvrátil nepříznivý poměr sil a kompromisní dohodou s legitimním panovníkem právně zakotvil v mocenské hierarchii českých zemí. Nevídaný posun na diplomatickém poli však dává tušit, že do vysoké hry, režírované nejspíš Závišem z Falkenštejna, opět vstoupily habsburské zájmy a s nimi zarputilá snaha římského krále eliminovat narůstající vliv ambiciózního Vítkovce. Mnohé ostatně napovídá program tzv. Chebské svatby na počátku roku 1285.[167] Zatímco Mikuláš již od 21. ledna oslňoval Rudolfův doprovod svým zlatistým oděvem[168] a v únoru se souhlasem římského krále pojal za manželku jeho vzdálenou příbuznou Adelheidu,[169] Václav II., jsa bedlivě střežen matkou a otčímem, přijel do Chebu až 25. ledna, přičemž Záviš se ani neodvážil vstoupit do městských bran a v následujících dnech se zdržoval kdesi v okolí.[170]

S habsburskou podporou v zádech Mikuláš poměrně hladce pronikl do nejvyšších pater české politické scény, jež dosud ovládal vítkovský klan v čele se Závišem z Falkenštejna. Sevřený šik Václavových důvěrníků sice ještě nebyl prolomen, nicméně chebská schůzka do značné míry předznamenala běh věcí příštích. Dne 9. září roku 1285 nečekaně zemřela královna Kunhuta[171] a Záviš, snad v obavách o další svůj osud, přesvědčil krále, aby mu dědičně odkázal rozsáhlý majetek na moravsko-českém pomezí.[172] Václav II. kupodivu souhlasil a v následujících měsících Falkenštejna ukolébal nejrůznějšími projevy přízně. Společně zamířili na Moravu, kde se rozmohlo lapkovství, společně trestali provinilé a obnovovali tak poněkud zašlý lesk majestátu českých králů.[173] V únoru roku 1286 se před Václavem II. sklonil proslulý válečník Gerhard z Obřan, jehož přísahu, složenou na brněnském Špilberku, vyslechl nejen Záviš, ale také Mikuláš Opavský.[174]

Dne 28. února roku 1286 stanuli sobě tváří v tvář dva nesmiřitelní sokové. Hořká zášť opavského vévody sahala až do posledních let vlády Přemysla Otakara II., naopak Záviš choval v živé paměti nedůstojné vyklizení Opavska v létě (?) roku 1281. Ostré hrany někdejších křivd neotupil ani král Václav II., ačkoliv ten ve skutečnosti neměl zájem na opravdovém smíření obou rivalů a s vrozenou potměšilostí záludně zneužíval temných vášní jedné i druhé strany. Cynický kalkul mladého krále se nejspíš skrýval i za Závišovým zatčením, k němuž došlo patrně v posledních dnech roku 1288[175] a jež některé prameny (možná neprávem) spojují s osobou knížete Mikuláše.[176] O několik málo týdnů později Václav II. zkonfiskoval Falkenštejnovo jmění,[177] ovšem současně k sobě připoutal i nevlastního

[165] RBM II, s. 1189, č. 2720. Písemnost není vročena, nicméně z denního data („...*presentibus post octauam beati Georgii*...") J. Emler usoudil, že list byl vystaven někdy v dubnu roku 1284.

[166] Srv. blíže G-M II, s. 462-463, č. 5 a také RBM II, s. 598-599, č. 1393.

[167] K schůzce srv. blíže *Chronicon Aulae regiae*, FRB IV, s. 35; obecněji pak F. KUBŮ, *Chebská svatba roku 1285*, in: Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového, ed. Z. Hojda - J. Pešek - K. Zilynská, Praha 1992, s. 29-35.

[168] RBM II, s. 577-578, č. 1337: „...*Ad missam etiam praelibatam praesens etiam astitit in uestitu deaurato d. Nicolaus, dux Opauiensis*..." In margine dodejme, že F. KUBŮ, *Chebská svatba*, s. 35 Mikulášův pobyt v Chebu očividně nedocenil.

[169] RI VI-1, s. 412, č. 1882. Ke jménu Mikulášovy manželky srv. blíže E. W. BRAUN, *Drei Grabsteine von Mitgliedern des Troppauer Fürstenhauses der Przemisliden*, ZGKÖS 13, 1918, s. 73-84.

[170] RI VI-1, s. 410-411, č. 1877a.

[171] Srv. blíže J. ŠUSTA, *Záviš z Falkenštejna*, s. 295.

[172] RBM II, s. 586-587, č. 1358.

[173] Srv. blíže *Chronicon Aulae regiae*, FRB IV, s. 28-31.

[174] ACRB I-1, s. 45-46, č. 30: „...*Acta sunt hec in castro Brunensi coram testibus, videlicet: domino Nicolao duce Opavie, illustre domino Zauissio de Falkenstayn*..."

[175] K datu internace srv. blíže M. VYSTYD, *Zbislav Zajíc z Třebouně a konec Záviše z Falkenštejna*, ČČH 20, 1914, s. 165-187.

[176] Srv. např. *Beneš Krabice z Weitmile*, FRB IV, s. 459: „...*Habuit autem princeps Boemie prefatus fratrem nomine Nicolaum, filium regis Ottakari, licet illegitimum, primum videlicet ducem Oppauie, virum strenuum, in consiliis et in agendis prudentem. Huius fretus princeps Boemie consilio dictum militem Zawissium regie maiestati utique obnoxium cepit et detinuit et ante castrum regium dictum Hluboka alias Froburk, quod principi reddere noluit, decolari fecit eundem*..."

[177] Jistě se tak stalo ještě před 6. únorem 1289. Srv. blíže RBM II, s. 630-633, č. 1467. K zabavení Závišova majetku srv. blíže *Ottokars Österreichische Reimchronik*, MGH Deutsche Chroniken V-1, s. 272, verš 20595-20607 a také J. ŠUSTA, *Záviš z Falkenštejna. IV. Závišův pád*, ČČH 1, 1895, s. 388-389.

bratra Mikuláše, kterému nabídl iluzi morální satisfakce v podobě trestné výpravy proti vzbouřivším se Vítkovcům v jižních Čechách. Zde, před hradem, „...*jenž se obecně nazývá Hluboká, a zvláště když Závišovi přátelé bydlící nahoře odmítli vydati sám hrad, rozkázal stíti Záviše na podhradí toho hradu před očima jeho bratří...*“[178]

Závišův pád se časově kryje s výraznou korekcí zahraniční politiky pražského dvora. Jestliže v prvních třech čtvrtinách 13. věku se pozornost českých králů upínala především k Podunají, pak Václav II. stočil osu přemyslovské diplomacie k severu. Krátce po Závišově internaci se v Praze objevil bytomský kníže Kazimír, aby se tu ucházel o spojenectví českého krále, a proto dne 10. ledna roku 1289 se souhlasem Václava II. proměnil svou državu v přemyslovské léno. Složenou přísahu stvrdila svou pečetí řada významných velmožů, jejichž výčet otevírají jména pražského a olomouckého biskupa, po nichž následuje Bolko Svídnický a Mikuláš Opavský.[179] Svědectví opavského vévody jistě nebylo náhodné, neboť Mikuláš již od svého návratu z uherského zajetí udržoval přátelské kontakty s vratislavským knížetem Jindřichem IV., snad někdy v létě roku 1284 se dokonce zúčastnil jím pořádaného rytířského turnaje v Nise,[180] a v jistém smyslu tedy náležel k znalcům slezských poměrů. Blízký, ne-li přímo důvěrný Mikulášův vztah k mnohým z piastovských knížat se zúročil v srpnu roku 1289, kdy Opavsko hostilo krále Václava II., jenž se zde zásluhou svého nevlastního bratra setkal s některými z hornoslezských vévodů. Mikuláš nechyběl ani v Olomouci dne 17. ledna roku 1291 při slavnostním vyhlášení spojeneckého paktu mezi českým králem a Bolkem Opolským, respektive Měškem Těšínským.[181] Konečně v pozdním létě roku 1292 jej české zájmy přivedly až pod hradby kujavského hradu Sieradze, kde se opevnil a posléze kapituloval tvrdohlavý Václavův soupeř Vladislav Lokýtek.[182]

Nezpochybnitelný Mikulášův podíl na rychlém ovládnutí politicky nejcitlivějších oblastí bývalého polského státu, tedy Krakovska a Velkopolska, nezůstal bez odezvy a nejpozději v květnu roku 1293 vévoda připojil k titulu knížete opavského i hodnost maršálka království českého.[183] Nově nabytý úřad dozajista oceňoval Mikulášovo nadání a smysl pro vedení válečných operací. Obdobnou váhu však kupodivu postrádalo starší důstojenství. Okázale znějící obrat „*vévoda opavský*“ totiž ve skutečnosti mnoho neznamenal. S jistou nadsázkou snad jen tolik, že Mikuláš byl vévodou bez vévodství.

Tato zdánlivě paličská myšlenka má silnou oporu ve smlouvě z roku 1284. Václav II. tehdy ustoupil staršímu bratru Mikulášovi a vzdal se Opavska na tři léta s podmínkou, že v zemi budou zachována všechna zeměpanská, tedy královská práva.[184] Výsledkem mohl být jen dualismus provinční správy, dualismus, v němž se prolínal aparát českého krále s knížecí administrativou. Přímo exemplárním příkladem soudobých poměrů budiž jednání provinčního soudu dne 23. března roku 1288, jemuž předsedal královský vilik Bruno a jehož se dále účastnili královský písař Jindřich, královský lučištník (snad správce zbrojnice?) Sighard, provinční cúdař Mikuláš, podcúdař Křižan,

[178] Srv. blíže *Chronicon Aulae regiae*, FRB IV, s. 32-33: „...*Post hec rex municiones regni, quas Zewischius in sua potestate habuerat, recupere satagens, fratrem suum ducem Nicolaum, exercitus sui ductorem constituit, qui circa castrum, quod Vroburg vulgo dicitur, figens tentoria, presertim cum amici Zewischii desuper habitantes ipsum castrum renuerent, Zewischium in eiusdem castri suburbio fratribus suis aspicientibus decollari mandavit...*“ a také *Ottokars Österreichische Reimchronik*, MGH Deutsche Chroniken V-1, s. 273-274, verš 20671-20719. Závišovu smrt ovšem nelze spojovat s nenávistí opavského vévody, neboť samotný král Václav II. roku 1290 připomenul, že jeho otčím byl řádně souzen a odsouzen (RBM II, s. 654, č. 1519: „...*que quondam Zawissius dictus de Falkenstayn apud Henricum de Cassowohora emerat, legitime licet ad regiam potestatem eadem bona et alia bona prefati Zawissii et eius fratrum propter excessus ipsorum dictante regni iudicio et iusticia absolute fuerit deuoluta...*“). Do sféry nepodložených skazek asi bude nutno umístit i hojně rozšířenou pověst o popravě přiostřeným prknem (*Pulkava*, FRB V, s. 171).

[179] Srv. blíže SUB V, s. 317-319, č. 410: „...*In cuius rei testimonium et robur perpetuo valitur presens privilegium voluntarie ac libenter vobis trado et offero sigillorum mei proprii et venerabilium patrum dominorum Thobie Pragensis et Theodrici Olomucensis episcoporum ac illustrium principum dominorum Polkonis ducis Slesie et domini de Lewenberch atque Nycolai ducis Opauiensis...*“ Srv. také ACRB I-1, s. 48-52, č. 32.

[180] SUB V, s. 114-116, č. 143: „...*predictus dux in crastino statim convocatis ad se principibus, videlicet Opoliensi, Glogouiensi et duce Nicolao de Opauia, et militibus quamluribus indixit torneamentum in Niza civitate...*“

[181] SUB VI, s. 3-4, č. 3: „...*hiis testibus presentibus, videlicet venerabilibus in Christo patribus, dominis Arnoldo Babenbergensis et Teodrico Olomucensis ecclesiarum episcopis, et illustribus Kazimiro de Bytun et Nycolao Oppauie ducibus...*“ resp. ACRB I-1, s. 66-68, č. 41. S obsahem listiny se však rozchází relace zbraslavského opata Oty, jenž k roku 1292 výslovně zmínil lenní hold bratří Bolka Opolského, Přemka Ratibořského, Kazimíra Bytomského a Měška Těšínského. Srv. dále *Chronicon Aulae regiae*, FRB IV, s. 54: „...*In hiis quoque regalium festivitatum solempniis Opulensis, Ratiboriensis, Butumensis et Tiessinensis duces, quatuor uterini fratres, ad regem veniunt, qui ducatus suos ab ipso suscipientes in feodo suis imperiis amodo voluntarie parere promittunt...*“

[182] Srv. blíže *Chronicon Aulae regiae*, FRB IV, s. 54 a také ACRB I-1, s. 78-79, č. 50; s. 79-81, č. 51, s. 81-82, č. 52.

[183] Srv. blíže SUB VI, s. 92, č. 107: „...*Nycolaus dei gracia dux Opauie et marsalcus regni Boemie...*“

[184] G-M II, s. 462-463, č. 5: „...*sed ius et accio quod vel que nobis vel ipsi domino Nicholao nunc competit vel competere potest in ipsa terra inviolabiliter conservetur...*“

(provinční) písař Jakub a v neposlední řadě dva purkrabí, hradecký Strachota a cvilínský Bohdal.[185] Mikuláš se však nepotýkal jen s autoritou královských úředníků. Po celou dobu musel bezmocně přihlížet zákrokům nevlastního bratra, který s netajenou zlomyslností demonstroval svou nadřazenost a s chutí zasahoval do výkonu zeměpanských práv v opavském údělu. Snad až skandálním způsobem vyzněla vůbec první Václavova cesta na Hradec u Opavy dne 18. listopadu roku 1285. Právě zde, na místě symbolizujícím sblížení Kunhuty a Závišе, český král bezmála před zraky opavského vévody posvětil donaci oslavující nejen památku Přemysla Otakara II., ale také nedávno zemřelé královny.[186] Mikulášovy představy o suverénním výkonu zeměpanské moci šly stranou taktéž o dvě léta později, kdy král, nejspíš bez předchozí konzultace, spojil hradeckou faru s písařstvím při minci opavské, a nadto osvobodil vsi hradeckého kostela od komorního desátku.[187]

Drobné ústrky, jimiž Václav II. bratrovi připomínal, že je toliko trpěným levobočkem s nejistou budoucností, se dozajista příčily Mikulášově rytířskému duchu, který za věrné služby pod královskou korouhví očekával velkorysost a uznání. Snad také proto se vévoda rozloučil s Opavskem, aby pokoušel Štěstěnu v Polsku, kde nejpozději na počátku roku 1295 převzal úřad krakovského hejtmana.[188] V duchu tradice a možná i ze vzdoru však nadále užíval titulu *„knížete opavského"*, ačkoliv si musel být vědom, že provincii mezitím opanoval král Václav II. Ten projevil své pravé smýšlení až v březnu roku 1298. V privilegiu pro cisterciácký klášter v Kamenci vědomě opomenul bratrovo jméno. Jen obecnou formulací zmínil dobu svého mládí, kdy bylo Opavsko obsazeno jinými, a naznačil tak, že Mikulášův odchod do Polska považuje za spravedlivou nápravu někdejších křivd.[189]

Mikulášův přesun na Krakovsko samozřejmě výrazně zjednodušil strukturu provinční správy, neboť tu ve svých rukou sjednotil Václav II. Přirozenou základnou „obrozené" královské moci se stala bohatá zeměpanská města, mezi nimiž vynikala Opava. Právě její věrnost si panovník pojistil propůjčením práva nuceného skladu dne 14. listopadu roku 1296.[190] Do 14. věku však vstupovala i poměrně vyvážená soustava kamenných hradů, včetně pozoruhodného komplexu fortifikací u Zlatých Hor.

Klíčové místo v obraně severozápadního koutu opavské provincie opět zaujal hrad **Edelštejn**, jenž se roku 1281 Mikulášovou zásluhou ocitl v majetku vratislavského biskupa Tomáše II., aby se o necelá čtyři léta později stal kořistí knížete Jindřicha IV. Proba.[191] Další osudy hradu jsou však poněkud nejasné. Dle závěti vratislavského knížete z 23. června roku 1290 a s přihlédnutím k dodatku, kterým Jindřich IV. Václavovi II. navracel zabrané Kladsko,[192] by snad bylo možno předpokládat, že Edelštejn převzal buď vratislavský biskup, nebo – což je snad pravděpodobnější – správce opavské provincie. Dočasná změna vrchnosti však nejméně na jedno decennium obnažila významné naleziště drahých kovů, a protože Mikuláš jako jediný soudobý reprezentant přemyslovské dynastie nemohl a zřejmě ani nemínil rezignovat na české zájmy v oblasti Zlatohorska, musel ztrátu nahradit, a to nejspíše výstavbou nových fortifikací v okolí. Jednou z nich by mohl být hrad **Leuchtenštejn**, zbudovaný na poměrně strmém svahu Biskupské kupy nad Zlatými Horami s vynikajícím výhledem do slezských rovin. Lokalita náleží nevelkým bergfritovým dispozicím, nicméně až na urbář zlatohorského panství z roku 1687 není bohužel zmiňována písemnými prameny.[193] Jižní hranu zlatohorského rudného revíru a především pak masiv Příčného vrchu s přilehlým horským sedlem mezi údolím Černé Opavy a údolím Olešnice opticky kontroloval hrad **Koberštejn**, ovšem také zde pro naprostou absenci spolehlivých zmínek nelze určit stavebníka, jakkoliv poloha fortifikace ani zde nevylučuje možnou iniciativu opavského vévody Mikuláše.[194]

---

[185] SUB V, s. 294-295, č. 373: *„...coram villico et beneficiariis in Opawia ante iudicium provinciale...isti testes affuerunt: dominus Herbordus dapifer, Heningus filius eius, Wolframus de Petrowic, Marquardus, Lvpus, Mylata filii quondam Swirczonis de Nasil, Slaviborius de Virsowic, Strachota, burcravius de Gredce, Bohdalus, burcravius Czevelin, Heinricus de Wratislawia notarius regis, Cvnradus de Kylesowic, beneficiarii Opawienses: Brumo villicus regis, Niculcec sudarius, Iacobus notarius, Crizanus vicesudarius, Hodislaus, item alii: Zyghardus sagittarius regis,..."* Dále srv. M. WIHODA, *Ekonomické zázemí Hradce nad Moravicí na střední Moravě v 13. století*, ČMatMor 108, 1989, s. 83.

[186] SUB V, s. 198-199, č. 249: *„...ita tamen, quod uni ex altaribus in eadem sitis ecclesia, quodcumque dictus magister Wernherus duxerit eligendum, in quo pro animabus dictorum patris et matris nostrorum..."* In margine upozorňujeme, že předmětem transakce byla ves Útěchovice, původně náležející královně Kunhutě, která ji neznámo kdy postoupila mistru Wernerovi a ten osadu daroval jako záduší olomouckému biskupství.

[187] CDM V, s. 285, č. 82.

[188] SUB VI, s. 149, č. 187: *„...Nicolaus dei gracia dux Opauiensis et capitaneus Cracouiensis..."* Dále srv. B. WŁODARSKI, *Polska i Czechy*, s. 139-140.

[189] SUB VI, s. 271, č. 344: *„...quod, cum olim in annis pupillaribus seu infra annos puberes constituti villam nostram dictam Trebenouicz sitam in terra nostra Opauie, que quidem terra per alios occupata tunc temporis tenebatur..."*

[190] SUB VI, s. 225-226, č. 281.

[191] Srv. blíže P. KOUŘIL - M. WIHODA, *Hrad Edelštejn*, s. 351-356 a také s. 442-443.

[192] Srv. blíže J. ŠUSTA, *České dějiny II.1*, s. 421. Srv. také SUB V, s. 365-366, č. 477; s. 366-367, č. 478.

[193] Srv. P. KOUŘIL - M. WIHODA, *Hrad Edelštejn*, s. 350.

[194] Srv. blíže P. KOUŘIL - D. PRIX - M. WIHODA, *Středověké fortifikace a „Jesenická stezka"*, s. 121-123 a také s. 449 a 451.

Velkoryse projektovaná soustava ještě po staletích vypovídá o pozornosti, jež byla věnována ochraně zlatých dolů na opavskoniském pomezí. Obdobnému zájmu mocných se ale těšily i jiné lokality a mezi nimi dočasně vynikl hrad **Cvilín**, který se stal jedním z oblíbených sídel vévody Mikuláše. Ten ve své volbě bezpochyby zohlednil náklonnost blízkého města Krnova i spojenectví pánů z Benešova, jejichž rodové državy se nacházely v bezprostředním sousedství. Dodejme však, že Beneš a Vok z Branice měli k Cvilínu snad až osobní vztah. Pevnost jim totiž připomínala otcovu památku[195] a „zlá léta" po smrti krále Přemysla Otakara II. zase nabízela jedinečnou příležitost k „nápravě" někdejších křivd. Pak ovšem není zcela vyloučeno, že navrátivší se vévoda spatřil na cvilínských hradbách praporce se znakem zavinuté střely. Nastíněná úvaha samozřejmě nepřesahuje rovinu pouhé spekulace, nicméně mnohé napovídá, že Mikuláš přinejmenším na počátku své vlády formálně respektoval nároky Benešoviců[196] a vlastní zeměpanská práva demonstroval jen velmi opatrně. V březnu roku 1283 na hradě uspořádal provinční sněm[197] a roku 1288 sem dosadil purkrabího Bohdala.[198]

Charismatická postava opavského vévody vtiskla Cvilínu dočasnou pečeť výlučnosti a tato pevnost tak alespoň nakrátko zastínila nepoměrně významnější **Hradec u Opavy**, jenž po Kunhutině odchodu snad někdy v závěru roku 1281 (?) na bezmála čtyři léta opustil historický obzor soudobých letopisců a notářů. K výraznému obratu došlo až v listopadu roku 1285, kdy Hradec ve svých zdech přivítal krále Václava II.[199] Výhodná poloha a patrně i reprezentativní vzhled a vybavení předurčily hrad k dalším schůzkám. V létě roku 1289 zde Václav II. hostil některé hornoslezské vévody[200] a v dubnu roku 1298 se jméno hradu objevilo v datační formuli královského privilegia pro hlubčické měšťany.[201] Václavův zájem o Hradec a opavskou provincii vůbec do jisté míry narušoval Mikulášovy emancipační ambice. Smlouvou z roku 1284 sice opavský vévoda dosáhl uznání pražského dvora, nicméně současně a v duchu téže smlouvy musel ctít královský regál.[202] V denní praxi se tak uplatňovaly dvě rozdílné právní normy, což Mikuláš záhy vyřešil ovládnutím hradní správy. Již v červnu roku 1286 potvrdil hradišťským premonstrátům výsadu svobodného průchodu celní stanicí u hradu Hradce a výslovně připomenul, že privilegium platí pro vévodské beneficiáře a celníky „*...na témže Hradci...*"[203] V březnu roku 1288 spravoval hradecké purkrabství kastelán Strachota[204] a o dva měsíce později se na Hradci sešel generální sněm země opavské, jemuž předsedal kníže Mikuláš.[205] Vévoda však opanoval i nemovité zázemí této fortifikace, neboť na podzim roku 1290 rozmnožil nemovitý majetek města Opavy o ves Skřípov a dalších 20 lánů lesa příslušných k hradu Hradci[206] a konečně roku 1293 prodal svému švagrovi Zbyslavovi z Bohuslavic tři vesnice na Přerovsku s dodatkem, že i ony dříve náležely k hradeckému dominiu.[207]

Opavský vévoda výrazně poznamenal rovněž osudy šlechtického alodu s centrem v osadě **Heraltice**. Právě zde si Vojslav z Lublic a Heraltic někdy ve druhé třetině 13. věku vystavěl kamenný hrad, který krátce před rokem 1281 zdědil jeho syn Trutvín,[208] jenž se až do roku 1288 aktivně účastnil veřejného dění.[209] V následujících letech rod zápolil s vážnými problémy,

[195] Srv. např. SUB V, s. 29-30, č. 32: „*...dominus Benessius de Branicz, filius quondam domini Benessii de Czwilin burchrauii Znoymensis bone memorie...*"

[196] Beneš a Vok z Branice mezi léty 1281 a 1289 častěji užívali predikátu „*...de Lobenstein...*" (srv. např. SUB IV, s. 285-286, č. 428; s. 290, č. 435; SUB V, s. 51-52, č. 63; RBM II, s. 575-576, č. 1333; SUB V, s. 298-299, č. 382; s. 299-300, č. 384; s. 323-324, č. 417). Samotný přídomek bohužel není příliš spolehlivým vodítkem, neboť shodný název (Lobenstein) nesla rovněž nedaleká ves Úvalno.

[197] SUB V, s. 44-45, č. 51: „*...Actum Lobnstn...*"

[198] SUB V, s. 294-295, č. 373: „*...Bohdalus burcravius de Czevelin...*"

[199] SUB V, s. 198-199, č. 249: „*...Datum in Gretz...*"

[200] *Formulář biskupa Tobiáše*, s. 152, č. 192; s. 153, č. 193.

[201] SUB VI, s. 273-274, č. 348: „*...Dat. in Grecz...*"

[202] G-M II, s. 462-463, č. 5.

[203] SUB V, s. 213-214, č. 270: „*...et iure, quemadmodum nostri beneficiarii sive thelonarii in ipso Hradecz easdem vias prohibent et defedunt...*"

[204] SUB V, s. 294-295, č. 373: „*...Strachota burcravius de Gredce...*"

[205] SUB V, s. 299-300, č. 384: „*...cum quibus horis sive diebus curiam nostram terre nostre generalis placiti generaliter edictam in castro nostro Grecz haberemus, nostram ibidem multis nostris nobilibus, mylitibus et chnapponibus atque civibus nostris assedentibus presenciam antecedens iuri suo...*"

[206] SUB V, s. 379-380, č. 492: „*...et quia nos villam nostram Crsipau nomine cum viginti laneis silvosis ad castrum nostrum Grecz pertinentibus eisdem nostris civibus donavimus iure haereditario possidendam...*"

[207] SUB VI, s. 92, č. 107: „*...Notum sit igitur universis presentibus et futuris intuentibus presens scriptum, quod nos villas nostras Sacowicz, Lubozwari et in Tirnauia, quantum ad nos pertinere dinoscitur, in provincia Preroviensi ad nos racione castri nostri Grecz pertinentes Sbyzlao de Bohuzlawicz dicto de Benessow compatri nostro dilecto vendidimus et contulimus...*" Srv. také M. WIHODA, *Ekonomické zázemí*, s. 80-81.

[208] Trutvín z Heraltic poprvé svědčí v listině Alberta ze Šternberka pro hradišťské premonstráty dne 9. ledna roku 1281. Srv. blíže CDM IV, s. 242-244, č. 179: „*...Trutwinus de Heroltiz...*"

[209] Srv. k 23. březnu roku 1283 SUB V, s. 44-45, č. 51: „*...Trutwino de Lublyzh...*"; k 7. srpnu roku 1283 SUB V, s. 51-52, č. 63: „*...Trutwinus...*"; k 26. květnu roku 1288 SUB V, s. 298-299, č. 382: „*...Trutwino de Heroschidorff...*"; k 22. červnu roku 1288 SUB V, s. 299-300, č. 384: „*...Treutwino et fratre suo Witigone...*"

protože Heraltice přešly do vlastnictví Protivy z Doubravice a Vlkovic. Nový majitel se ale na Opavsku neusadil a někdy ve druhé polovině roku 1294, nejpozději však na počátku roku 1295 postoupil panství i s hradem opavskému knížeti, jenž se zase v čase příprav k odchodu do Polska Heraltic vzdal ve prospěch svého bratra Jana.[210] Hledáme-li smysl této zajímavé transakce, potom nelze pominout latentní napětí mezi Václavem II. a Mikulášem. Vévoda vnímal hodnost krakovského hejtmana jako

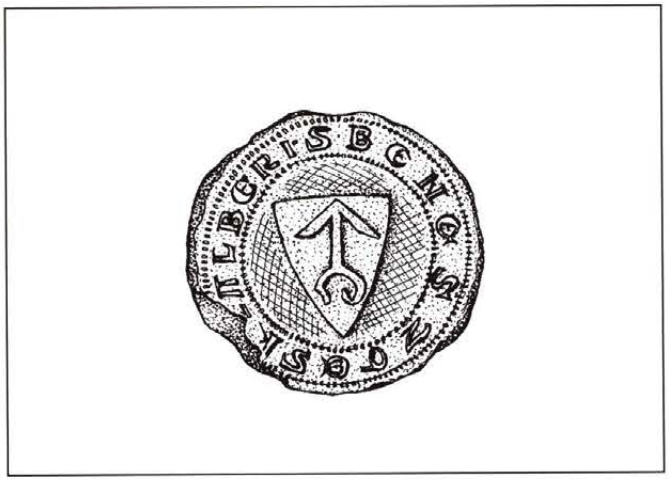

Obr. 304: Pečeť Beneše ze Štítiny z 27. srpna roku 1282. Uloženo v ZA v Opavě, pracoviště Olomouc, fond Lenní dvůr Kroměříž, inv. č. 120, sign. R I b1. Skutečná velikost.

východisko z nouze a únik před ponižující nejistotou. Opavský úděl ovšem v souladu s nepsanou vůlí Přemysla Otakara II. pokládal za osobní majetek a možná, že právě zde je nutno spatřovat hlavní motiv štědré donace. Mikuláše a Jana totiž sbližoval společný nemanželský původ a snad i přezíravý postoj pražského dvora. Jan nadto zastával vlivný úřad vyšehradského probošta a královského kancléře a v krajním případě mohl Václavovi klást určitý odpor. Předčasná Janova smrt dne 26. srpna roku 1296 však zhatila Mikulášovy plány a naděje a hrad ještě před sklonkem 13. věku získal status zeměpanské pevnosti.[211]

Královským hradem byl rovněž **Fulnek**, založený snad již Přemyslem Otakarem II. nad stezkou, která spojovala Opavu s Novým Jičínem, Přerovem a Olomoucí. Za první spolehlivou, byť jen nepřímou zmínku lze pokládat až prodejní smlouvu na rychtu v Děrném z 26. února roku 1293, v níž se objevuje jméno pana Albera z Fulneka s upřesňující glosou, že se jedná o rytíře ve službách knížete Mikuláše, a protože osada ještě nepatřila mezi šlechtické državy, je pravděpodobné, že pan Albero zastával funkci purkrabího na vévodském hradě Fulneku.[212]

Mnohem skromnější role náleží šlechtickým hradům, ačkoliv rozvětvené klany Benešoviců a Fulštejnů přinejmenším v epoše interregna důrazně promlouvaly do osudů opavské provincie. Zdá se, že vnitřní vývoj země blahodárným způsobem ovlivnil návrat knížete Mikuláše, jenž v bouřlivé atmosféře všeobecného rozvratu představoval přirozenou autoritu a šlechta v přítomnosti reprezentanta vládnoucí dynastie neztratila zbytek respektu před panovnickým regálem, k němuž samozřejmě náležela i výstavba opevněných sídel.

S chaosem oněch let by snad bylo možno spojit počátky hradu na katastru obce **Štítina**. Zdejší hrad je sice výslovně připomínán až v souvislosti s dělením opavského vévodství roku 1377,[213] nicméně název osady se objevil již v predikátu Drslavova syna Beneše, který nedlouho před srpnem roku 1282 napadl statky hradišťského kláštera a pro své viny byl olomouckým biskupem Dětřichem exkomunikován. Dne 27. srpna roku 1282 se však u opavských minoritů podrobil smírčímu výroku soudní stolice a po složení náhrady v podobě vsi Skorotína obdržel kýženou absoluci (obr. 304). Z listiny dále vyplývá, že Štítina byla společným vlastnictvím bratrů Beneše, Voka a Jaroslava.[214] V dalších letech se páni ze Štítiny stali neodmyslitelnou součástí provinčního dění. Vok a Jaroslav se roku 1283 zúčastnili zemského sjezdu na Cvilíně[215] a později byli počítáni k užšímu okruhu stoupenců Mikuláše Opavského.[216]

Nejspíš v samotném závěru 13. století pronikl mezi provinciální elitu Siegfried z Barutu, jehož rodové kořeny sahají přes Lužici až do Braniborska. Roku 1273 pobýval u dvora Přemysla Otakara II.,[217] na podzim roku 1277 se zdržoval ve Vratislavi,[218] kde jej kníže

[210] *Das St. Pauler Formular*, s. 38-39, č. 20: „*...villam nostram cum castro vulgariter dictam Herolutz in terra Oppaviensi sitam, quam a Protiva de Dobrabez emptam iure hereditario possidens cum omnibus agris...dicto preposito fratri nostro de speciali gracia damus...*"

[211] K Janově smrti srv. blíže J. ŠUSTA, *České dějiny II.1*, s. 468. K osudům hradu srv. dále M. WIHODA, *K počátkům feudálního sídla ve Velkých Heralticích*, s. 152-153.

[212] CDM IV, s. 398-399, č. 314: „*...Testes autem hec sunt: dominus Aber de Vulneck, miles ducis Nycolai, Beniko, miles domini Vlrici, Schelico famulus ducis...*" Jen pro úplnost dodejme, že nejnovější edice listiny (SUB VI, s. 79, č. 92) postrádá úplný výčet svědků. Tato politováníhodná skutečnost je zdůvodněna naprosto absurdním argumentem, že připomínané osoby jsou moravského původu.

[213] CDS VI, s. 195-197, č. XIV: „*...Herr Heinz von Eschuben/Jorg von Tschitteln mit derselben vesten, mit Lask, mit Newosedlicz vnd was er hat do zum durren Lesk...*"

[214] Srv. blíže SUB V, s. 27-28, č. 30; s. 28-29, č. 31.

[215] SUB V, s. 44-45, č. 51: „*...Wokkone et Ierozlao filiis Dirzlay...*"

[216] SUB V, s. 298-299, č. 382; s. 299-300, č. 384; s. 379-380, č. 492; SUB VI, s. 92, č. 107.

[217] CDB V-2, s. 332-333, č. 693.

[218] SUB IV, s. 206-207, č. 307; s. 208, č. 310.

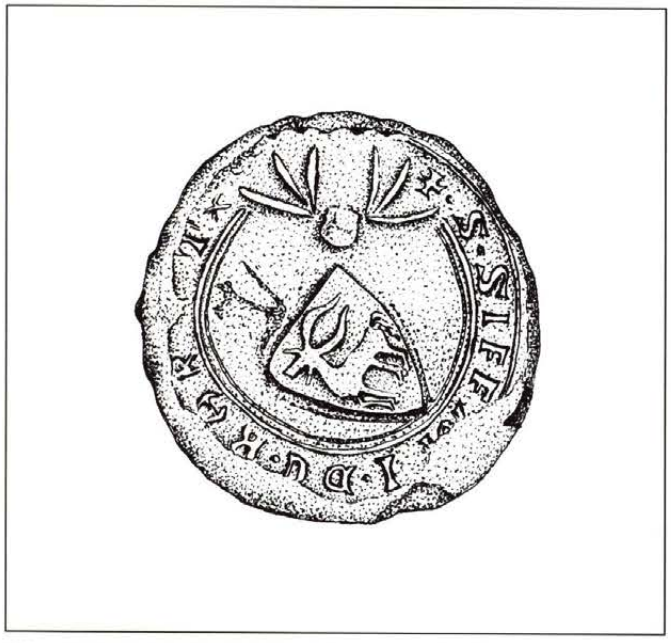

Obr. 305: Pečeť Siegfrieda z Barutu z 28. ledna roku 1303. Uloženo v SOkA v Opavě, fond Archiv města Hlučína, inv. č. 1. Skutečná velikost.

Jindřich IV. Probus jmenoval kastelánem.[219] Konečně v létě roku 1282 vstoupil do služeb Mikuláše Opavského a nejspíš právě takto získal purkrabství na Landeku.[220] Zeměpanský hrad **Landek** i s blízkým městem Hlučínem se ovšem za Barutovy správy proměnil v jeho soukromé dominium (obr. 305) a kupříkladu dne 28. ledna roku 1303 datoval na svém hradě Landeku privilegium pro hlučínské měšťany.[221] Není bohužel známo, kdy a za jakých podmínek Barut landecké zboží koupil. Jistě se tak stalo ještě před koncem 13. věku, protože v srpnu roku 1297 olomoucký biskup Dětřich a těšínský kníže Měšek při popisu moravsko-těšínské hranice na soutoku řek Odry a Ostravice zmínili existenci Barutových statků.[222] Odpověď na druhou otázku lze snad hledat v Mikulášově odchodu do Polska, jakkoliv skutečné kontury tohoto příběhu asi již navždy zůstanou skryty kritickému poznání.

Stranou mocenského kvasu nezůstalo ani četné potomstvo biskupského stolníka Herborta z Fulštejna. Zakladatel moravské rodové linie se dožil požehnaného věku. V bitvě na Moravském poli sice ztratil stejnojmenného syna,[223] nicméně již roku 1279 stál po boku biskupa Bruna a zpočátku bezvýhradně podporoval i královnu Kunhutu.[224] Po roce 1281 se dočasně stáhl z veřejného života, zatímco jeho synové přešli do tábora vévody Mikuláše,[225] ale krátce před svou smrtí roku 1288 se opět účastnil důležitých jednání a jako všeobecně vážená osobnost se ujal výkonu komornické funkce v olomoucké provincii.[226] Fulštejnská aktivita se zřejmě rozvíjela mimo zdi rodového sídla, neboť samotný hrad **Fulštejn** dokonale unikl pozornosti soudobých pramenů. Fulštejnská rezidence patrně přešla na Herbordova syna Ekrika a vnuka Herborta III. Trabergera a právě posledně jmenovaný dne 11. února roku 1297 obdržel biskupův souhlas k budoucímu převodu lenních statků (tedy i hradu Fulštejna) na potomky svého strýce Ekrika.[227] Sjednaná dohoda vstoupila v platnost dne 22. června roku 1310, kdy olomoucký biskup Jan VI. s ohledem na bezdětné manželství Herborta III. postoupil hrad Fulštejn i s příslušenstvím Ekrikovu synu Herbortovi IV.[228]

Není jistě nutno pochybovat o úzkých vazbách opavské šlechty k vévodskému dvoru, a jestliže se Mikuláš vydával do neznámého a dílem možná nepřátelského prostředí, jistě před cestou do Krakova oslovil své stoupence a některé z nich patrně i přesvědčil k odchodu do Malopolska. Opojná chuť slibovaných triumfů však záhy zhořkla a polská anabáze se Mikulášovi proměnila v těžkou noční můru. Nejpozději v závěru března roku 1295 se Mikuláš chopil úřadu krakovského hejtmana.[229] Nepočínal si zřejmě nejhůř, protože o tři léta později byl pozván na schůzku do Vídně[230] a dne 23. srpna roku 1299 se v Klęce sešel s Vladislavem Lokýtkem, jenž se zavázal, že se do Vánoc dostaví před krále Václava II.

[219] SUB IV, s. 226-227, č. 341; s. 232, č. 350; s. 243, č. 366; s. 269-270, č. 403; s. 274, č. 409.
[220] SUB V, s. 28-29, č. 31; s. 29-30, č. 32; s. 299-300, č. 384.
[221] CDM VII, s. 783-784, č. 159: „*...Datum apud Landek castrum nostrum...*"
[222] SUB VI, s. 248-250, č. 312: „*...quod ab aqua Odra sub Landek fluente...quod in Grabow et in Pazkow et illic ubique contra bona Barutonis, quia ex parte altera fluvii Ostrauie versus Poloniam...iacenbant...*"
[223] Ještě roku 1309 Konrád z Fulštejna pamatoval na bratrovu památku zřízením záduší v Hrozové (CDM VI, s. 19, č. 23). K Herbortově smrti srv. blíže *Ottokars Österreichische Reimchronik*, MGH Deutsche Chroniken V-1, s. 217-218, verš 16413-16429. Srv. také pozn. 145 na s. 431.
[224] Srv. např. SUB IV, s. 244, č. 367; s. 248, č. 374; s. 248-249, č. 375; s. 258-259, č. 390.
[225] SUB IV, s. 282-283, č. 424; s. 285-286, č. 428; s. 290, č. 435.
[226] SUB V, s. 294-295, č. 373; s. 299-300, č. 384. Dále srv. L. JAN, *Moravští podkomoří v době Václava II.*, ČČH 95, 1997, s. 335.
[227] SUB VI, s. 237, č. 296: „*...quod Herbordus dictus Traberger de Fullinstein noster feodalis in nostra constitutus presencia diligencius postulavit a nobis, ut, si eum sine liberis decedere contigeret, quod in feodo, quod a nostra ecclesia obtinet, filii patrui eius Ekrici deberent succedere de nostro beneplacito et assensu...*"
[228] CDM VI, s. 29-30, č. 37: „*...Nos igitur licet seruicia domini Herbordi filii Ekrici de Fullinstein, fratruelis ipsius Herbordi de Traberch...bona ipsa feudalia in castro Fullinstein cum omnibus pertinenciis suis, que per mortem dicti Herbordi Traberch, que sine liberis et heredibus legitimis decessit...bona ipsa concedimus...*"
[229] SUB VI, s. 149, č. 187: „*...Nicolaus dei gracia dux Opauiensis et capitaneus Cracoviensis...*"
[230] *Continuatio Vindobonensis*, MGH SS IX, s. 720. K obsahu schůzky srv. blíže B. WŁODARSKI, *Polska i Czechy*, s. 151-152.

a zde se vzdá všech sporných zemí výměnou za hotovost ve výši 4 000 polských hřiven a osmiletou správu jedné z kastelanií.[231] Zarputilý Lokýtek však slib nedodržel a trpkou porážku utrpěl i Mikuláš. Nejspíš právě „jubilejního" roku 1300 vévodu vystřídal někdejší jeho komorník Vok z Kravař.[232] Mikuláš však kolbiště neopustil a již na jaře roku 1301 obrátil svou pozornost k Velkopolsku. Jako „*...dux Oppaviae et capitaneus regni Poloniae...*" strávil květen a červen v Pyzdrách,[233] nicméně pro následující léta prameny umlkly, a další úvahy se proto opírají o pouhé dva údaje. V září roku 1303 se v hodnosti velkopolského hejtmana objevil Oldřich z Boskovic[234] a paradoxně ke stejnému roku se váže poznámka štýrského veršotepce Otakara, že římský král Albrecht vyzval krále Václava II., aby Mikulášovi vrátil neprávem zabrané Opavsko.[235] Zbavíme-li rakouskou relaci výrazného ideologického náboje, potom nelze přehlédnout, že Albrechtova intervence dokonale zapadá do politického profilu opavského vévody. Mikuláš vděčil Habsburkům za své propuštění (?), výhodný sňatek i poměrně slušný společenský status. Nepřízeň osudu a především pak četné ústrky přímo vybízely ke změně stran a mnohé souvislosti vskutku potvrzují, že se Mikuláš vymkl kontrole vládnoucího bratra.[236]

„Silencium" písemných pramenů prolomil až druhý Mikulášův návrat v prosinci roku 1306, přičemž již první činy opavského vévody více než evokovaly hektické nadšení pozdního léta roku 1281. S odstupem jednoho čtvrtstoletí se Mikuláš pokusil vstoupit do téže řeky a dne 18. prosince roku 1306, tedy již po vymření hlavní přemyslovské větve, vystavil v Opavě tři listiny adresované pečlivě vybranému okruhu příjemců, totiž královským městům. První privilegium souborně potvrzovalo starší výsady Opavy, Hlubčic, Krnova a Bruntálu a tento dokument byl vydán pod autoritou nezvyklé, leč naprosto srozumitelné intitulace: „*...Mikuláš, z Boží milosti vévoda, pán a pravý Dědic Země Opavské...*"[237] Druhá konfirmace mířila do Krnova a vévoda se tak nejspíš snažil připomenout vřelou atmosféru roku 1281.[238] Konečně poslední písemnost byla určena Hlubčickým.[239]

Ohleduplný prolog Mikulášova vladaření zřejmě překlenul počáteční nedůvěru městského stavu, neboť vévoda v květnu roku 1307 datoval v Opavě listinu pro zdejší klarisky[240] a ještě roku 1308 hájil práva hrobnických johanitů.[241] Teprve pak asi došlo k událostem, které Petr Žitavský vylíčil v kontextu výpravy Jana Lucemburského na Moravu roku 1311: „*...povstali pak někteří pánové z Opavského vévodství proti Mikulášovi, pravému svému pánovi, který byl bratrem pana Václava, krále českého, zakladatele Zbraslavi, a toho vévodu vyhnali a dobrovolně se s městy poddali Boleslavovi, vévodovi vratislavskému, který nad nimi panoval až do návštěvy tohoto krále Jana...*"[242] Náhlý zvrat ovšem provází mnoho nejasností. Současníkům mohl připomínat bláznivě rotující kolo Štěstěny. V obecnějším rámci však Mikulášův restituční pokus nabývá poněkud jiného významu. Opavský vévoda se vrátil do provincie v samotnému závěru roku 1306, tedy v době, kdy Albrecht Habsburský ovládl Prahu. Naopak rebelie Opavských odpovídá dočasnému útlumu habsburských ambicí po zavraždění krále Albrechta dne 1. května roku 1308.[243] Tážeme-li se tedy po příčinách Mikulášova útěku, potom jednou z nich mohla být politická orientace opavského vévody na vídeňský dvůr.

Zklamán ve svých nadějích, stáhl se Mikuláš do ústraní,

---

[231] ACRB I-1, s. 103-107, č. 68: „*...sicut consiliariis predicti regis, quos ad hoc rex ipse deputaverit, una cum illustri Nicolao fratre ipsius regis...*"

[232] Srv. blíže B. WŁODARSKI, *Polska i Czechy*, s. 165.

[233] RBM II, s. 809, č. 1882; s. 810, č. 1883; s. 810, č. 1886.

[234] B. WŁODARSKI, *Polska i Czechy*, s. 176-177.

[235] *Ottakars Österreichische Reimchronik*, MGH Deutsche Chroniken V-2, s. 1068, verš 81485-81495: „*...im hat klag getân, herzog Loket von Pôlân, daz er het entwert, und mit gewalt behert, zweier síner lant, diu im zerbe waern benant, Zudmer, Krackouwe, und daz lant Troppouwe, des het er niulich ab getân, sînen bruoder herzog Niclân mit gewalt und âne reht...*"

[236] Připomeňme však, že J. Długosz spojoval Mikulášovy nezdary s jeho tvrdou fiskální politikou (srv. blíže KR, s. 53, č. 188). Starší literatura pak v pozoruhodně jednotném duchu předpokládá, že Mikuláš zůstal v Polsku, kde „*...plnil méně významné úkoly nám neznámého charakteru...*" (srv. např. J. KONVIČNÁ, *Dynastické počátky opavských Přemyslovců a jejich vazby na politiku českých králů*, Pagiane historiae 4, 1996, s. 12).

[237] CDM V, s. 209-210, č. 198: „*...Nycolaus, dei gracia dux, dominus et verus Heres Terre Opauie...*"

[238] CDM V, s. 210-211, č. 199.

[239] KR, s. 54, č. 192.

[240] CDM VI, s. 6, č. 7. K dalším souvislostem srv. D. PRIX, *Počátky a rozvoj minoritského kláštera v Opavě ve středověku*, in: Opava. Sborník k dějinám města 1, 1998, s. 45-46.

[241] CDM VII, s. 793, č. 175.

[242] *Chronicon Aulae regiae*, FRB IV, s. 178: „*...insurrexerunt autem quidam barones de ducatu Oppauie contra Nicolaum ducem, verum ipsorum dominum, qui frater exstitit domini Wenceslai, regis Bohemie, fundatoris Aule Regie, et ipsum ducem expulerunt, seque Boleslao, duci Wratislauiensi, ultronei cum civitatibus subdiderunt, qui dominabatur eis usque ad presenciam istius regis Johannis...*"

[243] Nověji srv. J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava 1310-1423*. Praha 1999, s. 12-13.

snad na plumlovské panství,[244] nejspíš ale do Brna, kde za nemalých finančních obětí vybudoval impozantní minoritský kostel sv. Jakuba, v němž byl dne 25. července roku 1318 nakonec i pohřben „*...dosti chud na statky, ale bohat na ctnosti...*“[245] Nedlouho před svou smrtí se však dočkal pravého zadostiučinění, neboť dne 3. července roku 1318 Mikulášův stejnojmenný syn složil do rukou českého krále Jana Lucemburského lenní slib a převzal opavské vévodství do přímé správy.[246] O dva týdny později nový vévoda, jsa provázen českým králem a možná i v přítomnosti svého otce, přijal v Brně zástupce opavské šlechty, jimž se souhlasen Jana Lucemburského stvrdil starší privileje a rozmnožil stavovské svobody na úroveň obvyklou v Čechách a na Moravě.[247]

Válečník, diplomat a hospodář

Slavnostní Mikulášova přísaha dne 3. července roku 1318 bezpochyby završila proměnu opavské provincie v lenní vévodství. Význam tohoto právního aktu zřejmě není nutno přeceňovat, protože pražská schůzka s mírnou nadsázkou „pouze“ kodifikovala obecně respektovaný status Opavska jako zvláštní země v rámci Moravy, respektive českého státu. Emancipační tendence ostatně sahají až do sklonku 12. věku. Pozdní připojení Holasicka k přemyslovským državám vtisklo nové provincii punc výlučnosti, punc, jehož kontury dále zvýraznil osobitý styl vladaření Mikuláše I. Opavského. Slábnoucí vazby země a moravského markrabství neutužil ani dvouletý zábor, kterým se lehnicko-vratislavský kníže Boleslav domáhal vyplacení věna své manželky Markéty. Nemilou causu rozuzlil až Jan Lucemburský, jenž se v Olomouci dne 11. června roku 1311 zavázal, že složí dlužnou částku ve výši 8.000 kop grošů.[248] Nedlouho poté se v Opavě setkaly legace místních, hlubčických a krnovských měšťanů, aby zde zvěčnily svou věrnost českému králi a zároveň poslušnost slezským vévodům až do vyplacení zmiňované zástavy.[249] Zvláštní glosu si zaslouží rovněž konfirmační privilegium krále Jana pro velehradské cisterciáky z 2. března roku 1315, protože listina výslovně rozlišuje zemi moravskou a opavskou.[250]

Mnohé naznačuje, že pražský dvůr již ve druhém decenniu 14. věku respektoval zvláštní charakter opavské provincie, nicméně královští rádcové tento stav nespojovali s dynastickými nároky opavských Přemyslovců a ti se dočasně ocitli na samotné periferii české politické scény. Pak ovšem nemůže překvapit, že Mikuláš II. v létě roku 1312 podpořil rebelii některých moravských pánů,[251] a přestože dne 20. července jako jeden z prvních dosáhl královské milosti,[252] napjatý poměr starobylého rodu k nezkušenému Lucemburkovi patrně nedoznal výraznějších změn, neboť Opavsko po splacení dlužného obnosu přešlo mezi korunní statky. Správou země byl pověřen moravský zemský hejtman Jan z Vartenberka, jenž se však na podzim roku 1315 zapletl do ronovské vzpoury a po zatčení Jindřicha z Lipé dne 26. října odmítl vydat „*...tři moravské hrady, Veveří, Bzenec a Hradec, které přijal od krále na dané slovo v léno, ač byl o jejich vydání požádán a králem upomenut...*“[253] Následovaly boje v Čechách, kde u Kostelce padl Jan z Vartenberka,[254] a zřejmě i na Moravě, byť severní část markrabství patrně zůstala ušetřena.[255] Válečné běsnění utichlo až na jaře roku 1316. Dne 12. dubna král Jan přistoupil na kompromisní návrh šlechtické opozice a slíbil Jindřichovi z Lipé svobodu výměnou za (mimo jiné) vydání hradů Hradce, Veveří a Bzence.[256]

Není známo, zda Mikuláš II. posílil řady povstalců, či

[244] CDM VII, s. 795, č. 177. Není však jasné, zda hrad prodával Mikuláš I. nebo jeho stejnojmenný syn.
[245] *Chronicon Aulae regiae*, FRB IV, s. 250: „*...Ipse hoc anno satis pauper rebus, sed dives virtutibus in Brunna moritur et in ecclesia fratrum Minorum ibidem circa festum beati Jacobi sepelitur...*“ Dále srv. D. PRIX, *Počátky a rozvoj minoritského kláštera*, s. 49.
[246] CDM VI, s. 108-109, č. 136: „*...in feudum et Jure feudi contulerit in perpetuum Terram seu Ducatum suum Oppaviensem cum dignitate et titulo Ducatus...*“
[247] Srv. konfirmaci z roku 1339 (CDM VII, s. 176-177, č. 243) a také ZA Opava, SSA, Listiny, inv. č. 1, sign. A I-1; inv. č. 2, sign. A VI-1.
[248] Srv. blíže *Chronicon Aulae regiae*, FRB IV, s. 178 a také CDM VI, s. 39-40, č. 52, resp. G-M II, s. 466, č. 7.
[249] Srv. CDM VI, s. 36-37, č. 48, resp. G-M II, s. 467, č. 8.
[250] CDM VI, s. 61-62, č. 88: „*...in possessionibus ipsarum, tam in terra Moraviae quam Opauie...*“
[251] Ke vzpouře roku 1312 srv. blíže *Chronicon Aulae regiae*, FRB IV, s. 179-180 a také J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 18-19.
[252] CDM VI, s. 383, č. 19: „*...Johannes rex Bohemiae, resumit rebelles Fridericum de Linavia, juvennem Nicolaum, ducem Opaviae, Vlricum de Boskowitz...*“
[253] *Chronicon Aulae regiae*, FRB IV, s. 230: „*...Labes tamen infamie Johannis istius militis gloriam non modicum obfuscavit, quia tria castra Morauie Eichhorns, Bizencz et Grecz, que a rege sub fide feodo receperat, requitus et per regem ammonitus minime resignavit...*“
[254] *Chronicon Aulae regiae*, FRB IV, s. 229.
[255] Jediným dokladem je zmínka o dobytí obřanského hradu nedaleko Brna. Srv. blíže CDM VI, s. 70-71, č. 100: „*...quibus dilecti nobis Ciues Ciuitatis nostre Brunnensis feruida deuocione se multimode hactenus et modo Castrum Obersan, dum nostro rebellaret culmini, suis propriis sumptibus, laboribus et expensis expugnando...*“
[256] CDM VII, s. 804-806, č. 193: „*...Antequam autem de premissis tractatibus apud nos quidpiam attemptetur, per Henricum de Lypa et amicos suos predictos castra nostra in Moravia, Gretz videlicet, Eychhorns et Bisentz, nobis debent restitui...*“

Obr. 306: Avers jezdecké pečeti opavského vévody Mikuláše II. z 19. července roku 1318. Uloženo v ZA v Opavě, fond Slezský stavovský archiv, inv. č. 1, sign. A I-1 a také ve sbírce odlitků SZM v Opavě, inv. č. 921.

zda se cítil být vázán smírčím aktem z 20. července roku 1312. Pravděbližší snad bude první výklad, protože Jan Lucemburský přijal lenní slib opavského vévody na počátku července roku 1318, tedy až po dubnovém jednání v Domažlicích, na němž pod nátlakem uznal výhrady šlechtické obce *„...a stanovil, že musí od sebe a z království odstraniti všechny Porýňany a cizí bojovníky, kteří mu poskytli pomoc ve válkách, a že nesmí žádnému cizinci a přistěhovalci svěřovati obročí, nýbrž bude projednávati všechny záležitosti království s radou Čechů..."*[257] Nejspíš právě tato „rada" českých pánů odčinila někdejší křivdy a přímluvou otevřela prvorozenému synovi Mikuláše I. Opavského cestu k dědictví, jež se skládalo nejen z vladařských práv nad opavskou provincií, ale také z výsadního postavení u královského dvora.

Dne 3. července roku 1318 se Mikuláš II. (obr. 306) podrobil lennímu rituálu a složil do rukou krále Jana slib věrnosti.[258] Jsa obdařen hodností komorníka království českého,[259] stal se vzápětí jedním z nejmocnějších mužů v království, osobností, která v sobě slučovala nejen rytířské ctnosti, ale také slavný odkaz přemyslovské dynastie.[260] Legendární činy předků a především pak živé vzpomínky na Mikulášova otce i děda zavazovaly a vévoda se vskutku nevyhýbal ošemetným dobrodružstvím. Byl to Mikuláš II., kdo v červenci roku 1319 nabádal k tvrdému zásahu proti vzbouřeným pražským měšťanům.[261] Obdobnou rozhodnost prokázal o několik málo týdnů později v průběhu českého tažení do Lužice, jímž se Jan Lucemburský důrazně přihlásil o část dědictví po braniborském markraběti Waldemarovi.[262] Mikulášova korouhev nechyběla mezi českými praporci, jež na počátku roku 1327 vítězně zavlály pod krakovskými hradbami. Zaskočený Lokýtek mohl děkovat včasné intervenci uherského krále Karla Roberta, že nemusel potupně kapitulovat před synem svého dávného soupeře.[263] Nelíčený obdiv současníků si Mikuláš II. vysloužil rovněž v červnu roku 1345. Tehdy se polský král Kazimír *„...se svým velikým vojskem spojil s vojskem uherského krále*

[257] *Chronicon Aulae regiae*, FRB IV, s. 247-248: *„...Ibi rex Johannes iuravit et statuit, quod omnes Renenses et hospites pugnantes, qui sibi auxilium in bellis prestiterant, a se et a regno debeat excludere, nec alicui externo et advene beneficia recommittere, sed cum Boemorum consilio universa regni velit negocia pertractare..."* K dalším souvislostem srv. J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 25-27.

[258] *Chronicon Aulae regiae*, FRB IV, s. 250: *„...Eodem anno Johannes, rex Boemie, ducatum Oppauie contulit Nycolao eleganti iuveni circiter triginta annos etatis habenti, filio videlicet senioris ducis Nycolai..."* a také CDM VI, s. 108-109, č. 136 resp. G-M II, s. 467-469, č. 9.

[259] *Chronicon Aulae regiae*, FRB IV, s. 250: *„...Ipse quoque factus est camerarius regni Boemie ista vice..."*

[260] Mikuláš II. Opavský by si pro své pestré a neobyčejně zajímavé osudy zasloužil kritickou monografii nebo alespoň obsáhlejší studii, neboť dosud publikované příspěvky buď již beznadějně zastaraly (V. PRASEK, *Kníže Mikuláš II. 1318-1365*, VMO 24, 1918, s. 47-68), nebo se ve svých vývodech spokojily s povrchní a mnohdy mylnou charakteristikou (J. KONVIČNÁ, *Dynastické počátky*, s. 17-28).

[261] *Chronicon Aulae regiae*, FRB IV, s. 253: *„...Porro Nycolaus, dux Oppauie, Henrycus de Lypa et fere omnes regni nobiles in castro erant cum rege, qui omnes uno consulerunt ore, quatenus rex se deberet de illis rebellibus civibus atrociter vindicare..."*

[262] CDLS I, s. 234-235, č. 163: *„...Testes autem huius rei sunt: illustris Nycolaus dux Oppauie, princeps noster dilectus..."*; s. 235-237, č. 164: *„...Testes autem, coram quibus tractatus huismodi sunt habiti vel ordinati, uenerabilis pater, Witko Misnensis episcopus, illustris princeps dominus nicolaus dux Oppaviensis..."* K dalším souvislostem srv. CDLS I, s. 227-228, č. 159; s. 228-231, č. 160; s. s. 231-232, č. 161; s. 233-234, č. 162; s. 237-238, č. 165; s. 238-239, č. 166 a také L. BOBKOVÁ, *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*. AUP, Studia historica, Monographiae I, Ústí nad Labem 1993, s. 29-31.

[263] *Chronicon Aulae regiae*, FRB IV, s. 285 a také CDM VI, s. 256-259, č. 329. Dále srv. J. ŠUSTA, *České dějiny II.2. Král cizinec*. Praha 1939, s. 431-434.

a s ohromným množstvím lidu z jiných zemí vtrhl nepřátelsky do země opavské a ohněm a mečem ji zpustošil..."[264] Tváří v tvář obrovské přesile však vévoda nesložil zbraně a statečnou obranou města Žáry na Ratibořsku zhatil válečné plány polského krále, jenž po příchodu českých oddílů vyklidil bitevní pole a s nemalou ostudou se stáhl do Krakova.[265]

Srdnatý zákrok opavského vévody zvěčnil na stránkách svého životopisu i Karel IV., ovšem nemenší pozornosti vládnoucích Lucemburků se těšil Mikulášův diplomatický um, jenž v polovině února roku 1327 přivedl do Opavy řadu hornoslezských vévodů, kteří zde složili lenní hold českému králi. Spojenecké smlouvy s Bolkem Opolským[266] a Kazimírem Těšínským[267] z 18. února, respektive manské přísahy Leška Ratibořského[268] a Vladislava Kozelského[269] z 19. února uvolnily Janovi cestu do nitra piastovských držav. Již 24. února přijal v Bytomi vázací slib osvětimsko-zátorského knížete Jana[270] a na počátku dubna se před českým králem ochotně sklonilo hrdé a bohaté město Vratislav.[271]

Výjimečnou roli opavského vévody v mocenském uspořádání českého státu potvrdil jeho pobyt v Hodoníně, kde se na sklonku léta roku 1323 setkali rakouští vévodové s českým a uherským králem,[272] a také volba nového olomouckého biskupa v prosinci roku 1334, neboť Mikuláš II. s podporou markraběte Karla prosadil na olomoucký stolec nemanželského syna Václava II., tedy svého bratrance vyšehradského probošta Jana Volka.[273] Sebevědomý Přemyslovec přihlížel pražské schůzce českého a polského krále v létě roku 1341, jež vyvrcholila obnovením spojeneckého svazku obou panovníků dne 13. července.[274] Nechyběl ani ve vybrané společnosti urozených, kteří dne 1. září roku 1347, v předvečer Karlovy okázalé korunovace, přiznali toto korunovační právo pražskému arcibiskupovi,[275] a v dubnu následujícího roku měl tu čest oslavit v Praze jubilejní dvorský rok.[276] Četné Mikulášovy pobyty v metropoli si vynutily zakoupení, či spíše výstavbu reprezentativního sídla, jímž se stal výstavný dvorec na Dobytčím trhu, dnes Karlově náměstí v areálu Nového Města. Palác opavských vévodů náležel

[264] *František Pražský*, FRB IV, s. 439: „*...rex Polonie cum magno exercitu proprio, annexo sibi exercitu regis Vngarie ac aliarum gencium multitudine copiosa, intravit hostiliter terram Opauie, ipsam igne et ferro devastando. Porro dominus Nicolaus, dux terre prefate, non valens pretaxatis resistere, auxilium regis Boemie instatntissimis precibus postulavit...*" a také *Beneš Krabice z Weitmile*, FRB IV, s. 495.

[265] *Vita Caroli*, FRB III, s. 366: „*...Post hoc non longo tempore transacto Cazimirus, rex Cracovie, Nicolai, ducis Opavie, civitatem nomine Saar invasit et hostiliter obsedit. Qui statim ad regem Johannem in Pragam misit et ut aliquot viros armatos, quorum auditorio civitatem suam per regem Cazimirum circumvalatam posset liberare, transmitteret, instantissime suplicavit...*"

[266] G-M II, s. 303-304, č. 5. Opolský vévoda přijal svou zemi v léno ve Vratislavi dne 5. dubna roku 1327. Srv. blíže G-M II, s. 304, č. 6.

[267] G-M II, s. 559, č. 1. Kazimír Těšínský byl obleněn v Bytomi dne 23. února roku 1327. Srv. blíže G-M II, s. 560-561, č. 2.

[268] G-M II, s. 379-380, č. 1.

[269] G-M II, s. 417, č. 2; s. 417-418, č. 3.

[270] G-M II, s. 577, č. 1.

[271] Jen pro úplnost dodejme, že Janův příjezd byl zřejmě připravován delší dobu. Naznačují to alespoň městské účetní knihy, v nichž je k roku 1326 zapsán výdaj 225 hřiven k poctě krále, vévodů a pánů (CDS III, s. 52: „*...Item ad honorem regis, ducum et dominorum 200 et 25 marcas...*") a ve stejném roce byly vyúčtovány náklady vratislavské legace ke královskému dvoru (CDM III, s. 53: „*...Item pro legacione ad regem nonaginta marcas 1 marc. et 2 scot...*"). Konečně roku 1327 byla vypravena dvě poselstva (CDM III, s. 53: „*...Item ad honorem regis ducis, ducum et aliorum dominorum regine Bohemorum, et pro duabus viis ad regem 280 marc. et 6 marc. minus fertone...*"). K dalším souvislostem srv. *Chronicon Aulae regiae*, FRB IV, s. 285 a také M. VACH, *Slezská politika Jana Lucemburského*, Opava 1960, jenž však neúměrně zdůrazňoval rivalitu Krakova a Vratislavi a za lenním slibem Jindřicha VI. Vratislavského spatřoval toliko ekonomické faktory.

[272] CDM VI, s. 180-181, č. 242: „*...des haben wir zu den Heilige geswore, stete ze haben, vnd allez geverde, vnd geben daruber den vorgenanten Herren vnd fursten...Conrates Bischofs ze Olomucz, vnd Nyclass Herczogen ze Troppow...*"

[273] *Chronicon Aulae regiae*, FRB IV, s. 319. Papež Jan XXII. schválil Janovu volbu až v dubnu roku 1334 (CDM VII, s. 4-5, č. 6; s. 5-6, č. 7).

[274] CDM VII, s. 238-240, č. 333: „*...Actum Prage presentibus venerabili domino episcopo Olomucensi ac illustribus Principibus dominis Bolezlao duce Slezie et domino Lignicensi, Bolkone Swidnicensi et Nicolao Oppauie et Rathiborie ducibus...*"; s. 240-241, č. 334: „*...Actvm Pragae praesentibus venerabili domino Johanne Olomucensi Episcopo et illustri principe, domino Nicolao Ratiboris duce...*"

[275] Srv. blíže ACRB II, s. 8-12, č. 9: „*...Sane de nostre celsitudinis venerabiles...archiepiscopus Pragensis, Olomucensis, Wratislaviensis et Luthomuschelensis...episcopi nec non illustres Johannes Karinthie...comesque Tyrolis et Goricie, germanus noster carissimus, Nicolaus Opavie et Ratiborie, Bolco Opulensis, Wencezlaus Slezie, Bolko Slesie, Kazimirus Teschinensis, Henricus Saganensis et Johannes Slesie...duces...*"

[276] ACRB II, s. 39-41, č. 49; s. 41-43, č. 50; s. 43-47, č. 51; s. 47-49, č. 52; s. 51-5š, č. 54; s. 59-62, č. 60.

svého času k největším pražským rezidencím. Přinejmenším rozlohou konkuroval biskupskému dvoru na Malé Straně i sídlu markraběte Jana Jindřicha na Starém Městě, respektive paláci saských vévodů u Karlova mostu.[277]

Mocenský obzor ambiciózního Přemyslovce však nekončil ve stínu zdí jeho novoměstského dvorce. Sebevědomá prezentace, v níž se snoubila věrnost koruně s rodovým původem, vynesla Mikuláše II. do světa vysoké evropské politiky. Na sklonku léta roku 1335 zamířil s družinou krále Jana do bavorského Podunají[278] a na počátku roku 1347 provázel Karla IV. na nebezpečné pouti do Tyrol.[279] V lednu a únoru následujícího roku pak mohl obdivovat přirozenou krásu zasněžených vinic v hlubokém údolí řeky Mohanu,[280] avšak pomyslného vrcholu své diplomatické kariéry dosáhl na sklonku roku 1350. Tehdy stanul po boku pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic v čele legace s choulostivým úkolem připravit v Avignonu půdu pro Karlovu císařskou korunovaci. Delikátní mise se však nesetkala s pochopením papeže Klimenta VI., jenž dne 1. února roku 1351 předal vyslancům zamítavou odpověď a požádal Karla IV., aby do Velikonoc vypravil do Avignonu nové poselstvo.[281] Rozpačitý výsledek, zdá se, nijak nepošramotil Mikulášovu pověst, neboť kurie v opavském vévodovi i nadále spatřovala vlivného muže s významnou pozicí u pražského dvora. Dozajista ne náhodou papež Urban V. dne 12. května roku 1363 upozornil Mikuláše II. na příchod svého legáta Jana, biskupa z Dax, a požádal vévodu o intervenci u císaře Karla IV.[282] V pestrém itineráři světáckého Přemyslovce nelze přehlédnout ani jeho účast na římské jízdě v jarních měsících roku 1355,[283] právě tak jako císařem plánovanou cestu na Litvu někdy ve druhé polovině roku 1358, od níž si Karel IV. sliboval přijetí křtu litevskými velknížaty.[284] Snad poslední významnější jízdu za hranice zemí Koruny české vykonal Mikuláš II. na jaře roku 1361. Asi v závěru března, možná na počátku dubna se vévoda odebral do Norimberku, kam nadmíru šťastný císař pozval říšská knížata i mocenskou elitu českých zemí a oslavil tak narození toužebně očekávaného potomka, dědice českého i římského trůnu.[285]

Slavnostní křtiny v norimberském kostele sv. Sebalda dne 11. dubna roku 1361 symbolicky završily diplomatickou dráhu opavského vévody. V mihotavém svitu četných voskovic a podmanivých tónech oslavných chorálů by však neměla zaniknout ta prozaičtější stránka Mikulášových aktivit. Mámivý lesk královského a posléze i císařského dvora zavlekl Mikuláše do bezútěšného světa věčných dluhů, jejichž objem záhy podlomil finanční stabilitu zeměpanské komory. Narůstající výdaje bylo možno zapravit jednak výnosem z knížecích statků, jednak také mimořádnou berní, nicméně neúměrné Mikulášovy požadavky již po několika málo letech vzbudily všeobecnou nevoli opavských stavů. Následovalo jednání s Janem Lucemburským, který dne 13. září roku 1323 v souvislosti s obdobným závazkem pro Čechy a Moravu stanovil, že mimořádnou daň ve výši 16 grošů z lánu lze na Opavsku vybírat jen tehdy, bude-li

[277] K pražskému sídlu opavských vévodů srv. D. PRIX, *Vévoda Václav I. Opavský. Příspěvek k dějinám Opavského vévodství počátkem poslední čtvrtiny 14. století*, AHM 3, 1997, s. 68.

[278] CDM VII, s. 64-65, č. 84.

[279] MGH Constitutiones VIII, s. 249-251, č. 167. „*...Actum Tridenti in castro episcopali Boni Consilii...presentibus reverendis in Christo patribus dominis...necnon illustri et magnifico principe domino Nicolao Opavie et Ratiborie duce...*"; s. 289-290, č. 232. K dalším souvislostem srv. J. ŠUSTA, *České dějiny II.4. Karel IV. Za císařskou korunou 1346-1355*. Praha 1948, s. 18-19 a také *Acta imperii selecta*, s. 561-563, č. 838.

[280] MGH Constitutiones VIII, s. 508-509, č. 483: „*...Und uf daz sie der bezalunge deste sicherer sin, so han wir yn zů burgen und zů gyseln gesetzet und setzen an disem brive die ediln lute...hertzogen Niclaus von Tropouwe...*" Dále srv. J. ŠUSTA, *České dějiny II.4*, s. 51-53.

[281] MVB I, s. 696, č. 1321. V této souvislosti je nutno upozornit, že Beneš Krabice z Weitmile posunul legaci již do druhé poloviny roku 1346 (srv. blíže *Beneš Krabice z Weitmile*, FRB IV, s. 513: „*...Mox principes electores mittunt suos solempnes ambasiatores, videlicet venerabilem in Christo patrem, dominum Arnestum, sancte Pragensis ecclesie archiepiscopum primum, et magnificum principem dominum Nicolaum ducem Oppavie et Ratiborie cum decreto electionis ad summum pontificem in civitatem Avenionensem, ubi tunc cum curia residebat...*") a tento údaj nekriticky přejala část historické literatury. Kronikářský záznam však odporuje itineráři knížete Mikuláše II. Ten dne 26. listopadu roku 1346, tedy v čase, kdy Kliment VI. údajně jednal s českými vyslanci, vystavil v Opavě listinu pro opavského měšťana Hanka, řečeného Čech (srv. CDM VII, s. 505-506, č. 685).

[282] MVB III, s. 90, č. 130. Urban V. dále oslovil pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic, olomouckého biskupa Jana Očka z Vlašimi, kancléře Jana ze Středy (MVB III, s. 90, č. 129) a také Bolka II. Svídnického.

[283] RBM VI-1, s. 1-7, č. 2; s. 7-8, č. 3; s. 8-9, č. 4; s. 10-11, č. 7; s. 22-2š, č. 32; s. 4ě-4š, č. 68; s. 45-46, č. 73; s. 46, č. 74; s. 47, č. 75; s. 47, č. 76; s. 47, č. 77. Dále srv. J. ŠUSTA, *České dějiny II.4*, s. 375-394.

[284] H. GRUNDMANN, *Das Schreiben Kaiser Karls an die heidnischen Litauer-Fürsten 1358*, Folia diplomatica 1, 1971, s. 89-103 a nověji F. KAVKA, *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378). Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika. I. díl (1355-1364)*. Praha 1993, s. 121-122.

[285] RI VIII, s. 294, č. 3619. K dalším souvislostem srv. J. SPĚVÁČEK, *Václav IV. 1361-1419*. K *předpokladům husitské revoluce*. Praha 1986, s. 34-35.

[286] CDM VI, s. 179-180, č. 241: „*...Promittentes et volentes vt prefatus Dux ius ad aliquam Bernam recipiendam habere non*

Obr. 307: Hlubčická kniha městských práv a privilegií z počátku 15. století s opisem konfirmační listiny knížete Mikuláše II., kterou opavský vévoda potvrdil hlubčickým měšťanům privilegia svých předchůdců, římského krále Rudolfa, českých králů Přemysla Otakara II., Václava II. a Jana Lucemburského a svého otce Mikuláše I. V iniciále „V" je umístěn jezdecký portrét knížete Mikuláše II., jehož předlohou byla patrně přivěšená jezdecká pečeť. Originál rukopisu byl ztracen (?) za války, mikrofilm je dnes uložen v Herder-Institut Marburg.

obdobná berně vypsána i ve zbylých zemích českého státu.[286] Propůjčená výsada samozřejmě omezila Mikulášovy možnosti, jenž se patrně stále častěji obracel na solventní věřitele, k nimž náleželi pražští měšťané Konrád Pusch se synem Janem.[287]

Nekonečná spirála finančních závazků staví Mikuláše II. do velmi nepříznivého světla, avšak bylo by přinejmenším předčasné, přiznat zmíněnému soudu absolutní platnost, neboť opavský vévoda čelil akutnímu nedostatku peněz poměrně rozsáhlou reformní činností. Společenské postavení vzdalovalo Mikuláše II. všednímu chodu provinčních úřadů, a proto první jeho kroky směřovaly do oblasti zeměpanské správy. Nejpozději na sklonku roku 1327 vévoda zřídil úřad opavského hejtmana, jehož výkon svěřil do rukou Heynka z Hlubčic.[288] Ten náležel k mocnému rodu Stošů a po celý svůj život se těšil důvěře a přízni Mikuláše II.[289] S obdobnou elegancí vévoda reorganizoval soudní systém (obr. 307), když dne 16. června roku 1325 postoupil Opavě, Hlubčicím, Krnovu a Bruntálu hrdelní právo nad vrahy, smilníky, zloději a žháři, čímž vědomě přesunul vymáhání vyššího práva na půdu městských vikbildů, které tak jako tak pokrývaly valnou část opavského knížectví.[290]

Není jistě nutno zdůrazňovat, že propůjčené výsady zvýšily váhu nejvýznamnějších městských obcí, v jejichž prosperitě Mikuláš II. spatřoval především perspektivní zdroj vlastních příjmů a jejichž hospodářský rozvoj v rámci svých možností také podporoval. Příkladem budiž vévodův souhlas se zřízením kupeckého domu v Opavě roku 1327 s výlučným právem prodeje sukna v okruhu jedné městské míle[291] nebo Mikulášův živý zájem o dolování v okolí Zlatých Hor.[292] Možná, že právě neskrývaná slabost vévody pro slibná naleziště drahých kovů stála v pozadí lokace opevněného sídliště nedaleko Pokrzywné na severovýchodním svahu Biskupské kupy (obr. 308). Skromná fortifikace sice není zmiňována písemnými prameny, ovšem pozůstatky kutacích prací v blízkosti i zde nalezené keramické zlomky z první poloviny 14. století (obr 309) vcelku spolehlivě ilustrují rozkvět hornického řemesla za vlády druhého opavského vévody.[293] Ostatně podnikatelský duch Mikuláše II. v neposlední řadě spolehlivě prozrazuje výmluvná zmínka o mlýnu, *„...který vystavěl kníže Mikuláš v Opavě..."*[294]

debeat nec eciam petere uel recipere, nisi dumtaxat a nostris Boemie et Morauie incolis reciperemus, tunc Incole prefati Ducatum Bernam per vnum fertonem uidelicet sedecim grossos denarios vt premittitur dare de laneo quolibet tenebuntur..."

[287] Oba jmenovaní poskytli Mikulášovi II. úvěr ve výši 20 kop grošů. Srv. blíže CDM VII, s. 904, č. 344.

[288] CDS XXII, s. 30, č. 4704.

[289] RBM V-2, s. 290-291. *„...supplicans idem nobis Hyneco, fidelis noster prekarus..."* K Heynkovi srv. dále CDM VI, s. 324-325, č. 423; s. 346-347, č. 452; s. 396, č. 30; CDM VII, s. 251-252, č. 352; s. 872-873, č. 300; s. 875-877, č. 303; s. 877-879, č. 304; CDS XXX, s. 281, č. 6955; s. 281-282, č. 6966; MVB I, s. 766, č. 1491.

[290] CDM VII, s. 830, č. 231.

[291] CDM VII, s. 850-851, č. 250. K dalším souvislostem srv. blíže V. PRASEK, *Kníže Mikuláš II.*, s. 51-52.

[292] CDS XX, s. 21, č. 68; s. 22-23, č. 72; č. 23, č. 76; s. 25-26, č. 81.

[293] Srv. blíže P. KOUŘIL - M. WIHODA, *Hrad Edelštejn*, s. 350-351.

[294] V. PRASEK, *Překlad s výkladem*, s. 13: *„...vnd die neue mul, die herczog Niklaszgebaut hat zu Troppaw..."*

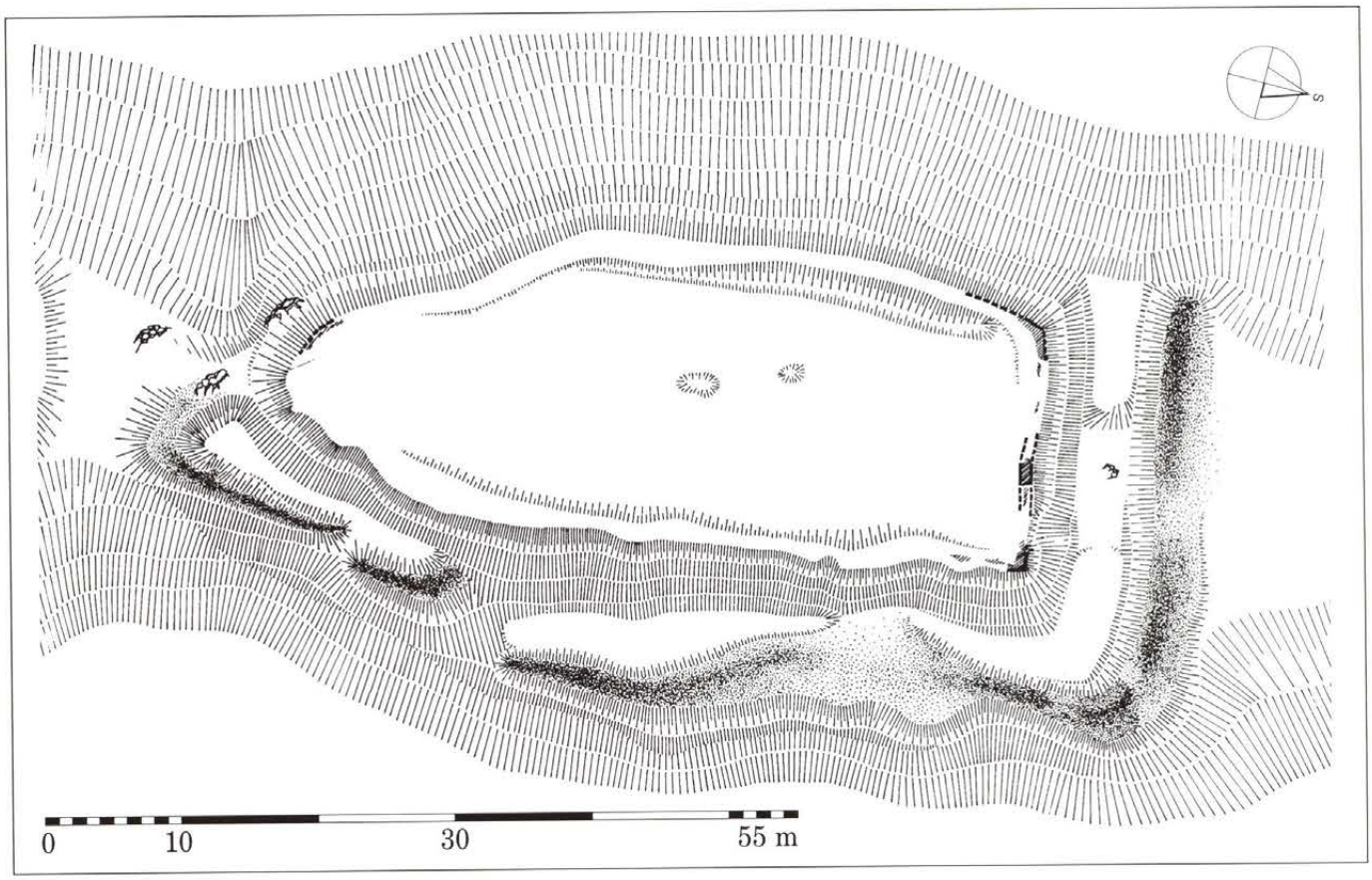

Obr. 308: Pokrzywna. Půdorysné zaměření.

Nadmíru křehkou rovnováhu Mikulášových financí neohrožovaly jen nákladné pobyty u pražského dvora a reprezentační povinnosti v zahraničí. Příjmy knížecí komory podstatně snížila rovněž tajemná donace z 8. července roku 1339, kterou se opavský vévoda vzdal všech svých práv k Zlatohorsku ve prospěch českého krále Jana.[295] Ačkoliv Mikuláš II. na mnoha místech citovaného privilegia zdůraznil, že dospěl k rozhodnutí svobodně a bez nátlaku, mnohé napovídá, že tomu bylo právě naopak. Dozajista ne náhodou vévoda ve stejný den obnovil platnost své přísahy z roku 1318 a výslovně ujistil představitele opavských stavů, že se i nadále mohou odvolávat k českému králi.[296] Na obě tyto listiny pak zřetelně navázalo privilegium z 9. července, jímž Jan Lucemburský potvrdil Mikulášovu svrchovanost v ratibořském knížectví.[297]

Poměrně bohatý soubor informací vcelku jednoznačně dokládá, že Mikuláš II. na sklonku léta roku 1339 náhle upadl v nemilost českého krále, nicméně ani jeden z citovaných pramenů byť jen skromnou narážkou neprozrazuje, v čem vlastně vévoda pochybil. Opatrná poznámka v Karlově vlastním životopise, že „*...otec táhl na Moravu, chtěje krutě potrestat Mikuláše, vévodu opavského a ratibořského...*", a následující glosa, že jen Karlův osobní zásah zabránil nejhoršímu a že vévoda přece jen „*...musel dát mému otci hrady a mnoho peněz...*", přinejmenším naznačují jistou souvislost mezi Mikulášovým pokáním a vnitrodynastickou rivalitou vládnoucích Lucemburků.[298] Je-li nastíněná úvaha správná, potom se Mikuláš II. zapletl do ambiciózních plánů moravského markraběte Karla a za svou důvěřivost pykal ztrátou výnosných dolů. Dlouhá léta pak čekal na satisfakci,

[295] G-M II, s. 469-470, č. 11: „*...prefato domino regi et heredibus suis in hereditatem perpetuam et hereditarie sponte et libere, non compulsi non coacti nec aliquo ingenio seu dolo inducti vel seducti oppidum Zuckenmantel cum Hermanstat oppido et Arnoltstorff villa ac cum castro Edelnstein necnon aliis pertinenciis et aurifodinis suis ibidem existentibus et que fieri poterunt in futurum damus tradimus et assignamus...*" Srv. také CDM VII, s. 177-178, č. 244.

[296] CDM VII, s. 176-177, č. 243.

[297] G-M II, s. 385-386, č. 4.

[298] *Vita Caroli*, FRB III, s. 361: „*...Deinde pater meus processit versus Moraviam volens destruere Nicolaum, ducem Opavie et Ratiuarie, quem patri meo vix reconciliavi. Dedit tamen patri meo castra et pecuniam multam...*"

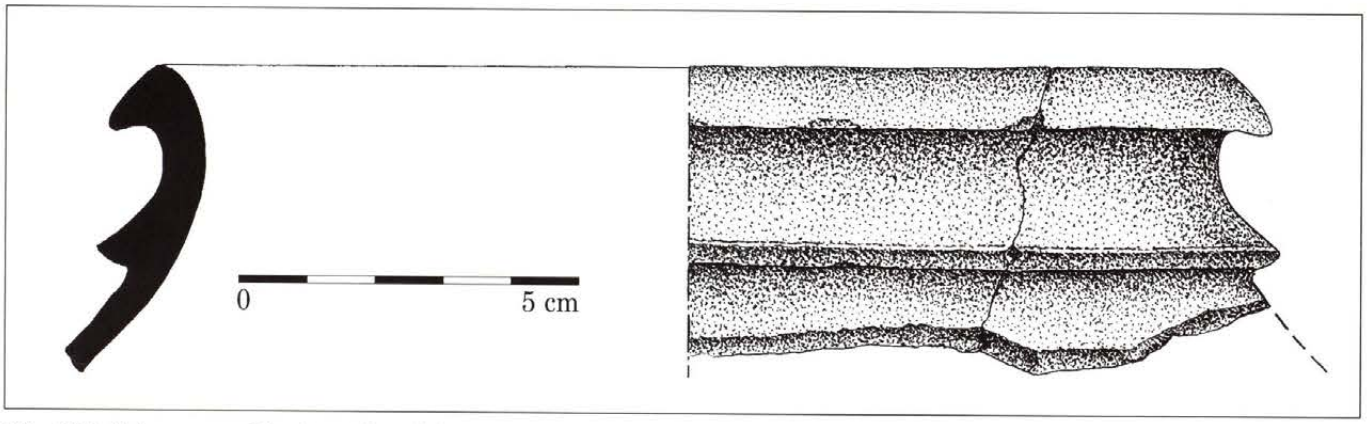

Obr. 309: Pokrzywna. Okrajový zlomek hrnce.

jíž se mu dostalo teprve 21. srpna roku 1361, kdy Karel IV. připojil někdejší zábor zpět k opavskému knížectví.[299]

Mikulášova chybná strategie neodlehčila toliko vévodské pokladnici, neboť Opavsko ztratilo výstavný hrad Edelštejn, jenž byl nejmocnějším pilířem zeměpanské správy v západní části země. Menší pevnosti v okolí, tedy Leuchtenštejn, Koberštejn a Quingburg, nebyly zřejmě vnímány jako perspektivní, ačkoliv možná ve stejné době, čili někdy kolem poloviny 14. věku, Mikuláš II. dal (?) přestavět hrad **Koberštejn**.[300] Současně ovšem upravil vrchol Zámecké hory v jihozápadním koutu opavského knížectví, kde ve výšce 854 m nad mořem vznikl nový hrad **Fürstenwalde**, který je poprvé zmíněn dne 24. srpna roku 1348 ve spojitosti s obnovou městečka „*Gesenke*" na soutoku Střední, Bílé a Černé Opavy.[301] Jak prozrazuje samotný název lokality, hrad sloužil coby lovecké a odpočinkové sídlo, jež svou polohou současně nahrazovalo dožívající soustavu fortifikací v blízkých údolích.[302]

Dočasná ztráta Zlatohorska nebyla jedinou pohromou, která ztenčila obvod Mikulášových držav. Dne 9. srpna roku 1339 se od Opavska s konečnou platností oddělilo Prudnicko, jež se souhlasem českého krále splynulo s dědičnými statky Bolka Falkenberského.[303] Nutno však podotknout, že v daném případě nešlo o další projev nemilosti královského dvora, protože zmíněná enkláva přešla do piastovské správy již 6. ledna roku 1337. Tehdy Jan Lucemburský s vědomím svého syna Karla prodal Bolkovi město Prudnik s okolím za 2 000 hřiven pražských grošů polského čísla a povolil novému zeměpánovi dědičné vlastnictví v duchu polského práva při zachování výsad, jichž v minulosti užívali páni z Rožmberka.[304]

Český král vystavil své privilegium ve Vratislavi pouhý týden před důležitou schůzkou, na níž měla být projednána nástupnická otázka v knížectví ratibořském. Snad tedy nepochybíme, budeme-li předpokládat, že Jan Lucemburský právě takto narušil dosud jednotný tábor hornoslezských Piastovců, kteří se s odvoláním na starobylé zvyklosti ucházeli o bohaté dědictví po zesnulém knížeti Leškovi. Král Jan však tento hlas nevyslyšel a dne 14. ledna roku 1337 ve smyslu lenního práva přiřkl uprázdněný stolec svému nejbližšímu spojenci Mikuláši II. Opavskému.[305] Nečekaný verdikt, jenž očividně ignoroval veřejné mínění, pobouřil a roztrpčil shromážděná knížata, jejichž vzdor se zhmotnil v hlubokém nepřátelství, které někdy před rokem 1360 přerostlo v otevřenou válku.[306] Mikuláš II. nadto musel vydat města Kozlí a Hlivice, přičemž vzájemný poměr obou jeho vévodství nikdy nepřesáhl rovinu pouhé personální unie.[307]

[299] G-M II, s. 478-479, č. 17: „*...declaramus, quod predicta videlicet opidum Czukmantel et castrum Edelstein cum omnibus eorum pertinenciis de corpore tui ducatus Opavie dudum fuerunt et sunt...*" Srv. také CDM IX, s. 189, č. 256, resp. CDS VI, s. 187-188, č. VIII.

[300] Srv. blíže s. 449 a 451.

[301] CDS XX, s. 40, č. 102: „*...qui disposuit intendere, restaurare et informare civitatem seu oppidum sub castro nostro Furstenwalde vulgo Gesenke nuncupatum...*" Nově vysazené městečko nejspíš plnilo funkci hospodářského zázemí vévodského hradu. Srv. blíže P. KOUŘIL - D. PRIX - M. WIHODA, *Středověké fortifikace a „Jesenická stezka"*, s. 123-125.

[302] Srv. blíže P. KOUŘIL - D. PRIX - M. WIHODA, *Středověké fortifikace a „Jesenická stezka"*, s. 123-125.

[303] CDS VI, s. 179, č. II[b].

[304] CDS VI, s. 178-179, č. II[a].

[305] CDS VI, s. 182-184, č. IV a také G-M II, s. 380-383, č. 2. In margine upozorňujeme, že vhodné podmínky k budoucí Mikulášově expanzi na Ratibořsko vytvořilo již lenní privilegium z roku 1327, kterým Lešek uznal nadřazenost českého krále (srv. blíže CDS VI, s. 179-180, č. III[a] a také G-M II, s. 379-380, č. 1)

[306] MVB II, s. 433, č. 1083.

[307] CDS VI, s. 180-182, č. III[b] a také G-M II, s. 383-385, č. 3.

Navzdory dočasné nepřízni pražského dvora i nezastírané zlobě hornoslezských knížat Mikuláš II. na počátku druhé třetiny 14. věku potvrdil, že náleží k mocenské elitě českého státu a toto své postavení symbolicky vyjádřil okázalou podporou vybraných církevních řeholí. Především se cítil být vázán otcovým příkladem, jehož památka byla nerozlučně spjata s brněnskými minority a druhý opavský vévoda tuto tradici neporušil. Obrátil se však k minoritskému kostelu v Opavě, kam přeložil rodové pohřebiště a kde na podzim roku 1365 nalezl rovněž místo svého posledního odpočinku.[308] Obdobným způsobem lze vnímat i Mikulášův zájem o ratibořské dominikánky, jejichž klášter zase opatroval tělesné schránky zdejších Piastovců.[309] Nemalé ambice opavského vévody se však nepromítaly jen v rozvoji starších fundací. Nejspíš roku 1331 založil před opavskými hradbami na Ratibořském předměstí později johanitský špitál sv. Mikuláše, který obdařil starostlivou péčí, a vytvořil tak silnou protiváhu zdejší komendě řádu německých rytířů.[310]

Zmíněné donace velmi úzce souvisely s městským prostředím, a jak dále prozrazují četné Mikulášovy pobyty v Opavě, Hlubčicích nebo Ratiboři, vévoda vcelku jednoznačně favorizoval relativně pohodlný život uprostřed bohatých zeměpanských měst před nudou a syrovým chladem hradních komnat. Snížený Mikulášův zájem o potřeby zeměpanských pevností se nutně odrazil v celkovém poklesu jejich významu. Přestože vévoda alespoň zčásti přestavoval **Hradec u Opavy** a svým pobytem čas od času připomenul někdejší slávu této lokality,[311] hrad se za vlády Mikuláše II. proměnil v tradiční purkrabské sídlo.[312] Jestliže si Hradec podržel alespoň jistou vážnost, potom **Cvilín** zcela opustil mocenský obzor opavského vévody a zdejší manství ve třetí čtvrtině 14. století převzal syn zesnulého krnovského fojta Petra Jan z Lobenštejna.[313] Upadající soustavu zeměpanských fortifikací poněkud vylepšil **Landek**, jenž sice na počátku 14. věku náležel k alodnímu zboží Siegfrieda z Barutu[314] a ještě roku 1349 se za správce a pána (?) hradu označoval bývalý těšínský fojt Petr.[315] O deset let později, tedy 5. srpna roku 1359, však Karel IV. povolil, aby Mikuláš II. upsal věno své manželky Juty mimo jiné i na Landeku,[316] z čehož dále vyplývá, že vévoda někdy mezi léty 1349-1359 obnovil zeměpanský status tohoto sídla. Zemskou pevností byl rovněž hrad **Fürstenwalde**, jenž někdy před polovinou 14. století nahradil jednak beznadějně zastaralý Freudenštejn,[317] jednak – a to především – dočasně ztracený **Edelštejn** u Zlatých Hor. Ten od roku 1339 příslušel ke královské komoře[318] a teprve dne 21. srpna roku 1361 Karel IV. opět restituoval vrchnostenská práva opavského vévody.[319]

Očividný rozklad druhdy kompaktní sítě zeměpanských pevností ovšem nesouvisel jen s nezájmem opavského vévody. Významným faktorem byly neúměrně vysoké náklady, jež si vynutily základní potřeby hradních posádek, a v neposlední řadě také nezbytné stavební opravy, a protože vévodskou pokladnici téměř beze zbytku vyčerpávaly Mikulášovy reprezentační výdaje, nedostatek financí nutně redukoval počet opevněných míst pod kontrolou opavského vévody. Právě za vlády Mikuláše II. až na výjimky zpustl fortifikační systém v údolí Černé Opavy. Nejspíš někdy v průběhu druhé čtvrtiny 14. věku vzal za své hrad **Luginsland**, jehož zánik ovšem provázely nějaké dramatické události, neboť předválečný archeologický výzkum odhalil mohutnou požárovou vrstvu a také velké a těžké opracované kameny, jež prokazují přítomnost obléhacích strojů. Bohužel naprostá absence písemných pramenů dokonale zatemňuje další okolnosti, a není tedy jasné, kdo a proč vlastně Luginsland napadl a posléze i zničil.[320]

---

[308] Srv. blíže D. PRIX, *Počátky a rozvoj minoritského kláštera*, s. 49-50.

[309] Srv. např. CDM VII, s. 873-874, č. 302; s. 875-877, č. 303; s. 877.879, č. 304; CDS II, s. 147-148, č. 39; s. 151-152, č. 43; s. 155, č. 48; s. 156, č. 49; s. 156-158, č. 50; s. 162-163, č. 54.

[310] K počátkům špitálu srv. blíže CDM VII, s. 251-252, č. 352.

[311] Srv. např. k roku 1331 CDM VII, s. 863, č. 277; k roku 1334 CDM VII, s. 9, č. 11; s. 18, č. 24; k roku 1340 *Urbář krnovský 1535*, f. 269-269a; k roku 1357 RBM VI-3, s. 343-344, č. 613; k roku 1360 SÚA Praha, ŘM Listiny, Jo XXXIX Op. 13, č. 1995; k roku 1361 CDS II, s. 162-163, č. 55; k roku 1362 RBM VI-3, s. 668-669, č. 1108; k roku 1363 SÚA Praha, ŘM Listiny, Jo XXXIX Op. 19, č. 2001; CDS II, s. 32-33, č. 38; A. TUREK, *Prameny k poznání vývoje*, s. 256, č. 4; k roku 1364 CDM IX, s. 274-275, č. 368; SÚA Praha, ŘM Listiny, Jo XXXIX Op. 21, č. 2003; SÚA Praha, ŘM Listiny, Jo XXXIX Op. 20, č. 2002; k roku 1365 SÚA Praha, ŘM Listiny, Jo XXXIX Op. 22, č. 2004.

[312] Srv. blíže soupis purkrabích na s. 196.

[313] MVB II, s. 247, č. 625; s. 248, č. 626; s. 248, č. 627. K dalším souvislostem srv. D. PRIX, *Páni z Krnova a Lobenštejna na středověkém Opavsku*, AHM C1, 1994, s. 43-58.

[314] CDM VII, s. 783-784, č. 159.

[315] CDM VII, s. 670-671, č. 960. Srv. také SÚA Praha, ŘM Listiny, Jo XXXIX Op. 8, č. 1990: „*...quod Petrus dudum aduocatus Tessinensis...noster dilectus, rector et dominus castri Landek...*“ Nejasná formulace „*noster dilectus, rector et dominus castri Landek*“ připouští dvojí naprosto rovnocenný výklad. Jednak, že Petr hrad držel, a jednak také, že Petr byl toliko landeckým purkrabím.

[316] G-M II, s. 475-476, č. 15: „*...donavit et dedit easque ipsi super castro Landek et civitate Lubczicz...cum districtibus, territoriis...*“

[317] CDS XX, s. 40, č. 102. Srv. také s. 448-449.

[318] G-M II, s. 469-470, č. 11.

[319] G-M II, s. 478-479, č. 17.

[320] P. KOUŘIL - M. PLAČEK, *Hrad Luginsland a jeho úloha v kolonizaci Krnovska*, ČSM B, 34, 1985, s. 114-127 a také s. 425.

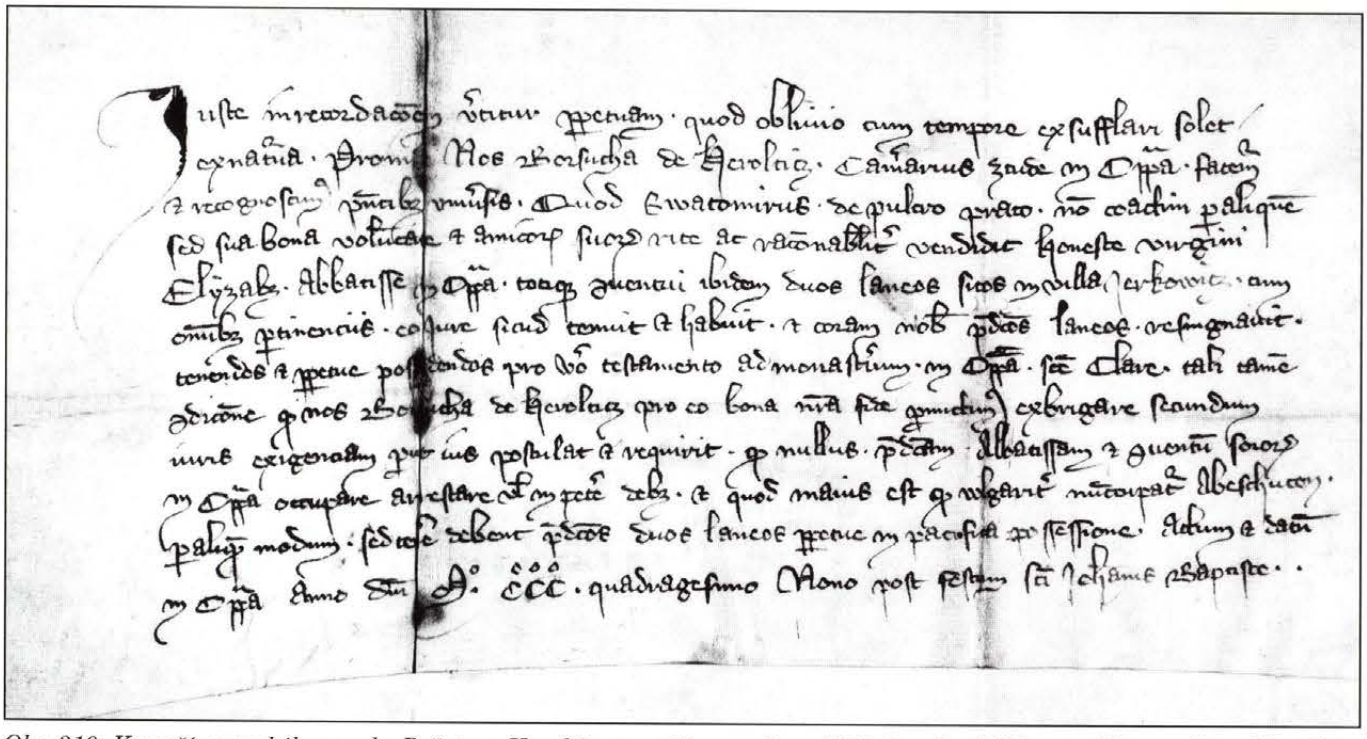

Obr. 310: Komoří opavského soudu Bořuta z Heraltic po svátku sv. Jana Křtitele roku 1349 potvrdil opavským klariskám držbu dvou lánů v Jarkovicích. Uloženo v ZA v Opavě, fond Klarisky Opava, inv. č. 3.

Dlouhé vladaření Mikuláše II. Opavského však není možno pokládat za labutí píseň opevněných sídel. Ta ještě zdaleka nepozbyla všech svých funkcí, což dokazuje přerod některých knížecích pevností ve správní centra šlechtických alodů. Zeměpanský status ztratil hrad **Heraltice**, jenž v závěru první třetiny 14. století přešel do rukou pánů z Bystřice. Bořuta z Bystřice, píšící se nejpozději od roku 1330 podle Heraltic,[321] vykonával v letech 1337-1349 úřad komořího při zemském soudu (obr. 310).[322] Heraltické panství někdy po tomto roce zdědil Bořutův stejnojmenný syn, který je připomínán roku 1360 v souvislosti se sporem o sousední ves Štáblovice.[323]

Mikulášova korouhev opustila i **Fulnek**, protože zdejší dominium s hradem možná již nedlouho po roce 1318 získal Vok I. z Kravař.[324] Erb zavinuté střely pak okolnímu kraji dominoval až do roku 1434, přičemž samotný Fulnek se stal oblíbeným rodovým sídlem, jehož správu zajišťovali Vokovi synové Jan a Drslav (obr. 311). Společnou držbu dokládá zápis z roku 1355, jímž oba sourozenci uzavřeli spolek na svá zboží,[325] a tuto tradici zprvu ctila také třetí generace fulneckých pánů, Drslavovi potomci Vok, Beneš, Drslav II. a Lacek. Roku 1369 však došlo k rozdělení majetku. Fulnecko s Bíloveckem obdržel Drslav II., jenž datační formulí privilegia z 10. srpna roku 1371 poprvé (!) výslovně připomenul existenci hradu.[326]

Benešovický znak zdobil rovněž praporce nad malou, leč důležitou pevností na katastru dnešní obce **Štítina**. Zdejší fortifikace ve svých zdech hostila syny a vnuky Drslava z Benešova, mezi nimiž za časů knížete Mikuláše II. vynikl Vok II. ze Štítiny.[327] Po roce 1350 se na Opavsku prosadil i Vokův bratr Beneš II. ze Štítiny, jemuž byla svěřena hodnost komořího soudu země opavské.[328]

Patrně až do druhé třetiny 14. věku sahají počátky Vartnova a Vikštejna, byť přesný sled relevantních událostí, jež podnítily výstavbu těchto dvou šlechtických sídel, zůstává skryt v hlubinách věků. První z hradů, tedy **Vartnov**, alespoň názvem upozorňuje na pány z Warty, kteří jsou na Opavsku doloženi ve čtyřicátých letech

[321] CDM VI, s. 305-306, č. 398.
[322] CDM VII, s. 661-662, č. 940; CDS II, s. 136-137, č. 30; s. 141-143, č. 36; s. 143-146, č. 37; MSL, s. 112-113, č. 68.
[323] LB II, s. 21-22, f. 109; s. 22, f. 109; s. 23, f. 110; s. 29, f. 110.
[324] A. TUREK, *Fulnecko*. Vlastivěda moravská, Brno 1940, s. 238.
[325] ZDOl I-1, s. 20, č. 405: „...*Dominus Johannes de Crawar cum fratre suo domino Drsslao congressi sunt cum bonis videlicet Castro Gyczin et cum castro Helfenstayn, et cum Fulnek, et aliis municionibus...*"
[326] KR, s. 97, č. 360: „...*Datum castro meo Fulneck in octava sancti Stephani...*"
[327] Srv. např. CDM VI, s. 294-295, č. 381; s. 305-306, č. 398; CDM VII, s. 872-873, č. 300; s. 873-874, č. 302; CDS II, s. 136-137, č. 30; s. 140-141, č. 35.
[328] SÚA Praha, ŘM Listiny, Jo XXXIX Op. 20, č. 2002: „...*Benessii de czythyn camerarii czude terre oppauiensis...*"

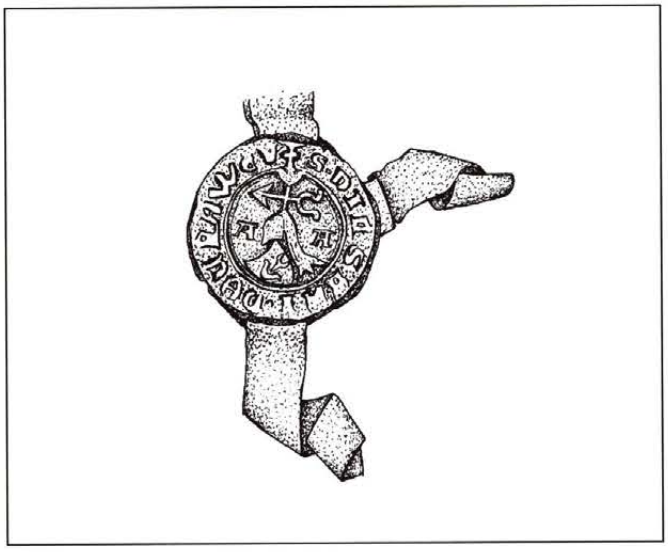

Obr. 311: Pečeť Drslava z Kravař z 17. srpna roku 1332. Uloženo v ZA v Opavě, fond Augustiniáni - kanovníci Fulnek, inv. č. 3, sign. F1. Skutečná velikost.

14. století snad jako leníci (?) vévody Mikuláše II.[329] Nedlouho poté Vartnov (existoval-li vůbec) přešel do rukou Voka z Holštejna, neboť ten se již roku 1356 zúčastnil zemského sněmu v Opavě a prokázal tak, že přísluší k zemské obci opavského knížectví.[330] Jediným historickým a skutečně spolehlivým vodítkem ovšem stále zůstává vartnovský predikát Vokova syna Štěpána z roku 1376.[331]

Obdobná temnota obestírá i **Vikštejn**, jehož počátky zřejmě souvisí se šlechtickým dominiem v hornatém území kolem středního toku řeky Moravice. Nejspíš již v závěru 13. věku se zde uchytil Vítek z Lublic a Heraltic, zakladatel města Vítkova,[332] nicméně po roce 1301 písemné prameny na dlouhá léta umlkají. Teprve roku 1369 se před manský soud olomouckého biskupství dostavil Vítek ze Šostýna,[333] který je později doložen jako vlastník vítkovského panství, k němuž náležel hrad Vikštejn.[334] Osobní jméno naznačuje, že by se mohlo jednat o některého z potomků a dědiců Vítka z Lublic a Heraltic a možná že právě tento Vítek někdy ve druhé třetině 14. století zbudoval na mohutné ostrožně nad řekou Moravicí nové rodové sídlo, hrad Vikštejn.

Slábnoucí role opevněných sídel v mocenském a politickém uspořádání opavského vévodství by snad mohla svádět k širším úvahám o latentních příznacích krize pozdního středověku. Není jistě možné popřít, že Mikulášova kariéra výrazným způsobem zatěžovala hospodaření knížecí komory a svým způsobem tak předznamenala budoucí problémy opavských vévodů. Jedním dechem však dodejme, že Mikuláš II. vydobyl pro Opavsko mimořádné výsady a vévodství se stalo respektovaným subjektem, jehož právní rámec postupně definovala řada listin. Počínaje okázalou přísahou Mikuláše II. dne 3. července roku 1318, kterou se někdejší provincie proměnila v dědičné vévodství opavských Přemyslovců a přímé léno českých králů, přes smírčí smlouvu Jana Lucemburského s Jindřichem Korutanským z 2. července roku 1324, v níž český král přislíbil, že svému synovi v budoucnu přenechá Moravu, Opavsko, Kladsko a Budyšínsko, včetně poloviny výtěžku z českých dolů,[335] dospěl emancipační proces k pomyslnému vrcholu dne 7. dubna roku 1348, kdy Karel IV. slavnostním privilegiem prohlásil biskupství olomoucké, markrabství moravské a vévodství opavské za zvláštní léna Koruny české.[336]

Jubilejní sjezd v Praze roku 1348 s konečnou platností vyřešil státoprávní poměr opavského vévodství k zemím Koruny české. Mikuláš II. však i nadále těžil z přízně

[329] Dne 28. června roku 1342 Denhard z Warty svědčil v listině Mikuláše II. pro Přeska mladšího z Lichnova (MSL, s. 112-113, č. 68: „*...Deynhardi de Wart...*“) a roku 1349 Petr z Warty snad z titulu purkrabího (?) ovládal hrad Landek (CDM VII, s. 670-671, č. 960). Srv. také pozn. 315 na s. 472.

[330] SÚA Praha, ŘM Listiny, Jo XXXIX Op. 10, č. 1992.

[331] ZDOl I-3, s. 103, č. 232: „*...Stephanus de Holstayn dictus de Wartnaw...*“; s. 103, č. 233 a 234: „*...Stephanus de Wartnow...*“

[332] CDM V, s. 131-132, č. 127.

[333] LB II, s. 39, f. 4a, f. 94: „*...domino Withkone de Sawnstayn...*“

[334] V. PRASEK, *Překlad s výkladem*, s. 11 a 13: „*...herr Woytiche mit der stat Witinstat vnd mit dem hause vnd mit dem dorf Glogoczndorff, dem klainen Nicoschaw, Zermena, Radekaw mit der melcz, mit Scoschotten dorf vnd Scobyrwicz...*“

[335] CDM VI, s. 200-202, č. 264: „*...voraus geben das Lant zu Marhern mit Leuten, und mit gut, und mit allen den rechten, die darzu gehorent, und besunderlich aller der Perchwerch halber, die in Pehaim und in Marhern synt, es sey an golde, oder an Silber, oder swelcherlay artz si seyn, und darzu das Land Troppau mit allen den rechten, als Wir inne haben, und das Land ze Glatz mit allen den Rechten, und darzu gehort ganz und gar, und das Land ze Budischin mit allen den rechten...*“ Srv. také CDM VII, s. 852, č. 251.

[336] ACRB II, s. 59-62, č. 60: „*...Sane cum insignes et magnifici principatus, videlicet episcopatus Olomucensis, marchionatus Moravie et ducatus Oppavie, longo iam et antiquo temporis tractu a clare memorie illustribus olim regibus et ducibus Boemie, olim eidem regno Boemie presidentibus, et a corona ac dominio regni prefati in feudum semper habiti fuerint et possesssi...*“ Za jistou zajímavost lze označit Karlův odkaz na údajné privilegium Přemysla Otakara II. (srv. blíže ACRB II, s. 60: „*...et specialiter donatio clare memorie illustris Ottakari secundi quondam Boemie regis, proavi nostri dilecti, quam patri illustris Nicolai, ducis Oppavie presentis, fecisse dinoscitur, dum terram Moravie dividens ducatum* (sic!) *sive principatum Oppaviensem creavit ex novo ipsumque ducem Oppavie, quem de mera sue benignitatis gratia sublimavit in principem...*“). Srv. také ACRB II, s. 142-154, č. 124.

panujících Lucemburků[337] a ještě před polovinou 14. věku uvedl ke dvoru svého prvorozeného syna Jana, jenž byl zároveň jediným dědicem ratibořského vévodství a možná i designovaným vládcem na Opavsku. Zdálo se, že nic a nikdo nemůže ohrozit výsostné postavení opavských Přemyslovců na středoevropském politickém nebi, nicméně neuplynulo ani jedno čtvrtstoletí a velkolepý odkaz druhého opavského vévody se pozvolna začal hroutit.

Konec starých časů

Dne 18. dubna roku 1377 se v Opavě naposledy sešla osmičlenná smírčí komise, aby zde po dlouhých měsících náročných příprav zlistinila a zároveň vyhlásila dlouho očekávaný ortel, kterým měly být uspokojeny majetkové nároky čtyř Mikulášových potomků. Soudní nález vskutku vyhověl krátkozrakému partikularismu třetí generace opavských Přemyslovců a posvětil rozdělení země na dva, posléze dokonce tři díly. Současně ovšem nelze pominout, že dubnový verdikt logicky završoval složitý příběh, jehož děj se počal odvíjet 8. prosince roku 1365, kdy skonal kníže Mikuláš II. Ten, ač se dožil vysokého věku, zesnul patrně náhle, neboť nástupnická otázka nebyla ošetřena psanou závětí. Zvěčnělý vévoda nejspíš předpokládal, že se dědictví ujme nejstarší syn Jan, nepočítal však se sobectvím druhorozeného Mikuláše III. a také s požadavky dosud žijícího bratra Václava. Právě tak nejasnou se jevila budoucnost dosud nezletilých Janových sourozenců Václava a Přemka.

V hektické atmosféře posledních dnů roku 1365 se Jan dohodl nejprve se strýcem a již 30. ledna následujícího roku společně předstoupili před císaře Karla IV., kde se Václav vzdal vladařských práv v zemi opavské a souhlasil s jejich převedením na přítomného synovce Jana.[338] Ve stejný den smlouvu konfirmoval i český král Václav IV.,[339] nicméně ani jedna z listin neřešila Janův spor s Mikulášem III. Mladší vévoda hodnotil Janovo státnické úsilí s okázalou nevraživostí a někdy v průběhu roku 1366 s podporou strýce Václava požádal o pomoc císařský dvůr. Dne 28. února roku 1367 Karel IV. uznal námitky žalující strany a přidělil Mikulášovi III. jednu čvrtinu výnosu ze zeměpanských statků v opavském vévodství a dále pak věno jeho matky Hedviky, s podmínkou, že bude vyplaceno do čtyř let. Zbylé tři čtvrtiny země měl i nadále spravovat nejstarší Jan z titulu poručníka nedospělých bratří Václava a Přemka.[340] Zkrátka nepřišel ani kníže Václav. Dne 5. března obdržel náhradu 200 hřiven grošů moravského počtu a k tomu roční důchod ve stejné výši, z něhož Mikuláš III. dle čtvrtinového klíče obstaral 50 hřiven a zbytek uhradil vévoda Jan.[341]

Tvrdá jednání na sklonku zimy roku 1367 vtiskla bratrské čtveřici novou podobu. Konfliktní Mikuláš III. se dočasně spokojil s vymezeným údělem a vyčkával dalšího vývoje událostí. Naopak Jan, jsa trpce poučen neblahými událostmi roku 1367, pečlivě dbal práv svých svěřenců. Také proto se dne 9. března roku 1371 jménem svým i nezletilých bratrů zavázal ke splácení dlužného věna po Hedvice Olešnické.[342] Dne 13. prosince pak ve shodné sestavě potvrdil Opavě užívání magdeburského práva a slíbil, že v okamžiku zletilosti nejmladšího Přemka vydá oběma sourozencům příslušné díly vévodství.[343]

Janova listina mohla být vnímána jako vstřícné gesto, nicméně ještě než stačil oschnout vosk na přivěšených pečetích, rebelující Mikuláš III. napadl a zpochybnil věrohodnost udělených výsad a nejpozději na jaře roku 1372 si vyvzdoroval jednu čtvrtinu hlavního města vévodství s příjmem ve výši 60 hřiven grošů, což dne 26. dubna za přítomnosti konšelů a přísežných opavské obce písemně zvěčnil křanovický plebán Petr.[344] Zarputilá neústupnost věčně reptajícího Mikuláše III. pochopitelně antikvovala obsah prosincového privilegia. Také proto se oba sourozenci setkali v Ratiboři, kde shodou okolností ve stejný den, ale s odstupem jednoho roku, tedy 13. prosince 1372 konfirmovali starší svobody opavských měšťanů, včetně práva magdeburského s odvolací stolicí ve městě Vratislavi.[345]

Smírčí jednání v Ratiboři načas kupodivu přerušilo souvislou řadu oboustranných provokací, nicméně k osobnímu sblížení Jana a Mikuláše III. nedošlo. Druhorozený vévoda i nadále sledoval počínání svého bratra Jana s netajeným despektem a snad někdy na sklonku roku 1373 opustil vévodství. Ještě před odchodem ze země však narušil jednotu rodového majetku, neboť správu svých držav svěřil olešnickému knížeti Konrádovi II. a vědomě tak ignoroval přirozenou autoritu Jana I. Ratibořského. Tomu nezbylo, než se dohodnout s olešnickým vévodou, jenž dne 1. března roku 1374 vskutku přislíbil, že v případě smrti Mikuláše III. svěřenou čtvrtinu země opavské nezcizí

[337] Kupříkladu Mikulášova dcera Markéta byla provdána za moravského markraběte Jana Jindřicha. Srv. blíže CDM VIII, s. 77-78, č. 110.
[338] CDS VI, s. 8, č. 37.
[339] CDS VI, s. 8, č. 38.
[340] G-M II, s. 479-481, č. 19. Obsáhlou analýzu zmíněného sporu podal D. PRIX, *Vévoda Václav I. Opavský*, s. 60-61.
[341] CDS VI, s. 9, č. 41 a také KR, s. 94, č. 349.
[342] G-M II, s. 481-482, č. 20.
[343] Srv. blíže KR, s. 97, č. 362 a také D. PRIX, *Vévoda Václav I. Opavský*, s. 61-62.
[344] CHF, f. 11.
[345] KR, s. 100, č. 368.

a že se spokojí s vyplacením věna po své sestře Hedvice ve výši 2 500 hřiven.[346]

Trvalé napětí ve starší polovině bratrského čtyřlístku po bezmála jedno decennium ostře kontrastovalo s vlídnou pozorností, s níž Jan I. Ratibořský dohlížel na zdárné dospívání nejmladších. Bezvýhradný Janův seniorát doznal jistých změn až na počátku roku 1375, kdy Václav dosáhl věku dvanácti let a nejspíš s podporou matky Jutty se začal domáhat příslušného dílu rodové moci. Vznesené nároky bylo nutno ošetřit právně a s tímto úmyslem se Jan I., Václav a Přemek odebrali do Prahy. Dne 2. února roku 1375 byli přijati císařem Karlem IV., který jako lenní pán opavského vévodství vymezil poručnictví Jana I. Ratibořského tříletou lhůtou mezi svátky sv. Michala, tedy obdobím mezi 29. zářím 1375 a 29. zářím 1378, a v tomto čase měl Jan I. hradit všechny výdaje a dluhy obou svěřenců.[347] Krátký pobyt u císařského dvora obohatil středoevropskou politickou scénu o další dva reprezentanty stále ještě vlivného rodu opavských Přemyslovců a bylo jen otázkou času, kdy Václav s Přemkem vystoupí ze stínu nejstaršího bratra Jana. Možná že se tak stalo již na sklonku roku 1376, kdy Václav, stále ještě v doprovodu Jana I. Ratibořského, vykonal druhou cestu do Prahy. Zde se opět setkal s Karlem IV. a nejspíš právě tehdy obdržel císařův souhlas s předčasným rozdělením otcovské pozůstalosti na čtyři části.[348]

Dědické řízení vycházelo z prosté skutečnosti, že jednu čtvrtinu vévodství držel Mikuláš III. Vše ostatní ovládal nejstarší Jan, což zbylým sourozencům pochopitelně nepřipadalo správné a spravedlivé. Jedinou alternativou k stávajícímu uspořádání zemských poměrů bylo samozřejmě nové dělení, na němž se všichni shodli patrně již na sklonku roku 1376. Složitou a namáhavou revizi majetkoprávních poměrů v zemi opavské vzalo na svá bedra osm urozených pánů. V čele komise stanul Mikuláš z Malenovic, jenž byl opavským komorníkem a jako nejvyšší úředník při zemských deskách mohl snadno osvětlit sporné či nepřehledné případy. Mezi rozhodčími nemohli chybět ani reprezentanti mocných šlechtických klanů Benešoviců, Stošů a Fulštejnů, totiž páni Beneš Krumlovský z Kravař a Drslav z Kravař, Oto Stoš a Jindřich z Fulštejna. Poslední členové – pan Vítek z Vikštejna, Bohuš z Drahotuš a Alšík z Heraltic zase náleželi k majitelům největších šlechtických alodů na Opavsku.[349]

Dlouhé a nevděčné přípravy vyvrcholily na počátku jara roku 1377. Dne 18. dubna komise uzavřela svou činnost vydáním dílčích listů,[350] z nichž je dále patrné, že páni Drslav z Kravař, Jindřich z Fulštejna, Vítek z Vítkova a Bohuš z Drahotuš vylosovali pro Přemka a Václava jihovýchodní díl vévodství s městem Opavou, zeměpanskými hrady **Hradcem** a **Landekem**[351] a vrchními právy nad **Fulnekem**, **Vikštejnem** a **Štítinou**.[352] Západní část země připadla Janovi I. Ratibořskému a Mikulášovi III.[353] Jejich letitá animozita však od počátku vylučovala jakoukoliv spolupráci při správě vymezeného údělu. Proto byl vzápětí jmenován nový osmičlenný sbor rozhodčích a ten po krátkém rokování dospěl k nálezu, jenž byl vyhlášen o tři dny později, tedy 21. dubna.[354] Jan I. Ratibořský obdržel Krnovsko a Bruntálsko s hradem **Fürstenwalde** a stal se lenním seniorem šlechtických hradů **Vartnova**, **Heraltic** a **Zátora**.[355] Nadto si podržel i polovinu hradu **Cvilína**, neboť na této pevnosti v duchu smlouvy z 9. března roku 1371 vázl dosud nesplacený dluh po Hedvice Olešnické.[356]

---

[346] Srv. blíže CDS VI, s. 12, č. 53 a také G-M II, s. 482, č. 21.

[347] G-M II, s. 482-484, č, 22. Dále srv. D. PRIX, *Vévoda Václav I. Opavský*, s. 65.

[348] K Václavově cestě do Prahy srv. blíže RI VIII, s. 477, č. 5724 a také D. PRIX, *Vévoda Václav I. Opavský*, s. 68-69.

[349] Ke složení komise srv. D. PRIX, *Vévoda Václav I. Opavský*, s. 69-70.

[350] Tzv. dílčí listy země opavské se dochovaly v registru kanceláře opolských vévodů. Odtud se neznámým způsobem ocitly v knihovně augustiniánského kláštera u sv. Václava v Praze a zde získaly svůj název, tedy *„Registrum St. Wenceslai"*. Již v roce 1865 W. Wattenbach a C. Grünhagen připravili edici celého registru jako šestý svazek projektu slezského diplomatáře, v jehož rámci byly zpřístupněny i všechny tři dílčí listiny z roku 1377 (srv. blíže CDS VI, s. 195-197, č. XIV; s. 197-200, č. XV; s. 200-201, č. XVI). Druhého vydání se dílčí listy dočkaly roku 1883 (G-M II, s. 484-486, č. 23A; s. 487-489, č. 23B; s. 490-491, č. 24). Ne zcela přesná transkripce některých pasáží inspirovala V. Praska k jejich třetímu přepisu (srv. blíže V. PRASEK, *Překlad s výkladem*, s. 3-24).

[351] V. PRASEK, *Překlad s výkladem*, s. 11: *„...zu demselben haubt geiet Troppaw die gancze stat mit all ir zugehorung; vnd Landekh das hausz mit aller zugehorung..."*; s. 15: *„...auch sollen die vorgenanten herrn herczog Wenczlaw vnd Przimke zu den genanten haubthausz Grecz haben..."*

[352] V. PRASEK, *Překlad s výkladem*, s. 11: *„...herr Dislaw von Crawor mit dem hausz vnd mit der stat Fulnekh...herr Woytiche mit der stat Witinstat vnd dem hause..."*; s. 13: *„...herr Jorg von Tschitteln mit derselben vesten..."* K dalším souvislostem srv. blíže D. PRIX, *Vévoda Václav I. Opavský*, s. 70-71.

[353] V. PRASEK, *Překlad s výkladem*, s. 14-17: *„...das land zu Troppaw in zway thail gethailt haben, also das wir in yetzlichen thail ein haubt gemacht haben also das die Zway hinfur Furstenwalde vnnd Edelstein ein haubt sein, vnnd das ist geffallen mit seinen zugehorungen als hernach geschrieben steen hertzog Johanse vnd hertzog Niclas mit dem losse..."*

[354] V. PRASEK, *Překlad s výkladem*, s. 18-21.

[355] V. PRASEK, *Překlad s výkladem*, s. 15: *„...vnnd Alschick mit Heroltitz der festen..."*; s.17: *„...Steffan mit Wartennaw der festen...Sator gar..."*

[356] G-M II, s. 481-482, č. 20: *„...ap die mondik werdin und yn zu erbteile gepurthe Jegerdorf und Wreudintal und auch daz halbe haus Lobinstein von dinste und manschafte wegin..."* V dílčích listech je Cvilín poněkud nepřesně uváděn jako vlastnictví

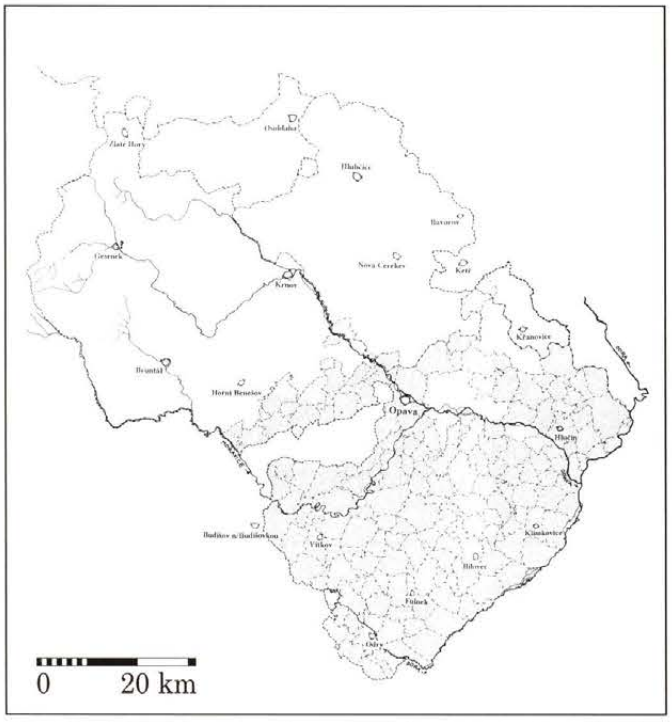

Obr. 312: Vévodství opavské po rozdělení v roce 1377. Čerchovaně – dnešní státní hranice, čárkovaně – hranice opavského vévodství v roce 1377, tečkovaně – úděl vévodů Václava I. a Přemka I.

Mikuláš III. se stáhl do Hlubčic, přičemž za formální centrum jeho údělu byl označen hrad **Edelštejn**.[357]

Ani po staletích nelze neobdivovat brilantní výkon smírčích soudců, kteří na jaře roku 1377 rozplétali složitý hlavolam mezilidských a majetkoprávních vztahů (obr. 312). Rodinné spory si však vyžádaly krutou daň v podobě rozkladu mocenské základny, po němž musel následovat i úpadek politický. Dynastie opavských Přemyslovců sice i nadále patřila k elitní reprezentaci zemí Koruny české, nicméně fatální odkaz 18. dubna roku 1377 již nikdy nebyl překonán a ve svých důsledcích právě dílčí listy předznamenaly pozvolný, leč nezadržitelný úpadek druhdy mocného rodu. Neblahý 18. duben připadl roku 1377 na sobotu. Pro Mikulášovy potomky to byla „černá" sobota osudového významu.

Na periferii zájmu mocných

„...Léta pak Páně 1305, dne 5. října, uzavřel manželství s Violou, dcerou Měška, vévody těšínského; ta dívka byla změnou jména nazvána Eliška. Ale tuto dívku, dceru chudého knížete, nebyl by si nikterak vzal tento slavný a přemocný král za řádnou manželku, kdyby nebyl podvodně přemluven některými rádci..."[358] Možná až příkrý odsudek zbraslavského opata Petra, jenž takto otevřeně vyjádřil údiv nad nerovným a dle letopiscova názoru i nerozumným sňatkem Václava III., se svým laděním příliš nepodobá vytříbenému taktu a diplomacii našeho zpravodaje, nicméně mnohé napovídá, že mladý král svým manželstvím vskutku rozbouřil hladinu veřejného mínění v českých zemích. V zájmu spravedlnosti však dodejme, že Václavova volba nepostrádá logiku, neboť onoho času, kdy se v Polsku hroutily poslední zbytky přemyslovské správy, prudce vzrostl strategický význam těšínského vévodství, a pokud pražský dvůr pomýšlel na záchranu klíčové posádky v Krakově, pak přirozeně nemohl přehlédnout Měškovu výhodně položenou državu.

Těšínské knížectví, jako přirozené nástupiště pro ozbrojenou intervenci nejen v Malopolsku, ale za jistých podmínek také v Horních Uhrách, však do mocenských kalkulací českých panovníků nevstoupilo až na samotném sklonku přemyslovské epochy. K tomuto pomyslnému svorníku tří středoevropských království upínal pozornost již Václav II., když v „předvečer" chystané anexe piastovských údělů prostřednictvím Mikuláše I. Opavského navázal čilé kontakty s řadou hornoslezských knížat. Mezi nimi samozřejmě nechyběl Měšek Těšínský, který na počátku roku 1291 zavítal do Olomouce, kde se dne 17. ledna slavnostně zavázal ke spojenectví a uvolnil tak dosud blokovanou cestu do Krakova.[359] Politický odkaz prvního těšínského vévody dále úspěšně rozvíjel jeho syn Kazimír. Dne 18. února roku 1327 jako jeden z prvních uznal svrchovanost krále Jana,[360] a přestože si uchoval poměrně silné vazby k polskému prostředí, nikdy nezavdal sebemenší podnět k úvahám o pevnosti své lenní přísahy.[361] Ve službách českých králů se proslavila rovněž třetí generace těšínských Piastovců.

Oty a Jana z Lobenštejna (srv. V. PRASEK, *Překlad s výkladem*, s. 17: *„...herr Hensel vnd herr Otho mit dem Lobinstain..."*). K pánům z Lobenštejna srv. blíže D. PRIX, *Páni z Krnova a Lobenštejna*, s. 43-58.

[357] V PRASEK, *Překlad s výkladem*, s. 19: *„...vnnd dasselbe haubt Edelstein ist mit der kure gefallen vnnsern gnedigen herrn hertzog Niclas..."*

[358] *Chronicon Aulae regiae*, FRB IV, s. 106: *„...Anno autem Domini MCCCVo, tercio nonas Octobris contarxit matrimonium cum Viola, filia Mesche, ducis de Theschin; hec puella nomine mutato Elizabeth est vocata. Hanc autem puellam, pauperis principis filiam, iste rex inclitus et prepotens nullatenus duxisset legitimam, si ei ex quorundam consilio persuasum fallaciter non fuisset..."*

[359] SUB VI, s. 3-4, č. 3; ACRB I-1, s. 66-68, č. 41. K obrannému paktu přistoupil rovněž Měškův bratr Bolko Opolský.

[360] G-M II, s. 559, č. 1; s. 560-561, č. 2.

[361] V tomto kontextu je nutno vnímat i Kazimírův pobyt v Praze na sklonku léta roku 1347, kdy vévoda spolu s jinými potvrdil pražskému arcibiskupovi právo pomazat a korunovat českého krále. Srv. blíže ACRB II, s. 8-12, č. 9.

Především na diplomatickém poli vynikl prvorozený Kazimírův syn Vladislav.[362] Obdobné vavříny si vydobyl i Vladislavův mladší bratr Přemek, jenž ovšem nezanedbával ani vlastní dominium a ve druhé polovině 14. věku se nemalou měrou zasloužil o hospodářský rozkvět těšínského knížectví.[363]

Vlivná role těšínských Piastovců u královského a posléze císařského dvora by snad mohla vyvolat mylnou představu, že se východní pomezí českého státu proměnilo v jedno z ohnisek středoevropské politické scény a že samotné Těšínsko bylo prosperujícím a vyspělým regionem. Připomeňme však, že Petr Žitavský na počátku 14. století s netajeným opovržením zmínil Měškovu chudobu, přičemž písemné prameny vskutku potvrzují, že se zbraslavský opat příliš nemýlil. Těšínské vévodství sice vzniklo proměnou staré kastelánie, k níž se váže již Hadriánova listina z 23. dubna roku 1155,[364] nicméně zdejší hradský obvod stál spíše v pozadí zájmu mocných, a nebýt nástupnických sporů po smrti Boleslava III. Křivoústého, nejspíš by nikdy nedošlo k jeho mocenské a politické emancipaci.[365] Takto se Těšínsko roku 1163 ocitlo v rukou ratibořského a později rovněž opolského knížete Měška,[366] aby někdy na přelomu let 1289 a 1290 už jako samostatné knížectví přešlo do správy Měškova stejnojmenného pravnuka.[367] Vévodský titul však nové piastovské dynastii nezaručoval o mnoho více než svrchovanost nad zaostalou a nadto jen nepříliš rozsáhlou zemí, která od počátku rdousila politické ambice jednotlivých vládců.

Poměrně stísněný mocenský obzor těšínských vévodů vymezovala především jejich skromná rodová základna. Přehlížené Těšínsko „uniklo" bouřlivým proměnám 13. věku, což se promítlo nejen v nedůrazném průběhu emfyteutické kolonizace,[368] ale také v pozdní lokaci prvních městských osad. Ačkoliv sousední Opavsko již od první čtvrtiny 13. století těžilo z dynamického rozvoje privilegovaných obcí, počátky městského práva na Těšínsku nesahají zřejmě před rok 1270.[369] Obdobnou charakteristiku lze připojit také k působení duchovních institucí. Těšínské farnosti podléhaly opolskému arcijáhnovi, výjimkou však byla Orlová, kde se ve dvacátých letech 13. století usadili mniši z benediktinského kláštera v Týnci u Krakova.[370] V Orlové se postupně zformovala malá komunita, která se pravděpodobně od roku 1268 pyšnila statusem opatství, byť podřízenost Týnci zůstala i nadále zachována.[371] Menší državu zde vlastnila rovněž premonstrátská kanonie v Rybniku,[372] sídlící ovšem od roku 1228 v Czarnowąsu,[373] a jistou zajímavost nepostrádá ani zbožný, leč posléze neralizovaný záměr opolského vévody Vladislava, jenž krátce před svou smrtí roku 1281 hodlal založit nový klášter a pro tento účel věnoval premonstrátům 100 franských lánů v okolí vsi Lubna nedaleko moravské hranice.[374]

Regionálním poměrům odpovídá rovněž nízký počet zeměpanských pevností, jejichž úplný výčet obsahuje lenní listina Kazimíra Těšínského z 18. února roku 1327, neboť manská přísaha platila pro všechna vévodská města a hrady *„...totiž Těšín, město a hrad, Fryštát a Bílsko, města Skočov a Jamnice, městečka s tvrzemi*

[362] Srv. blíže R. ŽÁČEK, *K úloze těšínských vévodů u dvora Karla IV. (Vladislav Těšínský)*, AHM C2, 1995, s. 72-78.
[363] Srv. blíže I. PANIC, *Książe cieszyński Przemysław Noszak (*ok. 1332/1336-+1410). Biografia polityczna*. Cieszyn 1996; R. ŽÁČEK, *K počátkům politické kariéry vévody Přemysla I. Těšínského*, AHM 3, 1997, s. 44-53.
[364] CDES I, s. 84-102, č. 35: *„...In quibus hec propriis duximus exprimenda vocabulis: civitates, castella, villas, curtes et plebes Trecen, Tescin, Gradice(m) Golensicezke, Otemochov..."*
[365] Srv. blíže G. LABUDA, *Testament Bolesława Krzywoustego*, in: Opusculo C. Tymieniecki septuagenario dedicata, Poznań 1959, s. 171-194.
[366] Obšírněji srv. J. GOTTSCHALK, *Vertreibung und Heimkehr 1146-1163. Eine Wende in der Geschichte Schlesiens*. Würzburg 1965; B. ZIENTARA, *Bolesław Wysoki - tułacz, repatriant, malkontent. Przyczynek do dziejów politycznych Polski XII wieku*. PH 62, 1971, s. 367-394.
[367] Zeměpanských práv v nově ustaveném těšínském vévodství se Měšek ujal nejpozději 31. ledna roku 1290 (LT I-1, č. 24). Obecněji srv. I. PANIC, *Księstwo cieszyńskie w średniowieczu. Studia z dziejów politycznych i społecznych*. Cieszyn 1988 a také J. BAKALA, *Středověké Těšínsko do roku 1450*, in: Nástin dějin Těšínska, Ostrava-Praha 1992, s. 17-30.
[368] Vývoj středověkého osídlení včetně kolonizačního procesu znamenitým způsobem analyzoval J. BAKALA, *Osídlení Frýdecka a Jablunkovska v období vrcholného feudalismu*. Frýdek-Místek 1982.
[369] Srv. blíže J. BAKALA, *Zrod středověkých měst v západním Těšínsku*, AHM 4, 1999, s. 20-27. K jednotlivým lokacím srv. dále TÝŽ, *Komentář k bádání o počátcích města Frýdku*, ČSM-B 20, 1971, s. 111-130; TÝŽ, *Staré město a založení Fryštátu*, ČSM-B 25, 1976, s. 33-49; TÝŽ, *Ke vzniku města Těšína*, ČSM-B 25, 1976, s. 102-114; TÝŽ, *Počátky města Bohumína*, in: Bohumín. Studie a materiály k dějinám a výstavbě, Ostrava 1976, s. 49-68.
[370] CDES III, s. 186-187, č. 350: *„...Eapropter dilecti in domino filii vestris iustis postulationibus grato concurrentes assensu villam, que dicitur Orlowa, cum omnibus iuribus et pertinentiis, sicut iuste ac pacifice possidetis..."*
[371] SUB IV, s. 294-296, č. 440. K dalším souvislostem srv. J. BAKALA, *Z nejstarších dějin Orlové*, in: Orlová 1223-1973, Orlová 1973, s. 9-26.
[372] CDES III, s. 61-67, č. 283. K lokalizaci majetku srv. blíže J. BAKALA, *Osídlení Frýdecka a Jablunkovska*, s. 16-19.
[373] LT I-1, č. 4.
[374] SUB IV, s. 273-274, č. 408. Dále srv. V. PRASEK, *Dějiny knížetství Těšínského*. Opava 1894, s. 68-69.

a Ostravu hrad..."[375] Krátký soupis spolehlivě potvrzuje, že těšínský vévoda na počátku druhé čtvrtiny 14. věku ovládal pouhé dvě výstavnější fortifikace. Rezidenční Těšín doplňovala toliko **Ostrava**, zbudovaná poblíž brodu přes řeku Ostravici, kudy procházela jedna z tranzitních stezek v severním předpolí Moravské brány. Zdejší hrad bezpochyby existoval již v závěru 13. věku, neboť dne 2. září roku 1297 se ostravský kastelán Heřman zúčastnil schůzky, během níž olomoucký biskup Dětřich a těšínský vévoda Měšek upřesnili průběh zemské hranice mezi Moravou a Slezskem.[376] Kazimírův notář roku 1327 naštěstí zřetelně odlišil dva různé typy sídel, hrad, tedy „*castrum*", a tvrz či pevnůstku neboli „*municium*". Také proto bude nutno opustit hojně rozšířenou tezi o Frýdku jako jednom z nejstarších těšínských hradů. Pravdě bližší asi bude poněkud střízlivější výklad, že fortifikace vznikla až v souvislosti s protihusitskou orientací těšínských Piastovců. Konečně pozdnímu vročení odpovídá i první výslovná zmínka o frýdeckém hradě z 24. srpna roku 1434.[377]

Chabě zastoupené duchovní instituce, relativně slabá města i pozoruhodně nízký počet zeměpanských pevností bezpochyby nedokázaly vytěžit všechny možnosti nabízené hornatou krajinou, nicméně v daném prostoru se nedovedla prosadit ani místní šlechta. Naopak, vládnoucí Piastovci si v značné míře udrželi kontrolu nad nemovitým majetkem a zablokovali tak vznik kompaktních šlechtických alodů. Silná knížecí komora, k níž se již od dob Měška Těšínského vázal poměrně košatý systém dvorských i zemských úřadů,[378] účinným způsobem neutralizovala zemskou obec, která se až do konce středověku nevymanila z pout provincionalismu. Nad rámec lokálních zvyklostí se dokázali povznést snad jen nově přišedší rody, jmenovitě pak páni z Barutu,[379] Kornicové[380] a Bludovicové.[381]

Středověké Těšínsko nabízí obraz, jenž v mnohém popírá mocenské a politické uspořádání okolních regionů. Pozdní geneze zeměpanských měst, slabý ohlas emfyteutické kolonizace a v neposlední řadě i nevýrazná pozice šlechty i církve činí z Těšínska nikoliv paralelu, nýbrž pozoruhodnou anomálii, problém *sui generis*. S jistou nadsázkou je tato piastovská doména příkladem, že existuje několik souběžných „středověků", a jakékoliv zobecňování nutně hrozí, že se historie zvrátí ve vyprávění příběhů, které se nikdy nestaly. Přesto však nelze přehlédnout, že století prosperity, věk vymezený soumrakem Přemyslovců a vládou prvních dvou Lucemburků, výrazně poznamenalo tvář moravsko-slezského pomezí. O slovo se i zde důrazně hlásila šlechta, veřejné mínění stále více respektovalo hlasy kvetoucích měst, v jejichž ozvěnách slábla a zvolna se rozplývala výlučnost zeměpanské moci. Opavské vévodství učinilo rozhodující krok ke stavovství a shodné rysy měl i vývoj v sousedním niském knížectví. Podzim středověku ohlašoval svůj příchod, avšak kromě oslavných fanfár zazněly i temnější tóny. Narůstající fiskální problémy, stagnace či přímo pokles osídlení v hornatých oblastech a samozřejmě také latentní pnutí v české společnosti věštily vážné komplikace, jimž měla čelit dožívající a na sklonku 14. věku i trochu podceňovaná soustava pevností.

[375] G-M II, s. 559, č. 1: „*...et ab eo terram nostram Tesschynensem cum suis civitatibus et castris videlicet Teeschyn civitate cum castro, Freyenstat et Belicz civitatibus, Zchotschow et Jemnicz opidis cum municionibus et ostarvia castro...nostro heredum et succesorum nostrorum nomine ducum Thesschynensium recepissse in feodum...*"

[376] SUB VI, s. 250-253, č. 313: „*...Presentibus testibus, qui aderat infra scriptis...comite Hermanno dicto Speher castellano Ostrauiensi...*" Srv. také SUB VI, s. 248-250, č. 312.

[377] LT I-2, č. 168: „*...zámek Frýdek i což k tomu následuje...*" K dalším souvislostem srv. V. PRASEK, *Dějiny knížetství Těšínského*, s. 173-191 a nověji J. BAKALA, *Středověké Těšínsko*, s. 21-22.

[378] Srv. např. SUB VI, s. 250-252, č. 313: „*...Presentibus testibus, qui aderant infra scriptis, comite Alberto, subcamerario Tessinensi. Comite Nicholao, castellano Oswentinensi, comite Johanne, castellano Tessinensi; comite Hermanno dicto Speher, castellano Ostraviensi, comite Swessone, dapifero nostro, comite Jascono dicto de Corniz, comite Wlodzimiro dicto Kacza, subiudice curie nostre...*"

[379] SUB VI, s. 250-252, č. 313: „*...et illic ubique contra bona Barutonis, quia ex parte una fluvii, videlicet Ostravie versus Poloniam quidam agri episcopatus Olomucensis iacent, qui quondam ab illa parte Moravie iacebant...*" K lokalizaci srv. blíže J. BAKALA, *Osídlení Frýdecka a Jablunkovska*, s. 47-48.

[380] Srv. např. LT I-1, č. 20; č. 24; č. 30; č. 37; č. 43.

[381] Srv. např. SUB VI, s. 250-252, č. 313 a dále J. BAKALA, *Osídlení Frýdecka a Jablunkovska*, s. 50.

OPAVSKO V POZDNÍM STŘEDOVĚKU

Krize a vzestup v době předhusitské

Rozdělení opavského vévodství na čtvrtiny, dovršené 18. dubna 1377 losováním, při němž mladší vévodové Václav I. a Přemysl I. získali jižní část s městem Opavou (obr. 313), znamenalo podstatný zásah nejen do organizace země a její správy, ve které hrály zeměpanské hrady důležitou roli,[1] ale také nebezpečný zlom v perspektivách opavských Přemyslovců. Rozbor dělicích listin totiž ukázal, že v rukou mladších vévodů zůstala jen dvě hrazená města – Opava a malý Hlučín a pouhé dva hrady – **Hradec** s rozsáhlým komorním panstvím a **Landek**, správní středisko nevelkého hlučínsko-landeckého komorního dominia. Ostatní hrady (**Fulnek,** Odry, **Štítinu** a **Vikštejn**) a města v území (Bílovec, Fulnek, Klimkovice, Odry a Vítkov) držela šlechta. Na jaře 1377, kdy ještě žil císař Karel IV., se situace zřejmě zprvu nejevila zeměpánům nijak alarmující, rychlý sled závažných změn v letech 1378-1383 však odhalil skryté ohrožení. Koncem roku 1378 zemřel císař, během roku 1380 odešli vévodkyně-vdova Juta Falkenberská a nejstarší z přemyslovských bratří Jan I. a na jaře 1381 i vévoda Václav I. Opavský. Pozůstalý šestnáctiletý Přemek I. Opavský tak v krátkém čase musel oželet matku a dva bratry. Osamělý stanul tváří v tvář neklidné době, charakterizované po smrti císaře vypuknuvšími boji mezi Karlovými a zároveň Přemkovými synovci – moravskými Lucemburky Joštem, Prokopem a Janem Soběslavem na sousedící Moravě. Současně se prohlubovala krize papežství, rozděleného schizmatem z roku 1378. Zákonné převzetí Václavovy čtvrtiny Opavska pod přímou Přemkovu správu nemohlo ztráty vyvážit, neboť kromě nepatrného posílení komorních příjmů, náležejících nyní výhradně Přemkovi, znamenalo hlavně přesunutí starostí s obrovskými dluhy po otci a starších bratrech na jeho bedra. A jak plynula léta, věřitelé zřejmě ztráceli trpělivost. Přemek se na přelomu let 1382 a 1383 po jednáních s vévodskou radou rozhodl katastrofě předejít dramatickými kroky – odprodejem dědictví po bratru Janovi (eventuálně úhrady vnitrorodových dluhů ?), obvodu s městečkem Sosnišovicemi opolskému vévodovi Vladislavovi za 11 000 hřiven grošů[2] a nakonec zástavou hlavního komorního panství se svým sídlem – hradem **Hradcem**.

Nezbytné úvěry Přemkovi nabídla řada bližších i vzdálených příbuzných, zemský sněm zastoupený jak šlechtou z Opavska, tak městem Opavou, si však byl vědom ošidnosti půjček a stavovští předáci si nedělali iluze o nezištnosti učiněných nabídek. Jako nejméně riskantní se jevila půjčka od předních členů zemské šlechtické obce, bratří Voka z Kravař na Jičíně a Lacka Helfštýnského, kteří však možná postupovali v dohodě s morav-

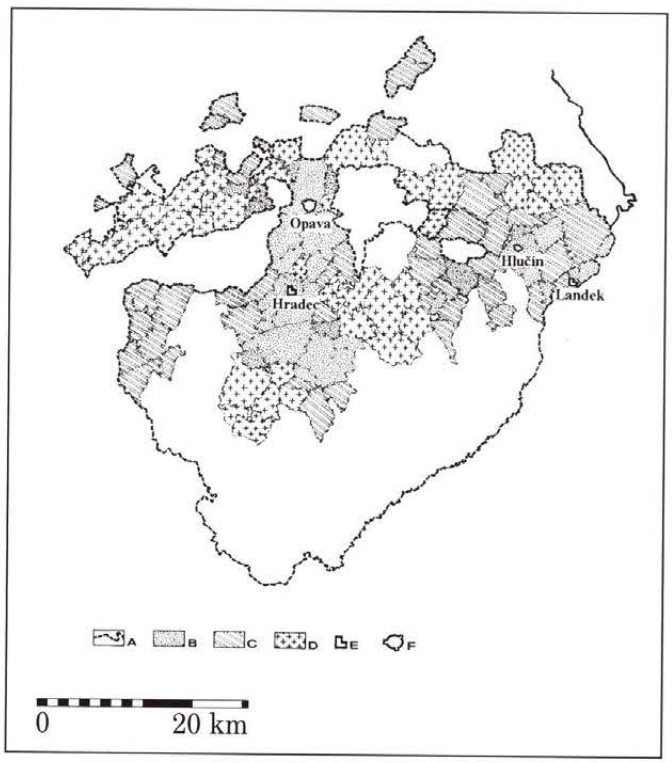

Obr. 313: Vévodství opavské po rozdělení v roce 1377: A – hranice údělu vévodů Václava I. a Přemka I., B – komorní statky, C – vévodská léna, D – církevní statky, E – zeměpanské hrady, F – zeměpanská města.

[1] CDS VI, s. 195-200, č. XIV a XV. Srv. V. PRASEK, *Překlad s výkladem na dílčí listy země Opavské z r. 1377*, 7. program českého vyššího gymnasia v Opavě, Opava 1890, s. 3-24. K důvodům a okolnostem dělení též D. PRIX, *Vévoda Václav I. Opavský. Příspěvek k dějinám Opavského vévodství počátkem poslední čtvrtiny 14. století*, AHM 3, 1997, s. 54-89, zejména s. 69-71.

[2] Prodejní smlouva se nedochovala, skutečnost a výši kupní sumy však zmínil vévoda Vladislav Opolský v listině vydané 10. 11. 1383 v Opolí (CDS VI, s. 14, č. 64).

[3] K otázce vztahů mezi markrabím Joštem a Lackem z Kravař V. ŠTĚPÁN, *Úloha pánů z Kravař při vzniku husitského hnutí*, ČSM-B, XX, 1971, s. 10-21; obecně k Joštovi a osudům Moravy v této době J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava 1310-1423*. Praha 1999.

ským markrabím Joštem.[3] Přemek proto s obvyklými ručiteli a zárukami sjednal nedlouho před polovinou března 1383 dlužní smlouvu.[4] Dohody uzavřel dne 16. března 1383 závazek Voka a Lacka z Kravař městu Opavě, vyhotovený na jejich hradě Jičíně, že zástavu nepostoupí nikomu dále.[5]

Zástavou blízkého vévodského panství s největším hradem v zemi se Opava cítila ohrožena nejen ekonomicky a vojensky, ale i právně, neboť v rukou hradeckého purkrabího spočíval také výkon některých funkcí dotýkajících se přímo části městského obyvatelstva. Zdůrazněním, že Vok a Lacek nepředají zástavní práva žádnému jinému knížeti, se prozíravá opavská městská rada a představenstvo řemeslnických cechů bránilo ambicím dravého moravského markrabího Jošta, který v Přemkových těžkostech vycítil příležitost zmocnit se opavského vévodství a někdy v budoucnu je opět spojit s moravským markrabstvím a posílit tak svou pozici vůči mladšímu bratru Prokopovi i ostatním Lucemburkům. Jakmile se Jošt dozvěděl, že klíčovou hradeckou zástavu získali páni z Kravař, neváhal a urychleně zajel do Opavy, kde vyjednával patrně se všemi stranami, včetně města Opavy a snažil se otupit jeho nedůvěru. Protože jej páni z Kravař již předešli, neprotlačil se do pozice hlavního věřitele,[6] ale zajistil si alespoň do budoucna slibnou perspektivu spočívající v tom, že přesvědčil Přemka a jeho radu, aby mu připsal v případě svého bezdětného skonu za finanční úvěr nástupnická práva na opavské vévodství.[7] Dne 9. dubna 1383 potom Jošt v Opavě vystavil závazek, že pokud v budoucnu převezme Přemkovu zemi, zprostí Voka a Lacka z Kravař, ostatní zemskou šlechtu a město Opavu všech záruk, které za Přemka složili.[8] Listina je nejen svědectvím o Přemkově vratkém postavení, ale také o přemyslovské rodinné krizi, neboť v úmluvách patrně nebyl zahrnut Přemkův bratr Mikuláš III. (ostatně v dané situaci zřejmě nepoužitelný, neboť stále insolventní) ani jeho synovec Jan II. Železný Opavský a Ratibořský.

V důsledku zástavy **Hradce** se Přemek ocitl ve vlastní zemi téměř bez mocenské i hospodářské opory. Existenční ohrožení v krátké době donutilo sotva dospělého vévodu k přerodu z benjamínka knížecí rodiny ve vyzrálou, reálně uvažující osobnost, která tuhou sebekázní, úsporným hospodařením a obezřetnou diplomacií šťastně přečkala jednu z nejtěžších životních zkoušek. Přemek se nuceně rozžehnal s rozhazovačnou politikou svého otce a starších bratří a cílevědomě začal zachraňovat a znovu budovat svou pozici. Bezesporu podstatný podíl jak na jeho proměně, tak záchraně měla jeho vévodská rada a zejména prozíravé město Opava, které rozhodně hájilo raději své postavení hlavy malého vévodství, než by snášelo postavení jednoho z mnoha v řadě markrabských měst na Moravě. Vztah nominálního pána i ekonomicky silnějšího města se sladil ve vzájemně prospěšné spolupráci. Přemek městu už 22. března 1382 potvrdil všechna jeho privilegia a zvláště užívání magdeburského práva, jak ho ostatně zavazovala již starší listina z 13. prosince 1371.[9] Opavští naopak tiše přešli slib Přemkova děda Mikuláše I. Opavského z 3. dubna 1284, který jim zajišťoval, že v Opavě nebude vystavěn zeměpanský hrad.[10] Porozuměli složité situaci vévody, který se musel vzdát svého rezidenčního sídla Hradce, a aniž by činili podstatné potíže, akceptovali, že Přemek někdy v této době, tj. mezi lety 1383-1386, zahájil budování městského hradu napojeného z vnější strany na městský hradební obvod.

Nový městský hrad v **Opavě** byl úměrný Přemkovým velmi omezeným dobovým možnostem. Svým jediným nevelkým trojprostorovým palácem a skromnými rozměry zaostával za většinou hradů, které v zemi držela šlechta. Jako připomínku přece jen významného stavebníka snad můžeme vykládat dvojici nízkých vtažených hranolových věží v paláci protilehlých koutech regulérní pravoúhlé dispozice. Věže svým zasunutím za líc obvodové hradby, která svou výškou zejména na straně přivrácené k městu potvrzovala v Opavsku poměrně tradiční důraz na pasivní obranu, nedovolovaly účinné flankování přilehlých kurtin. Jejich bezpečnost zajišťoval, mimo mohutnost a výšku zdí, hlavně vnitřní zavodněný příkop. Zastaralá koncepce opavského hradu však zároveň ukazovala, že Přemek nemínil zřídit v Opavě stěžejní vojenskou pevnost, jakkoliv obranné možnosti hradu nebyly ve spojení s městskými hradbami zanedbatelné, ale především sídlo, byť chráněné. Jedním z důvodů, které přiměly Přemka k stavbě nové rezidence v Opavě mohla být složitá kauza dalších dluhů, které rodině „odkázal"

[4] Přemkův dlužní úpis se nezachoval. Nebyl pro to ostatně ani důvod, neboť Přemek svým závazkům dostál, dluhy splatil a úpis tedy jistě byl podle dobového zvyku dlužníkovi vrácen, roztržen nebo jinak zničen.

[5] ZA Opava, SSA Listiny, sign. A I-16, č. 7; KR s. 107, č. 396.

[6] Na Joštovu neúspěšnost stručně upozornil např. V. ŠTĚPÁN, *Die Beziehungen zwischen den mährischen Markgrafen Jobst und Prokop und Herzog Wladislaw von Oppeln,* in: Oberschlesien im späten Mittelalter. Eine Region im Spannungsfeld zwischen Polen, Böhmen-Mähren und dem Reich vom 13. bis zum Beginn des 16. Jahrhunderts, Berlin 1993, s. 53.

[7] Listina se nedochovala, je však o ní zmínka v Joštově prohlášení z 9. 4. 1383 (AMO Listiny, sign. III-5, č. 9; KR s. 107-108, č. 397). Dne 2. 1. 1386 pak opavská městská rada, snad v souvislosti s postupným splácením Přemkova dluhu Joštovi, propustila ze záruk markrabímu jednoho z Přemkových ručitelů – pana Herborda z Ketře (CHF f. 21).

[8] AMO Listiny, sign. III-5, č. 9; KR s. 107-108, č. 397. Svůj přetrvávající zájem o uchycení se v bohaté Opavě markrabí Jošt prozradil ještě 7. 1. 1385, kdy s olomouckou kapitulou směnil svou ves Dlouhou Loučku a plat z Polkovic za kapitulní plat plynoucí z opavského fojtství a řeznických lávek ve městě (CDM XI, s. 319-320, č. 345).

[9] KR s. 97, č. 362; s. 100, č. 368 a s. 107, č. 393. K souvislostem srv. D. PRIX, *Vévoda Václav I.,* s. 61-63.

[10] SUB V, s. 64-65, č. 83.

vévoda Mikuláš II. Ten totiž sice smluvně zajistil své druhé manželce Hedvice Olešnické věno v obvyklé výši 4 000 hřiven grošů, věnnou částku však po Hedvičině smrti jejím příbuzným nevyplatil. Spletitý spor o dlužné věno vyústil někdy v letech 1381-1383 v dohodu s bratrem Mikulášem III. Opavským a Hlubčickým, podle které Přemek převedl část pohledávek olešnických vévodů, tehdy ještě dosahujících výše 2 500 hřiven grošů, na svůj hrad **Landek** s příslušným komorním panstvím a městem Hlučínem, které pak Mikuláš zastavil olešnickým příbuzným.[11] Dne 4. dubna 1385 se sice vévodové Konrád II. a Konrád III. Olešničtí a Kozelští zavázali, že zástavu Přemkovi, pokud dluh uhradí, vrátí,[12] fakticky však Přemek transakcí přišel o přímou vládu nad posledním zeměpanským hradem a jenom urychlená výstavba opavské rezidence mu v případě potřeby mohla poskytnout jakousi nejnutnější oporu.

Přemek se nevzdal osudu a pokoušel se všemožně nepříznivé okolnosti zvrátit ve svůj prospěch. Využil jemu příznivě nakloněného mínění a snad i soucitu zemských stavů a započal v Opavsku s opatrnou, ale cílevědomou revindikační politikou. Jakkoliv mu chyběly prostředky, snažil se uplatnit rozmanité právní a omezené mocenské postupy alespoň k zajištění branného zabezpečení vévodství, což jistě muselo narazit na pochopení nebo aspoň toleranci šlechtické obce.

Bystře využil nešikovnosti nebo neschopnosti jednoho ze svých rytířů Jana z Bítova, který držel hrad **Štítinu** a u něhož si nebyl jist loajalitou v případě ohrožení země (obr. 314). Nekompromisně jej donutil k prodeji hradu spolehlivějšímu bratru Aleši řečenému Zlámanec. Kdy se tak stalo, zůstává nejistým.[13] Josef Zukal na základě svědectví komárovského poddaného Jakuba Běháče, který v roce 1464 uvedl, že to bylo asi před padesáti lety, a svědectví Tasa z Bítova, který ovšem už roku 1456 tvrdil, že se událost odehrála rovněž před padesáti lety,[14] usoudil, že k prodeji Štítiny Janem Bítovským došlo asi roku 1406.[15] Protože ve středověku neměl oblíbený slovní obrat „před padesáti lety" nějakou skutečnou numerickou hodnotu, ale vyjadřoval pouze, že od jisté události uplynul dlouhý čas, a protože Jana Bítovského máme jako držitele Štítiny doloženého již 18. dubna 1377, zatímco už 3. června 1383 se podepisoval podle Suchých Lazců, kde mu po odprodeji panství s hradem byl bratry ponechán s vévodovým souhlasem malý statek,[16] lze se domnívat, že ke konfliktu s vévodou Přemkem mohlo dojít nejpozději na jaře 1383 a je dosti dobře možné, že v souvislosti s intrikami markrabího Jošta, usilujícího tehdy o získání Opavska, či jinou akcí ohrožující vratkou Přemkovu pozici. Po Aleši Zlámanci držel v letech 1407-1413 Štítinu další z Janových bratří, plšťský farář Mikuláš z Bítova, aniž by vévoda Přemek držbu hradu knězem považoval za škodlivou pro vévodství.

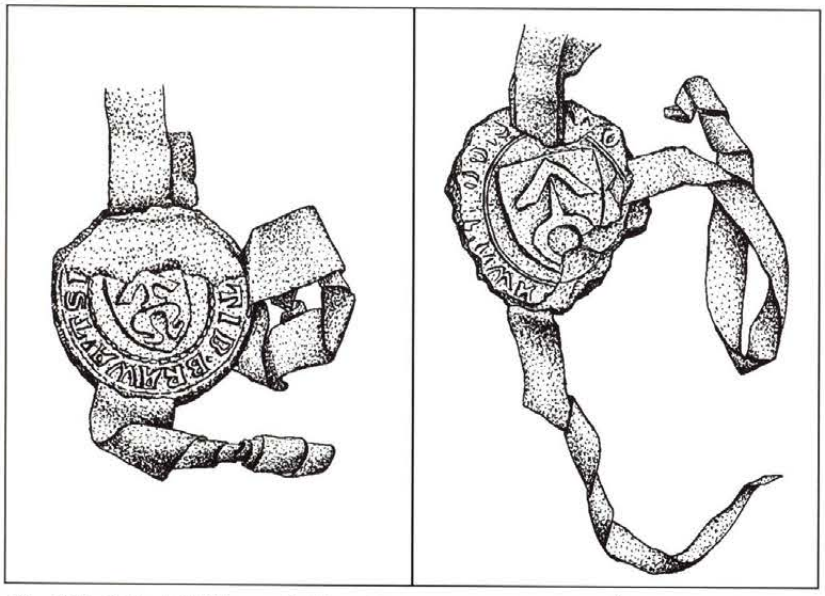

Obr. 314: Pečetě Elblina a Bolka z Bravantic řečených ze Štítiny z roku 1380. Skutečná velikost.

Nevelká Štítina, svěřená nyní spolehlivému vévodskému manovi, však nemohla Přemkovi stačit k pocitu bezpečí. Přemek tedy započal s řadou kroků, kterými upevnil svou pozici také vně svého vévodství. Mezi léty 1383 a 1385 se sblížil se synovcem Janem II. Železným. Dne 31. ledna 1387 Přemek jednal ve Vratislavi s tamější městskou radou, vratislavským biskupem, řadou

[11] A. WELTZEL, *Besiedlungen des nördlich der Oppa gelegenen Landes I.* Leobschütz 1890, s. 41.
[12] CDS VI, s. 15, č. 70; KR s. 108-109, č. 400.
[13] O vynucení prodeje vévodou Přemkem, který argumentoval Janovou neschopností v případě ohrožení hrad uhájit, hovoří přísežné svědectví kylešovického poddaného Jakuba Rubina z 26. 5. 1444 (ZA Opava, SSA Listiny, sign. A XXVI-3, č. 18). O události podal svědectví, potvrzené šlechtou 3. 4. 1464, také Jakub Běháč z Komárova, který sloužil kdysi u Jana Bítovského v Suchých Lazcích. Ten však jako důvod převodu hradu uvedl spor vévody Přemka s Janem Bítovským, kterého prý Přemek v hněvu chtěl vyhnat ze země (ZA Opava, SSA Listiny, sign. A XXVI-10, č. 31).
[14] ZA Opava, SSA Listiny, sign. A XXVI-4, č. 22.
[15] J. ZUKAL, *Spor pánů Štítinských s pány Sucholazeckými o les a rybník nad Novosedlicemi v první polovici 15. století,* VMO 17, 1909, s. 55-62; J. ZUKAL, *O zámku Štítině a příslušenstvu jeho,* in: Paměti opavské. Črty kulturní a místopisné L., Opava 1912, s. 339.
[16] CDS VI, s. 195-197, č. XIV; RBMV IV, s. 301, č. 715.

slezských knížat a vyslanci Polska o situaci českého krále Václava IV. a vztazích polského krále Vladislava Jagella k české politice[17] a 8. ledna 1389 přistoupil v Osoblaze k moravsko-slezskému „landfrýdu".[18]

S landfrýdem a Přemkovou snahou zabezpečit své postavení ve vlastním vévodství souviselo počátkem devadesátých let 14. století zaměření jeho pozornosti k pevnému hradu **Vikštejnu** na jižní hranici Opavska. Ten byl správním a mocenským střediskem kompaktního dominia s městem Vítkovem a řadou vesnic v okolí, v kterých byla vysazena drobná, k hradu příslušná manství. Majitelem pevnosti byl asi od roku 1378 nebo 1379 neklidný a sebevědomý pán Bernard z Vikštejna, který se už v letech 1379 až 1380 dostal do sporů s opavským měšťanem Petrem a na přelomu let 1384/1385 dokonce do otevřené války s vévodou Janem II. Ratibořským, synovcem a spojencem Přemkovým.[19] Protože i později v roce 1390 se Bernard pokoušel o značně samostatnou politiku,[20] opíral se o pevný Vikštejn s posádkou a okolní many a disponoval jak bohatými válečnickými zkušenostmi, tak zřejmě ochotnými pomahači, byl nejpozději v době Přemkova přistoupení k zemskému míru vlastně „žhavým kandidátem" vévodské pacifikace. Mladého Přemyslovce současně posilovala touha po zajištění vhodné mocensko – ekonomické základny, která by alespoň zčásti nahradila ztráty komorních statků a hradů. Krátce po roce 1391 Přemek zřejmě využil buď Bernardovy smrti, nebo nějakého konfliktu s ním a před koncem léta 1394 hrad Vikštejn a panství ovládl a konfiskoval.[21] Nedostatek pramenů sice bohužel zatemňuje podrobnosti a vročení akce, o cílech, které Přemek sledoval, však jednoznačně hovoří skutečnost, že vévoda pominul nároky Bernardových mladších bratří Jana a Záviše i dalších příbuzných – Václava z Vikštejna a Jana Sokola. To je zároveň svědectvím o značně vyhrocených příčinách změny vlastnictví vikštejnského panství, neboť konfiskace musela probíhat přinejmenším s tichým souhlasem převážné části zemské šlechty a byla natolik odůvodnitelná, že se páni z Vikštejna ani nepokusili o zvrácení tvrdého ortelu, ač se např. o východomoravský Šostýn řadu let úporně soudili. Bernardovi bratři a bratranci se rozešli po Moravě – Jan se stáhnul na skromný statek v Buku, Malých Penčicích a Radvanicích, Záviš se pokoušel získat nazpět alespoň šostýnské panství a Václav s Janem Sokolem přesídlili na jihomoravský Lamberk, odkud dále počátkem 15. století praktikovali s bojovými družinami záškodnický způsob života, jemuž se dobře přiučili od Bernarda a který nakonec Jan Sokol a jeho syn Mikuláš zúročili ve službách polského krále, s nímž tak dobře vycházel už pan Bernard.

Koncem 14. století se tedy začala Přemkova pozice na Opavsku konsolidovat. Byla však provázena dočasnými i trvalými změnami ve složení komorních panství a hradů. O **Landek** Přemyslovci de facto na delší dobu přišli, náhradou za zastavený **Hradec** však Přemek vybudoval novou opevněnou rezidenci v **Opavě**, později získal **Vikštejn**, kam dosadil purkrabí a na šlechtické **Štítině** posílil svou roli lenního seniora. Přemkovo hluboké pochopení vážnosti situace a jeho nanejvýš zodpovědnou snahu nepříznivé okolnosti

[17] CDS III, s. 121.

[18] CDM XI, s. 454-455, č. 536; KR s. 109, č. 402.

[19] Ke sporům pánů z Vikštejna s Petrem z Opavy srv. k 13. 12. 1379 (LB II-1, s. 85, f. 27) a k r. 1380 (LB II-1, s. 89, f. 29). K Bernardovým nájezdům na země Jana II. Železného srv. V. ŠTĚPÁN, *Hrad Šostýn v polských pramenech ze 14. a 15. století,* VSONJ 47, 1991, s. 3-7, který ovšem mylně zařadil Bernardovy vpády už k letům 1381 - 1382, čemuž, jak se zdá, brání zmínka o dalším nejmenovaném účastníkovi nájezdů, pocházejícím z Neplachovic ze země vévody Vladislava Opolského. Ten však Krnovsko, k němuž Neplachovice náležely, koupil až roku 1384. Sporným se jeví také Štěpánův výklad o politické motivaci nájezdů údajně iniciovaných Vladislavem Opolským na podporu habsburské královské kandidatury v Polsku, protože po smíru mezi moravskými markrabími Joštem a Prokopem v roce 1382 se vévoda Jan II. stal – dle Štěpánovy analýzy (V. ŠTĚPÁN, *Hrad Šostýn,* s. 4) - vlastně koaličním partnerem nebo dokonce spojencem Vladislava Opolského. Skutečný důvod Bernardových vpádů do Ratibořska je tedy prozatím nejasný.

[20] Např. v roce 1390 k němu na hrad Šostýn na severovýchodní Moravě, který převzal po svém bratru Václavovi z Vikštejna, vyslalo zvláštní posly město Krakov (V. ŠTĚPÁN, *Hrad Šostýn*, s. 4-5).

[21] Dne 1. 3. 1391 byl Bernard z Vikštejna naposledy zmíněn v písemných pramenech, a to když jej biskupský hejtman Jindřich z Fulštejna pohnal k manskému soudu ze všech lén, která Bernard držel pod biskupem (LB II-1, s. 157, f. 73). A. TUREK, *Ke starším dějinám Závišic*, VSONJ 27, 1981, s. 16, sice mínil, že Jindřich z Fulštejna poháněl Bernarda pro nedoplacení koupě Šostýna, to však zdaleka není jisté. Bernard totiž držel také léna v blízkosti Vikštejna (díl Mikolajic), tedy nejen šostýnské zboží, a obecná formulace a iniciativa hejtmana, který měl na starosti pořádek a klid zbraní v biskupství, by spíše nasvědčovaly možnosti, že Bernard nerespektoval obecné úsilí o nastolení míru a pořádku na Moravě na přelomu 80. a 90. let 14. věku. Ostatně není také jasné, proč by Jindřich s žalobou o peníze (o těch však není v půhonu zmínka, ač se jinak vesměs pravidelně suma uváděla) čekal více než dvacet let, když Šostýn by musel koupit již Bernardův otec Vítek z Vikštejna před rokem 1372. Dne 15. 9. 1396 se o Bernardovi mluví jako o zesnulém (CDM XII, s. 315, č. 342), ale už 9. 9. 1394 disponoval vévoda Přemek lesem u Vikštejna (KR s. 112-113, č. 411). Zůstává tak otázkou, zda Přemek přinutil Bernarda už před jeho smrtí k odstoupení dominia, eventuálně za nějakou finanční rekompenzaci, jež však asi vzhledem k Přemkově situaci stěží odpovídala skutečné ceně panství, nebo zda Bernard dokonce neskonal v souvislosti se záborem Vikštejna. Stranou ponecháváme chybné úvahy o tom, že Vikštejn byl již před rokem 1377 v rukou opavských knížat, založené na zjevném Hosákově omylu (L. HOSÁK, *Historický místopis země Moravskoslezské,* Brno 1938, s. 734; A. TUREK, *K starším dějinám Závišic,* s. 16; V. ŠTĚPÁN, *Hrad Šostýn*, s. 3-4; srv. též V. PRASEK, *Kníže Mikuláš II. 1318 - 1365,* VMO 24, 1918, s. 68) a nepodloženou tezi F. Chocholatého, že Vikštejn spadl na Přemka po smrti Vojtěcha z Vikštejna (správně

zvrátit ve svůj prospěch, jej vedly k usilovné snaze získat zastavený **Hradec** co nejdříve nazpět. Už v roce 1386 se mu to zřejmě podařilo. Lze tak usuzovat z nedochované listiny, kterou toho roku vystavil vévoda a opavská městská rada pánům z Kravař a kterou renesanční opavský kronikář charakterizoval jako odškodnění věřitelům.[22] Po výplatě **Hradce** od pánů z Kravař pak bylo jeho postavení vlastně příznivější než v roce 1377, a to nejen z hlediska počtu pevností, které přímo ovládal, ale i z hlediska vojenského zabezpečení země, o které mu jistě šlo přinejmenším stejnou měrou.

V nastoupeném trendu pak vývoj pokračoval i v prvých dvou decenniích 15. století. Už od počátku Přemkovy samostatné vlády lze sledovat signály prozrazující jeho sblížení s nevlastním bratrem Mikulášem III., vedoucí později až k úzkému sourozeneckému sepětí obou povahově protikladných osobností. Bylo již zmíněno, že Přemek se aktivně už v letech 1381-1383 podílel na urovnání problémů s dlužným věnem Mikulášovy matky Hedviky Olešnické. V souvislosti s tím, případně s obnovením vřelejších příbuzenských vztahů s Janem II. Železným v letech 1383-1385, získal Přemek později právo na polovinu hradu **Cvilína**. To sice zprvu mělo pouze formální a symbolickou hodnotu, když však 9. července 1394 vévoda Mikuláš III. v Hlubčicích zemřel a Přemek tak mohl spojit nároky na díl hradu odkázaný mu bratrem s právy na druhou polovinu, která získal od krnovských zeměpánů, dlouhodobě sledovaný záměr nabyl reálné ceny. V roce 1420 Přemek Cvilín ovládal a podobně jako na Vikštejně jej spravoval spolehlivý vévodský purkrabí.[23] Souběžně s nároky na Cvilín přinesla bezdětná smrt bratra Mikuláše III. Přemkovi spolu s celým hlubčickým údělem držbu městského hradu v Hlubčicích a pevného **Edelštejnu** u Zlatých Hor, kterými opavský vévoda možná disponoval již od července 1394, pravděpodobně je ovládal roku 1407 a jistě držel nejpozději v roce 1409.[24] V ryze teoretické rovině setrvávaly Přemkovy nároky na možné budoucí převzetí hradu Meidburku u Křanovic a návrat **Landeka**, deklarované v zástavní listině olešnických knížat z roku 1385.[25]

Na prahu husitských válek, koncem jara 1419, stál tedy Přemek na vrcholu svých tehdejších možností. V jeho rukou se nacházelo nejméně šest hradů spravovaných spolehlivými purkrabími (**Cvilín, Edelštejn,** Hlubčice, **Hradec, Opava, Vikštejn**, snad také **Leuchtenštejn** a **Koberštejn**), Přemek byl vrchním lenním seniorem držitelů nejméně dalších šesti hradů a opevněných sídel (Branice, **Fulneka**, Oder, Raduně, **Štítiny**, Třebovic a snad i záhadného Kružberka), řady zemanských tvrzí a hrádků a měl naději, že podaří-li se vyplatit zástavu olešnickým vévodům, vrátí se mu hrady **Landek**, Meidburk a městská tvrz v Hlučíně.

Ve víru husitských válek

Od sklonku 14. století také Přemek pozoroval vzrůstající náboženské napětí v zemi. Ačkoliv do Prahy zajížděl stále vzácněji, zdá se, že o reformátorských myšlenkách Jana Husa a dalších kazatelů byl poměrně dobře informován, jistě též prostřednictvím synovce Jana II., který byl členem královské rady a od roku 1397 královským hejtmanem v Kladsku a Frankenštejně. Patrně poněkud modifikovaný pohled na problémy mu později mohl poskytnout i Lacek z Kravař, který se o Husovy názory živě zajímal a pražského reformátora podporoval.[26] Přemkovu ostražitost však musely vzbudit nepokoje v Praze v roce 1410 a později, kdy se před přemýšlivějšími osobnostmi začaly ukazovat i stinné stránky reformních snah, totiž jejich – zprvu nepříliš masové – vymknutí z rámce společenského pořádku a zneužívání Husovými radikálními stoupenci. Nešťastné kostnické odsouzení Jana Husa, vnímané v českých zemích jako urážka, pochopitelně vzbudilo velkou nevoli, vyjádřenou řadou stížných listů do Kostnice z konce léta 1415. Ty zpečetila řada Přemkových poddaných.[27] Opavský vévoda se pochopitelně s ohledem na své vztahy k Zikmundovi Lucemburskému

Vítka) po roce 1377, F. CHOCHOLATÝ, *Hrad Vikštejn a jeho držba v údobí opavských Přemyslovců,* Zpravodaj ostravské pobočky Genealogické a historické společnosti II/4, Ostrava 1978, s. 88-92 a TÝŽ, *Rody Opavska za vlády vévody Přemka Opavského. Několik poznámek k vývoji rodových držav na Opavsku v letech 1377 - 1434,* in: Sborník příspěvků ze IV. setkání genealogů a heraldiků, Ostrava 1992, s. 38.

[22] CHF f. 22; v dokumentu bylo konstatováno vyvázání vévody Přemka a opavské městské rady ze záruk složených pánům z Kravař. Protože z této doby nejsou známy jiné podstatné Přemkovy závazky vůči rodu a listina byla v opavské kronice zařazena do souboru dokumentů, kterými kronikář Polan dokládal pro město mimořádně důležitou hradeckou zástavu je zřejmé, že ji jednoznačně pokládal za epilog nepříjemné události.

[23] Přemkovým purkrabím, jemuž podléhali okolní manové služebně vázaní ke Cvilínu, zde byl Hartel Tunkel, dosvědčený v úřadě 24. 3. 1420 (Urbář krnovský 1535, f. 163a-164a; KR s. 121-122, č. 442).

[24] Srv. k roku 1409, kdy je jmenován edelštejnský Přemkův purkrabí Jindřich Glawbis (KR s. 116-117, č. 426).

[25] KR s. 108-109, č. 400.

[26] K roli Lacka z Kravař srv. naposledy přehledně V. ŠTĚPÁN, *Osobnost Lacka z Kravař. Část první: Lackův politický vzestup,* ČMM CXI, 1992, s. 217-238; *Část druhá: Na vrcholu politické dráhy*, ČMM CXII, 1993, s. 11-41, kde i zmínky o starší literatuře. O Lackově vztahu k Janu Husovi podrobněji V. ŠTĚPÁN, *Úloha pánů z Kravař,* s. 16-19 a velmi bystře a věrohodně J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava,* s. 390-399 a 409-415.

[27] Skupinou pečetitelů stížných listů ze severovýchodní Moravy a Opavska, soustředěných ve službách pánů z Kravař, se podrobně zabýval J. JUROK, *Počátky husitství na Novojičínsku,* VSONJ 25, 1980, s. 25-44. TÝŽ, *K sociálně ekonomickému*

choval zdrženlivě a záhy si ujasnil svou pozici na konzervativní katolické straně.

Oporou Přemkova realistického rozhodnutí byla konsolidovaná země a v ní zeměpanské hrady jako vojenské opěrné body. Neuvědomoval si však, že právě hrady, o něž by se v případě válek opíral, byly z velké části zastaralé, již dlouho se do jejich obranných systémů neinvestovalo a jediný nově postavený hrad **Opava** byl koncepčně archaický, spoléhající spíše na pasivní ochranu před krátkodobým útokem než na aktivní vojenskou roli v peripetiích dlouhodobé války.

Když v létě 1419 husitská bouře naplno propukla, Přemek a s ním formálně i Opavsko se přiklonil k podpoře tradiční panovnické dynastie, po smrti krále Václava IV. reprezentované už jen Zikmundem Lucemburským. Husité se nedali v prvých letech bojů odradit dočasnými úspěchy krále Zikmunda na Moravě ani tím, že je Polsko s Litvou v roce 1423 nechalo na holičkách, a zahájili v létě 1423 na Moravě válečnou kampaň. Ta se sice zprvu odehrávala na střední Moravě, avšak už v roce 1424 mělo poznat válku také Opavsko.

O Velikonocích roku 1424 se Přemek zdržoval na uherském dvoře krále Zikmunda v Budíně,[28] ale po návratu do Opavy byl v červnu svědkem prvních bojů na moravsko-slezském pomezí. Švagr Jana II. Železného, litevský princ Zikmund Korybut, patrně spoléhaje na toleranci příbuzného ratibořského vévody i Přemka Opavského, se pokusil kolem Ratiboře, Hlubčic a přes Osoblahu o průnik do Čech, kde mu část husitské strany nabídla královskou korunu. U Korybutem obsazené Osoblahy se však litevským a polským husitům postavili na odpor manové krnovského Přemyslovce Jana II. Ratibořského a v tuhých srážkách je donutili k opuštění města a urychlenému přesunu do Čech.[29] Krátké boje odhalily slabiny starších hradů na moravsko-slezském pomezí. Opevněné město Osoblaha i jeho nevelká městská pevnost, hájené zřejmě jen zaskočenou malou posádkou biskupských manů a měšťanů, nedokázaly odolat soustředěnému útoku početně asi silnějšího nepřítele a ani husitům, kteří je zabrali, neposkytly dostatečnou oporu. Válečný stav však trval již dlouho a horšící se ekonomická situace jak olomouckého biskupa, vlastníka města a hradu, tak i Přemkova v sousedství, ztížená ještě vyhlášením totální hospodářské blokády kacířských Čech na sienském církevním sněmu 8. listopadu 1423, neumožňovaly rozvinutí rozsáhlejší stavební činnosti, které by zemské hrady přeměnily v moderní pevnosti, schopné odolávat náhlým přepadům početných kališnických houfů. Boje u Osoblahy byly výstrahou, která měla být zanedlouho potvrzena důrazněji.

Na sklonku roku 1426 opět vzplanuly na východní Moravě těžké boje. Začal je Jan Tovačovský z Cimburka, podporovaný pražany a sirotky. V prosinci 1426 po třítýdenním obléhání padl Přerov a husité, získavší v něm pevnou oporu, bez váhání zamířili za další kořistí k severovýchodu, kde napadli v odvetu za loňský neúspěch před Kroměříží Jana Jičínského. Jeho město Nový Jičín po obléhání dobyli a vypálili. Vzápětí se obrátili proti dalšímu z center Janových držav, překročili hranice Opavska na Odře a vypálili Fulnek. Zdá se však pravděpodobným, že **fulnecký hrad** nad městem, hájený Janovým purkrabím Silvestrem z Kralic, útoku odolal. Alespoň kališníci zde nevložili posádku, zdevastované město záhy opustili a spěšně, využívajíce momentu překvapení, zpustošili a vypálili statky proboštství třebíčského kláštera v Březové, tehdy už zřejmě sekularizované a rozdělené mezi Přemka Opavského a Jana Jičínského, a táhli proti dalšímu z protivníků od Kroměříže, Jiřímu Šternberskému, jehož město Odry s hradem rovněž dobyli. Zisk oderské městské pevnosti byl pro Jana Tovačovského vítaným úspěchem a husité jej využili k založení dalšího ze svých opěrných bodů. Jakkoliv měl Jan Tovačovský obavy zaútočit přímo proti vévodovi Přemkovi v Opavě, rozhodl se učinit z Oder, položených výhodně na jedné z větví cesty z Přerova do Opavy, záškodnické hnízdo, jež mělo trvale ohrožovat opavského vévodu a vázat jeho pozornost a síly.[30]

Husité se nyní cítili pány situace na moravsko-slezském pomezí a bylo jen otázkou času, kdy se do konfliktu vloží s plnou vahou také předák severomoravských kališníků Dobeš Puchala. Bylo jasné, že boje, které teď měly nastat, budou nejvážnějším ohrožením Opavska a Přemka samého a že síly opavského vévody, jehož dosavadní spojenci Jan z Kravař a Jiří ze Šternberka byli Tovačovského úderem vyřazeni ze hry, nemusí tlaku kališníků odolat. Přemek po málo úspěšném vyjednávání s Olomoucí a slezskými knížaty o podpoře pochopil, že okamžitou a účinnou pomoc k zpětnému

vývoji severovýchodní Moravy před husitskou revolucí, Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 12, 1983, s. 320-344. Srv. též J. JUROK, *Moravský severovýchod v epoše husitské revoluce.* Nový Jičín 1998.

[28] C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier,* s. 88. Byl zde svědkem napjaté audience, při které papežští poslové Zikmundovi sdělili požadavky říšských kurfiřtů ujednané v Bingen, podrobněji W. BAUM, *Císař Zikmund,* s. 213-217.

[29] C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier,* s. 89; G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer,* s. 190-191; V. SLADKÝ, *Opavsko za válek husitských,* s. 22. Do Prahy dorazil princ Korybut 29. 6. 1424, boje u Osoblahy se tedy odehrály asi v polovině nebo po půli června.

[30] K objasnění výpravy, její chronologie a cílů významně přispěl J. JUROK, *Moravský severovýchod,* s. 33; též A. TUREK, *Hrad a panství,* s. 23; F. CHOCHOLATÝ, *Vévoda Přemek Opavský,* s. 105; J. JUROK, *Moravský severovýchod v epoše,* s. 96-101; k zpustošení Březové srv. A. ROLLEDER, *Geschichte der Stadt und der Gerichtsbezirkes Odrau.* Steyer 1903, s. 54; J. SVÁTEK, *Benediktinské proboštství v Březové a jeho velkostatek,* Vítkovsko 4, 1958, s. 2-6.

dobytí Oder nezíská a řešení oderské otázky odsunul. Dnes již nemá většího významu posuzovat, byla-li to strategická chyba či nikoliv, v napjatých dnech počátku roku 1427 se asi zdálo, že jde o nejjednodušší a nejmoudřejší řešení. Válečná kampaň však ukázala, že větší, dobře opevněné hrady, situované opodál měst jako přitažlivých cílů kořistnicky zaměřených husitských výprav (**Fulnek**, na Moravě patrně také Starý Jičín), mohou útokům odolat, zatímco malé městské pevnosti se soustředěnému náporu kališníků neubránily. Ztráta městských hradů v Novém Jičíně a Odrách tak potvrdila situaci, kterou mohl opavský Přemyslovec pozorovat již v případě Osoblahy před více než dvěma lety. Přemek se snad stále spoléhal na Hradec, Cvilín nebo Edelštejn, avšak úvahy nad možným osudem jeho hradu v Opavě v případě konfliktu s nepřítelem jej musely naplňovat obavami.

V zimě roku 1428 početné husitské vojsko spojených táborů a sirotků, vedené Prokopem Holým, Jaroslavem z Bukoviny, Prokůpkem a Blažejem z Kralup, zpustošilo západní Uhersko a po 17. únoru 1428 zamířilo na sever, do Opavska. Cestou se k němu připojili moravští kališníci Jana Tovačovského z Cimburka. Postupující husitské šiky předcházela děsivá pověst, která přiměla obyvatelstvo biskupských měst Ostravy, Ketře a Osoblahy ve vystupňované bázni k předčasnému útěku.[31] Kališníci se ale obrátili přímo proti Přemkovi Opavskému. Asi 24. února 1428 dosáhla armáda husitských Oder a odtud pokračovala k Hradci u Opavy.

Hradec byl tehdy spolu s hlubčickým údělem svěřen do správy a k obraně nejstaršímu Přemkovu synovi Václavovi II., zatímco samotnou Opavu hájil s posilami z Olomouce, Ratibořska, Krnovska, Olešnicka a Kozelska Přemek sám. Husitské šiky Hradec oblehly zřejmě 28. února 1428. Kníže Václav racionálně vyhodnotil situaci (zejména počet nesmiřitelných kališníků, bezpochyby odhodlaných Hradec dobýt, který porovnal se směšnou hrstkou obránců,[32] a skutečnost, že jeho otec se slezskými posilami neučiní takovou chybu, aby opustil dobře opevněnou Opavu a přispěchal mu na pomoc, jež by téměř s jistotou skončila fiaskem), a husitům se poddal. Vyjednal s nimi příměří pro lokality jemu svěřené, tedy především město Hlubčice a hrad Hradec s příslušnými správními obvody.[33] Jakkoliv se Václav neodvážil spolehnout na pevnost Hradce, je zřejmé, že husité si byli vědomi jeho vojenských kvalit a ocenili skutečnost, že jej nemuseli dobývat. Ono Václavovo poddání totiž kupodivu neodráželo nijak věrně početní rozložení sil a pro Václava nebylo jednostranně nevýhodným diktátem vítězů. Václav neupadl do zajetí, nestal se husitským rukojmím, své opěrné body nemusel rozbořit nebo vydat vítězné straně ani nebyl donucen k přijetí kalicha, alespoň o ničem takovém se nedochovaly žádné zprávy a nenasvědčuje tomu ani další vývoj situace. Husitští vůdcové se spokojili se skutečností, že mladý kníže a jeho lidé nezasáhnou v dalším průběhu operace a že tedy získali krytá záda a zásobovací prostor v předpolí a okolí Opavy. Je pravděpodobné, že Václavovo podrobení se bylo provázeno dobově obligátní výplatou nějaké peněžní sumy,[34] klenotů, zboží nebo proviantu, tedy kořisti pro vítězné vojsko, jejímž cílem bylo současně zruinovat poraženého, aby zanechal myšlenek na nějakou brzkou odvetu. Pro jiné Václavovy závazky, jak uvažují někteří badatelé,[35] chybí jakákoliv pramenná opora. Přesto však zvěst o míru, který Václav s husity uzavřel, oblétla vystra-

[31] Ostrava v té době byla v zástavě opolského vévody Bolka (blíže s přehledem starší literatury k dané otázce J. JUROK, *Moravský severovýchod v epoše*, s. 101 a pozn. 50).

[32] Václav mohl disponovat při obraně Hradce jen stálou hradní posádkou, čítající snad desítku, možná dvě desítky osob, hradeckými many s jejich doprovody, kteří mohli postavit do boje snad tři, maximálně pět desítek mužů, menší částí bojeschopného obyvatelstva hradeckého předhradí a okolních vsí a jen menším dílem hlubčických a snad zlatohorských měšťanů a opavské šlechty s družinami (zbytek byl jistě dislokován k obraně Hlubčic a zemských hradů na Hlubčicku – Cvilína a Edelštejnu, které nemohly být ponechány bez posílených posádek). K tomu lze připočíst hrstku žoldnéřů. Jakkoliv jsou tyto počty jen hypotetické a zcela přibližné, vysvítá z nich zcela jasně, že proti nejméně šestnáctitisícové armádě v této době již vlastně profesionálních polních vojsk s nesmírnými válečnými zkušenostmi stála početně mnohem slabší skupina obránců z velké části (zejména u posil z řad sedláků) pochybných vojenských kvalit. Václavovy šance na úspěšný odpor byly nulové. Ostatně pro husity a zejména Jana Tovačovského bylo příznačné, že proti opavským vévodům zaútočili až po několika válečných letech, když měli drtivou početní převahu. Ani kališníci neriskovali své životy v bojích za náboženské a společenské ideály bezhlavě.

[33] Formulace zprávy o události od soudobého pražského kronikáře vedla některé historiky k vyjádření, že nejen Hlubčice, ale i Hradec byl městem (např. C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier*, s. 131; J. JUROK, *Moravský severovýchod v epoše*, s. 101). Originální znění: „*...et dux Wenceslaus Oppaviensis cum civitate Hlubschicz et Hradecz subdidit se benivole eis...*“ (C. HÖFLER, *Geschichtsschreiber der Hussitischen Bewegung*, FRA II, Wien 1863, s. 90; citováno dle KR s. 126-127, č. 455, pozn. 2), však dovoluje správně chápat Hradec též jako hrad a v souladu s historickými zprávami o jeho povýšení na město až vévodou Viktorinem ve 2. polovině 15. století vidět v něm především vévodskou pevnost a rezidenci.

[34] Tuto myšlenku vnesl do literatury C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier*, s. 131.

[35] Tak např. V. SLADKÝ, *Opavsko za válek husitských II*, s. 4, dokonce mínil, že Václav se snad zavázal husitům vojenskou pomocí. Aniž by jej citoval, převzal tak názor F. Palackého (*Dějiny národu českého III*, s. 406), který ovšem podrobil oprávněné kritice již G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer*, s. 191, což Sladký rovněž pominul. Nepřesně uvedl A. TUREK, *Dějiny zámku Hradce*, Ostrava 1971, s. 10, že spolu s Václavem se poddal husitům také vévoda Přemek. Bez opory v pramenech je chybné mínění F. Kavky (F. KAVKA, *Poslední Lucemburk na českém trůně. Králem uprostřed revoluce.* Praha 1998, s. 148), že Václav II. v rámci příměří s husity „povolil čtyři artikuly“.

šené Slezsko a zastínila skutečný průběh dalších událostí.[36]

Husitské vojsko se totiž od Hradce přesunulo k blízké Opavě, kterou hájila kromě domácích sil vévody Přemka také posádka 200 slezských jízdních rytířů s čeledí, poskytnutá vévody Konrádem Bílým Kozelským a Konrádem Kantnerem Olešnickým a posily vyslané vévodkyní-vdovou Helenou Ratibořskou a městem Olomoucí. Už z koncentrace armády katolické ligy vyplývalo, že Přemek si vyjednal, aby centrem odporu na Opavsku byla právě Opava. To jednak napomohlo uzavření příměří s Václavem II. Opavským, jednak přitahovalo pozornost kališnických polních vojsk, jejichž vůdcové správně odhadli, že teprve dobytí a vyplenění bohatého a pevného města a porážka branných sil v něm by znamenaly vyřazení vévody Přemka z války. Husité proto Opavu, která se nemínila a ani nemohla vzdát, oblehli a po tři dny se ji marně, ale úporně pokoušeli zmocnit.[37] Dne 2. března 1428 se však svého úmyslu vzdali a odtáhli s nepořízenou přes vylidněnou Ketř a Novou Cerekev, které obsadili a vypálili,[38] k Hlubčicím, před nimiž stanuli 10. března.[39] Následně ve dnech 10. až 13. března 1428 ovládli cisterciácké proboštství v nedaleké Kaziměři v opolském vévodství, vyplenili a vypálili biskupskou Osoblahu a 13. března dobyli město Horní Hlohov v Opolsku, kde zajali vévodu Bolka mladšího Opolského a na 1 000 lidí, nejen místních měšťanů, ale i obyvatel dalších blízkých měst – Prudniku, Bělé a Střelic. Vévoda Bolko pak přistoupil ke kalichu, což kontrastovalo s výše zmíněnou situací před Hradcem u Opavy. Z Horního Hlohova pak husitské voje zamířily podél hor k západu, do středního Slezska.

Zda zde během pochodu přes města Bělou, Stínavu a Prudnik, která rovněž vypálili, k Hlucholazům, jež dobyli 17. března 1428, ohrozili také město Zlaté Hory a hrady **Leuchtenštejn, Edelštejn** a případně **Koberštejn** v jeho okolí, je nejisté. Zlatohorský obvod byl totiž zřejmě součástí údělu, kterému zajistil mír 28. února vévoda Václav II. Opavský. Rovněž zůstává otázkou, nakolik husity při rychlém sledu válečných operací a omezené pohyblivosti velmi početného kališnického vojska, zdržovaného množstvím vozů a ukořistěného dobytka, lákalo příležitostné odbočení z pohodlných veřejných cest v údolích do hor, k vysoko položeným jesenickým hradům.[40]

Husitská ofenziva na Opavsku a ve Slezsku koncem zimy 1428 tedy během přibližně tří týdnů odezněla a vévoda Přemek mohl s jen nepříliš velkým uspokojením bilancovat situaci. Příznivě vyhlížela skutečnost, že Opavsko se vlastně úspěšně ubránilo dosud největšímu ohrožení. Přemek se nevzdal a Opava s hradem odolala zkušené přesile. Taktickým manévrem, jistě z hlediska dobové rytířské etiky ovšem problematickým, se Přemkův syn Václav vyhnul zajetí nebo dokonce smrti, zničení **Hradce** a Hlubčic, patrně i města Zlatých Hor a snad dalších pevností – **Cvilína, Edelštejnu**, možná **Koberštejnu** a **Leuchtenštejnu**. Na druhé straně zde byly vypleněné a zbídačené vsi podél cesty z Oder k Hradci, Opavě a Hlubčicím, jistě postižená opavská předměstí, vypálené městečko Nová Cerekev a dnes již nezjistitelné ztráty na lidských životech, zásobách, výzbroji i psychice všech vrstev obyvatelstva. K tomu je třeba připočíst finanční vyčerpání, které obrana vévodství přinesla. Přitom zprávy o vítězství husitského vojska nad silami vratislavského biskupa a Slezanů 18. března 1428 před Nisou a o dalších úspěších kališnických vojů ve středním Slezsku musely tížit mnohé obyvatele Opavska obavami z dalšího vývoje.

Drtivé vítězství husitů nad křižáky u Domažlic 14. srpna 1431 nebývale zvedlo bojovou morálku kališníků a podpořilo jejich chuť ke konečnému zúčtování s nepřáteli. Zatímco

[36] Slezský kronikář Martin z Bolkenhainu celé tažení zjednodušil v konstatování, že husité po průchodu Moravou se obrátili proti zemi opavské, kde s nimi byl uzavřen mír, a odtud dále do Horního Slezska („*...do schickten sy sich vnde czogin wedir aus vnde quomen durch Merhern vnde neichinten sich dem lande keigin Troppe, wenne das her mit en frede hatte, do czogin sy vorbas kegin Schurgast...*“, citováno dle KR s. 126-127, č. 455, pozn. 2).

[37] Ozvukem plenění opavského okolí jsou zřejmě smlouvy o znovuosídlení zpustlých usedlostí v Malých Hošticích, které uzavřel v roce 1430 velehradský opat Štěpán s konventem. Dne 25. 2. 1430 totiž opat s klášterem potvrdili, že Jakub z Malých Hoštic si zde koupil od Štěpána, dříve rychtáře v Bohdanovicích, 1 lán polí (SÚA Praha, ŘM Listiny, sign. Jo XXXIX Op 29, č. 2012); téhož roku vystavili cisterciáci Bartoškovi a Petrovi, rychtářům v Malých Hošticích, nové privilegium na držbu rychty se 4 lány a krčmou (SÚA Praha, ŘM Listiny, sign. Jo XXXIX Op 53, č. 2043 – vidimus městské rady opavské z 22. 4. 1572, kterým byla potvrzena starší konfirmace původní listiny opavským vévodou Arnoštem z 21. 7. 1450) a 29. 4. 1430 v Opavě, kam se opat Štěpán dostavil, byla uzavřena smlouva o prodeji jiného lánu v Malých Hošticích (SÚA Praha, ŘM Listiny, sign. Jo XXXIX Op 50, č. 2040 – vidimus císaře Maxmiliána II. ze 14. 4. 1567).

[38] C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier,* s. 132; proč soudil V. SLADKÝ, *Opavsko za válek husitských II,* s. 5, že se u Opavy husité rozdělili ve dva proudy, z nichž jeden měl táhnout přes Krnov, není zřejmé.

[39] C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier,* s. 132. K interpretaci pravděpodobně mylné zprávy vratislavského biskupa Konráda ze 14. 3. 1428 o vypálení Hlubčic, zopakované v listu zhořelecké městské rady ze 17. 4. 1428 viz tamtéž pozn. 2 a 3.

[40] Jen oklika přes Zlaté Hory a strmý výstup k Leuchtenštejnu s těžkými obléhacími stroji a vozy se zbrojí nutnou k dobytí kamenného hradu, položeného v nadm. výšce přes 660 m, by zřejmě i jen části vojska zabral nemalou část dne. Při těsné návaznosti obsazování a vypalování jednotlivých měst po trase z Horního Hlohova do Hlucholaz se zdá, že husité na podobnou akci snad ani nemohli mít čas.

umírnění husitští konvertité z Moravy, zejména Jan Jičínský a Lacek ze Šternberka, se drželi zpátky, čeští radikálové v čele sirotků – Jan Čapek ze Sán a Otík z Lozy, k nimž se přidaly táborské voje Prokopa Holého, který si tak chtěl upevnit vnitrohusitskými rozbroji otřesenou pozici, zamířili do Slezska. Úspěšně rozbili obležení husitské posádky v Němčí, od něhož 8. září 1431 ustoupily oddíly města Vratislavi a jeho spojenců. Tady si patrně kališníci ověřili starší zprávy, že pevná Opava byla 31. července 1431 postižena katastrofálním požárem[41] a není schopna účinného odporu. Okamžitě se rozhodli využít příležitosti a koncem září 1431 vytáhli proti zubožené Opavě. Vévoda Přemek se s ohledem na postižené město zřejmě ani nemínil bránit. Požádal svého zetě Jana Jičínského o zprostředkování příměří a dne 28. září 1431 přistoupil s celou svou zemí na mír s tábory a sirotky v délce jednoho roku a slíbil, že nebude husitům bránit v získávání proviantu a píce v Opavsku. Dále se starý vévoda zavázal, že 28. září 1432 přistoupí i se svými syny k uznání čtyř artikulů. Husité Přemkovu slovu příliš nedůvěřovali, proto byly v dohodě podrobně vypsány finanční sankce, které měly následovat, podařilo-li by se nějak vychytralému diplomatovi ze závazku vykroutit. Pokuta ve výši 4 000 hřiven grošů měla být splatná do 28. listopadu 1432 na staroměstské radnici v Praze. Součástí smlouvy byla klauzule, že pokud Přemek a jeho synové přistoupí ke kalichu, budou po vypršení příměří vojensky podporovat husity a ve své zemi povolí svobodu kázání podobojí.[42]

Následující rok 1432 se již nesl ve znamení konsolidace zbědovaných hospodářských a společenských poměrů na Opavsku. Všeobecné uklidnění na moravsko-slezském pomezí rušila jen zuřivá neústupnost ratibořského vévody Mikuláše, který i po uzavření příměří s husity téměř všemi svými sousedy,[43] s nimi nadále setrvával ve válečném stavu. Bohužel nemáme žádné zprávy o Přemkově postoji po 28. září 1432, kdy vypršela lhůta pro jeho přistoupení k utrakvismu (obr. 315).

Starý opavský vévoda však neměl čas na klidný oddech a bilancování smutných let. Přemek musel věnovat pozornost své zemi a vlastní rodině, kde explodoval konflikt mezi jeho nejstarším synem Václavem II. a druhorozeným Mikulášem IV. Navíc se necítil zdráv a vzhledem ke svému věku prozíravě myslel na zajištění budoucnosti. Snad mu na mysli vytanuly vzpomínky na vlastní těžké začátky a nebezpečí, které v sobě skrývaly konflikty mezi jeho staršími nevlastními bratry. Jistě měl na paměti problémy způsobené absencí písemného testamentu svého otce a pokusil se, v mylné představě všech generací otců, ulehčit svým potomkům existenci a naordinovat jim uspořádání života bez tušených chyb, ale také bez jejich zásluh a zkušeností. Dne 18. září 1433 proto na Hradci dal Přemek sepsat testament, kterým se mělo předejít sporům po jeho skonu. Zásady závěti byly projednány a odsouhlaseny vévodskými syny Václavem II., Vilémem a Arnoštem, nikoliv však Mikulášem IV. Přemek zavázal syny k tomu, aby zemi nedělili, dokud potrvá husitské ohrožení. Po tuto dobu se mají mladší synové podřídit vládě nejstaršího Václava II. a zemi a zemské pevnosti držet společně. Dále Přemek žádal, aby Mikulášovi, který se zřejmě úporně snažil oddělit, nebyl vydán žádný úděl země ani hrad, ale jeho dědický podíl aby mu byl po poradě stavů vydán v penězích, odváděných v ročních platech. Pokud by si to však situace žádala a země to potřebovala, měl také Mikuláš ze své apanáže přispívat na její obranu a k jejím potřebám. Ochraně své manželky, macechy jeho čtyř starších synů, Heleny Bosenské věnoval odstavec, v němž jí zajistil jako věnné sídlo hrad Vikštejn a dvůr dříve Augustinův v Opavě, k výživě a pokrytí potřeb dávky z vikštejnského panství

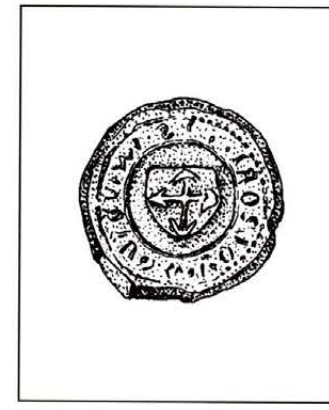

Obr. 315: Pečeť Viléma z Kobeřic z 11. června roku 1367. Uloženo v MZA v Brně, fond Augustiniáni Šternberk, J2/6, inv. č. 633 a také ve sbírce odlitků ZA v Opavě, inv. č. 173. Skutečná velikost.

[41] J. KŁOCZOWSKI, *Fragmenty kroniki Jana Impekhovena dotyczące prowincji czesko-polskiej dla lat 1225-1515*, in: Zakony franciszkańskie w Polsce I. Franciszkanie w Polsce średniowiecznej 2-3. Franciszkanie na ziemiach polskich, Kraków 1989, s. 445: „*...1431 Civitas Oppaviensis, Conventus noster et Monialium misere in cineres rediguntur...*". Zprávu ovšem mohli k Domažlicím přinést již moravští husité, např. Jan Jičínský.

[42] AČ VI, E. VII., s. 425-427, č. 29. Českou parafrázi listiny podal V. SLADKÝ, *Opavsko za válek husitských II*, s. 12-14. Pozoruhodná smlouva, zdánlivě nezapadající do výkladových škatulek, jež Přemkovi přidělili různí badatelé, budila rozpačitou pozornost už od dob Colmara Grünhagena (*Die Hussitenkämpfe der Schlesier*, s. 216). Srv. též E. SEIDL, *Das Troppauer Land zwischen den fünf Südgrenzen Schlesiens. Grundzüge der politischen und territorialen Geschichte bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts*, Schriften den Stiftung Haus Oberschlesien. Landeskundliche Reihe 1, Berlin 1992, s. 49-52, nebo T. WÜNSCH, *Mittelalterliches Krisenmanagement*, s. 180-181, který ve snaze včlenit nehodící se akt do schématu svého výkladu přesunul datum smlouvy k roku 1428 a k roku 1431 tvrdil, že úmluva Přemka s husity o stejném obsahu byla pouze obnovena. Z jediné listiny tak vytvořil dva, obsahově shodné dokumenty.

[43] K příměřím ve Slezsku kolem 24. 6. 1432 přehledně C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier*, s. 234.

Obr. 316: Avers jezdecké pečeti Přemka Opavského z 26. srpna roku 1433. Uloženo v ZA v Opavě, fond Klarisky, inv. č. 18, sign. E7. Skutečná velikost.

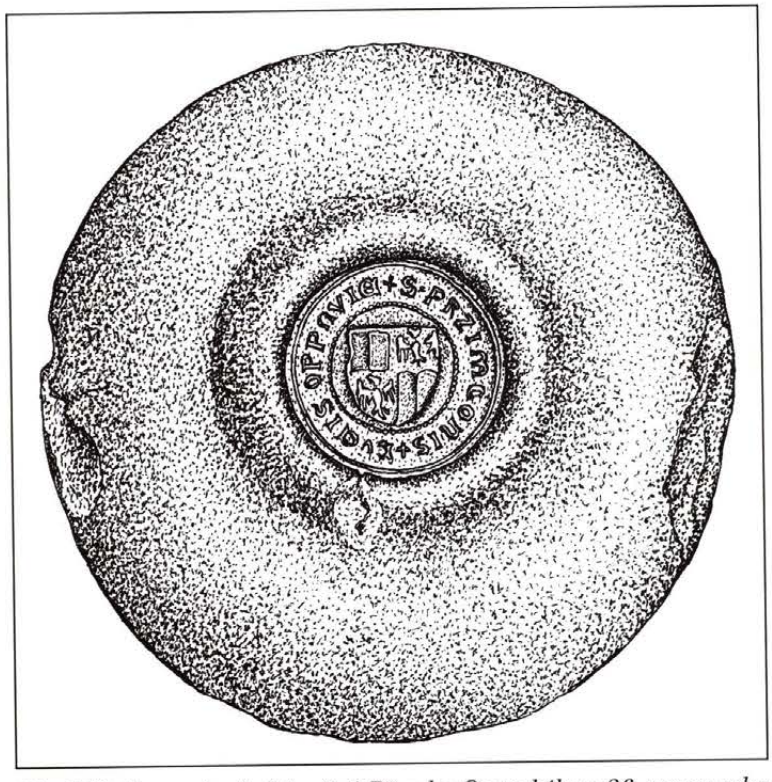

Obr. 316: Revers jezdecké pečeti Přemka Opavského z 26. srpna roku 1433. Uloženo v ZA v Opavě, fond Klarisky, inv. č. 18, sign. E7 a také ve sbírce odlitků SZM v Opavě, inv. č. 584. Skutečná velikost.

a plat z Opavy.[44] Deset dní poté, 28. září 1433, přesně dva roky po kritickém zpečetění nedodrženého příslibu konvertování k utrakvismu, opavský vévoda Přemysl I. zemřel (obr. 316).[45]

Ztráty a ztráty...

Dědictví, které Přemek zanechal svým dětem nebylo sice nikterak radostné, zpočátku se však mohlo zdát, že situace Přemyslovců není bezvýchodná. Vlády se ujali bratři sice formálně společně, hlavní slovo však měl mít nejstarší Václav II. Území, kterým disponovali, zahrnovalo tři čtvrtiny původního Opavska. Integritu Opavska však narušovaly některé skutečnosti. Předně to byly dlouhodobé zástavy Hlučínska a Křanovicka olešnickým vévodům, kde sice opavským vévodům náležela některá vrchní práva,[46] jiná vrchní a dispoziční práva ale vykonávali olešnicko-kozelští Konrádové,[47] kteří také odčerpávali finanční výnosy panství. Střediskem správy hlučínského dominia se během husitských válek stala městská tvrz v Hlučíně, která zřejmě nahradila v této funkci starý hrad **Landek**, možná poškozený v důsledku některé z válečných operací kališníků proti nenáviděným olešnickým vévodům v okolí, nejspíše v srpnu 1428, kdy se válčilo o blízkou Ostravu.[48] Spolu s úpadkem hradu došlo k omezení pravomocí landeckého purkrabího, zprvu snad dílem přenesených na zástupce olešnických knížat v Hlučíně. O osudech druhého z hradů v rukou slezských Konrádů – Meidburku u Křanovic v této době nevíme nic bližšího. Zdá se však, že mohl ještě v 15. století fungovat, protože na jeho místě, na vršku zvaném Hradisko nad údolím Bílé Vody, vzdáleném asi 300 m severozápadně od kostela v Křanovicích, byly ještě v minulém století při těžbě cihlářské hlíny obnažovány zbytky zdiva.[49] Dalším oslabením suverénního postavení Opavska byla držba Oder s jejich hradem husitskou posádkou v čele s Bočkem Puklicí z Pozořic, která pokračovala v drobné záškodnické válce na moravsko-slezském pomezí a sužovala kraj četnými loupežnými nájezdy.[50]

Naproti tomu do rukou mladých vévodů spadla řada hradů, které buď odolaly husitským útokům, nebo jim vůbec nebyly vystaveny. V prvé řadě to byl sídelní **Hradec**, který husité nikdy nedobyli, byť to bylo zásluhou poddajného postoje vévody Václava II. Dále válečné peripetie bez závažnějšího poškození přečkal nový **Přemkův hrad v Opavě**, který se dokonce dokázal za podpory četných posil a v rámci urputně hájeného města ubránit na přelomu února a března

1428 nejméně třídennímu obležení mnohonásobnou přesilou, vedenou zkušenými vůdci táborských polních vojsk. To sice nelze považovat za důkaz jeho fortifikační vyspělosti jako spíše statečnosti obhájců. Relativně velké předhradí, chráněné polohou mezi vlastním objektem a městem a dovolující soustředění a táboření početné branné pomoci, se však v kritické situaci osvědčilo. Dále zde byl pevný **Vikštejn**, který kdysi Přemek tak prozíravě začlenil mezi komorní statky a který odolal všem úvahám, případně i pokusům blízké oderské posádky o jeho ztečení. Jakkoliv byl od Opavy značně vzdálen a naopak ležel nebezpečně blízko cesty spojující lokální husitská centra – Odry se Sovincem a Šternberkem, zůstal ve vévodských rukou a Přemek jej i v kritickém roce 1433, kdy se obával dalšího kola válek, neváhal vykázat jako bezpečné vdovské sídlo své choti Heleně, s níž se jistě do hradu na skále nad Moravicí měly odebrat i jeho nedospělé dcery a nejmladší syn Přemek II. Cennou pevností byl také **Cvilín** u Krnova, rovněž nedotčený husitskými útoky a sloužící proto k vévodské ražbě zemské mince – opavských haléřů, a vzdálené hrady na Zlatohorsku, v prvé řadě **Edelštejn**, formálně sídelní středisko Hlubčicka, odkud bylo spravováno celé dominium i se zlatými doly. Otázkou zde zůstává role obou pomocných hradů v jeho blízkosti – **Leuchtenštejnu**, o němž sice chybí písemné zprávy, avšak kde archeologický materiál, jak se zdá, nevstupuje příliš hluboko do 15. století, a nejsme si tedy zcela jisti, zda v dobách husitsko-katolického konfliktu vůbec ještě fungoval nebo byl alespoň dočasně v pohnutých letech 1428-1433 obsazen skromnou posádkou, a **Koberštejnu**, kde máme k dispozici indicií ještě méně. Zřejmě nepoškozen a plně funkční zůstal také městský hrad v Hlubčicích, který před zkázou v předjaří 1428 zachránila diplomacie vévody Václava.

Specifickým problémem v periodě 1427-1433 byla úloha šlechtických hradů na panství Jana Jičínského z Kravař. V souhlase se starší literaturou se domníváme, že purkrabí Silvestr uhájil dobře opevněný hrad **Fulnek** během kampaně Jana Tovačovského v zimě 1426/1427. Následný příklon kravařského pána k utrakvismu zřejmě vcelku spolehlivě ochránil jak fulnecký hrad, tak i třebovickou tvrz před husitskými útoky, dynastické spříznění majitele s opavskými vévody a jeho obratná politika, kterou v katolických kruzích vyvolával snad i oprávněný dojem vlažného kališníka z přinucení, vedla k tomu, že žádné z jeho sídel se nestalo předmětem soustředěného útoku sil katolické ligy a celé panství bylo spíše později terorizováno loupežnými vpády zbytků husitských posádek z okolí. Oba hrady tedy válce nejspíše odolaly, v případě Třebovic si však nejsme jisti, zda přenesení věnného sídla Janovy manželky, kněžny Anežky Opavské v roce 1432 z Třebovic na fulnecký hrad nemohlo souviset např. s poškozením třebovické tvrze některou válečnou událostí mezi listopadem 1431 a zářím 1432. Protože však Jan Jičínský již předtím změnil vykázané věnné sídlo manželky, snad v tom můžeme vidět spíše odraz postupného dokončování drobných úprav bydlení pro vzácnou choť na jednotlivých sídlech.[51]

Z hlediska stavu zemských hradů můžeme s určitou mírou opatrnosti konstatovat, že situace na sklonku husitských válek se příliš nelišila od stavu před jejich vypuknutím (s výjimkou sporných hradů **Landeka, Koberštejnu** a **Leuchtenštejnu**) a signalizovala do nejisté budoucnosti vcelku konsolidovanou mocenskou základnu, o níž by se svorní Přemyslovci mohli opřít, která se však mohla stát v případě rodinného konfliktu také oporou družin a stran jednotlivých znesvářených členů rodu.

Koncem roku 1433 se však zdálo, že otcova autorita, opřená o jeho testament a vůli stavovské obce, má naději na úspěch. Čtyři dospělí vévodští bratři svorně 4. října 1433 ve snaze získat potřebnou hotovost k zapravení dluhů po otci po dohodách se zemskými stavy prodali vévodské právo ražby mincí svým městům Opavě, Hlubčicím a Zlatým

[44] CDS VI, s. 54-55, č. 187; KR s. 134, č. 476; J. KAPRAS, *Testament knížete Přemka,* s. 1-5 a 82-86.

[45] CHF f. 14a: „*...1433 die Sancti Wenceslai obiit inclytus dux Przemko dominus Oppaviae anno aetatis 67...*"; KR s. 134, č. 476, pozn. 1.

[46] Proto např. v roce 1433 byla privilegia hlučínského cechu hrnčířů vystavena Přemkem Opavským (A. WELTZEL, *Die Besiedlungen des nördlich der Oppa gelegenen Landes I.* Leobschütz 1890, s. 41. U. WANDERBURG, *Historie města Hlučína I.* Hlučín, bez data (asi 1994), s. 44. I. KORBELÁŘOVÁ, *Ke společenskému původu členů městské správy a představitelů cechů v Hlučíně v první polovině 18. století II,* ČSZM-B 43, 1994, s. 86 a pozn. 6).

[47] Přehledně A. WELTZEL, *Die Besiedlungen I,* s. 40-108.

[48] J. BAKALA, *Středověké a raně novověké osídlení,* in: Landek. Svědek dávné minulosti. Ostrava 1996, s. 58, se však domníval, že se husité hradu, drženého protihusitsky zaměřenou posádkou, nezmocnili a jeho zánik spojoval až s událostmi let 1466-1474. Zdá se však velmi pravděpodobné, že se hrad stal opěrným bodem soustředění vojsk katolické strany při obléhání Ostravy v srpnu 1428.

[49] K pozici tvrziště, které mělo asi 80 m v průměru, viz A. WELTZEL, *Die Besiedlungen II,* Leobschütz 1891, s. 11.

[50] K oderské posádce po roce 1433 podrobně J. JUROK, *Moravský severovýchod v epoše,* s. 116-128, kde i přehled starší literatury a četné odkazy k pramenům.

[51] Srv. ZDOp II-1, s. 12-14, č. 2, f. 1-2 a s. 24-25, č. 46, f. 13-14. Jan Jičínský zprvu v roce 1424 poskytnul Anežce Opavské sídlem panský dům v Bílovci, roku 1431 jí vyhradil tvrz v Třebovicích a 1432 hrad ve Fulneku. Protože tyto posuny měly kvalitativně i bezpečnostně vzestupnou tendenci, je možné v nich vidět nikoliv řešení náhlé krize v Třebovicích ad hoc, ale i buď postupné naplňování technických podmínek předem stanoveného záměru – tj. stavební úpravy a zařizování jednotlivých objektů pro novou paní (v letech 1422/23 - 1431 zřejmě nebyly panské komnaty fulneckého hradu trvale obydlené – Jan totiž převážně sídlil na jičínském hradě) nebo výsledky diplomatického nátlaku opavských vévodů na zetě a švagra, aby kněžně poskytl rezidenci přiměřenou jejímu postavení. Přitom bylo bezesporu podmínkou Přemyslovců, že věno kněžny Anežky bude zajištěno na statcích položených v Opavsku.

Horám.[52] Ale už 2. února 1434 došlo k otcem zapovězenému dělení země mezi sourozenci. Nespokojený Mikuláš IV. zřejmě poukazoval na odeznění válečné fáze husitského sociálního a náboženského konfliktu a domáhal se oddělení a vykázání dědického podílu. Šlechtická komise přiřkla Mikuláši IV. hlubčický úděl.[53] Jeho hlavou se stal hrad **Edelštejn**, hospodářskými středisky dvě města – Zlaté Hory a Hlubčice se vším svým příslušenstvím a vypočtené svobodné a manské statky šlechty. K tomu komisaři přičlenili práva nad církevním zbožím v Rusíně, tehdy patřícímu olomoucké kapitule.

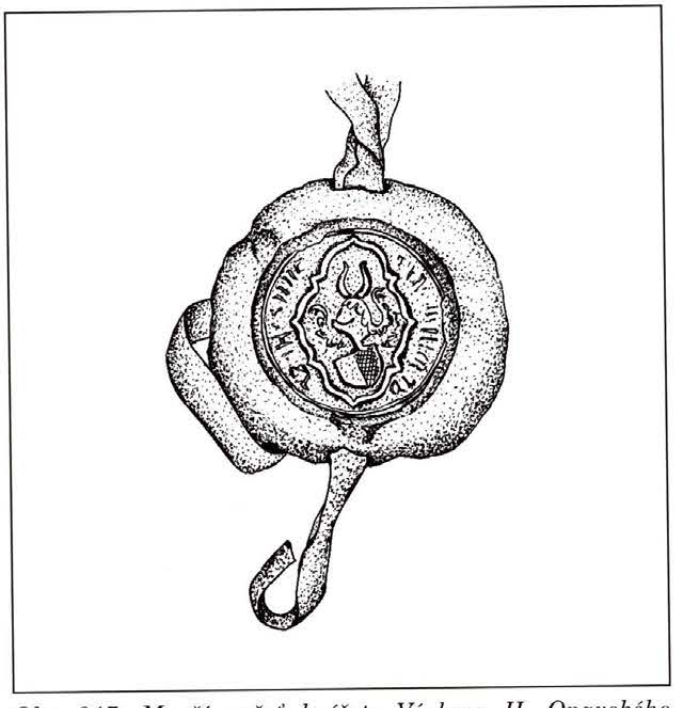

Obr. 317: Menší pečeť knížete Václava II. Opavského a Hlubčického z 13. července roku 1437. Uloženo v SOkA v Opavě, fond Archiv města Opavy, inv. č. 14, sign. VII-2. Skutečná velikost.

Dále vypočítali, že k dílu přísluší jedna čtvrtina z platu, za který bratři 4. října předchozího roku prodali mincovní regál, tj. 25 hřiven, které mělo splácet město Hlubčice, a připomněli, že na vrchních právech na oderském a fulneckém panství má Mikuláš participovat rovným dílem s ostatními bratry. Společná zůstala i práva na zlatých dolech pod Edelštejnem. Všichni bratři byli zavázáni podmínkou, že ze svých příjmů a údělů přispějí rovnoměrně na vyplacení nejmladšího, zatím nedospělého bratra Přemka II. Rovněž všichni čtyři bratři slíbili rovnoměrně zajišťovat ze svých příjmů z města Opavy macechu Helenu tak, aby se dohromady složili na rentu, kterou měla vdova zapsánu na výnosech Opavy. Zbytek listiny tvoří dohoda o způsobu správy země a chodu zemského práva a je vlastně jakýmsi „zemským zřízením opavským", prosazeným do dokumentu stavovskou obcí, která se tak snažila dát písemnou formu smluvnímu dualistickému vztahu mezi vládnoucím rodem a zemskou obcí.[54] Mikuláš si však dlouho svůj úděl nepodržel, nejpozději koncem léta 1434 jej za neznámých okolností postoupil svému staršímu bratru Václavovi II.[55]

Vévoda Václav (obr. 317) se všemožně snažil navázat na odkaz svého otce Přemka I. Po otcově smrti zprvu toleroval nepokojného bratra Mikuláše, jakmile si ten však vymohl vydělení, pochopil, že zachování integrity opavského vévodství ho bude stát nemalé úsilí. Partikulární zájmy též mladších bratří a zřejmě současná smrt macechy Heleny vedly ještě na podzim roku 1434 k tomu, že také Vilém a Arnošt se osamostatnili a převzali své dvě čtvrtiny Opavska.[56] Václav II. se však i nadále alespoň snažil udržet své postavení, okolnosti mu však zjevně nepřály. Snad někdy kolem roku 1436-1437 se po konfliktu se svým vzdáleným příbuzným, ratibořským vévodou Mikulášem V., vzdal hradu **Cvilína**. Ztrátu nemohly vyvážit drobné změny v příslušnosti některých lokalit na moravsko-slezském pomezí, které přešly z Krnovska k Opavsku.

Ještě v roce 1430 disponoval hradem vévoda Přemek, roku 1445 už Mikuláš V. Ratibořský.[57] Nelze vyloučit, že s převzetím Cvilína

[52] KR s. 134-135, č. 477; Podrobně s výkladem situace a souvislostmi E. RZEHAK, *Beiträge zum schlesischen Münzwesen*, ZGKÖS 3, 1907-1908, s. 31-41. Se stížnostmi na špatnou minci na Opavsku v době Přemkově mohou nepřímo souviset také archeologické doklady jejich ražby z hradu Cvilína, souhrnně předvedené v zimě 1992/1993 na výstavě „Doklady ražby mincí na hradě Cvilíně", uspořádané ve Slezském zemském muzeu.

[53] Naposledy se v něm v letech 1416 - 1428 cvičil v umění vládnout a spravovat zemi nejstarší Přemkův syn Václav II.

[54] CDS VI, s. 55-56, č. 188; KR s. 137, č. 482. Přehledně k tomu G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer*, s.196-198.

[55] Už mírová smlouva mezi Hlubčicemi a Opavou z 15. září 1434, která ukončila válku obou měst kvůli neshodám o počtech ražených mincí v jednotlivých mincovnách, byla uzavřena hlubčickou městskou radou na příkaz vévody Václava II. (KR s. 138, č. 485; G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer*, s. 198. E. RZEHAK, *Beiträge*, s. 34-35). Dne 6. 1. 1435 už se Václav ve své listině vystavené na Hradci tituluje jako vévoda Opavy a Hlubčic (SÚA Praha, ŘM Listiny, sign. Jo XXXIX Op 30a, č. 2013). Biermann znal prvý dokument s hlubčickým predikátem Václavovým až z 24. 4. 1435 (G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer*, s. 198 a pozn. 3).

[56] Snad se tak stalo až po 15.- 18. 9. 1434, kdy ještě bratři Václav, Vilém a Arnošt společně svolali zemské úředníky a nechali do opavských desk vložit bratřím z Kornic třebovické zboží s tvrzí, které na ně spadlo právem odúmrti po skonu Jana Jičínského z Kravař a jeho dědiců (ZDOp II-1, s. 31, č. 68, f. 20; KR s. 138, č. 484).

[57] Dne 8. 3. 1430 rozhodla olomoucká konzistoř spor o obsazení kostela sv. Kateřiny v Bližčicích, jehož patronát patřil k hradu Cvilínu a vévoda Přemek jako vlastník hradu k němu dosadil rozumického faráře Matyáše (KR s. 130, č. 465).

ratibořskými vévody souvisela také část jejich dluhu Václavovi II. a Mikuláši IV., zmíněného v dílčí listině Ratibořska 15. října 1437.[58] Hrad totiž z poloviny nominálně náležel k hlubčickému údělu a Mikulášovy nároky jako bývalého držitele Hlubčic se mohly promítnout právě v požadavcích na podíl kompenzace za převod pevnosti.

Epizoda příbuzenské nesnášenlivosti, která stála Václava jeden z pevných hradů, byla záhy vystřídána mnohem větším nebezpečím. Neklid, drobné války i velká tažení, přepady a obléhání v letech 1436-1438, kdy spolu v zemích Koruny české zápasili stoupenci habsburské a jagellonské kandidatury na český trůn, pustošily moravsko-slezské pomezí a přiměly také Václava k několika činům, které se významně dotkly zemských hradů, jimiž vládl.

Finanční vyčerpání v důsledku bojů, které ještě více prohloubilo zadlužení Přemyslovců z husitských válek,[59] donutilo Václava II., aby zastavil část svého pokladu[60] a bohaté zlatohorské panství se zlatými doly a rezidenčním hradem **Edelštejnem**. Půjčku mu nabídl vévoda Bolko Opolský, který jako držitel sousedícího Prudnicka měl přednostní zájem na rozšíření svého nevelkého vévodství. Jednání o podmínkách zástavy, odsouhlasené také opavskými šlechtickými předáky, ukončilo 3. dubna 1440 paralelní vystavení zástavních listin Václavem II. a Bolkem v Prudniku.[61] Bohužel sice běžná, avšak ve svých důsledcích nebezpečná klauzule listin o úhradě případných nákladů na opravy a údržbu hradu nakonec vedla k jeho definitivní ztrátě opavskými Přemyslovci.[62] Bolko však vycítil příležitost jak se na úkor zchudlých sousedů domoci postupného zisku Opavska a dobře promyšlenou sérií pragmatických kroků se vydal za svým cílem. Někdy po roce 1440 proto také skoupil v Nise od Židů část zastaveného stříbrného rodinného pokladu po Mikuláši IV., čímž předešel Václava II., který si hlavně mohl nárokovat jeho získání.[63]

Když Václav II. někdy v prvé polovině roku 1446 umíral, zanechal po sobě neradostné dědictví, charakteristické hlavně značným zadlužením.[64] Dnes již stěží lze odhadnout, zda však vůbec měl možnost zachovat se jinak, než jak se zachoval. Smyčka dluhů byla dílem dědictvím, dílem výsledkem neklidné doby. V nejvyšší nouzi byl Václav schopen obětovat po poradách se zemskými předáky i velmi cenné zlatohorské panství s Edelštejnem na okraji loveckých hvozdů, aby předešel totálnímu bankrotu.

Pokusil se sice revitalizovat mocenskou základnu opavských Přemyslovců a usiloval o získání kontroly nad hrady v Odrách, Třebovicích a ve **Fulneku**. V soudním sporu s pány ze Šternberka získaný fulnecký hrad se mu nakonec podařilo udržet mezi komorními statky, ztratil však **Edelštejn**. Třebovice, **Štítinu**, vybojovanou Raduň a Odry pustil v manství, a protože **Opavu** a **Vikštejn** drželi jeho mladší bratři, opíral se vlastně jen o oblíbený sídelní **Hradec** a městský hrad v Hlubčicích. Protože snížení počtu důležitých zeměpanských hradů nutně muselo vést k relativnímu posílení jejich správních funkcí, zdá se, že jsme před polovinou 15. století svědky zvrácení decentralizačních tendencí v systému vévodské správy země, započatých již v polovině 13. století, třebas na kvalitativně zcela odlišné úrovni a za podstatně změněných podmínek. Také počet listin vydaných vévodou Václavem II. na Hradci svědčí nejen o tom, že se v jeho zdech vévoda cítil dobře, ale též o tom, že role Hradce jako správního střediska jeho držav se ve 2. čtvrtině 15. století podstatně zvýšila.[65]

Postavení jeho mladších bratří Viléma a Arnošta bylo zpočátku ještě svízelnější než Václavovo. K dispozici měli každý jen čtvrtinu otcovského dědictví. Bratři je však užívali v těsné spolupráci, takže se téměř zdá, že v řadě aspektů můžeme hovořit o faktickém nedílu jejich moci a samostatnosti pouze v nakládání s taxativně vymezeným osobním majetkem.

To vyplývalo mimo jiné i ze situace, kdy k dispozici a bydlení měli oba zejména zpočátku společně hrad **Opavu**. Jedinou další vévodskou pevností v jejich rukou byl už od rodové dělby v roce 1434 hrad **Vikštejn**, spravovaný ovšem purkrabím, patrně stále

---

Spor s krnovskou městskou radou, která k faře v Bližčicích prezentovala Jakuba Schobirlina, jenž obročí zabral, měl dohru před papežskou kurií, která 11. 12. 1430 potvrdila Matyášův nárok na faru (MVB VII-2, s. 823-824, č. 2221) a 21. 12. 1430 mu bulou prebendu udělila (MVB VII-2, s. 825, č. 2226). Mikuláš Ratibořský už na svém hradě Cvilíně vystavil 19. 11. 1445 privilegium pro rychtáře v Plšti (Urbář krnovský 1559, f. 59a-60a).

[58] CDS VI, s. 59-60, č. 195.

[59] Tristní Václavovu finanční situaci dobře ilustruje listina z 1. 5. 1438, v níž se Václav přiznal, že v nejvyšší nouzi pro potřeby země zabral i rentu 10 hřiven grošů, kterou jeho otec Přemek kdysi prodal k oltáři Všech svatých v hlubčickém kostele, a Václav ji postoupil Jindřichovi Supovi z Fulštejna (F. MINSBERG, s. 260-264, č. B. F. 15; KR s. 145-146, č. 505).

[60] O zástavě rodinných klenotů Václavem II. Bolkovi viz CDS VI, s. 84, č. 259.

[61] CDS VI, s. 63-64, č. 205 a s. 64, č. 206.

[62] Podrobněji P. KOUŘIL - M. WIHODA, *Hrad Edelštejn v sídelní a mocenské struktuře západního pomezí Moravy a Slezska,* CB 6, 1998, s. 341-362, kde i vyčerpávající přehled starší literatury.

[63] CDS VI, s. 83, č. 255.

[64] K Václavově osobnosti lze srovnat dvě vcelku nezávislé, avšak dosti podobné charakteristiky - G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer,* s. 202-204 a F. CHOCHOLATÝ, *Genealogie,* s. 146, č. 15.

[65] Václav II. Opavský a Hlubčický vystavil na Hradci u Opavy nejméně 12 privilegií (dne 6. 1. 1435 SÚA Praha, ŘM Listiny, sign. Jo XXXIX Op 30a, č. 2013; 23. 4. 1435 KR s. 140, č. 488; 13. 7. 1436 KR s. 142, č. 494; 24. 4. 1438 KR s. 145, č. 504; 1. 5. 1438 KR s. 145-146, č. 505; 13. 12. 1439 KR s. 146, č. 509; 23. 1. 1440 KR s. 147-148, č. 515; 5. 3. 1441 KR s. 150, č. 521; 9. 1. 1442 KR s. 152, č. 528; 2. 5. 1442 KR s. 152-153, č. 530; 22. 9. 1444 ACO LI, f. 13-15; 29. 9. 1445 A. TUREK 1952, s. 257,

Jindřichem Kosířem z Litultovic.[66] Teprve krátce po roce 1446 se staršímu Vilémovi podařilo přimět Tasa Bítovského z Klimkovic k postoupení hradu **Štítiny** mezi komorní statky. J. Zukal soudil, že se tak stalo cestou prodeje,[67] možné ovšem je také, že Vilém, jehož úděl zřejmě zahrnoval Klimkovice, Štítinu bezhotovostně vyměnil za posílení Tasových držeb v Klimkovicích a okolí. Ať už k držbě Štítiny dospěl Vilém jakýmkoliv způsobem, zisk nevelkého opevněného sídla s přilehlým panstvím byl s ohledem na mizivý počet hradů v jeho držbě významným posílením mocenské základny obou sourozenců. Vilém pověřil správou hradu a panství opavského měšťana Jana Pražáka[68] a jako dobrý hospodář přešetřil, zda náhodou nebyla jeho vévodská práva v držbě nějak zkrácena. Konflikt s Jindřichem Bítovským z Hrabyně, který vzápětí vyvolal o domnělá práva na les Dubovou horku a rybník v blízkosti hradu, se však při složitém soudním šetření ukázal jako neopodstatněný.[69]

Těsnou spoluprací v řadě věcí bratři tedy přejali model, který se zřejmě velmi blížil soužití jejich otce Přemka s jeho bratrem Václavem I. na počátku otcovy samostatné vlády v letech 1377-1381. Okolnosti však byly velmi rozdílné, a to nejen co se týká rozsahu jejich panství, ale také v tom, že starší Vilém záhy nezesnul jako kdysi Václav I., a Arnošt tedy nemohl po otcově vzoru těžit z převzetí jeho čtvrtiny Opavska. Navíc diverzifikovaná správa jejich údělů i samotného města Opavy byla při velmi omezených finančních zdrojích a značném zadlužení spíše břemenem než výhodou. Zvýšený počet radních a správců komorních statků odsával adekvátně zvýšené částky z komorních výnosů a podobně jako v případě údělu jejich staršího bratra Václava nedával naději na vybřednutí z tíživé ekonomické situace, permanentně zhoršované neklidnou dobou.

Když 23. října 1452 vévoda Vilém zemřel[70] a jeho dědictví se ujal Arnošt, situace se začala měnit ještě více k horšímu. Mladší vévoda zřejmě neměl politické ambice dostihující bratrovy, a i když jako všichni Přemyslovci narození počátkem 15. století patřil ke zkušeným válečníkům, nechtěl nebo nedokázal se prosadit v širší politice tak jako Vilém.

Už v roce 1451 uznal římský král Friedrich III. ctižádostivého kališníka Jiřího z Poděbrad českým zemským správcem, což 27. dubna 1452 potvrdil také zemský sněm v Čechách, kde vedlejší země nebyly zastoupeny. Opavští vévodové, kteří jistě situaci v království pečlivě sledovali, museli pochopit, že český gubernátor může za určitých podmínek znovu vyhrotit antipatie mezi katolickým Slezskem a Opavskem na jedné straně a českými a moravskými utrakvisty na straně druhé až k novým bojům. Zprvu tomu však nic nenasvědčovalo. Jiří naopak pacifikoval radikální táborské křídlo podobojích a snažil se vystupovat kompromisně jako nestranný správce „dvojího lidu". Opavský vévoda, stále se topící ve finančních dluzích, zatím hledal někoho, kdo by mu pomohl z nouze ven. Neváhal přitom sáhnout na dědické podíly synů svého bratra Viléma, kterým byl poručníkem, ale když i to bylo málo, odhodlal se k dalším transakcím, a to k zástavě Bílovce a nakonec k prodeji Opavska.

č. 7; a připočíst k tomu můžeme snad i kapitulaci z 28. 2. 1428, byla-li ovšem zlistiněna), zatímco v Opavě vydal prokazatelně jen 6 listin, a to ještě, mimo jedinou výjimku, vždy jen společně s bratry (4. 10. 1433 - společně s bratry Mikulášem, Vilémem a Arnoštem, KR s. 134-135, č. 477; 21. 1. 1434 - opět s bratry Mikulášem, Vilémem a Arnoštem, KR s. 136-137, č. 481; 5. 7. 1437 - s bratry Vilémem a Arnoštem, KR s. 144, č. 500; 28. 9. 1441 - s bratry Vilémem a Arnoštem, OL IV, s. 8-10, č. 68; 8. 4. 1442 - s bratry Vilémem a Arnoštem, KR s. 152, č. 529 a list z 6. 12. nejasného roku, OL IV, s. 36-37, č. 84) a v Hlubčicích doložitelně rovněž jen 4 dokumenty (28. 9. 1416 KR s. 119, č. 435; 7. 10. 1426 - společně s otcem a bratrem Mikulášem IV., KR s. 125-126, č. 452; 21. 5. 1437 KR s. 143, č. 497; 7. 3. 1445 KR s. 156, č. 541). Specifickým problémem zde jsou pověření poslů k zemskému soudu, která podle místa zasedání soudu F. Kopetzky všechna přiřadil k Opavě. Z jiných analogií však víme, že tato pověření vydávali zeměpáni často na svých sídlec, a je tedy pravděpodobné, že počet dokumentů vystavených na Hradci byl ve skutečnosti mnohonásobně vyšší.

[66] Držbu hradu oba mladší bratři zdůraznili hned ve své prvé samostatně vydané listině, kterou známe, ze 7. 3. 1435, jíž obnovili shořelé privilegium rychtáři v Čermné (KR s. 140, č. 487). Důvodem patrně byl nejen fakt, že tak demonstrovali čermenskému ministeriálovi svou svrchovanost nad hradem a panstvím, který nedlouho před tím převzali po maceše Heleně Bosenské, ale také snaha zdůraznit samostatnost vedle staršího bratra, který se označoval podvojně jako z boží milosti vévoda Opavy a pán Hlubčic. Opavskými vévody totiž byli jak všichni tři bratři, tak také jejich ratibořští příbuzní a podtržení nějaké lokality z jejich teritoria v predikátu mělo deklarovat čerstvé odlišení a osamostatnění obou mladíků. Jindřich Kosíř je jako vikštejnský purkrabí, dosazený na hrad ještě Přemkem I., zmíněn v roce 1432 (ZDOp II-1, s. 24, č. 43, f. 10). K jeho osobě podrobně P. TESAŘ, *Nejstarší dějiny enklav moravských v Opavsku 3. Litultovice,* VMO 23, 1917, s. 73, který soudil, že Jindřich zastával úřad až do své smrti v roce 1436, tedy, že jej bratři Vilém a Arnošt ponechali ve funkci i poté, co se ujali hradu, což se jeví pravděpodobným.

[67] J. ZUKAL, *Spor pánů Štítinských,* s. 56.

[68] ZA Opava, SSA Listiny, sign. A XXVI-9, č. 29.

[69] ZA Opava, SSA Listiny, sign. A XXVI-5, č. 24. O sporu podal znamenitou studii J. ZUKAL, *Spor pánů Štítinských,* s. 55-62.

[70] CHF f. 10a: *„...Anno 1452 In die Sti. Severini obiit illustrissimus Princeps ac dominus Dominus Wilhelmus dux et dominus Oppaviensis et Munsterbergensis. Sepultur est Oppaviae in ecclesia parochialis in capella apud quam ascendunt chorum...".* Datum smrti 15. 8. 1452, které uvádí např. F. CHOCHOLATÝ, *Genealogie,* s. 143, č. 11 a podle něj nekriticky T. KREJČÍK, *Přemyslovci opavští,* s. 104, č. 11, je chybné a v rozporu s listinou, kterou Vilém vystavil v Opavě ještě 16. 10. 1452, editovanou dvakrát - UDO I, s. 628, č. 2398 a OL IV, s. 43-45, č. 87.

Arnošt přistoupil na finanční nabídky Bolka Opolského, který nedávno uhájil před pokusy opavského vévody Hanuše, syna Václava II., o vyplacení svou zástavní držbu Zlatohorska a v tíživé Arnoštově situaci viděl příležitost také k zisku části Opavska. Opavský vévoda zprvu zastavil asi v letech 1455-1457 opolskému Piastovci vévodská práva na Bílovec.[71] Bolko však kul železo, dokud bylo žhavé, a záhy po zástavě Bílovce, nejpozději na jaře 1457 přiměl Arnošta také k zásadnímu kroku ve věci jeho dvou čtvrtin Opavska, totiž k jejich částečnému odprodeji.[72] Nešťastný Arnoštův osud v rodné zemi se tak pozvolna naplnil. Vévoda, který si prodejem domoviny příliš nepomohl a ztrativ jak majetkovou základnu, tak své poslední sídlo – **hrad v Opavě** musel ze země odejít a stal se knížetem – bezzemkem. Ojediněle sice ještě nějaký čas uplatňoval svá některá zbytková práva na Opavsku, vesměs však už asi šlo jen o dořešení kauz z minulosti, jak ukazuje např. jeho list ze 4. července 1464 vystavený v Kladsku a týkající se nápravy jeho staršího rozhodnutí o poručnictví nad dětmi Dětocha ze Šumvaldu.[73] Stejně tak lze charakterizovat i dokončení zřejmě starších dohod s opavskou šlechtou, kterými Arnošt musel vypořádat své závazky. Jednalo se postoupení hradu **Štítiny** s panstvím Jaroslavovi Stošovi z Posutic[74] a hradu **Vikštejnu** s dominiem Budivojovi z Moravice.[75] Arnošt se zbytkem peněz, jenž mu zůstal po zapravení dluhů, se vydal na dvůr krále Jiřího, který si přece jen nedovolil potomka staré české královské dynastie Přemyslovců vyhnat a nechal jej pobývat buď u královského dvora, nebo na svém hradě v Kladsku,[76] kde se kníže blíže spřátelil s královým synem Viktorinem. Tomuto vztahu nakonec vděčil za to, že alespoň po Arnoštově smrti nechal Viktorin v roce 1485 jeho tělesné pozůstatky přenést zpět do rodné Opavy a pohřbít v rodinné hrobce Přemyslovců pod presbytářem minoritského kostela sv. Ducha.

Opolský vévoda Bolko převzal dva koupené úděly Opavska v nepříliš perspektivním uspořádání. Jednak byl nucen vypořádat některé závazky Arnoštovy vůči švagrové Salomeně z Častolovic, které na něj po nabytí území spadly,[77] především ale s výjimkou **opavského hradu** mu přímo nepatřila žádná z dalších zemských pevností a komorní statky byly z velké části rozprodány nebo zastaveny.

Bolko však nedržel své díly Opavska dlouho. V roce 1460 zemřel bez legitimního dědice[78] a jeho nástupcem se stal bratr Mikuláš Opolský. Současně však ohlásil král Jiří z Poděbrad korunní nárok na Bolkovo dědictví v Opolsku jako odumřelé léno. Poděbrad snad ani nemínil své ohlášení vážně, tušil však, že Mikuláše tímto manévrem přiměje k ústupkům ve věci Opavska, o které mu šlo především. Prozíravý král nepodceňoval sílu tradice a národního povědomí v zemích Koruny české a tušil, že jeho postavení bude ku prospěchu, stane-li se nástupcem Přemyslovců. Už pobyt knížete Arnošta na královském dvoře stavěl Jiřího do role ochránce potomků starobylé dynastie a král věděl, že jeho nástupnictví v přemyslovském Opavsku by jistě bylo vnímáno ve světle úvah pro Poděbrada lichotivých. Mimo to však vysoce inteligentní Jiří z Poděbrad správně odhadl nepřímou hodnotu Opavska, spočívající v jeho klíčové pozici na pomezí Moravy a Slezska a v blízkosti Horních Uher, stejně jako si byl vědom faktické ceny hospodářsky silné Opavy, která byla ekonomickým hegemonem prostorového trojúhelníku mezi Nisou, Opolím a Olomoucí. Nepodceňoval ani význam edelštejnské zlatorudné těžební komory s pevným hradem, který před rokem 1455 dal tak nákladně, ale hlavně moderně přestavět ještě vévoda Bolko Opolský. Král proto nechal Mikuláše Opolského dojít k rozhodnutí, že je přece jen lepší uhájit aspoň staré rodové území než se pustit do konfliktu s Poděbradem, který už v řadě jiných případů ukázal, jak dokáže dojít svého cíle. Po asi měsíc a půl trvající vládě nad polovinou Opavy a Opavska, kterou zřejmě nestačil ani plně fakticky zahájit, vyslal Mikuláš Opolský do Prahy své vyjednavače, kteří vystavili 15. srpna 1460 Jiřímu jménem vévody závazek, že Mikuláš vydá králi dva

[71] CDS VI, s. 79, č. 248.

[72] KR s. 170, č. 585 - dne 27. 6. 1457 Bolko už užíval titul vévody z Opole a Opavy a vykonával na Opavsku vévodská práva. Mylně soudil G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer*, s. 209, že Bolko koupil Arnoštovy díly Opavska za 28 000 zlatých. Suma, kterou uvádí až mladší listiny Bolkova bratra Mikuláše z 15. 8. 1460 a 22. 8. 1465 (CDS VI, s. 79, č. 248 a s. 89-90, č. 273), byla vyčíslením nejen obou Arnoštových částí Opavska, ale i zástavy Bílovce a také zlatohorského dominia s Edelštejnem dohromady. Zajímavý, i když rovněž zcela chybný údaj, že totiž Bolko Opolský koupil polovinu města Opavy s příslušejícími vesnicemi za fantastických 40 000 zlatých, uvedl DŁUGOSZ XII, s. 311-312.

[73] ZA Opava, SSA Listiny, sign. B IV-2, č. 36; KR s. 176, č. 606. Podobně srv. např. k 29. 2. 1460, kdy vévoda Arnošt vyrovnal dlužné Matějkovi z Křanovic za jeho služby Arnoštovu otci Přemkovi (KR s. 170-171, č. 588).

[74] ZDOp II-2, s. 68, č. 40, f. 11; RS/ZDOp I-2, s. 75-76, č. 117, f. 13b; KR s. 173, č. 596.

[75] RS/ZDOp I-1, s. 62, č. 563, f. 67a; KR s. 173, č. 595.

[76] Tak svědčí Arnošt v králově doprovodu v Praze např. 26. 11. 1462 (CDS VI, s. 85, č. 261; KR s. 175, č. 602).

[77] Tak někdy v letech 1457-1460 potvrdil kněžně Salomeně její rentu 200 hřiven grošů, vycházející z Bolkových dvou dílů Opavy a schválil s tím související převod Polanky ze Salomeniných rukou na bratry Mikuláše Mladšího a Václava z Vladěnína (ZDOp II-2, s. 67, č. 38, f. 10; KR s. 173, č. 597). K věnu a osudům vévodkyně-vdovy Salomeny srv. G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer*, s. 207-208.

[78] Bolko zemřel 22. května. Pozoruhodný nekrolog nonkonformního vévody (ovšem s mylným vročením jeho smrti do roku 1461) se stručnou zmínkou o osudu jeho části Opavska podal DŁUGOSZ XII, s. 311-312.

díly Opavy s příslušným územím, hrad **Edelštejn**, město Zlaté Hory a všechny doklady týkající se Bolkovy držby Opavska, Zlatohorska i zástavy Bílovce. Král den nato, 16. srpna 1460, Mikuláši potvrdil lénem držbu dílu Opolska s Falkenberskem a Prudnickem.[79]

Poděbrad neváhal a nově nabytého panství se ujal, i když vysokou kupní sumu vyrovnal až v roce 1465, kdy 22. srpna v Opolí vévoda Mikuláš kvitoval doplacení ceny a královým poslům vydal veškerá privilegia.[80] Jiřího kroky dávaly jasně najevo, že držba poloviny Opavy a vévodství je jen začátkem králova usilování o převzetí celého přemyslovského dědictví na Opavsku. Už 17. ledna 1461 při pobytu v Olomouci potvrdil městu Opavě všechna starší privilegia a práva,[81] 18. ledna 1461 vystavil rovněž opavským stavům potvrzení jejich svobod,[82] čímž s definitivní platností akceptoval příklon dosud nerozhodného Opavska ke své politice. Ke správě země dosadil královského hejtmana, zmiňovaného 27. května 1461,[83] jehož velení byly podřízeny i hotovosti stavěné v případě napadení země z jednotlivých hradů a panství. Souhra královského majestátu a důrazu na královskou rozhodnost při konsolidaci rozháraných poměrů na Opavsku i vojenskou připravenost prosadit panovnickou vůli proti komukoliv vedla nakonec k vydání i zbytku Opavska (ovšem bez Hlubčicka) vévodou Janem Zbožným do rukou krále a jeho rodiny.

Vévoda Jan byl mladším synem Václava II. Opavského. Narodil se někdy na počátku dvacátých let 15. století a 25. listopadu 1438 byl ve Vratislavi pasován na rytíře.[84] Po otcově skonu se podělil s bratrem Hanušem o dědictví a převzal část Hlubčicka. Když pak v roce 1454 vévoda Hanuš zemřel, zůstal bezdětný vévoda Jan jediným vládcem poloviny Opavska a pánem Hlubčicka. Po dohodě se strýcem Arnoštem získal také vrchní práva na Fulnecko a řadu dalších, do rozdělení společných lokalit, ovšem s povinností z jejich výnosů vyplatit nejmladšího nevlastního strýce Přemka II. Opavského, tehdy již vratislavského kanovníka. Jan se vlády ujal velmi energicky. Snažil se vypořádat sporné záležitosti po otci,[85] podporoval církev a důsledně dbal o prosazování práva na úkor násilí v zemi.

V prvé řadě se pokusil navázat na řadu neúspěšných pokusů svého otce[86] i bratra o navrácení zlatohorské zástavy s **Edelštejnem** a rodinného pokladu zpět do rukou Přemyslovců. Obrátil se na kozelského vévodu Konráda Bílého s žádostí o zprostředkování a spolu s nim pověřil jednáním Jiřího Stoše z Albrechtic. Stoš s vévodou Konrádem se dostavili do Opolí, kde v minoritském klášteře se pokusili Bolka Opolského přimět k vrácení zástavy. Bolko jim předložil zástavní listinu vévody Václava II. z 3. dubna 1440 a své zvýšené finanční požadavky bystře dokládal klauzulí, podle které mu měly být při vrácení zástavy vyrovnány všechny náklady spojené s udržováním a přestavbami hradu. Protože Edelštejn nedlouho před rokem 1455 vyhořel a Bolko jej nákladně celý přebudoval a zmodernizoval, vyslanci opavského vévody už po několikáté museli odjet s nepořízenou.[87]

Jan se mocensky opíral jak o hrazené Hlubčice a tamější městský hrad, tak především o sídelní hrad **Hradec**, který si oblíbil. Často zde pobýval a hradeckému komornímu panství věnoval pečlivou pozornost.[88] Hrad **Fulnek** s příslušným dominiem však už v letech 1454-1458 zřejmě ve finanční nouzi odprodal Janu Krumsínovi z Lešan (obr. 318).[89] Vévoda se však po neblahých zkušenostech se svými sousedy Bolkem a Mikulášem Opolskými necítil zcela jistý. Navíc na něj doléhala řada finančních těžkostí a stín mocného krále, který se s ním od roku 1460 dělil o město Opavu i Opavsko a dával najevo svůj zájem o získání celé země. Jan Zbožný se tedy asi v koncem roku 1463 rozhodl předejít nepříjemným událostem i vlastnímu bankrotu a dojednal s králem prodej svého dílu Opavy a Opavska s hradem Hradcem s tím, že si ponechá nadále jen Hlubčicko.[90]

---

[79] CDS VI, s. 79, č. 248; KR s. 171, č. 590 a CDS VI, s. 80, č. 249. Atmosféru této „dohody", včetně zajímavé zmínky o tom, že Mikuláš se musel u krále vykoupit též darem několika zlatých mís, vystihl dobře DŁUGOSZ XII, s. 311-312.

[80] CDS VI, s. 89-90, č. 273.

[81] KR s. 171-172, č. 591; G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer,* s. 210.

[82] ZA Opava, SSA Listiny, sign. A VI-8, č. 27; KR s. 172, č. 592.

[83] RS/ZDOp I-1, s. 62, č. 559, f. 67a; KR s. 172-173, č. 594. Královským hejtmanem v Opavsku se stal Bernard Bírka z Násile, doložený v úřadě k roku 1462 (CHF f. 10a: „*...Anno 1462 Capitaneus ducatus Oppaviensis fuit Bernhart Bierke de Nassiedel...*").

[84] F. CHOCHOLATÝ, *Genealogie,* s. 146-147, č. 17, udává dobu jeho narození „ok. 1425".

[85] Srv. např. k 2. 7. 1454 (KR s. 167, č. 576); k 21. 1. 1455 (KR s. 167, č. 577). K těmto jeho aktivitám náležela i účast na vyrovnání dědictví Janovy tety, střelínské abatyše Hedviky v roce 1457, kterému svědčil v Opavě i s nejmladším bratrem Přemkem (CHF f. 49: „*...Przemko Oppaviensis, Johannes Oppaviensis et Lubschic...*")

[86] K pokusům vévody Václava II. vyplatit Edelštejn ze zástavy srv. také výpověď Hynka Meinholda z Kaltenštejna z roku 1482 (CDS VI, s. 216-217, č. XXVII).

[87] Výpověď Jiřího Stoše o jednání v Opolí ze dne 24. 9. 1462, vystavená v Albrechticích (CDS VI, s. 84, č. 258).

[88] Janovy pobyty na Hradci po smrti bratra Hanuše jsou doloženy např. k 27. 11. 1457 (KR s. 170, č. 586); k 13. 7. 1459 (KR s. 170, č. 587); k 4. 1. 1460 (A. TUREK, 1952, s. 257, č. 11); k 30. 1. 1461 (A. TUREK, 1952, s. 257-258, č. 12 a s. 258, č. 13); k 22. 5. 1461 (A. TUREK, 1952, s. 258, č. 14).

[89] Srv. AČ VI, E. VII., s. 502, č. 49; AČ XVI, C. XXII., s. 131-132, č. 75; přehledně A. TUREK, *Fulnecko,* s. 40-41.

[90] RS/ZDOp I-2, s. 87-88, č. 173, f. 26a; s. 68, č. 39, f. 4a. Přehledně G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer,* s. 211.

Operace byla dovršena vystavením prodejní smlouvy v roce 1464 a místo krále se jako kupující představili jeho synové.[91] Jednu z řady příčin neslavného pádu Přemyslovců na Opavsku pak objasňuje spor, který o své nároky na Fulnecko v rámci stále ještě nevyrovnaného dědictví po otci Přemkovi rozpoutal na jaře 1464 Janův strýc, vratislavský kanovník Přemek II. Opavský. Toho se však povedlo králi obratným právnickým manévrem odsunout a získat tak do přímé držby 28. srpna 1464 prostřednictvím kamuflovaného prodeje Fulnecka Zdeňkovi a Janovi Kostkům z Postupic i hrad Fulnek s příslušným dominiem.[92]

Tak se králi Jiřímu podařilo počátkem roku 1464 ve svých rukou soustředit celé město Opavu a Opavsko přibližně v rozsahu údělu, který společně v roce 1377 převzali bratři Václav I. a Přemek I. Opavští, nepočítaje zlatohorský díl Hlubčicka.

Disponoval nyní jak dobře opevněným, ekonomicky silným městem Opavou, tak **opavským hradem**, rezidenčním hradem **Hradcem** a na odděleném Zlatohorsku mohutným **Edelštejnem** a od srpna 1464 i hradem **Fulnekem**. Jako opavský vévoda mohl uplatňovat vrchní práva též nad pevnostmi **Vikštejnem**, Odrami a **Štítinou**. Král všude buď akceptoval loajální přemyslovské purkrabí, nebo dosadil sobě oddané hradské správce. Prozíravě si však neponechal Opavsko přímo pod svou vládou, ale díl získaný od Jana Zbožného svěřil svým synům, kladským hrabatům a münsterberským vévodům Viktorinovi, Jindřichovi, Hynkovi a Bočkovi z Kunštátu.

Pod nadvládou konvertity

Královští synové se vlády v Opavsku ujali nejpozději na přelomu roku 1463-1464. Už 26. ledna 1464 v Opavě vykonávali některá vévodská práva.[93] Dne 16. prosince 1465 obezřetný král legalizoval držbu i nově získané části Opavska svými syny udělením třetího dílu města (fakticky zahrnoval dvě čtvrtiny) Opavy a hradu **Hradce** s příslušným zbožím Viktorinovi, Jindřichovi a Hynkovi v léno.[94]

Upevnění pozice královské rodiny na Opavsku přišlo v pravý čas. Už od roku 1462, kdy papež odvrhl kompaktáta a zastal se odbojné Vratislavi, která vedla dlouholetý spor s králem „dvojího lidu",[95] se ve Slezsku a potažmo i na moravsko-slezském pomezí zhoršovalo politické klima, vyostřené ještě spory mezi katolickými a kališnickými stavy na sněmu v Brně v červenci 1463. Situaci dále vyhrotil postup panského uskupení kolem Zdeňka Konopišťského ze Šternberka, k němuž se v čele části slezských katolíků přidal také vratislavský biskup Jošt z Rožmberka. Jim ustavená Strakonická jednota se po sjezdu rebelů 28. listopadu 1465 přerodila v Jednotu zelenohorskou, která se rázně ohradila proti Jiřího panování. Utrakvistický král byl exkomunikován, v únoru 1467 nebylo prodlouženo příměří se Zelenohorskou jednotou a v létě se k odpůrcům krále přidal i olomoucký biskup Tas z Boskovic s moravskými katolickými stavy. Jiří mezitím 19. dubna 1467 vyhlasil nekompromisní válku papeži Pavlu II., který vytrvale usiloval o rekatolizaci českých zemí. Den nato, 20. dubna 1467, vypověděl boj i svým domácím rivalům. Občanská, ze strany katolíků nábožensky vysvětlovaná válka v zemích Koruny české vzplanula.

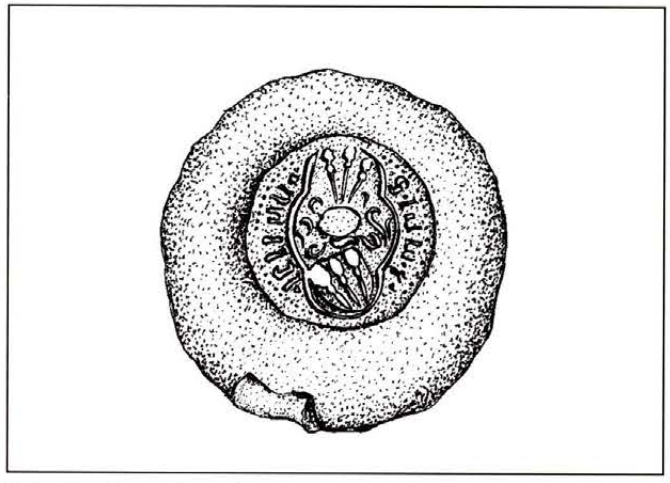

Obr. 318: Pečeť Jana Krumsína z Lešan na Fulneku z 6. listopadu roku 1457. Uloženo v MZA v Brně, fond Augustiniáni Fulnek, M 1, inv. č. 13 a také ve sbírce odlitků ZA v Opavě, inv. č. 119. Skutečná velikost.

V dané chvíli představovalo neocenitelnou oporu královské moci Opavsko, stále hrozivěji svírané ze severu stoupenci odbojné Vratislavi s biskupem Joštem, z jihu a východu moravským katolickým uskupením v čele s biskupem Tasem, netajícím se sympatiemi k ambiciózního zeti Jiřího z Poděbrad, uherskému králi Matyáši Korvínovi, a ze západu členy Zelenohorské jednoty. Situace zde byla poměrně komplikovaná a společensky delikátní zároveň. Král na Opavsku spoléhal na neutralitu přísně katolického hlubčického vévody Jana Zbožného, na pomoc katolického města Opavy a opíral se o podporu především katolických šlechticů klanu Stošů a loajalitu zemského hejtmana Bernarda Bírky z Násile, rovněž neochvějného katolíka, který ve svých rukou spřádal nitky přátelských vazeb také k rati-

[91] G-M II, s. 508, č. 48; souhrnně J. KAPRAS, *O státoprávních poměrech,* s. 37.

[92] RS/ZDOp I-2, s. 67, č. 30-32, f. 3; s. 72, č. 67, f. 7a; s. 73, č. 79, f. 8a; s. 77, č. 125 a 126, f. 15; přehledně G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer,* s. 211-212; J. KAPRAS, *O státoprávních poměrech,* s. 36; podrobněji A. TUREK, *Fulnecko,* s. 42.

[93] SÚA Praha, ŘM Listiny, sign. Jo XXXIX Op 33, č. 2018.

[94] G-M II, s. 156-158, č. 36; G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer,* s. 211-212.

[95] Výstižnou hutnou charakteristiku událostí podal např. J. MACEK, *Jiří z Poděbrad,* Praha 1967, s. 144-158; podrobně o sporu katolické a německé Vratislavi s českým utrakvistickým králem R. KOEBNER, *Der Widerstand Breslaus.*

bořsko-krnovským Přemyslovcům. Protože u všech jmenovaných věřil v deklarovanou věrnost, neváhal a pověřil svého syna Viktorina v Opavě hájit královské zájmy i se zbraní v ruce.

Král dosadil na nedávno získaný hrad **Edelštejn** nejpozději v březnu 1466 jako purkrabího utrakvistického rytíře Jana ze Žerotína.[96] Už 3. června 1466 psal Jiří z Poděbrad z Prahy Viktorinovi, že pokud by uznal za vhodné zasáhnout v zemi nebo okolí silou a vytáhl by do pole, může mu poskytnout podporu 200 jezdců.[97] Zda k tažení došlo, nebo z uvažovaných bojových akcí sešlo, přesně nevíme. Údajný odboj vlastníka **Vikštejna**, rytíře Budivoje z Moravice, proti králi Jiřímu ale právě s dobou kolem roku 1466 spojil Adolf Turek. Podle Turka pan Budivoj *„odpykal vzpouru ...kolem r. 1466 ztrátou svého statku, a nadto byl v boji zabit"*.[98] Turkovo stručné sdělení převzal a interpretoval nově Jiří Jurok dokonce tak, že *„v domácí válce se na stranu Zelenohorské jednoty po r. 1465 v našem kraji přiklonil zejména Budivoj z Moravice na Vikštejně,... hrad Vikštejn oblehl a dobyl v r. 1466 opavský zemský hejtman Bernard Běrka z Nasile a získal jej od krále Jiřího do svého vlastnictví"*.[99] U jinak seriózního A. Turka však v tomto případě odkazy na prameny nejsou spolehlivé. Petr Tesař, na něhož se A. Turek odvolával, v uvedeném stránkovém rozsahu sám velmi opatrně mluvil o držbě Vikštejna teprve synem Bernarda Bírky Hynčíkem a nejstarší doklad o ní znal z počátku roku 1473.[100] Ani jinde se nevyjadřuje o dobytí hradu hejtmanem Bírkou a dokonce smrti Budivojově v souvislosti s tím.[101] O násilné smrti nejmenovaného vikštejnského pána, vysoce pravděpodobně skutečně Budivoje z Moravice, informuje jen pozdní zápis v olomouckých soudních knihách z roku 1494, kde však rozhodně není nastíněna žádná spojitost s eventuálním Budivojovým odbojem, ani náznak časového vročení.[102] Lákavá epizoda z dějin Opavska a hradu Vikštejna tedy zůstává přinejmenším nedostatečně podložená dobovými prameny. Ať už ale skutečně byl Budivoj protagonistou ozbrojeného odporu vůči českému králi nebo ne, jisté je, že před rokem 1471 král na Opavsku zasáhl, hrad Vikštejn zabral a postoupil jej novému šlechtickému držiteli, zřejmě právě Hynčíku Bírkovi, v přímé královské léno. Forma tohoto daru a královského privilegia byla natolik sugestivní, že později vedla Bírky až k odmítání svrchovanosti opavských vévodů nad hradem a panstvím a úvahám o odtržení dominia od Opavska.[103]

S plnou silou se válka na moravsko-slezském pomezí rozhořela v následujícím roce 1467. Město Vratislav, které se postavilo do čela slezského odboje proti prokletému kališnickému králi, zaslalo do Opavy opovědný list, jímž královým synům a jejich stoupencům vyhlásilo válku, načež opavský zemský hejtman Bernard Bírka začal se svou hotovostí vpadat do Slezska.[104] Současně edelštejnský purkrabí Jan ze Žerotína nechal po vítězné bitvě u Frankenštejna 16. června 1467, které se vedle něho účastnil i opavský vévoda Viktorin, na svůj hrad dopravit mnoho zajatců s kořistí a ohrožoval z pevnosti obchodní spojení mezi Moravou a Slezskem.[105] Vratislavští, vedení biskupem Joštem z Rožmberka, se však už 13. července 1467 nečekaným přepadem hradu zmocnili, osvobodili zajatce a biskup po několika dnech dal nenáviděnou a nebezpečnou pevnost zničit.[106] Tak už na počátku vleklých válek utrpěla královská strana na moravsko-slezském pomezí velmi citelnou ztrátu, neboť **Edelštejn** představoval velmi moderní a mohutný královský hrad. Dobové zvěsti o nepřítomnosti schopného Žerotína v kritickém okamžiku na Edelštejně i o zradě posádky, která úspěšný přepad provázela,[107] se dnes při bližším poznání hradu jeví opodstatněné. Edelštejn však neměl zůstat jediným hradem na Opavsku, který v následujících bojích utrpěl a posléze zanikl.

Zprvu se však ztráta jedné pevnosti nejevila pro královskou stranu v regionu jako počátek katastrofy. Ke straníkům kališnického krále v té době náleželi všichni vládnoucí Přemyslovci – Jan Zbožný Hlubčický, Jan Starší Krnovský, jeho bratr Václav Rybnický a Jan Mladší Ratibořský, kteří si svým postojem vysloužili i s opavským hejtmanem Bírkou rovněž papežskou klatbu.[108] Naděje královské straně svitla koncem roku 1467, když 15. prosince zemřel vůdce slezského odporu proti králi Jiřímu biskup Jošt z Rožmberka. Král se synem Viktorinem a opavsko-ratibořskými Přemyslovci

[96] SRS VII, s. 115; výstižně P. KOUŘIL - M. WIHODA, *Hrad Edelštejn,* s. 358.
[97] P. TESAŘ, *Nejstarší dějiny enklav 3,* s. 79, zde i edice králova listu.
[98] A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války ve světle písemných pramenů i archeologických nálezů,* ČSM-B III, 1953, s. 2.
[99] J. JUROK, *Moravský severovýchod v epoše,* s. 150 a pozn. 79, ve které cituje A. Turka a L. Jisla.
[100] P. TESAŘ, *Nejstarší dějiny enklav 3,* s. 74-82.
[101] Zdrženlivá je ve výkladu i D. KOUŘILOVÁ, *Hrad Vikštejn,* Opava 1978, nestránkováno (s. 5).
[102] LC V-1, s. 257, č. 947.
[103] G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer,* s. 244-245.
[104] A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 3.
[105] A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 2; J. JUROK, *Moravský severovýchod v epoše,* s. 151; P. KOUŘIL - M. WIHODA, *Hrad Edelštejn,* s. 358.
[106] SRS VII, s. 136; J. PFITZNER, *Geschichte der Bergstadt Zuckmantel in Schlesien bis 1742,* Zuckmantel 1924, s. 38-42; A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války, s.* 2; P. KOUŘIL - M. WIHODA, *Hrad Edelštejn,* s. 358.
[107] A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války*, s. 2.
[108] Zřejmě omylem mluví A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 3, místo o Janovi Ratibořském o jeho už roku 1456 zemřelém otci Václavu.

jistě horlivě přemýšleli, jak se asi zachová favorizovaný kandidát, opavský kníže Přemek II., jehož před čtyřmi lety tak odmrštili s dědickými nároky na Fulnek. Přemek II. byl kapitulou navržen za biskupa počátkem roku 1468, avšak na zákrok papeže Pavla II., polského krále Kazimíra a města Vratislavi kapitula od dokončení volby ustoupila a 20. ledna 1468 se vyslovila v novém kole pro papežského legáta Rudolfa z Rüdesheimu.[109] Zdá se, že kromě snahy odměnit fanatického odpůrce kališníků výnosným episkopátem, sehrála v prosazení Rudolfova biskupství roli i obava z budoucího postoje Přemkova k utrakvistickému králi, který jej podle představ svých odpůrců mohl prostřednictvím ostatních Přemyslovců ovlivňovat. Papežův pověřenec byl v očích rebelujícího města mnohem spolehlivější zárukou katolické nesmiřitelnosti než v tolerantní atmosféře rodiny opavských Přemyslovců odchovaný kníže. Po napjatém očekávání zavládly v královském táboře obavy z biskupské volby ve Vratislavi a rozvířilo se další kolo bojů.

Zdá se však, že vévoda Viktorin nebyl v této době schopen pevně koordinovat spolupráci svých poddaných a spojenců. Začaly se množit samostatné výpady prokrálovských příznivců na statky slezských povstalců. Už v roce 1468 vpadl Jiří Stoš z Albrechtic, předák rozvětveného slezsko-opavského klanu, spolu s Janem Tunklem z Brníčka a pánem ze Sovince na území vratislavského biskupství k Nise.[110] Nebezpečnou změnou v dosud přibližně rovnovážném postavení obou protivných stran byl otevřený vstup uherského krále Matyáše do konfliktu. V březnu 1468 Korvín vyhlásil v Trnavě synovi českého krále Viktorinovi válku za jeho nedávný vpád do Rakous. Už ve druhé polovině dubna 1468 stála znepřátelená vojska proti sobě u rakouské Lávy, od níž poděbradské síly počátkem května 1468 začaly ustupovat k Třebíči. Zde vojsko Matyáše Korvína 14. května 1468 zteklo hradby města a opavský vévoda Viktorin se stěží dočasně zachránil v klášteře na protějším břehu řeky. Odtud se mu v noci z 5. na 6. června 1468 podařilo probít z obležení do bezpečí v Polné. Uherský král postupně ovládl téměř celou Moravu, kde se na jeho stranu rychle přidala zejména katolická královská města a olomoucký biskup Tas, dále Lužice i Slezsko.[111] Koncem roku 1468 se již zdálo, že českému králi nechybí mnoho k úplné porážce, přesto se i v těchto chvílích nedávno získané Opavsko s podporou okolních Přemyslovců a neústupným zemským hejtmanem Bernardem Bírkou v čele osvědčilo jako loajální opěrný bod.

Počátkem roku 1469 obnovil král Matyáš na Moravě válečnou kampaň a 19. února 1469 dobyl jeden z posledních důležitých moravských hradů krále Jiřího – brněnský Špilberk. Zdálo se, že vítězné tažení Poděbradova zetě nic nezastaví, ani kuriozní krátkodobé zajetí uherského panovníka chrudimskou hotovostí pod obleženým městem, z něhož šťastnou souhrou vlastní chytrosti a neprozřetelnosti chrudimských vojáků zase vyklouzl. Teprve v zimní nepřehledné krajině u východočeského Vilémova kališnický král svého nepřítele zaskočil a výsledkem dodnes tajemstvím obestřeného setkání mezi čtyřma očima se stalo příměří, během něhož se králové měli dohodnout na schůzce v Olomouci 24. března 1469.[112]

V Olomouci se však oba panovníci ani jejich jednatelé, mezi nimiž nechyběli královi synové a opavští vévodové Viktorin a Jindřich, albrechtický Jiří Stoš a opavský hejtman Bírka, nedokázali shodnout. Rozchodu bez výsledku po posledním marném pokusu o kompromis dne 20. dubna 1469 využila katolická strana k volbě Matyáše Korvína 3. května 1469 českým vzdorokrálem. Poděbrad odpověděl důmyslným protitahem, když na sněmu v červnu 1471 nabídl nástupnictví na českém trůnu polským Jagelloncům. Válka znovu vzplanula a už 27. července 1469 se Matyášovu vojsku u Veselí nad Moravou podařilo zajmout poděbradského velitele moravských sil opavského vévodu Viktorina.

Zajatého knížete však v úzké dohodě s utrakvistickým králem na Opavsku zastoupil katolický hejtman Bírka, který i nadále podnikal z Opavy nájezdy proti královým odpůrcům do Slezska. Uherský a nyní i český král Matyáš, který protáhl v červnu 1469 přes Nisu do Vratislavi, ale odtud se po formálním převzetí vlády ve Slezsku a Lužici vrátil zpět do Uher, pochopil, že klíčem k prosazení jeho svrchovanosti na moravsko-slezském pomezí je zlomení Opavy. Ve Slezsku proto ponechal svou elitní jednotku, tzv. Černou legii, vedenou Františkem z Háje.[113] Současně se pokusil zkorumpovat částkou 1 000 uherských zlatých nedávné poděbradské straníky – rybnického vévodu Václava a těšínského vévodu Přemysla, kteří přešli během Korvínova tažení do Slezska dne 8. června 1469 na jeho stranu, a přimět je tak ke koordinovanému útoku proti Opavě, hájené Bernardem Bírkou. Lakotný král předpokládal, že oba vévodové už zadarmo přesvědčí ke spoluúčasti i další knížata v okolí, těch se však skoupost nového panovníka dotkla a k tažení na Opavu se nepřipojila.[114] Nový atak na Opavu zorganizoval proto na podzim 1469 Korvínův

[109] K Přemkově osobě, osudům i pozoruhodnému náhrobníku ve vratislavském kostele sv. Kříže E. W. BRAUN, *Drei Grabsteine,* s. 73-80.
[110] SRS VII, s. 133; A. TUREK - L. JISL, *Opavsko za česko-uherské války,* s. 3.
[111] K událostem, často v historické literatuře už vylíčeným, srv. poutavě J. MACEK, *Jiří z Poděbrad,* s. 190-194; přehledně se zřetelem k Moravě J. VÁLKA, *Středověká Morava,* s. 157-159; s přihlédnutím k situaci na severovýchodní Moravě J. JUROK, *Moravský severovýchod v epoše,* s. 151.
[112] K situaci přehledně J. MACEK, *Jiří z Poděbrad,* s. 197-200.
[113] A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 3.
[114] DŁUGOSZ XII, s. 528-529; A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 3.

vojevůdce František z Háje, který 28. října 1469 vytáhl z Vratislavi k Nise se 600 jezdci a pěšáky a s podporou vratislavských měšťanů. Dne 11. listopadu vojsko vtrhlo na Opavsko a při ohrožení samého města vypálilo opavská předměstí a okolní vsi. Na Opavsku Černá rota drancovala asi až do konce listopadu, pak se vrátila zpět k Nise, aniž by dokázala město s jeho **hradem**, oslabené přitom odchodem části vojenské posádky na středomoravská válčiště a blízký **Hradec** dobýt.[115]

Válka v této době nabyla roztříštěného rázu, když v málo přehledné situaci bojovali převahou izolovaně Korvínovi stoupenci s jednotlivými svými odpůrci, zatímco opavský královský hejtman Bírka se nepravidelně spojoval s rozličnými Poděbradovými straníky k odvetným akcím v širším okolí Opavy. K předním odpůrcům krále Matyáše na Opavsku se počítal Jan Trojan z Vladěnína, který ze své tvrze v Linhartovách činil vpády do biskupského území kolem Nisy. Pro nedostatek písemných pramenů lze dnes již těžko spolehlivě rozhodnout, nakolik se jednalo o politicky motivovaný odpor a jakou roli při těchto nájezdech hrála loupežnická touha po relativně snadné kořisti. Zatažení mladého rytíře Jana Svéborovského z Petříkov, syna Mikuláše z Petříkov a příbuzného Jana Svéborovského, proslulého polského lapky, do konfliktu totiž varuje před přeceňováním politického pozadí podobných akcí.[116] Přesto je zřejmé, že na podobné akce nebyl bez vlivu formální přestup krnovského vévody Jana Staršího, v jehož službách Svéborovští na počátku česko-uherského střetu stáli, na stranu Matyáše Korvína. Velká část zemské šlechty na Krnovsku se změnou vévodova postoje nesouhlasila. Na Opavsku k tomu lze připočítat zároveň oslabení ústřední moci zajetím vévody Viktorina. Ať už byla skutečnost jakákoliv, nebezpečí, které Trojanova tvrz Linhartovy pro slezskou katolicko-korvínovskou stranu představovala, přimělo spojené vojsko vratislavského biskupa Rudolfa, města Vratislavi, části slezských knížat a pomocný uherský sbor pod vrchním velením osvědčeného vůdce Černé legie, Františka z Háje, k protiúderu. Dne 5. května 1470 byly Linhartovy obleženy. Následujícího dne se podařilo nejmenovanému pacholkovi zajmout velitele tvrze – mladého rytíře Svéborovského při srážce v poli a 7. května 1470 se srdnatě hájená tvrz po soustředěné palbě z děl, která poskytlo město Vratislav, vzdala. Vítězové zde zabili přes 20 obhájců a ve dnech 7. a 8. května zajali 70 jezdců a pěšáků, včetně 14 členů posádky.[117] Celá několik dnů trvající operace zůstala ze strany opavských královských hejtmanů (Bernarda Bírku v roce 1470 posílil znamenitý český válečník Václav Vlček z Čenova) bez okamžité odpovědi, zčásti jistě proto, že hejtman Vlček se chystal vytáhnout brzy na Moravu, kde potom 12. července 1470 jen šťastnou náhodou unikl léčce uherského vojska u Kralic na Hané. Namísto toho se Bírka zmocnil městečka Ketře položeného nedaleko Opavy a náležejícího olomouckému biskupu Tasovi a obnovil nájezdy do Horního Slezska.[118] V polovině srpna 1470 pak král Jiří se svými vojsky po osvobození Uherského Hradiště sevřel Matyáše Korvína v Olomouci a krátce se zdálo, že vzdorovláda uherského krále v zemích Koruny české se chýlí ke konci.[119]

Dne 22. března 1471 však český král Jiří v Praze zemřel a situace se obrátila. V Matyášově zajetí na uherském Vyšehradě stále dlel opavský vévoda Viktorin, který roku 1471 konvertoval do rukou papežského legáta Vavřince Rovarelly od utrakvismu ke katolické víře. Tvrdý Korvín s nim sice jednal ohleduplně a rytířsky, avšak z požadavku

[115] SRS VII, s. 216-217, 219 a 222. A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 3-4; J. JUROK, *Moravský severovýchod v epoše,* s. 151.

[116] Jan Svéborovský neblaze proslul už v roce 1455, když spolu s Jiřím Stošem z Albrechtic a četnými komplici ze Slezska vtrhl do polského království a vydrancoval olověné doly v Olkuši, vypálil město Slavkov, přičemž Poláci viděli jeden z podstatných důvodů k jeho řádění v starším osobním sporu se slavkovským fojtem a královským purkrabím Mikulášem Guniou. Svéborovský se po vpádu neprodleně stáhnul do Slezska, ale v krátkém čase znovu zaútočil na polské Věluňsko a chytrou lstí se zmocnil hradu Kępno, kde ho však oblehly spojené síly věluňského krajského purkrabího, hnězdenského arcibiskupa a wloclavského biskupa Jana. Vzdor značné přesile se obléhatelé spokojili s dobrovolným vydáním hradu a odchodem Jana Svéborovského zpět do Slezska. Kronikář Długosz ještě po letech poznamenal, že Poláci se báli možného vojenského zásahu Jiřího Stoše v Svéborovského prospěch (DŁUGOSZ XII, s. 213-214). Další Svéborovského pohnutky k násilnému řešení jeho osobních problémů ozřejmuje Długoszova zpráva k roku 1457, že Jan Svéborovský, kterému polský král Kazimír nezaplatil služné za vojenskou službu v Prusku a český král Ladislav Pohrobek rovněž dlužil žold, spolu se svým bratrem Mikulášem Kafkou obsadil horu Žebráč u Osvětimi a delší čas odtud sužoval okolní kraj (DŁUGOSZ XII, s. 232).

[117] Podrobně A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 4, s odkazy na prameny.

[118] F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého* V, s. 33-34, který upozornil na loupežný podtext řady bojových akcí, vedených mimo jiné z Opavy; A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 4 a J. JUROK, *Moravský severovýchod v epoše,* s. 152, který nepřesně připisuje dobytí Ketře i nájezdy do Opolska společně Bírkovi i Vlčkovi, přehlédnuv ovšem, že Vlček je v Opavě doložen jen 8. 5. a pak až v prosinci 1470 (RS/ZDOp I-3, s. 127, č. 3, f. 1b; s. 132, č. 23, f. 6a-6b) a že od června 1470 se pohyboval na jižní a střední Moravě (srv. též J. MACEK, *Jiří z Poděbrad,* s. 213).

[119] Atmosféru druhé poloviny roku 1470 a počátečních měsíců roku 1471 na pozadí širších souvislostí dobře postihl J. MACEK, *Jiří z Poděbrad,* s. 220-225.

ohromné výkupní sumy 100 000 dukátů neustoupil. Viktorinovi na čestné slovo povolil odcestovat do Čech, aby si mohl výkupné zajistit. Podle S. Głogowského se tak stalo už počátkem roku 1471, ještě před skonem krále Jiřího,[120] spíše však k podmínečnému propuštění došlo až po březnu roku 1471. V Praze se ale Viktorin objevil zřejmě teprve 1. února 1472, kdy veřejně oznámil svůj přestup na stranu krále Matyáše.[121] Někdy v téže době však český sněm odmítl zaplatit za něj výkupné uherskému králi.[122] Vévoda se proto dohodl s bratry na rozdělení dosud společného majetku, k němuž došlo 9. března 1472 na rodném poděbradském hradě. Při dělení si Viktorin podržel Opavsko s **hrady Opavou** a **Hradcem**, zatímco nominální nároky na výnosy zlatých dolů u Zlatých Hor měly zůstat bratřím Viktorinovi, Jindřichovi a Hynkovi společně.[123] Nedlouho nato Viktorin zavítal do Opavy, zřejmě jednak aby se pokusil získat potřebnou finanční hotovost, jednak převzít nyní již jen jeho vévodství.[124] Když ale ani ze svých držeb nedokázal pohánět potřebnou výkupní sumu a nenašel nikoho, kdo by mu v Praze v těžké chvíli pomohl, obrátil se znovu na bratry. Více pochopení nalezl u Jindřicha, vévody münsterberského, jemuž už 21. května 1472 postoupil svá práva na zbořený hrad Edelštejn, město Zlaté Hory a na výnosy zlatorudných dolů na Zlatohorsku.[125] Krátce nato Jindřich doprovodil Viktorina do Opavy. I zde se oba bratři snažili zajistit chybějící hotovost. Obrátili se na Viktorinovy poddané se žádostí o půjčky. Z pozdějších pramenů víme, že svému vévodovi vypomohli opět především vlivní a bohatí Stošové, kteří mu půjčili 666 uherských zlatých a 19 grošů, dále Bítovští z Hrabyně, kteří poskytli 300 zlatých a Jan Třicátník z Vojetína na Olbramicích, který půjčil 266 zlatých a 19 grošů.[126] V samotné Opavě oba Poděbradové využili příležitosti a potvrdili 14. července 1472 městu všechna privilegia, která Opavě udělil král Jiří a jeho předchůdci. Připojili závazek nevybírat daně od těch měšťanů, kteří jim finančně vypomohli v tíživé situaci.[127] Ani to však nestačilo, a proto se všichni tři bratři Viktorin, Jindřich i Hynek a s nimi i 23 českých a moravských pánů a 10 rytířů 25. července 1472 shodlo, že si společně u dalších českých a moravských pánů vypůjčí chybějící částku, aby do 11. listopadu 1472 mohlo být v Bratislavě Matyášovi výkupné zaplaceno.[128] Když selhala i slíbená finanční pomoc z Polska, kterou se zavázal za mladého českého krále Vladislava jeho otec Kazimír, musel nakonec Viktorin předat Matyáši Korvínovi a jeho čerstvému straníkovi Vilémovi z Pernštejna své dědictví po matce – Kolín nad Labem a Rataje.[129] Těžkosti, které Viktorina při vykoupení ze zajetí provázely, jsou historiky obecně pokládány za jednu z podstatných příčin jeho konečného příklonu k uherskému králi.[130]

Definitivní uznání Korvína vévodou Viktorinem mělo pochopitelně přímý dopad také na situaci v Opavsku. Zdejší hlavní opora krále Jiřího, zemský hejtman Bernard Bírka z Násile ctil odkaz zesnulého krále. Na jaře 1471 patrně neměl dostatek přesných zpráv o postoji Viktorinově a již příliš dlouho se angažoval v urputných bojích s korvínovskou stranou nato, aby mohl snadno změnit politickou orientaci. Stal se jedním z předních zastánců polské kandidatury na český trůn. Už v květnu 1471 byl v Čechách a zúčastnil se 27. května sněmu v Kutné Hoře, odkud se neprodleně vypravil s poselstvem nesoucím nabídku královské koruny v Čechách zvolenému Vladislavovi Jagellonskému do Polska. Bírka s dalšími vyslanci do Krakova dorazil 9. června, 13. června bylo poselstvo vyslechnuto, 14. června dohodnuty podmínky Vladislavova kralování v Čechách a 15. června 1471 mladý Jagellonec potvrdil, že nabídku přijal. Bírka se ještě 16. června 1471 v Krakově zúčastnil veřejného vyhlášení, že Vladislav volbu českým králem přijal. a složení volební kapitulace.[131]

---

[120] S. GŁOGOWSKI, *Potomci krále Jiřího*, s. 10, č. 3.

[121] F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého V,* s. 48; S. GŁOGOWSKI, *Potomci krále Jiřího,* s. 10, č. 3.

[122] O sněmu F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého V,* s. 49.

[123] AČ I, C. II., s. 300-306, č. 4; G-M II, s. 159, č. 38. Král Vladislav Jagellonský dělení potvrdil 3. 4. 1472 (S. GŁOGOWSKI, *Potomci krále Jiřího*, s. 10, č. 3).

[124] V Opavě se zdržoval 28. 3. 1472 (G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer,* s. 235 a pozn. 2).

[125] AČ VI, s. 508, č. 104.

[126] Stošům, Hrabyňkům a vdově po Třicátníkovi dlužili bratři z Poděbrad ještě 28. 10. 1479, kdy se Viktorin v Poděbradech zavázal své bratry zprostit ručitelských závazků splacením dluhů (AČ XV, C. XX., s. 260-262, č. 150).

[127] MA Opava, Listiny, sign. XI-5, č. 23.

[128] F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého V,* s. 56-57; S. GŁOGOWSKI, *Potomci krále Jiřího,* s. 10, č. 3.

[129] G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer,* s. 235 a pozn. 5.

[130] Tak už F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého V,* s. 56-58; podobně např. A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 6.

[131] DŁUGOSZ XII, s. 553; AČ IV, B. IX, s. 451-454, č. 11; podrobně P. TESAŘ, *Nejstarší dějiny enklav 3,* s. 80-81, který podtrhl zejména skutečnost, že Bírka jako zemský hejtman opavský, v té době regent země zastupující zajatého vévodu, byl představitelem jednoho z králi Jiřímu věrných státních útvarů v rámci Koruny české. V poselstvu byli dále totiž moravský hejtman Ctibor Tovačovský z Cimburka, Jan Tovačovský na Boleslavi jako zástupce boleslavského kraje, Jan Smiřický a Beneš z Ostromic jako zástupci rytířstva, zderazský probošt Pavel jako představitel církve, Mikuláš z Landštejna, český zemský písař jako zástupce stavovského zemského soudu, a vyslanci Starého a Nového Města pražského jako předáci městského stavu.

Zdá se, že mladý král si Bernarda Bírku velmi oblíbil a pochopil, že se na podobné oddané osobnosti bude muset alespoň zpočátku své vlády spoléhat. Příležitost k bližšímu poznání krále Vladislava s Bírkou zřejmě přinesla společná cesta z Polska do Čech. Dne 25. července 1471 vyrazil Jagellonec s početným doprovodem z Krakova, následujícího dne se v Osvětimi rozloučil s otcem, který jej vyprovázel, a během dvou dnů přijal na svém dvoře hold řady slezských piastovských i přemyslovských knížat. Dne 29. července opustil průvod Osvětim a asi 1. nebo 2. srpna 1471 přibyl do Opavy, kde novému králi zajistil pohostinství právě Bírka. V Opavě však 3. srpna 1471 krále zastihly opovědné listy nepřátelství některých slezských straníků krále Matyáše.[132] Z Opavy pak král odcestoval do Kladska, 10. srpna 1471 překročil české hranice a 19. srpna dorazil do Prahy.

Snad již během cesty dozrálo v králi a okruhu jeho rádců rozhodnutí ponechat si schopného Bernarda Bírku v blízkosti, a Vladislav jej proto jmenoval královským komorníkem.[133] Nová funkce pak starého slezského rytíře vázala na královském dvoře v Praze stále více. Bírka se zde zdržoval v souvislosti jak se službou Vladislavovi, tak s úlohou přísedícího komorního soudu, což se dálo na úkor jeho opavského hejtmanství. To však přišlo počátkem roku 1472 vhod právě Viktorinovi, navrátivšímu se z uherské internace. Nejpozději během svého zájezdu do Opavy s bratrem Jindřichem v červenci 1472 dosadil na místo druhého hejtmana, opuštěné Václavem Vlčkem z Čenova, sobě oddaného Václava z Převor, který je v úřadě doložen už 15. července 1472.[134] Politický rozchod opavského vévody a jeho prvého hejtmana Bernarda Bírky se odrazil také v ochladnutí vztahů a postupně narůstajícím napětí, které zřejmě bohatý hejtman, mající za sebou podporu samého krále, přiživoval řadou skutků nebo postojů. Oba Bírkové, otec Bernard i syn Hynčík, opírající se na Opavsku o držbu pevného hradu Vikštejna, dávali zřejmě okázale najevo svou podporu Jagellonci na českém trůně. S ohledem na nedávnou Bernardovu bojovou aktivitu se Viktorin, nyní naopak okatě stranící Matyáši Korvínovi, cítil v ohrožení. Narůstající nevraživost mezi Bírky a vévodou vedla v roce 1473 starého Bernarda k rezignaci na faktický výkon hejtmanského úřadu v Opavě a k odchodu do Prahy na královský dvůr.[135] Rodové statky na Opavsku zůstaly v rukou jeho syna Hynčíka, který se usadil na **Vikštejně**[136] a zprvu nadále pokračoval v politické linii narýsované jeho otcem.

Léta 1471-1473 se na Opavsku stala obdobím, v němž se vyhrotila politická orientace řady šlechtických předáků, jejichž postoj, podepřený v některých případech držbou pevných hradů, představoval latentní nebezpečí lokálního konfliktu. Stejný politický postoj jako Bírkové zaujali nepřímo i albrechtičtí Stošové, kteří se dostali do vleklého sporu s Janem ze Žerotína na **Fulneku**. Žerotín, podobně jako vladěnínští Fulštejnové totiž následoval politický konjunkturalismus vévody Viktorina, jemuž vděčil za udržení Fulneka, který se stal nástupištěm rodového rozmachu později tolik proslulého moravského rodu. Stejně jako Viktorin i fulnecký pán se proměnil z utrakvistického obhájce nároků krále Jiřího v skalního přívržence Poděbradova úhlavního nepřítele – Matyáše Korvína.[137] Jakkoliv mezi albrechtickými Stoši a Žerotínem šlo o majetkovou při, týkající se odkazu Žerotínovy matky Marty, je zřejmé, že to byly právě názorové rozdíly politické, které v nepřehledné době bránily smírné dohodě mezi oběma stranami.[138] Vzpurná neochota Stošů podřídit se záměrům opavského vévody vedla Viktorina na jaře 1473 k nápadu podrobit si silou Zikmunda Stoše z Albrechtic na Dívčím Hradě. Opavský Poděbrad žádal Vratislav o posily a dělostřelectvo, město je však dodalo jen v omezeném množství. Viktorin, který se na moravsko-slezském pomezí angažoval ve prospěch záměrů uherského krále Matyáše, proto od tažení proti mocným Stošům dočasně upustil a připojil se na přelomu dubna a května 1473 ke Korvínem zorganizovanému tažení slezských knížat, vratislavského biskupa Rudolfa a hotovostí měst Vratislavi a Svídnice proti nepokojnému rybnickému vévodovi Václavovi.[139] V sousedství Opavska byla tak znovu nakrátko rozpoutána válka. Tažení Viktorin pojal částečně jako důkaz pevného přichýlení ke katolickému králi podporovanému papežskou kurií a jako výraz vděku za sejmutí klatby z Opavy a Opavska kardinálem legátem Markem

[132] DŁUGOSZ XII, s. 554; A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 5-6.

[133] Podrobně P. TESAŘ, *Nejstarší dějiny enklav 3,* s. 80. Bírka je jako králův komorník uveden již 25. 9. 1471 (AČ IV, D. IX., s. 263, č. 1).

[134] RS/ZDOp I-3, s. 127, č. 4, f. 1b.

[135] Srv. podrobně P. TESAŘ, *Nejstarší dějiny enklav 3,* s. 81; též A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 6.

[136] Hynčík se podle Vikštejna podepsal již 18. 1. 1473 (ZA Opava, SSA Listiny, sign. A XXI-2, č. 49; P. TESAŘ, *Nejstarší dějiny enklav 3,* s. 88).

[137] V roce 1478 byl dokonce Jan ze Žerotína jedním ze čtyř hlavních velitelů Korvínova vojska, které se chystalo vpadnout do Polska (DŁUGOSZ XII, s. 679). Žerotínův příklon ke Korvínovi, jehož si s chatrně skrývaným údivem i posměchem povšimli ve Slezsku, registroval též A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 4.

[138] Ke sporu, který dlouho řešil královský komorní soud v Praze srv. k 18. 12. 1473 (AČ IV, D. IX., s. 277-278, č. 27); k 16. 3. 1474 (AČ IV, D. IX, s. 284, č. 38 a s. 285, č. 39); k 11. 6. 1474 (AČ IV, D. IX., s. 288-289, č. 44); k 14. 12. 1474 (AČ IV, D. IX., s. 289-290, č. 46); k 4. 3. 1474 (AČ IV, D. IX., s. 293, č. 52).

[139] K tažení srv. DŁUGOSZ XII, s. 579-580; CDS VI, s. 96, č. 292: s. 97, č. 293.

Barbem, patriarchou aquilejským, dne 1. dubna 1473. Tento důležitý akt, upevňující též Viktorinovo postavení, byl výsledkem intervence Korvínovy, zprostředkované vratislavským biskupem Rudolfem,[140] a odrážel dočasné uklidnění v českých zemích, kde se nakrátko zdálo, že oba čeští králové Vladislav Jagellonský i Matyáš Korvín naleznou modus vivendi společného panování. Opavský vévoda se v této době snažil sice na jedné straně dokazovat pevnou oddanost Korvínovi, na druhé straně však nepřestával i pro Vladislava představovat možného prostředníka smíru. Vladislav jej také respektoval, čehož důkaz bývá hledán v jeho souhlasu s pojištěním věna Viktorinovy druhé manželky, těšínské kněžny Žofie na Hradci a třetině Opavy, vystavený 15. června 1474 v Praze.[141] Svědčí pro to však také Vladislavův velmi zdrženlivý postoj ve výše zmíněném sporu Stošů s Janem ze Žerotína a skutečnost, že prozatím ponechával Viktorinovi volnou ruku v zásazích na jeho Opavsku, kde sice král neměl možnost přímého mocenského vstupu do lokálních konfliktů, avšak své případné protesty nevyjadřoval ani nepřímo.

Vzrůstající význam Viktorinův se dále odrazil ve volbě Opavy za místo kongresu zplnomocněnců tří králů poté, co jednání na sněmu v Nise (13. března - 25. dubna 1473) a v Benešově (28. května - 9. června 1473) nevedla k definitivnímu řešení komplikované situace v českém království.[142] Kongres byl stanoven na 15. srpna 1473, v určený den však jen král Vladislav zaujal postavení ve vykázaném Kladsku. Několik dnů poté se do Osvětimi, která byla během kongresu určena za sídlo polskému panovníkovi, dostavil král Kazimír. Jeho zmocněnci s doprovodem 600 jezdců na vyšňořených koních se v Opavě 1. září setkali s čekajícím kardinálem legátem Markem a vratislavským biskupem Rudolfem. Ten s vyslanci ze Slezska i Lužic dorazil do Opavy 24. srpna. Dne 3. září přijelo poselstvo českého krále Vladislava, provázené 200 jezdci, mezi nimiž jako pozorovatelé nechyběli ani bývalí opavští hejtmani Bernard Bírka a Václav Vlček. Od 5. září se ve městě postupně objevili i zástupci uherského a českého krále Matyáše, který měl po dobu sněmování přebývat v Olomouci. Za Korvínovu stranu se kongresu účastnil též vévoda Viktorin. Konečně 13. září 1473 mohla být v minoritském klášteře zahájena rokování. Ani tento sněm však pro nepřijatelné a stupňované požadavky Korvínovy nevedl ke konečnému urovnání.[143]

Přestože nadále mělo platit ustanovení benešovského sjezdu o příměří do 28. září 1474, propuklo na moravsko-slezském pomezí další kolo vzájemných bojů již dříve. I zde bylo jen důsledkem nepřehledné řady oboustranných porušení míru na Moravě, kde se začátkem léta 1474 rozhořela nová válka. Korvínova ofenziva vedla krále Vladislava k vyslání spěšného poselstva do Polska s žádostí o pomoc. Čeští vyslanci Ctibor Tovačovský, Bernard Bírka a Albrecht Sokolovský zastihli krále Kazimíra 15. června 1474 v Piotrkově. Polský král obratem svému synovi poslal 24 000 zlatých, vyhlásil Korvínovi válku a začal v Polsku mobilizovat.[144]

To ovšem podnítilo aktivitu přívrženců uherského krále na moravsko-slezském pomezí. Válečné operace zde zahájil vévoda Viktorin, jemuž město Vratislav poslalo na pomoc 200 pěšáků, děla a dostatek munice. Viktorin se rozhodl definitivně zúčtovat s jedním z předáků jagellonské strany a svým hlavním odpůrcem v kraji Zikmundem Stošem. Začátkem srpna 1474 jej oblehl na Dívčím Hradě. Viktorin dal 4. srpna pro výstrahu oběsit dva zajaté obhájce, Stoš se svou posádkou se však nevzdával.[145]

Pravděpodobně tou dobou se Viktorin pokusil vypořádat také se svým druhým významným protivníkem na Opavsku Hynčíkem Bírkou. Záminkou se stal požadavek navrácení **Vikštejna** přímo do vévodových rukou, na který Bírka zpupně odpověděl, že je podle privilegia krále Jiřího poddaným přímo českého krále. Oporou jeho postoje zřejmě bylo i usnesení loňského sněmu v Nise, podle něhož měli oba čeští králové propustit obyvatelstvo z poddanství a to si mělo obratem zvolit jen jednoho z panovníků za svou vrchnost, aby se předešlo fatálnímu kolapsu společenského systému v důsledku oboustranné felonie. Vévoda dal proto Hynčíka Bírku uvěznit, avšak jeho manželka se svými many Janem Dětochem ze Šumvaldu a Janem Čapkem z Valteřovic se na hradě úporně bránila. Ačkoliv jsme o celé akci informování jen útržkovitě,[146] zdá se, že Viktorinovo vojsko hrad nedobylo[147] a spor měl být řešen smírně.

Do překotně se valících událostí ve druhé polovině srpna 1474 rozhodně zasáhl sám král Matyáš Korvín. Po neúspěšném obléhání Uherského Hradiště, kde vojska vedená do rozhodného útoku osobně Korvínem byla 21. července 1474 odražena, Matyáš nakrátko ustoupil do Horních Uher, aby u Trenčína doplnil své síly. V přesně načasované souhře s Viktorinem, který v prvních dnech srpna zaútočil na Dívčí Hrad, vytáhl také Matyáš rychlým pochodem k Olomouci, kam dorazil 4. srpna 1474. Odtud po několikadenním pobytu, během něhož byl asi informován o neschopnosti Viktorinově

[140] Podrobně k tomu G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer,* s. 235-236; stručně A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 7.
[141] G-M II, s. 511, č. 54; srv. výklad u A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 7.
[142] Ke sněmům v Nise a Benešově F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého V,* s. 58-63
[143] DŁUGOSZ XII, s. 584-588; F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého V,* s. 64-66.
[144] DŁUGOSZ XII, s. 573.
[145] A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 7-8.
[146] Podrobně P. TESAŘ, *Nejstarší dějiny enklav 3,* s. 88-89 a 104.
[147] A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 15.

rychle zdolat obě pevnosti – Dívčí Hrad i Vikštejn, vyrazil 16. srpna 1474 s částí svého vojska, jehož jádro tvořila proslulá Černá legie, k Opavě.[148] Do Opavy dospěl 23. srpna 1474.

Patrně už během tažení Jívovskou cestou jeho armáda odbočila k **Vikštejnu**,[149] který Korvín obsadil. Cesta do Opavy mu totiž trvala poměrně dlouho, a protože o zabrání Vikštejna výslovně – i když bez přesného časového určení – informuje Petr Eschenloer a protože se zdá krajně nepravděpodobné, že Korvínovy síly, které z Opavy postoupily na Krnovsko, by se pak kvůli jedinému hradu vracely daleko nazpět, smíme snad opravdu podrobení Vikštejna zařadit už do týdne mezi 16. a 23. srpnem 1474, nejspíše asi do doby kolem 20. srpna. Uvězněný Hynčík zřejmě bystře pochopil svou prohru a přistoupil na dohodu, v jejímž rámci mu byl Vikštejn ponechán v držení zato, že uznal svrchovanost vévody Viktorina a nadále respektoval Poděbradovu a Korvínovu hegemonii na Opavsku.[150]

V Opavě si uherský král a jeho vojevůdci zřejmě definitivně upřesnili rozmístění a postup likvidace opěrných bodů svých a Viktorinových protivníků – hradů a tvrzí náležejících krnovskému vévodovi Janovi Staršímu, Stošům a Bírkům. Úder byl směřován výhradně proti jejich statkům, přičemž trnem v oku korvínovské koalici byli na Opavsku Stošové, jejichž rodové sídlo v Branici padlo do Korvínových rukou asi už během přesunu k Dívčímu Hradu, který stále marně obléhaly Viktorinovy síly.[151] Zdá se, že na Krnovsku pak král Matyáš voje rozdělil a pověřil je zničením hradů svých odpůrců. Sám táhl k Albrechticím, zatímco část armády pomohla Viktorinovi dobýt Dívčí Hrad, před kterým pak vítěz zajatou posádku dal nemilosrdně oběsit. Zikmund Stoš však v poslední chvíli unikl.[152] Hrad byl rozbořen. Tou dobou se Korvínovi, který se koncem srpna 1474 zdržoval v ležení před Albrechticemi, podařilo dobýt i tamější tvrz hájenou starým Jiřím Stošem, který padl do zajetí a jemuž zachránila život přímluva vratislavského biskupa Rudolfa.[153] Také albrechtická tvrz byla triumfujícím králem zničena. Poté co v ležení před Albrechticemi dne 30. srpna 1474 přijal Matyáš Korvín kapitulaci krnovského vévody Jana a zřejmě dostal zprávy o úspěšné likvidaci Vartnova, možná Fürstenwalde a obsazení Bruntálu, přesunul se hned následujícího dne urychleně se svým vojskem do Nisy a odtud spěšně jen s nečetným jízdním doprovodem do Vratislavi, kam přibyl 13. září 1474.[154]

---

[148] Už A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 9-10 a pozn. 45, upozornil, že F. PALACKÝ (*Dějiny národu českého V,* s. 70) věnoval tomuto důležitému tažení jedinou větu, opřenou o sdělení kroniky vratislavského diplomata a historika Petra Eschenloera. A. Turek (TAMTÉŽ, s. 10, pozn. 45) podotkl, že tažení věnovali málo pozornosti také G. BIERMANN (*Geschichte der Herzogthümer,* s. 228) a C. GRÜNHAGEN (*Geschichte Schlesiens I,* Gotha 1884, s. 331-332), dále W. Fráknói, J. T. Pešina a zlomkovitě V. Prasek nebo L. Hosák. Podivné u jinak seriózního A. Turka však je, že zcela přešel mlčením příspěvky H. Weinelta, který v nich opakovaně o Korvínově výpravě psal a jednu ze svých stěžejních studií (H. WEINELT, *Volkskunde und Wüstungsforschung. Grundsäßliches, gezeigt an einem südschlesischen Beispiel,* Zeitschrift für Volkskunde 48, 1939, s. 265-288) dokonce koncipoval stejně jako později právě A. Turek. Podobnost je přitom taková, že Turkova práce působí dojmem upravené a rozšířené parafráze. Stěží obstojí úvaha, že by Turek vzhledem k roku vydání své studie (1953) měl obavu citovat nacistického historika; v dílčích otázkách se o Weinelta opírá a jeho drobnější práce uvádí. Weinelt svou koncepci výkladu Korvínova tažení, založenou na srovnání známých skutečností o pohybu vojska s rozložením osad později doložených jako zpustlých, s oblibou využil i v řadě dalších prací (např. H. WEINELT, *Die Grenzen der Rodungslandschaft Freudenthal in der Kulturgeographie,* Zeitschrift für Sudetendeutsche Geschichte 3, 1939, s. 12-29; TÝŽ, *Das Werden der ostmitteldeutschen Kulturlandschaft Freudenthal,* Deutsches Archiv für Landes- u. Volksforschung 3, 1939, s. 598-631; TÝŽ, *Siedlung und Volkstum südlich des Altvaters,* Prag 1944, s. 127-128 a mapa 21). O Korvínově tažení, ovšem s chybným vročením do roku 1475, psal také A. WELTZEL, *Geschichte der Stadt,* s. 102.

[149] Zde se podstatně odchylujeme od trasy tažení jak ji rekonstruovali H. WEINELT (*Volkskunde,* s. 267-270) a podle něho A. TUREK - L. JISL (*Ostravsko za česko-uherské války,* s. 9-11). Zvláště Turkova rekonstrukce vychází ze sice vžitého, avšak chybného mínění, že Jívovská cesta z Olomouce přes Jívovou vedla dále do Opavy více než 40 km dlouhou nesmyslnou objížďkou v nepříznivém terénu přes Bruntál. To však zdaleka není pravda, z Jívové se cesta ubírala přes Domašov a Dvorce kolem hradu Medlic na Litultovice a Dolní Životice a přibližně 10 km dlouhá odbočka k Vikštejnu mohla vojsko skutečně pozdržet jen jeden až dva dny, zvláště když od Vikštejna bylo možné táhnout k Opavě přímo po místní komunikaci. Ostatně celá Weineltova i Turkova rekonstrukce trasy tažení je v rozporu se záznamem Eschenloerovým, který Turek cituje, a vychází ze značně nepravděpodobné teze, že všechny osady na rozlehlém území Opavska a Krnovska zanikly naráz v srpnu 1474 při jediném, nedlouho trvajícím vojenském tažení.

[150] Srv. střízlivý, výhradně o prameny opřený výklad P. TESAŘ, *Nejstarší dějiny enklav 3,* s. 89; naproti tomu R. SAKREIDA, *Hrad Vikštejn,* Radkov 1933, s. 24-32 nebo A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 15 a s. 8, pozn. 44, kde i citován a přetištěn Eschenloerův záznam.

[151] O obsazení Branice, opět bez časového upřesnění, ale pouze jako o jednom z úspěchů během výpravy, informuje Petr Eschenloer (A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 8, pozn. 44 a na s. 13-14). Bleskový postup vojska však prakticky vylučuje, že by se k Branici Korvínovy síly vracely až po podrobení Dívčího Hradu.

[152] A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 8, pozn. 44 a na s. 12.

[153] A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 8, pozn. 44 a na s. 12-13.

[154] F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého V,* s. 70; A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 8, pozn. 44. Zdá se,

Prudkému výboji, po kterém zůstala na Opavsku nepředstavitelná spoušť, stovky mrtvých, rozbořené hrady a tvrze a vypálené osady, nezabránil ani váhavý polský král, který už od 12. srpna čekal v okolí Čenstochové a Mstova poblíž slezských hranic na liknavě se scházející polské vojsko. Protože se však povolané sbory sešly teprve po šesti týdnech, tedy koncem září, Kazimír opět propásl jednu z řady životních příležitostí, kdy mohl početně slabšího uherského krále zaskočit a zničit. Nic mu nepomohlo, že hbitý Korvín musel značné síly ponechat na Moravě, kterou ohrožoval s početným vojskem král Vladislav a že rybnickému vévodovi Václavovi, na něhož v prvé polovině srpna 1474 zaútočily oddíly Jindřicha Münsterberského z Poděbrad, byl nucen uherský a český vladař poslat na pomoc jednoho ze svých nejschopnějších vojevůdců – Jana Bělíka z Kornic s 2 000 ozbrojenců.[155] Král Matyáš tak v srpnu 1474 svým rázným zásahem ukončil na moravsko-slezském pomezí období politické rozkolísanosti jednotlivých šlechtických klanů a skupin, s níž si vévoda Viktorin dva roky nedokázal poradit, a z Opavska, které bylo v roce 1471 jednou ze stěžejních opor poděbradovsko-jagellonské strany na Moravě a ve Slezsku, učinil nadlouho pevnou součást svých držav. Tiché pohrdání, které si v očích uherského krále vévoda Viktorin vykoledoval svou konverzí, zradou rodinné tradice i nenápadně chabou autoritou u předáků některých vlivných šlechtických rodin ve svém knížetství, jakož i selháním v prosazování Korvínových záměrů, nakonec našlo výraz v Korvínově bezohledném vytěsnění Viktorina z Opavska v roce 1485, v přímém ovládnutí země uherským a českým králem a nakonec v odkazu Opavska jeho jedinému nástupci, levobočkovi Janu Korvínovi.

Pohlédneme-li na vývoj hradů na Opavsku v pojednaném století (1377-1474) obecně, musíme konstatovat vážnou proměnu jejich úloh. Předně se v uplynulé době, s výjimkou opavské rezidence vystavěné Přemkem I. Opavským na sklonku 14. století, jejich počet nijak podstatně nerozšířil, ale zůstával v zásadě konstantní. To lze vysvětlit nasyceností území už v průběhu 13. a většiny 14. století a jejich vhodným teritoriálním rozmístěním. Srdce Opavska jednoznačně ovládal rezidenční, výstavný a pevný **Hradec**, který zřejmě nikdy nebyl dobyt. Zároveň plnil úlohu hlavního správního hradu Opavska. Jeho hospodářský chod zajišťovalo rozlehlé komorní dominium a vojenskou bezpečnost početná soustava k němu vázaných manství. Funkce hradeckého purkrabího zřejmě doznala během 15. století radikálního poklesu kompetencí, zejména pokud jde o jeho vliv na chod města Opavy a úlohu ve správě celého vévodství. Zatímco ve 13. a 14. století byl hradecký purkrabí pověřen řadou úkolů při zemských sněmech nebo správě židovské obce v Opavě, po husitských válkách se jeho výkonná moc omezila na správu samotného hradu a některé, bohužel blíže neznámé úkony při správě hradeckého komorního panství. Na základě dobových analogií bychom mu snad mohli přičítat např. organizaci prodeje dřeva z komorních lesů. Namísto něj však v 15. století rostl význam hradeckého hejtmana, v jehož postavení se vystřídala řada lokálně významných šlechticů.

Z nich pozoruhodnou postavou byl Jan Čapek z Kroměšína na Valteřovicích a Domoradovicích, který zastával úřad hradeckého hejtmana prokazatelně v letech 1459-1461. Svou kariéru zahájil ve službách Beneše Krumlovského z Kravař, který mu asi už krátce po roce 1412 postoupil menší manství v hodnotě výnosu 5 hřiven grošů ročně ve Valteřovicích u Fulneku.[156] V roce 1415 patřil mladý Čapek ke stvrzovatelům protestu české šlechty do Kostnice proti upálení Jana Husa,[157] můžeme jej tedy považovat přinejmenším za sympatizanta husitských myšlenek, ne-li přímo za kališníka. Později ho návrat a agresivita nového katolického pána Fulneka Jiřího Lukovského ze Šternberka na Odrách, který Čapkův manský dvůr zabral mocí, přiměla k hledání pevnějšího zázemí na Opavsku. Příležitost se mu naskytla až roku 1447, v době, kdy se již dlouhá léta soudil o své valteřovické zboží. Toho roku Janu Čapkovi prodal své manství v Domoradovicích, náležející k hradu Hradci, Beneš Oderský z Lidéřova, který mu dlužil za nějakou půjčku na kup oderského panství.[158] Schopného mana si později blíže povšiml a oblíbil vévoda Jan Hlubčický a povýšil jej na hradeckého hejtmana. Obezřetný Čapek zřejmě nedával svou náboženskou orientaci v minulosti a možná i přítomnosti zbytečně najevo a tak nevadila jeho tolerantnímu katolickému knížeti; zjevně si cenil především Janových organizačních vloh. Jakkoliv to nemáme přímo doloženo, je pravděpodobné, že poté co se Hradce

že do Nisy dorazil jen s kavalerií Černé legie. Pokud skutečně neprodleně opustili albrechtické ležení i pěšáci s pomalu se pohybujícím dělostřelectvem Vratislavských, je nutno počítat s tím, že do Nisy dospěli nejdříve 1. 9. 1474.

[155] DŁUGOSZ XII, s. 604-605; F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého V,* s. 70-76. Korvínovo válečné štěstí, opřené o jeho zvláštní osobní odvahu, rychlost v jednání a nebojácnost riskovat, dobře vystihl J. MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích 1. Hospodářská základna a královská moc,* Praha 1992, v kapitole věnované osobnosti krále Matyáše (s. 263-291).

[156] Srv. A. TUREK, *Fulnecko,* s. 219, který o Janu Čapkovi a jeho stejnojmenném synovi na Fulnecku shromáždil známá data.

[157] J. JUROK, *Moravský severovýchod v epoše,* s. 30 a pozn. 36.

[158] RS/ZDOp I-1, s. 45, č. 435, f. 44b. A. ROLLEDER, *Geschichte der Stadt,* s. 66, položil prodej Domoradovic Čapkovi až do roku 1451, kdy však 16. 6. 1451 byl do zemských desk proveden jen vklad staršího převodu (srv. ZDOp II-2, s. 61-62, č. 16 a 17, f. 4-5).

ujal utrakvistický král Jiří a jeho synové, Čapek si snad úřad, jistě alespoň domoradovické manství podržel.[159] Před rokem 1471 však král postoupil hrad Vikštejn Bírkům z Násile a v rámci reorganizace k němu přičlenil i domoradovické manství.[160] Když pak po smrti krále Jiřího přestoupil jeho syn, opavský vévoda Viktorin na stranu Matyáše Korvína, zatímco Čapkův lenní senior Hynčík Bírka zůstal stoupencem poděbradsko-jagellonské aliance, dostal se Čapek do svízelné situace. V napjatých chvílích roku 1474 se však jako více než loajální man postavil na stranu ohrožené Bírkovy manželky a proti vévodovi – konvertitovi se zbraní v ruce hájil Vikštejn. To zarazilo jeho kariérní vzestup. Krátce po událostech už máme na Hradci doloženého nového hejtmana – Albrechta Kavana a Jan Čapek zůstal až do svého skonu v mimořádně vysokém věku po roce 1498 pouhým málo významným držitelem drobných statků Domoradovic a Valteřovic.

Další hradecká manství byla v 15. století v Benkovicích, Podolí a především v Kylešovicích, které však v předvečer válečného roku 1474 ze služební povinnosti vůči hradu vévoda Viktorin propustil dne 16. prosince 1473 bratřím Jiřímu a Petrovi z Liptyně.[161] K tomu je třeba připočíst velmi pravděpodobně manství v Jakubčovicích, držené v 15. věku rodem Medvídků, a zcela jistě všechny rychty na panství, jejichž držitelé, ať už drobnější šlechtici nebo ministeriálové, byli povinni sloužit v případě potřeby na Hradci. Naproti tomu pro mlčení písemných pramenů vůbec nedokážeme odhadnout, kolik osob tvořilo mimo hejtmana a purkrabího stálou hradní posádku. Opět jen s využitím ne zcela adekvátních analogií lze usuzovat, že mohlo jít o jednu či dvě desítky bojeschopných mužů.

Výsadnímu postavení, srovnatelnému s Hradcem, se již netěšil žádný z dalších hradů na Opavsku. K větším pevnostem, nacházejícím se po nezanedbatelnou část 15. století přímo v rukou opavských Přemyslovců a nakrátko před rokem 1471 také v moci krále Jiřího, patřil **Vikštejn**. Hrad byl v dobách, kdy náležel vévodské komoře, spravován purkrabími.[162]

Z nich známe k roku 1411 Zbyňka Hřivnáče z Hněvošic a k roku 1432 Jindřicha Kosíře z Litultovic, později k roku 1447 Jindřicha Křístka z Moravice a k roku 1455 jeho bratra Budivoje z Moravice, kterému nakonec vévoda Arnošt za věrné služby hrad postoupil v roce 1461 do vlastnictví.

Postavení vikštejnských purkrabí se zajisté nemohlo srovnávat s úlohou hradeckých správců. Především proto, že vikštejnské panství, mimo něž jejich pravomoc nesahala, bylo menší, ale také proto, že na hradě vévodové pobývali jen zřídka a zřejmě spíš odpočinkově, nedrželi zde dvůr, a tudíž chybělo příležitostí, v nichž by se zdejší purkrabí mohli angažovat i nad rámec správy dominia.

Také na vikštejnském panství byla vytvořena – ovšem uměřeně skromnější – manská soustava.[163] K ní náležela v 15. století především manství v Starých a Nových Těchanovicích, která držel roku 1474 Jan Dětoch ze Šumvaldu, jeden z manů výslovně zmíněných v souvislosti s obranou hradu při útoku vévody Viktorina. Další známé manství v Domoradovicích, o němž a jeho držiteli Janu Čapkovi je zmínka už výše, bylo k hradu přiděleno zřejmě až v mezidobí 1466-1471. I zde můžeme vcelku reálně počítat s povinností držitelů vesnických rychet na panství sloužit vojensky na hradě, aniž bychom však zároveň tušili početnost stálé hradní posádky.

Třetím z hradů na vlastním Opavsku, považovaných za zemskou pevnost, na který se proto vcelku pravidelně zaměřovala pozornost zeměpánů, byla **Štítina**. Protože se jednalo sice o strategicky klíčově položenou, avšak malou fortifikaci, jejíž zázemí bylo velmi skromné, známe jen kolem poloviny 15. století zde úřadujícího purkrabího, opavského měšťana Jana Pražáka. Nelze zde však hledat rozvinutější manskou soustavu, která by hrad zajišťovala, byť v 16. století je na dominiu doložen dvůr držený drobnou šlechtou.[164] Vojenskou hotovost k obraně v případě napadení stavěli především rychtáři z panství. Posádka stěží dosahovala desítky osob.

Podobné bylo v základních rysech i postavení **opavského městského hradu**, jemuž bylo podřízeno skromné panství vyčleněné z hradeckého komorního dominia. V 15. století zde nemůžeme hovořit o manské soustavě vybudované záměrně k ochraně pevnosti. Rovněž nám chybí pro sledované období údaje o purkrabích;[165] zřejmě zde opavští vévodové, kteří sídlili přímo na hradě, neměli

[159] V držbě Domoradovic je Jan Čapek dosvědčen např. 31. 5. 1469 (KP/ZDOp I-2, s. 98, č. 35, f. 5b) a ještě dokonce 6. - 9. 6. 1498 (ZDOp II-3, s. 137, č. 67, f. 22a).

[160] Na skutečnost, že se tak stalo až v souvislosti s převzetím Vikštejna Bírky, poukazuje půhon ze 17. 10. 1533, kterým se Jan Planknar z Kynšperka na Vikštejně domáhal svědectví Jiřího a Voka Bírků o příslušnosti Domoradovic k vikštejnskému panství jejich otce Hynčíka (P. TESAŘ, *Nejstarší dějiny enklav 3,* s. 100). Z toho lze opatrně usuzovat, že příslušnost Domoradovic k Vikštejnu nebyla „od staradávna", ale byla výsledkem změny, jejíž podmínky nebyly po půl století zcela vyjasněné.

[161] ZDOp II-2, s. 86-87, č. 95, f. 22a-23.

[162] K jejich starostem náleželo mimo jiné shromažďování zvěře pro vévodskou a hradní kuchyni; je o něm zmínka v listině vévodů Viléma a Arnošta z roku 1435 (KR s. 140, č. 487).

[163] P. TESAŘ, *Nejstarší dějiny enklav 3,* s. 88-89, 94.

[164] Ke Štítině přehledně J. ZUKAL, *O zámku Štítině,* s. 339-390.

[165] K hradu v Opavě přehledně S. DRKAL, *Historie opavského zámku,* Opava - sborník k 10. výročí osvobození města, Ostrava 1956, s. 134-164, který na s. 136 uvedl s odkazem na F. Kopetzkeho (KR s. 136, č. 481) zmatenou informaci o prodeji kylešovického manství vévodou Přemkem Konrádu Bayerovi, údajnému úředníkovi na opavském zámku v roce 1409.

potřebu tuto složitější funkci vůbec ustanovit. Údržbu a chod hradu řídil jen provozní správce nebo si je organizovali Přemyslovci sami.

Na Hlubčicku, které v roce 1394 vévoda Přemek spojil opět s Opavskem, byl hlavní oporou zeměpanské moci pevný hrad **Edelštejn**. Jeho postavení se ze všech ostatních opavských hradů, jak se lze domnívat, nejvíce blížilo Hradci, jakkoliv jeho důležitosti a významu pro svou odlehlost nedosahoval. I tady stál v čele správy hradu a panství s rozlehlým horským loveckým hvozdem[166] purkrabí, jehož pravomoci při správě dominia byly zřejmě nemalé, byť je vlastně téměř vůbec neznáme. Zřejmě k nim však kromě obligátního velení vojenské hotovosti hradského okrsku, která byla jednou z hlavních úloh všech purkrabí, náležela starost o organizaci těžby dřeva ve vévodských lesích kolem Edelštejnu a jeho následný prodej.[167] Zcela nejasná však v tomto případě zůstává přímá manská soustava, která by měla sloužit jeho ochraně. Manové vypočtení v dílčích listech Opavska z roku 1377 jsou totiž souhrnem všech vévodských lenníků v uvedené čtvrti vévodství a nelze zde určit ty, kteří měli ochranu Edelštejna taxativně vymezenu v manské smlouvě. Přestože v okolí Edelštejna byla ve 14. a patrně i 15. století řada manských statků (např. Jarnołtówek nebo zřejmě zboží vázané na hrádek u Heřmanovic), vzhledem k blízkosti dalších pevných hradů – **Koberštejnu**, **Leuchtenštejnu** a možná ještě **Quingburku** – není možné mechanicky přiřadit všechna manství výhradně k Edelštejnu. Zdá se však, že ochrana hradu byla jednou z povinností měšťanů ve Zlatých Horách, jak může naznačovat ustanovení Bolka Opolského v obnovených výsadách města z 15. 4. 1455 o tom, že strážní služba měšťanů má zůstat, jak byla vykonávána již za předešlých vrchností.[168]

Posledním významnějším zeměpanským hradem na Opavsku byl městský hrad v Hlubčicích (od roku 1742 mimo území českého státu), který jediný, přestože jeho užívání za specifických podmínek dočasně postoupil ve 40. letech 15. století vévoda Václav II. hlubčickým měšťanům, zůstal po celé sledované období, až do roku 1474 včetně, vlastnictvím Přemyslovců. Hrad sloužil jako rezidence vévody Jana Zbožného, který nejpozději na přelomu roku 1463/1464 postoupil prodejem své dosavadní hlavní sídlo – Hradec, králi Jiřímu a jeho synům a mimo hlubčický městský hrad neměl jiné pevnosti, o kterou by se mohl opírat. Zdá se, že podobně jako v případě Opavy také v Hlubčicích je rezidenční úloha hradu příčinou absence průkazných zmínek o purkrabích v údobí 1377-1474. Bohužel pro 15. století schází i přesvědčivé podklady, které by dovolily rekonstruovat komorní dominium vázané přímo k hradu, a tak nezbývá než vágně říci, že mu byla podřízena určitá část veškerých komorních statků na Hlubčicku. Rovněž, což je ovšem rys opět blízký Opavě, nelze u Hlubčic spolehlivě doložit manskou soustavu smluvně spjatou s hradem.

K velkým hradům na Opavsku náležel **Fulnek**. S výjimkou krátkého období v polovině 15. století však setrvával stále ve šlechtických rukou. Spolu s Třebovicemi ovládal už od 14. století velkou državu pánů z Kravař na jihovýchodním Opavsku a byl zde benešovickým hlavním hradem, na kterém téměř stále sídlil některý z členů rodu. Tuto svou sídelní funkci Fulnek neztratil zcela ani po roce 1422/1423, kdy zemřel Beneš Krumlovský z Fulneka. Už v roce 1432 se stal alespoň nominálním sídlem kněžny Anežky Opavské. Po její smrti zůstal v rukou Anežčina švagra Lacka Oderského ze Šternberka. Teprve v roce 1441 Fulnek vysoudili opavští vévodové, kteří ovšem část panství (zřejmě i s hradem) dočasně zastavili Albrechtovi ze Sovince, v roce 1454 Janu Krumsínovi z Lešan a nakonec prodali Zdeňkovi a Janovi Kostkům z Postupic, od nichž hrad roku 1464 vykoupil král Jiří a jeho synové. Protože však tou dobou už Poděbradové drželi i skvělejší Hradec, použili Fulnek roku 1468 k odměně za věrné služby pro Jana ze Žerotína, který tou dobou ztratil hrad Edelštejn. Jelikož ale dostal Žerotín fulnecký hrad pouze v zástavu, byť v roce 1469 potvrzenou jako doživotní, ponechal zprvu dočasně zprvu a po jeho osvědčení trvale v úřadě purkrabího Jana z Jestřabí.[169]

Purkrabí Jan, který zde setrval až do své smrti v roce 1490,

V jím citované listině (je ale z roku 1434, což Drkal pominul) se však vůbec neuvádí datum převodu kylešovického manství (ve skutečnosti k němu muselo dojít mnohem později, nejdříve po roce 1412), Konrád Bayer není označen jako „úředník na opavském zámku" ani nijak jinak a o kylešovickém manství je výslovně řečeno, že je z něj slouženo 1 střelcem a 1 zbrojným koněm na hrad Hradec (srv. originál v ZA Opava, SSA Listiny, sign. A XXVI-2, č. 12). Teprve v další listině vévodů Viléma a Arnošta z roku 1436 je Konrád Bayer označen jako opavský starosta (ZA Opava, SSA Listiny, sign. A XXVI-2a, č. 13), tj. zemský hejtman, a nikoliv jako nějaký „úředník na opavském zámku", byť v této době jistě mohl zemský hejtman příležitostně úřadovat také v prostorách hradu.

[166] Využití hradu na okraji rozlehlých lesů, které pokrývaly jesenické hřebeny jako střediska pro ukojení lovecké vášně zeměpánů se sice nabízí jaksi samozřejmě, je však také písemně doloženo zmínkou o rezervování lovu i nízké zvěře v lesích kolem hradu přímo vévodům v privilegiu Bolka Opolského z 15. 4. 1455 pro zlatohorské měšťany (J. PFITZNER, *Geschichte der Bergstadt,* příloha s. 18-20, č. b) a výslovně ve svědectví kaltenštejnského purkrabího, rytíře Hynka z Meinholdu, které 12. 8. 1482 v Nise potvrdil vratislavský biskup Jan Roth. Hynek tehdy prohlásil, že když ve svém mládí, ve věku asi 16 nebo 17 let, sloužil jako komorník u vévody Bolka Opolského, byl svědkem příjezdu poslů vévody Václava II. Opavského s nabídkou na vykoupení Edelštejna ze zástavy. Poslové tehdy vyrušili vévodu Bolka na Edelštejně z odpočinku na loži po návratu z lovu a Hynek vůbec připomněl Bolkův oblíbený zvyk po lovu svačit na posteli (CDS VI, s. 216-217, č. XXVII).

[167] J. PFITZNER, *Geschichte der Bergstadt,* příloha s. 18-20, č. b.

[168] TAMTÉŽ, příloha s. 18-20, č. b.

[169] Přehledně A. TUREK, *Fulnecko,* s. 40-42, 114.

tak plynule navázal na řadu starších purkrabích, kteří hrad spravovali již v dobách pánů z Kravař a z nichž známe k roku 1407 jakéhosi Lerlla, který se těšil důvěře Lacka z Kravař,[170] k roku 1416 Mikuláše Struse z Račína, k roku 1423 Drslava z Ochab (obr. 319), k roku 1426 Silvestra z Kralic a k roku 1433 Machoně.[171]

Bohužel ani navzdory relativně četným zmínkám o fulneckých purkrabích v 15. století, nevíme nic bližšího o úkolech, které náležely k jejich povinnostem. Jen na základě analogií můžeme počítat s jejich vojenskou a obecně správcovskou rolí v rámci dominia.

Na fulneckém panství zřídili už páni z Kravař poměrně početnou manskou soustavu vázanou k hradu, dílem snad i převzatou po dřívějších držitelích panství.[172] Díky Adolfu Turkovi víme, že počet, velikost i rozložení manských statků nebyly zcela neměnné, ostatně jako např. také u Hradce nebo Vikštejna. V případě potřeby, diktované nejrůznějšími vlivy, byl rozsah manství upravován nebo byla vysazena manství nová, některá dočasně.[173] Fulnečtí manové, kterých bylo v roce 1480 pět (v Pohoři, Jestřabí, Valteřovicích, Slatině a Pohořílkách), se řídili zvláštními zvyklostmi – místním fulneckým manským právem.[174] To snad lze chápat především jako doklad podřízenosti manů ve věcech týkajících se jejich služebného vztahu k jejich „soudci", nadřízenému fulneckému purkrabímu. Se značnou dávkou opatrnosti si podobné uspořádání můžeme představovat i na významných zeměpanských hradech na Opavsku, kde lze usuzovat rovněž na logickou podřízenost manů hradského obvodu purkrabímu. Čím však bylo fulnecké manské právo odlišné od práv manů jiných hradů na Opavsku nebo i na Moravě, nelze říci.

O ostatních hradech a významnějších tvrzích, které na Opavsku ještě v 15. století fungovaly (např. o Třebovicích, Branici, **Landeku**, Linhartovách, Odrách apod.), nemáme k dispozici písemné doklady, které by dovolovaly rekonstruovat způsob a obsazení jejich správy, případnou existenci manství k nim příslušných ani počty stálých posádek.

Hrady na Opavsku, s výjimkou Bolkem Opolským modernizovaného **Edelštejna**, vesměs v 15. století nepředstavovaly pokrokové fortifikace. Jejich úpravy se převahou soustředily, alespoň pokud jsme vůbec schopni je za dnešního stavu znalostí rozpoznat, povětšinou na přestavby jednotlivých budov v rámci zástavby (**Fulnek**), na patrně postupné nahrazování lehčích konstrukcí zděnými (**Edelštejn**, možná **Štítina**) nebo na dílčí úpravy vnějšího opevnění (Hlubčice ?). Navzdory tomu, že řada z nich byla vystavena ať už v husitských válkách (**Hradec, Opava, Fulnek**) nebo za česko-uherských bojů (**Vikštejn, Opava, Edelštejn**) útokům i obléhání, dokázaly překvapivě odolat, což je zejména v případě malé, fortifikačně spíše nedostatečné a v nevhodném terénu položené Opavy osvědčením úporného nasazení obhájců. Výjimkou zde byl opět jen mohutný Edelštejn, kde kombinace obávaného utrakvistického velitele a trvalé potenciální hrozby, kterou kvalitně opevněný hrad pro katolickou ligu ve Slezsku představoval, byla příčinou jeho nelítostného zničení. Edelštejn byl také jediným z hradů na Opavsku, který ve sledovaném mezidobí 1377-1474 zanikl bezprostředně v důsledku vojenské operace. V případě **Landeka** se prozatím spíše kloníme k jeho pozvolnému opouštění jako následku ztráty významu, jakkoliv do provedení podrobnějšího archeologického výzkumu nelze zcela vyloučit ani jeho dobytí a osudové poškození při některé z bojových akcí v 15. století.

Obr. 319: Pečeť Drslava, purkrabího na Fulneku z 6. února roku 1423. Uloženo v MZA v Brně, fond Augustiniáni Fulnek, H 1/4, inv. č. 10 a také ve sbírce odlitků ZA v Opavě, inv. č. 118. Skutečná velikost.

[170] CDM XV, s. 399-400, č. 459. Lacek mu svěřil hotovost 50 kop grošů a 20. prosince 1407 jej s ní poslal do Valašského Meziříčí, kde ji Lerll spolehlivě předal Petrovi z Barutswerde a jeho manželce Praxidě.
[171] A. TUREK, *Fulnecko,* s. 34, 114; KR s. 125, č. 451; AČ XV, C. XX., s. 181-184, č. 82. Souhrnně též J. JUROK, *K sociálně ekonomickému vývoji,* s. 327-328.
[172] A. TUREK, *Fulnecko,* s. 127.
[173] Srv. např. proměny manství v Pohoři a Jestřabí, A. TUREK, *Fulnecko,* s. 128-129 nebo v Děrném, TAMTÉŽ, s. 131.
[174] A. TUREK, *Fulnecko,* s. 127.

KRNOVSKO POD VLÁDOU POSLEDNÍCH PŘEMYSLOVCŮ

Obtížné dědictví

Jan I. nejstarší z opavských Přemyslovců, zároveň vévoda na Ratibořsku, si 18. dubna 1377 při dělení Opavska spolu s nevlastním bratrem Mikulášem III. vylosoval severní půli země. Vzájemná antipatie mezi oběma sourozenci vedla okamžitě k dalšímu rozdělení jejich údělu a 21. dubna 1377 rozhodčí komise potvrdila Janovi nabytí čtvrtiny Opavska s hradem **Fürstenwalde** v rozsahu dvou městských vikbildů – krnovského a bruntálského a některých dalších dopočtených statků (obr. 320).[1] Jan I. se tak stal na Opavsku samostatným vlastníkem zeměpanských hradů **Fürstenwalde, Krnova** a poloviny **Cvilína** a lenním seniorem držitelů hradů **Heraltic, Vartnova, Zátora** a důležitějších tvrzí Kravař, Bergfritu a Sudic. Protože se zároveň mohl opírat o hospodářsky vyspělé Ratibořsko s prosperující Ratiboří, tamním hradem na Ostrohu a řadou dalších měst a hradů, byla jeho pozice mezi bratry, přiměřeně jeho prvorozenectví, zdaleka nejlepší.

Na Krnovsku se však Jan patrně příliš nezdržoval. Byl mužem velké politiky, ale také velkých dluhů. Obojí odvádělo jeho pozornost mimo krnovskou čtvrtinu Opavska. Proto se také od léta 1377 s vévodou setkáváme povětšinou v Ratiboři, odkud později vyřizoval i některé krnovské záležitosti.[2]

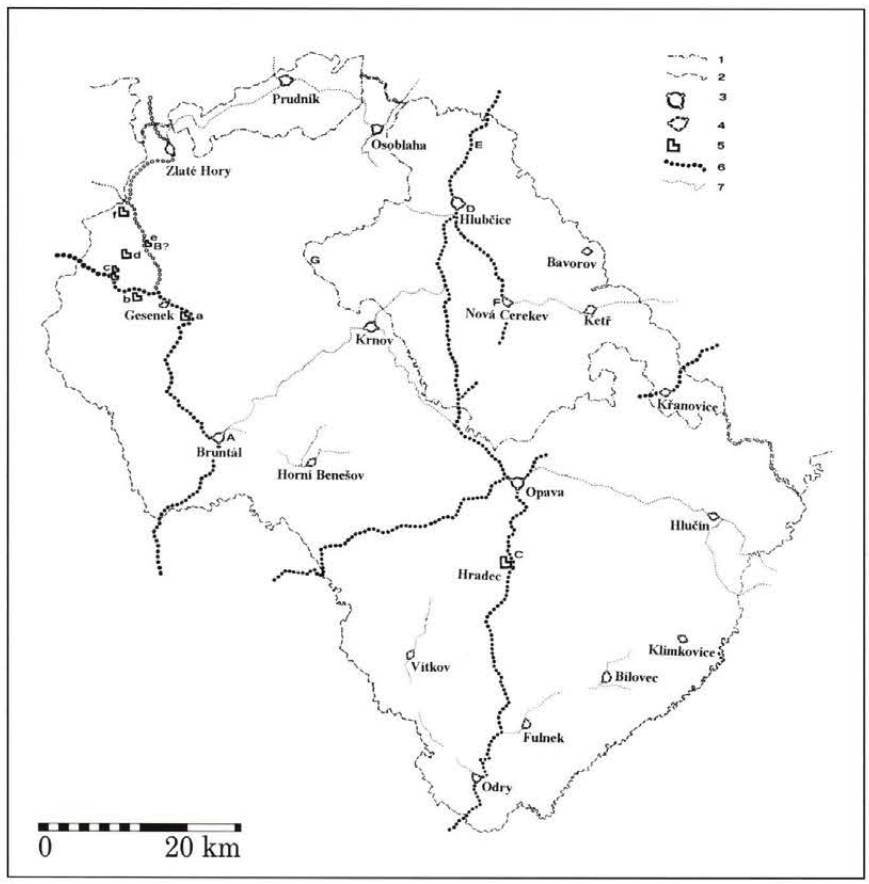

Obr. 320: Vévodství opavské ve 14. století: 1 – dnešní státní hranice, 2 – hranice opavského vévodství před rokem 1337, 3 – hrazená města, 4 – nehrazená města a městečka, 5 – zeměpanské hrady, vázané na komunikační systém dálkových cest, 6 – trasy dálkových cest, 7 – lokální spojnice. Velká písmena – celní stanice: A – Bruntál, B – Drakov, C – Hradec, D – Hlubčice, E – Závišice, G – Opavice. Malá písmena – hrady: a – Freudenštejn, b – Fürstenwalde, c – Weisenštejn - Rabenštejn, d – Quingburg, e – Drakov, f – Koberštejn.

[1] CDS VI, s. 197-200, č. XV a s. 200-201, č. XVI; F. KOPETZKY, *Zur Geschichte und Genealogie der Přemyslidischen Herzoge von Troppau,* AÖG XLI, 1869, s. 68; V. PRASEK, *Překlad s výkladem,* s. 3-24.

[2] Vzdálenost mezi Ratiboří a Krnovem mohl vévoda vcelku pohodlně urazit za jediný den, a protože jeho itinerář známe velmi mezerovitě, je nutno alespoň hypoteticky předpokládat, že Jan občas do Krnova a na Krnovsko zajížděl. Ač to doloženo písemnými prameny nemáme, přinejmenším v souvislosti s loveckou vášní (která náležela ke kratochvílím středověkých vladařů natolik samozřejmě, že jen ve zcela zvláštních odůvodněných případech bychom mohli uvažovat o její absenci) musíme reálně počítat s návštěvami vévody Jana I. na hradě Fürstenwalde, položeném na okraji hlubokých jesenických horských loveckých hvozdů, které jistě ve vévodových očích představovaly vyšší kvalitu než sice rovněž rozsáhlé, avšak v rovinatém terénu položené komorní lesy severovýchodně od Ratiboře, za klášterem v Rudách. Samotný Krnov však asi Janovi ve srovnání s rušnou a lidnatou Ratiboří příliš neimponoval a vévoda zde nespojoval vladařskou činnost s delší rezidencí a držením dvora, jak se prozatím zdá z absence listin zde vydaných. Pro ztráty pramenů bohužel ani nevíme, zda např. každoročně obnovoval krnovskou městskou radu osobně, nebo tak činil některý z jeho pověřených úředníků.

Avšak ani v ratibořském prostředí vévoda Jan I. neunikl finančním starostem, které jej touto dobou svazovaly natolik, že si nemohl dovolit na podzim roku 1377 nastoupit dalekou cestu s císařem Karlem IV. do Francie, kam se po rodinných poradách Přemyslovců vydal jako reprezentant rodu jeho mladší bratr Václav I.[3] Než zdrženlivost sama na zapravení dluhů nestačila.

Na jaře 1378 zavedla Jana I. neznámá záležitost do Prahy na císařský dvůr. Dne 18. května 1378 jej tu vidíme jako svědka na privilegiu Karla IV. pro cisterciácký klášter v Buchu v Míšeňsku. Spolu s ním je zde však zachycen i jeho bratr Mikuláš III.[4] To vede k úvahám, zda oba bratry, kteří se sobě spíše vyhýbali, nevedl k návštěvě císaře společný problém. Tím asi mohlo být neujasněné vyrovnávání rodinných závazků. Víme, že rozdělení Opavska dílčími listy z 18. a 21. dubna 1377 nebylo definitivní a že krátce po dělení došlo k částečným přesunům v držbách v rámci jednotlivých údělů. Bratrský čtyřlístek totiž stále trápila nedořešená otázka dlužného věna Mikulášovy matky Hedviky Olešnické. Výsledkem ujednání byl jednak výše zmíněný Přemkův souhlas s pojištěním splátek na původně opavském zboží **Landeku** a křanovickém dominiu, jednak asi Janovo svolení se zahrnutím hradu **Cvilína**, jehož polovina patřila nejstaršímu bratrovi, mezi statky vázané věnnou zástavou, jak to odráží pozdější listina olešnických knížat z 4. dubna 1385.[5]

V roce 1380 vévoda Jan I. zemřel a byl pochován v pohřebišti ratibořských vládců ve vévodské kapli v kostele sv. Ducha v ratibořském klášteře dominikánek, kde spočinuly také ostatky jeho dcer.[6] Vládu na Krnovsku převzal jeho starší, tehdy již dvacetiletý syn Jan II., což dotvrzuje listina z 30. července 1382, kterou vévoda Jan II. v Ratiboři svěřil tvrz zvanou Bergfrit, dnes neznámé polohy, která byla vévodským manstvím a spadla zpět na vévodu po smrti jejího držitele Záviše (z Potštátu), svému věrnému Jernymu z Bořutína a jeho dětem.[7] Vévoda svou suverénní svrchovanost mimo jiné demonstroval i přivěšením nádherné jezdecké pečeti, jejíž obraz do značné míry manifestoval navázání na tradici jezdeckých pečetí jeho otce a děda a kterou zpočátku na listinách vystavených spolu s matkou neužíval.

Dědictvím po otci se stal Janovi II. obtížný závazek vyrovnat mnohé dluhy.[8] Tlak věřitelů, který se ostatně vždy po skonu dlužníka zvyšoval, jej donutil roku 1384 k prodeji podstatné části dědictví, totiž celé čtvrtiny Opavska, kterou Jan II. převzal. Dohodl se s opolským vévodou Vladislavem bohatým sousedem a manželem své sestřenice Ofky Mazovské, na ceně a svého dílu Opavska se vzdal. Ještě téhož roku 1384 složilo město Bruntál novému pánu hold,[9] jistě tak učinil i Krnov a 4. dubna 1385 v Praze dodatečně potvrdil Janovi II. prodej rodné země, jak tuto čtvrť Opavska v listu sám nazval, český a římský král Václav IV.[10] Mladý Jan tak musel oželet nejen ekonomicky prosperující

---

[3] Podrobněji k tomu D. PRIX, *Vévoda Václav I.*, s. 71-77, kde i vyvrácení mylných starších názorů, že Jan I. se cesty do Francie zúčastnil (tak F. PELZEL, *Kaiser Karl der Vierte, König in Böhmen II,* Prag 1781, s. 929 a podle něj např. A. WELTZEL, *Geschichte der Stadt,* s. 80; F. KOPETZKY, *Zur Geschichte,* s. 68, pozn. 4 nebo ještě G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer,* s. 215).

[4] RI VIII, s. 494, č. 5905.

[5] CDS VI, s. 15, č. 70; KR s. 108-109, č. 400.

[6] CHF f. 10a s odkazem na pamětní desku existující v klášteře ještě v 16. století, snad však pořízenou až kolem roku 1500 (?), kdy byl pro vévodské pohřebiště v kostele vytesán také skvostný figurální náhrobník, jehož gisanti představují piastovského vévodu Přemysla Ratibořského s manželkou, kteří klášter založili: „*...1380 Obiit ill. princ. dux Johannes, dominus Oppav. et Ratib. terrarum. ... item Elisabeth, item Christina, item Hedwig. ... item vetus Margar. omnes filie olim praenominati D. Joh. Mon. Rat. ...*". Janovy dcery, které s výjimkou Markéty genealogická literatura shodně neuvádí, byly podle sdělení desky příslušnicemi kláštera a zřejmě zesnuly v útlém věku před případnými sňatky. Jejich jména, vskutku odpovídají tradici rodin hlohovských Piastovců a matky Anny na jedné a opavských Přemyslovců na druhé straně, což nepřímo zvyšuje podmínečnou věrohodnost kronikářského záznamu. Smrt Jana I. položil A. WELTZEL, *Geschichte der Stadt,* s. 81, zprvu do roku 1382, později do mezidobí po 16. 2. 1380 - 1382 (A. WELTZEL, *Geschichte der Stadt Sohrau,* s. 30); F. KOPETZKY, *Zur Geschichte,* s. 68-69, asi do konce roku 1379; G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer,* s. 215, asi do konce roku 1379 nebo do roku 1380; H. GROTEFEND, *Stammtafeln,* tab. XII, do doby po 31. 7. 1379; K. WUTKE, *Stamm- und Übersichtstafeln,* tab. VIII, do mezidobí po 16. 2. 1380 - před 28. 10. 1382; F. CHOCHOLATÝ, *Genealogie,* s. 147-148, č. 18, bez zdůvodnění do roku 1381 a T. KREJČÍK, *Přemyslovci opavští,* s. 105, č. 18, mylně k 16. 2. 1380, kdy ovšem Jan ještě žil.

[7] SÚA Praha, ŘM Listiny, sign. Jo XXXIX Op 24, č. 2006.

[8] Tak např. až 28. 8. 1413 kvitoval Čeněk Veselský z Vartenberka vévodu Jana II. ve věci splacení dluhů, které měl Janův otec Jan I. Opavský a Ratibořský u Čeňkova otce (RBMV IV, s. 322, č. 775). Závazky Jana I. zmínil také v listině z 30. 6. 1391 markrabí Jošt (CDM XV, s. 283-284, č. 323).

[9] ZA Opava, Pozůstalost Waltra Latzka, sign. 100, fasc. 7, nestránkováno (jednotlivé listy ve složce nazvané Manuskripty k práci Die Besiedlung des Oppalandes 12. - 13. stol.), stručný německý regest na listě s nadpisem: *Consignation etlicher alten Briefe der Stadt Jägerndorf in einer Schachtel sub signo ⊕ 365.*

[10] CDS VI, s. 15, č. 69. Prodej Krnovska kladl F. KOPETZKY, *Zur Geschichte,* s. 70 a pozn. 1, vcelku správně, byť neurčitě do roku 1384 nebo počátku roku 1385 s poukazem, že k tomu muselo dojít před 27. 2. 1385. Transakci nazýval zástavou,

Krnov, tehdy už patrně hospodářsky stagnující Bruntál a řadu výnosných vsí kolem Krnova, na úrodné Hlubčické pahorkatině, jakož i množství pustnoucích podhorských osad v Jeseníkách, ale ztratil i nádherné lovecké hvozdy a především řadu hradů. Jeho moc tak byla oslabena o potenciální vojenskou sílu **Fürstenwalde** a hradu v **Krnově**, ale i o lenní svrchovanost nad hrady **Zátorem** a **Vartnovem** a řadou tvrzí. To se mu mělo záhy zle vymstít. Jana II., který po otci zdědil tvrdou povahu, ještě vyostřenou značnou prudkostí, s níž nejednou jednal a kterou se od bezohledného a cílevědomého, avšak rozvážného Jana I. lišil, ne zcela dobrovolný prodej jistě hnětl. Trvalo však poměrně dlouho, než se mu podařilo nepříznivou situaci zvrátit.

Zápas o Bruntálsko

Opolský vévoda Vladislav se nově nabytého území ujal v roce 1384. Už koncem února 1385 zavítal na Krnovsko ze svých blízkých rodných držav znovu. Svědectvím o výkonu jeho vlády v zemi je listina z 27. února 1385, vystavená v přítomnosti četných šlechtických předáků, kteří se sjeli na jeho dvůr.[11]

Zdá se však, že vévoda Vladislav ponejvíce využíval Krnovsko jako zdroj příjmů a jako mocenskou základnu k boji proti svým odpůrcům, mezi něž asi krátce po zisku Krnovska zařadil také Jana II. Opavsko-Ratibořského.[12] Vladislav se totiž velmi angažoval ve spletitém sporu kolem obsazení polského trůnu, uvolněného smrtí krále Ludvíka Uherského. To jej do jisté míry sblížilo s moravským markrabím Joštem, který se nejméně od roku 1383 snažil realizovat své domnělé nároky na Opavsko,[13] a to na úkor Přemka I. Opavského. Ratibořský vévoda naproti tomu patrně již v této době sympatizoval s mladším moravským markrabím Prokopem[14], což jej přirozeně stavělo do opozice vůči Joštovi. Střet, který vzápětí mezi Janem II. na jedné a Vladislavem Opolským na druhé straně vzplanul, se zvrhl v drobnou válku na moravsko-slezském pomezí, do níž se jako starý rival Janova otce nechal nepřímo vtáhnout i opavský vévoda Mikuláš III.

Vladislav si zřejmě zjednal pomoc vlivného opavského pána Bernarda z Vikštejna, hlubčického zemského sudího Mikuláše Bulače z Dolních Životic a pánů Jindřicha a Mikuláše z Valdova z Niska, s nimiž jako vládce na Prudnicku byl v těsných vztazích. Dále pověřil některé své nové poddané z Krnovska, z nichž známe Jana Lankuše, Konráda ze Schelndorfu a nejmenovaného člověka z Neplachovic, zapojením do akcí. Skupina, mající zázemí v hradě **Cvilíně** a neplachovické tvrzi, začala drancovat Ratibořsko.[15] Spor však zanedlouho utichl, aniž bychom tušili jak a je možné se domnívat, že se tak stalo ve volných souvislostech se změnou

ač tomu následující vývoj událostí i svědectví samého Vladislava Opolského nepřitaká. G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer,* s. 216, položil operaci před 27. 2. 1385 a rozpačitě hovořil o prodeji nebo zástavě. Do literatury však vnesl chybné mínění, že Bruntálsko nebylo součástí držav, kterých nabyl Vladislav Opolský. V. PRASEK, *Historická topografie země Opavské A-K,* Vlastivěda slezská II/I, Opava 1890, s. 495, vřadil ztrátu Krnovska do doby po smrti Jana I. a před 27. 2. 1385, přičemž mylně usoudil, že Bruntálsko si Jan II. ponechal. J. KAPRAS, *O státoprávních poměrech Opavska,* s. 43-44 a pozn. 7 s edicí stvrzovací listiny krále Václava IV., kterou položil k 23. 3. 1385, vročil prodej Krnovska do let 1384 - 1385, o Bruntálsku tvrdil, že si je Jan II. podržel společně s bratrem Mikulášem. V. BLUCHA, *Historie města Krnova,* Krnov 1969, s. 14, označil rovněž dobu odstoupení Krnovska Janem II. neurčitě - po smrti Jana I. F. CHOCHOLATÝ, *Genealogie,* s. 148-149, č. 20, položil akci do let 1384 - 1385, charakterizoval ji jako dlužní zástavu a tvrdil, že Bruntálsko Jan postoupil svému mladšímu bratru Mikulášovi. Zjevně nedopatřením přitom mluvil o faktickém rozdělení Hlubčicka. V. ŠTĚPÁN, *Hrad Šostýn,* s. 3 a pozn. 8, mínil, že Vladislav Opolský získal Krnovsko před 27. 2. 1385 a brzy poté (TÝŽ, *Die Beziehungen,* s. 53-54) kladl zisk Krnovska Vladislavem do doby po 1383 a před 1385, přičemž rovněž uvedl, že Bruntálsko podržel Jan II. Stejně se vyjádřil i v roce 1994 (V. ŠTĚPÁN, *Vražda čtyř členů královské rady na Karlštejně roku 1397,* ČČH 92, 1994, s. 28).

[11] Konfirmace práv a privilegií města Krnova, f. 11a-14a; D. PRIX, *Páni z Krnova,* s. 54, příloha II.

[12] V. ŠTĚPÁN, *Hrad Šostýn,* s. 3-4 a TÝŽ, *Die Beziehungen,* s. 52-54, velmi správně viděl pozadí těchto sporů v propletených vztazích mezi Vladislavem Opolským, moravskými markrabími Joštem a Prokopem, Zikmundem Lucemburským a polskou šlechtickou skupinou, která na uprázdněný polský trůn prosazovala rakouského vévodu Viléma, zasnoubeného s dědičkou Polska, princeznou Hedvikou.

[13] K Joštově snaze scelit vládu nad Moravou, jejíž původní součástí bylo jak olomoucké biskupství, tak opavské vévodství, dobře J. VÁLKA, *Dějiny Moravy 1,* s. 103-110, kterému však podobné vměšování, které se Jošt snažil praktikovat proti olomouckému biskupství, v případě Opavska zřejmě uniklo; alespoň se o tom nezmiňuje.

[14] Např. J. KAPRAS, *O státoprávních poměrech Opavska,* s. 45, soudil, že Jan II. přešel na stranu markrabího Prokopa až asi v roce 1399. J. SPĚVÁČEK, *Václav IV. 1361-1419. K předpokladům husitské revoluce,* Praha 1986, s. 229, kladl navázání spojenectví mezi Prokopem a Janem II. do roku 1393. Neurčitě do mezidobí 1391 - 1393 klade Janův příklon k Prokopovi V. ŠTĚPÁN, *Vražda čtyř členů,* s. 28. Jako Prokopův stoupenec je Jan II. nesporně uveden v Prokopově návrhu příměří s Joštovou stranou, vydaném v Praze 4. 2. 1394 (CDM XII, s. 172-174, č. 178).

[15] V. ŠTĚPÁN, *Hrad Šostýn,* s. 3-4, který ovšem vpády do zemí Jana Ratibořského, o nichž mluví záznam výslechu zajatého Jana Lankuše v Krakově z července 1385, zjevně chybně vřadil už do let 1381 - 1382, kdy ještě neplachovický účastník nájezdů nemohl být Vladislavovým poddaným. Jan Lankuš byl příbuzným Bartoše Lankuše z Bližčic na panství města Krnova, jehož sestra Benigna byla před rokem 1424 provdána za bližčického rychtáře Mikuláše, doloženého zde v letech

postoje Vladislava Opolského, který v létě 1385 pod tlakem okolností rezignoval na polskou kandidaturu Viléma Habsburského a uznal polským králem Vladislava Jagella.[16]

Ratibořský Přemyslovec, snad do jisté míry i na základě nedávné špatné zkušenosti, zintenzivnil po roce 1385, kdy se jeho napjaté vztahy k Vladislavu Opolskému uklidnily, své snahy o získání Krnovska nazpět. Do problému se ovšem zapletl moravský markrabí Jošt a oba – Jan II. i Jošt – se pokusili dohodnout se s opolským vévodou. Moravský markrabí vyslal k Vladislavovi svého mluvčího Ctibora Kostku či Kočku s nabídkou odkoupení Krnovska a žádostí o schůzku na neutrální půdě v Ketři, náležející olomouckému biskupství. Souběžně s toutéž nabídkou kontaktoval Vladislava nejmenovaný vyslanec vévody Jana II., který – nyní už v součinnosti s Joštem – zval Vladislava na totéž jednání. Vladislav se skutečně do Ketře dostavil a na Janovu prosbu o vykoupení země krnovské s Bruntálem a hradem **Fürstenwalde** reagoval se zdánlivou povolností, pokud ovšem Jan zaplatí zjevně přepjatou sumu 29 000 hřiven grošů. Jan potřebnou hotovost neměl, a tak se dohodl s markrabím na pomoci.[17] Jošt navrhl, že zaplatí celou požadovanou částku. Vladislav to ocenil, ale na naléhání Janovo se nakonec uvolil vrátit ratibořskému Přemyslovci Bruntálsko, za něž opavský vévoda složil 10 950 hřiven, zatímco Jošt za splátku 11 050 hřiven získal Krnovsko.[18] Zanedlouho nato při pobytu v Krnově 28. února 1390 opolský vévoda vystavil Joštovi prodejní listinu na Krnovsko s městem, celým vikbildem, manstvími, vesnicemi, zemí a lidmi tak, jak to kdysi drželi vévodové Jan I. a Jan II. a jak to od nich nabyl vévoda Vladislav.[19]

Počátkem roku 1390 se tak na delší dobu osud Bruntálska a vlastního Krnovska rozdělil. Do rukou opavských Přemyslovců se vrátilo Bruntálsko se sídelním, správním a loveckým hradem **Fürstenwalde**. Bohatší Krnovsko však získal markrabí Jošt a více je nemínil ze svých rukou pustit. V roce 1390 se zdálo, že v zápase o Krnovsko je na delší čas rozhodnuto, a tak se Jan II. mohl od problému odpoutat a pustit do jiných akcí.

Boj o navrácení Krnovska

Zpočátku nemáme o Janových krocích na Bruntálsku žádné podrobnější zprávy. Jistě do Bruntálu zajel, dal si potvrdit věrnost tamních stavů a uspořádal podle svých potřeb správu jak hradu **Fürstenwalde**, tak celého Bruntálska. Záhy se však asi vrátil do Ratiboře, kde jej zaměstnávala řada důležitějších věcí.[20]

Nejpozději od počátku roku 1397 vidíme Jana velmi často na královském dvoře v Praze nebo v královských službách. Zdá se, že Jana k odchodu z Ratibořska ke královskému dvoru vedly především dvě racionální úvahy. Předně se mohl během uplynulých let přesvědčit, jak těžko bylo možné realizovat jeho politické, mocenské a hospodářské záměry bez opory některé z hlavních autorit ve vládnoucí lucemburské dynastii. S Joštem byla přátelská spolupráce vyloučena, Prokop se stále nedokázal prosadit adekvátně svým ambicím, Zikmund byl plně zaměstnán starostmi v Uhrách, a tak se logicky jako autoritativní záštita nabízela postava mezi Lucemburky nejvýznamnější – český a římský král Václav IV. Dále Jan jistě plně chápal, že chce-li se dobrati

1414 - před 1424. Lankušova rodina pobírala počátkem 15. století plat od dvou sedláků v Jarkovicích v jejich krnovské části (srv. ZDOp I-1, s. 6, č. 20, f. 2b; s. 10, č. 69, f. 5b; ZDK I, f. 25). Konrád Schelndorf byl příbuzným Mikuláše Schelndorfa, v roce 1381 služebníka cvilínského purkrabího a pána Petra z Lobenštejna, v jehož službách byl téhož roku i Ondřej z Valdova, příbuzný niských pánů Jindřicha a Mikuláše (srv. D. PRIX, *Páni z Krnova,* s. 53, příloha I). Držitelem Neplachovic byl od roku 1374 Jaroš z Drahotuš (MSL I, s. 182-183, č. 113), zda se však vpádu účastnil přímo on, nebo někdo z jeho lidí, eventuálně zeměpanský správce vévodského dvora v Neplachovicích, není jasné.

[16] Na některé zajímavé momenty ve Vladislavově obratu upozornil V. ŠTĚPÁN, *Hrad Šostýn,* s. 4 a TÝŽ, *Die Beziehungen,* s. 54, domníváme se však, že vliv možného vydírání jednoho z nejmocnějších magnátů ve Slezsku a Polsku Vladislava Opolského, výpovědí jednoho chyceného lapky, Jana Lankuše, přeceňuje.

[17] Společný postup Jana II. s Joštem opatrně zvažoval už J. KAPRAS, *O státoprávních poměrech Opavska,* s. 45.

[18] G-M II, s. 495-496, č. 30, zpečetěná výpověď vévody Vladislava Opolského, vystavená v Nise 10. 4. 1397 (srv. též FL 12, 1932, s. 24).

[19] CDM XI, s. 511-513, č. 589; G-M II, s. 494-495, č. 29. V počtech se objevuje řada nepříliš velkých diferencí, a to jak v této listině, tak mezi oběma Vladislavovými listinami týkajícími se transakce (touto i výpovědí z 10. 4. 1397), takže je těžké říci, kolik vlastně Jošt skutečně za Krnovsko zaplatil. Vladislavem vyjádřená suma 11 200 kop je v obrysech věrohodný údaj zhruba odpovídající poměrné hodnotě pojednávaného území. Ukazuje však znovu negativní přístup Vladislavův k Janovi II., kterému podstatně menší, méně výnosné podhorské Bruntálsko s řadou zanikajících nebo zaniklých vsí prodal za jen o málo nižší sumu, tedy zjevně předraženě. Dozvukem ukončení Vladislavova panování v Krnovsku se zdá být odchod jeho krnovského kacléře Mikuláše, člena přední krnovské měšťanské rodiny Gotiskromerů, s vévodou do Opole (CDS VI, s. 17, č. 77; ke kancléři Mikulášovi srv. patrně už k 21. 4. 1384, CDS XXXIII, s. 28, č. 1; k 27. 2. 1385, D. PRIX, *Páni z Krnova,* s. 54, příloha II; k rodině Gotiskromerů LC I, s. 171, č. 287; s. 299, č. 797; s. 272; ZA Opava, Pozůstalost Johanna Spatziera, Urkundensammlung I, f. 125-126, 245-248; KR s. 142, č. 494).

[20] K Janově činnosti v Ratibořsku srv. např. k 7. 2. 1387 (CDS II, s. 224-225, č. 75c); k 1. 1. 1389 (A. WELTZEL, *Geschichte der Stadt,* s. 420).

úspěchu, musí se opírat o potřebné bohatství. Už kolaps jeho pokusu o zpětné získání Krnovska v letech 1389/1390 měl příčinu v relativní chudobě. Prakticky tedy nezbývalo než získat další zdroje službou. Jako kníže měl jedinou možnost najít „zaměstnavatele" přímo v králi, kterému zase musela přijít vhod ochota jedné z hlav starobylých Přemyslovců vstoupit do role Václavova „podřízeného", jehož postavení do jisté míry zaručovalo, že panovníkův úředník knížecího původu bude realizovat politiku podporující královské zájmy.[21]

Asi počátkem roku 1397 jej pak při královském dvoře potkáváme pravidelně a někdy tou dobou získal nejvyšší dvorský úřad královského hofmistra, zaujal jedno z předních míst ve Václavově radě a obsadil úřad královského hejtmana v Kladsku a Frankenštejnu, kde je doložen 7. června 1397.[22]

Ale s prudkostí sobě vlastní už v červnu roku 1397 se Jan se skupinou obdobně smýšlejících osob z králova okolí (Borešem starším z Rýzmburka, Bohuslavem ze Švamberka a Janem z Michalovic) rozhodl zjednat pořádek v královské radě. Dne 11. června 1397 zrána osobně v královském paláci na Karlštejně vyčetl Purkartovi Strnadovi z Janovic, Štěpánovi z Opočna, Štěpánovi z Martinic a Markoldovi z Vrutic vlastizradu a vzápětí jako prvý vlastní rukou třemi ranami mečem zabil Purkarta Strnada.[23] Zdá se však, že tlak veřejného mínění a možná i respekt, který bleskově a nemilosrdně jednající Jan II. Železný vyvolával, přiměly krále Václava k odsunutí nebezpečného Přemyslovce přímo ode dvora. Jan ztratil úřad hofmistra. Václav IV. se jej ale nezřekl a ratibořského vévodu zabezpečil už 14. července 1397 potvrzením výnosného úřadu královského hejtmana a zástavou Kladska a Frankenštejnu.[24] Dění v králově okolí se však Jan i nadále aktivně účastnil.[25]

Starosti královského hejtmana v Kladsku a Frankenštejně a zároveň péče o domovské ratibořské vévodství ale zaměstnávaly Jana Železného natolik, že jeho pobyty u královského dvora od poloviny roku 1398 řídly a opavsko-ratibořského vévodu bylo možno v údobí let 1398-1404 ponejvíce spatřit v těchto dvou slezských teritoriích.[26]

Mezitím se Jošt Lucemburský pevně uchytil na Krnovsku a rozhodně dal Janovi II. najevo, že mu jeho v nouzi odprodané území neníní vrátit. Na Krnovsku bystře rozpoznal hegemonní úlohu města Krnova, které bylo ekonomickým srdcem malého teritoria, a věnoval mu značnou pozornost ve snaze pojistit si jeho věrnost a zvýšit jeho lukrativnost z hlediska komorních příjmů. Jan II. naproti tomu držel odlehlé, malé, ale pro budoucí možnost znovunabytí Krnovska důležité Bruntálsko.

Zde se však musel vyrovnat se svým mladším bratrem Mikulášem. Ten se od doby kolem roku 1400 začal domáhat podílu na vládě v otcovském dědictví. Předmětem dělby pochopitelně nemohlo být Ratibořsko, zde měli oba bratři nedílná majetková práva pod vůdčí úlohou staršího Jana, jistě hlídaná vévodkyní-vdovou Annou. Nejasnosti však existovaly právě kolem Mikulášova podílu na Opavsku, resp. Krnovsku, kde bratři drželi jen bruntálský obvod se sídelním hradem **Fürstenwalde**. Bratrské vyrovnání se tedy muselo odehrát jen na Bruntálsku. Nejpozději koncem léta 1405 proto oba bratři pověřili komisi složenou

[21] Jakkoliv se ztotožňujeme s názorem V. Štěpána (*Vražda čtyř členů*, s. 28), že Janův příchod do Prahy a okolí krále se uskutečnil za pomoci markrabího Prokopa, přece nepovažujeme jeho obrat o Janově vyslání ke dvoru Prokopem za přiměřený. Prokop nebyl oprávněn Jana kamkoliv vysílat a Jan nejednou prokázal schopnost samostatného uvažování a jednání; nelze jej degradovat na bezduchý a povolný nástroj Prokopovy politiky.

[22] Tak byl relátorem královské listiny např. 8. 2. 1397 (I. HLAVÁČEK, *Urkunden- und Kanzleiwesen des böhmischen und römischen Königs Wenzel (IV.) 1376-1419. Ein Beitrag zur spätmittelalterlichen Diplomatik.* MGH 23, Stuttgart 1970, s. 470), kladským hejtmanem 7. 6. 1397 (V. ŠTĚPÁN, *Vražda čtyř členů*, s. 34 a pozn. 39). Přehledně F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého II*, s. 428; G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer*, s. 220; V. ŠTĚPÁN, *Vražda čtyř členů*, s. 28 a pozn. 18 (zde ovšem Štěpán nedopatřením v odkazu na prameny uvádí Biermannovo křestní jméno Gustav namísto správného Gottlieb).

[23] Ke karštejnským vraždám a Janově úloze srv. přehledně např. F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého II*, s. 428, který připomněl nenávistnou nadávku „Mistr Hanuš", kterou české prostředí za vraždu Janovi přisoudilo; G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer*, s. 220; J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 273-275, jenž poutavě ve zkratce vykreslil Janovu osobnost, položil důraz na jeho vlastní aktivitu a reálně nastínil široké mezinárodněpolitické pozadí případu. Nově se podrobně s maximálním využitím dobových relací událostí a jejím širším pozadím zabýval V. ŠTĚPÁN, *Vražda čtyř členů*, s. 24-44, kde je výčet literatury k problému vázané. Štěpán ovšem na rozdíl od Spěváčka poněkud potlačil Janovu roli v zinscenování krvavého zákroku a ve snaze očistit markrabího Jošta za vším viděl intrikánskou ruku jeho bratra Prokopa. V protikladu k názorům F. Kopetzkeho (*Zur Geschichte*, s. 70) správně postavil Jana do role Joštova protihráče a nikoliv pomocníka. Okrajově též I. HLAVÁČEK, *K organizaci státního správního systému Václava IV. Dvě studie o jeho itineráři a radě*, Praha 1991, s. 110.

[24] CDS VI, s. 20, č. 83.

[25] I. HLAVÁČEK, *Urkunden- und Kanzleiwesen*, s. 465 a 470.

[26] Tak jsou Janovy pobyty v Kladsku doloženy např. 13. 3. 1404 (SÚA Praha, ŘM Listiny, sign. Jo LIX Kl 22, č. 2911), ve Frankenštejně např. 11. 8. 1398 (CDS X, s. 245-246, č. CCXCII); 2. 12. 1398 (SÚA Praha, ŘM Listiny, sign. Jo LIX Kl 20, č. 2909); a spadají sem zřejmě i doklady bez výslovně uvedeného místa vydání (srv. k 20. 11. 1400, SÚA Praha, ŘM Listiny, sign. Jo II Dz 25, č. 114; k 28. 5. 1403, CDS X, s. 253-254, č. CCCII).

z jejich předního ratibořského mana, Jana Falcnera z Moštěnic bruntálského faráře Jakuba Grella a z bruntálské městské rady doplněné městským fojtem Mikulášem Milottendorferem rozpočítáním výnosů celého distriktu a navržením dělicího klíče. Vévodové dali komisi rámcový pokyn, aby se přidržela postupu vypracovaného při dělení Opavska mezi Janovým otcem a strýci z let 1367 a 1377. Koncem září komise práci ukončila a 1. října 1405 vystavila dílčí listinu,[27] podle které si bratři rozdělili bruntálský obvod i samotné město z hlediska výnosů na přibližně rovnocenné poloviny. V jejich společné držbě měly zůstat komorní příjmy z městských řeznických a pekařských krámů, dávky z mýtní stanice v Bruntále a cla, která tu byla vybírána již od 13. století, patronát městského kostela v Bruntále a oltářní podací v kostele ve Starém Městě. Společná měla být starost o stavební údržbu městských hradeb a plotů (patrně parkánu nebo valů), silnic a stezek. Pokud by některý z vévodů chtěl vystavět nový mlýn, mělo se tak stát jedině po dohodě obou bratří.

Rozsáhlá pasáž byla věnována společné držbě sídelního hradu **Fürstenwalde** a velké louky pod hradním kopcem, položené poblíž výrobních zařízení u městečka Gesenku,[28] která byla příslušenstvím hradu. Na údržbu a opravy hradu, jež neměl jeden z bratří činit bez souhlasu druhého, bylo určeno dřevo z komorních lesů. Pokud by byl hrad zastaven spolehlivému urozenému muži, měla se zástavní suma rozdělit mezi vévody rovným dílem. Počítalo se, že se v držbě hradu mohou bratři střídat, a bylo stanoveno, že momentálnímu uživateli má druhý poskytnout roční příspěvek 26 hřiven grošů z komorních příjmů na provoz a údržbu a že posádku má v takovém případě tvořit osm věrných a ostražitých lidí.

Z listiny vyplývá, že na Bruntálsku byl vzdálený horský hrad **Fürstenwalde** považován za jedinou zemskou pevnost a že tedy další z hradů zde (**Freudenštejn**) již dávno nefungoval a menší tvrze nebo hrádky na panství (např. u Malé Štáhle a Kočova) nehrály z hlediska případné obrany území v očích vévodů podstatnou roli. Přes odlehlou polohu nad vstupem zemské a obchodní cesty na Bruntálsko u Gesenku, tvořil **Fürstenwalde** v kombinaci s hradbami města Bruntálu zřejmě tvořil dostatečnou záštitu distriktu a oblast chránil spolehlivě.

Celým dělením Bruntálska tak Jan II. vyřešil bratrovy nároky na dědictví a vládu, nechal jej spravovat polovinu bruntálského obvodu a snad i užívat sídelního hradu. Sám se stáhl do Ratiboře, kde jej pak vidíme spořádaně vládnout zemi.[29]

Začátek roku 1411 přinesl Janovi II. Železnému toužebně očekávanou změnu. Už od roku 1403 se vnitropolitická situace v zemích Koruny české postupně stabilizovala a král Václav IV. upevnil své postavení. Po Prokopově smrti v roce 1405 Janovi zůstávalo trnem v oku Joštovo vlastnictví Krnovska a Joštovy pokusy o vytlačení opavského vévody z Kladska a Frankenštejnu.[30] Jošt se na Krnovsku pevně usadil a území spravoval jemu zcela oddaný, spolehlivý a schopný hejtman Jan Kuchenmeister. Jošt navíc dědičně

---

[27] CDS II, s. 48-50, č. 49; J. THANNABAUR, *Die Freudenthaler Teilungsurkunde vom 1. Oktober 1405*, FL 5, 1925, s. 1-6 a 9-12, kde je ovšem řada drobných nepřesností nebo omylů. G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer*, s. 221.

[28] CDS II, s. 48-50, č. 49. Úsek listiny: „*...vnd czu dem selben haws sal nicht me gehören wen dy grosse wise vnder dem berge czu nehest dem Gesenck wert gelegen...*", je zřejmě třeba číst v posledních třech slovech „*...dem Gesenck werc gelegen...*". Vzhledem ke skutečnosti, že součástí Janova údělu na Bruntálsku byla Suchá Rudná s hamrem („*...vnd Dornseyfen mit dem Smydwerk...*"), má úvaha o hamru nebo těžebním díle také u Gesenku, který připadl vévodovi Mikuláši, své logické opodstatnění.

[29] Tak 16. 11. 1407 při návštěvě Rybniku schválil postoupení ročního platu Václavem, jeho hejtmanem v Pštině, cisterciáckému klášteru v Rudách u Ratiboře (CDS II, s. 51, č. 50); 18. 11. 1408 v Ratiboři potvrdil dohodu rudského opata se Štěpánem Krabicí o rybník na říčce Grabowna (CDS II, s. 51-52, č. 51); 4. 12. 1408 opět v Ratiboři postoupil Jan II. rychtu ve Staré Vsi u Pštiny Jakubu Wornichenovi (LT I-2, č. 125); 22. 11. 1409 v Rybniku svolil k prodeji statku sester Veroniky Wojnarové a Markéty z Bzí (LT I-2, č. 128); srv. též prohlášení ratibořské zemské šlechty a soudce Beneše ve věci rozhraničení pozemků u vsí Žitné a Marklovic, učiněné v Žárech (CDS VI, s. 34-35, č. 135b), nebo výnos ratibořského zemského soudu z 19. 9. 1415 v Janův prospěch v jeho sporu s rytířem Cetrisem o Pšov u Rybnika (CDS VI, s. 35, č. 136). V roce 1410 si u papežské kurie vyžádal převedení patronátního práva k městskému kostelu v Ratiboři, které jeho otec postoupil Janově matce Anně Hlohovské, zpět na sebe, což kurie schválila a 24. 7. 1410 vyzvala pražského arcibiskupa, aby restituci provedl (ASP 1, s. 328-329, č. 490). Dále např. k 6. 2. 1413, kdy Jan posílil příjmy jednoho z ratibořských kanonikátů platem 5 hřiven grošů z komorní vsi Čisovic (A. WELTZEL, *Geschichte der Stadt*, s. 420); k 20. 5. 1413, kdy dotoval nově založenou pátou kanovnickou prebendu v Ratiboři dílem vsi Studené a platem ze své části vsi Rudniku (A. WELTZEL, *Geschichte der Stadt*, s. 421; TÝŽ, *Geschichte des Ratiborer Archipresbyteriats*, s. 450). Rudnik už před rokem 1413 postoupil v manství Pavlovi z Lobenštejna a Červenčic (TAMTÉŽ, s. 450) a roku 1414 potvrdil dotaci tzv. kozelské kaple ve vratislavské katedrále výnosy právě z Rudniku (TAMTÉŽ, s. 450). Ještě v roce 1413 založil vévoda sedmý kanonikát a zajistil jej platem 11 hřiven grošů ročně (A. WELTZEL, *Geschichte der Stadt*, s. 421). V prosinci 1413 pak odsouhlasil založení osmé kanovnické prebendy a současně navrhl biskupovi přenesení kolegiáty z hradu k městskému kostelu (A. WELTZEL, *Geschichte der Stadt*, s. 421). V roce 1416 potvrdil zřízení dalšího kanonikátu (A. WELTZEL, *Geschichte der Stadt*, s. 422); 26. 11. 1416 požádal biskupa o souhlas s translací kapituly se dvěma preláty a 10 kanonikáty (A. WELTZEL, *Geschichte der Stadt*, s. 422-427) a 20. 12. 1416 se zasadil o uvedení do provozu jedenáctého kanovnického místa (A. WELTZEL, *Geschichte der Stadt*, s. 422).

[30] Jako Prokopův dědic a nástupce si nechal Jošt od krále Václava potvrdit převod práva na vykoupení zástavy Kladska

zastavil Kuchenmeistrovi a jeho bratru Čáslavovi za půjčku 1 000 kop grošů hejtmanský úřad. Protože důchody úřadu nedosahovaly potřebného výnosu (cca 100 kop grošů ročně), připsal mu zbývající sumu do výše smluvně dohodnutých splátek na části komorních příjmů také z města Krnova a z celého obvodu.[31] Joštovo postavení jak na Krnovsku, tak v celém českém království, upevněné ještě Joštovým zvolením na trůn římských králů 1. října 1410, se zhroutilo jeho smrtí v Brně dne 18. ledna 1411.

Kdy se tuto jistě potěšující zprávu opavsko-ratibořský vévoda dozvěděl, není zcela jisté. Ač můžeme soudit, že poměrně brzy, v několika málo dnech, nevíme, jak se v dané situaci zachoval, tj. zda čekal, že král Václav IV. mu nabídne odúmrtí získané Krnovsko sám, nebo zda jej osobně či svými posly kontaktoval a požádal o sdělení podmínek, za kterých by rodnou zemi mohl získat nazpět. Rozhodně však neuspěl. Václav IV. si ponechal Krnovsko a jako nový moravský markrabí vstoupil do šlépějí Joštova ideálu jednotné původní Moravy. Přece však nemohl příslušnost Krnovska k Opavsku ani své starší uznání jednotnosti Opavska z roku 1404 zcela hodit za hlavu. Ponechal tedy v úřadě zemského hejtmana osvědčeného Jana Kuchenmeistra. Tím se zároveň zbavil nevítané povinnosti vyplatit jeho rodině zástavní sumu 1 000 kop grošů. Drobné území, oddělené roku 1377 od Opavska a od roku 1390 zmenšené o Bruntálsko, se tak v roce 1411 dostalo v rámci zemí Koruny české pod přímou svrchovanost českého krále. Jan II. Opavsko-Ratibořský situaci v Krnovsku jistě nesl s nelibostí, proti svému králi se však nemínil vzpouzet a trpělivě čekal dál na svou příležitost. Věnoval se tedy stále více velké politice.[32]

V letech 1410-1415 vévoda Jan II. patrně se vzrůstající nechutí sledoval rozmach radikálního husitství v českých zemích. Své přísně katolické smýšlení[33] dal najevo roku 1416 přenesením, rozšířením a novým uspořádáním ratibořské kapituly.[34] Ve své zemi vládl železnou rukou a relativně v poklidu.[35] Závažnější změny nastaly až v polovině roku 1419. Propukly husitské bouře a dne 16. srpna 1419 zemřel na Novém Hrádku u Kunratic podivínský a vrtkavý český král Václav IV. Jeho nástupcem se stal poslední žijící Lucemburk, římský a uherský král Zikmund.[36] Ten také automaticky převzal svrchovanost na Krnovsku. Jan jistě s napětím sledoval, jak se zde situace vyvine.

Zikmund ale výměnou za již dříve v sumě 40 000 zlatých zastavený Trenčín postoupil 23. dubna 1421 Krnovsko slezskému vévodovi Ludvíkovi Břežskému.[37] Vévoda Jan II. z toho správně vydedukoval, že Zikmundovi na Krnovsku příliš nezáleží. Intenzivně proto vyjednával jak se Zikmundem, tak zřejmě i s Ludvíkem Břežským a dosáhl toho, že v létě 1421 král svolil, aby se Krnovska ujal.[38] Jan Zikmundovi nabídl, že Krnovsko vyplatí od Ludvíka Břežského a krále tím zbaví finančních závazků. Skutečně pak před 18. zářím 1421 Ludvíkovi poskytl první splátku ve výši asi 2 500 kop grošů a uvázal se v držení dávno ztracené části domovského Opavska.[39]

---

a Frankenštejnu dne 21. 12. 1405 (CDM XIII, s. 429-430, č. 390). O širších souvislostech J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 362 a nově J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 300, který však dokument přecenil a nevzal v úvahu, že zatímco Joštova skutečná vláda v Kladsku a Frankenštejně není žádným dalším dokumentem doložena, Jan II. zde pravidelně vykonával správní činnost jako královský hejtman.

[31] CDM XIII, s. 537, č. 500.

[32] Srv. např. k 9. 2. 1412 jeho účast na urovnání vztahů opolských a olešnických vévodů (CDS VI, s. 31, č. 127).

[33] Papežská kurie jeho rigorózně katolický postoj dobře znala, a proto mu 1. 4. 1419, kdy už českými zeměmi dlouho zmítal náboženský kvas, poskytla výsadu, aby Janovi i jeho manželce Heleně mohly být slouženy mše i v lokalitách postihnutých interdikty (MVB VII-1, s. 184, č. 412). Zajímavým dokladem Janovy péče jak o Bruntálsko, tak o podporu církve, byla přestavba a následná výmalba kostela ve Starém Městě u Bruntálu, ukončená roku 1419 žádostí ke kurii o poskytnutí odpustků zbožným návštěvníkům farního kostela v Bruntále (srv. MVB VII-1, s. 184, č. 412).

[34] Podrobně s četnými doklady A. WELTZEL, *Geschichte der Stadt*, s. 88 a 335-338. Papež Martin V. schválil translaci kapituly 27. 6. 1425 (MVB VII-2, s. 566, č. 1410). Srv. též kuriální mandát opatovi z Rud z 16. 5. 1426 (MVB VII-2, s. 622, č. 1576).

[35] Srv. např. jeho pokus o nápravu poměrů v mincování v Ratibořsku, obrážející se nepřímo v listu vratislavské městské radě z 12. 9. 1417 (CDS XXIII, s. 6, č. 106A; též list ratibořské městské rady v téže věci, CDS XXIII, s. 6, č. 106B), kterým se vévoda i město Ratiboř bránili proti nařčení z neoprávněné ražby vratislavských haléřů (L. JÜNGST, *Das Münzwesen von Ratibor*, Der Oberschlesier 19, 1937, s. 258-260; F. PAPOUŠEK, *Neznámé ratibořské haléře z krakovského nálezu (1936)*, ČSM-B VI, 1957, s. 100-104).

[36] K zprvu vcelku hladkému převzetí vlády Zikmundem v roce 1419 srv. výstižně a přehledně F. KAVKA, *Poslední Lucemburk*, s. 23-31.

[37] A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 163, č. 1170. Se záměrem zastavit Krnovsko asi souvisel také Zikmundův pokyn, aby město Olomouc za krále konečně vyplatilo zástavu ve výši 1 000 kop grošů dosavadnímu krnovskému a zastupujícímu svídnicko-javorskému hejtmanovi Janu Kuchenmeistrovi. Srv. králův závazek z 23. 4. 1421 městu Olomouci 1 000 kop vrátit do 29. 9. 1422 (AČ VII, E. XI., s. 603-604, č. 98) a též list městské rady olomoucké z roku 1443 (G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer*, s. 222, pozn. 3). Ke Kuchenmeistrově svídnicko-javorskému hejtmanství srv. k 29. 1. 1414 (SÚA Praha, ŘM Jo I Strzeg 32, č. 33).

[38] A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 118, č. 827, f. 11 - nedatovaný záznam o postoupení města a hradu „*Gagersdorf*" se vším příslušenstvím v léno, který editor položil do roku „asi 1421" až do doby před březen 1422.

[39] Dne 18. 9. 1421 na sněmu slezských stavů v Grotkově, jehož se Jan II. účastnil, bylo rozhodnuto, že na obranu katolických

Jedním z jeho prvých kroků bylo obsazení zemských hradů spolehlivými purkrabími a v souvislosti s tím konfiskace hradu **Vartnova** jeho majiteli Štěpánovi mladšímu z Vartnova. Už 6. března 1422 je na Vartnově doložen hejtman Ondřej Šternov ze Životic, bezpochyby Janův loajální úředník.[40]

Jan II. Železný ocenil Zikmundův vstřícný přístup a v prvé dekádě září 1421 mu ho oplatil zorganizováním zajetí husitského poselstva k polskému králi a jeho odesláním do Zikmundových rukou do Brna krátce po 23. září 1421.[41] Zikmund zato slíbil Janovi ochranu před důsledky tohoto činu a 5. nebo 9. října 1421 z Trenčína vyzval město Vratislav, aby zbrojilo a v případě potřeby přispěchalo na pomoc Janovi II.[42] Toho však nakonec nebylo zapotřebí, neboť spor přes halasné výhružky ze strany husitů, Polska i Litvy vyzněl do ztracena.

Návrat Krnovska mezi državy vévody Jana II. však bylo třeba dořešit i po stránce formálně právní. Jan II. proto v polovině března 1422 odjel z Ratiboře,[43] vyhledal krále Zikmunda na východní Moravě a 15. března 1422 mu v Kroměříži složil přísahu věrnosti z držby Krnovska a přijal od Zikmunda udělení této části přemyslovského rodového dědictví, totiž hradu a města Krnova s příslušným územím, v léno.[44] Události husitských válek, organizace obrany proti možnému vpádu kališníků do Slezska a slezská politika zaměstnávala v roce 1422 Jana natolik, že se nemohl věnovat správě nově nabyté země[45] a reprezentace krnovské městské rady jej nakonec zastihla 13. září 1422 ve slezském Falkenberku. Jan zde vyhověl její žádosti a po slibu věrnosti potvrdil městu jeho starší výsady.[46] Přislíbil brzkou návštěvu Krnova[47] a skutečně sem 20. září 1422 zavítal. Ve městě nebo na svém městském hradě přijal hold stavů a šlechtické obci rovněž potvrdil její starší svobody

---

území proti husitům posílí posádku v Krnově 50 jezdci (C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier*, s. 56-57).

[40] (LB II-2, s. 316, f. 81). Je možné, že se nejednalo o klasickou zeměpanskou konfiskaci bez náhrady, ale o zábor, po kterém následovalo vyplacení odstupného, ovšem neadekvátního dobové tržní hodnotě hradu a panství.

[41] K epizodě, která tolik pobouřila smýšlení kališníků v Čechách i polskou stranu, srv. F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého III*, s. 259; A. WELTZEL, *Geschichte der Stadt*, s. 88-89; F. KOPETZKY, *Die Gefangnahme der hussitischen Gesandten in Ratibor 1421*, ZGS IX, 1869, s. 209-217; C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier*, s. 61-65; G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer*, s. 221-222; V. SLADKÝ, *Opavsko za válek husitských*, s. 17 a pozn. 39; J. MIKULKA, *Husitské revoluční hnutí a Polsko*, in: Češi a Poláci v minulosti 1, Praha 1964, s. 119-199; T. WÜNSCH, *Mittelalterliches Krisenmanagement im Widerstreit von Politik und Region: Oberschlesische Städte in der Hussitenzeit*, in: Stadtgeschichte Oberschlesiens. Studien zur städtischen Entwicklung und Kultur einer ostmitteleuropäischen Region vom Mittelalter bis zum Vorabend der Industrialisierung, Berlin 1995, s. 175-176.

[42] C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier*, s. 64; G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer*, s. 222.

[43] Zdá se, že Jan II. zprvu asi vyčkával, zda se uskuteční schůzka krále Zikmunda se zástupci města Vratislavi a vůdci slezských stavů, kterou Lucemburk dopisem z 1. 2. 1422 svolal už na 9. 2. 1422 do Bílé Vody (C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkampfe der Schlesier*, s. 66 a pozn. 1. Lokalita je stěží určitelná, pro krátkost termínu bezpochyby měla ležet někde na půli cesty mezi Moravou, kde se Zikmund zdržoval, a Vratislaví. C. Grünhagen ji zařadil na Opavsko, tam se však žádné podobné místo nevyskytuje. Jen zcela hypoteticky by se dalo myslit na Bílou Vodu u Pačkova, dnes na Jesenicku, na území vratislavských biskupů. Jinou alternativu úvah o lokalitě představuje snad méně než hypotéza, totiž úvaha, že písař se spletl a mělo jít o Bílý Kostelec – tedy buď město Hranice na Moravě nebo dokonce Kostelec u Krnova či stejnojmennou ves ve Střelínsku. Chybí však jakékoliv indicie naznačující, proč by se měl Zikmund trmácet do bezvýznamných osad v jesenickém podhůří). Schůzka se však neuskutečnila. Ještě 28. 2. 1422 se zdržoval vévoda Jan II. v Ratibořsku (A. WELTZEL, *Geschichte der Stadt*, s. 336).

[44] ZA Opava, SSA Listiny, sign. B XXI-2, č. 418; G-M II, s. 502-503, č. 37; A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 118, č. 827. G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer*, s. 222.

[45] Dne 6. 5. 1422 byl Jan v Ratiboři, nebo si to alespoň myslel vévoda Přemek Opavský a jeho okolí. Do Ratiboře totiž toho dne poslal Přemek Pavla Stoše z Posutic, Žibřida z Bobolusk a opavské měšťany Pavla Krále a Pavla Gundila s vypovězením nástupnické smlouvy obou linií opavských Přemyslovců. Zda však poselstvo zastihlo v Ratiboři vévodu, není jasné. Poslové totiž výpovědní listinu Přemkovu odevzdali na ratibořské radnici, jak dokládá zápis do městské knihy, který vévoda Přemek přikázal učinit městské radě opavské, tehdy zastoupené Hansem Stegerssem, Klozem z Hradiště, Simonem Haumeistrem, Erasmem Hozingerem a Mikulášem Scherzem (CHF f. 30-30a). Nejpozději 11. - 12. 5. 1422 se chystal jistě na stavovský sněm do Nisy, svolaný biskupem Konrádem Vratislavským, a už 7. 6. 1422 byl vévoda Jan II. asi v Břehu na sjezdu slezských stavů, kde byla potvrzena a prodloužena loňská grotkovská ujednání o obraně Slezska a posádce 50 jezdců v Krnově (C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier*, s. 68). Dne 27. 7. 1422 pobýval v Ratiboři, kde daroval rybník rychtáři v Lendzinách (LT I-2, č. 150).

[46] Konfirmace práv a privilegií města Krnova, f. 34-36; Jan zde nové nabytí teritoria zdůraznil svým titulem „z boží milosti vévoda Opavy, Ratiboře a pán Krnova".

[47] Ve Slezsku ještě 14. 9. 1422 stihl potvrdit prodej Bohumína s hradem a panstvím Bělíkovi z Kornic za 900 hřiven grošů (A. WELTZEL, *Geschichte des Ratiborer Archipresbyteriats*, s. 550). Bohumín se mu vrátil po smrti jeho sestry Markéty (skonala už před rokem 1410) a vyrovnání pohledávek se švagrem Bolkem Těšínským se uskutečnilo někdy kolem roku 1420.

a zvyklosti.[48] Opavsko-ratibořský Přemyslovec si mohl s uspokojením oddechnout. Jeho 38 let trvající zápas o získání zbytku otcovského dědictví na Opavsku, nepřetržitě, tu intenzivněji, jindy pasivněji vedený, skončil vítězstvím, byť se tak stalo až na sklonku jeho života.[49]

Janovo postavení mezi opavskými Přemyslovci bylo z hlediska rozsahu držav výsadní. Vládl Ratibořskem a především bohatou Ratiboří. K Ratibořsku náležel dále obvod s městem Rybnikem, žárský vikbild s ekonomicky prosperujícím městem Žáry, město Vladislav s příslušným distriktem a Pština s rozlehlým zázemím s městečky Sosnišovice, Běrun, Mikolov a snad i Myslovice.[50] Držel Bruntálsko s městečkem Gesenkem a nyní i Krnovsko s výnosným, hospodářsky dobře privilegovaným Krnovem a městem Horním Benešovem a vrchními právy nad městečky Bavorovem a snad i Sudicemi, lze-li je ovšem již v této době považovat za městečko, což není nesporné. Ze zemských pevností se v jeho rukou nacházel především sídelní ratibořský hrad na Ostrohu. Dále městské hrady v Rybniku a Pštině, na Bruntálsku hrad **Fürstenwalde** a na Krnovsku **městský hrad v Krnově** a hrad **Vartnov**. Byl lenním seniorem řady dalších hradů a tvrzí, v prvé řadě bohumínského hradu Barutswerde, **Heraltic** a **Zátora** na Krnovsku, dále např. tvrzí v Tvorkově, Pelhřimovicích, patrně Kočově, Pilchovicích nebo Křižovicích, johanitské komendy v Makově a lesk i praktickou hodnotu jeho zemí zvyšoval bohatý a výstavný cisterciácký klášter v Rudách u Ratiboře, který spolu s lokálně velmi významnou ratibořskou kapitulou zajišťoval vévodovi ideologickou oporu jeho výrazně antiutrakvistického postoje. Hrady i opevněná města mu tvořily mocenskou oporu a srdnatý vévoda Jan II. se nemusel husitů příliš bát a také nebál.

Ve válkách s husity a v době bezvládí

Poslední léta života trávil ratibořský vévoda především ve svých zemích. Ještě v červnu 1424 byl svědkem prvého opravdu vážného střetu se spojenci husitů na svém teritoriu, když jeho územím překvapivě rychle protáhl Zikmund Korybut, který s 1 500 jezdci spěchal na pomoc českým kališníkům. Korybut se během tažení pokusil vytvořit na moravsko-slezském pomezí vlastní opěrný bod a obsadil město olomouckého biskupa Osoblahu. Tady jej však dostihli manové Jana II. a v bojích přiměli k opuštění Osoblahy a kvapnému odchodu do Čech.[51] Patrně touž cestou přes Osvětim, Ratiboř, Opavu a Krnov se v Korybutových stopách prohnalo i polské vojsko, které vyslal na pomoc Moravě král Vladislav.[52] Koncem června tak nebezpečí odeznělo bez vážnějších ztrát a vévoda Jan II. mohl být spokojen, přinejmenším se statečností svých vazalů. Hrdost jej však nehřála dlouho. Už 12. srpna 1424 vévoda Jan II., pro svou tvrdost, moc i odvahu zvaný Železný, zemřel.[53]

Protože v době otcovy smrti bylo staršímu z jeho synů Mikulášovi (V.) teprve 15 let a mladší Václav byl ještě dítětem a protože jejich otec, dobře pamětliv rodové tradice i zkušeností z mládí, bezpochyby před smrtí přikázal, aby se

[48] ZA Opava, SSA Listiny, sign. A VI-7, č. 419; G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer,* s. 222 a pozn. 4.

[49] Srv. podobnou charakteristiku u G. Biermanna (*Geschichte der Herzogthümer,* s. 222).

[50] K městům a městečkám v Ratibořsku přehledně, byť s některými nepřesnostmi, J. HORWAT, *Formowanie się miast księstwa opolsko-raciborskiego do połowy XIV. w.* Gliwice 1996. Pro novodobé okresy Ratiboř a Rybnik srv. též W. KUHN, *Die Siedlungsentwicklung im Kreise Ratibor,* in: Neue Beiträge zur schlesischen Siedlungsgeschichte. QDSG 23, Sigmaringen 1984, s. 134-152 a TÝŽ, *Die Besiedlung des Rybniker Kreisgebietes,* tamtéž s. 153-165. V uvedených pracích i soupis a pokus o kritické vyrovnání se starší literaturou.

[51] F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého III,* s. 353; C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier,* s. 89; G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer,* s. 190-191; V. SLADKÝ, *Opavsko za válek husitských,* s. 22. Ke Korybutově úloze též J. GOLL, *Sigmund und Polen 1420-1436,* MIÖG 15, 1894, s. 441-478; 16, 1895, s. 222-275.

[52] KR s. 126-127, č. 455, pozn. 1. Srv. též J. MIKULKA, *Husitské revoluční hnutí,* s. 119-199.

[53] K datu vévodovy smrti a místu pohřbu DŁUGOSZ XI, s. 239, který si jej ovšem spojil s jeho otcem a udělal z něj v nekrologu syna Mikuláše II. Opavského a navíc jej nechal skonat chybně už roku 1419; dále např. správně A. WELTZEL, *Geschichte der Stadt,* s. 89, opíraje se o spolehlivou ratibořskou kroniku; chybně F. KOPETZKY, *Zur Geschichte,* rodopisná tabule a s. 73, který položil Janovu smrt do roku 1423; G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer,* s. 222-223 a pozn. 1, který nedopatřením při upozornění na Długoszův omyl ve vročení tvrdil, že Długosz uvádí denní datum smrti 21. 8., ač polský kronikář má správně 12. 8. Zajímavé je Biermannovo upozornění na listinu vévody Jana II. z 25. 5. 1425, týkající se krčmy v Březnici (s odkazem na opis v Lorenzově knize privilegií ve vratislavském státním archivu, sign. D 338, f. 91, kterou se nepodařilo zkontrolovat). S ohledem na dochování dokumentu v opise se bezpochyby jedná o chybu v ročním datu při přepisu. Do doby podrobného průzkumu však nelze říci, zda se jedná o záměnu s rokem 1405 nebo 1415, či 1420 - 1424. Ostatně Biermann sám uvádí na téže stránce (TAMTÉŽ, s. 222) z téhož dne 25. 5. 1425 veřejnoprávní pořízení jen vévodkyně-vdovy Heleny se starším synem. Z ostatní běžné genealogické literatury srv. H. GROTEFEND, *Stammtafeln,* tab. XII; K. WUTKE, *Stamm- und Übersichtstafeln,* tab. VIII; F. CHOCHOLATÝ, *Genealogie,* s. 148-149, č. 20; J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.,* s. 700 a 712, který si ovšem z neznámých důvodů nebyl jist denním a měsíčním datem Janovy smrti. T. KREJČÍK, *Přemyslovci opavští,* s. 105, č. 20. Na vévodovu smrt reaguje zřejmě také vágní vyjádření papežské kurie z 1. 1. 1425, týkající se obsazení proboštství v Ratiboři. Protože v Římě sice už věděli, že vévoda zemřel, ale neměli přesných zpráv, kdo na

samostatné vlády Mikuláš ujal až v okamžiku, kdy dospěje také mladší bratr, vykonávala regentskou vládu po synově boku jeho matka, vévodkyně-vdova Helena Korybutovna. Ta rozhodně nepodceňovala husitské nebezpečí[54] a snažila se proti ohrožení svých zemí aktivně bojovat. Nevíme sice, zda odpověděla kladně na žádost vévody Přemka Opavského o pomoc při jeho zamýšleném, avšak nezdarem ukončeném pokusu o znovudobytí Oder, které začátkem roku 1427 obsadili kališníci vedení Janem Tovačovským z Cimburka.[55] Bezesporu se však její branné síly podílely na úspěšné obraně obležené Opavy počátkem března 1428.[56] Snad právě radikálnímu zásahu zde pak Ratibořsko i Krnovsko vděčilo za to, že se mu kališníci na dalším postupu převážně vyhnuli a území ratibořských Přemyslovců nebylo děsivým vpádem zřejmě příliš poznamenáno.[57]

Právě v době eskalujících konfliktů mezi utrakvisty a katolíky na moravsko-slezském pomezí dospěl mladší ratibořský kníže Václav a po boku bratra Mikuláše V. se ujal vlády v zemi. Mikuláš již nejpozději od počátku roku 1427 vykonával suverénní vévodská práva v některých částech Krnovska. Tak 15. února 1427 v Rybniku obnovil privilegia fojtství v městě Horním Benešově.[58] Vévodkyně-vdova předala počátkem podzimu 1428 oběma synům správní kompetence a stáhla se do ústraní, ač naživu byla ještě 18. února 1447.[59]

V roce 1431, kdy se kališníci opět ukázali v těsné blízkosti Mikulášových a Václavových zemí a koncem září triumfovali u Opavy nad vévodou Přemkem, se oba mladí ratibořsko-krnovští bratři nijak podstatně neangažovali. Jistě však s nejvyšší pozorností sledovali, co bude následovat, a lze předpokládat, že jejich vojska byla v plné pohotovosti. Na radikální zásah přímo v Opavě asi neměli dostatečné síly a prostředky a patrně je jejich prastrýc Přemek I. Opavský ani nestačil požádat o pomoc. I tentokrát se však husité spokojili s pokořením Přemkovým a k další expanzi na Ratibořsko nebo Krnovsko si netroufli. Mikuláš V. s Václavem se tedy mohli alespoň v omezené míře opět soustředit na pokojnou[60] správu svého vévodství, aniž dávali najevo nějaký strach z kališníků.[61]

Teprve rok 1433 znamenal v životě ratibořských Přemyslovců opravdu vážné husitské ohrožení. Po zpustošení Kozelska v roce 1430 a pacifikaci vévody Přemka I. v roce 1431 představoval Mikuláš V. posledního hornoslezského odpůrce kališníků, na něhož se doposud nesnesla v plné síle pohroma husitských polních obcí. Úspěchy ve Slezsku v letech 1430 a 1431 navíc povzbudily kališnické sebevědomí k pokusu o konečné zúčtování s nepoddajným Přemyslovcem. Pro útok si zvolili velké tažení do Polska a Uher, během něhož se mínili s Mikulášem vypořádat. Kolem 22. března 1433 zaútočili na jižní hranice Ratibořska, nechráněného příměřím z roku 1431/32.[62] Ratibořsko začali pustošit, aniž by se ale pokusili dobýt pevnou Ratiboř nebo vévodský hrad na Ostrohu. Poté zdevastovanou zemi opustili a obrátili se na severozápad proti Falkenberku a dále napadli Nisko. Protože ani po tomto úderu nevylákali síly ratibořských Přemyslovců k rozhodné bitvě, obrátili se záhy nazpět k jihu, proti Ratibořsku. Podruhé během tažení obešli Ratiboř a udeřili na město Rybnik, které dobyli i s městským hradem a postoupili je do správy svému spojenci Bolkovi Opolskému.[63] V průběhu tažení opět pustošili území, kterým táhli, přičemž také vypustili na 300 rybníků a rozbořili jejich hráze. Od města

---

Ratibořsku vlastně vládne, zmínili se neurčitě o patronátu k proboštství jako příslušném vévodkyni nebo knížatům ratibořským, tj. Mikuláši a Václavovi (MVB VII-2, s. 525, č. 1298: „*...de iure patronatus ducisse seu principum Ratiboniensium...*").

[54] Naznačuje to její žádost do Říma, zaslaná ještě v dobách relativního klidu na moravsko-slezském pomezí počátkem roku 1426, o absoluci z hříchů v případě nenadálého úmrtí. Srv. souhlas kurie z 4. 5. 1426 (MVB VII-2, s. 621, č. 1571).

[55] C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier,* s. 112 a pozn. 2; V. SLADKÝ, *Opavsko za válek husitských,* s. 23 a pozn. 59; J. JUROK, *Moravský severovýchod,* s. 34 a pozn. 45 a 46.

[56] V. SLADKÝ, *Opavsko za válek husitských II,* s. 5 a pozn. 16.

[57] Sdílíme tak obdobné mínění A. Weltzela (*Geschichte der Stadt,* s. 90). K tažení nově T. WÜNSCH, *Mittelalterliches Krisenmanagement,* s. 178, byť stručně.

[58] A. PESCHKE, *Confirmation des Vogteibriefes vom Jahre 1427,* BL 1, 1935, s. 31-32.

[59] G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer,* s. 223; H. GROTEFEND, *Stammtafeln,* tab. XII; F. CHOCHOLATÝ, *Genealogie,* s. 148-149, č. 19, položil její smrt „ok. 1450".

[60] V. SLADKÝ, *Opavsko za válek husitských II,* s. 14, mínil, že v roce 1432 táhli husité od Olomouce „starou Jívovskou cestou" do Slezska a podle něj šli přes Bruntál a Krnov na Hlubčice. To je však omyl, spočívající v neznalosti trasy Jívovské cesty, a husitský vpád na Bruntálsko a Krnovsko v červnu 1432 je třeba vyřadit ze spolehlivě doložených historických událostí.

[61] Už C. Grünhagen (*Die Hussitenkämpfe der Schlesier,* s. 234) si dobře povšiml, že Mikuláš se nenamáhal uzavíráním nějakých příměří s kališníky, ač tak po roce 1431 učinila téměř všechna hornoslezská vévodství.

[62] C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier,* s. 244. V. SLADKÝ, *Opavsko za válek husitských II,* s. 15, soudil, že protáhli Opavskem a že vévoda Přemek jim poskytl potřebné zásobení.

[63] C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier,* s. 245; V. SLADKÝ, *Opavsko za válek husitských II,* s. 15; J. JUROK, *Moravský severovýchod,* s. 41, který ovšem nepřesně píše o husitském tažení přes Ratiboř. K Bolkovi a výpravě srv. též T. WÜNSCH, *Mittelalterliches Krisenmanagement,* s. 183-187. K obsazení Rybniku W. WIECZOREK, *Wypisy do dziejów Rybnika i Wodzisławia Śląskiego,* Opole 1985, s. 116-117.

Rybniku zamířili k nedalekým Žárům, které obsadili, a po několik dní zde tábořili. V prvé dekádě dubna 1433 pak pokračovali k Pštině, kde oblehli vévodu Mikuláše V., který město s hradem srdnatě bránil. Zde s husitskými vůdci 10. dubna jednali vyslanci polského krále a ve Slezsku se věřilo, že Pštinu budou obléhat tak dlouho, dokud nevyprší příměří s Těšínskem, které mělo být jejich dalším cílem.[64] Po několika dnech marných pokusů o zdolání Pštiny se však utrakvistické voje zdvihly k dalšímu pochodu a přes polskou Věličku zamířily do Uher.

Překotný běh nebezpečných událostí bezesporu s nejvyšší pozorností sledoval vévoda Mikuláš a záhy přešel do ofenzivy. Sotva dostal informace, že husitské šiky jsou už dostatečně vzdálené, vytáhl z uhájené Pštiny a se svými vojsky sevřel kališnickou posádku v Rybniku. Jakmile se během obléhání Mikuláš V. dozvěděl, že oderským pořícím táhne na pomoc obleženým husitským posádkám kališnický hejtman Boček Puklice z Oder, ponechal kolem obleženého Rybniku zřejmě část svých sil a se zbytkem, především asi rytířskou jízdou složenou z ratibořské a krnovské šlechty, se s Bočkem Puklicí a jeho kališníky utkal asi 13. května 1433 v bitvě, jejíž důsledky osudově zvrátily situaci v Horním Slezsku. Mikuláš husity porazil a obrátil na útěk zpět do Oder.[65] Boček Puklice už nenašel odvahu znovu vytáhnout Puchalovi do Slezska na pomoc a „zabarikádoval" se v osvědčených Odrách, kde je doložen ještě 26. května 1433.[66] Vévoda Mikuláš V. pak pokračoval v trpělivém obléhání Rybniku.[67]

Tou dobou se však již hlavním vojům husitů na Slovensku donesly zvěsti o nepříznivém vývoji situace v Horním Slezsku. Jejich šiky se proto v polovině května 1433 obrátily nazpět a někdy po 20. květnu, když se blížily k slezským hranicím nebo už byly na hornoslezské půdě, již měli jejich vojevůdci bezpochyby zprávy o Puklicově porážce. Výprava, brzděná kolonou asi 150 vozů s obrovskou kořistí, při vzpomínkách na Mikulášovu obranu Pštiny a při čerstvých zvěstech o jeho válečném umu, se rizikovému střetu snažila vyhnout. Obešla Mikulášovy síly, aniž by se pokusila obleženému Rybniku pomoci, a kolem 27. května 1433 se utábořila u Bílovce na klidovém území kališnického spojence Jana IV. Jičínského z Kravař. Odsud odeslali vůdcové výpravy naložené vozy s doprovodem přes Uničov dále do Čech, zatímco bojové jádro polních obcí patrně rokovalo s oderskou posádkou o možné pomoci obleženým husitským pevnostem ve Slezsku, především v Němčí, jak o tom zevrubně a přesně informuje dopis krnovské městské rady městu Nise z 27. května 1433 a list niské městské radě napsaný téhož dne nejspíše krnovským hejtmanem, Mikulášem Trachem.[68] Zdá se však, že se do Slezska nakonec husité nevydali a spokojili se s vírou, že tam zasáhne v jejich prospěch Bolko Opolský, kterého patrně v této věci kontaktovali. Kališníci si u Bílovce jistě dobře spočítali, že pokud by táhli od Bílovce přímo k Němčí,[69] museli by projít jednak Opavskem, kde oderským husitům nedávno ukázal svou obnovenou bojeschopnost vévoda Přemek, a že riskantní boje na Opavsku by byly nejspíše jen předehrou k těžkým střetům se silami vzpurného Mikuláše V., který držel ve svých rukou Krnov, Bruntál s městským hradem a přístup k jesenickým sedlům, střežený hradem **Fürstenwalde**.

Avšak právě před Rybnikem se vojáci Bolka Opolského utkali 3. června 1433 v další bitvě s přemyslovským vévodou. Mikuláš v čele svých sil Bolka drtivě porazil a ratibořsko-krnovská vojska využila situace a dobyla další z hornoslezských kališnických opor – město Bytom.[70] Patrně nedlouho nato obsadil Mikuláš konečně i Rybnik, jakkoliv nevíme, zda se jeho husitská posádka v beznadějném posta-

[64] C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier,* s. 245; V. SLADKÝ, *Opavsko za válek husitských II.,* s. 15, který mylně tvrdil, že kališníci Pštinu dobyli; J. JUROK, *Moravský severovýchod,* s. 40 a pozn. 100; T. WÜNSCH, *Mittelalterliches Krisenmanagement,* s. 187, mínil, že Pštinu hájila Helena Korybutovna.

[65] C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier,* s. 248-249 a pozn. 2, položil bitvu s Bočkem Puklicí do května, jistě před 26. 5. 1433; V. SLADKÝ, *Opavsko za válek husitských II.,* s. 15, přijímal datum porážky husitů 13. 5. 1433; stejně tak nepřímo J. JUROK, *Moravský severovýchod,* s. 40 a TÝŽ, *Moravský severovýchod v epoše,* s. 117, který sice den bitvy neuvádí, avšak Bočkovo vytažení z Oder klade před 13. 5. 1433. Srv. též L. HOSÁK, *Ostrava a její okolí,* s. 54, který přinesl správnou identifikaci oderského hejtmana.

[66] J. JUROK, *Moravský severovýchod,* s. 40.

[67] I. HLAVÁČEK, *Poznámky k problému,* s. 124 a 126, příloha 4. Z listu Mikuláše Tracha vyplývá, že v Krnově ještě 27. 5. 1433 měli zprávy o pokračujícím obléhání rybnické posádky.

[68] I. HLAVÁČEK, *Poznámky k problému,* s. 125, příloha 3 a s. 124, kde však autor nepřesně kladl ležení kališníků před Opavu, neurčil tábor položený „*...umb dye wocken stat ligen...*" správně do okolí Bílovce, a navíc usoudil, že část husitských šiků dále táhla do Slezska na pomoc obleženému Němčí, ačkoliv z dopisu Mikuláše Tracha rovněž z 27. 5. 1433 je zřejmé, že šlo zatím jen o projednávaný záměr. Jeho vývody pak nesprávně zjednodušil J. JUROK, *Moravský severovýchod,* s. 41, který tvrdil, že se 27. 5. 1433 husité objevili již přímo v Krnově, což zopakoval i nověji (J. JUROK, *Moravský severovýchod v epoše,* s. 118).

[69] K situaci husity obsazeného Němčí srv. např. W. EBERHARD, *Ende der Hussitenkriege. Die Hussiten räumen Niemptsch und Ottmachau,* in: Ostdeutsche Gedenktage 1985, Bonn 1984, s. 233-235.

[70] DŁUGOSZ XII, s. 518. Situací se podrobně zaobíral C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier,* s. 248-249, který ovšem vycházel z polských a německých edicí Długoszovy kroniky, do nichž se vloudila chybná interpretace datování bitvy s Bolkem u Rybnika, a to na středu po Zeleném čtvrtku. Grünhagen po srovnání s údaji Rosiczovými a dopisem

ení[71] vzdala sama anebo přemyslovský vojevůdce konečně i zde předvedl své válečnické umění a město zdolal silou. Ať tak nebo onak, Mikuláš se stal pánem situace nejen ve svých zemích, ale i v dalších částech Horního Slezska, především v Bytomi. I když to v prvých okamžicích patrně nebylo ještě zcela jasné, Mikulášovo vítězství u Rybnika uzavřelo aktivní bojovou fázi husitské revoluce na moravsko-slezském pomezí.

V husitských válkách tak Mikuláš V. s Václavem uhájili nedotknutelnost svého hlavního města Ratiboře se sídelním hradem, zřejmě zůstal nedotčen hrad Barutswerde u Bohumína a přímé válečné akce se povětšinou vyhnuly jejich částem Opavska. Města Krnov a Bruntál s jejich **hrady** a zdejší hlavní zeměpanský hrad **Fürstenwalde** válka nepoznamenala. Zdá se, že taktéž nebyly ohroženy ani hrady **Vartnov** a **Zátor**. Ratibořští Přemyslovci navíc nejspíše v rámci příprav na obranu Slezska v letech 1421 - 1429, počet zemských pevností obohatili městským **hradem v Bruntálu**. Zde bylo užito osvědčené schéma přemyslovských městských hradů v Krnově a Opavě. Bruntálská fortifikace byla tvořena obdélným vícepodlažním palácem na straně odvrácené od města jako hlavní obytnou a obrannou stavbou, doplněnou po obvodu jádra už jen hradební zdí s bránou. Kolem jádra se ovinul příkop, nejširší a nejhlubší směrem k městu a stejně jako v Opavě a Krnově i v Bruntále byl hrad koncipován jako samostatně hájitelná jednotka. Jeho uspořádání tak bylo ve své době velmi archaické a zřejmě vycházelo z mylného pocitu, že husitské války obhájily smysluplnost zastaralého schématu. Že shodou okolností nebyl ani krnovský, ani opavský hrad během husitských bouří dobyt, nebylo zásluhou kvalitní pevnostní architektury, ale schopností jejich držitelů a obránců. Přihlédneme-li ještě k faktu, že už Jan II. Železný prozíravě zabral hned na počátku náboženských bouří hrad Vartnov, pak vévoda Mikuláš V. paradoxně na konci husitských válek disponoval větším počtem pevných zemských hradů než na počátku společenských otřesů. Patrně už jeho otec těsně před smrtí započal také s reorganizací zemské správy, v níž jednotliví oblastní hejtmané nahradili v určité části výkonu zeměpanské správy nepřehlednou starší síť hradských purkrabí kombinovanou s rozličně silnou pravomocí městských fojtů. Tito lokální hejtmani byli podřízeni dvěma hlavním zemským hejtmanům – krnovskému a ratibořskému. Vévoda Mikuláš tuto reorganizaci dokončil, a tak se postavení Ratibořska a s ním formou personální unie spojené části Opavska, tj. Krnovska, jevilo v polovině 30. let 15. století jako velmi životaschopné.

Přece však zanechaly husitské války bratřím Mikuláši V. a Václavovi jeden velmi tíživý odkaz – značné zadlužení. Vévodští bratři vstupovali do dalších let s obrovskými nesplacenými úvěry vesměs u příbuzných nebo šlechty z vlastních zemí.[72] V roce 1437 došlo k rozhodnutí o majetkovém oddělení sourozenců. Podle staré rodové tradice po projednání se zemskými stavy Ratibořska i Krnovska pověřili šlechtickou komisi rozpočítáním výnosů svých zemí a rozdělením území na dvě části. Komise vynesla své rozhodnutí 15. října 1437 v Ratiboři.[73] Mladší Václav byl oddělen a dostal rezidenční hrad na Ostrohu s městem Ratiboří na protilehlém břehu Odry a celý ratibořský obvod. Téměř všechen zbytek rodových držeb zůstal Mikuláši V., jemuž komise určila za hlavní a rezidenční město Krnov. K jeho dílu připadl Bruntál s celým příslušným obvodem, komorní zboží hradu **Vartnova**, Plšť s tvrzí, město Rybnik s hradem a celým obvodem, město Vladislav s příslušným okrskem a krnovské statky ratibořského kláštera dominikánek, spravované z městečka Bavorova.[74] Rozsah pravomocí každého z bratrů tak byl jasně vymezen a Václav ztratil svůj podíl na vládě na Krnovsku, jehož výlučným pánem zůstal schopný a zkušený vévoda Mikuláš V.

Krnovsko se tak stalo základnou moci oddělené krnovské sekundogenitury původně opavských, do roku 1437 pak opavsko-ratibořských Přemyslovců, i když formální titul opavského a ratibořského vévody Mikuláš používal dále. Jeho moc se nyní opírala především o hrazené město **Krnov s hradem**, dále o města **Bruntál s hradem**, Rybnik s hradem, Vladislav, Žáry, Pštinu s hradem a Horní Benešov, městečka Bavorov, Sudice, Mikolov, Běrun[75] a Gesenek a o zeměpanské hrady **Fürstenwalde, Vartnov** a **Cvilín** na Krnovsku. Mimoto

---

Jana Scolyma velmistrovi řádu německých rytířů z 26. 5. 1433 proto přiznal nejistotu v určení data krvavého konfliktu. Długosz však ve skutečnosti uvedl datum „*...feria quarta post Penthecostes...*", tedy 3. 6. 1433, což odpovídá absenci zmínky o bitvě v listě Jana Scolyma a usvědčuje Rosicze, který přinesl datum „*...1433 fer. 4 p. cantate...*", z omylu. Chybné datum – 13. 5. 1433 má též A. WELTZEL, *Geschichte der Stadt,* s. 91 a G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer,* s. 224. Stručně k událostem J. JUROK, *Husitské organizační struktury v Lužicích a ve Slezsku,* ČSZM-B 45, 1996, s. 105. T. WÜNSCH, *Mittelalterliches Krisenmanagement,* s. 186-188, se problému bitvy vyhnul a vůbec ji nezmiňuje; tradičně ve stopách starší literatury potom nedokázal docenit Mikulášovu roli, ponechávaje ve svém výkladu řadu nevysvětlených míst.

[71] Tou dobou už katolická strana dosáhla také řady dalších úspěchů v Horním Slezsku, kde hejtman Landsberg porazil Dobeše Puchalu a Vratislavští zvítězili nad Petrem Polákem; přehledně K. POPIOŁEK, *Śląsk i Polska w okresie wojen husyckich,* Polski Śląsk 30, Katowice 1937, s. 30-42; R. HECK, *Schlesien in der Zeit des Hussitenaufstandes,* in: Beiträge zur Geschichte Schlesiens, Berlin 1958, s. 213-235; W. EBERHARD, *Ende der Hussitenkriege*, s. 233-246; T. WÜNSCH, *Mittelalterliches Krisenmanagement,* s. 177-189.

[72] K dluhům obou bratří srv. např. CDS VI, s. 59-60, č. 195.

[73] CDS VI, s. 59-60, č. 195.

[74] CDS VI, s. 59-60, č. 195.

[75] K Mikulášově držbě Běruna, kde vévodovi náleželo také patronátní právo kostela, srv. J. DŁUGOSZ, *Liber beneficiorum diocesis Cracoviensis 2,* ed. A. PRZEZDZIECKI, Cracoviae 1863, s. 227.

mu jako lennímu seniorovi podléhaly hrady **Heraltice, Zátor**, Kravaře a řada tvrzí. Tohoto zázemí si byl Mikuláš vědom a spoléhal na ně ve své další činnosti.

Odlehlý horský hrad **Fürstenwalde** sice Přemyslovcům mohl poskytovat potěšení z lovů, pro potřeby rezidence zeměpánů v dynamickém 15. století však již nedostačoval. Vévodská správa bruntálského vikbildu tedy byla přesunuta do lokálního centra dění, do města **Bruntálu**, kde byl vystavěn zeměpanský **hrad**. Avšak i Bruntál byl v očích vévody příliš vzdálen od Krnova. Mikuláš V. proto v rámci reorganizace zemské správy a v důsledku dělicí smlouvy s bratrem z roku 1437 přesunul své sídlo do těsné blízkosti Krnova. Z důvodů, které dnes již pro nedostatek písemných pramenů unikají přesnějšímu pochopení, se vévoda Mikuláš nespokojil s městským **hradem v Krnově**, ale za hlavní rezidenční hrad si vybral pevný **Cvilín** v jihovýchodním sousedství města, který se nejspíše v letech 1436-1437 vrátil ke Krnovsku. Tak zde např. 19. listopadu 1445 vystavil privilegium pro rychtu v Plšti.[76] Správou hradu a příslušného komorního majetku pověřil rytíře Vrochně z Bulovic.[77]

Zhruba současně s upevněním svého postavení na Krnovsku se vévoda cítil v zemi natolik jistým, že odměnil věrné služby hlubčického rytíře Bernarda Bírky v letech 1446-1447 postoupením dosud komorního hradu **Vartnova** (obr. 321). Mikuláš tak poměrně elegantně dořešil vleklý spor se Štěpánem mladším z Vartnova a Holštejna, táhnoucí se už od roku 1421. Štěpánovi, jenž se neprozřetelně už v roce 1415, kdy 2. září zpečetil protestní list české a moravské šlechty kostnickému koncilu proti upálení mistra Jana Husa,[78] přiklonil k husitství, přinesla jeho náboženská orientace ztrátu hornobenešovského dominia s hradem Vartnovem, které zabral ještě Mikulášův otec Jan II. Železný. I když později Štěpán vstoupil do služeb českého a uherského krále Zikmunda, který mu 10. září 1429 povolil koupit na východní Moravě od bratrance Voka z Holštejna hrad Cimburk u Koryčan s příslušným panstvím,[79] tvrdý ortel opavsko-ratibořských Přemyslovců tím nezvrátil. Po skončení husitských válek byl spor o Vartnov a hornobenešovské zboží projednáván zemským soudem v Krnově. Svými deklarovanými nároky však Štěpán popudil oba vévody – Mikuláše V. s bratrem Václavem. Mezi oběma stranami se prohloubila zášť natolik, že se Štěpán obával o život a nedostavil se k zemskému soudu v Krnově.[80] Vartnovské zboží zůstalo v rukou vévodů a v roce 1437 připadlo k údělu Mikuláše V.[81] Komplikovaný spor bez nadějí na úspěch nakonec vedl Štěpána k odprodeji i jeho ostatních držav na Krnovsku, totiž sudického dominia Bernardu Bírkovi z Násile,[82] který tehdy nabyl i celý vartnovský statek s hradem.

Obr. 321: Pečeť Bernarda Bírky z Násile, hejtmana knížectví opavského z 21. prosince roku 1464. Uloženo v ZA v Opavě, fond Slezský stavovský archiv, inv. č. 38, sign. A XV-12. Skutečná velikost.

Bernard Bírka v této době patřil k stěžejním oporám vévody Mikuláše. Jako schopný organizátor, znamenitý voják, loajální poddaný a pevný katolík se těšil vévodově důvěře a ten mu neváhal svěřit také správu významného bruntálského distriktu.[83] Bírka se zde s největší pravděpodobností usadil v **městském hradě**.

Dne 22. prosince 1452 ve věku pouhých 43 let, uprostřed aktivní politické činnosti, však krnovský vévoda Mikuláš V. náhle ve svém oblíbeném sídle Rybniku zemřel a jeho pozůstatky byly uloženy rodinou a bratrem Václavem do hrobky ratibořských Přemyslovců v severní kapli kostela ratibořských dominikánek.[84] Zanechal po sobě z prvního manželství

[76] ZA Opava, Urbář krnovský 1559, f. 59a-60a. Mikulášova listina pro plšťského rychtáře Mikuláše je inzerována v konfirmaci městské rady opavské z 16. 2. 1568.

[77] K Vrochněmu srv. J. DŁUGOSZ, *Liber beneficiorum*, s. 84; k jeho činnosti na Krnovsku např. k 6. 11. 1442 (CDS VII, s. 65-66, č. 213), k 3. 5. 1463 (ZDK I, f. 44) nebo k 9. 6. 1463 (ZDK I, f. 46).

[78] *Ze zpráv a kronik doby husitské,* ed. I. HLAVÁČEK, Praha 1981, s. 196-203, č. 336.

[79] AČ VII, E. XI., s. 584-585, č. 39.

[80] ZA Opava, SSA Listiny, sign. A XVIII-25, č. 425. Olomoucký biskup Pavel z Miličína, Jan z Lomnice, Beneš z Boskovic a Jošt Hecht z Rosic takto omlouvali u krnovského soudu Štěpánovu nepřítomnost a žádali odklad termínu půhonu.

[81] CDS VI, s. 59-60, č. 195.

[82] ZDK I, f. 37.

[83] H. WEINELT, *Drei Urkunden zur südschlesischen Volksgeschichte,* Zeitschrift für sudetendeutsche Geschichte 3, 1939, s. 166-167, č. 1. I když Bernard Bírka je jako správce Bruntálska dosvědčen až v roce 1459, kloníme se k názoru, že převzetí funkce spadá asi již do dob Bernardova pronikavého zvýšení vlivu v Krnovsku a nabytí celé řady statků zde asi v letech 1446 - 1447. Bernard na Bruntálsku mimo jiné převzal správu také Kočova, o který definitivně přišel Štěpán z Vartnova někdy po roce 1448, a Dětřichovic, které koncem 14. století rovněž náležely k majetkům drženým na Bruntálsku pány z Holštejna. Zcela mylná a bez opory v pramenech je úvaha F. Chocholatého (*Genealogie,* s. 150, č. 21), že Mikuláš zastavil polovinu Krnovska s Bruntálem v roce 1447 Hynčíkovi z Vrbna. Někdy do této doby spadá i nedochované Mikulášovo privilegium pro Bernarda Bírku, kterému vévoda povolil dotovat oltář v sakristii opavského farního kostela. O Mikulášově listině je zmínka v deskovém zápisu ze 17. 3. 1457 (ZDK I, f. 41).

[84] DŁUGOSZ XII, s. 128, který v krátkém nekrologu podal informaci o místě Mikulášova pohřbu, uvedl však mylné datum jeho smrti, a to 13. 10. 1452, diletantsky v jiných rukopisech částečně informovanými písaři opravené na 13. 9. nebo 13. 12.

s Markétou Klemovou ze Lhoty dva povahově rozdílné dědice – Jana a Václava. Ti se zprvu se svou macechou Barborou Rokenberkovou usadili na **Cvilíně** u Krnova. Zde také přijali a hostili polského krále Kazimíra Jagellonského, s nímž vdova se starším synem Janem 29. ledna 1457 uzavřela úmluvu o příměří, vzájemném respektu a spolupráci s Polskem[85] a v rozháraných slezských poměrech tak alespoň z jedné strany zabezpečila pozici svých držav.

V roce 1460 nebo 1461 se oba bratři – Jan IV. (na rozdíl od stejnojmenného o málo mladšího bratrance v Ratiboři nazývaný Starší) a Václav – uvázali v samostatnou vládu v otcovském dědictví. Nebylo však příliš důvodů k radosti. Zeměpanská komora byla zadlužená. Dále šlo o nedořešené vyrovnání s ratibořským bratrancem Janem III. Mladším a jeho matkou Markétou ze Šamotule. K tomu přistupoval vleklý a tíživý spor s ratibořskými dominikánkami o jejich majetek v Bavorově a okolních vsích a v neposlední řadě napjaté vztahy mezi oběma bratry na jedné a jejich macechou Barborou na druhé straně, které snad měly příčinu v soupeření o podíl na moci, jehož se Barbora nemínila lacino vzdát už s ohledem na svého vlastního syna Mikuláše. Bez významu patrně také nebyla rozdílná politická orientace obou stran. Zatímco Barbora logicky tíhla k Polsku, její nevlastní synové se zejména vlivem krnovských šlechtických předáků v čele s Bernardem Bírkou a vlivným klanem Stošů přiklonili ke králi Jiřímu z Poděbrad. Jakmile proto zemské stavy uznaly schopnost obou bratří vládnout, stáhla se Barbora s mladičkým Mikulášem VI. na své věnné statky – Pštinu s hradem a okolím.

O několik let později došlo k dělení krnovsko-rybnického údělu mezi bratry Janem Starším a Václavem. Okázalá Janova přezíravost k mladšímu Václavovi vedla někdy v roce 1465 k rozdělení sfér vlivu. Stalo se tak patrně záhy po 19. únoru 1465, kdy zemský hejtman na Krnovsku, Vavřinec z Bitkova, na soudě ještě zastupoval oba bratry.[86] V tomto případě se bohužel dělicí smlouva nedochovala, a tak jen v hrubých obrysech můžeme rekonstruovat výsledek. Jan IV. jakožto starší dostal krnovskou čtvrť Opavska s Bruntálskem a z ratibořského dědictví podržel město Vladislav s příslušným obvodem. Mladší Václav se spokojil s hradem a městem Rybnikem s distriktem, městem Žáry a Pštinou s hradem a příslušným územím.[87]

Až do hořkého konce

Krnovsko tak zůstalo opět pod nadvládou jediného vévody. Svérázný Jan Starší se zde opíral především o bohaté město Krnov s hradem. S oblibou však zřejmě pobýval i na blízkém rezidenčním hradě **Cvilíně**, kde např. 4. října 1471 vystavil listinu, kterou schválil prodej dvora v Bližčicích Hynkovi z Kravař.[88] Mimo to se v jeho rukou nacházel starý, možná již opuštěný a chátrající hrad **Fürstenwalde** na Bruntálsku. Další dva pevné hrady v zemi – **městský hrad v Bruntále** a **Vartnov** – ovládal tou dobou již opavský královský hejtman Bernard Bírka z Násile, i nadále však úzce spolupracující s krnovským Přemyslovcem. Konečně Janovi náležela vrchní práva nad šlechtickými hrady a tvrzemi **Heralticemi, Zátorem**, Plští, Kočovem, Sudicemi, Branticemi a mnoha dalšími drobnými fortifikacemi, jejich skutečná vojenská hodnota v případném válečném konfliktu mohla být velmi rozdílná.

Ačkoliv Jan Starší zprvu náležel ke straníkům utrakvistického krále Jiřího z Poděbrad, který zpočátku sám, později prostřednictvím svých synů ovládal sousední vévodství opavské, po vyhlášení Poděbradovy exkomunikace papežem Pavlem II. 23. prosince 1466 zřejmě začal o vhodnosti své politické volby pochybovat.[89] Od radikálnějšího odklonu od zatím úspěšného českého krále jej však odrazovala drobná, ale vytrvalá a úspěšná vojenská kampaň jeho bývalého rádce, opavského hejtmana Bernarda Bírky, který zastupoval v blízké Opavě a okolí Poděbradovy zájmy. Když však katolická strana, do jejíhož čela se v březnu 1468 postavil

---

1452. A. WELTZEL, *Geschichte der Stadt,* s. 99, s využitím spolehlivější ratibořské kroniky přesunul datum vévodova skonu na správný 22. 12. 1452; podle Weltzela a ratibořských análů dále např. F. KOPETZKY, *Zur Geschichte,* rodopisný vývod; G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer,* s. 225; H. GROTEFEND, *Stammtafeln,* tab. XII nebo K. WUTKE, *Stamm- und Übersichtstafeln,* tab. VIII. Přesto (snad nedopatřením ?) uvedl nověji F. CHOCHOLATÝ, *Genealogie,* s. 150, č. 21, datum Mikulášovy smrti 27. 12. 1452. Chybné denní datum od něj naposledy slepě opsal T. KREJČÍK, *Přemyslovci opavští,* s. 106, č. 21.

[85] A. WELTZEL, *Geschichte der Stadt,* s. 100, s datem 29. 6. 1457; G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer,* s. 226 s lednovou datací úmluv. Chybně mínil F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého IV,* s. 289, že Kazimír Jagellonský nedokázal přes svůj zájem o český trůn vyvinout žádnou aktivitu. Charakteristiku slezských poměrů podal např. R. KOEBNER, *Der Widerstand Breslaus,* s. 1-35.

[86] ZDK I, f. 45a. G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer,* s. 227, položil rozdělení bratrů do doby brzy po 9. 4. 1464. Podobně do roku 1464 vřadil rozdělení J. KAPRAS, *O státoprávních poměrech Opavska,* s. 52. F. CHOCHOLATÝ, *Genealogie,* s. 150, č. 22, chybně mínil, že k dělbě bratři přistoupili okamžitě po dosažení plnoletosti mladším Václavem, jehož narození však kladl už do doby kolem roku 1440 a dělení samé do roku 1464 (TAMTÉŽ, s. 151, č. 23), tedy do času, kdy - platí-li Chocholatým navržené datum Václavova narození - byl Václav již asi 10 let dospělým.

[87] G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer,* s. 227.

[88] ZA Opava, Urbář krnovský 1535, f. 153a-154.

[89] K pozadí a okolnostem exkomunikace výstižně např. J. MACEK, *Jiří z Poděbrad,* s. 183-185.

energický uherský král Matyáš Korvín, začala ve Slezsku postupně získávat navrch, Janovy pochybnosti se patrně prohloubily. Opět však ne natolik, aby změnu svého postoje veřejně deklaroval. Dříve srdnatý vévoda se patrně v rozpolcených podmínkách a mlhavých vyhlídkách najednou nedokázal jasně rozhodnout a ze svého krnovského ústranní jen bedlivě pozoroval další vývoj, v němž jej jistě musely zaujmout čtyři rozdílné, avšak vnitřně spojité události. Předně to byla skutečnost, že jako přívrženec Jiřího z Poděbrad byl stižen papežskou klatbou.[90] Dále to bylo zajetí Viktorina Opavského králem Matyášem, za třetí se jednalo o hegemonní převahu Matyášových přívrženců ve středním Slezsku, kde klíčovou oporou korvínovské strany bylo neochvějné město Vratislav, a konečně rázné dobytí nedalekého Edelštejna katolickými vojsky vratislavského biskupa Jošta v roce 1467, po němž v souvislosti s ostatními epizodami následoval podivuhodný ideologický obrat edelštejnského purkrabího Jana Bohatého ze Žerotína.[91] Když pak 3. května 1469 Matyáš Korvín v Olomouci přijal českou královskou korunu, byl zřejmě Jan IV. už prostoupen malomyslností, ze které vyplývala lhostejnost k veřejným politickým podnikům. Pasivita, s níž jednak otevřeně nepodporoval svého krále Jiřího, jednak nezasahoval proti jeho početným stoupencům na Krnovsku, vedeným zejména Bernardem Bírkou a albrechtickými a branickými Stoši, jej však neuchránila před pohromou. Čerstvě korunovaný král protáhl přes Nisu do Vratislavi a už v červnu 1469 přiměl Janova bratra Václava Rybnického k složení holdu. Pod tlakem těchto okolností se 10. srpna 1469 dal i Jan IV. neochotně pohnout k složení holdu Korvínovi dne 18. října.[92]

Zdá se však, že Jan Starší svým slabošským krokem, který se nesetkal s pochopením šlechtických předáků a patrně vyvolal i zvýšený zájem, možná intervenci Bernarda Bírky, překročil vlastní vnitřní hranice. Potupný hold jej zřejmě vyburcoval k odvaze pokusit se o nápravu pošramoceného svědomí, byť zprvu opět změnu postoje nedával příliš najevo. Někdy po roce 1469 se Jan IV. znovu a tentokrát již pevněji přiklonil k politice krále Jiřího a jeho nástupce Vladislava Jagellonského, který se vlády v Čechách ujal v roce 1471.

Bystrý Viktorin Opavský z toho správně dedukoval Janův razantní příklon ke králi Vladislavovi (ostatně zanedlouho, ve vratislavské smlouvě mezi oběma českými králi – Vladislavem a Matyášem, z 8. prosince 1474, byl již Jan Starší výslovně uveden mezi stoupenci mladého Jagellonce).[93] V dohodě s Matyášem Korvínem, který rozhodné tažení na moravsko-slezské pomezí, proto v létě 1474 rozpoutal drtivou válečnou ofenzivu, jejímž cílem bylo s konečnou platností zúčtovat s jagellonskými přívrženci v okolí Opavy. Mezi nimi hráli klíčovou úlohu Jan IV. Starší, Stošové a Bírkové z Násile.

Dne 23. srpna 1474 přibyl do Opavy uherský král s vojskem, jehož jádro tvořila proslulá Černá legie.[94] Zde se patrně dozvěděl, že se opavský vévoda Viktorin chystá zaútočit nebo v těch dnech už útočil proti Janovi IV., který se bránil na rezidenčním hradě Cvilíně u Krnova. Starý hrad, adaptovaný Přemyslovci patrně jen z hlediska pohodlnějšího pobytu vévodských držitelů, záhy podlehl náporu nepřítele. Jan Starší zjevně podcenil vážnost situace. K obraně hradu zřejmě mohl soustředit mimo stálou posádku jen část svých branných sil, zatímco zbytek, zejména valnou většinu krnovských měšťanů, musel ponechat k obraně města. Dále je třeba vzít v úvahu, že místní hlava rodu Bírků z Násile, Bernardův syn Hynčík z Vikštejna, byl nedávno zajat vévodou Viktorinem a během tažení k Opavě si král Matyáš podrobil jeho hrad Vikštejn. Další z hradů Krnovska – **Vartnov** – tedy sotva mohl osobně hájit Hynčík Bírka,[95] byl-li už vůbec propuštěn z internace. Jeho později doložené akceptování Korvínovy a Viktorinovy svrchovanosti na Opavsku navíc napovídá, že po pádu Vikštejna byl jeden z vůdců projagellonské šlechty asi již mimo hru. Dále je nutno vzít v potaz, že Stošové, jimž byl snad svěřen k obraně Bruntál,[96] byli už od počátku srpna vázáni Viktorinovým obležením Dívčího Hradu, kde vzdoroval Zikmund Stoš, a že předák klanu Jiří Stoš z Albrechtic očekával každým dnem úder Černé legie nebo Viktorinových sil proti svému sídlu Albrechticím. Kdo ze Stošů tedy bránil Bruntál, zůstává nejasným. Vyloučit nelze ani eventualitu, že jeho ochranou byl pověřen jen místní hejtman s podřízenými many z Bruntálska a bezpochyby bruntálští měšťané. Na pomoc Janovi IV. nepřišli ani další jeho významní a mocní vazalové – vladěnínští Fulštejnové a páni z Vrbna, kteří již náleželi ke straníkům uherského krále Matyáše. **Cvilín** tedy vcelku logicky podlehl mohutnému náporu útočníků, používajících k jeho dobytí kromě běžných kuší i koncentrované palby z děl a praků.[97] Podle A. Turka byl hrad za boje poškozen zejména okolo hlavní brány

[90] A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 3.
[91] Srv. např. privilegium krále Matyáše Korvína ze 17. 1. 1477, kterým Janovi Žerotínovi za věrné služby postoupil hrad Svrklenec a město Bytom ve Slezsku (CDS VI, s. 99, č. 302).
[92] G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer,* s. 234.
[93] F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého V,* s. 79.
[94] A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 8.
[95] Obezřetně a rezervovaně tuto úvahu nadnesl A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 15.
[96] AČ X, B. XII., s. 291-295, č. LVI; A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 13.
[97] A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 20-21.

a padacího mostu.[98] Vévoda Jan IV. byl zajat Viktorinem Opavským.[99]

Tou dobou, tj. asi 23. - 25. srpna 1474, uherské vojsko dobylo další Janovu tvrz v Plšti[100] u Opavy a Viktorinovy síly zaútočily na centrum Janových zemí – město Krnov,[101] které rovněž neodolalo, snad již v reakci na Viktorinův úspěch u blízkého Cvilína a zajetí svého vévody. Viktorin se tak zmocnil bohatého a pevného města i s **krnovským hradem**, u něhož si nejsme jisti mírou poškození v průběhu bojů, byť město samo bylo zčásti vypáleno. Triumfující uherský a český král Matyáš se svým spojencem Viktorinem Opavským neváhali a využili příznivě nakloněné válečné štěstěny k dovršení porážky svého odpůrce Jana IV. a jeho přívrženců. V lítých bojích byl dobyt hrad **Vartnov**, alespoň částečně bylo vypáleno město Horní Benešov a zdoláno město Bruntál s tamním **městským hradem**.[102] Komorní državy vévody Jana a statky Bírků a Stošů v Krnovsku byly patrně vypleněny, řada vsí asi vypálena a obyvatelstvo, pokud nestihlo utéct do okolních hor a lesů, povražděno. Zdá se, že drastická válečná spoušť dovršila zánik množství zejména menších osad na Hornobenešovsku, Bruntálsku a snad i v jihozápadní části vlastního Krnovska, kde ovšem mnoho vesnic skomíralo nebo zcela zaniklo mnohem dříve. Stopy cílevědomé likvidace sídlišť a části jejich obyvatel během tažení českého a uherského krále Matyáše lze důvodně předpokládat jen v případě Suché Rudné, jejíž epizodické pojmenování Žárnice by mohlo souviset se způsobem zániku.[103] Zde bylo cílem Korvínových sil oslabit ekonomickou pozici vévody Jana IV. zničením tamních železných hamrů. Dále bylo zničeno zřejmě nedaleké městečko Gesenek pod hradem Fürstenwalde. Snad do souvislostí s tažením lze položit i zánik Markvartic a Dětřichovic na Bruntálsku, kde jistou indicii představuje následné vynětí těchto zpustlých vsí z bruntálského distriktu na příkaz Matyáše Korvína nebo jeho dosazených správců.[104] Za důsledek zuřivého běsnění jednotlivých oddílů Černé legie a jejich podpůrných sil z Opavska či Vratislavi lze podobně považovat zpustnutí Zátora, Nových Heřmínov, Hynčic a dílem i Louček na zátorském panství. Také rozsáhlé postižení vartnovského dominia Bírků z Násile, kde kromě Horního Benešova byl dílem zpustošen Leskovec, Brumovice, Úblo, zničeno Jelení a možná Schwarzendorf, lze spojit se záští, kterou jistě u Viktorina a Matyáše vzbuzoval jejich urputný protivník Bernard Bírka. Protože rovněž na lichnovském panství zanikly vsi Milotice a Rabendorf a mezi částečně zpustlé se přiřadil i Lichnov, je možno k aktivním stoupencům vévody Jana IV. počítat i Heydu a Mikuláše z Lichnova. Obětí války se staly i některé vsi na krnovském komorním zboží.[105]

Následky válečné kampaně byly tedy zdrcující a informace, kterých se vězněnému Janu IV. dostávalo od úspěšného Viktorina, jej utvrdily v přesvědčení, že postavit se českému a uherskému králi bylo taktickou chybou. Suverénní Korvín však Janovi IV. mnoho času k úvahám neponechal. Zběsilé řádění jeho soldatesky, hrozící fatálním zničením Krnovska, mohl Jan Starší zastavit jen okamžitou kapitulací. Zprvu se zřejmě snažil z osudové situace vykličkovat, a postoupil proto Krnov Viktorinovi, u něhož jeho sousedství a bývalá příslušnost k politické linii zesnulého krále Jiřího z Poděbrad mohla skýtat Janovi nevelkou naději ve shovívavější postoj. Korvín si však mínil vítězství vychutnat sám. Dne 30. srpna 1474 se proto zdrcený vévoda Jan IV.

---

[98] A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 12.

[99] TAMTÉŽ, s. 8 a pozn. 44, s. 12. Nepřesně sděluje F. CHOCHOLATÝ, *Genealogie,* s. 150, č. 22, že Jana IV. zajal až 30. 8. 1474 u Albrechtic sám Matyáš Korvín. Na důležitou roli Viktorinových vojsk během celé válečné kampaně v srpnu 1474 ukazuje též užívání razovsko-roudenských tufitů k přípravě prakových projektilů (A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 22). Jakkoliv je možné, že vskutku král Matyáš během tažení vyslal část pomocných sil s vozy do Razové k urychlenému dozásobení vojska municí, jak mínili A. Turek a L. Jisl, přece se vzhledem k bleskovému průběhu Korvínova tažení domníváme, že valná část střeliva z tufitu pocházela ze zbrojních zásob Viktorinových a jeho arzenálu. Mimo to však králi poslalo město Vratislav 200 pěšáků s velkými děly, prachem a náboji (TAMTÉŽ, s. 8, pozn. 44).

[100] A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 8, pozn. 44. A. Turek interpretoval lokalitu *„Pleszke"* v Eschenloerově relaci jako Pštinu. Byl si však vědom jejího vzdálení od trasy válečného tažení a alternativně uvažoval o zkomolení jména tvrze a vsi Bobolusk u Opavy (TAMTÉŽ, s. 13, pozn. 75). Ty však byly součástí Viktorinova Opavska a držela je místní šlechta Viktorinovi v této době již oddaná. Že se vskutku nejednalo o Pštinu, zřetelně vyplývá z věrohodného líčení Jana Długosze (DŁUGOSZ XII, s. 604-605), který podrobně popsal paralelní konflikt mezi vévodou Václavem Rybnickým a Jindřichem Münsterberským včetně dobytí Pštiny Korvínovým hejtmanem Janem Bělíkem z Kornic.

[101] A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 8, pozn. 44.

[102] TAMTÉŽ, s. 8, pozn. 44. O vypálení nejméně hornobenešovského fojtství podává svědectví i obnovení fojtského privilegia 21. 2. 1506 krnovskou vévodkyní Barborou Opavsko-Ratibořskou (A. PESCHKE, *Benischer Privilegienerneuerung 1584,* BL I, 1935, s. 29-30).

[103] A. TUREK, *Dvě „zaniklé" vesnice ve Slezsku*, ČSM-B XXIV, 1975, s. 131-134.

[104] K situaci obou vsí podrobně W. LATZKE, *Zur Geschichte der Jägerndorfer Kammerdörfer an der oberen Oppa,* FL 16, 1936, s. 44-52 a 57-59; též A. PESCHKE, *Neu-Erbersdorf,* FL 12, 1932, s. 79, který zmínil též opavskou relaci o úplném zániku 20 osad během tažení; nebo např. H. WEINELT, *Volkskunde und Wüstungsforschung,* s. 265-288.

[105] Výčet zpustlých vsí po Weineltově vzoru podal souhrnně A. Turek (A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,*

potupně dostavil do králova polního ležení před obleženou tvrzí v Albrechticích a vydal **Krnov s hradem** a celou zemí do rukou Korvínova hejtmana Jana Bělíka z Kornic, Mikuláše Hrdého z Klokočné a panoše Urbana. Král těmto třem šlechticům přikázal propustit krnovské měšťany ze slibu věrnosti vévodovi a uvázat se v držení země a hodlal zajatého Jana IV. odvést v poutech do Vratislavi, kam měl namířeno. Část předáků Korvínova doprovodu však zasáhla a krále žádala o milost pro vévodu. Snad nechybíme, budeme-li za přímluvčí považovat vratislavského biskupa Rudolfa a Viktorina Opavského. Matyáš Korvín si proto od nebohého Jana Staršího nechal složit slib, že se osobně během 8 dnů dostaví do Vratislavi. Pokud by Jan závazek splnil a s králem ve Vratislavi uzavřel kapitulační dohodu, Korvín mu slíbil Krnovsko vrátit. Téhož dne vydali reverz o obdobném obsahu také zástupci krnovských měšťanů.[106] Ničící vojsko pak ještě ve dnech 30. - 31. srpna 1474 dobylo albrechtickou tvrz a v čele s králem odtáhlo přes Nisu do Vratislavi.

Bilance horkých srpnových dní roku 1474 na Krnovsku byla strašlivá. Vévoda byl poraženým zajatcem, jeho stoupenci rozprášeni, vévodství vypleněno a zčásti vypáleno a ekonomická i mocenská základna rozvrácena. Rezidenční Janův hrad Cvilín byl dobyt, poškozen a obsazen hejtmany uherského krále. **Hrady v Krnově** a **Bruntále** převzali Korvínovi přívrženci. Pevný **Vartnov** byl v bojích zničen a jeho ruina se posléze rozpadla. Dobyta byla zeměpanská tvrz v Plšti, byli pokořeni držitelé Zátora, zanikl hrad **Fürstenwalde**, u něhož však nevíme, nebyl-li opuštěn již dříve před polovinou 15. století v souvislosti s přenesením vévodské rezidence na **Cvilín**. Jan musel bezmocně přihlížet, jak Korvín boří organizační strukturu komorních statků a zeměpanské správy a okázale odměňuje své věrné z řad místní nobility, tedy naopak Janovy zrádce, zabranými statky. Zejména postoupení Bruntálu s hradem (sice okleštěným, přesto však s rozsáhlým distriktem s rudnými doly a železářskými podniky) Janovi z Vrbna[107] muselo být pro vévodu hořkým soustem.

Nesplnění slibu vévody Jana IV. dostavit se do vratislavského zajetí se zřením na okolnosti i bezpečnost rukojmích nepřicházelo v úvahu. Vévoda se proto do Vratislavi skutečně odebral a někdy před 16. listopadem 1474 uzavřel s uherským králem Matyášem smlouvu, jejíž obsah sice neznáme,[108] ale jejímž důsledkem bylo Janova definitivní rezignace na vládu na Krnovsku. Musel se spokojit pouze s městem Vladislaví na Ratibořsku s příslušným distriktem, kde zchudlý a zlomený vévoda zemřel asi v roce 1483. Z pozdějšího postoje krále Vladislava Jagellonského[109] a z nástupu Janovy sestry Barbory k vládě na Krnovsku lze však usuzovat, že Jan v nedochované úmluvě s Korvínem přistoupil na Matyášovu podmínku, že Krnovsko sice nominálně Janovi vrátí, avšak po dobu svého života si je ponechá v přímém držení. Král se snad oplátkou zavázal uznat dědické nároky Janovy sestry Barbory v případě, že by vévoda skonal dříve než Korvín.[110] To se však nestalo, a tak se Přemyslovci v osobě Janovy sestry Barbory k vládě na Krnovsku epizodicky vrátili až po dlouhých 16 letech. Rozporuplná a už současníkům nesnadno pochopitelná povaha posledního mužského Přemyslovce vládnoucího na Krnovsku byla jednou z příčin ambivalentního vztahu jeho poddaných k svému vladaři. Janův nešťastný osud tak na jedné straně vyvolával soucit, na druhé pak škodolibou zášť či pozdní mentorování, jehož by se sotva za Janova života někdo nahlas odvážil, a vedl nakonec k nepřátelsky vyznívajícímu povzdechu ratibořského kronikáře, který příznačně pro rozpolcenost doby při zmínce o Janově skonu se špatně utajovaným zadostiučiněním poznamenal, že vévodův konec byl božím trestem za okradení ratibořského kláštera dominikánek o bavorovský statek.[111]

Položíme-li si i v případě hradů na Krnovsku podobné otázky po jejich úloze jako u fortifikací Opavska, pak i přes markantní nedostatek informací lze konstatovat jak řadu styčných bodů, tak četné odlišnosti v jejich celkovém vývoji. Předně v roce 1377, alespoň pokud se týká počtu zemských

s. 10-11), který však připsal jedinému tažení zánik nebo zpustnutí všech vesnic v širokém okolí, aniž zvažoval v řadě případů jejich úpadek také dříve nebo později, na což mnohdy důvodně poukazují jiné známky.

[106] G-M II, s. 511, č. 55; V. PRASEK, *Historická topografie země Opavské A-K,* Vlastivěda slezská II/1, Opava 1890, s. 497-498; A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války,* s. 13.

[107] G-M II, s. 527-528, č. 73.

[108] O existenci slouvy mezi Matyášem Korvínem a Janem Starším se zmiňuje 5. článek ujednání mezi českými králi Vladislavem a Matyášem, dohodnutého mezi 16. a 19. 11. 1474 ve Vratislavi a zlistiněného 8. 12. 1474 tamtéž (F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého V,* s. 78).

[109] Král Vladislav II. totiž považoval později po Janově bezdětné smrti Krnovsko za odumřelé léno a nikterak nezmiňoval, že by se Jan Starší vzdal nároků na ně. Převod země na Matyáše Korvína tedy zřejmě nebyl dovršen odevzdáním práv a nároků ze strany Janovy, ale jednalo se snad skutečně jen o postoupení do držby, nikoliv do vlastnictví (srv. lenní listinu krále Vladislava pro Jana ze Šelnberka z 3. 10. 1493, G-M II, s. 526-527, č. 71).

[110] Srv. privilegium vévodkyně Barbory Krnovské a jejího chotě Jana Osvětimského z 12. 8. 1491 (Konfirmace práv a privilegií města Krnova, f. 43-45a). Podrobně se otázce věnoval znamenitým rozborem G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer,* s. 229, kde i odkazy a citace pramenů.

[111] G. BIERMANN, *Geschichte der Herzogthümer,* s. 226.

pevností, byl opavský díl Jana I. i přes poloviční rozlohu daleko lépe vybaven než sousední Opavsko vévodů Václava I. a Přemka I. Jan I. disponoval rezidenčním hradem **Fürstenwalde**, který na území pozdějšího Krnovska na sklonku 14. století představoval perspektivní sídelní a obrannou jednotku, a to dokonce natolik významnou, že při porovnání se zeměpanským **hradem v Krnově** mu byla dána přednost jako hlavnímu hradu v zemi. Svou roli tu jistě sehrála tradice, podle níž opavští Přemyslovci byli zvyklí, že jejich hlavní rezidenční hrad měl být poněkud vzdálen rušnému dění v bohatých městech a poskytovat svým držitelům kombinaci spolehlivé vojenské ochrany s pohodlným soukromím. S ohledem na oblibu lovů, jakožto jedné z hlavních kratochvílí středověkých vladařů, byl potom Fürstenwalde, položený podobně jako Hradec na okraji zeměpanských loveckých hvozdů, vybrán přímo ideálně. Jeho poloha na těžko dostupné vysoké hoře a relativně rozvinutý systém okružních hradeb z něj činily na přelomu 14. a 15. století vcelku bezpečné sídlo. Přitom těsně před polovinou 14. století rekonstruované městečko Gesenek, tvořící důležitou poslední zastávku na významné obchodní cestě z Olomouce do Nisy před jejím vstupem do řídce osídlených horských údolí Hrubého Jeseníku, zabezpečovalo hradu nezbytné hospodářské zázemí. Bez významu nebylo ani soustředění rozmanitých výrobních podniků ve spádovém okolí hradu, jimž Fürstenwalde poskytoval záštitu. Jakkoliv se na základě velice kusých údajů zdá, že koncem 14. století byla těžba zlata a stříbra blíže Bruntálu v okolí Staré Rudné a Horního Václavova v útlumu, pokračovali zlatokopové v práci zřejmě v údolí horní Opavy, byť i tady začalo zemědělské osídlení stagnovat, případně zanikat. Naproti tomu se zřejmě rozvíjela těžba a zpracování železa a s tím související dřevařská a uhlířská činnost v blízkosti hradu. Bohužel však po celou dobu existence hradu Fürstenwalde nemáme doklad o tamních purkrabích, do jejichž kompetence by asi správa knížecích lesů a těžebních a výrobních podniků v okolí hradu mohla spadat. Nelze vyloučit, že alespoň část těchto funkcí byla svěřena nikoliv purkrabímu, ale fojtovi v Gesenku. Stejně tak nemáme představu, zda v okruhu hradu fungovala manská soustava, jejíž členové byli smluvně vázáni přímo ochranou pevnosti, nebo zda jeho ostraha a hájení bylo svěřeno pouze hradní posádce a obyvatelům Gesenku, či ad hoc tím byli pověřováni i někteří z manů celého bruntálského vikbildu. Stálou hradní posádku mělo počátkem 15. století tvořit 8 mužů, počet však byl takto omezen s ohledem na rozdělení Bruntálska proto, aby se ten z vévodských bratří, který právě hrad nedržel, necítil ohrožen koncentrací branné moci druhého vévody.[112] Z částky, kterou se mělo na provoz hradu přispívat, lze dedukovat, že roční náklad na jeho údržbu a vydržování posádky činil asi 52 hřiven grošů a že tedy plánovaný běžný výnos tohoto komorního statku byl vzhledem k potřebám vévodské komory podstatně vyšší, přece však patrně nedosahoval výnosů mnohem lépe situovaného Cvilína.

Výhody, pro něž byl Fürstenwalde zvolen střediskem krnovského údělu, se však s postupem času v 15. století proměnily ve slabinu. Odlehlý horský hrad se často ocital mimo aktuální dění a všeobecné zrychlení oběhu financí, postihující i vévodskou komoru, stále zadluženou a často odkázanou na úvěrové operace, spolu se zvýšenými nároky na pohodlné zásobení vévodského dvora a potřebou operativnější rozhodování zeměpánů, vedlo ke snaze přenést vévodskou rezidenci blíže centrům dění. Už na počátku husitských válek v 15. století se jevilo vhodným nahradit Fürstenwalde **hradem** přímo **v Bruntále**.[113] Zde proto byla vystavěna nová pevnost, která významně rozšířila počet zeměpanských fortifikací. Kompozičně se sice jednalo o zastaralou dispozici, opakující schémata známá z Opavy a Krnova, přesto však bruntálský městský hrad převzal do značné míry regionální úlohu Fürstenwalde, který tak byl někdy na přelomu 1. a 2. čtvrtiny 15. století odstaven do podružné role příležitostného loveckého a odpočinkového hradu. Hrad v Bruntále se vedle fojtství zřejmě stal jedním z bodů zeměpanské správy vikbildu a s potřebnou dávkou opatrnosti můžeme usuzovat, že oblastní hejtmani se opírali právě o něj.

Z těchto správců bruntálského vikbildu známe k roku 1459 Bernarda Bírku z Násile, později do roku 1474 zřejmě některého z členů rodu Stošů a s jistou rezervou k nim snad můžeme připočíst i Jiřího z Bruntálu, uvedeného v krnovských zemských deskách k roku 1432, zesnulého asi v polovině 15. věku.[114]

I když vcelku dobře doložená manská soustava na Bruntálsku byla po výstavbě pevnosti ve městě jistě reorganizována s ohledem na povinnosti manů vůči novému správnímu hradu, přece jen přesnější zprávy o konkrétním přičlenění některých manství k ochraně bruntálské fortifikace chybí. Stejně tak netušíme, jak početná byla stálá hradní posádka, ani zda hejtmani panství řídili provoz hradu osobně, nebo měli k tomu určeného purkrabího.

Už výše bylo podotknuto, že ani vystavění bruntálského hradu, třebaže bylo zejména v dobách husitského ohrožení aktuální, nemohlo plně saturovat nové nároky opavsko-ratibořských Přemyslovců na rezidenční sídlo. Mikuláš V., možná ještě v součinnosti s bratrem Václavem, proto usiloval o navrácení pevného **Cvilína**, situovaného přímo nad

[112] CDS II, s. 48-50, č. 49.

[113] Dějiny bruntálského hradu a později zámku přehledně shrnul v poslední době V. ŠTĚPÁN, *Historie zámku Bruntál*. Bruntál 1998, kde i soupis starší literatury.

[114] ZDK I, f. 28 a 40a.

Krnovem a zemskou cestou z Opavy do Krnova, což se jim někdy v mezidobí 1430-1445 zdařilo. Cvilín představoval potom nejen další posílení řady zemských pevností, ale také z jejich hlediska téměř ideálně splňoval požadavky na vévodské sídlo 15. století. Byl položen v blízkosti Krnova, zároveň však byl od rušného města dostatečně vzdálen (cca 3 km), takže poskytoval nerušené soukromí pro vévody. Na Cvilín proto přenesl Mikuláš V. po oddělení Krnovska s Rybnickem od vlastního Ratibořska jak svou rezidenci, tak část zemské správy.

Hrad byl sídlem oblastního hejtmana, kterým byl v roce 1463 Vrochně z Bulovic, jehož později vystřídal Jindřich Šlechta z Vysoké, doložený zde k roku 1473.[115] Jemu byl zřejmě podřízen cvilínský purkrabí. Naznačuje to pozdní zpráva z 19. března 1496, kdy vedle hejtmana Petra Sýkory svědčil na listině kněžny Barbory Krnovské i purkrabí Kašpar,[116] patrně pověřený přímou správou hradu a organizací jeho chodu, zatímco kompetence hejtmana měly těžiště hlavně ve správě nevelkého cvilínského hradního okrsku. Zajímavým údajem, okrajově dokreslujícím rozmanitost funkcí hejtmana, je zmínka v listině holasovického rychtáře Beneše Luštíka ze Sosnové, který nemaje vlastní pečeť, požádal 26. ledna 1473 cvilínského hejtmana Jindřicha z Vysoké o zpečetění prodeje hřivny grošů z výnosů holasovické rychty k vydržování oltáře sv. Kateřiny v opavském kostele sv. Vojtěcha.[117] Protože prodej platu církevní instituci podléhal vévodskému souhlasu, který Jan IV. Starší někdy před zmíněným 26. lednem 1473 Benešovi podle slov rychtářovy listiny skutečně udělil, je zřejmé, že zeměpán dozorem nad další realizací této i podobných smluv pověřoval příslušného oblastního hejtmana jako svého zástupce.

Význam a výhodná poloha Cvilína však vedly k tomu, že také krnovští hejtmani občas na hradě úřadovali. Tak asi někdy mezi lety 1464-1474 pobýval na hradě Vavřinec z Bitkova, tehdy současně zemský sudí ratibořský, a korespondoval odtud s krnovským zemským právem ve věci sporného dědictví v Marklovicích na Ratibořsku, o něž vedla spor jakási paní Eliška, manželka pana Dětmarovského, s Tomáškem, zřejmě synem Tomáše Seitendorfera.[118] S činností zemských správních úřadů na Cvilíně může patrně souviset i pozdně gotické pečetidlo na hradě nalezené, v němž polovina štítu nese krnovský zemský znak, totiž loveckou trubku (obr. 322). Naproti tomu absence průkazných dokladů o mincování na Cvilíně také za vlády Mikuláše V. nebo Jana IV. Staršího, které by navázalo na éru, kdy na Cvilíně nechával razit opavské haléře vévoda Přemek I. Opavský, zřejmě odrážejí situaci naznačenou již v dílčí listině z roku 1437, podle níž měla vládcům jak na Ratibořsku, tak i Krnovsku sloužit mincovna v Ratiboři. Mincování na Krnovsku obnovil až král Matyáš Korvín, který zde od roku 1475 nechal razit groše a půlgroše.[119]

Obr. 322: Otisk pečetítka nalezeného někdy v průběhu archeologických výzkumů na hradě Cvilíně. Uloženo v ZA v Opavě. Skutečná velikost.

Jako u většiny ostatních hradů na Opavsku a Krnovsku ani v případě Cvilína nemáme k dispozici údaje o početnosti a složení stálé hradní posádky. Stejně tak není jasný počet manství, jejichž držitelé byli služebně vázáni přímo k hradu. Spolehlivě víme podle zprávy z roku 1420 jen to, že službou na Cvilíně a poslušností cvilínskému purkrabímu byl vázán držitel manství v blízkém Úvalně, k němuž patřila tamější rychta.

Čtvrtým trvale zeměpanským hradem na Krnovsku byl **městský hrad v Krnově**. I on jistě sloužil jako příležitostné sídlo vévodům, zdá se však, že žádnému z nich k srdci nijak nepřilnul. Jaká byla přesně jeho úloha, je pro absenci pramenů těžké říci. Bezpochyby sloužil jako pevnost posilující obranu města. Podle usnesení grotkovského a střelínského sněmu lze soudit, že během husitských válek byl základnou a tábořištěm početné jezdecké posádky, určené k obraně slezských hranic. K tomu se hrad s rozlehlým nádvořím jistě dobře hodil a výhodou zde bylo i vedení vodní strouhy města Krnova právě přes hradní nádvoří. Snad nechybíme, budeme-li s krnovským hradem spojovat sídlo krnovských hejtmanů, pověřených jak velením branných sil soustředěných ve městě, tak zastupováním zeměpánů při správě zprvu na přelomu 14. a 15. století celého Krnovska a později krnovského vikbildu.

Z nich známe koncem 14. století Alše z Říčan, dosazeného sem Joštem Lucemburským. Ten později svěřil úřad Janu Kuchenmeistrovi, jehož občas zastupoval jeho bratr Čáslav. Oba vystřídal v roce 1421 na rozkaz Jana Železného Mikuláš Sedlic z Olšanky, doložený zde v letech 1422 a 1423. Počátkem 30. let 15. věku jej nahradil Mikuláš z Rakova, v roce 1433 patrně Mikuláš Trache z Březího a po husitských válkách Petr Přesek z Chuchelné, zmíněný v hodnosti roku 1437. Také jeho brzy vystřídal Štěpán Malý z Vítkovic (1444) a krátce nato Václav Mejsek

[115] ZDK I, f. 46; OL V, s. 6-8, č. 103.
[116] Urbář krnovský 1559, f. 94-94a.
[117] OL V, s. 6-8, č. 103.
[118] ZA Opava, SSA Listiny, sign. A XVIII-7, č. 432 a sign. A XVIII-24, č. 433.
[119] E. RZEHAK, *Beiträge zum schlesischen Münzwesen. b) Jägerndorfer Groschen unter König Mathias Corvinus von Ungarn*, ZGKÖS 3, 1907-1908, s. 39-41.

z Brantic, který úřad zastával až do počátku 50. let 15. století. Nejpozději do jeho doby zřejmě náleží povznesení krnovských hejtmanů na vrchní zemské hejtmany nadřízené ostatním oblastním správcům. V letech 1457-1461, spíše však až 1464, byl krnovským hejtmanem Mikuláš Starší z Vladěnína, v 60. letech je tu pak doložen Vavřinec z Bitkova.[120]

Na druhou stranu v Krnově není doložen purkrabí, a je tedy pravděpodobné, že v rukou hejtmana spočívala starost o zajištění chodu hradu. Stejně tak není pro nedostatek pramenů zřetelné, kteří z vévodských manů na Krnovsku byli pověřeni službou na hradě a zda tomu tak vůbec bylo. V případě napadení se možná spoléhalo na stálou posádku, jejíž početnost neznáme, a samozřejmě na pomoc měšťanů.

Další z hradů na Krnovsku fungujících koncem 14. a v 15. století, který se alespoň po část sledovaného období počítal mezi komorní pevnosti v rukou krnovských vládců, byl **Vartnov**, který konfiskoval vévoda Jan II. v roce 1421 Štěpánovi mladšímu z Vartnova. Správa hradu a přilehlého hornobenešovského dominia byla svěřena vévodou purkrabím.

Z nich se jmenuje v roce 1422 Ondřej Šternov z Horní Dubnice a od roku 1426 Mikuláš, o němž V. Prasek soudil, že byl totožný s krnovským hejtmanem Mikulášem Rakovským.[121] Z listiny vévody Mikuláše V. z roku 1426 víme, že purkrabí na Vartnově dohlížel na odvádění dávek na hrad hornobenešovským fojtem, blíže však rozsah kompetencí vartnovského purkrabího nejsme schopni vymezit. Přitom by bylo velmi zajímavé vědět, zda byl osobou, která organizovala rozsáhlou těžbu a prodej tufitu z lomů u blízké Razové, jež však od 14. věku byla vyňata z hornobenešovského dominia a začleněna přímo mezi komorní statky.

Také na hornobenešovském panství byla vysazena řada manství, zřejmě vázaných službou na hradě, ačkoliv výslovně to doloženo nemáme. Víme, že k těmto manstvím náležel dvůr v Brumovicích a další volenství v téže vsi, jehož prodej potvrdila vévodkyně Barbora Krnovská 19. března 1496.[122] Počítat sem můžeme s nutnou dávkou obezřetnosti i rychty a manské statky v Loděnici, Brumovicích, snad Úble a Leskovci (?). Asi v roce 1446 nebo 1447 však hrad Vartnov přešel z vůle vévody Mikuláše V. do držení Bernarda Bírky z Násile, jemuž nedlouho nato svěřil vévoda i správu bruntálského distriktu a učinil tak z původně nemajetného rytíře, přišlého na moravsko-slezské pomezí z Olešnicka, nejbohatšího a nejvlivnějšího magnáta na Krnovsku.

Dlužno ovšem poznamenat, že Bírka, jemuž vstup do země otevřela oddaná služba Přemyslovcům a sňatek s bohatou vdovou – Annou z Potštátu, byl zřejmě neobyčejně schopným jedincem, který dokázal nabízených příležitostí brilantně využívat. Koncem 50. let 15. století pak, ač přísný katolík, vsadil na podporu utrakvistického krále Jiřího z Poděbrad a zdánlivě riskantní tah mu skvěle vyšel. Král oceňoval jeho schopnosti i služby, jež jemu, ale také opavským, a též krnovským Přemyslovcům, Bírka prokazoval, povýšil jej na opavského zemského hejtmana, později dokonce na královského komořího a zastavil mu roku 1468 rozlehlé stěbořické zboží cisterciáckého kláštera na Velehradě. Jakkoliv nemáme zcela bezpečně Bernarda Bírku doloženého po roce 1461 v držbě vartnovského zboží ani hejtmanského úřadu v Bruntále, z událostí roku 1474 zdá se, že je do té doby neztratil. Po nabytí stěbořického újezdu, k němuž dále na Krnovsku držel Útěchovice a Sudice, v moravských enklavách biskupské léno Litultovice, na Opavsku Násile a Pomorčovice a ve Slezsku klášterní fojtství nad Malým Hrabovem, svěřené mu cisterciačkami z Třebnice, byl jedním z nejbohatších a nejmocnějších místních šlechticů. Stal se doslova klíčovou politickou figurou na moravsko-slezském pomezí, ovládající na jižním Krnovsku a západním Opavsku kompaktní pruh území táhnoucí se od jesenických hřebenů na západě až po údolí Hvozdnice jižně od Opavy. V jeho rukou byly dva, respektive (započítáme-li i možná dožívající Fürstenwalde), tři pevné hrady.[123]

---

[120] F. KOPETZKY, *Die obersten Landesbeamten des Fürstenthums Jägerndorf,* Beiträge zur Geschichte Schlesien V. Troppau 1866, s. 24-25.

[121] Praskova rukopisná poznámka v jeho exempláři seznamu krnovských úředníků (F. KOPETZKY, *Die obersten Landesbeamten,* s. 24).

[122] Urbář krnovský 1559, f. 94-94a. V témže urbáři je na f. 93 také kuriózní opis privilegia moravského markrabího Prokopa z roku 1389, vystaveného v Bzenci, kterým postoupil markrabský dvůr v Brumovicích svému lovčímu Mikšíkovi zvanému Kunoš. Listina se bezpochyby vztahuje k jihomoravským Brumovicím, za zmatků v 15. století se však záhadnou cestou dostala do rukou rychtáře v Brumovicích na Krnovsku, který dokument neváhal použít k prosazení nároků na držbu svobodného dvora zde. Chaos, který na Krnovsku zavládl v roce 1474 a v následujících letech Korvínova panování, znejistěl s odstupem tři čtvrtě století sestavovatele komorního urbáře v roce 1559 natolik, že zjevnému podvodu uvěřili aspoň do té míry, že privilegium opisem do urbáře ratifikovali, jakkoliv dnes již těžko říci, zda brumovický rychtář na jeho základě nějaký dvůr ve vsi skutečně udržel. Existence listiny a z jejích údajů vyplývající rozpory vedly ještě H. Schuliga sice k víře v příslušnost původního dokumentu ke krnovským Brumovicím, avšak k svévolnému překroucení jejich údajů, když datum vystavení posunul do roku 1390, což mu dovolilo bezdůvodně zaměnit vydavatele Prokopa za jeho bratra, markrabího Jošta (H. SCHULIG, *Ein Heimatbuch für die Bezirke Jägerndorf und Olbersdorf,* Troppau 1923, s. 422). Schuligův fabulátorský postup je do jisté míry pochopitelný ve světle zápisu v krnovských zemských deskách z roku 1412, podle něhož se skutečně podle Brumovic podepisoval jakýsi Mikuláš, podle J. Spatziera pocházející z rodu rytířů z Brušperka, mající bratra Martina a syna Alše (ZDK I, f. 11).

[123] K Bernardu Bírkovi dosud nejlépe P. TESAŘ, *Nejstarší dějiny enklav 3,* s. 74-82.

Závratná kariéra obratného zbohatlíka a statečného válečníka na Krnovsku i Opavsku však rázem skončila v srpnu 1474, kdy bírkovské državy v zemi vévody Jana IV. Staršího rozdrtila železná pěst jeho úhlavního soupeře uherského krále Matyáše. Bírkův syn Jindřich za mimořádně dramatických podmínek stěží uhájil Útěchovice a Sudice v krnovském dílu a statky na Opavsku. Trvalo nějaký čas, než ve šlépějích svého otce skoupil hrad Heraltice v krnovském vévodství a koncem 15. století se znovu vyšvihl do pozice prvního muže na Krnovsku, kde v letech 1499-1502 zastával do své smrti úřad vrchního zemského hejtmana.[124] Vartnov s konfiskovaným příslušným panstvím se však do rukou rodu nevrátil a natrvalo zůstal součástí krnovských komorních statků.

Osciloval-li Vartnov mezi zeměpanskou a šlechtickou držbou, pak další hrady na Krnovsku setrvaly po celou sledovanou periodu v majetku místní nobility. Předně se jedná o hrad v **Heralticích**, jehož majitele, zemského krnovského komořího Alše z Heraltic těsněji před rokem 1390 vystřídali páni z Drahotuš; zprvu Jindřich, později zřejmě jeho synovec Čeněk. Páni z Drahotuš, pocházející z opavského Benešova, byli však na přelomu 14. a 15. století zahlceni četnými dluhy a relativně prestižní držení kamenného hradu, k němuž však náleželo jen velmi omezené panství, sestávající v roce 1377 pouze ze dvou vsí – Velkých a Malých Heraltic – a menšího dílu třetí osady – Jarkovic, nemohlo finanční bilanci rodu vylepšit. Už před rokem 1411 se Čeněk zadlužil u příbuzných Štěpána z Vartnova, pánů ze Sovince, natolik, že svým věřitelům ručil za své závazky nárokem na heraltický hrad.[125] Zároveň byl v letech 1409-1411 nucen zastavit podstatnou část svého malého dominia a ani vlastní hrad s dílem Velkých Heraltic nakonec nedokázal udržet a prodal jej vikštejnskému purkrabímu Zbyňkovi Hřivnáčovi z Hněvošic.[126] Hřivnáč a jeho potomci byli poměrně málo početným klanem, a protože nebyli odkázáni jen na vlastnictví heraltického dominia, dokázali-li panství vyvést z finanční krize, postupně je mírně rozšířit a teprve po 26 letech zřejmě výhodně prodat vlivnému a agilnímu sousedu Petru Šlevicovi ze Sosnové.[127] Pro potomky Zbyňka Hřivnáče se heraltický hrad stal odrazovým můstkem poměrně úspěšné rodové kariéry, dovršené ve 2. polovině 15. století ziskem výhodněji situovaného slezskoostravského hradu, a držba střídmě spravovaného dominia byla důležitým bodem na jejich cestě z řad chudé služebné šlechty, zahajující svou dráhu jako drobné manstvo olomouckého biskupství a opavských vévodů, k pozicím jednoho z předních, středně bohatých a vlivných rytířských rodů na moravsko-slezském pomezí. Příznivá vzpomínka na Heraltice se v rodě odrazila i ponecháním predikátu z Heraltic dlouho poté, co hrad a malé panství již jeho členové prodali. Při značném zjednodušení lze podobně charakterizovat i vládu Šleviců nad heraltickým sídlem, ovšem s tím rozdílem, že demografická krize v rodině heraltické větve vedla v roce 1464 posledního mužského potomka – Pavla ze Šlevic na Heralticích k postoupení statku vlivným švagrům – Absolonovi a Zbyslavovi z Tvorkova.[128]

Tvorkovští převzali hrad a panství za tiché podpory vévody Jana IV. Jednalo se o poměrně složitě prokombinovanou operaci, jejímž jedním z podstatných cílů bylo usadit se na přiměřeně prestižním statku, který by zajistil Zbyslavovi z Tvorkova, do roku 1464 žijícímu na rodových zbožích na Ratibořsku a v samé Ratiboři, nezpochybnitelné zázemí nutné k výkonu funkce zemského komořího. Takovýmto dostatečně významným statkem byly právě Heraltice, k nimž se v zemi vázala vzpomínka na skutečnost, že také prvý krnovský komoří pan Aleš byl vlastníkem heraltického hradu, vedle Vartnova bezpochyby nejpevnější a nejhonosnější šlechtické fortifikace v zemi. Protože i před oddělením krnovské čtvrti Opavska v roce 1377 byly shodou okolností Heraltice sídlem nejméně dvou významných zemských komořích – epizodicky Protivy z Doubravice a trvale Bořuty z Heraltic, utvořila se tak na Krnovsku jakási podvojná tradice symbolického významu hradu; jeho držitelé se čas od času vyšvihli k prestižnímu stavovskému úřadu a naopak vlastnictví na omezené poměry lokální šlechty výstavných Heraltic mohlo za určitých podmínek sehrát roli podpůrného argumentu pro volbu nového komořího.

Obranou a službou na hradě byla v mírových dobách pověřena bezpochyby nepočetná posádka, jejíž velikost však konkrétně neznáme a rovněž chybí jakékoliv přesnější údaje o případném manovi nebo manech, smluvně svázaných se službou na hradě, jakkoliv tyto povinnosti s velkou dávkou pravděpodobnosti, ba téměř jistoty můžeme dedukovat alespoň v případě velkoheraltického rychtáře. Skromné zázemí tak podstatně omezovalo reálnou mocenskou váhu hradu, jehož fungování se proto v některých ohledech blížilo spíše běžné, avšak výstavné tvrzi. I to byl zřejmě jeden z důvodů, proč se opavsko-ratibořští Přemyslovci v 15. věku nikdy vážněji nepokusili o přímé ovládnutí hradu.

Poněkud záhadnou lokalitou mezi hrady na Krnovsku byl v uvedeném období **Zátor**, u něhož si nejsme jisti, zda vůbec v této době fungoval. Absence archeologického materiálu takovou alternativu značně zpochybňuje, na druhou stranu písemné prameny neposkytují bezvýhradně zamítavou odpověď. I přes tuto nejistotu není zcela od věci pokusit se alespoň hypoteticky odpovědět na okruh otázek

[124] F. KOPETZKY, *Die obersten Landesbeamten,* s. 24; TAMTÉŽ, s. 88-94.
[125] ZDK I, f. 9-9a a 10a.
[126] ZDK I, f. 10a.
[127] ZDK I, f. 30a.
[128] ZDK I, f. 44a.

kladených zde u ostatních hradů na Krnovsku. Po celé pojednané rozpětí let 1377-1474 byl Zátor a příslušné panství v rukou jednoho rodu – pánů ze Zátora, kteří byli odnoží proslulého jihomoravského rodu pánů z Lomnice erbu křídla. Do jisté míry v tom můžeme vidět doklad relativně malého významu nevelkého a zřejmě nepříliš výstavného hradu, který nelákal jiné šlechtické zájemce k nadměrnému úsilí o jeho získání, a může to souviset i s výše zmíněnými pochybnostmi o tom, zda vůbec byl ještě užíván. Páni ze Zátora byli poměrně rozvětveným rodem, v němž však jednotlivé odnože měly v rámci na vnějšek jednotného rodového panství přesně vymezené podíly, a otázka po případných purkrabích, kteří nejsou nikterak doloženi, se tedy redukuje spíše na úvahu, zda v době dočasné nepřítomnosti vlastníků byl někdo pověřen jejich zastupováním při správě hradu a panství. Ani na tu však neznáme odpověď, stejně jako nevíme, jak početná mohla být jeho – jistě ovšem malá – stálá posádka. Poněkud jinak je tomu v případě eventuálního manského systému. Kompaktní podhorské rodové dominium sestávalo ze 6 vesnic (Zátora, Louček, Čakové, Nových Heřmínov, Jakubčovic a Bretnova), z nichž nejméně ve čtyřech (Zátoře, Loučkách, Čakové a Bretnově) byly vysazeny rychty, jejichž držitelé byli povinováni vojenskou službou vrchnosti.[129] Jejich nepsaný závazek pomoci při obraně rodového hradu platil dost možná také pro početné členy klan, sídlící v jednotlivých vsích panství (Zátoře, Nových Heřmínovech a také Hynčicích, které byly ovšem manstvím bruntálského vikbildu). I když výslovný smluvní závazek sloužit na zátorském hradě ve známých smlouvách s rychtáři nemáme zachycen, domněnka, že na dominiu byla zorganizována velmi primitivní manská soustava spjatá původně s hradem, nemusí být mylná. Ať už další podrobnější výzkum tyto úvahy potvrdí, koriguje nebo vyvrátí, zůstává faktem, že zátorský hrad byl pevností koncem 14. a v 15. století velmi malého významu. Přesto však jeho držitelé znamenali v roce 1474 pro Matyáše Korvína natolik vážné nebezpečí, že neváhal rozkázat dominium zpustošit měrou, která se rovnala jeho obavám z mocných Bírků z Násile nebo Stošů.

[129] MSL I, s. 154-155, č. 97; Urbář krnovský 1535, f. 270-270a.

JESENICKO A JEHO HRADY DO ROKU 1474

Opory biskupské moci

Úvodem nutno podotknout, že rok 1377, s nimž jsou spojeny důležité změny na Opavsku, nepředstavoval žádný stěžejní mezník v osudech jesenických hradů. Přesto právě od roku 1377 krystalizovala ve Slezsku řada událostí týkajících se tamějšího biskupství,[1] které znamenaly závažnou změnu v každodenním, doposud poklidném životě také posádek a velitelů jesenických hradů. Po smrti biskupa Přeclava z Pogarel 5. dubna 1376[2] byli správou diecéze, a tedy i niského knížectví pověřeni dva administrátoři, původem saský klerik, vratislavský kanovník a bývalý notář münsterberských vévodů Mikuláše II. a Bolka II., Mikuláš z Ponikova, a frankenštejnský rodák, vratislavský kanovník, dříve sekretář císaře Karla IV. a nyní hlohovský děkan, Jan Berwikův, kteří se úřadu ujali před 28. dubnem 1376.[3] O tom, zda oba administrátoři stačili svolat purkrabí biskupských hradů k složení vazalských slibů do Otmuchova, Nisy či dokonce Vratislavi, nebo se spokojili pro nedostatek času pouze s oznámením o převzetí správy biskupství jednotlivým hradním správcům, nemáme žádných zpráv. Už 27. dubna 1376 totiž vratislavská kapitula provedla volbu nového biskupa, kterým se stal dosavadní dómský děkan Dětřich ze západočeských Klatov.[4] Až potud měly věci vcelku standardní průběh. Potíže nastaly v okamžiku, kdy papežská kurie volbu neschválila a elekta Dětřicha nepotvrdila.[5]

Za těchto okolností zůstalo v platnosti pověření oběma administrátorům ke správě diecéze, plně respektované alespoň frýdberským purkrabím Konrádem Borsnicem,[6] patrně však i jeho kolegy na **Javorníku, Kaltenštejnu** i **rychlebském hradě**. To se ukázalo jako důležité v následujícím roce, kdy řada okolních slezských vévodů v čele s Bolkem III. Münsterberským, Konrádem II. Olešnickým a skupinou šlechty, která v absenci potvrzeného biskupa vycítila příležitost k snadnějšímu kořistění, začala napadat a zabírat církevní statky ve Slezsku.[7] V napjatých okolnostech, které kurie řešila 29. března 1379 sesazením elekta Dětřicha, což však situaci jen vyostřilo, se projevilo omezení autority obou administrátorů, vyplývající z jejich duchovní hodnosti. Proto byl v říjnu 1379 pověřen administrací „in temporalibus" vratislavský dómský děkan Jindřich, vévoda lehnický, u něhož se zřejmě kalkulovalo s oporou, kterou mu mohli poskytnout jeho knížecí příbuzní.[8] Ani to však nevedlo k uklidnění poměrů. Neutuchající nájezdy na biskupské statky zejména v okolí Nisy a Grotkova vyvrcholily rozsáhlými interdikty nad řadou slezských měst včetně Otmuchova a klatbami škůdců, vynesenými 3. října 1379, krátce po 15. listopadu 1379 a znovu ještě 29. listopadu 1380.[9] Zdá se však, že biskupské hrady, alespoň na Jesenicku, se terčem útoků nestaly a zdejší purkrabí dokázali v oblasti udržet klid.[10]

Spory mezi částí vévodů a světské šlechty na jedné a vratislavským biskupstvím na druhé straně uvolnily stavidla letité konkurenční zášti mezi vratislavskou městskou radou a episkopátem. Když papeži v dohodě s českým králem Václavem IV. selhal jeho pokus prosadit do Vratislavi jako biskupa dosavadního držitele olomouckého stolce Jana ze Středy[11] a následně Urban VI. netakticky

[1] J. HEYNE, *Dokumentierte Geschichte des Bistums und Hochstiftes Breslau I-II.* Breslau 1860 a 1864. C. GRÜNHAGEN, *Geschichte Schlesiens I.* Gotha 1884. W. SCHULTE, *Quellen zur Geschichte der Besitzverhältnisse des Bistums Breslau.* DQSG 3, Breslau 1907. F. X. SEPPELT, *Geschichte des Bisthums Breslau.* Breslau 1929.

[2] Úmrtí biskupa Přeclava zaznamenaly i niské zemské desky (NLB s. 108, č. 642, f. B 79b).

[3] G. SCHINDLER, *Das Breslauer Domkapitel von 1341 - 1417.* Breslau 1938, s. 219 a 318. K. ENGELBERT, *Quellen zur Geschichte des Neisser Bistumslandes auf Grund der drei ältesten Neisser Lagerbücher.* QDSG X, Würzburg 1964, s. 7-8.

[4] J. HEYNE, *Dokumentierte Geschichte II,* s. 598. F. X. SEPPELT, *Geschichte,* s. 39.

[5] Českým historikům doposud unikal tento pozoruhodný neúspěch diplomacie Karla IV., který dobře zapadá do serie obstrukcí, jimiž papež Řehoř XI. ztěžoval císaři snahu prosadit za římského krále svého syna Václava IV.

[6] Srv. NLB s. 111, č. 658, f. C 2a. K. ENGELBERT, *Quellen,* s. 8 k datu 28. 10. 1377.

[7] K. ENGELBERT, *Quellen,* s. 8. Mezi nájezdníky byli jmenováni také Konrád Reibnic a Hensl Kreuzinger, kteří měli vztahy k opavsko-ratibořským Přemyslovcům.

[8] J. HEYNE, *Dokumentierte Geschichte II,* s. 600. G. SCHINDLER, *Das Breslauer Domkapitel,* s. 239.

[9] K. ENGELBERT, *Quellen,* s. 8.

[10] V listě z 26. 5. 1381 vypočetl papež Urban VI. škody, které na církevních zbožích vznikly. Z výčtu vyplývá, že útoky byly směřovány především proti kostelům, klášterům, špitálům a majetkům jednotlivých duchovních. O případných útocích na biskupské hrady není ve výčtu zmínky (W. SCHULTE, *Die politische Tendenz der Cronica principum Polonie.* DQSG 1, Breslau 1906, s. 229-230).

[11] Starý Jan ze Středy sice vratislavský episkopát asi počátkem roku 1380 přijal, začal připravovat převzetí diecéze a chystal

pověřil 29. listopadu 1380 poznaňského biskupa Mikuláše vynesením hrozby interdiktu i nad slezskou metropolí, konflikt neutichl, ale naopak eskaloval v historiky dobře popsanou tzv. popskou válku.[12] Jejími protagonisty se stala vratislavská kapitula, která 7. ledna 1381 interdikt vyhlásila a zvolila si nového administrátora, lehnického vévodu Václava, od roku 1375 lubušského biskupa. Roli protihráčů sehrála zprvu jen vratislavská městská rada, záhy však posílená královským hejtmanem Těmou z Koldic. Ten prosazoval ve Vratislavi královské fiskální zájmy na úkor imunit dómské kapituly a jejích poddaných. V tom se jej razantně zastal samotný král Václav IV., který se navíc po skonu Jana ze Středy pokoušel kapitule vnutit za nového biskupa litoměřického děkana Ondřeje z Dubé. Odpor kanovníků, kteří se logicky odvolali na právo vlastní volby a postavili se za Václava Lehnického, panovník považoval za vzpouru. Po neúspěšném pokusu o dohodu s králem, který v polovině června 1381 ve Zhořelci podnikl biskup Václav, se český vladař rozhodl konflikt rázně vyřešit. Zajel 27. června do Vratislavi a kapitule nařídil odvolat interdikt nad městem a uznat jeho kandidáta. Kanovnické kolegium odmítlo. Nic nepomohla ochota hnězdenského metropolity o zprostředkování. Prchlivý král pak v noci z 28. na 29. června 1381 přikázal svým branným silám obsadit kolegiátní statky. Násilný zásah kanovníky vyděsil a ti se rozprchli po Slezsku. Král však v nátlaku nepolevil. Pod hrozbou královského achtu zakázal komukoliv poskytnout pomoc kanovníkům. Proti vévodovi Ludvíkovi z Břehu, který královské nařízení nerespektoval, Václav IV. zakročil silou. Elekt Václav Lehnický se včas uchýlil do Nisy, kde je doložen už 22. června 1381.[13] To může naznačovat, že obsazení kanovnických statků se týkalo vskutku jen majetků vzpurných kapitulárů a i v těchto dramatických chvílích zachovala alespoň většina biskupských purkrabích jesenických hradů věrnost novému administrátorovi a elektovi Václavovi Lehnickému a že mu niská země poskytovala bezpečné útočiště před zvůlí vznětlivého českého krále. V Nise našli dočasný azyl také někteří z dómských kanovníků.[14] Nakonec však Václav IV. jako obvykle nedotáhl svůj záměr do konce. Nepřestávaje chrlit hrozby vůči administrátoru Václavovi a kapitule, ponechal další události v rukou královského hejtmana a asi v polovině července 1381 odjel z Vratislavi nazpět do Čech.[15] Jeho zásah však přiměl část kapituly k hledání smírného řešení. Proto když do Vratislavi dorazil papežský legát biskup Tomáš z Lucery, kanovníci na jeho nátlak poměrně rychle odvolali 15. září 1381 tíživý interdikt. Vzápětí, zejména zásluhou královského notáře a bonnského probošta Mikuláše z Riesenburka, který zastupoval smířlivější část kapituly, nabyla na intenzitě jednání o urovnání střetu. Smírná aktivita na obou stranách vyvrcholila potvrzením kandidatury Václava z Lehnice na biskupský stolec kanovníky, po níž následovalo papežské potvrzení. Dne 19. dubna 1382 transferoval Urban VI. Václava Lehnického z lubušského biskupství na vratislavský stolec.[16] Král Václav IV. pak nového biskupa akceptoval 28. července 1382.[17]

V polovině roku 1382 se tedy konečně ustálila situace v biskupství a jistě se i zmírnilo napětí na Jesenicku. Správci tamějších hradů zřejmě zachovali po celou dobu uprázdnění biskupského stolce v pětiletí 1377-1382 zdrženlivost a tím vyjádřili i loajalitu své církevní vrchnosti. V nastoleném trendu pak, jak nás alespoň velmi řídké písemné prameny informují, běh událostí, vyplněný drobnými každodenními starostmi o svěřené hrady a obvody jejich působnosti, pokračoval až do 2. desetiletí 15. století. Všechny zdejší hrady – **Javorník, Frýdberk, Kaltenštejn** a patrně i **rychlebský hrad** – zřejmě setrvaly nepřetržitě pod svrchovaností vratislavského biskupství a nemáme ani žádné doklady o případných závažnějších změnách jejich postavení nebo rozsahu příslušných správních a ekonomických oblastí.

V kališnickém ohrožení

Zprávy o náboženském reformačním kvasu v Čechách pronikaly do Slezska na sklonku 14. a v 1. desetiletí 15. století jen sporadicky a zprvu neměly patrně hlubší dosah. Do pozadí spletitého problému byl nejspíše zasvěcen asi jen vratislavský biskup Václav a hrstka vnímavějších kanovníků s částí slezských vévodů a nejvýznamnějšími předáky šlechty. Z nich mnozí drželi majetky nebo úřady přímo v srdci království nebo jinými osobními vazbami a styky mohli získat podrobnější výklad útržkovitých a často asi jednostranných

se i svolat diecézní synodu, avšak dříve než se mohl ve vládu nad vratislavským biskupstvím plně uvázat, dne 23. 12. 1380 patrně ještě v moravských Modřicích zemřel (V. MEDEK, *Osudy moravské církve do konce 14. věku. I. díl dějin olomoucké diecéze.* Praha 1971, s. 150, který ovšem uvádí datum smrti 24. 12. 1380).

[12] C. GRÜNHAGEN, *König Wenzel und der Pfaffenkrieg zu Breslau.* AÖG XXXVII, Wien 1867, s. 231-257. W. SCHULTE, *Die politische Tendenz,* s. 119-127. Nověji v širších souvislostech K. ENGELBERT, *Quellen,* s. 8-11, stručně J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.,* s. 140-142.

[13] W. SCHULTE, *Die politische Tendenz,* s. 119 a 231. S doklady přehledně K. ENGELBERT, *Quellen,* s. 10, který ovšem zpochybnil schůzku ve Zhořelci. Zjednodušeně J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.,* s. 141.

[14] G. SCHINDLER, *Das Breslauer Domkapitel,* s. 155, 180 a 232.

[15] J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.,* s. 141.

[16] W. SCHULTE, *Die politische Tendenz,* s. 247. K. ENGELBERT, *Quellen,* s. 11.

[17] K. EUBEL, *Hierarchia catholica medii aevi I.* Monasterii 1913, s. 535. J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.,* s. 141.

nebo zkomolených zvěstí, které se k nim donesly nebo o kterých se zmiňovali kupci z větších slezských měst.[18] Na vlastním Jesenicku až do roku 1415 nemáme ohlasy reformačních myšlenek a Husových idejí nijak doloženy.

Teprve v souvislosti s podpisovou akcí české a moravské šlechty na tzv. stížných listech do Kostnice proti upálení mistra Jana Husa z počátku září 1415 můžeme vystopovat i zde sporadický ozvuk husitských myšlenek. Jedním ze signatářů protestu byl totiž Jindřich z Frývaldova, nejpozději od roku 1406 správce důležitého severomoravského hradu Hoštejna u Zábřeha na Moravě, kterého jeho bojovná povaha přiváděla do častých sporů s jeho severomoravskými sousedy.[19] Pan Jindřich byl členem rozvětveného rodu Mušínů, který držel nemalé lenní biskupské statky v okolí Jeseníku a Nisy, a sám Jindřich, syn Štěpána z Mušína, získal už před rokem 1378 městské fojtství v Jeseníku.[20] Právě těsný kontakt s moravským prostředím byl zřejmě příčinou toho, že Jindřich jako jeden z mála Slezanů přivěsil svou pečeť k žalobě do Kostnice. Z následujícího vývoje událostí však vyplývá, že akt byl výsledkem osobního Jindřichova postoje, který na Jesenicku nedoznal většího rozšíření, a že jej nepřijala ani zbývající část početného příbuzenstva. Protože však na podzim 1415 ještě nebylo jasné, jaké důsledky bude Husova potupná kremace na břehu Rýna mít, neměl Jindřichův podpis zpočátku podstatný dopad. Pro přemýšlivého Mušína bylo příznivé, že pod tíhou starostí o slezskou církev, rozháranou vnitřními spory a demoralizovanou ve svých špičkách partikulárními zájmy prelátů i ohrožovanou neustálými konflikty se světskou mocí, jeho postoji nevěnoval hlubší pozornost biskup Václav, pevný katolík, jistě v té době neprojevující sympatie pražským rebelům. Složitá situace biskupství přivedla 17. prosince 1417 biskupa Václava po pětatřicetiletém episkopátu k rezignaci na úřad hlavy slezské církve.

Na rozdíl od tristních událostí, které zažilo vratislavské biskupství po smrti biskupa Přeclava z Pogarel, nyní se kapitula, v minulosti nepříjemně poučená, úzkostlivě snažila vyhnout sebemenší sedisvakanci. Protože záměry biskupa Václava byly v kolegiátních kuloárech a na vévodských dvorech v zemi už nějaký čas přetřásány, objevilo se s předstihem dost uchazečů o vysoký post. Mezi nimi se do popředí prodral jeden ze synů olešnického vévody Konráda III., vratislavský kanovník Konrád IV. Agilní Piastovec projevil zájem o stolec už 17. prosince, krátce po veřejném oznámení Václavovy rezignace, a 20. prosince se na přijatelnosti jeho kandidatury shodla kapitula a Konrád se stal vratislavským elektem. Dne 21. února 1418 po akceptování volby kurií byl Konrád Olešnický intronizován.[21] Nový biskup byl zaníceným katolíkem, který se přiklonil k radikálnímu protihusitskému postoji papeže Martina V. a od počátku zaujal k utrakvismu, rozmáhajícímu se v Čechách a na Moravě, kritický postoj, který nejpozději po výbuchu prvých revolučních bouří v roce 1419 a vyhlášení křížové výpravy proti kališníkům na říšském sněmu ve Vratislavi v předjaří 1420 přerostl v nesmiřitelné nepřátelství. Husitům tak v jeho osobě vyrostl jeden z nejurputnějších soupeřů, jejich neúnavný protivník na život a na smrt. Konrád byl mužem rozhodné povahy a značné energie a bylo jen otázkou času, kdy s plnou silou zasáhne také na Jesenicku, aby po letech laxního přístupu svého předchůdce Václava upevnil autoritu nejvyššího slezského preláta i v nejzapadlejších končinách sfér své přímé vrchnostenské působnosti.

Dnes s časovým odstupem a oporou jen v chatrné pramenné základně se zdá, že jedním z prvých projevů rázné vůle nového biskupa bylo dosazení nového purkrabího na hrad **Javorník**, které se odehrálo už 17 dní po slavnostním nastolení, dne 10. března 1418. Biskup si byl vědom významu koncentrace čtyř pevných kamenných hradů na Jesenicku a toho, že tvoří strategickou obrannou linii na hranicích s neklidným jádrem korunních zemí, v tomto případě s Kladskem a Moravou. Protože právě Javorník hrál ve správě přilehlého úkrají důležitější roli než opodál v horském údolí „skrytý" **rychlebský hrad**, svěřil jej spolehlivému Glocreanovi z Rachnova.[22]

Další promyšlené kroky na sebe nedaly dlouho čekat. Někdy kolem roku 1420, patrně už ve volné souvislosti s eskalací husitské revoluce v Čechách, se biskup Konrád rozhodl udělat si jasno v ekonomickém potenciálu biskupských držav. Dal sepsat urbář niského knížetství, proslulé *Registrum Wratislaviense censuum*,[23] jehož primárním cílem bylo podchytit hospodářskou využitelnost episkopálních

[18] Přehledně shrnul doklady o pronikání husitských myšlenek do Slezska a obtížích, které se tomu stavěly do cesty C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier,* s. 10-13, v jehož podání ovšem dominuje sice správná, ale jednostranně preferovaná úvaha o jazykových a národnostních bariérách.

[19] L. HOSÁK, *Z minulosti hradu Hoštejna.* SM 22, 1972, s. 25-32. V. ZEMAN, *Vodní tvrz v Jeseníku.* Vlastivědné zajímavosti 136, Šumperk 1975, s. 3. F. SPURNÝ a kol., *Hrady, zámky a tvrze II.*, s. 112. M. PLAČEK, *Fortifikační komplex v Hoštejně.* SM 59, 1990, s. 39-44. K moravským stykům Jindřicha Mušína srv. též k 28. 10. 1407 (CDM XV, s. 397-398, č. 457).

[20] K příbuzenským souvislostem Jindřicha Mušína srv. k 23. 5. 1369 (NLB s. 41, č. 124, f. B 16a), k jeho držbě fojtství v Jeseníku srv. k 22. 8. 1378 (NLB s. 135, č. 841, f. C 17b).

[21] F. X. SEPPELT, *Geschichte,* s. 45. W. SCHULTE, *Bischof Konrad von Breslau in seinem Verhältnisse zum römischen Stuhle und zu dem Baseler Konzile.* Römische Quartalschrift, Supplementheft 20, 1913, s. 18.

[22] G-M II, s. 246, č. 46.

[23] W. SCHULTE, *Das Registrum Wratislaviense censuum et redituum ad episcopatum spectantium.* DQSG 3, Breslau 1907. Z českých historiků s registrem naposledy zevrubněji pracoval R. ZUBER, *Osídlení Jesenicka do počátku 15. století.* Opava 1972.

statků. Zároveň však poměrně pečlivým zaznamenáním povinností jednotlivých vsí a manů vůči hradům tento soupis poskytl biskupovi jasnou představu o úloze a zajištění biskupských pevností. Vzácný pramen nám dochoval ucelený přehled o jejich stavu.

Na počátku husitských válek byly páteří biskupské moci na Jesenicku tři hrady – **Javorník, Frýdberk** a **Kaltenštejn**, k nimž lze přiřadit i městskou tvrz v Jeseníku, rovněž spravovanou biskupským purkrabím. O nevelkém, ale výstavném **rychlebském hradě** však v soupise není ani zmínky a můžeme se pouze dohadovat, že stejně jako patrně už zaniklý a opuštěný **Pustý zámek** opodál spadal do okruhu působnosti javornického purkrabího a byl považován za pevnost buď druhého řádu, nebo možná byl postoupen do zástavy (?). Údržbu hradu a výživu posádky na **Javorníku** zajišťovaly platy plynoucí z poddanských usedlostí v Javorníku, Uhelné, Bílém Potoce a služby z Travné. Právě doklad o příslušnosti Uhelné, na jejímž katastru a v jejímž zázemí se nacházel zaniklý Pustý zámek, a o mnohých lesích v okolí hradu, jež spadaly pod pravomoc javornického purkrabího k javornickému hradu, nasvědčuje výše nastíněné tezi o podřízenosti rychlebského hradu Javorníku. Zásobováním javornické pevnosti bylo zatíženo celkem 104 selských lánů, což spolu s odhadovaným výnosem 20 hřiven grošů ročně z prodeje dřeva z příslušných lesů nápadně přesahuje zajištění zbývajících dvou fortifikací – Frýdberka a Kaltenštejnu. Znovu to posiluje úvahy o sepětí javornického a rychlebského hradu. Dávky a výnos mohly pokrýt i vydržování nevelké posádky v režii purkrabího Glocreana také na rychlebském opevnění, které bychom v takovém případě mohli kvalifikovat jako daleko předsunutý, zcela samostatný opěrný bod složité obranné soustavy v okolí Javorníku, pověřený navíc také v dobách klidu kontrolou jedné z větví obchodní stezky z Nisy do Kladska a dále do východních Čech. V takto komplikovaném bodovém zajištění hraničního úkrají a důležitých cest, které jím procházely, bychom pak mohli vidět určitou volnou analogii k sestavám skupin hradů na opavské straně Jeseníků, které se tam postupně vytvářely od poloviny 13. století a jejímiž „řídícími centry" zřejmě byl jednak až do svého zániku v 1. polovině 14. věku hrad Freudenštejn, jednak hrad Edelštejn. Na Opavsku byla „freudenštejnská" soustava před rokem 1348 redukována a modifikována (zůstal hrad Quingburk „řízený" z nového hradu Fürstenwalde, který nahradil Freudenštejn), ale i ta se počátkem 15. století přežila a začala rozpadat. Zdá se, že hradní systém sousedící zlatohorské komory, kde za „řídící jednotku" můžeme považovat Edelštejn, ztratil na významu až na přelomu 14. a 15., resp. počátkem 15. věku, kdy asi zanikají oba pevné subalterní hrady Koberštejn a Leuchtenštejn. V okolí Javorníku, který byl zjevně „řídícím" hradem místního uskupení na území vratislavských biskupů, sledujeme v protikladu k Opavsku postupné zjednodušování sestavy cestou zániku jednotlivých položek (Pustý zámek), avšak zároveň prodloužení (?) životnosti nejméně do období husitských válek. Nápadným společným znakem všech tří blízko položených soustav je fakt, že v písemných pramenech nejsou disperzně rozložené podřízené obranné body zmiňovány a písemné zprávy se váží téměř výhradně na „řídící ústředí".

Při bližším pohledu na údaje obsažené ve vratislavském registru nám pak o dalších dvou hradech na Jesenicku – Frýdberku a Kaltenštejnu – vysvítá odlišný obraz. Do okruhu působnosti purkrabího na **Frýdberku** spadal střed Jesenicka, zahrnující především osady v pořící Vidnávky a Studené Vody. Zde situované vesnice Bukovice, Bernartice a Horní Heřmanice odváděly platy a dávky frýdberskému správci, v jehož péči byla i starost o lesní hospodářství v přilehlém úseku Rychlebských hor. Nedaleko položenému **Kaltenštejnu** podléhala správa východních částí Jesenicka. Dávkami na hrad byly zavázány vsi Jindřichovice u Vidnavy a Červená Voda a mezi starosti hradského správce náležel i dohled nad dolováním v příslušném obvodu.[24]

Energický postup biskupa Konráda nenechával na pochybách, že vášnivý stoupenec kuriální politiky si zjedná pořádek také mezi svými úředníky a že v niském knížectví nebude místa pro husitské sympatizanty. V dané atmosféře zřejmě i Jindřich z Mušína vycítil, že jeho perspektivy v zemi vyhasínají, a nejpozději v okamžiku vypuknutí husitských bouří v roce 1419 své dilema vyřešil jednoznačným rozchodem s politikou své vrchnosti. Protože jako jesenický fojt byl vazalem biskupovým, jeho příklon k radikálnímu husitskému křídlu znamenal porušení lenních slibů a tedy otevřenou felonii. Jindřich dále neriskoval a z Jesenicka odešel asi už na sklonku roku 1419 nebo na počátku roku 1420 do Prahy a v řadách kališníků se účastnil legendárních bojů se Zikmundem Lucemburským v létě roku 1420 u Prahy, které vyvrcholily porážkou křižáků na hoře Vítkově. Jindřichův strýc Günter a bratranec Jan však zůstali věrni biskupu Konrádovi a jejich aktivní účast na protihusitských bojích v letech 1420 a 1421 jim byla přičtena k dobru. Když v roce 1422 biskup Konrád jako husitovi, viklefistovi a zemskému nepříteli zabavil Jindřichovi držby na Jesenicku, totiž fojtství s dvorem v Jeseníku a vsi Českou Ves a Široký Brod, postoupil je právě loajálnímu Janu Mušínovi, kterého i s jeho otcem Günterem ostentativně navíc odměnil 100 hřivnami grošů za škody, které ve válkách s kališníky utrpěli.[25] Jindřich se stáhl na severní Moravu, kde zůstal sveřepým zastáncem husitských myšlenek. Na Jesenicku však biskup Konrád rázným zúčtováním s nejvýznamnějším zdejším stoupencem reformace obnovil suverénní hegemonii katolické víry a znamenitě zvýšil jak svou prestiž, tak upevnil své postavení. Jesenicko jako integrální součást niského knížectví tak zůstalo baštou katolické protireformace a vcelku logicky se stalo v pozdějších letech cílem urputných útoků husitských polních vojsk.

K prvnímu vážnému nájezdu, který prověřil odolnost

[24] R. ZUBER, *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848.* Ostrava 1966, s. 402.
[25] L. HOSÁK, *Z minulosti,* s. 31. R. ZUBER, *Osídlení Jesenicka,* s. 58. V. ZEMAN, *Vodní tvrz,* s. 3. F. SPURNÝ a kol., *Hrady, zámky a tvrze II,* s. 112.

jesenického úseku obranné linie Slezska, došlo až s velkým odstupem ve druhé polovině 20. let 15. věku. Biskup Konrád, kterého král Zikmund pověřil úřadem nejvyššího slezského hejtmana, se snažil jistě v rámci možností posilovat branné zabezpečení Jesenicka, jak ho k tomu ostatně nepřímo zavazovaly dohody ze střelínského a grotkovského sněmu. Do řady těchto opatření patrně lze započítat i pravidelnou péči o řádnou správu zdejších hradů a jim podléhajících oblastí.

V těchto souvislostech lze nazírat i zástavu hradu **Frýdberka** s příslušným obvodem dne 17. června 1421 do rukou Macka Tamfelda. Nabyvatele pověřil biskup Konrád výkonem oblastního hejtmanství.[26] V napjatých chvílích husitského ohrožení byl tedy rytíř Macek v očích biskupa spolehlivou osobou, na jejíž bedra zeměpán vložil i starost o obranu svěřeného území. Hejtman Macek je pak v biskupově okolí zmiňován znovu 4. března 1422.[27] Podobně v následujícím roce, dne 21. června 1423, dosadil biskup nového držitele též na nedaleký hrad **Kaltenštejn**. Kunc Tham ze Sedlic, který tu vystřídal dosavadního biskupského purkrabího Petra Lucka, obratem složil biskupovi do rukou slib věrnosti, který ho mimo jiné rovněž zavazoval hájit svěřený obvod. Už po roce se však zástavy vzdal a hradu se opět ujal osvědčený purkrabí Petr Lucek.[28] Zdá se však, že k povinnostem správců obou hradů příslušel nejen dohled nad bezpečností a obranou podřízených území, ale v rámci zabezpečení Slezska proti možným husitským nájezdům v budoucnu bylo jejich úkolem také zpevnit obranné systémy obou fortifikací.

Na **Frýdberku** snad můžeme s jistou dávkou opatrnosti spojovat s obdobím husitských válek fortifikační úpravy zejména nástupu do vlastního hradu. Zde byla stará brána, tvořená zřejmě jen otvorem v obvodové hradbě, zajištěna vybudováním zděného, částečně dochovaného přihrádku, který vykrojil z obíhajícího, níže položeného parkánu jakýsi přístupový koridor. Jakkoliv o jeho podobě máme bez archeologického výzkumu jen kusé informace, zdá se, že smyslem vcelku jednoduchého zařízení bylo chránit citlivou bránu a padací část poslední fáze přístupového mostu přes okružní příkop. Čelo přihrádku bylo opatřeno druhou branou a zdmi sevřený padací most, který se tak ocitl uvnitř přístavby a nad parkánem, byl lépe chráněn. Ze všech stran obezděná výseč parkánu zároveň mohla fungovat jako druhotně vzniklá, nepravá „vlčí jáma". Na přihrádek byla napojena zděná parkánová hradba. Zda s touto etapou lze spojit i přístavbu boční budovy na nádvoří za bergfritem, přiložené k západní hradbě, zůstává prozatím nejasné, stejně jako otázka, zda kaple, zmiňovaná zde v letech 1613-1620, kdy byla nově zastřešena, má své počátky opravdu již v 15. století.[29] Je zřejmé, že úprava nebyla ani tak invenční modernizací, která by si prozíravě na základě pečlivého vyhodnocení použití palných zbraní husity v bojích v letech 1419-1421 kladla za cíl vytvořit z Frýdberka účinnou pevnost. Spíše se neubráníme dojmu, že improvizované, polovičaté řešení reagující na starší podněty zejména městské fortifikační architektury, která věnovala zvýšenou pozornost ochraně bran, bylo výsledkem kompromisu mezi touhou zajistit hradu větší bezpečnost a omezenými finančními i intelektuálními možnostmi hejtmana jedné z mnoha slezských hraničních pevností v chudém podhorském Jesenicku (obr. 323).

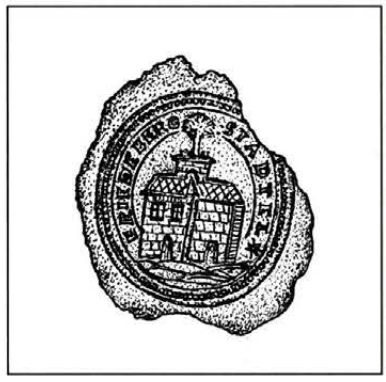

Obr. 323: Podoba hradu Frýdberku na pečeti města z 19. století. Skutečná velikost.

Také na **Kaltenštejnu** můžeme s velkou mírou pravděpodobnosti spojit s obdobím husitských válek vznik čtvrtého vnějšího pásu hradeb při úpatí hradního kopce. I tady pasivní ochrana, tvořená zřízením čtvrté brány v podobě prostého otvoru v hradbě a jednoduchou hradební zdí, ukazovala na malou prozíravost stavebníka. Zastaralost uplatněné obranné doktríny, jejímž hlavním cílem bylo pouze oddálit nástup případného útoku na jádro pevnosti a zmnožit počet překážek, které by útočník musel zdolat, nezvrátila ani aplikace ojedinělé hranolové vysunuté, dovnitř otevřené drobné věže poblíž nové brány.[30] Nedávno se M. Plaček pokusil datovat na základě údajů z let 1423-1424 dostavbu vnějšího opevnění Kaltenštejnu už před rok 1420.[31] Podle našeho mínění sice vylíčení situace opravdu ukazuje na finanční nouzi biskupa, pro datování rozšíření hradu, jakkoliv je Plačkův soud možný, však neskýtá dostatečnou oporu a dovolujeme si proto tuto etapu výstavby hradu položit šířeji do období husitských válek.

Podle prozatímních skromných zjištění se zdá, že starost, kterou biskup Konrád a jeho purkrabí a hejtmani zahrnovali jesenické hrady, byla nanejvýše potřebná. Už počátkem roku 1426 vpadla skupina husitských nájezdníků

[26] G-M II, s. 246, č. 47.
[27] G-M II, s. 248-249, č. 49.
[28] G-M II, s. 249, č. 50. Kunc Tham převzal hrad zástavou v hodnotě pouhých 60 hřiven grošů a po roce pevnost biskupovi vrátil. Biskup správou hradu potom pověřil opět Petra Lucka. Na dotaz kapituly, jak bylo možné kaltenštejnský hrad zastavit za tak nízkou cenu, biskup údajně zdůvodnil svůj krok potřebou obrany země před nepřáteli (V. ZEMAN, *Hrad Kaltenštejn (Hradisko).* Vlastivědné zajímavosti 113, Šumperk 1974, s. 3. M. PLAČEK, *Hrady a zámky,* s. 190).
[29] F. SPURNÝ a kol.: *Hrady, zámky a tvrze II,* s. 288. Objekt kaple však nelze za dnešního stavu objektu identifikovat.
[30] Kritiku účinnosti těchto opevňovacích prací na Kaltenštejně nedávno podali P. KOUŘIL - D. PRIX, *Kaltenštejn. Hrad.* Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 - 1550, IV. Opava, Brno 1999, s. 61-63, č. 015.
[31] M. PLAČEK, *Hrady a zámky,* s. 190.

do Slezska a zpustošila statky cisterciáckého kláštera v Kamenci. Kališníci měli zřejmě dobré informace o počtu obránců a mizivé akceschopnosti hradních posádek na Jesenicku, v jejichž silách nebylo zabránit vpádům početnějších výprav do země. Bohatou kořist, z velké části tvořenou dobytkem a proviantem, totiž nazpátek hnali husité přímo okolo hradu Javorníku před zraky tamější posádky, aniž by ta byla schopna jim návrat do Čech jakkoliv zkomplikovat.[32]

Koncem února 1428 zaútočila kališnická vojska z Moravy proti slezské katolické lize. Na přelomu února a března 1428 si utrakvistické síly podmanily opavského vévodu Václava II., který jim sjednaným příměřím na Hradci u Opavy otevřel cestu do Slezska. Po neúspěšném pokusu o dobytí Opavy se husitské šiky přesunuly za průběžného plenění vsí, dobývání měst a městeček a vypalovaní statků svých odpůrců přes Osoblahu, Horní Hlohov, Bělou, Prudnik a Stínavu k východní hranici niské země. Zdá se, že přímo z chodu zaútočily proti biskupovu městu Hlucholazům na samém okraji Jesenicka, avšak po jeho vyplenění oddíly nepostoupily hlouběji údolím Bělé k Jeseníku, ale obrátily se na sever k Nise, baště katolického odporu. Ve městě se totiž mezitím sešel biskup Konrád s vévody Janem Münsterberským, lehnicko-břežskými Piastovci, Ludvíkem Olavským a jejich ozbrojenci. K uskupení se stačili přidružit slezští johanité s komturem Ruprechtem, dále kladský hejtman Půta z Častolovic a posily z Vratislavi.[33] Bylo zřejmě, že katolíci se husitům hodlají postavit při obraně Nisy a k rozhodujícímu střetnutí mělo dojít v jejím okolí. Zda se k biskupským silám připojili purkrabí jesenických hradů se svou čeledí, či zda zůstali na hradech, které měli bránit, není jasné.

Husité zprudka zaútočili krátce před 20. březnem 1428 (patrně 18. 3.) a už prvním náporem přinutili Slezany k vyklizení částí pozic před městem. Sedláci naverbovaní po vsích v celém Slezsku zakolísali a rozprchli se z bojiště. Bleskově se šířící panika proměnila obranu v bezhlavý útěk, při kterém se samotný biskup Konrád sotva stačil na poslední chvíli ukrýt za hradbami Nisy. V strhujícím dramatu se aktivity chopil Půta z Častolovic, dal zavřít městské brány a se svými lidmi se hrdině postavil na odpor na hradbách. Město uhájil, kališníci však vypálili niská předměstí a plamenům padla za oběť i připravená vozová hradba slezských šiků, kterou rozprášení obránci ani nestačili využít.[34] Zdá se, že husité, ač Nisu nedokázali zdolat, obratně využili demoralizace nepřítele. Podle pozdějšího sdělení biskupa Konráda v širokém okolí vydrancovali a zpustošili řadu vsí a vypalovali zejména kostely a drobná rytířská sídla.[35] Směrem na Jesenicko můžeme stopy jejich činnosti sledovat zejména ve Vidnavě. Biskupské město bylo sežehnuto požárem, vypleněn byl i Otmuchov, kde se však biskupská posádka zprvu udržela na hradě nad městem a podobný osud stihl město Pačkov.[36] Pro další osud Jesenicka bylo krajně nebezpečné, že husité ve dnech asi 20. - 22. března 1428 tábořili poblíž Pačkova, kde jejich vůdci – Jaroslav z Bukoviny, Blažej z Kralup, ruský kníže Friedrich, Jan Tovačovský z Cimburka a Dobeš Puchala – vyjednávali s vyslanci města Münsterberku. Krátce po 22. březnu 1428 se však zvedly utrakvistické voje k dalšímu pochodu a 26. března se již objevily před městem Břehem na Odře.[37] Znovu bylo okolí Kamence a Pačkova ohroženo vracejícími se vítěznými husitskými houfy koncem března. Přitom měla být, podle Grünhagenovy interpretace, velká kořist dovlečena na hrad Javorník.[38]

Zdá se, že do doby jejich pobytu v okolí Pačkova je nejspíše možno vřadit obsazení hradu **Javorníku** kališníky. Zda se o hrad úporně, byť krátce bojovalo, nebo se posádka vzdala přesile, nelze spolehlivě rozpoznat. Hrad však nebyl zničen a naopak husité si z něj vytvořili základnu na okraji biskupského teritoria, která se stala hrozbou pro katolické okolí. Bezpochyby vedlejším cílem utrakvistů bylo prozíravé zajištění ústupové cesty ze Slezska. Nejspíše v souvislosti s tímto záměrem, kombinovaným s úvahou o riziku roztříštění posádky v nepřátelském území v případě vložení její části také na blízký **rychlebský hrad**, můžeme zřejmě vyložit i zánik této bytelné pevnosti nedaleko Javorníku. Zde dobyvatelé narazili na houževnatý odpor v každém případě. Svědectví o násilném zániku pevnosti totiž podaly starší archeologické výzkumy.[39] Jakkoliv nemáme jistotu, že k zániku hradu v Račím údolí došlo opravdu až v březnu 1428, a jsme nuceni připustit i jeho vojenskou likvidaci během některé jiného izolovaného tažení husitů, či dokonce i v rámci řešení třebas jen lokálního sporu už někdy před rokem 1419, přece jen okolnosti husitského tažení v předjaří 1428 se jeví nejpříznivějším okamžikem k časovému zařazení dobytí hradu. A to zejména s přihlédnutím k doloženému ležení husitů v okolí jen asi 11 km vzdušnou čarou vzdáleného Pačkova a k jejich tehdejšímu záboru Javorníku.

[32] Srv. výpověď nejmenovaného svědka z hradu Javorníku, obsaženou v notářském záznamu z 10. - 15. 2. 1427 (CDS X, s. 281-293, č. CCCXXXIII).
[33] C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier,* s. 134.
[34] C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier,* s. 134-135.
[35] TAMTÉŽ, s. 135 a pozn. 3.
[36] TAMTÉŽ, s. 135 a pozn. 5, kde i zpochybnění Rosicova údaje, že Pačkov byl zpustošen už 20. 3. 1428.
[37] SRS VI, s. 160.
[38] C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier,* s. 145 a pozn. 2, kde ovšem autor sám polemizuje se starším výkladem Frömrichovým.
[39] Srv. příslušné heslo katalogu, kde je podán přehled nálezů učiněných na hradě.

I když nemáme žádných zpráv o tom, že by také hrady **Frýdberk** a **Kaltenštejn** byly husity ohroženy, nebo dokonce dobyty, je zřejmé, že obsazení **Javorníku** a zánik **rychlebského hradu**, klademe-li jej do této doby oprávněně (?), podstatně změnily rovnováhu sil v regionu a nutno již předem poznamenat, že k další podstatné změně situace ve stavu jesenických hradů došlo až na přelomu 15. a 16. století.

Nepříznivou situaci, kterou v niské zemi nastolili husité svým úspěšným vpádem na jaře 1428 se biskupu Konrádovi dlouhý čas nedařilo zvrátit. Naopak další pohromy na sebe nedaly dlouho čekat. Kališníci si z Kladska a západního cípu Jesenicka učinili předmostí k novým a novým nájezdům do Slezska. Dne 19. listopadu 1430 se jim podařilo zmocnit se i dosud pro ně nedobytného hradu Otmuchova, k němuž přitáhli s početnými palnými zbraněmi. Hradní hejtman Mikuláš Sedlic z Olšanky dřívější zemský hejtman na Krnovsku, byl zjevně zkušeným mužem a nehodlal v případě usilovného odporu riskovat pomstu husitů. Výměnou za slib volného odchodu pevnost vydal.[40] Jakkoliv Mikuláš Sedlic rozvážným činem bezpochyby v daném okamžiku zachránil život početné posádce, záhy se ukázalo, že v tomto případě nevyhodnotil dostatečně všechny okolnosti. Biskup Konrád pochopil, že ztrátou Otmuchova i s ohromným církevním pokladem, který zde byl uložen, symbolicky i fakticky ztratil kontrolu nad celým jižním Niskem. Organizovaná soustava purkrabích zbylých hradů na území se odchodem otmuchovského hejtmana zhroutila a skutečnost, že husité do Otmuchova vložili silnou posádku svědčila, že dosavadní nájezdy do Slezska zvenčí se promění v trvalé ohrožení Nisy a celého Slezska zevnitř, od utrakvistických posádek, které se jako „houby po dešti" počaly množit v zemi. Hněv Slezanů i biskupův se proto obrátil proti hejtmanovi, který byl označen za zrádce, 16. dubna 1431 uvězněn a ve Vratislavi odsouzen k smrti. Soud a jeho naplnění se zvrhlo v proces, který měl demonstrovat houževnatý, ba přímo existenční odpor katolické většiny ve Slezsku proti husitům a fanatickou zášť proti komukoliv, kdo byl postižen kontaktem s nimi. Bez nadsázky lze říci, že v procesu s Mikulášem Sedlicem vyvrcholilo na krajní mez vyostřené nesmiřitelné nepřátelství katolického uskupení ve Slezsku proti kališnickým silám. Dne 19. dubna 1431 byl Sedlic před vratislavskou radnicí sťat, jeho tělo roztrháno koňmi a na radnici zavěšen pro výstrahu jeho zlacený opasek, který se zde pohupoval ještě počátkem 17. století.[41]

Na Jesenicku se tak nesmírně vyostřila místní situace. Zdá se, že husité sice hegemonně ovládli kraj, avšak do riskantních bojů o pevné hrady Frýdberk a Kaltenštejn se nepouštěli. Tamější správci a posádky zase zřejmě respektovali nadvládu kališníků v oblasti. Ostatně jejich postavení bylo velmi ožehavé. Z jedné strany byli jistě pod tlakem plamenných výzev biskupa Konráda k odporu proti husitům a vznášel se nad nimi nepříjemný stín osudu Mikuláše Sedlice, na druhé straně si museli být vědomi skutečnosti, že pokud by porušili křehkou rovnováhu sil v oblasti, kališnické posádky z Otmuchova a Javorníku by jistě s přivolanou pomocí z Čech a Moravy rázně změnily jejich tiché přežívání v jistou pohromu. Na druhou stranu husité chápali, že jsou odkázáni na možnost spížování v okolí a bezesporu se bezdůvodně nehnali do ozbrojených konfliktů se sousedy a poddanými. Ostatně před podobným počínáním je musela varovat hospodářská retardace území, kde řada usedlostí byla vypálena, pole dílem opuštěna a nejeden dosud stojící selský grunt byl prázdný.

Situace plná paradoxů nazrála k rozumnému řešení během roku 1432. Katolické lize a biskupovi došlo, že k vypuzení kališnických posádek ze Slezska nemají dost sil. Nové a nové pokusy o vyproštění např. Němčí byly neúspěšné a naopak další vpády utrakvistů do země vyčerpávaly síly Slezanů. V rámci pokusů o všeobecné uzavření příměří se pak 13. září 1432 biskup Konrád v čele slezských stavů zavázal vyplatit kališnickým posádkám na hradech Otmuchově, Němčí a Klučborku odstupné 10 000 kop grošů.[42] Dohoda však nebyla naplněna, biskup svou suverenitu na Jesenicku a v niské zemi nedokázal obnovit a na Otmuchově se husitská posádka udržela až do konce „občanské" války v zemích Koruny české. Teprve v roce 1434 se znovu rozběhla jednání o vydání Otmuchova biskupovi a vratislavský episkopát po vyplacení odstupného prosadil svou hegemonii v církevním knížectví.[43]

Zdá se však, že ještě předtím než složitá jednání o vyplacení Otmuchova dospěla k závěru, odehrála se na Jesenicku událost, která završila pro námi sledované období dynamicky se proměnivší úlohu hradu **Javorníku**. Katolické straně se patrně už někdy před zářím 1434 podařilo hrad ovládnout. Zda k tomu opět došlo v nějakém lokálním vojenském konfliktu, nebo to byla prvá vlaštovka úspěchů slezské diplomacie v mezidobí 1432-1434, sice nevíme, známe však zajímavý důsledek akce. Zisk hradu biskupskými silami se zjevně udál ve chvílích, kdy ještě nebylo jasné, zda husitské posádky v okolí se nepokusí pevnost opět získat. V tom okamžiku zasáhla vratislavská kapitula a v obavách, aby se Javorník znovu nestal opěrným bodem kališníků, přikázala hrad rozbořit. Muselo jít o bleskové rozhodnutí. Nebyl čas a možná ani vůle věc projednat s biskupem Konrádem nebo dokonce císařem Zikmundem Lucemburským, přestože zboření zemské hraniční pevnosti, za

[40] C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier*, s. 199 a pozn. 3.
[41] DŁUGOSZ XI, s. 437. C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier*, s. 199.
[42] G-M II, s. 250, č. 52.
[43] C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier*, s. 263-266. Zajímavý shrnující pohled na závěr husitských bojů ve Slezsku podal nedávno T. WÜNSCH, *Mittelalterliches Krisenmanagement*, s. 186-194.

kterou byl Javorník oprávněně považován, představovalo citlivý zásah do celozemského systému obrany. Vyděšení kanovníci však zjevně podlehli okamžité síle strachu, aniž by projevili odvahu riskovat zodpovědnější posouzení vzdálenější budoucnosti. Zdá se, že za vyhrocených okolností biskup vzal akci na vědomí a k prekérní události se vrátil až po ovládnutí Niska v době, kdy převládl ve Slezsku mír a byl čas se věnovat úvahám o konsolidaci země. V obsáhlé relaci o stavu biskupských statků asi z konce dubna 1435 se zmínil o značných výdajích v dobách válek, které si vynutily zastavení statků příslušných k hradu Javorníku Pelkanovi z Kalkova a neopomněl šlehnout po kapitule sžíravou výčitkou, že hrad Javorník byl rozbořen z vůle kapituly, ale bez vědomí císaře.[44] Fyzická degradace pevnosti byla provázena úpadkem jeho právního statutu. Správa javornického statku přešla do roku 1441 pod nadvládu kaltenštejnských pánů. Ještě v uvedeném roce 1441 se mohlo zdát, že dojde k rehabilitaci hradu, když 16. května biskup Konrád vyňal Javorník z pravomoci kaltenštejnských purkrabí,[45] tíživá finanční situace episkopátu a brzký skon schopného biskupa v roce 1447 však na dlouhou dobu pohřbil další naděje. Majestátní hrad Javorník tak ve vleklé agónii až do 80. let 15. století opustil aktivní roli na jevišti dějin a předmětem většiny dalších jednání týkajících se Javorníku v letech 1441-1482 byly výnosy a práva městečka a statku.

Mezi pozdními středověky

Léta 1435-1474, resp. 1519, představují ve Slezsku rozpačité mezidobí mezi dvěma významnými fenomény středoevropského pozdního středověku – mezi husitskou na jedné a luteránskou reformací na druhé straně. Přes všechny logické spojitosti obou vrcholů středoevropského pozdně gotického období se jedná o dvě nesouměřitelné a kvalitativně rozdílné fáze dějinného vývoje. Pozdní středověk modelovaný husitskými ideály a jejich krutě praktickým naplňováním je jiný pozdní středověk než doba německých selských válek a nástupu protestantství. Mezičasí je obdobím, kdy zdánlivě jasné a tradiční katolické postoje většiny Slezanů se stále více stávaly politickou a společenskou proklamací, která měla zakrýt vnitřní podvědomé zmatky svých deklarantů a nakonec, pro mnohé samotné aktéry překvapivě, vyústila v masový příklon k nové, vyšší formě utrakvismu. Stejně jako je obtížné přehledné a stručné hodnocení epochy, zůstáváme v rozpacích při hodnocení architektury jesenických hradů v těchto letech. Přeživší Frýdberk a Kaltenštejn se totiž jakoby se stejnou úporností snažily zachovat zdání ryzích gotických hradů, aby se kolem roku 1500 vývoj nečekaně zvrátil v likvidaci Kaltenštejnu, který v husitských válkách odolal, zatímco z trosek rozpadlého Javorníku povstala nová biskupská rezidence symbolizující nadcházející časy.

Po skončení aktivní fáze husitských válek, po porážce polních obcí v bitvě u Lipan v roce 1434 a uzavření a jihlavském vyhlášení kompaktát nastal i ve Slezsku čas ke konsolidaci válečnými událostmi rozvráceného života. Bojovná obhajoba víry a zemské celistvosti Slezska biskupem Konrádem přišla draho. Církevní knížectví bylo zpustošené, mnohé vsi v širším okolí Nisy, Pačkova a Vidnavy vypálené, leckteré usedlosti i celé menší vsi opuštěné[46] a komorní pokladna vyčerpaná výdaji na vydržování žoldnéřů. Biskupství bylo zatíženo nesplacenými úvěry, jejichž úroky narůstaly, a vratislavský episkop dlužil řadě šlechticů slíbené náhrady za služby v časech bojů.

Jedním z biskupových věřitelů byl i Pelkan z Kalkova. Tomu musel Konrád Olešnický zastavit už před koncem dubna 1435 nejen majetky příslušné k rozbořenému hradu Javorníku, ale i biskupská města Vidnavu a Pačkov s mnohými statky příslušnými k Otmuchovu a celý poměrně rozsáhlý východojesenický územní obvod s hradem **Kaltenštejnem**.[47] Avšak výnosy i z tak velkého majetkového komplexu zahlazovaly biskupův dluh jen pomalu a teprve z roku 1441 máme doklady, že Pelkan z Kalkova uspokojil své požadavky a zástavy se vzdal. V případě hradu Kaltenštejna však nastoupil další z biskupových věřitelů, známý horlivý antihusita Jan z Mušína, jemuž biskup Konrád hrad postoupil 16. května 1441 s ročním platem 100 kop haléřů a 36 maldrů zrna. Současně se však biskup pokusil o restituci územní správy na Jesenicku a z podřízenosti kaltenštejnských purkrabí vyňal statky příslušné před rokem 1433 k hradu Javorníku.[48]

Už časné předjaří roku 1441 však ukázalo úskalí, které staré kamenné hrady na Jesenicku se svými jen ad hoc provedenými fortifikačními úpravami v dobách husitského ohrožení představovaly. Toho roku se totiž ve Slezsku odehrál řetěz kuriózních událostí, ve kterých právě **Kaltenštejn** sehrál nepříliš důstojnou roli. Příbuzný bývalého javornického purkrabího Glocreana rytíř Zikmund Rachna totiž unesl jednu z dcer kladského královského

[44] SRS VI, s. 143-146, č. 210. S upozorněním, že není známo přesnější datum, kdy k rozboření hradu došlo, též C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier*, s. 264. Nově k hradu I. KUBEŠOVÁ - H. RICHTEROVÁ, *Jánský Vrch. Hrad.* Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 - 1550, IV. Opava, Brno 1999, s. 58-61, č. 014, kde i výčet větší části starší literatury k objektu.

[45] G-M II, s. 250-251, č. 53.

[46] Situaci na Jesenicku shrnul znamenitě R. ZUBER, *Osídlení Jesenicka*, s. 42-47, který však oprávněně poukázal na proces pustnutí vsí jako dlouhodobý trend, v němž válečný zásah povětšinou jen dovršil už dříve započatou tendenci a byl jen jednou z mnoha příčin opuštění sídliště.

[47] SRS VI, s. 143-146, č. 210.

[48] G-M II, s. 250-251, č. 53.

hejtmana Půty z Častolovic.[49] Ten už byl delší čas mrtev a tak se aktu pomsty chopil otčím zneuctěné dcery Hynek Krušina z Lichtenburka, který se svou druhou manželkou - Půtovou vdovou Annou z Koldic - převzal i dědictví častolovického pána. V překotně se odvíjejícím sledu událostí si Hynek Krušina vyžádal právo potrestání únosce i na biskupském území a se svými ozbrojenci zaútočil na Zikmundovo sídlo Nový Hrad u vsi Chalupki severně od Pačkova nad levým břehem Kladské Nisy. Nedisciplovaná tlupa útočníků však zneužila svolení k plenění vsí podřízených hradu a tím umožnila v nestřežené chvíli Zikmundovi i s unesenou ženou a doprovodem vyklouznout z obklíčení. Rachna zamířil na nedaleký, mnohem větší a pevnější Kaltenštejn, jehož purkrabí, dosazený snad ještě Pelkanem z Kalkova, netušil co se děje. Rachna se lstí zmocnil hradu, purkrabího zajal a dosavadní posádku z Kaltenštejna vystrnadil. Mezitím se zaskočený Krušina spojil s biskupským vojskem, které informoval o nečekaném zvratu situace a patrně rád přenechal dobytí rozsáhlého biskupského hradu právě oddílům biskupa Konráda. V tomto okamžiku vyšlo najevo, že se pro změnu přepočítal Zikmund Rachna, když neprozíravě obsadil pevnost, jejíž stovky metrů čtyř pásů hradeb bezpochyby nebyl schopen ani efektivně obsadit, natož s hrstkou věrných úspěšně bránit. Biskupská hotovost Kaltenštejn hravě 11. března 1441 dobyla a únosce krutě umučila a jeho nohsledy oběsila. Právě tyto okolnosti přiměly zřejmě biskupa Konráda k ukončení zástavy hradu a změně jeho držitele. S dobytím Kaltenštejna bývají někdy spojovány úvahy o jeho poškození, které údajně měla zohlednit relace kanovníka Sneschewicze z roku 1443.[50] Větší válečné destrukce pevnosti jsou však vzhledem ke specifičnosti situace málo pravděpodobné, hrstka samozvaných obránců sotva představovala vážnou překážku mnohonásobné přesile a biskupské síly zase neměly čas hrad dlouho obléhat ani důvod k jeho většímu poškození. Bezpochyby jim stačilo na několika nehlídaných místech přelézt hradby a s jistou nadsázkou můžeme v celé akci na místo urputných bojů spatřovat (vzhledem k váze dobové výzbroje) spíše zdolávání nelehké překážkové dráhy. Ať už je takováto interpretace více nebo méně správná, je zřejmé, že dvojí po sobě rychle následující selhání Kaltenštejnu bylo nelichotivým vysvědčením jeho obranné zastaralosti.[51] Biskup Konrád pak svěřil hrad výše zmíněnému Janovi z Mušína, ale starost o zabezpečení klidu na jižních hranicích biskupského teritoria jej vedla poměrně záhy k vyplacení zástavy. Kaltenštejn byl postoupen dále do správy biskupskému purkrabímu Gabrielu Speylovi, který ale už 1. září 1443 rezignoval. Biskup se pokusil dalším možným komplikacím předejít tím, že hrad zastavil přímo vratislavské kapitule. Kapitula však nemínila koupit za 300 hřiven grošů „zajíce v pytli" a 3. září 1443 vyslala k revizi pevnosti kanovníka Jana Sneschewicze, který nechal sepsat podrobný předávací protokol o stavu fortifikace a upozornil na vhodnost oprav a modernizace zchátralého a špatně udržovaného Kaltenštejna i s připojením odhadu nákladů.[52] Většina kanovníkových doporučení však nebyla realizována a hrad ve víceméně nezměněné podobě setrval po celý zbytek 15. věku.

Ani druhý z pozůstalých jesenických hradů – **Frýdberk** – patrně ve 2. čtvrtině 15. století nepoznamenaly podstatnější změny jak podoby, tak funkcí. Biskup Konrád zde jen pravidelně obměňoval spolehlivé správce. V roce 1444 jím byl Mikuláš Meinholt, od 1. srpna 1444 Žibřid Vadovic z Moščanky.[53]

Dne 9. srpna 1447 biskup Konrád zemřel a už 5. září byl zvolen novou hlavou církve ve Slezsku dómský probošt Petr Nowak, potvrzený 10. října a 22. října slavnostně vysvěcený. Nový biskup ve stopách svého předchůdce se sice pokoušel pokračovat v restituci biskupské svrchovanosti také na Jesenicku, i jemu však svazovaly ruce četné dluhy, na jejichž urovnání scházela hotovost. Proto se opět jesenické hrady a jejich příslušenství stávaly předmětem rozličných zástav.

V roce 1448 biskup zavítal na **Kaltenštejn**, kde potvrdil prodej dílu bohatého šoltýství v Červené Vodě bývalému hradnímu správci Gabrielu Speylovi.[54] Rok nato, 1. září 1449, však v nouzi za půjčku 1 100 kop grošů zastavil druhý z hradů – **Frýdberk** jeho dřívějšímu purkrabímu Mikuláši Meinholtovi a hrad se tak znovu, tentokrát již na celý zbytek 15. a 1. třetinu 16. století, vymkl z přímé podřízenosti biskupům, neboť od roku 1459 fungoval jako dědičné biskupské léno rodu Kotulínských.[55] Podobný osud potkal i **Kaltenštejn,** jehož důkladnou opravu a přestavbu na náklady biskupa požadovala vratislavská kapitula už v roce 1443. Biskup Petr však v napjatých letech sporů velké části Slezska se zemským správcem v království Jiřím z Poděbrad[56] nebyl schopen nákladné opravy podniknout. Z tíživé situace se pokusil uniknout dohodou s rytířem Kryštofem, jemuž za slib opravy pevnosti biskup Petr

[49] SRS XII, s. 54-55. Pramen ani starší literatura (např. F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého IV,* s. 37-38) se neshodly, o kterou z dcer Půtových se mělo jednat. Půta měl nejméně čtyři dcery. Vyloučit můžeme zřejmě Kateřinu i Annu, v roce 1454 manželky Jana z Hazmburka na Kosti a Oldřicha z Hazmburka, stejně jako Salomenu, choť opavského vévody Viléma. Málo pravděpodobná se zdá i druhá Anna, připomínaná ještě roku 1454, a tak je možné, že s manželkou Annou z Koldic měl Půta ještě pátou, jménem neznámou dceru, která se stala obětí ohnivé povahy Zikmunda Rachny a dramatických událostí v roce 1441.

[50] Např. V. ZEMAN, *Hrad Kaltenštejn (Hradisko),* s. 4, píše dokonce o značném poškození hradu v průběhu bojů.

[51] Srv. P. KOUŘIL - D. PRIX, *Kaltenštejn. Hrad,* s. 63, č. 015.

[52] OA Šumperk, pracoviště Jeseník, fond: pozůstalost Bruno Königa. DAL I, s. 210-211.

[53] G-M II, s. 252-255, č. 56 a s. 271-272, č. 66.

[54] R. ZUBER, *Jesenicko,* s. 375.

[55] G-M II, s. 274-275, č. 69. V roce 1459 přešla držba hradu formou dědičného léna na Mikuláše Kotulínského (G-M II, s. 276, č. 71).

[56] Podstatu vleklého konfliktu vylíčil R. KOEBNER, *Der Widerstand Breslaus.*

21. prosince 1455 postoupil Kaltenštejn do doživotní správy. Pokud by náklady na reparaci fortifikace přesáhly plánovanou mez, kterou by nestačila uhradit ani doživotní držba kastelánského úřadu, přislíbil biskup vyrovnat Kryštofovým dědicům po jeho smrti ztrátu jednorázovou úhradou 100 uherských zlatých.[57] Zda k naplnění tíživé podmínky po Kryštofově skonu došlo či nikoliv, sice nejsme informování, ale koncem roku 1460 se kaltenštejnská zástava uvolnila a hrad se stal předmětem dalších majetkových transakcí.

Když 6. února 1456 biskup Petr zemřel, stála vratislavská kapitula před dilematem, zda podpořit kandidaturu mocného českého magnáta Jošta z Rožmberka. Příležitost v špatně skrývané nejistotě kanovníků však bystře vycítil Joštův bratr, vratislavský královský hejtman Jindřich z Rožmberka, který přesvědčil městskou radu, aby se o Joštovo zvolení u kapituly zasadila. Kanovníci si vážili dočasného zklidnění konfliktu s Čechy za vlády Ladislava Pohrobka a nemínili riskovat eskalaci napětí zbrklým odmítnutím kompromisu. Už 8. března 1456 byl tedy Jošt zvolen novým biskupem a 9. června 1456 v úřadě potvrzen.[58] Pochybnosti o správnosti volby však začaly částí kapituly zmítat už krátce po nenadálé smrti krále Ladislava koncem listopadu 1457. Zpočátku smířlivý postoj tolerantního Rožmberka k novému utrakvistickému králi Jiřímu z Poděbrad, proti němuž vedli vratislavští měšťané otevřenou vzpouru, postavil větší díl kapituly spolu s městem Vratislaví do opozice vůči biskupovi. V letech 1458-1462 se proto nový biskup zdržoval často v Nise, eventuálně v jihočeských Strakonicích, protože zároveň zůstal zemským komturem řádu johanitů. Zkušenosti s českým prostředím i dobrý odhad povahy krále Jiřího postavily biskupa Jošta v letech 1460-1462 do jisté politické izolace ve Slezsku. Jako zvolna se prohlubující odpůrce panovníkův, ale současně jako politik nesouhlasící s idejemi a záměry vzpoury města Vratislavi představoval v této době Jošt jakousi dobovou „třetí politickou cestu". Jeho rodinné zázemí jej přivedlo k sepětí s českými katolickými protivníky Jiřího z Poděbrad a v roce 1465 se právě biskup Jošt stal jedním ze spoluzakladatelů panské jednoty proti králi v Čechách.[59]

Biskupův postoj však ve slezské metropoli narážel na nepochopení a kritiku, k níž se přidali i někteří členové dómské kapituly, mezi nimi především vratislavský dómský probošt Jan Deuster. Probošt však byl biskupem Joštem za své nevybíravé vyjádření odporu uvězněn na hradě **Kaltenštejnu**. Zajímavá epizoda, trvající od června až do prosince 1466, nepřímo ilustruje situaci jesenických hradů v předvečer česko-uherských válek. Volba vězení totiž svědčí v prvé řadě o loajalitě kaltenštejnských purkrabí biskupovi. Vzdor sporům ve Slezsku a zejména ve Vratislavi poskytovala biskupovi niská země a v jejím rámci příhraniční jesenické hrady poměrně oddanou a spolehlivou záštitu. Na druhé straně je zřejmé, že hrad Kaltenštejn byl považován za ztracenou výspu slezského pohraničí a jeho odlehlost a poloha opodál okraje hlubokých hvozdů Rychlebských hor, za nimiž se navíc rozprostíraly kacířstvím prosáklé české země, jej dostatečně kvalifikovala jako vhodné místo internace. Konečně volba právě Kaltenštejnu zůstává dokladem tristního stavu zemských hradů přímo v biskupských rukou a rozvrácení vrchnostenské organizace následky husitských válek a z nich vyplývajícím vleklým zadlužením. Biskup Jošt totiž vzpurného probošta patrně ani neměl kam jinam na Jesenicku zavřít. Hrad Javorník byl totiž v troskách, ruina rychlebského hradu vůbec nepřicházela v úvahu, tvrz v Jeseníku se svou polohou u města k izolační vazbě nehodila a Frýdberk byl před 6 lety postoupen v léno.

Přehlédnutí mocenské pozice biskupa, který se nedávno připojil k otevřeným nepřátelům krále Jiřího, alespoň na Jesenicku, neskýtalo Joštovi mnoho důvodů k radosti. Na druhou stranu bystrý Rožmberk dobře věděl, že v dlouhodobém vojenském konfliktu v 15. století ležel hlavní důraz na velkých, lidnatých a dobře opevněných městech, a nikoliv na jednotlivých roztroušených hradech. V tomto ohledu jej pohled na věrné město Nisu musel naplňovat optimismem, jakkoliv v dílčích detailech se události následujících let ubíraly velmi křivolakými uličkami.

Na konci jara 1467 vypukly na rozličných místech v českých zemích boje mezi straníky krále Jiřího a jeho odpůrci. Na moravsko-slezském pomezí se konflikt rozhořel už v polovině května 1467, kdy Vratislavští obsadili 17. května Münsterberk a 28. května 1467 dokonce i Frankenštejn. Právě o ten se však vzápětí rozhořely úporné boje, během kterých dne 11. června 1467 u Pačkova porazil Ctibor Tovačovský z Cimburka branné síly biskupa Jošta. Krátce nato králův syn, zemský hejtman a opavský vévoda Viktorin dobyl 16. června 1467 Frankenštejn zpět a na čas zatlačil ambice jak Vratislavských, tak biskupa Jošta do defenzivy. Jošt byl typickým prelátem své doby. Podnikavý stratég a válečník, stejně jako vážený duchovní a obratný diplomat, postřehl slabý okamžik na straně momentálních vítězů opojených dočasnou převahou a v červenci 1467 zasadil královské straně vážnou ránu obsazením hradu Edelštejnu a jeho kvapným rozbořením. Joštova prozíravost se však neomezila na snad laciné vítězství (akci provázel nejasný příznak zrady edelštejnské posádky), ale biskup hbitě krátce nato svou pozici pojistil uzavřením příměří s králem. Tím si zajistil dočasnou převahu právě v citlivém Jesenicku, které dosud bylo z blízkého Edelštejnu nebezpečně ohrožováno. Na tomto úseku moravsko-slezské hranice tak vzrostla důležitost biskupského hradu **Kaltenštejnu**, který se stal ústředním bodem obrany

[57] G-M II, s. 275-276, č. 70.
[58] R. KOEBNER, *Der Widerstand Breslaus,* s. 38-39.
[59] F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého IV,* s. 442-462.

Jesenicka proti případnému útoku ze strany přívrženců krále Jiřího.

V napjatých chvílích však biskup Jošt 15. prosince 1467 zemřel. Kapitula se začala vážně zabývat kandidaturou kantora vratislavského kostela sv. Kříže a vratislavského dómského kanovníka, opavského vévody Přemka II. Během volby, k níž došlo 20. ledna 1468, se také většina volitelů klonila k jeho osobě. Avšak ještě před vyhlášením výsledků získala navrch argumentace vyslanců papeže Pavla II., podpořená přímluvami poselstva polského krále Kazimíra a zástupců města Vratislavi, a z konkláve vyšel překvapivě vítězně dlouholetý exponent kuriální politiky ve Slezsku, titulární biskup levantský Rudolf z Rüdesheimu.[60] Zejména agilní vratislavští kazatelé a horliví přívrženci krále Matyáše si oddechli, neboť osoba nového zvolence, potvrzeného 24. dubna 1468, zaručovala pevné zakotvení Slezska po boku korvínovské protipoděbradské koalice. Biskup Rudolf se záhy energicky ujal správy biskupských statků, jichž hodlal využít k odškodnění protikandidáta Přemka Opavského, aby si jej udržel v katolicko-korvínovském táboře.

Už 31. srpna 1470 schopný prelát vyplatil ze zástavy sumou 2 700 uherských zlatých hrad **Kaltenštejn** s příslušným dominiem a správou vidnavského distriktu a den nato, 1. září 1470, postoupil pevnost s přináležejícími užitky právě Přemkovi II. Opavskému.[61] Přemek, dobře se orientující v prostředí aristokratické společnosti na moravsko-slezském pomezí, tak převzal na svá bedra ochranu jižních hranic biskupské země. Správou hradu pověřil Kunce z Elsterberka.[62] Jakmile se však Přemek podrobněji seznámil s chabou prosperitou dosti zpustlého podhorského kraje a zároveň pominulo momentální akutní válečné napětí v oblasti, směnil krátce po 30. srpnu 1471 málo lukrativní Kaltenštejn, jehož nákladná údržba patrně výrazně snižovala profit z majetku, za hlouběji ve vnitrozemí položený hrad Vrbno u Otmuchova.[63] Biskup Rudolf pak 1. září 1472 hrad s přilehlým dominiem postoupil do správy Hynku Meinholtovi,[64] v jehož rukou zůstala pevnost až do 90. let 15. věku.

Tak se stalo, že na sklonku období, které zde sledujeme, si na Jesenicku, kde koncem 14. století biskupové kontrolovali čtyři mocné hrady (nepočítaje městskou tvrz v Jeseníku), podržel vratislavský episkopát pouze omezenou svrchovanost nad zastaveným Kaltenštejnem a ještě mizivější vliv nad Frýdberkem postoupeným v dědičné léno. Co by se v polovině 15. století mohlo zdát nebezpečným hazardem, v roce 1474 svědčilo však spíše o brilantním politickém odhadu biskupa Rudolfa, který si patrně byl jist převahou svého protektora krále Matyáše Korvína ve Slezsku, jak ji ostatně potvrdil i vývoj v letech 1474-1479. Cílevědomá přísná reorganizovaná správa Slezska královskými hejtmany, urovnání česko-uherského konfliktu i smírné rozdělení moci mezi králi Vladislavem II. Jagellonským a Matyášem Uherským koncem 15. věku ukázaly, že napříště role pochmurných kamenných pevností při obraně země už neměla mít podstatnější význam.

[60] DŁUGOSZ XII, s. 476-477. E. W. BRAUN, *Drei Grabsteine*, s. 73-80.
[61] G-M II, s. 280-283, č. 78 a s. 283-284, č. 79.
[62] G-M II, s. 284-285, č. 81.
[63] G-M II, s. 284, č. 80.
[64] G-M II, s. 284-285, č. 81.

TĚŠÍNSKÉ HRADY V POZDNÍM STŘEDOVĚKU

Ztráta hradu v Ostravě

V hlavních obrysech týž zásadní pokles významu kamenných hradů z role zemských pevností v především administrativně sídelní centra nevelkých šlechtických držav, jaký jsme mohli do jisté míry konstatovat při sledování osudů jesenických fortifikací, je příznačný i pro dnes českou část bývalého vévodství těšínských Piastovců. Mimořádně významná úloha těšínského vévody Přemysla I. v evropské politice[1] a jeho široký společenský rozhled, který mu přinesly jeho zkušenosti z četných zahraničních diplomatických misí a cest, přesvědčily tohoto bystrého politika a obratného ekonoma o malém praktickém významu disperzně rozložených nečetných hradů v osudech větších teritoriálních celků na sklonku 14. století. Přemek byl záhy schopen dobře rozlišit užitečnost hlavních rezidencí v kontaktu s bohatými městy od hospodářsky a koneckonců z hlediska obrany celé země i vojensky spíše ztrátových hradů na okraji území, smysl, jejichž namáhavého udržování v přiměřené pohotovosti byl mnohdy značně diskutabilní. Na druhou stranu roli pohraničních hradů vévoda rozhodně nepodceňoval a maje na zřeteli v každém okamžiku možný, alespoň dílčí prospěch, nemínil na omezené výhody, které mu mohly tyto hrady poskytnout, zbrkle rezignovat. Nepřekvapí proto, že když se mu v roce 1380 naskytla příležitost, postupoval svědomitě v nakládání také s jediným svým hradem této kategorie zeměpanských zemských pevností, kterým na dnes českém území Těšínska koncem 14. století vlastně disponoval.

V létě nebo počátkem podzimu 1379 zemřel dosavadní dědičný těšínský fojt Petr z Warty. Výnosný úřad správce hlavního města na Těšínsku převzal jeho syn Pavel z Těšína. Ten se však zřejmě pod kuratelou svého strýce Konráda začal zprvu angažovat v dobývání dědických nároků, jež mu připadly po otci na sousedním Opavsku, a prozíravý piastovský vévoda Přemek vycítil příležitost posílit své postavení v Těšíně. Záhy se s Pavlem dohodl na odstoupení těšínského městského fojtství za náhradu, která splňovala podmínky oboustranné výhodnosti. Smlouvou z 15. srpna 1380 se Pavel z Warty vzdal v Přemkův prospěch fojtství a vévoda mu oplátkou postoupil hrad **Ostravu** s příslušnými právy a se vsí Kunčičkami.[2] Převzetí ostravské pevnosti, které ponechalo Pavla v pozici jednoho z předních šlechticů na Těšínsku, jistě splňovalo prestižní nároky pána z Warty. Lze usuzovat, že proponované výnosy z nabytého dominia tvořily, zejména díky výhodné poloze hradu při obchodní cestě z Opavska na Krakov a v blízkosti města Ostravy na protilehlém moravském břehu Ostravice, zhruba ekvivalent bohatých příjmů z těšínského fojtství. Pavel tak zprvu měl pocit, že by pro něj vcelku výhodná směna mohla odstartovat rehabilitaci mocenského postavení klanu, který kolem poloviny 14. století rezignoval nejprve na rodový hrad Vartnov na Opavsku a později ztratil i správu zeměpanského hradu Landeku. Svou váhu mohla mít i skutečnost, že Ostrava ležela poblíž majetků, které páni z Warty udrželi v okolí Hlučína, byť tyto statky byly součástí opavského vévodství. Na druhou stranu poskytnutím přiměřené náhrady Pavlovi si mohl být vévoda Přemek Těšínský vcelku jist Pavlovou loajalitou. Jistě současně sledoval i výhody, které v jeho očích a při jeho přístupu mohly vyvažovat ztrátu zeměpanské pevnosti, a to skutečnost, že pohraniční hrad se dostal do rukou jednak relativně mocného šlechtice, který mohl v případě potřeby vskutku zabezpečit obranu přilehlého úseku hranice, jež mu s převzetím hradu spadla do klína. Nebylo zanedbatelné, že nabyvatel byl úzce spjat mocensky a ekonomicky se sousedními útvary – opavským vévodstvím a olomouckým biskupstvím a mohl tak tlumit ve vlastním zájmu eventuální napětí mezi těšínskými Piastovci, opavskými Přemyslovci a olomouckými biskupy. Ztráta pevné fortifikace tak sice jistě byla citelná, zatím však v Přemkových očích nepředstavovala vážné nebezpečí. Dlužno hned podotknout, že za Přemkova života také nedošlo k situaci, kdy by musel absence držby hradu ve vlastních rukou litovat.

Pavel z Warty a Polské Ostravy se ale zanedlouho dostal do finančních potíží, které před rokem 1388 řešil odprodejem části Kunčiček pánům z Tvorkova a na Polské Ostravě se s ním

[1] K rané Přemkově politické činnosti naposledy podrobně R. ŽÁČEK, *K počátkům politické kariéry vévody Přemka I. Těšínského.* AHM 3, 1997, s. 44-53, k vévodově osobě celkově I. PANIC, *Działalność polityczna i dyplomatyczna księcia cieszynskiego Przemysława I. Noszaka w czasach panowania Karola IV. jako cesarza (1355 - 1378).* Watra. Rocznik Bialski 1988, s. 28-45. Obě práce s odkazy na starší literaturu. Četné dílčí údaje poskytuje též R. ŽÁČEK, *Pobeskydí od husitství do Bílé Hory.* Frýdek-Místek 1986. Jen letmo R. ŽÁČEK, *K úloze slezských vévodů u lucemburského panovnického dvora.* in: Slezsko v dějinách českého státu. Sborník příspěvků z vědecké konference k 50. výročí Slezského ústavu Slezského zemského muzea v Opavě, Opava 1998, s. 150-157. Podstatnou novou prací o vévodovi Přemyslovi je I. PANIC, *Książe cieszyński Przemysław Noszak. Biografia polityczna.* Ciezsyn 1998.

[2] V. PRASEK, *Dějiny knížetství Těšínského až do r. 1433.* Opava 1894, s. 145. J. BAKALA, *Středověké osídlení pravobřežního Ostravska.* Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 9, 1977, s. 155, pozn. 9.

setkáváme naposledy roku 1389.[3] Po tomto datu z Těšínska mizí a nemáme jistotu, co se s ostravským hradem dělo v následujících letech. Zdá se však, že Pavlův bratr Jan z Čížové své případné dědické nároky na hrad neprosadil a možná ani nevznesl a pevnost se neznámým způsobem dostala před rokem 1409 do držení pánů z Tvorkova.[4] Z hlediska zeměpána se tak opakovala situace obdobná Pavlově držbě hradu, rozdíl spočíval především v tom, že sféry vlivu pánů z Tvorkova zahrnovaly také blízké Ratibořsko a mocenské postavení rodu a zejména pana Ondřeje na moravsko-slezském pomezí bylo snad ještě pevnější než pozice pánů z Warty, jejichž role od přelomu 14. a 15. století pozvolna slábla. Mocný a bohatý Ondřej z Tvorkova, těžící z postů zastupujícího královského hejtmana v Kladsku a zemského sudího na Těšínsku z příjmů z držeb v ekonomicky zdatné Ratiboři a vlastnictví nemalých statků také na Moravě, ze slezskoostravského hradu učinil jedno z východišť rodové majetkové a mocenské expanze v 15. století.

Jiný byl Přemkův vztah k městským fortifikacím v oblasti, k předpokládanému hradu ve Fryštátě a opevnění ve **Frýdku**. Na tyto objekty nazíral patrně přibližně podobně jako na svůj hlavní hrad v Těšíně, a proto po dobu jeho života nemáme zprávy o jejich zástavách nebo udílení v léno. I když kolem roku 1398 vévoda Přemek omezil svou účast na politice panovnického dvora krále Václava IV.[5] a do jisté míry v souvislosti také se svým zhoršeným zdravotním stavem a vysokým věkem zůstával v mezidobí 1398-1409 prakticky trvale v rodné zemi, na stavu zemských pevností se tato změna nijak podstatněji neprojevila. Nepočítáme-li ovšem zisk dočasné svrchovanosti nad hradem u Bohumína v důsledku zajištění věnné zástavy Přemkovy snachy Markéty na příjmech této pevnosti asi v letech 1407-1414,[6] jinak ovšem trvale ve středověku náležející k Ratibořsku.

Vzrůst významu hradu ve Frýdku

Po smrti vévody Přemka I. Těšínského převzal vládu ve vévodství pozůstalý druhorozený syn Bolko I., který zpočátku spravoval i otcem v roce 1405 získané a z Těšínska zprvu formou údělu pro nejstaršího vévodského syna Přemysla dočasně v letech 1405-1406 ovládané Osvětimsko a část dolnoslezského Hlohovska. V roce 1414 však Bolko Těšínský osvětimské vévodství odstoupil svému svěřenci, osiřelému synovci Kazimírovi a mohl se koncentrovaněji věnovat správě Těšínska. V pozvolna narůstajícím husitském náboženské – společenském konfliktu v českých zemích se vévoda Bolko postavil jednoznačně na katolickou stranu, a tedy za jejího hlavního reprezentanta, uherského, římského a od roku 1419 i českého krále Zikmunda Lucemburského, jemuž v lednu 1420 na říšském sněmu ve Vratislavi složil slib věrnosti a hold.[7] Bolko Těšínský však postupoval politicky poměrně obezřetně[8] a v prvých letech husitských válek se soustředil mimo jiné na zajišťování obranyschopnosti svého vévodství.

Hrad **Ostrava** s příslušným zbožím byl nadále ve spolehlivých rukou pánů z Tvorkova. S nimi se Bolko patrně krátce po grotkovském sněmu slezských stavů 18. září 1421 dohodl o vložení posádky 55 jezdců, dílem najatých vládnoucím vévodou, dílem jeho synem Bolkem II., do pevnosti, jak mu to kázala sněmovní usnesení.[9] Zdá se, že s určitou dávkou opatrnosti můžeme předpokládat v souvislosti s utábořením početného jezdeckého oddílu na hradě nějaké, dnes již bohužel bez komplikovaného archeologického průzkumu blíže nezjistitelné úpravy prostoru před vlastním hradem, který se později v 16. století proměnil v rozlehlé, dobře opevněné předhradí. Grotkovský sněmovní výnos totiž předpokládal dlouhodobé vložení jezdeckých posil do jednotlivých lokalit, kterým v případě malého a stísněného ostravského hradu sotva mohlo sloužit jádro fortifikace, které navíc po celou dobu husitských válek zůstalo rezidencí vlastníků – pánů z Tvorkova.

Patrně krátce po roce 1421 zaměřil Bolko pozornost k městu Frýdku na hranicích Těšínska s neklidnou Moravou, odkud mu hrozilo největší nebezpečí kališnického nájezdu. Už v březnu 1421 prodal těšínský díl města Bytomi Opolsku[10] a získal tak hotovost na zbrojení a přípravu obrany země. Dne 7. března 1423 poskytl městu Frýdku velkorysé hospodářské výsady[11] a snad už nedlouho poté přebudoval staré frýdecké opevnění v nový hrad **Frýdek**. Jeho podoba se nyní ještě více blížila jádru ostravského hradu. I tady ke stísněnému nádvoří přiléhal v blízkosti čelní vstupní brány nevelký obdélný vysoký palác. Patrně až Bolkovým dodatkem mohl být parkán, který obemkl jádro hradu. Před vlastní fortifikací, která se rozložila na samém konci ostrožny a do níž byl přístup veden přes město, se mezi náměstím a jádrem hradu rozprostřelo velké předhradí, oddělené od vlastní pevnosti příkopem. Zdá se, že prostorné předhradí, přesahující hospodářské potřeby malého hradu položeného v těsném sousedství města, bylo výsledkem poučení z prvých let husitských válek, kdy vznikla akutní potřeba dostatečně kapacitních ležení pro početné vložené posádky, mající

[3] LT I-1, č. 105. V. PRASEK, *Dějiny knížetství Těšínského*, s. 149.
[4] Dne 23. 4. 1409 již je doložena držba majetku Ondřejem z Tvorkova na Polské Ostravě (LT I-2, č. 126).
[5] Srv. I. HLAVÁČEK, *K organizaci*, s. 117.
[6] LT I-2, č. 123.
[7] C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier,* s. 15.
[8] Tomu nijak neodporuje Bolkova formální spoluúčast na řadě politických akcí doby, např. na spolku proti polskému králi z počátku roku 1423 (C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier,* s. 76).
[9] C. GRÜNHAGEN, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier,* s. 56, kde i odkaz na pramen.
[10] LT I-2, č. 148.
[11] LT I-2, č. 152.

za úkol obranu zemských hranic.[12] Výstavba a vydržování obnoveného hradu s četnou pohotovostí však zjevně značně zatěžovaly vévodskou pokladnu, a proto jakmile v roce 1434 pominulo akutní nebezpečí utrakvistických vpádů, snažila se těšínská knížata břímě dalších nákladů přenést na bedra bohatších příslušníků zemské šlechty. V srpnu 1434 se pak naskytla příležitost k takovému kroku, když vévodští bratři Václav, Vladislav, Bolko II. a Přemek nutně potřebovali urovnat dlužné pohledávky vlivných pánů z Tvorkova a na čtyři roky proto hrad, poprvé výslovně jmenovaný v písemných pramenech, zastavili v sumě 500 kop grošů Arnoštovi z Tvorkova a Polské Ostravy a jeho bratřím. Zástavní podmínky pak velmi dobře vyjádřily úlohu hradu při obraně hranic Těšínska, kterou tak dočasně převzali Tvorkovští.[13] Přestože bratři z Tvorkova patrně již v roce 1437 podle dohody frýdecký hrad vydali vévodské komoře, celkové uklidnění poměrů v zemích Koruny české po odeznění husitských válek a precedens, který zástava z roku 1434 představovala, způsobily, že pevnost, jejíž význam pro těšínskou komoru v dobách klidu značně poklesl, se stal záhy předmětem dalších, stále častějších zástav. Frýdek tak následoval se zpožděním asi půl století osud hradu ve Slezské Ostravě a ve výčtu klíčových zeměpanských pevností přestal fakticky hrát podstatnější roli. I on se stal ekonomicko – správním střediskem periferního dominia, přecházejícího z rukou jedněch zástavních držitelů do užívání dalších.

Hrady v české části Těšínska v rukou místní nobility

Už odchod vévody Bolka I. z politické scény uprostřed litých bojů Slezanů s husity počátkem 30. let 15. věku a společné převzetí vlády v zemi jeho čtyřmi syny – Václavem, Vladislavem, Bolkem II. a Přemkem v roce 1431 signalizovaly budoucí těžkosti země vyplývající ze zmnožených nároků poměrně velkého počtu vévodských dědiců a drobení Těšínska, které se dalo záhy očekávat. K němu skutečně došlo koncem roku 1442,[14] kdy si bratři rozdělili zděděné země. Nedobrá finanční situace sourozenců, diktovaná velkým zadlužením z dob husitských bojů a dílem prohlubovaná jejich, třebas omezenou účastí v celostátní politice, umocněná rozkouskováním vévodství v úděly,[15] naznačovala, že obnovení komorní hegemonie nad hrady Ostravou a Frýdkem je trvaleji nereálné. Kamenné hrady v české části Těšínska – zejména právě Ostrava a Frýdek – byly ve zbylých 2 třetinách 15. století předmětem mocenských ambicí lokální moravsko-slezské šlechty či zástav, kterými vévodové hradili své závazky.

Poměrně složitým vývojem prošel v této době hrad **Ostrava**, který se stal již v letech 1409-1426 střediskem vcelku kompaktní středně velké državy, kterou si na moravsko-slezských hranicích postupně vybudovali páni z Tvorkova. Někdy před rokem 1438 totiž hrad s panstvím koupil patrně od Jana Tvorkovského z Polské Ostravy bývalý sirotčí hejtman, nechvalně proslulý Jan Čapek ze Sán, který zakotvil v roce 1438 také na sousedním moravském ostravsko – hukvaldském panství.[16] Těšínští vévodové Václav a Přemysl II. potom 12. září 1440 dodatečně vystavili bratřím Janovi a Ondřeji Tvorkovským z Polské Ostravy souhlas s prodejem dominia, k němuž náležely vsi Ostrava, Petřvald, Bartovice, Kunčičky, Michálkovice a Radvanice.[17] Čapek se zde udržel až do roku 1452, kdy panství převzal jeho zeť, rovněž ve své době známý bratřický vojevůdce Jan Talafús z Ostrova. Protože však Talafús současně získal i mnohem větší a výnosnější hukvaldský statek na severovýchodní Moravě a potřeboval hotovost pro svou politiku v Horních Uhrách, už 24. dubna 1453 zastavil hrad Ostravu s celým dominiem za 1 000 uherských zlatých na dva roky Janu Tršickému z Doloplaz.[18] Jan Talafús však nebyl s to převzít v roce 1455 Ostravu zpět a po dohodě s těšínským vévodou Přemkem II. někdy asi krátce po roce 1455 akceptoval vydání hradu právě Přemkovi Těšínskému. Piastovci tak na krátký čas obnovili vévodskou svrchovanost nad ostravskou pevností.

Vévoda Přemek II. se vychytralou politikou, kdy se po poznání síly uherského a od roku 1469 i českého krále Matyáše Korvína odklonil od strany Jiřího z Poděbrad a stal se koncem 60. a počátkem 70. let 15. století stoupencem jeho bývalého zetě, pokoušel se odvrátit v česko – uherském válečném konfliktu nebezpečí vojenského vpádu do svých držav.[19] To se mu vcelku dařilo[20] až do roku 1475, kdy přes Přemkovo trapné lichocení králi Matyášovi na zemském sněmu v Ratiboři 27. února jej až chorobně podezíravý malý

[12] Srv. M. PLAČEK, *Hrady a zámky,* s. 152 nebo P. KOUŘIL - D. PRIX, *Frýdek. Hrad.* Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 - 1550, IV. Opava, Brno 1999, s. 55-56.

[13] LT I-2, č. 168. Šířeji V. PRASEK, *Dějiny knížetství Těšínského,* s. 186-188.

[14] LT I-2, č. 186. J. BAKALA, *Středověké Těšínsko do roku 1450.* Nástin dějin Těšínska. Ostrava 1992, s. 22.

[15] K tomu lze dále např. srovnat rozdělení věnného majetku vévodkyně-vdovy Eufemie 18. 9. 1447 (LT I-2, č. 199).

[16] J. JUROK, *Moravský severovýchod v epoše,* s. 216-217, č. 14: *„...jakož pan Jan nebožčík Čapek od pana Jana kúpil...“* a v širších souvislostech s. 133, 139-146 a 167-171.

[17] J. BAKALA, *Středověké osídlení pravobřežního Ostravska*, s. 166, pozn. 25.

[18] J. JUROK, *Moravský severovýchod v epoše,* s. 216-217, č. 14: *„...tvrz Polskú Ostravu s vesnicemi, s dvory, s rybníky, s řekami, s lesy, s poplatky, všemi úročními, i se vším příslušenstvím s nadbytem i spíží k již psanej tvrzi...“.*

[19] Sice stručně, avšak výstižně charakterizoval Přemkovu situaci na Těšínsku R. ŽÁČEK, *Těšínsko od roku 1450 do vymření Piastovců.* in: Nástin dějin Těšínska, Ostrava 1992, s. 31-32. K uznání Matyáše ze strany Přemkovy srv. např. jeho hold Hunyadymu v červenci 1469 (SRS VII, s. 208-210, f. 390b), či Korvínovu výzvu Václavu Rybnickému a Přemku Těšínskému k nájezdům na Opavu v roce 1469, kterým se ovšem Přemek pletichářsky vyhnul (DŁUGOSZ XII, s. 528-529). Ještě v roce

král začal obviňovat z příklonu k česko – polské straně. Přemek nedokázal dílem zřejmě oprávněné nařčení setřást a prchlivý Korvín jej se svým vojskem snad v Těšíně oblehl. Při zprávě, že Přemkovi táhne na pomoc polský sbor z Krakova, se Matyáš spěšně stáhl, nicméně podle sdělení kronikáře Długosze zajatého Přemka odvlekl sebou.[21] Narušené vztahy mezi králem a těšínským vévodou pak ukončila až Přemkova smrt roku 1477.[22]

V době, kdy už si vévoda Přemek nemohl být jistý neochvějností své vlády nad Těšínskem, zřejmě částečně i v důsledku této zhoršené politické situace, využil těšínský vládce zájmu poměrně movitého rytíře Václava Hřivnáče z Heraltic, v jehož prospěch mezi jinými uchazeči hovořilo spříznění s bývalým držitelem hradu panem Ondřejem z Tvorkova, a hrad **Ostravu**, k jehož panství byla mezitím připojena ves Muglinov a díl Hrušova, mu dne 20. července 1476 prodal.[23] Hřivnáčové, kteří posléze přijali predikát z Polské Ostravy, pak po vzoru Tvorkovských opět na poměrně dlouhou dobu učinili z ostravského hradu rodové sídlo, správní středisko získaného majetku a podstatnou základnu rodinné moci na přelomu 15. a 16. věku. Omezené prostředky všech držitelů hradu od roku 1438, a to včetně vévody Přemka II., který byl stejně jako většina slezských knížat zadlužen a vyčerpán nároky neklidného 15. století, se patrně promítly do skutečnosti, že ostravská pevnost nebyla v letech 1438-1474 nijak významněji upravována nebo přestavěna, ale pouze udržována, eventuálně přiměřeně skromně adaptována zejména ve svém vybavení podle vkusu jednotlivých uživatelů.[24] Alespoň poničené torzo hradu, kde ovšem podrobný archeologický výzkum zatím schází, o podstatnější stavební aktivitě v sledované periodě nijak nesvědčí.

Do jisté míry obdobné byly osudy hradu ve **Frýdku** v mezidobí 1442-1474. Tamější nevelký hrad, který zřejmě v roce 1437 vrátili páni z Tvorkova ze zástavy těšínských vévodům, se už v roce 1442 nacházel v rukou exponenta polské politiky na dvoře těšínských Piastovců, Mikuláše Maršálka z Dubovce, který fortifikaci držel ještě v roce 1447.[25] Krátce před létem 1450 se sice dostala frýdecká zástava zpět do rukou vévodů, avšak už 25. srpna 1450 vyjádřili bratři Václav, Vladislav a Přemek II. Těšínští svému bratru Bolkovi II. souhlas s pojištěním věnné zástavy pro jeho manželku Annu na hradech Frýdku a Fryštátě s městy s příslušnými vikbildy a panstvím.[26] Bolko vzápětí, 27. září 1450 skutečně frýdecký hrad s dominiem a vypočteným příslušenstvím, jehož jádro tvořilo město Frýdek a vsi Bruzovice, Baška, Janovice, Lubno, Lískovec a patrně Raškovice a dále městečko Frýdlant položené na moravské straně Ostravice s vesnicemi Kunčicemi a Sviadnovem, postoupil své choti. K frýdeckému manskému obvodu tehdy dále hleděla léna Sedliště, Dobrá, Skalice, Řepiště, Vratimov, Soběšovice, obojí Bludovice, Horní a Dolní Těrlicko, Žermanice, Životice a Domaslavice.[27] Vévodkyně tímto dokumentem získala poměrně rozsáhlá práva na nemalé části jižního a západního Těšínska a vzhledem k podmínkám věnné zástavy můžeme proto od září 1450 frýdecký hrad jen s velkou rezervou považovat za mocenskou oporu přímo těšínských Piastovců. V roce 1463 byl Frýdek zřejmě sice opět v rukou vévodů, ale už v roce 1471 jej opět shledáváme v zástavní držbě Jana Buřeje z Klvova.[28] Třebaže to nemáme prameny zcela jednoznačně doloženo, zdá se, že v zástavním držení pak zůstal frýdecký hrad s částí příslušného dominia až do roku 1477, tedy do smrti vévody Přemka II.[29]

Byť tedy ze stručného a mezerovitého nástinu majetkových poměrů obou sledovaných hradů – **Ostravy** a **Frýdku**, položených v dnes české části Těšínska, můžeme vypozorovat opětovnou snahu těšínských vládců o faktickou svrchovanost nad zemskými pevnostmi, přece načrtnutý vývoj podává v úhrnu svědectví o dlouhodobé marnosti tohoto úsilí. I se zřením k pozdějšímu vývinu situace proto

---

1475 byl Přemek II. vyslancem slezských stavů, který Korvínovi na sněmu v Ratiboři devótně děkoval za údajnou záchranu Slezska před českým králem Vladislavem a polským panovníkem (DŁUGOSZ XII, s. 590).

[20] Např. války s vévodou Václavem Rybnickým v roce 1471 a 1473 se odehrály vesměs mimo těšínské vévodství (DŁUGOSZ XII, s. 548-549 a 579-580).

[21] DŁUGOSZ XII, s. 590. Długosz však jistě nadsadil, když sděloval, že Přemek ve vězení strávil několik let. Spor mezi Přemkem Těšínským a hlivickým vévodou Janem o dlužné věno 1 200 zlatých, připsané Přemkově manželce Anně, totiž už 11. 3. 1475 z pověření krále Matyáše urovnali uherský kancléř Gabriel a vratislavský biskup Rudolf (A. TUREK - M. ZEMEK, *Regesta listin*, s. 285, č. 422).

[22] R. ŽÁČEK, *Těšínsko od roku 1450*, s. 32.

[23] LT I-3, č. 380.

[24] Určité, avšak ve své podobě ani v časovém zařazení blíže nespecifikované úpravy hradu předpokládal nedávno např. M. PLAČEK, *Hrady a zámky*, s. 316: „...*Hrad prošel mnoha přestavbami. Pozdně gotické byly vynuceny událostmi husitských válek* ...". Jeho úvahu rozhodně nelze unáhleně odmítat, naproti tomu nutno připomenout, že stávající, těžce poškozená ruina hradu pro uvažované přestavby v této době (dedukované ostatně jen z nástinu historie regionu) prozatím žádné indicie neposkytla.

[25] LT I-2, č. 186 a 199.

[26] LT I-2, č. 204.

[27] LT I-2, č. 207, k jednotlivým lokalitám a jejich identifikaci J. BAKALA, *Osídlení Frýdecka a Jablunkovska*.

[28] LT I-3, s. 8-9, č. 231 a s. 17, č. 242.

[29] Dílčí smlouva na polovinu Těšínska, kterou spolu uzavřeli vévoda Přemek II. a jeho synovec Kazimír Těšínský počátkem dubna 1474 a kterou 5. 4. 1474 odsouhlasila i další dědička vévodkyně Žofie (LT I-3, s. 26-27, č. 253), se zřejmě týkala vrchních zeměpanských práv a nevyjadřovala plnou držbu také frýdeckého hradu vévody.

s určitým zjednodušením můžeme konstatovat, že století mezi lety asi 1377-1474 představovalo z hlediska zeměpanské vlády období, v němž těšínští Piastovci postupně a v početných peripetiích rezignovali na primární roli obou hradů jako zemských pevností a ústředí lokální správy vévodských komorních statků a organizace země a spokojili se převážně s úlohou lenních seniorů či formální vrchnosti zastavených objektů. Na jedné straně v tom můžeme spatřovat produkt pozvolna se měnících společenských a politických podmínek na moravsko-slezském pomezí, kde zejména některé ničivé epizody husitských a česko – uherských válek ukázaly, že izolované nečetné posádky na rozptýlených pomezních hradech neměly podstatný vliv na celkovou mocensko - politickou situaci v oblasti, na druhé straně však šlo o občas snad i málo uvědomované přizpůsobování obecným trendům v celé střední Evropě. Sledované údobí je dále charakteristické i do jisté míry intuitivním hledáním jakéhosi modu vivendi pro smysl a úlohu kamenných hradů v rámci fungování jednotlivých zemských celků, nebo přesněji nepříliš promyšlenému podléhání dobovým názorovým proudům. Tak o ostravský hrad, položený v pohraniční zemědělské oblasti (i když poblíž strategicky významného vstupu poměrně důležité obchodní cesty do Těšínska), ztratili vévodové valnou část zájmu už koncem 14. věku. Naproti tomu Frýdku, sice položenému podobně nad vstupem jiné obchodní cesty z Moravy do Krakovska, avšak navíc navázanému na lokálně důležité město, věnovali pozornost podstatně déle – až do sklonku aktivní fáze husitských válek. Postupná rezignace vévodů na udržení obou hradů pod svou přímou svrchovaností se spolu s měnící se obecnou společensko - politickou situací neodehrála v obou případech shodně. Zatímco v případě ostravského hradu, kterého se v roce 1380 vzdal vévoda Přemek zcela dobrovolně jistě po zralé úvaze, prvá doložená zástava frýdecké fortifikace v roce 1434 byla na vévodech vynucena jejich zoufalou finanční situací, do níž je zavlekly nákladné války s kališníky. Nechuť těšínských vévodů ztratit přímou nadvládu nad Frýdkem, která se i později projevovala častěji než v případě Ostravy doloženými snahami o návrat a udržení frýdeckého hradu mezi komorním zbožím, odrážela, podobně jako v případě hradu ve Fryštátě, mimo jiné vzrůstající důležitost měst, v nichž byly tyto pevnosti položeny. I tady tedy ztrácely kamenné hrady svou podstatnou samostatnou roli a jejich větší význam oproti Ostravě spočíval v 15. věku mnohem spíše v rámci celkového významu měst, jejichž důležitou, ale stále integrálnější polyfunkční složkou se městské hrady staly.

I omezený pohled na pouhou část hradů těšínského vévodství tedy dobře ilustruje obecný středoevropský vývojový trend. Ten spočíval v dovršení proměny, kterou města, ve 13. století zprvu vznikající ve srovnání s hlavními zemskými hrady jako druhořadé opěrné body panovnické či vévodské moci, prošla během 14. a v průběhu 15. století, kdy naopak zatlačila do pozadí izolované hrady vzdálené významnějšímu ekonomickému zázemí.

HMOTNÁ KULTURA

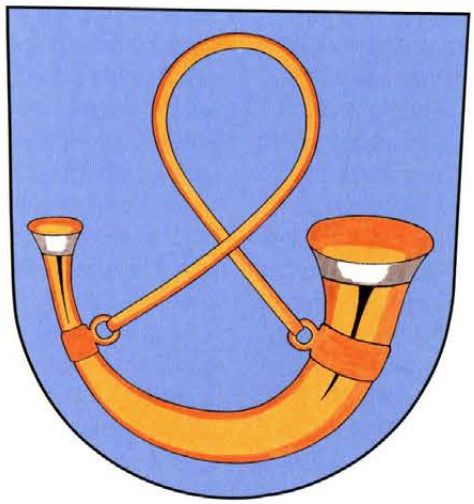

HMOTNÁ KULTURA

Relativně nejobjektivnější svědectví o způsobu a úrovni každodenního života na slezských hradech podává výpověď archeologických pramenů. Ty nám přibližují nejen vlastní doklady hmotné kultury jednotlivých sídel, ale napovídají mnohé i o způsobu jejich vnitřního uspořádání, zařízení, provozu a v neposlední řadě mohou v kombinaci s některými dalšími indiciemi přiblížit, precizovat či objasnit jejich jednotlivé funkce v nejširším slova smyslu. Zároveň jsou ve vybraných kategoriích hmotných památek důležitými chronologickými ukazateli pro časové zařazení fortifikací nebo jejich vývojových fází. To samozřejmě především a pouze v těch případech, kdy máme k dispozici kvantitativně i kvalitativně vyvážené nálezové celky získané regulérními a moderně vedenými archeologickými výzkumy, doprovázenými vyčerpávající a na vysokém stupni prováděnou dokumentací. Tyto nezbytné předpoklady však pohříchu slezské hrady v naprosté většině nesplňují. Je to dáno zejména tím, že řada na nich prováděných výzkumů byla uskutečněna v době, kdy se archeologie jako věda teprve postupně konstituovala, kdy odkryvy prováděli povýtce sice nadšení amatéři, avšak zpravidla bez potřebného školení, čemuž odpovídala až na výjimky i neexistující dokumentační složka, kdy prakticky chyběly jakékoliv zkušenosti s výzkumy sídel tohoto typu atp. Výrazným nedostatkem, jistě limitujícím vypovídací možnosti již získaného materiálu, se rovněž stala skutečnost, že zvláště za válečných událostí došlo ke značnému poškození muzejních sbírek a tím i k porušení, ztrátě či záměně tam uložených artefaktů. Nepochybně velkou vinu na stávající neutěšené situaci má i fakt, že v poválečných letech nebyl v podstatě na žádném ze slezských hradů proveden moderně vedený systematický výzkum. To však v plné míře platí např. i pro městské prostředí, kde s výjimkou Opavy nemáme z většiny slezských měst, představujících jakési střediskové lokality, k dispozici dobře datovatelné soubory vhodné pro komparační studium a chronologické úvahy, o vesnickém milieu ani nemluvě.[1] Tento hendikep pociťujeme zvláště tíživě v západním dílu Opavska, zejména v jeho niské části, kde je koncentrace hradní architektury bezesporu značně vysoká a kde v získaném materiálu namnoze postrádáme artefakty ještě spjaté s pozdně hradištní domácí tradicí. Jen výjimečně se můžeme opřít o hodnotné, vcelku dobře zpracované a publikované keramické celky, tak jak je tomu v případě nedalekého severomoravského Rýmařova, kde je část výrobků řazena do tzv. severomoravského výrobního okruhu anebo vzdálenějších Loštic.[2]

Z tohoto pohledu jsou tedy naše možnosti týkající se vyčerpávajícího rozboru archeologických nálezů (tím méně archeologických situací) poněkud omezené a dovolují nám v převaze případů jen rámcovou kategorizaci a časové určení nabytých artefaktů – především pak jednoznačně převládající keramiky, nejobsáhlejší součásti pramenné báze. Zásadní nedostatek tu vidíme v absenci téměř jakýchkoliv stratigrafických pozorování (nálezových kontextů), která by nám umožnila zřetelněji definovat základní chronologická a technologicko-typologická kritéria hmotných památek, jakkoliv jistá obecně vývojová tendence zde – zejména pokud se hrnčiny dotýká – pozorovatelná a zachytitelná nesporně je. Ve větší míře postrádáme rovněž chronologicky citlivější předměty kovové, s výjimkou dvou lokalit nemáme k dispozici ani žádné nálezy mincovní. Přes naznačené obtíže jsme však přece jen dospěli k určitým, byť do jisté míry podmíněným poznatkům a z nich plynoucím závěrům získaným na základě analýzy jednotlivých kategorií památek hmotné kultury. Pokusíme se je v dalším stručně prezen-

[1] Archeologický výzkum městských jader dospěl nejdále v Opavě, kde probíhá především záchrannou formou s menšími přestávkami od konce 50. let až po současnost, i když je třeba přiznat, že dosud publikované výsledky neodpovídají získané sumě nálezů a poznatků. Akce menšího rozsahu byly provedeny také v Karviné, Ostravě, Hlučíně, Krnově, Bruntále, Osoblaze, Jeseníku, Javorníku a Vidnavě, avšak šlo o počiny víceméně náhodné, které prozatím nepřinesly poznatky zásadnějšího charakteru. Srv. P. KOUŘIL, *Středověká kolonizace na severovýchodní Moravě a ve Slezsku a její odraz v archeologických pramenech,* AH 18, 1993, s. 144-146. Málo informací máme také o případných terénních archeologických aktivitách v blízkých a důležitých městských centrech nacházejících se na dnešním polském území, jakými jsou např. Nisa, Pačkov, Otmuchov a řada dalších. K vesnickému prostředí srv. P. KOUŘIL, *Příspěvek k poznání osídlení venkovského charakteru na Opavsku v mladší a pozdní době hradištní,* ČMM LXXIV, 1989, s. 203-215.

[2] Např. V. GOŠ, *Keramika doby husitské na severní Moravě*, AH 5, 1980, s. 370. V. GOŠ - J. NOVÁK - J. KAREL, *Nadzemní objekt 14.-15. století v Rýmařově-Hrádku*, ČSM-B XXIV, 1975, s. 97-105. TÍŽ, *Počátky osídlení Rýmařova*, PA LXXVI, 1985, s. 202-217 a některé další práce. K vymezení pojmu severomoravský výrobní okruh srv. V. GOŠ - J. NOVÁK, *Počátky loštické keramiky*, AR XXVIII, 1976, s. 399-404 a k tomu kriticky Z. MĚŘÍNSKÝ, *Nálezy středověké keramiky v Častohosticích (okr. Třebíč) a otázka regionální diferenciace středověké keramiky na Moravě*, VVM XXXIV, 1982, s. 359.

tovat a sumarizovat v určitý celek, který by se snad mohl časem stát jakýmsi rámcovým základem či východiskem pro hlubší poznání hmotné kultury na slezském teritoriu, zvláště pak ve vyšším sociálním prostředí, i když pochopitelně nejen v něm; a to přesto, že provedené rozbory nemohly jít a v řadě případů také nešly do všech požadovaných směrů a detailů.

Archeologický materiál, získaný výzkumy různé kvality provedení, pochází hlavně z hradů Cvilína, Freudenštejna, Koberštejna, Leuchtenštejna, Luginslandu, Přerovce a Vartnova, kde výkopové práce proběhly v době první republiky a na počátku druhé světové války; poměrně bohatý fond z odkryvů z prvého decennia 20. století na Rychlebech byl bohužel z větší části rozchvácen. V 80. - 90. letech byl seriózněji zkoumán toliko Hradec, jakkoliv převážně v souvislosti se svou hradištní periodou, nerozsáhlé akce byly realizovány také na Přerovci, Landeku a hradě slezskoostravském, avšak povětšinou bez náležitého kabinetního zpracování a následného vyhodnocení. Menší jednolitou kolekci se podařilo v poslední době zachránit z Pustého zámku, větší počet nálezů poskytla neprofesionálně vytěžená šachta bergfritu na Kaltenštejně.

Keramika

Svoji pozornost upřeme nejprve ke keramice. Ta v nálezech představuje, jak jsme zmínili, nejrozšířenější, ale velmi často také i osamocenou složku hmotné kultury a nezřídka z ní tak činí naši jedinou datovací pomůcku. K nejstarším keramickým souborům řadíme ty, jež pocházejí z hradů ležících v tradičním sídelním území či na jeho okraji. Patří sem tedy nepochybně Přerovec, Hradec, Cvilín a Luginsland, jimž se poněkud blíží Freudenštejn, situovaný již ovšem v nově kolonizované zóně. Uvedené celky se vyznačují tím, že jsou v naprosté většině ve střepovém stavu, celé tvary jsou zastoupeny pouze výjimečně. Opřít se můžeme zejména o zpracované a vyhodnocené kolekce z Přerovce, Luginslandu i Freudenštejnu, neobyčejně početný, rozmanitý a časově rozsáhlý materiál cvilínský, u něhož takovéto celkové posouzení nebylo možno provést, nám spíše jen dokresluje stav keramiky 13. věku, stejně jako artefakty pocházející z hradecké ostrožny.

Povaha korpusu z Přerovce již byla v literatuře vcelku podrobně rozebrána.[3] I když máme co do činění pouze se střepovým materiálem v množství cca 100 kusů, lze bezpochyby konstatovat, že v tvarové náplni zcela jednoznačně převažují bezuché hrnce, doplněné v menší míře formami zásobnicovými; další zástupce kuchyňské, případně stolní keramiky, stejně jako polévané zboží tu zcela postrádáme.[4] V okrajové profilaci hrají jednoznačný prim vyšší římsovité okraje, nesoucí často na vnější plošce výzdobu jednoduchou širokou vlnicí či obvodovými žlábky, která se, doplněná kapkovitými dolíky anebo šikmo kladenými vseky, objevuje i na těle nádob (srv. obr. 198-202); klasické radélko chybí. Jiné utváření okrajů nebylo zaznamenáno. Téměř jednotná je i skladba hliněného těsta, již lze makroskopicky charakterizovat jako písčitou a hutnější středně hrubou až jemnější hmotu. Váže se k ní technologie výroby nálepem a obtáčením na pomalu rotujícím kruhu, podsypávaná dna a převážně šedá, šedohnědá i okrově hnědá barva vypálení na povrchu i lomu, u vyspělejších kusů mající světlejší šedobéžový až šedobílý tón; je zde tedy uplatněn redukční i oxidační způsob výpalu. Uvedená hrnčina prezentuje základní a v širším slova smyslu naprosto převládající keramickou třídu, typickou pro mladohradištní respektive pozdně hradištní tradici. Jen malé procento zlomků převážně s náběhem k okruží, stále však ještě obtáčených, tvrdší šedé barvy vypálení, avšak opticky méně kvalitního, konzistentního složení hmoty, již zřejmě zastupuje novou vyšší kvalitu vrcholně středověkého zboží.[5]

Reminiscence na starší období je patrná také u zásobnicovitých tvarů i vlastních zásobnic, kde v relativně hrubší hmotě jsou, i když v nevelkém množství, obsažena buď zrnka tuhy, anebo jemněji drcený grafit. Tyto exempláře jsou na vnitřní i vnější straně opatřeny hnědobéžovou až šedobéžovou engobou a můžeme je vročit – tak jako prakticky celý soubor – do období kolem poloviny a průběhu druhé půle 13. století s možným přesahem za rok 1300 (?). Pouze nejmladší kvalitativně odlišné zlomky lze již klást do závěru či na přelom 13. a 14. věku a jsou dokladem nastupující a postupně se prosazující hrnčiny vyššího řádu.[6]

Vskutku reprezentativní povahu má již archeologický materiál z hradu Luginslandu, čítající mimo jiné téměř 1 700 keramických artefaktů. Také on byl již dílčím způsobem

[3] P. KOUŘIL - M. WIHODA, *Přerovec – k počátkům opevněných šlechtických sídel ve Slezsku,* in: Z pravěku do středověku. Sborník příspěvků k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy, Brno 1997, s. 204-218.

[4] Srv. R. PROCHÁZKA, *Pozdně hradištní keramika v některých moravských regionech,* AR XXXVI, 1984, zejména s. 432.

[5] K definici keramické třídy srv. naposledy P. VAŘEKA, *Proměny keramické produkce vrcholného a pozdního středověku v Čechách,* AR L, 1998, s. 124-125.

[6] Analogické, i když nečetné soubory známe ze středověkého jádra Opavy, např. ze studny z prostoru při severní straně Horního náměstí, kde je velmi podobný až téměř identický střepový materiál datován již do 1. poloviny 13. století, třebaže jsou zde přítomny, ovšem v menšině, i výrobky z bělavě šedé hlíny, odpovídající některým zřejmě nejmladším přeroveckým nálezům. Srv. V. ŠIKULOVÁ, *Nejstarší opavská studna*, ČSM-B, XV, 1966, s. 3-12. TÁŽ, *Příspěvek archeologie k nejstarším dějinám Opavy*, AR XXVII, 1975, s. 272 již připouští, že keramiku ze zásypu studny bude nutno datovat přece jen poněkud výše. Další kvalitní srovnávací materiál obdobného charakteru poskytl objekt č. 16 na Kolářské ulici, který však nebyl bohužel

zveřejněn a jeho charakteristika včetně obrazové dokumentace je v hrubých rysech zpracována v katalogové části.[7] Třebaže celý soubor působí vcelku jednotným dojmem a relativně vyšším stářím, jsou zde ve srovnání s přeroveckou kolekcí patrny některé rozdíly. Ty spočívají především v poněkud vyspělejší a pestřejší profilaci okrajových zlomků, když tu pozorujeme větší variabilitu u typů a variant skupiny římsovitých okrajů, jež ve valné většině případů postrádají na vnější plošce výzdobu. Tato skupina, zastupující zcela dominantní bezuché hrnce a hrnky, je tudíž převládající; přistupují k ní ještě přechodné tvary směřující od římsovitých forem k jednoduchému okruží, které zde ovšem v klasické podobě chybí. Také složení hmoty je u těchto okrajů poněkud odlišné, hrubší a méně konzistentní a rovněž barva vypálení svědčí spíše pro oxidační postup výpalu. Výzdoba je naprosto uniformní v podobě obvodových žlábků, dna nesou pouze stopy podsýpky, pásková prožlabená ucha jsou u některých jedinců zdobena šikmými vseky. Střep je obecně roben nálepem a obtáčen. Převahu má šedé zboží, světle béžový až okrově hnědý střep je v menšině, u fragmentů patřících nejspíše džbánům je na vnější i vnitřní straně patrný ocelový lesk. I když zcela výjimečně, přece se zde v mizivém zastoupení již setkáme s novými tvary, které reprezentují džbány, mísy, zvonovité poklice a snad také poháry, nádobkovité kachle a kahánky. Za import pak považujeme fragmenty drobné tenkostěnné miniaturní nádobky s odříznutým dnem, ouškem a pokličkou, zdobené vývalkovitou šroubovicí, vyrobené z jemně plaveného těsta, tvrdě páleného do světle okrové barvy a opatřené po obou stranách hnědožlutou polevou.[8]

Je tudíž zřejmé, že v tomto souboru máme přítomnu jak keramiku hradištní tradice, která převládá, tak také – třebaže v menším množství – zboží pestřejšího sortimentu (nových tvarů) i odlišné barvy vypálení, u něhož ovšem nelze zcela vyloučit, že bylo produkováno alespoň zčásti ještě v intencích hradištních výrobních postupů; zastoupena je taktéž světlá jemně plavená polévaná keramika. Jde tedy o celek, kde je nastupující a dílem snad již vytáčená vrcholně středověká hrnčina celkem zřetelně prokázána a kde se tak pozdně hradištní tradice poprvé důrazně dotkla a vešla ve styk se zcela novou a lišící se kvalitou, jež poměrně brzy a na značnou dobu ovládla keramickou produkci ve středoevropském prostoru. Vzhledem k absenci okrajů formovaných do tvaru vyspělého okruží, které se na severní Moravě a ve Slezsku před polovinou 14. věku zcela prosadilo a převládlo, datujeme celek zhruba do průběhu 3. čtvrtiny 13. století až 2. čtvrtiny století 14. s možností určitého, byť nevýrazného přesahu spíše za spodní časovou hranici.

Nepochybně významnou kolekci představují rovněž keramické zlomky získané z hradu Freudenštejnu, a to v počtu cca 1 900 kusů.[9] Prezentují po Přerovci a Luginslandu jakýsi třetí kvalitativně opět ještě výše postavený vývojový stupeň zdejší hrnčiny. Převažuje tu z větší části již vyspělý vrcholně středověký materiál, který stojí zhruba v poměru 80:20 ku zboží starší domácí tradice. Zcela zjevně je pozorovatelná změna technologie i tvarové náplně, doprovázená tvrdým, místy až zvonivým redukčním výpalem, novými výzdobnými prvky a motivy, včetně červeného malování atd.; nenacházíme tu však např. ještě ani poháry, ani pánve – trojnožky, u přítomných pokliček pak nelze jednoznačně rozhodnout, zda se při jejich genezi můžeme opřít o domácí kořeny či předpokládat cizí impulzy.[10] Je zřejmé, že jde o keramiku přicházející z nového cizího prostředí, jejíž původ je hledán v prostoru západně od českých zemí, jakkoliv se většinou nejedná o přenos vlastního zboží, nýbrž především o transfer technologií, tvarové náplně a výzdoby. I zde však ještě sledujeme, že některé nové tvary jsou patrně vyráběny v intencích starších zvyklostí, jak je to například vidět u fragmentů konvice. Naopak klasické radélko s počátky výskytu na severní Moravě kolem roku 1250, projevující se ojediněle na vnějších ploškách starších římsovitých okrajů s příměsí zrnek tuhy ve hmotě, bývá někdy spojováno s průnikem kolonizačního proudu, třebaže jeho původ je rovněž shledáván i v Karpatské kotlině. Tímto způsobem zdobené římsovité okraje i těla hrnců nacházíme také na Cvilíně, kde se nižší varianty hlásí ještě před

ještě podrobněji vyhodnocen. Srv. P. KOUŘIL - J. PAVELČÍK - H. TERYNGEROVÁ, *Rettungsaktion in Opava – Kolářská Gasse (Bez. Opava)*, PV 1985, Brno 1987, s. 70-72. Také z Rýmařova máme k dispozici solidní celky uvedeného stáří. Srv. V. GOŠ - J. NOVÁK - J. KAREL, *Počátky osídlení Rýmařova*, s. 201 sq. V. GOŠ, *Tradice výroby slovanské keramiky ve 13. století na severní Moravě*, ŠPP 2, 1991, s. 185-192. K zásobnicím srv. V. GOŠ - J. KAREL, *Slovanské a středověké zásobnice severní Moravy*, AR XXXI, 1979, s. 163-175. V. GOŠ, *Slovanská keramika 10.-13. století na severní Moravě*, VVM XXIX, 1977, s. 295-297.

[7] P. KOUŘIL - M. PLAČEK, *Hrad Luginsland a jeho úloha v kolonizaci Krnovska*, ČSM-B, 34, 1985, s. 114-127.

[8] P. KOUŘIL - M. PLAČEK, *Hrad Luginsland*, s. 121, obr. 16-18. K problematice miniaturních nádobek souhrnně J. KLÁPŠTĚ, *Studie o středověké studně z Mostu*, PA LXXIV, 1983, s. 458. Srov. také V. GOŠ, *Tradice výroby*, s. 190. V. ŠIKULOVÁ, *Středověká polévaná keramika z Opavy*, AH 10, 1985, s. 230-233 upozorňuje na podobné miniaturní lahvičkovité nádobky, z nichž nejstarší jsou kladeny zhruba do 2. třetiny 13. století.

[9] P. KOUŘIL, *Die Burg Freudenstein in Schlesien und ihr Hinterland*, in: Život v archeologii středověku, Praha 1997, s. 386-389.

[10] Srv. J. KLÁPŠTĚ, *Die Anfängen der jüngeren mittelalterlichen Keramik in Böhmen als kulturhistorisches Problem*, AR L, 1998, s. 140.

polovinu 13. věku, a v menším počtu jsou zastoupeny i na Hradci.[11] V případě červeného malování na světlém zboží nebude asi nutno uvažovat o lokální produkci.[12] V tomto období se jedná spíše o import z některého z předpokládaných slezských center eventuálně severočeských výrobních okruhů červeně malované keramiky.[13]

Je pravděpodobné, že hrad byl nejspíše zásobován z nejoptimálněji dostupných dílen, které mohly v té době pracovat jedině v nedalekém Bruntále, třebaže z vlastního středověkého jádra města zatím srovnatelné celky chybí.[14] V jeho počáteční fázi se ještě prosadila tradiční hrnčířská produkce, kterou postupně v průběhu 2. poloviny 13. století (a v městském prostředí snad i dříve) zatlačilo nové jakostnější zboží. Je-li správný předpoklad, že Bruntál byl lokován osadníky přicházejícími převážně od jihu, dunajskou cestou z Bavorska, měli bychom patrně někde tam také pátrat po možných kořenech této vyspělé hrnčiny, ačkoliv nevylučujeme ani ostatní oblasti západní střední Evropy, zvláště pak okruh jihoněmecký.[15] Zároveň však předpokládáme, že alespoň první dvě generace nových bruntálských osadníků byly ještě v těsném kontaktu s tradičním hrnčířským zbožím. Zdá se, že celý freudenštejnský soubor tak můžeme vročit do průběhu 2. půle 13. století až 1. poloviny věku následujícího s tím, že horní hranice zůstává víceméně otevřená, třebaže nepředpokládáme významnější přesah za rok 1350; tuto dataci nevylučují ani některé kovové předměty.

Dostáváme se ke čtvrtému vcelku minuciózně rozebranému a zároveň i nejvyspělejšímu souboru keramických artefaktů (přes 1 300 kusů), pocházejícímu z hradu Vartnova, který již zcela přesvědčivě dokládá jednoznačné vítězství nových výrobních trendů i v tradičním sídelním území.[16] Prezentuje pestrou škálu vyspělé hrnčiny 14. - 15. věku, když zlomky mající vztah k staršímu výrobnímu způsobu jsou tu přítomny naprosto sporadicky. Je zde již patrna jistá unifikace a standardizace keramických výrobků v jednotlivých druzích. Důležité je zjištění, že téměř 50 % okrajové profilace zastupují vyspělá tenkostěnná převážně vytáčená okruží vážící se v převaze na oxidační způsob výpalu; nastupují snad někdy ve 20. až 30. letech 14. století a zřejmě vyznívají na počátku věku následujícího. Jako novum se do souboru zařadily okraje ovalené, šikmé, vodorovně vyložené či jinak formované. Datem ante quem vartnovské kolekce je pak období česko-uherských válek, snad rok 1474, kdy došlo k dobytí a vyvrácení hradu.

V podstatě totožný či obdobný charakter keramické produkce 14. - 15. století včetně polévaného zboží pozorujeme také na blízkém Cvilíně i poněkud vzdálenějším Landeku. Vyspělá okruží v mnoha variantách také jednoznačně převažují ve známých souborech z opevněných sídel v nově kolonizovaných oblastech v tzv. netradičním sídelním území. Zmínit je třeba nálezy z hradů Kaltenštejnu (cca 60 %), Leuchtenštejnu (cca 90 %), Quingburgu (cca 80 %), Rychleb (cca 90 %), Pustého zámku (téměř 100 %) i Edelštejnu (přes 50 %), které nás nepochybně zpravují o tom, že 14. věk byl u většiny z nich obdobím jejich největšího rozkvětu.[17] Na Kaltenštejně, kde nemáme k dispozici zcela reprezentativní soubor, je okruží (zvláště vícenásobné) zastoupeno v menším rozsahu a převažují zlomky příznačné pro závěrečné období existence fortifikace.

Zajímavé poznatky vyplynuly i z rozložení nálezů červeně malované keramiky (převážně horizontální linky na podhrdlí a plecích hrnců a džbánů, zastupujících jemnější světle pálené zboží). Vcelku jasně se prokázalo, že se prozatím nevyskytuje ve staré sídelní oblasti s výjimkou nepatrného

[11] K problematice srov. V. GOŠ, *Slovanská keramika 10. - 13. století*, s. 293-294, 301. TÝŽ, *Slovanská osada v Mohelnici*, AR XXV, 1973, s. 376. Z. MĚŘÍNSKÝ, *Vztahy mezi Moravou a Balkánským poloostrovem v některých prvcích keramické produkce 9. - 13. století*, in: Mikulovská sympozia XII, Brno 1982, s. 97-101. R. PROCHÁZKA, *Brünner Keramik des 13. und der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts und die Frage ihrer auswärtigen Beziehungen*, in: Mikulovská sympozia XX, Brno 1991, s. 234-236. V Opavě bylo radélko užíváno již před polovinou 13. století – k tomu V. ŠIKULOVÁ, *Příspěvek archeologie*, s. 273.

[12] Tak např. pro Rýmařovsko V. GOŠ - J. NOVÁK - J. KAREL, *Počátky osídlení Rýmařova*, s. 217.

[13] F. GABRIEL - J. SMETANA, *K vývoji výrobních okruhů červeně malované keramiky v severních Čechách*, AH 8, 1983, s. 119-138. F. GABRIEL, *Keramický soubor z hradu Frýdštejna*, AH 16, 1991, zejména s. 287-290.

[14] Obdobnou keramiku však výjimečně nacházíme i na katastru nedalekého Starého Města.

[15] Srv. např. U. LOBBEDEY, *Untersuchungen mittelalterlicher Keramik vornehmlich aus Südwestdeutschland*. Berlin 1968. H. DANNHEIMER, *Keramik des Mittelalters aus Bayern. Ein Katalog*. Kallmünz Opf. 1973. W. ENDRES, *Zum Stand der Keramikforschung in Süddeutschland vom 12./13. Jahrhundert an. Mit einer Bibliographie*, ZAM 10, 1982, s. 171-206. G. HAUSER, *Beiträge zur Erforschung hoch- und spätmittelalterlicher Irdenware aus Franken*. Köln 1984, kde je množství vzdálenějších ale i zcela blízkých analogií. Z téhož geografického prostoru uvádí některé velmi podobné celky i H. LOSERT, *Die früh- bis hochmittelalterliche Keramik in Oberfranken 1,2*. Köln 1993. U. GROSS, *Mittelalterliche Keramik zwischen Neckarmündung und Schwäbischer Alb*. Stuttgart 1991. H. - J. STOLL, *Der Bühl von Jenalöbnitz – ein mittelalterlicher Burghügel in Ostthüringen*. Stuttgart 1993. S rozsáhlou literaturou také A. HEEGE, *Die Keramik des frühen und hohen Mittelalters aus dem Rheinland. Stand der Forschung – Typologie, Chronologie, Warenarten*. Bonn 1995 a řada dalších prací. Naopak dosti podstatné odlišnosti lze kupř. pozorovat v keramické produkci severoněmecké – srv. např. A. BÜCHSER, *Die mittelalterliche Keramik der Altstadt von Hannover*. Oldenburg 1996.

[16] P. KOUŘIL, *Hrad Vartnov a jeho postavení ve vývoji hradů na Opavsku*, in: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc., Brno 1988, s. 290-296.

[17] Jde ovšem o projev interregionální, rozšířený na značné části středoevropského teritoria. Obdobné celky známe i z někte-

zastoupení na Vartnově. Koncentruje se však ve větší míře na lokalitách v niské části českého Slezska (Rychleby, Pustý zámek, Kaltenštejn, Koberštejn), sporadicky je zastoupena na Freudenštejnu, avšak neznáme ji ze sousedního Zlatohorska (Edelštejn, Leuchtenštejn); zcela pak chybí na Těšínsku. Zdá se proto být snad přijatelný předpoklad, že právě jesenická oblast mohla být zásobována hrnčinou z jiných zdrojů než vlastní Opavsko, velmi pravděpodobně tedy z přilehlého Niska, případně Otmuchovska (jeden distribuční okruh?), což může souviset s poměry politickými.[18] Svědčil by pro to i její výskyt na některých drobných fortifikacích Jesenicka a Javornicka.[19]

Zmínit bychom se také měli o značkách na dnech nádob, které registrujeme jen u keramiky pozdní hradištní tradice a většinou v té nejjednodušší podobě, kterou představuje prostý kříž (např. Landek, Bruntál), případně kříž v kruhu (Cvilín, Freudenštejn); pouze u Hradce registrujeme více variant, převážně však také na principu kříže, eventuálně kruhu v kombinaci s některými geometrickými prvky.[20]

Rovněž přesleny, třebaže nepatří k častým nálezům, jsou na některých lokalitách zastoupeny, a to i vícero kusy (Landek, Cvilín). Známe je v režném provedení (Vartnov, Cvilín), polévané (nejčastěji žlutou polevou – Landek, Cvilín, Vikštejn), ale i kamenné (Quingburg). Dokládají asi zcela obvyklou činnost – přípravu příze a tkaní látek i v tomto někdy poněkud nezvyklém prostředí (Quingburg).

Kachlový materiál upozorňuje na existenci kvalitních otopných zařízení na slezských hradech, na existenci kachlových kamen.[21] S fragmenty nádobkovitých exemplářů se setkáváme spíše u starších a snad i méně honosně vybavených fortifikací (Freudenštejn, Luginsland, Vartnov ?), což ovšem v případě Edelštejnu zjevně neplatí. Komorové kachle – režné i polévané, většího i menšího formátu, s čelní reliéfně zdobenou vyhřívací stěnou – pak v hojnějším počtu střetáváme na Cvilíně, Landeku i Frýdberku, ale také ve Frýdku a na Vikštejně, kde jsou však převážně mladšího původu.

Jen výjimečně narazíme na tzv. loštické zboží, u relevantních tvarů vždy v podobě pohárů bez oušek (Cvilín, Frýdek, Vartnov), i když v jednom případě se nepochybně jedná o bezuchý hrnec (Vartnov). Všechny se hlásí spíše ke starší vývojové fázi této zvláštní keramiky, jakkoliv přímo s eponymní lokalitou Lošticemi je zřejmě spojovat nelze.[22]

Obecně ovšem nenacházíme na slezských opevněných sídlech keramické výrobky vyššího standardu, odpovídající předpokládanému vyššímu sociálnímu postavení jejich uživatelů. Snad lze takto hodnotit (kromě kachlů) jen některé typy picích pohárů (např. v podobě mnicha – Cvilín) a malé polévané lahvičkovité tvary (Luginsland) či tzv. Menasovu ampuli (Rychleby).[23]

Jsme si vědomi, že výše podaný rámcový pohled na keramiku užívanou ve 13. - 15. století na Opavsku (především na opevněných sídlech) není jistě vyčerpávající a má své nepochybné rezervy i slabiny. Je však prvním pokusem o její uchopení jako celku s naznačením možností dalšího postupu studia i upozorněním na neřešené problémy.

Jestliže jsme tu převážně hovořili o keramice na Opavsku a nikoliv ve Slezsku, bylo to dáno tím, že o jeho východní části – Těšínsku, toho mnoho nevíme. Nepříliš výrazné soubory ze slezskoostravského hradu i frýdeckého zámku nemají totiž nadmíru vysokou vypovídací hodnotu, stejně jako zatím jen dílčím způsobem klasifikovaný materiál z drobných středověkých opevnění. Přesto se však zdá, že se zde jedná o jiný výrobní okruh i odlišné tradice, projevující se zvláště v období předcházejícímu nástupu klasického okruží a mající jistý vztah k oblastem za Jablunkovským průsmykem (okraje šikmo vzhůru vytažené a zesílené

rých drobných středověkých opevnění sledovaného regionu a výjimečně i městského prostředí. Srv. V. GOŠ, *Vodní tvrz v Jeseníku. Archeologický výzkum nejstarší fáze a problematika tvrzí na Jesenicku*, ČSM-B 30, 1981, s. 227-246. Z. BRACHTL - J. DOHNAL, *Středověké tvrziště v Heřmanovicích, okres Bruntál*, ČSM-B 35, 1986, s. 36-37. TÍŽ, *Středověké objekty na Masarykově náměstí v Jeseníku*, ČSZM-B 41,1992, s. 121-122. Z. BRACHTL, *Katalog archeologické sbírky zámeckého muzea v Javorníku*, in: Informační zpravodaj členů Sm pobočky čs. spol. archeologické při ČSAV, duben 1985, s. 29-38.

[18] Na bohaté červené malování na keramice 14. - 15. století (skupina C) z Vratislavi-Starého Města naposledy upozornil P. RZEŹNIK, *Materiały ceramiczne*, Silesia Antiqua 39, 1998, s. 227. Srv. také R. FLEICHER - Y. HOFFMANN - W. SCHWABENICKY, *Spätmittelalterliche Irdenware und Steinzeug aus dem Gebiet von Waldenburg, Kr. Glauchau*, Ausgrabungen und Funde 36, 1991, s. 30-37, kteří považují červeně malované zboží dílem za import ze severních Čech, dílem za místní produkci.

[19] V. GOŠ, *Vodní tvrz v Jeseníku*, s. 243. Z. BRACHTL, *Ausgrabungen hinter der Jauerniger Friedhof – Kirche. Neue Erkenntnisse über die mittelalterliche Besiedlung Jauernigs*, Jauerniger Heimatbrief, 43. Jahrgang, 1992, s. 12. Z. BRACHTL - J. DOHNAL, *Středověké tvrziště v Jeseníku – Vsi (okr. Šumperk)*, VVM XLIV, 1992, s. 495.

[20] Srv. J. KLÁPŠTĚ, *Paměť krajiny středověkého Mostecka*. Most 1994, s. 94.

[21] Srv. J. TAUBER, *Herd und Ofen im Mittelalter. Untersuchungen zur Kulturgeschichte am archäologischen Material vornehmlich der Nordwestschweiz (9. - 14. Jahrhundert)*. Olten 1980, kde jsou rovněž pěkné příklady z hradního prostředí.

[22] Srv. Z. MĚŘÍNSKÝ, *Přehled typů loštické keramiky, jejich vývoj a datování*. Zvláštní otisk VVM XXI, 1969, Brno 1970. K tomu Z. MĚCHUROVÁ - P. ZLABÁK - J. ČEJKA, *K problematice tzv. loštické keramiky v souvislosti s rentgenovou fázovou analýzou vzorků z Konůvek (okr. Vyškov)*, ČMM LXXVII, vědy společenské, 1992, s. 201-215.

[23] K sociální diferenciaci a jejímu odrazu v hmotných památkách srv. např. J. UNGER, *Hmotná kultura středověké šlechty v archeologických pramenech na Moravě*, AH 10, 1985, s. 323-329, zejm. s. 324. Z. MĚŘÍNSKÝ, *Provoz a vybavení domácnosti ve vyšším sociálním prostředí (měšťanstvo a šlechta) na základě pramenů archeologických*, AH 15, 1990, s. 19-42, zejm. s. 27.

s náběhem k okruží, zpravidla s prožlabenou či horizontálně anebo šikmo dovnitř seříznutou vrcholovou ploškou).[24]

Kovové předměty

Neobyčejnou pestrost a rozmanitost vykazují kovové, převážně železné předměty. Část, kterou se podařilo laboratorně ošetřit, má pochopitelně vyšší vypovídací hodnotu než ty artefakty (a je jich stále ještě značné množství) jež se nacházejí v zásadě v tom stavu, v jakém byly vyzvednuty ze země. S nimi se nepochybně hůře pracuje, třebaže základní určení je ve většině případů proveditelné. Způsobů, jak kovové předměty z hlediska funkčního rozdělit, bylo již publikováno vícero.[25] Vzhledem k tomu, že jsme se pokusili, pokud to bylo možné a únosné, o jejich relativně podrobný rozbor v rámci jednotlivých lokalit, zaměříme se nyní obecněji zvláště na ty kategorie, které mají významnější chronologické postavení, a dále na takové skupiny památek, jež jsou pro hradní prostředí typické. Na mysli tedy máme zejména výstroj jezdce i koně, militária a zbroj, ale také vybrané řemeslnické nástroje a předměty osobní i domácí výbavy; stručně se zmíníme rovněž o zemědělských nástrojích, jakkoliv nejsou pro studované milieu právě nejcharakterističtější.

Z chronologického hlediska patří zejména ostruhy k těm citlivějším předmětům, u kterých lze celkem spolehlivě sledovat zřetelnou vývojovou linii proměnnou v čase. O jejich třídění a chronologické zařazení se pokoušela již řada badatelů, takže máme k dispozici různé modely z odlišných částí evropského teritoria včetně bohatého srovnávacího materiálu.[26] Ostruhy ze slezských hradů známe ve větším množství pouze z Cvilína, Kaltenštejnu a Přerovce, nálezy z některých dalších fortifikací již nejsou tak četné a průkazné. Zvláště přerovecké exempláře (obr. 205) pak představují jedinečnou a ucelenou kolekci dobře vročitelnou do průběhu 2. půle 13. věku s možností přesahu do století následujícího. Lze je charakterizovat jako gracilní a v porovnání s dalším vývojem i subtilnější kusy s lehce prohnutými rameny na principu písmene V s tím, že jejich závěrečná část, ukončená jednoduchým kruhovým očkem vycházejícím z osy ramene, je poněkud více prohnuta. Souběh ramen půlválného až oválného průřezu těla vytváří poměrně ostrou, jen mírně vyvýšenou špici. Pod ní je, téměř v pravém úhlu, nasazen kratší rozeklaný vidlicovitý krček max. 2 cm dlouhý, zpravidla půlkulovitě zakončený; v něm je upnuta stěžejka, na níž se pohybuje menší osmipaprsčité kolečko.[27] Do této skupiny můžeme zřejmě zařadit rovněž některé kusy z Cvilína (obr. 25:3),[28] Kaltenštejna (obr. 140:1), Luginslandu (obr. 183:5), Vartnova (obr. 262:1) a snad i Koberštejna (obr. 155:1, 6), třebaže soubor z posledně jmenovaného hradu je dosti fragmentární.

Pokud jde o typologické zařazení a časové vročení dalších, mladších ostruh, jsme víceméně odkázáni na již existující vypracovaná schémata, charakteristiky a analogie, neboť pevnější opory pro jejich dataci, s výjimkou postižení zánikového horizontu, nám tu chybí. Pro 14. století počítáme tedy s takovými exempláři, jež v principu sledují předcházející vývoj, jsou však přece jen poněkud větší a robustnější, mají více vytažený krček a u některých kusů i zalomená ramena, když jejich jednoduché kruhové ukončení trvá; kolečko však již dostává namnoze větší obvod. Řadíme sem ostruhy z Landeku (obr. 165:5), Cvilína (25:5; sem patří zřejmě i neúplné kusy s původně vertikálním obdélným očkem), Kaltenštejna (obr. 140:5) a podmíněně i Koberštejna (obr. 155:2-3, 5).

---

[24] Srv. P. KOUŘIL - R. ŽÁČEK, *Drobná středověká opevnění v Pobeskydí a otázka jejich klasifikace,* ČSM-B, 35,1986, s. 97-138. TÍŽ, *Drobné středověké opevnění Lipina a jeho archeologický výzkum (okr. Frýdek-Místek),* AH 12, 1987, s. 375-382. P. KOUŘIL, *Sídelní komplex Štandl – Lipina u Frýdku-Místku,* AH 17, 1992, s. 233-243.

[25] Srv. např. L. BELCREDI, *Terminologie, třídění a kód středověkých kovových předmětů*, AH 14, 1989, s. 437-472. Naposledy také V. BRYCH, *Hmotná kultura středověké tvrze v Čechách,* in: Encyklopedie českých tvrzí I., A-J, Praha 1998, s. XLVII.

[26] Pomineme-li práce týkající se starších vývojových úseků lze pro období vrcholného středověku zmínit ze středoevropského prostoru alespoň stále užívané studie: Z. HILCZERÓWNA, *Ostrogi polskie z X - XIII vieku*. Poznań 1956. A. RUTTKAY, *Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei II,* SlA XXIV, 1976, zejména s. 349-352. Svoji platnost mají i průkopnické publikace na téma ostruh autorů R. ZSCHILLE - R. FORRER, *Der Sporen in seiner Formen – Entwicklung*. Berlin 1891. TÍŽ, *Reitersporen aus zwanzig Jahrhunderten.* Berlin 1899. Z teritoriálně nejbližších a novějších prací srv. S. KOŁODZIEJSKI, *Les éperons à molette du territorie de la Petite Pologne au moyen âge,* in: Memoires archéologiques, Lublin 1985, s. 161-179 a T. DROBNÝ, *Vývoj středověkých ostruh od 11. do počátku 16. století*, Brno 1995 - nepublikovaná diplomová práce, vycházející z moravského materiálu.

[27] Srv. P. KOUŘIL - M. WIHODA, *Přerovec,* s. 209-210. Téměř identický, dosud nepublikovaný soubor, shodou okolností také 7 ostruh, pochází i z drobného středověkého opevnění Štandl u Frýdku-Místku, kde je rovněž kladen do průběhu 2. poloviny 13. století, jakkoliv některá výhradně osmipaprsčitá kolečka již vykazují snahu po určitém zvětšení svého tvaru. K tomu informativně P. KOUŘIL, *Záchranný archeologický výzkum drobného středověkého opevnění Štandl (k. úz. Staříč, okr. Frýdek-Místek),* PV 1988, Brno 1991, s. 64-65. Použití ostruh s kolečkem již před polovinou 13. století (v jeho 1. čtvrtině) dokládá i ikonografický materiál – srv. E. NICKEL, *Zur zeitlichen Ansetzung des Radsporns*, Praehistorische Zeitschrift XXXIX, 1961, s. 288-293.

[28] Cvilínská kolekce ostruh je poměrně dosti rozsáhlá, na obr. 25 je ovšem zachycen pouze výběr od nejstarších exemplářů po nejmladší.

Do 14. až 15. století klademe některé jedince s nevýrazně zalomenými rameny ukončenými zdvojeným očkem (Cvilín – obr. 25:4) a nejspíše i kratším krčkem. Snad sem přísluší i ostruha z Edelštejna s očkem zalomeným v pravém úhlu na konci ramen (obr. 43:2) a nejspíše také ostruha z Kaltenštejna s lehce dolů ohnutým kratším krčkem (obr. 140:2)[29]

Horizontu 15. věku, patrně jeho pokročilé části, pak přisuzujeme exempláře s výrazně půlobloukovitě prohnutými (eventuálně zalomenými) rameny, zakončenými zdvojeným očkem, které přecházejí ve vyšší obvodový límec, někdy zvýrazněný patkou; horizontální krček je poměrně velmi dlouhý, zjevně již opět s menším ozubeným kolečkem (Kaltenštejn – obr. 140:3-4; Vartnov – obr. 262:2). Novou kvalitu nastupujícího renesančního vkusu pak představuje neúplný kus z Cvilína (obr. 25:7) s prolamovanými rameny a dlouhým krčkem s malým ozubeným kolečkem.[30]

Součástí jezdeckého koňského postroje jsou rovněž třmeny,[31] které ovšem nepatří – stejně jako další součásti výstroje koně – mezi zvláště citlivé časové indikátory. Jejich klasifikaci a typologii se ve středoevropském prostoru věnovalo více badatelů, naposledy pak v práci o třmenech z polských zemí W. Świętosławski, jehož systematiku lze využít i pro nálezy ze slezského prostoru.[32] V současnosti máme k dispozici téměř 15 celých či fragmentárních kusů, pocházejících ze sedmi lokalit. V zásadě představují dva tvarově a částečně i konstrukčně odlišné typy. Mezi nejstarší se řadí vcelku jednoduché kusy víceméně kruhového tvaru se širokým elipsovitým stupadlem a jednoduchým výřezem pro uchycení na řemen na straně protilehlé (Přerovec – obr. 206) anebo s prostým obdélným rámečkem se zaoblenými kratšími stranami, prořízntutým v lehce rozšířené horní části třmene (Freudenštejn – obr. 52:1). Poněkud vyspělejší kus již zřejmě prezentuje třmen se zesílenou horní částí oblouku těla, v níž je umístěn otvor (Freudenštejn – obr. 56). Všechny uvedené třmeny pocházejí z relativně starých lokalit a lze je tudíž klást do průběhu 2. poloviny 13. až počátku 14. století. Hlásí se víceméně ke IV. typu, variantě C a D Świętosławského členění, který je rovněž takto datován a jsou pro něj shledávány časově shodné analogie ze střední a východní Evropy.[33]

Druhou a početnější skupinu zastupují vyspělejší exempláře převážně hruškovitého až vakovitého tvaru těla s různě modelovaným většinou však oválným či obdélným stupadlem. Na užší protilehlé straně je závěs pro uchycení tvořen buď prostou jednoduchou příčkou (Cvilín – obr. 26:6; Kaltenštejn – obr. 141; Rychleby – obr. 221:1-2), anebo složitější různě tvarovanou záštitou (Cvilín – obr. 26:4; Vartnov – obr. 264:2-3, 262:6). První, datované šířeji do 14.-15. století, mohou přináležet typu V/B, druhé, již náročněji provedené a řazené do 15. věku, typu VI/A dle výše uvedeného třídění.[34] Takovouto úvahu podporují zvláště všechny vartnovské kusy, pocházející velmi pravděpodobně ze zánikového horizontu.

K ovládání koně sloužila udidla, patřící k poměrně častým nálezům. K jemnějším chronologickým závěrům však nejsou příliš vhodná a všechna, s výjimkou mladšího bronzového kusu z Vikštejna (obr. 275:1), můžeme rámcově vročit do 13. - 15. století. Jsou tu zastoupeny kusy s kloubovými symetrickými tyčinkovitými udítky a s prostými kroužky v prstencových zachycovačích (např. Freudenštejn – obr. 52:4; Luginsland – obr. 183:1; Přerovec – obr. 203:2-3; Slezská Ostrava – obr. 241:8; Vartnov – obr. 262:3; Zátor – obr. 285:2), ale také méně frekventovaný typ kloubového udidla, na jehož udítka jsou přímo napojeny kratší či delší postranice, někdy se záštitou (např. Cvilín – obr. 26:3-5; Přerovec – obr. 203:1). K složitějším exemplářům 15. věku pak patří část honosnějšího pákového udidla, jež známe z Kaltenštejna (obr. 141:7) anebo Cvilína.

Snad nejrozšířenějším předmětem souvisejícím s koněm jsou ve shromážděném fondu podkovy. Známe jich několik desítek kusů a byly podrobněji klasifikovány v jednotlivých heslech katalogu. Při jejich dělení a časovém zařazení jsme se opírali především o práci Kaźmierczykovu, vycházející ze slezského materiálu.[35] Za důležitý považujeme zejména soubor z Přerovce (19 jedinců), tvořený převážně jezdeckými podkovami, ale i nálezy z Freudenštejna, Cvilína (odtud známe přes 30 podkov či jejich zlomků) a Kaltenštejna (14 kusů), zabírající a vyplňující sledovaný časový úsek 13. - 15. století.

K odstranění nečistoty z těla koní a k péči o jejich srst

[29] Tento typ ostruhy může být však zřejmě i mladší, jak dokládá obdobný exemplář z Pustého hradu u Zvolena, kde je kladen až do 16.-17. století. Srv. V. HANULIAK, *Doklady hmotnej kultúry starého Zvolena (Pustého hradu) od 12. do 17. storočia,* AH 24, 1999, s. 358.

[30] Srv. V. DENKSTEIN, *Böhmische Punksporen aus dem 15. Jahrhundert,* Sborník Národního muzea v Praze XXIII, Řada A – Historie, 1969, zejm. s. 188-190. V. BURIAN, *Jezdecké ostruhy posádek na Tepenci a Kartouzce (1340-1425),* Zprávy KVM v Olomouci č. 218, 1982, s. 23-29. Z. MĚŘÍNSKÝ, *Hrad Rokštejn a jeho úloha v předhusitském a husitském období,* in: Sborník příspěvků k 555. výročí vyhlášení Basilejských kompaktát v Jihlavě 1436-1991, Brno – Jihlava 1991, s. 73-75.

[31] Z. MĚCHUROVÁ, *Konůvky – zaniklá středověká ves ve Ždánickém lese.* Brno 1997, s. 101, upozornila na jejich možnou záměnu s tzv. nášlapci ke kuši.

[32] W. ŚWIĘTOSŁAWSKI, *Strzemiona średniowieczne z ziem Polski.* Łódź 1990.

[33] W. ŚWIĘTOSŁAWSKI, *Strzemiona,* s. 48-50.

[34] W. ŚWIĘTOSŁAWSKI, *Strzemiona,* s. 57-60.

[35] J. KAŹMIERCZYK, *Podkowy na Śląsku w X – XIV wieku.* Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978.

sloužila hřebla, která dnes už patří k běžným a správně interpretovaným nálezům, nacházeným ponejvíce na opevněných sídlech. Známe je kupř. z Freudenštejna (obr. 55:5), Přerovce (obr. 203:4) anebo Vartnova (obr. 263:2), téměř vždy však ve značně poškozeném stavu. Ve většině případů nám tedy uniká způsob jejich kompletace, jež je zřejmý pouze u vartnovského zástupce. Ten sice patří k vizuálně složitějšímu konstrukčnímu typu, který je možno doložit i na dalších fortifikacích středoevropského teritoria, avšak o jeho chronologickém vymezení vůči typům relativně jednodušším zatím uvažovat nelze.[36]

Ke koňskému postroji, ale také výstroji jezdce rozhodně patří některé z železných přezek, jimž byla v literatuře věnována vcelku dostatečná pozornost. Jejich základní dělení vychází především z tvaru těla,[37] avšak přesnější funkční rozlišení a chronologické postavení je u většiny z nich dosti nejisté. Pouze ojedinělé, spíše drobnější bronzové či mosazné a v některých případech i zdobené kusy můžeme považovat za součásti oděvu (např. Cvilín – obr. 25:1, 27:3; Vikštejn – obr. 275:2).

Dostáváme se k další význačné a pro studované prostředí charakteristické skupině památek, kterou tvoří militária a zbroj. Jen zcela okrajově jsou zastoupeny chladné zbraně, zejména pak tzv. zbraně pobočné. Z nich se nám dochoval pouze zvláštní, nevelký, železný a plochý předmět oválného tvaru těla, opatřený dvěma otvory a zdobený rýhami či záseky vějířovitě směřujícími k výstupku, vyrůstajícímu z vroubkovaného obvodu; byl nalezen na hradě Vartnově (obr. 262:4). Představuje teprve zcela nedávno rozpoznaný boční záštitný trn (respektive jeho hlavici) tesáku – krátké jílcové zbraně.[38]

Poněkud výraznější zastoupení již mají zbraně úderné, i když především díky zřetelněji přítomné skupině seker; jejich užití bylo sice univerzální a spíše asi sloužily k pracovním účelům, avšak k případnému boji mohla být jistě použita většina z nich. Prezentují odlišné typy od menších štíhlých tvarů (Freudenštejn – obr. 55:6)[39] přes „tesařské" formy (Koberštejn – obr. 156; Freudenštejn) až po tvary více připomínající bojové kusy (Cvilín – obr. 27:1; Luginsland – obr. 185).[40]

Do stejné skupiny také patří neobyčejně dobře zachovalý a kvalitně provedený kratší železný palcát z hradu Vartnova (obr. 266), jehož hlavice, nasazená na hladké nezdobené tuleji, je tvořena šesti prolamovanými listy. Souvisí velmi pravděpodobně se zánikovým horizontem a vzhledem k jeho velikosti i provedení lze uvažovat o tom, že byl užíván jízdním bojovníkem. Zastoupení tohoto typu zbraně není v našich archeologických nálezech ani muzejních sbírkách příliš časté, protože se většinou jedná o bronzové hlavice tzv. diamantových palcátů, kladených převážně již do 13. až 14. věku.[41]

Třetí oddíl tvoří dřevcové zbraně. Jsou však prezentovány pouze dvěma ukázkami, a to dlouhými štíhlými šídlovými kopími. První a delší pochází opět z hradu Vartnova (obr. 324),[42] druhé kratší a zdobené známe z Přerovce (obr. 207).[43] Zvláště nález vartnovský byl dlouho považován za franské ango, což vedlo některé badatele k nepodloženým dedukcím o přítomnosti franských posádek na obou

[36] Srv. H. - J. VOGT, *Die Wiprechtsburg Groitzsch. Eine mittelalterliche Befestigung in Westsachsen.* Berlin 1987, s. 145-146, který rozeznává čtyři základní typy hřebel, vyskytujících se víceméně souběžně v jednom časovém horizontu 12./13. - 14./15. století.

[37] Srv. např. Z. MĚCHUROVÁ, *Konůvky,* s. 109.

[38] Srv. P. MICHNA, *Tesák z Janoslavic na Šumpersku. Příspěvek k poznání jednoho druhu archeologických nálezů,* in: Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy, Brno 1997, s. 259-268, který takovouto zbraň označil jako tesák moravského typu. Srv. také V. BRYCH, *Středověký tesák z tvrze Martinic a problémy studia krátkých jedno-břitých zbraní,* CB 4, 1994, s. 257-267, jenž popisuje zbraň opatřenou bočním záštitným trnem s kruhovitou hlavicí v terčové poloze (s. 259). Boční záštity byly a jsou někdy mylně považovány za imitaci poutního odznaku – svatojakubské mušle. K tomu např. *Stadtluft, Hirsebrei und Bettelmönch – Die Stadt um 1300 (Katalog zur Ausstellung),* Zürich, Stuttgart 1992-1993, s. 196.

[39] Tuto sekeru však vcelku jednoznačně považujeme za pracovní nástroj; užíván mohl být snad i při jemnějším opracování kamene, respektive při výstavbě kamenných objektů (?), jak tomu nasvědčují některé obdobné tvary, jež nacházíme v ikonografickém materiálu. Srv. např. M. REY-DELQUÉ, *Le croaciate l'oriente e l'occidente da Urbano II a San Luigi 1096-1270.* Milano 1997, s. 275, kde je v pramenu 13. století zachycena výstavba Babylónské věže.

[40] K členění a analýze seker naposledy M. GŁOSEK, *Późnośredniowieczna broń obuchowa w zbiorach polskich.* Warszawa – Łódź 1996 s analogiemi a patřičnou literaturou. Srv. také G. BINDING, *Baubetrieb im Mittelalter.* Darmstadt 1997, kde lze v bohatém ikonografickém materiálu nalézt množství seker různých typů, souvisejících především s řemeslnou činností.

[41] Podrobněji srv. A. RUTTKAY, *Waffen und Reiterausrüstung,* s. 315-317, kde je problematika rozebrána s odkazy na patřičnou literaturu. Pro české prostředí pak T. DURDÍK, *Bronzová hlavice palcátu z Plzně,* AH 15, 1990, s. 419-424. Nejnovější nález diamantového palcátu publikoval V. GOŠ, *Středověký palcát ze Šumperka,* in: Informační zpravodaj, Česká archeologická společnost – pobočka pro severní Moravu a Slezsko, srpen 1993, s. 50-51, který jej spolehlivě datoval až do 1. poloviny 15. století, což je poněkud v rozporu s doposud převládajícím názorem.

[42] Srv. P. KOUŘIL, *Hrad Vartnov,* s. 294-295, obr. 2.

[43] P. KOUŘIL - M. WIHODA, *Přerovec,* s. 211.

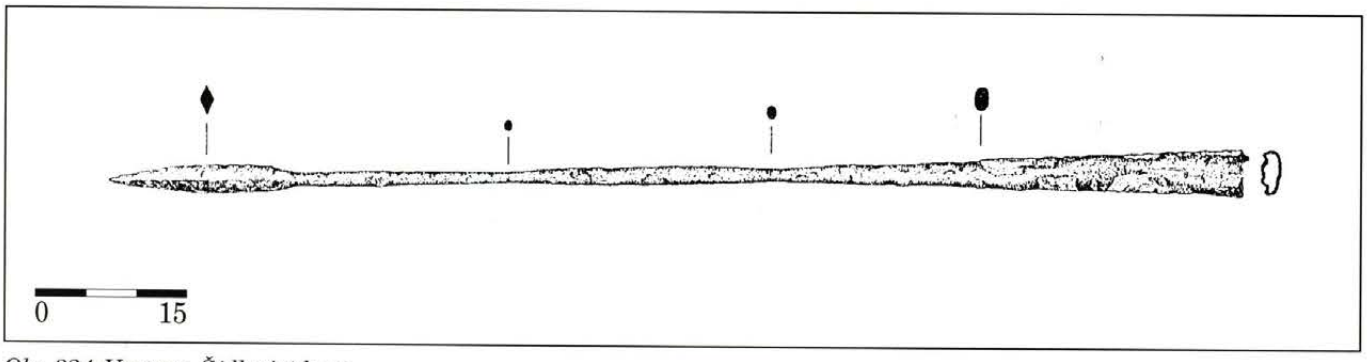

Obr. 324: Vartnov. Šídlovité kopí.

stranách sudetských průsmyků.[44] V obou případech však jde jednoznačně o zbraně středověké, používané ve 13. - 15. století zejména pěchotou, ale i jízdou (Přerovec). Snad sem můžeme přiřadit ještě další jedinečný nález z Vartnova, totiž železné kování berana o váze 13 kg, jehož předpokládaná délka se odhaduje na 10-12 m.[45]

Nepoměrně více dokladů souvisí s používáním mechanických střelných zbraní, jmenovitě luků a kuší. Je to dáno především velkým množstvím nalézaných hrotů střel různých typů – šipek, které dokládají jejich časté, zřejmě každodenní používání a jednoznačně také vypovídají, zvláště kusy s otupenou špicí, o podílu těchto zbraní na dobývání opevněných sídel. Nálezů souvisejících s vlastní kuší není mnoho, známe pouze napínací háky tětiv jednodušší konstrukce z Luginslandu,[46] Cvilína a Vartnova (obr. 262:7). Vraťme se však ke hrotům. Pokusů o jejich detailnější typologické členění již bylo vypracováno poměrně dosti, avšak k zásadnějším chronologickým závěrům se prozatím nedospělo, časový rozptyl většiny typů je značný.[47]

Ze slezských hradů disponujeme vcelku bohatou kolekcí, čítající v sumě téměř 500 kusů, když nejvíce jich známe z Vartnova (cca 200) a Cvilína (cca 150). Jsou zde přítomny oba základní typy – hroty s trnem (řapem) a hroty s tulejí, které ovšem jednoznačně převládají. Je příznačné, že na relativně starších lokalitách, jakými jsou Přerovec či Luginsland, mají mírnou převahu hroty první skupiny, jež jsou většinou subtilnější a štíhlejší, sloužily nepochybně jako součásti střely luku a některé z nich byly jistě určeny jen k lovu (např. obr. 183:8-9); hroty s tulejí, jdoucí paralelně s nimi, nejsou – až na výjimky (obr. 183:13-14) – rovněž příliš masivní a byly používány jak při střelbě lukem, tak i samostřílem.

Na Freudenštejnu jsou obě skupiny přibližně vyrovnané, některé těžší exempláře s trnem (např. obr. 53:1) však nesporně přináleží střelám kuše; za pozornost stojí skupina poměrně malých útlých hrotů většinou s řapem, u nichž je reálné předpokládat jejich užití při lovu drobnějších živočichů (obr. 54; 55:3-4). Zdá se tedy, že ve 13. století jsou poněkud více frekventovány štíhlejší a lehčí hroty opatřené trnem, v průběhu následujícího věku v souvislosti s běžným rozšířením samostřílu již výrazně dominují hroty s tulejkou; zvětšuje se jejich tvar a zvyšuje váha, exempláře ze zánikových horizontů 15. století pak představují již vyloženě robustní kusy (např. Kaltenštejn – obr. 143; Vartnov – obr. 263:1,5). Naprostá většina slezských hrotů má rombický, méně již čtvercový eventuálně obdélný průřez těla.

[44] K problematice podrobněji P. KOUŘIL, *Hrad Vartnov*, s. 295. K angu, jeho rozšíření, časovému zařazení a formě, jež je evidentně odlišná od vartnovského exempláře, srv. S. von SCHNURBEIN, *Zum Ango,* Studien zur vor- und frühgeschichtlichen Archäologie. Festschrift für Joachim Werner zum 65. Geburtstag, Teil II – Frühmittelalter, München 1974, s. 411-433, který z našeho území, avšak ani z Polska neuvádí žádný nález.

[45] A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války ve světle písemných pramenů i archeologických nálezů,* ČSM-B III, 1953, s. 20.

[46] P. KOUŘIL - M. PLAČEK, *Hrad Luginsland,* s. 120.

[47] Snad první závažnější prací na dané téma byla předválečná studie R. PŘIHODY, *Zur Typologie und Chronologie mittelalterlicher Pfeilspitzen und Armbrustbolzeneisen*, Sudeta VIII, 1932, s. 43-67, který v ní hodnotil i některé hroty pocházející ze slezských hradů. V poválečném období byla publikována řada dalších pokusů – namátkou např. A. NADOLSKI, *Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wieku*. Łódź 1954. T. DURDÍK, *K problematice středověkých šipek v Československu*, Zpravodaj Klubu vojenské historie 2-3, 1972. A. RUTTKAY, *Waffen und Reiterausrüstung,* s. 325-333. E. HARMUTH, *Die Armbrust*. Graz 1975. L. BELCREDI, *Terminologie, třídění a kód,* s. 463-464. Naposledy např. J. MAIK, *Military accessories from Bolesławiec on the Prosna,* in: Fasciculi Archaeologiae Historicae – Fasciculus X, 1997, s. 25-31 atd. Nejpropracovanější studii včetně podmíněných chronologických závěrů však dle našeho mínění předložil M. KRENN, *Mittelalterliche Armbrustbolzen*, Mitteilungen der Österreichischen Arbeitsgemeinschaft für Ur- und Frühgeschichte XXXV, 1985, s. 47-56.

V převaze případů je zřetelné standardní kovářské provedení, spíše výjimečně se setkáme s neforemnými hrubě vykovanými kusy (např. Edelštejn – obr. 42:1-5), pouze dva exempláře z Kaltenštejna (obr. 142:1,3) jsou opatřeny křidélky, listovité tvary chybí. Z rozboru sporadických zbytků trouchnivého dřeva v tulejích hrotů pak vyplynulo, že na tělo šípů bylo nejčastěji používáno štípané jedlové dřevo. Masivní hrot se širokou kónickou tulejí z Freudenštejna (obr. 55:1) považujeme s otazníkem za součást velkého šípu vystřelovaného balistou. Hrubě tesané, ale i menší kvalitněji opracované kamenné koule, výjimečně železné, dovolují uvažovat o využívání lehčích obléhacích strojů – katapultů, balist a možná i děl při dobývání hradů (srv. např. hesla Cvilín, Edelštejn, Luginsland, Vartnov).

Přicházíme k oddílu palných zbraní, jejichž vzácné doklady známe i ze tří slezských fortifikací. K unikátním bezesporu patří jednoduchá železná ruční palná zbraň z Rychleb (obr. 225), již lze nejspíše přiřadit k tzv. píšťalám, rozšířeným zejména za husitských válek (srv. blíže heslo katalogu, kde uvedena základní literatura).[48] Užití ručnic a hákovnic (olověné projektily) pak dokumentují nálezy z Vartnova (obr. 261:1,3; 265:1) a Cvilína.[49]

Překvapivě málo výjimečným objevem jsou pozůstatky plátové – destičkové zbroje. Tu známe z hradů Cvilína (obr. 25:8-10), Koberštejna (obr. 155:12), Leuchtenštejna (obr. 173), Rychleb (obr. 224:2), Vartnova (obr. 263:6) a Vikštejna (obr. 277:11); kroužkové brnění nebylo zaznamenáno, což může být jistě dáno i stavem výzkumu, spíše je však dokladem skutečnosti, že ve 14. a zejména 15. století se v tomto prostředí již zřetelně prosadila modernější a vyspělejší zbroj plátová.[50] Některé dobře zachovalé a dílem i vybrané fragmentární destičky můžeme přiřknout tzv. plátovému kabátci, jak např. pro rychlebské exempláře navrhuje a do 14. století datuje V. Goš,[51] jiné, nedeformované a výrazněji profilované, již zřejmě patří vyvinutějším typům brnění 15. věku. Za pozornost stojí z dobrého kovu provedené plátky z hradu Leuchtenštejna, opatřené pozlacenými nýty.

Řemeslnických nástrojů známe velmi málo[52] a ani jediná archeologicky odkrytá kovářská dílna na předhradí Luginslandu neposkytla (kromě masivnější kovadliny) v tomto směru rovněž žádný relevantní materiál. Zvláštní kategorii nálezů však představují tzv. hornická želízka, která jsou spíše známa z báňského prostředí.[53] Jejich výskyt na hradech není častý, a pokud tam byla zjištěna, jsou považována za pracovní nástroje kameníků (Liptovský hrad),[54] respektive za nářadí související s lámáním kamene (Rábí).[55] Vzhledem k nálezové situaci na Edelštejně, Luginslandu a Přerovci, kde byla vyzvednuta ze dna příkopů, je reálné předpokládat použití tohoto náčiní právě při jejich hloubení;[56] možná však, že našla své uplatnění i při eventuálních obléhacích podkopových pracích. Ze kterého místa však pochází neúplný tvar z Koberštejna (obr. 155:11), není známo.

K méně obvyklým objevům přináleží i železný kozlíkovitý rožeň z Kaltenštejna (obr. 325), který můžeme považovat za předmět domácí výbavy. Známe jen málo k tomuto účelu

[48] J. DURDÍK - M. MUDRA - M. ŠÁDA, *Alte Handfeurwaffen*. Praha 1977, zejm. s. 13-19, 25-33. Naposledy také A. N. KIRPITCHNIKOV, *Early harquebuses from the collections off Russian museums*, in: Fasciculi Archaeologiae Historicae – Fasciculus IX, 1996, s. 43-49.

[49] A. TUREK - L. JISL, *Ostravsko za česko-uherské války*, s. 23. Podrobněji k problematice včetně základní literatury i posledním archeologickým nálezům u nás Z. MĚŘÍNSKÝ - R. NEKUDA, *Dva nové nálezy pozůstatků ručních palných zbraní z Moravy (předběžná zpráva)*, CB 3, 1993, s. 277-281. R. NEKUDA - Z. KUKLA, *Zbraně, jimiž byla ostřelována tvrz ve Mstěnicích*, in: Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno 1998, s. 223-228. Ze slezského regionu můžeme ještě upozornit na dvě velmi dobře zachovalé hákovnice z Vidnavy. V. GOŠ - A. VAŠÍČEK, *Vzácné hákovnice z Vidnavy*, SM 42, 1981, s. 61-62. Srv. také M. GŁOSEK, *Broń palna*, in: Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1350-1450, Łódź 1990, s. 155-164.

[50] K problematice srv. např. C. BENEŠ, *Vývoj ochranné zbroje I – V*, Muzejní a vlastivědná práce 28/98, 1990, s. 207-226; 29/99, 1991, s. 13-24, 74-93, 139-150, 196-217, tam také bohatá literatura.

[51] V. GOŠ, *Vzácná zbroj z hradu Rychleby*, SM 31, 1976, s. 51-53. TÝŽ, *Vzácná destičková zbroj z Rychleb*, Vlastivědné listy 3, 1977, s. 31. Destičková zbroj v kontextu keramiky 14.-15. století pochází např. i z tvrze v Rýmařově. TÝŽ, *Tvrz v Rýmařově (okr. Bruntál)*, AH 17, 1992, s. 225-232. Maximálně z počátku 15. století je i plátový kyrys z archeologicky zkoumaného velkopolského hrádku Plemięta. Srv. A. NADOLSKI - E. GRABARCZYKOWA, *Militaria z grodziska w Plemiętach. Uzbrojenie ochronne*, in: Plemięta – średniowieczny gródek w ziemi Chełmińskiej, Warszawa – Poznań – Toruń 1985, s. 87-91. Viz také A. NOWAKOWSKI, *Zbroje*, in: Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1350-1450, Łódź 1990, zejm. s. 64-76.

[52] Z Vartnova je to např. jen část listu pily anebo neúplné kovářské kleště.

[53] Srv. naposledy Ľ. MIHOK - A. PRIBULOVÁ - J. LABUDA, *Výroba stredovekých banických železiez*, AH 23, 1998, s. 493-518.

[54] Srv. V. HANULIAK, *Odkryté zvyšky kováčskej vyhne na Liptovskom hrade*, AH 8, 1983, s. 482-483.

[55] T. DURDÍK, *Železné předměty z hradu Rábí*, CB 1, 1989, s. 285.

[56] Zajímavou paralelu k Edelštejnu nabízí nález hornického želízka na hradě Sitno u Banské Štiavnice, v oblasti, stejně jako Zlatohorsko, bohaté důlní činností, kde se předpokládá, že se na výstavbě rovněž královského hradu podíleli právě zkušení banskoštiavničtí horníci. J. LABUDA, *Pozoruhodné nálezy z hradu na Sitne při Banskej Štiavnici*, AH 24, 1999, s. 223.

Obr. 325: Kaltenštejn. Železný rožeň.

vyrobených exemplářů,[57] obdobný kus byl v minulosti vyzvednut i při výzkumu nedalekého javornického hrádku.[58] Do stejné skupiny lze nejspíše zařadit i vzácný nález háku na maso z hradu Leuchtenštejnu (obr. 174:4).[59]

Nepříliš typické pro vyšší sociální prostředí jsou zemědělské nástroje. Přesto je však, i když v omezeném sortimentu, na hradech nacházíme. Naprosto převažují srpy, (Freudenštejn, Landek, Leuchtenštejn – obr. 174:5; Rychleby – obr. 222:5; Vartnov), jichž máme ve zlomkovitém stavu 9 kusů, toliko v jednom případě jsme zaznamenali reparovanou kosu (Landek – obr. 165:8). Dokládají přítomnost domácích zvířat, především pak koní, v hradních areálech, pro něž bylo nutno zabezpečovat pravidelně píci. O mletí obilí, pomineme-li písemnou zprávu týkající se Kaltenštejna, podává svědectví na počátku století vyzvednutý pískovcový žernov na hradě rychlebském, nevíme však, zda šlo o kompletní zařízení, či jen části mlecích kamenů.

Ze zřetele bychom neměli pouštět ani drobné předměty z barevných kovů; měly rozličné funkce, související většinou s osobní a domácí výbavou. Řadíme sem, kromě již výše zmíněných přezek, bronzová nákončí opasku (např. Cvilín – obr. 25:6; Vartnov – obr. 265:2), ale i bronzový válcovitý flakon se čtyřhranným šroubovacím uzávěrem s plochou zdobenou úchytkou z hradu Vartnova.[60] Jistě sem patří i miniaturní mosazný závěsný zámeček s otočným klíčem z Vikštejna (obr. 276:3), sloužící nejspíše k uzamykání vaků, tlumoků či menších schránek.[61] S knižní vazbou (?) mohou být snad spojována bronzová obdélná subtilní kováníčka z Freudenštejna (obr. 51:4). Neúplná bronzová zdobená mistička vah z téže lokality (obr. 51:1) pak patří k mimořádným nálezům svého druhu a mimo jiné podporuje předpoklad i o možné tezaurační funkci fortifikace. Naproti tomu bronzovou prolamovanou rozetu z Freudenštejna (obr. 51:2) i bronzový zdobený terčík s nýtky z Cvilína (obr. 25:2) lze pravděpodobně považovat za okrasy koňského postroje.

Výrobky z kosti, parohu a skla

Na řadu přicházejí výrobky z parohu a kosti; jejich počet však není nikterak závratný. Upozornit můžeme na dvě píšťalky či vábničky z Vartnova (obr. 261:2), používané při

[57] Srv. L. BELCREDI, *Terminologie, třídění a kód*, s. 461.
[58] Z. BRACHTL - J. DOHNAL, *Středověké tvrziště*, s. 495-496.
[59] K problematice naposledy, i když ze slovanského prostředí, H. ZOLL – ADAMIKOWA, *Dwuzębny haczyk z tulejką ze Stradowa – narzędzie repackie czy kuchenne?*, in: Kraje słowiańskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum. Poznań 1998, s. 312-321.
[60] Srv. V. ŠIKULOVÁ, *Bronzový flakon. Bronzové nákončí opasku*, in: Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400-1550, IV. Opava, Brno 1999, s. 220, č. 097, 098.
[61] K tomu Z. RASL, *Závěsné zámky dvou tisíciletí z hlediska technického vývoje*, in: NTM 1978-1988 (Sborník k osmdesátému výročí založení), 2., Studie k dějinám techniky, Praha 1988, s. 182-183.

lovu zvěře i ptactva a patřící k nálezům charakteristickým pro opevněná sídla.[62] S muzicírováním patrně souvisí nedávno nalezený kostěný kolíček s neúplným oválným, lehce hraněným dříkem, plynule přecházejícím v ploché štítkové tělo původně se čtyřmi otvory, z hradu Landeku (obr. 326), sloužící k tzv. bordunovému doprovodu; pochází z některého ze strunných středověkých hudebních nástrojů, nejspíše lyry, rubeby anebo fidule, a dokládá pěstování „vyšší kultury" v hradním prostředí.[63]

K toaletním potřebám přináleží zlomky třívrstvových dvoustranných hřebenů z Freudenštejna (obr. 51:3) a Landeka; malá hrací kostka, patřící k běžnému inventáři, byla získána na Koberštejně. Jediným předmětem, jenž si může klást vyšší nároky na umělecké ztvárnění, je vegetabilním motivem pečlivě zdobené úzké páskové obložení s nýty z Freudenštejna (obr. 47:1). Zmínit lze ještě jehlu a spinadlo z Landeka i obložení střenky nože z Kaltenštejna.[64]

V nastíněném přehledu hmotné kultury by závěrem jistě neměla chybět pasáž o výrobcích ze skla. Kupodivu

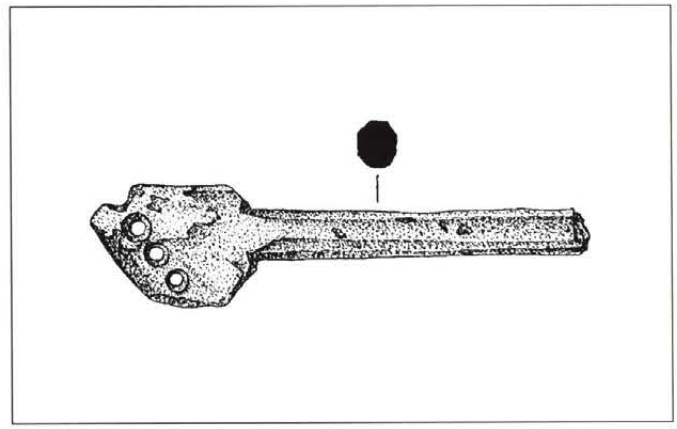

Obr. 326: Landek. Kostěný kolíček z hudebního nástroje.

však z námi sledované časové periody neznáme prozatím žádné. Výjimkou jsou porušené okenní terčíky z hradu Fürstenwalde, vypovídající o vysokém standardu tohoto sídla (hradní kaple ?).

[62] Srv. např. E. GRINGMUTH-DALLMER, *Archäologische Funde von Musikinstrumenten aus mittelalterlichen Burgen*, in: Život v archeologii středověku, Praha 1997, s. 196. J. UNGER, *Kostěné artefakty a jejich výroba na hradě v Lelekovicích*, Pravěk NŘ 7, 1997, s. 418.

[63] V archeologických pramenech pro něj nenalézáme přímé paralely, podobný kostěný předmět však pochází z hradu Smilova hradiska. Za určení jsme zavázáni prof. P. Kurfürstovi z FF MU v Brně.

[64] Z. BRACHTL, *Kovové a kostěné předměty z hradu Kaltenštejna*. Šumperk 1995, s. 12.

ZHODNOCENÍ

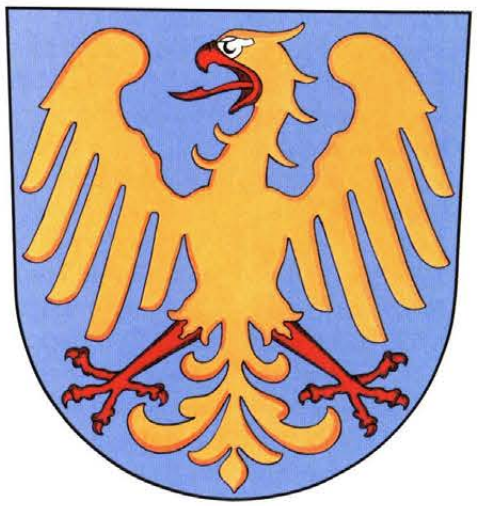

ZHODNOCENÍ

Stabilizaci a postupný rozmach osídlení ve Slezsku a na severní Moravě můžeme nově pozorovat až od průběhu 13. století v souvislosti s tzv. velkou neboli vrcholnou kolonizací. Dochází zde k prolínání a vzájemnému ovlivňování dvou etnických živlů – domácího slovanského a nově příchozího, převážně německého. Jsme svědky osídlování zejména nedotčených prostorů včetně extrémních poloh, jehož intenzita stírá rozdíly proti staré sídelní oblasti a poprvé tak v širokém měřítku narušuje přírodními podmínkami vynucenou a věky dodržovanou strategii a mechanismus osídlovacího procesu. Zvláště souvislý pás takřka nedotčeného hvozdu nabývá té kulturní podoby, kterou si v podstatě udržuje dodnes.

Je zřejmé, že na této činnosti se vedle cizích kolonistů dílem podílelo i domácí obyvatelstvo, jak je to např. doloženo v případě osídlování *„preseky"* v podhůří Rychlebských hor po mongolském vpádu do Slezska roku 1241, kdy lokátory byla bezpochyby i šlechta slovanského původu. Jisté ovšem je, že většinou na těchto akcích skutečně participovali noví osadníci, kteří zakládali nejen nové osady a města na německém právu, ale měli také podíl na rozšiřování již existujících sídlišť, popřípadě rekolonizaci těch zaniklých. Pocházeli z populačně silných oblastí západně od českých zemí a logicky tedy největší část museli představovat lidé německé národnosti.[1] Jejich přítomnost je obecně ve Slezsku ojediněle doložena již ve 12. století, i když se většinou jedná spíše o příslušníky světského nebo řádového kléru vlámského anebo německého původu.[2] Vcelku plynulý nástup kolonistů pak nastává obzvláště od 2. desetiletí 13. věku a značného rozmachu nabývá po možném podstatném zpustošení rozsáhlých prostor, způsobeném nájezdem Mongolů (?).[3] Především zásluhou vratislavských biskupů Vavřince (1207-1232) a Tomáše I. (1232-1268) jsou kolonizovány zprvu nerozsáhlé zóny v oblasti *„preseky"* a hraničního hvozdu, současně i teritoria ležící jižně od tohoto předělu. Postupně se uvedeného procesu, který zasáhl i Javornicko, Jesenicko a Vidnavsko, účastní také vratislavský kníže a v jeho službách rovněž šlechta.[4]

Z jihu, z moravské strany (pozdějšího Opavska) postupoval kolonizační proud do horského pásma nepochybně také již od samého počátku 13. věku, jak to nejmarkantněji dokládá založení původně nesporně agrárně hornického Bruntálu kolem roku 1213 na právu magdeburském, nejstarší městské lokace na tomto právu v českých zemích vůbec. Z tohoto primárního centra, jakéhosi záchytného bodu a východiska dalšího postupu, se v průběhu následujících decennií, zvláště pak po polovině století, drala kolonizace do oblasti hraničních hor, důležitého polymetalického regionu, bohatého zvláště na zlaté a stříbrné rudy, ale i kovy obecné. Spěchala údolími ještě bezejmenných vodotečí – potoků a říček k severu, do panenské přírody, hnána především vidinou lesklého kovu a nespornými výhodami prvních osadníků, ale i možností jejich úniku z domovské krajiny, která již extenzivním způsobem naplnila své možnosti.[5]

Její nositelé sem tedy přicházeli převážně od jihu, dunajskou cestou přes Moravu. Jakkoliv se nelze zcela jednoznačně vyslovit k jejich původní domovině,[6] přece jen se zdá, že většina jich pocházela – na rozdíl od Zlatohorska

[1] J. BAKALA, *Nástup emfyteutické kolonizace a její úloha při stabilizaci feudální společnosti v českých zemích*, ČSM-B 33, 1984, s. 104. Podrobněji k populačnímu vývoji v Evropě a dynamice přílivu německých kolonistů na východ P. ERLEN, *Europäischer Landesausbau und mittelalterliche deutsche Ostsiedlung*. Marburg an der Lahn 1992, s. 49-61, tam i bohatá literatura. Obecně a nepříliš propracovaně také např. CH. HIGOUNET, *Die deutsche Ostsiedlung im Mittelalter*. Berlin 1986, s. 166-168.

[2] Srv. W. KUHN, *Die Neugestaltung von Schlesien und Kleinpolen durch die mittelalterliche Ostsiedlung*, in: Neue Beiträge zur schlesischen Siedlungsgeschichte, Sigmaringen 1984, s. 1-2.

[3] Souhrnně a vyčerpávajícím způsobem rozebral tuto tematiku T. POKORA, *Mongolský vpád do Slezska a na Moravu v roce 1241 (Několik poznámek na základě evropských a čínských středověkých pramenů)*, in: Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci 62, 1973, s. 172-183. TÝŽ, *Mongolové ve Slezsku a na Moravě v roce 1241* (Dokončení), Středisko. Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci, 1977, s. 98-110.

[4] R. ZUBER, *Osídlení Jesenicka do XV. století*. Opava 1972, s. 38-40. W. KUHN, *Herzogs- und Adelssiedlung im Neisser Bistumsland*, in: Neue Beiträge zur schlesischen Siedlungsgeschichte, Sigmaringen 1984, s. 89-96.

[5] Srv. P. KOUŘIL, *Die Burg Freudenstein in Schlesien und ihr Hinterland*, in: Život v archeologii středověku, Praha 1997, s. 383-385, tam další literatura.

[6] L. HRABOVÁ, *Ekonomika feudální državy olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století*, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica 20, Praha 1964, s. 84-94. R. ZUBER, *Osídlení Jesenicka*, s. 28.

a Jesenicka, osazovaných ze severu – z oblasti bavorské,[7] franské a Horní Falce, ale také z území východně od řeky Mohanu a z Posálí. Předpokládá se, že zvláště pak Bruntálsko představovalo severní špici tohoto kolonizačního klínu v jihoslezském prostoru.[8]

Obecně lze konstatovat, že značný podíl na kolonizaci Horního Slezska měli osadníci z Hesenska a z končiny východofranské, ale rovněž z Dolního Saska. Např. na Osoblažsko přišla většina kolonistů přes Slezsko, které však – i když ne ve všech případech – nebylo jejich původní vlastí; šlo o jakési druhotné středisko – záchytné centrum, z něhož směřovaly další kolonizační podněty směrem na východ. Svědčí o tom některé zdejší německé názvy vsí, mající své pandanty jak ve Slezsku, tak i v Durynsku a výjimečně kupř. i ve Vestfálsku.[9]

Je pochopitelné, že i značná část vznikajících fortifikací je spjata s novými přistěhovalci, třebaže jejich hlavní podíl lze spatřovat zejména ve výstavbě drobných opevnění, především pak tzv. hrádků.[10] Jen významné rody se angažují při lokacích nejstarších regulérních kamenných fortifikací, vznikajících v některých případech na uchváceném zboží. Patří k nim např. Wüstehubové, Fulštejni, Benešovici, páni z Lublic, z Lomnice, z Warty atd., a snad i někteří další, jejichž jména upadla v zapomenutí.[11] Byli to oni, kdo doplňovali a zahušťovali síť zeměpanských hradů, jež zde budoval převážně český král, respektive markrabě moravský, ale také – i když v menší míře – biskup vratislavský a olomoucký, kníže svídnicko-javorský, kníže těšínský a vévoda opavský. Podívejme se nyní poněkud podrobněji, co o všech těchto fortifikacích můžeme říci. Ještě dříve než k tomu přistoupíme, je však nezbytné alespoň rámcově se seznámit s obecnými vývojovými trendy, které se uplatňovaly při výstavbě opevněných sídel ve sledovaném časovém úseku v českých zemích, a poté se pokusit přece jen blíže objasnit postavení a vlastní konkrétní funkce studovaných objektů.

Již vícekráte jsme zdůraznili, že středověký hrad nechápeme jako izolovanou a ze struktury osídlení vytrženou jednotku, nýbrž jako organickou a živou součást vývojového procesu, v němž právě opevněné sídlo hrálo v dané chronologické periodě významnou a nezastupitelnou roli, ať už to bylo vesměs na staré sídelní půdě či v nově kolonizovaných oblastech. Přirozeně že se zde neobjevilo náhle a nečekaně, nýbrž navázalo svým způsobem na starší typy opevněných sídel s různou funkcí, provázející lidstvo již od pravěku a vrcholící na našem území ve fortifikacích doby hradištní se svým osobitým vývojem, daným postupnými proměnami slovanské společnosti; určitým završením této vývojové etapy byl vznik specifického druhu sídel s rezidenční, správní i obrannou funkcí – tzv. zeměpanských dvorců, vázaných často na tribunové kostely, a od poloviny 12. století i dvorců rodové aristokracie a vznikající šlechty. Tento bodově naznačený proces se pochopitelně nevyhnul ani Slezsku, třebaže zvláště archeologické doklady pro jeho hlubší a detailnější poznání jsou různé kvality a v některých případech pak chybí zcela.

Epocha 13. století představovala v českých zemích a tedy i ve Slezsku období závažných strukturálních změn ve všech oblastech života středověké společnosti. Intenzita a dynamika

---

[7] Např. E. SCHWARZ, *Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle*. München – Berlin 1931, s. 450 sq. H. WEINELT, *Mähren als Brücke zwischen den schlesischen und bayerischen Stammesgebieten*, Volksforschung 3, 1939/40, zejm. s. 252. TÝŽ, *Zum bayerischen Einfluß im südschlesischen Raum*, Deutsche Volksforschung in Böhmen und Mähren 1, 1939, s. 109-127 a četné další Weineltovy práce.

[8] E. SCHWARZ, *Sudetendeutsche Sprachräume*. München 1935, s. 217 sq. TÝŽ, *Volkstumsgeschichte der Sudetenländer. II. Teil: Mähren – Schlesien*. München 1966. H. WEINELT, *Der Ortsname Freudenthal und die Herkunft der Siedler*, FL 17, 1937, s. 49-51. TÝŽ, *Die Grenzen der Rodungslandschaft Freudenthal in der Kulturgeographie*, Zeitschrift für Sudetendeutsche Geschichte 3, 1939, s. 19, 24. F. SCHWARZ, *Jazyk německých opavských listin z druhé poloviny XIV. století*, ČSM-B XIV, 1965, s. 29. P. KOUŘIL, *Středověká kolonizace na severovýchodní Moravě a ve Slezsku a její odraz v archeologických pramenech*, AH 18, 1993, s. 142. R. ZUBER, *Osídlení Jesenicka*, s. 49.

[9] E. SCHWARZ, *Zur Namenforschung und Siedlungsgeschichte in den Sudetenländern*. Reichenberg 1923. L. HOSÁK, *Středověká kolonizace Osoblažska*, ČSM-B XIV, 1965, s. 24. Viz také poznámky č. 5-7. Na výstavbě země se zde podíleli, často v rámci Brunem ze Schauenburku budovaného lenního systému, převážně feudálové cizího původu, jakými byli kupř. rody *Stange, de Turri, de Welyn, de Hemenhusen, de Vrolenwezen, de Bardeleue* či *Chorynských*, pocházejících většinou ze Saska. Srv. k tomu E. SCHWARZ, *Ortsnamen*, s. 455-457. F. von KLOCKE, *Westfalen als mittelalterliche Kolonisten im mährischen Sudetenraum*, Heimat und Reich 1938, s. 411-421. L. HRABOVÁ, *Ekonomika feudální državy*, s. 84 sq. K problematice v rámci celého Slezska velmi seriózně T. JUREK, *Obce rycerstwo na Śląsku*. Poznań 1996.

[10] Hrádky se ovšem v této práci nezabýváme. K jejich studiu naposledy souhrnně P. KOUŘIL - Z. MĚŘÍNSKÝ - M. PLAČEK, *Opevněná sídla na Moravě a ve Slezsku (vznik, vývoj, význam, funkce, současný stav a perspektivy dalšího výzkumu)*, AH 19, 1994, s. 121-151. Pro jižní Čechy např. F. KAŠIČKA - B. NECHVÁTAL, *Hrádky a tvrze na Písecku*, in: Hrady, hrádky a tvrze na Písecku, Písek 1995, s. 197-207. Obecně také L. SVOBODA, *Stavební vývoj českých tvrzí*, in: Encyklopedie českých tvrzí I, A-J. Praha 1998, s. XI – XXXIII. Srv. i M. RUTTKAY, *Zur Entwicklung der mittelalterlichen Kleinadelssitze in der Slowakei*, in: Die Burgenforschung und ihre Probleme, Fundberichte aus Österreich, Materialheft A2, Wien 1994, zvláště s. 126-133.

[11] P. KOUŘIL, *Středověká kolonizace*, s. 143.

tohoto pohybu v průběhu století neustále sílila a kulminovala za vlády posledních Přemyslovců, především Přemysla Otakara II. a jeho syna Václava II. Projevila se pochopitelně také v pevnostním stavitelství a je s ní bezprostředně spjato i budování nové sítě opevněných sídel – zeměpanských kamenných hradů – když je zřejmé, že dosavadní systém hradské organizace a starých dřevohlinitých opevnění se přežil. První impulzy sledujeme již od druhého decennia 13. věku, kdy jsou do hradištních fortifikací vkládány první kamenné prvky anebo jsou zakládány hrady zcela nové.[12] Tyto kvalitativně pokročilé objekty měly společně se zabezpečením zeměpanského zboží efektivně zajišťovat také zeměpanskou správu v jednotlivých částech země a být i základními prvky obrany a ochrany vládnoucí vrstvy a teritoriální celistvosti království.

Před polovinou 13. století máme doloženo i zakládání nejstarších šlechtických hradů[13] a kolem jeho půle se začíná objevovat i nový typ opevněných sídel, svázaných ponejvíce s nižší šlechtou – hrádky. Předpokládá se, že jak v Čechách, tak i na Moravě je možno – odhlédneme-li od objektivních vývojových tendencí – považovat za bezprostřední impulz jejich vzniku neúspěšné povstání kralevice a markraběte Přemysla proti jeho otci, kladené zpravidla do let 1248-1249.[14] Vzniklá sídla jako rezidence jednotlivých šlechtických rodů se stávala správními centry větších či menších dominií, souvisela s jejich utvářením a budováním a v neposlední řadě sloužila i k ochraně jednotlivých feudálů, jejich rodin i majetku a měla své nezastupitelné místo také v obraně země.[15] Lze říci, že během 2. půle 13. až počátkem 14. věku byla síť zeměpanských hradů i sídel vyšší šlechty v podstatě dobudována. V průběhu 14. století, zvláště za dlouhé a relativně klidné vlády Karlovy, došlo k dalšímu poměrně výraznému nárůstu hradní architektury a jejími staviteli byly především šlechtické rody.[16] Zeměpán se angažoval, na rozdíl od předcházejícího vývoje, s výjimkou samotného Karla, spíše jen ojediněle. Ani 15. věk již pokud jde o stavbu nových objektů nepřinesl zásadní změny, avšak celá řada stávajících fortifikací byla v souvislosti s husitskými válkami a zvláště s rozvojem a použitím těžkých palných zbraní opět přestavována anebo upravována.[17] Nicméně soumrak a zánik tohoto typu sídel se neodvratně blížil a pouze některá (po jistých modifikacích) přežila do dalších věků. I jejich osud byl však ve většině případů zpečetěn, když postupně chátrala, byla opouštěna a nedočkala se novodobého zájmu industriální společnosti. Jen malé procento jich v relativně čisté podobě přežilo až do současnosti, aby podalo nepopiratelné svědectví umu, rozhledu a sebevědomí našich předků.

Funkce středověkých opevněných sídel – zvláště hradů – byla mnohovrstevná a její jednotlivé složky se vzájemně

[12] K problematice srv. poslední shrnující práce. Pro Moravu a Slezsko P. KOUŘIL - Z. MĚŘÍNSKÝ - M. PLAČEK, *Mährische und schlesische Burgen des 13. Jahrhunderts in mitteleuropäischen Zusammenhängen*, Castrum Bene 1, 1990, s. 229-246. TÍŽ, *Opevněná sídla*, s. 125, 136-137, tam bohatá literatura. Z. MĚŘÍNSKÝ - M. PLAČEK, *Anfänge der Burgsteinarchitektur in Mähren und Schlesien und ihre mitteleuropäischen Wechselbeziehungen*, ČMM LXXVI, vědy společenské, 1991, s. 85-106. M. PLAČEK, *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku*. Praha 1996, s. 19 sq. R. Procházka, *K vývoji a funkčnímu rozvrstvení hradů 11. - 12. stol. na Moravě*, in: Lokalne ośrodki władzy państwowej w XI-XII wieku w Europie Środkowo-Wschodniej, Wrocław 1993, zejm. s. 130-134. Pro Čechy T. DURDÍK, *Anfänge der hochmittelalterlichen Burgen in Böhmen*, Château Gaillard XVI, 1994, s. 143-153. TÝŽ, *Encyklopedie českých hradů*. Praha 1965, s. 17 sq. TÝŽ, *System der königlichen Burgen in Böhmen*, Château Gaillard XVII, 1996, s. 69-73. TÝŽ, *Böhmen und Mähren*, in: H. W. BÖHME u. a., ed., Burgen in Mitteleuropa II. Ein Handbuch. Stuttgart 1999, s. 256-260. Pro Slezsko J. ROZPĘDOWSKI, *Schlesien*, tamtéž, s. 265.

[13] Srv. poznámku 11.

[14] Uvedené události zřejmě uvolnily do té doby striktní panovnický regál, spojený s výstavbou hradů i dalších opevněných objektů. K tomu J. ŽEMLIČKA, *Odboj kralevice Přemysla v letech 1248-1249 a jeho sociální zázemí*, ČsČH XXXIII, s. 564-585. Srv. také J. UNGER, *Počátky středověkých opevněných sídel typu „motte" na jihovýchodní Moravě*, in: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc., Brno 1988, s. 217.

[15] Tu máme na mysli jen skutečně pevně stavěné kamenné hrady. Menší objekty či hrádky nepředstavovaly z vojenského hlediska reálnou překážku anebo hrozbu a symbolizovaly spíše jen určitou nadřazenost a výsadní postavení majitele na tehdejším sociálním žebříčku.

[16] Tento nárůst, charakteristický typovou pestrostí a důrazem kladeným na rezidenční složku sídla, byl markantnější zejména v Čechách. Ve vedlejších zemích nebyl tak zřejmý a v poslední třetině století je zde patrná jistá stagnace ve výstavbě hradů a dochází spíše jen k jejich přestavbám anebo k rozšiřování stávajících areálů. Srv. Z. MĚŘÍNSKÝ - M. PLAČEK, *Nástin vývoje hradní architektury vrcholného středověku na Moravě a ve Slezsku do období husitských válek*, AH 13, 1988, s. 233-241. M. PLAČEK, *Die Entwicklung der mährischen Burgen im 14. Jahrhundert*, Castrum Bene 2, 1992, s. 296-314. TÝŽ, *Hrady a zámky*, s. 32-37. T. DURDÍK, *Encyklopedie*, s. 24-27. TÝŽ, *System*, s. 74-76. TÝŽ, *Von der Burg zum Schloß. Die Hauptentwicklungslinien der böhmischen Burgenarchitektur des 14. Jahrhunderts*, Forschungen zu Burgen und Schlössern 3, 1997, s. 153-170. TÝŽ, *Česká hradní architektura doby Jana Lucemburského*, CB 6, 1998, s. 7-68.

[17] Srv. např. Z. MĚŘÍNSKÝ - M. PLAČEK, *Vývoj hradní architektury na Moravě a ve Slezsku od husitských válek do 1. třetiny 16. století*, AH 16, 1991, s. 215-232. TÍŽ, *Die Burgen Mährens im Spätmittelalter*, Castrum Bene 2, 1992, s. 276-295. T. DURDÍK, *Abriss der Entwicklung der böhmischen Artillerieburgfortifikationen des 15. und Anfangs des 16. Jahrhunderts*, Castella Maris Baltici II, 1996, s. 35-46.

prolínaly, podmiňovaly a doplňovaly. Byly utvářeny a ovlivňovány řadou podnětů, vycházejících z daných historických podmínek a určovaných především chronologickými momenty a geografickými rozměry jak v rámci evropského kontinentu, tak i pokud jde o konkrétní místní poměry a podmínky. U hradu vrcholného středověku je tak shledáváno několik základních a z nich odvozených funkcí: sídelně – rezidenční, politicko-vojenská, hospodářsko-administrativní (správní), ale také např. duchovní a kultovní, soudní, reprezentační, kulturní, symbolická a další, které však nebyly v nějaké vzájemné vyvážené poloze a striktně dané pro každý objekt. Často se případ od případu lišily, nepochybně však v obecné rovině ovlivňovaly a usměrňovaly podobu a rozvoj sídelní struktury a s tím související proměnu pozemkové držby, zejména pak v nově osazovaných územích. Některé z nich dosavadní výzkum více či méně osvětlil, jiné nám zůstávají i nadále utajeny.[18]

Nejinak tomu bylo i v dnešním českém Slezsku. Nahlédněme, jak do výše nastíněného vývojového schématu a s ním spjatých problémových okruhů promlouvají a zapadají právě zdejší hrady. Již při letmém pohledu na mapu českého Slezska s vyznačením středověké hradní architektury je zřejmé, že její koncentrace je daleko vyšší v části západní než východní. To mělo své historické příčiny a kořeny a učinilo tak z této převážně horské oblasti region s takovou hustotou hradní architektury, jež patří v rámci českých zemí k nejvyšší. Jistěže ne všechny fortifikace vznikly v uniformní podobě a ve stejném časovém úseku, z totožných příčin a za shodných podmínek, při angažovanosti jen nejužšího okruhu vybraných stavebníků. Ba právě naopak. Nezvyklá pestrost všech těchto aspektů je zde tak evidentní a nezvyklá, že bychom jen málokde nalezli obdobu. Činí tak ze slezských hradů nebývale zajímavý předmět studia, jehož výsledky se nyní pokusíme na základě rozboru provedeného v katalogové části stručně sumarizovat.

Z podrobné analýzy poměrně zřetelně vyplynuly čtyři časové horizonty zrodu slezských hradů. Základní charakteristika těchto chronologických period, s důrazem položeným na osvětlení primární podoby sídel, je tedy hlavní náplní následujících řádků, přičemž jsme si vědomi jisté hypotetičnosti takového dělení i faktu, že se jednotlivé horizonty zcela jistě vzájemně překrývaly.

Nejstarší, 1. horizont reprezentují nečetné výhradně zeměpanské fortifikace vzniklé v tradičním sídelním území a přímo navazující na starší opevněné útvary, jejichž závěrečnou fázi představují slovanská hradiska. Jedná se především o Hradec u Opavy, Cvilín a jistě i Těšín, sdílející nápadně shodný vývoj právě s Hradcem, avšak ležící dnes na polském území; proto jej v naší práci nehodnotíme. Hradec a Cvilín mají své počátky nepochybně již před polovinou 13. věku, snad v průběhu jeho 2. čtvrtiny (zvláště pokud jde o Cvilín). Prvně jmenovaný, s nepřetržitým vývojem až do současnosti, vznikl však ve své kamenné podobě až někdy kolem poloviny století, když mu nejspíše předcházela klasická, snad výhradně (?) dřevohlinitá fortifikace, patrně kontinuálně se vyvíjející z mladohradištního objektu. Dispoziční řešení hradeckého sídla bylo poněkud netradiční, dané jeho situováním do nejužší části ostrožny. Zrodil se tak opevněný celek zabezpečený na obou svých kratších stranách mohutnými, nejspíše hranolovými věžemi, k nimž směřovaly a na něž se vázaly obvodové hradební zdi. Palác i případné další budovy či místnosti byly umístěny převážně v níže položené jižní části jádra při hradební zdi. Z obou možných přístupových stran – severní a jižní – byl hrad jištěn systémem šíjových příkopů.

Naprosto výjimečné postavení zaujímá mezi slezskou hradní architekturou opevnění na cvilínském kopci. Pravidelný, téměř ortogonální půdorys jádra, vymezený mohutnou předimenzovanou hradební zdí (3,2-4 m), za níž je skryt monumentální bergfrit – největší ve Slezsku (⌀ 14 m) a jeden z nejrobustnějších v českých zemí vůbec, doplněný patrně vícepodlažním palácem, umístěným do nejméně ohrožené části, a studnou, je ze tří stran ohraničen poměrně širokým provozním prostorem; ten byl nepochybně alespoň na jihovýchodní straně již v prvotní fázi obehnán silnou parkánovou zdí, přibližně stejných proporcí jaké měla zeď

[18] K problému, definicím i rozboru jednotlivých funkcí existuje již početná literatura, z níž lze alespoň namátkově uvést: H. EBNER, *Die Burg als Forschungsproblem mittelalterlicher Verfassungsgeschichte*, in: Die Burgen im deutschen Sprachraum, Sigmaringen 1976, s. 11-82. H. PATZE, *Die Burgen in Verfassung und Recht des deutschen Sprachraumes*, tamtéž, s. 421-441. W. MEYER, *Die Burg als repräsentatives Statussymbol. Ein Beitrag des mittelalterlichen Burgenbaues*, Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte 33, 1976, zvláště s. 175-176. TÝŽ, *Frühe Adelsburgen zwischen Alpen und Rhein*, NSBV 57, 1984, s. 70. TÝŽ, *Burg, Stadt, Residenz und Territorium*, Château Gaillard XV, 1992, s. 247 sq. H. - W. HEINE, *Burgen der salischen Zeit in Niedersachsen – ein Überblick*, in: Burgen der Salierzeit, Sigmaringen 1991, s. 79. M. SLIVKA - A. VALLAŠEK, *Hrady a hrádky na východnom Slovensku*, Košice 1991, s. 58. L. KAJZER, *Zamki i spoleczeństwo*. Łódź 1993, s. 3-14. T. DURDÍK, *Současný stav výzkumu hradů v Čechách*, AHP 1, 1995, s. 45-68, zvláště s. 46. TÝŽ, *Česká kastellologie v evropských souvislostech*, AR L, 1998, s. 784-789, zejména s. 786. P. KOUŘIL - Z. MĚŘÍNSKÝ - M. PLAČEK, *Opevněná sídla*, s. 125. M. ANDRAE-RAU, *Bibliographie zu den Burgen im deutschen Sprachraum* (Teil I), ZAM 21, 1993, s. 185-234. D. REICKE, *„von starken und grossen flüejen". Eine Untersuchung zu Megalith – und Buckelquader – Mauerwerk an Burgtürmen im Gebiet zwischen Alpen und Rhein*, Schweizer Beiträge zur Kulturgeschichte und Archäologie des Mittelalters 22, Basel 1995, s. 17-18. Naposledy netradičně J. ZEUNE, *Burgen Symbole der Macht*. Regensburg 1996, s. 34 sq.

hradební. Takto definovaný rozvrh představuje jakousi lokální symbiózu hradů s pravidelným obvodem a hradů raného bergfritového „typu", přičemž často uvažované severoněmecké, či naopak možné podunajské ohlasy zde zřejmě nehrály zásadní iniciační úlohu. Spíše se zdá, že se tu v časném 13. věku na východním okraji českého státu setkáváme s jakýmsi tápavým a ještě ne zcela vyhraněným přístupem ke stavbě nového typu opevněných sídel – kamenných hradů. Smysl obou fortifikací spočíval nepochybně v upevnění královské a přeneseně i české moci na tomto nedávno získaném území, při plnění všech základních výše vymezených úloh příslušejících sídlům takovéhoto charakteru. Cvilín prošel několika vývojovými etapami, než byl po třicetileté válce definitivně opuštěn.

Do 2. horizontu, časově vymezeného přibližně 3. čtvrtinou 13. století, spadají fortifikace budované jak ve staré sídelní oblasti, tak již i v nově kolonizovaných komorách. Vedle zeměpána se jako stavebníci začínají uplatňovat také významné domácí, ale i cizí šlechtické rody, v ojedinělých případech spolupracující v rámci lenního systému s biskupem olomouckým. Celkem sem řadíme 8 lokalit (Edelštejn, Freudenštejn, Luginsland, Landek, Medlice, Fulštejn, Heraltice, Přerovec), třebaže nelze zcela vyloučit, že rovněž některé hrady, kterým jsme přisoudili poněkud mladší založení a jež prezentují 3. horizont (např. Slezská Ostrava, Fulnek), mohou být přece jen dřívějšího původu a přináležet tak do této chronologicky starší skupiny.

Je příznačné, že veškeré zeměpanské lokace, což ovšem neplatí zcela o Landeku, byly zakládány v neosídleném nebo jen řídce osazeném masivu především Nízkého a Hrubého Jeseníku, v některých případech ve specifickém dotyku se starým sídelním územím. Zastupují je hrady Edelštejn, Freudenštejn, Luginsland a koneckonců svým způsobem i Landek.

Edelštejn představuje dvoudílné založení, kdy níže situovaný a méně ohrožený tzv. dolní hrad je skryt za vyvýšeným separovaným jádrem. Tato méně obvyklá, i když ne úplně mimořádná půdorysná skladba se ovšem projevuje i na některých jiných slezských hradech (např. Leuchtenštejn, Medlice, zvláště pak Javorník). Interpretujeme-li výrazný suťový kužel tzv. horního hradu správně jako destruovanou válcovou věž, pak Edelštejn nepochybně náležel k reprezentantům bergfritových dispozic, jež jsou zejména v poslední třetině 13. věku tak typické pro jesenickou část moravskoslezského pomezí. Nejstarší jádro tvořil kromě bergfritu za ním skrytý dvouprostorový palác, přisazený k obvodové hradbě, a zřejmě i cisterna; vyloučit nelze ani další budovy v hradním jádru. Dolní hrad byl vymezen nejspíše jen lehčím – provizorním ohrazením a byl jistě využíván již od prvopočátku. K radikální přestavbě došlo po polovině 15. století, kdy se hrad stal jednou z nejprogresivnějších slezských pevností, než byl roku 1467 totálně zničen.

Zbývající tři lokality mají jednoho společného jmenovatele a tím je shodná vzdálenost přibližně jedné míle od královského města a také předpokládaná osoba zakladatele – Přemysla Otakara II., jakkoliv bezprostřední lokaci prováděly patrně místní veličiny. Snad nejdříve, brzy po polovině 13. století, byl založen na hranici mílového práva města Bruntálu Freudenštejn. Bezvěžová jednodílná dispozice byla obepnuta kvalitně vyzděnou hradební zdí (2,7 m), nesoucí hlavní tíhu obrany a vytvářející na severní přístupové straně pomyslný břit. Jednoduché schéma, navozující dojem jakéhosi provizoria, tedy rychle zbudované stavby v nejistých podmínkách doby, kladlo důraz na nesložitý, avšak solidní obranný systém. Situování hradu na důležité Jesenické stezce svědčí především o strážní a do jisté míry snad i správní a tezaurační funkci. Zároveň měl od severu chránit na zeleném drnu založený Bruntál a být odrazovým můstkem pro pronikání české moci do nitra horského masivu. Své poslání plnil až do poloviny 14. věku.

Na samém okraji staré sídelní oikumeny, jejímž centrem se stalo v polovině 13. století město Krnov, byl zbudován i hrad Luginsland. Prosté provedení a celková dispozice nevyužívající zcela možností daných terénem, zdivo kladené nasucho bez ukotvení v základové spáře a jeho evidentní předimenzovanost včetně použití kůlů pro zvýšení stability vypovídají o jisté archaičnosti, chvatu i nevelké zkušenosti se stavbou opevněných sídel. Také samotný oválný tvar hradního jádra a jeho obepnutí silnou zdí (2,8 - 3 m) vyvolává, společně s jejím provedením, jisté reminiscence na starší hradištní tradice. Vše napovídá tomu, že záměrem byla výstavba opevnění provizorního charakteru, které mělo vedle hospodářské, sídelní (i refugiální) a samozřejmě také vojenské funkce zabezpečovat obsazené území. Bylo – stejně jako Freudenštejn – produktem kolonizačního procesu v jeho prvotní fázi, který mělo dále rozvíjet a zajišťovat. Zaniklo poměrně brzy, zřejmě již před polovinou 14. století.

Nejvýchodněji položený zeměpanský hrad Landek vyrostl na starším slovanském hradisku. O jeho dispozici mnoho nevíme, snad měl, tak jak jsme to viděli u Cvilína, rovněž ortogonální řešení hradního jádra (?). Úzká vazba mezi městem Hlučínem a hradem, položeným v místě dotyku s doménou biskupů olomouckých a vévodů těšínských (v nevelké vzdálenosti od piastovského opevnění ve Slezské Ostravě), poměrně jednoznačně vypovídá o jeho smyslu a účelu. Hrad patrně v plném rozvoji zastihly husitské války, avšak dočkal-li se česko-uherského konfliktu, není jisté.

Ještě jedno opevněné sídlo – již šlechtické – vzniklo na nově osazené půdě. Jde o Medlice, středisko nevelkého dominia. O jeho zařazení k relativně časným lokacím hovoří spíše skutečnost, že jej zakládal leník biskupa Bruna (1249-1281), než charakter lokality a výpověď archeologických pramenů. Dispoziční řešení je nepříliš jasné, zřetelné je toliko předsunutí hradního jádra před níže položenou hospodářskou a provozní část fortifikace, jak jsme to již kupř. zaznamenali u Edelštejnu. Obkroužení obou částí areálu kamennou hradbou a zvláště množství kamenné sutě v jádru prozrazují použití tohoto materiálu ve větším měřítku. Medlice byly velmi pravděpodobně zničeny za česko-uherských válek.

Hradem, kde máme na základě pramenů písemné povahy potvrzenu oboustrannou participaci jak olomouckého biskupa, tak i významného šlechtice při výstavbě opevnění, je Fulštejn, založený kolem poloviny 13. věku v osoblažském výběžku, v tradičním sídelním území. Bohužel jsou to jen tyto, třebaže vcelku jednoznačné písemné zprávy, které nás vedou k uvedenému závěru, neboť z původního sídla 13. století se nezachovalo zhola nic a taktéž archeologie dosud nenabídla potřebnou oporu pro uvedené datování. Fulštejnský komplex byl funkční až do třicetileté války, po jejím skončení již nebyl použitelný.

Další dva šlechtické hrady situované v bezprostřední blízkosti Opavy prezentují Heraltice a Přerovec. V Heralticích, centru nerozsáhlého panství, vymezila v nejstarší fázi obvodová hradba (přes 2 m) pravidelný pravoúhlý areál se standardním bergfritem (⌀ 9,4 m) v koutě a dlouhým obdélným palácem na protilehlé straně. Zdá se být mimo pochyby, že stavebník hledal a také našel inspiraci na nedalekém Cvilíně, neboť Heraltice představují jeho zjevnou „miniaturu" a jsou tak ukázkou časného a poměrně vyspělého šlechtického sídla, jež se postupem doby transformovalo v útulný zámeček.

Zvláštní postavení zaujímá opevnění zvané Přerovec, založené kolem poloviny 13. století, které nelze jednoznačně vřadit do existujících vývojových schémat. Absence prvků kamenné architektury i důraz položený na dřevohlinitou skladbu celého areálu společně s relativně archaickým archeologickým materiálem naznačují, že se jedná o strukturálně raný typ hradu, u něhož ještě doznívá pozdně hradištní tradice. Přerovec opět zjevně reprezentuje jakési provizorium v nově budované šlechtické doméně, které po pevném zakotvení svého stavitele a majitele v regionu splnilo svoji úlohu, a proto poměrně záhy ztratilo i svůj význam (závěr 13. století).

Nejvíce fortifikací spadá do 3. horizontu, z chronologického pohledu zahrnujícího 3. třetinu 13. století a zřejmě ještě i přelom věku 13. a 14. Řadíme sem již výše zmíněné Fulnek a Slezskou Ostravu, dále pak Weisenštejn - Rabenštejn, Quingburg, Leuchtenštejn, Koberštejn, Kaltenštejn, Frýdberk, Javorník a hrad rychlebský. Je příznačné a očekávané, že při jejich výstavbě ubývá přímé účasti zeměpána, a naopak se výrazněji prosazují lokace ostatních suverénů, včetně vysoké šlechty. Královské, případně markraběcí angažmá tak předpokládáme pouze u hradů vzniklých na ochranu frekventované Jesenické stezky, probíhající kaňonovitým údolím Černé Opavy, a její vedlejší větve vedené úvalem Bílého Potoka.[19] Jde zejména o současně vzniklou hradní dvojici Weisenštejn - Rabenštejn a hrad Quingburg. Pro všechna tři opevnění je typické, že jejich dispoziční řešení důsledně vychází z možností daných konfigurací terénu, přičemž je zde postižitelná snaha po zbudování alespoň jedné nepochybně zděné a relativně rozsáhlejší reprezentativnější stavby palácového charakteru, doplněné nejspíše věžovitými strážními objekty na samostatných skalnatých sucích. Pozoruhodná je rovněž síla pečlivě vyskládaného zdiva, která u Weisenštejnu činí 3,3 - 3,7 m, u Quingburgu 2,3 - 2,85 m. Jejich datování spíše do závěru 13. století se opírá především o skromné kolekce archeologických artefaktů i celkovou situaci, neboť písemné zprávy – s výjimkou Weisenštejnu – nejsou k dispozici. Fortifikace v údolí Bílého Potoka zanikly především v důsledku poklesu významu této větve obchodní stezky někdy v průběhu 14. věku, snad ještě před jeho polovinou (?), Quingburg se však zřejmě dožil pokročilejšího 14. století.

V bezprostřední blízkosti zmíněných opevnění se nacházejí i další dva hrady – Koberštejn a Leuchtenštejn u nichž nevylučujeme, že jejich stavitelem mohl být vévoda opavský (Mikuláš I. ?), případně i nejvyšší slezský prelát – biskup vratislavský, respektive některý ze slezských Piastovců. Atypicky situovaný Leuchtenštejn zastupuje klasické bergfritové schéma s nepříliš často se vyskytujícím umístěním nádvoří se zástavbou při obvodu v zákrytu za okrskem nevelké věže (⌀ 8,05 m). Jeho vznik lze vidět v závěru či na přelomu 13. a 14. století a je možno předpokládat, že byl ještě v provozu počátkem 15. věku. Také Koberštejn se v původní podobě hlásil k jednoduché bergfritové dispozici (věž o ⌀ cca 10 m), v další vývojové fázi pak vznikla bloková stavba, spojující nezvyklým způsobem staticky narušenou věž a palác v jeden kompaktní celek. Počátky hradu můžeme stejně jako u Leuchtenštejnu klást na zlom 13. a 14. věku, svůj význam ztratil velmi pravděpodobně o století později. Tak jako u hradu v Javorníku připouštíme i zde eventualitu, že Koberštejn za svůj vznik vděčí aktivitě knížete Bolka I. Svídnického, který se v tomto prostoru po roce 1290 poměrně výrazně angažoval.[20]

Nejspíše i fulnecký hrad vděčí za svůj vznik zeměpánu (?) kolonizujícímu tuto jižní část pozdějšího českého Slezska. O nejstarším gotickém jádru se můžeme vyjádřit jen s maximální opatrností s tím, že jej patrně tvořila obdélná palácová stavba, doplněná hranolovou branskou budovou s průjezdem v přízemí. Tato primární sestava, zrozená zřejmě někdy v průběhu 2. půle 13. století, spíše však v jeho posledních decenniích, započala dlouhodobý stavební vývoj objektu, ukončený až ve století 19.

Původní javornický hrad zřejmě z přelomu 13. a 14. století opět náležel k tzv. bergfritovým „typům", majícím v regionu četné soudobé analogie. Znovu zde pozorujeme uspořádání, kdy palác s válcovou věží (⌀ 9,9 m) byl vysunut vstříc přístu-

[19] Blíže srv. P. KOUŘIL - D. PRIX - M. WIHODA, *Středověké fortifikace a „Jesenická stezka" v údolí Černé Opavy*, AH 23, s. 111-131.
[20] P. KOUŘIL - D. PRIX - M. WIHODA, *Středověké fortifikace*, s. 121-122.

pové komunikaci a provozní část hradu byla skryta teprve za nimi (např. Edelštejn, Leuchtenštejn či Medlice). Hrad se dožil husitských válek, za nichž byl katastrofálně poškozen, proto stržen a nahrazen pozdně gotickým objektem.

Jediná hradní stavba ve východním Slezsku (na Těšínsku) je nepochybně spjata s dalšími slezskými suverény – těšínskými knížaty. Máme na mysli fortifikaci ve Slezské Ostravě, vzniklou na základě archeologických pramenů někdy v poslední třetině 13. století a víceméně kontinuálně se vyvíjející až do počátku století 20. Původní gotický hrad tu zjevně postrádal bergfrit a jeho nejstarší jádro tvořily dvě věžovité palácové stavby, později doplněné dalším palácem a provozními budovami, takže vznikla trojkřídlá bloková dispozice s malým nádvořím.

Ostatní hrady patří již do sféry šlechtické. Budeme-li postupovat směrem od východu k západu, narazíme nejprve na nedávno vandalsky zdemolované a odstraněné opevnění ve Štítině. Zde jsme sice poněkud na rozpacích, zda objekt klasifikovat jako tvrz anebo jako hrad, avšak důvodně předpokládaná pravidelnost půdorysu či obdélný palác v čele dispozice, mající analogie v blízkém Cvilíně, Heralticích i vzdálenějším Leuchtenštejnu, dovolují snad – společně s předpokládanými lokátory, mocným rodem Benešoviců – takto uvažovat. Zdá se, že je tu evidentní vzájemná funkční vazba mezi starším Přerovcem a nově zbudovanou Štítinou.[21]

Dostáváme se ke zbývajícím šlechtickým lokalitám nacházejícím se na Javornicku a spadajícím tudíž do domény vratislavských biskupů. Jsou jimi hrady Frýdberk, Kaltenštejn a Rychleby. Jestliže u prvních dvou jmenovaných není víceméně sporu o jejich zakladateli, jimiž byli Wüstehubové v posledním desetiletí 13. století, chybí o Rychlebech jakékoliv písemné zmínky. Tu pouze na základě archeologických poznatků soudíme, že i ony se svými počátky hlásí do závěru 13. věku. Co je ovšem zcela zřetelné, je skutečnost, že všechny tři představují jednoduché nevelké oválné bergfritové dispozice, tvořené vlastním bergfritem přibližně shodných parametrů (⌀ 11,1 m, 10,6 m, 10,2 m) a za ním skrytým palácem, přisazeným k obvodové hradbě, jejíž šířka se pohybuje v rozmezí 2,0 - 2,6 m. O Rychlebech předpokládáme, že se dožily maximálně kraje 15. století, Kaltenštejn byl úmyslně zbořen na samém počátku věku 16. a Frýdberk zpustl za událostí třicetileté války.

Do posledního 4. horizontu klademe lokality, jejichž počátky jsou svázány převážně s 1. polovinou 14. věku. Kromě nevelké fortifikace u Drakova, spjaté příčinnou vazbou se zeměpanským Quingburkem, u jejíhož vzniku a krátkodobé existence tudíž rovněž počítáme se zeměpanskou iniciativou a která velmi pravděpodobně sloužila jako celní stanice na trase Jesenické cesty, bylo zbudováno již jen pět opevněných sídel (Fürstenwalde, Pustý zámek, Zátor, Vartnov, Vikštejn).

V souvislosti s dožívající soustavou opevnění v okolí Vrbna vystavěl opavský vévoda někdy ve 2. čtvrtině 14. století nové sídlo nazvané Fürstenwalde, s dominujícím věžovitým palácem, sdružujícím v jedné stavbě obytnou a obrannou funkci, obehnaným mohutnou 2 m širokou hradbou vytvářející zvýšený ochranný štít. Hrad, který se po dělení země opavské v roce 1377 stal formálním centrem západní části knížectví, patrně zanikl v průběhu česko-uherských válek.

Nejspíše dřevohlinité opevnění, zvané v současnosti Pustý zámek, bylo založeno nad údolím Račího potoka nedaleko rychlebského hradu. Rozvrh a podoba zástavby naznačují, že šlo o jednoduchý nečleněný objekt podřízený konfiguraci terénu a stavěný bez nároku na solidní zděné konstrukce. Archeologický materiál datuje jeho existenci někam do průběhu 14. století (nejspíše ještě jeho 1. poloviny) a signalizuje rovněž nedlouhý časový úsek trvání.

Bezvěžovou dispozici s nejasnou vnitřní zástavbou, kdy hlavní obrannou i obytnou složku tvořila patrně blíže nespecifikovatelná palácová stavba, shledáváme i u zátorského hradu, zbudovaného zřejmě v průběhu 1. půle 14. věku (snad v jeho 2. čtvrtině). Fortifikace se patrně dožila pokročilého 15. století, třebaže zatímní skromné archeologické nálezy takovouto dataci příliš nepodporují.

Konečně zbývající dva hrady – Vartnov a Vikštejn – ležící v centrální části českého Slezska, řadíme s jistou rezervou k hradům s tzv. plášťovou zdí, vzniklým v 1., respektive 2. třetině 14. století. Především prvně jmenovaný přináleží bezesporu k nejstarším, ale i nejčistším projevům tohoto hradního „typu" ve Slezsku. Za oválem plášťové hradby s bránou tu byl skryt rezidenční palác, dále dvouprostorový objekt a zřejmě i hradní kuchyně a studna; v mladší fázi pak došlo k rozdělení hradního jádra, k separaci palácového okrsku s dvorkem a studnou i k přestavbě paláce. Hrad byl dobyt a vyvrácen Korvínovými vojsky za česko-uherských válek (cca 1469-1474). Vikštejn však můžeme mezi hrady s plášťovou zdí vtěsnat jen s určitými výhradami. Vlastní obvodovou nepříliš vytaženou zeď zde totiž převyšoval zadní palác a na opačné straně – v čele – byla tato zeď kombinována s mohutnou relativně dosti vysokou zdí štítovou, za níž se nacházel vícepodlažní objekt, dokonce snad s věží zaklenutou uvnitř v horních podlažích, zmiňovanou však jen mladšími písemnými prameny. S výstavbou opevnění lze počítat v době kolem poloviny 14. věku, za bojů česko-uherských bylo při zteči zřejmě poškozeno a obsazeno přívrženci Matyáše Korvína.

Samostatnou, třebaže nevelkou skupinu představují městské hrady. Setkáme se s nimi ve Frýdku, Opavě, Krnově a Bruntále. Vznikly poměrně pozdě, až v průběhu 14. a 15. století, jako doplněk již ustálených městských areálů

[21] P. KOUŘIL - M. WIHODA, *Přerovec – k počátkům opevněných šlechtických sídel ve Slezsku*, in: Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy, Brno 1997, s. 216.

a většinou bez zjevné vazby na záměrný pravidelný rozvrh městské zástavby, aby prošly obdobným vývojem a dočkaly se dnešních dnů. Jejich relativně pozdní lokace v tomto prostoru neodpovídá předpokladům, i když časově a geograficky jinak podmíněným, o těsné vazbě mezi městskou parcelací a dispozičním řešením hradu, jakkoliv nelze přehlédnout, že řada objektů skutečně vycházela z jednoduché a povětšinou i pravidelné dispozice. Tyto městské fortifikace sice nepochybně svým způsobem zvyšovaly obranyschopnost města, avšak jejich vznik nelze ani zdaleka vázat pouze na tuto funkci. Je spíše zřejmé, že plnily především správní a rezidenční úlohu a svým pojetím se blížily pozdějším zámkům.[22]

S výjimkou Bruntálu, kde nelze zcela vyloučit šlechtické založení (?) v 15. století, vznikly ostatní objekty z knížecí iniciativy. U Opavy (závěr 14. věku) k tomu vedla dočasná ztráta Hradce a zřejmě i opakované dělení země opavské, kdy vyvstala potřeba výstavby nových hradů v rámci městských areálů, v případě frýdeckého hradu (kolem poloviny 14. století), situovaného v dominantní strategické poloze, jde o aktivitu těšínských Piastovců. V Krnově byl městský hrad založen před rokem 1371 a fungoval jako samostatné administrativní středisko pro krnovský distrikt a jako příležitostné vévodské sídlo. Bruntálský, krnovský i opavský hrad vykazují nápadně shodnou pozici ve vztahu k městu, když jsou vloženy do kouta městských hradeb a přisazeny k nim; vůči okolí i městům jsou pak vyděleny hlubokými příkopy, takže vytvářejí samostatné separované okrsky, což platí i o hradu ve Frýdku.

Rekapitulujeme-li provedený rozbor, vycházející z dosaženého stupně poznání, dospějeme – pokud jde o účast jednotlivých suverénů na výstavbě opevněných sídel – k následujícím číslům a poznatkům. Zeměpánu, tj. českému králi anebo markraběti moravskému, lze pravděpodobně připsat jedenáct lokací (Cvilín, Drakov, Edelštejn, Fulnek, Freudenštejn, Hradec, Landek, Luginsland, Pustý zámek, Quingburg, Weisenštejn - Rabenštejn), vcelku rovnoměrně rozložených na teritoriu Opavska. Vévoda těšínský se angažoval ve dvou případech (Ostrava, Frýdek), a to pouze na Těšínsku, vévodovi opavskému pak můžeme jednoznačně přiřknout tři aktivity (Fürstenwalde, Krnov, Opava). Biskup vratislavský mohl zbudovat v hraniční zóně mezi Niskem a Opavskem nanejvýše dva hrady (?) (Leuchtenštejn, Koberštejn), přičemž u druhého z nich není možno vyloučit, že u jeho zrodu stál kníže Bolko I. Svídnický, kterému přisuzujeme založení Javorníku. Olomoucký biskup participoval na výstavbě pouze jediné fortifikace (Fulštejn), zbývajících dvanáct souvisí se šlechtickými podniky.

Šlechta budovala svá sídla povýtce v tradiční sídelní zóně vlastního Opavska včetně jejích okrajových partií, jen ojediněle se s její činností setkáváme v niské části, kde formou úchvatu kolonizovali např. Wüstehubové, kteří tu také vystavěli snad dva regulérní hrady (Frýdberk, Kaltenštejn); pro třetí zde situované opevnění (Rychleby) jen obtížně hledáme stavebníka, avšak vzhledem k bohatému a místy i velmi kvalitnímu vybavení a odpovídající dataci by opět mohl být ve hře Bolko I. Svídnický (?).[23] Po formální stránce jsou však Rychleby nápadně shodné s oběma wüstehubskými lokacemi, takže nemůžeme a priori zcela vyloučit ani účast tohoto rodu na jejich vzniku.

Na Opavsku se výstavby země zúčastnily přední rody domácí i cizí – Benešovici (Přerovec, Štítina), páni z Lublic (Heraltice, Vikštejn), Fulštejni (Fulštejn), patrně páni z Warty (Vartnov), páni z Lomnice (Zátor), ale zřejmě také leník olomouckého biskupa Bruna (Medlice) a konečně v případě městského hradu v Bruntále z pověření zeměpána (?), možná i blíže neznámý Jiří z Bruntálu.

Výběr místa a úprava terénu, přípravné práce, zřízení staveniště, organizace stavby atd. před vlastní výstavbou, patří nepochybně k základním a nejdůležitějším momentům.[24] Z charakteru převážně hornaté krajiny vcelku jednoznačně vyplývá, že naprostá většina slezských hradů, a to i v tradičním, spíše rovinatějším sídelním území, se vypínala na příhodných ostrožnách, hřebenech, šíjích a skaliscích. Vyhlédnuté pozice byly až na výjimky (např. Leuchtenštejn) voleny tak, aby v maximální míře odpovídaly dobovým, především strategickým požadavkům a aby objem nezbytných zemních prací byl co nejmenší. Vzhledem k faktu, že se dnes podstatná část slezských hradů nachází v sutinách, není možno se bez značného rizika blíže vyslovit k původnímu přirozenému terénu a jeho případným adaptacím, což má pochopitelně i své další výrazné konsekvence, limitující možnosti našeho poznání; platí to zejména o vlastní vyčleněné ohrazené a provozně užívané ploše, kde byl povrch zasekán pokud možno do roviny a existující deprese byly vyplněny takto získaným materiálem (kupř. Luginsland). Fortifikační prvky – zejména příkopy a valy převážně liniového charakteru (viz plánovou dokumentaci) stejně jako některé přístupové komunikace (např. Drakov, Edelštejn, Luginsland, Pustý zámek, Rychleby) jsou však zatím ještě poměrně dobře postižitelné. Pozorovatelné je také u vytypovaných lokalit lámání kamene, zvyšující strmost stěn a svahů (Drakov, Weisenštejn). Snad jen u tří hradů (Opava, Štítina, Vartnov) situovaných v rovině, lze hovořit o využití vodních příkopů napájených z blízkých

[22] Blíže srv. P. KOUŘIL - D. PRIX - M. WIHODA, *Městské hrady v českém Slezsku*, AH 22, 1997, s. 249-272.
[23] Zcela mylně připsal Bolkovi I. Svídnicko-Javorskému založení Edelštejna a Kaltenštejna B. GUERQUIN, *Zamki śląskie*. Warszawa 1957, s. 19.
[24] Nejčerstvěji k těmto otázkám T. DURDÍK, *Úpravy přirozeného terénního reliéfu na českých hradech*, AR XLIX, 1979, s. 504-507. J. ZEUNE, *Burgen*, s. 158-169.

vodotečí, které – kombinovány s valovým systémem (Štítina) – nepochybně také poznamenaly původní konfiguraci; zavodněného a rozbahněného terénu snad využíval i slezskoostravský hrad(?).

S postupným vývojem, směřujícím k rozšiřování hradních jader i celých areálů, docházelo k dalším zásahům do původního reliéfu. Zvláště rodící se parkány vznikaly buď úpravou (vylámáním) skalnatého podloží (např. Edelštejn, Frýdberk, Kaltenštejn, Rychleby, Vartnov, Zátor), anebo naopak navážkami – přemístěním často značného množství materiálu (kupř. Heraltice, Hradec, Javorník, Vikštejn). Zvláštnost tu představuje Cvilín, kde bylo s parkánovým koridorem evidentně počítáno již od samotného počátku (reminiscence na starší předpokládané slovanské hradisko ?).[25] U rychlebského hradu se pak setkáváme s prozatím ojedinělou úpravou svahu vícenásobným terasováním, umožňující – vzhledem k nedostatku užitné plochy – jeho hospodářskou aktivaci.

S rozvojem palných zbraní, především dělostřelby dochází v 15. století u některých fortifikací k posilování obranného systému pomocí sypaných často dosti rozlehlých bašt (Edelštejn, Cvilín, zvláště Fulštejn), případně předsunutých opevnění (Cvilín), zásadně měnících vzhled terénu i reliéf krajiny; přesun zeminy tu dosahuje do té doby nevídaných rozměrů.

Ruku v ruce s volbou staveniště a jeho přizpůsobením potřebám stavebníka šla i vlastní realizace stavby objektu. Podle místních poměrů – komunikační dostupnosti, vlastní přístupnosti vytypované plochy, vodního zdroje, charakteru stavebního materiálu, lidského potenciálu, ale i zámožnosti a společenského postavení a sebevědomí stavebníka,[26] stejně jako povědomí o podobě budovaného typu sídla, včetně odborně zdatného realizačního týmu atp. – vznikaly rozličné stavební komplexy přizpůsobené naznačeným podmínkám.

Navazovala-li v tradičním sídelním území jejich výstavba na eventuální starší středověké objekty, nejsme schopni kromě Hradce a možná i Cvilína bez archeologického výzkumu spolehlivě říci; ostatně se to nezdá být příliš pravděpodobné. V každém případě zde však u nových lokací, jak upozornil např. W. Meyer, musel brát stavebník zřetel především na existující právní, sídelní, ekonomické, mocensko-politické a další poměry, což nepochybně limitovalo jeho záměry; byl nucen je preferovat před topografickou situaci.[27] Naopak v neosídlených nově kolonizovaných zónách, kde se teprve vytvářely vládnoucí a sídelní struktury, mohl stavebník uplatnit svobodnou volbu jak konkrétního stavebního místa, tak i širšího zázemí, jehož centrem se budované sídlo, předcházející vlastnímu osídlení, stávalo. Vedle cílených zeměpanských akcí (např. Edelštejn, Freudenštejn, soustava fortifikací zabezpečujících Jesenickou stezku a zároveň hraniční linii) se ve zdánlivě méně atraktivních oblastech, unikajících dočasnému nezájmu zeměpánů, začaly budovat nové hrady uvnitř postupným odlesňováním se zvětšujících nevelkých sídelních komor, vytvářejících časem malá autonomní dominia (např. Frýdberk, Kaltenštejn, snad i Rychleby).[28] Jedním z hybných momentů a motivů iniciujících jejich vznik byla pak obzvláště u zeměpanských založení také snaha organizovat a zabezpečit důlní činnost a s ní spojenou hornickou kolonizaci, jež ovšem podmiňoval také funkční komunikační systém.[29]

Jestliže se v dalším výkladu pokoušíme o základní uspořádání, roztřídění a rozčlenění slezské hradní architektury, chápeme to jen jako jakousi pracovní pomůcku – prostředek,

[25] Na obdobné, relativně vysoké stáří parkánů výhradně u zeměpanských lokací v Čechách poukazuje i T. DURDÍK, *Die Nutzung und Entwicklung des Zwingers in der Böhmischen Burgenarchitektur*, Burgenforschung aus Sachsen 10, 1997, s. 110-129, zvláště s. 111-113.

[26] Je logické, že budovaná sídla musela být svou reprezentativností a patřičnou honosností přiměřená stavu svého stavebníka a majitele. D. REICKE, *„von starken und grossen flüejen"*, s. 17 v této souvislosti dokonce hovoří o tzv. skupinovém tlaku *(Gruppenzwang)*, pokud jde o naplnění těchto zásad. K tomu jednoznačně na zcela konkrétních příkladech a z nich plynoucích důsledcích J. ZEUNE, *Die Burg als zeitgemäßes Statussymbol: drei Fallstudien aus Oberkärnten*, in: Die Burg – ein kulturgeschichtliches Phänomen, Marksburg/Braubach 1994, s. 27-39. Vzhledem k již vzpomenutému faktu, že většina slezských fortifikací se nachází v rozvalinách a nebyla takřka moderním způsobem archeologicky zkoumána, je v některých případech dosti obtížné vyjádřit se i k otázce, zda tu diferencované postavení stavebníků na sociálním žebříčku vedlo k nějakým významným rozdílům ve stavební podobě, kvalitě nebo vybavenosti jejich sídel.

[27] Podrobněji k problematice W. MEYER, *Burgengründungen: die Suche nach dem Standort,* Château Gaillard XVIII, 1998, s. 123-133, zvláště s. 125.

[28] Analogické situace známe např. ze švýcarského a německého prostředí. Srv. W. MEYER, *Rodung, Burg und Herrschaft*, in: Burgen aus Holz und Stein, Olten und Freiburg im Breisgau 1979, s. 43-80. TÝŽ, *Grenzbildung und Burgenbau*, Château Gaillard XVII, 1996, s. 135-144, tam bohatá literatura. K tomu poněkud kriticky T. BILLER, *Die Adelsburg in Deutschland*, München 1993, s. 75-80. Obdobný dvoufázový proces, proběhlý poněkud dříve než v našich poměrech, je pozorovatelný i v saském Vogtlandu. Srv. G. BUCHNER - G. BILLIG, *Zum Burgenbau im Vogtland*, Burgenforschung aus Sachsen 10, 1997, s. 4-22.

[29] Zevrubně o tom např. v saském Krušnohoří W. SCHWABENICKY, *Beziehungen zwischen Burgen und Bergbau im sächsischen Erzgebirge*, Burgenforschung aus Sachsen 9, 1996, s. 9-29, kde ovšem spíše tuto činnost zabezpečovaly u významnějších montánněsídelních aglomerací drobnější fortifikace *(Turmhügelburgen, Motten)*.

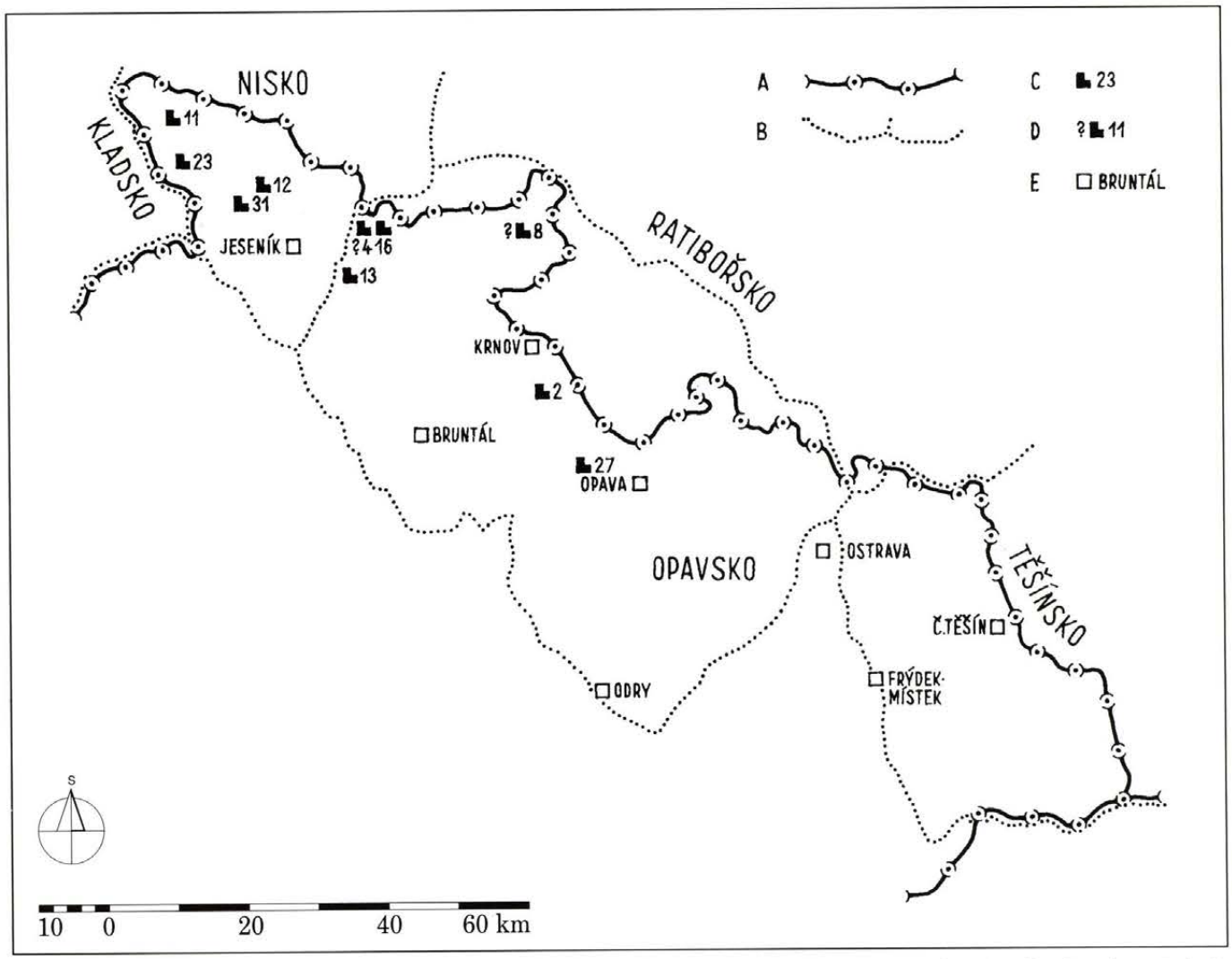

Obr. 327: Mapa českého Slezska s vyznačením středověkých hradů bergfritového typu: A – státní hranice, B – hranice středověkých knížectví, C – hrady se stavebně dochovaným bergfritem: 2 – Cvilín • Lobenštejn • Šelenburk, 11 – Javorník • Jánský vrch, 12 – Kaltenštejn, 13 – Koberštejn, 16 – Leuchtenštejn, 23 – Rychleby, 27 – Velké Heraltice, 31 – Žulová • Frýdberk, D – hrady s pravděpodobnou bergfritovou dispozicí: 4 – Edelštejn, 8 – Fulštejn, E – orientační body.

dovolující určitou kategorizaci studovaného materiálu včetně jeho chronologického postavení. Chceme tím říci, že nahlížíme na typologii, respektive typologická datovací kritéria nikoliv jako na cíl kastelologického bádání, nýbrž v ní vidíme jisté pomocné hledisko. Jsme si vědomi, že ani ty nejdetailnější vědecky propracované kategorie třídění nemohou spolehlivě odrážet skutečnost, když většinou neberou zřetel na specifické místní poměry a proměnné časové relace, především však nejsou schopny jednoznačně vyjádřit onu pestrost a vzájemnou plynulou propojenost jednotlivých rozlišovacích (anebo spojovacích?) prvků.[30] V námi sledovaném prostředí je to o to složitější, že většina slezských hradů, jak jsme již vícekráte zdůraznili, leží v ruinách, často bez jakýchkoliv výraznějších pozůstatků kamenné architektury. Nemáme tak pochopitelně představu ani o tom, jak vypadala, pro případná typologická srovnání a zařazení, důležitá nadzemní složka objektu. Proto se v řadě případů bez provedení archeologického výzkumu pohybujeme při jejich klasifikaci na tenkém ledě a v rovině dohadů, i když zdánlivě pravděpodobných.[31]

K nejrozšířenějším půdorysným schématům patří bergfritové a tzv. palácové dispozice. Ty první (obr. 327) se sou-

[30] K tomu kriticky např. W. MEYER, *Die Frohburg*, Schweizer Beiträge zur Kulturgeschichte und Archäologie des Mittelalters 16, Zürich 1989, s. 114-115. J. ZEUNE, *Zum Datieren von Burgen. Ein Plädoyer für das Detail*, Burgenforschung aus Sachsen 9, 1996, zejména s. 97 sq.

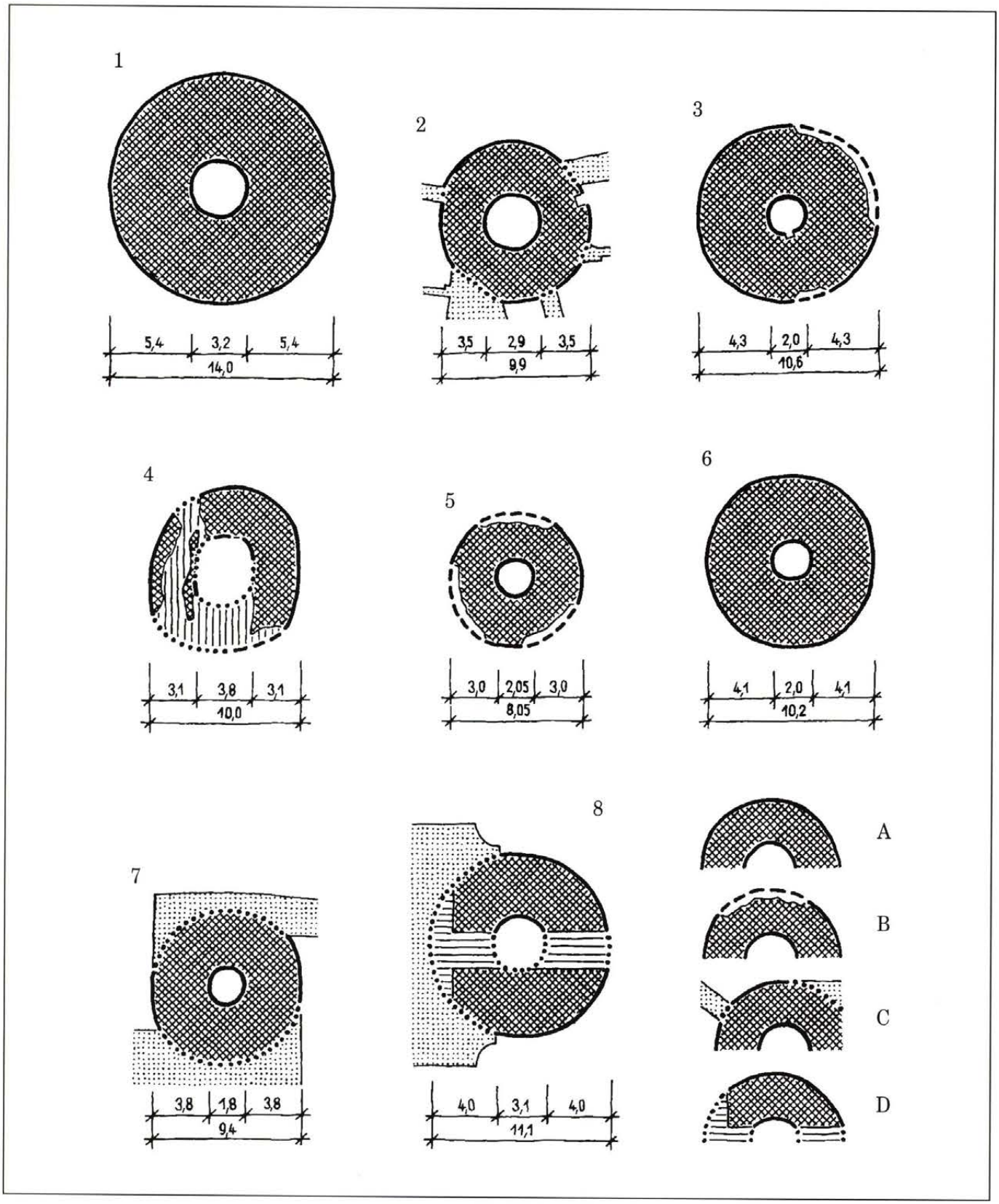

Obr. 328: Srovnávací tabulka bergfritů středověkých hradů na území českého Slezska, všechny bergfrity jsou zakresleny ve stejném měřítku, kóty jsou uvedeny v m, jsou to zprůměrované rozměry: A – dochované líce zdiva, B – narušené líce zdiva, C – část vnějšího líce ke kterému byla provedena přístavba, D – dnešní stav bergfritu a jeho doplnění na původní tvar: 1 – Cvilín, 2 – Javorník, 3 – Kaltenštejn, 4 – Koberštejn, 5 – Leuchtenštejn, 6 – Rychleby, 7 – Velké Heraltice, 8 – Žulová • Frýdberk.

střeďují především v kolonizované niské části českého Slezska a podél komunikace probíhající údolím Černé Opavy, spojující kdysi Moravu se Slezskem; pouze se dvěma z nich se setkáváme v centrální části Opavska, ve staré sídelní oblasti. Téměř všechny nacházíme na ostrožnách či samostatných kupách (Kaltenštejn), jen Leuchtenštejn byl zbudován v poněkud atypické poloze na táhlém úbočí Biskupské kupy a rovněž hrad v Heralticích zaujal nepříliš výhodnou polohu na pozvolně klesajícím svahu. Zcela bezpečně k nim řadíme, bráno od západu k východu, následující fortifikace: Javorník, Rychleby, Frýdberk, Kaltenštejn, Koberštejn, Leuchtenštejn, Cvilín a Heraltice. Jisti si nejsme v případě Edelštejna, i když pravděpodobnost existence bergfritu je zde dosti značná. Mnohem méně jistoty pak máme u hradu fulštejnského, kde se z původního opevnění nedochovalo téměř nic a tzv. velkou věž v její současné podobě považujeme až za záležitost vzniklou po česko-uherských válkách.

Podíváme-li se blíže na dispoziční řešení, můžeme s výjimkou Cvilína a případně i Edelštejna, které pokládáme za lokace zeměpanské, konstatovat, že se povětšinou jedná v prvotní fázi o nevelké jednoduché hrady budované šlechtou, opavským vévodou i vratislavským biskupem a snad i knížetem svídnickým. Dominantu tvoří válcová věž – bergfrit – umístěná převážně v čele dispozice buď volněji, anebo těsně za hradbou (Heraltice) eventuálně zakomponována do ní (Javorník). Pouze u Koberštejnu byl bergfrit netradičně vysunut na nejméně ohrožené místo na hranu skalního srázu, když bylo jednoznačně preferováno jeho „zviditelnění" a optické působení do krajiny. V nečetných případech (Leuchtenštejn, Kaltenštejn) se v důsledku úpravy terénu ocitla věž na nejvyšším bodě hradního jádra. Zdá se, že z časového hlediska není její postavení v rámci hradní dispozice relevantní. Standardní rozměry se ve všech případech válcových útočištních věží (obr. 328) pohybují s menšími odchylkami v rozmezí 10 - 11 m, přičemž výjimku tvoří subtilnější bergfrity v Heralticích a na Leuchtenštejnu; vnitřní světlost kolísá mezi 1,8 - 3,2 m a není, stejně jako síla pláště, jednoznačně závislá na celkové velikosti. Naopak mohutný a bezpochyby i nejstarší bergfrit cvilínský patří k největším, a to nejen u nás. Nelze však patrně z průměru, výšky, techniky zdění atd. vyvozovat nějaké určitější chronologické závěry.[32]

Ze zachovalých torz věží lze celkem bezpečně rozpoznat, že přístup do jejich nitra byl veden v úrovni 1. patra můstkem z hradebního ochozu, vstup v patě pláště bergfritu na Kaltenštejně byl nepochybně proražen druhotně. Vstupní koridory jsou učebnicově pozorovatelné v Heralticích, u Frýdberku a také v pramenech zmiňovaném Kaltenštejnu. U všech jmenovaných jsou rovněž ještě patrny štěrbinové otvory s dovnitř se rozšiřující špaletou, sloužící jako větrací a osvětlovací škvíry, případně i jako střílny.

Za věží, většinou na nejchráněnějším místě, byl ve většině případů umístěn menší podsklepený někdy členěný palác; oba základní prvky doplňovala hradební zeď obepínající vymezený areál. U některých zástupců (např. Javorník, Leuchtenštejn či Edelštejn) sledujeme již avizovaný poněkud netypický jev, kdy palác s bergfritem byl maximálně vysunut směrem k přístupové komunikaci a provozní část situována až do prostoru za ním. Postupem doby docházelo pochopitelně k rozšiřování areálů i přestavbám stávajících objektů, základní charakter však u žádné z fortifikací nebyl potlačen. Z této skupiny se poněkud vymykají rozsáhlejší dispozice Cvilína a Edelštejna (dvojdílná), jejichž charakter, zvláště u prvně jmenovaného, zcela přesně neodpovídá představě o klasickém raně bergfritovém „typu".

Druhou velkou skupinu tvoří hrady, u nichž absentuje klasická věž a které pracovně označujeme jako tzv. palácové dispozice, eventuálně dispozice s věžovitým palácem jako dominujícím prvkem (obr. 329). Jde v převaze o pravidelné ortogonální spíše obdélné a nepochybně i patrové budovy, zpravidla jednoduché skladby, pro něž je příznačná, snad kromě městského prostředí (Bruntál, Frýdek a zřejmě i Krnov) i některých dalších fortifikací (Fulnek, Fürstenwalde, Koberštejn – 2. fáze, Slezská Ostrava ?, Štítina ?), zřejmá nenáročnost a racionalita stavby. Jedná se většinou o hrady situované v relativně vyšších polohách a v takové terénní konfiguraci, která příliš nedovolovala rozvinout stavebníkovu fantazii, případně použít již osvědčený stavební „typ" a nezřídka se zcela podřizovala terénu (Quingburg, Weisenštejn - Rabenštejn, Freudenštejn ?, Zátor ?). Jsme si přitom vědomi, že nemáme v naprosté většině případů k dispozici stojící architekturu a že uvedené zařazení nemusí být tudíž u všech hradů zcela jednoznačné a bezproblémové. Stejně tak se nemůžeme konkrétně vyjádřit k podobě a členění těchto objektů, stavebnímu provedení, provozu apod.[33] Palácové stavby, představující určující složku těchto dispozic, plnily nepochybně u většiny fortifikací vedle obytné a reprezentační úlohy i roli obrannou a u některých

[31] Viz P. KOUŘIL, *Hrad Vartnov a jeho postavení ve vývoji hradů na Opavsku*, in: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc., Brno 1988, s. 296.

[32] Tak také např. R. SCHMITT, *Zum Stand der Bergfriedforschung in Sachsen – Anhalt*, Burgenforschung aus Sachsen 3/4, 1994, zejména s. 158 sq. Rovněž J. ZEUNE, *Zum Datieren*, s. 97-99.

[33] Přesto bychom zřejmě v případě bruntálské fortifikace nehovořili o hradu s obalovou zdí – vyrovnané variantě – stejně jako u Zátora, kde velmi sporé náznaky spíše subtilnější, nepříliš pečlivě vyskládané obvodové zdi nenasvědčují takovému řešení; snad jen Freudenštejn – kolonizační provizorium – u kterého je zřejmé, že obalová zeď nesla hlavní tíhu obrany, bychom případně mohli mezi hrady s plášťovou zdí zahrnout. Srv. I. STRÁNSKÝ, *K práci L. Svobody O plášťových hradech*,

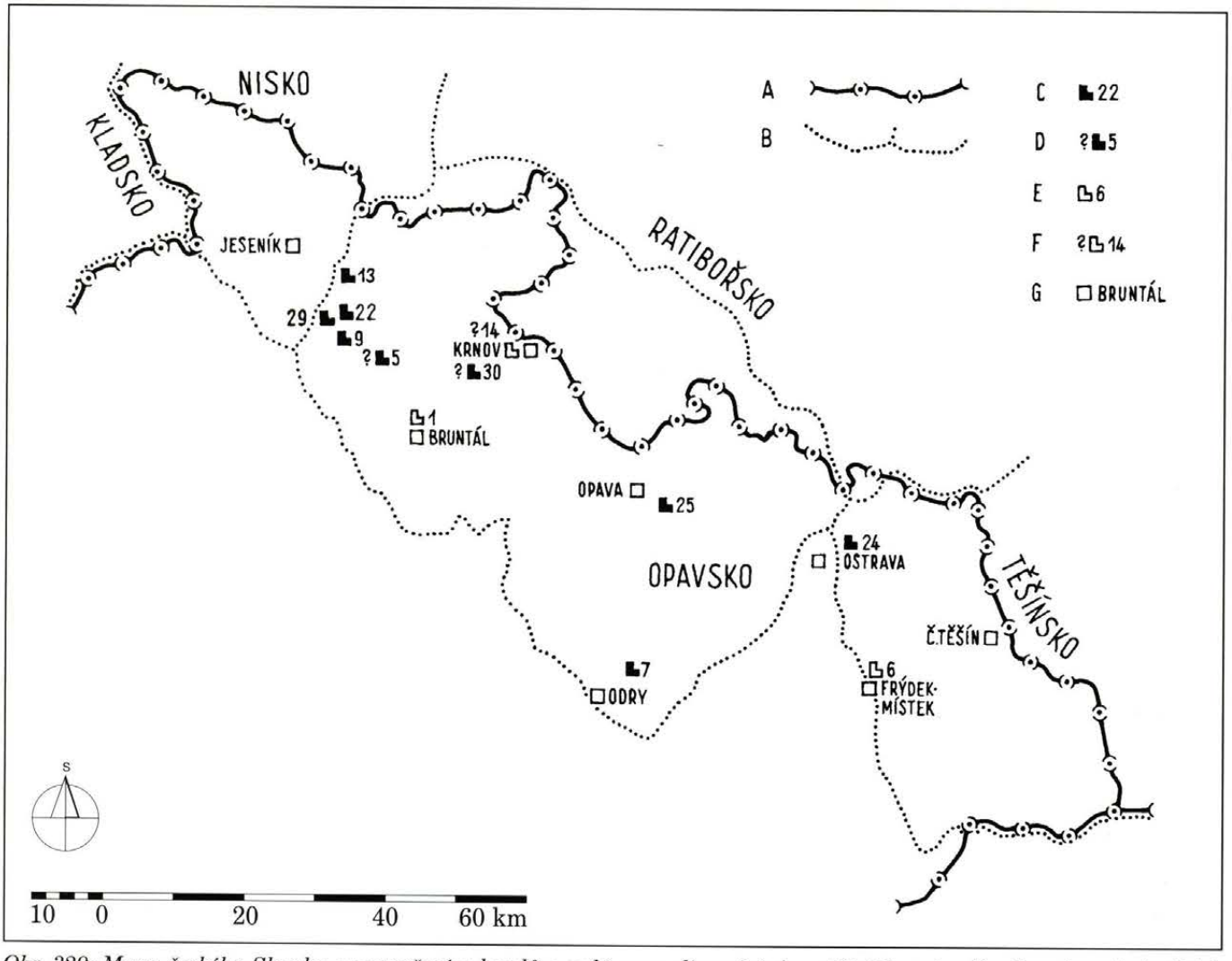

Obr. 329: Mapa českého Slezska s vyznačením hradů s palácovou dispozicí: A – státní hranice, B – hranice středověkých knížectví, C – hrady s palácovou dispozicí: 7 – Fulnek, 9 – Fürstenwalde, 13 – Koberštejn, 22 – Quingburg, 24 – Slezská Ostrava, 25 – Štítina, 29 – Weisenštejn - Rabenštejn, D – hrady s pravděpodobnou palácovou dispozicí: 5 – Freudenštejn, 30 – Zátor, E – městské hrady s palácovou dispozicí: 1 – Bruntál, 6 – Frýdek, F – městské hrady s pravděpodobnou palácovou dispozicí: 14 – Krnov, G – orientační body.

méně rozsáhlých lokalit (především v extrémnějších polohách) mohly být jejich suterény využity kupř. ke skladovacím či provozním účelům (srv. nález přeslenu na Quingburku) eventuálně také k cílům tezauračním (?). Každopádně nesly společně s hradbou hlavní tíhu obrany, a to i v případě, že se jednalo o paláce protilehlé či v pravém úhlu k sobě přisazené (Frýdek, Slezská Ostrava).

O hradech s plášťovou zdí respektive hradbou jako základní obrannou jednotkou jsme vcelku podrobně pojednali již výše, zbývá nám zastavit se u důležité kategorie opevnění, která označujeme jako kolonizační provizoria. Ve shodě s částí dosavadní literatury jsme toho názoru, že tento termín lze používat výhradně ve smyslu funkčním, zastiňujícím jakákoliv typologická kritéria[34] Pokusíme-li

Zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka – Hláska VIII, č. 1, 1997, s. 3-4. Také zařazení původního jádra městského hradu ve Frýdku k hradům s plášťovou zdí je mylné, neboť u klasického plášťového hradu nemůže být palác vysunut ven z obvodu hradby způsobem, jakým jej rekonstruoval L. SVOBODA, *O plášťových hradech*, AH 20, 1995, s. 377-378. K tomu P. KOUŘIL - D. PRIX - M. WIHODA, *Městské hrady*, s. 258. Stejné platí o dalším kolonizačním provizoriu Luginslandu, kde mimo jiné věžová stavba a způsob zdění i konstrukce obvodové hradby v podstatě vylučují její klasifikaci jako klasické plášťové zdi. Srv. opět L. SVOBODA, *O plášťových hradech*, s. 378.

[34] Naposledy např. V. WOLF, *K problematice tzv. kolonizačních provizorií (Úvaha nad funkcí a fortifikací)*, CB 6, 1998, s. 107-116.

se šířeji definovat, co to kolonizační provizorium je, dospějeme k následujícímu vymezení. Jedná se o opevnění prozatimního neustáleného charakteru, vzniklé, jak už sám název napovídá, v nově kolonizovaných především horských hraničních hvozdech země, ale v souvislosti s pozdní vnitřní kolonizací i na staré sídelní půdě anebo v dotyku s ní. Účelem a smyslem provizoria bylo zabezpečení kolonizačního procesu v jeho primární fázi i zajištění jeho dalšího zdárného pokračování a rozvoje; mělo být nástupištěm, jakýmsi odrazovým bodem, pokračující osídlovací činnosti. Bylo tedy nezbytným předpokladem výstavby země v rozsáhlých a do té doby civilizací nedotčených oblastech, kde tvořilo základní článek rodící se sídelní struktury – její páteř a hybnou sílu. Stávalo se centrem nově osazovaných sídelních komor uvnitř hustě zalesněných území. Kolonizační provizoria byla zřejmě budována současně s okolními osadami, mohla jim však také nepochybně předcházet. Vznikala tam, kde k tomu byly relativně příznivé podmínky, jako např. slušné klimatické poměry, blízkost vody, existující nebo vytvářející se komunikační síť, dostatek stavebního materiálu, ale kupř. i bohatá ložiska rud apod.[35] Je zřejmé, že na jejich výstavbě měl zájem především zeměpán, třebaže nezpochybňujeme ani angažovanost významných šlechtických rodů. Z časového aspektu jde o objekty rodící se kolem poloviny 13. století. Jakkoliv po formální stránce si nejsou zcela podobny, přesto u nich nacházíme větší počet společných znaků a charakteristik. Patří k nim nevelká rozloha víceméně oválného nečleněného jádra a někdy i dílčí nepochopení příznivých možností nabízených terénní konfigurací (Luginsland). Dále v podstatě jednoduchý, i když solidní obranný systém, spočívající v prostém okružním příkopu a následném valu, zvláště pak mohutné, nezřídka předimenzované obvodové hradbě, jednoznačně nesoucí hlavní tíhu obrany; znamená to, že u většiny těchto fortifikací postrádáme útočištnou věž, jako jeden ze základních obranných prvků. O vnitřní zástavbě se bez archeologického výzkumu příliš šířit nelze, předpokládáme však většinou existenci jen lehčích, spíše dřevěných staveb. Rovněž technika a určitá archaičnost samotného provedení svědčí o nevelkých zkušenostech s výstavbou opevněných sídel – zvláště pak zděných konstrukcí – a v některých případech celkové provedení připomíná určité ohlasy starší hradištní tradice. V žádném případě se tu však nejedná o hrady tzv. přechodného typu, jak jsou definovány pro české prostředí; na Moravě a ve Slezsku je prozatím neznáme.[36]

Příznačná pro tyto fortifikace je skutečnost, že nejsou v naprosté většině zachyceny v písemných pramenech a při jejich chronologickém zařazení jsme většinou odkázáni, kromě již výše uvedených charakteristických znaků, především na prameny archeologické. Ty nám zpravidla dokládají omezený časový úsek existence, když tvoří ucelený a namnoze i jediný nálezový horizont. Některé lokality zanikly poměrně záhy, jiné byly okolnostmi „donuceny" přežít delší časový úsek než se kterým bylo původně počítáno, u dalších nelze vyloučit, že se mohou skrývat pod mladšími objekty. V rámci námi sledované oblasti takto traktujeme tři fortifikace – Luginsland, Freudenštejn a jistým způsobem i Přerovec.[37] Přitom je zajímavé, že jak Luginsland tak i Freudenštejn byly zbudovány na hranicích mílového práva dvou významných zeměpanských měst – Krnova a Bruntálu a zdá se, že vzájemná vazba městského mílového práva a fortifikace (ve formě provizoria) zde stojí mimo jakékoliv pochyby.[38] V případě Luginslandu musíme ještě upozornit na odkryv základových partií čtyřhranné věžovité stavby opírající se o hradební zeď, která patří mezi nejstarší a svými rozměry i největší stavby tohoto druhu u nás.[39]

Zařazení zbývajících fortifikací (Landek, Medlice, Drakov, Pustý zámek) bez zřejmějších pozůstatků kamenné architektury by jistě bylo příliš odvážné a málo seriózní, byť u některých z nich, s odvoláním především na starší literaturu, by takový pokus nemusel vyjít zcela naprázdno (Landek, Medlice). Určitou zvláštnost pak představuje opevnění na hradecké ostrožně, jehož původní kamenná dispozice nejspíše odpovídá hradům s obvodovou zástavbou, v tomto konkrétním případě krytou a zabezpečenou na obou koncích mohutnými hranolovými věžemi.

---

[35] P. KOUŘIL - Z. MĚŘÍNSKÝ - M. PLAČEK, *Opevněná sídla*, s. 132.

[36] M. PLAČEK, *Hrady a zámky*, s. 28. S tímto termínem ovšem operuje, zvláště pro sudetskou část Slezska, A. BOGUSZEWICZ, *Przemiany w XIII – wiecznym śląskim budownictwie obronnym*, in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech, „Rewolucja" XIII wieku, Wrocław 1998, s. 97-111, který takto označuje některé knížecí lokace 2. pol. 13. až počátku 14. století, třebaže stupeň jejich poznání je zde naprosto minimální (zvláště s. 103-106). Jsme toho názoru, že přinejmenším část uvedených příkladů nelze tímto způsobem chápat a interpretovat a spíše je možno uvažovat o fortifikacích majících formu jistého provizoria.

[37] Blíže i s analogiemi P. KOUŘIL - M. WIHODA, *Přerovec*, s. 215-216.

[38] K problematice blíže P. KOUŘIL - M. WIHODA, *Die Rolle des Meilenrechts in der Genese der ältesten landesfürstlichen Burgen und Städte Böhmisch-Schlesiens*, Castrum Bene 6, s. 167-194. Úzké sepětí významných zeměpanských hradů a měst prostřednictvím mílového práva patrně nepřímo ovlivnilo i relativně pozdní genezi městských hradů, které se na moravskoslezském pomezí objevují až v průběhu pokročilého 14. a 15. století.

[39] Srv. literaturu u katalogového hesla a dále také T. DURDÍK, *Wohntürme böhmischen Burgen*, Burgenforschung aus Sachsen 7, 1995, zvláště s. 135-139.

Pokud jde o techniku zdění, setkáváme se u všech hradů, s výjimkou některých provizorií, kde je veškeré zdivo vyskládáno nasucho či na hlínu, s takovým postupem, kdy prostor mezi čelní a týlní pečlivě vyzděnou a lícovanou stěnou z větších kamenů byl „vylit" směsí menších kamenů a malty. Tento způsob je pozorovatelný již u nejstarších hradů (např. Cvilín, Hradec) a běžně se s ním setkáváme i u pozdějších založení.[40] Z archeologických nálezů jsme sporadicky zpraveni i o střešní krytině jednotlivých staveb, kterou mimo předpokládané šindele u snad méně významných objektů tvořily pálené tašky a prejzy včetně tzv. hřebenáčů. Z písemného záznamu z roku 1443 se ještě dovídáme, že věž hradu Kaltenštejnu měla být pokryta kamenem, patrně tedy nejspíše břidlicovými plotnami.

Jen velmi zřídka narazíme na architektonické detaily kvalitnějšího provedení (např. Hradec – zachovalý portál s prožlabeným a okoseným ostěním, Kaltenštejn – část vstupního profilovaného portálu brány, Vartnov – pískovcové profilované ostění, Vikštejn – tufitová klíčová střílna apod.). Není zřejmě pochyb o tom, že jsou dobrým a relativně citlivým chronologickým vodítkem pro úspěšnou dataci jednotlivých objektů – staveb, a v konečném důsledku v určité vývojové fázi podmíněně také celé fortifikace; musí být však umístěny in situ – v původní poloze – nesmí být přepracovány (modernizovány) anebo druhotně vkládány do stávajících, ne však originálních či nově budovaných úseků zdiva.

Nepochybně důležité pro pochopení provozu hradního organismu je i poznání jeho komunikačního schématu – komunikace mikrostruktury – logicky navazujícího na komunikační systém vnější – komunikace makrostruktury.[41] Z hlediska návaznosti na komunikace makrostruktury (jakéhokoliv typu) můžeme všechny slezské fortifikace klasifikovat jako jejich koncové body; jedinou výjimku lze snad připustit u zeměpanského Hradce, kde nemůžeme zcela vyloučit jeho průchodnost dvěma branami ve směru sever – jih. Obecně je i ve zdejším regionu respektován požadavek vést komunikaci v závěrečné fázi pravotočivým způsobem tak, aby byla umožněna co nejdelší kontrola příchozího; v nečetných případech (Edelštejn – ve směru od Zlatých hor, Vikštejn – ve směru od Vítkova) je jedna z přístupových cest vinuta serpentýnovitě, jednoduché spirálovité (?) vedení je možno předpokládat u Kaltenštejnu, stojícího na osamělé kupě.

Komunikace mikrostruktury ve vlastním hradním areálu je v naprosté většině případů zastoupena přímou variantou, kdy z hlavního tahu vedou kratší odbočky (pomocné tahy) k jednotlivým úsekům či objektům. Pouze u rozlehlého Edelštejnu předpokládáme komunikační schéma větvené, kdy se cesta po průchodu opevněním dělí minimálně do dvou základních tahů.[42]

Životně důležitou složkou – základním prostředkem zajišťujícím zdárný chod hradního ústrojí, byla voda, ať už pitná anebo užitková. Její zabezpečení bylo závislé na přírodních podmínkách (zvláště topografických, geologických a hydrologických), ale i tehdejších technických možnostech. Na slezských hradech, pokud se dalo vůbec rozpoznat, se setkáváme se dvěma základními a zároveň nejrozšířenějšími způsoby získávání vody – hloubením studní a cisteren. Složitější postupy, jako např. vedení vody potrubím od pramenů či potoků, případně i transportování ze zvláštních nádrží nacházejících se vně hradu, zde patrně nikde nebylo uplatněno;[43] rovněž průsakové šachty, zpravidla nevelké hloubky, charakteristické spíše pro blatné polohy, eventuálně umístěné v níže situovaném hospodářském zázemí výšinných hradů, tu nenalézáme.[44]

Jednoznačně tedy převládají studny, se kterými se setká-

[40] Jde o konvenční postup, o standardní techniku zdění, rozšířenou na širokém evropském teritoriu. Srv. k tomu J. ZEUNE, *Burgen*, s. 164, který upozorňuje, že „výplň" *(Füllwerk)* mohla být provedena i formou *opus spicatum*, používanou v německém prostředí již od 11./12. století, ale také ještě ve století 14. Ze všech lokalit, kde to bylo možné, byly odebrány vzorky malty k jejímu rozboru, z finančních důvodů se však záměr prozatím nerealizoval. U žádné z fortifikací a jejich blízkého okolí jsme v terénu nezaznamenali stopy pálení vápna, případně jeho hašení a přípravy vlastní malty, což je samozřejmě bez archeologického výzkumu jen obtížně zjistitelné. Pec na pálení vápna byla však odkryta na hradě Rokštejně na jz. Moravě – nepublikováno, sdělení Z. MĚŘÍNSKÉHO. K celému procesu včetně poměru jednotlivých složek malty, jejího množství v celé stavbě, archeologických dokladů atd. srv. podrobně T. BITTERLI, *Zur Mörtelherstellung beim Burgenbau,* NSBV 64, 1991, 17. Band, s. 10-15.

[41] Problematiku vztahu komunikace a hradu a jejich vzájemné propojenosti ve smyslu komunikace makrostruktury, vedené mimo uzavřené sídelní jednotky, průchod systémem opevnění (most, brána atd.) a komunikace mikrostruktury, tj. vlastní hradní komunikační struktury, podrobně a zdařile rozpracoval na příkladu severočeských hradů F. GABRIEL, *Komunikace severočeských hradů*, AH 23, 1998, s. 193-201. Přehledně rovněž T. DURDÍK, *Několik poznámek ke vztahu českých hradů ke komunikacím a k jejich komunikačnímu schématu*, AH 23, 1998, s. 203-213.

[42] K primárnímu rozdělení srv. T. DURDÍK, *Několik poznámek*, s. 209-210, jež rovněž zdůrazňuje význam analýzy komunikační vytíženosti jednotlivých tahů pro určení strategie případného archeologického výzkumu. K tomu ještě TÝŽ, *Zum gegenwärtigen Stand der Burgenforschung in Böhmen*, Château Gaillard 15, 1992, s. 133.

[43] Podrobněji zvláště k oběma posledním možnostem K. GREWE, *Wasserversorgung und Entsorgung im Mittelalter*, in: Die Wasserversorgung im Mittelalter, Mainz am Rhein 1991, s. 48-50. TÝŽ, *Die Wasserversorgung der Burgen*, in: H. - W. Böhme u. a., ed., Burgen in Mitteleuropa I. Ein Handbuch. Stuttgart 1999, s. 310-313. Na konkrétních příkladech také J. ZEUNE, *Burgen* s. 195-197.

[44] K tomu W. MEYER, *Zisternen auf Höhenburgen der Schweiz. Zum Problem der Trinkwasserversorgung auf mittelalterlichen Burganlagen*, Burgen und Schlösser 20, 1979/II, s. 84.

váme jak u městských hradů, tak také u ostrožných poloh. Lze připustit, že poloha těchto zdrojů u městských fortifikací v Bruntále a Frýdku, umístěných dnes v jejich uzavřeném nádvoří, se nezměnila (Bruntál – hloubka 18 m, Frýdek – hloubka cca 6 m, dnes studna zabetonována). U krnovského hradu a později zámku mohla postačovat přes nádvoří tekoucí strouha, snad také napájející uvažované zásobníky – cisterny v areálu objektu. Pokud jde o hrad opavský, nemůžeme se blíže vyjádřit. Existující studna na javornickém zámku, asi 40 m hluboká, je v současnosti zazděná.[45] Jen ze starších zpráv jsme informováni o existenci studny na Medlicích, údajně 35 m hluboké a z bezpečnostních důvodů překryté kamennými plotnami a poté zasypané, kterou zatím neumíme blíže lokalizovat. Také na Kaltenštejně dnes již neexistující prohlubeň u věže pokládala starší tradice za studnu; nelze však vyloučit, že se tu spíše jednalo o suterénní prostor přilehlého paláce. Kruhový útvar o průměru 3,5 m za bergfritem rychlebského hradu lze s určitou pravděpodobností za studnu případně i cisternu považovat, avšak bez archeologického výzkumu to exaktně prokázat nelze. Zjistitelný dnes není ani v příkopu na východní straně hradu Edelštejnu dříve pozorovatelný poškozený zahloubený útvar, pokládaný s jistou rezervou za studnu, stejně jako v pramenech (roku 1640) uváděná studna v severním příkopu vikštejnského hradu, zásobující fortifikaci vodou jistě již od počátku její existence. Značně diskutabilní je i situace v případě Fulštejna, kde dodnes patrná nevýrazná deprese v blízkosti paláce, v přední části jádra, byla považována za pozůstatek studny. Zřejmě recentní původ má i vyzděná studna (⌀ 1 m) na Luginslandu a tak pouze na Cvilíně a Vartnově byly archeologickým výzkumem odhaleny regulérní studny související s primární výstavbou obou opevnění.

V prvém případě má studna přibližně kruhový tvar o průměru 4 m, pečlivě při vrcholu vyzděný z lomového kamene (ve 30. letech byl vnitřní plášť druhotně vyspraven) a je situována v těsném dotyku s bergfritem v hradním jádru. Při čištění studniční šachty bylo dosaženo hloubky 18 m (nikoliv však dna), přičemž v 9 m se začala objevovat voda; ústí studny je obezděno a tvoří základ pro přestřešení. U Vartnova dnes již značně zdevastovaná šachta o vnitřní světlosti 2,05 m a původní hloubce 20 m byla při vrcholu roubená a ukončená kamenným obložením, umožňujícím rovněž zastřešení objektu; nacházela se v separovaném a nejlépe chráněném okrsku hradu.

Za daného stavu poznání můžeme jen jediný (?) zahloubený útvar považovat za cisternu, do níž byla sváděna dešťová voda. Jde o kruhovou šachtu o vnitřním průměru 1,6 - 1,7 m na hradě Edelštejně, vyzděnou na hlínu, při síle zdiva cca 30 cm a umístěnou při východní hradbě horního hradu. Ta byla obsypána v šířce 1,1 m písčitým zásypem okrové barvy, avšak vnějšího pláště ani dna (2,2 m) nebylo ještě dosaženo. Je však zřejmé, že se jedná o dvoudílnou filtrační cisternu s částí filtrační a akumulační, známou jak z širšího evropského prostoru, tak i z našich zemí.[46]

Zcela jisti si nejsme klasifikací zavodněných míst v příkopech hradů Cvilína a Luginslandu. Poměrně rozsáhlý a stále podmáčený úsek v jihovýchodním cvilínském příkopu nevylučuje existenci pramene, možná svedeného do nějaké cisterny. O vyvěrajícím prameni uvažujeme rovněž v případě Luginslandu, kde bylo ještě v posledních decenniích 19. století až do 20. let 20. věku v severním příkopu pozorovatelné kruhové zahloubení vyplněné vodou, dnes již ovšem zcela vyschlé.

Můžeme-li tedy z více než skrovných poznatků činit nějaké závěry, pak jen velmi torzovitě a podmíněně. Jednoznačněji lze konstatovat pouze skutečnost, že všechny sledované studny a cisterny byly zbudovány samostatně – tvořily volné objekty. V jejich rozmístění v rámci hradního areálu nesledujeme žádnou výraznější pravidelnost, koncentrují se však výhradně v hradním jádru, v některých případech zřejmě v blízkosti bergfritu. Zcela převládá kruhový půdorys, průměr, respektive světlost či hloubku nelze statisticky vyhodnotit. Byly většinou tesány do rostlé skály, ve vyšších partiích zpevňovány vyzděním a zdá se, že jejich logické přestřešení bylo zcela běžné. Edelštejnská filtrační cisterna pak svědčí o použití této složitější techniky nejspíše již v průběhu výstavby hradu (3. čtvrtina 13. století) a koresponduje s jeho významem a výstavností i postavením stavebníka.

Málo toho víme o životě na slezských hradech, jejich vybavení a provozu, jakkoliv různě kvalitní archeologické prameny nám určitou, byť omezenou a svým způsobem

[45] H. WEINELT, *Probleme schlesischer Burgenkunde, gezeigt an den Burgen des freiwaldauer Bezirkes*. Breslau 1936, s. 34.
[46] K polovině 80. let přehledně pro české země M. PLAČEK, *Pitná a užitková voda na středověkém hradě a její zajišťování*, FHB 7, 1984, s. 197-250, zvláště pak s. 206-208. K členění a jednotlivým typům zásobníků vody (zvláště cisternám) vycházejícím ze švýcarského materiálu srv. W. MEYER, *Zisternen*, s. 86 sq., který mimo jiné dokládá použití filtračních cisteren ojediněle již kolem poloviny 11. století, když ponejvíce jejich výstavba probíhala ve 12. až počátku 14. století; předpokládá, že touto činností byli pověřováni specializovaní řemeslníci. Také A. SATRAPA - SCHILL, *Das Leben und die Versorgung auf mittelalterlichen Höhenburgen*, Burgen und Schlöser 20, 1979/II, s. 74-83, rozeznává čtyři možné způsoby zásobování hradu vodou, což dokládá citacemi z pramenů a kronik – s. 76-77.
[47] K problematice srv. T. DURDÍK, *Hospodářské objekty a doklady výroby na hradech v povodí Berounky a severním Podbrdsku*, AH 8, 1983, s. 471-478. Z poněkud jiného pohledu W. MEYER, *Landwirtschaftsbetriebe auf mittelalterlichen Brurgen*, in: Adelige Sachkultur des Spätmittelalters, Wien 1982, s. 371-386, který na základě rozboru archeologických nálezů rozlišuje šest různých okruhů hospodářské činnosti.

i jednostrannou představu přece jen dávají. Z tohoto pohledu zcela ojedinělou a vzácnou ukázkou je již citovaný pramen z 1. září 1443, týkající se předání hradu Kaltenštejnu do rukou vratislavského biskupa. Na prvním místě byly odevzdány klíče a následně je vyjmenována řada předmětů i viktuálií (dokonce byly registrovány i dva nevelké kusy soli), přičemž čelní místo zaujímá výčet zbraní. Nesmírně významné pro pochopení chodu hradního organismu, tvořícího jakýsi uzavřený a víceméně soběstačný svět, jsou zmínky o existenci pivovaru, zděného mlýna, pily, stájí atd. (podrobně viz celý text u katalogového hesla).[47] Dobrou představu si rovněž můžeme učinit o velikosti komunity žijící na hradě, která nebyla příliš početná, třebaže zřejmě o něco větší než na přibližně současném Fürstenwalde.[48]

Zajímavé výsledky vyplynuly i z rozboru nomenklatury a terminologie zdejších fortifikací. Z 31 prezentovaných lokalit jich 22 máme podchyceno v písemných pramenech. Z nich nepochybně především u Hradce můžeme jednoznačně jako primární doložit jeho slovanský, respektive český název, který teprve později získal obvyklý německý ekvivalent tohoto jména (Grätz). Nesporně česká jména přizpůsobená německé transkripci a výslovnosti nesly již od prvopočátku hrady v Javorníku, Ostravě, Štítině, a snad Medlicích (?) (Jawirnich, Ostra, Tschittpeln, Medlicz). Naopak v případě Heraltic byl poměrně brzy původní německý název bohemizován (1269) a dále používán v této podobě ve správách jak latinských, tak i českých či německých. U Cvilína byly zřejmě užívány oba názvy – Lobenštejn i Cvilín, přičemž nelze vyloučit, vzhledem k charakteru lokality, starší tradici u Cvilína a módní pojmenování Lobenštejn považovat za pozdější, a to přesto, že německé jméno je v pramenech vcelku přece jen o něco časnější. V případě Zátora není zcela zřejmé, zda se německý ekvivalent Seifersdorf vztahuje toliko na ves nebo i na hrad, i když první varianta je, jak vyplývá ze sekvence historických zpráv, pravděpodobnější. Opava stejně jako Krnov získaly poměrně brzy své německé protějšky (Tropau, Jägerndorf) a naopak český výraz Bruntál byl jistě vyvozen z původního německého Freudenthal.

Ostatní hrady – Edelštejn, Frýdberk, Frýdek, Fulnek, Fulštejn, Fürstenwalde, Landek, Vartnov, Vikštejn a Weisenštejn s převládající koncovkou – *stein* a – *eck* – neznají české paralely, přičemž některé z nich se v německé podobě objevují i v česky psaných listinách (Frýdek, Fulnek, Landek, Vartnov, Vikštejn).

Zbývajících devět lokalit – Drakov (Drachenburg), Freudenštejn, Koberštejn, Leuchtenštejn, Luginsland, Pustý zámek (Wüstes Schloß), Přerovec, Quingburg, Rychleby (Reichenstein) – nese pojmenování víceméně novodobé, jakkoliv u některých z nich, zmiňovaných již v 16. a 17. století, nelze vyloučit reminiscence na starší snad původní názvy (Freudenstein, Koberstein, Leuchtenstein, Přerovec). Všechny, až na posledně uvedený, který také postrádá německou variantu, což může signalizovat relativně vysoké stáří i krátkou dobu existence, jsou situovány v západní části českého Slezska s jednostrannou převahou německy mluvícího obyvatelstva. Jen některé obdržely v moderní době český pendant buď doslovným překladem, např. Pustý zámek, novodobým přejmenováním místa, např. Frýdberk/Žulová, anebo druhotným přenesením z obecně užívaných zeměpisných pojmů, např. oronymum Rychlebské hory/Rychleby.[49]

Je evidentní, že české názvy, až na výjimky, např. Javorník, se koncentrují především v tradičním sídelním území, v kolonizovaných oblastech naopak zcela převládají jména německá; u řady z nich se ovšem o originálním pojmenování můžeme jen domýšlet, snad mohl mít prvotní český název nejspíše jen Luginsland, ležící na samé hranici staré sídelní oikumeny. Z rozčlenění a zařazení fortifikací do čtyř časových horizontů nelze v souvislosti s jejich označením vyvozovat žádné zřetelnější závěry, což platí i v případě jednotlivých stavebníků. Jisté je jen to, že městská opevnění vzala na sebe i jméno města, ve kterém byla zbudována. Samotné názvy hradů pak dovolují různé možnosti výkladu, od převzetí pomístního jména, přes terénní útvar, osobní jméno, druhotně použitý název, charakter krajiny, až po vyjádření symbolu klidu a míru *(- vriede)* apod.[50]

Důležité poznatky však přineslo i sledování a vyhodnocení terminologie oněch 22 fortifikací podchycených písemnými prameny. Jsou v námi sledovaném časovém úseku vyhotoveny většinou v latině, méně zpráv je psáno v němčině, eventuálně v jazyce českém. Zcela jednoznačně v latinských písemnostech dominuje označení *castrum*, případně *castrum lapideum* (u 15 lokalit), jiný termín neznáme; v případě frýdeckého zámku užitý obrat *municium* (1327) se nemusí k tomuto objektu vztahovat. S termínem *castrum*, jako jediným a výhradně užívaným, se setkáváme po celé 13. století (např. 1224, 1288, 1290, 1293 Hradec; 1281, 1284, 1287 Edelštejn; 1290 Frýdberk; 1255 Fulštejn; 1295/96

[48] Údaje k roku 1405 hovoří o osmičlenné posádce – CDS II, s. 48-50, č. 49. Srv. také H. WEINELT, *Die landesfürstliche Burg Fürstenwalde*, Deutsches Jahrbuch für Böhmen, Mähren und Schlesien 25, 1935, s. 106-107. Je zřejmé, že hradní osazenstvo, zvláště u vysoko položených fortifikací, spíše než s nepřítelem svádělo boj s nepřízní počasí, zimou, žízní, hmyzem a divokou zvěří, ale i dlouhou chvílí apod. K tomu srv. J. ZEUNE, *Burgen*, s. 35.

[49] L. HOSÁK - R. ŠRÁMEK, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku II.* Praha 1980, s. 403-404.

[50] Naposledy byla tato problematika sledována v rámci českých zemí např. na Českolipsku v národnostně smíšeném regionu, v mnoha ohledech srovnatelném s námi studovaným územím. Viz J. PANÁČEK, *Hradní nomenklatura na Českolipsku*, Acta onomastica XXXVIII, 1997, s. 69-82.

Heraltice; 1295, 1296 Kaltenštejn), pomineme-li poněkud nejisté starší údaje (1060, 1083) týkající se Hradce. Průběžně pak byl používán i ve 14. století a v poněkud menší míře i ve věku následujícím (např. 1467 Edelštejn; 1465 Hradec; 1455 Medlice).

Od 14. století k němu začínají přistupovat také německé paralely, z nichž zjevně nejoblíbenější je označení *Haus* (1371, 1384, 1385 Cvilín; 1377 Fulnek; 1348 Javorník; 1377, 1385 Landek; 1380 Ostrava; 1377 Vikštejn) ojediněle i *Haupthaus* (1377 Hradec), méně je frekventován výraz *Feste* (např. 1390 Cvilín; 1377 Heraltice; 1383 Hradec; 1371 Krnov; 1377 Vartnov); žádné další označení (např. *Burg)*, nebylo zaznamenáno. Oba uvedené výrazy jsou řidčeji užívány i ve století 15. (kupř. 1420 Cvilín; 1421 Frýdberk; 1411 Heraltice; 1418 Javorník; 1427 Vartnov), kdy k nim relativně záhy přistupuje i nové pojmenování *Schloss* (např. 1420, 1474 Cvilín; 1455 Edelštejn; 1422, 1490 Krnov).[51]

Teprve od počátku tohoto věku máme k dispozici i první české termíny. Nejčastěji je použit výraz *hrad* (1432, 1433, 1440, 1480 Fulnek; 1437, 1464 Heraltice; 1518 Landek; 1403 Medlice; 1472, 1485 Opava; 1433 Vikštejn), avšak souběžně s ním, tedy poměrně časně a dosti výrazně a jako ekvivalent německého *Schloss* také výraz *zámek* (1434 Frýdek; 1487 Opava; 1576/77 Přerovec; 1523 Vartnov; 1473-1478 Vikštejn; 1498 Zátor).[52] Spíše zřídka narazíme na označení *tvrz* (1461 Štítina; 1491 Zátor) anebo *sídlo panské* (1523 Krnov).

Z rozboru tedy celkem srozumitelně vyplynula relativně nevelká různorodost používaných termínů, ale i jejich frekvence, přičemž je evidentní, že české pojmy se začínají v souvislosti s přechodem na českou listinu a české úřadování prosazovat postupně a poměrně pozdě, a to víceméně výhradně v tradičním sídelním území. V nově osazovaných oblastech známe jen pojmy latinské a německé, což odpovídá historickému vývoji v této části Slezska.

*

Nastíněné postavení a klasifikace slezských hradů vycházejí z dosavadního nepříliš optimálního stupně poznání, při vědomí limitované velikosti hodnoceného vzorku. Můžeme konstatovat, že opevněná sídla čerpala při své genezi a následném vývoji jak z domácích tradic a zdrojů, tak ovšem i z předloh cizích, ať už importovaných ve výsledné podobě (bergfritové dispozice) anebo modifikovaných na místní poměry. Tento vývoj je v hrubých rysech srovnatelný se situací a trendy jak v Čechách a na Moravě, tak i v některých okolních zemích. Nešlo pochopitelně o nějakou přímočarou a předem danou vývojovou linii, nýbrž o cestu klikatící se, rozvětvující a proplétající a často se i vracející zpět. Proč tomu tak bylo, co k tomu vedlo, z jakých příčin a za jakých podmínek se tak dálo, jsme se pokusili osvětlit v úvodu této kapitoly. Domníváme se, že jsme při hodnocení slezských fortifikací dosáhli jakéhosi pomyslného maxima, odpovídajícího současnému stavu našich vědomostí. Nepochybně bude možno dalším detailním studiem precizovat nabyté poznatky, k závažnějším objevům však bude zřejmě docházet jen pomalu a postupně. Výraznější posun vpřed tu lze proto za dané situace, jak jsme již nejednou zdůraznili, očekávat především od archeologie, která jako jedna z mála může přinést nové doklady pro všestrannější a vyčerpávající poznání nejen slezské hradní architektury.

[51] Srv. např. obdobnou časovou posloupnost termínů užívaných pro označení fortifikací ve východních Francích. H. KUNSTMANN, *Mensch und Burg. Burgenkundliche Betrachtungen an ostfränkischen Wehranlagen*. Würzburg 1967, s. 1-17.

[52] Na používání slov *hrad* a *zámek* a jejich sémantický posun nejnověji poukázal J. MACEK, *Česká středověká šlechta*. Praha 1997, v kapitole *Hrad a zámek*, s. 91-113. Jeho závěry víceméně korespondují s našimi poznatky, např. v časném užití termínu *zámek* - u Frýdku již roku 1439, anebo v doložitelném faktu, že ještě v závěrečných decenniích 15. století se jako synonymum objevují obě pojmenování vedle sebe: 12. 5. 1485 „ ... *město a zámek Opavský* ...", 22.8.1487 „ ... *s městem a hradem Opawú* ... „. Také ojediněle užitý termín *hrad* ještě v 16. století – 1518 „...*s pustým hradem Landekem*...", odpovídá zjištěním v rámci českých zemí atp.

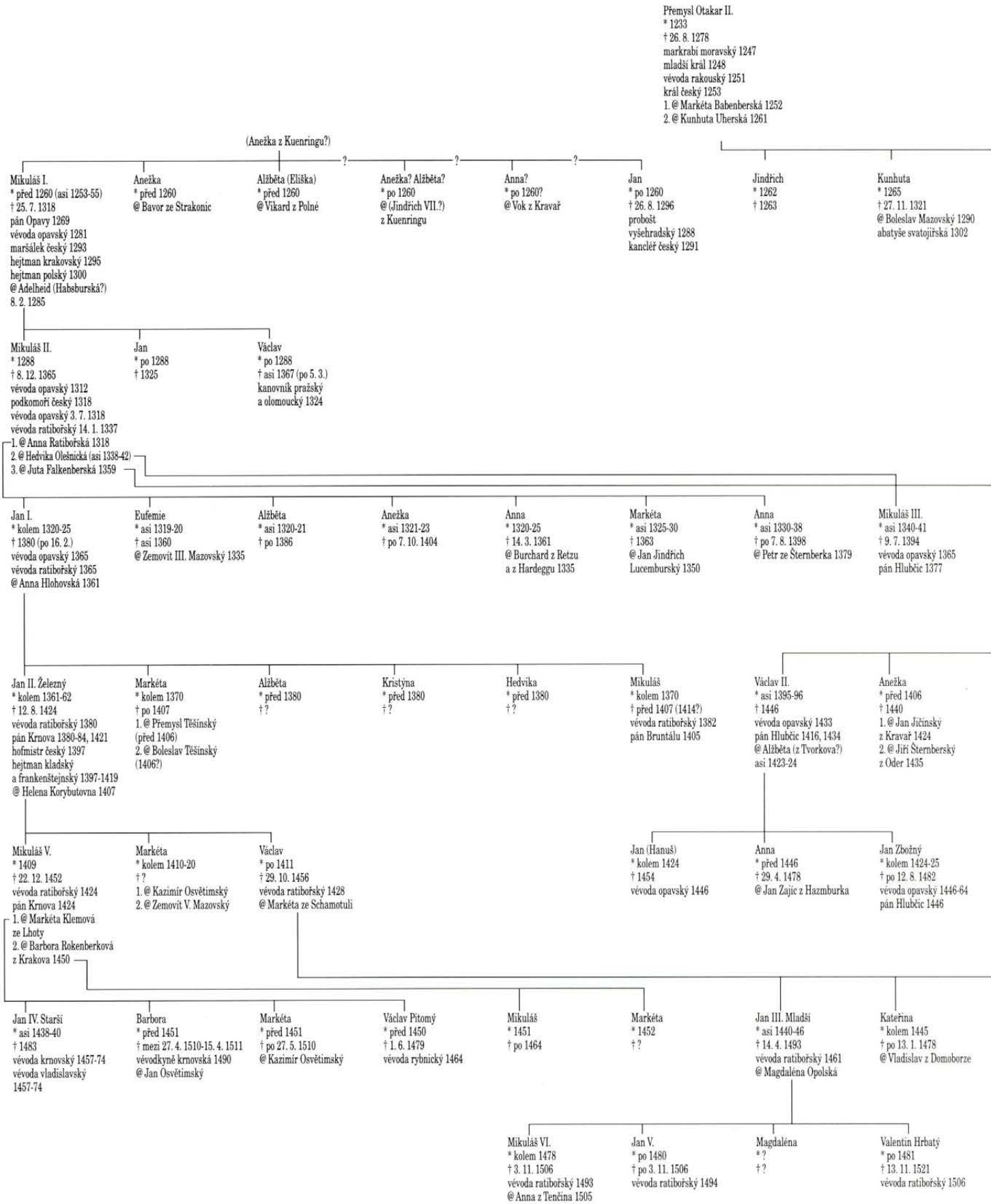
Přemysl Otakar II.
* 1233
† 26. 8. 1278
markrabí moravský 1247
mladší král 1248
vévoda rakouský 1251
král český 1253
1. @ Markéta Babenberská 1252
2. @ Kunhuta Uherská 1261
(Anežka z Kuenringu?)
?
?
?
Mikuláš I.
* před 1260 (asi 1253-55)
† 25. 7. 1318
pán Opavy 1269
vévoda opavský 1281
maršálek český 1293
hejtman krakovský 1295
hejtman polský 1300
@ Adelheid (Habsburská?)
8. 2. 1285
Anežka
* před 1260
@ Bavor ze Strakonic
Alžběta (Eliška)
* před 1260
@ Vikard z Polné
Anežka? Alžběta?
* po 1260
@ (Jindřich VII.?)
z Kuenringu
Anna?
* po 1260?
@ Vok z Kravař
Jan
* po 1260
† 26. 8. 1296
probošt
vyšehradský 1288
kancléř český 1291
Jindřich
* 1262
† 1263
Kunhuta
* 1265
† 27. 11. 1321
@ Boleslav Mazovský 1290
abatyše svatojiřská 1302
Mikuláš II.
* 1288
† 8. 12. 1365
vévoda opavský 1312
podkomoří český 1318
vévoda opavský 3. 7. 1318
vévoda ratibořský 14. 1. 1337
1. @ Anna Ratibořská 1318
2. @ Hedvika Olešnická (asi 1338-42)
3. @ Juta Falkenberská 1359
Jan
* po 1288
† 1325
Václav
* po 1288
† asi 1367 (po 5. 3.)
kanovník pražský
a olomoucký 1324
Jan I.
* kolem 1320-25
† 1380 (po 16. 2.)
vévoda opavský 1365
vévoda ratibořský 1365
@ Anna Hlohovská 1361
Eufemie
* asi 1319-20
† asi 1360
@ Zemovít III. Mazovský 1335
Alžběta
* asi 1320-21
† po 1386
Anežka
* asi 1321-23
† po 7. 10. 1404
Anna
* 1320-25
† 14. 3. 1361
@ Burchard z Retzu
a z Hardeggu 1335
Markéta
* asi 1325-30
† 1363
@ Jan Jindřich
Lucemburský 1350
Anna
* asi 1330-38
† po 7. 8. 1398
@ Petr ze Šternberka 1379
Mikuláš III.
* asi 1340-41
† 9. 7. 1394
vévoda opavský 1365
pán Hlubčic 1377
Jan II. Železný
* kolem 1361-62
† 12. 8. 1424
vévoda ratibořský 1380
pán Krnova 1380-84, 1421
hofmistr český 1397
hejtman kladský
a frankenštejnský 1397-1419
@ Helena Korybutovna 1407
Markéta
* kolem 1370
† po 1407
1. @ Přemysl Těšínský
(před 1406)
2. @ Boleslav Těšínský
(1406?)
Alžběta
* před 1380
† ?
Kristýna
* před 1380
† ?
Hedvika
* před 1380
† ?
Mikuláš
* kolem 1370
† před 1407 (1414?)
vévoda ratibořský 1382
pán Bruntálu 1405
Václav II.
* asi 1395-96
† 1446
vévoda opavský 1433
pán Hlubčic 1416, 1434
@ Alžběta (z Tvorkova?)
asi 1423-24
Anežka
* před 1406
† 1440
1. @ Jan Jičínský
z Kravař 1424
2. @ Jiří Šternberský
z Oder 1435
Mikuláš V.
* 1409
† 22. 12. 1452
vévoda ratibořský 1424
pán Krnova 1424
1. @ Markéta Klemová
ze Lhoty
2. @ Barbora Rokenberková
z Krakova 1450
Markéta
* kolem 1410-20
† ?
1. @ Kazimír Osvětimský
2. @ Zemovít V. Mazovský
Václav
* po 1411
† 29. 10. 1456
vévoda ratibořský 1428
@ Markéta ze Schamotuli
Jan (Hanuš)
* kolem 1424
† 1454
vévoda opavský 1446
Anna
* před 1446
† 29. 4. 1478
@ Jan Zajíc z Hazmburka
Jan Zbožný
* kolem 1424-25
† po 12. 8. 1482
vévoda opavský 1446-64
pán Hlubčic 1446
Jan IV. Starší
* asi 1438-40
† 1483
vévoda krnovský 1457-74
vévoda vladislavský
1457-74
Barbora
* před 1451
† mezi 27. 4. 1510-15. 4. 1511
vévodkyně krnovská 1490
@ Jan Osvětimský
Markéta
* před 1451
† po 27. 5. 1510
@ Kazimír Osvětimský
Václav Pitomý
* před 1450
† 1. 6. 1479
vévoda rybnický 1464
Mikuláš
* 1451
† po 1464
Markéta
* 1452
† ?
Jan III. Mladší
* asi 1440-46
† 14. 4. 1493
vévoda ratibořský 1461
@ Magdaléna Opolská
Kateřina
* kolem 1445
† po 13. 1. 1478
@ Vladislav z Domoborze
Mikuláš VI.
* kolem 1478
† 3. 11. 1506
vévoda ratibořský 1493
@ Anna z Tenčina 1505
Jan V.
* po 1480
† po 3. 11. 1506
vévoda ratibořský 1494
Magdaléna
* ?
† ?
Valentin Hrbatý
* po 1481
† 13. 11. 1521
vévoda ratibořský 1506

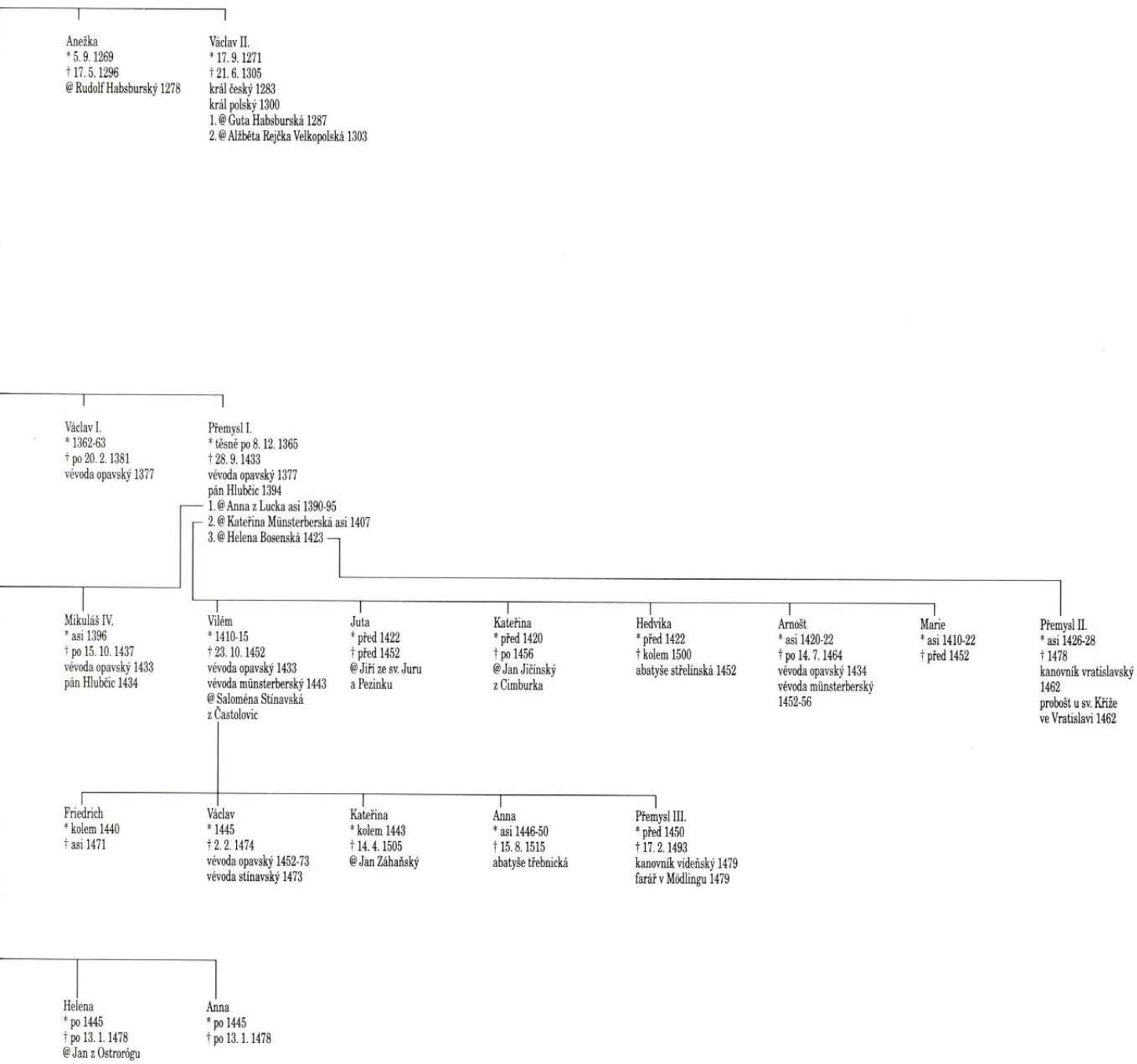
Anežka
* 5. 9. 1269
† 17. 5. 1296
@ Rudolf Habsburský 1278
Václav II.
* 17. 9. 1271
† 21. 6. 1305
král český 1283
král polský 1300
1. @ Guta Habsburská 1287
2. @ Alžběta Rejčka Velkopolská 1303
Václav I.
* 1362-63
† po 20. 2. 1381
vévoda opavský 1377
Přemysl I.
* těsně po 8. 12. 1365
† 28. 9. 1433
vévoda opavský 1377
pán Hlubčic 1394
1. @ Anna z Lucka asi 1390-95
2. @ Kateřina Münsterberská asi 1407
3. @ Helena Bosenská 1423
Mikuláš IV.
* asi 1396
† po 15. 10. 1437
vévoda opavský 1433
pán Hlubčic 1434
Vilém
* 1410-15
† 23. 10. 1452
vévoda opavský 1433
vévoda münsterberský 1443
@ Saloména Stínavská
z Častolovic
Juta
* před 1422
† před 1452
@ Jiří ze sv. Juru
a Pezinku
Kateřina
* před 1420
† po 1456
@ Jan Jičínský
z Cimburka
Hedvika
* před 1422
† kolem 1500
abatyše střelínská 1452
Arnošt
* asi 1420-22
† po 14. 7. 1464
vévoda opavský 1434
vévoda münsterberský
1452-56
Marie
* asi 1410-22
† před 1452
Přemysl II.
* asi 1426-28
† 1478
kanovník vratislavský
1462
probošt u sv. Kříže
ve Vratislavi 1462
Friedrich
* kolem 1440
† asi 1471
Václav
* 1445
† 2. 2. 1474
vévoda opavský 1452-73
vévoda stínavský 1473
Kateřina
* kolem 1443
† 14. 4. 1505
@ Jan Záhaňský
Anna
* asi 1446-50
† 15. 8. 1515
abatyše třebnická
Přemysl III.
* před 1450
† 17. 2. 1493
kanovník vídeňský 1479
farář v Mödlingu 1479
Helena
* po 1445
† po 13. 1. 1478
@ Jan z Ostrorógu
Anna
* po 1445
† po 13. 1. 1478

Seznam zkratek:

ACRB	*Archivum Coronae regni Bohemiae*
AČ	*Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích*
AH	*Archaeologia historica*
AHM	*Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis*
AHP	*Archaeologia Historica Polona*
AII	*Acta imperii inedita saeculi XIII. et XIV.*
AMO	Archiv města Opavy
AÖG	*Archiv für österreichische Geschichte*
AR	*Archeologické rozhledy*
AUP	*Acta Universitatis Purkynianae*
AUPO	*Acta Universitatis Palackianae Olomucensis*
AUW	*Acta Universitatis Wratislaviensis*
AV ČR	Akademie věd České republiky
BL	*Benischer Ländchen*
CB	*Castellologica Bohemica*
CDB	*Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*
CDES	*Codex diplomaticus nec non epistolaris Silesiae*
CDLS	*Codex diplomaticus Lusatiae superioris*
CDM	*Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*
CDS	*Codex diplomaticus Silesiae*
ČČH	*Český časopis historický*
ČMatM	*Časopis Matice moravské*
ČMM	*Časopis Moravského muzea*
ČSAV	Československá akademie věd
ČsČH	*Československý časopis historický*
ČSM-A	*Časopis Slezského muzea, serie A - vědy přírodní*
ČSM-B	*Časopis Slezského muzea, serie B - vědy historické*
ČSM-C	*Časopis Slezského muzea, serie C - vědy dendrologické*
ČSZM-B	*Časopis Slezského zemského muzea, serie B - vědy historické*
DAL	*Altvaterland. Urkundenregesten und zusammenfassende Gedanken über die Dorfverhältnisse im Neisser Fürstentum, österr. Anteil, heute Bezirk Freiwaldau*
DALIMIL	*Staročeská kronika tak řečeného Dalimila*
DaS	*Dějiny a současnost*
DŁUGOSZ	*Joannis Długosii seu Longini canonici Cracoviensis historiae Polonicae Libri XII*
DMSH	*Deutsch-mährisch-schlesische Heimat*
DQSG	*Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte*
FFMU	Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně
FHB	*Folia Historica Bohemica*
FL	*Freudenthaler Ländchen*
FPF SU	Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezské univerzity v Opavě
FRA	*Fontes rerum Autriacarum*
FRB	*Fontes rerum Bohemicarum*
G-M	*Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter*
HT	*Historický Tábor*
CHF	*Chronik Fürstenstein.* Zemský archiv v Opavě, fond: Pozůstalost Josefa Zukala, sign. 208 a II
JL	*Jägerndorfer Ländchen*
JMNK	*Jahrbuch des Museums -Vereines für Neutitschein und das deutsche Kuhländchen*
JSFWUB	*Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau*
KKK	*Kritický komentář k moravskému diplomatáři*
KN	*Knihy nálezů*
KP	*Knihy půhonů*
KPN	*Knihy půhonů a nálezů*
KR	*Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau*
KVM	Krajské vlastivědné museum
LB	*Die älteste Belehnungs- und Lehengerichtsbücher des Bisthums Olmütz*
LC	*Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové*
LT	*Listinář Těšínska. Codex diplomaticus Ducatus Tessinensis*
MA Opava	Archiv města Opavy
MA Ostrava	Městský archiv v Ostravě
MAGW	*Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*
MGH	*Monumenta Germaniae historica*
MHB	*Mediaevalia Historica Bohemica*
MHUC	*Monumenta historica universitatis Carolo-Ferdinandeae Pragensis*
MMH	*Magnae Moraviae fontes historici*

MPH	*Monumenta Poloniae historica*
MSL	*Moravské a slezské listiny liechtenštejnského archívu ve Vaduzu*
MVB	*Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*
MVGDB	*Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen*
NB	*Notizen-Blatt der historischstatistischen Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, Natur- und Landeskunde*
NL	*Numismatické listy Numismatické společnosti československé*
NLB	*Quellen zur Geschichte des Neisser Bistumslandes auf Grund der drei ältesten Neisser Lagerbücher*
NŘ	*Nová řada*
NS	*Nova series*
NSBV	*Nachrichten des Schweizerischen Burgenvereins*
NTM	Národní technické museum
OL	*Opavský listinář*
PA	*Památky archeologické*
PaP	*Památky a příroda*
PH	*Przegląd Historyczny*
PSRL	*Polnoje sobranije Russkich letopisej*
PV	*Přehled výzkumů*
QDSG	*Quellen und Darstellungen zur schlesischen Geschichte*
RBM	*Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*
RBMV	*Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.*
RI	*Regesta imperii*
RS	*Registra soudní*
ŘM	Státní ústřední archiv v Praze, fond: Řád maltézských rytířů
SAP	*Sborník archivních prací*
SlSb	*Slezský sborník*
SM	*Severní Morava*
SPFFBU-C	*Sborník prací filosofické fakulty brněnské university, řada historická*
SPFFBU-F	*Sborník prací filosofické fakulty brněnské university, řada uměnovědná*
ŚPP	*Śląskie Prace Prahistoryczne*
SPPSK	*Sborník památkové péče v Severomoravském kraji*
SRG	*Scriptores rerum Germanicarum*
	Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi
SRH	*Scriptores rerum Hungaricarum*
SRS	*Scriptores rerum Silesiacarum*
SS	*Scriptores*
SSA	*Slezský stavovský archiv v Opavě 1318 - 1850*
SÚA	Státní ústřední archiv v Praze
SUB	*Schlesisches Urkundenbuch*
UDO	*Die Urkunden des Deutsch-Ordens-Centralarchives zu Wien*
UGB	*Urkunden zur Geschichte des Bisthums Breslau im Mittelalter*
UM	*Die Urkunden des Bisthums Minden von Jahre 1201 - 1300*
VKČSN	*Věstník Královské české společnosti nauk*
VL	*Vlastivědné listy*
VMO	*Věstník Matice opavské*
VSONJ	*Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*
VVM	*Vlastivědný věstník moravský*
WUB	*Westfälisches Urkundenbuch*
ZA Opava	Zemský archiv v Opavě
ZAM	*Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters*
ZDB	*Zemské desky moravské. Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren. Brünner Cuda*
ZDK	*Zemské desky knížectví krnovského*
ZDOl	*Zemské desky moravské. Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren. Olmützer Cuda*
ZDOp	*Pozůstatky knih zemského práva knížetství opavského*
ZfO	*Zeitschrift für Ostforschung*
ZGKS	*Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Schlesiens*
ZGKÖS	*Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österr. Schlesiens*
ZGS	*Zeitschrift für Geschichte Schlesiens*
ZPP	*Zprávy památkové péče*
ZRG GA	*Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung*
ZVGMS	*Zeitschrift des deutschen Vereins für Geschichte Mährens und Schlesiens*
ZVGS	*Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens*
ZVÚO	*Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*

Prameny:

Městský archiv v Ostravě:
fond: *Listiny a listy.*
Národní knihovna v Praze:
Odd. rukopisů a starých tisků:
- *Formularium Opp.[aviensis]*, sign. V A6.
Okresní archiv Bruntál:
Archiv města Krnova:
- *Konfirmace práv a privilegií města Krnova císařem Josefem II.*, sign. L-36, inv. č. 506.
Okresní archiv Opava:
Archiv města Opavy, fond: *Listiny.*
Okresní archiv Šumperk, pracoviště Jeseník:
Pozůstalost Bruno Königa.
Státní ústřední archiv Praha:
Řád maltézských rytířů:
- *Listiny.*
Zemský archiv Opava:
Archiv konzistoře olomoucké:
- *Codex investitur farářů I*, inv. č. 129.
Pozůstalost Johanna Spatziera.
Pozůstalost Josefa Zukala:
- *Chronik Fürstenstein*, sign. 208aII.
- *Topografie Opavska*, inv. č. 191.
Pozůstalost Vincence Praska.
Pozůstalost Waltra Latzka:
- *Poznámky k práci Die Besiedlung des Oppalandes 12. - 13. stol.*, sign. 100, fasc. 7.
Slezský stavovský archiv 1318 - 1850:
- *Listiny.*
- *Zemské desky knížectví krnovského (I. 1403/1409 - 1522)*, inv. č. 944, sign. 1.
Velkostatek Krnov, sbírka urbářů.
Velkostatek Zlaté Hory

Edice a regesta pramenů:

Acta imperii inedita saeculi XIII. et XIV. Urkunden und Briefe zur Geschichte des Kaiserreichs und des Königreichs Sicilien in den Jahren 1200 - 1400, 2. Ed. E. Winkelmann, Innsbruck 1885.
Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia 1,2. Ed. J. Eršil, Pragae 1980.
Altvaterland. Urkundenregesten und zusammenfassende Gedanken über die Dorfverhältnisse im Neisser Fürstentum, österr. Anteil, heute Bezirk Freiwaldau, Schlesien I, II. Ed. A. Drechsler, Olmütz 1930.
Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích:
I. A. I. *Psanj česká cjsaře Sigmunda od roku 1414 do 1437.* Ed. F. Palacký, Praha 1840.
I. C. I. *Staré zápisy rodu Šternberského od roku 1386 do 1432.* Ed. F. Palacký, Praha 1840.
I. C. II. *Zápisy knjžat Mínsterberských w Olešnici od r. 1454 do r. 1489.* Ed. F. Palacký, Praha 1840.
IV. B. VII. *Akta mezi králem Jiřím a Jednotau panskau w Čechách od r. 1463 do 1468.* Ed. F. Palacký, Praha 1846.
IV. B. IX. *Akta weřejná i sněmowní w králowství českém od r. 1453 do 1490.* Ed. F. Palacký, Praha 1846.
IV. D. IX. *Nálezy saudu komorního w Králowství českém od r. 1471 do 1479.* Ed. F. Palacký, Praha 1846.
VI. E. VII. *Paběrky písemností wšelikých z let 1421 - 1438.* Ed. F. Palacký, Praha 1872.
VII. E. XI. *Zlomek register zápisů markrabství Moravského z roku 1459.* Ed. J. Emler, Praha 1887.
X. B XII. *Jednání sněmovní a veřejná v markrabství Moravském od počátku 15. století až do přijetí krále Ferdinanda I. za markrabí Moravského roku 1527.* Ed. F. Kameníček, Praha 1890.
XIV. *Listiny archivu někdy Olešnického (1348 - 1414).* Ed. J. Emler, Praha 1895.
XV. C. XX. *Listiny archivu někdy Olešnického 2, č. 73 - 176 (1415 - 1525).* Ed. J. Emler, Praha 1896.
Archivum Coronae regni Bohemiae:
I-1. *Inde ab A. MLXXXVI. usque ad A. MCCCV.* Ed. V. Hrubý, Pragae 1935.
II. *Inde ab A. MCCCXLVI. usque ad A. MCCCLV.* Ed. V. Hrubý, Pragae 1928.
Archivy Slezské. Listiny Opavska se dotýkající. Ed. V. Prasek, VMO 3, 1893, s. 32-36.
Archivy zrušených klášterů moravských a slezských 1. Ed. J. Šebánek, Brno 1932.
Aus der Urkundentruhe. (Anonym) FL 12, 1932, s. 24; FL 14, 1934, s. 28.
Benischer Privilegienerneuerung 1584. Ed. A. Peschke, BL 1, 1935, s. 29-30.
Codex diplomaticus Lusatiae superioris:
I. *(bis Jahre 1346). Sammlung der Urkunden für Geschichte des Markgraftums Ober-Lausitz.* Ed. G. Köhler, Görlitz 1856.
Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Urkunden-Sammlung zur Geschichte Mährens:
II. *(1200 - 1240).* Ed. A. Boczek, Olomucii 1839.
IV. *(1268 - 1293).* Ed. A. Boczek, Olomucii 1845.
V. *(1294 - 1306).* Ed. A. Boczek - J. Chytil, Brunae 1850.

VI. *(1307 - 1333).* Ed. P. Ritter von Chlumecky - J. Chytil, Brünn 1854.
VII. *(1334 - 1349).* Ed. P. Ritter von Chlumecky - J. Chytil - V. Brandl, Brünn 1858.
VIII. *(1350 - 1355).* Ed. V. Brandl, Brünn 1874.
IX. *(1356 - 1366).* Ed. V. Brandl, Brünn 1875.
X. *(1367 - 12. 11. 1375).* Ed. V. Brandl, Brünn 1878.
XI. *(13. 11. 1375 - 1390).* Ed. V. Brandl, Brünn 1885.
XII. *(1391 - 1399).* Ed. V. Brandl, Brünn 1890.
XIII. *(1400 - 1407).* Ed. V. Brandl, Brünn 1897.
XIV. *(1408 - 1411).* Ed. B. Bretholz, Brünn 1903.
XV. *(Nachträge 1207 - 1408).* Ed. B. Bretholz, Brünn 1903.
Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae:
I. *(805 - 1197).* Ed. G. Friedrich, Pragae 1904 - 1907.
II. *(1198 - 1230).* Ed. G. Friedrich, Pragae 1912.
III-1. *(1231 - 1238 Maii).* Ed. G. Friedrich, Pragae 1943.
III-2. *(1238 - 1240).* Ed. G. Friedrich - Z. Kristen, Pragae 1962.
IV-1. *(1241 - 1253).* Ed. J. Šebánek - S. Dušková, Pragae 1962.
V-1. *(1253 - 1266).* Ed. J. Šebánek - S. Dušková, Pragae 1974.
V-2. *(1267 - 1278).* Ed. J. Šebánek - S. Dušková, Pragae 1982.
V-3. *(serie regestas).* Ed. J. Šebánek - S. Dušková, Pragae 1982.
Codex diplomaticus Silesiae:
II. *Urkunden der Klöster Rauden und Himmelwitz, der Dominicaner und der Dominicanerinnen in der Stadt Ratibor.* Ed. W. Wattenbach, Breslau 1859.
III. *Rechnungsbücher der Stadt Breslau.* Ed. C. Grünhagen, Breslau 1860.
V. *Das Formelbuch des Domherrn Arnold von Protzan.* Ed. W. Wattenbach, Breslau 1862.
VI. *Registrum St. Wenceslai. Urkunden vorzüglich zur Geschichte Oberschlesiens nach einem Copialbuch Herzog Johanns von Oppeln und Ratibor in Auszügen mitgetheilt.* Ed. W. Wattenbach - C. Grünhagen, Breslau 1865.
VII-2. *Regesten zur schlesischen Geschichte (bis zum Jahre 1280).* Ed. C. Grünhagen, Breslau 1875.
VII-3. *Regesten zur schlesischen Geschichte (bis zum Jahre 1300).* Ed. C. Grünhagen, Breslau 1886.
X. *Urkunden des Kloster Kamenz.* Ed. P. Pfotenhauer, Breslau 1881.
XIV. *Liber fundationis episcopatus Vratislaviensis.* Ed. H. Markgraf - J. W. Schulte, Breslau 1889.
XV. *Acta Nicolai Gramis.* Ed. W. Altmann, Breslau 1890.
XVI. *Regesten zur schlesischen Geschichte 1301 - 1315.* Ed. C. Grünhagen - K. Wutke, Breslau 1892.
XVIII. *Regesten zur schlesischen Geschichte 1316 - 1326.* Ed. C. Grünhagen - K. Wutke, Breslau 1898.
XX. *Schlesiens Bergbau und Hüttenwesen.* Ed. K. Wutke, Breslau 1900.
XXII. *Regesten zur schlesischen Geschichte 1327 - 1333.* Ed. C. Grünhagen - K. Wutke, Breslau 1903.
XXIII. *Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter.* Ed. F. Friedensburg, Breslau 1904.
XXIX. *Regesten zur schlesischen Geschichte (1334 - 1337).* Ed. K. Wutke, Breslau 1923.
XXX. *Regesten zur schlesischen Geschichte (1338 - 1342).* Ed. K. Wutke - E. Randt, Breslau 1930.
XXXIII. *Die Inventare der Nichtstaatlichen Archive Schlesiens. Kreis Neustadt.* Ed. E. Graber, Breslau 1928.
Codex diplomaticus nec non epistolaris Silesiae. Kodeks dyplomatyczny Śląska:
I. *(971 - 1204).* Ed. K. Maleczyński, Wrocław 1956.
Confirmation des Vogteibriefes vom Jahre 1427. Ed. A. Peschke, BL 1, 1935, s. 31-32
Další pramen ke vzbouření Šumperských proti Tunklům koncem 15. století. Ed. M. Švábenický, SM 44, 1982, s. 19-23.
Das Archiv der Stadt Fulnek. Ed. J. Loserth, MVGDB XVIII, Prag 1880.
Das Registrum Wratislaviense censuum et redituum ad episcopatum spectantium. Ed. J. W. Schulte, DQSG 3, Breslau 1907.
Das St. Pauler Formular. Briefe und Urkunden aus der Zeit König Wenzels II. Ed. J. Loserth, Prag 1896.
Decem registra censuum Bohemica compilata aetate bellum Hussiticum praecedente. Ed. J. Emler, Praha 1881.
Descriptio civitatum ad septentrionalem plagam Danubii (t. zv. Bavorský geograf). Ed. B. Horák - D. Trávníček, Rozpravy Československé akademie věd 66, 1956.
Die ältesten Belehnungs- und Lehengerichtsbücher des Bisthums Olmütz. Ed. K. Lechner, Brünn 1902.
Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren:
Brünner Cuda:
I. *(1348 - 1466).*
Knihy I - XIV. Ed. J. Chytil, Brünn 1856.
I-1. *Liber domini Erhardi de Cunstat primus (1348 - 1350).*
I-2. *Liber domini Johannis de Crawar Camerarii (1351 - 1353).*
I-3. *Liber domini Johannis de Boskowicz (1353 - 1360).*
I-4. *Liber domini Wilhelmi de Cunstat alias de Polehradicz (1361 - 1366).*
I-5. *Liber domini Mathussij de Sternberg alias de Lucow (1368 - 1372).*
Olmützer Cuda:
I. *(1348 - 1480).*
Knihy I - VII. (1348 - 1409). Ed. P. Ritter von Chlumecky - J. Chytil, Brünn 1856.
I-1. *Liber primus (1348 - 1368).*
I-3. *Liber domini Wenceslai de Straznicz (1376 - 1379).*
I-4. *Liber domini Wokonis de Crawar domini in Tyczyn supremi camerarii czude Olomucensis (1381 - 1386).*
I-5. *Liber domini Johannis de Luckow (1386 - 1387).*
I-6. *Liber domini Johannis Pusce de Kunstat (1389 - 1399).*

I-7. *Knyehy prwnyeho pana Petra z Crawarz pana Plumlowskeho naywyssyho komornyka Olomuczskeho (1406 - 1409). Knihy VIII - XI (1412 - 1466).* Ed. P. Ritter von Chlumecky - J. Chytil, Brünn 1860.
I-8. *Liber domini Petri de Crawarn alias de Straznicz supremi Camerarij Olomucensis (1412 - 1416).*
I-9. *Primus liber domini Wilhelmi de Pernstain Camerarij supremi Czude Olomucensis (1417 - 1420).*
I-10. *Czornsstaynskeho knihy (1437 - 1448).*
I-11. *Knyhy pana Proczka z Kunstatu (1464 - 1466).*
Die Urkunden des Deutsch-Ordens-Centralarchives zu Wien I. (1170 - 1809). Ed. G. Graf von Pettenegg, Prag - Leipzig 1887.
Dokumenty z historie města Krnova. Ed. J. Kramplová, Sborník Vlastivědného ústavu v Bruntále 2, 1969.
Drei Urkunden zur südschlesischen Volksgeschichte. Ed. H. Weinelt, ZSG 3, 1939, s. 166-173.
Fontes rerum Austriacarum:
II. *Geschichtsschreiber der Hussitischen Bewegung.* Ed. C. Höfler, Wien 1863.
Fontes rerum Bohemicarum:
II.1. *Canonici Wissegradensis Continuatio Cosmae,* s. 201-237. *Monachi Sazawiensis Continuatio Cosmae,* s. 238-269. *Annales Bohemiae inde ab a. 1196 usque ad a. 1278,* s. 282-303. Ed. J. Emler, Praha 1874.
II.2. *Annales Pragenses,* s. 375-380. *Annales Bohemiae,* s. 380-382. *Annales Gradicenses et Opatovicenses,* s. 381-400. *Vincencii canonici Pragensis Annales,* s. 401-460. *Gerlaci abbatis Milovicensis Annales,* s. 461-516. *Chronica domus Sarensis maior,* s. 519-550. Ed. J. Emler, Praha 1875
III. *Vita Caroli IV imperatoris. Annales Heinrici Heimburgensis,* s. 303-321. *Johannis Neplachonis, abbatis Opatovicensis, Chronicon,* s. 443-484. Ed. J. Jireček - J. Emler - F. Tadra, Praha 1882.
IV. *Chronicon Aulae regiae,* s. 1-346. *Chronicon Francisci Pragensis,* s. 347-456. *Chronicon Benessii de Weitmil,* s. 459-548. Ed. J. Emler, Praha 1884.
V. *Przibiconis de Radenin dicti Pulkavae Chronicon Bohemiae,* s. 1-207; s. 209-326. Ed. J. Emler - J. Gebauer, Praha 1893.
Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně (1279 - 1296). Ed. J. B. Novák, Praha 1903.
Fragmenty kroniki Jana Impekhovena dotyczące prowincji czesko-polskiej dła lat 1225-1515. Ed. J. Kłoczowski, Zakony franciszkańskie w Polsce I. Franciszkanie w Polsce średniowiecznej 2-3. Franciszkanie w ziemiach polskich, Kraków 1989, s. 435-448.
Geschichte der Stadt Leobschütz. Beitrag zur Kunde oberschlesischer Städte. Ed. F. Minsberg, Neisse 1828.
Joannis Długosii Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis 2. Ed. A. Przezdziecki, Cracoviae 1863.
Joannis Długoszi Senioris Canonici Cracoviensis Opera omnia. Ed. A. Przezdziecki, Cracoviae 1864.
Joannis Długosii seu Longini canonici Cracoviensis historiae Polonicae Libri XII. Ed. A. Przezdziecki, Cracoviae 1873 - 1878.
Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften I/1-5. Ed. G. Wolny, Brünn 1855 - 1863.
Kritický komentář k moravskému diplomatáři. Zpracování látky k III. svazku Bočkova moravského kodexu. Ed. J. Šebánek - S. Dušková, Praha 1952.
Legendy a kroniky Koruny uherské. Ed. R. Pražák, Praha 1988.
Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter:
I. Publicationen aus den k. Preußischen Staatsarchiven 7. Ed. C. Grünhagen - H. Markgraf, Leipzig 1881.
II. Publicationen aus den k. Preußischen Staatsarchiven 16. Ed. C. Grünhagen - H. Markgraf, Leipzig 1883.
Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové:
I. Ed. V. Brandl, Brunae 1872:
I-I. *Vetustissimae, quae extant, citationes cudae Olomucensis (1374 - 1398),* s. 1-102.
I-II. *První kniha půhonů Olomúckých (1405 - 1411),* s. 105-404.
II. Ed. V. Brandl, Brunae 1873:
II-I. *Půhony Brněnské (1406 - 1415),* s. 1-363.
II-II. *Půhony Olomúcké (1412 - 1420),* s. 367-630.
III/1 - I, II. Ed. V. Brandl, Brunae 1878:
III/1-I. *Půhony Brněnské (1417 - 1447),* s. 1-276.
III/1-II. *Půhony Brněnské (1447 - 1448),* s. 279-424.
III/2. Ed. V. Brandl, Brunae 1880:
III/2. *Půhony Olomucké (1437 - 1448),* s. 425-712.
IV-I. Ed. V. Brandl, Brunae 1881:
IV-I. *Brněnské půhony od roku 1459 - 1466,* s. 1-261.
IV-II. Ed. V. Brandl, Brunae 1882:
IV-II. *Olomúcké půhony od roku 1463 - 1466,* s. 265-547.
V-I. Ed. V. Brandl, Brunae 1888:
V-I. *Půhony Olomúcké 1475 - 1494,* s. 1-262.
V-II. Ed. V. Brandl, Brunae 1892:
V-II. *Půhony a nálezy Brněnské 1480 - 1494,* s. 267-506.
VI. Ed. V. Brandl, Brunae 1895:
VI. *Půhony Olomúcké od r. 1483 - 1493,* s. 1-342.
VII. Ed. B. Bretholz, Brunae 1911:
VII. *1490 - 1503,* s. 1-281.
Listinář Těšínska. Codex diplomaticus Ducatus Tessinensis:
I-1. *(1155 - 1399).* Ed. E. Němec, Český Těšín 1955.
I-2. *(1400 - 1459).* Ed. E. Němec, Český Těšín 1958.
I-3. *(1460 - 1495).* Ed. E. Němec, Český Těšín 1960.
Magnae Moraviae fontes historici:
II. *Textus biographici, hagiographici, liturgici.* Ed. L. E. Havlík - R. Večerka a kol., Brno 1967.
Monumenta Germaniae historica:
Constitutiones et acta publica imperatorum et regum:

VIII. *Constitutiones et acta publica imperatorum et regum inde ab a. MCCCXLV usque ad a. MCCCXLVIII (1345 - 1348).* Ed. K. Zeumer - R. Salomon, Hannoverae 1910 - 1926.
Deutsche Chroniken:
IV-2. *Die Kreuzfahrt des Landgrafen Ludwigs des Frommen von Thüringen.* Ed. H. Naumann, Berlin 1923.
V-1, 2. *Ottokars Österreichische Reimchronik.* Ed. J. Seemüller - F. Lichtenstein, Hannoverae 1890 - 1893.
Scriptores:
IX. *Continuatio Admuntensis a. 1140 - 1250. 1425,* s. 579-593. *Continuatio Vindobonensis a. 1267 - 1327,* s. 698-722. *Continuatio Claustroneoburgensis VI. a. 1267 - 1288,* s. 742-746. *Annales S. Rudberti Salisburgenses a. 1 - 1286,* s. 758-810. Ed. W. Wattenbach, Hannoverae 1851.
XVI. *Annales Pegavienses et Bosovienses,* s. 232-270. Ed. G. H. Pertz, Hannoverae 1859.
XVII. *Chronicon Colmariense a. 1218 - 1304,* s. 240-270. *Hermanni abbatis Altahensis Annales a. 1137 - 1273,* s. 381-407. Ed. P. Jaffé, Hannoverae 1861.
XIX. *Chronicon Polono-Silesiacum,* s. 553-570. Ed. W. Arndt, Hannoverae 1866.
Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi:
4. *Annales Altahenses maiores.* Ed. E. von Oefele, Hannoverae 1891.
36. *Iohannis abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum.* Ed. F. Schneider, Hannoverae 1909.
38. *Lamperti monachi Hersfeldensis Opera. Annales Weissenburgenses.* Ed. O. Holder-Egger, Hannoverae 1894.
45. *Ottonis episcopi Frisingensis Chronica sive Historia de duabus civitatibus.* Ed. A. Hofmeister, Hannoverae 1912.
46. *Ottonis et Rahewini Gesta Friderici I. imperatoris.* Ed. G. Waitz - B. von Simson, Hannoverae 1912.
Scriptores rerum Germanicarum. Nova series:
2. *Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag (Cosmae Pragensis Chronica Boemorum).* Ed. B. Bretholz - W. Weinberger, Berolini 1923.
Monumenta historica universitatis Carolo-Ferdinandeae Pragensis:
I. *Album seu Matricula facultatis filosophiae universitatis Pragensis.* Ed. J. N. Gerzabek, Pragae 1830.
II. *Album seu Matricula facultatis juridicae universitatis Pragensis ab anno Christi 1372 usque ad annum 1418.* Ed. J. Spurny, Pragae 1834.
Monumenta Poloniae historica. Pomniki dziejów Polskich:
Nova series:
II. *Galli Anonymi Cronicae et gesta ducum sive principum Polonorum.* Ed. K. Maleczyński, Kraków 1952.
Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia:
I. *Acta Clementis VI. pontificis Romani 1342 - 1352.* Ed. L. Klicman, Pragae 1903.
II. *Acta Innocentii VI. pontificis Romani 1352 - 1362.* Ed. J. B. Novák, Pragae 1907.
III. *Acta Urbani V (1362 - 1370).* Ed. J. Prochno, Pragae 1944.
V-1. *Acta Urbani VI. et Bonifatii IX. (1378 - 1396).* Ed. C. Krofta, Pragae 1903.
V-2. *Acta Urbani VI. et Bonifatii IX. (1397 - 1404).* Ed. C. Krofta, Pragae 1905.
VII-1. *Acta Martini V 1417 - 1422.* Ed. J. Eršil, Pragae 1996.
VII-2. *Acta Martini V. 1423 - 1431.* Ed. J. Eršil, Pragae 1998.
Moravské a slezské listiny liechtenštejnského archivu ve Vaduzu. Die mährischen und schlesischen Urkunden des Familienarchivs der regierenden Fürsten von und zu Liechtenstein in Vaduz I. 1173 - 1380. Ed. J. Bistřický - F. Spurný - L. Václavek - M. Zemek, Brno 1991.
Opavský listinář. Litterae fundationum, dotationum, erectionum, confirmationum, praesentationum, collationum, resignationum altarium Oppaviae:
I. *(1361 - 1397).* Ed. F. Šigut, Opava 1961.
II. *(1402 - 1417).* Ed. F. Šigut, Opava 1962.
III. *(1422 - 1440).* Ed. F. Šigut, Opava 1967.
IV. *(1439 - 1464).* Ed. F. Šigut, Opava 1969.
V. *(1466 - 1622).* Op. F. Šigut. Ed. I. Korbelářová - R. Žáček, Opava 1996.
Pozůstatky knih zemského práva knížetství opavského:
I. Knihy přední. Historický archiv 28, Ed. J. Kapras, Praha 1906.
II. Desky zemské. Historický archiv 31, Ed. J. Kapras, Praha 1908.
Prameny k poznání vývoje sociálních poměrů na panství hradeckém do 16. století. Ed. A. Turek, SlSb 50, 1952, s. 252-260.
Překlad s výkladem na dílčí listy země Opavské z r. 1377. Ed. V. Prasek, 7. program českého vyššího gymnasia v Opavě za rok 1889/1890, Opava 1890, s. 3-24.
Polnoje sobranije Russkich letopisej:
II-3. *Ipatievskaja letopis.* Ed. A. Patera, Sankt Peterburg 1843.
Quellen zur Geschichte des Neisser Bistumslandes auf Grund der drei ältesten Neisser Lagerbücher. Ed. K. Engelbert, QDSG X, Würzburg 1964.
Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec. - 1419 aug. 16):
IV. *Fontes Archivi publici Olomucensis et Opaviensis.* Ed. B. Kopičková, Pragae 1989.
Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae:
II. *(1253 - 1310).* Ed. J. Emler, Pragae 1882.
V-2. *(1348 - 1350).* Ed. J. Spěváček, Pragae 1960.
VI-1. *(1355 - 1356).* Ed. B. Mendl, Pragae 1928.
VI-3. *(1357 - 1358).* Ed. B. Mendl - M. Linhartová, Pragae 1954.
VII-2. *(1359-1360).* Ed. B. Mendl - M. Linhartová, Pragae 1955.
VII-3. *(1360 - 1361).* Ed. B. Mendl - M. Linhartová, Pragae 1958.
VII-4. *(1361 - 1362).* Ed. M. Linhartová - B. Mendl, Pragae 1961.
VII-5. *(1362 - 1363).* Ed. M. Linhartová - B. Mendl, Pragae 1963.
Regesta imperii:
VI-1. *Die Regesten des Kaiserreichs unter Rudolf, Adolf, Albrecht, Heinrich VII. 1273 - 1313.* Ed. J. F. Böhmer - O. Redlich, Innsbruck 1898.
VIII. *Die Regesten des Kaiserreichs unter Kaiser Karl IV. 1346 - 1378.* Ed. J. F. Böhmer - A. Huber, Innsbruck 1877.

Regesta listin z lichtenštejnského archivu ve Vaduzu z let 1173 až 1526. Ed. A. Turek - M. Zemek, SAP XXXIII, 1983, s. 149-296 a 485-527.
Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau (1061 - 1464). Ed. F. Kopetzky Archiv für österreichische Geschichte XLV (zvláštní otisk), Wien 1871.
Registrum Wratislaviense censuum. Ed. G. Kopp, Breslau 1907.
Scriptores rerum Hungaricarum:
I. *Simonis de Kéza Gesta Hungarorum*, s. 141-194. Ed. S. Domanovszky, Budapest 1937.
Scriptores rerum Silesiacarum:
VI. *Geschichtsquellen der Hussitenkriege.* Ed. C. Grünhagen, Breslau 1871.
VII. *Historia Wratislaviensis et que post mortem regis Ladislai sub electo Georgio de Podiebrat Bohemorum rege ILLI Acciderant prospera et adversa. Von Mag. Peter Eschenloer.* Ed. H. Markgraf, Breslau 1872.
XII. *Geschichtschreiber Schlesiens des XV. Jahrhunderts.* Ed. F. Wachter, Breslau 1883.
XIII-1. *Politische Correspondenz Breslaus im Zeitalter des Königs Matthias Corvinus (1469 - 1479).* Ed. B. Kronthal - H. Wendt, Breslau 1893.
XIII-2. *Politische Correspondenz Breslaus im Zeitalter des Königs Matthias Corvinus (1479 - 1490).* Ed. B. Kronthal - H. Wendt, Breslau 1894.
XVII. *Descripcio tocius Silesie et civitatis regie Wratislaviensis per M. Bartholomeum Stenum.* Ed. H. Markgraf, Breslau 1902.
Schlesisches Urkundenbuch:
I. *Band 971 - 1230.* Ed. H. Appelt, Wien 1963 - 1971.
II. *Zweiter Band 1231 - 1250.* Ed. W. Irgang, Wien 1977.
III. *Driter Band 1251 - 1266.* Ed. W. Irgang, Köln - Wien 1984.
IV. *Vierter Band 1267 - 1281.* Ed. W. Irgang, Köln - Wien 1988.
V. *Fünfter Band 1282 - 1290.* Ed. W. Irgang, Köln 1993.
VI. *Sechster Band 1291 - 1300.* Ed. W. Irgang, Köln 1998.
Skryté edice a regesty listin a listů k dějinám husitské revoluce (1419 - 1437) II. Ed. I. Hlaváček - R. Tecl - M. Vondráček, Táborský archiv 4, 1992, s. 3-48.
Stadt-Archiv Mährisch Ostrau. Ed. J. Klitzner, Mährisch Ostrau 1942.
Staročeská kronika tak řečeného Dalimila (1-3). Ed. J. Daňhelka - K. Hádek - B. Havránek - N. Kvítková, Texty a studie k dějinám českého jazyka a literatury 4-6, Praha 1988.
Über schlesische Formelbücher des Mittelalters. Ed. K. Wutke, DQSG 26, Breslau 1919.
Urkunden- und Kanzleiwesen des böhmischen und römischen Königs Wenzel (IV.) 1376 - 1419. Ein Beitrag zur spätmittelalterlichen Diplomatik. Ed. I. Hlaváček, MGH Schriften 23, Stuttgart 1970.
Urkunden zur Geschichte des Bisthums Breslau im Mittelalter. Ed. G. A. Stenzel, Breslau 1845.
Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges vom Jahre 1419 an I, II. Ed. F. Palacký, Prag 1873.
Westfälisches Urkundenbuch:
VI. B. *Die Urkunden des Bisthums Minden von Jahre 1201 - 1300.* Ed. H. Hoogeweg, Münster 1898.
Základy starého místopisu Pražského II. Nowé město Pražské. Ed. W. W. Tomek, Praha 1870.
Zápisky v breviáři kněze Antocha z Přelouče z let 1422 - 1423. Ed. F. M. Bartoš, Časopis archivní školy XII/1934, Praha 1936.
Závěť olomouckého biskupa Bruna z roku 1267. Ed. K. Jiřík, Ostrava 1967.
Zbytky register králův římských a českých z let 1361 - 1480. Ed. A. Sedláček, Archiv historický 39, Praha 1914.
Ze zpráv a kronik doby husitské. Ed. I. Hlaváček, Praha 1981.
Zrdcadlo Slawného Margkrabstwij Morawského: w kteremž geden každý Staw dawnost wzáctnost y powinnost swau vhléda. B. Paprocký z Glogol a Paprocké Woly, Olomvtii 1593. Ed. K. Müller, Ostrava 1993 (faksimile).

Literatura:

ADAMUS, A., 1925: *Z dějin Slezské Ostravy.* Moravská Ostrava.
ADAMUS, A., 1927: *Dějiny města Ostravy.* Moravská Ostrava.
ANDRAE-RAU, M., 1993: *Bibliographie zu den Burgen im deutschen Sprachraum (Teil I),* ZAM 21, s. 185-234.
ANONYM, 1885: *Die Ruinen der Weißenburg (das Wüste Schloß) in Weißenseifen bei Würbenthal,* Altvater I/9, s. 5.
ANONYM, 1889: *Burgruine Mödlitz,* Altvater VII, s. 25-26.
ANONYM, 1898: *Burg Wigstein,* Altvater XVI/2, s. 15-16.
ANONYM, 1898: *Die Schlösser Teschen und Friedek.* Teschen.
ANONYM, 1924: *Friedeberg,* DMSH 10, s. 5-10.
ANONYM, 1933: *Die Schellenburg,* JL 7, s. 65-66.
ANONYM, 1934: *Schellenburg,* JL 8, s. 33.
ANONYM, 1934a: *Die Freilegungsarbeiten in der Schellenburg,* JL 8, s. 71.
ANONYM, 1934b: *Schellenburg,* JL 8, s. 88.
ANONYM, 1935: *Freilegung der Schellenburg,* JL 9, s. 20.
ANONYM, 1935a: *Schellenburg,* JL 9, s. 68.
ANONYM, 1936: *Fundgegenstände von der Schellenburg,* JL 10, s. 12.
ANONYM, 1936a: *Die Schellenburg,* JL 10, s. 29-30.
ANONYM, 1936b: *Die Schellenburg,* JL 10, s. 106.
ARTNER, G. - KREITNER, T. - KRENN, M., 1994: *Zum Forschungstand der Burgenarchäologie in Österreich mit besonderer Berück-sichtigung Niederösterreichs,* in: Die Burgenforschung und ihre Probleme, Fundberichte aus Österreich, Materialheft A2, Wien, s. 9-21.
BAKALA, J., 1964: *Holasické pomezí v 11. a 12. století,* ČSM-B 13, s. 105-117.
BAKALA, J., 1965: *Počátky česko-polských styků a nejstarší dějiny Hradce u Opavy,* ČSM-B 14, s. 97-106.
BAKALA, J., 1969: *Holasická provincie a formování opavského vévodství,* ČSM-B 18, s. 9-22.
BAKALA, J., 1971: *Komentář k bádání o počátcích města Frýdku,* ČSM-B 20, s. 111-130.
BAKALA, J., 1972: *Počátky těžby kovů v Nízkém Jeseníku a vznik Horního Benešova,* ČSM-B 21, s. 161-179.
BAKALA, J., 1973: *K otázce kontinuity osídlení v lokovaných městech opavské provincie,* ČSM-B 22, s. 50-65.
BAKALA, J., 1973: *Monopolizace tržních vztahů a mílové právo ve městech severní Moravy a Opavska do počátku 15. století,* ČSM-B 22, s. 114-133.
BAKALA, J., 1974: *Počátky města Opavy,* ČSM-B 23, Zvláštní číslo k 750. výročí města Opavy, s. 3-24.
BAKALA, J., 1974a: *Příspěvek o vývoji měšťanského patriciátu v Opavě (Opavské domy s právem k výčepu vína),* ČSM-B 23, s. 20-37.
BAKALA, J., 1975: *Venkovské statky měst a měšťanů na severní Moravě v předhusitské době,* ČSM-B 24, s. 106-118.
BAKALA, J., 1977: *Středověké osídlení pravobřežního Ostravska,* in: Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 9, s. 150-180.
BAKALA, J., 1977a: *Zrod městského zřízení na středověkém Opavsku,* ČSM-B 26, s. 97-121.
BAKALA, J., 1979: *K úloze fojta a lokačních listin,* FHB 1, s. 231-237.
BAKALA, J., 1982: *Osídlení Frýdecka a Jablunkovska v období vrcholného feudalismu,* in: Kulturně historický místopis 3, Frýdek-Místek.
BAKALA, J., 1982a: *Text nejstaršího dochovaného privilegia pro město Opavu,* Ročenka Okresního archivu v Opavě, s. 44-47.
BAKALA, J., 1984: *Nástup emfyteutické kolonizace a její úloha při stabilizaci feudální společnosti v českých zemích,* ČSM-B 33, s. 97-104.
BAKALA, J., 1988: *K datu nejstarší dochované listiny pro město Opavu,* Ročenka Okresního archivu v Opavě, s. 19-24.
BAKALA, J., 1992: *Středověké Těšínsko do roku 1450,* in: Nástin dějin Těšínska, Ostrava-Praha , s. 17-30.
BAKALA, J., 1993: *K počátkům Frýdlantu n. O.* , Těšínsko 4, s. 1-4.
BAKALA, J., 1995: *K otázkám geneze městského zřízení ve Vidnavě,* SlSb 93, s. 192-208.
BAKALA, J., 1996: *Středověké a raně novověké osídlení,* in: Landek. Svědek dávné minulosti, Ostrava, s. 56-60.
BARCIAK, A., 1992: *Czechy i ziemie południowej Polski w XIII oraz w początkach XIV wieku. Polityczno-ideologiczne problemy ekspansji czeskiej na ziemie południowej Polski.* Katowice.
BARTSCH, A., 1885: *Die Burgruine Lobenstein, Jädorf. Ausflug in die Umgebung Jägerndorfs. Eine Reiseskizze in 5 Bildern,* Altvater I, s. 5-8.
BAŤKOVÁ, R. a kol., 1998: *Umělecké památky Prahy. Nové Město. Vyšehrad.* Praha.
BAUM, W., 1996: *Císař Zikmund, Kostnice, Hus a války proti Turkům.* Praha.
BELCREDI, L., 1988: *Užití kovu ve středověké osadě. Výsledky dosavadního archeologického výzkumu zaniklé středověké osady Bystřec,* AH 13, s. 459-485.
BELCREDI, L., 1989: *Terminologie, třídění a kód středověkých kovových předmětů,* AH 14, s. 437-472.
BENEŠ, C., 1990 - 1991: *Vývoj ochranné zbroje I – V,* Muzejní a vlastivědná práce 28/98, s. 207-226; 29/99, s. 13-24, 74-93, 139-150 a 196-217.
BERGER, K., 1933: *Die Besiedlung des deutschen Nordmährens im 13. und 14. Jahrhunderte.* Brünn.
BIERMANN, G., 1863: *Geschichte des Herzogthums Teschen.* Teschen.
BIERMANN, G., 1874: *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf.* Teschen.
BILLER, T., 1986: *Rechteckburgen im nordöstlichen Harzvorland. Zur Entwicklung der Norddeutschen Burgen im 14. Jahrhundert,* Burgen und Schlösser 86/1, s. 21-28.
BILLER, T., 1993: *Die Adelsburg in Deutschland.* München.
BINDING, G., 1997: *Baubetrieb im Mittelalter.* Darmstadt.
BISTŘICKÝ, J., 1986: *Na okraji glos k olomouckým otázkám,* AH 11, s. 111-116.
BISTŘICKÝ, J., 1991: *Nápis v ambitu velehradského kláštera,* VVM 43, s. 211-213.
BITTERLI, T., 1991: *Zur Mörtelherstellung beim Burgenbau,* NSBV 64/17, s. 10-15.
BITTERLI-WALDVOGEL, T., 1995: *Schweizer Burgenführer mit Einschluss des Fürstenthums Liechtensteins.* Basel - Berlin.
BLÁHA, J., 1998: *Komunikace, topografie a importy ve středověku a raném novověku (7. - 17. století) na území města Olomouce,* AH 23, s. 133-159.
BLEKTA, J., 1934: *Smilovo hradisko a Starý Plumlov,* Ročenka Národopisného a průmyslového musea města Prostějova a Hané XI, s. 9-31.
BLEKTA, J., 1936: *Ježův hrad,* Ročenka Národopisného a průmyslového musea města Prostějova a Hané XIII, s. 61-71.
BLUCHA, V., 1969: *Historie města Krnova.* Krnov.
BLUCHA, V., 1992: *Proměny Krnovska,* Krnovsko II/2, s. 12-18.

BLUCHA, V., 1992a: *Největší požár Krnova,* Krnovsko II/3, s. 1-2.
BLUCHA, V. - WEISER, V., 1969: *Město Krnov (1269 - 1969).* Krnov.
BOBKOVÁ, L., 1993: *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně.* AUP, Studia historica, Monographiae I, Ústí nad Labem.
BOCŽEK, A., 1835: *Mähren unter König Rudolph dem Ersten. Ein Beitrag zur Geschichte des fünfjährigen Zwischenreiches in den böhmischen Kronländern nach Otakars Tode 1278 - 1283, aus bisher unbenützten Quellen.* Prag.
BOGAR, K. - URBANEC, J. - VESELSKÁ, J. - ŽÁČEK, R., 1983: *Frýdek-Místek.* Frýdek-Místek.
BOGUSZEWICZ, A., 1998: *Przemiany w XIII-wiecznym śląskim budownictwie obronnym,* in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech - „Rewolucja" XIII wieku, Wrocław, s. 97-111.
BÖHME, H. W. a kol., 1999: *Burgen in Mitteleuropa I-II. Ein Handbuch.* Stuttgart.
BOLINA, P., 1986: *Ke vlivu biskupa Bruna ze Schaumburka na vývoj moravské hradní architektury,* AH 11, s. 175-187.
BOLINA, P., 1998: *Zamyšlení nad některými aspekty publikace M. Plačka Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku,* CB 6, s. 475-484.
BRACHTL, Z., 1985: *Katalog archeologické sbírky zámeckého muzea v Javorníku,* in: Informační zpravodaj členů Sm. pobočky čs. spol. archeologické při ČSAV, duben, s. 29-38.
BRACHTL, Z., 1992: *Archeologické nálezy z areálu zámku v Javorníku,* in: Informační zpravodaj, Česká archeologická společnost - pobočka pro severní Moravu a Slezsko, květen, s. 42-46.
BRACHTL, Z., 1992a: *Ausgrabungen hinter der Jauerniger Friedhof - Kirche. Neue Erkenntnisse über die mittelalterliche Besiedlung Jauernigs,* Jauerniger Heimatbrief 43, s. 12.
BRACHTL, Z., 1995: *Kovové a kostěné předměty z hradu Kaltenštejna.* Šumperk.
BRACHTL, Z., 1995a: *Záchranný výzkum na Pustém zámku v Račím údolí u Javorníku (okr. Šumperk),* in: Informační zpravodaj členů České archeologické společnosti pro severní Moravu a Slezsko, prosinec, s. 60-61.
BRACHTL, Z., 1996: *Záchranný výzkum na hradě Kaltenštejn (o. Černá Voda, okr. Šumperk),* PV 1992, s. 80-81.
BRACHTL, Z., 1997: *Javorník (okr. Šumperk), Pustý zámek, Račínské údolí u Javorníku,* PV 1993 - 1994, s. 201-202.
BRACHTL, Z., 1998: *Zjišťovací výzkum na zámku Jánský Vrch u Javorníku, okres Jeseník,* in: Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1995 roku, Katowice, s. 134-136.
BRACHTL, Z. - DOHNAL, J., 1986: *Středověké tvrziště v Heřmanovicích, okres Bruntál,* ČSM-B 35, s. 30-39.
BRACHTL, Z. - DOHNAL, J., 1992: *Středověké objekty na Masarykově náměstí v Jeseníku,* ČSM-B 41, s. 119-124.
BRACHTL, Z. - DOHNAL, J., 1992a: *Středověké tvrziště v Javorníku - Vsi (okr. Šumperk),* VVM XLIV, s. 487-498.
BRACHTL, Z. - GOŠ, V., 1989: *Unikátní palná zbraň z Rychleb,* SM 57, s. 47-48.
BRAUN, E. W., 1918: *Drei Grabsteine von Mitgliedern des troppauer Fürstenhauses der Przemisliden,* ZGKS 13, s. 73-84.
BRYCH, V., 1994: *Středověký tesák z tvrze Martinic a problémy studia krátkých jednobřitých zbraní,* CB 4, s. 257-267.
BRYCH, V., 1998: *Hmotná kultura středověké tvrze v Čechách,* in: Encyklopedie českých tvrzí I., A-J, Praha.
BRZOSTOWICZ, M., 1997: *Elementy kultury wielkomorawskiej na wczesnośredniowiecznym grodzisku w Bruszczewie, woj. Leszczyńskie,* in: Śląsk i Czechy a kultura wielkomorawska, Wrocław, s. 135-140.
BŘÍZA, S., 1978: *Záchranný výzkum Bruntál - zámek 1976 (okr. Bruntál),* PV 1976, s. 111.
BUCHNER, G. - BILLIG, G., 1997: *Zum Burgenbau im Vogtland,* Burgenforschung aus Sachsen 10, s. 4-22.
BÜCHSER, A., 1996: *Die mittelalterliche Keramik der Altstadt von Hannover.* Oldenburg.
BUKOVANSKÝ, K. J., 1878: *Polská Ostrava a okolí.* Olomouc.
BUKOVANSKÝ, K. J., 1901: *Dějiny Polské Ostravy.* Polská Ostrava.
BURIAN, V., 1982: *Jezdecké ostruhy posádek na Tepenci a Kartouze (1310 - 1425),* Zprávy KVM v Olomouci 218, s. 23-29.
CEJNKOVÁ, D. - LOSKOTOVÁ, I. - PLAČEK, M., 1995: *Předběžné výsledky archeologického výzkumu Špilberku,* in: Brno v minulosti a dnes. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna XIII, s. 150-163.
CETWIŃSKI, M., 1996: *„Synowie Beliala". Z dziejów rycerstwa śląskiego w 1. połowie XIV wieku na przykładzie dziejów zamku Friedeberg i jego właścicieli,* in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech - zamek, Wrocław, s. 21-25.
CZUDEK, T., 1972: *Geomorfologické členění ČSR.* Brno.
ČABART, J., 1958: *Vývoj české myslivosti.* Praha.
ČERNÝ, F., 1939: *O Landeku - hradu na Hlučínsku,* Těšínský kalendář 18, s. 109-110.
ČERVINKA, I. L., 1896: *Pravěká hradiska na Moravě.* Kroměříž.
ČERVINKA, I. L., 1942: *Zapomenuté hrady, hrádky a tvrze moravské.* Brno (rukopis).
DANNHEIMER, H., 1973: *Keramik des Mittelalters aus Bayern. Ein Katalog.* Kallmünz Opf.
DĚDKOVÁ, L., 1997: *Obraz Madony ze Slezské Ostravy,* ZPP LVII/1, s. 9-14.
DEJMEK, J., 1991: *Děpoltici. K mocenskému postavení a osudům jedné vedlejší větve Přemyslovců,* MHB 1, s. 89-144.
DEMEK, J. a kol., 1965: *Geomorfologie českých zemí.* Praha.
DEMEK, J. a kol., 1987: *Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny.* Praha.
DENKSTEIN, V., 1969: *Böhmische Prunksporen aus dem 15. Jahrhundert,* Sborník Národního muzea v Praze XXIII, řada A - Historie, s. 165-195.
DITTRICH, H., 1912: *Funde aus der Ruine Reichenstein bei Jauernig und Nachrichten über diese Burg,* Jahres-Bericht des Neisser Kunst- und Altertumsvereins XV/1911, s. 60-64.
DOBESZ, J., 1981: *Browar w Branicach - Przyklad historyzującej architektury przemysłowej w XIX wieku,* Opolski informator konserwatorski, Opole, s. 221-238.
DOLEŽEL, J., 1994: *Dvě málo známé středověké fortifikace Moravského krasu,* AH 19, s. 177-190.
DRKAL, S., 1956: *Historie opavského zámku,* in: Opava - sborník k 10. výročí osvobození města, Ostrava, s. 134-164.
DRKAL, S. - DONÁT, J., 1972: *Slezský stavovský archiv v Opavě 1318 - 1850. Inventář.* Opava (nepublikovaná práce).
DROBNÝ, T., 1995: *Vývoj středověkých ostruh od 11. do počátku 16. století.* Brno (nepublikovaná diplomová práce na FFMU).
DUDÍK, B., 1876: *Mährens allgemeine Geschichte VII. Vom Jahre 1278 bis in den August 1306.* Brünn.
DURDÍK, T., 1972: *K problematice středověkých šipek v Československu,* Zpravodaj Klubu vojenské historie č. 2-3.
DURDÍK, T., 1982: *Vypovídací hodnota českých hradů jako historického pramene a její současný stav,* in: Metodologické problémy československé archeologie, Praha, s. 142-151.

DURDÍK, T., 1983: *Hospodářské objekty a doklady výroby na hradech v povodí Berounky a severním Podbrdsku,* AH 8, s. 471-478.
DURDÍK, T., 1983a: *Podíl hradištní tradice na vzniku a podobě nejstarších českých hradů,* in: Umění 13. století v českých zemích, Praha, s. 55-64, 629-634.
DURDÍK, T., 1984: *České hrady.* Praha.
DURDÍK, T., 1987: *Zemnice na českých královských hradech 13. století,* AH 12, s. 355-365.
DURDÍK, T., 1989: *Železné předměty z hradu Rábí,* CB 1, s. 279-294.
DURDÍK, T., 1990: *Bronzová hlavice palcátu z Plzně,* AH 15, s. 419-424.
DURDÍK, T., 1992: *Zum gegenwärtigen Stand der Burgenforschung in Böhmen,* Château Gaillard XV, s. 127-141.
DURDÍK, T., 1994: *Anfänge der hochmittelalterlichen Burgen in Böhmen,* Château Gaillard XVI, s. 143-153.
DURDÍK, T., 1994a: *Kastellburgen des 13. Jahrhunderts in Mitteleuropa.* Praha.
DURDÍK, T., 1995: *Encyklopedie českých hradů.* Praha.
DURDÍK, T., 1995a: *Současný stav výzkumu hradů v Čechách,* AHP 1, s. 45-68.
DURDÍK, T., 1995b: *Wohntürme böhmischen Burgen,* Burgenforschung aus Sachsen 7, s. 135-154.
DURDÍK, T., 1996: *Abriss der Entwicklung der böhmischen Artillerieburgfortifikationen des 15. und Anfangs des 16. Jahrhunderts,* Castella Maris Baltici II, s. 35-46.
DURDÍK, T., 1996a: *System der königlichen Burgen in Böhmen,* Château Gaillard XVII, s. 69-78.
DURDÍK, T., 1997: *Lucemburský Křivoklát ve světle archeologického výzkumu,* AH 22, s. 217-228.
DURDÍK, T., 1997a: *Die Nutzung und Entwicklung des Zwingers in der böhmischen Burgenarchitektur,* Burgenforschung aus Sachsen 10, s. 110-129.
DURDÍK, T., 1997b: *Úpravy přirozeného terénního reliéfu na českých hradech,* AR XLIX, 1979, s. 504-507.
DURDÍK, T., 1997c: *Von der Burg zum Schloß. Die Hauptentwicklungslinien der böhmischen Burgenarchitektur des 14. Jahrhunderts,* Forschungen zu Burgen und Schlössern 3, s. 153-170.
DURDÍK, T., 1998: *Česká hradní architektura doby Jana Lucemburského,* CB 6, s. 7-68.
DURDÍK, T., 1998a: *Česká kastellologie v evropských souvislostech,* AR L, s. 784-789.
DURDÍK, T., 1998b: *Hrady kastelového typu 13. století ve střední Evropě.* Praha.
DURDÍK, T., 1998c: *Několik poznámek ke vztahu českých hradů ke komunikacím a k jejich komunikačnímu schématu,* AH 23, s. 203-213.
DURDÍK, T., 1999: *Böhmen und Mähren,* in: Böhme, H. W. a kol., Burgen in Mitteleuropa II, Ein Handbuch, Stuttgart, s. 256-260.
DURDÍK, T. - BOLINA, P., (v tisku): *Středověké hrady v Čechách a na Moravě.* Praha.
DURDÍK, T. - KAŠIČKA, F. - NECHVÁTAL, B., 1995: *Hrady, hrádky a tvrze na Písecku.* Písek.
DURDÍK, J. - MUDRA, M. - ŠÁDA, M., 1977: *Alte Handfeuerwaffen.* Praha.
DVORSKÝ, F., 1907: *O starožitném panském rodě Benešovicův I. O Benešovicích - vyjímaje rod pánů z Kravař.* Brno.
DVORSKÝ, F., 1910: *O starožitném panském rodě Benešovicův II. O rodě pánů z Kravař.* Brno.
DVOŘÁK, R., 1900: *Dějiny Moravy II.* Brno.
EBHARDT, B., 1958: *Der Wehrbau Europas im Mittelalter II/1.* Stollhamm.
EBNER, H., 1976: *Die Burg als Forschungsproblem mittelalterlicher Verfassungsgeschichte,* in: Die Burgen im deutschen Sprachraum, Siegmaringen, s. 11-82.
EGGERS, M., 1996: *Das Erzbistum des Method. Wirkung und Nachleben der Kyrillomethodianischen Mission.* München.
EICHLER, F., 1942: *Fulnek in der Vergangenheit und Gegenwart,* Nordmährerland, s. 261.
EISLER, M., 1904 - 1908: *Geschichte Brunos von Schauenburg,* ZVGMS 8, s. 239-295; 9, s. 335-384; 10, s. 337-393; 11, s. 95-116 a 344-380; 12, s. 186-196.
ELIÁŠ, J. O., 1975: *Historický a stavební vývoj frýdeckého zámku.* Praha (nepublikovaná práce).
ELIÁŠ, J. O., 1978: *Frýdek-Místek - zámek. Stavebně - historický průzkum, II. etapa.* Praha (nepublikovaná práce).
ENDRES, W., 1982: *Zum Stand der Keramikforschung in Süddeutschland vom 12./13. Jahrhundert an. Mit einer Bibliographie,* ZAM 10, s. 171-206.
ENGELBERT, K., 1964: *Quellen zur Geschichte des Neisser Bistumslandes auf Grund der drei ältesten Neisser Lagerbücher.* QDSG X, Würzburg.
ENS, F., 1837: *Das Oppaland, oder der Troppauer Kreis III.* Wien.
ERLEN, P., 1992: *Europäischer Landesausbau und mittelalterliche deutsche Ostsiedlung.* Marburg an der Lahn.
EUBEL, K., 1913: *Hierarchia catholica medii aevi I.* Monasterii.
FIDLER, P., 1967: *Bruntál.* Praha.
FILIPOVÁ, M. - ŠNOBLOVÁ, H., 1981: *Průvodcovský sylabus zámku Jánský Vrch u Javorníku.* Šumperk (nepublikovaná práce).
FINDINSKY, K., 1876: *Dějiny města Frýdku.* Frýdek.
FLEICHER, R. - HOFFMANN, Y. - SCHWABENICKY, W., 1991: *Spätmittelalterliche Irdenware und Steinzeug aus dem Gebiet von Waldenburg, Kr. Glauchau,* Ausgrabungen und Funde 36, s. 30-37.
FROBEL, B., 1991: *Von den Burgen unseres Zuckmantler Gebietes - Burg Edelstein,* Zuckmantler Heimatbrief 23, Folge 89, s. 9-15.
FROBEL, B., 1995: *Zuckmantel mit den Dörfern Hermannstadt, Endersdorf, Obergrund, Niedergrund und Reihwiesen.* Bietigheim - Bissingen.
FROLÍK, J., 1993: *Chrudim v 11. a 12. století,* in: Lokalne ośrodki władzy państwowej XI - XII wieku w Europie Środkowo-Wschodniej, Wrocław 1993, s. 219-233.
FUKALA, R., 1997: *Život na krnovském zámku za vlády hohenzollernských knížat (1523 - 1621),* in: Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16. - 18. století), Prostějov, s. 135-148.
FUKALA, R., 1999: *Náboženská politika markraběte Jiřího Braniborsko-Ansbašského v krnovském knížectví,* in: Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku, České Budějovice, s. 535-557.
GABRIEL, F., 1991: *Keramický soubor z hradu Frýdštejna,* AH 16, s. 279-292.
GABRIEL, F., 1998: *Komunikace severočeských hradů,* AH 23, s. 193-201.
GABRIEL, F. - SMETANA, J., 1983: *K vývoji výrobních okruhů červeně malované keramiky v severních Čechách,* AH 8, s. 119-138.
GARDAVSKÝ, Z., 1960: *Reálný obraz dvou největších hradů na Jesenicku,* ZVÚO 88, s. 140-144.
GARDAVSKÝ, Z., 1961: *Funkce a význam neznámých hradů u Javorníka,* ZVÚO 95, s. 1-8.
GARDAVSKÝ, Z., 1961a: *Zámek Javorník.* Olomouc.
GARDAVSKÝ, Z., 1962: *Hradní dvojice Pustý hrad a Rabštejn u Vrbna,* ZVÚO 101, s. 17-23.
GARDAVSKÝ, Z., 1963: *Známe skutečnou podobu slezských hradů? Úvaha nad hradem Fulštejnem,* SlSb 61, s. 285-292.
GAVENDOVÁ, M. - KOUBOVÁ, M. - LEVÁ, P., 1996: *Kulturní památky okresu Nový Jičín. Seznam nemovitých kulturních památek.* Nový Jičín - Ostrava.

GAWLAS, S., 1996: *Die Territorialisierung des Deutschen Reichs und die Teilfürstliche Zersplitterung Polens zur Zeit des hohen Mittelalters,* Questiones medii aevi novae 1, s. 25-42.
GEBAUER, A., 1898: *Burg Füllstein,* Altvater XVI/4, s. 37.
GEBAUER, J., 1989: *K české reformaci na Opavsku,* ČSM-B 38, s. 225-240.
GELDNER, R., 1926: *Aus dem Gemeinde-Gedenkbuche von Seifersdorf,* JL 1, s. 38-39.
GELDNER, R., 1930: *Die Aufteilung des herrschaftlichen Meierhofes in Seifersdorf,* JL 5, s. 2-5.
GENSEREK, B., 1959: *Starobylý popis města Krnova,* Krnovsko 8, s. 12.
GŁOGOWSKI, S., 1989: *Potomci krále Jiřího z Poděbrad (Genealogie knížat z Minsterberka).* Ostrava.
GŁOSEK, M., 1990: *Broń palna,* in: Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1350 - 1450, Łódź, s. 155-178.
GŁOSEK, M., 1996: *Późnośredniowieczna broń obuchowa w zbiorach polskich.* Warszawa - Łódź.
GOERLITZ, T., 1937: *Das flämische und fränkische Recht in Schlesien und ihr Widerstand gegen das sächsische Recht,* ZRG GA 57, s. 138-181.
GOERLITZ, T., 1937: *Das Leobschützer Recht,* Der Oberschlesier 19, s. 380-389.
GOŠ, V., 1973: *Slovanská osada v Mohelnici,* AR XXV, s. 371-380.
GOŠ, V., 1976: *Soubor železných předmětů a zbroje z hradu Rychleb ve Slezsku,* VVM XXVIII, s. 293-300.
GOŠ, V., 1976a: *Vzácná zbroj z hradu Rychleby,* SM 31, s. 51-53.
GOŠ, V., 1977: *Slovanská keramika 10. - 13. století na severní Moravě,* VVM XXIX, s. 291-303.
GOŠ, V., 1977: *Vzácná destičková zbroj z Rychleb,* Vlastivědné listy 2, s. 31.
GOŠ, V., 1980: *Keramika doby husitské na severní Moravě,* AH 5, s. 369-374.
GOŠ, V., 1981: *Vodní tvrz v Jeseníku. Archeologický výzkum nejstarší fáze a problematika tvrzí na Jesenicku,* ČSM-B 30, s. 227-246.
GOŠ, V., 1991: *Tradice výroby slovanské keramiky ve 13. století na severní Moravě,* ŠPP 2, s. 185-192.
GOŠ, V., 1992: *Tvrz v Rýmařově (okr. Bruntál),* AH 17, s. 225-232.
GOŠ, V., 1993: *Středověký palcát ze Šumperka,* in: Informační zpravodaj. Česká archeologická společnost - pobočka pro severní Moravu a Slezsko, srpen, s. 50-51.
GOŠ, V. - KAREL, J., 1979: *Slovanské a středověké zásobnice severní Moravy,* AR XXXI, s. 163-175.
GOŠ, V. - NOVÁK, J., 1976: *Počátky loštické keramiky,* AR XXVIII, s. 399-404.
GOŠ, V. - NOVÁK, J. - KAREL, J., 1975: *Nadzemní objekt 14. - 15. století v Rýmařově – Hrádku,* ČSM-B XXIV, s. 97-105.
GOŠ, V. - NOVÁK, J. - KAREL, J., 1985: *Počátky osídlení Rýmařova,* PA LXXVI, s. 184-227.
GOŠ, V. - VAŠÍČEK, A., 1981: *Vzácné hákovnice z Vidnavy,* SM 42, s. 61-62.
GOTTSCHALK, J., 1965: *Vertreibung und Heimkehr 1146 - 1163. Eine Wende in der Geschichte Schlesiens.* Würzburg.
GOTTWALD, A. - RÖSSLER, H., 1990: *Freudenthal und seine Kreisgemeinden.* Esslingen - Hegensberg.
GRAEBNER, F., 1903: *Böhmische Politik vom Tode Ottokars bis zum Aussterben der Přemysliden,* MVGDB 41, s.313-344.
GREWE, K., 1991: *Wasserversorgung und Entsorgung im Mittelalter,* in: Die Wasserversorgung im Mittelalter, Mainz am Rhein, s. 48-50.
GREWE, K., 1999: *Die Wasserversorgung der Burgen,* in: Böhme, H. W. a kol., Burgen in Mitteleuropa I. Ein Handbuch, Stuttgart, s. 310-313.
GRIM, T., 1990: *Zámek v Hradci nad Moravicí podle mapy z roku 1780,* ČSM-B 39, s. 187.
GRINGMUTH-DALLMER, E., 1997: *Archäologische Funde von Musikinstrumenten aus mittelalterlichen Burgen,* in: Život v archeologii středověku, Praha, s. 192-200.
GROSS, U., 1991: *Mittelalterliche Keramik zwischen Neckarmündung und Schwäbischer Alb.* Stuttgart.
GROTEFEND, H., 1875: *Stammtafeln der schlesischen Fürsten bis zum Jahre 1740.* Breslau.
GRÖGER, F., 1913: *Friedeberg. Eine geschichtliche Darstellung von Burg, Stadt und Pfarrei Friedeberg, veröffentlich zur Jahrhundert - Feier der selbständigen Pfarrgemeinde Friedeberg.* Freiwaldau.
GRÖGER, T., 1901: *Geschichtliche Mitteilungen über Füllstein und dessen Burgruine,* ZVGS 35, s. 258-270.
GRÖGER, T., 1938: *Von der Karlsthaler Burg,* FL 18, s. 25-30 a 33-37.
GRUDZIŃSKI, T., 1953: *Bolesław Szczodry I.* Toruń.
GRUDZIŃSKI, T., 1971: *Podziały dynastyczne monarchii Piastowskiej w końcu XI i początkach XII w,* Zapiski Historyczne 36, s. 367-405.
GRUDZIŃSKI, T., 1985: *Boleslaus the Bold and Bishop Stanislaus.* Warszawa.
GRUNDMANN, G., 1982: *Burgen, Schlösser und Gutshäuser in Schlesien I. Die mittelalterlichen Burgruinen, Burgen und Wohntürme.* Frankfurt am Main.
GRUNDMANN, G. - UHTENWOLDT, H., 1944: *Die schlesischen Burgen.* Breslau.
GRUNDMANN, H., 1971: *Das Schreiben Kaiser Karls an die heidnischen Litauer-Fürsten 1358,* Folia diplomatica 1, s. 89-103.
GRÜNHAGEN, C., 1867: *König Wenzel und der Pfaffenkrieg zu Breslau.* AÖG XXXVII, Wien.
GRÜNHAGEN, C., 1872: *Die Hussitenkämpfe der Schlesier 1420 - 1435.* Breslau.
GRÜNHAGEN, C., 1884: *Geschichte Schlesiens I.* Gotha.
GUERQUIN, B., 1957: *Zamki śląskie.* Warszawa.
GUERQUIN, B., 1984: *Zamki polskie.* Warszawa.
HANULIAK, V., 1983: *Odkryté zvyšky kováčskej vyhne na Liptovskom hrade,* AH 8, s. 479-490.
HANULIAK, V., 1999: *Doklady hmotnej kultúry starého Zvolena (Pustého hradu) od 12. do 17. storočia,* AH 24, s. 351-361.
HAUSER, G., 1984: *Beiträge zur Erforschung hoch- und spätmittelalterlicher Irdenware aus Franken.* Köln.
HAUZIŃSKI, J., 1986: *Polska i Królewstwo Niemieckie w II połowie XII wieku,* in: Niemcy - Polska w średniowieczu, Poznań, s. 139-155.
HAVLAS, F., 1893: *Zámecká kaple ve Frýdku,* VMO 3, s. 1.
HEBER, F., 1848: *Mährens Burgen und ihre Sagen.* Prag.
HEEGE, A., 1995: *Die Keramik des frühen und hohen Mittelalters aus Rheinland. Stand der Forschung - Typologie, Chronologie, Warenarten.* Bonn.
HEINE, H. - W., 1978: *Studien zu Wehranlagen zwischen junger Donau und westlichen Bodensee.* Stuttgart.
HEINE, H. - W., 1991: *Burgen der salischen Zeit in Niedersachsen - ein Überblick,* in: Burgen der Salierzeit, Sigmaringen, s. 9-84.
HEINZ, H., 1964: *Barockschlösser in Schlesien. Herzogthümer Troppau - Jägerndorf.* Jahrbuch des Adalbert Stifter Vereins in München VIII.
HERRMANN, CH., 1995: *Wohntürme des späten Mittelalters auf Burgen im Rhein-Mosel-Gebiet.* Espelkamp.
HETFLEISCH, E., 1931: *Fundübersicht des nordwestlichen Schlesiens,* in: Altvater - Festschrift zur 50-Jahrfeier des Sudetengebirgsvereines, Freiwaldau, s. 268-281.

HEYNE, J., 1860, 1864: *Dokumentierte Geschichte des Bistums und Hochstiftes Breslau I-II.* Breslau.
HIGOUNET, CH., 1986: *Die deutsche Ostsiedlung im Mittelalter.* Berlin.
HILCZERÓWNA, Z., 1956: *Ostrógy polskie z X - XIII wieku.* Poznań.
HLAVÁČEK, I., 1970: *Urkunden- und Kanzleiwesen des böhmischen und römischen Königs Wenzel (IV.) 1376 - 1419. Ein Beitrag zur spätmittelalterlichen Diplomatik.* MGH 23, Stuttgart.
HLAVÁČEK, I., 1981: *Poznámky k problému „Husitství a Slezsko",* Historický Tábor 4, s. 119-126.
HLAVÁČEK, I., 1991: *K organizaci státního správního systému Václava IV. Dvě studie o jeho itineráři a radě.* Praha.
HLAVÁČEK, I. - TECL, R. - VONDRÁČEK, M., 1992: *Skryté edice a regesty listin a listů k dějinám husitské revoluce (1419 - 1437) II,* Táborský archiv 4, s. 3-48.
HLUBINKA, M., 1975: *Významné objevy při stavebně historickém průzkumu kostela sv. Václava v Ostravě,* in: Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 8, Ostrava, s. 365-378.
HOENSCH, J. K., 1989: *Přemysl Otakar II. von Böhmen. Der goldene König.* Graz.
HOFFMANN, F., 1992: *České město ve středověku.* Praha.
HOFFMANN, J. C., 1894: *Ruine Edelstein bei Zuckmantel,* Altvater XII/1, s. 63-64.
HOLTZMANN, R., 1922: *Über den Polenfeldzug Friedrich Barbarossas vom Jahr 1157 und die Begründung der schlesischen Herzogtümer,* ZVGS 56, s. 42-55.
HORNA, R., 1929: *K dějinám centralisace Moravy na počátku XIII. století,* in: Sborník právnické fakulty University Komenského v Bratislavě 4, Bratislava.
HORWAT, J., 1990: *Stosunki między książętami opolskimi a Henrykiem IV Probusem w latach 1278 – 1288,* Rocznik Muzeum w Gliwicach 6, s. 9-19.
HORWAT, J., 1996: *Formowanie się miast księstwa opolsko-raciborskiego do połowy XIV. w.* Gliwice 1996.
HOŘEJŠÍ, J. - VACKOVÁ, J., 1980: *Kniha o pozdně gotickém umění v Čechách. Dialog s autorským kolektivem,* Umění XXVIII, s. 521-529.
HOSÁK, L., 1938: *Historický místopis země Moravskoslezské, VII. Opavský kraj.* Brno.
HOSÁK, L., 1960: *Husitské revoluční hnutí v Olomouckém kraji.* Olomouc.
HOSÁK, L., 1962: *Počátky města Bruntálu,* in: Vlastivěda Severomoravského kraje - okres Bruntál 2, s. 15-18.
HOSÁK, L., 1963: *Nejstarší dějiny Ostravy a Ostravska,* in: Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 1, Ostrava, s. 26-68.
HOSÁK, L., 1964: *Ostrava a její okolí v době předhusitské,* in: Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 2, Ostrava, s. 60-81.
HOSÁK, L., 1965: *Středověká kolonizace Osoblažska,* ČSM-B XIV, s. 21-27.
HOSÁK, L., 1966: *Ostrava a její okolí v husitském revolučním hnutí a za jeho doznívání do počátku 16. století,* in: Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 3, Ostrava, s. 38-87.
HOSÁK, L., 1972: *Z minulosti hradu Hoštejna,* SM 22, s. 25-32.
HOSÁK, L. - SCHULZ, J., 1967: *K počátkům města Vítkova a Vítkovska,* SlSb 65, s. 105-109.
HOSÁK, L. - ŠRÁMEK, R., 1980: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku II. M-Ž.* Praha.
HOSÁK, L. - ZEMEK, M. a kol., 1981: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I. Jižní Morava.* Praha.
HÖFLER, C., 1863: *Geschichtsschreiber der Hussitischen Bewegung.* FRA II, Wien.
HRABOVÁ, L., 1964: *Ekonomika feudální državy olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století.* AUPO Facultas Philosophica 20, Historica 6, Praha.
HRUBÝ, V., 1936: *Tři studie k české diplomatice.* Brno.
HUBALA, E., 1965: *Burgen und Schlösser in Mähren.* Frankfurt am Main.
HURT, R., 1934: *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě I. (1205 - 1650).* Olomouc.
CHARVÁTOVÁ, K., 1998: *Bernard z Kamence, politik ve službách Václava II,* DaS 20, s. 2-5.
CHOBOT, K. - JUROK, J. - BRICHOVÁ, J. - DORČÁK, P. - MÜLLER, K., 1998: *Okres Nový Jičín 2. Místopis obcí.* Nový Jičín.
CHOCHOLATÝ, F., 1978: *Genealogie opavských Přemyslovců 1255 – 1525,* Listy Genealogické a heraldické společnosti 6, s. 129-153.
CHOCHOLATÝ, F., 1978a: *Hrad Vikštejn a jeho držba v údobí opavských Přemyslovců,* Zpravodaj ostravské pobočky Genealogické a heraldické společnosti II/4, Ostrava, s. 88-92.
CHOCHOLATÝ, F., 1984: *Vévoda Přemek Opavský (Některé aspekty ovlivňující jeho postoje v období husitských válek),* in: Sborník příspěvků. II. setkání genealogů a heraldiků, Ostrava, s. 104-109.
CHOCHOLATÝ, F., 1992: *Rody Opavska za vlády vévody Přemka Opavského. Několik poznámek k vývoji rodových držav na Opavsku v letech 1377 – 1434,* in: Sborník příspěvků ze IV. setkání genealogů a heraldiků, Ostrava, s. 38-45.
CHOWANETZ, J. - WURST, A., 1890: *Der Hotzenplotzer Schulbezirk.* Jägerndorf.
CHRIST, A., (b. d.): *Burg Füllstein.* Stadt Olbersdorf.
CHRIST, A., (b. d.): *Geschichte der Entstehung u. Entwicklung des Bezirkes Hotzenplotz (Mährische Enklave).* Würbenthal.
INDRA, B., 1958: *K stavebním a uměleckým dějinám zámku Fulneku v 16. a 17. století,* Vítkovsko 2, s. 5-6.
INDRA, B., 1966: *K renesančnímu stavitelství na severovýchodní Moravě a ve Slezsku,* ČSM-B 15, s. 128-148.
INDRA, B., 1975: *Ke vzniku galerie podobizen římských císařů na fulneckém zámku koncem 16. století,* VSONJ 16, s. 25-27.
INDRA, B., 1983: *Horní a Dolní zámek ve Fulneku (Stavební úpravy v 17. - 20. století),* Umění XXXI, s. 549-551.
INDRA, B., 1986: *Krnovští barokní architekti Andreas a Jiří Fridrich Gansové, Michal Clement a jejich stavby,* ČSM-B 35, s. 265-281.
INDRA, B., 1992: *Příspěvky k biografickému slovníku výtvarných umělců na Moravě a ve Slezsku v 16. až 19. století, A,* ČSZM-B 41, s. 234-244.
INDRA, B., 1996: *Přestavba starého a stavba nového zámku ve Velkých Heralticích koncem 17. a 18. století,* ČSZM-B 45, s. 1-15.
IRGANG, W., 1977: *Zur Kirchenpolitik der schlesischen Piasten im 13. Jahrhundert,* ZfO 27, s. 221-240.
JAN, L., 1992: *Ivanovice na Hané, Orlovice a johanitský řád,* ČMatM CXI, s. 199-205.
JAN, L., 1997: *Moravští podkomoří v době Václava II.* , ČČH 95, s. 315-348.
JAN, L., 1999: *Soudy, úřady a Morava ve 13. století.* Několik kapitol z dějin správy země, zemského soudnictví a panovnické komory. Brno.
JANÁK, V., 1987: *Archeologický výzkum v Hradci nad Moravicí (okr. Opava),* PV 1985, s. 60-61.
JANÁK, V., 1989: *Raně středověký opevňovací příkop v Hradci nad Moravicí,* PV 1986, s. 67-68.
JANÁK, V. - KOUŘIL, P., 1991: *Problémy a úkoly archeologie v českém Slezsku a na severovýchodní Moravě,* ČSZM-B 40, s. 193-219.
JANÁK, V. - KOUŘIL, P., 1991a: *Stav a perspektivy archeologie ve Slezsku,* Pravěk NŘ 1, s. 27-33.
JANÁK, V. - KOUŘIL, P. - JAROŠOVÁ, L., 1993: *Středověké souvrství v Hradci nad Moravicí (okr. Opava),* PV 1989, s. 99-100.

JANOŠÍK, R., 1978: *Hradiště Landek nad soutokem řeky Odry s Ostravicí,* in: Oderský mlýn. Zpravodaj vodohospodářské skupiny povodí Odry Kruhu přátel Technického muzea v Brně, s. 14-16.
JAWORSKI, K., 1996: *Die Ritterorden in Schlesien. Archäologische Quellen,* Castrum Bene 5, s. 61-72.
JAWORSKI, K., 1997: *Znaleziska wielkomorawskie w Gilowie, Niemczy i Starym Książu na Dolnym Śląsku,* in: Śląsk i Czechy a kultura wielkomorawska, Wrocław, s. 113-125.
JIŘÍK, K., 1967: *Závěť olomouckého biskupa Bruna z roku 1267.* Ostrava.
JIŘÍK, K., 1987: *K historii hradu ve Slezské Ostravě,* in: Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 14, Ostrava, s. 156-186.
JISL, L., 1950: *Příspěvek k poznání kulturních styků Slezska ve středověku,* SlSb 48, s. 102-103.
JISL, L., 1952: *Slovanský kmen Holasiců ve světle archeologických nálezů,* ČSM-B II, s. 33-64.
JISL, L., 1957: *K nejstaršímu osídlení krnovského okresu,* Krnovsko 1, s. 1-5.
JISL, L., 1964: *Počátky archeologického bádání ve Slezsku a opavská muzea,* in: 150 let Slezského muzea, Ostrava, s. 121-129.
JUNGNITZ, J., 1907: *Die Grenzen des Breslauer Bistums,* DQSG 3, Studien zur schlesischen Kirchengeschichte, Breslau, s. 1-18.
JÜNGST, L., 1937: *Das Münzwesen von Ratibor,* Der Oberschlesier 19, s. 258-260.
JUREK, T., 1996: *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku.* Poznań.
JUROK, J., 1980: *Počátky husitství na Novojičínsku,* VSONJ 25, s. 25-44.
JUROK, J., 1983: *K sociálně ekonomickému vývoji severovýchodní Moravy před husitskou revolucí,* in: Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 12, s. 320-344.
JUROK, J., 1985: *Moravský severovýchod v husitské revoluci,* VSONJ 35, s. 28-53.
JUROK, J., 1989: *Poodří a Pobečví v době bezvládí a za Jiřího z Poděbrad,* VSONJ 43, s. 10-28.
JUROK, J., 1996: *Husitské organizační struktury v Lužicích a ve Slezsku,* ČSZM-B 45, s. 97-112.
JUROK, J., 1998: *Moravský severovýchod v epoše husistké revoluce.* Nový Jičín.
KAJZER, L., 1993: *Zamki i społeczeństwo.* Łódź.
KAJZER, L. - SALM, J., 1996: *Polnische Forschungen über die Burgen im Gebiet des ehemaligen Deutschordenstaates. Eine Bilanz der letzten 50 Jahre,* Castrum Bene 5, s. 73-95.
KALUŽA, J., 1914: *Burg Landecke,* Oberschlesische Heimat 10, s. 112-122.
KANIOVÁ, P., 1996: *Tvrz Štítina.* Opava (nepublikovaná diplomová práce).
KAPRAS, J., 1907: *Testament knížete Přemka Opavského a jeho provedení,* VMO 15, s. 1-6 a 82-86.
KAPRAS, J., 1909: *O státoprávních poměrech Opavska,* VMO 17, s. 17-53.
KARGER, V., 1917: *Kurzer Bericht über Vorgeschichtsforschung, prähistorische Funde und Grabungen in Österr.-Schlesien,* ZGKÖS 12, s. 139-140.
KARGER, V., 1922: *Die Vorgeschichtsforschung in Schlesien und die Ausstellung vor- und frühgeschichtlicher Altertümer im Schlesischen Landesmuseums 1921 - 1922,* Anzeiger des schlesischen Landesmuseums in Troppau 1/1-2 (Separatabdruck), s. 1-32.
KASPERLIK von TESCHENFELD, M., 1872: *Das Dominikanerkloster in Teschen,* NB XI, s. 81-84.
KAŠIČKA, F. - NECHVÁTAL, B., 1995: *Hrádky a tvrze na Písecku,* in: Hrady, hrádky a tvrze na Písecku, Písek, s. 197-448.
KAŠPÁRKOVÁ, S. a kol., 1995: *Stavebně historický průzkum zámku Jánský Vrch u Javorníka.* Olomouc (nepublikovaná práce).
KAVKA, F., 1993: *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355 - 1378). Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika I-II.* Praha.
KAVKA, F., 1998: *Poslední Lucemburk na českém trůně. Králem uprostřed revoluce.* Praha.
KAŹMIERCZYK, J., 1978: *Podkowy na Śląsku w X - XIV wieku.* Warszawa - Wrocław - Kraków - Gdańsk.
KEJŘ, J., 1968: *Počátky města Krnova.* Bruntál.
KEJŘ, J., 1978: *O tzv. bezprostřední podřízenosti Moravy říši,* SAP 28, s. 233-285.
KETTNER, A., 1907: *Von der schlesischen Wartburg Schloß Johannesberg,* Altvater XXV/1, s. 1.
KETTNER, A., 1908: *Ausgrabungen einer schlesischen Burg,* Altvater XXVI/3, s. 84.
KETTNER, A., 1910: *Von der Ruine Reichenstein,* Altvater XXVIII/4, s. 42.
KETTNER, A., 1923: *Friedeberg,* Die Heimat 1, s. 86-88.
KIENEL, J., 1934: *Die Schellenburg und der Burgberg sowie ihre vorgeschichtlichen Umwallungen,* JL 8, s. 1-3, 11-14, 21-23 a 27-28.
KINZER, H., 1928: *Fund von der Ruine Wartenau,* JL 3, s. 78.
KINZER, H., 1931: *Ruine Wartenau,* JL 6, s. 48.
KINZER, H., 1933: *Burg Branitz,* JL 7, s. 9-10.
KINZER, H., 1933a: *Prähistorische Siedlungsstätte in der Umgebung der Schellenburg,* JL 7, s. 81.
KIRPITCHNIKOV, A. N., 1996: *Early harquebuses from the collection off Russian museums,* in: Fasciculi Archaeologiae Historicae IX, s. 43-49.
KLÁPŠTĚ, J., 1983: *Studie o středověké studně z Mostu,* PA LXXIV, s. 443-492.
KLÁPŠTĚ, J., 1994: *Paměť krajiny středověkého Mostecka.* Most.
KLÁPŠTĚ, J., 1994: *Změna - středověká transformace a její předpoklady,* Mediaevalia archaeologia Bohemica, PA - Supplementum 2, Praha, s. 9-59.
KLÁPŠTĚ, J., 1998: *Die Anfängen der jüngeren mittelalterlichen Keramik in Böhmen als kulturhistorisches Problem,* AR L, s. 138-158.
KLEMENT, J., 1914: *Alte Denkmäler in Fulnek,* JMNK IV, s. 22-26.
KLOCKE, F. von, 1938: *Westfalen als mittelalterliche Kolonisten im mährischen Sudetenraum,* Heimat und Reich, s. 411-421.
KŁOCZOWSKI, J., 1989: *Fragmenty kroniki Jana Impekhovena dotyczące prowincji czesko-polskiej dla lat 1225-1515,* in: Zakony franciszkańskie w Polsce I. Franciszkanie w Polsce średniowiecznej 2-3. Franciszkanie w ziemiach polskich, Kraków, s. 435-448.
KLOSE, E., 1923: *Wigstadtl,* Die Heimat 1, s. 70-71.
KLOSE, E., 1927: *Die Burgruine Wigstein,* Das deutsche Kuhländchen 9, s. 27-29 a 43-45.
KLOSE, E. (b. d.): *Geschichte und Sagen der Burg Wigstein.* Wigstadtl.
KNEIFEL, R., 1805: *Topographie des k. k. Antheiles von Schlesien II-2.* Brünn.
KNOZ, V., 1975: *Jeseníky - průvodce.* Praha.
KOBER, E., 1933: *Die Schellenburg im Jahre 1815,* JL 7, s. 73-76.
KOBER, E., 1933a: *Die Schellenburg,* JL 7, s. 82-84.
KOBER, E., 1934: *Die Seifersdorfer Burg Zator,* JL 8, s. 44-47.
KOBER, E., 1934: *Wartenau,* JL 8, s. 37-40.

KOBER, E., 1937: *Die Schellenburg und die Burg Wartenau nach dem Landbuch v. J. 1531,* JL 11, s. 35-38.
KOEBNER, R., 1916: *Der Widerstand Breslaus gegen Georg von Podiebrad.* DQSG 22, Breslau.
KOHOUTEK, J., 1995: *Hrady jihovýchodní Moravy.* Zlín.
KOHOUTEK, J., 1997: *Druhá etapa archeologického výzkumu hradu Sovince,* ČSZM-B 46, s. 12-25.
KOHOUTEK, J., 1997a: *Výzkum hradu Helfenštejna v Moravské bráně,* AH 22, s. 235-247.
KOŁODZIEJSKI, S., 1985: *Les éperons à molette du territorie de la Petite Pologne au moyen âge,* in: Memoires archéologiques, Lublin, s. 161-179.
KONEČNÝ, M., 1982: *Príspevky k chronológii a topografii husitskej výpravy na Spiš roku 1433,* Historický Tábor 5, s. 181-207.
KONVIČNÁ, J., 1996: *Dynastické počátky opavských Přemyslovců a jejich vazby na politiku českých králů,* Paginae historiae 4, s. 5-38.
KOPALOVÁ, A., 1955: *Spolupráce Čechů a Poláků ve Slezsku za husitských válek,* in: Česko-polský sborník vědeckých prací I, Praha, s. 164-192.
KOPETZKY, F., 1866: *Die obersten Landesbeamten des Fürstenthums Jägerndorf,* Beiträge zur Geschichte Schlesiens V, Troppau, s. 24-30.
KOPETZKY, F., 1869: *Die Gefangnahme der hussitischen Gesandten in Ratibor 1421,* ZGS IX, s. 209-217.
KOPETZKY, F., 1869: *Zur Geschichte und Genealogie der Přemyslidischen Herzoge von Troppau.* AÖG XLI, Wien.
KORBELÁŘOVÁ, I., 1994: *Ke společenskému původu členů městské správy a představitelů cechů v Hlučíně v první polovině 18. století II,* ČSZM-B 43, s. 86-92.
KORTA, W., 1996: *Prohor i Prokulf pierwsi biskupi misyjni w Małopolsce,* in: Słowiańszczyzna w Europie średniowiecznej, Wrocław, s. 147-154.
KOŠÚTEK, M., 1981: *Krnov.* Krnov.
KOTRBA, V., 1961: *Hradec u Opavy.* Ostrava.
KOTRBA, V., 1962: *Hradec - slezské kulturní středisko, státní zámek a památky v okolí.* Praha.
KOUŘIL, P., 1981: *Hrad Cvilín - předsunuté opevnění,* PV 1979, s. 47.
KOUŘIL, P., 1981a: *Středověké nálezy ze zámku Bruntál (okr. Bruntál),* PV 1979, s. 48.
KOUŘIL, P., 1983: *Mittelalterliche und neuzeitliche Funde in Hradec nad Moravicí (Bez. Opava),* PV 1981, s. 59.
KOUŘIL, P., 1983a: *Středověké nálezy z frýdeckého zámku (okr. Frýdek-Místek),* PV 1981, s. 56.
KOUŘIL, P., 1983b: *Středověký hrádek Přerovec (k. ú. Nové Sedlice, okr. Opava),* PV 1981, s. 57.
KOUŘIL, P., 1985: *Archäologische Feststellung auf der Burg Zátor (Bez. Bruntál),* PV 1983, s. 68.
KOUŘIL, P., 1988: *Hrad Vartnov a jeho postavení ve vývoji hradů na Opavsku,* in: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc., Brno, s. 285-304.
KOUŘIL, P., 1989: *Příspěvek k poznání osídlení venkovského charakteru na Opavsku v mladší a pozdní době hradištní,* ČMM LXXIV, s. 203-215.
KOUŘIL, P., 1989a: *Záchranný výzkum v Hradci nad Moravicí (okr. Opava),* PV 1986, s. 66.
KOUŘIL, P., 1991: *Opevněná feudální sídla na Javornicku,* SM 61, s. 3-6.
KOUŘIL, P., 1991a: *Slovanské osídlení opavského a těšínského Slezska (stručný přehled stavu výzkumu),* ŠPP 2, s. 97-105.
KOUŘIL, P., 1991b: *Záchranný archeologický výzkum drobného středověkého opevnění Štandl (k. úz. Staříč, okr. Frýdek-Místek),* PV 1988, s. 64-65.
KOUŘIL, P., 1992: *Pravěké a raně středověké osídlení,* in: Slezsko, Opava, s. 29-40.
KOUŘIL, P., 1992a: *Sídelní komplex Štandl - Lipina u Frýdku-Místku,* AH 17, s. 233-243.
KOUŘIL, P., 1993: *Hradec nad Moravicí a jeho archeologický výzkum,* in: Český stát na přelomu 12. a 13. století, Opava, s. 90-93.
KOUŘIL, P., 1993a: *Středověká kolonizace na severovýchodní Moravě a ve Slezsku a její odraz v archeologických pramenech,* AH 18, s. 141-150.
KOUŘIL, P., 1994: *Slovanské osídlení českého Slezska.* Brno-Český Těšín.
KOUŘIL, P., 1996: *Slovanské hradisko a středověký hrad,* in: Landek. Svědek dávné minulosti, Ostrava, s. 46-55.
KOUŘIL, P., 1997: *Die Burg Freudenstein in Schlesien und ihr Hinterland,* in: Život v archeologii středověku, Praha, s. 382-393.
KOUŘIL, P., 1997a: *Severní předpolí Moravské brány a zásah velkomoravský,* in: Śląsk i Czechy a kultura wielkomorawska, Wrocław, s. 65-75.
KOUŘIL, P., 1998: *Archeologický výzkum na hradisku v Chotěbuzi-Podoboře v roce 1995,* in: Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1995 roku, Katowice, s. 87-91.
KOUŘIL, P., 1998a: *Frühmittelalterliche Befestigungen in Schlesien und Nordmähren,* in: Frühmittelalterliche Burgenbau in Mittel- und Osteuropa, Bonn, s. 349-358.
KOUŘIL, P., 1998b: *Schlesien in der Geschichte des böhmischen Staates des 9. bis 12. Jahrhunderts (archäologische Abhandlung-zusammenfassende Übersicht),* in: Slezsko v dějinách českého státu. Sborník příspěvků z vědecké konference k 50. výročí Slezského ústavu Slezského zemského muzea v Opavě, Opava, s. 57-67.
KOUŘIL, P., 1998c: *Zu den Anfängen der Graphittonkeramik in Schlesien,* in: Internationale Tagungen in Mikulčice IV. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 9, Brno, s. 37-65.
KOUŘIL, P., (v tisku): *Chotěbuz-Podobora: Archeologický výzkum v roce 1996,* in: Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1996 roku.
KOUŘIL, P. - JANÁK, V., 1991: *Záchranné archeologické výzkumy v Hradci nad Moravicí (okr. Opava),* PV 1988, s. 53-54.
KOUŘIL, P. - MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M., 1990: *Mährische und schlesische Burgen des 13. Jahrhunderts in mitteleuropäischen Zusammenhängen,* Castrum Bene 1, s. 229-246.
KOUŘIL, P. - MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M., 1994: *Opevněná sídla na Moravě a ve Slezsku (vznik, vývoj, význam, funkce, současný stav a perspektivy dalšího výzkumu),* AH 19, s. 121-151.
KOUŘIL, P. - PAVELČÍK, J. - TERYNGEROVÁ, H., 1987: *Rettungsaktion in Opava - Kolářská Gasse (Bez. Opava),* PV 1985, s. 70-72.
KOUŘIL, P. - PLAČEK, M., 1985: *Dvě neznámé drobné středověké fortifikace na Bruntálsku,* ČSM-B 34, s. 193-200.
KOUŘIL, P. - PLAČEK, M., 1985a: *Hrad Luginsland a jeho úloha v kolonizaci Krnovska,* ČSM-B 34, s. 114-127.
KOUŘIL, P. - PLAČEK, M., 1986: *Hrad Zátor u Louček (okr. Bruntál),* VVM XXXVIII, s. 303-306.
KOUŘIL, P. - PLAČEK, M., 1986a: *Revizní průzkum hradu Quingburgu a Koberštejna (okres Bruntál),* AH 11, s. 221-230.
KOUŘIL, P. - PLAČEK, M., 1988: *Edelštejn a Leuchtenštejn - dva hrady u Zlatých Hor, okr. Bruntál,* ČSM-B 37, s. 29-35.
KOUŘIL, P. - PLAČEK, M., 1988a: *Vznik, vývoj a funkce čtyř hradů v okolí Vrbna pod Pradědem, okr. Bruntál,* ČSM-B 37, s. 241-251.
KOUŘIL, P. - PRIX, D., 1999: *Frýdek. Hrad,* in: Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 - 1550, IV. , Opava- Brno, s. 55-56, č. 012.
KOUŘIL, P. - PRIX, D., 1999a: *Kaltenštejn. Hrad,* in: Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 - 1550, IV. , Opava-Brno, s. 61-63, č. 015.

KOUŘIL, P. - PRIX, D. - WIHODA, M., 1997: *Městské hrady v českém Slezsku,* AH 22, s. 249-272.
KOUŘIL, P. - PRIX, D. - WIHODA, M., 1998: *Středověké fortifikace a „Jesenická stezka" v údolí Černé Opavy,* AH 23, s. 111-131.
KOUŘIL, P. - WIHODA, M., 1996: *Die Burgen Böhmisch Schlesiens. Ihre Entstehung, Funktion und Stellung in der Siedlungsstruktur,* in: Kultura średniowiecznego Śląska i Czech - zamek, Wrocław, s. 67-84.
KOUŘIL, P. - WIHODA, M., 1997: *Přerovec - k počátkům opevněných šlechtických sídel ve Slezsku,* in: Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy, Brno, s. 204-218.
KOUŘIL, P. - WIHODA, M., 1998: *Hrad Edelštejn v sídelní a mocenské struktuře západního pomezí Moravy a Slezska,* CB 6, s. 341-362.
KOUŘIL, P. - WIHODA, M., 1998a: *Die Rolle des Meilenrechts in der Genese der ältesten landesfürstlichen Burgen und Städte Böhmisch- Schlesiens,* Castrum Bene 6, s. 167-194.
KOUŘIL, P. - ŽÁČEK, R., 1986: *Drobná středověká opevnění v Pobeskydí a otázka jejich klasifikace,* ČSM-B 35, s. 97-138.
KOUŘIL, P. - ŽÁČEK, R., 1987: *Drobné středověké opevnění Lipina a jeho archeologický výzkum (okr. Frýdek-Místek),* AH 12, s. 375-382.
KOUŘILOVÁ, D., 1975: *Hrad Vikštejn,* Vlastivědné listy 1/2, s. 20-22.
KOUŘILOVÁ, D., 1978: *Hrad Vikštejn.* Opava.
KOUŘILOVÁ, D., 1981: *Stavební vývoj zámku Hradec nad Moravicí,* PaP 1, s. 1-17.
KOUŘILOVÁ, D., 1986: *Výsledky stavebně historického a umělecko-historického výzkumu zámku v Hradci nad Moravicí,* SPPSK 7, s. 104-127.
KOUŘILOVÁ, D., 1997: *Tvůrčí podíl architekta Alexise Langera z Vratislavi na stavbách areálu Červeného zámku v Hradci nad Moravicí,* in: Kamenná kniha. Sborník k romantickému historismu - novogotice, Sychrov, s. 112-116.
KOUŘILOVÁ, D. - OPRAVIL, E., 1991: *Vikštejn - památky a příroda.* Opava.
KÖNIG, B., 1900: *Ruine Reichenstein bei Jauernig,* Altvater XVIII/1, s. 101-102.
KÖNIG, B., 1903 - 1904: *Ruine Reichenstein bei Jauernig, Österr.-Schlesien,* Oberschlesien 2, s. 113-116.
KÖNIG, B., 1904: *Geschichte und Führer von Jauernig und Umgebung.* Jauernig.
KÖNIG, B., 1904 - 1905: *Burgruine Karpenstein bei Landeck,* Oberschlesien 3, s. 317-325.
KÖNIG, B., 1910: *Ruine Reichenstein bei Jauernig,* ZGKS V, s. 47-49.
KÖNIG, B., 1923: *Ruine Reichenstein bei Jauernig,* Die Heimat 1, s. 104-106.
KÖNIG, B., 1924: *Burgruine Karpenstein bei Landek,* Die Heimat 2, s. 9-12.
KÖNIGER, E., 1921: *Das Schicksal Jägerndorfs während des bayerischen Erbfolgekrieges 1778 – 1779,* ZGKS 16, s. 1-82.
KÖNIGER, E., 1931: *Der Burggraf und Erbrichter von Lobenstein Hartlieb (Hartel) Tunkel und sein Geschlecht,* JL 6, s. 45-48.
KÖNIGOVÁ - KUDĚLKOVÁ, A., 1953: *Soupis stavebních památek v Ostravském kraji,* SlSb 51, příloha II, s. 3-32.
KÖNIGOVÁ - KUDĚLKOVÁ, A., 1955: *Umělecké památky města Fulneku,* in: Fulnek. Sborníček, Fulnek, s. 14-16.
KRAHE, F. - W., 1996: *Burgen des deutschen Mittelalters.* Augsburg.
KRAJÍC, R., 1991: *Stavební železo a uzavírací mechanismy na vrcholně středověkých lokalitách Táborska,* AH 16, s. 323-344.
KRÁL, J., 1973: *Nález mince a hřebů na Vikštejně, obec Radkov-Dubová (okr. Opava),* PV 1972, s. 88.
KREJČÍK, T., 1995: *Přemyslovci opavští,* in: Biografický slovník Slezska a severní Moravy 4, Ostrava-Opava, s. 102-107.
KREJČÍKOVÁ, J., 1985: *Rudolf Habsburský a moravská města v letech interregna 1278 – 1283,* SPFFBU-C 32, s. 149-158.
KREJČÍKOVÁ, J., 1993: *Nejstarší městská pečeť,* Náš domov 4/11, 17. 6. 1993, s. 1-3.
KRENN, M., 1985: *Mittelalterliche Armbrustbolzen,* Mitteilungen der Österreichischen Arbeitsgemeinschaft für Ur- und Frühgeschichte XXXV, s. 47-56.
KRESTA, J., 1957: *Vítkov a Vikštejn. Malá kronika města a hradu.* Vítkov.
KRESTA, J., 1958: *Hrad Vikštejn,* Vítkovsko 1/1, s. 12.
KRESTA, J., 1958a: *Kdy byl založen hrad Vikštejn,* Vítkovsko 1/2, s. 14.
KRUŤOVÁ, M., 1998: *Kachlový soubor ze zámku ve Frýdku-Místku.* Opava (nepublikovaná bakalářská diplomová práce na FPF SU).
KRZEMIEŃSKA, B., 1966: *Češi a Poláci v mínění svých nejstarších kronikářů,* in: Tisíc let česko-polské vzájemnosti 1, Opava, s. 53-70.
KRZEMIEŃSKA, B., 1970: *Krize českého státu na přelomu tisíciletí,* ČsČH 18, s. 497-532.
KRZEMIEŃSKA, B., 1977: *Politický vzestup českého státu za knížete Oldřicha (1012 - 1034),* ČsČH 25, s. 246-272.
KRZEMIEŃSKA, B., 1979: *Boj knížete Břetislava I. o upevnění českého státu (1039 - 1041).* Rozpravy ČSAV 89.
KRZEMIEŃSKA, B., 1980: *Konala se roku 1060 polská výprava na Hradec u Opavy ? Z politických počátků Vratislava II.* , FHB 2, s. 77-128.
KRZEMIEŃSKA, B., 1987: *Břetislav II. Pokus o charakteristiku osobnosti panovníka,* ČsČH 35, s. 722-731.
KUBALEC, B. - ZAPLETAL, L., 1959: *Geografie okresu Krnov.* Krnov.
KUBEŠOVÁ, I. - RICHTEROVÁ, H., 1999: *Jánský Vrch. Hrad,* in: Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 - 1550, IV., Opava-Brno, s. 58-61, č. 014.
KUBITZA, F., 1938: *Burgengeographie Nordmährens und Sudetenschlesiens,* DMSH 24/7-8, s. 149-167; 24/9-12, s. 197-209.
KUBŮ, F., 1992: *Chebská svatba roku 1285,* in: Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového, Praha, s. 29-35.
KUČA, K., 1996: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I, A-G.* Praha.
KUHN, W., 1971: *Die Stadtdörfer der mittelalterlichen Ostsiedlung,* ZfO 20, s. 1-69.
KUHN, W., 1984: *Die Neugestaltung von Schlesien und Kleinpolen durch die mittelalterliche Ostsiedlung,* in: Neue Beiträge zur schlesischen Siedlungsgeschichte, QDSG 23, Sigmaringen, s. 1-11.
KUHN, W., 1984a: *Die Besiedlungsentwicklung im Kreise Ratibor,* in: Neue Beiträge zur schlesischen Siedlungsgeschichte, QDSG 23, Sigmaringen, s. 134-152.
KUHN, W., 1984b: *Die Besiedlung des Rybniker Kreisgebietes,* in: Neue Beiträge zur schlesischen Siedlungsgeschichte, QDSG 23, Sigmaringen, s. 153-165.
KUHN, W., 1984c: *Herzogs- und Adelssiedlung im Neisser Bistumsland,* in: Neue Beiträge zur schlesischen Siedlungsgeschichte, QDSG 23, Sigmaringen, s. 89-96.
KULKA, R., 1889: *Beiträge zur Vorgeschichte Oesterreichisch-Schlesiens,* MAGW XIX, s. 13-24.
KUNSTMANN, H., 1967: *Mensch und Burg. Burgenkundliche Betrachtungen an ostfränkischen Wehranlagen.* Würzburg.
KÜRSCHNER, F., 1869: *Einigung der Fürsten, Herren und Städte von Schweidnitz, Jauer und Breslau mit der böhmischen Katolikenpartei gegen die Hussiten zu Strehlen 14. Februar 1427,* Zeitschrift für Geschichte und Altertum Schlesiens IX, s. 110-116.
KUŚ, W., 1998: *Sprawozdanie z badań archeologicznych średniowiecznej wieży cylindrycznej na Górze Zamkowej w Cieszynie, woj. Bielskie,* in: Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1995 roku, Katowice, s. 125-133.

KUTHAN, J., 1982: *Architektura v přemyslovském státě 13. století,* in: Umění doby posledních Přemyslovců, Roztoky u Prahy, s. 181-351.
KUTHAN, J., 1994: *Česká architektura v době posledních Přemyslovců. Města - hrady - kláštery - kostely.* Vimperk.
KUTZER, P., 1914: *Burg Edelstein,* Jahres-Bericht des Neisser Kunst- und Alterthums-Vereins 17 (1913), s. 27-32.
LABUDA, G., 1959: *Testament Bolesława Krzywoustego,* in: Opusculo C. Tymieniecki septuagenario dedicata, Poznań, s. 171-194.
LABUDA, G., 1959: *Wojna s Tatarami w roku 1241,* PH 50, s. 189-224.
LABUDA, G., 1960: *O rzekomej utracie Krakowa przez Czechów w roku 999,* Slavia Occidentalis 20, s. 79-92.
LABUDA, G., 1994: *Czeskie chrześcijaństwo na Śląsku i w Małopolsce w X i XI wieku,* in: Chrystianizacja Polski poludniowej, Kraków, s. 73-98.
LABUDA, J., 1999: *Pozoruhodné nálezy z hradu na Sitne pri Banskej Štiavnici,* AH 24, s. 217-230.
LAMPRECHT, A., 1969: *Jak vznikl název obce Štítina,* SlSb 67, s. 535-536.
LATZKE, W., 1924 - 1925: *Drei Lichtenwerdener Urkunden aus dem XIII. und XIV. Jahrhundert,* ZGKS 18, s. 74-76.
LATZKE, W., 1927: *Drei Lichtenwerdener Urkunden aus dem 13. und 14. Jahrhundert,* FL 7, s. 62-65.
LATZKE, W., 1936: *Zur Geschichte der Jägerndorfer Kammerdörfer an der oberen Oppa,* FL 16, s. 44-52 a 57-59.
LATZKE, W., 1938: *Die Besiedlung des Oppalandes im 12. und 13. Jahrhundert,* ZVGS 72, s. 44-135.
LÁZNIČKA, Z., 1945: *Půdorysy slezských měst,* SlSb 43, s. 81-99.
LÍBAL, D., 1992: *Castles and Fortifications of Britain and Europe.* Prague.
LÍBAL, D., 1993: *Burgen und Festungen in Europa.* Prag - Hanau.
LÍBAL, D. - ELIÁŠ, J. O. - HORYNA, M., 1972: *Krnov, bývalý kostel sv. Ducha a městský špitál. Stavebně-historický průzkum.* Praha (nepublikovaná práce).
LOBBEDEY, U., 1968: *Untersuchungen mittelalterlicher Keramik vornehmlich aus Südwestdeutschland.* Berlin.
LOESCH, H. von, 1931: *Zum Chronicon Polono-Silesiacum,* ZVGS 65, s. 218-238.
LÖSCHKE, T., 1886: *Die Politik König Ottokar's gegenüber Schlesien und Polen, namentlich in den letzten Jahren seiner Regierung,* ZVGS 20, s. 97-120.
LOSERT, H., 1993: *Die früh- bis hochmittelalterliche Keramik in Oberfranken 1,2.* Köln.
LOWAG, A. F. - LOWAG, J., 1928: *Würbenthal, seine Entstehung und seine Schicksale,* FL 8, s. 69-72 a 73.
LOWAG, J., 1888: *Führer für Würbenthal und Umgebung.* Würbenthal.
LOWAG, J., 1929: *Ruine Neu Fürstenwalde bei Würbenthal,* FL 9, s. 55-56.
ŁOWMIAŃSKI, H., 1973: *Początki Polski V.* Warszawa.
LUTSCH, H., 1894: *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien IV. Die Kunstdenkmäler des Reg. Bezirkes Oppeln.* Breslau.
MACEK, J., 1967: *Jiří z Poděbrad.* Praha.
MACEK, J., 1992: *Jagellonský věk v českých zemích 1. Hospodářská základna a královská moc.* Praha.
MACEK, J., 1997: *Česká středověká šlechta.* Praha.
MAETSCHKE, E., 1925: *Das Chronicon Polono-Silesiacum,* ZVGS 59, s. 137-152.
MAETSCHKE, E., 1928: *Der Kampf um den Grenzwald zwischen den Herzögen und Bischöfe von Breslau im 13. Jahrhundert,* ZVGS 62, s. 65-81.
MAETSCHKE, E., 1943: *Die Entstehung des Liber Fundationis,* ZVGS 77, s. 22-33.
MACHYTKA, L., 1961: *Bruntál.* Olomouc.
MAIK, J., 1997: *Military accessories from Bolesławiec on the Prosna,* in: Fasciculi Archaeologiae Historicae X, s. 19-38.
MALECZYŃSKI, K., 1960: *Historia Śląska I-1.* Wrocław.
MALECZYŃSKI, K., 1975: *Bolesław III Krzywousty.* Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
MARTINIC, G. C., 1996: *Burgen & Schlösser in Österreich. Von Vorarlberg bis Burgenland.* Wien.
MARUSCHKE, A., 1934: *Überreste alter Burgen und Wehrbauten in Oberschlesien,* Der Oberschlesier 16, s. 499-504.
MEDEK, V., 1971: *Osudy moravské církve do konce 14. věku. I. díl dějin olomoucké diecéze.* Praha.
MĚCHUROVÁ, Z., 1989: *Nálezy bronzových předmětů ze zaniklé středověké osady Konůvky (okr. Vyškov),* AH 14, s. 473-488.
MĚCHUROVÁ, Z., 1994: *Funde der kleinen mittelalterlichen Plastik auf dem Gebiet tschechischen Schlesiens,* AR XLVI, s. 618-626.
MĚCHUROVÁ, Z., 1995: *Výrobky z kostí z hradu Landeka (obec Koblov, okr. Ostrava),* ČSZM-B 44, s. 193-197.
MĚCHUROVÁ, Z., 1995a: *Nálezy drobné středověké plastiky na území českého Slezska,* in: Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 17, Ostrava, s. 351-359.
MĚCHUROVÁ, Z., 1995b: *Železné předměty ze zaniklé středověké vsi Konůvky na Slavkovsku (okres Vyškov),* ČMM LXXX, vědy společenské, s. 141-197.
MĚCHUROVÁ, Z., 1996: *Výrobky z kosti z hradu Landeka (obec Koblov, okr. Ostrava),* ČMM LXXXI, vědy společenské, s. 155-165.
MĚCHUROVÁ, Z., 1997: *Konůvky - zaniklá středověká ves ve Ždánickém lese.* Brno.
MĚCHUROVÁ, Z. - ZLABÁK, P. - ČEJKA, J., 1992: *K problematice tzv. lošťické keramiky v souvislosti s rentgenovou fázovou analýzou vzorků z Konůvek (okr. Vyškov),* ČMM LXXVII, vědy společenské, s. 201-215.
MELZER, M., 1970: *Zámek Jánský Vrch.* Šumperk.
MELZER, M. - SCHULZ, J. a kol., 1993: *Vlastivěda šumperského okresu.* Šumperk.
MENCL, V., 1980: *Lidová architektura v Československu.* Praha.
MENCLOVÁ, D., 1971: *Beitrag zur Typologie der mährischen Burgen,* SPFFBU-F 14-15, s. 97-127.
MENCLOVÁ, D., 1972: *České hrady I, II.* Praha.
MENZEL, J. J., 1977: *Die schlesischen Lokationurkunden des 13. Jahrhunderts. Studien zum Urkundenwesen, zur Siedlungs-, Rechts- und Wirtschaftsgeschichte einer ostdeutschen Landschaft im Mittelalter.* Würzburg.
MERHAUTOVÁ, A. - TŘEŠTÍK, D., 1984: *Románské umění v Čechách a na Moravě.* Praha.
MERHAUTOVÁ, A. - TŘEŠTÍK, D., 1985: *Ideové proudy v českém umění 12. století.* Studie ČSAV 2, Praha.
MĚŘÍNSKÝ, Z., 1969: *Přehled typů lošťické keramiky, jejich vývoj a datování,* VVM XXI (zvláštní otisk, Brno 1970).
MĚŘÍNSKÝ, Z., 1980: *Slovanská pohřebiště z 2. poloviny 10. až 1. poloviny 13. století na Moravě (stav výzkumu a jeho další perspektivy),* in: IV. medzinárodný kongres slovanskej archeológie, Sofia 15. - 22. septembra 1980. Zborník referátov ČSSR, Nitra, s. 94-100.
MĚŘÍNSKÝ, Z., 1981: *Přehled dosavadního stavu výzkumu fortifikací 11. až počátku 16. století na Moravě a ve Slezsku (hradiska a hrady),* AH 6, s. 147-197.
MĚŘÍNSKÝ, Z., 1982: *Nálezy středověké keramiky v Častohosticích (okr. Třebíč) a otázka regionální diferenciace středověké keramiky na Moravě,* VVM XXXIV, s. 354-360.
MĚŘÍNSKÝ, Z., 1982a: *Vztahy mezi Moravou a Balkánským poloostrovem v některých prvcích keramické produkce 9. - 13. století,* in: Mikulovská sympozia XII, Brno, s. 97-101.

MĚŘÍNSKÝ, Z., 1986: *Morava v 10. stol. ve světle archeologických nálezů,* PA LXXVII, s. 18-80.
MĚŘÍNSKÝ, Z., 1989: *K problematice osídlení Znojemska a Bítovska v předvelkomoravském a velkomoravském období,* ČMM LXXIV, vědy společenské, s. 111-120.
MĚŘÍNSKÝ, Z., 1990: *Provoz a vybavení domácnosti ve vyšším sociálním prostředí (měšťanstvo a šlechta) na základě pramenů archeologických,* AH 15, s. 19-42.
MĚŘÍNSKÝ, Z., 1991: *Hrad Rokštejn a jeho úloha v předhusitském a husitském období,* in: Sborník příspěvků k 555. výročí vyhlášení basilejských kompaktát v Jihlavě 1436 – 1991, Brno-Jihlava, s. 65-82.
MĚŘÍNSKÝ, Z., 1991a: *Keramika 6. až poloviny 13. století na Moravě a její vztahy ke slezské oblasti,* ŠPP 2, s. 163-186.
MĚŘÍNSKÝ, Z., 1994: *Rokštejn, mittelalterliche Burg im Kreis Jihlava - Iglau. Ergebnisse der archäologischen Forschungen in den Jahren 1981 - 1992,* in: Die Burgenforschung und ihre Probleme, Fundberichte aus Österreich, Materialheft A2, Wien, s. 97-104.
MĚŘÍNSKÝ, Z., 1997: *K problematice nekropolí druhé poloviny 10. až počátku 13. století na Moravě,* in: Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy, Brno, s. 87-94.
MĚŘÍNSKÝ, Z., 1997a: *Moravské a slezské hrady v lexikonu půdorysů hradů německého středověku,* VVM XLIX/2, s. 196-209.
MĚŘÍNSKÝ, Z. - NEKUDA, R., 1993: *Dva nové nálezy pozůstatků ručních palných zbraní z Moravy (předběžná zpráva),* CB 3, s. 277-281.
MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M., 1988: *Nástin vývoje hradní architektury vrcholného středověku na Moravě a ve Slezsku do období husitských válek,* AH 13, s. 217-249.
MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M., 1989: *K podobě nejstarší kamenné fáze hradu Bítova (okres Znojmo),* CB 1, s. 229-244.
MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M., 1991: *Anfänge der Burgsteinarchitektur in Mähren und Schlesien und ihre mitteleuropäischen Wechselbeziehungen,* ČMM LXXVI, vědy společenské, s. 85-106.
MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M., 1991: *Vývoj hradní architektury na Moravě a ve Slezsku od husitských válek do 1. třetiny 16. století,* AH 16, s. 215-232.
MĚŘÍNSKÝ, Z. - PLAČEK, M., 1992: *Die Burgen Mährens im Spätmittelalter,* Castrum Bene 2, s. 276-295.
MESQUI, J., 1991: *Châteaux et enceintes de la France médiévale.* Paris.
MEYER, W., 1976: *Die Burg als repräsentatives Statussymbol. Ein Beitrag des mittelalterlichen Burgenbaues,* Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte 33, s. 173-181.
MEYER, W., 1979: *Rodung, Burg und Herrschaft,* in: Burgen aus Holz und Stein, Olten -Freiburg im Breisgau, s. 43-80.
MEYER, W., 1979a: *Zisternen auf Höhenburgen der Schweiz. Zum Problem der Trinkwasserversorgung auf mittelalterlichen Burganlagen,* Burgen und Schlösser 20/II, s. 84-90.
MEYER, W., 1981: *Burgen von A bis Z. Burglexikon der Regio.* Basel.
MEYER, W., 1982: *Landwirtschaftsbetriebe auf mittelalterlichen Burgen,* in: Adelige Sachkultur des Spätmittelalters, Wien, s. 371-386.
MEYER, W., 1984: *Frühe Adelsburgen zwischen Alpen und Rhein,* NSBV 57, s. 70-79.
MEYER, W., 1989: *Die Frohburg.* Schweizer Beiträge zur Kulturgeschichte und Archäologie des Mittelalters 16.
MEYER, W., 1990: *Notgrabung und Raubgrabung - Die Archäologie in der Krise,* NSBV 63/16, s. 50-55.
MEYER, W., 1992: *Burg, Stadt, Residenz und Territorium,* Château Gaillard XV, s. 247-252.
MEYER, W., 1994: *Burgenforschung im dialektischen Wechselspiel von Ausgrabung und Konservierung,* in: Die Burgenforschung und ihre Probleme, Fundberichte aus Österreich, Materialheft A2, Wien, s. 105-111.
MEYER, W., 1996: *Grenzbildung und Burgenbau,* Château Gaillard XVII, s. 135-144.
MEYER, W., 1998: *Burgengründungen: die Suche nach dem Standort,* Château Gaillard XVIII, s. 123-134.
MEZNÍK, J., 1999: *Lucemburská Morava 1310 - 1423.* Praha.
MICKLITZ, O., 1906: *Die Burgruine Edelstein u. Geschichte Zuckmantels,* Nordmark-Kalender für das Deutsche Volk in Schlesien XI, s. 112-117.
MICKLITZ, O., 1907: *Die Burgruine Koberstein,* Nordmark-Kalender für das Deutsche Volk in Schlesien XII, s. 152-154.
MIHOK, L. - PRIBULOVÁ, A. - LABUDA, J., 1998: *Výroba stredovekých baníckych železí,* AH 23, s. 493-518.
MICHNA, P. J., 1978: *Přehled archeologických výzkumů na Moravě a ve Slezsku za rok 1977,* VVM XXX, s. 326-335.
MICHNA, P., 1997: *Tesák z Janoslavic na Šumpersku. Příspěvek k poznání jednoho druhu archeologických nálezů,* in: Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy, Brno, s. 259-268.
MICHNA, P. - POJSL, M., 1988: *Románský palác na Olomouckém hradě.* Brno.
MINSBERG, F., 1828: *Geschichte der Stadt Leobschütz. Beitrag zur Kunde oberschlesischer Städte.* Neisse.
MLČÁK, L., 1980: *Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Frýdek-Místek.* Ostrava.
MOŻDZIOCH, S., 1990: *Organizacja gospodarcza państwa wczesnopiastowskiego na Śląsku.* Wrocław-Warszawa-Kraków.
MOŻDZIOCH, S., 1991: *Funkcje gospodarcze grodów kasztelańskich w państwie wczesnopiastowskim,* Studia Lednickie 2, s. 23-42.
MULARCZYK, J., 1984: *Władza książęca na Śląsku w XIII wieku.* AUW 603, Historia XL, Wrocław.
MÜLLER, K., 1995: *Nejstarší pečeť Klimkovic,* AHM C 2, s. 110-111.
MÜLLER, K., 1996: *Slezské a moravské hrady v pozůstalosti J. Krásného,* Zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka - Hláska VII-3, s. 35-36.
MÜLLER, K. A., 1837: *Vaterländische Bilder I. Die Burgfesten und Ritterschlösser Schlesiens - beider Antheile, so wie der Grafschaft Glatz.* Glogau.
MUSIL, F., 1995: *Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí.* Ústí nad Orlicí.
MUSIL, F. - SVOBODA, J., 1998: *Hrady, zámky a tvrze okresu Rychnov nad Kněžnou.* Ústí nad Orlicí.
NADOLSKI, A., 1954: *Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wieku.* Łódź.
NADOLSKI, A. - GRABARCZYKOWA, E., 1985: *Militaria z grodziska w Plemiętach. Uzbrojenie ochronne,* in: Plemięta - średniowieczny gródek w ziemi Chełmińskiej, Warszawa - Poznań - Toruń, s. 85-98.
NEJEDLÝ, V., 1998: *Přehled restaurátorských prací realizovaných v České republice v roce 1996,* ZPP LVIII, příloha 1.
NEKUDA, R. - KUKLA, Z., 1998: *Zbraně, jimiž byla ostřelována tvrz ve Mstěnicích,* in: Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno, s. 223-228.
NEKUDA, V., 1985: *Mstěnice 1. Hrádek - tvrz - dvůr - předsunutá opevnění.* Brno.
NEKUDA, V. - REICHERTOVÁ, K., 1968: *Středověká keramika v Čechách a na Moravě.* Brno.
NEKUDA, V. - UNGER, J., 1981: *Hrádky a tvrze na Moravě.* Brno.
NEUMANN, A., 1939: *K dějinám husitství na Moravě. Husitské války.* Olomouc.
NICKEL, E., 1961: *Zur zeitlichen Ansetzung des Radsporns,* Praehistorische Zeitschrift XXXIX, s. 288-293.

NOVÁK, J. B., 1906: *K nové literatuře a nově nalezeným pramenům o Václavu II.*, ČČH 12, s. 44-58; 149-169; 261-273 a 397-406.
NOVÁK, J., 1984: *Vývoj dolování drahých a barevných kovů na severní Moravě do konce 16. století*, in: Hornická Příbram (sekce Z dějin evropské těžby), Příbram, s. 265-272.
NOVÁK, J. - ŠTĚPÁN, V., 1984: *Vývoj dolování zlata ve zlatohorském rudném revíru do počátku 17. století*, Studie z dějin hornictví 15, s. 70-86.
NOVÁK, J. - ŠTĚPÁN, V., 1985: *Těžba a rýžování zlata v Jeseníkách*, Vlastivědné listy 11, s. 30-32.
NOVOTNÝ, B., 1956: *Archeologický výzkum Hradce u Opavy (okr. Opava)*, PV 1956, s. 59-63.
NOVOTNÝ, B., 1959: *Archeologický výzkum Hradce u Opavy*, SlSb 57, s. 447-463.
NOVOTNÝ, B., 1966: *Hradec près d'Opava (Moravie)*, in: Investigations archéologiques en Tchécoslovaquie, Prague, s. 242.
NOVOTNÝ, V., 1913: *České dějiny I.2. Od Břetislava I. do Přemysla I. (1034 - 1197).* Praha.
NOVOTNÝ, V., 1928: *České dějiny I.3. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197 - 1253).* Praha.
NOVOTNÝ, V., 1937: *České dějiny I.4. Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara (1253 - 1271).* Praha.
NOVÝ, R., 1988: *Královská korunovace Vratislava II.*, NL 43, s. 129-144.
NOWAKOWSKI, A., 1990: *Zbroje*, in: Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1350 - 1450, Łódź, s. 58-92.
OPRAVIL, E., 1964: *K poznání lesních porostů ve středověku*, ČSM-C III, s. 51-52.
OPRAVIL, E., 1992: *Rostlinné zbytky ze středověkého hradu v Hradci nad Moravicí*, ČSM-A 41, s. 97-104.
PACHL, H. a kol., 1983: *Jauernig und das Jauerniger Ländchen.* Regensburg.
PALACKÝ, F., 1894: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě II. Od roku 1253 až do roku 1403.* Praha (4. vydání).
PALACKÝ, F., 1939: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě I-VI.* Praha (tzv. jubilejní vydání).
PANÁČEK, J., 1997: *Hradní nomenklatura na Českolipsku*, Acta onomastica XXXVIII, s. 69-82.
PANIC, I., 1988: *Działalność polityczna i dyplomatyczna księcia cieszyńskiego Przemysława I. Noszaka w czasach panowania Karola IV. jako cesarza (1355 - 1378)*, Watra. Rocznik Bialski, s. 28-45.
PANIC, I., 1997: *Piastovci těšínští*, in: Biografický slovník Slezska a severní Moravy 8, Ostrava, s. 79-92.
PANIC, I., 1998: *Książe cieszyński Przemysław Noszak. Biografia polityczna.* Cieszyn.
PAPOUŠEK, F., 1955: *Opavští Přemyslovci a jejich mincování*, Slezský numismatik 2, s. 2-4.
PAPOUŠEK, F., 1957: *Neznámé ratibořské haléře z krakovského nálezu (1936)*, ČSM-B VI, s. 100-104.
PAPOUŠEK, F., 1957a: *Opavské mincování*, Slezský numismatik 7, s. 1-4.
PAPOUŠEK, F., 1957b: *Opavské mincování*, Slezský numismatik 8, s. 1-3.
PARCZEWSKI, M., 1982: *Płaskowyż głubczycki we wczesnym średniowieczu.* Warszawa - Kraków.
PARCZEWSKI, M., 1991: *Początki kształtowania się polsko-ruskiej rubieży etnicznej w Karpatach.* Kraków.
PARMA, R., 1906: *Soupis samot, tratí atd. ze západního Slezska*, VMO 14, s. 66-69.
PARMA, R., 1908: *Soupis samot, tratí atd. ze západního Slezska*, VMO 16, s. 61-64.
PATZE, H., 1976: *Die Burgen in Verfassung und Recht des deutschen Sprachraumes*, in: Die Burgen im deutschen Sprachraum, Sigmaringen, s. 421-441.
PAUPIE, A., 1930: *Die Erbauung des Schlosses Johannesberg. Jauernig als Bergstadt.* Jauernig.
PAVELČÍK, J., 1958: *Sídliště lidu se slezskou kulturou v Úvalně*, PV 1958, s. 40.
PAVELČÍK, J., 1971: *Slovanské objekty v Hradci u Opavy (okr. Opava)*, PV 1970, s. 54.
PAVELČÍK, J., 1980: *Slawische Funde in Hradec nad Moravicí (Bez. Opava)*, PV 1977, s. 80.
PAWLIK, K., 1995: *Dokumentacja historyczno - architektoniczna zamku na Janowej Górze koło Jawornika w archiwach we Wrocławiu.* Wrocław (nepublikovaná práce).
PAWLIK, K., (b. d.): *Przyczynek do dziejów zamku na Janowej Górze koło Jawornika i muzeum zamkowego w XX. wieku.* B. m. (nepublikovaná práce).
PELZEL, F. M., 1781: *Kaiser Karl der Vierte, König in Böhmen II.* Prag.
PERLBACH, M., 1870: *Die Kriege Heinrichs III. gegen Böhmen 1039 – 1041*, Forschungen zur deutschen Geschichte 10, s. 427-465.
PEŘICH, L., *Ke vzniku města Opavy*, SlSb 52, s. 232-237.
PESCHKE, A., 1932, 1933: *Neu-Erbersdorf*, FL 12, s. 70-72, 77-80, 85-88, 94-96, 98-102, FL 13, s. 2-5, 22-24 a 37-44.
PESCHKE, A., 1934: *Burg Freudenstein*, FL 14, s. 37-42.
PESCHKE, A., 1934a: *Die Karte der Herrschaft Freudenthal um 1579*, FL 14, s. 40-42.
PESCHKE, A., 1935: *Der Goldlegen im Oppatale und der Umgebung im 16. und 17. Jahrhundert*, FL 15, s. 41-44.
PETER, A., 1879: *Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesiens I.* Teschen.
PETER, A., 1884: *Das Herzogthum Schlesien.* Wien.
PETER, A., 1894: *Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesien II.* Teschen.
PETER, A., 1923: *Die Burgruine Lobenstein oder die Schellenburg*, Die Heimat I, s. 33-34.
PETERSEN, E., 1939: *„Fränkische" Sperfesten des 6. bis 7. Jahrhunderts an den Sudetenpässen*, Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit 15, s. 130-134.
PFITZNER, J., 1924: *Die älteste Geschichte der Stadt Zuckmantel in Schlesien*, ZVGS 58, s. 1-16.
PFITZNER, J., 1924a: *Geschichte der Bergstadt Zuckmantel in Schlesien bis 1742. Mit besondere Berücksichtigung der Stadt- und Bergrechtsgeschichte.* Zuckmantel.
PFITZNER, J., 1926: *Besiedlungs, Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Breslauer Bistumslandes I. Bis zum Beginne der böhmischen Herrschaft*, in: Prager Studien aus dem Gebiete der Geschichtswissenschaft, Reichenberg.
PFITZNER, J., 1929: *Grundsätzliches zur Siedlungsgeschichte.* Prag.
PFITZNER, J., 1942-43: *Herbert Weinelt und Karl Vogt - dem Gedächtnis zweier Frühvollendeter*, Zeitschrift für Geschichte der Sudetenländer 6, s. 370-377.
PFOTENHAUER, P., 1879: *Die schlesische Siegel von 1250 bis 1300 beziehentlich 1327.* Breslau.
PINKAVA, V., 1927: *Hrady, zámky a tvrze moravské. Severní Morava - Olomoucko.* Brno.
PIPER, O., 1902 - 1910: *Österreichische Burgen I-VIII.* Wien.
PIPER, O., 1994[3]: *Burgenkunde.* Würzburg.
PLAČEK, M., 1982: *K problematice hradů s plášťovou zdí na Moravě*, AH 7, s. 335-351.
PLAČEK, M., 1984: *Pitná a užitková voda na středověkém hradě a její zajišťování*, FHB 7, s. 197-250.
PLAČEK, M., 1987: *Vítkův Hrádek, k. ú. Blažejov, o. Jindřichův Hradec*, Ročenka Klubu Augusta Sedláčka, s. 26-28.

PLAČEK, M., 1990: *Fortifikace ke kontrole a zajištění středověkých komunikací,* AH 15, s. 203-216.
PLAČEK, M., 1990a: *Fortifikační komplex v Hoštejně,* SM 59, s. 39-44.
PLAČEK, M., 1992: *Die Entwicklung der mährischen Burgen im 14. Jahrhundert,* Castrum Bene 2, s. 296-314.
PLAČEK, M., 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku.* Praha.
PLAČEK, M., 1998: *Tvrze ve zdech moravských zámků,* AH 23, s. 415-426.
PLAČEK, M. - KEPRT, R., 1996: *Zámek Štítina. Stavebně historická analýza.* Strážnice (nepublikovaná práce).
PLAČEK, M. - MĚŘÍNSKÝ, Z., 1992: *Die Burgen Mährens im Spätmittelalter,* Castrum Bene 2, s. 276-295.
PLAČEK, M. - PROCHÁZKA, R., 1986: *K problematice opevněných sídel přelomu raného a vrcholného feudalismu na Moravě,* AH 11, s. 159-170.
POHLUDKA, S., 1940: *Burg Landek an der Oder,* Ratiborer Heimat-Kalender 1941, Ratibor, s. 78-80.
POCHE, E., 1949: *Umělecko-historický průzkum Hradce u Opavy,* SlSb 47, s. 379-380.
POKORA, T., 1973: *Mongolský vpád do Slezska a na Moravu v roce 1241. Několik poznámek na základě evropských a čínských středověkých pramenů,* Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci 62, s. 172-183.
POKORA, T., 1977: *Mongolové ve Slezsku a na Moravě v roce 1241. (Dokončení),* Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci, s. 98-110.
POLESKI, J., 1997: *Kleinpolen im 8. - 10. Jahrhundert. Bemerkungen zu den Beziehungen zwischen Kleinpolen und Böhmen, Mähren, Slowakei und Ungarn,* in: Mitteleuropa im 8. - 10. Jahrhundert, Bratislava 1997, s. 15-26.
POLESKI, J., 1997a: *Kontakty interregionalne mieszkańców Małopolski w VI - X wieku,* in: Śląsk i Czechy a kultura wielkomorawska, Wrocław, s. 51-63.
POPIOŁEK, F., 1915: *Orłowa i Ostrawa, zarys ich dziejów.* Cieszyn.
PRASEK, V., 1886: *Fürstenwalde,* Troppauer Zeitung 101.
PRASEK, V., 1890: *Historická topografie země Opavské A-K.* Vlastivěda slezská II/1. Opava.
PRASEK, V., 1890a: *Překlad s výkladem na dílčí listy země Opavské z r. 1377,* in: VII. program českého vyššího gymnasia v Opavě za rok 1889/1890, Opava, s. 3-24.
PRASEK, V., 1891: *Dějiny kraje Holasovského čili Opavského do r. 1318.* Vlastivěda slezská I/1. Opava.
PRASEK, V., 1891 - 1892: *Das fürstliche Liechtensteinische Schloß in Troppau,* Troppauer Zeitung 278, 282, 285, 291 a 293; 23, 25, 39, 89 a 91.
PRASEK, V., 1894: *Dějiny knížetství Těšínského až do r. 1433.* Vlastivěda slezská III/1. Opava.
PRASEK, V., 1911: *Bruntál = Freudenthal,* VMO XVII, s. 32-33.
PRASEK, V., 1918: *Kníže Mikuláš II. 1318 – 1365,* VMO 24, s. 47-68.
PRAŽÁK, R., 1988: *Legendy a kroniky Koruny uherské.* Praha.
PRIX, D., 1990: *Středověký kostel sv. Petra a Pavla v Opavě-Jaktaři,* ČSM-B 39, s. 112-122.
PRIX, D., 1990a: *Kostel sv. Marie Magdalény v Osoblaze do konce středověku,* Umění XXXVIII, s. 254-265.
PRIX, D., 1991: *Stavební vývoj kostelů Nanebevzetí Panny Marie (dříve sv. Václava) v Bruntále a Zvěstování Panny Marie ve Starém Městě u Bruntálu ve středověku,* ČSM-B 40, s. 110-132.
PRIX, D., 1995: *Páni z Krnova a Lobenštejna na středověkém Opavsku,* AHM C-1, s. 43-58.
PRIX, D., 1997: *Vévoda Václav I. Opavský. Příspěvek k dějinám Opavského vévodství počátkem poslední čtvrtiny 14. století,* AHM 3, s. 54-89.
PRIX, D., 1998: *Počátky a rozvoj minoritského kláštera v Opavě ve středověku,* in: Opava. Sborník k dějinám města 1, s. 39-62.
PRIX, D. - PLAČEK, M., 1999: *Zámek. Fulnek,* in: Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 - 1550, III. Olomoucko, Olomouc, s. 147, č. 60.
PROCHÁZKA, R., 1984: *Pozdně hradištní keramika v některých moravských regionech,* AR XXXVI, s. 430-442.
PROCHÁZKA, R., 1991: *Brünner Keramik des 13. und der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts und die Frage ihrer auswärtigen Beziehungen,* in: Mikulovská sympozia XX, Brno, s. 233-246.
PROCHÁZKA, R., 1993: *K vývoji a funkčnímu rozvrstvení hradů v 11. - 12. stol. na Moravě,* in: Lokalne ośrodki władzy państwowej w XI - XII wieku w Europie Środkowo-Wschodniej, Wrocław, s. 109-141.
PROCHÁZKA, R., 1994: *Svitávka - Hradisko v 11. - 15. stol,* CB 4, s. 231-236.
PROKOP, A., 1888: *Burgen und Schlösser Mährens.* Brünn.
PROKOP, A., 1904: *Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehungen I-IV.* Wien.
PŘIHODA, R., 1929: *Der Reichensteiner Spangenharnisch,* Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde, Neue Folge 3 (12), s. 109-112.
PŘIHODA, R., 1932: *Zur Typologie und Chronologie mittelalterlicher Pfeilspitzen und Armbrustbolzeneisen,* Sudeta VIII, s. 43-67.
PŘIHODA-LEIPA, R., 1934: *Die Ausgrabungen aud den Burgruinen Wartenau und Schellenburg,* Neues Tagblatt 74, 20. 5. 1934.
RAINER, P., 1990: *A bajor örökösödési háború zuckmanteli ütközetét ábrázoló festmény a veszprémi Laczkó Dezsö múzeumban,* in: Veszprémi Történelmi Tár I, s. 84-88.
RASCHKE, G., 1940: *Burgen im Ratiborer Land,* Ratiborer Heimat-Kalender 1941, Ratibor, s. 72-78.
RASL, Z., 1988: *Závěsné zámky dvou tisíciletí z hlediska technického vývoje,* in: NTM 1978 - 1988 (Sborník k osmdesátému výročí založení) 2, Studie k dějinám techniky, Praha, s. 153-225.
REICKE, D., 1995: *„von starken und grossen flüejen". Eine Untersuchung zu Megalith- und Buckelquader- Mauerwerk an Burgtürmen im Gebiet zwischen Alpen und Rhein.* Schweizer Beiträge zur Kulturgeschichte und Archäologie des Mittelalters 22.
REY-DELQUÉ, 1997: *Le croaciate l'oriente e l'occidente da Urbano II a San Luigi 1096 - 1270.* Milano.
ROHEL, J., 1955: *Hradec v podání kronikářů,* in: Listy z Hradce, Opava.
ROKYTA, H., 1970: *Die böhmischen Länder.* Salzburg.
ROLLEDER, A., 1898: *Die Herren von Krawarn,* ZVGMS 2, s. 221-229.
ROLLEDER, A., 1903: *Geschichte der Stadt und der Gerichtsbezirkes Odrau.* Steyer.
ROZPĘDOWSKI, J., 1999: *Schlesien,* in: Böhme, H. W. a kol., Burgen in Mitteleuropa II. Ein Handbuch, Stuttgart, s. 265-268.
RUTTKAY, A., 1976: *Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei II.,* SlA XXIV, s. 248-395.
RUTTKAY, M., 1994: *Zur Entwicklung der mittelalterlichen Kleinadelssitze in der Slowakei,* in: Die Burgenforschung und ihre Probleme. Fundberichte aus Österreich, Materialheft A2, Wien, s. 123-133.
RZEHAK, E., 1907-1908: *Beiträge zum schlesischen Münzwesen,* ZGKÖS 3, s. 31-41.
RZEHAK, E., 1907-1908a: *Zur alten Geschichte der ehemaligen Burg und Stadt Grätz a. d. Mohra, von 1031 bis 1500,* ZGKÖS 3, s. 65-83.
RZEŽNIK, P., 1995: *K výzkumu keramického importu v raně městské Vratislavi,* AH 20, s. 589-600.

RZEŹNIK, P., 1997: *Elementy południowe w ceramice śląskiej w IX - X wieku,* in: Śląsk i Czechy a kultura wielkomorawska, Wrocław, s. 127-134.
RZEŹNIK, P., 1998: *Materiały ceramiczne,* Silesia Antiqua 39, s. 221-238.
SAKREIDA, R., 1933: *Hrad Vikštejn.* Radkov.
SAMEK, B., 1994: *Umělecké památky Moravy a Slezska 1, A/I.* Praha.
SAMEK, B. a kol., 1996: *Pernštejn - středověký hrad na jižní Moravě.* Brno.
SAMEK, B., 1999: *Umělecké památky Moravy a Slezska 2, J/N.* Praha.
SARTORI, F., 1819 - 1820: *Die Burgvesten und Ritterschlösser der österreichischen Monarchie I-VIII.* Brünn.
SATRAPA-SCHILL, A., 1979: *Das Leben und die Versorgung auf mittelalterlichen Höhenburgen,* Burgen und Schlösser 20/II, s. 74-83.
SEDLÁČEK, A., 1914: *Pýcha urozenosti a vývody starých Čechův a Moravanův,* VKČSN III, s. 41-140.
SEDLÁČEK, A., 1927 - 1937: *Hrady, zámky a tvrze Království českého I-XV.* Praha.
SEPPELT, F. X., 1929: *Geschichte des Bistums Breslau.* Breslau.
SCHINDLER, G., 1938: *Das Breslauer Domkapitel von 1341 bis 1417.* Breslau.
SCHIRMEISEN, K., 1943: *Die Vorzeit des Mähr.-Ostrauer Raumes.* Mährisch Ostrau.
SCHMILEWSKI, U. a kol., 1991: *Wahlstatt 1241. Beiträge zur Mongolenschlacht bei Liegnitz und zu ihren Nachwirkungen.* Würzburg.
SCHMITT, R., 1994: *Zum Stand der Bergfriedforschung in Sachsen – Anhalt,* Burgenforschung aus Sachsen 3/4, s. 143-178.
SCHNEIDER, A., 1995: *Die Burgen in Kreis Schwäbisch Hall.* Stuttgart.
SCHNEIDER, F., 1988: *Geschichte und Leben im Wartenauer Land in Pochmühl.* Pochmühl - Nürnberg.
SCHNURBEIN, S. von, 1974: *Zum Ango,* in: Studien zur vor- und frühgeschichtlichen Archäologie. Festschrift für Joachim Werner zum 65. Geburtstag II - Frühmittelalter, München, s. 411-433.
SCHUCHHARDT, C., 1931: *Die Burg im Wandel der Weltgeschichte.* Potsdam.
SCHULIG, H., 1923: *Ein Heimatbuch für die Bezirke Jägerndorf und Olbersdorf.* Troppau.
SCHULTE, W., 1905: *Das Ende des Kirchenstreites zwischen dem Breslauer Bischof Thomas II. und dem herzog Heinrich IV,* ZVGS 39, s. 199-205.
SCHULTE, W., 1906: *Die politische Tendenz der Cronica principum Polonie.* DQSG I, Breslau.
SCHULTE, W., 1907: *Das Registrum Wratislaviense censuum et redituum ad episcopatum spectantium.* DQSG 3, Breslau.
SCHULTE, W., 1907a: *Quellen zur Geschichte der Besitzverhältnisse des Bistums Breslau.* DQSG 3, Breslau.
SCHULTE, W., 1913: *Bischof Konrad von Breslau in seinem Verhältnisse zum römischen Stuhle und zu dem Baseler Konzile.* Römische Quartalschrift, Supplementheft 20.
SCHWABENICKY, W., 1996: *Beziehungen zwischen Burgen und Bergbau im sächsischen Erzgebirge,* Burgenforschung aus Sachsen 9, s. 9-29.
SCHWARZ, E., 1923: *Zur Namenforschung und Siedlungsgeschichte in den Sudetenländern.* Reichenberg.
SCHWARZ, E., 1931: *Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle.* München-Berlin.
SCHWARZ, E., 1935: *Sudetendeutsche Sprachräume.* München.
SCHWARZ, E., 1966: *Volkstumsgeschichte der Sudetenländer II. Mähren - Schlesien.* München.
SCHWARZ, F., 1965: *Jazyk německých opavských listin z druhé poloviny XIV. století,* ČSM-B XIV, s. 28-35.
SCHWOY, F. J., 1793-1794: *Topographie vom Markgrafthum Mähren I-III.* Wien.
SIEBERA, H., 1962: *Burgen und Schlösser in Schlesien.* Frankfurt am Main.
SKOMAL, J., 1885: *Ruine Kaltenstein in Schlesien,* Altvater I/5, s. 41.
SKUTIL, J., 1946: *Z nejdávnější minulosti Slezska,* in: Slezsko, český stát a česká kultura, Opava, s. 13-26.
SLADKÝ, V., 1909: *Opavsko za válek husitských,* in: XXVI. program c. k. státního gymnasia s českou řečí vyučovací v Opavě, Opava, s. 9-25.
SLADKÝ, V., 1910: *Opavsko za válek husitských II,* in: XXVII. program c. k. gymnasia s českou řečí vyučovací v Opavě, Opava, s. 3-26.
SLÁMA, F., 1886: *Vlastenecké putování po Slezsku.* Praha.
SLÁMA, F., 1887: *Oesterreichisch Schlesien. Landschafts-, Geschichts- und Kulturbilder.* Prag.
SLÁMA, J., 1988: *Střední Čechy v raném středověku III. Archeologie o počátcích přemyslovského státu.* Praehistorica XIV, Praha.
SLÁMA, J., 1995: *Slavníkovci - významná či okrajová záležitost českých dějin 10. století?* AR XLVIII, s. 182-224.
SLÁMA, J., 1998: *Slavníkovci,* in: Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa, Praha, s. 17-36.
SLIVKA, M., 1980: *Stredoveké hutníctvo a kováčstvo na východnom Slovensku 2.,* Historica Carpatica XI, Séria C - História, s. 218-288.
SLIVKA, M., 1981: *Stredoveké hutníctvo a kováčstvo na východnom Slovensku 3.,* Historica Carpatica XII, Séria C - História, s. 211-276.
SLIVKA, M. - VALLAŠEK, A., 1991: *Hrady a hrádky na východnom Slovensku.* Košice.
SPATZIER, J., 1882: *Beiträge für die Geschichte des bürgerlichen Hospitals zum heiligen Geist in Jägerndorf.* Jägerndorf (rukopis). Uložen: ZA Opava, fond: Pozůstalost Johanna Spatziera, inv. č. 37.
SPĚVÁČEK, J., 1980: *Karel IV. Život a dílo (1316 - 1378).* Praha.
SPĚVÁČEK, J., 1986: *Václav IV. 1361 - 1419. K předpokladům husitské revoluce.* Praha.
SPURNÝ, F. a kol., 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II. Severní Morava.* Praha.
STELLWAG-CARION, F., 1863: *Gedenk-Buch der Schicksale Freudenthals und seiner Umgebung.* Freudenthal.
STEUER, H., 1997: *Waagen und Gewichte aus dem mittelalterlichen Schleswig. Funde des 11. bis 13. Jahrhunderts aus Europa als Quellen zur Handels- und Währungsgeschichte.* ZAM - Beiheft 10, Köln.
STOLL, H. - J., 1993: *Der Bühl von Jenalöbnitz - ein mittelalterlicher Burghügel in Ostthüringen.* Stuttgart.
STOLLE, F., 1926: *Das antiquum registrum des Breslauer Bistums, eine der ältesten schlesischen Geschichtsquellen,* ZVGS 60, s. 133-156.
STRÁNSKÝ, I., 1997: *K práci L. Svobody O plášťových hradech,* Zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka - Hláska VIII-1, s. 1-6.
STUMPF, G., 1912: *Ruine Reichenstein,* Altvater XXX/1, s. 111-114.
STUMPF, G., 1915: *Ruine Reichenstein bei Jauernig,* ZGKÖS X, s. 73-78.
STUMPF, G., 1926: *Wallburgen und Schanzen in der Umgebung von Jauernig,* Altvater XLV/5, s. 3-4.
SVÁTEK, J., 1958: *Benediktinské proboštství v Březové a jeho velkostatek,* Vítkovsko 4, s. 2-6.
SVÁTEK, J., 1982: *Ke stavebním dějinám bývalého františkánského konventu v Opavě,* Sborník památkové péče v Severomoravském kraji 5, s.149-178.
SVOBODA, L., 1995: *O plášťových hradech,* AH 20, s. 355-388.
SVOBODA, L., 1998: *Stavební vývoj českých tvrzí,* in: Encyklopedie českých tvrzí I, A-J, Praha, s. XI-XXXIII.
ŚWIĘTOSŁAWSKI, W., 1990: *Strzemiona średniowieczne z ziem Polski.* Łódź.

ŠEBÁNEK, J., 1926: *Studie o kanceláři Dětřicha, biskupa olomouckého (1281 - 1302),* ČMM 50, s. 171-275.
ŠEBÁNEK, J., 1951: *Z problémů slezského kodexu. Neznámá listina Václava I. pro hrobnické johanity,* SlSb 49, s. 1-16.
ŠIGUT, F., 1957: *Mikuláš z Vladěnína. Typ slezského šlechtice z XV. století,* SlSb 55, s. 514-517.
ŠIGUT, F., 1961, 1962: *Opavský formulář,* SlSb 59, s. 212-229; 60, s. 97-107 a s. 389-396.
ŠIKULOVÁ, V., 1966: *Dvacet let archeologické práce na území opavského okresu,* Opavsko 12, s. 27-32.
ŠIKULOVÁ, V., 1966a: *Nejstarší opavská studna,* ČSM-B XV, s. 3-12.
ŠIKULOVÁ, V., 1973: *Nálezy z hradu Vikštejna, obec Radkov-Dubová (okr. Opava),* PV 1972, s. 87-88.
ŠIKULOVÁ, V., 1975: *Příspěvek archeologie k nejstarším dějinám Opavy,* AR XXVII, s. 271-276.
ŠIKULOVÁ, V., 1985: *Středověká polévaná keramika z Opavy,* AH 10, s. 230-233.
ŠIKULOVÁ, V., 1993: *Vysvětlení ke středověkému prstenu z Holasovic,* ČSZM-B 42, s. 13-16.
ŠIKULOVÁ, V., 1999: *Bronzový flakon. Bronzové nákončí opasku,* in: Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 - 1550, IV., Opava-Brno, s. 220, č. 097 a 098.
ŠIMÁK, J. V., 1924: *Přemysl II. a panstvo české,* ČČH 30, s. 19-34.
ŠKUTA, V., 1968: *Z historie frýdeckého zámku,* Těšínsko 2-3, s. 31-34.
ŠKUTA, V., 1974: *Frýdecký zámek kdysi a dnes,* Těšínsko 1, s. 27-29.
ŠMAHEL, F., 1993: *Husitská revoluce I-IV.* Praha.
ŠTĚPÁN, V., 1971: *Úloha pánů z Kravař při vzniku husitského hnutí,* ČSM-B XX, s. 10-21.
ŠTĚPÁN, V., 1990: *Účast žoldnéřů z českých zemí (zejména Slezska a severní Moravy) ve „velké válce 1409 - 1411" zachycená prameny z velmistrovského archivu řádu německých rytířů,* ČSM-B 39, s. 1-15.
ŠTĚPÁN, V., 1991: *Hrad Šostýn v polských pramenech ze 14. a 15. století,* VSONJ 47, s. 3-7.
ŠTĚPÁN, V., 1992: *Osobnost Lacka z Kravař. Část první: Lackův politický vzestup,* ČMatM CXI, s. 217-238.
ŠTĚPÁN, V., 1993: *Die Beziehungen zwischen den mährischen Markgrafen Jobst und Prokop und Herzog Wladislaw von Oppeln,* in: Oberschlesien im späten Mittelalter. Eine Region im Spannungsfeld zwischen Polen, Böhmen-Mähren und dem Reich vom 13. bis zum Beginn des 16. Jahrhunderts, Berlin, s. 47-59.
ŠTĚPÁN, V., 1993a: *Osobnost Lacka z Kravař. Část druhá: Na vrcholu politické dráhy,* ČMatM CXII, s. 11-41.
ŠTĚPÁN, V., 1994: *Vražda čtyř členů královské rady na Karlštejně roku 1397,* ČČH 92, s. 24-44.
ŠTĚPÁN, V., 1994a: *Zámek Bruntál,* VL 20/2, s. 12-14.
ŠTĚPÁN, V., 1997: *Neznámá mapa zlatohorského panství,* VL 23, s. 36-37.
ŠTĚPÁN, V., 1998: *Historie zámku Bruntál.* Bruntál.
ŠUSTA, J., 1895: *Záviš z Falkenštejna III. Záviš a Kunhuta,* ČČH 1, s. 287-298.
ŠUSTA, J., 1895a: *Záviš z Falkenštejna IV. Závišův pád,* ČČH 1, s. 388-389.
ŠUSTA, J., 1896: *Kritické příspěvky k dějinám Přemysla II. Otakara I. O pokutování některých pánův českých r. 1276,* ČČH 2, s. 203-209.
ŠUSTA, J., 1935: *České dějiny II.1. Soumrak a zánik Přemyslovců a jejich dědictví.* Praha.
ŠUSTA, J., 1939: *České dějiny II.2. Král cizinec.* Praha.
ŠUSTA, J., 1948: *České dějiny II.4. Karel IV. Za císařskou korunou 1346 - 1355.* Praha.
ŠVÁBENSKÝ, M., 1982: *Další pramen ke vzbouření Šumperských proti Tunklům koncem 15. století,* SM 44, s. 19-23.
TAUBER, J., 1980: *Herd und Ofen im Mittelalter. Untersuchungen zur Kulturgeschichte am archäologischen Material vornehmlich der Nordwestschweiz (9. - 14. Jahrhundert).* Olten.
TÁZLAROVÁ, M., 1973: *K stavebním dějinám fulneckého zámku,* VSONJ 11, s. 57-63.
TESAŘ, P., 1914: *Nejstarší dějiny enklav moravských na Opavsku 2. Životice,* VMO 22, s. 14-33.
TESAŘ, P., 1917: *Nejstarší dějiny enklav moravských na Opavsku 3. Litultovice,* VMO 23, s. 59-119.
THANNABAUR, J., 1925: *Die Freudenthaler Teilungsurkunde vom 1. Oktober 1405,* FL 5, s. 1-6 a 9-12.
THANNABAUR, J., 1931: *Schloß Freudenthal,* FL 11, s. 32-36, 39-41 a 50-53.
TILLMANN, C., 1958 - 1961: *Lexikon der deutschen Burgen und Schlösser I-IV.* Stuttgart.
TITZE, W., 1941: *Ausgrabung auf dem Burgwall Luginsland,* Sudeta, Neue Folge 2, s. 64-79.
TKÁČ, V., 1993: *Morava, Slezsko. Země kulturních pokladů.* Opava.
TOMEK, W. W., 1870: *Základy starého místopisu Pražského II. Nowé město Pražské.* Praha.
TŘEŠTÍK, D., 1960: *Miejski formularz Opawski z początku XIV wieku,* Śląski Kwartalnik Historiczny - Sobótka 15, s. 1-14.
TŘEŠTÍK, D., 1979: *Proměny české společnosti ve 13. století,* FHB 1, s. 131-154.
TUREK, A., 1940: *Fulnecko.* Vlastivěda moravská II. Brno.
TUREK, A., 1952: *Prameny k poznání vývoje sociálních poměrů na panství hradeckém do 16. století,* SlSb 50, s. 252-260.
TUREK, A., 1952a: *K stavebnímu vývoji zámku Hradce,* SlSb 50, s. 141-144.
TUREK, A., 1960: *Z minulosti Hradce a panství hradeckého.* Opava.
TUREK, A., 1971: *Dějiny zámku Hradce.* Ostrava.
TUREK, A., 1975: *Dvě „zaniklé" vesnice ve Slezsku,* ČSM-B XXIV, s. 131-134.
TUREK, A., 1978: *Hrad a panství Starý Jičín.* Nový Jičín.
TUREK, A., 1981: *Ke starším dějinám Závišic,* VSONJ 27, s. 10-27.
TUREK, A., 1981a: *Z historie Hošťálkov a připojených osad do roku 1945,* in: Hošťálkovy, náš krásný domov 1281 - 1981, Hošťálkovy, s. 26-39.
TUREK, A. - HLUBINKA, M., 1965: *Fulnek.* Ostrava.
TUREK, A. - JISL, L., 1953: *Ostravsko za česko-uherské války ve světle písemných pramenů i archeologických nálezů,* ČSM-B III, s. 1-24.
TUREK, R., 1963: *Čechy na úsvitě dějin.* Praha.
TUREK, R., 1975: *Listina Jindřicha IV. z 29. dubna 1086 (DH IV, 390) a její slovanská teritoria,* Slavia antiqua 22, s. 69-118.
TUREK, R., 1982: *Čechy v raném středověku.* Praha.
TYSKIEWICZ, L. A., 1991: *Przyłączenie Śląska do monarchii piastowskiej pod koniec X. wieku,* in: Od plemienia do państwa, Wrocław-Warszawa, s. 121-152.
UHTENWOLDT, H., 1938: *Die Burgverfassung in der Vorgeschichte und Geschichte Schlesiens.* Breslau.

UHTENWOLDT, H., 1942-43: *Burgenwesen und frühmittelalterliche Geschichte in Böhmen,* Zeitschrift für Geschichte der Sudetenländer 6, s. 16-41.
UHTENWOLDT, H., 1982: *Burgen, Schlösser und Guthäuser in Schlesien I.* Frankfurt am Main.
ULANOWSKI, B., 1882: *Ueber die Erwerbung von Glatz durch Heinrich IV,* ZVGS 16, s. 87-97.
ULLRICH, J., 1933: *Geschichte der Stadt Wigstadtl.* Wigstadtl.
ÚLOVEC, J., 1996: *Herbert Weinelt a jeho výzkumy panských sídel,* CB 5, s. 11-22.
ÚLOVEC, J., 1998: *Hrady, zámky a tvrze na Chebsku.* Cheb.
UNGER, J., 1985: *Hmotná kultura středověké šlechty v archeologických pramenech na Moravě,* AH 10, s. 323-329.
UNGER, J., 1988: *Počátky středověkých opevněných sídel typu „motte" na jihovýchodní Moravě,* in: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc., Brno, s. 207-221.
UNGER, J., 1994: *Archäologische Bauforschung in Mähren in den letzten zehn Jahren,* in: Die Burgenforschung und ihre Probleme, Fundberichte aus Österreich, Materialheft A2, Wien, s. 151-154.
UNGER, J., 1997: *Kostěné artefakty a jejich výroba na hradě v Lelekovicích,* Pravěk NŘ 7, s. 417-424.
URBÁNEK, R., 1915: *České dějiny III.1. Věk poděbradský.* Praha.
VACH, M., 1960: *Slezská politika Jana Lucemburského.* Opava.
VÁLKA, J., 1985: *Vrchol bojů o Moravu (1423 - 1425). (Studie k dějinám husitské revoluce na Moravě III),* Jižní Morava XXI/24, s. 83-104.
VÁLKA, J., 1988: *Počátek „bezvládí"? (Politické myšlení a státní struktura v bojích o završení husitské revoluce),* in: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc., Brno, s. 309-318.
VÁLKA, J., 1991: *Dějiny Moravy I. Středověká Morava.* Vlastivěda moravská. Země a lid 5, Brno.
VARHANÍK, J., 1995: *Břitové věže pozdního středověku v Čechách a na Moravě,* AH 20, s. 339-353.
VAŘEKA, P., 1998: *Proměny keramické produkce vrcholného a pozdního středověku v Čechách,* AR L, s. 123-137.
VLČEK, V., 1984: *Zeměpisný lexikon ČSR. Vodní toky a nádrže.* Praha.
VOGEL, A., 1915: *Kurze Geschichte der Schlösser und ehemaligen Burgen im Bezirke Freiwaldau, Österr.-Schlesien.* Troppau (rukopis).
VOGT, H.-J., 1987: *Die Wiprechtsburg Groitzsch. Eine mittelalterliche Befestigung in Westsachsen.* Berlin.
VOJTAL, P., 1993: *Tragédie štítinské tvrze,* VL 19, s. 28-30.
VUG, O., 1890: *Schlesische Heidenschanzen, ihre Erbauer und die Handelstraßen der Alten.* Grottkau.
VYSTYD, M., 1914: *Zbislav Zajíc z Třebouně a konec Záviše z Falkenštejna,* ČČH 20, s. 165-187.
WACHOWSKI, K., 1997: *Śląsk w dobie przedpiastowskiej.* Wrocław.
WACHOWSKI, K., 1997a: *Północny zasięg ekspansji Wielkich Moraw w świetle badań archeologicznych,* in: Śląsk i Czechy a kultura wielkomorawska, Wrocław, s. 21-23.
WANDERBURG, U., (1994): *Historie města Hlučína I.* Hlučín b.d.
WEINELT, H., 1934: *Die Burgen des Würbenthaler Gebietes,* FL 14, s. 47-52.
WEINELT, H., 1934a: *Die Schellenburg, ein Musterbeispiel einer slawischen Herrenburg,* DMSH 20, s. 277-280.
WEINELT, H., 1935: *Die Burgruine Leuchtenstein,* Altvater LIV/5-6, s. 1-3.
WEINELT, H., 1935a: *Burg Zator und Feste Seifersdorf,* JL 9, s. 91-93.
WEINELT, H., 1935b: *Die schlesische Burgen Adelsburg, Saubsdorf und Schellenburg,* Der Burgwart 36, s. 35-38.
WEINELT, H., 1935c: *Schlesische Burgen. Burg Freudenstein,* FL 15, s. 17-23.
WEINELT, H., 1935d: *Schlesische Burgen. Die Landesburg Fürstenwalde,* FL 15, s. 83-88.
WEINELT, H., 1935e: *Die landesfürstliche Burg Fürstenwalde,* Deutsches Jahrbuch für Böhmen, Mähren und Schlesien 25, s. 105-109.
WEINELT, H., 1935f: *Schlesische Burgen. Burg Groß-Herrlitz,* FL 15, s. 73-77.
WEINELT, H., 1935g: *Schlesische Burgen. Das Wüste Schloß und der Rabenstein bei Einsiedel,* FL 15, s. 65-71.
WEINELT, H., 1936: *Probleme schlesischer Burgenkunde, gezeigt an den Burgen des freiwaldauer Bezirkes.* Breslau.
WEINELT, H., 1936a: *Schlesische Burgen. Schloß Jägerndorf,* JL 10, s. 1-2.
WEINELT, H., 1936b: *Zur deutsch-mährisch-schlesischen Burgenkunde,* Der Burgwart 37, s. 1-8.
WEINELT, H., 1936c: *Burg Mödlitz,* DMSH 22, s. 89-92.
WEINELT, H., 1936d: *Die Burgruine Mödlitz,* Altvater LV/3-4, s. 2-3.
WEINELT, H., 1936e: *Die Herkunft der westschlesischen Wasserburgen,* DMSH 22, s. 202-205.
WEINELT, H., 1936f: *Das „Wüste Schloß" bei Jauernig, eine Burg aus Erde und Holz,* DMSH 22, s. 136-138.
WEINELT, H., 1936g: *Schlesische Burgen. Die Schellenburg und ihre Bedeutung für die Frühgeschichte,* JL 10, s. 10-12, 18 a 27-28.
WEINELT, H., 1936h: *Die Burgruine Freudenstein,* Deutsches Jahrbuch für Böhmen, Mähren und Schlesien 26, s. 89-93.
WEINELT, H., 1936i: *Neue Funde von Freudenstein,* FL 16, s. 101-103.
WEINELT, H., 1936j: *Die Sage vom Schloßberg bei Karlsthal in Schlesien,* Sudetendeutsche Zeitschrift für Volkskunde 9, s. 163-165.
WEINELT, H., 1936k: *Die Burg Friedeberg in Schlesien,* ZVGMS 38 (Sonderabdruck), s. 1-9.
WEINELT, H., 1936l: *Die Burg Füllstein,* Der Oberschlesier 18, s. 591-595.
WEINELT, H., 1936m: *Schlesiche Burgen. Zur Burgenkunde und Siedlungsgeschichte der Hotzenplotzer Enklave,* JL 10, s. 89-93.
WEINELT, H., 1937: *Mittelalterliche Grenzburgen in Schlesien,* Sudetendeutsche Monatshefte 1, s. 32-37.
WEINELT, H., 1937a: *Burgen und Siedlung in Sudetenschlesien,* Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamtschlesischen Raume 9, s. 33-44.
WEINELT, H., 1937b: *Frühgeschichtliche Wehranlagen bei Jägerndorf,* Der Oberschlesier 19, s. 501-507.
WEINELT, H., 1937c: *Die Burg Zator bei Wiese,* Altvater LVI/11-12, s. 2-3.
WEINELT, H., 1937d: *Schlesische Burgen. Burg und Schloß Freudenthal im Wandel der Geschichte,* FL 17, s. 2-5, 9-12, 29-31 a 33-39.
WEINELT, H., 1937e: *Was uns heimatliche Burgen sagen. Zur Burgenkunde des Olmützer Bistumslandes in Schlesien,* Bundeskalender 41, s. 94-97.
WEINELT, H., 1937f: *Gedanken zur sudetendeutschen Burgenkunde,* Sudetendeutsches Jahrbuch, s. 25-30.
WEINELT, H., 1937g: *Die Flurnamen des Bezirkes Freudenthal,* in: Sudetendeutsches Flurnamenbuch 2, Reichenberg.
WEINELT, H., 1937h: *Der Ortsname Freudenthal und die Herkunft der Siedler,* FL 17, s. 49-51.
WEINELT, H., 1937i: *Grundriß der Schönhengster Burgenkunde.* M. Trübau.
WEINELT, H., 1938: *Das deutsche Oppaland und das angrenzende deutsche Nordmähren als Wehrbaulandschaft,* Der Burgwart 39, s. 21-31.

WEINELT, H., 1938a: *Die sudetenschlesische Herrschaft Freudenthal um 1579,* Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamtschlesischen Raume 10, s. 35-64.
WEINELT, H., 1938b: *Zur deutsch-mährisch-schlesischen Burgenkunde,* Der Burgwart 37, s. 45-52.
WEINELT, H., 1938c: *Wüste Dörfer des Oppalandes in der Volksüberlieferung,* Mitteilungen der schlesischen Gesellschaft für Volkskunde XXXVII, s. 113-137.
WEINELT, H., 1938d: *Burgenbau und Kolonisation im mitteldeutschen Osten,* Auslandsdeutsche Volksforschung 2, s. 366-373.
WEINELT, H., 1939: *Das Werden der ostmitteldeutschen Kulturlandschaft Freudenthal,* Deutsches Archiv für Landes- u. Volksforschung 3, s. 598-631.
WEINELT, H., 1939a: *Volkskunde und Wüstungforschung. Grundsätzliches, gezeigt an einem südschlesischen Beispiel,* Zeitschrift für Volkskunde 48, Neue Folge 10/3, s. 265-288.
WEINELT, H., 1939b: *Drei Urkunden zur südschlesischen Volksgeschichte,* Zeitschrift für sudetendeutsche Geschichte 3, s. 166-173.
WEINELT, H., 1939c: *Die Grenzen der Rodungslandschaft Freudenthal in der Kulturgeographie,* Zeitschrift für Sudetendeutsche Geschichte 3, s. 12-29.
WEINELT, H., 1939d: *Zum bayerischen Einfluß im südschlesischen Raum,* Deutsche Volksforschung in Böhmen und Mähren 1, 1939, s. 109-127.
WEINELT, H., 1939e: *Die Burgenformen der Sudetenländer,* Bundeskalender 43, s. 73-77.
WEINELT, H., 1939-1940: *Mähren als Brücke zwischen den schlesischen und bayerischen Stammesgebieten,* Volksforschung 3, 1939/40, s. 245-253.
WEINELT, H., 1940: *Die Forschungen zur Volksthumsgeographie des südschlesischen Stammesgebietes.* Reichenberg - Leipzig.
WEINELT, H., 1940a: *Die Turmhügelburg im Ostsudetenland,* MAGW LXX, s. 342-361.
WEINELT, H., 1940b: *Zwei südschlesische Turmhügel,* Deutsche Volksforschung in Böhmen und Mähren 1, s. 258-264.
WEINELT, H., 1941: *Zur Burgenkunde,* ZVGS 75, s. 28-34.
WEINELT, H., 1942: *Der mittelalterliche Wehrbau einer ostmitteldeutschen Rodungslandschaft. Die Burgen des Kreises Freiwaldau im Ostsudetenland,* Deutsches Archiv für Landes- u. Volksforschung 6, s. 148-168.
WEINELT, H., 1942a: *Die alte Strasse von Leobschütz nach Mährisch Neustadt,* Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums, Neue Folge II, s. 5-42.
WEINELT, H., 1944: *Siedlung und Volkstum südlich des Altvaters.* Prag.
WEISER, E., 1930: *Reise- und Wanderbuch.* Freudenthal.
WEIZSÄCKER, W., 1937: *Eindringen und Verbreitung der deutschen Stadtrechte in Böhmen und Mähren,* Deutsches Archiv für Landes- u. Volksforschung 1, s. 95-109.
WEIZSÄCKER, W., 1938: *Breslau als Oberhof mährischer Städte,* ZVGS 72, s. 25-43.
WELTZEL, A., 1861: *Geschichte der Stadt Ratibor.* Ratibor.
WELTZEL, A., 1885: *Geschichte des Ratiborer Archipresbyteriats. Historisch-topographisch-statistische Beschreibung der zu demselben gehörigen Dörfer, Kirchen, Kapellen, Schulen u. s. w. als Ergänzung der Kirchengeschichte Ratibors und als Beitrag zur Adelsgeschichte Oberschlesiens. Aus Urkunden und amtlichen Acten verfasst.* Ratibor.
WELTZEL, A., 1888: *Geschichte der Stadt Sohrau in Oberschlesien.* Sohrau OS.
WELTZEL, A., 1890-1891: *Besiedlungen des nördlich der Oppa gelegenen Landes I-II.* Leobschütz.
WENZELIDES, O., 1922: *Heimatgeschichte IV. Unsere Heimat in Stadt und Land.* Troppau.
WENZELIDES, O., 1943: *Ruinen und Burgen im Altvaterland,* Deutsche Post, 20. 10. 1943.
WIDIMSKY, W. R., 1928[2]: *Die Denkwürdigkeiten für und von Olbersdorf.* Jägerndorf 1847 (F. Heißigem přepracované vydání).
WIECEK, A., 1957: *Česká města v kresbách B. B. Wernera,* ČSM-B VI, s. 1-13.
WIEGANDOVÁ, L., 1972: *Středověké tvrziště Přerovec u Štítiny (okr. Opava),* PV 1971, s. 119-120.
WIEGANDOVÁ, L., 1972: *Středověký hrad ve Slezské Ostravě (okr. Ostrava),* PV 1971, s. 102-103.
WIEGANDOVÁ, L., 1973: *Výzkum na slezskoostravském hradě (okr. Ostrava),* PV 1972, s. 88-89.
WIHODA, M., 1989: *Ekonomické zázemí Hradce nad Moravicí na střední Moravě v 13. století,* ČMatM CVIII, s. 77-87.
WIHODA, M., 1989a: *K počátkům feudálního sídla ve Velkých Heralticích, okres Opava,* ČSM-B 38, s. 148-154.
WIHODA, M., 1992: *Příchod řádu německých rytířů do českých zemí,* ČSZM-B 41, s. 7-10.
WIHODA, M., 1992a: *Rozsah a struktura vlastnictví řádu německých rytířů na Opavsku ve 13. století,* ČSZM-B 41, s. 97-102.
WIHODA, M., 1994: *Mocran et Mocran,* ČČH 92, s. 213-227.
WIHODA, M., 1995: *Geneze moravské šlechty,* AHM C 2, s. 23-41.
WIHODA, M., 1997: *Mocenský zápas českého a polského státu v 11. a 12. století,* SPFFBU-C 44, s. 5-15.
WIHODA, M., 1997a: *Přemyslovská expanze v horním Slezsku a vznik holasické provincie,* AHM 3, s. 34-43.
WIHODA, M., 1997-1998: *Decimam episcopo dari in provincia Golassizch,* JSFWUB XXXVIII-XXXIX, s. 19-31.
WIHODA, M., 1998: *Geneze městského zřízení na Moravě jako zakladatelské dílo markraběte Vladislava Jindřicha ?* SPFFBU-C 45, s. 21-34.
WIHODA, M., 1999: *Vznik moravského markrabství,* ČČH 97, s. 453-475.
WITCZAK, K. T., 1994: *Ludy i państwa słowiańskie w tzw. Księdze Josippon,* Slavia antiqua 34, s. 77-86.
WŁODARSKI, B., 1931: *Polska i Czechy w drugiej połowie XIII i początkach XIV wieku (1250 - 1306).* Archiwum Towarzystwa naukowego we Lwowie. Lwów.
WOLF, V., 1998: *K problematice tzv. kolonizačních provizorií. (Úvaha nad funkcí a fortifikací),* CB 6, s. 107-116.
WOLNY, G., 1835 - 1842: *Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert I-VI.* Brünn.
WÜNSCH, T., 1995: *Mittelalterliches Krisenmanagement im Widerstreit von politik und Region; Oberschlesische Städte in der Hussitenzeit,* in: Stadtgeschichte Oberschlesiens. Studien zur städtischen Entwicklung und Kultur einer ostmitteleuropäischen Region vom Mittelalter bis zum Vorabend der Industrialisierung, Tagungsreihe der Stiftung Haus Oberschlesien 5, Berlin, s. 171-194.
WUTKE, K., 1911: *Stamm- und Übersichtstafeln der schlesischen Fürsten.* Breslau.
WUTKE, K., 1919: *Über schlesische Formelbücher des Mittelalters.* DQSG 26, Breslau.
ZAPLETAL, L., 1969: *Geografie města Krnova.* Krnov.
ZEMAN, V., 1974: *Hrad Kaltenštejn (Hradisko).* Vlastivědné zajímavosti 113, Šumperk.
ZEMAN, V., 1975: *Vodní tvrz v Jeseníku.* Vlastivědné zajímavosti 136, Šumperk.
ZEMEK, M., 1949: *Posloupnost kanovníků metropolitní kapituly u sv. Václava v Olomouci,* VVM 4, s.121-136 a 167-182.
ZEUNE, J., 1994: *Die Burg als zeitgemäßes Statussymbol: drei Fallstudien aus Oberkärnten,* in: Die Burg - ein kulturgeschichtliches Phänomen, Marksburg/Braubach, s. 27-39.

ZEUNE, J., 1996: *Burgen - Symbole der Macht.* Regensburg.
ZEUNE, J., 1996: *Zum Datieren von Burgen. Ein Plädoyer für das Detail,* Burgenforschung aus Sachsen 9, s. 89-112.
ZHÁNĚL, J., 1967 - 1971: *Biskupský hrad Melice I-III,* Zprávy Vlastivědného muzea ve Vyškově 71, s. 1-34; 72, s. 37-63 a 73, s. 1-24.
ZIENTARA, B., 1997: *Henryk Brodaty i jego czasy.* Warszawa (2. vydání).
ZOLL-ADAMIKOWA, H., 1998: *Dwuzębny haczyk z tulejką ze Stradowa - narzędzie repackie czy kuchenne?* in: Kraje słowiańskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum, Poznań, s. 312-321.
ZSCHILLE, R. - FORRER, R., 1891: *Der Sporen in seiner Formen - Entwicklung.* Berlin.
ZSCHILLE, R. - FORRER, R., 1899: *Reitersporen aus zwanzig Jahrhunderten.* Berlin.
ZUBER, R., 1966: *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848.* Ostrava.
ZUBER, R., 1972: *Osídlení Jesenicka do počátku 15. století.* Opava.
ZUBER, R., 1972a: *Hudební minulost Jánského Vrchu.* Šumperk.
ZUBER, R., 1975: *Hrad Rychleby v Račím údolí.* Vlastivědné zajímavosti 133, Šumperk.
ZUBER, R., 1976: *Hrad Žulová.* Vlastivědné zajímavosti 140, Šumperk.
ZUBER, R., 1977: *Javorník.* Vlastivědné zajímavosti 152, Šumperk.
ZUKAL, J., 1908-1909: *Urbar der Herrschaft Wiegstein 1640,* ZGKÖS 4, s. 1-16.
ZUKAL, J., 1909: *Spor pánů Štítinských s pány Sucholazeckými o les a rybník nad Novosedlicemi v první polovici 15. století,* VMO 17, s. 55-62.
ZUKAL, J., 1912: *Paměti Opavské. Črty kulturní a místopisné.* Opava.
ŽÁČEK, R., 1974: *Zámek Frýdek-Místek.* Frýdek-Místek.
ŽÁČEK, R., 1986: *Pobeskydí od husitství do Bílé Hory.* Frýdek-Místek.
ŽÁČEK, R., 1990: *Frýdecký zámek,* VL 16/2, s. 25-27.
ŽÁČEK, R., 1992: *Těšínsko od roku 1450 do vymření Piastovců,* in: Nástin dějin Těšínska, Ostrava, s. 30-44.
ŽÁČEK, R., 1997: *K počátkům politické kariéry vévody Přemka I. Těšínského,* AHM 3, s. 44-53.
ŽÁČEK, R., 1998: *K úloze slezských vévodů u lucemburského panovnického dvora,* in: Slezsko v dějinách českého státu. Sborník příspěvků z vědecké konference k 50. výročí Slezského ústavu Slezského zemského muzea v Opavě, Opava, s. 150-157.
ŽEMLIČKA, J., 1978: *Spor Přemysla Otakara I. s pražským biskupem Ondřejem,* ČsČH 26, s. 559-586.
ŽEMLIČKA, J., 1985: *Odboj kralevice Přemysla v letech 1248 - 49 a jeho sociální zázemí,* ČsČH 33, s. 564-586.
ŽEMLIČKA, J., 1995: *Expanze, krize a obnova Čech v letech 935 - 1055 (K systémovým proměnám raných států ve střední Evropě),* ČČH 93, s. 205-222.
ŽEMLIČKA, J., 1995: *Das „Reich" des böhmischen Boleslavs und die Krise an der Jahrtausendwende. Zur Charakteristik der frühen Staaten in Mitteleuropa,* AR XLVII, s. 267-278.
ŽEMLIČKA, J., 1997: *Čechy v době knížecí (1034 - 1198).* Praha.

Rejstřík jmenný a místní

Osoby jsou až na výjimky řazeny podle křestních jmen. Soupis neobsahuje častěji zmiňovaná hesla Čechy, Morava, Slezsko, Nisko, Opavsko, Krnovsko, Bruntálsko a Těšínsko a také názvy regionů, které ve středověku netvořily specifickou správní jednotku. Tučně vysázené názvy a čísla stran odkazují na katalogová hesla, kurzíva na osoby, jež ovlivnily výzkum středověkých fortifikací na moravsko-slezském pomezí. Uvozovky upozorňují na zaniklé osady, či na nejasnou transkripci osobních, či místních jmen.

Abraham, opat hradišťského kláštera - 428
Absolon, bratr Zbyslava z Tvorkova - 158, 529
Adam Bítovský ze Džbánců - 40
Adelheida, manželka Konráda řečená „Zolherinna" - 38
Adelheida, manželka Mikuláše I. Opavského - 458
Achiles z Hemmelhausen - 430
Akkon - 432
Albero, purkrabí (?) na Fulneku - 120, 426, 462
Albert ze Šternberka - 156, 455, 461
Albert ze Šternberka, kanovník olomoucký - 278
Albrecht, vévoda saský - 246
Albrecht V., vévoda rakouský - 366
Albrecht z Bravantic - 345, 346, 483
Albrecht I. Habsburský, římský král - 464
Albrecht Kavan z Dědibab - 174, 196, 506
Albrecht z Křanovic - 136
Albrecht Sokolovský - 503
Albrecht ze Sovince - 124, 507
Albrecht ze Šternberka - 122
Albrechtice (viz Město Albrechtice)
Aleš, syn Mikuláše z Brumovic - 528
Aleš z Fulštejna - 136, 137
Aleš řečený Zlámanec - 346, 483
Aleš z Říčan - 527
Alšík z Heraltic - 157, 476, 529
Alt, J. - 194, 343
Alt, R. - 194
Alžběta, manželka Beneše II. z Branice - 435
Alžběta, manželka Jana Wüstehube - 446
Alžběta, manželka Jaroslava Stoše z Posutic - 347
Alžběta Strážnická z Kravař - 279
Alžběta ze Šternberka - 121
Ambrož, mistr při olomouckém kostele - 170
Anderlin z Rudoltic, fulštejnský man - 138
Andreas de Rode, notář římského krále Rudolfa I. - 452
Anežka Opavská, manželka Jana IV. Jičínského z Kravař - 123, 124, 491, 507
Anna, manželka Bolka Těšínského - 112, 546
Anna, manželka Petra ze Šternberka - 278
Anna, manželka Přemka II. Těšínského - 546
Anna, manželka Voka z Kravař - 436
Anna, vdova po Jindřichu Klodebokovi - 138
Anna z Drahotuš - 293
Anna Hlohovská, vévodkyně ratibořská - 510, 513, 514
Anna z Koldic - 539
Anna z Kunštátu, manželka Jindřicha z Fulštejna - 137
Anna z Lucka, manželka Přemka Opavského - 284
Anna z Messenpeku - 139
Anna z Násile - 139
Anna z Potštátu - 528
Anrath, J. A. - 163
„Apeczko", vratislavský děkan - 209, 444
Arnold z Protzan, notář vratislavského biskupství - 100, 446
Arnošt, vévoda saský - 246
Arnošt Litvice ze Starého Roudna - 350
Arnošt Opavský - 124, 173, 284, 285, 347, 374, 488, 489, 492, 493, 494, 495, 496, 506, 507
Arnošt z Pardubic, pražský arcibiskup - 468
Arnošt Tvorkovský z Polské Ostravy - 111, 158, 337, 545
Arnultovice - 430
Avignon - 468

Babice - 39
Baltazar Vlček z Dobré Zemice - 246
Barbora Gočová - 194
Barbora Rokenberková, vévodkyně opavsko-ratibořská - 40, 239, 522
Barbora, vévodkyně krnovská - 29, 239, 246, 524, 525, 527, 528
Bardo nad Nisou - 166, 408
Bartel, A. - 351
Bartoloměj, javornický farář - 200
Bartoloměj Bruntálský z Vrbna - 112, 114
Bartoloměj Stein - 211, 448
Bartoš, hornobenešovský fojt - 353
Bartoš, rychtář v Loučkách - 393
Bartoš Lankuš z Bližčic - 511
Bartošek, rychtář v Malých Hošticích - 488
Bartovice - 336, 337, 545
Bartultovice - 139, 430
Barutswerde - 517, 520
Baška - 546
Bavorek z Potštátu a Násile - 138
Bavorov - 434, 517, 520, 522
Bavorská Falc - 566
Bavorsko - 554
Bedřich, český kníže - 167, 414, 415, 417, 427
Bedřich z Kunštátu - 137
Bělá (hrad Bolka I. Svídnického) - 14, 444
Bělá (město) - 488, 536
Belcredi, L. - 296
Bělík z Kornic - 516
Beneda, syn Vojenův, hradecký kastelán (?) - 168, 196,
Beneš, farář v Bohušově - 139
Beneš, ratibořský soudce - 514
Beneš Bernard Bírka z Násile - 29
Beneš z Boskovic - 521
Beneš z Brandýsa, purkrabí na Fulneku - 121
Beneš II. z Branice a Cvilína - 38, 435, 454, 455, 456, 461
Beneš III. z Branice - 39, 436
Beneš I. z Cvilína, královský podkomoří - 38, 163, 422, 423, 424, 426, 435, 436
Beneš Krabice z Weitmile, kronikář - 468
Beneš Krumlovský z Kravař - 120, 121, 476, 505
Beneš IV. Krumlovský z Kravař - 122
Beneš VI. Krumlovský z Kravař - 122, 123, 507
Beneš Luštík ze Sosnové - 527
Beneš Oderský z Lidéřova - 505
Beneš z Ostromic - 501
Beneš Plumlovský z Kravař - 279
Beneš I. ze Štítiny - 345, 436, 456, 462
Beneš II. ze Štítiny - 345, 456, 473
Benešov - 503
Benigna, manželka bližčického rychtáře Mikuláše - 511
Benkovice - 172, 506
Berger, K. - 21
„Bergfrit", opevněné sídlo dnes neznámé polohy - 509, 510
Bernard Bírka z Násile - 353, 354, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 521, 522, 523, 524, 526, 528
Bernard z Kamence - 441, 455
Bernard z Vikštejna - 373, 374, 484, 511
Bernard z Vrbna - 29, 158
Bernard ze Zvole - 246

Bernartice - 101, 199, 534
Bertold, bruntálský fojt - 421, 425
Bertold, služebník olomouckého biskupa Bruna - 134
Běrun - 517, 520
Bezděz - 454
Biela, F. - 291, 350
Biermann, G. - 492, 517
Bietigheim - 79
Bílá Opava - 151, 449, 471
Bílá Voda - 516
Bílá Voda u Křanovic - 490
Bílovec - 121, 123, 481, 491, 494, 495, 496, 519
Bílsko - 478
Bílý Kostelec - 516
Bílý Potok - 200, 534
Bílý Potok u Vrbna pod Pradědem - 387, 388, 448, 449, 570
Biskupská kupa - 254, 263, 449, 460, 576
Bítov - 18, 20, 47
Bítovsko - 415
Bláha, J. - 19
Blansko - 18
Blažej, bratr Abrahamův - 428
Blažej z Kralup - 487, 536
Bližčice - 492, 493, 522
Blud z Jičína - 455
Bludovice (na Těšínsku) - 112, 546
Bobolusky - 436, 524
Bobrová - 275
Bobrovníky - 245
Boček, A. - 454
Boček z Kunštátu - 124, 497
Boček z Perneku - 429, 434
Boček Puklice z Pozořic - 490, 519
Böhm, F. - 350
Bohdal, cvilínský purkrabí - 38, 460, 461
Bohdanovy - 428
Bohumín - 516, 544
Bohuslav ze Švamberka - 513
Bohuslavice - 436
Bohuš z Drahotuš - 476
Bohuš I. ze Zátora - 393
Bohuš II. ze Zátora - 393
Bohuš III. ze Zátora - 393
Bohuš ze Zvole - 140, 279
Bohušov (viz také Fulštejn) - 133, 138, 140, 432
Boleslav I., český kníže - 404
Boleslav z Bravantic - 345, 346, 483
Boleslav Dlouhý, slezský kníže - 439
Boleslav I. Chrabrý, polský panovník - 405, 411
Boleslav III. Křivoústý, polský panovník - 166, 167, 408-410, 478
Boleslav II. Smělý, polský panovník - 166, 406, 407, 413
Boleslav Stydlivý, polský panovník - 426
Bolko Lehnicko-Vratislavský - 170, 171, 464, 465
Bolko Nemodlínský (Falkenberský) - 471
Bolko II. Münsterberský - 531
Bolko III. Münsterberský - 531
Bolko mladší Opolský - 73, 76, 78, 285, 488, 493, 495, 496, 507, 508, 518, 519
Bolko I. Opolský - 135, 245, 336, 459, 477
Bolko II. Opolský - 467
Bolko Opolský - 487
Bolko I. Svídnický - 168, 170, 199, 209, 444, 445, 446, 451, 459, 570, 572
Bolko II. Svídnický - 111, 199, 445, 468
Bolko I. Těšínský - 111, 516, 544, 545
Bolko II. Těšínský - 111, 112, 544, 545, 546
Bolkov - 17
Boreš Starší z Rýzmburka - 513
Bořivoj II., český kníže - 408-409
Bořuta z Heraltic - 156, 157, 473, 529
Bořuta mladší z Heraltic - 157, 473
Boskovice - 18
Bradlo - 17
Brachtl, Z. - 201, 206
Braniborsko - 462
Branice - 38, 375, 424, 435, 436, 437, 456, 485, 504, 508
Branka - 171
Branná (viz také Kolštejn) - 445
Brantice - 413, 522
Brantická vrchovina - 41
Bratislava - 409, 501
Bravantice - 346
Bretnov - 393, 394, 530
Brno (sídliště a město) - 279, 452, 465, 497, 515, 516
Brno (minoritský klášter) - 465
Brno (Zemský archiv) - 195
Broumov - 453
Brumov - 20
Brumovice - 352, 353, 524, 528
Brumovice na Moravě - 528
Bruno, královský vilik na Opavsku - 459
Bruno ze Schauenburka, olomoucký biskup - 38, 71, 133, 134, 135, 140, 145, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 435, 436, 452, 453, 454, 463, 566, 569, 572
Bruntál (hrad) - 15, **29-37**, 39, 503, 509, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 571, 572, 576, 577, 580, 581
Bruntál (město) - 86, 158, 238, 244, 276, 419, 420-421, 423, 425, 436, 437, 448, 464, 469, 503, 509, 510, 511, 512, 514, 515, 518, 519, 520, 521, 523, 526, 528, 551, 554, 555, 565, 569, 578, 581
Bruntál (muzeum) - 49, 256, 294, 358
Bruzovice - 546
Břeclav - 47
Břeh - 516, 536
Břetislav I., český kníže - 166, 405, 411, 413
Břetislav II., český kníže - 166, 408
Břetislav, olomoucký údělník - 414, 417
Březnice - 517
Březník - 374
Březová - 429, 433, 486
Budín - 486
Budislav, provinční soudce - 433
Budišov - 422
Budišovice - 456
Budivoj z Moravice - 374, 495, 498, 506
Budyšínsko - 474
Buch, klášter - 510
Buchlov - 18
Buk - 374, 484
Bukov - 20
Bukovanský, J. - 339
Bukovec - 158
Bukovice - 101, 449, 534
Burkvíz (viz také Luginsland) - 265
Butovice - 123, 125
Býkov - 158, 436, 456
Bystřice u Olomouce - 156
Bytom - 111, 140, 467, 519, 520, 544
Bzenec - 465, 466, 528

Cetris, rytíř na Ratibořsku - 514
Cimburk u Koryčan - 353, 521
Cornštejn - 18
„Crucerdorf" - 428
Ctibor Kostka (Kočka), vyslanec markraběte Jošta - 512
Ctibor Tovačovský z Cimburka - 501, 540

Cukmantl (viz také Zlaté Hory) - 263, 420, 425
Cvilín (Lobenštejn, Šelenburk) - 15, 16, 18, 22, 23, 24, **38-70**, 163, 265, 350, 358, 401, 412, 423, 424, 425, 426, 434, 435, 436, 437, 456, 461, 462, 472, 476, 485, 487, 488, 491, 492, 509, 510, 511, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 579, 580, 581, 582
Czarnowąs, klášter - 478

Čaková - 393, 394, 530
Čáslav, bratr Jana Kuchenmeistera - 515, 527
Čáslav, rychtář ve Vodce - 345
Časta, opat v Opatovicích - 170
Čeněk z Dětřichovic - 172, 196
Čeněk z Drahotuš - 157, 164, 529
Čeněk z Tvorkova - 346
Čeněk Veselský z Vartenberka - 510
Čenstochová - 505
Čermná - 373, 374, 494
Černá Opava - 227, 312, 448, 449, 451, 460, 471, 472, 570, 576
Černá Voda - 209, 211
Černín, L. - 294
Černý potok - 30, 211
Červená Voda - 534, 539
Červenohorské sedlo - 14
Červený dvůr u Krnova - 64
Červinka, I. L. - 19
Česká Ves - 267, 534
Český masiv - 13
Čisovice - 514
Čižina - 354, 357

Daniel Haličský - 133, 426
Darkovice u Hlučína - 171
Delsenbach, J. A. - 64
Denhard z Warty - 352, 474
Denk, F. - 206
Děpolt III. - 419
Děrné - 120, 121, 462
Deštná (řeka) - 429
Dětoch ze Šumvaldu - 495
Dětřich, bratr vratislavského biskupa Jana - 209, 444
Dětřich, děkan vratislavského kapituly - 531
Dětřich z Brocku - 71
Dětřich z Fulmu - 133, 431
Dětřich z Fulštejna - 133, 134, 135, 136, 170, 431, 432, 455
Dětřich z Hradce, olomoucký biskup - 38, 136, 170, 245, 336, 456, 463
Dětřichovice - 521, 524
Děvičky - 18
Deyn z Frankenštejnu - 444
Dioklecián, římský císař - 323
Dívčí hrad - 14, 140, 412, 430, 432, 502, 503, 504, 523
Diviš, hradecký kastelán - 167, 196, 424
Dlouhá Loučka - 482
Dobeš Puchala - 486, 519, 520, 536
Dobešovy - 40
Dobrá - 112, 546
Doležel, J. - 19
Dolní Benešov - 436
Dolní Povelice - 134, 138, 430
Dolní Sasko - 566
Dolní Těrlicko - 546
Dolní Trmantice - 39
Dolní Václavov - 29
Dolní Ves - 373
Dolní Životice - 353, 432, 504, 511
Domaslavice - 546
Domašov nad Bystřicí - 279, 504
Domažlice - 466, 488, 489
Domoradovice - 505, 506
Doubravice - 18
Drahanská vrchovina - 19
Drakov (viz také Quingburg) - 15, **312**, 449, 509, 571, 572, 578, 581
Drkal, S. - 290, 292, 506-507
Drslav, purkrabí na Slezské Ostravě - 336
Drslav z Benešova - 345, 436, 437, 462, 473
Drslav I. z Kravař - 120, 473, 474
Drslav II. z Kravař - 121, 473, 476
Drslav z Ochab, purkrabí na hradě Fulneku - 123, 508
Dubnice - 436
Dubová - 373, 375
Dubová horka - 494
Dunaj - 401
Durdík, T. - 18
Durynsko - 432, 566
Dvorce - 504
Dyjákovice - 452

Ebhardt, B. - 19, 22, 104
Edelštejn - 15, 20, 23, 48, **71-85**, 129, 205, 230, 254, 281, 424-425, 426, 437, 442-443, 448, 451, 452, 455, 460, 471, 472, 477, 485, 487, 488, 491, 492, 493, 495, 496, 497, 498, 501, 507, 508, 523, 534, 554, 555, 557, 560, 569, 571, 572, 573, 574, 576, 579, 580, 581, 582
Eduard Lichnovský - 194
Egypt - 323
Ekard, opavský měšťan - 428
Ekrik z Fulštejna - 133, 134, 135, 136, 431, 432, 463
Elbink - 133
Elblin z Bravantic (viz také Albrecht z Bravantic) - 345, 346, 483
Eliška, manželka pana Dětmarovského - 527
Eliška z Kravař - 279
Eliška z Mohelna - 347
Eliška (Viola), manželka Václava III. - 477
Erasmus Hozinger - 516
Erwig, lokátor Horního Benešova - 436
Ester Barbora z Meggau - 112
Eufemie z Potštátu - 352, 353
Ezau, bratr Abrahamův - 428

Fabich, Ch. - 243
Falkenberk - 516, 518
Felix Lichnovský - 194
Fidler, P. - 35
Filip z Ferma, papežský legát - 441
Filip Gotthard Schaffgotsch - 204, 206
Fitze, R. - 64
Forner, F. - 146, 148
Fráknói, W. - 504
Francie - 17, 510
Frankenštejn - 120, 485, 498, 513, 514, 515, 540
František z Háje - 499, 500
Franská Falc - 566
Freisach - 133, 431
Freising, H. - 256
Freudenštejn - 15, 16, 22, 24, **86-99**, 276, 330, 425, 437, 448, 449, 452, 472, 509, 514, 534, 540, 552, 553, 555, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 569, 572, 573, 576, 577, 578, 581
Frieben, A. - 23, 358
Friedrich, arcijáhen olomoucký - 456
Friedrich, husitský polní hejtman - 536
Friedrich, norimberský purkrabí - 168, 453
Friedrich, opat velehradského kláštera - 171
Friedrich III., římský král - 494

Friedrich, salcburský arcibiskup - 453
Friedrich I. Barbarossa, římský císař - 411, 414
Friedrich II. Sicilský, římský císař - 419
Frobel, B. - 79
Frýdberk (Žulová) - 15, 19, 23, 76, **100-110**, 210, 230, 447, 448, 532, 534, 535, 537, 538, 539, 540, 541, 555, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 581, 582
Frýdek (hrad) - 15, 23, **111-119**, 479, 544-545, 555, 546, 547, 570, 571, 572, 577, 580, 581, 582
Frýdek (město) - 111, 115,
Frýdek (muzeum) - 118
Frýdlant nad Ostravicí - 546
Fryštát - 478, 544, 546, 547
Fulnek - 15, **120-132**, 171, 422, 426, 462, 473, 476, 481, 485, 486, 487, 491, 493, 496, 497, 499, 502, 505, 507, 508, 569, 570, 572, 576, 577, 581, 582
Fulnov - 437
Fulštejn - 15, 16, 18, 22, 23, 24, 30, 48, **133-150**, 427, 431-432, 437, 463, 511, 569, 570, 572, 573, 574, 576, 580, 581
Fürstenwalde - 15, 16, 22, 23, 24, **151-155**, 471, 472, 476, 504, 509, 512, 513, 514, 517, 519, 520, 521, 522, 524, 525, 526, 528, 534, 562, 571, 572, 576, 577, 581

Gabriel, F. - 18
Gabriel, uherský kancléř - 546
Gabriel Speyl - 210, 539
Gädel, F. - 195
Gans, G. F. - 30
Gardavský, Z. - 22, 23, 84, 140, 141, 142, 148, 225, 331, 338, 339, 343
Gerhard, mohučský arcibiskup - 170
Gerhard z Lavantu - 453
Gerhard z Obřan - 458
„Gesenek", zaniklá osada v místech dnešního Vrbna pod Pradědem - 449, 471, 514, 517, 520, 524, 526
Giacomo Contarini, benátský dóže - 452
Gisla, manželka jesenického fojta Kuříka - 440
„Glocrean" z Rachnova, purkrabí na Javorníku - 200, 533, 534, 538
Glogówek - 13
Głogowski, S. - 501
Goš, V. - 19, 560
Grabowna (říčka) - 514
Grim, T. - 194
Grotkov - 238, 515, 516, 531
Gručovice - 124, 125
Gručovka - 125
Grünhagen, C. - 476, 489, 516, 517, 536
Grunwald - 138
Günter Mušín - 534
Guerquin, B. - 23

Hadrián IV., papež - 412, 414, 439, 478
Händel, F. - 195
Handtke, K. J. - 20
Hanko řečený Čech, opavský měšťan - 468
Hanko, rychtář v Zátoře - 393
Hanko Wüstehube, syn Jindřicha Wüstehube - 447
Hans Stegerss - 516
Hanuš Bomblar - 374
Hanuš Ennych z Ennychu - 242
Hanuš řečený Kapusta - 278
Hanuš Opavský - 73, 124, 173, 495, 496
Hanuš Osvětimsko-Hlivický - 239
Hanuš Sax z Ketře - 353
Hanuš Šlevic ze Sosnové - 157
Hanušek, purkrabí na Fulštejně - 139
Hanušek Mušín - 210
Hanzl, služebník Jiřího Lukovského - 124
Hartl Tunkl - 40, 346, 485
„Hartmannsdorf" - 352
Hartmann von der Aue - 21
Hartmod z Grumbachu - 133
Haucke, H. - 243
Havel z Lemberka - 133
Heber, F. - 18
Hedvika, střelínská abatyše - 496
Hedvika Olešnická, vévodkyně opavská - 73, 475, 476, 483, 485, 510
Heidrich, A. - 243
Hejna, A. - 17
Helembert de Turri - 430
Helena, kněžna bytomská - 168
Helena, kněžna ratibořská - 488, 515, 517, 518, 519
Helena Bosenská, opavská vévodkyně - 374, 489, 491, 492, 494
Helfštýn - 20
Helwig, M. - 243
Henning z Fulštejna - 134, 135, 454, 455
Hensl Kreuzinger - 531
Heraltice (Velké) - 15, 22, 47, 103, **156-165**, 350, 434, 437, 461-462, 473, 476, 509, 517, 521, 522, 529, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 581, 582
Heraltický potok - 158
Herbert, G. - 127, 131
Herbort I. z Fulštejna - 133, 134, 135, 140, 145, 426, 430, 431-432, 435, 454, 455, 463
Herbort II. z Fulštejna - 133, 134, 135, 431, 463
Herbort III. (Traberger) z Fulštejna - 134, 135, 136, 463
Herbort IV. z Fulštejna - 136, 463
Herbort V. z Fulštejna - 137
Herbort VI. z Fulštejna - 138
Herbort z Fulštejna, olomoucký kanovník - 136, 137
Herbort z Ketře - 138, 482
Herbort řečený Koberno - 451
Heřman, braniborský markrabě - 199, 445
Heřman, mohelnický fojt - 134
Heřman z Lobenštejna - 38
Heřman řečený Lohen - 434
Heřman, řečený Speher, kastelán na Slezské Ostravě - 336
Heřmanovice - 76, 306, 312, 507
Heřmínovy - 29
Hesensko - 566
Hetfleisch, E. - 78, 105, 231
Heyda z Lichnova - 524
Heynko Haugvic - 447
Heynko z Hlubčic - 171, 387, 390, 391, 448, 469
Hladké Životice - 125
Hlivice - 471
Hlohov - 166, 408, 409
Hlubčice - 73, 124, 133, 139, 169, 422, 426, 427, 428, 452, 455, 456, 464, 465, 469, 472, 477, 485, 486, 487, 488, 491, 492, 493, 496, 507, 508, 509, 518
Hlubinková, M. - 351
Hluboká - 459
Hluboký u Olomouce - 337
Hlučín - 245, 246, 423, 424, 463, 481, 485, 490, 543, 551, 569
Hlucholazy - 71, 420, 425, 439, 440, 488, 536
Hněvošice - 414
Hnězdno - 411
Hodonín - 18, 278, 467
Holasicko - 166, 167, 401, 404, 406, 411, 413, 414, 415, 417, 418, 419, 423, 427, 433, 437, 465
Holasovice - 401, 412-413, 414
Holštejn - 18
Honorius III., papež - 71, 420, 425, 439
Horní Benešov - 38, 352, 353, 422, 423, 435, 436, 437, 517, 518, 520, 524
Horní Falc - 566
Horní Heřmanice - 100, 101, 534
Horní Hlohov - 488, 536

Horní Povelice - 138, 430
Horní Těrlicko - 546
Horní Údolí - 227
Horní Uhry - 477, 503, 545
Horní Václavov - 526
Horní Životice - 435
Horny, G. A. - 23, 48, 49, 64, 65, 358, 366, 371
Horny, H. - 371
Horšovský Týn - 17
Hořejší Kunčice - 278, 279
Hosák, L. - 484, 504
Hostýnské vrchy - 337
Hošťálkovy - 265
Hoštejn u Zábřeha - 533
Hradec u Opavy - 15, 141, **166-198**, 284, 285, 401, 402, 403, 404, 406, 410, 412, 413, 414, 415, 424, 426, 427, 433, 437, 454, 457, 460, 461, 465, 466, 472, 476, 481, 482, 483, 485, 487, 488, 489, 490, 492, 493, 496, 497, 500, 501, 503, 505, 506, 508, 509, 526, 536, 552, 554, 555, 568, 572, 573, 579, 581, 582
Hradec Králové - 409
Hradecká Dubnice - 436
Hradečná - 174
Hradisko u Olomouce, klášter - 156, 166, 167, 345, 373, 414, 428, 429, 435, 437
Hradský potok - 394
Hranice - 422, 516
Hrobníky - 427, 433, 456
Hrozová - 135, 138, 463
Hrubý Jeseník - 14, 74, 420, 423, 425, 448, 452, 526, 569
Hrušov - 336, 337, 546
Hubala, E. - 19, 24
Hukvaldy - 20
Husí potok - 125
Hvozdnice - 352, 528
Hynčice - 139, 524, 530
Hynčík Bírka z Násile (Vikštejna) - 158, 164, 165, 354, 375, 498, 502, 503, 504, 506, 523
Hynčík z Vrbna - 521
Hynek z Kravař - 522
Hynek Krušina z Lichtenburka - 539
Hynek z Kunštátu - 124, 125, 173, 285, 497, 501
Hynek Meiholt - 210, 211, 496, 507, 541
Hynek Starší Bruntálský z Vrbna - 30

Charkov - 21
Cheb - 169, 458
Chocholatý, F. - 484, 521
Chotěbuz-Podobora - 401, 402, 403-404, 405

***I**ndra, B.* - 164
Inocenc III., papež - 427
Ivančice - 452
Izák, bratr Abrahamův - 428

Jablonné v Podještědí - 133
Jablunkovská brázda - 14
Jablunkovský průsmyk - 14
Jakub, hnězdenský arcibiskup - 71, 442, 443
Jakub, provinční písař - 460
Jakub Běháč - 483
Jakub Grell, bruntálský farář - 514
Jakub Rubin - 483
Jakub Scobirlin, farář v Bližčicích - 493
Jakub Wornichen, rychtář ve Staré Vsi u Pštiny - 514
Jakubčovice - 506, 530
Jamnice - 111, 478
Jamník - 352
Jan XXII., papež - 467
Jan, biskup z Dax, papežský legát - 468
Jan, kaplan na hradě Fulneku - 122
Jan, krakovský biskup - 209, 444, 445
Jan, správce stěbořického dvorce - 429
Jan, syn Alšíka z Heraltic - 157
Jan, syn Záviše a Kunhuty - 454
Jan, vyšehradský probošt a bratr Mikuláše I. - 156, 434, 462
Jan, wloclawský biskup - 500
Jan, L.- 452
Jan Bělík z Kornic - 41, 239, 246, 505, 524, 525
Jan Berka z Dubé - 280
Jan Berwikův - 531
Jan Biffar - 394
Jan z Bítova - 346, 483
Jan z Bocku - 351
Jan „de Broka" z Fulštejna - 133, 134, 135, 431, 432, 455
Jan „Bruxer" - 151, 449
Jan Buřej z Klvova - 546
Jan Čapek z Kroměšína - 125, 173, 196, 375, 503, 505, 506
Jan Čapek ze Sán - 337, 489, 545
Jan Čech z Lipovce - 158
Jan z Čížové - 544
Jan Deuster - 210, 540
Jan Dětoch ze Šumvaldu - 375, 503, 506
Jan Długosz, kronikář - 464, 500, 517, 519, 520, 524, 546
Jan Falcner z Moštěnic - 514
Jan František z Vrbna - 127
Jan z Gurku, biskup - 453
Jan z Hazmburka na Kosti - 539
Jan Helm, hejtman na Starém Jičíně - 123
Jan Hlivický - 546
Jan VI. Holý, olomoucký biskup - 136, 137, 463
Jan Hus - 485, 505, 521, 533
Jan z Chiemsee, biskup - 453
Jan z Fulštejna - 136
Jan z Fulštejna, vratislavský kanovník - 136
Jan z Jestřabí, hejtman na Fulneku - 124, 125, 507
Jan IV. Jičínský z Kravař - 122, 123, 486, 489, 491, 492, 519
Jan Jindřich, markrabě moravský - 136, 468, 475
Jan Korvín - 505
Jan Kostka z Postupic - 124, 497, 507
Jan Kralický z Lomnice - 393
Jan z Kravař na Fulneku - 120, 121, 473, 486
Jan Kropáč z Holštejna - 352
Jan Krumsín z Lešan - 124, 496, 497, 507
Jan z Křižanovic - 336
Jan Kuchenmeister - 514, 515, 527
Jan Kyjovec z Lukavce - 174
Jan Labutě ze Křtin - 112
Jan Lankuš - 511, 512
Jan z Lobenštejna - 39, 472, 477
Jan z Lomnice - 521
Jan Lucemburský - 72, 111, 120, 156, 171, 336, 387, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 474
Jan z Lukavce - 346
Jan z Michalovic - 513
Jan III. Mladší Ratibořský - 498, 522
Jan X. Mráz, olomoucký biskup - 137, 278
Jan Münsterberský - 536
Jan Muskata - 71, 442
Jan Mušín - 534, 538, 539
Jan VIII. Očko z Vlašimi, olomoucký biskup - 468
Jan I. Opavsko-Ratibořský - 39, 137, 151, 157, 172, 238, 346, 352, 353, 393, 475, 476, 481, 509, 510, 511, 512, 526
Jan II. Opavsko-Ratibořský - 39, 40, 151, 238, 239, 246, 353, 373, 374, 482, 483, 484, 485, 486, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 520, 521, 527, 528

Jan Osvětimsko-Zátorský - 467
Jan Osvětimský - 525
Jan Planknar z Kynšperka - 506
Jan Pražák, opavský měšťan a purkrabí na Štítině - 347, 494, 506
Jan Pusch, opavský měšťan - 469
Jan z Radkova - 373, 456
Jan Romko, vratislavský biskup - 199, 209
Jan Roth, vratislavský biskup - 200, 211, 507
Jan Scolyma - 520
Jan Sedlnický z Choltic - 338, 339
Jan Schneschewicz - 539
Jan řečený Sißino - 29
Jan Skřítek z Trpěnovic - 278, 432
Jan Smiřický - 501
Jan Soběslav - 481
Jan Sokol z Lamberka - 373, 374, 484
Jan IV. Starší Krnovský - 29, 40, 41, 239, 498, 500, 504, 522, 523, 524, 525, 527, 529
Jan Starší z Vrbna - 30, 525
Jan Stoš z Deštného a Kounic - 375
Jan Stoš z Kounic - 347
Jan IX. ze Středy, olomoucký biskup - 137, 468, 531, 532
Jan Svéborovský z Petříkov - 500
Jan Switling - 200
Jan ze Šelnberka - 239
Jan řečený Štítina - 345
Jan ze Štítiny - 345, 436
Jan Talafús z Ostrova - 337, 545
Jan Thurzo - 204, 211
Jan Tovačovský na Boleslavi - 501
Jan Tovačovský z Cimburka - 123, 486, 487, 491, 518, 536
Jan Trnka z Ratibořan - 246, 285
Jan Trojan z Vladěnína - 500
Jan Tršický z Doloplaz - 337, 545
Jan Třicátník z Vojetína - 125, 501
Jan Tunkl z Brníčka - 499
Jan z Tvorkova - 336
Jan Tvorkovský z Kravař a Polské Ostravy - 337, 545
Jan z Vartenberka - 171, 465
Jan z Viktrinku, opat - 452
Jan z Vikštejna - 373, 374, 484
Jan VII. Volek, olomoucký biskup - 467
Jan z Vrbna - 29, 140,
Jan řečený Wüstehube - 100, 445, 446, 447
Jan II. Wüstehube - 446
Jan ze Zátora, kanovník v Ratiboři - 393
Jan II. ze Zátora - 393, 394
Jan Zbožný, vévoda opavský a hlubčický - 73, 124, 173, 496, 497, 498, 505, 507
Jan Znata ze Zátora - 393
Jan ze Zvole - 140, 375
Jan ze Žerotína - 74, 125, 127, 131, 498, 502, 503, 507, 523, 527
Janáč z Deblína - 168, 196, 424
Janáč z Medlic - 432
Janák Tvorkovský z Kravař - 350
Janov - 430
Janovice - 546
Jánský Vrch (viz Javorník)
Jarkovice - 157, 158, 473, 512
Jarnołtówek - 507
Jarloch, milevský opat a kronikář - 415, 418
Jaroslav, vratislavský biskup - 439
Jaroslav z Bukoviny - 487, 536
Jaroslav Stoš z Posutic - 347, 495
Jaroslav Šíp z Branice - 293
Jaroslav ze Štítiny - 345, 436, 462
Jaroš z Drahotuš - 512
Javorník - 15, 18, 19, 23, 76, **199-208**, 255, 281, 313, 318, 329, 445, 447, 531, 532, 533, 534, 536, 537, 538, 540, 551, 569, 570, 572, 573, 574, 575, 576, 580, 581, 582
Jedlová - 429
Jelení - 352, 435, 524
Jerlochovice - 122, 123
Jerny z Bořutína - 510
Jesenická stezka - 227, 420, 425, 448, 449, 451, 570, 571, 573
Jeseník (město a tvrz) - 104, 440, 449, 533, 534, 536, 540, 541, 551
Jeseník (muzeum) - 105, 318
Jestřabí - 125, 508
Ješek z Kornic - 336
Ježův hrad - 19
Jindřich, farář při kostele sv. Václava na Hradci - 169
Jindřich, fojt v Úvalně (?), resp. soudce na Cvilíně - 38, 423, 424
Jindřich, královský písař - 459
Jindřich, opavský komtur - 455
Jindřich III., římský císař - 405, 406
Jindřich IV., římský císař - 407
Jindřich V., římský císař - 409
Jindřich VI., vratislavský kníže - 446, 467
Jindřich Bírka z Násile - 529
Jindřich Bítovský z Hrabyně - 494
Jindřich I. Bradatý, vratislavský kníže - 440
Jindřich „de Brukke" z Fulštejna - 133, 134, 135, 136,
Jindřich-Břetislav, český kníže a pražský biskup - 414
Jindřich z Drahotuš - 157, 353, 529
Jindřich z Fulštejna - 136, 137, 455
Jindřich I. z Fulštejna - 137, 138, 476, 484
Jindřich II. z Fulštejna - 138, 139
Jindřich Glaubis, purkrabí edelštejnský - 73, 485
Jindřich Haugvic - 100, 447
Jindřich z Jamnice - 111
Jindřich Klodebok z Pomorčovic - 138
Jindřich Korutanský - 72, 156, 446, 474
Jindřich Kosíř z Litultovic - 374, 494, 506
Jindřich Křístek z Moravice - 374, 506
Jindřich z Kuenringu - 455
Jindřich z Kunštátu a Poděbrad - 124, 125, 173, 285, 497, 499, 501, 502
Jindřich z Ledlova, purkrabí na Frýdberku - 100, 447
Jindřich Lehnicko-Vratislavský - 170, 171
Jindřich Lehnický - 531
Jindřich z Lipé - 465
Jindřich z Liptyně - 174
Jindřich Mušín - 533, 534
Jindřich Nemodlínský (Falkenberský) - 199, 445
Jindřich Plumlovský z Kravař - 279
Jindřich II. Pobožný, vratislavský kníže - 440
Jindřich IV. Probus, vratislavský kníže - 71, 72, 134, 135, 169, 209, 439, 440, 441, 442-443, 445, 453, 459, 460, 463
Jindřich řečený z Rotenburku - 245
Jindřich z Rožmberka - 540
Jindřich ze Sedlic - 171, 196, 455
Jindřich Starší Münsterberský - 74, 285, 501, 505, 524
Jindřich III. Sup z Fulštejna - 139, 140, 493
Jindřich IV. Sup z Fulštejna - 140
Jindřich Šíp z Branice - 293
Jindřich Šlechta z Vysoké - 41, 527
Jindřich Šlevic z Kravař - 158
Jindřich z Tetova - 211
Jindřich z Valdova - 421, 445, 447, 511, 512
Jindřich Vlach z Isernie - 457, 458
Jindřich z Vrbna - 29
Jindřich z Vrbna, vratislavský biskup - 209, 444, 446, 447
Jindřich Wüstehube - 446, 447

Jindřich II. Wüstehube, syna Jana Wüstehube - 446
Jindřichov - 138
Jindřichovice u Vidnavy - 210, 534
Jindřichův Hradec - 17
Jiří Bírka z Násile - 506
Jiří z Bruntálu - 29, 526, 572
Jiří Hohenzollern z Ansbachu - 41, 46
Jiří z Liptyně - 506
Jiří Lukovský ze Šternberka na Odrách - 123, 124, 505
Jiří z Oppersdorfu - 112
Jiří z Poděbrad, český král - 73, 112, 124, 127, 173, 246, 354, 374, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 502, 503, 506, 507, 522, 523, 524, 528, 539, 540, 541, 545
Jiří Stoš z Albrechtic - 496, 499, 500, 504, 523
Jiří Stoš z Kounic - 347
Jiří Strážnický z Kravař - 279
Jiří Sup z Fulštejna - 140
Jiří ze Šelnberka a Kosti - 29, 41, 46, 246
Jiří Šíp z Branice - 293
Jiří Štěpán Bruntálský z Vrbna - 162, 164
Jiří ze Šternberka - 486
Jisl, L. - 42, 49, 374, 524
Jívovská cesta - 504, 518
Johana Strážnická z Kravař - 279
Jokl Uhlířčin - 29
Jošt, moravský markrabě - 40, 151, 172, 238, 481, 482, 483, 484, 511, 512, 513, 514, 515, 527, 528
Jošt Hecht z Rosic - 521
Jošt z Rožmberka, vratislavský biskup - 74, 101, 200, 210, 497, 523, 540, 541
Jurek, T. - 445
Jurok, J. - 123, 498
Juta, manželka Mikuláše II. Opavského - 245, 472, 481

Kadaň - 244
Kalich - 17
Kalivoda, H. - 206
Kalkov - 444
Kaltenštejn - 15, 16, 23, 76, 105, 203, **209-226**, 230, 444, 447, 448, 531, 532, 534, 537, 538, 539, 540, 541, 552, 554, 555, 556, 557, 559, 560, 561, 562, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 579, 580, 581, 582
Kamenec (hradisko) - 166, 408, 409, 410,
Kamenec (klášter) - 100, 200, 446, 447, 460, 536
Kamenec, ves - 456
Karel IV., český král a římský císař - 73, 245, 382, 467, 468, 470, 471, 472, 474, 475, 476, 481, 510, 531, 567
Karel Čejka z Badenfeldu - 128, 131
Karel, J. - 19
Karel Robert z Anjou, uherský král - 466
Karger, V. - 294
Karl Ditters z Dittersdorfu - 203
Karlovice - 86, 267
Karlštejn - 513
Karpatská kotlina - 553
Karpaty - 13
Karpenštejn - 313
Karpno - 313
Karviná - 551
Kašnice - 138
Kašpar, purkarbí na Cvilíně - 527
Kašpar Pruskovský z Pruskova - 194
Kašpárková, S. - 206, 207
Kateřina z Tvorkova - 346
Kateřina ze Zvole - 140
Kavka, F. - 487
Kaziměř - 488
Kazimír Bytomský - 459
Kazimír IV. Jagellonský - 40, 337, 499, 500, 501, 503, 505, 522
Kazimír I. Obnovitel - 166, 405, 406, 413
Kazimír Opolský - 72, 442, 443
Kazimír Osvětimský - 544
Kazimír I. Těšínský - 111, 336, 467, 477, 478
Kazimír II. Těšínský - 112, 246, 546
Kazimír III. Veliký, polský král - 466
Kaźmierczyk, J. - 296, 557
Kępno - 500
Keprt, R. - 350, 351
Kerhartice - 278, 279
Ketř - 134, 135, 429, 487, 488, 500, 512
Kienel, J. - 41
Kinzer, H. - 64, 65, 358
Kladská Nisa - 13, 539
Kladsko - 313, 336, 408, 410, 441, 453, 460, 474, 485, 495, 502, 503, 513, 514, 515, 533, 534, 537, 544
Klęnka - 463
Kletné - 125
Kliment V., papež - 446
Kliment VI., papež - 468
Klimkovice - 122, 423, 481, 494
Klodnica - 13
Klokočov - 373
Kloz z Hradiště - 516
Klučbork - 537
Klumpner, K. - 194
Koberno - 135, 138
Koberštejn - 15, 20, 23, 76, **227-237**, 306, 449, 451, 452, 460, 471, 485, 488, 491, 507, 509, 534, 552, 555, 556, 558, 560, 562, 570, 572, 574, 575, 576, 577, 581
Kobeřice (viz také Modlejovice) - 167, 373, 414
Koblov - 245
Kobylá - 210
Kočov - 352, 514, 517, 522
König, B. - 21, 224, 276, 318, 323, 328
Kohoutek, J. - 19
„Kolciffy", pustá ves - 125
Kolín - 453, 501
Koloman, uherský král - 408, 409
Kolštejn (viz také Branná) - 105, 445, 446, 447
Komárov - 290, 412
Konečný, L. - 19
Konrád, olomoucký biskup - 279
Konrád, rychtář v Jindřichově - 137
Konrád III., římský král - 410
Konrád, vratislavský biskup - 101, 200, 210, 488, 516, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539
Konrád Bayer - 173, 506, 507
Konrád Borsnic, purkrabí na Frýdberku - 100, 531
Konrád z Fulštejna - 134, 135, 455, 463
Konrád Bílý Kozelský - 488, 496
Konrád Kantner Olešnický - 488
Konrád II. Olešnisko-Kozelský - 39, 40, 73, 238, 245, 246, 475, 483, 531
Konrád III. Olešnicko-Kozelský - 39, 40, 73, 245, 246, 483, 488, 533
Konrád Ota, moravský markrabě a český kníže - 415
Konrád Pusch, opavský měšťan - 469
Konrád Reibnic - 531
Konrád Schelndorf - 511, 512
Konrád z Warty - 543
Kopetzky, F. - 494, 506
Korfantovo - 13
Kostelec v Čechách - 465
Kostelec u Krnova - 48, 141, 429, 516
Kostnice - 485, 505, 533

Košetice - 156, 373
Kouty - 436
Kozí Hrádek - 17
Kozlí - 13, 166, 167, 409, 410, 426, 471
Kozmice - 375
Kraft, opavský rychtář - 455
Krahe, F. - W. - 19, 36, 65, 106, 207, 310, 328, 385, 390
Krakov - 404, 463, 466, 467, 477, 484, 501, 502, 543, 546
Krakovsko - 170, 410, 415, 459, 460, 547
Kralice na Hané - 500
Kralický Sněžník - 13
Krásný, J. - 24
Krause, F. - 103, 104, 105, 106
Kravaře - 433, 436, 437, 509, 521
Kreuzenstein - 338
Krnov (hrad) - 15, 30, 33, 39, **238-244**, 265, 509, 511, 516, 517, 520, 521, 522, 524, 525, 526, 527, 528, 571, 572, 576, 577, 580, 581, 582
Krnov (město) - 41, 43, 48, 64, 120, 137, 267, 353, 412, 422-423, 424, 425, 436, 455, 461, 464, 465, 469, 488, 510, 511, 512, 513, 515, 516, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 527, 551, 569, 578
Krnov (muzeum) - 49, 366
Kroměříž - 137, 353, 373, 431, 486, 516
Krummnussbaum - 65
Kružberk - 280, 485
Kryštof z Czesschdorfu - 210, 539, 540
Kryštof ze Zátora - 393
Křanovice - 134, 135, 246, 422, 431, 490
Křivoklát - 17
Křižan, opavský podcúdař - 459
Křižovice - 517
Kubitza, F. - 66, 98, 148, 236, 310, 328, 331, 390
Kujavy - 123, 125
Kunce z Elsterberka - 210, 541
Kunce Tham ze Sedlic - 210, 535
Kunčice - 546
Kunčičky - 336, 337, 543, 545
Kunhuta, manželka Přemysla Otakara II. - 135, 168, 169, 453, 454, 455, 457, 458, 460, 463
Kunka Strážnická z Kravař - 279
Kuno z Kunštátu - 169, 196, 454
Kuntscher, E. - 23, 358
Kunzová, H. - 351
Kurfürst, P. - 562
Kurold, cvilínský (?) purkrabí - 38, 424
Kuřík, jesenický fojt - 440
Kuthan, J. - 46
Kutná Hora - 501
Kylešovice - 172, 173, 174, 284, 506, 507

Lacek Helfštýnský z Kravař - 122, 172, 284, 481, 482, 485
Lacek z Kravař - 120, 121, 473, 508
Lacek z Kravař, olomoucký biskup - 138, 278, 279
Lacek Lukovský (Oderský) ze Šternberka - 123, 124, 489, 507
Ladislav IV., uherský král - 452
Ladislav Pohrobek, český král - 500, 540
Lamberk u Jihlavy - 374, 484
Landek - 15, **245-253**, 246, 352, 402, 403, 405, 412, 424, 426, 437, 463, 472, 474, 476, 481, 483, 484, 485, 490, 491, 508, 510, 543, 552, 554, 555, 556, 561, 562, 569, 572, 578, 581, 582
Landsberg, hejtman katolických vojsk ve Slezsku - 520
Langer, A. - 195
Langheim, klášter - 167
Larisch, K. - 144, 148
Latzke, W. - 21
Láva v Rakousku - 499
Lehnice - 440
„Lechsdorf" - 433
Lelekovice - 20
Lendziny - 516
Lerll, purkrabí na Fulneku - 122, 508
Leskovec - 352, 436, 524, 528
Lešek Ratibořský - 467, 471
Leuchtenštejn - 15, 20, 22, 23, 24, 76, 205, **254-264**, 281, 449, 451, 452, 460, 471, 485, 487, 491, 507, 534, 552, 554, 555, 560, 561, 569, 570, 571, 572, 574, 575, 576, 581
Lev Haličský - 133, 426
Lev z Klobouk - 433
Levice - 429
Lhotka u Vítkova - 373
Libavá - 422
Liebisch, H. - 385
Lichnov - 524
Lichnovský potok - 354
„Lichtenwerde" - 421
Linhartovy - 508
Lipany - 538
Liptaň - 430
Liptovský hrad - 560
Lískovec - 546
Litultovice - 157, 504
Litva - 468, 486, 516
Loděnice - 352, 528
Loděnice na Brněnsku - 415
Loštice - 551, 555
Lothar III, římský císař - 410
Loučky - 393, 394, 524, 530
Loupežník - 387
Lubno - 478, 546
„Luboměřice" - 433
Lubuška - 455
Lučina - 338, 343
Luděk, člen (?) hradecké posádky - 424, 433
Ludmila z Heřmínov - 29
Lüdecke, K. - 194, 195
Ludmila Strážnická z Kravař - 279, 280
Ludvík Břežsko-Lehnický - 238, 515
Ludvík Břežský - 532
Ludvík Durynský - 432
Ludvík z Medlic - 432
Ludvík Olavský - 536
Ludvík Uherský, polský a uherský král - 511
Luginsland - 15, 23, 24, 87, **265-277**, 425, 437, 472, 552, 553, 555, 556, 557, 559, 560, 569, 572, 577, 578, 580, 581
Lukov - 20
Lužice - 462, 466, 499, 503

Macek z Domoradovic, hradecký purkarbí - 171, 196,
Machoň, purkrabí a Fulneku - 123, 508
„Maczke Thanefeld", purkrabí na Frýdberku - 101, 535
Makov - 517
Malá Štáhle - 514
Malé Heraltice (viz Heraltice)
Malé Hoštice - 434, 488
Malé Penčice - 484
Malé Stibořice - 139
Malopolsko - 112, 404, 405, 463, 477
Malý Hrabov - 528
Marburg (Herder-Institut) - 469
Marek Barbo, papežský legát - 502
Markéta, manželka Bolka Lehnicko-Vratislavského - 171, 465
Markéta, manželka markraběte Jana Jindřicha - 475
Markéta z Bzí - 514

Markéta Hradecká ze Zbraslavic - 394
Markéta Klemová ze Lhoty - 522
Markéta z Násile - 139
Markéta Opavsko-Ratibořská - 246
Markéta ze Studnic - 293
Markéta ze Šamotule - 522
Marklovice - 514, 527
Markold z Vrutice - 513
Markvart Veselský ze Šternberka - 278
Markvartovice - 245, 524
Marle Schönwiczová z Hlinky - 284
Martin V., papež - 200, 515, 533
Martin, zaháňský opat - 246
Martin z Bolkenheimu, kronikář - 488
Martin z Brumovic - 528
Matějek z Křanovic - 495
Matějovice - 138
Matouš z Černé Hory - 454
Matyáš, farář v Rozumicích - 492
Matyáš, správce a sudí na fulštejnských statcích - 139
Matyáš Bystřický ze Studnic - 293
Matyáš Korvín - 23, 29, 41, 48, 74, 127, 140, 151, 238, 246, 285, 375, 394, 497, 499, 500, 501, 502, 503, 505, 506, 523, 524, 525, 527, 528, 529, 530, 541, 545, 546, 571
Matyáš Trencz - 199, 445
Medlice - 15, 205, 255, **278-283**, 432-433, 437, 504, 569, 571, 572, 578, 580, 581, 582
Meidburk u Křanovic - 485, 490
Melč - 373
Melice - 19
Menclová, D. - 17, 18, 19, 22, 24, 46, 106, 109, 228
Menhart, hrabě tyrolský - 453
Menší Hlinka - 430
Merseburk - 167, 410
Měřínský, Z. - 19
Město Albrechtice - 23, 41, 265, 504, 523, 524, 525
Měšek II., polský panovník - 405
Měšek Ratibořsko-Opolský - 478
Měšek Těšínský - 245, 336, 459, 463, 477, 479
Meyer, W. - 573
Mihatsch, J. - 194
Michael z Vlašimi - 137
Michálkovice - 337, 545
Mikolajice - 484
Mikolov - 517, 520
Mikšík, řečený Kunoš - 528
Mikuláš, bližčický rychtář - 511
Mikuláš, hejtman na Vartnově - 353
Mikuláš, olomoucký biskup - 137, 157
Mikuláš, opavský fojt - 139
Mikuláš IV., papež - 444
Mikuláš, poznaňský biskup - 532
Mikuláš, provinční cúdař - 459
Mikuláš Bancz - 209, 444
Mikuláš z Bítova, farář v Plšti - 346, 483, 521
Mikuláš z Brumovic - 528
Mikuláš Bulač - 172, 511
Mikuláš z Frankenštejnu - 209, 444
Mikuláš z Frýdku, kněz - 111
Mikuláš Fulštejn z Bílovce - 125
Mikuláš Fulštejn ze Slavkova a Studénky - 125
Mikuláš Gotiskromer, krnovský kancléř - 512
Mikuláš Gunia - 500
Mikuláš Hrdý z Klokočné - 525
Mikuláš Kafka - 500
Mikuláš Kotulínský - 101, 539
Mikuláš Krátký z Lukavce - 121
Mikuláš z Landštejna - 501
Mikuláš z Lichnova - 524
Mikuláš Les - 199
Mikuláš z Malenovic - 476
Mikuláš Maršálek z Dubovce - 112, 546
Mikuláš Meinholt, purkrabí na Frýdberku - 101, 210, 539
Mikuláš Milottendorfer, bruntálský fojt - 514
Mikuláš Mladší z Vladěnína - 495
Mikuláš II. Münsterberský - 531
Mikuláš III. Opavsko-Hlubčický - 39, 40, 73, 245, 373, 475, 476, 477, 482, 483, 485, 509, 510, 511
Mikuláš IV. Opavsko-Hlubčický - 40, 73, 139, 173, 284, 489, 492, 493
Mikuláš V. Opavsko-Ratibořský - 29, 40, 151, 239, 246, 353, 489, 492, 493, 513, 517, 518, 519, 520, 521, 526, 527, 528
Mikuláš I. Opavský - 38, 71, 72, 135, 156, 169, 170, 345, 373, 424, 427, 434, 436, 442, 443, 453-465, 466, 469, 477, 482, 570
Mikuláš II. Opavský - 39, 72, 73, 120, 121, 136, 137, 151, 156, 171, 172, 238, 245, 336, 345, 352, 373, 387, 390, 391, 393, 449, 451, 452, 465-475, 483, 517
Mikuláš Opolský - 73, 285, 495, 496
Mikuláš z Petříkov - 500
Mikuláš „Pokelerii", purkrabí na Frýdberku - 100
Mikuláš z Ponikova - 531
Mikuláš z Rakova - 527, 528
Mikuláš VI. Ratibořský - 522
Mikuláš z Riesenburka, královský notář - 532
Mikuláš Sedlic z Olšanky - 527, 537
Mikuláš Scherz - 516
Mikuláš Sokol z Lamberka - 484
Mikuláš Starší z Vladěnína - 528
Mikuláš Stoš z Widbachu - 138
Mikuláš Streit, maršálek vratislavského biskupství - 200
Mikuláš Strus z Račína, purkrabí na Fulneku - 122, 508
Mikuláš Šlevic z Kravař - 157
Mikuláš Šváb ze Stibořic - 173, 196
Mikuláš Trache z Březího - 239, 519, 527
Mikuláš Tvorkovský z Kravař - 293, 336
Mikuláš Unwirde - 211
Mikuláš z Valdova, bratr Jindřicha z Valdova - 511, 512
Mikuláš z Vrbna - 29
Mileta, hradecký kastelán a opavský soudce - 168, 196, 424
Milíč (řeka) - 414
Milíč, hradecký kastelán - 167, 196, 424
Milíč z Cítova - 120
Milota z Dědic - 38, 39, 435, 454
Milota z Tvorkova a Kravař - 336, 337
Milotice - 435, 524
Mindensko - 133, 431
Miroslav, vyslanec vratislavského biskupství u papežské kurie - 71, 442
Miroslav z Píště - 434
Mlčák, L. - 118
Mnichov u Vrbna - 306
„Mocran et Mocran" - 419
Modlejovice (viz také Kobeřice) - 167, 414, 427
Modřice - 532
Mohan - 468, 566
Mokré Lazce - 293
Möllenbeck - 133
Moravice - 171, 174, 280, 375, 381, 412, 436, 474, 491
Morávka - 112
Moravská brána - 13, 125, 246, 338, 403, 404, 412, 424, 479
Moravské pole (viz také Suché Kruty) - 427, 431, 441, 452, 453, 454, 463
Moravskoslezské Beskydy - 14
Mrakota z Kravař - 434
Mstov v Polsku - 505
Mühldorf na Innu - 435

Müller, K. A. - 20
Müller, M. - 207
Münsterberk - 284, 540
Mukstoš ze Štáblovic - 353
Muglinov - 337, 546
Myslovice - 517

Náměšť na Hané - 20
Nanker, vratislavský biskup - 111
Násile - 426, 528
Nekuda, V. - 19
Němci - 489, 519, 537
Neplachovice - 484, 512
Neumann, F. A. - 30, 32, 33, 35, 36
Nicola, L. - 158
Nisa (město) - 71, 134, 199, 442, 446, 455, 459, 488, 493, 495, 499, 500, 503, 504, 505, 507, 512, 516, 519, 523, 525, 526, 531, 532, 533, 534, 536, 537, 538, 540
Nisa (řeka) - 166, 410, 445
Nízký Jeseník - 13, 14, 174, 423, 448, 569
Norimberk - 23, 420, 468
Nová Cerekev - 429, 488
Nový Jičín - 462, 486, 487
Novák, J. - 19
Nové Heřmínovy - 524, 530
Nové Sedlice - 293
Nové Těchanovice - 506
Nový Hrad - 18, 138
Nový Hrad u Pačkova - 539
Nový Hrádek u Kunratic - 515
Nyza, manželka Hartla Tunkla - 346

Obřany - 20, 337, 465
Odra - 13, 14, 166, 167, 246, 403, 404, 410, 413, 424, 439, 463, 486
Odry - 422, 481, 485, 486, 487, 488, 490, 491, 493, 497, 508, 518, 519
Ofka Mazovská, manželka Vladislava Opolského - 510
Offenburg - 133
Olava - 133, 431
Oldřich, český kníže - 405
Oldřich, znojemský arcijáhen - 456
Oldřich z Boskovic - 464
Oldřich Cetrys z Kynšperka - 285, 289, 290
Oldřich z Hazmburka - 539
Oldřich z Lichtenburka - 120
Oldřich z Linavy - 455
Oldřišov - 428, 433
Olešnice - 460
Olkuše - 500
Olomouc - 20, 47, 136, 171, 352, 405, 418, 420, 452, 459, 462, 465, 477, 486, 488, 495, 496, 499, 500, 503, 504, 515, 518, 523, 526
Olomoucko - 418, 419
Olše - 403
Ondřej, pražský biskup - 418
Ondřej, vartnovský hejtman - 353
Ondřej z Benešova, bratr Beneše ze Cvilína - 426, 430, 436
Ondřej Bystřický ze Studnic - 293
Ondřej „Cluge" - 200
Ondřej z Dubé, litoměřický děkan - 532
Ondřej Šternov ze Životic - 516, 528
Ondřej z Tvorkova a Kravař na Polské Ostravě - 336, 337, 544, 545, 546
Ondřej II. z Tvorkova - 337
Ondřej z Valdova - 512
Oneš Kyjovec - 346
Opava (hrad) - 15, 30, 33, **284-292**, 484, 485, 486, 487, 497, 501, 506, 507, 508, 520, 571, 572, 580, 581, 582
Opava (sídliště a město) - 64, 111, 123, 124, 133, 139, 158, 167, 169, 170, 171, 173, 174, 265, 276, 336, 352, 381, 402, 412, 421-422, 423, 424, 426, 427, 428, 429, 433, 434, 435, 436, 437, 455, 457, 460, 461, 462, 463, 465, 467, 468, 469, 475, 476, 481, 482, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 496, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 517, 518, 519, 522, 523, 524, 526, 527, 536, 545, 551, 552, 570
Opava (klarisky) - 156, 473
Opava (kostel sv. Ducha a minoritský klášter) - 380, 456, 472, 495
Opava (kostel sv. Mikuláše) - 472
Opava (kostel sv. Petra a Pavla v Jaktaři) - 48, 412
Opava (Slezské zemské muzeum) - 23, 42, 49, 64, 131, 146, 257, 266, 282, 291, 294, 318, 350, 358, 381, 382, 412, 492
Opava (Zemský archiv) - 24, 164, 195, 241, 290, 350, 429, 431, 432, 456, 462, 463, 466, 473, 474, 483, 489, 490, 497, 508, 521, 527
Opava (Okresní archiv) - 421, 422, 492
Opava-Jaktař - 401, 412
Opava-Kylešovice - 401, 402, 412
Opava (řeka) - 13, 41, 243, 347, 394, 404, 412, 413, 423, 425, 436, 526
Opavice (sídliště) - 455, 509
Opavice (řeka) - 265, 423, 425
Opavská pahorkatina - 14
Opolí - 405, 443, 495, 496
Opolsko - 166, 401, 406, 415, 544
Opravil, E. - 231
Orlová - 478
Orlovská tabule - 13
Osiky - 275
Oslavany, klášter - 429
Osoblaha (město) - 30, 133, 134, 138, 139, 140, 413, 427, 429, 430, 431, 432, 433, 484, 486, 487, 488, 517, 536, 551
Osoblaha (řeka) - 13, 145
Ostrava (viz také Slezská Ostrava)
Ostrava (město) - 336, 337, 412, 487, 490, 491, 551
Ostrava (kostel sv. Václava) - 343
Ostrava (muzeum) - 305
Ostrava (památkový ústav) - 343
Ostrava-Koblov - 245, 246, 247, 401, 402, 403
Ostravice - 111, 112, 245, 246, 336, 338, 343, 403, 424, 463, 478, 543, 546
Ostravská pánev - 14
Osvětim - 502, 503, 517
Ota V., braniborský markrabě - 441, 453
Ota II., olomoucký údělník - 166, 410
Ota IV., římský císař - 419
Ota IV. „Se Šípem" - 453
Ota, zbraslavský opat - 457, 459
Otakar Štýrský - 464
Otík z Lozy - 489
Otmuchov - 71, 72, 104, 210, 415, 439, 442-443, 444, 446, 531, 536, 537, 538, 541, 551
Otmuchovsko - 415
Oto z Fulštejna - 138
Oto z Linavy - 71, 442, 455
Oto z Lobenštejna - 39, 477
Oto Stoš - 476

„Pacuschius", purkrabí na Frýdberku - 100
Pačkov - 100, 104, 446, 536, 538, 539, 540, 551
Palacký, F. - 487
Pardus z Horky - 456
Pavel II., papež - 497, 499, 522, 541
Pavel, purkrabí hradecký - 171, 196
Pavel Gundil - 516
Pavel Král - 516
Pavel z Lobenštejna - 39, 514
Pavel z Miličína, olomoucký biskup - 139, 279, 521
Pavel Stoš z Posutic - 374, 516
Pavel Šlevic z Heraltic - 158, 529
Pavel z Warty - 336, 543, 544

Pavel ze Zátora - 393
Pavlík ze Sovince - 393
Pawlik, K. - 206
„Peczko", purkrabí na Kaltenštejně - 209
Peczold, haugvický leník - 100
Pelhřimovice - 517
Pelkan z Kalkova - 200, 210, 538
Pernštejn - 18
Peřich, L. - 427
Peschke, A. - 154
Peter, A. - 21, 23, 42, 64, 266, 267, 381, 382
Petr, člen (?) hradecké posádky - 424, 433
Petr, krnovský fojt - 39, 472
Petr, křanovický plebán - 475
Petr, notář v Opolí - 71, 72, 443
Petr III., olomoucký biskup - 137
Petr, opavský měšťan - 373, 484
Petr, rychtář v Malých Hošticích - 488
Petr, vratislavský biskup - 101, 210, 539, 540
Petr z Barutswerde - 508
Petr z Bohumína - 122
Petr Eschenloer, kronikář - 504
Petr z Lichnova - 393
Petr z Liptyně - 174, 506
Petr z Lobenštejna - 39, 512
Petr Lucek, kaltenštejnský purkrabí - 535
Petr Plumlovský z Kravař - 122, 278, 279
Petr Polák - 520
Petr Přesek z Chuchelné - 527
Petr řečený Rokyta, hradecký purkrabí - 172, 196,
Petr ze Sovince - 124
Petr Stoš z Kounic - 293, 347
Petr Strážnický z Kravař - 122, 279
Petr Sýkora - 527
Petr Šlevic ze Sosnové - 157, 158, 529
Petr ze Šternberka - 122, 278
Petr z Warty - 245, 336, 472, 474, 543
Petr řečený Zub - 456
Petr Žitavský, kronikář - 464, 477, 478
Petrovice - 138
Petřvald - 336, 545
Pfitzner, J. - 21
Pfotenhauer, P. - 445
Pilchovice - 517
Pinkava, V. - 19
Piotrkov - 503
Piper, O. - 18, 20, 65, 146, 385
Piskořov - 138, 430
Pitárné - 430
Plaček, M. - 19, 30, 36, 104, 109, 118, 129, 131, 149, 154, 165, 195, 207, 236, 244, 247, 263, 283, 310, 312, 328, 350, 351, 371, 385, 390, 394, 535
Plavec, L. - 351
Plšť - 375, 520, 522, 524, 525
Plumlov - 20
Plzeňsko - 419
Podolí - 506
Pohoř - 125, 508
Pohořílky - 125, 508
Pocheň - 352, 354, 358, 366
Pokrzywna - 469, 470, 471
Polanka - 495
Polkovice - 482
Polná - 499
Polská Ostrava (viz Slezská Ostrava)
Polsko - 462, 463, 464, 486, 501, 516, 518, 522, 559
Pomorčovice - 528
Praha - 134, 171, 404, 436, 441, 442, 453, 458, 464, 465, 467, 468, 474, 476, 485, 489, 495, 498, 500, 501, 502, 503, 510, 512, 534
Prasek, V. - 504, 528
Praxida, manželka Petra z Barutswerde - 508
Pražský hrad - 17, 47, 457
Procházka, R. - 19
Prokop, moravský markrabě - 138, 481, 484, 511, 512, 513, 514, 528
Prokop, A. - 18, 20
Prokop Holý - 487, 489, 511
Prokůpek - 487
Prosimír, lovčí - 424, 433
Protiva z Borovska - 454
Protiva z Doubravice a Vlkovic - 156, 434, 455, 462, 529
Protiva z Kunovic - 456
Prudnik - 74, 265, 437, 471, 488, 493, 536
Prusy - 133, 429, 499
Přeclav z Pogarel, vratislavský biskup - 199, 209, 387, 444, 445, 447, 448, 531, 533
Přemek I. Opavský - 39, 40, 73, 121, 138, 139, 172, 173, 238, 245, 284, 288, 346, 373, 374, 475, 476, 477, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 497, 505, 507, 511, 516, 518, 519, 526, 527
Přemek II. Opavský, kanovník vratislavský a krakovský - 124, 210, 211, 492, 496, 497, 499, 541
Přemek Ratibořský - 459, 510
Přemek I. Těšínský - 336, 478, 543, 544
Přemek II. Těšínský - 111, 112, 337, 449, 545, 546, 547
Přemysl, markrabě moravský - 167, 168, 428, 429, 433
Přemysl Otakar I. - 71, 167, 415, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 425
Přemysl Otakar II. - 38, 133, 134, 156, 163, 168, 170, 245, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 429, 430, 431, 433, 434, 435, 436, 437, 441, 445, 449, 453, 455, 456, 458, 460, 461, 462, 469, 474, 567, 569
Přerov - 462, 486
Přerovec - 15, 24, 86, 276, **293-305**, 330, 437, 457, 552, 556, 557, 558, 559, 560, 569, 570, 571, 572, 578, 581, 582
Přesek mladší z Lichnova - 352, 393, 474
Přesek starší z Lichnova - 171, 196
Přibyslav, syn Prkošův, hradecký kastelán - 168, 196, 424
Příčný vrch - 74
Přihoda, R. - 318
Přilbový vrch - 313
Přimda - 17
Pšov u Rybniku - 514
Pština - 13, 514, 517, 519, 520, 522, 524
Purkart, provinční písař - 424
Purkart Strnad z Janovic - 513
Pustá Polom - 428
Pustiměř - 20
Pustý hrad u Zvolena - 557
Pustý zámek (viz také Rychleby) - 15, **329-335**, 447, 534, 552, 554, 555, 571, 572, 578, 581
Půta z Častolovic - 210, 536
Půta Kropáč z Holštejna - 352
Pytlák - 387
Pyzdry - 464

Quedlinburg - 166, 406, 411
Quidon, lokátor Horního Benešova - 436
Quingburg (viz také Drakov) - 15, 27, **306-312**, 449, 452, 471, 507, 509, 534, 554, 555, 570, 571, 572, 576, 577, 581

„Rabendorf" - 435, 524
Rabenštejn (viz také Weisenštejn) - 15, **388-392**, 449, 450, 451, 452, 509, 570, 572, 576, 577
Rábí - 560
Račí potok - 201, 313, 447, 571
Račí údolí - 329, 536

Radkov - 275
Radkov u Vikštejna - 373, 375
Radotín - 121
Radoslav, olomoucký arcijáhen - 418
Raduň - 194, 195, 485, 493
Radvanice - 337, 484, 545
Rakousy - 134, 499
Ramfold Stoš z Hlubčic - 136, 137
Ramzovské sedlo - 14
Raschke, G. - 256
Raškovice - 546
Rataje - 501
Ratibor z Deblína - 168, 196, 424
Ratiboř - 39, 72, 166, 238, 409, 443, 472, 475, 486, 509, 510, 512, 514, 515, 516, 517, 518, 520, 521, 527, 529, 544, 545, 546
Ratibořsko - 451, 484, 509, 511, 512, 514, 515, 517, 518, 522, 527, 529, 544
Razová - 435, 528
Rechenburk - 275
Rejvíz - 227
Reuter, H. - 22
Richolf, javornický kastelán - 199, 445
Richter, F. - 131
Rinteln - 133
Robert, olomoucký biskup - 418, 428, 430
Robert Lichnovský - 194
Rokštejn - 20, 579
Rosice - 452
Rothenburg - 420
Rožná - 275
Rudelsdorf - 352
Rudger, hlubčický fojt - 455
Rudger Heldore, vidnavský fojt - 440
Rudolf, vratislavský biskup - 74, 210, 211, 499, 500, 503, 504, 525, 541, 546
Rudolf I. Habsburský, římský král - 169, 452, 453, 458
Rudolf z Rüdesheimu, papežský legát (viz také Rudolf, vratislavský biskup) - 499
Rudoltice - 133, 138
Rüdiger Haugvic - 209, 444
Rudnik - 514
Rudy, klášter - 509, 514, 515, 517
Rusín - 137, 139, 492
Rybnik - 353, 478, 514, 517, 518, 519, 520, 521, 522
Rychlebské hory - 13, 14, 201, 313, 437, 440, 444, 534, 565, 581
Rychleby (viz také Pustý zámek) - 15, 21, 22, 46, 105, 205, 256, **313-335**, 447, 448, 531, 532, 534, 536, 537, 540, 552, 554, 555, 557, 560, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 580, 581
Rýmařov - 551, 553, 560
Ruprecht, johanitský komtur - 536

Řehoř IX., papež - 418
Řehoř XI., papež - 199, 445, 531
Řehoř de Crescencio - 418
Řepiště - 112, 546
Řezno - 405
Řím - 517, 518

Sádek - 430
Salomena z Častolovic - 495
Samek, B. - 36, 118, 149, 244, 312
Sandoměřsko - 410
Sartori, F. - 18
Sasko - 407
Sebald Hartfaust z Holandska, kaplan opavských vévodů - 284
Sedláček, A. - 17, 18
Sedlice - 112
Sedliště - 546
„Seiffrid Wadewitz" z Langenbrocke, purkrabí na Frýdberku - 101, 539
Semislav, újezd na jižním Opavsku - 167, 429
Semislav z Morkovic - 167, 196, 423, 433
„Sestrechowitz", zaniklá ves na místě dnešní Žulové - 100, 447
Scheibapsel, F. - 236
Schneider, F. - 371
Schongau - 23
Schuchhardt, C. - 22, 41,
Schwach, F. - 23
Schwarz, E. - 21
„Schwarzendorf" - 352, 435, 524
Schwoy, F. J. - 18
Siegfried z Barutu - 245, 423, 424, 462, 472
Sieradz - 459
Sifrid, krnovský fojt - 423
Sifrid, syn olomouckého údělníka Břetislava - 418
Sighard, královský lučištník - 459
Silesius, H. - 23
Silvestr z Kralic, purkrabí na hradě Fulneku - 123, 486, 491, 508
Sión - 17
Sitno u Bánské Štiavnice - 560
Skalice - 112, 546
Skočov - 111, 478
Skorotín - 345, 436, 456, 462
Skřípov - 170, 461
Sladký, V. - 487
Sláma, F. - 41
Slatina - 121, 125, 508
Slavata z Plště a Útěchovic, hradecký purkrabí - 172, 196
Slavičín, újezd - 430
Slavkov u Opavy - 133, 413, 429, 433
Slavkov v Polsku - 500
Slezská Ostrava - 15, 111, **336-344**, 478, 543-544, 545, 546, 547, 552, 557, 569, 570, 571, 572, 573, 576, 577, 581, 582
Slezské Beskydy - 14
Slezské Pavlovice - 138
„Smidesdorf" - 428
Smil, lokátor ve službách vratislavského biskupa - 440
Smil z Bílkova - 434
Smilovo hradisko - 19, 562
Smilův hrad - 275
Smyl z Kunštátu - 137
Soběhrd z Želechovic - 456
Soběslav I., český kníže - 166, 167, 410
Soběšovice - 112, 546
Sokolí skály - 306
Sosnišovice - 481, 517
Sosnová - 158
Sovinec - 20, 491, 499
Spatzier, J. - 528
Spěváček, J. - 513
Springer, Ch. - 64
Stachovice - 123, 125
Stará Červená Voda - 209
Stará Rudná - 526
Stará Ves u Pštiny - 514
Staré Město u Bruntálu - 48, 420, 514, 515, 554
Staré Těchanovice - 506
Starý Hroznatov - 47
Starý Jičín - 172, 482, 487
Starý Plumlov - 19
Stěbořice - 404, 414, 428, 433
Stínava - 488, 536
Straduně - 13
Strahovice - 413
Strachota, hradecký kastelán - 169, 196, 460, 461

Strakonice - 540
Strálek - 20
Strauße, K. - 323
Střední Opava - 151, 387, 471
Střelice - 488
Střelná - 428, 429
Studená - 514
Studená Voda - 534
Stumpf, G. - 21, 266, 276, 317, 318, 323, 328, 358
Sudice - 337, 352, 353, 509, 517, 520, 522, 528, 529
Suchdol - 12
Suchá Rudná - 514, 524
Suché Kruty (viz také Moravské pole) - 453
Suché Lazce - 293, 346, 483
Svatopluk, olomoucký údělník a český kníže - 408, 409
Svatopluk, velkomoravský panovník - 404
Světlá hora - 158
Sviadnov - 546
Svídnice - 502
Svoboda, J. - 165
Svoboda, L. - 118
Svrč z Násile - 433, 434
Świętoslawski, W. - 557

Šacká hora - 418
Šelik, služebník Mikuláše I. Opavského - 120
Šetěch, polský velmož - 166, 408
Šikulová, V. - 42, 49, 64, 294, 412
Šilheřovice - 247
Šimon „Sagittarius" - 199
Široký Brod - 534
Šostýn - 373, 374, 484
Špilberk - 20, 47, 458, 499
Štáblovice - 157
Štandl - 556
Štěpán, V. - 484, 513
Štěpán, lehnický arcijáhen - 72, 443
Štěpán, rychtář v Bohdanovicích - 488
Štěpán, velehradský opat - 488
Štěpán z Fulštejna - 137
Štěpán Krabice, opat v Rudách - 514
Štěpán Malý z Vítkovic - 527
Štěpán z Martinic - 513
Štěpán z Medlova - 433
Štěpán z Opočna - 513
Štěpán ze Šternberka - 278
Štěpán z Vartnova - 337, 352, 353, 474
Štěpán II. z Vartnova - 353, 516, 521, 528, 529
Štěpánkovice - 134, 431
Šternberk - 46, 278, 491
Šternberk u Telče - 20
Šternek - 279
Štít - 200
Štítina - 15, 293, **345-351**, 436, 437, 462, 473, 476, 481, 483, 484, 485, 493, 494, 495, 497, 506, 508, 571, 572, 573, 576, 577, 581, 582
Štýrsko - 133, 134, 431
Štýrský Hradec - 133
Švýcarsko - 24

Tachov - 17
Tas z Bítova - 346, 483, 494
Tas Černohorský z Boskovic, olomoucký biskup - 140, 497, 499
„Taubenschlösser" - 14
Těma z Koldic - 532
Templštejn - 18
Tepenec - 20
Těrlicko - 112
Tesař, P. - 498
Těšín - 16, 336, 403, 415, 478, 479, 543, 546, 568
Těšínská pahorkatina - 14
Tetín - 47
Tillmann, C. - 19
Tišnov, klášter - 429
Titze, W. - 23, 219, 230, 231, 256,257, 262, 263, 266, 267, 276, 358
Tobiáš z Benešova, arcijáhen hradecký - 39
Tomáš I., vratislavský biskup - 71, 254, 420, 439, 440, 565
Tomáš II., vratislavský biskup - 71, 72, 169, 209, 439, 440, 441, 442-443, 444, 447, 451, 460
Tomáš z Lucery, papežský legát - 532
Tomáš Seitendorfer - 527
Travná - 200, 444, 445, 447, 534
Trenčín - 238, 503, 515, 516
Trnava - 499
Troja - 13
Trúbky - 350
Trutina - 409
Trutvín z Lublic a Heraltic - 156, 373, 434, 461
Třebíč, klášter - 429, 499
Třebnice, klášter - 528
Třebovice - 485, 491, 493, 508
Třemešná - 140, 430
Turek, A. - 375, 498, 504, 508, 524
Tvorkov - 517
Tylman, rychtář v Děrném - 120
Týnec u Krakova, klášter - 478
Tyrolsko - 468
Týřov - 17

Úblo - 23, 352, 353, 358, 524, 528
Uhelná - 200, 313, 534
Uherské Hradiště - 500, 503
Uherský Brod - 422
Uhry - 167, 409, 410, 495, 499, 512, 518, 519
Uhtenwoldt, H. - 42
Ulman z Linavy - 387, 390, 391, 449, 450, 451
Unčík z Vladěnína - 345
Unger, J. - 19
Uničov - 419
Urban V., papež - 468
Urban VI., papež - 531, 532
Urban, panoš Matyáše Korvína - 525
Úsov - 20
Útěchovice - 460, 529
Úvalno - 38, 39, 40, 43, 141, 366, 424, 436, 461, 527

Václav, notář - 170
Václav I., český král - 46, 241, 423, 428, 429
Václav II., český král - 71, 72, 156, 169, 170, 440, 453, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 467, 469, 477, 567
Václav III., český král - 156, 477
Václav IV., český král - 122, 238, 284, 366, 382, 484, 486, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 531, 532, 544
Václav, vratislavský biskup - 200, 532, 533
Václav Bruntálský z Vrbna - 127, 128, 131
Václav z Doloplaz na Štramberce - 374
Václav Haugvic - 100, 447
Václav Hřivnáč z Heraltic - 293, 337
Václav Kosíř z Litultovic - 374
Václav Králík z Buřenic - 279
Václav Mejsek z Brantic - 158, 527
Václav Opavsko-Ratibořský - 29, 40, 151, 158, 239, 353, 498, 499, 502, 505, 517, 518, 520, 521, 526

Václav I. Opavský - 39, 121, 172, 238, 373, 475, 476, 477, 481, 494, 497, 510, 526
Václav II. Opavský - 40, 73, 123, 124, 139, 173, 284, 293, 487, 488, 489, 490, 492, 493, 496, 507
Václav Ratibořsko-Rybnický - 522, 523, 524, 545, 546
Václav Strážnický z Kravař - 279
Václav Sup z Fulštejna - 140
Václav Těšínský - 111, 112, 140, 545, 546
Václav z Vikštejna - 373, 484
Václav z Vladěnína - 495
Václav Vlček z Čenova - 500, 502, 503
Valašské Meziříčí - 508
Valteřovice - 123, 125, 505, 506
Valtice - 452
Vaněk z Černé Hory - 374
Vaněk z Vikštejna - 374
Vanzov - 446
Vartnov - 15, 23, 29, **352-372**, 473-474, 476, 504, 509, 511, 516, 517, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 528, 529, 543, 552, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 571, 572, 573, 579, 580, 581, 582
Vavřinec, vratislavský biskup - 418, 439, 565
Vavřinec z Bitkova, krnovský zemský hejtman - 522, 528
Vavřinec Rovarella, papežský legát - 500
Vavřinec Kosíř z Litultovic - 353
Velehrad, klášter - 156, 167, 428-429, 465, 528
Velešín - 17
Vělička - 519
Velká Morava - 404
Velké Heraltice (viz Heraltice)
Velké Hoštice - 434
Velké Petrovice - 135
Velkopolsko - 170, 404, 414, 459, 464
Veronika Wojnarová - 514
Veszprém - 263
Veverka, O. - 351
Veveří - 18, 20, 38, 47, 424, 435, 465, 466
Vídeň - 35, 236, 294
Vidnava - 104, 210, 440, 534, 536, 538, 551
Vidnávka - 14, 534
Vikštejn - 15, 16, 18, 23, 48, 157, 173, 357, 358, **373-386**, 473, 474, 476, 481, 484, 485, 489, 491, 493, 497, 498, 502, 503, 504, 506, 508, 523, 555, 557, 558, 560, 561, 571, 572, 573, 579, 580, 581, 582
Viktorin, vévoda opavský - 74, 124, 125, 173, 174, 285, 375, 433, 487, 495, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 523, 524, 525, 540
Vilémov - 499
Vilém, papežský legát - 440
Vilém, rakouský vévoda - 511, 512
Vilém z Kobeřic - 489
Vilém Kosíř z Litultovic - 494
Vilém Opavský - 123, 124, 173, 284, 347, 374, 489, 492, 493, 494, 506
Vilém z Pernštejna - 501
Vinec - 158
Víno - 41, 138, 401, 402-403
Visla - 404
Vítek, hlucholazský fojt - 439
Vítek, hradecký kastelán - 167, 196, 423, 424
Vítek ze Šostýna - 373, 474
Vítek z Vikštejna - 476, 484
Vítek z Vítkova - 156, 373, 474
Vítkov - 373, 380, 422, 474, 481, 484, 579
Vítkův Hrádek - 47
Vizmburk - 17
Vladimír, olomoucký údělník - 167, 414, 415
Vladislav - 517, 520, 525
Vladislav I., český kníže - 166, 409, 410
Vladislav II., český kníže - 167, 410, 411, 414
Vladislav, salcburský arcibiskup a slezský vévoda - 134, 254
Vladislav Heřman, polský kníže - 408
Vladislav II. Jagellonský, český král - 174, 239, 246, 354, 501, 502, 503, 523, 525, 546
Vladislav II. Jagellonský, polský král - 484, 512, 517
Vladislav Jindřich, moravský markrabě - 71, 415, 418, 419, 420, 422, 425, 426, 427, 428, 433, 434, 448
Vladislav Kozelský - 467
Vladislav Lehnicko-Vratislavský - 170, 171
Vladislav Lokýtek - 459, 463, 464, 466
Vladislav Opolsko-Opavský - 39, 40, 137, 151, 238, 353, 481, 484, 510, 511, 512
Vladislav I. Opolský - 133, 426, 478
Vladislav Těšínský - 111, 112, 337, 478, 545, 546
Vlčice - 440
Vlk z Dobrotic - 433
Vlkovice - 125
Vodka - 345
Vogt, K. - 22
Vogtland - 573
Vojen, bratr Benedův - 168
Vojen, otec Benedův - 168
Vojslav z Lublic a Heraltic - 156, 163, 434, 437, 461
Vojslav ze Zbyslavic - 171, 196
Vojtěch z Vikštejna (fiktivní majitel Vikštejna) - 484
Vok, hradecký kastelán - 168, 196, 424
Vok Bírka z Násile - 506
Vok, syn Borutův, hradecký kastelán - 168, 196, 424
Vok z Branice - 38, 435, 461
Vok II. z Branice - 435
Vok z Holštejna - 352, 474, 521
Vok II. z Holštejna - 353
Vok z Kravař a Štítiny - 120, 345, 436, 454, 455, 456, 462, 464, 473
Vok Jičínský z Kravař - 120, 121, 122, 172, 284, 481, 482
Vok z Rožmberka - 134, 431, 434, 437
Vok ze Štítiny - 345, 473
Volf z Kounic - 293
Vraclávek - 267
Vratimov - 112, 546
Vratislav - 134, 135, 168, 318, 405, 420, 443, 445, 446, 462, 467, 471, 475, 483, 496, 497, 499, 500, 503, 504, 516, 523, 525, 531, 532, 533, 536, 537, 540, 544
Vratislav II., český panovník - 407, 408
Vratislavsko - 166, 406
Vražné - 125
Vrbno (u Otmuchova) - 211, 541
Vrbno pod Pradědem - 86, 151, 152, 227, 306, 387, 449, 571
Vrocivoj, lokátor ve službách vratislavského biskupa - 440
Vrocheň z Bulovic - 40, 521, 527
Všebor z Náměště - 454
Vug, O. - 21
Vysoká - 430
Vyšehrad - 279

Waldemar, braniborský markrabě - 466
Walter, J. - 292
Walter z Fulštejna - 134
Walteřovice - 138
Walther von der Vogelweide - 21
Wattenbach, W. - 476
Weinelt, H. - 19, 21, 22, 35, 41, 42, 46, 49, 65, 78, 83, 84, 98, 104, 105, 106, 109, 140, 146, 148, 154, 163, 164, 207, 219, 225, 228, 231, 236, 244, 256, 263, 282, 283, 306, 313, 323, 328, 330, 358, 366, 371, 390, 395, 412, 504, 524
Weisenštejn (viz také Rabenštejn) - 15, **387-392**, 449, 450, 451, 452, 509, 570, 572, 576, 577, 581
Weltzel, A. - 522
Wenzelides, O. - 23
Werner, důvěrník královny Kunhuty - 169, 454, 460

Wernhard ze Sekova - 453
Wernhard z Trnavy - 433
Wernher, F. B. - 30, 118, 201, 204, 206, 242, 243, 433
Wessenburg - 133
Westfálsko - 133, 135
Willenberg, J. - 288, 290
Winand, opavský rychtář - 455
Włodary - 13
„Wogendrossel" - 437
Wolny, G. - 18, 20, 281, 282, 283
Würml, F. - 35, 36, 65

Zábrdovice, klášter - 168, 429
Zámecká hora - 151, 154
Zámecký vrch - 74, 227
Zátor - 15, 23, **393-397**, 476, 509, 520, 521, 522, 524, 525, 529-530, 571, 572, 573, 576, 577, 581, 582
Zátorský vrch - 394
Záviš z Falkenštejna - 169, 196, 454, 455, 457, 458, 459, 460
Záviš z Potštátu - 510
Záviš z Vikštejna - 374, 484
Závišice - 509
Zbraslav, klášter - 464
Zbyněk Hřivnáč z Heraltic - 157, 293, 346, 529
Zbyněk Hřivnáč z Hněvošic - 373, 506
Zbyslav z Kout a Bohuslavic - 170, 436, 455, 456, 461
Zbyslav z Tvorkova a Heraltic - 158, 163, 337, 529
Zdeněk Konopišťský ze Šterneberka - 497
Zdeněk Kostka z Postupic - 124, 497, 507
Zdeněk ze Šternberka - 278
Zdeslav ze Šternberka - 278, 432
Zhořelec - 532
Zikmund z Dobroslavic - 29
Zikmund Korybutovič - 138, 486, 517
Zikmund Lucemburský - 138, 139, 238, 239, 353, 485, 486, 511, 512, 515, 516, 521, 534, 535, 537, 544
Zikmund Rachna - 210, 538-539
Zikmund Stoš na Dívčím Hradě - 503, 504
Zikmund ze Zátora - 394
Zlaté Hory - 73, 74, 76, 78, 227, 254, 420, 437, 448, 449, 452, 460, 469, 470, 488, 491, 492, 501, 507, 579
Zlatohorská vrchovina - 14
Znata Mladší ze Zátora - 393
Znata ze Zátora - 393
Znojmo - 20, 452
Znojemsko - 415, 419
Zukal, J. - 483, 494

Žárnice - 524
Žáry - 467, 517, 519
Ždánice - 136
Žďár, klášter - 429
Žebráč u Osvětimi - 500
Žermanice - 112, 546
Žibřid z Bobolusk - 516
Židlochovice - 136
Žimrovice - 171
Žiroslav II., vratislavský biskup - 418
Žitná - 514
Životice - 112, 546
Žofie, těšínská kněžna - 112, 174, 503, 546
Žofie z Vartnova - 394
Žulová (viz také Frýdberk) - 101, 211
Žulovská pahorkatina - 14, 101

The Castles of Czech Silesia
Abstract

The Moravia-Silesia border territory became part of the Central-European scene relatively late as we learn about it only when the so-called Bavarian geographer provides first and rather general pieces of information on the Holasics. This tribe is said to have gained control over the northern foothills of the Jeseníky (Ash) Mountains and perhaps also of the Beskids sometime before the turn of the 9th century. The Holasics, however, represented an ethnic community of only little significance and were defeated by Svatopluk's Moravians at the close of the 9th century. These were soon replaced by the Přemyslids' followers who, in turn, succumbed to the expansion led by the Polish Piasts. This somewhat confusing situation was stabilised, to some extent, by the successful campaign of Bohemian Prince Břetislav I. who managed to take Gniezno in 1309 and temporarily occupy a vast territory in the Oder River basin. The Polish side was triumphant again not long before 1054. Prince Casimir drove the Bohemian troops out; nevertheless, in Quedlinburg in May of 1054, he was laid under tribute to pay 500 talents of silver and 30 talents of gold annually; a small enclave in the Holasice region in the vicinity of Hradec by Opava also remained in Bohemian hands. Although this Quedlinburg compromise codified the hitherto disputed border line, the humiliating tribute became the source of endless provocations whose outcome was an open enmity often escalating into military clashes. It was not until a friendly meeting of Prince Soběslav I. with Boleslav III. (Wry-faced) that this prolonged rivalry ended. Both rulers met at the Kladsko Castle in May of 1137 and, according to a contemporary chronicler, reached a peace agreement.

The traditional power structure in the Moravia-Silesia border territory had not been significantly altered until the last quarter of the 12th century when young but ambitious Přemysl, with the rank of a margrave, took advantage of his temporary powers in the Olomouc domain and occupied the Holasice region in an unexpected raid sometime around 1179. This successful annexation damaged the unity of the local administration system and, as early as the close of the 12th century, three relatively independent domains were formed in the northern foreground of the Moravian Gate. The westerly-most situated Otmuchów region was tied to Lower Silesia through the Wrocław bishopric. The Holasice region joined the Přemyslids state and the Těšín (Cieszyn) region oriented itself towards the Opole and Cracow regions.

The effects of the 13th century transformations were most profound in the Přemyslids-ruled Holasice, or Opava, province. The early genesis of powerful monarch towns, of which Bruntál, Opava and likely also Głubczyce belonged to the oldest town locations in the Bohemian State of the time, the mining boom in the Jeseníky (Ash) Mountains combined with the successful course of the medieval colonisation, shaped the Opava region in a profound way already before the first half of the century. The dynamic development of the society was fast reflected in the reform of the province administration, where also big towns began to assert themselves. Key functions were, nevertheless, as in the past, performed by significant king castles, among which Hradec by Opava was dominant. The dense network of monarch fortifications undoubtedly represented a respectable defence system capable of standing up to a direct threat such as, for instance, the Mongolian invasion of 1241 and, particularly, the Polish-Russian attack of 1253. Thanks to its location alone, the Opava province became a natural springboard for the Bohemian expansion into the Piast principalities. Certainly not by chance did Přemysl Otakar's II. crusade of 1255 into Prussia end here, and a year later, the Town of Opava hosted the participants of the General Assembly.

The Opava region's exclusive status among other Přemyslid provinces is indirectly documented also by Přemysl's illegitimate son Nicolas' title who had been called the Lord of Opava since 1269. This unusual title likely implied a disposal right to a portion of the yield from the king's estates, and thus did not signify a hereditary right to the province or, perhaps, raising the Opava region to dukedom. Nevertheless, it did, in a way, mark future development. Not long after his release from the Hungarian captivity after the battle at the Moravian Field in 1278, Nicolas set out to the Opava region where, already as the Duke of Opava, he began to claim his rights before the Fall of 1281. This inevitably brought about a conflict with widow-queen Kunhuta and later also with the Town of Opava. The prolonged contention was not settled until the year 1286, when Bohemian King Wenceslas II. granted his half-brother Nicolas a three-year tenure of the Opava Duchy. Nicolas' stay in the Opava region, however, turned out to be somewhat longer. It was not until 1295 that Wenceslas II. appointed his brother to administer the Cracow region and Great Poland. Subsistence worries after the fall of the Bohemian government in Poland in 1306 brought Nicolas back into the Opava region; nevertheless, he was driven out of the country three years later and the duchy was pawned to the Dukes of Legnica-Wrocław. The owing amount was paid sometime towards the end of 1311. Ownership of the Opava region reverted to the Bohemian King who, after some hesitation, reached an agreement with Duke Nicolas' son of the same name; young Nicolas took a feudal oath in front of King John on July 3rd, 1318 and thus took hereditary hold of the Opava Principality.

The former Otmuchów stronghold territory had a somewhat different history in that it became the property of the Wrocław bishopric already sometime during the second third of the 12th century. The original deed of covenant was likely defined in very general terms and probably included only the settled territory in the immediate vicinity of the castellan castle. The border forest situated to the south remained the property of the monarch – the Prince of Wrocław. However, it was the unclearly defined extent of this forested territory what was standing in the way of a rational utilisation of this undoubtedly prospective region for a relatively long time. A certain shift of events was brought about by the tragic death of Prince Henry II. (Pious) in the battle at Legnica on April 9th, 1241, followed by the decline in the monarch's power in Lower Silesia. Able and ambitious, Bishop Thomas I. easily took advantage of the settlement wave and, in 1248, reached an agreement with Knight Vrocivoj about clearing the bishop forest along the Vlčice River. The settlement process reached such levels at the end of the second third of the 13th century that two smaller towns, Vidnava and Javorník, could be established in the formerly forested areas. However, further development of the network of settlements was negatively affected by political circumstances. About the springtime of 1281, Prince Henry IV. (Probus) of Wrocław made public his complaint about the violation of his ducal rights. What started as a formal suit, soon escalated into a bitter fight that, in its last phase during 1284-1287, led to the devastation of the newly colonised territory. In a legal sense, the dispute was settled by way of a big privilege of June 23rd, 1290, in which Henry IV. surrendered his rights to the Wrocław bishopric and thus, among other things, cleared the way for the transformation of the Otmuchów stronghold territory into the Nysa Principality. However, the conferred privileges were not generally accepted. Prince Bolko of Świdnica-Münsterberg became leader of the opposition; his silent support was, among others, enjoyed by the Wüstehube family that, perhaps with a direct approval by Henry IV., occupied the vast majority of the settlements in the former border forest territory sometime before 1290. The war events restrained economic activities in the foothills of the Rychleby Mountains. Partial improvement was brought about by an able diplomat and politician, Bishop Preclav of Pogarel, who became friends with the Bohemian king and, during 1345-1358 and with considerable financial sacrifices, gradually bought back the stolen estates, including the Kaltenštejn, Javorník and Frýdberk Castles.

In the shadow of these turbulent and often dramatic events, a certain transformation was also taking place in the Těšín (Cieszyn) Principality. The original stronghold territory, mentioned already in Adrian's letter to Wrocław Bishop Walter dated April 23rd, 1155, became part of the Ratiboř, and later also Opole, domain of Prince Měšek. Prolonged inheritance disputes among his successors, however, led to a gradual breakdown of the family domain into four parts. One of them was the Těšín (Cieszyn) region which was taken over by Prince Měšek at the turn of the years 1289-1290, and the Těšín (Cieszyn) Piasts line of descent was thus established. Prince Měšek of Těšín (Cieszyn) concentrated onto long-term co-operation with

the Přemyslids dynasty. In 1291, he signed an alliance treaty with King Wenceslas II. and married off his daughter Viola to Wenceslas III. These friendly relations lasted also beyond the year 1306. Měšek's son Casimir, as one of the first of the Piast dynasty, recognised the feudal sovereignty of John the Luxembourgeois and, during the rule of Charles IV., assumed an influential post at the Imperial Court. The political legacy of his father and grandfather was held in reverence also by Přemek of Těšín (Cieszyn) who achieved recognition not only in diplomacy but also as a successful monarch.

The rising influence of the Bohemian state in the domains of the Silesian Piast dynasty was tied, to some extent, to the Opava region Přemyslids' unique status among the Silesian princes. The roots of this tradition may be traced to the second half of the 13th century, when the great majority of the Piast dukes admired and emulated the princely court of Přemysl Otakar II. The „iron and gold" king lived on in the policies of Nicolas I. and those of his son of the same name. This was perhaps one of the reasons why Nicolas II. succeeded in the inheritance struggle for the Ratiboř Principality in 1336. Three years later, though, he fell out of favour of the Bohemian King as he surrendered the Edelštejn Castle and the gold mines in its vicinity to John the Luxembourgeois for unknown reasons on July 8th, 1339. The feudal authority of the Duke of Opava over the profitable territory was restored by Charles IV. in 1361, and Nicolas could thus devise a promising inheritance upon his successors.

Although Nicolas II. was undoubtedly an outstanding personage, he was unable to suppress the disparate interests of his sons who, in 1377 - twelve years after his death, agreed on the division of the Opava Duchy. The north-western part became to Nicolas III., the south-western portion to John of Ratiboř. The eastern Opava region became a common domain of Wenceslas and Přemek. It was Přemek of Opava who, in the ensuing years, attempted to revive the former glory of the dukes of Opava.

The Moravia-Silesia border region entered the late Middle Ages epoch as a conglomerate of small, and often openly competing, principalities. Their formal rapprochement did not come about until the pressure of the Hussite Wars during which the individual dukes supported the catholic side with a varying degree of vigour. Also for this reason, the Hussite Noble Raid of the Winter of 1428 was directed to the Opava region. Přemek's son Wenceslas II. of Opava surrendered to the crushing assault of the professional warriors. In the beginning of March, Osoblaha was burnt down and on March 18th, during the battle at Nysa, the Hussites routed out the hastily assembled troops of Bishop Conrad of Wrocław. The Těšín (Cieszyn) region stayed aside of the war activities as Prince Bolek I. did not belong to enthusiastic supporters of King Sigismond.

Despite dire financial straits and general exhaustion of the land due to the Hussite Wars, it would appear that the Opava Přemyslids overcame the intra-dynasty crisis and that they found a respectable successor to Nicolas II. in the person of Prince Přemek of Opava. The ensuing and generally successful restitution attempts came to an abrupt end due to Přemek's death on September 28th, 1433 and due to the new subdivision of the Opava region on February 2nd of the following year during which Přemek's heirs seriously contravened their father's testament. The weakening dynasty came to its gloomy fate in the second third of the 15th century when Bohemian King George of Poděbrady gradually bought up individual parts of the duchy, and then passed them on as a feud to his sons Viktorin, Henry and Ignatius in 1465. This forceful intervention of George of Poděbrady in the relatively stable property-rights relations may be, nevertheless, compared to a Pyrrhic victory since the Opava region became one of the theatres of the Bohemo-Hungarian Wars during 1469-1474 and the prolonged fighting spilt also into the Nysa Principality. The Těšín (Cieszyn) region was not spared either as it was attacked and partially devastated by Bernard Bírka of Násile.

Stabilisation and gradual growth of settlements in Silesia and northern Moravia may be newly observed during the course of the 13th century in connection with the so-called great or peak colonisation. Mutual infiltration and influence of two ethnic elements is taking place here – the domestic Slavic and the newly arriving, predominantly German elements. We are witnessing colonisation mainly of intact regions, including extreme locations, the intensity of which blurs the distinction between the old and new settlement regions. During this process, old settlement strategies and mechanisms necessitated by natural conditions and adhered to throughout ages were, for the first time, being altered and eroded on a large scale. Particularly the continuous strip of an almost intact forest is taking on a new cultural form it has, in essence, maintained to this day.

It is apparent that beside foreign settlers, the local population was also, to a degree, involved in this colonisation process as evidenced, for instance, by the undeniable participation of the Slavonic nobility in settling the frontier forest in the foothills of the Rychlebské Mountains after the Mongolian invasion of Silesia in 1241. It is certain, nevertheless, that in most cases the participants in these undertakings were indeed new settlers who were not only founding new settlements and towns in German-law regions, but also participated in the expansion of existing settlements or resettling the destroyed ones. They were coming from the densely populated regions west of Bohemia and, consequently, most of them must have been of the German nationality. Their presence in Silesia is occasionally documented as early as in the 12th century although it would appear that in most cases these settlers belonged to secular or order clergy of Flemish or German origin. A fairly continuous influx of settlers starts particularly during the second decade of the 13th century and booms after a possibly substantial destruction of vast territories during a Mongolian raid. Thanks to, in particular, Bishops Lawrence (1207-1232) and Thomas I. (1232-1268) of Wrocław, smaller areas of the frontier forests along with the territories south of this divide are settled at first. Gradually, the Prince of Wrocław along with the nobility in his employ is taking part in this process which is also affecting the Javorník, Jeseník and Vidnava regions.

From the south, the Moravian direction (latter-day Opava region), settlement had been undoubtedly advancing into the mountain range since the very beginning of the 13th century as is clearly evidenced by the foundation around 1213 of an originally indisputably agrarian-mining town of Bruntál in the Magdeburg-law region – the oldest town site in this law-region in Bohemia. From this primary centre – a sort of interception and starting point for further advancement, settlement was, during the following decades and especially during the second half of the century, thrusting aggressively into the border mountains – an important polymetallic region rich not only in gold and silver ore, but also other common metals. Settlement was rushing north, up as-yet-unnamed river and creek valleys, into territories of virgin nature, driven, in particular, by the allure of the glittering metal, the undeniable head start advantages first settlers could expect to enjoy, as well as by the prospect of an escape from a home land that had by that time largely exhausted its potential to meet its inhabitants' needs.

The settlers were thus coming mostly from the south, along the Danube route through Moravia. Although their native country of origin cannot be determined with absolute certainty, it would appear that the majority of them – unlike in the case of the Zlaté Hory (Gold Mountains) and Jeseník regions which were settled from the north – came from the Bavaria, Franconia and the Upper Palatine regions as well as from areas east of the Maim River and from the Saale Basin. It is assumed that the Bruntál region in particular formed the northern point of this settlement wedge in the southern Silesian region.

We can say that settlers from Hessen, east Franconia and Lower Saxony participated in the settlement of Upper Silesia to a significant degree. For example, most Osoblaha region's settlers came from Silesia which, with some exceptions, was not their native land. It was a sort of secondary - interception centre from which further settlement initiatives were being launched in the eastern direction. This is evidenced by the German names of some local villages having their name-sakes in Silesia, Thurinquia and rarely also, for instance, in Westphalia.

Understandably then, the new settlers had been connected with a great number of the emerging fortifications, although their main contribution may be seen in the construction of smaller fortified installations, particularly the so-called mottes. Only distinguished, noted families were engaged in the construction of the oldest, regular, stone-masonry fortifications built, in some cases, on captured land. These included, for instance,

the Wüstehubs, the Fulštejns, the Benešovici family, the nobles from Lublice, Lomnice, Wartha, etc., and possibly others whose names had long been forgotten. It was them who were complementing and densifying the network of fortified monarch castles built mostly by the Bohemian King or the Margrave of Moravia, but also, although to a lesser extent, by the Bishops of Wrocław and Olomouc, the Prince of Świdnica-Jawor, the Prince of Těšín (Cieszyn) and later also by the Duke of Opava. Let us now take a closer look at these fortifications. Before we do so, however, it will be necessary to familiarise ourselves, at least in general terms, with the general trends affecting construction of fortified settlements in Bohemia during the studied period. Then we will attempt to clarify the status and purpose of the examined facilities in greater detail.

We have stressed repeatedly that we do not view the medieval castle as an isolated unit taken out of the context of the settlement structure. We see it as an organic, living component of the development process in which the fortified dwelling played a significant and irreplaceable role within the studied period – be it mostly in old, settled regions or in newly colonised territories. Naturally, the fortified dwelling did not emerge suddenly and unexpectedly; it linked up to the heels of older types of multi-purpose fortified facilities being built since primeval times and culminating, in our lands, in the form of fortifications of the stronghold period and type. These went through their own individual development process shaped by the gradual transformation of the Slavonic society. It culminated with the introduction of a specific type of dwelling serving at the same time residential, administrative and defence purposes – the so-called monarch courts often built in conjunction with tribune churches. These were joined, starting in the second half of the 12th century, also by the courts of kin aristocracy and the emerging nobility. This above-outlined process took place also in Silesia; unfortunately, archaeological sources necessary for its detailed, in-depth study are of varying quality and, in some cases, are missing altogether.

The 13th century epoch in the Bohemian lands and thus also in Silesia represented a period of momentous structural changes affecting all aspects of life of the medieval society. The intensity and dynamics of this movement were continually increasing and culminated during the Přemyslids rule, particularly under Přemysl II. and his son Wenceslas II. Naturally, this process manifested itself also in fortification building and it is closely tied to the construction of a new network of fortified dwellings – stone-masonry monarch castles – after the current system of castle building and the old wood-and-earth fortifications had proven outdated. First signs of this change can be observed during the second decade of the 13th century when the first stone-masonry construction elements are being introduced into the existing stronghold fortification systems; alternatively, com pletely new castles are built. The purpose of these qualitatively advanced facilities was, beside protecting the monarch's goods, to enable and ensure efficient administration by the monarch of the individual parts of the land, to form the foundations of a defence an protection system for the ruling class and to safeguard the territorial integrity of the kingdom.

Foundation of the oldest nobility castles was documented before the first half of the 13th century and, around the middle of the 13th century, a new type of fortified dwelling, tied for the most part to the lower nobility, emerges – the motte. Provided we dismiss the objective developmental tendencies of the time, the unsuccessful uprising of Prince and Margrave Přemysl against his father – believed to have taken place during 1248-1249 – may be viewed as the immediate impulse for the construction of these fortifications. The resultant dwellings – residences of individual noble families – were becoming administration centres of dominions of varying sizes, were involved in their formation and further building and development and, last but not least, served to protect individual feudal lords, their families and assets. They also formed an irreplaceable component of the country's defence system. It may be said that the network of monarch castles and seats of higher nobility was substantially completed between the second half of the 13th century and the beginning of the 14th century. Further and relatively robust growth of castle construction and architecture took place during the course of the 14th century, particularly during the long and relatively calm rule of King Charles, with noble families taking credit for having built most of them. The monarch, unlike during previous developments and with the exception of King Charles himself, got involved only occasionally. In terms of building new fortifications, the 15th century did not bring any fundamental changes; however, a number of existing facilities were rebuilt in reaction to the Hussite Wars and due to, in particular, the development and proliferation of high-powered firearms. Nevertheless, the sun was setting on this type of dwelling and only a few, after certain modifications, survived into the following centuries. In most cases, however, even those fortifications eventually succumbed to periods of neglect and were abandoned after failing to stir up interest of the emerging industrial society. Only a small percentage of them survived in a relatively pure form to this day to provide an unequivocal testimony to the skill level, scope of knowledge and self-confidence of our ancestors.

The purpose of the medieval fortified dwellings, particularly castles, was multifaceted with individual components infiltrating, complementing and being contingent on each other. The development process was formed and influenced by a number of stimuli originating in the given historical context and determined primarily by chronological and geographical aspects within the framework of the European continent on the one hand, and by specific local circumstances and conditions on the other. Consequently, the castles of the peak medieval period had several primary and secondary functions – residential, political-military and economic-administrative, but also spiritual and worshipping, judicial, representative, cultural, symbolic and others that would not appear to be mutually balanced and which were strictly site-specific. The functions often varied from case to case and, on the general level, undoubtedly influenced and directed the forming and development of the settlement structure along with the related transformation of the land possession and occupation process, particularly in the newly settled territories. Some of these functions have been more or less clarified and confirmed by research to date while others remain a mystery.

The situation in today's Czech Silesia territory was not any different. Let us take a look at how the castles of this region fit into the aforementioned developmental scheme and related issues. Even a cursory examination of a map of Czech Silesia showing medieval castles reveals that their concentration in the western part is considerably higher than in the east. This had its historical reasons and roots which contributed to the transformation of this predominantly mountainous area into a region with the highest concentration of castles in the Bohemian lands. Certainly not all fortifications were built following the same blueprint, in the same time period, for the same reasons, under the same conditions and circumstances, or by the same group of select builders. On the contrary, the evident and unusual variety of all these aspects is second to none. This makes he Silesian castles a remarkably interesting subject of study the results of which we will now attempt to summarise based on the analysis carried out in the Catalogue section of this book.

A detailed analysis has rather clearly identified four time horizons of the Silesian castle formation process. The main characteristics of these time periods are examined on the following pages with emphasis put on determining the primary form of the studied structures. We are, of course, aware of the hypothetical nature of such an analysis and of the fact that said time horizons were almost certainly overlapping.

The first, and oldest, horizon is represented by several exclusively monarch-built fortifications situated in the traditional settlement territory; these structures directly follow older fortified facilities whose closing phase is represented by Slavic strongholds. Examples of this horizon would include Hradec by Opava, Cvilín and surely also Těšín (Cieszyn) that shares conspicuously similar history with Hradec, but lies on Polish territory and, therefore, is not a subject of this analysis. The beginnings of Hradec and Cvilín can be undoubtedly put before the middle of the 13th century, perhaps into its second quarter (this is true especially in the case of Cvilín). The Hradec Castle, though, with its continuous development until present time was built in its stone form sometime around the middle of the century on the remnants of a classical, perhaps exclusively (?) wood-and-earth fortification which was apparently preceded by a still-older stronghold structure. The layout of the Hradec fortification is rather non-

traditional due to its location in the narrowest part of the promontory it is situated upon. The resultant fortified unit was protected along its both shorter sides by massive, likely prismatoid towers integrated into the perimeter ramparts. The palace and possibly additional buildings or rooms were located mainly in the lower-lying south core at the rampart. The structure was protected from both possible access directions – north and south – by a system of isthmus-shaped moats.

The fortification on the Cvilín Hill has an exceptional status among Silesian castles. It has a regular, almost orthogonal layout of its core delineated by a massive, oversized rampart (3.2 - 4.0 m) behind which a spectacular cylindrical watchtower is located – the biggest in Silesia (14.0 m dia.) and one of the most robust in all of the Bohemian lands; it is complemented by a multi-story palace in its least exposed part, and by a well. There is a relatively wide working space along three sides of the core which was, undoubtedly at least on the south-eastern side, surrounded by a thick outer bailey of approximately the same proportions as the rampart. A layout with these characteristics represents a kind of local amalgamation of castles with a regular perimeter and castles of the early cylindrical watchtower „type". Also, the often-mentioned north-German or possibly Danube region influence did not apparently play a significant role here. It would appear that in the eastern part of the Bohemian state of the early 13th century, we encounter a kind of not-very-well-defined attitude towards the construction of a new type of dwelling – the stone-masonry castle. The purpose of both these types of fortification was undoubtedly to strengthen the power of the king and, consequently, the power of the Bohemian nobility in this recently acquired territory while, at the same time, fulfilling all the basic, above-mentioned functions consistent with the role of this kind of dwelling. Cvilín had gone through several developmental stages before it was abandoned for good after the Thirty-year War.

The second time horizon, defined roughly as the third quarter of the 13th century, includes fortifications built both in the old settlement areas and in the newly colonised territories. Beside the monarch, distinguished local and foreign noble families begin to participate in these activities and, in some cases, co-operate with the Bishop of Olomouc within the framework of the feudal fee system. A total of eight locations belong here (Edelštejn, Freudenštejn, Luginsland, Landek, Medlice, Fulštejn, Heraltice, Přerovec) although some castles, previously categorised as younger and, consequently, representing the third time horizon (e.g., Slezská (Silesian) Ostrava, Fulnek), may well be of an older origin and thus belong to this older period.

It is characteristic for this period that all monarch dwellings, Landek partially excluded, though, were being established on the uninhabited or sparsely populated mountain ranges of Nízký and Hrubý Jeseník (Ash Mountains), in some cases with a specific connection with the old settlement territory. These include the Edelštejn, Freudenštejn and Luginsland Castles and, to some extent, also the Landek Castle.

Edelštejn represents a two-part layout where a lower-situated and less exposed so-called lower castle is hidden behind a separate, elevated core structure. This less common, although not entirely exceptional layout, can be found also at other Silesian castles (e.g., Leuchtenštejn, Medlice and particularly Javorník). Provided the pronounced cone of rubble in the upper castle is correctly interpreted as a destroyed cylindrical watchtower, then Edelštejn undoubtedly belonged to the representatives of the cylindrical watchtower layout which was typical of the Jeseník part of the Moravia-Silesia border region, particularly during the last third of the 13th century. The oldest core was comprised of a cylindrical watchtower and a two-room palace which was hidden behind it and attached to the perimeter rampart. There may also have been a water storage tank while additional buildings in the castle core cannot be ruled out. The lower castle, delineated by most likely only lighter-duty, makeshift walls, had been surely utilised since the very beginning. A substantial reconstruction followed after the middle of the 15th century making the castle one of the most advanced Silesian fortifications. It was completely destroyed in 1467.

The remaining three castles have one feature in common – an identical distance of one mile from the king's town. Also, it is assumed that all three had the same founder – Přemysl Otakar II., although actual construction of the castles was most likely carried out by local builders. Freudenštejn was probably the first castle to be founded on the Town of Bruntál mile-law limit shortly after the middle of the 13th century. The one-component, tower-less layout featured a quality stone rampart (2.7 m) carrying the brunt of the defence tasks and forming an imaginary cutting edge on the northern access side. This simple layout resembling a kind of provisional arrangement – a makeshift facility built for the conditions of uncertain times – represented an uncomplicated yet solid defence system. The location of the castle on the important, so-called Jeseník trade path, is evidence of this castle's sentry and, to some extent perhaps also, administrative and storage functions. At the same time, its purpose was to protect the newly founded Town of Bruntál from the north and to serve as a springboard for the advancement of the Bohemian power into the mountain range. The castle had been carrying out its mission until the middle of the 14th century.

The Luginsland Castle was erected at the very limit of an old settlement region the Town of Krnov became the centre in the middle of the 13th century. Features like simple execution, overall layout not taking full advantage of local topography, and obviously oversized, mortar-less masonry not anchored at the footings, including utilisation of piles for increased stability, are evidence of a certain archaism, hurriedness and limited experience present during construction of these fortifications. The very oval shape of the castle core surrounded by a thick wall (2.8 - 3.0 m), along with its execution, is also reminiscent of older stronghold traditions. All evidence suggests that it was the intention of the builders to erect a fortification of a makeshift character whose purpose, beside economic, residential and, of course, military functions, was to protect and ensure the safety of the occupied territory. This fortification was, like Freudenštejn, a product of the primary phase of a colonisation process whose further development and protection it was designed to ensure. It became defunct relatively early, perhaps already before the middle of the 14th century.

Landek, the easterly-most situated monarch castle, was built on the remnants of an older Slavonic stronghold. Not knowing much about its layout, we assume its core was, like that of the Cvilín Castle, of an orthogonal shape. Close ties between the Town of Hlučín and the castle located at the point of contact with the domains of the Bishops of Olomouc and the Dukes of Těšín (Cieszyn) (not far from the Piast family fortification in Slezská (Silesian) Ostrava) are a rather clear indication of the castle's intent and purpose. The castle was apparently still under full development during the Hussite Wars; we are unsure, though, whether it survived until the Bohemo-Hungarian conflict.

One additional fortified dwelling, this time already noble in nature, was built on the newly settled land - Medlice, the centre of a small dominion. It is classified as a relatively early location primarily owing to the fact that a feudal of Bishop Bruno (1249 - 1283) was its founder, rather than based on the characteristics of the site and archaeological evidence. The layout is not very well defined with the exception of the castle core which is pushed forward in front of the lower-situated outbuildings and business premises, as is the case at Edelštejn. The surrounding of both parts of the facility with a stone rampart and particularly the large quantities of rubble found in its core are evidence of this building material's wide-spread use. The Medlice Castle was most likely destroyed during the Bohemo-Hungarian Wars.

Fulštejn is a castle where bilateral participation in its construction by both the Bishop of Olomouc and a distinguished nobleman is confirmed by written sources. The castle was founded on the Osoblaha promontory in the traditional settlement territory around the middle of the 13th century. Unfortunately, this statement is based solely on the aforementioned, albeit rather unequivocal, written sources as absolutely nothing remains of this 13th century fortification and archaeology has not provided the needed support material for said chronological classification either. The Fulštejn Castle complex remained functional until the Thirty-year War after which it was rendered unserviceable.

Heraltice and Přerovec represent two additional nobility castles situated in the immediate vicinity of Opava. The Heraltice fortification, the

centre of a small domain, is characterised by a regular, rectangular area surrounded by a perimeter rampart (over 2 m) with a standard cylindrical watchtower (9.4 m dia.) in the corner and a long, rectangular palace on the opposite side. We have no doubts the builder was looking for, and found, inspiration in the nearby Cvilín Castle since Heraltice represents its apparent miniature and showcases an early and rather mature type of nobility dwelling which had been, over time, transformed into a cosy manor.

The Přerovec fortification, founded around the middle of the 13th century, has a special status as it defies easy categorisation based on existing developmental schemes. Structurally, it would appear to be an early type of castle with late-stronghold traditions coming through as evidenced by the absence of elements of stone architecture and by the emphasis put on the wood-and-earth composition of the whole facility; this is also supported by relatively archaic archaeological material. Again, the Přerovec Castle apparently represents a sort of provisional facility which, after a firm establishment of its founder and builder in the newly settled nobility domain, has fulfilled its role and lost its significance relatively soon thereafter (close of the 13th century).

The largest number of fortifications belong to the third time horizon which, from a chronological standpoint, includes the latter third of the 13th century and apparently also the turn of the 13th and 14th centuries. Included are the already mentioned castles in Fulnek, Slezská (Silesian) Ostrava, Weisenštejn-Rabštejn, Quingburk, Leuchtenštejn, Koberštejn, Kaltenštejn, Frýdberk, Javorník and Rychleby. As expected, monarch's participation in castle construction is diminishing and other sovereigns' involvement is on the rise during this period. The King's or Margrave's participation is, therefore, assumed only in the case of the castles erected for the purpose of protecting the busy Jeseník trade path running through the canyon-like valley of the Černá (Black) Opava River as well as protecting the secondary trade path running through the Bílý Potok (White Creek) vale. These would include, in particular, the recently erected twin-castles Weisenštejn-Rabštejn and the Quingburk Castle. It is typical for all these three fortifications that their layouts closely follow the given topographical features and that the builders endeavoured to build in each of them one undoubtedly mason-walled, somewhat larger and more presentable palace-like building complemented by tower-like sentry structures on the rocky formations. Of note is also the thickness of the carefully assembled masonry which is 3.3 – 3.7 m in the case of Weisenštejn and 2.3 – 2.85 m in Quingburk. Their dating towards the close of the 13th century is, in the absence of written sources (with the exception of Weisenštejn), based mainly on modest collections of archaeological artefacts as well as on the overall historical context. The fortifications in the Bílý Potok (White Creek) vale disappeared mainly due to the decline in the importance of this branch of the trade path sometime during the course of the 14th century, perhaps even before its middle. The Quingburk Castle, however, appears to have survived until the late 14th century.

The next two castles - Koberštejn and Leuchtenštejn – are also located in the immediate vicinity of the above-mentioned fortifications. Neither the Duke of Opava (Nicolas I. ?), the highest Silesian prelate – the Bishop of Wrocław, or one of the Silesian Piasts can be ruled out as their founder. The atypically situated Leuchtenštejn Castle represents a classical cylindrical watchtower layout with a courtyard surrounded by buildings in a rarely found location behind the perimeter of a smaller tower (8.05 m dia.). It was likely founded around the close of the 13th century or perhaps at the turn of the 13th and 14th centuries, and one can assume that it was still occupied at the beginning of the 15th century. The original layout of the Koberštejn Castle was also of the simple cylindrical watchtower type (tower diameter ca. 10 m). During the ensuing development stage, a blocky building was erected uniting, in an unusual manner, the structurally damaged tower with the palace. The beginnings of this and the Leuchtenštejn Castles date back to the turn of the 13th and 14th centuries; they lost their importance most likely a century later. As with the castle in Javorník, we allow that the Koberštejn Castle was founded potentially thanks to the activities of Bolek I. of Świdnica who was showing a rather strong presence in this region after the year 1290.

It would appear that also the Fulnek Castle was founded by the monarch colonising this southern part of latter-day Czech Silesia. All we can safely say about the castle's oldest Gothic core, though, is that it was likely comprised of a rectangular palace structure complemented by a prismatoid gate building with a carriageway on the ground level. This primary set-up, likely established sometime during the course of the second half of the 13th century or perhaps during its last decades, started a long-term construction development of this facility which was not completed until the 19th century.

The original Javorník Castle, likely built at the turn of the 13th and 14th centuries, was also of the so-called cylindrical watchtower type so common in the region during this period. Once again, we note an arrangement where a palace with a cylindrical tower (9.9 m dia.) is extended towards the access road, and the business premises take shelter behind it (e.g., Edelštejn, Leuchtenštejn or Medlice). The castle survived until the Hussite Wars during which it was severely damaged and, therefore, subsequently torn down and replaced with a late-Gothic structure.

The only castle to be found in eastern Silesia (in the Těšín (Cieszyn) region) is undoubtedly tied to other Silesian sovereigns – the princes of Těšín (Cieszyn). It is the fortification in Slezská (Silesian) Ostrava, founded, according to archaeological sources, sometime during the last third of the 13th century and undergoing a more or less continual development until the beginning of the 20th century. A cylindrical watchtower was conspicuously absent in this originally Gothic castle whose oldest core was comprised of two tower-like palace structures supplemented by another palace and business premises at a later date; this resulted in a three-wing, blocky layout with a small courtyard.

All the other castles belong to the nobility category. Progressing - geographically - from east to west, we first encounter the recently vandalised and subsequently removed fortification in Štítina. Although unsure at first whether to classify it as a fortified manor or a castle, the well-founded assumption of a regular ground plan and the presence of a rectangular palace in the forefront of the layout, having an analogy in the nearby Cvilín and Heraltice including the more distant Leuchtenštejn, appear to be sufficient reason to reach this conclusion. It is evident that certain functional relations and ties between the older Přerovec Castle and the newly built Štítina exist.

The next nobility fortifications are located in the Javorník region and belong, therefore, in the bishops of Wrocław domain. These are the Frýdberk, Kaltenštejn and Rychleby Castles. While there is little doubt as to the identity of the founders of the first two of these castles – the Wüstehubs in the last decade of the 13th century, no written reference is available in the case of the Rychleby Castle. Based on archaeological evidence, we only assume that its beginnings also date back to the close of the 13th century. Nevertheless, what is quite evident is the fact that all three castles feature a simple, small, oval cylindrical watchtower layout comprised of cylindrical watchtowers of similar parameters (dia. 11.1 m, 10.6 m, 10.2 m) with palaces located behind them and attached to the perimeter ramparts of widths ranging from 2.0 m to 2.6 m. We surmise that the Rychleby Castle survived until the beginning of the 15th century at best, while Kaltenštejn was purposely demolished at the very beginning of the 16th century. The Frýdberk Castle fell into disrepair during the Thirty-year War.

The fourth and last time horizon includes the five remaining fortified structures whose beginnings may be traced to the first half of the 14th century – Fürstenwalde, Pustý zámek (the Pustý Castle), Zátor, Vartnov, Vikštejn). We may also include the rather small fortification at Drakov related to Quingburk via a casual nexus link. We assume that its foundation and relatively short life span were also tied, and due, to monarch initiatives; it most likely served as a customs station on the Jeseník trade path.

In connection with the network of fortifications (nearing, by that time, the end of its useful life) in the vicinity of Vrbno, the Duke of Opava built a new castle called Fürstenwalde sometime during the second quarter of the 14th century. It had a dominant, tower-like palace serving both residential and defence purposes which was surrounded by a massive 2-metre

wide rampart forming an elevated protective shield. The castle, which became the official centre of the western part of the principality after the division of the Opavian land in 1377, was apparently established during the Bohemo-Hungarian wars.

Another fortification, most likely of a wood-and-earth construction and nowadays called Pustý zámek (the Pustý Castle), was founded above the Račí potok (the Račí Creek) valley, not far from the Rychleby Castle. Its layout and form point to an uncomplicated, undivided structure whose construction, influenced and determined by the topography, was carried out without the utilisation of stone-masonry building techniques. Archaeological evidence indicates that the life span of this castle, sometime during the course of the 14th century (perhaps during its first half), was relatively short.

The Zátor Castle, built probably during the first half of the 14th century (perhaps in its second quarter), also has the tower-less layout with a not very clearly defined inner built-up space including a palace structure serving as the major component of both the defence system and the residential complex. The fortification probably survived well into the 15th century, although the existing limited archaeological evidence does not provide much support for this dating.

Finally, the two remaining castles - Vartnov and Vikštejn, located in the central part of Czech Silesia and founded in the first or perhaps the second third of the 14th century, belong, although less certainly, to a group of castles with the so-called jacket wall. Vartnov, in particular, represents one of the oldest and purest examples of this „type" of castle in Silesia. Its layout included a residential palace, a two-room building and perhaps even a castle kitchen and a well sheltered behind an oval-shaped wall with a gate; a younger phase then saw a subdivision of the castle core, separation of the palace complex including its courtyard and the well, and also reconstruction of the palace. The castle was conquered and destroyed by Korvin's troops during the Bohemo-Hungarian Wars (ca. 1469-1474). The Vikštejn Castle, on the other hand, may be classified as a castle of the jacket-wall type only with certain qualifications. The fairly low perimeter wall with a tall rear palace situated behind it was combined with a massive, relatively high shield wall on the opposite side. Behind it, there was a multi-storey building that may have even included a tower (vaulted inside on the upper floors), which is mentioned, though, only by more recent written sources. We may assume that the fortification was built around the middle of the 14th century; it was probably stormed, damaged and taken by Matyas Korvin's followers during the Bohemo-Hungarian Wars.

Town castles represent a separate, albeit numerically not very strong, category. We can find them in Frýdek, Opava, Krnov and Bruntál. They were established relatively late - during the 14th and 15th centuries as a complement to the already established town districts - and, in most cases, without any apparent ties to the purposeful, regular design of the towns' built-up areas; the castles became part of the towns' history and survived to this day. That these castles were founded relatively late is not consistent with the presumption, although otherwise temporaly and geographically a substantiated one, of close ties between the town subdivision patterns and the castle layout however we cannot overlook the fact that a number of these structures were indeed of a simple and mostly also regular ground plan. Although these fortifications undoubtedly enhanced the towns' defences, we cannot tie their construction solely to this function. It would appear that they served primarily as administration and residential centres and were conceptually closer to latter-day palaces.

With the exception of Bruntál, where we cannot altogether rule out its establishing in the 15th century by a nobleman (?), other structures were founded by dukes. The stimulating factor in the construction of the Opava Castle (close of the 14th century) was the temporary loss of Hradec and apparently also the repeated subdivision of the Opavian land which led to the need to build new castles within town limits; the Frýdek Castle (ca. middle of the 14th century), situated in a dominant, strategic location, was founded thanks to the initiatives of the Piast family of Těšín (Cieszyn). The Krnov town castle was established before 1371 and served as an independent administration centre for the Krnov district and as an occasional seat of the duke. The Bruntál, Krnov and Opava Castles exhibit conspicuously identical locations within their respective towns being situated in a corner of and adjacent to the town ramparts; they are separated by deep moats thus forming independent districts. This is also true of the Frýdek Castle.

Summarising the above analysis based on our current level of knowledge of the subject yields the following numbers and observations with respect to the participation of individual sovereigns in the construction of fortified dwellings. The monarch, i.e., the Bohemian King, or the Margrave of Moravia may be credited with eleven castles (Cvilín, Drakov, Edelštejn, Fulnek, Freudenštejn, Hradec, Landek, Luginsland, Pustý zámek (the Pustý Castle), Quingburk, Weisenštejn-Rabštejn) spaced out fairly evenly across the Opava territory. The Duke of Těšín (Cieszyn) was involved in two cases (Ostrava, Frýdek) in the Těšín (Cieszyn) region while three locations (Fürstenwalde, Krnov, Opava) may be clearly attributed to the Duke of Opava. The Bishop of Wrocław may have built two castles at the most (?) (Leuchtenštejn, Koberštejn) in the border territory between the Nysa and Opava regions while we cannot rule out that Prince Bolko I. of Świdnica, whom we credit with the construction of the Javorník Castle, was involved in the founding of the Koberštejn Castle. The Bishop of Olomouc participated in the construction of only one fortification (Fulštejn); the remaining twelve castles are linked to the initiatives of the nobility.

The nobility built their seats solely in the traditional settlement zone of the Opava region including its border parts. Only seldom do we encounter their activities in the Nysa part where, for instance, the Wüstehubs participated by way of usurpation; they also built two regular castles (Frýdberk, Kaltenštejn) in this area. It is difficult to identify the builder of the third fortification (Rychleby) located in this area; however, considering the structure's rich and in places quality outfitting and the corresponding dating, Bolko I. of Świdnica may have been involved again. In form, however, the Rychleby Castle is conspicuously similar to both Wüstehubs locations and we cannot, therefore, a priori rule out this family's invol vement in its foundation.

Both local and foreign distinguished families participated in the building of the country in the Opava region – the Benešovici (Přerovec, Štítina), the nobles from Lublice (Heraltice, Vikštejn), the Lichtenburks (Fulnek), the Fulštejns (Fulštejn), apparently also the nobles from Wartha (Vartnov), the nobles from Lomnice (Zátor), likely also the feudal tenant of Bruno - the Bishop of Olomouc (Medlice) and, finally, in the case of the town castle in Bruntál, maybe also the not very well known George of Bruntál - commissioned by the monarch (?).

Site selection and preparation, pre-construction work and organisation undoubtedly belonged to the basic and most important aspects of the castle construction process. The predominantly mountainous character of the region clearly dictated the locations of the vast majority of the Silesian castles, including those situated in the traditional, rather flat settlement territory, on suitable promontories, mountain ridges, isthmuses and outcrops. The selected sites were, with some exceptions (e.g., Leuchtenštejn), chosen so that they satisfied the strategic requirements of the time to a maximum degree, and so as to minimise the volume of the necessary earth works. Since the majority of Silesian castles lay in ruin nowadays, we can only speculate about the exact original terrain configuration or its eventual modifications during construction. Consequently, this severely limits the extent of our knowledge; this is particularly true of the separate, fenced-in business/operational area of a castle whose surface was levelled as much as possible and excavated material used to fill any remaining depressions (e.g., Luginsland). On the other hand, fortification elements of lineal character - mainly moats and mounds (see plan documentation), as well as some access roads (e.g., Drakov, Edelštejn, Luginsland, Pustý zámek (the Pustý Castle), Rychleby) - remain relatively clearly identifiable to this day. On some sites, we may observe evidence of quarrying increasing the steepness of rock faces and slopes (Drakov, Weisenštejn). Perhaps only three castles (Opava, Štítina, Vartnov) made use of moats fed from nearby water courses. These moats, in combination with a mound system (Štítina), undoubtedly altered the original terrain configuration; possibly also the Silesia-Ostrava Castle took advantage of the flooded, muddy terrain (?).

Further alteration of the original terrain relief occurred during the gradual development directed at expanding the castle cores and entire castle complexes. Particularly the newly introduced moats were being created either through modification (quarrying) of the rock subgrade (e.g., Edelštejn, Frýdberk, Kaltenštejn, Rychleby, Vartnov, Zátor) or, alternatively, by dumping often large quantities of material (e.g., Heraltice, Hradec, Javorník, Vikštejn). The Cvilín Castle is rather special in that its moat corridor was evidently part of the original layout (based perhaps on an older Slavonic stronghold presumed in this location?). At the Rychleby Castle, we note a hitherto rare slope alteration method consisting of multiple terracing enabling, in light of the agricultural land shortage in this location, cultivation of thus created patches.

Concurrently with the advancement of firearms, particularly artillery, some fortification defence systems were strengthened in the 15th century through construction of poured and often quite extensive bastions (Edelštejn, Cvilín, especially Fulštejn), or pushed-forward bulwarks (Cvilín). These structures radically changed the terrain relief and the landscape; the volume of earth moved reached thus-far unprecedented levels.

Construction of a castle closely followed the selection of a site and its alteration to suit the needs of the builder. A variety of castle complexes were built adapted to local conditions such as overall access by road, accessibility of the site itself, availability of water, type of building material, quality of the available work force, but also wealth, status and self-confidence of the builder himself, his good understanding of the concept and type of structure to be built, as well as an experienced and qualified construction team, etc.

With the exception of Hradec and perhaps also Cvilín, we cannot say, without archaeological research, whether castle construction in the traditional settlement territory was potentially linked to older medieval buildings however unlikely it appears. In any case, as noted for instance by W. Meyer, the builder had to take into consideration, in particular, the existing legal, settlement, economic, power-political and other conditions and circumstances which undoubtedly limited his design; he was forced to give these issues preference over topography. On the other hand, in as yet not settled, newly colonised territories where the ruling and settlement structures were still developing, the builder was at the liberty of selecting both the site and the broader surroundings whose centre the constructed castle became prior to the region's settlement. Beside monarch-driven constructions (e.g., Edelštejn, Freudenštejn and the fortification system safeguarding the so-called Jesenice trade path, including the border line), new castles were being built in seemingly less attractive areas, overlooked - for the time being - by the monarchs, inside rather small but through deforestation gradually growing pockets of settlement forming, in time, small autonomous dominions (e.g., Frýdberk, Kaltenštejn, perhaps also Rychleby). One motivational power behind initiating construction of new castles, particularly in the case of monarch structures, was the desire to organise and secure mining activities and the mining colonisation in general which was, of course, contingent also on a functional road system.

The following arrangement and classification of the Silesian castle architecture is viewed only as a tool, or means, making it possible to categorise the studied material and to determine its chronological standing. We do not view typology or typological dating criteria as a goal or objective of the castle research; we see it as a support criterion. We realise that not even the most detailed, scientifically elaborated classification categories can accurately reflect reality if they do not take into account specific local circumstances and variable time relations. Most of all, these categories are unable to clearly express and convey the diversity and continual mutual interconnection of all the individual distinguishing (or connecting?) elements. This issue is even more complex in our studied period since the majority of Silesian castles, as we have stressed before, lay in ruin without any notable remnants of stone architecture. Consequently, we have but a vague idea of what the important above-ground components of the castles looked like - information necessary for typological comparison and classification of the structures. In the absence of archaeological research, this classification is, therefore, based in a number of cases on conjecture and speculation, no matter how probable or likely it may seem.

Cylindrical watchtower and the so-called palace layouts are the most common plan view arrangements. The former ones are concentrated primarily in the colonised Nysa part of Czech Silesia and along the route, once connecting Moravia with Silesia, running through the Černá (Black) Opava River valley; we encounter only two such layouts in the central part of the Opava region - the old settlement territory. Almost all of them are situated on promontories or solitary hills (Kaltenštejn), only the Leuchtenštejn Castle was built in a rather untypical location on a gentle slope of the Biskupská kupa (Hill). Also the castle in Heraltice is in a somewhat disadvantageous location on a mild incline. In this group, we may safely include the following fortifications: Javorník, Rychleby, Frýdberk, Kaltenštejn, Koberštejn, Leuchtenštejn, Cvilín and Heraltice. We are unsure in the case of Edelštejn, although the likelihood of the existence of a cylindrical watchtower is quite high in this location. Even less positive are we in the case of the Fulštejn Castle where close to nothing remains of the original fortification, and the so-called big tower in its present form is assumed to have been built after the Bohemo-Hungarian Wars.

Looking at their layouts, we may say - with the exception of Cvilín and perhaps also Edelštejn, which we consider monarch locations - that the majority of these fortifications are, in their primary stages, rather small, simple castles built by the nobility, the Duke of Opava, the Bishop of Wrocław and perhaps also by the Prince of Świdnica. The dominant feature of the layout is a cylindrical watchtower located mostly in the front part of the structure - either free-standing or closely behind the rampart (Heraltice), sometimes built into it (Javorník). Only at Koberštejn was the cylindrical watchtower non-typically pushed out onto the edge of a cliff where it was least exposed to danger - a location clearly preferring and highlighting the visibility and visual impact of the tower. In several cases (Leuchtenštejn, Kaltenštejn), the tower is found at the highest point of the castle core as a result of terrain alterations. It would appear that, from a time point of view, the location of the tower within the castle layout is irrelevant. Standard dimensions of all cylindrical retreat towers stay, more or less, within the 10-11 m range with the exception of the somewhat more delicate cylindrical watchtowers in Heraltice and Leuchtenštejn; the inner diameter ranges from 1.8 m to 3.2 m and is not, just like the thickness of the walls, a function of the tower's overall size. The massive and undoubtedly also the oldest cylindrical watchtower at Cvilín is one of the largest structures of this kind not only in the Bohemian lands. Nonetheless, it would appear we cannot draw positive chronological conclusions based solely on the tower diameter, height, stone setting technique, etc.

Based on the preserved remnants of the towers, it can be determined with a fair degree of certainty that inside access used to be gained via a narrow bridge from a rampart gallery on the first floor level; the entrance at the foot of the Kaltenštejn Castle cylindrical watchtower wall was undoubtedly broken through as a secondary access point at a later date. Textbook examples of entrance corridors may be observed at Heraltice, Frýdberk and also at the mentioned Kaltenštejn. Also notable at all of the above-mentioned towers are slot openings with reveals widening towards the inside of the tower; these served as venting and lighting slits and also as loopholes.

Behind the tower, most often in the best-protected location, there was, in the majority of cases, a small palace with cellars, sometimes consisting of more than one room; both these base components were complemented by a rampart surrounding the castle complex. In some cases (e.g., Javorník, Leuchtenštejn or Edelštejn), we may observe a previously mentioned and a rather atypical arrangement where the palace with a cylindrical watchtower is pushed out towards the access road as much as possible with out-buildings situated behind it. Understandably, castle complexes had been expanded and existing buildings reconstructed over time; nevertheless, the basic character of any of these fortifications was not suppressed. The rather expansive layouts of the Cvilín and Edelštejn (two-part) Castles are somewhat unrepresentative of this group; Cvilín, in particular, is lacking some of the features characteristic for this classic, early cylindrical watchtower „type".

The second major group is comprised of castles where the classic tower

is absent. For these, we use the working term palace layouts or layouts with a tower-like palace as the dominant feature. The buildings have mostly a regular, orthogonal and more-or-less rectangular ground plan, were undoubtedly multi-storied and, as a rule, of an uncomplicated layout for which evident simplicity and rationality of construction are characteristic; exceptions to this description are the Bruntál and Frýdek town regions and likely also Krnov including some other fortifications (Fulnek, Fürstenwalde, Koberštejn - second phase, Slezská (Silesian) Ostrava?, Štítina?). These castles were mostly situated in relatively high locations with the topography precluding the builder from using his imagination or utilising a proven construction „type"; in many cases, construction was dictated entirely by topography (Quingburk, Weisenštejn-Rabštejn, Freudenštejn?, Zátor?). We are aware of the fact that, in the vast majority of cases, there are no standing structures left and, therefore, this categorisation may not be entirely unequivocal and problem-free in the case of all castles. Similarly, we cannot be quite certain of the form and composition of these structures, their construction, operation, etc. Palace structures, representing the determining component of these layouts, undoubtedly served several purposes in most fortifications. Beside their residential and representative functions, they also served as defence structures and, in the case of some smaller fortifications (primarily in extreme locations), their basements may have been used as storage and business premises (e.g., a whorl found at Quingburk) or as warehouses (?). In any case, palace structures were, along with the ramparts, key components of the defence system; this was also true in the cases where the palaces were arranged in an opposite configuration facing each other, or attached to each other at a right angle (Frýdek, Slezská (Silesian) Ostrava).

We have already mentioned castles using jacket walls or ramparts as the basic components of their defence systems. We will now discuss an important fortification category called provisional colonisation facilities. In accordance with a portion of the existing literature, we are of the opinion that this term may be used solely in a functional sense overriding all typological criteria. Our attempt to specify what a provisional colonisation facility is has yielded the following definition: It is a fortification of a temporary - provisional, not precisely defined character, built in particular, as the term itself indicates, in newly colonised forests of the border mountain ranges, but sometimes, in connection with the latter-day inland colonisation, also in the old settlement territories or in the regions adjacent to them. The purpose of such a provisional facility was to safeguard and protect the primary phase of the colonisation process and to ensure its further successful progress and development; it was intended as a base, a sort of springboard for the on-going settlement process. Provisional colonisation facilities were then a vital prerequisite to establishing and building the land in vast new territories thus far untouched by civilisation. They were the backbone and the engine of this process, and became the centres of the newly settled regions within the densely forested territories. The provisional colonisation facilities were apparently built simultaneously with the neighbouring settlements; nevertheless, they may well have preceded them. They were springing up in locations with relatively favourable conditions, e.g., decent, liveable climate, proximity of water sources, existing or under-construction road network, abundance of building material, but also, for instance, rich ore deposits, etc. It is apparent that construction of the provisional colonisation facilities was particularly in the monarch's interest, although we do not cast doubt on the involvement of distinguished noble families either. From the temporal point of view, these facilities were proliferating around the middle of the 13th century. Although they are not quite identical in form, they share a number of common features and characteristics. These would include the rather smallish area of a more or less oval-shaped, undivided core, and sometimes also a partial lack of understanding, on the part of the builder, of the advantages offered by the topography (Luginsland). Another shared characteristic is the rather uncomplicated, although robust, defence system comprising a simple, circular moat with a mound, and a massive, often oversized perimeter rampart clearly carrying the brunt of the defence duties. It is evident that a retreat tower, one of the basic elements of the defence system, is absent from the majority of these fortifications. We cannot elaborate on the inner area housing arrangement and composition without the benefit of an archaeological investigation; nevertheless, we assume the existence of only lighter-duty, likely wooden-construction buildings. The archaic character of the building techniques employed is also proof of the lack of experience in the construction of fortified dwellings and especially masonry. In some cases, the overall construction concept shows certain elements of older, stronghold building techniques. These facilities cannot, however, be classified as castles of the so-called transitional type in the same sense as they are defined for the Bohemian lands as we have not yet encountered them in Moravia or Silesia.

Characteristic for these fortifications is the fact that, in the vast majority of cases, no written sources exist and, beside the aforementioned characteristic features, we rely mostly on archaeological evidence for their dating. As a rule, this archaeological evidence, provided it comprises a unified and, in many cases, the only archaeological find horizon, defines a limited time period of the facility's existence. Some of the fortifications had a relatively short life span while others, due to circumstances, survived longer than originally anticipated. In some cases, they may still be hidden underneath younger structures. Within the studied region, we have identified three such fortifications - Luginsland, Freudenštejn and, in a way, also Přerovec. It is of interest that both Luginsland and Freudenštejn were built on the mile-law limit of two significant monarch towns - Krnov and Bruntál. It would appear that an interrelation between the mile-law provision and the fortifications (in their provisional form) is beyond doubt. In the case of Luginsland, of note is also the uncovering of the foundations of a rectangular, tower-like building attached to the rampart; this building is one of the oldest and largest structures of its kind in the Bohemian lands. Attempting to categorise the remaining fortifications (Landek, Medlice, Drakov, Pustý zámek (the Pustý Castle)) could prove slightly venturesome and not entirely reliable in the absence of evident remnants of stone architecture, although in some cases, especially when referring to older literature, such an attempt may yield acceptable results (Landek, Medlice). The fortification on the Hradec promontory represents a certain anomaly in that its original stone-masonry layout appears to reflect the layouts of castles with perimeter built-up areas, and which is, in this particular case, protected and secured on both ends by bulky, prismatoid towers.

As to the stone-setting techniques, all castles, with the exception of some provisional fortifications, were using a mortar-less method or, alternatively, utilised clay as a binder; the space between the carefully set and fitted face and backing walls was filled with a mixture of small rocks and grout. We may observe this building method at some of the oldest castles (e.g., Cvilín, Hradec) and encounter it quite commonly in latter-day structures. Archaeological finds provide us with sporadic evidence also of the roofing materials used - baked roof tiles and flap pantiles including ridge tiles, in addition to shingles anticipated in the case of less significant buildings. According to written records from 1443, the roof of the Kaltenštejn Castle was covered with stone, apparently then with slate plates.

Only very rarely do we encounter architectural details of more elaborate and quality construction (e.g., Hradec - a well-preserved portal with a channelled and bevelled lining, Kaltenštejn - a portion of a profiled portal, Vartnov - profiled sandstone lining, Vikštejn - ash rock, key-shaped loophole, etc.). There is no doubt these architectural details represent good and relatively accurate chronological indicators which may be used in successful dating of individual structures – buildings and, in the case of certain developmental phases, entire fortifications. It is imperative, though, that these architectural details be left in situ – in their original location and position, and that they not be worked over (modernised) or repositioned into existing, but not original or newly-constructed segments of masonry.

To understand the operation of a castle, it is important to learn its transportation system – its road microstructure, logically linked to the outside road network – the road macrostructure. From the point of view of the type of link to the road macrostructure system (regardless of its kind), all Silesian fortifications may be classified as their end nodes with a possible exception of the monarch Hradec Castle where a two-way

thoroughfare running in the north-south direction through two gates cannot be ruled out. The requirement to route the road system in the clockwise direction in its end phase, to enable the longest-possible watch over those coming, is generally observed in this region. In numerous cases (Edelštejn – from the Zlaté Hory (Gold Mountains) direction, Vikštejn – from the Vítkov direction), one of the access roads is routed sinuously; in the case of the Kaltenštejn Castle, standing on a solitary hill, we may assume a simple, spiral (?) routing.

The road microstructure in the inner castle area itself is, in the vast majority of cases, represented by the so-called direct variant where the main route branches off into shorter legs (support roads) leading to individual sections or structures of the castle. Only in the case of the expansive Edelštejn Castle do we assume a true branched road system where the main access road branches into a minimum of two roads after its passage through the ramparts.

Water, both potable and household, was a vital component of a successful functioning of a castle. Ensuring its supply was dependent on natural conditions (particularly topographic, geological and hydro-geological) as well as on technical prowess. In the case of the Silesian castles, as far as evidence could be found, we encounter two basic and, at the same time, most widely used ways of capturing water – digging wells and using water storage tanks. It would appear that more sophisticated methods, such as using piping to bring water from springs and creeks, or delivering water from special reservoirs outside the castle, were never employed. Also absent are seepage pits, usually not very deep and more commonly found in lowlands or in the lower-situated economic hinterland surrounding hilltop castles.

Wells are then clearly predominant, and we encounter them both at town castles and in promontory locations. It can be said that, in the case of the town fortifications in Bruntál and Frýdek, the locations of their sources of water, nowadays situated in the castles' enclosed courtyards, have not changed (Bruntál – depth of 18 m, Frýdek – depth ca. 6 m, well now filled). In the case of the Krnov Castle and later palace, an open ditch across the courtyard, possibly also feeding the water storage tanks within the complex, may have been sufficient. As to the Opava Castle, insufficient information is available. The existing well at the Javorník Castle is about 40 m deep and is still functional. Only through older sources are we informed of the existence of a well at Medlice which is said to be 35 m deep, covered with stone slabs and later filled with dirt for safety reasons; we do not know its exact location. At the Kaltenštejn Castle, a no longer existing depression at the tower had been believed to be a well; we cannot rule out, however, that it was actually an underground room of the adjacent palace. The circular formation 3.5 m in diameter behind the cylindrical watchtower of the Rychleby Castle could be considered a well or a water storage tank; nevertheless, we cannot prove it conclusively without an archaeological field investigation. No longer detectable is the formerly noticeable, damaged and recessed formation in the moat on the east side of the Edelštejn Castle; it could be, with some reservation, considered a well, same as, according to sources from 1640, the well in the north moat of the Vikštejn Castle supplying this fortification with water since its very beginning. Rather debatable remains the case of the Fulštejn Castle where the to-this-day observable depression near the palace in the forefront of the castle's core is believed by some to be the remnants of a well. The brick-lined well (1 m dia.) at the Luginsland Castle is probably of a recent origin. This leaves only the Cvilín and Vartnov Castles where regular wells dating back to the original construction of both of these fortifications have been uncovered by archaeological research.

In the first case, the top of the roughly circular well of a 4 m diameter is elaborately lined with quarry stone (the inner lining was repaired again in the 1930s); it is located adjacent to the cylindrical watchtower in the castle core. A depth of 18 m (not the well bottom, though) was reached during the cleaning of the well shaft, water started to appear at the depth of 9 m. The top of the well is walled-in and creates a basis for a roofing structure. In Vartnov, the considerably damaged well shaft of a 2.05 m diameter was framed at the top and finished with quarry stone lining enabling roofing of the facility; it was situated in a secluded and best-protected part of the castle.

Based on our current knowledge, there is only one recessed formation we may safely consider a rain water storage tank. It is the 1.6-1.7 m diameter circular shaft at the Edelštejn Castle lined with 30 cm thick quarry stone laid on clay; it is located at the eastern rampart of the upper castle and is enveloped in a 1.1 m wide layer of ochre-in-colour sand fill. However, neither its outer lining nor its bottom have been uncovered yet. It is apparent, though, that this is a type of two-part, filtration water storage tank comprised of filtration and accumulation sections, known not only in the Bohemian lands but also across the whole European region.

We are not quite sure of the classification of the flooded areas in the moats of the Cvilín and Luginsland Castles. We cannot rule out the existence of a spring - perhaps re-routed to a water storage tank - in the permanently soaked section of the Cvilín Castle moat. We are considering the possibility of the existence of a spring also in the case of the Luginsland Castle where a water-filled circular depression in the northern moat was still noticeable in the last decades of the 19th century and through to the 1920s; it has, however, dried up since.

Provided we can draw any conclusions based on the scanty evidence available, these will be only fragmental and contingent in nature. The only statement we can make with a certain degree of confidence is that all the studied wells and water storage tanks were built as separate structures. As to their location within the framework of the castle layout, we have not detected any marked pattern or regularity; nevertheless, they tend to be concentrated exclusively within the core of the castle, in some cases likely near the cylindrical watchtower. While a circular ground plan is predominant, the diameter or depth cannot be statistically evaluated. The wells and tanks were, in most cases, carved into solid rock and reinforced with masonry lining at the top; it would appear that their covering with a roofing structure was quite common. The Edelštejn Castle water storage tank, for instance, is proof that this relatively complex technique was employed already during construction of the castle (the third quarter of the 13th century) thus reflecting the castle's significance and architectural beauty as well as the status of its builder.

We know little about life on the Silesian castles, their outfitting and operation, although archaeological sources of varying quality provide a limited, if somewhat one-sided, insight into these issues. In this light, the previously quoted source from September 1st, 1443 describing the transfer of the Kaltenštejn Castle into the hands of the Bishop of Wrocław is truly unique and rare. The keys to the castle were transferred first followed by a number of various objects as well as victuals (even two rather small pieces of rock salt were listed) with weapons appearing at the top of the list. References to the existence of a brewery, masonry-walled mill, sawmill, stables, etc., are extremely important to our understanding of the functioning and operation of the castle. We also have an indication of the size of the castle's community – it was not very large, although apparently somewhat larger than that of the contemporary Fürstenwalde Castle.

An analysis of the nomenclature and terminology used in connection with the castles of this area yielded interesting results. Written sources are available for 22 out of the 31 presented sites. Of those, particularly the Hradec name may be documented as being clearly of a Slavonic, or Czech, origin acquiring its usual German equivalent (Gratz) at a later date. Also the castles in Javorník, Ostrava, Štítina and possibly including Medlice (?) originally bore Czech names, later modified to conform to German transcription and pronunciation (Jawirnich, Ostra, Tshittpeln, Medlicz). On the other hand, the Heraltice Castle's original German name acquired its Czech equivalent relatively soon (1269) and had since been used in this form not only by Latin, but also German and Czech sources. In the case of Cvilín, both its names – Lobenštejn and Cvilín – appear to have been used. However, considering the characteristics of the site, we cannot rule out older origins of the Cvilín name and a fashionable re-naming to Lobenštejn at a later date even though the use, by sources, of the Lobenštejn name starts somewhat earlier than the use of the Cvilín name. In the case of Zátor, it is not entirely clear whether its German equivalent Seifersdorf referred only to the village or also to the castle. As is evident from a number of historical sources, however, the village-only variant appears to be more likely. Opava, as well as Krnov, acquired their German equi-

valents relatively early (Tropau, Jagerndorf). The Czech name Bruntál, on the other hand, was surely derived from the original German name Freudenthal.

Other castles – Edelštejn, Frýdberk, Frýdek, Fulnek, Fulštejn, Fürstenwalde, Landek, Vartnov, Vikštejn and Weisenštejn – whose names mostly have the -stein and -eck endings, do not have their Czech counterparts, while some of them appear in their German form also in Czech-written documents (Frýdek, Fulnek, Landek, Vartnov, Vikštejn).

The remaining nine castles' names – Drakov (Drachenburg), Freudenštejn, Koberštejn, Leuchtenštejn, Luginsland, Pustý zámek (Wüstes Schloss), Přerovec, Quingburk, Rychleby (Reichenstein) – are more-or-less modern, although in the case of some of them, mentioned already in the 16th and 17th centuries, we cannot rule out links to older, perhaps their original names (Freudenstein, Koberstein, Leuchtenstein, Přerovec). All but the last one are situated in the western part of Czech Silesia with a clear majority of German-speaking population; Přerovec is lacking its German variant which may be indicative of its relatively old age and short life span. Only some castles' names got their Czech equivalents in the modern age either through a word-for-word translation – e.g., Pustý zámek (the Pustý Castle), through modern-age renaming – e.g., Frýdberk/Žulová, or through the use of commonly used geographical terms – e.g., the mountain range Rychlebské hory (the Rychleby Mountains)/Rychleby.

It is evident that castles with Czech names, with some exceptions – e.g., Javorník, are concentrated in the traditional settlement regions. On the other hand, colonised territories exhibit a majority of German names, although, in the case of many of them, we can only speculate about their original forms. Perhaps only Luginsland, situated directly on the border of an old settlement area, could conceivably have had an original Czech name. We cannot draw any clear conclusions, based on the structuring and categorising of the castles into four time horizons, in connection with their names; the same also applies to individual builders. It is certain, though, that town fortifications sometimes assumed the names of the towns they were built in. The castle names themselves then allow for a variety of interpretations – from taking a local name, assuming the name of a topographical formation, personal name, secondarily used name, a characteristics of the landscape – to expressing a symbol of peace and quiet (-vriede), etc.

Important new knowledge was also gained through the study and analysis of the 22 fortifications for which written sources do exist. The sources within the studied time period are mostly written in Latin, some are in German or Czech. The terms castrum or castrum lapideum (15 locations) clearly dominate in Latin documents, no other term was used; the term municium (1327), on the other hand, used in the case of the Frýdek Castle, may not have any relation to this structure. Castrum appears to be the only term used exclusively throughout the 13th century (e.g., 1224, 1288, 1290, 1293 Hradec; 1281, 1284, 1287 Edelštejn; 1290 Frýdberk; 1255 Fulštejn; 1295/96 Heraltice; 1295, 1296 Kaltenštejn) if we dismiss somewhat older and less reliable sources (1060, 1083) pertaining to Hradec. This term was also used throughout the 14th century and, to a lesser extent, during the following century (e.g., 1467 Edelštejn; 1465 Hradec; 1455 Medlice).

German equivalents start to join this term in the 14th century with the most popular one being Haus (1371, 1384, 1385 Cvilín; 1377 Fulnek; 1348 Javorník; 1377, 1385 Landek; 1380 Ostrava; 1377 Vikštejn); occasionally used was Haupthaus (1377 Hradec) and even less frequently used was the term Feste (e.g., 1390 Cvilín; 1377 Heraltice; 1383 Hradec; 1371 Krnov; 1377 Vartnov); no other terms, e.g., Burg, have been recorded. Both mentioned terms were used infrequently also during the 15th century (e.g., 1420 Cvilín; 1421 Frýdberk; 1411 Heraltice; 1418 Javorník; 1427 Vartnov) when they were soon joined by the term Schloss (e.g., 1420, 1474 Cvilín; 1455 Edelštejn; 1422, 1490 Krnov).

The first Czech terms do not appear until the beginning of the 15th century. Most frequently used was hrad (castle) (1432, 1433, 1440, 1480 Fulnek; 1437, 1464 Heraltice; 1518 Landek; 1403 Medlice; 1472, 1485 Opava; 1433 Vikštejn), but also – simultaneously and thus relatively early and in a rather pronounced manner – the term zámek (palace) as an equivalent to the German term Schloss (1434 Frýdek; 1487 Opava; 1576/77 Přerovec; 1523 Vartnov; 1473-78 Vikštejn; 1498 Zátor). Rather less frequently do we see the term tvrz (fortified manor) (1461 Štítina; 1491 Zátor) or sídlo panské (feudal seat) (1523 Krnov).

This analysis has rather clearly proven the relatively low level of not only the heterogeneity of the terms used, but also of their frequency of use. It is evident that Czech terms start to make headway in connection with the transition to the use of Czech as the administrative/executive language; this occurred gradually and relatively late and was, more or less, limited to the traditional settlement territories. In the newly settled regions, we only encounter Latin and German terms, which corresponds to the historical development in this part of Silesia.

The above-outlined status and classification of the Silesian castles is based on incomplete knowledge and a rather limited size of the studied sample group. We can say that the builders of these fortified dwellings were drawing on both the domestic and foreign traditions and resources at the time of the structures' inception as well as during their construction and the ensuing upgrades and further development – be it designs imported in their original, unchanged form (cylindrical watchtower layouts), or patterns modified to suit local conditions. This development is comparable, in rough terms, to the development and trends observable both in Bohemia and Moravia, and in some of the neighbouring countries. This was, of course, no pre-planned or streamlined process; it was a development with a meandering, branching and intervined path, which sometimes even turned back. At the beginning of this chapter, we attempted to shed some light on this process, its causes and the conditions under which it took place. As regards the Silesian fortifications, we believe we have reached an imaginary top level of our analytical and assessment possibilities corresponding to the current extent of our knowledge of the subject. It will, no doubt, be possible to advance this knowledge through further detailed study; any significant progress or gains, however, will come about only slowly and gradually. As stressed on several occasions before, any marked progress may, under the circumstances, be therefore expected primarily from archaeology, which is one of the few disciplines that may bring new evidence and material enabling a broad and exhaustive study of the Silesian, and other, castle architecture.

Die Burgen Böhmisch-Schlesiens
Zusammenfassung

Das Mährisch-schlesische Grenzgebiet nahm seinen Platz im mitteleuropäischen Raum relativ spät ein, da erst der sog. Bayerische Geograph die erste und darüber hinaus sehr allgemeine Information erbrachte, die die Holasitzen erwähnt. Dieser Stamm beherrschte angeblich noch vor der Wende des 9. Jh. das nördliche Vorland des Altvatergebirges und offenbar auch der Beskiden. Die Holasitzen stellten jedoch eine ethnische Gemeinschaft von nur geringer Bedeutung dar, die Ende des 9. Jh. dem Druck der Heere Svatopluks aus Mähren unterlag. Diese wurden wiederum abgelöst vom Gefolge Přemysls, der seinerseits der Expansion der polnischen Piasten nicht standhalten konnte. Die unübersichtliche Lage konnte in gewissem Maße erst durch den erfolgreichen Feldzug des Böhmenfürsten Břetislav I. gefestigt werden. Ihm gelang es im Jahre 1039 Gnesen (Hnězdno) zu erobern und zeitweilig das weitreichende Gebiet im Zuflußgebiet der Oder zu besetzen. Kurz vor 1054 konnte die polnische Seite erneut triumphieren. Fürst Kazimir verjagte die böhmischen Heere. Dessen ungeachtet verpflichtete er sich im Mai 1054 in Quedlinburg, den Jahrestribut in Höhe von 500 Pfund Silber und 30 Pfund Gold abzuzahlen; ebenfalls in böhmischen Händen verblieb die Holasitzer Region, eine kleine Enklave in der Umgebung von Grätz (Hradec u Opavy). Der Kompromiss von Quedlinburg legte somit zwar den Verlauf der bis dahin streitigen Grenze fest, die erniedrigende Gebühr wurde jedoch zur Quelle unendlicher Provokationen, die in offene Feindschaft, nicht selten in kriegerische Auseinandersetzungen mündeten. Das jahrelange Wetteifern konnte erst durch das Freundschaftstreffen des Fürsten Soběslav I. mit Boleslav III., dem Schiefmündigen, beendet werden. Beide Landesfürsten trafen sich im Mai 1137 auf Burg Glatz (Kladsko) und, wie der zeitgenössische Chronist bemerkte, handelten sie einen Friedensvertrag aus.

Die traditionelle Machtverteilung des mährisch-schlesischen Grenzgebietes erfuhr erst im letzten Viertel des 12. Jh. weitere wesentliche Veränderungen, als der junge, wenn auch sehr ehrgeizige Přemysl in der Würde als Markgraf seine bisherigen Rechtsbefugnisse im Olmützer Teilfürstentum nutzte und im Blitzüberfall um das Jahr 1179 die Holasitzer Region einnahm. Die erfolgreiche Annexion zerstörte die Einheit des hiesigen Verwaltungssystems. Noch Ende des 12. Jh. bildeten sich im nördlichen Vorfeld der Mährischen Pforte drei relativ selbstständige Besitzungen. Die am weitesten westlich gelegene Region Ottmachau (Otmuchov) war durch das Breslauer Bistum an Niederschlesien gebunden. Die Umgebung von Holasovice teilte das Schicksal des Přemyslidenstaates; die Teschener Region richtete ihr Augenmerk auf Oppeln (Opolí) und Krakau (Krakov).

Die Veränderungen des 13. Jh. hinterließen die tiefste Spur in der von den Přemyslidenfürsten beherrschten Provinz. Die frühe Genese der starken landesfürstlichen Städte, von denen Freudenthal (Bruntál), Troppau (Opava) und offenbar auch Leobschütz (Hlubčice) zu den überhaupt ältesten Stadtgründungen im damaligen böhmischen Staat gehörten, die Blüte des Bergbaus im Niederen und Hohen Gesenke sowie die erfolgreiche Kolonisation prägten dem Oppaland ihren eigenartigen Stempel noch vor der Mitte des genannten Jh. auf. Die dynamische Entwicklung der Gesellschaft kam rasch in der Reform der Provinzverwaltung zum Ausdruck, in der sich auch große Städte durchzusetzen vermochten. Die wichtigsten Funktionen sicherten, ebenso wie schon in der Vergangenheit, vor allem bedeutende königliche Burgen ab, wobei Grätz die dominante war. Der kompakte Komplex der landesfürstlichen Festungen stellte ohne Zweifel ein würdiges System dar, das erfolgreich auch der direkten Gefahr zu trotzen imstande war, wie z.B. dem Mongoleneinfall von 1241 und vor allem auch dem polnisch-russischen Angriff von 1253. Die Troppauer Provinz stellte schon ihrer Lage wegen eine natürliche Basis für die böhmische Expansion in das piastenregierte Fürstentum dar. Sicher nicht zufällig wurde 1255 der ruhmreiche Feldzug Přemysl Ottokars II. nach Preußen gerade an dieser Stelle beendet und die Stadt Troppau im Folgejahr zum Gastgeber für die Teilnehmer des Landtages.

Dass das Oppaland unter den von Přemysl regierten Provinzen eine Sonderstellung innehatte, belegt in indirekter Weise auch der Würdentitel von Přemysls unehelichem Sohn Nikolaus, der seit 1269 als „Herrscher von Troppau" erwähnt wird. Diese ungewöhnliche Beifügung war offenbar der Ausdruck für das Verfügungsrecht über den Ertrag aus den königlichen Gütern. Sie symbolisierte also keineswegs den Erbanspruch auf die Provinz oder gar die Erhebung des Oppalandes zum Herzogtum. Trotzdem prägte dies in gewissem Sinne die weitere Entwicklung. Kurz nach seiner Entlassung aus der ungarischen Gefangenschaft, die nach der Schlacht auf dem Marchfeld im Jahre 1278 folgte, richtete Nikolaus sein Augenmerk auf das Oppaland, wo er bereits als Herzog von Troppau spätestens im Herbst 1281 seine Rechte zu erwirken begann. Dadurch bahnte sich notwendigerweise der Konflikt mit der Königinwitwe Kunhute und bald darauf auch mit der Stadt Troppau an. Der lange andauernde Streit konnte erst 1286 beigelegt werden, als der Böhmenkönig Wenzel II. seinem Stiefbruder Nikolaus den dreijährigen Besitz des Troppauer Herzogtums bewilligte. Der Aufenthalt Nikolaus' im Oppaland zog sich jedoch etwas hinaus. Erst im Jahre 1295 beauftragte Wenzel II. seinen Bruder mit der Verwaltung der Länder Krakau und Großpolen. Die Existenzsorgen nach dem Zusammenbruch der böhmischen Regierung in Polen im Jahre 1306 brachten Nikolaus erneut ins Oppaland. Nach drei Jahren wurde er jedoch aus dem Lande vertrieben und das Herzogtum ging als Pfand an die Fürsten von Liegnitz-Breslau. Zur Erstattung des Schuldbetrages kam es gegen Ende des Jahres 1311. Das Oppaland kehrte somit in die Hände des Böhmenkönigs zurück, der nach gewissem Zögern mit dem gleichnamigen Sohn von Herzog Nikolaus übereinkam. Dieser legte am 3. Juli 1318 vor König Johann den Lehenseid ab und trat das Erbe des Troppauer Fürstentums an.

Etwas anders sieht die Entwicklung in der ehemaligen Ottmachauer Kastellanei aus, die bereits im zweiten Drittel des 12. Jh. in das Eigentum der Breslauer Bischöfe übergegangen war. Der ursprüngliche Schenkungsvertrag war anscheinend sehr allgemein formuliert und beinhaltete eher nur Siedlungsgebiete in der nächsten Umgebung der Kastellanburg. Der südlicher liegende Grenzwald verblieb im Besitz des Landesherrn, d.h. des Breslauer Fürsten; der unklare Umfang des bewaldeten Gebietes behinderte eine Zeit lang die sinnvolle Nutzung dieses zweifelsohne zukunftsträchtigen Raumes. Eine gewisse Verlagerung brachte erst der tragische Tod des Fürsten Heinrich II., auch Heinrich d. Fromme genannt, in der Schlacht von Liegnitz am 9. April 1241 mit sich, deren Folge der Untergang der landesfürstlichen Macht in Niederschlesien war. Der fähige und ehrgeizige Bischof Tomas I. nutzte noch vor der Mitte des 13. Jh. ohne Schwierigkeiten die Kolonisationswelle und schloß im Jahre 1248 mit Ritter Vrocivoj einen Vertrag über die totale Rodung des Bischofswaldes über dem Fluß Vlčice ab. Der Besiedlungsprozess erreichte Ende des zweiten Drittels des 13. Jh. ein solches Ausmaß, dass sogar im Gebiet des ehemaligen Hochwaldes die zwei kleineren Städtchen Weidenau (Vidnava) und Jauernig (Javorník) zu finden waren. Einer weiteren Entfaltung des Siedlungsnetzes standen jedoch die politischen Verhältnisse im Weg. Etwa im Frühjahr des Jahres 1281 veröffentlichte der Breslauer Fürst Heinrich IV. Probus sein Klagsschreiben betreff Verletzung seiner Herzogsrechte. Aus der formellen Klage entfaltete sich rasch ein zäher Kampf, der in seiner letzten Phase 1284 bis 1287 zur Verwüstung neu kolonisierten Landes führte. Im rechtlichen Sinne wurde dieser Streit mit dem großen Privileg vom 23. Juni 1290 beigelegt. Mit diesem Privileg trat Heinrich IV. seine Rechte an das Breslauer Bistum ab und machte dadurch u.a. den Weg zur Wandlung der Otmachauer Kastellanei im Fürstentum von Neiße frei. Die verliehenen Vorrechte wurden jedoch nicht allgemein akzeptiert. An der Spitze der Opposition stand der Schweidnitz-Münsterbergische Fürst Bolko, auf dessen unauffällige Unterstützung u.a. das Geschlecht der Wüstehubs bauen konnte. Er nahm noch vor dem Jahre 1290 offenbar mit der direkten Zustimmung Heinrichs IV. den größeren Teil der Besiedlungen im Streifen des ehemaligen Grenzwaldes ein. Die kriegerischen Ereignisse unterbanden die wirtschaftlichen Aktivitäten im Vorgebirge der Reichensteiner Gebirge (Rychlebské hory). Eine teilweise Korrektur erbrachte erst der fähige Diplomat und Politiker, Bischof Preczlaus von Pogarel, der sich mit dem

böhmischen König angefreundet und in den Jahren 1345 bis 1358 mit nicht geringem finanziellen Aufwand allmählich die eingenommenen Güter aufgekauft hatte, und zwar einschließlich der Adelsburgen Kaltenstein (Kaltenštejn), Jauernig und Friedberg (Frýdberk).

Im Schatten dieser stürmischen und häufig auch dramatischen Ereignisse erfuhr auch das Teschener Fürstentum eine gewisse Wandlung. Die ursprüngliche, in der Hadrian-Urkunde vom 23. April 1155 für den Breslauer Bischof Walter erwähnte Kastellanei wurde 1163 Bestandteil des Teilfürstentums Ratibor und später auch des Teilfürstentums Oppeln mit Fürst Měšek. Die langwierigen Erbstreitigkeiten seiner Nachfolger mündeten jedoch in einem allmählichen Zerfall der Geschlechtsdomäne, wobei vier Teile entstanden. Einer davon war auch das Teschener Land, das Fürst Měšek um die Jahreswende von 1289/90 übernahm. Dieser gründete damit den Familienzweig der Teschener Piasten. Der Teschener Fürst Měšek richtete sein Augenmerk perspektiv auf die Zusammenarbeit mit der Přemysliden-Dynastie. Bereits 1291 schloß er mit König Wenzel II. einen Verbündetenvertrag und verheiratete 1305 seine Tochter Viola an Wenzel III. Die freundschaftlichen Bande änderten sich auch nach 1306 nicht wesentlich. Sein Sohn Kazimir erkannte als einer der ersten Piasten die Lehenshoheit Johanns von Luxemburg an und nahm unter der Regierung Karls IV. einen einflussreichen Platz am Kaiserhof ein. Das politische Vermächtnis von Vater und Großvater blieben auch bei Přemek von Teschen in ehrenvollem Gedenken. Er war nicht nur im Diplomatenbereich bekannt, sondern auch als erfolgreicher Landwirt.

Der wachsende Einfluss des böhmischen Staates auf die Besitzungen der schlesischen Piasten hing in gewissem Maße mit der einzigartigen Stellung der Troppauer Přemysliden unter den schlesischen Fürsten zusammen. Die Wurzeln dieser Tradition sind noch in die zweite Hälfte des 13. Jh. zu datieren, als der Großteil der Piastenherzöge den Hof Přemysl Ottokars II. bewunderte und nachahmte. Eine lebendige Erinnerung an den „eisernen und goldenen" König hielten programmmäßig Nikolaus I. und sein Sohn aufrecht. Vielleicht konnte Nikolaus II. im Jahre 1336 auch deshalb im Erbstreit um das Fürstentum Ratibor triumphieren. Schon drei Jahre später fiel er jedoch beim böhmischen König in Ungnade, da er am 8. Juli 1339 aus unbekannten Gründen die Burg Edelstein (Edelštejn) und die Goldgruben in der Umgebung an Johann von Luxemburg abgetreten hatte. Die Obrigkeitsrechte des Troppauer Herzogs über das ertragreiche Gebiet wurden erst von Karl IV. im Jahre 1361 erneuert und Nikolaus konnte seinen Nachfolgern das viel versprechende Erbe vermachen.

Nikolaus II. stellte ohne Zweifel eine starke Persönlichkeit dar. Aber auch er war nicht imstande, die partikulären Interessen seiner Söhne zu unterdrücken. Diese kamen im Jahre 1377, 12 Jahre nach seinem Tode, über die Teilung des Troppauer Fürstentums überein. Der nordwestliche Teil fiel an Nikolaus III., der südwestliche an Johann von Ratibor. Das östliche Oppaland war gemeinsamer Besitz von Wenzel und Přemek und gerade Přemek von Troppau machte in den Folgejahren den Versuch, den verblichenen Ruhm der Troppauer Herzöge wieder aufzufrischen.

Die Epoche des Spätmittelalters begann für das mährisch-schlesische Grenzland als Konglomerat nicht allzu großer, häufig aber direkt rivalisierender Fürstentümer. Zu ihrer formellen Annäherung kam es erst unter dem Druck der Hussitenkriege, in denen die einzelnen Herzöge mehr oder weniger stark die katholische Seite unterstützten. Auch aus diesem Grunde richtete sich die Jungfernfahrt der Hussiten im Jahre 1428 auf das Oppaland. Vor dem aufreibenden Einfall der professionellen Krieger kapitulierte Přemeks Sohn Wenzel II. von Troppau. Anfang März wurde Hotzenplotz (Osoblaha) niedergebrannt und im Kampf bei Neiße am 18. März zerstörten die Hussiten das sich hastig sammelnde Heer des Breslauer Bischofs Konrad. Unberührt von den kriegerischen Auseinandersetzungen blieb das Land Teschen, da Fürst Bolek I. nicht gerade zu den leidenschaftlichen Verteidigern König Sigismunds gehörte.

Trotz ernster finanzieller Probleme und der gesamten Erschöpfung des Landes durch die Hussitenkriege schienen die Troppauer Přemysliden die dynastie-interne Krise doch überwunden und in Fürst Přemek von Troppau einen würdigen Nachfolger für Nikolaus II. gefunden zu haben. Die insgesamt erfolgreichen Restitutionsbemühungen wurden jedoch durch Přemysls Tod am 28. September 1433 bzw. die Teilung des Oppalandes am 2. Februar des Folgejahres abrupt beendet, bei der die Erben Přemeks das Testament des Vaters im wesentlichen verletzt hatten. Das düstere Schicksal der schwächer werdenden Dynastie erfüllte sich im zweiten Drittel des 15. Jh., als der Böhmenkönig Georg von Podiebrad allmählich die einzelnen Teile des Herzogtums aufkaufte und diese 1465 als Lehen an seine Söhne Viktorin, Heinrich und Hynek abtrat. Der rasante Eingriff Georgs von Podiebrad in die relativ beständigen eigentumsrechtlichen Verhältnisse ist jedoch nur ein scheinbarer Triumph, da sich das Oppaland zwischen 1469 und 1474 in eine der Kampfstätten des böhmisch-ungarischen Krieges verwandelte, wobei sich die schleppenden Kämpfe auch in das Fürstentum Neiße übertrugen. Verschont blieb auch keineswegs das Fürstentum Teschen. Benesch Birka von Nasil überfiel und verwüstete es teilweise.

Die Besiedlungswelle in Schlesien und Nordmähren stabilisierte und entwickelte sich erst im Laufe des 13. Jh., im Zusammenhang mit der sog. großen bzw. Hochkolonisation, weiter. Es kommt hier zur Durchdringung und gegenseitigen Beeinflussung zweier ethnischer Elemente – des heimischen slawischen und des neu eintreffenden, in erster Linie deutschen Elements. Wir werden hier Zeugen der Besiedlung vor allem von unberührten Räumen, einschließlich extremer Lagen, deren Intensität die Unterschiede zu den alten Siedlungsgebieten verwischte und so zum ersten Mal die im weiteren Maßstab durch die Naturverhältnisse erzwungene und von altersher erhaltene Strategie und den Mechanismus des Besiedlungsprozesses beeinflusste. Insbesondere der zusammenhängende Streifen des sog. unangetasteten Hochwaldes erhält eine Kulturgestalt, die er bis heute erhalten konnte.

Es ist offensichtlich, dass an dieser Siedlungstätigkeit neben den fremden Kolonisten auch die einheimische Bevölkerung beteiligt war, wie dies z.B. im Fall der Besiedlung des „Grenzwaldes„ im Vorgebirge der Reichensteiner Gebirge nach dem Einfall der Mongolen in Schlesien im Jahre 1241 nachgewiesen ist, und dass auch ohne Zweifel der Adel slawischer Herkunft zu den Lokatoren gerechnet werden kann. Es ist aber sicher, dass an diesen Aktionen tatsächlich zumeist neue Siedler beteiligt waren, die nicht nur neue Ortschaften und Städte mit deutschem Recht gründeten, sondern auch einen Anteil an der Erweiterung schon existierender Siedlungen bzw. an der Rekolonisierung bereits untergegangener hatten.

Diese stammten aus populationsmäßig starken Regionen westlich der böhmischen Länder. Der größte Teil der Siedler mußte daher logischerweise deutschstämmig sein. Ihre Anwesenheit ist im allgemeinen in Schlesien in einzigartiger Weise schon im 12. Jh. nachgewiesen, auch wenn es sich zumeist eher um Angehörige des weltlichen oder Ordensklerus flämischer bzw. deutscher Herkunft handelte. Das insgesamt zügig verlaufende Eintreffen der Kolonisten begann insbesondere ab der zweiten Dekade des 13. Jh. und erfuhr einen Aufschwung nach der offenbar wesentlichen Verwüstung umfangreicher Räume durch die Mongolen(?)züge. In erster Linie durch das Verdienst der Breslauer Bischöfe Lorenz (1207-1232) und Thomas I. (1232-1268) wurden vorerst nicht sehr umfangreiche Zonen in Bereichen des „Grenzwaldes„ und des Grenzhochwaldes kolonisiert, aber gleichzeitig auch südlich von diesen liegendeTerritorien. An dem o.g. Prozess, der die Regionen Jauernig, Freiwaldau und Weidenau miterfasste, hatten allmählich auch der Breslauer Fürst und der in dessen Diensten stehende Adel ihren Anteil.

Von Süden – von mährischer Seite (dem späteren Oppaland) - drang der Kolonisationsstrom ohne Zweifel schon ab Anfang des 13. Jh. in die Bergstreifen vor; dafür ist die Gründung des ursprünglich zweifellos agrarmontanen Freudenthals um 1213 mit Magdeburger Recht der markanteste Nachweis. Es ist die mit diesem Recht älteste Stadtgründung in den böhmischen Ländern überhaupt. Aus diesem primären Zentrum, dem Auffang- und Ausgangspunkt für das weitere Vorgehen, rückte im Laufe der folgenden Jahrzehnte, besonders nach der Jahrhundertmitte, die Kolonisation in die Grenzgebiete der Berge vor, der wichtigen Polymetall-Region, reich an Gold- und Silbererzen, aber auch an anderen Metallen. Diese Welle eilte weiter durch die Täler noch namenloser Wasserläufe - Bäche und und kleiner Flüsse - nach Norden, in die unberührte Natur, getrieben vor allem von der Vision des glänzenden Metalls und der zweifellosen Vorteile der ersten Ansiedler, aber auch von der Möglichkeit,

der verlassenen heimatlichen, in extensiver Weise erschöpften Landschaft entkommen zu können.

Die Träger dieses Prozesses kamen also vor allem aus dem Süden, über die Donau und durch Mähren hierher. Obgleich zu ihrer ursprünglichen Heimat nichts Eindeutiges zu sagen ist, scheint es doch, dass die meisten von ihnen - im Unterschied zu den Regionen Zuckmantel (Zlaté hory) und Freiwaldau (Jeseník), die vom Norden her besiedelt wurden – aus den Gegenden Bayerns, aus Franken und der Oberpfalz kamen, aber auch aus Gebieten südlich des Mains und aus dem Saaleland. Es wird angenommen, dass insbesondere die Freudenthaler Gegend die Nordspitze dieses Kolonisationskeils innerhalb des südschlesischen Raumes darstellte.

Allgemein kann gesagt werden, dass die Siedler aus Hessen und aus Gegenden von Ostfranken sowie auch aus Niedersachsen einen bedeutenden Anteil an der Kolonisation Oberschlesiens hatten. In das Land um Hotzenplotz führte den größten Teil der Kolonisten ebenfalls der Weg über Schlesien, das jedoch, wenn auch nicht in allen Fällen, nicht deren Heimat, sondern nur so etwas wie ein zweitrangiges Zentrum wurde – ein Auffangzentrum, aus dem weitere Kolonisationsanregungen nach Osten gerichtet waren. Davon zeugen einige deutsche Dorfbezeichnungen, die ihr Gegenstück einerseits in Schlesien, andererseits auch in Thüringen und ausnahmsweise z.B. in Westfalen haben.

Es ist verständlich, dass auch ein Großteil der entstehenden Fortifikationen mit den neuen Einwanderern verbunden ist, da ihr Hauptanteil vor allem im Bau kleinerer Befestigungen, des sog. „Hausberges" liegt. Nur bedeutende Familiengeschlechter engagierten sich bei den Gründungen der ältesten regulären Steinfortifikationen, die in bestimmten Fällen auf gewaltsam angeeignetem Grund entstanden. Zu diesen gehören z.B.: die Familien Wüstehube, Fullstein, die Herren von Beneschau, von Lublitz, von Lomnitz, von Wartha und sicher auch andere, deren Namen in Vergessenheit geraten sind. Sie waren es, die das Netz der landesfürstlichen Burgen verdichteten und ergänzten. Das Netz jener Burgen, das überwiegend der böhmische König bzw. der mährische Markgraf, aber auch, obgleich in geringerem Maße, die Breslauer und Olmützer Bischöfe, der Fürst von Schweidnitz-Jauer, der Fürst von Teschen und später auch der Herzog von Troppau aufgebaut hatten. Betrachten wir an dieser Stelle etwas näher, was wir über diese Fortifikationen wissen. Noch bevor wir damit beginnen, ist es notwendig, sich wenigstens in einer Übersicht mit den allgemeinen Entwicklungstendenzen bekannt zu machen, die beim Bau der befestigten Sitze im beobachteten Zeitabschnitt in den böhmischen Ländern zur Anwendung kamen. Danach werden wir den Versuch unternehmen, die Stellung und die konkrete Funktion der behandelten Objekte etwas näher zu beleuchten.

Wir haben bereits mehrere Male darauf hingewiesen, dass wir die mittelalterliche Burg nicht als isolierte und aus der Struktur der Besiedlung herausgerissene Einheit auffassen können, sondern als organischen und lebendigen Bestandteil des Entwicklungsprozesses, in dem gerade der befestigte Sitz im gegebenen Zeitabschnitt eine bedeutende und unvertretbare Rolle spielte, sei es auf altem Siedlungsboden oder in den neu kolonisierten Gebieten. Natürlich trat dies nicht unverhofft und unerwartet auf, sondern knüpfte in gewisser Weise an ältere Typen befestigter Sitze mit verschiedenen Funktionen an, da diese die Menschheit seit der Vorzeit begleiteten und in unserem Gebiet mit ihrer eigenartigen, durch die allmählichen Veränderungen der slawischen Gesellschaft bedingten Entwicklung als Fortifikationen der Burgwallzeit ihren Höhepunkt erreichten. Ein weiterer Höhepunkt in dieser Entwicklung war die Entstehung einer spezifischen Art von Sitzen mit Residenz-, Verwaltungs- und Schutzfunktion – der sog. landesfürstlichen Gehöfte - die häufig an Tribunenkirchen gebunden waren und seit Mitte des 12. Jh. auch bestimmter Gehöfte der Geschlechter-Aristokratie und des entstehenden Adels. Dieser stichwortartig angedeutete Prozess kam auch um Schlesien nicht herum, obgleich insbesondere archäologische Nachweise für dessen tiefere und detaillierte Erkenntnis unterschiedlicher Qualität sind und in einigen Fällen gänzlich fehlen.

Die Epoche des 13. Jh. stellte in den böhmischen Ländern und somit auch in Schlesien eine Periode ernster struktureller Veränderungen in allen Bereichen des Lebens der mittelalterlichen Gesellschaft dar. Die Intensität und Dynamik dieser Bewegung konnten sich im Laufe des Jahrhunderts festigen und erreichten ihren Höhepunkt unter der Regierung der letzten Přemysliden, vor allem unter Přemysl II. und seinem Sohn Wenzel II. Sie drückte sich verständlicherweise auch im Festungsbau aus; mit diesem ist auch die Einrichtung des Netzes der befestigten Sitze – der landesfürstlichen Steinburgen - unmittelbar verbunden, da ersichtlich war, dass das bisherige System der Burgorganisation und der alten Holz-Lehm-Befestigungen überlebt war. Die ersten Impulse sind bereits seit dem zweiten Jahrzehnt des 13. Jh. zu verfolgen, als man die ersten Steinelemente in die Burgfortifikationen einbaute oder völlig neue Burgen gründete. Diese qualitativ fortschrittlichen Objekte sollten zusammen mit der Sicherung der landesfürstlichen Güter auch die landesfürstliche Verwaltung in den einzelnen Landesteilen effektiv sichern und gleichzeitig den Puffer für die Verteidigung und den Schutz der regierenden Schicht und der territorialen Komplexität des Königreichs darstellen.

Vor der Mitte des 13. Jh. sind auch Gründungen ältester Adelsburgen nachgewiesen und Mitte desselben Jh. kam auch ein neuer Typ befestigter Sitze auf, die zumindest mit dem Niederen Adel verbunden sind, der Hausberg. Man nimmt an, dass in Böhmen wie auch in Mähren die Möglichkeit besteht, abgesehen von der objektiven Entwicklungstendenz, als unmittelbaren Impuls für deren Entstehung den misslungenen Aufstand Přemysls, als Sohn des Königs und Markgraf, gegen seinen Vater, der im allgemeinen in die Jahre 1248/49 datiert wird, aufzufassen. Die als Residenzen der einzelnen Adelsgeschlechter entstandenen Sitze wurden zu Verwaltungszentren der größeren oder kleineren Dominien. Sie hingen mit deren Herausbildung und Ausbau zusammen und dienten nicht zuletzt auch dem Schutze der einzelnen Feudalherren, deren Familien und ihres Eigentums. Sie hatten ihren unvertretbaren Platz auch im Abwehrsystem des Landes inne. Man kann sagen, dass im Laufe der zweiten Hälfte des 13. Jh. bis zum Anfang des 14. Jh. das Netz der landesfürstlichen Burgen und Sitze des Höheren Adels im wesentlichen vollendet war. Im Laufe des 14. Jh. – insbesondere unter der langjährigen und relativ ruhigen Regierung Karl IV. – kam es zum weiteren relativ starken Aufblühen der Burgarchitektur, obgleich ihre Erbauer vor allem aus Adelsgeschlechtern stammten. Der Landesherr engagierte sich, im Unterschied zur vorherigen Entwicklung, mit Ausnahme Karls IV., eher nur in Einzelfällen. Das 15. Jh. brachte, soweit es um den Bau neuer Objekte geht, keine wesentlichen Veränderungen. Eine ganze Reihe bestehender Fortifikationen wurde jedoch im Zusammenhang mit den Hussitenkriegen und besonders mit der Entwicklung und Anwendung von schweren Schusswaffen erneuert, umgebaut und angepaßt. Trotzdem nahten Finsternis und Untergang dieses Burgsitztyps unabdingbar, und nur solche, an denen bestimmte Umbauten vorgenommen worden waren, konnten die weiteren Jahrhunderte überleben. Aber auch deren Schicksal war in den meisten Fällen besiegelt, da sie allmählich verwahrlosten - verlassen und ohne neuzeitliches Interesse an ihnen. Lediglich ein Bruchteil konnte in unveränderter Gestalt bis heute überleben und somit unabstreitbare Zeugenschaft der Kunst, Perspektiven und des Selbstbewusstseins unserer Vorfahren ablegen.

Die Funktion der mittelalterlichen befestigten Sitze – insbesondere der Burgen - war vielschichtig und ihre einzelnen Elemente durchdrangen, bedingten und ergänzten einander. Sie wurden von einer Reihe von Anregungen geschaffen und beeinflusst, die aus den bestehenden historischen Bedingungen hervorgingen und vor allem von chronologischen Momenten und geographischen Komponenten beeinflusst wurden, einerseits im Rahmen des europäischen Kontinents, andererseits durch konkrete Ortsverhältnisse und Bedingungen. Bei der Burg des Hochmittelalters sind in dieser Weise mehrere Grund- und davon abgeleitete Funktionen zu beobachten: die Siedlungs-, die Residenz-, die politisch-militärische und die wirtschaftlich-administrative (Verwaltungs-) Funktion, aber z.B. auch die geistliche und Kultfunktion, die Gerichts-, Repräsentations-, Kultur-, symbolische Funktion wie auch andere, die jedoch in keinerlei ausgewogenem Verhältnis zueinander standen und außerdem für jedes Objekt strikt vorgegeben waren. Sie unterschieden sich, von Fall zu Fall betrachtet, häufig; Ohne Zweifel aber beeinflussten sie auf allgemeiner Ebene die Gestalt und Entwicklung der Siedlungsstruktur und die damit

zusammenhängende Veränderung des Bodenbesitzes, in erster Linie in den neu besiedelten Gebieten und gaben dieser Struktur ihr Gepräge. Einige von ihnen konnten durch die bisherige Forschung mehr oder weniger erhellt werden, andere bleiben weiterhin im Dunkeln.

Nicht anders war es im heutigen Böhmisch-Schlesien. Schauen wir uns an, in wieweit das oben dargestellte Entwicklungsschema und die damit verbundenen Problemkreise gerade bei den hiesigen Burgen passen und was diese aussagen. Schon beim flüchtigen Blick auf die Karte Böhmisch-Schlesiens mit der Markierung der mittelalterlichen Burgarchitektur wird ersichtlich, dass sie sich weit mehr im Westen als im Osten konzentriert. Das hatte seine historischen Ursachen und Wurzeln und machte somit aus dieser überwiegenden Berggegend eine Region mit einer Burgarchitektur, die im Rahmen der böhmischen Länder zu den dichtesten gehört. Sicher entstanden nicht alle Fortifikationen in gleicher Form und in demselben Zeitraum. Sie wurden nicht aus denselben Beweggründen und unter den gleichen Bedingungen errichtet, auch nicht bei Beteiligung eines engsten Kreises auserwählter Bauherrn. Nein, ganz und gar nicht. Die ungewöhnliche Vielfalt dieses Bereichs und all dieser Aspekte ist hier so deutlich und ungewöhnlich, dass wir kaum anderswo ein Gleichnis finden. Diese Vielfalt macht aus den schlesischen Burgen ein ungeahnt interessantes Studienobjekt, dessen Ergebnisse wir nun aufgrund der im Katalogteil durchgeführten Analyse kurz zusammenzufassen möchten.

Aus der ausführlichen Analyse gingen relativ deutlich vier Zeithorizonte bezüglich der Entstehung der schlesischen Burgen hervor. Die Grundcharakteristik dieser chronologischen Perioden – die Betonung liegt dabei auf der primären Gestaltung der Sitze - ist also das Hauptanliegen der folgenden Abhandlung, wobei wir uns einer gewissen Hypotheseform dieser und ebenso der Tatsache bewusst sind, dass sich die einzelnen Horizonte sicher gegenseitig überschneiden.

Der älteste, d.h. der 1. Horizont, wird von unzähligen ausnahmslos landesfürstlichen Fortifikationen repräsentiert, die im traditionellen Siedlungsgebiet enstanden und direkt an die älteren Befestigungsgebilde anknüpften, deren Endphase die slawischen Burgwälle darstellen. Es handelt sich hierbei um Grätz (Hradec u Opavy), Cvilín / Lobenstein und sicher auch Teschen (Těšín), das eine auffällig übereinstimmende Entwicklung gerade mit Grätz aufweist, heute aber auf polnischem Gebiet liegt und deshalb nicht in unsere Betrachtung einbezogen wird. Grätz und Lobenstein (Cvilín) haben ihre Anfänge zweifelsohne schon vor der Mitte des 13. Jh., offenbar in dessen zweitem Viertel (zumindest bei Lobenstein). Die erstgenannte, mit ihrer ununterbrochenen Entwicklung in die Gegenwart hineinreichend, entstand jedoch in ihrer Steinform erst um die Mitte des 13. Jh., der offenbar eine klassische, sicher ausnahmslose (?) Holz-Lehm-Fortifikation voranging, die sich offenbar aus einer jungburgwallzeitlichen herauskristallisiert hatte. Die Anordnung des Grätzer Sitzes war etwas untraditionell, gegeben durch die Errichtung an der schmalsten Stelle einer Felsrippe. So entstand ein befestigter Komplex, an beiden kürzeren Seiten durch mächtige, eher prismatische Türme gesichert, zu denen die umgebenden Burgmauern ausgerichtet waren und an die diese anschlossen. Der Palast bzw. weitere Gebäude oder Räume waren vorwiegend an der tiefer gelegenen Südseite des Kerns an der Burgmauer untergebracht. Von den beiden möglichen Zugangsseiten, der nördlichen und der südlichen, war die Burg durch ein System von Gräben gesichert.

Eine völlige Ausnahmestellung nimmt in der schlesischen Burgarchitektur die Befestigung am Berg von Cvilín ein. Der regelmäßige, fast orthogonale Grundriss des Kerns, eingegrenzt durch eine mächtige überdimensionierte Burgmauer (3,2 – 4 m), hinter der sich der Bergfried (der größte in Schlesien mit 14 m Durchmesser und einer der robustesten in den böhmischen Ländern überhaupt) verbirgt, der offenbar von einem mehrgeschössigen, im am wenigsten gefährdeten Burgteil untergebrachten Palas und einem Brunnen ergänzt wurde, wird von drei Seiten durch einen relativ breiten Raum, der sowohl Wirtschaftstätigkeiten als auch der Verteidigung diente, begrenzt. Dieser war ohne Zweifel wenigstens an der Südostseite schon in der ersten Phase von einer starken und etwa die gleichen Proportionen, wie die Burgmauer habenden Zwingermauer umgeben. Die hierdurch definierte Gestaltung der Burg stellt eine typische Symbiose für Burgen mit regelmäßigem Umriss und einem frühen Bergfriedtyp in dieser Region dar, wobei die oft vermuteten norddeutschen bzw. im Gegensatz dazu eventuell aus dem Donauland kommenden Elemente hier offenbar keine grundsätzliche Initiationsrolle gespielt haben. Eher scheint es, dass wir im frühen 13. Jh. am Ostrand des böhmischen Staates auf eine etwas unsichere und noch nicht vollends entwickelte Baumethode des neuen Typs befestigter Sitze, die Steinburgen, treffen. Der Sinn dieser Fortifikationen bestand ohne Zweifel in der Festigung der königlichen und im übertragenen Sinne auch der böhmischen Macht auf diesem neu erworbenen Gebiet, bei Erfüllung aller grundlegenden, oben dargelegten Aufgaben, die den Sitzen dieses Charakters zustehen. Lobenstein (Cvilín) durchlief mehrere Entwicklungsetappen, bevor es nach dem Dreißigjährigen Krieg definitiv verlassen wurde.

In den 2. Horizont, zeitlich eingegrenzt in das dritte Viertel des 13. Jh., reichen Fortifikationen, die im alten Kulturland, wie auch schon in den neuen Kolonisationskammern errichtet wurden. Neben dem Landesherrn machen sich als Bauherren auch bedeutende heimische zu schaffen, ebenso aber auch fremde Adelsgeschlechter, die in vereinzelten Fällen im Rahmen des Lehenssystems mit dem Bischof von Olmütz zusammenarbeiteten. Insgesamt werden 8 Lokalitäten in den 2. Horizont gereiht (Edelstein, Freudenstein, Luginsland, Landecke /Landek/, Mödlitz /Medlice/, Fulstein, Herrlitz /Heraltice/, Přerovec), obgleich nicht ganz auszuschließen ist, dass auch einige Burgen, denen wir eine etwas jüngere Gründung nachgesagt haben und die den 3. Horizont vertreten (z.B. Schlesisch-Ostrau /Slezská Ostrava/, Fulneck /Fulnek) doch auch früheren Ursprungs sein und somit zu dieser chronologisch älteren Gruppe gehören könnten.

Es ist kennzeichnend, dass alle landesfürstlichen Gründungen, was nicht ganz für Landecke zutreffend ist, im unbesiedelten oder nur dünn bewohnten Massiv vor allem des Niederen und des Hohen Gesenkes vonstatten gingen; in bestimmten Fällen unter spezifischer Berührung des alten Siedlungsgebietes. Als Vertreter seien genannt: Edelstein, Freudenstein, Luginsland und letztlich in gewisser Weise auch Landecke.

Edelstein stellt eine zweiteilige Gründung dar, da die tiefer gelegene und weniger gefährdete sog. Niederburg hinter dem emporragenden separaten Kern verborgen ist. Diese weniger übliche, wenn auch nicht völlig außergewöhnliche Grundrisskomposition macht sich aber auch bei anderen schlesischen Burgen bemerkbar (z.B. Leuchtenstein, Mödlitz, insbesondere Jauernig). Wenn wir den auffälligen Geröllkegel der sog. Oberburg richtig als destruierten Zylinderturm interpretieren, dann gehörte Edelstein zweifellos zu den Repräsentanten der Bergfriedanordnungen, die vor allem im letzten Drittel des 13. Jh. so typisch für den Freiwaldauer Teil des mährisch-schlesischen Grenzlandes waren. Den ältesten Kern bildeten außer dem Bergfried hinter ihm ein verdeckter zweiräumiger, an die umgebende Burgmauer angesetzter Palas und eine Zisterne; weitere Gebäude im Burgkern sind nicht auszuschließen. Die Niederburg war offenbar nur von einer leichteren, provisorischen Abgrenzung umgeben und sicher von Anfang an in Gebrauch. Zur radikalen Umgestaltung kam es nach der Mitte des 15. Jh., als die Burg vor ihrer völligen Zerstörung zu einer der progressivsten schlesischen Festungen wurde.

Die übrigen drei Lokalitäten haben einen gemeinsamen Nenner, die gleiche Entfernung (ca. eine Meile) von der königlichen Stadt, darüber hinaus vermutlich eine Gründerfigur, Přemysl Ottokar II., auch wenn offenbar die unmittelbare Lokation von örtlicher Obrigkeit durchgeführt wurde. Wahrscheinlich wurde zuerst, gleich ab Mitte des 13. Jh., an der Grenze des Meilenrechts der Stadt Freudenthal die Burg Freudenstein gegründet. Die turmlose einteilige Anordnung war mit einer qualitativ guten steinernen Burgmauer umspannt (2,7 m), die die Hauptlast der Abwehr tragen mußte. Das einfache Schema, den Eindruck eines Provisoriums erweckend, d.h. eines schnell errichteten Baues in unsicheren Zeiten, legte die Betonung auf ein unkompliziertes, aber solides Abwehrsystem. Die Lage der Burg an der wichtigen, sog. Gesenker Straße zeugt vor allem von der Wach- und in gewissem Maße vermutlich auch Verwaltungs- und Thesaurierungsfunktion. Sie sollte gleichzeitig von Norden das auf grünem Rasen gegründete Freudenthal schützen und das Sprungbrett für den Vormarsch der böhmischen Macht in das Innere des

Bergmassivs darstellen. Sie erfüllte ihre Botschaft erst Mitte des 14. Jh.

Gleich am Rande einer Siedlungsökumene, deren Mittelpunkt Mitte des 13. Jh. die Stadt Jägerndorf (Krnov) war, wurde auch die Burg Luginsland erbaut. Die einfache Ausführung und die gesamte, nicht die Möglichkeiten des Terrains nutzende Anordnung, das trocken verlegte Gemäuer ohne Verankerung im Grund und seine offensichtliche Überdimensionalität, einschließlich der Verwendung von Pfählen zur Erhöhung der Stabilität, sagen über eine gewisse archaische Bauweise, Eile und nicht große Erfahrungen mit dem Bau von Festungssitzen aus. Auch die eigentliche ovale Form des Burgkerns und seine Umspannung mit einer starken Mauer (2,8 – 3 m) ruft, zusammen mit ihrer Durchführung, einen gewissen Anklang an ältere Bugrwalltraditionen wach. Alles spricht dafür, dass das Anliegen der Bau einer Festung von provisorischem Ausmaß war, die neben der wirtschaftlichen, Siedlungs- (auch Refugial-) und natürlich auch der militärischen Funktion das besetzte Gebiet sichern sollte. Dieser Bau war, genauso wie Freudenstein, ein Produkt des Prozesses der Kolonisation in seiner ersten Phase, der sie weiter entwickeln und absichern sollte. Sie ging relativ rasch, vermutlich schon vor Mitte des 14. Jh., unter.

Die am östlichsten gelegene landesfürstliche Burg Landecke wuchs auf einem älteren slawischen Burgwall empor. Von ihrer Anordnung haben wir wenig Kenntnis. Sie hatte offenbar, wie bereits bei Lobenstein aufgezeigt, ebenfalls einen orthogonalen Burgkern (?). Die enge Bindung zwischen den Städten Hultschin (Hlučín) und der Burg, die an der Berührungsstelle mit der Domäne der Olmützer Bischöfe und der Teschener Herzöge (in nicht allzu großer Entfernung von der Piasten-Befestigung in Schlesisch-Ostrau) war, drückt relativ eindeutig ihren Sinn und Zweck aus. Die Burg wurde offenbar in ihrem höchsten Entwicklungsstadium von den Hussitenkriegen betroffen, unklar bleibt jedoch, ob auch vom böhmisch-ungarischen Konflikt.

Ein weiterer Befestigungssitz, diesmal schon für den Adel bestimmt, entstand auf neu besiedeltem Boden. Es handelt sich um Mödlitz (Medlice), der Mittelpunkt eines nicht allzu großen Dominiums. Für die Einordnung in die relativ frühen Gründungen spricht weniger der Charakter der Lokalität und die Aussage der archäologischen Quellen. Vielmehr spricht dafür die Tatsache, dass sie vom Lehensherrn Bischof Bruno (1249-1283) gegründet wurde. Die Anordnung ist nicht ganz klar, deutlich ist soweit der vorgeschobene Burgkern vor den tiefer gelegenen Wirtschafts- und Arbeitsbereichen der Fortifikation, wie schon bei Edelstein erwähnt. Die Befestigung beider Geländeteile mit einem Steinwall sowie auch eine Menge Geröll im Kern lassen die Verwendung dieses Materials in größerem Maße erkennen. Mödlitz wurde höchstwahrscheinlich im böhmisch-ungarischen Krieg zerstört.

Die Burg, bei der aufgrund von schritflichem Quellennachweis die beidseitige Beteiligung, d.h. des Olmützer Bischofs, wie auch eines namhaften Adeligen beim Bau der Befestigung erwiesen ist, ist Fulstein, gegründet etwa Mitte 13. Jh. im Ausläufer von Hotzenplotz (Osoblaha), dem traditionellen Burgsitzgebiet. Leider gibt es nur diese, obgleich insgesamt eindeutigen schriflichen Quellennachweise, die uns zum eben genannten Schluss führen, da vom ursprünglichen Sitz des 13. Jh. leider nichts erhalten geblieben ist und die Archäologie bislang keine brauchbare Stütze für die erwähnte Datierung bieten konnte. Der Fulsteiner Komplex war bis zum Dreißigjährigen Krieg funktionstüchtig, danach zerstört.

Zwei weitere Adelsburgen in unmittelbarer Nähe von Troppau sind Herrlitz und Přerovec. In Herrlitz, dem Mittelpunkt eines nicht allzu großen Herrschaftsgebietes, grenzte in der ältesten Phase ein Wall (über 2 m) das rechteckige Gelände mit dem üblichen Bergfried (9,4 m Durchm.) in der Ecke und dem gestreckten Palas auf der gegenüber liegenden Seite ein. Es scheint außer Zweifel, dass der Bauherr seine Inspiration im nahen Lobenstein gesucht hatte und sie auch fand, da Herrlitz dessen ersichtliche „Miniatur„ geworden ist und somit ein Exemplar des frühen und relativ ausgereiften Adelssitzes darstellt, der sich im Laufe der Zeit in ein gemütliches Schloß verwandelte.

Eine Sonderstellung nimmt die Přerovec genannte Festung ein, gegründet um die Mitte des 13. Jh., die nicht eindeutig in das existierende Entwicklungsschema einzuordnen ist. Das Fehlen der Elemente der Steinarchitektur sowie die Betonung auf der Holz-Lehm-Konstruktion deuten zusammen mit dem relativ archaisch anmutenden archäologischen Material an, dass es sich um einen strukturell frühen Burgtyp handelt, bei dem noch die späte Burgwalltradition ausklingt. Přerovec repräsentiert auch hier deutlich ein Provisorium in einer neuen Adelsdomäne, das nach fester Verankerung seines Erbauers und Eigentümers seine Rolle in der Region erfüllt hatte. Deshalb verlor es auch relativ rasch an Bedeutung (Ende 13. Jh.).

Die meisten Fortifikationen fallen in den 3. Horizont, der aus chronologischer Sicht das 3. Drittel des 13. Jh. und offenbar noch die Wende des 13./14. Jh. umfaßt. Hierher gehören die bereits erwähnten Burgen Fulneck, Schlesisch-Ostrau, außerdem Weissenstein-Rabenstein, Quingburg, Leuchtenstein, Koberstein, Kaltenstein, Friedberg, Jauernig und Reichenstein. Es war kennzeichnend und zu erwarten, dass beim Bau dieser Burgen die direkte Beteiligung des Landesherrn nachläßt und sich demgegenüber vielmehr Gründungen der übrigen Obrigkeit, einschließlich des Höheren Adels, durchsetzen konnten. Engagement von Seiten des Königs oder des Markgrafen ist also nur bei Burgen zu finden, die zum Schutz der belebten Gesenker Straße entstanden, die durch das schluchtartige Tal der Schwarzen Oppa und ihrer Nebenflüsse, wie z.B. des Weisseifen Baches, führt. Es handelt sich insbesondere um das zur gleichen Zeit entstandene Burgpaar Weissenstein-Rabenstein und die Burg Quingburg. Für alle drei Festungen ist typisch, dass die Anordnung konsequent aus den Gegebenheiten des bestehenden Terrains entspringt, wobei hier das Bestreben hervortritt, wenigstens einen, zweifelsohne gemauerten und relativ ausgedehnten repräsentativeren Bau von palasartigem Charakter zu errichten, der eher durch turmartige Wachobjekte auf selbstständigen Felsknorren ergänzt wird. Bemerkenswert ist ebenso die Stärke des sorgfältig komponierten Gemäuers, das bei Weissenstein 3,3 - 3,7 m und bei Quingburg 2,3 - 2,85 m beträgt. Die Datierung beider Burgen wahrscheinlich in das 13. Jh. stützt sich vor allem auf die bescheidene Sammlung der archäologischen Artefakte sowie die gesamte Situation, da schriftliche Berichte, Weissenstein ausgenommen, nicht vorliegen. Die Fortifikationen im Tal des Weisseifen-Baches gingen vor allem infolge des Bedeutungsrückgangs dieses Zweiges der Handelsstraße im Laufe des 14. Jh. unter, vielleicht noch vor Mitte (?) dess. Jh. Quingburg konnte offenbar das fortgeschrittene 14. Jh. überleben.

In unmittelbarer Nähe der genannten Festungen befinden sich auch zwei weitere Burgen, Koberstein und Leuchtenstein. Bei beiden ist nicht auszuschließen, dass der Herzog von Troppau (Nikolaus I.?) der Erbauer war, eventuell auch ein höherer schlesischer Prälat, wie der Bischof von Breslau oder einer der schlesischen Piasten. Das atypisch gelegene Leuchtenstein verfügt über einen klassischen Bergfried und eine nicht häufig vorkommende Lage des Hofes. Die Bebauung befindet sich im Randstreifen, verborgen hinter dem Bereich des kleineren Turmes (8,05 m). Seine Entstehung ist gegen Ende bzw. zur Wende des 13./14. Jh. anzusetzen. Man kann annehmen, dass er noch Anfang des 15. Jh. funktionstüchtig war. Koberstein hatte in seiner ursprünglichen Gestalt ebenfalls einen einfachen Bergfried (Turmdurchm. ca. 10 m). In der weiteren Phase entstand ein Blockbau, der in unüblicher Weise den statisch beeinträchtigten Turm und den Palas zu einem kompakten Komplex vereinte. Die Anfänge der Burg sind an die Wende des 13./14. Jh. zu datieren, ihre Bedeutung verlor sich wahrscheinlich ein Jahrhundert später. Wie bei der Burg Jauernig besteht die Möglichkeit, dass die Entstehung Kobersteins Fürst Bolko I. von Schweidnitz zu verdanken ist, dessen Aktivitäten im Jahre 1290 in diesem Raum relativ deutlich waren.

Offenbar verdankt auch die Burg von Fulneck ihre Entstehung einem Landesherrn (?), der diese südliche Gegend des späteren Böhmisch-Schlesiens kolonisiert hatte. Von dem ältesten gotischen Kern ist nur mit höchster Vorsicht zu sprechen. Er bestand ursprünglich offenbar aus einem rechteckigen Palasbau, ergänzt durch ein prismatisches Torgebäude mit Durchfahrt im Erdgeschoß. Dieses primäre System, das im Laufe der 2. Hälfte des 13. Jh., vermutlich aber noch eher in den letzten Jahrzehnten d. Jh. entstand, startete eine langjährige bauliche Entwicklung des Gebäudes, die erst im 19. Jh. beendet war.

Die ursprüngliche Burg Jauernig gehörte offenbar zur Wende des 13./14. Jh. ebenfalls zum sog. Bergfriedtyp, von denen es in dieser Gegend

zahlreiche zeitgenössische Analogien gab. Auch hier stellen wir eine Anordnung fest, bei der der Palas mit Zylinderturm (9,9 m Durchm.) gegen die Zugangsstraße vorgeschoben war und der Wirtschaftsteil von Palas und Turm verdeckt wurde (wie z.B. auch bei Edelstein, Leuchtenstein, Mödlitz). Die Burg war Zeuge der Hussitenkriege und wurde dabei völlig zerstört, deshalb abgetragen und durch ein spätgotisches Gebäude ersetzt.

Ein einziger Burgbau in Ostschlesien (Teschener Land) ist ohne Zweifel mit weiteren schlesischen Vertretern der Obrigkeit, den Teschener Fürsten, verbunden. Wir denken hierbei an die Fortifikation in Schlesisch-Ostrau, die aufgrund von archäologischen Quellen in das letzte Drittel des 13. Jh. datiert werden kann und mehr oder weniger kontinuierlich bis in die Anfänge des 20. Jh. hineinreicht. Der ursprünglich gotischen Burg fehlt der Bergfried, sein ältester Kern wurde von zwei turmartigen Palasbauten gebildet, die später durch einen weiteren Palas und Wirtschaftsgebäude erweitert wurden, so dass eine Drei-Flügel-Block-Disposition mit kleinem Burghof entstand.

Die übrigen Burgen gehören schon in die Adelssphäre. Wenn wir von Osten nach Westen gehen, stoßen wir zuerst auf die in den 80 iger Jahren des 20. Jh. demolierte und abgetragene Festung Stettin (Štítina).

Wir kommen nun zu den bleibenden Adelssitzen, die sich in den Regionen Jauernig befinden und in die Domäne der Breslauer Bischöfe reichen. Hierzu gehören die Burgen Friedberg (Frýdberk), Kaltenstein und Reichenstein (Rychleby). Während es bei den ersten zwei genannten keinen Zweifel an ihrem Begründer, der Familie Wüstehube im letzten Jahrzehnt des 13. Jh. gibt, fehlt von Reichenstein jede Nachricht. Diese ist nur aufgrund der archäologischen Erkenntnisse zu beurteilen; die Anfänge gehören in das Ende des 13. Jh. Sehr deutlich ist jedoch die Tatsache, dass alle drei einen einfachen. nicht allzu großen ovalen Grundriß mit Bergfried besitzen, wobei dieser bei allen Dreien annähernd die gleichen Parameter (Durchm.: 11,1 m; 10,6 m; 10,2 m) aufweist. Dahinter befindet sich jeweils ein verdeckter Palas, der in die umgebende Mauer eingesetzt wurde, deren Breite ein Ausmaß von 2,0 - 2,6 m beträgt. Bei Reichenstein nehmen wir an, dass sie das ausklingende 15. Jh. erlebte. Kaltenstein wurde absichtlich ganz zu Anfang des 16. Jh. zerstört, Friedberg wurde während des Dreißigjährigen Krieges verwüstet.

In den 4. und letzten Horizont gehören Lokalitäten, deren Anfänge vorwiegend mit der ersten Hälfte des 14. Jh. verbunden sind. Neben der nicht allzu großen, durch ursächliche Bande mit der landesfürstlichen Quingburg verflochtenen Fortifikation bei Drachenburg (Drakov), bei deren Entstehung und kurzlebiger Existenz wir ebenfalls mit der landesfürstlichen Initiative rechnen müssen und die sehr wahrscheinlich als Zollstation auf der Gesenker Straße diente, wurden nur noch fünf befestigte Burgsitze erbaut (Fürstenwalde, Wüstes Schloß /Pustý zámek/, Zátor, Wartenau /Vartnov/, Wigstein /Vikštejn/).

Im Zusammenhang mit dem ausklingenden Festungssystem in der Umgebung von Würbental (Vrbno) ließ im 2. Viertel des 14. Jh. der Troppauer Herzog den neuen Sitz Fürstenwalde erbauen, bei dem ein turmartiger Palas, der Wohn- und Abwehrfunktion in einem Bauwerk vereinte, umgeben von einer mächtigen, 2 m breiten Burgmauer, die einen erhöhten Schutzschild bildete, dominierte. Die Burg, die nach der Teilung des Oppalandes im Jahre 1377 zum formellen Zentrum des westlichen Fürstentums wurde, ging offenbar im Laufe der böhmisch-ungarischen Kriege unter.

Offenbar eine Holz-Lehm-Befestigung, heute als Wüstes Schloß bezeichnet, wurde oberhalb des Krebsbachtales unweit von der Burg Reichenstein gegründet. Die Aufteilung und Gestalt der Bebauung lassen erkennen, dass es sich um ein einfaches ungegliedertes Objekt handelte, das dem Terrain untergeordnet und ohne solide Mauerkonstruktion gebaut war. Das archäologische Material datiert diese Burg in den Verlauf des 14. Jh. (eher in die 1. Hälfte d. Jh.) und signalisiert ebenfalls eine nicht lange dauernde Funktion dieser Befestigung.

Die turmlose Anordnung mit unklarer innerer Bebauung, da das Hauptabwehr- und das Wohnelement von einem offenbar nicht näher spezifizierten Palasbau gebildet wurden, beobachten wir auch bei der Zátor-Burg, die offenbar im Laufe der 1. Hälfte des 14. Jh. (etwa 2. Viertel) entstand. Ihre Lebensdauer reichte wahrscheinlich in das fortgeschrittene 15. Jh. hinein, obgleich die bisher gemachten archäologischen Funde diese Datierung nicht sehr stützen.

Die schließlich zu erwähnenden, im Zentralabschnitt Böhmisch-Schlesiens liegenden zwei Burgen Wartenau und Wigstein sind mit gewissen Schwankungen zu den sog. Mantelmauerburgen zu rechnen und in das 1. bzw. 2. Drittel des 14. Jh. zu datieren. Vor allem die erstgenannte gehört ohne Zweifel zu den ältesten, aber auch reinsten Erscheinungen dieses Burgtyps in Schlesien. Innerhalb der Mantelmauer mit Tor befand sich, direkt an die Mauer angebaut, der Residenzpalas, darüber hinaus ein zweigeschossiges Gebäude und offenbar auch die Burgküche und der Brunnen; in der jüngeren Phase kam es zur Teilung des Burgkerns, zur Abtrennung des Palasbereichs mit Hofraum und Brunnen sowie zum Umbau des Palasts. Die Burg wurde während der böhmisch-ungarischen Kriege von den Truppen Corvinius' erobert und vernichtet (etwa 1469-1474). Wigstein ist jedoch nur unter bestimmtem Vorbehalt zu den Mantelmauerburgen zu rechnen. Die eigentliche Mauer überragte den dahinter gelegenen Palas und gegenüber, an der Stirnseite, war diese mit einer mächtigen, relativ hohen Schildwand kombiniert. Dahinter befand sich ein mehrgeschossiges Gebäude, offenbar sogar mit nach innen, in die Obergeschosse reichendem gewölbten Turm, der jedoch nur in jüngeren Schriftquellen erwähnt wird. Mit dem Bau der Festung ist etwa in der Mitte des 14. Jh. zu rechnen; während der böhmisch-ungarischen Kämpfe wurde sie offenbar nach dem Angriff beschädigt und von den Anhängern des Matthias Corvinius besetzt.

Eine selbstständige, obgleich nicht sehr große Gruppe stellen die Stadtburgen dar, die wir in Friedeck (Frýdek), Troppau, Jägerndorf und Freudenthal antreffen. Sie entstanden relativ spät, erst im Laufe des 14. und 15. Jh., und zwar als Ergänzungsstück zu den gefestigten Stadtarealen und zumeist ohne ersichtliche Bindung an den absichtlich regelmäßigen Entwurf der städtischen Bebauung, um eine ähnliche Entwicklung zu durchlaufen und die heutigen Tage zu überleben. Ihre relativ späte Gründung in diesem Gebiet entspricht nicht der Vorstellung einer engen Bindung städtischer Parzellierung und der gewählten Anordnung der Burg, auch wenn diese zeitlich und geographisch anders bedingt sind und dabei nicht zu übersehen ist, dass eine Reihe von Gebäuden tatsächlich von einer einfachen und zumeist auch regelmäßigen Anordnung ausging. Diese städtischen Fortifikationen erhöhten zwar zweifellos in gewisser Weise die Verteidigungskraft der Stadt, ihre Entstehung ist jedoch beiweitem nicht nur an diese Funktion zu binden. Es wird vielmehr deutlich, dass sie vor allem Verwaltungs- und Residenzfunktion erfüllten und den späteren Schlössern gleichkamen.

Mit Ausnahme von Freudenthal, wo die Gründung von adeliger Hand (?) im 15. Jh. nicht ganz auszuschließen ist, entstanden die übrigen durch Zutun der Fürsten. Bei Troppau (Ende des 14. Jh.) führte der zeitweilige Verlust von Grätz und offenbar auch die wiederholte Teilung des Oppalandes dazu, dass der Bedarf des Baues neuer Burgen im Rahmen der städtischen Areale aufkam. Im Falle der in strategischer Lage befindlichen Burg Friedeck (etwa Mitte 14. Jh.) geht es um die Aktivitäten der Teschener Piasten. In Jägerndorf wurde die Stadtburg vor 1371 gegründet und fungierte als selbstständiges administratives Zentrum für den Jägerndorfer Bezirk und gelegentlich den Herzogssitz. Die Freudenthaler und die Troppauer Burg weisen auffällig gleiche Positionen in Beziehung zur Stadt auf, da sie in die Ecken der Stadtmauer gesetzt und in die Mauer hineingebaut wurden. Von der Umgebung und der Stadt teilt sie je ein tiefer Graben, so dass sie selbstständige getrennte Bereiche darstellen, was auch für die Burg in Friedeck Gültigkeit hat.

Wenn wir die durchgeführte, vom erreichten Kenntnisstand ausgehende Analyse zusammenfassen, kommen wir zu folgenden Zahlen und Fakten, soweit es um den Anteil der einzelnen Vertreter der Obrigkeit am Bau der befestigten Sitze geht. Dem Landesherrn, d.h. dem böhmischen König oder mährischen Markgrafen sind wahrscheinlich elf Lokationen zuzuschreiben (Lobenstein, Drachenburg, Edelstein, Fulneck, Freudenstein, Grätz, Landecke, Luginsland, Wüstes Schloß, Quingburg, Weissenstein-Rabstein), die insgesamt gleichmäßig auf dem Territorium des Troppauer Landes verteilt sind. Der Herzog von Teschen war in zwei Fällen nur im Teschener Land aktiv (Ostrau, Friedeck). Dem Herzog von

Troppau sind drei Burgen eindeutig zuzuordnen (Fürstenwalde, Jägerndorf, Troppau) und der Bischof von Breslau dürfte in der Grenzzone zwischen den Gebieten von Neiße und Troppau höchstens zwei Burgen (?) erbaut haben (Leuchtenstein, Koberstein). Dabei ist bei der letzteren nicht auszuschließen, dass bei seiner Entstehung Fürst Bolko I. von Schweidnitz mitgewirkt hatte. Ihm wird auch die Gründung von Jauernig nachgesagt. Der Olmützer Bischof beteiligte sich am Bau einer einzigen Fortifikation (Fulstein); die restlichen zwölf hängen mit adeligen Unternehmungen zusammen.

Der Adel baute seine Sitze in der traditionellen Zone des eigentlichen Oppalandes, einschließlich der Randzonen. Nur vereinzelt treffen wir auf dessen Aktivitäten im Teil von Neiße, wo z.B. die Familie Wüstehub Anteile durch gewaltsames Ansichreißen erwerben konnte, aber offenbar auch zwei reguläre Burgen (Friedberg, Kaltenstein) hier erbaute; für die dritte hier gelegene Festung (Reichenstein) ist der Erbauer nur schwer zu bestimmen. Mit Hinweis auf die reiche und örtlich auch qualitativ sehr gute Ausstattung und entsprechende Datierung könnte wiederum Bolko I. von Schweidnitz (?) seine Hände im Spiel gehabt haben. Formell stimmt Reichenstein mit beiden Wüstehube-Gründungen auffällig überein, so dass wir die Beteiligung dieses Adelsgeschlechts an ihrer Entstehung nicht völlig a priori ausschließen können.

Im Oppaland waren am Aufbau des Landes die Familien namhafter Geschlechter beteiligt, so z.B. die Beneschowitzer (Přerovec, Stettin), die Herren von Lublitz (Heraltitz, Wigstein), Familie Fulstein (Fulstein), offenbar die Herren von Wartha (Wartenau), die Herren von Lomnitz (Zátor), aber auch der Lehensherr des Olmützer Bischofs Bruno (Mödlitz) und schließlich, betreffend die Stadtburg in Freudenthal, möglicherweise auch der nicht näher bekannte Georg von Freudenthal im Auftrag des Landesherrn (?).

Die Wahl des Platzes und des Terrains, die Vorbereitungsarbeiten, die Einrichtung der Baustelle, die Bauorganisation usw. vor dem eigentlichen Bau gehören zweifellos zu den wesentlichen und wichtigsten Momenten. Aus dem vorwiegend bergigen Charakter der Landschaft ergibt sich, dass sich der Großteil der schlesischen Burgen, auch in traditionellen, eher ebenen Gebieten, auf geeigneten Felsvorsprüngen, Kämmen, Engstellen und Felsstücken befand. Die in Frage kommenden Positionen waren bis auf wenige Ausnahmen (z.B. Leuchtenstein) so gewählt, dass sie in höchstem Maße den zeitlichen und vor allem den strategischen Anforderungen genügten, der Umfang der unerlässlichen Aushubarbeiten aber so gering wie möglich war. Da heute die schlesischen Burgen in Trümmern liegen, ist ohne bestimmtes Risiko nichts Näheres zum ursprünglichen natürlichen Terrain und seinen Veränderungen zu sagen. Das hat verständlicherweise auch bezüglich der Möglichkeiten unserer Erkenntnis eingrenzende Konsequenzen; das gilt insbesondere für die wirtschaftlich genutzten Flächen, da das Baugelände soweit wie möglich eingeebnet werden mußte und die existierenden Vertiefungen mit dem hierdurch gewonnenen Material ausgefüllt wurden (z.B. Luginsland). Die Fortifikationselemente, in erster Linie Burggräben und -wälle mit überwiegendem Liniencharakter (s. Entwurfdokumentation), ebenso wie einige Zugangsstraßen (z.B. Drachenburg, Edelstein, Luginsland, Wüstes Schloß, Reichenstein), sind aber bislang noch relativ gut zu sehen. Zu beobachten ist auch bei bestimmten Lokalitäten das Brechen von Stein, wodurch die Wände und Hänge steiler wurden (Drachenburg, Weissenstein). Offenbar nur bei drei Burgen (Troppau, Stettin, Wartenau) in der Ebene kann man von der Nutzung der nahen Wasserläufe für die Speisung der Wassergräben sprechen. Da sie mit dem Wallsystem (Stettin) kombiniert wurden, veränderten sie die ursprüngliche Konfiguration; offenbar auch die Schlesisch-Ostrauer Burg (?) machte sich das wasser- und sumpfangereicherte Terrain zu nutze.

Mit der schrittweisen, auf die Erweiterung der Burgkerne und ganzer Burgareale hinzielenden Entwicklung kam es zu weiteren Eingriffen in das ursprüngliche Relief. Besonders die Zwinger entstanden entweder durch Veränderung (Herausbrechen) der Felsbasis (z.B. Edelstein, Friedberg, Kaltenstein, Reichenstein, Wartenau, Zátor) oder durch Anführen, d.h. durch Umverteilen von Unmengen an Material (z.B. Herrlitz, Grätz, Jauernig, Wigstein). Eine Sonderstellung nimmt an dieser Stelle Lobenstein ein, wo offensichtlich von Anbeginn mit dem Zwingerkorridor gerechnet wurde (Reminiszenz an den älteren vermeintlich slawischen Burgwall ?). Bei der Burg Reichenstein treffen wir auf die bislang einzige Umgestaltung des Hanges in Form von mehrfachen Terrassen, die infolge des Mangels an sonstiger Nutzfläche angelegt wurden.

Mit der Entwicklung von Schusswaffen, in erster Linie von Kanonengeschossen, kam es im 15. Jh. bei einigen Burgen zur Stärkung des Abwehrsystems mittels aufgeschütteter, häufig recht ausgedehnter Basteien (Edelstein, Lobenstein, besonders Fulstein) bzw. durch vorgeschobene Burgen (Lobenstein), die wesentlich das Terrain und das Landschaftsrelief veränderten. Die Umverteilung von Erdmassen nahm in jener Zeit ein ungeahntes Ausmaß an.

Hand in Hand mit der Wahl des Standortes und seiner Anpassung an die Bedürfnisse des Erbauers ging auch die eigentliche Realisierung des Objekts vonstatten. Die verschiedenen Baukomplexe entstanden in Abhängigkeit von den örtlichen Verhältnissen, d.h. sowohl von der natürlichen Zugänglichkeit der gewählten Baufläche als auch durch Straßen, einer Wasserquelle, vom Charakter des Baumaterials, des zur Verfügung stehenden Menschenmaterials, aber auch vom Vermögen und der gesellschaftlichen Stellung und vom Selbstbewusstsein des Bauherrn und ebenso von der Vorstellung des zu bauenden Burgtyps, einschließlich der Fachleute, der Arbeiter u.ä.

Ob im traditionellen Siedlungsgebiet ein solcher Bau an ein ev. älteres mittelalterliches Objekt anschloss, sind wir, außer bei Grätz und Lobenstein, nicht imstande, ohne archäologische Forschung zuverlässig zu sagen, obgleich dies nicht sehr wahrscheinlich ist. In jedem Fall mußte aber hier bei den neuen Gründungen, wie z.B. W. Meyer bemerkte, der Bauherr auf solche Aspekte, wie auf existierende rechtliche, siedlungs-, wirtschafts-, machtpolitische und andere Rücksicht nehmen. Er war gezwungen, diese vor der topographischen Lage zu akzeptieren. In unbesiedelten, neu kolonisierten Zonen, wo sich erst Regierungs- und Siedlungsstrukturen herauskristallisierten, hatte der Bauherr die freie Wahl, einerseits beim konkreten Bauplatz, andererseits beim weiteren Hinterland, dessen Mittelpunkt der zu bauende, der eigentlichen Besiedlung vorangehende Burgsitz werden sollte. Neben den gezielten landesfürstlichen Aktionen (z.B. bei Edelstein, Freudenstein, das Burgen- und Abwehrsystem an der sog. Gesenker Straße und der Grenzlinie) begann man in scheinbar weniger attraktiven Gegenden, die dem bisherigen Interesse der Landesherren entgangen waren, neue Burgen innerhalb der durch allmähliche Rodung der Wälder sich vergrößernden Siedlungskammern zu bauen, die im Laufe der Zeit kleine autonome Herrschaftsgebiete bildeten (z.B. Fulneck, Kaltenstein, offenbar auch Reichenstein). Einer der dynamischen Momente und Motive, der deren Entstehung angeregt hat, war besonders bei landesfürstlichen Gründungen auch das Bestreben, die Bergwerke zu organisieren und abzusichern, sowie die damit verbunde, ein funktionierendes Straßensystem bedingende Bergkolonisation.

Wenn wir in unserer weiteren Ausführung um eine grundlegende Anordnung, Verteilung und Aufgliederung der schlesischen Burgarchitektur bemüht sind, ist das lediglich als Arbeitsbehelf, d.h. als Mittel aufzufassen, das uns eine bestimmte Klassifikation des studierten Materials erlaubt, einschließlich seiner chronologischen Festlegung. Damit möchten wir sagen, dass wir die Typologie bzw. die typologischen Datierungskriterien nicht als Ziel der kastellogischen Forschung betrachten, sondern darin ein gewisses Hilfskriterium sehen. Wir sind uns dessen bewusst, dass die noch so wissenschaftlich im Detail ausgearbeiteten Ordnungskategorien die Tatsachen nicht zuverlässig widerspiegeln können, da sie die spezifischen örtlichen Verhältnisse und veränderlichen Zeitrelationen zumeist unberücksichtigt lassen. Vor allem sind sie nicht in der Lage, eindeutig jene Vielfalt und gegenseitige nahtlose Durchdringung und Überschneidung der einzelnen Unterscheidungselemente auszudrücken. In dem von uns untersuchten Gebiet ist dies um so komplizierter, als der Großteil der schlesischen Burgen, wie bereits oben mehrmals betont, verfallen sind, häufig ohne bedeutendere Überreste der Steinarchitektur. Wir haben deshalb verständlicherweise auch keine Vorstellung vom

Aussehen der oberirdischen Elemente für eventuelle typologische Vergleiche und Zuordnungen. Deshalb bewegen wir uns in einer Reihe von Fällen ohne archäologische Forschung bei ihrer Klassifikation im Dunkeln und in Schätzungssphären, obgleich diese teilweise sehr wahrscheinlich sein könnten.

Zu den verbreitetsten Grundriss-Schemen gehören die Bergfried- und Palas-Anordnungen. Die ersten konzentrieren sich vor allem im kolonisierten Neißer Teil Böhmisch-Schlesiens und entlang der durch das Tal der Schwarzen Oppa führenden Mähren-Schlesien-Achse. Lediglich auf zwei davon treffen wir im zentralen Teil des Oppalandes, im alten Siedlungsgebiet. Fast alle befinden sich auf Felsvorsprüngen bzw. selbstständigen Kuppen (Kaltenstein). Nur Leuchtenstein wurde in etwas atypisch anmutender Lage am gestreckten Fuße der Bischofskoppe errichtet. Auch die Burg Heraltitz nahm eine nicht sehr geeignete Lage an einem langsam abfallenden Hang ein. Ganz mit Sicherheit werden, von Westen nach Osten aufgezählt, hierzu folgende Burgen gerechnet: Jauernig, Reichenstein, Friedberg, Kaltenstein, Koberstein, Leuchtenstein, Lobenstein und Herrlitz. Bei Edelstein sind wir uns nicht ganz sicher, auch wenn die Wahrscheinlichkeit der Existenz eines Bergfrieds deutlich ist. Eine noch geringere Sicherheit haben wir bei der Burg Fulstein, da sich von der ursprünglichen Befestigung fast nichts erhalten hat. Den sog. großen Turm in der heutigen Gestalt halten wir für einen in den böhmisch-ungarischen Kriegen entstandenen Bau.

Bei näherer Betrachtung der Anordnung stellen wir, mit Ausnahme von Lobenstein und ev. Edelstein, die als landesfürstliche Gründung angesehen werden, fest, dass es sich zum größten Teil in der ersten Phase um nicht allzu große, einfache, vom Adel, dem Troppauer Herzog und Breslauer Bischof und offenbar auch vom Fürsten von Schweidnitz gebaute Burgen handelt. Die Dominante stellt hier der Zylinderturm, ein Bergfried, überwiegend an der Stirnseite der Disposition entweder freier angeordnet oder direkt hinter der Burgmauer (Herrlitz) oder ev. in diese eingebaut (Jauernig), dar. Lediglich bei Koberstein war der Bergfried entgegen der Tradition an die am wenigsten gefährdete Stelle, die Kante der Felsklippe, vorgeschoben, da sein Sichtbarmachen und die optische Wirkung in der Landschaft eindeutig im Vordergrund stehen sollten. In unzähligen Fällen (Leuchtenstein, Kaltenstein) befand sich der Turm infolge der Umgestaltung des Geländes auf dem höchsten Punkt des Burgkerns. Es scheint, dass seine Stellung im Rahmen der Burganordnung aus zeitlicher Sicht nicht relevant ist. Die in allen Fällen zylinderförmigen Zufluchtstürme haben standardmäßige Ausmaße mit kleineren Abweichungen. Sie bewegen sich im Durchmesser zwischen 10 - 11 m, wobei die subtileren Bergfriede in Heraltitz und Leuchtenstein eine Ausnahme bilden. Die innere lichte Weite schwankt zwischen 1,8 - 3,2 m und ist nicht, wie die Mantelstärke, eindeutig von der Gesamtgröße abhängig. Der im Gegenteil dazu mächtige und zweifellos auch älteste Bergfried von Cvilín / Lobenstein gehört zu den größten, und das nicht nur in der Tschechischen Republik. Aus dem Durchmesser, der Höhe, der Mauertechnik usw. ist offenbar keine genauere chronologische Schlussfolgerung zu ziehen.

Aus den erhaltenen Trümmern der Türme ist sicher zu erkennen, dass der Zugang zu ihrem Inneren im 1. Obergeschoß über eine kleine Brücke von der Burg zur Galerie führte, der Zugang am Fußpunkt des Bergfriedmantels bei Kaltenstein wurde zweifellos später durchgebrochen. Die Zugangskorridore sind musterhaft in Heraltitz, bei Friedberg und ebenso in den schriftlichen Quellen des erwähnten Kaltenstein zu beobachten. Bei allen genannten sind auch noch Fugenlöcher mit einem nach innen breiter werdenden Spalett ersichtlich, die als Lüftungsloch, ev. auch als Schießscharte dienten.

Hinter dem Turm, stets an der meistgeschützten Stelle, gab es in den meisten Fällen einen kleineren, oft gegliederten Palas. Beide Grundelemente wurden von einer Burgmauer ergänzt, die das abgegrenzte Areal umspannte. Bei einigen Vertretern (z.B. Jauernig, Leuchtenstein oder Edelstein) finden wir das schon erwähnte, etwas untypische Erscheinungsbild, nämlich dass der Palas mit Bergfried maximal zur Zugangsstraße vorgeschoben und der Wirtschaftsteil im Raum dahinter gelegen war. Im Laufe der Zeit kam es selbstverständlich durch den Umbau der Gebäude zu Erweiterungen. Der Grundcharakter wurde jedoch bei keiner Burg zerstört. Von dieser Gruppe weichen in gewisser Weise die größeren Anordnungen von Lobenstein und Edelstein (zweiteilig) ab, deren Charakter, vor allem bei der erstgenannten, nicht ganz der Vorstellung des klassischen frühen Bergfriedtyps entspricht.

Die zweite große Gruppe wird von Burgen gebildet, bei denen der klassische Turm fehlt und die wir arbeitsmäßig „Palas-Anordnung", ev. „Anordnung mit turmartigem Palas als dominierendes Element" nennen. Es geht in der Mehrheit um regelmäßige orthogonale, eher rechteckige Gebäude und ohne Zweifel auch um solche mit Obergeschoß, die in der Regel auf eine einfache Komposition verweisen und für die solche Aspekte wie Anspruchslosigkeit und Baurationalität deutlich werden, ausgenommen die Stadtlagen (Freudenthal, Friedeck und offenbar auch Jägerndorf) und einige weitere Burgen (Fulneck, Fürstenwalde, Koberstein - 2. Phase, Schlesisch-Ostrau ?, Stettin ?). Es handelt sich meistens um Burgen, die sich in höheren Lagen und in einem Terrain befinden, das es nicht erlaubte, die Phantasie des Bauherrn zu entfalten bzw. bereits bewährte Bautypen zu verwenden. Nicht selten wurde die Burg völlig dem Terrain untergeordnet (Quingburg, Weissenstein-Rabstein, Freudenstein ?, Zátor ?). Wir sind uns dabei im klaren, dass wir in der Mehrzahl der Fälle keine stehende Architektur zur Verfügung haben und dass deshalb die o.g. Zuordnung nicht bei allen Burgen ganz eindeutig und problemlos ist. Genauso ist nichts Konkretes zu deren Gestalt und Gliederung, zur baulichen Durchführung, zur Wirtschaft u.a. zu sagen. Die die bestimmenden Elemente dieser Anordnung darstellenden Palasbauten mußten ohne Zweifel bei den meisten Burgen neben der Wohn- und Repräsentationsrolle auch die Abwehrfunktion erfüllen. Bei einigen weniger umfangreichen Lokalitäten (vorwiegend in extremen Lagen) könnten deren Kellergeschoße z.B. zur Lagerung oder für Wirtschaftszwecke (vgl. den Fund der Spinnwirtel auf der Quinburg), ev. auch für Thesaurierungszwecke (?) genutzt worden sein. In jedem Fall trugen sie zusammen mit der Burgmauer die Hauptlast der Abwehr, und zwar auch dann, wenn es um gegenüberliegende oder im rechten Winkel angebaute Palasse (Friedeck, Schlesisch-Ostrau) geht.

Die Mantelmauerburgen mit ihrer Mauer als Basisabwehreinheit wurden bereits oben besprochen. Nun befassen wir uns mit Befestigungen, die wir als Kolonisations-Provisorium bezeichnen. In Übereinstimmung mit einem Teil der bisher erschienenen Fachliteratur sind wir der Ansicht, dass dieser Begriff, der kein typologisches Kriterium beinhaltet, lediglich in Bezug auf die Funktion zu verwenden ist. Beim Versuch, zu erörtern, was ein Kolonisations-Provisorium ist, kommen wir zu folgender Eingrenzung dieses Begriffes. Es handelt sich um Befestigungen mit vorläufigem, unbeständigen Charakter, die, wie ihr Name schon sagt, in neu kolonisierten, vor allem in Berggrenzwäldern eines Landes, aber im Zusammenhang mit der Binnenkolonisation, sowie auf altem Siedlungsboden oder unter Berührung desselben entstanden sind. Zweck und Sinn eines Provisoriums war die Absicherung des Kolonisationsprozesses in seiner primären Phase sowie die Sicherung seiner weiteren erfolgreichen Fortsetzung und Entfaltung. Es sollte ein Ausgangspunkt für die weiterführende Besiedlungstätigkeit sein. Es war also eine unabdingbare Voraussetzung für den Aufbau des Landes in den weiten und von der Zivilisation unberührten Gebieten, wo es die Basis einer wachsenden Siedlungsarchitektur bildete, ihr Rückgrat und ihre Triebkraft. Es wurde zum Mittelpunkt neu angesiedelter Siedlungskammern inmitten einer dicht bewaldeten Umgebung. Die Kolonisations-Provisorien wurden offenbar gleichzeitig mit den umliegenden Ortschaften erbaut; sie konnten ihnen jedoch auch vorangehen. Sie entstanden dort, wo es relativ angenehme Voraussetzungen dafür gab, wie z.B. gute Klimaverhältnisse, Wassernähe, ein existierendes oder sich formierendes Straßennetz, genügend Baumaterial, aber z.B. auch reiche Erzvorkommen u.ä.m. Es ist ersichtlich, dass an deren Bau vor allem der Landesherr ein Interesse hatte, obgleich die Engagiertheit bedeutender Adelsgeschlechter nicht bestritten werden kann. Der zeitliche Aspekt besagt, dass es um Objekte geht, die um die Mitte des 13. Jh. aufkamen. Auch wenn sie formell nicht ganz gleich sind, finden wir bei ihnen eine größere Anzahl gemeinsamer Kennzeichen. Hierzu gehören die nicht allzu

große Fläche eines mehr oder weniger ovalen ungegliederten Kerns und manchmal auch das teilweise Missachten günstiger, von der Konfiguration des Terrains gebotener Möglichkeiten (Luginsland), darüber hinaus ein einfaches, aber solides Abwehrsystem, das auf einem einfachen Kreisgraben und Wall und des Weiteren nicht selten auf überdimensionierten Burgmauern beruhte, die eindeutig die Hauptlast der Abwehr tragen mußten. Das bedeutet, dass wir bei den meisten dieser Fortifikationen einen Zufluchtsturm als eines der grundlegenden Abwehrelemente vermissen. Über die innere Bebauung läßt sich ohne archäologische Untersuchungen nicht viel berichten. Es wird jedoch zumeist die Existenz nur leichter, eher aus Holz errichteter Bauten angenommen. Auch die Technik und eine gewisse archaische Note der eigentlichen Ausführung zeugen von nicht allzu großen Erfahrungen im Bau befestigter Sitze, insbesondere von gemauerten Konstruktionen und in einigen Fällen erinnert die gesamte Ausführung an die ältere Wallburgtradition. Es handelt sich jedoch in keinem Fall um Burgen vom sog. Übergangstyp, wie sie für das tschechische Milieu definiert werden; in Mähren und Schlesien sind diese bislang unbekannt.

Kennzeichnend für diese Burgen ist die Tatsache, dass sie zum großen Teil nicht in den Schriftquellen erwähnt sind und wir bei ihrer chronologischen Zuordnung zumeist, neben den schon oben genannten, vor allem auf die archäologischen Quellen zurückgreifen müssen. Letztere sind der Nachweis für die Enxistenz in einem begrenzten Zeitraum, d.h. sie bildeten einen komplexen und häufig auch einzigen Fundhorizont. Einige Lokalitäten gingen relativ rasch unter, andere waren durch die Umstände „gezwungen", einen weiteren Abschnitt zu überleben, bei den anderen ist nicht auszuschließen, dass sie sich mit jüngeren Objekten decken. Im Rahmen des von uns verfolgten Gebietes können wir in dieser Weise drei Burgen bestimmen, Luginsland, Freudenstein und in gewisser Hinsicht auch Přerovec. Dabei ist interessant, dass Luginsland wie auch Freudenstein an der Grenze des Meilenrechts zweier bedeutender landesfürstlicher Städte, Jägerndorf und Freudenthal, entstanden sind und es scheint, dass die gegenseitige Bindung des städtischen Meilenrechts sowie der Fortifikationen (in Form eines Provisoriums) hier ohne jeden Zweifel besteht. Bei Luginsland ist noch auf die Freilegung der Grundpartien des viereckigen turmartigen Baues hinzuweisen, der sich auf die Burgmauer stützt, die zu den ältesten und mit ihren Ausmaßen auch zu den größten Bauten dieser Art in der Tschechischen Republik gehört.

Die Zuordnung der übrigen Burgen (Landecke, Mödlitz, Drachenburg, Wüstes Schloß), ohne die das kleinste Detail aussagenden Reste von Steinarchitektur, wäre sicher zu gewagt und kaum glaubwürdig, auch wenn bei einigen davon, nach Angaben älterer Fachliteratur, ein solcher Versuch nicht völlig unsinnig wäre (Landecke, Mödlitz). Eine gewisse Besonderheit stellt die Festung auf der Grätzer Felswand dar, deren ursprüngliche steinerne Disposition am ehesten den Burgen mit umgebender Bebauung entspricht, in diesem konkreten Fall mit verdeckter und gesicherter Bebauung, d.h. mächtigen prismatischen Türmen an beiden Enden.

Zur Mauertechnik sei gesagt, dass wir bei allen Burgen, mit Ausnahme einiger Provisorien, wo jede Mauer trocken oder auf Lehm verlegt wurde, eine Methode antreffen, bei der der Raum zwischen der Stirn- und Nackenseite der sorgfältig gemauerten und verfeinerten, aus größeren Steinen bestehenden Wand mit einer Mischung kleinerer Steinchen und Mörtel „ausgegossen" wurde. Diese Bauart ist schon bei den ältesten Burgen (z.B. Lobenstein, Grätz) zu beobachten und üblicherweise auch bei späteren Gründungen. Durch die archäologischen Funde sind wir spärlich auch von der Deckung der Dächer der einzelnen Bauten unterrichtet. Neben den vermuteten Schindeldächern (bei offenbar weniger bedeutenden Objekten) gab es Dächer mit gebrannten Dachziegeln einschließlich sog. Firstziegel. Aus den schriftlichen Aufzeichnungen von 1443 können wir noch erfahren, dass der Turm der Burg Kaltenstein mit Stein abgedeckt werden sollte, offenbar also mit Schieferplatten.

Nur sehr spärlich treffen wir auf architektonische Details von qualitativ besserer Ausführung (z.B. bei Grätz das erhaltene Portal mit Rinneneinfassung und abgeschrägtem Gewände, bei Kaltenstein Teil des profilierten Portals, bei Wartha die profilierten Sandsteingewände, bei Wigstein die tuffsteinartige Hauptschießscharte usw.). Es gibt offenbar keinen Zweifel daran, dass sie ein guter und relativ feinfühliger chronologischer Wegweiser für die erfolgreiche Datierung der einzelnen Objekte - Bauten - und im Endeffekt in einer bestimmten Entwicklungsphase bedingt auch der gesamten Burg sind. Sie sollten jedoch unbedingt in situ - in der ursprünglichen Lage - aufgestellt, nicht umgebaut (modernisiert) oder sekundär in die bestehenden, jedoch nicht originalen bzw. neu erbauten Mauerabschnitte eingebaut sein.

Zweifellos wichtig für das Verstehen des Funktionierens eines Burgorganismus ist auch die Erkenntnis seines Kommunikationssystems, die Straßen der Mikrostruktur, die logisch an das äußere Straßensystem, die Straßen der Makrostruktur anknüpfen. Hinsichtlich der Anknüpfung an die Makrostruktur (eines jeden Typs) befinden sich alle schlesischen Burgen an deren Ende. Die einzige Ausnahme bildet lediglich die landesfürstliche Burg Grätz, bei der durch die zwei Tore in Nord-Süd-Richtung nicht ganz auszuschließen ist, daß die Straße durch die Burg hindurch und außerhalb weiterführte. Allgemein wurde auch in dieser Region der Anforderung Rechnung getragen, die Straße an ihrem Ende vor der Burg in Form einer Rechtskurve zu führen, um die längstmögliche Kontrolle über den Ankömmling zu haben. In unzähligen Fällen (Edelstein - in Richtung von Zuckmantel, Wigstein - in Richtung von Wigstadtl/Vítkov) ist eine der Zugangsstraßen in Serpentinen gebaut. Die einfache spiralförmige (?) Gestalt ist bei Kaltenstein anzunehmen, die auf einer einsamen Kuppe steht.

Die Straße der Mikrostruktur im eigentlichen Burgareal ist zum größten Teil durch die direkte Variante vertreten, d.h. vom Hauptweg führen die kürzeren Abzweigungen (Hilfswege) zu den einzelnen Abschnitten oder Objekten. Lediglich bei der weitreichenden Burg Edelstein vermuten wir ein verzweigtes Straßenschema, da sich die Straße nach dem Durchgang in die Festung in mindestens zwei Hauptwege aufteilt.

Ein lebensnotwendiger Bestandteil, der den erfolgreichen Betrieb der Burgmaschinerie ermöglichte, war das Wasser, sei es als Trink- oder als Nutzwasser. Seine Absicherung war abhängig von den Naturgegebenheiten (insbesondere den topographischen, geologischen und hydrologischen), aber auch von den damaligen technischen Errungenschaften. Auf den schlesischen Burgen konnte man zwei, sofern diese überhaupt zu erkennen sind, grundlegende und gleichzeitig verbreitetste Arten von Wasserversorgung antreffen, nämlich die Brunnenausschachtung und die Zisternen. Kompliziertere Methoden, wie z.B. Wasserzufuhr von der Quelle bzw. dem Bach durch Wasserleitungen oder das Transportieren in dafür bestimmten Behältern, die sich auf dem Burgareal befanden, kamen hier offenbar nie zur Anwendung. Auch Schachte für das Sickerwasser v on nicht allzu großer Tiefe, die eher für sumpfige Lagen geeignet sind und ev. im niedriger gelegenen Wirtschaftshinterland lagen, sind hier nicht zu finden.

Eindeutig überwiegen hier also die Brunnen, die wir bei Stadtburgen wie auch in felsiger Lage antreffen. Es ist denkbar, dass die Lage dieser Quellen bei den Stadtburgen in Freudenthal und Friedeck, die heute in ihrem geschlossenen Burghof liegen, sich nicht verändert haben (Freudenthal - 18 m Tiefe, Friedeck - ca. 6 m Tiefe, heute zubetoniert). Bei der Burg und dem späteren Schloss von Jägerndorf könnte ein über den Burghof fließendes Rinnsal genügt haben, das offenbar auch die vermuteten Behälter, die Zisternen im Burggelände, mit Wasser anreicherte. Von der Burg Troppau ist in dieser Hinsicht leider nichts Näheres bekannt.

Der existierende Brunnen auf dem Schloß Jauernig, etwa 40 m tief, ist bis heute funktionstüchtig. Nur aus älteren Berichten haben wir Kenntnis von der Existenz des Brunnens in Mödlitz. Nach Angaben soll er 35 m tief und aus Sicherheitsgründen mit Steinplatten abgedeckt und danach zugeschüttet worden sein. Auch dieser ist nicht näher zu lokalisieren. Auch auf Kaltenstein hielt die ältere Tradition die heute nicht mehr existierende Vertiefung am Turm für einen Brunnen. Es ist aber auch nicht auszuschließen, dass es hier eher um einen Kellerraum des anliegenden Palasses ging. Das Kreisgebilde mit einem Durchmesser von 3,5 m hinter dem Bergfried der Burg Reichenstein kann mit bestimmter Wahrscheinlichkeit als Brunnen bzw. Zisterne betrachtet werden. Ohne archäologische Untersuchungen ist dies jedoch nicht exakt nachweisbar.

Feststellbar ist heute auch nicht mehr das im Graben auf der Ostseite der Burg Edelstein früher zu beobachtende vertiefte Gebilde, das mit gewissen Abstrichen als Brunnen angesehen wird, genauso wie der in den Quellen (1640) angegebene Brunnen im Nordgraben der Wigsteiner Burg, der diese sicher schon seit Beginn ihrer Existenz mit Wasser versorgt hatte. Sehr diskutabel ist der Fall Fulstein, da bis heute die erkennbare unauffällige Aushöhlung in der Nähe des Palas, im vorderen Teil des Kerns, für den Rest eines Brunnens gehalten wird. Offenbar neuzeitlichen Ursprungs ist auch der gemauerte Brunnen (mit 1 m Durchm.) bei Luginsland. Somit konnten nur auf Lobenstein und Wartha durch archäologische Untersuchungen die regulären Brunnen festgestellt werden, die mit dem primären Bau beider Befestigungen zusammenhängen.

Im ersten Fall hat der Brunnen eine annähernd runde Form mit einem Durchmesser von 4 m. Er ist sorgfältig aus Bruchgestein gemauert (in den 30er Jahren wurde der Innenmantel sekundär ausgebessert) und steht in engem Kontakt mit dem Bergfried im Burgkern. Beim Säubern des Brunnenschachts konnte eine Tiefe von 18 m (nicht bis zur Sohle) erreicht werden, wobei sich in 9 m Tiefe Wasser zeigte. Die Mündung des Brunnens ist ummauert und bildet die Basis der Überdachung. Bei Wartha war der heute schon stark beschädigte Schacht (mit einer inneren lichten Weite von 2,5 m) am oberen Ende gezimmert und mit Steinbelag, der ebenfalls eine Überdachung ermöglichte, beendet. Der Schacht befand sich im abgeschirmten und am besten geschützten Burgabschnitt.

Aus dem gegebenen Stand der Erkenntnisse können wir nur ein einziges (?) vertieftes Gebilde als Zisterne betrachten, in die das Regenwasser abgeleitet wurde. Es geht um einen Kreisschacht mit einem Innendurchmesser von 1,6 - 1,7 m auf der Burg Edelstein, der auf Lehm bei einer Mauerstärke von ca. 30 cm gemauert war und der an der östlichen Burgmauer der Oberburg lag. Diese Oberburg war in einer Breite von 1,1 m mit sandigem, ockerfarbenen Schüttmaterial umgeben. Der Außenmantel wie auch der Boden (2,2 m) wurden jedoch nicht erreicht. Es ist aber offensichtlich, dass es sich um eine zweiteilige Filterzisterne mit Filter- und Akkumulationsteil handelte, so wie sie auch im weiteren europäischen Raum und aus den tschechischen Ländern bekannt ist.

Ganz sicher sind wir uns bei der Klassifikation der bewässerten Stellen im Graben der Burgen Lobenstein und Luginsland nicht. Der relativ ausgedehnte und stets unterspülte Abschnitt im südöstlichen Graben Lobensteins schließt die Existenz einer Quelle nicht aus, die möglicherweise in eine Zisterne gemündet haben könnte. An eine hinausführende Quelle denken wir auch im Falle von Luginsland, wo noch in den letzten Jahrzehnten des 19. Jh. bis in die 20er Jahre des 20. Jh. im Nordgraben eine Kreisvertiefung, gefüllt mit Wasser, heute versickert, gesichtet wurde.

Wenn wir also aus den mehr als bescheidenen Erkenntnissen Schlussfolgerungen ziehen können, dann nur stückweise und unter bestimmten Voraussetzungen. Eindeutiger ist die Tatsache festzustellen, dass alle gegenständlichen Brunnen und Zisternen als freistehende Objekte errichtet worden waren. An ihrer Aufstellung im Rahmen des Burgareals ist keine auffälligere Regelmäßigkeit zu erkennen. Sie konzentrieren sich jedoch ausschließlich im Burgkern, in machen Fällen offenbar in Bergfriednähe. Der Kreisgrundriß überwiegt insgesamt. Der Durchmesser, ev. die lichte Weite bzw. Tiefe kann statistisch nicht ausgewertet werden. Sie wurden größtenteils in den gewachsenen Fels gehauen, in den oberen Abschnitten durch Mauerung gefestigt. Offensichtlich war eine Überdachung der Brunnen üblich. Die Filterzisterne von Edelstein zeugt von der Verwendung dieser komplizierten Technik, d.h. schon im Laufe des Baues der Burg (3. Viertel des 13. Jh.) geht sie bezüglich ihrer Bedeutung und Repräsentation mit der Stellung des Bauherrn einher.

Wir wissen nur wenig vom Leben auf den schlesischen Burgen, von deren Ausstattung und wirtschaftlicher Organisation, obgleich verschieden gut berichtende archäologische Quellen eine bestimmte, wenn auch begrenzte und in gewisser Art einseitige Vorstellung zu geben vermögen. Aus dieser Sicht ist der bereits zitierte Text vom 1. September 1443 eine völlig einzigartige und wertvolle Quelle, die die Übergabe der Burg Kaltenstein in den Besitz (zu Händen) des Breslauer Bischofs betrifft. An erster Stelle wurden die Schlüssel übergeben und daraufhin wird eine Reihe von Gegenständen und Viktualien genannt (es werden sogar zwei nicht sehr große Salzstücke erwähnt), wobei die Waffenaufzählung Hauptthema ist. Unglaublich wichtig für das Verständnis des Funktionierens des Burgorganismus, der eine abgeschlossene und mehr oder weniger genügsame Welt darstellte, sind die Angaben über die Existenz einer Bierbrauerei, einer gemauerten Mühle, des Sägewerks, der Ställe usw. (ausführlich s. den gesamten Text mittels Katalogstichwort). Wir können uns auch eine gute Vorstellung über die Größe der auf der Burg lebenden Gemeinschaft machen, die nicht sehr zahlreich, aber sicher etwas größer als jene auf der fast zeitgenössischen Burg Fürstenwalde war.

Interessante Ergebnisse erbrachte auch die Analyse der Nomenklatur und die Terminologie der hiesigen Burgen. Von 31 präsentierten Lokalitäten sind 22 in Schriftquellen erfasst. Davon können wir zweifellos vor allem bei Grätz primär den slawischen bzw. tschechischen Namen (Hradec) belegen, der erst später sein deutsches Äquivalent erhielt. Die unbestreitbar tschechischen, der deutschen Transkription angepassten Namen und Aussprache begleiten seit ihren Anfängen die Burgen in Jauernig (Javorník), Ostrau (Ostrava), Stettin (Štítina) und offenbar auch Mödlitz (Medlice, ?). D.h. es bildeten sich heraus: Jawirnich, Ostra, Tschittpeln, Medlicz.

Im Falle Herrlitz wurde relativ früh der deutsche Name bohemisiert (1269) und in dieser Form weiter in Berichten in lateinischer, wie auch in tschechischer und deutscher Sprache verwendet. Bei Cvilín / Lobenstein waren offenbar beide Bezeichnungen üblich - Lobenstein und Cvilín. Dabei ist hinsichtlich des Charakters der Lokalität die ältere Tradition bei Cvilín und die moderne Bezeichnung Lobenstein nicht auszuschließen, und zwar trotzdem der deutsche Name in den Quellen insgesamt doch etwas früher vorkommt. Bei Zátor ist nicht ganz klar, ob das deutsche Seifersdorf sich auf das Dorf oder auf die Burg bezieht. Die erste Variante ist aber, wie die Geschichtsquellen ergeben, wahrscheinlicher. Troppau (Opava), ebenso wie Jägerndorf (Krnov) könnte relativ früh seine deutsche Bezeichnung erhalten haben. Der tschechische Ausdruck Bruntál wurde sicher vom ursprünglichen deutschen Freudenthal abgeleitet.

Die übrigen Burgen Edelstein (Edelštejn), Friedberg (Frýdberk), Friedeck (Frýdek), Fulneck (Fulnek), Fürstenwalde, Landecke (Landek), Wartenau (Vartnov), Wigstein (Vikštejn) und Weissenstein (Weissenštejn) mit der überwiegenden Endung -stein und -eck kennen keine tschechischen Äquivalente. Einige davon kommen in ihrer deutschen Form auch in tschechisch geschriebenen Urkunden vor (Friedeck, Fulneck, Landecke, Wartenau, Wigstein).

Die übrigen neun Lokalitäten Drachenburg (Drakov), Freudenstein (Freudenštejn), Koberstein (Koberštejn), Leuchtenstein (Leuchtenštejn), Luginsland, Wüstes Schloß (Pustý zámek), Přerovec, Quingburg und Reichenstein (Rychleby) tragen eine mehr oder weniger neuzeitliche Bezeichnung, obgleich bei einigen, die schon im 16./17. Jh. erwähnt wurden, die Reminiszenz an ältere und offenbar ursprüngliche Namen anzunehmen ist (Freudenstein, Koberstein, Leuchtenstein, Přerovec). Alle, bis auf die letztgenannte, bei der die deutsche Variante fehlt, was ein relativ hohes Alter und kurze Lebensdauer andeuten könnte, sind im Westen Böhmisch-Schlesiens gelegen, wo die deutschsprachige Bevölkerung überwog. Nur einige erhielten in der modernen Zeit tschechische Bezeichnungen, entweder durch wortwörtliche Übersetzung, z.B. Wüstes Schloß - Pustý zámek, durch neuzeitliche Umbenennung des Ortes - z.B. Frýdberk/Žulová oder durch sekundäre Übertragung aus allgemein verwendeten landesfürstlichen Begriffen - z.B. oronymum Rychlebské hory (Reichensteiner Gebirge).

Es ist ersichtlich, dass die tschechischen Namen, bis auf Ausnahmen, wie z.B. von Javorník, sich in traditionellen Siedlungsgebieten konzentrieren. Im Gegensatz dazu überwiegen in den kolonisierten Gebieten deutsche Namen. Bei einer Reihe dieser Namen können wir über die originale Bezeichnung nur Vermutungen anstellen. Vielleicht hat nur Luginsland, das an der eigentlichen Grenze der alten Siedlungsgemeinschaft liegt, einen primären tschechischen Name. Aus der Aufgliederung und Zuordnung der Burgen in vier Zeithorizonte ist im Zusammenhang mit ihrer Bezeichung kein nennenswerter Schluss abzuleiten. Das gilt auch im Falle der einzelnen Erbauer. Sicher ist nur eines. Die Stadtburgen nahmen auch die Namen der Städte an, in denen sie erbaut worden waren.

Die eigentlichen Burgnamen lassen verschiedene Erörterungsmöglichkeiten zu: die Übernahme des Ortsnamens, des Terraingebildes, einen Personennamen, den sekundär verwendeten Namen, den Charakter der Landschaft, bis hin zum Symbol für Ruhe und Frieden (-vriede) u.ä.m.

Wichtige Erkenntnisse erbrachten aber auch die Untersuchungen und Auswertungen der Terminologie jener 22 Burgen, die in den Schriftquellen erwähnt sind. Die Quellen sind in dem von uns verfolgten Zeitabschnitt zumeist in lateinischer Sprache, weniger in deutscher oder tschechischer Sprache geschrieben. Ganz eindeutig dominiert in den lateinischen Schriftquellen die Bezeichnung castrum bzw. castrum lapideum (bei Lokalitäten). Einen anderen Begriff kennen wir nicht dafür. Im Falle des Friedeck-Schlosses muß sich die verwendete Wendung municium (1327) nicht auf dieses Objekt beziehen. Auf den Begriff castrum, als dem einzigen und ausschließlich verwendeten, stoßen wir im Laufe des ganzen 13. Jh. (z.B. 1224, 1288, 1290, 1293 Grätz; 1281, 1284, 1287 Edelstein; 1290 Friedberg; 1255 Fulstein; 1295/96 Heraltitz; 1295, 1296 Kaltenstein), wobei wir etwas unsichere ältere, Grätz betreffende Angaben beiseite lassen (1060, 1083). Castrum wurde durchgehend auch im 14. Jh. verwendet und in etwas geringerem Maße auch im darauffolgenden Jahrhundert (z.B. 1467 Edelstein; 1465 Grätz; 1455 Mödlitz).

Ab dem 14. Jh. gesellten sich auch die deutschen parallelen Bezeichnungen hinzu, von denen Haus (1371, 1385 Cvilín / Lobenstein; 1377 Fulneck; 1348 Jauernig; 1377, 1385 Landecke; 1380 Ostrau; 1377 Wigstein) deutlich die beliebteste ist, vereinzelt aber auch Haupthaus (1377 Grätz). Weniger frequentiert ist der Ausdruck Feste (z.B. 1390 Cvilín / Lobenstein; 1377 Heraltitz; 1383 Grätz; 1371 Jägerndorf; 1377 Wartha); eine weitere Bezeichnung, wie z.B. Burg, kam nicht zur Anwendung. Beide oben genannten Begriffe werden auch im 15. Jh. seltener verwendet (z.B. 1420 Cvilín / Lobenstein; 1421 Friedberg; 1411 Heraltitz; 1418 Jauernig; 1427 Vartnov), als sich relativ rasch eine weitere Benennung dazugesellt: Schloss (z.B. 1420, 1474 Cvilín / Lobenstein; 1455 Edelstein; 1422, 1490 Jägerndorf).

Erst seit Beginn dieses Jahrhunderts stehen uns auch die ersten tschechischen Begriffe zur Verfügung. Am häufigsten handelt es sich um hrad (1432, 1433, 1440, 1480 Fulneck; 1437, 1464 Heraltitz; 1518 Landecke; 1403 Mödlitz; 1472, 1485 Troppau; 1433 Wigstein). Zur gleichen Zeit wie diese, also relativ früh und ausgeprägt, tritt als Äquivalent des deutschen „Schloss" auch „zámek" auf (1434 Friedeck; 1487 Troppau; 1576/77 Přerovec; 1523 Wartha; 1473-78 Wigstein; 1498 Zátor). Eher selten stoßen wir auf tvrz /Feste/ (1461 Stettin; 1491 Zátor) oder sídlo panské /Herrschaftssitz/ (1523 Krnov).

Aus der Analyse geht also ganz verständlicherweise die nicht allzu große Vielfalt der verwendeten Begriffe, aber auch deren Häufigkeit hervor. Dabei wird klar, dass sich die tschechischen Begriffe mit dem Übergang auf die tschechischen Urkunden und das tschechische Beamtentum allmählich und relativ spät durchzusetzen beginnen und zwar mehr oder weniger ausschließlich im traditionellen Siedlungsgebiet. In den neu angesiedelten Gegenden kennen wir nur lateinische und deutsche Begriffe, was der historischen Entwicklung in diesem Teil Schlesiens entspricht.

Die veranschaulichte Stellung und Klassifikation der schlesischen Burgen geht von dem bisherigen, nicht gerade optimalen Stand der Erkenntnisse aus, wobei man sich der begrenzten Größe des ausgewerteten Materials bewusst sein muss. Wir können feststellen, dass befestigte Sitze bei ihrer Genese und der darauf folgenden Entwicklung einerseits aus heimischen Traditionen und Quellen schöpften, wie auch aus fremden Vorlagen, ob in ihrer endgültigen Gestalt importiert (Anordnung des Bergfrieds) oder an die örtlichen Verhältnisse angepasst. Diese Entwicklung ist in ihren groben Zügen mit der Situation und den Tendenzen in Böhmen wie auch in Mähren, aber auch mit denen in den umliegenden Nachbarländern vergleichbar. Es geht natürlich nicht um eine gerade und vorher abgesteckte Entwicklungslinie, sondern um eine kurvenreiche, verzweigte, sich durchdringende und häufig auch zurückkehrende Entwicklung. Weshalb, was dazu geführt hatte, aus welchen Gründen und unter welchen Bedingungen dies geschah, war der Versuch einer Erörterung in der Einführung dieses Kapitels. Wir sind der Ansicht, dass wir bei der Auswertung der schlesischen Burgen ein gewisses denkbares Maximum erreichen konnten, das dem gegenwärtigen Stand unseres Wissens entspricht. Es wird zweifellos möglich sein, im weiteren dataillierten Studium die gewonnenen Erkenntnisse zu präzisieren. Dies wird jedoch nur langsam und in Etappen möglich sein, zu bedeutsameren Entdeckungen zu gelangen. Ein bedeutender Schritt nach vorn ist deshalb unter den gegebenen Umständen, wie bereits mehrmals betont, in erster Linie von der Archäologie zu erwarten, die, als einer von wenigen Wissenszweigen, neue Beweise für eine vielseitige und erschöpfende Erkenntnis nicht nur der schlesischen Burgarchitektur in der Zukunft erbringen können wird.

Pavel Kouřil - Dalibor Prix - Martin Wihoda

HRADY ČESKÉHO SLEZSKA

Vydal Archeologický ústav AV ČR v Brně

Návrh obálky a grafická úprava: Petr Tesař
Sazba: UPGRADE Ostrava
Tisk: Debora s.r.o.
Autoři kreseb a plánů: Hana Pravdová, Jana Koudelová, Zdeněk Špičák,
Dalibor Prix, Pavel Kouřil, Martin Wihoda
Autoři fotografií: Pavel Kouřil, Jaromír Kovárník, Dalibor Prix, Martin Wihoda
Autor znaků: Antonín Javora
Anglické resumé: Jiří Kouřil
Německé resumé: Elvira Hansliková

ISBN 80-86023-22-2

PhDr. Pavel Kouřil, CSc. (14. 2. 1950), vystudoval obor prehistorie-historie na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Specialista na slovanskou a středověkou archeologii, zvláště pak opevněná sídla. Vědecký pracovník Archeologického ústavu Akademie věd ČR v Brně, v současnosti ředitel ústavu. Autor a spoluautor cca 150 publikací (monografií, studií, článků) zveřejněných nejen u nás, ale i v Německu, Polsku, Rusku, Maďarsku, Slovensku aj. Přednáší středověkou archeologii na Slezské univerzitě v Opavě.

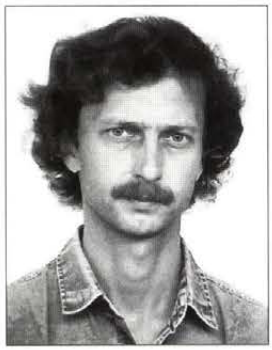

PhDr. Dalibor Prix, CSc. (31. 7. 1961). Po studiích na střední výtvarné škole a Karlově univerzitě se věnuje středověké sakrální architektuře v české části Slezska. V současné době působí v Ústavu dějin umění AV ČR.

PhDr. Martin Wihoda, PhD. (14. 2. 1967). Po studiích v Brně a Würzburgu přednáší obecné dějiny středověku na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně se specializací na západní a střední Evropu v 11. - 13. století.

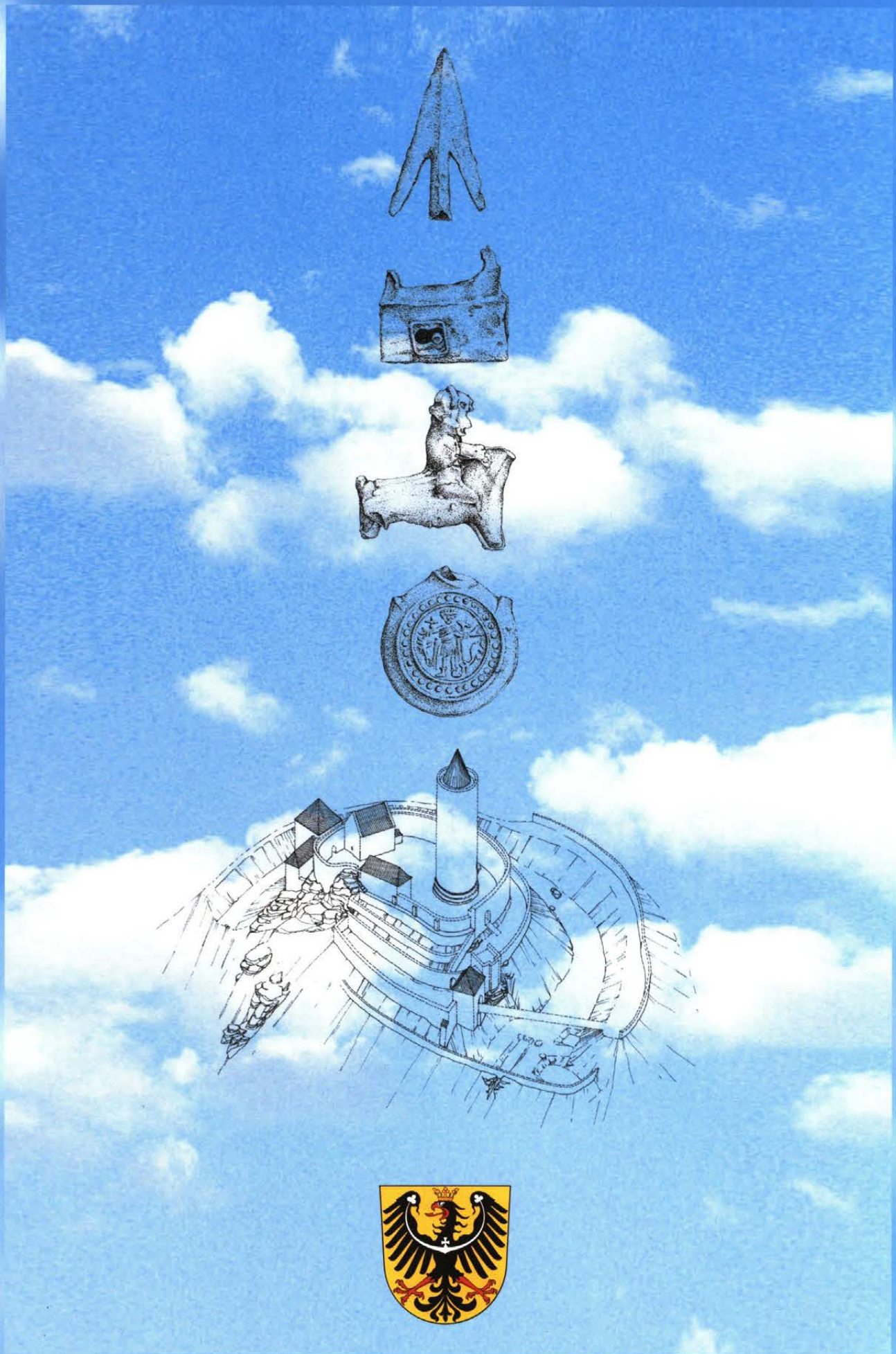

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR BRNO